IOAN. BODINI ANDEGAVENSIS DE REPVBLICA LIBRI SEX; LATINE AB AVCTORE REDDITI, multo quam antea locupletiores.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Editio altera, priore multo emendatior.

Cum priuilegio ad decen- *S. Cæs.*

FRANCOFVRTI

Apud Ioannem Wechelum & Petrum Fischerum consortes,

M D XCI.

IO. BODINVS IACOBO DVVALLO DAMPETRÆ COMITI, HANSÆ BARONI, MONDRAVILLÆ DOmino, equestris Francorum ordinis Collegæ, Manehildensibus ab Rege Præfecto, S. P. D.

CVM *annis superioribus sæuissima bellorum ciuilium tempestate iactati fuissemus, qua multi naufragium, plures etiam iacturam fecerant; pleriq; voraginibus immersi, nonnulli in litus eiecti, quidam afflicti ad scopulos, alii alio abrepti, pauci incolumes euaserant: me, quem*

——— tabula sacer
Votiua paries indicat vuida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo;

præterita pericula reputantem, & futura, quæ nunc impendere videmus, prospicientem imperii nostri pœnitere cœpit, ac pudere gubernatorum, qui, cum inter se conflictarentur ut alius clauum torqueret, alius vela faceret, alius contraberet; tam fœdum sui nostrique aduersariis otiose in portu ridentibus spectaculum præbuissent. Itaque cum mearum cogitationum summam fecissem, animaduerti, ea quæ tam multa in Republica gerenda peccantur, ab huius artis ignoratione, velut ab errorum omnium fonte, deriuari. Quæ me causa impulit, hoc, quicquid est, quod de Republica conceperam, meis popularibus, postea quam a bellis paululum conquieuissent, edere ac proponere ad intuendum: ut vel in posterum hoc regale ciuitatis genus, quantum quidem fieri posset, ab interitu seruarent; vel, si tam certum huic imperio, quod sua senectute propemodum extabuisse videtur, exiti-

um immineret, vt nulla iam ope, nullis hominum consiliis declinari posset; eos tamen qui superioribus cladibus superfuerant, velut e specula admonerem, ne improuiso ciuitatis occasu ac ruina penitus obruerentur. Interdum enim tanta vis calamitatum diuinæ vltionis impetu erumpit, vt eos ipsos moderandarum ciuitatum principes, quos Deus præpotenti manu perdere decreuit, omni consilio ac prudentia vacuos ac desertos esse, & in omne dedecus præcipites ruere patiatur. cuius rei exploratum est argumentum, quod illi tum maxime sanos se esse arbitrantur, cum in Republica gubernanda incurabili furore desipiant. Sed quoniam diuina consilia mortalium sensibus abdita ac retrusa semper fuerunt; quæ humana procuratione ac prudentia prouideri ac intelligi poterant, ea omni studio inuestigasse, & ab vltimo principio repetita tradidisse nobis videmur. Quæ vt facilius perciperentur, ac percepta diutius animis ac memoriæ hærerent; tabulam initio proposuimus, quæ velut imago leuiter expressa in vniuscuiusque oculos incurreret, & quasi totius operis ἰχνογραφίαν primis lineametis adumbratam designaret. Et quia ab omnibus ciuibus nostris intelligi cupiebam, maxime tamen a nobilitate, cuius summa semper fuit in hac Republica potestas; populari sermone vti necesse habui; cum linguæ Latinæ non solum flumina, quæ tota Gallia vberrime antea fluebant, verumetiam riuuli ac fontes ipsi diuturno bellorum ciuilium ardore quodammodo exaruissent. Nec vero Latina facere decreueram. neque enim ab re mea tanrum otii mihi tunc erat, vt eamdem telam retexere liceret: nisi singularis amor erga te meus, cui vel non assentiri scelus, vel quidquam petenti denegare nefas esse ducerem, eo me inuitum ac renitentem adegisset; cum diceres argumenti dignitatem postulare vt Romani sermonis splendore illustraretur: tum quod Romani pene soli ex omnibus populis naturæ patrioque amori iura maiestatis ac Reipublicæ prætulerunt: tum etiam quod illud sociis & peregrinis æque ac ciuibus deberetur, propter eam quæ est homini cum homine literarum & humanitatis coniunctionem. Sed non prius tibi acquieueram, quam legatio in Angliam suscepta, inde traiectio

iectio in Belgiam vna cum Francisco Andium ac Belgarum Duce, qui me ad consilium accersierat, propositum meum retardarunt: tametsi noua occasione ad id maxime impulsus essem, cum Londini Olybium Gallum hominem, in priuatis illustrium virorum ædibus; alium item apud Cantabriges in ipsa Academia difficili ac molesta ratione Anglis Rempublicam nostram interpretari comperissem. At Francisco Duce præmatura morte, acerbissimoque totius Galliæ casu nobis erepto, cum & otio liberiore frui licuisset, & ad minuendum animi dolorē vix vlla medicina restaret, operi manus admoui. Igitur interpretandi religione soluti, nonnulla detraximus, plurima emendauimus, plura etiam adiecimus; & ea quæ de iure Maiestatis, deq; Magistratuum officiis, imperio, potestate; quæ item de iure fetiali minus accurate, vel obscure scripta videbantur, facilioribus illustrauimus & rationibus & exemplis; caput etiam integrum, quod res ita postularet, De ordinibus ciuium, disputationi de corporibus & collegiis subiunximus. Quam quidem ad rem illud efficere studuimus, vt responderent extrema primis, media vtrisque, omnia omnibus; vtque alia ex aliis nexa, & inter se apta colligataque, eadem serie cohærerent. sic enim facilius intelligi posse putaui, non solum quæ quamque rem res sequatur; verumetiam quid cuique consentaneum sit. Genus autem dicendi vsitatum & quietum, nec vllis pigmentis oblitum secuti sumus; parū admodum solliciti num oratio numerosa molliter in aures audientium influeret, animosque suauiter permulceret; modo sua se facilitate ac perspicuitate commendaret. nec vero ægrotantium, vt Celsus medicus apposite scripsit; nec item ciuitatum morbi, verborum luminibus curantur: ac tantum abest vt ardua ac sublimia, in quibus explicandis res ipsæ verba rapiunt, nimis illustri ac magnifica oratione quasi ferculis aureis splendidiora fieri, vt etiam talibus illecebris rerum ipsarum pondus & grauitatem eleuari putem; contentus cœnare fictilibus, modo nitidis, in quibus sint epulæ exquisitæ. Duo tamen sunt reprehensorum inter se dissidentium genera. alteri, omnem de Republica quæstionem breuius terminari potuisse putant;

alteri, sine flagitio quicquam prætermitti debuisse negant. At cum singula, quæ sunt infinita, contemplaremur; plurima nobis omittenda fuerunt, vt vniuersa (id quod artium tradedarum proprium est) complecteremur. Iam enim pridem adolescens contritum illud a philosophis acceperam. Nullam rerum singularum scientiam haberi. Qui autem moderatius de Republica scribi volunt, & alienæ industriæ modum statuunt, difficilem profecto temperantiam postulant in ea disciplina quæ nullis adhuc maiorum finibus est aut regione conclusa. At ne in illis quidem artibus, quarum certiora sunt præcepta, vllum fieri videmus scribendi finem. nec certe vllus est modus inuestigandi veri, nisi inueneris; & legendi defatigatio turpis est in re eo meliore quo magis fuerit explicata, & a pluribus expetita. Quod si iusta reprehensione carent tot ac tam multi scriptores aliarum artium, quæ nullo grauiore morbo quam librorum magnitudine laborant: quid est quamobrem de re per seipsa infinita paulo copiosius scribenti non indulgeamus? cum præsertim huius scientiæ tot ac tantæ sint vtilitates, vt omnia omnium imperia, cœtusq; iure sociati, eius vnius ope stare, eaque ex omnibus disciplinis sola principibus, sola claris viris, sola regibus digna esse videatur. Quamquam tanta raritas est eorum qui hoc de genere scripserunt, vt mirum videri debeat, tam multis ætatibus vix vnum reperiri, qui serio hanc scientiam tractarit; siue ii quibus otium peperit rerum omnium affluentia, perinde a literis vt literati a publicis rebus seipsos vltro subducūt; siue ii qui vtroque præstant, tanta negotiorum mole obrui se patiuntur, vt nullum tempus ad cogitationem scientiarum omnium parentem, aut ad scriptionem supersit: siue obscuritas huius artis, Platoni, Aristoteli, Theophrasto, veteribus omnibus tanta visa est, vt qui eam adepti essent, soli sapientum, qualem etiam Pittacum tyrannum fuisse ferunt, appellatione fruerentur. sic enim Plutarchus scribit. Sed nec sapientibus illis nobiscum, nec inter se de optimo ciuitatis statu conuenit; non tantum quod argumentis argumenta contraria sunt, verum etiam quod ratio secum ipsa (quamquam per naturam id fieri non potest) pugnare sæpissime

ſime videatur. Quamobrem cum in infinita opinionum varietate, quæ ab humanis erroribus manare conſueuerunt, de duobus alterum fieri poſſit, vt earum nulla; alterum non poſſit, vt plus vna vera ſit: exactiſſimis rationum ponderibus ac momentis quærendum putauimus, non quid quiſque dixerit aut ſenſerit, quantæque auctoritatis fuerit; ſed quid rationi conuenienter poſſet & ſententiæ ſuæ dicere. Si enim id quod verum, laudabile, honeſtum eſt, e puriſſimis naturæ fontibus hauriatur; cur non oratio noſtra omnem ſibi fidem rationibus naturæ congruentibus, id eſt integris & incorruptis teſtibus, confirmabit? Igitur ad hæc diiudicanda non Delio natatore nobis, ſed acerrimi ac prudentiſſimi iudicis ope opus eſt; id eſt eius qui ciuitatum informandarum leges didicerit; qui a Philoſophis, tametſi πολιτειῶν πραγμάτων ἀπειρόκαλοι *fuerunt, politica decreta expreſſerit; qui optimorum principum dicta, geſta, actiones ſtudioſiſſime perſpexerit; qui abditas tyrannorum artes & arcana retruſa curioſiſſime perueſtigarit; qui rerum geſtarum veritatem non ab incerto rumore ſed ab ipſis principum archiuis acceperit; qui populorum ritus, inſtituta, mores, ac cæli cuiuſque vim & naturam intellexerit; qui rerum omnium publicarum, quæ vſquam terrarum exſtitiſſe comperiuntur, memoriam ab antiquiſſima vetuſtate ad hæc vſque tempora repetitam tenuerit: qui denique prudentiam illam humanæ vitæ principem ac moderatricem, non tantum præceptis, verumetiam ipſo rerum agendarum vſu partam adeptus ſit. qualium hominum tametſi exiguus eſt numerus, in eorum tamen album aggregandum eſſe te, aut video neminem. Itaque non ſolum de re tota ſtatuendi arbitrium ad te, ſed etiam patrocinium detuli: quippe & ciuibus & peregrinis, quorum omnium linguas fere didiciſti, præter laudem militarem non tantum* πολύγλωττος καὶ πολυμαθής, *verumetiam diſertiſſimus interpres eſſe potuiſſes. Bene vale. Laoduni Veromanduorum,* A. D. III *Cal. Decembr.* MDLXXXIIII.

SVMMA TOTIVS OPERIS CAPITA.

LIBRI I CAP.

1, Quis optimus sit Reipublicæ finis.
2, De iure familiari ; & quid familiam inter ac Rempublicam intersit.
3, De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis.
4, De patria potestate, & an æquum sit patrẽ vitæ ius ac necis in liberos habere.
5, De imperio herili, & seruitia ferenda sint in Republica, necne.
6, Quid ciuis, & quãtum a ciuibus ciues, quantumque differant a peregrinis: quid itẽ veniat Vrbis, Ciuitatis, Reipublicæ appellatione.
7, De iure clientelari, & quid socius a peregrino, ciuis a socio, cliens ab vtroque distet.
8, De iure maiestatis.
9, De principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum cõueniant iura maiestatis, deque principum inter ipsos prærogatiua.
10, Quænam propria sint iura maiestatis.

LIBRI II CAP.

1, De toto Rerumpublicarum genere.
2, De vnius dominatu omni lege soluto.
3, De regali ciuitatis genere.
4, De tyrannide.
5, An liceat manus afferre tyranno, eoque cæso omnia eius acta, decreta, leges rescindere.
6, De Aristocratia.
7, De statu populari.

LIB. III CAP.

1, De Senatu.
2, De officialibus & curatoribus.
3, De magistratibus.
4, Quid quantumque a magistratibus maiestati debeatur.
5, De magistratuum erga priuatos imperiis, officio, potestate.
6, De mutuis magistratuũ inter ipsos officiis.
7, De corporibus & collegiis, quæque ex iis cõmoda aut incommoda sequantur.
8, De ordinibus ciuium.

LIB. IIII CAP.

1, De ortu, incremento, statu, conuersione, inclinatione, occasu rerum omnium publicarum.
2, An conuersiones ac euersiones ciuitatũ prospici possint.
3, Reipublicæ faciem, leges, instituta vno mutare & eodem momento perniciosum esse.
4, Præstetne magistratus mutabiles an perpetuos habere.
5, An magistratuum concors animus ciuitati sit salutaris.
6, An maiestati principis iudicem agere, & vna cum subditis colloquia serere conueniat.
7, An Princeps in bello ciuili partium dux esse, aut bonus ciuis in secessione alterutri factioni sese adiungere debeat : deque ciuilium discordiarum congruenti medicina.

LIB. V CAP.

1, De conformando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusque disciplinis populorum mores dissimilesque naturæ percipiantur.
2, Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorũ opes, vel ob summam multitudinis inopiam exoriuntur.
3, Præstatne propinquorum bona propinquis, quam Reipublicæ adiudicari?
4, De præmiis ac pœnis in Republica decernendis.
5, Præstatne bellicis artibus ciues exerceri, ac propugnaculis ciuitates habere munitas, quã iis vacare?
6, De iure fetiali, deque fœderibus & pacis actionibus inter populos ac principes sanciendis ac muniendis.

LIB. VI CAP.

1, De censura.
2, De ærario.
3, De re nummaria, quibusque legibus nummorũ deprauationi occurratur.
4, De Rerumpublicarum inter ipsas comparatione: & quæ quãque vtilitates aut incommoda sequantur.
5, Regale ciuitatis genus optime constitutũ, nec a sorte, nec a suffragiis, multo minus a fœminis pendere, sed a stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere.
6, De trib. iustitiæ generib. proportione Geometrica, Arithmetica, & Harmonica, constitutis: quæque sit earum ad vnius principis populiue ac optimatũ imperia similitudo.

FINIS.

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA

LIBER PRIMVS.

Quis optimus ſit Reipublicæ finis; CAP. I.

1 RESPVBLICA *eſt familiarum rerumque inter ipſas communium ſumma poteſtate ac ratione moderata multitudo.* Definitionem, ab iis qui de Republica ſcripſerũt prætermiſſam, principio poſuimus: quoniam artium tradendarum, ac rerum omnium agendarum extremum intueri prius oportet, quam quid aliud diſſeratur: deinde, comperto & C explorato fine, aditus inueſtigare, quibus eo perueniri poſſit. Eſt autem definitio nihil aliud, quam rei propoſitæ finis; qui niſi firmo ac ſtabili fundamento nititur, quæcumque ſuperexſtruas, vno ruitura ſunt & eodem momento.

Pleriſque tamen vſuuenit, vt, certis finibus propoſitis, eum quem concupierunt rerum exitum non aſſequantur: vt neque is qui ſcopo ſibi ad feriendum propoſito, male arcum intendit. ſed ſi quis artẽ adhibuerit, & argute conlineare volet, etiam ſi aliquantum aberrauerit a ſcopo, propius tamen aberit quam ille: nec boni artificis laude carebit, ſi, quæ optimus ſagittarius facturus eſſet, ea ipſe fecerit. At qui rerum agendarum finem ignorat, eius adipiſcendi ſpes æque eſt illi adempta, vt ei ſcopum feriendi, qui telum, incertus quo iaculetur, emittit. Finem igitur ac definitionis propoſitæ membra ſingula ſuis ponderibus exigamus. Primum Rempublicam diximus ratione moderatam eſſe oportere: quia Reipublicæ nomen ſanctum eſt; vt ab ea latronum ac

piratarum cœtus arceantur, quibuscum nulla contractuum fides, nulla iuris societas esse debet, sed summa distractio. Et quidem in omnibus bene ac prudenter constitutis ciuitatibus, seu de fide ac publica securitate seruanda, seu de fœderibus ineundis, seu de bello inferendo, seu de finibus imperii regendis, seu de controuersiis principum inter ipsos dirimendis agatur, latrones ac piratæ ab omni iure fetiali procul summouentur. Iustos enim ac legitimos [a] hostes, qui respublicas suis quibusdam legibus ac iure gentium communi moderantur, seiunxerunt ab istis qui Rerum publicarum & ciuilis societatis euersionem moliuntur. Quamobrem si latronibus pactum pro capite pretium non afferatur, nulla fraus est: quando iura belli cum illis communicari nec debent, nec iisdem frui legibus quibus hostes captiui aut liberi fruuntur. Quinetiam a prædonibus captum nec libertatem amittere [b], & testamentum condere [c], omnesque actus legitimos obire, leges patiuntur: quæ tamen ab hostibus captis [d] olim non licuissent: propterea quod iure gentium, qui in hostium manus venerat, vna cum libertate eam quoque quam in suos haberet potestatem [e] amittebat. Ac si quando depositum, pignus, commodatum latronibus reddi, ac de possessione quantumuis iniusta vi deiectos restitui lex [f] iubet, non tam latronum ac prædonum gratia fit illud, quam vt pœnæ ab iis exigantur qui depositum eiurauerunt: aut qui amissam rerum suarum possessionem, quam iure a magistratu debuissent, vi recuperare maluerunt: aut quia prædonum, qui vocati vel inuocati in ius veniunt, & magistratuum imperia sponte subeunt, rationem in iudiciis haberi æquum est, cum eo ipso iam desierint esse prædones. cuius rei cum exempla deesse possunt nemini; tum vero nullum est illustrius quam de Augusto Cæsare [g], qui decies sestertium edicto promiserat iis qui Coracotam latronum in Hispania ducem, ad se deduceret. Coracotas, re intellecta, seipsum Augusto sponte obtulit, ac præmium ex edicto

a l. hostes De verb. signif.

b l. postliminium. de captiuis.

c l. 1. De legat 2.

d l. eius qui a latronibus. de testamentis.

e l. in bello. de captiuis.

f l. si pignore. §. si prædo. de actio. pig. l. 1. § si prædo. l. bona fides depositi. l. ita vt si fur vel prædo. commod.

g Dio lib. 56.

edicto poposcit. Augustus & veniam illi, & pactum præmium dari iussit, ne aut mercede promissa vitam eripuisse, aut publicam securitatem violasse videretur C aduersus eum qui sponte seipsum iudicio stiterat; tametsi iure damnare ac supplicio latronem afficere potuisset. Alioqui, si erga latrones eodem iure quo aduersus hostes, vtamur, verendum sit ne perditorum hominum multitudinem & colluuiem vndique arcessere velle videamur; qui cum prædonibus capitali fraude sociati, ad bonorum exitium conspirent. Interdum tamen ex prædone regem optimum exstitisse, & qui pirata omnium maximus antea fuisset, in bonum principem euasisse legimus. certe quidem multi grassatores, regum appellatione digniores habiti sunt, quam eorum plerique qui regalia sceptra tenent, qui suæ diritatis ac immanitatis probabilem causam nullam habent. Idenim Alexandro Magno probrum obiecit Demetrius pirata, cum diceret se nihil præter piraticam didicisse, nec aliud quicquam de paterna hæreditate creuisse, præter duos myoparones: Alexandrum vero, qui piraticam in Demetrio improbaret, cum exercitu potentissimo terra marique impune latrocinari, tametsi a patre regnum Macedoniæ florentissimum accepisset. quæ certe oratio Alexandrum non ad vltionem acceptæ contumeliæ, sed ad commiserationem adeo permouit, vt Demetrium legioni præficeret. Ac ne longius exempla petantur, ætate nostra Sulimanus Turcarum rex Ariadenum Aenobarbum, Dragutum, Ochialam, piratarum omnium potentissimos, maximis propositis præmiis ad se pellexit, & classibus ac maris imperio præfecit; vt & eorum opibus suum imperium confirmaret, & piratarum copias toto mari grassantes frangeret ac debilitaret. His quidem illecebris prędonum duces ad sanitatem perducere laudabile est; ne extrema desperatione coacti, in Rerumpublicarum status inuadant, sed potius latronum copias ipsi euertant; qui tametsi amicitiam ac societatem

colere videantur, ac ſpolia ex æquo diuidant, vt fertur de Bargulo & Viriato piratarum ducibus: ita tamen ſceleratæ conſenſionis fides ſanctum amicitię nomen reſpuit, ac ne ſpoliorum quidem diuiſio legitima, ſed latrocinium dici debet; [a] cum ſocietatis & amicitiæ fundamenta, quæ in certa naturæq; conſentanea ratione poſita ſunt, latronibus omnino deſint. Quamobrem Reſpublicas appellant [b] hominum cœtus bene beateq; viuendi cauſa ſociatos quæ deſcriptio vt ciuitati conueniat, definitioni tamen inſeruire omnino non poteſt: quoniam altera ſui parte redundat, altera parte deficitur: cum tria, quæ in omni Republica potiſſima iudicantur, familia, inquam, ſumma imperandi poteſtas, & ea quæ ciuitatis communia ſunt, huic deſcriptioni deſint. Nam illud Beate viuere, ſi ad ciuitatis definitionem neceſſarium eſſe demus, nullus ſit niſi cum ſumma rerum omnium affluentia virtuti locus: nec honeſta ciuitas, niſi placido mari ſecundis conſpirantium ventorum flatibus impulſa feratur; & cum horribiles illam procellæ ac turbinum vis agitauerit, miſera cenſeatur: quæ diſciplina omnibus eſt omnium theologorum ac philoſophorum præceptis aliena. Hi enim iuſtos, etiam ſi omnes fortunę acerbitates excipiāt, ſemper beatos; iniuſtos, etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſque rebus infeliciſſimos eſſe iudicant. Sic etiam Rempublicam bene inſtitutam dicemus, quę ad verum decus & honeſtatem dirigetur; etiam ſi prematur inopia, ſi ab hoſtibus obſeſſa, ſi ab amicis deſerta, ſi denique omni genere calamitatum obruta videatur: quo in ſtatu Maſſiliam, cum triumphata eſt a Caio Cæſare, M. Tullius fuiſſe confitetur: quam tamen rerum omnium publicarum laudatiſſimam appellat. Quis vero ciuitatem quæ ſolo fertili ſit & vbere locuples, hominum multitudine abundans, amicis cariſſima, hoſtibus formidabilis, armorum vi potens, propugnaculis bene munita, præclare inſtitutam putet, ſi omni ſcelerum ac flagitiorum immanitate cumulata fuerit? cum nulla virtutum capitalior peſtis eſſe

poſſit,

[a] l. communi. §. inter prædones. communi diuidundo.

[b] Cicero & Ariſtoteles in Politicis.

possit, quam beata illa & affluens ad cupiditates explendas rerum copia; quam cum honestate coniugare non minus difficile est, quam quæ maxime inter se contraria sunt. Quoniam igitur cæteris quidem rebus & carere sine probro, & abundare sine laude possumus; virtutibus autem sine contumelia vacare, aut vitiis inquinari sine infamia non possumus; consequens est, ea quæ beatiorem vitam efficere putantur, opes inquam, copias, latifundia, bene constitutis ciuitatibus necessaria non esse: sed altius intuentem, quam proxime fieri poterit, ab optimo statu discedere oportet: siquidem ciuitatum æque ac rerum omnium dignitatem ac præstantiam bonorum finibus metimur: vt quanto finis cuiusque ciuitatis præstantior ac diuinior erit, tanto ipsa cæteris excellere iudicetur. Nec tamen Rempublicam idearum sola notione terminare decreuimus, qualem Plato, qualem etiam Thomas Maurus inani opinione sibi finxerunt: sed optimas quasq; ciuitatum florentissimarum leges, quantum quidem fieri poterit, proxime consequemur. Quod si eadem est vnius ciuis quæ totius ciuitatis felicitas, & vtriusque summum bonum in 4 iis positum virtutibus, quæ mentis ipsius propriæ sunt, quæque in sola contemplatione versantur, vt summa consensione asseuerant [a] qui cęteris sapientia excellere dicuntur: consequens est illud quoque, ciues illos vera felicitate frui, qui in rerum naturalium, humanarum, ac diuinarum suauissima cognitione exercentur, quique contemplationis suæ fructus præpotenti Deo, totius naturæ principi, ferunt acceptos. Hoc igitur bonorum extremum in singulis statuentes, cur non etiam vniuersorum ac totius Reipublicæ summum vltimumque finem esse concedemus [b]? Sed occurritur, ciuitatum moderatores plurimum in eo genere a se ipsis dissentire, cum suis quisque cupiditatibus felicitatem metiatur: & quorum de summo bono disciplinæ inter se consentiunt, non tamen boni viri ac boni ciuis, nec singulorum eundem quem vniuersorum finem statuūt.

a Aristot. lib. 7. cap. 5 Ethi. Nicomach. & in Polit. lib. 10.

b Aristot. in Politicis eundem singulorum & ciuitatis finem statuit.

Hinc exſiſtit tanta legum ac morum, pro cuiuſque principis arbitrio ac voluntate, diuerſitas. Pleriſque ſordida hominum vita putatur, ſi ſtudia neceſſitate tantum, non etiam voluptatibus & ornatu dirigantur: miſerum, inquam, arbitrantur caſis fragmine contectis, & anguſtis tuguriis aut gurguſtiis, cæli iniurias arcere. Sed quoniam vir ſapiens iuſti & iniuſti, veri & falſi quodammodo lex eſt, ac veluti norma quædam inflexibilis; qui autem iuſtitia cæteris ac ſapientia excellere putantur, eandem ſingulorum ac vniuerſorum felicitatem ſtatuunt; nos boni viri ac boni ciuis differentia ſublata, ſummum bonum ſingulorum æque ac vniuerſitatis totius, ea quam diximus pulcherrima ſuauiſſimaque ſublimium rerum contemplatione metiamur. Ariſtoteles enim, popularem opinionem interdum ſecutus, anceps in ſummo bono finiendo, nec ſuorum dogmatum conſtantiam ac conuenientiam tueri videtur: quippe qui virtutis actionibus opes ac robur copulare neceſſe putat: cum tamen ſubtilius eo de genere diſputaret, ſummum hominis extremumque bonum in contemplatione collocauit [a]. At M. Varro, ſuperiorem opinionem minuens, humanam felicitatem actione & contemplatione complexus eſt. cuius hæc ratio videri poſſit, quod rerum ſimplicium beatitas ſimplex eſt: miſtarum vero, quæ duabus ex rebus conflatæ ſunt, duplex eſſe videatur. nam corporis opes, in robore, alacritate, decentique membrorum omnium conformatione: animi bona, id eſt eius facultatis quæ corpori cohæret, in cupiditatum erga rationem obſequio verſatur: mentis vero ipſius bonum, in intelligendi virtutibus, prudentia inquam, ſcientia, religione conſiſtit: vt prudentia ad res humanas, ſcientia ad naturæ inſpectionem, religione ad res diuinas præclare vtatur: quarum virtutum prima quidem, boni & mali; ſecunda, veri & falſi; tertia, pietatis & impietatis diſcrimen intuetur: &, quid omnino expetendum ſit aut declinandum, continent. Porro ex his tribus virtutibus

exſiſtit

[a] lib. 10. Ethic. & 7. Polit.

C

exſiſtit vera ſapientia, qua nihil eſt hominum generi præſtantius ab immortali Deo tributum: quia non modo furtis eripi, aut incendio abſumi, aut naufragio abſorberi non poteſt; verumetiam homines cæteris rebus deſtitutos ac deſertos, beare per ſe ipſa poteſt; non tantum ſingulos, ſed etiam vniuerſos. Beatior tamen futura ciuitas eſt, quæ his aucta virtutibus, fundos habuerit vbertate fertiles, aut quantum ſatis eſt ad ciuium alimenta: eaque ſit aquarum ac ſpirabilis cæli temperatio, vt ſalubriter viui poſſit: tum etiam materies ad exſtruendas arces ac domos idonea, niſi regio ſatis ad vim hoſtium, & ad iniurias cæli propulſandas per ſe ipſa tuta ſit ac munita. Hæc primordia ſunt naſcentis Reipublicæ; vt ſcilicet ea parentur, ſine quibus viui nullo modo poſſit: deinde quærantur ea quibus commodius viuitur; vt medicamenta ad morborum curationem; metalla quibus inſtrumenta opificibus armaque militibus neceſſaria conflari poſſint, non tantum ad repellendos, verumetiam ad vlciſcendos hoſtes ac latrones. Iam vero cum inexplebiles ſint hominum cupiditates, poſteaquam parta ſunt ea quæ neceſſaria, quæque vtilia putantur; deliciis etiam affluere, ac voluptates inanes conſectari libet, vt ſuauius viui iucundiuſque poſſit. Et quemadmodum nullam inſtituendorum liberorum curam habemus, priuſquam idonea educatione corporis incrementa conſecuti, rationis & orationis capaces videantur: ita quoque de conformandis moribus, deque naturalium ac diuinarum rerum perueſtigatione ciuitates non ante curam habent, quam ea quæ ad ciues alendos ac tuendos neceſſaria ſunt, conquirant: ſed mediocri prudentia contentæ ſunt ad hoſtes propulſandos, & ab iniuria ciues continendos. Is autem qui adeptus eſt omnia quæ ad vitam ſecure ac beate degendam commoda videntur, ſi bene eſt a natura, melius etiam a doctrina informatus, a flagitioſis & conſceleratis hominum cœtibus abhorret, ac bonorum conſortium & amicitiam conſectatur:

deinde cum ab iis perturbationibus quæ mentem de sanitate deturbant, sese liberum & vacuum senserit, nec in præmiis caducis spem posuerit rerum suarum, certe casus humanos & inconstantiam variosque mores, ætates, conditiones intuetur: alios quidem in summo potestatis & imperii gradu, alios in extrema calamitate & inopia constitutos; tum vicissitudines, ortus, obitusque rerum publicarum, studiose contemplatur, & antecessiones consequentibus coniungit. post a rebus humanis ad naturæ pulchritudinem conuersus, seipsum in contemplanda stirpium, animantium, metallorum varietate oblectat; & vniuscuiusque formam, vires, præstantiam, atque adeo elementorum vices alternas, ac singularem in rebus omnibus antipathiam & contagionem, causarumque mirabilem seriem & consensionem, qua primis extrema, media vtrisque, omnia omnibus cohærere videt; & vnde singula generata sint, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in iis mortale & caducum, quid immortale sit ac sempiternum: ac paulatim in cælum veluti pernicibus alis abreptus, clarissimorum siderum splendorem, cælestiumque corporum vires, situs, interualla, cursus inæquales, ac mundi totius partiumque omnium congruentiam & quasi concentum suauissimum miratur, incredibilemque voluptatem ex his capit, cum flagrantissima cupiditate ac desiderio causarum omnium peruestigandarum, quousque ad vltimum principium, ac pulcherrimi huius opificii temperatorem Deum perducatur: quo cum peruenerit, cogitationum suarum cursum sistit, cum intelligit æternam mentem esse infinitæ cuiusdam naturæ, magnitudinis, potestatis, sapientiæ, quæ nec oratione cuiusquam explicari, nec mentis vllius cogitatione percipi possit: laudationibus tamen diuinæ maiestatis splendorem, quantum quidem potest, euehit ac prædicat, summaque prosequitur veneratione. Talia mente agitantem suis oportet illecebris diuina virtus trahat ad verum decus, & ad

6

bonorum

bonorum omnium extremum. His enim artibus homines pulcherrimam rerum naturalium, humanarum, diuinarum ſcientiam ac felicitatis humanę ſummam propemodum conſecuti videntur. Si ergo ciuem ita inſtitutum ſapientem ac beatum iudicamus, non qui opum communium ac peruagatarum copiã, ſed qui præſtantium rerum & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam ſit aſſecutus, quanto Rempublicam beatiorem iudicare debemus talium ciuium multitudine abundantem, etiam ſi anguſtis contenta finibus, ſuperbas aſpernetur opes, ac delicias ampliſſimarum ciuitatum, quæ ſummam felicitatem ſumma voluptate, aut copiis & opibus, aut inani gloria metiuntur? Nec propterea ſummum illud hominis ac ciuitatis bonum cõfuſum aut miſtum efficiemus. etſi enim hominis natura duplex eſt, altera quidem mortalis & caduca, altera vero immortalis ac ſempiterna; illud tamen confitendum eſt, in ea parte quæ nobilitate cæteras vincit, id eſt in mente, ſummum bonum ineſſe. nam ſi verum eſt, vti eſt, corpus hoc oſſibus & carne cõpactum & coagmentatum, menti ſeruire, & rationi cupiditatem; quis dubitet felicitatis humanæ ſummam a præſtantiſſima virtute, quam mentis agitationem appellant, totam pendere? tametſi enim Ariſtoteles ex opinione Stoicorum, hominis bonum in virtutis actione poſuiſſet; idem tamen actionem ad contemplationis finem referri iudicauit oportere: alioqui hominum vita beatior eſſet, inquit, quam deorum, qui nullis actionibus aut negotiis implicantur, ſed mentis agitatione ſuauiſſima ſolidáque tranquillitate fruuntur. At quum nollet magiſtri Platonis ſectam tueri, & a propoſita ſuſceptaque ſententia diſcedere, turpe putaret; quoniam in actione beatam vitam initio poſuerat, verborum ambiguitate vſus, ſummam felicitatem in mentis actione, quæ ipſa nihil aliud eſt quam cõtemplatio, collocauit; ne ſummum bonum rebus omnino inter ſe diſſidentibus, motu inquam & quiete, definiret. Idem tamen cum perſpiceret ſingu-

lorum hominum æque ac vniuerſorum vitam perpetuo quodam agitari motu,ac neceſſariis negotiis impediri,noluit aperte ſummum illud quod quærimus bonum,in ſola contemplatione collocare: id quod tamen neceſſe eſt confiteri. Etſi enim actiones quibus hominum vita ſuſtentatur, cibum inquam, potum, ſomnum capere,tam neceſſariæ ſunt,vt iis diu carere homines nõ poſſint: nemo tamen adeo rudis eſt,vt in iis rebus bonorum extremum conſiſtere putet. virtutum enim earum quæ Morales dicuntur, dignitas longe maior eſt; propterea quod ab his ad purgandos a perturbatione & ægritudine animos adiumenta quæruntur, vt purgata mens clariſſima intelligendi luce compleatur. Ex quo intelligitur morales virtutes ad eas quæ mentis propriæ ſunt,quaſi ad finem referri. Felicitas autem ſumma dici non poteſt,cuius eſt aliud extremum, quæque ad diuiniora pertinet: vt corpus ad animum, appetitus ad rationem,hæc ad mentem, motus ad quietem, actio ad contemplationem. Igitur M. Varro, qui hominis bonum actione & contemplatione miſtum eſſe putauit, commodius, opinor,ac melius dixiſſet, hominũ vitam vtraq; egere; ſummum tamen extremumq; bonum in contemplatione verſari; quam Academici iucundam, Hebræi pretioſam mortem appellant; propterea quod mentem labe terreſtri & corporeis vinculis ſolutam ac purgatam,in cęlum perducit. Non poterit tamen Reſpublica diu ſtare, ſi deſeratur ab iis actionibus quæ in ciuium ſalute tuenda,in iure dicundo, in alimentorum cæterarumq; rerum ad vitam neceſſariarum aſſidua inuectione verſantur: perinde vt mens ſublimium rerum contemplatione abrepta,corpus ipſum fame ac ſiti languere,aut vigiliarũ ſtudio enecari patiatur. Sed quemadmodum in hoc aſpectabili mundo,quem perfectæ & conſummatæ Reipublicæ imaginem appellare poſſumus, luna velut anima mundi ad ſolem propius accedens, deſerere videtur regionem hanc ſpirabilem & elementarem; poſtea tamen ſolis congreſſu grauida,

7

vim

vim quandam cæleſtem ſingulis corporibus impertit: ſic quoque animus vi contemplationis abreptus, & quodammodo intelligenti ſoli, quæ mens eſt vniuerſitatis, coniunctus, virtute diuina mirabilem in modum illuſtratur; deinde rurſum ad corporis curam relapſus, vires corporeas inſtaurat. idem tamen ſi nimium in-
C tentus corpori ac ſenſuum voluptatibus immerſus, mentem deſerat, idem illi vſu venit quod lunæ, quæ ſolis cõſpectum fugiens, vmbra terreſtri obuoluta, ſplendorem ac lucem amittit; ex quo quidem luminis deliquio fœda monſtra procreantur, totaque rerum natura perturbatur: ſi tamen a ſolis amplexu nunquam luna diuelleretur, vniuerſa hæc mundi animabilis coagmentatio & cohærentia omnino diſſiparetur. Idem nobis de Republica relinquitur iudicandum; cuius finis optimus in iis virtutibus conſiſtit, quæ ad contemplationem feruntur, etiam ſi publicæ actiones, quæ minus honeſtæ ſunt, antecedant; vt ſordium euectio, curatio frumentaria, annona Reipublicæ, quæque ad ciuium alimenta & præſidia vitæ neceſſaria iudicantur; quæ virtutibus moralibus longe inferiora ducimus. Virtutum item moraliũ ſumma ad eas virtutes pertinet, quæ contemplatrices dicuntur; quarum præſtantiſſima eſt quæ circa rem omnium pulcherrimam verſatur. Itaq; Deus opt. max. cum omnia ſapienter, tum illud potiſſimum quod rebus agendis ac negotiis contrahendis ſex omnino dies definiit; diem vero ſeptimum contemplationi & quieti ſanctiſſimæ conſecrauit, quem vnum [a] ex omnibus beauit, & cui ſoli benedixit; vt diem hunc feſtum hilariter ac iucunde tranſigamus, & in pulcherrima Dei præpotentis opera, iudicia, iuſſa intuentes, in eius laudibus acquieſcamus. Atque hæc de ſummo ſingulorum ac vniuerſorum totiuſque ciuitatis bono. Quæ cum ita ſint, tanto beatior futura eſt ciuitas, quanto propius aberit ab eo fine quem proponimus & ad intuendum & ad imitandum. Et quemadmodum humanæ felicitatis ac calamitatis gradus in ſingulis

[a] Gen. cap. 2 Deut. Exodi cap. 20.

hominibus quamplurimos videmus, prout bonorum ac malorum varios fines ſibi propoſuerunt: ita quoque Reſpublicæ ſuos habent quodammodo felicitatis ac miſeriarum gradus; quia nec cum perfectis hominibus pleneque ſapientibus, nec cum furioſis ac dementibus ſemper viuitur; ſed plerique mediocria vitæ officia tuentur. Lacedæmonii quidem excelſo ac forti animo ſemperque vincendi cupiditate inflammato fuiſſe feruntur;[a] iniuſti tamen ac toties perfidi, quoties de publicis cōmodis ageretur; quia ciuium diſciplina, leges, mores, inſtituta non alium finem aut exitum habuere, quam vt ciues tum ad pericula ſubeunda, tum ad voluptates ac delicias, quæ animorum vim ac robur frangere ſolent, elatos & inuictos efficerent; ſed eatenus tamen vt ſuarum actionum & cogitationum ſummam Reipublicæ vtilitatibus metirentur. Romanorum vero ciuitas beatior quam Lacedæmoniorum, quod præter animi magnitudinem, iuris quoque ac iuſtitiæ[b] vim veluti ſcopum ciues ſibi propoſuiſſent. Enitendum nobis eſt igitur vt quam proxime fieri poterit, ab ea quam ſummam duximus, ſingulorum ac vniuerſorum ciuium felicitate diſcedamus. Explicata nobis eſt prima pars definitionis Reipublicæ; cætera ſuo quæque ordine ac loco perſequamur.

a Plato. Plutarch. in Lyſandro, Ageſilao, Lycurgo.

b Cicero in Offic. & Dionyſ. Halicar. lib. 1.

II, De iure familiari, & quid familiam inter ac Rempublicam interſit.

FAMILIA, *eſt plurium ſub vnius ac eiuſdem patrisfamilias imperium ſubditorum, earumque rerum quæ ipſius propriæ ſunt, recta moderatio.* Secundum definiendæ ciuitatis caput, verſatur in familia; quæ ipſa ſeminarium eſt ac veluti rudimentum rerum omnium publicarum. Et quidem nulla probabili ratione mihi videtur Ariſtoteles, Xenophontem ſecutus, a Politicis œconomica, & ciuitatem a familia diſtraxiſſe: quod aliter fieri non poteſt, quam ſi membra ſingula ab ipſius corporis vniuerſi cōpage diuellamus: quod quid aliud eſt quam

ſine

ſine vllis ædificiis vrbes conſtruere velle? Certe quidem collegiorum & corporum, atque adeo vniuerſitatis ſcientiam ſeorſum tradere oportuiſſet; cum non ſint familiæ, ſint tamen Reipublicæ partes. At legum latores & iuriſconſultos, quos veluti duces in diſputatione de Republica ſequi debemus, iiſdem legibus ac diſciplinis Reipublicæ corporum & collegiorum æque ac familiarum iura complecti videmus. Nos tamen aliter atque Ariſtoteles. is enim Oeconomiam bonorum accumulatione definiit: quæ collegiorum æque ac ciuitatum cõmunis eſt: at Familiæ appellatione, & rectam domus gubernandæ rationem, & iura patrisfamilias in ſuos complectimur: quæ ab Ariſtotele & Xenophonte prętermiſſa videmus. Quemadmodum igitur familia bene ac prudenter inſtituta, vera eſt ciuitatis ipſius imago; ac domeſticum imperium, ſummæ in Republica poteſtati quodammodo ſimile: ita quoque familiæ regendæ ratio ſingularis quædam eſt Reipublicæ inſtituendæ ac moderandæ diſciplina. Et vt, ſingula membra corporis quamdiu officium non deſerunt ſuum, firma valetudine & explorata ſpe ſalutis fruimur: ita quoque ſi familię ſingulæ ſuis quæque officiis contineantur, ciuitas vniuerſa rectam ſeruabit bene viuendi diſciplinam. Sed ſi vir in vxorem iniurius ac contumelioſus ſit; ſi vxor viri partes præripere conetur, neque ſe ei morigeram præbeat; ſi vterque liberos in ſeruorum, ſeruos in pecudum loco habeat, imperioque duriore premat; ſi liberi parentum, ſerui dominorum iuſſa detrectent: quis non videt nullam in illa domo cõcordiam, nullam animorum voluntatumque conſociationem, ſed plena omnia rixarum & contentionum fore? Cum igitur ciuitatis inſtituendæ ratio, familiarum recta moderatione veluti ſuis quibuſdam fundamentis innitatur ac fulciatur, primam ac præcipuam familiarum rectè inſtituendarum rationem inire oportet. Diximus Rempublicam eſſe legitimam plurium familiarum, & earum rerum quæ illis cõmunes ſunt, cum ſumma poteſtate gubernationem.

Plurium appellatio nõ poteſt in familia duorum numero contineri, vt fere ſemper [a]: cum ad collegium conſtituendum tres perſonæ neceſſariæ ſint [b], tres quoq; perſonas præter patrem familiæ neceſſarias in familia definienda ducimus ex ſententia iuriſcõſultorum [c]. Et quoniam familiæ, collegia, cœtus, ciuitateſq; omnes ac totum genus hominum interiret, niſi connubiis quaſi quibuſdam ſeminariis cõſeruaretur ac propagaretur: conſequens eſt familiam ſuis omnibus numeris ac partibus ſine matrefamilias perfectam & conſummatam non videri. Ex quo fit vt quinq; perſonis integra familia conſtituatur. Quod ſi tribus perſonis nec paucioribus conſtat collegium, totidemque familia præter patrem ac matremfamiliæ: ſequitur tres familias, nec pauciores, ad ciuitatem conſtituendam neceſſarias eſſe. Inde opinor Apuleio ac veteribus contritum illud ac peruagatum, *quindecim perſonis populum conſtari.* Etſi enim paterfamiliæ DCC vxores habeat, quot Salomo rex Hebræorum; & [d] ſexcentos liberos, quot Hierotimus rex Parthorum ab vxorum multitudine ſuſtulit; aut quingentos ſeruos, quot M. Craſſus in cenſum retulit; quia ſub vnius & eiuſdem patris familię imperium ſubiugantur, nec populi, nec ciuitatis appellatione veniant; etiam ſi filios omnes ac ſeruos connubiorum ac commerciorum iure coniungat, quamdiu fuerint ſub eiuſdem imperio ac poteſtate; quem etiam in cunis adhuc vagientem lex [e] ipſa patrem familiæ appellat. Inde verbum אלף Hebræis pro familia vſitatum, non quia mille perſonis familia definiatur, vt nonnulli putant; ſed a verbo אלוף quod principem ac dominum ſignificat. vt familia vniuerſa ab ipſo capite nomen accipiat: rectius opinor quam Gręci ab οἴκῳ, aut Latini a famulis. Sed quid prohibet, dicat aliquis, tria collegia ſine familia ciuitatem conſtituere, ſi ſumma imperii poteſtate regantur? Id quidem videri poteſt; non ſit tamen Reſpublica; quia nullum collegium, nullum corpus ſine familia ſtare diu poteſt, ſed breui oportet interire. at [f] iuriſconſulti tradunt

[a] l. vbi. De teſtibus.
[b] l. Neratius De verb. ſig.
[c] l. familiæ. eod.
[d] Iuſtin. lib. 4.
[e] l. pronunciatio. De verb. ſig. §. familiæ.
[f] l. proponebatur de iudic. ff.

dunt populum immortalem esse, ac millesimo post anno eundem fore qui antea fuisset, etiam si vsusfructus Reipublicæ legatus post annum centesimum [a] extinguatur: ne proprietas inanis sit ac inutilis domino futura; quoniam ciues omnes vnius sæculi diuturnitate 10 intermori videantur, licet immortales sint sempiterna quadam sui generis propagatione futuri; non aliter ac nauis illa Thesei, quæ tametsi nouarum tabularum substructione centies immutata fuisset, antiquum nomen retinebat. Vt autem nauis informe lignum fit, sublata carina, quæ proram, puppim, & costas firma coagmentatione sustinet: ita Respublica sine summa potestate, quæ omnia ciuitatis membra familiasq; singulas in vnũ corpus cogit, consistere nullo modo potest. Et vt nauis, ne a proposita similitudine discedamus, in partes plurimas diuidi potest, aut omnino flammis absumi: sic etiam populus in diuersa loca dissipari, aut penitus, salua vrbe, exscindi: quia nec in personis nec in mœnibus ciuitas subsistit, sed in ciuium omnium cœtu sub eiusdem imperii summa potestate. Vt enim elephas non magis animal dici debet quam formica: sic Ragusia, ciuitatum fere omnium, quæ sunt in Europa, minima, non minus Respublica dici debeat, quam Turcarum aut Tartarorum, aut etiam Hispanorum, quorum imperia iisdem finibus quibus solis cursus, terminantur. & quemadmodum exigua familia angustissimis gurgustiis cõprehensa, eodem familiarum iure censetur, quo quæ superbissimis ac late patentibus ædificiis gloriantur: sic Vlysses, cuius imperium Ithacæ scopulo cõtinebatur, rex æque dicitur ab Homero atq; Agamemnon. recte enim Cassiodorus magnum imperium *magnã Rempublicam* appellat, quam Princeps vnus summo imperio moderatur. C Quare si ex tribus familiis vnus pater familiæ cæteris imperet, eique pareatur; aut vnus duorum imperium subire non recuset; aut tres simul ac semel summũ ius in trium familiarum subditos exerceant: æque respublica dicetur, ac si multitudine ciues innumerabiles

[a] l. an vsusfructus. de vsusfruct. ff.

complectatur. Ita fiet vt familia interdum maior ſit quam Reſpublica. quod de familia Tuberonis iure dicebatur [a], cum ſexdecim liberos vnâ cum vxoribus ac ſeruis cum imperio domeſtico regeret. Igitur fallit Ariſtoteles [b], qui putat Babylonis vrbem, cuius ambitus quadrata figura tantus erat, vt vix toto triduo [c] pedeſtri greſſu conficeretur, gentem potius dici debere, quam rempublicam; quam ipſe decem milibus ciuium definiendam putauit: quaſi abſurdum eſſet gentes multitudine innumerabiles ac locis infinitas, quæ modò eiuſdem imperii ſumma poteſtate regantur, Rempublicam appellare. Iſta ratione ciuitas Romanorum, qua nulla clarior exſtitit vnquam, Reipublicæ laudem nõ mereatur: cum ſuæ originis initio tria tantum, nec plura, ciuiũ milia complecteretur; Tiberii vero principatu, quinquies ac decies millies centena milia; ac præterea centum ac decem milia, qui pene toto terrarũ orbe diſperſi erant, cenſa fuiſſe legamus, præter ſeruos, quorum numerus decuplò maior exſtitit. nec tamen eo numero prouinciales Romano imperio ſubditi, nec item ſociæ ciuitates, ac liberi populi continebantur, qui reſpublicas ab imperio Romano diuiſas habuerunt. Eſt igitur ſummum imperium quaſi Reipublicæ cardo, quo magiſtratus ac leges innituntur, & cuius vi ac poteſtate collegia, corpora, familiæ, ſinguli ciues in vnum veluti corpus coguntur; ſiue vno ſint & eodem concluſi loco, vt Suitenſium reſpublica, ſociarum minima; ſiue plures habeat prouincias, qualis Perſarum, quæ ab extremis Indiæ populis vſque ad Hellespontum centum ac viginti ſeptem prouincias habuiſſe fertur [d]: qualis nunc etiam Æthiopum reſpublica, cuius quinquaginta ſunt prouinciæ; quas Paulus Iouius nulla ratione Regna vocat, cum vnius & eiuſdem principis, qui Negus ab illis appellatur, ſummo imperio ac poteſtate regantur. Sed præter illud imperium, quod poſuimus quaſi reipublicæ totius fundamentum, multa ſunt præterea ciuibus inter ſe communia; ſcilicet forum, fana, porticus, viæ, leges,

11

a Plutarch. in Æmilio.
b In Politicis.
c Herodot. lib. 5. Ionas cap. 3.
d Eſter cap. 1. Herodot. Plutarchus in Artoxerxe.

leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines, theatra, mœnia, publica ædificia, pascua communia, agri publici, ærarium; denique præmia, pœnæ, legis actiones, multæque cum multis res rationesque contractæ: hæc, inquam, omnia aut ciuium omnium nexu & mancipio, aut vsu & fructu communia sunt, aut certe publica, aut vtraque simul. Magna etiam illa communitas est, quæ tum ex collegiis & corporibus, tum etiam ex beneficiis vltro & citro datis & acceptis coalescit. alioqui nulla, ne cogitatione quidem, fingi Respublica potest, quæ nihil omnino habeat publicum aut commune. Quamquam fieri potest, vt agrorum pars maxima sit communis vniuersorum ciuium, pars vero minima singulorum: vt Agraria lege Romuli totus ager Romanus, qui milia iugerum octodecim capiebat, trifariam [a] diuisus est: prima pars sacris faciendis; secunda necessariis reipublicæ sumptibus; tertia singulis ciuibus cessit: cum autem tria ciuium milia censa fuissent, singulis ciuibus duo iugera tributa fuere. Sed vtcumque agri diuidantur, fieri nõ potest vt omnia omnium ciuium communia sint; quod Platoni adeo præclarum & optandum videbatur, vt etiam liberos & vxores omnium communes esse cuperet: sic enim fore augurabatur, vt verba illa MEVM & TVVM nunquam inter ciues exaudirentur: quasi omnium quas in republica videmus discordiarum ac ciuilium bellorum occasionem præberent. nec intelligebat bonorum ac rerum omnium communione Rempublicam interire: quia nihil publicum esse potest, vbi nihil sit priuatum: nec regem quemquam futurum, si ciues omnes reges sint: vt neque vllus concentus exaudiatur, si vocum artificiose inter se confusarum diuersitas ac dissimilitudo, quæ harmoniæ suauitatem efficit, ad vnum & eundem sonum reuocetur. Quamquam huiusmodi ciuitas, si tamen hoc nomine appellari potest, omnino repugnat diuinis ac naturæ legibus; quibus nõ solum adulteria & incestus, sed etiam rapinæ ac furta tam diserte prohibentur, vt ne aliena quidem per leges

[a] Dionysius Halicarnass. lib. 2.

C

diuinas expetere liceat: quibus legibus perſpicuum fit capitalem eſſe orationem, quæ ad æquationem bonorum pertinet: cum Reſpublicas diuina procuratione fundatas, & conſtitutas ob id fuiſſe videamus, vt ſuo iure publica ac priuata tenerentur. At illā rerum omnium peſtem ac perturbationem verius quā communitatem, ſequitur familiarum[a] omnium interitus, quę in vxorum ac liberorum atq; adeo rerum omnium cōfuſione conſiſtere nullo modo poſſunt. Nec mirum debet videri, ſi ab hac opinione tam abſurda Plato ſponte diſceſſit, & eam quam ipſe Socrati adſcripſerat Rempublicam, facile paſſus eſt aboleri, vt ſuam moderate tueretur. Nam qui Maſſagetas omnia habuiſſe communia iactant, poculum tamen & gladium quemque ſuum habuiſſe confitentur: veſtimenta etiam priuata cuiuſque fuiſſe neceſſe eſt; alioqui debiliores ab iis ſpoliati fuiſſent qui robore plus cæteris valerent. Quemadmodum igitur Reſpublica eſt legitima plurium familiarum, & rerum inter ſe communium cum ſumma poteſtate gubernatio: ſic Familia eſt plurium ſub vnius ac eiuſdem patrisfamilię imperio ſubditorum, & earum rerum quę ipſius propriæ ſunt, recta gubernatio. nam in eo potiſſimum Reipublicæ ac familiæ diſcrimen verſatur: quod paterfamilias rerum domeſticarum ac familię totius poteſtatem habet; etiam ſi vnaquæq; domus aliquid in publicum ſeu vectigalium ſeu tributi nomine conferre cogatur. Ac fieri poteſt vt ciues omnes conuictu communi vtantur, collegiorum in modum, qualia fuere Spartiatarum, qui ſeorſum ab vxoribus & familia cibum ſumere ac dormire conſueuerant, quindecim aut viginti virorum cœtu coacto. Cretenſium vero moribus ciues omnes vtriuſq; ſexus, vxores inquam, liberi, ſenes, iuuenes, egentes, diuites, ſimul epulari conſueuerant[b]: ſua tamen cuiuſq; propria fuere; ſed ſinguli tantum erogabant, quantum vniuerſis ad communem conuictum ſatis eſſe videretur. commodius illi quidem quam Anabaptiſtæ, qui noſtra ætate in Weſtualia non modo communem

[a] familiaris res opponitur publicæ. l. 7. §. ſi paciſcar de pactis. l. 4. de publicis iudic. ff.

[b] Ariſtot. in Polit.

12

munem illum conuictum, sed etiam nouam bonorum omnium, præter vxorum, quas plures habere licebat, ac vestium, communionem inuexerant [a]; vt mutuam inter se concordiam & amicitiam commodius tuerentur: a qua tamen longissime absuerunt. Nam qui rerum omnium communionem admittunt, tantum absunt ab ea quam se tueri posse confidunt, ciuium inter ipsos amicitia, vt amor ille mutuus viri & vxoris, parentum etiam erga liberos, ac vicissim liberorum erga parentes pietas, denique proximorum & affinium mutua caritas penitus extinguatur, sublato propinquitatis iure, quo vinculo nullum ad ciuium concordiam & necessitudinem firmius cogitari potest. nam quod ames vehementer, tuum sit oportet, & quidem totum tuum: communitas vero per se ipsa dissidiorum ac discordiarum parens ab iurisconsultis merito appellatur [b]. Nec minus fallunt, qui putant rerum communium maiorem quam priuatarum curam fore: cum publica videamus ab omnibus æque deseri [c]; nisi ex publico rapiant quod in priuatam vtilitatem conuertatur. Denique amoris & amicitiæ natura est huiusmodi, vt in plures dispersa perinde vim amittat [d]: vt flumina quæ in riuulos diuisa, nec hostes aditu prohibere, nec ferendis nauibus vtiles esse possunt. Igitur certa familiæ gubernatio, vxores, liberos, seruos, ac priuatas cuiusque res tum ab aliarum familiarum iure, tum etiam ab eo quod reipublicæ commune, seiungit. Quin etiam in omni republica bene constituta præcipuam pupillorum, furiosorum ac prodigorum curam magistratus gerere videmus; quia [e] reipublicæ interest ne priuatorum bona diripiantur. Sæpe quoque legibus acquirendarum ac distrahendarum rerum modus & conditio præscribitur; quia familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio, cum Reipublicæ cura ac tutela coniuncta videtur. Ac tametsi leges omnium communes sunt, nihil tamen vetat sua quædam esse familiarum statuta, suum ius familiare,

a Sleidan.

b l. cum pater §. dulcissimis. de legat. 2. l. 2. quando & quibus quarta pars. C. l. in re communi. vrbanorum prædiorum. l. sancimus. §. fin autem. de dona. C. l. Lucius §. Caius de legat. 2. ff.

c l. 2. quando & quibus quarta pars.

d Plato in Memnone. Plutarch.

e l. 3. l. ius dandi. de tutelis. ff.

ac priuatum[a], ab antiquis familiarum principibus institutum. Exemplum habemus in clarissima Saxonum gente, quæ plures habet familias priuato quodam iure vtentes, ac plane diuerso tum ab imperii Germanici legibus, tum etiam a communibus Saxonum institutis. Duces item Bauariæ & Palatini comites iure familiari vtuntur, tum in legitima bonorum suæ gentis successione, tum etiam in electoris imperiali munere; quod vicissim ducibus Bauaricis ac Palatinis auorum instituto tribui oportet: quæ iura Bauariæ dux vt renouarentur, ad imperiales Augustæ conuentus rogationem superioribus annis tulit.

Iura quoq; domestica sunt inter Saxonum & Hassorum principes, quæ Cæsares ipsi Carolus IIII. & Sigismundus comprobarunt[b]; quibus inter Austriæ ac Bohemiæ gentiles familiari iure cautum erat, vt alterius familiæ deficientis hæreditas alteri accresceret, vti contigisse videmus. Ac ne longius a nostris discedamus, iura familiaria Lauallæ gentis regali diplomate ac Senatus Gallici auctoritate comprobata videmus, legibus municipalibus ac institutis plane contraria. nam eo iure primogenitos vniuersam hæreditatem cernere licet ea conditione, vt pecunia cohæredibus satisfiat, ac Vidi gentile nomen stemmataq; pura præ se ferre teneatur. Seuerius etiam Rutenorum, Albretorum, ac Balmarum gentili iure receptum erat, vt fœminæ ab auorum hæreditate omnino arcerentur, quandiu mares quocumque gradu propinqui extitissent; quasi legem Salicam principibus Allobrogum vsitatam in familias suas deriuarent. Hæc quidem seu familiaria, seu gentilia iura ab auis & proauis illarum gentium ad sui nominis ac familiæ decus perpetua quadam serie tuendum originem traxere; quæ quodammodo ferenda sunt[c] in claris ac illustribus familiis. & quidem illa quæ diximus priuata iura non modo familias, sed res quoque publicas incolumes ab interitu sæpe conseruarunt. quamobrem prudenter imperiali decreto comitiorum, quę Augustę coacta

C

[a] Bartol. in l. omnes populi: de iustia ff. Baldus in l. cum omnes. de episcopis. Imola & Cumanus in l. 3. de testamentis. Andre. ad Specul. in titul. de testamentis. §. compendiose. Bald in l. 2. de Constituta pecunia. C. Innocentius in cap. cum accessissent de constitut.

[b] anno 1370 & 1431. Decius consil. 515.

[c] Bald in c. j. §. mulier si de feudo controuersia, per cap. j. de filiis natis ad morganaticam.

acta sunt[a], post diuturnas bellorũ ciuilium clades, gentilia principum iura renouata fuere, sine quibus imperium illis temporibus præcipiti ruina casurum videbatur. Quod quidem ad obscuras familias pertinere non debet, vt iura publica quantum quidem fieri possit omnium communia sint & eadem. Non enim sine grauissima caussa ferendum est, vt priuatis familiarum pactis iuri publico[b] derogari possit. Neque vero iure familiari ab auis & proauis constituto posteri obligantur, nisi quatenus ipsi præbuerint assensionem. Itaque principes Albretorum ac Lauallæ gentis, inter quas Mommorantia censetur, gentilia proauorum iura rebus iudicatis non ita pridem rescindi curauerunt. Multo minus sacra familiaria gentiliave[c] Romanorum institutis probata ferenda sunt; ne pro familiaribus publica deserantur, vt Camillus querebatur apud Liuium[d]: *An, inquit, gentilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet?* Erat enim lex XII. tabularum his verbis concepta: SACRA PRIVATA PERPETVA PERMANENTO. quam M. Tullius in suas leges transtulit. Atque hæc de Reipublicæ & familiæ differentia in vniuersum dicta sint: nunc de singulis familiæ partibus disseramus.

[a] anno 1555.
[b] l. Ius publicum. de pactis. ff.
[c] Macrobius in Saturnalibus. Cicero.
[d] Liuius lib. 5.

14

III, De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis.

OMNES hominum cœtus iure sociati, siue familiæ, siue collegia, siue vniuersitates, siue Respublicæ, imperandi ac parendi mutuis officiis continentur; cum libertas illa, quam nullis astrictam legibus vnicuiq; natura dedit, sub alterius imperium ac potestatem subiungitur. omnis autem potestas est publica, vel priuata: publica, aut legibus soluta est, eorum scilicet qui summum imperii ius habent: aut legibus imminuta, qualis est magistratuum, qui etiam si priuatis imperent, ipsi tamen superiorum imperiis ac legibus tenentur. Priuata potestas est in patrefamilias, aut in corporibus

& collegiis, cum vniuersi aut maxima pars omnium cæteris imperat. Poteſtas autem domeſtica quadruplex eſt: mariti ſcilicet aduerſus vxorem, patris in filios, domini erga ſeruos, principis familiæ in famulos mercede conductos. Cum igitur omnis humanæ ſocietatis legitima gubernatio pendeat ab imperandi ac parendi prudentia, de ſingulis imperii partibus, eo, quo propoſuimus, ordine, diſſeramus. *Eſt enim naturalis libertas huiuſmodi, vt animus*[a] *bene a natura informatus imperium alterius, poſt Deum immortalem, reiiciat, præterquam ſui ipſius,* id eſt, *rectæ rationis, quæ a diuina voluntate per ſe ipſa nunquam aberrat.* Rationis autem in cupiditates imperium naturale omnium maximũ & antiquiſſimum eſt. prius enim quam alteri recte quis imperet, ſibi ipſi imperare condiſcat, vt rationi tribuatur imperium, cupiditati obſequium : ita fiet vt habeat quiſque ſuum. atque hæc iuſtitiæ totius ſumma eſt, hæc virtutum omnium prima ac pulcherrima, quæ cæteras omnes amplexa fouet ac tuetur: ex quo prouerbiũ Hebræis contritum; *Initia caritatis a ſeipſo quemque ducere oportere*; id eſt ſub rationis imperium domitas habere cupiditates. Hæc naturalis imperii prima lex eſt, vt quidem videmus in oratione, quam Deus habuit, tum ad primam omnium[b] matremfamilias, tum aduerſus eum, qui primus ſe fraterno parricidio contaminauit[c]. Nam imperium illud quod Deus Adamo in vxorem dedit, dupliciter interpretor: primum quidem ac præcipuum eſt, rationis in libidinem; alterum, mariti aduerſus vxorem. Eſt enim mens ac pars illa intelligentiæ particeps in homine veluti maritus: cupiditas autem quaſi fœmina. prius enim quam Deus Euam creaſſet, de Adamo dictum erat, *maſculum & fœminam creatum eſſe*[d]. Quamobrem in ſacris literis Fœmina pro Cupiditate ſæpiſſime vſurpatur, nunquam tamen ſæpius, quam apud Salomonem, qui ſic vixit vt amantiſſimus; ſic ſcripſit, vt omnino capitalis fœminarum hoſtis eſſe videatur; cum tamen omnis illa oratio, tum de materia, tum de cupiditate intelligatur[e]. Sed iſta Theologis

C

[a] l. libertas. de ſtatu hominum. ff.

[b] Gen cap. 3.

[c] Gen. cap. 4.

[d] Gen. cap. 1. fine.

[e] Rabi Maymon. lib. 1. nemore aneboquin.

15 Theologis ac Philoſophis diſſerantur: id vero, quod huius quæſtionis proprium eſt, de imperio mariti aduerſus vxorem quale ſit, explicandum nobis eſt. Vxoris appellatione iuſtam ac legitimam intelligo, nō concubinam, quæ non eſt in concubini poteſtate, etſi Romanis [a] legibus in liberæ mulieris contubernio iuſtum matrimonium ſit, non concubinatus. quæ lex populis omnibus quaſi pernicioſa diſplicuit, ac tacito veluti omnium conſenſu abrogata videtur. Hæc autem poteſtas in vxorem non complectitur ſponſam [b], in quā manus [c] iniicere ſponſo non licet, quod marito ſemper licuit, tum ciuili [d], tum Pontificio [e] iure: quod ſi ſponſus in ſponſam inuolauerit, ac ei ſtuprum intulerit, capite puniendus eſt. [f] Quid igitur ſi maris ac fœminæ conſenſione connubium contractum ſit ante mutuam vtriuſque coniunctionem? id enim iuſtas nuptias lex [g] appellat: ſic tamen ſtatuo non eſſe partum eiuſmodi contractu maritale imperium, niſi maritum vxor ſecuta fuerit, cum Theologorum ac Pontificum decretis [h], quorum maxima eſt auctoritas, quoties de iure connubiorum diſputatur, vix vlla nuptiarum ratio habeatur, niſi corporum mutua coniunctione contractæ ſint: quod multarum gentium moribus diſerte exceptum eſt, cum de communicandis vtilitatibus, quæ ex connubio quæſitæ fuerunt, diſputatur. Sed poſt eam, quam diximus, maris ac fœminæ legitimam coniunctionem, vxor eſt in poteſtate mariti, niſi ſeruus fuerit, aut filiusfamilias, qui nullum habent in vxores [i] imperiū, ac multo minus in liberos; qui etiam ſi pater emancipatus ſit, in aui poteſtatem recaſuri ſint. Id autem rationi conſentaneum eſt, ne plura ſint imperia domeſtica, plures domini, quorum alius imperare velit, alius imperata facere prohibeat, ex quo familiarū perturbatio ſequeretur. Oportet igitur vxorem ſui iuris, ſi filiofamilias nupſerit,

C

[a] l. in liberæ de ritu nuptiar. ff.
[b] l. 4. de condit. & demonſtrat. ff. l. ea quæ. ad municipal. ff.
[c] cap. de illis. & ibi Hoſtienſis & Panormitan. de ſponſal.
[d] Bald. & Cune. in l. raptores de epiſcopis. Cynus in l. 1. q. 2. de rapt. C. Alexand. in l. miles. §. qui iudicati. De re iudicat. l. vlt. de libero homine exhibend. C.
[e] cap. duo. 33. q. 2. cap. ſicut. 7. q. 1.
[f] l. 1. de rap. virg. C.
[g] l. nuptias de regul.
[h] cap. debitum. de bigam. Petr. Lombardus in 4. Sententiar. diſtin. 30. & 27. q. 2. Bartbatias conſil. 2. colum. 7. lib. 4. gloſſ. in cap. ex publico extr. de conuerſ. coniugal. Corne. conſil. 248. lib. 2. Felin. in cap. tertio loco, de præſumpt.
[i] toto titul. quibus mod. patr poteſt. in Inſtitut.

&in ſoceri domum commearit, vna cum marito ſoceri poteſtatem ſubire: cæteris rebus ſuæ libertatis iura tueatur. Ac profectò iniquum videtur, quod legibus Romanis[a] cautum eſt, niſi filiafamilias emancipata ſit a patre, etiam ſi deſerta domo paterna mariti domicilium ſequatur, non ſit in mariti, ſed in patris poteſtate futura: quod cum legibus naturæ pugnare videtur, quibus non tantum marito poteſtas in vxorem prima ac præcipua eſt, ſed etiam patrifamilias in ſuos; ac voce diuina[b] iubetur vxor, cæteris omnibus, atq; adeo parentibus poſthabitis, ſequi maritum; cui etiam vni ius ac poteſtas lege diuina[c] tribuitur, vt vxoris vota probare poſſit, aut prohibere. Merito itaq; lex illa Romanorum antiquata eſt, maxime tamen noſtris moribus[d], quibus paterna poteſtate eximitur filia, quæ marito nupſit. Conſimilis ea lex eſt legi Lacedæmoniorum, vt Plutarchus ſcribit[e]: alioqui vxor, paterna poteſtate contempta, mariti ſui iuſſa aſpernaretur. Romani iuris interpretes varias cautiones adhibuerunt, vt euitarent ea quæ abſurda conſequuntur, ſublata mariti poteſtate, niſi filia emancipata fuiſſet. In eo tamen populorum omnium leges cum diuinis ac naturæ legibus conueniunt, marito ab vxore obſequium deberi, nec illius iuſſa, ſi modo cum honeſtate non pugnent, repudiari ab vxore debere. vnum interpretem[f] ſatis nobilem excipio, qui vxorem mariti legibus ſolutā eſſe putauit; ſed nec iſtius opinionis ſingularis ac tam abſurdæ rationē attulit vllam, nec auctoritatem: cum lege Romilia[g] ius etiam vitæ ac necis marito tribuatur, ſi vel eam in adulterio deprehendiſſet, vel partū, vel claues ſuppoſuiſſet, vel vinū bibiſſet. Paulatim legis illius ſeueritas eſt indulgentia maritali antiquata: adulterii vero pœna proximorū arbitrio permiſſa, qui mos etiamnū Tiberii dominatu renouari cœpit[h], quod marito propter adulteriū vxorem repudiante, vel etiam adulterii conſcio ſcelus inultum relinqueretur, 16

a l. 1. §. 1. de liberis agnoſcend. ff. l. 1. §. vlt. l. eum qui §. ſi nupta de iniuriis. l. 1. fine & ſequenti de liberis exhibend. l. 2. §. quod ſi in patris. l. quoties ſoluto matrimonio. l. nec inter. l. ſi vt proponis. de donat. inter virum & vxorem. C. l. filium. l. licet de collat. C. l. ſi vxor & ibi Accurſ. Cynus. Bartol. Bald. Salicet. Alberic. de conditionibus inſertis. C.

b Gen. cap. 1.

c Numer. 30. Auguſtin. q. 56. cap. 4. num. can. voluit 33. q. 5.

d Faber in §. 1. in Inſtit. de Senatuſconſulto Tertul. & § 2. quod cum eo qui in aliena. Maſuerius titulo de Iniuriis. §. item ſi lia. & in titulo de dote. § item de conſuetud.

e In Laconicis.

f Andre. ad Specul. titul. qui filii ſint legitimi.

g Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 2.

h Tacitus lib. 2.

non

non ſine graui contumelia propinquorum, qui olim Romanis moribus adulteras capite vel exilio damnabant [a]. Ac tametſi de mariti poteſtate in vxorem plurimum detractum eſſet, nihilominus tamen ex oratione M. Catonis, quam habuit ad populum pro lege Oppia, perſpicuum eſt fœminas in perpetua patrum, maritorum, aut proximorum tutela fuiſſe, vt nullos actus legitimos ſine auctore facere poſſent. Floruit Cato maior poſt legem Romiliã annos circiter quingentos & quinquaginta: ducenteſimo poſt anno ſcripſit Vlpianus tutores fœminis ac pupillis dari cõſueuiſſe: at cum nupſiſſent, in manu viri fuiſſe, id eſt, vt ego interpretor, *in poteſtate*. Quod ſi quis dicat Vlpianum [b] diuiſiſſe diſputationem de iis qui ſunt in poteſtate, ab iis qui ſunt in manu, non propterea ſequitur vxores in poteſtate maritorum non fuiſſe; ſed hoc factum opinor, vt ſignificaret C longe diuerſam eſſe patris in liberos, mariti in vxorem, domini in ſeruos poteſtatem. Quis enim dubitet manus appellatione imperium ac poteſtatem ſignificari? nam Hebræis, [c] Græcis [d], tum Latinis ac nobiſipſis vulgatum eſt, manum pro imperio ac poteſtate vſurpare. Feſtus vero Pompeius [e] vbi de marito vxorem domum ducente ſcribit, verbo *mancipandi*, quod ſeruorum proprium eſt, vtitur: eoque verbo etiamnum moribus ac legibus noſtris vti cõſueuimus, quoties agitur de vxorum emancipatione. Sed vt planum ſit hanc maritorum in vxores poteſtatem omnium populorũ ęque fuiſſe communem, exemplis quibuſdam id confirmare placet. Olorus Thraciæ rex Dacos ab hoſtibus victos ad ſempiternam ignominiam & contumeliam vxoribus ſeruire compulit [f]. Langobardi vero eandem vitæ ac necis poteſtatẽ in vxores habuere [g] quam veteres Romani, qua etiamnum Baldi temporibus vtebantur [h]. Ac ne longius egrediamur, quis vnquam populus tantam in vxores poteſtatem habuit, vt maiores noſtri? *Galli*, inquit Cæſar [i], *in vxores & liberos æque ac in ſeruos vitæ ius ac necis habent: ac ſi quidem vel minima ſuſpicione teneantur mari-*

[a] Florus cap. 46.
[b] In titulis.
[c] Gen 24. Exod. 2. Num. 11.
[d] Xenophon εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἐλθεῖν.
[e] In verbo Emãcipatum.
[f] Iuſtin. lib. 32.
[g] Rotaris & Luitbrandi leges in Legib Langobard c. 1. & pen. & vlt. titulo qualiter mulier liber permiſſ.
[h] anno M. CCCXV. Accurſ. & Bald. in l. velles de reuocandis donat. C.
[i] Cæſar lib. 6. belli Gallici.

tos necasse, quæstionibus a proximis torquentur, ac sine vlla magistratuum cognitione damnantur. Nec Romanis [a] tantum, sed etiam Massiliensibus ac Milesiis vsitatum fuit vxores occidere, si vinum bibissent, vt Theophrastus scriptum reliquit. Vxoris vero necandæ ius ob adulterii causam Græcis omnibus æque ac Romanis commune fuisse tradunt Græci [b] scriptores. Nam lex Iulia, quæ patri filiam in adulterio deprehensam vna cum adultero trucidare permisit, Augusti rogatione [c] ad populum lata est annos amplius septingentos post legem Romiliam. eadem tamen lege quibusdam personis idem quod patri licuisse [d] in vxores adulteras, leuissima [e] pœna maritum obligante, qui adulteros deprehensos præter personas legibus exceptas occidissent. Sed adulterii pœna legitima non ademit maritis in vxores animaduertendi potestatem extra pœnam capitalem, qua maritis interdictum est: tametsi Theodora Iustiniani Augusti vxor, quæ fasces imperii marito sane stupido ac illiterato principi ademerat, cum omnia beneficia fœminis aduersus maritos tribueret, eas etiam adulterii pœna liberauit [f], infamiæ notam reliquit. Æquius erat Atheniensium exemplum imitari, qui adulteros, præter infamiam sacris arcebant. [g] quæ autem infamiæ pœna legibus irrogari potest iis, qui famam prostitutæ pudicitiæ violârunt? quo fit vt crimen illud, quod lege diuina [h] non modo capitale est, sed etiam lapidatione, pœnarum fere omnium acerbissima [i], coercebatur, perniciosis [k] moribus prope inultum sit. At veteres Ægyptii fœminas narium, mares vero pudendorum amputatione ab adulterio reuocabant, vt scribit Diodorus [l]. In cæteris criminibus, quæ morte punienda non veniunt, vxoris castigandæ potestas maritis omnium [m] consensu tribuitur, dum id modice, aut etiam intra mo-

a Dionys. lib. 2. Plin. lib. 14. c. 13. Valer. de institut. antiquor. Cicero De natura deorum lib. 3. & de Repub. lib. 3. Plutarc. in problema. Rom. cap. 6. Arnobius lib. 2 aduersus gentes. Tertull. in apologetico lib. 6. Gellius lib. 10. cap. 23. & Athenæus in Dipnosophistis

b lib. 2. Lysias in orat. de Eratosthenis cæde.

c l. 1. ad l. Iul. de adult. ff l. marito. l. patri. eod.

d d. l. marito.

e l. si adulterium. §. imperatores. eod. l. 1. ad l. Cornel. de sic. l. Gracchus. eod. C. l. 3. §. si maritus. ad s c. Sillanian.

f authentica hoc iure, de adult. C.

g Demosthenes contra Neæram.

h Leuit. 20. Daniel. 12. Deutero. 24.

i Rabi Maymo lib. 3. nemore aneboquin.

k Faber in l. 2. quæ sit longa consuetud. c. Benedi. in cap. Raynutius. in verbo, cuidam. num. 63.

l libro. 1.

m cap. duo. 23. q. 4. Accurs. in l. & si §. vlt. ad l. Aquil. & in authent. vt liceat matri & auiæ. §. quia vero. Bald. in l. filius. de patria potest. C. & in l. nec patronus de operis libert. C. & consil. 176. Panormitan. in cap. & transmissa, de restitu. spoliat. Bart. in l. iubemus. de repudiis. C.

dum

dum fiat. At ne mariti legitima poteſtate aduerſus vxores abuterentur, veteribus olim propoſitum erat, de moribus iudicium [a], quod quidem Iuſtiniani lege [b] ſublatum eſt: pecuniaria pœna aduerſus eos decreta, qui C repudio cauſam dediſſent; maxime ob adulterium & veneficium. qua lege quodammodo antiquata noſtris moribus integrum eſt vxori ob iniurias graues illatas a marito repudium in iure petere. neque enim iniuriarum actio coniugibus inter ſe permitti debet, contra quam nonnulli putant [c]. at etiam expilatæ hæreditatis & furti actio coniugibus inter ſe, aut hæredibus alterutrius aduerſus alterum lege [d] prohibetur, propter cõnubii dignitatem. Iam vero cum maritalis amor omnes omnium amores & amicitias ſuperare debeat, vt certe Artemidorus ſcripſit: ſic etiam odia quæ radices egerunt inter virum & vxorem, omnium maxime implacabilia iudicantur: vt non minus eleganti quam vrbano exemplo docuit Leo Byzantinorum ad Athenienſes legatus; quem cum in concione irriderent ob corporis breuitatem; *Cur*, inquit, *homuncionem ridetis, cuius vxor tam puſilla eſt vt mariti genua vix attingat? nam etſi anguſtiſſimo cubili continemur, nihilominus tamen cum ira exarſimus, vix Byzantii mœnia, quamtumuis ampla ſint, capere vtrunque poſſunt*. actioni quidem de pace, quã apud Athenienſes habuit, inſeruiebat cum odia deponere ſuaderet, quæ inter coniuges placari vix poſſunt, ſi alter alteri mortem intentarit. Cui tamen incommodo prouiſum erat diuina lege quæ de repudiis lata eſt, qua populi omnes Aſiæ vtriuſque & Africæ etiamnum vtuntur; vt ſcilicet repudiandæ vxoris ius integrum daretur, ſi vel minimum ei diſplicuiſſet, iis conditionibus ne ſemel repudiatam ad ſe reuocaret, aliam tamen ducere liceret; qua lege nulla ſanctior eſſe poteſt ſiue ad fœminarum ſuperbiam, ſiue ad maritorum iracundiam coercendam. nam quæ fœmina virorum adeo cupida, niſi meretrix, nupſerit ma-18 rito, qui ſine iuſta ac probabili cauſa vxorem repudiarit?

[a] Quintil. li. 7. cap. 4. l. 5. de pactis dotal. l. viro & vxori. ſoluto matrim.

[b] l. vlt. de repud. C.

[c] Andre in addit. ad Spec. titulo de iniur. ex l. 2. rerum amotar. C. l. non debet de dolo. l. ſiquis vxor de furtis. Alexander in l. diuortio §. ſi fundum. col. 4. ſoluto matr. Anchatan. conſil. 408.

[d] l. 1. & 2. rerum amotarum. ff. l. aduerſus. de crimine expilatæ hæreditat. C.

Quod si cui videatur iniquum, vxorem non aliam ob causam, quam quia displiceat, repudiare licere, non magnopere pugnabo; nec ab eo iure, quo vtimur, propterea discedã: nihil tamen perniciosius mihi videtur, quam coniugem, qui repudia quærat, non aliter id impetrare posse, quam causa iudicibus probata: nam in eo vertitur existimatio ac dignitas alterutrius, aut etiam vtriusque; quæ nunquam violaretur si diuortii causam neuter iudici probare cogeretur: quod quidem olim, & his quoque temporibus inter Hebręos fieri solet, vt videmus in Hebræorum [a] pãdectis; vbi describitur legitimus actus repudii, ac libellus quem Rabi Ieïel Parisiensis vxori dedit A. D. III. Kal. Nouemb. anno ab Orbis conditione decimo octauo supra quinquies millesimum [b]. aliud item exemplum extat in epitome pandectarum Hebraicarum ab iurisconsulto Maymone [c] descriptum apud Chaldæos, vbi Iudex procuratoriis tabulis, quibus maritus coram tribus testibus vxorem repudiàrat, subiicit hæc verba; *Sine causa repudiatam esse, facta vtrique matrimonii cum aliis contrahendi potestate.* Hac enim legis actione mulier, illæsa existimatione alteri nubere potest. Ac tametsi apud Athenienses repudium mittere non liceret, nisi causa iudicibus probata; ea res tamẽ periculi plena bonis omnibus visa est: quod metuens Alcibiades [d] vxorem apud iudices conquerentẽ palam abripuit & humeris domum extulit. Æquius Romani veteres, qui nullam omnino repudii causam libello inserebant; ac ne rogatus quidem Paulus Æmilius ab amicis cur coniugem castissimam ac fœcundissimam, & quidem patricii sanguinis sine causa repudiaret, calceum ęleganter consutum ostendit; sed qua parte pedem offenderet, præter se scire neminem. quid si causa repudii iudicibus probari possit? an æquum est ad coniunctum & societatem omnium, quæ cogitari possunt, arctissimam adigere coniuges intestinis & capitalibus odiis inter se dissidentes? Non existimo: nam inde adulteria, veneficia, parricidia sequi & magnam partem occultari

[a] Moses Cotsi in cap. בריהת, id est, *abscissionis.* sic enim repudium vocant.

[b] Id est anno Christi 1240.

[c] In cap. בשים id est *fæminæ.*

[d] plutar. in Alcibiade.

C

cultari necesse est: nam ante repudiorum iura, quę anno post vrbem conditam quingentesimo a Spurio Caruilio originem acceperunt, vnius vxor in veneficio mariti deprehensa, ac parricidii damnata, socias criminis accusauit; ac mutuis deinde accusationibus septuaginta quæ viros enecarant, supplicio affectæ fuerunt: quanto magis id metuendum, vbi repudia omnino prohibentur? Nam Imperatores tum Græci, tum Romani, vt repudiorum frequentiam coercerent, eum, cuius culpa repudium contractum esset, dotis aut donationis propter nuptias amissione [a] coercebant. Anastasius etiam repudium vtriusque consensu impune fieri permisit [b]: quod ab Iustiniano [c] vel potius a Theodora cōiuge abrogatum est. Vtrum magis expediat reipublicæ, satis opinor ex iis, quæ dixim⁹, intelligi potest. Sed quæcunq; fuerit in tanta rerumpublicarum varietate legum vicissitudo, summa tamen omnium consensione vxor maritum reuereri [d], eiq; obsequi debet; ac maritum ne quidem sine venia magistratus licuit in ius vocare [e]. Sed quemadmodum nihil est non modo ad familiarum, sed

19 etiam ad Rerumpublicarum salutem ac dignitatem maius ac melius quam honesta vxorum erga maritos obsequia tueri, vt Euripides scribit: ita non decet maritos hac potestatis specie ad vxorum contumeliam & seruitutem abuti. quamquam M. Varro seruos verbis potius quam verberibus castigari putat oportere: ac multo magis vxorem, quam lex [f] humana ac diuina *domus sociam* appellat. Nam cum Iupiter apud Homerum [g] Iunonem vxorem increpuisset, nec monitis obsequeretur, minas adiicit, non tamen vlterius ad verbera progreditur. Quinetiam Cato, quem mulierum hostem fuisse plerique aiunt, vxorem percutere sine [h] sacrilegio non posse putabat: sed mariti ius ac dignitatem sic tueri solebat, vt facile obsequentem haberet; quod fieri non potest ab iis, quibus non satis est vxorum socios fuisse, nisi etiam obsequētes sese præbuerint, vt tandem serui pœne fiant: id quod in Lacedæmonios olim iactari con-

[a] l. consensu de repud. C. l. vlt. eod. Bald. in l. 1. §. quod scim⁹, de Lat. lib. tol. C. Panor. consi. 328. lib. 4. Ias. & Alex. in l. si ab hostibus. soluto matrimo.

[b] l. si constante de repud.

[c] authent. quod hodie. de repud.

[d] l. § quod autem. de rei vxoriæ. C. l. alia § vbi. soluto matr.

[e] l. generaliter. de in ius vocando. Decius in l. vlt. eod. fine C.

[f] l. aduersus. de crimine expilat. hæreditat. C.

[g] lib. 1. Iliados.

[h] Plutar. in Catone Censorio.

ſueuerat;[a] quoniam vxores *dominas* appellabant: hoc tamen Romanis in ipſius imperii occaſu contigiſſe videmus, non modo priuatis ſed etiam Imperatoribus[b] ipſis, qui tandem vna cum domeſtico imperio publicum amiſerunt. Quamquam quæ vxores viris imperare concupiuerunt, conſimiles ſunt iis, qui cæcos ducere, quam duces optimos ſequi malunt. At lex diuina ipſaque lingua ſacra, quæ nomina rebus indidit ex vniuſcuiuſque natura, maritum *Bahal*, id eſt *dominum*, appellat: vt intelligatur imperium penes maritum eſſe. Vt autem viri plane intelligant vxoribus dignitate ac ſapientia præſtare oportere, omnium fere populorum C ac ſuorum conſenſione ſplendor vxoris a viro velut a Sole pendet. nam vxor ignobilis, mariti dignitate nobilitatur[c]: ſi vero fœmina nobilis ignobili nupſerit, partam nobilitatem amittit[d]. fuere tamen ac ſunt his adhuc temporibus nonnulli[e], qui a matribus ſuæ claritatis ac nobilitatis originem ducerent, vt apud Lycios, Delphos, Xanthios, Ilienſes, Cappadoces; ſiue propter patris incerti originem, ſiue propter amiſſam bello nobilitatem; vt in Campania Gallorum ignobiles mariti ab vxorum nobilium connubio claritatem generis vna cum liberis adipiſcuntur: vt apud Calecutios Indiæ populos, reges etiamnum ac patricii, quos *Nairas* ipſi appellant, vix vnquam ſuos imperii aut bonorum hæredes habent, ſed nobilium[f] fœminarum liberos etiam ſi ſpurii fuerint: tametſi Iuriſconſultorum interpretes id nec moribus, nec inſtitutis fieri poſſe putant[g], propter eam, quam dixi, populorum fere omniũ conſenſionem, vt iam olim Herodotus[h] ipſe ſcriptum reliquit: ac propterea æquiſſimum eſſe, vt vxor conditionem,[i] patriam,[k] familiam,[l] domicilium,[m] originem denique mariti ſequatur. ac tametſi maritus ſit exul

a Plutar. in Laconicis. Ariſt. lib. 2. Politic.

b Tranquil. in Claudio l. vxorem de legat. 3. l. Titia §. qui mariro. de annuis legat. l. vlt. §. vxorem, de auro & argento.

c l. fœminæ de ſenator. ff. l. cum te l. vlt. de nup. l. vlt. de Incolis. C. Bartol. Fulg. Caſtrẽſ. in l. vlt. de verb. ſignifi. Guido Pap. conſ. 217. & deciſ. Delph. 196. 349. 379.

d Bart. in l. 1. de dignitat. C. Caſtrenſis in d. l. vlt. de verb. ſignifi. Corne. conſil. 55. col. 4. lib. 1. & conſil. 26. lib. 4.

e l. 3. ad municip. Plutarch. De claris mulier.

f In hiſtoria Indorum.

g Platea. Bartol. Angel. in l. exemplo de decurion. C. Bart. conſi. 17. Benedic. in cap. Raynutius, num. 15. Aretin. & Felin. in cap. ſuper eo. de teſtib.

h lib. 3. Bald. in l. vlt. de ſeruis fugit. C.

i l. fœminæ. de ſenator.

k Accurſ. Bartol. Angel. Platea. in l. ciues, de incolis Cod. Bald. conſil. 139. lib. 5.

l l. quicunque. de re militari Cod. Corne. conſil. 41. col. vlt. lib. 1.

m l. cum quædam. de iuriſdic. l. exigere. de Iudic. l. ea quæ. l. vlt. ad municipal. ff.

& extor-

& extorris, eum tamen vxor cõſequi tenetur, vt omnes Iuris vtriuſque interpretes tradunt [a]. Ita quoque omnium actionum, quæ vxori conceduntur, maritus arbiter eſt, ac prædiis omnibus vxoris ſuo iure vti frui [b] poteſt; nec iudicio ſiſti debet vxor ſine auctoritate mariti; aut certe ſine venia iudicis, qui auctoritatem præſtet, abſente aut reſpuente marito. quæ certiſſima ſunt argumenta, quibus intelligi facile poteſt marito aduerſus vxorem ius, imperium, poteſtatem, auctoritatem iure diuino & humano conceſſam fuiſſe. ſatis etiam cognitum quatenus quóque modo vxores debeant obſequia & officia ſua præſtare maritis. Non dubito in contrahendis nuptiis vxores aliquando ſtipulari conſueuiſſe, ne maritorum poteſtati ſubiiciantur; quæ pacta conuenta, quoniam cum legibus diuinis & humanis, & cum honeſtate omnino pugnant, ferenda non ſunt, nec ſi iureiurando ſancita fuerint, ſeruanda; cum nec eo iureiurando quiſquam poſſit obligari [c].

20

[a] Bal. conſil. 331. col 2. lib. 1. & conſ. 411. lib. 1. Odofr. in l. 1. de vxori. milit. Cod. Cuneus & Alberic. in l. obſeruare. de offic proconſul. Bal. Rom. Ang. Alex. in l. ſi cum dotem § ſi maritus. ſoluto. Innoc. Hoſtienſis, Panorm. Anton. Cardin. vterque in cap. de illis de ſponſa. & in cap. 1. de coniugiis leproſ.

[b] l. in rebus. de Iure dot. C. l. ſi ego. § dotis. eo.

[c] l. Iuriſgentium. §. ſi plagii. de pactis. l generaliter. de verborum obligat. ff.

IV, De patria poteſtate; & an æquum ſit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere.

RECTA diſciplina patris ac liberorum pendet a patria poteſtate, quam vel natura, vel Deus ipſe naturæ parens optimus maximus vnicuique in liberos dedit; vel ipſa lex in eos quos quiſque ſibi adoptant. Poteſtatis verbum commune eſt omnium, quibus imperandi ius eſt ſeu publice ſeu priuatim. *Princeps*, inquit Seneca, *in ſubditos poteſtatem habet, magiſtratus in priuatos, pater in liberos, magiſter in diſcipulos, imperator in milites, dominus in ſeruos.* Ex iis tamen omnibus imperandi ius ac poteſtas eſt a natura nemini tributa præterquã patri, quæ vera eſt Dei præpotentis ac maximi rerum omnium parentis imago ac ſimulacrum. Et quidem Plato cum leges, quæ ad Dei cultum pertinent, quibuſdam capitibus complecteretur, præfari ſe dixit de cultu liberorum erga parentes, quibus hoc ſpirabile cælum vitamque debet acceptam ferre. Et quemadmodum pater filios educare, & honeſtis artibus erudire tenetur;

C

ita liberi, cum per ætatem vim ac robur adepti fuerint, parentes amare ac reuereri, eosque alere ac sustentare debent, & modis omnibus sese illis obsequentes præbere; ac si vllum dedecus, vlla infamia in parentibus inesse videatur, eam modis omnibus occultare ac tegere; denique pro tuenda parentum salute suam periculis omnibus opponere. Quæ obligatio est a natura mentibus & animis vniuscuiusque nostrum insita, & quæ partam executionem habet: cuius rei nullum argumentum maius esse potest, quam prima lex secundæ tabulæ, quæ sola ex omnibus decalogi legibus præmium liberis proponit, qui parentes cultu prosequuntur [a]; tametsi officio nulla merces debetur [b]: eoq; minus debetur, quod nullum est in omnibus tum diuinis [c], tum humanis sanctius edictum; nec vlla execratio maior in sacris libris, quam aduersus eum, qui ad male tecta patris [d] pudenda scelerate arrisisset. Neque mirum, si contentiones ac certamina filiorum inter se legimus in sacris literis, pro parentum fausta precatione adipiscenda ac [e] præripienda, vt qui execrationem paternam ipsa morte ducerent acerbiorem. Quid Torquati filius? non sibi [f] necem intulit quod pater illum a se abdicârat? Quid Plato, qui patrum execrationes ac vota iubet attendi: quasi nihil sit, quod a præpotẽte Deo efficacius exaudiatur? Quod si tanta est liberorum erga parentes officiorum obligatio, quibus suppliciis dignos existimare debemus, qui aduersus eos contumaces sunt, ac iniuriosi? Quæ pœnarium acerbitas sufficiat, qui iisdem manus intulerint? nullam aduersus parricidas, qui parentem necauissent, nullis vnquam legibus supplicia satis magna proponi, aut ab ipsis legum latoribus excogitari potuerunt: etiam si lege Pompeia [g] supplicium magis nouum ac inusitatum, quam tanto scelere dignum decernatur. Vidimus ætate nostra Turquetum, qui parentem necari iusserat, ardenti forcipe lacerari; deinde rotæ obligatum trabe ferrea contundi; postea viuum adhuc ac spirãtem flammis vltricibus absumi: nemo tamen exstitit qui parricidam non

21

[a] Exod. 22. Deutero. 5.
[b] Deutero. 11. ac 22. l. 1 mandati. ff.
[c] Ezechiel. 22.
[d] Genes. 7.
[e] Genes. 27.
[f] Valer. Max. lib. 4, c 8.
[g] l. 1 ad l. Pompeiam. ff.

dam non iudicaret execratione magis quam commiseratione dignum. Et certe laudabilis est illa vox Solonis[a], qui cum leges Atheniensibus scripsisset, rogatus cur nullam in eum, qui parentem necaret, pœnam decreuisset, *respondit neminem adeo detestabilem fore, quem id facturum putaret*. sapienter ille quidem, cum de eo scelere nihil sanciret, quod antea inauditum erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Sed cum execrabile scelus est, nec tamen incognitum, optimus legislator ita de eo sancire debet, vt nec plane digito designari ac doceri, nec obliuione tacita prętermissum esse videatur; sed quibusdam velut cõsimilium criminum appendicibus ac pœnis propositis, consceleratos oportet ab immanibus flagitiis deterrere. nam lege diuina nullum supplicium in eos decretum est, qui parentes violassent, ac ne in eos quidem qui occidissent; quẽadmodum capitale supplicium lege Seruia propositum est iis, qui parentem verberassent. His enim verbis cõcepta[b] lex est: SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT; PVER DIVIS SACER ESTO: sed lege diuina tributa parentibus potestas est in filios erga se rebelles lapidibus obruendi; modo id fiat præsente magistratu, cui nulla eius rei cognitio aut iurisdictio datur; quod ideo decretum est, ne pater iracundia percitus, latenter filium occidat: vt quidam in venatione a patre cæsus est, cuius vxori stuprum intulerat; quod cum intellexisset Adrianus[c] Augustus, *Non est hoc*, inquit, *parentis, sed latronis in modum necare*: quia pœnarum fructus omnium maximus pertinet ad exemplum. Altero capite diuinæ legis cauetur, vt qui parentibus conuicium fecerit, capitali pœna teneatur; eaque non parentibus sed magistratibus ipsis cognitio datur, ne scelus inultum sit. Tanta est enim parentum erga liberos pietas, tantus amor, vt nunquam iudicibus de filiorum capite statuere, si possint, permittant; etiam si ab illis letalia vulnera accipiant: vt non ita pridem contigit[d] apud nos patrem a filio, quem leuiter castigare vellet, letale

[a] Cicero pro Roscio Amerino.

[b] Festus Pompeius interpretatur capitale supplicium irrogãdum vt lacrimæ vox & clamor meritum dolorem testificentur.

[c] l. diuus ad l. Pompeiam de parricid.

[d] M D LXV. Castilione.

vulnus accipere; pater metuens ne filius a magistratu comprehēsus capite lueret, ad extremum vsq; spiritum cohortari non destitit, vt fuga saluti suæ consuleret. Iudices comprehensum & confitētem pedibus e sublimi trabe aliquandiu pendere graui saxo ad collum alligato, deinde viuum flammis comburi iusserunt. Ac paulo ante in agro Tolosatum mater quædam omnes filii cōtumelias, verbera, iniurias prius perpeti maluit, quam accusare filium apud iudicem; qui ad extremum re turpissima commotus, quod scilicet filius in matris cibarium ventrem exonerasset, pecunia mulctatum relegauit; qui cum prouocasset ad curiam Tolosatem, iudices inique iudicatum resciderunt, hominem perditum viuum cremari iusserunt, matre miserrima querelis legum ac iudiciorum atrocitatē incusante, & commiserationem iudicum nequicquam implorāte. At Seneca vbi agit de patris erga filium castigatione & eiectione; *Quam difficile est*, inquit, *patri membra sua sibi amputare! quæ suspiria ducit secando! quoties amputata luget! quoties eadem restituere conatur!* Hæc omnia eo pertinent, vt plane intelligatur ius vitæ ac necis in liberos patribus pernicioso exemplo ademptum, restitui oportere; idq; tum diuina, tum naturę lege omnium antiquissima iubēte, qua Persarum & superioris Asiæ populos, Hebręos, Romanos, Celtas quōdam vsos esse videmus. Eadem lex Indorum omnium qui sunt ad occasum, communis fuisse dicitur, priusquam Hispani nouas leges dedissent. alioqui nullus iam virtutibus, nullus in posterum honestati publicę locus relinquetur. Fallit enim Iustinianus [a] Augustus, qui nullos omnino populos præter Romanos tātam in filios potestatem habuisse putat. extat lex [b] diuina, quæ populis omnib. sacrosancta debet esse; extant Græcorum & Latinorum monimenta, quib. satis intelligitur Hebræos, Celtas & Persas [c] eadem potestate qua Romanos vti consueuisse [d]. *Galli*, inquit Cæsar, *potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent.* ac tametsi lege Romilia potestas vxoris necandæ quatuor

a in titul. de patria potest. in Institut.
b Deutero. cap. 21.

c Arist. in Polit.
d l. in suis. de liberis & post.

22

tuor ex causis tantum tribueretur; nihilo minus eadem
C lege patri data potestas est liberos necandi nulla conditione aut exceptione subiecta; nec filiofamilias quicquam sibi habere aut acquirere permissum, sed patri, quocunq modo quæsita [a] bona fuissent. eadē potestas in adoptiuos filios adoptanti patri data [b] est. Et quoniam decemuiri legibus ferendis imperium illud vitæ ac necis in liberos vniuersæ reipublicæ vehementer vtile esse iudicabant, legibus XII tabul. sanctius ac seuerius confirmarunt, & patri filios vēdere permiserunt: quod si seipsos in libertatem vindicarent, aut ab emptoribus manumitterentur, iterum ac tertio venum dari posse voluerunt [c]: quæ lex Indorum nationibus, quæ positæ sunt ad occasum, communis fuisse dicitur [d]. Apud Moscouitas & Tartaros, quos veteres Scythas Asiaticos vocabant, quater filium vendere etiamnum parenti licet. Hoc iure patriæ potestatis Romanam Rempublicam diutissime stetisse, & ab interitu sæpius seruatam fuisse constat, cum patres de rostris liberos seditiosas leges promulgantes, deiicerent; vt quidem Cassius filium legem Agrariam ad tuenda populi commoda ferētem de Comitio præcipitem, spectante populo Romano, disturbauit; deinde familiari iudicio damnatum neci dedit, attonitis nequicquā ciuibus; cum & magistratus & viatores patrię potestati obsistere nefas esse ducerēt. Quod satis est argumenti nō modo sacrā fuisse patriā potestatem, sed etiam patri iure vel iniuria filium occidere contra magistratuum ac populi voluntates licuisse. Nā cum Pomponius tribunus pl. Torquatum corā populo tum variis ex causis accusaret, tum etiam quereretur quod opere rustico filium nimis prægrauaret; filius tribunum
23 adhuc decumbentē ab accusatione patris desistere, sica faucibus supposita, ac iureiurādo exacto, coegit. Tribunus cum in concionē rediisset, ne cū reo Torquato pręuaricari crederet̃, iusiurandū vi extortū excusauit. Itaq; popul⁹, re intellecta, quęstionē aboleri mādauit. quo certe argumēto satis intelligit̃ ius patrię potestatis sanctius

[a] l. placuit de acquirenda hæred.

[b] Gellius lib. 15. cap. 19.

[c] Vlpian. in tit. ad legem duodecim refert.

[d] Historia Indor.

fuisse legibus Sacratis, quibus caput illius Ioui sacrum erat, qui vel sacrosanctum [a] tribuni corpus tetigisset. Sic enim iudicabant imperium illud domesticum, pietatis, honestatis, ac virtutum omnium, quibus Respublica florere debet, firmissimum esse fundamentum. Nec mirum si rarissima illa pietatis erga parentes exempla in Romanorum antiquitatibus videamus, quæ nusquam alibi leguntur. Vnum quidem protulimus; alterum eiusmodi est, vt eo pictores ad hæc vsque tempora suas tabulas exornare soleant; scilicet pietas filiæ erga patrem capitis damnatum: quem cum inedia per leges mori oporteret, filia patri famelico vbera sugenda clam obtulisse deprehensa est, & eo loco Pietati templum ad sempiternam memoriam consecratum. Quanquam bestiæ ipsæ rationis expertes pietatem istam colunt, ac parentibus senio fractis, alimenta præbere deprehenduntur; maxime tamen omnium ciconia, quæ ob insitam naturæ pietatem *Chasida* vocatur Hebræis [b], qui pene soli nomina rebus naturæ cuiusque congruentibus indiderunt. Ac tametsi pater virtutibus ac potissimum Dei metu liberos erudire tenetur; non tamen si pater officium deseruit suum, liberi excusantur. Est enim contra officium, quod legislator Solon filium ab educatione parentum excusauit, si nullam ab iis artem didicisset. At recta puerorum institutio, qua nihil in Republica vtilius ac melius cogitari potest, ab ea, quam dixi, patria potestate deriuatur. Nullam enim cognitionem suscipiunt magistratus, quod liberi parentum iussa contemnunt, quod aspernantur, quod irrident; neque iudicia constituuntur aduersus filios aleatores, ebriosos, alienæ pudicitię cõstupratores; & vt sint iudicia peccatis huiusmodi cõstituta, nihilominus tamen quia parentes existimationi ac dignitati suæ consuli volunt, filios apud magistratum nunquam deferunt, nunquam accusant. Ita fit, vt liberi sublato parentum metu sæpius eludant magistratuum iudicia, quæ fere in seruos tãtum, & extremæ conditionis homines comparata videmus.

At

[a] Dionys. Halicarnasseus lib. 7. & Liuius lib. 3.

[b] Leuit. 11. Iob. cap. 38. Græci ab Hebræis accepta vi naturæ ἀντιπελαργεῖν appellant.

At fieri nullo modo poteſt, vt male iactis Reipublicæ fundamentis, id eſt educatione liberorum ac familiarum, quicquam quod firmum ac ſtabile futurum ſit, ſuperexſtruatur. Iam vero contentiones, diſſidia, lites, quæ fratribus inter ipſos intercedere videmus, viuo ac ſpirante patre facile dirimebãtur; quia patriam poteſtatem connubia non minuebãt: ac tametſi filios aliquando pater emanciparet, quod pro magno beneficio virtuti liberorum tribui ſolebat; nihilominus paternæ reuerentiæ veſtigia in liberorum animis ac mentibus perpetuo impreſſa exſtabant. Quid eſt igitur quamobrem miremur tot litibus ac iudiciis magiſtratus impediri, quæ iudicia fere ſemper ſeruntur virum inter & vxorem; parentes ac liberos; fratres ac ſorores: quoniam vxor, liberi, ſerui domeſtica veterum poteſtate ſoluti

24 ſunt. Itaque mirum videri non debet, ſi patria poteſtate ſublata, decus Romanorum ac nobilitata virtus vna cum magiſtratuum ac legum metu repullulantibus vndique vitiis, ante imperii occaſum extincta fuiſſe videatur. Prima labes & patribus eripiendæ poteſtatis origo a magiſtratuum ambitioſis decretis manauit: nam cum amplificandæ iuriſdictionis cauſſa rerum omnium cognitionem iudices ad ſe paulatim pertraherent, imperia domeſtica conquieuerunt: id quod potiſſimum contigit poſt Auguſti Cæſaris occaſum; quo tempore magiſtratus in parricidarum iudiciis conſtituendis fere ſemper occupatos fuiſſe legimus. Hac enim oratione ad Neronem vtitur Seneca [a]; *Plures*, inquit, *parricidas patris tui principatu condemnari vidimus, quam vllis ætatibus ab Vrbe condita delati fuiſſent*. At nemini dubium eſt in eam rem penitus intuenti, ſi vnus aut alter parricidii accuſatus ſit, decem euadere humana ſupplicia conſueuiſſe; cum parentum ſalus ac vita mille periculis ſubiaceat, niſi metu numinis ac naturæ bonitate in officio liberi contineantur. Nec debet mirum cuiquam videri, ſi Nero matrem bis necari iuſſerit, nec cæſam luxerit. Cauſam Seneca non ſubiecit; quoniam ſcilicet illis tem-

a lib. 1. De clementia.

poribus patrem apud iudices filios accusare oportuit [a] contra morem maiorum. Nam Ciceronis ætate Q. Fuluius capitale de filio supplicium sumpsit, quod Catilinæ [b] coniuratos secutus esset. Tarius vero Senator de filio parricidii quæstionē habiturus, Augustum ad se vocauit; qui cum eo venisset, non iudicem se tulit, aut iudicis locum, inquit Seneca, occupauit, sed priuati, vt qui ad consilium alterius venisset. Quinetiā lege Pompeia quę in parricidas lata est, proximi quiq; pœna [c] legis obligatur, præter patrem. Vlpiani tamē ac Pauli Iurisconsulti ætate patria potestas vitæ ac necis, obliuione quodammodo sepulta iacebat; cum alter [d] filium apud iudices a patre accusandum scribat; alter filios a patre exhæredatos non iure conqueri, cum olim, inquit, illos occidere [e] liceret. Vterq; floruit eadē Alexandri Seueri ætate. nulla tamen lex est quæ patri ius vitæ ac necis ademerit, ante Constantini Cæsaris principatum [f]: nec tamē lex illa Constantini leges antiquas diserte abrogauit; cum paulo ante Diocletian⁹ [g] rescripsisset, magistratus in iudicio filiorum patris voluntatē sequi oportere. Id autē iure ipso constat inueterata consuetudine legē [h] antiquari non posse, nisi contraria lege ac singulari derogatione sublata fuerit; sed vim suā retinere, & in vsum reuocari posse; vt plerasq; leges duodecim tabularum diuturna vetustate antiquatas, noua lege abrogari necesse fuit, id quod factum est Æbutia rogatione [i]: cuius temporib. vitæ ac necis potestas filios adhuc in officio continebat. Sed cum filii paternum illud iugum paulatim excussissent, Constantini dominatu, illud etiā ab eo extorserūt, vt hęreditatis maternæ pater vsumfructum, ipsi ꝓprietatem haberēt, quā alienare patri nō liceret [k]. deinde a Theodosio iuniore efflagitarunt vt bonorum omniū vndecunq; obuenissent ꝓprietas [l], ad filios pertineret, patri tantum vsufructu relicto: at ne morib. quidē nostris talium bonorum vsusfructus, sed ne vsus quidem relictus est. quo fit vt liberi parentib. egestate afflictis obedire, eisq; inseruire cogantur, aut fame interire.

quin-

[a] l. inauditū ad l. Cornel. de sicar.

[b] Salustius in bello Catilin.

[c] l. dat. l. Pōpeiam parricid. ff.

[d] Vlpian l. inauditu ad l. Cornel. de sicar.

[e] Paulus l. in suis. de liberis & posthu.

[f] l. 1. de emendat. propinquor.

[g] l. si filius. de patria pote. Cod.

[h] l. 2. quæ sit longa consuet. C.

[i] Gellius lib. 20.

[k] l. 1. de bonis maternis. C.

[l] l. cum oportet. de bonis quæ liberis. Cod.

quinetiam Iustinianus noluit a patre filios sine ipsorum consensu emãcipari [a] posse, id est, sine donatione quam pater filio largiri deberet; cum tamen olim emãcipatio pietatis & officii erga parẽtes pręmium esset. Inde turpis illa emãcipationis mercatura inter patres ac liberos, vt quæ pater in pręmium emancipationis, puta militiæ coemendæ causa filio donaret, id nec cum fratrib. conferre aut cõmunicare [b], nec eo minus de paterna hæreditate decerpere teneretur, nisi idipsum emãcipationis actu legitimo cõprehensum [c] fuisset: quo iure adhuc vtuntur apud nos ii, qui sanctiones Romanorum pro legib. habent. Quod si filius quæstuosam artẽ didicerit, aut vberẽ exerceat mercaturã, patri emancipanti donat aliquid legitimæ successionis iure, ne de filii præmorientis [d] hæreditate quicquã delibare possit, etiam si in emãcipando filio caueatur, ne donatio patri superstiti fraudi sit, quominus filio præmoriente, hæreditatis legitimæ ius integrum consequatur; placuit tamen hoc quicquid est quod patri donatur, pro legitima donatum censeri [e]. Ita fit parentum deterior conditio quam liberorum; qui tamen diuinis & naturæ legibus parentes alere, aut certe mutuam [f] alimentorum vicem rependere tenentur. lege quidem Romulia parẽtes ad annum vsq; septimum liberos educare iubentur: ac tametsi vlterius iurisconsulti progrediuntur, nihilominus tamen vt planum sit liberis a parentibus alimenta nõ deberi, nullis vnquam legibus permissum est liberis actione parentes ad alimẽta consequenda prouocare, sed supplici rogatione [g] impetrata venia magistratus. At etiam patria potestate, vel potius patriæ potestatis vmbra soluti sunt [h] a Iustiniano patricii, consules, pontifices, monachi. at etiam quibus in prouinciis lege municipali vtimur, etiam patriæ potestatis vmbra illa quam diximus, eximuntur qui vxorem duxerunt; & qui decennium paterna domo

C

[a] l. Iubemus. de emancip. C Nouel. quibus modis naturales. §. generaliter coll. 7. l. cum in adoptiuis. §. 1. de adopt. Cod.

[b] l. 1. §. nec castrense, de collatione bonor. l. 1 de castrensi pecul. C. l fori l. aduocati. de aduocatis diuersor. iudicior. C.

[c] l. si quando §. generaliter. de inoffi. testa. C. l. peto. de legat 2. l. etiam §. si debitor de bonis liber. & l. si non de inoffic. testam. Cod.

[d] l. 1. § si parens. si quis a parente manumissus.

[e] sic Bald. in l. i lud. de collat & Iaco Arena in l. vt liberi. eod. C. Oldrad & Nicolaus de Marsil. eod. Iacobus Butrig. in l. scimus. de inoff. testa. C. Alexand. consil. 241. lib. 2.

[f] cum relatorum sit eadẽ ratio l. vlt. de Indicta viduitate. C. l. vlt de except. §. 1. de Consulib.

[g] l. si quis a liberis. §. si vel parens. de liberis agnosc ff. l. de alimentis, de transac. C. Alexand lib. 6. consil. 88. post principium.

[h] Accurs. in l. si ex causa §. Papin. de minor. Bartol. Angel. Alexand. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in authent. ingressi. Alberic. eod. Alexand. Ias. Roman. in l. sub conditione de liberis & posth.

abfuerunt. Inde illud ab interpretib. Iuriſconſultorum vſurpatum, Francos patriæ poteſtati ſubditos non [a] eſſe. quod quidem Accurſii ætate fuiſſe, & his quoq; temporibus verum eſſe conſtat; nec aliud reſtare quam patris auctoritatem ad obeundos legitimos actus, & prædiorum gentilium, quæ pater ipſe vendiderit, redemptionem; aut hæreditatis adeundæ, aut mercaturæ exercendæ cauſa: tum enim iudices rogante patre filios emancipare conſueuerunt. Sed fruſtra Philippus Valeſius rex Francorum Ioannem filium emancipauit [b] vt ei Normaniæ prouinciam dono daret: ac inutiles ſunt apud nos ob eam cauſam factæ emancipationes; cum neque is, qui donat, neque is, cui quid dono datur, iure ciuili Romanorum teneantur. Ad eum modum ſpoliatis patria poteſtate parentibus, quęſitum eſt, & adhuc quæritur a nonnullis, an filius patri vim inferenti obſiſtere, aut illatam iniuriam propulſare iure poſſit. Nec defuerunt, qui filium id iure facere poſſe arbitrarentur; quaſi nihil interſit vtrum pater, an quiuis alius vim inferat. Quod ſi miles qui vitem imperatoris ſe iure vel iniuria verberantis confregiſſet, capitale meruit ſupplicium [c], qua pœna dignus eſt qui patri manus intentarit? Quinetiam literis proditum eſt a quibuſdam [d] parentes Reipublicæ hoſtes occidere licere. Ego vero ſic ſtatuo, non modo id licere nemini, ſed ne ſcribi quidē ſine impietate potuiſſe: quia parricidis nō ſolum veniā iſti proponunt, ſed etiā licentiā reliquis id audēdi tribuūt, eoſq; vltro ad necem paternā ſpecie publicæ vtilitatis inuitāt. Nullum enim tātum ſcelus a patre admitti poteſt, quod ſit parricidio vindicandum. Quæ diſciplinæ ſi ſibi conſentiant, quam multi parentes Reipublicæ hoſtes reperiantur! Qui pater bello ciuili manus filiorum euadere poſſit? tunc enim victores victis leges dicere, & quoſcunque collibuit hoſtes Reipublicæ iudicare conſueuerunt. In reliquis bellorū generibus perduelles etiam iudicantur non modo ii qui hoſtib. opē conſiliumve derūt; ſed etiā ii qui arma, qui frumēta, qui res ad victum neceſſa-

[a] Accurſ. in tit. de patria poteſt. §. vlt. de inſtitut. Bald. in cap. 1. § ſi dono. de matr. de nouo benefic.

[b] anno 1331. Feb. 17.

[c] l. milites. §. ſi vitem de re milit. nam vitibus cædebantur milites, inquit Plin.

[d] Bart. in l. ſi adulterium. §. liberto. de adult. Angel. & Aretin. & Imol. in l. triticum de verborum obligat. Salicet in l. 1. de iis qui parentes C. ex l. minime de religioſis & ſumptib. Panormit. conſi. 104. lib. 1.

26

necessarias vendiderunt: vt Anglorum legibus primo capite maiestatis ac perduellionis reus est, quisquis hosti quoquo modo opem tulit. quę maiestatis capita non video ab his interpretibus Romani iuris distingui. At ex his disciplinis quę intimos omnium sensus & animos peruaserunt, id accidit, quod ne posteritati quidem credibile videbitur, exulem Venetum patris eodem exilio damnati caput amputasse, ac Venetias allatum, etiã parricidii crudelissimi honores ac præmia Venetorum legibus [a] proposita; scilicet reditum in patriam, bona, liberos, iura ciuitatis adempta poposcisse, & obtinuisse. C At forsitan præstaret vrbem Venetorum aquarum voragine prius absorberi, quam tanti sceleris immanitati præmia dedisse. Henricus II rex Francorum æquo animo tulit Maximiliani regis Romanorum excusationes, quanquam minus legitimas, quod securitatem publicam suis legatis dare noluisset, atque in eo ipso gentium iura violari confitebatur; sed naturæ iura excusabat, seque quo minus id faceret, a patre Ferdinãdo prohiberi. Quod si iura gentium violari æquius est, quam patri prohibenti non parêre, quæ paterni parricidii excusatio iusta quæri potest? Sic igitur statuo, iustam causam nullam esse, qua parentibus vim liceat intentare. Ac tametsi parricidium illud turpe, turpius etiam parricidii præmium sit; omnium tamen turpissimum est, quod his propositis præmiis paternæ cædis, nec fratres a cæde fraterna, nec proximi inter se a mutuis parricidiis tuti esse potuerunt. Et certe Sampetra Corsicus nostra ætate a consobrino, cui propinquitatis iure coniunctissimus erat, cæsus est, eique decem aureorum milia quæ tributim senatus populusq; Genuensis imperari iusserat, dono data fuere. Quanto melius Cicero, qui quæstiones illas ab Antiocho & Antipatro disceptatas, reticentia quadam quasi lubricum ac præcipitem locum transilire, quã attingere tutius esse putauit? Quamquam lex ipsa Romanorum vllum præmium exulibus latronum necandorum causa dari vetuit [b]: tametsi Adrianus

[a] in statutis Venetorum, & edicto Mediolani 1564.

[b] l. non omnes de re milit.

Augustus exuli, qui latronem occidisset, ignoscendum putauit. Hæc igitur mea conclusio est, principes ac legislatores patriã potestatem diuina lege metiri oportere; seu legitimi liberi, seu naturales, dum tamen ex incestu concepti non sunt, à quibus diuinæ & humanæ leges semper[a] abhorruerunt. Quod si quis obiiciat periculum esse ne furiosus aut prodigus filiorum bonis ac vita patriæ potestatis specie abutantur, huic respondendum est, curatores furiosis ac prodigis dari, & in liberos potestatem, quam in seipsos non habent, adimi consuesse. Si vero pater sapit, aut si furore non torquetur, nunquam sine causa filium necabit, cum ne merentem quidem castigare velit. Tantus est enim parentum erga liberos amor, tanta pietas, vt nihil in liberos turpiter, nihil indecore moliri, sed iuste ac vtiliter consilia pro liberis capere censeantur[b]. Itaq; fraus omnis in negotiis liberorum semper a parentum voluntate abesse iudicatur[c]. Quinetiam iura omnia diuina & humana violare non dubitant, vt liberos opibus & honoribus cumulare possint. Ac propterea pater lege[d] Pompeia de Parricidiis non comprehenditur; quia legislator satis prospexit iniuste quicquam aduersus filios cogitare patrem non posse: ac propterea patri tantum adulterum simul cum filia necandi potestatem omnibus ademit[e]: quæ certissima sunt minimeq; dubia argumenta, quibus intelligitur vitæ ac necis potestate parentes abuti non posse; nec si possint, velle tamen. Atqui, dicet aliquis, fuere nonnulli, qui ad filii necem iniustam abuterentur; nullum eius rei exemplum afferunt: demus tamen exstitisse non neminem; an propterea bonus legislator legis optimæ rogationem deserat, si quis quid contra legem aliquando peccaturus est? Contritum est illud in iure; *Quarum rerum rarior est euentus, earum nullam legumlatoribus curam esse oportere*[f]. An est vllum edictum, vlla rogatio, vllum rescriptum, quod suis incommodis vacare possit? at qui leges propter sua quædam incommoda tollere volet, omnes ad vnam abrogare necesse habebit, vt prudenter

27

C

[a] l. humilem, & authent. ex complexu. de incestis. C. Bart. in l. suggestio. de verbor signific. C. Alexan. consil. 60. lib. 2. Guid. Pap quæst. Delph. 80. Afflic. decis. 165. Bart. in l. si vt proponis de dignitat. C.

[b] l. cum furiosus. de curat. furios. C. l. vit. famil. ercisc. C.

[c] l. si tutor. de interdicto matri. C. l. si vero. §. pen. de adopt. l. non solum. §. de vno. de ritu nupt.

[d] l. 1. ad l. Pompeiam.

[e] l. marito. ad l. Iul. de adult.

[f] l. 3. l. 4. & 5. de legib.

denter Cato[a] maior differebat. Quamquam fieri nullo modo poteſt, vt tantus parentum erga filios amor, cum tanta crudelitate, id eſt iniuſta liberorum, cæde coniugari poſſit. An tormentum parenti grauius vllum eſt, quam filium iure vel iniuria occidiſſe! Noſtra quidem ætate, cum in Andium agro pater filium caſtigare cupiens, quem fugientem conſequi non poterat, terrę gleba duriore in caput temere adacta nemine conſcio necauiſſet, laqueo ſibi gulam doloris impatientia fregit. Quæ cum ſatis intelligerent antiqui legumlatores apud Ægyptios, in eum, qui ſine iuſta cauſſa filium necauiſſet, non aliam pœnam decreuerunt, quam vt cum filii cadauere triduum cōcluderetur[b]. ſapienter illi quidem, cum propter filii cędem parentibus vitam, quibus filius ſuam deberet, eripi nefas eſſe iudicarent. Sed ne patria poteſtas reipublicæ obeſſet, eadem ſolutus[c] erat filius, in iis quæ ad Rempublicam pertinerent: quod Fabius Gurges ſatis in conſulatu ſuo comprobauit, cum parentem priuatum ad ſe venientem ex equo deſcendere iuſſit; pater iuſſa conſulis executus, *Perge*, inquit, *fili, iſta virtute conſularem dignitatem tueri*. At pater, inquies, contra Rempublicam patria poteſtate confiſus aliquid molietur: ſit ita: pleriq; tamen filios Reipublicæ cauſſa occiderunt, vt Brutus primum graui certe exemplo; deinde L. Torquatus, qui filium de hoſte cæſo triumphare, deinde ſecuri percuti mandauit, quod cōtra iuſſum imperatoris contraq; ius militare[d] dimicaſſet. Quod ad 28 filiorum exhæredationes attinet, legibus prouiſum[e] eſt, ne pater alios iuſte ditare, alios ſine cauſſa exhæredare poſſet, ꝓpoſitis exhæredationum legitimarum cauſſis. Quamquā laudabilior eſt mos antiquus Romanorum, qui nullā actionem aduerſus patris teſtamentū filio dari permiſerunt, ſed inofficioſi tantum querelam[f], vt nihil a filio contra patris dignitatem ac voluntatem tentaretur; ſed id totum religioni, officio, æquitati magiſtratuū relinqui placuit. Sed cum prætores, qui hæredem facere neminem poterant, bonorum[g] poſſeſſionem ſuis

[a] apud Liuiū lib. 35. in orat. pro lege Oppia.
[b] Diodorus.
[c] l. ille a quo. §. vlt. ad Trebell. ff.
[d] l. 3. de re milit.
[e] Nouel. vt cum de appellat. §. cauſas.
[f] toto titul. de inoffic. ff.
[g] l. 1. de bonor. poſſeſſ.

decretis darent, cuius possessionis eadem prope vis erat atque hæreditatis ipsius sententia decretæ; cum item legitima filiorum definita magistratus obligassent, parentes paulatim a liberis contemni, & in annos paternos inquirere cœperunt; vt Philippus rex Macedonum liberis obiecit, quod se viuo ac spirante hæreditatem suam creuissent. quæ certe res Ephorum quendam Lacedæmoniorum impulit, vt legem Testamentariam ferret[a], qua quidem sua bona legare vti vellet, cuique ius esset, cum antea testandi libertas antiquis moribus esset adempta: cum diceret exhæredationis metu filiorum erga parentes superbiã & contemptum coerceri oportere. Ac si quis præstabilius esse ducat hæreditates legibus quam testamentis deferri, non repugnabo; cum id lege diuina cautum[b] sit, ne liberi paternas hæreditates adulationibus ac blanditiis potius, quam officiis præripiendo fraterna mutuaq; caritate seipsos spoliarent. sed cur non eadem lege[c] diuina, quæ vitæ ius ac necis in filios parenti tribuit, vtimur? Diximus imperium illud vitæ ac necis parentes in eos, quos adoptarent, perinde habuisse, atque in eos, quos iusto connubio quęsiissent; ac tametsi adoptionum iura Iustiniani nouis legibus prope antiquata fuissent, nemo tamẽ ambigit, opinor, quin ius illud adoptionum populorum fere omnium tam commune fuerit, vt in vsum reuocari mereatur. Iacobum enim legimus Ephraimum ac Manassem nepotes viuo patre adoptauisse[d], & agri partem, quem armorum iure quæsierat, dono dedisse. Quod antea Ægyptiis quoq; in vsu fuisse planum est ex ipso Mose, quem Regis filia pro suo adoptauit[e]. Nec tantum licuit apud Æginetas adoptare filios, sed eos etiam hæredes habere[f], si patri naturales ac iusto connubio quæsiti liberi nulli exstarent. Quamquam Ægeus Atheniensium rex Theseum ex concubina quæsitum adoptauit[g], ac regni hæredem reliquit. Inde lex[h] Atheniensibus lata, vt naturales filios Attica matre genitos adoptarent, & in censum referrent, vt eodem iure parentibus succederent ac si iusto

C

a Plutarch. in Lycurgo.

b Numer. cap. 23.

c Deut. cap. 21.

d Gen. cap. vlt.

e Exod. c. 1.

f Isocrates in Æginetico.

g Plutarc. in Theseo.

h Demosthenes contra Bœotum, Spudiam, Phænippum Leocharem.

si iusto matrimonio quæsiti fuissent: quia illegitimum filium definiebant[a], qui ex ciue ac peregrina conceptus esset, etiam si peregrinam vxorem quantumuis nobilem duxissent: quamquam prioribus seculis nullum fere discrimen erat inter eos qui ab vxoribus, & qui ab ancillis susciperentur. Nam Iacobus Israelites vtrosque, & ab vxoribus & ab ancillis susceptos, eodem habuit loco: tametsi Sara ex ancilla susceptum ne legitimam hæreditatem cerneret, paterna domo abegisset. Quinetiam Diodorus[b] auctor est ex ancilla conceptos iisdem legibus ac priuilegiis apud Ægyptios vti consueuisse, perinde ac iustis nuptiis susceptos: plures enim vxores habere licebat, Persarum & omnium Asię populorum[c] moribus & institutis; *ac pene soli Germani ex omnibus Barbaris*, inquit Tacitus[d], *singulas vxores ducebant*. At Romani filios naturales tantum non alio iure[e] habuerunt quam peregrinos; nec illos adoptare, vt Athenienses; nec quicquam testamento legare cogebantur; ac ne vllam quidem in eos potestatem habebant[f]. Theodosii tamen & Arcadii principatu[g] temperata fuit legum seueritas: ac deinde Zenonis lege[h] obtinuit, vt naturales liberi consequentibus cum matre nuptiis iusti ac legitimi haberentur. Anastasius quoq; sanxerat, vt naturales filii adoptione legitimi fierẽt; sed Iustinus primum, deinde etiã Iustinianus legem Anastasiam abrogarunt, vt iustæ vxores, iusti liberi, iustæ nuptiæ colerentur, neve gentiles hæreditates & iura successoria naturalium liberorum adoptionibus cõturbarentur: quarum adoptionum iura eatenus vim habere voluerunt, si liberi iusto connubio suscepti nulli exstarent. Et quoniam vitæ ac necis potestas eadem[i] erat in adoptiuos quæ fuisset in naturales ac legitimos; propterea non licuit fœminis ante legem Diocletianam[k] liberos adoptare, cum ipsæ in perpetua patris, aut mariti, aut propinquorum potestate[l] essent. fallit enim Agellius, qui fœminas ob id adoptare non potuisse tradit, quod illis in comitio consistere nõ liceret: nam adoptio sine comitiis fiebat.

[a] sic definit Plutarch. in Themistocle & Pericle.

[b] lib. 2. cap. 3.

[c] Herodot. lib. 3. Iustin. lib. 4. Tertul. lib. ad vxorem.

[d] in lib. De morib. German.

[e] scribit Iustin. in nouel. 89.

[f] l. 1. De natur. lib. C.

[g] l. 2. & 3. eod.

[h] l. 4. de natur. lib. C.

[i] Gell. lib. 15. cap. 19.

[k] l. mulierem de adopt. C.

[l] Liuius in oratione Catonis pro lege Oppia.

Ita neque apud Græcos fœminis adoptare licebat, vt Isæus [a] orator scribit. Cum igitur Romanorum moribus ac institutis adoptionũ iura nobilitata fuissent, longe late propagatis imperii finibus, cæteri quoq; populi certatim adoptiones coluerunt; Gothi, inquã, Germani, Franci, Salii, vt quidem videre est in legibus Ripuariorum, vbi verbum ADFATINIRE, pro *adoptare* vsurpatur: & adoptiui liberi eodem iure, quo naturales ac legitimi habentur; quod a Romanis dictum erat. nam antiquis moribus vtrique ex æquo ad hæreditatem paternam vocantur, quasi sui hæredes [b]. Sic enim Cassiodorus scribit regem Herulorũ a Theodorico rege Gothorum, & Caroli principis Francorum filium a Luitbrando rege Langobardorum [c] capillis resectis adoptatum, tametsi legitimo connubio susceptos haberet: vt olim Micipsa rex Numidarum, etiamsi legitimam de se prolem videret, nihilominus Iugurtham nothum adoptauit, & cum legitimis fratribus ad regni spem vocauit; cum tamen adoptionum prima potissimaque causa esset, vt cui liberos, aut certe mares natura denegaret, legum auctoritate sarcirentur. Nam Scipio Africanus cum liberos præter Corneliam matrem Gracchorum nullos haberet, Pauli Æmilii filium, qui Africanus iunior dictus est, adoptauit; eumque non modo nominis, sed etiam bonorum hæredem reliquit. & ita quoque Cæsar dictator, cum præter Iuliam, quæ Pompeio nupserat, liberos nullos ab vxoribus quatuor suscepisset, sororis filium Octauium adoptauit, & ex dodrante hæredem testamẽto reliquit. Hic rursus, cum liberos præter Iuliam, quam ipse Vomicam suæ gentis appellabat, nullos genuisset, Caium & Lucium sororis filios emptores per æs & libram a patre Agrippa, domi; deinde iis sine prole sublatis Tiberium adoptauit; Tiberius Caligulam, Claudius Neronem, Galba Pisonem: sed hic apud exercitum arrogatus [d] est; vt etiam Aurelianus [e] Augustus: quomodo Iustinianus Chosroën regem Persarum adoptare, si Chosroes pateretur: sed ille respuit, quod

C

30

[a] μηδὸς οὐ δείς ἐστιν εἰσποίητος.

[b] l. vlt. de adopt. C. §. sed eam. institut. de hæredit. quæ ab int. l si te parens. de suis & legit. C. l. pœnæ. §. & si quidem. de adopt. C. l. in arrogato §. vlt. de adopt. l. certam de iniusto rupto. l. 1. §. suos. de suis & legit. & §. intestatorũ. de hæreditatibus quæ ab intest. in Institut.

[c] Paulus Diaconus lib. 6. De gestis Langobardor.

[d] Tranquill. in Galba.

[e] Vopiscus in Aureliano.

quod arbitraretur iter ad imperiū ista ratione sibi præclusum[a] iri: falso id quidem. Nam Traianus Augustus Neruæ, Adrianus Traiani, Antoninus Pius Adriani arrogatione, imperii Romani principatum adepti sunt. Sapienter Adrianus, qui non modo Antoninum Pium adoptauit, sed etiam effecit vt Pius Philosophum, principum decus, adoptaret, ne ab optimis principibus imperium desereretur: at cum hic Commodum ad imperii dedecus natum suscepisset, alium qui dignus esset imperio sibi adoptare decreuerat, nisi ab amicis reuocaretur: quia nemo fere filios, si legitimos iusto connubio sustulisset, adoptare solebat. Itaque Claudius male audiuit, quod Agrippinæ illecebris adductus Neronem adoptasset, cum tamen liberos vtriusq; sexus connubio legitimo quæsitos haberet. Sed peregrina omittamus, ac domesticis vtamur exemplis. Ludouicus Andium dux Caroli regis frater, adoptatus est a Ioanna, quæ ab impudicitia contumeliose *Lupa* dicebatur, eiq; regnum Neapoleos adoptionis[b] nomine reliquit, repudiato tamen Alphonso Aragonum rege, quem prius auctoritate Pontificis maximi adoptarat. Post etiam Ludouici nepos a Ioanna iuniore Neapoleos regina, & Henricus dux Pomeraniæ a Margarita Wolmara Danię, Suecię ac Noruegiæ regina adoptatur[c]: nec ita multo post Henricus v Rex Anglorum non quidem a Carolo vi rege Francorum, qui tum furore torquebatur, sed ab eius vxore, quæ filium Carolum vii, rerum gestarum gloria clarum, publico iudicio damnari, & indignum imperio iudicari passa est. Iustinianus Augustus, vt huic morbo medicinā salutarem afferret, ad filios adoptiuos parentum naturalium ac legitimorum hæreditatem detulit; propterea quod sæpissime is, qui filium adoptaret, leuissima de caussa eundem repudiaret; quo fiebat vt idem parentis vtriusque hæreditate careret. inique tamen iura patriæ potestatis ademit, cum nihil aliud adoptanti patri relinqueretur. Pręstaret adoptiones iis ꝓhibere, qui naturales ac legitimos filios suscepissent; aut si

[a] Procopius.

[b] Anton. Floren. chron. tit. 22.

[c] anno 1408. Æneas Siluius in Europa, cap. 33.

C

orbi essent, vt adoptiui legitimorum ac naturalium iure fruerentur. nostris quidem moribus adoptare cuiq; licet, nullum tamen proximis, aut iis qui ad legitimas hereditates veniunt, præiudicium creatur: nec plus adoptiuo filio donari aut legari potest, quam qui omnino alienus [a] sit. Adoptionibus autem fraudes legibus fieri, questus est olim Scipio Africanus maior in oratione [b], quam habuit ad populum de censura: vt etiā post leges Papias Poppæas, quibus quidem plurima beneficia tributa sunt iis, qui liberos legitimos procreassent: sed qui liberis orbi erant, fraudes legibus faciebant. quos enim adoptarāt [c], ad breue tempus emancipabant, vt Claudius trib. pleb. patriciæ gentis, ab homine plebeio sese adoptandum curauit [d], vt eiurata nobilitate plebis tribunus fieret: adepto tribunatu mox emancipatus est a patre adoptiuo. Quare intellecta senatus, decreuit [e] ne post hac adoptiui vlla immunitate publicorum munerum fruerentur, neve magistratus & honores quisquā liberorum, quos adoptaret, specie consequi [f] posset; nec substitutio [g] ꝓhiberi; nec legatorum aut stipulationum conditionibus, quæ in spem liberorum [h] conceptæ fuissent, locum fore: nec propter liberos adoptiuos donationes irritas esse, quæ naturalium ac legitimorum filiorum ꝓcreatione [i] iure ipso reuocarētur; nec marium adoptione fœminas ab hæreditatibus summoueri [k], quę legibus per masculam prolem excludi solent; nec filii verbum [l] legibus, aut testamentis, aliisq; legitimis actis additum ad eos, quos adoptamus, extendi: quibus fraudibus occurrere necesse est, non tamen omnino adoptionis leges ac iura conuellere ac labefactare. Atque hæc de mutua parentum ac liberorum pietate, deque patria potestate, quæ secunda familiæ pars est.

a Mansuer. tit. de probat vers. item & si defunctus. Benedict. in cap. Raynutius in verbo, & vxorem num 758. & 760. Faber in §.1. de adopt. in institut.
b Agellius lib. 5. cap. 19.
c Tacit. lib. 1.
d Cicero Pro domo.
e Tacit. lib. 1. l. nec ei. de adopt.
f l. 2. §. adoptiui. de vacat. munerū. & §. 1. in institut. de excusat.
g l. fideicommissum. de condit. & dem.
h l. si ita quis. §. si quis. de legat 2.
i Castrensis in l. 2. si in fraudem patroni, C. & consil. 433. lib. 1.
k Bald. cons. 24. lib. 1. & 202 lib. 4.
l l. vlt. de iis qui veniam ætatis. C. l. fideicommissum. de condit. & demon. l. adoptiones. de adoption. ff.

31

V, De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in republica bene constituta.

TERTIA regendæ familiæ pars est in imperio herili, & in mutuis addictorum, eorumq; quibus sese addixerunt,

dixerunt, officiis versatur. & quoniam magnus semper in familiis seruorũ ac famulorum numerus exstitit, vel quod nulla maior opum cogendarum ratio fuerit, quã in seruis ac famulis, seruorum ac famulorum multitudinem, non immerito familiam veteres appellarunt[a]. C Nam vt Seneca planum faceret, qua animi moderatione dominus erga seruos esse debet, maiores scribit *familiæ caput* patremfamilias, non *dominum* appellasse. Et quoniam pene totus terrarum orbis multitudine seruorum abundat, exceptis quibusdam Europæ regionibus, disserendum nobis est de potestate dominica, deque vtilitatibus & incommodis quæ ad Rempublicam, si seruitia reuocentur, manare possint: quæ sane quæstio magnum habet non modo ad omnes familias ac societates, sed etiam ad Respublicas, pondus ac momentum. Seruorum autem quinq; sunt genera: vnum eorum, qui natura serui dicuntur, ex ancilla concepti; alterum eorum, qui capti sunt ab hostibus, qui antiquo iure belli serui fiebant; tertium est eorum, qui ad opera publica damnati fuerunt, qui serui pœnæ appellantur; quartum eorum, qui seipsos in seruitutem sponte dediderunt, ac potissimum ii, qui suæ libertatis pretium acceperunt; extremum est eorum, qui a piratis aut a latronibus venditi, bona fide ab emptoribus possidentur. Diximus antea libertatem a latronibus minui non posse[b]: ita ne ab emptoribus quidem, qui liberum caput a latrone scientes ac prudentes emerunt; aut qui alea libertatem alienam sibi mancipauerunt, vt quondam apud Germanos[c] fieri solebat. Quod ad hostes attinet, iusta fuit olim seruitus, & quidem omnium fere populorum consensione, præterquam Hebræorum inter ipsos, nisi se sponte liber homo in perpetuam seruitutem alteri dedidisset: atque etiam Græcorum inter se, apud quos iure belli quasi pacto conuento Græcos captiuos auri libra redimere fas erat; barbaros vero in seruitutem abducere[d]. Eadem fere lata lex est apud Polonos Sarmatiæ populos, vt captiui iure belli serui fierent

a l. pronunciatio de verbor. sign. & toto titulo si familia furtum. l. si quis id quod. de iurisdict. l. verbis legis. de verbor. sign.

b l. 1. de legat. 3. l. eius qui a latronibus de testam. manumiss.

c Tacit. in lib. de moribus German.

d Aristot. lib. 5. Ethic. Nicom.

eorum, a quibus capti essent, nisi rex Poloniæ auri drachmam in singula capita pendere mallet. Sed qui pretium libertatis alterius soluit, tantisper captiuum, non tamen vt seruum, retinere suo iure potest, quoad pretium solutum receperit, licet suum tantisper quodammodo dicere possit, lege antiquissima Græcorum[a], quę ab his ad Romanos[b], inde ad omnes populos permanauit. Debitores autem etsi legibus duodecim liceret in membra creditoribus diuidere pro debiti cuiusq; modo, si soluendo non essent; non tamen vni creditori licebat, quod multis: quia nec libertatem debitori adimere, nec vitā poterat: erat enim libertas vita certior. Quis enim excelso animo ac forti mortem oppetere nō malit, quā turpiter seruire? Itaq; lex illa duodecim, quæ liberum caput creditori addicebat, rogatione Pætilia tribunitia sublata est; ac vetitum ne deinceps hominem liberum ob æs alienum creditoribus adiudicare, neve in membra distrahere fas esset: quæ lex annos amplius septingentos inuiolabilis exstitit vsq; ad Diocletiani ætatem, qui legem Pætiliam subiecta capitali[c] pœna renouari iussit. Atq; hæc quidem seruorum genera nihil ferè cōmune habent cum iis, qui vel mercede vel etiā sine mercede seruiles operas præstāt: qui nullum suæ libertati præiudicium facere possunt, siue pactis conuentis id fiat; siue legatum, seruili conditione subiecta, receperint. At ne seruo quidem cum manumittitur lex vlla dici potest[d], quæ libertati suæ præiudicet: nec aliud patrono seruus polliceri, quam operas quas[e] libertus quisque præstare consueuit. Itaq; conuentiones illas, quibus liberi homines adiecta pœna, pollicentur seruiles operas, Gallia iampridem reiecit; Britannia probat; quæ adhuc veteris illius seruitutis vmbram præ se ferunt; seruitutem tamen nullam habent, etiam si eiusmodi serui apud magistratus, decurso temporis spatio, qui seruiles operas debent, emancipari, ac pileorum iura consequi dicantur. Erat enim pileus libertatis argumentum, quo serui emancipati abrasa capita contegebant, quousque capilli

a Dionys. Halic. lib. 3. νόμοι κελεύουσι τὸν λυσάμενον ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα, ἐὰν μὴ ἀποδιδῶ λύτρα. Demosthenes contra Lacritum. Varro in verbo clarigare.

b l. nam & Seruius de negot. gestis l. qui testamento. de testam. l. pater. de captiuis. l. senatus. § vlt. de legat. 1. l. in bello § si qui seruum. de captiuis.

c l. ob æs alienum. de actio. C.

d l. Mæuius de condit. & demonstrat.

e l. 1 §. quæ onerandæ. quarum rerū actio non datur.

capilli concrescerent. nam Brutus occiso Cæsare[a] numismata percuti iussit sub pilei figura, quasi populum Roman. emancipasset: & mortuo Nerone plebs pileata per Vrbem cucurrit[b]: vt rex ipse Eumenes mortuo Mithridate rege pileatus Romam venit, ac Senatui populoq; Rom. libertatem acceptam tulit. At liberi homines, qui sponte nobis inseruiunt, tametsi serui non sint, sed omnes actus legitimos per sese obire possint; differunt tamen ab iis, quos mercede ad operas extra familiã conduximus, in quos nullum omnino imperium habemus; a nobis tamen coerceri possunt, dum id modice fiat. Etenim domestici famuli patremfamilias reu.reri debent, eiusq; mandatis ac iussis obsequi, & omnia honesta officia præstare; de quibus officiis, quod mutua sunt potentiorũ ac tenuium inter ipsos, quodq; ad moralem disciplinam pertinent, non est, opinor, nobis hoc loco disserendum. Sed quantum ad seruos attinet, duæ quæstiones, ad ciuilem scientiam latissime patentes, explicandæ nobis sunt. Vna quidem, An seruitus naturalis sit, & vtilis Reipublicæ futura; altera, quæ qualisq; esse debeat dominorum in seruos potestas. Aristoteli[c] quidem seruitus naturæ congruere visa est. *Videmus*, inquit, *alios quidem ad imperium, alios ad obsequium esse natos.* At Iurisconsulti, qui ciuilem scientiam non Philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur, seruitutem natura penitus alienam esse tradunt[d], ac modis omnibus pro libertate propugnandum putant; & ea, quæ siue in legibus, siue in testamentis, siue in pactis conuentis, siue in rebus iudicatis obscura vel ambigua videntur, pro libertate sic interpretantur, vt nec legibus, nec testamentis locum vllum[e] relinquant. quod si tanta, tamque perspicua vis est legum, vt ab iis discedi non possit, sibi tamen acerbitatem[f] illam legum displicuisse testantur. Vtra sit igitur sententia verior ac melior decernatur. Multa quidem sunt argumenta, quibus seruitutem & Rebuspublicis vtilem, & naturæ consentaneam esse docemur. Nam quæ cum natura

33

a Plutarch. in vita Cæsaris.

b Tranquill. in Nerone.

c In Politic.

d l. libertas de statu hominum.

e In l. proxime de iis quæ in testament. delent.

f l. prospexit. qui & a quibus. dum quidem inquit Vlpian. sed ita scripta lex est.

discrepant, diuturna esse nō possunt; ac si vim adhibeas, nihilominus ad naturæ leges reuocantur. At seruitus ab ipsius orbis originibus, id est, post aquarum eluuiones ac voragines, ortum habuisse videtur; nec prius respublicæ, quam seruitia constitui cœperunt. ac tametsi trecentos circiter aut quadringentos annos intermissa seruitia fuere, nunc tamen omnium fere populorum summa consensione probantur. Quinetiam Indiæ populi, qui ad Occasum positi sunt, etiamsi nulla diuinarum aut humanarum legum præcepta didicissent; seruitia tamen cum cæteris populis cōprobarunt: nec vlla fuit vsquā terrarum respublica, quæ seruis vacaret; nec vllus vnquam exstitit tam integer ac sceleris purus, qui, cum potuerit, seruis vti nollet. Vbiq; vero gentium vitę ac necis potestas dominis in seruos est attributa, exceptis oppido paucis, qui dominorum nimiam acerbitatem lenitate quadam temperauerunt. At verisimile non sit omnes vbiq; populos ac nationes, tot reges ac principes, tam multos legumlatores virtute rerumque gerendarum vsu clarissimos seruitia tanta consensione suscepturos fuisse, si cum ratione ac natura pugnarent. Quid autem rationi ac humanitati tam consentaneum, quam eos, quos iusto bello ceperis parta victoria, seruare; iis etiam victum ac vestitum suppeditare, summaque caritate fouere, ac pro tantis beneficiis obsequium & operas exigere? num æquius illud est, quam captiuos crudeliter mactare? inde prima seruorum origo. Iam vero legibus diuinis & humanis congruit, eos qui sua egestate legum ac iudiciorū vim eludere solent, corpore torqueri[a]: num præstabilius & humanius est ad opera publica seruari? hinc etiam serui pœnæ dicti. In eadem ac certe deteriore causa sunt ii, qui bellum aliis inferūt iniuste; qui alienis bonis, vitæ, libertati deniq; insidiantur; qui etiamsi principes ac reges ipsos ferant, verius est tamen vt in latronum numerum censeantur. Nō est igitur natura ipsa alienum, vt plagiarii qui alios inique in seruitutem abducere armis tentauerūt, ipsi pœnæ serui fiant.

[a] l.1.§.generaliter: de pœnis. l. si quis id quod. de iurisdict. l. cum ab eo. ad l. Iul. repetund.

ſtant. nam ex eo ſerui dicti ſunt, *quod ſeruarentur, cum occidi iure potuiſſent* : vt nulla de cauſa Iuriſconſulti a grammaticis imperitis coarguantur, quod ſeruos a *ſeruando* dici putent. Eſt enim ἐρύω, inquit Euſtathius, τὸ φυλάττω: & apud Heſychium ἔρυσεν, ἔσωσεν: & cum ſibilo 34 fit ex *Eruo Seruo*, vt *Ero Sero*, & εἱρμός *ſermo*, non a ſerie vt Varroni placuit. nam Feſtus *eritudinem* interpretatur *ſeruitudinem*; & ex Æolico digamma fit SERFOS, vt *DaFom, OFom, æFom*, veteres dixere; pro *dauum, ouum, æuum*. Quod ſi contra naturã eſt aliis in alios imperium vitæ ac necis tribui, nulla ſint imperia, nullum regnum, nulli principatus non contra naturam; quando regibus ipſis ac principibus eadem eſt in ciues ac liberos homines vitæ ac necis poteſtas, ſi capitalem fraudem admittant, quæ dominis in ſeruos. His argumentis, quæ certe non tantum probabilia, ſed etiam quodammodo ad aſſentiendum neceſſaria videntur, occurri non facile poteſt. Seruitutem tamen ego naturæ conſentaneam arbitrer, ſi robuſtus homo ac diues, rerum gerendarum ignarus ac prudentiæ expers, inſeruiat ſapienti, qui egeſtate, inopia, corporis ve imbecillitate, quo minus labores ferre poſſit, impediatur: ſed quid natura magis alienum, quam ſtultis ſeruire ſapientes, virum bonum ſcelerato, homines eruditos ignaris? niſi quis iuſtum putet ſeruire ſtulto principi, ſapientem ſenatorem; inſano ac luxu diffluenti domino, ſeruum ſobrium ac temperantem. At qui bello iniuſto, captiuos ſeruare humanitatis eſſe putant, conſimiliter faciunt vt latrones ac piratæ, qui ſe vitam iis dediſſe iactant, quibus non ademerunt. Nam ſæpiſſime vſu venit vt bello iniuſto, cuiuſmodi fere ſunt omnia, quæ a potentioribus inferuntur, optimi quique viri ſceleratis miſerrime ac turpiter ſeruire cogantur. Quod ſi bellum a latronibus, qui ſe reges ferũt, C iniuſte illatum eſt, cur victi non cæduntur, cur capti ad merita ſupplicia non trahuntur? Quod vero nihil diuturnum videatur, quod naturâ ſit alienum, id quidem admitto in iis, quæ naturæ ſponte, aut nutu diuino, non

hominum arbitrio ac voluntate reguntur. at homini voluntatem Deus omni necessitate solutam indidit; sed homines iampridem a recto naturæ cursu deflexerunt: ac tanta vis est opinionis deprauatæ, vt legis habeat auctoritatem, ac natura potentius dominetur: nulla enim fere tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod virtutis non induat nomen. vnum hoc sit argumentum, quod nulla gens est, nulla natio, quę humanis sacrificiis, quibus adhuc Peruani ac Brasiliani vtuntur, fictos hominum opinione deos olim placari non putarit. & quidem summa religione maiorum nostrorum ad eiusmodi sacrificia concursus fiebat. Eadem pietate & caritate parentes olim senio fractos in Thracum regione a liberis occidi, & iis epulari consueuisse legimus, ne scilicet languerent morbi diuturnitate, ac mortui vermium esca[a] fierent. Neq; maioribus nostris solum humanas hostias sacrificare moris erat; quod ab illis factum est vsque ad Tiberii[b] dominatum: sed etiam Amorræis & Ammonitis filios mactare[c] vsitatum fuit: neq; tantum Barbaris, vt Scythis omnibus solemne fuisse Plutarchus tradit[d], sed etiam Græcis; in quibus non modo fuit, sed a quibus ad omnes populos humanitas peruasit: nam Achilles apud Homerum, Patroclo humana cæde parentauit; Themistocles ipse, bello Persico tribus, rex Persarum eodem tempore duodecim hominibus idem fecerunt[e]; nec Iupiter[f] Lycius aliter, quam humana cæde placari potuisse dicitur, ambiguitate veteris oraculi ac verbi φως, quo sine accentu lux & homo significatur. Nam M. Tullius[g] maiores nostros execratur, quod humano sanguine litarent; sed id oratorie, vt causæ inseruiret, cum M. Varro id omnibus Italiæ populis tribuat: atque etiam vere sacro vouendi morem fuisse, vt quicquid seu hominum, seu bestiarum eo anno natum esset, immolari consueuisse. Hebræis quoque ipsis quodammodo licuisse plerique arbitrantur, ex ipsius Iephthes[h] ducis Hebræorum voto solemni, qui iisdem fere temporibus filiam immortali Deo mactasse dicitur, quo

Agamemnon

a Herodot. Iustin. Plin.

b Cicero pro Fonteio. Cæsar lib. 6. Plin. lib. 7.

c Sapient. cap. 1. in libris Regum.

d In Artaxerxe.

e Plutarch. in Themistocle & Artaxerxe.

f Plato in Rep.

g pro Fonteio.

h Iudicum cap. 11.

35

Agamemnon Græcorum imperator Iphigeniam[a]. Sed conceptavota religiosissimi ducis verius ac melius interpretantur eruditi de pudicitia virginis Deo consecrata, quam de humana[b] cæde, quam lex ipsa diuina execratur. cæteri populi humanis hostiis summa religione fecerunt. Quare non est, quod naturæ leges ex hominum opinione metiamur, ac propterea seruitutem naturæ consentaneam esse putemus; aut benignitati tribuamus, quod veteres seruarunt eos, quos occidere iure belli fas erat; cum potius bestiarum in modum auaritiæ ac libidini suæ cogerent inseruire. Quis enim hosti vitam seruaret, si plus vtilitatis ex illius cæde quam ex salute speraret? Exemplis abundamus, sed vnũ de multis. Cum Vespasianus Hierosolymam obsideret, miles Romanus aurum in Iudæi cæsi visceribus effusis collegerat; eodem momento cæsa sunt captiuorum viginti [c] milia, vt aurum, quod sorbere putabantur a militibus, inuestigaretur. O præclarum caritatis aduersus captiuos exemplum! At nutriuntur, inquies, vestiuntur, pro seruilibus officiis educantur: sed quæ tandem educatio? Cato maior sapientiæ ac virtutis Romanæ princeps, cum omnia commoda, omnes vtilitates ac fructus, qui a seruis præstari poterant, ad extremam vsque senectam[d] percepisset, vt nihil amplius extorquere posset, pluris licitantibus proscribebat, vt sanguinis extremum illud pretium, quantumcumque esset, corraderet: ne iam ætate defectos gratis alere, aut occidere, aut liberos dimittere cogeretur. Beatior Atticus ille Palladis mulus, qui senio confectus libere vagari sine capistro, sine labore consueuisset. Iam vero cum nihil connubio sanctius hominum generi ab immortali Deo tributum sit, seruis tamen nullum erat inter ipsos connubium, sed contubernium tantum; adeo vt si liber homo captiuus ab vxore filium suscepisset, patre apud hostes mortuo, illegitimus[e] censeretur. Quid execrandos concubitus, & effusas vtriusq; sexus libidines commemorem, quas serui & nunc perferre & antea pertulisse

a Euripides

b verbum Hebraicum לרנות ambiguum est.

c Iosephus in bello Iudaico.

d Plutarch. in Catone maiore.

e l. si quis prægnante, de captiuis.

querũtur? Nam crudelitatis ac immanitatis in ſeruos exempla colligere ſi quis velit, infinitus ſit. quamquam exigua ſunt quæ literis prodita legimus, nec tamen hiſtorias præterquam humaniorum populorum ſcriptis conſignatas habemus. Nam catenis [a] vincti agros colebant, vti nunc quoque fit in Africa: & in antris per ſcalas mobiles demiſſi iacebant, vt ſcalis detractis domini cum hoſtibus domeſticis tutius dormirent; ne vel incendio domos, vel cæde dominos perderent. Iam vero leuiſſima quæque peccata ſeruorum, niſi pretioſiſſimi eſſent, ſic luebantur, vt cryſtallinum confregiſſe capitale fuerit. Auguſto quidem apud Vedium Pollionem cænante, vnus e ſeruis cryſtallinũ fregit: momento trahitur ad piſcinam murænarum, quæ humana carne ſaginabantur: ille vociferari, & ad Auguſti pedes confugere, non quidẽ vt capitale [b] ſupplicium, quo ſe dignum iudicabat, ſed vt ſupplicii genus deprecaretur, ne aquis immerſus ad Elyſios campos [c] nunquam peruaderet. ſic enim ferebatur, & a pleriſque anima voragine demerſa penitus interire [d] credebatur: vt Syneſius de ſociis Alexandriam nauigantibus tradit, qui tempeſtate ſuborta, ſicas manibus exeruerunt, vt animæ alioqui morituræ, gladio viam aperirent. Auguſtus cõmiſeratione ductus, inquit Seneca, ſeruum ſupplicii metu liberauit, & piſcinam cryſtallinis omnibus confractis impleri terra iuſſit. Dio tamen veriſſimus [e] ſcriptor, negat Auguſtum a Pollione veniam elandiri potuiſſe, nec piſcarium murænarum, quibus nihil Romæ pretioſius erat, oppleri iuſſiſſe. id autem probabilius eſt, cum Seneca fateatur, Auguſtum ſine iracũdia id feciſſe, nec amico Pollioni propterea iratum fuiſſe. Neque id nouum videri debet, cum ipſius Catonis Cenſorii ætate Quintus Flaminius Senator Romanus ſeruum necari iuſſerit, non aliam ob cauſſam, quam vt cinædo gratificaretur, eique morem gereret, qui hominem occidi ſpectaculi cauſa cupiebat. Quod ſi dominum necari contigiſſet, ſerui qui tunc ſub iiſdem tectis fuiſſent, omnes ad vnum occidebantur. nam

36

[a] Columel. lib. 1.

[b] Seneca lib. 3. De ira.

[c] Virgil. 6. Æneid. *Tu Stygias inhumatus aquas amnemque ſeuerum Eumenidum aſpicies, ripamve iniuſſus abibis.*

[d] Ita Syneſius in epiſtolis Homeri teſtimonio qui verbo ἀπόλωλεν vſus eſt, vt animam demerſi hominis interiiſſe ſignificaret.

[e] lib. 55.

nam cum cæſo Pedanio vrbis Romæ præfecto, ſeruorum magna multitudo ad ſupplicium poſceretur; *more*, inquit Tacitus, [a] *a maioribus accepto, plebs Romana, quæ maxima ſui parte libertini generis hominibus conſtabat, vehementer commoueri viſa eſt, cum ob vnius culpam quadringentorum hominum, & quidem innocentium, vita peteretur: re tamen in Senatu diſceptata, decretum eſt morem maiorum ſeruari oportere.* Omitto certamina gladiatorum, quibus ſerui vt populo ſpectaculum ac mortis contemptum præberent, ſeſe mutuis vulnerib. confodere, aut beſtiarum dentibus lacerari cogebantur in arena. Ac tametſi Petronia lex immerentes ſeruos beſtiis obiici prohiberet, impune tamen ab omnibus perrumpebatur. Certe Neronem iudices [b] dediſſe qui ſeruorum querelas audirent, & Adrianum quæſtionem decreuiſſe legimus aduerſus eos, qui ſine cauſa ſeruos [c] occidiſſent: tametſi lege Cornelia [d] tenebantur; nulla tamen earum legum, aut quæſtionum vis erat. Extremum fuit, vt ſerui dominorum metu & iracundia premente, ad ſtatuas deorum aut principum confugerent. Sed nec ſtatuæ Cæſaris, nec Dianæ templum [e] quod rex Seruius Romæ, ſeruis aſylum propoſuerat; nec Romuli ſtatua, quam olim ſenatus ad id quoque decreuerat; nec Theſei ſepulchrum [f] Athenis; nec apud Cyrenæos ſtatua Ptolemæi; nec Dianæ [g] templum apud Epheſios, ab ira dominorum ſeruos tueri poterant. Lege quidem Epheſiorum ſeruus, qui ad Dianę fanum ſine cauſa confugiſſet, domino reſtituebatur, accepto prius iureiurando ne fuga ſeruo fraudi eſſet: ſin iuſtam perfugii cauſam haberet, domino ereptus Dianæ [h] ſeruiebat, præter fœminas, quæ illius templi aditu arcebantur. At Tiberius tyrannus omnium callidiſſimus, ſuam ſtatuam [i] pro aſylo propoſuit, capitali pœna propoſita iis, qui ſeruum a ſtatua detraxiſſent; vt aſylum iſtud non tam ad ſalutem ſeruorum, quam ad perniciem dominorum comparatum eſſet, vt domino quiſque inuidiam conflaret, aut apud principem maieſtatis reum, etiam ex leuiſſima cau-

Margin: C; 37

[a] lib 14.
[b] lib 3. De benefic.
[c] Spartian. in Adriano.
[d] l. liber homo. ad l. Aquil.
[e] Dionyſ Halicarn. lib. 4.
[f] Plutar. in Theſeo.
[g] Philoſtrat. in Apollonio.
[h] Achilles Statius in Amatoriis.
[i] Philoſtrat. in Apollonio. l. in capitalium. de pœnis. l. 1. de iis qui ad ſtatuas C.

ſa faceret. nam Senator quidam, vt eſt apud Senecam [a], ob id veniam a Tiberio petiit, quod matellam contingere putarat prius, quam annulum, qui expreſſam Tiberii imaginem præ ſe ferebat, digito detraxiſſet. Inde quoque ſeruorum, qui ad ſtatuas confugerent, occultæ cædes, cum domum rediiſſent, quod periculum dominis creare voluiſſe putarentur. At lege diuina ſapientiſſime cauebatur, vt domus cuiuſque ſeruis aſylum eſſet, neve ſeruum irato domino reddere liceret. Neq; enim omnibus idem quod Platoni contigit, vt quoties iraſceretur, a ſeruorum caſtigatione abſtineret; cum Germani nunquam niſi irati ſeruos æque ac liberos hoſtilem in modum punirent [b]. Ex quo intelligitur dominorum ac ſeruorum vitã in maximis periculis ſemper fuiſſe. Quis enim ſeruorum inſidias effugere potuiſſet, Sylla dictatore, qui triginta ſeſtertia liberis hominibus, libertatẽ vero ſeruis dominos ꝓdentibus mercedis nomine propoſuerat in ſingula capita eorum, quos ipſe proſcripſiſſet? in eo metu ciues fuerunt quoad cæſis ſexaginta ciuium milibus & quodammodo pacata Republica, ſeruus aliquis ad extremum domini caput ad Syllam detulit, qui pactam libertatem dedit, ſed manumiſſum de rupe Tarpeia præcipitem dari iuſſit. Cum autem aduerſus Chriſtianos quęſtiones ac ſupplicia decernerent, Chriſtiani ſeruos metu ſupplicii emancipare cogebantur. Sublato vero tyrannidis ac ſuppliciorum metu, domini ipſi in ſeruos tyrannidem exercebant. Itaq; Reipublicæ ac familiarum ſtatus in perpetuo diſcrimine verſabatur propter coniurationes ſeruorum: inde tot bella ſeruilia ab hiſtoriarum ſcriptorib. commemorantur; ac ne Romanorum quidẽ potentia bella ſeruilia ſine maxima ciuium clade coerceri potuerunt. eodem enim tempore in omnibus Italiæ ciuitatibus præter Meſſanam [c], ſerui aduerſus Reſpublicas coniurauerunt. Poſt etiam Spartaco duce ſexaginta circiter millia ſeruorum arma ceperunt, ac Romanorum tres exercitus [d] fregerunt. Nam vbiq; ſeruorum numerus decies maior fuit, quam liberorum.

[a] lib. 3. De benefic.

[b] Tacit. in li. de morib. German.

[c] Oroſius.

[d] Plutarc. in Craſſo.

C

rorum. Et quidem Athenis vno tempore cēsa ſunt peregrinorum decem millia, ciuium viginti, ſeruorum autem cccc millia. Itaq; Caſſius in oratione, qua Senatui perſuaſit Syllanianum Senatuſconſultum; *Habemus*, inquit, *domi ſeruorum populos, moribus, inſtitutis, lingua & religione inter ſe plurimũ diſcrepantes*. Et certe M. Craſſus quingentos ſeruos in cenſum retulit, pręter eos, quibus ad miniſteria domeſtica vtebatur. Milo vero trecentos vno die manumiſit [a] ne pro cæde Clodii Tribuni plebis torquerentur. Et cum aliquando in ſenatu Romano ageretur de commutãdis ſeruorum veſtibus, vt a liberis hominibus nota quadam ſecerni poſſent, ſenator aliquis interceſſit, ne ſi ſeipſos ſerui numerare cœpiſſent, exitium dominis intentarent: cui ſane periculo ſubiaceret Africa & Hiſpaniæ pars, ſi tanta eſſet, quanta fuit olim multitudo ſeruorum, propterea quod ſeruitutis literæ in ore cuiuſque leguntur; contra quam veteres, qui non niſi perditos & robuſtioris improbitatis ſeruos in ore denotabant, qui propterea *ſtigmatiæ* dicebantur, qui ne manumiſſi quidem iuſta libertate fruebantur [b]. At Lacedæmonii cum intelligerent ſeruorum, quos ipſi *Hilotas* vocabãt, multitudine domos, vrbes, agros abundare (nam vti quiſque ſeruus plures filios ſuſcepiſſet, eo facilius a domino libertatem ſperare poterat [c]) exercitum ſeruorum, qui bello aptiores eſſent, cogere imperarunt: deinde conſcripto trium millium exercitu, omnes vna nocte occidi iuſſerunt [d]: idq; tanta celeritate ac tanto ſilẽtio, vt quo perrexiſſent ſciri non potuerit, præterquã ab iis, qui rei gerendæ præpoſiti fuerant. Itaq; propter metum qui ciuitatib. impendebat, ſeruis arma tractare nõ licebat, ſubiecta [e] capitali pœna; aut ſi hoſtium vis vrgeret vt ſeruos ad arma vocarent, eoſdẽ ſimul ac ſemel a ſeruitute vindicabant. nam Scipio Africanus maior poſt Cannenſem cladem trecentos ſeruos bello gerendo idoneos [f] manumiſiſſe fertur: Florus tamen [g] octo millia conſcripta fuiſſe tradit: quod etiam factum legimus [h] bello ſociali. At Cleo-

38

[a] Aſconius Pedian. in Milonianam.

[b] In Iure deditiii vocantur.

[c] l. Arethuſã. de ſtatu homin.

[d] Ariſtot lib. 2. Polit. Plutarch in Lycurgo.

[e] l. 4. in princip. de re milit.

[f] Plutarch.

[g] Epitome 52.

[h] Ead. Epito. 74.

menes, cum nec hostium multitudini, nec seruorum domesticorum cæsis ciuibus facile obsistere posset, seruis omnibus libertatem promisit, quibus argenti sestertium esset; vnde milites simul ad exercitum conscripsit, & pecuniarum vim in ærarium coegit. At ne molles quidem Asiatici seruis ad bellum gerendum vtebantur. cōtra Parthi, quibus per leges manumittere seruos non licebat, qui eadem pene, qua filios caritate complectebantur: quo factum est, vt in infinitam multitudinem excrescerent: nam exercitus Parthorum, qui M. Antonii copias fugauit, quinquaginta seruorum milib. constabat: nulli præter quingentos ingenui [a]. At cæteri populi ne ad remigia quidem agendis nauibus prius vtebantur seruis, quam eos manumisissent; id quod ab Augusto bello Actiaco factum legimus [b]. Ac ne quid in in Rempublicam moliri possent, opificiis ac sellulariis artibus impediebantur, quas ciuibus tractare Lycurgi ac Numæ Pompilii institutis non licebat. Nec tamen ita caueri poterat, quin exsisteret aliquis, qui rebus desperatis seruos ad pileum vocaret, vt Viriatus pirata qui Lusitaniæ regnum, Cinna [c], Spartacus, Tacfarinas [d], Symeo [e] Gersonis filius principatum in sua quisq; ciuitate his artibus adepti dicuntur. Ingruente vero ciuili bello, serui vt in libertatem seipsos vindicarent, hinc inde ad partium duces transfugiebant. Nam post ciuile bellum, quod aduersus Sextum Pompeium gestum est, triginta milia seruorum capta sunt, quos per omnes prouincias stato die Augustus [f] dominis restitui, reliquos quibus dominus defuisset suspendi mandauit. Non alia vi Arabum potentia creuit. nam cum primum Homarus Muhameti legatus bellum in Arabia mouisset, seruis ad libertatem vocatis, tanta vis hominum locis omnibus erupit, vt paucis annis vniuersum Orientis imperium occuparet. quæ libertatis fama cum ab Asia in Europam peruasisset, serui primum in Hispania pro libertate arma ceperunt, anno DCCLXXXI. deinde in Gallia Caroli M. Ludouici Pii ætate; vnde exstāt eorum leges

a Iustinus.
b Tranquil. in Augusto.
c Appian. in bellis ciuilib.
d Tacit.
e Ioseph. in bello Iudaico.
f Appian. in ciuilibus.

leges de coniurationibus seruorum. Post etiam Lotharius Ludouici filius bis a fratribus victus ac prostratus, 39 seruis omnibus, qui ad se venirent, libertate promissa, exercitum reparauit: vnde secutum est seruile bellum valde anceps ac periculosum: quippe seruorum exercitus rerumpublicarum ac principum Germanorum statum adeo conturbarunt, vt Lodouicus rex Germanorum copias vndecunque conscribere cogeretur [a]: ac ne labes illa seruilis latius serperet, principes Christiani paulatim seruitia manumiserunt, exceptis operis & iure successorio, si liberti sine liberis mortem obirent; quos quidem *manusmortuas* etiamnum appellamus. Adhuc enim seruitutis vestigia plurima restant in orbe Christiano: plura etiam in legibus Ripuariorum ac Langobardorum, quibus serui iustam libertatem cõsequi, aut bona alienare non poterant, nisi post duplicem manumissionem: ac sæpissime in actis legitimis manumissionum subiici solebat, libertatẽ huic vel illi tributam pro salute patroni. Nihil enim antiquius habuerunt ii, qui prima Reipublicæ Christianæ fundamenta iecerunt, quam vt Christiani serui assidue manumitterentur: ac pleriq; libertatis spe proposita, Christiani fiebant. Quin etiam in Africæ historiis proditum est, Paulinum Nolæ pontificem cum omnia quæ in bonis haberet sub hasta vendidisset, vt ex pecunia coacta captiuos Christianos redimeret; ad extremum Vandalis, quod mirere, seipsum vẽdidisse. Inde seruorum manumissiones apud episcopos in ecclesia factæ. Ex quo secuta est Constantini Magni principatu tanta tenuium ac egentium hominum C multitudo, quibus nihil præter libertatẽ relictum erat, quiq; nullas artes didicerant, vt nulla re grauius ciuitates premerentur. Inde Xenodochia, Brephotrophia, Gerontocomia, Nosocomia, antea penitus ignota, Christianorum pontificum rogatione a principibus [b] fundari & constitui cœperunt. Inde Basilii conciones conquerentis voces ac suspiria languentum in templis vna cum sacerdotum precibus ac votis confundi ac misceri.

[a] Floardus.

[b] toto titulo de Episcopis & clericis.

Iisdem fere temporib. Iulianus Augustus Paganos pontifices Christianorum [a] exemplo, ad Nosocomia & Xenodochia extruenda, ac publicis priuatisque opibus augenda cohortatur. Et quoniam tenues liberti, filios exponebant, vt Christianorum benignitate ac largitione educarentur, Gratianus [b] lege sanxit, vt seruitutem seruirent iis, a quibus educati fuissent. Nec ita multo post, Valens edicto permisit, vt qui otiose vagari ac mendicare consueuerant, seruitute manciparentur: idemque vetuit, ne quis deserta loca peteret, vt vitam in otio transigeret, subiecta capitali pœna, qua plurimos, qui contra leges in solitudinē se receperant, affici mandauit. Postea vero quam idolorum cultus ac sacrificia Christianorum auctis opibus deseri cœperunt, libertatis iacta sunt fundamenta firmiora: quib. magnum accessit incremētum lege Muhamedis promulgata, qui suæ religionis homines in libertatē asseruit; cuius exemplo Christiani quoque suos certatim a seruitute sic vindicarunt, vt seruitus omnis apud Indos, qui ad Occasum spectant, illa ætate conclusa videretur, qua Christiani seruitutem a suis ceruicibus omnino repulerunt, id est, anno M C C L. Adhuc enim seruos in Italia fuisse anno M C C planum est; tum ex legibus Gulielmi Siciliæ regis ac Friderici I I. Cæsaris, tum etiam ex decretis Pontificum Romanorum, Alexandri inquam I I I, Vrbani I I I, Innocentii I I I, vbi agitur de coniugiis [c] seruorum, quæ Iurisconsulti *contubernia* vocant. Alexander quidem creatus est pontifex anno M C L V I I I; Vrbanus M C L X X X V; Innocentius M C L X X X V I I I; ex quo planum fit seruitutem in Rebuspublicis Christianorum circiter ea, quæ dixi, tempora desiisse. Nam Bartolus [d] qui floruit anno M C C C, scribit ætate sua nullos omnino seruos extitisse, nec venalitios homines vsquā haberi: id quidem de imperio Christianorum interpretor: quod cum a Bartolo didicisset Nicolaus Siculus, qui Abbas Panormi appellatur, singulari nota dignum existimauit [e]. Nam quod legimus Ludouicum regem, eum inquā, qui Hutinus vsurpa-

40

[a] Nicephorus Callistus.

[b] l. 1. & seq. de infantibus liberis. C.

[c] in Decretal.

[d] In l. Hostes de captiuis.

[e] In cap. 1. de coniugiis ser.

ſurpatur, anno M CCCX I I I, ſeruos omnes accepto pretio manumiſiſſe, id ego interpretor de libertini generis hominibus, quos *manusmortuas* appellamus; qui liberantur beneficio principali ab eo ſeruitutis vinculo, quo quidem extra patroni territorium vxorem ducere bonave prohibentur alienare. ſic quoq; interpretari debemus edictum Caroli V regis Francorum, quo quidem ciuitatib. in familias L X X; pagis in centum familias, & ſeruis in C C capita cataphractus miles imperatur. Qua ætate Imbertus princeps Delphinatus ſeruos omnes vno edicto libertate donauit; idque publicis actis ac municipalib. legibus inſcribi mandauit. Eadem benignitate vſus eſt in ſuos Theobaldus Bleſenſium comes, anno M C C X L V. Huc etiam pertinet id quod legimus de Sugerio ſodaliũ Dionyſiacorum abbate, qui C ſeruos manu mortuos eatenus in libertatem aſſeruit, ſi ſolum verterent [a]: & Senatuſconſultum curiæ Pariſiorum, quæ Pontifici Catalaunenſi ſeruos de collegii eccleſiaſtici conſenſu manumittere licere iudicauit. ac ſuperiori ætate Carolus V I I rex, anno M C C C C XXX plurimos ſeruilis conditionis homines (ſic enim legimus in actis curiæ Pariſiorum [b]) nec ita pridem Henrichus I I rex ſingulari diplomate Burbonios ſeruos M D XL I X, natalib. reſtituerunt. Horum exemplo dux Allobrogum ſeruilem quoq; ſuorum maculam ſuis edictis deterſit M D L X I. Quæ omnia in ſummam libertatis gratiam facta videmus. alioqui nec magiſtratus populi rogatione, nec princeps ipſe ſeruum alienum manumittere [c], at ne ius quidẽ aureorum [d] annulorum alieno liberto ſine patroni cõſenſu tribuere poterat. nã Cõmodus Imperator aureos annulos iis omnib. edicto ſuo detraxit, qui ius illud a principe ſine patroni venia extorſerãt; nec præiudiciũ vllum patrono creari voluit [e] aurei annuli adeptione, etiã ſi princeps hominẽ natalib. [f] ac ingenuitati reſtituiſſet, qđ principis [g] ſolius eſſet: nihilominus tamẽ Tertulliani [h] ętate ius illud quodãmodo ſuum fecerãt patroni, qui manumiſſos pro ferreis cõpedib. ac flagellis togam indutos candidam ſecum accumbere,

[a] anno M C X L V.

[b] es ordonnances Barbines.

[c] l. ad beſtias. de pœnis. l. ſi proprietaté. de iis qui a non domino. l. nec competit eod. C. l. ſi ſeruo qui & a quibus.

[d] l. 3. de iure aureorum.

[e] l. vlt. eod.

[f] l. ſed ſi hac. §. ſed ſi. de in ius voc. l. 2. de natalib. reſtit. C. l. 2. de iure aureorum.

[g] l. ead de natal. reſtitu. C.

[h] in lib. De reſurrectio.

ac nomen suum vsurpare iubebant. Ad extremum Iu-
stinianus sua lege libertos omnes restituit [a] ingenuitati, (a authentica.)
ne postea rescripto cuiquam opus esset; quo iure tamen
non vtimur. nam iure nostro necesse est a principe ius
illud ingenuitatis adipisci, vt seruitutis antiquæ labes o-
mnino eluatur; quod & peti & obtineri consueuit sine
venia patroni: cui tamen licet manus iniicere in liberti 41
bona, quæ ante restitutionem quæsita fuerunt, vbicun-
que posita sint, vt non ita pridem curia Parisiorum de-
creuit: postea vero quæsita & sibi habere, & sine liberis,
legare cuique suo iure potest. At cum Rupis-candidæ
in Aquitania dominus libertinos suæ dicionis seruilem
in modum haberet, iis legibus vt non solum agros cole-
re, fructus legere, ac terere, & omnia quæ iuberet patro-
nus exportare & importare, ædes etiam caducas refice-
re, patronum captiuum suis pecuniis ab hostibus redi-
mere; denique quatuor ex causis capitationem consue-
tam pati cogerentur: verumetiam si domicilium origi-
nis sine patroni venia mutarent, capistro domum redu-
cere sibi licere contendebat: cætera quidem assentie-
bantur libertini; sed hoc postremum seruitutis iugum
curia Tolosana [b] suo decreto excussit. Certe quidem (b anno 1558.)
ii, quos Poloni *Kometonas* appellant, non ita graues o-
peras patronis præstare, sed acerbiora pati coguntur,
cum ab omnibus leni decem aureorum mulcta occidi
possint, a patronis vero impune. Apud Indos quidem
superiore seculo in seruos, qui multitudine innumera-
biles erant, modis omnibus sæuire, eosque occidere li-
cebat: sed Carolus v Cæsar, lege lata liberos esse iussit.
In Gallia vero, etsi exstant veteris seruitutis simulacra,
seruos tamen nec facere, nec ab aliis emere fas est. si-
quidem serui peregrini, vt primum Galliæ fines pene-
trauerint, eodem momento liberi fiunt: id quod vetere
Senatusconsulto Parisiorum decretum est, aduersus le-
gatum quendam Hispanum, qui seruum in Galliam de- C
duxerat: nec ita pridem cum mercator peregrinus ser-
uum in Hispania coemptũ Tolosam deduxisset, hospes

re in-

re intellecta, seruo persuasit vt ad libertatem proclamaret. rogatione ad octouiros capitales perlata, mercator acciri iubetur; aduocatus fisci ex archiuis deprompsit antiqua (vt fertur) Theodosii magni beneficia, Tolosatibus olim indulta, quibus seruos simulac Tolosam ingressi fuissent, liberos fieri placuisset. Mercator se bona fide seruum in Hispania coemisse querebatur; deinde Tolosam venisse vt Genuam proficisceretur, & sic se nō teneri legibus Gallorum. summa fuit, vt si acerbius secum agerent ac seruum alienum manumittere vellent, pretium sibi restituerent: iudices cognitionem consilii esse pronuntiarunt. Interea dominus metuens ne & seruo obsequētissimo, & pretio carere cogeretur, libertatem dedit, pactus operas seruiles quādiu dominus vixisset. Quod attinet ad ea beneficia, quæ Tolosatibus a Theodosio concessa iactantur, refutatione non eget, cum Vienna, Valentia, Lugdunum, Arelate, Nemausus, Romana Delphinatum lectoria, colonię Romanorum, & coloniarum extra Italiam antiquissima [a] Narbonensis, ea beneficia non habeant: at ne ipsa quidem Roma imperii decus, & quæ communis omnium patria dicebatur, id sibi tribuendum putaret. Hîc dicat aliquis, si verum est Muhamedis lege libertatē omnibus, qui suam sectam sequerentur, datam, & Christianorum principum edictis seruitutē sublatam fuisse, cur terrarum orbis seruitiorū ac venalitiorum plenus est? nam Hebræorum legibus, nec seruum Hebræum, nec legib. Christianorum [b] habere Christianum homini Iudæo licet.

42 Certe fraus diuinæ legi fit ab omnibus. nam Diuina lex vllum mancipium fieri vetat institutis Israelitarum inter ipsos, nisi sua se sponte quis alteri [c] manciparit, & aurem ad postes subula perforari sibi patiatur: debitores quidem [d] creditoribus addicit, ac propter inopiam Hebręos vendi permittit; sed eadem anno septimo liberos dimitti iubet. Ac tametsi quis nexūm fecerit, ac subulā passus sit, vt sempiterna seruitute teneatur; nihilominus anno Iubilæo legis interpretes omnes liberta-

[a] a Narbone deducta. Liuius.

[b] l. 1. ne Christianum mācipium. C.

[c] Exod. 21.

[d] Deuter. 15.

tem adepturum tradunt, nisi rursus seruire quam liber esse malit. Vernas autem qui nascebantur ex illo genere seruorum, qui sua se voluntate in seruitutem dediderant, anno quinquagesimo liberos abire, ac tubarum [a] clangore libertatem seruis omnibus lex proponit: peregrinos tamen alterius quam suæ gentis ac religionis habere permittit, in seruitutem perpetuam, eorumque posteros ac nepotes, vt eodem iure aduersus peregrinos vterentur, quo peregrini aduersus Israelitas. quo genere seruorum nullum melius fuisse scribit Iulianus Augustus [b]; *Vides*, inquit, *Syros quam libenter aliis nationibus inseruiunt: contra vero quantus libertatis amor in Celtarum populis.* At Iudæi cum peregrina Christianorum aut paganorum mancipia sibi coemissent, domestica religione imbutos circumcidebant: quod Traianus lege [c] singulari vetuit: ac tametsi dominorum religioni acquiescerent, nihilominus seruire cogebant. at peregrinos, qui circumcisi legem diuinam acceperant, iisdem beneficiis cum ciuibus vti lege [d] diuina cauebatur. *Eadem*, inquit, *lex erit peregrino ac ciui.* Illud est, quod Deus apud Hieremiam [e] querebatur, seruos ex lege nõ manumitti, ac propterea dominis ipsis acerbissimam seruitutem ab hostibus impendere. Hinc etiam Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos, publicatis bonis, regni finibus exegit, quod contra leges Christianos circumciderent, ac pro seruientibus (hoc enim verbo historia Dionysiaca vtitur) sibi manciparent. Consimili fraude Mahumedistas vti videmus, qui Christianos homines, quos bello ceperunt, quosque a piratis coemerunt, aut certe eorum liberos circumcidere suaque religione imbuere solent; ac nihilominus ipsos cum liberis & posteris omnibus seruire cogunt: quorum exempla Lusitani secuti, venalitios ex Africa religionem Mahumedis eiurare, ac nihilominus Christiana imbutos cum liberis ac nepotibus perpetuam seruitutem seruire cõpellunt; ita vt seruorum greges veneant tota Lusitania, & quidem publice pecudum in morem. Ac tametsi

[a] Leuit. 25. Hierem 34. Num. 13.

[b] apud Cyrillum contra Christianos.

[c] l. circumcidere de pœnis. ff.

[d] Exod. 12. Numero. 49.

[e] cap. 34. Num. 13 & sequent.

etsi Carolus v Imperator seruos omnes Americarum insularum liberos esse iussisset anno M D X L; nihilominus seditione coorta ꝓpter auaritiam ac libidinem potentiorum, Gonzala Pizarrus regionis præses a Carolo defecit; cuius opes cum Lagasca fregisset, ac securi publico exéplo vna cum defectionis principib. cædi iussisset, seruos omnes ex edicto manumisit; ea cõditione tamẽ, vt patronis operas pręstarent. Obtineri tamen non potuit quin Lagasca in Hispaniã redeunte liberti rursus in seruitutẽ relaberentur; ac potissimum vtilitatis specie quã de venalitiis domini se adepturos putabãt, exemplo Lusitanorũ, qui seruitia multis seculis obliuione sepulta
43 in Europa primi reuocarũt, ac breui per vniuersam Europã, vt iam in Italia cœptum est, ꝓpagaturi. Iampridem enim Africa & Asia, tum etiã Orientalis Europa seruorum greges nõ aliter ac pecudum in omnib. ciuitatib. alere, & ex iis copiosam mercaturã & quęstum facere cõsueuerunt. nã ętate superiore Tartari Scytharum genus, cum maximis copiis Moscouiã, Lituaniã, ac Poloniæ fines ferro flammaq; vastarent, captiuorum trecẽta millia in seruitutẽ abduxerunt: nec ita pridem Sinanus Bassa ex insula Gossa captiuorũ Christianorum sex millia supra trecẽtos, ac ciues omnes Tripoleos Africę, nauibus impositos in Gręcia vẽdidit. Itaq; mirum videri nõ debet, si præfectus prætorio regis Turcarum, & vterque cancellarius trecentos quisq; seruos a principe ineunte magistratu accipere cõsueuerunt. Nam quod attinet ad pręorianos Turcarum milites, & eos qui tributi nomine Christianis imperãtur, ego illos pro seruis nunquam habui, cum in familiam principis conscribantur; ac soli magistratibus, honoribus, sacerdotiis, imperiis, nobilitate fruantur; quæ nobilitas ad nepotes vsque pertinet: pronepotes vero ac posteri deinceps ignobiles habentur, nisi sua virtute ac rerum gestarum gloria dignitatẽ auorum tueãtur: nã soli Turcæ ex omnib. pene populis verã nobilitatẽ virtute nõ generis antiqtate metiuntur; & quo plus a stirpe virtutis, eo lõgius absunt a nobilitate.

Cum igitur persuasum sit tot seculorum exemplis a seruitutibus bella seruilia, defectiones, coniurationes, Rerumpublicarum conuersiones & euersiones impendere; tot etiam crudelitates, cædes, libidines, incestus in corpora mancipiorum admitti, quis dubitet affirmare seruitutes ciuitatibus exitiosas & fuisse, & semper futuras? Ac si quis putet crudelitatem in seruos legum acerbitate coerceri posse, idem cogitet nihil sanctius, æquius, & melius lege diuina fieri potuisse, quæ etiam a corpore seruorum flagella, Romanorum legibus [a] permissa, amouit; ac ipso iure liberum fieri voluit cui mẽbrum a domino ruptum esset, quam postea legem [b] Constantinus probauit. Quis autem de serui cæde accusationẽ institueret? quis audiret? quis pœnã exigeret? an is qui sua nihil interesse putaret? cum tyrannorum decretis nihil ad subditorum animos frangẽdos efficaci9 sit crudelitate? At Hispani seruos humaniter curant, educant, instituunt, & quidem carius quam eos, quos mercede conduxerunt; ac vicissim a seruis amãtur & coluntur. Illud quidem Hispanorum fere proprium est, eos quos ad seruitutem aut cædem designarũt, humaniter initio tractare: rerum autem omnium nouarum præclara sunt principia; nec dubito quenquã magis officiosum fore quam seruum, cui cum domino mutua caritas ac morum similitudo intercedat: ac propterea sapienter lege diuina prouisum est, vt nemo perpetuam seruitutem seruiat, nisi qui annos septem addictus fuerit, & qui creditori, cuius mores bene cognitos habuerit, seruire, quam [c] liber esse malit. Sed cum tanta sit morum dissimilitudo, tantæ in animis latebræ, tanti recessus, quis legislator in vniuersum hæc legibus definire possit? scitum est illud, & sapientibus plane persuasum, *Domi tot hostes esse quot seruos.* quod quidem prouerbium satis significat, mancipia nec amicitiam colere, nec fidam societatem. Quid exempla veterum innumerabilia commemorem? mihi satis est vnum superioris ætatis quod a Iouiano Pontano proditum extat: Seruus cum acerbius

tracta-

[a] l. in capitalium. §. in seruorum. de pœnis.
[b] l. 1. de emẽdat. seruor. C.
[c] Exod. 21.

C

44

tractaretur, domino absente ostia concludit; vxorem domini contumeliose affectam vinculis constringit, ac tres eius filios comprehendit: vbi dominum videt redeuntem, vnum e tribus ex altissimo solario precipitem dat; deinde secundum: pater tanta rei atrocitate obstupefactus, precibus & lacrimis supplex seruum exorare, ac modis omnibus placare conatur, vt tertium morti eripiat. seruus paciscitur salutem filii ea lege, vt dominus sibi ipsi nares praecidat; naribus ex pacto amputatis, seruus cum tanta clade & contumelia dominum vltus esset; tertium quoque deiecit, ac postremo vltionem de seipso, quã dominus cogitabat, praecipiti casu cepit. Omitto veneficia, caedes, incendia, & calamitates à seruis vbique terrarum saepissime illatas, ne sim infinitus. At haec incommoda, inquies, vtilitatib. mutuis compẽsantur ac sarciuntur: nam vaga illa hominum otiosorum multitudo, tum etiam latronum ac piratarum seminaria veluta stirpe conuellentur, nec furibus vllus, nec prodigis locus relinquetur, si creditorib. debitores validi ac robusti addicantur. mendici vero & egentes qui ciuium alimenta velut in aluearìis fuci depascuntur, quique inerti otio languent (vnde popularium morborum tabes) si seruire atq; exerceri consuescant, nulli extabunt. eos C enim alere, aut occidere necesse est; alere quidem difficile, occidere vero nefas. *necare* [a] tamen *videtur, qui alere cum possit, alimenta subducit.* Haec habent veri speciem. Quod enim ad debitores attinet, si soluendo non sint, diuina lex addici creditoribus iubet in annos septẽ, non tamen in sempiternã seruitutẽ, vt cauetur lege XII tab. quae in Africa vniuersa & insulis Americarũ locum habet quoad creditori satisfiat. nam qui cessionis beneficium debitori, qui nullo scelere obligatur, ademerunt; nec creditoribus, sed carcerib. mãcipari iubent, vt Turcae, nõ modo creditorib. sed etiam debitorib. alendi seipsos, eripere potestatem ac vitam videntur. Latrones autem ac piratae nullis aetatib. plures fuerunt, quam aucta multitudine seruorum. Qui enim seruitutem pati

a l. vel necare. de liberis agn. Ambrosius.

non poteſt,erumpere tandem,ac ne deprehendatur vias obſidere & latrocinari cogetur. Argumēto ſit,quod Spartacus gladiator ſexaginta millia ſeruorum ex ipſis Italiæ viſcerib. ad pileum euocauit; cum eodē tempore plus quam octoginta millia piratarum toto mari Mediterraneo cum nongentis nauib. prædarentur, & quingentas vrbes maritimas tanta vi cepiſſent,vt Romanum imperium terra mariq. graſſatorib. obuallatum teneretur. At prudens legiſlator non cenſetur, cui latrocinia caſtigare potius quam arcere curæ eſt. Id autem ſine dira illa ac metuenda ciuitatibus ſeruitute fieri poteſt, ſi collegia publica puerorum inſtituantur, vbi artes & opificia cōdiſcant;vt quidem Lutetiæ ac Venetiis fieri videmus, vbi opificum ſeminaria maximo Reipublicæ commodo ꝓpagantur. Quib. vero in locis ſeruitia iam iam recepta ſunt,non debent ſimul ac ſemel manumitti,ſed id paulatim fiat oportet;& ab iis auſpicandum,qui matura ætate artem aliquam didicerunt, vnde ſeipſos ſuſtentare poſſint;alioqui fame,otio,inertia perituri,vt iis contigit quos eodem momento in America manumitti iuſſerat Imperator Carolus v. Quod ſi quis neminem imperio dignum fore putet præter eos qui primum ſeruire didicerunt,id quidem pro libertate valeat; ſed a pleriſque ſine probabili cauſa vſurpatur. Nihil eſt enim quod magni & excelſi animi vim & aciem magis frangat ac demittat, quam ſeruitus. nec imperandi maieſtas,præſtantibus naturis inſita,vlla re tam debilitatur quam ſeruitute; nec quicquam intemperantius eſt eo, qui repēte a ſeruitute ad dominatum peruenit; aut cum domina fit,quæ ancilla prius extitit, vt Salomon ſapientię magiſter tradit.quod non modo ad ſecretiorem ſententiam pertinet, quando cupiditas intemperanter rationi dominatur;ſed etiam ad eos quibus ſeruilis metus veriſſimas imperandi artes ademit. Quod ſi verum eſt rationi ſemper ac legi diuinæ locum eſſe oportere, nec ipſam Palæſtinæ finibus concludi, cur non vbique terrarum lex illa de ſeruitiis ac libertate tam vtiliter, tam

45

ſapienter

ſapienter a Deo lata vim habitura ſit, potius quam quæ humanis ingeniis excogitata fuere? Quamquam Tartari, qui generis ſtirpem ab Hebræis ducere feruntur, ſeptimo quoque anno ſeruos manumittunt, ea lege, vt imperii finibus excedant; quæ conditio a Papiniano [a] repudiata primum eſt, deinde ab eodem probata: ſed in manumiſſionibus perinde habetur, vt ſi ſcripta non eſſet. Hactenus de imperio Herili, & an ſeruitia ferenda ſint in Repub. bene conſtituta. Et quoniam de ſingulis familiæ partibus ſatis abũde nobis diſſeruiſſe videmur, in quibus ciuitatum omnium rudimenta poſita ſunt, nunc de ciue ac ciuitate dicamus.

[a] l. 6. & ſequent. de ſeruis expor.

C

VI, Quid ciuis, & quantum ciues a ciuibus, quantum a peregrinis differant: quid item veniat vrbis, ciuitatis, & Reipublicæ appellatione.

QVÆ de tota familia, deq; ſingulis familiæ partibus nobis diſputata ſunt, Rerum omnium publicarum origines cõtinent. Et queadmodum fundamenta conſiſtere per ſe ipſa poſſunt priuſquã parietes altius exurgant, ac ſine tecto: ſic familia quoq; ſibi ipſi conſtat ſine Republica, & paterfamiliæ ſummum in ſuos imperium exercere ſuo iure poteſt, nec ab alterius imperio pẽdere; vt familiæ huiuſmodi quãplurimæ in Mauritaniæ & Americæ regionib. eſſe feruntur [b]. ſed neque Reſpublica ſine familiis, neque vrbs ſine mœnibus & ædificiis ſtare magis poſſunt, quam ſolaria vel tecta ſine parietibus ac fundamentis. Cum igitur paterfamilias ex ædibus, in quibus domeſticum imperium habet, egreditur foras, ſeque cum aliis familiarum principibus ad res rationeſque contrahendas coniungit; tunc certe patrisfamilias ac domini nomẽ amittit, vt ſocium ac ciuẽ ſe ferat, & quodammodo e familia exit, vt in ciuitatẽ ingrediatur, ac pro domeſticis negotiis publica tractet. *Eſt autem † ciuis nihil aliud quam liber homo, qui ſummæ alterius poteſtati obligatur.* Prius enim quam vlla ciuitas aut Reipublicæ forma extaret, pater quiſque familiæ ſummum ius vitæ ac necis habuit in liberos & vxores.

[b] Leo Afer lib. primo.

46

† *Ciuis definitio.*

Poſtea vero quam vis & imperãdi cupiditas, tum etiam auaritia, & vltionis appetitus aliis in alios arma ſuppeditauit, quos bellorum exitus victores fecerat, victos potentiorum libidini ſeruire cogebat: & qui ducem ſe ferens fortiter rem geſſerat, nõ modo familiæ ſuæ, ſed etiã hoſtib. æque ac ſociis imperabat: his quidem vt amicis, illis autem vt ſeruis. Tunc plena illa & a natura cuique tributa libertas viuẽdi vt vellet, victis omnino adempta fuit, & ipſis quoq; victorib. ab eo quem ſibi ducem elegerant, quodammodo deminuta; ꝓpterea quod ſummum alterius imperium agnoſcere quenq; priuatim oporteret. Inde prima ſeruitutis ac ſubditorum, inde ciuium ac peregrinorum, principis ac tyranni origo. Eo nos ipſa ratio deducit, imperia ſcilicet ac Reſpublicas vi primum coaluiſſe; etiã ſi ab hiſtoria deſeramur: quamquam pleni ſunt [a] libri, plena antiquitas, plenæ leges [b]. primum illud hominum genus nihil prius habuiſſe, quã obuios quoſq, ſpoliare, diripere, occidere, aut in ſeruitutem adigere, vt alibi dicemus [c]. teſtis eſt hiſtoria ſacra, qua docemur Nimerodum Chami nepotem primum omnium homines ſub imperium vi ſubiunxiſſe, ac dominatus fundamenta in Aſſyria ieciſſe: hinc robuſtus venator dictus eſt, quo nomine ſcriptura prædonem intelligi voluit: nam vox Hebręa צײל *latronem*, vel vt veteres, *lateronem* ſignificat, a voce צד id eſt *latus*: quod latrones ſæpiſſime obſiderẽt latera viatorũ: niſi a latebris, vnde eruptiones faciunt, dici putemus. Id autem Philo Hebręus ac Ioſephꝰ ſuo teſtimonio confirmãt, ſcilicet Nimerodum humanis opib. ac potentia tyrannidẽ crudeliter inuaſiſſe. Atq; in eo falli mihi videntᷣ Ariſtoteles, inquam, Demoſthenes, Cicero, qui Herodotum (opinor) ſecuti, principio reges ob ſummam integritatis ac iuſtitię opinionẽ principatum adeptos fuiſſe arbitrãtur: hinc heroica nobis ac aurea ſecula finxerunt, quæ alibi certiſſimis argumẽtis ac teſtimoniis refutaſſe nobis videmur [d]. Nam primæ quæq; ciuitates ac imperia ante Abrahami ætatem ſeruitiorum plena fuiſſe videmus, vt non

[a] Thucyd. in procemio. Plutarchus in Theſeo, Cæſar lib 6.

[b] l vlt. de colleg. vbi collegia prædonum & piratarum lege Solonis probata fuere.

[c] in cap. de collegiis.

[d] in Methodo Hiſtoriar. cap. 7.

vt non ita pridem insulæ ad Occasum positæ seruitiorum multitudine redundabant, cum Hispani regiones illas suis imperiis subiecerunt. Libertas autem sine vi maxima: nec nisi perruptis naturæ legibus eripi potuisse verisimile est. Argumēto sit illud quod superiori ætate Gaogarum populi nec principatum, nec tyrannorum imperium audierant, quoad vnus eorum peregre profectus regis Tombuti maiestatem conspicatus esset. Inde illi oborta apud suos imperandi libido; & quoniam ab inopia premebatur, mercatores quosque ditissimos bonis spoliare, ac latrocinari; tandem conquisitis opibus, & consilio cum amicis communicato, regionis dominatum inuadere cœpit: ac deinceps eius filius regem se ferens, imperium latrocinio partum necesse habuit æquitate ac iustitia tueri. Inde Gaogarum regum [a] initia, quæ maxima incrementa breui ceperunt. Ex quo intelligitur veram esse ciuis, quā posuimus, definitionem;

47 id est, *liberum hominem, qui summæ potestatis imperio teneatur.* *Liberum* dixi: quia tametsi seruus multo magis quam liber homo summæ potestatis imperio subiiciatur, nihilominus tamē omnium populorum cōsensu obtinuit seruos ex albo ciuium eximi [b] oportere: quod de vxoribus ac filiisfamilias dici nō potest; quia tametsi domesticis imperiis obligantur, ac libertas eorum potestate domestica deminuatur, ciues tamē sunt. ita quoque ciuibus omnibus aliquid de libertate naturali detrahitur, vt summæ alterius potestati subiiciantur. At peregrinus homo, si ab originis domicilio auulsus, aut sede relicta in alienam ciuitatem commearit, nec ciuis habetur, nec ciuitatis prerogatiua aut immunitate ciuibus tributa fruitur; nec item in sociorum, qui non plane sunt peregrini [c], nec in hostium aut amicorum numerum censetur: licet Græcis veteribus [d] æque ac Latinis *hostes* peregrini appellarentur, vt M. Tullius [e] interpretatur, ex legibus XII, lenitate verbi rei tristitiam mitigante: & quidem nos adhuc populari verbo peregrinos *hôtes* appellamus. qui veteribus Latinis *perduelles*,

a Leo Afer.

b l. quod attinet. de regul. iur.

c l. non dubito. de captiuis.

d Plutarch. in Themistocle.

e in Officiis.

nunc vero *in Rempublicam coniurati* dicuntur. Sed mutatis verbis Græci πολεμίους hostes vocant; quia bellum aduersus eos geratur: ξένους vero *peregrinos*, quos Accursius[a] pro iis vsurpauit qui voto cōcepto religionis ergô peregre proficiscuntur. Inter eos autem, quos publicis imperiis ac summæ potestati subditos esse diximus, alteri quidem naturales, alteri assumpti dicuntur; naturales item liberi sunt aut serui; atque hi quidem manumissi momento[b] ciues fiunt; peregrini serui non item. Quanquam Græci veteres seruis quoq; ciuium manumissis ciuitatem negabant[c]. Nam Demosthenis oratoris antiquata rogatio est, quam post cladem Chæroneā ad populum tulerat, vt omnes incolæ ac liberti in albo ciuium censerentur; ne liberti, quorū ingens erat multitudo, ciuitatis dominatum inuaderent, ciuesq; ab honoribus & imperiis suffragiorum numero summouerent. Quod initio Romani non aduertentes, pene in libertinorum potestatem venerunt, nisi Fabius Maximus mature prouidisset, ac libertinorum gentes per omnes tribus diffusas in quatuor coegisset, vt triginta & vna tribus ingenuorum ac veterum ciuium, suffragia numero vincerent: neque enim per capita, vt olim Athenis, & nunc quoque Venetiis, sed per tribus, in comitiis tributis, aut per classes in centuriatis comitiis, suffragia legebantur. Et quoniam id vnius Fabii Censoris prudentia sine seditione gestum est[d], Maximi cognomentum accepit; qua quidem re Appii Censoris errores emendauit. is enim libertinos & assumptos ciues per omnes tribus disperserat: postea libertis datum est, vt ex eorum filiis vnus in patroni tribu censeretur. At cum tribus illæ quatuor libertinorum potentiores viderentur, placuit sorte duci tribum vnam, in qua libertini[e] omnes suffragium ferrent. atque hic status fuit libertinorum, quousque populus rogatione tribunitia, quæ a P. Sulpicio tribuno plebis lata est, iussit, vt liberti deinceps[f] in omnes tribus diuiderentur: quæ prima præcipuaque exstitit euertendæ Reipublicæ caussa. Quemadmodum

[a] in l 1. de hæredib. institu. C. vbi finxit antinomiam, quæ nulla est in §. vlt. Institut. de hæredib. institu.

[b] l. 5. de captiuis. l. 7 ad municipal & titul. de manumiss. Instit. l. ciues. de incolis. C.

[c] Plutarch. in Demosthen.

[d] Liuius lib. 9. Florus epitom. 20.

[e] Liuius lib. 45.

[f] Florus epitom. 77. & 84.

dum igitur serui quidem aut nati sunt, aut facti; sic quoque ciues aut fiunt, aut nascuntur. Naturalis ciuis est homo liber eius ciuitatis in qua natus est, siue altero tantū, siue vtroq; parente ciue nascatur. Olim quidem Athenis ciuem vtroque parente ciue nasci oportuit[a]: nam qui alterutro tantum parente natus erat, *nothus* appellabatur, qui nec optimo iure ciuis esse poterat, nec maximos in Republica magistratus, quos *archontes* vocabant, adipisci[b], tametsi pleriq; ad eos magistratus latenter irrepsissent: sed Periclis ætate quinq; millia liberorum hominum qui seipsos pro ciuibus ferebant, sub iugum seruile missa sunt; ac propterea Pericles ipse orbatus liberis, qui vtroq; parente ciues erant, rogationem[c] ad populum tulit, vt inter ciues censeretur is, quem Athenis ab vxore peregrina susceperat. eoque pertinet illud quod Liuius[d] scribit, Romanos coloniam conscripsisse ex iis quatuor millibus hominum, quos Romani ex Hispanis mulieribus susceperant: quia ciues nō erāt. sed postea obtinuit vt ciuis esset, qui[e] patre ciue nasceretur: & plerisque in locis satis est ad ciuem constituendum matrem habere ciuem. Qui vero in Africa vtroq; ciue Romano natus esset, non minus erat ciuis, quam si Romæ originem accepisset[f]. *Ciuis autem ascriptus est, qui se alterius summæ potestati subiecit, & in[g] numerum ciuium conscriptus est.* Nam ciuis honorarius tantum, qui ius suffragiorum ac ciuitatis pro suis erga Rempublicam meritis adeptus est, re vera ciuis dici non potest; quia non sese sub alienæ potestatis imperium subiungi passus est. Ex pluribus ergo ciuibus, siue nati, siue creati sint vel adoptione peregrinorum, vel seruorum manumissione, conflatur Respublica, quando ciues omnes vna continet & eadem est imperii maiestas: tametsi moribus, legibus, institutis, ac infinita gentium varietate inter se differant. Si vero ciues omnes iisdem legibus vtantur, non solum eadem Respublica, sed etiam ciuitas eadem est; tametsi ciues huc illuc per vicos, vrbes, ac municipia dispersi a seipsis sedibus seiungantur.

[a] Plutarch. in Themistocle.
[b] Demosthenes contra Neæram.
[c] Plutarch. in Pericle.
[d] Liuius lib. 43.
[e] l. 1. ad municipalem.
[f] l. assumtio. ad municip.
[g] l. 1. & 2. l. ciues. de incolis l. pupillus. §. aduena. de verbor. significat.

Nec vero potius ciuitas vrbis mœnibus, quam familia tectis ædium continetur; contra quam pleriq; putant[a]. nam vt familia locorum ac regionum varietate diuisa familiæ nomē retinet, cum omnes serui ac liberi eiusdem patrisfamilias imperio contineantur: ita quoq; ciuitas plurium vicorum ac vrbium ciues iisdem legib. ac moribus complexa moderatur. Rempublicam vero ex pluribus ciuitatibus ac prouinciis, quæ variis legib. ac moribus vtuntur, constitui videmus, quæ tamen summa quadam imperii potestate coercentur. Quin etiam vrbium beneficia quædam sunt, quæ cum suburbiis non communicantur: & suburbia ipsa prærogatiuam quandam habent quæ vicorum nō sit communis; qui tamen & subditi Reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Nam proprie *ciuis vrbanus is est, qui vrbis mœnibus ac ædificiis continetur.* sed optimo iure est, non qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quique singulari quodā vrbanorum ciuium priuilegio vtitur fruitur. Argumēto sit, quod Pręfectus mercatorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est; nec apud Geneuates Syndicus aut secretioris consilii senator, nisi Geneuæ domicilium originis habuerit. quod etiam apud Heluetios & Germanos vsu receptum est. Atque hæc breuiter de subditis, ciuibus, ac peregrinis, deque Reipublicæ, vrbis, ac ciuitatis appellatione. Sed quia nemo hactenus, quantum intelligere possum, his definitionibus vsus est, rem ipsam per se obscuram exemplis illustrare placet. Nam sæpe graues controuersiæ, tum principibus, tum etiam ciuibus inter ipsos intercedunt, propter harum rerum ignorationem: quinetiā illi ipsi disciplinæ ciuilis interpretes[b], a quibus ciuilis scientia petenda nobis erat, sæpe ciuium ac peregrinorum iura, sæpius etiam vrbis ac ciuitatis appellationem confuderunt. Qui vero de Republica sine legum ac iuris scientia scribunt, consimiliter faciunt, vt qui nullis omnino iactis fundamentis ædes altissimas moliuntur. Nam Aristoteles[c] ciuitatem definiit, *ciuium multitudinem cui omnia suppetunt ad beate viuendum:* nec

[a] Bald. in l. ciues ex l. prouincial. de verb. sign. Ancharan in cap canonū statuta. de constitut. verbo consuluit. Alexand. consil. 20. lib. 2. Baldus tamen sibi contrarius est in l. specialiter. de testam.

[b] Accur. in l. vlt de præscript. longi temp. C Cyn. Salicet. eod. Alexand in l. 1 §. si autem. ad municipal. Angel in l. vlt de iurisd. Bald in l. 3 de naturalib. lib. Bart. in l. si nupta. de mentatis. C & in l. vrbis appellatio de verb. sign. O. drad. consil. 176. Spe ul. in tit. de citat. § 1. Canonistæ in cap. coram. de elect.

[c] lib 3. cap 6. Politic.

49

nec differre putat Rempublicam a ciuitate; nec ciuitatem dici, nisi ciues omnes vno & eodem loco contineantur: absurde illud quidem, & ab hac scientia penitus alienum, vt satis aperte docuit Cæsar, his verbis [a]: *Omnis ciuitas Heluetia quatuor pagos habet.* ex quo satis intelligitur ciuitatis verbo ius ipsum, non locum ac regionem contineri; non vrbem, quæ ab *vrbo*, id est *aratro*, dicta est: quoniam, inquit Varro, *Vrbium ambitus aratro designabatur.* Quare qui extra vrbem quid, quod legibus vetitum erit, exportauerit, vt in aliam eiusdem prouinciæ vrbem transuehat, neque rem extra ciuitatem exportasse [b], neque in legem commisisse dicetur. At Paulus Castrensis [c] hanc definitionem latius patere scribit, nec putat aduersus legem peccasse, qui res vetitas exportauerit, nisi excesserit ex imperii finibus. Ac tametsi nonnunquam scriptores [d] vtraque confundant, & πόλιν αὐτὴν τοῦ ἄστεως, vt Latini ciuitatem [e] pro oppido, vrbe, ac iure ciuium vsurpant; vrbem tamen, id est ἄστυ, ciuitate [f] contineri volunt, non contra. & quia humaniores sunt, qui ciuilem societatem colunt; propterea *vrbani* dicuntur, quos posteri [g] minus Latine *ciuiles* appellarunt: ab *astu* vero Greco *astutos* vocant, eadem origine qua vrbanos, sed sensu deteriore. Ac ne quis putet ea temere confundi, aut verborum esse non rerum controuersiam, fieri potest, vt fortissimis propugnaculis ac mœnibus cõstructa sit vrbs, ac hominum multitudine rerumque ad vitam necessariarum copia locuples, nec tamen ciuitas sit, nisi legibus ac magistratuum imperiis ciues contineantur; sed verius ἀναρχία est quam ciuitas appellãda. Contra vero, si vrbs ipsa legibus & armis, rerumq; gestarum gloria floreat, profecto hanc ciuium multitudinem iure sociatam, recte ciuitatem appellabimus, quæ tamen Respublica non erit; vti sunt vrbes ac municipia Reipublicæ Venetorum. Non enim municipia Vrbis Romanorum, nec vectigales vrbes in prouinciis Respublicæ dicebantur, nec Reipublicæ iure ac priuilegio fruebantur: id namq; proprium erat Romanæ ciuitatis, vt Ref-

a lib. 1. Commentar.

b l. Cæsar. de publicanis. l. sed si quis. eod.

c In l. cætera. de legat. 1.

d Hebræi קִרְיָה vrbem siue munitũ appellant, עִיר ciuitatem, vt Iesa. 10. & 16. & 11. 4. Gen. 4. 18. & Oseæ 11. 9.

e Verrius Flaccus in verbo Senatum.

f Cicero ad Atticum, lib. 4. epist.

g Sueton. & Spartianus sæpe.

C

publica diceretur, & iis priuilegiis ac beneficiis quę Reipublicæ aduersus priuatos ac municipia competunt, sola vteretur; tametsi Respublicæ quoque dicuntur ipsa municipia, sed id minus proprie. Nam Traianus Augustus ad Plinium [a] Iuniorem Asiæ proconsulem rescribens, negat ciuitatem Bithyniorum ius habere Reipublicæ, vt priuatis creditoribus iure pignoris potior esset; & recte [b] quidem. id enim proprium erat Romanæ ciuitatis, & iis quibus singulari iure tributū erat, vt Antiochensium [c] ciuitati, quę sola in vniuerso imperio priuatis creditoribus iure pignoris potior erat. Ex quibus planum est, vrbem sine ciuitate, hanc vero sine republica dici posse. quinetiam potest ipsa ciuitas sibi constare mœnibus vrbium solo æquatis, vel oppidis ac magis ciuibus vacuis; vt Athenienses bello Persico vrbem penitus deseruerunt, & nauibus salutem sibi quæsierunt: sic enim oraculum Themistocles interpretatus est, ciuitatem [d] non aliter quam ligneis mœnibus seruari posse; id est ciuium cœtum, ac multitudinem legibus sociatam, aduersus hostium copias non aliter quam nauib. tutam fore. Idem contigit Megalopolitanis, qui Cleomenis exercitu territi, vrbem omnino desertam esse passi sunt: non minus tamen vrbs erat, quam antea; sed neque ciuitas, neque respublica dici poterat, cum ciuitas quodammodo ex vrbe exiisset. Sic enim Pompeius [e] cum ducentos senatores ac meliorem ciuium partem ab Vrbe quam Cæsari reliquerat seduxisset: *Non est*, inquit, *in parietibus respublica*. Sed quoniam duces partium ciues a se inuicem seiunxerant, ex vna Republica duas constituisse videbantur. Igitur ciuitatis, vrbis, collegii, curiæ, familiæ denique verbo ius significatur. Et quemadmodum sępe iudicatum est æde sacra extra vrbis mœnia posita, παροίκους autem ipsos in vrbe priuilegiis vrbanis vti debere: propterea quod παροικία (quam veteres Latini *curiam*, vulgus *parochiam* vocat) mœnium ambitu contineatur; sic quoque de ciuitate iudicandum est. Neque vero cuiquam mirum videbitur, quod diutius aliquantum

[a] lib. 10. epist. & toto titul. de administrat. rerum. & ad municipal.

[b] l. simile. ad municipal. DD. in l 2. in quib. causis. Bald. in l. vlt. col. 4. de sacrosanct. Alexan consil. 104. lib. 6.

[c] l Antiochensium. de priuilegiis creditorum.

[d] Plutarchus in Themistocle.

[e] Dio, lib. 41.

50

C

tum

tum in hac diſputatione hæreo, ſi meminerit quanti fuit olim Carthaginenſibus harum rerum ignoratio momenti. Nam cum in ſenatu Romanorum de Carthagine exſcindenda decerneretur, peruulgata fama Carthaginenſes legatos Romam miſerunt, ne vrbem rerum ante geſtarum gloria clariſſimam, ac vrbis ipſius Romæ decus, monimentumque victoriarum illuſtrium delerent. Nihilominus re diu multumq; in ſenatu agitata, decretum eſt ad imperii Romani ſalutem deleri Carthaginem oportere tum propter loci opportunitatem, tum etiam propter inſitam Pœnis perfidiam, qui iam Romanorum ſocios bello laceſſiuerant, & finitimos populos latenter ad defectionem inuitabant. Poſteaquam ita decretum eſſet, legati Carthaginenſium in ſenatum venire iubentur; quibus reſponſum eſt a Cōſule, vt in fide ſenatus populiq; Romani permanerent, obſidibus trecentis ac nauibus populo Romano datis; ciuitatem Carthaginenſium ſaluam fore, iura, priuilegia, immunitates eaſdem habituros quib. antea ſemper vſi fuiſſent. Legati accepto reſponſo, læti domum redeunt. Interea Scipio Africanus Iunior accepta claſſe Carthaginem mature proficiſci iubetur, & Vrbem ferro flammaque delere, ſaluis ciuibus ac rebus omnibus quas ex vrbe exportare poſſent. Scipio Cenſorinum legatum mittit; qui poſteaquam obſides vna cum nauibus Carthaginenſium recepiſſet, iuſſit populum vniuerſum Carthaginenſem ex vrbe excedere: ſic tamen vt quæcumque vellet exportare, vrbemque a portu remotiorem condere liceret. Carthaginenſes imperio ducis 51 perterrefacti, fidem ſenatus populique Rom. appellant: quibus reſponſum eſt populum Romanū ſemper fidem coluiſſe, & quæcumque legatis eorum promiſſa fuiſſent præſtitiſſe; ciuitatem vero mœnibus vrbis minime contineri. Ita Carthaginenſes verborū ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcherrimam ardere, & ſolo æquari viderunt[a]. Ita ſæpiſſime legati iuris fetialis ac legum imperiti in pacis actionibus fœderibuſq;

[a] Appian. in Libyco. at Florus cap. 49. ait Carthaginenſes tunc rebellaſſe ac obſidione diuturna fractos deditionem feciſſe Marcio & M. Manlio conſulibus.

feriendis grauissime peccant. Quanquam Modestinus [a] scribit Carthaginem, cum deleta fuit, ciuitatis nomen amisisse, ac vsumfructum ciuitati relictum etiā ante centesimum annum extinctum fuisse; sed in eodem errore fuit quo legati Carthaginensium, quibus omnia ciuitatis iura ac beneficia relicta fuere. Eodem errore peccatum est in fœdere percusso [b] inter Bernates & Friburgenses, quo societas contrahitur tamdiu vim habitura, quamdiu muri vrbis vtriusq; stabunt. Abutuntur etiam pleriq;, qui vrbem, ciuitatem, & vniuersitatem Lutetiam appellant; partibus vrbis in tres regiones diuisis: ac ciuitatem quidem insula definiūt, vrbem vero & vniuersitatem cis & vltra flumen; cum [c] vrbs ipsa mœnium & suburbiorum ambitu contineatur. Aberramus etiam cum vrbem a suburbiis & continentibus ædificiis seiungimus: propter vrbis Parisiorum ac suburbiorum diuersa beneficia a regibus indulta. At *Vniuersitas est omnium ciuium corpus coactum*: *Ciuitas* vero *vrbis ipsius ac municipiorum, tum etiā virorum iisdem legibus ac moribus vtentium coniunctio*; id est præfecturæ & comitatus Parisiorum. Grauius tamen peccatur ab iis, qui ciuem esse negant, qui non sit imperii, suffragiorum, consiliiq; publici particeps. Hæc est Aristotelis [d] disciplina, quam in statu populari tantum locum habere confitetur. At definitio inanis est, quæ non sit vniuersorum ex ipsius [e] Aristotelis decretis, quorum constantiā seruare oportuit. nec minus alienum est, quod alibi patricios ac vrbanos ciues magis ciues esse putat, quam rusticos aut plebeios; impuberes vero ciuitate primum initiari. At vera definitio nec disiunctiones, nec plus minusve capit quam res ipsa, quæ in definitionem cadit. Quanquā illa ciuis ab Aristotele allata descriptio, ne ad popularem quidem statum accōmodari potest; cum in Atheniensium statu omnium maxime populari, quarta classis quæ ciuium multitudine cæteris triplo maior erat, ab imperiis ac iudiciis arceretur [f]. Quare Athenienses ipsos in sua Republica, & quidem populari, peregrinos fuisse fateatur

[a] l. si vsus fructus. quibus modis vsus fruct.

[b] anno M. D. V.

[c] l. vrbis. de verb. signif.

[d] lib. 3. cap 1. & 4. Polit.

[e] lib. 6. Topic.

[f] Plutarch. in Solone.

fateatur necesse est, vsque ad Periclis [a] ætatem, quisquis Aristotelis definitionem probare volet. Quod vero tradit patricios magis ciues esse, quam plebeios, id absurdũ est, non modo in populari Atheniensium statu, sed etiam Heluetiorum, & Argentinensium, vbi nobiles fere ab omnibus imperiis summouentur. Verius est a Plutarcho traditum, ciues dici qui legibus ac immunitatibus ciuitatis fruuntur; quod ex ætate, sexu, statu & conditione cuiusque metiendum venit; vt patricii quidem iure patriciorum, plebeii iure plebeiorum. An corporis humani membra de sua conditione querentur? dicetne pes oculo, cur nõ in sublimi corporis loco positus sum? an propterea pes inter membra non censebitur? At si Aristotelis definitioni locus sit; quam multæ seditiones, quot bella ciuilia, quantæ ciuium strages in mediis ciuitatibus exorientur! Certe plebs Romana nõ aliam ob causam a patribus secessit, quam quod nõ iisdem imperiis ac immunitatib. quibus nobilitas, frueretur: nec aliter sedari potuit, quam proposita corporis humani fabula, qua sapientissimus senator [b] Agrippa plebem cum patribus conciliauit. Non Romulus [c] ille creator Vrbis plebem ab imperiis, sacerdotiis, omniq; auspiciorum iure summouit; Patricios ea capessere iussit, qui scilicet generis sui stirpem ducerent ab iis, quos in senatũ legerat, quosque iis conscripserat. Ac populus quidem Romanus cum finitimos armis sub imperium subiecisset; Sabinos quidem in societatem imperii, & in eandem ciuitatem vocauit; ad honores autem, suffragia & magistratus admisit Volscos, Hernicos, Tusculanos, Arpinates; non tamen in eandem ciuitatem, cum hi suis legibus vterentur: qui quod eadem munera in eadem vrbe cum Romanis caperent, *municipes* sunt appellati. Romanorum igitur ciuium conditio melior exstitit. Cum enim Catilina Romanus, a Patribus, & quidem ab antiquissima Sergiorum gente originem duceret, M. Tullium Arpinatem ac nouum hominem cõtumeliose appellauit. Ac propterea pleraque Italię municipia Ro-

§ 2

[a] Plutarch. ibid.

[b] Dionys. Halicarn.

[c] Idem.

manis legibus quam suis vti maluerunt, vsque ad Tiberium Imperatorem; qui popularis status vmbrā, quam August⁹ populo Romano reliquerat, penitus ademit[a]: cum scilicet popularia comitia a plebe ad senatum trāstulisset; tunc Italiæ municipia Romanæ ciuitatis leges repudiarunt. id quod Adriano Imperatori mirū visum est, inquit Agellius: sed mirari nō debuit. cum enim populares honores ac magistratus ad vnius arbitrium delatos intelligerent, suis legibus quam alienis vti præstabilius esse ducebant. Differt igitur ciuis vrbanus a ciue rustico; hic rursus a municipali: vt mirum videri nō debeat, si Cæsar legata pop. Romano seorsum a tribubus dederit: nam rusticæ tribus partem populi Romani faciebant, & cum vrbanis æqua suffragia ferebant. Tertium genus erat Latinorum; quorum vrbes sexaginta fuere, qui post diuturna bella fœdus cum Romanis ea lege percusserunt, vt suis quidem moribus ac institutis viuerent; ciues tamen Romani fierent, quicumq; legitima prole domi relicta in vrbem domicilium[b] transtulissent. Cum tamen fœderibus fraudem facerent, suosq; liberos Romanis ciuibus adoptionis aut seruituris specie manciparent, vt momento manumissi iura ciuitatis adipiscerentur; lege Claudia ex senatus auctoritate ad populum lata, & consularibus edictis, Latini qui fraude ciuitatem obtinuerant, in vrbes Latinas redire coacti sunt; idque factum est Latinarum vrbium rogatione. Eo pertinet quod Boëthius scribit Romanos ciuitatem amittere cum in colonias Latinas mitterentur; & colonias[c] Romanorum quæ Puteolos ac Salernum deductæ fuerant, ciuitatem amisisse: quod quidem pertinet ad iura suffragiorum. Sic enim Rhemenses, Lingones, Bituriges, Melodunenses, Santones, & Heduos liberos Gallorum populos iura ciuium Romanorum sine suffragiis habuisse Tacitus scribit. Hedui quidem societatis fœdere cum Romanis coniunctiores quam illi, ac propterea fratres Romanorum appellati sunt, & Romani senatores fieri poterant. quamquam Aruerni se quoq;
fratres

[a] Tacit. lib. 2.

[b] Liuius lib. 41.

[c] Liuius lib. 24.

fratres Romanorum [a] appellabant, ex eadem Troianorum gente oriundi. At nemini dubium est, quin coloni Romanorum ciues essent Romani, eodem sanguine creti, iisdem moribus ac legibus vtentes [b]: sed quo longius aberant coloniæ Romanorum ab vrbe, eo minus lucem ac splendorem vrbis sentiebant; eo minus honorum ac suffragiorum participes erant. Itaq; colonię Romanorum, quæ Narbonā, Lugdunum ac Viennam deductæ fuerant, præclare secum agi arbitrabantur, si ius Italicum obtinerent. vrbes enim Italorum omnes societatis fœdere cum Romanis erant coniunctæ, sua tamen libertate ac suis legibus vtentes. & quoniam Romani armis & opibus sociorum adiuti, cæteras gentes domuerant; nec tamen patiebantur socios ad honorum & magistratuum petitionem in vrbe admitti; sociale bellum in vniuersa Italia contra Romanos exarsit; nec prius desiit, quam multis cladibus vtrimq; datis & acceptis, Romana ciuitas Italis [c] omnibus, paucis exceptis, lege Iulia tribueretur. Nam Italiæ vrbes partim coloniæ, partim municipia, partim Latii, partim Italici iuris, partim præfecturæ dicebantur. ac propterea Liuius [d]; *Iam inde morem*, inquit, *Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque æquum ius accepissent; alios in ea fortuna haberent, vt socii esse, quam ciues mallent*. Hinc illa Tiberii vox in oratione [e] quam habuit in senatu, quæ adhuc in æs incisa Lugduni habetur. Quid ergo? Num Italicus senator prouinciali potior est? quasi diceret æquo iure senatoriis honoribus vtrumq; frui. Idem tamē Imperator Gallos, qui ciuitatem consecuti fuerant, ab honorum ac magistratuum petitione summouit. Ex quo intelligitur id qđ Plinius [f] scribit; *Hispaniā habere quadringentas vrbes supra octo & sexaginta. In iis*, inquit, *coloniæ* XX, *municipia* VIII, *Latio antiquo donatæ* XLVI, *libertate* VI; *fœderatorū* III, *stipendiariæ* CCCLXXXVIII. Ac tametsi Latini arctissimo societatis fœdere cum Romanis copularentur, ciues tamen nō fuisse argumento est illud Ciceronis; *Nihil acerbius Latinos ferre solitos esse*,

a Lucanus. *Aruerni Romanorum se dicere fratres Sanguine ab Iliaco populi.*
b Liuius lib. 23. 24. 35. A. gellius lib. 16. cap. 15.
c Appian. lib. 1. ciuiliū. Plutarch. in Sylla.
d lib. 26.
e Tacit. lib. 11.
f lib. 2. cap. 1. & 3.

quam id quod perraro accidit, a consulibus iuberi ex Vrbe exire. Nam peregrinos sæpius Vrbe pulsos legimus [a].

a Dio.

Tanta denique fuit beneficiorum, tanta priuilegiorum inter eos, qui Romanis imperiis tenebantur, prȩter fœderatos ac liberos populos varietas, vt nihil fere ciuium omnium Romanorum tam proprium fuerit, quam ne de libertate aut capite eorum iniussu populi Romani iudicaretur. id quod Iunia rogatione tribunitia factum est; quæ *lex Sacrata* dicebatur, post exactos Vrbe reges ad populum lata [b]: deinde leges Valeriæ cōsulares a consulibus Publio, Marco, & Lucio e gente Valeria [c] variis temporibus latæ, legem Iuniam sanctius confirmarunt: postremo Sempronia [d] ac Porcia rogatione, vtraq; tribunitia, perduellionis pœna legibus addita fuit; quod sæpe a magistratibus leges violarentur. Et quidem M. Tullius priusquam Catilinæ coniuratis ciuibus Romanis, gulam in carcere frangi iussisset, Cæsar in senatu dissuadere cupiens: *Maiores nostri*, inquit, *Græciæ morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues; de condemnatis summum supplicium sumebant: postquam Respublica adoleuit, lex Porcia aliæque leges paratæ sunt, quibus exilium damnatis permissum est.* Quam legem Cicero consul cum violasset, non modo exulare coactus est, sed etiam proscriptionem passus, domo penitus incensa, ac templo in area constructo, quod populus Libertati consecrari rogatione Claudia tribunitia iussit: qua lege territi magistratus, in ciues Romanos deinceps animaduertere minus ausi sunt, etiam mutato populari statu. Nam Plinius Iunior Asiæ proconsul, ad Traianum [e] scribens de Christianorum nocturnis cœtibus; *Qui ciues erant*, inquit, *annotauimus in Vrbem remittendos.* ac Paulus ipse Christianorum suæ ætatis facile princeps, iussu magistratuum comprehensus, quod seditiosis concionibus tranquillitatem publicam conturbare diceretur; cum intellexit Felicem prouinciæ Præsidem accusationem audire, ciuem Romanum se professus, Cæsarem appellauit: tametsi enim natione

b Liuius lib.2.

c Liuius lib.2.7. & 10.

d Cicero pro Rabirio perduell. Idem in Verrem actione 1.4.7. Valer. Max. lib.8.

e lib.10. epistol.

Cilix

Cilix esset, genere Israelita Beniamiticæ tribus; nihilominus pater ipsius iura ciuitatis Romanæ adeptus erat. Præses re intellecta, cum Romam mitti iussisset, *Poterat*, inquit, *hic homo dimitti, nisi Cæsarem appellasset.* alioqui si Romanus ciuis non fuisset, præses de causa cogniturus erat, Palæstina scilicet in prouinciæ formam redacta: vt antea Publius Pontius eiusdem prouinciæ præses, Christum prouincialem hominem populi Romani stipendiarium capitis damnauit; quem tamen aduersariorum manibus ac supplicio erepturus videbatur, si maiestatis crimen, quod illi intentabant, tam facile effugere potuisset. Itaque præses maiestatis crimen veritus, ne quid in eo peccasse videretur, capita & instrumenta litis ad Tiberium [a] misit. Nam si Iudæorum magistratus municipales merum imperium ac iurisdictionem habuissent, ipsi cognitionem suscepissent; sed nullam pene iurisdictionem habuerunt, præter quam [b] quod iubere, cauere, & in possessionem mittere, pupillis [c] etiam tenuibus dare tutores poterant. nulla tamen in peregrinos aut prouinciales, multo minus in ciues Romanos; ac ne in libertos quidem manumissos iurisdictio data illis est, sed in seruos [d] tantum, quos verberibus coercere poterant. Iurisdictio tamen defensoribus ciuitatum tandem, id est, trecentesimo & quinquagesimo post anno Valentiniani principatu, tributa est. ex quibus intelligitur omne imperium ac iuris dicendi potestatem præsidibus Romanis datam, cæteris ademptam fuisse. Fallunt enim, qui putant pontifices Iudæorum, iudicio Christi abstinuisse, quasi religione impedirentur, vt nostri pontifices tradunt, quo minus pœnam capitalem irrogarent: ex eoq; iudicia capitalia tractare, aut sententiã cruentam se ferre prohiberi; quod ab antiquitatis ignoratione profectum est: cum satis, opinor, perspicuum sit senatum Iudæorum LXXI etiam ex Sacerdotibus ac Leuitis coaluisse, & capitalia iudicia prius exercuisse, quam Palæstina in prouinciæ formam redacta fuisset, vt Chaldæus [e] interpres, ipsique He-

[a] Tertullian.

[b] l. 1. dies. §. duas. de damno. l. iubere. de iurisd. l. ea quæ. ad municipal.

[c] l. ius dandi. de tut. dat.

[d] l. magistratibus. de iurisdict.

[e] in Hierem. cap. 5.

braeorum Iurisconsulti in Pandectis[a] tradunt. Hoc igitur erat summum ac pręcipuum ius Romanis ciuibus tributum, ne a Magistratibus capite aut exilio extra prouocationem punirentur. Neque tamen consequens est prouinciales, quibus id beneficium denegatum esset, re vera ciues nō fuisse. Aut enim ciues Romani fuerunt, aut fœderati, aut peregrini, aut serui, cum scil. imperii Romani finibus coercerentur. at fœderati nō fuerunt; cum liberi tantum populi, qui suæ Reipublicæ maiestatem tuebantur, socii Romanorum ex fœderibus appellarentur: neque item hostes aut peregrini, cum iisdem magistratibus ac imperiis, quibus cæteri ciues vterentur, atque iis etiam a Romanis tributa imperarentur. Oportuit igitur ciues esse, aut rem omnium absurdissimā confiteri, liberos scilicet homines in originis suæ domicilio, qui iure maiestatis teneantur, peregrinos esse. Nec vero beneficiorum varietate ciues definiuntur, si alius alio plus minusve consequatur; quæ quidem beneficia varie a principibus tributa videmus. nam Augustus Gallum hominem Romana ciuitate donare noluit, etiam rogante Liuia vxore[b]; tributorum tamen immunitate subleuare non recusauit; nec probauit quod C. Cæsar pater legionem illam, quam ex Gallis conscripserat, omnesque Nouocomenses simul ac semel ciuitate donasset, quodque M. Antonius iura ciuitatis accepta pecunia Siculis vendidisset. Posteri tamen principes non tanta religione ciuium Romanorum iura coluerunt. Nam Antoninus Pius omnes imperio Romano subditos (seruitia semper excipio) ciuitate Romana donauit, non rescriptis, sed lege populis omnibus[c] lata: vt esset Roma gentium omnium patria[d] communis. In quo quidem Alexandri magni exemplum quodammodo visus est imitari. is enim orbem terrarum Ciuitatē communem, sua vero castra ciuitatis illius Arcem[e] appellabat. sed Antoninus orbe Romano cōtentus est; ac tametsi ciuitas vel potius ciuitatis ac immunitatum largitio cum omnibus communicata videretur; variæ tamen ciuium

[a] in titulo Sanedrin. Paul. Riccius. Moses Maymon lib. 3. nemore.

[b] Tranquill. in Augusto.

[c] l. in orbe. de statu ho.

[d] l. Roma. ad municipal.

[e] Plutarch. in Alexand.

ciuium immunitates fuerunt, vt videre est non modo in Iurisconsultorum[a], qui post Antoninum Pium floruerunt, commentariis ac respõsis; sed etiam in Principum edictis. Nam Seuerus multo post Antoninum, Alexandrinis dedit, vt Romani senatores fieri possent. cæteri vero Ægyptii Romani ciues nõ ante fieri poterant, quã Alexandriæ ciuitatis iura consequerentur[b]. Non sunt igitur ciues beneficiorum amplitudine definiendi, vt qui plures habeant immunitates, magis ciues quam cæteri sint appellandi. nam etsi nobilitati apud nos nulla imperantur tributa, vti fit apud Anglos, Hispanos, Germanos: arma tamen capere pro Republ. ac cæterorum ciuium salutem tueri tenentur. alioqui si beneficia ciuem efficiunt, peregrini certe ciues appellãdi sunt; cum iura peregrinorum sint interdum vberiora ac meliora quam ciuium ipsorum: quia ius honorarium ciuitatis sæpe tribuitur hominibus peregrinis; qui tamen nullis imperiis aut muneribus necessariis tenentur. Nam Ludouico XI, ac cæteris deinceps Regibus Francorum Heluetii iura suæ ciuitatis dederũt. ita rex Persarum Artaxerxes Pelopidarum genti iura ciuitatis dedit[c]; sic Athenienses Euagoram Cypri regem, Dionysium Siciliæ tyrannum, Antigonum ac Demetrium Asiæ reges, imo Rhodios omnes sua ciuitate donarunt[d]: ac pari munificentia Rhodii aduersus Athenienses vsi sunt fœdere percusso; qđ fœdus *communicatio ciuitatis* † appellatur, cuiusmodi fœdus est illud quod inter Valesios, & quinq; pagos Heluetiorum minores ictum est anno MDXXVII: tũ etiã inter Bernates & Friburgos MDV: ac rursus inter Geneuates ac Bernates anno MDLVIII. quorũ fœderum ea vis est, vt mutua inter ipsos sit cõmunicatio ciuitatis & amicitiæ fides; & qui ex sociis sua ciuitate deserta sociorũ ciuitatẽ adire malit, momento ciuis ac subditus sit alterius ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari. Ius autẽ ciuitatis honorariũ imperio neminem astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius principis potestatem veniat.

[a] l. 2. & toto titulo de censib.

[b] Plin. lib. 10. epist.

[c] Plutarch. in Pelopida.

[d] Liuius.

† Combourgeoisie.

Neque enim reges illi quos diximus, nec item Hercules aut Alexāder Magnus, cum honorarii ciues Corinthiorum fierent, imperiis eorum tenebantur. Cum igitur fieri non poſſit, vt idem ciuis ac peregrinus, aut ſocius ac ſubditus habeatur; neceſſe eſt verum ciuem effici, qui aut naſcitur, aut in alterius imperium ac ſummæ poteſtatis dicionem concedit. Qua igitur ratione, dicet aliquis, Romanorum ſocii, vt apud nos Hedui ac Maſſilienſes, Romani ciues eſſent, cum ſuæ maieſtatis ac Reipublicæ iura tuerentur? aut quid eſt illud quod M. Tullius exclamat; *O iura præclara*[a], *atq; diuinitus iam inde a principio Romani nominis a maioribus noſtris comparata, ne quis noſtrum plus quam vnius ciuitatis eſſe poſſit: (diſſimilitudo enim ciuitatum, varietatem iuris habeat neceſſe eſt) ne quis inuitus ciuitate mutetur, neve in ciuitate maneat inuitus. Hæc enim ſunt fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis, ſui quemq; iuris & retinendi & dimittendi eſſe dominum.* Idem antea dixerat; *Cæteris omnibus populis conceſſum eſſe, vt plurium ciuitatum quiſq; ciuis eſſet. quo errore ductos vidi egomet*, inquit, *nonnullos imperitos homines, noſtros ciues, Athenis in numero iudicum atq; Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent ſi illam ciuitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, niſi poſtliminio recuperaſſent.* Hæc ille. Primum quod de Athenienſibus ſcribit, iampridem antiquata fuerat lex[b] Solonis, quæ peregrinos omnes, exceptis exulibus, a ciuitate Athenienſium arcebat: quam legem Plutarchus miratur ſupra modum; neq; proſpicit a Solone id factum, vt nemo immunitatibus ac priuilegiis Athenienſium, & ea, quam habuerunt, populari prærogatiua vteretur, niſi Athenienſium imperiis ac legib. obligaretur. at qui alienæ ciuitatis imperio tenetur inuitus, ꝑfecto iura ſuæ ciuitatis amiſit: quod in reges illos, quos antea commemorauimus, aut in Rhodios, qui ciuitatem Athenienſium adepti ſunt, cadere nullo modo poteſt. Hoc igitur voluit M. Tullius opinor; neq; enim ſatis ſibi conſtat; eum qui re vera ciuis eſſet Romanus, id eſt, qui ſenatus

a Pro Cornelio Balbo.

b Plutarch. in Solone.

C

natus

natus populiq; Romani legibus obligaretur, alienæ ciuitatis imperio minime teneri potuisse. Pomponius enim Atticus in vrbe Roma natus, ciuis Romanus erat & quidem equestris ordinis; qui, quod Athenienses coleret, Atticus est appellatus: (ad hunc enim tres imperatores [a] Augusti suæ originis stirpem retulerunt) ciuis Atheniensis fieri noluit: *ne*, inquit Cornelius Nepos, *ius Romanæ ciuitatis amitteret*: quod verum est de vera ciuium significatione, non tamen de honorariis ciuibus; qui multarum ciuitatũ ciues adscribi possunt, vnius tamen imperiis obligantur. quod si plures ciuitates eiusdem principis imperio teneantur, omnium ciuis esse quisque potest, etiam Romano [b] iure. Tametsi enim seruus plurium esse potest, æque ac vasallus; non tamen plurium principum quisquam subditus esse potest, nisi mutuo principum consensu: quoniam hi nullius imperio coercẽtur, vt illi quibus officia vicissim a seruis præstantur; quique a magistratibus seruum vendere [c] cogi possunt, nisi seruiles operas, quæ simul non possint, vicissim a seruo præbeantur. Itaque principes sæpe videmus in imperii finibus bella gerere pro subditis vindicandis, qui, quem sequantur, constituere non facile possunt, ac seipsos sæpe vindicant in libertatem, aut ab omnibus inuaduntur. Cum enim Daci Turcarum metu ab rege Poloniæ defecissent, postea iisdem premẽtibus Polonis, & Turcarum & Polonorum iussa facere coacti sunt, & vtrisque pendere tributa, anno MDLIIII. At in finibus Lotharingorum & Belgarum, plerique principes ac populi cũ Gallorum, aut certe Hispanorum imperio tenerentur, tandẽ omnes eiurarunt: similiter & in Burgundionum finibus, quæ regio Interdicta dicitur, sex reguli summum in suos imperium exercẽt, quod diuturna præscriptione bella mutua inter Francos & Burgundiones gesta pepererunt. In Lotharingorum vero finibus comites Lumæ, & Asperi-montis, iura maiestatis præ se tulerunt. Idem in Anglorum & Scotorum finibus contigisse constat, in agro vtriusque imperii fini-

a Seneca in epistol. ad Lucilium.

b l. eius. ad municipal.

c l. 2. de iis qui sunt sui.

57

C

timo, qui *contentiosus* dicitur, quem desertum esse patiuntur vtriusq; regni principes, vt antiquo fœdere cauetur: priuatis tamen pro pascuis vti fas est, ea lege, vt pecus abigere ac vindicare cuiq; liceat, quod vel ante Solis ortum, vel post obitum pascitur: id enim ab Henrico Francorum Rege II, cum sceptra Scotorum pro nuru regeret, impetratum est. Heluetii tamen, qui habent imperia diuisa (sunt enim ciuitates tredecim, quarum vnaquæque in suos summum imperii ius habet) ad oppida, quæ sunt omnium cõmunia, vicissim magistratus ac præsides mittere consueuerunt. sed cum varia religione vtãtur, grauis oborta seditio est, anno MDLIIII; ppterea quod præses eius prouinciæ communes subditos a noua religione ad rit⁹ veteres reuocare, pœna proposita, conabatur: & quidem res ad arma prolapsura videbatur, nisi Glarenses, & Abbaticellani, qui vtranq; religioné probant, legatos ad communes socios misissent. quã quidem ad rem legatus Regis Frãcorum incredibile studium, curã ac sollicitudinem adhibuit, vt inter sese cõciliarentur; idq; tandem confecit. Cum igitur persuasum sit principum duorum subditum ac ciuem fieri posse neminé, dubium non est, ea quæ diximus de iure ciuitatum peregrinis concesso, ad immunitates & honores tãtum pertinere. Atque eo spectat Eduardi regis Anglorum edictum, quo Britannos omnes Armoricos ciuitate donauit. Nã quod ait Cicero, ciuitaté retinere, aut amittere Romanis, modo vellent [a], licuisse: nihil eis licuit, quod omnib. populis in eo genere non liceret: idque potissimum in populari statu, vbi ciues singuli maiestatis quodammodo participes sunt: nec facile peregrinos ad iura ciuium admittunt. Nam Athenis ad ciuitatem cum peregrino cõmunicandam sex [b] milia ciuium occultis suffragiis consentire necesse fuit. quib. vero locis ac regionib. tyranni dominantur, aut quæ soli sterilitate, aut cæli spirabilis intemperie ab incolis deseruntur; nõ modo ciues, sed etiam peregrini sæpe a principib. exire prohibentur: vt in Moschouia [c], Tartaria, Æthiopia

a l.5. de capti. l. in bello princip. eod. l. nihil interest. eod.

b Demosthenes contra Eubulidem.

c Sigismundus in historia Moscho.

58

Æthiopia [a]; eoque magis si peregrinus homo ingenio excellere videatur; cum iura ciuitatis apud Venetos aut Rhagusios non sine mercede, aut magnis in Rempublicam meritis contingant. Ac tametsi Romano [b] iure amittere ciuitatem cuique integrum est; & in Hispania liberum cuiq; alio commigrare, & alienæ ciuitati ascribi, dum id testato apud principem fiat: omnibus tamen principib. ac ciuitatib. pro iure maiestatis ac imperii ciues domi continere semper licuit ac licebit. Itaq; in sanciendis fœderib. principes illud obtestantur, se fœderatorum subditos ac vasallos minime admissuros. Consimilis est apud Ciceronem [c] clausula fœderis Gaditani; *Ne quis fœderatorum a populo Romano ciuis reciperetur, nisi is populus fundus factus esset*, id est auctor. Nam in eo versatur illius caussæ status, quia Cornelius Balbus ciuis erat fœderatæ ciuitatis; non poterat igitur contra fœdus a Pompeio sine cōsensione fœderatorum, Romana ciuitate donari. Idem Cicero scribit, fœderib. Gallorum cum Romanis exceptum esse, ne quis eorum a Romanis ciuis reciperetur. Iisdem legibus hoc ipso tempore adhuc vtimur. Nam etsi nobiscum Heluetii arctissima necessitudine & amicitia coniungantur, nihilominus eadem clausula concepta est eo fœdere quod cum illis ictū est anno M D XX. Rursus cum societatem & amicitiam quinq; Heluetiorum pagi minores inter se coirent, exceptum est, ne ciues fœderatorum reciperētur; aut si ius alienæ [d] ciuitatis peterēt, non aliter impetrarent, quam prædiis ac bonis omnib. exceptis. At, ne insula quidem patriciis Anglorum, Scotorum, ac Danorum sine venia principis exire licet: eoque iure a maioribus accepto etiamnum vtuntur Neapolitani [e]: quod iampridē ab Augusto tractum videtur. is enim seuerissime [f] sanxit, ne quis senator iniussu principis ex Italia excederet. Hispanis vero ciuib. in Indiā traiicere sine principis venia non licet: quod etiā Carthaginensium lege cautum fuit, cum imperator Hāno prim⁹ ad Hesperidum seu Canarias insulas appulisset. At Mediolani senat⁹ decreto nec

C

a Franciscus Aluaresius in historia Æthiopica.

b l. 5. de captiuis. l. in bello eod.

c pro Cornelio Balbo.

d anno 1520.

e Matthæ. Afflic. decisi. 265.

f Tranquil. in Augusto.

ius alienæ ciuitatis capere, nec ſocietaté cum vllis principibus aut ciuitatibus coire, nec domicilium in eiuſdem imperii finibus commutare fas eſt, niſi prius impetrata venia & honorario principi ſoluto. Ita Bithynis [a] interdictum eſt olim, ne quemquam in ciuitatem aſciſcerent, propter eas, quæ Bithynis contigerant, immunitates, vel iudicis mutandi cauſa, vel vt tributis ac vectigalibus ſeſe liberarent. nam in eos lata lex [b] eſt, vt tributa duobus locis pendere cogerentur: quod etiam noſtris legibus receptum eſt [c]. Subtilius tamen Philippus Longus rex Francorum [d], ne domicilii mutandi libertas cuiquam eripiatur, neve fraus vlla fiat vectigalibus ac tributis, iubet magiſtratus alienæ ciuitati aſcriptos mutatis ſedibus in ſuam aſciſcant ciuitatem ea lege, vt eodem ipſo anno in ea ciuitate in quam commigrauerint, domum, cuius pretium tribus aureis drachmis æſtimatur, ſibi coemant; ac patrono, penes quem domicilii originis iuriſdictio ſit per viatorem notum faciant: deinde vt in ea ciuitate in quam aſciti fuerint, a Cal. dis Nouemb. vſque ad ſextum Cal. Iul. conſiſtere, & eadem tributa quæ ante conſueuerant pendere cogantur: modo nullum litibus eodem anno cum eo ſuſceptis præiudicium fiat. Ac tametſi cuique integrum eſt domicilium commutare, nemini tamen patriam repudiare licet [e]; multo minus [f] cenſitis & aſcriptis glebæ, quos *manusmortuas* appellamus. Illud igitur in vniuerſum definiatur, ciuitatem inuitum amittere, aut ſuo principi præiudicare [g] poſſe neminem domicilii commutatione: vti nec vaſallus patroni obſequium; nec viciſſim patronus vaſalli clientelam ac tutelam eiurare ſine iuſta cauſa poteſt, niſi mutuo vtriuſque conſenſu. Sed ſi expreſſa fuerit, aut tacita vtriuſque conſenſio, cum quis ſcilicet exul a principe conſentiente, alterius poteſtati ſponte ſe ſubiiciat eique acceptus ſit; prioris imperio [i] non tenetur, nec aliter quam poſtliminio poſtea in priorem ciuitatem, quaſi peregrinus, redire poteſt. Nam ſæpiſſime principes ingenioſos homines præmiorum magnitudine

a Plin. lib. 10. epiſt 84. & 117.
b l vlt. de municipal.
c Philippi Belli anno 1302. Caroli Belli 1351. Ioannis vt Gallus refert parte 4. Caroli v. & Caroli VII.
d anno 1318.
e l. 2. l. aſſumptio. ad municipal. & l. 1. cod. Bartol. in l. quæſitū. de legat. 3. ne mille quidem annis origo mutari poteſt l. Seiæ. §. Pamphyliæ. de fundo inſtructo. Socin. conſi. 35. lib. 1. Panor. conſil 62. lib. 2.
f authent. de mādatis principum. §. ſuſcipienter, l. incolas. ad municipalé. Bald in titul. de maioritate.
g l 1 l. originē. de municipibus C. l. aſſumptio. ad municipal. Alex. conſi. 110. lib. 3.
h deciſ. cap. Toloſ. 485.
i Iſerni. in cap. 1. qualiter vaſallus iurare.

dine ac immunitatum illecebris ad ſe pertrahunt; ſiue ad finitimos principes debilitandos; ſiue ad ſuos ciues erudiendos; ſiue ad opes & copias cogendas; ſiue ad immortalem gloriam quam ſeſe adepturos ſperant, ſi oppida a ſe fundata ciuium multitudine ac rerum omnium abundantia reddant clariora. Sic Theſeus [a] peregrinis omnibus propoſita ciuitate Athenienſium vrbem totius Græciæ clariſſimam effecit: ſic Alexander Magnus vrbem ad oſtia Nili conditam, quam *Alexandriam* appellauit, propoſitis præmiis [b] omnium Ægypti vrbium ampliſſimã, & mercatura quæſtuoſiſſimam reliquit. ſic Ludouicus XI rex, iura ciuium Burdegalenſium, quæ maxima ſunt, peregrinis omnibus, præterquam Anglis propoſuit [c], modo in ciuitate ſedes conſtituiſſent: ſic Franciſcus Maior vrbis illius quæ eſt ad oſtia Sequanæ creator, quam *portum Gratiæ* appellant, propoſita tributorum immunitate iis omnibus, qui eam incolerent, breui populoſiſſimam reddidit. Londinum vero nec tantis opibus, nec tanta multitudine ciuium abundaret, niſi Richardus rex Angliæ omnes immunitates ciuibus tributas peregrinis propoſuiſſet, qui modo decem annos vrbem incoluiſſent: quod quidem ſpatium temporis ad ciuitatem adipiſcendam peregrinis omnibus æque propoſuerunt ex Heluetius plerique ac Germani: id autem Romanorum legibus conſentaneum eſt [d]. At Venetias annos quatuordecim incolere neceſſe eſt iis, qui iura ciuium plebeiorum adipiſci velint, qui tamen ab imperiis omnib. & omni iure ſuffragiorum ſummouentur. Ferrarienſes decennio contenti ſunt, modo incolæ eadem quæ ciues onera tantiſper ſubeant. Neque tamen ſatis eſt ad iura ciuitatis conſequenda tempus illud quod leges incolis definierunt, niſi ſint exules, aut ſponte aliena ciuitate donari velint, (quam plerique oblatam vltro recuſant) & aſciſcantur [e]. Sed Iuriſconſulti [f] ſatis eſſe definiunt, ad legata vel hæreditates capiendas tempus præſcriptum in aliena ciuitate exegiſſe, ne ſcilicet teſtamenta rumpantur, aut legata peregrinis (quos

[a] Plutar. in Theſeo.

[b] Ioſephus lib. 3. belli Iudaici.

[c] Boerius deciſ 13. priuilegia deſcribit, tributa Februario menſe 1475.

[d] l. ciues. de incolis.

[e] l. domiciliũ. ad municipal.

[f] Bald. in l. 2. de legat. C. Barto. in l. 1. de regula Cato. Caſtrenſis in l. 1. de legat. 1. argu. l. 3. § quando. de iure fiſci. Alexand. conſi. 29. lib. 4. & conſi. 82. lib. 5.

diuina lex non minore caritate fouere, quam viduas ac pupillos iubet) fiant caduca. In cæteris omnibus vt quis optimo iure ciuitatis vtatur fruatur, decurſo temporis illius ſpacio, & peti & obtineri debet. Quemadmodum enim largitio inutilis eſt, niſi & qui dono dat, & cui donatur, aſſentiri velit; alter quidem largiendo, alter accipiendo; ita nec ciuis efficitur qui noluit, nec ſi velit, poſſit, alterutro principe intercedente. Quare conſules illi, quorum alter Numantinis, alter Samnitibus deditus eſt a patre patrato, quod pacem iniuſſu populi cum hoſtibus inierant, Romani ciues eſſe non deſierunt; quia recepti ab hoſtibus non fuiſſent. quæ tamen quæſtio nondum [a] plane definiri potuit, propter Bruti ac Scæuolæ ſententias inter ſe diſſidentes. Cum enim Conſul deditus Samnitibus, Romam rediens in ſenatum veniſſet, tribunus plebis exire e ſenatu compulit; ſenatus tamen ita decreuit, iura ciuitatis eum non amiſiſſe, quem hoſtes facta deditione, recuſaſſent: cum tamen ſummo iure & ciuis eſſe deſiiſſet, & ſeruus hoſtium factus [b] eſſet; leniorem tamen ſententiam ſecutus eſt ſenatus. Quod ſi peregrinus iura ſuæ ciuitatis retinet inuitus, cum ſeſe alterius principis imperio ſubiecit, a quo repulſam paſſus eſt; multo magis ſi ius ciuitatis alienæ non petiit. Ex quo intelligitur id quod ſenatus Neapolitanus [c] non definiit, *An is qui totum vitæ ſuæ tempus in aliena ciuitate tranſegiſſet, ſuam retineret?* Sunt qui iura ſuæ ciuitatis amiſiſſe putent [d]. Ego illum ciuitatem aliter amittere non potuiſſe opinor, quam eo quo dixi modo; niſi exul eſſet, aut ſui principis conſenſu patriam repudiaſſet. Nam curia Pariſiorum [e] iudicauit Gallum hominem ciuitatem non amiſiſſe, qui annos quinquaginta Venetiis exegerat; ſed legitimas hæreditates proximorum iure creuiſſe; nihil tamen hoſtile in patriam fecerat, nec crimē admiſerat cuius cauſa ciuitate priuari deberet; nec a principe domum reuocatus iuſſa recuſarat, nec Venetiarum ciuitatem ſibi tribui petierat. Tacita vero cōſenſio obeſſe debet nemini, ſi aliter conſentientis [f] voluntatē interpretari

[a] l. vltima. de legationib.

[b] d. l. 4. vbi inepta eſt lectio Florentini codicis, vt ſatis intelligitur ex Cicerone in Topicis.

[c] Matthæus Afflic. deciſ. Neap. 384.

[d] Bald. in l. 2. de infantib. liberis. & in l. 2. de ſtatu hom.

[e] anno 1584. Iunii 14.

[f] DD. in cap. qui tacet. de regul. lib. 6. & in l. 2. §. qui tacuit. de interrogat. actio. & in l. cū oſtēdimus. de fideiuſſor.

terpretari poſſimus, niſi aperte quid velit verbis aut factis expreſſerit. Ex quib. intelligitur quid iudicandum ſit de quæſtione propoſita, quam curia Burdegalenſis iudicum omnium cœtu coacto definire non potuit; *An ſcilicet Hiſpanus homo in Hiſpania natus & educatus, Galli tamen filius in Galliam reuerſus, a principe reſcriptum impetrare iure potuiſſet, vt iura ciuium cōſequeretur.* mihi perſuaſum eſt plane peregrinum fuiſſe: nihilominus quæſtio ad principē delata eſt. Quod ſi peregrinus homo ciuile reſcriptum ab alieno principe impetrauerit, nec tamen ſub dicione principis illius domicilium conſtituat, reſcriptū inutile fit: quia fictionē duplicatam legitima iura non patiuntur [a]. Itaq; Ludouicus XII rex Francorum, eos omnes qui reſcripta ciuilia impetrauerant, ac deſerta Gallia domum redierāt, peregrinos eſſe declarauit. Noſtris enim morib. [b] ad iura ciuium conſequenda, principis reſcriptum impetrare; & impetratum a rationum magiſtris pecuniā pendere neceſſe eſt. Ex quib. non modo intelligitur quātum diſtet peregrinus a ciue, ſed etiā quantum ciues a ciuibus; quos quidē ſi munerum vacatione ac immunitate metimur, infinita ſit varietas ciuium; cum ſæpe in eadem ciuitate peregrinum eſſe præſtabilius ſit quā ciuē; potiſſimum in ciuitatibus, quæ tyrannorum crudelitate ac libidine premuntur. Nam pleriq; Florentini ciues rogationē ad principem tulerunt, vt inter peregrinos cenſerentur, nec tamen impetrauerunt. Quinquaginta autē peregrinos ad ciuitatē petendam, propoſitis magiſtratib. & imperiis, Coſmus pellexerat; quo factum eſt, vt creatis quinquaginta ciuibus, ab iiſdem aureorum quinquaginta millia expreſſerit, nouorumq; ciuium dominatum fraude partum confirmauerit, & coniuratorum opes fregerit. Ita quondā Veneti Genuēſi bello attritis opibus, & ciuitate pecuniis ac ciuib. exhauſta, trecētos ciues, quos ipſi *citadinos* appellāt, accepta pecunia in patriciorum albo conſcripſerunt, vt eadē qua patricii prerogatiua fruerētur: ex quo magnā pecuniæ vim coegerunt, & nouorum

[a] Bar. in l. itē illa. de conſtituta pec.

[b] edictum 1503. & 1351. & 1355.

61

ciuium incremento plebeiorum potentiam infirmarunt. Verum igitur ac proprium ciuis a peregrino discrimen est, quod alter imperio ac potestate ciuili obligatur; alter iussa principis alieni respuere potest: illum princeps ab hostium æque ac ciuium iniuria tueri tenetur; hunc non item, nisi rogatus & humanitatis officiis impulsus. Cætera quæ ad immunitates ciuium pertinent, vt imperiis, vt magistratibus, vt curationibus, vt sacerdotiis fruantur, ciuium definitione non continentur; etiamsi peregrini vbique fere a muneribus publicis, C & potissimum a sacerdotiis & magistratibus summouentur. Ac tametsi pontifices Romani omnia sacerdotia omnibus tribuere suo iure seculis omnibus tentauerunt, principes tamen ambitiosa illa rescripta pontificum sæpissime reiecerunt; Hispanos reges excipio, seruos pontificum Romanorum obsequentissimos; qui non sine magna mercede impetrauerunt Sixti pontificis Romani rescripto, ne peregrinis sacerdotia tribuerentur. Longe aliter Heluetii, qui lege in conuentibus promulgata M D XX, rescripta Pontificis Romani, quibus sacerdotia peregrinis tribuere non dubitarat, publice laceranda, & qui iis vterentur, carceribus ac vinculis coercendos sanxerunt. Polonorum [a] quoque legibus, iam inde a Casimiro magno vsque ad Sigismundi Augusti principatum, peregrini ab omnibus sacerdotiis procul arcentur; quod Germani pactis conuentis, a Pontificibus iampridem expresserunt: quibus concordiæ pactis Metenses comprehensi fuere; ac merito questi sunt apud Carolum IX regem Francorum [b], pacta cõuenta pontificum Romanorum fraude violari. Hoc amplius ciuibus quam peregrinis tribuitur, quod vbiq; fere vacationem [c] quorundam munerum ac immunitatem quandam habent, qua peregrini vrgeri consueuerunt. Nam Athenis ciues ab omnibus tributis immunes fuere; a peregrinis vero tributũ singulare, quod μετοίκιον dicebant [d], exigebatur. Iam vero testamenta ciuibus, non item peregrinis condere licebat; aut si cui quid

a in statutis Poloniæ.

b anno 1563.

c Bal. in l. quod fauore. de legib. Alexand. consil. 103. lib. 2.

d Demosth. contra Neæram.

quid a peregrino legatum esset earum rerum quæ extra patriã quæsitę fuissent, caducum fieri legatum, ac principis fisco cessisse, nostrisq; moribus cedere, contritum est. Hoc enim iure in vniuersa Gallia vtimur, quod Ita-62 lis fere omnibus ac Siculis, imo etiam Asiaticis & Africę populis commune est; idque † *Albinagium* nostro sermone vocatur. Quanquam Turcarum principes non modo peregrinorum hęreditates vniuersas cernere, sed etiam eorum, quos ipsi *Timariotas* seu *beneficiarios* appellant, prædia, & reliquæ plebeiorum multitudinis hæreditates decimare consueuerunt. Id ab antiquis [a] Atheniensibus & Romanis originem traxisse videtur. nam hi totam hæreditatem peregrinorum; illi sextam partem seruosque omnes in vrbe natos fisco vindicabant. Itaq; fallit Diodorus, qui Ægyptios æque ac Romanos bona peregrinorum legitimis hęredibus reliquisse scribit [b]: quod satis illum coarguit in Romano iure fuisse peregrinum. Quid enim frequentius [c] occurrit quam peregrinorum bona fisco cedere? at ne peregrino quidem a ciue quicquam legari poterat; quod satis M. Tullius aperte docet, cum in exilium pulsus, contra leges ciuis esse non desiisset. *Quis, inquit, ciuis Romanus qui mihi legare testamento dubitarit?* antea dixerat pro Archia poeta, *ipsum iure testamentum fecisse:* quod certe non licuisset, si Romanus ciuis non fuisset. Eodem vsus est argumento Demosthenes [d], vt Euxium ciuem Atheniensem esse conuinceret: *Nonne proximi, inquit, patris superstitis hæreditatem creuerunt?* Et quemadmodum in Gallia, perinde vt in Anglia, priuati quoque hæreditates capiunt peregrinorum, qui modo in suæ iurisdictionis finibus moriuntur; ita quoq; Romani peregri-C norum, quos in clientelam suam receperant, hæreditaria bona Romæ relicta more maiorum capiebant: idq; *ius applicationis* [e] appellabant. Ex quo perspicuum est ius illud siue *applicationis*, siue *albinagii*, antiquissimum ac vetustissimum esse, & quidem omnium fere populorum commune. cui Fridericus II Germanorum impe-

† *droit d'Aubeine.*

a Demosth. contra Androtionem.

b lib. 2.

c l. 1. de hæredib. institu. C. l. 1. §. 2. de legat. 3. l. quidam. de pœnis. l. neque. §. 1. de militari testa. l. 1. §. penult. de iis quæ pro non scriptis.

d contra Eubulidem.

e Cicero ad Q. fratrem & in Oratore.

rator derogare cupiens, permisit [a] omnibus condere testamenta, ac voluntate arbitrioque suo hæredes scribere; aut si morerentur intestati, proximum quemque hæreditatẽ cernere. sed legis illius ne in Germania quidem vlla vis est; multo minus in Italia, vbi cum peregrinis multo acerbius agitur quam in Gallia. Nam moribus nostris ac legibus, peregrino licet prædia tum vrbana tum rustica, & pecuniarum vim infinitam quærere; & quæsita prędia se viuo ac spirante vendere [b], ac distrahere; vel etiam peregrinis ęque ac ciuibus largiri; iusque ciuium exigua pecunia in ęrarium publicum collata impetrare, vt testamento legare, aut hęredẽ scribere, quem velit, possit. At in plerisq; Germanię regionibus, & in vniuersa Bohemia ac pene tota in Italia, pręcipue Ferrariæ, ne glebam quidem agri peregrinis iure dominii habere fas [c] est; nec possessionem prædiorum peregrino accipere licet moribus [d] Perusinorum; at ne vsumfructum quidẽ [e] Mediolani, aut cum peregrinis connubia contrahere, pœna publicationis bonorum [f] indicta. Hoc vero iniquius, quod cum peregrinis bona prædia debitorum addicta sunt, eadem ciuib. vendere necesse est. nec ita pridem Carolus v Imperator peregrinos omnes lata lege a ciuium Mediolanẽsium hæreditatibus summouit [g]. Venetorum etiã morib. peregrino ciuem obligare licet: ea tamen obligatione non tenentur [h] hęredes, nisi quantum ad eos emolumenti peruenerit; in quo iuri ciuili Romanorum inique derogatur. At moribus Brixiorum vxor peregrini bona prædia, aut prædiorum ęstimationẽ in peregrinos transferre nullo modo potest. Nihil est ergo cur Itali de Gallis querantur, cum ne pignori quidẽ Anglorum prædia peregrini creditores subiicere possint: qua de re legati exterarum gẽtium sæpius conquesti sunt; proximos tamẽ peregrinorum supellectilem ac pecuniam capere permittunt: contra [i] quam fit in Lituania, Moschouia, Tartaria, & in vniuerso Turcarum imperio; quib. locis peregrinorum morientium pecunia fisco vindicatur, perinde vt in Gallia: in

63

[a] l. omnes. communia de succes. C.

[b] Iudicatum in curia Parisiorum Idibus Nouemb. 1544.

[c] Alexander. consil 157. lib. 2. nu 12.

[d] Ancharan. in cap Canonum statuta. de constitut.

[e] Alexand. consi 108. lib. 6.

[f] constitut. Mediolanẽs. titulo de pœnis.

[g] Baptista Plotus quinquaginta limitationes scripsit ad legem Caroli.

[h] lib. 1. c. 59. statut. Venetor.

[i] Sigismundus Liber in historia Moscouit.

lia: in qua tamē peregrinis datum est, vt si extra Galliam moriātur [a], testamētum condere, ac filios in Gallia susceptos ab vxore, quæ modo ciuis sit, hæredes scribere possint. Clausulā vero in rescriptis ciuilib. adiectā, MODO HÆREDES SINT REGNICOLÆ, iudices sic interpretantur, vt incolæ regni, ꝓpinqui eorum qui ciuitatē adepti sunt, ab hæreditate summoueant [b] cæteros qui extra Galliæ fines domicilium habent. Filii vero peregrinorum in Gallia suscepti, patris hæreditatem, non quidem testamēto, quod peregrinis condere non licet, sed ab intestato capiunt, si mater [c] ciuis fuerit cum hæreditas defertur. Hoc amplius ab regib. nostris iure singulari tributum est mercatorib. peregrinis, qui ad nundinas Cāpaniæ ac Lugduni proficiscuntur, nihil de bonis eorum, si interim moriātur, decerpere fisco liceat. Eodē iure mercatores Angli in Aquitania fruunt: Artesii vero, Hānones, Turnesii, Cameracenses, in eodē iure sunt quo ciues, quantum attinet ad iura successionis; idque principum nostrorum [e] edicta resq. iudicatę [f] sępius cōprobarunt; iis tamen conditionibus, vt idem nobis liceat quod illis. Mercatores item vrbium illarum quæ ad mare Balticum societatē inierunt, eadē & certe vberiora beneficia iā inde a Ludouico iuniore cōsecuti sunt, & sanctius a Carolo VIII rege cōfirmata; quę annis superiorib. a Danezio Gallo apud Danię regē legato ad Carolum IX regē missa sunt, vt ab eo renouarent. Beneficium tamē mercatorib. illis tributū, nō pertinet ad mercatores peregrinos, qui iura ciuium adipiscunt, vt senatus [g] decreuit. Ex his tot ac tātis regum nostrorum in peregrinos beneficiis nullum in Gręcia, nullum in Asia, nullum in Africa nostri homines impetrare potuerunt. Nā ętate nostra Crozilus Turonēsis, qui mercaturā quęstuosissimā antea fecerat, cum moriēs ducēta fere aureorum milia reliqsset, nihil ad ꝓximos ꝑuenit, sed omnia Turcarum princeps Abrahamo pręfecto prętorio dono dedit. Aliud pręter ea quæ diximus, discrimē est inter ciues ac peregrinos, quod illi ex antiqua lege Pætilia [h] ac Iulia

a Iudicatum in curia Paris. Febr. 23. anno 1518.

b Iudicatum in curia Paris. Martii 7. anno 1533.

c Iudicatum in curia Paris. 27 Augusti anno 1540. & 1549. 1534. & 1536. die 11. Martii. Benedic. in cap. Raynutius, in verbo Adelaziam nu. 1042.

d rescripto Philippi Valesii 1339. & Caroli VII, 145.

e anno 1406. & 1482. & 1497. 1549.

f In actis curiæ Paris.

g anno 1568.

h Tacit. lib. 9. Tranquill. in Cæsare. l. 4. qui bonis cedere, C.

bonis cedere possunt, hi non item: alioqui peregrinis ciuium bona diripere [a], ac foro cedere impune liceret; quamquam haud pauciores, & certe plures sunt qui foro, quam qui bonis cedũt. Hoc item differt ciuis a peregrino, quod hic vbiq; terrarum priusquam agere possit, siue in rem siue in personam, cauere debet iudicatum solui. At nostri [b] ciues nisi bonis aut foro cesserint, cautionem istam præstare non coguntur. In personam vero quum actio intenditur, reus seu ciuis, seu peregrinus, cauere nõ tenetur iudicatum [c] solui, vt olim in Romana æque ac in Parisiorum [d] curia iudicatum erat. Sed eadem curia [e] a maiorum sententia discessit; ac iudicauit æquum esse vt peregrinus siue reus, siue actor fuerit, satisdet iudicatum solui. Est etiam aduersus peregrinos ἐνεχυρασμὸς [f], quam nonnulli *oppignerationem* [g], M. Varro *clarigationem*, Demosthenes ἀνδρολῆψίαν, Iurisconsulti iuniores *represalia*; nostri homines *Marcarum ius* appellant; quo aduersus ciues vti non modo Iustinianus [h], sed etiam Fridericus II Imperator sæpe rescripsit, & curia Parisiorum sæpius iudicauit [i], etiam bello Sacro, quo nuper Gallia tota deflagrauit. Postremo peregrinum finibus arcere, atque etiam fines præteruectum eiicere licet, nõ modo si bellum indictum sit, verumetiam ipso pacis tempore; ne vel ciuium mores peregrinorum cõsuetudine corrumpantur: vt ob eam tantum causam Lycurgus argenti & auri vsu Lacedæmoniis [k] interdixisse videatur. Indi vero Sinarum populi Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna. Quamobrem Cicero nõ satis prospexit quæ mala a peregrinis impendeant, cum ita scriberet; *Male, qui peregrinos vrbibus prohibent, eosque exterminant; vt Pennus apud patres nostros, Papius nuper.* nã fere ab eiusmodi peregrinis qui magna ex parte exulãt, ciuium mores optimi deprauantur. At indicto bello qui antea vel socius vel peregrinus erat, hostis appellabitur, & iure belli captiuus retineri poterit. quod alioqui non licet, nisi debiti aut sceleris alicuius obligatione contracta. Quod si peregrinus

[a] contra peregrinũ mercatorem iudicatum est in curia Paris. anno 1565.
[b] Faber §. sed hodie. Instit. de satisdat. & iudicatum in curia Paris. contra peregrinum 27. Martii anno 1567.
[c] Durandus in Specul. tit. de satisd. § dicto. vers. sed pone. &c.
[d] Gallus par. tes quæst. 49. anno 1385.
[e] anno 1567.
[f] in authent. constit 52. & 134.
[g] in cap. 1. de iniuriis & damno dato. Innocent. in cap. olim de restitut. spoliat. Cynus in authent. habita. ne filius pro patre. C.
[h] Nouel. constit. 52. & l. prouidendũ. de decurion. Cod.
[i] anno 1567.
[k] Plutar. in Lycurgo.

egrinus inuito vel non aſſentiente principe, alterius imperio ſeipſum ſubiecerit, ab eoque aſcitus ſit in ciuem, nihilominus principi ſuo æterna in illum auctoritas eſt, ac ius prehenſionis, vt in ſeruum fugitiuum, etiamſi ad ſe legatus venerit a nouo principe miſſus. Sic enim Theodoſius Magnus Danum tyrannum perduellẽ pronuntiauit, ipſiuſque legatos ſuæ poteſtati ſubiectos carceribus ac vinculis mancipauit: ſic Carolus v Imp. Mediolani Ducis legatum duci iuſſit, cum intellexit Ducem vna cum aliis principibus ſibi bellum indixiſſe. Ac tametſi Granuella Caroli legatus in carcerem iuſſu Regis coniectus eſſet, paulo momento eductus eſt re plane intellecta, ſcilicet legatos Francorum, Anglorum, ac Venetorum, cum ſecuritate publica ex Hiſpania dimiſſos. Neque vero Carolus iura gentium violaſſe, aut in legem [a] commiſiſſe videtur; cum Romani ciuem transfugam acerbius quam hoſtem punirent [b]. Et qui Rinconii ac Fregoſii legatorum ad principem Turcarum cædem excuſabant, ſpeciem transfugarum obiecerunt; quod alter Hiſpanus eſſet, alter Genuenſis fœderatus, qui a Carolo ad regem Frãcorum defecerant, vt res nouas cum Turcarum principe molirentur. Quamquam Carolus Imperator, nec factum probauit, & vlturum ſe promiſit, ſi cædis autores in ſuam poteſtatem venirent. Non poteſt igitur alienæ maieſtatis imperio ſubditus ſeipſum eximere, non ſi regiam ipſe poteſtatem adipiſcatur; vti nec Barbarius [c] Philippus homo ſeruilis conditionis, cum vrbanam præturam ſua virtute ſibi peperiſſet, domino præiudicauit, a quo quidem cum vindicaretur pro libertate tranſegit [d]. Id enim Iuriſconſultorum decretis conſtitutum eſt, etiam principes ipſos a ſuo principe domum reuocari [e] poſſe. vt nõ ita pridem Elizabeta Angliæ regina Lenoxium Comitẽ vna cum filio, qui paulo ante Scotiæ reginam vxorẽ duxerat, ad ſe redire iuſſit; & cum iuſſa recuſarent, bona eorum proſcripſit; quia contra morẽ maiorũ Angliæ finib. iniuſſi exceſſerant, ac connubiũ regina vetante contraxerant.

a l. ſi quis legatus.. de legatio.

b l. 19. de captiuis.

c l. 3. de offi. prætoris.

d Suidas in verbo Barbarius.

e l. vlt. de decretis ab ord. l. 2. & ibi Bartol. de Eunuchis. Bal. in l. non ſolum. de commerciis C. Bar. in l. cunctos populos. q. 8

Ciuis autem vbi vbi fuerit principis sui legibus in personam conceptis obligatur; adeo vt, si quid maritus vxori dono dederit, extra fines suæ ciuitatis, in qua largitio eiusmodi lege prohibeatur, donatio fiat caduca [a]; quia subditos obligandi potestas nullis est regionibus definita. Quo fit vt principes rogationibus mutuis erga se vtantur vt suos ciues domum reuocent; aut parere cogant iis in locis, in quibus ipsi imperandi ius non habent; aut clarigatione mutua peregrinis manum iniiciunt quousque pareatur. Nam cum Marchionissa Rotelina quæ Ducis Longauillani tutelam gerebat, in ius vocaretur, vt apud libellorum iudices curiæ Parisiorum Nouocastri controuersiam disceptati pateretur, Bernates litem euocarunt quod de prædio, quod in eorum finib. positum erat, iudicium constituendum esset. Atque hæc de ciuium ac peregrinorum discrimine, quãta breuitate fieri potuit, ne singula subtilius exquirantur. Ciuium autem inter ipsos non minor, atq; haud scio an maior varietas reperiatur: (de qua nonnihil antea diximus) non modo patricios inter ac nobiles, sed etiã nobiles inter ac plebeios. quãtum vero plebeii a seipsis differãt, & quæ ad sexum, ad ætatem, ad statum cuiusq; pertinent, sigillatim persequi velle, ppe infinitum sit. Nam fieri [b] potest, & iure quidem, vt ciuium partim ab omnibus munerib. & onerib. vacationem habeãt; partim omnia onera subeãt; ita quoq societas ita coiri potest, vt sociorum alter commoda ferat, nec vlla detrimenta; aut incommoda [c] collapsæ societatis patiatur. Ex quibus intelligitur nusquã gentium vllã esse, aut antea fuisse Rempublicam quantumuis popularem, seu veram seu hominum opinione fictam, in qua ciues omnes omnino iure ciuitatis exæquarentur.

a l. mercatores. & ibi Bal. de commerciis. Alexand. consil. 116. lib. 6. cap. tuæ. cap. vlt. de clericis non resident. licet alii aliter sentiant in l. si fundus de euictionibus.

b l. si fi. ii. §. Senatores. l. penult. de Senator. Bar. in l. 1. ad municipal. Oldrad. q. 32. & q. 74. Bald. in c. 1. de vasallo milite. Castrensis consi. 292. Bertrand. consi. 92 lib. 2 Alexand. consi. 41, lib. 7. nu. 4. Carol. Molin. ad notas Alexand. eod. l. 2. de censib. & toto tit. de Senat. l. 1. de dignit. C.

c l. Mucius. pro socio.

VII, De patrocinio & clientela; quantumque socius a peregrino, ciuis a socio, cliens ab vtroque distet.

DICTVM nobis est quid publico imperio subditus differat a ciue, quid item ciuis a peregrino; nunc de

sociis

ſociis ac fœderatis: ac primū de cliētibus, deq; toto iure clientelarum accurrate nobis eſt diſſerendum; eoque accuratius, quod cum nulla ſit ad Reipublicæ vim & naturam intelligendam fructuoſior cognitio, & ignoratio pernicioſior; eam tamen ab iis omnibus qui eo de genere ſcripſerunt, videmus eſſe prætermiſſam. Verbum *Clientelæ* (quam qui minus Latine, *aduocatiam*, aut *protectionem* appellant) latiſſime patet ad omne genus ſubditorum, ſeu ſerui, ſeu liberti, ſeu vaſalli, ſeu ciues fuerint, qui ſummæ cuiuſdā poteſtatis imperio tenentur.
66 Nā vt principes ſuæ poteſtati ſubditos armis ac legib. ab iniuria vindicare; ita ſubditi principes obſequio, amore, cura & officiis omnib. colere ac proſequi debent. Hæc prima præcipuaq; eſt omnium clientela, quæ ceteras omnes complexa tuetur; puta heri ac ſerui; patroni & liberti; domini ac vaſalli: liberti quidem patronis, vaſalli domino, ſerui heris debent obſequium, ſed poſt principem tamen, cui fidem ſine exceptione præſtant. Ac tametſi Protectionis ſeu Clientelæ verbum de iis omnibus dicitur & lege militari cauetur [a], *Militem qui ducem in bello non protexerit, capite puniendum*; nihilominus in fœderibus & pacis actionibus, quæ inter principes aut populos ſocietate & amicitia coniunctiſſimos ſancientur, eam vim habet, vt nec alter alteri pareat, nec imperet; ſed vt alter alterius maieſtatem obſeruare, ſine vlla maieſtatis imminutione teneatur. Itaque ius illud clientelare ſeu protectionis, omnium maximum ac pulcherrimum inter principes cenſetur. Heri quidem a ſeruis, patroni a libertis, domini a vaſallis magnas vtilitates adipiſcuntur; at principes populive, qui alios in clientelam accipiunt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundiſſimos fructus ſperare; ſed clientes opibus & auxiliis aduerſus hoſtium copias ſine mercede tueri debent; cum ex omnibus humanitatis officiis nullum maius ſit, quam vt quiſque maxime opis indigeat, ita ei potiſſimum opitulari, nec officii mercedem vllam præter gratiam ſperare. quod ſi quid amplius quiſquam

a l. omne delictum. de re militari.

paciſcatur, patroni ſeu protectoris nomen amittit, perinde vt ex mutuo vel commodato lucri ſi quid fiat, & mutui & commodati nomen [a] perit, vt mercenaria & quæſtuaria locatio dicatur. Nam quiquid alteri ſe facturum gratuito quis promiſit, idipſum ſine mercede præſtare legib. tenetur; quia ꝓmiſit: ſin ex officio id fiat, etiamſi non ꝓmiſerit, officio tamē merces non debetur [b]. At nullius obligatio tam eſt efficax quam eorum, qui tenuium contra potentiores; bonorum aduerſus improbos; innocētium contra ſceleratos caput, famā, ac fortunas tueri promiſerunt. Itaq; Romulus vrbis Romæ creator, cum ciuium ordines ac Reipub. leges deſcriberet, vt mutuā omnium inter ſe concordiam tueretur, patrib. quos in ſenatum allegerat plebem adſcripſit; & vnumquemque ſenatorē plebeiorum certum numerum in ſuam clientelam ſuſcipere iuſſit; tum etiam omnibus execrationib. deuouit eos qui [c] clientes deſeruiſſent. Eo pertinet illud quod Feſtus ſcribit, *patrocinia appellari cœpta, cum plebs diſtributa eſt inter patres, vt eorum opibus tuta eſſet.* Lex vero duodecim ſacroſancta de iure clientelari his [d] verbis concepta eſt: SI PATRONVS CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO. Plutarchus tamen ſcribit clientes pecuniā ad collocandas filias patronis contuliſſe: quod nuſquā alibi ſcriptū memini. fraudem enim clientib. hac ratione feciſſent. ſed fieri poteſt, vt cliētes pro libertis accipiat: tametſi enim vtriq; ſunt clientes, libertorum tamē aduerſus eos qui ſe manumiſerant obligatio maior exſtitit, quam clientum ingenuorum; quorum nulli erāt patroni, ſed aduocati qui cauſas clientum ſuſcipiebant. Apud nos quidē libertis, quos *manusmortuas* vocant, pecuniam imperant patroni, vt filias honeſtius collocare [e] poſſint; quod a Romanis ad nos permanaſſe credibile eſt. Iam vero cum exteri populi clientes Romanos ab iniuria potentiorū tutos eſſe animaduerterēt, nō modo ſinguli, ſed etiā vniuerſi, atq; adeo vrbes ac ꝓuinciæ, in clientelā ſenatorum ſeipſas dederunt. Sic enim gens Marcellorum vrbis

[a] l. rogaſti. ſi tibi. de rebus creditis, l. 1. §. ſi conuenerit. depoſiti. l. Lucius. eod.

[b] l. 1. mandati.

[c] Dionyſius Halicarnaſ. lib. 2. & M. Tul. in Diuinat.

[d] Seruius in illud Æneidos, *aut fraus innexa clienti.*

[e] Gallorum moribus & rebus iudicatis ſæpe confirmatum.

vrbis Syracusarum clientelam, Antonii Bononiensium, ac deinceps alii aliorum præsidium suscipiebant; sic tamen, vt quæcumque moriens in vrbe peregrinus possideret, ea patronus caperet iure applicationis, seu clientelari. ab iisdem Romanis, qui Gallias coloniarum multitudine illustrauerũt, *ius* hoc *clientelare*, quod ab aduocatis, non a clientibus *aduocatiam*[a] † appellamus, originem traxisse verisimile est. At plurimum differunt a clientibus ingenuis ipsi liberti; tum hoc maxime, quod hi a libertate in seruitutem vindicari poterant, si aduersus patronos ingrato[b] animo fuisse coarguerentur; clientes ingenui non item. liberti suas operas patrono præstare coguntur; clientes vero aduocatos quidem obseruare, ac mutua[c] officia, non seruiles operas præstare tenentur; nec si quid in fraudem aduocatorum fecerint, libertatem amittunt. Patroni libertorum hæreditates delibare[d], ex lege consueuerant; aduocati de clientis hæreditate nihil decerpere possunt[e]. Ac tametsi tam multa sunt clientibus cum vasallis communia, vt eodem pene iure censeantur, plurimum tamen inter se differũt. nam vasallus dominum summa fide obseruare[f] & colere, eique periclitanti opem & omnia humanitatis officia præstare tenetur; ac si domino fraudem fecerit, eiusque dignitatem suggillarit, aut perfide illum eiurarit, aut etiam mendacium[g] obiecerit, eo ipso feudum iure commissi domino adiudicatur; clienti vero minus officioso, nihil eripi potest. Quod si vasallus sine vlla exceptione fidem dederit, si modo maiorem domino agnoscat neminem; non solum iuratus, sed etiam iniuratus domini eiusdemque principis imperio tenetur; quo solutus dici non potest, quantumcumq; feudo cesserit: at clientes aduocatorum imperio non obligantur. Vasallus siue rex, siue[h] pontifex, siue quis alius sit, fidem & obsequium domino debet, nisi[i] feudo cesserit; cliens ingenuus, siue princeps, siue priuatus, ab omni obsequio & imperio potentioris aduocati immunis est. Deniq; ius feudorum quodammodo nouum videtur, & ante

[a] † *auoison ou auouerie.*

[b] toto tit. de iure patronat.

[c] l. non dubito. de captiuis.

[d] l. 1. 2. de bonis libertorũ.

[e] Dionys. Halic. lib. 2.

[f] tit. de fide a vasal. præstand.

[g] iudicauit curia Parisiorum 23. Decemb. 1565.

[h] Bald. in l. sed si hac. §. si libertus. de in ius voc.

[i] cap. vnico. de vasallo qui contra constitut. Lotharii.

Langobardorum in Italiam incursiones ignotum: at ius clientelare antiquissimum est, & ante Romuli tempora non modo Græcis, sed etiam Celtis, Illyriis, Asiaticis, Ægyptiis vsitatissimum [a], vt tenues a potentiorum vi & iniuriis tutiores essent; tametsi nullos agros, nulla prædia haberent; vt vasallus qui sese ab obsequio ac fidelitate liberare non potest, etiamsi rex eligatur, aut a principe adoptetur [b]. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi qui ex Cæsaris commentariis *soldurios* ac *deuotos* interpretantur *vasallos*, qui sine feudis nulli sunt: tum quod deuoti aut serui essent, aut parum admodum a seruis different; quippe vitam, caput, ac fortunas pro salute domini consecrarent. quo nihil magis seruile dici potest: nec certe tantum principi summo debetur. Quę omnia eo pertinent, vt plane percipiatur, quid quantumq; intersit inter ius clientelare patronatus, ac feudale, quæ a plerisq; propter similitudinem confusa videmus. Vasallus domino dat fidem, nec accipit [c]; cliens dat fidem, accipitq; vicissim: vtriq; tamen vtrisque mutuis officiis obligantur; sed inferiores superioribus obsequia debent, neq; illis mutua debentur. Illud etiā vtrisq; commune est, quod actus legitimi ac solemnes mutuæ obligationis ab vtrisq; dantur & accipiuntur; idque potissimum si princeps alium principem percussis fœderibus in clientelam accipit; idque renouatur alterutro principe mortuo. nam ius clientelare non pertinet ad hęredes, nisi fœdere id comprehensum fuerit: & vtcumque caueatur, nihilominus alterutro principe mortuo successorem actis legitimis clientelam profiteri, ac fœdera renouare necesse est. Sed vt clientelare ius inter principes magis perspicuum sit, disseramus illud, *Num princeps, qui se alterius clientelæ subiecit, alieno imperio subditus videatur?* certe quidem si alteri parere iure vel iniuria necesse habet, iura maiestatis ac summæ potestatis amisit. Quid autem principis maiestate indignius aut abiectius est; quam sese in alterius tutelam & clientelā dare ac superiorem confiteri? *Nam Clientela inter summos*

principes

a Dionysius Ha ic rn. lib. 2. Varro. ib 1. De re rustica.

b Iudicatum in curia Paris. 1565.

c cap. vnico de forma fideli cap. . de feudo defuncti. l. serui l. imperialem.

principes aliud nihil est, quam fœderata consociatio, qua quidem alter alterius maiestatem obseruare tenetur, vt ab iniuria potentiorum tutior esse possit. Fit etiã interdum sine fœdere ac societate, cum scil. princeps hostium metu alterius fines ingredi cogitur; quem si hostes persequãtur, non fit hostium, sed illius captiuus, in cuius fines se recepit; vt iudicatum est ab iis, qui a regibus Gallorum & Hispanorum ad pacis actiones conuenerant anno MDLV; cum Hispani quidam metu nostri exercitus in fines imperii Anglici euasissent, capti nihilominus & abducti essent a nostris. Cancellarius Anglorum negabat a Francis iure capi potuisse. Nam quod dici solet, *Vnicuiq; feras aut hostes in agro suo lacessere, ac fugientes in sociorum agros persequi licere*, hãc habet exceptionem, nisi socii agrorum domini prohibeant. Fugam enim Hispanorum interceperat præses Calesiorum, & in suam tutelam ad se fugientes excepisse dicebatur; tametsi a Francis abducti essent. Sed alienæ maiestati subditus, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, vt postea dicemus. prius tamen propositam quæstionem definire placet, *Num scilicet princeps qui se clientem alterius profitetur, iura suæ maiestatis amittat, vt alteri concedat.* ita quidem plerisque videtur; ego vero aliter sentio, maiestatem retinere suam. idque Proculus responso singulari[a] definiens: *Non dubito*, inquit, *quin fœderati & liberi nobis externi non sint*[b]*: neque inter nos atque eos postliminium esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius potestati subiectus est; siue is fœderatus est, siue æquo fœdere in amicitiam venit; siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi comiter maiestatem conseruaret*[c]. *Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt intelligatur alterum non esse liberum. Et quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque*

[a] l. non dubito. de captiuis.

[b] in Pandectis Florentinis legitur detracta negatione.

[c] Cicero pro Cornelio Balb. hanc clausulam interpretatur.

auctoritate, neq; dignitate, neq; iure omni nobis pares sunt; sic & eos qui maiestatem nostram comiter cõseruare debent, liberos esse intelligendum est. His autem verbis quæ fœderibus inserebantur, scilicet COMITER MAIESTATEM CONSERVARE; non significatur sine fraude, vt quidam interpretãtur [a]; *sed eam vim habent,* inquit Tullius, *vt sit alter populus in fœdere inferior*: quod deinceps capite postremo libri quarti copiose explicatur. Cæteri qui nec subditi sunt, nec socii; aut sociorum sunt socii, aut hostes, aut neutri; quos omnes peregrinorum appellatione complector. Nam socii sociorum, nostri socii non sunt [b]: qui tamen in fœderibus sanciendis excipiuntur; vt Rhętorum ciuitates cum Heluetiis antiquo fœdere sociatæ, in fœderibus quæ cum Heluetiis percussa fuere anno MDXXI, diserte excipiuntur: qui tandem æquo fœdere & iisdem legibus cum Heluetiis in Francorum societatem venerunt anno MDL. Etsi enim Rhęti consociati fuissent ęquis legibus eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorum ciuitatibus percusserunt anno MCCC|CXCVIII; Heluetiorũ tamen imperiis parere cogebantur, si decreta res esset in conuentu Heluetiarum ciuitatum. quod cum indigne ferrent Rhætorum populi, societatem dirimere cogitabãt, nisi legatus Francorum rem composuisset. Id vero clam tentabatur a Carolo V Imperatore, aureorum vndecim milium largitione in principes ciuitatum effusa; qui maiestatis accusati, & quæstione admota confessi, decem aureorum milia mulctæ nomine fisco dependere damnati sunt; vt quidem ex commentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. Iisdem Francorum & Heluetiorum fœderibus excepti sunt Geneuates, qui cum Bernatibus societatem coierunt anno MDXXVI, in annos XXX; deinde fœdera renouarunt anno MDL. Vt autem societatum omnium nulla firmior ac stabilior est ea, quę & sempiterna est, & eosdem hostes, eosdem etiam amicos habet sine vllius exceptione; sic etiam nulla infirmior ac debilior, quam quæ versatur in solo iure commerciorum

[a] lib. I. cap. I. de antiquo iure Italiæ.

[b] l socius socii. pro socio.

merciorum & hospitii; quæ tametsi iuris gentium esse videātur, prohiberi tamen a principibus sæpe videmus, ne aut ciues rerum inuectarum copia ad luxum abutantur, aut euectarum inopia premantur. Itaq; videmus iura commerciorum singularibus pactis populorum ac principum conuentis contineri; cuiusmodi sunt ea quę a regibus Francorum tributa sunt Balticis ciuitatibus, quas ipsi *Osterlandos* appellāt; & ea quæ Mediolanensibus cum Heluetiis contracta sunt, quibus scilicet tritici modus & æstimatio, quam Mediolanenses Heluetiis permittunt, comprehensa est: quæ pacta legati Francorum abrumpere sæpissime conati sunt, propterea quod Heluetii Mediolanos Francorum hostes infestare, aut agros populari nollent, ne frumentatio prohiberetur: quod cum Mediolani Præses fecisset anno MDL, parum abfuit quin Heluetii cum Mediolanis societatem coirent, aut certe inter fœderatos qui neutri sunt, exciperentur. Huius autem fœderis ea vis est, vt qui eo fœdere excipiuntur, fœderatorum captiui fieri nō possint; cum tamen peregrini etiamsi hostes non essent iure capientium fierent: sic enim Pomponius [a] ad Quintum Mucium scribit: *Nam si cum gente aliqua*, inquit, *neque amicitiam, neque hospitium, neq; fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. quod autem ad eos ex nostro peruenit, illorum fit; & liber homo noster ab eis captus, fit seruus eorum. idemque est & si ab illis ad nos aliquid perueniat.* hæc ille. Sed eo iure nunc non vtimur, propter eam quæ homini cum homine intercedit humanitatis rationem. Hostium autem appellatione veniunt ii, quibus [b] nos, aut qui nobis publice denunciarunt, aut sine denunciatione bellum intulerunt: cæteri prædones aut piratæ iudicantur, quibus cum nulla iuris societas aut communicatio intercedere [c] debet. Erat etiam olim apud Græcos pactio, qua ius peti poterat in aliena ciuitate, vt in Græcorum [d] libris legimus: sed tandem omniū populorum summa conspiratione obtinuit, vt peregrinis æque ac ciuibus ius diceretur. In omni autē fœdere,

70

[a] l. postliminii. de captiuis. ff.

[b] l. hostes. de verb. sign.

[c] d. l. hostes. & l. 1. de legat. 2.

[d] apud Demosthen.

ſeu pactione, ſeu ſponſione, iura maieſtatis cuique principi populove ſalua ſint oportet; aut a terum in alterius poteſtatem ac fidem venire; vt ſæpe tenues potentiorum opibus & armis leges accipere coguntur: quod in ſocietate quæ æquo fœdere contrahitur, fieri non ſolet, in qua tenuiſſimæ quæque ciuitates cum potentiſſimis regibus ac populis æquo iure fœderum exæquantur: nec potentiorum maieſtatem obſeruare, nec loco cedere tenētur; vt in eo fœdere, quod Reges Perſarum cum ciuitate Thebanorum coierunt [a]. Perſarum enim imperia iiſdem pene finibus quibus Solis curſus, ab Helleſponto ſcilicet ad intimos vſque Indiæ receſſus, finiebantur: ciuitatem vero Thebanorum anguſta mœnia vt ager Bœotiæ continebat; vtrique tamen æquo fœdere in ſocietatē venerunt. At cum diximus in fœdere priores obſeruari ab iis, quibuſcum amicitiam inierunt; non eo pertinet, vt in fœdere tantum priores ſcribantur ſed etiā vt in fœderatorum ciuitate & in omni conſeſſu primas ſedes obtineant, & fœderatos antecedant: qui ſi æquo fœdere ſociarentur, in fœderatorum ciuitate loco [b] cederent. æquum eſt enim quemque domi ſuę principem locum obtinere. Heluetii quidē antea cum principe Allobrogum ſociati erant, iſque inter fœderatos primus erat: contracta vero cum rege Ludouico XI ſocietate, regem tum propter regiam maieſtatem, tum etiam propter penſiones annuas, fœderatorum principem pronunciarunt: cum tamen omnes æquo fœdere ſecum ipſi coniugarentur. Cur ergo (dicat aliquis) peregrinorum loco habentur, qui nobiſcū fœdere omnium arctiſſimo conſociati ſunt, qui nobiſcum eoſdem habēt hoſtes, eoſdem amicos, qui legibus ac moribus iiſdem vtuntur, eoſdem ſimul habent cōuentus? ſic enim conſociati ſunt Heluetii. non facit tamen illa neceſſitudinis & amicitiæ ſumma conſociatio, vt ciues ſint omnes omnium: quod ſi non ſunt ciues, peregrinos eſſe, aut fere peregrinorum iure cenſeri neceſſe eſt. Nam Latini veteres eodem, quo Heluetii, fœdere cum Romanis ſocietatem

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] l. non dubito. de captiuis.

cietatem coierant, ac propterea Latini vnam & eandem omnium ciuitatem esse contendebant, hac oratione[a] per legatos habita in senatu Romanorum: *Si societas,* (dicebant ipsi) *æquatio iuris est, si socialis exercitus illis est quo duplicent vires suas, cur non omnia æquantur? ibi pars virium, vbi & imperii pars est.* Iidem paulo post: *Vnum populum, vnam Rempublicam fieri æquum est.* Tum Consul Romanus; *Audi Iupiter hæc scelera, peregrinos consules, & peregrinum senatum in tuo templo,* &c. Latini querebantur se magistratibus & imperiis, quibus Romani ciues fruebantur, arceri. At consul peregrinos appellat, qui omnium arctissimo societatis fœdere cum Romanis ita copulati fuerant, vt vna & eadem omnium ciuitas esse videretur. At ne municipes quidem ciues fuisse docet Festus, cuius verba describere placet; *Municipium,* inquit, *id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo: sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo id genus hominum dicitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit, vt Aricini, Cærites, Anagnini. Tertio definiuntur ii qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent suæ cuiusq; ciuitatis coloniæ vt Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Sutrini, Lucenses.* Video autem quamplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatem; cum tamen tredecim Respublicæ finibus & imperio diuisæ sint. Antea quidem omnium vna fuit imperii Germanici prouincia, quæ ab Imperatoris vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno MCCCXV fœdus sanctissimum percusserunt; ac primo capite cauerunt, *Ne quis imperium principis vllius admitteret.* Deinde anno MCCCXXXII, Lucerna in societatem venit: aliquanto post, id est

[a] Liuius lib. 8.

anno MCCCLI, Tigurini societatis fœdere coniuncti sunt: anno sequenti Tugienses, Bernates, ac Biennenses. Post cladem Sembachiam nobilitate Heluetiorum a plebeis fusa ac prostrata, quod factum memorant anno MCCCCLXXXI, Solodorenses & Glarenses vna cum superioribus, qui fœdera renouabant, in amicitiam venerunt. Basilea tandem accessit anno MDI, vna cum Schafusianis; quos proxime secuti sunt Abbaticellani ac Friburgenses anno MDXIII. Ad hæc Heluetiorum oppida accessit cœnobiarcha Sangallus, tum Mylusiani & Rotuillenses sub annum circiter MDXV. postremo Valesii anno MDXXVII: quo anno Geneuates, qui sese in libertatem vindicarant, Bernatibus fœdere coniuncti sunt: quorum omnium societates ac fœdera ad me delata sunt concessu Cruciani Francorum apud Heluetios legati. Ex quibus intelligitur viginti Respublicas finibus & imperio diuisas, æquo fœdere in societatem & amicitiam conuenisse; legibus tamen & conditionibus diuersis. Bernates enim Vranorum, Suitensium, & Vnderualdensium opes & auxilia aduocare possunt; vt Tigurini ac Bernates seipsos vicissim euocant. & ab Lucernatibus euocantur quinque priores; ex quibus Suitenses, Vrani, & Vnderualdenses, omnium consequentium auxiliis & opibus, si bello lacessiti fuerint, adiuuantur; variis tamen ex causis. Omnium autem Heluetiorum conuentus seorsum a Rhætis, Geneuatibus & Valesiis coguntur singulis annis; & quæ a legatis ciuitatum maxima parte decreta sunt, omnes tenent. Habent autem singuli iura maiestatis, suos inquam magistratus, ærarium, agrum suis finibus diuisum, stemmata, tesseram, nomen, numismata, sigillum, iurisdictionem, leges, mores, & instituta a se inuicem diuisa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum propagati sint, id proprium est eius ciuitatis, cuius auspiciis parta est victoria: vt quidem iudicauit Fräciscus I, rex Francorum, arbiter ab Heluetiis acceptus. Nam Bernates ex quo in libertatem seipsos vindicarunt, quadraginta circiter

72

oppida

oppida imperio domestico adiecerunt, quibus imperãt exercitus, tributa, leges: in quæ tamen cæteri nullum ius habent. quinetiam Basilienses, cum anno MDLX, quinquaginta aureorum milia regi Francorum mutuo dedissent, fideiussores acceperunt Solodurenses. Quoniam autem præfecturas nouem communib. omnium auxiliis in deditionem acceperunt, singulæ ciuitates vicissim prætorẽ mittere consueuerunt ad ius dicendum; vt sua cuiq; Heluetiæ ciuitati iura & obsequia tribuantur. Badense etiam oppidum, vbi conuentus annui coguntur, commune est octo ciuitatum, quæ post victoriã Sembachiam simul coaluerunt. Satis etiam omnibus persuasum est, opinor, non vnam omnium esse religionem: nec dubium quin armis ac ferro iampridẽ decernere concupierint. id quod pontifex Romanus per legatos efficere sæpe conatus est; & confecta res esset, nisi C sapientissimis Regum nostrorum consiliis reuocarẽtur; tum propter mutuam erga socios necessitudinem, tum etiam quod ab eorum salute ac tranquillitate securitas Francorum quodammodo pendere videatur. Ac certe vna omnium Respublica plerisq; videri possit, ꝑpterea quod decreta in comitiis communibus communi consensione probata, omnes tenent: vt quidem satis intellectum est ex eo, quod a septem ciuitatum legatis decretum est anno MDLIIII; quo tempore, cum prætores earum ciuitatum quæ antiquam religionem acerrime tuentur, communes præfecturas iureiurando adigerẽt, ne religionum ritus veteres innouarent: qua religionis specie, communes subditi carceribus ac suppliciorum metu a Romanæ religionis prætoribus catholicis vrgebantur, nisi ciuitates nouæ religionis intercessissent: & quidem res ad vim & arma prolapsura videbatur, nisi legati Francorum dissidia composuissent, ea lege vt acta iurisiurandi a communibus subditis extorta rescinderentur; & vt communes subditi nouam religionem cõtra fœdus susceptam eiurare cogerentur, si maxima pars ciuitatum Heluetiarum ita decreuisset. Ad hanc pacis

actionem magnum attulerunt adiumentum Glarenses & Abbaticellani communes socii; qui vtramq; religionem suscipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars sociarum ciuitatum decreuerit, singulos teneat. At ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere sociis licet, nisi conspirante omnium consensu. Cum enim ciuitates Heluetiorum quæ nouam religionem probarunt, societatem cum Philippo Hessorum principe, & cum ciuitate Argentina coissent, ab ea sociis expostulantibus discedere coacti sunt. Et qui Romanam religionem colunt, 73 societatem cum Austriacis contractam deserere coacti sunt. Ac tametsi cum Pio IIII pontifice maximo, fœdus religionis tuendæ causa percussissent; id tamen, quantumuis a pontificibus præmiis propositis pellicerentur, renouare noluerunt. Cum autem ageretur de fœderibus cum Francisco I, rege Francorum, sanciendis, diutissime intercesserunt ciuitates Heluetiorū quæ noua religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglii theologi acerrimis concionibus persuasi; qui peregrinis principibus militare nefas esse contendebat; ac tantum profecit, vt sui non aliter quam amicitiæ causa societatem cum rege nostro coirent. Renouatis autem cum Henrico II fœderibus, Basilienses & Schafusiani cum ciuitatibus catholicis nō tantum ad amicitiam, sed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis sese adiunxerunt: Tigurini tamen ac Bernates, suos, indicta capitali pœna, regi Francorū mereri vetuerunt, anno MDLIIII. At ciuitas Vnderualdensium, Cardinale Tridentino exercitum conscribente, subditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorum proposita pœna si quis alteri quam regi Francorum militaret. Quæ certissima sunt argumenta, tot esse apud Heluetios Respublicas, quot ciuitates. Ita quoque tres Rhætorum ciuitates[a], quæ quinquaginta collegiis constant, diuisa seorsum imperia moderantur. quoties autem conuentus habent, maxima Rhætorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere consueuit:

[a] vulgo Grisones appellant.

C sueuit: secunda, XXIIII; minima, XIIII; iis conditionibus, vt ea quæ pars legatorum maxima decreuerit de rebus ad vniuersitatem & cõmunes socios pertinentibus, singulos teneat. Interdum etiã plebs vniuersa cogitur ad ea, quæ in republica grauissima sunt, diiudicanda. Fallunt igitur qui vnã ex tribus ciuitatib. Rempublicam conflari putant. Nam cõmunes conuentus, ager communis, hostes & amici cõmunes, rempublicam nõ efficiunt eandem; non etiamsi ærarium omnium idem sit; sed summa imperandi ꝓhibendiq; potestas, qua quæq; ciuitas suos coercere potest, vt suo loco disseretur. neq; enim si plures patresfamilias bonorum omnium societatem coeant, propterea vnã familiam efficere possunt. Idem iudicandum nobis relinquitur de sociis Italiæ ciuitatibus, quæ æquo fœdere in Romanorum societatẽ venerant, vt eosdem haberent hostes & amicos: singulę tamen ciuitates suæ maiestatis iura tuebãtur: vt Amphictionum quoq; ciuitates septem percussis fœderibus, cæteras fere Græcorum ciuitates in societatem pertraxerunt: & cum singulis annis conuentus[a] haberent, legati omnium fere ciuitatum eo conueniebant, vt de rebus rationibus inter ipsos cõmunibus decerneretur, ab iis quos ipsi *Myrios* appellabant[b]. Ab his Lacedæmonii quinquaginta auri talenta Thebanis, quibus Cadmeam eripuerant contra fœdus, pendere damnati sunt: & quia Amphictionum decreta contempserant, duplicata est mulcta. Phocenses quoque, cum sacrum Delphorum ærarium diripuissent, id restituere Amphictionum decreto iussi fuerunt: sed quia decreto non paruerant, agrum Phocensium Apollini Delphico iudices sacrum ꝓnunciarunt. Inde Philippo regi Macedoniæ libido in-74 cessit vt Phocensib. bellum Sacrum indiceret, & eorum oppida popularetur. Hic videri possit vniuersa Græcia vna & eadẽ respublica; quæ tamen totidem pene respublicas habuit quot vrbes; quæ Amphictionum decretis nõ aliter obligari potuere, quã ex pacto cõuento, perinde vt in arbitros cõpromitti solet. at neq; Lacedęmonii,

[a] Pausan. in Eliacis. Strabo lib. 4.

[b] Pausan. in Achaicis & Diodorus lib. 16.

neque Phocenses Amphictionum arbitria receperant; neq; ad id inuiti iure cogi poterant: itaque Amphictionum aduersus Lacedæmonios & Phocẽses edicta, templo Delphorum proposita, cõcerpserunt ac lacerarunt. Et cum Lacedæmonii Phocensibus opem præbuissent, ab Amphictionum conuentu ac fœdere exclusi sunt. Ex quo apparet Lacedæmonios prius Amphictionum fœderibus ac societate exceptos fuisse. at quoties inter se socii discrepant, ad communes socios arbitrium defertur, etiamsi hoc fœdere comprehensum nõ sit. Eosdem fere conuentus maiores nostros ex vniuersa Gallia conuocare consueuisse, idque a Vercingentorige Gallorum imperatore factum fuisse, scribit Cæsar [a]. Ac tametsi Hedui, Carnutes, Gergobia Aruernorum, Bellocassii, haberent optimatum imperia, & quidem a se inuicem diuisa; ac Bituriges in Heduorum, Auarici in Biturigum fide ac dicione essent; nihilominus principum ac ciuitatum inter ipsas dissidia, Druidarum decretis ac iudiciis dirimebantur. Ac si quis rebus iudicatis parêre recusaret, vir sacris publicis, aqua, igni, hominum commercio, exsecrandum in modum interdicebatur. Diuisa tamen imperia fuere, ac certi cuiq; ciuitati fines, & sua cuique maiestas. Quod si fœderatæ ciuitates in vnius principis aut plurium optimatum fidem veniant, vna & eadẽ respublica censetur; quod non facile iudicari potest. Nam Achæorum societas, tribus initio ciuitatibus cõstabat, quæ æquo fœdere iungebantur: & cum eosdem hostes, eosdem etiã amicos haberent, salua tamen erat initio ciuitatis cuiusq; maiestas: cum autem assiduis bellis infestarentur, ac sæpissime conuentus habere cogerentur, legatorum conuentus tandem perfecit vt in vnam optimatum Rempublicam coirent, ac paulatim Achaiæ totiusq; Peloponnesi ciuitates omnes in societatis fœdus pertraherentur: quæ societas ab Achæis nomẽ accepit, vt Suitensium, quos *Heluetios* veteres appellabant, ab exiguo Suitensium pago famã traxit; propterea quod primi, cęso pręside, ab imperio Germanico defecissent.

[a] lib. 6.

C

Et

Et quemadmodum Achæi *Tyrannorum magiſtri* dicebantur; id quoq; nomen ſumma cum ſua laude adepti ſunt Suitenſes. Quinetiã Italiæ populi poſt cladem Pythagoreorum, qui populares ſtatus ad paucorum imperia detulerãt, turbatis rebus, ad Achęorũ opes [a] & fidem confugerunt. Vt autẽ ex omnibus ciuitatibus eadem reſpublica conflaretur, auctor fuit Aratus [b]; qui obtinuit vt in ſingulos annos vnus Achæorum prætor crearetur, penes quem belli gerendi eſſet imperium. Is Achæorũ princeps erat, id eſt omniũ primus, qui comitia cogebat. Et cum antea legatos ſingulæ ciuitates cum mandatis ad conuentus Achæorũ mitterent, vt ab Heluetiis fieri ſolet, Aratus perfecit vt legatorũ cœtus decẽ Demiurgos crearet, quibus decernendi ſumma poteſtas eſſet, cæte-75 ris vero legatis conſulendi tantum ac deliberandi. Hæc duo capita vnius Reipublicæ optimatum conſtituendæ præcipua fuere: in quam paulatim tyrannorum ac populares ſtatus conceſſere, partim ſponte, partim vi & armis coacti. Hoſtium vero ſpolia non ſingularum ciuitatum ſed omnium fiebãt. Ad extremum, tanta fœderatorum conſpiratio fuit ac tantus cõſenſus, vt iiſdem imperiis, iiſdem legibus, eadem religione, eadem lingua, ſermone, iiſdem iudiciis, eadem diſciplina, iiſdem moribus, iiſdem nummis, iiſdem menſuris, iiſdem ponderibus vterẽtur [d]; nec tam ſinguli ſibi, quã omnes omnium ſimiles eſſent. Quinetiam Macedoniæ reges, Philippus inquam vterque, Antigonus, Demetrius, in fœdus Achæorum venerunt, ac prætores Achæorũ creati ſunt, ſalua tamen in ſuos imperii maieſtate. At cum Romani compertum haberent Græciã inuictam fore, quamdiu ſtaret ſocietas Achæorum, Gallo proconſuli in mandatis dederunt, vt modis omnibus ſocietatem illam dirimeret; neque id fruſtra tentatum. Nam pleræque ciuitates querebantur fœderis æqui ſpecie imperium ſibi ademptum fuiſſe. Inde Gallus accepta occaſione, ciuitates defectionem meditantes, Romanorum propoſitis opibus acrius inflammauit. Quod cum Aratus intelle-

[a] Polybius lib. 2. Plutarc. in Arato.

[b] Pauſanias in Achaicis. Strabo. lib. 6. Polyb. lib. 3. Liuius lib. 32.

Achæorum ſocietas.

[c] Polybius lib. 3.

xiſſet, rogationem tulit ad conuentus, vt quæſtione decreta coercerentur, qui ab Achæorum ſocietate deficerent: tunc pleræq; ciuitates aduerſus Achæos rebellarunt, & cum Romanis fœdus percuſſerunt. Sed cum Achæis inuicta Romanorum potentia videretur, cum illis pro ſua libertate amicitiam inierunt; ea lege tamen vt deinceps Lacedęmonii, quos ab Achæorum imperio Romani quodammodo diſtraxerant, in Achæorum fide ac dicione eſſent, niſi de capite ac fortunis omnibus Lacedæmonii ciuis ageretur[a]: quod a Romanis callidiſſimo commento factum eſt, vt eſſet perpetua Lacedæmonios inter & Achæos materia diſſidiorum ac ciuilium bellorum: nam ſi omnino Lacedæmonii in Achæorum poteſtate fuiſſent, eorum opibus ſocietatem valde auxiſſent; ſi liberos omnino Lacedæmonios Romani eſſe paterentur, metuendum erat ne priſcam virtutem cum ſua Republica recuperarent. Iiſdem artibus Romani Ætolorũ ciuitates a ſe inuicem diſiunxerunt[b], cum ex tribus vna Reſpublica coaluiſſet, quæ conuentus annuos cogebat, ſenatum creabat, cui vnus imperator præerat. Nam quo pauciores ſunt ciuitates, eo facilius ex omnibus vna reſpublica conflatur. Difficilius enim tres & viginti Lyciæ vrbes vnam ex optimatibus Rempublicam conſtituerunt, a quibus *Lyciarchos* imperator annuus creabatur. Illud tamen proprium fuit eius reipublicæ, quod maximarum Vrbium legati triplex ſuffragium habuere in comitiis; mediocrium duplex, minimarum vero vnicum, vt eſt apud Strabonem. At vrbes tredecim Ionicæ, duodecim Hetruriæ, ſeptem & quadraginta Latinæ, arctiſſimam quidem ſocietatem inierant, ac ſæpius, non tamẽ ſemper, imperatorem, nec niſi belli gerendi cauſa creare, & conuentus annuos habere ſolebant; ſaluo cuique ciuitati iure maieſtatis, vt apud Heluetios. Roma ipſa Latinorum fœdere comprehenſa fuit; ac Seruius ipſe Tullius, deinde Tarquinius Superbus reges Romanorũ, a Latinis imperatores creati ſunt[c]; nihil tamen de regum maieſtate, aut ciuitatum imperio

a Pauſan. lib. 7.

b Liuius lib. 31.

Ætolorum ſocietas.

Lyciorum ſocietas.

Ionica ſocietas.
Hetruſca ſocietas.
Latina ſocietas.

c Dionyſ. Halicarn. lib. 4.

imperio detrahebatur, quominus Respublicas arbitrio suo moderarentur. In quo plerique falli possunt, si eiusmodi ciuitatum consociationem, Achæorum & Ætolorum Reipublicæ consimilem esse arbitrantur. Sed his nulla Reipublicæ forma, earum quas nouimus, æquari potest, præterquam Germanorum, quam a monarchia penitus alienam, & optimatum Rempublicam esse, suo loco planum faciemus. Hoc tamen omnium sociarum ciuitatum commune est, quod imperatorem, cum bellum aduersus hostes geritur, vel in singulos annos, vel perpetuum facere consueuerunt. Et quemadmodum Achæorum respublica Macedoniç reges sibi duces creauerunt; ita quoque Latini Romanorum reges; Ætoli Attalum regem[a]; Germani peregrinos principes acciuerunt, Gulielmum Batauorum regulum, Henricum Lussemburgum, Alphonsum x, & Carolum v Castiliæ Reges; qui tametsi vitæ ius ac necis in suos haberēt, alienis tamen imperiis tenebātur: nam qui belli prætor aut imperator creatur in aliena ciuitate, statum Reipublicæ alienæ non mutat. Philippus enim Valesius rex Francorum legionum ecclesiasticarum imperator factus est, vt videmus in eo fœdere quod ictum[b] est inter Philippum Valesium, & Henricum Palatinum Comitem, qui post Imperator est a Germanis electus. Nec ita pridem Adolphus Friderici Danorum regis auunculus Balticarum vrbium imperator a ciuitatibus dictus est. At etiam Veneti, quoties bellum gesturi sunt, quemuis potius peregrinum ducem accersere, quam ciuem consueuerunt. Germanorum vero Imperatores altius quiddā spirant quam ii quos antea diximus; nec se belli tantum duces ac prætores, sed etiam monarchas esse contendunt; quod an verum sit, suo loco: certe Ferdinandus Imperator Caroli frater, per legatos vetuit Grombachū & coniuratos, qui ab imperiali curia proscripti er[ā]t, hospitio ab Heluetiis excipi; quod cum imperare magis quā rogare videretur, Heluetii liberi populi aliquantum commoti sunt. Antea quoque Morletus Musæus regis

a Liuius lib. 37.

b anno 1333.

C

Francorum apud Heluetios legatus, regem admonuit, Mediolanensem præsidem vetuisse cardinalem Sedunēsem sui iuris principem ac Heluetiorum socium, quo minus cum Francis fœdus iniret; interdictum tamen illud irrisit cardinalis, & in Regis nostri societatem venit; a quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit. Nō dubito ego quin Germani principes Heluetios, si possint, sub imperium reuocare conentur. Hinc illa in omnibus fœderibus Heluetiorum, quę cum exteris principib. feriuntur, imperii Germanici exceptio, quę semper tacita quadā ratione inesse dicitur, nisi diserte & expressa clausula reiiciantur. Quod vt fieret aduersus Imperatorem in eo fœdere quod Heluetii cum Frācisco rege contraxerunt, anno MDXXI, curauit Guisca regis legatus, idq; habuit in mandatis. Nam ætate superiore Sigismundus Imperator Heluetios ad arma capienda aduersus Fridericum Austriacum, cōtra fœdera Austriacæ gentis, cum diceret hoc ab Heluetiis imperii Germanici maiestati deberi: in omnibus autem fœderibus maiestatem superioris tacite semper excipi; id quod verum est, quantum ad iura maiestatis attinet: non tamen Heluetios opinor: 77 imperio Germanico ꝓpterea teneri, sed Germanorum maiestatem superiorem confiteri; atque adeo Imperatorē ipsum, qui est in imperii Germanici fide ac dicione. Nam in fœdere octo ciuitatum Heluetiarum, Tigurini, Bernates, Suitenses, Vnderualdi, quod antea imperii Germanici partem fecissent, exceperunt imperii Germanici maiestatem, ne Germanis fraudi esset, quod fœdus sancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lucernates, Vrani, Glarenses, per legatos ad Ferdinandum, quum Augustæ conuentus haberet, petierunt vt sibi priuilegiorum libertate vtifrui liceret. Ac iam pridem antiquo fœdere, quod cum imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum est, cauetur ne cum exteris principibus societatem Heluetiis inire liceat, vt bellum intra fines imperii Germanici geratur. Nam propterea Carolus v Imperator[a] questus est per literas ad Hel-

[a] anno 1553.

ad Heluetios ſcriptas, antiqua fœdera cum Germanis percuſſa violari ab exercitu Heluetiorum; qui non dubitarat coniunctis copiis cum rege noſtro, Germanorum agris vaſtitatem inferre. Nec multo poſt ab Heluetiis petiit, vt pœnas ſumerent de exercitu, qui in Auſtriacos agros inuaſiſſet, contra fœdus quod inter Auſtriæ principes & Heluetios ictū eſt, anno M CCCCLXVII; ac renouatum anno M D I; quo fœdere Romanus pontifex, imperium Germanicum, ac domus Auſtria excipiuntur, penſionis lege dicta, qua ſingulis Heluetiorum ciuitatibus ducenti floreni in ſingulos annos darentur.

C Ac rurſus anno M D L I I I I,[a] renouatum fœdus eſt. Nā fœdus Francorum cum Heluetiis contractum eſt ad tuendos ſociorum fines, non ad exteros inuadendos: quæ ratio facit quominus Heluetii fines Germanorum & Auſtriæ gentis inuadere velint; non quia imperii legibus teneantur, quod ſanctius cautum eſt in fœderibus Francorum & Heluetiorum renouandis, anno M D XLIX. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis ſubditi ſunt, nec lingua Germanica vtuntur. Ac ſæpiſſime Carolus V Imperator ab Heluetiis petiit, vt ager Mediolanenſis vna cum regno Neapoleos ac Siciliæ, fœderibus Auſtriacis exciperentur; quod plane recuſarunt Heluetii anno M D LV. Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhætorum ciuitatibus ab imperio Germanorum auulſis, quæ nec imperii, nec Imperatoris edictis ſe teneri ſatis declarauerunt; cum ne principem quidem Germanum, qui ab Imperatore pontifex Rhætorum erat deſignatus, ferre voluerint: ſed cum inter ſe tres ciuitates Rhætorum de pontificis creatione diſſiderent, Heluetii diſſidiorum, quæ inter ciuitates ſuboriuntur, ex fœdere arbitros ſeſe ferentes, pontificem eum eſſe iuſſerunt, qui erat a collegio ſacerdotum cooptatus; & in poſterum pontifices eſſe decreuit eos, quibus Cadorum tribus ſuffragaretur. Et quoniam de iure fetiali, deque fœderibus diſputatio eſt, dubitari poſſit an ſubditos liceat fœdera ſecum ipſis & cum exteris iungere, ſine ſui

[a] Iulii 20.

principis venia. Principes quidem modis omnib. prouidere solent ne id fiat, maxime vero cum exteris. Nam Rex Hispanorum subditis omnibus interdixit. Et cum Ludouicus Dux Aureliorum, is qui Lutetiæ cæsus est, multorũ calumniis premeretur, nihil grauius cæsi manibus obiectum est, quam quod fœdus cum Henrico 78 Duce Lancastrio clam percussisset. Principes tamen Germani hoc sibi licere putant, & secum, & cum exteris principibus suæ salutis causa societatem coire, modo id sine imperii Germanici fraude fiat. Nam quæ fœdera aliter contrahuntur, nullius sunt momenti. Cum autem imperium excipiatur, non propterea excipitur Imperator; vt sæpe quidem, sed nunquam apertius intellectum est, quam in fœdere, quod Germani principes cum Hẽrico II rege Frãcorum, Chãborti, pro imperii Germanici libertate tuẽda percusserunt aduersus Carolum V Imperatorem anno MDLII. quo fœdere Henricum regem superiorem agnouerunt, eiusque maiestatem comiter obseruare spoponderunt, ac belli gerendi ducem communibus suffragiis creauerunt. Rex autem Suecorum & Gothorum vna cum Marchione Assemburgo, Ducibus Brunsuicho, & Cliuiensi, principe Aurasio, & Comite Acutimontano, ac plerisque Germanorum ciuitatibus fœdus suæ salutis ac dignitatis tuendæ causa inierunt, anno MDLIX. quo anno rex Daniæ, Dux Saxoniæ, Landgrauius Hassiæ, Duces Bauariæ, & Holsatiæ, pontifex Virciburgensis, & Bambergensis, Nuremberga, Lubeca, ac pleræque item Germanorum ciuitates populiq; cum Sigismundo Augusto rege Poloniæ contraxerunt. Quinetiam Carolus ipse Imperator societatem cum Duce Bauariæ ac principib. catholicis iniuit, vt Ferdinandum fratrem Romanorum regem designaret. Paulo post etiam Franconica societas contracta est cum Austria gente, Duce Bauariæ, tribus C Franconiæ pontificibus, Salisburgensi Archiepiscopo, ac ciuitate Nurembergensi & Augustana. At etiam Ferdinandus catholicę religionis ergô, amicitię fœdus per-

cussit

cussit cum Archiepiscopo Salisburgensi. Antea quidem & in annos quadraginta societas, quæ Sueuica dicebatur, contracta fuerat a ciuitatib. Germaniæ superioris, in qua nihil præter imperium Germanicum exceperunt: nec multo post Vandalorum ciuitates imperiales, Lubeca inquam, Hamburgum, Vimara, Rostoca, Brema, Sueda societatem simul coierunt, ac belli gerendi causa ducem Holsatium crearunt: in omnibus tamen fœderib. excepta semper est imperii Germanici maiestas. Sed Daniæ nobilitas fœdus pro sua libertate cum Sigismundo rege Poloniæ, ac ciuitate Lubeca aduersus ipsum Daniæ regem percussit; quo maiestatis crimine haud scio an grauius vllum cogitari possit, si Daniæ rex summam in suos potestatem haberet, ac decus regiæ maiestatis tueretur; qua de re suus erit, ac de toto iure fetiali disputandi locus: prius tamen de iure maiestatis disserendum videtur.

VIII, De iure maiestatis.

MAIESTAS *est summa in ciues ac subditos legibusque soluta potestas*, quam Græci ἄκραν ἐξουσίαν, interdum κυρίαν ἀρχὴν, κύριον πολίτευμα, Itali *segnoriam*, Hebræi תומך שבט. id est *maius imperium* appellant: *est* enim *maiestas*, inquit Festus, *a magnitudine dicta*. Principio definienda fuit maiestas, quam nec philosophorum nec Iurisconsultorum quisquam definiit: quum tamen nihil ad Reipublicæ naturam intelligendum maius, aut magis necessarium esse videatur. Et quoniã superius Rempublicã definiuimus rectam plurium familiarum ac rerum inter ipsas communium cum summa perpetuaque potestate, gubernationem: explicandum est quid veniat summæ ac perpetuæ potestatis appellatione. Perpetuã diximus esse oportere, quia fieri potest vt vni pluribusve summa in ciues potestas, nec tamen perpetua tribuatur, sed ad breue tempus, cuius decursu summa potestate abdicant. Non igitur summi principes dici possunt, sed potius summæ potestatis ac imperii custodes tãdiu sunt,

Reipublicæ fundamentum.

79

quoad ſummus princeps populuſve depoſitum imperium repoſcat, cuius ipſi ſunt veriſſimi poſſeſſores ac domini, non aliter quam qui res ſuas commodato vel pignori dederunt [a]; aut ſuam iuriſdictionem imperiumve alteri fruendum, ſiue ad certum tempus, ſiue precario permiſerunt, ſuæ poteſtatis iuriſdictioniſque arbitri ac poſſeſſores eſſe non deſinunt [b]. Sic Iuriſconſultus [c] præfectum Auguſti exacto magiſtratu depoſitum imperium reddere dixit. Nec intereſt vtrum minor maiorve poteſtas tribuatur; alioqui ſi ſumma poteſtas legato principis precario conceſſa Maieſtas diceretur, ea poteſtate vti ſuo iure poſſet, aduerſus ipſum principem, cui nihil præter inane principis nomē relinqueretur: quinetiam ſeruus domino imperaret; quo nihil abſurdius cogitari poteſt; cum in omni imperio, magiſtratibus aut priuatis cōceſſo, principis perſona ſemper excipiatur [d]; vt quantumcunque ſit imperium, quod alteri tribuitur, minus [e] tamen ſit eo, quod iure maieſtatis ſibi reſeruauit: nec vnquam ſpoliatus ſumma poteſtate cenſetur, quin earum rerum, quas magiſtratib. curatoribuſve attribuit cognitionem ſuſcipere [f], ſiue anticipatione, ſiue concurſu, ſiue euocatione, omnemque poteſtatem magiſtratibus conceſſam, eripere [g] ſuo iure poſſit. Ex quib. efficitur nec Dictatorem Romanorum, nec Harmoſten Lacedæmoniorum, nec Æſymnetem Theſſalorum, nec Archonta Melitenſium, nec Baliam Florentinorum, cum populari poteſtate vterentur, nec eos qui a noſtris hominibus *Regentes regni* appellantur, nec vllos omnino magiſtratus curatoreſve, quib. ſumma poteſtas eſt, non tamen perpetua conceſſu principis populive tributa, iura maieſtatis habere: ac ne illos quidem antiquos dictatores ſummum ius habuiſſe, tametſi OPTIMA LEGE dicebantur; a quibus prouocari [h] non poterat, & quorum creatione magiſtratus omnes abdicabant: quouſque rogatione Iunia ſacrata Tribuni plebis popularis libertatis cuſtodes, facti ſunt, qui dictatore creato, liberum ius interceſſionis habuerunt: vt ſi prouoca-

C

[a] l. qui pignori. de vſucap. l. quod meo. de acquir. poſſeſſ.
[b] l. more de Iuriſdict. l. & quia eod.
[c] l. 1. de offi. præfecti Auguſtalis.
[d] l vlt. qui ſatiſdare Coguntur. de por. regia. §. 17.
[e] cap dudum. de præbendis. lib. 6.
[f] l. Iudicium ſoluitur. de iudic. l. ſolet de Iuriſdic.
[g] Alexand. in l. vlt. de iuriſdict. Panor in cap. paſtoralis. de offic. ord. Innocent. & Felin. in cap. cum eccleſiarum. eod.
[h] Feſtus in verbo Optima lege. Plutar. in quæſtion. Rom.

prouocaretur a dictatore, Tribuni cogerent plebem, apud quam de prouocatione certabatur. Nam dictator Papirius Fabium Max. I, ac Fabius Max. II Minucium equitum magistros, quod contra mandatum dictatorum dimicassent, capitis damnarunt: qui tamen ex prouocatione, populi iudicio liberati sunt: sic enim Liui⁹ [a]; *Tum pater Fabii, Tribunos*, inquit, *appello, & prouoco ad populum, qui plus quam tua dictatura potest, cui rex Tullus Hostilius cessit*. Quibus verbis planum fit dictatorem, neque principem, neque summum fuisse magistratum, vt plerique putarunt; sed curatorem, quem nostri *cōmissarium* vocant: nec aliud illi tributum fuisse, præter curationem belli gerendi, aut seditionis sedandæ, aut Reipub. constituendæ, aut magistratuum creandorum, aut claui figendi. Maiestas vero nec maiore potestate, nec legibus vllis, nec tempore definitur. At ne decemuiri quidem legum ferendarum, tametsi summam ac legib. solutam potestatem haberent, & magistratus omnes creatione decemuirorum abdicassent, ius maiestatis habuere, cum eorum imperium legibus duodecim tabularum ad populum promulgatis finē acciperet: id quod curationum omnium commune est: nam Cincinnatus dictator creatus belli gerēdi causa, cum intra dies quindecim hostium copias fregisset, ac bellum confecisset, dictatura statim abdicauit; Seruilius Priscus intra diē octauum; Mamercus eodem ipso die, quo dictator dictus est. Dicebatur autem dictator non a senatu populove, nec item a magistratibus, aut rogatione ad populum, aut vllis legibus, quæ ad magistratuum creationē semper necessariæ fuerunt, sed ab Interrege, qui modo patricio sanguine ortus esset: neque enim satis erat nobilem esse senatorem, qui dictatorem diceret [b]. Quod si quis obiiciat Sullam in annos LXXX dictatorem lege Valeria dictum esse; reponam illud Ciceronis [c], neque dictaturam, neque legem, sed crudelissimā tyrannidem fuisse; qua tamen quarto post anno; quam dictator factus est abdicauit, cum scilicet bellorum ciuilium flam-

80

a lib. 7.

b Nouus qui primus honorem in republica adeptus erat; nobilis noui hominis filius; patricius qui a patribus & conscriptis a Romulo stirpem ducebat.

c In lib. 1. de legibus.

mas ciuium sanguine restinxisset, salua Tribunorum plebis intercessione. Ac tametsi quadragesimo post anno Cæsar perpetuam dictaturam cum libertate plebis inuasisset, intercessionem tamen Tribunis plebis reliquit: sed cum antea Pompeii singulari consulatu dictaturæ nomen de republica sublatum esset, & contra legem Pompeiam Cæsar dictatorem se lege Seruia creari curasset, coniuratione principum cæsus est in medio senatu. Sed demus vni pluribusve summam ac legib. solutam potestatem extra intercessionem, aut prouocationem a populo dari; num maiestatis ius habere dicemus? nam is maiestatem habet, qui post Deum immortalem, seipso maiorem videt neminem. Sic tamen statuo, non inesse in illis maiestatem, sed in populo a quo potestatem precariam habent, vel ad certum tempus, cuius temporis decursu, imperium deponere tenentur; nec populus sua se potestate exuere censetur, etiamsi summum ac legib. solutum imperiū vni pluribusve tribuat, idq; ad certum tempus, non precario; & vtroque modo, qui summum illud imperium habuit, rerum a se gestarum principi populove rationē reddere tenetur: princeps vero, populusve, in quib. maiestas inest, rationem rerum gestarum nemini, præterquam immortali Deo reddere coguntur. Quid igitur, si summum illud imperium in annos decem vni pluribusve concedatur? vt olim apud Atheniēses Archon vnus, quem etiam Iudicem appellabant, summæ in republica potestati præerat; non fuit tamen penes eum Reipublicæ maiestas, cum potius populi curator procuratorve esset, & rationem imperii gesti reddere teneretur. Quid si summa illa, quam dixi, potestas vni pluribusve ea lege in annum tributa fuerit, ne rationem rerum a se gestarum reddere cogatur? sic enim Cnidii in singulos annos sexaginta ciues, quos ipsi *Amymonas* vocabant, id est, omni exceptione ac reprehensione maiores. Non tamen fuit in illis imperii maiestas, cum depositum imperium anno vertente populo restituere tenerentur. Hunc igitur magistratum

ſtratum quidem ſummum, ac poteſtatem maximam appellare poſſumus; principem ſummum non poſſumus: nam alter dominus, alter ſubditus eſt; alter poſſeſſor[a] ac proprietarius imperii, alter nec imperii poſſeſſor, nec dominus dici poteſt, ſed cuſtos. Idem nobis iudicandum eſt de iis, quos Franci *Regentes regni* appellant, qui vel ob infantiam, vel furorem, vel abſentiam regis creari ſolēt, ſiue eorum nomine, manu, ac ſigillo, leges, edicta, reſcripta, iuſſa deniq; omnia ſanciantur (vt quidem fiebat more maiorum, ante legem Caroli v regis Francorum) ſiue regia ſigilla nomenque regium legibus ac mandatis proponantur: nihil enim, aut parum admodum inter vtrumq; intereſt, cum quæ a procuratore gerantur, probante domino, ab ipſo domino geri videantur[b]. At rectores illi regii ac regni ꝓcuratores ſunt: ſic enim Theobaldus Bleſenſium Comes, is qui Bonus vſurpatur, ſeipſum regni procuratorē vocabat. Quare cum quid procuratorio nomine imperatur, extra Regis aut Domini appellationem, non procuratoris aut curatoris Reipublicæ, ſed regis ipſius eſt mandatum. Sic enim Senatus Mediolanenſis ac Neapolitanus abſente rege Hiſpanorum omnia cum ſumma poteſtate regio nomine iubet ac vetat: id enim Caroli v Cæſaris conſtitutione cauetur his verbis concepta: *Senatus Mediolanenſis poteſtatem habeat conſtitutiones Principis confirmandi, infirmandi, tollendi, diſpenſandi contra ſtatuta, habilitationes, prærogationes, reſtitutiones faciendi,* &c. *A ſenatu ne prouocari poſſit,* &c. *& quicquid faciet, parem vim habeat vt ſi a principe factum ac decretum eſſet: non tamen poſſit delictorum veniā tribuere, aut literas ſalui cōductus, reis criminum dare.* Hęc ꝓpe infinita poteſtas ſenatui Mediolanēſi ac Neapolitano lege data, nō tā regis Hiſpani maieſtatē, quā laborē, curas, ſollicitudinē minuere videt'; eiuſmodi tamē eſt quę facile reuocari poſſit. Quid ſi tāta poteſtas legato regis aut pręſidi quādiu vixerit a principe fruēda ꝑmittatur, num in eo maieſtatē ineſſe dicem', cum ſumma ſit ac perpetua poteſtas tributa? alioq ſi perpetuā interprete-

[a] l. more. l. licet. l. & quia de iuriſ. omnium iudicum. l. 1. de offic. eius cui mandat. eſt iuriſd.

[b] l. certe. §. 1. de precario. cap. mulieres. de ſentent. excommunicatorum.

mur potestatem quæ nullum sit exitum habitura, nulla sit, præterquam in populari & optimatum statu, futura maiestas, propterea quod immortalis est populus, nisi a stirpe simul deleatur; aut si perpetuum interpretemur de regibus & eorum stirpe futura, non esset maiestas in illis regibus qui suffragiis populi creantur. Si magistratus est annuus, aut qui tempore definitum habet imperium, is quidem extra tempus, aut sponte superioris, aut per vim imperium retinet: si vi retinet imperium, tyrannis est; tametsi tyranni quoque maiestas est, vt qui violenter possessioni alienæ incumbit, tametsi contra legem id fit, possessio tamen [a] est: quod si voluntate superioris summum imperium in magistratu continuatur, non tamen propterea maiestatem illi tribuemus, cum nihil habeat nisi precario; qui autem precario habet, nec dominus est, nec possessor. Quæ enim tanta fuit vnquam vllius magistratus post principem, quanta fuit superioribus annis Henrico II Andium Duci potestas a Carolo IX fratre tributa? fuit enim summa, & quidem perpetua, sine vlla regalis potestatis exceptione; non tamen summa fuit, cum Legatus sui principis diceretur: subiecta vulgari clausula, QVOAD VIDEBITVR, quæ precarium imperium satis significat. Legati vero potestas, ęque ac magistratuum omnium, principe præsente penitus euanescit. Quid si populus alicui summā perpetuamque, quoad vixerit, potestatem dederit? subsisto: nam si potestas illa legibus soluta sine magistratus, aut legati, aut rectoris, curatorisve appellatione, nec precario data sit, profecto iura eidem concessa fuisse confitendum erit: quia populus sua se sponte imperio spoliauit, vt alteri omnia iura maiestatis sine conditione donaret, perinde vt si quis pura donatione rei suæ dominium ac possessionem tradidisset: tunc enim perfecta donatio, conditiones nullas capit [b]. Ad hunc modū de summo principe lex ab iuriscōsulto Regia dicitur lata fuisse, cum populus EI ET IN EVM OMNEM POTESTATEM CONTVLIT. Sed si populus omne suum imperiūm

[a] l. 3. de acquir. possess. ff.

[b] l. perfecta. de donat. quæ sub modo. C.

81

imperium cuiquam tribuat quoad vixerit, idq; cum magistratus, aut curatoris, aut legati appellatione; huic neque ius maiestatis, neque principis summi appellatio congruit, sed magistratus aut procuratoris. Et quemadmodum magistratus qui legato iurisdictionem ita mandauit, vt nihil omnino retinere aut agere videatur; non C tamen in legato imperandi prohibendique potestas, aut legis actio inest, sed in ipso [a] magistratu. quod si præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratum habeat qui mandauit. neque tamen ratihabitio magistratus in rebus grauioribus quæ ad iurisdictionem pertinent retrotrahitur, vt principis cuius summa est in Republica potestas. Nam quicquid a Carolo v Delphinate Francorum regni curatore gestum est absente patre, qui captiuus in Angliam abductus erat, cum postliminio pater rediisset, ratum habuit legitimis ac solennibus actis. Siue igitur curationis in modum, siue iure magistratus aliena potestate quis vtatur, siue ad breue tempus, siue in perpetuum, is maiestatem non habet, etiamsi curatorio instrumento rectoris, aut legati appellatio non contineatur; non etiamsi patriæ moribus, aut institutis, aut lege, potestas illa defertur: vt apud Scotos antiqua lege [b], *regni curatio ad proximum quemque regis pupilli, aut qui minor esset annis viginti quinque, deferebatur*, *iis conditionibus, vt omnia regio nomine gererentur*; quæ lex olim abrogata fuit; ne periculum pupillo Regi crearetur a propinquis, affectantibus regnum; cuius causa, Cæsar sceleratum esse licere putabat. Cætera definitionis propositæ membra persequamur: Diximus, *potestatem legibus solutam congruere maiestati.* Nam populus summum perpetuumque imperium in ciues, ac vitæ necisque potestatem, legibus omnibus solutam, vni ex ciuibus tribuere potest, vt quemcunque volet imperii successorem designare possit: & quemadmodum *suæ quisque rei moderator & arbiter*, pure donare potest, non alia quā liberalitatis subiecta causa; quæ quod ita confecta est, vt nullam postea [c] conditionem capiat,

[a] l. 3. de offic. Proconsul. l. & quia C. l. solet. de iurisdict. l. etsi de offic. eius qui mandata.

[b] Hector. Boet. in histor. Scot.

Legibus soluta potestas.

[c] l. perfecta. de donat. quæ sub modo. C.

vera propriaque acceptione, donatio appellatur [a]: cæteræ donationes quibus innexa est implexaque alia caussa, conditione, donationes non [b] sunt: sic quoque, summum imperium cōditione aliqua, vel lege datum, summum non est, nec legibus solutum; nisi lex aut conditio maiestati dicta diuinis aut naturæ legibus sit comprehensa, vti fit in Rege Tartarorum initiando: nam mortuo principe, populus vnum ex filiis optat, aut qui fratris filius sit, ac sublimem, aureo solio insidere iubet; deinde carmine solenni a maioribus accepto, pontifex, ad Regem oratione conuersa; *Nos*, inquit, *abs te petimus ac iubemus vt imperes.* Tum rex, *Quandoquidem*, inquit, *imperare me vultis, omnia mea iussa vos diligenter exsequi necesse est, & quemcumque occidi mandauero, hunc eodem momento necari; summamque rerum omnium potestatem arbitrio meo committi.* Ad hæc populus clara voce respondet; *Esto.* Rex iterum; *Mea vox*, inquit, *pro secure, pro gladio futura est*: ad hunc sermonem populus vniuersus applaudit. His ita gestis, de sublimi sede rex dimouetur, ac vilissimæ tabulæ superpositus humi constituitur; ad quem pontifex orationem conuertens; *Suspice cælum*, inquit, *ac Deum præpotentem vniuersitatis regem agnosce: nam si iuste imperaueris, omnia ex animi tui sententia consequere; sin muneris officiique tui obliuiscare, præceps ex alto ac sublimi loco deiectus, regali potestate ac bonis omnibus ita spoliabere, vt ne tabula quidem hæc, cui insideas, tibi relinquatur.* Verbis ita conceptis, in sublime attollitur, & ab vniuerso populo Tartarorum rex renunciatur. Hæc tanta potestas a populo regi tributa, ab omni conditione libera, & plane legibus soluta dici potest; quia nihil amplius habet, quam quod diuinis ac naturæ legibus imperatur, ac prohibetur. Interdum etiam consimilis ratio ac forma in regibus initiandis & consecrandis adhibetur, tametsi iure successionis potestatem adipiscantur. Nihil tamen abiectius memini, quam quod in Carinthiorum Duce initiando fieri solitum accepimus. Extat adhuc non procul ab vrbe Viti in prato

[a] l. 1. de donat.

[b] l. 1. eod.

Tartarorum regis renūciatio.

Carinthiorum Ducis renūciatio.

prato marmoreus lapis, quem conscendit rusticus homo, ad quem successorio iure delata potestas est. Sic medius inter bouem atrum, & equam macie tabescentem, constitutus, circumstante populo, Ducem nouum pastoris habitu vilissimo, vna cum principibus, ac purpuratis magistratibus venientem conspicatus, Sclauonica lingua sic alloquitur; *Quis hic incessu & comitatu tam superbo gloriatur?* hic populus; *Noster*, inquit, *princeps.* ad hæc rusticus; *An est*, inquit, *iudex? an de patriæ salute sollicitus? an liberæ conditionis homo? an eo dignus honore? an religionis cultor? Est*, inquit populus, *ac deinceps erit:* tum rusticus leui colapho Ducis ore verberato, ab omnibus munerib. vacationem habet. postea princeps lapidem conscendit, & gladium manu vibrans, populo se intuenti, virum bonum, ac iustum fore pollicetur; tum eo pastoris habitu sacra facit: sacris autem rite, ac more solenni peractis, speciem illam pastoris exuit; ac principis habitum induens, rursus lapidem conscendit, fidemque a vasallis accipit. Olim quidem Carinthiæ dux, *Imperatoris venator maximus* dicebatur; Carinthia vero, cum imperio Germaniæ [a] confusa, Venatoris maximi munus, & inaugurandi forma vetus obsoleuit: Carinthia vero, Stiria, Croatia, Cilia, Tirolia, cum Austriaca dicione coniunctæ sunt. Quæ autem de regibus Aragonum initiandis traduntur, iampridem exoleuerunt: sic autem accepimus fieri consueuisse: Prætor maximus Aragonum, quem *Iustitiam magnam* appellāt, regem sic affatur: *Nos, qui nec virtute inferiores, & potestate superiores teipso sumus, regem te creamus; his conditionibus legibusque, vt vnus aliquis plus habeat quam tu potestatis ac imperii.* In quo fallit is qui scribit *regē a populo creatū.* Nā Sāctius magnus Tarraconēsi regno Mauros post annū septingētesimū, q̃ Hispaniā citeriorē inuaserāt fugauit; ac deinceps eius posteri vtriusq; sexus, regnū illud successorio iure habuerūt. Quinetiā Petr⁹ Belluga [b], q de regno Tarraconēsi accurate scripsit, *negat creādi regis populo ius cōpetere, nisi regia gēte penitus extincta.* Illud item

84

[a] anno 1331.

Ratio initiandi regis Aragonum.

[b] In Speculo §. veniamus. titulo 14. nu. 6.

nouum & plane absurdum, *vt populi conuentus rege superiores fuerint*; cum ipse Belluga [a] confiteatur, *nec conuocari populi conuentus, nec conuocatos iniussu regis abire posse*. Illud etiam absurdius, quod hæc oratio haberetur a prætore ad eum, qui iure successorio regnum adeptus erat, quique prætorem maximum creabat, & quoties liberet, abdicare iubebat. Nam Martinum Didatum prætorem maximum ab vxore Alphonsi Aragonum ac Siciliæ regis creatum, & ab eadem potestate exutum fuisse constat [b]. Ac tametsi prætor maximus lites & controuersias, quæ Principi cum populo intercedunt dirimere solet, vti fit in Anglia, vbi lites eiusmodi mox a curia maiore, quæ ex pontificib. & patriciis conflatur; mox etiam ab eo magistratu, quem ipsi *Iustitiam magnam* Anglici vocant, & pene ab omnibus Francorum iudicibus disceptantur; nihilominus tamen rex ipse comitiorum popularium vbique arbiter est ac censor, vt vel populi rogationes probare, vel repudiare possit; quod ipsum de Castulonum, deque Francorum regibus confirmant [c]: quos etiam *Potestatem absolutam*, sic enim loquuntur, habere tradunt. Quid autem sit absoluta, vel potius soluta lege potestas, nemo definiit. Nam si *legibus omnibus solutam* definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiatur, cum omnes teneat lex diuina, lex item naturæ; tum etiam lex omnium gentium communis, quæ a naturæ legibus ac diuinis diuisas habet rationes. Contra vero fieri potest, vt quis omnibus ciuitatis suæ legibus, ac magistratuum omnium imperiis solutus sit, qui iura maiestatis non habeat: vt Cn. Pompeius, qui lege Gabinia legibus solutus est [d], cum imperium ei extra ordinem datum esset in annos quinque, vt aduersus piratas bellum gereret. neque enim nouum est ciuem legibus a populo solui, cum id senatus interdum sine populi iussu faceret, vsque ad legem Corneliam [e] Tribunitiam, qua senatus Romanorum prohibetur quenquam lege soluere, nisi ducenti senatores affuissent. Nā lege XII tab. ita cauebatur: PRIVILEGIA

[a] In d. Speculo. c. 1. & extremo. ex §. post natale de clerico violatore pacis. in feudi. & in c. imperialem. de prohibita feudi alienat. & ex c. certum. 11. q. 3.

[b] Idem in Spec. tit. 26. §. Iesu.

[c] Petrus Belluga cap. extremo titulo 10. num. 10. & Oldradus consil. 69.

[d] Plutar. in Pompeio.

[e] Asconius in Cornelianam.

VILEGIA

VILEGIA NISI COMITIIS [a] CENTVRIATIS NE IRROGANTO; QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. cui legi derogatum erat a ſenatu. Qui autem vna lege, pluribuſve, aut omnibus ſolutus eſt, eorum tamen imperio qui iura maieſtatis habent tenetur; etiamſi omnib. patrię legibus in perpetuum ſolutus ſit, vt Auguſtus: qui tametſi populi Romani princeps eſſet, id eſt in Repub. omnium primus, populo tamen vniuerſo, in quo Reipublicæ maieſtas erat, inferiorem ſe ſimulans, rogationes ad populum ſæpiſſime ferebat, cum populus leges iuberet, non Auguſtus: & in magiſtratibus creandis ciuium manus prehenſabat, vt candidatos populo commendaret. *Eum* autem *qui iura maieſtatis habeat, nullius imperio teneri oportet:* quod argute ſignificans Tiberius, his verbis ad Senatum; *Non aliter*, inquit, *ratio conſtat, quam ſi nulli reddatur.* de iure maieſtatis diſſerebat: cuius eſt non modo ſingulis, ſed etiam vniuerſis leges dare, & latas abrogare: quod ab eo fieri non poteſt, qui alterius iuſſis ac imperiis teneatur. Idcirco lex ipſa [b] principem legibus ſoluit: *Legis* autem verbo, *imperium* quoque ſignificatur eius, in quo Reipub. maieſtas ineſt. Itaque videmus in legibus ferendis, exceptionē legum omnium, quæ legi latæ contrariæ ſint, abrogatoriam; aut ſi cum lata lege quadam ex parte pugnent, derogatoriam ſubiici [c], ſiue leges ab aliis retro principibus, ſiue ab eodem principe latæ fuerint. Id enim ſcitum eſt, non modo priuilegia, ſed ne leges quidem, aut edicta, mortuo principe vim retinere ſuam, niſi conſequentium principum auctoritate, vel conſenſione tacita ſanciantur. Nam cum Bartholus [d] ad Carolum IIII Germanorum Imperatorem legatus eſſet, vt Perуſinæ ciuitatis priuilegia confirmarētur, obtinuit illud quidem, ſed
C ea conditione, vt tamdiu vim haberent, quoad reuocarentur a poſteris Imperatoribus; quibus, etiam ſi clauſula ſubiecta non fuiſſet, præiudicium nullum creari [e] potuiſſet. Quamobrem Michael Hoſpitalis, Frācorum cancellarius, priuilegia vico ſancti Mauri a Carolo IX

a Cicero pro domo.

b l. Princeps. de legibus. l. ſacratiſſimæ eod.

c l. forma. de offic. præfecti Prætor. C. Bal. in l. cunctos populos, columna 1. de ſumma trinit. C & in c. vlt. de offic. Archi. Bald. in l. reſcripta. de precib. imperat. C. Alex. conſi. 101. num. 5.

d Bart. in conſtitut. ad reprimendum. verbo reges, nu. 21. Caſtrēſis conſil. 107. Oldrad. conſil. 108.

e Bal. in tit. de pace Conſtātiæ. verbo, amplius. Felin. in cap. 1. nu 5. de probat. Affic. in tit. quæ ſunt regalia in procemio. nu. 61. Carolus Ruinus conſi. 91. lib. 5. nu. 11.

Rege concessa, sigillo regio munire, obstinato animo, etiam petente Regina, recusauit; propterea quod perpetuam tributorum immunitatem continerent contra naturã priuilegiorum, quæ personis tribuuntur, & consequentium principum potestati præiudicare viderentur: neq; tamen, si in perpetuum concessa fuerint corporibus, aut collegiis, quæ sempiterna sunt, principis largientis vita diuturniora sunt futura; quæ si a populo, vel optimatum Republica, corporibus aut vniuersitati in perpetuum tribuantur, sempiterna fore necesse est; aut certe quandiu ciuitas illa popularis stabit. Nã cum populi Romani maiestas ad dominatum vnius, a quo priuilegia peti oporteret, delata videretur; Tiberius [a] Augusti successor indulta beneficia a defunctis principibus, non aliter vim habere voluit, quam si successores rata haberent, cum antea principis beneficium, nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Itaque Reges nostri, beneficia corporibus & collegiis tributa, renouare consueuerunt; atque adeo Curiarum omnium iurisdictiones & imperia confirmare. Quod si Princeps nullis maiorum legibus obligatur, quonam modo suis obligaretur? nam *aliorum quidem imperium suscipi, sibi ipsi vero imperare* [b] *nemo potest. Nulla*, inquit Pomponius [c], *obligatio consistere potest, quæ a voluntate promittentis statum capit*: quæ certe ratio, non modo probabilis est, sed etiam ad persuadendum necessaria; scilicet principem suis legib. ac iussis obligari nullomodo posse. Vt enim pontifices maximos sibi ipsis manus [d] vincire posse negãt Pontificii iuris interpretes; ita nec summus quoq; princeps, imo nec magistratus, aut priuatus quisquam edicere aut imperare sibi potest. Hinc illa in fine legum omnium ac edictorum subiecta clausula, QVIA SIC NOBIS PLACVIT. vt ab omnibus intelligatur, leges tametsi iustas, ab vnius iubentis voluntate pendere. Sed legib. diuinis ac naturalibus, principes omnes ac populi æque obligantur, quas qui perrumpere, aut infirmare tentabunt, diuinæ maiestatis iudicia non effugient.

[a] Tranquill. in Tiberio.

[b] l ille a quo. §. tẽpestiuum ad Trebel. l. penult. de arbitr. cap. innotuit. de elect.

[c] l. a Titio §. nulla. de verbo. oblig. l. si quis in principio de legat. 8.

[d] c. mandasti. 2. q. 4. licet Archidiaconus contra sentiat, in c. 2. constit. lib. 6. ex cap. nemo 11. q. 3. Io. Andr. in cap. 1. de rap. & in regul. cui licet de regul. lib. 6. c. dudũ de præbend. lib. 6.

effugient. Quod igitur summum in Republica imperium legib. solutum diximus, nihil ad diuinas, aut naturæ leges pertinet. Nā inter Pontifices, is qui iura maiestatis omnium optime norat, & qui fere omnium Imperatorum, ac Principum Christianorum potestatē sibi subiecerat [a], *summū imperiū eius esse dixit, qui ordinario iuri* (id est, vt ego interpretor, *patriis legib.*) *derogare potest*. Num igitur princeps patriis legibus, in quas iurauit, obligat? Distinctione res opus habet. Si Princeps seipsum sibi iureiurādo adegerit, obligatio iurisiurandi, ꝑpter ea quæ diximus, consistere non potest [b]: cum ne priuatos quidē teneat [c] iusiurandum mutua inter ipsos obligatione cōtractum, si eiusmodi sunt pacta conuēta, a quib. discedere lex ipsa patiatur; etiā si pacta honestati consentanea sint. At si Princeps alteri Principi iureiurando leges a se, vel a maiorib. latas non violaturum se ꝓmiserit, obligatus tenetur, si quid alterius Principis interest: si nihil est quod alterius Principis intersit, ne ipse quidē qui iurauit, obligatur. Ac tametsi Alexāder Imolensis, omnib. fere cōmentariis, ac responsis statuit, *Pacta conuenta, quæ nullam vim habitura fuissent, sola vi iurisiurandi vim accipere* (quæ sententia nulla vel ratione probabili, vel autoritate confirmari [d] potest) nihilominus tamē Principes suis edictis ac legibus, quas etiā iureiurādo cōfirmauerint, teneri negauit [e]. Idē iudicandū relinquitur, si Princeps Iuratus quid promiserit priuatis. Quod autē diximus iuratos Principes iis pactis, quę cum aliis Principibus, aut subditis fecerint, si iusta sint, obligari; nō ideo id fit, quod iurati sunt, aut quia suis legib. obligātur; sed quia iustis cōuentionibus quisq; tenetur, si quid alterius intersit; siue iuratus siue iniuratus sit: & ex iisdē causis, quib. priuatus ac subditus quisq; in integrū, si capti sunt, restitui potest: siue aliena fraude ac dolo, siue errore, siue metu circumuentus est, non tantū in iis quæ ad iura maiestatis imminutæ, sed etiam in iis, quæ ad priuata commoda rationesque domesticas attinent. Atque in eo quidem plerosque, tam labi ac

[a] Innocentius 4. Pontifex max. in c. innotuit. de election. extra.

[b] l. iurisgentium §. si placiti can. iusiurandum. 22. q. 5.

[c] l. vlt. qui satisdare cog. ſt.

[d] Carolus Molinæus vbique ad notas consiliorum Alexandri.

[e] Alexand. consil. 224. lib. 6. & Bald. in l. clari. de fideicommiss. C. & Canonistæ in glossa distinctionis 11. Panormit. in cap. pro illorum. de præbendis.

decipi [a] videmus, qui *pacta conuenta, Principum leges esse* putant quam qui leges *pactionatas* (vt eorum verbis vtamur) appellant [b]: cum scilicet princeps, rogatione populi legem tulit, acceptis ob id a populo pecuniis, vel exacto tributo: tunc enim Aragonenses Regem sua lege teneri aiunt, cæteris legibus non item: quibus tamen derogare posse confitentur, sublata causa, propter quam lata lex est. quod vt verum sit, & ratione [c] ac auctoritate confirmari possit, nihil tamen pecuniis opus est, aut iureiurando, si subditorum inter sit legem seruari: *Vox* enim *Principis instar oraculi esse debet:* dignitas autem principis agitur, si vel subditi tam improbum esse opinentur, vt nisi iurato credi non debeat; vel tam auarum, vt pacta conuenta sine mercede seruaturum non putent. Hoc igitur teneamus; *Principi leges a se latas sua voluntate, ac sine subditorum consensu, abrogare, vel quadā ex parte legib. derogare, vel subrogare, vel obrogare licere, ac semper licuisse, si æquitas ipsa id postulare videatur; derogatio vero, vel abrogatio, vel etiam obrogatio, non obscura, aut ambigua, sed singulari verborum conceptione fieri debet* [d]. Quod si nulla legis abrogandæ causa probabilis est, contra officium boni Principis faciat, si legem abrogare velit: nec tamen obligatione maiorum tenetur [e], nisi quatenus vtilitatem ab iis percepit. Exemplo sit illud, quod Aragonēses populi questi sunt apud Alphonsum regem, leges numismatum ab eo deminutas esse, falsa vtilitatis specie, non sine maximo subditorū detrimēto, cōtra pacta conuēta Iacobi Fortunati Regis Aragoniæ anno M CCLXV; & Petri Regis anno MCCCXXXVI. qui iurati populo promiserūt se numismatum leges inuiolabiles habituros; eoque nomine populus septimo quoque anno a singulis singulos exigere *Maranedios*, (id est duodecimam fere partem assis Romani) eorum qui Maranedios quindecim in censu habuerint, & in ærarium Principis inferre tenet. At regnum Tarraconēse hæreditariū est, & quidē ad successores vtriusq; sexus delatum. Sublata vero causa legis ferendę, id est tributo, nihil

a Bal. in l. donationes de donat. inter virum & vxorem. C. Cynus & Bar. in l. digna vox. de legib. C. Bart. & Castrens. in l. princeps de legib. Anton. Buttio, Imola. Panormitan Felin. in cap. 1. de probat.
b Petrus Belluga in specul. tit. 1.
c notat. in summa de condic. indeb. & in cap. 1. de probat. & ex l pen. de donat. inter virum & vxorem C Innocentius in cap. nouit. de iudic. & cap. licet. de electiōn.
d Bald. in l. humanum. de legibus. C. Archidiaconus in c. 1. de constit. lib. 6.
e cap. vlt. lib. 6. de rescriptis glossa in l. si patronus. de iis quæ in fraudem.

8

C

nihil obſtat quo minus princeps legem abrogare poſſit. Non eſt igitur conuentionum ac legum perturbanda ratio; cum lex ab eius voluntate pendeat, qui ſummam in Republ. poteſtatem adeptus eſt, & qui ſua lege, ſubditos omnes tenere[a], ipſe vero teneri nõ poteſt: at conuentio inter ciues ac principem, mutuam habet obligationem[b], a qua diſcedi ſine mutuo[c] conſenſu nõ poteſt. In quo genere Princeps nihil habet, quo ſubditis ſuperior[d] eſſe videatur: illud tantum, quod ſublata cauſa ferendæ legis, in quam ipſe iurauit, nec ſua lege tenetur, nec iureiurando[e] ciuis tenetur. Quanquam Principes bene a doctrina informati, nullo ſeſe iuriſiurandi vinculo patiuntur obligari, cum de legibus agitur, aut certe ſummum Reipublicæ imperium non habent. Cur igitur, dicet aliquis, Imperator Germanorum, qui Principes omnes Chriſtianos dignitate antecedit, priuſquam initiatus & ſacris auſpiciis inauguratus ſit, iuſiurãdum pręſtare ſolet, verbis a Pontifice Agrippinenſi conceptis, ſe leges imperii minime violaturum; ciuibus ex æquo bono iura daturum; Pontificis maximi maieſtatem comiter obſeruaturum; Romanã religionem ſumma pietate defenſurum; pupillos, egentes, ac peregrinos, omni caritate amplexurum. Hanc formulam iuriſiurandi qua ſe Carolus v Imperator obligauit cum initiaretur, Cardinalis Caietanus ad Pontificem max. miſiſſe dicitur. Neq; id mirum, cum *Imperator Germanorum Principum legibus ac decretis teneatur*, vt ſuo loco dicemus. At etiam Epirotarum Reges, ineunte imperio, patria decreta ſeſe obſeruaturos iureiurando ſpondere conſueuerunt; ac ſubditi quoq; Principis, ex maiorum moribus & inſtitutis ſe iuſſa facturos. Regium nomen ſanctum eſt & auguſtum: ſed plerique non tam reipſa, quam appellatione Reges ſunt, vt de Regibus Daniæ & Bohemiæ fertur. Idem quoq; de regibus Epirotarum iudicium faciemus. Neque vero maiores noſtri, iuſiurandum a regibus, vt leges ſeruarent, extorqueri voluerunt. Teſtis eſt formula, ex antiquis Rhemenſium

88

[a] l.non dubium. de legibus.C.

[b] l.Labeo.de verbor. ſign.

[c] l. ab emptione de pactis. l.nihil tam naturale. de regul.

[d] Cynus Bald.Bartol. Salic. in l. digna vox. de legib. C. Iaſo. in l.1.de conſtitut. princip. C.Felin. in cap. translato de conſtitut.

[e] Bald.in l. Claris. de fideicom. C. Panor.in cap. pro illorum. de præbendis, Alexand. conſil. 224. lib.6. & conſil.122. & 125. lib.4.

archiuis accepta, quam deſcribere placet. *Iuliani ad Erigium Regem, anno* MLVIII. *Henrico regnante* XXXII, IIII *Calend. Iunii. Ego Philippus Deo propitiante mox futurus Rex Francorum, in die ordinationis meæ, promitto coram Deo & ſanctis eius, quod vnicuiq; de nobis commiſſis canonicum priuilegium, & debitam legem, atq; iuſtitiam conſeruabo & defenſionem, adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo; ſicut Rex in ſuo regno vnicuique epiſcopo, & eccleſiæ ſibi commiſſæ per rectum exhibere debet; populo quoq; nobis credito, me diſpenſationem legum in ſuo iure conſiſtentem, noſtra auctoritate conceſſurum.* Conſimilis eſt formula in Bellocaſſiorum bibliotheca, & eiuſdem Regis: vtraque tamen Pontificium aliquid ſapit. At ego formulam, qua nihil purius ac melius fieri poteſt, ex antiquiſſimis bibliothecæ Gergobiorum archiuis excerptam, omnib. Regibus ad intuendum & ad imitandum proponam: *Iuro ego per Deum omnipotentem, ac promitto me iuſte regnaturum; iudicium, æquitatem, ac miſericordiam facturum:* quæ certe formula, ex ipſius Hieremiæ [a] verbis expreſſa videtur: *Ego,* inquit Deus ſempiternus, *qui facio iudicium, iuſtitiam, & miſericordiam, & in iis ſummam capio voluptatem.* Quæ formulæ ſatis indicant, iuſiurandum non ita pridem typis excuſum in eo libello qui inſcribitur, *Regis initiatio;* populari ſermone, SACRE DV ROY, ab antiqua formula valde diuerſum eſſe: in vtroq; tamen, nulla eſt legis erga principem obligatio poſita. At ne reges quidem ipſos, Hebræorum populus, nec Samuel in Saule; nec item Helias, aut Heliſæus in regibus renunciandis vlla iuriſiurandi obligatione illos deuinxerunt: nulla tamen ex omnibus formulis efficacior viſa mihi eſt, quam Henrici Andium Ducis, cum Poloniæ Rex a legatis renunciaretur, his verbis concepta: *Ego Henricus Rex Poloniæ, &c. Iuro Deo omnipotenti, quod omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Eccleſiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, ciuibus, incolis, per meos prædeceſſores Reges, & quoſcumq; Principes dominos*

Iuſiurandũ Philippi I Regis Francorũ, Henrici filii.

[a] cap. 9.

C

regni

regni Poloniæ iuste concessa, & quæ in interregno decreta sunt, seruabo; iusque omnibus incolis more maiorum reddam. Ac si quidem (quod absit) sacramentum meum violauero, nullam nobis incolæ regni obedientiam præstare tenebuntur, &c. *sic Deus adiuuet*. Hæc formula nō *regiam maiestatem*, sed *Principis* (id est in Republica primi) conditionem sapit. Quantum vero ad imperii leges attinet, cum sint cum ipsa maiestate coniunctæ, Principes nec eas abrogare, nec iis derogare possunt: cuiusmodi est lex Salica, regni huius firmissimum fundamētum. quod si legibus imperii derogatum sit, hoc sarciri solet a magistratibus; mortuo principe, si quid erit con-
89 tra leges imperii decretum, aut de iure maiestatis deminutum, aut de prædiis ad Rempublicam pertinentibus vsurpatum. Hic obiiciet aliquis, Henricum v Anglorum Regem, cum Catharinam Caroli vi filiam sibi desponderet, & Francorum Rex renunciaretur, *Iureiurando promisisse libertatem, ac maiestatem senatus Francorum se minime violaturum, ac modis omnibus operam daturum, vt ius a magistratibus, ex legum præscripto, diceretur:* sic enim iurasse dicitur anno MCCCCXX, A. D. X. Calend. Ianuar. Sed hoc ideo factum est, quod peregrinus homo in huius imperii sceptra, contra leges & instituta maiorum inuasisset, & Carolum vii, quem per senatum parricidii damnari, ac regni iure indignum, propalam in curia Parisiorum declarari iussisset: legibus autem municipalibus quæ de iure priuatorū latæ sunt, nō aliter apud nos derogatur, aut subrogatur, quam cuiusq; ciuitatis ordinibus conuocatis; Pontificibus inquā, nobilitate ac plebe, & vnum in locū, per duumuiros a principe datos, legitime coactis: neq; tamen Princeps iis legibus municipalib. aut comitiorū suffragiis obligatur, quo minus iis derogare suo iure, si velit, possit; idq. maxime, si æquitas ipsa postulare videatur. Atque in eo quidem Principis maiestas elucet, cum populi tribus & ordines, humili habitu ad principem rogationes ferūt, nec vllam imperandi prohibendive, nec suffragiorum

poteſtatem habent; ſed Princeps arbitrio ſuo ac voluntate omnia moderatur; & quæcumque decreuit, ac iuſſit, ea legum vim habent. Eorum igitur, qui Principem imperio populari teneri, & quidem libris peruulgatis tradunt, minuenda opinio eſt: id enim ſeditioſis hominib. ad res nouandas materiam præbet, ac Rerumpublicarum perturbationem affert. Neq; enim vlla ratio probabilis adduci poteſt, *cur ſubditi principibus imperent, aut popularibus comitiis vlla poteſtas tribui debeat,* præterquam in ipſius Principis infantia, vel furore, vel captiuitate: vt ei procurator legatusve comitiorum ſuffragiis creari poſſit. alioqui ſi Reges legib. comitiorum ac populi iuſſis teneantur, inanis eſt illorum poteſtas, inane regium nomen futurum: nec tamen ſub tali Principe Reſpublica popularis eſſe poteſt, ſed optimatũ aut paucorum cœtus; in quo leges ac edicta, non eius qui præeſt, ſed eorum qui æqua poteſtate ſuffragium habẽt, auctoritate ac nomine imperantur; qui tamen ſupplices tum vniuerſi, tum ſinguli ad principem rogationes ferant, eiq; fidem ac obedientiam præſtare ſe ſimulent; quæ omnia tam abſurda ſunt, vt quid maxime non facile dici poſſit. Cum enim Carolus VIII Francorum Rex, apud Turonenſes conuentus haberet annos circiter XIIII natus, tametſi nunquam antea fuerat, nec poſtea exſtitit tanta comitiorum, quanta illis temporibus, poteſtas; nihilominus Rellus orator populi, ſic orationem quæ typis excuſa eſt, ad Regem conuerſus, auſpicatur: *Altiſſime, potentiſſime, Chriſtianiſſime Rex, Domine noſter naturalis, ac vnice: veſtri humiles ac obedientiſſimi ſubditi,* &c. *qui huc veſtro iuſſu venerunt, ſeſe ſiſtunt coram vobis, in omni humilitate, reuerentia, & ſubiectione,* &c. *mihi mandatum eſt ab vniuerſis & ſingulis, vobis exponere bonam voluntatem, affectionem, & firmiſſimum animi propoſitum, quod habent vobis ſeruiendi, & obediendi, ac ſubueniendi in omnibus veſtris negotiis, ac voluntatibus,* &c. In ſumma, omnis illa oratio nihil aliud habet quam perpetuam voluntatis omnium erga regem teſtificationem,

Conuentus Francorũ.

C

90

nem,& ſupplicem obedientiam ac fidem. Eadem fere eſt apud Aurelios in comitiis habita oratio ad Carolum IX regem, cum tamen vix annum vndecimum attigiſſet. Nec aliter Hiſpanorum conuentus habentur; quinetiam maior obedientia, ac maius obſequium Regi exhibetur; vt videre eſt in actionibus comitiorum, quæ habita ſunt Toleti ab Rege Philippo, anno MDLII, cum vix annum quintum ac vigeſimum impleſſet. Regis autem Hiſpani ad rogationes populi reſponſa, eadem formula, qua apud nos concepta ſunt; his verbis, VOLVMVS, DECERNIMVS, STATVIMVS. Quinetiam tributi genus quoddã, apud Hiſpanos SERVITIVM appellatur. Ex quo perſpicitur eos falli [a] qui reges Aragoniæ Iacobi Fortunati [b] beneficiis derogare poſſe negãt: vt enim inane futurum erat beneficium poſt Iacobi regis occaſum, niſi ſucceſſoris auctoritate ſtaret; ita quoq; neceſſaria eſt conſequentium regũ ſanctio, cum *æqualibus imperare ex lege* [c] *nemo poſſit.* Ac tametſi conuentus Anglorum, qui fere altero aut tertio quoq; anno haberi conſueuerunt, maiorem quandam præ ſe ferãt populi poteſtatem, vt fere populi omnes ad Aquilonem poſiti, libertatem quandam ſpirant; reipſa tamen populus Anglorum ſupplex ad regem rogationes ferre conſueuit. Cum autem populus anno MDLXVI [d], communi omnium conſenſione decreuiſſet, nihil in comitiis agere priuſquã Regina ſucceſſorem imperii deſignaſſet; eique denunciatum eſſet comitiorũ decretum; reſponſum tamen ab illa tulerunt, *Sepulcrũ ſibi, priuſquam moreretur, non eſſe fodiendum*: nec tamen illorum conſiliis ac decretis vllum fore locum: nec certe decretis comitiorum acquieuit. Iam vero conuentus Anglorum nec admitti, nec dimitti poſſunt, niſi Principis edicto, perinde vt apud nos & Hiſpanos fieri ſolet. quod ſatis eſt argumenti, concilia eiuſmodi nullam habere imperandi, prohibendive poteſtatem. Hoc tamen ſingulare videri poſſit, quod, quę leges populi rogatione, ac Principis iuſſu feruntur, non aliter quam populi comitiis

Conuentus Hiſpanorũ.

[a] Petrus Belluga in ſpeculo.

[b] anno MCCLX; & confirmatum anno MCCCXX.

[c] l. ille a quo. §. tempeſtiuũ ad Trebell. ff.

[d] menſe Octobri.

C

abrogari poſſunt. Id enim Dellus Anglorum in Gallia legatus mihi confirmauit: idem tamen cõfitetur legem probari aut reſpui conſueuiſſe contra populi voluntatem, vtcumque Principi placuerit. Et quidem Henrichus VIII Rex, ſumma regiaque poteſtate, comitiorum decreta vno verbo ſuſtulit; tametſi Reges Anglorum nõ aliter initiantur, quam ſi iureiurando promiſerint, *ſe leges patrias minime violaturos*: quod quale ſit, ſatis explicatum opinor. At obiici poteſt, tributa temeraria nec apud Anglos, nec apud Hiſpanos imperari, nec imperata ſolui, niſi ordinum conſenſu id fiat: idque Eduardi I Regis Anglorum, veteri lege cãuetur, qua populus aduerſus Principem, quaſi clypeo quodam ſe tueri ſæpe viſus eſt. Ego vero cæteris Regibus non plus in eo genere, quam Regibus Anglorum licere puto; cum nemo ſit tam improbus tyrannus, qui aliena bona diripere ſibi fas eſſe putet, vt Philippus Cominius, ſe in comitiis Turonenſibus diſſeruiſſe ſcribit; ſi tamen vrget Reipublicæ neceſſitas, quæ non patiatur comitiorum vocationem haberi, non eſt expetenda conſenſio populi, cuius ſalus agitur, quæ poſt Deum immortalem in Principis prudentia conſiſtit: ſed erit de toto genere tributorum ac vectigalium diſſerendi locus. Reges quidem Anglorum, tertio quoq; anno, iam inde ab Henricho I [a] Rege tributum extra ordinem a populo petere & obtinere conſueuerunt: nam Elizabetha Anglorũ Regina quingenta aureorum milia populi conſenſu expreſſit, anno MDLXX (vt in Hiſpania quoq; interdum fieri cõſueuit) quo genere tributi exigendi iam multos annos abſtinuerat. Hic tamen aliquis obiiciat, Thomam & Henricum, ex illuſtri Hauardorum gente, capitis damnatos fuiſſe; idque populi comitiis ac ſuffragiis, poſtulante Henrico VIII Rege. quinetiam Henricus VI Rex, iiſdem comitiorum ſuffragiis damnatus eſt: at id factum eſt in curia ſuperiore, ordinum Pontificum inquam, ac nobilium, & rogatione curiæ inferioris; vbi plebis legati conſimili rogatione ac decreto damnati ſunt Comites Northum-

[a] Polydorus in hiſtoria Anglorum.

91

Northumerlandus, Vesthumerlandus, & cæteri coniuratorum principes, qui aduersus Rempublicam arma ceperant[a]. Non fuit igitur in populo iudicãdi potestas, sed in curia maiore, datis a Principe iudicibus extra ordinem: alioqui omnes populi legati qui ad comitia conuenerãt, iudicii participes fuissent. Restat illud quod magis ambiguum videtur: cum enim Maria Anglorum Regina Philippo Hispaniarum Principi nuptura esset, conuentus[b] habiti sunt, vt populus pacta connubialia probaret; sic autem populi decretum conceptum est: *De pactis sponsalibus Mariæ Anglorum Reginæ cum Philippo Hispaniarum Principe, senatus, populiq́; Anglici ordines, in palatio Monasteriensi simul coacti, ita decreuerunt, itaque sanxerunt: Primum omnia imperia, sacerdotia, magistratus, curationesq́ue ac fructus omnes, & prouentus agrorum fiscalium, vectigalium, tributorum, ac totius ærarii publici, & quæcumq́; ad iura maiestatis pertinent, placet ordinibus vnius Reginæ arbitrio ac voluntati relinqui; nec contractis nuptiis sceptra regni, summamve potestatem, quæq́; legibus Angliæ beneficia maritis ab vxoribus tribuuntur[c], penes Regem, sed omnia in Reginæ potestate futura. Omnia autem edicta, decreta, leges, rescripta, coniunctis Regis ac Reginæ nominibus concipi, & vtriusq́; manu ac chirographo, sigilloq́; regali confirmari placet; ea tamen lege, vt solius Reginæ auctoritas, sine Rege sufficiat ad legum & edictorum sanctionem: Regis autem solius auctoritas nullum sit habitura pondus aut momentum.* Hæc ad verbum ex actis publicis, Latine reddidimus; vt omnes intelligant, habere quidem ordines Anglorum auctoritatem quandam; iura vero maiestatis, ac imperii summam in vnius Principis arbitrio versari. Legum autem ac edictorum probatio ac publicatio, quæ in curia, vel senatu fieri solet, non arguit imperii maiestatem in senatu vel curia inesse; sed auctoritatis speciem, sine qua, vel in rebus a senatu iudicandis, vel mortuo principe, leges ab eo latæ in dubium reuocarentur. Hoc igitur teneamus; *Principis maiestatem,*

[a] anno 1572.

[b] anno 1554. die 2. April.

[c] Vulgo appellatur, *Courtoisie d'Angleterre,* quum maritus vsumfructum bonorum vxoris habet.

nec comitiorum conuocatione, nec senatus populiq; præsentia minui: etiamsi videamus principem pleraque vniuersis 92 *tribuere, quæ singulis denegarentur, aut non ita facile tribuerentur: vel, quia singulorum voces minus exaudiuntur, quam vniuersorum: vel, quod princeps alienis oculis & auribus vti consueuit: in comitiis vero, populum videt auditq; per sese, ac pudore, vel religionis metu, vel naturæ bonitate coactus iustas rogationes admittit.* Ex quib. efficitur summum ius maiestatis in eo potissimum versari, cum non modo singulis, sed etiam vniuersis leges dantur, iisque imperatur. Sæpe vidimus, sine ordinum conuocatione aut cõsensu, leges a principe abrogatas. Neq; id nouum: nam ante Philippi Belli ætatem, qui iudicio vicerat, nullas moribus Gallorum expensas ferebat; cum satis esse arbitrarentur summam rei quæ in controuersia fuisset adipisci[a]: quod edicto sublatũ est sine populi aut comitiorum rogatione. Lex item, qua fœminæ a publico testimonio more maiorum arcebantur, abrogata est a Carolo VI Rege, sine populi consensione. Neq; modo æquum est, sed etiam necessarium, *Leges in principis arbitrio perinde esse, vt in potestate gubernatoris ipsa gubernacula; quæ essent inutilia, nisi ad omnem cæli faciem & opportunitatem moueri & conuerti possent*; vt rectissime Sextus Cæcilius dicere solebat; *ne ipsa nauis cum gubernatore prius naufragium patiatur, quam vectores consuli possint.* Quod si magistratibus interdum ea potestas, cogente Reipublicæ necessitate, tribuitur, vt de Pompeio diximus, quanto magis summo principi necessarium? Ob id enim Augustus cum M. Antonii copias ad Actiũ C fugasset, legibus solutus est a senatu; tametsi neque regiam, neque summam potestatem haberet, vt suo loco planum faciemus. Post etiam, Vespasianus legibus non modo a senatu, sed etiam a populo solutus esse dicitur; & summa potestas omnis est in eum trãslata lege Regia, quæ de imperio eius lata memoratur[b], quæq; marmoreis lapidibus inscripta Romæ exstat: quanquam ridiculum videri possit legem Regiam ad populum latam fuisse,

[a] contra l. eum quem. de Iudic. ff.

[b] In l. 1. de constitut. princip.

fuiſſe, cum Tiberius iura comitiorum ac ſuffragiorum ab Auguſto plebi relicta, penitus ademiſſet[a]. Quod ſi neceſſe eſt principem aut optimates qui legibus præſunt, eiſdem obligari, nec leges iubere poſſe, niſi prius a ſenatu fuerint, aut a populo probatæ; certe ſine ſenatus, aut populi conſenſu non poterunt[b] antiquari; quod tamen in Republica populari fieri nullo modo poteſt, cum populus vniuerſus ſibi ſeipſum obligare nõ poſſit. cur ergo populus Romanus iurabat in leges? [c] Id a Saturnino tribuno plebis initium accepit, vt legib. a ſe latis arctius patres obligaret: quod deinceps in omnibus legib. factum ſcribit Dio Nicaeus [d]. Sed aliud eſt vniuerſos, aliud ſingulos obligare: ciues quidem ſinguli iurabant in leges; vniuerſi nõ iurabant: quia ſinguli vniuerſorum imperio tenebantur. Iuſiurãdum vero ab vniuerſis fieri non poterat: eſt enim corpus quoddam vniuerſitatis a ſingulis poteſtate & natura diuiſum; deinde iuſiurandum concipitur a maiore poteſtate; nihil autem populi vniuerſitate in Republica populari maius eſſe poteſt. at in monarchia tum ſinguli ciues, tum vniuerſi iurant in fidem vnius Principis, qui poſt Deum immortalem obligatur nemini: eſt enim iuriſiurãdi ea vis, vt is cui præ-93 ſtatur ſemper ſit ſuperior: ac propterea vaſallus dat quidem, nec tamẽ accipit fidem, licet patroni ac vaſalli mutua ſit fides, & tuendæ ſalutis ac dignitatis vtriuſq; obligatio contracta. Quod ſi verum eſt, ſummum principem poſt Deum æternũ nullius iureiurando teneri; cur Traianus Auguſtus ſtans & erectus ante conſulem ſedentem, iurauit in leges? Duplici ratione id factum videtur: altera quidem, quod adeptus conſulatũ vna cum principatu, more Conſulum iurauit, ineunte magiſtratu conſulari; quod iuſiurandum ab omnibus magiſtratibus Calendis Ianuariis præſtari ſolebat in Capitolio: altera ratio eſt, quod Imperatores Romani ſummã initio poteſtatem non haberent, ſed *Principes* tantum appellarentur, id eſt in Republica omnium primi; quæ Reipublicæ forma PRINCIPATVS, nõ *Monarchia* vocatur;

a Tacitus & Tranquillus in Tiberio.

b l. nihil tam naturale. de regul.

c Plutarch. in Mario. Appian. lib. 1.

d lib. 37.

Principatus autem *Aristocratiæ forma dicitur, in qua vnus cæteris dignitate prior est*, vt apud Venetos: Imperator enim seu Princeps Romanorũ, auctoritate quidem cæteris, non imperio præponderabat. Sed maxima pars, pro legitimo principatu tyrannidem exercuerunt: id autem satis intellectum est, imperante Caligula crudelissimo tyranno; qui cum reges exteros ac populi Romani socios ad cœnã admisisset, de dignitate inter ipsos oborta contentio est; quibus vt silentium imponeret, hunc Homeri versum ex Iliade vsurpauit, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. *Parum*, inquit Tranquillus, *abfuit, quin speciem principatus in regnum conuerteret, & capiti diadema circumponeret.* Nam in principatu, prætor, seu princeps, qui cęteris pręest, summam potestatem non habet, vt postea de Venetorum ac Germanorum Republica dicemus. Ac tametsi pleriq; Romanorum Imperatores summam potestatem inuasissent, ac populo libertatem variis fraudibus extorsissent; Traianus tamen tanta naturæ bonitate, cæteris omnib. pręstitisse dicitur, vt mirum videri non debeat, si iuraret in leges; vt scilicet cæteros ciues sui exemplo ad leges obseruandas inuitaret: sed nullus ex Imperatoribus, ante Traianum iurauit in leges. Itaque Plinius, qui Principis opt. max. laudes panegyrica oratione complexus est, exclamat hunc in modum: *Rem*, inquit, *nouam & nunquam antehac auditam: Iurat is per quem iuramus*, &c. Sub occasum Imperii Theodorichus, vt senatus populique Rom. gratiam ambiret; *Ecce*, inquit, *Traiani nostri clarum seculis reparamus exemplum; iurat vobis, per quem iuratis*. sic enim Cassiodorus. At vero simile est, cæteros principes exemplũ illud imitatos fuisse, etiamsi pleriq; hæreditario iure summã potestatem adipiscantur. Horum tamen pleriq; versus Scythiam & Aquilonem, ita concipiunt iusiurandum, vt de maiestate plurimum detrahere videantur. Et certe Danorum optimates ac patricii, ineunte Frederícho Daniæ rege principatum, intercesserũt; nec prius illum initiari aut a ponti-ficibus

Vide locum ad verbum, & huc trãscribe.

ficibus inaugurari permiſerunt, quã iuraſſet ſe nullũ ex nobilitate capitis damnaturũ [a] aut proſcripturũ, ſed iudicium ſenatui relicturũ; nobiles item omnes in ſubditos ſuæ iuriſdictioni, vitæ ac necis poteſtatẽ habituros, idq; extra prouocationem; nec principem mulctarum participem futurum: nec item honores aut imperia priuatis daturum, ſed hoc in ſenatus poteſtate futurum. Ex quibus efficitur Federichum, Daniæ quidẽ principem eſſe, Regem non eſſe, nec iura maieſtatis habere. Conſimile iuſiurandũ antea extortum erat a Federicho huius auo, cum bellũ gereret aduerſus Chriſtiernũ qui regno exactus eſt, ac poſt exilium diuturnum reuerſus, tandem in carcere, vbi annos xxv exegerat, diem extremũ obiit. At ne Federichus is, qui nunc principatũ habet, iuſiurãdum impune violare poſſit, Optimates ac Pontifices cũ ciuitate Lubeca, & Poloniæ Rege fœdus inierunt, qui poteſtatem non multo maiorem quã Danię princeps in ſuos habuiſſe videtur: ex duobus autem alterutrum neceſſe eſt, ſcilicet principem qui iurat in leges patrias, aut non habere ſummam poteſtatem, aut perfidum eſſe, ſi vel vnam legem abrogarit: vt certe leges interdum antiquare nõ modo vtile, ſed etiã neceſſariũ eſt, pro locorũ, temporũ, ac perſonarũ infinita varietate: aut ſi demus principem quidem legibus ſolutum iri, ſed iis conditionibus ne legem inconſulto ſenatu populove iubeat, etiamſi cõtra ſenatus populive decretũ legem ferre poſſit; neceſſe erit principem iureiurando, quo ſeipſum aſtrinxerit, a ſenatu populove ſolui: ac ſubditos viciſſim qui iurauerint in leges, tum ſingulos, tum vniuerſos a principe iuriſiurãdi obligatione liberari, ne perfidi habeantur. Ita fiet vt Reipubl. maieſtas mox in hãc, mox in illã partẽ inclinet, nec habeat vſquã locũ in quo conſiſtere poſſit: quib. poſitis abſurditates innumerabiles in Republica cõſequẽtur, quæ cũ iure maieſtatis, tota ratione pugnẽt. Pleriq; tamen ita ſtatuunt, & quidẽ ii qui plus in eo genere ſapere ſibi videntur, principem in leges patrias iurare oportere. Quę quidem diſciplinę iura maieſtatis,

[a] anno 1559.

94

C

quæ ſacroſancta eſſe debent, omnino labefactāt & conuellunt, & vnius poteſtatem, cum paucorum populive imperio conturbant: quo fit vt plerique principes, qui, quod proprium habent, ſibi eripi ſentiunt, id eſt legum ciuilium poteſtatem, diuinas ac naturæ leges audacius perrumpant, aut legibus naturæ ac ciuilibus adæquatis, vtriſq; ſe ſolutos eſſe arbitrentur. Exemplis igitur ea quę diximus illuſtrare placet, vt omnis hæc diſputatio planius ac melius intelligatur. Moribus Perſarum ac Medorum leges a Regib. latas ſempiternas fuiſſe apud Danielem [a] ter repetitum legimus: ac tametſi Rex Medorum ſupplicio prophetam eximere vellet, qui fraudem capitalem admiſiſſe dicebatur, nihilominus a principibus ꝓhibitus eſt; cum dicerent moribus maiorum edicta regis immutabilia eſſe oportere: quibus cum Rex inuitus, vti videbatur, acquieuiſſet, Daniel ad beſtias damnatus eſt, & leonibus famelicis obiectus. Quod ſi nō licuit Regi terrarum potentiſſimo ſuis legibus derogare, profecto ſubuerti oportet ea, quæ de iure maieſtatis iecimus fundamenta: neq; id tantum in regno, verumetiam in populari ſtatu. Nam Thucydides belli Peloponneſiaci originē ex eo cœpiſſe ſcribit, quod Athenienſium lege Megarenſes ab Athenarum portu prohiberentur; in quo iura gentium violari Megarenſes apud ſocios querebantur. Itaq; Lacedæmonii legatos Athenas miſerunt, qui ab Athenienſibus peterent vt lex abrogaretur. Ad hæc Pericles, cuius in Republica ſumma 95 tunc erga populum gratia & auctoritas fuiſſe dicitur, reſpondit more a maiorib. accepto leges a populo probatas, & ad columnam publicam appoſitas immutabiles eſſe: ex quo conſequitur populum Athenienſem nō modo ſuis, ſed etiam maiorum legib. obligatum fuiſſe. Quinetiam Theodoſius Auguſtus, leges a ſe latas non aliter vim habere voluit, quam ſi ꝓbarentur ſenatus decreto [b], cui Senatores omnes acquieuiſſent. conſimile eſt illud Ludouici XI regis in lege, quam de ordine equeſtri tulit, ne ſcilicet regi bellum indicere, aut quid aliud

[a] Danielis cap. 6.

Lex Medorum.

[b] l. humanū. de legibus. C.

aliud quod ad Reipublicæ ſummã pertineat,ſine equeſtris collegii decreto,ſuſcipere liceret. Quo fit,opinor, vt noſtris moribus edicta regia non ante vim habere videantur,quam in curia maiore cuiuſque prouinciæ patentibus portis promulgata, idque rogatione Procuratoris fiſci; deinde curiarum conſenſione fuerint comprobata.In Anglia vero moribus antiquis receptum eſt, ne legibus quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, locus ſit,niſi de ordinum conſenſu ferantur[a]. Hæc argumenta vt veriſimilia ſint,nõ tamẽ efficiunt vt a ſuſcepta ſententia & politica diſciplina diſcedere debeamus. Nam quæ de Medorum moribus, ac regia poteſtate, in legibus abrogandis obiiciebantur,falſa, & in caput Danielis ab aduerſariis excogitata fuiſſe planum eſt, cum iniquo animo ferrent ſapientia quidem & ſtirpe regia clarum, ſed tamen peregrinum principem in ſumma & gratia & auctoritate plus cæteris valere apud regem;qui C vel hominum improborum calumniis circumuentus, vel periculum facere cupiens, num Deus Danielis hominem morti erepturus eſſet, illum ad beſtias damnauit. cum vero admirabilem Dei potentiam, & in ſuos benignitatem Princeps expertus fuiſſet,Danielis aduerſarios leonibus lacerandos obiecit: in quo certe regem legibus a ſe latis ſuperiorem eſſe exitus comprobauit. Conſimili exemplo Darius,is qui Mnemon vſurpatur, legem,qua Iudæos omnes a ſtirpe deleri iuſſerat,Heſteris rogatione[b] antiquauit. Quæ vero Pericles legatis Lacedæmoniorum reſpondit,nõ tam ad rei veritatem, quam ad ſpeciem ab eo quæſita ſunt, vt belli gerendi occaſione arrepta, aduerſariorum accuſationes & iudiciorum vim eluderet, vt veriſſime Timæus ac Theopompus ſcripſerunt, nec Plutarchus ab ea ſententia longius abeſt, nec illam refellit. At legati Lacedæmoniorum Periclis ſophiſma Laconico dicterio reiecerunt,cum legem,quæ de columna pendebat, non tolli, ſed conuerti poſtularent. Nam ſi Athenienſium leges immutabiles fuiſſent,cur tanta apud illos varietas & in-

[a] Polydorus.

[b] Heſter cap. penult.

finitas legum, quas perpetuis magistratuum rogationibus iubere consueuerant [a], vt veteres, nouis renascentibus antiquarent? Sed Periclem legatis Spartiataru, falsa pro veris imposuisse planum fit ex oratione Demosthenis quam habuit aduersus Leptinem, qui legem tulerat ad populum, ne cui priuilegia deinceps irrogarentur, vtque capitale esset iis, qui priuilegii extorquendi causa, aut de lege abroganda, rogationem ad populu tulissent. Demosthenes Leptini acerrime restitit, ac perfecit vt rogatio antiquaretur: cùm aperte docuisset hac lege populum sua potestate omnino spoliari, nec scilicet deinceps vllum beneficium aut immunitatem merentibus tribuere; aut leges a se latas, si Reipublicæ vtilitas id posceret, abrogare posse. Exstat etiam actio popularis apud Athenienses aduersus eos, qui rogationem legibus contrariam, ad populum ferebant [b]: non tamen huiusmodi actione magistratibus aut priuatis, legum ferendarum potestas eripiebatur, quo minus legem nouã antiqua meliorem, probarent. Legibus etiã quibus cauebatur ne mulctam semel irrogatam condonare, aut minuere liceret, sæpissime derogatum est; & quidem in ipsius Periclis, deinde in Cleomedis, ac Demosthenis gratiam, cum variis populi iudiciis damnati, in singulos triginta aureorum milium mulcta [c] dicta fuisset. Id nostris quoq; moribus vsurpari videmus, ne scilicet mulcta fisco soluta repeti possit; quam tamen, causa cognita, interdum repeti videmus. Est igitur populis omnibus vsitatum, vt qui leges ferunt, quo plus habeant põderis, vulgarem hanc clausulam subiiciant, EDICTO PERPETVO ET IRREVOCABILI SANCIMVS, &c. tum etiam illud principio cuiusque legis, VNIVERSIS PRÆSENTIBVS AC FVTVRIS; quæ verba ad sempiternæ posteritatis memoriam inseruntur, ne lex a quoquã infirmari possit. Iam vero nostris moribus leges huiusmodi quæ habent perpetuitatem, cera viridi, ac sericeis vinculis, purpurei ac viridis coloris muniuntur: ad edicta tamen temporaria, nec sericei funiculi, nec cera viridis,

[a] Plutarch. in Demetrio, Demosthene, Phocione.

[b] Demosth. in omnibus fere orationibus.

[c] Plutarch. in Pericle, Demetrio, Demosthene.

Legum ferendarum cautiones.

96

viridis, sed flaua adhibetur. Non magis tamen vlla perpetua lex est apud nos, quam apud Gręcos & Romanos, C qui in legibus ferendis hanc clausulam subrogare consueuerant; VT NEC PER SENATVM, NEC PER POPVLVM, LEX INFIRMARI POSSIT. quæ verba si perpetuam causam haberēt, cur populus eodem pene momento, quo legem probarat, abrogauisset? Qua de re Cicero ad Atticum[a] scribens, *Scis*, inquit, *Claudiū sanxisse, vt vix, aut omnino non posset, nec per senatum, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si id esset, nulla fere abrogari posset. neq; enim vlla est quæ nō ipsa se sæpiat difficultate abrogationis: sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quomodo eam abrogari oporteat.* Hæc ille. Apertius tamen intelligitur ex oratione Fabii Ambusti aduersus intercessionem tribunorum plebis, qui duos consules e nobilitate, a populo creari potuisse negabant, cum lege prius lata cautum esset, vt alter consulum a plebe crearetur. Fabius legem duodecim tabularū vsurpauit, cuius hæc verba sunt: QVOD POSTREMVM IVSSIT POPVLVS, ID RATVM ESTO[b]. Videmus igitur Medos, Persas, Græcos, Latinos, iisdem cautionibus ad leges sanciendas, ac stabiliendas vti consueuisse, quibus Reges nostri, qui sæpe legibus a se latis, hæc verba subiiciunt; VT NEC A NOBIS, POSTERISVE NOSTRIS DEROGARI POSSIT; aut illud, NE DEROGATIONIS, CVI NVNC DEROGAMVS, DEINCEPS VLLA RATIO HABEATVR. Nec tamē sibi quis ita legē dicere potest, quin ab ea discedere[c] possit. Itaq; posteriorib. edictis, ac legib. superiorū abrogationes, ac derogationib. derogationes fere semp subiiciunt. Itaq; Solon sapiēter, qui noluit Atheniēses suis legibus vltra centū annos[d] obligari. Quanquā se viuo ac spirāte, 97 & quidē præsente, suas leges magna ex parte, antiquari se inuito passus est. Ea vero, quę dicitur *legū publicatio*, ac *probatio* in senatu vel cōitiis, apud nos magnū habet ad leges tuendas pondus ac momentū: non quia princeps huiusmodi probatione teneatur, aut legem sine senatus

[a] lib. 3. epist. 23.

[b] l. sed & posteriores. de legibus. ff.

[c] l. a Titio. §. nulla. de verbor. oblig. l. ille a quo. §. tempestiuū. ad Trebell. l. si quis in principio. de legat. 3. l. penult. de arbitris. Bald. in l. clari. de fideicom. C. Alexand consil. 224. lib. 6. Panor. in cap. pro illorum. de præbend.

[d] Plutarch. in Solone.

populive auctoritate, vel consensu, iubere per sese non possit; sed id tamen, senatu probante fieri humanum est, inquit Theodosius[a]; quod Baldus[b], interpretatur *non tam necessitatis esse, quam humanitatis*: vt illud quoque; *Digna*[c] *vox est maiestate regnantis, legibus alligatum principem se profiteri:* & certe nihil melius, nihil principe dignius, quã eas leges quas ipse tulerit, factis & vita comprobare; id enim ad cultum & obedientiã subditorum erga principem valet plurimum: contra vero nihil & ad principis, & ad legum contemptum perniciosius, quam quod edixeris ac decreueris, sine iusta causa perrumpere ac labefactare; vt Senator ille apud Liuium[d], *Leuius est*, inquit, *& vanius, sua decreta tollere, quam aliorum.* Sed aliud est vltro ac spõte quid facere, aliud ad id exsequendum obligatione teneri. Quid igitur, si Princeps occidere ac latrocinari lege prohibeat; num necesse habet suis legibus parere? non hæc hominis cuiusquam, sed ipsius Dei lex est, quam ab ipsa natura hausimus & expressimus, qua Principes omnes[e] multo magis, quam subditi obligãtur; & ita obligati tenẽtur, vt nec per senatum, nec per populũ solui possint, quo minus Dei præpotentis iudicio sisti cogantur. Deus enim acerbiorem de Principibus, quã de reliquis quæstionẽ exercet; vt sapientiæ magister Salomo, idemque Rex verissime scripsit: cui congruit Marci Aurelii, eius qui ob sapientię studium, *Philosophus* est appellatus, dictum illud; *Magistratus quidem ipsos de priuatis, principes de magistratibus, Deum autem de principibus decernere, ac iudicare.* Hæc duorum principum, qui sapientia cæteris omnibus excelluisse dicuntur, sententia est. tertiũ adiungere placet, Antigonum Asiæ Regem; cui, cum assentator diceret, *Omnia Regib. licere, ac semper licuisse*: *Ita quidẽ barbaris*, inquit Antigonus, *ac tyrannis*. Primus omnium, opinor, Anaxarch⁹ exstitit, qui Alexãdro blãda oratione persuasit, *Iustitiã ob id Ioui assidere, vt intelligeretur nihil a Principibus iniuste fieri posse:* capitalis Anaxarchus, & certe dignus, qui crudelissimo supplicii genere plecteretur, ac

principum

a l. humanũ de legib. C.
b In d. l. humanum.
c l. digna vox. de constitut. princip. l. ex imperfecto. de legat. 3. & l. ex imperfecto. de testament.
d lib. 3.
e Bald in §. vlt. colum. 1. tit. qui feudũ dare. Martin. Laudens. in tract. de princip. vers. 305. Bald. in l. 2. colum. 7. vers. item not de seruitutib. & aqua. Felin. in cap. 1. col. 10. vers. 5. Alexand. consil. 216. cano. sunt quædam 25. q 1. Specul. titul. de leg. § nunc. & DD. in l. vlt. si contra ius. C.

C

principum iuſtitiam illam, in ſeipſo experiretur. cum enim in poteſtatem Cypri Regis, cui omnium infenſiſſimus erat, incidiſſet; rex illum incudibus ſuperpoſitum malleis contundi iuſſit. At quanto verius Seneca, *Cæſari, cum omnia licent*, inquit, *propter hoc minus licet*. Qui autem principes, legibus & pactis conuentis ſolutos eſſe ſtatuunt, niſi Dei præpotentis, ac naturæ leges, tum etiam res ac rationes cum priuatis iuſta conuentione contractas excipiant, maximam [a] immortali Deo, ac naturæ iniuriam inferunt. Præclare itaque Romani magiſtratus, qui in rogationibus, ac legibus, quas ad populum ferre conſueuerant, hanc clauſulam ad extremum ſubiiciebant; SI QVID IVS NON ERIT E. E. L. N. R. quibus verbis ſignificabant, *ſi quid iuſtum non eſſet, id populum rogari ius non eſſe*. Omnium tamen abſurdiſſime, 98 qui principem quidem nihil contra leges diuinas, contraq; naturæ iura ſtatuere poſſe confitentur [b]; ſed cum hac exceptione, *niſi ratione probabili ad id faciendum adducatur*. Quæ enim ratio probabilis excogitari poteſt, qua leges diuinas perrumpere debeamus? Inde manant illa: *Quia a pontifice maximo legibus diuinis ſolutus ſit, huic apud Deum immortalem ſatis cautum* [c] *eſſe*: quod quam verum ſit, aliorum eſto iudicium. Sed occurretur ab iis, qui omnia iuſtiſſimis ponderibus exigunt: *Si naturæ legibus, id eſt rectæ rationi Principes omnes obligantur, lex autem ciuilis, æquitati ſit & rationi conſentanea, illud quoque conſequens eſt, Principem legibus ciuilibus obligari*: nam eo pertinere videtur illud Pacatii ad Theodoſium Auguſtum; *Tantum tibi licet, quantum per leges licebit*: diſtinctione res eget, vt quæſtio planius definiatur. Aut enim in legib. propoſitis agitur de eo quod publicum eſt, aut priuatum; aut vtriuſq; commune: & in vniuerſum quicquid illud eſt, aut vtile, non tamen honeſtum; aut honeſtum, nec tamen vtile; aut vtile ſimul & honeſtum eſt; aut neutrum omnino. *Honeſtum id appello, quod æquitati naturæ cōſentaneum ſit*: hac autem æquitate Principes omnes teneri conſtat; cum quod natura

[a] Accurſ. in l. princeps. de legib.

Eius, ea lege nihilum rogatur.

[b] Decius & Anton Butrio, Innocent. Imola, Panormit. in cap. quæ in eccleſiarum, de conſtitut. ex l. quoties. de precib. imper. C. Felin. in d. cap. col. 5 verſ. limitat. & col. 14.

[c] in cap. non eſt de voto. Innocent. in ca. cum olim. col. 2. de clericis coniug. & in cap. 1. col. 5. & 14. de conſtitut. Panor. in cap. cū veniſſent. col. 5. de election. Innocēt. Butrio, Imola, in cap. 2. de renunciar. Felin. in cap. quæ in eccleſiarum. de cōſtitut. col. 7. verſ. demum.

doceat, id legibus naturæ, quibus Principem parere oportet, sit omnino comprehensum: neque lex huiusmodi ciuilis est, sed potius naturalis; eoque magis, si cum vtilitate coniuncta sit honestas; sin quod iubetur nec honestum sit, nec vtile, tametsi a legibus alienum esse debeat; princeps tamen iis legibus quibus non tenetur, subditos obligare potest, si nihil habeant cum turpitudine coniunctum: sunt enim honesta quædam, sunt turpia, sunt etiam inter vtraque, media. Si turpe opponatur honesto, æquum est honestati locum relinqui; vt Aristides Iustus, cui Themistocles consilium cõmunicare iussus erat, Atheniensibus respondit; *Themistoclis consilium vtile quidem esse Reipublicæ, turpe tamen sibi videri.* Athenienses re intellecta, nihil amplius inquirendum, sed consilium illud reiiciendum decreuerunt. Hic popularẽ in modum loqui necesse est, quando in disputatione de Republica versamur, quæ ad subtilitatem philosophorum exigi non debet: nam illi statuunt *nihil vtile esse, quod non sit honestum; nec honestum, quod non idem iustum sit.* sed iampridem lapsa consuetudo deflexit de via; vt necesse sit, honestorum ac vtilium diuisas habere rationes. Quod si decus abest, vtile tamen sit quod iubetur a Principe; non ipse quidem ea lege tenetur, tametsi subditos sua lege obligatos habet; modo nihil contra naturam, contraque diuinam legem iubeatur. Est igitur in principis vnius potestate, leges huiusmodi vtcunque volet, abrogare; iisve derogare, subrogare, obrogare, vt leges vtiliores, aut etiam minus vtiles ferat: habent enim honesta, iusta, vtilia, suos quodammodo gradus. Quod si principi licet, duobus propositis vtilibus, quod minus vtile sit, iubere; eidem quoque licebit, duob. propositis honestis, quod minus honestum, minusque iustum sit, amplecti; & hæc quidem iubere, illa vero prohibere; etiam si lex, aliis quidem ciuibus incõmodum, aliis afferat vtilitatem; dum tamen publica commoda priuatis, quoad eius fieri poterit, anteponãtur. nec tamen si Princeps aliter decreuerit, subditos

ditos honestatis, aut æquitatis specie, leges infringere oportet. vt si Princeps, vrgente fame, res ad victum necessarias exportari prohibeat; id quod non modo iustũ, sed etiam sæpissime necessarium est: deinde accepta pecunia, priuatis quibusdã id permittat, tametsi mercatorum, quib. affluit frumẽti copia, & Reipublicæ detrimẽto id fiat; non tamen iis licet euehere frumẽta, quousq; lex a Principe antiquata fuerit: etiam si maxima perrumpendæ legis occasio præbeatur; cum scilicet ciuitas rerũ omniũ, quæ ad victum & cultum necessariæ sunt, abundet; ipsaque ratio naturalis suadeat peregrinis, fame ac inopia oppressis, succurrere: cum vetãtis legis maior sit potestas, quam æquitatis; cuius speciem obtendere suæ cupiditati cuique liceret, nisi planum sit Principis interdictũ, diuinas ac naturæ leges violare. Incidunt etiam sæpe causæ, quæ vetãt Principes suis legib. parere, tametsi iustissimæ sint, & Reipublicæ valde vtiles: vt si prohibeat armorum vsum omnib. ciuibus, præterquã prætorianis militibus; aut iis quos ad vrbis prẹsidiũ reseruarit. Huic legi Princeps si parere velit, legũ interitus sequatur; quia Principem, ad legum & ciuium tutelã, aduersus improbos armari necesse est. Idẽ iudicãdum relinquitur de legibus, quæ vel ad singulos, vel ad paucos pertinẽt, quæ *priuilegia* dicũtur; aut ad breue tẽpus, aut certo quodã loco ferũtur; aut quæ pœnas, quarũ infinitam varietatẽ habemus, contineat: nam tametsi scelerũ

C vltio a natura ducitur, pœnarũ tamẽ acerbitas ac leuitas, pẽdet ab hominũ legib. ac institutis, quib. Princeps obligari nõ debet; nisi quatenus leges ciuiles cõgruunt æquitati naturali; qua sublata, princeps quidẽ omnino legib. huiusmodi solutus est; nõ tamẽ subditi, quib. parere necesse est quousq; leges abrogatẹ fuerint. Est enim nõ modo naturẹ lex illa, sed etiã inter diuinas sæpius repetita; *Principũ qui Dei cõcessu ac potestate, populis tribuũtur, edictis obediẽdũ, nisi cũ natura ipsa pugnẽt, cũq; legib. a Deo latis, quibus Principes omnes æque ac populi tenentur*; & quemadmodum patronis fides datur a clientibus, sine

cuiusquam exceptione, præterquam Regis, qui summum in omnes omnium patronos ius habet: ita quoq; Regibus obedientia debetur, sed post Deum immortalem, cuius summa est in omnes orbis terrarum Reges, vitæ necisque potestas. His ita cōstitutis; sequitur, *principem summum pactis conuentis æque ac priuatos obligari: siue cum exteris, siue cum ciuibus contraxerit*: cum enim princeps mutuæ fidei inter priuatos, ac legum omnium vindex sit; quanto magis datam a se fidem, ac promissa seruare tenetur? quod certe curia Parisiorum graui oratione ad Carolum IX Regem [a], non ita pridem satis indicauit, cum negaret *a pactis conuentis cum collegio pontificum, sine ipsorum consensu Regi discedere licere*; hac subiecta ratione, *quod ius vnicuique tribuere teneretur*. Et quidem mihi succurrit Alexandri [b] Iuriscōsulti responsum plane diuinum; quodque literis aureis præ foribus Principum, inscribi decuisset; scilicet inter ea, quæ casu quodam improuiso accidunt, censeri; si Princeps a pactis conuentis discedat; neque id in coniecturam venire; quia duplex est obligatio, altera quidem naturalis: quid enim tam naturæ [c] cōsentaneum, quam iusta promissa seruare? altera, propter principis dignitatem; quæ agitur in fide seruanda, etiam cum sui detrimento; cum violatæ fidei omnibus vltor ac vindex esse debeat, nec a principe, crimen perfidia grauius [d], admitti possit. Itaque in iudiciis, cum fides Principis agitur, priuatis potius quam principi consulendum est; & seuerius de principe, quam de priuatis decernendum: nam si cui Princeps honorem, magistratumve cōtulerit, sine iusta caussa adimere non posse iudicatur: quod tamen subditis licet, & cum legibus fiduciariis, beneficium clienti eripere patrono sine causa liceret, Principi tamen nō licebat. Ex quibus intelligitur, labi & errare Pontificii iuris interpretes [e], *qui negant principem suis conuentionibus, non alia, quam naturali obligatione teneri, propterea quod obligatio iuris ciuilis propria sit*: qui error eripiendus est. Cui enim dubium esse possit, quin obligatio eiusdem sit naturæ,

Principes suis conuentionibus æque ac priuatos obligari.

a anno 1563. mense Martio.

b Alexander consil. 97. lib. 3. num. 13. Cynus in rescripta. de precib. imp. offer. C. Iacob. Butrigar. in l. vlt. si cōtra ius vel vtilitatem. c l. 1. de pactis.

d Innocent. in cap. ad Apostolicam. de re iudi.

e Panor. Butrio. Imol. Felin. in ca. 1. de probat. Cardin. cons. 147. donans.

turæ, atque conuentio? Igitur si conuentio naturalis est, ac gentium omnium communis; obligationes quoque & actiones, eiusdem esse naturæ consequens [a] est. At nulla fere conuentio, nulla obligatio cogitari potest, quæ non sit & naturæ, & gentium omnium communis. Demus tamen aliquot esse pacta conuenta, quæ a legib. ciuitatis cuiusq; manant; quis negare audeat, *Principem ciuilibus pactis, ac stipulationibus arctius obligari, quam priuatos?* [b] atque ita obligari vt ne summa quidem potestate, quam habet, iis derogare possit? hæc enim grauissimorum Iurisconsultorum [c] sententiis recepta & probata videmus. quid mirum? cum Deus ipse suis promissis teneatur, vt recte Sententiarum magister scripsit. Sic enim apud Hieremiam [d] clara voce obtestatur: *Cogite*, inquit, *populos omnes totius orbis terrarum, vt inter me ac populum meum iudicent, si quid a me fieri debuit, quod non fecerim.* Ne igitur in disputationem reuocemus ea, de quibus interpretes nonnulli dubitarunt; *An scilicet Princeps pactis conuentis, quæ cum subditis habuit, obligatus teneatur?* quod mirum videri non debet, cum ab iisdem fontibus fluxerit illud; *Principem cum alterius detrimento, sine iusta causa, locupletiorem fieri suo iure posse:* qua nec Principum auribus, nec legibus [f] naturæ pernicies maior potuit afferri. Quanto æquius iudicatum pridem est in curia Parisiorum; *Principem quidem, quod sua intersit, reis largiri posse; quod intersit alterius, non posse: & pœnis fiscalibus, creditores iure priores anteferri oportere* [h]. Eadem curia decreuit [i], *Principem legibus ciuilib. derogare posse; dum tamen id fiat sine fraude cuiusquam:* quæ consequentia sunt iis, quæ antea diximus. Nam Philippus Valesius, duobus [k] codicillis, quos in archiuis habemus, subiecit clausulam derogatoriam patriis legibus, quibus se solutum esse testatus est. eadem etiam

a l. indebiti. de condic. inde. l. 2. rerum amot. l. ex hoc iure de iustitia. Bar. Bald. Angel. ibid.

b Bald in §. vlt col. 1 tit. qui feudum dare. *Martin.* Candens. in tract. de princip. vers. *305*.

c Bald. in l. princeps. de legibus. & in cap. 1. § ad hær. col. *5*. Castrensis in l. digna vox, de legib. C. Decius consi. 10. num. 22. *Bald.* in l. ex imperfecto. de testa. C. Decius consil 404. nu. 8.

d cap. 45.

e Bart. in l. prohibere. § plane. quod vi. Bald. in cap. 1. de natura. Andi. & in cap. 1. de probat ex Felin. l. vlt. de transact. C. Panormit. in cap. nouit. de iudic. Spec. in titu. de instru. edit. §. nunc dicendum. Ancharan. consil. 2. vt factum. Felin. in cap. 1. de probat.

f l. nam hoc natura. de condic. indeb. l. si priuatus. qui & a quibus. l. toties. de pollicitat. l. Antiochensium. de priuileg. credit.

g Gallus. q. *284*. parte *3*. Bar. *Bald.* Accurs. Alex. idem sentiunt in l. venia de in ius voc. C. Panor. cons. 6. lib 2. Boer. decis. *65*.

h Iudicatū in curia Paris. anno *1391* Gal. q. 257. parte 5.

i Iudicatum anno 1351, idibus Iulii.

k anno *1347*. & *1350*. in arca inscripta *les testaments des Rois*. num. *289*.

testificatione vsus est, cum vxori pecuniam, ac prædia priuata, contra leges largiretur: exstat adhuc in actis publicis [a] illa tũ largitio, tum legis patriæ derogatio. Augustus pater, non idem in sua Republica sibi licere putauit; quia non habuit iura maiestatis, vt antea dictum nobis est. Ac tametsi in cæteris quidem omnibus legib. patriis solutus esset, nec tamen in sua causa, sibi ipsi autor esse poterat [b]: itaque largitionem vxori Liuiæ facturus, veniam [c] legis Voconię petiit a Senatu: quod frustra fecisset, si iura maiestatis haberet; vt in causa Philippi II Regis, curia Parisiorum [d] decreuit, cum agrum Guinarum emisset, quẽ proximi, iure gentili redimere se posse confidebant: sed eos curia, suo iudicio a redemptione, eam ob rem summouit, *quod Princeps lege ciuili non teneatur*: tametsi eo iure principem teneri, plerique [e] & sentiant, & scribant: quia ius illud gentium omnium cómune, non ciuitatis cuiusquam proprium esse putant: quo tamen iure nihil Romanis iniquius visum [f] est. At ne Romanis quidem legibus, maiores nostri subditos obligari voluerunt. Exstant Philippi Belli leges, quibus curiam Parisiorum, ac Monspeliensium instituens, iudices Romanis legibus minime teneri declarauit. Exstát Academiarum instituta, quibus ipsi Reges testato declarant, Romanorum leges, ac iura pontificia publice quidem doceri velle; iis tamen subditos obligari nolle; ne peregrinorum hominum legibus patrio iuri derogaretur. At etiam Alaricus Gotthorum Rex capite sanxit, ne quis Romanorum leges, suis opponeret: cui Carolus Molinęus, meus collega, Iurisconsultorum omnium decus, ob id vehementer irascitur, *Barbarum* [g] contumeliose appellans: sed nihil est in eo genere ab Alarico decretum, quod prudentissimus quisque Princeps, non fuerit optimo iure decreturus: nã subditi, peregrinorum imperium tamdiu & meminerint, & sperabunt, quamdiu legibus illorũ vtentur. Consimile est edictum Caroli Belli Regis, & curię Parisiorum vetus decretum, quibus Romanorum leges, maiorum nostrorum moribus

[a] anno 1330. Nouemb. 21. in regesto D. nu. 66.

[b] l. 1. de auctor. præstanda.

[c] Dio lib. 56.

[d] anno 1282.

[e] Bal. in auth. omnes. col. 2. de censib. C. & in q. 1. de nat. feud. homi. cons. 58. col. 1. lib. 3. Faber in l. digna vox. de constit princ. Bald. & Castrensis in l. cum de consuetudine. de legibus.

[f] l. dudum. de empt. & vend. C.

[g] In consuetud. Paris. tit. de feud.

xibus ac legibus opponere prohibemur. Quinetiam Reges Hispanorum, capitali pœna vetuerunt, Romanorum leges, sui iuris testes appellare, vt scribit Oldradus [a]: ac tametsi nihil esset in moribus ac institutis patriis, quod cum legibus Romanorum discreparet; ea tamen eius interdicti vis est, vt ab omnib. intelligatur; iudices in causis ciuium disceptandis, Romano iure [b] non teneri, ac multo minus Principem ipsum; qui iudicum religionem legib. peregrinis obligari, perniciosum esse iudicauit. Et quidē maiestatis scelere teneatur qui peregrina iura, peregrina instituta, sui Principis legib. opponat; in quo genere cum Hispani licentia nimia peccarent, Stephanus Castulonum Rex Romanorum leges in Hispania doceri prohibuit, vt Polycrates scribit [c]. quod ipsum sanctius ab Alphonso x Rege cauetur; *qui etiam magistratus, ac iudices, Principem adire iussit* [d], *quoties patrio iure, nihil de proposita causa scriptum esset*. In quo Baldus [e] fallit, *qui Italos Romanis legibus teneri scribit*; *Gallos vero non aliter, quam si rationi & æquitati congruere sibi videātur:* neque enim minus hi, quam illi Romanis legibus obligantur; tametsi Italia, Hispania, Prouincia Allobrogum, Septimania, Gallia Narbonēsis, Lugdunensis, Romanorum institutis vtuntur; quæ etiam Federicus Aenobarbus Imperator Germanorum, & publicari, & vbique doceri mandauit; tametsi nullum fere Germani Romanis moribus locum reliquerunt. sed plurimum distat lex a iure: ius enim sine iussu, ad id 201 quod æquum, bonum est: lex autem, ad imperātis maiestatem pertinet. Est enim *Lex nihil aliud, quam summa potestatis iussum*. Quēadmodū igitur nostri Reges Græcorū legib. nō obligātur, ita nec Romanis quoq; institutis, nisi quatenus legi naturæ consimiles sint: qua lege Pindarus omnes vbique terrarum Principes obligari scribit. Neque vero nobis est Romanus Imperator, aut Pontifex excipiendus, vt perniciosis quibusdam adulatorib. [f] video placuisse, qui Cæsarē, ac summū Pontificē, bona priuatorū suo iure diripere posse scripserūt:

[a] consil. 69. consueuit.

[b] eo iure vtimur, & Belluga in speculo confirmat.

[c] lib. 8. c. 22.

[d] lib. 1. tit. 3. lib. 1. ordinat. Hispan.

[e] Bal. in l. nemo potest. de sententiis & interlo. C. Paris in syndic. cap. 2.

[f] Angel. in l. 3 §. si is quod quisque iuris.

quam opinionem, ne Pontificii quidem iuris interpretes, ferre potuerunt [a]; sed cum pestem illam abhorreant, ac multa in eo genere præclare disputent; illud tamen absurde, quod hanc exceptionem subiiciunt, *nisi summa &*, vt ipsi loquuntur, *absoluta potestate vti velit*; quod perinde est, ac si dicerent, *vi & armis oppressos ciues diripere fas esse*; potentiores enim hoc iure aduersus inopiam tenuiorum, vti consueuerunt: quod *prædatorium ius* rectissime appellant Germani. At Innocentius IIII, pontifex Romanus, iuris vtriusque peritissimus, *summam illam, sine legibus, solutam potestatem definiit*, ordinario iuri derogare posse: illi vero, summam potestatem ad legum diuinarum ac naturalium abrogationẽ pertinere voluerunt. Quid enim sanctius diuina lege prohibetur, quam aliorum opes ac bona diripere? quid sæpius repetitum legimus, quam a rebus alienis manus habere continentes? at etiam, ne quid alieni concupiamus, sacratissimo decalogo ꝓhibemur. Capitalior certe fraus est, hac disciplina Principes imbuere, quã prædari: nam prædones, inopia fere ad aliena capienda cogit; principem autem sic imbutum, præclaram istam iuris ac iustitiæ speciem, sceleribus suis obtendere necesse est: quod si pessime est a natura, peius etiam a doctrina institutus, in tyrãnum euadet; & impudenter diuina, humana perfringere, ac temerare non dubitabit: deinde a prauis cupiditatibus, ac perturbationibus, quæ nobiliores animi partes omnino labefactant, incensus; ab auaritia quidẽ, ad proscriptionem; ab amore, ad stuprum; ab ira, ad cædem celerrime prorumpit: & quemadmodum tonitrua fulminibus priora sunt, etiamsi tardius exaudiantur; ita quoq; tyrannus, iniustitia armatus, efficit vt mulcta accusationem, condemnatio iudicium antecedat. Quamquam inepte, qui, quod a natura, vel ab honestate alienum sit, Principem efficere posse [b] putant; cum principis potestas, iustitiæ ponderib. semper exigenda sit: sic

a Panor. in cap. 2. de rebus eccles. non alie. Felin. in cap. quæ in Ecclesiarum. Raphael Fulgo. in l. vlt. si contra ius. C. Faber in §. sed naturalia nu. 2. instit. Bart & Bald. in l. item si verberatum. §. si quis. de rei vindic. Bart. Alexan. & DD. in l. 1. de consti. pecun. Bald. & Angel. in l. 2. de quadriennii C. Bald. in l. bene a Zenone. col. 2. eod. Barto. in l. vlt. col. 1. si contra ius. C. Cynus & Albericus in l. neminem. de sacrosan. C. Alex. consil. 2. col 7. & sequen lib. 1. & consil 101. col. 6. & consil 37 col. 3. Cynus in l. rescripta. q 3. de precibus. C. Ang. consil. 139. col. 2. Alex. consil. 89. col. 3. lib 3 & consil 93. col. penult. eod. Archidiacon. in cap. ius ciuile. & ibi Cardinalis Alex distinct. 1. Diuus in regula sine culpa de regul. lib. 6. Paris de syndicat. tit. de regum excellent.

b l. nepos de verb signif. Alex. cõs 59. lib. 4. glo in l. 1. de cõstitut princ.

fit: ſic enim Plinius iunior, ad Traianum Auguſtum [a]: *Vt enim*, inquit, *felicitatis eſt, poſſe quantum velis, ſic magnitudinis, velle quantum poſſis.* hæc ille: quibus verbis efficitur, *nihil Principes poſſe, quod natura turpe ſit, aut iniuſtum*. Iam vero inepte loquatur, qui potentiæ ſummæ tribuat aliena diripere, aut prædari, aut vi ſtuprum inferre; quæ ab animo fracto libidinis & cupiditatum impotentia proficiſcuntur. Quod ſi Principi non licet mouere terminos, quos Deus opt. max. cuius ipſe eſt imago viuens ac ſpirans, ſempiternis naturæ legibus pepigit; neq; certe licebit alteri detrahere quod ſuum eſt, ſiue iuſta ratione, ſiue coemptione, ſiue commutatione, ſiue legitima proſcriptione, ſiue fœdere cum amicis feriendo, ſiue pacis actione cum hoſtibus concipienda, ſi aliter pax iniri nequeat, quam priuatorum detrimento; quorũ bona ſæpe hoſtib. fruenda permittunt Principes pro ciuium ac Reipublicæ ſalute: tametſi quibuſdam [b] placet, vt ſuum quiſque teneat, nec de bonis priuatorum publice diminutio fiat; aut ſi vrget publica neceſſitas, ab vniuerſis ſarciendum eſſe; quæ ſententia mihi probatur, ſi tamen commode id fieri poſſit. Sed cum ſalus priuatorum, bona omnia ciuium, patriæ ſalute cõtineantur, non ſolum priuatas offenſiones, & acceptas ab hoſtibus contumelias; ſed etiam bona ſua, priuatos Reipublicæ [c] non grauate concedere oportet: nam fere ſemper pax habet aliquid iniquum, quod publica vtilitate compenſatur; & eo quidem iure populi omnes vtuntur, vt non modo publica publicis, ac priuata priuatis, ſed etiam vtraque vtriſque in pacis actione, mutuis vtilitatibus ac detrimentis ſarciantur. Video pleroſq; [d] iuris vtriuſque magiſtros, in ea ſententia & eſſe, & fuiſſe, vt eorum fœderum, quibus exceptum eſt, ne vlla detrimentorum hinc inde acceptorum, quęſtio habeatur, inanem eſſe, nec priuatis præiudicium afferre; alio tamen iure vtimur. nam in pace Peronenſi, vt Ludouicus XI Rex Francorum, carceribus Caroli Burgundionum Comitis eriperetur, vno capite cautum eſt, *Ne Torcio*

103

a Plin. in Panegyrico.

b Hoſtienſis in cap. quanto. de iureiurando. Butrio ibid. col. 2. Innocent. in cap. in noſtra. de iniuriis.

c l. item ſi verberatum de rei vindic. Felin. in cap. cum non liceat col. 5. de reſcript. Corne. conſ. 100. lib. 1. Alex. lib. 5. conſ. 15.

d Hoſtienſis in cap. quanto, & ibi Butrio de iureiurando. DD. poſt Innocẽt. in cap. in noſtra. de iureiu. Bal. in l. venia de in ius voc. Caſtrenſis in l. 2. de pact. Marti. Laudus in tract. de cõfœder. q. 1.

sententiam curiæ Parisiorum, aduersus Sanusium exequi liceret. Itaque laudatur Thrasybulus, nec immerito, quod prostratis ac fusis ex vrbe Atheniensi triginta tyrannis, promulgari iussit *legem Amnestias*, qua iniuriarum, ac detrimentorum, quæ bellis ciuilibus accepta fuerant, obliuio continebatur; quam M. Tullius, occiso Cæsare in Senatu, graui [a] oratione vsurpauit, cum inter partium duces pax iniretur. Enitendum tamen modis omnibus est, vt incommoda commodis, & quoad eius fieri poterit, suum cuique tribuatur; aut si minus id fieri possit, sine tumultu, ac bello ciuili, possessores quidem rerum alienarum, quamuis iniustos, eatenus tueri oportet, quatenus ex ærario publico dominis satisfiat; aut si ærarium exhaustum fuerit, mutuas pecunias accipere commodius erit. Nam Aratus, parta libertate patriæ, post annos quinquaginta quam tyrannide oppressa fuerat, sexcentos exules restituit, quorum bona proscripta fuerant: possessores tamē prædiorum, quæ tyranni ciuibus iniuste ademerant, spoliari noluit; cum multa iustis emptionibus, multa dotib. tenerētur: neque id sine periculosissima rerum omnium perturbatione fieri posse iudicaret; sed ciues iureiurādo obligauit, vt pacem & amicitiam inter se colerēt, quoad ex Ægypto rediens, omnia cōponeret: acceptis enim sexaginta aureorū millibus a Ptolemæo Philadelpho Rege, in patriam rediit, perfecitque æstimādis possessionibus, vt alii pecuniam accipere ac possessionibus cedere mallent; alii commodius putarent pecunias sibi numerari, quam sua recuperare. Hoc igitur fixum sit, *Principi, alienis opibus ac bonis manus afferre, aut ea largiri cuiquam, sine iusta causa, non licere.* Et quidem omnibus fere principum beneficiis, largitionibus, immunitatibus, priuilegiis, hæc verba subiiciuntur; QVOD SINE MEA AVT ALTERIVS FRAVDE FIAT [b]. Quæ verba, cum in formula fiduciæ, qua Ludouicus XII Rex, agrum Mediolanensem cum principatu iure successorio ab Imperatore Maximiliano adeptus est, inscripta fuissent, belli aduersus Ludouicum, re-

[a] Philip. 1.

[b] Vulgo dicitur; *Sauf en tout nostre droit & l'autrui.* Tullius Hostilius apud Liuium iisdē verbis vtitur in fœdere feriendo.

cum renouandi occasionem præbuerunt: nam Sfortia gens, ex his verbis, integrum ius sibi ab Imperatore in eo principatu relictum esse contendebat: hæc autem clausula, etiamsi omissa fuerit, inesse tamẽ censetur; quia nec Imperator, si maxime velit, aliud alii tribuere ac largiri possit. Nam quod *Omnia Principis esse* vulgus iactat, ad imperium & ad dominatum pertinet, salua cuique rerum suarum proprietate [a] ac possessione. Sic enim Seneca [b]; *Ad reges*, inquit, *potestas omnium pertinet; ad singulos proprietas*: idem paulo post, *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* Quæ ratio facit, vt Reges nostri, prędia fiduciaria vassallorum, iure proscriptionis fisco addicta, largiri priuatis, aut ea distrahere cogãtur [c], vt vassalli Principis, & proscriptorum patroni, suo iure vti frui possint. Quod si Princeps priuati cuiusquã debitor sit, iudiciũ accipit; condẽnatur sæpissime; damnatus, iudicatum soluit. Sed vt exteri æque ac ciues, posteritasque ipsa intelligat, qua integritate nostri Reges fuerint, quaq; moderatione animi erga subditos sese gesserint; exemplo sit illud quod ex hortis deliciarũ, Princeps ipse Curioni decimã exsoluere damnatus sit, iudicio curiæ Parisiorum, anno MCCLXVI. cum vero Rex alius negligentia procuratoris, vadimonium deseruisset, petiit ordinario diplomate, vt in integrum restitueretur; curia Parisiorum Regem de rogatione proposita depulit, anno MCCCCXIX. Non tanta iudiciorũ acerbitate cum priuatis agitur, qui fere semper ex ea causa in integrum restituuntur: ac tametsi minores XXV annorum, ætatis indulgentia, in omnibus fere priuatis iudiciis, restitui solent; Reges tamen nostri, etiam infantes, numquam ætatis beneficio restituuntur; sed in omnib. iudiciis maiores esse iudicantur; contra quam in Republica fieri solet; cũ qua semper agitur, quasi minor esset: nam Reipublicæ beneficio, Romani principes in integrum restitui consueuerunt [d]. nos alio iure vtimur; ac Principis agros ab agris publicis, & eius causam, a causa Reipublicę diuidere solemus, cõtra quã pleriq; statuũt;

[a] Felin. in ca. quæ in Ecclesiarum. de cõstitut col. 11. Bald. consil. 363 fine lib. 3. Iaso in auth. quas actiones de sacrosanctis C. l. in rẽ actio. de rei vindic. ff. Afflict. in constitut. Neapol. lib. 4. tit. 10.

[b] lib. 7. cap. 4. & 5. de benefic.

[c] Gallus q. 55.

Reges Francorum maiores XXV annis esse iudicantur, vbi agitur de illis restituendis.

[d] l. Rempublicam de iure Reip. C.

qui Rempublicam in integrum restitui deberenegāt[a], confusa Principis ac Reipublicæ causa, quæ in statu populari semper eodem iure censetur; in cæteris, non itē. Hac igitur animi magnitudine magistratus erga Reges nostros sese gesserunt: hac item moderatione Reges iustitiam coluerunt, vt maior priuatorum, quam principis; & Reipublicę, quam priuatorum ratio in causis disceptandis haberetur. Exstat etiam in actis curię Parisiorum sententia aduersus Carolum VII Regem lata, qua damnatur siluam vrbi proximam in Parisiorum vsum cedere, pretio constituto; quam quidem ad rem vix vnquam priuati adigerentur. Tunc certe intellectum est quantū Rex a tyranno distaret: cum enim Carolus VII Anglorum legiones ex intimis Galliæ visceribus exegisset; vrbe Parisiorum (qui cum Anglis fœdere contracto, sceptra de manibus Regi extorserant) facile capta, tantum ab vltione iniuriarum abfuit, vt summa illos benignitate complecteretur; seque iudicibus magis obsequentem præberet, quam priuati consueuissent. At iisdem temporibus Philippus Maria Mediolanensium princeps, oppressa tributorum ac vectigalium pondere Republica, portus omnes, ac fluuiorum aditus obsidebat, ne quis ciuium quo vellet traiiceret, nisi prius soluto vectigali[b]. Quibus ergo legibus, & quatenus pactis cōuentis princeps teneatur, nobis exposuisse videmur: restat explicandum illud; an scilicet *Rex imperii successor, Regum antecedentium promissis, salua maiestate, obligari possit.* Quod vt paucis absoluam, prætermissa quæstionū quæ de hoc genere subtilius disceptari possunt, multitudine[c], sic statuo; *Principem maiorum pactis conuentis, æque ac priuatos obligari, si regnum hæreditario iure obuenerit, vel etiam testamento delatum sit*: vt Ptolemæus Cyrenensium, Nicomedes Bithyniæ, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Coctius Alpium Reges, populum Romanum testamento Regnorum hæredem scripserunt.

101

[a] Sic Bar. & DD. in l. nam postea. §. si minor. de iureiurando. Bald. in l. vlt. quorum appella. non recip. Alex. in l. 1. § nunciatio de noui operis. Accurs. in l. imperatores. de re iudic. & in l. vnica de sent. aduersus fiscum. C. Felin. in cap. fraternitatis col. 4. de testib. Aretin. cons. 20. col. vlt. Afflictus decis. 340. Castrensis & Alberic. in l. Respublica, ex quib. causis maiores. Cynus eod. ait Petrū a Bella Petrica, in eadem sententia fuisse.

[b] anno 1446. qua de re queritur Bossius Senator Mediolanensis tit. de principe.

An Princeps antecedentiū Regum promissa seruare teneatur.

[c] Has quæstiones subtiliter magis, quam vere tractant Cynus, Bar. Bald. Salicet. in l. digna. de legibus C. Ias. in l. 1. de const. princ. ff. Felin. in cap. translato de constitutionib.

Quid si regnum ad proximos testamento deferatur? vt Angliæ regnum Henrichus VIII Eduardo V filio reliquit, eique testamento Mariam sororem; huic Elizabetham substituit; quę vicissim imperii sceptra tenuerunt. Distinctione res eget: aut enim proximus hæres iure testamenti hæreditatem creuit; aut repudiata hæreditate ex lege Regia, imperium accepit. priore modo hæreditariis obligationibus & actionibus tenetur; posteriore non [a] item, etiamsi iuratus sit testator. Neque enim iuris successorem tenet [b] iusiurandum, aut obligatio defuncti: eatenus tamen obligatur, quatenus Reipublicæ commodo cessit obligatio a testatore contracta [c]. Itaque Ludouicus XII. Rex, repetentibus tormenta bellica, quæ Carolus VIII commodato acceperat; reposuit illud, *se Caroli hæredem non esse.* ita nuper Franciscus II Rex ad Heluetios patris debita reposcentes, scripsit literas [d]; quarum exemplum ex archiuis populari sermone descripsi, ac Latine reddidi, hunc in modum: *Tametsi debita paterna soluere non tenemur, cum hæc sceptra non hæreditario iure habeamus, sed Regia lege, quæ iam inde vsque a primis Francorum Regibus lata, ad mares proximos imperium detulit, quæ non aliter nos obligari patitur, quam ad ea fœdera, pactave, quæ cum exteris principibus ac populis, ad huius imperii vtilitates & commoda, a maioribus nostris contracta fuere; nihilominus tamen vt patris optimi & carissimi fidem religiose tueamur, legitima eius debita exsoluere decreuimus,* &c. *illud tantum a vobis petimus, vt sortis vsuræ ad eum modum, quo vestris legibus ac moribus consueuistis, non tamen grauiores, a nobis exigantur.* Atq; id quidem Heluetii communi decreto cōprobarunt; & cum antea tam graues a nostris vsuras acciperēt, vt anno sexto fere sortem æquarent, id est duplo quam in Gallia maiores, ad trientes redegerunt; quæ nō nisi anno vigesimo sortem adæquarent. Quod autem Reges maiorum obligatione non teneātur, iampridem curia Parisiorum iudicauit, anno [e] scilicet M CCLVI. Quamobrem falluntur vehemēter, qui accipiunt quasi

[a] Innocent. in cap. veritatis. de iureiurando.

[b] cap. licet de voto.

[c] Bald. in tit. de pace Constant. in verbo successorium, & in l. pen. de bonis quæ liberis. C. & in cap. 1. princip. de natura feudi. tex. in cap. 1. de probat. & ibi DD. Afflict. decis. 282. nu. 7. & decis. 17. nu. 5.

[d] Ianuarii 19. anno 1559.

Literæ Regis Francorum ad Heluetios.

[e] Extat in actis curiæ in libro (olim) fol. 105. lib. 3.

ab oraculo formulas & verba cōcepta iuriſiurādi; quod non ita pridē Rhemenſes pontifices arbitrio ſuo finxerunt; vt eo, reges dum initiātur, nunc vti conſueuerunt. Poſtea quā enim regni Pares duodecim capiti regio coronam impoſuerūt, Pontifex Rhemenſis ad Regē conuerſus: *Siſte gradum*, inquit, *ac imperium quod paterno iure antea adeptus es, nunc accipe, quo deinceps, vt veriſſimus hæres vti frui poſſis; quod quidem a Deo præpotenti, & a nobis Pontificibus ac Paribus ad te iuſta traditione defertur.* Honeſta oratio, modo vera. At nemini dubium eſt, opinor, quin ante cōſecrationē, Rex imperii poſſeſſione ac proprietate potiatur; nō quidē hæreditario aut paterno iure, multo minus etiā Pontificum aut Pariū beneficio, ſed lege Regia: id quod iampridem Senatuſcōſulto Francorū [a] decretum eſt, *Ne quis regiam poteſtatē ab arbitrio pontificum pendere exiſtimaret*: nō quia Senatus de regia poteſtate, ante initiationē dubitaret; ſed vt inanes illæ pontificū argutiæ a ſtirpe conuellerentur. Id enim ab auorū extrema memoria contrito prouerbio didicimus, *numquā reges apud nos interire*; vt omnes intelligerent, mortuo principe, ad proximū eodē momento imperii ius ac poteſtatē trāsferri, ne eſſet incerta regni ſucceſſio; qua peſte nulla pniciosior in Republica exſiſtere poteſt. Hoc igitur teneamus; *Regem qui legitimo iure ad imperiū vocatur, pactis & promiſſis antecedentiū Regū eatenus teneri, quatenus Reipub. cōmodo contractū eſt; idq; multo magis ſi populi totius, vel certe curiarū maiorum decreto & conſenſu*: tunc enim fides agitur, quā Regi non modo decorū, ſed etiā neceſſariū eſt ſeruare; quāuis pacta ciuitatib. detrimētum ſint allatura. Sed ſi princeps ſiue cū exteris, ſiue cum ciuib. cōtraxerit, de iis quæ ad Rempublicā pertinent, ſiue eorū, quos dixi, cōſenſione; ſi graue detrimentū ex pactis cōuentis Reipublicæ infertur, ſucceſſorē legitimū teneri æquū non eſt [b]; multo minus [c], etiamſi populi aut Senatus ſuffragiis, imperiū acceperit: quia nihil omnino iuris habet ab anteceſſore. aliud igitur iudicandum, ſi imperium alterius conceſſu adeptus

[a] anno 1468. April. 16.

[b] Cynus & DD. in l. digna vox. de conſtit. princip. C & Bald. in cap. 1. de nat. feud.

[c] Argu. l. ſi quis domum locati.

adeptus esset: tūc enim promissis illius obligaretur [a], nisi diserte id exceptū esset. Sed quocumque tandē iure, seu lege, seu testamēto, seu populi suffragiis, seu sorte regnum acceperit, æquū est eas obligationes dissoluere, quæ ex vtilitate & cōmodo Reipublicæ contractæ fuerunt; alioqui [b] liceret contra naturæ leges alterius incōmodis, & quidē malis artibus, sua commoda amplificare. At ciuitatis interest fidē publicā, quoad eius fieri poterit, colere, ac tueri; ne Reipublicæ ad extremum periclitāti, salutis viæ omnes pręcludantur. Ad hanc igitur interpretationē pertinent ea, quæ Parisiorum curia iudicauit, anno MCCLVI; & MCCXCIIII: *Regem (scilicet, superiorum regum pactis conuentis minime teneri*: repudiata eorū [c] disciplina, qui Principē de imperio deturbari putāt oportere, nisi testamētum anterioris principis exequatur, cōfusa principum successione. At cur, dicet aliquis, ea distinctione opus est, cum omnes Principes iure gentiū teneantur? nā eo iure conuentiones ac testamenta continentur [d]. Id quidē falsum videri possit, si de vniuerso genere statuamus: demus tamen id verū esse; nō ꝓpterea cōsequens est, *Principē gentiū legib.*

107 *potius quam suis obligari, nisi quatenus cum diuinis ac naturæ legibus conspirant*; quas quidē ad leges, omnia quæ de Principū obligatione diximus, reuocāda nobis sunt. at si gentiū iura quædā iniqua sint, ea Princeps abrogare potest [e], & subditos eo iure ne vtātur prohibere, vt antea docuimus de seruitiis; quæ iure omnium fere gentiū in Respublicas pernicioso exemplo inuecta, multorum Principum salutaribus, ac naturæ congruentib. interdictis, sublata fuerūt: quod in vno dictū, ad consimilia traducendū erit; quoniā totius disputationis caput est; *Ne quid contra diuinas aut naturæ leges sanciatur*: nam, si iustitia finis est legis, lex autem Principis iussum, Princeps Dei præpotentis imago spirans; consequens est, vt *Principis leges verum exemplar præ se ferant legum diuinarum.*

a Argu. cap dilecto. de præbendis. Bal. in l. vlt. de transac. C.
b Not in cap. 1. tit. qui succ. tene. & cap. vlt. ne prælati vices. & in cap. Abbate, sane de re iudic. Iaso latiss. in l. 1. col. 3. de consti. princ. cap. non liceat 12. q. 1. glossa ibidem *Bal.* in tit. de pace Constātiæ. verbo successorum. tex. in cap. 1. de probat.
c l. nam hoc natura. de condic. indeb.
d Bald. in proœmio decretal.
e l. ex hoc iure de Iustitia.
f Ioan. Andr. in cap. vlt de immunitate Eccles.

X, De Principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum conueniant iura maiestatis; deque Principum inter ipsos dignitatis prærogatiua.

HÆc quæstio singulari disputatione tractanda nobis est, propterea quod ad iura maiestatis pertinet, nec debet cum patrocinio vel clientelari iure, de quo antea diximus, temere confundi. Nam ius fiduciariũ, seu feudale, sanctius est patrocinii iure, quod etiam a magistris, *ius patronatus* appellatur. Hoc quidem antiquius illo; quod tamen a Langobardis origine ducta, populos omnes mutua fiduciæ caritate complecti videtur: nusquã tamen vberius, quam in imperio Turcarum, qui quod nos *feudum*, ipsi *Timar* appellant; & *beneficiarios* seu *vasallos Timariotas*: quibus feuda principis beneficio, & quidem precario, non tamen diutius quam fructuarii vita, fruẽda permittuntur; iis cõditionibus, vt ingruenti bello, Timariotæ equites sine stipendio militari, & eum equorum numerum deducere, qui pro ratione beneficii, cuique libello censuali definiri solet. Est autem *Timar honorarius prædiorum fructus*, a Græco (vt opinor) τιμᾶν: quæ verbi notatio propriam feudi naturam explicare videtur; propterea quod veteri iure, *feudum aliud nihil est, quam fructus prædiorum, a vectigalibus* [a] *liberum*: & quoniã militiæ ac belli aduersus hostes, gerendi causa huiusmodi beneficia tribui solebant, principio militiæ ex casu; deinde a fide præstanda, feuda dicta sunt. hinc enim F. E. D. V. M. dici videtur, quod qui fidẽ daret, his verbis vtebatur; FIDELIS FRO DOMINO VERO MEO: contractis autem dictionibus in literas, *Feudi* appellationem traxerunt: nisi a fœdere vtrinque contracto, deriuari verius sit. Immunes a vectigalibus esse, ac semper fuisse fiduciarios, argumẽto est, quod qui a nobis *vassallus*, Langobardorũ legib. LEVDE appellatur; quæ vox liberũ significat. *Alaudi*⁹ autẽ ex iusta seruitute manumissus: inde *Alaudiũ* & *laudimia*, dicũtur honoraria munera, quæ domino, fidẽ accipiente a vassallo, tribui solent.

[a] cap. 1. de iis qui feudum dare possunt.

Hæc

Hæc ad verborũ explicationem: pergamus ad id quod
108 propositum est. Diximus iura maiestatis eum habere,
qui post Deum immortalem subditus sit nemini: quod
si cuiquam seruire, aut imperanti parere cogatur, seu
sponte, seu inuitus id faciat, maiestatis nomen amittit.
Recte Poëta nescio quis; *Esse sat est seruum; iam nolo vi-
carius*[a] *esse: Qui rex est, regem maxime non habeat.* Quod
si iura maiestatis non habent fiduciarii seu vasalli, pau-
cissimi admodum Principes in summa potestate consti-
tuti reperiantur. Aut si demus, fiduciarios principes,
vel ærarios, qui tributum aliis Principibus dependere
cogantur, iura maiestatis habere; certe quidem domi-
nos seruis, patronos clientibus, auctoritate, imperio,
potestate adæquare necesse erit: sic enim statuunt legũ
Romanarum interpretes[b] ac magistri: scilicet Medio-
lani, Mantuæ, Ferrariæ, & Allobrogum Duces iura ma-
iestatis habere. Idem quoq; tradũt de Comite Astensi[c]:
quæ tota ratione discrepant, cum his quæ antea de iure
maiestatis diximus. Hæc igitur accuratius explicanda
nobis sunt, cum ad iura maiestatis, quæ in Republica
præcipua ac potissima sunt; quæq; ad dignitatis præro-
gatiuam, qua nihil Principibus carius est, pertinere vi-
deantur. Diximus in capite De patrocinio & clientela,
quam nostri *protectionem* vocant, clientes Principes, qui
superiorum in fœderibus maiestatem comiter obserua-
re tenentur, iura maiestatis habere; sed vasallus seu fi-
duciarius a cliente differt, distatque plurimum. Cliens
enim, patronum in fœdere superiorem eatenus agno-
scit, quatenus personæ ac loci dignitas postulat; vasallus
C non modo superiorem confiteri dominum, sed etiam
fidem & obsequium ei supplex exhibere cogitur, aut
feudo cedere. *Homagium* appello fidelitatem, obse-
quium, obedientiam, & ea iura quę fiduciarius domino,
ex formula beneficii dare, facere, tenetur. Quod vt pla-
nius intelligatur, nouem omnino potentiorum ac te-
nuiorum gradus statuemus, pręter eum, qui post Deum
immortalem seipso superiorem confitetur neminem.

[a] Quia serui ordinarii, vicariis imperabant.

[b] Castrensis consil. 166. lib. 2. Dec. consil. 191. num. 1. Curt. iunior consil. 1. num. 26. & 30. & consil. 91. num. 8. Paris. consil. 1. num. 25. lib. 1. Bossius titulo de crimine maiest. num. 17. & in titul. de regal. num. 5. Soc. consil. 4. lib. 3. Iaso. consil. 227. Cacheran. decis. Pedemont. num. 1.

[c] Brunus de comitatu Astensi post Bart. Bald. Angelum, Castrensem, Imolam, Isernium, Cumanum, Alexandrum, Barbatiam.

Nouem genera tenuiorum aduersus potentiores.

Primum genus est eorum Principũ qui sunt in eius cli-
entela,cuius maiestatem obseruant; seq; in eius patro-
ciniũ dare solent,vt aduersus potentiorum vim tutiores
sint. Secundum genus est eorum Principum,qui su-
periorem in fœdere agnoscunt,eique tributum depen-
dere solent; vel pensionem,vt eius auxilio ac præsidio
tutiores sint: quod certe patrocinium dici non mere-
tur; quia mercenarium sit: merces autem officio nõ de-
beatur. Tertium genus est eorum,qui a potentiore vi-
cti,pacem acceperunt,& iura maiestatis retinent iis le-
gibus,vt victoris maiestatem comiter obseruent; eique
tributum annuum soluant, nec tamen patrociniũ illis
aut auxilium a potentiore debeatur. Quartum genus
est eorum,qui Reges sunt,& iura maiestatis in suos libe-
re exercent; sed aliorum fiduciarii seu feudatarii sunt,a-
liunde feudo accepto a principe,seu maiore, seu mino-
re. Quintum genus est eorum,qui Reges non sunt,nec
iura maiestatis habent,sed fiduciam propter feudũ con-
traxerunt; qui a nostris *simplices vasalli* dicuntur,qui do-
mini dignitaté tueri,ac pro eo arma capere; non tamé
semper,nec aduersus omnes ,tenẽtur. Sextũ genus est
eorum,qui *vasalli ligii* vulgo dicuntur;qui data fide,do-
mini dignitatem & existimationem tueri,ac pro eius sa-
lute arma sine exceptione capere; non tamen semper, 10
aut vbique; sed eatenus tenentur,quatenus vtilitas feu-
di aut fiducia contracta patitur. Septimũ genus est eo-
rum,qui *subditi* dicuntur,seu vasalli, seu censuales sint,
siue etiã prædiis omnino careant; qui pro principis di-
gnitate ac salute,perinde ac pro se ipsis, ꝓpugnare tenẽ-
tur; & eosdem cum principe hostes & amicos habere.
Octauum genus est eorũ,qui quondã seruitute liberati,
seruilem speciem retinent; vti sunt *ascripti glebæ*,& qui a
nostris *manusmortuæ* dicuntur. postremũ genus est ser-
uorũ. Hęc genera nobis secernenda fuerũt,ne subditi
cum vasallis,aut clientibus; aut cum vtrisq; vasalli simul
misceantur. Ex his generibus,ii qui nõ ratione feudi aut
fiducię cõtractę,sed ex sui ipsorũ persona parere cogun-
tur,

tur, *subditi* dicuntur; multo magis etiã si præter obligationem, qua subditus principi, cuius imperiũ ac iurisdictionẽ subire tenetur, fiduciã contraxerit, feudo a principe, vel ab ipsius principis subdito accepto, si modo vtriusq; princeps idem sit. Quod si subditus nõ sit, qui fiduciã, accepto beneficio cõtraxit; etiã si domini dignitatem ac salutẽ, sine exceptione cuiusquã tueri debeat; ea tamẽ obligatione, deserto feudo, sine fraude sese liberare potest. At subditus quantumvis feudũ aut censuale prædiũ deserat, aut nihil omnino habeat, qđ suũ dicere possit; personali tamen obligatione, seipsum sine principis sui cõsensione exuere nullo modo potest. Vasallus fidem patrono semel tantũ præstare tenetur; sed ne ad id quidẽ cogendus est, si fiducia ita fuerit cõtracta, vt videre est in antiquis legib.[a] feudorũ, contra quã Carolus Molinæus & sensit, & scripsit[b]. At subditus locis omnibus ac temporib. fidem Principi dare cogitur[c]; etiam si Pontifex is fuerit[d], qui nullum omnino prædium Principi acceptum ferat. Neq; vero necesse est subditũ esse, qui salutem ac dignitatem Principis, sine cuiusquam exceptione tueri debet, quales sunt ii qui nostris *vasalli ligii* dicuntur; qui interdum aliorum principum subditi, interdum reges sunt, interdum vasalli; tamen non sine exceptione fidem dederint; neque enim retrouasallus subditus est; aut vasallus illius, cui dominus inseruit,[e] nisi omnino eiusdem beneficii ratione. Placet igitur exemplis hæc illustrare. Antea quidem Reges Anglorum fidelitatis iusiurandum regib. Francorum sine exceptione dederunt, cum amplissimas huius imperii prouincias, ac beneficia fructuosissima Regibus nostris accepta ferrent; vt merito sese *vasallos ligios* Francorum confiterentur. Angliam tamen & Hiberniam summa potestate regebant; quousque Ioannes, qui fraude in regnum inuaserat, se regnumq; suum ac subditos omnes dedidit in Romani Pontificis potestatem, anno MCCXII; contracta solemni fiducia principum ac subditorum consensione: nec tantum se Pontificis

C

a tit. 24. §. 1. quæ fuit prima caula feudi amittendi. Magister in regalibus. decisione. 13.

b in consuetud. feudor. §. 2. gloss. 4. num. 26.

c tit qualiter iurare debeat cap. 15

d Magister in regal. decis. 1. & 13. Mol. in tit de feud §. 46. q. 1. & 2.

e Isernius in cap. imperialem. §. illud de prohibita feudi alienat. Bartol. in l. Claudius quã potiores. Guido Pap. decis. Delphinatum 551.

Reges Anglorum vasalli ligii Francorum.

Reges Anglorum vasalli Pontificis Romani.

Romani vasallum, sed etiam ærarium professus est; ac promisit annui tributi ac census nomine quatuor aureorum milia[a]; præter tributum illud, quod ab Ina Rege Anglorum promissum est, anno DCCXL; idq; a singulis familiis exigebatur, quod vulgo *tributū sancti Petri* appellabāt. Legatus Innocentii III pōtificis Romani, primus a Rege Ioanne fidem accepit, anno MCCXIII, præsente Cancellario, sex Angliæ pontificibus ac totidem Comitibus, infinitaq; populi multitudine consentiente. Exstat adhuc apud nos formula fiduciæ, quam ex actis Vaticanis expressam legimus. Ac tametsi Thomas Morus, Anglorum Cancellarius, negaret regnum Anglorum esse in fiducia pontificis Romani; nihilominus Henricus ipse VIII legato pontificis Romani, iusiurandum fidelitatis dedit. Tributum autem vtriusq; generis exigi ac solui non ante desiit, quam Henrichus VIII, anno MDXXXIII Romani pontificis seruitutem ac religionem excussisset. Id autem animaduersione dignum est, quod in formula fiduciæ, Rex Ioannes suorū scelerum veniam supplex a legato pontificis precatus est; quo planum fit, patrocinium illud pontificis Romani, quæsitum esse ad eleuandum immane parricidium, quod in Arturum fratris filium, ad quem sceptra regni successorio iure pertinebant, crudeliter admiserat, ne sacris a pontifice Romano interdiceretur. Iam antea Philippus Augustus Rex Francorū, omnia prædia, quæ in Gallia Reges Anglorum hæreditario iure possidebant, Normaniam inquam, Aquitaniam, Turoniam, Andium item ac Cenomanorum agros, ob eam parricidii causam, pro iure suæ maiestatis proscripserat; quas regiones, antea beneficii iure a Regibus Francorum acceperat: tametsi summam in Anglos, Hibernos & Scotos potestatem haberent. Nam principio, Constātinus Rex Scotorum cæteriq; principes eius dicionis, cum Adelstano Anglorum Rege fiduciam contraxerant; deinde Baluolus Rex Scotorum, fidem quoq; Regi Anglorum præstitit; professus se regnum Scotiæ fiduciæ nomine,

[a] Mille marcas sterlingorum.

Reges Scotorum vasalli Anglorum.

110

C

mine, ſub Anglorum patrocinio poſſidere; exceptis Orcadibus inſulis, quæ tum erant, ac deinceps etiã fuerunt, in fiducia Regũ Noruegiæ; quibus Reges Scotorum auri vncias octoginta, fiducię ac cenſus nomine dependere tenentur; contracto iampridem fœdere inter Danos & Scotos, vt bello finem imponerent, quod pro inſulis Orcadibus olim ſuſceptum; nec ita pridem, id eſt anno MDLXIII, rurſus excitatum eſt; quantum quidem ex literis Danzæi, Francorum apud Danos legati, intelleximus. At Scoti Reges, qui poſt Balnolum ſummam rerum tenuerunt, Anglorum obſequium eiurarunt; nec ſuperiores agnoſcere, nec ſe vaſallos Anglorũ profiteri voluerunt; tametſi Dauid Rex Scotorũ Eduardi III Regis Anglorum captiuus, id ſumma contentione a ſuis petiiſſet: poſtea vero quam decennium in carceribus exegiſſet, dimiſſus eſt ab Eduardo; cuius ſororem ſibi deſponderat, ea lege, vt ſecum amicitiam ac pacem coleret. Iam vero Hiberniæ regnum non ita pridem Anglorum imperium tulit; excepto tamẽ Arguelio Comite, qui iura maieſtatis ſemper retinere viſus eſt. Conſimiliter Daniæ Reges, qui etiã Noruegiæ partem poſſident, iura maieſtatis ſibi vindicarunt; quod quam verum ſit, prius expoſuimus. Holſatiæ tamen agrum, regno finitimum, imperii Germanici beneficio habent; & antea quidem, Daniæ regnũ, imperii Germanici feudale beneficiũ exſtitit; ipſiq; Daniæ Duces in fide Germanorũ permanſerunt, non modo Lothario imperante, cui Canutus Danię Dux, fidelitatis obſequium[a] pręſtitit: ſed etiam Friderichi I Imperio; qui primus omnium Petro Duci Danię regia[b] ſtemmata dedit, ac regali poteſtate beauit; iis tamen legibus, vt in fide ac obſequio perpetuo imperii Germanici permaneret; ſed poſteri tandem ab imperio deſciuerunt. At principes illi quos fiduciam contraxiſſe, & prædiatoriã ſeruitutem data fide promiſiſſe diximus, qui vel in ſuos iura maieſtatis habent, vel aliorum Principum ſubditi ſunt, contractam fiduciam eiurare poſſunt; modo ne id fiat in

Daniæ reges olim vaſalli Imperii Germanorum.

[a] Helmoldus in hiſtor. Sclauorum cap. 50.
[b] Trithemius cap. 17.

fraudem patroni: quoniam periculo imminente, sine iusta caussa, patronum deserere capitale est; etiam si vasallus, eo momēto prædiū feudale deserturus sit: tametsi nulla grauior pœna[a] dicta est in fiducia cōtrahenda, quā vt feudo cariturus sit cliens, qui patronum, vrgente bello, deseruerit: quia fides agitur ac dignitas, cui sempiterna labes inuritur a cliente patroni desertore: cum tanta sit obligatio fiduciæ, vt etiā aduersus fratres ac liberos[b], pro salute ac dignitate patroni, vasallus arma capere teneatur. Nec defuere nostra ætate Iurisconsulti[c], qui etiā in parentes, clientem pro patroni dignitate, armarent; quod mihi ꝓbari nulla ratione potest, cum prima præcipuaque fidelitas parentib. debeatur. At si vasallus idem sit & subditus, qui principem periclitantem deserat, nō modo prædiis illum, sed etiā bonis omnibus spoliari oportet, cum vel gregario militi capitale sit, qui ducem in bello non protexerit. Nec mirum[d] si Britanniæ Armoricę Duces, Ioannes inquā I, & Petrus II, obstinato animo recusarunt Francorū regib. fidem, pro Britanniæ prouincia, sine exceptione cuiusquam præstare; de qua re controuersia iterum atque iterum, inter Franciæ ac Britanniæ cancellarios, corā rege Carolo V & VI agitata est. Proposita fuerunt acta fiduciæ contractæ, ac fides a Ducibusq́, sine exceptione cuiusquā data, tū Philippo Augusto[e], tum etiam Ludouico[f] VIII. De vtroq. actu, ancipiti ratione dubitari potuit: de altero quidem, quod Philippo data fides est ab Arturo, sine exceptione cuiusquam, ea lege, vt sui tutelā aduersus Ioannem Angliæ regem susciperet: quod ab eo factū sit, nec-ne, dubitatur: tametsi Arturi parricidium vltus est. de altero quod Ludouico VII data fides est a Duce, quoad ipse viueret, sine præiudicio posteritatis. At legitimorum actuum ea vis est ac natura, vt nec diem recipiant, nec conditionem[g], fiduciæ vero iusiurandum minime omnium. Exitus controuersiæ fuit, vt Ioannis ac Petri iusiurandum simplex acciperetur, ne vasalli ligii Francorum esse viderētur. Quamquam Dux vterque, feudo Britanniæ

a titul. quæ fuit prima causa feudi amitt.

b cap. I hic finitur lex.

c Alexand. consil. 234. lib. 2. & 236.

d l. non omne. de re milit. Liuius lib. I.

Duces Britannici vasalli Francorum.

e anno 1202.

f anno 1210.

g l. actus de regulis.

C

Britanniæ spoliari iure debuissent, quod legitimum patronum Francorũ regem eiurar:t. Neq. enim dubitari potest, quin Britanniæ Armoricæ Duces, Francorũ Regibus, iam inde a Clodoueo rege, fidem sine exceptione dederint: vt Gregorius Turonum pontifex, omnium, quas habemus, antiquitatũ verissimus scriptor accurate tradit: quamquã pleni sunt historiarum libri, plena antiquitatis monimenta quibus hęc prodita videmus. Britanni quidem rebellarunt sæpissime, sæpius tamẽ fracti sunt ac domiti; quinetiam Caroli Magni ac Ludouici Pii legatis, fidem & obsequium, datis obsidibus, exhibuerunt: quę tam ex historia & Vitaldi Caroli Magni nepo- 112 tis, tum etiam ex Floardi Sigeberti scriptis perspicuum esse potest. At cũ rursus a fide deficerent, Carolo Caluo Rege, apud ordines accusati, ac maiestatis damnati, pœnas [a] dederunt; quo crimine non nisi subditi [b] accusari possunt. Nam Herispo Dux, Carolũ Caluum, data fide, ac pecuniarũ magna vi placauit, vt antea quoq. Iudicael Dux Dagobertum placarat. Neq. verũ, at ne simile quidẽ veri esse potest Clodoueum, qui Galliarum imperiũ Alpibus Pyrenæis, & vtroq. mari, tum etiam Rheno flumine, definierat: aut Carolum Magnum, qui gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, domuerat, qui Hispaniam, Italiam, Hungariã, Germaniam, cis & vltra Rhenum, Saxonas, Pomeranos, Polonos, Russios subegerat, & in extremã vsq. Scythiã imperiũ propagarat, Armoricos Duces, in ipsis Galliæ visceribus, ad imperii Gallici societatem admisisse. At etiam in fœdere cum Rolone, Normanorum Duce cõtracto, Britannię Armoricę Dux retrouasalus attribuitur a Rege Carolo: quod ridiculum futurum erat, nisi tunc Armoricæ Duces Francorum subditi haberentur. Itaq. Btitanni Duces, Normanorũ Ducibus, hi vicissim, regibus supplices, sine exceptione, fidem dederũt: at fides semel data, acceptaq. a patrono, nulla temporũ infinitate præscribi potest. Quibus argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis, ad assentiendum

[a] anno 859.
[b] Bald. Cyn. Salicet. in l. quisquis. ad l. Iuliam. C.

persuasus sum, vt Armoricam iam inde vsque a primis Francorum Regibus, imperii Gallici prouinciã esse scriberem: tametsi Argentræus [a], Rhedonensium prætor, aliter sentit. Gregorium vero pontificem, Haimonem, Sigebertũ, quibus assentior, mendacii contumelia perstringit, quibuscum tamen Vitaldus eadem scripsit. Illud etiam absurdius, quod Petrum Druidam primũ esse putat, qui alieni principatus maiestatem, Gallorum imperio subiecit; qui Regis subditus fuit ac propinquus: nec vero eius liberi ac posteri, perfidiæ scelere ab ea quę perpetua fuit, & quidem naturalis obligatio cum Regibus Francorum contracta, eximere seipsos potuerint. Quod autem Armoricos Duces qui scelerata conspirationis fide & cõsensu, cum Anglis ad huius imperii exitium, seipsos coniunxerunt, a perfidia capitali vindicare conatur; quod de Regibus Francorum, ac de omnibus Principibus ita scribit, vt a conuitiis ac maledictis abstinere non possit; quod suos populares, quamquam nomen *gentile* Gallicum vsurpat, omni genere laudum, ad nauseam vsque cumulare solet; quod Francorum victorias eleuare & obscurare solet; quod denique sibi vni credi vult, & antiquissimis ac verissimis scriptoribus fidem detrahit; certe literis & otio abuti mihi videtur. Nihil autem historiarum scriptori magis cauendum, quam ne subditos a principis obsequio ac fide abalienare, & ad defectionem oratione inflammare videatur. Sed vt ad propositum redeamus; animaduersione dignum est Ioannem Monfortium & posteros, etiamsi Armoricam ab imperio Gallico diuellere conarentur; nihilominus tamen quasi Monforti ac Virtutũ Comites, fidem Regibus sine exceptione semper dedisse, vt in Archiuis legimus; tametsi quædam iura maiestatis, in prouincia Armorica, concessu Regis, exercerent. Ex quibus perspicuum fit, vasallos a subditis, & clientibus, atque etiam inter se differre plurimum; eosq; iura maiestatis in solidum, ac summam potestatem habere, qui nemini seruire teneantur: nam vasallus siue Imperator,

siue

[a] In consuetud. Britan. & in historia Brit.

ſiue pontifex maximus fuerit, fidem, obſequium, obedientiã *ſuperiori*, quaſi domino, præſtare tenetur: quod quidem obſequium perſonale, coniunctam habet ſeruitutem quandam, etiamſi verbum illud *ſeruiendi*, in legibus feudorum libertati naturali præiudicare non videatur: qua quidem ſeruitute vel obſequio, beneficiarius, niſi feudo carere velit[a], ſeſe liberare non poteſt: neque enim fiducia vaſalli, ſeruitus realis eſt; ſed perſonæ ita cohæret[b], vt ab ea diuelli non poſſit. Quod autem diximus, *ſeruitutis illam ſpeciem a perſona diuelli non poſſe*, adeo verum eſt, vt ne procurator quidem ad fidem vaſalli nomine præſtandam idoneus[c] ſit; quod antiquis feudorum legib. licebat[d]: ſed illud antiquatum eſt vbique gentium, vt ne in Italia quidem, vnde iura feudorũ in vniuerſam Europam fluxerunt, *procurator fiduciarius* admittatur. Nam Ludouicus Sfortia, qui ſe Mediolanenſium Ducem ferebat, legatum in Galliam miſit ad Carolum VIII Regem, vt pro fratris filio Genuenſi Duce, iuſiurandum præſtaret; ſed repulſam tulit. Et cum ageretur de fide præſtanda a Marchione Saluciarum, curia Pariſiorum decreuit, procuratorem quidem eius nomine, quod morbum excuſaret, admittẽdum[e], ſi Regi videretur; ſed ea lege, vt cum primum poſſet, pręſens fidem præſtaret. Idem ſæpius iudicatum[f] eſt in conſi-

C milibus cauſis: contra vero, vaſallus cogi poteſt in procuratoris patroni verba iurare, eoq; iure vtimur. ſin vaſallus adhuc impubes eſt, & id ætatis, vt ſenſu careat, ſuſtinetur actus legitimus fidelitatis, quouſque legitimam ætatem attigerit; qua fidem præſtare poſſit; niſi patronus procuratorem admittere malit: vt Ludouicus XI Rex, per legatum matrem Galeacii impuberis, Ducis Genuenſium, in fidem accepit; verba iuriſiurandi concipiente Philippo Cominio Regis legato; cui aureorũ nummûm quinquaginta milia, annui fructus nomine, ſoluit. Illud autem in fœdere quod ictum[g] eſt inter Ludouicum XI Regem, & Maximilianum Auſtriæ Ducem, diſerte cauetur; *ne vaſalli fidem procuratorio nomine*

[a] cap. vnico. de vaſallo qui contra conſtitut. loc.

[b] qualiter iurare debeat. c. 5. & ſequẽt. & titul. quæ fuit prima cauſa feudi amit. Bald. in l. ſed & ſi hac. §. ſi libertus. de in ius vocando. Molin. gloſſ. 4. §. 2. num. 54. in conſuetud. feud.

[c] Bald. in L. 4. fine. de rerum diuiſ. num. 56.

[d] §. ſed verũ. per quos fiat inueſtitura. Præpoſitus in §. omnes colum. vlt. de feudo defuncti, licet contrarium videatur in cap. 1. §. verum de ſtatu reg. lib. 9.

[e] anno 1486. Decembr. 9.

[f] Contra Maximilianũ de Mehaic & dominum Dormoy 1536.

[g] anno 1488.

exhibeant; sed præsentes ad id cogantur, nisi morbum vel ætatem, aliamve necessariã causam excusarint; vt cũ vniuersitatibus & collegiis iusiurandum exigitur, id a procuratore fieri necesse est. Etenim plurimum refert vasalli Regis persona, an vero sordidi procuratoris obsequium recipiat patronus. Quamobrem in fœdere, quod ictum est inter Philippum Bellum, & Henrichum Anglorum Regem, anno MCCCII; vno capite exceptum est, vt Henrichus fidem Regi Francorum daret præsens; & quidem sine exceptione: quod si morbum necessarium sine fraude excusaret, filium tamen primogenitũ in Galliam iurisiurandi causa mitteret. Rursus alio fœdere quod ictum est anno MCCCXXX; *Eduardus tertius Rex Anglorum recipit ac promittit se mox in Galliam, fidei præstandæ causa, venturum; aut si quidem morbum necessarium sine dolo malo excusaret, cum primum conualuisset, id effecturum.* Item alio fœdere quod percussum est anno MCCLIX, Ludouico IX Rege, Henrichus II Anglorũ Rex sese in Galliam paulo post traiecturum, ad solenne iusiurandum sine exceptione cuiusquam præstandum. Obsequium autem illud, quod *ligium* appellãt, eam vim habet, vt ne Imperatoris quidem aut Pontificis maximi persona excipiatur [a]. Formula iurisiurãdi quod rex Anglorum præstitit, concepta est eo fœdere, quod anno MCCCXXXI, inter Philippum Valesiũ & Eduardum III percussum est; cuius hæc verba sunt. Rex Anglorũ manibus coniunctis, ac in manus Regis Francorum insertis, Cancellarium Francorum, hæc verba proferentem; VOVS DEVENEZ HOMME LIGE DV ROY DE FRANCE, QVI ICY EST COMME DVC DE GVIENNE, ET PAIR DE FRANCE, CONTE DE POITOV, ET DE MONSTRVEIL, ET LVY PROMETTEZ FOY ET LOYAVTE PORTER. DITES VOIRE. ET LE ROY D'ANGLETERRE DIRA, VOIRE. ALORS LE ROY DE FRANCE RECEVRA LE ROY D'ANGLETERRE A LA FOY ET A LA BOVCHE. Hæc verba fœderis, vtcumque Latina sic fecimus: *Tu quidem*

[a] titul. de auxil. vasalli. in feudis. Clementin. pastoralis. de re iudic. Spec. in §. quoniam de feudis.

114

dem euadis in hominem ligium Regis Francorum, vti Dux Aquitanorum, Par Franciæ, Comes Pictonum, & Monſtrolienſium: teque in eius fide & obſequio ſemper futurum ſpondes: reſponde, Aſſentior. Hic rex Anglorum aſſentiri ſe dicet: tum rex Francorum ad fidem & oſculum regem Anglorum admittet. Sanctius eſt iuſiurandum Caroli Regis Nauarræ, cum fidem Carolo V regi Francorum daret, anno MCCCLXX; quia non ſolum vaſallus, ſed etiam ſubditus erat Regis Francorum, tametſi iura maieſtatis in Nauarros haberet; & in Bearnenſes eadem iura ſibi deberi prædicaret, vt poſteri quoque; ſed adhuc de agro Bearnenſi ſub iudice lis eſt. Formulæ fiduciæ Arturi II, Petri vtriuſque, & Ioannis Montfortii, qui Armoricæ prouinciæ Duces fuere, conſimiles ſunt; præter verbum *ligii hominis*. In ſubditis vero vaſſallis formula fiduciæ vberior eſt, ac ſanctior; quia duplici obligatione deuinciuntur: exteri vaſſalli non item. At diu multumque dubitauit Eduardus III, an iuriſiurandi formulam in fœdere præſcriptam ſequeretur: & certe manus ſupplices habere principio recuſabat; & in Angliam redierat, vt populi conuentus eam ob cauſam haberet: eo legati Francorum miſſi ſunt, ac ſemeſtre temporis ſpatium, in ea controuerſia diſceptanda tranſegerunt: tandem, rex Eduardus formulam propoſitam ſequi maluit, quam tot beneficiis, quibus in Gallia fruebatur, carere. Quum vero *vaſallus* idem eſt qui *ſubditus*, arma, pileum, pallium, calcaria, chirothecas exuere, ac genibus flexis manus ſupplices in principis aut procuratoris ſui manus inſerere neceſſe habet, & ita fidem præſtare. at etiam moribus noſtris, patrono licet abeſſe, nec ſi velit, procuratorem, fidei accipiendæ cauſa, conſtituere tenetur; ſed vaſallus, ne prædio fiduciario careat, prædii dominantis locum adire ſolet; ac pro foribus carmen eo, quem diximus, habitu vſurpare. At Veromanduorum [a] moribus vaſallos fidem patrono præſenti dare oportet: ſed ſi patronus abeſt, ſatis officii fecerint etiam præſentes,

[a] arti[...] conſuetu[...] nis gene[...] 220.

si per procuratorem id faciendum curent; ne vasalli dignitas, abiectiore persona procuratoris minuatur. Quod si vasallus hæredes habeat triginta, vnusquisque fidem, petente patrono, præstare cogitur [a]; vt iampridem Philippi Augusti Regis Francorum decreto cautum est, anno MCCIX. alius tamen alio more vtitur [b]. An igitur vasallum, id est alterius hominem, etiamsi domi regno potiatur, summam potestatem ac iura maiestatis habere dicemus? an eum qui vilissima obsequia præstet, & vt verbo fiduciæ vtamur, *seruiat alteri*, summũ Principem appellabimus? At plerique Principes agros late patentes, ac beneficia fructuosissima deserere, quam seruitutem istam seruire, maluerunt; alii ius maiestatis vt cederent, nec precibus vllis, nec pretio adduci potuerunt: nam Princeps Aurasius Ludouico XI Regi iura maiestatis Aurasii principatus vẽdere recusauit. quamquam regii procuratores iura maiestatis Aurasio Principe vindicante, sæpe obstiterunt. Iam vero primo capite fœderis Britiniaci Eduardus III Anglorum Rex, vt omnia iura maiestatis sibi tribuerentur in iis regionibus, quas hæreditario iure in Gallia possidebat; ne fidem aut obsequium Regibus Francorum præstare cogeretur, diserte excepit. Nec aliam ob causam Stephanus Valachiæ præses a Regibus Poloniæ defecit, quam quod Rex Polonus tentorium, in quo Stephanus supplex obsequium ac fidem præstabat, eodem momento discindi iussit, vt omnium oculis pateret. Hanc contumeliam veteratorie sibi illatam grauate tulit Stephanus: neq; id mirum videri debet iis, qui meminerint, Callisthenem Aristotelis propinquũ, mortem potius optasse, quam Alexandri Magni genibus, adorantis [c] ac supplicis modo aduolui, more Persarum; tametsi Alexander supplices amplexu & osculo dignaretur; quod etiamnum Imperatorib. Romanis vsitatum erat, cum regibus sceptra & insignia regia largirentur: sic enim Tiridates Armeniæ Rex, Neronis genibus aduolutus est; quem Nero manu prehensum erexit; osculoque donatum,

a §. omnes filii. si de feudo controu. Zasius in epit feud. Par. 7. ait Germanis moribus vnum pro omnibus sufficere, vt etiam plerisq; Galliæ municipiis, fidem quidem a singulis præstari æquum est: quia nihil accedit patrono, nec decedit vasallo.

b Cenomani aliter §. 13. & Veromandiũ. vide Molin. §. 2. gloss. 4. num. 25.

c Q. Curtius, Arrianus, Plutarchus in Alexand.

tum,tiaram de capite detraxit; eique diadema circum imposuit; postremo,ad dextram sedere [a] iussit. Quibus autem regna fruenda concedebant Romani,etiamsi ab iis fidem aut obsequia nulla exigerent; nihilominus tamen Romanis Principibus sponte inseruiebant, ac ministrabant [b]: alii sese *Romanorum procuratores* appellabãt vt Aderbalus Numidię Rex:Eumenes quidem Pergami Rex fuso ac mortuo Mithridate Ponti Rege, Romã venit,ac pileum gestans,acceptam populo Romano libertatem tulit: erat enim pileus recentis libertatis argumẽtum. Prusias vero Bithynię Rex quoties senatum ingrederetur,limen deosculari consueuerat,se *mancipium senatus* appellans:tametsi æquo fœdere cum Romanis societatem contraxisset. Ille cultus, quantuscumq; sit, qui ab arbitrio cuiusque proficiscitur,nihil aut parũ admodum de iure maiestatis detrahere videtur: sed obsequiũ illud quod ab inuitis vasallis extorquetur,seruitutem sapit,nec Turcarum ac Persarum Principibus quicquam grauius esse videtur. Et quidem Suleimanus rex Turcarum,Ioannem Hungariæ Regem,quem bello ceperat, in regnum libenter restituisset,ea lege, vt beneficio acceptum ferret,ac fidelitatem vasallorum in modum exhiberet: nisi Ferdinandus qui Pannonias ad se hæreditario iure pertinere contendebat, obstitisset: idque Sigismundo Augusto,Poloniæ Regi,per legatos testatus est Suleimanus : vt quidem accepi ex literis quas Stanislaus Rosdrazeroscus ad Annam Mommorantiũ, equitatus Gallorum magistrũ,scripsit anno MDLV. Quamobrem Franciscus maior Rex Francorum, ad creatores Imperatoris Germanici rescripsit: cauendum esse, ne Carolum Austrium ad imperium vocarent: ne imperii decus ac maiestas,sub vasallum Francorum subiungeretur. Quæ res cum Imperatorem vehementer pupugisset,Franciscum bello Papiensi captum, non ante dimisit,quam nexu & fiducia Francorum, Flandria & Artesia omnino liberarentur. At non modo *vasallus*,sed etiã *ligius* exstitit; nec tantum ligius, verum etiam *subditus*

[a] Tranquill. in Nerone.

[b] Dio de Augusto.

Politicus hoc mancipium risu dignum existimat.

116

Regis Francorum, id est in ipsa Flandria natus & educatus, quæ tum erat imperii Gallici ꝓuincia; tametsi Gandauum, Caroli patriam, & vrbes maritimas, pleriq; excipi putant: nam Flandriæ Comites, regni Francorum Pares ab hoc regno cōdito semper habiti; & iura maiestatis semper antea quidē sunt, maxime tamen Atrebatensi excepta fœdere; quod quidē percusserūt legati Caroli VII Regis Francorū, cū Philippo II Burgundiæ Duce. At etiā Carolus V, iam Imperator creatus, a Frācisco Rege petiit, vt sibi liceret Atrebatense tributum a suis exigere, anno MDXX. cui Frāciscus respōdit id se permissurum, dum nihil de iure suæ maiestatis detraheretur; vt quidē didicimus ex mandatis, quæ legato Francorum in Hispaniā eunti data fuere. Quamquā grauiores causæ ꝓponi poterāt, quę principes Germanorū ab electione Caroli V summouere debuissent. Neque enim Carolus tantum *vasallus ligius*, & quidē Francorū imperiis ac legibus subditus, sed etiam *Pontificis Romani vasallum se ligium professus*, pro regionibus ac prouinciis omnibus, quibus tunc potiebatur, exceptis admodum paucis in Belgia, & Burgundiæ libero comitatu; quem Arnoldus Comes dono dederat Conrado II Imperatori, anno MCCV. deinde Carolus IIII Imperator, Carolo VI, Delphinatum Principi concessit, fiducia contracta, quam ex archiuis descriptam habemus. At cum Pontificis Romani vasallum se ligium professus est, in formula fiduciæ Regni Neapolitani, iureiurando promisit, se nec imperii Germanici curam, si quando a Principibus Germanorum crearetur; nec Mediolanensem principatum suscepturum; & iis quidem legibus & conditionibus, in fidem ac patrocinium Romani pontificis acceptus est. Quæ clausula noua videri non debet, cum sit antiquissimis omnib. actis fiduciarū inserta, iam inde vsq; ab Vrbano V pontifice Romano, qui regnum illud Carolo, Ludouici regis fratri, fruendum cōcessit; & in actu fiduciæ Edmundi Henrici regis Anglorum filii, qua regnum illud adeptus est ab Innocentio IIII pontifice,

pontifice MCCLV: cuius formulam ex actis Vaticanis descripsimus: *Ego Henricus Dei gratia Rex Angliæ, nomine Edmūdi filii nostri Regis Siciliæ, plenum & ligiū vassallagium facio Ecclesiæ Romanæ*, &c. Et in actu fiduciæ Roberti Siciliæ regis, MCCCXXXVIII, iureiurando spopōdit princeps, se nec imperium Germanicum, nec 327 Mediolanensem principatum, nec vllum in Hetruria dominatum petiturum, nec vltro ad se delata accepturum aut si contra faceret, Neapoleos ac Siciliæ regno cariturū. Consimile est Caroli Siciliæ Regis Iusiurandū, anno MCCXCV; & Ioānæ reginæ, anno MCCCXLVIII. Nec aliter Ferdinandus Hispaniarū Rex Caroli V Cæsaris auus maternus, possessionem regni Siciliæ a Iulio II pontifice Romano potuit adipisci, quā iis quas dixi cōditionibus, & annuo censu; vnciarū auri octo millium, præter auxiliares copias, formula fiduciæ veteris cōprehensas; cū exceptione agri Beneuentini. Cuius obligationis ea vis erat, vt cum primum Romanus pontifex alicui bellum indixisset, eodē momento Siciliæ Regis opes & copias aduocaret, vt etiam aduersus amicos arma caperet. Sic Alphonsum Siciliæ regem, Sextus pontifex armauit aduersus Florētinos, propterea quod Pisanum cardinalem, pontificis Romani legatum a latere, & quidem subornatum, pontificio vestitu in crucem egissent. Ac nostra ætate Paulus III Pontifex, Carolum V Cæsarem, qui maximo cum exercitu bellum in Gallia gerebat, ad pacis actiones cōpulit, vt coniunctis cum Francisco rege copiis omnibus, in Principes Lutheranos arma conuerterent; id enim primo capite pacis Suessionēsis cauebatur [a]. Ac tametsi paulo ante, Caroli exercitus a Gallis in Italia cæsus esset, ac ꝓstratus; & exitu dubio in Gallia dimicaturus videretur, numquā tamē ad pacē ineundā adductus esset, nisi a pontifice Romano cogeretur: non quia Pontificem publica calamitas, aut Ecclesiæ perturbatæ rationes tam commouerent, quam Caroli opes; quib. vniuersam Europā facile domuisset, nisi Francorū armis ac potētia impediretur Indignum

[a] anno 1544. Septembri mense.

C

etiam videbatur, quod Carolus Clementem VII pontificem Romanum, cum cardinalibus obsessum, vrbe direpta, ad turpissimam deditionem compulisset; ac præter ingentem vim auri, quam a captiuis pontificib. extorserat, (neque enim ante liberari potuerunt, quam aureorum nummûm CCCC milia exsoluissent) etiam Neapolitani regni censu, qui maximus erat, actione pacis, omnino liberatus est; fiduciæ tamen cætera capita eodem quo antea iure, rata fuerunt. Sic tandem, sed sero admodum, cognitum est tum a pontifice Romano, tum etiam a Germanis Principibus; *nihil perniciosius fieri potuisse, quam alterius principis vasallum, alterius subditum, ad tantum imperium vocare.* Romam enim vna cum suo pontifice, Germanorum viribus diripuit ac spoliauit; Germanorum vero copias Romani pontificis opibus attriuit. Ac tametsi principatum Mediolanensem, & imperii Germanici sceptra, sub imperiali fiducia teneret, prius tamen auxilium pontifici Romano debuisse constat. Nec vero pontifices Romani licere putant Imperatoribus cuiquam imperare, nisi suo beneficio imperialem coronam accipiant; & quidem Pius V pontifex, Ferdinandum Imperatorem per legatos acerbe increpuit, quod imperialem coronam a se non haberet, quam antea Carolus frater accipere non dubitarat: ac iam illum, interdictionis sacrorum metu, ad id coegisset, nisi Philippi propinqui & Caroli Francorum regis precibus placaretur. Hic occurret aliquis, fieri non potuisse, vt Carolus V Cæsar, Regis Francorum ligius ac subditus, idemque pontificis Romani, imperii Germanici ligius fuerit; cum *nemo vasallus ligius plurium esse possit*[a]*: etiamsi plura prædia singulis accepta ferat*: quia fides & auxilia vni eidemque primo ac præcipue debentur, & quidem sine exceptione[b]: ac si quidem plurium hæredum vasallus ligius fuerit eiusdem prædii nomine; omnibus simul, non tamen separatim. quia tametsi fidelitatis actus legitimus sit indiuiduus, & in seruitutibus indiuiduis, solidum ab hæredib. debeatur[c]; quod etiam de fide-

Nemo plurium vasallus ligius esse potest.

a Guido Pap. decis. 310. Specul. titul. de feud. §. 1. q. 10. Bald. in l. vnica. §. 1. colum. vlt. de caduc. C.

b Bald. in cap. cæterum. colum 3. de iudic. expl.

c l. ea quæ. de regul. l. 2. de verbor. oblig.

de fidelitate plerique putant[a]: verius est tamen vni tantum ex patronis, quem vassallus elegerit, si dissideāt patroni, aut omnibus simul fidem deberi; eoque iure vtimur; quia non debet durior[b] effici cōditio vassalli, quā si vnus vni hæres esset: durior esset, si plures operas, plura obsequia, pluries fidē pręstare cogeret; idq; multo magis in vassallo ligio, qui pluribus seorsum fidē sine exceptione dare nō potest: *ligiū* interpretor ex iure feudorū, cum plerique appellatione abutātur. Memini quadraginta septem fœdera, quæ reges nostri Philippus V, Carolus V, VI, VII, Ludouicus XI cum Germanis Principibus coierunt; quibus se auxilio futuros aduersus omnes, excepto Imperatore ac Rege Romanorum, spoponderunt: nec dubitarunt se vassallos ligios regis Francorum eo iureiurando constituere. excipio Treuerensem pontificem, qui se socium ac fœderatum Regis appellat, non vassallum; tametsi pensionem perinde C vt alii principes a Rege acciperet: nullum tamen prædium a regibus Francorum habuisse constat. vnius Ducis Gueldrii iusiurandum proponam, vt de reliquis iudiciū fieri possit, his verbis Latine conceptum: EGO *deuenio vassallus ligius Caroli Regis Francorum, pro ratione quinquaginta millium scutorum auri, ante festum D. Rhemigii mihi soluendorū*, &c. *anno* MCCCCI. *mense Iunio*. Quin etiam inter Reges ipsos sæpe fœdera concipiebantur, his verbis, *vt alter alterius se vassallum profiteretur*: vt in fœdere contracto inter Philippum Valesiū & Alphonsum Castiliæ regem, anno MCCCXXXVI. quæ ab ignoratione legatorum profecta nunc melius explicantur. Vt igitur eo vnde digressa est, se referat oratio; nec potuit, nec certe debuit Carolus Cæsar fidē & obsequium pontifici Romano promittere, sine exceptione Regis Francorum, cuius erat & vassallus ligius, & subditus; qui tamen si subditus non esset, modo ligius, aut ne ligius quidem, modo vassallus[c], antiquior tamen fides & obsequium debebatur; aut si æquales essent inter se pugnātes, neutri deberetur: quoniā seruitutum ea lex est, pro-

[a] Accurs. in l. vsusfructus legatus. de vsufr. Bal. in l. 1. q. 22. de rerum diuis. Angel. in l. loci corpus. §. si functus. si seruitus. Rom. l. 3. de verborum oblig. Aiuarot. in c. 1 §. omnes. si de feudo.

[b] l. 2. § incertam de prætor. stipul. l. damni 1. §. si is qui de damno. l. cui fūdus de cōdit. & demōstrat. l. nec in plures. de exercit. l. quod si nolit §. si plures de ædilit. tex. in l imperialem. §. ducatus. de prohibita. Isern. Iacob. Belloni. Bal. Hostiens. in summa tit. de feu. §. vlt. Martin. Laud. in d. §. omnes. Zasius in epito. feud. parte. 7. qui eundem Germanis morem esse tradit.

Actus Iurisiurandi Ducis Gueldriæ.

[c] Molin. in tit. de feud. glos. 4. §. 2. num. 3.

pter indiuiduam sui naturam, vt eorum concursu, quibus exhiberi debeant, impediatur: nam, *inter socios æquales, prohibentis conditio potior* [a] *est*: tametsi in fœderibus iure contractis, auxilium dari consueuit iis, qui iniuriam acceperunt. Illud tamen perspicuum sit, a subditis summam præcipuamque fidem ac obedientiam deberi; cui præiudicium, posteriore fiducia contracta, creari non potest. Itaque in iis legibus, quæ a Ludouico XI, & Philippo II Burgundionum Duce de ordinibus illustrium equitum latæ sunt, vno capite cauetur; vt cuiuscunque ordinis fuerint equites, obsequium tamen & auxilium suo quique Principi aduersus eos qui bellum inferant, sine dignitatis periculo, ac sine fraude, ferant: dum tamen princeps ipse, cui auxilium debeatur, præsens sit, idque ordinis Principi, cui equestre decus acceptum ferat, denunciarit. Quibus rebus intelligitur Carolum Cæsarem, nec pontifici Romano, nec Imperatoris Germanici creatoribus, fidem sine exceptione Regis Francorum dare potuisse. at etiam Tarraconense regnum Romanis pontificibus iampridem Reges Aragonum accepto tulerunt; vt videre est in formula fiduciæ, ac iurisiurandi, quod Petrus Rex Aragonum Innocentio III pontifici maximo præstitit, his verbis: EGO *Petrus, Rex Aragonum, Comes Barcinonæ, Dominus Montispessulani; cupiens præter Deum, principali beati Petri & Apostolicæ sedis protectione muniri; tibi reuerendissime pater, & domine summe pontifex Innocẽti, & pro te sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, & Apostolicæ sedi, offero Regnum meum, illudque tibi & successoribus tuis in perpetuũ pro remedio animæ meæ, & primogenitorũ meorum, constituo censuale, vt annuatim de camera regis ducenta quinquaginta Massimitinæ Apostolicæ sedi reddantur: & ego ac successores mei, specialiter & fideles & obnoxii teneamur: hac autem lege perpetua seruandum forum decerno; quia spero & confido, quod tu & successores tui, quasi beati Petri manibus, in regem duxeris solenniter coronandum*. *Actum Romæ anno Christi* MCCIIII. Illud quidem Tarraconense regnum Pontificibus Romanis

[a] l. viam con-stitui. de seruit.

Fiduciæ formula Regis Aragonum.

C

manis oblatum est ab Aragoniæ Regibus, ne ob scelera & parricidia vapularent; sed Sardiniæ & Corsicæ regnum a pontificibus est ad Reges Aragoniæ delatum; vt solent pontifices aliena magnifice largiri. Id autem perspicitur ex hac Fiduciæ formula, quā ex archiuis Vaticanis descriptam habemus: *Pontifex max. de fratrum suorum assensu dat in feudum regnum Sardiniæ & Corsicæ proprietatem ecclesiæ Romanæ, &c. Per capam auream te præsentialiter inuestimus, &c. ita tamen quod tu, & successores tui, præstabitis homagium ligium, vassallagium plenum & fidelitatis iuramentum, &c. & centum equites armatos, & vno equo ad arma, & duabus equitaturis ad minus per quemlibet, & quingentis peditibus terræ vestræ de Arragonia, cum gagiis per trimestre, a die quo intrabunt terram ecclesiæ, &c. & insuper censum duorum milium marcarum argenti bonorum & legalium strelingorum vbicunque fuerit Romanus pontifex in festo beatorum Petri & Pauli, annis singulis, sub pœna excomunicationis post quatuor menses, &c. & post tertium terminum, si non solueris, tu hæredesve tui a dicto regno Sardiniæ & Corsicæ cadetis ex toto, & Regnum ad Romanam ecclesiam reuertetur.* Huic consimile iusiurandum præstitit Iacobus rex Aragonensis, anno M CCCCLIII. addita cautione, vt leges quæ a Regibus antea latę fuissent, abrogarentur; & vt pontificem maximum ordini ecclesiastico prouocare a Regis sententia liceret. Eodem iureiurando Ferdinandus & Alphonsus seipsos obligarunt, ac fiduciam renouarunt, anno M CCCCXLV. Exstant etiam in archiuis & publicis actis curiæ Romanæ, Regum vassallorum nomina, 120 hoc ordine posita; *Reges Neapolis, Siciliæ, Aragoniæ, Sardiniæ, Hierosolymorum, Angliæ, Hiberniæ, Hungariæ:* hæc descriptio vetus est eorum principum qui ante annos CCCLXXX, fidem & obsequium pontificibus Romanis exhibuerunt. Ex quo vero Lusitaniæ regnum, Henrici Bononiensis virtute, Mauris ereptum est, Reges ipsi sese vassallos pontificum Romanorum constituerunt; & nummûm aureorum duo millia

Regnum Lusitaniæ Pontificibus Romanis obnoxium.

annui census ærario pontificum Romanorum dependerunt. Itaque Innocentius IIII pontifex Rom. [a] regni Lusitani Principes per literas admonuit, vt Regi prodigo curatores darent, qui reipublicæ gubernacula capesserent. Canarias item ac Hesperides, & Gorgonidas insulas, Reges Hispani a Romanis pontificibus, fiducia contracta, possidere se professi sunt, iam inde a Ludouico Rege Hispano MCCCXLIII, dicta lege annui census quadringentorum florenorum. At etiam vtriusque Indiæ, & quæ ad ortum Solis, & quæ ad occasum spectat, dominatum sibi reseruauit Alexander VI pontifex Romanus, ea lege vt Castiliæ & Lusitaniæ Reges fiduciario nomine, hic Orientis, ille Obitus insulas haberet; cum scilicet vtrique Regi terrarum orbem iudicio finium regundorum terminis in Atlantico mari positis, pontifex Romanus adiudicaret. Restabat in Hispania Granatense & Nauarræ regnum; quorũ alterum Petro Albreto, alterum Mauris Ferdinandus, Caroli Cæsaris auus maternus, ademit, concessu Iulii II Pontificis Romani, præclara pietatis specie, scilicet interdictione sacrorum; ea lege tamen vt vtrumque regnum a pontifice Romano fiduciario iure possideret. Ac tametsi Carolus Cæsar regnum Nauarræ ad se pertinere iactaret iure largitionis Germanæ Fuxææ, quam Ferdinandus secundis nuptiis sibi desponderat; cum tamen legati Caroli V iura Regis Nauarrę disceptarent, nec largitioni locum esse perspicerẽt, interdicta pontificia iniustissimis rapinis obtendere non dubitarunt. Interdictionis autem causa fuit, quod Petrus Albretus Rex Nauarræ Ludouici XII Francorum Regis, qui primus Pater patriæ est appellatus, fidem & amicitiam prodere iubente Iulio II pontifice max. noluisset; cum Regis Ludouici ligius vassallus esset, nec vlla pontificis obligatione teneretur. Nullum igitur regnum, at ne prædium quidem vllum restabat, quod Carolus Cæsar fiduciario iure non possideret: nam insulas Baleares, Maioricam & Minoricã, Aragoniæ regno adiectas fuisse constat, cum primum

[a] cap. grandi de supplenda negligentia Prælat.

primum Iacobi Fortunati hæredibus ereptæ fuerunt. In Belgia vero nihil exstabat quod vel Regum nostrorum, vel Germanorum supremo dominatu non teneretur. Ac tametsi variis fœderibus nostri Principes Flandriæ & Artesiæ principatum Carolo Cæsari concesserint; adhuc tamen restat Burgundiæ regio, quam appellant *Caroleum comitatum*, cuius quidem proprietas ad Regem Hispaniarũ; dominatus ad Regem Francorum pertinet, & fiduciario iure ab Hispano Rege possidetur; vt in eo ipso se Regis nostri vassallum profiteatur. Castiliæ vero regnum iure successorio ad Ludouicum IX Regem materno iure delatum fuisse nemini dubium esse potest, qui modo res Hispanicas tractarit: & quidẽ Castiliæ Principes Ludouicum ad sceptra materna, solennibus actis, qui adhuc in archiuis Francorum exstãt, euocarũt. Non tamen dubito Hispanos illud obiecturos, Blancam Ludouici IX filiam Castiliæ regi nupsisse; ea lege, vt omnia regni iura quæ patri competere potuissent genero concederentur. Id tamen non potuit Ludouicus, nisi senatus populusque Francorum assensionem præbuisset: cum filiæ, ac sorores Regum, dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare possint. Ac si quis putet Regem Francorum prædia materna, aut ea quæ nõdum vnione legitima agris dominicis addicta fuissent largiri potuisse, cuiusmodi Castiliæ regnum videri posset, nihilominus tamen extat in Archiuis Frãcorum fœdus postea contractum a Carolo V Rege Francorum, & Henrico Castiliæ Rege, M.CCCLXIX; quo quidem fœdere, Henrichus iureiurando spopondit ac promisit, se regnum Castiliæ fiduciario iure habiturum, & Francorum Regibus se accepto laturum; Francorum fiduciarium se ac vassallum constituens: propterea quod Caroli Regis opibus & copiis regnum illud sibi ereptum recuperauerat. Cum igitur Castiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas deferatur, Henrici hæredes, maiorum pactis & sponsionibus obligati tenentur: quæ

obligatio nullam vim habitura fuisset sine senatus & populi consensu, nisi Castiliæ regnum hæreditarium fuisset. Aliud igitur de regno Francorum sentiendum & statuendum. Itaque responsum est a prudentibus [a], Philippum Bellum, Francorum regem, non potuisse Arturum Armoricę Ducem, Regi Anglorum fiduciarium elocare, nisi regnum Francorum eodem iure a se abalienare, & Anglorum Regi cõcedere vellet; quod ne summa quidem ac legibus omnibus soluta potestate efficere potuisset [b]; nisi senatu populoque Francorum assentiente: aut certe non maius esset habitura pondus ac momentum, quam cessio Ioannis regis Francorum; qui pacis actione, quam cum Anglis inierat apud Caletes, omnia iura regni Francorum, cum omnibus actionibus & exceptionibus quę ad se pertinebant, Anglorum Regi concesserat. sed hæc rupta sunt Carnutensi fœdere, quo quidem rex Anglorum, ius illud cessione ad se delatum repudiauit. Idem iudicandum relinquitur de fœdere Tricassio, quo Carolus VI regni Francorum sceptra detulit ad Henrichum V Anglorum Regem, sine populi consensu. Itaque Martinus pontifex max. nullis Anglorum precibus adduci potuit vt fœdus illud ratum haberet; sed Carolum VII Caroli sexti F. Regem Francorum appellauit; quia Francorum imperium nec ab intestato, nec testamento, nec cessione transferri potest, sed Regia lege; cui Reges, non si velint, derogare possint, nisi senatus populique Gallici consensione. Aliorum alia sunt iura, alii mores. Sed hic mihi a nonnullis occurri possit, *an is qui imperii Germanici principatum adeptus est, totum illud vassallorum seruile obsequium non exuat?* quemadmodum si princeps aut populus seruo magistratum tribuat, seruitutem ab eius ceruice depulisse, ac libertatem [c] dedisse videatur. Id quidem nemini dubium esse potest; si seruus principis fuerit: alioqui de aliena libertate statuere [d] nec principi, nec populo licet. Ita nec Germanis principibus vllum ius est in alienos ciues ac subditos; cuiusmodi fuit Carolus Cæsar.

[a] Cynus in l. 1. de nouat. C. ait Azoné in ea sententia fuisse. Idé tradunt Hostiensis, Andreas, Fel. in cap. dilecti: de maioritate & obedient. Corneus consil. 321.

[b] Baldus excipit plenitudinem potestatis consil. 333. col. vlt. lib. 1. & Bossius Senator Mediolanensis id fieri posse putat in æqualem aut maiorem sine feudi translatione. tit. de principe nu 229. & 230.

[c] l. Barbarius de offi. prætor.

[d] l. ad bestias de pœnis.

122 Cæsar. At ne imperii quidem Germanici Imperator per sese iura maiestatis habet, nisi aliunde regnū, omni obsequio ac fiducia liberum, adipiscatur. At tametsi Imperator ad suos creatores & principes Germanorum, quasi ad seruos domesticos orationem habet; iisque imperat vt seruis; hæc tamen fiunt in speciem antiquæ maiestatis, cuius vmbram quidem retinent; rem vero penitus amiserunt. Est enim in principum & optimatum libero conuentu illius imperii maiestas. Itaq; vniuersi nō singulos modo Principes, verumetiā Imperatores ipsos imperio ac potestate exuere consueuerunt. Imperator vero nec leges iubere, nec tributa imperare, nec exercitus cōuocare, nec magistratus aut imperia tribuere, nec bellum indicere aut finire, nec cōuentus admittere aut dimittere sine optimatum ac principum consensu potest. Itaq; Maximilianus I Imperator, cum haberet cōuentus in vrbe Cōstantia, anno M D V I I; Principes Germanorū admonuit de legati pōtificis oratione, qui coronā imperialē a pontifice maximo & peti & accipi oportere cōtendebat: frustra id quidem, & ad pompā magis atq; ad ostentationem fieri, quam ad Imperatoris aut imperii decus; cum satis omnibus cognitum esset, maiestatem imperii Germanorum in Principibus, nō in ipso Imperatore positā esse. Hæc ille: quæ vera sint, nec-ne, suo loco disseretur. Illud modo qui summam potestatem legibus omnibus & principum obsequio solutam
C habeāt, aut paucissimos, aut esse neminē. Nam sublata Venetorū Republica, nulli sunt in Italia Principes, nullæ Respublicæ, quæ imperium ac potestatem aut Regi Francorum, aut Imperatori, aut pontifici Romano non ferant acceptam: quod iam de regno Siciliæ ac Neapoleos exposuimus. Dux autē Mediolanensis fiduciarius est Imperii Germanici, cui dominatū agri Mediolanensis accepto semper tulit, & cōsueta vassallorū iura exsoluit; certe Maximilianus I Imperator, annis haud minus X V I, cētum amplius aureorū nummûm milia possessionis ac fiduciæ nomine, partem a Ludouico X I I Rege,

partem a familia Sfortiadum consecutus est. Nam qui nunc *Duces Mediolanenses* appellantur, auorum memoria, id est ante annos centum & quinquaginta, *vicarii* dicebantur; & vrbs ipsa *hospitium Imperatoris*. Galeacius II, & Barnabas frater in formula fiduciæ, ac iureiurando quod præstiterunt Carolo IIII Cæsari, non alio quam vicariorum nomine appellantur. Galeacius vero I, quod suis ciuibus tributum sine Imperatoris venia imperasset, maiestatis accusatus est, & in arcem Mutinensem Imperatoris decreto coniectus, in qua tandē, cum diutissime vixisset, squallore ac morbo contabuisse dicitur. Eius filius Actius a Ludouico Bauaro Imperatore, primus Mediolani Princeps est appellatus, MCCCXXXVIII, cum Imperatori centum aureorum millia, turbatis imperii rebus, dissoluisset. Secutus est Galeacius III socer Ludouici Aureliorum Ducis, qui centum millia florenorum Fridericho III Imperatori dedit, vt Ducis honore ac dignitate potiretur, anno MCCCXCVIII. Is vero qui se Mantuanum Ducem vocat, & Imperii Germanici principem se, & in Imperii Germanici patrocinio ac fiducia esse profitetur. At Ferrariensis Dux, partem suæ dicionis, Ferrariam inquam, pontifici Romano, cætera imperio Germanico accepta non erubuit confiteri: & quidem censum annuum ac fiduciarium pontificis Romani ærario dependere consueuit: neque ita pridē, id est anno MCCCLXXII, Marchio Estensis, vicarius primum est in vrbe Ferraria constitutus a Gregorio pontifice Romano, sub fiducia Ecclesiæ Romanæ; & annuo cēsu aureorum florenorum decem millium, ac centum equitum grauis armaturæ ad tuendum ecclesiæ Romanæ statum ac dignitatem, vna cum stipendio trimestri, quoties res ita postularet; vt quidem ex archiuis Vaticanis didicimus. Quinetiam Iulius II pontifex Romanus, Rhegium ac Mutinam quasi ecclesiæ Romanæ beneficia vindicare conatus est; & aduersus Ducem Ferrariensem ac Ludouicum XII Regem, ad cuius clientelam confugerat Dux Ferrariensis,

arma

arma cepit;ac diu bellum gessit,vt fiduciarium ac vassallum ecclesiæ Romanæ in ordinem cogeret,censumque magna sui parte ab Alexandro v I pontifice ac Ducis Alphonsi facere deminutum, pontificibus integrum dissolui curaret. Certe Francorum Reges iampridẽ Principum Ferrariensium clientelam ac patrocinium susceperant, ex quo Borsus, qui Dux Ferrariensis primus est appellatus, se vassallum ligium Caroli v I Regis professus est; ac propterea ei permissum vt Francorũ stemmata Duces præ se ferrẽt: cuius rei acta publica in archiuis Francorũ adhuc exstãt. Quod ad Florentinos attinet, C illi sese iampridem cum Volaterranis, Aretinis, Pistoriensib. ab imperii Germanici potestate libertatem redemisse iactant, cum sex florenorum milia Radulpho Cæsari eo nomine exsoluissent. Iisdẽ etiam temporib. Genuenses, eiusdem principis beneficio, iura maiestatis se adeptos esse testantur; qui tamen cum a Venetis grauissimas clades accepissent, se primum in patrocinium Caroli v I Regis Francorum, nec multo post Mediolanis Ducib. sponte subiecerunt, ea lege, vt regum nostrorum eo nomine fiduciarios se profiterentur. Lucenses vero ac Senenses eadem libertate donati sunt, cum Henrico v Cęsari pretium libertatis, hi decem, illi duodecim florenorum milia soluissent. Totidem Petrus Gambacurtius Carolo I I I I Cæsari numerauit, vt summam in Pisanos potestatem adipisceretur. Sed cum iura maiestatis imperii Germanici venalia non sint; nec si essent, ab Imperatorib. sine principum Germanorum consensione distrahi potuerint; perspicuũ fit eas pecunias quæ a ciuitatib. Italiæ pro libertate adipiscenda exactæ fuerũt, tributi aut pensionis nomine solutas fuisse. Quare cum Imperatores nec posteris Principib. nec imperio Germanico præiudiciũ creare potuerint, nemini dubium est, quin semper liceat ac licuerit Imperatorib. ciuitates illas in ordinẽ cogere, non aliter quã domino in seruum fugitiuũ perpetua manus iniectio est [a]. Idq; satis intellectum est, cum Maximiliani I copiæ in Italiam effusæ,

[a] Bart. in l. vlt. soluto matri. Faber in §. pen. de assignat. lib. Iaso in l. debitorum. de pactis. C. Cynus in l. 1. de nouat. C.

vna cum Ludouici XII legionibus ciuitates omnes ingenti metu terruissent; Florentini legatos ad Cæsarem miserunt: vt obsequium præstarent, & imperata facerent. Ille acceptis aureorum quadraginta milibus, beneficia a Rodulpho indulta confirmauit; vt scilicet suæ Reipublicæ statum gubernare ac regere sibi precario liceret. Ac tametsi Cosmus Florentinorum Dux Senensium libertatem vi & armis oppresserit, & ad deditionem diuturna obsidione compulerit; non tamen iura maiestatis sibi vindicauit, sed beneficio Hispani regis, qui vicarius ab Imperatoribus est in vniuersa Italia constitutus, Senensium agris ac Republica se vtifrui testatus est, imperii Germanici clientem ac vassallum se ferens. Quod satis est argumenti, Senenses antea sui iuris non fuisse; aut si fuissent, cur Iulius II pontifex Romanus aureorum triginta milia Maximiliano I Imperatori dedisset [a], vt eos Vrbinatū Duci manciparet. Cur denique Cosmus Medices, fractis Senensium opibus, & euersa Republica, aureorum sexcenta milia Hispano Regi solueret, seque imperii Germanici fiduciarium profiteretur? quam pecuniam rex Hispanus Duci obtulit, vt Senēses pristinæ libertati restitueret, vt quidem Hispanus iactabat; id tamen agebatur, vt Parmēsium Duci Senenses, Parmam autem ac Placentiam Mediolanæ dicioni subiungeret. Non igitur potuerunt Germani Imperatores iura maiestatis Italiæ ciuitatib. tribuere, aut vectigalibus populis libertatē; cum ne Regibus quidē, qui summā Reipublicæ potestatē habent, id liceat; at ne agri quidē publici glebam distrahere, multo minus proprietatem largiri. Reges enim ac summi principes nō modo prædiorum publicorum dominiū aut proprietatem non habent, sed ne integrum quidē vsumfructū; quippe vsu ipso contenti, cætera Reipub. debentur. Itaque Carolus IIII Cæsar cum beneficia Perusinis tributa confirmaret, hanc legem dixit, QVOAD VIVERET. Vrbem tamen & agrum Perusinū Iulius II pontifex Paulo Baleoni ademit, & ecclesiæ Romanæ, vnde distracta fuisse dice-

[a] Guichardin.

dicebatur, subiecit. Quæ vero Italicarum ciuitatum, aut Florentini Ducis maiestas esse potest, cum ab Imperatore & ab Imperiali curia iudiciũ accipere, & iudicata facere cogantur, quoties de re publica, de finibus, de statu inter ipsas agitur: nam tametsi Genuẽses minus quã cæteræ ciuitates Italicæ Imperatorum iussa antea fecerint; cum tamen a Marchione Finali, quem domo expulerãt, ac bonis omnibus spoliatum eiecerant, ad Imperatoris Maximiliani II tribunal vocarentur, sese iudicio stiterunt, MDLIX: & cum arbitrum putarent, non iudicem; Imperator tamen iudicem se ferens Genuenses antea vocatos citari iussit; ac post edicta peremptoria cum abessent, vadimonium deseruisse pronunciauit, hoc addito, nisi fetiali suo parerent, vrbem & agrum Genuẽsem se proscripturum. Illud autem planum est, qui alterius dominatu ac imperio non teneatur, ab eo iudicari aut proscribi nõ posse. Nec vero imperialis curia Myndam, Munsteram, Magdeburgam, nisi Germanorum finibus & imperio tenerentur, proscribere potuisset; multo minus Imperator Genuam, nisi dicione Germanorum cõtineretur. Itaque cum Genuenses a sententia interlocutoria Maximiliani, pontificem Romanum appellassent, appellatione deserta, iudicato paruerunt: ac tandem Imperator pro Marchione pronunciauit [a]; cum se imperii Germanici vassallum profiteretur; Genuẽses vero quasi suum vindicarent. Nec multo post ab eodem Imperatore alio iudicio damnati sunt, cum in exilium egissent Antonium Fliscum, qui prouocatione ad Cæsarem vicit. Quæ quamquam ita perspicua sunt, vt minime dubitari debeat, quin Italiæ ciuitates citra Rubiconem ac Tiberim, exceptis quibusdam, imperii Germanici finibus teneantur; planius tamen fit vna omnium Italiæ Iurisconsultorum [b] voce, qui negant, *vllis Italiæ ciuitatibus leges condere ius esse, quæ Romanorum legibus, quas Fridericus promulgari iussit, contrariæ sint.* Iam vero Italiæ ciuitates eo fœdere, quod in vrbe Constantia ictum est, anno MCLXXXI, iura maiestatis aut nulla

[a] anno 1560.

[b] Bart. Bald. Ang. Salic. in l. cunctos populos. de summa trinitate. C.

habuisse, aut ea repudiasse constat: nam eo fœdere quæ beneficia ciuitatibus Italiæ concessa confirmantur, iura maiestatis diserte excipiuntur. Itaque Alexander Imolensis omnium sui temporis Iurisconsultorum peritissimus, Italiæ ciuitatibus, iurisdictioné quidem esse tributam; sed eo nomine iura maiestatis non esse concessa; idque vel ea ratione, quod ciuitatibus de suo iure dubitantibus aut discrepantibus, iudices ab Imperatoribus dari, ac iudicia constitui soleant. Multo minus igitur Germanorum ciuitates imperii Germanici finib. comprehensæ, iura maiestatis haberent; tametsi quasdã gloriari videamus, de libertatis specie quam ab Imperatoribus olim acceperunt; Nuremberga inquam, ab Imperatore Federicho I; Isnia ab Othone III; Ægra a Ludouico Bauaro. Sunt etiam quæ seipsas in libertatem asseruerunt, cum principum finitimorum seruitutem acerbiorem ferre non possent; cuiusmodi est Vlma, C Brunsuicha, Lubeca. nam ea quæ *Libertas* ab illis appellatur, *vetus est a muneribus quibusdam vacatio, vectigalium que ac tributorum immunitas ab Imperatoribus concessa sine vlla maiestatis deminutione.* Itaque vrbes illæ, quas dixi, imperii Germanici decus venerantur; leges accipiunt; magistratibus parent; Imperialis curiæ iudicia, & comitiorum decreta probant: nec tantum publica ac priuata iudicia principum, ac ciuitatum inter ipsas; sed etiam priuata iudicia singulorũ, ab imperiali curia dirimuntur, si a sententia, quæ aureorum quinquaginta summam excedat, prouocatũ sit. Cum igitur Imperialis curia principum ac ciuitatum iudicia confirmare, aut infirmare suo iure possit; consequens est, *nec principes, nec ciuitates iura maiestatis habere:* nam vt ait poeta nescio quis, —*rescindere numquam Diis licet acta Deûm.* Heluetiorum vero Respublicas antea diximus ab imperio Germanorum, premente præfectorum tyrannide, auulsas: adhuc tamé imperii Germanici maiestatem sic reuereri & colere, vt ab Imperatore Ferdinando, libertatis acceptæ beneficium sibi confirmari poposcerint;

Principes ac ciuitates Germanorum imperii fiduciales.

rint, quæ formula quædam est fiduciæ veteris. Citra Rhenum quidē non desunt, qui summā in suos potestatem habere se iactent: alterutrum tamen necesse est; aut regum nostrorum, aut imperii Germanici, tertium nihil est; subditos & clientes esse; cum nemini dubium sit, qui modo antiquitates Francorum meminerit, Lothoringiæ & Arelatēsium regna post Lotharii occasum inter Carolū Caluū Imperatorē Francorū, & Ludouicū Germanorū Regē, familiæ herciscūdæ iudicio diuisa fuisse? Id quidē copiose Vitaldus, Floardus, & Lambertus, optimi antiquitatis interpretes tradunt. Ius vero

126 clientelare ac fiduciarium, nullis temporib. præscribi, aut excludi posse; nec precariā possessionē, quę vel a Regib. nostris, vel a Principib. Germanorum extorta fuit, iura maiestatis tribuere potuisse ignotum est nemini: quo efficitur precariæ maiestatis possessores, aut Regū nostrorum, aut imperii Germanici fiduciarios esse. At tametsi pleriq; putent Lothoringum Ducem iura maiestatis habere, idque significari brachii armati specie, quo velut emblemate, ad imperii vim & maiestatē indicandum, vti cōsueuit; falluntur tamen, cum nihil tam maiestati cōtrarium, quam seipsum imperii Germanici Principē profiteri. Itē ab imperiali curia iudices accipere, ac iurisdictionē subire cōsueuit. Nam quod inter Germanos Principes ordine postremus est, nec antiqui Lotharingorum Ducis locum habet, hoc ideo fit, quod Lothoringiæ imperii Germanici prouinciæ particulā tantum habet: est enim Lothoringia omnis regio quæ Mosa ac Rheno flumine conclusa est. Itaq; Brabantini Duces & Imperatores Germanici seipsos Lothoringiæ Duces appellāt; vt Carolus IIII Cęsar in fœdere quod cum Ioanne Rege percussit, se quoq; Ducem Lothoringium vocat. Hæc tamē quæ nunc dicitur Lothoringia, imperii Germanici pars est, & Princeps ipse Imperii fiduciarius: nam Stephanus Bononiensis possessionem Lothoringiæ ab Henricho I Cæsare adeptus est, & eo nomine fiduciarium se imperii professus, anno

Lothoringia Dux Imperii Germanici fiduciarius.

MXIX. Certe quidem Federichus Lothoringus Vallimontis Comes, mortuo Carolo Duce ſine prole maſcula, principatum ad ſe iure proximitatis pertinere cõtendebat apud Sigiſmundum Cæſarem coram patribus concilii Conſtantienſis; ob eam tantũ cauſam, quod imperiale feudum eſſet, cuius incapax erat Iſabella Caroli hæres, quæ Renato Andium Duci nupſerat; qui nõ quidem negauit imperiale feudum eſſe, ſed pleraq; id genus ad fœminas delata fuiſſe. At cum res ad arma prolapſa eſſet, Renatus a Federico fractus & captus, non ante carceribus ereptus eſt, quam pactis ſpõſalibus inter Iolandã Renati filiam, & Antonium Federici filium, iis conditionibus, vt Federici hæredes Lothoringiam ſucceſſorio iure poſſiderẽt, ſi Renatus ſine prole maſcula moreretur. Vtrumq; autem accidit. nam Antonius mortuo Nicolao Renati nepote, Lothoringiæ principatũ adeptus eſt. Quod ſi Lothoringia imperii Germanici finibus eſt comprehenſa, neq; Comes Aſperi montis, neq; Cumarum dominus, qui Lothoringia continentur, iura maieſtatis ſibi vindicare poſſunt; cum ipſo iure perſpicuum ſit, eos qui agrũ certis finib. deſcriptum habent, eodem iure in ſingulos [a] vti quo in vniuerſos; niſi ſingulari quodã beneficio immunes ac liberos eſſe tabulis certiſſimis teſtatũ ſit. Hoc quidem argumento de iure maieſtatis deturbari poſſunt, qui in alieni imperii finib. poſiti, ſummã in ſuos poteſtatẽ exercent; quod diiudicare difficilius eſt in iis, qui in finib. regni iura maieſtatis vſurpant: cuiuſmodi ſunt quinque Reguli in finib. Burgundionum, quos tum liberi Comites, tum Duces pro fiduciariis ſæpe vindicarunt; pro quib. cum bella ſuſcepta fuiſſent, ipſi ab vtriſq; partium Ducib. impetrarunt, ne fraudi ſibi eſſet, quod interim liberi neutrarum partium eſſent, quoad belli exitu de re tota decerneretur. Sic tandem diuturna poſſeſſione maieſtatis abutentes, precarium Ius perpetuum fecerunt; ſed antea ſæpe dictum eſt ac dicendum eſt ſæpius, nec iura maieſtatis, nec libertatem a fiduciariis & vaſallis præſcribi poſſe: multo

Lothoringiæ principatus ad Comites Vallimontis deuolutus.

[a] l. qui ex vico ad municipales. l. forma de cenſib. Faber in l. 1. de iure emphyteut. C. & & in l. cunctos populos. de ſumma trinitate. C. argu. l. pupilli. §. territorium. de verb. ſig. Soc. conſ. 84. col. 2. lib. 1. & conſ. 169. lib. 2. & conſ. 127. lib. 1. col. 2. text. in l. æde ſacra. de contra empt. & cap. cum epiſcopi. de offic. ordin. cap. 1. §. item. cum notis Bald. quibus modis feudum amittatur.

minus si clam aut precario tenentur. In eo genere est Bearnensis regio in finibus Franciæ ac Nauarræ; quam procurator generalis fisci in curia Parisiorum prouinciam huius imperii esse contendebat, refutatis erroribus procuratoris Tolosatium; qui Francorum prouinciam esse negauerat, anno M D V: ac tametsi adhuc sub iudice lis est, precario tamen Rex Nauarræ vtitur fruitur iure maiestatis. Consimilis controuersia exstitit ex principatu Dombarũ; quem Lizetus, cum aduocatũ fisci ageret, in fiducia Regum nostrorum esse oratione copiosa disseruit: nec Ducem Allobrogum Imperatoris autoritate, cuius vicariũ se ferebat, imperio Germanico attribuere potuisse; quod temporib. calamitosissimis belli ciuilis factũ fuisse disputabat, cum scilicet Dux Aurelius & Burgundiæ vniuersum regnũ in partes distraxissent, M C C C X C V I I I. Ita Princeps Orientalis Frisiæ, & qui agrum interiacentẽ Angliam inter & Scotiã occupant, qui *ager cõtrouersiarum* appellatur: tum etiã Abbas Gosenus in Lothoringorũ ac Metensium finib. monasterium cum XXV pagis summa imperii potestate moderantur. Nõ aliter Belloioci dominus, cum primum sese C Francorum imperiis ac legib. exseruisset, a Duce Allobrogum Imperatoris Germani vicario susceptus, & in imperii fiducia positus; tandem quoq; ab imperio defecit. Ducẽ vero Allobrogũ Iura maiestatis habere vna voce tradunt Italorum Iurisconsulti [a] iuniores, idque in suprema curia Allobrogum iudicatũ esse; quæ omnino cum vicarii ac vassalli munere pugnãt. At etiã Ozascus [b] Taurini præses, scribit Allobrogum Duces summam illam ac plane imperialem potestatem ab Imperatoribus adeptos esse; quæ certe potestas Imperatoris vicario ttibui non potest: vt verissime Felinus, optimus iuris interpres, scriptum reliquit [c]. Quid enim maiestati tam contrarium, quam se legatum aut præsidem (id enim appellatione vicarii significatur) profiteri, a quo iura maiestatis habere te putes in ea ipsa prouincia cui præsis? At enim Allobroges ipsi confitentur, totaq;

[a] Soc. consil. 4 lib. 3. Castrensis cons. 196. Brunus cons. 45. Iaso cons. 227. lib. 2.

[b] In decis. Pedemontana 155. & decis. 101.

[c] in cap. cum te de re Iudic. & cap. quam in ecclesiarum. de constitut.

eorum historia declarat, hanc imperii Germanici prouinciã, quæ nunc Sabaudia dicitur, imperii feudũ exstitisse, & Duces ab Henricho V. fiduciarios Comitũ dignitatẽ assecutos; ac tandẽ Duces Sigismundi Cęsaris beneficio appellatos fuisse: certe quidẽ antea semper Duces, nec ita pridẽ Carolum patriæ restitutũ, Imperatori fidẽ dedisse cõstat; biennio post, id est MDLXI, procuratorias tabulas ad Arcarum Comitẽ Cæsaris cubicularium a Duce missas legi, vt nouã fiduciæ formulã ab Imperatore suo nomine postularet; quia nõ satis copiosa illa sibi videretur quã Augustæ acceperat. Id tamẽ effici non potest, cum vicarii munus iura maiestatis eius prouinciæ, cui prefectus sit, nõ admittat: at ne fiduciarium quidem aut feudatariũ esse patiatur eius prouinciæ, cuius summã habeat potestatẽ. Rex Hispanus quidem in vniuersa Insubria, Hetruria; Duces item Saxonię & Palatini Comites, Imperatoris vicarii sunt ac legati perpetui, vt iurisdictionem absente Cæsare exerceant, si qua ciuitatibus aut principibus inter ipsos, aut etiam contra Cæsarem ipsum controuersia intercedat: quod quidẽ munus personale est, non prædiatorium; nec vero potest quisquam fiduciarius esse eius prædii, cui præficiatur. Necesse igitur est Ducem Allobrogum Imperatoris vicarium esse, extra fines suæ dicionis; quod nec Heluetii, nec Rex Hispanus, multo minus etiam Rex Francorum ferre possit. quinetiam Carolus IIII Imperator, Carolum VI Viennensium Delphinatẽ, vicarium perpetuum creauit, MCCCLXXVIII: & quia nondum excesserat ex ephebis, adiecit ætatis beneficium copiosissimo & gratiosissimo diplomate, vnde aurea sigilla dependẽt, quod in archiuis Regum nostrorum me legisse memini. Vicarium autem perpetuum Arelatensi regno præfecit, (excepta Sabaudia) eique ius vitæ ac necis in imperii subditos, ac potestatem, quæ a regia proxime abesset, concessit; id est vt capite damnatos supplicio eximere; tributa imperare; vectigalia indicere; vacationes munerum concedere; beneficia ac munera publica largiri;

Sabaudia Imperii Germanici feudum.

Duces Saxoniæ & Palatini Comites vicarii Imperatoris.

largiri; bellum decernere ac finire; leges iubere, aut latas antiquare; prouocationes ad Cæsarem disceptare, & id genus alia efficere posset: quæ inepte prouinciarũ præsidi seu vicario ab Imperatore tributa videmus. Arelatensis regni fines a mõte Iura, quem *D. Claudii montem* vulgus appellant, Arari & Rhodano vsque ad Alpes & mare Ligusticum pertinenti: Germani quidem eousque se imperii sui dicionem protulisse iactant: sed Prouinciæ Comites ab imperio Germanico seipsos iampridem exemerunt; inter quos exstitit Raimundus postremus, cuius filia altera Ludouico IX, Francorũ Regi; altera Carolo Duci Andium nupsit: hinc ad Comites Andium Prouincia, inde ad Reges nostros Renati Comitis largitione delata est. Quamquam Philippus Valesius, Caroli VI proauus, Arelatensis regni dicionem vniuersam ac iura maiestatis sibi coemit ab Henrico V Cæsare, cui argenti pondo ducenta milia pretii nomine soluit, coemptionẽ vero Imperii ordines ratã habuerũt; cuius ratihabitionis prædem dedit Cæsar Ioannem Bohemiæ regem. Emptionum tabulæ, & solutionis, & ratihabitionis, exstant in archiuis Regum nostrorum; quas legi decuisset ab Rege Henrico legati ad Allobrogum Ducem ad controuersias vtriusque Principis componendas missi sunt, anno MDLXII. Illud autem animaduersione dignum mihi visum est, quod emptionum tabulis omnia iura maiestatis comprehensa sunt, quæ Imperatores Germani sibi tribuunt in omnes Arelatensis regni regiones, quibus continentur Allobroges, Belloioci, Prouinciales, Burgundia libera, quam Carolus IIII Cæsar Philippo Audaci Burgundiæ Duci, prole mascula Comitum extincta, imperiali iure fruendam dedit. Ex quo planum fit Reges Francorum in omnes Arelatensis regni populos iura maiestatis habere, nec imperii Germanorum fiduciarios esse. Vicarium quoq; perpetuum creauit Ludouicus Bauarus Imperator Eduardũ III Anglorum Regem, iisdem, quas modo dixi, legibus & conditionibus, in omnes imperii subditos, aut qui

Eduardus 3 Anglorum rex Imperii vicarius.

Imperiales prouincias ac ciuitates vſurparent: quæſita potius, quam oblata occaſione, qua Philippo Valeſio regi, qui Cameracum, Paiernam & arces finitimas imperii occuparat, bellum indiceret: Principum Imperialium, quibuſcum Eduardus ſocietatem coïerat, oratione perſuaſus [a], cum in vrbe Halla coacti docerent antiquis Germanorum ac Francorum fœderibus cautum eſſe, ne Franci liberos populos, qui Galliæ finibus continentur, imperii Germanici ſubditos vexarent, aut ſuæ poteſtati ſubiicerent. Quo argumento nullum efficacius eſt ad indicandum Reges Francorum imperii Germanici fiduciarios non eſſe; nec Imperatoribus in hoc regno vllum ius eſſe. Id quod ſi antea ignotum fuerat, tunc certe cognitum eſt, cum Sigiſmundus Cæſar Comitem Sabaudiæ, Lugduni Ducem creare vellet; cui acerrime reſtitit prætor Lugdunenſis. Itaque neceſſe habuit Cæſar regni finibus excedere, vt ſua poteſtate libere vteretur. Id autem Caroli VI Regis iuſſu factum eſt, vt, quod antea peccatum erat, emendaretur: nam Sigiſmundus Cæſar decenti apparatu, ac magnificētia plane regia Lutetię exceptus, vt regis auunculum & Cæſarem decuit; cum in curiam Pariſiorum veniſſet, ſedem regiam occupauit, & equitem creauit Bellocarienſem Prætorem; tametſi curia Regem admonuiſſet, nemini hoc in Gallia præterquam Regi licere, vt antea ſæpę iudicatum erat. Quæ ſic a nobis ſcripta interpretor, vt quorundam erroribus, atque inprimis Alciati peccatis medeatur. Is enim Regem Francorum imperii Germanici ſubditum eſſe ſcribit; quo nihil abſurdius ab eo dici potuit; quem tanta mercede accepta, quantum in Gallia merebat, vera diſcere ac docere decuiſſet: quod ab errore profectum eſſe non puto, ſed a gratia, vt Caroli V Cæſaris, a quo Papiam accitus, ac maioribus præmiis auctus, Imperatoris poteſtatem verbis amplificarȩt; aut vt Bartolum eius erroris autorē ſequeretur, qui eadem de Regibus Francorum ſcripſit quæ Alciatus; cum ſcilicet a Carolo IIII Cæſare non tantum ęx ſpurio natalibus reſtitutus,

[a] Froſſardus lib. I. cap. 33.

restitutus, ac nobilitatem adeptus esset, verum etiam potestatem ætatis beneficio largiendi [a], sibi ac posteris, qui modo iura ciuilia docerent, consecutus: stemmata quoque suæ dignitati ac nobilitati congruẽtia, leonem inquam purpureum in area argentea adeptus. Hic igitur pro tot ac tantis benefactis, scripsit, *hæreticos esse qui negant Imperatorem Germanicum vniuersi terrarum orbis dominum esse*: id quod ex Antonini Augusti verbis ad legem Rhodiam colligere videtur; *Ego quidem*, inquit [b], *mundi dominus, lex autem maris*. Quæ verba cum ad põpam & dignitatis amplificandæ causa dicta sint, refutatione minus egent. Satis enim perspicuum est, Romanorum imperium, quo tempore maxime floruit, id est, Traiano principe, vix trigesimam orbis terrarum partem complecti potuisse. Eius autem imperii vix decima pars imperii Germanici finibus continetur. Quæ cum ita sint, nihilominus tamen Sigismundus imperii propagandi cupiditate inflammatus, omnia omnium imperia suo subiicere tentauit: quamquam sua spe omnino fraudatus est. Nam Duci Lituaniæ, cuius dicio longissimo terrarum tractu ab imperii Germanici finibus abest, regiam potestatem, quam ipse sibi pepererat, obtulit; coronã ac sceptra misit: quæ Dux omnia repudiauit; nec magni Ducis nomen mutandum sibi putauit, tametsi Tartarorum seruile iugum excussisset: ne ista ratione potestatẽ ac imperium Germanis acceptum ferre videretur. Quamobrem Poloni quoque sceptra regia sibi ab Imperatoribus Germanicis oblata, recusarũt. Sępe quidem Germani Polonos sub imperium subiicere tentarunt, sed inanes eorum conatus eluserunt Poloni, qui etiam Silesiam ac Prussiam, ab imperio Germanico auulsam, suæ dicioni adiecerunt. Quod Pruteni ęquites cũ molestissime tulerint, ac sæpissime apud Imperii ordines de contumelia ista questi sint, nihil tamen Imperatores audendum sibi putarunt aduersus Polonos, a quibus antea Germanorum exercitus repulsos ac fractos esse intelligebant. Neque tamen Poloni a Pontificibus Romanis regia sceptra capere dubitarunt.

830

a Bartol. in tractatu de Insigniis.

b l. depreca-tio. ad l. Rhodiam.

Et quidem pontifices Romani cum Germanis Imperatoribus diutissime de Christiani orbis summo imperio ac potestate dimicarunt, & quasi duces partium omnes Christianos Principes ac ciuitates ad arma vocarunt; tantisq; odiis nonnullæ ciuitates ac Respublicæ, potissimum tamen Italiæ, exarserunt; vt non maiorem cladem ab hostibus Christiani nominis, quam a seipsis accepisse videantur. Nec vero defuerũt qui serio scriberent, Reges omnes sacris initiatos Romani pontificis clientes ac vasallos esse[a]: iis etiam si furiosi aut prodigi fuerint, curatores[b] a pontificibus dari posse: quod ab Innocentio IIII pontifice, aduersus Lusitaniæ Regem factum antea diximus. At tametsi Innocentius se regiæ potestati in curatore dando præiudicium inferre nolle diceret; ea tamen cautio cum rebus ab se gestis omnino pugnabat. At etiam Vrbanus V pontifex Henricum spurium Castiliæ regem natalibus restituere[c] non dubitauit, vt Petrum fratrem iustis nuptiis quæsitum de regno deturbaret. Hic igitur Gallorum opibus non modo de imperio deiectus, sed etiam a fratre spurio cæsus est. Tradunt etiam nonnulli[d] Romanos pontifices in Imperatores iurisdictionem ipso iure habere; cæteris autem Regibus, reipsa imperare: reges tamen Francorum excipiunt, quos etiam iuris pontificii interpretes[e] confitentur, post Deum immortalem se ipsis superiorem agnoscere neminem. Id etiam melius Belluga iurisconsultus Hispanus, & Oldradus suæ ætatis decus; qui negãt quemquam in orbe terrarum principem rege Francorum superiorem esse. Qui vero in cęteros principes Romanis pontificibus potestatem tribuunt, Gelasii pontificis auctoritate mouentur; qui statuit principes a pontificibus Romanis imperio ac potestate spoliari: & ab omnibus Principibus pontificem Romanum appellari posse: pontifici tantum ac Imperatori res a se iudicatas rescindere[h], ac principes etiã imperio exuere; aliis non

a Bald. in c. pastoralis. de rescript. ex cap. intelleximus de iureiurando.
b Bald in l. rescripta de precibus imperat. offer. C. Spec. in titul. de leg.
c cap. per venerabilẽ. qui filii sint legitimi.
d in cap. nouit. de Iudic. cap. solitæ. de maioritate & obedientia. gloss. in l. 3. de offi. procons.
e Petr. Bellug. tit. 14. §. nuuc videamus. num. 29. Oldra. cons. 69.
f cap. intelleximus. de iureiurando. ext. Bald. in cap. pastoralis de rescrip.
g causa 2. cap. ad Romanã. Hostiensis in cap. cum Ioannes. de fide instru. Panor. in cap. ex literis. de probat. ex. cap. ego de iureiurando. causa. 9. q. 3. & canone aliorum, & cap. nemo, & cano. cuncta per mundum. & cap. nemini. 17. q. 4.
h not. in l. 1. sententiam rescindi non C. & in cap. cum literis. de restitut. spoliat.

licere [a]: nec principis nomine dignum quem Romanus pontifex ſua voce non deſignarit. Illud etiam abſurdius, quod pontifici Romano omnes vbique terrarum ſubditos ſuorum principum legibus ſoluere, tum etiã immunitatem concedere ac vacationes a muneribus publicis largiri licere [b]: deniq; ſolum ac ſupremum legum humanarum arbitrum [c] ac iudicem eſſe putant. Quid mirum ſi Principibus imperat is qui Angelos imperio coercet? Et quidem Clemens v, P. M. Angelis imperare nõ dubitauit. Quoties autem pontifex Romanus ſuis reſcriptis clauſulam DE PLENITVDINE POTESTATIS adiicit, omnium Principum legibus ac edictis derogare poſſe plerique putant; ac pontificum dictis ſcriptiſque fidem haberi oportere, nec de rei veritate amplius inquirendum. Baldus [d] tamen ſcribere auſus eſt, *licere pontifici Romano dicere*, SALVA *reuerentia veſtra.* Theologi vero Pontificiorum hominum ſcripta, quibus omnia Pontifici maximo licere putant, confitentur quidem, ſubtilius tamen interpretantur, idque duobus verbis, CLAVE NON ERRANTE. Sed quoniam boni ciuis eſt, ſui Principis ac Reipublicæ maieſtatem modis omnibus tueri; ego nec Iacobi Terranæ, qui Pontificis Romani cubicularius fuit; nec Caroli Molinæi, cuius ſempiterna laus eſt, aut Capitonis, aut aliorum innumerabilium ſcripta refellere decreui; propterea quod alius alium Romani põtificis odio vel gratia reprehendit; plerique in diſputationes de religione delapſi, ſcripta maledictis compleuerunt. Hic autẽ de iure Maieſtatis agitur, vt plane intelligatur qui Principes in ſumma poteſtate ſint conſtituti, qui pontificis Romani aut Imperatoris dicione teneantur. Principio quidẽ Gregorius põtifex Romanus; is qui primus *ſeruum ſe ſeruorum Dei* appellauit, ab Imperatore Phoca principatum in omnes epiſcopos adeptus eſt; poſteri deinceps, honores pontificios ad imperia traduxerunt; & ſacra prophanis miſcentes, potentiam religionis ſpecie incredibiliter auxerunt. At Principes ipſi magnam partem, re-

[a] Bald. in cap. 1. de nat. feudi. ex cap. paſtoralis. de ſentent. & re iudicata.

[b] cap. Clericis. cap. quia nulli. de immunitate eccleſiar.

[c] Reſcriptũ Viennæ extat & in extrauagante de maioritate & obedientia 1. Fel. in cap. nonnulli de reſcript. num 8.

[d] in l. iureiurando. de teſtib. C.

231

C

ligionis metu, cæteri potentiorum exemplo, summos pontifices revereri; idque potissimum, cum Orientis imperium in ruinam inclinaret; id est cũ Romani pontifices Italiæ ciuitates ac populos, quo minus Imperatoribus Constantinopoleos parerent, aut tributa soluerent, interdictis prohibuerunt: occasione inde quæsita, quod Leo, is qui *Iconomachus* vsurpatur Imperator, diuorum statuas deiecisset; quare commota plebs, & Romani pontificis auctoritate inflammata, Thomam Imperatorem in Sophiæ templo necauit. Itaque cum opes Orientis attritæ essent barbarorum incursionibus, ac Principes Græcorum recuperandæ Italiæ spem abiecissent, Regesque Longobardorum Italiæ imperio potiri vellent, ac pontificum Romanorum opibus prohiberentur; nec tamen Longobardis pares essent: ad opes Francorum aspexerunt; auxilia potentissimæ gentis in Italiam euocarunt; nec sua spe fraudati sunt. Nam Pipinus Præfectus prætorio, qui tunc *Palatii magister ac Maior domus* dicebatur, opib. & gratia florens, ingenti cum exercitu, superatis Alpibus, Longobardorum copias fudit ac prostrauit: inde Romam profectus, Zachariæ pontificis imperio Italiæ partem subiecit. Nam pontifex antea Childerico, gentis Meroueorum, Rege spoliato, Pipinum Francorum Regem designauerat; sacris etiam more maiorum initiauerat: quem Franci libenter exceperunt; tum quia Caroli Martelli Francorum Principis filius, qui rerum gestarum gloria clarissimus erat; tum quia Childerichus propter ingenii stuporem, imperio minime dignus videretur: quibus omnibus accedebat summa & auctoritas & gratia Romani pontificis; quem vti Deum aliquem cælo delapsum populi prosequebantur. Ac tum quidem pontifex ipse, si Pipinus Longobardos subegisset, exarchatum Rauennæ sibi fiduciæ nomine pactus erat, id est tredecim vrbes, & Pentapolim prouinciam, quæ vrbibus sexdecim continebatur. Parta victoria, Pipinus, vt promissum impleret, harum vrbium

bium claues sacris diui Petri altaribus imposuit; prius tamen vtriusque Prouinciæ dominatum ac iura maiestatis sibi posterisq; suis, ac Romani pontificis deinceps eligendi potestatem sibi reseruarat: quibus rebus non modo libenter pōtifex annuit, sed etiam, vt Pipinus Imperatorem se appellaret, pene persuasit: qua appellatione nemo, exceptis Cōstātinopoleos Imperatorib. vtebatur. Mortuo Pipino, Longobardi rursus arma capere, pontifices turbare; hi ad Francorū asylum omnia consilia reuocare. Itaq; Carolus Pipini filius, qui bellicis laudibus abundans *magnus* est appellatus, valido cū exercitu superatis Alpibus, non modo Reges Longobardorum, sed etiam regnum ipsum deleuit; & pontificum Romanorū potentia stabili fundamento firmata, *Imperator* a pontificibus est appellatus: ac vicissim Romani pontifices, quādiu Carolus vixit, ab eo omnes creati fuere. Sed post Caroli occasum, qui plus in vrbe Roma, minus tamen in curia Francorum, autoritate & gratia poterant, se a collegio pontificum creari curabant. Ita Reges Francorum, tum externis bellis, tum etiam ciuilibus dissidiis, quæ inter Caroli Magni nepotes grauissima exstiterunt, perturbati, summi pontificis creādi prærogatiuam deseruerunt. Vitardus tamen bonus antiquitatis autor, scribit tres Romanos pontifices in Galliam supplices venisse vt veniam impetrarent, quod iniussu Ludouici Pii Regis Francorum pontificatum suscepissent. Ludouicus Pius, vel quia gloriæ minime cupidus, vel quia sacrum ordinem irritare nollet, pontificum Romanorum creationem ratam habuit; cuius erroris illū, tarde tamen pœnituit: est enim a collegio pontificū imperio spoliatus, & in monasterium iniectus: vxor etiam seorsum a marito cum sacris virginibus inclusa; vterq; tamen post a Principibus ac nobilitate Gallica cleri superbiam acerbissime ferēte, in integrum restitutus est. Mortuo Ludouico, Frācorum, Italorū, Germanorum, & Hispanorum Imperatore, imperium trifariam diuisum est, inter Carolum, Lotharium ac Ludouicum,

& Ludouici liberos; sed iis legibus, vt singuli summam in suos vitæ ac necis potestatem, & omnia iura maiestatis haberent: ac rursus Lotharii imperium inter liberos trifariam diuisum; vni quidem regnum Lotharingiæ, alteri Regnũ Arelatense, tertio Italia cessit: Ludouicus Germaniam, Carolus Imperator Frãcorum Galliam tenebat: ita singulorũ potentia diuisa debilitari cœpit, & pontificum Romanorum opes augeri, potissimum Nicolao I pontifice; qui quod Reipublicæ gerendæ peritia maioribus præstabat, primus Lotharium minorem Ludouici Regis Italiæ fratrem acerbius increpuit, eiq; sacris interdicere ausus est. Mortuis deinde sine prole Lotharii liberis, tria illa quæ dixi Lotharingorum, Arelatensium, & Italorum regna Carolus ac Ludouicus patrui inter se diuiserunt. Ludouicus Rex Germanorum, Italiam, quæ illi sorte obtigerat, per legatos regebat. At legatorum potentia, Romanis Pontificibus impar, obsistere non poterat quo minus pontifices imperiũ paulatim proferrent; idque potissimum contigit, cum Guischardus Normanus, regnum Siciliæ ac Neapoleos, Græcis ac Mauris ademptũ, subegisset. Is enim vt Germanorum potentiam minueret, ac tutius in Italia regnaret, pontificibus Romanis sese adiunxerat: cum autem Guischardi posteri, sine prole mascula mortui, Neapoleos ac Siciliæ hæredem fœminam reliquissent, eaque Federicho II Germanorum Imperatori nupsisset, maritus in Italiam profectus, vt sibi potentiam confirmaret, pontificem Romanum creauit alium, quam qui erat a collegio Pontificum electus. is autem erat Innocentius IIII, generis splendore ac eruditione clarus. Hîc igitur Italia pulsus, in Galliam, *Pontificum asylum*, veniens, opibus ac potentia Ludouici IX, Regis Francorum erectus, vt Germanorum potẽtiam infirmaret, Friderícho II sacris interdixit: qui, quod exsecrabilem se populis omnibus esse intelligeret, Italiæq; motus ingentes aspiceret, in Germaniam trepidus sese recepit; ab Innocentio veniam ea lege consecutus, si deinceps

creandi

133

creandi pontificis Romani auctoritate abstineret. Tandem Friderichus Manfredum spurium Neapoleos ac Siciliæ Reginæ despondit. Huic etiã ab Vrbano v pontifice max. sacris interdictum est; nec eo contentus, pontifex Carolum Ludouici ix fratrem, ad Siciliæ regnum acciri iussit, eumque in possessionem regni misit, ea lege vt Beneuenti regio, & cætera quæ superius diximus, integra pontificibus Romanis reseruarentur. At Manfredi posteri, qui cum Aragoniæ regibus affinitatem contraxerant, perpetua aduersus Andiũ Duces bella pro regno Siciliæ ac Neapoleos gesserũt: sed cum de recuperando regno penitus desperaretur quamdiu pontificem Romanum hostem haberẽt, Aragonenses Romanorum pontificum se fiduciarios fore spopõderunt; non tantum regni Neapolitani ac Siciliæ, sed etiã Aragoniæ, Sardiniæ, Corsicæ, ac Balearium insularum; partim etiam vt scelerum veniam consequerentur. Interea pontifices Romani ex alienis incommodis ac dissidiis sua commoda augebant; summaque tranquillitate agro Romano, Spoletino, Beneuentano, bonaque Hetruriæ parte fruebantur. Vrbem vero quondam terrarum dominam, nullo repugnante, suis legibus, oppressa libertate, parere cogebant. Quamquam Carolus magnus Italiæ imperio potitus, vrbem liberam esse iusserat in patrocinio ac fiducia; idque pontifices Romani iureiurando cõfirmauerant: vt Augustinus Onuphrius pontificis max. cubicularius scribit, & ex actis Vaticanis planum fit. At si quis Princeps tyrannidis aut hæreseos scelere inquinaretur, aut qui imperanti pontifici Romano minime paruisset, ei sacris interdicebatur; qua interdictione execrabilis non modo subditis, sed etiam exteris Principibus ac populis esse videbatur, omniumque direptioni patebat: nec veniæ adipiscendæ spes erat, nisi vasallum se ac fiduciarium Pontificis Romani confiteretur. Hoc quidem de Regibus Angliæ 134 antea diximus, fiduciarios ac vectigales Ecclesiæ Romanæ factos, propter parricidium Arturi Armorica

Francorum inde perpetua Regum Romanorũ appellatio.

Ducis, a Ioanne Rege Angliæ admissum; deinde propter cædem Thomæ pontificis Cantuariensis censum auctum fuisse. Nec aliam ob causam pontifices Romani regia dignitate spoliarunt Poloniæ Reges, quam ob cædem Stanislai Gnesnæ pontificis, iussu Regis perpetratã, cui sacris interdictum est. tradunt etiam nonnulli propter id parricidium Polonos pontificum decreto in occipite tonderi iussos: quod an verum sit, affirmare non ausim; nec percontanti mihi cur ita facerent, causam aperire Poloni potuerunt; attamẽ ex antiquitatis memoria constat post illius pontificis cædem, Poloniæ Reges, etiam si iura maiestatis haberent, non alio tamen, quam Ducum nomine appellatos vsque ad Lacoldi Poloniæ Ducis ætatem. Is enim coronam regiam ac regium nomen a Ioanne XXII, summo pontifice, adeptus est; ea lege, vt annuum tributum a Regibus Poloniæ pontificis Romani ærario penderetur, quod pro lucerna D. Petri adhuc erogatur[a]. At præter ea regna quæ diximus, Neapolim inquam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Aragoniam, Baleares insulas, Hesperides, Palæstinã, quorum Reges aut fiduciarii, aut vectigales ecclesiæ Romanæ fuerunt; regnum etiam Hungariæ, & vtramque Panno-niam pontificum Romanorum beneficio, a Regib. teneri iactabant; vt quidem catalogo feudorum Ecclesiæ Romanæ Hungaria continetur. At in Vaticanis actis, C legi fiduciæ[b] formulam, qua Ladislaus I, Rex Hungariæ, Benedicti XII pontificis Romani fiduciarium se profitetur, ab eoque coronam ac sceptra suscepturum promittit. Ladislao vero II Regi Hungariæ, quod pontificis Romani mandatis minus paruisset, sacris interdictum est[c]; nec aliter veniam obtinuit, quam si centum argenti pondo, annui census nomine, pontifici Romano dependeret. In iisdem tamen actis Vaticanis exstat intercessio Principum Hungariæ aduersus pontificis Romani legatum, anno MCCCVIII. qua cum diceret Stephanum I Hungariæ Regem a pontifice Romano coronam regiam accepisse, acerrime restiterunt, neque id Ro-

[a] Thomas Cromerus.

[b] anno 1229.

[c] anno 1280.

id Romano pontifici ius esse denunciarunt: nec tamen se prohibere, quo minus Rex Hungariæ, si vellet, a pontifice Romano coronam consequeretur. In extremo plurima sunt edicta legati Pontificis, de statu regni, deque agris publicis Hungariæ, ne Regibus quicquam distrahere liceret: ob id enim Andreas Hungariæ Rex Honorii pontificis Romani edicto Romam venire iussus est[a] vt causam diceret, cur agri publici partem distraxisset. Innocentius[b] quoque III, iussit Hungariæ regem vota patris implere: quod si recusaret, ad proximum quemque regni sceptra delaturum testatus est: quod mirum videri non debet, cum iisdem fere temporibus Comitem Tolosatum tributa noua[c] subditis pontifex imperare vetuisset. Quantum ad Palæstinæ ac Syriæ regnum attinet, Godefridi Bononiensis ac sociorum opibus partum, constat regem eo nomine se pontificis Romani fiduciarium professum esse: id etiam catalogo Romano comprehensum legimus; & qui nunc Sacri ordinis equitum Hierosolymitanorum magister appellatur, fiduciarius est obsequentissimus Pontificis Romani, eique summam potestatem, ac summum ius vitę ac necis in equites, accepto ferre consueuit: tametsi Tripolim Africæ, fiduciario nomine habere se a Carolo V Imperatore confiteretur, priusquam in Turcarum potestatem veniret; vti nunc quoque Melitam insulam Hispaniarum Regibus acceptam ferunt. Diximus antea regnum Nauarræ Petro Albreto interdictionis specie ereptum ab Hispanis Regibus, sub pontificum Romanorũ fiducia teneri. Nec ita pridem, id est Carolo IX[d] Rege Francorũ, Pius V pontifex, cætera erepturus erat Ioannę reginę Nauarræ eadẽ religionis specie, nisi Carolus patrociniũ eius suscepisset, ac pontificis interdicta prohibuisset. Idq; cæteris Principib. quorum maiestati præiudicium allatura videbatur Reginæ illustrissimæ proscriptio, testatũ esse voluit: quia plerisque persuasum erat pontificẽ Romanũ in omnes orbis Christiani Reges summũ imperium habere. ac nostra

135

[a] Honorii 3. anno 1221.
[b] in cap. licet. de voto.
[c] in cap. super quibusdam. de verb. sign.
[d] anno 1564.

ætate, cum Henrichus VIII, Angliæ & Hiberniæ Rex, a pontifice Romano defecisset, Comes Aisimundus Hibernus ad Henrichum II Regem literas dedit, quarum exemplar ex Archiuis expressi; quibus se fiduciarium eius fore profitebatur, si a pontifice Romano Hiberniæ dominatũ impetraret. Diximus Hiberniæ regnum iam inde ab Innocentio III in pontificũ Romanorum fiducia fuisse. Mirandulæ quoque & Concordiæ principatum, Rhegium, Mutinam, Placentiam, Parmam, Romanæ dicionis esse iactant, pro quibus diuturna bella Iulius II, ac III, pontifex vterque, gessit aduersus Reges Francorum: cum tamen satis perspicuum esset ciuitates illas ab imperio Germanico pendere. De Parma quidem ac Placentia minime dubium: cætera Mathildem hæreditario ac fiduciario iure ab Imperatoribus habuisse confitentur. Quod si demus harum ciuitatum largitionem pontifici Romano fieri potuisse, & factam esse, vt Pontifices iactant; oportuit etiam se imperii Germanici fiduciari os profiteri: sed quia turpe videbatur pontificem Romanum, qui in omnes Principes imperium habere se diceret, Imperatoris vassallum ac fiduciarium haberi; iura maiestatis omnium Italiæ ciuitatum, quæ in ecclesiæ Romanæ dominio essent, ab Imperatoribus Romano pontifici concessa fuisse, falso tamen, prodiderũt. Et certe in actis Vaticanis exstat & donationis formula sine die ac pontifice, qua Otho Imperator (quatuor eiusdem nominis exstiterunt, sed quem significari velit ignotum est) dono dat ecclesiæ Romanæ, Pisaurum, Anconam, Fossabrunum, & Ausanium: altera donationis formula est Othonis IIII, ad Innocentium III, his verbis concepta: *Ego Otho IIII, Rex Romanorum, semper Augustus, tibi domino meo Papæ Innocentio III, tuisque successoribus ecclesiæ Romanæ, spondeo, polliceor, & iuro, quod omnes possessiones Ecclesiæ*, &c. Quæ sequuntur, copiosissimam omnium prædiorum ac ciuitatum, quæ tunc erant in ecclesiæ Romanæ dominio, siue Imperatorum, siue aliorum beneficio ac largitione

tione possiderentur, confirmationem habent; in quarum ciuitatum numero hæ continentur: COMITATVS *Perusiæ, Reatæ, Saluiæ, Interamnæ, Campaniæ; nec non Romam, Ferrariam*, &c. *Marchiam Anconitanam, terram Comitissæ Mathildis, & quæcumque sunt circa Rodicofanum vsque Ceperanum, exarchatum Rauennæ, Pentapolim cum aliis terris*, &c. Eadem ratihabitionis formula exstat in actis Vaticanis, imperio ac autoritate tum [a] Rodulphi, tum etiam [b] Caroli IIII, Imperatorum; quibus largiuntur, quatenus necesse videretur, ea quę prius ab Henricho V Cæsare donata fuerant; vt discordiarum seminaria, quæ pontificibus cum Imperatoribus antea fuerant, a stirpe conuellerentur. Ex quibus pontifices Romani se Imperatorum vasallos ac fiduciarios esse negant; & eas ciuitates ab imperio Germanico auulsas, sibi vindicant. si tamen Imperatores prædia publica, ac iura maiestatis, sine Principum ac ciuitatum consensu largiri non potuerunt: nec prædia imperialia aut publica vsurpari debuerũt; multo minus iura maiestatis, ac patroni; cuius æterna est in vassallum auctoritas, fidem vlla temporum diuturnitate præscribere. quæ cum ita sint, consequens est illud quoq;, *Pontifices imperii Germanici vasallos esse*. Idem iudicandũ relinquitur de creatione pontificum Romanorum, quam Imperatores sui iuris esse contendebant. Nam Federichus II Cæsar, vt ab Innocentio IIII pontifice Romano veniam consequeretur, diplomate publico sub aureis sigillis omnibus testatum [c] esse voluit, sibi creãdorum pontificum ius nullum esse; eius hæc verba sunt: ***Illum** abusum tollere volentes, quem quidam prædecessorum nostrorum exercuisse* C *dignoscuntur in electionibus prælatorum, concedimus vt electiones libere fiant*. Hæc in actis Vaticanis. Quibus verbis non modo Romanorum, sed omnium pontificum creationem omnino repudiare videtur. Quamquam illa pontificum Romanorum creatio ad Reges Francorum pertinet, non ad Principes Germanorum, qui nomen imperatorium, Caroli Magni Regis Francorum

136

a anno 1259.
b anno 1368.

c anno 1219. imperii anno 7. regni Siciliæ 22.

armis ac virtute partum, nullo iure vſurparunt. Certe quidem in omnibus antiquis fœderibus, quæ cum Regibus Francorum, cæteriſque Principibus icta ſunt, atque etiam in antiquis hiſtoriarum ſcriptoribus, nuſquam *Imperatores*, ſed *Reges Germanorum* appellantur, præterquam ii, qui a pontificibus Romanis coronam accepiſſent. At cum Germanorum Regum dominatus in Italia longe late pateret, ius illud creandi pontificis Romani vſurpare ſunt conati, ſiue ad potētiam & opes, ſiue ad ambitum & ſordes ſuffragiorum tollendas: nam Henrichus III Gregoriũ VI, ſuffragio cleri creatum, de pontificatu deiecit; & Clementem II pontificem Romanum renunciauit; deinde clerum iureiurando compulit, ne quem deinceps ad pontificatum admitterent, ſine Imperatoris Germanici conſenſu; vt ex actis Vaticanis didicimus. Itaque mortuo Clemente II, collegium pontificum legatos ad Cæſarem miſit, vt pontificem maximũ, quem vellet, renuntiaret. Imperator Peponem deſignauit, qui *Damaſius* II eſt appellatus; quo mortuo Clerus ad Imperatorem legatos rurſum miſit ad pontificem creandum. Is Brunoni, qui *Leo* IX dictus eſt, pontificatum mandauit; eique Victorem II ſuffecit; poſt cuius occaſum clerus Friderichum pontificem maximum cooptauit; poſt hunc Alexandrum II. quod cum intellexiſſet Henrichus IIII Imperator, Cadolum Parmenſem pōtificem eſſe iuſſit; qui tametſi exceptus ab vniuerſa Inſubria, ab Alexandro tamen pontifice eiectus eſt. Alexandrum excepit Hildebrandus, qui *Gregorius* VII vſurpatur, a pontificibus cooptatus. Is omnibus laicis interdixit, ne vlla beneficia eccleſiaſtica, ſacerdotiave in quemquā conferrent, ſubiecta graui ſacrorum interdictionis pœna. & quidem Imperatorem Henrichum IIII, qui pontifices in Germania renunciarat, publica exſecratione damnauit: qua re cōmotus Imperator, ſuperatis Alpibus, Gregorium VII qui annos XI eccleſiæ Romanæ præfuerat, vrbe exegit, creato Clemente III; qui deinceps annos XVII pontificē maximum

ximum se ferens, quatuor pōtifices vicissim a clero creatos, de pontificatu deiecit. Post eius obitum Henrichus v Imperator Burdinum pontificem esse iussit: clerus vero Callistum II, natione Gallum, qui Burdinum sibi cedere compulit; & Henrichum ad iusiurandum adegit, ne deinceps vlla sacerdotia cuiquam mandaret; ea lege tamen, vt comitiis pontificum adesse posset. Exstat illud in actis Vaticanis de Imperatore Henricho v; *Pro salute animæ meæ dimitto Deo & sanctis Apostolis Petro & Paulo, sanctæq; ecclesiæ Catholicæ, omnem inuestituram per annulum & baculum; & concedo in omnibus ecclesiis quæ in imperio meo sunt, canonicam fieri electionem.* Anno post ducentesimo ac vigesimo nono, Ludouicus Bauarus Imperator Nicolaum v pontificem Romanum creauit:

C at Ioannes XXII, homo Gallus, qui pontificem Romanum se ferebat, tametsi Auenione constitisset, Ludouicum Imperatorē publicis edictis ad se venire iussit; recusantem interdictione sacrorum damnauit: contra vero Imperator Ioannem pontificem in ius vocauit, cum diceret Pontifices suis edictis ac iussis obsequentes esse oportere. sed cum pontifex acrius obsisteret, Imperatoris sententia Romæ lata, Ioannes honore pontificio indignus iudicatus est: idque Nicolao v præsente; qui postea a Pisanis pditus, & Auenionis carceribus conclusus, dolore contabuit: Imperator vero, quod exsecrabilis videretur, ab omnibus desertus est. Atq; hic octauus [a] Imperator exstitit, cui sacris interdixerunt Pontifices Romani; post cuius occasum nihil deinceps Imperatores Germani aduersus pōtifices audendū sibi putarunt. Nam Carolus IIII Imperator, publicis tabulis, quas ex Vaticano expressimus, testatum reliquit, ac Innocentio v, pontifici Romano scripsit, se quidem Imperatorem a principibus designatum, sed a pontifice Romano suam creationem stabiliri & confirmari; coronam etiam imperialem inde accipi oportere. tabularum principium est huiusmodi: *Post pedum oscula beatorum:* quæ verba in omnibus Imperatorum ad Romanum

[a] Friderich I. Friderich. II, Philippus, Cōradus, Otho IIII, Henrichus IIII, & V, Ludouicus Bauarus.

pontificem literis, iam inde a Ludouico Bauaro, ad hæc vſque tempora repetita videmus. Exſtat etiam Imperatores coronandi formula, in Vaticano ab ipſo Imperatore Carolo III probata; ſed nuſquam obſequia magis ſeruilia: nam Imperatorem pontifice Romano ſacra faciente ſubdiaconi munere fungi; deinde ſacris rite peractis, adeſſe oportere, vt equum aſcendenti pontifici ſeruile miniſterium exhibeat, & equeſtria lora manu teneat: poſtea pontificem equitantem aliquo temporis interuallo, habena manu prehenſa deducere. Plurima ſunt id genus in illis tabulis copioſe expreſſa. Illud tamen omiſſum, quod omitti non debuit; *Imperatorem ſcilicet conſequi pontificem Romanum oportere quocunque proficiſcatur, vt ab eo coronam imperialem accipiat*: quod quidem a Carolo V Cæſare factum eſt, cum in Italiam veniſſet; ac Romam, vbi pontifex erat, proficiſci cogitur, & conſilium mutare coactus eſt; ac pontificem, cui Bononiam adire placuiſſet, vna cum vniuerſo comitatu ſequi; vt inferioris Principis obſequium, ad ſuperioris maieſtatem aperte intelligeretur. Mortuo Carolo, Ferdinandus Imperator efficere non potuit, vt pontifex Romanus ſui abſentis creationem ratam haberet; quinetiam ſæpe minas intentauit pontifex, effecturum ſe, ne res imperii Germanici tractaret, nec Imperatoris legitimas excuſationes admiſit, quoad Francorũ & Hiſpanorum Reges ſuis precibus ac rogationibus pontificem placarent: quod acerbiſſime tulerunt Germani Principes, qui ſuas opes & copias ad tuendam Imperatoris dignitatem Ferdinando prius obtulerant; vt quidem ex literis legati[a] Regis Francorum, Viennę ſcriptis, intelleximus: literarum autem Imperatoris, ad pontificem Romanum ſubſcriptio eſt huiuſmodi, EGO MANVS AC PEDES VESTRÆ SANCTITATIS DEOSCVLOR. Ita ſemper Carolus V Cæſar, cũ ad pontificem literas daret, quarum exempla videmus, ſubſcribere ſolebat. Id autem ſine ſimulatione fiebat; cum in clariſſima populi luce ac maximo Principũ illuſtrium cõſeſſu,

[a] anno 1559. Iulio menſe.

confessu, reipsa pontificis Romani pedes humili habitu, & vltra seruilem modum exosculatus sit, Bononiæ, Romæ, ac postremo Massiliæ, vbi Carolus v Imperator, Reges Francorum ac Nauarræ, Duces Allobrogum, Florentinorum, Ferrariensium, Bulionum, Virtembergensium, maximus magister equitum sacrorum, cum infinita Principum ac nobilium multitudine, qui pedes Pauli III pontificis max. osculati sunt; exceptis Bulionum ac Virtembergensium Ducibus, qui ecclesiæ Romanæ ritus & sacra deseruerant. Abiectiore tamen habitu Dux ille Venetorum, qui *canis* ab ipsis Venetis appellatus est; quod coram Clemente v pontifice max. laqueum collo inseruisset; deinde pedibus ac manib. quadrupedis in modum gradiens, veniam a pontifice maximo petiisset: nihil tamen sordidius, quam quæ omnibus omnium fere historicorum, qui res pōtificum tradiderunt, scriptis continentur de Federico II Imperatore; qui, vt filii captiui libertatem redimeret, Alexādri IIII pedib. aduolutus, & humi proiectus veniam petiit, caputque imperatorium pontificis pedib. conculcari passus est. Ex quibus intelligitur Imperatorū maiestatem pontificum Romanorum potentia dicam an impotentia, ita deminutam, vt antiquæ maiestatis vix vmbra quidem restare videatur. Ita quoque *pontifices Romani suæ maiestatis decus Soli comparant, seseque Imperatorib. tanto maiores esse iactant, quanto Luna Solis magnitudine* [a] *superatur:* est autem Sole minor sex millepartibus sexcentis & quadraginta quinq;, si Ptolemæo fidem habemus.

> [a] cap. solitæ, de maioritate & obedient.

At etiam imperatoria munera pontifices Romani sæpius sibi vindicarunt: nam Imperatore mortuo, ab imperii Germanici fiduciariis, Ioanne inquam ac Luciuo Vicecomitibus Mediolanensium fidem acceperunt, eosque in vacuam possessionem miserūt; & in actis fiduciæ Vicecomites ecclesiæ Romanæ, nō imperii Germanici vicarii [b] appellantur; atque Imperatori Ludouico, cui sacris interdictum fuisse antea diximus, parere prohibētur. Quam [c] ob rem interpretes Iuris pontificii, negant

> 339

> [b] cap. cum olim de priuil. cleric. cap. & si summus Pontifex. de sentent. excommunicat.

> [c] cap. 1. de renunciat. lib. 6. notatur in l. Barbarius. de offic. præt.

Imperatorem suum munus alteri, quam Pontifici maximo concedere posse. Rationem hanc afferunt [a]; *quod Imperatores ab hominibus imperium habent; pontifex Romanus ab immortali Deo:* quamquam omnia omnium imperia vni sempiternoque Deo accepta [b] ferre decuisset. At Carolus v Cæsar, morbo ac senio fractus, Imperatorium munus vna cum tabulis suæ renunciationis ad creatores Imperatorum misit. Sed vtcunque Romani pontifices summam non modo diuinarum, sed etiam humanarum rerum potestatem in omnes principes Christianos sibi tribuunt; seu vi & armis, seu principum voluntate & concessu, seu diuturna possessione ac præscriptione; reges tamen nostri seruitutem pontificum Romanorum ferre ne momento quidem potuerunt; nec interdictionibus vllis, quibus veluti facibus vtebantur pontifices ad incendia Rerumpublicarum, commoueri: nam sacrorum interdictio cæteros quidē populos a principum obsequio & obedientia distrahere solebat: at Regum nostrorum tanta fuit semper erga populum caritas (quam sempiternam fore confido) tantus etiam amor populi aduersus principes, vt cū Bonifacius VIII pontifex interdictione sacrorum nihil se proficere, nec a regis amplexu populū diuelli posse intellexisset; posteaquam Philippum regem, eū qui *Pulcher* vsurpatur, exsecratione publica damnasset; vniuersum etiam populum Francorum, & eos omnes qui Philippum regem esse arbitrarentur, eadem impietate & exsecratione cumulauit. At Philippus coacto principū ac optimatum cœtu, cum senatum populumque vniuersum ad tuendam sui regis dignitatem mirabiliter conspirare intelligeret, literas ad Bonifacium scripsit, quæ omnium manibus teruntur, quibus pontificis amentiam coarguit. Idem exercitum breui conscriptum Nognareto duce in agrum Romanum misit: hic pontificem captiuum abduxit; sed cum hominem furore & amentia correptum perspiceret, liberum abire passus est. Ab ea tamen interdictione rex appellauit [c] conciliū, cuius ac potestas erat

[a] Bal. in proœmio feudorum.

[b] Paul. ad Rom. cap. 14. & §. 1. quo modo oporteat Episcopum, illic dicitur imperium & sacerdotium fonte deriuari.

[c] ad superiorem grauantis appellandum. DD. in l. 1. qui & a quo.

erat in pontificem sacris abutentem; idque Principum ac senatus decreto factum est. Rex enim post Deum immortalem, superiorem, quem appellaret, habuit neminem: ac pontifex ipsius concilii decretis & imperiis obligatur. Antea quidem Alexāder III Philippo Augusto sacris interdixerat [a]; quod pōtificis ambitiosa decreta ferre nō posset: literas igitur ad pontificem dedit, quibus non obscure aut ambigue, sed aperte declarat se nullius aut pontificis aut principis imperio teneri: literæ exstant in Archiuis Francorum [b]. Ac tametsi Benedictus XIII, & Iulius II, vterque pontifex, eadem interdictione sacrorum vsus est aduersus Carolum VII, & Ludouicum XII, qui *patris patriæ* nomē adeptus est, vt populum ad defectionem facibus subiectis inflam-

840 maret, vterque tamen sua spe excidit: quin etiam Interdictionis diplomata, quæ in Gallia legatus pōtificis promulgarat, curiæ Parisiorum decreto publice lacerata & concisa fuerunt, legatus vero, qui principis maiestatem temere violarat, in carcerem iniectus est. Nec ita multo post Io. Nauarrus, qui se Comitem Palatinum ferebat, pontificis autoritate ac rescripto fretus, cum actuarios, qui publicas tabulas conficerent, creasset in Gallia, spuriosque quosdam natalibus restituisset, maiestatis damnatus est, curiæ Tolosatum decreto [c]. Nec tamen defuere, qui reges nostros ad pontificum impetranda rescripta impulerunt; quib. pontifices testatum relinquerent, reges Frācorum nulla pontificū obligatione teneri: exstat in Archiuis Francorū Clemētis V, pōtificis maximi rescriptum, quo nō modo Philippum Pulchrū ab interdictione Bonifacii VIII, purū, verumetiā ab omni pontificū potestate ac imperio liberū esse pronūtiauit: quinetiā Alexāder IIII, pont. Romanus, hoc beneficio regnum Francorum cumulauit, vt nullā ob causam sacrorum interdictione teneatur; quod septem pontificum Romanorū, scilicet Gregorii VIII, IX, X, XI, Clemētis IIII, Vrbani V, Benedicti XII, rescriptis ac decretis, quę in Archiuis publice habentur, sanctius cōfirmatum

[a] cap. nouit. de offic. deleg. cap. non est. de sponsal. cap. 1. de postul. prælat.

[b] In capsa, quæ inscripta est *Anglia*.

[c] anno 1462. Maii 25. Benedic in cap. Rainutius. in verbo, Adelaziam. q. 248.

est; quæ tamen Regum maiestatem potius imminuere, quam augere mihi videntur, cum ne curia quidem Parisiorum ferre possit clausulam vulgarem, AVCTORITATE APOSTOLICA, quæ in pontificum rescriptis inseri consueuit; & rebus sæpe iudicatis [a] ea rescripta omnino reiecit, nisi is qui rescriptum impetrasset, publice testaretur se clausulæ illius beneficio vti nolle. Ex quibus plane intelligitur, non modo reges, sed ipsum quoque regnum Francorum ab omni Pontificum imperio ac potestate liberum semper fuisse. Nam quod Durandus [b] Gallus scriptor, reges Francorum, quantum quidem ad iusiurandum attinet, pontificum decretis obligari putat, refutationem nullam meretur: sed hæc ab eo scripta sunt, qui tunc *Mendorum pontifex* erat: quib. temporibus sola iurisiurandi specie, pontifices omnium litium ac iudiciorum cognitionem suscipiebant; quæ veteratoria calliditas, & regum edictis, & curiarum maiorum decretis iampridem sublata est. Quod si rex Francorum, priuato nomine cum pontifice contracto, pontificiæ iurisdictioni sua sponte ac voluntate obligari potest, id quod a Philippo Valesio factum legimus, cum a Clemente VI pontifice Romano, triginta supra trecenta florenorum milia mutua accepisset; quæ obligatio in pontificem æque ac in priuatū [c] cadere potuisset. Hanc autem pecuniam non sine mercede mutuā dedit pontifex; qui, quod gentilis esset Turenorum, efflagitauit a rege vt agri Turenorum in prouincia Limouicēsi a vectigalibus omnino immunes essent. Scio ego nonnullos scripsisse regem Frācorum a pontifice Romano coronam accipere oportere; propterea quod Pipinus coronam regiam a Zacharia pontifice susceperat ad Dionysii: absurdum tamen vno & eodem actu in rebus tanti ponderis, quæ causam continuam non habent, ius perpetuum constituere velle; cum ne minima quidem seruitus, quæ continuam causam non habet, aliter acquiri possit, quam interuallo centum annorum [d]. Ac illud infitiari nemo potest, quin illa Rauennæ & Pentapoleos

[a] arrestum 27. Iunii 1536. & vltima Ianuarii 1552.

[b] in tit. de appel. §. nunc hactenus. & gl. & Io. Andr. in cap. per venerabilē, qui filii sint legitimi.

[c] l. si quis in conscribēdo. de pactis. C.

[d] l. hoc iure §. ductus aquæ. de aqua quotid.

C

141

poleos prouincia Italiæ latissime patens, ab regib. Francorum Romano pontifici fiduciæ nomine data sit, ac pontifices Romanos eo nomine Francorum fiduciarios esse; cum Romani pontifices importunis rogationibus obtinuerint vt Ludouicus Pius Imperator Francorum hanc largitionem aui Pipini ratam haberet; quam ratihabitionem Carolus Sigonius, vir antiquitatum Italiæ peritissimus, se legisse scribit. Ex quo vtrumque efficitur, & earum vrbium ac regionum largitionem pontificibus ab auo Ludouici Pii factam, & iura maiestatis excepta fuisse. Quid enim confirmatione Ludouici opus esset, si Pipinus iura maiestatis pontificibus concessisset? Quæ enim bello quæsita fuerant, iure donare, & rebus a se donatis legem dicere poterat. at etiam Imperator Constantinopolitanus legatos in Galliam misit, vt donationem illam Pipinus infirmaret, ac reuocaret: sed re infecta discesserũt [a]. Augustinus vero Onuphrius pontificis Romani cubicularius, qui omnia Vaticanæ bibliothecæ acta diligenter euoluit, Rauēnam, Romandiolam, Vrbinum, Hetruriæ partem ecclesiæ Romanæ donata fuisse confitetur; id tamen ab eo omissum est, quod ipsi ex actis Vaticanis hausim⁹ & expressimus; Ioannem scilicet cognomento *Digitorum*, *Constantini magni largitionem*, quæ dicitur, aureis literis scripsisse; in cuius extremo hæc verba subiiciuntur; QVAM *fabulam longi temporis mendacia finxit:* nihil mutandum putauit. quæ certe argumenta omnibus Laurentii Vallæ rationib. superiora mihi visa sunt, vt Augustini Eugubini mēdacia refellantur. Is enim Græco sermone, *Constantini donationem* scripsit, vt fucum faceret: sed fraus facile ex ipsius oratione & antiquitatis cognitione refutatur; facilius etiam ex ipsius Ioannis pontificis Romani literis; is autem vixit anno M CCLXXVI; quibus largitiones illas a Pipino & Carolo Magno factas confitetur: quin etiam exstat Rauennæ marmorea tabula, in qua hæc verba continentur; PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT, ET EX-

[a] Sigonius & Fioardus.

C

ARCHATVM RAVENNÆ CVM AMPLISSIMIS. cætera vetustas deleuit. Atque hæc de maiestate Regum nostrorum dicta sint. Hic omitto Regem Æthiopiæ [a], quem reges quinquaginta sibi subditos, & quidem ærarios, habere Iouius scripsit; sed verius *præsides* ac *prouinciarum præfecti* dicãtur, cum tributa regi soluere, & obsequium seruili habitu, oratione, gestu exhibere consueuerint [b]. De cæteris principibus nihil affirmare ausim, propter scriptorum inter se dissidentium varietatem: illud tantum, vno capite Alcorani interdictum esse omnibus *principibus Musulmanis*, id est *fidelibus*, Domini appellatione, præterquam Caliphæ seu pontifici maximo vicario Muhamedis. Quo interdicto pontifices maximi Arabicæ religionis summã antea in omnes Asiæ & Africæ principes potestatem vsurpauerunt; ac regiones latissime patentes quasi præfecturas ac prouincias principibus dederunt: quam ob rem nulli principes Musulmani coronam capiti suo imponunt; tametsi antea Asiæ & Africæ regibus id vsitatum esset. Nam Ioiada pontifex Hebræorum initiato rege Ioa, capiti coronam imposuit. At principes Musulmani putant interdictum illud Calipharum esse, nec antiqua lege Alcorani comprehensum: nam ex pluribus libris corruptis, vnum iudicio arbitrioque suo Calipha Damascenus cæteris concisis dicitur composuisse. Cum vero tres pontifices maximi Calipharum nomen mutua imperandi cupiditate vno tempore arripuissent, principes Persarum, Turcarum, Tartarorum, Ægyptiorum, Tunetanorum, Fessarum, Tolesimorum, Bugiorum, Marochorum, populique Zenetarum & Luntimarum, seipsos ab imperio Calipharum exemerũt, vt summa potestate in suos vterentur. Nam reges Tombutorum, Guinearum, & Gaogarum, cæterique qui intimos Africæ recessus occuparunt, Calipharum imperia penitus ignorant; nec iura maiestatis cuiquam accepta ferunt, præter eos qui regis Lusitanorum fiduciarii sunt, & maritimæ Indię reges; Calecutius inquam, Malachius, Canorus,

143

a Inepte *Presbyter Ioannes*; *Negus* sua lingua, id est Rex appellatur, & *Iochanbellul*, id est gemma preciosa.

b Franciscus Aluaresius; qui cum legato Lusitaniæ sex annos in Æthiopia exegit.

norus,& Cambarrus;quos partim fœderibus, partim vi & armis ſubegerunt. Vniuerſam præterea oram Africæ & Indiæ Orientalis,ſuæ dicionis fecerunt, & propugnacula infinitis pene locis ædificarunt; atque in ipſa Ormo inſula,ſpectante Perſarum rege,arcem munitiſſimam fundarunt: vectigal etiam acerbiſſime a prætereuntibus exigere conſueuerunt:quod cum in ora maris Arabici ſpecie fœderis, quod rex Luſitanus cum rege Æthiopum antea per Lopezam legatum contraxerat, efficere tentarent, Barnagas illius oræ præfectus ab Æ-
C thiopiæ rege, vi & armis Luſitanos expulit ac proſtrauit; omniaque propugnacula ſolo exæquauit. Perſpicuum tamen eſt regem Luſitanum, Caſtiliæ regis olim fiduciariũ fuiſſe;ac Luſitaniã,cuius magna pars a Mauris vi tenebatur,Henrico Bononiẽſi (quẽ corrupte *Bullionium* vocãt)fratri Godefridi datũ ab Alphonſo VI rege, cuius filiam ſibi deſponderat Henrichus. Inde reges omnes Luſitaniæ ad Henrichũ vſq; cardinalẽ;qui poſtremus imperauit, ſtirpẽ traxerunt: quorũ maximus Emanuel,& qui bellicarũ rerũ laude clariſſimus exſtitit, Reges Aſiæ & Africæ quos diximus fregit, ab iiſq; tributũ exegit:nã Aſiæ principes & Africę,qui alterius imperio tenentur,eidẽ tributum pendere cõſueuerunt. Veteres Perſæ ac Romani, qui reges imperio ſuo ſubiecerant, magnã partẽ tributarios fecerunt; fiduciã tamen ac iuſiurandũ illud quod a vaſſallis exigitur,neſcierunt. Nam Philippo II Macedonię rege victo,pax data eſt,ea lege, vt tributũ annuũ ęrario Romanorũ pẽderet; quod Perſeus Philippi F. recuſans,graue bellũ ſuſcepit, ſibiq; exitiũ attulit: ſæpe tamẽ reges illi quib. tributa imperabantur,alios viciſſim ad obſequiũ adigebãt;qui tamẽ in ſuos vitę ius ac necis, cæteraq; maieſtatis iura exercebãt. Nã Dauidis imperiũ Palæſtinę finib. definiebatur; ac finitimos Reges ſibi tributũ depẽdere cogebat:eius tamẽ poſteri mox Ægyptiorũ,mox etiã Aſſyriorũ imperata faciebãt. Eodẽ iure reges Illyrici,& Carthaginẽſiũ reſpublica in Principes ſuę dicionis vtebãt,quo Romani in illos

quos annua tributa in ærarium inferre compulerant. Differt autem tributum a pensione: hæc enim fiduciæ nomine, vel vt auxilia bello suscepto ferantur aduersus hostes; illud vero pro pace fruenda; fere tamen is qui pensionem accipit, de tributo gloriatur; vt Reges Anglorum tributum appellabant pensionem aureorum quinquaginta milliũ pace Piquiniaca promissum, quoad Elizabetha Eduardi regis Angliæ filia Carolo VIII, Ludouici regis filio, nupsisset. Philippus Cominius negat pensionem aut tributum fuisse: nihil tamen tertium dici potest. Ita quoque Turcarum reges Imperatorem Germanorum *tributarium* vocant; propterea quod pacem ea lege dixerunt, vt annuum tributum pro fruenda Hungariæ parte fisco Turcarum inferatur. Venetos item, Rhagusios, & reges Africæ maritimæ, pacis quidem conditionibus *fœderatos*, re *tributarios* appellant. At Præcopus Tartarorum princeps, cuius imperium a flumine Volha patebat vsque ad Borysthenem; omnes Principes non modo fiduciarios [a], sed etiam inter ærarios habuit; quibus non modo se, verumetiam prouinciarum præfectos sedẽtes adorari iussit. Nam Moschouitarum Cnezius eo habitu aduersus Tartarorũ Principis legatos se gessit, qui propterea Dux ab aliis Principibus antea semper vocari solitus est: tametsi anno M D XXIIII, Moschouitarum Duces Tartarorum seruitutem excusserunt: ac primus quidẽ Basilius I, qui se *Magnum Dei cubicularium & Moschouitarum regem* appellabat, ab imperio Tartarorum defecit: hic vero qui nũc imperat, *maximi Imperatoris* appellatione vtitur: & certe potentia finitimos Reges, excepto Rege Turcarum, aut superauit, aut exæquauit: non quod iura maiestatis locorum spatiis, aut regionum amplitudine definiãtur: nam Eumenes fractis opibus, nihil præter arcem in qua obsidebatur, suum dicere poterat; cum tamen de pace ageretur cum Antigono Asiæ rege; qui vt potentia, sic etiam dignitate superior videri vellet; legatis Antigoni respondit, *Superiorem se neminem accepturum* [b], *quamdiu gladium*

a Sigismundus Liber in histor. Moschouitar.

b Plutar. in Eumene.

gladium exertum manu teneret. Inter Principes tamen quædam dignitatis prærogatiua antiquiorib. Principibus ac Rebuſpublicis deberi videtur, tāetſi opib. ac potentia inferiores ſint; vt quidem videmus inter Heluetiorum ciuitates Tigurinos dignitate cęteris priores eſſe, quoties conuentus habentur: horum enim legatus quaſi Princeps legatos regum ac Rerumpublicarum admittit ac dimittit; ſententiaſque in comitio rogat: ciuitates etiam ad cōuentus vocare conſueuit; tametſi Bernates opibus & imperii finibus potentiores habeantur. a Tigurinis ſecundi ſunt Bernates, deinde Lucernates, Vrani, qui nec mœnibus, nec vallo ſæpiuntur; vti nec Suitenſes, nec Vnderualdenſes qui ordine proximi ſunt Vranis: ſequuntur Tugii, Glarenſes, Baſilienſes, Friburgi, Solodurenſes. Quod ſi quis putet eo quemque ordine eſſe, quo ſocietatem ac fœdus coierunt, fallitur: nam primi omnium Suitenſes, Vrani, Tugii, Vnderualdenſes, fœdus inter ſe percuſſerunt. At quoties patrocinium alterius principis aut clientela quæritur, aut offenſionibus acceptis tributum a victorib. imperatur, victi dignitatis prærogatiuam amiſiſſe videntur: quia nō eſt æquum, vt qui iura maieſtatis ac dignitatem ſine deminutione ſeruauit illæſo ſtatu, ei, qui antea ſuperior, poſt accepta clade in alterius clientelam conceſſit, aut

Dignitatis prærogatiua.

144 tributum ſoluere cogitur, dignitate cedat. Id autem accidit, cum reges ac principes Romanorum clientelam appeterent: cæteri qui cum Romanis æquo fœdere in ſocietatem venerant, vt Hedui Romanorum fœderati, ac liberi populi, æquales in fœdere, ac fratres Romanorum dicebantur; dignitate tamen inferiores erant. Certe quidem Auguſtus pater in tribuendis honoribus iis, qui in Romanorum ſocietatem aut clientelam venerant, valde ſe religioſum ac difficilem præbuit: nam Tetrarchus quidem Ethnarchis, hos regib. inferiores; & vt quæque Reſpublica antiquitate ſuperior exſtitit, ita dignitate voluit [a] eſſe priorem. At tametſi Romani, ſtante Republica populari, de honoribus ac dignitate

Dignitatum gradus inter ſocios ac fœderatos.

[a] Ioſephus. Tranquillus.

minus sollicitì viderētur; quia regum ac principum cura maior est; nihilominus tamen curiosum se præbuit Q. Marcius Philippus Romanorū legatus; cui cum Perseo rege honoris contentio fuit, vter flumen vtriusque imperii finitimum transmitteret. Perseus, quod rex esset, ad legatum populi Romani adire recusabat. Marcius hac verborum vrbanitate Perseum pellexit; *Maior, inquit, ad minorem, Perseu: ad Philippum:* erat enim Marcius statura longissimus, Perseus breuissimus; cuius pater Philippus quoque dictus erat. Perseus arridens, flumen traiecit. Marcius Philippus sociorum ac fœderatorum legatis qui secum erant, id a se factum esse dixit; vt intelligeretur Romanos dignitate superiores fuisse. Sed grauior fuit causa quam Marcius aut certe Liuius omisit: quod Philippus Persei pater, pacis conditiones a Romanis accepisset, ac tributum illis pependisset: Perseus hęres Philippi, si patris factum improbaret, regno debuit abstinere: quamquam imperio minime dignus erat, qui viuo ac spirante patre hæreditatem paternam creuisset; & concubina genitus, fratrem iusto connubio quæsitum, occidisset. Postea vero quam a Paulo Æmilio fractus ac prostratus regni spem amisisset, literas ad Paulum Æmilium Romani exercitus imperatorem dedit, quib. se *regē* appellabat; imperator literas reiecit, nec reserari voluit, nisi prius regia dignitate abstineret [a]; quæ in eum tantum cōuenit, qui summam potestatē habet, nullius principis imperio inferiorē. Itaq; Franciscus maior rex Francorū Cardinalē Bibienā legatum admonuit, nō ferendum esse Carolum v Imperatorē, qui fiduciarius ac vassallus esset Pontificis maximi, se regem Neapolis ac Siciliæ appellare. Legatus cardinalem Iulianum Mediceæ gētis, qui postea pontificatum adeptus est, admonuit ne id pateretur, contra fiduciæ tabulas, quibus id prohiberi scripsit; quāquam omnib. fiduciarum actis quæ ex Vaticano expressimus, non modo id non prohibetur, sed etiā regis Neapoleos ac Siciliæ appellatio ac dignitas inseritur. Ita legati sæpius errore ac ignoran-

[a] Liuius lib. 35.

C

ignorantia labuntur. Eadem ratione regium nomẽ Bohemiæ regi adimere oportuisset; cum eo ipso se imperii vassallum ac fiduciarium profiteatur: non enim ideo, quia finib. angustis Bohemia cõtinetur, regni appellatione indigna est, vt quidã [a] scripserũt: neq; enim regiam maiestatẽ locorum spatiis metiri debemus: nã Bohemiæ præfecturam Friderichus I Imperator, regia appellatione subornauit; ea lege tamen, vt nihil de maiestate ac iure imperii Germanici detraheretur: rex autẽ esse nemo potest, *qui nihil habet quod non alterius nexu ac mancipio teneatur*. Quamobrem Pius IIII pontifex Roman. Cosmum Florentinorum Principẽ regem efficere cum maxime vellet, non tamen potuit; ac Maximilianus II Imperator, a legato Francorum admonitus, non incongrue his verbis intercessit; *Nõ habet Italia regem nisi Cæsarem*. Id tamen ad imperii Germanici maiestatem, a qua pendet Florentinorum status, nõ ad Imperatorem pertinet; etiam si Principes omnes Christiani, post pontificem max. ei loco cedant; vel quia imperii Germanici caput est, vel quia diuturna possessione id consecutus videtur. Ita regi Francorum, post Imperatorem, cæteri principes cedere consueuerunt; non tantum propter diuturnam possessionem, sed quia toto terrarum orbe nullius imperii tanta vetustas, aut tanta regũ series eiusdem stirpis inueniri potest, quanta in regib. Francorum, siue Christianos, siue Tartaros, siue Turcas, siue Æthiopas, siue Indos, siue Barbaros spectes. Recte igitur Baldus [b], quamquam Germanorum imperio subditus, regem Francorum laudis & gloriæ corona reges omnes superare, eique merito cedere scripsit. Exstat epistola D. Gregorii pont. Rom. ad Childebertum regem, cuius hoc principium est; *Quanto cæteros homines regia maiestas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni vestri culmen excellit*. At ne Germani quidem Imperatores negant, quin imperium Germanicum antea fuerit imperii Francorum prouincia, virtute Caroli Magni, natione Galli, & Gallorum opibus & armis parta, deinde

[a] Hostiensis in cap. constitutus. de testibus. Baptista Caste lanus in can. scitote. 6. q. 3.

[b] In consil. petita venia. Oldrad. consil. 69.

145

C

ab hoc imperio familię erciſcundę iudicio auulſa, vt Ludouico Pii filio tribueretur; cum Carolus Caluus Francorum Imperator, imperii ſedem teneret: at paulatim Othones Germani principes, pontificum Romanorum conceſſu, nomen imperatorium adepti; dignitatis etiam prærogatiuam, legatorum noſtrorum inſcitia arripuerunt: vt non ita pridem rex Hiſpanus tentauit regum noſtrorum legatos anteuertere; ſed Venetorum Senatuſconſulto deturbatus eſt, anno M D L V I I I, rogatione Nuallii legati Francorum; deinde pontificis max. pro collegio Cardinalium, & maximo pontificum omnium conſenſu; vbi pontificis max. exaudita vox eſt; *Reges Francorum eccleſiæ Romanæ patrocinium ſemper ſuſcepiſſe, & optimas fertiliſſimaſque Hiſpani regis prouincias ab imperio Francorum auulſas eſſe*: quo nihil verius in eo genere dici potuit. eſt enim a regibus noſtris pōtificum Romanorum auctoritas a contemptu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Itaque quod antea peccatum erat in concilio Tridentino, quodammodo emendauit: etenim Mendoza legatus Hiſpanorum cogi debuit aut de cōcilio decedere, aut legatorum antiquum ordinem ſeruare, ac Francorum ſubſequi legatos; qui quum intercederent quo minus Hiſpanorum legatus ordinem anteuerteret; alioqui ſe concilium deſerturos, ac pontifices Gallorum decedere coacturos: legatus Hiſpanorum veteratoria fraude & callido commento, declarauit ſe nolle quidem anteire; ſe tamen cogi non poſſe vt Francorum legatos ſequeretur. Ita ſeorſum ab ordine omnium legatorum locum nactus eſt. Nec multo poſt legatus Hiſpanorum ab Imperatore contendit vt cum legato Francorum eodem ordine & gradu conſiſteret, aut alternis diebus anteiret ac ſequeretur: vtramq; conditionē recuſauit Buſchetus legatus Francorum. Quod cum Henrichus I I rex Francorum intellexiſſet, reſcripſit tanti ponderis eſſe dignitatis pręrogatiuam, vt nihil in eo genere ab eo fieri aut dici debuerit, niſi quod in mandatis haberet. Ferdinādus Imperator, ne vel Fran- 146

cis, vel

cis vel Hiſpanis fauere videretur, vtrorumque legatos a concionibus & conſeſſu publico arcendos putauit. Senatus Polonorum eadem negotii difficultate impeditus, nec alios eſſe aliis anteferendos, nec vicibus alternis honores communicandos: ſed de legatis in vniuerſum cenſuit, vti quiſque prior Poloniæ fines ingreſſus eſſet, ita dicendi ordine priorem futurum. Ita Monlucius Valentinorum pontifex, legatus a rege Francorum, qui legatum Hiſpanorum celeritate ſuperarat, prior in ſenatum admiſſus eſt: quo Senatuſconſulto legatus Hiſpanorum, ne poſteriore loco diceret, omnino tacendum ſibi putauit. Inauditum erat Hiſpanos cum Francorum legatis de ordine contendere: etenim Angli, qui odiis capitalibus diutiſſime cum Francis certauerunt, ſemper tamen Francorum legatos prætulerunt Hiſpanis, quibuſcum perpetua amicitiæ fœdera, nulla diſſidia interceſſerunt: nam mortua Maria Anglorum regina, cum in conſeſſu equitum ordinis Anglici pridie D. Georgii, de honorib. cuique tribuendis ageretur, pro collegio decretum eſt; *Placere ſtemmata regis Francorum cæteris omnibus poſt principem ordine priora eſſe; & eo loco conſtitui, vbi antea regis Hiſpani ſtemmata fuiſſent, cum Philippus Hiſpanus Anglorum rex eſſet.* Die ſequenti, qui dies equeſtri ordini feſtus eſt; Sedem regi Francorum ad dexteram proxime Principem reſeruari placuit; ſiniſtra Hiſpano regi poſt Imperatoris ſedem vacuam conceſſa fuere. At etiam Carolo IX rege Francorum, vexillum Francorum eiuſdem magnitudinis fuit, & ex eadem materia qua princeps ordinis ſuum componi iuſſerat: & in equitum catalogo regis Francorum poſt ordinis principem primo loco ſcribi conſueuit. Apud nos vero, vt honorum contentio inter principes (qua grauior nulla exſiſtere poteſt) omnino præcideretur, in legib. equeſtris ordinis Frãcorũ, quas tulit Ludouic⁹ XI, Regi vno capite cauet̃, eo quẽq; ordine ac loco futurũ, quo in collegium equitum cooptatus fuiſſet, Imperatoris ac regis diſcrimine ſublato. Nam vnicuiq; principi,

qui modo non ſit alterius cliens aut vaſſallus, aut ærarius, integrum eſt honores iudicio arbitrioq; ſuo tribuere, ſibi principem locum reſeruare. Turcarum quidem fœderati ſunt Veneti, Rhaguſii, Genuenſes, Moſchouitæ, Poloni; Francorum tamen reges cæteris omnib. anteferendos ſibi putarunt; quos etiam *Principum omnium Chriſtianorum maximos*; ſe vero *omnium Imperatorum ter maximum*, & quidem *Muſulmanorum omnium principem appellat*; qua etiam honoris prærogatiua ab ipſis Chriſtianis principibus affici conſueuit: quæ appellatio ab Imperatorib. Conſtantinopoleos vna cum imperio tranſlata videtur: nam illorum ſtemmata quadruplici B conſtant; quib. hæc verba ſignificantur, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΥΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΙ. Atque hoc quidem carmine vtebantur reges Aſſyriorum: ſic enim Ezechiel Nabuchodonoſora *regem regum*, id eſt מלך מלכים appellat; propterea quod omnib. Aſię regibus imperaret: deinde reges Perſarum [a] deuictis Aſſyriis, eadem appellatione, qua Parthi, deinceps etiam vſi ſunt, vt eſt apud Dionem. Sed nec ei cuius omnia prædia alterius nexu ac fiducia tenentur, regis appellationem, nec Ducibus, Comitibus, aut cæteris huiuſmodi principibus, maieſtatis verbum vſurpare licet. Cum igitur princeps ærarius aut aliorum fiduciarius, aut cliens ſummum illud imperium, ac iura maieſtatis omni obligatione vacua non habeat, conſequens eſt vt quæ ſint iura maieſtatis aperiamus.

147

Rex Regum, Regibus imperans.

[a] Eſdras.

X, *Quæ propria ſint iura maieſtatis.*

CVM nihil in terris maius aut excelſius maieſtate regum poſt Deum immortalem cogitari poſſit; eius enim ipſi quodammodo legati ad reliquorum hominũ ſalutem creantur; æquum eſt, eorum imperium ac poteſtatem, & qui qualeſque ſint, diligenter intueri; vt eos omni fidelitate, cura, obedientia proſequamur; neque de iis aliter, quam de immortalis ac præpotentis Dei legatis dicamus ac ſentiamus: nam qui ſummũ principem, cui

1. Samuel 8. 7 Exodi 22. 28. Paul. ad Rom c 14. Petri 2. 17. Hierem. 38. Ezechiel. 17.

cui debetur obsequium, dedecore afficit, Dei maiestati, cuius est imago viuẽs ac spirans, contumeliam infert: cũ C enim Deus ad Samuelem [a], a quo populus Israelitarum nouum principem temere poposcerat, orationem conuerteret; *Non te*, inquit, *sed me ipsum spreuerunt*. Vt igitur ab omnibus qui qualisque sit summus idemque maximus princeps intelligatur, certis quibusdam minimeque vulgaribus notis definiendus est: nam quæ summi principis propria sunt, si eadem subditorum communia faciamus, nemo summi principis appellatione dignus sit. Qui tamen de Republica scripserunt, locum hunc, quo nullus est in disputatione de Republica vberior ac vtilior, non vti decuerat, aperuisse ac illustrasse videntur, siue adulatione, siue metu, siue odio, siue obligatione id factũ sit. Cum enim Samuel regem, quem Deus antea designarat, sacris initiatum corã populo quasi sorte oblatum renuntiasset, *De iure maiestatis* librũ scripsisse dicitur, quẽ Hebræorum sacerdotes ac magistri a regibus ipsis concerptum ac dilaceratum prodiderunt, vt liberius in suos tyrãnidẽ exerceret. In quo quidẽ Philippus Melanchthon, meo iudicio, fallit; qui quæ a Samuele ad populũ de tyrãnorum crudelitate ac libidine dicta sunt, ad iura maiestatis pertinere putauit; cum oratione sua populum a rebus nouandis, & conuersione Reipublicę ad saniora consilia reuocare vellet. Eius hæc verba sunt: *Quæ sit principum consuetudo quæritis? bona ciuium diripere, agros decimare, vxores alienas rapere, liberos abducere; vt his & illis ad libidinem ac seruitutem abutantur:* neque enim verbo משפטים, quo vsus est, ius legitimum sed consuetudo significatur: alioqui Samuel secum ipse tota oratione discreparet: cum enim rerum a se gestarum rationem coram populo redderet; *Quis*, inquit, *vestrûm me vllius sceleris accusare, aut peculatus, aut sordiũ & cor-* 548 *ruptelæ postulare possit? cuius vestrũ munera, siue aurũ, siue argentum, siue quid aliud vnquam accepi?* hic populus vniuersus ingẽti plausu & acclamatione, ac omni genere laudum Samuelem ita cumulauit, vt ab nullo genere vel

a Samuel. lib. 1. c. 8.

ordine, ne leuissimum quidem munus, accepisse Principem, vel cuiquam iniuriam intulisse aperte confiteretur ac prædicaret. An igitur optimus ille princeps tanta integritate, pietate, ac iustitia, quanta fuisse dicitur, pro iure maiestatis, tyrannorum crudelitates, libidines, ac stupra regibus ad imitandum proposuisset? Græcorum vero qui iura maiestatis attigerit, video fuisse neminē, præter Aristotelem, Polybiū, ac Dionysium Halicarnasseum; qui tanta breuitate & obscuritate scripserunt, vt disputationem potius proposuisse, quam quid sentiendum esset aperuisse videantur. Sic enim Aristoteles [a]; *Tres*, inquit, *sunt omnino Reipublicæ partes; vna in consilio capiendo; altera in magistratibus & munere cuiusque definiendo; tertia in iurisdictione posita.* hîc, opinor, aut nusquam alibi iura maiestatis tractare videtur: quia Respublica partitionem illam, quasi totius in partes, nisi de gubernatione ageretur, recipere nullo modo possit. Polybius [b] vero iura maiestatis non tam definire, quam adumbrare videtur, his verbis: *Est*, inquit, *mixta Respublica Romanorum, ac triplici statu confusa; cum populus leges iubere, ac magistratus creare; senatus de prouinciis & ærario, deque maximis Reipublicæ negotiis decernere; legatos etiam admittere ac dimittere; consules regia quadam potestate, senatum populumque conuocare, ac bellū arbitrio suo gerere possint.* Quib. verbis intelligitur, Polybium præcipua maiestatis capita complecti, cum eos, quibus illa tribuit, *summam Reipublicæ potestatem habere* definiat. At Dionysius [c] Halicarnasseus scribit, *Reipub. potestatem Senatui a Seruio ereptam fuisse, cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis, & prouocationis extremæ potestatem dedisset.* Idem alibi [d]; cum de tertia plebis secessione agit; *M. Valerium Consulem populo suasisse* scribit, *vt contentus esset leges iubere & antiquare, magistratib. imperiū dare & adimere, de prouocatione ab omnib. magistratib. cognoscere; cætera Senatui relinqui oportere.* Hic præcipua maiestatis capita videtur attigisse; quæ Iurisconsulti iuniores

a lib. 4. de Repub.

b libro 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

c lib. 4.

d lib. 7.

C

iuniores diffuſa diſputatione, cum magiſtratuum muneribus confuderunt; eaque cum Ducibus, Comitibus, pontificibus, curatoribus prouinciarum communia fecerunt; Ducibus [a] item Mediolani, Ferrariæ, Mantuæ, Allobrogum, ac pleriſque Comitibus Ducum [b] ſubditis, ſummam planeque regiam tribuunt poteſtatem; & eo quidem errore magna pars implicatur. Et vero, quis non arbitretur eos ſummam habere poteſtatem, qui leges ſubditis dare; qui bellum indicere ac finire; qui magiſtratibus omnibus imperium tribuere ac eripere; qui tributa imperare; qui vacationes munerũ ac immunitates arbitrio ſuo largiri; qui vitæ ius ac necis habere; qui denique de Republica ſtatuere poſſint? at hi, quos diximus, earum rerum ſummam poteſtatem habere videntur. Antea dictum eſt Duces illos imperii Germanici ſubditos ac fiduciarios eſſe, vicarios ac legatos Imperatoris appellari: ab ipſis etiam Imperatoribus in bonorum ſuorum poſſeſſionem mitti, vel vt noſtri loquuntur, *inueſtituras accipere*; fidem Imperatori dare; deniq. Imperii Germanorum ciues ac ſubditos origine ipſa definiri, qui imperii Germanici finibus nati & editi ſint: quis igitur ſummam poteſtatem eis tribuat, qui aliena iuriſdictione, alienis imperiis, alienis legibus teneãtur? Diximus Galeacium 1 Vicecomitem Mediolanenſium, apud Imperatorem maieſtatis accuſatũ, ab eoq; damnatum, ac diuturno carceris ſquallore necatum; quod tributa ſubditis ſine Imperatoris conceſſu imperâſſet. Ac ſi quis contra leges, vi, clam, aut precario iura maieſtatis vſurparit, num idcirco ſui principis obedientiam ac fidelitatem eiurabit aut præſcribet? nam illi ſeipſos *imperii principes, ac imperatoris vicarios* appellant; nec *Maieſtatis* aut *Regiæ dignitatis*, ſed tantum *celſitudinis*, aut *ſerenitatis* appellatione vtuntur: nec ſi velint, poſſint, niſi prius imperii Germanici deſertores ſeipſos profiteantur; vt quidem Galuagno Vicecomiti Mediolanenſium contigit; qui graues ſuæ temeritatis pœnas dedit. Planum etiam fecimus Inſubriæ ciuitates omnes imperii

149

[a] Caſtrenſis conſi. 196. lib. 2. Decius cõſ. 192. Curtius iunior conſil. 1. nu. 29. & 30 & conſi. 1. nu. 8. Paris conſ. 1. nu. 5 lib. 1. Boſſius tit. de crimine maieſt. nu. 52. & in tit. de reg. num. 5. de Ducib. Mediolani, Mantuæ, Ferra. Sabaud. Soc. conſi. 4. lib. 3. Iaſo cõſ. 227. lib. 1. Cacherranus deciſ. Pedemõt. nu. 1.

[b] Brunus de comitatu Aſtenſi, poſt Bar. Bal. Angel. Aret. Caſtrenſem, Imolam, Iſernium, Cumanum, Alexandrum, Barbatiam.

Germanici finibus contineri: deniq; demonstrauimus quot & quantæ absurditates inde consequantur, si demus clientes ac vassallos, (eos intelligo qui nihil possident quod non alterius fiducia teneatur) iura maiestatis habere: nam ista ratione principes ac subditi, domini ac serui, legibus iisdem, ac eodem iure æquarentur. Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, falsa videri necesse est; eosq; qui alterius fiducia tenentur, & quibus imperatur, seu vi, seu sponte, etiam si cætera quę diximus iura maiestatis habeant, summo tamē imperio vacare; multo magis etiā legatos, vicarios, præsides, rectores prouinciarū, dictatores; tametsi magnam habeāt in Republica potestatē, maiestatis iure carere: nam iura maiestatis eiusmodi esse necesse est, vt summo quidem Principi tribui, magistratibus aut priuatis non possint: aut si summis Principibus ac priuatis cōmunia sint, iura maiestatis esse desinant. Et vt corona, si in partes distracta, aut aperta fuerit, nomē amittit: ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicantur. Quamobrem, cum Carolus V Rex Francorum, vrbem & agrum Monspeliensem cum rege Nauarro cōmutaret, vt Manta ac Mellauno frueretur, capita maiestatis in tabulis commutationum enumerari iussit; deinde subiecit ea iura solius Regis Francorum esse, & ab eo in solidū possideri. Illud etiā Iurisconsultorū [a] communi quodam decreto constat, *ea iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abalienari a summo principe posse: at ne vlla quidem temporum diuturnitate* [b] *præscribi*; quæ propterea Baldus *sacra* [c] *sacrorū*, Cynus *indiuidua* [d] appellat. Ac si quidem summus princeps ea cum subdito cōmunicauerit, pro seruo imperii socium habiturus est: ipse vero ius maiestatis amittet, nec summus Princeps erit, quia *summus is dicitur, qui nec superiorem, nec eiusdem imperii socium habet*. Et quemadmodū Deus opt. max. Deum sibi parem efficere non potest, quia infinitæ sit potestatis ac magnitudinis; duo vero infinita vt sint, fieri nullo modo potest; id enim naturæ perspicuis demonstrationibus

patet:

[a] Alexand in l. filiæ quam pater de liberis & posth. Card. Florentin. & Iaso in procemio feudor. Martin Laude. in c. 1 qui feudum dare Imola in rubr. de verb. oblig.

[b] Bald. consil. 274 lib. 3. & consil. 303. eod. Claud. Aquens. in summa tit. qui feudum dare limit. 1. & 12. Molinæ. tit de feudis § 46. q. 1 & 2. Magister præses. tit de Regul. decis. 1.

[c] In procemio feudor.

[d] Cynus in l. si viua matre. de bonis matern. C. Bald. in auth. hoc amplius. de fideicōmissis C. Angel. Bald. in l. omnes. de pręscript. 30 annor. C. Platea. in l. si quis decurio Felin. in Rubrica extr. de pręscript. Ioan. Andr. in cap. vlt. de præbendis. lib. 6. Alexan consil. 141. lib. 1. nota.

150 [a] patet: ita nec Princeps summus esse possit, qui subditum imperii socium esse patiatur. Ex quo sequitur *iurisdictionem*, quam Aristoteles tertiam Reipublicæ partem facit, maiestatis propriam non esse: quia omnibus fere magistratibus æque ac Principi congruit: nec magistratuum creationem quæ in subditos etiam conuenit, qui non modo magistratuum ministros domi ac militiæ, verumetiam ipsos magistratus creandi, sæpe ius habent. Nam Tribuni militares, quibus imperium ac iurisdictio militaris tributa est, a consulibus creari consueuerant. Interrex etiam Dictatorem dicebat; hic magistrum equitum. Denique vassallis, quibus in fiduciæ formula attributa iurisdictio est, magistratus ac iudices creare licet, eisque imperium adimere. Idem iudicandum relinquitur de pœnis quas a magistratibus decerni videmus: tametsi potestatem omnem Principi ferunt acceptam. Consilium item de Republica capere non magis ad maiestatem pertinet, quam premiorum ac pœnarum potestas: cum id proprium sit Senatus, cuius officium a Principis officio diuisas habet rationes; potissimum tamen in populari statu, cuius summa potestas penes est multitudinem, quæ semper est cõsilio ac prudentiæ inimica. Ex quo perspicitur nihil eorum quibus Aristoteles Rempublicam contineri dixit, maiestatis proprium esse. Nec satis est id quod Dionysius C Halicarnasseus de M. Valerio Consule scripsit, *legum ac magistratuum potestatem penes populum fuisse*, ad indicanda iura maiestatis, vt antea dictum est: at ne legis quidem sanciendæ potestas, maiestas propria sit, nisi principis legem intelligamus; quia magistratuum suæ quoque leges sunt, quas in suæ dicionis homines ferre possunt, dum nihil contra Principum leges sanciatur. quod vt planius intelligi possit, leges propria sui acceptione definiemus, *recta summæ potestatis iussa*, *siue vnius*, *siue omnium*, *siue paucorum sit potestas*. Sunt qui legem [b] a priuilegio diuidant; quod *Priuilegium* vnius sit aut paucorum; lex autem omnes ciues, aut certe

[a] Aristot. lib. 2. De naturali audit.

[b] Festus in verbo, Rogatio.

maximam ciuium partem complectatur; aut quia hæc de rebus vniuersis, illud de singulis feratur; si consilio publico tantum decernatur, id *Senatuscõsultum*; si a plebe sola, *plebiscitum*; quod neque patricios teneat, neque nobiles. sed cum ea res ciuilium dissidiorum materiam præbeat, summopere cauẽdum est, ne plebiscita in Republica locum habeant, nisi populus vniuersus iisdem teneantur; id quod Romæ fieri necesse fuit, post graues plebis ac patrum discordias; quæ vt sedarentur, M. Horatius Consul primus centuriatis vniuersi populi comitiis rogationem tulit, vt plebi seorsum a patribus & nobilitate legem iubere liceret; eaque patricios ac nobiles teneret: sed quia patres iussa plebis ferre nõ poterant, eadem lex iterum atque iterum a Q. Hortensio, & Publilio Philone dictatoribus lata est: quibus temporibus plebiscita dici desierunt; sed quod plebs sciuerat, *lex* appellari cœpit: siue ad singulos, siue ad vniuersos pertineret. Quæ vero magistratus per sese iusserant aut vetuerant, *edicta* dicebantur, non leges. Est enim *Edictum*, vt M. Varro definit, *magistratus iussum*: edicit etiam magistratus cum interdicit. Edictis autem non tenentur vniuersi; at ne singuli quidem, nisi sint in eius dicione qui edixerit aliquid, quod legibus aut Senatusconsultis, aut maiorum magistratuum iussis, dissentaneum non sit. neque tamen edictorum perpetua vis est, sed quoad magistratui æquum videbitur, & quamdiu imperium habiturus est. Et quoniam Romæ magistratuum annua fere potestas erat, edictorum quoque vim, ad summum annuam fuisse constat. Itaque successores in eodem magistratu, edicta prius lata, aut probare oportuit, aut improbare: si quid contra leges, aut diutius longiusve quam iubentis imperium pateret, ediceretur, ratum non erat: quod cum C. Verres fecisset, his verbis accusatus est a Cicerone; *Qui plurimum* [a], inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quam lege.* Et quoniam Augustus oppressa libertate tribunum plebis [b] se fecerat, sua iussa, more

[a] In prætura vrbana.

[b] Tacit. principio lib. 1.

151

more magiſtratuum *edicta* vocabat; quæ vero ſe rogante populus iuſſerat, *leges Iulias*: qui mos ab Auguſto ad omnes Imperatores poſtea dimanauit: qui quod re ipſa ſummam poteſtatem ac imperium contra leges vſurparent, eorũ edicta pro legibus[a], ac tandem *conſtitutiones Principũ* dici cœperunt; ſiue vnius eſſent, ſiue plurium, ſiue omnium; ſiue in perpetuum, ſiue ad breue tempus quid ediceretur. Verbis igitur abutũtur, qui edicta, quæ propria ſunt magiſtratuum, *leges* appellant: illud tamen teneamus, iubendæ legis poteſtatem eorũ tantum eſſe, qui ſummum imperium habent; id eſt qui ſuis imperiis non modo ſingulos, ſed etiã vniuerſos obligare poſſunt.

C Hîc aliquis occurrat, Senatum[b] ius facere poſſe; & quæcunq; in Republica maxima fuerunt, de iis ſenatum Romanorum decernere conſueuiſſe. Quę ſit aut eſſe debeat in omni Republica ſenatus auctoritas, id quidem ſuo loco: nunc illud tantũ, ſenatui Romano ab exactis Vrbe regibus, vſque ad Tiberii Cæſaris dominatum, leges iubere non licuiſſe, ſed decreta tantum annua; quæ tamen nec populum, nec plebem tenebant. In quo pleriq; fallunt, ac inprimis Conanus, qui Senatui[c] Romano perpetuam legis cõdendæ poteſtatem tribuit: nam Dionyſius[d] Halicarnaſſeus, qui M. Varronis commentarios diligenter euoluerat, ſcribit Senatusconſulta nullã vim legis habuiſſe, niſi plebs ea probaret: & quæ populus probauerat, annua tantum erant, niſi rogatione ad populum, vel ad plebem, vim legis adipiſcerentur. Athenis quoq; annua fuiſſe Senatusconſulta planum eſt ex oratione Demoſthenis aduerſus Ariſtocratẽ: de rebus autem grauioribus ad populũ ferebatur; quod Anacharſi philoſopho valde ridiculũ viſum eſt, vt ſapientes Athenis conſilium caperent, ac rogationes ferrẽt; furioſa vero plebs ſtatueret ac decerneret. Senatus igitur conſilium capiebat ac decernebat; populus vero decreta conſultave ſanciebat: ſic enim ſæpe Liuius, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. Sæpius tamen magiſtratus ac Tribuniplebis decreta Senatus quodammodo

[a] l.1. De legibus.

[b] l. non ambigitur. de legibus ff.

[c] Lib.2. cap. de ſenatu.

[d] lib.4. & 7

legis vim habere patiebantur, nisi plebi detrimento forent, aut de populi maiestate detrahere viderētur. Nam Latini, qui verborum ac rerum puritatem consectabantur, *imperium in magistratibus*; *auctoritatem in senatu*; *potestatem in plebe*, *maiestatem in populo inesse* dicebant[a]: quoniam *maiestatis* verbum proprium est eorū, qui Reipublicæ gubernacula moderātur: ac tametsi lex Iulia, rogatione Augusti ad populum lata, maiestatis teneri vellet eos, qui magistratum[b] violauissent, ac historiarum scriptores interdum[c], ipsique Iurisconsulti[d] *maiestatis* verbum consuli ac prætori tribuant, id tamē minus proprie; neq. vero nostris legibus maiestatis crimine tenetur, qui Principes, Duces, Comites, Magistratus læserit; sed is tantum, qui summum Principem violauerit. Ita quoque Sigismundi Augusti Regis Poloniȩ legibus, quæ de maiestate latæ sunt[e], solius Principis persona excipitur, quȩ propria maiestatis[f] est appellatio. quo fit vt Saxoniæ, Bauarorum, Allobrogum, Lotharingorum, Ferrariensium, Florentinorum, Mantuanorū Duces, a *maiestatis* appellatione abstineant, *celsitudinis* verbo contenti, aut *serenitatis*, quam sibi Dux Venetorum tribuit; qui re vera Princeps est, id est primus; quia nihil aliud prȩter cȩteros patricios habere videtur, quā principem in Republica locum ac dignitatem in omnibus collegiis, quibus præesse, ac suffragium extremum ferre suo iure potest. Et quemadmodum Romæ imperia magistratuum singulos ciues tenebant, nisi senatusconsultis derogarent; senatus vero decreta quæ plebiscitis nō repugnarent, magistratus ipsos quodammodo obligabant: sic lege ipsa, id est totius populi iussu, & magistratus, & senatus, & plebs ipsa tenebatur. non aliter apud Venetos magistratuū edicta singulos ciues, & suȩ quemque iurisdictionis obligant: decemuirorum autem collegium magistratibus singulis potentius est; senatus decemuiris: consilium, id est omnium patriciorum coacta multitudo, iura maiestatis habet, ac senatum cæterosque magistratus imperio continet. Quod si decemuiri æquatis

a Cicero pro Rabirio perduell.

b l. 3. ad l. Iul. maiestat.

c Liuius lib. 7. & 8.

d l. Prætor ait. de noui operis.

e anno 1538.

f l. vlt. ad l. Iul. maiestat.

quatis sententiis dissideant, coguntur sapientum collegia: quibus etiã inter se discrepantibus, res ad senatum, ac postremo ad consilium patriciorum defertur, si rei põdus & grauitas, aut Reipublicæ maiestas agi videatur. Itaq. si quid decernitur pro collegio decemuirorũ, hæc verba decreto subiiciuntur; IN CONSIGLIO DI DIECI. cui si coniuncta fuerint collegia sapientum, addi solet, CON LA GIVNTA. Si vero in senatu quid decernatur, his verbis significatur, IN PREGADI. si in comitio patriciorum, hæc verba subiici consueuerunt, IN CONSIGLIO MAGGIORE: nam in his tribus collegiis omnia fere quæ ad leges & mores, quæq; ad Rempublicã pertinent, transiguntur: præter illa negotia quę *septemuiri* (id autem secretius est Reipublicę consilium) decernere per se ipsi consueuerũt. Quamobrem & quæ senatus, & quæ decemuiri decernunt, pro legibus quidẽ eatenus habentur, quatenus æquitas ipsa postulare videtur: interdum tamen perpetuam vim adipiscuntur, vt edicta Prętorũ; quę si æqua ac iusta viderentur, successores ea probare consueuerant; quibus tamen obligari nõ poterant. At Iulianus Iurisconsultus, anteriorum Prætorum, optima quæq; edicta in vnum veluti corpus collecta, & in libros nonaginta ordine quæque suo digesta, Imperatori Adriano obtulit: a quo præfecturam vrbis Romæ pro tanti laboris præmio cõsecutus est; ac nepoti Didio Iuliano ad imperium Romanũ viam muniuit. Adrianus etiam senatui persuasit, vt non modo edicta, 253 quæ Iulianus selegerat, sed etiam eius scripta pro legibus [a] essent, quæ tamen edictorum nomen retinuerũt; quod plerosq; fefellit, qui leges illas pro edictis Pretoriis habuerũt. Ita quoq; Iustinianus, Adriani exemplo multa quæ Iurisconsulti ad edicta prætorum post Iulianum scripserant, nutu arbitrioque suo circumcisa, pro legibus haberi, sanctione adhibita [b], iussit: quæ etiã edictorum nomen sibi vindicarunt; sed perinde leges sunt, vt ea quæ quisque in sua Republica princeps, de Iurisconsultorũ aut Curiarum decretis pro legibus haberi iussit;

[a] l.2. de veteri iure enucl. C.

[b] In proœmio Pandectar.

vt ſæpe Reges noſtri ius conſtitutum, quod iudiciorum vſu diuturno comprobatum eſt, pro legibus valere iuſſerunt, id eſt ſanxerunt: quod his verbis ſignificatur, SANCIMVS, IVBEMVS. quæ verba maieſtatis propria ſunt: eſt enim *Sancire nihil aliud quam iubere:* vt Poſtumius Conſul in concione populi; *Nego*, inquit, *iniuſſu populi quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat.* Magiſtratus autem qui rogationem ad populum ferebat, his verbis auſpicabatur: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQ. SIT VOBIS AC REIPVBL. VELITIS IVBEATIS. & in extremo, SI QVIS ADVERSVS EA FECIT, FECERIT, &c. quam ipſi Sanctionem appellabant, qua pœnarum ac præmiorum tota vis continebatur: quibus verbis, nec Senatus in decernendo, nec magiſtratus in edicendo vti conſueuerunt. Pœnas item ac præmia, quę legibus includi conſueuerunt, tota ratione differunt a pœnis magiſtratuum & collegiorum; quæ fere mulcta pecuniæ, aut verberib. definiuntur: nec vero capitis pœnam [a] vllis magiſtratuum edictis complecti fas eſt, ſed tantum lege ipſa; idque vetere ſenatuſconſulto [b] cauetur. Hoc igitur primum ſit ac præcipuum caput maieſtatis; *legem vniuerſis ac ſingulis ciuibus dare poſſe.* neque tamen id ſatis eſt, ſed id fiat oportet ſine ſuperiorum, aut æqualium, aut inferiorum neceſſario conſenſu: nam qui neceſſarius eſt ſuperiorum in ferenda lege conſenſus, hunc re vera ſubditum confiteri neceſſe eſt; ſi æqualium, imperii ſocios habere; ſi inferiorum, ſeu Senatus, ſeu populi ſummo imperio vacare: nam principum & ſenatorum nomina, quæ in legibus ſæpe inſcripta videmus, vel ad gratiam, vel ad teſtificationem, vel etiam ad pondus vtilia videri poſſint; vt conſilio ac prudentia Principum leges latæ videantur: minime tamen neceſſaria ſunt. Exſtant adhuc ad Dionyſii, leges Philippi I [c], ac Ludouici [d] Craſſi; quæ præ ſe ferunt Reginarum, Annæ inquam & Adellæ, tum etiam Roberti & Hugonis nomina ac ſigilla. Quod autem maieſtatis præcipuũ caput eſſe diximus, *vniuerſis ac ſingulis ciuibus legem dicere;*

[a] Bartol. & Bald. in l. cunctos populos. de ſumma trinit.

[b] In actis Curiæ Pariſ. libro Olim. fol. 81.

Primum ac præcipuum caput maieſtatis.

[c] anno 1060.

[d] anno 1129.

cere; postrema verba ad priuilegia spectant, quæ Principum, qui Reipublicæ gubernacula suo iure moderantur, propria sunt: *priuilegium*[a] *appello legem in vnum aut paucos ciues latam, siue ad eorum commoda, siue ad detrimenta spectet. priuilegium*, inquit Tullius[b], *de meo capite latum est*: legem Claudiam intelligit, vt aduersus eum quæstio haberetur de ciuibus contra prouocationé capitali supplicio affectis; de qua sæpe & in senatu & corã populo questus est; cum diceret lege duodecim exceptum esse, *ne priuilegia, nisi comitiis centuriatis*, id est ab vniuerso populo, *irrogarentur*: sic enim lex duodecim;

a Cicero lib. 3. De legib.

b Cicero Pro domo sua, & post reditum in Senatu.

Priuilegium capitale.

254 PRIVILEGIA NISI COMITIIS CENTVRIATIS, NE IRROGANTO: QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. quæ tamen priuilegia commodum allatura sunt, rectius *beneficia* dicuntur. Id autem omnium Iurisconsultorum scriptis ac sententiis perspicuum fit, beneficia, immunitates, vacationes a muneribus, & omnia omnino priuilegia, maiestatis propria esse. Si quis illud mihi opponat, magistratus ipsos sæpe legibus soluere, sæpissime senatum id Romæ fecisse, idem ego illi reponam quod Papinianus; *Non quid Romæ fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse*: nam lege Cornelia tribunitia prohibetur senatus Romanorum quemquam legibus soluere, nisi ducenti Senatores adsint; quæ exceptio tributa senatui videtur propter difficilem vniuersi populi cõuocationem. Illud etiam obiici possit, *consuetudines non Principis iudicio, vel imperio vim obtinere*: est autem consuetudinis[c] fere vis eadem quæ legis ipsius: ita princeps legum, populus morũ magister esse videtur. Quæ vt vera sint, consuetudo tamen sensim, & summa omniũ voluntate in hominum animos illabitur, ac temporis diuturnitate vim acquirit: lex autem mométo sese exserit, ac imperantis iussu sæpe nolentibus ac inuitis datur: quam propterea Dio Chrysostomus tyranno, consuetudinem regi similem esse scripsit[d]. Legum etiam vis multo maior est quam morum: nam legibus mores antiquantur; leges moribus nõ item; sed in magistratuum

c l. de quibus l. diuturna, de legibus.

d In libro περὶ ἔθους.

officio ac potestate positum est, leges, quæ cōsuetudine quodammodo exsoleuerūt, ad vsum reuocare[a]: cōsuetudo nec pœnas, nec præmia proponit; quę legum propria sunt; nisi lex quicquā permittat quod antea vetitum esset: deniq; cōsuetudo precariam vim habet, & quamdiu Principis arbitrio videbitur; at si consuetudini sanctionem subiiciat, legem efficit. Ex quo perspicitur, *leges ac mores ab eorum, qui summam in Republ. potestatem habent, arbitrio ac voluntate pendere.* Hoc igitur primum ac pręcipuum maiestatis caput, eiusmodi est, vt cum subditis communicari non possit: ac tametsi Princeps aliquando populusve vni ex ciuibus legum condendarum potestatem facit, vt eandem vim habeant ac si Princeps ipse condidisset, quod Lacedæmonii Lycurgo, Athenienses Soloni permiserunt; vterq; tamen suę Reipublicę procurator exstitit, nec sua, sed populi potestate precario vsus est: nec eorū leges vim vllam haberent, nisi populus subiecta sanctione illas probaret. Illas quidem leges illi scripserunt, sed populus iussit; tulerunt, sed populus sciuit; ac fere semper in populari & optimatū statu, lex ab eo nomen accipit, qui rogationem tulit, si lex populo placuit; sin displicuit, antiquatur; id est, vt Festus scribit, *in morem pristinum reducitur.* Cum enim decemuiri legum condendarum a populo extra prouocationē Romæ creati, legatos in Græciam ad leges describendas misissent, ac duodecim tabulis optimas quasque complexi fuissent, populum vniuersum conuocari iusserunt, qui leges publice ꝓpositas intueretur, ac dispiceret: tandem post trinundinum, quod temporis spatium in ferendis legibus præscribi consueuerat, populus comitiis centuriatis carmen illud duodecim tabularum pro legibus valere[b] iussit, id est sanciuit. Cuius autem potestatis est legem iubere, eiusdem[c] est abrogare, derogare, obrogare, subrogare; cum omnino lex antiquatur aut parte sui quadam, aut interpretationem, aut caput aliquod æquitati ac legi consentaneum accipit. Magistratuum quidem officium est leges ex æquo bono interpretari, easque

[a] l. 2. quæ sit longa consuetudo. C. Bart. Bald. Alber. in l. de quib. legib.

[b] Liuius lib. 2.

[c] l. 1. l. 3. de leg. C. l. placuit. de iudic. C. l. 1 de constitutio. prin. l. Saluius. de legat. præstand.

C

155

easque tum ad lenitatem, tum ad acerbitatem [a] flectere; dum tamen caueant, ne leges nimia vi flectendo perrumpant, etiamsi leges iniquæ sibi videantur. sed Vlpianum audiant; *Dura lex*, inquit, [b] *sic tamen scripta est: quod si legem æquitatis obiecta specie perrumpere iudex audeat, infamia tenetur* [c]. Huc igitur pertinet lex antiqua, quam alius *Lætoriam*, alius *Plætoriam*, ego *Prætoriam* esse puto, quam Papinianus de Prætoris iurisdictione latam significat, cum vrbano Prætori licere scribit leges supplere, corrigere, emendare: quod quidem modice, vel etiam intra modum fiat oportet; alioqui magistratui leges arbitratu suo ac voluntate conuellere ac labefactare liceret: tum etiam suis edictis populum aut Principem tenere; quod absurdum esse antea diximus. Hac igitur iubendæ ac tollendæ legis summa potestate, cætera maiestatis capita venire perspicuum est: vt verissime dici possit, summum Reipublicæ imperium vna re comprehensum; scilicet vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, a ciuibus accipere numquam: nam bellum hostibus suo iure indicere, aut pacem cum iisdem inire, tametsi diuersum quiddam habere videntur a legis appellatione; hæc tamẽ lege, id est summę potestatis iussu, fieri constat. Sic etiam maiestatis proprium est de prouocatione a supremis magistratibus cognoscere, ac maioribus magistratibus imperium dare & adimere: vacationes item munerum ac immunitates largiri; legibus ciues soluere; vitæ ius ac necis habere; nummis pretiũ, nomen, figuram tribuere, ciues omnes iureiurãdo adigere: quæ omnia imperandi ac ꝓhibendi summa potestate veniunt: id est legem ciuibus vniuersis ac singulis dare, nec ab vllo prẽterquã ab immortali Deo accipere. Dux igitur qui subditis quidẽ omnib. legem dat, ab Imperatore tamẽ aut a pontifice, aut a Rege legem accipit; aut eiusdem Imperii socium habet; summo imperio vacat. Parem dixi, quia superiorem quodammodo is habere videtur, qui eiusdem imperii socium habet; sine cuius ope & cõsensu nihil imperare, nihil efficere potest:

[a] l. respiciendum de pœnis.
[b] l. prospexit. qui & a quibus.
[c] l. 1. fin. de quæsti. l. 1. ad Turpil. l. cum prolatis. de re iudic. l. diui. l. pœnam l. relegati. de pœnis. ff.

multo minus si alterius vicarius est ac legatus. Sed quia legis verbum latissime patet, propria quædam maiestatis capita definiamus, præter eam quam dixi iubendę legis potestatem: scilicet bellum indicere, aut pacē inire: quo iure maiestatis nullum fere maius[a] esse potest: quia sæpissime ab exitu belli Reipublicæ exitium aut status pendet: & quia plus a bello periculi quam a pace imminet; plebi quidem Romanæ licuit pacem iubere; bellū vero indicere, nisi comitiis populi centuriatis, nō licuit: quoad plebi iubendæ legis facta potestas est, vt antea diximus: itaq. bellum aduersus Mithridatem lege Manilia indictum est; & Gabinia lege aduersus piratas; Sulpicia aduersus Philippum II Macedoniæ regem: pax item facta cum Carthaginiensibus Marcia lege. Et quoniā Cæsar aduersus Gallos iniussu senatus ac populi bellū gessit, Cato Vticensis[b] censuit in senatu legiones Romanas domum reuocari, Cæsarem vero Gallis dedi oportere. Ita quoq. populus Atheniensis bellum aduersus Megarenses, deinde aduersus Siculos, post etiā aduersus Macedoniæ Reges geri mandauit. Hic exempla quędam breuiter proposui clarissimarum, & quidem populariū Rerumpublicarū: nam de statu regali nemo est, opinor, qui dubitet, omnem belli ac pacis potestatē penes Regem esse: cum etiā leuissima quæq; in eo genere iniussu Regis fieri prope sit capitale, si Princeps admoneri potuit: vt in pace Cameracensi[c], nostra ætate inter Francorum ac Hispanorum Reges omnib. horis ac momentis literæ hinc inde circumferebantur: at in populari & optimatum statu, postea quam indictū est hostibus bellum, cætera senatus cōsiliis ac decretis; interdum etiam Imperatoris vnius imperio ac voluntate geruntur: quia nihil bello periculosius est quā cōsilia prodere; peruulgari tamen necesse est si ad populū feratur. Itaq. in Græcorum ac Latinorū historiis legimus, bellicas res vnius imperatoris nutu, consilio, voluntate gestas; aut si quid grauius esset, senatus decreto, nec ad populum quicquā in eo genere promulgatum, præter rogationem qua bellum

Secundum caput maiestatis.

a l. 1. vt armorum vsus. C. authentica de armis. Aufrerius in titulo de guerris. & Feraldus priuil. 19. Afflict. tit. 1. lib. 1. constit. Neapol.

b Plutarch. in Catone Vticensi.

c anno 1559.

bellum aduersus hos vel illos geri iubebatur. At si quis dicat sæpe consilio senatus ac iniussu populi Romani bellum indictum esse: id quidem aliquando, rarissime tamen, contigisse fateor: sed in eo ipso senatus iura maiestatis vsurpare consueuerat, nisi Tribuni plebis, libertatis custodes, vigilarent ac intercederent: vt apud Liuium; *Controuersia*, inquit, *fuit vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset S. C. Peruicere tribuni, vt Q. Consul de bello ad populum ferret: omnes centuriæ iussere.* Verbo *centuriarum*, satis intelligitur ab vniuerso populo, non a plebe sola id iussum fuisse: quia plebis comitia non centuriatim fiebant, sed tributim. Interdum vero senatus ipse bellum indici noluit sine populi iussu. Nam Liuius[a] de secundo bello Punico, *Latum*, inquit, *ad populum vellent iuberent populo Carthaginensi bellum indici.* Idem alibi[b], *Ex S. C. populi iussu bellum Prænestinis indictum.* Rursus[c], *Ex auctoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit.* Idem paulo post, [d] *Bellũ fieri Æquis iussit.* Et cum aduersus Samnites bellum susceptum est, *Patres solemni more indicto, decreuerunt vt de ea re ad populum ferretur*: Verbo *solemni* significat Liuius id fieri consueuisse. Idem contra Hernicos[e], *Populus hoc bellum frequens iussit.* Et contra[f] Vestinos, *Bellum ex auctoritate Patrum populus aduersus Vestinos iussit.* Eadem fuit apud Tarentinos, quamdiu statum popularem tulerunt, indicendi belli ratio. sic enim Plutarchus; *Ex auctoritate senatus populum Tarentinum Romanis inferri bellum iussisse.* Idem quoque Liuius[g] de statu Ætolorum, qui populari imperio regebantur, scribit, *eorum legibus vetitum, ne quid de bello vel pace decerneretur, nisi in Panætolico & Pylaico concilio.* Et quoniam Polonorum, Danorum, Suecorum nobilitas iura maiestatis ad se pertinere contendit, non licet bella Regibus aut indicere, aut indicta suscipere sine auctoritate ac consensu nobilitatis; idque Casimiri Magni lege cautum est; *nisi necessitas vrgeret.*

157 De pace tamen senatus decernere iniussu plebis consueuerat; vt videre est in omnibus fœderibus, quæ Ro-

[a] lib. 1. decad. 3.
[b] lib. 1. dec. 2.
[c] lib. 8. dec. 1.
[d] lib. 9. dec. 1.
[e] lib. 5. dec. 1.
[f] lib. 8. dec. 1.
[g] lib. 31.

manos inter ac Latinos percussa fuerunt: at etiam sociali bello senatus omnia iniussu populi confecit; tumultu scilicet Italico, ne populi cõuocatio difficilis, ac periculosa dilatio Reipublicæ detrimentum esset allatura. Quinetiam imperatores ipsi ac belli duces de bello ac pace iniussu plebis ac senatus statuebant; idque potissimum, cum extra Italiam bellum gereretur; aut cum ab hostibus obsiderentur: nam secundo bello Punico tres Scipiones omnia fœdera per se ipsi cum Afris & Hispanis confecerunt; quæ tamen postea vel a senatu vel etiã a populo probari consueuerant: sin populo senatuive displicuissent, nihil ratum erat; sed obsides ab Imperatoribus dati vel capite luere, vel hostibus seruire cogebantur: vt Consul Mancinus, qui quod fœdus a se cum Numantinis ictum a senatu repudiaretur, deditus est hostibus. Illud est quod apud Liuium Senator Carthaginensis Romanorum legatis obiecit: *Vos*, inquit, *cum Lutatius Consul primo nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri*. Itaque aliud fœdus publico consilio ictum est. Idem de Manlio Asiæ proconsule; *Gallogræcis*, inquit, *bellum illatum, non ex senatus auctoritate, non populi iussu: quod quis vmquam de sua sententia facere ausus est*? Id oratorie ab aduersario contra Manlium absentem dictum est; quia interdum id fiebat, vt exemplis docuimus. At Sp. Postumius consul, quia exercitus Romanorum inter Appennini montis angustias obsessus fame prius interiisset, quam senatus aut populi iussa exaudiret, pacis conditiones, quantumuis iniquas, ab hostibus accepit; vt se exercitumq; Romanum ex illis angustiis eriperet: cum autem exercitus inermis Romam rediisset vna cum ipso consule, populus pacis conditiones reiecit. Itaque Consul in concione populi; *Cum me*, inquit [a], *seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi; qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; nec quicquã ex ea præter corpora nostra debentur Samnitibus; dedamur per fetiales nudi vinctique*. At ne *pacem* quidem appellauit

[a] Liuius lib. 9. dec. 2.

pellauit Consul, sed *sponsionem*. Nam iusiurandum a Consule & a militaribus tribunis cæterisque ducibus expressum est, & obsides sexcenti a Samnitibus accepti, quos necare, si vellent, potuissent: sed in eo peccatum est a Samnitibus, quod a singulis militib. idem iusiurandum, quod a ducibus, non extorserint; vt si populus Romanus pacem repudiaret, ipsi ad Samnites captiui, aut in fauces Appennini, vnde erepti fuerant, redirent: cui conditioni paruissent, vel ab senatu coacti, perinde vt consul ipse, quem tamen Samnites a patre patrato deditum accipere recusarunt. Nam in consimili causa post cladem Cannensem, cum octo milia militum captiuorum Annibal Romam misisset, vt libertatem auri pondo in singula capita redimerent, neque senatus annuere vellet, sed decreuisset deinceps ciuibus Romanis aut seruiendum aut moriendum esse: Consules edixerunt vt milites ante diem statum ad hostes redirent; omnes edicto paruerunt, præter vnum [a] qui veteratoria fraude datam hosti fidem, callida interpretatione eludere tentarat. hunc senatus vinctum ad Annibalem misit. aut si durum senatui videretur iuratum exercitum Samnitibus dedere, pacis conditiones ratas habuisset; vt Ludouicus XII Rex Francorũ Tremolii Ducis sponsionem, datis obsidibus in capitis pœnam, ratam habuit: contra quam fecit Canolius dux Anglorum: nam cum se absente ii qui in arce Erualli obsidebantur, deditionem datis obsidibus se facturos spopondissent, dux Anglorum in arcem rediens, sponsionem repudiauit: quod cum Duci Andium qui arcem obsidebat, denunciatum esset, obsides occidi [b] iussit. Alioqui si ducibus pacem aut fœdus arbitrio suo ferire liceret, Principes ac populos legib. iniquissimis obligarent; quo nihil absurdius, cum ne ꝓcuratori quidẽ integrum sit, vt vel de re minima trãsigat iniussus [c]. At in Venetorum & Heluetiorum rebuspublicis omnia de bello ac pace per senatum, nihil fere per populum decerni consueuit. Et in cõuersione reipublicæ Florentinorum

158

a Liuius lib. 1. dec. 3. Cicero lib. 3. Offic. Polybius lib. 3.

b Froissardus. anno 1282.

c l. itaque. de procurat. l. contra. §. vlt. de pactis. l. si procurator. de condic. indeb. Bald. in l. mandatum mãdati. C. Iaso. in §. in bonæ fidei. de actio. l. si quis mihi bona §. sed si mandauit. de acqu. hæred. l. 5. l. fideiussor. l. si quis pro eo. mandati.

ab optimatib. ad popularem statum, vno capite cauetur ne populus vllius rei cognitionem suscipiat, præterquã legum ferendarum, magistratuum creandorũ, & ærarii publici: pacis autem ac belli summam, & cætera quæ ad maiestatem pertinent, senatus arbitrio permissa. Diximus antea populares & optimatum status bellicas res etiamsi velint tractare nõ posse, propter difficiles populi coitiones; & vt populus semper cogi possit, res tamẽ periculi plena videtur, ea quæ secretiora in republica esse oporteat, pacis inquam ac belli cõsilia, manare in vulgus; quę propterea senatui relinqui necesse est; ius tamẽ ac potestas belli gerendi, aut pacis sanciendæ, optimatibus vel populo in vtroq; statu eripi salua maiestate nequit. Duces vero, legati, ac senatus ipse, procurationem eorum nomine, qui summam rerum habent, gerere solent. In monarchia princeps ipse per sese mature decernit. Nam regna Polonorum, Danorum, Suecorũ, Noruegiorum, cum incerta sunt, ac paulo momento mutabilia, prout nobilitas principe, aut princeps nobilitate potentior fit; tum vero pacis ac belli summa ita pendet a nobilitate, vt status ipse magis aristocraticus quam regalis esse videatur. Quamobrem in fœderib. illorũ nomina ac sigilla Ducum, Comitum, Marchionũ, Præfectorũ ac senatorũ inseri consueuerunt: vt fœdus Prutenicũ cum Sigismundo Augusto Rege ictũ, tribus ac centum sigillis optimatũ sanciri oportuit; nec pauciora sunt in actu legitimæ creationis Regis Henrici. Tertium caput maiestatis, est in magistratibus mandandis positum: quo nullum certius [a] est, quantum attinet ad maiores magistratus, qui aliorum magistratuum imperio non tenentur. Nam exactis Vrbe regibus, prima lex omnium quæ ad populum latæ sunt a P. Valerio Consule, magistratuum creationem populo tribuit. Eandem legem ad populum Venetorum latam fuisse, cum in æstuaria coaluissent, Contarenus [b] scribit. Et quidem lex nulla senatui populoque Venetorum sanctior est: melius tamen in vnius dominatu, cuius imperio & cõcessu maxima,

Tertiũ caput maiestatis.

[a] l. 1. ad l. Iul. de ambitu.

[b] in Republ. Venetorum.

maxima, mediocria, minima quæque in Republica munera; ostiariorum inquam, viatorũ, scribarum ac censorum, cornicu lariorum, qui a magistratib. Romanis fieri 359 consueuerant, edictis perpetuis Regum creantur. Nec vlla ferè est Respublica in qua maioribus magistratibus ac decuriis iudicũ non liceat ministros aliquot sibi cooptare. Id tamẽ fit ab iis qui a populo ius habent; & qui legatos etiam sibi ipsis substituere possunt. Qui autem *fiduciarii* ac *vassalli* dicuntur, si modo iurisdictionem habent, magistratuum ac iudicum creãdorum in sua dicione ius habent: id autem a summo Principe tributum est. Quis enim dubitat eos quos Duces, Comites, Marchiones, Barones, Castellanos appellamus, iudices olim suæ quęque prouinciæ datos esse? Sed in populari statu magistratuum creandorum magistratib. maioribus interdum fit potestas: vt apud Noricos, Censoribus a vetere senatu creatis, magistratus omnes abdicant: deinde Cẽsores Senatum legunt; tum ipsi Censores quoque abdicant; postea Senatus Octouiros, qui *Antiqui* appellantur; Tredecimviros, Septemuiros, Burgomagistros, Duodecimviros priuatorum ac publicorum iudiciorũ constituit. Neque id nouum, sed antiqui moris est: scribit enim Aristoteles [a] quinque viros a populo Carthaginensi creari solitos, qui centum & quatuor magistratus arbitrio suo dicerent: ita Censores Romanorum Senatores legere consueuisse, Festus Pompeius autor est: atque interdum Dictatores ad id tantum ab interrege dictos fuisse, vt Senatum [b] supplerent. Nam Fabius Buteo, qui Dictator a Terẽtio Consule dictus est, CLXXVII senatores in demortuorum locum substituit; tametsi senator reipsa magistratus dici non potest, vt in disputa-C tione de Senatu dicemus. Quum tamen Consules, aut Dictatores, aut Censores senatum supplerent, procuratorio munere populi fungebantur. Vt in ipso Turcarum dominatu, qui *Cadilesqueri* vocantur, iudicum omnium quodammodo Principes, *Cadios* & *Paracadios*, id est iudices ac legatos, creare possunt. Et cũ Ægyptus

a In Polit.

b Liuius lib. 23.

Sultanorum dominatione teneretur, maximus *Edegnarus*, veluti magister equitum, magistratus omnes creabat; vt olim apud nos *magistri palatii*. Nec ita pridem *Cancellarius Francorum* [a] magistratus omnes qui nulla aut exigua stipendia merebant, puta trium aut ad summum quatuor aureorum, suo iure mandare poterat: quod Francisci I Regis Francorum lege vetitum est. Quamquam & magister palatii Francorum & Edegnarus maximus Sultanorum, imperium omne Regibus ac Sultanis acceptum ferebant; fuit tamē vtrisq; valde perniciosum: sed ita paulatim accisum est, vt Carolo VII rege legatos Prætorū, quos *Balliuos & Seneschallos* nostri homines appellant, Principis beneficio fieri placuerit; qui tamen a prætorib. antea creari solebant. Interdum etiam collegiis & corporib. iudicum, iudices cooptandi fit potestas, vt in actis curiæ Parisiorum exstat lex, Carolo VI Rege lata [b]; qua *iudices curiæ Parisiorum suffragio collegarum cooptari, & cancellarium in curiam ad cooptationem iudicum venire placuit*. Lex eadem Ludouico XI [c] & Carolo VIII Regibus, iterum lata: quibus temporib. non solum Præsides, consiliarii & aduocati fiscales, sed etiam procurator ipse Regius [d] (qui solus ex omnib. curiarum omnium iudicib. ac procuratorib. iusiurandum Regi tātum præstare tenetur) suffragio curiæ factus est: sed eiusmodi seu cooptationes, seu electiones iudicū, nisi Princeps iusserit, aut ratas habuerit, nullum pondus habituræ sunt. At etiam Arcturus Brito Principum omnium ac senatorum suffragiis magister [e] equitum dictus est, cum Carolus VI a mente alienatus esset; ac sigilla Francorum non Regis, sed Reginæ imaginem referrent: nihilominus tamen nouus equitum magister gladii regii exercitusq; Francorum ducem se ferēs, iuratus in leges, magistratum ac imperium eodem momento Regi acceptum tulit; vt omnia omnium imperia ac potestates ab vnius Principis fonte manare, ac deriuari videantur. Quod autem Hungariæ ac Pannoniarum Palatinus maximus a populo quondam factus sit, tametsi

a sub Caroli VII. furore.
b anno 1408.
c anno 1465.
d anno 1446.
e anno 1424.

160

tametsi potestatem Regi acceptam ferret, non debuit mirum videri, cum etiam Regum creationem populus sui suffragii esse, ac semper antea fuisse contendat, repugnante tamen Austriaca gente: & eo vsq; progressa contentio est, vt populus Hungariæ Turcarum seruitutem patrocinii specie optare maluerit, quam Regis creandi potestatem sibi extorqueri. Non igitur magistratuum creatio, sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, confirmatio, sine qua nihil possit magistratus, maiestatis vim in sese continet. Si tamen ea creatio ad populum, aut ad collegia ab ipsis Reipubl. ac legum conditoribus sic delata esset, vt collegiis vel populo eripi non posset; profecto Princeps iura maiestatis nō haberet: quia magistratus imperium populo, non Principi accepto ferēdum esset; vt sensim Regib. Poloniæ contigit: nam cum Sigismundi Augusti lege magistratus omnes vniuscuiusque prouinciæ concilio ac suffragiis crearentur; de maiestate Regum, qui populi quoq; beneficio regnant, plurimum detractum est. Neq; tamen id nouum; sed antiqui moris, cuius exempla iam inde a Theodorico Rege Gotthorum repetita [a] legimus. Is enim magistratus ac senatores a senatu cooptatos rescripto suo probauit: vt videre est apud Cassiodorum, cuius hæc sunt verba [b]; *Iudicium vestrum P. C. noster comitatur assensus.* Cuius igitur summa in Republica potestas est, huic omnia omniũ imperia accepto ferenda sunt. Sequitur quartum caput maiestatis, *extrema* scilicet *prouocatio*. Eiectis enim ex Vrbe Regibus, Valeria rogatione consulari [c] non modo excepta fuit extrema prouocatio, sed etiam ab omnibus magistratibus populum licuit appellare. Cum vero Consules ac cæteri magistratus, prouocantes minus exaudirent, lex eadem sæpissime renouata [d] est; sanctius etiam Duilia rogatione tribunitia pœna capitalis subiecta; quam legem *Romanæ libertatis fundamentum* [e] appellabant. At populus Atheniensis non modo ab omnibus magistratibus vrbanis, sed etiam a sociorum magistratibus prouocantes excepit,

a Cassiodorus lib. 1. 2. & seq.
b lib. 1. epist. 6.
Quartum caput maiestatis.
c Liuius lib. 24.
d Liuius lib. 1. & 7. & 10.
e Liuius lib. 3. Dionysius Halicarnaß. lib. 10.

vt Xenophontis [a] ac Demosthenis [b] scripta demonstrant. Eandem legem nascente republica Venetorum latam scribit Contarenus [c]; vt scilicet ab omnibus magistratibus ad concilium populi prouocatio libera tribueretur. Nec certe aliam ob causam Franciscus Valorius [d] Dux Florentinorum cæsus est, quam quod ciuibus ad populum prouocantibus, capitis supplicium irrogasset. Id etiam Romæ sæpissime contigisse legimus, vt magistratus, damnatos ciues contra prouocationem necarent. Graue [e] est exemplum de senatu Romano, qui legionem ad Rhegium præsidii causa missam in ipsa Vrbe & in clarissima populi luce securi percuti decreuit; necquicquam prouocantibus militibus, ipsisque Tribunis plebis leges sacratas violari querentibus. Hic Papinianus diceret, *Non quid in vrbe fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse*. Nam si quis putet a senatu prouocari non potuisse, fallitur; cum nihil imperare senatus, vniusque Tribuni intercessio sępissime acta senatus suspensa teneret. Primus omnium Adrianus Augustus vetuit ne a senatu prouocaretur [f]; nam edictum Caligulæ, quo magistratus omnes extra prouocationem iudicare iussit, pessum ierat. Ac tametsi Nero temere Senatum prouocãtes eadem pœna teneri voluit, ac si Principem [g] appellarent; non tamẽ a senatu Principem appellari vetuit; quippe qui detulerat prouocationes [h] ab omnibus magistratibus ad Senatum. Hæc tamen cum his quæ diximus discrepare videntur: si enim a præfecto Prætorii appellare Principem [i] non licuit, multo minus a Senatu; verum illud; hoc igitur: nam Prætorio præfectus sub imperii occasum de prouocatione ab omnibus magistratibus cognouit [k]. Quinetiam in omnibus fere ciuitatibus, plerique magistratus ac iudices extra prouocationem iudicare consueuerunt; vt octo Curiæ maiores Francorum, quatuor Hispanorum, Imperialis curia Germanorum, Rota Romanorum, Quadragintauiri Venetorũ, curia Neapolitana, Mediolana, cæterarumque ciuitatum curiæ maiores, aut omnia aut pleraq; iudicia

[a] In Republica Atheniensium.
[b] Pro Aphobo.
[c] In Republica Venetorum.
[d] Guichardin.
[e] Valer. Max.
[f] l. 1. a quibus appellare non licet.
[g] Tacit. lib. 8.
[h] Tranquill. in Nerone.
[i] l. 1. de offic. præfecti prætor.
[k] Flauius Vopiscus in Floriano.

dicia tum publica tum priuata disceptant ac definiunt extra prouocationem: neq; enim curiam Imperialem, multo minus imperii Germanici ordines in causis capitalibus appellare licet; ex quibus efficitur prouocationē extremam ad iura maiestatis non pertinere. His ego reponam, *prouocationis* verbo, *rogationes ad Principē*, quas forensis disciplina *ciuiles supplicationes* appellat, contineri. quoties contra sententiam maiorum magistratuū prouocare non licet, Principi tamen supplicare licet. Inde iurisconsultis iunioribus [a] in mētem venit, vt supplicationem ad iura maiestatis pertinere putarent: ac tametsi fere semper ab iisdem iudicibus decreta rursum iudicantur, quoties rogatio ad Principem de re iudicata fertur; id tamen in eius arbitrio ac voluntate positum est, vt rogationem excipiat aut repudiet; ac sępius litium instrumenta ad se deferri, & rem integram ad alios, quā qui sententiam tulerunt, transferri iubeat, aut etiam per sese cognoscat; in quo maxime Principis aut populi maiestas elucet: cum nulli magistratus aut iudices sententias a se latas, iniussi mutare possint: nam qui sententiam semel in acta relatam mutauerit, pœna falsi [b] obligatur. Ac si quidem princeps omnibus ciuibus interdiceret, ne ab vllis magistratibus prouocarent, aut rogationem vllam ad se ferrent, quod Caligulam facere decreuisse diximus: semper tamen subditis aut prouocare, aut rogationem ad Principem ferre liceret; quia nec Princeps eam sibi legem dicere potest; nec subditos querentes ab aditu suiipsius rogationis ferendæ causa, prohibere: cum leges omnes huiusmodi ciuiles sint, quibus Principem obligari non posse antea dictum est. Quamobrem senatui Francorum ac inprimis Michaeli Hospitali Cācellario, nouum & absurdum visum est, quod qui iudices a Principe dati Alemanum Præsidem sua sententia damnauerant; eundem ab aditu Principis, interuallo passuum quadraginta milium interiecto, prohibuissent: cum ne id quidem a Principe fieri possit, tametsi rogationes subditorū a se perceptas & cognitas respue-

362

[a] Bal. in l. 2. conclusione 453. de rerum diuisione. Faber in Insti-tut. de Attili-ano tut. §. vlt. Panor. cons. 82. lib. 1. Curt. iunior consil. 2. col. 1. Panor. & Imol. in cap. nimis. de iureiuran.

[b] l. quod iussit. de re iudic. l. relegat. l. diui. l. pœnam. de pœnis. l. 1. fine. de quæstio.

re poteſt. Quare cum regum noſtrorum gentilibus & agnatis prædia publica, penſionis in modum cum imperio ac iuriſdictione, & iis quæ *regalia* vocant, fruenda tribuuntur; duo maieſtatis capita ſemper excipi ſolent, ſcilicet *fiduciarium obſequium*, & *extrema prouocatio*. Interdum tamen obſequium fiduciariũ ſiue *homagium* prætermittitur; vt in formula Ioannis Ducis Biturigum, qua cætera imperii ac ſummæ iuriſdictionis capita largitur Carolus V Rex Francorum [a]: extremam tamen prouocationem ac ius maieſtatis excepit: quo verbo Maieſtatis, omnia quæ ſumma ac præcipua in Republica ducimus, comprehenduntur. ſingulari tamen nota prouocationis extremæ præſidium excipi conſueuit. Itaque Philippus Auſtriæ Dux Caroli Cæſaris pater, ſe fiduciarium Ludouici XII Regis profeſſus, declarauit ſe rebus a curia Pariſiorum iudicatis obſequi paratum, nec Atrebates, aut Flandros, quo minus curiã Pariſiorum appellarẽt, prohibiturum. Exſtat in Archiuis ea declaratio ſemel [b] atq; iterum, quo minus de ſua fide ambigeretur, ingeminata. At etiam Atrebatio fœdere, quod ictum eſt inter Carolum VII Regem, & Philippum II Burgundiæ Ducem [c], tametſi bellis ciuilibus, quibus tota Gallia exarſerat, & capitalib. odiis inter ſe antea diſſiderent; eo tamen fœdere quo Carolus Philippo cætera conceſſit, vt pace frueretur, fidelitas, obſequium, extrema prouocatio, iuſq; maieſtatis, in iis prædiis, quæ Regib. Francorum ſui maiores accepto tulerant, excipiuntur. Nec vero Carolus V Rex Francorum, aliam aduerſus Anglos belli gerendi occaſionem arripuit, quam quod magiſtratus ac præſides Anglorum, qui Aquitaniam ſub fiducia Francorum moderabãtur, prouocantes ſubditos non exaudirent: quib. temporib. curia Pariſiorum Regem Angliæ vocari iuſſit, ac vadimonium deſerentem ſua ſentẽtia damnauit; qua quidem Aquitania fiſco vindicabatur [d]. Ac ſi quidem Princeps quemquam extra prouocationem ſubditis imperare patiatur, pro ſubdito imperii collegam habiturus eſt; vt Franciſcus maior

Francorum

[a] anno 1374. in Archiuis Francorum.

[b] anno 1499.

[c] anno 1505. in Archiuis Francorum.

[d] In Archiuis Francorum, anno 1370.

Francorum Rex fecisse dicitur, cum Duci [a] Lotharingo concessit vt arcem Castelletam ad Mosellam extra prouocationem, & ab omni obsequio ac fiducia Francorum liberã deinceps haberet. At cum eidẽ Baros summo imperio, & extra ꝓuocationẽ regere precario permisisset, ac postea magistratus Barẽses iure precario abuterentur, procurator fisci Regẽ admonuit ne iura maiestatis imminui pateretur. Dux Antonius re intellecta, ac Franciscus filius, publicis tabulis precariũ ius illud ac Barensem prouinciam huius imperii profiteri, ac fidem & obsequium Regib. nostris eo nomine præstare non dubitarunt: cuius professionis tabulæ exstant in Archiuis publicis, & in senatũ allatæ sunt MDLXIIII, Carolo IX Rege; qui modis omnib. efficere tentauit vt Carolum Lothoringum Ducem iure maiestatis in ducatu Barẽsi gratiosissimo [b] diplomate donaret; sed id frustra, cũ iura maiestatis Rex a se abalienare nullo modo possit; ne curia quidem Parisiorum assentiente; tametsi autoritas aut imperium curiæ nullum videri potest, vbi sit Princeps, quo præsente omnia omnium magistratuum imperia conquiescunt. Optima igitur cautio est, nec ciuibus, nec peregrinis vlla maiestatis iura, ac ne precario quidẽ tribuere: his enim gradib. sensim ad summum imperium perueniri solet. Ac propterea diu dubitatũ [c] est in senatu, *an Francisco Alenzonum Duci*, qui me libellorum magistrum & consilii participem fecerat, *iurisdictio in ea prouincia extra prouocationẽ concederetur, vt antiquis Ducib. permitti cõsueuerat*; ac tametsi Regis frater optimus & amãtissimus esset; nihilominus tamen ex aduocatis fiscalib. alter præstabilius esse dixit, duodecim collegia maiorum iudicum creari, quam id permitti: etiam si ad breue tẽpus ea iurisdictio, & extra ordinẽ datis a Rege iudicib. cũ plurimarũ litiũ fideiq; & obsequii exceptione tribueretur. In quo certe a maioribus nostris peccatum est, qui nimia facilitate dicã an necessitate, Normanorum Ducibus id permiserunt. His enim artibus, & Armoricorũ, & Burgundionum Duces a Regib.

[a] anno 1519.

163

[b] anno 1573.

[c] anno 1571.

nostris ad Anglos defecerunt;quod eadem sibi denega-
rentur,quæ Ducibus Alenzonum concessa fuissent;se-
que magistratuum suorum nomine in curiam Parisio-
rum vocari grauiter ferebant;vt ea quæ sui magistratus
inique decreuerant, rescinderentur; tametsi res inter-
dum leuissimas iudices tractarent:qua de re Armorico-
rum Duces tum apud Philippum Bellum, tum etiam a-
pud Philippum Longum Regem questi sunt: hinc illo-
rum ad curiam rescripta; quibus declarant se nec Du-
cem Armoricorum,nec suos magistratus in curiam vo-
cari velle, nisi de iure maiestatis lis esset,aut falsi iudicii
causa,aut ius petentib.reddere recusassent. Idem iudi-
candum nobis relinquitur de omnibus Germanorum
Principibus ac ciuitatibus, a quibus ad imperialem cu-
riam iusta prouocatio est in priuatis iudiciis; quum litis
æstimatio summam aureorum quinquaginta non exce-
dit; aut si lis est ciuitatibus ac Principib. inter ipsos. Ex
quo intelligitur nec Germaniæ Principes,nec ciuitates,
iura maiestatis habere;cum capitali fraude teneatur,qui
sciens prudens a summo Principe prouocarit;nisi ad eũ
modum prouocaret,quo Græcus ille,quisquis fuit, qui
a Rege Macedoniæ male consulto,ad eundem bene cõ-
sultum prouocarat. Certe quidem eo genere prouo-
candi vsus est Ludouicus Burbonius [a] Princeps Con-
deus, a sententia Francisci I I Regis Francorum, quam
in Senatu causa cognita tulisse dicebatur; quod & Bal-
dus [b] ipse probat. Et quidem Principes omnes Regis
illius Macedoniæ exemplum & intueri, & imitari de-
bent:is enim prouocationẽ illam admisit; & quoniã res
a se iudicatas rescindi turpe ducebat, quo min⁹ leuitatis
& inconstantiæ coargueretur,Machetæ,quẽ inique cõ-
demnauerat, damnum illatum de suo sarciuit. Ab hoc
capite maiestatis & extremæ prouocationis beneficio
pendet, & quodammodo pars est, iure vel iniuria da-
mnatos contra vim legũ ac iudiciorum liberare: siue de
capite ac fama, siue de bonis omnibus agatur. nihil ho-
rum magistratus ac iudices damnato concedere; nec
semel

[a] anno 1560.

[b] Bal in l. 1. de relat. C.l. 1.§.quæsitum. de appellat. Bal.iterum in l.vlt.de relat.

Quintum caput maiestatis.

ſemel iudicata mutare poſſunt. Ac tametſi Proconſules ac Præſides eandem[a] in ſua quiſque prouincia iuriſdictionem haberent, quam omnes Vrbani magiſtratus; non tamen eis licuit ſua ſententia relegatos reſtituere[b]; multo minus capitis damnatos abſoluere: id enim in omni Republica ſeu bene, ſeu male conſtituta ſanctiſſime prohiberi videmus[c]. Ac tametſi Papirius dictator, Fabio Maximo equitum magiſtro capitalis pœnæ veniam petente populo, dediſſe videatur; illius tamen iudicii poteſtas omnis a populo pendebat, qui Fabium, quod ingenti clade hoſtes affeciſſet, pœnæ metu eodem momento liberare potuiſſet; ſed maluit a Papirio id petere, quam inuito ac nolenti reum eripere: nam Fabius cum ſe abſentem capitis damnatum a Dictatore intellexiſſet, populum appellauit: Papirius coram populo ſententiam recte ac iure latam fuiſſe docuit; quod, qua virtute & ſeueritate fuit, facturus non erat, niſi & ab ipſo Dictatore populus appellari potuiſſet, & in populi arbitrio vitæ ius ac necis fuiſſet. Conſimili fere iudicio Seruius Galba maieſtatis a Catone accuſatus, veniam a populo, cum liberos amplexus lacrymarum vim effudiſſet, conſecutus eſt. Inde Catonis dictum, *Galbam vapulaturum fuiſſe niſi pueris & lacrymis abuteretur.* Eadem necis ac vitæ poteſtas erat penes populum Athenienſem; vt planum fuit, damnato Demoſthene & Alcibiade, quos poſtea populus bonis ac famæ reſtituit. Apud Venetos nullis omnino magiſtratibus, ac ne Duci quidem, aut ſenatui, aut decemuiris ius eſt reſtituere damnatos, ſed vnius maximi conſilii arbitrio relictum[d]. antea quidem decemuiri poteſtate abutentes, damnatos reſtituebant: ſed id lege vetitum, niſi coniuncto ſapientum collegio, & eadem omnium conſenſione damnatus reſtitueretur; tandem[e] interdicta eſt omnino decemuiris eius rei cognitio. Ac tametſi Carolus V Cæſar, ſenatui[f] Mediolanenſi poteſtatem, quæ a regia proxime abeſſe videretur, propter ſui abſentiam dediſſet, attamen damnatorum reſtitutionem excepit. Fuit qui-

C

[a] l. ſolent ſ de iuriſdict. om.

[b] Plin. lib. 10. epiſt. ad Traianum.

[c] l. relegati. de pœnis. l. is qui reus. & ibidē Accurſ. & Bart. de publicis iudic. Ang. in l. ſi deceſſerit. qui ſatiſdare. & in l. j. §. nō fuit de dolo l. ad beſtias; de pœnis l. 1. de quæſt. Valer. lib. 8. de publicis iud. Liuius lib. 2. & 25. Bar. in l. acta. de re iudicata ex ea lege.

[d] anno 1524. in ſtatutis Venet.

[e] 1562.

[f] in cōſtitut. Mediolanēſ. in cap. de Senatu.

dem in populari statu Florentinorum penes octouiros ea potestas, non tamen vlla lege illis tributa, sed potius extorta: nam conuersa Republica P. Soderinus restitutiones damnatorum ad populi maiestatem lege lata detulit. Certe nostri Reges, nihil tam regium esse arbitrantur, quam supplicio eripere damnatos: at ne magistratibus quidem Ducum ac Principum de restitutione damnatorum cognoscere patiuntur; tametsi de venia[a] cognoscunt, cum scilicet sceleris purus, casu quodã vna cũ sicariis cædi se affuisse confitetur. At cum Franciscus maior Frãcorum Rex matri potestatem fecisset damnatos restituendi; curia Parisiorum Regem admonendum decreuit, illud cum subditis sine maiestatis deminutione communicari non posse: quo senatusconsulto mater admonita, iure sibi concesso vti nolle senatui declarauit: at ne Reginæ quidem id concedi potest. Nec vero iuri Romanorum, quo quidem Augusta legibus soluta putatur, vllus antea fuit in Gallia locus: quin etiam exstat in actis curiæ Parisiorum [b] sententia, qua Regina damnata est, pecuniam a se petitam, dum lis interim disceptatur, apud acta deponere: vt sic depositam creditori, oblata cautione petere liceret; quod quidem Romano iure iniquum est, vt ab executione iudicia auspicemur[c]. quamquam neque ius illud Francorũ proprium, & summa æquitate cõstitutum est, vt lites a stirpe cõuellantur; cum apparet ex actis legitimis reum dare oportere: nam eo iure nobiscum Angli, Germani, Hispani, Itali, Græci, Afri, Asiatici, atque haud scio an cæteri quoque populi vtantur. Ipse quidem in actis curię Parisiorum legi, Arnaldo Corbię Francorum cancellario factam esse potestatem damnatos restituendi; sed verius dici potuit cancellarium sigillorum magistrum, ac primicerium, in iura maiestatis, furioso Rege ac perturbata Republica, nullo vetante, inuasisse. Quod si quis obiiciat Præsides prouinciarum plerosq. damnatos restituisse; id enim prætores Hannoniæ ac Delphinatum [d] Præsides, ipsumque Ambronum [e] pontificem arripuisse constat: hęc seu beneficia,

[a] Iudicatũ in curia Parisior. xv Iulii, 1419. & edicto Molinæo.

[b] anno 1365. Iulio.

[c] l. nimis propere de re iudica. C.

[d] Guido Papus in decis. Delph. 233.

[e] Guido Papus id iudicatum scribit decis. 468.

neficia,seu priuilegia erepta, & a Regibus contra leges extorta, Ludouici XII lege abrogata sunt. Diximus antea Principū beneficia quę etiam legitime concessa fuerunt, sempiterna esse non posse; quod si iura maiestatis ab ipsis Regibus sine sceptro ac regno concedi non potuerunt, multo minus concessa confirmari. At legati Principis, aut regni procuratores, iura maiestatis, nō beneficio principis sibi vindicant; sed iure magistratus aut publicæ curationis: vt ii qui se *Imperii vicarios* appellant. In Republica vero bene constituta, nec magistratibus, nec curatoribus iura maiestatis temere cōmittenda sunt: nec aliter quam regni procuratori maximo, nec prius quam Rex Imperii finibus excesserit, aut captiuus sit hostiū, aut impubes, aut furiosus. Nā Ludouicus IX, Rex Frācorum, mortuo patre, quod impubes esset, matri tutrici datus est; cautione interposita, ne cuiquam tutelam permitteret. Ita Carolo V regni curatio permissa est, Ioanne patre ab hostibus capto; vt consimili captiuitate Frācisci maioris Aloisia mater regni procurationem a filio delatā suscepit: & Carolo VI furore correpto, Dux Bifortis Anglus, cum sceptra Frācorum a peregrinis hominibus tenerentur. Sed vt ad proposita redeamus: obiiciet opinor aliquis, singulare beneficiū Ecclesiæ Rhotomagensi, Principum inscitia dicam an infamia, concessum, quod *diui Romani priuilegium* appellant; cuius fiducia curiæ Rhotomagensi ac iudicibus omnibus interdicunt, pridie quo festa dies coli consueuit, ne damnatos supplicio afficiant: quod mihi, cum procurator a principe ad prædiorum publicorum vindicationem datus essem, non sine dolore videre contigit: & quoniam curia damnatos, aduersus interdictum supplicio affecerat, sacerdotes apud principem questi sunt; quos aduocatus fisci oratione in senatu habita refellere non dubitauit: sed cum maiorū pontificum gratia plus valeret quam ratio, beneficium illud, vel potius veneficium, cum publico dedecore ac detrimento continuatum est. Hic mihi lector admonendus est, cum hęc

Iura maiestatis nec iure magistratus, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia, tribui non debent.

C

Latina facerem, ab Henricho III Rege priuilegium illud ſublatum fuiſſe. Habet tamen cum impio Veſtalium ritu magnam affinitatem: nam ſi caſu Veſtalis occurriſſet ei, quem magiſtratus ad ſupplicium duceret, periculo eripiebat[a]: qui mos etiamnum Romæ vſurpatur: nam ſi capitis damnatus Cardinali obuiam factus ſit, ſupplicio liberatur. Illud autem pernicioſiſſimum iudico, quod D. Romani beneficio tributum erat, vt eo frui nemo poſſet qui leuiter peccarat; ſed is tantum qui ſcelerum ac flagitiorum exſecrabilium immanitate omnes omnium impietates longe ſuperarat; vt quæ nec diuinis poſſent, nec humanis legibus, nec Principum gratia condonari, ea D. Romani obiecta ſpecie abolerentur. id autem cum impietate maxima coniunctum eſt; vt veniam eo gratiorem immortali Deo fore putét, quo grauius ac deteſtabilius peccatur: ego vero nec Principibus vllis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere ſtatuo, ſi ſcelus diuina lege capitale fuerit. Ac ſi quidem iudex infamiam [b] cõtrahit capitalem, qui priuatos legibus ciuilibus, quæ paulo momento mutabiles ſunt, ſoluit; quis parricidam ac inceſtibus omnibus delibutum hominem legibus diuinis iure ſolui poſſe confidat?[c] quod ſi ne Principi quidẽ fas eſt, quod alterius vel minimum interſit, aut iniuriam alteri illatam condonare; quonam modo contumeliam Deo illatam, aut parricidium conſulto perpetratum, quod lege diuina capitale eſt, diſſimulare poterit? In quo igitur, dicet aliquis, Principum commiſeratio ſeſe oſtentabit, aut elucere poterit, ſi venia ſicarii omnes excludantur? elucebit, inquam, ſi caſu cædes admiſſæ, vel ab eo qui vim illatam repellat, vel ſi quid in leges ciuiles peccatum ſit: vt ſi arma geſtare, vel commeatum hoſtibus dare capitali pœna interdictum fuerit; commiſeratione dignus ſit, qui aduerſarii metu armatus incedat; aut qui hoſtibus frumenta, cum ære alieno premeretur, vendiderit: aut ſi furti pœna lege ciuili capitalis ſtatuatur: *boni Principis eſt pœnam ciuile lege diuina*[d], id eſt quadrupli pœna, *metiri*; quæ

a Plutarch. in Numa.

b l. ſeruos. de vi publica. C. l. 1 de priuatis carcerib. C. l. 2. de cõmerciis. C. l. nulli. C. ne ſacrum baptiſma. l. 1. de deſertoribus. C. & ibi Lucas Penna. Fel. in cap. de cauſis. col. 6. de offic. deleg.

c Samuel. lib. 1. cap. 2.

d Deut. 19. & 21.

quæ vetus eſt duodecim tabulis ac populorum fere omnium legibus conſtituta: at parricidam, aut eum qui ex inſidiis alium occiderit, diuina lex ab altaribus ſacris auelli ac mactari iubet: quo ſupplicio Deus placabilem ſe ac propitium mortalibus futurum pollicetur. Fere tamen Principes eo die, quem ſanctiſſime coli iubent, exſecrabili ſcelere conuictum hominem iudicibus eripere conſueuerunt. Inde peſtes, bella, ſterilitates, clades Rerumpublicarum conſequuntur: at lex diuina ſceleratorum vltione diuinam vltionem arceri teſtatur: vix.n. centeſimum ſcelus magiſtratibus innoteſcit; & eorum qui accuſantur magnam partem probationum ac teſtiũ inopia dilabi videmus. quod ſi rei veritate perſpecta, ſcelerati Principum beneficio effugiant, quæ tandem peccatorum vltio in Republica futura eſt? at pleriq. quod a ſuo Principe non poſſunt, a peregrino ſe adepturos cõfidunt. Inde Hiſpanorum querelæ aduerſus Henrichũ II Regem Francorum [a], qui a Philippo Rege, vt exſules plerosq. reſtitueret obtinuit; qui domum reuerſi, iudices occiderant. Omnium autem peccatorum quæ a Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quã cum iniurias ſibi illatas ignoſcunt; & pœnarum capitalium nulla acceptior & gratior eſt, quam quæ acerbiſſime de cõtumelia immortali Deo illata exigitur. ſed quid 167 de eo Principe ſperandum eſt, qui ſuas iniurias crudeliſſime vindicat; alienas vero & eas potiſſimũ quibus cõtra Deum opt. max. grauius peccatur, ignoſcit? Quæ diximus de reſtitutione damnatorum, latiſſime, vt omnia [b] Principis beneficia, interpretari oportet, etiam ſi reſtitutio detrimẽtum [c] allatura ſit iis, ad quos bona damnatorum lege vel more peruentura fuiſſent: intercedere tamen non poſſunt. Verbum *reſtitutionis*, plerique ad priuata iudicia traducunt, cum ab inopia conſilii quiſquam captus eſt ac fraudatus; vel qui beneficium ætatis indulgeri ſibi poſtulant; quæ quidem in pleriſq. ciuitatibus Principum quodammodo propria ſunt; non tamen pertinent ad iura maieſtatis; excepto natalium re-

[a] anno 1552.

[b] l. beneficia. de legibus.

[c] vt iudicatũ eſt in curia Pariſ. Gallus q. 284 & 512.

ſtituendorum iure: cætera, partim magiſtratuũ officio, cauſa cognita, partim legibus ac moribus indulgeri ſolent[a]. Nã legibus Caroli VII cauetur, ne forenſium reſcriptorum, quas pragmatici *literas iuſtitiæ* vocant, vlla ratio in litibus diſceptandis habeatur, niſi cum æquitate coniuncta ſint: quod vulgari reſcriptorum clauſula, SI SATIS SVPERQ. APPARET, ſignificatur: quæ clauſula omnem magiſtratibus negotii cognitionẽ tribuit; quæ ſi reſcripto deſit, iudices quidem facti; lex ipſa pœnæ; Principes autem veniæ poteſtatem habent. Itaque M. Tullius in oratione pro Q. Ligario ad Cęſarem conuerſus: *Cauſas*, inquit, *egi multas, & quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum: certe numquam iſto modo, Errauit, temere fecit: ſi vmquam poſthac*, &c. *ad parentem ſic agi ſolet: apud iudices vero crimen fictum, falſi teſtes*, &c. quibus verbis aperte innuit Cęſarem, quod eſſet in ſumma poteſtate cõſtitutus, vitæ ius ac necis habuiſſe: a qua poteſtate iudices ac magiſtratus deſeruntur. Quod attinet ad *fidelitatem & obſequium*, iam antea dictum eſt ad iura maieſtatis pertinere; cum ſine cuiuſquã exceptione præſtatur. Nummi vero percutiendi ius, maieſtatis æque proprium eſt, ac legis ipſius poteſtas: cuius.n. eſt leges iubere, eiuſdem eſt nummorum pretium, põdus, figuram præſcribere: nam Græca vox νόμος, id eſt *lex*, nũmo videtur originẽ dediſſe: nihil enim poſt legẽ magis in Republica neceſſarium eſt, quam nũmorum pretiũ, pondus, imago, vt libro[b] ſingulari docuimus: & in omni Republica prudenter cõſtituta, ſolius Principis ius illud propriũ eſt. Nam cum Romæ victoriati pretium dictũ eſt, lege[c] Tribunitia id factum conſtat: ac tametſi Senatus vt publicę neceſſitati conſuleret, principio aſſis pretium ſemiſſe, deinde quadrante, ac tandem vncia æſtimandum decreuit: nihil tamen a Senatu decretum eſt, quod Tribunorũ plebis aſſenſione ratũ non haberetur. At etiã Conſtantinus Auguſtus lege ſanxit vt maieſtatis pœna teneret eos, qui nũmos corrupiſſent; quæ lex omnibus Principibus ſanctiſſima eſt; ꝓpterea quod bona damna-

[a] Bart. in authen ex complexu. de inceſtis nup. C. Cõmentator conſi. 1. col. 6 li. 4. Anchar. in c. 1. de ſpõſalio. & conſil. 320. Panor. in cap per venerabilẽ qui filii col. 6. Rotæ decis. 200. Bal. in l. eam quam. de iure aureorũ annulorum. C. & conſ. 306. lib. 2. Faber in inſtitut. de rupt. Fulgoſ. conſ. 33. col. 2. Cuman. conſ. 158. col. 5. Alex. conſ. 67. col. 1. lib. 1.

Sextum caput maieſtatis.

Septimum caput maieſtatis.

[b] In Paradoxis, aduerſus D. de Maleſtroit.

[c] Cicer. in Offic.

damnatorũ ob id crimẽ fiſco ſuo,cæteris excluſis,vindicare ſolent. eadẽ pœna obſtringũtur qui ex optima materia iniuſſi nũmos cõflauerunt,id eſt ſine Principis cõceſſu: & quoniã pleriq. eo beneficio abutebantur apud nos, Vicecomes inquã Turenorum,Comites Marchię, Blœſenſiũ, Niuernenſium,S.Pauli; Põtifex Agathenſis, Cadurcenſis,Meldenſis,Ambronenſis; omnib.ius illud 168 maieſtatis Franciſci I Regis Francorũ vna ereptum eſt & eadẽ lege: quia nec ab vllo Rege concedi[a], nec cõceſſum largientis vitã egredi poterat, vt antea dictũ eſt. Nã cum Sigiſmundus Auguſtus Rex Polonorũ id beneficii ſpecie Prutenorũ Duci permiſiſſet[b], Senatus populusq. publico decreto ſanxit ius illud maieſtatis ab ipſo Rege ſubdito ac fiduciario tribui non potuiſſe: quamobrẽ & pontifex Gneſnenſis Polonorũ, & põtifex Cantuarienſis, Anglorum Cãcellarius, de eo iure quod regib.extorſerant iampridẽ, depulſi ſunt: & ciuitates oẽs Italiæ, imperii Germanorũ fiduciariæ, percutiendi nũmi poteſtatem ab Imperatorib.antea ſibi tributã fœdere Conſtantiæ amiſerunt, exceptis Lucenſibus. id.n. Lucius III P. M. ab Imperatore pro ſuis popularib. impetrauit. Quãobrem Petrus Rex Aragonenſis Iacobum, qui Baleares inſulas cũ ſummo imperio poſſidebat, de regno deturbauit, quod eo iure vteretur; vel alii tradunt, *abuteretur*. Eandem occaſionẽ ſiue oblatã, ſiue quæſitã, Ludouicus XI arripuit, vt Frãciſco Armoricorũ Duci bellũ inferret, quod nũmum aureũ contra fœdus ac fiduciã contractã percuſſiſſet[b]. Et quidẽ Romani, cũ in prouinciis omnib. nũmos æreos & argenteos cudi pmitterent, ex auro[c] tñ cõflari vetuerunt: quod cum Ioanni Biturigũ Duci Carolus V Rex Francorũ conceſſiſſet, ne quid in eo genere peccaretur, nũmos omniũ probatiſſimos, & ex auro puro puto conflauit, ac pecudis villoſæ figura ſignauit. Id C aũt omitti non debet, quod tametſi contra leges cuiquã nũmi percutiẽdi poteſtatẽ princeps dederit, nũmorum tñ quos ipſi cuderint, vis ac poteſtas a Principe pendet: maximas aũt vtilitates inde adipiſcuntur, pter figurã qua

[a] contra Bar. in l. 1. de veteris numiſmatis pot. C. Cynus in l. ſi quis nũmos de falſa monet. C.
[b] anno 1543.
[c] anno 1465.
[d] Procopius lib. 3. belli Gothici. & Zonaras.

Principes mirifice gloriantur. At in Rep.Rom. Triumuiri monetales nũmos publicos arbitrio ſuo ſignabãt, quãdiu Reſpubl. fuit popularis, adiectis etiam his literis, III.VIRI.A.A.A.FF. quas Caulis Prętor Delphinatũ ſic interpretatur, *Ære, argento, auro flauo feriunto*: verior tñ eſt hæc interpretatio, *Triumuiri auro, argento, ære flando feriundo*. Primus quidem Seruius [a] Romanorũ Rex æs graue figura bouis ſignauit, cum nullum antea ſignum præ ſe ferret; idq. Theſei Regis Athenienſiũ exemplo, qui eadẽ figura monetã ſignarat [b]: Ex quo apparet Gręcorum ac Latinorũ Principes, ea quæ cæteros angebat, inanis glorię cupiditate minime affectos fuiſſe; quam tñ Aſiæ & Africę Reges auidiſſime concupierunt. Primus in Græcia Philippus Macedoniæ Rex nũmos ſua figura ſignauit, qui propterea *Philippei* dicti ſunt; Perſarũ Reges imitatus, qui nũmos aureos Darii primum imagine cuſos, *Daricos* appellabant. Et quoniã Ariander præfectus Ægypti, nũmos publicos ſua imagine ſignauerat, illum Rex Perſarum [c] ſecuri percuti iuſſit: & eadem pœna Commodus Perennem familiarẽ damnauit. At etiã Ludouicus XII Rex, cum cætera maieſtatis iura Genuenſibus a ſe deuictis concederet, publicos nũmos alterius quam ſua imagine cudi vetuit; cum antea, & his etiamnũ temporibus, Patibuli figuram Genuenſes nummi præſeferant. Quod ſi nummi percutiẽdi poteſtas maieſtatis propria ſit, vti eſt, idem de ponderibus ac mẽſuris iudicandum erit; quo tamen iure priuati pleriq;, diuturna præſcriptione, quamquam iura maieſtatis nulla pręſcriptione quæri poſſunt, abutuntur: quo fit vt infinita põderum ac menſurarum varietate, graue accipiat Reſpublica detrimentum. Cuius rei admonitus olim Philippus Bellus, & Longus Pulchri filius, vterque Rex, ac lõgo poſt tempore Ludouicus XI, decręuerant omnia põdera, ac menſuras iiſdem legibus exæquare; ac iam iam curatores dati, menſuras omnes huius imperii inter ſe comparatas exæquauerant; niſi Ludouicum re infecta mors abripuiſſet: liber tamen quo id facilius cõficiatur, exſtat

[a] Plinius.

[b] Plutarch. in Theſeo.

[c] Herodot.

169

exſtat adhuc in curia rationalium. Nam Polybius, vt Achæorum conſpirantes inter ſe voluntates doceret, vniuerſam Achaiam & Peloponneſum, non modo eadem religione, iiſdem moribus, iiſdem magiſtratibus, iiſdem legibus, eadem diſciplina; verum etiam iiſdem nummis, ponderibus ac menſuris vſos fuiſſe ſcribit[a]. Ius autem vectigalia ac tributa imperãdi, perinde maieſtatis proprium eſt vt lex ipſa: non quia ſine tributis aut vectigalibus Reſpublica ſtare non poſſit. Recte Magiſter Præſes, qui ante Ludouicum IX, nulla in hoc imperio tributa fuiſſe tradit. Si tamen vrget publica neceſſitas imperare tributa, aut ea tollere, id non niſi[b] ab eo qui ſummam poteſtatẽ habet, fieri poteſt, vt Senatus[c] Frãcorum ſæpe decreuit; & curia Pariſiorum ſæpiſſime iudicauit[d]. Et quoniam publicæ vtilitatis ſpecie ciuitates C & collegia pleraq. tributa ſuis imperabant, Carolus IX cum Aureliæ conuentus haberet, rogatione[e] populi; ac rurſus apud Molinæos lege[f] ſanctius lata id vetuit Roman. legib.[g] & ęquitati congruenter. ac tametſi Senatus Romanorum, ac Cenſores ipſi vrgente bello vectigalia quædam ac tributa imperabant, quæ a populo extorqueri non potuiſſent; ſæpe tamen tribuni plebis intercedebant. Itaq. vectigal illud memorabile de viceſima manumiſſorum in caſtris ad Sutrium lege lata ex autoritate & conſilio ſenatus, quaſi ad ſtipendia legionum inuectum eſt: quare intellecta Tribuni plebis rogationẽ ad populũ tulerunt, indicta capitali pœna, *ne quis deinceps in caſtris legem ferret*. Quamobrẽ cum bello Punico ſecundo maxima eſſet ærarii inopia, lege ad populũ lata, tributum viritim imperatũ fuit; quod lege cõtraria ſublatum eſt, poſteaquã Macedonia imperio Rom. acceſſiſſet; ac tantis opibus vniuerſi, ac ſinguli, direpta Macedonia & Illyrico, abundarent, vt agrorum pretia vehementer augerentur; centeſimo poſt anno cum Triumuiri Reip. conſtituendæ, Rempublicam diriperent; rurſus populo tributũ imperatum eſt: ac multis partib. auctum, quoad Pertinax Auguſtus[h] princeps optimus no-

[a] lib. 5.

[b] l. 1. vectigalia noua. C. cap. 1. quę ſint regal. Fab. ibidẽ. Gallus q. 60. parte 5. ſtili forenſis.

[c] Lugduni. anno 1557.

[d] anno 1534.

[e] anno 1560. artic. 130.

[f] artic. 33.

[g] l. 1. vectigalia. C. l. domini prædiorũ. de agricolis & cenſitis C. Alex. cõſ. 145. lib. 2. Bald. in l. cum multa de bonis quæ liberis. C. Oldrad. cõſ. 124. Paris in repetit. l. placet. l. de ſacroſan. C Boerius deciſ Burdegal. 129 & 132. Chaſſan rubr. 1. §. 4.

[h] Herodianus

ua vectigalia tyrannorum vi & auaritia inuecta sustulisset. Hic dicet aliquis, priuatos non modo vectigalia passim, sed etiam exigere tributa, non modo in Gallia, *in qua nihil plebe*, vt rectissime Cæsar scripsit, *contemptius*, sed etiam in Anglia, Germania, acerbius etiam in Dania, Polonia, Noruegia; quæ & temporis diuturnitate & iudiciorum[a] vsu inualuerunt: idq. etiam iis, qui[b] nec imperium, nec vllam partem iurisdictionis habent, curia Parisiorum licere pronunciauit. Res ipsa quidem sua se diuturnitate, & antiquissimo præscriptionis vsu quodammodo tuetur: nam diuturnitas temporis efficere potest, vt quod pernicioso more & exemplo inueterauit, potentius ipsa lege dominetur[c]. Sed Molinæorum lex vno capite[d] vetat tributa præscriptionis specie a subditis exigi: quoniam in sola præscriptione iurisconsulti[e] pleriq. ac iudices omnia iudiciorũ momenta collocarunt: neq. illud spectãt, an id quo de agitur, pręscribi iure possit. Quod si Pomponius viã publicam[f] vlla temporũ diuturnitate præscribi posse negauit, cur isti vectigaliũ ac tributorũ, cur maiestatis iura præscribi putant? neq. enim via publica pertinet ad iura maiestatis. Pręstabilius esset cõfiteri, qđ tñ sine capitali fraude nõ potest, ea quæ diximus, ad iura maiestatis non pertinere; aut regnũ ipsum, diadema, coronam, sceptra deniq. præscribi posse. Idẽ iudicãdum nobis est de vectigaliũ ac tributorũ immunitate, quã[g] nemo, nisi is qui summã Reip. potestatẽ habet, alteri largiri potest: id etiã vno capite legis Molinæorũ sancitur: neq. id satis, sed etiã immunitatis diplomata apud acta curię rationaliũ inscribi, & ab ipsis vectigalium iudicib. probari necesse est. Quæ sint autẽ vectigalium aut tributorũ genera, & quatenus imperari possint, id quidẽ suo loco: nunc satis est intelligi, ius illud maiestatis proprium esse: tametsi pleriq. putant *salarium vectigal* magis quam cætera maiestatis[h] propriũ esse; nulla probabili ratione subiecta. Nam salinas in priuatorũ possessione & esse, & semper fuisse videmus, nõ modo in ora maritima versus Austrum (neq. enim a sole

a Iudicatum in curia Paris. 1521. Febr. 5. & 1527. maior

b Iudicatum anno 1559. Iunii 19. pro Ludouico Rinouo.

c l 2. quæ sit longa cõsuet. C.

d artic. 23.

e Alex. consi. 87. lib. 3 & Bal. consi. 340 lib. 3. & consi. 370. & 49. lib. 3. Salic. in l. vectigalia. col. 1. Soc cons. 187. col. 8 Firmiã. in tractat. de gabel. Bal. cõs 212. lib. 2.

f l. viam publicam. de via publica.

g l. 1. de iis qui vacat. a princ. C. l. immunitatem de agricolis & censit C. & toto tit. de immunit. conced. C.

h titulo quæ sint regalia.

170

C

ſole concreſcit ad Septemtrionis plagam)[a] ſed etiam in mediterraneis regionibus, vbi ſalis fodinæ ac fontes ſalſi reperiuntur: vt in Hiſpania, Italia, Gallia, & in agro Cracouienſi incredibili copia ſales reperiuntur. At etiam Romæ priuatos ſalinas habuiſſe legimus[b]: quibus tamen vectigal impoſitum erat a principe. Nam Lyſimachus[c] Thracum rex, Ancus Marcius Romanorum[d], Philippus Valeſius Francorum, ſalarium vectigal primi in ſuo quiſque regno imperarunt. ac tametſi lege Valeria vectigalium ac tributorum, quæ a regibus inuecta fuerant, immunitas populo Romano conceſſa fuiſſet; Liuius tamen Cenſor, nullum Reipublicæ vectigal leuius & commodius, quam ſalinarum eſſe putauit; qui propterea *Salinator* eſt appellatus: nam illud vectigal aut parum, aut nihil minuit iura priuatorum[e]. Sed quoniã æquor ac mare ipſum priuatorum proprium eſſe non poteſt, iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum eſt, vt ſexaginta[f] miliaribus a litore, Princeps legem ad litus accedentibus dicere poſſit: atque id iudicatum[g] eſt in cauſa Ducis Allobrogum. nec niſi a ſummo Principe ſecuritatis tabulas, quas Itali[h] *guidagium* appellant; alii *breuia ſalui conductus*, accipere: nec quicquam ex naufragio iuris decerpere priuato licet: vt diſerte cauetur lege[i] Friderichi II Imperatoris. Barbarum id quidem, & antiquis[k] inuſitatum, vt cuius opes ac fortunæ naufragio miſere perierint, & quem noſtris opibus ſubleuare debeamus; eius reliquias, quas ad litus eiectas bona fide reſtitui oportebat, turpiter diripi patiamur. Sic tamen viuitur[l], vt qui portus habent, eam crudelitatem tum in ciues, tum in peregrinos exſequantur. Ius quæris? *error*[m] *ius facit:* at ſi non peccatur errore, ſed ſcientia, ſcelus eſt, quod erroris ſpecie prætenditur. Cùm enim legatus Cæſaris corã Henricho II[n], Francorũ rege, queſtus eſſet duas naues ad litus eiectas, & ab Iordane Vr-

a citra gradũ XLVI ab æquatore.

b l. 1. quod cuiuſq vniuerſit. l. inter publica de verb. ſignif. l. ſi quis. de vectigal. cap. ſuper quibuſdã. de verb. ſignif. §. præterea.

c Athenę li. 3.

d Liuius lib. 9 decad. 1.

e l. forma. §. ſalinæ. de cẽſib. l. magis puto, prin. de rebus eorum. Alex. in l. diuort. §. ſi vir in fundo. ſoluto matrim. Ludo. Rom. in l. ſi feudũ od.

f Bald. in tub. de rerum diuiſio. col. 2. & in l. cũ proponas. de nautico fœnore.

g Cacherran. præſes in deciſ. Pedemontan.

h gl. Panorm. Hoſtienſ. Butrio in cap. ſuper quibuſdam. de verborũ ſignif.

i l. nauigia. de furtis.

k l. 1. de naufrag. C. & tit. de incendio, ruina, & naufrag. l. qui leuandæ ad l. Rhodiã. l. diuus. de offic. præſid.

l Platea & Lucas Penna in l. 1. de naufrag. C. Afflict. deciſ. 59. lib. 1. Benedic. ad cap. Raynutius. verbo, & vxorem num. 317. Argentræus in conſuet. Britan. art. 55. not. 1, num. 5.

m l. 3. de ſupellectili leg. l. Barbarius. de offic. prætor.

n anno 1556.

ſino captas eſſe, eaſque reſtitui poſtularet; Annas Mommorantius Magiſter equitum reſpõdit, ea quæ ad litus fuiſſent eiecta, gentium omnium iure ad Principes, qui litoribus imperarent, pertinere. Ita ius inualuit, vt ne Andreas quidem Doria queſtus ſit de nauibus in litus Celticum eiectis; & a præfecto claſſis Galliæ direptis. At etiam ancoras alienis litoribus ſine Principis conceſſu iniicere non licet[a]: quæ tamen olim iuris gentium fuerunt. Vacantia vero bona, aut res derelictas vindicare, tametſi cuiq. [b] Romano iure liceret; nunc vero tantum iis, quibus imperium eſt, aut iuriſdictio legibus vel morib.[c] conceſſa, res amiſſas aut deſertas poſt ſtatum tempus, quod in re mobili quadraginta dierum interuallo poſt publicationem definitur, niſi a domino vindicata ſit, vſurpare fas eſt: quadriennio[d] quidem prędia vacantia vindicari a Principe potuiſſe definierunt Imperatores Romani; ſed poſt quadriennii ſpatiũ contra fiſcum præſcribi. Hæc cum priuatis tribuantur, ad iura maieſtatis non magis pertinent, quam fiſcum habere; qui non modo priuatorum communis eſt, ſed etiam ſuus Principis fiſcus eſt a fiſco publico diuiſus[e]; & prædia priuata Principis a Reipublicæ prædiis ſeiuncta, & C vtriſque procuratores ſinguli ab ipſis[f] Imperatoribus Romanorum conſtituti. Ita Ludouicus XII Rex Francorum, cum imperii huius ſceptra adeptus eſſet, priuata prædia, Blœſas inquam, Caſſiacum, & Monfortium ab Aureliorum Ducatu cæteriſque prædiis publicis diſiungi, rationeſque ſeorſum reddi iuſſit. Illud autem inter iura fiſcalia ſummæ poteſtatis proprium eſt[g], quod maieſtatis damnatorũ bona Principi, non priuato quęruntur iis in locis, quibus proſcriptio bonorum priuatis eſt aliis in criminibus lege vel more tributa: maieſtatis vero crimine præter ea capita, quæ lege Iulia de maieſtate

a cap. quę ſint regalia Alex. conſ. 13. lib. 6. col. 4. Iacob in inueſtitura glo. cũ vero.
b Cõſuetudo Turonenſ. tit. *de moyenne Iuſtice* Artic. 9. tit. *des eſpaues* Biturigũ conſuet. tit. *des heritages.* §. 1. Niuernen. cõſuet. tit. *des Iuſticiers.* artic. 1. Burdegalenſ. tit. *des eſpaues* artic. 105.
c l. 1. pro derelicto.
d l. vlt. de bonis vacan. C. intra quatuor de diuerſis & temporal. l. 1. de quadriennii præſcrip. antea perpetua erat autoritas fiſci. l. 2. fine ad Tertul.
e l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. ſed Celſus. de cõtrah. empt. Plin. in Panegy. Spartian. in Adrian. l. bene a Zenone, de quadriennii præſcr.

f l. cum ſeruus. §. vlt. de legat. 1. l. 1. de iuriſdict. C. l. & conſenſu. §. 1. de appellat. l. 3. vbi cauſæ fiſcales. C. toto tit. ſi aduerſus fiſcũ. C. l. 1. de offic. procurat. Cæſar Auguſtus primus procuratores inſtituit, vt ait Dio lib. 53. Adrianus aduocatos fiſci. poſtremo comes rerum priuatarum Catholicos, qui patrimonium vniuerſum curabat. l. vlt. de aduocatis fiſci. C l. vlt. de delator. l. neminem de bonis vacantibus.
g Guid. Pap. deciſ. Delph. 341.

iestate comprehensa sunt, veniunt etiam ii, qui erga Deum impietatis [a], aut aduersus Rempublicam deprauatæ monetæ [b] conuicti sunt. Quamquam Iurisconsulti iuniores centum & quinquaginta capitibus iura fiscalia [c], certe nimis erudita & curiosa subtilitate inuestigarunt; sed ita vt ex vno decem efficiant, quo plura videantur: & iura maiestatis, cum iure fiscali, quod priuatorum etiam proprium est, & publica priuatis confundunt ac miscét. Nam ius nundinarum ad solius [d] Principis beneficiũ, vt cætera priuilegia, pertinet: *Clarigatione* vero, quã nostri *ius represaliorum* appellant, & magistratuum vbiq. fere & priuatorum antiquo iure cõmunem fuisse cõstat. Nam vti quisq. ab hostibus detrimentũ accepisset, ita quoscũque potuisset hostium captiuos abducere, vel etiam in-172 duciarum tempore licebat; bello vero etiam si nihil damni ab hoste illatum esset; captiuũ tñ abducere nemini non licet: sed pacis aut induciarũ temporib. ne accepti detrimenti specie, induciæ violarentur; Principes id sui iuris fecerunt, vt nõ aliter quam causa cognita in hostes aut in peregrinos, quandiu cum ciuibus versantur, iniicere liceret. Id tamen prouinciarum præfectis, & maiorum curiarum [e] potestati tribui æquius esset, vt antea semper in nostra Republ. factũ videmus, vsq. ad Caroli VIII Regis ætatem: is .n. lege singulari clarigationis rescriptũ sui beneficii esse voluit: nostri homines *marcam* appellãt, quam opinor, M. Varro *clarigationem*, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iustinian. ἐνεχυρασμὸν vocat. *Ius* itẽ *regale* nostris proprie dicitur, quo Princeps pontifice mortuo fructus pendentes suos tãtisper facit, dum alius pontifex a collegio cooptatus; vel ipsius Principis beneficio designatus, & in possessionẽ dato iureiurãdo, missus fuerit: sed neq. id omnibus locis, neq. maiestatis ius dici debet. Sunt alia pleraq. leuissima, quæ Principum propria ducũt, vel ad decus, vel ad dignitatem: vt rescriptis addere GRATIA DEI: quæ verba Ludouicus XI Rex Franciscum Armoricorum Ducem de suis rescriptis detrahere iussit: tametsi in omnibus fere antiquis

[a] Idem decis. 76. & in cap. vergentis. de hæret.

[b] l. 2. de falsa moneta. C sed Bart. ait in Italia feudatarios ex ea causa bona damnati capere.

[c] Lucas Parmẽsis in trac. de fisco centum quinqua ginta recẽset. Castrensis in l. vlt. de priuilegio fisci. in tit. de sententiis aduersus fiscum C.

[d] l. vnica. de nundinis. C.

[e] Curia Parisi or. Febr. 12. rescriptum concessit.

fœderib. vsitata legimus, nec principibus modo vel Ducibus, sed etiam minimis magistratibus, ac legatis ascripta: vt illud etiã, quod Reges Francorũ flaua cera in sigillis vtuntur: nam exstat in actis curię [a] Parisiorũ Ludouicũ XI Regem, id magni beneficii loco permisisse Renato Neapoleos ac Siciliæ Regi, vt flaua cera vteretur. Tilius perperã *ceram candidã* ascribit; qua numquã reges nostros vsos fuisse comperio. Sed multo verius ad iura maiestatis pertineat, subditos cogere vt imperantis linguã ac sermone vtantur; quod Romani subditis sic imperabant, vt etiamnũ iis temporib. in vniuersa Europa longe lateq. dominari videantur. At Rex Hetruscorum qui postremus a Romanis fractus est, cætera quidẽ Romanis, illud assentiri non potuit, vt patriũ sermonẽ mutaret, aut Latinam linguã reciperet; vt Cato Censorius scriptum reliquit. Gallia vero quod ciuib. Romanis pene redundaret, sermonẽ Latinum cũ patrio ita confudit vt antiqui scriptores, nostros homines Romanos appellarent; sententiæ vero ac decreta curiæ maioris, id est Parisiorũ, Latine interposita fuerunt (id quod præsides prouinciarũ facere iubentur [b]) quousq. Franciscus maior patrio sermone vti iussisset. consimili edicto Eduardus III, iudices ac magistratus Anglorum patrio sermone sententias reddere iussit, cum antea Gallico vterentur. At cum Arabes Asiæ & Africæ imperiũ occupauissent, linguam ac religionẽ latissime, & quidem in Hispaniam vsq. citeriorem, diffuderunt; quam cum Philippus Rex Hispaniarũ obliterari vellet, non potuit tamẽ. Sũt qui [c] inter iura maiestatis posuerint ex æqua animi sententia iudicare; quod iudicib. omnibus licet, nisi lege prohibeantur. Quamobrẽ in edictis, quib. officio magistratuũ ac iudicum arbitrio quid permittitur, hęc verba subiiciuntur; QVOD IVDICIVM RELIGIONI CONCEDIMVS. Alioqui nec iudicib. [d] cõtra leges iudicare, nec de legib. in Rep. probatis ac susceptis disputare fas est: id enim non modo sapientissimis Lycurgi institutis, sed etiam vetere Florentinorũ lege prohiberi scribit Ludouicus

[a] anno 1468. 28. Iulii.

[b] l. decreta de re iudicata. ff.

[c] Bart in l 1. vt quæ desunt aduoc. C. Decius cõs. 463. Imol. cons. 22 Bald. in l. 1. de vindic. libert C. Spec tit de sentẽt. §. qualiter. vers. 2. Bal. in l. 1. §. quies de offi. præf. vrbi. Cynus in l. si seruus. de noxal C. Ang. in l. 2. de iis qui sunt sui Florian. in l. interruptione finiũ regundor.

[d] l. 1. ad Turpil. Alex. ad Bart in l illicitas. §. veritas c. de offic pręsid. Ang. in. l. aduo. de re iudic. Io. Andr. in cap. si sacerdos de offic. ordin. Calderinus in cap. pastoralis. §. quia vero. de offic. delegat.

uicus[a] Romanus. vtrumq. Principi, nisi diuina lege prohibeatur, licere antea diximus: Maiestatis vero nomen ei qui iure maiestatis vacat vsurpare absurdũ: sed *excellentis* aut *sacræ maiestatis* epithetum sibi ascribere absurdius: est enim alterum leuitatis, alterum etiam impietatis: nam quid amplius præpotenti ac immortali Deo tribuamus, si quod eius proprium est eripimus? Nam ipsi Germani Principes qui hac voce ad splendorem Imperatoris abutuntur, eandem suis literis Regi Francorum ascribunt; sæpe quidem ipsa exemplaria, non exempla literarum ad Regem Francorũ scripta legimus, quibus hæ notæ, V. S. M. id est, *vestra sacra maiestas*, decies inscribuntur. Cætera quæ cuiusq. regionis propria sunt, & quæ Principes quibusdam locis sua ducunt, omitto: neq. .n. singularium, quæ ipsa sunt infinita, scientia aut disciplina tradi potest; illud tantum, quod antea sæpe dictum, dicendum tamen sæpius est, iura maiestatis eiusmodi esse debere, vt summorum quidem Principum omnium propria sint, nec tamen cum subditis cõmunia, quæq. nec[b] concedi debeant, & concessa nullo temporum curriculo præscribi possint. At si Princeps publica prędia cum imperio ac iurisdictione, & eo modo fruenda concesserit, quo ipse frueretur, etiam si tabulis iura maiestatis excepta non fuerint, ipso iure tamen excepta[c] iudicantur: id quod vetere Senatusconſ.[d] non modo in priuatos, sed etiam in Principes ipsos regiæ stirpis ac gentis decretum est. Quod si loca publica nullo tẽporum decursu queunt præscribi, quanto minus iura maiestatis? Verũ illud: hoc igitur. Themistocles quidẽ apud Athenienses & Cato Censor apud Rom. in orationib. quas de iure prædiorũ publicorum habuerunt, vterq. in sua Rep. Princeps, grauẽ illam, nec vnquam satis laudatam sententiam vsurparunt[e]; *Nec mortales aduersus Deũ immortalẽ, nec priuatos aduersus Remp. præscribere posse.* At etiã qui priuatus aut quacũq. potestate prędiтus in iura maiestatis inuolauerit, capitali fraudẽ obligatur[f].

Finis libri primi.

C

a Consil. 112.

b cap. veniente de iureiur.

c Albericus in l. vlt. de iurisd. Bal. in l. a procuratore mãdati. C. & in l. si aquam. de seruit. & aq. C. Alex. consil. 30. lib. 5. Lucas Penna in l. cõtra publicum nu. 7. de re militari. C.

d In lib. curiæ inscripto Olim. fol. 81.

e Plutarch. in Themistocle & Catone. l. si appellatione de appellat. C. per Cynum in Cap. venientes de iure iurando.

f l. sacri affatus. de diuersis rescrip. C.

LIBER SECVNDVS DE TOTO GENERE RERVM-PVBLICARVM.

174

CAPVT I.

Quisqualisque sit Reip. status.

QVONIAM de partibus ciuitatis, ac de maiestatis vniuerso iure satis cumulate disseruimus, deinceps vt ciuitatis cuiusque status, qui qualisq. sit, commodius intelligatur, dispiciendum est quæ in Republica personæ iura maiestatis habeant. Ac si quidem penes vnum est Reipublicæ totius summa, *Monarchiam* appellabimus: si penes vniuersos, *Democratiam*: si penes paucos, *Aristocratiam*. His verbis, tametsi minus Latine, quia tamē vsitata sunt, ad id quod volumus accommodate vtemur, vt nominū ambiguitate sublata, propter varias eorū qui de Republica scripserunt, sententias, certius ac melius de vniuscuiusque statu iudicemus. Nam si Rerumpublicarum formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus apte recteque definiendis, ipsarum vim ac naturam, non quæ cuique extrinsecus accidunt, intueri oportet; aut certe in varios errores ac reprehensiones incurramus, vt non modo ex singulis virtutibus ac vitiis, sed etiam ex iis quæ nec bonorum, nec malorum generibus comprehensa sunt, Rerumpublicarum infinitatē, quæ nec scientia, nec præceptis contineri potest, statuamus; vt si Princeps eligatur a formæ præstātia, vel a corporis proceritate, vel a robore, vel a nobilitate, vel ab opibus; (quæ sunt extra virtutum ac vitiorum fines) vel a bellicis laudibus, vel ab animi tranquillitate, vel a sapiētia, vel a iustitia, vel a magnificentia, vel a rerum magnarum scientia, vel a frugalitate, vel a continētia, vel a modestia,

C

destia, vel ab aliis seu virtutibus seu corporis aut animi affectionibus conquiratur; ex iisque monarcham definiamus; idemque statuamus de Aristocratia, si de multis seligantur pauci, qui aut generis splendore, aut opibus, aut sapientia, aut iustitia, aut belli gerendi scientia, aut aliis virtutibus, aut etiam vitiis præstent, innumerabiles Rerumpublicarum formæ exoriantur. quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est. Cum igitur ea quæ rebus singulis accidunt, illarum vim & naturam cuiusque propriam non mutent; tria tantum Rerumpublicarum genera, *Monarchiam* inquam, *Aristocratiam*, & *Democratiam* constituemus. *Monarchiam* definiemus *cum in vnius dominatu versatur Reipublicæ maiestas*, ad eum quem diximus modum. *Democratiam, cum omnes aut maior pars omnium ciuium simul collecta, summum Reipublicæ imperium habet. Aristocratiam, cum paucis quibusdam ciuibus in reliquos summum ius est.* hæc per se ipsa sua luce perspicua sunt. Veteres quidem in eo sibi consentiunt, Rerumpublicarum genera tribus pauciora esse nō posse: sed alius quartum genus ex tribus conflatum, alius quintum a superioribus diuersum posuit: Plato quartum genus non ex tribus confudit, sed ex duobus; tyrannide inquam, & populari statu; vel ex optimatibus, id est ex iis qui virtute cæteris præstarent, constituit[a]. Aristoteles præter hæc tria genera quæ diximus, & Platonis quartum genus, & quintum ex tribus superioribus confusum tradit. At[b] Polybius septem enumerat: tria quidem vitiosa, ac totidem laudabiliter constituta; septimum ex tribus postremis temperatum. Polybium secuti sunt Dionysius[c] Halicarnasseus, M. Tullius[d], Thomas Morus, Gaspar Contarenus, Franciscus Machiauellus, ac plerique alii vno veluti consensu eam sententiam probarunt: quę quidem antiquissima est, nec a Polybio, qui se auctorem[e] videri putat, originem accepit: nec ab Aristotele; sed annos amplius quadringentos ante Aristotelis ætatem Herodotus antiquitatis parens,

175

Veterum de Republica sententia.

a lib. 4. cap. 7.

b lib. 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

c lib. 2.

d in fragmentis de Repub.

e d. lib. 6.

C

quartum illud genus ex trib. confusum, a plerisq. laudatũ fuisse scribit: tamẽ tribus omnino generib. cõtentus, cætera vt imperfecta repudiat. Ac nisi argumentis non modo ꝓbabilibus, sed etiam necessariis ad assentiẽdum ab illa Polybii, Tullii, ac cæterorum sentẽtia deducerer, talium virorũ autoritate vinci meipsum facile passus essem. Doceamus igitur, eos errare ac decipi, qui quartũ illud genus ex trib. tẽperatum posuerunt: id autẽ planius cõfido futurum, si eisdẽ quib. illi exemplis ad illos refellendos vtamur. Posuerunt .n. Resp. Lacedæmoniorũ, Rom. ac Venetorum ex triplici genere temperatas esse, Monarchia inquam, Aristocratia, Democratia. At cum Plato Reip. genus optimũ ex tyrannide ac Democratia cõflari diceret, ab Aristotele reprehensus est; qui negat ex his duob. generibus quicquã quod laudabile sit, exsistere posse: ac præstabilius videri quartũ genus ex trib. cõficere. In quo quidẽ Aristoteles seipsum erroris conuincit: nam si nihil optimũ ex duobus extremis exsistere posse confiteatur, quid fiet tribus inter se confusis? Et quoniam hæc disciplina maximos in Republica tumultus ac perturbationes ciere potest, accuratius nobis est ac subtilius explicanda. Quarum enim ciuitatum contrarios fines ac status videmus, eas legibus inter se contrariis ac discrepantibus moderari oportet; cuiusmodi est Monarchia Democratiæ plane contraria. Et quidem Florentini peruulgata illa veterum de temperato Reip. statu disciplina penitus imbuti, cum P. Soderini ac Hieronymi Sauonarolæ seditiosis concionibus Reip. potestatem ad populum detulissent; plebem a magistratibus & imperiis, atque omnino a Reip. negotiis arceri commodius esse putarunt, vt antiquiorib. ciuibus, aut qui opibus cæteris præpõderarent, summa rerũ tribueretur: at ne iis quidẽ omnia oportere, sed ea tantũ quæ ꝑcipua ducuntur, legum inquam ferẽdarũ, ac magistratuũ creandorum, tum etiam ærarii potestatem concedi, cætera magistratibus ac Senatui permitti: vt eo quod opinione conce-

Respublicæ quæ contrarios habent status, legibus inter se contrariis gubernantur.

[176]

conceperant, temperato Reipublicæ statu fruerentur. Ac si quidem ex tribus generibus modice temperatis quartum exsurgere possit, vim quandam natura diuersam a reliquis habiturum est, vt in concentu *harmonica* quæ dicitur *proportio*, ex arithmeticis ac geometricis rationibus arte confusis exsistit; ab vtrisque tamen vehementer discrepans: vt corpora quæ ex dissimilibus ac dissidentib. naturis coalescunt, si misceantur simul, tertium quiddam ab vtrisque omnino diuersum efficiunt. At illud quod ex tribus Reipublicæ generibus conflatur, nihil omnino differt a populari statu: nam si tres ciuitates, quarũ vna a Rege, secunda ab optimatibus, tertia a populo regatur, in vnam & eandem coeant Reipublicæ formam; simulque summa potestas ac imperium omnibus communicetur, quis dubitet quin status ille sit popularis omnino futurus? nisi vicissim imperium C Regi, deinde optimatibus, postea populo tribuatur: vt in interregno Romani Senatores vicibus alternis imperabant: sed rursus ad hæc tria quæ dixi genera Rerũpublicarum, relabi necesse est: nec tamen diuturna fuerit hæc mutua imperandi ratio; nec magis Reipublicæ vtilis futura, quam si perturbata familia, vxor marito imperet; tum liberi vtrisque, ac tandem serui omnibus dominentur. Sed qui vnius dominatum cum paucis simul & vniuersis constituere velit, non possit, ac ne mentis quidem cogitatione id consequi. Nam si maiestas per se ipsa quiddam est indiuiduum, vt antea demõstrauimus; qua ratione vni & omnibus eodem momento congruere possit? Maiestatis primum caput est, *vniuersis ac singulis ciuibus leges dare*; *iisque imperare.* sed qui ciues imperio sese obstringi patientur inuiti? qui rursus imperantem coerçere poterunt? nam si sponte parebũt, maiestas ipsorum labefacta concidet; sin imperia recusabunt vtrique, neque sit qui pareat aut imperet, Anarchia, non Respublica fuerit, tyrannide crudelissima deterior. Quod si populo iubendæ legis & magistratuum creandorum fiat potestas, cætera senatui ac magi-

ſtratibus permittantur, popularem ſtatum eſſe confitendum erit; cum Senatui ac magiſtratibus credita, & precario data poteſtas, eiſdem iubente populo, eripi poſſit. Sed quæ diximus, tametſi perſpicua ſunt, exemplis tamen quam ratione cōmodius illuſtrabuntur. Polybius enim qui eius ſententiæ principem ſe & autorē videri voluit, Lacedæmoniorum ſtatum ex his tribus quæ dixi generibus, conſtitutum fuiſſe putat: quod in illa Republica duo Reges Monarchiam; octo ac viginti ſenatores Ariſtocratiam; Ephori quinq. ſtatum popularem tuerentur. hæc ille. Quid igitur fiet Herodoto, qui Lacedęmoniorum Rempublicam puriſſimam Ariſtocratiam fuiſſe tradit? Quid etiam Thucydidi, Xenophonti, Ariſtoteli, Plutarcho; qui bellum Peloponneſiacum ob id cœptum, & annos amplius viginti cōtinuatum prodiderunt; quod Athenienſes in omnib. Gręcię ciuitatib. popularem ſtatū ſtabilire conarentur: Lacedęmonii vero omnia cōſilia belli ac pacis ad optimatū ſtatum reuocarent. Et quidem poſt victoriam Lacedęmoniorum ad Ægoſpotamos, Lyſander omnes Græciæ ciuitates, quas Athenienſes imperio tenebant, ad paucorum ſtatum redegit; & in ipſa vrbe Athenarum, cum mœnia ſolo exæquauiſſet, euerſo populari ſtatu, triginta ciues rerum omnium dominos conſtituit; qui *triginta tyranni* ab Athenienſibus ſunt appellati: totidē enim, nec plures, imperium Lacedæmoniorum moderabantur. Samiis vero, Sicyoniis, Æginetis, Mileſiis, aliiſq. Ioniæ ciuitatib. decemuiros vna cum Prætore belli gerendi cauſa præfecerūt, reuocatis ab exilio qui optimatum ſtatum probauerant; & in exilium pulſis qui populare imperium tuebantur. At etiam [a] Maximus Tyrius cum ciuitates enumerat quæ puram Ariſtocratiam coluerunt, primos omnium Lacedæmonios poſuit, deinde Theſſalos, Pellenios, Cretenſes, Mantineos. Tot ac tam claros ſcriptores, & quidem Græcos, omnes prius mendacii conuincere oporteret, quam Lacedęmonios de Ariſtocratia depellere: at illi ſcriptores iiſdem fere tempo-

[a] in orat. 3.

C temporibus, quib. Atheniensiũ ac Spartiatarum Resp. floruerunt; certe quidem verius ac melius quam patricius Venetus, quam Florentinus homo, quam Britãnus statuere de re ipsa potuerunt. Quid igitur Polybium fefellit? erat enim Megalopolitanus, Lacedęmoniis finitimus. certe lapsus est, ob regũ Lacedæmoniorũ appellationẽ. Nam Lycurgus cõuerso Reip. statu, cum ciuib. vniuersis imperium dedisset, Regum ipsorum concessu ac voluntate, qui ab ipso Hercule genus ducebãt, ipsis nomen regium reliquit; præterea nihil aliud, quam vt belli duces essent. Iã enim antea regia potestas concussa & labefacta videbatur, ex quo Aristodemus duos liberos imperio Lacedæmoniorum simul præfecisset: (exemplo Messeniorum, quib. Aphareus & Leucippus vna imperare cœperant) cum vterq. rex esse vellet, neuter esse potuit: at cum mutuis odiis contentionibusq. Rẽp. in partes distraherent; Lycurgo, qui ab eadem, qua illi, stirpe originem traxerat, regiæ potestatis euertendę occasionem præbuerunt: neq. enim præter regiũ nomen ac speciem quicquã eis reliquum erat; cætera senatui ac populo concessa: vt exemplo consimili, cũ populus Atheniensis ac Romanus Reges exegissent; Regẽ sacrificulum ad ea sacra, quæ per leges ac religiones non nisi ab Rege fieri poterant, ad pompã & speciem a pontificib. cooptari iusserunt; qui tamen nec vllũ omnino magistratum, nec imperium posset adipisci, quod cæteris sacerdotib. licebat. Ita quidem regia potestate a Lycurgo sublata mansit nomen regiũ; sed eo iure, quo qui erãt Senatores, id est sine vllo imperio ac potestate; qui ab Ephoris sæpe mulctati, nonnulli etiã capitali [a] supplicio 178 affecti sunt, vt Agis & Pausanias. Reipub. vero maiestas penes fuit populum, qui senatus decreta cõfirmare, aut infirmare posset. Nam Thucydides ipse eos refellit, qui duplex suffragium cuiq. Regi tribuunt. Sed centesimo circiter anno post Lycurgum Polydorus ac Theopompus popularem statum ad senatũ triginta virorum detulerunt; cum & populum conuocare difficile, & ratione

[a] Pausanias lib. 4.

moderari difficilius videretur; a quo tamen sanctissima senatus decreta sæpe conuellerentur, e Republica esse iudicarunt summum imperium senatui permittere: expresso ad eam rem artificiose Apollinis oraculo; quo Deus ipse iubebat, vt deinceps imperium Reipublicæ penes esset senatum: ac ne populus ereptam sibi potestatem lugeret, Ephoros quinque de plebe quasi Tribunos creari placuit; qui regum dicta, facta, & consilia explorarent, ac modis omnibus efficerent, ne in tyrannidem inuolarent. Et quidem Ephori decimo quoque anno, cælum contuentes, nocte serena, si quam stellam, inquit Plutarchus, scintillas emittere, aut transilire perspicerent, Reges in carcerem coniiciebant; nec ante carceribus eripi poterant, quam id Apollinis oraculo denunciaretur. Ita quoque Phylactes Cumarum Regem quotannis in carcerem duci iubebat, quousque Senatus quid de eo statuendum[a] esset, decreuisset. Stetit autem Lacedæmoniorum Respublica annos circiter quingentos vsque ad Cleomenem; qui cæsis Ephoris ac senatoribus, & oppressa republica, summum imperium accepit; ac retinuit quoad victus est ab Antigono Macedoniæ Rege. Is igitur Spartam ac Lacedæmoniorum Rempublicam in priorem statum restituit; sed vigesimo post anno cum Nabis tyrannus in Rempublicam inuasisset, occisus est a Philopœmene, qui Lacedæmonios Achæorum imperio adiecit; cuius imperii tamdiu prouincia fuit, quoad Gallus proconsul Romanorum ab Achæis illam distraxisset: tandem Imperatores Romani liberam esse iusserunt. Hæc de Lacedæmoniorum Rep. quæ magnam partem a Xenophonte, Thucydide, Liuio, Polybio expressa fuerunt: nemo tamen accuratius scripsit quam Plutarchus[b], qui quæ ab aliis aut tenuiter, aut falso prodita fuerant, ex ipsis Lacedæmoniorum Archiuis & actis publicis emendauit. Id autem Liuius[c] vno loco aperte significat, vbi Nabim tyrannum cum Tito Flaminino sic loquentem inducit: *Noster legum lator Lycurgus, non in paucorũ manu Rempublicam*

[a] In Apophtheg. Græcorum.

[b] In Lycurgo, Agesilao, Agi Cleomene, & Lysandro.

[c] lib. 34.

C

publicam esse voluit, quem vos Senatum appellatis; nec eminere vnum aut alterum ordinem in ciuitate, sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui pro patria arma ferrent. Hic tyrannidem popularis status specie obtendit, cum nihil tunc populare haberet; verissime tamen dixit Lycurgum principio summam potestatem ad populũ detulisse. Videamus cætera. Posuerunt etiam Romanorum Rempublicam triplici genere temperatam fuisse: sic enim Polybius[a] qui Africani maioris præceptor fuit: *Videmus*, inquit, *regiam potestatem in Consulibus, Aristocratiam in Senatu, Democratiam in populi comitiis eminere.* Huic plane assentiuntur Dionysius Halicarnasseus, Cicero, Contarenus, Thomas Morus, ac pleriq. alii; quæ tamen sententia nec veritate nititur, nec ratione. Vbi enim monarchia, id est vnius imperiũ, in duobus consulib. fingi potest? at maiestas si esset in consulibus, certe quidẽ duob. communicata, propter indiuiduam sui naturam consistere non posset: verius ac melius Genuensium aut Venetorum Duci species regia tribuatur. Quæ autem regia potestas esse potuit in consulibus Romanis, qui nec legem iubere; nec fœdera iniussu populi sancire; nec damnatos restituere; nec verberibus ciuem cædere; nec tributum imperare; nec de pecuniis publicis statuere potuerunt? Nam quod Polybius consules gladii ius habuisse in milites scribit, nihil mirũ; cũ id quoq. Prætoribus, Tribunis militum, & omnibus legionum ducibus, sit ac semper fuerit commune ad tuendam militarem disciplinã. Iam vero Consules annuum dumtaxat, & alternis tantũ diebus imperium habuerunt. Item *magister militum* apud nos, *Bethudeta* apud Æthiopes, *Edegnarus* apud Tunetanos, & perpetuã, & multis partibus maiorẽ habuerunt, quam vterque Consul potestatem; Regum tamen subditos se ac seruos, vti re vera fuerunt, appellabant. Consules vero, quos isti Regib. cõparant, a Tribunis plebis coerceri poterãt. Nã Drusus Tribunus plebis

[a] lib. 6. De milit. ac domestica Rom. disciplina.

179

Philippum Consulem, quod se in cōcione loquentem interpellaret, obtorta gula in carcerem per viatores trudi iussit, & iure potuisse deinceps intelligetur. Potestatē Consules habuerunt indicto bello exercitus ducēdi; senatum cōsulendi; legatos admittēdi ac dimittēdi; populū conuocandi; magistratus creatos renunciandi: ad populum autem orationem stantes habere, sedente populo, ac fasces summittere oportuit. Vrbanus prætor vtroq. consule absente, eandē quā consules ipsi [a], potestatem habuerūt: ac post vrbanum peregrinus; & vti quisque ordine antecedebat, ita consulis munere fungebatur. Quod ad Senatum attinet, cui Aristocraticam tribuunt potestatem, ab ea tantum abfuit, vt nec in vniuersos, nec in singulos ciues vllum imperium, nec in magistratum quemquam haberet. At ne senatus quidem, iniussu consulis aut prætoris, absente consule haberi potuit. Quare Cæsar popularis homo, cum nihil a senatu se impetraturum prospiceret; populum quidem sæpe ad concionem conuocauit sui cōsulatus anno vertente, senatum vix vmquam: neq. id nouum videbatur. Senatus enim quibus temporib. maximam dicitur habuisse auctoritatem, a consulibus petiit vt extremis Reipublicæ periculis Dictatorem dicere vellent: neque enim imperare poterat: at ne lictorem quidem aut viatorem vllum, quæ imperii argumenta semper fuerunt, habere. Itaque Senatus Seruilium Priscum misit ad Tribunos plebis: ad quos ille; *Vos,* [b] inquit, *Tribuni plebis Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem dicere, Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronunciant, placere Consules Senatui dicto audientes esse, aut in vincula se duci iussuros.* Idem Liuius [c] autor est Senatum decreuisse, *vt Consul rogationem ferret ad populum, qui Dictatorem dici iuberet: quod si Consul recusaret, vt Prætor populum conuocaret: si ne is quidem vellet, Tribuni plebis. Consul negauit se populum rogaturū, Prætoremq́ue rogare vetuit: Tribuni plebis rogarunt.* Ex quo perspicitur ne minorib. quidem magistratibus, vetante maiore

[a] Cicero in epist. vbi de Cornuto Prætore scribit ad Lentulum

[b] Liuius lib. 4

[c] lib. 27.

C

180

maiore magistratu, Senatum imperare quicquam potuisse. Quod item Polybius scribit, senatum de prouinciis ac ciuitatibus iudicasse, deque cōiuratis pœnas sumpsisse, falsum esse conuincit Liuius [a], vbi agit de plectēdis Campanis qui ad Annibalem defecerant. princeps Senatus sic orsus est: *Per senatum agi de Campanis iniussu populi non video posse.* Idem paulo post; *Vt rogatio feratur ad populum, qua senatui potestas fiat statuendi de Campanis:* rogante vero magistratu sic populus sciuit; *Quod senatus maxima pars censeat, qui assident, id volumus iubemusq;.* Nec minus fallitur Polybius, qui Senatum de prouinciis decreuisse putat, cum Liuius Romanarum antiquitatum optimus autor contra sentiat. Sic enim [b] scribit: *Q. Fuluius postulauit a Consule vt palam in Senatu diceret, permitteretne senatui vt de prouinciis decerneret, staturusq; eo esset quod censuisset, an ad populum laturus: Scipio respondit se quod e Republica esset facturum.* Tum Fuluius; *A vobis peto tribuni plebis, vt mihi auxilio sitis.* Ex his sane perspicuum fit nihil omnino imperii habuisse senatum, nec eius decreta sine tribunorum plebis assensione rata esse potuisse: cætera precario a populo habuisse. Quæ vero Senatusconsulta rata fuissent consensione tribunorum plebis, quibus communicari oportuit, ea tamen exsequi non poterat senatus nisi vel consules id iuberent, vel recusantibus consulibus, ipsi Tribuni ad populum ferrent. Fuit igitur in magistratibus imperium; in senatu autoritas & consilium, non autem Imperium; in populo summa potestas ac Reipublicæ maiestas. Excipio tempus illud, quo Decemuiri legum ferendarum summam potestatem ad se delatam, post annum contra leges retinuerunt, vnde paulo post vi & armis depulsi fuerunt. Tunc Oligarchia species Aristocratiæ dici potuit. Ac principio quidem eiectis ex Vrbe Regibus, senatores populi suffragiis creabantur [c]: sed eo se labore ac tædio liberari cum vellet populus, eam curam detulit ad Censores, quorum omnis potestas a populo pendebat; qui Senatus decreta confir-

a lib. 26.

Sedebat populus in comitiis.

b lib. 28.

C

c Festus.

mare poterat aut arbitrio suo infirmare. Contarenus idem iudicandum putat de Republica Venetorum, quã ipse ex tribus confusam esse scribit. *Est*, inquit, *in Duce, regia quodammodo potestas; in Senatu, Aristocratia; in Concilio maximo, Democratia.* At Ianotus, qui Reipublicæ illius statum ab ipsis primordiis, & quidem ex actis secretioribus, accuratissime descripsit, in maximis erroribus fuisse Contarenum facile cõuincit. Demonstrat igitur ante Sebastianum Cyanum Venetiarum Ducem, a quo trecentesimus circiter annus labitur, Rempublicam plane monarchiam fuisse. Contarenus in eo statu, quo nunc est, octingentos annos stetisse scribit; Paulus Manutius mille ac ducentos; quæ ex actis publicis ac certissima historia falsa esse docet Ianotus. Vtut sit, perspicuum est his temporibus puram Aristocratiam esse: nam ex vrbis ac ciuium descriptione quæ facta est ante annos triginta, censa sunt ciuium quinquaginta nouem milia CCCXLIX, exceptis infantibus, qui annum septimum non attigerant; & patriciis, penes quos versatur Reipub. potestas, quorum numerus est qua- 181 tuor circiter milium; ex quo numero eximendi sunt sacerdotes, ac iuniores XXV annorum; quibus neque ad concilium, neque ad Rempublicam gerendam patet aditus: nisi maiores annis XX rogatione ad concilium lata, id obtinuerint: nec certe in maximi Concilii comitiis quæ nostra ac maiorum ætate coacta sunt, plures quam mille & quingenti patricii, ac semper multo pauciores in eorum actis & scriptoribus leguntur. Hic igitur patriciorum cœtus summam Reipublicæ potestatem, id est omnium legum ac magistratuum, belli ac pacis, extremæ prouocationis, vitæ ac necis ius habet, vt Contarenus ipse confitetur. Quæ cum ita sint, quis dubitet Rempublicam Aristocraticam appellare? At si optimates nihil aliud quam legum ac magistratuum ius haberent, satis esset argumenti ad iudicandum statum plane optimatũ esse, vt antea docuimus; cum magistratuum, senatus, collegiorum, quæ septemuiri, decemuiri,

quadra-

quadragintauiri priuatorum ac totidem publicorum iudiciorum nulla sit omnino, nisi ab optimatum concilio, & quidem precaria potestas. Dux vero solus est ex omnibus magistratib. qui imperio vacat; qui nec vocare quemquam ad se, nec prehendere; nec iure rogare, nec plus in vnoquoque collegio, seu maximo, seu minimo potest quam collegarum vnus; præterquam quod postremus suffragium ferre consueuit: at ne Principis quidem vllius aut populi literas reserare, aut legatos admittere, aut dimittere, nisi pro collegio septemuirorum, aut decemuirorum, ac ne vrbe quidem iniussus exire potest. Quinetiam Falerium Ducem, quod vxorem peregrinam sibi desponderat, decemuiri in crucem egerũt; præter hunc, duodecim Duces enumerat Sabellicus, vel populari tumultu cæsos, vel supplicio affectos, cũm potestate abuterentur. At pileo pretiosissimo, & veste auro splendenti prætexta Dux subornatur, & Regis in modum obseruatur: demus hunc regiæ maiestatis splẽdorem, sed sine potestate tamen. quod si non rei veritate, sed simulatione summam Reipub. potestatẽ definiamus, nulla simplex ac pura, nulla non mista & cõfusa videatur. Respubl. Germanorum, ista ratione, & quidem multo magis quam Venetorum, temperata dici possit. Nam Imperator, Regiæ potestatis signa multo maiora præ se fert quam Dux Venetiarum: deinde Imperatoris septem illi creatores, ac trecenti Principes, Aristocratiæ formam; tum ciuitatum imperialium legati, Democratiam: cum tamen pura sit Aristocratia, quæ trecentis fere Principibus ac optimatibus coalescit; quibus Princeps vnus præest vt concilii iussa exequatur, aut magistratu abdicare cogatur, vt suo loco planum faciemus. Itidem Heluetiorum statum temperatum esse dixerint; apud quos *Burgimagister* Regem præ se ferre; senatus, optimatum speciem; collegia, quæ ipsi *Schaffas* vocant, popularẽ sapere videãtur; cum omnes omniũ ciuitates, aut popularẽ, vt montani; aut Aristocratiã, vt fere cęteri, tueãtur. Atq; hæc opinio tẽperati status ita peruasit ho-

minum mentes, vt hanc quoque Francorum monarchiam, qua nulla magis regia fingi poteſt, triplici genere confuſam eſſe nonnulli & ſentiant & [a] ſcribant: ſenatui quidem Pariſiorum Ariſtocratiam, comitiis popularem ſtatum tribuant: quæ opinio non tantum abſurda, ſed etiam capitalis videri poſſit. Eſt enim capitale, regi ſubditos dominatu ac potentia æquare, aut imperii ſocios adiungere. Quæ vero popularis apparet potentia cum ordines coguntur? cum habentur cõuentus? aut quare maieſtas ſummi Principis tam illuſtratur, quã cum vniuerſi ac ſinguli potentes æque ac tenues humili habitu, id eſt genibus flexis, & aperto capite Regem adorant? ad eum rogationes ferunt? ab eo vel admittũtur, vel repulſam patiuntur? An vero Princeps vllus gloria maiore, ſi gloriam inanem affectat, cumulari poteſt, quam cum ſubditos omnium ordinum & ætatum, ex alto ac ſublimi ſolio ſe venerantes, ac humi procumbentes, intuetur? Neque enim illa quæ dicitur gloria in ipſius Principis ſolitudine, ſed in ſubditorum veneratione ac obedientia conſiſtit. Si nulla igitur potẽtiæ popularis imago fingi poteſt, cum habentur populi cõuentus, multo minus erit in curia *Parium*; qui ſic appellantur, *quod inter ſe quidem pares ſunt, non autem Principi*, vt nimis ruſtice nonnulli opinantur: at ne magiſtratuum quidem omnium totius regni coacta multitudo, illam quam opinione ſibi finxerũt, optimatum ſpeciem referre poteſt; cum in vnius Principis præſentis perſona, vbivbi ſit, omnia omnium imperia ac poteſtates conquieſcant: neque enim magiſtratus quiſquam, pręſente Principe imperare poteſt; vt ſuo loco explicabitur. Iraque Rex in Principum ac magiſtratuum cœtu cum ius dicit, Cancellarium quidem ſingulorum ſententias exquirere iubet, tum ad ſe referre, vt eas arbitrio ac voluntate ſua nõ numerare, vti fit in iudicum decuriis; ſed ponderare poſſit: ac tametſi ſæpius eam ſententiam probat, quę ſuffragiorum numero vincit, vt tamen intelligatur non magiſtratuum aut iudicum, ſed principis ſolius decretũ eſſe,

[a] du Halliant.

nec

nec cæteros magiſtratus imperium vllum habere; Cancellarius non pronunciat iudicibus aut curiæ hoc vel illud videri, ſed clara voce his verbis vtitur; REX VOBIS DICIT. Curia vero cum ad Regem ſcribit, antiquis verbis ac formula veterum etiamnum vti ſolet: eſt autem hæc literarum ſuperſcriptio: REGI [a] DOMINO NOSTRO SVPREMO. principium vero literarum eſt huiuſmodi: SVMME DOMINE NOSTER, QVANTVM HVMILITER POSSVMVS, VESTRAM GRATIAM OPTAMVS. ſubſcriptio in vltima charta huiuſmodi: VESTRI HVMILLIMI AC OBEDIENTISSIMI SVBDITI, SERVIQ. HOMINES VESTRÆ CVRIÆ PARLAMENTI. quæ certe formula non optimatum, aut eorum qui cum Rege eadem imperii poteſtate conſociantur; ſed eorum qui ſumma veneratione, fidelitate, & obſequio Regem colunt ac proſequuntur. Eſt igitur pura monarchia, nulla populi aut optimatum poteſtate confuſa; quã qui opinione fingunt, ne cogitatione quidem, ſi velint, conſequi poſſint. certe Ariſtoteles [b] cum hanc ſententiam de temperato ſtatu ſubtiliſſimis ponderibus exigeret, πολιτείαν quidem appellari ſcribit eam Rempublicã, quæ ex Ariſtocratia ac Democratia cõflatur; non tamen quo id modo fieri poſſit explicat; at ne exemplum quidem vllum affert, vt de cæteris ſolet: nec vllam ſua ætate aut ſe vidiſſe, aut vſquam antea fuiſſe confitetur, tametſi 183 centum Reſpublicas vno libro, quẽ intercidiſſe ferunt, cõplexus diceretur: Platonis quidem Rempublicã, nec Ariſtocratiam, nec Democratiam, ſed ex vtraq. miſtam, appellauit πολιτείαν. At veteres Academici tradunt, id quod reipſa compertum habemus, Ariſtotelem Platonis ſententias aliter atque ſcripſiſſet, prodidiſſe; atque etiam de induſtria obſcuritatẽ rebus perſpicuis attuliſſe; quo fit vt qui ex Ariſtotelis opinione Platonis ſentẽtiam metiuntur, ſæpiſſime tum alios, tum ſeipſos fallãt. Nos vero, qui neutri addicti ſumus, verã Platonis Rempublicam, quam qui numquã legerunt, *diuinam* appellant, cæteri contumelia verborum lacerant, ex ipſis fon-

a *Au Roy noſtre ſouuerain ſeigneur.*

1 *Noſtre ſouuerain ſeigneur tant & ſi treshumblement que pouuons a voſtre bonne grace nous nous recommandons.*

b lib. 4. c. 8.

Respublica Platonis.

tibus hauriamus. Plato duas Respublicas opinione tãtum sibi finxit; alteram sibi tribuens; alteram, Socrati; quem tamen Xenophon ea quæ a Platone ex ipsius ore magna ex parte prodita sunt, dixisse [a] negauit; & Platonem obliuione notauit. Et quidem Socrates, cum Platonis Phædrũ legeret, admiratus; *Quam multa*, inquit, *de me mentitur adolescens!* Hoc autem maxime differt Socratis Respublica ab ea quam Plato suam ducit; quod vxorum ac bonorum omnium communitatem, quam in Socratis ciuitatẽ inuexerat, de sua sustulerit: vt planũ sit disserẽdi potius causa hęc scripsisse Platonem, quam quod ita sentiret; cætera in vtraque Republica omnino eadem sunt. Ciuium enim modum certum præscripsit, scilicet quinque milium & quadraginta; nec plures voluit, nec pauciores censeri: nam hic numerus diuisores habet vno minus sexaginta; quamq̃ numerus CLXXX, quadruplo minor, sexaginta diuisores habet; ciuium autem tres ordines facit; custodes inquam, milites, & opifices: quos rursus in tres classes distribuit, ex inæquali bonorum censu. Summum vero ius imperandi ciuium vniuersorum multitudini tribuit; leges inquam iubendi, & abrogandi: quod satis est argumenti, statum popularem efficere voluisse: hoc amplius, quod ciuium vniuersitati magistratuum omnium creandorum, atque etiam publicorum iudiciorum potestatem facit; quoniã vniuersitatis, inquit, totius interest. denique populo ius vitæ ac necis concedit: neque enim Principem populi, aut magistratum vllum esse voluit, penes quem maius imperium cõsisteret: nam senatores seu custodes CCCC esse iubet, qui populi suffragio crearentur. Ex quibus intelligitur Platonis Rempublicam omnium maxime popularem fuisse; ac multo magis popularem fuisse quam Atheniensium; quam tamen Xenophon ex omnibus maxime popularibus primam esse existimauit. omitto leges DCCXXVI, quas Plato duodecim libris cõplexus est. hoc tantum mihi propositum fuit, demõstrare Platonis fictam Rempublicã ex Aristocratia ac Democratia non

[a] in libris De factis & dictis Socratis.

C

tia non fuisse cõstitutam, vt Aristoteles posuit; cuius errorem Cicero, Contarenus, ac deinceps alius alium secuti, cæteros in errorem, bona fide compulerunt. Hęc igitur nostra conclusio est; nullam vnquam Rempublicam ex duabus, multo minus ex tribus conflari; at ne opinione quidem fingi, sed tria tantum genera constitui posse, vt Herodotus inter Græcos verissime scripsit: quem Tacitus[a] inter Latinos secutus; *Cunctas*, inquit, *nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli regunt.* Demus tamen, si fieri potest, aut certe fingamus eiusmodi Republicã, in qua populus magistratuum creandorum, ærarii publici, vitæque ius & necis habeat; Nobilitati legum ferendarum, belli pacisque ac tributorum imperandorum ius tribuatur; Regi vero tum vniuersi, tum singuli ciues iureiurando obstringantur ad fidelitatem obsequiumve, sine cuiusquam exceptione præstandum; & qui omnibus magistratibus superior, de summa extremaque prouocatione cognoscat. Nam ista ratione trifariam iura maiestatis diuisa videbuntur; partem optimates ac nobiles, partem populares ac plebeii; partem Rex ipse sibi vindicabit; ex quibus temperatio illa regiæ potestatis, optimatum, ac populi exsistere videbitur. Id tamen aut factum vmquam, aut fieri posse nego: nam optimates ac nobilitas, quæ legum summam habeat, id est omnibus imperandi prohibendiq. potestatem, & plebem & Principem imperio coërcebit, ac Principi obsequium reddi prohibebit: qui vero Princeps iureiurando singulos obstrinxerit, alteri quam sibi parere quemquam minime patietur: & vt maxime sua quisq. iura tueri velit, nec detrahere quod sibi arroget; attamen illud cum imperii natura discrepat, vt qui imperandi summum ius habeat, idem ipse alteri & quidem subdito parere cogatur: ea res efficit, vt vbi iura maiestatis Principẽ inter & subditos diuisa sunt, perturbatis rebus de summa rerum semper vi & armis decernatur; quousq. vnius aut paucorum, aut vniuersorum ciuiũ sit summa potestas. Sed cum multa sint vete-

[a] lib. 4.

184

rum, tum vero ætate nostra exemplum aptius nullum est quam de Regibus Danorum; quos iam inde a Christierno Federici, qui nunc imperium habet, proauo, nobilitas suis legibus pene subiecit; Christiernũ de regno deturbauit, eiusq. consobrinum regnare iussit; iis legibus, ne de bello vel pace, deq. capite patriciorum ac nobilium iniussu senatus statuere posset: ac pleraq. id genus, quibus Reges iureiurando obstrinxit: quæ vt stabiliora essent, cum Lubeca ciuitate ac Rege Poloniæ fœdus aduersus Regem pro communi libertate contraxit. Ita quidem diuisa sunt iura maiestatis Regem inter & patricios; & vtrique in perpetuo metu ac diffidentia finitimorum Principum ac populorum societates ac fœdera, quo minus a se ipsi offensiones accipiant, exquirunt. Iisdem fluctibus ac procellis iactatur imperium Suecorum; cuius Rex ita cum nobilitate antea viuit, vt Henrichus Rex, magistrum equitum natione Gallum; pro Cancellario vero Germanum hominem haberet; tandem a palatio ac regia sede in carcerem est a nobilitate cõiectus, vbi iam annos septemdecim exegit. Quarum igitur ciuitatum diuisa sunt iura maiestatis, minime omnium *Respublicas*, sed *Rerumpublicarum corruptiones* appellare oportet; vt Herodotus breuissime ille quidem, sed rectissime scripsit: & quemadmodum corpora recte a natura constituta, si mutari cõtingat, incredibili fœtore ac sui contagione proxima quæq. infestãt, quoad nouam formam adepta fuerint; vt cum oua incubantur, quæ tamen priusquam incubarentur, & postea quam pulli exstiterint, suauissimi sunt odoris ac saporis: ita quoq. Respublicæ quæ mutantur, distractis hinc inde maiestatis legibus ac summa potestate diuisa, requiem a bellis ciuilibus & perturbationibus nullam habent, quoad formam plane consummatam adipiscãtur. Nam exactis Vrbe Regibus, ad populum maiestas imperii delata est, vt antea docuimus: sed quoniã in populi comitiis, quę in sex classes distributa fuerãt a Seruio Rege; si primæ classis, quæ ex opibus & censu maximo descripta

185

scripta

ſcripta erat, ſuffragia maiore ex parte ſibi congruerent, leges ferebantur, magiſtratus creabãtur, de capite, fama, ac fortunis ciuium decernebatur: nec ſemper ad ſecundam claſſem; raro ad tertiam; rariſſime ad quartam; vix ad quintam; numquam ad ſextam perueniebatur: itaque Reipublicæ maieſtas in optimatum ac nobilium cœtu verſabatur, cum in ſexta claſſe, quæ erat tenuium & infimorum, pars multo maxima populi cẽſeretur: vix enim cæteræ claſſes decimam partem ciuium capiebant. cum itaque plebs adeſſet comitiis, nec ſui ratio haberetur, tumultuari cœpit: inde tres in Auentinum ſeceſſiones; quo plebs armata ſe recepit, vt ſuam aduerſus optimates libertatem ac potentiam tueretur: nec prius placari potuit, quam ſibi ſuos magiſtratus ſacroſanctos creare liceret, & quidem tributis comitiis, a quibus patricii arcebantur. Ita plebs aliquamdiu conquieuit, cum ſcilicet maiores magiſtratus, Conſules inquam, Prætores, Cẽſores, centuriatis comitiis, id eſt ab optimatibus; minores vero magiſtratus tributis, id eſt a plebe, crearẽtur. Tunc Reſpublica temperata quodammodo fuiſſe videbatur, ex optimatibus ſcilicet ac plebe. at ſi quis tẽporis breuiſſimi, ac perturbationum, quę interea Rempublicam labefactarunt, rationem habeat, is profecto confiteatur vix annos XX, aut XXX in eo ſtatu, quamquã miſerrimo, conſiſtere potuiſſe; nec tamen, niſi ab hoſtibus vndique vrgerentur, tamdiu ſtetiſſet: plebs enim paulo poſt iubendæ legis poteſtatem, qua Reipublicæ maieſtas continetur, arripuit; ac paulatim cætera quoque iura maieſtatis, optimatibus inuitis ac diu repugnãtibus, extorſit. Quamquam eo ipſo tempore quo populus maiores magiſtratus centuriatis comitiis creabat, plebs ipſa comitiis aderat, & in ſexta claſſe cenſebatur; ac tametſi rariſſime ſuffragium ferebat, ferre tamen poterat; ſi priores claſſes inter ſe diſſiderent: quod ſatis eſt argumenti etiam eo tempore ſtatum fuiſſe popularem. Adhuc tamen obiici poteſt, Res omnes publicas tribus generibus non contineri: quia fieri poteſt vt ex milibus

ſexaginta ciuium, quæ in ciuitate cenſa fuerint, quadraginta milia ſummum imperium habeant, viginti milibus excluſis: & quoniam maior pars omnium imperat, ſtatus erit popularis: contra vero ſi ciues centum ex illa multitudine, iura maieſtatis habeant, ſtatus erit Ariſtocraticus; quia minor pars ciuium collecta, ſummum imperandi ius habeat. quid igitur ſi ex eodem ciuium numero viginti quinq; milia ſummam poteſtatē teneant? dubitari certe poteſt, an eiuſmodi ſtatus ſit Ariſtocraticus, tametſi minor pars ciuium, cæteris reiectis, imperio potiatur: quoniam plurimum refert ciues centum, an vero XXV milia rerum domini conſtituātur; multo magis ſi ex centum milibus ciuium, quadraginta quinque milia; an vero ex tanto numero triginta ſolum, cæteris excluſis, vt apud Lacedæmonios, iure maieſtatis fruantur. Ego tamen ſtatum ſemper Ariſtocraticum eſſe iudico, ſi minor pars ciuiū cæteris imperet: alioqui ſi muneris varietas Reipublicæ varietatem affert, innumerabilia ſint genera Rerumpublicarum; debet autem ab omni diſciplina infinitas remoueri: ſatis enim eſt penes maiorem aut minorem ciuium partem imperium eſſe, ad Democratiam aut ad Ariſtocratiam conſtituendam. Cætera quæ dubitationem afferre poſſunt, ſuis quæque locis accuratius explicabuntur. Vnum reſtat in propoſita quæſtione diſcutiendum: Reſpublica Romanorum ſub Auguſto, ac cæteris deinceps Imperatoribus, vſque ad Flauium Veſpaſianum Principatus dicebatur: cuius Reipublicę nec Herodotus, nec Latinorum aut Gręcorum quiſquam, præter Trāquillum, meminiſſe videtur. Is [a] enim ſcribit Caligulam, cū Reges ac Principes, quos conuiuio exceperat, de dignitate ac generis ſplēdore inter ſe contenderent, [b] Homeri carmen illud vſurpauiſſe, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς: ac parum abfuit quin diadema ſumeret, ac ſpeciem principatus in regnum conuerteret: hęc ille. Ex quibus intelligitur ſub Auguſto poſt Actiacum bellum, nec popularem ſtatū, nec optimatum, at ne regnum quidem fuiſſe. At principatus

186

a In Caligula.

b Iliad. 2. nō bona eſt multorum poteſtas, vnus ſit Princeps, vnus Rex.

patus aliud nihil est quam optimatum aut populi status, cui vnus aliquis præest, qui a Latinis *Prætor*, a *præeundo*; & *Princeps*, id est *primus*, appellatur. Ita Iudæi querebantur Aristobulum Asmonæum principatum in duo regna commutasse, cum sibi diadema sumpsisset, alterũ fratri dedisset. Ac veteres quidem Hetruscorum ciuitates, Tarquinium Priscum Regem Romanorum ad societatem ea lege admiserunt; ne ius vitæ aut necis haberet, aut tributa imperaret, aut præsidia ciuitatibus imponeret, aut leges mutaret; sed vt ciuitatum principatus penes Regem Romanum esset: sic enim Florus scribit. Erat autem popularis omnium ciuitatum status. Fuit igitur Tarquinius in ciuitatũ comitiis primus, qui multitudinem regeret; non aliter quam in Imperio Germanorum, aut in Republica Venetorum, aut Genuensium Imperatores ac Duces, qui *Principes* rectissime appellari possunt; vt olim eodem sensu apud Athenienses, summus magistratus, ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur: erat tamẽ Respublica maxime omnium popularis. Si duo magistratus, vt Romæ; tresve, vt in plerisq; Heluetiorum ciuitatibus; aut quatuor eadem potestate, vt apud Geneuates, principatus dici non potest; quia nemo primus est. At in Republica Romanorum, Augustus callido commento Imperatorem se, id est exercitus ducem maximum [a], ac Tribunum plebis ad tuenda populi cõmoda, cui tamen libertatem eripuerat, & in annos decem Reipublicę curationem a Senatu pene coactus, vti videbatur, principatum specie ac simulatione cõstituerat; cum legiones quadraginta in prouinciis omnibus collocauisset, & ad corporis custodiam tres adhibuisset; arces etiam, ac fortissima quæque propugnacula præsidiis confirmasset; regiam tamen potestatem sine sceptro, sine diademate, sine corona inuaserat: posteri vero crudelissimam tyrannidem, alius alio plus, paucis exceptis exercuerunt: nam *Tiberius initio Cosulibus assurgebat ac decedebat via*, inquit Tranquillus; *postremo fœdissima seruitute Rempublicam oppressit*. Hic aũt de reipsa, non quid simulatione

[a] Tacit. principio lib. 1.

fiat, exquirendum nobis est: nam qui plus in Republica potest, eundem summum imperium habere statuūt: de iure si quæritur, non quid fiat, sed quid fieri debeat, intuēdum. Est igitur *Principatus nihil aliud quam Aristocratia vel Democratia, cui vnus de multis dignitate præest: maiestas vero penes est populum vel optimates.*

II, *De vnius dominatu.*

Triarchia, Oligarchia, Duarchia, Aristocratiæ genere comprehēsa.

MONARCHIAM Reipublicæ genus esse diximus, in qua penes vnum summa totius Reipublicæ potestas est. *Vnum* cum dicimus, ipso monarchiæ verbo satis significatur; nam si duos pluresve adiungamus, nemo eorum summum imperium habet: quia *Summus dicitur qui nullius imperio tenetur, & cæteros ciues, tum vniuersos, tum singulos, coercere potest.* At imperium duorum eiusmodi est, vt neuter alterius imperio teneatur, si eiusdē imperii socii sunt: quamobrem si duobus Regibus ciuitatis eiusdem imperium summum detur, neuter Rex est, neuter sine alterius consensione imperare potest: sed vtriusque summa potestas est, quæ *Duumuiratus*, seu *Duarchia*, Aristocratiæ forma dici possit; tamdiu duratura, quoad vterq. communi fide & consensu ad ciuium tutelam conspirabit: vt Romulus ac Tatius; alter Romanorum, alter Sabinorum Rex, post aliquot prœlia, percussis fœderibus societatem coïerunt; ea lege, vt populus vterque in eadem mœnia coalesceret; & Quiritū appellatione ab vtroque Rege imperio communi gubernarentur. At Romulus qui antea fratris parricidio imperii societatem a se depulerat, peregrinum hominem diu ferre non potuit, sed occidi mandauit, aut certe sicarium deprehensum excusauit. Longo post tempore Romanum imperium ab vnius ad duorum dominatum conuerti cœpit, cum Antoninus Pius M. Aurelium, & Ælium Verum, Imperatores eiusdem imperii socios reliquit: sed Ælius breui, nec sine veneni suspicione interiit. Est enim, ac semper fuit difficillimum summa imperia duorum tueri: & quod Lucanus scribit,

Nulla

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas Impatiens consortis erit: de Duumuiratu potissimum interpretandum est; quia trium pluriumve potestas stabilis esse potest ac firma; duorum non item: cum per naturam vnum vni tantum contrarium sit; plura esse non possunt: tertium enim quasi medium quid extrema copulat. Itaque Imperatores Romanorum, quum iisdem temporibus ad eadem sceptra capessenda venirent, ne mutuo imperii concursu amicitiam ac fidem violarent, diuisum imperium habuerunt; alter quidem Orientis, alter Occidentis regiones: ac tametsi leges eædem communi vtriusq. voluntate in vtroque imperio interdum peruulgarentur, re tamen diuisa imperia fuere. Lacedæmoniorum Rempublicam Rex vnus facile moderabatur: at cum Aristodemus Proculum & Eurysthenem liberos simul regnare vellet, tunc oborta contentio est; ac dissidentibus vtrisque, Lycurgus facillime potestatem eripuit, &
188 conuerso statu ad populum summam rerum detulit. Idem antea Aphareo & Leucippo Messeniorum [a] Regibus contigerat. Sed Argiui ne eadem tempestate iactarentur, cum Atreus & Thyestes patris imperium simul creuissent; populus prudentiorē vniuerso imperio præfecit; vel, vt Lucianus [b] prodidit, *doctiorem*. Qui vero a Meroueo & Carolo Magno stirpem duxerūt, cum plures liberi eandem hæreditatem cernerent, prouincias & imperia inter se diuiserunt. Nam Clodouei liberi ex vnius patris regno quatuor, æquata potestate fecerunt: ac Ludouici Pii tres liberi totidem regna inter se partiti sunt: nec plures simul imperium indiuisum diu tenuisse legimus, propter indiuiduā maiestatis naturam, & plenam periculorum imperii societatē: in qua nullus summum imperium habet; nisi Princeps aliquis peregrinus sibi despondeat Reginam apud eos populos qui fœminarum imperia ferre didicerunt: tunc viri & vxoris imagines, nomina, stemmata simul copulantur, quasi ad vtrosq. imperii maiestas pertineret; vti contigit, cū Ferdinandus Isabellam Castiliam, Antonius Burbonius Io-

[a] Pausanias lib. 4.

[b] Lucian. in lib. de Astrolog.

annam Nauarræ reginam; Philippus Hiſpanus Mariam Hérici Regis Anglorum filiam; penes quam Angli maieſtatem in ſolidum eſſe voluerunt, ac per ſe ipſam ſine mariti conſenſu imperare: cætera in ſpeciem marito tributa, vt de Ferdinando Rege Aragonum & Iſabella exceptum erat; tametſi edicta vtriuſque nomen ac chirographum [a] præ ſe ferrent. Quo argumento nullum efficacius erat aduerſus Manichæos, qui duplices æqua potestate Deos, erroris opinione ſibi finxerāt; alterum quidem bonorum, alterum malorum principem: quod quidem ſi verum eſſet, perpetuis bellis ac diſſidiis pulcherrimum vniuerſitatis concentum & concordiam perturbarent, quoad alteri victoria cederet, propter diſcrepantem ac plane contrariam bonorum ac malorum vim & naturam. Quod ſi vna ciuitas ne fratres quidem ſummi imperii collegas, vt minimum diſſideant, ferre poteſt; quonam modo mundus hic duos Imperatores voluntate ac tota ſui natura diſſidentes ferat? tres aliquāto facilius imperarēt, propter eam, quam prius diximus, rationem. Cum enim Cn. Pompeius & C. Cæſar, Marcum Craſſum ad amicitiam ſocietatemque imperii ſibi adiunxiſſent, tanta concordia ſeipſos ac Romanorum imperium tuebantur, vt vulgus illos *Tricipitium* appellaret. Poſtea vero quam Craſſus cæſus eſt in Chaldæa, eodem momento Pompeius a Cæſare diſſidere, ac Reſpublica ſæuiſſimis bellorum ciuilium tempeſtatibus ac procellis tādiu iactari viſa eſt, quoad vnus omnia moderaretur. Eadem pene, interfecto Cæſare, in triumuiratu contigerunt, cum Auguſtus, Antonius, ac Lepidus imperii Romani corpus vnum in tria membra diuiſiſſent; cum Lepidus ad imperium omnino ineptus, Auguſto faſces ſummiſiſſet: tametſi Antonius Auguſti ſororem ſibi deſpondiſſet, ac imperium ex æquo inter ſe diuiſiſſent, regionibusq. a ſeſe diſiunctiſſimi viuerent; non tamen diu conquieuerunt, quin alter alterius dominatu ac potentia quateretur. Inde conſecuta eſt ſtabilis imperii ſalus vnius imperio confirmata. Illud igitur fixum tenea-

[a] Yo el Roy. Yo la Reyna.

teneamus: nec monarchiam dici, vbi penes duos imperii maiestas est; nec eo statu, si dissident, Imperium consistere posse. Porro monarchia omnis in tres quodammodo formas tributa est: aut enim is qui imperium habet, rerum omnium dominus est; aut Rex, aut tyrannus: nec propterea monarchiæ status alius atq; alius dicitur; sed id ab imperandi varietate manat. Illud enim admonendi sumus, Reipublicę statum ab imperandi ratione distare plurimum: quod antea nemo, quãtum intelligere potuimus, animaduertit. Nam Reipubl. status Regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est; si Rex omnia imperia, sacerdotia, curationes, pœnas item ac prēmia omnib. ex æquo distribuat: si vero Princeps imperia, honores, magistratus patriciis, vel diuitibus, vel fortibus, vel studiosis tantum impertiat, regia potestas erit, & quidem simplex ac pura; sed Aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci Rempublicam populari modo regere possunt, si ciues omnes omnium magistratuum participes fecerint: aut Aristocratice, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstent: quæ diuersitas eos in errorem impulit, qui Respublicas plures tribus, erroris opinione sibi finxerunt. Est igitur *Monarchia regalis, in qua subditi libertate ac dominio rerum fruẽtes, sui principis legibus obsequuntur; perinde vt Princeps ipse diuinis ac naturæ imperiis obtemperandum iudicat. Dominatus* vero dicitur, *cum Princeps vnus, libertatis ac fortunarum omnium dominus, iure belli factus aut fœdere subditos, quasi paterfamilias seruos, moderatur. Tyrannis* denique, *si Princeps imperiose spretis gentium ac naturæ legibus, subditorum bonis ac libertate ad libidinem abutatur.* Eadem distinctio ad Aristocratiam & Democratiam adhiberi potest: nam Tyrannis quoque omnium maxima a Marco Tullio appellatur, furentis ac turbulentæ plebis impotentia. Prius igitur est de vnius dominatu, tum de cæteris disserendum: nam principio rerum omnium, quo societas hominum coalescere

Prima monarchia fuit dominatus.

cœpit, ac Reipubl. forma quædam constitui, vnius imperio ac dominatu omnia tenebantur. Fallit enim Aristoteles, qui aureum illud genus hominum, fabulis poëtarum quam reipsa illustrius, Reges heroas suffragio creasse prodidit; cum omnibus persuasum sit ac perspicuum monarchiam omnium primam in Assyria fuisse constitutam Nimerodo Principe; quem sacræ literæ *potentissimum venatorem* appellant; loquendi genus Hebræis familiare, quo verbo *latronem* significari volunt. Veteres enim, Plato inquam, Aristoteles, Xenophon latrocinium inter genera venationum posuerunt,[a] vtalibi notauimus. Nam ante Nimerodi ætatem, æqua erat omnium libertas: primus hic dominatum arripuit, & liberos homines seruire coëgit; qui propterea dictus est *Nimerodus*, id est, *dominus metuendus*. Eodem pene momẽto seruitia vbiq. cõstituta videmus, adhuc viuo ac spirante Semo Noëi filio. Et quidem sacræ literæ, quoties Assyriorum ac Persarum Reges meminerunt, *dominos* appellant: subditos vero, *Principis seruos*. Nec Hebræorum tantum, sed etiam Græcorum scriptores, in ea sententia fuerunt: & quidem hi sese liberos, Asiaticos vero ac Ægyptios seruili contumelia notant. Itaque Reges Persarum cum bellum indicerent, terram & aquam sibi dari poscebant: quo argumento, se rerum omnium quæ terra marique teneantur, dominos esse significarent, vt Plutarchus scribit. At etiam [b] Xenophon laudabile putat Medorum institutum, apud quos Princeps vnus rerum omnium dominus esset. Inde adoratio, qua non modo subditi, sed etiam peregrini & exterarum gentium legati, aduersus Reges Persarum vtebantur, vt eius dominatu omnia teneri significarent. Cum enim Themistocles, cuius fama illustris & clara semper antea fuerat, Regem Persarum, Græco more conuenire [c] vellet; Artabanus præfectus prætorio illum ab aditu depulit [d]; nec rogationem vllam ferre passus est, nisi prius adorato Rege: deinde prætorio egressum, humaniter allocutus; factum his verbis excusauit, *laudabile est*,

190

a ad Oppianum in libris de venatione.

b In Cyri Pædia.

d Dio lib. 57. & Xiphilin. in Adriano.

e Plutarch. in Themistocle.

est, Themistocle, suum cuiusque gentis institutum: vos Græci libertatem, & imperii æquationem amplexari consueuistis: nos vero nihil tam naturæ consentaneum esse ducimus, nihil tam decorum, quam Regis nostri maiestatem, vt Dei optimi maximi veram in terris imaginem, adorare ac revereri. quibus consentanea sunt quæ Liuius scribit; *Barbaris*, inquit, *pro legibus semper dominorum imperia fuerunt.* At certe non debet vnius dominatus tyrannidis appellatione fœdari. Neque enim iniquum est, vt qui hostes iusto ac legitimo bello fregerit ac domuerit, personarum ac rerum dominus sit; dum subditis non aliter quam bonus paterfamilias seruis vtatur; vt quidem gentium fere omnium moribus ac institutis receptum videmus: qui vero iniusto bello fractos imperio subiecerit, eorũq. bonis ac personis seruilem in modum & ad libidinem abutitur, tyrannus est. At ne Adrianus quidem Augustus, seruum histrionem vel aurigam petente populo Romano[a], libertatem, quam in theatro dominus dedisset, adipisci, sed arbitrio domini priuatim statuendum reliquit. Idem etiam antea Tiberius, ac deinceps Aurelius Adriani filius vetuisse dicuntur: cum libertas iusta non videretur, quam populi vis ac plausus extorsisset. Ac tametsi pauci admodum Principes sint, quorum dominatu ciues ac ciuium bona teneantur, etiam si tyrannos permultos videamus; sunt tamen & in Asia & in Africa nonnulli; in Europa vero qui tantum sibi tribuant, præter Turcarum ac Moschouitarũ Principes, scio neminem: certe quidem Moschouitæ se regis *Chlopas*, id est *seruos*, appellant[b]: nos corrupte *sclauos* dicimus. Turcarum vero Princeps *Sultanum* se, id est *dominum*, appellat: non tam propter latifundia, cum Rex Hispanorum gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas suo imperio regat: quod quidem imperium iisdem regionibus quibus Solis cursus definitum est, & quidem imperio Turcarum decuplo maius; sed *dominus Turcarum* appellatur, quod personarum ac fortunarum omnium sese do-

[a] l. ad bestias. de pœnis.

[b] Sigismundus Liber.

minum ferat; quos tamen multo humanius ac liberius quam bonus paterfamilias seruos moderatur: nam eos quos nostri *sclauos* seu *seruos Principis* appellamus, Turcæ *Zamoglomos*, id est *tributi filios*, ipse Princeps non aliter quam filios educari ac erudiri, eisq. iura nobilitatis, quę ab aliis studiose ambiūtur, impartiri solet. *Timariotarū* autē ordo equestris, omnia prędia fiducię nomine 191 Principi accepta fert: ac decimo quoq. anno locationes prędiorū renouare cōsueuit: nec liberos prędiorū, sed pecuniarum tantū ac familiæ hæredes habēt; nisi Principis beneficio paternorum prędiorum ac veluti bonorum possessionem accipiant. Reliqui Principes Europæ qui se *rerum ac personarum dominos* appellant, nulli sunt. At Augustus Imperator, cuius imperium longe lateque patebat, & cui Reges sponte ministrabant, *domini* appellationem semper repudiauit[a]. Neque enim ea, quæ dicimus, iura feudorum, aut vlla omnino prædia, fiduciæ nomine tenebantur; nec vtilis aut directi domini verba exaudita fuerant, at ne in Codicis quidē vel Authenticis legibus, vel Pandectarum libris vsquā leguntur. Ac tametsi nulli sunt in Europa Principes, qui directi dominii iure omnia prædia ad se pertinere non putent; non propterea tamen dominus quisquam iure dici potest, cum vniuscuiusq. rei proprietas ad singulos pertineat; tametsi Princeps ad speciem & pompam directum dominium sibi vindicet: quamquam pleraque prædia, quæ *allodia* dicuntur, ne Principis quidem beneficio[b] possidentur. Hunni primū ab extremis Scythię oris, cū Europā pene totam ferro ac flāma vastarēt, Langobardos & Alemanos Germanorū gentes, ac Francos Gallorū veteres colonos, ad dominatū rerum omnium occupandum sic assuefecerunt, vt nemo terræ glebam, nisi eorū beneficio possideret. Romani quidē bello captiuos aut vēdere, aut seruire cogebant, nisi libertatem C pretio redimerēt, vt cæteri fere populi: expugnatas autē vrbes, ac populos deuictos agri parte septima[c] mulctabant; quā coloniis ciuiū Rom. assignabant. At Principes

a Tranquil. in Augusto.

b Consuetudo Campan.

c Plutarch. in Romulo.

cipes & populi, humanitatis artib. ac disciplinis exculti & eruditi, dominatũ, qualẽ in suos Reges Persarum & Asiæ exercuerunt, vel metu defectionis, vel potẽtia diffisi sua, deseruerunt. Et cũ antea Reges Assyriorum verberib. summos magistratus ac Principes vestib. nudatos seruilem in modum cædere consueuissent; primus Artaxerxes nudari quidem, sed eorum vestimenta,[a] non corpora cædi: & quorum capilli contumeliose diuelli consueuerant, eorum pileos conuelli iussit. Aluaresius tamen, qui Æthiopica descripsit, cancellarios ac prouinciarũ præsides nudatos ac prostratos humi verberib. lacerari corã Principe se vidisse prodidit; eosq; maximo in pretio & honore haberi, quos princeps ita concidi iuberet. Ex his autem quæ Aluaresius scribit, facile colligitur qui dominatum habeat in Africa, aut Principem Æthiopum, aut esse neminẽ. Europæ vero populi, quorum bellica vis maior est quã Asiaticorum & Australiũ, vix, ac ne vix quidem, dominatum Principum ferre potuerunt: nec ante Hunnorũ incursiones in Europam Principum dominatũ pertulerunt. Primus Odoacer Rex Herulorũ, qui iisdẽ fere tẽporib. Italiam, quib. Attila Germaniam, inuasit; subacta Italia, possessores agri tertia parte mulctauit: liberos homines illæso libertatis statu, ac reliqua parte bonorum, sine vllis fiduciæ pactis, aut directi dominii specie, securos esse permisit. Cæteri vero ab Aquilone populi, cum Hunnorũ mores ac do-

592 minandi illecebras didicissent, Alemani inquam, Langobardi, Saxones, Burgundi, Gotthi, Ostrogotthi, Angli, & reliqua Scytharũ colluuies, se rerum omniũ dominos ferẽtes, fertilissima quæq. prædia sibi reseruarũt; cætera fiduciæ nomine veteribus colonis fruenda reliquerunt; exigui vectigalis lege dicta, si possessorem mutarent. Illa est imago, illud argumentum antiqui dominatus[b]. Nam militiæ ex casu (quæ verissima sunt feuda) militibus, quamdiu viuerent, fuere permissa; deinde a parentibus in liberos continuata, præter eos honores qui Ducibus, Comitibus, Marchionibus ha-

[a] Plutarch. in Apophtheg.

Negus Æthiopum dominatu potitur

[b] cap. 1 lib. 2. feudor.

beri solebant,nec prædia afficiebant: quo more etiam-num vtuntur Angli & Scoti; apud quos Ducum liberis agros & prædia possidere licet,sine vlla Ducis prærogatiua. Cum enim feuda seu beneficia prædiatoria,militibus quamdiu viuerent,tribuerentur,obtinuerunt vt eorum liberis testamēto & ab intestato relinquerentur: si mares nulli essent,ad fœminas iure transmitti placuit; præterquam in Germania, vbi fœminæ a possessione feudaliū prædiorum arcentur: quo argumento potissimū vsus est Federichus Comes Vallimontis, aduersus Renatum Siciliæ Regem in concilio Constantiensi; cū Lotharingorum Duce consobrino mortuo, possessionem ab Imperatore Sigismundo sibi dari posceret; quia imperiale feudū esset,cuius Isabella Regis Siciliæ vxor, tametsi Ducis Lotharingorum filia, minime capax esse dicebatur. Quamquam Rex Siciliæ aliis sese rationibus tueri poterat:cum.n.de legibus feudorū [a] quæritur, seruientis,nō dominantis prędii mores ac leges intueri oportet;constat autem in vniuersa Lotharingia fœminas feudorum capaces esse. Ex quibus perspicitur dominatus vestigia in Asia & in Africa constitisse, rarissima in Europa restare. Tametsi enim Gulielmus nothus,is qui postea *Augustus* est appellatus,vniuersam Angliam armis domuisset,seq; edicto publico vniuersæ pecuniæ,ac prædiorum,quæ quisq. possidebat,dominum appellari iuberet; nihilominus tamē præter hostium agros,quos fisco addixerat,proprietatem bonorū omnibus fiduciæ nomine fruēdam permisit. At Carolus v Imperator,cū Peruanorum regiones latissime patētes subegisset, suo vnius dominatu omnia teneri voluit,exceptis seruis,qui cū innumerabiles essent, manumitti iussit; prædia vero possessoribus precario fruenda reliquit, nec ad liberos hæreditario iure transmitti. Callidum ac veteratorium commentum; quo Lagasca Iurisconsultus Imperatoris legatus,Gonsalo Pizarra cæterisq.defectionis autoribus fractis ac prostratis,vt incolas perpetua obligationis fide in officio cōtineret,eos ab Rege Hispaniarum pos-sessio-

[a] Iudicatum in curia Paris. Molinæus in titulo feudorum §. 12. q 20. & 86. contra Fabri sententiam. in l. 1. de sacrosan. eccles. C.

ſeſſionem bonorum, mortuis propinquis, petere coegit; niſi prius parentes ipſi adhuc ſpirantes pro liberis id in futurum ſibi concedi curarent: quod non ſine magna vi pecuniarum, quæ in ærarium publicum inferuntur, impetrari poterat; dum interim potẽtiores a rebus nouandis prohiberentur. Conſimili de cauſa vno capite legis Muhamedicę cautum erat, ne quis omnino dominatum affectaret; neve vllius prędii dominum ſeſe diceret, præter Calipham Muhamedi legatum Pontificem maximum, quem principio rerum omnium dominum 193 fuiſſe commemorant, a quo Reges imperium haberẽt; cui Principes ſceptra accepta ferrent, & quidẽ precario tantum, quoad Turcarum ac ſuperioris Aſiæ, itemq. Africæ Reges ſua imperia ſibi aſſeruerunt. Hic tamẽ dubitet aliquis, nũ tyrannidis appellatione veniat etiã rerum ac perſonarum dominatus, quod naturam ipſam & hominum ſocietatem, quæ vniuſcuiuſq. libertatem ac rerũ dominia tuetur, oppugnet. Id quidem quodãmodo cum natura, cumq. ipſa hominum conſociatione pugnare videtur. Sed cum ea ſit hominũ ſeu vis, ſeu innata cupiditas, vt in otio ac tranquillitate diu viui nõ poſſit, & identidem bella gerantur, magnam partem iniuſte illata; nonne æquũ eſt eos qui aliis inique bellum inferãt, victos, vel rerum ſuarum damno, vel morte, vel ſeruitute coerceri? Hæc iuſta[a] dominandi lex eſt, dum tamen crudelitate abſtineatur, & quidem ſacris[b] legibus comprobata. Itaq. pater ipſe Iſraelitarum, cum poſſeſſiones ac prædia nepotibus legaret, eadem ſuis[c] armis ac potẽtia quæſita fuiſſe teſtatum reliquit. Id autem iure gentium certum eſt, vbi iure agi poteſt, ab armis abſtinendũ: quo iure etiam ciuitates ac Principes aliena iniuſte rapientes, iudiciorum ac pœnarum ſeueritate ab Imperiali curia coercentur: ex quo efficitur, cum nullus æquitati aut legibus locus relictus ſit, armorum vim ad ſua tuenda, vel repetenda iuſtiſſimam eſſe; alioqui ſi iure belli ac gentium omnium quęſita dominia, dominia iniuſta eſſe demus, ac dominatum cum tyrannide, confu-

[a] l. poſtliminium de captiuis.
[b] Deut. cap. 16
[c] Geneſ. cap. vlt.

ſa rerum ac verborum appellatione, miſceamus; illud e- C tiam confitendum erit, nihil hoſtem a prædone; nihil verum dominum a tyranno; nihil deniq. iuſtum bellum a latrocinio differre: quæ cum [a] abſurda ſint, & illa ex quibus hæc ſequuntur, abſurda videri neceſſe eſt. Itaq; videmus tyrannides momento collapſas, ac pleroſque tyrannos breui cæſos & extinctos; dominatus vero Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Parthorum fuiſſe diuturnos: itemq; Æthiopum Dominum, qui Reges quinquaginta, vt Iouius ſcribit, vel certe totidē prouincias, incredibili maieſtate imperandi coercere; ac cæteros Africæ Reges, exceptis Thunetanis, antiquitate ſuperare. At illius principis ſubditi ſeruos ſe & eſſe & haberi gloriantur: cur autem imperia dominorum quā regum certiora magiſq. diuturna ſint, ratio in promptu eſt; quod & dominatus auguſtior eſt, & ſubditi omnia Principi accepta ferunt; ſeq. ob eam rem Principi obligatos putant; tum etiam quod ſerui conditionis ſuæ memores, metu ſeruili afficiuntur ac deiiciuntur. At liberi homines, ſub regia poteſtate, quoties libertatem opeſque ſuas meminerunt, animos excelſos gerunt, nec ſua ſibi eripi patienter ferunt, & illatas a Principe iniurias quacumque ratione poſſunt, vlciſcuntur. Atque hæc de vnius dominatu: deinceps de regia poteſtate dicamus.

[a] l. hoſtes. de captiuis. l. hoſtes. de verb. ſignific.

III, *De Monarchia Regali.*

REx *eſt qui in ſumma poteſtate conſtitutus, naturæ legibus non minus obſequentem ſe præbet, quam ſibi ſubditos quorum libertatem ac rerum dominia æque ac ſua tueri, fore confidit.* Subditorum libertatem ac rerum dominationem adiecimus, vt Regis ac Domini diſtinctionem certam adhiberemus. Superius diximus dominatum iuſte quæri, ac dominum eadem æquitate ſuos qua paterfamilias ſeruos moderari poſſe: qui tamen ſi ſeruos manumittat, ac peculium libertorum proprium eſſe patiatur, ex domino fit patronus: itidem rerum omnium

rum ac psonarum dominus in regem euadit, si subditos iusta libertate, ac rerum suarum dominio vti frui patiatur. Itaque Plinius [a] Iunior ad Traianum; *Principis*, inquit, *sedem obtines, ne sit domino locus*. Persas vero discrimen illud satis intellexisse perspicuum est, cum Cyrum, qui Medorum potentiam fregit, *Regem* appellarent [b], Cambysem *dominum*, Darium vero *mercatorem*: quia Cyrus maior summa caritate suos amplexaretur; filius imperandi seueritate formidabilis esset; tertius tributa ac vectigalia prius inaudita a subditis extorqueret. Ob eam rem Alexander Magnus ab Aristotele admonitus [c] esse dicitur, vt Græcos quidem paterna pietate, barbaros vero dominandi maiestate in officio contineret: quod præceptum repudiauit Alexander: Græcosque sola virtute, non origine; barbaros vitiis & ignauia censeri: orbem vero terrarum instar esse voluit vnius ciuitatis, cuius arcem ipse in suis castris positam teneret. Subditos Regi obsequentes esse oportere diximus, vt in eo solida iura maiestatis inesse iudicaretur; eundem tamen naturæ legibus obligari: id est subditos naturali æquitate regere, cuius splendor Solis ipsius luce clarior est. Est igitur regiæ maiestatis C præcipuum argumentum, si, quam subditos suis imperiis ac iussis obedientes esse cupit, tam ipse naturæ legibus se præbeat obsequentem. Id autem consequi non admodum difficile est boni principis officia intuentem: si pura religione Deum, pietate patriam, caritate propinquos, benignitate egentes, æquitate singulos, iustitia vniuersos complectatur. itemque si prudentia & altitudine animi in consiliis; fortitudine & alacritate in rebus gerendis; modestia in prosperis; constantia in aduersis vtatur: si denique erga fœderatos amicum se; aduersus hostes formidolosum; erga bonos amabilẽ; in sceleratos terribilẽ; in vtrosq. admirabilẽ; in socios fidũ; aduersus humiles facilem; in arrogantes excelsum sese præbeat. Regia potestate sic constituta, vt subditi quidẽ

[a] in Panegyrico.

[b] Herodotus

[c] Plutarch. in Alexandro.

principis legibus, princeps autem legi naturæ pareat, lex vtrinq. domina, vel, vt Pindarus ait, *regina vtrisque imperans*, subditos inter se, & cum principe, iisdẽ vinculis copulabit; ex eoq. suauissimus concentus exsistet, qui voluptate ac felicitate incredibili vtrosq. beare possit. Hæc illa est regalis vnius, legitimaq. monarchia, quam quærimus; siue regnum successione, vt fere semper, deferatur, siue lege, vt nostrum; siue populi suffragiis, vt ea quæ ad Aquilonem posita sunt; siue largitione, vt illud Numidiæ, vbi Augustus Iubam regnare iussit; siue cessione, vt regnum Neapolis ac Siciliæ semel atq. iterum ad Carolum & Ludouicum Francorum principes; siue testamento, vt antea sæpe Africæ, nec ita pridem Angliæ regnum Henrici VIII voluntate ad Eduardũ VI; cui Maria soror, huic Elizabetha substituta; siue fraude partum, qualia fuerunt Hieronis & Pisistrati regna; siue sorte, vt regnum Israelitarum ad Saulem; siue equi hinnitu, vt Persarum ad [a] Darium Hystaspen; siue armis ac vi quæsitum, vt regnum Seruii: *Neque enim*, inquit Liuius [b], *præter vim quicquam ad ius regni habebat*: siue ob nobilitatem ac generis splendorem, vt Ægypti a prętorianis militibus ad Campsonem Ciliciæ Regem delatum accepimus; siue ob iustitiam ac pietatem, vt Romanorum ad Numam; siue ob senium, vt Arabiæ ac Taprobanes regna [c] ad vetustissimum quemque; siue ob corporis robur, vt imperium Romanorum ad Maximinum ducem militum tanta corporis firmitate ac robore, tantaque amplitudine, vt gigantum semine procreatus videretur; siue ob formæ præstantiam, vt idem imperium ad Heliogabalum peruenit; siue ob lõgitudinẽ ac proceritatẽ, vt Æthiopum regna ad longissimum quemque deferebantur; siue ad bibacissimum, vt quondam Scytharum imperia; quemadmodum [d] Aristoteles scribit, qui *Regem definit* [e] *eum, qui suffragio creatus, ex ipsius populi voluntate imperat*: eundem tamen fieri tyrannum, si vel minimum a populi voluntate discesserit. Quæ descriptio non solum a ratione deseritur,

verum

195

a Plutarch. in lib. *De sera numinis vindicta*. ff.
b lib. I.
c *Diodorus Siculus* & Plinius.
d in Polit.
e Idem lib. 3.

verum etiam perniciosa est: nam ius illud maiestatis, quod regis maxime proprium esse demonstrauimus, concidat oportet; siquidem inuitis ac nolentibus subditis imperari nihil ab ipso Rege possit, qui etiam leges a populo accipere cogeretur. denique omnia populo licerent; iustissimi autem ac optimi quiq. Reges, pro tyrannis haberentur: nec vero Rex alius esset, C quam magistratus, cui arbitrio populi precario potestas & daretur, & eriperetur. Quæ tam absurda videri necesse est, quam quod ab eodem philosopho proditum est, *barbaras esse gentes, quæ Reges a stirpe quærant*; cum tamen suiipsius Rex ac discipulus Alexander Magnus cũ maiorib. ac proauis Macedoniæ regibus ab ipso[a] Hercule genus duxisset: barbari Lacedæmonii, qui ab eadẽ Heraclidarum stirpe, Reges mille circiter annos pertulerunt: barbari quoq. Asiatici, Persæ, Ægyptii; in quib. non modo fuit, sed etiam a quibus humanitas, artes, leges, disciplinæ ad omnes populos dimanarunt[b]: postremo vnus Aristoteles, cũ paucissimis quibusdã Græculis a barbarie procul abessent. Nihil autem perniciosius cogitari potest, quam suffragio populi creationem regum permittere, vt suo loco differetur. Quamquam Aristoteles in eo ipso quoq. labitur, quod regum genera quatuor constituit: & quatuor positis, quinque tamen[c] enumerat. Primum genus eorum, qui populi voluntate & arbitrio imperant; vt quos heroicis temporibus, eosdem imperatores, iudices, ac pontifices fuisse putat: secundum genus, barbarorum esse, cum scilicet Reges a stirpe ducuntur: tertium eorum qui suffragio creantur: quartum Lacedæmoniorum proprium; quos belli duces perpetuos fuisse tradit: postremum genus est eorum qui dominatum adipiscuntur, ac subditos quasi patresfamilias seruos habent. Quod ad primum genus attinet, reges quidem, iudices, imperatores, ac põtifices fuisse, nulli tamen ex populi arbitrio ac voluntate imperasse, aut imperium a populo accepisse comperiuntur, ante Pittacum ac Timondam; sed principio ge-

[a] Plutarch. in Alexandro.

[b] Cicero ad Q. fratrem epist. 1. Theodoret. episcopus Cyrensis in libris De Græcarum affectionũ. Iosephus contra Apioné.

[c] lib. 3. de Republica.

nus hominum immani feritate barbarum, & crudele fuisse Plutarchus [a] scribit; qui nihil prius aut præclarius du-ducerent, quam homines ab hominibus violari, cædi, opprimi, & in seruitutem abduci: quod certe sacris literis consentaneum est; quibus perspicuum fit Nimerodum primum tyrannide cæteros oppressisse; seruitiis omnia compleuisse; ac posteris imperium successoria lege reliquisse: certe quidem & Thucydides ipse verissimus scriptor, & antiquorum historiæ, summa regna successione delata fuisse, Assyriorum inquam, Medorum, Tyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Hebræorum, Lacedæmoniorum, Macedonum, Epirotarum, Sicyoniorum, Celtarum, & Atheniensium declarant: at cum regia proles a stirpe populos desereret, partem reges suffragio sibi creasse, partim optimatibus imperium dedisse, partem in populari statu acquieuisse, præter eos quorum libertas vi & armis potentiorum oppressa fuisset: vt Herodotus, Iosephus, Berosus, Manetho, Ephorus, Theopompus, Xenophon & antiquissimi quique scriptores prodiderunt: ex quibus facile intelligitur Aristotelẽ, in iis quæ de regibus scripsit, decipi & errare. Quod item Spartiatarum duces regũ appellatione amplectitur, id quidem absurde, cum qui iura maiestatis non habeat, Regem esse non posse superius dictum sit: Reges autem Lacedæmoniorum post ipsius Reipublicæ conuersionem, non alios quam senatores fuisse, ac magistratuum imperia pertulisse docuimus; at ne imperatoriam quidem illis potestatem in perpetuum tributam fuisse, vt putat Aristoteles, qui perpetuos belli duces appellat, cum aliis quoque ciuibus communicaretur; vt Lysandro, Leonidæ, Callicratidæ, Gylippo; quos Lacedæmonii Regibus ipsis, premente bello prętulerunt: at ne Agesilaus quidem Rex imperatoriam potestatem iniussus accepit, vt [b] Plutarchus tradit. Et vt perpetui fuerint imperatores, nihil tamen imperatoria potestas cum regia maiestate commune habet, cũ priuatis ac magistratibus tribuatur: maiestatem vero nec in

[a] Theseo.

[b] In Agesilao.

in priuatos, nec in magistratus conuenire, nec dissolubilem esse, antea demonstrauimus. Latini quoq. suos imperatores, & quidem perpetuos habuerunt; & Achæi annuos, de quibus tamen pœnas sumere consueuerant. Damocritum enim imperatorem quingentis talentis mulctarunt [a]; perinde ac Ephori suos Reges exilio, carcere, mulcta sæpe coercebant, interdum etiam morte. Hos igitur ex albo regum eximere necesse est, & eos qui dominatum arripuerunt, quos ab regibus non genere quidẽ, sed forma differre docuimus. Tertium vero genus eorum, quos suffragio creari, aut successorio iure fieri scribit, nullo discrimine ab aliis regibus secerni debuerunt: alioqui & sextum genus cõstituere oportuisset eorum qui sorte ducuntur; & septimum eorum qui testamento: tum eos qui vi, qui fraude, quiq. aliis artibus, ac modis innumerabilibus regnũ adipiscuntur. Monarchas autẽ distinguere oportet, non imperii consequendi, sed ipsa imperandi ratione, quam tribus omnino generibus contineri diximus, dominatu, regno, ac tyrannide. Quod autem Aristoteles regum appellatione complectitur etiam eos, qui Reipublicæ constituendæ aut conformandæ causa ad breue tempus creari solent, a regia potestate plane alienum est: cum 197 nihil aliud sint quam curatores, quales fuere Dictatores in Republica Romanorum; quos Dionysius Halicarnasseus scribit imperio ac officio similes fuisse iis quos Thessali Archos, Lacedæmonii Cosmos, Mitylenæi Æsymnetas vocant: eadem potestate *Balia* Florentinorũ fieri consueuerat, id est *Octouiri*, aut summum *Decemuiri* Reipublicæ constituendæ; vt quę decursu temporum deprauata fuerant, tum in legibus, tum in moribus, tũ in magistratibus creandis conformarentur: Republica vero constituta, imperio abdicabant: qui eadem ratione *Reges* appellarentur: quod absurdum sit, cum regia maiestas nec in magistratum, nec in curatorem Reip. conueniat. Quamobrem quod [b] Cæsar scribit Heduos magistratum in singulos annos regali potestate creauisse;

[a] Pausanias.

[b] In Cõmentariis.

ſatis intelligitur qui magiſtratus eſſet, regem eſſe nō potuiſſe. Ac tametſi præſides prouinciarum, poſt Alexandri Magni occaſum, ſummum in ſua quiſque prouincia imperium haberent; regiam tamen appellationem [a] diutiſſime repudiarunt: primus omnium Antigonus, victo Prolemæo Lago, diademate caput cinxit; ſeq. *Regem* appellauit. Eodem momento Ægyptii Prolemęum, Aſſyrii Seleucum, Thraces Lyſimachum βασιλέας dixerunt. Et vt primum Lotharingorum ac Burgundionum reges ſe in Imperatoris Germani fide & obſequio futuros iurauerunt; regium nomen & imperium exuerunt; quia reges eſſe deſierant: quamobrem apte illud Martialis; *Qui rex eſt, regem Maxime non habeat.* Eſt enim auguſtum regis nomen, & quo nullum illuſtrius eſſe poteſt; ipſaque ſtemmata regalia, aureas veſtes, ſceptra, diademata, coronas, cum cæteris communia eſſe non oportet. Ac tametſi Romani, poſtea quam Tarquinium Superbum exegerant, regium nomen ac multo magis imperium abhorrerent; ſæpe tamen a ſenatu ſtemmata regia, ſceptrum inquam eburneum, diadema, corona, veſtis purpurea auro prætexta, crater ex auro ſolido, ad reges fœderatos miſſa fuere [b]. Et in commentariis Gregorii ſeptimi Pōtificis maximi, Demetriū legimus Iſtrię & Croatiæ regem ſceptro, corona, & vexillo deſignatū; quarum rerum Pontifices Romani, liberales dicam an prodigi, æque ac Imperatores, ſæpe fuerunt. Sed nihilo plus in eo genere potuerunt, quam Anaſtaſius Gręcorū Imperator; qui ornamenta conſularia, cum Auguſti appellatione, ad Clodoueum Regem Francorum miſiſſe dicitur, cum apud Turones ageret; vt Iuſtinianus quoq. *Patricii* appellatione Childebertum Regem exornandum putauit: quibus rebus alienæ maieſtatis imperio, quod ſummum ſit, detrahi certum eſt; niſi ab iis accipiantur, qui ſint in fœdere ſuperiores. At neque Franci fœdus cum Gręcorum principibus vllum percuſſerant, & Romanos ſua virtute de imperio Gallorum deturbauerant. inter fœderatos quidem æqua poteſtate ornamenta

[a] Plutarch. in Demetrio.

[b] Tacit. lib. 2. Appian. Liuius, Valer. Maxim.

menta equestria, cingula, annuli aurei dantur, vicissim & accipiuntur, sine maiestatis deminutione: consularē vero aut patricium honorem, quæ sunt magistratuum propria, qui accipiunt, superioris maiestatem agnoscūt: at ne regia quidem potestas, quæ summa est, nisi subditis concedi nō potest; multo minus ei qui iura maiestatis per sese habet; vt Petrus Daniæ Princeps, quem Federichus I, regio nomine subornauit; ea lege, vt fiduciariū se imperii Germanici profiteretur; quod regiæ maiestati repugnare diximus: ille tamen iureiurando se Imperatori obstrinxit[a], his verbis: REX DANORVM *Magnus se in potestatem Imperatoris tradidit, obsides dedit, iuramentum fecit, se successoresq́ suos non nisi Imperatoris & successorum eius permissu regnum adepturos.* In quo dupliciter peccatum ab eo est, quod & talium ornamentorū illecebris, quæ ab Imperatore missa fuerant, suæ maiestati detraxit; & sempiterna seruitute non modo seipsum, sed etiam posteros constrinxit: qui tamen detectis fraudibus ab Imperio defecerunt: quia cum Daniæ regnum senatus ac populi suffragiis acceptum feratur; non modo posteros, sed ne seipsum quidem ea lege poterat obligare. Iisdem ornamentis Austriæ Dux, iisdemq. pene temporib. auctus est ab eo ipso Imperatore; ea lege tamen, vt in perpetua imperii Germanici fiducia, in qua tunc erat, ac semper fuerat, perstaret: sed cum ab imperio, violata fide, defecisset, duodecimo post anno regia dignitate & appellatione spoliatus est. Consimili errore Henrichus I Rex Anglorum Gulielmi Augusti filius, Henrichum natu maiorem, se adhuc viuo ac spirante, regem inaugurari iussit: nā ille momento vt rex est appellatus, imperare; res gerere; maxima quæque obire; deniq. de principatu cum patre contendere; quē imperio spoliaturus erat, nisi morte præreptus esset. Principio quidē Capetorum gens, cum in regnū inuasisset, vt opes ac potentiā non satis firmam stabiliret, ne mortuis Regibus res ad interregnum delaberetur; filios Reges designari ac initiari curauit. Ita quidem Hugo Rober-

[a] Trithemius cap. 17.

tum; hic Henrichum, qui deinceps etiam Philippum consecrari iussit: quod postea confirmatis opibus ac potentia fieri desiit. Id tamen valde periculosum mihi videtur, si rex inauguratus imperandi morbo laborat; quia subditi Solem Orientem libentius, quam Occidentem intueri consueuerunt; nisi plura sint regna latissimis fluminibus aut montibus altissimis, aut mari profundissimo seiuncta. Ita quidem Seleucus vtriusque Asiæ Rex, Antiochum filium non modo regia dignitate subornauit; sed etiam Asiæ superioris regno [a] præfecit. Id quidem ferendum est vbi Reges senatus populiue suffragio creari consueuerunt; cuiusmodi sunt Daniæ, Sueciæ, Poloniç, Tartariç, Bohemiæ, Hungariæ, & Tuponetaniæ reges; qui, quem regnare cupiunt, eundem populi suffragiis designandum curant; eique principes iureiurando obstringere consueuerunt. Sic enim Changius primus omnium Rex Tartarorum, populi suffragiis factus, Horotam filium in spem imperii designauit regem: Gostauus, qui nostra ætate in Suetiç regnum inuaserat, Henrichum filium; Christiernus hunc Federichum; cui tamen non satis cautum esse putauit, nisi eundem Henrici II Regis Francorum fidei ac patrocinio per legatos commendaret, anno MDLVI; veritus, ne se mortuo, Ioannes & Adulphus patrui res nouas molirentur. Id etiam omnibus Africæ maritimæ regibus in more positum fuisse legimus; nec [b] ita pridem Ferdinádus Maximilianum Hungariæ ac Bohemiæ regem se viuo renũtiauit; hic Ernestum: ita sensim erepta suffragia populis, obliuione sepeliuntur. Idẽ a Sigismundo Augusto Rege Poloniæ frustra tentatum est intercedente senatu: at tametsi e Republica esse videatur, vt seditionibus occurri possit; id tamen Poloni metuunt, ne creatio regum senatui populoq. perpetua huiusmodi successione eripiatur: vt in Austria gente rerum gestarum gloria clarissima, imperium Germanorum tam alte radices egit, vt eius euellendi vix vlla spes esse videatur. Hæc de regali monarchia: sequitur vt de Tyrannide disseramus.

[a] Plutarch. in Demetrio.

[b] Leo Afer.

IIII, *De*

IIII, *De Tyrannide.*

TYRANNIS *est, in qua vnus homo diuinis ac naturæ legibus sublatis, rebus alienis vt suis, & liberis hominibus quasi mancipiis ad libidinem abutitur.* Tyranni vox olim honesta ac splendida, de eo dicebatur, qui dominationem, ciuibus inuitis ac nolentibus, vi aut fraude arripuisset, tametsi moderate ac iuste imperaret. Ita quidem Plato Dionysium Syracusarum tyrannum, ac cæteri tum philosophi tum amici, eos qui vi suarum ciuitatum summam potestatem adepti erant, *tyrannos* honeste appellarunt; qua appellatione ipsi quoque tyranni gloriabantur. Probis autem æque ac improbis commune fuisse tyranni nomen, ex eo perspicuum fit; quod Pittacus ac Periander, qui in ordine sapientum a Græcis enumerátur, tyranni sunt appellati. Et quoniam ii qui malis artibus in rerum dominationem inuaserant, fortunas omnes vitamque suam aduersariorum iniuriis ac periculis omnibus expositas intuebantur; partem milites ad corporis custodiam adhibere; partem præsidiis arces & aditus omnes munire ac obuallare; partem aduersarios ac potentiores necare aut in exilium agere; cæteros seruitute premere, aut vectigalibus ac tributis vrgere; aut etiam liberis & vxoribus alienis stuprum inferre consuessent, incredibile sui odium toto terrarum orbe excitauerunt. Nam Dionysius maior, qui Syracusas occuparat, ad vrbis & corporis præsidiũ decem peditum, totidẽ equitum milia, præter classem triremiũ cccc, rebus omnib. instructissimã habuisse dicitur: ac ne sic quidẽ paucitati ciuiũ, quos penitus exarmauerat ac seruilem in modum oppresserat, resisti posse putabat: tametsi non collegia modo ac societates sustulisset; sed etiã proximos vna vetuisset epulari, & a cœna domũ redeuntes diripi a custodib. ac spoliari iussisset, quominus amicitias colerẽt, & in se cõspirarent. Hunc tamẽ Plutarchus [a] boni principis laudibus cumulauit; vt qui virtute ac iustitia plurimos, honesta

Tyrãni vox olim splendida.

[a] In Dione.

regum appellatione abutentes, cum tamen omnib. vitiis inquinati essent, superasse videretur. Neque vero inani verborum specie ac præclaris appellationibus valde insistendum est; cum sæpius pessimi quique virtutis & honoris nomina & emblemata laudatissima sibi arrogare; subditi tamen contumeliosissima in eiusmodi principes dicteria iactare consuescant: vt Ægyptii tres Ptolemæos, quorum alius fratrem, alius matrem, alius patrem necauerat, acerbissima Philadelphi, Philometoros ac Philopatoros ironia notarunt. At etiam augustissima ac sanctissima quæque nomina pessum iere, cum, qui iis abuterêtur, fœdissimis sceleribus seipsos contaminarent. sanctum quidem regis nomen est; Tarquinii tamen superbia, ac filii stuprum Lucretiæ illatum, fecit vt Romanis odiosum esset. Syllæ crudelitas, quam in dictatura exercuit, Dictatores infestos reddidit. Vexilliferos Florentinis inuisos fecit Francisci Valorii effrenata dominandi libido. Tyranni quoque appellationem, propter eos qui patriam oppresserant, populis omnibus teterrimam fuisse perspicuum est. At fieri potest, vt vnus & idem princeps, cuius imperium longe lateque pateat, regem quidē aduersus ciues; dominum aduersus eos quos iusto bello domuerit; in reliquos vero tyrannum se ferat; aut in eadem ciuitate erga potentes quidem ac nobiles crudeliter se gerat; in tenues vero ac plebeios humaniter. Ac tyrannorum quidem alius alio deterior est; & vt virtutum, ita quoque vitiorum sui sunt gradus. quis enim princeps ita virtutibus cumulatus est, vt nullis omnino vitiis notari possit? quis etiam tyrannus tam perditus, vt non aliqua virtute excellat? Temere igitur ac stulte, qui de principib. sententiam ferunt, nisi perspectis vniuscuiusq; moribus, institutis, rationibus; vita denique tota plane intellecta & cognita; & quo quisq. vitio, qua quisque virtute præditus sit, quib. itē animi perturbationib. afficiatur; quibus illecebris ac voluptatib. delectetur; vt iudicari possit, an vitia virtutib. æquari, an vero superari possint:

possint: & in eo ipso Persas imitari[a], qui supplicio capitali, etiā sceleris conuictū afficiebāt neminem; nisi prius innotuisset ex anteacta vita virtutibus flagitia præponderarent, necne. Recte enim Liuius cum Annibalis virtutes diligenter persecutus esset, ad eius vitia prolapsus; *Has* inquit, *tot ac tantas virtutes ingentia vitia æquabant.* Ne igitur bona malis confusa lateant, aut appellatione tyranni eos etiam amplectamur, qui rerum gestarum gloria claruerunt; tyrannorum omnium teterrimum, cum rege omnium optimo comparemus, vt extremorum comparatione, quæ inter vtraq; media sunt, melius intelligantur. Optimum Regem cum dicimus, populari oratione vtimur; nec talem quærimus qui claruerit heroicis illis virtutibus; summa inquam pietate, iustitia, continentia, prudentia, fortitudine, bellicis laudibus; quę in heroum fabulis ad intuendum & ad imitandum magnificentius quam verius proponuntur; nec vllis omnino flagitiis inquinatus sit; qualis nemo exstitit vnquā, nec vero exsistere possit. sed boni ac iusti Regis exemplar in principum genere conquirimus, qualis ab Homero duobus verbis ἤπιος πατὴρ princeps appellatur: qui vt talis sit, modis omnibus efficere conetur: cuiusmodi Codrus fuisse dicitur; qui oraculis admonitus, a sui vnius, hostium interitum pendere, caput vitamq. suam deuouit: quo in [b] numero Mosem fuisse legimus; quem Philo *prudentissimum legislatorem, iustissimum principem ac prophetam maximum appellat*; qui ab immortali Deo precatus est, vt sempiterna impiorum morte interiret[c], & ex albo Selectorum prius eximeretur, quam populus sibi creditus, tanta suppliciorum acerbitate, quantum commeruerat, plecteretur: quibus precibus Deum iratum placauit; clarissimo regis omnium optimi, ac patriæ parentis exemplo; qua voce nullam vnquam Augustus gratiorem audisse dicitur; cum M. Valerius Messala senatus populique Romani iussu *patriæ parens* est appellatus: *nihil* enim *princeps optimus ab optimo patre differt*; vt eleganter Xenophon dicere solitus erat. Ty-

a Diodorus lib. 1. & 15.

b Philo in vita Mosis.

c Exodi c. 32.

101

Xenophon, ἀγαθὸς βασιλεὺς οὐδὲν διαφέρει ἀγαθοῦ πατρός.

ranni porro ac Regis discrimen est, quod hic naturæ leges amplectitur, ille proculcat: hic religionem, iustitiã ac fidem colit; ille impietate, iniustitia, & periurio delectatur: hic omnia sua studia ad Reipublicæ salutem confert; ille omnia vtilitate sua ac voluptate metitur: hic suos ciues locupletari gaudet; ille ex suorum incommodis ac detrimento ditari studet: hic suas opes ciuium esse putat; ille non bona tantum, sed etiam corpora ciuium sua ducit: hic publicas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; ille suas acerbe vindicat, alienas ignoscit: hic in aliorum erratis condonandis facilis, & sui seuerissimus censor; ille aliorum leuissimas offensiones acerrime vlciscitur, sibi vero indulgentissimus est: hic ab alienis vxoribus continet sese; ille de vtriusque sexus impudicitia triumphat: hic reprehendi libere, & sua peccata coargui gaudet; ille graues personas ac liberas linguas capitaliter odit: hic ciues mutua inter se amicitia, & cum Republica coniũgit; ille inimicitias & odia serit, vt mutuis cædibus pergeant, & proscriptionibus fiscum impleant: hic libenter ciues aspicere, ac vicissim ab iis conspici cupit; ille ciuiũ perinde vt hostium conspectum reformidat: hic ciuium amore pascitur; ille metu: hic pro ciuibus semper; ille ciues metuit: hic nihil a ciuibus, nisi publica vrgeat necessitas, exigit; ille ciuium sanguinem ebibit, ossa corrodit, medullas etiam nudatis ossibus exsugit; vt eos modis omnibus debilitare possit: hic vitam sibi acerbam atq; insuauem putat, nisi ad amplissimos honores & imperia optimum quemque prouexerit; ille fures omnium maximos, veluti spongias ad opes ciuium exhauriendas adhibere solet: hic magistratus ac potestates liberaliter bene meritis largitur, vt a sordibus & corruptela puri sint; ille publice proscribit, vt qui carius emerunt, posteaquã bene saginati fuerint, supplicio afficiat; bona ꝓscribat, & in furib. puniendis gloriã consequatur: hic suas rationes ac mores legum ponderibus examinat; ille suis voluptatibus leges metitur: hic vitam pro patriæ salute & sanguinem fundere pulcherrimũ putat; ille pro se patriam

interire

interire cupit: hic a ciuibus amatur & colitur; ille ciues omnes inuisos habet, & bonis omnibus æque inuisus est: hic ab hostibus lacessitus, ad subditorum auxilia recurrit; ille perpetuum bellum cum ciuibus gerit: hic non aliis vtitur quam suorum præsidiis; ille peregrinorum cohortes prætorias ad sui tutelam, & ciuium terrorem, semper armatas antecedere iubet: hic altissima quiete ac animi tranquillitate securus viuit; ille perturbationibus secum dissidentibus semper conflictatur, ac formidine perpetua languet: hic beatam sempiternamque cælestium vitam sperat; ille cruciatus sempiternos: hic Deum immortalem rerum gerendarum auctorem habet; ille consceleratos homines aut malos genios cõsulit: hic & viuus & mortuus clarissima omnium voce ac laudibus cumulatur; ille & viuens & mortuus fœdissimis contumeliis ac libellis laceratur. Ac tametsi tyrannus opes, honores, imperia, firmam valetudinem, gladiatorium corporis robur, multarum magnarumq. rerum cognitionem ac scientiam; illamque ipsam quæ tyrannis maxime metuenda est flexanimam eloquentiã habeat, nihilo tamen sanior aut melior, sed eo deterior futurus est: opibus enim abutitur ad explendas libidines; imperiis ad aliorum libertatem opprimendam; robore ad obeunda facinora; sciẽtia ad imperitos circumueniendos, & ad omnia sacra profana turpiter permiscenda. Hæc tamẽ tot ac tam egregię dotes optimo principi si Dei munere & concessu tribuuntur, Deum aliquem cælo demissum putes. Quid autem ad hæc quæ diximus cõfirmanda exemplis opus est, cum tantus fuerit vbique tyrannorum metus, tantum odium, vt etiam homines de schola ac fœminæ certatim ad illorum cædem conspirarent? nam Aristoteles, non Stagirita, sed is qui *Dialecticus* dicebatur, Sicyoniæ tyrãnum sua manu necauit: Thebe vxor Alexandri Pheræorum tyranni, maritum: neque enim opes ac potentia coniuratos a cæde tyrannorum prohibuerunt. Quænam opes cum Romanorũ opib. ac potentia conferantur? quadraginta

202

legiones in prouinciis, ac tres in Italia constituerant Imperatores, præter cohortes prætorias: at nusquam terrarum tot principes cæsi; quinetiam præfecti prætorio interdum eos, quorum custodes erant, in ipso prętorio trucidarunt; vt Chærea Caligulā tyrannum; prætoriani Sultanos octo. Iuuat Timoleonis & Arati gesta legere[a], ac tyrannos ex ipsa tyrannidis arce tractos ac nudatos, fustibus latronum in modum ad necem vsque coram pueris ac plebe verberari; deinde vxores eorum, liberos, propinquos, familiares, amicos mactari, & omnia crudelitatis genera perpeti: statuas etiam tyrannorum accusari, ac damnatas carnificibus quasi ad supplicium tradi; ossa deniq. ipsa de sepulcris detracta, in fœdissimas cloacas proiici; leges & edicta lacerari; arces ac domos superbas solo exæquari; memoriam deniq. ipsam obliuione sempiterna deleri; vt talibus exemplis principes posteri pestes illas abominarentur. Ac tametsi tyranni dum viuerent, laudatores suos habuerunt quos ad mēdacia præmiis allicerent; mortuis tamen tyrannis laudes & orationes laudatorias concisas ac laceratas, ac pro his cōtumeliosissima scripta etiam ad amplificationem prodiisse legimus; adeo vt ne vnius quidem libelli fragmentum exstet de laudibus tyranni cuiusquam. Quæ res tyrannos quamdiu viuunt, ad insaniam & furorem perducit, quum intelligunt se plebi ac inimicis ludibrio esse futuros. Ac tametsi putant animos vna cum corporibus, imo ante corpora, quæ odoribus perfusa diutissime perstant, interituros; quamdiu tamen viuunt, iam sentiunt infamiæ futuræ cruciatus: vt Tiberius acerba oratione querebatur; crudelius etiam Nero; qui sæpius optauit vt se moriente, imo adhuc spirante, terrarum deflagratio consequeretur.[b] Eam ob rem Demetrius, is qui Poliorcetes vsurpatur, pro Atheniensium commodis ac libertate bellum suscepit, vt ex eorū scriptis immortalem gloriam consequeretur, cum intelligeret Athenas esse veluti speculam orbis terrarum, vnde clarissima fax eluceret; nec illum opinio fefellit: sed vt pri-

[a] Plutarch. in Arato ac Timoleone.

[b] Suetonius tradit, Neronem dicente quodam in sermone communi, Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρὶ, correxisse, ac dixisse, Ἐμοῦ δὲ ζῶντος γ. μ. π.

203 vt primum se vitiis inquinari passus est, ab iisdem a quibus antea laudatus fuerat, contumeliosissime suum nomen dilacerari sensit. At si quis putet tyrannos, quia veræ laudis gustum nullum habent, minus quid de se posteritas dicat aut sentiat curaturos; miserrime tamen viuunt, si vita dicenda est eorum qui perpetuis terroribus exagitantur, & acerbissimos dolorum stimulos sentiũt; cum se vitamq. suam, vxores item, liberos, propinquos, familiares in perpetuo discrimine versari vident: neque enim fieri potest vt qui subditos odit ac metuit, & quem omnes oderunt ac metuunt, diu consistere possit. ita fit vt si ab hostibus lacessitus fuerit, mométo a subditis oppugnetur, ac ne amicis quidem cõfidat; sed eos ob leuissimam suspicionem necari iubeat; vt de Nerone, Commodo, Caracalla, cæterisq. tyrannis proditum legimus. Interdum etiam vniuersus populus in tyrannũ irruit, & eodem impetu; vt in Phalarim, Heliogabalũ, Alceten, Andronicum Imperatorem: & quidem in hunc populus Constantinopoleos inuolauit, ac nudatum asino superposuit, vt prius omnes omnium contumelias fœdissime pateretur, quã ei mori liceret. ac sæpe fit vt sui necandi occasionem ipsi conquirant, vt fertur de Caracalla, qui Iulium Maternum mathematicum rogauit quẽ in imperio sibi successurum putaret: (id enim tyrannorum commune est, vt Chaldæos ac dæmonas rerum gerendarum habeant consultores) vates Macrinum fore per literas respondit: quę quidẽ literę in Macrini manus inciderunt: is igitur sibi metuens, Caracallam ex insidiis
C occidit. Commodus vero quũ sicarii manus euasisset, eos omnes quos ad cædẽ designarat, tabulis cõscripsit; quas cum Marcia concubina casu reperisset, seq. eo numero comprehensam intelligeret, tyrannum occidi curauit. Talibus exemplis plena sunt omnia veterum scripta; quibus perspicitur tyrannorum ceruicib. mille pericula, mille mortes impendere. Regis autem, id est optimi principis, conditio illis plane cõtraria est; quippe cum subditis tanta consensionis fide & amicitia coniun-

gitur, vt pro eius cõmodis ac salute caput, vitam ac fortunas profundere non dubitent; eumq. carminibus ac laudationibus sempiternis cumulare ac augere studeãt: vt Xenophontem videmus sub Cyri persona; cuius laudes admirabili eloquentia amplificauit, iustissimi ac fortissimi regis exemplar omnibus & ad intuendum, & ad imitandum proposuisse; & quidem Scipioni Africano mira cupiditas incessit Cyri laudes æquandi; cum manibus semper tereret diuinam illam *Cyropædiam*; atque in tantum profecit, vt omnes non modo ætatis suæ reges ac principes; sed etiam superiores virtutibus clarissimis ac rerum gestarum gloria superaret: cuius fama accensi piratæ, ad eius ædes in quibus rusticari solebat, propius accesserunt, vt diuinum illum hominem contuerentur: at cum ipse piratas vim illaturos sibi putaret, ac familiã armaret, vt temeritatem eorum consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superaret; piratę proiectis armis supplices petierunt vt illum adorare ac venerari sibi liceret. Si virtutis decus ac splendor in eo principe barbarissimos piratas (quamquam ne barbari essent, sua virtute perfecerat) in admirationem rapuit, quantam virtutis vim in bonis ciuibus fore putamus? Quis autem Princeps adeo stupidus ac demens, qui lætitia incredibili non afficiatur, si audiat Bactrianos tanto amore ac beneuolentia Menandrum regem cõplexos fuisse, propter eam quam de sua probitate ac iustitia apud omnes opinionem excitarat, vt maximis contentionibus vrbes certarent, ad quam illarum sepulturæ honos potissimũ deferri oporteret; nec aliter contentionum exitus reperiri potuit, quam singulis id permitteretur? Cuius item tyranni malitia ac simulatio tanta est, quem Plinii Panegyricus non adigat ad furorem? cum enim Traianum omni genere laudis ita cumulasset Panegyristes, vt nihil addi posse videretur; periodum ita conclusit: *Nihil Reipublicæ maius ac melius optandum, quam vt Dii immortales Traiani vitam imitarentur.* Quæ amplificatio tametsi cum impietate coniuncta est; quis tamen dubitat

Scipionis Africani laus.

quin

quin a clarissimo viro in optimum principem proficiscatur; & pro cuius abeuntis periculo, & redeuntis salute templa omnia complerentur; qui cum diis hac conditione in solennibus precationibus pacisci consueuerat, vt se seruarent si Reipublicæ vtilis esset? Quem etiã tyrannum Agesilai gloria non stimulet, audientem ab Ephoris mulctatum esse ob id tantum, quod vnus omnium Spartiatarum oculos ac voluntates in se cõuerteret? Quis princeps Aristidis *Iusti* cognomentum non cupiat & optet? certe quidem multo illustrius ac laudabilius est, quam Poliorcetarum, quam Fulgurantium. Contra vero, quis, cum Phalaridis aut Caligulæ, aut Neronis facta narrantur, iracundiam; aut cum miserabiles eorundem exitus, lætitiam cohibere potest? Hæc igitur optimorum principum ac tyrannorum detestabilium extrema, sunt omnibus perspicua: sed non ita facile diiudicatur princeps, cui cum vtrisq; multa cõmunia ac bona malis temperata & confusa sunt. Incidunt enim sæpe causæ, quę propter locorum, aut temporum, aut personarum varietatẽ, principes ad aliquid impellunt; quod aliis quidem tyrãnicum, aliis vero laudabile videatur: ne quis tyrannidem seueritatis finibus terminandam sibi putet, cum seueritas in principe sæpe laudabilis, sæpius etiam necessaria sit; vel quod arces ac præsidia quærantur; vel quia imperandi maiestate sit terribilis, quæ multo laudabiliora sunt, quam preces tyrãnorum. Quamobrem rectissime ab [a] Iurisconsultis decretum est, eos qui precibus tyrannorum obligationem contraxissent, semper restitui posse; iis tamẽ qui iubente optimo principe idem facerent, restitutioni locũ non relinqui. Quę vero bellis ciuilibus scelera, proscriptiones, cædes, stupra, incestus perpetrãtur, ad Rerumpublicarum interitus aut conuersiones, non ad tyrannidem spectant: neque enim aliter fieri potest in violenta cõuersione, vt in ipso Romanorũ triumuiratu, aut etiam in Imperatorũ creatione, & nostra ætate Cosmo Medice Florentinorũ principatũ ineunte contigit. Is enim Alexãdro Medice

[a] l. si per impressionem. quod metus. gl. not. in l. 1. quod metus caus. conuenior. 23. q. 8. Io Andr. in c. Insinuãre. quæ clerici vel conuentes.

propinquo suo aduersariorum conspiratione occiso, cohortes ad corporis custodiam adhibuit; arces exstruxit; præsidiis vrbem muniuit; tributa ac vectigalia noua imperauit: quæ medicamenta plebi quidem & licentia populari abutentibus violenta, sapientibus vero salutaria visa sunt; præsertim ciuitate morbis extremis, & incurabili vlcerum multitudine periclitante; & in eos ciues qui millies in eum tyrannum coniurauerant; qui tamen iustissimi ac prudentissimi principis laudem est adeptus. Nam sæpe contigit, vt quæ ciuitas principis vnius lenitate ac facilitate nimia perierat, acerbitate alterius ac seueritate sustentaretur. Domitiani crudelitatem Senatus populusq. Romanus nec ferre potuit, & mortui leges omnes ac edicta rescidit: is tamen prouinciarum omnium vna voce laudatus est, propterea quod nunquam antea Proconsules, Præsides, cæteriq. magistratus a sordibus & corruptelis [a] puriores fuissent. at cū Nerua qui eius imperium exceperat, a seueritate procul abhorreret, omnia in miserrimum statum delabi; iura prostitui; iudicia peruerti; tenues potentiorum iniuriis opprimi: tunc certe Fronto Consul illam quam in Domitiano prius damnauerant crudelitatem ac tyrannidem votis ardentibus optauit. Cum vero princeps plebis furentis animos ac licentiā acerbissima seueritate quasi freno indomitam belluam coërcet; non debet illa seueritas *tyrannis* appellari; ac sæpissime is qui tyrannidē inuasurus est, furore plebis ad potētiorum opes minuendas abutitur: ita fit vt potentium bona, ac plebis gratiā vno consequatur & eodem tyranndis actu. Omnium tamen detestabilium tyrannorum, nulli minus exsecrādi sunt, quam qui ad plebis subleuandam inopiam locupletes extenuant ac proscribunt. Qui vero principis bonitatem, lenitatem, facilitatem, largitionem, prudētia vacuam, laudant; næ ipsi inopes a consilio, ciuili scientia vacui, laudibus & otio abutuntur; cum eiusmodi facilitas multo magis metuēda sit, quam principis summa seu seueritas, seu crudelitas, seu auaritia. Et quidem maiores

[a] Tranquill. in Domitiano.

maiores nostri prouerbio iactabant illud; *Ex homine callido ac malitioso bonum regem fieri*: quod delicatis aurib. eorum qui nõ rationibus, sed falsis opinionibus omnia metiũtur, absurdum videri possit. Nam stulta principis minime mali facilitas ac benignitas, facit vt adulatores ac fures Rempublicam depeculentur; ac sceleratissimis & impudentissimis quibusque honores, imperia, magistratus sine delectu tribuantur. ita fit vt tenuibus sua crudeliter eripiantur, ac pro vnius, multorum tyrannidem perpeti cogantur; scelera vero ac flagitia multa maneant tum sordibus & corruptelis magistratuum, tum etiam principis facilitate sceleratissimo cuique impunitate proposita: denique sub tali principe publica priuatorum commodis cedunt, ac plebs ipsa potentium libidine & auaritia oppressa iacet; perinde vt in corporibus humanis ab ægrotantium capite, ad imbecilliora membra praui humores defluere solent. certe quidem exemplis ad id comprobandum historię tum Gręcorum, tum Latinorum abundant; sed domesticis vtamur: numquã enim calamitosior exstitit Respublica, quam regnante eo Carolo, qui ab ingenii stupore, Simplex vsurpatur. Floruit etiam sub Francisco Maiore imperium hoc legibus, armis, potentia, literis, opibus, artiumq. omnium incredibili varietate; idq. potissimum aliquot ante annos quam moreretur, cum ætas ingrauesceret iam sua, nec vlli affabilem se aut facilem cuiquam præberet; sed canes aulicos ac impudentes homines longe a se repelleret; præmia, magistratus, honores, sacerdotia bene de virtute ac republica meritis tribueret; largitiones vero ita regeret, vt eo moriente fere millies sestertium, id est decies septies centena aureorum nostrorum milia, in ærario publico restarent, præter trimestria tributa, quorum dies iam venerat: nec vlli Respublica tunc obærata fuit, præterquam Heluetiis & argentariis Lugdunensibus, vt in officio retinerentur: pax item aut societas cum omnibus principib. ac populis, atq; etiam imperii finibus ad portas vsq; Mediolani prolatis; regnoq. ipso

206

imperatorum ac doctissimorum hominum multitudine redundante. Successit patri Henrichus II, cuius bonitas ac facilitas tanta exstitit, vt nulla vsquam maior: sed cum vix annos duodecim sceptra tenuisset, omnia pessum iere: neq; enim tanta principis benignitas dicā an simplicitas, rogationē cuiusquam repudiare potuisset: ita exhausto breui ærario, magistratus ac imperia mercatoribus proscripta sunt; tributa acerbissime exacta; sacerdotia amplissima in homines sordidissimos collata; graues ab hostibus acceptæ offensiones, imperium suis finibus tantopere deminutum, & accisum vltra citraq. Alpes, vt omnia quæ annis quadraginta parta fuerant, vna turpissimę pacis actione penitus amitterētur, ac moriente Henricho, Respublica ære alieno grauissime oppressa iaceret: certe quidem ex rationibus publicis, fere vicies milies sestertium Rempublicam debuisse constat; quamquam his omnibus nominis ac famæ iactura grauior erat. Quod si regis Henrici facilitas seueritate, leuitas acerbitate, largitio parcimonia quadam temperata fuisset; ac pro molli & fracto, magnum & excelsum animum gessisset; bene beateq. vixissemus, nec in eas quas pertulimus calamitates Respublica incidisset. At medium illud, dicet aliquis, cum tenere cuique difficile est; tum vero principibus, quos perturbationes variæ e medio cursu reuocant, difficillimum. Demus certe medium illud, acerbitatis ac lenitatis, quod nimiū inter & parum veluti recta quædam linea, quæ plus vna esse non potest, inter obliquarum infinita milia consistit; raro a sapientibus, vix vmquam a principibus attingi; multo tamen commodior est in omni Republica seueritas, quam simplex illa stupori similis, lenitas quædam, flagitiorum omnium ac scelerū alumna: quæ vt in Pertinace Augusto nimia fuerat; sic in Heliogabalo voluptatum omnium impura libido Romanum imperiū euerterat, nisi Seueri Afri, deinde Alexādri Seueri acerbitas & imperandi maiestas Rempublicam iacentem erexissent, cum maxima bonorum omniū consensione.

Quod igitur a maioribus contritum vetustate prouerbium accepimus; *ex improbo & malitioso viro bonũ principem fieri*; ad eam quam diximus interpretationem reuocandum est: alioqui verbum illud sui proprietate nõ *seueritatem* modo, sed etiam impietatis extremum significare videtur, quod maiores nostri *malum* dixere: sic Carolus Rex Nauarræ *malus* dicebatur; quo principe nullus sua ætate sceleratior exstitit. Non igitur principẽ nimia seueritate immitem eo ipso tyrannum censere ac iudicare oportet. Et quoniam nos in hunc locum deduxit oratio, disseramus illud etiam; *an bono viro liceat manus afferre tyrannis.*

De meschãt homme bon Roy.

---

107 V, *An liceat manum inferre tyranno, eoq; cæso, omnia eius acta, decreta, leges rescindere.*

TYRANNI vox ignota, plerosque[a] impulit in errorem, & in perniciem principum multorum armauit. Proprie significari diximus eum, qui sociis ac ciuib. inuitis, non cooptatus a principe, non suffragio populi, non sorte, non hæreditario iure, non testamento, non iusto legitimoque bello, non singulari quodam cælestique oraculo creatus, in Rempublicam inuasit. hunc leges & antiquorum[b] scripta occidi iubẽt; & maxima pręmia interfectoribus proponunt; nobilitatis inquam stemmata, statuas, coronas, bona denique ipsius tyranni: eos enim *patriæ*, vel vt Cretenses loquuntur *matriæ liberatores* esse iudicabant. Nec in eo genere virum bonum, qui tyrannidem occupauisset, ab improbo seiunxerunt: neque enim Reipublicæ libertatem ac sociorum principatum arripere cuiquam, probitatis opinione ac specie fas est; cum etiã legibus, quæ de imperio latæ sunt[c], capitale sit maiestatis ius vllum vsurpare. Hoc igitur fixũ maneat, eum ab vniuersis & singulis occidi licere, qui vel regi legitimo potestatem extorqueat; vel in populari aut optimatum statu, pro socio principem se sua vnius autoritate ferat. Sed inter Græcos ac Latinos non conuenit, an sine causæ cognitione, an vero rebus plane

[a] Bart. non satis apte decẽ coniecturis tyrannũ probari scribit, in tractat. de tyrannia.

[b] Plutarch. in Arato ac Timo.eonte.

Iusta tyranni cædes.

[c] l. sacri affatus. de diuersis rescriptis. C. l. 1. vt dignitatum ordo.

perſpectis ac iudicatis id fieri debeat: nam lex Valeria C tyrannum occidere [a] cuique permittit; deinde occiſi cauſam diiudicare: quæ certe lex ſuis quibuſdam fundamentis nititur, confirmatur. prius enim Reſpublica tyrannidis facibus deflagratura ſit, quam incẽdium ſemel conceptum reſtingui poſſe videatur. Quis tyrannum cohortibus armatum in ius vocaret? quis arces ac propugnacula tenentem comprehenderet? nonne præſtabilius eſt vim adhibere, quam legis actiones nimis religioſe conquirentem, leges vna cum imperio perdere? At lex Solonis huic [b] omnino repugnat; iubet enim eũ iudicio ſiſti ac iudicari, qui tyrãnidem affectarit; quæ lex ſua etiam æquitate ſuſtentatur: quia pleriq; innocentes ac boni ciues prius aduerſariorum ſcelere ac iniuria, tyrannidis ſpecie occaſuri ſint, quam de rei veritate quæratur: mortui vero ſemper in eo genere locum obtinẽt iure cæſorum. Sed lex vtraque ſibi concors videatur, ſi Solonis ſententia ad eum referatur, qui tyrannidis affectatę reus, nec arces occupauerit, nec plebem ſeduxerit, nec cohortib. armatus fuerit: Lex autem Valeria ad eos qui aperta vi Rempublicam oppugnant; qui arces muniunt; qui milites conſcribunt. Et quidem Furius Camillus M. Manlium Torquatum tyrannidis affectatæ reum in ius vocari, & cauſam dicere iuſſit, nec inauditũ necari permiſit. Brutus vero & Caſſius Cæſarem inauditum, & nihil tale cogitantem, in ipſo Senatu, & in clariſſima populi luce trucidarunt. At Solon qui nimis religioſe dicam an ſuperſtitioſe, cũ legitimo iure tyrannos prius iudicari, quam occidi vellet; Piſiſtratum ſe viuo ac ſpirante Athenarum tyrannidem occupantem vidit. Harmodius vero & Ariſtogiton Piſiſtrati liberos, neglecta lege Solonis, priuata autoritate interfecerunt. Hic plurimæ quæſtiones occurrunt; *an tyrannus qui vi libertatem ciuibus, vel fraude eripuit, iure occidi poſſit, ſi popularibus ſuffragiis poſtea creandum ſe curauerit*: nam illa creatio, tyrannidis confirmatio quædam ac ratihabitio eſſe videtur: iure tamen occidi licere ſtatuo, & quidem citra

[a] Plutarch. in Publicola.

[b] Plutarch. in Publicola.

citra legis vllius actionem: nisi tyrannus exarmatus abdicarit, & vt priuatus quisque ciuis iudicio seipsum stiterit: quia [a] non potest id ciuiũ consensione factum censeri, quod erepta libertate fiat; etiam si tyrannus supplici rogatione populi suffragia captet; vt Sylla, qui exercitu fretus, ac legionib. in vrbem admissis, Dictatorem se in annos LXXX, Valeria lege dicendum curauit; (negat Cicero legem fuisse) vt item Cæsar anno post Syllam trigesimo sexto Dictator perpetuus lege Seruia factus est; & Cosimus Medices, qui exercitu coacto post Alexandri propinqui cædem, senatum Florentinorum, vt se Ducẽ perpetuum crearent, adegit; tanta vi tormentorum emissa, vt non aliter senatus suæ ac ciuium saluti consulere potuerit, quam Ducis illius creatione. Quod si tyrannorum liberi ac propinqui longissimo temporum, puta centum annorum decursu, arreptam a proauis tyrannidem continua successione sinę interruptione tueantur, ac iustis imperiis Rempublicam moderentur; nõ debet illud imperium tyrannidis appellatione venire: nam diuturna [b] illa præscriptio temporũ legitimæ creationis vim habet. quod autem diximus iura maiestatis præscribi non posse, ad priuatos spectat; qui iura maiestatis, stante Republica, vsurpare conantur: non in conuersione totius Reipublicæ. Diximus *sine interruptione ac interpellatione*, id est, si nulla in tyrannum eiusque liberos conspiratione, nulla intercessione ciues imperantis possessionem perturbauerint: ex eo enim quodammodo perspicuum est eius imperiis spõte ciues acquieuisse; ac iustum principem comprobauisse. Intercessio vero nõ minus factis, quam verbis explicatur: cuiusmodi est factum Aquilæ Tribuni plebis; qui coronã statuæ Cæsaris impositã spectante populo detraxit; necquicquam fremente Cæsare, qui deinceps amicis, quib. honores aut imperia tribueret, subiiciebat illud; *Si per Aquilam* [c] *licet.* Hæc de tyranno, seu vir bonus, seu improbus sit, qui nullo iure in Reipublicę summum imperium inuolauerit. Sed huius disputationis præcipua

[a] l. si per impressioné. & l. qui in carcere, quod metus. & ibi *DD.* & glos. in l. 1. quod iussu. c. cõueniot. 23. q. 8 Io. Andr. in cap. insinuantes. qui clerici vel vouentes.

[b] l. hoc iure. § ductus aquæ de aqua quotid.

[c] Tranquil. in Cæsare.

C

quæstio est, de eo principe, qui vel suffragio populi, vel optimatum, vel legitima successione, vel iusto bello, vel sorte, vel oraculo cælesti principatum adeptus, iura diuina & humana peruertit: an eiusmodi principem, qui loquendi consuetudine *tyrannus* vocatur, interficere liceat? Pleriq; certe diuini & humani iuris interpretes [a], fas esse tradunt; ac nonnulli duo verba secum dissidétia coniungunt; scilicet *regem tyrannum*: quæ disciplinę florentissima imperia funditus euerterunt. Vt igitur quęstionis huius nodum dissoluamus, monarcham a principe, & ciues a peregrinis, ea quam prius diximus ratione, seiungere necesse est: quia plurimum refert vtrũ a ciue, an vero a peregrino tyrannus interficiatur. Nam de pulcherrimis omnibus factis nullum illustrius est, quam vitam, famam, ac fortunas tenuium ac innocẽtium hominum ab iniuria potentiorum defendere ac tueri; quádo iudiciorum aditus omnes obsidentur: sic.n. Moses Israelitarũ Imperator ciues crudelissima seruitute oppressos liberauit: sic etiam Hercules ille, qui pene terrarum orbem emensus, monstra teterrima, id est tyrannos, incredibili virtute necauit, populosq. innumerabiles ab immanium belluarum dominatu vindicauit; ac pro talibus factis in Deorum numerum relatus est; & cum eius posteri amplissima imperia innumerabilibus seculis tenuerunt, tum vero cæteri Herculis imitatores, Dion, quam, Timoleon, Aratus, Harmodius, Aristogiton, *tyrannorum interfectores & magistri* sunt appellati. Eam ob rem *Temircutlus*, quem nostri *Tamerlanem* vocãt, Tartarorum Imperator, cum bellũ indixisset Baiazeto Turcarum principi, qui Constãtinopolim obsidione cinxerat, professus est se ad castigandos tyrannos, nulla accepta iniuria venisse: & quidem trecenta milia Turcarum nõ modo fudit ac prostrauit; sed etiam principem eorũ catenis vinctũ in caueam belluarum in modũ coniecit. Nec refert vtrum peregrinus aperta vi aut clam tyrannum, an vero iudicio damnatum morte afficiat: laudabilius tamen est comprehensum vti latronem ac parricidam,

[a] Paris de Puteo in syndic. vbi quęrit, an liceat occidere regé tyrannum Andr. Isern. in titul. quę sint regalia. Thom. Aquinas in 2.2. q. 24. artic. 2. Mar. Laud. in tract. de principe §.5. Ang. de Claua in summa verb. seditio. q. vlt. Ant. in summa tit. 4. c. 8. §. 1. *DD.* in l. decernimus. de sacrosanc. eccles. C. Bart. in tract. de tyrannia.

ciuam, pro scelerum ac flagitiorum immanitate, carnificibus torquendum permittere, quam militari supplicio plectere. Teneamus igitur illud, *peregrino cuiuis licere tyrannum*, id est *omnium vocibus infamem, ac suorum rapinis, cædibus & crudelitate nobilitatum, interficere*. Idē

C ciui quoq; licet in eum qui in populari aut optimatum statu princeps est, nec tamen iura maiestatis habet; quales principio fuerunt Imperatores Romani, & his temporibus Duces Venetorum, Genuensium, Lucensium; si sua potestate ad ciuium cædes, stupra, rapinas, abutantur; siue aperta vi, siue Senatu iubente id fiat, vt aduersus Neronem & Maximinum factum legimus: nam vterque a Senatu capitali supplicio, nullo tamen iudicio constituto, damnatus est: & quidem ille vt more maiorum nudaretur, ac fustibus ad necem vsque cæderetur: quia nō erat in Imperatoribus Romanorum Reipublicæ summa potestas, vt antea demonstrauimus; nec proprie monarchia, sed [a] principatus dicebatur: tametsi Seneca Neronem discipulum sic loquentem inducit; *Ego mortalium omniū solus electus sum, vt essem Deorū in terris legatus: ego vitæ necisq; arbiter; in me vno positum est, quid de conditione ac statu cuiusq; decernendum sit*. Hanc quidē potestatem Nero vi ereptam Senatui populoque Romano sibi vindicabat, iure tamen non habuit; cum esset principatus, perinde vt in Aristocratia Germanorum Imperatores, quos cæteri principes autoritate sua sæpe coërcuerunt; ac de principatu [b] Adulphum & [c] Wenceslaum deturbarunt. Idem iudicium est de regibus Lacedæmoniorum, post constitutam a Lycurgo Rempublicam; quos magistratus sæpe mulcta, interdum etiam capite damnarunt: vt reges quoq; Danorum ac Suecorum sæpe de imperio in exsilium aut in carcerem deiecti sunt: quia summum imperii ius in optimatibus ac senatu, non in regibus ipsis positum sit: quales etiam fuisse dicuntur singularum Galliç ciuitatum principes, quos Cæsar *regulos* vocat; qui capitis causam interdum dicere cogebantur. Quamobrem Ambiorix

[a] Tranquil. in Caligula. Tac. in proœmio.

[b] anno 1296.

[c] 1400.

Leodiẽsium princeps totiusq. exercitus Gallorum imperator, sic de se ipse loquitur: *Nostra, inquit, iussa eiusmodi sunt, vt non minorem in me populus, quam ego in populum potestatem habeam:* quibus verbis intelligitur summum imperium in eiusmodi regulis non fuisse: tametsi fieri nõ poterat vt parem haberet cum populo potestatem, vt antea docuimus. Hos igitur principes etiam si iura maiestatis non attingant, si tamen sceleribus ac flagitiis inquinati, magistratuum animaduersione castigari nequeant; sed opibus ac potentia ad bonorum exitiũ abutantur, de medio tollere non modo peregrinis, sed etiam ipsis ciuibus semper licuit ac licebit. Quod si monarchia quædam est summa vnius potestate constituta, qualis est Francorum, Hispanorum, Anglorum, Scotorum, Turcarum, Moschouitarum, Tartarorum, Persarum, Æthiopum, Indorum, & omnium pene Africæ & Asiæ imperiorum, vbi reges sine controuersia iura omnia maiestatis habẽt per sese; nec singulis ciuibus, nec vniuersis fas est summi principis vitam, famam, aut fortunas in discrimen vocare; seu vi, seu iudicio constituto id fiat; etiamsi omni scelerum ac flagitiorum, quæ in tyrannos conuenire antea diximus, turpitudine infamis esset. Nam quod ad iudiciũ attinet, nulla magistratibus, ac multo minus priuatis in summũ principem potestas est; cum non solum ab eius vnius omnia omnium imperia pendeant, sed etiã eo præsente magistratuum & collegiorum omnium potestas conquiescat [a]. Subditis C igitur principem iure rogare, aut in ius vocare, iudiciumve de vita, fama, ac statu illius cõstituere, si nefas est; si denique nulla clienti in patronum, seruo in dominum iurisdictio est; quonam modo manus intentare tyranno liceret? neque enim quantum quisque viribus ac ferro, sed quantum iure possit, quæritur. At non solum is qui principẽ necauit [b], perduellionis reus est, sed etiã is qui tentauit; qui opem [c] cõsiliumve attulit [d]; qui texit, qui voluit, qui cogitauit [e]: quod certe factũ, leges tantopere exsecrantur, vt cũ quis in reatu scelerũ omniũ conuictus

[a] in c. de mutuis magistratuum inter se officiis lib. 3.
[b] l. quisquis. ad l. Iuliam maiestat. C.
[c] l. 1. ad l. Iul. maiestat.
[d] Bald. Salice. in d. l. quisquis.
[e] DD in l. cogitationis. de pœnis & in l. si quis dicam non rapere. de sacros. C.

uictus condemnationem sua morte præuenit, integro ac illæso [a] statu mortuus censeatur, nisi principis salutem aut dignitatem violauerit: hanc vnam rem esse putarunt, ob quam perduellionis damnatus [b], ac prius iudicatus, quam accusatus esse videatur. Ac tametsi cogitationes hominũ flagitiosorum nulla pœna leges persequantur, sed ea tantum quæ dicto factove foras in scelus erumpunt; si quẽ tamen violandi principis praua cogitatio ceperit, etiamsi nihil tentauerit; hanc tamen cogitationẽ [c] capitali pœna plecti oportere iudicarũt. Certe quidẽ nostra ætate cum nobilis homo regem Franciscum I occidere se voluisse Franciscano sodali religiose confiteretur; & ab eo sceleratæ istius cogitationis veniam efflagitasset; rex tamen a fraterculo sceleris admonitus, confitentem reum comprehendi, ac iudicibus curiæ Parisiorum sisti iussit; a quibus capitis damnatus est: nec vero iudices id metu fecerunt, cum optimi ac clementissimi regis edicta impune & quidem sæpissime recusarent. Henrichum itẽ Francisci regis filium Capito furiosissimus homo cum occidere velle videretur, & 211 in eum ensem exseruisset, capitis pœnas dedit; tametsi furiosum hominem vbiq. leges [d] a pœna excusant, cum ipso furore plus satis torqueatur. Ac ne quis putet principes ipsos legum istarum ac iudiciorum autotes fuisse, vt accuratissime saluti ac dignitati consulerent, sacris legibus & exemplis vtamur. Nabucodonosor Rex Assyriorum Palæstinam totã ferro ac flamma vastarat, Hierosolymam expugnarat; templum incenderat; sacratissima vasa expilauerat; cætera militibus, qui cædes stupris, stupra cædib. miscebant, diripienda dederat; regem ipsum trucidarat, vrbẽ deniq. totam ac mœnia solo exæquarat; postremo populi reliquias, quæ tantæ cladi superfuerant, in miserrimam seruitutem, & quidem in Chaldæam abduxerat: neq. satis sibi factum putans, suam statuam ex auro cõflari, ac in loco publico ab omnibus adorari, quoties tuba exaudiretur; recusantes in ardenti fornace viuos concremari [e] iusserat: quæ cum in

[a] l. vlt ad l. Iuliam maiest. & § pœnales de actio. institu.
[b] d. l. vlt. ad l. Iuliã in fine.
[c] DD. in l. si quis non dicam rapere. de sacrosanct. & in d. l. cogitationis.
[d] l. illicitas. de offic. præsidis.
[e] Daniel c. 6.

Iudæam allata fuiſſent, ſanctiſſimi[a] vates ac prophetæ literas ad captiuos dederunt, vt pro Nabucodonoſoris liberorumque ſalute vota conciperent; ac precarentur a Deo opt. max. vt tamdiu ſuperſtites regnarent, quamdiu cælorum orbes circa terram circumagerentur. Et quidem Deus ipſe Nabucodonoſorem ſeruum ſuum appellare non dubitauit, ac potentiſſimum orbis terrarum[b] principem effecturum ſe teſtatus eſt. quis autem tyrannorum quotquot vſquam terrarum exſtiterunt, cũ iſto comparãdus ſit: qui ſuam ſtatuam tam crudeli propoſito ſupplicio coli iuberet? Attamen vates ſanctiſſimus, quem ex oraculo Deus ipſe afflauerat, Sedechiæ regis Iudæorum perfidiam, aduerſus Nabucodonoſorem, cuius erat ipſe fiduciarius, verborũ acerbitate abominatur, ac iuſtiſſime interemptũ fuiſſe lætatur[c]. Quid Saul? num ſacerdotes omnes crudeliſſime mactauit, quod vnus eorum Dauidem fugientem hoſpitio excepiſſet? num Dauidẽ innocentiſſimũ principem, qui tot victorias de hoſtibus retulerat, occidere ſæpe conatus eſt? at eo ipſo tempore quo Dauidi peſtem & exitiũ intentabat Saul, bis in eius poteſtatem incidit: & cum a militibus ſtrenuiſſimis, quib. imperabat, increparetur, quod hoſtem omnium acerrimum, quem facillime necare poſſet, occidi non pateretur, propoſita regnandi certa minimeq. dubia ſpe, conſilium illud execratus eſt; *Egone*, inquit, *regem Deo ſacrum violari patiar*? quinetiã regem ipſum ſe perſequentem protexit; ac ne violaretur, acerrime obſtitit, cum prætorianos milites vino ac ſomno ſepultos euigilari iuſſit: cum autem Saul ab hoſtibus cæſus eſſet, miles aliquis caput ipſius amputauit; ratus ſe Dauidi rem gratiſſimam facturum: eum tamen qui ſacrum caput amputarat, nulla interpoſita mora necari mandauit, & mortuum regem ſine ſimulatione luxit. Atqui rex illũ iniuſtiſſime ac diutiſſime perſecutus erat, qui & rerum geſtarum gloria clarus, & regis ipſius gener; legionibus etiam hoſtium, ad quos inuitus ſeſe receperat, ipſo rege potentior factus: deniq. rex ab ipſo Samu-

[a] Baruch. c. 1. Hieremiæ c. 29. verſ. 7.

[b] Hierem cap 25. & Ezech. 29.

[c] Ezech. cap. 29.

Samuele Deo iubente designatus fuerat, ac numinis diuini spiraculo [a] afflatus; nihil tamen cōtra regem ausus est, sed in exsilium proficisci maluit, quam regi exitiū intentare. Qui autem inter Hebræos, summa vitæ integri 212 tate ac doctrina cæteris omnib. præstant, Essæi inquā, reges subditis sacros esse oportere [b] tradunt. Quid quod lex ipsa diuina sanctissime vetat principē populi sui aut magistratus verbo violare? quanto magis eorū vitæ insidiari? ac ne de optimis tantū lata videatur, de vniuersis cōcepta lex [c] est: quāquam ne vllus disputationi aut ambiguitati locus relinqueretur, etiam improbos magistratus subditis sanctos esse oportere cauetur. Quæ cum diuinis & humanis legib. perspicua sint, argumēta contraria refellere, hominis est & literis abutentis & otio. quemadmodū igitur eos qui an Deus sit nec ne, dubitāt, non argumentis, sed pœnis acerbissimis refellere oportet: ita quoque statuendū est in eos, qui perniciosissimis scriptis, subditos in principes armare consueuerunt. Quamquā qui Theologorum [d] eruditissimi habentur, non modo non licere putant subditis, principes tyrānidis specie occidere, sed ne verbo quidē violare fas esse, nisi singulari Dei oraculo iubeantur; vt Iehus qui Dei iussu ad regnū Israelitarum vocatus est, vt regis Achabi liberos ac posteritatem a stirpe deleret [e]. Antea quidem omnes illius impietates ac scelera, prophetarū etiam, ac sanctissimorum virorum crudelissima supplicia, ciuium exsilia, cædes, proscriptiones, atq. adeo Iesabelis reginæ nefaria sortilegia patienter pertulerat; nihil tamen in principem ausus est, quoad iussus parere necesse habuit oraculo Dei præpotentis; cuius fiducia duos reges, ac septuaginta regū liberos, præter alios principes, ac Bahalis, i.e. Solis sacrificulos internecione deleuit; ipsamq. C reginam de arce præcipitem, & canibus lacerandā dedit. Hoc igitur singulare Dei iussum, oraculo cęlesti proditum, cum improborum ciuium perniciosis coniurationibus nihil habet cōmune. Et quidem cum Germanorum Principes pro suscepta religione propugnare, &

[a] lib. 1 Samuel. cap. 23.

[b] Iosephus de sectis Iudæor

[c] 1 Petri 2. 17. & 1. Timoth. 2. & ad Rom. 14.

[d] Martin. Luther. Caluin. in Ioan. & in Institut. cap. vlt lib. 4 sect 31. Sleidanus in historia. Caluinus Ephoris licuisse scribit in reges, qui tamen priuati fuerunt, animaduertere ; cæteris non item.

[e] lib. 4. regū cap. 6. & 10.

aduersus Carolum v Imperatorem arma capere decreuissent, Martinum Lutherum consuluerunt, num id iure diuino liceret; ille negauit[a]: neque tamen principibus id persuasit. Itaque funestum bellum Reique publicæ calamitosum susceptum est, cum ingenti principum ac ciuium strage: quia iusta causa nulla videri potest aduersus patriam arma capiendi: quamquam si Carolus Imperator tyrannide ciues ac Rempublicam oppressisset, cum iura maiestatis non haberet, iure occidi poterat, vt antea docuimus: sed neq. Lutherus eam adhibuit, atq. haud scio an perceperit distinctionẽ: nec putauit eundẽ fuisse Caroli ac Principum omniũ, paucissimis quibusdam exceptis, cum republica consensum: sed perinde respondit, atq. si Carolus summã Imperii solus haberet: multo minus igitur aduersus regem arma capere fas est. Lex diuina filium necari iubet, si vel parentem leuissima contumelia affecerit; num etiam si pater latro, parricida, impius erga Deum & patriam exstiterit? suppliciis quidem omnib. dignus sit, nõ tamen filio parentem violare fas est: quia nulla tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod sit[b] parricidio vindicandum. At cum Cicero eãdem quæstionem disceptaret[c], *patriam parentibus dixit esse cariorem.* Princeps igitur quem patriæ parentem iure dixeris, patre ipso carior; quippe immortalis Dei munere concessus, & sacer cuique esse debet; quantacumq. tyrannide ciues opprimere conetur: iussa quidem ipsius, quæ cum diuinis ac naturæ legibus pugnant, repudiare quisq. potest; ac prius magno animo ac forti mortem oppetere, quam pareas, si fuga saluti consulere non possis. O quanta sit tyrannorum futura multitudo, si tyrannos subditis occidere liceat! quam multi innocentes ac optimi principes suorũ conspiratione perituri! nam qui tributis ac vectigalib. plus æquo ciues vrget, *tyrannum* vulgus appellat; & qui contra populi voluntatem quid imperat, vt[d] Aristoteli visum est, & qui cohortes prætorias aduersus improbos habet: aut si coniuratos vitæque suæ insidiatores supplicio

[a] Sleidanus.

[b] Quintilianus pater in declamat.

[c] in Offic.

Le tyran qui tire trop.

[d] in Politic.

Bar. in tractat de tyrannia, tyrannum dici putat a *tyros* id est *forte*, vt ipse interpretatur.

plicio afficit. Quæ vero ſecuritas optimis principibus futura eſt, ſi ab ipſis ciuibus, a quibus potiſſimum ſeruari debeant, tyrannidis ſpecie occidi poſſint? Nō quod cæteris principibus non licere putem perſequi, ac de medio tyrannos omnes, ſi fieri poſſit, vno tollere & eodem impetu, vt antea diximus; ciuibus tamen ac ſubditis non licere ſtatuo. Quamquam Diogenes vrbane, vt omnia, ac facete, cum Dionyſium iuniorem de tyrannidis arce depulſum Corinthi cum hiſtrionibus ſumma ſecuritate publico in loco laſciuientē comperiſſet; *Næ*, inquit Diogenes, *indigna te ipſo conditione vteris*: & *Gratiam*, inquit Dionyſius, *habeo maximam, quod meam vicem grauiter feras*. hic Diogenes; *An vero, malum, tui commiſeratione id a me dici putas? Ego vero tantam felicitatem tibi inuideo; qui, cum ſeruili & abiecto animo ſis ac* C *ſemper fueris, dignus eras qui in tyrannidis arce miſerrimā vitam traheres, exitumque patri ſimilem haberes: nunc tamen cum ſumma tranquillitate animi nobiſcum viuis, & viuis ſecurus!* Hæc ille. Quis autem carnifex addictū ſupplicio crudelius torqueat, quam metus? metus inquam mortis, infamiæ, cruciatus? ſunt illæ vltrices furię, quæ tyrannos agitant, ac ſempiternis terroribus diu noctuque excruciant; tum inuidia, ſuſpicio, trepidatio, vltionis cupiditates, ac mille perturbationes ſecum diſſidentes, mentem de ſanitate deturbant; ac multo acerbius ſauciant & pungunt, quam crudeles domini ſeruos vinculis, fuſtibus, ac tormentis exulcerare poſſint. Quid item miſerius tyranno contingere poſſit, quam ſubditis omnes diſciplinarum ac virtutum aditus præcludere? quam dementes ac ſtupidos, beſtiarum in modum efficere velle? quam vbique exploratores & alienæ vitæ ſpeculatores habere? qui, quæ dicantur, quæque fiant ab vniuerſis & ſingulis, audiant, videant, olfaciant, atque etiam intimos animi ſenſus ſcrutentur? quid fœdius quam quos amore ac beneuolentia ſecum & inter ipſos conciliare debeant, eoſdem a ſe ipſis diſiungere, vt mutuis odiis ac diſſidiis pereant? Quis tot

animi doloribus ac perturbationibus languente tyranno miseriorem quemquam esse putet? quis mortem optabiliorem non ducat? mortem enim Cæsar *miserorũ portum*; Theophrastus *miseriarum exitum*, id est τῶν λυπηρῶν ἀνάδυσιν appellat; neuter quidem superstitiosius; quia corporibus animos superstites esse non putarent: multo minus id reputant tyranni, quorum mortem qui optat, securitatem ac tranquillitatem illis optare videtur. Sed fere semper tyranni quosdam habent in deliciis, quibus quasi spongiis, ad exhauriendum sanguinem abutuntur, quos populus cum furere cœpit, cõprehendere, lacerare ac distrahere solet: vt Tiberius Seianum, Nero Tigillinum, Dionysius Philistum; nec ita pridem Henrichus rex Suecorum Georgium Preschonẽ; quos a furente plebe correptos ac discerptos legimus. Sic Antoninus Caracalla eos omnes qui se ad fratris parricidiũ impulerant, quasi rem gratissimam populo facturus, trucidari iussit: nec mitius adulatores suos tractauit Caligula. Atque his artibus tyranni sæpius plebis insidias ac furores euaserunt. Sin ab ipso tyranno coniurati cædẽ auspicarentur, nõ amici tantum, sed etiam vxores, liberi, propinqui, crudeliter necabantur: nam post Hieronymi Siciliæ tyranni cædem, omnium amicorũ ac propinquorum secuta clades est; & in fœminas quoque inaudita crudelitate sæuitum; statuæ deiectæ; omnia edicta rescissa, non tantum iniqua, sed etiam vtiliter constituta; ne vlla vsquam exstarent vestigia tyrannorum. fæpius tamen quę laudabilia fuerunt, probari solebant. Inde illud Ciceronis[a], *nihil vsitatius, quam tyrannorum acta valere, & eorum tamen interfectores in cælo collocari.* Idem tamen alibi: *Magnum*, inquit, τῶν[b] πολιτικωτάτων σκεμμάτων; *veniendum ne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit.* Sed quæstionis vtriusque eadem ratio est: nam si tyranno de rebus honestis deliberanti, consilium impartiri nefas est, ne tyrannis comprobari videatur: edicta quoque ac decreta vtiliter abrogare necesse fuerit, aut tyrannidem ratam habere: certe virorum

[a] lib 14 ad Atticũ epist. 16.

[b] ciuiliũ quæstionum.

torum bonorum consensus plurimum valet ad acta tyranni sancienda ac stabilienda; quæ alioqui sola tyrannidis opinione ruitura essent. At sæpissime tyrannorum acta non modo vtilia, sed etiam iniqua quę sunt, rata sint oportet, si saluam Rempublicam esse volumus. Itaque quod Thrasybulus Atheniensibus post eiectos triginta tyrannos; Aratus Sicyoniis, cæso Nicocle: idem M. Tullius Romanis, occiso Cæsare, suaserant; legem scilicet Amnestias, id est omnium iniuriarum obliuionē; ac tyrannorum acta valere iusserunt: nec aliter lapsa erigi, nec erecta diu stare Respubl. potuisset. Quæ igitur acta Neronis ac Domitiani traduntur, a senatu rescissa fuisse, ad perpetua quædam edicta pertinent; quæ quod sempiternam iniquitatem haberent, nisi abrogarentur, rebus recte constitutis interitum essent allatura. quid autem quinquennio Neronis illustrius? quid aptius? quid melius? ex eo quidem Traianus optimus princeps, in bene gerenda Republica Neroni parem fuisse neminem iudicauit. His consentanea est Iurisconsultorum disciplina[a], quæ successores tyrannorum ad ea quæ iuste promiserint fecerint, obligari voluit; cætera rescindi. Ita Constantinus magnus[b] quæ Licinius tyrannus inique decreuerat edixerat, vna lege abrogauit; cætera confirmanda putauit. Idem ipsum a Theodosio & Arcadio factum legimus, cæso Maximo tyranno hac lege: QVÆ[c] *tyrannus contra ius rescripsit, non valere præcipimus*; legitimis eius rescriptis minime impugnandis: ac tametsi largitiones Maximi, & ea quæ in flagitiosos ac nihil de Republica merentes effudisset, reuocarent; magistratus, imperia, curationes indignis adimerent; decreta quoq. ac iudicia conuellerent; ea tamen quę sine fraude ac Reipubl. detrimento acta fuerant, infirmari noluerunt[d]. Hæc verba, *sine fraude*, quæ in lege Theodosia legimus, ad tyrannorum propugnatores & proxenetas pertinent; ne quis bello ciuili aut vrgente tyrannide ex alterius incōmodis sua cōmoda augēda sibi putet: vt, cū de Mediolani principatu armis decerneretur, cui⁹ partē

a hanc quęstionem varie tractat Bar. in l. prohibere: § plane quod vi & in tract. de tyrannia. nū. 23 & sequent. Iaso in l. 1. col 3. de constitu. Corn. cōs. 278 lib. 3. Albericus in l. 2. §. exactis. de origine iuris. Martin. Lauden. in tract. de principe. q. 64. Felin. in cap. translato col. 1. de cōst. Ancharan. cōsil. 289. Bal in l. decernimus de sacrosanct. C. DD. in l. Barbarius, de offic. prætoris. Bald. in l. digna vox. de legibus C.

b l. 1. de infirmandis iis quæ sub tyrānis in C. Theodosiano.

c l. 1. eodem C. Theodosiano.

d l. valeat eodem C. Theodosiano.

215

Galli, partem Hispani, partem Veneti, cætera Sfortiadæ sibi vindicabant, & quantum quisque vi & opibus, tantum iure valeret; Iaso Iurisconsultus, qui partes Hispanorum fouebat, bona Triuulcii Gallicarum partium ducis, veteratoria fraude obtinuerat: postea fusis Hispanis, Triuulcius Iasonem de iniusta possessione depulit, proposita Iasonis ipsius disciplina. Neque tamen in eo genere tanta vis esse debet legum ac edictorum, quanta æquitatis ipsius; quæ nullis legibus coerceri potest: sed eorum religioni arbitrioque relinquenda, qui ex rerum, temporum, ac personarum infinita varietate singula metiri; & quid quemq. cuiq. dare, facere oporteat, prudenter in cõformanda Republica dispicere possint. Illud tamen meminisse oportet, non eandem singulorũ vtilitatem esse oportere, quæ vniuersorum; sed publica priuatis anteferẽda, nisi summa quadã æquitate ac ratione priuata niti videãtur: vt si quæstores in ipso belli ciuilis ardore, aut vigẽte tyrãnide, aut legitimis hostibus arces ac ciuitates inuadentibus, pecuniam publicã numerare cogantur, illud accepto Respublica ferre debet: sic enim iudicauit curia Neapolitana[a] pro debitoribus Reipublicæ, qui Caroli VIII Regis Francorum quæstorib. debita publica numerauerant: neq. vero aliter facere potuissent Gallis regno Neapolitano ac summa rerũ potientibus. At si debitores nulla petitione antecedẽte, aut pacti cum hostib. debiti partem numerauerint, vt summæ totius acceptilationem ferant, nõ modo totius summæ debitores, sed etiam maiestatis reos esse perspicuum est. Illud igitur teneamus, *acta legitima tyrannorũ & hostium Reipublicæ rata esse oportere.* Qui autẽ omnia conuellunt, aut tyrannorũ interfectoribus præmia largiuntur, vt ipsi regnare possint, opinione ac spe decidũt: neque enim salui esse possunt, nisi coniuratos ac parricidas sui principis, quantumuis tyrannus exstiterit, supplicio afficiant; vt prudenter Seuerus Augustus, qui omnes Pertinacis Augusti interfectores aut cõiurationis suspectos, capitali pœna damnauit: quod certe factum, incre-

[a] Afflictus in decisio. Neapol. 149. & 150.

incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutissime imperandi securitatem [a]. Ita quoque Vitellius nō tantum Galbæ parricidas, sed eos etiam qui ab Othone cædis præmia supplici libello poposcerant, prolatis libellis supplicio affecit: quinetiam Theophilus Imperator Græcorum, eos qui patrem occiso Leone Armenio Imperatorem fecerant acciuit, quasi amplissima pręmia laturos; deinde contractos vnum in locum mactari iussit: quo facto pleriq; cædis minime conscii præmiorum illecebris eo deducti pœnas dederunt. Illud etiam crudelius, sed tamen ad Imperantis securitatem, quod Domitianus Epaphroditum Neronis libertum capitali supplicio damnauit; quia Neroni sibi gladio iugulum petēti, opem attulisset: tametsi rem gratissimā patrono faceret, qui carnificis manib. & crudeli supplicio maiorum illum eripiebat. Hæc quidem non tyrannos modo, verumetiam reges optimos fecisse legimus, nō tam vt suæ saluti, quam occisorum dignitati consulerēt; vt quidem Dauid aduersus eum qui occisi ab hostibus soceri caput amputatum ad se detulerat: & Alexander Magnus Darii parricidam acerbissime torquendum carnifici dedit, quod suo principi manus intulisset; cuius tamē caput ac vitam Alexander iusto bello petebat. Certe quidem reges nostri, nulla re magis sancti ac inuiolabiles suis ciuib. fuere, quam quod propinquorum ac gentilium salutem non minus quam suā tuerentur; tametsi nonnullos perduellionis cōuictos in ipsis carcerib. ac potestate haberent. Nam Ioannes II Dux Alenzonius bis ex eadem maiestatis causa capitis damnatus; quod cum hostib. aduersus regem Carolum VII, remque publicam conspirasset, vtriusq; iudicii pœnas clementia regis euasit: pleriq; nimiam regis lenitatem accusabant: sed non intelligunt reges nō tam propinquos quā seipsos eripere suppliciis; nec tam alienæ quam suæ consulere saluti: & cum gentilium sanguinem effundi vetant, suo sanguini parcere. Imperatores quidem Græcorum, ac Turcarum principes, proximorū cædib. ac suppliciis regiam ipsam

a Herodianus in Pertinace.

216

infestarunt, nec tam de propinquis quam de se ipsi supplicia sumpserunt: certe quidem Philippus Cominius in Commentariis prodidit, annis non amplius XXXVI octoginta regiæ gentis principes mutuis cladib. ac supplicIis in Anglia occidisse. Reges item Castiliæ puras a C parricidio manus continere non potuerunt: vt enim omittā ea quæ recenter facta commemorantur; rex vnus in ea gēte sex fratres crudeli parricidio peremit. at principum securitas nulla maior esse potest, quam vt subditi persuasum habeant sanctos & inuiolabiles esse oportere: quamquam Reipublicæ plurimum interest, stirpem regiam sacrosanctam esse; ne sublatis principibus Respublica concidat, aut inexplicabili seditione perturbata, distrahatur, vt suo loco dicemus. Quæ cum ita sint, prudenter Seleucus Asiæ Rex, qui captum Demetrium Poliorcetem, bellicis laudib. clarissimum, nec liberum abire, nec occidi passus est: alterum enim impietatis erga socerum, alterum imprudentiæ fuisset. Ita Hugo Capetus Carolum, quem in hac vrbe Laoduni post diuturnam obsidionem pontificis Laodunensis perfidia ceperat, Aureliorum arce conclusit, ne principatum a parricidio proximi, qui cum cognatione coniunctus erat, auspicaretur; ac regiæ stirpi parcendum esse doceret. Crudelius aliquanto Henrichus I Anglorum, qui Robertum fratrem captiuum, & quidem natu maiorem exoculari, sempiternisq; carceribus coerceri iussit. Nec ita pridem Christiernus huius Federichi Daniæ regis pater, eum quem de regno deiecerat, post exilium redeuntem in arce Calemburgi conclusit; in qua cum annos XXV exegisset, priuatus interiit. eadem pietate Ioannes Suecorum Rex, qui nunc sceptra moderatur, erga Henrichum fratrem vsus est; quem a populo repudiatum, ne se remque publicam perturbaret, carceribus continere cogitur: nec aliter Elizabetha Anglorū regina Mariam Scotorum reginam, ad quam totius insulæ principatum iure pertinere Scoti contendunt, diuturna captiuitate continet, vt suæ Reique publicæ saluti consulere; ac tandem

dem

dem aliquando in vtriusque regni ius ac libertatem, id quod breui futurum speramus, restituere velle videatur. Hic occurret aliquis, periculosam esse captiuorum huiusmodi custodiam: atq; hæc præcipua causa fuit quamobrem Carolus rex Neapoleos, Romano pontifice suadente ac impellente Cõradinum Manfredi filium, eadẽ qua Ptolemæus postremus Ægypti rex crudelitate Põpeium post Pharsalicã fugam necari iussit, cum dicerent *mortuos non mordere*: sed neque hic exitiũ effugere, neq; ille capitale iudicium, neque eius liberi diutius regnare potuerunt; sed ab Aragoniæ regibus de imperio disturbati, non sine eorum qui parricidium illud perpetrauerant ignominia sempiterna, perierunt. Certe maiores nostri, cum Ioannẽ Burgundiæ Ducem, Ludouici propinqui Aureliorum Ducis parricidium in ipso iudicio temere confitentem ac præ se ferentem, pœnas effugisse perspicerent; principum cædem plerosque deinceps impune laturos, recte iudicarunt. nam Ioannes publica fide accepta, vulneribus confossus interiit; ac cædis illius auctores impune euaserunt.

VI, De Aristocratia.

ARISTOCRATIA *Reipublicæ forma quædã est in qua minor pars ciuium in vniuersos & singulos ciues summæ potestatis ius habet*: atque in eo ipso populari potestati contraria videtur, quod in paucorum statu pars minor ciuium, in populari maior imperat: vtriq; tamen in eo cõuenit, quod qui summũ imperãdi ius habent, omnib. quidẽ singillatim imperare possũt, collectim nõ possũt. Igitᷣ monarchia eo prestabilior est ac illustrior, ꝙ vnus vniuersis ac singulis imperãdi ius habet; ꝙ animaduersione singulari dignũ mihi videtᷣ. Vt autẽ monarchia, vel in vnius dominatione, vel in regia potestate, vel in tyrannide cõsistit: ita quoq; Aristocraticꝰ status aut ad dominatũ, aut ad legitimã potentiã, aut ad paucorũ opes spectat, quã ꝓpterea Greci *oligarchiã* appellarũt; cuiusmodi fuit Athenis tyrannorũ triginta; Romæ Decẽuirorum

Rerumpublicarum discrimen.

legibus ferendis, ac postea Triumuirorum Reipublicæ constituendæ, qui populi libertatem ac Rempublicam oppresserunt. Aristocratiam vero proprie optimatum statum, id est optimorum ciuium concessu terminauerunt. *Nam qui ea faciebant*, inquit [a] Cicero, *quæque dicebāt, multitudini iucunda esse volebant, Populares: qui autem ita se gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur.* Hæc ille, vt causæ inseruiret. Superius diximus ad intelligendam Reipublicæ cuiusq; formam, virtutes ciuium ac vitia nihil habere momenti. Neque vero Respublica ex optimo genere ciuium conflari potest: id enim vel sorte fiat oportet, vel ciuium suffragiis, vel tertio quodam modo ex vtroque apto; virtuti quidem cum fortuna nihil commune est; nec ad rerum honestarum cōsultationes casus admittitur. Quod si populos ad hæc ipsa virtutis suffragia cieri placeat, sui dissimiles, id est optimos, non seligent; sed quam maxime similes, id est stultos, improbos, impudentes; cum boni ac sapientes viri, si modo sunt aliqui, minimum efficiant vbiq; ciuiū numerum. quid autem turpius, quam sapientium decus ac dignitatem pēdere ab insipientium iudicio dicam, an temeritate? Demus tamen esse bonos aliquot ac sapientes in ciuitate viros, conspectum certe fugient improborum ac desipientis multitudinis; nec tamen si ad comitia venient, seipsos sapiētes iudicabunt. Ita quidem Lactantius Firmianus in septem Græcorum sapientes vrbane iocatur; qui quidem desipiebāt, si suo iudicio se sapere arbitrarentur; multo magis si aliorum, id est stultorum opinione tales haberentur. Quod si quis Latinos veteres in eo genere putet imitandos, vt in exercitu conscribendo, qui rerum bellicarum laude clarissimus esset, delectum auspicaretur; & sui quam maxime similem cooptaret, secundus tertium, hic quartum; atque ita consequenter vir virum legeret, quem maxime rebus gerendis idoneum iudicaret; idque toties fieret quoad optimatū numerus impleretur; optima quidem ratio videretur imperii bonorum ac fortium viro-

[a] Pro Sestio.

rum

rum initio constituendi: sed quis modum ac numerum bonorum terminaret? aut quis Reipublicæ sponsor futurus esset, optimum quemque sui similem potius cooptaturum quam filium, quam fratrem, quam propinquum, quam amicum? & vt fiat, si tanta paucitas est vbique bonorum, quis illos ab eorum multitudine quos C improbos ac stultos iudicarent, tueretur? Demus tamen illud, selectorum numerum qui optimi sint, Rempublicam initio constitui posse, quamdiu in eo statu futuram putamus? Quamobrem mirum videri debet nemini, si nulli sint, atq; haud scio an fuerint vmquam antea status optimorum: cum enim Pythagorei tyrannos aliquot Italiæ in rectam imperandi viam deduxissent, ac breui futurum sperarent vt populares status & Oligarchiæ in legitimam optimatum potentiam mutarentur; vt quibusdam in locis perfecerant; populares homines imperandi cupidi, potentiam sibi specie virtutis eripi cum perspicerent; plebem in Pythagoreos & audacissimum quemq; in optimos armauerunt, ac pecudum in morem crudeliter mactarunt; cæteros in concilium coeuntes, exceptis admodum paucis, viuos concremauerunt: quæ cædes Pythagoreorum maximos in Italia tumultus commouit [a]. Siue igitur optimi, siue flagitiosissimi, siue ditissimi, siue nobilissimi, siue egentissimi, siue bellicosissimi summum imperium teneant, modo ciuium pars minor exstiterit, *Aristocratiam* appellemus. Partem ciuium minorem non certo numero definire necesse est; cum numerorum sit infinita varietas, quæ in nullius comprehensionem cadit. Nam si demus decem milia ciuium, ex quibus centum ciues summam rerum habeant, si quidem in comitio sexaginta ciues concordes sint in lege ferenda, reliquis ciuib. quadraginta qui participes sunt maiestatis; itemque nouem milibus ac nongentis, qui ab imperio excluduntur, collectim legẽ dabũt; singulatim vero decẽ milib. ciuium iidem sexaginta collecti simul imperabunt; nec propterea ius maiestatis ad sexaginta ciues contrahetur: sed quia in omni

[a] Polybius lib. 2.

cœtu & collegio legitimo maior pars vbique potior eſt; ſequitur vt ſexaginta concordes, reliquis quadraginta tum ſingulis, tũ vniuerſis imperare poſſint: niſi lege de maieſtate lata caueatur, vt duo ciuium trientes inter ſe conſentientes, cæteris potiores ſint; quemadmodum in omnibus fere collegiorum legib. ac inſtitutis [a] præcipi videmus; qua quidē ratione ſexaginta quatuor ciues reliquis triginta ſex ſuperiores erunt. Igitur in optimatum ſtatu ciuium paucitatem ſpectare nihil eſt neceſſe, modo ii qui in cæteros dominationē habent, dimidio pauciores ſint vniuerſis. Nam ſi demus centum milia ciuium in Republica, ex quibus decem milia cæteris omnibus imperandi ius habeant, perinde Ariſtocratia dicetur, vt ſi ex decem milib. ciuium mille ciuib. imperium detur: nam in vtroq; numero decima pars in reliquos omnes imperium habet. nam quo pauciores fuerint, eo ſtabilior erit ac diuturnior optimatum ſtatus; modo ne diſſideant a ſe ipſi. Nam Pharſaliorum & Lacedæmoniorum Reſpublicæ, quarum altera viginti, altera triginta ciuiũ principes ex optimis fere ſelectos habuit, ex infinito pene ciuium numero, diutiſſime floruerunt. Epidauriis centum octoginta ex omnibus ciuibus imperabant [b]. Vetus item Maſſilienſium Reſpublica ad litus Celticum, omnium quotquot vſquam exſtiterunt Rerumpublicarum, iudicio Ciceronis, optime cōſtituta; ſexcentos ſummo imperio præfecerat; ex quib. tum ſenatores creabantur, tum etiam quindecim magiſtratus, quib. tresuiri quaſi Prætores præibant. Idem iudicium eſt Rhodiorum ac Thebanorum, poſteaquam populare imperiũ ad locupletiores rediit: quo nihil commodius fieri poteſt, ſi optimi ciues haberi non poſſint. Itaq; *T. Flamininus proconſul*, inquit Liuius [d], *eam partem ciuitatum Theſſaliæ potiorem fecit, cui ſalua tranquillaque omnia magis eſſe expediebat.* Quam rationem Andreas Doria in conſtituenda [e] Genuenſium Republica ſecutus videtur. Is enim de ciuium conſenſu familias octo ac viginti tum ex nobilitate, tum ex plebeiis eorum ciuium qui

a l. vltima. quod cuiuſque maieſt.

b Plutarc. in Apophthegmatib. Græcorum.

c Strabo.

d lib. 34.

e anno 1528.

um qui sex in vrbe domos haberent, imperii participes fecit; ac plebeios earum familiarum lata lege nobilitauit: optimatibus ita conscriptis in singulos annos ciues decem ex opibus, aut virtute, aut nobilitate cooptandi potestatem fecit. Concilium ex optimatibus cccc Reipublicæ in singulos annos præfici voluit; quorum suffragiis Dux ipse & octouiri, in duos annos crearentur: quod quidem collegium octouirorum cum Principe, *Dominationem* appellant; quoniam maxima quæque in Republica tractare consueuerint; nisi quid grauius occurrat, quod Senatus cognitionē postulare videatur. Senatus autem cētum virorum suffragiis occultis optimatum in singulos annos creari solet. Octouiri, exacto magistratu, Reipublicę toto biennio procuratores sunt; ac deinceps in octouirorum collegium, quamdiu vixerint, admittuntur: qui vero Duces creantur, perpetuam, exacto magistratu, Reipublicæ procurationem habent; & ad collegium octouirorum semper aduocari solent. Præterea imperatorem vna cum Tribunis militaribus quadraginta, qui annua potestate vrbanis legionibus preessent, iisdem optimatū suffragiis fieri placuit. Quod

Genuensium status.

220 ad iurisdictionem attinet, peregrinos arcessere solent; prætorem inquam, vna cum duob. legatis; quorum alter fiscalia, alter crimina tractat; tum quinq; viros priuatorum iudiciorum in biennium, quam ipsi *rotam* appellāt, omnes peregrinos. At Septemuiri litibus extra ordinem definiendis ex albo ciuium accipiuntur; item Syndicatus quinqueuirorum qui quæstiones exercent, tum aduersus Ducem, tum etiam aduersus octouiros exacto magistratu; edicto propalam posito, si quis ciuium iniuriam ab illis accepisse queratur: quod si nemo questus fuerit, innocenter exacti magistratus decretum datur. Eodem ipso anno quo Doria optimatum potentiam Genuæ fundauit, Geneuates monarchiam in popularem statum eiecto pontifice commutarunt. Antea quidem seipsos in libertatem vindicare proposuerant, nec se Ducis Allobrogum aut pontificis legibus teneri

Status Geneuatum.

profitebantur;nihil tamen audendū sibi putarunt,quoad de principatu non modo inter Ducem ac pontificē, verumetiam pontificem inter ac populum oborta esset contentio: tunc nouandæ religionis studium ac Reipublicæ commutandæ oblatam occasionem arripuerunt. Libertate igitur Reipublicæ reddita,concilium ducentorum virorū cum summa perpetuaq; potestate stabilierūt; præterquam quod populus iubendæ legis ac maiorum magistratuū creādorum,tum etiam pacis ac belli ius sibi reseruauit; quæ ad iura maiestatis antea pertinere diximus. Iam vero ex optimatibus ducentis Senatū perpetuum sexaginta virorum, & ex eodē Senatu XXV C viros cum perpetua potestate secretiori consilio præfecerunt,qui totius Reipublicæ arcana tractarēt. Postremo quatuoruiros magistratus annuos popularib.suffragiis fieri voluerunt, præter eos qui priuatis ac publicis iudiciis præessent. Geneuates igitur hoc maxime differunt a Genuensibus;quod hi concilium CCCC virorum ac Senatum sexaginta virorum, cum reliquis magistratibus,altero quoq, anno,mutare consueuerunt:illi perpetuum concilium,senatum item perpetuum vtrumq; fecerunt; salua tamen ciuibus in singulos annos censura,quæ acerbe exigitur: quo fit vt Geneuatum Respublica stabilior sit,& conuersionibus seditiosisque nouationib.minus opportuna. Creatio vero optimatum ac senatorum apud Geneuates non vno fit & eodem actu, vt in Republica Genuensium ac Venetorum; sed mortuo senatore, alius ex optimatum ducentorum cœtu in senatū, & ex iis qui origine vel assumptione ciues sunt, in cœtum ducentorū subrogatur, nulla nobilitatis aut census habita ratione;sed solius virtutis ac illæsæ existimationis:quod apud Lacedęmonios factū legimus. Eadem fere est Heluetiorū,præter pagos quinq; minores, Reipublicę forma:vt apud Tigurinos & Bernates,quorum exēplar Geneuates secuti videntur:nisi quod Senatus vterque mutabilis est, & suffragio sodalium qui ex opificibus coalescunt, vulgo *Zunft* appellant, creatur:

Heluetiorū status.

sunt

ſunt autem eius generis ſodalitia XI Schafuſæ, XII Tiguri, XV Baſileæ; quorum ſuffragiis duodecim ciues ad concilium maius, duo tresve ad ſenatũ conſtituendum ſeliguntur. Ita concilium maius exſiſtit, ducentorũ quidem Tiguri, CCXLIIII Baſileæ, LXXXVI Schafuſæ: Se-221 natorum autem Tiguri quinquaginta, Schafuſæ XXVI, Baſileæ LXIII. qui vero ſodalitiorum ſuffragio leguntur, maioris concilii auctoritate confirmantur, ſiue ſenatores fuerint, ſiue magiſtratus. Id tamen ſingulare eſt, quod ſenatores dimidia ſui parte mutãtur, reliquis munus continuatur in annum conſequentem, vt nouos ſenatores de rebus anteactis ac gerendis inſtruant ac erudiant. Baſilienſis vero ſenatus anni conſequentis ſenatores ſubſtituere ſolet, ne Reſpublica a conſilio, velut a mente, deſeratur: deinde Burgomagiſtros cum Tribunis tribus Tiguri, duobus Baſileæ; quibus nouem viri adiunguntur, ac ſimul coniuncti XIII virorum collegium conſtituunt, quibus Reipublicæ gerendæ ratio & arcana concreduntur: nec vlla de re ad ſenatum, aut ad concilium maius, niſi de XIII virorum auctoritate ferri conſueuit. Sunt etiam Tiguri octouiri ærario curando, quibus præeſt vnus Burgomagiſter. Item nouí ſenatores Tiguri ac Schafuſæ publica iudicia diſceptant ac finiunt; in cæteris pagis prætor Imperialis, cum tribus ſenatoribus, eaſdem quæſtiones exercet: nec vero quiſquam in ſenatum cooptatur, qui aut infamis, aut ſpurius ſit. Ex quibus perſpicuum eſt ciuitates optimatum imperio moderatas, ſtabiliores eſſe quam populares: idq; potiſſimum apud Bernates, Lucernates, Friburgos, Solodurios, apud quos ſodalitia nullum ſuffragiorum in Republica ius habent: ſed ad opificia regenda tantum coeunt quatuor ciuitatis cuiuſq; decuriones; ſexdecim C ciues ſummæ integritatis viros, quos contra nullum anteactæ vitæ dedecus obiici poſſit, quotannis ſeligunt; a quibus triduo ante paſcha magnum concilium centum optimatum apud Lucernates, ducentûm apud Bernates creatur: cuius concilii ſuffragiis *Auoerius*, quem ipſi

Schuldheissen appellant, cæterique magistratus fiunt. Senatus vero XXVI virorum apud Bernates, aut XVIII apud Lucernates, ab iis quos dixi XVI viris, decurionib. quatuor & Auoerio eligitur, annua quidem potestate apud Bernates, semestri apud Lucernates. Iudices item a quatuor decurionibus & quæstoribus creantur, & a senatu confirmantur, qui primas prouocationes disceptat: secundæ prouocationes disceptantur a sexaginta viris, qui ex senatu constant, & XXXVI viris quos senatus ipse creauerit: postrema prouocatio disceptatur in maximo concilio ducentum optimatū, cuius princeps est Auoerius: illic de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium extrema prouocatione certatur. Friburgi eadem fere ratio initur in concilio ducentum optimatum creando, a quo deinceps senatus XXIIII virorum, item Auoerius, cum quatuor decurionibus eliguntur. Quibus rebus intelligitur statum quidem eiusmodi optimatum esse, sed populariter temperatum: quia ciuibus omnib. ad omnes magistratus, imperia, sacerdotia, curationes aditus patet, nisi sordes & anteactæ vitæ infamia aut furor, rerumve gerendarum extrema imperitia vetaret. Illud etiam populare est, quod omnes magistratus fere annui sunt: quæ temperatio potentium ac tenuium in capessendis honoribus, Rempublicam efficit multo firmiorem ac stabiliorem, quam si patriciis aut locupletioribus. tantum honores communicarentur; quos contra plebeii perpetuis certationibus diffidere consueuerunt: eoque magis apud Heluetios, vbi nobilitate quondam, paucis admodum exceptis, deleta, plebeii dominationem arripuerunt; ac paulatim ad optimates summa rerum delapsa, exceptis quinq; ciuitatibus montanis, statum illum moderatione quadam populari meglioribus quam cæteri legibus ac institutis temperarunt. Nam fere optimatum status patricios, aut nobiles, aut locupletes tantum ad honores & magistratus, cæteris exclusis, admittit. Plures tamen optimatū Respublicas ex patriciis aut antiquioribus familiis, quam ex locuple-

222

locupletibus constitutas accepimus; vt Respublicas Samiorum, Corcyræorum, Rhodiorum, Cnidiorum, ac propeomnes Græciæ ciuitates: post Lysandri victoriam populari statu sublato, xx aut xxx viris summa vbique tributa potestas est. ciuitas item Venetiarum, quam puram Aristocratiam esse demonstrauimus; item Rhagusiorum, Lucensium, Augustanorum, Nurembergensiũ, optimatum Respublicas ex antiquis ciuium gentibus constituerunt. Nam Rhagusii, quos antiqui *Epidaurios* appellabant, post euersam a Gothis Epidaurum, Rhagusiam eodem proxime loco fundarunt; & cum ab Albaniæ regulis desciuissent, Aristocratiæ formam ex nobilissimis ciuibus instituerunt, Venetiarum quodammodo exemplar secuti; quamquam nobilitatis decus ac dignitatem maiore quam Veneti studio prosequuntur: nam Venetorum patriciis cum plebeiis iura connubiorum communia sunt; Rhagusiorum patriciis non item: at ne Rhagusio quidem nobili peregrinam nobilem sibi despondere licet, nisi a Zarafi aut Cantaro ciuitate originem duxerit; aureosque nummos mille in censum retulerit: sunt autem XXIIII gentes nec plures in ea ciuitate honorum ac imperii participes; ex his gentib. familiæ plures ducuntur, ex quibus magnum concilium trecentorum circiter optimatum coalescit, qui modo XX annum attigerint: illic creatur senatus LX ciuium, consilii capiendi causa, ac prouocationum tum in priuatis iudiciis, si rem litemve trecentis aureis ampliusve æstimauerit; tum etiam in publicis, in quibus de ciuium capite, fama, fortunisve agitur; præter secretius consilium XII virorum cum annuo principe, seu rectore ciuitatis, & quinque libellorum magistris, quos ipsi *prouisores* vocant; sex consules priuatorum iudiciorum, quinque publicorum, ac XXX viri iudicandis appellationibus earum litium, quæ trecentûm aureorum summam non egrediuntur. Sunt & alii minores magistratus, de quibus suo loco. Certe quidem hæc Respublica, omnium quas accepimus, purissimam & ab omni

Thucydides & Plutarchus in Lysandro.

Status Rhagusiorum.

C

popolari temperatione remotiſſimam Ariſtocratiam colit. Eodem quoq; ſtatu moderata Lucenſium ciuitas, antiquiores tantum familias ad imperii ſocietatem admittit, quæ rariſſimæ ſunt: tametſi anno circiter MDLV, cenſa fuerunt quinquaginta ciuium milia præter fœminas. Ex optimatibus creantur ſenatores CXX cum annua poteſtate; ex ſenatoribus decemuiri cum principe, quem ipſi *Vexilliferum*[a] appellant. In his ſumma Reipublicæ conſiſtit: cæteri magiſtratus cenſuram, præturam, quæſturam gerunt, de quibus ſuo loco: nunc ſatis opinor ad id quod quęrimus. Varietate exemplorũ propoſita, quæ qualeſque ſint his temporibus Ariſtocratiæ ... percipiuntur. Et quoniam plerique imperium Germanorum monarchiam eſſe & ſentiunt, & affirmant; eripiendus eſt hic error: tametſi breuiter antea nonnihil, ſed nunc copioſius diſſerendum videtur. Satis quidem perſuaſum eſt, a Carolo Magno Rege vſq; ad Henrichũ Aucupem, ſummam Reipublicę, imperium ſucceſſorio iure ad proximum quemq; Caroli nepotem fuiſſe delatum; Caroli vero ſtirpe ſublata, monarchiam ſuffragio Principum ab Henricho Aucupe deferri cœpiſſe: ſed quoniam fere ſemper accidit, vt ii ad quos ſuffragiorum ius in Republica pertineat, iura maieſtatis imminuant; id quod potiſſimum in Republica Venetorum, cuius regia poteſtas erat, contigiſſe diximus: ita quoq; creatores Principis Germanorum iura maieſtatis in ſeſe paulatim tranſtulerunt; quod quando contigerit, ſcripſiſſe video neminem: quoniam quæ paulatim irrepere ſolent, vix vmquam percipiuntur; nec niſi cõuerſione ſecuta, ſentiuntur. Neminem autẽ eſſe arbitror, qui cum animaduerterit trecentos circiter Principes Germanorum ac legatos ciuitatum ad conuentus coire, qui ea quæ diximus, iura maieſtatis habeãt, Ariſtocratiam eſſe dubitet: leges enim tum Imperatori, tum ſingulis principibus ac ciuitatibus; tum etiam de bello ac pace decernendi, vectigalia ac tributa imperandi; deniq; iudices Imperialis curiæ, qui de capite, fama, ac fortunis omnibus Imperatoris,

Lucenſium ſtatus.

[a] Confalonnier.

toris, principum, ac ciuitatum iudicare possint, dandi
C ius habent. Comitiorum autem rationem tripartito
inire solent, vt partem quidem ferant septemuiri, quos
dixi Principes esse creatores, cum ipso Principe, partem
cæteri principes, partem legati, qui a liberis ciuitatibus,
quæ *imperiales* dicuntur, mitti consueuerunt: ab his imperii leges ac decreta omnia, quæ *recessus* appellantur,
sanciri, confirmari, & infirmari solent: si vel omnia omnium suffragia eadem sint; vel septemuiri cum cæteris principibus, vel principes cum legatis, vel legati cum
septemuiris conueniant. Et quoniam Ecclesiastici Principes numero vincebant, cæteri Principes qui Romanę
religionis ritus iampridem deseruerunt, Ratisponenses
conuentus quos Carolus v Imperator habuit, anno
MDXLVI, grauate tulerunt, nec vocati affuerunt. Nam
filii familias ac proximi Principum Germanorum, suffragii nullum ius habent in comitiis, nisi fuerint principes Imperii, quorū certus est numerus, eorū qui Duces,
Comites, Marchiones, Lādgrauii, Burggrauii, Barones,
Episcopi, Abbates appellātur. Tametsi enim Lotharingię Dux iura suffragiorū habet cum Principib. Imperii,
eius tamē propinquus, & quidem eiusdē gentis Comes
Vallimontis, vt cæteri eiusdem ordinis Principes, nec
ius suffragiorum, nec in Principum consessu locum obtinent, sed inter filiosfamilias censentur. Putabam ego
quidem antea Principes ac ciuitates Imperiales habere
iura maiestatis, nec alienis imperiis ac legibus, sed iure
tantum fœderis ac societatis inter se obligari; quemadmodum Heluetii inter ipsos singulas habent ciuitates,
ac imperia a se inuicē diuisa: sed ab hac sentētia discessi,
cum propius animaduerti Germanorū conuentus summum ius maiestatis habere, nec tantum Principes sed
214 etiam ciuitates mulcta, exilio, proscriptione, ac pœnarū
iudiciorumq; acerbitate Principes ac ciuitates coercere; quinetiam ipsos Imperatores de imperio deturbare
ac deiicere; vt Adolphum inprimis & Venceslaum: leges autem quæ in comitiis Imperialibus feruntur, non

modoPrincipes ac ciuitates,sed etiam ipsum Imperatorem tenere. Iam vero decem circulares conuentus, qui in singulis prouinciis coguntur,vniuersitatis comitia sequuntur; rogationes illuc referunt; leges illinc accipiũt ac decretis parent. Principes autem ipsi,post Imperatorem initiatum & inauguratum,Imperii,non Imperatoris se fiduciarios esse profitentur. Postremo iudiciorum omnium priuatorum,quæ aureorum XL summam excedunt, extremæ prouocationis certatio pertinet ad curiam Imperialem: ab eadem curia manant imperia, iussa,exsecutoriæ tabulæ ad principes,ad magistratus,ad senatum vrbis aut prouinciæ cuiusque. Hæc vero constat Iudicibus quatuor ac viginti; quorum prætor est vnus ex Principibus cum annua potestate: delectus autem habetur ex ordine decem prouinciarũ; si qua Principibus aut ciuitatibus inter ipsas controuersia oboriatur,siue de finibus,siue de capite, fama ac fortunis agatur,Imperialis curiæ iudices quæstionem exercent,nisi optimatum imperii vniuersitas,ad eos quos dixi cõuentus,causæ cognitionem reuocarit: vt quidem decretum est in comitiis quæ Augustę coacta sunt,anno MDLV: vt si qua prouincia, Princepsve, aut ciuitas aduersus Germanos arma ceperit,iudicium constituatur apud ordines Imperii,quæ in eam causam Vormaciæ indicta fuerunt. Iisdem comitiis Principibus omnibus Imperii interdictum est ne exercitum conscriberent, neve arma caperent ad auxiliares copias Principum peregrinorũ, grauissima subiecta pœna. Sanctius etiam interdictum legibus quę de Imperio latæ sunt[a],ne quis Princeps,aut ciuitas, appellationem ciuium ad curiam Imperialem prohiberet.Postremo Princeps ipse comitiorum,idemque Imperator,ac veluti caput optimatum conuentus, in vnum veluti corpus & Rempublicam colligit eandem: non tamen in eo Imperii maiestas, sed in optimatum consensu inest. Nam cæteri qui summam Reipublicæ potestatem habent,Principes,Duces,&Comites creare; at Imperator a Ducibus & Principibus creari solet.

[a] lib.2.cap. 28.

ſolet. Quo igitur modo rex idem & ſubditus eſſet? cliens & patronus? vaſſallus Imperii, idemq; monarcha? Ipſe quidem literas me legiſſe memini, quibus Princeps quidam amicus ac fœderatus Francorum, Mommoranciũ magiſtrum equitũ admonuit, iuſtam eſſe regi Henricho II de Carolo V Imperatore, ac de Rege Ferdinando cõquerendi cauſam apud Saxoniæ Ducem, & Comitem Palatinum, Imperii vicarios; quod cõtra leges Imperii, contraq; morem maiorum, literas regis Henrici ad Imperii ordines a ſe interceptas reddi vetarẽt; ac epiſcopũ Mogõtinum Imperii Cancellarium, cui munus illud incumberet, quo minus id faceret, prohibuiſſent: eius tamen rei ſumma cognitio penes eſt conuentus ipſos. Illud etiam Imperialibus Hildebergæ comitiis decretum eſt, anno MDLIII, ne quis Imperatoris domeſticus Imperii Germanici negotia tractaret. Quod ſi tributa ex ordinum decreto imperantur, pecuniæ non in fiſcum Imperatoris coguntur, ſed in vrbes delectas ab ordinib. inferuntur; Auguſtam inquam, Argentinam, & Lubecam: ac ne Imperatori quidẽ nummũ e publico ærario mouere fas eſt. Ex quibus perſpicuũ fit eos errare ac decipi qui Imperatorem Germanorũ appellant *monarcham*, & optimatũ illud imperiũ, monarchiam eſſe arbitrantur. At quãto rectius Imperator Maximilianus I, huius atauus, cum ad Imperii ordines orationẽ haberet; coronã Imperialem a Romano põtifice accipere minime neceſſariũ ſibi videri dixit; cum Imperii maieſtatem in ipſis ordinibus ineſſe intelligerent. Ac ne Imperatori quidem licet conuentus cogere aut dimittere, niſi extra ordinẽ cum vrget neceſſitas; ſed in diſceſſione ordinum decernitur de ſequentis anni comitiis. non igitur Imperatori cogere comitia licet, quod magiſtratibus Romanis licebat, & in omni Republica populari ac optimatum ſemper licuit; dum viritim id fieret, non collectim, veteri Romanorum more; quo quidem Conſul ſenatores omnes viritim ſuo edicto in ſenatum cogere poterat, & recuſantes mulcta, carceribus, pignoribus captis,

a Anno 1552. Maii 12.

225

ac domus ruina coercere. Principes vero Germanorum ad conuentus adire, ex Imperatoris edicto cogi nó possunt, vt satis intellectum est imperante Carolo v, MDLIIII; at etiam Maximiliano II, vt conuentus haberentur petenti, recusarunt principes, anno MDLXVI. Imperatori vero prouincias imperii obeunti, occurrút quidem Principes pro sua quisq; dignitate, sed tamen quasi peregrino Principi. Quod autem Imperator arbitrum se ac iudicem ferre solet inter Principes ac ciuitates; id quidem commode, vt alius quisq; Imperii vicarius, quos antea plures esse docuimus; aut si receptus est arbiter, dat etiam iudices a quibus ipse appellatur; sed omnia ex imperialibus decretis ac præscripto gerit. At quanti est illud, inquies, quod Principes, quoties ad illum dant literas, magnifica oratione Sacram maiestaté appellant? qua ne aduersus quidem Reges omniú maximos serui vtantur. hæc quidem in speciem hominibus, inepte dicam an impie, quæ in Deum immortalem tantum conueniunt, tribuuntur: sed nihilo plus Imperatoris potentiam augent, quam Regis Romanorum, quem etiam effusa talium verborum pompa, iura maiestatis habere putes. Sic enim Georgius Helfensteinius Baro, cum Ferdinandi regis Romanorum orationem in cœtu principum pronunciaret, anno MDLVI, *Principũ Germanorum dominum*, & quidem *summũ* appellauit. certe Imperii maiestas magis elucet, cum militias ex casu, ac beneficia militaria sua vnius sponte arbitrioq; largitur. Ego quidem id precario Imperatorem habere semper existimaui; contra quam putauit Marillacus regis Francorum apud Imperatorem legatus; qui regem Henrichum admonuit non esse ferendum illud, quod Carolus v Imperator Philippum filium extra conuentus, ac sine Principum Germanorum consensione vel auctoritate [a], Bruxellis Mediolani Ducem designauisset. nusquá enim ab ordinibus comperio id fieri consueuisse. sed quemadmodum Imperator fidem a principibus, Imperii nomine accipit, ita quoq; caduca beneficia, feudave largitur:

[a] anno 1551.

largitur: nam Ferdinandus Imperator Granuellam le-
126 gatum ac procuratorem Philippi Regis Hispaniarum nomine, vt Imperii fiduciarium, sine principum auctoritate excepit; ac fidelitatis possessionisq; acta concessit, vti vicario perpetuo Senensis principatus ac Duci Mediolanensi. Idem iudicandum relinquitur de sacerdotiorum iure, quæ a principib. ac ciuitatibus, aut ab ipsis collegiis sacerdotum, concessa auctoritate Imperiali, ex pactis conuentis inter pontificem Romanum & ordines Imperii confirmantur. Idem etiam publicæ securitatis tabulas fetialibus ac legatis tribuere solet, quibus antiqua formula, etiamnum vsurpatur, his verbis concepta; QVONIAM OMNIA PRO *Imperiali auctoritate possumus*. Quæ verba demonstrant iura maiestatis in antiquis regibus Germanorum fuisse; cuius maiestatis vmbra si vlla restaret, cur ex ordinum decreto prohiberetur eas pecunias quæ ad bellum gerendum cogerentur, attingere? Quæ planius intelliguntur ex eo iureiurando quod ab Imperatore, Cancellario verba concipiente, præstari [a] antea diximus. Sceptra quidem, regale solium, pretiosissimæ vestes, coronæ, antecessio subsequentibus Christianis Regibus, imaginem regiæ maiestatis habent, rem non habent. Et certe tanta est imperii Germanici maiestas, tantus splendor, vt Imperator suo quodammodo iure omnibus ornamentis ac honoribus cumulari mereatur: illud etiam Austriæ genti rerum gestarum gloria clarissimæ debetur: sed ea est Aristocratiæ bene constitutæ ratio, vt quo plus honoris, eo minus imperii tribuatur; & qui plus imperio possunt,
C minus honoris adipiscantur; vt omnium optime Veneti in Republ. cõstituenda decreuerunt. Quæ cum ita sint, quis dubitet Rempublicam Germanorum Aristocratiam esse? Habent quidem principes ac ciuitates imperia, iurisdictiones, capitalia iudicia, magistratus; sed omnia legibus, quæ de Imperio latæ sunt, moderata. At quoties principes ac ciuitates seditionum ac bellorum ciuilium fluctibus iactantur, idem illis, quod cęteris Re-

[a] lib. 1. supra in cap. de Principe fiduciario.

buſpublicis contingit; vt ſcilicet regem ſe quiſq; ferat: nam totidem Reſpublicæ, quot ciuitates numerantur. Et quemadmodum vniuerſitas Imperii Germanorum, ſic maxima quæq; ciuitas, Nuremberga inquam, Vormacia, Vlma Ariſtocratiam tuentur. Exemplo ſit Nuremberga, omnium Imperii ciuitatum maxima, maximeq; optimatum ſtatum amplexa; in qua ſcilicet ex innumerabili ciuium multitudine, octo tantum ac viginti tribus ab antiqua ciuium ſtirpe honorũ ac imperii participes ſunt: ac primum annui cenſores ſummę virtutis & exiſtimationis, quantum quidem fieri poteſt, optimatum ſuffragio creantur: creatis cenſoribus, cæteri magiſtratus abdicant. tunc cenſores ſenatum arbitrio ſuo ſelectis XXVI ſenatoribus conſtituunt: deinde ſenatus de ſuo corpore XIII viros ad arcana imperii tractanda ſeligit: ex eodem ſenatu XIII ædiles ſuffragio fiunt: deinde ſeptemuiri, Burgomagiſtri, quorũ eadem fere, quę apud Venetos decemuirorum poteſtas eſt. Atq; hi quidem quos dixi magiſtratus, ſumma quæque Reipublicæ negotia pertractãt: omitto quinqueviros publicorum, ac duodecim priuatorum iudiciorum, præfectum annonæ, duos quæſtores, triumuiros tutelares, eadem pene qua D. Marci procuratores apud Venetos, quorum exemplar Nurembergẽſes ſecuti quodammodo videntur. At tametſi ciuitates aliæ aliis liberiores ſunt, vt quæ ab omni principum dicione ac patrocinio immunes habentur; omnes tamen Imperii Germanici maieſtatem comiter obſeruant. Sunt etiam quæ ſeipſas a tyrannide Principum, in libertatem vindicarunt, vt Brunſuicha, Vormacia; nonnullæ ab Imperio Germanico pridem defecerunt, vt Rhætorum ac Heluetiorũ ciuitates. Friburgenſes tamen eo fœdere quod cum Bernatibus de communicanda ciuitate ictum eſt, ſuam ciuitatem *Imperii Germanici membrum* appellant; tametſi imperiũm a Germanico diuiſum habent. Vrani vero, Vnderualdi, & Suitenſes, libertatem ac Reipublicæ moderandæ ius imperio Germanico acceptum, & quidem tabulis publicis

117

blicis [a] Ludouici Bauari Imperatoris profitentur. Ita quoq; Tietmarsi locorum asperitate confisi, ac propter difficiles vrbis aditus in finib. Danorũ, seipsos ab imperio Germanico seiungere non dubitarũt. Fundata ergo Republica ex optimatib. octo & quadraginta cum perpetua potestate, in demortuorũ locum alios substituũt. Sed eos non ita pridem [b] Adolphus Holsatiæ Princeps, propinquus regis Danorũ, diuturna obsidione suis imperiis subiicere tentauit. Perspicuũ est igitur, nõ modo vniuersitatem, sed etiã singulas ciuitates Germanorum, quæ *Imperiales* dicuntur, Aristocratiam amplecti. Illud autem cauendũ, ne in Aristocratia principes Reipublicæ, ac summos magistratus cum regibus, conciliũ item optimatũ cum senatu misceamus: in quo sæpissime ab historicis peccatur: idq; potissimũ in optimatum paucitate, quam *oligarchiam* Græci appellãt; vt Pharsaliorum Rempublicam viginti optimates tenebant, Lacedæmoniorum xxx; nec plures fuere in omnib. Græcorum ciuitatibus post Lysandri victoriam: Tietmarsos octo & quadraginta regebant; Cnidios sexaginta, quos *Amymonas* ab integritate vitæ appellabant; sed hi potestatem annuam, illi perpetuam habuerunt: ac tametsi rerum gestarum rationem [c] Cnidii numquã redderent, nõ tamen rerũ domini fuere; cum nihil aliud essent quã magistratus, qui iura maiestatis sibi concredita optimatibus restituerent exacto magistratu. Ita quondam Tigurini triginta sex viros cum annua summaq; potestate creabant, ea lege, vt summum Imperii ius in quatuor menses haberent: quibus seditione sublatis, circiter annum MCCCXXX, populus ducẽtos optimates cum principe senatus imperio præfecit. Atque hi quidem omnes optimatum concilium & senatum eundem habuerunt; melius tamen qui optimatum concilium a senatu diuidunt. tametsi enim paucissimi sunt admodum qui Rhagusiorum Rempublicam angustissimis finibus comprehensam moderantur; ex his tamen senatus sexaginta virorum constituitur: item ex senatorum collegio

[a] anno 1316.

[b] anno 1558.

[c] Plutarchus in Apophthegmatibus Græcorum.

duodecimuiri ad Imperii arcana tractanda seliguntur. Chiorum quoq; Rempublicam, sublato imperio Græcorum, ad hæc vsque tempora gubernarunt optimates quidem Genuenses Iustinianæ gentis, ex qua duodecim viros cum annua potestate creabant; ex his quatuoruiri cum principe pro Republica consilia capiebant; quorum tamen imperium erat semestre, præter principem Reipublicæ, qui duos annos imperium tenebat. Tandem Turcarum rex superioribus annis Chios imperio suo, pulsis Genuensibus, adiecit. Quæ autem Aristocratiæ commoda, quibusq; periculis illigata, & qua quæq; ratione moderanda videatur, suus erit locus; restat vt Aristotelis disciplinam, ab iis quæ superius diximus plane discrepantem, refellamus. *Aristocratiæ*[a], inquit, *quatuor sunt genera: vnum quod pauci tantum locupletioru tenent; in secundo honores ac imperia locupletioribus sorte diuiduntur; in tertio magistratus a parentibus ad liberos successione deferuntur; postremum est eorum qui dominationem rerum omniū habent.* hæc ille. Idem[b] paulo post, quinq; Rerumpublicarum genera tradit, regale, populare, paucorum, optimorum, & ex his quintum genus conflari scribit, quod nusquam tamē comperiatur; quæ sane inconstanter dicuntur. Rerum publicarum confusionem illam minime ferendam argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiendū confutauimus antea: doceamus etiam Aristocratiæ formas ab Aristotele allatas consistere nullo modo posse. Primum quid sit Aristocratia nusquam Aristoteles definiit. Quid enim leuius est quam Aristocratiam appellare, in qua locupletes, aut viri boni principatum habeāt? quid si ex decem milibus nouem milia ciuium agros ac pecunias possideant, cæteris ab imperio exclusis, num Aristocratia dicetur? ita quidem ex Aristotelis disciplina: ex quo sequitur, *Rempublicam popularem non esse, in qua populus imperio potitur:* quæ disciplinæ si sibi consentiát, nulla sit omnino Respublica popularis; quia fieri potest vt non modo locupletes, eo quo dixi numero, sed etiam

[a] lib. 4. cap. 5. Politic.

Aristotelis de Aristocratia disciplina.

[b] lib. 4. cap. 7.

maxima pars ciuium, qui virtute cæteris præstent, honoribus ac imperiis soli fruantur: neq; tamen vniuerso populo, paucissimis quibusdam semotis, dominante, Respublica popularis dicetur: nam si bonos officio perfecto metiuntur, nemo bonus est; si populari modo, bonum se quisque iudicabit; de aliena vero integritate ac virtute iudicare, cum omnibus difficile, tum vero sapientibus periculosum semper visum est; ac ne Cato quidem alienæ dignitatis arbiter receptus sententiam ferre ausus est; nec de Q. Lutatio graui sponsione facta, vir bonus esset nec ne, iudicandum sibi putauit. Demus tamen illud, in omni Republica bonos ab improbis numero vinci, imperare tamen: cur nobilium Aristocratiam prætermittemus, cum a plebeiis multitudine vincantur? cur item antiquarum gentium ac tribuũ, etiamsi nobilitate minus præstent, imperium esse negabimus? etenim eiecta nobilitate a plebeiis ex vrbe Florentinorum, qui ex popularibus *grandes* dicebantur, imperium arripuerunt. certe quamplurimi gentis ac familiæ antiquitate, tametsi honoribus ac rerum gestarũ gloria minus clari, honestiores sunt spuriis nobilitatem præ se ferentibus, qui fortasse patrem ciere nõ possint. Formam quoq; Aristocratiæ debuit Aristoteles ex corporis longitudine, quos in [a] Æthiopia principatum adipisci scribit, constituere: itemq; ex eruditione, forma, robore, & id genus corporis animiq; dotibus, quæ in pauciores cadere videmus: quo modo infinita quædam Rerumpublicarum multitudo sequatur necesse est. Illud etiam 329 permirum mihi visum est, quod Aristocratiæ formam esse putat, in qua locupletes imperia sortiuntur; cum alibi semper sortem omnino popularem esse dixisset. Athenienses autem maxime omnium populares fuisse, tum Xenophontis, tum etiam Aristotelis opinio est: apud quos tamen honores, imperia, potestates, non nisi locupletioribus tributa fuisse constat [b], vsque ad Periclis ætatem. Ita quoq; plebeii ab honoribus, sacerdotiis, ac imperiis ante legem Canuleiam [c] arcebantur; tametsi

[a] lib. 5 cap. 5. Politicor.

[b] Plutarch. in Pericle.

[c] Liuius lib. 4.

ſtatus popularis eſſet, vt antea demonſtratum eſt. Quartum Ariſtocratiæ genus tribuit Ariſtoteles iis, qui admodũ pauci dominationem rerum omniũ ac perſonarum habent, quos ſine lege imperare ſcribit. Diximus antea dominationẽ eiuſmodi, tum in monarchia, tum in paucorũ manu eſſe poſſe, qui eadẽ ratione ſubditis, qua domini ſeruis imperent; quorum imperium ac poteſtas iuſta ſit gentium iure, perinde vt patrisfamiliȩ qui maiorem ſeruorum quã eorum qui mercede ſeruiunt curam gerit, eoſque cariores habet. Neq; enim leges imperia iuſta faciunt, ſed iuſtitia ipſa, id eſt præmiorum ac pœnarũ iuſta diſtributio: nec Ariſtotelis ipſius iudicio quicquam ab immortali Deo maius ac melius optare poſſumus, quã ſummæ virtutis ac integritatis regem, qui iuſtitia ciues, ſine legibus regere velit; cum legibus pleriq; ad fraudem abutantur, nec ſe placari aut exorari ſinant: vt patricii Romanorum querebantur [a], quod regib. exactis [b], leges a plebe poſtularentur, ne ab arbitrio magiſtratuum vita, fama, fortunæ ciuium penderent. Ita quidem rogatione a Terentio Arſa tribuno ad plebem lata, & ſex annos agitata, ad extremum perlata fuit, vt magiſtratus iis legibus, quas decemuiri ad id creati cõſcripſiſſent, illigarentur. Non igitur lex efficit bonos in Republica principes ac magiſtratus; ſed ȩqua iuris diſtributio, & ea quæ in vniuſcuiuſq; animis ac mentibus inſcripta eſſe debet, iuſtitiæ vis & ratio. neq; vero crudeliores tyranni exſtiterũt, quam qui edictorum multitudine ciues obligarunt, quæ etiã Caligula [c], minutis adeo literis proponebat, vt non niſi ab acutiſſimo Lynceo legi poſſent, quo plures ignoratione peccãtes irretitos teneret: Claudius vero Imperii ſucceſſor vno die viginti [d] edicta propoſuit: at nullis temporibus tyrannis acerbior, aut ſceleratorum multitudo frequentior exſtitit. Et quemadmodum Ariſtocratia bene cõſtituta, per ſeſe laudabilis eſt ac præclara, ita ſi deprauari cœperit, nihil deterius fieri poteſt; eoq; magis ſi nobiles ac potentiores in plebeiorum ac tenuium perniciem conſpirent: vt olim factum

[a] Liuius lib. 2.
[b] l. 2. de orig. Iuris.
[c] Tranquill. in Caligula.
[d] Idem Tranquill. in Claudio.

ctum legimus: cum ad optimatum cœtum ciues applicarentur, se plebis ac popularium hominum hostes futuros iurabant: quod non tam ad plebeiorum, quam ad nobilium ac potentiũ perniciem spectat, vt suo loco dicemus. Atque hęc de optimatum statu: nunc populare Imperium cuiusmodi sit, explicemus.

VII, De populari statu.

RESPVBLICA *popularis est, in qua ciues vniuersi, aut maxima pars ciuium, cæteris omnibus non tantum singulatim, sed etiam simul coacerüatis & collectis imperandi* 130 *ius habent:* verbi gratia, triginta quinque tribus, ad summum Romæ fuisse commemorantur: ex his octodecim simul coactæ, reliquis septemdecem tribubus, ac singulis ciuibus, triginta quinque tribuum, legem dicere potuerunt. Quamobrem Tiberius Gracchus tribunusplebis a Marco Octauio collega petiit, vt magistratu prius abdicaret [a], quam octodecim tribus suffragium tulissent, vt imperium ei abrogaretur; propterea quod Tiberio leges Agrarias ferenti intercederet, & populi commoda oppugnaret. Cum item L. Rullus tribunusplebis rogatione Agraria ad plebem lata, peteret vt agrorum publicorũ diribitores essent, quos maxima pars septemdecem tribuum, id est nouem tribus, suffragio creassent; M. Tullius [b] consul hanc arripuit reiiciendæ legis occasioné; cum diceret, tribunumplebis octodecim tribus, id est maiorem populi partem, suffragio priuare: sed tribunus consulem facile refellere potuisset, quia tribunitia rogatione comprehensum erat, *Si plebs*, id est maior pars XXXV tribuum, VELLET IVBERET: ne de rebus leuissimis vniuersæ plebis concio sæpius conuocaretur. Itidem rogatione Domitia cauebatur, vt si quis flamen, pontifex, augurve moreretur, tribus septemdecem conuocarentur, vt iuberent quem pontificem a collegio cooptari vellent; ita fiebat vt quos nouem tribus iussissent, ii a collegio cooptarentur. Cum igitur maximam populi partem diximus, id ad suffragia

a Plutarch. in vita Gracchorum.

Non parum refert an per tribus an per capita suffragium feratur.

b Cicero in Rullum.

ſingulorum ciuium pertinet, ſi per capita ſuffragia petuntur, vt apud Venetos, Rhaguſios, Genuéſes, Lucenſes, & in optimatum ſtatu fieri conſueuit: ſin per tribus aut per curias ſuffragia leguntur, ſatis eſt maiorem tribuum aut curiarum collegiorumve partem ferre, etiam ſi plures tribus numero ciuium reliquis tribubus inferiores ſint: vt fere ſemper contigit in popularibus imperiis. Populus enim Athenienſis in decem tribus diuiſus erat, quibus Antigonia ac Demetria adiunctæ ſunt, pro Antigoni ac Demetrii dignitate: rurſum populus in claſſes XXXVI diſtributus eſt. Hæc pro variis populi incrementis, ac ſuffragiorum facilitate mutantur. Romulus quidem principio populũ vniuerſum, qui tum tria circiter ciuium milia capiebat, in tres partes diſtribuit: deinde ſingulas partes in decem curias, & vnicuiq; curionem præfecit; ſuffragia vero per capita ferebantur[a]: ſed lege Seruia populus in ſex claſſes ex cenſu & ætate diſtributus eſt; ita vt ſi prima claſſis, in qua locupletiſſimi quiq; cenſebantur, id eſt, ſi centuriæ quinq; & octoginta, quæ octo milia ciuium capiebant, in ferendis ſuffragiis concordes eſſent; quod fieri poterat, ſi vniuſcuiuſque centuriæ quinquaginta & vnus ciuis idem ſentirent; cæterarum claſſium ſuffragia non rogabantur. Quod ſi primæ claſſis duæ treſve centuriæ non eadem cum reliquis iuberent, ſecundæ claſſis totidem centuriæ ducebantur; idque toties in ſingulis claſſibus fiebat, quoad octoginta centuriarum numerum impleſſent: raro ad tertiam & quartam claſſem, rariſſime ad quintã, vix vmquam ad ſextam[b] perueniri poterat: ſexta vero claſſis ex cenſu Seruii regis, amplius ſexaginta milia ciuium tenuiorum capiebat, cum quinq; claſſibus ſexdecim tantum milia ciuium continerentur. quod ſi rationem ſuffragiorum a Seruio Rege inuectam exactis Regibus tenuiſſent, non fuiſſet popularis ſtatus, ſed optimatum; quia minor pars ciuium in cæteros omnes imperium habuiſſet. Itaq; plebs a patriciis ter ſeceſſit, cum potentiorum opibus ac libidine tenues premerentur,

nec

[a] Liuius lib. 1.

[b] Liuius lib. 1. Dionyſ. lib. 4.

nec ante destitit quam tribunos libertatis custodes de suo corpore creandi ius obtinuisset: id autem fieri non poterat, nisi omnia omnium suffragia æquarentur: inde comitia tributa primum haberi cœperunt: & quoniam patricii ac locupletes per tribus dispersi, tenues ac plebeios magna ex parte clientes potentiorum, arbitratu suo suffragia ferre cogebant, latum est ad populum ne deinceps tributis comitiis patricii interessent; tunc primum diuisæ sunt plebis ac populi appellationes: *populus* Senatum, patricios, & plebem complectebatur; tūc etiam diuisa plebs est in octodecim tribus; ac paulatim eo vsque incremētum accepit vt triginta quinque censerentur: quibus tandem summa Reipublicæ, omniumque legum ac magistratuum creandorum data potestas est, exceptis Consulibus, Prętoribus ac Censoribus; qui quod maiores erant magistratus, maioribus, id est centuriatis comitiis, creabantur, populo per classes, vt antea diximus, distributo. Et quoniam libertinorum & eorum qui adoptione iura ciuitatis consequebantur, tanta erat multitudo, vt antiquorū ciuium suffragia longe superaret (id quod ab Appio Censore factum [a] esse diximus, vt a plebe quæ vellet facili⁹ impetraret) Fabius Maximus censor gratiam Appii fraude collectam effudit; C cum libertinos omnes, & qui ab iis stirpem duxerant, in quattuor tribus coegit, vt antiquorum ac ingenuorum ciuium suffragia tueretur: quo facto *Maximi* cognomentum est adeptus; quia id sine seditione confecisset. Tandem Seruius Sulpicius tribunus plebis trecentesimo post anno libertinos in tribus eorum, a quibus libertatem adepti erant [b], censeri voluit; sed ante rogationem perlatam occisus est; postea tamen id factum [c] est, Mario vrbe potito, vt patriciorum ac optimatum minueret auctoritatem. Idem antea Demosthenes Athenis, sed [d] frustra tentarat post cladem Chæronensem, rogatione ad populum lata, vt incolæ ac libertini in ciuium numerum censerentur; sed antiquata rogatio est, tametsi non plures essent viginti milibus ciuium. At etiam

[a] Liuius lib. 6. & Florus epit. 20.

[b] Florus epit. 77. & 9.

[c] Idem epit. 84.

[d] Plutar. in Demosthene.

ætate Periclis cum tredecim milia censa fuissent, quinq; milia peregrinorum, qui pro ciuib. in censum irrepserant [a], sub iugum missa sunt: atq; hæc præter seruorum multitudinem, quæ decuplo maior fuit quam ciuium. Ex quo perspicuum fit nullam fuisse Rempublicam adeo popularem, in qua subditi iura suffragiorum exæquo haberent; & quib. id iure datum esset, magnam partem abfuisse: cum vero tributim comitia haberētur, interdum vnius tribus suffragia, quæ mille ciues capiebat, tribui decem milium exæquabantur; & qui gloriæ cupidiores erant, capita tribuum sordib. aut gratia corrumpere consueuerant, cum minima pars ciuium comitiis adesset. Idcirco sæpe cauebatur in ferendis legib. ne iis derogaretur, nisi sex milia ciuium comitiis interfuissent; vt sæpe videre est apud Demosthenem: nam ostracismo nullus erat locus, nisi sex milia ciuium in eadem suffragia conuenirent, vt Plutarchus scribit: quæ tamen populi minima pars erat. At Venetorum [b] legibus, quæ maioris sunt ponderis ac momenti, sanciri solet, ne iis derogari possit, nisi mille ciues suffragiis ferendis affuerint, & ex eo numero octingenti secum ipsi in eadem sententia conueniant. Quam quidem ad rem leges Romanorum, quæ de corporib. & collegiis [c] latæ sunt, adhibuisse videntur; in decretis etenim collegiorum duos trientes collegarum adesse, & ex iis plura suffragia congruere necesse est. Vix autem omnibus Venetorum comitiis, quæ modo nostra ætate coacta sunt, mille quingenti ciues affuerunt [d]. cum igitur lex mille ciues adesse iubet, duos trientes ciuium qui suffragiorum ius habent, adesse vult; & ex iis octingentos in vnam sententiam conuenire; quod ideo factum opinor, quod octingenti ciues maiorem mille & quingentorum ciuium partem efficiunt, cum singula suffragia ducuntur, vt Venetiis fieri solet: non autem tributim aut centuriatim; vt Romani, qui etiamnum suffragia tribuum confuderunt vsq; ad legē [e] Fusiam, quæ lata est anno ab vrbe condita DCXIII. quo minus quid quæq; tribus iussisset intelligeretur, ad

vitandas

[a] Plutar. in Pericle.

[b] In statutis Venet.

[c] l. nominationum. de decurionib. C. l. vlt. quod cuiusque vniuersitatis. ff.

[d] ex historia Petri Bembi.

[e] Dio lib. 38.

vitandas ciuium inter ipsos contentiones. Sic Argentina Germanicarum ciuitatum maxime popularis, & Metensium ciuitas, tametsi in Francorum potestatem venerit; curiatim tamen suffragia ferunt: vt Respublicæ quoq; Rhætorum tres populares curias cogunt ad comitia creandis magistratibus ac legib. ferendis; ea tamen ratione, vt maiores curię maiorem ferant partem suffragiorum. Aliter Heluetii montani, scilicet Vrani, Suitēses, Vnderualdi, Tugii, Glarēses, Abbaticellani, qui quod maxime omnium populares sunt, comitia in apertis ac patentib. locis habere solent, ac suffragia viritim ferre, qui modo ciues annum decimum quartum attigerunt, veteriq; Atheniensium χειροτονία, manib. elatis, suffragātur: sed id rarissime, id est in Ammano principe ciuitatis, ac in Senatu legendo, cęterisq; magistratib. mandandis: sępius etiam imperia continuantur: nam Ammanus (qui fere semper toto triennio principatum exercet) stans pro concione, veniam a populo precatur, si quid in magistratu gerēdo peccauit: deinde tres ciues designat, ex quibus vni populus in annum sequentem imperium tribuit; deinde legatum ei substituit Cancellarium, postea Tribunū ærarii. Si quid inopinatum occurrat, comitia extra ordinem coguntur. Hoc autem Rhætorum Respublicæ ab Heluetiis differunt, quod hi quasi manu se duci patiuntur; vt qui capita ciuitatis vnius pellexerit, totam ciuitatem in suam sententiam facile pertractum iri confidat: illi vero nec precibus, nec illecebris magistratuum commouentur, nisi quis curias singulas populariter demulceat. Id quidem facile intellectum est a legatis Francorum, qui regem per literas admonuerunt [a] Rhætorum curias a Francorum societate pene desciuisse, ac iam Hispanos plura suffragia tulisse in curia Cadeorum: sed paulo post detecta fraude, populus duci iussit ciues factionis Hispanorū, qui quęstione adhibita peculatus damnati ducenta sestertia [b] ærario publico depēderunt: quo facto legati XXVII ab Heluetiis & Rhætis in Galliā renouādæ societatis causa venerunt.

[a] anno 1565.

[b] decem aureorum millia.

Hæc popularium ciuitatum exempla proposuimus, vt popularium Rerumpublicarum vis & natura melius intelligeretur. *Est igitur Respublica popularis in qua populi pars maxima, seu viritim, seu centuriatim, seu tributim, seu curiatim suffragia ferantur, iura maiestatis habet.* His tamen dissentanea scribit Aristoteles [a], nec statum popularem ex eo metiendum putat, si maxima populi pars summã habeat potestatem; deinde exemplum affert eius ciuitatis in qua mille sint ac trecenti ciues: si ex his mille locupletes imperio præsint, cæteris exclusis, statum popularem esse negat: nec Aristocratiam iudicari putat oportere, in qua paucis ciuibus summa potestas tribuatur, nisi opibus quoque cæteris præstent: ad extremum ita cõcludit; Status popularis est, in quo tenues imperant, etiamsi a cæteris ciuib. numero longe vincantur: Aristocratia, in qua potentiores dominantur, etiamsi tenues non solum opibus, sed etiam numero superentur: nec vulgarem opinionem quæ aliter statuat, sibi probari scribit. Ita quidem Aristoteles omnium non modo philosophorum, sed etiam populorum sententiam in Aristocratia ac Democratia definienda conuellit, vt suam vnius tueatur: quæ certe si locum habeat, omnia quæ de vtroque statu in disciplina de Republica præcipiuntur, vno corruent & eodẽ momento. Decemuirorum enim qui legib. ferendis creati fuerant, quam omnes [b] scriptores *oligarchiam* appellant, *popularem statum* appellare licebit: cum opib. in summa Reipublicæ inopia minime præstarent, & ex rerum gerendarum peritia selecti fuissent; recuperata vero populari libertate Aristocratiam appellare oporteret. Idem etiam iudicandum esset, si x x milia ciuium locupletiorum summa potestate fruantur, quingentis ab inopia semotis: contra vero si quingenti illi ciues, egestate oppressi, cæteris locupletib. imperent, statum popularem appellare oporteret. Ita quidem Aristoteles Apolloniam, Theram & Colophonem populares ciuitates vocat, quibus indigentissimi ac paucissimi ciues dominabantur. Longius

[a] lib. 4 c. 4. Aristotelis sententia.

[b] Dionysius Halicarnas. Liuius, Plutarchus.

gius etiam progreditur, cum popularem statum esse negat, in quo maxima pars ciuium dominationem Reipublicæ adepta, magistratus & honores formosissimis aut longissimis quibusque ciuibus tribuat: in quo dupliciter peccatur; tum in eo quod popularia imperia cum optimatum imperiis commutat; tum etiã quod formam Reipublicæ magistratuum & honorum adeptione metitur; cum statum Reipublicæ ex eorum persona qui iura maiestatis habent terminare debeamus, vt antea dictum nobis est. Atq; hæ quidem absurditates, ac multo maiores ex eo sequuntur, quod Aristoteles gubernandæ ciuitatis rationem pro statu Reipublicæ vsurpauit; cum tamen fieri possit vt sit regalis status, ac nihilominus populariter gubernetur; quando scilicet princeps omnia omnibus ciuibus imperia, magistratus, honores, præmia, pœnas ex æquo largitur, nulla virtutis aut nobilitatis aut diuitiarum habita ratione; moderata vero monarchia optimatum ratione dicetur, si rex idem virtute, aut opibus, aut nobilitate præstantes ciues, ad curationes & imperia vocaret. quod si populus rerum dominus, honores, sacerdotia, magistratus patriciis tantum tribuat, vt Romæ factum est, vsque ad legem Canuleiam, status quidem popularis futurus est; sed Aristocratica gubernatione moderatus: sin optimates in summa potestate constituti, plebeiis tantum honores & imperia largiantur, status erit Aristocraticus populariter institutus: contra vero si populi vniuersitas dominatum adepta, omnibus ciuibus omnia imperia, magistratus, curationes concedat, aut ciues omnes vicissim sorte ad imperium vocentur, status maxime omnium popularis futurus est, ac populari gubernatione constitutus: quod Athenis factum est [a], Aristidis Iusti rogatione, qua ciuib. omnib. ad omnes magistratus aditum patere voluit, nulla census aut nobilitatis prærogatiua, cõtra quam lege Solonis cauebatur, vt in tribuendis honoribus & imperiis ratio cẽsus haberetur. quod si optimates ac locupletes summam potestatem adepti, semo-

334

[a] Plutar. in Aristide.

tis tenuibus ac plebeiis omnibus, honoribus ac imperiis soli fruantur, statum non modo optimatum appellabimus, sed etiam Aristocratica ratione moderatũ. Hic mihi occurrat aliquis, in ea sententia quam tueor, fuisse ante me neminem: id quidem agnosco; nec dubito plerisque nouum videri; sed tamen necessarium esse statuo, ad vniuersam de Republica quã tractamus disciplinam, aut in errores inexplicabiles, minimeque ferendos implicari, quibus Aristotelem ipsum irretitum videmus, sensus ipsos ac rationes necessarias oppugnantem. His autem fundamentis male iactis, nihil superexstrui potest, quod firmum sit aut stabile futurum. Ab his etiam fontibus confusa Rerumpublicarum genera, quæ prius refutauimus, dimanarunt. Statuamus igitur tres tantum, nec plures Rerumpublicarum formas; simplices illas quidem, nec vlla confusione permistas: id est iura maiestatis omnia omnibus simul coaceruatis ciuibus, aut minori ciuium parti, aut vni tribuamus: temperatio vero sit illa, cum in vnius statu honores & imperia omnibus, aut in populari potestate, optimis aut nobilissimis tantum, aut in optimatum imperio tenuibus ęque ac diuitibus communicantur: qua quidem temperatione iura maiestatis, non propterea diuelluntur; nec Monarchia Democratiæ, nec Aristocratia vtrique permiscetur; sed quodammodo inuiolabilis status vniuscuiusque moderatus perstat, cum ciues inter se & cum Republica huiusmodi gubernatione copulantur; tametsi status popularis alius alio plus habet popularitatis, vt sic loquar; vt tyrannides aliæ aliis crudeliores sunt; & optimatum potestates aliæ aliis acceptiores, ac plebi gratiores; non propterea tamen miscentur. Nam Heluetii montani adeo populares sunt, Vrani inquam, Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, vt nõ modo penes vniuersos, modo puberes, summa sit Reipublicæ potestas, verum etiam magistratus omnes ac maxima quæque imperia sellulariis & opificibus tribuantur; ac ne mœnib. quidem aut vllis propugnaculis ciuitates

tates muniantur: cæteri minus sunt populares: tametsi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus plerisque senatum constituunt, maximos tamen in Republica magistratus ex patriciis, aut certe ex iis qui generis antiquitate clariores sunt, creare solent: quo fit vt hi stabiliores sint, ac seditionibus quam illi minus opportuni: Rhætorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficillime reguntur; & commota vix placantur. Nam libertatis popularis hęc summa est, vt omnes omnib. æquari possint, nec aliter parere velint, quã ea conditione, vt vicissim imperent iis quibus paruerunt: ac ne sic quidẽ in officio cõtineri possunt, nisi valde necessaria iustaque præcipientibus, aut largitionibus ac verborum illecebris demulceantur. Cum vero multi multis virtutibus, opibus, ac nobilitate excellere nequeant, fere fit vt nobiles, locupletes, virtute præstantes multitudo inuidia quadam & animo ipsa maleuolentia ieiuno insectetur: tum si quis generoso ac præstanti animo plebis intemperanter libertate abutentis libidini frenos iniicere audeat, hũc mulcta, exsilio, proscriptione, morte denique dãnare non dubitẽt; eoq; magis si locuples erit, aut imperiũ affectare videatur: ac sępe fit vt potentis vnius supplicio vel cęde plebs elata, in cæteros quoque violenter prorumpat; idque potissimum si armis tentata res est, ac optimates potentia plebis frangantur: vt contigit post Sembachiam cladem, qua Heluetiorum qui montes accolũt, nobilitas pene tota occubuit; cæteri ferre liberũ exilium quam plebis direptionib. & contumeliis pateremaluerũt: nam quod Bernates ac Tigurini nobilium illustres familias habent, id mirum videri debet nemini; cum securitate maxima, ac sine vi, exhaustis ciuilib. bellis contraxerint cum victorib. societatem. moderatius tamen Heluetii libertate populari, quã olim Græci aut Itali vsi videntur; qui sæpe nouas tabulas petebant, aut a debitoribus commota fere plebe, in creditores ac locupletes irruebãt, ac domos expilabant, eosq; ad agrorũ æquabilẽ diuisionẽ compellebant, interdicta pecorũ &

agrorum vltra modum acquiſitione; a quibus Heluetii fere ſemper abhorruerunt. Ac tametſi congiaria principum ac peregrinorum munera in quibuſdam Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coguntur, ſed plebi diuiduntur; vt quo plures quiſque liberos habeat, eo plus habeat emolumenti: nihilominus tamé cum Glarenſes [a] a Morleto regis Francorum legato peterent, vt priuatę penſiones quas a rege potentiores accipiebant, omnibus ex æquo, vna cum publica penſione, diuiderentur, Henrichus rex ſeſe facturum negauit, ac potius de ſua munificentia tantundem detractum iri teſtatus eſt, quam priuata publicis miſceri pateretur. At etiam Græcorum eo vſque progreſſa eſt licentia dicam an amentia, vt eos in exſilium mitterent, qui cæteris virtute præſtarent: teſtis eſt Ariſtides Iuſtus; teſtis Damon, Athenienſis vterque; teſtis Hermodorus Epheſius. quod quid aliud eſt quam ab radicibus virtutem ipſam exſcindere conari? at illi verebantur ne virtutis ſplendor clariſſimus in vno ciue, aliorum oculos ac mentes ita præſtingueret, vt libertatis obliti, excellenti virtute viro ſeruire quam imperare mallent: eoque magis metuendum videbatur, ſi cum virtute generis nobilitatem aut potentiam, aut rerum gerendarum vſum cõiunxiſſet, qui aut volentibus, aut inuitis ciuibus libertatem de manibus, adhibita vi, extorqueret. Optimates enim quod virtute, vel opibus, vel generis antiquitate præſtant, honoribus etiam ac imperiis præpollere fas eſſe putant, ac propterea ſeipſos a fæce plebis ſeduci ac ſeiungi ſemper cupiunt. Cum igitur tantopere inter ſe diſſideant principes, & optimates ab infima plebe, vix eſt vt eos vlla ratione æquare, aut imperiis & honoribus exæquatos inter ſe & cum Republica conciliare poſſis. Quamquam Solon id effecturum ſe iactabat, ac, ſi legũ ferendarum ius haberet, leges potentibus ac tenuibus, patriciis ac plebeiis æquabiles laturum: optimates quidem Solonem de geometrica æquabilitate intelligere putabant; plebs autẽ ad ęqualitates arithmeticas dictum illud

[a] anno 1550.

illud trahebat: ita factum est vt Solonem vtrique amplexi, legib. ferendis ac Reipublicæ Atheniensium constituendæ preficerent. Sed hæc, & quæ quamque Rempublicam commoda aut incommoda sequantur, suis locis fusius explicabuntur: nunc satis est Rerumpublicarum descriptiones ac genera, & quid cuiusque proprium, quid alienum, quid commune sit, quis item in vnaquaque Republica iura maiestatis habeat, qua fieri potuit breuitate tradidisse; nunc Reipublicæ partes ac veluti membra singula, quæ principi Reipublicę, quasi capiti illigantur, senatum inquam, magistratus, curatores, collegia, corpora, ordinesque ciuium, quo proposuimus ordine, persequamur.

FINIS LIBRI SECVNDI.

137 DE REPVBLICA,

LIBER TERTIVS.

De Senatu; CAP. I.

SENATVS *est legitimus eorum cœtus qui de Republica, deque iis qui summam Reipublicæ potestatem habent, consilium capit.* Sic ordo postulat, vt posteaquã de iis qui iura maiestatis habent dictum sit, de Senatu deinceps, veluti de præcipua potissimaq; post principẽ Reipublicæ parte, disseratur. non quia omnino consistere Respublica sine senatu nõ possit: tanta est enim interdum Principis solertia, vel suspecta suorum æque ac exterorũ fides, vt seipso meliorem ac prudentiorem, quem consulere possit, habeat neminem: vt quidẽ de Antigono [a] Asiæ rege; de Ludouico XI rege [b] Frãcorum, cuius vestigiis insistere Carolus V

C

[a] Plutar. in Demetrio.
[b] Philippus Cominius.

[a] Tranquill. in Cæsare.

Imperator non dubitauit: itemque de C. Cæsare [a]: qui rerum gerendarum tam occulta consilia capere consueuerant, vt prius confectę res essent, quam consilium cœptum putaretur. Ita res maximas illi bello ac pace gesserunt, potentissimorumque hostium opes, quas nulla vi potuissent, sapientissimis consiliis fregerunt: quare hostibus terribiles ac metuendi videbantur, quorum exercitus ex improuiso sæpius nihil tale suspicātes fuderunt ac prostrauerūt. Ita duces ac milites talium Principum prudētia freti, ad omnes opportunitates expediti erant ac parati, vt momēto Principis iussa exsequerentur: perinde vt corporis humani membra apte coagmentata rationis vnius arbitrio ac volūtati, etiamsi eius consiliorū participes non sint, obsequuntur tamen. Et quidem a plerisque [b] nulla ratione dubitari video, vtrum præstabilius fuerit Principem sapientissimum Reipub. siue senatui præesse, quam stupidum & ad imperandum ineptum hominem prudentium senatorum multitudine abundantem: sapientib. quidem neutrum horum probatur. Sed si tanta est principis virtus ac sapiētia, vt alienis consiliis carere facile possit, nihil magis optandum, quam vt rerum gerendarū consilia, quoad eius fieri poterit, quam maxime occulta sint; quoniā prodita ac patefacta, clarissimas ciuitates ac imperia funditus euerterunt. Quamobrem prudentissimi quiq; Principes ita se comparant, vt quæ minime omnium fieri cupiūt, ea identidem se iactent esse facturos. Quid autem a stupido ac stulto Principe sperandum est, vt sapientum cœtus ad consilium arcessere velit, cum sapiētiæ argumentum in principe nullum maius sit, quam sapientium virorum delectum habere, vt eorum consiliis vti frui possit? Cum igitur sapientiæ decus ac splendor rarissime inter mortales eluceat; rarius etiam inter Principes, quos immortalis Dei munere & concessu hominum generi datos gratis animis excipere debemus; nihil maius ac melius optandum restat, quam vt prudentiū hominum consiliis, ac prudentia, a qua deseruntur, vti velint: alioqui

[b] Lampridius in Seuero.

qui inanis sit eius Principis sapientia, qui stultorum & improborum hominum corona circumsessus, Rempublicam opprimi patiatur. Optimis igitur consiliis non solum in rebus grauissimis, sed etiam in mediocribus ac minimis (quāquam nihil minimum debet videri quod ad Rempublicam spectet) Principem vti oportere, iudicamus: quia nihil tanti ponderis est ac momenti ad res agendas in omni Rerumpublicarum genere, quam Senatus auctoritate & consilio decerni; eoq; magis si dubitetur vtile sit necne id quod Princeps fieri velit. Id quidem omnium optime Carolus v Rex Francorum, is qui *Sapientis* cognomentum adeptus est, facere solebat. Cum enim Anglos, qui Aquitaniæ arces & oppida omnia fiduciæ titulo tenebant, regni finib. expellere vellet; rebus omnib. ad ea quæ geri cupiebat ante comparatis, suscepit Aquitanorum querelas aduersus prætores Anglorum; qui prouocantes ad regem, vt Britiniaco fœdere exceptum erat, male mulctauerant. Rex siue cōsulto quæsitam, siue temere oblatam arripuit occasionem: sed optimatum ac populi, quorum opib. vtendum erat, autoritate & consilio bellum geri placuit. Itaque Principes vniuersos in curiam Parisiorum conuocari iussit, testatus se eorum consiliis ac sapientia opus habere, vt quæ a se minus sapienter gesta fuissent, eorum animaduersione castigarētur. Bellum illud eo consilio decretum, felici exitu confectū est. At cum subditi vel sine consilio, vel cōtra senatus decreta res geri perspiciūt; tunc ea aspernantur, ac pro nihilo ducunt, aut timide ac molliter imperatorū & magistratuū iussa exsequuntur: legum autē ac magistratuū contemptum sequuntur populi seditiosæ voces, & aduersus Principes ipsos coniurationes ac defectiones. Eam ob rem Hieronymus Siciliæ Rex vna cum proximis & amicis omnib. crudelissime interfectus est, tum quod impotēter ac superbe dominaretur, tum etiam quod Senatū nulla de re consuleret. Sic enim Liuius; *Regnante*, inquit, *Hierone, manserat publicum consilium: post mortem eius, nulla de re neque*

conuocati, neque consulti fuerunt. Eodem errore grauiter peccauit Cæsar, quod non modo in Consulatu, sed etiam in Dictatura senatus consilio numquam vteretur: at ne senatui quidem vniuerso (constabat autem circiter mille senatoribus) ad se venienti assurrexerit: nimis arroganter ac stulte id quidem; non quod Cæsar moribus aut natura superbus fuerit; sed cum assurgere senatui vellet, a Cornelio Balbo adulatore consiliorumque omnium participe, quo minus id faceret, prohibitus est. At meminisse debuerat Romulum creatorem Vrbis ac primum Romanorũ regem ab ipsis senatoribus, vt quidem fertur, occisum; ac Tarquiniũ regem eiectum, cum vterque senatum contempsisset, ac suo arbitratu omnia gereret. Quæ res non modo iis, quos dixi, sed etiam Ludouico XI regi Francorum, qui nulla de re senatũ consulebat, exitiosa fuit; quod cum hic noster, quamquam sero, intellexisset, Carolum filium ita institui voluit, vt literas nesciret; modo tria verba teneret, Latina illa quidem; sed eiusmodi, quæ de historia iure detracta sint, vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere cõsuesceret. Et quidem summa literarũ cognitio Principib. sæpissime perniciosa exstitit, nisi bene a natura, melius etiam a virtutibus instructi & informati essent: quia nihil tam in Principe metuendũ, quam multa rerũ abditarum cognitio cum scelere cõiuncta. Nullus certe Principum exstitit, qui extra rei militaris scientiã minus haberet literarum, quam Traianus; Nerone vero nullus fere doctior; hic tamen sceleribus, ille virtutibus parem habuit neminem; hic Senatum capitaliter oderat; ille omnia senatus consilio gerebat. Cum igitur Senatus in omni Republica tam sit necessarius, quam in corpore ipso mens ac ratio, sine qua corpus ipsum non modo sese regere, sed ne momento quidem subsistere possit; primum de senatoris virtutibus; deinde quis numerus Senatorum esse debeat, & an plura consilia Reipublicæ necessaria sint; tum quib. de reb. senatus consulendus sit; postremo quænam sit in Republica Senatus potestas

potestas ordine disseramus. Principio *senatum legitimum cœtum esse* diximus, propter eam quam a Principe vel populo statis temporib. ac locis coeundi potestatem habet. Quib. tamen locis ac temporib. senatus haberi debeat, parum admodum interest; cum rerum gerendarum variæ occasiones ac opportunitates locum ac tempus sæpe definiant; laudabile tamen est institutum Lycurgi[a], vetantis picturas ad ea loca in quib. senatus consilia caperet, adhiberi; propterea quod rerum earũ quæ sub aspectum cadunt oblatæ species, mentem, quæ ad consilia intenta esse debet, sæpissime distrahere solent. Adiecimus ad Senatus definitionem, eos esse oportere *qui pro Republica consilium capiant:* vt senatorem diuidamus a magistratib. & curatoribus Reipublicæ; quorum consiliis sæpe senatus ipse, sæpius etiam Principes, sed tamen extra ordinem vtuntur. Senatorem vero a *senio*, vt eodem sensu γερουσίαν Græci *senatum* vocant: quod satis est argumenti, Græcos æque ac Latinos senatum legere consuesse ex senioribus, quos nostra lingua *seigneurs* appellat, pro ea quam seniorib. maiores nostri semper exhibuerunt obseruantia: ea spe & opinione, vt qui ætate, iidem & sapientia cæteros superarent: sic enim in legibus Caroli Magni cauetur, NVLLI *per sacramentum fidelitas permittatur, nisi nobis & vnicuique proprio seniori:* patronos intellexit, nõ senatores: quasi senioribus, non iunioribus cultus & obseruatio debeatur. Nec modo Græcorum ac Latinorum, verumetiam Persarum, Hebræorum, ac Ægyptiorum moribus senes magno semper in honore fuerunt: ab his enim ad omnes populos iustitia, pietas, humanitas, reique publicæ bene constituendæ ratio ad omnes populos permanarunt. Quid diuina lex? cum enim senatum Israelitarum Deus constituere vellet, *Cogite mihi,*[b] inquit, *septuaginta seniores, qui cæteris sapientia, prudentia, ac scientia præstent:* sapientia quidem pietatem ab impietate; prudentia turpe ab honesto; scientia verum a falso diuidit. Ac si quidem adolescentes sapientia rerumq; gerendarum vsu (quod

[a] Plutarc. in Lycurgo.

[b] Deut. cap. 1. voces Hebraicæ *hacanim nebonim*, & *Iodehim* habent emphasim maiorem, quam Græcę aut Latinæ. illud verо ידועים bifariam legi potest, *iaduhim*, id est *spectatæ integritatis*, vel *Iodehim*, *scientes*. nam *Iodeha* actiuum scientem: *Iadua* cognitum & probatum iisdem literis ידוע.

fieri non poteſt) excellentes haberemus; ex his tamen ſenatum, vel potius *Iuuenatum* legere, nõ modo ridiculum, ſed etiam periculoſum eſſet: quia nec ſenibus, nec iuuenibus huiuſmodi conſilium probaretur: quod alteri id ætatis ſe illis æquales, alteri ſapientia ſuperiores eſſe arbitrarẽtur. At in Republica gubernanda non minus, atq; haud ſcio an plus opinio valeat ac ſimulatio quã res ipſæ. Opinatur vulgus, & recte opinatur, *aut numquam, aut raro admodum iuuenes ſapientia præſtare*: at qui ſunt huiuſmodi, nec plebem regere, nec improbos ad officium reuocare, nec in concione populi quæ vtilia ac iuſta ſunt, perſuadere poſſunt. Nihil autem in ciuitate pernicioſius quam ciues de ſenatu deque magiſtratib. male opinari. Itaq; Solon iuuenem ab aditu ſenatus arcendũ ſibi putauit, *quamtumuis ſapientia præſtaret*; Græci melius patrio ſermone quam Latini, εἰ καὶ ἄριστα δοκοίη γνώμης ἔχειν. & antea Lycurgus e ſeniorib. ſenatum conſcripſerat. Hinc beneficia, honores, vacationes munerum, a legib. huic ætati tribui videmus: tum propter corporis imbecillitatem, tum etiam propter ſapiẽtiam & rerum gerendarum vſum. Nec propterea tamen omnib. id ſenibus tributum eſt: at ne iis quidem qui cum antea virtute ac ſapientia excellerent, eorũ ætas ſic ingraueſcat vt mens ipſa vel ęgrotare, quod quidem Hippocrati viſum eſt, vel a iudicio & ſapientia deſeri, vel inſtrumentis ad ratiocinandum natura datis vti non poſſe videatur. Hos enim Plato, qui ſeniores Reipublicæ cuſtodes fecit, a publicis muneribus & conſiliis, quaſi liberam vacationem daret, ſeducendos eſſe putauit. Quamobrem literis ſacris non ſolum ſeniores in Senatum conſcriptos, verumetiam ſapientia ac virtutib. omnib. ab immortali Deo cumulatos videmus; quos propterea Hebræi non קבנים ab ætate ſenili, ſed a ſapientia חכמים; poſteriores corrupta Græcorum voce *Sanedrim* appellant. M. Tullius eleganter, vt omnia, *Senatum mentem, rationem, intelligentiam Reipublicæ* dixit: nec minus Reipublicæ neceſſarium ſenatum eſſe putauit, quam humano corpori ad ſe ſuſtentan-

ſuſtentandum, & ad intelligendum, mentem ac rationem. Ex quo quidem ſatis innuit, ſenatores diuturno rerum gerendarum vſu, qui indocilis eſt, ad prudentiam & ad rerum maximarum diiudicationem comparatos eſſe oportere. nam quæcumque in bello ac pace, quæ in legibus ſanciendis, quæ in deſcribendis ciuium ordinibus, quæ in conformãdis populorum moribus, quæque omnino in conſtituenda Republica præclare geri videmus, a mentis agitatione & cõſilio prudenti omnia proficiſcũtur. Quamobrẽ Grȩci τὸ ἱερὸν τὴν βουλήν; quaſi recto conſilio nihil ſacratius eſſet: Hebræi יסוד; quaſi fundamentum rerum omnium, aptiſſime appellant: quibus verbis ſignificant rectis conſiliis, & ſapienti Senatu ſublato, quaſi Reipublicæ concuſſis fundamentis, omnia [841] ſurſum deorſum ruitura. Sapientiæ ac prudentiæ nominibus quoties vtimur, ſemper cum fide ac iuſtitia cõiungi volumus; neque enim minus, atque haud ſcio an magis pernicioſum ſit ex improbis ac flagitioſis hominibus, quantumuis rerum gerendarum vſu & experientia valeant, quam ex imperitis, ſenatũ conſcribi: hi quidem ſi non prodeſſe, certe quidem Reipub. valde nocere non poſſunt; illi perditis conſiliis, vt ſeipſos vlciſcantur, Rempublicam euertere non dubitant, dum inter medias Reipublicæ ruinas ſoli conſiſtere poſſint; ac ſæpiſſime competitorum ſententias, tametſi Reipublicæ ſalutares, acerrime oppugnant, & odia priuata ad Reipublicæ exitium cõparant; vt nihil aliud ferãt, quã ciuitati luctuoſiſſimũ de aduerſariis triumphum. Aliud itẽ genus eſt ſenatorũ, qui nec inuidia, nec odio, nec amore cuiuſquã ducuntur, ſed pertinacia quadã ab ea quam adamauerunt ſententia diuelli ſe, aut rationibus vllis perſuaderi numquam patiantur: ac ſæpe argumentorum vi ac multitudine armati veniunt in Senatum, quaſi ad hoſtes debellandos, ne vel in dicendo peccaſſe, vel ſententiam mutaſſe videantur. Peius etiam qui cuiquam aſſentiri turpe, ac præclare ſecum agi putant, ſi vt clauum clauo, ſic opinionem opinione trudant; qua peſte haud

ſcio an vlla capitalior cogitari poſſit: nec minus ab ea fugiẽdum, quam nauigantib. a ſcopulis & præruptis ſaxis, quæ medio mari interdum occurrunt. Et quemadmodum prudens gubernator, ſi portum tenere tuto nequeat, ventis obſequitur, ac vela remittit, ne vi tempeſtatis abreptus naufragium patiatur, quouſque compoſitis fluctib. ſecundi venti flare cœperint: ita nec ſapientibus vmquam laudata eſt in vna ſententia, cum de Republica deliberatur, perpetua permanſio; id quod non modo cum animi peruicacia, verumetiam cum arrogantia coniunctum eſt: contra vero mutare interdum ſententiam, non modo laudabile, ſed etiam vtile ac Reipublicæ ſalutare eſt; & ad nouos caſus temporum, nouorum conſiliorũ rationes accommodare, cõcordibus ſuffragiis imperitorũ interdum opinionẽ laudare. Quare prudẽter Thomas Morus Anglorũ Cancellarius; qui in ea quã opinione ſibi finxerat Vtopiorũ Republica, quæ in ſenatu decernẽda forẽt, eorũ diſceptationẽ differri voluit in proximũ ſenatum; nec eodẽ die quo propoſita fuiſſent diiudicari; ne ii quibus a ſuſcepta ſententia diſcedere turpe videtur, in eo quod temere fortaſſe dixiſſent, perpetuo permanerent. Senatorẽ igitur in limine ſenatus, odium in aduerſarios; gratiã aduerſus amicos; peruicaciã & arrogãtiam ex ſe ipſo exuere oportet; ea ſolum intuẽtem quæ vel ad immortalis Dei cultum, vel ad Reipublicæ cõmoda ſpectant. In quo quidẽ laudabile cõmemoratur inſtitutum Lacedæmoniorũ[a]; qui quæ de Republica ſemel decreta fuerant, ita tuebãtur, vt quæ antea probauerant, ipſi oppugnarent: quia non licebat de legibus ſemel ſuſceptis diſputare; quod poſtea Achæorum [b] ac Florentinorum [c] Reſpublicæ a Lacedæmoniis vtiliter traxerunt: literarum vero cognitio ſemper eſt ſenatori neceſſaria, ac potiſſimũ antiquitatis & Rerumpublicarũ diſciplina; vt omittam legum domeſticarum ſcientiam, qua quidem vacare non debet: magis tamen neceſſaria fides, iuſtitia, integritas: quarum virtutũ adiumento, quæcunq; volet, ſine multa eloquen-

[a] Plutar. in Lycurgo.
[b] Liuius lib. 32.
[c] Guichardin.

eloquentia facile persuadebit. Sed hoc inprimis senatori cauendum, ne peregrinorum Principum largitionibus deprauari se, aut vlla fiducia beneficiove illigari patiatur: quod tametsi capitale esse debet, nihil tamen frequentius in omnium oculos incurrit, excipio Venetiarum ciuitatem, quæ ab hoc sordium genere adeo purum habet senatum, vt etiam sacerdotes, quantumuis ciues ac patricios, ob id a comitiis procul arceant, quod iurati putantur nihil contra Romani Pontificis vtilitates & commoda se facturos: contritum est illud quod ante suffragia ciues in comitio acclamare solent, FORA I PRETI. Quinetiam Hermolaum Barbarum (quem virum?) ac nō ita pridem Cardinalem Mulanum exsilio damnarunt, quod cum legationem apud pontifices Romanos obirent, in collegium Cardinalium cooptari se paterentur iniussi. Ego vero triginta quinq; Cancellarios huius imperii, nec pauciores in Anglia ex antiquitatibus commemorare possum in Cardinalium cœtum, aut in collegium pontificum cooptatos. At etiam apud Polonos, quia Gnesnensis pontifex, regni Cancellariū se ferebat, necesse fuit regib. procancellarium arbitrio suo creare, qui nulla iurisiurandi obligatione pontificibus Romanis teneretur. Principum autem familiarissimos ac legatos donis ac largitionibus, tum ciuium, tum peregrinorū effusis, corrumpere translatitium est: semper excipio Venetos; idque tam aperte, vt etiam Cotignacus Francorum apud Turcas legatus, Græcam vxorem iniussus acceperit: alius item, nec multo post, sororem Valachiæ Principis, Mehemeto Bascia & Naxi Duce annuentibus, vxorem ducere non dubitarit: & quoniam Valachiæ Princeps ab iis filiæ nuptiis, quas antea inuitus probarat, abhorreret, regnum illud ei ereptum est; ac Bathoro, qui nunc Polonorum sceptra moderatur, concessum. Hæc in Republica bene constituta minime ferenda sunt. Atque hæc præcipua mihi visa sunt optimi senatoris ornamenta. Est vbi generis antiquitas ac familiæ decus spectatur, vt Venetiis, Rhagusiæ, Nu-

Senatorum propria.

rembergæ.id etiam apud Polonos cautum est lege Sigismundi Augusti, anno MDL; *vt nemo senator legeretur, nisi qui patre nobili natus esset.* Alibi census spectatur, vt quondam apud Athenienses lege Solonis; & in plerisq; Græcorum ciuitatibus, vt & nostra ætate apud Genuenses Doria lege. certe Augustus neminem in senatum admisit, nisi qui vicies sestertium in censum retulisset: quibus autem ad censum opes defuissent, suppleuit: non quia opes ad consilia pro Republica capienda necessarias arbitraretur, sed ne tenuitas & inopia, senatorium decus labefactaret; neve cæteri suis opibus elati, tenues contemnerent; vt fere fit in optimatum statu, vbi senator censu legitur. Vetere autem Romanorum instituto, nemo senator fiebat, nisi qui magistratus & honores in Republica gessisset. Quare Censores quinto quoq; anno in senatorium ordinem fere legebant eos omnes qui magistratum gesserant: id est qui Consules, Prætores, Ædiles Curules, aut ad summum, Quæstores fuissent. Et quoniam Mariana clade nonaginta senatores cæsi fuerant, Sylla Dictator factus, vt senatoriũ ordinem, cui fauebat, suppleret, viginti [a] Quæstores creauit: Cęsar quadraginta [b], vt eodem momento senatores fierẽt, & sententiæ dicendæ ius haberent; quod [c] antea non licebat, nisi a Censoribus lecti fuissent. Qui certe mos laudabilis est, ac in omni Republica bene constituta, probãdus. Nullus enim in Polonia senator, nisi Palatinus, Pontifex aut Castellanus sit aut antea fuerit, legationemve obierit, aut imperator exercitum duxerit. Nec vero in senatum Principis Turcarum cuiquam patet aditus, prætertquam quatuor imperatoribus bello gerendo creatis, quos ipsi *Bascias* appellãt, duobus Cancellariis, seu Cadileschieris, ac duodecim prouinciarum præfectis, seu *Belerbæis*. Quod vero senatores conscribi oportere diximus qui magistratum gesserint, non ad eos pertinet qui sordib. ac pretio magistratus adepti sunt: neq; enim virtutes illæ, quas senatori necessarias esse diximus, iustitia inquam, fides, integritas, prudentia, rerumq; gerendarum

[a] Appian. lib.1. ἐμφυλ.
[b] Dio lib.43.
[c] Valer. Max. lib.2. cap.1. de Fabio Max. & P. Crasso.

darum vſus, ac iuris diuini & humani ſcientia, vlla mercede, vllo cenſu, vllis pecuniis comparantur. Porro ſenatorem ſenatui probari nouum eſt atque inuſitatum; quippe quos vel cenſores, vel anteacti magiſtratus & honores adepti, ſatis probauiſſent: id tamen Gothicis temporibus, conuerſa Republica, factum legimus. Sic enim Theodorichus apud Caſſiodorum; *Admittendos in ſenatũ examinare cogit ſollicitus honor ſenatus.* Quantum attinet ad ſenatorum numerum, maxima raritas ſit oportet eorum, qui tantis virtutibus quantas in ſenatore ciuitatis deſideramus, clari ſint. In popularibus tamen & optimatum imperiis, vt ſeditioſis ambitioſorum hominum vocibus, qui maieſtatis participes ſunt, occurratur, ſenatorum numerum augere ſæpe neceſſe eſt: vt Athenis quadringenti ſenatores Solonia lege ſingulis annis creabantur[a]: quibus centum adiici placuit, vt quinquaginta e ſingulis decem tribubus ſorte ducerentur; quibus item centum adiecti, cum populo duarum tribuum, Antigonidis inquam, ac Demetriadis, incrementum acceſſiſſet: tametſi vix vmquã ſupra viginti milia ciuium cenſa fuerunt. ex quo perſpicuum fit ſenatum trigeſimam & eo amplius ciuium partem cepiſſe. Plato trigeſimum ac prudentiſſimum quemq; in ſenatum allegit: cum enim Rempublicam ciuium quinque milibus & quadraginta conſtare vellet, centum ſexaginta octo ciuibus ſenatum cõflauit. Romulus quoq; centum ſenatoribus, hoc eſt trigeſima parte ciuium[b], cum tria milia cenſa fuiſſent, ſenatum conſtituit: non ſorte, ſed nobiliſſimum quemque ſelegit: id eſt eos quorum maiores ſeruitutem non ſeruierant: poſtea vero Sabinis in vrbem ex fœdere admiſſis, centũ priori numero conſcripſit; quibus poſt exactos Reges Brutus centum adiecit. Hic tercentum ſenatorum[c] numerus annos fere quadringentos nec augeri, nec minui viſus eſt. At Ciceronis ætate circiter ſexcentos fuiſſe perſpicuum fit ex eo quod CCCCXV ſenatores ſuffragium tuliſſe ſcribit, cum queſtio aduerſus P. Claudium, qui ſacra Bonę Deę,

[a] Plutarch. in Solone.

[b] Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 2.

[c] Dio Nicaeus.

oblato Pompeiæ ſtupro violarat, decreta fuiſſet: at cum ſenatui tunc adeſſe ſenatores non cogerentur, nemini dubium eſſe poteſt, plurimos in omnes imperii Romani prouincias diſperſos; plures item rebus agendis, aut morbo ſeniove impeditos abfuiſſe. Poſtea Cęſar Dictator, quo plures haberet obligatos ad imperium ſtabiliendum, non modo ciues omnium ordinum, ſed etiam peregrinos in ſenatum allegit; tunc mille circiter ſenatores fuiſſe tradunt. At Auguſtus pacata Republica, e tanto numero ſexcentos tantum ſelegit, quos etiam ad trecentorum numerũ antiquum reuocare decreuerat; tametſi ciuium Romanorum numerus in infinitum excreuiſſet. non eſt igitur multitudinis in legendo ſenatu habenda ratio; ſed earum virtutum quas ſenatori neceſſarias eſſe diximus: aut ſi ambitioſis popularium hominum rogationibus ſatisfieri oporteat, vt in populari ſtatu, cauendum eſt ne ſententiæ ferendæ poteſtas ſenatori detur, niſi maximos quoſque magiſtratus geſſerit. Nam in Cretenſium [a] Republica, omnibus ciuibus in ſenatum veniendi ac ſententiæ ferendæ ius erat; non tamen cum ſtatuendi poteſtate, quia ſoli magiſtratus de re propoſita decernebant. In ſenatu Achęorum ſoli decem Demiurgi [b] cum Imperatore ſuffragium ferebant; ſed eo numquam progredietur ſapiens legislator, ſi in popularibus imperiis aliter ſeditionibus occurri poſſit: quia res eſt periculi plena, quę in ſenatu decreta fuerint, manare in vulgus; id quod neceſſe eſt in tanta multitudine ſenatorum: nec materia ſeditioſis hominibus perturbandæ Reipublicę deerit, ſi, quę multitudini placuerint, pauciorum arbitrio conuelli videantur. Huic morbo Græci veteres vt mederentur, *conſilium ſelectorum* creabant, qui προβουλοι & πρόσκλητοι dicebantur; vt arcana Reipublicæ tractarent, ac rebus vrgentib. per ſe ipſi maxima quæq; pro Republica procurarent; quibuſque de rebus in ſenatu deliberari, quid item ad populũ ferri oporteret proſpicerent: alioqui ſenatum cogere, ſententias rogare, diſceptare, decernere, nec facile eſt, nec

niſi

[a] Ariſtot. lib. 4 Polit. cap. 14.

[b] Liuius lib. 32.

nisi temporis diuturnitate confici potest: dum interim rerum bene ac vtiliter agendarum momenta fluunt ac labuntur. Fuit enim senatorium munus apud Romanos inprimis illustre ac dignitatis plenum: numquam tamen Augustus efficere potuit vt senatores ordinario senatui, qui Calẽdis & Idibus ad summum cogebatur, adessent; tametsi mulctarũ magnitudine absentes vrgeret: quod cum senatoribus graue esset, eorum qui mulctam deberent quintum quemq; sorte duxit [a]. At etiam Ruscius Cæpio præmiis senatores ac illecebris excitauit, cum testamento pecuniam reliquisset iis qui in senatum venirent: neque enim pauciores quinquaginta vlla de re deliberare poterant; si decernendum esset, ducentos adesse oportuit, cum trecenti; aut quadringentos, cum sexcenti lecti fuissent; duos scilicet senatorum trientes: quod in omnibus collegiis necessarium est [b]. Augustus tandem ipse coactus, necessitate sublata, ducentos sufficere decreuit, quasi duos trientes trecentorum, qui legitimus erat numerus senatorum a Bruto cõstitutus. At in libera Republica senatus nec legitimus, nec indictus haberi poterat, nisi Consuli, aut absente Consule maiori magistratui placuisset. Nam toto Cæsaris consulatu vix ter haberi potuit legitimus [c] senatus; cum interea Cæsar a populo quæ vellet, largitionibus effusis extorqueret. Melius Solon, qui præter senatum annuum, quem ex ciuibus CCCC constituerat, Areopagitarum consilium ex ciuibus sexaginta selegit, qui per omnes honorum gradus eo peruenissent, vt imperii arcana tractarent; ac rebus extremis, ne quid detrimenti caperet Respublica, prouiderent. Cuius consilii quanta necessitas esset tunc intellectum est, cum Pericles, vt plebis [d] gratiam captaret, Areopagitarum auctoritatem sustulisset, & ea quæ prius in Areopago tractabantur, ad populum transtulisset: non multo post Respublica tum externis, tum etiam intestinis bellis concussa ruere cœpit. Habuerunt etiam Ætoli præter Panætolium consilium sanctius vbi arcana imperii tractabãtur, de quo Livius [e],

a Dio lib. 54.

b Dio lib. 54.

c Tranquill. in Cæsare.

d Plutarch. in Pericle.

e lib. 35.

Sanctius est, inquit, *apud Ætolos consilium, quos Apocletos appellant*. idem paulo post, *Arcanum hoc gentis consilium*. antea dixerat, *legibus Ætolorum cautum esse, ne de pace bellove, nisi in Panætolio & Pylaico consilio, ageretur*. ac tametsi Carthaginẽsium status popularis esset, nihilominus, præter senatores cccc, fuit aliud consilium xxx senatorum, qui diuturno rerum agendarum vsu prudentia præpollerent: de quo Liuius, *Carthaginenses*, inquit[a], xxx *legatos seniorum Principes ad pacem petendam mittunt. id erat sanctius apud eos consilium, maximaque ad senatum regendum vis*. eo consilio Romani caruerunt. Itaque miratur Liuius, Græcię & Asiæ legatos qui Romam venerant, nihil eorum quæ Rex Eumenes in senatu contra Perseum Macedoniæ regem egerat, ex tanto senatorũ numero intelligere potuisse: *Eo*, inquit, *silentio clausa curia erat*; ex quo intelligitur post ea tempora nihil in senatu decretum fuisse, quod non peruulgaretur. Itaque senatores in arcanis imperii scribarum munere fungi, ac iureiurando singulos obstringere cogebantur, ne res manaret in vulgus[b]: nondum legibus[c] pœna capitalis erat iis constituta qui Principis arcana publicarent. Quid autem eorum quæ in senatu agerentur latere potuisset, cum quingenti aut sexcenti senatores præter scribas acta senatus intelligerent? at etiam prætextatis pueris, vsque ad Papirii tempora, aditus erat in senatum. Augustus omnium primus ex senatoribus aliquot selegit, quibuscum deliberaret de rebus iis, de quibus in senatu decernẽdum esset. Post Augusti mortem Tiberius a senatu petiit vt viginti senatores sibi darentur, a quibus consilium caperet de rebus iis quas ad senatum ferri oportebat. Horum deinceps exempla secuti sunt Imperatores posteri, Galba, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander Seuerus; de quo Lampridius, *Nullum*, inquit, *decretum fecit sine Iurisconsultis* xx, *ac plerisque senatoribus rerum gerendarũ vsu peritis; qui quidem quinquaginta senatorum numerum explerent, ne pauciores essent, quam in senatusconsulto conficiendo necessarii viderentur*.

a lib. 3.

b Capitol.

c l. si quis aliquid. de pœnis. ff.

viderentur. Ex quo intelligitur ſanctius illud quinquaginta ſenatorum conſilium, vna cum Principe, non tam de rebus ad ſenatum ferendis, quam decernendi cauſa conſtitutum fuiſſe; vt ſenſim ſenatui rerum maximarum cognitio erepta, conſilio Principis tribueretur: quia ſenatorum tanta multitudo Principem conſequi nullo modo potuiſſet: id quod in monarchia Principe provincias obeunte, aut bellis gerendis impedito, neceſſe eſt. Nec aliam ob cauſam Theologi veteres ac poetæ Palla-146 dem Ioui decumbenti aſſidere finxerunt[a], non Palladi Iouem, quam vt intelligamus ſenatum Principi ſemper adeſſe, non autem Principem domicilio ſenatus affixum eſſe oportere; quod a Principis maieſtate nõ modo alienũ ſit, ſed omnino fieri nõ poſſit. At tametſi multa ſunt in omni Republica quæ a ſenatu decernuntur, de quib. nec ad populum, nec ad optimatũ cœtum ferri neceſſe eſt; in monarchia tamen aut Principem ea intelligere, aut populari opinione a Principe intelligi oportet; vt grauior ſit eorum quæ a ſenatu decernuntur auctoritas ac fides; ne ſubditi querantur quicquã temere a Principe ſine cõſilio, vel a ſenatu fieri quod Princeps optimus non probaret. Certe quidem Turcarum Princeps ſenatui rarius intereſſe conſueuit, ſed interiore ac proximo ſenatus habendi loco fere ſemper conſiſtit, aut cõſiſtere putatur, vt omnes omnium ſentẽtias audire, geſtusq́ etiã vniuſcuiuſq; libere contemplari, nec tamen ipſe videri poſſit: ita fit vt ſenatores, qui Principem ſe aſſidue intueri putant, in officio contineantur. Hic forſitan dubitet aliquis, ſi tam anguſta ſit Reſpublica, aut prudentium hominum tanta raritas, quanta fere eſt vbique, nõ modo ſenatus, ſed ne ſanctius quidem illud conſilium, quod diximus, conſtitui poterit. Senatum quidẽ a conſilio ſanctiore in anguſta Republica diuidi non admodum neceſſe fuerit; vt in Republica Pharſaliorum, quæ anguſtiſſimis regionibus finiebatur, viginti viri pro cœtu optimatum, pro ſenatu, pro cõſilio ſanctiore fuerunt. At Lacedæmonii, quorũ imperium poſt Lyſandri

[a] Valer. lib. 2.

C

victoriam longe late patebat, optimatibus triginta, iisdemq; senatoribus contenti fuere: ex eo tamen numero duodecim arcanis imperii tractandis constitutos apud [a] Xenophõtem videmus, & eandem omnium Græciæ ciuitatum formam Reipublicæ fuisse, præter exiguas aliquot ciuitates, quibus decem viros, qui summũ imperium & senatum haberent, quique pro Republica sanctiora consilia caperent, Lysander præfecit. His vero temporibus nulla fere ciuitas est, siue optimatum, siue populari, siue vnius imperio regatur, quæ præter senatũ non habeat sanctius consilium; ac præter vtraq; triumuiratũ quendam, qui secretiora Imperii arcana tractet: idq; potissimum in monarchia. Augustus ipse, qui in gerenda Republica parem habuit neminem, præter senatum, quem sexcentis senatoribus compleuerat, sanctius consilium viginti virorum selegerat, ac præterea Mæcenatem & Agrippam sibi familiares & amicos, quibuscum imperii arcana communicare solebat. Nam cum dubitaret pacata Republica post Actiacam victoriã imperium retineret necne; Mæcenatem & Agrippã [b] adhibuit ad consilium, præter eos neminem: nec Cæsar quemquam habuit, præter Quintum Pedium, & Cornelium Balbum [c], quibus cum τὰ μυστικώτατα literis occultis communicabat. Illud est quod innuit Cassiodorus de arcanis Principum; *Arduum nimis est*, inquit, *Principis meruisse secretum.* Antea quidem Curia Parisiorum huius imperii senatus erat; sed cum litibus iudicandis occupari placuisset, nec facile ab vrbe distrahi posset, reges consilium illud, quod quia res magnas sub Carolo VII tractabat, *magnum* dictum est, instituerunt: cum autem rursus litibus extra ordinem disceptandis lege Caroli octaui implicaretur, ac multo magis Ludouico XII Rege, qui curiam XX iudicum constituit: Franciscus maior rex consilium illud magnum ab arcanis Imperii summouit; cum aliud consilium selectorum Principum & amicorũ sibi comparauisset, quod *familiare* Latinis, nostris hominibus *priuatum* dicitur. Mortuo Francisco,

[a] lib. 3. rerum Græcar.

[b] Dio lib. 55.

[c] Tranquill. in Iulio.

Francisco, Henrichus filius aliud quoq; consilium quæsiit, quod quia paucorum hominum esset, *angustum* siue *strictum* appellarunt. Postremo cum familiare seu priuatum illud consilium senatorũ multitudine redundare videretur, Henrichus III Henrici F. aliud consilium instituit; quod quia de Reipublicæ statu, non de litibus cõsulendum esset, *consilium status* placuit appellari. Præterea necesse fuit *cubicularium consilium* haberi, in quo rex a cubili exsurgens, ea quę in senatu decreta sunt, iuberet aut vetaret: illic Principum literæ reserantur, legationes referuntur, mandata explicantur. Omitto consilium Tribunorum ærarii, quod Henricho II Rege institutum est, ac rationum magistris sensim ereptum. Præterea Duumuiratum esse oportet ex amicissimis ipsius Principis, qui gratiam nõ ætatis flore, sed virtute ac prudentia collegerint, constitutum. Quod de consilio cubiculario diximus, paucorum est admodum: ac tametsi Carolus IX Idibus Nouembris MDLXIII, edixisset, vt cum a somno desereretur, Principib. ac proximis, atq; iis quos ad consilium acciri placuisset, in cubiculum pateret aditus, lex ea tamen antiquata est. Qui tot consiliorum varietatem non probant, eosdem multo plura quæ in Hispania videmus, improbare oportet. Septem enim consilia totidem curiarum multitudine seiuncta, & prætorio Principis comprehẽsa sunt; vt quo libuerit Princeps adire, ac singulorum sententias exquirere facile possit. Quod si quis putet consiliorum multitudine tantum imperium, quo nullum maius exstitit vmquam, vacare non posse, cogitare debet Venetorum fines, non admodum late patentes, quatuor habere consilia, præter senatum, ac cœtum omnium optimatum. Est enim *consilium sapientum*, quod *marinum* dicitur; deinde *consilium sapientum* qui quæ terra gerantur curare possint: item *consilium Decemuirorum*, & *Septemuirorum*, quibus, vt collegiis omnibus, Dux ipse præesse potest: quæ consilia tametsi collegiis & officiis seiuncta sunt, sæpe tamen pro rerum & causarum opportunitate

consociantur. Est etiam *Senatus sexaginta virorum*, qui cum magistratibus numerum duplicare cõsueuit. Quid igitur obest in angusta Republica senatum a cõsilio sanctiore diuelli? angustum est imperium Rhagusiorum, & iisdem fere finibus quib. vrbis mœnia, comprehensum: nec latius imperant Geneuates, quam primo ab vrbe lapide: in vtraque tamen ciuitate senatus sexaginta viros; cõsilium vero sanctius in hac XXV, in illa XII capit. Nurembergæ senatus XXVI senatoribus; cõsilium sanctius XIII constat; præter consilium septem Prætorum qui *Burgomagistri* appellantur. Suitensium ciuitas, vt valde exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur, nihilominus tamen præter senatum XLV virorum, consilium habet septemuirorum quibus præest Ammanus: eadem consilii cõstituendi ratione vtuntur Vrani; Bernates ducentos senatores habent, Lucernates centum: vtrisq; tamen consilium sanctius est; his quidem, XVIII; illis, XXVI. Aliorum alius est vtriusque consilii numerus, eadem ratio tamen. Quinetiam apud Basilienses, præter vtrumq; consilium, quatuor viri, duo inquam Burgomagistri, cum totidem collegiorũ principibus[a], arcana tractãt: apud Bernates eodem funguntur munere duo Prætores Auoerii, & signiferi quatuor. Vtile est igitur, idq; diuturno vsu comprobatũ, in omni Republica præter senatum, sanctius consilium creari. Hoc tantum differunt, quod quæ in senatu vel consilio sanctiore decreta sunt, in popularibus & optimatũ imperiis fere a magistratibus iniussu plebis aut optimatum explicantur: quæ dubia aut grauiora sanctiori consilio videntur, de iis ad senatum ferri consueuit vt decernatur. Quæ a senatu salua Imperii maiestate iuberi nequeunt, ad optimatum cœtus, aut ad populi comitia referuntur. Contra fit in monarchia, in qua nihil cum plebe aut cum optimatibus communicatur: & quæ senatui dubia aut grauiora visa sunt, de iis ad sanctius consilium fertur; si res ad maiestatis iura pertinet, principis arbitrio reseruatur. Ac tametsi cætera senatus in monarchia

[a] Zunftmaister.

monarchia per sese explicare videatur, omnia tamen a Principe iuberi videmus. Quæ de consilii capiendi ratione diximus, nusquam fere melius, quam Venetiis fieri consueuerunt. Quarum enim rerum anceps est C deliberatio in vtroque consilio sapientum, ea cum decemuiris coniunctim expediri solent: ac propterea decretis subiiciuntur hæc verba, CON LA GIVNTA. Si consilium propter sententiarum discrepātiam, exitum reperire non potest, cumulantur Septemuiri; si ne hac quidem ratione quicquam, propter dissidentium varietatem, decerni potest; cogitur senatus vniuersus, vbi res explicatur: quod si salua maiestate Reipublicæ senatus auctoritas non sufficere videatur, aut inter sese dissideant, id ab optimatum omnium cœtu constituitur. Id etiam olim Carthagini propemodum fieri consuesse tradit Aristoteles[a]. Quæ igitur in optimatum aut popularibus imperiis senatus decreuit, ea optimates populusve iubet, si res ita postulabit: contra quam in monarchia fieri videmus: nam quo plus quisque Princeps sapere sibi videtur, eo minus a senatu consilium capit: sæpius tamen senatus auctoritatem, vt sit res acceptior, exquirit: aut lites difficiles, aut quæ fere sunt inexplicabiles, in senatu disceptari iubet. Ista quidem ratione Tiberius Imperator senatum litibus extra ordinem disceptandis occupauit, quo minus quereretur ereptam sibi de rebus grauioribus decernendi potestatem. Nero rursus appellationes ad Principem, a senatu iudicari voluit. Ita sensim ex senatu curiam iudicum effecit; cum tamen in libera Republica senatus numquam, nisi iubente populo, aut de coniuratis[b] aduersus Rempublicam iudicaret. Sic enim M. Tullius Verrem incusans; *Quo*, inquit, *confugient socii? quem implorabunt? ad senatum deuenient, qui de Verre supplicium sumat? non est vsitatum, non est senatorium.* Atque in eo quidem fallunt plerique, qui quod senatores in quæstionibus publicis aut soli, aut vna cum equitibus[c], aut cum Tribunis ærariis sorte duci vident, senatum iudicia tractare

[a] lib. 2. cap. 6. Polit.

[b] Polybius lib. 6.

[c] Asconius Pedianus.

putant: aliud eſt enim ſenatum iudicare, aliud ſenatores a Prætore quæſtionis ad iudicandum ſorte duci: curiarum & collegiorum varietas, ac munerum diuerſitas id efficit. Neque enim ſenatus ante Neronem ordinariam habuit vlla de re iudicandi poteſtatem: at ne[a] Auguſtus quidem ſenatum voluit de capite, deque fortunis ſenatorum iudicare, tametſi Mæcenati æquum eſſe videretur. Ac tametſi Tiberius[b] id faceret, extra ordinem tamen, nec ante Adrianum[c] ordinariæ iuriſdictionis in modum ſenatui tributum eſt, vt de ſenatorum capite iudicaret. Ita quoque Philippus Bellus, ſenatui Francorum, qui regibus adeſſe conſueuerat, & cum iis de Republica conſilium capere, interdum etiam de cauſis grauioribus, extra ordinem cognoſcere, ordinariam iuriſdictionem cum imperio dedit; ac Lutetiæ in prætorio Principis ius dicere, lege lata, iuſſit. Quo factum eſt vt ex ſenatu, curia iudicũ, ex prætorio, tribunal decurſu temporis conſtitueretur: curia tamen *Parium* ſeu *Patriciorum Franciæ* etiamnum appellatur; qui Pares a Ludouico iuniore Rege primum inſtituti ſunt, quantũ quidem coniectura conſequi poſſumus; ex edicto Caroli v regis, quo quidem Matiſconenſem Comitem Franciæ Parem eſſe iubet, anno MCCCLIX. & eodem edicto declarat Pares duodecim ob eam cauſam eſſe creatos, vt cum regibus pro Republica conſilium capiant. Ac tametſi plures ſunt Francorum curiæ eodem imperio ac poteſtate, litibus iudicandis conſtitutæ, ſingulari tamen appellatione vnaquæque vtitur, puta curia Toloſatum, Rhotomagenſis, Burdigalenſis, Diuionenſis, Gratianopolitana, Aquæſextiæ: Pariſienſis vero curia, *Parlamentum* ſine loci adiectione appellatur, tum in literis ad Regem, tum etiam in legibus & edictis. Sed Carolo IX Rege cum ſenatuſconſultum illud, quo Rex in curia Rhotomagenſi Principum ſuffragiis imperio extra curatorem moderando idoneus ex lege Caroli v renunciatus eſt[d], curia Pariſiorum minime probaret; Rex adhuc impubes curiam admonuit, vt litibus iudicandis ſolum intenderet,

[a] Dio lib. 55.

[b] Tacit. lib. 3. & ſequent.

[c] Spartianus in Adriano.

[d] Auguſti 15. anno 1563.

tenderet, teſtatus Pariſiorum curiam a maioribus ſuis ad id ſolum conſtitutam fuiſſe, nō autem ad Regum aut regni procurationem: leges autem ac edicta quæ iuſſiſſet vt in Curia Pariſiorum promulgarentur, ea publicari mandauit: quod ſi quid minus æquum videretur, ſe admoneri quidem velle; ſi tamen re intellecta legem promulgari placuiſſet, eodem momento parere iuſſit. Curia Regis edicto vehementer perturbata eſt; & quoniam iudicum duæ erāt ſententiæ æquales; vna quæ edictum publicari vellet, altera quæ recuſaret, curia rurſus Regem admonendum putauit, ne ad ea quæ iniqua viderentur probanda ac publicanda curia cogeretur. Rex iratus ſenatum quem *familiare conſilium* ſeu *priuatum* appellari diximus, vocari iuſſit, eiuſq; auctoritate ſenatuſconſultum A. D. VIII Cal. Octobr. factum eſt, quo quidem curia Pariſiorum prohibetur edicta, quæ deinceps a principe publicanda mitterentur, in dubium reuocare. Id etiam antea Franciſco Rege cautum erat, anno MDXXVIII. Sed Carolus IX vt curiæ auctoritatem ac dignitatē minueret, acta curiæ poſtrema ad ſe deferri ac circumduci ſe præſente mandauit. Mortuo Carolo IX, conſilium familiare ſeu priuatum quod in infinitam ſenatorum multitudinem excreuerat, litibus quoque iudicandis adeo impediri cœpit, vt nunc ordinaria curia iudicum eſſe videatur: nam Henrichus III, vt antea dixi, ſenatum nouum inſtituit, quod *conſilium ſtatus* appellauit, pauciorum quam antea; quod intelligeret prudentiorum ſententias non pondere, ſed numero ſuperari; quodque difficile ſemper fuerit arcana quæ cum multis communicantur, latere poſſe, aut garrulos ſenatores de ſenatu deiicere, niſi ad eum modum quo Athenienſes, occultis ſcilicet ſuffragiis τῆς ἐκφυλλοφορίας. Romani Cenſores ſenatorem loquacem cū perpetua ignominia, niſi populi iudicium ſubire mallet, ſenatu arcebant: quamquam ſæpe Romani cenſores nimia facilitate in ſenatum recipere, ac rurſus nimia ſeueritate ſenatu mouere conſueuerant. Nam [a] Fabius Buteo Dictator

250

[a] Florus epit. 98.

ſupplendo ſenatui creatus, ſenatores CLXXVII, eodem momento legit. Lentulus vero ac Gellius Cenſores LXIIII vna litura ſenatu mouerũt. At præſtaret in eum ordinem, niſi virtute ac ſapientia præſtantem legere neminem, quam in ſummum honoris gradum probos æque ac improbos euehere; deinde elatos præcipiti ruina deturbare: quamquam id ſine ſeditione, aut certe ſine perturbatione Reipublicæ ac imperantis dedecore fieri non poteſt. Certe quidem Anglorum ſenatus ſtetit iam annos CCCC, ex quo primum Cantuarienſis pontificis rogatione conſtitutus eſt XV ſenatorum: nec video plures XX poſtea fuiſſe creatos: quamquam his temporibus vix duodecim numerantur. Floruit tamen ac floret legibus & armis imperium illud eo ſenatorũ numero. Nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX Francorum, & Henrichum I Anglorum Regem ictum eſt, quo ſanctius eſſet, ſenatores XVII vna cum Principe iurati ſunt. Nõ dubito in omni Republica pleroſq; inani gloriæ cupiditate, vel gratia, vel impudentia, vel ſordibus ac pecunia, inuitis quodammodo Principibus ac populis ſancti ſenatus adyta perrumpere; ſed his morbis occurri poteſt, ſi lege Solonis vtamur. Is enim in ſenatum Areopagitarum neminem admitti voluit, præter eos qui per omnes honorum gradus ad altiſſimum Reipublicę culmen, ſine vlla infamiæ labe, conſcendiſſent: ſic enim iudicabat, in eo ſenatu conſiſtere facile poſſe, qui ad præcipites locos ac prærupta veluti ſaxa dubio aditu peruenire potuiſſent. Quare mirũ videri non debet, ſi laus Areopagitarum ſenatus toto terrarum orbe claritate cõſpicua fulſit. Heluetii quidem montani eos ſenatoria dignitate frui patiuntur, qui ſummos in Republica magiſtratus geſſerũt; ſed cum de rebus grauiſſimis deliberandum eſt, licet vnicuique ſenatori duos treſve ciues, quos arbitrio ſuo legere volet, in ſenatum ducere. Quo fit vt plerumque quadringenti aut quingenti ſenatores, quive ſententię ferendæ ius habeant, in ſenatum cogantur. Eſt autem multitudo ſapientibus conſiliis ſemper inimica.

C

inimica. Atq; hæc de numero senatorū. Dicamus deinceps de iis qui sententias rogare debeant; & quibus de rebus deliberandum sit. Principio quidem Consulare munus erat, vt senatum de rebus agendis consulerent, unde *Consules* dicebantur: aut si Consules ab vrbe abessent, morbumve excusarent, vrbanus Prætor more maiorum Consulari munere fungebatur [a]: ciuium ac peregrinorum rogationes excipiebat; legatos admittebat; literas ab Imperatoribus in senatu legebat; singulorum sententias rogabat; senatus decreta perscribi iubebat; senatum deniq; dimittebat. Apud Græcos eodē munere fungebatur *Prætor maximus*, qui Atheniensibus ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur, ac cęteri deinceps vbi quisq; renunciatus esset: alibi πρόκλητοι ac πρόβουλοι; qui eodē fere munere fungebantur quo qui *Prouisores* Ragusiis, *Aduocati* Venetis dicuntur; qui quæ in senatu agenda, quibusve de rebus in senatu deliberandū sit, proponere solent. At in omnibus fere Græcorū ciuitatibus, Prætor maximus per accensum clara voce primū quemq;, qui Reipublicæ vtilia consulere vellet, dicere iubebat: quod Liuius [bb] Græcis in more esse scribit, vbi agit de Achæis. Ætolorū vero consuetudinem singularem, Imperator Achæorū Philopœmen vehementer laudabat [c]; ne scilicet is qui quod vtile sibi videretur, proposuisset, sententiæ ferendæ ius haberet. Ea res in popularibus & optimatum imperiis ambitiosa decreta factiosorum hominū, qui alios in suam sententiā pertrahere solēt, quodammodo prohibere potest. Genuensium vero morem probare nō possum, vbi Princeps quæ in senatu agenda sint proponere solus possit. Est enim negotiorū multitudine fere semper obsessus, nec aditu facilis, vt ea quæ Reipublicæ vtilia sint a singulis, & omnes omniū rationes ac sensus capere queat: & vt ingenio tantum valeat; res est tamen periculi plena, vni ciuiū tantam potestatē tribui, vt quæ velit ad senatum ferre, aut a rerum vtilium cognitione ac deliberatione cæteros prohibere possit. Illud etiam perniciosum, tantæ auctoritatis esse ciuem vnum qui

De iis qui sententias rogant in senatu.

251

[a] Cicero in epistolis de Cornuto prætore vrbano.

[bb] lib. 32.

[c] Liuius lib. 35.

C

primus ſententiam ferat, vt cæteri quæ ſentiant libere profiteri non audeant. At maiores noſtri longe aliter: rogantur enim ſententiæ cuiuſq; a Rege ipſo, qui non modo Princeps, ſed etiam Rex eſt ſenatus; aut ab eo qui Principi proximus eſt in ſenatu: ſed ita vt ab infimis, qui nec ſeſſionis, nec ſuffragii ius vllum, ſed aditum habent in ſenatum, ſententiæ prius exquirãtur; ne potentiorum gratioſa oratio cæterorum minuat auctoritatem. Ita fit vt Principes aliorũ argumentis ac rationibus collectis, optima quæq; ſequantur. Melius igitur nos quam Hebręi, qui נשיא מפלא, aut Romani, apud quos Cõſul Principem ſenatus, aut eum qui in annũ ſequentem Conſul deſignatus eſſet, ſententiam rogabat: contra quam in concione populi: nam priuatis [a] primum, deinde magiſtratibus minoribus, tum maiorib. fiebat dicendi poteſtas: ne tenuiorũ libertas magiſtratuũ ac potentiorũ auctoritate minueretur. Quod ſub tyrannis Principibus in ſenatu factum legimus; qui vt ſuarum crudelitatũ ac libidinum auctorem haberent ſenatum, quæ fieri vellent in ſenatu proponi curabant; id autẽ improbare capitale fuiſſet. Iſta quidem vis eſt non rogandi ſenatũ quæ velit, ſed cogendi. Ex quo Plinius [b] iunior de Domitiano; *videmus*, inquit, *curiam elinguem*; *in qua dicere quod velles, periculoſum*; *quod nolles, miſerũ eſſet:* quia vnus ſolus cenſebat quod omnes ſequerentur. Traianum vero cum in cæteris omnibus, tum in eo maxime laudat, quod eo rogante ſententias libere dicere liceret, vinceretque ſententia non prima, ſed melior. At veterum Hebræorum moribus Rex ab aditu ſenatus abſtinebat, ne aut ei quiſquam, aut ipſe cuiquam repugnaret: ſic enim tradunt in ſuis commentariis. Optandum etiam illud eſt, vt ieiuno ſenatu conſilia capiantur: neque enim ſatur quiſquam recte conſilium dabit, vt prudenter a Philippo Cominio dictum. Certe quidem Salomo Principes exſecratur eos, qui cum religioſo cultu ac rerũ ſublimium contemplatione mentem ſub auroram alere debeant, languentis & fractæ libidinis impotentiam

cibatione

[a] Dio lib. 38.

[b] In Panegyrico.

cibatione saginant, ac nouis alimentis cupiditatum incendia fouent. Hoc ille tribus verbis; *Væ*, inquit, *Principibus qui mane comedant*. Quæ res eo detestabilior est quo plerique vino madefieri pulcherrimum putant. Quid enim fœdius, quam vetus institutum Germanorum, qui non nisi inter pocula de rebus grauissimis consultarent; vt vel vniuscuiusque intimos [a] animorum sensus, cum vino incaluissent, aperirent; vel ad persuadendum disertiores fierent? sed ab his moribus nunc longissime recesserunt: neque enim poti de rebus quidem domesticis ac priuatis contrahere tutum esse putant; vt ea iudici causa sufficiat ad ea quæ gesserunt infirmāda. Sequitur vt de iis quæ in senatu deliberanda sint dicamus. Romani quidem in senatu de religionibus primum, ac de cultu deorum agere consueuerant; quasi a rebus diuinis omnium actionum humanarum initia duci, & in iisdem terminari deberent. Certe Romani populos omnes, vt Polybius [b] ipse atheos scribit, religionū ac deorum cultu & obseruantia superarunt; idemq; statuit hac vna re maximum illud imperium a Romanis fundatum ac propagatum fuisse. Sequitur vt post immortalis Dei cultum, de rebus maximis, maximeque ad Rempublicam pertinentibus decernatur; vt de bello ac pace: nam in vtroque non minus perniciosa est exquisita dilatio, quam deliberatio præceps. In omnibus autem rebus quæ in deliberationem cadunt, bene a sapientibus præcipitur, id non esse faciendum quod dubites iustum sit necne. eadem quoque vtilium ac inutilium diiudicatio esse debet: est enim fere semper alterum cum iustitia, alterum cum iniuria coniunctum; quod si abest omnis iniustitiæ opinio, ne id quidem faciendum, quod nisi consequamur, maius detrimentum allaturum sit quam vtile futurum, si idipsum adipiscamur. Sin commoda aut incommoda rerum agendarum perspicua sint, non dubitandum, ac ne deliberādum quidem quid optandum sit aut fugiendum. Difficultas tamen grauior occurrit, cum id quod in deliberationem cadit, plures ac maiores

[a] In lib. De moribus Germanorum.

Quid in senatu, quibusve de rebus deliberandum.

[b] lib 6. historiarum qui est de domestica ac militari Romanorum disciplina.

vtilitates in ſpeciem habere videtur ſi idipſum conſequamur, quam incommoda quæ ad nos peruētura ſint, ſi eo careamus. Veterum tamen ſententia verior eſt; *rerum dubiarum, & quæ in caſu poſitæ ſunt, quoties agitur de Republica, nullum pondus eſſe oportere.* Quare prudentiſſimi quique ita cauendum ſibi putant, vt Principes quidem ciuitatis, minime malos homines earum ſententiarum, quarum dubius eſt ac incertus euentus, auctores eſſe malint, quam ſeipſos; vt culpa vacare, ſi res male ceſſerit; aut ſi proſpere, laudem ferre poſſint. Quamquam nihil laudabile debet aut præclare geſtum videri, quod ab exitu pendeat: argumentis enim certiſſimis ac rationibus oportet quare quicque agendum ſit, non euentis docere: ſapientem vero potius aduerſos exitus metuere oportet, quam ſperare ſecundos. Numquam igitur bonus ſenator in fortunæ illecebris ſpem collocabit conſiliorum ſuorum; tametſi ſæpe videat eorum, qui temere ad res agendas aggrediuntur, exitus eſſe felices. Nam Theologi veteres, qui fabulis ſapientiam texerunt, Deam illam quam *fortunam* appellabant, a conſilio deorū arcere non dubitarunt; ne id quod a prudentia quæri debet, a temeritate fortunæ expreſſum eſſe videatur. Nihil tamen ſæpius laudari, nihil ſæpius quam exeuntis cōſilia metiri videmus. Quod ſi lege militari capitale eſt cōtra iuſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, etiamſi certam victoriam laturus ſis: quanto capitalius eſt in incerto caſu ſpem conſiliorum ac Reipub. ſtatum collocare? Quare ne quid temere ac imprudenter in conſilio capiendo decernatur, Thomas Maurus ea quæ in deliberationem ventura ſint, pridie in ſenatu proponi putat oportere: quod quidem probo, ſi de priuatorum qui ſenatui interſint commodis non agatur; alioqui tutius eſt eo ipſo die de re propoſita decerni, ne ambitioſi homines recta conſilia peruertāt, & publica priuatis poſtponant. quod plerumque fit argumentorum ac rationum ſubtilitate potius, quam veritate; quæ lucet ipſa per ſeſe, ac ſua perſpicuitate contenta eſt: perſpicuitas autem C argu-

Fortunam Theologi a conſilio deorum arcere non dubitarunt.

argumentatione eleuatur. Eloquentiam quidem ad populi conciones adhibere, & aures imperitæ multitudinis orationis ſuauitate permulcere; oculos etiam verborum luminibus præſtringere, ac rationum illecebris mentes ab infamia & furore ad ſanitatem perducere; nō modo laudabile, verum etiam ſæpe neceſſe eſt: ſed hæc omnia procul a ſenatu amouenda ſunt, ſi modo ab iis ſenatoribus, quos dixi, id eſt a ſapientibus, conſilia exquirantur. ac Laconica breuitate vtendum, vt ſit omnibus dicendi locus; ne quis orator cum in poſſeſſionem dicendi venerit, ſenatores optimos ac prudentes excludat: ac propterea veteri Areopagitarum ſenatuſconſulto, nec prooemiis licuit, nec epilogis vti. Ratio vero ſententiæ ferendæ occultis ſuffragiis, vt apud Venetos; aut locorum mutatione, vt apud Romanos, mihi probari non poteſt: ac potiſſimū ſi plura ſunt capita quæ in deliberationem cadunt; quorum alia quidem probantur, alia reiiciuntur: in quo genere, *ſententiam diuidere* oportuit, vt Latini loquuntur, & ſenatores ſæpius loco moueri. At cum Veneti in eas difficultates delabuntur, occulta ſuffragia deſerere, & clara voce ſententiam ferre coguntur: quod etiam ab illis fieri ſolet, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus iudicatur; quod quidem ſuffragiis occultis ac tabulis, quib. etiam Græcorum ac Latinorū iudices vtebantur, ſine ſumma iniuria fieri non poteſt. Senatus autē Reipublicę tametſi certarum rerū conſultationib. minime tenetur, illud tamen cauēdum, ne iuriſdictione implicari ſe patiatur, niſi de Principum capite ac fortunis omnibus, aut ſummorum magiſtratuum & curiarum controuerſiæ, aut coniurata collegia, Rempublicam, niſi occurratur, perturbare poſſe videantur. Itaque Tiberius ineunte [a] Imperio teſtatus eſt in ſenatu, *ſe magiſtratuum ordinariam iuriſdictionem ad cognitiones traducere nolle.* Qui vero ſenatum litibus diſceptandis impediunt, rem ſenatu minime dignam faciunt. Debet enim ſenatus in iis quæ ad Rempublicam pertinent, & in rebus grauiſſimis [b], non in minutis

Oratores arcendi a Senatu.

254

a Tranquill. in Tiberio.

b Liuius lib. 26. & Polybius lib 6. ſenatum non niſi in grauiſſimis cauſis Reipublicæ occupari conſueuiſſe.

ac leuibus controuersiis occupari. Restat extrema pars nostræ definitionis, qua diximus, *senatum ad id constitui oportere, vt iis qui Reipublicæ summam habent, consilium impertiri possint.* *Consilium* diximus, ne imperium senatui vllum tribueremus. Si quærimus an senatui vsquam imperiũ detur, facti quæstio est; si vero fieri debeat necne, omni dubitatione sublata, fieri oportere negamus: quoniam id salua maiestate non potest; ac multo minus in monarchia, quam in populari aut optimatum statu. Atque in eo quidem regis maiestas elucet, cum potest, quæ cuiusque sententia in senatu melior, non numero sed pondere diiudicare. Quod si quis putet absurdum videri, minimeque decere cæteris quidem magistratibus omnib. imperium dari, Senatui vero denegari; cum aliorum magistratuum imperia controuersiæque a senatu diiudicentur; cogitare debet, necessarium magistratibus imperium tribui, sine quo nec res militaris, nec domestica administrari potest. Itaque leges de imperio ac iurisdictione magistratuũ feruntur, vt quatenus quisque ciuibus imperare, quibusve de rebus iudicare debeat, intelligatur. Sed nusquam in Republica bene constituta, senatui imperium tributum fuisse videmus. Nec vero maiores nostri, nec Hispani, nec item Angli senatoribus iurisdictionem aut imperium vllum dederunt. Sed nec senatus magistratuum acta iudiciave abrogare aut rescindere possunt; nec vim vllam habent Senatusconsulta, nisi Princeps ipse, aut optimates, populusve, qui iura maiestatis habent, decreta senatus valere iubeant. Itaq; ad acta senatus Principis nomen, & sanctio in monarchia solet adhiberi: nec absente Principe quicquam a senatu geri potest, nisi post a principe ratum habeatur. Docuimus antea Principis præsentia magistratuum & collegiorum omnium potestatẽ ac imperium conquiescere, ac sustineri: quod si nulla potestas est senatus absente principe, multo minus præsente, vbinam futurum est imperium senatus? Si senatus litem disceptare ac finire per sese non potest, quonam modo ea

quæ

quæ ad Reipublicæ statum pertinent definire possit? Quare videmus ea quæ a senatu decreta sunt, ad Principem ferri, aut si leuiora sunt, Principis tamen imperio, manu ac sigillo confirmari. Nec vero id nouum est; cum Rege Clotario II, Endobaldus Comes Prætorianus senatum haberet, vt consulta senatus ad regem perferret, vt ea vel reiiceret, vel probaret. Sed dubitatio maior est in popularibus & optimatum imperiis, potestas senatui dari debeat necne: cum Principis ac populi, vnius ac multorum tantum sit discrimen. Scribit enim Polybius senatum Romanorum [a] ærarii [b] dispensationem habuisse, ac de pecuniis publicis statuere potuisse; legatos magistratibus prouinciarum dedisse; triumphos decreuisse; religiones probare aut improbare consueuisse: scribit enim Tertullianus, *nullius numinis cultum Romanos sine Senatusconsulto suscepisse.* Quin etiam maiestatis pœna tenebatur, qui rogationem vllam ad populum, sine senatus auctoritate, tulisset. Neque id Romæ tantum, sed etiam Athenis capitale fuit. Itaque Thrasybulus & Androtio maiestatis accusati sunt, quod sine Senatusconsulto rogationes ad populum [c] tulissent. Quæ lex non modo omnium Græciæ ciuitatum communis [d], sed etiam his temporib. apud Venetos sanctissime colitur. Quæ vt vera sint, non efficitur tamen in senatu imperium fuisse; sed consilium & auctoritatē; cum in populi potestate semper fuerit, ea quæ per senatum decreta fuissent, infirmare; vt Dionysius [e] Halicarnasseus aperte demonstrat; ac Liuius ipse, quoties hanc formulam vsurpat, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. vbi Festus Pompeius verborum significatione abutitur, cum verbum *iussit*, interpretatur *decreuit*. Est enim *senatus decernere, populi iubere:* sic enim Liuius de Scipione Africano; *Nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse.* Tribunorum quisque minimus, sola intercessione consulta senatus perrumpere poterat. Antea docuimus argumentis ad assentiendum necessariis, senatum ne minimis quidem magistratibus [f] imperare

255

a lib. 6.

b Cicero in Vatinium. Ærarii dispēsatio ita fuit penes senatum, vt numquam a populo sit appetita.

c Plutar. in Lysia, Demosthenes contra Androtionem.

d Aristot. lib. 4. de Repub.

e lib. 2.

f Liuius lib. 4. lib. 27. & 30.

potuisse: eo potissimum argumento, quod Romanorum *senatus decreuit, vt Consul, si videretur, rogationem ad populum ferret, ecquem vellet Dictatorem creari. si consul nollet, vt Prætor id faceret: si ne is quidem vellet, vt Tribunus rogaret: Consul rogationem ferre noluit, ac Prætorem senatui parere vetuit.* Si senatus tantum imperii habuisset, quantum vel Consul vel vnus ex Tribunis plebis, ista oratione numquam vteretur. Idem alibi; *Decreuerunt patres*, inquit, *vt M. Iunius Prætor vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samniti, Appuloque, quoad eius publicum erat, metiendo diuidendoque crearet.* Quod si quis putet hæc verba, SI EI VIDERETVR, imperium significare, fallitur. nam Fuluius Consul, cum senatusconsultum legisset in hæc verba; *Integram rem ad senatum reiiceret, si ei videretur:* interpretatus est, *quid magis e Republica duceret, æstimationem sibi permissam:* agebatur autem de capite, deque fortunis omnibus Campanorum; quorum partem Consul posthabita senatus autoritate, securi percuti, partem sub hasta venire iussit. Magistratuum vero maiorem in Republica dignitatem fuisse, quã senatus, ex eo apparet, quod qui literas ad senatum populumq; Romanum darent, si magistratus complecterentur; ordine senatu priores erant; vt planum est ex ipsis literarum inscriptionib. in hanc formulam: CN. *Plancus Imp. Cons. design. S.P.D. Conss. Præt. Tribb. pleb. Senatui, populo, plebiq; Rom.* Oratorie igitur Cicero Vatinium proscindit; *Esne*, inquit, *patriæ certissimus parricida! ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vmquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate darentur:* ac Liuianus [a] ille, cum de triumphis agit: *Numquam antea de triumpho per populum actum: semper æstimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse; ne Reges quidem maiestatem eius ordinis imminuisse:* oratorie agit, quia nulla res erat quæ senatui, magistratu rogationem ad populum ferente, non adimeretur, vt exemplis antea docuimus. Sed vtcumq; senatus pro sua auctoritate cõsulta faceret, nihil tamen eorum quæ decreuisset, impe-

rare aut

[a] lib. 28.

rare aut exſequi poterat: at ne lictores quidem aut viatores, quæ ſunt magiſtratuũ & imperii argumenta [a], vllos habuit ſenatus: magiſtratus patrũ decreta, ſi eis videretur, exſequi iubebant: nec facile in reprehenſiones incurrebant, ſi quid ex auctoritate ſenatus imperarent. Itaq; cum ſenatus Cæſarem coercere nullo modo poſſet, illud Senatuſconſultum, quod extremis Reipublicæ temporib. fieri ſolebat, vſurpauit; VIDEANT *Conſules ac cæteri magiſtratus ne quid detrimenti capiat Reſpublica. Hoc Senatuſconſulto*, inquit Cæſar, *armati Conſules*, &c. quibus verbis auctoritatem quidem in ſenatu, ſed imperium in magiſtratib. fuiſſe perſpicuum eſt. At ſi tribunus aliquis Senatuſconſulto intercederet, non modo Senatus auctoritas, ſed Conſulum quoque & aliorum magiſtratuum imperia conquieſcebant. Erant enim aliquot Tribuniplebis in limine ſenatus, ante quam aditus illis in ſenatum ex lege Atinia pateret; ad quos Senatus decreta deferebantur, vt ea probarent, ſuperpoſita litera T; vel reſpuerent hoc verbo VETO [b]. Atq; hi quidem Tribuniplebis popularis libertatis cuſtodes liberam interceſſionem ſemper habuerũt, niſi lege lata populus negotium propoſitum Senatui, ſublata interceſſione, omnino permitteret: vt Sempronia [c] rogatione quam C. Gracchus ad plebem tulit, vt Senatui poteſtas fieret, eo anno de prouinciis cõſularib. decernendi, ſublata Tribunorum plebis interceſſione: nam populus ſęC piſſime prouincias arbitrio ſuo magiſtratib. [d] dedit, ſine ſenatus auctoritate. Ærarii vero diſpenſationem penes ſenatũ fuiſſe video, ſed quatenus & quamdiu plebi placuiſſet, id eſt precario: qui autem precario quid habent, nihil ſuum dicere poſſunt. Argumẽto ſit, quod militib. veſtes ex ærario publico dari placuit Sempronia lege. Ita ſępe Triumuiri Venetorũ, qui *Reipublicæ aduocati* dicũtur, nonmodo ſapientũ ac decemuirorũ, ſed etiam ſenatus decretis intercedere poſſunt, & ad optimatũ cœtum negotia tractãda perferre. Hic rurſus obiiciatur, ſi nulla fuiſſet imperia ſenatus, nihil inter Senatuſconſultũ &

[a] Gellius lib. 13 cap. 12.

[b] Liuius li. 6.

[c] Saluſtius in Iugurth. Cicero in prouinciis conſularibus.

[d] Cicero pro lege Manilia. Appian. lib. 1. Liuius lib. 28.

auctoritatem interesset: hoc absurdum; illud igitur: nam si senatores pauciores fuissent quadringentis, aut certe ducentis post legem Iuliam, non poterat Senatusconsultum fieri; sed id quod paucioribus ducentis [a] placuisset, *auctoritatem* appellabant: vt etiam rogatione Cornelia Tribunitia interdictũ erat Senatui quemquam [b] legibus soluere, nisi ducenti senatores senatui adessent. Hæc vt vera sint, vti sunt, non tamen efficitur imperium in senatu fuisse. Est enim decretorum ea vis & natura, etiamsi a magistratib. ipsis interposita sint, vt nihil præter rei cognitionem præ se ferant: & quemadmodum sententia iudicis nullius est ponderis ac momenti, nisi iussa sequantur; ita nec decreta Senatus vllam vim sine magistratuum imperiis habuerunt. Omnia vero Senatusconsulta, quamtumuis imperio magistratuum confirmarentur, annua fuerunt; vt recte scripsit Dionysius [c] Halicarnasseus; non autẽ perpetua, vt putat Conanus [d]. Cur igitur, dicat aliquis, senatus trecentos ciues Romanos, qui restabant, cæsa legione quæ ad Rhegium præsidii causa missa fuerat, Romam perductos nudari ac fustibus cæsos securi percuti oportere decreuit, damnatis necquicquam prouocantibus, ac intercedentibus Tribunis plebis leges sacratas violari? Agebatur militaris disciplina, quæ nihil fere habet cum domesticis legibus ac morib. commune. Deinde Senatus quidem consulto, sed imperio Consulari, cæsi sunt ciues. Præterea tanta erat sceleris ad Rhegium admissi crudelitas & inhumanitas, a præsidiariis militibus, qui vrbẽ, quam ab hostium incursionib. seruare debuerant, ipsi crudelissime diripuerant, vt nulla suppliciorum magnitudo sufficere videretur. Quæ causæ cum inciderant, legum apices ac subtilitates, potissimũ inter armorũ strepitus, minus exaudiebãtur [e]. At quoties Senatus aut Cõsules ipsi iura maiestatis ac leges perrũpere conabãtur, Tribuni plebis intercedere solebãt. Quod enim C. Cornelius tribunus plebis rogationẽ tulit ad populũ, ne deinceps senatus contra libertatem populi, contraq; iura maiestatis decer-

a Dio lib. 54.

b Asconius in Cornelianam

c lib. 9.

d lib. 1. cap. de senatusconsultis.

e Valer. Max. lib. 5. Appianus lib. 1 bellorum ciuil.

decerneret, satis significat senatum sępe contra leges iura maiestatis vsurpauisse [a], *non tamen quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum.* At senatum postremis temporibus ius facere potuisse constat [b]. Verum id quidem; sed iam senatus esse desierat, ac potius curia quædam iudicum esse videbatur. Quamquam magistratus ipsi, Prætores inquam, Ædiles, atque adeo Iurisconsulti, magnam partem Romani iuris confecerunt: sed hæc ab arbitrio C principis aut populi pendebant; sine cuius sanctione ac iussu, nulla vis erat legum, aut edictorum, aut decretorum, aut iuris constituti [c]. Cum igitur nulla sit in populari aut optimatũ imperio Senatus potestas, multo minus in monarchia fore iudicandum est: eoq; minus quo Reges suæ maiestatis iura melius quam populi tueri solent. Quod autem diximus rogationem ad populum inconsulto senatu ferre non licuisse, id quidem lege Poplilia & Hortensia cauebatur: semper tamen licuit inconsulto senatu rogationes ad plebem ferre: ac tametsi lege Cornelia Consulari, rogationem ad plebem incõsulto senatu ferre vetitum esset, ea tamen lex paulo post abrogata est lege [d] Pompeia. In quo plerique verbis populi ac plebis Romanæ magna licentia abutuntur, ac potissimum Græci, & qui scriptores Græcos interpretantur, Romanæ [e] antiquitatis immemores. Illud etiam animaduersione dignum est, quod magistratibus, etiam si rogatio quam ad populum laturi erant, Senatui displicuisset, postea quam senatum consuluerant, ferre tamen licebat. Idem iudicandum est de eo quod Iosephus tradit, Mosem vetuisse ne Rex inconsulto Senatu ac Pontifice maximo quicquã de Republica statueret: quod nusquam lege diuina cauetur: si tamen ita caueretur, non propterea Reges Senatus aut Pontificis placita sequi necesse haberent; tametsi Romani Imperatores seipsos [f] *principes sui senatus* appellarent, vel *socios*, vel etiã *indulgentissimos dominos*, vt Tiberius [g] ineunte imperio senatores vocabat. Quantum veros principe senatui aut senatus principibus tribueret, duobus verbis Plinius iunior

a Dio Nicaeus. Asconius in Cornelianam.

b l. non ambigitur. de legib. ff.

c Id autem ius constitutum dicitur in l. in rerum. rerum amotarum. l. Gallus. de liberis & posthum. quod ab Iurisconsultorum auctoritate pendebat, Anfrerius in decis. Tolosa. q. 405. Bald. in l. humanum, de legibus. C.

d Plutar. in Pompeio.

e Appiani interpres lib. primo *plebem* pro *populo* vertit. Hotoman. in cap. 2. de Romanis senator.

f l. Ius senatorum. de dignitatibus. C.

g Tacitus.

significat, vbi de senatus decreto quodam agit; *Voluntati tamen*, inquit, *principis sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi.* Nec vero senatores vnquam *magistratus* aut *curatores* appellãtur; quia nec singuli, nec vniuersi vllum imperium habent: neque apud nos vlla lege aut edicto, vllove regis diplomate, sed breui tabella sine sigillo, nudo tantum regis chirographo senatores fiunt, ac Principis arbitrio senatu mouentur: cæteri magistratus lege creãtur, ac diplomate regia manu ac sigillo maiore confirmantur; nec principis arbitrio, nec nisi capitali fraude contracta, & quidem publico iudicio dãnati, magistratu abdicare a principe coguntur. Si quis exquirit quamobrem Senatus in Republica bene constituta debeat imperio vacare: hæc potissima ratio est, quod senatus idem consiliorum arbiter ac Reipublicæ princeps esset; & quæ de bello, de pace, de legibus, de magistratibus, deque vniuersa Republica fieri oportere censeret, eademque iuberet quæ censuisset, nulla populi, vel optimatum, vel regis esset in Republica potestas; sed ab vnius senatus arbitrio, nutu ac voluntate omnia penderent: quod salua maiestate fieri nõ potest. Ex quo intelligitur eos qui imperiũ senatui tribuunt, Reipublicæ interitum ac status euersionem moliri. Itaque cum apud Venetos Decemuirorum consilium maiorum nostrorum ætate in iura maiestatis sensim inuaderet, lege ab optimatibus lata omne imperiũ illis ademptum est; ac ne quid sine Septemuiris de Republica statuerent, interdictum. Eandẽ ob rem Sexuirorum, qui cum principe arcana imperii tractant, potestatem bimestrem esse placuit, tum vt plures ciues vicissim eo fruantur honore; tum etiam ne diuturna imperia quibusdam inuadendæ libertatis cupiditatem ingenerarẽt: mea tamen sententia commodius est, senatores perpetuos esse; quales fuere Romanorũ, Pharsaliorum, Massiliensium, Lacedæmoniorum, Areopagitarum; & his temporibus Polonorum, ac Geneuatum. qui enim tanta varietate mutabiles efficiunt, vt Veneti, Rhagusii, Lucenses,

Cur Senatus imperio vacare debeat.

258

C

tenses, Genuenses, Nuremburgenses; non modo senatus splendorem obscurant, ac Reipub. dignitatem labefactant, verumetiam Rempublicam in apertum discrimen coniiciunt, dum arcana peruulgantur, ac nouis senatoribus rerum præteritarum ignaris summa Reipublicæ gubernacula cōmittuntur. Quod cum Florētinis valde periculosum videret, rogatione P. Soderini principis senatus in constituenda Republica cautum est, vt cum cæteri quidem senatores LXXX semestres essent, qui Principes seu Imperatores in Republica fuissent, perpetuo manerēt, vt ab iis noui senatores de statu Reipublicæ commodius informarentur. Genuenses eandē legē in mutabili senatu ferre coguntur; qua scilicet perpetui senatores sunt qui Reipublicæ principes ac syndici fuerunt. Melius tamen Rhagusii quam Veneti, quorum exemplar in constituenda Republica secuti videntur: nam hi senatores quidem in singulos annos, non tamen vniuersos; hoc est simul ac semel, sed viritim ac vicissim mutant. Quod si tanta est honorum cupiditas, vt non aliter iis satisfieri possit, quam vt ciuibus omnib. in senatum vicissim pateat aditus, Solonis factum imitari oportet: is enim populari statu Atheniensium constituto, mutabilem Senatum quadringentorum ciuium in 259 singulos annos constituit, sanctius tamen consilium Areopagitarum perpetuum fecit, vt veluti fixo ac stabili cardine mobilis illa Senatus ac magistratuum omnium annua conuersio quodammodo cohæreret. Atque hæc de Senatu dicta sint; sequitur vt de officialib. & curatoribus Reipublicæ dicamus.

II, De officialibus & curatoribus.

Officialium & Curatorum Reipublicæ discrimen.

CVM in vniuerso iure publico multa sint frugifera ac fructuosa, tum vero de personis publicis disputatio fructuosissima semper visa est: ac tametsi pleraque peruulgata de magistratibus & contrita putantur, fere tamen in abdita obscuritate latent; quod qui eo de genere disseruerunt, nihil perspicue definiant. Igitur a de-

finitione auſpicandum opinor: *Officialis eſt publica per-*
ſona quæ munus habet lege definitum. Curator, qui munus
publicum extra ordinem ſine lege imperantis arbitrio gerit.
Peregrinis verbis aut parum Latinis, a quibus deſeri-
mur, vtendum nobis eſt, ne verborum obſcuritate rei
difficultas augeatur. Quamquam *Officialis* verbum, te-
rendo Latinum plerique fecerunt; ac Paulus ipſe *officia*[a]
appellat *munera publica*, Tranquillum ſecutus. Vt autẽ
definitiones a nobis poſitæ clarius eluceſcant, perſona-
rum publicarum diſtributionem a capite arceſſere cõ-
modius eſt. *Perſonas publicas appello, quæ publicis mune-*
ribus incumbunt: harum autẽ duo ſunt genera, alterum
ſine imperio; alterum cum imperio coniunctum. Sine C
imperio ſunt, qui religiones & ſacra publica curant: (fu-
erunt etiam ſacra priuata quæ *familiaria* dicebantur) vt
pontifices ac ſacerdotes: item Senatores, legati, quique
iuſſis magiſtratuum ciues parere cogunt, vt ſcribæ, no-
tarii, viatores, lictores, accenſi, cornicularii, & id genus
alii; qui quod imperio vacant, *magiſtratuum adminiſtros*
ſe ferunt; quibus omnibus munera ſunt legibus & edi-
ctis comprehenſa. hos igitur *officiales* ſiue *officiarios ſine*
imperio appellemus. Et quoniam magiſtratuum deſcri-
ptione Reſpublica, ſeu lege agere, ſeu bellum gerere, ſeu
imperare, ſeu iudicare, ſeu imperata exſequi oporteat,
vacare nullo modo poteſt, de toto officialiũ genere diſ-
ſeramus. Reſpublicæ principio a curatoribus regeban-
tur, ante quam magiſtratuum ac legum vis intelligere-
tur: *omnia*, inquit Pomponius, *manu regia tenebantur.*
Ariſtoteles quidem vniuerſum genus ἀρχὰς[b] appellat,
quos *magiſtratus* interpretantur: ἀρχὴν autem ſeu *magi-*
ſtratum definit, qui conſilii publici, iudiciorum, ac im-
perii particeps eſt: quod verbum ad eos tantum magi-
ſtratus pertinet, quib. imperandi ius eſt. Eſt enim Græ-
cis ἄρχειν, τὸ ἐπιτάττειν, id eſt *imperare*; quod in ſcribas, via-
tores, ac cæteros magiſtratuum miniſtros conuenire
nullo modo poteſt. Illud tamen in magiſtratus defini-
tione ab Ariſtotele allata abſurdum videri poteſt; quod
qui

[a] l. munus tribus. de verbor. ſignif.

[b] lib. 4. de Republica.

qui non sit cōsiliorum ac iudiciorum publicorum particeps, magistratus nomen non mereatur. quæ disciplinæ si sibi consentiant, nulli aut certe paucissimi sint in Republica magistratus, cum magna sit in Republica bene constituta senatorum raritas, quos tamen imperio vacare docuimus, & maximam partem precarium munus habere. Inter Iurisconsultos qui recte magistratum definiat, habemus certe neminem. Id enim Goueanus difficile semper sibi æque ac Ferreto visum esse [a] testatus est: & certe in ea quā sibi proposuit definitione magistratus, errore labitur; *magistratum* enim definit, *potestatem populi Romani ordinariam*. At oportet definitiones esse vniuersorum; singularia vero nec definiri, nec vlla disciplina comprehendi possunt; præterea *potestatis* verbo magistratus prouinciales fere semper significantur, vt postea dicemus. Cuiacius [b] præter definitionem Aristotelis, tres allaturum se spopōdit: sic enim ille; *Magistratus*, inquit, *est persona publica quæ iurisdictioni præest; vel quæ pro tribunali ius dicit; vel quæ iurisdictionem ac iudicium publicum habet*. Ista quidem ratione quatuor futuræ sunt vnius & eiusdem rei definitiones: quo nihil est a Dialecticorum [c] præceptis ac doctrina, atque adeo ab ipsa natura magis alienum; quæ non patitur vnius rei plures vna definitiones esse. Descriptiones quidem rei cuiusque innumerabiles sunt, quia rerum earum quæ cuique accidunt, καὶ τῶν συμβεβηκότων, infinita est multitudo: quæ tamen rei vim ac naturam terminare nullo modo possunt. Istud quidem in arte ratiocinandi grauiter, multo grauius tamen in legitima scientia peccatur, quæ a magistratib. iuris initia, stirpem & originem ducere videtur. Nam id quod in magistratib. primum ac præcipuum est, imperandi scilicet prohibendiq; potestas, ab his trib. definitionib. abest: magistratuū enim legati, & ii quib. iurisdictio mandatur, ius dicere, ac pro tribunali iudicare ac decernere solent; non sunt magistratus tamen. Pontifices ipsi ius dicunt ac iudicant, & quidē pro tribunali. Cum enim Lentulus Pontifex de consecra-

[a] lib. 2. de iurisdict.

[b] In notis cap. 1.

[c] Aristot. lib. 6. Topi.

tione domus Ciceronis ad Senatum decreta collegii pontificum, ac de lege Claudia referret, sic auspicatus est[a], *Pontifices religionis sunt iudices; legis, Senatus.* At neque *veterum Romanorum, neque nostræ aut Arabum religionis Pontifices vllam habent imperandi aut prohibendi potestatem, tametsi iudicia publica ac priuata exercent; in ius vocare, prehendere, coercere, punire, sententias exsequi non possunt: at ne viatores quidem aut lictores vllos habent.* Cōtra vero sæpe fit vt is imperare possit, cui iudicandi potestas est adépta: quod postea perspicuum faciemus. At quæstores[b] parricidii, quibusq; extra ordinem iudicandi fiebat potestas, imperare, prohibere, in ius vocare, prehendere, coercere, iudicare deniq; poterant; neque tamen magistratus dici poterant. Quæ cum ita sint, harum omniū definitionum nulla stare potest. Illud etiam animaduersione dignum, quod ex his definitionib. magnam magistratuū, curatorū, ac ministrorum perturbationē sequi necesse est, cū nulla distinctio adhibeatur[c]. Carolus Sigonius, qui magistratus definitionē diligenter inuestigasse videtur, in eo lapsus est, quod *Magistratum definiat, qui rerum humanarum curam habet*; deinde omnib. magistratib. iudicādi, imperandi, auspicandi, & exsequendi potestatē tribuit. Deus opt. max. rerum humanarum procurationē gerit. At non debet latius aut angustius definitio quam res quæ definiatur patere; & in omnes respublicas, etiam si auguriis & auspiciis careant, magistratus descriptio in hac quam de Republica instituimus disciplina valere. Diximus inprimis Officiales omnes, seu magistratus fuerint, seu magistratuum ministri, publicas esse personas; quæ hoc ipso a priuatis differunt; quod hi Reipublicæ negotiis non implicantur: adiūximus ordinarium munus tractare, vt a curatoribus, quos nostri *commissarios* appellant, distingueremus; hi enim muneri publico, sed extra ordinē incumbunt: vt olim Dictatores, Quæstores parricidii, ac cæteri iudices extra ordinem a populo, rogante[d] magistratu dati. Postremo posuimus, ordinarium illud munus

lege

[a] Cicero in epistolis ad Atticum.

[b] l.2. de origine iuris.

[c] lib.3.c.5. de iure prouinciarum.

[d] in l.2. de orig. iuris.

lege lata pręscribi ac definiri: quia nisi lex in eam causam feratur, officialis non dicetur, sed curator. Atq; id non modo his temporib. vbiq; fieri, sed olim Græcis æque ac Latinis factum videmus; cautius tamē ac vberius nostri principes minima quæq; munera, tum legib. promulgatis, tum etiam diplomatum varietate, quæ sigillo ceræ viridis, ac sericeis funiculis viridi ac purpureo colore, tum etiā verborum discrimine a cęteris edictis quę temporaria sunt, secerni iubent. Curationū vero diplomata nec cera viridi, nec funiculis sericeis, nec formula perpetui tēporis cōcepta sunt. Ac tametsi corporum & collegiorū iura principū beneficio cōstituta sunt; si tamen iudicum aut magistratuū eiusdē collegii numerum princeps augere velit, illud edicto fiat oportet: idq; etiānum in vilissimis ac sordidissimis muneribus, quod publica sunt, sępe fieri videmus: plena sunt curiarum nostrarū acta, quib. sanctiones ac publicationes continentur. Quod autē diximus, *leges de officiariis perpetuas esse*, ad muneris perpetuitatē spectat, etiamsi annui sint aut semestres, qui publicis munerib. incūbant. Romæ quidem omnes magistratus annui fuerūt lege Villia [a] præter censurā, quam in menses octodecim, tandē in quinquennium prorogari placuit; quia tantum munus breuiori tempore explicari nō posset. Florentiæ semestres erant Senatores: Venetiis sexuiri sanctioris consilii bimestres: at etiam arcis Rhagusiæ præfectus post horas XXIIII abdicat præfectura; quæ perpetua quidem est, sed imperium præfecti cuiusq; diurnum. Omnia tamen hæc munera legib. definiuntur, non quia leges tabulis describi, aut in æs incidi, aut cereis plumbeisve sigillis, aut funiculis versicolorib. ac sericeis subornari oporteat: quæ vt fidem faciant legum earum quæ feruntur, leges tamen nō efficiunt [b]: nullius enim populi leges sanctiores aut magis diuturnas fuisse videmus, quam quæ his omnibus caruerunt: leges inquam Lycurgi, quæ quod scribi prohiberentur, *Rhetras* appellarunt. Sic enim persuasum habuit, inuiolabiles ac diuturnas fore, si

[a] Liuius lib. 40.

[b] l. non figura. de actionib.

animis ciuiū,non tabulis; mētibus, nō libris inſcriberētur. Athenienſes tamē *plebiſcita*, id eſt ψηφίσματα, in ęreas tabulas inciſa pro columnis pēdere voluerūt; ne quis erroris ſpecie peccatū excuſaret. Cum enim centum ſenatores conſcribi placuiſſet, Antigonidis ac Demetriadis tribuum acceſſione, lex ad populū [a] perlata eſt: quod in cęteris quoq; munerib. fieri cōſueuiſſe tradūt Græci ſcriptores [b]. Nec alio iure Romani vtebantur. Conſules enim, creati ſunt lege Iunia [c]: Tribuniplebis, lege [d] Duillia; cum vero alterum Conſulē plebeium creari placuiſſet, id lege Licinia factum [e] eſt: Prætorem quoque urbanum lege Sextia [f]: ſex item Publicarum [g] quęſtionum Prætores, lege Cornelia ac Bæbia. Infinitum ſit cętera perſequi: plenus eſt tamen Codicis Iuſtiniani liber primus ac duodecimus. quibus perſpicuum fit, ſingulis officialib. ſingulas leges eſſe latas. *Munus ordinarium* diximus; propterea quod leges etiam de curationib. ferebantur ad populum: id eſt iuſſu populi, magiſtratu rogante, quam Romani *legem* [h] appellant: vt Gabinia lege Pompeio homini priuato imperium in annos quinque extra ordinem datum eſt, vt bellum contra Piratas gereret: & lege [i] Manilia contra Mithridatem. Et quoniam bellum illud breui conficiendū erat, nihil oportuit magiſtratum, cuius ordinarium ac perpetuum munus eſſe debet, creari, ſed extra ordinem huius belli conficiendi curam optimo Imperatori committi. Tempus autē rogatione Catuli definitum eſt annis quinq;, bello Piratico gerendo; vt ſi bellum diutius protraheretur, populus imperium Pompeio noua lege prorogaret, aut nouum ſubſtitueret imperatorem; ſin bellum illud citius conficeretur, Pompeius imperio abdicaret. Huiuſmodi curationes extraordinarias, noſtri homines *commiſſiones* appellant. Dictatura quoq; curatio fuit, non ordinaria poteſtas: quia Dictator nō niſi extra ordinē ab Interrege, vel etiam a Conſule ſine lege dicebatur, ſi res ita poſtularet: & quoniam creato Dictatore magiſtratus omnes abdicabant, placuit imperium ei ſemeſtre dari; quod ſine-

a Plutar. in Demetrio.

b Demoſthenes, Iſæus, Plutarchus.

c Dionyſius lib. 4. Liuius lib. 2.

d Dionyſ. Halicar. lib. 10. Liuius lib. 3.

e Liuius lib. 6.

f Liuius lib. 6.

g Liuius lib. 40. Feſtus lib. 16. in voce Rogatio. l. 2. De orig. Iuris.

h lib. 1. tit. 1. Inſtitut.

i Cicero pro lege Manilia.

C si negotium, cuius causa Dictator fiebat, citius confecisset, imperio abdicabat. Nam Æmilius Mamercus Dictator creatus, vno die rem gessit, die sequenti abdicauit; testatus imperia diuturna sibi displicere. Curationum autem omnium ea vis est, vt imperantis arbitrio reuocari, aut prorogari possint: ac tametsi curationes in popularibus & optimatũ imperiis, stato tempore fere definiantur, in monarchia tamen & extraordinariũ & precarium munus est nullo temporis interuallo definitum. In popularibus imperiis maius imperium curatori datum, breui temporis interuallo terminari necesse est, ne diuturna potestas ambitiosis hominibus tyrannidis affectandæ præbeat occasionem: nam propterea dictatura semestris erat, nec vlli vmquam in libera Republica, præter quam Furio Camillo, imperium diutius prorogatum videmus: cum enim populus Decemuiros legib. ferendis extra ordinem cum annua summaque potestate creasset, iisque in alterum annum imperium prorogasset, quousque leges duodecim tabularum ex optimis quibusq; ciuitatum institutis selectæ fuissent, Decemuiri consuetudine imperandi, Reipublicæ libertatem oppresserant, nisi de manibus imperium illis, non sine maxima perturbatione ciuitatis, ereptũ esset. Quæ res plebem excitauit ad creationem Tribunorum, vt libertatis custodes essent; & ex omnib. magistratibus, creato Dictatore, aliave potestate, extra ordinem soli imperium [a] retinerent. Aliter Florentini, qui fere sexto quoque anno decemuiros aut octouiros cum summa potestate, nullo imperii tempore definito, extra ordinem Reipublicæ constituendæ causa creabãt; quibus creatis, magistratus omnes abdicabant. Id autem hominibus impe- 263 randi cupidis Reipublicæ inuadendæ occasionem dedit. Periculosa est enim non modo in popularibus & optimatum imperiis, sed etiam in monarchia ipsa magistratuum omnium abdicatio: quod tamen in hoc imperio numquam video cõtigisse, præter quam Ioanne Rege ab Anglis capto: tunc enim Carolus v regni procura-

[a] Festus in verbo, Optima lege.

tionem a patre adeptus, quinquaginta curatores Reipu-
blicæ constituendæ fecit, vt de omnibus magistratibus
quibus potestas interim erat adempta, libera quæstio
haberetur. Tunc fluctibus ac procellis seditiosorũ ho-
minum vehementer iactata est Respublica gubernato-
ribus destituta: sed hæc suo loco. Vt autẽ planius ma-
gistratuum & curatorũ disciplina intelligatur, hos qui-
dem precario, illos quasi cõmodato munere fungi pu-
temus [a]: precarium autem semper repetere licet; com-
modatum non item, sed tempore definito. Sic enim Ta-
citus lusit de Galba Imperatore occiso, cum trimestre
imperium gessisset; *Precarium*, inquit, *seni imperiũ breui*
transiturum; non quia imperium precario haberet, sed
quia ingrauescebat ætas iam sua; & cum imperio mini-
me idoneus videretur, id matura morte sibi, etiam si oc-
cisus non esset, breui ereptum iri prospiciebat. Cura-
tiones item omnes, etiam si tempus definiatur, confecta
re, ante tempus desinunt. Exstat in actis [b] Curiæ Parisio-
rum vetus decretũ aduersus viatores; qui quum cum iu-
dicibus quęstionũ publicarũ extra ordinem Tricassium
missi, post tempus quæstionib. definitum munus exer-
cerent, eos curia abdicare iussit, cum officiarios nõ esse
iudicasset. Hic diutius hæreo: quod tametsi rerum ge-
rendarum vsu peritis facile videatur; cæteris tamen no-
uum est; quinetiam Demostheni cum Æschine ob id
tantum controuersia grauissima fuisse videtur. Nam ro-
gatione ad populum a Ctesiphonte lata, vt aurea coro-
na Demosthenes in theatro, pro suis erga Rempublicã
meritis, donaretur; ob id potissimum quod vrbis Athe-
narum arces ac mœnia reficienda ac sarcienda diligẽter
curauisset: Æschines Demosthenis aduersarius omniũ
maximus, rogationi intercessit; causas intercessionis ex
legibus conquisierat; quibus cauebatur præmia laturũ
esse neminem, nisi qui gesti magistratus rationem po-
pulo reddidisset. Demosthenes, quod sua dignitas age-
batur, pro Ctesiphonte, vel potius pro corona, oratio-
nem habuit omnium elegantissimam; cuius status in

a l. & quia. de iurisdict.

b In libro cui titulus est, Olim.

vnius verbi ſignificatione pene verſatur; ſcilicet *quid ſit magiſtratus*, id eſt ἀρχή. eum enim qui ſarta tecta curaſſet, id eſt τειχοποιόν, οὐκ ἀρχὴν εἶναι, ἀλλ' ἐπιμέλειαί τινα καὶ διακονίαν eſſe docuit: Latini veteres *curationem*, quam videtur Tranquillus in Auguſto *commiſſionem* appellare: *Admonebat*, inquit, *Prætores ne paterentur nomen ſuum commiſſionibus obſoleſieri.* Ex quo intelligitur munus illud publicum mœnium ſarciendorum, non ordinarium, ſed extraordinarium fuiſſe: quia nō eſt perpetua murorum reficiendorum neceſſitas. Mirum videri debet nemini ſi Demoſthenes munerum publicorum, magiſtratuum inquam & curatorum, differentiam tenuit; propterea quod in rebus agendis & in media Republica diutiſſime verſatus eſſet. Ariſtoteles vero nuſquam illa diſtinxit, vt nec cæteri quoq; philoſophi; qui tametſi de Republica [164] ſcripſerunt, quam ne digito quidem tractarunt, eos tamen Laertius quorum vitam deſcribit, πάντας ἀπειροκάλους τῶν πολιτικῶν πραγμάτων fuiſſe iudicauit. Nec mirū cuiquā debet videri, ſi Carolus Sigonius ac Nicolaus Gruchius ſcriptis contrariis de imperio ſe mutuo impetiuerunt, nec ſeipſos explicauerunt; quia literas forenſes ac ſenatorias non attigerant. In Caroli Magni legibus *curatores miſſi* appellantur, a mittēdo: Germani *Skaken* veteri verbo vtebantur; vnde *Scacarium* curiam appellabāt iudicum, qui extra ordinem in prouincias mittebātur. Hic forſitan dicet aliquis, eos quos *iudices libellorū curiæ*, & *Caſtelli commiſſarios Pariſiorum* vocant, ordinariam poteſtatem habere; & quidem perpetuā legibus ac edictis comprehenſam. Huic dubitationi ſatis fiet, ſi intelligāt iudices libellorum vetere inſtituto curatores tantum fuiſſe, ac precarium imperiū habuiſſe: ſed vtilitatis publicæ cauſa perpetuum poſtea imperium illis tributum eſt, manente veteri appellatione, qua etiamnum *iudices curiæ libellorum, commiſſarii Parlamenti* dicuntur; quaſi dati iudices qui imperantis arbitrio reuocantur: at iudices curiæ libellorum ne ab ipſo quidem Rege reuocari nunc poſſunt, niſi iudicio capitali damnati fuerint,

aut ſponte abdicarint: id enim Ludouici XI lege caue-
tur; non quia magiſtratus curator eſſe non poſſit: nihil
enim ſæpius occurrit; ſed quia non poteſt idem magi-
ſtratus eiuſdem muneris curationem & magiſtratum
ſimul ac ſemel obire. Neque enim mandata extra or-
dinem quæ magiſtratibus dantur excitandæ iuriſdi-
ctionis cauſa, *curationes* appellari debent, niſi tempus
locusve iudiciorum [a] mutetur. Nec vero parui momen-
ti res eſt, cum etiam Iuriſconſultorum decretis planum
ſit, iudicium non conſiſtere ſi iudex datus, quaſi magi-
ſtratus ordinario iure cognitionem eius rei ſuſceperit,
quam extra ordinem iudicare debuiſſet: hoc tamen [b] ita
verum eſt, ſi rei cognitionem iure magiſtratus non ha-
beret: alioqui ſi cognitionum concurſus erit, hoc eſt, ſi
quaſi iudex datus, & magiſtratus de re propoſita iudica-
re poſſit, ordinaria magiſtratus cognitio potior futura
eſt: vt ſua vi magiſtratus iudice dato præſtat, ſi vtriuſque
par eſt imperium: & [c] magiſtratuũ acta firmiora ſunt ac
ſtabiliora iis quæ extra ordinem explicantur. Illud etiam
perſpicuum eſt, curationes quæ magiſtratuum imperi-
um ac poteſtatem exhauriant, minus eſſe gratioſas; niſi
ad conformandos magiſtratuũ mores, ac ſordes eluen-
das curationes ſuſcipiantur: vt Venetiis quinto quoque
anno, Geneuæ ſingulis annis fieri conſueuit ab iis quos
Syndicos appellant, qui repetundarum quæſtiones exer-
cent; quod quidem munus Athenis magiſtratibus ordi-
nariis tributum erat: vt Romæ lege Bæbia, cum antea
Quæſtores iudicesve a populo extra ordinem darentur.
Fuit etiam gratioſa extra ordinem cognitio iudicum,
quos Veſpaſianus [d] Imperator dedit terminandis litibus
quæ bello ciuili in infinitum excreuerant, & quibus iu-
dicandis vix omnium magiſtratuum ætas ſufficere po-
tuiſſet. Memini Carolo IX Rege Francorum decretam
eſſe quæſtionem extra ordinem, de agris dominicis ac
publicis prouinciæ Normanorum [e]; iudicibuſque or-
dinariis ereptam cognitionem: ac tametſi Rhotomagẽ-
ſis curia diu reluctaretur, iuſſis tamen iterum atque
iterum

[a] l. 1. de variis cognit. Iacob. Butrigar. in l. qui procuratoré. princip. de procurat. Lanfranc. in repetit. cap. quoniã contra. de probat. DD in l. & quia. de iuriſdict. Fel. in cap licet. de offic. ordinarii. Angel. conſ. 137.

[b] Bald. Ioan. Andr. Panorm. Felin. Cardinal. in cap. cum ex officii. de præſcript. extra.

[c] Argument. l. 3. de militari teſtam. l. ſocietatem. §. arbitrorum. pro ſocio. & ibi DD. Bald. in l. ſi miles. de teſtament. milit. Felin. in d. cap. cum ex offic.

[d] Tranquill. in Veſpaſiano.

[e] anno 1570.

265 iterum a Rege manantibus, paruit: cum mihi procurationem regis gerenti de agris publicis, non modo cum ipsis curiæ prouincialis principibus, verumetiã cum vrbis ipsius Rhotomagensis & collegiorum omnium vniuersitate lites susceptas esse docuissem. Sed vt planius & vberius totum genus curationũ percipiatur, siue de prouinciis moderãdis, siue de bello gerendo, siue de pecunia publica, siue de sartis tectis, siue de iurisdictione agatur; curationes omnino vel a principe, vel a magistratibus, vel ab ipsis curatoribus a principe datis deriuãtur: quartum nihil est. rursus curatores dantur ex albo magistratuum aut priuatorum: si curatio ad magistratus dirigitur, aut negotium iure magistratus illis competit, aut ab officio alienum est. Item curatio extra prouocationem datur; vel vt ꝓuocationis ratio habeatur, seu princeps appelletur, qui iudicem dedit: seu magistratus cui iudicis dandi sit potestas; seu principis iussu magistratus extra ordinẽ de appellatione a iudicibus curatoribusve datis cognoscat. Interdum etiam iudices dantur ab eo iudice[a] quem princeps ipse extra ordinẽ iudicare iussit; si mandato id comprehensum fuerit, litis instruendæ[b], non tamen iudicandæ causa; aut instruendæ ac iudicandæ, salua tamen exsecutione si prouocatum sit; aut denique iudices a magistratib. dantur, vt de iure, vel de facto, vel de vtroq; cognoscant, idq; cum imperio, vel sine imperio. Hęc distributio omnes curatorũ formas complectitur. Id quidem in Republica Romanorum cõstat, C magistratibus, Consulibus inquam, Prætoribus, Quæstoribus, imperium fuisse etiam procul ab vrbe, cum Italiæ finibus Romana dicio terminaretur: propagatis vero extra Italiam Imperii finibus, placuit curatores pro magistratibus, qui ꝓuincias regerent, creari; qui tametsi vno verbo *potestates* appellarentur, quia tamẽ pro Consulibus, pro Prætoribus, pro Quæstoribus prouincias suscipiebant, Proconsules, Proprætores, Proquæstores dicti sunt. Sic enim Liuius de Philone, qui primus omnium Romanorum, extra Italiam proconsulatũ gessit:

Diuisio Curationum.

[a] l.a Iudice. de iudic. C.
[b] Authen. ad hæc de iudiciis. C. cap. vt debitus de appellat. capit. super quæstionum. de offic. delegati. Ioan. And. in cap. cum Bertoldus. de re iudic. & ibid. Panor. post Innocẽtium & Hostiensem. Bartol. in l. more. de iurisd. Anfreri. in decis. Capell. Tolosa.

Actum, inquit, *cum Tribunis plebis est ad populum ferrent, vt cum Philo consulatu abiisset, pro Consule rem gereret.* At cum imperium latissime proferri cœpisset; senatus fere semper prouincias decernebat iis qui magistratu excesserant; qui vel comparabãt inter se, vel sortiebantur prouincias: nisi bellum grauissimũ in prouincia geri oporteret, tunc ad populum ferri consueuerat; vt forti ac strenuo imperatori ꝓuincia extra ordinem daretur. Nam Scipioni Africano qui per ætatem magistratum adipisci non poterat, imperium extra ordinem rogatione Tribunitia datum est, vt bellum in Hispania & in Africa gereret; quo facilius Annibalem ab Italia reuocaret. Ita quoque Paulo Æmilio belli aduersus Perseum in Macedonia gerendi mandatum a populo imperium est extra ordinem, & extra sortem. Item Pompeio contra piratas imperium lege Gabinia, & contra Mithridatem lege Manilia datum, iis omnib. qui anno superiore magistratum gesserant, summotis. Id tamẽ rarius fieri consueuerat; quia fere semper Consules, Prætores, Quæstores magistratu defuncti, prouincias anno sequente sortiebantur; nisi mutuo consensu inter se comparare possunt. Et quoniam sors belli contra Mithridatem gerendi, Cornelio Sullę obtigerat, P. Sulpicius Tribunus plebis rogationem tulit, vt eadem prouincia Caio Mario extra sortem summoto Sulla, daretur: qui re intellecta, cum legionibus Romam reuersus, funestissima suorum ciuium strage Vrbem primum, deinde totam Italiam fœdauit. Sic quoque Catoni Vticensi decreta est prouincia aduersus Ptolemęum Cypri regem: qua prouincia suscepta Claudius se Catoni linguam euellisse iactabat, quæ contra extraordinarias potestates semper libera fuisset. Interdum etiamsi sceleris cuiusdam immanitas atrociorem cognitionem postularet, ad populum ferebatur, qui rem arbitrio patrum permittebat: senatus vero iudices quæstionis dabat; vt cum L. Tubullus prætor inter sicarios sordib. tribunal fœdissime inquinasset[a], populus lege lata, iussit senatum anquirere: senatus

[a] Cicero lib. 2. De finibus.

natus vero ad Cn. Scipionem quæstionem detulit. Ita quoq; Tiberius Augustus senatũ de cædibus inter Nucerios ac Neapolitanos quęrere iussit; senatus Consulibus[a] cognitionem mandauit. Quamquam si extra vrbẽ in Italia atrox aliquod scelus admissum diceretur, senatus iniussu populi quæstionis iudices dabat, vt[b] Polybius scribit. exemplum est apud Ciceronem in Claris oratoribus de cæde crudelissima; cuius cognitionem senatus ad consules detulit. Quibus exemplis propositis[c], perspicuum est eos quibus a principe populove, si modo iura maiestatis habent, extra ordinem quæstio mandatur, iudices dare posse: quod eatenus verũ est, nisi mãdato diserte comprehensum fuerit, ne iudex alius, quam qui a principe datus est, de re cognoscat; aut de iure[d] maiestatis agatur: nam cum legato pacis actiones ac fœderis leges hostib. dicere permittitur, id alteri mandare nõ potest. Idem sentiendum si de[e] capite, fama, ac fortunis omnibus agatur: iudicii quidem constitutio & quæstio mandari poterit; iudicium ipsum non poterit, nisi iudex datus morbum, legitimamve absentiã excusaret. Iustinianus[f] tamẽ sanctius ac melius cauit, ne iudices a principe dati aliud aliis cõmitterent, præter litis instructiones: ac ne id quidem satis esse putauit, sed etiã iussit, iudices a principe lectos de prouocatione, ac instructione litium cognoscere. Sed in republica bene cõstituta, singulari rescripto singula mandata contineri oportet.

Cum autem plurima de toto genere curationum disputari possint, siue bellicis de rebus agatur, siue de vrbanis, summa tamen capita breui oratione percurram, ne videar infinitus. Illud inprimis constat, siue imperium, siue munus, siue mandatum quod curatoribus rerum agendarum seu commissariis datur, terminari mandantis[g] occasu, vel reuocatione[h] mandati, vel adeptione[i] imperii ac magistratus ab eo cui quid mandatum est, si vtriusque par imperium esse cœperit: quia tunc alter alteri imperare non potest. reuocatio vero quæ imperantis edicto rescriptove continetur,

[a] Tacit. lib. 14.

[b] lib. 6.

[c] l. a iudice de iudic. C.

[d] Bald. in l. 1. de iure aureorum. C. & in l. scripta. de precib. imperat.

[e] l. 1. de Offic. eius cui mandat.

[f] Authen. ad hæc. de iudic. cap. super quæst. de offic. deleg. cap. statum. de rescriptis.

[g] l. si quis alicui. §. morte. mandati.

[h] l. iudicium soluitur. de iudic. ff. l. & quia de iurisdictione.

[i] d. l. soluitur.

ad eos etiam æque pertinet, qui mandatum iudiciumve solutum ignorant[a], ac si cognitum haberēt. Ac tametsi quæ gesta sunt reuocatione mandati secuta, inter eos tantum qui sponte ac voluntate curatori paruerunt, vim habitura sint, etiam si mandatum solutum esse intelligerent: aduersus alios vero, nihil omnino valeant summo [b] iure; ipsa tamen æquitas eos obligat, quousq; curatores iudicesve dati, mandatum reuocatione sciant esse solutum. Vt enim [c] ante acceptum mandatum curator iudexve datus nihil agit quod firmum ac stabile futurum sit, etiam si cura sibi commissa fuerit; eadem æquitas facit, vt acta gesta valeant a iudice reuocato, nisi reuocationem sui plane intellexerit. Itaq; Celsus [d] acta præsidis prouinciæ valere putat, nisi se reuocatum intellexerit: ac tametsi pontifex Innocentius [e] aliud iudicandum putabat, si de capite vel fama quæratur; non [f] tamen in sententia permansit, vtcumq; summus princeps, & vtriusq; iuris peritissimus esset; suis scriptis non maiorem quam reliquis auctoritatem tribui oportere testatus est; nostrorum vero regū actuarii ac primicerius ipse in mandatis ac rescriptis quibus quid fieri mandatur, hæc verba inscribere solent: A DIE QVA RESCRIPTVM SIGNIFICABITVR. quæ si rescripto defuerint, intelliguntur tamē inesse. Ita quoq; morte [g] mandantis soluitur mandatum re integra; alioqui curator rei gerendæ præpositus negotium sibi creditum conficere potest, dum id fiat sine fraude[h]: fraus autem legi fit, quoties curator non quidem a viatore, aut accepto rescripto, sed aliūde certo scit principem mortuū rebus integris, agit tamen; res integra non est, quæ salua Republica, saluoq; priuatorum iure, seu de publicis, seu de priuatis rebus agatur, a curatore deseri non potest: siue princeps, siue magistratus [i] mandauerit. Res integra non est in bello si acies instructæ fuerint; nec saluo exercitu Imperator

a cap. dudum de præbendis, cap. penult. eod. cap ex literis. de offic. deleg. Felin. in cap. cæterum.
b Immol. Panor. Butrio. Felin. in d. cap. cæterum.
c in curia Romana. decis. Rotæ in nouis. 459. Archidiacon. in cap. sæpe. de offic. deleg
d l. si forte. de offic. præsid.
e Innocent. in cap. qualiter. de accusat. est. quem Bart. sequitur in l. Barbarius. de offic. prætor. num. 18. Rom. in l. is cui. de verbor. obligat. Cardin. cons. 115. Rom. sing. 60.
f Innocent. in cap. ex cō quæstione. de restit spoliat. Archidiac. in cap. 3. de probat.
g l. & quia. de iurisdict. Io. And. Bald. Imol. Hostiensis, Panor. in cap. cum venissent. de testibus. Ang. in l. 1. de iurisdict. Bald. in d. l. & quia. l. inter. l. si quis aliqui. l. mandatum. mandati.
h argum. l. eius si certum. & l. si ego. §. 1. de iure dotium.
i l. venditor. de iudic. cap. 2. de offic. deleg. l. vbi cœptum. de iudic.

receptui

receptui canere poſſit: prœlium committere debet[a], etiam ſi principem intelligat mortuũ eſſe; aut vetitum ne prœlium committat: res integra non eſt, ſi ſeditio populi coorta, aliter ſedari non poteſt quam ſi de auctoribus ſupplicium ſumatur; id exſequendum eſt, deinde reſcribendũ[b], inquit Iuriſconſultus: tametſi prius mors aut interdictum imperantis interuenerit. Sed reſcripta Principum iuriſdictionis cauſa, quas noſtri *iuſtitiæ literas* appellant, longe differunt ab iis quæ ſingulari iuſſu a principe imperantur; quas vulgus forenſe, *literas ſtatus* appellat: harum enim mortuo principe nulla vis eſt; illæ vero ſuam vim retinent; nec principis occaſu robur amittunt: ſæpe tamen ſucceſſor imperii ratum habet id quod alterius iuſſu confectum eſt, etiamſi re integra mortuus eſſet: eoque magis ſi vtiliter geſta res eſt; quod magiſtratui aduerſus curatorem iudicemve a ſe datum[c] minime liceret. Atque hæc de toto genere curatorum dicta ſint. Magiſtratuum vero poteſtas ac imperium morte principis non terminatur, tametſi more maiorum, apud nos, quibus omnia publica munera curationis in modum ac precario dari conſueuerant, mortuo rege ſuſtinentur quodammodo actiones curiarum maiorum: nam mortuo Ludouico XI Rege curia Pariſiorum decreuit, vt publicis muneribus incumberetur, dum interim mandata noui Regis acciperentur, vt antea vetere ſenatuſconſulto decretũ erat, anno MCCCLXXX. At curia Toloſatum Carolo VII Rege mortuo, ſibi vacationem quidem ab omni iuriſdictione indixit, quouſque reſcriptum a Rege accepiſſet: ſi quid tamen incideret quod curiæ auctoritate egere videretur, id curiæ iuſ-268 ſis ac edictis factum iri, ſine vlla Regis appellatione. In quo maieſtas principis agebatur: quia nemini dubium eſt, antiquiſſima huius Imperii lege, id eſt Salica, proximo cuique ſtirpis regiæ mortuo rege ſceptra deberi: ac regia poteſtate prius vti, quam initiatus ſit, vt in curia Pariſiorum pridem[d] iudicatum eſt, contra quam nonnulli temere ſcripſerunt. quamobrem non debuit curia

[a] l. nam & ſeruus. §. ſi viuo. de negot. geſtis.

[b] l. filio. §. hi autem. de iniuſto rupto.

[c] l. obſeruare. de offic. proconſul. cap. ex parte de cani. de reſcript. Molin. tit. de cenſib. in conſuetud. Pariſienſ. §. 52. gloſ. num. 131.

[d] anno 1498. 19. April.

Tolosatum de principis imperio ac maiestate dubitaret: qui si nullus tunc fuisset, ne ipsa quidem curia vllam potestatem haberet. Aliud iudicandum erat, si reges optare ac populo creare liceret, vt in Polonia, Dania, Pannonia; vbi mortuis regibus imperii maiestas ad populũ recasura sit: tunc magistratus non *principis* vtuntur appellatione in interregno; quia rex nullus est; sed quasi a senatu populoq; imperium haberent, legitimos actus, ac munera quiq; sua obeunt, propter vim legis ac imperii, quod magistratuum proprium est: curatores vero iudicesve dati, mortuo principe imperium retinere nullo modo possunt; quia nihil ex vi legis aut ordinariæ potestatis gerunt: non quia curationes odiosæ[a], magistratuum vero munera gratiosa sint: est enim (vt antea docuimus) sæpe curatio gratior ac Reipublicæ vtilior quã ordinaria potestas. Quod enim curia Parisiorum iudicauit[b] rescripta iussave regis parem, mortuo rege, retinere potestatem quam viuo ac spirante habuissent; ita verum est, si cœpta res & inchoata sit. Quare si magistratuum potestas est annua, & ante tempus magistratui definitum rex intermoriatur; magistratus tamen cõtinuata potestate, legis actiones, siue inchoatis, siue rebus integris, exsequetur; quia potestas eius a lege perpetua, nõ autem a rescripto temporario pendet: ac prius legem abrogari necesse est, quã magistratui potestatem. Cum enim Tribunos militum potestate cõsulari, propter patrum ac plebis dissidia, creari placuisset; non prius creatio Consulum repeti potuit, quam Licinia lege Tribunatus illa potestas de republica tolleretur: ac[c] nostra ætate cum duos curiæ Parisiorum præsides ex albo curiæ demere placuisset, non quidem ipsis erepta potestas est; id enim nolentibus sine iudicio capitali fieri non poterat; sed in posterum ne in mortuorum locum alteri substituerentur lege[d] sancitum est: nostri *suppressionem* appellant; vt ea quæ Carolo IX Rege est[e] omnium magistratuum qui ab imperio Francisci regis aui creati fuerant: lata lex est rogantibus omnium ordinum legatis, qui

a DD. in cap fin. de offic. deleg. & in cap. gratum. eod. Bart in l. 1. de iudic. Cuneus, Albericus, Castrensis, Bald. in d. l. eius. qui certum.

b anno 1381. 6. Octobris.

c anno 1544

d In actis curiæ rege Frãcisco fol 95 verso, & fol 99.

e anno 1560.

qui ad Aureliorum conuentus conformandæ Reipublicæ causa conuocati fuerant. Ac sæpe fit vt vnus vna lege magistratus fiat; sæpius etiam plures, vt viatores sexaginta vna lege creati sunt a Francisco [a] I rege; & Prætores iudiciorum publicorũ in vniuersa Gallia vno creati sunt & eodem [b] momento; cum antea Prætor idem publicorum ac priuatorũ iudex esset. At non modo scribas curiarum, sed etiam ministros eius officiales creari placuit lege lata [c]; vt minima quæq; munera, quæ in Republica Romana seruis sine lege ab ipsis magistratibus mandari consueuerant. Nec satis est lege magistratus ac cæteros officiales creari; sed etiam successoribus rescripto singulari ad testificationẽ adepti magistratus opus est, non tamen noua lege. Inde fit vt rescripta curationũ ad magistratum aliquem, puta ad Prætorem Parisiorũ, vel mortuo Prætore ad successorem [d] in eadem Prætura pertineant; quia princeps magistratum, non personam eligit: sin cuiusquam delecta sit persona cuius nomẽ rescripto comprehensum fuerit, eo mortuo successor in eodem magistratu curatione defungi non potest; quia princeps non magistratus, sed personæ delectũ [e] habuit. Hoc etiam differunt curationes ab officiis, quod hęc latissime patent; curationes vero angustissimis finibus continentur. quam multa magistratuũ religioni relinquuntur! quam multa æquitati [f] permissa! curatori nihil extra rescriptum licet, eoque minus si de Republica, de fœderibus, de pacis actionibus, de finibus imperii, de principis dignitate agitur; in quibus explicãdis mandatum egredi capitale est. Interdum legatorum mandatis hæc clausula subiicitur; SI QVID *amplius fieri oporteat, pro locorum, temporum, ac personarum varietate curabit legatus*: vel ea quæ est apud Æschinem pro sua legatione, VT *legati pro sua prudentia quæ e Republica esse iudicabunt, exsequantur*: non pertinet ad ea quæ non aliter quã singulari mandato debent explicari; hoc est ad fœdera concipienda, aut conuellenda; sed ad ea tantum quæ his leuiora videbuntur: nam si quid largiendum

[a] anno 1544.

[b] anno 1527.

[c] 1544.

[d] Bartol. in l. terminato de fructibus & litium expẽsis. C. Panor in cap. 1. quod metus. Felin. in cap. quoniam. de offic deleg.

[e] arg l. inter artifices. de solut.

[f] l. penult. de iustitia. l. respiciendum de pœnis.

hostibus est aut sociis, quo imperium eorum cum Reipublicæ incommodo proferatur, id legatis sine mandato singulari non licet: at ne procuratori quidem, cui cætera omnia credita fuerint libera solutaq; agendi potestate; non licet tamen de re aliena quicquam largiri, aut accepto ferre; ac ne iusiurandum quidem suscipere, aut referre, sine singulari[a] mandato; quanto minus in Republica licebit? rata quidem haberi possunt[b] quæ sine mandato gesta fuerunt; iure tamen sine mandato fieri nequeunt. At tametsi priuatis in rebus mandato recte paruisse interpretamur eos, qui vberius ac melius quam iussi fuerant, negotium gesserunt; in publicis tamen nō eadem vtimur interpretatione: miles enim qui hostem inuasit, aut magister equitum qui prœlium conseruit, tametsi vterq; victor opima spolia de hostib. retulerit[c]; capitali tamen pœna obligantur, si vetante imperatore id fecerint. Quid enim præclarius vmquam aut sempiterna gloria dignius fieri potuit, quam a Fabio equitum magistro Papirii Dictatoris factum est? is enim viginti milia hostium centum ciuibus tantum amissis internecioni dedit; sed quia vetante Dictatore in hostem inuaserat, capitis postulatus est; nec aliter quam Dictatore placato populi precibus supplicium euasit. Itaq; C. Cæsar[d] Silanum legatum recte ac prudenter fecisse scribit, quod manus cum hoste non cōseruisset, tametsi victoriam certam relaturus videretur: quia *nihil debuit*, inquit, *contra iussum imperatoris tentare*. At ne duci quidem exercitus iniusso, nisi victoriam relaturum se certo sciat, aut vrgentibus vndique hostium copiis, prœlium inire licet; quanto minus vetante imperatore? Ac tametsi Paulus Termæus tribunus militum Gallici exercitus ab hostibus captus fuisset, exercitu fuso ac prostrato; is tamen qui triumpharat, male acceptus est ab Hispanis, quod Belgia in Francorum potestatem ventura fuisse videretur, nisi vicisset. Hæc ad eos pertinent, qui aut legati sunt, aut aliorum imperio tenentur: non autem de iis quibus propter vim imperii ac magistratus

bellum

[a] l. contra. §. vlt. de pactis. l. transactionis. de transact. l. mandato. de procur. l. procuratorũ. eod. l. iusiurandũ. §. vlt. de iureiurando l. 3. de acceptilat

[b] l. quod si de speciali de minorib. vbi Bald. l. penult. rem ratam. l hoc iure. de regul. l. vlt. ad Macedon. C.

[c] l. 3. de re militari.

[d] l 2. belli ciuilis.

bellum gerere licet, vt Consulibus, aut legatis absente Consule, vt etiam apud nos magistro militum, vel eo absente antiquiori Marescallo: iis enim postquam indictũ est bellum, omnia quæ bello gerendo necessaria sunt, voluntate arbitrioq; suo regere fas est; siue hostem lacessere, siue prœlium conserere, siue arces obsidere, siue hostium castra inuadere; nisi a principe prohibeantur. Vrbes vero captas hostes ve abductos dimittere, aut pacem inire iniussi nõ debent: tametsi in popularibus imperiis hæc ad viuum resecari nequeunt; sed omnia fere Imperatores per sese obeũt, quæ in monarchia ab vnius principis arbitrio pendent: quia facilius est vnius, quam omnium; principis, quam multitudinis exquirere volũtatem. Itaq; videmus non modo belli gerendi, sed etiam rerum omnium potestatem a populo Romano imperatoribus sæpe tributam: vt cum aduersus Hetruscos bellum geri oportuit; *Omnium rerum*, inquit Liuius [a], *arbitrium & a senatu, & a populo, & a collega, Fabio consuli permissum*. Idem [b] alibi, *Initio liberum pacis ac belli arbitrium permissum*. Hoc tamen intererat inter eos qui ex vi magistratus, & eos qui accepto extra ordinem imperio bellum gererent; quod magistratuum acta ratihabitione non egerent, nisi quid factum esset, quod ad populi maiestatem pertineret: cæterorum vero actiones ratas haberi a senatu populove necesse fuit, si quid vltra mandatum fecissent. Nam Pompeio belli aduersus Mithridatem gerendi data potestas est; aliis tamen principibus ac populis bellum indixit; regibus nõnullis sceptra dedit; quibusdam ademit; largitione agrorum ac pecuniarum quos voluit, locupletauit: quæ omnia vt senatus rata haberet, sæpissime petiit: cum tamen id obtinere non facile posset, affinitatem ac societatem cum Cæsare contraxit, vt mutuis opibus & gratia seipsos aduersus [c] accusationes inimicorum facilius tuerentur. Quod si quis dicat, belli rerumq; agendarum summam Pompeii arbitrio ac voluntati permissam, nec ratihabitione opus fuisse, fallitur. nam huiusmodi verba quę rescriptis con-

[a] lib. 10.

[b] lib. 32.

[c] Dio & Plutarch. in Pompeio.

tinentur; EIVS ARBITRIO, VOLVNTATI, PRVDENTIÆ, RELIGIONI PERMITTIMVS, sic[a] interpretari oportet, vt optimus ac prudentissimus quisq; faceret; ita vt Reipublicæ vtilitatibus & cõmodis caueatur: in quo genere si quid peccatur, id Reipublicæ præstare oportet; nec vllus est erroris aut imperitiæ excusationi[b] locus: potissimum in iis qui non oblatam, sed quæsitam; non delatam, sed extortam curationem acceperunt: si enim in priuatis ac leuib. negotiis, qui mandatum etiam gratuitum suscepit, imperitiam aut errorem excusare nõ potest; quænam in Republica gerenda excusatio futura est? Et vt plenius curationum ac officiorum vis ac differentia percipiatur, placet veterum Romanorum exemplis vti, & ea cum nostris conferre. Sic enim Festus scribit; *Cum imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium*: nos *commissionem expressam* appellamus, sine magistratus honore; quem qui adeptus est, imperium quoque dicitur esse adeptus: quia magistratus ab imperio diuidi non potest. Nam cum Hannibal Vrbem obsideret, *placuit*, inquit Liuius, *omnes qui Dictatores, Consules, Censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset hostis a muris*; id est, imperium illis tributũ est extra ordinem sine magistratu, ad Vrbis tuendæ procurationem. Ita M. Tullius de Cæsare Octauiano, *Demus*, inquit, *imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest*. quia Octauianus adhuc adolescens, nec per leges magistratum adipisci, nec legiones ducere, multo minus sine imperio munus imperatoriũ obire poterat, Cicero suadet vt cura belli gerendi cum imperio illi extra ordinem detur. qui locus Sigonium & Gruchium exercuit vehementer. neque enim Cicero, si Octauianus Consul aut Prætor fuisset, his verbis vteretur; quia iure magistratus imperium habuisset. Magistratuum vero & Curatorum creandorum ratio, non solum munere, sed etiam rogandi forma differunt: nam magistratus creari solebãt ex legibus antea latis, magistratu populum ita rogãte, QVOS

VEL-

a l. in venditione. § de tempore l. hæc vẽditio. de contrahend. empt. l. creditor. §. Lucius. mandati.

b l. 5. §. 6. de custod. mandati.

171

VELLENT CONSVLES FIERI: in curationib. vero his verbis [a], VELLENT IVBERENT *vt huic imperium esset:* vt antea de Scipione Africano diximus, cum per ætatem magistratũ adipisci non posset. itaque Cicero in Rullũ, *Omnes*, inquit, *potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo proficisci conuenit.* Potestatis verbo, *magistratus prouinciales*, qui proprie sic dicebantur, intellexit: Imperia vero, ad eos quibus vrbani magistratus ordinario iure, vel extraordinario munera cum imperandi potestate cõcedebãtur: Curationes, ad ea munera quoq; pertin[e]t, quæ etiã sine imperio tribuuntur. Oratorie tamẽ Cicero, vt causæ inseruiret; quia maxima pars magistratuũ ac curatorũ nõ ab vniuerso populo, sed a plebe semotis patriciis, ac tributis, nõ centuriatis comitiis fieb[a]t, vt antea docuimus: nam Imperator proprie dicitur de eo cuius edictis exercitus parere tenetur: Dux autem, de eo qui ꝙ strenuus est & militaris disciplinæ peritus, aciẽ instruit, castra metatur, arces obsidet; imperatore tamẽ inferior est. Ita Cicero bellum duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore vero Asdrubale contra Romanos in Africa gestũ scribit. Idẽ de Põpeio; *Toties*, inquit, *imperator antequã miles.* Verbũ autẽ *Curationis* eos omnes cõplecti, qui sine magistratu munus publicũ gerunt, docet Cicero [b]. Idem, *transfero*, inquit, *in magistratus, curationes, sacerdotia.* nam his tribus omnia fere munera publica cõplexus est. Ita Vlpianus quoq; curatorem Reipublicæ diserte a magistratu diuisit, tum in eo libro quem De curatore Reipublicæ scripsit, tum alibi sæpissime [c]. Græci λογιστὼ appellã[t]; qui mulctã dicere non poterat [d]; id quod omnib. magistratibus licuisse antea docuimus. Omnes autem Curationes in magistratus abeunt, quoties ordinarium munus, lege lata, fit ex eo quod antea extra ordinem gerebatur. id nostræ Reipublicæ exemplis docuimus. Romanorũ exemplum est de Tribunis militum, qui antea curationis in modũ a Consulibus fiebant: sed anno ab vrbe condita CDXLII, rogatione tribunorum [e] plebis lata lex est, vt munus ordinarium esset, & populi

[a] Liuius lib 26.

[b] Verrina quarta.

[c] l. 4 § graui l. 3. § primo & penult. de administr. rerum ad ciuitat l. magistratus reipublicæ. l. curator. eod. l. 7. de offic. proconsul. l. 1. & 2 de operib. pub lic is l. 2. & 17. de vsuris. l. vlt de muneribus. l. penult. de collegiis. l. 5. §. hæc verba. quod vi aut clam.

[d] l curator. de modo mulctæ C.

[e] Liuius lib. 9.

C

beneficio tribueretur: quod postea semper fieri consueuit, nisi tam graue bellum impenderet, vt extra ordinem tribunos militum legi oporteret: vt in bello Macedonico aduersus Perseum Regem, Licinius & Cassius Consules rogationem ad populum tulerunt, vt eo anno 272 [a] Tribuni militum a Consulibus legerentur: vti factum est. Ita quoque Consules, Prætores, ac cæteri magistratus, seruos ex familia viatores, scribas, accensos, cornicularios arbitrio suo legere consueuerant, vt in hoc imperio factum est vsque ad Philippi Belli ætatem; qui Prætoribus prouinciarum viatores creandi potestatem ademit; iis tamen qui prædiatoriam iurisdictionem haberent, viatores & actuarios sibi creare permisit[b]. Nec ita pridem, id est maiorum nostrorum ætate, Procurator fisci aduocatos, qui principis causas agerent, arbitrio suo legere consueuerat: nunc vero vt magistratus ordinarii a principe creantur. Atque hæc de officiariis & curatoribus in vniuersum dicta sint; sequitur vt de magistratibus, & quæ cuiusque propria sint, explicemus.

a Liuius lib. 42.

b In actis ratiociniorum.

III, *De magistratibus.*

MAGISTRATVS *est officialis qui publicum imperium habet.* Parum refert quibus verbis, si Latina desint, vtamur, modo rem teneamus. Officialem genus esse diximus personarum publicarum, quę munus ordinarium lege definitum habent: Curatorem vero publicam personam, quæ munus publicũ extra ordinem imperantis arbitrio gerit. Prius erat vt de curatorib. quam de officialib. diceremus; cum illi prius exstiterint, quam legibus vllis vteremur. Nam Principum volũtas, verba, nutus, pro legibus initio fuerunt: ab iis enim curationes domi ac militiæ manare ac precario dari; ab iisdem arbitrio suo reuocari consueuerant. Illud est quod [c] Pomponius scribit, *manu regia principio Romanorum Rempublicam gubernari ac teneri, nec legibus vti consueuisse.* Certe quidem Iosephus, optimus antiquitatis interpres, Israelitarum

C

c l. 2. de orig. Iuris.

litarum

litarum originem ab vltimo principio repetens in libris aduersus Apionem Grammaticum, docuit Mosem primum omniũ mortalium leges scripsisse. At ne quingentesimo quidem post anno verbum legis exaudiebatur: argumento sit, quod Homerus tot ac tam multis libris quos scripsit, nusquam νόμου verbum vsurpauit. Quare necesse fuit omnia curatoribus committi, cum sine legibus ordinaria imperia, munera, potestates constitui non potuerint; nec principes se legibus teneri paterentur, quo minus quæ vellent arbitratu suo statuerent: arbitrium autem illud ac summa potestas legib. imminui videtur, quibus magistratui imperium certis conditionibus ac temporib. fruendum datur; si quidem nisi potestate abutatur, adimi non possit. Quamobrem nostri principes, qui iura suæ maiestatis nulla ratione minui patiuntur, in mandãdis magistratib. adhuc vetere clausula vti solent; QVOAD NOBIS VIDEBITVR; qua quidem precarium, nõ ordinarium imperium significatur: tametsi videtur inanis ea clausula in hoc imperio; cum Ludouici XI lege ordinaria munera semel a principe ex legibus tributa, inuitis ante tempus, nisi fraudem capitalem admiserint, adimi non possint. Eadem lex est omnium pene ciuitatum ac Rerumpublicarum communis: sed ea clausula, qua etiamnum principes in tribuendis 273 honoribus ac imperiis vtuntur, significat omnia imperia extra ordinem a regibus olim precario data fuisse: quod Rebuspublicis vtile sit necne, suo loco differetur. Sed prius definitionem magistratus a nobis allatam suis ponderibus exigamus. Officialem in genere collocauimus, propterea quod omnes magistratus officiales sunt; non item omnes officiarii, magistratus. hoc igitur maxime inter se differunt, quod hi quidem imperium habẽt; illi non semper. Græci melius, qui ἀρχὰς & ἄρχοντας vocant magistratus, id est *imperantes*; παρὰ τὸ ἄρχειν, quod est *imperare* ac *edicere*. Latini *magistratus*, quasi *magistros*, vocant, id est moderatores ac duces. Dictator vero in maxima potestate constitutus, *magister populi* dice-

batur [a]: nam *Dictatoris* vox, imperatorem ſignificat, quaſi *edictator:* eſt autem *edicere* nihil aliud quam iubere; ſed magiſtratus proprium eſt: ſunt enim *edicta, magiſtratuum iuſſa*; vt ſcribit Varro in libris De lingua Latina; ſi modo is auctor eſt; ſed quiſquis eſt, non debuit Dictatorem interpretari, quod ab Interrege diceretur: nã ea ratione magiſter equitum dictator quoq; vocandus eſſet, cum a dictatore diceretur: nec *dictatore* ſed *dictatum* appellare oporteret. Melius ergo Dionyſius Halicarnaſſeus Varronis domeſticus, qui Dictatorem quaſi *edictatorem*, id eſt imperatorem, appellari ſcribit: ac propterea *Populi magiſter* dicebatur. Superius diximus definitionem magiſtratus ab Iuris interpretibus, & ab ipſo Ariſtotele allatam ſtare nullo modo poſſe: in eo tamen nobis cum Ariſtotele conuenit [b], quod vtrique imperium magiſtratui tribuimus. Idẽ tamen eos omnes quos *Officiales* dicimus, ipſe ἀρχὰς appellat [c]; nomine ſcilicet proprio magiſtratuum quib. imperium eſt in Republica; quos partem facit ἀναγκαίους, partem περὶ κόσμον καὶ εὐταξίαν, vt γυναικονόμους, παιδονόμους; deinde magiſtratuum adminiſtros, viatores inquam, ſcribas, lictores, actuarios enumerat; quos ipſe magiſtratuum complectitur appellatione; qui tametſi imperio vacant, imperii tamen participes eſſe ſcribit, his verbis [d], τῆς ἀρχῆς μετέχονται. Alibi hæret ac dubitat num iudices & oratores veniant magiſtratuum appellatione, cum ab imperio deſerantur: quæ dubitationes magnam in hac diſciplina perturbationẽ pepererũt. At M. Cato cum viatores, actuarios & ſcribas plecteret [e]; *Vos, inquit, veſtræ conditionis memores eſſe decuit, nec magiſtratus, ſed miniſtros vos eſſe.* Hebræi vno verbo iudicum שופטים publicas perſonas quæ imperium habent complectuntur: cæteros שוטרים, id eſt *miniſtros*, vocant. De oratorib. ſeu cõcionatoribus, quos ipſe ἐκκλησιαστὰς vocat, cum imperio vacarent, nemini dubium eſt eos magiſtratus non fuiſſe; ſed quę incommoda Reipublicæ aut vtilia viderentur, ſuadere aut diſſuadere cõſueuiſſe: quod Athenis priuato cuiq; licebat [f], modo annum

a Feſtus in verbo Optima lege.

b lib. 3. Polit. καὶ μάλιστα ἐπιτάττειν. id eſt *imperare.*

c lib. 6. Polit.

d Initio lib. 3. Polit.

e Plutar in Catone Vticenſi.

f Plutarc. in Phocione.

C

num quinquagesimum attigisset; cæteris vero iubente magistratu. Romæ nemini fas erat ad populum orationem habere, nisi concessu magistratus. Quod de iudicibus dubitat, magistratus sint necne, facile est ad explicãdum, si demus iudicum allatã ab Iustiniano [a] diuisionẽ apte sibi cohęrere: partẽ enim iudicum magistratus esse, partẽ sine magistratu esse scribit. Eorũ igitur qui participes sunt publici muneris, quod lege definiatur, id est 274 officialiũ, quosdã magistratus esse, qui scilicet imperium habeant; cæteros magistratuum ministros appellari cõstat. Ea diuisio necessaria visa nobis est, vt negationes, quæ rectã partitionẽ vitiant, effugeremus. Imperatores suis legib. ministros magistratuũ, qui imperio carent, sæpissime *officiales* [b] appellant. Sed quoniã verborum inopia laboramus, verbũ illud de toto genere dici cõmodius oportere iudicauimus, tũ vt verbo ministrorũ vteremur suo loco; tum etiã vt hanc disciplinã ad vsum forensem, senatorium ac militarẽ accõmodaremus: nos enim *officiarios* appellamus populari verbo, qui muneribus publicis & ordinariis incumbunt, siue imperiũ habeant, siue ab imperio destituãtur. Iuris quidem interpretes [c] nostri, Accursium secuti, curatorum ac magistratuum rationẽ ita, quia Romanorum antiquitates ac mores minus intelligerent, sæpissime cõfuderunt. Magistratuum quatuor genera statuũt; *illustres*, *spectabiles*, *clarissimos*, *perfectissimos*; quib. merũ imperium tribuũt. Quamquam *Patricios*, qui cæteris [e] omnibus dignitate præponderant, omiserunt, & *Augustales*, qui clarissimis superiores erãt. Hos enim [f] gradus honorum constituit Iustinianus; *Patricii*, *Illustres*, *Spectabiles*, *Augustales*, *Clarissimi*, siue *Speciosi*, & *Perfectissimi*: quæ in [g] priuatos ciues æque conueniunt atq; in ipsos magistratus. Quod vero quibusdam [h] tribuunt sine munere dignitatem, vt Comitibus & Marchionibus, quos tamen imperium ac iurisdictionem habere confitentur: huius opi- C nionis leuitas a se ipsa confutata, non desiderat orationem meam; nec item illud quod gymnasiarcham

[a] In Authen. de iudicib.

[b] lib. 1. & 12. Cod. Iustin.

[c] Bart. in Authent. vt ab illustri. constitut. 25. Bald. in l. 1. de offic. eius cui. mun. 4.

[d] Accurs. in d. l 1. de offic. eius

[e] l. 1. de proximis sacrorum scriniot. C. l. 29. de vsuris. C.

[f] lib. 12. C. & in Authen. vt ab illustri

[g] l. speciosas. de verbor. sig.

[h] Bartol. in l. nec magistratibus. de iniuriis.

iurisdictionem in discipulos habere putant [a]: quod quidem si demus, magna perturbatio publici ac priuati iuris sequatur necesse est. Alexander Imolensis, Iuris omnium suæ ætatis peritissimus, propius abest a vera magistratus definitione quam cæteri; cum magistratus eos tantum esse statuat, qui sunt ordinarii iudices: sed ne id quidem satis est. Etenim magistratus etiam dicitur is cui imperium est sine iurisdictione; vt Censores ac tribuni plebis: contra vero iurisdictionem habent ordinariam plerique sine imperio, sine viatore, sine lictore: vt olim quidem, & vbiq; nūc pontifices, qui de rebus sacris, sanctis, ac religiosis iudicant. *Pontifices*, inquit Lentulus, *religionis sunt iudices; legis, Senatus*. Ex quibus perspicuum fit eam quæ de imperio ac iurisdictione est, deque magistratibus disputationem, non esse ab interpretum riuulis, sed ab ipsis iuriscōsultorum ac historicorum fontibus hauriendam. Scribit enim Vlpianus [b] omnib. magistratibus, præterquam duumuiris, licere suam iurisdictionem pœnali iudicio tueri; quod non modo ad mulctam pertinet, sed etiam ad manus [c] iniectionem. Hic tamen dicat aliquis, magistratuum appellatione venire quoq; Duumuiros; alioqui frustra exciperentur [d]. Idem tamen negat iurisdictionem Duumuiros habuisse, aut vllam litium cognitionem, præter [e] quam quod poterant in possessionem mittere, ac iubere cauere; quæ magis imperium sapere, quam iurisdictionē videntur. Hæc Vlpianus; qui etiam in eo genere causarum Duumuiros Prætoris iurisdictionem exercuisse scribit [f]: quoniam dilatio periculosa videretur, si ad Prætorem iri oporteret. Ob eam causam tutoris [g] dandi potestatem fecerūt Duumuiris, si tenues essent pupillorū fortunæ. Ex quo planum fit nihil eos iure sui magistratus, sed Prætoriæ tantum iurisdictionis partem habuisse precario. Qui vero mandatam aut precariam habent iurisdictionem, nihil suum dicere possunt. Siue igitur Duumuirorum potestas in imperio, siue in iurisdictione tantum posita fuerit, vt [h] Paulus velle videtur, precaria certe fuit. Ex quo intelli-

[a] Bar. in l. omnes populi. de iustitia.

[b] l. 1. si quis ius dicenti.

[c] l. cum ab eo. ad l. Iul. pecul.

[d] l. 1. l. dies. §. duas. de damno infecto. ff.

[e] l. iubere. de iurisdict.

[f] l. 1. l. die. §. vbi de damno.

[g] l. ius dandi. de tutor. dat.

[h] l. ea quæ. ad municipal.

intelligitur Duumuiros magiſtratus non fuiſſe. Qui autem imperium ac iuriſdictionem habent, & vocare, & prehendere, & iudicio pœnali iuriſdictionem tueri, & iudicata exſequi poſſunt. Quibus imperium eſt ſine iuriſdictione, prehendere quidem licet, cætera nõ licent. Atque in eo fallunt qui quod antiqua lege Ateria Tarpeia [a] magiſtratib. omnib. mulctæ dicendæ facta [b] poteſtas eſt, iudicium magiſtratib. omnib. fuiſſe arbitrãtur: nam ſi mulcta publici iudicii cauſa diceretur a magiſtratu, puta a Tribuno plebis, licuit aut mulctam dependere ſine cauſæ cognitione; aut ad populum prouocare, vbi certatio mulctæ fiebat, vt ſæpe videre eſt apud Liuium [c]; idque factum eſt lege [d] Icilia; quia mulcta nõ quidem ex ſeſe infamiã [e] irrogaret, ſed ex cauſa publici criminis; vt ictus fuſtium nõ minuit exiſtimationẽ, ſed cauſa. Quod ſi mulcta diceretur ei qui magiſtratui ſe vocãti non pareret, aut rogatus non reſponderet, aut ex alia cauſa quæ dignitatem non violaret, magiſtratui licebat pignoribus captis mulctam exſequi extra prouocationem; quia Tarpeia lege, modus mulctarum magiſtratibus erat definitus, vt ciues inobedientes coerceri poſſent illæſo ſtatu. Erat autem mulcta minima, vna ouis; maxima, duo boues, aut oues xxx: quæ quod pro varietate pecudum grauiorem aut leuiorem efficerent pœnam, aut difficilius in Vrbem agi & curari poſſent, æſtimari placuit ouem quidẽ decẽ aſſibus, bouem centum aſſibus: id eſt totidẽ æris põdo. Sed poſtea auctis opibus, ac finib. imperii propagatis, extraordinariæ mulctæ inuectæ ſunt, ſi cauſa grauior occurriſſet: vt de Fuluio ſcribit Liuius [f]; quod ſe Prætore aduerſus hoſtes exercitus in fugam conuerſus eſſet, & initium fugæ a Prætore ortum fuiſſe diceretur; Tribuni plebis mulctam triginta milium æris Fuluio dixerunt; cum antea ſuprema mulcta eſſet duo boues, aut oues xxx. Et quoniam huc nos oratio deduxit, Agellius nobis eſt ab errore purgandus. Is enim in Noctibus Atticis [g], ſcribit mulctam ſupremã fuiſſe triginta boum, vel ouium duorum; ex quo colli-

[a] anno ab V. C. 297.
[b] Dionyſ. Halicarnaſſ lib. 8. Gell. lib. 11. cap. 1. Feſtus lib. 14. in voce Peculat.
[c] lib. 25. triginta milia æris mulcta dicta eſt Fuluio a magiſtratu.
[d] Dionyſ. lib. 7. Cicero Philip. 2.
[e] l. 2. de modo mulctar. C.
[f] lib. 25.
[g] lib. 11. cap. 1.

git, maiorem in Italia boum quam ouium copiam exstitisse; ac propterea *Italiam* dictam fuisse. ἰταλός enim Græcis ac Varroni *vitulus* seu *bos* dicitur. At Dionysius [a] Halicarnasseus Varronis domesticus, lege Tarpeia mulctá omnib. magistratibus, quum antea Consulib. tantum liceret, permissam fuisse scribit: modum tamen lege definitum, ne scilicet amplius quam duos boues, aut oues triginta ad summũ, mulcta egrederetur. Cõsimili errore peccat Festus [b] Pompeius, iisdem verbis, quib. Agellius: vt alter alterius ductu & auctoritate lapsus esse videatur. vterq; etiam scribit olim oues [c] masculino genere dici: quod nusquã reperias, tametsi boues sæpe genere fœminino vsurpari videamus. sed fieri potuit vt *duos oues* pro *duos boues* legerent. Ac ne quis putet in Romanis antiquitatib. Dionysio Halicarnasseo homini Græco plus a me tribui, quam Agellio, quam Festo Romanis ciuibus, ipsi a se refelluntur. nam vterq; confitetur [d] minimam mulctam fuisse vnius ouis; maximá triginta boum aut duorum ouium. oportuisset igitur minimam mulctam vnius bouis exstitisse. Neq; tamen video in Romanarum antiquitatum peruestigatione quẽ Dionysio Halicarnasseo anteferre debeamus, excepto Varrone, cuius hic domesticus fuit ac familiaris, & ex eius fontib. optima quæq; hausit: nam libros qui de lingua Latina circumferuntur, non esse Varronis, tum ineptiæ declarãt, tum etiã quod in illis legitur *multam* per antiphrasim dici: Agellius vero scribit Varronem libro vno & vicesimo Rerum humanarum multam verbum Sabinum appellare; sed posteriores Grammaticos per antiphrasim dici putare: quo argumento perspicuum fit eos libros non esse Varronis. Hæc tamen quæ de pecorum æstimatione diximus, autoritate Demetrii Phalerei confirmãtur. Is enim scriptũ reliquit argenti drachmam legib. Solonis constitutam fuisse iis qui lupam occidissent; qui vero lupum, quinque drachmas: drachmam autem ouis pretium exstitisse; quinq; vero drachmas bouis vnius; quod lupa facilius ouem capit, lupus robustior

[a] lib. 10.

[b] in verbo penult.

[c] Gellius lib. 11. c. 1. Festus in verb. Oué, & in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

[d] Festus in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

270

robustior bouem. ex quo planum est, etiam in ipsa Attica boues triplo vtiliores quam in Italia fuisse: nam fere decem asses seu denarius drachmæ præponderat. Alius item est error apud Agellium eodem loco; vbi multam quæ *suprema* dicitur, in singulos dies dictam fuisse tradit. demendum est verbum *dies*: lex enim voluit a singulis ciuibus, si plures ex eodem delicto tenerentur, nõ posse grauiorem mulctam exigi; alioqui non licuisset eodem die magistratibus, si plures peccassent, sæpius mulctare; ex quo scelerum impunitas & magistratuum contemptus sequeretur. argumẽto sit illud exemplum Agellii, *Marco Terentio quando neque citatus respondit, neque excusatus est, ego ei ouem multam dico.* Alius item error est apud Festum [a], vbi legem de mulcta T. Menenium Lanatum & Sestium Capitolinum Consules sanxisse scribit: est enim inauditum a Consulibus leges sanciri: nam lex ea lata est anno CCXCVII ab V. C. quo Sp. Tarpeius & A. Aterius Cõsules creati sunt: sed sexto post anno T. Menenius & P. Sestius Capitolinus cõsules, rogationẽ ad populum tulerunt, vt pecudum mulcta ære æstimaretur, decussi vel decẽ æris pondo in singulas oues; centum in singulos boues. Quod vero solis consulibus mulctã dicere licuisse Dionysius scribit, mirum videri nõ debet; cum eo tẽpore quo lata lex est, nec Prætor, nec Ædilis Curulis quisquam erat creatus. Cicero cum Platonis exẽplo scriberet leges Reipublicæ illius, quã cogitatione sibi finxerat, de magistratibus ita cauit [b]; *Magistratus nec obedientem ciuem multa, vinculis, verberibusve coercento, ni par maiorve potestas, populusve prohibessit; ad quos prouocatio esto. Cum magistratus iudicassit inrogassitve, per populum multæ certatio esto.* Idem paulo post; *Omnes magistratus auspicium iudiciumve habento.* Qui putant easdem leges fuisse Romanorum, quas apud Ciceronem videmus, errore labuntur: postea docebimus, nõ omnes magistratus iudicium habuisse: id tamen Ciceroni vtile visum est: Iuriscõsulti vero, non modo iis magistratib. qui suo iure habeãt, sed

[a] in verbo Peculatus.

[b] lib. 3. De legib.

etiam qui aliis acceptum ferant iurisdictionem; ea quoque necessaria putant, sine quibus [a] iurisdictio inanis sit ac inutilis futura, id est imperium quod iurisdictioni cohærere dicitur. Ex quo sequitur Pontifices, qui imperio caruerunt, iurisdictione propria caruisse; cognitionem tantum, seu notionem, habuisse. Nam quod Lentulus Pontifex in Senatu dixit, *Pontifices religionis* [b] *iudices fuisse, legis Senatum*, eo pertinet, vt perinde illis, cum quæritur de religionibus, ac cæteris in sua [c] arte peritis credi oporteat; aut vt iudices dati, seu ad facti quæstionem nudam, qui proprie *recuperatores*; seu ad æquitatis cognitionem, qui verius *arbitri* iure dati, non tamen ex cōpromisso: sæpe tamen *iudices* appellantur. Itaq; Vestales quæ pudicitiam prostituerant, semper a Prætorib. vrbanis apud Liuium coerceri videmus, a Pontificibus numquam: & cum Publius Clodius Pompeiæ Cęsaris stuprū inferre in templo Bonæ Deę conaretur, senatus frequēs de violatis religionibus quæstionem decreuit. Nascentis vero Christianæ religionis initio, pontifices Christianos ne minimam quidem vllius rei iurisdictionem aut cognitionem in sacerdotes ipsos habuisse testis est Augustinus [d], testis Nicephorus [e], testis Iustinianus [f]; qui tamen illis cognitionem in sui ordinis homines concessit [g]. Nec maiores nostri pontificib. vllam imperii partem tribui voluerunt: idque sæpissime curia Parisiorum suis decretis testatum reliquit. Cur ergo, dicet aliquis, tribunalia, mulctas, carceres, quæstiones pontificibus [i] permitti videmus? quid hæc nisi imperium & quidē merum significant? At etiam Philippus [k] Bellus, ac Ludouicus Belli F. Parisiorum pontifici prehensionem in sua diœcesi permiserunt. Ego vero superiora illa in vocatione quidem, non in imperio versari statuo; quia magistratuum executio est: eodem tamen momento adempta est prehensio pontifici Parisiorum, quo fuerat concessa; idque Senatusconsulto [l]. ac tametsi nō ita pridem Henrichus II, ex impietatis causa [m] prehensionem omnibus pontificib. dedisset, paulo post tamen [n] lex illa abrogata

[a] l. vlt. §. qui mandatum. de offic. eius cui.

[b] Cicero ad Atticum, lib. 4

[c] l. 1. de ventre inspiciendo.

[d] in epistola 69. & 163. 164. 165.

[e] lib. 7. c. 43.

[f] Authen. de sanctissimis episcopis. §. si quis l. repetita. de episcopis & cleric. C.

[g] in d. Authētica. & in l. repetita.

[h] Gallus aduocatus fisci parte 5. q. 276.

[i] c. cum episcopus de offic. ordin. lib. 6. cap. nouimus. de verbor. signif.

[k] notat Gallus q. 275. & 363. parte 5.

[l] Gallus q. 276.

[m] edicto remorati facto.

[n] anno 1561.

abrogata eſt. At etiam Pontifices ipſi ſuis decretis nullam rei vllius exſecutionem habere ſe profitentur[a]. Prehenſio quidem intra tribunalis ac ſubſelliorum fines ſeptaque permiſſa illis eſt apud nos, dum tamen vlterius ne progrediantur[b]. Et cum multæ contra leges temere a pontificibus noſtris decernerentur, curia Pariſiorum liberam vniuſcuiuſque prouocationem ſuſcepit: poſt etiam vocatio illis eſt erepta, quam ipſi *citationem viuam* appellant. Exſtat enim Senatuſconſultum vetus, quo Pariſiorum pontifex[c] grauiter mulctatus eſt, cum ea vocatione vteretur. Cum autem iuriſiurandi ac numinis violati ſpecie, omnem pontifices apud nos omnium pene rerum cognitionem ad ſe pertraxiſſent (nam Alexander[d] Imolenſis iuſiurandum ſufficere putauit ad tribuendam pontificibus iuriſdictionem) curiæ maiores iuriſiurandi cauſa, cognitioné vllam ſuſcipere vetuerunt. Tandem etiam interdicta illis eſt poſſeſſionum de ſacerdotiis cognitio; idq. poſt diuturnas acerbiſſimaſq. contentiones, Martini v pontificis Romani decreto cautum, quod adhuc exſtat in archiuis publicis[e]. At ne Hiſpani[f] quidem eccleſiæ Romanæ acerrimi vindices, epiſcopos publica aut priuata vlla iudicia tractare voluerunt, niſi quę religionis & ſacrorum cauſa ſuſcipiantur: in qua ſententia video fuiſſe Felinum vtriuſque iuris bonum auctorem[g], & qui pontificia decreta ſubtiliſſime interpretatur. Ac tametſi decreta[h] quædam ambitioſa plus autoritatis ac poteſtatis pontifici Romano, quam omnibus principibus ac populis tribuant; ipſe tamen[i] Innocentius IIII pont. maximus, ac optimus quiſque iuris interpres[k] hæc decreta iampridem repudiarunt, quæq. pontificem Romanum cæterorum pontificum principumque concilio prætulerunt[l]. Ac Bartolus[m] ipſe cum timide ſcripſiſſet, *maie-*

178 [margin]

a cap. cum nō ab hōmine. de iudic.

b Boerius notat in cōſuetudines Biturig §. 15. Gallus q. 276. Baldus, Cynus in l. epiſcopale. de epiſcopali audient. C. Iordan. Bri. in repetit. §. cōtrahentes, col. 19 curia Pariſiorū vetuit anno 1395. curia vero Toloſana etiā in clericos prehenſioné ademit. Benedictus in capite Raynutius. nū. 424.

c anno 1346. notat Gallus q. 275.

d cōſi 63. lib. 3

e decretū illud ad verbū deſcripſit Guido Papus cap. 1. q. Delphin

f lex regni parte 3. tit. 19. l. 2

g Felin. in cap quæ in eccleſiarū. de conſtit. col. 2. verſa. concluſio.

h in cā nemo & gloſ. eodē. 9. q. 3.

i in cap quāto de iureiur.

k Ioan. Andre in cap. per inquiſitioné de ſententiis excom. & Hoſtienſ. in cap. quāto. de tranſlat. Prælat. conciliū quidem Pontifici Romano ſubditum eſſe, ſed illud adiecit, *claue non errante.*

l in Clement. ne Romani. de electio. & in cap. ſignificaſti. de electio. quæ abrogata ſunt decreto Concil. Conſtant.

m in extrauagant. ad reprimendū. verbo rebelles.

n In concilio Sardæo de religionibus cognitio Pontificibus tributa eſt. c. ſi quis 6. q. 4. cap. ſi inter epiſc. cap. ſi epiſcop. 11. q. 3.

ſtatis non teneri ciues, qui aduerſus principem pro ſalute ac dignitate Pontificis Romani propugnauerint, erroris ſui veniam deprecatus eſt. Mihi quidem Reipublicæ vtilius videtur pontificibus aut imperium cum tanta cauſarum quantam habent cognitione dari; aut illam iuriſdictionem ad puram de religionibus cognitionem traduci, vt Romanos veteres, vt Heluetios, item Geneuates ac Germanos feciſſe videmus: morũ tamen cenſurã pontificibus tribui neceſſe eſt: qua ſublata, non video quænam ſit occultorum ſcelerum, ac impietatis vindicandæ ratio futura; de qua ſuo loco dicemus. Nec tamẽ debet pontificibus mulctæ irrogatio permitti, aut omnino illis imperium tribui: cur enim magiſtratus pontificis ſententiam iniquam exſequi cogatur? nam omni cognitione pontificia magiſtratibus interdictum eſt, niſi prouocatio ſit quaſi a pontifice poteſtate abutenti, ad curias ſuperiores; quod rarius ſit apud nos, propter pœnę grauitatem, ſi temere prouocatum eſſe iudicetur. Sic enim vtriuſq. iuris interpretes [a] definiunt *acta magiſtratuũ, qui de cauſis pontificũ cognouerunt, rata non eſſe*; vt ea quæ pro tribunali pontificũ explicata fuerint, quæ ad magiſtratuũ cognitionem pertinent, nullius momenti [b] eſſe cõfitentur: ita vt ſi ſacerdos inceſtus aut falſi conuictus ſit corã magiſtratu qui etiam reum habeat de crimine confitentem, nulla ratio confeſſionis habetur pro tribunali pontificis: id. n. pontificio decreto [c] cõprehenſum eſt. Sed cũ incidiſſet hæc facti ſpecies, in qua legatus Pontificis acta geſta corã magiſtratu ad ſe reuocaret ac reſcinderet, prouocatum eſt ad curiam Pariſiorum; vbi diu dubitatum memini, *an probationes perſpicuas, quibus ſacerdos apud magiſtratum conuictus erat, irritas eſſe oporteret*: nã de cæteris actis minus ambigebatur: ad extremum curia in conſilio decerni oportere iudicauit [d]. Et cum rurſus conſimilis cauſa me præſente apud iudices rerum capitalium diſceptaretur; eadẽ curia cauſam iterum ampliauit, & ad conſilium detulit; ne vel pontificũ ambitioſa decreta abrogare, vel ſceleratis peccandi licentiam præbere videretur. Quid enim abſurdius eſſet,

[a] Bart. in l. magiſtratib. de iuriſd. & in l. diuus. de cuſtodia reorũ. Imol. in cap. 1. de offic. ord. Felin in cap. at ſi clerici. de iudic.

[b] Bal. in l. placet de ſacroſ. C. Ancharan. in regula ea quo. de regul. lib. 6

[c] in cap. at ſi clerici. de iudic. & in cap. olim. de reſcr.

[d] ann. 1569. 26 Febr. Felin. copioſe diſputat in d. cap. at ſi clerici.

quam permittere sacerdoti, qui lege Cornelia de falsis conuictus sit, publicatis attestationibus, causa retractata, testes reiicere, ne componãtur, ac testimonia conuellendo, cum nulli amplius testificari possint, in media Republica impune grassari? maiores nostri numquã[a] publica iudicia de sacerdotib. diuisa cognitione tractarũt: 37) curia vero Parisiorum tametsi iustis sæpe decretis Pontificia placita vel sustulit, vel æquitate temperauit, numquã tamen iustius quam in ista causa; quæ cum sæpius ampliata fuisset, tandem lege apud Molinæos [b] lata, decretum illud põtificii iuris apud nos sublatum est. Ita paulatim pontificia iura suis finibus circumscribere oportet: nam principio nascentis ecclesiæ Christianę angustis admodum regionib. terminabatur pontificia cognitio; latius patere voluit Iustinianus hac lege; *Si quis*[c], ait, *aduersus clericos, monachos, diaconos, asceterias, actionẽ habeat, episcopus iudex esto: sententiam vero episcoporum magistratus exsequitor.* sed verba legis quæ sequuntur, magistratui permittunt vt de sententia episcopi cognoscat, nisi iudex a principe datus sit. Quæ verba plerosque conturbarunt, dubitantes an episcoporum sententias exsequi debeant, prius quam de sententiæ æquitate cognouerint. Si nulla prouocatio intercesserit,[d] pleriq. sententiam sine cognitione exsequi putant oportere; sin prouocatũ sit, de appellationis ęquitate quærendũ[e]: alii negant[f] id licere. sic tamen statuo, si de re ipsa seu de materia iudicii quęratur, nec aduersus pontificia decreta iudicatum sit, nullã esse magistratuum cognitionem oportere; sin pontifex aperte iura pontificia conuellere sua sententia conetur, siue in re ipsa, siue in forma iudicandi peccauerit, magistratuum cognitionem fore; hoc est si decretis & auctoritate pontificia abutatur. Erit etiam magistratuum cognitio, si pontifex in iudicando contra leges imperii sententiam ferat, etiam si decretis pontificum inniti videatur: vt pleraque sunt pontificia decreta, legibus in Republica latis omnino contraria: magistratus imperii leges auctoritate põtificia labefactari non patietur. In cæteris magistratus pontificum

[a] Anfretius in stilo parlamenti. parte 3. art 62. tit de Gallinis.

[b] artic. 39.

[c] Auth. de sanctiss. episc.

[d] cap inquisit § prohibemus. de hæretic. lib 6. Feli. in c. at si cleri. [e] Cynus in l. ab exequut. quorum appellat. non recipiuntur. Bart. in l. vlt. si quis ius dicenti. & in l. diuus §. 2. de custod reorũ. Salicet. in l. ea quidẽ. de accusat. C. Felin. in cap. ad audientiã de iudic. O. drad. cõs. 89. textus in auth. de sanctissimis. §. si vero.

[f] Bal in Auth clericus. de episcop. C. Innocent. in cap 1. de offic. ord Panor eo, Imol. & Panor cap ad audiẽtiam de rescr. Ancharanus in c. at si c eri de iudic. Lucas Penna in l. 1 de priuileg. scholar. Angel. in l. magistratibus de iurisd. textus est in cap. ad falsariorũ de crim. fals. c. 7. degradat. de pœnis. lib. 6. c in præsentia. de offi. ordin

C

sententiam bona fide exsequi par est: & eo quidem iure vti solemus: eodem vtuntur Orientales populi, apud quos pontifices nudam cognitionem, magistratus vero nudam habent exsecutionem: quare nec lictorem habent pontifices, nec viatorem; quæ præcipua sunt imperii ac magistratuum argumenta. Sed dubitari potest omnes magistratus habeant iurisdictionem necne? cum M. Messalla & M. Varro [a] scriptum reliquerint, magistratuum partem habere vocationem, partem prehensionem, partem neutrum: qui prehensionem haberent, viatorem habuisse, præterea nihil; qui vocationem & prehensionem, iis lictores cum fascibus datos fuisse; qui autem nec vocationis ius, nec prehensionis haberent, vtroque & viatoribus & lictoribus caruisse: *prehensionem* appello manus iniectionem siue in pignora, siue in corpora; nostris enim moribus plerisq. prędiatoriam iurisdictionem habentibus, prędiis manum iniicere licet; corporibus non item. Hic agitur de Romanorum magistratuum imperio ac potestate: quod breuiter complecti necesse est, vt magistratuum in omni Republica potestates ac imperia clarius illucescãt. *Maiores* igitur *magistratus*, Consules inquam, Prætores, Censores, & inter curatores Dictator, Interrex, tum etiam prouinciarum Procõsules, Præsides, Proprætores, Præfecti, atq. omnes omnino prouinciarum rectores, vocare & prehendere nõ modo ciues priuatos viritim; sed etiam minores magistratus potuerunt, exceptis Tribunis plebis, quorum corpora quod sacrosancta essent, violare nefas erat: nec solum vocare ac prehendere, sed etiam mulctare, ac pignoribus captis, tum etiam carcerib. coercere; postremo insulas ac domos eorũ qui imperanti magistratui nõ parerent, euertere ac diruere licuit. At Tribuni plebis vocationẽ quidem non habuerunt, sed ciues omnes viritim (nõ tamen vniuersos) atq. adeo Consules ipsos, ius erat in carcerem duci iubere. Nam Liuius Drusus Tribunus plebis, Philippum Consulem, quod se in concione interpellaret, (id enim per leges

[a] Gellius lib. 13. cap. 12.

Quæ fuerit magistratuum Romanorũ potestas.

leges[a] capitale fuit) obtorta gula in carcerem egit; præterea licuit illis intercedere nō modo magistratibus omnibus ac vniuerso Senatui; sed etiam vnius Tribuni intercessio, cæterorum collegarum actiones prohibere poterat; tanta potestate freti, vocationem ac iurisdictionē vsurpare contra leges nō dubitarunt. Cū tamen Labeo Iurisconsultus a Tribuno plebis in ius vocaretur, iussa recusauit; publice testatus Tribunos plebis nō iuri dicundo, sed intercessionis causa creatos fuisse, vt vim prohiberent. Itaq. P. Sempronius Tribunus plebis, cū Appius censor post exactum legis Æmiliæ tempus imperium deponere nollet, carcerem denuntiauit, nisi Æmiliæ legi paruisset: sed cum Tribuni tres collegarum septem decreto intercessissent, Appius censuram retinuit. Quod autem vnius Tribuni plebis intercessionem cæterorum collegarū acta prohibere diximus, ita verū est, nisi plebs imperium illi ac magistratum tributis suffragiis ademisset; vt rogatione Sēpronia Tiberii Gracchi factum est aduersus Marcum Octauium tribunum, Agrariæ legi, quo minus perferri posset, intercedentē. Hinc illa Tribuni ad nobilitatem oratio; *Faxo*[b], inquit, *ne iuuet vox ista* VETO, *qua collegas nostros concinentes tam læti auditis*: idem paulo post; *Contemni iam tribunos plebis: quippe quæ potestas iam suam ipsa vim frangit intercedendo: non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit; nisi imperio communicato, numquam plebem in parte pari Reipublicæ esse.* Querebantur Tribuni, plebem nullos habere magistratus qui imperare possent; intercessionem quidem & auxilium habere Tribunos, imperio tamen vacare; nec aliter plebeios patriciis æquari posse, nisi magistratus & imperia vtrisq. communicarentur: itaq. rogationem tulerunt, vt Consules ex plebeiis perinde fierent atque ex patriciis: quod cum a patriciis obtineri non potuisset, placuit Tribunos militum consulari potestate ex vtroq. ordine creari: idq. annos quadraginta quinq. cōtinuatū est, quoad Consul e plebe crearetur. Illud ora-

[a] Dionysius Halicarnass. lib. 5.

[b] Liuius lib. 6.

torie a Tribuno dictum, *imperio carere Tribunos plebis*; cum tamen imperii partem, hoc est manus iniectioné ac intercessionem, haberent. Cum enim Vlpianus[a] verborum proprietate vteretur; negauit *ius esse vocandi Consules, Prætores, Proconsules, & cæteros qui imperium habent, & iubere possunt in carcerem duci.* Ex his perspicuum fit eos esse magistratus quibus etiam si vocare in ius non liceat, iidem tamen ciui manus iniicere possint; quales fuere *Tribuni plebis*, quales item apud nos *Triumuiri Procuratores Principis*; item *Triumuiri Aduocatores* apud Venetos. Neq. enim illud assentior Plutarcho[b], Tribunos plebis magistratus esse neganti, quod lictoribus carerent, sella curuli carerent: hasce quidem magistratuum notas esse scribit: viatores enim habuerunt; quod *imperii argumentum* definit M. Messala. Illud etiam minus vere, quod Appius Consul dixit in controuersia, quam in concione habuit aduersus Tribunum plebis; de qua Liuius[c]; *Tribunus*, inquit, *viatorem mittit ad Consulem; Consul lictorem ad Tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu*: id enim ad eleuandam Tribunorum potestatem: quæ tamen tanta fuit, vt Licinius Stolo Dictatorem Manlium imperio abdicare coegerit[d]; alius item duos Consules in carcerem adegit, quod rogantibus tribunis plebis decem ciuibus vacationem a militia concedere noluissent. Sed illa tribunitia potestas mœnibus[e] Vrbis terminabatur. Itaq. M. Fabius, & L. Valerius Conss. qui propter intercessionem tribunorum delectum militum habere prohibebantur, sellas extra Vrbem portari iusserunt, vt tribunorum vim frangerent. Sæpe tamen tribuni plura quam per leges liceret audebant; sæpius edicta proponebant, sæpissime in ius vocabant, ius dicebant, iudices dabant. Hinc Liuius[f], *Communiter*, inquit, *edicunt tribuni, ne quis Consulem faceret; si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos*: vniuersis quidem imperare nemo poterat, singulis tamen imperabant, cum nullo iure id possent. Ius etiam contra quam liceret, dicere consue-

uerant

a l. nec magistratib. de iniu. & in l. 1. de in ius vocãdo l. sed & si. §. hæc clausula. ex quibus causis maiores.

b In Problem Rom.

c lib. 6.

d Florus epit. 55.

e Dionysius lib. 9.

f lib. 5.

C uerant[a] in basilica Porcia. Nã Asconius Pedianus Tribunos, Quæstores, Triumuiros capitales, non in sellis curulibus, sed in subselliis iura dixisse scribit. Quinetiam Appianus[b] Liuium Drusum tribunum plebis in iure dicundo diligentissimum fuisse testatur. Et certe Pomponius[c] inter eos magistratus qui ciuib. ac peregrinis ius in vrbe redderent, Tribunosplebis collocauit. Quare Cicero[d] Tribunosplebis appellatos fuisse dixit, vt de Prætoris iniuria cognoscerent: quænam cognitio futura esset si iurisdictione caruissent? At non modo iudices dabant, sed etiam Ædiles Ædituos suæ iurisdictioni sufficere consueuerant[e]. Iurisdictionem autem quam non habeas, alteri mandare non possis: cum tamen Tribuniplebis iuri dicundo creati non essent, nec vocationẽ vllam haberent, perspicuum fit eos in alienam iurisdictionem inuasisse, vt recte Labeo docuit; seq. vocantibus Tribunis imperium recusauit. Quod de Tribunis, idem iudicandum relinquitur[g] de Ædilibus curulibus; quib. si Varroni credimus, nec vocãdi ius fuit, nec manus iniiciẽdi: itaq. nec lictores habuerunt vllos, nec viatores; Prætoriæ tamen iurisdictionis partem magnã vsu ceperant; quod Prætores vrbani, quia causarũ multitudine vndiq. premerentur, facile ferebant: principio quidem vt iudices a Prætoribus dati ad pecuniarum & supellectilis distractionem; deinde ad prædiorum cognitionem; post etiam ad meretricias causas & fœminas prostitutæ pudicitiæ, quibus corpore quæstum facere nõ licebat, nisi apud Ædiles publice profiterẽtur; vt quas libido nõ potuisset, verecundia publicæ professionis contineret: quia vero postremis temporibus pudorem vna cum pudicitia exuerant nobiles etiam ac illustres fœminæ, quæ apud Ædiles profiteri nõ erubuerant; Tiberius Augustus quæstionẽ publicã in illas decreuit[h]; quib. tẽporibus Ædilium Curuliũ repressa audacia est, & quatenus quibusve de causis iudicare ac prehendere liceret, legibus definitũ: tametsi suæ originis principio nec vocationẽ viritim haberent, nec pre-

281

a Plutarch. in Catone maiore.

b lib. 1. Emphylion.

c l. 2. De origine iuris.

d pro Quintio

e Dionys. lib. 6. Florus epit. 19. Gellius lib 10.

f l. more l. solet. de iurisd.

g Gellius lib. 13.

h Tacit. lib. 2.

hensionem: etiã si plebis comitia [a] habere possent. De Quæstoribus ambigitur. M. Messala & vocationem illis, & prehensionem omnino ademit: at non modo viatorem, sed ne sellam quidem Curulem, qua Ædiles curules gestabãtur, habuisse docet Asconius; quos tamen Quæstores in subselliis iura dixisse tradit. Igitur confitendum est eos Prætoriæ iurisdictionis particulam arripuisse, quam sine imperio exercere eo modo potuerũt, quo Ædiles Curules, quo Pontifices, quo Iudices dati; quorum sententias magistratus exequebantur [b]. Exacto tamen magistratu, Quæstores interdum in prouincias cum imperio mittebantur, vt C. Gracchus proquęstor in Sardiniam missus [c] est. At prouinciæ rector plus in prouincia imperii habuit, quam omnes [d] in vrbe magistratus. Quantum ad Censores attinet, Fr. Othomanus & Carolus Sigonius, antiquitatis vterq. peritissimus, potestatem quidẽ habuisse confitentur, imperium negãt: quod qua ratione fieri possit non video. nam *potestatis verbo*, inquit [e] Paulus iurisconsultus, *in magistratu imperium significatur*. Vlpianus vero vt significaret prouinciæ pręsidem gladii ius ac merum imperium, & quidem omnibus vrbanis magistratibus æquale habuisse, *potestatem* [f] appellauit: ac propterea Alexander [g] Augustus C negauit se potestatum mercatores esse passurum. At sępe legimus edicta [h] Censorum in antiquitatibus. Quinetiam M. Varro ac Messala [i] *Censores non modo magistratus, sed etiam maiores magistratus, cæteros minores appellant: Consules* inquam, *Censores, Prætores*. Idem Varro [k]; *Prætori*, inquit, *exercitum vrbanum conuocare non licere; Consuli, Censori, Interregi, Dictatori licere*. Et cum Annibal ad vrbem castra admouisset; *Placuit*, inquit Liuius, *omnes qui antea Dictatores, Consules, Censoresve fuissent, cum imperio esse donec hostis a muris discessisset*. quo modo priuatis imperium daretur, si prius in magistratu non habuissent? cum ne Prætoribus quidem, qui non modo lictores, sed etiam ordinarium imperium habuerant, id permitteretur. Si, inquam Tribuniplebis,

quos

[a] Piso Annalium lib. 4. Dionysius lib 10.

[b] l. a diuo. de re iudicat.

[c] Plutarch. in Gracchis.

[d] l. obseruare l. solent. de offic. proconsul.

[e] l. potestatis. de verbor. signific.

[f] l. 3. de iurisdictione.

[g] Lampridius

[h] Liuius lib. 40. Zonaras tomo 2.

[i] Gellius lib. 13. c 12.

[k] lib. 1. De lingua Latin. si modo is auctor est.

quos Messala minores magistratus vocat, imperium habuerunt, cur Censores imperio vacarẽt? Certe quidem Plutarchus [a] Censoribus plus imperii tribuit, quam vllis magistratibus: eius tamen scriptis non ita assentior; quin sæpissime Græcum hominem in Romanorum antiquitatibus offendere videam. Illud igitur plerosq. fefellit, quod etsi Censores imperium haberent, a iurisdictione tamen desererentur. fallit enim Augustinus Onuphrius, qui Censores de quibusdam criminibus, quæ tamen nulla recenset, iudicasse scribit. aut enim publica fuissent, aut priuata: de his Prætor vrbanus, ac postea Præfectus vrbi; de illis prætores publicorum iudiciorũ, ac Triumuiri capitales iudicabant: mores quidem populi castigauerunt; sed plurimum refert vtrum crimina vindices, an de moribus censuram feras. *Censoris iudicium*, ait Tullius [b], *nihil fere damnato affert, præter ruborem: itaque vt omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est*. non dixit *infamiam*, sed *ignominiam*, qua plerique pro infamia temere abutuntur. Carolus Sigonius [c] *ignominiam* definit *infamiam* esse: quinetiam capitalia quædam esse iudicia scribit [d], quibus infamia irrogatur, tametsi crimine vacant: quod valde alienum est ab iuris disciplina; qua qui publico iudicio damnatus est, infamis [e] fit; qui autem miles ab imperatore sua culpa missus esset, ignominiosus quidem erat, non tamen infamis; quoad Prætoris edicto [f] id cõprehensum fuisset. Iuris interpretes *ignominiam appellãt infamiam facti*; de qua quidem Cassius [g] scribens, *senatorem, qui senatu motus est, testificari, nisi restituatur, non posse putat:* dixit *se putare*; quo verbo etiam vtitur Vlpianus [h], cum ait *se putare ei quæ in adulterio deprehensa est & absoluta, notam obesse*: quoniam is quem sententia iudicis liberauit, ab omni infamia tutus est, non tamen ab ignominia. Callistratus [i] quoque *se putare* scribit, *dignitatem minui ac violari, quando quis ordine mouetur*. Festus item Pompeius militarium pœnarum tria genera cõstituit; *deprehensam, castigationem*,

883

[a] In Catone maiore.
[b] lib. 4 de Republica apud Nonium.
[c] lib. 2. c. 3. de iudic.
[d] eodẽ loco.
[e] l. infamẽ de publicis iud.
[f] l. 1. de iis qui notantur.
[g] l. 2. de senatoribus. ff.
[h] l. palam. de ritu nupt. §. quæ. ff.
[i] l. cognitionum. de variis cog.

ignominiam: *Deprehensa*, inquit, *castigatione maior*, *ignominia minor*; lex *infamiam* addit. Alioqui si Censorum nota infamiam irrogasset, infames fuissent LXIIII Senatores, quos Lentulus & Gellius censores vna litura ordine mouerunt: item equites quadringenti, quibus Valerius & Sempronius Censores equos ademerunt. Quinetiam populum vniuersum infamem fuisse oportet; si quidem Liuius Salinator in censura tribus omnes notauit, & inter ærarios retulit, quod se publico iudicio damnauissent, deinde Cõsulem & Censorem fecissent: Metiam tribum [a] excepit, quæ nec pœna dignum, nec honore iudicasset. Postremo collegam suum Cl. Neronem notauit, qui par pari retulit. Itaque Cicero vbi agit de censura; *Illud*, inquit [b], *commune proponam, numquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis fuisse*. exemplum affert de C. Geta senatore, qui senatu motus est a censoribus; deinde censor ipse factus: tum subiicit; *Quod si iudicium illud putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuũ omni honore ac dignitate priuantur; sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem, neque in curiam reditus esset: timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestatę esse voluerunt: quare quì vobis in mentem venit hæc appellare iudicia, quæ a populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magistratib. negligi, ab iis qui eandem potestatem adepti sunt, solent commutari?* Ex quibus perspicuum est, censores omni iurisdictione caruisse. Nam Prætores publicanorum causas, & ea quæ de tributis, vectigalibus, scripturis, sartis tectis, & publicis locationibus prædiorum a censoribus gesta fuerant, disceptabant [c]: quoniam censorum imperiũ a iurisdictione Prætoria diuisas habuit rationes. Itaque rectoribus prouinciarum apud nos imperium datur, sine iurisdictione tamen; nisi quid agentium arbitrio ac voluntate decernant. Habuerunt etiã Triumuiri [d] capitales iurisdictionem ac imperium, deque publicis ac priuatis criminib. iudicationem; sed inter peregrinos tantum, & extremæ conditio-

a Valer. Max. lib. 2.

b pro Cluent.

c Cicer. in Prætura vrbana.

d Cicero pro Cluentio. Valerius Max. lib. 5. cap. 4.

214

conditionis homines, non inter ciues, nisi forsitan magistratuum tanta esset indignitas, tantæ sordes, tantum flagitium, vt cæteri magistratus cognitionem Triumuirorum capitalium, & publicam animaduersionem libẽter dissimularent[a]. Præterea Triumuiri capitalia iudicia populi ac magistratuum exsequi curabant[b]. Ex quo intelligitur Romæ quosdam magistratus fuisse, qui originis suæ principio imperium non haberent, aut imperium quidem sine iurisdictione, vtrumq; tamen vsurpauisse. Ego vero magistratus appellatione venire nõ puto eos qui imperio vacant: honore quidem aut munere publico frui, magistratu non item. Etenim *muneris* verbum latissime patet, ad eos etiã qui munera sine dignitate gerũt; honor vero ad eos qui cum dignitate muneri publico præsunt. *Honor*, inquit Callistratus[c], *est administratio Reipubl. cum dignitate*. ea autem est diuinarũ aut humanarum rerũ. quæ ad humana pertinẽt, ea tribuuntur cum imperio ordinario, vt magistratibus; vel extra ordinem, vt curatoribus Reipublicæ ac prouinciarum; aut sine imperio, vt cæteris qui vel ærario pecuniisque cogendis, vel annonæ, vel mœnibus & sartis tectis, vel ad aquarum vim arcendam aut deducendam, vel ad hostes repellendos. Qui rebus sacris, aut sanctis, aut religiosis sine imperio salua dignitate præficiuntur, sunt sacerdotes, & qui religiones curant. Itaque patricii apud Liuium querebantur Salios ac Flamines sine imperiis ac potestatibus relinqui; cæteris pleraq; munera seruilia; quædam etiam quibusdam vilissima, non tamen salua dignitate, tribuuntur. Scribas autem & actuarios seruis communicari vetuit Valentinianus[d]. Qui autẽ muneribus prophanis cum honore ac dignitate curãdis sine imperio præficiuntur, sunt legati, senatores ac cæteri qui ad Reipublicæ consilia admittuntur. Quibus autem iudicatio cum honore datur, ii vel cognitionem sine imperio, vel imperium sine iurisdictione, vel vtrumq. coniunctum & connexum habent: cuiusmodi exempla superius attulimus. Dictatores vero, Interreges, Præfecti

a Valer. lib. 5. c. 9. & lib. 6. c. 1.

b Sallustius in Catilin. bello.

c l. honor. de muneribus.

d l. generaliter. de tab. C.

Vrbi Latinarum feriarum cauſa, ac rectores prouinciarum, magiſtratus ſæpe a ſcriptoribus appellantur; non tamen ab iis qui verborum ac rerum ſignificationem propius contuentur. Fit etiam ſæpiſſime vt qui maximos honores gerunt, omni imperio ac poteſtate careāt: vt apud Venetos Cancellarius ex plebe creatur; qui quidem honor maximus eſt, ſine imperio tamen. Procuratores D. Marci magnis etiam honoribus cumulantur, ſed imperio vacant. De legatis principum, de pontificibus, de ſenatoribus idem iudicium eſt: carent enim imperio ac iuriſdictione, cum tamen vtrumque minimis quibuſdam magiſtratibus tribuatur. Quod vero diximus munera quædam publica eſſe, quæ ſalua dignitate geri non poſſunt, id pro legum ac morum varietate varium eſſe comperio. Exemplo ſit illud, quod Romani lege Cenſoria carnificem mœnibus vrbis arcēdum eſſe voluerunt [a]: qua lege etiamnum Toloſates vtuntur. Cenſoria lex ad eos carnifices tātum pertinebat qui gulam damnatis laqueo frangerent; non ad lictores, qui vel fuſtibus ad necem vſque furca ſuſpenſos cæderent, aut ſecuri percuterent: hoc tamen noſtris moribus æque indecorum eſt, vt illud. *Is etiam carnificis loco habebatur, qui ſe vulneraſſet vt moreretur*, inquit Feſtus. Viatorum & accenſorum quondam ſeruilia fuere, nunc honeſta munera putantur. Tantam igitur honorum ac munerum, tantam etiam curationum publicarum diuerſitatem, qui vna magiſtratuū ſiue ἀρχόντων appellatione cōplectuntur, doctrinam vniuerſam de muneribus & honoribus, deque magiſtratibus & curatoribus conturbant. Ad creationem autem eorum qui publicis muneribus implicantur, tria ſpectari debent: primum creatores ipſi; deinde ex quo ciuium ordine quiſque cuique muneri pręficiatur; poſtremo qua ratione quoq. modo id fiat. Primum maieſtatis proprium eſſe docuimus. Secundum etſi maieſtatis quoque proprium ſit, plurimum tamen legibus in eo genere tribui ſolet; eoq. magis in optimatum ac popularib. imperiis. In vniuerſum tamen

[a] Cicero pro Rabirio perduelle.

285

tamen munera tribuuntur ex virtute ac prudentia cuiusque, vel ex opibus, vel ex nobilitate, vel ex his inter se coniunctis: nulla est enim Respublica tam barbara, quę nullam harum rerum in tribuendis muneribus rationem sequatur. Quid autem ex his potissimum sequi debeamus, non est huius loci. Tertium quod in creandorum officialium ratione versari diximus, id ipsum a delectu pendet, aut a sorte, aut ab vtroque simul. delectus autem fit, aut clara voce, aut manuum extensione, id est χειροτονία, qua Græci veteres, & his quoque temporibus Heluetiorum quædam ciuitates vtuntur; aut deniq. tabellis, aut sphærulis, aut calculis; idque bifariam; occultis inquam, aut apertis suffragiis. Sorte ciues ex vno, pluribusve, aut ex omnibus ordinibus ducuntur, ætate legibus definita. Delectus vero sortitioni rarius a veteribus miscebatur; quo genere tamen Genuenses ac Veneti sæpius vtuntur: vt Romani semper in iudicibus publicarum quæstionum ducēdis, qui ex ordine senatorio tantū ante legē Semproniam, vel ex equestri ac senatorio lege Sempronia; vel ex vtroque ac Tribunis ærarii, lege Aurelia, semota plebe sorte ducebantur. At in populari statu, oportet ciues vniuersos de singulis, aut minore ciuium parte collectim iudicare, extra sortem ac delectum: neque enim in ciuium vniuersitate vllus delectui potest aut sorti locus esse; aut quosdam ciues sorte, vel delectu, vel vtroque modo de ciuibus singulis; aut quosdam de quibusdam sorte tantum, vel delectu tantum, vel vtroque cōiunctim; aut ex omnibus ordinibus partem delectu, partem sorte ductos, de quibusdā ciuibus; aut ex omnib. quosdam sorte ductos, cum quibusdā ex vno pluribusve ciuium ordinibus acceptis; aut partem ex omnibus, partem ex ordine certo ciuium sorte ac delectu. His generibus omnia quæ cogitari possunt in iudicum aut magistratuum creatione, aut eorum omnino qui publicis muneribus præsunt, continentur. Æschines orator Atheniensium τῶν ἀρχόντων genera breuius & obscurius, quam pro tanta ciuitate sic distribuit[a]:

[a] contra Ctesiphontem.

πρῶτον γένος πᾶσι φανερώτατον, οἱ κληρωτοὶ καὶ οἱ χειροτονητοὶ ἄρχοντες.
δεύτερον δὲ, ὅσοι τι διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τριάκοντα ἡμέ-
ρας, καὶ οἱ δημοσίων ἔργων ἐπιστάται. τρίτον δὲ, ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται,
καὶ εἴ τινες ἄλλοι αἱρετοὶ ἡγεμονίας δικαστηρίων λαμβάνουσι, καὶ τούτους
ἄρχειν δοκιμασθέντας. Hic omnes qui publicis munerib.prę
ficiuntur,(excipio res diuinas)siue ordinaria ratione,si-
ue extra ordinem curatores adhibeantur, siue pareant,
siue imperent, ἀρχόντων (id est *magistratuum*) appellatio-
ne complexus est. Itaque [a] Demosthenes Æschinis de
magistratibus diuisione repudiata, *magistratus* appellat
qui in templo Thesei sorte ducebantur, quique impe-
randi potestatem a populo extra sortem accipiebant.
M.Varro duo genera magistratuum Romanorum facit,
maiores & minores; quod hi minoribus, illi maioribus
auspiciis crearentur. Commodius opinor munera pu-
blica versari dicemus circa res diuinas,aut humanas:quę
circa res humanas versantur,ordinaria sunt; quæ officia
dicuntur: vel extra ordinem, vt curationes. Ordinaria
munera ad honores aut ministeria pertinent: honores
aut cum imperio tantum,aut cum iurisdictione tantum,
aut cum vtroque coniunguntur; aut vtroque carent:
huius generis sunt ordinarii legati Reipublicæ ac sena-
tores;ad illud pertinent iudices ac magistratus. Curatio
eadem ratione diuiditur. Eorum vero munerum quę ad
ministeria spectant, quæque honore vacua sunt, quæ-
dam ignominiosa sunt,quædam sine vlla ignominia ex-
ercentur. Singula vero partitionis huius membra rur-
sus diuidi possunt: magistratus enim aut maiores dicun-
tur, qui maiestatis tantum imperio tenentur; aut mino-
res: hi rursus duorum sunt generum; alteri,qui maio-
rum magistratuum imperiis obligantur, ac magistrati-
bus inferioribus imperant; alteri,qui in priuatos tan-
tum imperium habent. Persequamur igitur hæc tria
magistratuum genera, ac de officiis cuiusque dissera-
mus.

[a] pro Ctesiphonte.

IV, Quid

C IV, *Quid quantumq; a magistratibus maiestati debeatur.*

CVM magistratuum persona post principem perpetua, præcipueque in omni Republica necessaria sit; & cum magistratibus imperia ac munera quæque maxima tribuantur ab iis qui iura maiestatis habent, quærẽdum inprimis est, quid quantumque a magistratibus maiestati debeatur: hęc enim magistratuum prima, post Deum immortalem, officia disquirũtur. Nam hoc maxime princeps a magistratu, & vterque differt a priuato; quod princeps quem sibi conferat aut anteferat in Republica videt neminem; quippe in altissimo & immortali Deo proximo gradu collocatus, ciues omnes longo interuallo infra se despicit; priuatus vero, nemini ciuiũ imperare publico iure potest, etiã si priuatis ac domesticis imperiis familiã moderetur: sed magistratui personã sæpius conuertere, sæpius gestum, motum, orationem, vultum mutare necesse est, vt officia rite exsequatur. Ea autem implere nemo potest, nisi plane intellexerit quę obedientia maiestati a se debeatur: quoque modo superioribus parere, æquales obseruare, inferioribus imperare debeat. Vt igitur prouerbio contrito apposite dictum est; *Magistratus virum, cum varias velut in theatro personas agere cogatur*; *ita quoq; Vir magistratum*: nam si digna magistratu persona fuerit, magistratui dignitatem adiicit: sin minus, tantũdem & magistratui detrahitur, & Reipublicæ maiestati: vt Liuius de Quintio Flaminino; *Non qui sibi honorem*, inquit, *adiecisset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat dempsisset.* Vt autem commodius definiamus quænam principibus a magistratu obedientia debeatur, prius intelligendum est, quid cuiq; magistratui princeps imperare iure possit. Est autem magna eorum quæ a principibus imperantur, varietas ac dissimilitudo. Quædam enim perpetuam vim legum habent in omnes ciues, aut in maximã omnium partem, aut in pauciores quosdam; idque ad breue tempus: quædam vero priuilegia continent, aut

Quantum princeps a magistratu, & vterq; differat a priuatis.

387

beneficia; aut præmia erga merentes, aut pœnas aduersus improbos; aut curationes ad sarta tecta, ad vias publicas, ad aquas ducendas; aut ordinaria munera; aut legum interpretationem; aut edicta belli gerendi; aut exercitus conscribendi; aut tributorum imperandorũ; aut pecuniarum extra ordinem cogendarum; aut legationis mittendæ, qua vel principibus ob res prospere gestas gratulandum, vel calamitatibus condolendum; vel cõnubia tractanda, vel societas coeunda; vel fœdera ferienda sint, sæpissime quoq; princeps quæstiones extra ordinem haberi, iudicia rescindi, lapsos restitui, damnationes aboleri iubet: sæpius etiam de priuilegiis ac beneficiis agi solet, quibus largitiones, aut vacationes munerum, aut excusationes, aut iura ciuitatis, aut ingenuitatis, aut nobilitatis, aut equestris ordinis, aut nundinarum, aut corporum & collegiorum dantur. Hæc omnia duobus generibus complectimur, quæ *rescripta* *iurisdictionis* aut *status* appellamus; tametsi in vtrisque verbum IVBEMVS inseri consueuit. sed singulorum fere suæ sunt clausulæ, sua ratio, suæ formulæ, sui actuarii: quinetiam chartarum, sigillorum, funiculorum, ceræ denique varietas, rerum diuersitatem significant. Latini quidem veteres MANDATA [a] *principum* appellabãt ea quæ *instructiones* nobis dicuntur, tum ad legatos, tum ad præsides prouinciarum, tum etiam ad Imperatores exercitus. Sic enim Iustinianum legimus De mandatis librum composuisse; sed omissa verborum subtilitate, rem teneamus; & ea quæ rescriptis principum continentur, quam vim habeant disseramus. Principio hæc verba, VNIVERSIS, PRÆSENTIBVS ET FVTVRIS, ad leges, aut ad cõstitutiones, quę vt perpetuæ sint ferũtur, (quamquam nihil in rebus humanis perpetuum) non autem ad curationes, edictave temporaria pertinent. Sed clausula quæ iurisdictionum rescriptis inseri consueuit, scilicet QVANTVM SATIS EST, &c. ad iudicis fidem, æquitatem, religionem, prudentiam referetur, vt ea probare, aut repudiare suo iure possit: quę verba in

[a] in cõstitut. 17. & in l. mãdatis De pœnis.

ba in cæteris reſcriptis, quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, numquam inſeruntur; tametſi interdum facti quæſtio ad magiſtratum dirigitur, his verbis; SI PARET, &c. Itaq; illud in vniuerſum de toto genere diplomatum, ac reſcriptorum, quibus iuris aut facti quæſtio magiſtratui permittitur, nihil quod magiſtratui vim afferat iuberi poteſt. Quinetiam [a] noſtris legibus ac moribus ſanctiſſime cauetur; *ne iudices vllam habeant reſcriptorum huiuſmodi rationem, niſi quatenus æquitati ſunt ac veritati conſentanea.* Quamquam nihil omnino talibus reſcriptis opus eſt, cum hæc omnia Romani magiſtratus pro iure ſuæ poteſtatis exſequerentur; ac tametſi mos ille inueterauit, non modo in hoc imperio, verumetiam in Hiſpania, Germania, Britannia, & vbique fere, præterquam in popularibus & optimatum imperiis, nihil tamen ad principum maieſtatem aut ſplendoris, aut vtilitatis accedit: quinetiam detrahitur eorum dignitati & auctoritati plurimum: priuati vero ſordibus & corruptelis eorum qui vtilitatis ſpecie ineſcantur, vexari cõſueuerunt; quæ omnia æquius erat aboleri, ſi rogatio populi ad Aurelios conuentus perferri potuiſſet. Nam ea clauſula, QVANTVM SATIS ERIT QVOD LIQVEAT, eadem eſt cum illius edicti clauſula [b], SI QVA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR. Cætera vero quę vrbano Prætori tributa fuerunt [c] lege Prætoria, vt leges ſupplere, emendare, corrigere poſſet, non ad magiſtratuum iura, ſed ad maieſtatem pertinent: quæ quoniam vrbanæ præturæ honori conceſſa fuerant, *honorarium ius* a Latinis, *nobile officium* ab interpretibus noſtris appellatur [d]. Quemadmodum igitur officia conturbantur, cum princeps ea quæ ſunt magiſtratuum in ſe conuertit; ita quoque iura maieſtatis eleuantur, cum arripiuntur a magiſtratibus. Bene vero, quod reges noſtri, tametſi lapſos erigant, & contra legum acerbitatem in integrum reſtituant; ea tamen beneficia magiſtratibus diſcutienda relinquunt, & quidẽ hac conditione & clauſula, SI IVSTVM SIT, *ſi æquitati, ſi veritati, ſi rationi con-*

388

a Cõſtitutionib. Carol. vi. art. 66 & Philippi Belli art. 11.

b l. *ri* ex quib. cauſis maiores.

c l penult. de iuſtitia.

d Bar. Alexãd. Alber. ad l. imperium.

sentaneum: quę verba peregrino cuidam summos in hac
Republica honores tractanti displicuerunt; quasi regiá
minuerent maiestatem: quod minus mirum videri de-
buit, cum in alienæ ciuitatis legibus & institutis peregri-
nus esset. Quid si reges Ægypti legisset quõdam in ma-
gistratibus creandis eos solemni iureiurando adegisse,
ne suis mandatis obedirent, si quid iniquum iuberetur?
sic enim Plutarchus[a] scribit. Hæc igitur quæ diximus
rescripta iuris, cum in arbitrio ac voluntate magistra-
tuum posita sint, omittamus: pergamus ad ea quę quod
ad Reipublicæ statum, & ad publicas, non ad priuatorũ
rationes spectant, *rescripta status* appellantur: de quibus
quæstio duplex est; vna quidem, an comperta rei verita-
te, quæ magistratus officio discutienda sit, cætera magi-
stratus exsequi, ac potissimum iniusta præcipienti prin-
cipi parere debeat? altera, an erepta magistratũi nõ mo-
do æquitatis, sed etiam veritatis quæstione, iussa princi-
pis iniqua repudiare oporteat: eoque dubitatio maior
est, si grauius vrgeantur. Nam fere princeps rescripta
publica priuatis precibus ac literis faciliora reddit: in-
terdum etiam publicis rescriptis mandata precibus mi-
sta sunt, ne princeps omnia ab inuitis extorquere, sed
pleraque persuadere videatur. Ego vero sic statuo, *nulla
re magis eleuari iura maiestatis, quam precibus principis er-
ga subditos.* Nam si honestũ est quod iubetur, quid pre-
cibus opus? si turpe, cur iubetur? Numquam enim ma-
gistratum de iure precari, nec de iniuria deprecari opor-
tet. quid autem regis maiestate ac dignitate magis alie-
num, quam aduersus subditos orationum illecebris ius-
sa miscere? quamquam hæc inter se ipsa pugnant ac dis-
crepant, vt iubere simul ac suadere te posse putes. Scitũ
est illud, τῶν τυράννων δεήσεις παραγγέλματα εἶναι. Demus i-
gitur illud, nihil acerbius imperari, quã quod princeps
orationum blãditiis suadet: si veritatis & æquitatis quę-
stio omnis magistratui est adempta rescripto, nihil con-
tra principis iussa potest, nisi vnicuique compertum sit
rescriptum intuenti, aut falsum ac vitiosum[b], aut absur-
dum[c] ac legi naturę dissentaneum esse: vt si princeps in-

[a] in Apophthegmatis.

[b] Rotæ decis. de except in nouis. Felin. in cap. de cætero. col. 2. Panor. eod. col. 7. Hostiens. & Imola in cap cũ cõtingat. de rescript.

[c] Imol. in Clementina 1. de re iudic. col. 9. Bart. in l. a diuo. de re iudic. text. in c. pastoralis. de rescript.

fantes ac impuberes mactari iubeat; quemadmodum de Pharaone & Agrippa legimus: aut bona ciuium prędari, & aliena diripere, vt nostra ætate Albertus Marchio Brandiburgicus; qui quas vrbes expugnauerat, eas militibus diripiendas exponebat, pœna capitis indicta qui non strenue bona ciuium expilaret, tametsi iustam causam contra patriam arma capiendi nullam haberet. Quod si magistratui extra fines prouinciæ, aut supra quam iure debeat imperanti, omnibus imperium recusare fas [a] est, tametsi honestum sit illud quod iubetur; quanto minus principi turpia & iniusta præcipienti parebitur? terminos enim ac fines imperii a natura ipsa positos mouet, ac suæ iurisdictionis leges ab immortali Deo sacratas perrumpit. Quod si quis dicat principem, qui contra naturæ leges quid iubeat, futurum neminem; recte ille quidem: is enim principis nomen ac dignitatem amittit [b], qui a ratione discedens, diuina iura conuellit. Superius quid quantumque principi pro iure maiestatis liceat, satis opinor copiose diximus; vnde plurima, quæ huius disputationis communia sunt, deriuantur: neq; enim intelligi potest quæ obedientia maiestati debeatur a magistratibus, nisi prius percepta sint & plane cognita iura maiestatis. Hic vero quæritur quę principũ iussa magistratus, & quatenus exsequi debeat: nam sæpe iniqua, sæpe turpia iubentur; quæ magistratus ipsi libentius ac turpius exsequuntur, quam iubeantur: vt non ita pridem bellis ciuilibus, quibus tota Gallia cõflagrauit, præses curiæ Normanorum, cuius nomen obliuione sempiterna sepeliendum est, iussus aureorum triginta milia iis qui nouam religionem profitebantur extra ordinem imperare: ipse, qui hanc procurationem sibi decerni petierat, trecenta milia extorsit: pręmia poposcit: tulit ille pro temporum calamitate maxima. At Tiberius inauditæ crudelitatis tyrannus, Ægypti Præfectum acerbe increpans, quod grauiora tributa quam iussus erat exegisset; *Tonderi*, inquit, *meas oues, non deglubi volo*. Ergo magistratus iussa principis exsequetur,

[a] l. vlt. de iurisdict.

[b] Bald. in l. nulla pte de senat. & in l. imperiũ de iurisd. Innocentius in cap. quæ in ecclesiarũ de constitut.

quæ a diuinis, quæ a naturæ legibus non erunt aliena; etiam si cum iure cæterarum gentium discrepare videantur: quæ quidem a principibus pro rei cuiusque publicę commodis aut incommodis, mutari nō est alienum natura. Tametsi enim princeps imperii leges ac mores seruare iuratus & iniuratus ex officio debet: si tamen contra iusiurandum, contraq. principis officia quid imperet; non ideo magistratus imperata recusabit: quia nō est in officio magistratus positum diiudicare id quod princeps in legibus humanis sanciat, iustum sit necne? Si tamen legem antiquare iubeatur, quæ vtilitate nouis legibus prępondereret, iussa tantisper sustinebit, dū principem admoneat; idque non semel ei, sed sæpius faciendum est: sin princeps admoneri nolit, aut admonitus vtilia respuat, certe magistratus iterum atque iterum imperanti principi obediet: satis enim fecit officio: quinetiam prima iussa exsequetur, si dilatio periculum esset allatura. Atque eo pertinet id quod ab Innocētio [a] IIII, priusquam Romanus Pontifex esset, scriptum est, *etiam iniqua principum iussa exsequi oportere, nō tamen si legibus naturæ* [b] *contraria sint.* Huc etiam Iurisconsultorum [c] disciplinæ spectant, *principem iuri naturæ derogare posse*; id est, vt ipsi interpretantur, *gentium legibus & institutis, ne quis verborum obscuritate, ac iuris naturæ homonymia diuinas aut naturæ leges violari patiatur.* Ac tametsi Anastasia [d] lege *rescripta principum contra leges indulta priuatis a magistratibus suscipi prohibeantur*; hoc tamen ita verum est, nisi legibus derogatum fuerit singulari clausula rescripto comprehensa: principem tamen sui officii, vti diximus, accurate iudex admonebit. quod si rationibus principem a proposita susceptaq. sententia diuellere non potest, mandatis iterum a principe repetitis obedire oportet; etiam si publicis vtilitatibus damnum allatura videantur. Expectabit igitur altera iussa, vt legibus [e] cauetur. At etiam Theodosia lege [f], quæ Ambrosii Mediolanensis Pontificis optimi rogatione lata est, diserte cauetur, *vt totos dies triginta iussa principis sustineantur,*

[a] in cap. cum incœperit. de offic. deleg.
[b] can. nō licet 10. distinct. Bald. in cap. cum adeo. de rescript.
[c] Accurs. & Cynus in l. si cōtraius. DD. in l. 1. de cōst. princ. & in c. quæ in ecclesiarum. de constit.
[d] l. vlt. si contrarius. C.
[e] Auth. de mādat. princ. §. deinde. & auth. vt nulli iudicum. §. & hoc. Bald. in l. puniri. si cōtra ius. C. l. vlt. sententiā rescindi C. Bar. in tract. de represal. q. 6 & in Auth. vt determinatus sit iudicū. Bald. cōs. 309. Ancharan. cōsil. 35. & 139.
[f] l. si vindicari de pœn. C.

antur, si seuerius aliquos puniri mandauerit. Legi ferendæ occasionem dedit septem milium hominum cædes in Thessalia Theodosii iussu facta; quod quæstores ac magistratus aliquot interemissent. Ambrosius Imperatorem execratus est, eique sacris publicis ob eam rem interdixit, nec prius resecrari passus est, quam ea lege lata. Inde opinor manant illa, quæ etiamnum a Romanis Pontificib. impetrantur rescripta, *monitoria* inquã, *iussoria, executoria.* Idẽ nobis iudicandũ relinquitur, si princeps antiquatas sua vetustate vel magistratuum incuria leges renouari, pœnasque exigi mandauerit; non antea magistratus pœnam irrogabit, quam leges iterum promulgari iusserit. quid enim iniquius, quam tu pœnam a me reposcas, qui tamdiu legem iacere ac impune violari passus es? Hoc enim ab arcanis veterum tyrannorum a Nerone Imperatore repetitum legimus. Traianus vero optimi principis laudibus clarissimus, leges quæ vetustate extabuerant [a], sanctius renouari iussit, ne cui fraudi esset, quod publico omnium errore in legẽ commisisset: ius enim sæpissime in errore publico [b] positum est, nisi quid peccatur in naturæ legem, quam contra probabilis error nullus esse potest. An igitur magistratus ea iussa exequetur, quæ putat, quamquam falso, naturæ contraria? quæ enim natura iusta sunt, prauis opinionibus interdum sic obscurantur, vt quid sequendũ, quidve fugiendum sit, non facile intelligatur: ita sæpe Iurisconsultorum ac philosophorum dissidentes sentẽtiæ; ac tam variæ populorum, tamque discrepantes inter se leges sunt, vt ex iisdem causis interdum præmia in vna ciuitate proposita sint, ex quibus pœnæ in aliis ciuitatibus irrogantur: pleni sunt libri, plenæ historiæ, plena populorum ac principum scita; quæ singula qui persequi volet, infinitus sit; sed optima est cautio sapientũ, *qui vetant id facere, quod dubites iustum sit necne*; quoniã ipsa dubitatio iniuriæ opinionem affert: quanto magis id locum habet si persuasum habeas, id quod iubetur, natura ipsa turpe ac iniustum esse? Si vero de ciuili iusti-

a cap. literis de rescriptis.

a Plin. lib. 10. epistol.

b l. 2. de offic. prætor. l. 3. de supellectili legata. ff.

tia quæritur, iussa exsequenda tibi sunt, etiam si putes, id quod pręcipiatur, iniquitate ciuili non carere. Itaque in omni Republica, magistratus in leges iurare coguntur, ne in dubitationem ac disceptationem reuocetur id, quod cuiq; magistratui fixum ac persuasum esse debet. Et quidem Romani magistratus, priusquam imperium deponerent (id autem fieri solebat Calendis Ianuar.) nouos magistratus in leges iurare cogebant; idque peractis in Capitolio sacrificiis solennibus; alioqui magistratu, nisi iurati [a] essent, intra quinque dies abdicabant. Ac sæpe magistratus [b] ipsi lata lege ad iusiurandum adigebant eos ciues, qui quo minus lex perferri posset intercesserant: quod facere cum recusasset L. Metellus Numidicus, quia non probaret leges Appuleias, rogatione tribunitia exsilio pulsus est. Ita quoque promulgatis in curia Parisiorum Ludouici XII Regis constitutionibus, quod eas plerique improbarent, procurator [c] fisci rogationem tulit, vt iurati iudices secundum eas leges iudicarent, indicta maiestatis pœna iis qui eas in disputationẽ reuocarent; vt in actis curiæ legimus: licet.n. cuiq. ante promulgationem de legibus, deq; earum æquitate disserere: cum vero perlatæ sunt, non licet. Antea quidem Ludouicus XI Rex, edicta quædã iniqua in curia Parisiorum publicari iusserat: curia recusauit, propterea quod iniqua vnicuique viderentur: rex sua iussa ingeminans minas adiecit, capitis etiam indicta pœna nisi curia paruisset. Lanacrius Præses re intellecta, regẽ adiit corona iudicum purpuratorum stipatus; nõ vt culpam deprecaretur, sed vt mortem precaretur: cum diceret se suosq; collegas mortem malle, quam legis propositæ promulgationem pati. Rex incredibili magistratuum fortitudine & constantia perterritus, legem abrogari, ac rescriptum præsentibus iudicibus lacerari iussit; testatus se nulla deinceps edicta laturum, quæ curia improbaret: precatus etiam est a iudicibus, vt ea qua proposuerant fide & æquitate semper iudicarent. Incredibile dictu est quanti fuerit ea res ponderis ac momenti

[a] Liuius in fine lib. 31.
[b] Appian. lib. 1. ciuilium.
[c] anno 1498. 25. Iulii.

C

menti ad regem in officio retinendum, qui ſemper antea ſuo arbitrio ac nimia imperandi licentia abuti conſueſſet. Prius enim quam regnum eſſet adeptus, curiæ Præſides acciri iuſſerat, vt quod in actis curiæ exſtabat, delerent; ſcilicet DE EXPRESSO *mandato*: quæ verba ſubſcribi curia iuſſerat beneficio Comiti Cenomanorum indulto; teſtatus ſe, ni prius id fieret, vrbe non exceſſurum, nec mandatum ſibi a Rege imperium ſuſcepturum: curia quidem illa verba cancellari iuſſit; ſed, vt litura exſtaret, acta ſeruari mandauit: quæ adhuc incorrupta ſeruantur. Hæc autem verba, *de expreſſo mandato*; quibus interdum hæc ſubiiciuntur, *multis vicibus iterato*: quæ principum reſcriptis curiæ conſcribi curāt, eam vim habent, vt cęteri magiſtratus ac priuati nullam, aut non magnam earum legum rationem habituri, eadem diſſimulatione facilius antiquari patiantur. Hoc igitur curiarum arcano ſtetit hoc imperiū, quod alioqui ereptis legib. ac priuilegiis extortis a principib. ruiturū fuiſſet: nam Reges optimi, qui largitionibus effuſis canes aulicos explere nullo modo poſſint; iſta ratione ſuorum beneuolentiam cum imperio diutiſſime retinuerunt. Sed quæri poteſt, an magiſtratu abdicare prius liceat, quam iurare in eas leges, quas vel cum naturæ legibus pugnare, vel certe cum iniquitate coniunctas eſſe putes; quæ tamen cæteris magiſtratibus ac multitudini probantur: nam iuſtitiæ vis ac rectæ rationis momenta non niſi a pauciſſimis, iisque ſapientibus percipi ſolet: ſapiens autem, veluti iuſtitiæ norma quædam, multitudinis aduerſarius eſt omniū maximus. quod ſi ita eſt, cur ſapiens inſanienti magiſtratuum multitudini aſſentiri cogatur? Sic tamen ſtatuo, pauciores magiſtratus, vt cæteris aſſentiantur cogi oportere; nec ferendos, ſi potius magiſtratu abdicare velint: alioqui ſi magiſtratui iuſtitiæ ſpecie, leges communi conſenſu receptas, quantumuis iniquæ ſibi videantur, eiurare liceret, hoc idem cæteri ſibi fas eſſe ducerēt: tum Rempublicā gubernatoribus vacuā procellis ac tempeſtatibus obiicerēt; tum

a anno 1442. 28. Iulii.

192

Lex Ludouici xij.

etiam maiestatis iussa identidem recusarent. Itaque Ludouicus XII, inter laudatissimas leges, hanc quoq; iussit; *Si tres pluresve fuerint in collegio decuriave iudicum dictæ sententiæ, pauciores sententiam mutare cogendos, vt plurium iudicia sequantur.* Curia Parisiorum diu dubitauit an legem promulgaret; quia durũ videbatur & absurdum, vt quis *non ex animi sui sententia*, vt Romani in sententiis ferendis dicere solebant, *sed contra quam sentiret iudicare cogeretur*; ac potissimum in iis quæ iudicum religioni ac prudentiæ concredita fuissent: cuiusmodi sunt omnia fere tum publica, tum priuata iudicia. Cum tamen curia prouideret ob sententiarum multitudinem ac varietatem, in eodem collegio lites exitum reperire non posse; legem promulgauit, quæ temporis decursu vtilissima visa est. Quamquam huic quoque veterum Romanorum ratio accedit, vt *iudices sæpe sententiam mutarent, ac pluribus sese adiungerent.* Sic enim Plinius [a] iunior; *Quoniam pars iudicum damnauerat, pars reum absoluerat; cæteri exsilio pellendum censuerant; vtrique tandem, & qui damnauerãt, & qui absoluerant, tertiam sententiam secuti sunt.* At nostra lex eo melior est, quo pauciores pluribus sese adiungere cogit. Quod enim in omnibus corporibus & collegiis pluribus placuit, id æquum est plus valere, ac suffragiorum numero vincere. Est autem in omnibus consultationibus, ac rebus agendis optima veterum ratio; *propositis pluribus honestis ac vtilibus, id quod iustius ac vtilius sit, amplecti; pluribus vero propositis periculis, grauiora declinare*; alioqui nullus actionum humanarum exitus reperiatur: Iustitia vero naturalis dici non potest, quæ in dubium reuocatur: cum id quod natura iustum sit nec obscurum est, nec ab hominum erroribus & opinione incerta, sed ab ipsius sempiternæ mentis clarissimo & immutabili splendore manat. Nec tamen prius quemquã magistratu abdicasse video, quam Ludouici legem illam probaret; ac ne tum quidem cum virtute magistratus & imperia, non sordibus & gratia quærerentur: neq; enim

[a] lib. 8. epist.

regia

regia lege quisquam imperio abdicare prohibetur: id tamen æquius esset, quam arbitrio ac voluntati magistratuum permittere, vt Rempublicam deserere, quam 293 sententiam malint. Quare Procuratores Regis sæpe magistratus ac iudices, vt ex legibus ac moribus iudicarent, compulerunt: & cum apud Tolosates agerem, Bartholomæus Præses Inquisitionum, cum suæ decuriæ iudices omnes contra legem Regiam in curia promulgatã sententiam ferrent, coacto curiæ totius concilio sententiam mutare, & ex legibus iudicare coegit: & iuste quidem. quis enim vt magistratum peteres, aut oblatũ acciperes impulit? accepto imperio, vel ereptis suffragiis, vel pecuniis & ambitu quæsito, iuratus leges, quas antea legere potuisses, aut certe debuisses, eiurabis? tu falsa iuris ac iustitiæ opinione fraudem magistratui quẽ geris, fraudem legibus, fraudem principi, fraudem Reipublicæ facies? Fit tamen interdum, vt quæ leges per sese iustissimæ cuique videantur, causa tamen ex improuiso oblata, iniustæ appareant. Tunc certe principem admoneri oportet, vt sæpissime in curia Parisiorum factum memini, qui re senatui communicata, legibus latis obrogare aut subrogare solet: nostri *declarationem* appellant; quam principis propriam[a] esse antea docuimus. Sed ne tum quidem magistratui contra legem iudicare fas est, etiam si sententiam sustinere licet, quoad principis voluntas elucescat: in cæteris ex legibus iudicandũ, non de legum æquitate magistratui disputandum; alioqui si iudex contra legem sciens prudensque iudicauerit, ab ipsis legibus infamia[b] notatur: sin errore id faciat cum ex legibus se iudicare putet, non quidem[c] infamia dignus est, sed perinde est ac si nihil iudicasset; at ne appellare quidem a sententia, quæ nulla est, Romano[d] iure necesse fuit. Refert autem plurimum, vtrum de legibus latis, an vero de ferendis agatur: illas enim seruare quemque oportet, ac magistratus omnium maxime; quos etiam si scienter aberrauerunt, infamia legum ac periurii[e] sequitur: sed priusquam ferantur, de iis disse-

C

[a] l. placuit. de iudicib. C. l. 1. de legib. C.

[b] l. 1 ad Turpil. l. relegati. de pœnis.

[c] l. cum prolatis de re iudicata.

[d] l. si expressim. quando appellare nõ est necesse.

[e] can. infames 21. q. 5.

rere oportet, ac iustis ponderibus eas exigere maiores magistratus, ad quos pręcipue legum promulgatio pertinet; principem sui officii sæpius admonere, etiam si priuata vnius ciuis vtilitas agitur; ac multo magis si ex ea promulgatione grauissima Rempublicā incommoda sequantur: contra vero si quodāmodo lex iniqua fuerit, maxima tamen ex ea lege ad Rempublicam commoda peruentura sint; legis iniquitas vtilitatis specie proposita minus apparet, vt veteribus etiam Rerumpub. moderatoribus visum est. nec tamen eo vsq. progrediendum, vt quantacumq. vtilitas appareat, a ratione deferamur, & iniustitiæ velis abripi nos patiamur: vt Lacedæmonii quondam, qui *iustitiam omnem vtilitate publica metiebantur* [a]: huc leges omnes, huc omnia iudicia, huc deniq. consilia reuocabant. Præstat igitur magistratu abdicare, si lex ipsa diuinas aut naturę leges oppugnet, aut vnicuiq. turpis & iniqua videatur: quemadmodum Cancellarius Philippi II Burgundionum Principis fecisse dicitur, in re multo leuiore: quamquam Princeps inuictam Cancellarii constantiam conspicatus, iussa reuocare quam forti ac sapienti viro carere præstabilius esse iudicauit. Hæc igitur animi vis ac fortitudo, principes ab infamia, leges ab interitu, Respublicas ab exscidio sępe seruauit. Cum vero Reipublicæ morbis, ac principum peccatis mederi constantia non potest, præstat aliquid indulgere, quam Reipublicæ vulnera a principibus illata exacerbare; eosque ab insania ad furorē adigere: vti Papinianū fecisse legimus. Hūc enim ab Imperatore Seuero filiorū & imperii Romani tutorem datū, Imperator Antoninus Caracalla iussit parricidium fratris excusare: Papinianus recusauit; cum diceret, *Parricidia difficilius excusari quam admitti.* Fortiter ille quidem magis quam sapienter. Nam Caracalla furens, ac fratris cruore nondum satiatus, Papinianū occidi mandauit [b]: ac post tanti viri occasum, qui solus hominis impetum regere, ac furentem audaciam reprimere potuisset, a cædib. & crudelitate non prius destitit, quam seipsum

ipsum

[a] Plutarch. in Alcibiade.

[b] Spartian.

194

ipſum cum imperio perditum iret. Quod ſic a nobis dictũ velim, nõ vt hominis diuiniſſimi laudes egregias vlla ſui patte minuerem; id .n. fieri nullo modo poteſt; ſed vt magiſtrat⁹ intelligãt, quatenus peccata principũ, quæ auferri nõ poſſunt, ferre debeant. Nõ debuit igitur Papinianus tãto viro, i. ſeipſo, Remp. orbare, ſed Principi vel potius ſuo dolori indulgẽdo, ſibi Remp. ac ſeipſum Reipubl. ſeruare: fortiter quidẽ & ſapienter facturus, ſi nondũ parricidiũ fuiſſet admiſſum. Turpiter Seneca, eiuſq. collega Burrhus, eodẽ honoris gradu quo Papinianus collocati, qui nullã ſcelerati cõſilii excuſationẽ habuerunt, cũ Neroni matrẽ, quam a naufragio caſus eripuerat, necare perſuaderẽt[a]: conſiliũ igitur, & iuſſum, & factum omniũ crudeliſſimũ ſempiterna infamia ac dedecore cũ auctorib. ſuis cumulabũtur. Quid ſi princeps C aliquid iuſſerit: deinde conſiliũ re nõ integra reuocarit, an edicto poſteriori magiſtratum obedire oportet? id quidẽ oportere primo cuique intuenti videatur: ſed res diſtinctione illuſtranda eſt; ſi quidem cœpta res omitti ſine publico detrimento non poteſt, edicto locus non erit: idq. potiſſimũ in bello: recte enim Marcellus Conſul; *Multa*[b], inquit, *magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda*. Id quidem militiæ. Domi vero, ſi princeps edictum, quo ciues iudicari, aut damnatos plecti iuſſit, re inchoata & affecta, nondum tamen confecta, mandatũ reuocarit, omnia ſunt omittenda, vel potius intermittenda: contra quam Fuluius Conſul, qui capta Capua, cum in autores defectionis animaduerteret, ac iam Senatorum maximam partẽ ſupplicio affeciſſet, acceptis literis, vt rem integram remitteret ad Senatum[c], priuſquam eas reſeraret, non ignarus quid in eis lateret, reliquos ſenatores ſecuri percuſſit. Non quidem tenebatur Conſul imperio ſenatus, cui nihil omnino imperii fuiſſe docuimus; fere tamen magiſtratus prouinciarũ & imperatores Senatus cõſultis, perinde vt legibus, parere conſueuerunt. Certe quidem Gandauenſes XXXVI viros capitali ſupplicio affecerunt;

[a] Tranquil. in Neroue. Tacit lib. 14.

[b] Liuius lib. 24.

[c] Liuius lib. 26.

non aliam ob causam, quam quod ciuem vnum capitis damnassent, mortuo Carolo Burgundiæ Duce, priusquam imperium illis esset prorogatum; tametsi necesse non fuerit, vt similibus exemplis superius disseruimus. Illud autem fere perpetuum [a] est, eos qui imperium habent, suo iure mandata exsequi posse etiam post imperii tempus, si is qui mandauit, sciens prudens factum dissimularit, nec prohibeat cum possit. Quæcumque diximus, de iis mandatis dicta sint, quæ nullam ad magistratus facti quæstionem detulerunt. Quid igitur si rescripta iussaque pro compertis ac veris narrant ea, quæ nec publice, nec magistratui cognita sunt? hic rursus dispiciendum, an facti quæstio magistratui singulari mandato adempta, an vero permissa: si hoc, minime dubium est quin magistratus ea quæ rescripto narrantur quærere [b] debeat vera sint necne. sin magistratui quæstio omnis est erepta, dubitari potest an inquirere possit, potissimum si princeps declarauerit se vera compertaque narrare, vt magistratibus omnem eripiat dubitandi occasionem. Verius est tamen vt vtroque casu magistratus de rei veritate cognoscat. Ac ne magistratus ea de re dubitarent, Constantinus id lege sanxit [c], vt magistratus verane sint quæ rescripto narrantur inquirat; siue id mandatum fuerit, siue omissum: ac tametsi nihil aperte caueat cum magistratus de rei veritate cognoscere prohibetur; inquiret [d] tamen, si dilatio quæstionis nullum Reipublicæ aut priuatis detrimentum sit allatura: quia non debet alterius vtilitatis causa alteri incommodum creari, multo minus Reipublicæ. Et in vniuersum ea quæ in legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis, sententiis narrantur, nullum veritati præiudicium inferre possunt [e]. Ac tametsi vrgente Mediolani Sforziadarum [f] tyrannide, cautum esset vt rescriptis ac legib. fides omnino haberetur: ea tamen lex recepta vrbe & agro Mediolanensi, a regibus Francorum abrogata est. Ac si fidem habere oportet rescriptis & legibus, id solum intelligendum de iis [g], quibus leges edictave principis obscura declaran-

[a] l. vlt. quod cum. col. 1. de exact. milita sis. C. cap. olim. de offic. deleg.

[b] l. vniuersa. de rescriptis. C. & c. ex parte. de rescript.

Magistratus facti quæstionem habet.

[c] l. 4. si contra ius. C.

[d] Castrensis cōs. 156. Alex. cōs. 10. lib. 7. Panor. in cap ad audientiā. col. 3. de præscrip. Innocē. in cap. inquisitionū. fine, de senten excommunic.

[e] l. epistola de pactis. C.

[f] Bossius Senator Mediolanēsis, tit. de Princip.

[g] Castrens cōs. 158. examinato. col. vlt. Decius cons. 163. co vlt. Felin. in cap. cū venissent. de re iudi. col. 2. nu. 7. Curtius sen. cōs 49. & seq

C clarantur: quamquam potius *ſanctiones* debent quam *narrationes* appellari. Sed ſi Princeps de fide, integritate, prudentia, religione cuiuſquam ſuo reſcripto teſtificatus, in curationibus, magiſtratibus, aut muneribus, ac largitionibus tribuendis, tantum abeſt vt ea teſtificatione magiſtratus contentus eſſe debeat, vt etiam maiore diligentia inquiri oporteat, quaſi princeps non fuerit ea beneficia imperito vel imprudenti conceſſurus [a]: contrà vero ſi cuiquam magiſtratum imperiumve princeps dederit, non erit amplius inquirendum [b], quia princeps honore dignum iudicauit; niſi aut permittat, aut regionis moribus ac inſtitutis id fieri conſueuerit: vt poſtremis [c] temporibus Romæ fiebat, & vbique fere morem inualuiſſe videmus, ac potiſſimum in iudicibus renunciandis. Quinetiam Gotis imperantibus iudicium de ſenatoribus fiebat, priuſquam in ſenatum admitterentur [d]: ſic enim Theodorichus Gotorum Rex apud Caſſiodorum; *Admittendos in ſenatum examinare cogit ſollicitus honor Senatus.* Quod ſi qua veritatis ſpecie principi quiſquam obrepſerit, commodis ac vtilitatibus reſcripto comprehenſis, ſummouendus erit: eoque magis ſi largitionib. effuſis ærarium exhauriatur: cui morbo vbique graſſanti mederi poteſt, ſi legi Valeſiæ locus ſit. Nam Philippus Valeſius rex Francorum largitiones ac dona repeti iuſſit ab iis, qui quod antea ex eadẽ cauſa adepti fuerant donationum tabulis reticuiſſent: id quod etiamnum Mediolani [e] fieri ſolet. Cum enim Reipublicæ interſit plurimum quid quiſque pecuniarum ac beneficiorum, quæ quiſque præmia ac priuilegia cõſequatur, accuratiſſime in eo genere magiſtratibus eſt incumbendum; ac potiſſimũ in popularibus imperiis, 456 in quib. cum publica omnia omnium direptioni patẽt, tum vero ſeditioſis hominibus ob eam cauſam perturbandæ Reipublicæ occaſio datur. Itaque duodecim tabulis ſanctiſſime de toto genere priuilegiorum ita cauetur [f], PRIVILEGIA *niſi comitiis centuriatis ne irroganto: qui ſecus faxit, capital eſto.* Conſtantinus [g] vero hunc in

a l. vt gradatim. de munerib. Bald. in l. preſcriptione ſi contra ius. C. Innocent. in c. ſuper literis. de reſcr. Bar. in l. Aurelio. § Sticho. de liberat. legata.
b l. diſputare. de crim. facrilег. C. l. quidã. de re iudica.
c l. vt gradatim. de muneribus.
d Caſſiodorus in formulis.
e in tit. de reſcriptis in cõſtitut. Mediolanenſibus.
f Cicero pro Domo ſua.
g l. nec damnoſa. de precib. C.

modum; *Nec damnosa*, inquit, *fisco, nec legibus contraria impetrari oportet.* sunt autem omnia priuilegia legibus contraria; alioqui priuilegia non sint. Quare si alteri iussioni obtemperandum est, vti oportere diximus; sic tamen interpretari [a] oportet, vt Reipublicę incommoda, quoad eius fieri poterit, sarciantur: & vt iurisconsulti volunt, *ea quæ contra leges, contraque publicam vtilitatem a priuatis extorquentur, non oportet gratiâ, sed odio digna iudicare* [b]; *nec verborum interpretatione augere*: vt ii qui beneficia militibus concessa, ad militiam forensem ac cælestem, speciosa verborum pompa traxerunt, vt rusticos homines, quibuscum eadem beneficia communicari æquius erat, tributorum multitudine premerét. Et quoniam de priuilegiis ac beneficiis disputationem non instituimus, hoc potissimum magistratus admonendi nobis videntur, vt quam accuratissime fieri possit, beneficia concessu principum tributa dispiciant; cùm satis vnicuiq. compertum sit, indignissimũ quemque ea non tam impetrare, quam a principib. inuitis extorquere: quamquam in eo genere, non modo principibus, sed etiam diuinis & humanis legibus fraudes innumerabiles fieri videmus; idq. tot verborum argutiis, ac tanta subtilitate, vt nulla ratione magistratus, nisi aperta vi, occurrere posse videãtur. Eiusmodi est ea clausula DE MOTV PROPRIO, quæ a Romanis põtificib. ad omnes principes manauit: nullus enim fere princeps est, qui in tribuendis honoribus ac beneficiis, aut priuilegiis perrumpendis ea clausula non vtatur; tametsi erepta beneficia sæpe ignotis ac indignissimis hominibus tribuantur. Est enim Romæ campus qui *floridus* appellatur, non tam florũ quam testium copia fertilissimus; vnde testimonia decerpere cuiq. licet, vt iis sacerdotia dentur, qui in extremis Asiæ aut Africæ oris versari solét idq. MOTV PROPRIO: qua quidem clausula omnes omnium fraudes facile excusantur [c]: si modo fidem Pontificii iuris interpretibus [d] habeamus; sed iampridem fraudes illas de nostra Republica valere iussimus. Et quoniam

[a] cap. vlt de filiis presbyt. And. Panor. Bald. Butr. Imol. in cap. causam quæ. de rescript. Felin. eod.
[b] l. si quando de inoff. testã C. l. 2. §. merito. ne quid in loco publico l. quod vero. l. ius singulare. de leg.

[c] cap. si motu proprio. de præbend. l. 6. Clementina. si Romanus eod. decisio. Rotæ. 282.
[d] c. audientiã. 1. de rescript. Andr. Panor. Feli. eod. extr.

quoniam principes ac magistratus improborum hominum fallaciis circumuenti, vix ac ne vix quidem euadere potuissent; prudenter cautum est, vt rescripta principum, nisi eodem ipso anno quo impetrata sunt, magistratui oblata fuerint, nullius momenti [a] futura sint; nec prius vim habitura, quam eorum exsecutio magistratuum auctoritatem sequatur. At etiam Mediolanensi lege rescripta principis ad senatũ, anno; ad magistratus, mense definiuntur: hoc item vberius cauetur, vt nõ modo dies & Consul, sed etiam hora qua quicque iusserit princeps ipso rescripto contineatur: idq. nostra [b] rogatione cum ad comitia Blesensiũ legatione fungeremur cautum est: idque Iurisconsultorum [c] auctoritate fecimus. Quid igitur si princeps suo rescripto magistratui quæstionem veritatis expressa clausula ademerit? Refert enim plurimum, an princeps falsa pro veris, & plane incognita pro compertis suo rescripto inseri mãdauerit, an vero facti quæstionẽ magistratib. eripuerit. si enim in militem sacerdotiũ contulerit, aut sacerdotem exercitum conscribere iusserit, cum tamẽ hunc ducem exercitus esse arbitraretur, illum vero sacerdotẽ, vtriusque rescriptum sustineri oportet; quia probabili errore aut fraude princeps circumuentus [d] est. Sed cum princeps ipse diserte vetuit magistratus facti quæstionẽ suscipere, nullo probabili errore ductus est. Quamobrem magistratus inquisitione omissa, principẽ admonebit, ac bona fide vera narrabit; & propositis incõmodis, a suscepta sententia, quantum quidẽ poterit, diuellet: si minus id præstare potest, imperãti parebit: alioqui Reipublicæ maiestas a magistratuum arbitrio penderet. Illud etiam multo magis metuendum, ne vnius aut alterius exẽplo cæteri magistratus, deinde priuati iussa principis populive contemnere pergant; ex quo Rerũpublicarum interitus sequuntur. Quod si putes nihil principẽ quod turpe sit aut iniquũ imperare oportere, recte tu quidẽ putas: at nihil omnino cõtra decus vel dignitatẽ, vel ꝙ in rephensionẽ cadat, a principe imperari debet;

[a] cap. plerumque de rescr. Felin. cap. cãte. de rescript. col. 3. Panor. in cap. dilect. 2. de præbendis. Masuer. in practica tit de literis not. § item literæ c. vt debitus. de appel. cap. vt nostrũ eo. cap. si capitul. de concell. præbendæ.

[b] anno 1577.

[c] Accurs in gl vlt. l. si ex plurib. §. vlt. de sol. [illegible] d laudat in l. imperator. 1. comment. primo. & in l. vlt. co. 4. de edic. diui Adriã. C. Io. Andr. Panor. But. in cap. pastoralis, de rescriptis. extra tect. in cap si a sede.

[d] Bart. l. in l. si pater. de hæred. instit. C. Bald. in l. cam quã de fideic. C. tex. in l. cũ tale. de cõdit. & demonstrat. §. quod autem.

nec magiſtratibus, etiam ſi minus recte ſentiant, vlla vis inferri; quia nihil tam imperitæ plebis animos a principis & legum obſequio detrahit, quam in legibus ferendis ſenatui aut magiſtratibus vim afferre. Sed hic de magiſtratuum officio quæritur: ecquid agendum illis eſt, ſi princeps populuſve officium deſerant ſuum, & contra leges ciuiles, contraque publicam vtilitatem quid iubeant; an propterea magiſtratum ab officio diſcedere oportet? At leges ipſæ iubent magiſtratui etiam iniuſta præcipienti obediendum eſſe: *ne*, inquit lex, *Prætoris maieſtas contempta videatur*: qua in ſententia video fuiſſe, quos viros[a]? Cicero ſæpe tribunitios furores execratus eſt; idem tamen tribunorum interceſſionibus etiam iniquis[b] obtemperandum ſcribit. *Parere iubet lex*, inquit, *interceſſori: quo nihil præſtantius: impediri enim bonam rem melius eſt quam concedi male.* Antea dixerat, *nihil exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri ac legibus, nihil minus ciuile & humanum, quam compoſita & conſtituta Republica quicquam agi per vim.* Videmus ſæpe ciues in principē armari, leges violari, iura omnia peſſum ire; cur ita? quia magiſtratus ipſi defectionis auctores ſunt, falſa iuris ac iuſtitiæ opinione. At, inquiūt, iniqua lex eſt; nec poſſumus, nec parere debemus. honeſta quidem oratio, ſi non potes; ſed illud quod non debeas vnde didiciſti? quibus ex fontibus hauſiſti? tu tibi priuatos etiam iniuſta præcipienti verberibus, carcere, mulcta, extremo denique ſupplicio parere cogas; nec tamen imperanti Principi obedies? at negabis iniquum eſſe quod imperas: negat etiam Princeps iniquū eſſe quod iubet: tune arbiter eris? aut ſi te arbitrum feras, cur non idem de tuis erga priuatos edictis ferendū putes? Quamquam magiſtratum vt peteres nemo coegit; abdicare nemo vetat; ſi tibi lex iniqua videtur. facit igitur imperandi libido, vt priuatis quidem imperare velis; principi tamen populove parere nolis. Hoc igitur fixum teneamus; *Principi iniqua præcipienti obedire præſtabilius eſſe, quam iuſſa recuſantem cæteris magiſtrati-*

[a] Iuriſconſulti. l. prætor ait. §. ait prætor. de operis noui. l. penul de inſtit. l. ſeruo. §. cum prætor. ad Trebel. Plato in Critone.

[b] Cicero pro Cluent. 3. lib. 3

C

298

bus

bus ac priuatis rebellandi materiam & exemplum præbere; ſin contra diuinas aut naturæ leges quid iubeatur, patria, bonis, vita denique ipſa prius debes, quam fide, iuſtitia, integritate, religione ſpoliari. Vno vel altero exemplo vtemur. Saul iuſſerat ſacerdotes omnes ſe præſente necari: nemo fuit qui iuſſa non recuſaret præter Doegum; is ad vnum omnes interemit. Petronius Syriæ Præſes iuſſus eſt Imperatoris Caligulæ ſtatuam in templo Hieroſolymorum collocare, vt in cæteris omnibus Deorũ templis factũ erat. Iudæi ſtatuas Imperatoris de ſuis ſacellis deiecerant. Petronius principem admonuit ſe imperata facere ſine graui ſeditione & cladibus non poſſe. Altera iuſſa afferuntur, & quidem crudeliſſimis Petronio propoſitis pœnis, ni pareret. Itaq. Petronius veteranorum legionibus, præſidiariiſque militibus coactis, exercitum conſcribit, ac Hieroſolymam pergit iuſſa facturus: nihil enim a ſua religione, nihil a diuinis, nihil etiam a naturæ legibus alienum ſe facturum arbitrabatur. At Iudæi cum de Petronii aduẽtu allatũ eſſet, vrbes, agros, domicilia deſerere, ac Præſidi obuiam inermes ire, ſi precib. illum exorare poſſint, aut ſeipſos militibus mactandos prębere. Ergo ſupplices hominẽ legationibus fatigant: ſed cũ nihil proficerẽt, innumerabili multitudine coeuntes, & quidẽ exarmati, circumſtantibus vndiq. legionibus, per ſacra, perq. religiones obteſtantur, vt prius mori liceat, quam ſacratiſſima Dei ſempiterni templa hominum ſtatuis inaniri ac fœdari cõſpiciant. Præſes inauditam populi tum religionem, tum fortitudinem admiratus; precib. etiam ac lacrymis miſerrimæ plebis commotus, ab illa quam nõ metuebant ipſi crudelitate alienus, ſingulos domum redire iuſſit, ac promiſit ſe ad Cæſarem rurſus literas daturũ: ac prius mortem quam crudelia iuſſa obiturum. Caligula tamen furore ac inſania demens, Petronio literas ſcripſit acerbiſſimas, & ſuppliciorum crudelitatem ſpirantes, ni iuſſa faceſſeret. Sed nauis cum vectoribus tempeſtate abrepta eſt, priuſque de tyranni cæde in Iudæam allatum

Memorabile exemplũ prudentis magiſtratus

C

GG

est, quam crudelitatum nuncius eo perueniret. Atque ita Petronius cum summam erga Deum religioné, aduersus tyrannum prudentiam, in subditos caritatem præ se tulisset, sapientissimi Præsidis officia omnia impleuit. Hoc tamen præcipue intuendum est, ne religionis, vel potius superstitionis inanem speciem principũ iussis obtendamus. Cum enim magistratus religionem ac leges diuinas humanis obtendit, de principis religione male suspicari necesse est. Oportet igitur verissima certissimaq. sempiterni Dei religione ac doctrina imbutum, & ab omni impietate ac superstitione penitus alienum esse. Sed me pudet eorum quos *paganos* appellamus, exemplis vti, cum ad nostra relabor. Iam enim pridem pietas erga Deum feruere desiit; atque adeo tepefacta est, vt verendum sit, ne tandem omnino refrigescat. Disseruimus qualé se magistratus erga principem ferre debeat; dicendum deinceps qualem erga priuatos esse cupiamus.

V, *De Magistratuum erga priuatos imperiis, officio, potestate.* 299

MAGISTRATVM diximus publicam imperandi prohibendiq. potestatem habere: publice autem imperãdi ius habet, qui iussis aut vetitis minus obtemperantes cogere potest. tametsi enim Modestinus[a] scripserit *legis virtutem esse in iubendo, vetando, permittendo, ac puniendo:* magistratuum tamen ea vis est potius quam legis, quæ per seipsa muta est: magistratus autem lex est viuens ac spirãs, cuius hæc maxime propria sunt: lex autem, quæ imperia ac vetita præ se fert, inanis esset, nisi magistratus, qui potentius lege dominatur, pœnas intẽtaret. Ad ea vero quæ permittuntur, nihil opus est lege, quæ ipsa in iussis proprie versatur: ac verbum *legis* aliud nihil est, quam summæ potestatis iussum: & qui contra quam prohibetur quid facit, contra iussa facit: pœna vero numquam a legibus irrogatur, nisi magistratus aucto ritate ac iudicio constituto sentẽtia feratur. Ex quo perspicuum est vim legũ in iis positam esse, qui publicum impe-

[a] legis virtus de legibus.

imperium habent, ſeu fuerit princeps, ſeu populus, ſeu magiſtratus: quibus imperantibus niſi pareatur, cogendi poteſtas eſt: id autem fit pœnarum irrogatione, quam Demoſthenes *neruos Reipublicæ* appellauit: οὐδὲν (inquit) ὄφελος τῆς πολιτείας νεῦρα οὐκ ἐχούσης κατὰ τῶν ἀδικούντων. diximus C *cogendi poteſtatem*, vt magiſtratũ ab eo ſeiungamus, qui iudicandi quidem, ſed imperandi poteſtatem non habet: ac multo minus cogendi, vt Pontifices cæteriq. iudices quibus imperium nullũ eſt. Nam qui olim a Prætoribus cæteriſq. magiſtratibus dari conſueuerant, non ſuas ipſi ſententias exſequebantur, ſed ii qui eos [a] dediſſent, ſi modo eas probarent: in ius tamen iudices dati priuatos ad ſe vocabant; ſed nemo qui nollet obtemperabat, niſi magiſtratus ipſi pro iure ſuæ poteſtatis imperarent. Itaq. nec edicto tenebatur, qui vocatum ad iudices priuatos vi exemiſſet [b]; quia imperandi iure carerent. noſtris vero moribus iudices dati, & vocare ad ſe, & ſententias, non impetrata venia magiſtratuũ, vt pontificib. neceſſe eſt, per viatores exſequuntur; & priuatos ſuis edictis, quæ ſua manu ac ſigillo conſignant, parere cogunt; ſed iis tantũ iudicib. permittitur, qui aliũde per ſe ipſi, aut vna cum collega imperare poſſunt: non item priuatis ciuibus, ſi iudices a magiſtratib. dati fuerint. Diximus primã cogendi poteſtatẽ in prehenſione bonorũ ac perſonarum poſitam eſſe; diximus item prehenſionẽ a vocatione ſæpe ſeiungi; & cui prehenſio ſit, non propterea vocãdi, aut iuris dicẽdi, aut captos dimittendi ius eſſe: hęc enim propria ſunt eorũ quib. publice iudicium eſt, ſeu de fama ac dignitate, ſeu de capite, ſeu de fortunis omnibus decernatur; & partem quidem magiſtratuum priuata, partem publica iudicia tractare: partem mulcta, partem verberibus, partẽ exſilio, partem ſupplicio capitali punire; idq. cum libera prouocatione, vel extra prouocationem iudicare: eos vero qui damnati ſunt, ſupplicio liberare, maieſtatis proprium eſt; ſupra leges omnes, ſupraq. magiſtratuũ omniũ iura, imperia, poteſtates. Ex quo perſpicuũ fit duo imperii publici genera

[a] l. à diuo. de re iudic.

[b] l. 3. ne quis eum qui in ius vocatus eſt.

Summum ius maieſtatis.

300

esse; alterum quidem summum, legib. ac magistratuum imperio solutum; alterum legitimum, quod legib. obligatur: hoc magistratuum proprium est, illud vero maiestatis. maiestas quidẽ in Republica nihil seipsa post Deũ immortalem maius, nihil etiam sibi æquale habet: magistratus vero principis maiestatem suspicit, eiusque legibus ac iussis obligatur: priuati deniq. post Deum immortalem maiestatis legibus, ac magistratuum imperiis tenentur. Quo fit vt nemo in Republica verbis *Impero* ac *Iubeo* vti possit, præterquam ii qui *iura maiestatis* habent: quæ verba non modo *imperium*, sed etiam *voluntatem*[a] Latine loquentibus significant: cum omnia omnium imperia ac volũtates, ab eius vnius qui iura maiestatis habet arbitrio ac voluntate pendeant. Itaq. solius principis, populive, aut optimatum, pro varia ciuitatis forma, proprium est vti verbis, *volumus, iubemus*; quibus magistratus vti non potest; nec item edictis, quę sunt *magistratuum iussa*, capitalem pœnã subiicere. Inde quæsitum est ab iuriscõsultis, & adhuc sub iudice lis est; *an gladii potestas quam ipsi merum Imperium appellant, principis propria sit, executio vero magistratuum*; *an vero magistratuum quoque sit illa potestas communis.* Quæ quidem quæstio disputata est ab Azone & Lothario iuris peritissimis; eiusque arbitrium delatum est ad Imperatorem Henrichum v, qui tunc Bononiam venerat, equi sponsione facta. Lotharius sponsione vicit, arbitri C recepti sententia: sed Iurisconsultorum pene omnium suffragiis Lotharius quidem *equum*, Azo vero *æquum*[b] tulisse dicitur: plerique tamen Lotharii sententiam secuti sunt. Vberius igitur ac plenius explicanda quæstio est, cum ad Imperii vim ac naturam & ad iura maiestatis penitus intelligenda pertinere videatur. Quæstionis obscuritas inde manat, quod nec Lothario, nec Azoni antiquitatis magistratuumq. Romanorum[c] disciplina satis percepta cognitaque fuerit. Principio quidem exactis Vrbe regibus, magistratus Romanorum[d] gladii ius in ciues nulli habuere: at etiam verberum potestas illis

[a] notat Donat in illud Terẽ. *Animo iã nunc otioso esse impero*, id est *volo*. & *iubeo te saluere*, id est *volo. qui sciũ an quæ iubeã faciat*. Donat. id est, *velim*.

An gladii potestas principis propria.

[b] Alciat. lib. 1. paradox. ca. 1. & 6. Molin. § 1. glo. 5. nu. 55. in consuetu. Paris.

[c] Liuius lib. 7. & 10

lis est Porcia lege adempta[a] anno CCCCLIIII; qua quidem rogatione populus Romanus non modo magistratus omnes, sed etiam seipsum gladii potestate in ciues spoliasse videtur, cum liberum exsilium capite damnatis ex omnibus criminibus permisisset. At etiam si de fama ac dignitate ciuium ageretur, iudicium erat plebis; si de fraude capitali, qua ciuitas amitti posset, ageretur, populus comitiis centuriatis iudicabat, vt legibus sacratis[b] cauebatur: ac tametsi leges interdum violarētur, non tamen impune violauit Cicero; cui, quod de cōiuratis Catilinæ supplicium Consul sumpsisset, aqua & igni interdictum est, ac ducentesimo ab Vrbe lapide bonis omnibus publicatis, exsulare necesse fuit. Multo post leges Valerias, Semproniam, & Porciam, quæ secures & verbera a tergo & a capite ciuium Romanorum amouerant, latæ sunt Corneliæ leges, quibus a plebe ad Prætores quæstionum ordinarios publica iudicia delata sunt[c]; sicariorum inquam, peculatus, maiestatis, repetundarum: quibus legibus Prætori quæstionis cuiusq. definita sunt iura, iudicia, pœnæ, formulæ; a quibus discedere nullo modo[d] licebat: iudices etiā ex ordinib⁹ lege cōstitutis sortiri ac subsortiri necesse fuit; deinde accusationib. ac defensionibus publice admissis, iudicia tabellis ferebantur: tabellæ enim tū notis literarum, tum etiam colorum varietate distinctæ, sententiam præ se ferebant, A. C. N. L. id est, *Absoluo, Condemno, Non liquet*: interdum etiam ampliare quæstionem solebant; id est decernere vt amplius quæreretur. tabellæ vero in vrnam coniiciebantur, deinde numerabantur: si numerus tabellarum ex litera C. præponderaret cæteris, Prętor indutus purpuream togam, pro tribunali ex editiore loco (nam cæteri iudices sorte ducti in subselliis sedebant) hæc tria verba pronunciabat, REVS PARVM CAVISSE VIDETVR: vel, *non iure fecisse videtur*: vel, *prouinciam spoliasse videtur*. Hæc illa fuit Romanorum in iudicando mista modestię grauitas, ne mentiri, aut temere quicquam, quod minus compertum esset, affir-

a Liuius lib. 10. Cicero pro Rabirio perduel Salust. in Catilinam.

b Cicero pro Rabirio perduell. & Pro domo sua.

c lib. 2. de orig iuris.

301

d Cicero in Verrem & eodem Asconius.

mare viderentur. Consimile est illud, SI QVID MEI IVDICII EST. Quod autem Festus scribit magistratum ea verba pronunciare, PARVM *cauisse videri reum, quem de consilii sententia capitis condemnat:* capitis pœnā intelligit, qua ciuitas amittitur. Mox sequebatur pœna legum, reus exsilium optabat. Quæstores, damnati bona cogebant in fiscum, si ea fuisset ex legibus pœna constituta: quibus legibus nisi reus paruisset, Triumuiri capitales, comprehensum in carcerem duci iubebant. habuit ergo (dicet aliquis) Triumuir capitalis imperiū in ciues: nos tamen superius in peregrinos tantum eius C imperium patere docuimus: recte quidem; sed exsilio damnati, peregrini sunt, quia ciuitatis ius amiserunt. Cōsimile est illud Marciani iurisconsulti ad S. C. Turpilianum[a]: *Si iudex,* inquit, *pronunciauit hæc verba,* CALVMNIATVS ES, *condemnauit eum: & quamuis de pœna nihil subiecerit, attamen legis potestas aduersus eum exercebitur*: hic omitto libellorum inscriptiones, testium ac tabularum inquisitiones. Hæc fuit publicorum iudiciorum antiquis Romanis vsitata ratio; qua quidem intelligi facile potest, Prætores quæstionum publicarum nudam habuisse legis actionem: gladii vero ius non modo non habuisse, sed ne verberum quidem, aut leuissimæ animaduersionis in ciues. Quod si mulctæ certatio esset ex publico crimine, quod legib. comprehensum nō fuisset, tributa plebis comitia cogebantur: si de capite, fama ac fortunis omnib. quæreretur, populus centuriatis comitiis iudicabat: vterq. extra ordinē, vt solent qui in omni. Republ ius maiestatis habent: nec tabellis aut notis suffragia ferebantur; quia lex ipsa, non populus arbiter pœnæ fuisset. Erat autē fere huiusmodi aut consimilis sentētia: *Si M. Postumius ante Calendas Maias nō prodisset, neq. excusatus esset, videri eum in exilio esse: ipsi aqua & igni placere interdici.* Hæc apud Liuium[b], Asconiū[c], Ciceronem[d] vberius ac fusius. Mutato Reipublicæ statu, ereptisque populo iudiciis ac suffragiis, Prætores tamen publicarum quæstionum, aliquamdiu iudiciorū illum

a L. prima. §. si iudex.

b lib. 26. & 27.

c In Cornelianam, & Verrinas.

d pro Rabirio perduellion.

illum ordinem tenuerunt. Id enim satis aperte innuit[a] Papinianus, qui Azoni ac Lothario disputandi præbuit occasionem, his verbis; *Quæcumque specialiter lege, vel senatusconsulto, vel principum constitutione tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt: & ideo videntur errare magistratus, qui cum publici iudicii exercitionem habeant lege vel Senatusconsulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt alia similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. Non aliter itaque mandare potest, quam si abesse cœperit, cum alias iurisdictio etiam a præsente mandetur.* Hæc Papinianus; quem Lotharius sic interpreratur, vt velit principes ac populos, qui iura maiestatis habent, magistratibus pœnarum executionem dedisse, arbitrium vero, ac potissimum gladii potestatem, sibi reseruasse. Azo vero ius ipsum gladii in magistratus translatum fuisse iudicabat. Vera igitur Lotharii sententia fuisset, si semper eum ordinem iudicandi quem diximus, Prætores publicorũ iudiciorum tenuissent: sed in eo ipso fallitur, cũ Papiniani definitionẽ illam ad omnes omnium temporũ ac locorũ magistratus pertinere putauit; qui tamen maxima sui parte pœnarũ arbitrium & gladii ius habent, & quidẽ iure magistratus, & imperii legib. solutum. Cum enim principes decursu temporum perspexissent iudicia illa publica, quæ tabulis ac sorte fiebant, cum iniquitate coniuncta fuisse, quod in tanta causarum ac locorum varietate vnum & idem pœnæ genus statuerent, tribus literis paulatim iudiciorum ordinem mutarunt. Principio quidem Augustus tribus tabellis, quibus iudices absoluere, condemnare, aut non liquere sibi significarent, quartam adiecit, qua iudicib. ignoscere culpam liceret iis qui aliena fraude in legem commisissent, vt Tranquillus[b] scribit. Deinde iudiciorum ordo ac circuitus pene inexplicabilis conuersus est,

[a] l. 1. de offic. eius cui mandata.

[b] In Augusto

a l. ordo. de publicis.
b l. 1. ad Turpilianum.

manẽte, inquit Marcianus [a], pœna legum iudicio cuiq; constituta, quã nec augere, nec minuere licebat [b], quæcumque varietas causarum incidisset. Cum vero eiusmodi crimen esset, quod extra ordinem iudicari oporteret, princeps aut Senatus interdum extra ordinẽ magistratui, aut etiam priuato, cuius religionem ac integritatem exploratam [c] haberet, mandabat, vt legibus soluti pœnas irrogarent. At Papiniani ætate, Seuerus Præfecto vrbi omnium criminum quæ intra, quæque extra mœnia centesimo ab vrbe lapide admitterentur, cognitionem [d] extra ordinem dedit. Vrbani vero Prætores, qui de priuatis criminibus ordinario iure iudicabant, iudicia quædam publica, non iure magistratus, sed lege ad se delata tractabant: cuiusmodi exemplum affert Papinianus [e]. Interdum etiam de crimine extraordinario Prætor a Præfecto vrbi, interdum Præfectus vrbi a Prætore præuentus, cognitionem suscipiebat. Præsides vero prouinciarum, quia omnem omnium vrbanorum magistratuum iurisdictionem haberent, ac de omnibus criminibus extra ordinem cognoscerent, arbitrioq. suo pœnam statuerent, & capitale supplicium, præterquam ciuibus Romanis, irrogarent, gladii ius habuisse nemini dubium esse potest: nam propterea Vlpianus potestatem [f] appellari scribit. Illud autem iure ipso constat, eos qui extra ordinem cognoscunt, quamuis pœnam statuere posse, dum tamen modum non excedant: sic.n. scribit Vlpianus [g]; *modum excederet qui ob leuissimã iniuriã capitale supplicium, vel ob crudele parricidium mulctam irrogaret.* Ex quo planũ est, eos magistratus qui capitaliũ iudiciorum cognitionem habent extraordinariam, gladii ius habere, & quidem iure sui magistratus: quibus vero lex præscripsit quid quoq. modo iudicent, nudam legis actionẽ habere, gladii iure carere. Atq. hęc breuissime de Lotharii & Azonis hypothesi, quam ad thesim & quæstionẽ infinitã trahere necesse est, vt plenius & vberius disseratur. Primũ igitur quæri debet, *an magistratuũ munus Reipubl. an principis proprium sit: an vero*

c Tacit. & Trãquil. in Tiberio & Vespas.
d l. 1. de offic. præfecti Vrbi
e in d. l. 1. §. 1. fine.
f l. 3. de Iurisd.
g l. hodie de pœnis.

303

vero eius qui magistratum gerit, an sibi cum Republica commune: deinde, *si potestas magistratibus concessa, magistratuum propria sit, quatenus sunt magistratus, an principis ipsius, exsecutio vero magistratus, an vtriusque communis.* Quod ad primam quæstionem attinet, omnia magistratuum munera Reipublicæ dominio sunt (præterquam in ea, Republica, quam vnius dominatu teneri diximus) comprehensa; creatio vero eorum qui ius maiestatis habent, nec priuatis hæreditario iure a principe tribui potest, nisi popularibus comitiis, & ordinum diuturna tacitaque consensione id fiat: vt in hoc imperio, Duces, Comites, Marchiones, & qui arces prouinciarum habent a Principe, iurisdictionem ac imperium olim habuere precarium, deinde Capeti concessu perpetuum: tandem hæreditario iure in masculos transmissum; postremo etiam fœminis cōcessum tanta principum ignauia, vt imperia, iurisdictiones, potestates, perinde ac prædia ipsa, iure commerciorum in omnibus fere Occidentis regionibus ac imperiis sub hasta proscribere liceat: vt eodem iure [a] quo cætera hæreditaria venaliaque bona habentur. Hæc igitur iurisdictio, quæ quod prædiis cohærere videtur, nec tamen cohæret, *prædiatoria* dicitur; eorum propria est, & quidem iure dominii, qui prędia hæreditario alioue iure possident, modo Reipublicæ maiestati, a qua omnia omnium imperia iurisdictionesve manarunt, accepta ferant, saluis imperii legibus, & extremæ prouocationis iure. Sunt etiã munera quędã publica, sine imperio tamẽ, vt pleraq. viatorum munera prædiatoria, ac potissimũ in Normania: & qui apud nos ceram sigillo regio accommodare consueuerunt, hæreditario iure beneficio D. Ludouici acceperunt. Plerique Comitis stabuli tum in Campania, tum in Normania, & Magni cubicularii munera, iure hæreditario temporis diuturnitate præscribere tentarunt: sed rebus in curia Parisiorum [b] sæpissime iudicatis summoti fuere. tametsi *Conestabulis* seu *Comitis stabuli* verbo maiores nostri pro centurione, & *Conestabliam* pro centuria

Duces, Comites, Marchiones, Castellani olim curatores, precariã potestatem habentes.

[a] Faber in instit. de legitima patr. & in Auth. ingressi. col. vlt de sacrol. eccles. C. Petr. Iacob. in summa. de causis. ex quibus feudum amittat. col. 5 Guido Papus decis. Delphi. q. 59. 133. 220. & consil. 176. col. 3. verbo aliter. Ias. in l. de quib. de leg col. 16. n. 65. Decius cōs. 208. col. 2. n. 9. & cōs. 269. col. 3. n. 8. & cons. 690 col. 2. n. 8. Benedict. ad cap. Raynutius verbo duas. n. 67. 68 69. Fabr Ripa. li. 1. de legib. respōso 1 n. 70. Stephan Bertrand. cōs. 15. col. 3. n. 16. lib 1.

[b] anno 1272.

militum vſurparunt. ſic enim Froſſardus ſæpe: & in Actis curię rationum publicarum memini me legiſſe, ccc coneſtabiles in exercitu fuiſſe. Cum item Simo, Comes Montifortis, ſe fidei Mareſchallum appellaret, vti nunc quoque Mirepoſius Comes, curia Pariſiorum eam dignitatem eiurare coëgit [a]. Et eo quidem cupiditas imperandi proruperat, vt Tribuni militum quos *Franciæ Mareſchallos* appellamus, imperium ſucceſſorio iure ad poſteros tranſmittere conarentur; niſi curia Pariſiorum graui Senatuſconſulto facti temeritatem [b] repreſſiſſet: quo quidem Senatuſconſulto Tribunatum militiæ, ſeu Mareſchalli munus, in regis dominio eſſe; exercitiũ vero penes Tribunos militũ, quãdiu viuerent, curia declarauit. Ac tametſi Tribuni militũ bello confecto imperium domi exercere non poſſint, nihilominus tamen iure ſui magiſtratus, ſi magiſter militum abeſt ab exercitu, merum habent imperium, cui nihil eſt cum vrbana iuriſdictione commune. Id autem ex antiquis Romanorum moribus ac inſtitutis ad nos translatum videtur. Nulli magiſtratui in vrbe, at ne vniuerſis quidem magiſtratibus ſimul fas erat ciuem Romanum verberibus cædere, poſt rogationem Porciam [c]: Conſulitamen, Prætori, cæteriſque exercituum ducibus, gladii ius erat [d], ſine quo militarẽ diſciplinam tueri nullo modo potuiſſent: ex quo Polybius regiam poteſtatem Conſules habuiſſe putauit, cum tamen cæteris ducibus idem abſente conſule liceret. Nec vero magiſtro militum gladii poteſtas tribura fuit; ſed habet iure ſui magiſtratus, vt eo abſente Tribuni quoque militum belli gerendi ius habent: quod ſine mero imperio geri nullo modo poteſt. Sed cum centuriones indicta cauſa milites ſæpiſſime in legionibus deducendis necarent, Henrichus II Francorum rex id fieri vetuit, Franciſci Colinęi peditum ducis rogatione. Cum igitur duces exercituũ in omni Republica gladii ſummum ius habent legibus ſolutum, & quidem extra prouocationem, nemo dixerit nudam penes eos legis actionem, in principe ſolo poteſta-

[a] anno 1274.

[b] anno 1361. 22. Ianuar.

[c] Cic. pro Rabirio perduel.

[d] Polyb. lib. 6.

[e] Liuius lib. 2. Seneca lib 2. De ira. Cic. Philip. 3.

poteſtatem ineſſe. Conſequens eſt igitur, vt eam quam habent iure ſui magiſtratus poteſtatẽ ac iuriſdictionem, ſe pręſentib. alteri [a] mandare poſſint, ex Papiniani diſciplina: quod non liceret ſi ex legibus cognoſcere, ac pœnas legib. definitas irrogare [b] neceſſe haberent. Ac propterea Papinianus Prætorem vrbanum iuriſdictionem mandare potuiſſe ſcribit, etiam præſentem; quia lege Prætoria poteſtas ei data eſt leges corrigendi, moderandi, ſupplendi: quæ poteſtas arbitrio ac voluntate iudicantis, non legis neceſſitate coërcetur: quæ vero extra iuriſdictionem vrbanam Prætoribus lege, Senatuſve conſulto tributa [c] fuerant, ea mandare non licebat. Ex quibus altera quæſtio ſuperius propoſita eluceſcit: ſcilicet Imperium ac iuriſdictionem, quę cuique magiſtratui iure magiſtratus congruit, magiſtratuum propriam eſſe, tametſi honor ac dignitas perſonarum propria non ſit. Id enim Papinianus aperte declarat, cum legatos, & eos quibus mandata iuriſdictio eſt, proprium nihil habere [d] ſcribit: ſequitur ergo vt ipſorum magiſtratuum propria ſint. Ita quoque Præſidem ſcribit ſummam poteſtatem in prouincia poſt principem habere; non fuit igitur in ſolo principe poteſtas. Quare quæſtionis præcipua ratio in eo vertitur, vt quædam ſint magiſtratuum propria; tametſi honores perſonarum proprii non ſint, ſed quaſi *depoſitos* habeant; hoc enim verbo lex [e] vtitur, & eodem vtimur ipſi, cum Prætorem vrbanum Pariſiorum *Præturæ cuſtodem* appellamus: aliarum ciuitatum *Baillinos*, id eſt cuſtodes: ſic etiam Florentini Octouiros Reipublicæ conſtituendæ, maieſtatis ac imperii ſummi cuſtodes, *Balliam* vocabant. Vt igitur Lotharii & Azonis quęſtionem definiamus, & ab hypotheſi ad quæſtionem infinitam deducamus: quoties magiſtratibus aut curatoribus pręſcripta lex eſt, quá quid fieri oporteat, ſeu domi, ſeu militiæ, (nam latiſſime patet ea definitio) nihil habent præter legis actionem; cætera quæ religioni, fidei, æquitati, integritati, prudentiæ eorum tributa ſunt, vt pro arbitrio ac voluntate

305

[a] l. ſolet. l. more de iuriſdic. omniũ iudic.
[b] d. l. 1. de offi. eius l. 1. §. vlt. ad Turpil. ordin ad municipalem. l. ſi qua pœn. de verb. ſignif. c. iudices. 3. q. 7. l. ſi quis reum de cuſtod. reor. Ant. Butr. Imol. Panor. Decius in c. de cauſis. de offic. deleg. Bald in l. & ſi ſeuerior ex quibus cauſis Bal. conſ. 443.
[c] l. nec mandante. de tutorib. dat. l. cũ ij. §. ſed nec mandante de tranſact. l. etſi de offic. eius cui.
[d] l. 1. §. qui mandatam. de offic. eius cui. l. etſi eod.
[e] l. vnica. de offic. præfecti Auguſt.

ſua ſtatuant, hæc inquam magiſtratuum propria ſunt. Etenim lege, æquitate, legis actione, & magiſtratus officio ciuitates omnes ac imperia continentur: lex ipſa ad legis actionem, æquitas ad magiſtratus officium refertur. Item iudicium lege terminatur, decretum æquitate: nam quicquid ex æquitate arbitrioq; ſuo iudex cauſa cognita ſtatuit, *decretum* [a] appellatur: cum autem ex legis aut imperantis præſcripto iudicat, proprie iudiciũ eſt; ac propterea *Principis decreta* [b] dicimus, non *iudicia*; quia princeps legibus non tenetur. Atque in eo fallunt qui *decreta* aliter definiunt, quam quæ Princeps, aut ſenatus, aut magiſtratus, arbitrio ac volũtate ſua ſtatuunt. Itaque videmus Iuriſconſultos *Principis cognitiones* ac *decreta*, non *iuriſdictionem* aut *iudicia* vocare: huc enim referuntur Pauli libri Decretorum in cognitionibus prolatorum. Quoties item magiſtratus, aut iudex datus extra legem & quaſi vinculis ſolutus, arbitratu ſuo cognoſcit ac decernit, non lege agit, nec legis actionem exſequi dicitur: ac proprie *arbiter* a Feſto dicitur, qui totius rei poteſtatem habet. Itaque Cicero [c] aduerſario obiecit quod iudicem & arbitrum confudiſſet, *Eundem tu arbitrum & iudicem ſumebas? Eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in anguſtiſſimã formulam concludebas?* hic de arbitro iure dato, non de arbitro recepto agitur: quinetiam Ariſtoteles ipſe δικαστὰς ἀπὸ τῶν διαιτητῶν eadem ratione diſtinxit. Alterius quidem munus quodammodo ſeruile eſt; quia legibus inſeruire cogatur: alterius vero ingenuum, quod iuriſconſulti *nobile* vocant: alter in facti, alter in æquitatis cognitione verſatur: alter in poteſtate legis, alter legibus ſolutus eſt. Hæc vero planius intelligi non poſſunt, quam ex eo quod Iuriſconſultus negat appellari poſſe a pœna quam ex lege [d] magiſtratus irrogauit; ſed ex eo tãtum quod magiſtratus in legem commiſiſſe reum iudicauit; a pœna tamen quam iudex arbitrio ſuo extra ordinem decreuit, prouocari poteſt: qui enim a lege, idem a Principe appellat: id autem capitale eſt. Ex quibus intelligitur

[a] l. nec quicquam. §. vbi. de offic. proconſul.
[b] l. 1. de cõſtit. princip.
[c] pro Roſcio Comœdo.
[d] l. cũ prolatis de re iudic. Felin. in l. cũ non ab homine. de iudiciis.

telligitur nulla ratione Alciatum [a] ac Molinæum [b] Lotharii sentētiam secutos, quod illam quam diximus, distinctionē non adhibuerunt. Nam Molinæus putat Prętoribus ciuitatum, quos *Balliuos* ac *Seneschallos* appellamus, ereptam nostris legibus fuisse potestatem legatos constituendi; quia vsuariis, inquit, similes essent, qui aliis vsum cedere non possunt: quod absurdum esse superius docuimus. Neque enim ita pridem Carolus [c] VII Rex, Prætorum legatos suo beneficio creari voluit. Nam si Molinæi sententia ratione vlla niteretur, cur Papinianus ea quæ quisque iure magistratus habet, mandari posse scriberet? cur leges, edictaque de legatis pro-306consulum, ac de iis quibus mandata iurisdictio est, si apud nos Prætores vsuariis similes sunt? nam Romæ magistratus annui fuerunt, nobis vero perpetui: multo verius igitur quam illi mandare potuerunt. Cæteri iuris interpretes, quod Romanæ ciuitatis descriptionem, mores, instituta, magistratuum munera minus intelligerent, variis erroribus seipsos implicauerunt [d]. Argumento sit istud, quod *legatum proconsulis*, cum eo *cui mandata iurisdictio est*, & vtrumque cum iudice dato cōfuderunt [e] vna delegati appellatione: quod quam absurdum, & ab iurisconsultorum scriptis alienū sit, ex iis quæ superius explicata sunt, quæq. deinceps explicabuntur, facile intelligi potest. Illud autē animaduersione dignum est, quod in popularibus & optimatum imperiis, qualia fuerunt Græcorum ac Italorum, hoc vnum propositum est, vt magistratus omnes, quoad eius fieri poterit, legum vinculis obstrictos teneant, vt ab officio ne tātillum quidem, si velint, discedere possint; ac veteres multo magis quam nostræ ætatis homines: in regia vero potestate contra fieri solet; nam in iudiciis publicis omnia fere pœnarum genera, & in priuatis id quod cuiusq; interest, magistratuum arbitrio decernendum relinquitur: ac tametsi Iustinianus id quod cuiusque interesset, lege sibi definiendum [f] putauerit: lex ea tamen omnino inutilis fuit; *quia quod cuiusq; in-*

[a] lib. 2. Paradoxor. cap 6.

[b] §. 1 gl. 5. n. 58 de feudis.

[c] articul. 105. in constitut. Caroli septimi & Caroli octaui. art. 73.

[d] Bart. Fulgo. Alex. Castrēs. in l. 1. de off. eius. Cynus in l. vnica. q. 4. qui pro sua iurisdict. C. Bal. in l. nec quicquā § vbi de offic. pr-consul. Io Andr. in addit. ad Spec. tit. de iudic. deleg. Ludo. Roman l imperium. de iurisd. Anton. Imol. Panor. Felin. in cap. alias, & in c. quod sedes. de offic delegati. Bal. in l. gest. col 1. de re iudic. C

[e] Canonistæ in tit. de offi. & potestate deleg. & DD. in l. imperiū. de iurisdict.

[f] l. vnica. de sentētiis quæ pro eo quod.

terest, in facto, non iure consistit; quibus verbis Paulus [a] omnes omnium interpretum sententias, non modo innumerabiles, sed etiam penitus inexplicabiles, quasi a stirpe resecuisse videtur: vt intelligant, id quod interest, C nō modo in priuatis, sed etiam in publicis iudiciis, fidei, æquitati, religioni, prudētiæ denique magistratuum relinqui oportere, quod regia constitutione apud nos cauetur, & iudiciorum vsu receptum est, propter causarū, locorū, temporum, ac personarum varietatē: quæ quod infinita sunt, nullis legibus, nullis scriptis, nullis tabulis comprehendi, multo minus in disciplinam cadere possunt. Diximus antea lege Prętoria, vel, vt apud Censorinum, *Lectoria*, in creando Prętore Vrbano, ius ei datum fuisse, vt leges corrigeret, suppleret [b], emendaret, quatenus in priuatis iudiciis id fieri oportere iudicaret. Creatus Prætor, primū gratias agebat pro rostris [c], ac populo sua edicta, quoq; modo ius dicturus esset, explicabat: deinde in albo publice scripta proponebat; quæ tamē nec leges fuerunt, nec vim habuerunt legū: sed edicta, id est magistratus iussa, quibus nec populus, nec plebs, nec senatus, nec cæteri magistratus, ac multo minus Prætor ipse qui ea iusserat, tenebatur: sed singuli tantum ciues, cū de priuatis negotiis ageretur. Itaque Cicero [d] Verrem imperio ac potestate Prætoria abutentē increpans; *Qui plurimum*, inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quā lege*. nam magistratus quantacumq. potestate præditus sit, legibus derogare nō potest, multo minus eas abrogare [e]; hæc enim maiestatis propria esse docuimus: sed Papiniani dictum ad legum interpretationem æquabilem spectat. Quare nec Prætori licuit [f] bonorum possessionem ei dare qui per leges hæreditatem adire, nec hæredem facere, qui per legem hæres scribi non potuisset: sed eum sua sententia hæredem declarare [g], quem lex [h] aut testator hæredem fecisset. At tametsi pleraque Prætorum edicta legibus duodecim tabularum iustiora essent, nihilominus tamē primus quisque Prætor ea commutare & abrogare poterat, ac

[a] l. quatenus de regulis.

[b] l. penult. de iustitia.

[c] Cic. in Rullum orat. 1.

[d] in Prætura Vrbana

[e] in d. l. pen. de iustitia.

[f] l. non est de bonorū possess.

[g] l. ex diuerso, de rei vindic.

[h] l. lege obuenire, de verb. sig. §. sed remota. de bonorum poss.

307

rat, ac noua edicta proponere, aut leges quæ ſua vetuſtate extabuerant, in vſum reuocare. At propterea populus Æbutia [a] rogatione leges duodecim, quæ temporis diuturnitate obſoleuerant, penitus abrogauit: qua lege nihil opus eſſet, ſi Prætores vrbani legibus duodecim derogare potuiſſent. At ne Prætores quidem ipſi ex ſuis edictis ſemper ius dicebant, ſed ab iis interdum diſcedebant, ſi cauſarum æquitas id poſtularet: nonnulli tamen odio vel gratia priuatorum ea commutabant: quod oratorie Cicero Verri probro dedit: *Ille*, inquit, *nulla religione motus, contra quam edixerat, decernebat.* Nam rogatione Cornelia Tribunitia cautum erat, vt Prætores ex iis edictis, quæ ineunte magiſtratu propoſuerant, ius dicere cogerentur [b], nec ab iis diſcedere liceret. Sed cum ea lex aduerſus vim legum lata fuiſſet, quæ quemquam ſuis legibus obligari minime patiuntur, paulo momento [d] euanuit: tametſi quod quiſque iuris in alium ſtatuiſſet, eodem in ſua ipſius cauſa vti cogeretur, cum in eum ius dici oporteret: magiſtratibus tamen edicta ſua commutandi poteſtas ea lege non eſt erepta, ſiue edicta annua (quæ etiam *perpetua* dicebantur) ſiue ſemeſtria, ſiue menſtrua, ſiue diurna, ſiue horaria fuiſſent. *Quod enim*, inquit Vlpianus [e], *iuſſit vetuitve Prætor, contrario imperio tollere poteſt*; licet de ſententiis contra: quia decreta cum cognitione cauſæ facta mutari ac reſcindi ſine iniuria non poſſunt: nec quicquam ſtabilius eſſe debet rebus [f] iudicatis, quibus ciuilis ſocietas maxime continetur. In quo plerique interpretes fallunt, qui iuſſa magiſtratuum *præcepta* vocant, non item *edicta*: at nihil aliud eſt *edictum*, vt ait Varro, *quam magiſtratus iuſſum*. inde alius error manauit, ſcilicet præcepta magiſtratuum obligare neminem: ſic enim tradunt magiſtri [g]. quæ diſciplina ſi æquitati conſentanea ſit, cur lex obedire magiſtratui, etiam iniqua [h] præcipienti iubet? cur Mætianus [i] *Reipublicæ intereſſe* ſcribit, *vt iniuſtis & ambitioſis decretis pareatur*? At nihil ſanctius, nõ modo legibus,

a Gell. lib. 16.

b Aſconius in Cornelianam. Dio lib. 26.

c l. a Titio. §. nulla. de ver. oblig.

d Aſconius in Cornelianam.

e l. quod iuſſit. de re iudic. l. ſi opus de operis noui. l. qui vetare. de regul.

f l. iudex de iudiciis.

g Bart in l. pater filium. §. Iulius de legat. 2. Cynũ præceptorẽ ſecutus. Durandus in tit. de ſententiis. § miſta ſecutus Iacobum Rauẽnatem.

h l. prætor ait. §. ait prætor. de noui operis.

i l. ſeruo §. cũ prætor. ad Treb. c. cum veniſſent de reſtit. in integrum.

sed etiam sapientum scriptis ac decretis continetur [a]; Quamquam multo æquius ac facilius est edicto diurno, vel horario, quam annuo parere, si de iniquitate edicti queramur. Ipsæ vero leges, sententiæ, decreta, nullam omnino vim habitura sunt, nisi iussa sequantur. Itaque Prætores ac cæteri magistratus raro admodum iudicabant; sed in iudicibus dandis, in edicendo, in sententiis iudicum quos dedissent, exsequendis, occupari consueuerant. Quod si eorum iussa, quæ isti *nuda præcepta* vocant, nullam vim haberent, nulla decretorum, nulla iudiciorum vis futura fuisset. Nam propterea magistratibus omnibus [b] suum imperium pœnali iudicio, nisi pareatur, tueri fas est. Grauius etiã peccatur ab istis, quod *magistratibus vim inferentibus* (sic enim loquuntur) siue in iure, siue extra ius resisti fas esse [c] putant. At plurimum refert vtrum in iure, an extra ius quid fiat: nam magistratus extra ius, id est cum publico munere abstinet, priuatus quodammodo videtur: ac si quemquam verbo factove violauerit, ei obsisti iure potest: at ius in sua prouincia dicenti, si nec imperii, nec iurisdictionis fines egrediatur, obtemperandum est, siue iuste, siue iniuste quid imperet [d]: sin suis se finibus non contineat, & supra quam quod per leges licet quid iubeat, parere nemo tenetur, sed intercessionibus erit & prouocationi locus: quod si prouocare non liceat, aut licet quidem, sed prouocantem magistratus non exaudiat, resisti tamen non debet, si damnum illatum sarciri potest: alioqui si magistratus prouocantem verberibus aut securi cædere tentarit, vim illam repellere cuique, ac innocentium hominum vitam tueri licet: sed eatenus vt sine populari seditione, ac sine fraude [e] id fiat; non magistratus violandi causa, sed eius qui iniuria opprimitur, eripiendi. Nam cum Appius Claudius cupiditate ac libidine puellæ accensus, legibus vim afferret, & contra libertatem vindicias abiudicaret; Virginius pater vt familiæ decus seruaret, filiæ vitam quam pudicitiam perdere maluit: itaque filia publice occisa, totam ciuitatẽ commouit.

[a] Plato in Critone. Cicer. lib. 3. de leg. & pro Cluentio.

[b] l. si quis ius dicenti.

[c] Bart. Bal. in l. vt vim. de iustitia. Zasius ad §. quadrupli. de actio. DD. in l. meminerint. vnde vi C. & in 2. q. 1. Iaso. ad l. quod prætor ne quis eũ qui in ius.

[d] Prætor ait. §. prætor ait de operis noui.

[e] Bald. in l. si quis filio. §. 2. de iniusto rupto. Bart. in l. vt vim. de iustitia. Innocẽtius in cap si quando. cap. pastoralis. de offic deleg. l. 1. vnde vi. C.

mouit. Hæc fuit hominis desperati audacia non ferenda: neque talibus factis Reipublicæ quietem perturbare debemus, quæcumque vis a magistratibus inferatur. Quamquam priuatorum iudicium non est, vis a magistratu inferatur necne? quod si magistratuum aut principis ista cognitio est, frustra quæritur, *an magistratibus vim inferentibus, priuati vim vi repellere possint*: sed hoc tantum, *an magistratibus, qui contra prouocationem capitales sententias exsequi, & supplicia damnatis irrogare conantur, obsisti iure possit*? licere non dubito, dum id sine fraude ac tumultu fiat, quoties de capite agitur: sin de bonis, aut mulcta, aut prehensione iudiciũ feratur, non licere statuo: quum hæc vel intercessionibus, vel prouocationibus, vel actionibus iniuriarum, vel supplicationibus sarciri possint[a]. In cæteris causis nulla lege seu diuina seu humana magistratibus vim inferentibus obsistere fas est; vt male a doctrina, peius etiam a ciuili disciplina imbuti tradunt plerique[b]: quorum disciplinæ si sibi consentiant, ciuitatum omnium ac imperiorum status misceri ac perturbari necesse est. Nam si magistratibus vim afferre licet, idem aduersus principem licebit, ac leges omnes, quæ de vi priuata ac publica latæ sunt, impune perrumpere ac violare. Atqui videmus legumlatores ac iurisconsultos nihil prius habuisse, quã vt vim omnem non modo a magistratibus, sed etiam a priuatis prohiberent. Itaque prædones qui in alienas possessiones inuaserunt, si vi deiecti fuerint, restitui lex[c] iubet: eos vero qui deiecerunt, suo iure spoliari[d]. Ac tametsi qui iurisdictionem prædiatoriam habent, suo quodãmodo iure manus prædio fiduciario iniicere per sese pleriq; posse putent, cum fiduciarius officium deserit suum: verius tamen est in sua causa id non[e] posse; quia iniuriosum & iniquum est, vt quisquam in sua causa iudicet[f], aut ius dicat sibi ipsi. Iam vero lex[g] ea quæ vetat priuatos id facere quod per magistratum fieri debeat, hanc rationẽ habet, *ne occasio sit maioris tumultus faciẽdi*. Neque lex illa duodecim, VIS IN POPVLO ABESTO;

[a] l. nec magistratib. de iniuriis.

[b] Spec. in tit. de citat §. sed numquid Fel. in c. ex literis. de restit. spol. Decius cons. 459. Afflict. lib. 1. consuet. Neapol. tit. 1. n. 78. Bart. in l. prohibitum. de iure fisci.

[c] l. 3. Off. si de fundo. de vi & vi armat. l. si pignore. §. si præd. de pig. l. 1. §. si præd. & l. bona fides depositi. l. ita vt si fur vel præd. commodati.

[d] l. si quis in tantã. ad l. Iul. de vi. C. l. exstat quod metus. l. quẽadmodũ al. §. 1. ad l. Aquil. l. ex stipulatione. de acquir. vel amittẽda possess. l. vnica. de suffrag. C. l. dotis solut. l. in rebus iure dot. C.

[e] ex l. creditores ad l. Iul. de priuat. cõtra Molinæum. § 1. gl. 4. n. 7. in consuetud. Paris.

[f] l. 1. ne quis in sua causa iudicet. C.

[g] l. nõ est singulis. de reg.

de vi publica priuatave tantum agit; sed vis etiam est, cũ ea quæ per iudicem debent, priuatorum autoritate geruntur. At ne domino quidem rebus suis, quæ modo sint in alterius possessione, sigillum apponere licet per leges[a]: cur ergo licebit ei qui prædiatoriam iurisdictioné habet, alienis prædiis manum per sese iniicere? Ergo repudianda nobis est Platonis sentẽtia, qui stuprũ per vim puellis aut pueris illatum, propinquis, non magistratibus vindicandum relinquit in libris De legibus, cap. CCCCLXXXIII. Sed quæritur, magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare liceat necne? de qua quid sentire debeant Iurisperiti[b] nondum constituerũt. Eo tamen iure vtimur, vt magistratibus omnibus liceat mulcta, pignoribus captis, carcerib. eos castigare & coercere pro modo suę iurisdictionis, qui se verborum temeritate & contumelia violarint[c]. Sed si tanta sit iniurię atrocitas, vt verberibus aut capite punienda videatur, magistratus qui iniuriam[d] accepit, iudicio debet abstinere. Quod si decuriæ iudicum, collegiove magistratuum iniuria illata sit, vniuersis licebit, quod singulis nó liceret: ratio ea videri potest, quod publicas iniurias, nó priuatas vlciscuntur: lex autem quæ iniuriarum actionem dissimulatione aboleri iubet, ad priuatos refertur, non ad magistratus; quos qui violauerit, lex ipsa maiestatis crimine obligauit[e]. Itaque iniuria quæ per se ipsa leuis est, illata magistratui[f], atrocior fit, non tantum vbi ius dicit, id est vbi salua imperii maiestate, saluoq. more maiorum[g] id licet, verumetiam locis omnibus inuiolabilis, & *sacrosanctus* esse debet: nam eo verbo vtitur *lex Horatia de sacrosanctis magistratibus*; quæ sic concepta[h] est: QVI *Tribunis plebis, Ædilibus, Iudicibus nocuerit, eius caput Ioui sacrum esto; familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum ito.* verbo *Iudicum* plerique Consules intelligi putant: quod falsum est, quia lata lex est anno ab V. condita CCCIIII; quibus temporibus nondum *Consules dicebantur iudices*, inquit Liuius[i], sed *Prætores.* Principio prætores dicti sunt, deinde iudices; & cum iuris-dictionem

[a] d. l. exstat. quod met. & l. in rebus. de iure dot.

[b] Bar. Bal. Alber. Salic. in l. qui iurisdict. de iurisdict. Panor. Felin. But. Barbat. Decius in c. cũ venissent de iudic. Oldrad. cons. 7.

[c] ex l. 1. si quis ius dicenti. l. item. §. adiicitur. de iniuriis.

[d] Angel. in l. qui iurisdict. de iurisdict.

[e] l. 5. ad l. Iul. maiestat.

[f] l. aut facta. de pœnis.

[g] l. 4. de inter rogat. in iure fac.

[h] Liuius lib. 3. Dionys. Halicarnass. li. 5.

[i] lib 3.

dictionem consularem ad Prętorem vrbanum transferri placuisset, *Consules* sunt appellati [a]: quod M. Tullius satis significat sua lege [b] his verbis concepta: REGIO *imperio duo sunto: iique praeundo, iudicando, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor.* Cum autem lex Horatia iudices postposuerit Tribunis plebis ac Ædilibus æditituis, (nondum enim Curules creati erant) magistratus omnes ac iudices in vniuersum complexa videtur: non enim de Tribunisplebis tantum lata fuit, nec rogatione tribunitia, sed consulari, scilicet ab Horatio Consule. Hæc item lex Horatia lata est anno quadragesimo quarto post legem [c] Iuniam sacratam de Tribunisplebis; vt lege singulari sanctius illis cautum esset quã cæteris. Ex quo planum fit ad omnes magistratus, ac potissimum pertinere ad iudices, quorum vita periculis omnibus obstricta est, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus ciuium iudicare cogantur. Illud etiam optime, quod lex Horatia *Ioui sacrum esse iubet caput illius qui Iudicibus* NOCVERIT; non dixit *occiderit*, sed *nocuerit*, non in iure tantum, sed vbivbi iudices fuerint: cum enim apud nos quidam reus generis nobilitate clarus, vni e iudicibus curiæ Parisiorum gladio vulnus intulisset extra ius, curia dextram ei amputari; deinde corpus in membra secari, bonis publicatis, & grauissimam iudici mulctam pendere iussit. Male Papus noster, qui *vulnus in actione interrogatoria illatum iudici* scribit: est enim inauditum reos gladiis accinctos a iudicibus interrogari. Sin magistratus vestitum dissimularit, aut noctu vicos obambulauerit cuiquam iniuriam illaturus, si offensionem a quoquam acceperit, non quasi magistratui iniuriam illatam vindicare oportebit: vt Aulus Hostilius Ædilis, cum noctu meretricis fores perrumpere tẽtaret, grauiter & quidem impune [d] ictus est: quod mirum videri non debet, cum etiam Tribunusplebis, qui puero stuprum obtulerat, a Triumuiro capitali comprehensus contra leges Sacratas, ac peregrinorum in modum ab eo damnatus [e] fuerit: nam

310

a Varro lib. 2. de lingua Lat. Festus lib. 14.
b lib. 3. De legibus.
c Dionys. Halicarnas. lib. 6. Liuius lib. 2. Cicero pro Sestio.
d Gellius.
e Valer. Max. lib. 8.

cæteri Tribuniplebis collegam ſine auxilio deſeruerāt impotenti magiſtratus libidine permoti. Idem erit iudiciū ſi perſonati fuerint magiſtratus, ac publice vagari velint, vti Romæ fiebat feſtis diebus Magnæ [a] matris Deorum; iniuriā nō vt magiſtratui, ſed vt priuatis illatā coërceri oportet, ſi errore perſonarum peccatum eſt. At non modo magiſtratus violare, ſed etiam non colere, non venerari, nefas eſt, vt quibus imperium Dei præpotentis munere & conceſſu tribuatur: quod certe Romanos, a quibus iuris ac iuſtitiæ fontes toto terrarum orbe dimanarunt, multo quam cæteras gentes ſanctius obſeruaſſe videmus. Nam equiti Romano coram Cēſoribus altius oſcitanti quam decorum [b] videretur, equus ademptus eſt. Vectius item [c] ciuis Romanus cum prætereunti Tribuno plebis non aſſurrexiſſet, occiſus eſt a plebe; lex ipſa *ſacrilegium vocat nō reuereri magiſtratum* [d]. Non eandem apud Græcos, magnam tamen fuiſſe magiſtratuum veneratione, ex eo intelligimus, quod in Areopagitarum [e] Senatu ridere nefas eſſet. At illis temporibus ac locis, imperia virtute, non ſordibus aut ereptis pecunia ſuffragiis quærebantur: fuit certe tempus illud quo virtuti præmia proponebantur; ſed leges De ambitu, & antiquitatum hiſtoria, ſatis ſignificant etiam Romæ magiſtratus & honores de lapide, vt ait Cicero, ſæpius emptos fuiſſe: nam vtcumque vel gratia, vel opibus, vel armis imperia quærantur, non ſine diuino numine, conceſſu, autoritate tribui confitendum eſt. Teſtis eſt illa Dei vox ad Samuelem Iſraëlitarū principem iam ſenio fractum; cuius imperia cum populus repudiaret, *Non te*, inquit, *ſed meipſum contempſerunt.* Quod ſi quis eſt qui ſe nominis religione perſuaderi nō patiatur, cogitare debet priuatorum erga magiſtratus obſequium ac venerationem ad Reipublicę ſalutem ita neceſſariam eſſe, vt ſine ea vix vllus humanæ ſocietati locus eſſe poſſit. Quod veteres theologi fictis fabulis aperte ſignificant, cum πειθαρχίαν deam, id eſt ſubditorum erga magiſtratum obedientiam, Iouis vxorem fuiſſe

[a] Herodianus in Cōmodo.

[b] Valer. Max. lib. 2.

[c] Plutarch. in vita Graccho. Veturium vocat.

[d] de quæſtor. & magiſt. offi.

[e] Æſchines cōtra Timarchum.

C

fuiſſe tradunt; & ex eo connubio εὐτυχίαν, id eſt *felicitatem*, procreari. Ergo magiſtratus ſuæ virtutis, integritatis, ac prudentiæ opinionem excitabit, nec patietur ſua indignitate magiſtratui quem gerit, ac Reipublicæ dedecus vllum inuri. nam quæ a priuatis leuius peccantur, grauiſſima fiunt pondere & autoritate perſonarum. Quamobrem Solon legislator magiſtratum ebrium 311 ſuis legib. [a] impune occidi voluit: iniqua certe lex; quia verendum ſit, ne ebrietatis ſpecie magiſtratuum vita ſępiſſime periclitetur: ex eo tamen colligimus quanta integritate, ſeueritate ac prudentia magiſtratus cæteris præſtarent. Neque tamen eos imitari debemus, qui aut pœnarum acerbitate ſeueritatem, aut facilitate nimia gratiam & lenitatis opinionem affectant: vtrumque ab officio magiſtratus alienum eſſe lex [b] ipſa docet. In quo fallunt plerique, qui æquitatem lenitate & commiſeratione definiunt: at nihil æquitas habet cum vtroque commune, ſed ab extremis, crudelitate inquam & miſericordia, deflectens, clementiam, id eſt mediocritatem vtriuſque vindicem, tuetur. Si flagitium pœna legitima grauius erit, magiſtratus qui extra ordinem cognoſcet, quaſi arbiter æquitatis pœnam augebit: ſi leuius eſt, pœnam legitimam eadem æquitate temperabit [c]. Et certe grauius peccat magiſtratus commiſerationem affectans, quam ſi crudelis videatur: quoniam hæc ciues in officio metu legum ac pœnarum continet; illa mores ac leges ciuitatis ſoluit, peccandiq. licentiam impunitate propoſita ſolet afferre. Itaque ſapienter lege diuina tenuium inopia & commiſeratione in iudicio permoueri [d] prohibemur. Sunt qui nec miſericordiam in iudicium, nec crudelitatem adferunt; ſed eam quæ magiſtratum decet grauitatem ac ſeueritatem tueri non poſſunt: vt quidem noſtra ætate curiæ maioris Præſidem ſæpe vidimus pro tribunali iudicia exercentem, ſententias capitales vrbanitatis ſalibus aſpergere, & audientibus riſum ciere. Aliter Auguſtus pater, qui tametſi ſumma integritate imperii maieſtatem tuere-

[a] Laërtius.

[b] l. reſpiciēdū de pœnis.

[c] d. l reſpiciēdū de pœnis.

[d] Exod. c. 23.

tur, vix vmquam tamen capitis supplicium irrogare potuerat, quin ex imo pectore suspiria duceret [a]. Plerique vero scelerum atrocitate sic inflammantur, vt ab iniuriis & contumelia verborum sibi temperare non possint: vt de Claudio Imperatore scribit Tranquillus [b], cum Tribunali præesset, in reum tanta iracundia exarsisse, vt cultellum quem manu tenebat, in os illius adegerit. Nec tamen omitti debet magistratuum cohortatio grauis & efficax aduersus improbos, vt peccatorum magnitudinem intelligant & sentiant, eoque magis cum leuius quam per leges plectendi videantur: habet ista verborum acerbitas cum pœnarum moderatione maximam vtilitatem. Sed iniuriosum est, minimeque magistratus imperio ac prudētia dignum, quem capite damnaueris, etiam verborum contumelia vrgere. Fuit Papirius Cursor omnium suæ ætatis, qua nulla virtutū feracior fuisse dicitur, domi ac militię clarissimus, imperandiq. maiestate adeo terribilis, vt ferocissimos quosque orationis vi trepidare cogeret: sed illam verborū acerbitatem pœnarum lenitate temperabat. cum enim Prętor Prænestinorum copias auxiliares ex fœdere promissas deduxisset, bello plane confecto & victoria parta, Papirius Consul Prætorem orationis ac vultus seueritate incredibili exterruit; deinde lictorem fasces expedire, tum securim tenentem truncum arbusti excidere iussit: Prętor vitam Papirio acceptam tulit, cum securim ad se feriendum expediri arbitraretur. si Prætorem supplicio affecisset, metuenda erat defectio Prænestinorum. Idem Papirius de Romano ciue supplicium sumpsisset: vt minima quæque peccata seueriter punienda veniunt ad tuendam militarem disciplinam: quia *vix in bello bis peccatur*, vt veteri prouerbio dictum est. Nec tamen seueritatis fines imperatorem egredi oportet, nec eos ductores militum imitari, qui vt strenui videantur, non hostes, sed ciues indicta causa trucidant: cuiusmodi fuit Piso Proconsul, quem Seneca scribit a multis vitiis integrū fuisse, sed prauum, & cui placeret, inquit, pro constantia rigor.

[a] Seneca in li. de Clemētia.

[b] in Claudio.

512

tiā rigor. Is cum iratus duci iussisset eum qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quē non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio prępositus condere gladium spiculatorem iubet, damnatūm ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiā: nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid ergo indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium; nam illum centurionem qui damnatum reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob vnius innocentiam. *Te*, inquit, *duci iubeo; quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti.* Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret; quia nullum inuenerat. Istud quidem & imperatore, & Romano, & Pisonum gente indignum: sed eo indignius, quod nec prouocare, nec principi supplicare, nec supplicium euadere licebat. Restat vt de magistratuum mutuis erga seipsos imperiis & officiis disseramus.

C

VI, De mutuis magistratuum inter ipsos imperiis & officiis.

Tres magistratuum ordines.

TRES sunt in omni Republica magistratuum ordines; supremi, qui maiestatis tantū imperio tenētur; medii, qui superiorum quidem iussis obligantur, inferioribus tamen ordine imperant; infimi vero, qui superiorum magistratuū legibus coërcentur, nec vllum prӕterquam in priuatos imperium habēt. Eorum item qui in ordine supremo collocantur duo sunt genera: vnum eorū qui magistratibus omnib. imperare possunt, ac solius maiestatis imperium agnoscūt: alterum eorum qui

maiestatis quidem solius imperiis obligantur, nec cæteris omnibus qui in mediis & extremis ordinibus collocantur, imperare possunt; sed iis tantum qui suæ iurisdictionis ac potestatis finibus continentur. Primi generis paucissimi sunt, ac multo pauciores in ciuitatibus quam olim fuisse comperiantur: quippe diuturno rerũ gerendarum vsu compertum est, nihil periculosius esse quam e magistratibus eminere vnum aliquem, qui cæteris omnibus tum priuatis, tum etiam magistratibus imperare iure possit, quique vno tantum gradu absit a maiestate; eoque periculosius, si summus ille magistratus nec parem habeat, nec imperii collegam, & Reipublicæ opibus suas confirmare possit: vt quondam præfectus Pretorio, qui post Imperatorem omnibus magistratibus vrbanis ac prouincialibus imperabat; & qui ab omnibus imperii Romani magistratibus [a] appellari poterat: ab ipso vero ne Imperatorem quidẽ [b] prouocare licebat. Primus omnium Seius Strabo sub Augusto, deinde Seianus sub Tiberio Præfecti fuerunt Prætorio Principis: sed hi legionib. tantum Prætorianis imperabant. Cæteri deinceps Imperatores eum honorem tribuendum putarunt iis, quorum integritatem, fidem, & amicitiam penitus exploratam haberent, & quos imperatoria quodammodo legatione fungi voluerunt, eaq. obire quæ ipsi Imperatori obeũda fuissent: cognitiones inquam imperiales suscipere, legatos admittere ac dimittere, prouocationes a magistratibus omnibus prouinciarũ suscipere: quo munere, quia nemo, nisi qui iuris ac legũ peritissimus esset, fungi poterat, Imperatores pro ducib. legionum iuriscõsultos ad eum honorẽ prouexerunt: Otho quidem Imperator Marcianum; Seuerus Papinianum; Alexander Vlpianum. Tandem vero sub Grecis Imperatoribus duos Prætorio Præfectos, ac postremo tres creari [c] placuit: vt tantæ potestatis opes diuisæ minuerentur, ac plurib. honores cõmunicarentur. Eiusmodi fuit apud maiores nostros *Magister palatii*, & qui *Francorum Princeps* dicebatur: nec ita pridem Henri-

[a] Flauius Vopiscus in Floriano.
[b] l. 1. de offic. præfect. prætor.
[c] lib. 1. C. de offic. præf. prætorio.

Hērichus Dux Andiū, *summus* Caroli regis *legatus*; & qui
C in Turcarum Imperio *Bassa* ordine *primus* est: item veterum Sultanorū *Edegnarus*. Hoc tamē differunt, quod in imperio Turcarum Principis liberi Bassis omnibus imperare & præire solent: Edegnarus vero cæteris omnibus imperabat, exceptis tantum iis quibus arces imperii ac propugnacula credita fuissent: quod quidem institutum, siue Orientis Principes a nostris, siue nos ab illis accepimus, cum Italis tamen, Germanis, Gallis, Hispanis, ac cæteris quoque populis amplectimur. Non debet igitur magistratui summum in ceteros omnes imperium tribui, nisi Respublica aliter seruari non possit: nec tamen autoritate ac specie magistratus, sed curationis in modum: vt Dictatori Romanorum, Archo Thessalorum, Æsymnetæ Lacedæmoniorum: qualis etiam apud nos *regni procurator* seu *rector* creatur, si Rex ab imperii finibus abesse cœpit, aut impubes est, aut furiosus. Nam præsente principe omnia magistratuum & curatorum imperia conquiescunt: & quemadmodum fluuiorum vis & impetus vna cum nomine absorbetur, cum ab ostiis in mare confusi labuntur; & siderum omnium stellarumque tum errantium, tum inerrantium lux nulla percipitur cum primū Sol exoriri cœpit, quasi lumen acceptum Soli restituere videantur: ita quoque Senatus auctoritas, ac magistratuum omnium imperia præsente principe conquiescunt. Itaq. principis iussa qui consilium pro Republica, aut sententias in cognitionibus exquirit, seu in senatu, seu in curia iudicum, seu apud ordines, seu corā populo id fiat, his verbis vtitur; REX IVBET, vel DICIT: contra vero si rex absit, *is qui princeps est Senatus*, seu *Procancellarius*, *seu curiæ Præses*,
314 *ex Senatus vel curiæ sententia iubet ac decernit*. At cum Gulielmus Poyetus, meus popularis, Francorum Cancellarius & magni consilii Præses, (vt tempora ferebāt) collectis omnibus iudicum suffragiis, si aliter iudicandum sibi arbitraretur, ea formula vti consueuisset, *Rex dicit*; maiestatis accusatus est. Quamobrem plerique

fallunt, qui putant eas leges ac rescripta, quæ præsente principe in Senatu vel curia promulgantur, a Senatu vel curia probari: cum nulla sit aut Senatus, aut curię potestas: promulgatio vero fit iubente principe: nam procuratoris eius rogatio, vel consensus præsente domino, nihil habet omnino momenti. In popularibus imperiis, magistratus summi æque ac infimi coram populo fasces summittunt, ac stantes concionem habent ad populũ sedentem: rogationes enim Romanorũ magistratuũ supplici formula fiebant, VELITIS, IVBEATIS. populus vero cum suffragaretur, clara voce ante legem Cassiam tabellariam, his verbis vti consueuerat, OMNES *qui hic assident volumus, iubemusq́*. Post leges tabellarias literę tabellis inscriptæ, A. & V. R. significabant ANTIQVO, & VTI ROGAS. Itidem populus Atheniensis sedens [a] suffragiũ ferebat, magistratu stante, quamdiu ad populũ orationem haberet. Hic dicet aliquis, si magistratus corã populo nihil imperaret, sed tantũ rogationib. vterentur, cur Tribunus plebis viatorẽ misit ad Appiũ Consulem, vt illum concionari prohiberet? cur vicissim Appius lictorem ad Tribunum? frequens erat huiusmodi cõcertatio coram populo inter magistratus, ac potissimum Consules inter ac Tribunos; nihil tamen præsente populo imperari iure potuit. Et quidem memini adolescens cum controuersia inter curiam Parisiorum ac vectigalium de togis purpureis oborta esset, non procul ab Henricho II Rege Francorũ, Magister qui tunc Curiæ maioris princeps erat, viatorem misit ad iudices curiæ vectigaliũ, ac vlterius progredi vetuit: ille responsum tulit, nullam esse Magistro in curiam vectigalium imperandi potestatem: nec tamen si ius imperandi haberet, id præsente principe recte facturum. Rursus obiici potest, si præsente principe nullum magistratibus imperandi ius est, magistratus nõ esse; nec tanta dignitatum & honorum ratio præsente principe haberetur. Ego magistratib. nihil decedere iudico, sed imperandi ius præsente principe sustineri: vt etiam

[a] Plutarch. in Phocione.

etiã creato Dictatore, magistratuum omnium imperia sustinebantur: deinde rebus a Dictatore gestis, & imperio abdicante, magistratus eodem quo antea iure imperabant. Nam videri plerisque potuit magistratibus creato Dictatore imperium abrogatum fuisse, ex his verbis quæ sæpius in Romanorum scriptis occurrunt: CREATO *Dictatore magistratus abdicant*; quæ ad eum quem dixi modum interpretari oportet: alioqui abdicante Dictatore, nouum magistratibus imperium a populo petere oportuisset. Nam si minori potestati coram maiore imperare liceret, seruus domino, priuatus magistratui, subditus principi imperaret, aut certe intercederet, ac inferiores suo iure, quo minus superiorum iussa facerẽt, prohiberet: quæ salua imperii maiestate fieri nullo modo possunt. Quamobrem Claudius Imperator inepte, vt omnia, Prætoribus ius dicentibus assidebat, & 315 quidem inferiore [a], non pro tribunali, aut principis loco. Fit tamen interdum vt Rex ipse deposita quodammodo maiestate, de sua causa magistratus iudicare iubeat: quia iure ipso [b] receptum est, vt par maiorve potestas iudicium accipiat, si se alterius imperio ac iurisdictioni summisit: quod non modo in priuatis ac magistratibus, sed etiã in ipsis principib. locum habet: siue aliorum principũ, siue suorũ iudicia subire malint. Ac tametsi in sua causa iudices esse possunt, quib. ab immortali Deo rerum omnium arbitrium legibus solutũ conceditur, vt est apud Xenophontem [c]; æquius est tamen ac verius, magistratuum iudicia quam sua subire. Sed ne regium nomen, ac principis splendor oculos magistratuum præstringeret, aut maiestas vlla sui parte minueretur, prudenter a maioribus nostris institutum est, vt in causis omnibus publicis, in quibus Reipublicę aut principis priuato nomine interesset, regium nomen reticeretur, ac procuratorio nomine ageretur: quod cæteri principes, & qui prædiatoriã iurisdictionẽ habent, imitãtur. Id quidẽ Augustus Imperator ad Præsides ꝓuinciarũ rescripsit, *ne pateretur comissionibus*, sic.n. Trãquillus

[a] Tranquil. in Claudio.

[b] l. est receptum. de iurisd. l. si quis in conscribẽdo. de pactis. C.

[c] lib. 3. Ἀναβάσ. l. & hoc Tiberius. de hæredib. instituend. l. serui. de furtis.

ſcribit, *nomen ſuum obſoleſcere*. Illud tamē ſingulari quodam more a maioribus noſtris receptum eſt, vt ſi rex aduerſus priuatos in priuatis iudiciis reſtitui velit, procurator regius ſedem ac locum mutet, ne publicam, ſed priuati cauſam agere videatur. Quod autem diximus præſente principe magiſtratuum imperia ſuſtineri, ad C vniuerſam principis familiam pertinet, quamdiu principem concomitantur: in eos enim nullum magiſtratibus imperandi ius eſt, præterquam iis magiſtratibus, quos princeps curiali iuriſdictioni præfecit. Quæri tamen poteſt, *An magiſtratus priuatum ab aula principis prohibere poſſit, etiamſi prouinciæ fines non exceſſerit?* Habet ea res dubitationem: ſic tamen ſtatuo diſputatione prætermiſſa, magiſtratū qui extra fines ſuæ iuriſdictionis damnatos excedere iubet, quibus finibus principis prætoriū fuerit, ab aula principis tacite prohibere: expreſſe vero principis aula prohibere non poteſt. Ita locus eſt Iuriſconſultorum cautionibus, *Expreſſa*[a] *nocent, non expreſſa non nocent*. Quamobrem Senatui ac potiſſimum Hoſpitali Cancellario valde nouum viſum eſt, iudices a principe datos Alemano rationalium præſidi, qui meis conſiliis familiariter vtebatur: cum illum ſua ſententia damnarent, eidem aditu ac prætorio principis ad ſexageſimum lapidem interdixerunt: Senatus principis, re intellecta id nemini præterquam principi licere decreuit. Atq. hæc potiſſima cauſa fuit cur Præſes ἀνάκλησιν a rege obtinuit, quia non modo acerbum ac durum eſt ab aditu principis ſubditos arcere, quo minus rogationes ferre poſſint, verumetiam id ſalua maieſtate fieri nullo modo poteſt. Ac tametſi curiæ ſuperiores huius imperii extra fines ſuę iuriſdictionis exſilio damnare conſueuerunt, inane tamen[b] eſſet iudicium earum, niſi regia mandata ſententiis ſubſcriberentur. Quemadmodum igitur principis præſentia omnem omnium magiſtratuum poteſtatem ſuſpenſam tenet; ita quoque de magiſtratibus ſuperioribus erga inferiores iudicandum eſt. Nam curiarum ſuperiorum iudices

a l. expreſſa. de regul.

b l. relegatorū de pœnis.

316 ac magiſtri libellorum in hoc imperio, cum in prouincias ac prætorum tribunalia veniunt, maius imperium habent, Prætorumque poteſtatem coercent ac retinent: quod in vniuerſum de ſuperioribus magiſtratibus aduerſus inferiores dictum ſit; *Iudicium*[a], inquit Paulus, *ſoluitur vetante eo qui iudicare iuſſerat, vel qui maius imperium in ea iuriſdictione habet.* Imperii autem verbo non ſolum iubendi prohibendive poteſtas, ſed etiam magiſtratus ipſe ſignificatur: vt cum Cicero[b] *maius imperium a minore rogari ius non eſſe* ſcribit. Hoc Meſſala Iuriſconſultus exẽplis illuſtrat; *A minore*, inquit, *imperio maius, aut a maiore collega rogari iure non poteſt: quare neq; Conſules aut Prætores Cenſoribus, neq; Cẽſores Conſulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auſpicia: at Cenſores inter ſe, rurſus Prætores Conſulesque inter ſe, & vitiant, & obtinent.* Hæc Meſſala, quæ ex libro XIIII Caii Tuditani ſe deſcripſiſſe profitetur; ſed conſequentia non congruunt: aut deſcribentis errore in eo peccatum eſt, quod *Prætorem Conſulis collegam* appellat, cum dici debuerit *Prætorem Prætoris eſſe collegam*: niſi demus Cõſules, Cẽſores, Prætores collegas ob id fuiſſe, *quod iiſdẽ auſpiciis, iiſdem comitiis, i. maioribus; cæteri magiſtratus minorib. auſpiciis & comitiis crearentur*: alioqui *collegarũ* verbo Latini numquã eo ſenſu abutuntur: nã quo iure Prętor Cõſulis collega diceretur, cũ a Prætore ad Cõſulem legitime prouocaretur? Æmilius Lepidus C Conſul prouocantem ab Oreſte Prætore excepit[c], ac decretum Prætoris contrario decreto reſcidit. Item Lutatius Conſul triumphum Valerio Prætori[d] qui hoſtem fregerat ademit; quia Conſul exercitus imperator erat, non Prætor; tametſi Conſul ipſo die pugna abfuiſſet. Illud etiam ad vim imperii maius eſt, quod Conſul faſces vbique XII, Prætor duas in vrbe, ſex ad ſummum in prouincia haberet: ex quo dicebantur *Proprætores* ἑξαπελέκεις. Sic enim cauetur *Lectoria* lege, quæ lata eſt de imperio Prætoris vrbani, qui omnium Prætorum maximus erat; *Prætor*[e] *vrbanus duos lictores apud*

a l. Iudicium. de Iudic.

b ad Atticum lib. 2.

c Valer lib. 7. & lib. 5. cap. 4 Plinius lib. 7. c. 36. Feſtus in verbo Pietati

d Valer. lib. 2. cap. 3.

e Cenſorinus

se habeto; isq; ad supremum solis occasum ius inter ciues dicito. Hoc igitur fixum sit, non modo eiusdem imperii collegas, sed etiam magistratus pari potestate se inuicem iure[a] rogare non posse: multo minus eos qui maius imperium habent. Sed an collega, aut pari potestate magistratus, minorve, imperio parem aut superiorem prohibere possit? incidunt enim sæpe controuersiæ graues inter magistratus, eosve qui sine magistratu precarium imperium acceperunt; quibus publicæ actiones ac iudicia turbantur, ac retinentur. Plurimum autem interest prohibeatne quis sua intercessione, an vetet imperet. De collega satis perspicuum est, etiamsi nullum imperiũ habeat in collegã, intercedendo tamen ab actionibus publicis illum prohibere posse: nam Piso Prætor inter ciues ac peregrinos Verrem Prætorem vrbanum ciues inter ac ciues sæpe turbauit; ac suum iuxta Prætoris vrbani tribunal transferri iussit, vt iniqua Verris & iniuriosa decreta[b] prohiberet, ac ciuibus ab vrbano tribunali ad se confugientibus, vti licebat per leges, ius diceret. Itaq. M. Tullius in libris De legibus; *Magistratus*, inquit, *nec obedientem, & nociuũ ciuem mulcta*, vinculis *verberibus, vinculis coerceto, nisi par maiorve potestas prohibessit.* Nec satis est illud *Prohibessit*; quia nihil magistratus presente collega imperare aut decernere potest, nisi aperte assentiatur, aut se imperio socii sponte subiiciat. Sic enim Paulus[c] scibit; *Apud eum cui par imperium est, manumitti non posse: & Prætorem apud Prætorem manumittere non posse.* Neque pugnat Vlpiani dictum[d] illud, *Consulem apud Consulem manumittere posse*: quod quidem intelligi debet de Consule, quo die fasces ac imperandi ius habet. tametsi enim Prætores semper fasces & imperium haberent, quoniam diuisis muneribus rem gerebant; Consules tamen, qui eiusdem muneris participes erant, numquã simul eodem die fasces habuerunt; vt Verrius[e] Flaccus scribit. Ac propterea Liuius Salinator Consul triumphum Claudio Neroni collegæ eripuit, tametsi vtriusque consensione ac præsentia

a l. 3. § vlt. l. nam magistratibus. de arbitris. l. apud. de manumiss. vindi. l. minor. de minoribus.

b Asconius & Cicero in Verrinis actionibus.

c l. apud. de manumissis vindicta. l. apud de manumissionibus.

d l. 1. de offic. consulis.

e Festus in verbo Maiorem.

sentia aduersus Asdrubalis copias pugnatum fuisset: quia penes Liuium imperandi ius ac fasces eo die fuissent. Nam L. Cæsar, (vt est apud Festum Pompeium) *maiorem Consulem dici putauit eum, penes quem fasces essent; vel eum qui prior Consul factus sit:* idque Paulus ipse confirmat. Prudenter illud quidem. nam si imperium eodem tempore fuisset, nihil pacatum, nihil stabile, nihil firmum in publicis actionibus esse potuisset. Quãobrem creatis Romæ decemuiris Reipublicæ constituendæ ac legum ferendarum; legi subrogatum[a] est illud, vt vicissim imperandi ius ac fasces haberent. Si quis rationem exquirit, cur collega turbare collegam possit si eodem momento imperium habeant, ea ipsa est, quod *in re communi*[b] *prohibentis conditio potior est*: erat autem imperium Prætorum omnium commune, tametsi diuisam haberent iurisdictionem: quæ ratio valet etiam cum de vi ac potestate legum quæritur; *vetantis maior vis est quam imperantis*. Quod autem dixi magistratus pari potestate aut collegas imperio collegarum non teneri: hoc ita verum est, si numero pares vtrique fuerint: nam in omnibus corporibus & collegiis, qui numero, iidem potestate superiores[c] sunt: non poterit igitur minor pars collegarum prohibere maiorem. Si concors & vna omnium sententia fuisset, decretis edictisve inscribi consueuerant hæc verba, PRO COLLEGIO[d]: quæ suo loco explicabuntur. Cur igitur, dicet aliquis, Messala scribit, *Consulem ab omnibus magistratibus concionem auocare posse, ab eo neminem: deinde Prætorem ab aliis quam a Consulibus: minores magistratus nusquam, nec concionem, nec comitiatum auocasse?* nam ex eo perspicuum fit minores magistratus maiorum actiones & imperia prohibere non potuisse. Ego *auocationem* in imperio versari statuo, non *intercessionem*: interest autem plurimum vtrum quid iubeas, an fieri prohibeas: vt deinceps planum faciemus. Sed illud prius animaduertendum, Messalę disciplinam

a Liuius lib. 3

b l. in re communi, de regul. l. Sabinus communi diuidundo. l. per fundum rusticorum. DD. in cap. cũ omnes. de constit. l. si stillam vrbanorum præd.

c l. vlt. quod cuiusque vniuersitatis.

d in verbo pro significat.

in cæteris quidem magiſtratibus valere, in tribunisplebis non item: qui tametſi minores magiſtratus fuerint ac minoribus auſpiciis & comitiis creati, nec imperandi ius habuerint, intercedere tamen ac maiorum magiſtratuum, ipſiuſque ſenatus actiones prohibere potuerunt. ſi quid etiam fieri iuberent, & maior magiſtratus eorum iuſſa repudiaret, in carcerem duci iubebant. Sic enim Senator Seruilius; *Vos*, inquit, *Tribuniplebis, Senatus appellat, vt in tanto diſcrimine Reipubl. Dictatorem dicere Conſules pro veſtra poteſtate cogatis. Tribuni pro collegio pronunciant, placere Conſules Senatus dicto audientes eſſe; aut in vincula ſe duci iuſſuros.* Ac tantum abfuit vt Conſulibus liceret concionem a Tribunisplebis auocare, vt ne loquentes quidem interpellare fas eſſet: id enim Icilia lege [a] cauebatur capitali ſubiecta pœna, ni ſi is magiſtratus qui tribunum in concione interturbaret, mulctam eius arbitratu penderet. At etiam Philippus Conſul Druſi Tribuniplebis iuſſu in carcerem obtorta gula coniectus eſt, quod ſe concionantem interpellaſſet. Quod item diximus collegas qui numero vincunt, imperio cæteris potiores eſſe, locum non habuit in Tribunisplebis: cum vnius tribuni vox, non modo ſenatus, verumetiam magiſtratuum omnium & collegarum actiones prohiberet; contra vero vnius Tribuniplebis acta valebant, niſi aperte collegarum aliquis interceſſiſſet. Nam Liuius [b] publicanorum locationes irritas fuiſſe ſcribit, *ſub vnius Tribuni rogatione promulgata.* Pauciorum etiam collegarum interceſſione plures Tribunosplebis prohiberi potuiſſe planum fit ex eo, quod cum Appius Cenſor imperium ac cenſuram contra legem Æmiliam vi retineret, Sempronius Tribunuspl. in populi concione, *Ego te*, inquit, *Appi, in vincula duci iubebo, niſi Æmiliæ legi parueris. Approbantib. ſex Tribunis actionẽ, collegæ tres auxilio fuerunt, ſummaq. inuidia omniũ ordinũ ſolus Cenſurã geſſit.* Conſimile eſt exẽplũ de M. T. Cic. qui fuſo Catilinæ exercitu C. Antonii collegę auſpiciis, cũ in Vrbe ſol⁹ dominaretur, ac

[a] Dionyſius lib. 7.

Vnius Tribuniplebis interceſſio magiſtratuum omniũ & collegarũ actiones prohibere poterat.

[b] lib. 43.

ac plebis opes & gratiam in se vnum cõuerteret, nouem Tribuni plebis decreuerant Pompeii [a] exercitum acciri oportere, ad Ciceronis potentiam coercendam; nisi vnius Catonis Tribuni plebis intercessio collegarum actionem prohibuisset. Cum item Scipio Asiaticus repetundarum reus in carcerem duceretur, vnus Sempronius Tribunus plebis Gracchorũ pater intercessit. Hæc tamen tanta Tribuni vnius potestas, quo minus auctoritatem senatus, imperia magistratuum, & collegarum potestatem sua intercessione frangeret, rogatio ad plebem de collegarum consensu ferebatur, vt imperium ei abrogaret. Nam Tiberii Gracchi rogatione tribunitia Marco Octauio Tribuno commoda plebis & leges Agrarias oppugnanti [b], magistratum prius abrogare necesse fuit, quam lex Sempronia de agrorum diuisione perferri potuisset. Atque eo pertinet illius Tribuni ad patricios oratio; *Faxo*, inquit, *ne iuuet vox ista* VETO, *qua collegas nostros tam læti concinentes auditis.* Et paulo post, *Contemni iam Tribunos plebis: quippe potestas Tribunitia suam ipsa vim frangat intercedendo.* Sed illa Tribunorum intercessio, pro libertate plebis, & contra vim comparata fuit, non ad Tribunorum tuendas vtilitates. Cum enim L. Cotta Tribunus plebis creditorum actiones eludere conaretur, fiducia sacrosanctæ potestatis, collegæ palam denunciarunt, nisi creditoribus satisfaceret, se illis auxilio futuros. Ad extremum placuit collegium 319 Tribunorum iisdem legibus quibus cætera collegia teneri: vt scilicet plurium collegarum suffragiis decreta cæteros obligarent; vt ex Liuio intelligi facile potest: sic enim scribit: *Ex auctoritate senatus latum est ad populum, ne quis templum arcemve iniussu senatus, aut tribunorum plebis maioris partis, dedicaret.* Post etiam lege Attilia latum [c] est ad plebẽ, vt tutores fœminis ac pupillis a Prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis darentur. Qui mos ita inualuit, vt senatus Quintum Pompeium Rufum Tribunum plebis in carcerem duci iusserit, quod populi comitia vnus [d] prohiberet: alioqui furor

[a] Liuius lib. 48. Cicero in prouinciis consularib. Plutarc. in Cicer.

[b] Plutarc. in vita Gracchorum.

[c] Liuius lib. 39. Iustinian. de Attiliano. tut.

[d] Dio lib. 40.

vnius tribuni vniuersæ Reipublicæ statum perturbasset. Itaque Consul concionem populi habiturus, magistratus omnes se minores ne de cælo seruarent edicto vetabat: nam Ioue tonante, aut fulgente, aut si dextera auium volatus aspiceretur, aut comitiali morbo quisquam corriperetur, aut quid aliud monstri editum esset, comitia vitiabantur; ipsique magistratus re infecta concionem dimittebant, auguribus Deos iratos, aut minime propitios denuntiantibus. Ac tametsi augures nuntiationem haberent, magistratus vero spectionem, magistratuum tamen maiorum comitia minores turbare non poterant: licet *vitiosa comitia*, & *vitio creati magistratus* dicerentur [a]: maiores vero magistratus aut pari potestate, & turbare & obtinere poterant. Qui autem vitio creati fuerant, magistratus auguribus denuntiantibus, imperium sępe nemine querente retinebant: interdum tamen magistratu abdicare cogebantur: cum enim C. Figulus Consul vna cum collega acceptum exercitum in Hispaniam transmisisset, nihilominus tamen vterq; Consul domum reuocatus est ex Senatus decreto, & imperio abdicare coactus: cum Augures antea Tiberio Graccho Consuli, consularia comitia habenti [b], auspicia contraria nuntiassent. Non poterant igitur minores magistratus maiorum comitia turbare, aut cōcionem auocare, sed æquales tantum ac pari potestate. Tribuni vero plebis, tametsi comitia maiorum magistratuum aut concionem auocare non possent, cæteras tamen actiones sua intercessione impediebant: aut nisi intercessioni obtemperaretur, vim afferebant, ac sæpe vulnerib. ac cædibus res gerebatur: nam Asellium Prætorem vrbanum sacrificantem deturbauit Tribunus plebis opificum multitudine stipatus, eumque necari passus est, quod debitoribus contra fidem creditorum aperte faueret. Item Appius Saturninus Tribunus plebis Memmium Consulem creatum in ipsis populi comitiis occidit. Et quemadmodum actiones publicæ turbantur ac impediuntur, æqualium aut maiorum magistratuum

[a] Varro, Festus Pompei', Cicero Philippica 2.

[b] Cicero lib. 2 De natura deor. & 2. De legibus.

stratuum intercessione, vel imperio tantisper geruntur: ita rebus gestis prouocationi locus est a minoribus ad maiores magistratus, salua cuiusque iurisdictione ac potestate. Quod si minor magistratus maiorum imperia vel actiones dum geruntur prohibere non potest, multo minus acta gesta conuellere, aut aduersus sententias ac decreta restituere [a] poterit: cum ne a maioribus quidem ad æquales magistratus liceat [b] prouocare. Quin etiam legatus, aut datus a magistratu iudex, si parem potestatem imperiumve adeptus sit, legatus esse desinit, 310 ac [c] iudicium ab eo susceptum soluitur. Quamobrem si par minorve potestas, prouocantem a maiore parive potestate exceperit, iniuriarum agi potest aduersus magistratum, & eum qui minorem potestatem, imperiive collegam appellauit. Nam Cęsar adhuc Prætor apud Quæstorem accusatus, quod coniurationis Catilinæ particeps & sceleris conscius fuisset, accusatorẽ & Quæstorem grauiter mulctatos in carcerem adegit, ac potissimum quæstorem, *quod apud se*, inquit Tranquillus, *maiorem potestatem compellari passus esset*. Curia Parisiorum graui decreto iudicibus ac magistratib. eorum qui prædiatoriam iurisdictionem habent, interdixit ne regios magistratus iudicesve suis edictis aut interdictis obligarent: sin aliter facerent, coerceri a maioribus magistratibus pro iure suæ potestatis permisit. Sed quæri potest, *an magistratus minor legato, eive cui maior magistratus imperium mandauit, obtemperare teneatur*; teneri putant plerique, cum legatus nihil suo [d], sed eius qui mandauit imperio vtatur: alioqui si minori magistratui imperia legati, eiusve cui maior magistratus iurisdictionem mandauit, repudiare liceat, priuatis idem licebit. Quamquam illud quoque addi potest, eos qui *legati Prætorum* nostris appellantur, imperium ac potestatem lege adeptos, ac suo iure, non alieno beneficio imperare videri. Sic tamen statuo, cum legati sint, nihil suo iure, sed nomine prætorio imperare, vt quidem curia Parisiorum iudicauit, Prætoris Turonensium

a l. 3. si aduersus rem iudic. C. l. minor autem. de minorib.
b l. 1 §. si quis de appell.
c l. iudicium. de iudic.
d l. 1. quis & a quo appelletur.

prouocatione suscepta aduersus legatum, qui suo nomine edicta ac decreta concipiebat. Procul omni dubio C res erat ante Caroli VII regis edictum; quo quidem legatorum potestas ac imperium, non a Prętoribus, vt antea, sed ab ipso rege legib. promulgatis accipi oportuit: verius est tamen ea lege prætorum quidem honorem augeri, potestatem vero minui: vt senatus primum, deinde Imperatores ipsi legatos Proconsulibus dare consueuerant; non propterea tamen imperandi ius a senatu vel a principe, sed a Proconsulibus habuerunt. Itaque Vlpianus [a] negat *apud legatum Proconsulis esse legis actionem*; non quod legatis omnium magistratuum non licuerit in sua prouincia manumittere, vt Iacobus Cuiacius [b] putauit, qui hæc verba, *ex quo prouinciam ingressus est*, deleri putat oportere: quæ castigatio si ferenda esset, legatis in prouincia nec edicere, nec decernere, nec iudicare, nec iudices dare liceret: hęc enim proprie sunt ac dicuntur *legis actiones*, quas legatos in sua prouincia exercuisse legimus [c]: at etiam Duumuiri non modo manumittere in sua prouincia, sed etiam tutores dare [d] potuerunt. Non est igitur in legatis, aut in iis quibus mandata est iuris dicendi potestas, ipsa legis actio, sed in eo qui mandauit: at ne magistratus quidem qui alterius Iurisdictionem exercet, suo nomine quicquam imperare [e] potest. Ex quo manat illud, a legato eove cui mandata iurisdictio est, ad eum qui mandauit, appellari [f] nō posse: quia idem a se ipse appellaretur. ac tametsi Proconsul de iniquitate ac iniuria a legato priuatis illata cognoscat, hoc tamen ideo fit, quod legatus non habet vniuersam Proconsulis iurisdictionem ac potestatem: nō enim capitali supplicio damnare [g] potuit: hoc igitur si faceret, Proconsulis cognitio fuit. Ita quoq; magister militum, & legati principis, summum quidem imperandi ius habent, & omnem in milites animaduersionem, non tamen in principis agnatos & proximos publicum iudicium constituere possunt. At ne episcopi quidem maiorum pontificum & archiepiscoporum legatis seu officialibus

[a] l. 2. de offic. proconsulis.
[b] lib. 1. cap. 1. Obseruat.
[c] toto titulo. de offic. proconsul.
[d] Paulus lib. 5. sententiarum.
[e] l. etsi prætor de offic. eius cui mandat. 3. de offic. proconsulis.
[f] l. 1. quis & a quo.
[g] l. si quid erit de offic. proconsul.

alibus parere tenentur; vt curia Parisiorum in causa pōtificis Tricassiorum [a], ac rursus pro Niuernensi [b] pontifice iudicauit. Quæ autem de magistratuum imperio ac potestate diximus, iurisdictionis ac prouinciæ cuiusque finibus definiuntur; *nam extra territorium*, inquit Vlpianus [c], *impune ius dicenti nō paretur.* Sed qui potestate ac imperio pares sunt, an etiam honore ac dignitate pares censeantur? Ego nihil habere dignitatem cum imperio commune existimo: ac sæpissime fit vt cui plus honoris, eo minus imperii tribuatur: quo quidem arcano nullū fere maius est, nec ad tuēda optimatum & popularia imperia vtilius. Qui prior designatus erat Consul, idem in fastis, in legibus consularibus, in Senatuscōsultis, in publicis actis prior erat ordine: si vterque simul designatus fuisset, qui ætate, idem honore collega superior fuit, vsq; ad legem Papiam [d] Poppæam, quæ Consulem honore superiorem esse voluit qui vxorem duxisset; aut si vterq; vxorem haberet, eum qui numero liberorum vinceret. Inter Prætores quorum idem erat collegium, eadem potestas, *vrbanus* dignitate cęteris anteibat, qui propterea *maximus* [e] *Prætor* dicebatur, quod primus omnium creatus esset, & absentibus Consulib. C consulare munus obiret. Inter archontas Atheniensiū, tametsi potestate pares essent, vnus erat qui annalib. & actis publicis nomina dabat, ac propterea ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur. Curiæ maiores in hoc imperio eandem fere potestatem habent: curia tamen Parisiorum, tum antiquitate cæteris, tum etiam dignitate excellit: ac singulari quodam iure *Curia Parium* appellatur. Carolo quidem VII rege, Senatus quem *magnum consilium* vocabant, pro Republica consilia capiebat: nihilominus tamen Ludouici XII lege cautum est [f], vt quoties ageretur in legibus aut rescriptis de magno consilio, & Curia Parisiorū, quam *parlamentum* vocāt, curia ordine prior esset. Cum item innumerabiles pene sint regii procuratores, vnus curiæ Parisiorū dignitate cæteris potior est: nam cæteri iusiurandum curiæ cuiusq; iudicib. præsta-

[a] anno 1550.
[b] 1553.
[c] l. vlt. de iurisd. l. 3. de offic. præsid.
Honorum ac imperii diuersa ratio est.
[d] Nicephor. lib. 7. Sozomen. li. 1. c. 9.
[e] Festus in verbo *Maiorem.*
[f] anno 1499.

re solent: Procurator vero curię Parisiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris disciplinæ ac bellicarum rerum arbiter ac moderator is qui apud nos *magister militum*, seu *Connestabilis* dicitur, aut inter Marescallos seu Tribunos militum qui primus eum honorẽ adeptus est; domesticæ vero disciplinæ ac iudiciorum princeps est *Cancellarius* seu *primicerius*: vterq; vtriusq; disciplinę magister in summa potestate constitutus; nec alter alterius imperio tenetur, sed vterq; vtriq; æqualis eodem gradu ac ordine incedit: nihilominus magister militum dignitate superior est; dextrumq; principis latus occupat, Cancellarius sinistrum: ac ne quis putet eum ordinem magistro militum tribui, quasi gladium principis ad dextram præ se ferre teneatur, quoties locorum angustiæ nõ ferunt vtrumq; simul incedere; magister militum antecedit, deinde Cancellarius, quẽ Prętorio Præfectus sequitur: quæ sic a me dicta sint, non vt de honoribus aliquid definirẽ, sed vt quantum honor ab imperio distaret intelligeretur. Cũ vero neq; in maiorẽ neq; in parẽ vllum imperiũ sit, quęri potest inter principes eiusdẽ feudi dominos, an alter alterius si quid peccauerit, imperio coerceri possit? Etenim iurisdictio sua vi ac potestate singulis solida [a] debetur, cum in [b] partes diuidi non possit. Reges quidem ac magistratus suis quibusdam finib. imperia terminare solent: in collegio vero magistratuum nullus per se ipse imperare potest, nisi ab vniuerso collegio imperium acceperit. Sunt tamen qui putãt inter plures dominos fiduciarii prædii, in quo iurisdictio insit, eum qui quid peccauerit aliorum potestate ac imperio posse coerceri; propterea quod culpa contracta imperium ac iurisdictionem amisit: sic enim [c] curia Romana iudicauit: recte quidem decretum est, sed ratio nec vera, nec probabilis videri potest: alioqui confitendum sit ante iudicium sententiam ferri posse; aut priusquam sententia feratur exsequendum esse: cur enim imperio ac iurisdictione spolietur, quem nõdum [d] iudicatum, & inauditum esse apparet? Ac siquidem epistolæ,

[a] l. imperialem § pręterea. de prohibita feudi alienat.
[b] Bart. in l. inter tutores. de administrat. tut.
[c] Rotæ decis. 253. in nouis. Ang. in l. est receptum. de arbitr. idem putat.
[d] l. 1. de exemptione rei iudic. C.

stolæ, decreta, edicta, comminationes, rei iudicatæ vim haberét, quod per leges fieri nullo modo [a] potest, semper tamē iudicium constitui oporteret, factū sit necne, id quod in quæstioné cadit: quinetiam legib iudiciariis perspicuum est etiam in ipsos cōfitentes sentētiam ferri oportere [b] a iudice, qui in parem eiusdē feudi dominum nullum imperium habet: vt Iurisperiti [c], qui quod æquius melius esse iudicant, vno pene cōsensu cōfitentur; aliorū alia [d] mens est; propterea quod vnumquemque vbi peccauerit, ibi puniendum esse putant; quod ita verum est, si nihil iudicium constitui vetat eo loco vbi peccatur. In collegio quidē magistratuum ac iudicum, si collegarum maxima pars consentiat, nemini dubium est quin iudicium in collegam, aut etiam in minorem collegarum partem constitui possit: vt in senatu Romano fieri cœpit post eam legem, quam Adrianus de Senatorib. iudicandis tulit. Idq; per omnes huius imperii curias fieri videmus. Sed inter dominos eiusdem feudi diuersa ratio est; quoniam singulis solida iurisdictio competit, nec nisi vicissim [e] iudicare possunt, nec plura [f] tribunalia vnius & eiusdem iurisdictionis habere, nisi patroni nouo cōcessu. Atq; hoc differt a iurisdictione seruitus, quod hæc singulis simul ac semel se fruendam patiatur; illa non item, contra quam pleriq; [g] putant; propter feuda Ducum, Comitum, Marchionum, quæ legibus feudorum indiscretam naturam habēt. Sed nec necesse nobis est, nec locus postulat eorum disciplinam argumentis refutare, qui iurisdictiones prædiis ita cohærere putant, vt seruitutes. Illud tantum, Principem qui feudum quantumcumque sit, alteri dono dederit, aut vendiderit, non propterea cohærentem iurisdictionem dono dedisse, aut proscripsisse videri, vt quidem sæpissime iudicauit curia Parisiorum; ac tandem Philippi Belli lege sanctius cautum est, quo minus dubitaretur; vt plerique in legato religionis [h] pietatisve

C

[a] l. 1 comminationes epistolas C.
[b] l. 1. de confessis. Cod.
[c] Bart. in d. l. inter tutor. Andr. Barba. ad Bart. ita consuluisse tradit contra Bald. in d. §. præterea. Bar. suam sententiam confirmat ex l. si vt certo. §. si duo. quem Pan. Butrio, Imola in cap. prudentiam. sequuntur. Castrensis in l. est receptū. de iurisdict. & in l. cætera. §. si duob. delegat. 1. Dominicus Geminian. in cap. 2. de arbit lib. 6. Ancharan. in c. postulasti de foro compet.
[d] Felin. in d. c. prudētiam. & Panor. in c. inferior. de maioritate.
[e] l. si vnus. iudicatum solui. d. l. 2. §. ex iis.
[f] Molinæus in consuet. feudor.
[g] Bar. in d. l. inter tut. Bur. Imol. Panor. Domin. Geminian. Fel. in d. c. prudētiam. Bal. in c. delegatorū de offic. delegat.
[h] ex Bald sentētia in c. quanto. de iudic. Oldra. cōs 252. Bart. in l. 1. de iurisdic. om iudicū. fine. Oldrad. consil. 176. factū. Bald. in l. a procuratore. de re iudicata & consil. 338. considerandum & consil. 293. thema, & cons. 323. lib. 4. Aluaro. in c. vnico col. vl. §. final. quib. modis feudū amit. Lud. Rom. cōs. 444.

causa facto legi locum esse non putant; sed non recte putant, cum lex in vniuersum lata sit. Cum igitur nec pari potestate magistratus, multo minus eiusdem prædii iurisdictionisque domini mutuo sibi imperare possint; maiorum magistratuum, aut imperantis suo iure patroni cognitio erit. Nostris quidem moribus curiæ maiores regiorum magistratuum inter ipsos de imperio ac iurisdictione controuersias sibi reseruarunt. Quod si decreta resve iudicatas in aliena prouincia exsequi oporteat, id fiat oportet impetrata venia. quamquam noua lege mos ille de hac Republica sublatus est, ac viatoribus toto fere imperio omnia omnium magistratuum iussa exsequi licet. Principibus vero, qui alienæ maiestatis imperio non tenentur, mutuis rogationibus inter ipsos vti necesse est, quando maioris potestatis imperio cogi non possunt: vt coguntur magistratus, qui ne petita quidem venia sententias aliorum magistratuum in sua prouincia exsequi patiuntur. Veniā autē petere a maiore aut ab æquali potestate in exsequēdis in aliena ꝓuincia reb. iudicatis, antiqui moris [a] est & exempli. At stante imperio Romano, principum iussis opus fuisse videtur: sic enim Iuriscōsultus, *Sententiam*, inquit, *Romæ dictam, possunt Præsides in prouinciis, si hoc iussi fuerint, exsequi.* Æquius est tamē id cū bona magistratuū venia impetrare, quam vi extorquere: vt in cōsimili causa de Hibero [b] quodā legimus; ad quē Imperator, *Alloquere*, inquit, *illum, ne rem iniustam faciat*: quia principum iussa contentionis materiam magistratibus præbere solent, qui se inuitis æqualium aut minorum magistratuum decreta in suo territorio exsequi vidēt: quæ cōcertationes magistratuū, in priuatos sępissime redūdant: vt Marcellū Consulē legimus, Nouocomēses verberib. nō aliā ob causam cædi iussisse, quā vt intelligerēt se iura ciuitatis a C. Cæsare accipere nō potuisse. Grauius tamē priuatorū damno peccatur, cum inter summos magistratus, curiasve maiores de imperio certatur: vt contigisse memini ob rem iudicatam in curia Parisiorum, quam

[a] l. episcopale de episcopali audient. C. & c Romana. §. contrahente. de foro competenti. lib. 6. l. iudices de fide instrument. Oldr. cons. 167. lib. 2. q. 3. Fel. in cap. significasti de offic. deleg.

[b] l. quidam Hiberus. rusticorum.

Curia

Curia Burdegalensis in sua prouincia exsequi permisit, accepto principis iussu; ea lege tamen, vt de intercessione ac prouocatione cognosceret, si prouocaretur: cum viator intercessioni non paruisset, prouocatum est ad curiam Burdegalensium; actor prouocantem præoccupauit in curia Parisiorum. Princeps controuersiam ad magnum consilium detulit, cuius decreto iudicatum est negotium ad curiam Parisiorum pertinere: cum *suæ quemque legis*[a] *ac sententiæ interpretem esse*[b] *oporteat*. agitur autem de rei iudicatæ interpretatione, cum reus exsequenti viatori maioris curiæ decreta, a quibus per leges prouocari non potest, intercedit: quod si viator intercessioni non obtemperauerit, prouocari solet: non tam a sententia curiæ maioris, quam ab iniuria viatoris, qui intercessorem non exaudit: id autem necesse est, nisi curia, summota intercessione, iudicatum exsequi mandauit. Quid si magistratus æqualium aut inferiorum rogationes contempserit, nec decreta exsequi patiatur? certe maiorum magistratuum edictis, aut si summi fuerint magistratus, inter quos de imperio controuersia oboriatur, Principis rescripto cogendi[c] sunt: id enim significant hæc Vlpiani[d] verba, SI HOC IVSSI FVERINT, scilicet a principe, non autem a magistratibus; cum Præsides prouinciarum summum, post principem, in sua quisque prouincia imperiũ haberẽt. Cum autem legibus aut edictis quicquam fieri iubetur, hanc habet interpretationem, vt in sua cuique prouincia pareatur: quia nullum est extra territorium magistratui ius imperandi. Maiorum quidem nostrorum ætate viatores regios ab iis qui prædiatoriam iurisdictionem habent, veniam petere necesse fuit, quoad curiarum maiorum grauissimis decretis[e] prohiberentur: propterea quod maiestas quodammodo imminui videbatur. Sed quæri potest, an magistratus suam sentẽtiam, a qua prouocatum est, exsequi possit, post *stata tempora*; quæ nostri *fatalia* vocant, ab inueterato eorum errore, qui libros Codicis Iustiniani, & Græcorũ leges παρὰ Latinas

314

a l. 1. l. non dubium. de legib C.

b l. 1. §. vlt. de prætoris stipulat.

c Alexand. Bart. Cuma. in l. a diuo. de re iudic. l. 1. de seruis fugit. Aufrer. q. 411. Tolos. Felin. in cap. vlt. de foro competenti.

d in d. §. sententiam.

e Burdegalæ, anno 1517. Martii 5. & 1519. Decembris 3. & 1525. Ianu. 23. & Gratianopoli. Guid. Pap. q. 346.

fecerunt; in quibus pro κυρίας ἡμέρας legerũt κηρίας ἡμέ-
ρας, qui dies in legibus duodecim, *stati*[a] appellantur; vt
in hac lege, SI STATVS DIES CVM HOSTE, id est
cum peregrino. eodem sensu a M. Tullio κύρια δόγματα,
decreta Philosophorum *certa ac rata* vocãtur. Nec vero
Latinorum quisquã aut Græcorũ κυρίας ἡμέρας aut *fata-
les* κηρίας appellauit. Iuriscõsulti sæpe *dies sessionum a con-
tinuis* diebus seiunxerunt: quod si quid intra certũ tem-
pus a magistratu fieri iubeatur, *statutum tempus*, & *edi-
ctum peremptorium*[b] Iurisconsulti vocãt: cum vero tem-
pus, quo lis terminari debeat, lapsum fuerit, *litem mori*[c],
nos *instantiam perimi* dicimus; antea vero *litem viuere*:
sed iurisconsultorũ nemo *fatalem diem*, aut *fatalia tem-
pora* vsurpauit. omnis error ab vnius literæ, υ in η mutati-
one, deriuatur. nam cum verbo κὴρ seu קיל Græci æque
ac Hebræi *fatum* significarent, necesse fuit κηρίαν ἡμέραν
fatalem diem interpretari. Demosthenes sæpe κυρίαν vo-
cat, quod Latini *statum diem*, nostra praxi *præfixam* ap-
pellamus. sic enim Demosthenes contra Mediam ἐπειδὴ
ἧκεν ἡ κυρία τοῦ νόμου: item cõtra Stephanũ, κυρίαν ἐγγράψαι.
interdum etiam ἡμέραν διαμεμαρτυρημένην, ad Nicostratum.
Iuniores Græci ἡμέραν ἐμπρόθεσμον & ὡρισμένην, nusquam
tamen κηρίαν appellarunt. Synesius[d] quidẽ Pontifex, vi-
tæ postremum diem κυρίαν metaphorice appellauit, ne
κηρίαν diceret, verbum a Christianis hominibus & a vera
religione alienũ. Verius igitur ac melius pro *fatalibus*[e]
appellationum diebus, *statuta tempora* dicamus. sic enim
Iurisconsultus[f] vocat. Leges autẽ Iustiniani Græco ser-
mone prius quam Latino scriptas fuisse, nemini dubiũ
esse opinor. Codicem item Theodosianum & Hermo-
genianum, ex quibus Iustiniani codex fere totus confla-
tur, Græco æque ac Latino sermone scriptos fuisse pla-
num est; & ab homine Græco potius quã ab eo qui La-
tine loqui didicisset, legem *Properandum*[g] interpretatã:
cum plane Græco more scribat, & *reum* interpretetur
fugientem, id est φεύγοντα. Nec mirum debet videri, quod
Græci Romanorũ leges ac ipsius Iustiniani institutiones
Græcas

a Cicero lib. 3. Offic.

b l. 3. de temporib appell. & in l. ad peremptorium de iudiciis.

c l. 3. quæ in fraudem. l. 2. iudicatum solui.

d ad Theophilum.

e vt in l. properandum. de iudic. C.

f In l. 3. de temporibus appellat.

g de iudiciis. C.

Græcas fecerunt; cum etiã Thomæ Aquinatis pleraq; ſcripta,& poſteriores Ariſtotelis libros τῶν μετὰ τὰ φυσικά, quę interciderãt,ex Arabicis Gręca fecerint, quaſi poſtliminio ciuitate reſtituta. Sed,vt vnde digreſſa eſt,eo redeat oratio,nihil neceſſe eſt appellatione deſerta magiſtratus ſuperioris,ad quem prouocatũ erat imperio, ad exſequendas res iudicatas vti: quod antea maiorum noſtrorũ ætate fieri conſueuerat Principis reſcripto,quod 325 noſtri pragmatici *Iuſtitiæ literas* appellabãt, quæ Caroli VIII lege penitus ſublatæ fuerũt: ſatis eſt apud iudicem qui ſententiã tulit,appellatione deſerta petere vt iudicatum exſequi iubeat: niſi ſuperior magiſtratus,quem damnatus appellauit, iudicatũ exſequi prius vetuerit, quã de ꝓuocatione cognitũ ſit; niſi dilatio Reipublicę valde pernicioſa foret: tunc enim magiſtratũ ſententiã,etiam capitalem exſequi,deinde reſcribere [a] oportet: alioqui in cauſis,in quib. de capite quæritur, poſt appellationẽ, tametſi deſerta fuerit,nec magiſtratus ſuperior exſequi iudicatum ꝓhibuerit, nõ licet exſequi tamen. Quod ſi magiſtratus ꝓuocantem ſupplicio affecerit,capite [b] puniendus eſt ipſe,eoq; iure vtimur: at etiã lege Sempronia [c] qui verberibus ciuem contra prouocationem cæderet,maieſtatis legibus tenebatur. Quæ hactenus de mutuis magiſtratuum inter ipſos officiis dicta ſunt, ad eos pertinent qui eiuſdem imperii finibus coercentur. Quid igitur iudicandũ eſt,ſi reus in hoc imperio a magiſtratibus damnatus,in Græciã confugerit: an Turcarum princeps rogante Francorum Rege, aut etiam priuato cuius intereſt, iudicatum ſine cauſæ cognitione exſequetur? Quæſtionem non diſſimilem in priuato cuiuſdam iudicio,in curia Pariſiorum agitatam fuiſſe memini. Venetus mercator Francum hominẽ ad Venetiarum Prætorẽ in ius vocauit;Francus,cum iudicio ſiſti ſe promiſiſſet, vadimonium deſeruit : damnato a Prætore C Franco,mercator in Galliam petita a principe venia per legatum,vt fieri ſolet mutuis inter principes officiis,ac iure gentium fere omnium communi,reſcriptum exſequendę ſententię cauſa impetrauit.Francus intercedit;

[a] argumento l. ſi quis filio. §.4. de inuſto rupto.

[b] l. addictos. de epiſcopa. audient. C. Faber in l.a pro conſulibus de appel. C.

[c] Cicero pro Rabirio perduell.

& cum intercessioni non obtemperaretur, curiam appellat. Plerisque videbatur sententiam exsequi oportere: alioqui si curia de sententia Prętoris Venetiarum cognouisset, Venetorum Respublica curiæ Parisiorum decreta rescindere, & eodem iure conuellere acta potuisset, non tam iniquitate sententiæ, quam maiestatis vindicandæ causa. Placuit tamen illud quęri, *an Francus se Venetorum iurisdictioni ex pacto subiecisset*: deinde, *an ex moribus Venetorum, post edicta peremptoria, ac statuta legibus Venetorum tempora, sententia lata fuisset*; quibus cognitis sententiam exsequi oportere curia iudicauit. Atque hæc in priuatis iudiciis. Sed si de capite non tantum nostri ciuis, sed etiam ad nos confugientis peregrini agitata quæstio fuisset, non prius exsequi sententiam oportuisset, quam re integra de causa cognitũ esset. At etiam Adrianus[a] Augustus Præsides prouinciarum suscipere ἀνάκρισιν (eo verbo lex vtitur) id est rursus iudicare voluit de iis, qui ab Irenarchis eiusdem imperii Romani damnati fuissent. Certe quidem Heluetii, Geneuates, Lucenses, Genuenses, ac cæteræ ciuitates, peregrinos alibi damnatos ad se confugientes, integro statu prius iudicari iubent, quam exteris principib. subditos reposcentibus restituant. Sic enim omnes vno fere consensu[b] iurisperiti tradunt, principem non teneri peregrinos ad se confugientes reposcentibus dedere. Demus illud certe, si de iure ciuili quæratur: sed illi sine vlla distinctione iuris gentium ac naturæ, omnino negant subditum repetenti principi restituendum. Vnus Baldus[c] id ea conditione æquum esse scribit, modo ci- 326 uitas ea, quæ damnatum ad se fugientem recepit, sceleris pœnam exquirat ac vindicet. At si confitentur principes iuris ac iustitiæ legibus obligatos teneri, illud etiã, subditos suo principi restituendos esse, confitendum sit: non tantum ad probationum necessariam in capitis discrimine perspicuitatem, quæ haberi nullo modo potest, nisi testes cum reis componantur, quam nostri pragmatici *confrontationem* vocant: verumetiam vt iisdem in locis

a l. diuus Adrianus. de custod. reor.

b Bald. in l. 2. de seruis fugit. C. Odofred. in Authent. qua in prouincia. vbi de crimine. C. Iacob. Bellouisius in §. contrahentes de foro cõpetenti. num. 115. Afflict. in constit. Neapol. lib. 2. titul. 3. numer. 88. Chassan. in consuetud. Burgund. tit. 12. num. 14. Fulgos. consil. 149. col. 2. Boer. decis. 29. Imol. in Clement. pastoralis de re iudic. Aufre. in addit. ad decis. Capell. Tolos. q 319. Bartol. in l. qui sepulcri. de sepul. violato. Angelus in l. hæres absens. de iudic. Felin. in cap. vlt. de foro compet. num. 11.

c in l. 1. vbi de crimine agi oport. C.

in locis quibus peccatum est vltio sequatur: id enim omnium maxime ad pœnarũ vtilitatem, & ad exemplum publicæ vltionis pertinere videtur. Quod si magistratus in eadem Republica mutuas operas, & officia sibi inuicem, ac Reipublicę, cui post Deum immortalem omnia debemus, præstare oportet, ne scelera inulta maneant, cur ab ea obligatione, quæ diuinis ac naturæ legib. consentanea est, principes liberantur? Itaque Muhamedis Imperatoris Constantinopoleos, eius inquam qui Magnus est appellatus, egregium factum laudatur, quod parricidam, qui Iulianum Medicem ante aras crudelissime trucidarat, ab vrbe Constantinopoli, quo sese receperat, vinctum Laurentio Medici, ac ipsi Florentinorum ciuitati reposcenti restituit: non enim Florentinorum copias, quæ tenues erant, sed immortalis præpotentisq; Dei vim ac potentiam extimuit. Nostri quidem Reges in hoc imperio reos petentibus principibus restituere solent, nisi de maiestate, aut de imperii finibus ac statu rei quæratur. Quæ quidem causa triplici iudicio terminata videtur: curiæ scilicet Parisiorum [a], Romanorum [b], ac Tolosatum [c]. Romanæ curiæ iudices, Anglorum regi fugitiuum ciuem reposcenti denegandum esse decreuerunt: suberat probabilis causa; quia regnum illud fide ac beneficio ecclesiæ Romanæ tenebatur: alioqui ciuem alienum repetentibus principibus restituere oportet, vt curia Burdegalensis [d] solemni iudicio decreuit. Quamquam id quoque fœderibus excipi solet, & exceptum est eo fœdere, quod Heluetii cum Carolo v Imperatore pro agro Mediolanensi percusserunt. Quamobrem Henrichus II Rex Francorũ, cum per legatos a senatu populoq; Geneuate petiisset, vt Baptistam Didatum, Italum hominem, reum peculatus sibi redderent, rogati sæpius denegarunt: tandem Rex questus est apud Bernates, se aduersus senatum populumq; Geneuatem, qui tunc erat in patrocinio Bernatũ, iure clarigationis vsurum. Bernates extemplo fetialem ad Geneuates miserunt, vt fugitiuũ regi redderent:

C

a Boerius in consuetud. Biturig. §. 21. de iurisdict.
b Oldrad. consil. 124. Faber. in §. est & inter. de publicis iudic.
c Boer. decis. 27.
d anno 1517. 24. Decemb.

ſic tandem publicæ pecuniæ depeculator a Geneuatib. deſertus eſt, ne vel potentiſſimi regis, vel etiam Heluetiorum inimicitias in ſe excitarēt, vel furibus ac ſceleratis hominibus aſylum aperire viderentur. Hæc quidem ex literis legati Francorum ad Annam Mommoratium magiſtrum militum expreſſimus: vt reprehenſionē effugere non poſſint qui aliter ſentiunt & ſcribunt. Sic enim ſtatuo, *reum fugitiuum, ſceleris conſcium ſine ſumma alienæ maieſtatis iniuria, retineri non poſſe.* Eam enim ob cauſam tribus omnes Iſraelitarum [a] aduerſus vnam quæ pauciſſimis quibuſdam exceptis deleta fuit, coniurauerunt; quod ſceleris turpiſſimi conſcios, nec rogati redderent, & inultos apud ſe fouerent. Nec aliam ob rem Hippotæ populi internecione deleti ſunt, vrbe eorum funditus a Thebanis exciſa, quod Phoxi Bœoti ſicarios tueri, ac pro iis propugnare, quam rogantibus Thebanis reddere maluiſſent. Si tamen ciuitas certo ſciat fugitiuum hominem, quem hoſpitio excepit, tyranni crudelitatem effugiſſe, nec ſceleris vllius conſcium eſſe, nō modo prodere innocentem & peregrinum crudeli tyranno turpe ſit ac iniurioſum, verumetiam pro miſerrimi hominis capite ac ſalute dimicandū erit: cum ne lex quidem diuina [b] ſeruū fugitiuum irato domino reſtitui patiatur. Atque hęc de officiis & imperio, deque toto magiſtratuum iure dicta ſint, quæ de vniuerſa diſciplina dici poſſe exiſtimaui. Veterum autem magiſtratus cum noſtris conferre, non eſt huius inſtituti: quos tamen, & ſi nominibus & appellatione diſſentiant, re tamē ipſa fere eoſdem fuiſſe videmus. Nam in ſacris libris [c] Salomonem legimus ab Azaria Pontifice ad res diuinas inſtitui; Ioſapham vero conſilii principem ſeu cancellarium; Eliphoram & Aiam ab epiſtolis; Banaiam magiſtrū militum; Azariam ſororiū ſuū, proregem. In imperio Turcarum *maximus Baſſa*, magiſter militum; ſecūdus ab illo, maritimæ claſſi præfectus eſt; *Bellerbei* duodecim prouinciarum præſides; *Sangiachi* vrbium ſingularū præfecti: *Cadileſchieri* duo togatorum ac iudicum principes,

[a] Iudic. 20. cap.

[b] Deut. 16. & 23.

[c] lib. 2. Regum.

327

pes, alter in Asia, alter in Europa: *Mophtes* ipse Pontifex maximus & legum dubiarum arbiter est ac iudex summus. Eosdem fere magistratus in Africa & Æthiopia creari proditũ est; tametsi appellatione differant. quinetiam ab illis magistratuum quorundam nomina didicimus & expressimus: cuiusmodi est magistratus quem Græci θαλασσίαρχον, Latini *classis Prætorem*, nostri æque ac Arabes *Almiral* [a] appellant: & magistrum regiæ domus nostri eodem plane sensu, quo rex Æthiopum *maximum Bethudetam* Hebraico nomine appellat. Cum autem in omni Republica magistratus in curias & collegia distribuantur, ac plura sint corpora collegiaque priuatorum, quam magistratuum, restat vt de corporibus & collegiis disseramus.

[a] Leo Afer.

VII, De corporibus, collegiis, & vniuersitate, quæq; ex his commoda aut incommoda sequantur.

COLLEGIVM *est legitima trium pluriumve personarum eiusdem conditionis consociatio: corpus* vero *plurium collegiorum coniunctio. Vniuersitas est omnium familiarum, collegiorum, & corporum eiusdem oppidi iuris communione sociata multitudo.* Hoc amplius habet Respublica præter vniuersitatem, *quod omnium ciuium ac oppidorum multitudinem imperii maiestate complexa tuetur.* Has ego definitiones ab omnibus, qui de Republica, deq; publico iure scripserunt, prætermissas ad hanc disciplinã adiungere necessarium duxi: quia sine definitionibus certis, quod firmũ ac stabile futurum sit, cõstitui nihil potest. Licet autem contrahere totum genus humanum gradatim ad Respublicas imperii finibus ac maiestate diuisas; ab his ad vniuersitates, deinde ad corpora, tum ad collegia, postremo ad familias, ab his ad singulos: vt hæc non multo magis inter se, quam partes a toto differre videantur. Omnium vero ciuilium societatum origines a familia deriuantur, quæ ipsa naturalis est societas, & ab ipso naturæ parente principio generis humani fundata. Cum autem ratio diuinitus

Collegiorũ, corporum, vniuersitatis ac Reipublicæ differentia.

nobis insita fecisset hominem hominum appetentem, cumq; his sermone & vsu congruentem, eadem fecit vt profectus a caritate domesticorum ac suorum curreret longius, & propagatione familiarum gauderet. Cum item familiæ a prima sui origine sensim discederent, ciuili societate naturalem placuit imitari. Est enim Respublica ciuilis societas, quæ sine collegiis & corporibus stare per se ipsa potest, sine familia nō potest: quinetiam Respublicæ dissolubiles sunt, quia ducuntur ab hominum legibus ac institutis; familiæ vero, nisi prius intereat omne genus humanum, interire non possunt. Ex quo intelligitur ab vnius familiæ radice, quam Deus immortalis conseuerat, quasi stirpes primum fuisse propagatas, quibus domicilia tectaq; sibi, vt ab iniuria cæli ac ferarum animantium tutiores essent, ædificare necesse fuit: & cum in eam multitudinem excreuissent, vt eadem regione contineri non possent; quippe domiciliorum coniunctione, vicos; deinde vicorum continuatione pagos auxissent, alio proficisci, ac nouas sedes quęrere oportuit. Itaq; locis ac regionibus generisq; proximitate disiuncti, cum nullis imperiis ac legibus tenerentur, vti quisq; vi ac robore cæteris præstabat, ita finitimos de locis ac domiciliis depellere, aut fontis ac loci amœnitatem eripere, aut de pascuis deiicere conabatur. Ea vis a valentioribus illata, fecit vt imbecilliores loca natura tecta ac munita conquirerent; aut arte ac prudentia munirent, vt se, liberos, vxores, familiasque suas, ab aliorum iniuriis, fossa, vallo, mœnibus denique tuerentur: inde oppida vrbesq; constitutæ. Sic enim de rege Seruio scribit Dionysius, in locis montanis firmissimisque collibus perfugia quædam disposuisse, quæ Græci *pagos* appellant, quo se agrestes ex agris per hostiles irruptiones reciperent. Sed ne mœnibus quidem hostium vis arceri poterat, quo minus ii qui sese propugnaculis cinxerant, a potentioribus obsiderentur. Fuit enim primum genus hominum rapinis, cædibus, ac latrociniis deditissimum, & cui nihil prius esset, quam

C

grassari

grassari & occidere, aut imbecilliores seruitute premere, vt verissime [a] Plutarchus cum historia sacra [b] congruenter scribit. Ac multis ante seculis Thucydides historicorum, qui in Græcia floruerunt, longe clarissimus, Græciam vniuersam paulo ante sua tempora potentiorum latrociniis ac direptionibus infestam, nec propter latrocinia vllam infamiam cõtractam fuisse: sed qui terra mariq; obuios haberent, ab iis sine contumelia quæri consueuisse, an latrocinium, an piraticam exercerent? Nec tantum Plato, eiusq; discipulus Aristoteles, latrocinium inter venationis genera posuerunt: sed etiam legibus [c] Solonis latrocinandi causa societatem iure contrahi potuisse planũ fit, his verbis, ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι. quod Latinus interpres, cum absurdũ ac falsum putaret, alio detorsit: nam quid aliud est ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι quam *prædari*? & λεία quid nisi ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα? Hebræis *venatores* vocãtur latrones. Nec minus Latinis veteribus, quã Græcis aut Hebræis permissa latrocinia fuerunt; vt quidem perspicitur ex primo fœdere inter Romanos & Carthaginenses contracto, quo quidẽ ita cauetur [d]; *Ne vltra promontorium Pulchri, prædæ aut mercaturæ gratia, Romani nauiganto.* a quibus latrociniis cæteri populi sero abstinuerunt. nam Cęsar sua ætate cum de Germanis scriberet, *Latrocinia*, inquit, *nullam habent infamiã; quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atq; ea iuuentutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant.* Hæc igitur latrocinandi licentia, homines ad amicitias & societates coeundas adegit: nam principio sodalitia contracta fuerunt ab iis qui, quod ex eodem puteo seu φρέατος aquam haurirent, φράτορες seu *fratres* sunt appellati: inde quoq; φρατρίαι dictæ: aut qui ex eodem fonte, quẽ Dores παγὰν appellant; vnde *pagi* dicti sunt: vt Latini quoq; *comissari* dixerunt eos qui in iisdem vicis, quos Græci κώμας vocant, conuictu communi fruebantur; vt Festus [e] scribit. Ex quibus perspicitur, societates hominũ inter ipsos vitæ tutius commodiusque degendæ fuisse quæsitas: easq; primum ab eo, qui virum inter & vxorem in-

[a] In Theseo.
[b] Gen. 6.
[c] l. vlt. de collegiis. ff.
[d] Polyb. lib. 3.
[e] in verbo Comissari.

329

tercessit, amore profectas. Inde fluxisse mutuam parentum ac liberorum pietatem; tum fratrum ac sororum inter ipsos caritatem; post etiam proximorum & agnatorum amicitiam; ac postremo affinium beneuolentiam; quæ tandem refrixisset, nisi mutua iuris communione societates ac sodalitia ex corporibus & collegiis constituerentur: quibus societatibus homines sine Republica cœtus inuiolabiles diutissime conseruarunt. Nam populus Israelitarum diu sine regibus[a], sine populari, sine optimatum statu summa cum trãquillitate floruit; cum scilicet tribus singulæ necessitudine agnationis, vniuersæ vero iuris ac sacrificiorum communione sociarentur: si hostis ingrueret, Imperatorem creabãt[b], eum scilicet quem Deus immortalis numine afflarat: cum igitur vnus omnes imperandi prohibendique maiestate coerceret, ex societatibus, corporibus, & collegiis Respublica exsistere cœpit. Itaque legum latores ac principes, qui Respublicas primi fundauerunt, nullum ad eas continendas stabilius fundamentum esse iudicarunt, quam societates ac sodalitia tueri. Nam Pompilius Numa[c] rex Romanorum, non modo collegia omnis generis opificum, sed etiam mercatorum instituit, eosq; sacrificiis solemnibus ac epulis, quæ statis anni diebus fierent, obligauit; idque Solonis exemplo fecisse videtur, qui omnia[d] omnium ordinum ac generũ collegia, iisque statuta, quæ modo legibus contraria non essent, condere permisit. At Lycurgus ciues non tantum sodalitiis ac societatibus, sed etiam perpetuis conuiuiis deuinxit; quæ conuiuia, quod amicitiæ causa colerentur, φιλιτια dicta sunt; non φειδιτια, vt Plutarchus a parcimonia deduxit. In cæteris fere Græcorum ciuitatibus, ἑταιρίαι, & in Italia *sodalitia* vbique coli cõsueuerunt: in quibus non modo lites & controuersiæ maxima sui parte sine magistratibus ac iudicibus dirimebantur verumetiam amicitiæ radicibus altissimis hærebant: quippe sapientissimis quibusq; hominibus persuasum erat, amicitiam ad hominum cœtus ac societates stabiliendas ac retinen-

a Iudicum cap. 16. & 21.

b Iudic. cap. 3.6.9.10.20. 21.

c Plutarch. in Numa. Dion Halicarn. lib. 2.

d l. vlt. de colleg. Plutarch. in Solo.

retinendas ipsa iustitia potiorem esse: cum lites quidem iudiciorum exitu, non tamen odia finiantur; amicitia vero, quæ societatibus alitur, non modo lites, sed etiam controuersię a stirpe conuellantur, & summa cum tranquillitate ac beneuolentia ciues inter se ipsi, & cum Republica concilientur. At legum omnium diuinarum & humanarum hic scopus, hic finis est, vt hominum societatem & concordiam inter ipsos, & aduersus Deum pietatem tueantur: id autem omnium maxime fieri potest, si vna fuerit omnium ciuium in amicitia, quæ sine virtutibus esse nulla potest, conspirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenses [a] olim omnis ætatis, ordinis, ac sexus, simul publicis in locis epulabantur, vt illã quam dixi caritatem, ac mutuam inter ipsos beneuolentiã fouerent; sed postea sexus & ætates suis quibusdam ordinibus ad perturbationem ciuium vitandam, placuit describi. Nec aliam ob causam legibus diuinis [b] cõuiuia sacra statis temporibus summa lætitia coli iubentur, quam vt religione erga Deum, & amicitia inter se ciues conciliarentur. Quæ conuiuia principio nascentis ecclesiæ Christianæ, quod mutuis amplexibus & osculis terminarentur, ἀγάπαι appellata sunt. Ac tametsi multa vetustate pridem extabuerunt, imago tamen veterum cõuiuiorum sacris epulis etiamnum adumbratur. At Veneti non ficta, sed vera conuiuia, sæpius etiã Heluetii ordinibus ciuium & opificũ in collegia descriptis, summa cura prosequuntur; si vero lis oborta fuerit in sodalitio, communi consensu dirimitur; sententia nõ chartis, sed tabulis, non atramento, sed creta descripta. Nec tantum veteribus fuere sua opificum omnium & mercatorum collegia, verumetiam philosophorum, maxime tamen Pythagoreorum [c], quibus nõ studia modo, verumetiam conuictus fuit communis. Atque hæc de origine collegiorum, quæ temporum decursu legibus certis ac institutis sanctius ac melius temperata fuere. Vt igitur ordine singula explicentur quæ de collegiis disserere oportet; primum quæ collegii cuiusque potestas sit,

C

[a] Aristot. in Politic.

[b] Numeri 9. Leuit. 23.

[c] Iamblichus in vita Pythagoreorũ.

& quæ beneficia cuiq; tributa; deinde qua ratione moderari, quoq; modo in officio retineri debeant; postremo an collegiis Respublica vacare possit necne, & quæ cuiq; Reipublicæ collegia maxime necessaria sint, ordine differamus. Omnia igitur collegia aut rerum diuinarum aut humanarum causa sunt constituta. quæ ad res humanas pertinent, aut iurisdictionem habent, aut iurisdictione vacant: hæc iuuentutis educationem continent, aut medicorum, aut scholasticorum hominum, aut mercatorum, aut opificum, aut agricolarum sodalitia; illa vero magistratuum ac iudicum descriptionem, de quibus superius dictum est. Rerum diuinarũ, ac publicæ pietatis causa collegia in infinitum pene numerũ excreuerunt; quæ legibus, moribus, victu, cultu, institutis, ratione, vestitu differre videmus. Cum autem duo plura ve collegia in vnum coeunt, vt fit sæpissime; quod ex duobus pluribusve coalescit, non collegium, sed *corpus* appellari debet, tametsi verborum ambiguitate sæpius vtraque confunduntur. Aliud est enim collegium tribunorum, aliud Prætorum, aliud Quæstorũ: at cum hęc tria collegia in vnum & idem corpus coeunt, inepte collegium, nec tamen vniuersitas appellatur; quæ ipsa ex omnium ciuium, collegiorum & corporum, addam etiam pagorum eiusdem regionis cœtu & conuentu exsistit. *Corpus* igitur *appellabimus, quod ex pluribus collegiis aut personis conditione dissimilibus coalescit.* At beneficia quædam quibusdam collegiis dantur, quæ cæteris eripiuntur. Item singulis collegiis sæpe coire licet, vniuersis non licet. Id autem commune est, non modo collegiorum omnium & corporum, sed etiam vniuersitatis, quod sunt cœtus in Republica iure sociati, id est summi principis beneficio & concessu, sine quibus corporum & collegiorum ius ac nomen amittunt: ac propterea in definiendo collegio, legitimam diximus consociationem, quod non solum ad coeundi potestatem, verumetiam ad locum, vbi coiri debeat, ad tempus, quoque modo, & quæ in collegio tractare liceat. Verbum

Collegiorũ genera.

331

bum autem *consociationis* eo pertinet, vt sit aliquid collegarum omniũ inter ipsos commune; aut si nihil commune fuerit, ne collegium quidem sit. satis est conuentum esse communem, procuratorem aut actorem communem, ac beneficia collegio tributa collegarũ omniũ communia; nec tamẽ ærarium commune, aut communem conuictum esse necesse est. Quare non satis apte definiunt [a], qui *collegium appellant trium hominum simul cohabitantium societatem, qui bona pecuniamve in commune quærant:* quæ ipsa quidem omnium bonorum, & conuictus societas est, collegium tamen non est; contra vero collegium erit, vt nec bona, nec communem conuictum, nec ærarium habeat commune; dum tamen lege principisve concessu tributum sit, vt certis locis ac temporibus simul cogantur, quibusve de rebus inter se agant: vti sunt collegia opificum. Quædam tamẽ ea quę diximus habent fere inter se communia, vt ea quæ religionis [b] causa simul sociata videmus. Collegarum autem numerum definire nihil necesse est, modo ne sint pauciores tribus. alioqui collegiũ non [c] sit. Quare nec Censorum, nec item Consulum collegiũ dicebatur, vt Prætorum, Tribunorum, & Quæstorum. Collegas autem, nec eodem imperio ac potestate, nec eadem conditione esse necesse est. At fieri potest vt collegarum vnus in singulos, non tamen in vniuersos habeat coertionem, vt nostri pontifices, & qui ab Hebræis detorta voce *abbates*, Latinis *principes collegii* dicuntur. Quod si vniuersos coercendi ius habet, non collegium, sed dominatus in summo principe, in cæteris familia dicitur, aut gymnasium, si modo consistorium eiusmodi fuerit, vt nullos habeat collegas. Nam cui præest Pontifex maximus Romanorum, *collegium* dici nõ potest; quia Pontificis summa est non tantum in singulos, sed etiam in vniuersos vitæ necisque potestas; aut si iure non habeat, re ipsa habere videtur. Quæri tamen video, & quæsitum est a doctis, *an Pontifex in cœtu sacerdotum, Abbasve, collegarum nomine ac iure censeantur*: & adhuc sub iudice lis est.

An collegii princeps sit collega.

[a] Bartol. in titul. de colleg. Accurs. in l. 1. quod cuiusque vniuersitat.

[b] l. 1. §. sed religionis. l. 1. de sacrosanct.

[c] l. vlt. de iurisdict. C. l. collegium. de hæred. instatut. [c] l. Neratius de verbor. signif.

Ego vero quæſtionem ea quam dixi ratione terminari oportere exiſtimo, ſcilicet collegam eſſe Pontificem, collegiive principem, etiamſi coercendi ſingulos ius habet, dum tamen nullam in vniuerſos habeat poteſtatem: ſed in ſententia ferenda ſuffragio collegarum vincatur. Quamobrem errore labũtur[a], qui collegas ipſos collegium a philoſophis appellari putant; qui enim tam inepte philoſopharetur, vidi neminem: collegii autem verbo ius ſignificatur, & in vno[b] collega cæteris mortuis, ius ac bona ipſa collegii conſiſtere poſſunt: at ne omnibus quidem collegis morte exſtinctis bona[c] fiſco vindicantur, niſi lege lata ius habendi collegii ſublatum ſit: nullum autem collegio beneficium maius tribui poteſt, quam vt ei legari teſtamento[d] poſſit. Cœtus vero iure prohibiti, collegia non ſunt, nec quicquam iis teſtamento relinqui poteſt, tametſi ſingulis collegis legari[e] poſſit. Ego vero neceſſarium duco ad illicitos cœtus & collegia coercenda, lege prohibendum non modo vniuerſis, ſed etiam ſingulis quaſi collegis legata relinqui. Cum autem collegium ſine ærario conſiſtere poſſe diximus, illud etiam intelligendum eſt, collegium ea lege creari poſſe, ne ei donatione teſtamentove quicquam relinquatur. Primus quidem[f] Antoninus collegiis omnibus legata donationesve fieri permiſit, præterquam collegiis Iudæorum, quibus tamen religionis cauſa coire, & ſynagogas habere[g] licuit. Nam Octauianus Auguſtus[h] Præſides prouinciarum, & Norbanus proconſul Epheſiorum magiſtratus interdicto vetuit Iudæorum cœtus & collegia perturbare, aut quo minus religionis cauſa publice coirent, prohibere. Quinetiam Auguſtus ſacrificium diurnum ac perpetuum Hieroſolymis tauro, hirco & ariete, pro ſua Reique publicæ ſalute fieri iuſſit; ac diurnis largitionibus Iudæorum[i] tenuitati opem tulit. Ac tametſi ſenatorum collegiũ maximum, maximeq; Reipublicę neceſſarium ſit, ſi quid tamen ſenatui legaretur, peti non aliter poteſt quam ſi ſenatui legari permittatur. Nam cum ſenatui Romano legatum

a Bartol. in l. aut facta de pœnis.

b Innocent. in cap. 2. de operis noui. Alexand. con ſil. 74. lib. 4. cõtra & cap. dilect. de exceſſib. prælat.

c l. 96. §. 1. l. 114. § quæ ab inteſtato. de legat. 1. l. 50. de manumiſſis teſta. l. 6. §. eſt fiſco ad Trebell. l. 6. §. certe. ſi quis. omiſſa cauſa. l. 1. § 1. l. vlt. de ſucceſſor. edict. l. 1. § diuus. l. 41. de iure fiſci l. 18. de vſucap. l. 19. de vniuerſis. & temporal. l. 20 de inoffic. teſtam. C. l. 22. de appel. & cap. cũ dilecti. de reſcript. l vlt. de collegiis.

d l. ſenatus de rebus dubiis. l omnib. ad Trebell. ff.

e l. cum ſenatus. de rebus dub.

f l. 1. de iud. C.

g toto tit. de Iudæis. C.

h Philo in legatione ad Caligulam.

i Philo in orat. ad Calig.

332

G

gatum

gatum esset a Russio Cæpione, ea lege vt iis tantum capere liceret, qui in senatum venirent: hæredes Cæpionis senatu legatum petente deberi negarunt: ac pro hæredibus contra senatum iudicauit Domitianus Imperator, vt Tranquillus[a] scribit. De collegiorũ definitione satis, de potestate dicamus. Ea vero cuiusq; collegii legibus ac rescriptis terminari consueuit; quare nihil de singulis, sed de vniuerso iure disputandum est. Præcipua Reipublicæ collegia sunt magistratuum ac iudicũ; quia nõ modo collegas singulos, ac minorem totius collegii partem, sed cætera quoq; religiosorum & opificũ collegia, pro iure suæ potestatis moderantur & coercent. Atq; hoc maxime collegia magistratuum a cęteris differunt, quod hæc communia tantum negotia cuiusq; collegii procurant; illa vero tum sua, tum aliena, ac potius aliorum quam sua causa sunt cõstituta. Sed quemadmodum sapientem sibi primum, deinde cæteris sapere, ac iudicem de seipso, prius quam de cæteris iuste iudicare necesse est: sic enim elegãter Hebræi caritatem a seipso quemq; prius auspicari oportere putant, id est efficere vt rationi appetitus pareant, ratio imperet: ita futurum est vt suum cuiq; tribuatur; quæ potissima iustitiæ totius pars est. Non aliter collegia magistratuum ac iudicum recte & ordine ius sibi ipsis, tum singulis, tum vniuersis prius dicere necesse est, quam quid de cæteris statuant. Dubitari tamen possit, an collegia magistratuum ac iudicum, ab aliis quam a seipsis iudicari præstabilius sit, quæ dubitandi argumenta sint in vtramq; partem, suo loco explicabuntur: sed vt breuitati studeamus, si collegium ex ignaris aut vitiosis hominibus conflatum sit, aut superiorum magistratuum imperio coerceri possit, de hoc superiores magistratus; de illo, quod alterius collegii potestate coerceri non potest, principem ipsum iudicare oportet. Si collegarũ virtus ac prudentia ea sit, vt minime de vniuersis dubitari, tametsi de singulis possit, præstat collegio iudicium collegarum singulorum, quam aliis committi; quia habent sua quæque collegia

[a] in Domitiano.

quædam arcana, cæteris nec percepta, nec cognita, quæ tamen in vulgus manare aut cum aliis communicari nō patiuntur; deinde collegarum inter ipsos beneuolentia ac dignitas mutuis iudicandi officiis alitur ac sustētatur. Eam ob causam potissimum Adrianus[a] Senatores a senatu iudicari voluit. Item mercatorum iudices de mercatorum negotiis iudicare commodius visum est; eoq; iure, quod ab Italis expressimus, magna bonorū omniū consensione vtimur. Cætera medicorum & opificum collegia, quæq; religionis causa sunt constituta, tametsi iurisdictione ac imperio vacant; coercendi tamē ac modice, vel potius intra modum castigandi ius habent, seu mulcta, seu verberibus, seu carcere, pro vt legib. ac institutis cuiusq; collegii cauetur. Nam lege[b] Aquilia tenetur qui seruum acerbius castigat; & Cornelia de sicariis, qui fraude occidit: quanto magis liberum hominem, & quem virtutibus ac disciplinis informare debuisset? Atque in eo quidē Lacedæmonii grauiter peccabāt, quod in ara Dianæ pueros æque ac puberes, tanta verberum atrocitate cædebant, vt interdū animam[c] efflarent; quia ne gemitus quidem aut suspiria ducere licebat; ne cæsi mollius se gessisse viderentur. Ac tametsi Fridericus[d] II Imperator, Academiarum rectoribus iurisdictionem in homines de schola dederit, ac gymnasiarchæ in suos habeant, vti semper more maiorum habuerunt, verberum coertionem; id tamen pertinet ad leuiora peccata; non ad eam, quā magistratus in priuatos habent, iurisdictionem, vt plerique[e] opinantur. Nec vero Imperator Germanorum, aut Pontifex Romanus, eam potestatem, præterquam in suos, principibus collegiorum, aut collegiis ipsis tribuere possunt. Gregorius quidem XI Romanorum Pontifex, eo rescripto, quo quidem Vrbani V & Innocentii VI rescripta Parisiorum Academiæ renouauit, illud vno capite excepit, vt *si schlasticus homo scelus admiserit, pontificis Parisiorum sit cognitio*; altero capite *pro debito quemquam nectι prohbuit.* Sed nostri Reges ac magistratus, Pontificiis lgibus se

non

[a] Dio in Adriano.

[b] l. 5. §. vlt. ad l. Aquil. l. item quæritur. §. item locati. l. 1. de emendat. C.

[c] Plutarch in Lycurgo.

[d] Authent. habita. ne filius pro patre. C.

[e] Bald. Salic. Castrens. Bartol.

nonteneri sæpe declarauerunt. Attamen collegia quæ religionis causa constituta sunt, grauioribus legibus, & pœnis aliquanto atrocioribus, quam cætera obligantur. Ac propterea [a] patria potestate soluti sunt, qui sese deuouerunt; tametsi ab ea sententia plerique [b] discrepant: ego vero si quid sentiam exquiratur, sic statuo; patriæ potestatis vim ac decus deuotionibus filiorum minui nõ posse, cum natura legum humanarum norma sit; lex 534 autem naturæ liberos parentum obsequiis arctissimo vinculo constrinxit, qua seipsos eripere ac liberare non aliter possunt, quam emancipatione legitima; aut si parentes reticentia quadam, votis liberorum conceptis, quibus obsistere poterant, acquieuisse videantur; quæ tamen assensio liberos a cultu parentum non excusat, tametsi liberi deuoti collegiorum [c] filii, quibus [d] etiam collegia hæreditario iure succedebãt, seruili [e] conditione censeantur. Ob eam rem interpretes iuris Pontificii religionib. collegiorum deuotos ab omni [f] Pontificum coertione liberos esse tradunt; idque rebus in curia Parisiorum [g] sæpe iudicatis confirmatum memini. Quare qui monasticum vitæ genus profitentur, de iis quæ ante concepta vota gesserunt [h] accusari nõ possunt; quod quidem interpretandum est de peccatis leuioribus, ne religionis specie scelerum ac flagitiorum impunitas ac latebræ quęrantur; sed ne sequatur impunitas, magistratuum est prouidere, & lege diuina iubente sicarios ab altaribus sacris auellere ac trucidare; vt non ita pridem apud Tolosates e monasterio ad extremum supplicium duo Deauratæ [i] monachi, cõtumeliosissime tracti sunt,

[a] Accur. in l. si ex causa §. Papin. de minor. sequitur Bart. Bal. & Alex. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in Authent. ingressi. de sacrosanct. C. Alberi. ibi. num. 12. ait opinionẽ esse doctorũ. & Archid. in can. nõ dicatis. 12. q. 1. & glo. quam sequuntur Panor. & Fel. Guid. Pap. singul. 26. Bar. & Cune. in l. patre furioso de iis qui sunt sui. Dinus in l. ergo. de acquir. rer. do. Boer. decis. 121. Alex. in l. sub conditione. de liberis & posthu.

[b] Bal. inconstanter in l. vlt. §. 1. de bo. quæ lib. c. And. in c. vlt. de iudic. lib. 6. arg. l. vlt. §. si autem de bonis quæ liberis. C. Spec. in titu. de statu monach. ver. 12. Iac. Butrig. in Authent. si qua mulier. & ibi Bald. de sacros. Cod. Angel. in l. sub condit. de lib. & posthu.

[c] Alexã. in l. sub cõdic. de liberis & posthu.

[d] Bart. in Auth. si qua mulier. de sacrosa. Bal. in l. cũ adoptiuus. de adopt. Angel. Bar. Paul. Alexan. in l. sub cõditione & in l. apud hostes. de suis & legit. C. Castrens. consil. 293. lib. 1. Ancharan. in c. de cætero. de testib. Stephan. Bertrand. cons. 66. lib. 3. consi. 116. eod. lib. Ias. in l. qui se. vnde lib. Cod.

[e] Bald in l. 1. nu. 42. qui admitti. C. Innocent. in c. cum olim, nu. 4. de. priuil. Iaso. in l. 1. nu. 42. de vulgari. & in l. cum fundus. §. 1. nu. 17. si certum. Ludo. Roman. in l. qui hęres. §. neq; de acquir. hęred.

[f] Felin. & Panor. in cap. pastoralis. de offic. ordin.

[g] an. 1427. Febr. 27. ex text. in c. ea quæ. c. singulis. de statu regul. decis. Capel. Tolosan. 309. Guid. Pap. decis. Delphin. 59.

[h] cap. admonere. 25. q. 2. can. scripturæ. de voto. Bart. in Auth. ingressi. nu. 34. Panor. in cap. cum in ecclesiarũ. de offic. ordin.

[i] anno 1560. mẽse Iunio.

quod monasterii principem, cuius coertionem ferre non poterant, crudelissime occidissent. Ita quoq; nihil prohibet Abbatem in ius a monachis [a] vocari, non tantum si de priuato, sed etiam si de publico iudicio quæratur; quinetiam ab eius sententia liberam prouocationem habere sæpe iudicauit curia Parisiorum; idque fieri posse non impetrata venia testis est Nicolaus Abbas Panormitanus, ac rebus iudicatis decreuit curia Burdegalensis [b]. Quod si collega decreto collegii mulcta grauiore puniatur, aut a collegio arceatur, iudicis ordinarii cognitio erit. Tametsi veteri iure collegam decreto collegarũ a collegio prohiberi potuisse docet M. Tullius [c] his verbis; *Mercuriales & Capitolini M. Furium hominem nequam equitem Romanum de collegio eiecerunt.* & Plutarchus [d] Lacedęmonios scribit collegam de cœtu collegarum deturbari potuisse. quod quidem Nicolaus Panormitanus etiam in collegiis, quæ religionum causa constituta sunt, licere [e] scribit: aut priuare fructibus & commodis collegarum; non tamen verberibus cædere, aut vinculis constringere, aut atrociore pœna coercere; vt quidem Parisiorum [f] curia sæpe iudicauit. Sed quæri potest an collegii decreto caueri possit, ne quis collegarum alibi, quam apud collegium, si lis est cum collega, iudicium cõstitui patiatur; & si quidem ita decretum sit, an qui legi non paruit, sed collegam in ius vocauit, pœna decreto comprehẽsa teneatur. Scæuola [g] decretum valere, ac pœnam commissam peti posse statuit. Ego vero, si de crimine publicove iudicio quæratur, decreto locum non [h] esse iudico: at ne in priuatis quidem iudiciis, nisi omnium collegarum assensione decretum illud factum sit, perinde vt in receptis arbitriis, nemo qui noluit obligatur: nam in omnibus collegiis & corporibus, atque adeo in omni cœtu ac societate, si quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum [i] assensione ac voluntate fiat oportet: sin ea res vniuersorum sit, maximam omnium partem cõsensum præbuisse satis est, dum nihil fiat contra leges [k] eius qui collegii

[a] Arg. l. 1. de precib. imperat. offer. C. Innocent. in cap. insinuante. qui clerici vel vouent c. monachi. de statu monach.
[b] anno 1544. Decemb. 15.
[c] ad Q. fratrem lib. 2. epist. 7.
[d] in Lycurgo.
[e] in cap. cum contingat. col. 9. de foro competenti. & prag. de concub. §. quod si. glos. in verbo. pertinet. not. in c. quanto. de offic. ordinar.
[f] anno 1514. Oct. 15. & 1391.
[g] l. vlt. de decretis ab ordine.
[h] l. nõ distinguemus §. Iulianus de receptis arb.
[i] cap. delecta. de excessibus prælatorum. l. per fundum rusticorum præd. & §. religiosum. de rerũ diuisio.
[k] l. vlt. de collegiis.

collegii creator eſt, quaſq; princeps Imperio ſuo valere iuſſit: licet igitur collegio ac vniuerſitati ſaluis legib. ad eum quem dixi modum, decreta facere, quę omnes collegas ſeorſum, ac minorem collegarum partem collectim teneant [a], dum tamen duæ collegii partes decreto cōſentiant: maiorem vero omnium collegarum partem collectim obligare non poſſunt, multo minus vniuerſos: vti nec princeps [b] ſuis legibus, nec teſtator [c] teſtamento, nec priuati ſuis pactis, a quibus communi cōſenſu diſcedere [d] poſſunt; nec quicquam eſt tam rationi ac naturæ conſentaneum, quam quo quicq; modo fiat, eodem diſſolui [e]. Sed dubitari poſſit, *an quæ omnium conſenſione ac voluntate pro collegio decreta ſunt, maxima pars omniũ, aut etiam collegii duæ partes antiquare poſſint?* ego, ſi de iure vniuerſorum quæratur, poſſe nō dubito [f]; ſin de iure ſingulorum ſeorſum agatur, ſingulos aſſentiri oportere. Quamobrem ſi Reipublicæ conuentus ex omnibus ciuibus cogantur, & in tres ordines diſtribuantur, nihil a duobus ordinibus decerni poteſt, quo vni ex tribus incommodum inferatur, ſi res ad ſingulos ordines ſeorſum pertinet. Qua quidē ratione duos Francorum ordines vt ſententiam mutarent perfeci. Nam cum eſſem prouinciæ Veromanduorum legatus Blœſas miſſus, quo Henrichus III Rex vniuerſæ Galliæ conuentus habebat [g], quæſtio grauis eſt inter ordines oborta, *an æquius melius eſſet rogationes populi coram principe diiudicari a triginta ſex viris, quos ordines ſinguli ſuffragio creaſſent, quam ab ipſo principe ac ſenatu.* Iam ordo ſacer ac nobilitas non ſolum ita decreuerant, ſed etiam magnam noſtrorum partem ereptis ſeorſum ſuffragiis, & maxima præmiorum propoſita ſpe in ſuam ſententiam pertraxerant. Ego ambitioſorum hominum conſilia ſubodoratus, amplius deliberandum eſſe reſpondi. Id enim agebatur, vt quæ ab vniuerſis non potuerant, a pauciſſimis populi nomine extorquerentur. Ergo re maturius agitata, ſine mandato ſingulari a nobis id fieri poſſe negaui: nec ſi mandatum a populo haberemus,

a l. 3. & quod cuiuſque vniuerſit.

b l. princeps. de legib. l. a T t. § nulla. de verbor. obligat.

c l. ſi quis in princip. de legat. 3

d l. ab emptione de pactis.

e l. nihil tam natura e. de regul.

f Innocent. in cap humilius. de maioritate & obedient. Ludo. Rom. in tit. de arbitris. col. 15.

g anno 1577. Nouembri.

ſine maxima totius Reipublicæ pernicie fieri poſſe docui: & in meam ſententiam collegas pertraxi; qui hanc prouinciam mihi dederunt, vt cæteros quoque ordines a propoſita ſuſceptaque ſententia dimouerem. ſed cum Archiepiſcopus Lugdunenſis ſacri collegii princeps, acerrime obſiſteret, ego more maiorum, & exemplis eorum quæ in comitiis Aureliorum geſta fuerant, legibuſque imperii, ac moribus Hiſpanorum, & Anglorum æque ac Francorum, docui nihil a duob. ordinibus, quo vni ex tribus præiudicium crearetur, ſtatui poſſe: deinde rationibus & argumentis propoſitis cur id pernicioſum videretur, perfeci vt cæteri ordines ſententiam mutarent: quam tamen ſi non mutaſſent, nihil quod ſtabile ac firmum eſſet, noſtro collegio diſſentiente decernere potuiſſent. Princeps re intellecta, me ordines arbitrio meo moderari dixit; idq; coram Ruzæo Andium Pontifice, dolorem quem ex eo ceperat diſſimulante. At ſi res ea quæ in deliberationem cadit, collegas ſingulos ſeorſum a communitate non afficit, ſed vniuerſos tantum, de ea decerni poteſt a maxima collegarũ parte: id quod ab vniuerſis & ſingulis antea decretũ fuerit, cæteris diſſentientibus abrogari poſſit, etiam ſi exceptum eſſet, ne decretum aliter antiquaretur, quam ſi omnes id probarent: quia ſemper maximam partem omnium in eo genere præponderare oportet, vt qui numero, iidem ſuffragio vincant, ſaluis, vt ſæpe dixi, ac dicẽdum ſæpius eſt, Reipublicę legibus, & collegii cuiuſq; inſtitutis. Quamobrem fallunt [a] qui putant id a potiſſima collegii parte antiquari non poſſe, quod omnium collegarum conſenſione decretum eſt; quod quidem ſi probabile ſit, illud quoque probandum erit, vnum ſcilicet collegarum omnium voluntates ac decreta prohibere poſſe, cuius ſeorſum a cæteris nihil interſit. Iam vero lege [b] quæ de collegiis & corporibus lata eſt, cauetur, vt quod maior pars decreuerit, ſingulos teneat; maiorem vero partem terminarunt, cum duæ [c] partes ad ſummũ, cæteris ſiue præſentibus, ſiue etiam abſentibus, ſimul conſpirant: neque

[a] Panor. ita ſentit in cap. conſtitutus. de appel. gloſ. in cap. ſi cui. de elect. lib. 6.
[b] l. quod maior ad municipalem. l. 3. l. nominatim. de decurio. C. l. vbi. de tutor. l. 3. de decretis.
[c] l. 3. l. 4. l. itẽ. quod cuiuſque vniuerſ. Bart. Angel. Caſtrenſ ibid. Anto. Panor. in cap. paſtoralis. de reſcrip. §. & l. 2. de prædiis curialium.

neque enim adesse omnes oportet, vt decreta rata sint, dum tamen omnes vna cogantur. In iis vero quæ pondus habent ac momentum, non satis est omnes vocari, sed etiam duas ad summum partes adesse, tametsi non omnes consentiant; nisi lege caueatur duas partes in eadē suffragia consentire oportere,[a] quod iudiciariis legibus Ludouici XII regis Francorum cauetur, vt *iudicum duæ partes, non tamen pauciores, in maioribus curiis priuatum iudicium terminare possint*; nam in publicis pares sententiæ reum liberant, qui tamen damnatur, si vel vnius suffragio maior pars vincat minorem: sic etiam Gregorii X Pontificis Romani decreto, duas collegii Cardinalium partes ferat oportet, qui Romanus Pontifex futurus sit. Interdum etiam necesse est omnes collegas vnum & idem sentire, vt lege Tribunitia decem Tribunos plebis eadem sentire oportuit, aut aperte dissentire neminem, vt Tribunorum decretum ratum esset: tūc decreto hæc verba inserebantur, PRO COLLEGIO; qua de re superius dictum est. Si nulla lege id caueatur, maior pars suffragio potior erit: sed eum quem diximus collegarum consensum in ipso collegio fieri necesse est: alioqui[b] nihil proficit collegas omnes seorsum consentire etiam apud acta; nec vero sibi vllum incommodum eiusmodi consensu creare possunt: neque enim pro collegio[c] fit, quod collegæ seorsum faciunt. Plus ergo potuerūt duæ partes collegarum coactæ simul, quam omnes collegæ seorsum consentientes. Hic tamē quæritur; Ecquis collegas conuocabit? plerique[d] putant seniorem id suo iure facturum; sed quoniam imperium recusantibus, nec mulctam irrogare, nec eos coercere potest, inanis vocatio futura est, nisi sponte pareant collegæ. Quare nec Senatus toto Cæsaris Consulatu haberi potuit, Cæsare maiore magistratu vetante, vt superius dictum est. Aliorum[e] alia sententia est, vt scilicet duæ collegarum par-

a c. si ad ea. de concess. præb. c. quod sicut. de electio. Panor. in capit. bonæ. eod. Felin. in cap. cum omnes. de constitut.

b l. 2. C. Panor. Felin. Anton. Butr. in cap. cum omnes de constit.

c Accurs. in l. sicut. quod cuiusque vniuersit. Bart. in l. aut facta. de pœnis. Panor. in cap. gratum. de postul. prælat.

d Innocent. in cap. 1. de maiorit. Panor. Imol. Butrio in cap. cum nobis olim. de elect. Bar. in l. 1. de albo scribendo Panor. in cap. quæsiuit. de iis quæ fiunt a maiore parte. Bal. in l. 1. de fide instrum. & in l. obseruare. de decurio. C. Ludo. Roman. in l. si vero. §. de viro. fallent. 34. soluto matrim. Cardinalis in cap. licet. de elect. Imol. in cap. cum omnes. de constit. & in l. 1. §. fuit. quæsitum. ad Trebel. Bald. in c. 1. col. 6. de indic. Tiraquel. in tractatu primigen. num. 116. & 117.

e Panor. sui oblitus in cap. cum omnes. de constit.

tes cęteros pro iure suæ potestatis cogant; sed quis duas partes collegarũ vocare possit, omittũt: quũ quã satis est duas partes ad decernendũ [a] adesse. More tamẽ a maioribus. accepto, qui ætate superiores sunt, cæteros elicere solent ministerio seruorũ, aut campanæ sonitu, vel tuba, more Græcis quondam ac Romanis vsitato: quum magistratuum edicta Cornicularius σάλπιγγι, deinde clara voce promulgaret: edictum autem in singulos ciues cõceptum erat, quia vniuersis imperari non poterat. Qui non paruisset edicto, hunc magistratus pignoribus captis; interdum etiam ruina domus cogebat: vt M. Antonius Consul Ciceroni, nisi in Senatum vocatus veniret, domum eius euersurum se minatus est. Res igitur difficultate caret, si is qui collegas vocat, imperium habet. Sed si collegium a magistratu deseritur, aut magistratu non vacat, sed collegas vocari nolit, debet is, cuius interest, magistratus [b] imperio ac potestate id efficere; eoque iure vtimur. Potest tamen [c] maior pars collegarum simul singulos, nisi vocati adsint recepto vocandi more, fructuum & commodorum parte mulctare, dum tamen id moderate fiat; si decretum fuerit. Tametsi enim collegiis omnibus & corporibus licet decreta, saluis rei cuiusque publicæ legib. ac statutis, & quantacunque pœna pecuniaria plectere, vt iuris vtriusque [c] interpretes sentiunt: id tamen vsu receptum est, vt in eo genere grauiter mulctare non liceat. Absurdum est autem leges aut decreta facere nulla subiecta pœna, cuiusmodi decreta fieri a collegio posse tradunt [d], nisi is qui legem iubet, peccantes arbitratu suo punire possit. Quod autem diximus vniuersitatem aut collegium legitimum decreta saluis legibus facere posse, etiam eo pertinet, ne in deliberationem collegii veniant ea, de quibus non modo decernendi, sed etiam deliberandi potestas legibus est adempta, ne pœna committatur quæ aduersus illicita [e] collegia decerni consueuit: sed de rebus tantum ad collegium [f] pertinentibus deliberare fas est. Atque hæc de iure ac potestate collegiorum & corporum: nunc de ratione pœnarum ab iis exi-

[a] l. 3. & 4. quod cuiusque vniuersitat.

[b] glos. in cap. si capitulo de concess. præbendæ.

[c] l. vlt. de colleg. l. vlt. de decretis ab ordine. Panor. in cap. cum omnes. de constit. & in c. nuper de decimis. Bal. in d. cap. cum omnes.

[d] Panor. in cap. quæ in ecclesiarum. de cõstit. Angel. cõsil. 267. Bar. in l. omnes populi. in § an hoc. & 24. q. 2. Innocent. in cap. cũ accessissét. de cõstit. Io. Andr in cap. cũ omnes de constit. Ancharan. in ca. licet. causam. de probat

[e] l. sub prætextu de extraord. crimin. l. semper §. quibusdam de iure immunitatis. Bart. ibid.

[f] Accurs. in l. 2. quæ sit longa consuetudo.

gendarum dicamus. Quamquam vbi nihil peccatur, ibi nulla pœna exsistit; at neque collegium, neque vniuersitas peccare potest, immo ne consentire [a] quidem, aut dolo malo [b] quid agere: ac propterea nulla doli mali actio esse potest aduersus collegium, aut vniuersitatem; etiam si collegæ omnes, aut singuli ciues eiusdem ciuitatis, aut Reipublicæ totius ordines seorsum ac singulatim consensum præbuerint; quod tamen fieri non potest; quia nec impuberum, nec furiosorum vllus est cõsensus: sed quoniam ea quæ a maiore parte collegarum aut corporum, aut ciuitatis acta, gesta fuerunt, ab omnibus geri videntur; idcirco de collegiis & corporib. pœnæ sumuntur; ius coeundi eripitur; beneficia adimuntur; mulctæ indicuntur, si modo peccatum est collegis omnibus, aut potissima collegarũ, aut etiã ciuium parte, concionis aut cœtus habendi causa simul collecta; vt quidem iudicauit curia Parisiorum [c]. Quod si pœnæ grauiores verberum, aut cruciatus, aut capitis exigendæ sint, ab iis tantum exigi oportet, qui sceleris participes & conscii fuerunt [d]: cum etiam in priuatis delictis, quæ a pluribus peccantur, ea tantum actione in singulos & in solidum vindicantur, ita vt vnius solutione cæteri liberentur: si tamen vnus aliorum conspiratione & consensu peccauit, omnes tenentur in solidum; nec vnius solutione [e] cæteri liberantur. Hic vero absurdum videri possit, magnam collegarum aut ciuium eiusdem vniuersitatis partem innoxiam censeri, ac nihilominus vniuersos mulctari. Quid facias? cum etiam in decimandis legionib. fortissimus quisq; sortiatur [f], ac pro ignauissimo puniatur. eo quidem argumẽto vsus est Cassius Senator, cum Senatusconsultum Silanianum persuaderi senatui vellet, & seruos quadringentos innocentes, ob vnius qui latebat culpã, capitis damnari. *Omne*, inquit, *magnum exemplũ habet aliquid ex iniquo, quod publica vtilitate compensatur.* Nõ videtur tamen, dicet aliquis, ex absurdis absurdum iure concludi. Ego vero nihil iustius aut melius fieri posse puto, quam pluribus propositis incommodis grauissima quæq; declinare; eoque

Quis modus in pœnis collegiorum & corporum exigendis esse debeat.

a l.3.§.1. de acquirenda poss. l. 1 de libert. vniuersitatis.

b l. sed ex dolo §.1. de dolo. Innocent. in cap. graué. de sentent. excõmunic. Angel. & Castrens. in d. §.1.

c pro ciuitate Corbilionensi ex l. semper. §.2. quod vi. l. a iud. de regul.

d l. aut facta. de pœnis. & ibi Bar. & Panor. in cap. gratum. de postul. prælat l. semper. §.2. quod. vi.

e d. l. semper. §.2. quod vi.

f sic Tacitus scribit lib. 14.

338

magis si de sceleribus quæratur, quæ inulta esse non o-
portet. Nam si a pluribus quisquam cæsus, aut violatus
sit [a], omnes in solidum tenentur, tametsi vnius ictu oc-
cisus sit: quod si apparet quis occiderit, ac sine coniura-
tione aliorum id factum sit, solus ille tenetur: si non ap-
paret cuius ictu perierit, nec coniurati fuerint, omnes
quidem a pœna corporis liberantur [b], pecunia tamen
mulctantur. Nihil autem ad verum & iustum elicien-
dum efficacius est quam quod admittitur, vt absurdiora
& iniustiora declinare possimus: nam si plures trabem
alienam extulerunt, nemo furti tenetur, si verborum
subtilitati hæreamus. Hic non agitur de oppidorum &
vrbium direptione, de ciuium internecione, quæ ab ho-
stibus inferuntur; in quibus quo quisque fere innocen-
tius se gessit, eo patitur acerbiora; sed quid princeps in
suos a se deficientes statuere debeat quæritur. Romani C
quidem, vt cæteras gentes æquitate ac iustitia superarint,
non tamen semper eam quam diximus iuris & æquita-
tis disciplinam secuti videntur; sed interdum ciuitates
ac ciues non modo vniuersos, verum etiã singulos ple-
ctere non dubitarunt; acerbius tamẽ in auctores, quam
in cæteros animaduertendum esse putarunt. argumen-
to sit illud: *Valerius Leuinus*, inquit Liuius [c], *Agrigen-
to capto, qui capita rerum erant, virgis cæsos securi percussit;
cæteros prædamque vendidit.* Idem alibi; *Quoniam*, in-
quit, *defectionis auctores meritas pœnas a diis immortali-
bus & a vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitu-
dine fieri? Tandem ignotum est illis, & ciuitas data.* Con-
sul vero Fuluius, cum Capuam quæ a Romanis defece-
rat, diuturna obsidione expugnauisset, octoginta sena-
tores præter XXVII, qui venenum hauserãt, securi per-
cussit; trecentos præcipuæ nobilitatis, carcerum vincu-
lis ac diuturno squallore necauit: cæteri ciues, quasi ser-
uitia, sub hasta venierunt. *Atella Calatiaque in deditionem
acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animad-
uersum.* Alter Consul Appius, ipso collega seuerior, et-
iam de sociis coniuratis quærendum censebat: sed Ful-
uius

a l. vulgaris §. penul. de furtis. l. si plures de iniuriis l. ita vulneratus. ad l. Aquil.

b l. item Mela. §. si plures. eod. cap. sacris. de sepulturis.

c lib. 26.

uius vetuit ne Campanorum perfidia falſo delati ſocii ad defectionem prouocarentur. Ex quib. perſpicuum fit, qua ſeueritate Romani coniuratos ac rebelles puniendos cenſuerint, quamdiu ſtetit imperium populare. Imperatores vero Romani, partim venia & commiſeratione, partim acerbitate ſuppliciorum crudelitatem inauditam exercuerunt. Egregium & immortali gloria dignum Aureliani Auguſti factum, qui cum vrbem Tyana obſideret, iuratus ne canem quidem militares gla-339 dios euaſurum, ſi vrbem expugnaret: Vrbe capta, cum ad crudelitatem illum improbi exacuerent, canes ad vnum [a] mactari iuſſit. Eadem clementia Henrichus v, Germanorum Imperator, Brixiam ferro ac flamma delendam eſſe iudicio conſtituto decreuerat [b]; expugnata vrbe ciuibus pepercit, ne plebs innoxia, improborum pœnam lueret: atq; in eo Dei optimi maximi bonitatem ſecuti ſunt, qui non modo bonos cum improbis perire noluit; verumetiã ciuitatib. ac ſceleratorum hominum peccatis, propter aliquot egregiæ virtutis ciues parcendum eſſe iudicauit [c]. At vero Antoninus Caracalla, vt contumeliam ſibi ab Alexandrinorum plebe illatam vlciſceretur, quod in illum dicteria iacerent, præſidia militum & cohortes Prætorianas plebi ludos ſpectanti cõmiſcuit; deinde data teſſera pene innumerabiles promiſcuæ multitudinis ciues Alexandrinos, vti quiſq; obuius fuiſſet, trucidari iuſſit: id quod antea Hieroſolymis quoque exſequi mãdarat. In vrbe vero Theſſalonica Theodoſius magnus ſeptem circiter ciuium milia occidi mãdauit, vt quæſtorum ac magiſtratuum aliquot cæſorum mortem vlciſceretur. Non tanta crudelitate quidem, ſed grauiore contumelia Xerxes Rex Perſarum, qui vrbis quę poſtea ab euẽtu *Rhinocorura* dici cœpit, ciuibus omnib. nares amputari iuſſit. Omnium tamen crudelitates Sylla ſuperauit, qui pręter ſexaginta ciuium Romanorum a ſe occiſorum milia, etiam vrbis Præneſte ciues C omnes ſupplicio affecit, præter hoſpitem; qui cum cæteris mori maluit, quam patriæ ſuæ certiſſimo parricidæ

a Vopiſcus in Aureliano.

b Bart. in l. aut facta de pœnis.

c vt de Sodoma.

vitam acceptam ferre. Eadem crudelitate in Abydenos vsus Philippus II Rex Macedonum, Romanis seruire ac tributa pendere coactus est. Sunt tamen ac fuerunt seculis omnibus plerique qui fortiter mortem oppetere, quam seruire maluerunt. Ac maiorum nostrorum ætate Pisani, cum Florentinorum imperia, tametsi iusta ferre non possent, ab iisdem defecerunt, Carolo VIII Rege Francorum fauente; deinde Borgiæ impurissimi pontificis Romani spurio seipsos dediderunt; qui cum eos deseruisset, primo Genuensiũ, post etiam Venetorum necquicquam patrocinium appetiuerunt; postremo diuturna obsidione fracti, in Florentinorum potestatẽ redierunt: a quib. tamen summa facilitate ac lenitate veniam cõsecuti sunt. At Ludouicus Niuernensium & Flandriæ Comes, cum Gandauos diutissime obsessos fame ac inopia ad deditionem compulisset, acerbissimas ac libero populo minime dignas conditiones proposuit, vt scilicet omnes laqueo in collum inserto ex vrbe supplices ad se venirent, postea decreturum se quid agendum foret. Quæ conditiones populum in tantam animi desperationem adduxerant, vt quinq; circiter ciuium milib. armatis ex vrbe prodeuntibus, Comitis exercitus quadraginta milium hominum fusus sit ac prostratus: parta victoria cæteras Flandriæ vrbes pręter Audenardam sui imperii finib. adiecerunt. Comes ipse fuga dilapsus imperium vna cum dignitate turpiter amisit. Tanta clade illata Gandaui multo quam antea arrogantiores, principum suorum numquam deinceps imperia sponte pertulerunt. Tum enim intellectum est, nullos desperatis ciuibus in principẽ ferociores hostes reperiri, nec vllum bellum iustius videri quam quod necessarium sit. Necessarium fuisse planum est, cum deditioni turpissimæ mors immineret omnium crudelissima, & morte ipsa contumelia grauius ferenda: vt illa ætate libido principibus incesserat crudelitatem contumelia cumulare: nam Fredericus II Imperator Germanorum, vt acceptam ab vxore Mediolani cum summo de-

mo dedecore iniuriam vlcisceretur, vrbem obsedit; expugnauit; diripuit; cædes stupris, stupra cædib. miscuit; principes suppliciis omnib. subiecit; domos ac mœnia solo æquauit; cæteros qui furorē militum euaserant, cōtumelia morte grauiori affecit. Dagobertus etiam Rex Francorū atrocius; qui posteaquā Pictauium ferro flammaq; deleuisset, quod suis opib. hostem fouerēt, solum exsecratione sempiterna exarari iussit, ac sale sterilitatē cieri: ex quo *salsi Pictones* etiamnum appellantur. Grauiter igitur peccant vtriq;, & qui subditorum defectionē inultam esse patiuntur, & qui crudelitatem ac libidinem in fractos ciues & sæpe innoxios explere pulchrum putant. Sed laudabile sit in plectendis ciuib. suppliciorum acerbitatem lenitate temperare; eoq; temperamento Rempublicam seruare; imitantem Carolum Ludouici IX regis fratrem; qui postea regnum Neapolitanum adeptus est: is enim accepto imperio a rege vt in Monspelianos, qui regios quæstores ac magistratus occiderant, animaduerteret, arces quidem vrbis ac mœnia solo exæquauit; ciuitati iura collegiorum & corporum eripuit; campanas sustulit; ciues cētum ac viginti aureorum milibus mulctauit. Sunt qui putant sexcentos sorte ductos ad supplicia tractos fuisse; quorum tertia pars incendio, totidem suspendio, cæteri aquis perierint. Ita quidem iudicatum ac decretum fuerat ad terrorē; sed princeps optimus innoxios exemit, cum cædes illa magistratuum nullo suscepto consilio, vel ciuium concione conuocata, temeritate ac licentia plebis contigisset. Eadem lenitate Carolus VI rex Francorum Parisios rebellantes penitus exarmauit, ac auctoribus supplicio affectis ciuium vniuersitatem graui mulcta coercuit. Demus tamen ciues omnes suscepto consilio, re deliberata, ac populi totius suffragiis & conspirantibus singulorum animis defecisse; nouum sibi principem creauisse, ac scelus contumelia cumulauisse; non est tamen Principis, non dicam optimi, sed ne prudentis quidem, de omnibus pœnas quas possit exigere, ne sempiternam suæ

existimationi ac famæ, qua nihil principi carius esse debet, contumeliam inurat: etiam si hoc saluo Reipublicæ statu, quod tamen difficillimum est, efficere possit. Sapienter ergo T. Quinctius, cum legiones seditiose tumultuantes plectere salua Republica non posset, nec milites in vrbem redire tutum arbitraretur, ipse Romam profectus rogationem ad populum tulit; *Ne cui militum fraudi esset secessio*: id summa Senatus populiq; Romani voluntate obtinuit. Consimili prudentia Scipio Africanus pater seditionem exercitus ad Sucronem x x x militum supplicio compescuit. Hic Liuius, *Certabatur*, inquit, *vtrum in auctores tantum seditionis* x x x *animaduerteretur, an plurium supplicio vindicanda defectio magis esset quam seditio: vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret; ad multitudinis castigationem satis esse*. Scipio vero in oratione ad milites; *Se*, inquit, *non secus quam viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis* x x x *hominum capitibus expiasse octo milium noxam*. Ac cum Appius Consul, temeritate dicam an arrogantia maiore, exercitum tumultuantem coercere conaretur, Tribuni militum ac centuriones restiterunt; cum nihil periculosius esse dicerent, quam eos vi coercere velle, in quorum obsequio ac fide imperii tota vis consisteret. Ac si quidem nihil esset in pœna totius exercitus aut ciuium exigenda metuendum; id tamen in popularibus pœnis præcipue spectandum, *vt pœna quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat*; vt non minus diserte quam prudenter est a Marco Tullio dictum. At ne principem quidem, si fieri potest, pœnarum iudicem, ac multo minus spectatorem esse oportet, ne suorum animos vlla pœnarũ aut vltionis acerbitate exasperet; quin etiam legatorum suorum ac magistratuum, tametsi iustam ac iudicibus necessariam seueritatem, lenitate quadam moderari æquius erit; imitantem Antiochum magnum Asiæ regẽ, qui cum per Hermeã magistrum militum de Seleuciæ ciuibus, qui a se defecerant, pœnas sumeret; Hermeas plurimos proscripsit, ac deportauit

iura

iura collegiorum ac vniuersitatis, cæteraque beneficia vrbi concessa dempsit, ac mille talentis Atticis vrbem mulctauit. Rex Antiochus exsules reuocauit, ciuitati C beneficia restituit, decima fere parte mulctæ [a] contentus. Sed exemplis nostrorum hominum libentius vtor. Henrichus II rex Francorum, Annam Mommorantium magistrum militum rebellantes Aquitanos propter salarium vectigal, ac præcipue Burdegalenses castigare iusserat; ille cum iudicibus re communicata, publicas ædes in quibus ciues conuenerant, solo æquari; beneficia ab antiquis retro principibus vrbi concessa, lacerari; defectionis auctores capite plecti; exercitum omnibus stipendiis & commeatu sustentari, ac centum circiter aureorum milia fisco dependi iussit: rex abolitionem ciuitati ac beneficia, paucis quibusdam exceptis, restituit, mulctam etiam, & exercitus stipendia indulsit. At Carolus V Imperator Gandauorum defectiones & iniurias suis maioribus illatas vno vltus est & eodem iudicio, nō tam crudeliter quam prudenter. Cum enim sua edicta publice lacerare prætorem vrbanum ciues coegissent, & legatos ad Franciscum I regem Francorum misissent, vt patrocinium vrbis reciperet; eoque recusante cæteros ad defectionem inuitarēt, Senatus Hispanorum vrbem solo æquari oportere decreuerat; ciuium bona in fiscum cogi: Imperator tamen patriæ ac vrbi in qua natus & educatus fuerat, pepercit. triginta defectionis auctores capite puniit; iura corporum & collegiorum omnia sustulit; ciuitatem agri publici parte ac beneficiis omnibus priuauit; arcem denique munitissimam pecunia ciuium construi ac præsidio militum firmari iussit: sentētiā ipsius Imperatoris a Gandauis accepimus cum Francisco Andium ac Belgarum Duci a cōsiliis essemus. Non ita multo post Franciscus ipse, qui Gandauorum patrocinium repudiarat, Rupellanos ob salarium vecti-341 gal rebellantes, orationis maiestate perterruit, ac pecunia mulctauit; supplicio tamen affecit neminem; quinetiam integra libertatis & collegiorum iura ciuitati re-

a Polyb. li. 5.

liquit: testatus illud, non minorem sui vindicandi occasionem habuisse, quam Carolum v; suas tamen laudes ciuium salute quam exitio, & clementia quam crudelitate cumulare maluisse. His exemplis propositis, intelligitur quid de vniuersitatis & collegiorum pœna statuendum sit: nam qui lenitatem affectant, iisdem ciuib. iterum atq; iterum rebellandi materiam præbent; quod præcipue in republica principi cauendum est. Nemo prudentius Carolo v in eo genere se gessisse videtur. Idem tamen qui seuerus in Gandauos exstitisse videtur, summa lenitate in omnes ordines Hispanorum vsus est; cum non modo ab se defecissent, verum etiam Calabriæ Ducem regem creauissent, qui beneficium illud tam perniciosum repudiauit. Carolus neminē ex tanta multitudine puniēdum putauit. prudenter ille quidē; quippe vniuersa Reipublicæ membra secare oportuisset. Etsi enim salutare est putre membrum ad vniuersi corporis salutem vrere ac secare: num propterea si omnia membra extabuerint, aut gangræna inficiantur, sectionibus erit ac vstionib. vtendum? vetat maximus Hippocrates *desperatis morbis inferre medicamenta*; eoq; minus si corporis potissima præcipuaque membra tabes inuasit. Quamobrem vt hanc quęstionem concludamus, si vniuersitatis consilio ac fraude peccatum est, res ea quæ sit vniuersitatis, publicari debet; si nihil est quod publicari possit, pecuniæ mulcta irroganda est; sed ab iis tantum exigenda, qui consilium opemve dederunt, cum ab vniuersitate id fieri non possit: prioris quidem species est in *l. iubemus nullam. de sacrosanctis. C.* posterioris, *in l. 1. de magistratibus conueniend. ff.* si nocentes ab innoxiis discerni nequeant, omnes pecunia puniēdi sunt: *authent. de pace, iuramento.* pœna vero corporea non est exigenda, nisi a singulis & vniuersis grauiter peccatum sit, *vt in l. metum. §. animaduertendum. de eo quod metus.* Nec vero vniuersi peccare videntur si vexilla sequantur, nisi vniuersorum ac singulorum deliberatio antecedat; vt recte Bart. definit in *l. aut facta. de pœnis.* sed vniuersitate mul-

C

ctata

& ata sceleris conscios non eximit a pœna. His ita explicatis, quæ ad collegiorum pœnas spectant, restat vt videamus an collegiis & corporibus Respublica vacare possit. Illud initio posuimus, homines hominum societatis appetentes vbiq; esse ac semper fuisse, paulatimque ex familiari ac naturali societate in collegium, in corpus, in vniuersitatem, in ciuitatem denique coaluisse; & hæc quæ videmus Imperia constituisse: quæ amicitia inprimis, ac mutua hominum inter ipsos caritate ac iustitia niti videmus; quæ ipsa sine societatibus stare nullo modo potuissent. Quamobrem qui dubitat vtrum collegiis ac sodalitiis Respublica vacare possit, is mihi dubitare videtur, vtrum sine caritate & amicitia, sine qua ne mundus quidem ipse momento subsistat, Respublicæ stare possint; & cum seditiones à corporibus & collegiis in Rempublicam manare vident, ea ipsa de Republica omnino tolli putant oportere. Quo errore fere semper 343 ii peccant, qui leges enumeratione ac selectione malorum bonis prætermissis accusant inique. Demus enim, id quod verum est, e collegiis ac sodalitiis perperam institutis grauissimas in Rempublicam pestes serpere, & coniuratos improborum hominum cœtus vrbium ac ciuitatum exitia moliri. Nam sæpe sodalitiorum ac religionum specie, detestabiles ac impiæ superstitiones fouentur. Argumento sint vetera Bacchantium sodalitia, quæ ad religionis speciem quæsita, exsecrabiles ac nefarias vtriusque sexus libidines, & crudelissima parricidia tamdiu texerunt, quoad adytis patefactis vrbē terrarum dominam, ac Italiā totam odore teterrimo conspurcarent. Quæ certissimis fuerunt comperta & cōprobata testimoniis; ac ꝓpterea perpetuo Senatusconsulto Bacchanalia sublata fuere; eodemque momento lata lex est, *ne vsquam deinceps nocturna sacra fierent* [a]: id quod antea Damonax Atheniensis in Græcia efficere tentarat, cum diceret *sacrificia nocturna sibi semper suspecta fuisse.* Præstat igitur sacra, quæcūq; tandem sint, in conspicua ciuium luce fieri, quā nocturnos cœtus religionis specie

a Liuius lib. 39.

coire. Qua de re Cato Cenſor grauiſſimus teſtis; *Ab nullo genere*, inquit, *non ſummum periculum eſt, ſi cœtus & concilia, & ſecretas conſultationes eſſe ſinas.* Sed eo minus caueri poteſt, cum falſa diuinitatis opinio flagitiis prætenditur. Quod rectiſſime Flaminius Conſul in oratione quam habuit ad populum de tollendis Bacchanalibus; *Nihil*, inquit, *in ſpeciem fallacius praua religione: vbi deorum numen prætenditur ſceleribus, ſubit animum timor.* C Hæc ille. Rara principio ſodalitia quibus latebræ quæruntur, nec priuſquam incrementum acceperint, ſentiuntur; ſed ad extremum prauis humoribus vnum in locum aggeſtis, tumor erumpens vniuerſum Reipublicæ corpus labefactat. Argumento ſit quod ætate noſtra, cum multa ſeditioſorum hominum concilia ſemper extiterunt religionis ſpecie quæſita; tum vero nulla magis pernicioſa colluuies citius erupit, quam Anabaptiſtarum, qui duce Leidano ſartore vrbem Weſtualiæ maximam, pulſis principib. ſub imperium ac dicionem ſuam ſubiecerunt, nec niſi valido imperii Germanici exercitu expugnari ac profligari potuerunt. Pythagorei moderatius, qui ſapiētiæ ſtudia profeſſi, maximos quoſque Græciæ ac Italiæ principes, in ſui admirationem & imitationem conuerterant; quorum opibus ac potentia freti, populares ſtatus ac tyrannides euertere vbique ſunt conati, vt optimatum ac ſapientum imperia ſtabilirent. Sed eorum conatus irritos fecerunt populares & ambitioſi homines, qui ſeditione plebeiorum excitata, conuentus Pythagoreorum ferro flammaque deleuerunt. Ex quo maximi motus in Italia & Græcia extiterunt [a]. Quamobrem prudenter Romani pontifices ac Reipublicæ Chriſtianæ principes, quum Iudæis cœtus & ſynagogas, quas olim Tiberius primum, deinde Claudius ac Domitianus vetuerant, habere ad cultus diuinos permiſerunt [b]; ſed ea lege vt ſacra publice facerent. Id etiā Pharao rex Ægyptiorū vltione diuina perterritus, Moſi ꝑmiſerat: ſed conditionē reſpuit [c] Moſes, cū metuendū eſſe diceret, ne Iudęos peregrina & legib. impro-

[a] Polyb. li. 3.
[b] toto tit. de Iudæis. Caſſiodorus lib. 5. can. qui ſincera 45. diſtinct. cap. quinto. cap. poſt miſerabilem de vſuris. lib. 6. & 28. q. 1. can. ſæpe. vide conſil. Ioan. de Lignar. nu. 19.
[c] cap 12. Exod.

improbata religione vtentes Ægyptii lapidibus obruerent. Et quidem res omnium difficillima semper visa
344 mihi est, religiones peregrinas corporibus & collegiis tribuere, seu publice, seu clam sacra fiant: quia plebs vbique religionibus deditissima, ritus a publica religione discrepantes ferre non nisi grauate potest; nec magistratuum imperiis, nec militari præsidio contineri, quo minus in furorem sæpius erumpat, nō modo in tenues, verumetiam in potētissimos quosque. Thomam enim Imperatorem diuorū aras ac statuas euertentem, plebs irritata in ipso Sophiæ templo mactauit. Nec ita pridem cum Francofurdi ad Mœnum quatuor religiones ciuitas admisisset, Romanam inquam, Iudaicam, Lutheranam, & Helueticam; cæteras quidem longioribus interuallis & opinionum varietate magis dissidentes, pertulerunt: Helueticam vero quæ propius aberat a Lutherana, oborta seditione penitus vetuerunt[a]. Minus id metuendum in antiquissima religione, quæ suo quodammodo iure possessionem tuetur suam, qualis est Iudæorum religio; a qua cæteræ, præter διαβολολατρείαν, origines duxisse videntur: quam propterea Chrysostomus *gentium matrem* appellat[b]: hāc enim principes tum pagani, tum Christiani, tum Ismaelitæ innumerabilibus seculis pertulerunt; eoq; nomine aurum [c] coronarium exegerunt Imperatores Romani; vti nunc quoq; Germani, qui Imperatrici vectigal illud concedere solent[d], vt religionis suæ cultu ac beneficiis quibusdam fruantur, quæ maxima sunt in Polonia a Casimiro[e] magno rege Poloniæ concessa Hesteris cuiusdam Israelitidis fœminæ; qualia fuerunt olim a Rege Persarum huic genti[f] in
C gratiam alterius Hesteris tributa. Facit igitur religionis illius antiquissima vetustas ac summa Iudæorum inopia, quibus nusquam terrarum prædia possidere licet, quo minus pro sua religione, proque libertate propugnare possint. Sed si tantus fuerit principum ac populorum in noua religione consensus, vt sine Reipublicæ exitio prohiberi non possit; sapientissimi quiq; Rerum

[a] anno 1562. Maio mense.

[b] tomo. 2. pag. 907.

[c] l. 1. de auro coronario C.

[d] Martin. de Cazar. sect. 4. de princip.

[e] In constit. Polonor.

[f] Hester. cap. vlt. ac penult.

publicarum moderatores in eo genere gubernatorem imitantur; qui cum eo quo cupiat pergere non possit, eo quo potest cursum dirigit, ac sæpe velificatione mutata, procellis ac tempestatibus obtemperat, ne, si portum tenere velit, naufragium patiatur. ferenda igitur ea religio est quam sine Reipublicæ interitu auferre non possis. SALVS enim *Reipublicæ extrema lex esse debet.* Quamobrem Constans Imperator Arrianorum religiones & collegia pertulit; non quia tam illis quam Reipublicæ saluti faueret: ac Theodosius ipse pater καθολικώτατος, Arrianorum religionem, quam nulla vi exscindere potuisset, ferebat: post etiam Leo, vt omnes omnium religionum cœtus inter se & cum Republica cōiungeret, edictum ἑνωτικόν, id est *vnionis* ac *tranquillitatis*, promulgari iussit: eius etiam exemplo Anastasius legem ἀμνηστίας iussit, concionatores moderatos amplexatus. Neq; tamen dubium est, quin princeps si velit, sectam exscindere possit, nisi Dei præpotentis ope sustineatur: neque ad id efficiendum armis opus est, modo princeps honoribus & imperiis arcere velit, & factis potius quam verbis ab ea religione quam exstingui cupit abhorrere. Etenim humana conditio eiusmodi est, vt amet ea quę principes amplectuntur; earum vero rerum quæ mente percipiuntur, quo maiorem vim ad ea vetanda adhibuere, eo minus proficias. Quid autem perniciosius, quam principem in subditos armari, & eos quos imperio debuerat, armis oppugnare, ac periculum sui facere, vinci possit a suis necne? Quod si principes qui plus sapere videntur, difficillime in religionum varietate ciuium concordiam tuentur, quid sperandum de iis principibus, qui rerum gerendarum vsum nullum habent? qui ab assentatoribus obsidentur? qui a calumniatoribus vrgētur? qui a furiosis impelluntur? quibus hoc vnum propositū est, vt sese aliorum opibus & cruore expleant? Nam principio nascentis ecclesiæ, tam multa impudenter in Christianos scripta sunt, ad eorū cœtus & concilia tollenda, vt, nisi exstarent, incredibilia videri possint. Testis est

Athena-

Athenagoras[a] orator; testis Tertullianus[b], testis Origenes contra Celsum: quorũ scripta quædã exstant, quibus intelligitur Christianis obiici consueuisse, *quod Athei essent, quod omnia tollerent numina Deorum, quod in sodalitiis ac secretis conciliis infantes ex mutuis incestibus conceptos mactarent, iisq; vescerentur.* id quod etiamnum Epiphanius de Gnosticis tradit; scilicet in mortario partus ex incestu natos, vitellis, farina, melle, & aromatis admistis, contundere ac pinsere, placentasq; facere consueuisse, vt ex iis vescerentur; idq; sacramentũ fuisse corporis & sanguinis. Quæ calumniæ incredibiles viderẽtur, nisi maiorum nostrorum ætate aduersus *Templarios*, & non ita pridem in eos qui religionum sectas renouarũt, consimiles accusationes proditæ fuissent: ob quas tamẽ collegia Templariis in Gallia concessa[c], tandẽ Bonifacii VIII decreto sublata fuerunt: ac magister ipse ordinis cum magna collegarũ multitudine crudelissimis flammarum suppliciis absumptus esset, vt agrorũ latifundia accusatorib. darentur: sed Germani scriptis prodiderũt summa calumniatorum iniuria damnatos fuisse. Iisdem artibus Iudęos Gallia[d] & Hispania pulsos legimus, quod pueros cruci configere dicerentur, ac fontes sanguine leprosorũ labefactare; vt eorũ bona fisco vindicarentur. Vt igitur quæstionẽ ꝓpositam definiamus, collegia Rebuspublicis vtilia sint necne; nihil certe ad imperia popularia tuenda ac retinẽda potentius ac melius cogitari potuit vmquã: sed ad euertendas tyrannides nihil collegiis accommodatius: nam quæ Respublicæ maxime inter se dissident, contrariis legibus ac moribus nituntur: populus igitur collegiorum & conciliorum multitudine gaudet, quæ tyranni funditus euertere conantur; quod intelligant a ciuium amicitia & conspiratione, tyrannidi exitium impendere: at regia potestas & optimatum status nec omnia probant, nec penitus tollenda putãt; sed quæ Reipublicæ necessaria videntur, ea optimis legibus ac institutis in officio continent. Numa rex optimus opificum sodalitia & φρατρείας primus cõstituit;

a In apologia ad Antoninum.

b In apologia pro Christianis.

c Bartol in l. aut facta. de pœnis.

d sub Dagoberto, Philippo Augusto, Philippo Lõgo regibus, & ab Hispania sub Ferdinãdo vltimo & Emanuele rege Portogalliæ.

Tarquinius Superbus [a] sustulit,ac populi cõciones prohibuit; quinetiam senatum abolere cõstituit, nec morte senatorum quemquam substituendum putauit. Tarquiniis Vrbe pulsis,senatum trecentorum patrum conscribi placuit,& omnia collegia,conciliaq; opificum ac ciuium restitui. Cum vero plebs impotentius Tribunorum ope dominaretur,ac senatus sexcentos fere optimates ac principes ciuitatis caperet; collegia magna ex parte senatusconsulto [b] sublata; *nec multo post*,inquit Cicero, *non modo vetera rogatione Tribunitia* [c] *restituta, sed etiam innumerabilia alia noua conscripta fuere*: quod factum est a Claudio Tribuno plebis, qui vt gratiorem se populo exhiberet,eiurata nobilitate, ac patriciorũ ordine,homini plebeio se adoptandum dedit. Cum autem Cæsar dictaturam,oppressa Republica, arripuisset, collegia vetuit [d]; quę postea Augustus pacata Republica restituit [e]. at Nero Imperator eadẽ [f] sustulit. ex quo perspicitur eos qui tyrannidem affectant, cœtus ciuium ac societates exscindere velle: nam Dionysius Siciliæ tyrannus,ne proximos quidem simul epulari patiebatur; sed quum a cœna redirent, spoliari iubebat [g]. Ita quoq; Nero vicos Vrbis noctu obsidebat, & obuios a cœna redeuntes ab amicis spoliare ac cædere consueuerat. Regia tamen potestas optimis legibus ac institutis moderata, nihil corporibus & collegiis firmius aut stabilius habere potest. Nam si opibus, si pecuniis, si exercitu regi opus est, id omnium optime a collegiis & corporib. fieri solet. Quinetiam illi ipsi qui conuentus, quos Hispani *curias*, Angli *parlamenta* vocant, aboleri cupiunt, vrgentibus periculis,ad conuentus velut ad sacram ancoram confugiunt, vt seipsos Remque publicam ab hostibus tueantur. Vbi enim melius de curandis Reipublicæ morbis, de sanandis populis, de iubendis legibus, de statu conformãdo, quam apud principem in senatu, coram populo agi potest? Illic querelæ tenuium, illic potentiorum iniuriæ, illic furta, peculatus, sordes, quæ sæpius ignaro principe fiunt, explicantur; illic ordinis cuiusque

[a] Dionys. Halicarnass. lib. 6.

[b] Asconius in Cornelianam. Salust. in orat. Porcii Latronis.

[c] Cicero in Pisonem & pro Sestio.

[d] Tranquill. in Iulio.

[e] Tranquill. in Augusto.

[f] Tacit. lib. 14.

[g] Plutarch.

cuiusque rogationes exaudiuntur. At incredibile dictu est, quanta gratulatione principem comitia habentem plebs intuetur! quam libenter concionantem audit! quam ab eo videri quisq; gestit! quanti esse putat suas rogationes accipi, qui etiam si repulsam multarũ rerum patiatur, æquius tamen ac melius ferre solet, quam si eo ipso quod cupit a principe contempta fruatur. Quamobrem sapienter ab Anglis & Hispanis institutum est, si quidem illud teneremus, populi conuentus tertio quoque anno haberi: & vt princeps libentius id faceret, nullum imperari tributum poterat, nisi populi conuentus haberentur: id quod etiamnum factum memini, quum ab Andium Duce Francisco in Angliam iussus legationis causa traieci. Nostri reges nõ ita sæpe vt Angli comitia cogunt; sed cum sexdecim prouinciæ in hoc imperio numerentur, sex habent sua quædã singularia comitia, quæ vt omnino tollerentur, modis omnibus tentatum est ab iis qui sua scelera ac peculatus peruulgari metuunt; vt etiam Carolo VIII Rege imperium ineunte, cum vniuersæ prouinciæ conuentus haberi oportere vna voce conclamaretur; non defuerunt qui maiestatis crimen ingererent iis, qui in senatu cum populo idem sentirent; quibus acerrime restitit Philippus Cominius, rerum gerendarum vsu clarissimus senator; sed quam sint necessaria totius populi concilia, ex eo perspicitur, quod quibus populis sua concilia cogere licet, cum iis optime agitur; cęteri populi tributis ac seruitute vrgentur; nam singulorum voces minus exaudiuntur; totius
347 vero prouinciæ clarissima vox est, & rogatio efficax, quã ne princeps quidẽ ipse, si velit, repudiare possit. Quamquam innumerabiles sunt conciliorum vtilitates. Nam si conscribendi exercitus, imperanda tributa, cogenda pecunia sit, tum ad hostes repellendos, tum ad latrocinia perditorum hominum coercenda, tum ad portus, arces, mœnia, sartatecta, vias, & cætera id genus sarcienda, quæ nulla ratione possent a singulis, omnium optime ab vniuersis conficiuntur. vt enim omittam cætera,

Septimania prouincia, quam nostri *Lingoceitanam* vocant, scholam annis superioribus erudiendæ iuuentuti Nemausi propositis præmiis aperuit; Buzacum nobilissimum latronem, quem nulli iudices, nullæ curię, nulla vis magistratuum coercere potuerat, comprehensum iudicari, & extremo supplicio affici curauit: cuius ego rei spectator fui, ac populum incredibili lætitia exsultátem aspexi, cum homine grassatorum omnium maximo se liberatos intellexerunt; tametsi decem amplius aureorum milia ad id rationibus expensa fuisse memini. Et vt prouincia a latronibus tutissima esset, multo ampliora præmia, quam vllæ prouinciæ, latrunculatori proposuerunt. Sed quæ de conciliis ꝓuinciarum diximus quá sint Rebuspublicis vtilia, quam prouinciis salutaria, quá ciuitatibus singulis necessaria, omnium optime Heluetii ac Germani sentiunt, eoque melius, quo fructus percipiunt longe quam nos vberiores. De Heluetiis notum est, & libris accurate perscriptum: de Germanis obscurius; habent tamen non modo singulæ ciuitates sua collegia, corpora, iura vniuersitatis; verumetiam decem Imperii prouinciæ, *circulos* ipsi appellant, sua singulis annis comitia cogunt; quorum rogationes ac decreta ad vniuersos totius Imperii conuentus referuntur: quibus imperium illud stare videmus, & quibus sublatis ruere necesse est. Diximus modum ac mediocritatem quæ in rebus omnibus debet, in collegiorum & conciliorum numero optimatibus ac regibus teñendũ esse: nam qui omnia sustulerit, tyrannidem stabilire velle videatur; sin promiscue omnia permittantur, nec regum potestate, nec optimatum imperiis facile coerceri poterũt. Internec optimatum imperiis facile coerceri poterũt. Intercommodum etiam tot ac tantas fraudes cõtra publica commoda ab opificum sodalitiis strui animaduertimus, vt in hoc imperio prohiberi, aut magna ex parte circumcidi necesse fuerit: opifices vero in varias vrbis regiones distribuere, nec eodem loco, nec eadem via omnes omnium sedes cõstituere, vt in plerisq; ciuitatibus fieri video, nisi locus ipse propter aquarum copiam, aut alterius rei vtilitatem

C

litatem necessarius omnibus videretur: quia præterquã quod singuli opifices, singulis vrbium regionib. vtilius collocantur, etiam hac rogatione monopoliis facilius occurri potest. Nec tamen studiis & otio deditos homines cum salsamẽtariis, vel ὁπλοπηχνίτας aut coriarios cum scholasticis miscere oportebit. Vt autem ingentes vtilitates ab hominum societatibus & conciliis Reipublicæ comparantur; ita nihil est quod Rempublicam æque frangere ac debilitare possit, quam si collegia & corpora omnino tollantur; quod prudenter Romanos deuicta Macedonia fecisse videmus, ac cœtus omnes & concilia prohibuisse: tum etiam victis Achæis, *Mummius*[a] *Consul*, inquit Liuius, *concilia omnia singularum Achaiæ nationum, & Phocensium, & Bœotorum, aut in alia parte Græciæ, deleuit.* Postea vero quã Romanorum imperio, inquit Strabo, acquieuissent, *antiqua genti cuique concilia sunt restituta.*

348

[a] Liuius lib. 35.

VIII, De ordinibus ciuium.

QVONIAM de collegiis & corporibus diximus, restat etiam vt de ciuium ordinibus disseramus. Nam si in rebus omnibus ordinem conuenientem inquirimus & consectamur, confusione vero ac perturbatione nihil aspectu fœdius ac deformius esse iudicamus; quanto magis in Republica enitendum est ciues apta ac decenti collocatione sic constituere, vt primi postremis, medii vtrisque, omnes omnibus nexu quodã ac vinculo inter se & cum Republica coniungantur? Est enim sapientum opinio vetus & contrita, supremum huius vniuersitatis opificem ac parentem Deum in orbe condendo nihil maius ac melius præstitisse, quam quod permistas & confusas rudis materiæ partes discreuit, certoque ordine suis quamq; in sedib. collocauit. Nec vero quicquam ordine aut ad intuendum pulchrius, aut ad animi oblectationem iucundius, aut ad vsum commodius esse potest. At qui ciues omnes omnibus dignitate, ordine, loco ita exęquare conantur, vt nihil primum in ciuitate,

nihil postremum, nihil medium, sed omnes omnibus sine vllo sexus, ætatis, conditionis discrimine, confusos esse velint; perinde faciunt vt ii qui hordeum, frumentũ, oryzam, miliũ, legumina in vnum aceruũ accumulant: qua ex re, & singulorum seminum, & vniuersi aceruí vsum amittunt. Quamobrem nullus vmquam legislator tam imperitus extitit, qui non aliquam ciuium descriptionem, censum & ordinẽ fieri oportere arbitraretur. Ordinem hic appello ciuium partem a cæteris cõditione aut statu aut sexu discretam; cõditione quidem, nobiles a patriciis, equites a plebeiis; sexu vero fœminę a viris; statu deniq; ingenui a libertinis, statu liberi ab vtrisque diuiduntur. Seruos antea ex albo ciuium eximi omnium pene populorum[a] cõsensu diximus: quinetiam instrumentorum loco seruos Aristoteles vsurpauit, cæteri aut pro pecudibus, aut infra pecudes habuerunt: & adhuc sub iudice lis est[b], num serui sint in fructu. Ego vero si mihi tabellæ ac iura suffragiorum in hac disputatione tribuantur, seruos æque ac liberos homines ciuitate donari cupiam. Quæ enim tam arrogans est ista hominum temeritas dicam an impietas, vt humanæ conditionis obliti, diuinum hoc animal, non seruire modo suæ libidini turpiter erepta libertate cogant; verumetiam pecudum instar, aut deteriore conditione esse velint? Sed vt serui sint abiectissimę conditionis homines, num propterea ciuium nomen non merentur? Sunt in humano corpore membra non turpia illa quidem (quia nihil quod sit a natura, turpe esse potest) sed tamen ita pudenda, vt nemo nisi valde impudens ea reuelare sine pudore debeat; num propterea tamen corporis membra esse desinunt? pedes ipsi perpetuo labore corporis totius molem sustinent ac circumferunt, sæpiusque luto, sordibus, puluere squallent: quis tamen vsque adeo demens, a corpore resecandos putet? Quod si membra ista partes corporis & sunt & vocantur, cur non eadem ratione seruos, qui assiduis ciuium oneribus & imperiis grauissimis vrgentur, ciuitatis membra dici non patiemur?

Vniuersitatis descriptio.

a l. quod attinet de regul.

b l. vetus quæstio. de vsufruct. ff. l. antiqui. si pars hæredit. l. iustissime. de ædilitio. ff.

mur? si hoc absurdum putamus, ciuitatis finibus exterminandi sunt; ac veluti putria membra resecandi: sin eos in ciuitate, in familia, in obsequio retinere volumus, ciuitatis quoque participes esse oportet. Certe quidem cum subditi sint, non peregrini, partem ciuium facere, & in ordine ciuium censeri necesse est. Quæ sic a me dicta velim, non quod seruitia de Republica nostra iampridem sublata restitui cupiam; sed quoniam eo vis hominum & audacia prorupit, vt seruitia sensim irrepere ac redire videamus, prospiciendum est ne durius quam humana conditio ferat, in posterum accipiantur, & vt suum quendam in ciuitate locum atque ordinem retineant. Sit igitur in ciuitate seruorum infimus ordo; placet enim ab his auspicari. Quod enim Tullius obiecit Antonio quod *affinitatem ita contraxisset, vt se ordini infimo commendaret*; de libertinis dictum voluit, non de seruis; quia nullum in Romana ciuitate ordinem serui habuerunt; nec Metelli oratio *de maritandis ordinibus* ad seruos pertinebat, cum his omnino interdiceretur iure connubiorum; sed contubernia tantum mutua habere licebat, vt Paulus scribit libro [a] 11 Sententiarum; quamquam illud inepte, cum iura sanguinis perinde vt ciues tuerentur, & ab incestis [b] nuptiis æque vt alii prohiberentur, tametsi cætera connubiorum iura non haberent. Et quoniam sæpius incerto patre serui nascebãtur, etiam incerta proles erat; nec propterea gentem habere serui libertiniq; generis homines dicebantur: patricii vero soli se gentem habere iactabant. hinc illa Decii aduersus patricios oratio [c]: *Semper ista audita sunt vos solos gentem habere. an hoc si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum sciam, reticere possim?* ex quo satis innuit nec seruos, nec libertinos gentem habuisse; & gentiles fuisse qui ex ingenuis nascerentur: hinc illa vox a nostris vsurpata, *vt qui nobiles sunt, gentiles* [d] *dicantur*. Sed patricii longius progrediebantur, vt eos tantum gentem habere iactarent, quorum maiores

[a] l. 14. §. seruiles. de ritu. nupt. l. 49. de manumiss. testam. l. 35. ædilitio. l. 5. de incestis. C. l. 9. de successionibus.

[b] l. adoptiuus. de ritu. nupt. ff.

[c] Liuius lib. 4.

[d] gentilhomme.

C

nulli seruierant seruitutem; quia plebeiorum multitu-
do fere a libertinis originem habuisse credebatur. Pro-
ximi sunt seruis *statu liberi*: deinde ordo libertinorum,
qui diuersa conditione vbique, vt seruorum quoq; varia
genera fuerunt. Vt enim alias ciuitates omittam, Romæ
quatuor genera libertinorum fuisse videmus, *Romanos*
inquam, *Latinos*, *Iunianos*, *Dedititios*; quæ, quod contri-
ta sunt ac peruulgata, prætermitto: satis est digitum ad
fontes intendisse, ne in ciuitate libertinorum ordines
confundantur. Statuliberorum ordo medius erat inter
seruos ac libertinos; quia cum libertas eorum suspensa
[a] teneretur, meliore quidem conditione fuerunt quam
serui, deteriore quam liberti. Atq; hi quidem ordines ex
statu suo quisq; gradu collocantur: cæteri ciues ex con-
ditionibus variis pro morum varietate describuntur. Il-
lud tamen omnium fere populorum commune est, vt
nobiles a plebeiis ordine ac dignitate diuiderentur, ex
quo primum Nimerodus latro nobilissime conscelera-
torum suiq; similium ingenti manu stipatus, crudeli ser-
uitute tenues oppressit, ac in dominatum Assyriorum
primus inuasit, vt superius diximus. Is igitur nobilitatem
scelere partam, posteris ad imitandum reliquit; eaque
opinio peruagata tam alte radices egit, vt quo quisque
vi ac cædibus potentior, eo nobilior esse crederetur,
quousque optimis legibus & humanitate populi melius
informati, nobilitatem virtute, non scelere quæri opor-
tere iudicarent. Et quoniam alius alia virtute præstat, &
quarum virtutum in vna ciuitate maxima laus est, earun-
dem alibi contempta iacet; idcirco numquam potuit
vna populis omnibus conueniens definitio nobilitatis
afferri, sed ex more cuiusque regionis dignitas & infa-
mia iudicantur. Nam Perusinorum [b] ac Florentinorum
moribus, non ita pridem qui militare cœpisset, ex igno-
bili nobilis efficiebatur; nobis vero non quidem sta-
tim, sed si militiam posteri sequantur, nobilitatem quasi
temporis diuturnitate adepti putantur: non item Vene-
tiis, qui ab illustri vetustate earum gentium quę publicis
consiliis

[a] Vlpian. lib. 2. Instit. cap. 2.

[b] Bartol. & Plat. in l. 1. de dignitat. C.

consiliis ac negotiis intentæ semper fuerunt, nobilitatem patriciorum metiuntur. Ac tametsi Decuriones Romano[a] iure *nobilium* appellatione censeantur; quæ lex apud Pictauos trium ordinum consensu recepta est; nusquam tamen alibi. Militiam vero per sese nobilitare, C non modo Florentinis ac Perusinis, sed etiam legum interpretibus[b] plerisque video placuisse: atque inprimis Alciato[c]; qui eius sententię Triuultium Tribunum militum auctorem ciere non dubitauit. Certe quidem apud Ægyptios non nisi Calasyris; ac multis postea sæculis, Sultanorum dominatu, non nisi Memmelucis militare armave gestare licebat; qui propterea immunitates maximas consequebantur. Cæteri tamen populi dignitatem a militia seiunxerunt; nec propterea qui miles esset, nobilem censuerunt; quam in sententiam maximi[d] quique Iurisconsulti cum Platone vno pene consensu ierunt. Ac tametsi Romani bellicis laudibus populos omnes longe superarunt, ac maxima beneficia in milites contulerunt, non propterea tamen dignitatem militari gloria terminarunt, cum & libertinis militare liceret[e]; nec turpitudine vitæ ac rebus iudicatis infames[f], qui ab honoribus arcebantur, a militia vacationem[g] haberent. At cum ciuibus omnibus sumpta virili toga militare necesse[h] fuerit, ciues omnes nobilitatem adepti fuissent: quod absurdũ sit, quia si omnes ciues nobiles, nemo nobilis censeatur. Quamobrem L. Siccius Dentatus a Dionysio Halicarnasseo *plebeius* vocatur; eiusque oratio exstat aduersus patricios, qua quidem gloriatur se annos quadraginta pro patria stipendia fecisse, centum ac viginti prœliis dimicasse; vulnera quinque & quadraginta, vno die duodecim, omnia aduersa, corpore excepisse; quatuordecim coronas ciuicas, tres obsidionales; torques aureos tres & octoginta, brachialia aurea centum & sexaginta; hastas decem insignes, phaleras XXV tulisse. Is igitur tanta virtute ac fortitudine clarissimi viri laudibus cumulatus erat ac[i] nobilitatus, tametsi Romanorum legibus ignobilis esset. Illi

[a] l. vlt. de decurionib. C.
[b] Salic. in l. 1. de iuris & facti. C. ex l. 2. §. in filii. de decurio. Guid. Pap. decis. 388 l. inter alias. verbo militari. de palat. sac. larg. C.
[c] Alciat. in lib. de singulari cer. ex sententia Triuultii.
[d] Bart. in l. 1. de dignit. C. Io. Plat. ibid. Lucas Penna. in l. mulieres. de dignit. C. Faber. in l. milites de quæstion. Bald. & Ang. in l. filiustam. §. veterani. de procurat. Salic. in l. non prohibetur qui accusare. Albericus in l. milites. locati. C. Roman. sing. 507.
[e] Florus epitome 74. l. si duob. de militari testam. l. operis. de operis libert. & l. vlt. de libertis. C.
[f] l. infamia. de decurion. l. 1. de infam.
[g] l. si quis filio exhæred. §. irritum. de iniusto.
[h] Plutarch. in Gracchis.
[i] Salust. in bello Iugur. de Mario.

enim *nobilem*[a] primum definiebant, *qui noui hominis filius esset: nouum* autem, *qui primus in sua gente magistratum*[b] *curulem adipisceretur, ac statuæ sibi erigendæ ius haberet*; vt Caius Marius & M. Tullius, Arpinas vterque, nouus vterque. Alter igitur Quæstor primum, deinde Ædilis, postea Prætor, tandem Consul factus, in concione ad populum de sua nouitate exultans: *ego*, inquit[c], *nouus homo, primus omnium claustra nobilitatis refregi*, &c. Alter septies consulatum adeptus, in oratione quam habuit aduersus nobilitatem; *Contemnunt*, inquit[d], *nouitatem meam, ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quod si me iure despiciunt, faciant idem maioribus suis, quibus vti mihi nobilitas ex virtute cœpit; nunc videte quam iniqui sunt; quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt; scilicet quia imagines non habeo; & noua nobilitas est; quam peperisse melius est, quam acceptam corrupisse.* Nam Cicero sex habuit in consulatu competitores[e], duos patricios, quatuor plebeios; ex quibus duos nobiles; duos qui primi ex suis familiis magistratum adepti essent; solus Cicero equestri loco natus erat. Igitur pater huius Ciceronis, Marii, Catonis Censorii, Quinti Pompeii, Curii, Philonis, Genucii, ignobiles ex plebe fuerunt; ipsi vero noui, eorum filii nobiles. Sed qui a senatoribus Romulo imperium ineunte scriptis, quique a conscriptis a Publio Valerio Consule originem duxissent, Patricii dicti sunt, cæteri plebeii fuerunt aut equestri loco nati: quamquam ordo equestris medius erat inter senatores ac plebem, quod ex patriciis ac plebeiis constaret: sed qui in senatum lectus erat, eques esse desinebat; vt videre est de Liuio & Nerone Censoribus; qui cum publicos adhuc haberent equos, alter ab altero vendere iussi sunt: nam post cladem a Veiis acceptam equo publico stipendia fieri cœperunt. Patricias autem gentes circiter XL video Romæ fuisse[f]; earũ vero quæ nobilitatem sua virtute posteris pepererunt, Ciceronis ætate circiter trigin-

[a] Asconius in orat. in toga candida.
[b] id est, qui ædilis curulis, Prætor, Censorve fuisset.
[c] In Rullum orat 1.
[d] apud Salustium.
[e] Asconius in orat. Cic. in toga candida.
Patriciæ gentes.
[f] Siluiam, Pompiliã, Potitiam, Marciam, Hostiliam, Tulliam Tarquiniam, Fabiam, Antoniam, Iuniam, Sergiã, Iuliam, Geganiam, Nautiam, Æmiliam, Clœliã, Valeriam, Horatiã, Postumiam, Meneniam, Virginiam, Sulpiciam, Furiam, Lucretiam, Quinctiam, Papiriã, Claudiam, Seruiliam, Corneliam, Manliam, Cassiam, Æbutiam, Pinariam, Veturiam, Semproniam, Muciam, Aquiliã, Quintiliam, Hortensiam.
Nobiles gentes.

C

triginta[a]; quarum gentium septem fuerũt eiusdem nominis cum patriciis, scilicet Pompilia, Marcia, Tullia, Iunia, Mucia, Claudia, Sempronia. Et quoniam plebeiis ad honores aditus ante legem Canuleiam interclusus, & a patriciis obuallatus tenebatur, nec tamen ex patriciis quisquam nobilis censebatur, nisi maiores haberet qui magistratum curulem adepti essent; pleriq; patriciorum qui a senatoribus quidem originem duxerãt, nec tamen maiores ciere possent, qui magistratum curulem gessissent (id autem ex ipsis statuis intelligebatur) ignobiles habebantur. Ita fiebat vt quidam post legem Canuleiam ex plebe nobiles, quidã vero ex patriciis ignobiles essent, id est obscuri & ignoti; vt M. Æmilius Scaurus patriciæ gẽtis, maiores habuit ignobiles, ipse nouus homo Præturam, Consulatum, Censuram adeptus, ac senatus princeps factus, posteritati peperit nobilitatẽ[b]. Erat igitur nobilitas Romanorum in populi suffragiis & arbitrio posita. Illud autem absurdum & iniquum, vt sceleratissimus quisq; patricida, quamtumuis obscuro genere natus esset, beneficio magistratus curulis nobilitatem ad posteros propagaret; qui vero summis virtutibus, pietate, iustitia, temperantia, fortitudine, eruditione claruisset, & patricio sanguine ortus esset, nisi maiorum statuas demonstraret, ignobilis haberetur. Ea vis est huius verbi apud Latinos, qui eodem plane sensu γνώριμος a Græcis appellatur, & ἐπιφανής, id est qui in hominum notitiam ex aliquo, seu turpi, seu illustri facinore, venerunt: sæpius tamen accipitur in meliorem partem. nam qui εὐγενεῖς dicũtur, ad generis splendorem referunt, quę apud Romanos in patriciis potissimum elucebat; qui quod pene intermortui essent, C. Cæsar lege Cassia, deinde Augustus lege Seruia plerasq; nobiliorũ gentium in patriciorum ordinem sublegerunt. Nam ante legem Canuleiam solis patriciis pontifices ac sacerdotes esse, solis sacra facere & auspicia habere fas erat: postea vero quam Genucius primus ex plebe Cõsul factus, suis auspiciis prœlio commisso cum ingenti clade

[a] Liciniam, Aureliam, Deciam, Cæciliam, Æliam, Domitiam, Claudiam, Muciam, Porciã, Curiam, Fabriciam, Coruncaniam, Aciliam, Mariam, Pompeiam, Liuiã, Iuniam, Tulliam, Fuluiã, Semproniam, Atiliam, Calpurniã, Marciam, Pompiliam, Lucatiam, Plautiam.

[b] Cicero.

352

exercitus cæſus eſſet, *Patres*,inquit Liuius, *non tam publica calamitate mœsti,quam feroces infelicis Conſulis plebeii ductu, fremunt omnibus locis, irent, crearent Conſulem ex plebe,transferret auſpicia quo nefas eſſet.* Antea Appius Claudius Conſul in concione interroganti Tribuno, cur e plebe Conſulem fieri non oporteret? reſpondit, quod plebeius nemo auſpicia haberet; ideoq; decemuiros connubium decreuiſſe, ne incerta prole auſpicia turbarētur. Plebs ad id maxime indignatione exarſerat, quod auſpicari plebeii tamquā inuiſi diis immortalibus negarentur poſſe. Ac tametſi plebi omnia cum patribus tandem communia fuerint; honores inquam, imperia, iudicia, auſpicia, curationes, ſacerdotia, conſilia, poteſtates, ſtatuæ, triumphi, cæteraque in Republica maxima; numquam tamen obtineri potuit, vt plebeius homo interregē diceret, aut Flaminem Dialem, aut Martialem, aut Quirinalem proderet, aut in Saliorum collegiū cooptaretur. Vt autem ſtatua apud Romanos inſigne fuit adeptę nobilitatis, ita noſtris olim ſtemmata inſignibus ſuperpoſita nobilitatis decus indicabant. Inſignia quidē vnicuiq; ſibi fingere ſemper licuit [a] ac licebit, nō tamen ſtemmata [b] imponere illuſtriumve familiarum inſignia [c] vſurpare. At Græci veteres nobilitatem non adeptione magiſtratuum, quos apud Athenienſes poſt Ariſtidis legem & Ephialtis ſeditioſas cōciones ſorte quiſque, pauca ſuffragiis obtinere poterat; ſed nobilitas aut a ſtirpe regum, aut heroum, puta Heraclidarum, Æacidarū, Cecropidarum, & aliorum id genus, ducebatur; aut qui ob res tum a ſe, tum a maioribus præclare geſtas publico decreto coronam auream, immunitates, ſtatuas, primos conſeſſus, victum in Prytaneo aliisve publicis in locis optimatum populive decreto addita laudatione conſequebātur; cuiuſmodi Athenienſium eſt illud decretum apud Plutarchum de Lycurgo Lycophronis filio: *Placuit*, inquit, *populo Athenienſi vt bene meritis gratia refeeratur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem virtutis & iuſtitiæ ergô, & populum ſtatuam ei æneam in foro collocare,*

[a] l. ad cognoſcendum de ingenuis. C.
[b] lege Henrici IIII regis vetitum præterquam nobilibus.
[c] Panor in cap. dilecta ex l. 1. de iis qui potentiorum not C. Bald. in l. 1. quæ res vendi non poſſunt. C. & in l. vlt. pro ſocio.

collocare, præterquam vbi lex erigi vetat; victum vero præbere in Prytaneo in perpetuum posterorũ Lycurgi natu maximo. Item Isæus orator scribit Harmodii tyrannicidæ posteris victum publicum, proëdrias & immunitates fuisse concessas. quod [a] Aristoteles omnibus fere Græcorum ciuitatibus commune fuisse tradit; vt liberis eorũ qui pro patria fortiter occubuissent, victus de publico daretur. Sed nimia facilitate dicam an leuitate, Græci statuas merentibus erigebant; quas leuissima offensione accepta, maiore contumelia deiiciebant: cum enim Demetrio Phalereo statuas vrbe tota CCCLXV Athenienses decreuissent, omnes tamen vno disturbarunt & eodem momẽto; neq; id solum, verumetiam tanto furore comminuerunt, vt nullius fragmentum restaret, præter eam quæ in arce Palladis conclusa fuerat. Hebræis autẽ illustrium ac nobilium virorũ duo genera fuerunt; alterum ab Aaronis stirpe, qui soli sacerdotes erant; alterũ a stirpe [b] regum: cum enim gens illa summam bonorum omniũ in religionib. ac diuini numinis cultu collocaret, ita sacerdotes, qui ꝓxime ad immortalis Dei numen accederẽt, nobilissimos omniũ iudicabat. Singularem autem delectum Deus adhibuerat in Aarone designando, eoq; post grauissimas populi secessiones & clades confirmando. Itaq; quoties extremũ populo exitium Deus ꝓnunciari [c] iubet, illud identidem ingeminat, כהן כבען: id est sacerdotis ac plebeii eandem fore cõditionẽ. Itaq; cum Antiochi nobilis seruitutẽ excussisset, gens Asmoneorũ de stirpe Aaronis pontificatũ maximũ vna cum regno tenuit, annos circiter CC, id est vsque ad Herodis Magni dominationẽ. Recte quidẽ Hebræi. nam si adepto pecuniis ac sordibus magistratu curuli nobilitas posteritati commendatur, quid causæ est quamobrem Dei æterni sacerdotiũ nobilitare nõ debeat? si quidem muneribus, non personis dignitatem metimur. Certe sacerdotii dignitatem [d] omnibus honoribus ac muneribus anteferri putant oportere Iurisconsultorũ doctissimi quique; nec inter plebeios [e] censeri rerũ diuinarum

[a] in Politic.

[b] Iosephus.

[c] Iesaiæ 24. Oseæ 4.

[d] consil. 190. & Ias. in l. generaliter. colum. 2. de in ius vocan.

[e] ex l. 2. vt nemo priuat. Salic. col. 4. q. 7. de iuris & facti. C.

adminiſtros & ſacrorum moderatores: neq; hæc noua eſt, ſed ab vltima antiquitate ducta ſententia. Nam vetuſtiſſimi reges, vt auguſtiorem ac ſanctiorem regiam poteſtatem efficerent, pontificiam[a] dignitatem exercuerunt: nec modo Græci, verumetiam Romanorũ reges, atq; adeo Imperatores ipſi, *pontifices* ſeſe *maximos* appellarunt; quæ inſtituta Arabum ſummi principes iidem & pontifices ſecuti videntur. Chriſtiani quidem reges, cum religione prohiberentur profana ſacris, arma religionibus miſcere, quod proximũ erat, effecerunt: id eſt ſacrum ordinem non modo plebeiis, ſed etiam patriciis; neq; his tantum, verumetiam ducibus, comitibus, cęteriſq; magiſtratibus omnib. prætulerunt; vt primos conſeſſus & a rege proximos, prima loca in cœtibus, in conciliis, in legum rogatione, in beneficiorum ac immunitatum largitione conſequerentur. Quid ni? cum Celtarum antiquiſſimi populi Druidas, qui ſacrorum ac iudiciorum principes erant, non modo plebeiis, ſed etiam equitibus ac regulis ſuperiores haberent. Itaq; Cæſar[b] in ordinum deſcriptione primo loco Druidas, deinde equites, poſtea plebem collocauit. Nam equeſtris ordo apud maiores noſtros, validiſſimo equitatu populos omnes, Cæſaris[c] ipſius ac Marci Antonii teſtimonio[d], ſuperabat: vt propterea κελτοὶ dictos fuiſſe putem. eſt enim κέλης ἵππος, ὁ ἄζυξ; quem Latini *ſellarium* vocant. Diximus antea Turcarum & Arabum principes in ſingulis imperiis etiamnum *Mophtas* pontifices maximos præcipuis honorib. colere & obſeruare; & eorum quę in iure maxima ſunt, maximeq; ambigua, ſummam ad illos deferre. Veneti tamen ſacerdotes a cõciliis, ab imperiis, a magiſtratibus ſummouere conſueuerũt: ne fortaſſe Pontifici maximo, cuius obſequiis ac iureiurãdo obligantur, ciuitatis arcana proderent. Eſt igitur apud Venetos patricius omnium primus, cum in eo inſint iura maieſtatis. Patricios ſequuntur nobiles, qui extra patriciorum album cenſentur; poſtremo plebeii: vtriq; tamen *citadinorum* veniunt appellatione. At Florentini, priuſquam vnius dominatu

a Ariſtot. in Politic.

b lib. 6.

c de bello ciuili in Africa geſto.

d Plutarch. in vita Antonii.

354

dominatu omnia tenerentur, non tantum nobilitatem ab ordine ſacro, ſed etiam nobiles a plebeiis, ac plebeios triplici rurſus ordine diſcreuerant [a]; quorum qui opib. pręſtabant, *grandes* appellabantur; ſecundo cenſu populares, tertio fæx ipſa plebis. Melius Ægyptii veteres, qui vniuerſitatem ciuium in ſacerdotes, milites, & operarios diuiſerant [b]; ſacerdotibus ac militibus, quos ipſi *Calaſyros* vocabãt, immunitate [c] ab omnibus vectigalibus tributa. Paulo aliter Hippodamus Mileſiorum legiſlator, populum in milites, opifices & agricolas partitus eſt; cuius ſcripta Ariſtoteles aut non percepiſſe, aut non ſatis prudenter coarguiſſe videtur [d]; vt perſpicuum ſit ex iis quæ apud Stobæum reſtant fragmentis. Illud etiam neſcio quo modo Platoni [e] venit in mentem, vt facta ciuium diſtributione in cuſtodes, milites, & agricolas, militum ordinem, ſub cuius clypeis ac tutela ciues eſſe oportet, a cuſtodibus diſcreuerit. Porro cuſtodes rerum gerendarum vſu ac prudentia cæteris omnibus excellere, iiſque imperare [f] voluit, nulla claræ ſtirpis aut diuitiarum habita ratione. Prudenter iſtud quidem a ſapientiſſimo viro decretum eſt; qui tametſi ab antiquiſſima patriciorum ſtirpe, & ab ipſo Solone Athenarum legiſlatore maternum [g] genus duceret; veræ tamen nobilitatis ac imperii decus in virtute poſitum eſſe iudicauit: idque antea ſcite Euripides [h], Ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς, εὐγενὴς ἐμοί γ' ἀνήρ. Ὁ δ' οὐ δίκαιος, κἂν ἀμείνονος πατρὸς Ζηνὸς πεφύκῃ, δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ. Veram igitur nobilitatem virtute metiamur; cum ea ſit non modo philoſophorum ac theologorum [i], verumetiam poetarum [k], hiſtoricorum [l], ac iuriſconſultorum pene [m] omnium conſentiens opinio; qui negant vllum ſine honeſtate nobilitati locum relinqui: ac duobus propoſitis, generis inquam ſplendore ac virtute, ſuperiorem ac dignitate priorem virtuti locum [n] eſſe oportere decreuerunt, ſeu de imperiis & honoribus, ſeu de teſtium grauitate ac pondere quæratur. Proximam a virtute nobilitatis cauſam plerique

a Machiauel.
b Diodorus.
c Geneſ. cap. 47. Diodorus.
d in Polit.
e in lib. De legibus.
f lib. 3. & 9. De legibus.
g Laertius. Proclus in Timæum.
h id eſt, *Bonus vir mihi quidem nobilis: improbus vero, etiamſi Ioue ipſo meliore patre editus ſit, ignobilis tamen videtur.*
i Hieronymus in epiſtola ad Demetriadem.
k Ouidius in Triſtibus.
l Plutarc. in lib. contra nobilitatem.
m Cardinal. Alex. & Cardinal. Florẽt. in c. penult. de præbend. Hoſtienſ. Io. And. Anton. Butr. Albericus, Angel. in l. ſi quis ſtipulatus ſit Stichũ. §. ſi quis ita. de verb. oblig. Bal. in l. ſi qua. de ſecundis nupt. C. & in l. nobiliores. de commerciis. C. & in l. prouidendum de poſtul. C. & ibi Salicet. Lucas Penna in l. mulieres. colu. 1. de dignit. C. Angel. & Platea in l. 1. de conditis in publicis horr. C.
n Bal. in c. penult. de probat. ex l. pronunciatio § matrem. de verb ſign.

in scientiarum abditarū ac præstantissimarū cognitionē posuerūt; quas qui assecuti fuerint, *nobilissimos* lex ipsa [a] diserte appellat; *quos*, inquit, *scientia nobilissimos facit*; vel vt Cassiodor⁹ [b], *ex obscuro nobilē efficit doctrina*. Quāto nobilior vtroq;, quē virtus moralis cū virtute mentis cumq; scientia cōcurrens nobilitauit? Si tamen a scientiarū prestantia seiūgatur integritas, huic priorē ordine locū tribui equū est, præterquā in illis munerib. in quib. disciplinarū cognitio necessaria sit. Imperatorem.n. rei militaris peritū, tametsi improbis morib⁹, exercitui preesse æquius est quam virū bonū scientiæ militaris ignarum; sed de his suo loco. Illud tamen qđ Plato statuit, eos qui obscuro loco nati, virtutib. præstant, ordine superiores esse oportere, quā qui clara stirpe creati, iisdem virtutib. excellāt, absurdum mihi videtur. Et quidē duobus his propositis, æquum [c] est vt auorum virtuti ac nobilitati detur aliquid: atq; in ea sententia fuerunt iurisconsulti, siue de honorib. adipiscēdis, siue de ordine & consessu agatur, primas esse tribuēdas iis qui virtute simul & auorū claritate cōmendantur. Quē vero princeps nobilitauit, tāetsi nec sua, nec maiorū virtute, nec vlla sciētiarum cognitione clarus sit, omniū tamē iurisconsultorum [d] cōsensu nobiliū ordine ac loco cēseri placuit. Ac ppterea Plinius de Traiano scribēs; *Cæsaris esse dicebat, vt nobiles efficeret ac tueretur.* Sed hāc nobilitatē Bartolus [e] nō inepte *ciuilē* appellauit: ex quo satis innuit, hominū quidē opinione fictā nobilitatē fuisse adeptos; veræ tamē nobilitatis sine virtute decus nullū habere. Demus igitur eos nobilitatis ciuilis decerpere fructus, quibus principū munere & cōcessu tribuūtur, seu nobilitas illa pecuniis & sordib. seu ætatis flore ac fœdissimis obsequiis parta fuerit. Sed illud qui tribuere possint, in eos tātum cōuenit qui *iura maiestatis habent*, nō etiā in eos quos Bartolus *principatū* [f] *habere* scribit; si aut superiorum iussis teneātur, aut habeāt Imperii socios & collegas, qui ne natalib. quidē restituere [g] possunt. Multo minus verum est quod [h] quidam scripsere, *principum comi-* C

tes ac

a d l. prouidendū de postul. & in l. nobilissimos & ibi Cynus, Faber. Bald. Angel. Salic.
b li 9. epist. 7.
c Cyn. in l. prouidendū. de postul. C Panor. in ca. 1. in 1. no. de donat. Aluaro. in c. 1. col. 3. quis dicatur Dux Bal. in l. nobiliores de cōmerciis. Corn. in vlt. not. cōmunia legat. C. Hostiens. Pano. Io. Andr. in c. c eri ci de iudic.
d Bald in l. sacrilegii de diuersis rescrip. C. Bart. in l. 1. de dignit. C. & Platea. ibi. Imola in c. multa de prebendis. C. Ioan Rayn. in tract. nobilitat. q. 1. Alber. in l. Imperatores. de decurio. l. quæris de natalib restit. Castrēsis in l. quoties. vbi senatores. Cod.
e in l. 1. de dignit. Cod.
f Bar. & Plat. in l. 1. de dign.
g Guid. Pap. sing. 486.
h Angel. Peru. Aretin. Corn. Ias. in l omnium qui testamē fa. C. Plat. in l. 1. de domesticis & protect.

tes ac domesticos nobiles esse: vt enim vacationib. munerũ ac immunitatib. fruãtur, nõ propterea tamẽ nobiles iudicandi sunt, nisi magistratus & imperia maiora gesserint. Sed quęritur & antea sæpe video quæsitũ, *an sit nobilitatus qui militiã ex casu, siue feudũ adeptus est.* id quidem plerisq; video placuisse [a], modo Imperium maius feudo innexũ & adiunctum fuerit, vti sunt Duces, Cõites, Marchiones; aut si fiduciæ [b] tabulis ac legibus ab ipso principe nobilitas diserte reb. ipsis expressa, & possessorib. tributa sit. Hinc illa feudorũ nobilium ac ignobilium origo manauit. Sed nostris moribus, quib. feuda eodẽ quo cætera prædia iure cẽsentur, quod ad personarum ius attinet, nihilo nobilior est opifex qui Ducatum hęreditario iure, aut pro emptore, quã si prædium vectigale possideret: certe maiorib. nostris absurdũ visum est, quã a se nõ haberẽt, a iure prædiatorio dignitatẽ expiscari, ac personas ipsas rebus, quasi picturam tabulæ cedere: indignius etiã iura nobilitatis in hominũ commercia venire. Duarũ autẽ rerum omniũ maximarũ, virtutis inquã ac nobilitatis, nullũ esse commercium, clara voce testatur Euripides. Μόνον δ' ἂν (inquit) αὐτὰ χρημάτων οὐκ ἂν λάβοις Γενναιότητα κἀρετήν. Cũ igitur nostris æque ac Germanorũ, Hispanorũ, Britãnorum, Italorum morib. omnia isthæc, seu *feuda*, seu *beneficia*, seu *militias* ex casu appellare placet, in cõmercium veniãt, qs quẽquã ex eorum adeptione clariorẽ se fore putet? At ignobilissimis quibusq; cerdonib feudũ adeptis licet vassallos creare [c]; ac nobilissimo cuiq; necesse est vassallũ ignobilẽ excipere. Quib. ex reb. efficitur, opes & copias, quãtæcumque sint, nec verã parere, ac ne parturire quidẽ nobilitatem; tãetsi Euripides ex opinione vulgi personã sic loquentẽ inducit; τὴν δ' εὐγένειαν ἐν χρήμασι· & in Aulide, εὐδαίμονες ἐν πᾶσι κλεινοὶ ϗ περίβλεπτοι βροτοῖς. Quãquã nõ tãtum vulgares ac plebeios, sed etiã ipsum Aristotelem [d] legimus primum dignitatis ordinẽ in opibus, deinde in claris natalibus, postremo in virtute posuisse: quod ordine primo decuerat, id postremo collocauit. Solon quidem ciues Atheniẽses ex opib. ac fortunis ad honores [e] & imperia

556

a Io. Andr. Isern. c. 1. si vero. de pace iuramento.

b Iacob. Bello in proœmio feudor.

c Bald. in cap. 1. §. Marchio. titu. de iis quã feudum darc. Aluarot. Cardinal. Alexand. ibi. Guido Pap. decis. Delph. 4. & 5.

d lib. 4. Politic.

e Plutarc. in Solon. Aristot. lib. 2. Politic.

ſelegit; cuius rei cauſam deinceps ſuo loco explicabimus. Quæ opinio tam alte radices egit, vt nõ modo copias, opes, fortunas, nobilitatẽ ingenerare pleriq; [a] putent, verumetiam ab inopia decus omne nobilitatis aboleri ac obliterari: ſed obſcuræ ſunt autoritatis. Augustus [b] quidem cenſum Senatorium tenuib. ſuppleuit, ne ab inopia clariſſimus ordo premeretur. Sed Bartolus [c] aperte ſcripſit *nec ab opib. dari, nec ab inopia adimi nobilitatem*. Neq; enim M. Æmilius Scaurus ab inopia generis claritatem ſibi putauit ereptã; quinetiã gentis Æmiliæ ſplẽdor illum ab accuſatorum gratioſiſſimorum potentia vindicauit [d]: num igitur ſi carnifex ignominioſiſſimus ſit ac locuples, ordine tenuib. ſuperior erit? negabunt opinor: quanto minus parricidæ, ac flagitiis omnibus inquinati homines, quib. opes affluũt, claros ac nobiles iudicare debemus? Semper enim Romani opes a nobilitate ſeiunxerunt. Sic enim Tacitus de Caſſio & Silano: *Alter*, inquit, *opib. vetuſtis, alter generis claritudine excellebat*; & M. Tullius Roſcium nobilitate ac pecunia municipii facile primum fuiſſe dixit. Itaque cum reges noſtri bellis vrgentibus, ac premente ærarii inopia nobilitatis iura promercalia feciſſent; ac plerique turpitudine vitæ infames pecuniarum vi nobilitarẽtur; princeps lata lege declarauit neminẽ eorum nobilem propterea iudicandum, quo minus ordine ac muneribus ignobilium cenſeretur ac fungeretur. Quid enim abſurdius aut pernicioſius quam dignitatem quæſtu, ordinem pecuniis, nobilitatem opibus metiri? cum ſæpius aut furtis ac rapinis, aut tyrannorum effuſa in deterrimum quemque largitione, aut caſu quodam, (tametſi nihil caſu fit) ac fortunæ temeritate, vnde fortunas dici putant, dentur & eripiantur? At honeſtas nihil habet cũ fortuna commune, nec veræ virtutis ac nobilitatis poſſeſſio furtis eripi; nec incẽdio abſumi; nec aquarum voragine abſorberi; nec vlla vi perire poteſt. Sed quoniam inani opinione ac popularibus hominum erroribus, quibus iura tum publica, tum priuata conſtant, plerique ducimur;

[a] Platea. in l. 1. fine. colu. 1. de dignit. Soc. conſ. 18. Benedictus in c. Raynutius. in verbo, & vxorem nu. 966.
[b] Tranquillus in Auguſto.
[c] in d. l. 1. col. 3. de dig. C. & cap. ſignificãtibus. extra de offic. de leg. Felin in cap. aures. de reſcriptis.
[d] Plin. iunior. Valer. li. 2.

ducimur; illud etiam obtinuit vt qui principum cõceſſu, vel ſua virtute, vel opibus, vel eruditione, vel militari laude nobilitatem adeptus ſit, eam non modo ad poſteros [a], verumetiam ad adoptiuos [b] transferre poſſit. Id quidem contra theologorum ac philoſophorum decreta: quibus ſatis intelligitur putre lutum ſuæ originis omnes habuiſſe: id eſt τὸν πηλὸν πάντας προπάτορα γένους ἔχειν. ſed aliud eſt in ſapientium hominum conſeſſu, aliud in fæce plebis de ordinibus ac dignitate diſputare: legibus autem ſuæ quemq; ciuitatis aſſentiri, non modo eſt ac ſemper fuit honeſtum, verum etiam neceſſarium. Auorum tamen virtutes, merita, claritatem non vltra pronepotes [c] propagari voluerunt, & quidem ad legitimos tantum, non etiam ad nothos [d] & ſpurios. Certe quidem Turcarum moribus dignitatis ordo ex virtute cuiuſque ponderatur; nec vltra nepotes auorum virtus aut nobilitas propagari conſueuit. prudenter illi quidem; vt ſui quiſq; generis claritudinem intermortuam renouare ſtudeat, aut ignobilium ac plebeiorum ordine cenſeatur. Noſtris vero moribus deprauatis & corruptis, quo quiſque a virtute maiorum, a quib. originis claritatem accepit, remotior eſt, eo nobilior iudicatur; nec ſi flagitiis omnibus ac turpitudine vitæ probrum contraxerit, ordinem aut nobilitatem amittit, niſi rebus iudicatis infamia [e] notatus ſit; nec tamen ſi a flagitioſa vita & conſceleratorum cœtibus diſceſſerit, vt bonorum conſortio ſeſe adiungat, nobilitatẽ ſemel amiſſam, niſi principis reſtitutione ac reſcripto ſingulari, recuperaturus [f] eſt. Et quemadmodum a maioribus nobilitatem accepit, ſic etiam ad poſteros infamiæ contumeliam traducit [g], ſeu iure, ſeu iniuria damnatus ſit; quia *iudicata res pro rei veritate habetur* [h]. Quid mirum? cum ſine iudicio qui ſordidas artes, minimeque illuſtri viro dignas exercet, in plebeiorum ordinem redigatur [i]? Sed quæ

357

a l.1. de dignit. & l. ſenator. & l. ſi ſenator. eod. C. Bal. in l. cum in antiquiorib. de iure deliberandi. C. Lucas Penna. Bart. Plat. in d. l. 1. de dignit.
b l. liberos. l. ſenatoris de ſenatorib.
c glo. in l. 1. de dignitat. C. ex l. diuo. de quæſt. glo. in l. liberos. de ſenator. Bart in d. l. 1. Iſern. & Afflict. in conſtit. Neapolitanas ex l. 1. de priuileg.
d Bar. qui nothus, & quidẽ ſacerdotis erat filius, id confitetur in l. 1. de dignit. C. Bald. in l. cum legitimæ de inceſtis. C.
e l. infamem. de pub. iudi. l. ſi qua. de ſecũ. nupt. C. Bal. ibid. l. 1. vbi ſenatores. C. Bar. & Plat. in l. 1. de dignit. col. 4. Bal. in l. cũ antiquiorib. de iure deliberand. C.
f l. imperialis. de nupt. C. l. 1. de ſententiam paſſis. C.
g Fab. in l. diuo Marco. de decurio. C.
h l. ingenuum. de ſtatu hom.
i l. nobiliores. de cõmerciis. C. l. ne quis. de dignit. C. Bart. & Plat. eod. Curtius ſenior conſil. 18. Fel. in c. ſuper eo. de teſtib.

ſint ſordidæ artes, ardua quæſtio eſt, propter varias gentiũ leges in eo genere ſui quamdiſſimillimas. Herodotus [a] quidem ſcribit ſua ætate ſordidos omnium populorum morib. haberi conſueuiſſe, qui opificia tractarét: in qua ſententia Xenophontem [b] fuiſſe legimus; rationem tamen ſubiecit philoſopho minime dignam; quod ſcilicet talium artium opifices aſſiduo labore vrgeátur, & vmbratilem ac ſedentariam vitam ſequantur: quid enim arte imperatoria laborioſius? quid iudiciaria magis vmbratile ac ſedentarium? quid tamen vtraque in omni ciuitate clarius ac nobilius eſſe poteſt. Melius Ariſtoteles [c], qui opifices omnes in Græcorum ciuitatib. a conſilio, ab imperiis, ab honoribus ſummoueri ſcripſit, quod animi excelſi vim, ac robur mercede conducti penitus amittant. Certe quidem Sapientiæ magiſter [d], agricolas, fabros, figulos, ſtatuarios, cæteroſq; opifices ab imperiis, ab honoribus, a cõſeſſu iudicum arcet. Lycurgus [e] item ac Romulus [f] ſuos ciues ab opificiis omnib. procul ſeduxerunt: hic tamen agriculturam ac militarem; ille vero militarem tantum permiſit. & quo minus dubitaretur, idipſum Dionyſius Halicarnaſſeus repetés, *hoc luſtro*, inquit, *qui puberes eſſent, ſupra centum milia cenſa: mulierum autem, ſeruorum, mercatorum, arteſque ſordidas exercentium (ſiquidem Romanorum nemini cauponariam artem aut vlla opificia tractare licet) triplo plus quam turba ciuilis.* Sunt tamen qui Numam Pompilium legi Romiliæ derogaſſe putant, cum opificum collegia inſtituiſſet: quaſi nec ex peregrinis potuerint, nec ité ex ſeruis conflari. Id etiam confirmari videtur ex eo quod Cicero in Catilinari bello nonnullos exſtitiſſe diceret, qui circum tabernas concurſarent, pretio ſperantes ſollicitari poſſe animos egentium: quod item Tribuni plebis opificum turba ſeſe aduerſus cõſularem libidinem munire conſueſſent. Sed iis obſtat ac repugnat quod Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, ſcilicet *ſeptimo luſtro cenſa fuiſſe centum milia ciuium præter opifices:* quibus verbis planum fit Numam legi Romiliæ non derogaſſe, cum Seruius

[a] In Euterpe.
[b] in OEconomicis.
[c] lib. 3. & 8.
[d] Eccleſ. cap. 38.
[e] Plutarc. in Lycurgo.
[f] Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 2.

Seruius rex a Numa tertius primum censum egerit [a]. Nec arguit ciues fuisse quos Tribuni, quos seditiosi ciues ad defectionem sollicitabant; cum etiam seruitia sæpe ad pileum vocarentur, vt C. Cinnam fecisse legimus. Quinetiam Cicero de opificibus, quos Catilinæ coniurati ad seditionem inflammabant, ita loquitur; *Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequẽtia ciuium sustinetur, alitur otio.* Absurdum videretur opifices ciuium frequentia sustineri, si ciues fuissent. At lege militari [b] Romanorum ciues sumpta virili toga stipendia facere cogebantur ad annum vsq; quinquagesimum quintum; nec Romano ciui ad honores aditus patebat, nisi decennium militasset. Quamobrem duo milia ciuium sub hasta venisse proditum est a Liuio, quod annos quatuor stipẽdia nulla fecissent. Quæ in opifices cadere nullo modo possunt: quos etiam Liuius vno loco scribit *ad bellum gerendum minime idoneos esse.* Grauius est etiam Ciceronis illud testimonium; *Illiberales sunt* (inquit) *& sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur; est enim in illis ipsa merces autoramentum seruitutis.* At vbi de ciuibus Romanis agit, nihil abiectum, nihil vile, nihil denique nisi cum dignitate aut sentit, aut scribit [c]. Ex quo intelligitur aut seruos, aut certe inquilinos & infimæ conditionis homines, opificia Romæ tractasse; aut si Romani ciues manumissione fierent, libertinos tamen fuisse; & quodammodo ciuium Romanorum ius amisisse: non aliter atque nobiles apud nos qui sese sordidis & quæstuariis artibus dediderunt, nobilitate, sic etiam ordine illos, gradu, dignitate decidisse [d]: nisi veniam [e] a principe nostri impetrauerint, quod vrgente necessitate, aut premente metu, quæstuariis artibus sese implicarint. Quãquam de mercatura non satis conuenit Iurisconsultis & antiquitatum scriptoribus inter ipsos, dignitati repugnare videatur necne. Senatoribus quidem lege Claudia Tribunitia vetitum legimus, ne quis maritimam nauim in qua plusquam CCC amphorarum esset,

a Dionys. lib. 4.

b Plutarch. in vita Gracchorum.

c pro Cæcinna, pro Rabirio perduel.

d l. nobiliores. de commerciis. C. l. ne quis de dignita. C auth. de testib. §. 1. Bartol. & Platea in d. l. 1. de dignit. Curtius senior consil. 18. Fel. cap. super eo. 2. de testib. And. Isern. in constit. Sicil. & Afflict. tit. vt dignitat. ordo seruetur.

e Masuerius tit. de talliis. §. itẽ qui nobilitate. ex l. ingenuum de ingenuis. C. Guid. Papa decis. 196.

haberet ad fructus vectandos: *Quæstus omnis*, inquit Liuius, *patribus indecorus visus:* quam legem Hortensius sua ętate mortuam esse dicebat, vt est apud Ciceronem. ex quo intelligitur non modo cęteris ciuibus id salua dignitate cuiusque licuisse, verumetiam ne senatores quidem a mercatura penitus abstinuisse: aut certe institores habuisse; vt patriciis quoque Venetis, Hispanis, Anglis in more positum videmus. Equitib. vero Romanis mercaturam concessam, aut certe vetitam nõ fuisse, argumento est illud Ciceronis in Verrem; *L. Pratius splendidissimus Eques Romanus, qui Panormi negotiatur: & Q. Mucius Eques Romanus, qui Syracusis.* Multo minus igitur plebeiis interdicta mercatura fuisset. Tametsi vetere Romanorũ instituto mercari ciuib. non turpe videretur: nõ tamen id licere videbatur; vt quidẽ ex Dionysio Halicarnasseo planum fit; qui ciues censos fuisse scribit supra centum milia; mulierum autem & mercatorũ, & sordidas artes exercentium, triplo plus quam turbæ ciuilis. nam hic videtur mercatores ex albo ciuium Romanorum eximere voluisse. Neque id tantum Romanis, sed etiã Spartiatib. ac Thebanis in more positum fuisse videmus. Quamquam Spartiatib. auri & argenti vsu sublato nullus mercaturæ locus erat relictus: id tamen placuit Lycurgo [a] singulari lege sanctius caueri. Thebanis [b] vero ciuib. non aliter magistratus petere aut oblatos capere licuit, quam si totos decem annos mercatura abstinuissent. Tandem aliquando legibus [c] imperialib. ordini mercatorum omnes aditus ad honores & imperia præclusi fuerunt: neque id tantum, verumetiam nobilium ordini æque est interdicta negotiatio [d], vt mercatoribus [e] militia. Quibus legibus aut sordida, aut non satis honesta mercatura plerisq; videtur [f]. Certe quidem Plato [g], Aristoteles [h], Apollonius [i] Tyaneus, *mercaturam virtutibus inimicam esse statuunt*. Quin etiam populum sanctum diuina lex a mercatura videtur arcuisse his verbis; *Non erit mercator in populo tuo*, id est רכיל; quæ vox improprie quidem *impostorem* significat,

[a] Plutar. in Lycurgo.
[b] Aristotel. lib. 3. Polit.
[c] l ne quis. de dignit. C. l. si cohortalis. de cohortalib. C. l. humilem de incestis C.
[d] l nobiliores. de commerc. C.
[e] l 1. negotiatores ne militent.
[f] Bart. Plate. Lucas Penna, Bald. in d. l. nequis. Faber in l. falso. de dignit.
[g] in Legibus.
[h] lib. 7. Polit. c. 9.
[i] apud Philostratum.

ſignificat, proprie vero *mercatorem*: eſt enim רכל *mercari*: eoque ſenſu fere ſemper vſurpatur [a]. videtur enim diuina lex, quę ciuib. fœnerari [b] vetuit, non peregrinis eadē vetuiſſe; ne quid emere liceret quod carius Iſraelitæ ciui diuenderetur. cui cōſentaneū eſt illud quod Sapientiæ [c] princeps ille ſcribit, *Mercatorem manus a ſcelere puras vix habiturum*. Quamobrem ſæpiſſime prophetæ [d], ſæpius etiam ſacrarum literarum interpretes, mercatorum genus ita exſecrantur, vt Chryſoſtomus [e] non obſcure aut ambigue, ſed perſpicue mercatorem Deo placere poſſe negauerit; propter negotiatorum mendacia, periuria, fraudes: quodque *ad lucra turpia*, vt Vlpianus ſcribit [f], *proniores ſunt*. Illud tamen admonendi ſumus, quod Deus immortalis populum, quem ſingulari quodam iure ac delectu ſibi ſacrauerat, abſtinere mercatura prohibuit; ad cæteros populos non æque pertinere, vt multa [g] ſunt id genus interdicta, quæ ad ſanctiſſimū populum, non etiam ad cæteros ſpectant: quoniam hunc puritate ac integritate cæteris excellere voluit. Eſt enim mercatura non tantum ciuitatibus vtilis, ſed etiam honeſta; nec ſolum honeſta, verumetiam neceſſaria. Quid enim ſi ſolo tam ſterili condita ſit ciuitas aut eo loco poſita, vt in ea non modo commode viui, ſed ne viui quidē poſſit? cuiuſmodi Athenas fuiſſe accepimus; qualis eſt etiam noſtra Limogea, Nuremberga Germanorum, ipſiuſque maris mediterranei decus Venetia: quæ quatuor ciuitates, ſine mercatura numquam tales tantæq; exſtitiſſent. Quamobrem M. Tullius [h] ex albo mercatorum, aut certe ſordidorum hominum exemit eos qui vberem & quæſtuoſam, non qui ſordidam ac tenuem exerceant mercaturam. *Mercatura, inquit, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt; ſi magna & copioſa, multa vndique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt admodum vituperanda.* ego illud Platonis [i] ſubiungerem, Si modo ciuibus neceſſaria, aut certe vtilia aduexerit, & inutilia euexerit. Ac propterea iuriſconſulti plerique negotiationem rerum omnium affluentia copioſam ni-

[a] Ezech. c. 27 ỳ. 5. & 28. ỳ. 16. & Cantici 3. ỳ. 6.
[b] Deut. 23.
[c] Eccleſ. 24.
[d] Ezech. cap. 28. Zacharias cap. 4. Pſal. 70
[e] Homil. 21. in Matthæū. Apollonius apud Philoſtratum. Auguſtinus in Pſal. 70.
[f] l. Iuſtiſſime. §. proponitur. de edilit. edict. off.
[g] vt quæ de ſacrificiis ac ciborum delectu traduntur
[h] lib. 1. Offic.
[i] in libris De legibus.

NN

hil natalium ſplendori, nihil ordini, nihil nobilitati derogare tradunt[a]. Id quidem fortaſſe in Italia, Britannia, Luſitania locum habeat; non item in Gallia, nec rurſus in Germania. Illud tamen vbique verum eſt quod Cicero ſcribit, *ſordidos iudicari qui mercantur a mercatoribus, quod eodem loco ac momento vendant*: quia nihil proficiant niſi admodum mentiantur: nihil autem turpius eſt vanitate. Quamobrem prudenter illi quidem qui non modo nobilitatem, verumetiam magiſtratus ac milites negotiari vetant[b], ne mercaturæ ſpecie ſordibus ac rapinis aditus aperiantur: nec ferendum eſt vt qui per ſeſe non poteſt, ſeruorum ope ac miniſterio[c] fraudem legi faciat. His tamen ſordidiores ſunt rerum turpium quantumuis pretioſarum mercatores, opificibus ac operariis ordine inferiores collocandi, vel potius e ciuitatibus, quantum quidem fieri poterit, exigendi: neq. enim omnino id effici poteſt, cum turpium & honeſtorum, vtilium ac inutilium non ſit vbiq. lex eadem. Picturã & ſtatuariam Grȩcorũ ac Latinorum opinione nobilitatam accepimus. quid. n. Protogene clarius? quid illuſtrius Apelle? cuius vna tabula, quæ, quod artificioſiſſime accurata eſſet, Rhodũ obſidente Demetrio ab interitu ſeruarat, trecentis amplius talentis æſtimata fuiſſe dicitur. Et *Fabio nobiliſſimo viro laudi datum eſt*, inquit Tullius, *quod pingeret*: omnium tamen artiũ Hebræi ſordidiſſimã arbitrantur. Turcarũ vero ac totius Orientis & Africæ legibus ac inſtitutis nõ modo ſordidum ſed etiã capitale eſt acu, vel penicillo, vel fuſione quicquam ſeu ſtirpium ſeu animantium, ſeu rerum earum quas natura procreauit, vllis picturis aut lineamentis adumbrare. Item Romanis medicorum ſeruile & abiectum munus fuiſſe legimus[d]; ac medicinam a liberalibus diſciplinis diſiunctam[e]: quam tamen in ſummo pretio Hebræi & Græci ſemper habuerunt: eadem a noſtris coli cœpit, cũ Arabes primũ chirurgos ac pharmacotribas, quibus quaſi inſtrumentis ac miniſtris vtẽdum eſſet, a medicis ſeiunxiſſent. Ac tametſi colendi

ſunt

[a] gloſ. in ver. publice. in Clem. de vita & honeſta te cleri. Anchar Card. Florentin ibid. Alciat. regu. 1 præſumptionum Tiraquel. in lib. de nobili. Rebufus in auth. habita. ne filius pro patre C. & ex l. honoribus. §. 1. de vacat. munerum.

[b] l 1. negociatores ne milit

[c] l. 2. §. 1. de admi. rerum. ad ciuitat. Bar in l. 3. §. ſi procurat. quod quiſq. iuris. ff Alciat. in l. mercis. de verb. ſignific.

[d] in l. Thais. § Lucius. de fideicom. libert. l. alimẽta de alimentis & cibar. l. Seio de annuis legat l. 1. §. ne autem. de ſeruo communi ff.

[e] l. 1. § medicorum. de variis cognit. l. 1. de decretis decurio. C l. ambitioſa. de decretis ab ordine. Ariſtophanes *ſcatophagos* appellat.

sunt[a] in ciuitatibus medici, non tamen ferendum est oratoribus ac iurisconsultis exæquari; scientiam enim ciuilem ac legitimam, non modo artium, sed etiam scientiarum omnium moderatricem & architectonicen clarissimi philosophi definierunt[b]. Romam quidem sine medicis annos amplius sexcentos floruisse, testis est M. Cato[c]; sine legibus legitimaque disciplina ne momentum quidem vlla ciuitas stare potest. Agricolarum item & pastorum ordo laudabilis; quippe duabus antiquissimis artibus ciuitates, pagos, villas, familias rebus maxime omnium necessariis sustentare docuerunt[d]. Certe quidem nulla re Cyrus maior tãtopere gloriatur quam de agris suo labore ac industria consitis: Serranus item, Curius, Cincinnatus, Torquatus, Cato, non minus vrbana quam domestica laude illustres, ob id maxime laudantur, *quod attritis opere rustico manibus salutem publicam stabilirent; quæque modo arantium boum iuga rexerant, triumphalis currus habenas retinerent.* Sed illa potissimum ætate fiebant, cum ab aratro Consulares ad Dictaturam vocarentur. Omnium[d] certe rerum quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura ac penaria melius, nihil vberius, nihil dulcius; dicerem etiam nihil homine libero dignius, id est, vt Theophrastus scripsit

861 ἐδὲν μᾶλλον ἀνδρὸς τῦ ἐλευθέρυ ἄξιον: nisi seruilem in modum mercede conductis hominibus nobilissimæ artes contumeliose manciparentur. Diximus sordidas artes censeri, quarum merces auctoramentum sit seruitutis: vt mirum videri non debeat si Romani sub imperii occasum agricolæ a militia[e] summouerentur. Ex quo cõsequens erat vtrumque ordinem, agricolarum inquam & pastorum, inter operarios collocare. Nõ ordinũ dignitatẽ, pro moribus ac legib. cuiusq. ciuitatis tẽperandũ esse necessitas ipsa, ratione sepius repugnãte, cogit. Carnificis munus vbiq. fere gentiũ sordidissimũ iudicatur: neq;.n. per leges censorias carnifici domicilium in Vrbe habere[f] licuit; vti ne hac quidem ætate apud Tolosates licet. At Hebrẹorũ legib⁹, nobilissimos quosq;, si testes

a Ecclesi. c. 31.

b Plat. in Gorgia, Aristot. lib. 1. Politi. cap. vlt. Pano cap. cæterum col. 2. de iuramento cal. & in c. clerici de Iudi. vbi Fr. Aretin. & Dec. l. aduocatos diuersorum iudicum. l. laudabili. tit sequẽti. C.

c Plin Dio

d Plin. lib. 2. c 3. Columell. Guid. Pap. decis. 41. de l. & 296. & 392. Benedict. ad c. Raynut. verbo, dotem n. 52. Aristot. & Xenophon in Oeconomicis.

e l. colones. de agricol. C. l. vii. de mancip. & col. [illegible] 2. de præpositis sacri cu[illegible] C. l. milites locari. C. l. originarius de agricolis C.

f Cicero pro Rabirio perd.

capitalium ſcelerum fuiſſent, eoſdem carnifices habere non modo fuit honeſtum, ſed etiam neceſſarium[a]. Quinetiam in Anglia proximi cuiuſque parentum, fratrum, propinquorum, qui modo in crucem aguntur, extremum pietatis officium eſt agere carnificem, iiſque de trabe humili pendentibus gulam frangere: noſtris vero moribus huic muneri, tametſi ſordido, quæſtuoſa præmia propoſita videmus, ne tam neceſſario ciuitatibus munere deſeramur: vt quondam Gandaui contigiſſe accepimus; vbi iudex patrem ac filium eiuſdem ſceleris conuictos ac damnatos ſortem ducere iuſſit, vter vtrius carnifex eſſet: patri ſors obtigit: ſed cum ætas ingraueſceret iam ſua, precibus eblandita gratia obtinuit vt filius ætate robuſtior eo munere fungeretur. Ergo filius intrepide parentis iugulum hauſit: cuius impietatis ac ſceleris ſempiterna veſtigia, quæ inuiti ſpectauimus, Gandauenſes æręis ſtatuis in vrbe media, & quidem publico ac patenti loco etiamnum exſtare patiuntur. Eſt etiam in ciuitatibus otioſorum hominũ ingens numerus qui nec bello, nec pace vllis artibus aut diſciplinis implicantur: quos e ciuitatib. exterminare aut publicis operibus vrgere neceſſe eſt, cum nullo in ordine collocari poſſint; eoq. magis ſi nihil habeant vnde otioſam vitã tueri poſſint. Hos enim Ægypti rex Amaſis non aliter atq. graſſatores ſupplicio capitali afficiebat. Cómodius Pariſienſes; qui robuſtos ac valentes operibus publicis vrgent: ſenes aut ægrotos humaniter alunt & curant: parentibus ac bonis orbatos pueros ac puellas partim literis, partim mechanicis artibus quatuor diſtinctis collegiis præter noſocomium maximum maximiſque opibus auctũ ſtudioſiſſime erudiunt. Si partis aut vetuſtis opibus ciues otiũ colant, tametſi turpi ac ignauo otio fruuntur; ferendi ſunt tamen, vt nihil aliud quã Rebuſpublicis inopia laborantibus opitulari poſſint. Quod ſi rerũ cæleſtium ac ſublimium contemplatione mentẽ paſcant; ciuium omniũ beatiſſimos, & in primis ordinib. cenſeo collocandos. Sin vitæ genus actuoſum malint

[a] Deut. cap 17. & 19.

C

malint quã quietum; ad honores & magistratus subeundos, si nulla obstat vitæ turpitudo, arcessere multo vtilius[a] est quã egentes: quia puriores a sordib. & corruptelis futuri sunt quã qui premuntur egestate. Quamobrem locupletes sæpe nobiliorib. ordine[b] cõferri, interdum lex anteferri[c] iubet in magistratibus & honoribus adipiscendis; si nulla vitæ anteactę infamia obest: idque consentaneũ est morib. ac legibus Indorum, quos Plinius ad honores & imperia optimũ ac locupletissimũ quemq. prouehere scribit. Quo igitur ordine ciues collocandi sint, ad ceremoniarũ cuiusq. ciuitatis magistros arbitriũ deferendum est, propter morum ac legũ dissimilitudines prope infinitas. Hoc tamen ordine ciues in monarchia nõ incommode collocari posse putẽ: vt Regem ipsum qui extra ciuium ordinẽ longe antecedat, sequatur ordo sacer: sacrum ordinem Senatus; Senatũ ordo militaris, atq. in primis Imperator ipse exercitus seu Magister militũ: deinde Duces, Comites, Marchiones, Prouinciarũ præsides, Landgrauii, Burgrauii, Barones, Castellani, vassalli, cæteriq milites, quibusve ea cura more maiorũ incumbit. Postea ordo togatorũ, qui collegia magistratuum & curias iudicum suis decuriis apte distinctas complectatur; ipsosq. oratores, iurisconsultos, causidicos, aduocatos, pragmaticos, procuratores, scribas, actuarios, notarios, viatores, apparitores, accensos, præcones, cornicularios, carcerum custodes, totamq. turbam forensem; quam proxime sequatur ordo medicorum, chirurgorum, pharmacopœorum: quibus subiungantur scholastici homines, quiq. iuuentutem erudiunt ac erudiuntur; diuinarum inquam & humanarum legum, medendique professores, physici, mathematici, dialectici, rhetores, historici, poetę, grammatici. Post togatorum ordinem mercatores, negotiatores, publicanos, argentarios, nummularios, proxenetas, collocandos opinor: eosq. potissimum qui ciuitatis annonam, quæq. ciuibus alendis quam maxime necessaria sunt, inuehere curant: cuiusmodi sunt frumentarii,

361 (margin)

a in authent. de defensor. ciuitat. §. 1. & l. rescripto de munerib. l. ad subeũda de decurio. C. Iserni. in titu. de pace iuramento. cap. 1. Platea in l. ne quis de digni C. Afflict. in constit. Siciliæ col. 2. not 2.

b l. 1. de custo reo. c. 2. de testib. Alex. cõl. 209.

c l. rescripto. de ponderatis munerib.

macellarii, cetarii, piſcatores, piſtores, fartores, coqui: quibus ſubiungemus agricolas ac paſtores: his denique opifices; qui, quod innumerabiles prope videntur, vtiliſſimos quoſq; priorem locum obtinere oportet: architectos inquam, hoplotechnitas, fabros lignarios, lapidarios ſeu latomos, metallarios, monetales, bractearios, aurifices, fuſores, vitrifices, pyrotechnitas, fornacarios, figulos, cornuarios, eborarios, cerearios: item textores, quique lanificia tractant; id eſt ſericam, vellera, piloſque animantium, linum, canabim, xylum, cæteraque id genus: ex quibus telam, funes, vimina, veſtes, aulæa, vela, papyros, chartas parari videmus: quos proxime ſequuntur coriarii, pelliparii, fullones, tinctores, ſartores, ſutores: quibus opificiis typographica etſi vetuſtate nō eſt conferenda, nobilitate tamen cæteris omnibus anteferenda videtur. Nam pictores, ſtatuarii, ſculptores, pigmentarii, tibicines, hiſtriones, ſaltatores, arenarii, agitatores, ludiones, pantomimi, ſcenici, mangones, aut ciuitatibus exigendi, aut poſtremo loco ſtatuendi mihi videntur: vt iis etiã priores ſint balnearii, tonſores, nautæ, caupones, ſtabularii, lecticarii, aurigæ, veſpillones, libitinarii, lictores, carnifices: propterea ꝙ alteri quidem ſordibus egerendis, ac luſtrandis ciuibus, ac ciuitatibus neceſſarii ſunt; alteri ſordidiſſimis artibus turpiũque aut inanium voluptatum efficientibus non modo ciuium mores corrumpunt, ſed etiam ciuitates ipſas funditus euertunt. Ordines autem ciuium ita deſcripſimus non tam vt dignitas, quam vt conditio cuiuſq. intelligatur. Neq. vero niſi rariſſime, & quidem vrgente neceſſitate, ciues a ciuibus ordine diuidendi ſunt: quod ea res ſeditionum ciuilium materiam afferre poſſit; cum alii ab aliis non tantum ſeiuncti ſunt, ſed etiã ordinis diſcrimine ſe notari ſentiunt. At ne ciues quidem vnius conditionis vna ciuitatis regione conſtituendos eſſe diximus, niſi ad id aut locorum anguſtiis, aut aquarum opportunitate ciues cogantur, vt lanios, coriarios, pelliparios, balnearios; quando quidem aquarum vſu ac loti-

363

onibus perpetuis vtuntur, secus aquarum riuulos, domicilia cōstituere: & hoplotechnitas seorsum a togatis & scholasticis hominibus collocare oportet: cæteros opifices, mercatores, ac mercenarios homines vtile est a se inuicem disiungi, ac singulis regionibus distribui, vt ciues omnes omnium opera facilius vti possint; ne ab extremis ad extrema vrbis loca sæpius vrgente periculo recurrere cogantur. Ad hæc illud etiam accedit, quod eiusdem conditionis ciues diuersis regionibus seiuncti, non ita facile contra Rempublicam conspirare, aut legibus fraudem facere possunt. Ac si conuentus omnium ordinum fieri necesse sit, quoniam ordines ab ordinibus quodammodo distingui oportet, vt ordinum [a] dignitas quædam seruari possit; cauendum in primis ne ciuium partitio fiat bifariam: nec tamen ordines plures tribus in comitiis constituantur: nam inter duos oborta cōtentione ad vim facile prorumpitur, aut C æquatis ordinum suffragiis infecta re disceditur; cum vnum vni tantum contrarium sit; plura vni contraria per naturam esse non possint; sed tertius alterutri sese adiungat oportet, ad vtrumq. conciliandū. si plures tribus fuerint pari numero, eadē incommoda sequuntur: cum par numerus bifariā scindatur. si numero impares sint, opinionū multitudo discrepantiā difficillime cōciliare poterit. Quinetiā vtilius fuerit vnum omniū ordinū oratorē esse quā plures pluribus; modo conueniat omnib. ordinibus quid agendum, quid sentiendū, quid petendum: vt antea quidem apud Turones & Aurelios, vbi conuentus haberi placuit: sin ordines inter se dissideant, suum cuiusq. ordinis oratorem esse necesse est; vt non ita pridem apud Blesenses conuentus, cum Pontifices de nobilitate, nobilitas vicissim de pontificibus, plebs de vtrisq. grauiter cōquereretur, três oratores creari necesse fuit: at ne isto quidem modo satis plebi caueri potuit, quin oratores pręuaricationis insimularētur: ex quo graues plebis querelę manarunt in vulgus. Hęc præcipue cauenda sunt in monarchia, in qua vnus est

[a] l. 1. vt ordinū dignit. C.

omnium arbiter controuersiarum: in cæteris ciuitatū generibus vt plures sint oratores, in suffragium tamen itur. Sed omni ciuitatum generi valde vtilis, in optimatum vero statu necessaria est illa quā dixi ciuium in tres ordines distributio; vt duobus dissidentibus tertius dissidia componat, aut alterutri adiunctus nolentem a suscepta sententia deducat: si duæ factiones exoriantur, qui sapiunt, quique saluam Rempublicam esse volunt, tertiæ factionis principem excitare, seque illi adiungere oportet: tres enim duces partium facillime, duo difficillime conciliantur; inde seditiones ac bella ciuilia; idque præcipue in optimatum statu: quoniam inter optimates ac plebem tertium nihil esse potest: cum in optimatum cœtu omnia insint iura maiestatis, nihil in plebe; in populari vero ciuitate patribus ac plebi cōmunia sunt iura maiestatis: tertium igitur ordinem creare facile est, vt Romæ ordo Equestris quodammodo sequester fuit inter patricios ac plebem, & ex vtroque ordine conflatus: sed quoniam patricii & Equites vix vniuersi populi quinquagesimam partem constituebāt, plebs impotentius dominabatur; idq. præcipue intellectum est, cum lege theatrali locus senatui primum, deinde Equitibus in spectaculis seorsum a plebe datus est: qua de re sic Liuius: *C. Atilii Serrani, L. Scribonii Libonis Ædilium curulium ludis Romanis primum Senatus a populo secretus spectauit, præbuitq́; sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis tandē, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini, aliis demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset interpretantibus, & omnia discrimina talia quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertatis æque minuendæ esse: ad quingentesimum quinquagesimum sextum annum in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur non immisceri sibi in cauea patres plebem vellent? cur diues pauperem consessorem fastidierit? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neq; desideratam, neq; institutam; postremo Africanum*

364

quoq;

quoque ipsum, quod Consul auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Hæc ille. Ex quibus intelligitur ad popularem libertatem & concordiam tuendam ordines ordinibus ita collocari oportere, vt omnes omnibus societatis & communionis iure facilius conciliari possint. Hoc igitur Africani factum non modo a plebeiis sed etiam ab ipsis patribus, quorũ gratiam sibi peperisse putabatur, reprehensum est: sic enim Tullius, non solum a sapientissimis hominibus, sed etiam a seipso accusatum fuisse scribit: propterea quod a plebe per vim illud extortum erat, quod sponte patribus ad illam vsque ætatem concessum fuerat: quia tametsi promiscua subsellia fuissent, numquam tamen ante patres ex plebe quisquam spectare sustinuerat [a]. Centesimo circiter anno post, lata lex est a L. Roscio Othone Tribuno plebis, vt Equitibus locus esset in XIIII gradibus proximis a scena: cum enim magistratus cæteriq. senatores in primis ac scenæ propioribus locis ex lege Censoria commodius spectarent & audirent, altiores ac remotiores gradus minus honesti iudicabantur; & tametsi capacissima essent theatri loca, & quæ sæpius sexaginta milia ciuium caperent, non tamen ciues omnes cõtinere poterant: itaque lege Roscia theatrali necesse fuit Equitibus in gradibus XIIII locum seruari [b]: & quoniam erepta latenter plebi suffragia videbantur a Roscio tribuno, quem popularis libertatis ac dignitatis custodem esse oportebat, cum ipse spectatum venisset, ab Equitibus, quorum gratiam sibi conciliarat, ingenti plausu; a plebe vero maximo strepitu acceptus est; cumque certatim plebs & Equites clamoribus & conuiciis mutuis exarsissent, theatrum vniuersum ac ludos ita conturbarunt, vt necesse fuerit Ciceronem consulem populum vniuersum a theatro seuocare. Ergo Consul prudens ac disertus plebis impotentis animos graui oratione repressit, & obiurgatione consulari tumultum ita sedauit, vt populus in theatrum placatus rediret. Hinc illa Plinii [c] vox in laudes Ciceronis, *Te suadente tribus Roscio*

[a] Valer. Max.

[b] Tranquil. in Augusto.

[c] lib. 7.

theatralis legis auctori ignouerunt, notatasque se discrimine sedis æquo animo tulerunt. Erat autem pœna lege theatrali dicta *ne quis, nisi censum Equestrem haberet, in* XIIII *spectaret.* Sed cum plerique attrito bellis ciuilibus patrimonio spectare ludos e XIIII non auderent metu pœnæ theatralis, Augustus [a] pronunciauit non teneri ea quibus ipsis parentibusve Equester census vnquam fuisset. Fœminarum ordinem non attingo: illud tantum; ab omnibus magistratibus, imperiis, iudiciis, cœtibusq. publicis & consiliis procul arcendas esse statuo, vt muliebribus domesticisq. negotiis intentæ sint. Atque hæc de ciuium ordinibus dicta sint. Quibus autem rationibus secessioni ciuium ac ciuilibus procellis occurratur, suo loco fusius differemus.

[a] Tranquill. in Augusto.

FINIS LIBRI TERTII.

DE REPVBLICA

LIBER QVARTVS.

De ortu, incremento, statu, conuersione, inclinatione, occasu Rerumpublicarum.

CAP. I.

Origines ciuitatum.

RES omnes publicæ originem ducunt vel a familia, quæ sensim propagatur; vel momento exsistunt, cum populi multitudo e ciuitate colonia deducta, quasi apum examen ex aluearibus, alio euolat, surculusve aut ramus de arbore decerptus in solo peregrino consitus; qui si radices egerit, fructum profert multo suauiorem quam quæ arbores exiguis seminibus aut sponte nascuntur. Vtriusque tamen generis ciuitas vel potentiorum vi constituitur, vel eorum qui se libertatemque suam sub alterius imperium ac arbitrium sponte subiecerunt. His ergo iactis radici-

radicibus ſi bene conſita Reſpublica fuerit, principio contra ventorum conſpirantium vim, contraq. hoſtiles impetus: deinde contra morbos qui in intimis viſcerib. latent ſe ipſa confirmat, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quouſque ad ſummum peruenerit; quem *ſta-* 566 *tum florentem* appellare licet, qui propter incertos caſus, dubiamque rerum humanarum varietatem diuturnus eſſe non poteſt. Intereunt enim aliquando Reſpublicæ non tantum confectæ & abſolutæ, ſed etiam quæ in eo ſunt vt abſoluantur, & quæ inchoantur adhuc & informantur, primisque lineis ac rudimentis deſignantur. Ac ſæpe fit vt maxima quæque imperia ſuapte grauitate ac pondere; alia vero armis ciuilibus, nonnulla popularibus morbis; pleraque hoſtium impetu; quædam vi diuina momento ſubuertantur; pauca vetuſtate caduca fatiſcant, ſuaque ſenectute tabeſcant. Nulla tamen imperia maiores motus, aut caſus grauiores ſentiunt, quam quæ ſunt florentiſſima; nec propterea ſunt vituperanda. Et quemadmodũ Demetrius is qui *vrbium obſeſſor* eſt appellatus, neminẽ putabat infeliciorem quã qui diutiſſime in ſumma rerum omnium affluentia pacate vixiſſet, nec caſus aduerſos vmquam eſſet expertus; quaſi hunc ipſum fortuna abiectum & indignum iudicaret qui cum luctaretur: ita ciuitates quædam aut voluptatibus ac turpi otio ignauiter diffluunt; aut ita deprauatæ ſunt, vt ad miſericordiam potius quam ad inuidiam quemquam commouere poſſint. Ergo diligenter nobis intuendi ſunt Rerumpublicarum ortus & obitus, & quæ conuerſionis cuiuſque cauſæ fuerint, priuſquam iudicium feramus, aut eas ad imitandum proponamus. *Conuerſionem ciuitatis* appello, *cum ſtatus* C *ipſius conuertitur ac omnino mutatur*: id autem fit cum imperium populare ad vnum, aut paucorum poteſtas ad omnes ciues defertur, contrave. Non enim legum aut religionis aut loci mutatio, appellanda eſt conuerſio, ſed ἀλλοίωσις, id eſt, vt ſic loquar, *alteratio* quædam, permanente Reipublicæ ſtatu: qui conuerti poteſt ſine

vlla religionis ac morum, rerumve, præter eas quæ ad maieſtatem pertinent, conuerſione: vt cum noſtra ætate ſtatus Florentinorum ab imperio populari ad vnum peruenit: neque enim ætas Reipublicæ, vrbis ac mœnium diuturnitate terminari debet, vt velle videtur Paulus Manutius, qui Rempublicam Venetorum, quæ nunc eſt, mille ac ducentos annos ſtetiſſe ſcribit; quę tamen tres pertulit conuerſiones, vt mox dicemus. Fit etiam interdum vt nec vrbis, nec ciuium, nec item morum ac religionum vlla conuerſio ac vis vlla ſequatur, nec detrimētum quiſquam accipiat, Reſpublica tamen intereat: vt cum Rex aliquis ſe, regnumque ſuum, ac populum vniuerſum ſub alterius imperium ſubiungit: aut hæredem regni teſtamēto relinquit: vt proditum eſt de Attalo Aſiæ, Coctio Alpium, Ptolemæo Cyrenenſium, Eumene Pergami, Nicomede Bithyniæ, Polemone Pōti regibus, qui populum Romanum hæredem tot imperiorum reliquerunt: tunc enim regna ſublata ſunt, ac Reſpublicæ in prouinciarum formam redactæ; non autem conuerſio Rerumpublicarum ab regia poteſtate deflexit ad popularem; contra vero ſi ex vna pluribuſve ciuitatibus ac prouinciis totidem monarchiæ populareſve ſtatus imperii ſummi poteſtate diuidantur, non eſt illa cōuerſio, ſed origo Rerumpublicarum: vt cum Heluetiorum ac Rhętorum prouincię, ab imperio Germanorum defeciſſent, octodecim Reſpublicæ exſtiterunt imperii ſummi poteſtate a ſe inuicem diuiſæ. Interdum ex duabus vna fit & eadem Reſpublica, vt Romanorum ac Sabinorum coniunctis eodem imperio ac fœdere duobus regibus ac populis; nec alter alterius iugum aut leges pertulit, ſed æquatis imperiis in eandem ciuitatem vtrique coaluerunt: ac ne Sabini Romanis adiuncti, alterius imperio accreuiſſe viderentur, placuit vtriuſque populi nomine ſublato *Quirites* appellari; quo nomine deinceps magiſtratus in concionibus ſemper vſi ſunt: tametſi Romulus, qui, ne ſocium ferre videretur, fratri non pepercerat, Tatium non multo poſt occidi iuſſiſſet.

367

iussisset. Non igitur Respublica Sabinorum interiit, aut Romanis accessit, vt quibusdam visum est, tametsi cæteri populi nec *Sabinos*, nec *Quirites*, sed *Romanos* appellarent; quia nomen Vrbi ac populo semel inditum mutari numquã potuit; vel quia Romanorũ plenior est quã Quiritium appellatio: vel quod vtriq. in Romanorũ mœnia coaluissent. Id enim ad quæstionẽ Cunei Iurisconsulti definiendam pertinet, qui dubitat *an vnius Reipublicæ ciues, si cum alterius Reipublicæ ciuibus in vnum & idem corpus coniungantur, subditi sint eorum quibuscum copulantur*: negat Bartolus [a], exemploque vtitur Raimundi Tolosatum Comitis: definitione certe nõ peccat, sed exemplo. nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX Regem Francorum & Raimundum Tolosatem ictum est, filia Comitis Alphonso Ludouici regis fratri C sponsa fuit iis legib. vt, si liberis iusto matrimonio quæsitis destituerẽtur, Comitis vniuersa dicio huic imperio coniungeretur; saluis tamen moribus ac legibus populi, cui nisi assentienti tributa imperare non liceret. Alphonso sine liberis mortuo, prouincia Narbonensis ac Septimania, quæ antea ab ipsis regibus fiduciario iure ac legibus maiestatis tenebantur, soluta fiducia ad principem redierunt: ita quidem vtile dominium fuit cum directo coniunctum. Erat igitur Septimania huius regni prouincia, non Respublica. Si tamen prouincia ab hoc imperio auulsa fuisset, legibus fœdere comprehensis subdita fuisset; quia non æquis legibus in fœdus venerat. Sed vt plenius vberius hæc disserantur, omnes Rerumpublicarum conuersiones, aut sponte fiunt aut necessitate, aut voluntate quidem, sed coacta; quæ tamen ipsa *voluntas* appellatur [b]: necessitas item violenta quædam est, quædam vero naturalis conuersio cum necessitate coniuncta. Tametsi enim ortus rerum occasu laudabilior est, & nasci quam mori iucundius; hic tamẽ fluentis naturæ torrens alterum alterius consequens esse declarat; vt quæcumque [c] oriantur, etiam si seculis innumerabilib. steterint, aliquando tandem aboriãtur. sed

[a] in l. si cõuenerit. de pignoratit.

[b] metum. §. mulier quod metus.

[c] Plato in Phædone & Timæo. Aristot. lib. I. De cælo.

quemadmodũ mors ea tolerabilior iudicatur, quæ post diuturnã ac placidã senectutem sensim irrepsit: ita quoque Reipublicæ conuersionem vel occasum iudicamus naturę congruentẽ, quem post infinita pene secula paulatim fieri necesse est: neq; enim violentum dici potest, quod naturæ consentaneũ sit; cum cursus ætatis cuiusq. rei certus sit, & ætati cuique tempestiuitas data; adeo vt extingui suo tempore optabile videatur. Mutantur aũt Respublicæ tum in melius, tum etiam in deterius, seu naturæ congruenter, seu violenter id fiat: quæ tamen violẽtos habent motus, celeriter ferri necesse est; naturales vero conuersiones minus sentiuntur. Omniũ autem conuersionũ nulla facilior est, quam quæ imperantis & subditorum consensu ac voluntate fit: si quidem is qui summũ imperium habet, optimatib. aut populo cedere quam imperare malit: vt Syllam accepimus incredibili violentia Dictaturã, nec sine crudelissima ciuium strage arripuisse, ac Reipublicæ summam potestatem a populari statu in monarchiã conuertisse: eundem tamẽ quadriennio post summa ciuiũ voluntate imperiũ populo reddidisse. Sic etiam optimates Senensis Reipubl. summum imperium populo cõmuni consensu dederũt; quod postea Pandulphus tyrannus violenter inuasit. Et quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes tum ab elementis, tum a corporis animiq; habitu, tum ab humorum temperatione, tum ab educatione alimentorumq. varietate: ita quoq; ciuitatũ conuersiones, siue in hanc, siue in illam partem, aut ab amicis, aut ab hostibus, aut ab vtrisq; simul contingere possunt: idq. sæpius inuitis ciuib. ac populis, quos vt infantes ac furiosos sępe sanare necesse est: nam Lycurgus nõ modo leges ac mores, sed etiam ciuitatis statum inuitis ciuib. cõmutauit, ac summũ imperium, quo seipsum ac proximos regiæ stirpis Heraclidarum spoliarat, populo dedit, accepto graui vulnere, & altero (præmiũ virtutis) orbatus oculo. Et quoniam tria omnino Rerumpublicarum genera nec plura esse docuimus, sequitur sex omnino

Omnino conuersiones perfectas haberi: scilicet a monarchia ad popularem statum: a populari ad monarchiam: ab optimatibus ad populum: a populo ad optimates: itẽ a monarchia ad optimates: ab optimatibus ad monarchiam: & cuiusq; generis sex imperfectæ ἀλλοιώσεις, quas minus Latine *alterationes* dicemus: scilicet a regia potestate ad dominationem; a dominatione ad regnum; a regno ad tyrannidem, contrave: a tyrannide ad dominatũ, contrave. Idèm iudicandum de optimatum ac plebis imperio legitimo, vel sine lege, vel factioso. ἀλλοίωσιν diximus, cum rex in tyrannum euadit, aut populare imperium in turbulentæ plebis impotentiã, quam Græci vocant ὀχλοκρατίαν; quia status non mutatur. Hic monarchiæ conuersionẽ in δυαρχίαν, omitto; quia duarchiam oligarchiæ genere comprehendi superius docuimus: alioqui a monarchia ad τετραρχίαν, πενταρχίαν, & id genus alias conuersiones innumerabiles, quę nonmodo in disciplinam nõ cadunt, sed etiã absurdissimę sunt, partitionem fieri oporteret: nam vbi ab vnius imperio discesseris, pluralitas sequitur, quę vt Iurisconsulti tradunt, duorum[a] numero continetur; vt superius dictũ est. Præter eas quas attulimus conuersiones, interdum status quidẽ nõ interit, sed tamdiu sustineri videtur quoad de imperii maiestate decernatur: atq; interea curatores Reipublicæ dantur: aut magistratus per sese sine curatore Rẽpublicam moderantur: nã mortuo Vrbis creatore Romulo, *interregnum* dicebatur tempus illud vnius anni, quo Senatores vicissim interreges fuerant; non tamen iure maiestatis imperabant, sed procuratorio nomine: quia maiestas imperii ad senatum populumq. Romanorum reciderat, quousq; regem suffragiorum communi cõsensu creasset. Est etiam cum sublata monarchia, vel aristocratia, vel democratia, sequitur Anarchia quædã, cum nec imperii maiestas vlla, nec magistratuũ, nec curatorum imperium est: vt mortuo Iephthe Israëlitarũ[b] principe, res ad anarchiã redierat, ac solius Dei regis optimi maximi procuratione ac nutu imperii maiestas susti

[a] l. vbi numerus de testib.

[b] Iudicũ cap. 17. & vlt.

369

nebatur: ſic enim ſacris literis proditum eſt. Ac cæſo
Dione Syracuſarum principe, pura fuit anarchia: item
Abuſahite Feſſarũ rege mortuo, populus annos octo[a]
ſine regibus miſerrima conditione vixit: id quod etiam
accidiſſe memoratur, cæſis pluribus Ægypti Sultanis.
nam Prætoriani milites, qui *Memmeluchi* dicebantur,
ſine principe tamdiu fuerunt, quoad Campſonem Ca-
ramaniæ regem arceſſiſſent. Conſimiliter Ruteni bel-
lis ciuilibus exhauſti ac fatigati, tres Germanos princi-
pes ſibi crearunt[b]. Cum igitur res ad puram anarchiam
redit, id eſt cum nec imperat, nec paret quiſquam, inter-
itus eſt Reipublicæ, non conuerſio: etiam ſi familiæ &
collegia mutuam amicitiam colant. Quod ſi ius eſt o-
ptimatibus aut populo creandi principis, eoque mor-
tuo magiſtratus imperii vim ſuſtineant; maieſtas ipſa vel
ad optimates, vel ad populum recaſura videtur; nec de-
bet anarchia cenſeri. Itaque poteſt, Republica inter-
empta, populus iura familiaria ſocietateſque & com-
mercia tueri; ſed vniuerſo populo deleto, Rem quoque
publicam interire neceſſe eſt: vt Thebanis accidit, quos
Alexander magnus internecione, ac vrbem ipſam ferro
flammaque deleuit, præter Pindari poëtæ domum, in
cuius limine ſcriptum erat, μὴ καίετε στέγαν τοῦ Πινδάρου.
Sic etiam Madianitæ, Amorrhæi, Iebuzæi, Pherezæi, ab
Iſraelitarum populo a ſtirpe deleti ſunt: ac Byzantiorum
Reſpublica tum interiit, cum Seuerus Imperator vr-
bem ſolo exæquauiſſet, ac populum vniuerſum intere-
miſſet, agro Byzantino Perinthiis conceſſo. Id vero mo-
narchiæ proprium eſt, quod cæſo ac pulſo rege, ſi rex a-
lius ſuccedat, etiam legibus, moribus, ac religionibus
mutatis, non tamen Reſpublica mutatur, quia ſtatus im-
perii ac maieſtas idem permanet qui antea fuit: vt no-
ſtra ætate Anchemo rege Teleſiorum a populo exacto,
ſceptra tulit Abyamenus: quem ſtatim Ariadenus Ae-
nobarbus de imperio diſturbauit: ipſe quoque nõ mul-
to poſt ſpoliatus eſt ope Caroli V Imperatoris, Abuche-
mone reſtituto: qui, quod crudeliſſimam de aduerſariis
vltionem

[a] Leo Afer.

[b] anno 861. Cromerus.

vltionem cepisset, rursus est ab Ariadeno eiectus. ἀλλοιώσις igitur fuit, imperii conuersio nulla fuit: vt imperiũ Romanum eodem anno quatuor Imperatores tenuerunt vicissim, cum alius alium spoliaret, ac potentiori dominatus cederet. Interdum etiam inuitis ac nolentibus imperium defertur. Nam Claudius primum, deinde Gordianus maior, ad imperii sceptra nolẽtes ac inuiti pertracti sunt: nostraque ætate Tripolitani Africæ, cum ab Iachia rege Tunetano defecissent, Mucamenẽ regem fecerunt: cui, cum veneno sublatus esset, suffecerunt Eremitam; quem ad imperium pertraxerunt inuitum ac nolẽtem. Is igitur imperauit, quoad Petrus Nauarrensis Tripolim vi cepisset, ac regem in Siciliam deportasset; quem Carolus v Imperator in solitudinem pristinã redire iussit. Et quemadmodum pleriq. in ipso ætatis flore, nõnulli in pueritia, quidam in infantia, multi antequam nasci licuerit, aboriuntur: ita quoq; imperia videmus ac ciuitates prius exscindi quam armis aut legibus florere potuerint; quasdã abortiuo similes prius exstingui quam oriantur: vt nostra ætate Anabaptistarum imperium in Munstera Westualiæ metropoli prius sublatum est quam ortum fuisse putaretur; cum Leidanus sellularius opifex regem se ferens, triennium imperii maiestatem ac sceptra inuasisset: qui tamen ab imperiali exercitu obsessus, & vrbe expugnata supplicio affectus est. Statum vero seu florem Reipublicę, non perfectum quidem illum aut numeris omnib. absolutum intelligimus, cum nihil in rebus humanis stabile ac perfectum sit; sed cum ad summum suæ virtutis ac laudis culmen peruenit; vel quo longius abest ab omni genere vitiorum: id autem intelligi nequit nisi post occasum imperii cuiusque. Cum enim Romanorum Respublica regiam potestatem, tyrannidem, oligarchiam, democratiam, denique & ὀχλοκρατίαν pertulerit; numquam tamẽ clarior fuit quam in populari potestate: populare vero imperium illustrius quam ætate Papirii Cursoris. *Illa*, inquit Liuius [a], *ætate, qua nulla virtutũ feracior fuit, nemo*

Eremita rex inuitus a Tripolitanis creatus.

370

a lib. 9.

Papirii Cursoris ætate Roma virtutibus florentissima.

erat quo magis innixa res Romana quam in Papirio Cursore staret. Hoc iudicium fuit Romanorum de Reipublicæ ætate omnium florentissima: quia numquam militaris ac domestica disciplina magis culta fuisse dicitur, numquam leges, mores, instituta, fides, religio maiore in pretio; nec vitia acerbius castigata fuerunt. vt mirum videri non debeat, si tanta exstiterit illustrium virorum seges. At nondũ, dicet aliquis, ex Italia excesserant, nondum in Græciam, in Asiam, in Africam arma protulerãt; sed ne Italiam quidem totam sub imperium subiunxerant, nec aureis laquearibus Capitolium splẽdebat; sed fragmine contectum erat. ego vero imperii laudem nõ latifundiis, aut regionum amplitudine; sed virtutis finibus terminari puto: vt incultos horrentesq. lucos plus habere iudicemus maiestatis ac venerationis quam viridicatas & digestis in quincuncem arboribus consitas siluas. ita Romam squallentem & impexam, quam bene comptam & vnguentis delibutam, augustiorem ac maiestatis pleniorem fuisse duco. Numquam enim Romanorum potentia maior fuit quam Traiano principe; qui non modo Arabiam Felicem, sed etiam vltra Euphratẽ prouincias amplissimas imperio adiecit, & supra Danubium exstructis pontibus incredibili substructionum mole, cuius vestigia etiamnum restant, regem Decebalum ac Daciam subegit, ferocissimasq. gentes ac immanitate barbarissimas Romanorum legionibus fregit; ciuitas vero ipsa ac imperii totius caput libidine, auaritia, luxu, mollitie ita diffluebat, vt nullũ antiquæ virtutis vestigium exstare videretur. Nec Lacedęmoniorum Respub. cum Græciam totam, & Asiæ partes suis armis domuisset, florentissima fuit; iam enim auri & argenti viã in ciuitatem contra leges admiserant: iam Lycurgi disciplina pene extabuisse videbatur; nec multo post imperium illud præcipiti casu collapsum est. Conuersionũ autẽ, quæ Rebuspublicis accidũt, causas enumerare singulas difficile est, sed ad disciplinam vniuersa complecti eaq; exemplis illustrare satis erit. Frequens est illa quæ

inter

intermortua regis ſtirpe, facit vt principes Reipublicæ de imperio armis decernant; aut maximæ paucorum opes, cum extrema multitudinis inopia; aut magiſtratuũ & honorum inæqualis diſtributio; aut immoderata cupiditas imperandi; aut iniuriarum appetitæ vltiones; aut tyrannorum crudelitates; aut metus pœnarum; aut religionis ac morum mutatio; aut voluptatum fruendarum, aut libidinis vindicandæ appetitus. Hæc igitur ſingula explicanda ſunt. Docuimus antea Rerumpublicarum origines a tyrannide initium habuiſſe, inde ad dominatum, poſt ad reges eorumve liberos quaſi ſucceſſorio iure imperia perueniſſe. Pleni ſunt libri, plena antiquitatis memoria, primũ imperatorem in Aſſyria, quod acerbius dominaretur, *Nimerodum*, id eſt *amarum dominatorem*, appellatum: cæteri deinceps ab eo dominatum acceperunt, non modo agrorum ac poſſeſſionum, ſed etiam perſonarum, quouſque Arbaces Præfectus Medorum de regia poteſtate Sardanapalum inter medios fœminarum greges libidinoſe laſciuiẽtem deiecit. Huius imperium duo præfecti inter ſe diuiſerunt; alter Aſſyriorum, qui & Chaldæi dicti ſunt; alter, Perſarum imperium adeptus eſt; ac tandem vtrumque ad Cyrum regem delatum; cuius filius Cambyſes ſine regia ſtirpe mortuus, occaſionem principibus præbuit aduerſus magos, qui regiam inuaſerant, coniurandi: quibus cęſis, decem principes comparauerũt inter ſe, vt cuius equus ante Solem ortum hinniret, regno potiretur: ſic Darius regnum adeptus eſt, ac deinceps eius poſteri maximum illud imperium tenuerunt vſque ad Alexandrum Magnum, qui reges Indorum ac Scytharum ſubegit, eorumq. imperia cum auitis & iis quæ ſua virtute pepererat, coniunxit. Si cæteras gentes conquiramus, reges vbiq. iiſdem temporibus imperaſſe comperiemus: Ægyptios inquam, Æthiopes, Græcos, Macedonas, Corinthios, Sicyonios, Celtas, Athenienſes, Lacedęmonios, Lydios, Cretenſes, Latinos: qui vi & armis imperia cõſecuti, poſteris ea iure ſucceſſorio reliquerunt; niſi alius

Prima imperia vi occupata ſunt

alium regno spoliaret, aut exstincta regum posteritate optimates imperia retinerent: ac si quis e plebe imperii particeps esse vellet, hic fabulam audiebat leporum, qui se leonibus exæquabant: aut si populus vniuersus iura maiestatis tueretur, honoribus tamen ac magistratibus soli [a] principes fruebantur: nam mortua stirpe regum apud Athenienses princeps vnus decimo quoque anno creatus est: quousque populare imperium constituisset Solon, qui tamen honores ac magistratus non nisi cum optimatibus communicauit. ac tametsi regibus Romanorum exactis, populare imperium Brutus ac Valerius Publicola constituissent, omnes tamen honores, imperia, sacerdotia, magistratus, ad patricios deferebantur: primus quidē Aristides ac Pericles Athenis, Canuleius Romæ aditum ad honores & magistratus plebi aperuerunt. Sed cum diuturno rerum gerendarum vsu perceptum esset monarchiam omnium tutissimam esse; populares vero ac optimatum status difficillime constitui, difficilius etiam retineri, toto fere terrarum orbe optimatum ac popularia imperia exegerunt, vt ea regibus ac proximo cuique successoria lege tribuerent; aut si reges a stirpe deficerent, ipsis vel adhuc spirantibus, vel testamento adoptare liceret: vt in Africa [b] fieri consueuit: aut mortuis regibus optimates creandorum regum potestatem sibi reseruarunt, vt Carinthii, Hungari, Bohemi, Poloni, Dani, Noruegi, Suedi: qui sæpe reges de imperio deiecerunt, si vel crudelitate, vel libidine, vel ignauia decus imperii conspurcarent; aut regi philosopho strenuum Imperatorem substituebant: vt Romani pro Numa Pompilio rege sapientissimo & religiosissimo, Tullum Hostilium ducem fortissimum regem fecerūt: sic Israelitę tametsi Samuelem diuinissimum principem haberent, ducem tamen exercitus sibi petierunt. Ac ferre semper crudelissimos tyrannos excipiunt iustissimi ac moderatissimi reges. quorum enim exitus perhorrescunt, eorum facta imitari pudet; vel quod certis legib. & conditionibus imperium accipiūt. Nam Marco Antonio

Origines Aristocratiæ.

[a] Aristot. li. 3. cap. 13. Polit.

[b] Leo Afer.

tonio libidine ac luxu diffluenti, ſucceſſit Auguſtus ſapientiſſimus ac temperantiſſimus princeps: Neronem flagitioſiſſimum, Galba Imperator optimus excepit: Vitellium ebrioſum ac libidinoſum Veſpaſianus continētiſſimus: Heliogabalum naturæ portentum, Alexander Seuerus virtute nemini ſecundus: quod mirum videri poſſit, cum Heliogabali ſororius eſſet, & cum eo ſimul educatus: ipſa vero imperandi natura ſæpiſſime ex hominibus probis improbos; e ſapientibus inſanos; e ſtrenuis ignauos; ex humilibus ſuperbos efficit. quid enim Neronis quinquennio, quid adoleſcentia præclarius? C quid Tiberii principio moderatius? *paulo minus*, inquit Tranquillus, *quam priuatum egit: Dominus appellatus a quodam, denuntiauit ne ſe amplius contumeliæ cauſa nominaret: aduerſus conuicia & famoſa de ſe carmina, ſubinde iactabat, in libera Republica liberas eſſe linguas oportere: bonum & ſalutarem principem, & ſenatui ſeruire debere, & vniuerſis ciuibus ſæpe, & plerumque etiam ſingulis.* Hæc Tranquillus [a]: ſed cōfirmatis imperii opibus ac potentia, nemo crudelior vſquam, aut libidinum inaudita fœditate turpior exſtitit. Sic Herodem iuniorem ſcribit Philo ſex annos iuſte imperaſſe, triginta duos crudeliſſimam in omnes tyrannidem exercuiſſe [b]: nam ſeptuaginta ſenatores regiæ ſtirpis, excepto Semnea, interemit; nobiliſſimam coniugem occidit; tres filios trucidauit; ac iamiam moriturus, optimos quoſque viros ac principes necari iuſſit; vt ſe mortuo luctus ingens ſequeretur. Ex quibus perſpicuum fit tot ac tantas virtutes initio principatus diuturnas eſſe non poſſe: cuius ratio ea videri poteſt, quod qui principio tam clarus ac illuſtris apparet, ſimulationem vultu tegat neceſſe eſt; in quo genere Tiberius omnes ſuperaſſe dicitur. Ab iis autem qui artes ſimulandi ac diſſimulandi tam curioſe didicerunt, nihil verum, nihil ſanctum, nihil rectū ſperare debemus, ſed omnia ficta, vana, veteratoria, verſuta. Qui autem inſita ſibi vitia primo cuiq; detegit, tametſi non admodum ſapit, ſupra modum tamē improbus

a In Tiberio. c. 27. 28. 29. 30.

b Ioſeph.

esse non potest;ac sperandum est & iustum & integrum aliquando fore: qualis exstitisse dicitur Ioannes Francorum rex; qui, quem oderat, ne intueri quidem potuisset. Itaque nihil turpiter aut scelerate ab eo factum memoratur. Nec vero debet cuiquam mirum videri,si 373 pauci principes summa virtute clari exstiterint: nam si bonorum ac fortium tanta vbique raritas est, nec tamé ex eo numero reges creantur: quibus autem imperia successione obueniũt, eorum educatio tot vitiis inquinari cõsueuit, vt quæ maxima sint, non facile dici possit: certe miraculo proximum est, ex vitiorum gurgitibus vnum aliquem emergere posse. Si quis tamen virtutib. clarus exstiterit, quasi fax in altissimo loco posita suo lumine ac splendore omnia complet:nec tantum viuus ac spirans laudibus cumulatur, verumetiã mortuus suauissimos suę virtutis odores liberis ac posteritati relinquit; cui, etiamsi scelerate vixerit, patriæ virtutis gratia indulgetur. Cambyses enim multa crudeliter ac turpiter gessit;hunc tamen ab odio & inuidia populorum ac principum vindicauit summa virtus Cyri patris;cuius imago & oris dignitas in hominum animis ac mentibus tam alte hæserat,vt etiam grati essent qui nasum aquilinum, qualis in Cyro fuisse dicitur, haberent. Commodum Imperatorem Aurelii patris virtus amabilem fecit,tametsi patri omnino dissimilis, gladiatorem morib. ac vultu referret: quinetiam populum Romanum ludos in Circo spectantem, vno iusserat & eodem occidi momento,quod risum tenere non potuisset,intuentem in arena pro Imperatore tam strenuum tamque ingeniosum gladiatorem. Itaque imperia quæ a stirpe quæruntur, rarissime conuerti videmus; si patrem optimum filius etiam sceleratus exceperit; quia eius imperium cõsimile est arbori amplissimæ, quæ tam alte radices agit, quam rami sursum late repandi explicantur: qui autem nouus ad imperium accedit,nulla maiorũ virtute ac potentia cõmendatus,arbori excelsæ quidẽ similis est; sed quia non satis firmis radicibus hæret, rapido ventorum turbine

Patris virtus liberos cõmendat.

C

turbine conuellitur. Ergo tyrannũ tyranni filiũ in summo discrimine versari necesse est; nisi maximis opib. ac finitimorũ principum potẽtia, aut maiorũ diuturna successione regnũ adeptus sit: neq;.n.noui principis virtutes, filiũ flagitiosum a suorũ coniuratione vindicare possunt: vt quidem Hieronymo Siciliæ tyranno cõtigit, qui Hieronis aui imperiũ excepit; auus aũt nullo iure imperium Siciliæ arripuerat: sed tot ac tantis virtutib. claruit, vt cũ priuatus esset, imperio dignus videretur: itaq; imperiũ annos fere LX sine armis ac sine præsidiis summa omnium voluntate moderatus est. nec modo suis carus, sed etiã finitimis omnib. ac in primis populo Romano carissimus. huius nepos, vt auũ magnificentia superare videretur, præsidiis imperium firmare se posse putauit; tum omni luxu diffluens, arrogãter in omnes se gessit: ac omniũ in se odia excitauit: Senatũ, in quo imperii auiti firmissimũ fundamentũ exstiterat, omnino spreuit: illud etiã suę calamitatis extremum fuit, quod a societate Romanorũ, nulla offensione accepta, discessit. Quamobrẽ cum & ornamenta dignitatis, & p̃sidia stabilitatis suæ amisisset, coniuratione ciuiũ crudelissime cum amicis ac proximis omnib. imperio ad plebẽ redeunte, cæsus est.

Consimilẽ fere exitum habuit Dionysius iunior, cuius pater in Rempubl. fraude inuaserat, firmissimisq. præsidiis ac ꝓpugnaculis potentiã confirmatã diu tenuerat: eo mortuo filius rerũ gerendarũ imperitus ac luxu perditus, Dionẽ auunculum in exsilium egit, deinde bona illius proscripsit. Itaq; reb. desperatis, ab exsilio in patriã cum exercitu rediens, Dionysiũ imperio spoliauit, ac tyrannidis arces funditus euertit; nec multo post, Dione occiso, populus summam Reipubl. potestatem accepit. Ex quo intelligitur nouos principes, sine summa virtute, imperium difficillime tueri: quod etsi planũ est, planius tamen fit Herodis exemplo, ad quem Cæsar, propter Antipatri parentis militarem virtutem, imperium Iudæorum ex Senatuscõsulto detulerat: ac tametsi apud Marcum Antonium & Octauianum Augustum gratia

574

plurimum valeret, nihilominus tamen vt imperiũ confirmaret, arces validissimas exstruxerat, ac magnam vim pecuniarum in tenues effuderat; tributorum etiam tertia parte populum subleuarat: cum tamen populi gratiam talibus illecebris sibi comparare nullo modo potuisset, iureiurando potentissimos quosque ac optimates sibi obligauit; plerosque etiam maximis beneficiis cumulauit; cum tamen aduersa valetudine affectus esset, intellexit populum lætitia exsultare: quæ res illum pene ad insaniam adegit. Eo mortuo populus Iudæorum quinquaginta legatos Romam misit, vt regia potestate soluti, Romanorum imperiis parerent: quod certe obtinuissent, nisi apud Augustum, cui Herodes auri talenta M D testamento reliquerat, summa gratia filius valuisset: omnes tamen Herodis posteri, qui permulti fuerũt, annis LX sublati sunt: quia nouus homo imperium nulla sua virtute partum, inuitis ciuibus acceperat. Imperii aũt conuersiones eo citius accidũt, si tyrannus auaritia, aut impotẽti libidine, aut vtroq; vitio fractus languescat: plures tamen voluptas perdidit quã crudelitas; quia crudelitate homines perterrentur: at libido tyranni nõ modo subditos ad odium, verumetiam ad contemptũ excitat: cum intelligunt hominem voluptatib. deditum impotentis animi esse: nec imperio dignum videri qui imperare sibi non possit. Itaque innumerabiles pene tyrannos perdidit voluptas: Sardanapalum inquam, Canadem, Dionysium iuniorem, Hieronymum, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocratem, Timocratem, Childericum, Andronicum, Rhodericum, Appium Claudium, Galeacium Sfortiam, Alexandrum Medicem, Perucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges; qui omnes ab imperio exciderũt, cum impuræ libidini quam virtuti seruire maluissent. Ac maiorum ætate duæ Africę vrbes potentissimæ a rege Fessarum defecerunt, propterea quod Præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusahita

hita cum ſex liberis cæſus [a] eſt a domeſtico ſeruo, quod [a] Leo Afer.
eius vxori ſtuprum intuliſſet. Nec aliam ob cauſſam populus Conſtantinus Africæ maritimæ, Delcaiedi, qui a religione Chriſtiana transfugerat, imperium, quam regis Tunetani filium perpeti honeſtius putauit. Cur ætate noſtra Muleaſſes de regno deiectus, niſi ab intemperantia? qui tametſi exſul in Italia & Germania vagaretur, ac de opibus Caroli V Imperatoris, in quo ſpes omnes collocarat, omnino deſperaret; nihilominus ad pauonis vnius quo veſcebatur, condimenta vix aurei nummi centum ſufficiebant; vt quidem Iouius ſcribit: & vt ſuauitatem ac dulcedinem, quæ ab harmonia proficiſcitur, iucundius molliuſq. hauriret, oculos velabat; quod duobus ſenſibus duplicem voluptatem ſimul percipi non poſſe didiciſſet: ſed non ſine vltione diuina ferro candenti oculorum humores ſenſim exſiccante, iuſſu filiorum obcæcatus eſt, ac imperio ſpoliatus. Crudelitas vero per ſeſe imperii conuerſionem non affert, niſi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominem ex homine penitus exuiſſe videatur: qualem fuiſſe accepimus Phalarim, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecelinum Patauinum: quorum tamen ſæuitia in plebē non tanta fuit, vt propterea cæſi fuerint; ſed in principes & gratioſos homines, qui tyranno ſemper metuendi ſunt; quibus etiam contumelia quam crudelitas ipſa ſæpe grauior eſt. Exemplum domeſticum habemus Bodili illius, qui, quod verberibus Childerici regis Francorum iuſſu cæſus eſſet, non modo regem, ſed etiam reginam vterum geſtantem occidit. Iuſtinus vero III Imperator trucidatus eſt ab Atelia magiſtro militum, cuius filium interemerat, & vxorem ſeruis contumelioſe proſtituerat. Archelaus item rex Macedonum ab eo necatus eſt, quem Euripidi poetæ verberandum prodiderat; eiuſque nepos rex Macedonum ab eo eſt interfectus cuius pudicitiam ab Antipatro impune violari paſſus erat, ac vltionē petentem irriſerat. Optimatum item ſtatus apud Mitylenæos, populo ceſſit, propter contume-

liam nobilium plebeiis illatam;quum scilicet prætereuntes fustibus odiose verberarent; Megacles[a], arrepta occasione,plebem in patricios inflammauit, vt eos necarent:ac ne longius exempla petantur,Henrichus non ita pridem rex Suecorum, nunc vero captiuus, regno exutus est, quod ciuis rogationem non modo contumeliose repudiarat,verum etiam crudelissime, & quidem sua manu occiderat: populus regem vt imperio abdicaret,compulit,ac fratrem iuniorem sceptra capessere iussit. Id autem omnium fere tyrannicidarum cōmune est,vt vel imperio,vel bonis tyranni cæsi,vel summis honoribus ac magistratibus præmiorum iure fruātur;vt Brutus vterq;: alter quidem,quod Tarquiniū regno exegisset;alter vero,quod Cæsarem necasset. Arbaces quoq;Pręfectus Medorum,qui Sardanapalū in tantam desperationem adduxerat, vt seipsum viuum cum regia supellectile & concubinis concremaret,regnum adeptus est. Ludouicus Gonzaga,a quo gens Gonzagarum claram originem duxit, cæso Bonacolsio Mantuæ tyranno, princeps suffragio populi creatus est; cuius posteri ad hæc vsque tempora Mantuæ principatum præmii iure tenuerunt; non aliter ac Veneti, qui cæso Ecelino tyranno, Patauium receperūt. Nec tamen desunt plerique, qui nulla præmiorum vel imperii spe, nullo amore patriæ ducti, hoc vnum propositum habent, vt illatas sibi suisque iniurias vlciscantur: vt is qui legiones Arabum ac Mahumetanorum ab oris Africæ in Hispaniā accersiuit,vt contumeliā sibi a Roderico Hispaniæ rege, qui vxori suæ stuprum intulerat, illatam vindicaret. Ex quo Arabes Hispaniarum imperio septingentos annos potiti sunt.Postremum genus est eorum,qui nec imperii, nec magistratuum, nec bonorū spe,nec vltione iniuriarum, nec priuatis inimicitiis ad cædem tyranni ducti, nec mortem crudelissimā euasuros se confidentes, id vnum propositum habent, vt tyrannide patriam liberare possint: quales Harmodius & Aristogito Athenis:quales item ii qui Domitianum & Caligu-

[a] Aristot. Polit. 5. cap. 10.

376

Caligulã occiderunt: quod potiſſimum euenit, cum e-
repta libertas eſt populo eius dominatu qui fraudibus
aut aperta vi imperium inuaſit. Nam Alexander Medi-
ces Pontificis maximi propinquus, & Caroli v Cæſaris
gener, Florẽtiæ dominatum armis ſoceri adeptus, fero-
ciſſimos quoſq. ac potentiſſimos exegit; præſidio mili-
tari vrbẽ firmauit; cuſtodib. cinctus & armatus ſemper
inceſſit: Laurentii tamen Medices nõ tantum proximi,
ſed etiã familiaris ac domeſtici coniuratione interfect'
eſt, cum ſuã ipſius ſororẽ ei ſubornaſſet Laurentius, vt
hominẽ exarmatum inter amplexus & oſcula ſororis,
cui ſtuprum inferre cogitabat, ſicario necandum exhi-
beret: at ne milites quidẽ quos ad corporis cuſtodiã per
uigiles cõquiſierat, cũ in cœnaculo ſeſe oblectarent, cæ-
dem principis ſenſerunt. Nec tamẽ Laurentius tyranni-
de patriã, nec ſeipſum periculo liberauit, ſed tandem a
ſicario Venetiis cęſus eſt. Coſmas vero Medices, qui poſt
Alexandri cædem præſidio militari, & amicorum opi-
bus, ipſiuſq. Romani Pontificis gratia dominatum ad-
eptus erat, tametſi iuſtiſſime ac prudentiſſime impera-
ret, & arces munitiſſimas in ipſa vrbe haberet, vix tamẽ
coniuratorum, qui ſæpe caput illius ac vitam petierunt,
manus euaſit: & qui nunc dominatur, prope fuit vt Puc-
cini cõiuratione non ita pridẽ interficeretur; nec tutus
erit ſine præſidio, quãdiu ciues præmia virtutis ac liber-
tatis & meminerint & ſperabunt. Quod cum intellige-
ret Dionyſius [a] maior, qui ſuæ ciuitatis imperium frau-
de conſecutus erat, quadraginta milia hominum, pręter
milites prætorianos locis omnibus diſpoſuerat, vt Sici-
liæ partem teneret, ac Syracuſanis imperaret: quem ta-
men Plutarchus multa laudabiliter geſſiſſe, ac reges
quamplurimos virtute ſuperaſſe confitetur: certe ab a-
lienis vxoribus non modo abſtinuit, ſed etiam filium,
quod alienam rapuiſſet, acerbiſſime increpuit: nec diu-
turnum eius imperium futurum veriſſime eſt augura-
tus. Quod ſi quis putet imperia, quæ vi ac metu reti-
nentur, non fore diuturna, vęriſſime putat: ſed tyrannũ

[a] Plutarchus.

qui semel verecundiæ fines transiliit, bene & gnauiter impudentem esse oportere, tradunt coniuratorum manibus turpiter ei pereundum. Hoc tamen vitæ genus contrariũ est omnino regiæ potestati; quæ eo firmior ac stabilior est, quo minus princeps sibi metuit. Itaque prudenter Numa, qui trecentos curules, quos Romulus ad sui corporis custodiam adhibuerat, a se repulit; testatus se nec populo, qui suę fidei seipsum commiserat, diffidere posse: nec inuitis ac repugnantibus imperare velle. At *Seruius infimæ conditionis homo, cum ad regnum*; sic enim Liuius, *præter vim nullum ius haberet, præsidio militum vsus est, & gratiam popularem sibi adiunxit, summaq; integritate ac fide se gessit*: prudenter ille quidem, cum a patriciis, qui seruile imperium indignissime ferebant, desertus esset; neque enim humanitas illum aut integritas ab inimicorum manibus eripuissent. Quid enim Iulio Cęsare humanius? quid vrbanius? quid magnificẽtius? quid illustrius? quid generosius? attamen tot ac tantæ virtutes illum seruare non potuerunt, quominus a Bruto filio, [a] cæterisque incredibili conspirationis fide & consensu cõiuratis in medio senatu crudeliter mactaretur. Admonitus antea vt corporis custodias sibi adiungeret, ingenue respondit, *mori semel præstabilius esse, quam metu tamdiu languere*. Illud quidem non satis prudẽter; quod præsidia respueret, cum tamen sui nominis ac dignitatis hostes infensissimos viuere pateretur. Longe aliter Augustus, qui omnes Cæsaris auunculi coniuratos interfecit, non tam pietatis officio, quam suæ ipsius securitati consulens: deinde præsidio & corona militari cinctus, vim facile repulit: ac tametsi fractis Sexti Pompeii ac Lepidi opibus, victo etiam ad Actium Marco Antonio, qui sibi ipsi postea manus attulit, ferocissimis quibusq. ciuibus cæsis ac sublatis tutissime imperare posse videretur, nihilominus quadraginta legiones in prouincias dispersit; tres in Italia, nec procul ab vrbe disposuit, ac prætorianos milites ad sui corporis custodiam habuit; senatores iniussos ex Italia exire vetuit; legionibus prætores

[a] Plutarch. in Bruto filium Cæsaris fuisse scribit.

tores equestris ordinis, aut infimæ nobilitatis præfecit; magistratuum vrbanorum creationem inter se ac populum partitus est, sic tamen vt prehensos candidatos ad populum manu duceret; ereptisque suffragiis, & populi gratiam, & magistratus sibi obligatos haberet. Ius vero tam assidue dicebat, ac tanta integritate, fide ac diligentia iurisdictionem, ærarium, legiones, prouincias curabat, vt vnus omnium magistratuum munera obire videretur. Ex quo quidem perspicitur Augustum verbo quidem *Tribunum plebis*, & *Principem* appellatum, re ipsa *Regem* fuisse. Illud etiam valde populariter ab eo factum memoratur, quod Reipublicæ debita, quæ bellis ciuilibus contracta fuerant, ac debitorum tabulas lacerari & cremari iussit. Vix tamen tantus ac tantæ virtutis & prudentiæ princeps sceleratas coniuratorum manus euasit. Sed cum ciues omnes æque ac peregrini eius virtutem, bonitatem, iustitiam plane perspectam & exploratam habuissent, eiusque beneficio in summa tranquillitate ac pace viuerent, bellorum ciuilium memoriam, & crudelissimas ciuium strages ac proscriptiones execrati; *Augustum vero non quasi dominum*, inquit Seneca, *sed quasi parentem optimum colere & adamare cœperunt*: ita paulatim Augustus custodias a se dimittere, & cum priuatis ciuibus habitu & cultu priuato versari cœpit: ac populare imperium ferocissimæ nationi ereptum ad vnius potestatem conuertit. Omnes autem conuersiones, quæ ab optimatum aut populi potestate in monarchias abeunt, initium habuisse constat ab eo magistratu, qui plus in Republica potestatis aut imperii haberet: aut cum a finitimis regibus ac populis victi ciues fuissent; aut cum vnius quam plurium dominatum maluissent. Primi generis exempla libris omnibus prodita sunt. Sic enim Pisistratus, cum summum in Republica magistratum adeptus esset, in populi libertatem inuasit; vt Cypselus Corinthum; Thrasybulus, Gelo, Dionysius, Hiero, Agathocles Syracusas; Panætius & Icetes Leontium; Phalaris Agrigentum; Phido Argos; Periander

Augustus verbo Princeps, *re tamen ipsa rerum omniū arbiter ac moderator.*

Ambraciam; Archelaus Cretam; Euagoras Cyprũ; Polycrates Samum; Anaxilaus Rhegium; Nicocles Sicyonem; Alexander Pherã; Mamercus Catanam; Decẽuiri Reipub. cõstituendæ, deinde L. Sylla, post etiam C. Cæsar, Romanum imperium; Scaliger Veronã; Bentiuolus Bononiam; Manfredus Fauentiam; Malatesta Ariminum; Baleo Perusium; Vitellius Tifernũ; Sfortia Mediolanum; & innumerabiles id genus, qui, cũ Prætores essent ciuitatum aut exercituum, summã potestatẽ arripuerunt. Id .n. omnibus constare oportet, eum qui Reip. arces & exercitus habeat, Reipublicæ dominatum habere. Quamobrem in popularibus & optimatum imperiis prudenter constitutis, & maximi honores sine imperio, & maxima imperia non sine collega tribuuntur: aut si periculosum sit in rebus gerendis imperii consortem habere, vti est in re militari, ad breue tẽpus imperium dari oportet. Nam propterea Romani summo imperio præfecerant duos Cõsules; Carthaginenses duos Suffetas, qui vicissim alternis diebus imperium haberent. Ac tametsi societas imperii sæpe rebus gerendis inimica sit; minus tamen conuersionibus est opportuna popularis aut optimatũ Respub. quæ summum imperium duobus tribusve sociis ex æquo distribuit, quam si vni detur: vt apud Athenienses Archonti Eponymo; apud Rhodios Prytani; apud Achæos & Ætolos annuo imperatori; apud Genuenses Duci. Nec aliã ob causam Dictaturæ tam breue imperium fuit; quam tamen curationem fuisse diximus: ac si quidem re gesta Dictator abdicare nollet, maiestatis accusari poterat. Quinetiam apud Thebanos quamdiu floruerunt in populari statu, lege cautum erat *vt eius caput sacrum esset, qui exercitui præfectus, vel diem vnum magistratus, tempore legibus definito, imperium non deposuisset.* qua lege Pelopidas & Epaminondas capitis damnati sunt, quod exercitum cui præerant, stato tempore non dimisissent: tametsi non sine graui Reipublicæ periculo id fieri potuisset. Inde quoq. annui magistratus, annua imperia, annuæ curationes

Reipublicæ dominus est qui plus potest.

C

ones in popularibus & optimatum imperiis. At etiam Sexuiris, qui consilii capiendi causa Venetorum Principi adesse iubentur, imperium bimestri curriculo definitum est. Nec vero Athenis plus vno die Archonti claues arcis habere licuit: & qui arci Rhagusiorum etiamnum præficitur, diurnum munus habet, & capite obuoluto in arcem deducitur. Hoc igitur summopere cauẽdum est in popularibus & optimatum imperiis, ne magistratuum imperia legitimum tempus excedant; nisi Respublica, adempto imperio, in summum discrimen casura videatur: vt Furio Camillo Dictatura in sex menses iterum prorogata fuit, quod antea nemini concessum fuerat. Itaq. lege Sempronia cautum est, ne prouinciale imperium cuiquam vltra quinquennium prorogaretur. Cui legi si locus fuisset, Cæsar imperii Romani statum non mutasset; sed Pompeio & Crasso annuentibus imperium Galliarum, quod in quinquennium ei 579 datum erat, post exactum tempus in alios quinque annos prorogatum est: quo nihil perniciosius fieri potuit, cum Cæsar incredibili cupiditate imperandi laboraret, & cui ex imperio Galliarum tantum auri & argenti accesserat, vt Paulo Consuli, ne sibi aduersarius esset, octingenties LLS, Curioni vero Tribuno plebis, vt suas partes tueretur, millies dederit. Adiecerat populus Rom. stipendia decem legionum, quamdiu imperium Galliarum haberet. Quæ tanta potestas imperium Romanũ peperit Imperatori omnium, qui vmquam exstitisse dicuntur, fortissimo ac audacissimo, addã etiam nobilissimo: vt qui pro concione populi Rom. dicere non dubitaret, se materno genere a regibus, paterno a diis originem duxisse: deniq. cum aduersarios omnium maximos haberet Catonem ac Ciceronẽ, alter Cæsarem diligentiæ incredibilis τέρας appellarit[a]: alter cum de Cæsare loqueretur, a sobrio tyranno metuendum esse dixit. Cũ autem suæ liberalitatis ac benignitatis fontes omnibus aperiret, tũ vero id vnum studebat vt populi gratiam, inaudita magnificẽtia, ludis, venationib⁹, gladiatoriis mu-

Id est DCCCC. *milia nummûm aureorum.*

[a] in epist. ad Atticum.

neribus, congiariis, conuiuiis, & omnibus illecebris aucuparetur; quinetiam Reipublicæ agros & pecunias plebi diuidere non dubitauit, vt plebis opibus magnificentiæ laudem promereretur. His artibus cum populo libertatem eripuisset, nihil prius habuit quam populi opes ac potentiam modis omnib. circumcidere & amputare: nam octoginta milia ciuium, qui frumentum ex publico accipiebant, in colonias remotissimas relegauit; reliquis collegia sodalitiaque dempsit. Ex quibus perspicitur, id omnibus fere popularibus & optimatú imperiis commune fuisse, vt ab iis, quibus potentiam & imperium infinitum dederant, penitus euerterentur: quod Iulian⁹ Augustus, is qui Transfuga est appellatus, eo emblemate significauit, quo aquila iis ipsis configitur sagittis, quibus suæ pennæ aptarentur. Atque hæc de popularis & optimatum imperii in vnius dominatú conuersione. Popularis vero potestas ad optimates tum relabitur, cum vel Reipublicæ opes ab hostibus attritæ fuerunt, vel ingenti ciuium exercitu cæso ac prostrato; contra vero popularis potentia tum maxime incremétum accipit, cum parta de hostibus victoria domum reuertitur. Cuius conuersionis cum multa sint exempla, tum vero nullum est accommodatius quam de Atheniensibus ac Syracusanis. nam Athenienses a Syracusanis, duce Nicia, ingenti clade fracti ac prostrati, repente statum popularem in aristocratiam mutarunt, & ex ciuibus vniuersis CCCC ciues imperium arripuerunt; qui tamen seipsos pro quinque ciuium milibus ferebant; quod Pisandri fraude factum est. Cum vero plebs imperio spoliatam se quereretur, & in concilium suffragii ferendi causa veniret, vi & armis est ab optimatibus repulsa, pluribus suorum interemptis[a]. Plebs autem Syracusana eodem quo Athenienses momento statum optimatum in popularem conuertit. Nec multo post Athenienses, cum de Alcibiadis aduersus Lacedæmonios victoria allatum esset, arreptis armis optimates quadringentos de imperio non tantum depulerunt, sed etiam maximam

Conuersio a populari ad optimatum statum.

[a] Xenophon. Plutarch. in Nicia.

mam partem, Thrasyllo duce, interfecerunt. Consimiliter Thebani ab Oenophytis victi popularem statum ad optimates detulerunt. Romani vero post vtramque Pyrrhi regis Epirotarum victoriam, etsi statum nō mutarent, re ipsa tamen imperii maiestas penes erat trecētos Senatores: plebs autem Senatus ac magistratuū imperia numquam libentius ac facilius pertulit. Sed cum ager Tarentinus ac ciuitas ipsa in potestatem Romanorum venisset, plebs agrorum publicorum, quos optimates temporis diuturnitate quodammodo pręscripserāt, seditiosis ac turbulentis concionibus poscere, nobilitatem aspernari, omnia miscere cœpit. At post ingentes illas quas a Pœnis acceperunt offensiones, secundo bello Punico, nihil plebe contemptius, quousq. Carthago domita, Pœni fracti, Perseus captus, Antiochus prostratus, Macedoniæ & Asiæ regna sublata fuissent: tunc secutæ sunt agrariæ actiones, ac seditiones Gracchanæ, quibus plebem ferocius exsultantem Tribuni in optimates armauerunt. Non aliter Florentini oligarchiam a Clemente pontifice Romano constitutam euerterūt, libertate plebi reddita, cum primum intellectū est Romam direptam, ac pontificem maximum cum cæteris pontificib. obsessum teneri. incredibile est quo furore plebs indomita in Mediceos bacchari cœpit; qua rabie statuas eorū deiecit, stemmata deleuit, acta omnia rescidit. Populares autem Heluetiorum status ab arrogantia quidē & libidine Præfectorū originem habuerunt; sed incrementa maxima secuta sunt victoriam Sembachiam, circiter annum MCCCLXXVII. quibus temporibus optimates ac nobiles fusi ac prostrati, popularib. cesserunt. Harum igitur conuersionum præcipua causa est in plebis temeritate posita, quæ, vt frangitur offensione accepta, ita quoq. arrogantius ob victoriam insolescit; nec hostē habet capitaliorem quam nimis prosperos rerū gestarum euentus: nec magistros prudētiæ meliores quam casus aduersos; quibus fracta & abiecta, sapientum cōsiliis insistit, eisq. gubernacula moderanda

relinquit. Ex quo quidē pſpicitur nihil ad plebē in officio continendā vtilius eſſe, quā externis bellis implicari. Quæ potiſſima ratio fuit cur Scipio Africanus iunior Carthaginē deleri nollet, ne, ſi bellū aduerſus hoſtes nullum eſſet, cū ciuib. eſſe inciperet. quam etiā ob cauſam Onomademus Chiorū imperator, pacata Repub. ac ſeditioſiſſimis quibuſq. cęſis aut exſilio pulſis, reliquis parcendum eſſe decreuit, ne, ſi domi hoſtē nullum haberēt, amicis bellum inferrent. Sed hic, hoſtes domi habere vtile eſſe; ille, cū peregrinis ſemper dimicandū putabat, ne cum ciuib. dimicaretur. Vterq. recte. Hic. n. in ciuib. retinendis nō tantum obſides habuit quib. cæteros exſules in officio retineret, verumetiā debiliores vtroſque reddidit. Alioqui verendum ſit ne exſules deſperati, coniunctis copiis & opibus, Reipub. ſepoſito metu bellum inferant, ac popularem ſtatum mutent: vt quidem accidit Heracleotis, Cumanis, & Megarenſibus, cum plebeii nobilitatem vniuerſam in exſilium egiſſent; quippe nobiles coniunctis amicorum copiis trium ciuitatum populares ſtatus euerterunt, ac optimatū deinceps imperium ſtabilierunt. Sæpius tamen popularis poteſtas in monarchiam conuertitur: idq. potiſſimum ex ciuili ſeditione: vel ſi ſummo magiſtratui infinita poteſtas de-381 tur. *Ex victoria*, inquit Tullius, *cum multa, tum certe tyrannis exſiſtit*: illic agit de bellis ciuilibus inter Pompeium & Cæſarem. quia fere ſemper in ciuili bello ſcinditur populus, ac duces partium armati ſi concurrant, cui victoria obtigerit, nemini dubium eſt quin armis ac potentia fretus, imperium vel cupiditate laudis incenſus, vel vt ſuæ ſecuritati conſulat, retinere velit. Cōtra vero tyrannides (vt plurimū) abeunt in populares ſtatus: quia populus qui nec modum tenere, nec mediocritatē colere poteſt, tyrannide ſemel ſublata cum omnibus ſummum illud imperium cōmunicare cupiens, tyranni proximos omnes & amicos tanto odio perſequitur, vt neminem reliquum eſſe velit. hinc optimatum cædes, exſilia, proſcriptiones; quibus caſibus ferociſſimus quiſq. intem-

Bella hoſtiū neceſſaria ad tuendos populares ſtatus.

Quamobrē a populari ad monarchiam mutatio fiat ſæpius.

intemperātiſſimæ plebis, quaſi belluæ indomitæ rabiem effugere quam imperare præſtabilius ducit. Id quidem Athenis poſt occiſos Piſiſtratidas accidiſſe conſtat: Romæ, exactis regibus: Syracuſis, occiſo Hieronymo; ac rurſus eiecto Dionyſio: Florentiæ, poſt Athenarum ducem, qui magiſter militum occubuit in clade Pictauienſi, ex vrbe pulſum: Mediolani, Galuagno eiecto: plebs .n. Mediolanenſis annos quinquaginta populare imperium tenuit: quod poſtea recidit in tyrannidem Toreſanorum. Heluetii non aliter imperiū illud populare ſtabilierunt, quam tyrannis ac tyrannorum amicis omnibus fuſis ac proſtratis. Sic etiam Theſſali, poſt Alexandri Pheræorum tyranni cædem; & Senenſes Alexandro Diche tyranno Hieronymi Seuerini coniuratione occiſo; ac factione optimatum, qui a Monte nouo dicebantur, ex vrbe eiecta, plebs imperium inuaſit. Nec dubium eſt quin poſt Alexandri Medicis tyranni cædem, Florentinorum plebs imperium ac dominatum Medicibus ereptura fuerit, ſi tyrannū cæſum fuiſſe certo ſciſſet: cum enim Laurentius Medices ſolus pene cum ſicario Caracciolo cædis conſcius eſſet; ac tyranni nō modo familiaris & domeſticus, verumetiam amiciſſimus eſſe crederetur; nemini perſuadere poterat ſe tyrānum occidiſſe: momento tamen fuga dilapſus, Coſmæ propinquo poteſtatis arripiendæ præbuit occaſionē. Hæc autem conuerſio tyrānidis in democratiam, aut democratiæ in tyrannidem, frequens eſt, cum bello ciuili decernitur; ſin ab hoſtib. ac peregrinis ſubacta ſit Reſpubl. imperio victoris adiungitur; nec conuerſio ſed interitus appellatur; niſi victor, quod rariſſime fit, victus imperium ac rerum dominatum reſtituat: quemadmodum Lacedæmonii ſocias ciuitates Athenienſium bello Peloponneſiaco a ſe deuictas; atque adeo vrbem ipſam Athenarum ſua libertate frui, quam Lacedæmoniorum imperio adiungi maluerunt; vbique tamen pro popularibus optimatum imperia fundauerūt: contra quam [a] Athenienſes, qui optimatum imperia vbique euertere

[a] Thucydides. Xenophon, Plutarch. in Lyſandro.

conabantur. Refert igitur plurimũ ab hostibusne an a ciuibus Reipublicæ conuersiones oriantur. Est etiã interdum plebis, quæ imperandi summum ius habet, temeritas & inconstantia tanta, vt rerum nouandarũ perpetua cupiditate feratur; eoq. sæpius accidit nationibus illis quæ cæteris ingenio præstant, vt de Atheniensibus, Megarensibus, Syracusanis, Florentinis, Genuensibus scriptum est: tunc enim se quisq. imperio dignum iudicat, ac sibi sapere plus satis quisq. videtur: nec, nisi difficillime, recta præcipientib. cedit. si vero genus hominũ ingenii acumine minus præstat, morem gerit, & in consiliis capiendis facilius acquiescit, quam quos argumentorum multitudine ac disserendi subtilitate superare necesse est: ex quo peruicacia sapientibus consiliis inimica, rerumq. publicarũ variæ cõuersiones sequuntur. Et quidẽ Athenienses [a] centũ paulo minus annis, quinquies; Florentini septies statum Reipub. commutarũt: quod nec Venetis accidit, nec Heluetiis, quos ingenio minus valere constat. Quis enim nescit Florentinos ingenii acutissimi, Heluetios vero obtusiores semper fuisse? At cum iisdem fere tẽporibus monarchiam exsecrati, ac statum popularẽ amplexi fuissent, Heluetii annos fere quadringentos in eodem statu permanserunt; Florentini vero non multo post ad Aristocratiam conuersi sunt: cum qui opibus ac nobilitate cæteris præstarent, plebeiis æquari nollent. Optimates igitur imperiũ adepti, cũ de principatu inter se contendere cœperunt, tũ vero mutuis odiis ac proscriptionib. tantopere seipsos attriuerunt, vt a popularib. hominibus, qui aduersus nobilitatẽ arma ceperant, facile vincerentur ac fugarentur; nobilitate fusa, populares de imperio decertarunt inter sese, atq. hi potissimum qui *grandes* dicebantur: nã plebeiorum tres ordines fuere: hi tamen crudelius quã illi, quod non iudiciis aut legibus, sed armis decernebant: & cum mutuis cædib. exhausti fuissent, medius ordo plebeiorũ gubernacula cepit: hi rursus, cũ inter se de honoribus & imperiis ferro dimicarent, plebs infima potentior

[a] Thucydides, Xenophon, Plutarchus.

tior euasit, quæ cædibus ac sanguine ciuium omnia cõpleuit: nec cædib. tantum, sed etiam rapinis & incendiis ciuitatem adeo fœdauit, vt Lucenses, quia grauissimis Florentinorũ casibus & cõmiseratione permoti fuerãt, ex vrbe effusi Florentiã venirent, ac vicinos arma ponere, pacemq. suadere conarẽtur: quorũ orationibus persuasi, a cædibus tandem conquieuerunt. Itaq. legatos ad Pontificem Romanum mitti placuit, vt regiæ stirpis vnũ aliquem mitteret, qui Florentinorum imperium suscipere vellet. Et quidem casus obtulerat Carolum Neapoleos ac Siciliæ regem, D. Ludouici fratrẽ. Is igitur & Pontificis maximi, & Florentinorũ oratione persuasus, Florentiã venit, imperium suscepit, dissidia composuit; ciues inter se & cum Republica coniunxit; conciliatis ciuium animis, & constituta Republica, cum ad regnum Neapoleos euocaretur, legatum vrbi præposuit. Sed nõ prius ex vrbe excesserat, quam Florentini imperium legatorum pertæsi, ad popularem statum redierunt, ac bella ciuilia renouarunt: quæ vt componerẽtur, ad monarchiam redire necesse fuit. Itaq. Ducem Athenarum acciri placuit. Dux igitur imperium adeptus, ciues arma ponere iussit, & cohortes ad corporis custodiam adhibuit, vt seditiosos ac rebellantes coerceret. Sed cum libertate ciues spoliatos, & custodiarum terrore in seruitutem redactos se arbitrarentur, odia mutua in principem conuerterunt; ac latenter primum, post etiã aperta vi, tres in ciuitate coniurationes eruperunt: ac tandem 383 ciues vniuersi tantis in principẽ odiis exarserunt, vt prętorium ac prætorianos milites obsidione cingerẽt, quæ obsidio non aliter solui potuit, quam ex vrbe cum domesticis omnib. excederet, tametsi vix annum integrũ Reipub. gubernacula tenuisset. Ciuitas magistri metu liberata, aristocratiæ formam constituit, populari non dissimilem: deinde mutatis subinde magistratuum nominibus ac muneribus, & curatoribus Reipubl. quam ipsi *Baliam* appellabant, non aliter ac furiosis & infantibus sæpe datis, vix annos viginti statũ eumdem conti-

nuasse memorantur. Et quemadmodum ii qui a febriū ardore inflãmantur, mox huc, mox illuc circumferri se iubent, quasi in locorum situ, non in ipsis viscerib. morbi hærerent: ita Florentini tãdiu conuersiones ac motus ciuitatis pertulerunt, quoad in Cosimã medicorum peritissimum inciderint; qui popularibus morbis ciuitatẽ sanauit, & arce triplici constructa validissimisq. præsidiis vbiq. dispositis, dominatũ annos fere quadraginta cõfirmatum liberis reliquit: quo nihil magis salutare seditiosissimę ciuitati ab immortali Deo optari potuisset. Hæc breuiter de statu Florentinorum, quæ incredibilia viderentur, nisi ab ipsis Florentinis[a] memoriæ prodita fuissent. Consimiles tragœdias habemus ab Africæ populis, qui ingenii acumine Italos superare dicuntur: quot populares status experti fuerunt? Argumento sit Segelmessa[b] ciuitas in Bugiæ maritimę finibus, quę cum a regis imperio desciuisset, statum popularẽ adamauit: sed postea tot ac tantis seditionibus agitata est, vt cum C ciues nec regem nec seipsos imperãtes ferre potuissent, cõmuni consensu domos omnes ac mœnia solo æquarint, vt in sua quiq. familia ruri principes essent. Plebs item Togodę ciuitatis, optimatum potestatem pertęsa, regionem deseruit[c]. Quamobrem Africæ populi, cum populares & optimatũ status ferre non possent, monarchiam vbiq. fere constituerunt. Ac tametsi optimatum status populari melior plerisq. videatur, duplici tamen incommodo afficiuntur optimates, nisi concordiã & amicitiam colant: alterum enim ab hostibus, alterum a plebeiis impendet. nam si optimatibus inter ipsos graues controuersię fuerint, plebs in optimates armari cõsueuit, vt Florentiæ contigisse docuimus. Iisdem tempestatibus iactati sunt Genuenses, Senenses, Agrippinẽses, Lindauii, Argẽtinenses, quibus Florentini: quę discordiæ nobilium ac plebeiorum, nõ singulos modo ciues, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt Gręcorum ciuitates. Grauius autem periculum imminet, cũ peregrinis omnib. patet aditus in vrbẽ: in qua sensim opes &

[a] Antoninus Poggius, Machiauellus.

[b] Leo Afer.

[c] Leo Afer.

pes & incrementa accipiunt, & cũ opib. ac potentia ciuibus pares esse cœperint, ab honorib. & imperiis prohiberi se grauiter ferunt. quo fit vt si ab optimatibus iniuriam acceperint, aut tributorũ pondere grauati fuerint, ad vim & ad arma concurrant, ac dissidentes inter ipsos optimates de imperio deiiciant. Certe quidẽ Lindauii, Argentinenses, ac Tigurini, optimatibus cęsis aut exsilio pulsis, populare imperiũ, ex quo dixi modo, stabilierunt: ac ne deinceps optimates popularem statum euerterent, legibus eorum sanctissime cautũ est, ne quis summos in vrbe magistratus cõsequatur, nisi prius ex infima plebe cõpertum sit originem traxisse. At Corcyræorum plebs, quæ ex peregrinis coaluerat, patricios ac optimates, initio belli Peloponnesiaci, cõprehensos in vincula coniecit, quos postea [a] crudelissime trucidauit: quam cladem optimatum imperii secuta conuersio est. Idẽ contigit Rebuspubl. Samiorũ, Sybaritarum, Trœzeniorum, Amphipolitarũ, Chalcidensium, Thuriorum, Cnidiorum & Chiorum; quorũ optimates, cum peregrinorum multitudinẽ in ciuitatem sine imperiis & honoribus admisissent, ipsi de imperio ac ciuitate deiecti, bonisq. omnibus spoliati, & magnam partẽ cæsi fuerũt. Quo nihil est in Venetorum Repub. magis metuendũ: in qua soli patricii, honoribus & imperiis fruuntur, cæteris tum nobilibus, tum plebeiis, qui ab ipsis *Citadini* vocantur, exclusis. Id autem intellectum est, cum anno MDLV censa fuerint ciuium quinquaginta nouem milia CCCXLIX supra annum vigesimum: fœminarum vero LXVII milia DLVII. monachorum duo milia CLXXXV. vestalium II milia LXXXII. Iudæorum MCLVIII. quę summa conficit CXXXII. milia CCCXXX ciuium. quibus si adieceris tertiam partem totius summæ eorum qui iuniores sunt annis XX; quoniam hominis vita sexaginta [b] fere annis terminatur, numerus ciuium fuit circiter CLXXVI milia CCCCXL, extra peregrinos. Patriciorũ vero siue optimatũ numerus eo censu nõ fuit comprehensus: id .n. ex actis cõpertũ erat: vix tamẽ, ac ne vix quidẽ tria milia

384

[a] Thucydid.

Census Venetorum anno 1555.

[b] l. hæreditatum ad l. falcidiam.

fuisse, tum præsentium, tum absentium, perspicuum est C ex historia Sadoleti ac P. Bembi Cardinalis; qui testatū reliquerunt, maximum concilium patriciorum mille & quingentorum fuisse sua ætate, qua maxime Respublica ciuibus abundauit. Ac certe mirum mihi visum est quamobrem Veneti censum peruulgari, ac typis quoq; mandari voluerint. Eodem errore peccatum est olim ab Atheniensibus; quorum ciuitas, cum populosissima esset, habuit x milia peregrinorum, xx milia ciuium, cccc milia seruorum. Romani vero non modo seruorum censum latere voluerunt, sed ne vultu quidem, aut corporis cultu cognosci, tametsi decretum esset a quibusdā, seruos vestitu designari oportere: sed vicit eorū sententia, qui perniciosum esse dicerent ac metuēdum, ne serui cum numerare seipsos cœpissent, ipsi dominos seruitute premerent: sic enim Seneca scribit. At patricii Veneti certissimis argumentis ac toto corporis cultu suam testificantur paucitatem. Stat ergo ciuitas illa non tam legibus, quam incredibili concordia patriciorum, & libertatē summa qua frui cuiq. licet. Plebē quoq. magistratus infimos, & aliquot dignitates adipisci patiuntur, a quibus summouētur patricii. Et cum ab armorum ac militari exercitatione abhorrent, tum vero voluptatibus ac luxu diffluentes, summa pace ac tranquillitate libentissime fruuntur. Optimatum autem status in populares commutari sine vi externa aut domestica non possunt; tametsi popularis potestas sæpius nullo pene sentiente, conuertitur ad optimates: idq. bifariam: cū vel tenues agricolę, opifices, etiam mercatores, rebus priuatis ac domesticis intenti, publicas sponte deserūt; vel cū ciues numero minuuntur popularib. morbis, offensionibusve acceptis, tū a seipsis, tum ab hostib'; peregrinorum vero numerus & incolarum quib. patet in ciuitatē aditus sine iure suffragiorū ac imperii, sensim augetur: ita fit vt minima pars ciuiū summam habeat imperii potestatē; quā aristocratiā esse docuim'. Eiusmodi fuit earū quas dixi ciuitatū cōuersio a populo ad optimates: qualis

Conuersiones popularis status in aristocratiam.

385

qualis etiam cōtigit Venetis, Lucensibus, Rhagusianis; quorum imperia, cum olim popularia fuissent, temporis diuturnitate Aristocratica, nullo pene id sentiente, euaserunt. Hæc autem vtraq; conuersio & facilis est, & minime omnium seditionibus opportuna, nec aliter impediri potest quā si peregrini ab aditu ciuitatis prohibeantur; vel coloniæ deducantur, vel ad honores & imperia admittantur; eoque magis, si rei militaris ac bellicæ laudis studia ciues sequantur; alioqui verendum est, ne optimatibus ac nobilitate bellis exhausta, plebs imperii gubernacula per sese arripiat: vt Tarenti contigit, cum Iapyges vno prœlio Tarentinorum nobilitatē a stirpe exciderent: nam ex eo popularis secuta potestas est Themistoclis ætate. Quamobrem Argiui, optimatibus a Cleomene cæsis, plebeios in partem imperii sibi consociarunt; vt sponte ac summa voluntate tribuere viderentur, quod inuitis ac nolentibus plebs ereptura fuisset. Nec vero plebis Romanæ licentia patribus tam metuenda fuerat, nisi Veientes vno prœlio trecentos Fabios patricios omnes eiusdem gentis occidissent: nec multo post duodecim familiæ Potitiorum, qui ortus sui primordia ad Deos referebant, vno & eodem anno exstinctæ sunt, vt Liuius scribit. Itaque Veneti melius ab vrbana quam a militari disciplina instructi, si bellum, quod non nisi summa necessitate coacti suscipiunt, aduersus hostes gerendum sit; imperatorem quidem patricium, belli vero duces ac milites mercede locare cōsueuerunt: quam prudenter, suo loco disseremus. Monarchia vero non facile mutatur amissa nobilitate, nisi principis genus omnino interiret: ac ne tunc quidem monarchia desinet, si dux aut imperator aliquis strenuus principem se ferat. Turcæ quidem, vbicumque armis & opibus superiores fuerūt, regium genus ac nobilitatem internecione deleuerunt, vt plebem omnino exarmatam quasi pecudes agerent: ex quo Rerumpublicarum in Oriente interitus, & maxima imperii Turcarum secuta sunt incrementa. Cum item Francorum

Causæ popularis imperii ad optimates.

C

nobilitas prœlio Fontenaïo pene tota mutuis armis cō-
ciſa ac proſtrata fuiſſet, partium duces tanta clade atto-
niti, Lotharius inquam, Ludouicus, & Carolus, fraterno
fœdere coniuncti, tres eodem tempore monarchias te-
nuerunt. Sed nihil in ariſtocratia tam metuendum, quā
vt ex optimatib. aut plebe dux aliquis imperādi cupidus
exſiſtat, qui plebem in optimates armare, ac ſe ducem
ferre velit. Hinc enim ariſtocratiæ ac optimatum cer-
tiſſimus occaſus. Ad hunc modum Thraſyllus primum,
deinde Thraſybulus Athenis; Marius & Cæſar Romæ;
Fr. Valorius ac P. Soderinus Florentiæ, plebem in opti-
mates armauerunt. quod eo magis metuendum eſt, ſi
hominibus fœdiſſimis ac turpiſſimis maximi honores
tribuantur; ac bene de virtutibus & Republica meriti
ſummoueantur: quę res non ſolum optimo cuique gra-
uis eſt ac minime ferenda, verumetiam ſeditioſis ac po-
pularibus Tribunis inflammandæ plebis aduerſus opti- 386
mates occaſionem affert. Neque enim aliam ob cauſam
Oritarum imperium plebs optimatibus vi extorſit, quā
quod Heracleotem, turpitudine vitæ infamem, ad ſum-
mos honores prouexiſſent. quæ res etiam Neroni &
Heliogabalo exitium attulit, quod turpiſſimis quibusq.
hominibus ſummos honores tribuerent. Id autem o-
mnium maxime metuendum eſt in optimatum impe-
rio, quod ariſtocratica ratione gubernatur: id eſt, cum
ab omnibus honoribus ac imperiis plebs ſummouetur:
quod, etſi æquo animo ferre difficile eſt, ferendum ta-
men, ſi optimo cuiq; gubernacula concedantur: ſed cū
ſceleratis ac indigniſſimis hominibus tribuuntur, auda-
ciſſimus quiſque oblata occaſione plebem ab optimati-
bus ſeducet; eoque facilius, quo minus optimates inter
ſe concordes ęrunt: quæ peſtis cum omnib. imperiis ac
ciuitatib. tum vero optimatum generi maxime omniū
fugienda eſt. Diſcordiæ vero ex rebus leuiſſimis ſæpe
naſcuntur, quæ veluti ſcintillæ flammas excitant; ac po-
ſtremo bellorum ciuilium incendia maxima totam ci-
uitatem peruadunt. Nam Florentiæ bellorum inter o-
ptima-

ptimates initia ceperunt ab eo qui ex Bōdelmontorum gente nobilissima nouas nuptias sibi quæsierat, diuortio facto cum priore sponsa. hinc nobilium familiarum inter ipsas odia, dissidia, cædes; quæ ciuitatis statum funditus euerterunt. Eadem ex causa graue bellum Ardeates inter se excitauerunt, quod mater filiam nobili, tu-C tores autem plebeio collocare vellēt: sed cum nobilitas a plebeiis fusa ac fugata esset, Romanos [a] acciuit; plebs Ardeatum ad Volscorum opes aspexit. Nec aliam ob causam Delphorum ciuitas [b] ab optimatibus ad plebem conuersa est. Status item Milesiorum ab aristocratia in popularem abiit, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri [c] duarum pupillarū tutelam consequerentur. Item Hestiæensibus statum mutandi occasionē dedit lis inter priuatos suscepta de petitione hæreditatis. Bellū autem Sacrum, quod Phocensium Reipubl. non conuersionē attulit, sed interitum, dicitur originē habuisse ab vnius virginis collocandæ controuersia. Quinetiam Ætoli & Arcades mutuis bellis seipsos diutissime attriuerunt, ob vnius apri caput: vt Carthaginenses & Byzacii propter leuissimū myoparonem. Picti vero & Scoti crudelissima bella diutissime inter se gesserunt, quæ nullis fœderib. placari potuerunt, tametsi pacem annos fere sexcentos antea coluissent: bellorum causa fuere canes erepti. Rursus Heluetii bellum grauissimum susceperunt aduersus Carolum Burgundionum Ducem, quod nō aliter quam ipsius Ducis occasu finem accepit: cum Heluetiis currus pellium ablatus esset. Sępe quoq; Respubl. mutantur, cum agitur de repetundis aduersus potentiores, ac rerum gestarum rationes exquiruntur. in quo genere optimis quibusq; metuendum est, potissimum in populari statu, vbi agitur de capite, de fama, de fortunis omnibus. vt enim omittamus externa, domesticis abundamus; & quidem recentibus exemplis eorum qui huic imperio faces subiecerūt, ac bellorum ciuilium incendia excitarunt, quibus vniuersa Gallia pene deflagrauit, cū decies millies L L S ab illis repeteretur.

[a] Liuius li. 4.

[b] Pausan. li 4.

[c] Aristot. lib. 5. Polit.

Nec mirum si peculatus accusationem metuerent, cum Pericles summæ vir integritatis [a], & qui suas opes pro Republica [b] Atheniensium magnifice semper effudisset, ne rationes redderet, bellum Peloponnesiacum excitarit [c], quod non prius finem accepit, quã omnes Græcarum ciuitatum status conuerterentur. At vir frugi cum semper fuisset, & Reipublicæ ærarium annos fere quinquaginta curauisset, nihilo tamẽ locupletiorẽ fuisse tradit Thucydides verissimus scriptor, & quidẽ ipsius Periclis aduersarius omnium maximus: a quo etiam in exsilium ostracismo pulsus est. Eandem ob causam Coi ac Rhodii statum optimatum in popularem mutauerunt. Ac tametsi Cæsar imperandi cupidissimus esset, non tamen imperii tanta in eo cupiditas exstitit, quãtus erat metus ne rerum a se gestarum rationem [d] priuatus reddere cogeretur, vt palam aduersarii iactabant. Meminerat Scipiones, Rutilium, Ciceronem, tametsi summa integritate ac religione Rempublicam gessissent, populi iudicio fuisse damnatos. Quod si bonis metuendum, quid fiet improbis? qui præter quam quod perturbata Republica iudicium euasuros se confidunt, illud etiam propositum habent, numquã facilius publica depeculari, aut bonos occidi posse quam bello ciuili: ac si quidẽ improbi quoque perituri sint, (vt sæpissime contingit eos qui bello ciuili causam dederunt, miserrime perire:) illud tamẽ in ore habẽt quod Catilina, incendiũ scilicet domi suæ conceptum, quod aqua non potuerat, ruina restinctum iri. Et quidem proxime abfuit quin Rempublicam Romanorũ funditus euerteret, aut imperium occuparet, ni Cicero Consul peruigil eiusque collega C. Antonius audacissimum ciuem difficillime tamen cum suis interemissent. Neque enim debuerat Cicero (quod cum bona illius venia dictum sit) Catilinam de ciuitate deiicere, sed coniuratione detecta illum in ipsa Vrbe opprimere. Nam qui se domo ac ciuitate pulsum videt, nemini dubium est quin si possit Rempublicam euertat: quod certe Catilina facturus videbatur, si Caii

[a] Plato, Thucydides.
[b] Plutarch in Pericle.
[c] Plutarch. ex Theopõpo, Ephoro, Thucydide.
[d] Cicero ad Atticum.

Periculosum est potẽtiores in exsiliũ agere.

ſi Caii Antonii copias fregiſſet: cum Cæſarem ac patricios quamplurimos ſuæ gentis & coniurationis cõſcios haberet in Vrbe, qui ciuitatis cõuerſionem moliebantur. Catilina quidem ex Vrbe excedente, magna & perniciosa ſentina Reipublicæ exhauriebatur; ſed opprimi quam in patriam armari præſtitiſſet. Tutius eſt igitur, eiuſmodi hoſtes, ſi amicos habere non poſſis, penitus obruere, quam ciuitate exigere: niſi oſtraciſmo locus eſſet, vt quondam Athenis, Argis, Epheſi fieri conſueuiſſe legimus. nam quo quiſque plus opibus, gratia, virtute cæteris præſtitiſſet, eo citius relegari ſaluis opibus ac dignitate conſueuerat: ſed tamen ad breue tempus, quod ſemper decennio ad ſummum terminabatur. Nec propterea quiſquam ciuis patriæ bellum huius relegationis cauſa[a] intuliſſe memoratur. Sed periculi plena res eſt e ciuitate potentiſſimum quemque bonis omnibus ereptis, contumelioſe exigere: quia ſæpe fit vt exſul rerum dominationem vi & armis ſociorum adipiſcatur: vt Dio Syracuſanus, qui tametſi exſularet, nõ tamen prius bellum intulit Dionyſio, quam ab eo proſcriptus eſſet. Item Marcius Coriolanus, qui exſilio pulſus Romanos in tãtam deſperationem adduxit, vt niſi matris ac fœminarũ (quas ad eum Romani miſerant) precibus & lacrymis exorari ſe pateretur, de Republica actum fuiſſet. Conſimiliter exſules Mediceæ gentis, ac Tigurini optimates, de ciuitatibus deiecti, amicorum ac ſociorum copiis & opibus patriam obſederunt, ac periculoſo difficiliq. bello ciues diutiſſime fatigarunt. Hic dicet aliquis, tutius videri ciuem improbum mœnibus arcere, quam in intimis Reipublicæ viſceribus peſte laborare: concedam illud: ſed quanto ſtultius eſt eum, quem opprimere debeas, extra ciuitatem emittere, qui emiſſus bellum ciere ac renouare & velit & ſe poſſe confidat? Cyrum iuniorẽ maieſtatis reum, Artaxerxes Perſarum rex in carcerem coniecerat, & catenis aureis regalem in modum vinciri iuſſerat: deinde maternis precibus exoratus, nexu liberauit. at nõ prius libertatem adeptus eſt, quam regi gra-

[a] Plutarch. in Ariſtide.

388

uiſſimum bellum intulit, adepturus imperium fraterna cæde, aut patriam perditurus niſi ab exercitu regis circumuentus & interfectus eſſet. Diximus eiuſmodi hoſtes aut necandos eſſe, aut ingentibus beneficiis & gratia obligandos: imitantes Auguſtum qui coniuratos in patrem ac ſeipſum interfecit, exceptis pauciſſimis, quibus non ſolum veniam dedit, verumetiam beneficiorũ multitudine in perpetuũ ſibi obligauit. Extremus fuit [a] Cinna, quem Auguſtus perduellionis reum peregit, nõ leuibus coniecturis, ſed argumentis neceſſariis ad aſſentiendum; literis inquam ab eo ſcriptis quibus caput Auguſti petebat: ei tamen pepercit Auguſtus: ſed non eo contentus fuit, niſi cum hoſte acerrimo ſempiternum fœdus feriret, eumq; maximis beneficiis cumularet. Et cum Cinna capitalem ſententiam ac ſupplicium exſpectaret, hac oratione aduerſus eum vſus eſt Auguſtus; *Vitam tibi Cinna*, inquit, *iterum do; prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat: contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas.* hæc ille. Neminem deinceps Auguſtus habuit cariorem: ab eo etiam ſcriptus eſt hæres omniũ bonorum Auguſtus: nec poſtea quiſquam inuentus eſt qui optimo principi inſidiaretur. Sic quoque Veneti capto Gonzaga Mantuanorum principe, quo nullus generi nominique Veneto capitalior hoſtis erat, quique ſuas opes & copias cum rege Ludouico ad Venetorum euerſionem coniunxerat, eum tamen captum Senatus populuſq; Venetus non libertate modo, verumetiam Imperatoria poteſtate ſubornauit: quibus beneficiis auctus deinceps in ſumma fide & amicitia permanſit. Illud eſt quod Pontius Samnitum Imperator conſultus dixiſſe fertur; Romanum exercitum inter anguſtias Apennini montis interceptum delendum eſſe, aut fœdus ſempiternum cum Romanis feriendum. ſic enim futurum, vt vel ingenti clade Romanorum vis frangeretur; aut libertate vitaq. a Samnitibus accepta Romani fidẽ amicitiamq. colerent ſempiternã. Conuerſiones autẽ

Rerum-

[a] Seneca lib. de clementia. Dio lib. 55.

Rerumpublicarum sæpius accidunt in angusta ciuitate quam in maximis imperiis: quia ciuium paucitas facile diuiditur ac scinditur in partes: ingẽs vero ciuium multitudo non item: quia potentissimos inter ac infimos, multi ciuium ordines interiecti sunt, & potentium & mediocrium, bonorum item ac improborum, senum ac 589 iuniorum, qui extrema simul coniungunt, aut in plures factiones abeunt: quod si plures duabus fuerint, tertia factio duas amicitia copulabit, aut cum altera consociata alteram franget ac superabit. Itaq; plures vno seculo in Græcorum & Italorum ciuitatib. conuersiones, quã multis ætatibus in hoc vel Hispanorum imperio commemorantur. Neque enim dubitandum est, quin extrema secum ipsa dissideant, nisi mediorũ concordia coniungantur: quippe sceleratis aduersus bonos sempiternum bellum futurum sit, tenuibus aduersus locupletes, nisi mediocrium hominum coniugatione secum ipsi & cum Republica copulentur. Quinetiam vnius fluminis aut vacuum ædificiis interuallum ciues ab amicitia sæpe diuellit. Itaque Iosephus Mauritaniæ ac Fessarum princeps ex duobus oppidis interuallo a se inuicem disiunctis vnam eamque maximam Fessarum vrbem cõtinuatis ædificiis perfecit: in quo sane prudentissimi principis laudem est assecutus; quia non solum ædes ædibus, ac mœnibus mœnia, verumetiam animos ciuium incredibili odio flagrantes, ac perpetuis bellis diuisos, amicitia sempiterna deuinxit. Id ipsum quoque Clazomeniis accidit, vt cum altera pars vrbis in cõtinente, altera pars esset in insula, semper insulanis cum cæteris ciuibus discordiæ ac bella intercedebant: vt Atheniensibus qui in Piræo, cum iis qui incolebant editiorem vrbis locum, quem ipsi *Astu* vocabant, tamdiu dissidia ac discessiones intercesserunt, quoad Pericles muris longissimis C portum vrbi coniunxisset. Eandem ob causam grauissimæ seditiones vrbanis ciuibus Venetorum cum nautis intercesserant, & quę ciuitatem in extremum discrimen deduxerant, nisi Petri Lauredani summa virtus & gra-

uitas motus composuisset. Fit autem sæpissime, vt propter ciuiles discordias Reipublicæ conuersio sequatur: si princeps aliquis finitimus ciuitatem cædibus ciuium exhaustam, vel ciues ipsos luctantes repente oppresserit: vt quidem Angli sæpe Gallos secum dissidentes fregerunt. Item Fessarum princeps Tessam vrbem ciuili sanguine exhaustam facile subegit. Item maiorum nostrorum memoria Philippus II Burgundionum princeps Bouinas ac Dinam ciuitates vnius tantum fluminis interuallo seiunctas, cum se mutuis bellis diu attriuissent, imperii sui finibus adiunxit, quas tamen antea superare nulla vi potuerat. Consimili casu præses Thunarum ac Telesinæ prouinciæ regem se tulit, cum Mauritaniæ reges inter se de summa rerum contenderent. Et Lachares Atheniensium dominatum occupauit, cum ciuili discordia Rempublicam conflictari perspexisset. Quinetiam Romanis in media vrbe pugnantibus seruorum & exsulum manus in Capitolium inuasit, nec nisi summa vi deiici, nec vlla re facilius Romani ad cōcordiam cogi, quam ab hoste arcem occupante, potuerūt. Sunt igitur periculosissimæ ciuitatibus discordiæ ciuiles, si nulla cum finitimis principibus societas intercedit: quia prius hostis ciues inter se dissidentes opprimit, quam succurri possit. Cum igitur nec montium præruptorum immanis altitudo, nec maris immensa profunditas, nec locorum desertissimę solitudines, nec substructionum moles ingentes, nec hostium innumerabilis multitudo regnandi cupiditatem coërcere possit: quomodo a finitimis hostibus, si mutuis armis cadant, abstineretur? Atque ideo magis metuendum quo fuerint angustiores imperii fines, vt Lucensium, Geneuarum, Rhagusiorum, quorum imperia vnius vrbis ambitu, & angustissimis regionibus continentur: vt qui vrbe potiatur, statum ciuitatis euertere possit: at vbi longe lateque imperia patent, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones, mutuis auxiliis consociantur, vnius vrbis euersionem aut prouinciæ direptionem non sequitur Rei-

tur Reipubl. occaſus. Hoc tamen habet ſingulare monarchia, quod rege capto, ſtat imperium tamen: at in popularibus & optimatum imperiis, ſi ſedes imperii, in qua optimates aut populus iura maieſtatis tuetur, capta fuerit ab hoſtibus, actum eſt de Republica. Cum enim Romani Capuam cepiſſent, ſecundo bello Punico, cætera Campanorum oppida deditionem fecerunt. Ita quoque Senarum vrbe expugnata, Coſma Florentinorum Duce, ſecuta eſt imperii euerſio: neq; enim multo poſt arces omnes & oppida in hoſtium poteſtatem venerunt. Rex autem captus, aut precibus, aut pretio liberatur, aut proximus quiſque ad imperium vocatur. ac fit interdum vt princeps imperio cedere, ac priuatus viuere malit, quam ſubditos tributis vrgere. Et quidem nulla res æque terruit Carolum V Imperatorẽ, quam quod Franciſcus I rex Francorum declarauit ſe, ſi oblatas pacis conditiones repudiaret, imperium Galliarum Franciſco filio daturum. Tametſi enim Itali, Angli, Hiſpani, Belgæ, Veneti, ac Põtifex ipſe maximus, vna cum Carolo Burbonio magiſtro militum, in Francorum & huius imperii exitium ſocietatem coiſſent, ac noſtras legiones ad Papiam fugaſſent, Regem denique ac nobilitatis decus in Hiſpaniam abduxiſſent; imperiũ tamen Francorum ſaluum & incolume ſtetit; nec auſus eſt hoſtium exercitus in Galliam penetrare; nec ciuium proborum cum Carolo Burbonio victore cõiurata manus vllam attulit Reipublicæ conuerſionem; at ne motus quidem vllos excitauit: quippe intelligebant hoc imperium firmiſſimis legibus ac moribus antiquis quaſi ædificium artificioſiſſime ac pene inuiolabili materia coagmentatum ſtare, nec niſi difficillime vi externa cõcuti poſſe. at ciuitates nonnullas videmus, tam male ſibi cohærere, vt leuiſſimo impulſu ruituræ videantur. Neque tamen vllum eſt imperium quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. ſed beatior eſt eorum conditio, qui conuerſiones in vtramuis partem & obitum minus ſentiunt: vt de Re-

Singulare monarchia.

Franciſci regis captiui propoſitum.

C

publica Venetorum diximus, quæ ab vnius dominatione ad omnes, ab his ad paucos ita peruenit, vt cõuersiones illas nemo percepisse videatur. Aliud item exemplum habemus de imperio Germanorum, quod a Carolo Magno constitutum, & ad posteros eius delatum, vnius dominatu tamdiu stetit, quoad excisa Caroli stirpe Imperatores principum suffragio creari cœperũt: & cum potestate abuterentur, placuit imperandi leges & conditiones principib. definire: ex quo sensim monarchia dilabi, ac optimatum potestas cõfirmari cœpit. Ac nisi Austriacæ gentis illustrissimæ principes vndecim rerum gestarum gloria clarissimi, quasi iure successorio, dum alius alium, se viuo, Imperatorem designari curat, imperii Germanici maiestatem quodammodo tuerentur, iampridem Imperatores Ducibus Venetorũ pares, atq; haud scio an inferiores fuissent. Eadem conuersio contigit Polonis, post Iagellonis gentem a stirpe exstinctam: & Danis, cum Christiernum regem subditi spoliassent, ac imperium certis legib. & conditionib. fruendum iurato fratri dedissent. hunc Federichus filius excepit, qui iisdem legib. quibus pater iura maiestatis cum optimatib. diuisit. nec dubium est quin summum imperium adepturi sint optimates, si Federichus sine liberis moriatur. Tametsi enim Hũgari, Bohemi, Poloni æque ac Dani, creandorum regum ius habeãt, fere tamen parentes ad futurum imperium designant liberos, qui iura maiestatis multo melius tueri solent, quam peregrini. ac si quidem imperium a proauis ad pronepotes successorio iure peruenerit, paulatim ab optimatib. ad reges iura maiestatis redeunt: quæ conuersio & facilis est, & Reipublicę salutaris. Sic enim Casimirus magnus rex Polonorum, a proauis imperium adeptus, iura maiestatis fortiter tuebatur: sed eo sine prole mortuo, Poloni Ludouicum Hungariæ regem Casimiri propinquum ad sceptra quidem Poloniæ capessenda accersiuerũt, sed maiestate plurimum diminuta: ac multo magis post Ludouici sine mascula prole occasum, cuius filium Iagello Lituaniæ

Conuersio Imperii Germanorũ ad optimates.

391

tuaniæ Dux cum regno Poloniæ suscepit. Huius posteri principes ducentos amplius annos imperium quasi successorio iure ad se delatum susceperunt, ac monarchiæ iura diligenter coluerunt, quousque Sigismundus Augustus regnum liberis ac propinquis masculis orbatum reliquisset. Tunc populus ad Henrichū Caroli IX Francorum regis fratrem imperium detulit; sed iis legibus vt potius princeps quam rex esse videretur. Et quidē cum Metim vna cum Duce ac Pontifice Lingonum, ad legatos Polonorum excipiendos missus essem; ac Lutetiam vna cum legatis reuersus, de imperandi legibus multa didicissem, summa fuit senatū Poloniæ regi futuro conditiones imperandi duriores daturum fuisse, si Francorum principum salua dignitate id fieri potuisset. Ad hūc igitur modum iura maiestatis ab vnius dominatu ad optimates, ab his ad populum redeunt, nisi monarchiæ leges immutabiles ferantur: vt in Pontificis maximi creatione, cuius maiestas non est a collegio pontificum accita; nec item sacræ militiæ Magistri potestas ab equitū collegio imminuta; quia suis legib. nituntur. Ac tametsi collegium pontificum, mortuo Pontifice max. Iulio II potestatem futuri pontificis imminuere decreuisset, nihilominus tamen Leo pontifex a Iulio quodammodo designatus, cæteris omnibus augustior visus est. Nihil autem periculo propius, quam rege sine liberis mortuo vnum aliquem exsistere qui opibus ac potentia cæteris præstet, eoque magis si regnandi cupidus fuerit. neque enim dubium est quin dominatum cęteris principibus, si possit, eripiat: vt quidem Hugo Capetus, intermortua Caroli Magni stirpe, cum præfectus Prætorio, opibus & gratia plurimum valeret, Carolum Lotharingiæ Ducem, qui vnus cum Othone filio ex omnib. Caroli Magni nepotib. restabat, de imperio deiecit: id quod Othomanis principib. metuēdū est, qui tametsi habent Turacanos, Ebranes, Michaëlitas, suę gentis ac nominis principes; nihilominus tamen si Othomanorum familia penitus intereat, verendum est, vt qui plus opibus &

gratia possit inter Prætorianos milites, de imperio dimicaturus sit; ac principibus qui minus potentia valet, dominatum repturus: quod maximos bellorum ciuilium motus in Oriente excitaret, propter eam quam de Othomanorum virtute & imperandi maiestate opinionem populi conceperunt. Memorabile exemplum habemus de conuersione imperii Lacedæmoniorum. nam fuso ac fugato Cleomene rege ab Antigono, Spartiatarum populus summo imperio tres annos præfuit; sed cum allatum esset Cleomenem regem in Ægypto cæsum fuisse, ex Ephoris quinque a populo creatis, duo, arreptis armis, tres collegas sacrificãtes occiderunt: deinde populus Agesipolim regiæ stirpis Heraclidarum suffragio regem creauit. sed cum ante Cleomenem duo reges creari consueuissent, Lycurgus nouus homo, erẽptis pecunia suffragiis, rex etiã a populo creatus est, Chilone regiæ stirpis propter inopiam a petitione diadematis summoto: qui tantam suo generi ac dignitati contumeliam illatam ferre cum non posset, magistratus omnes interfecit. Ita Lycurgus qui cædem euaserat, solus dominatum tenuit, cum Heraclidarum gentem penitus deleuisset. Atque hæc de Rerumpublicarum interitu & conuersionibus dicta sint; quæ præuideri possint necne, differendum nobis videtur.

II. *An Rerumpublicarum conuersiones prospici possint?* C

QVONIAM Theologorũ ac philosophorum omniũ decretis cõstat, res humanas nec præcipiti casu, nec fortunæ temeritate ferri, cõsequens est Rerumpublicarum interitus & conuersiones a Deo, vel a natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pendere: id est a diuina potestate, nullis interiectis causis, aut ab ipsa naturalium causarum & effectionum serie ac consecutione sic apta, & ab immortali Deo colligata, vt prima extremis, media vtrisque, omnia omnibus inuiolabili nexu cohęreant: quam Plato [a] ex Homeri sententia catenam auream, id est σειρὰν χρυσῆν, Zeno *fatum*, cæteri Stoici *pronœam*;

[a] in Theæteto.

nœam; Augustinus, Panætium (opinor) & Senecam secutus, *Deum* appellauit. Grauiter autem ab iis peccatur, qui naturam Deo mutant: quasi Deus naturæ legibus obligaretur, vt Iouem fabulæ ferunt Adrastiæ decretis teneri. recte tamen Augustinus, qui fatum aut nullum esse, aut Deum ipsum fatum esse scripsit: quia nihil constans, nihil firmum, nihil immutabile præter Deum. Ea vero quæ Dei munere & concessu tributa est hominum generi voluntas, Hebræorum & Theologorum doctiorum consensione libera est, & omni necessitate [a] soluta: nam si nostrarum voluntatum cælestes quædam sint & appetitionum causæ necessariæ, non solum humana voluntas libera non sit, sed ne voluntas quidem sit: & inepte velle dicatur, quem vlla vis cogat. Ab hac igitur Stoicorum ac fatalium hominum inerti atque ignaua disciplina, Posidonius [b] ipse Stoicorum suæ ætatis princeps iampridem, & optimi quique tum philosophi tum etiam peritiores theologi, procul discesserunt. quinetiam Philippus Melanchthon, qui pro seruili voluntate acerrime propugnauit, liberas hominum voluntates in actionibus humanis ac ciuilibus esse confitetur. Cum autem humana volũtas tam varia sit, tamque sui dissimilis, vt nihil ex ea constituere possis quod ad rerumpublicarum euersiones aut conuersiones accommodari queat, nihil eo de genere definiemus. Quæ autem diuinis consiliis geruntur, maxima parte abdita sunt humanis cogitationibus, & hominum sensibus omnino retrusa; nisi Deus opt. max. vates quosdam eximiæ integritatis ac sanctitatis singulari munere afflauerit: vt veteres quondam Hebræos, qui certissimis oraculis multarum ciuitatum & imperiorum cõuersiones ac interitus prodiderunt, experientia ipsa posteritati cõprobatos. Rarius autem diuina potentia sese exserit sine causarum interiectione: idque non sine impetu maximo ac inopinata vi facit: vt cum ciuitates quinque Sodomorum incendio mirabili ac flammis vltricibus in vrbes delapsis vno perdidit & eodem momento, locum

[a] sic Moses Maymo in epistola aduersus astrolog.

[b] Galen in libris De placitis Hippocrat. & Platon.

etiam aquarum dulcium ac piſcium affluentia pleniſſimum teterrimo ſapore ſic mutauit, vt omni piſcium generi peſtifer ſit ac letalis: ipſam vero tellurem vberrimæ fertilitatis, cineribus ac putido ſulphure ita cõſperſit, vt nec ſalutaribus plantis vllum, nec frugibus locum in ea regione reliquiſſe videatur. Ita quoque Buram & Helicen ciuitates Græcorum tanta voragine aquarum ac tam repente obruit, vt etiam ii qui ex vrbibus in naues conſcenderent, mirabili aquarum inſurgẽtium vi à portu prohibiti omnes inundarentur. Conſimili vltione diuinitus illata tres ac viginti vrbes Italiæ immanis terrarum hiatus vno hauſit momento, vbi poſtea Pontinæ paludes exundarunt. Item duodecim vrbes Aſiæ terris diſcedentibus vna labes derepente dicitur abſorbuiſſe. Cum igitur humana voluntas libera ſit ac varia, ſemperque ſui diſſimilis; diuina vero occulta & abdita: reſtat naturæ vis, quæ nec penitus obſcura eſt, & cõſtanti quodam cauſarum ac effectionum tenore moderata curſum tenet. Cauſas autem cohibentes in ſe efficientiam naturalem, quæ multæ ac variæ ſunt, non ciuiles dicimus; quas proxime ſequitur conuerſio vel occaſus ciuitatum: vt, cum nulla benefactis præmia proponuntur, nulla ſupplicia peccatis, quis huiuſmodi Rempublicam breui neſciat interituram? omnium enim cauſarum nulla certior, nulla grauior, nulla denique ab obitu ciuitatis propius abeſt quam iſta: ſed cauſas cæleſtes naturæ vi quadam manantes inquirimus: tametſi iuuat omnes intueri ac proſpicere. Et quemadmodum hominem aliter pictor, aliter medicus; & animum aliter phyſicus, aliter theologus contemplatur: ſic quoque Rerumpublicarum conuerſiones aliter politicus, aliter aſtrologus, aliter theologus diiudicat. Politicus in ciuitatis euerſione principis iniurias, magiſtratuum ſordes, legum iniquitatem accuſat: aſtrologus cæleſtium ſiderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat: theologus vero peſtes omnes, bella, frugum ſterilitatem,

594 tem, ciuitatum denique ac populorum interitus [a], a diuini numinis & religionum contemptu manare constanter affirmat: ob idque Deum irasci, sapientissimos quosque magistratus in stuporem agere, ac sua sidera in principes armare. habet suas quisque causas, quarum ope & concursu ciuitatis interitum fore sapiens auguratur. Nam in eo quamplurimos magno errore labi videmus, qui siderum scientia & peruestigatione Dei præpotentis maiestati quicquam detrahi putant; quæ tamẽ ex iis clarius elucescit, cum adiumento causarum cælestium ea fiunt, quam si ab ipsius Dei manu ac potestate, nulla interiecta causa, gererentur. Quis autem cælestiũ corporum vim & affectionem in vniuersa natura admirabilem non sentit? non propterea tamen vlla naturæ necessitas facit, quominus ab immortali Deo coërceri ac retineri possit: quippe qui naturæ legibus, quas ipse iussit, solutus est: nõ quidem a senatu aut a populo, sed a seipso, quia maximus est, nec quicquam nisi quod rectũ ac iustum sit efficere potest; quia optimus, & perennem populorum omnium curam [b], sed tamen securam gerit; quia maximus est. At cum omnia quæ ortus sui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac dissolubilem naturam, vt certissima minimeque dubia demonstratione perspicuum [c] fit: consequens est etiam non ciuitates modo, verumetiam omnia quæ post originis suę primordia seculis innumerabilibus floruerunt, tandem aliquando casura. Ac tametsi Plato philosophorum princeps, nec ratos orbium cursus, nec cælestium corporum vim ac naturam, quæ tunc densissima caligine ac obscurissimis nubibus obtegebatur, percepisset [d]; cum Reipublicæ formam præclara mentis agitatione talem sibi finxisset, vt sempiterna fore videretur, si a legibus & institutis non aberraret: nihilominus tamen interituram affirmauit: quippe qui in clarissima luce prospiceret ludibria rerum omnium; quæ vt oriuntur, sic etiam aboriri necesse est; nec quidquam firmum aut stabile esse pręter rerum omnium parẽtem: tametsi Sophocles

C

a Psalm. 107. Leuit. cap. postremo. Iob. cap. 12.

b Esaiæ c. 19. *Benedictus populus meus Ægypti, & opus manuum mearum Assyrius: hæreditas autẽ mea Israel.*

c Plato in Timæo, in Phędone. Aristo. lib. 1. De cęlo Esaiæ c. 45. & 45. Psalm. 90. *primus fui & nouissimus ero.*

d Plato scientiam siderum φοβερὸν εἰς θεοὺς appellauit. nam Solem Lunam proximeque subiunxit.

de toto genere Deorum ſcripſerit [a], μόνοις οὐ γίγνεται θεοῖσι γῆρας, οὐδὲ μὴ θανεῖν ποτε. Quæ cum ita ſint, nulla tam præclara inſtituta, nullæ tam ſanctæ leges, quæ ab obitu certiſſimo reſpublicas vindicare poſſint. Quibus argumētis Secundus philoſophus Stoicæ familiæ Pompeium poſt cladem Pharſalicam fractum ac deſperatum erexit. Nec propterea, qui cauſarum in natura ſeriem ad ciuitatum conuerſiones & occaſus pertinere putant, hi mētem hominis voluntate libera ſpoliatam, ac multo minus præpotentem Deum fati neceſſitate deuinciunt. Non enim ſi antecedentibus cauſis omnia cōſerte contexteque naturali colligatione fierent, idcirco fati neceſſitate fieri iudicaremus; cum diuina poteſtate natura ipſa cohibeatur. Quamobrem ſæpe videmus ſtirpes & animantia quæ certos vitæ fines habent, vi extrinſecus illata, terminos quos natura pepegit anteuertere, ac citius quam per naturam licuiſſet interire. De hominum genere in ſacris literis illud ſępiſſime [b] teſtatū habemus, eos qui integritate ac virtutibus cæteris præluxerint, vitæ ſuæ terminos diutiſſime prorogaturos; cōſceleratos vero vitæ ſuæ curſum breuiorē habituros, ac celerrimū exitium ſibi ipſis illaturos. Quibus cōſtat certos eſſe terminos vitæ cuiuſq; ab immortali Deo fixos, qui ſcelere breuius contrahi, virtute longius proferri poſſint. Ita quoq; imperia ſuos habent ortus, ſua incremēta, ſtatus, conuerſiones, occaſus: quando tamen conuerſionis cuiuſq; momenta futura ſint, quando moriendi dies finitus, nulla diſciplina perceptum aut cognitum videmus. Quod enim Plato imperia tūc ruitura ſcripſit, cum modulationis ſuauitas & concentus periret, leuius eſt quam vt refelli debeat: hæc tamen ſuo loco. Pleriq; ciuitatum conuerſiones ab errantium & inerrantium ſiderum vi ac poteſtate petendas eſſe putarunt; ſed res ipſa difficultatem habet infinitam; quæ fortaſſis explicari poſſet, ſi Rerumpublicarū eadem eſſet quæ rerum omniū origo a natura petita. Iam vero ſi ſtatus aut obitus ciuitatum ab illis ſempiternis ignibus eorumque mutuo concurſu ac

395

[a] *Soli dii ſenectā non ſentiūt nec mortem.*

[b] Exodi c. 19. Leuit. c. poſtremo. Deuter. 6. in fine capitis. Iob. c. 12. Samuel. cap. 2. lib. 1. Ezech. c. 33.

ſu ac traiectionibus penderent, nulla tamen certa diſciplina tradi aut percipi poſſent; cum tanta ſit eorum qui ſiderum vim orbiumq. cæleſtium curſus notarunt varietas & inconſtantia, vt eandem ſtellam alius recto, alius auerſo curſu ferri eodem momento ſcripſerit; quæ tamen in cælo ſtabilis ac immobilis conſpiceretur: vt ſua ipſi temeritate refellantur, qui ſtellarum vim in ciuitates, quidq. ad quamlibet multos annos effecturæ ſint, ſine errore prædicere ſe poſſe iactant. At ne in ipſo quidem Lunę curſu, qui minus habet obſcuritatis, dogmatum ſuorum conſtantiã ac conuenientiam tueri potuerunt. Certe Leouicius, qui Alphonſi decreta ſecutus eſt, ſuperiorum planetarum concurſus altero poſt menſe prodidit, quam in cælo apparuiſſent. Ac tametſi G. Mercator ex retroactis ætatibus Solis ac Lunæ deliquia quædam a maiorib. prodita notauerit, vt rationẽ vniuerſi temporis a mundi conditu certius meliuſq. iudicaret; nihilominus tamen eius obſeruationes ruinam minantur. poſuit enim Solem in ipſius mundi originib. Leonem tenuiſſe, Iulium Maternũ nulla probabili ratione ſecutus. Arabes vero ac cæteri Aſtrologi, Solem in Ariete fuiſſe putant. Vtriq. tamen aberrant a ſcopo; alteri quidem quarta circuli parte, alteri dimidia: ſiquidem in iugo Solem poſitum initio fuiſſe, non modo antiquiſſimis populorum omnium moribus ac inſtitutis, verum etiam diuiniſſimis teſtimoniis teſtatum habemus; quibus feſta dies collectionis frugum extremis [a] anni dieb. coli iubetur: ſcilicet die ſecunda & vigeſima menſis ſeptimi, quem ante migrationem ex Ægypto primũ fuiſſe Moſes diſerte ſcripſit [b]. Id autẽ ſæpius ab eo, quo minus ambigeretur, repetitum legimus. cum enim diẽ feſtum *Abib*, id eſt *culmorum*, quem Græci πεντηκοςὴν vocãt, coli iuſſiſſet, ſubiecit [c] hęc verba, וחג האסיף תקופת השנה id eſt, *Et feſtum collectionis frugũ vertente anno.* At extremum ſuperioris anni momentum, ſequentis initium eſt, vt Orus Apollo veteres Ægyptios annum ſignificaſſe ſcribit, dracone in orbem circumacto. Ioſephus [d] au-

Errores Aſtrologorum

a Exod. cap. 23. ℣. 16.

b Exod. c. 12. ℣. 2.

c Exod. c. 34. ℣. 22.

d cap. 3. lib. 1. Antiquit.

tem optimus antiquitatis interpres, mensem *Abib*, qui Chaldæis *Nisan*, nobis vero antea *Martius*, nunc *Aprilis*, ordine primum fuisse tradit, propter adeptam libertatem excussa Ægyptiorum seruitute: mensem autem qui Chaldæis *Ethanim*, Hebræis *Tisri* dicebatur, is erat October, natura primum; qui postea incidit in Septembrem. Hæc non modo Iosephus, verumetiam omnes fere Hebræorum magistri, Eleazar[a] inquam, Abrahā[b] Ezræ F. Ionatas Chaldæus interpres[c], ac cæteri fere omnes id confirmant. quod quia magnum pōdus habet ad Rerumpubl. euersiones diiudicandas, planius explicandum nobis est. Schola vetus Israelitarum libros Mosis de Originib. ab Autumno auspicatur: ac Samuel antiquissimus Hebræorum magister, primam *Tecupham*, seu conuersionem annuam, in autumni ęquinoctio statuit. quibus planum fit antiquissimæ gentis dogmata & instituta cum lege diuina congruere ac conuenire. Eadem fuit de anni principio disciplina veterum Ægyptiorum & Chaldæorum; a quibus artes quæ Mathematicæ dicuntur, non modo originem acceperunt, sed etiā ab iisdem ad omnes populos dimanarunt. sic Iulius Firmicus tradit Ægyptios a maioribus acceptum posteritati tradidisse, Solem in extrema parte Libræ initio positū fuisse. Eadem fuit Indorum sententia; qui adhuc Solis & Lunæ cultores sunt; vt Hispani prodiderunt. Ac tametsi Græcorum annus a solstitio æstiuo initium haberet, nihilominus tamen Asiatici Olympiadas & anni caput ab autumno incipiebant. Quinetiam Romani ab vltima antiquitatis memoria ab idib. Septembris mensem auspicabantur: *lex*, inquit Liuius[d], *vetusta est, & priscis scripta literis, vt, qui Prætor maximus sit, idibus Septembris clauum pangat*. clauum hunc Festus *annalem* appellat[e], *qui quotannis*, inquit, *figebatur in dextra parte Capitolii; vt per eos clauos numerus colligeretur annorum*. Augustus C etiam ludos Olympicos Septembri mense instituit. Ac tametsi astrologi nouā anni rationem a Mose traditam (vt cæteri fere populi) sequantur, & a sectione verna incipiant,

a in Genesim
b in cap. 7. Danielis.
c lib. 1. Reg. cap. 8. ℣. 2.
d lib. 7.
e in verbo Clauus annalis.

cipiant, nihilominus cæleſtiū conuerſionum tabulas ab Æpyptiis & Chaldæis acceptas ordiuntur ab autumni[a] ſectione. Quæ antiquitates, totq. ac talium virorum au-ctoritas, tametſi rē ſatis perſpicuam ac minime dubiam efficiunt, nihilominus ipſa natura nos eo deducit, vt ab autumno mundi origines cepiſſe cōfiteamur. Nā ſi demus, id ꝙ neceſſe eſt, hominē ab immortali Deo, ac cæteraquoq. animantia eo ſtatu condita fuiſſe, vt nutricib. nō egerent: neceſſe eſt omni animantiū generi, atq. in primis homini fruges maturas, & arbores fructib. ad veſcendū graues, & ad intuendum iucundas, vt eſt in libris[b] ſacris Originum, inq. hortis amœniſſimis conſitas fuiſſe: quod fieri nullo modo poteſt, niſi mundus autumno ineunte conditus ſit; quoniā circa Iordanem creatus[c] eſt Adamus, vbi fruges vere ſpicā nondum exſeruerunt: eſt enim mēſis, *Abib* dictus quia fruges vere nouo illis in locis in culmos exſurgunt; arbores vero vix effloruerunt. neq;. n. naturæ lex eſt ab orbe condito, nec temperies veris & autumni mutata. Quamobrem & Plutarchus in Sympoſiacis, cum quæreret oua ſint auibus priora necne, definit aues prius eſſe procreatas, & quæcumq. maximo ſinu mundi continentur, omnibus ſuis partib. abſoluta fuiſſe; alioqui ſi Deus hominē vagientem, ſi vitulos pro bobus, ſi oua pro auibus procreaſſet; nutrices quoq. ad lactandum, & aues ad oua incubanda creare oportuiſſet. quæ ſi abſurda ſunt & ridicula, & illa ex quibus hęc ſequuntur abſurda videri neceſſe eſt; ſcilicet veris initio mundum conditum, & virgulta pro arboribus fructiferis, & cætera deniq. inchoata nec perfectionem aſſecuta fuiſſe. Ex quibus planū fit, eos errare grauiter qui vltima mūdi principia a verna ſectione; ac diē ipſum a meridie repetentes, tum ſacras literas, tum etiam antiquiſſimā Indorum, Chaldæorū, Ægyptiorum & Latinorū memoriam inanib. coniecturis abolere conantur: quia ſcilicet frigora ſequātur autumnū; veriti opinor, ne Adami infātis nuditas algeret. Cū igitur aſtrologi falſa, vt hi quoq. cęleſtiū conuerſionum principia poſuerint,

[a] Ptolemæ. in lib. magnę conſtruct. Alpho n. tabulæ

[b] Geneſ. c. 2.

[c] Geneſ. c. 2.

817

ac summopere inter se de siderum ac stellarũ cursu dissideant, nihil de rebus humanis & ciuitatum interitu cõstanter tradere possunt. Quamq̃ perridiculum est vrbium conditione Rerumpublicarum origines & conuersiones metiri, quod illi faciunt: quinetiam iactis substructionum fundamentis, de casibus futuris ædium, de incendio, de ruina temere affirmant; quod certe ab insania & furore proxime abest: quasi naturæ constantissimus ordo ab humana leuitate, & orbium cælestium vis ab opificis & latomi arbitrio penderet. legibus[a] quidẽ cauetur *ædium exustarum æstimationem ab ætatibus fieri oportere*: sic enim in exemplari Hetruscorum legitur; tametsi Cuiacius antiquarum lectionum diligentissimus interpres, eorum sectam sequitur, qui QVANTITATIBVS legendum putant. sed hac ratione marmoreas ædes augustissimas vilius æstimari oporteret, capacibus horreis luto ac materia putri constructis. At Vitruuius C & architecti omnes ex ædium exustarum ætatibus, (nisi parietes lateritii fuerint. hos enim Plinius *æternos*, si ad perpendiculum erigantur, appellauit) accepti damni ęstimationem inire solent. Sed ad Vitruuium[b] & architectos, talium quæstionum arbitria referamus. Quod autem ab ædificiorum & vrbium fundamentis de imperii statu, qualis futurus sit, iudicari putãt oportere, refutatione minus egeret, nisi M. Varro, quẽ Tullius Gręcos ac Latinos omnes eruditione superasse scribit, Taruntium Firmianum iussisset horoscopum vrbis Romę explicare: sic enim Plutarchus & Antimachus Lyrius tradunt. Is igitur causas ex progressu Reipublicæ, & antecessiones ex consequentib. comparans, leuissimis & inanibus coniecturis tradit iacta fuisse vrbis fundamenta anno tertio sextæ Olympiadis A. D. X. Cal. Maias sub horã a Meridie tertiã, Saturno, Marte, ac Venere Scorpionem, Ioue Pisces, Sole Taurum, Luna iugum, Geminis cæli mediũ occupantibus, oriente Virgine. At cum huius thematis cardines præcipui ad Mercurium pertineant, & hominũ studiosorũ mercaturæ, philosophiæ, litera-

[a] l. domos. de legat. 1.

[b] Vitruuius lib. 2. c. 8. Non .n. quæ sunt molli cæmẽto subtili facie venustatis non eæ esse possunt in vetustatem non ruinosæ. Itaq. cum arbitria communium parietum sumuntur, non æstimant eos quãti facti fuerint, sed cũ ex tabulis inueniunt eorũ locationes, pretio præteritorũ annorũ singulorũ deducũt octogesimas, & ita ex reliqua sũma partẽ reddi iubent pro iis parietibus, sententiãque pnũciãt, eos nõ posse plus quã annos octoginta durare. De lateritiis vero, dũ modo ad perpendiculum sint stantes, nihil deducitur sed quanti fuerint olim facti, tanti semper æstimantur. Ex his apparet legẽdũ esse, *examinatũ ætatibus* in l si domos. de legat. 1.

literarum deniq. omniū thesis illa cæleſtis notam præ ſe ferat, quî fieri poteſt vt in Romanos mortaliū omnium bellicoſiſſimos homines iſta conueniant? Quamquam Taruntius pudendo errore lapſus eſt, qui ſitum orbium cæleſtium cum natura ipſa diſcrepantē, poſuit: id eſt Solem Veneri ἀντικείμενον & plane oppoſitū; cum tamē Venus a Sole quā longiſſime diſcedit, ad ſummum octo & quadraginta partib. abeſt. quod quidē excuſandum & μνημονικὸν ἁμάρτημα venia dignū videretur, ſi aliud agenti excidiſſet, vt Augerio Ferrerio excidit; qui in libro de iudiciis planetarū Mercurium Veneri, & vtrumq. Soli oppoſuit: quod per naturam fieri non poteſt: cū Mercurius a Sole partibus triginta numquā diſcedat. Tametſi Io. Picus Mirandulæ princeps ex hac motuū cæleſtium demonſtratione Iulium Maternū falſo coarguit, quod Solem in Ortu, Mercuriū vero in decima domo collocaret; *quod*, inquit, *fieri non poteſt, niſi Sol a Mercurio abſit circuli quadrante:* nec animaduertit globum ad Aquilones ita conſtitui poſſe, vt Sole oriente, Mercurius meridianum, imo duabus ante meridiem horis decimum domicilium attingat: nec tamen a Sole Mercurius triginta partibus abſit. At Plutarchus ſcribit Antimachū Lyrium teſtatum reliquiſſe, Solem lumine defectum; quem tamen circuli diametro a Luna abfuiſſe tradit. Illud etiam falſum, quod Solis ingreſſum in Tauri ſignum XXI die Aprilis contigiſſe tradit Taruntius; cum diem tertium ante Calendas Maii Taurus illa ætate occuparet. Quamq̃ Lucas Gauricus, qui clariſſimarum vrbium themata cæleſtia collegit, toto cælo diſcrepat a Taruntii propoſito themate. Is enim iugum (vt Manilius) in Oriente ponit. Sed de rebus omnibus abſurdiſſimis nulla eſt abſurdior, quam vrbium euerſione ciuitatis interitum metiri; cum ſuperius demonſtratum ſit ſalua ciuitate vrbē ſæpius euerti ac ſolo æquari; vt de Carthagine docuimus: & ſaluis mœnibus ac ædificiis Rempublicam ſæpius interire. Nihilo ſanior eſt Hieronymus Cardanus; qui, vt abdita & retruſa ſubtilius quam cæ-

teri tractaret,& admirabilitatem sui apud imperitos e- C
arum rerum excitaret,maximarum ciuitatum ac impe-
riorum origines &incrementa ducit ab ea stella quę ex-
tremam caudam Helices occupat; quam vrbi Romę na-
scenti verticalem fuisse tradit: inde Romanum imperiũ
Constantinopolim,post in Galliam, hinc in Germani-
am eiusdem stellæ beneficio deducit. Quæ tametsi ab
homine leuissimo prodita fuerint, rerum tamen cæle-
stium ignari homines mirantur. Hæc igitur refellenda
nobis sunt. Nam cum intelligeret extremam stellã He-
lices populis omnibus fieri quotidie verticalem perpẽ-
dicularem vero iis tantum qui subiecti sunt circulo quẽ
ea stella describit: Cardanus subiecit verticalem esse o-
portere cum Sol meridianum circulum attingit; quo in
statu fuisse putat cum Romulus creator Vrbis funda-
menta iaceret. Id autem per naturam fieri non potuit;
vt scilicet extrema Vrsæ maioris eadem hora, id est me-
ridiana,cum Sole verticalem circulum attingeret. cum
enim ea stella nunc posita sit in XXI parte Virginis, ex
ratione motus octaui orbis necesse est in XIX parte Le-
onis exstitisse, cum Vrbis fundamenta substruerentur:
Solem vero in XIX parte Arietis, vt Solis antecessiones
declarant. Aberat igitur stella triente circuli, ac viginti
partibus a verticali,cum in eodem signo,& eadem parte
signi qua Sol esse debuisset; si vera sit Cardani doctrina:
qui tamen cum sciret eandem stellam multis oppidis
nascentib. iam ab orbe condito verticalem fuisse,& qui-
dem Sole meridiano,præoccupatione vsus adiecit vni
tantum monarchiam deberi: sed cur potius Romanis, a
quorum vertice duodecim gradibus abest, quã Scoto-
rum piscatoribus qui Orcadas accolunt, aut Noruegis,
& cæteris ad Aquilonem populis, quibus eadem stella „
non modo verticalis est Sole meridiano ac mense Se-
ptembri,sed etiam perpendicularis? Illud etiam absur-
dius, quod ab extrema Helices imperium Constantino-
polim delatũ fuerit, cum mille circiter annos ante con-
dita fuisset, quam imperii sedes illic collocaretur. Iam
vero

vero vrbis illius horoscopum ex bibliotheca Vaticana Lucas Gauricus descripsit, vt quidam olim a Porphyrio literis proditum affirmant satis inconstanter ac temere; cum Porphyrius [a] *mundum æternum esse acerrime tueretur: horoscopus autem vrbis præ se fert annum mundi* 5838 *Maio mense, die Lunæ, hora 2. M. 0. post ortum Solis*; vt quidé Gauricus ex Vaticano descripsit: cui subiicit hæc verba; *Subtrahe* 5200. *anni mundi, Byzantii* 3838. *post Christum* 638. *Sole Taurum, Luna & Saturno Leonem, Ioue ac Venere Cancrum, Marte & Mercurio Geminos in Ortu, Aquario cæli verticem occupantibus, feria secunda post ortum Solis.* Aliud eiusdem vrbis thema cæleste Valens Antiochenus obseruasse dicitur, superiore tardius quadraginta momentis. Illud vero perabsurdum, quod Gauricus Constantinopolim conditam tradit anno Christi DCXXXVIII, trecentos annos post mortem Porphyrii; quam tamen constat ante Christum quingentos amplius annos floruisse: deinde captam a Turcarum exercitu putat anno Christi MCCCCXXX; cum tamen expugnata ac direpta fuerit anno Christi MCCCCLII A.D. III Cal. Iunii: quæ ante mille & octingentos annos a Gallis capta fuerat, & in qua regnatum erat ab illis vsq. ad Clyarum Thraciæ regem, quemadmodum Polybius scribit: quo tempore *Byzantium* dicebatur: ac rursus a Pausania rege Lacedæmoniorum [b] bello Medico; itemq. ab Alcibiade [c] Athenienſium duce; post etiam a Seuero Imperatore triennium obsessa, expugnata, direpta, ac solo penitus exæquata, reliquis ciuibus in seruitutem abductis, & agro Perinthiis attributo circiter annum Christi ducentesimum: nec multo post instaurata est, & a Constantino Magno valde locupletata, cum illuc imperii sedé transtulisset: ac rursus ab exercitu Imperatoris [d] Gallieni crudelissime ferro ac flamma vastata ciuibus omnibus cæsis, aut in seruitutem redactis; nec tamen domicilium imperii Græcorũ esse desiit, quoad iterum Galli duce Balduino dominatũ vrbis ac imperii Græcorũ inuaserũt, a quibus anno post quinquagesimo

[a] Ita Proculus discipulus tradit in Rem pub. Platonis

[b] Thucydides

[c] Plutarch in Alcibiade.

[d] Dio, Xiphilinus.

expulsi fuere ducibus Palæologis, qui recuperata vrbe regnauerunt vsque ad Turcarum expugnationé. Quas imperii conuersiones, & vrbis ruinas ne attigit quidem Gauricus, nec Cardanus ipse suspicatus est: alioqui res tam absurdas ac secum dissidentes numquam, opinor, scripsisset. Sed cur huic stellæ quam inepti quidam astrologi *Saturniam* esse putant, plus quam cæteris tum magnitudine, tum natura clarioribus tribuit? cur Regulum maximam inerrantium, cur Medusam, Spicam, Canem, Vulturem clarissimas; cur deniq. stellas mille sexaginta (tot enim præter vagas numerantur) quib. Hebræorum mathematici triginta sex addiderunt, ab orbis imperio summouet? Infinitus sim, si omnes omnium errores in eo genere complecti velim: sed eos modo refellere placet qui plus sapere sibi videntur: cuiusmodi est Petrus Alliacus Cardinalis. Is enim Rerumpubl. ac religionum ortus, conuersiones, obitus, a superiorum planetarum concursu pendere scribit. Ac mirum mihi visum est quamobré I. Picus Mirandulæ princeps istius hominis errores sane pudendos in cælestium orbiũ doctrina pro certis & compertis demonstrationibus habuerit. cum enim post orbem conditum anno centesimo decimo quinto, vsq. ad annum Christi M CCCLXXXV, triginta sex Iouis & Saturni concursus tradiderit, vix tamen vllus eo, quo decuit loco ac tempore, describitur. Leupoldus, Alcabitius, Ptolemæus in eadem quoq. sententia fuerunt: scilicet populorum migrationes, bella, pestes, eluuiones, incendia, sterilitates, frugum inopiã & copiam a concursu planetarum, ac potissimum superiorum, Iouis inquam ac Saturni, pendere, eoq. magis si Mars cum vtroque simul coniungatur. Et quidem quoties concurrunt, sequuntur ea quæ etiam prudentissimos rapiunt in admirationem: tametsi nulla vis necessitatis hominum generi a cælo impendet. Sed quicquid illud est, Petrum Alliacum grauissime errare constat, qui congressus illos ab vltimo principio repetens, annorũ septem milia ab orbe condito fluxisse putauit,

Alphon-

Alphonsi, Eusebii ac Bedæ secutus errores, quos non modo Hebręorum, sed etiam Christianorum omnium summa consensio non ita pridē repudiauit, cum intellectum est ex antiqua Bibliorū interpretatione[a], mille & quingentos amplius annos peccatum fuisse. Itaq. Philonis Hebræi rationem certiorem sequuntur: is enim inter Iosephum & Hebræos recentiores mediam fere rationem amplexus est: nā Iosephus annos CCCXLII, Philo CLX a cæteris Hebræis dissentit. ex hoc igitur colligūt hunc annū, qui a Christo nato millesimus est, & quingentesimus octogesimus tertius, quo Bodinus hæc Latino sermone scripsit, fuisse ab orbe condito quinquies millesimū quingentesimum trigesimum primum: vel ad summum 5550. Quare fallit Alliacus qui ante septem milia annorum superiorum planetarū concursum posuit anno post orbem conditum trecentesimo ac vigesimo: id autem mille ac ducentos annos ante conditā vniuersitatem contigisset. Idem etiam putat mundo nascēti, cuius ipse horoscopum describit, Cancrum in Ortu fuisse, Solem in Ariete (id quod antea falsum esse argumentis ad assentiendum necessariis demonstrauimus) Lunam ac Venerem in Tauro, Saturnum in Aquario, Iouem in Piscibus, Martem in Scorpione, Mercurium in Geminis: quæ cum orbium cælestium motu ac natura ipsa pugnant: quod cuiq. propius intuenti, & ad hęc vsq. tempora subductis rationibus dirigenti planū est: vt omittam illud quod cum Solem in parte XIX Arietis, Mercurium in XV Geminorum collocauit, alterum ab altero sex & quinquaginta partibus seduxit repugnante natura, vt superius docuimus: scilicet Mercurium, cum longissime a Sole discedit, triginta tantū circuli[b] partib. abesse. Sed hoc sibi proposuerat, contra decus ac maiestatem planetarum fore, si nascente mundo alibi quam in suo quemq. solio & carpento collocaret: quæ imperitorum cōmenta leuiora sunt, & ab antiquitate Chaldæorum remotiora, quam vt refelli mereantur. Quanto certius ac melius qui ab his quas intuemur planeta-

[a] In Genesim de ætatibus lapsi sunt interpretes in numerorum notis.

[b] Ptolemæ. lib. 12. magnę construct.

rum traiectionibus & coniunctionibus ad initia recurrẽtes, antiquitatib. Hebræorum & Copernici animaduersionibus perspectis, de temporis retroacti & Rerumpublicarum conuersionibus ac statu iudicant: si tamen hac ratione iudicium vllum ab omni impietate ac temeritate remotum fieri possit. Neque vero sperandum est, nisi forsitan innumerabilibus seculis, vt tres planetæ superiores in prima parte Arietis concurrant: ex quo quidem & Rerumpublicarum, & vniuersitatis interitum a flammis cælestibus futurum arioli nostri temere augurantur: tametsi triũ superiorum congressus futurus est in parte I X Arietis: quæ tamẽ coniunctio vera nõ est, id est quæ nõ per centra, sed per orbes planetarũ fiat: vt neque anno sequenti, a Christo 1584: tametsi Mars vna cum Saturno in secunda parte Arietis copulabitur, & in eodem signo Iupiter, sed ab illis duodecim fere gradibus distabit. quæ coniugatio vix anno post octingentesimo recurret. Ad hunc modum licet annales intuentẽ, cõuersiones ciuitatũ literis ac posteritati mandare, & ex antecessionib. consequentia iudicare; salua tamẽ Dei præpotentis maiestate, qui nullis naturæ legibus obligatur, ac ne suos quidem obligauit. In quo pleriq. grauiter peccant, qui cælestium orbiũ leges nullas esse putant: cum tamen earũ vis ac potestas summa semper fuerit, non tantũ in hæc quæ videmus elemẽta & in omne animantium genus, sed etiam in eos qui belluarũ vitam viuunt, vt est in sacris[a] literis: bonis tamẽ nihil omnino ab his metuẽdum. Nam pleriq. anno 1524, quo trium planetarum superiorum centra coniugata sunt in decima parte Piscium, cæteris planetis cum capite Draconis Aquarium aut Pisces aquatica signa occupantib. Certe quidem eo anno ac mense Februario coniugationes planetarum inter ipsos, præter inerrantia sidera, viginti fuerunt: quæ res omnium admiratione dignissima visa est. Itaque astrologi, toto terrarum orbe conspirantes ad mundi huius interitum, leuissimorum hominum mentes ingenti metu perterruerunt, cum aquarum

[a] Iob 39. & 40. vbi agit de legib. cæli super terram.

C

rum eluuionibus terram inundatum iri tam constanter affirmarent, vt non defuerint qui sibi naues ad aquarum perfugia fabricarent: atque in primis Auriolus Tolosas, humani quidem iuris consultissimus, sed qui leges diuinas aut ignoraret, aut irrideret, immemor sempiterni fœderis, quod cum Noha ab aquis erepto Deus percussit[a]: *iuratus mundum hunc numquam deinceps aquis interiturum.* Annus quidem ille aquarum & imbrium intemperantia laborauit; nullæ tamē vrbes, nullæ regiones aquis immersæ memorantur. Igitur ad præcepta de conuersionibus & obitu Rerumpublicarum tradenda, non satis est maximos illos trium planetarum superiorum, sed etiam medios concursus, qui ducentesimo & quadragesimo quoque anno, & qui vigesimo fiunt, intueri, tum defectiones Solis ac Lunæ, atque inferiorum planetarum inter se & cum superioribus conspirationem & consensum; ac denique traiectiones mutuas, & inerrantium siderum vim ac potestatem, & cum errantib. habitudinem accurate obseruare. Veterum quidē nōnulli animaduerterūt eiusmodi superiorū planetarū congressus, aut frugū inopiā, aut populares morbos, aut interitus animantiū, aut populorū motus, aut eluuiones aquarū, aut vrbium incendia, aut cōuersiones imperiorū consequi; non quidē vbiq;, sed certis quibusdam regionibus ac locis. Ex quo quidam coniectura quadam iudicauerunt hoc vel illud signū, huic vel illi regioni a Deo tributum. Inde cælestia signa duodecim quadrifariā diuiserūt, ex elementorū vi ac potestate: & præcepta quædam posteritati reliquerunt; quę quod experientia diuturna non satis probata fuissent, artem efficere non potuerunt: vt mentiti sunt Chaldæi, qui se CCCCLXX milia annorum in experiundis natiuitatibus posuisse iactabant[b], quo suam illam scientiam certiorem esse persuaderent, & vendibiliorem redderent. Atque hæ Chaldæorum nugę longe late ad omnes populos dimanarūt. nulli tamen ineptius quam Indi Sinarum, qui ab or-

a Genes. 9.

b Cicer. in Diuinat.

be condito DCCLXXXIII milia annorũ & septingentos sexaginta duos, anno superiore fluxisse tradunt: cæteri non tam impudenter mentiuntur, sed impudenter tamen. Linus enim scriptorum apud Græcos antiquissimus, Orpheus, Heraclitus, anni maximi periodũ CCCLX milibus annorum complectebantur, vnde CLXXXIIII milia fluxisse arbitrabantur. Sacerdos vero Ægyptius historiam annorum XX milium literis hieroglyphicis comprehensam esse iactabat coram [a] Solone. paulopost Herodotus historiæ parens appellatus, ab iisdem Ægyptiis accepit tredecim annorum milia in sacris literis extare. Diodorus cæteris iunior cum in Ægyptum veritatis inquirendæ causa profectus esset, audiit sacerdotes quosdam qui dicerent trium ac triginta milium annorum antiquitates apud Ægyptios haberi: sed cum rei veritatem iustis ponderibus exigeret, comperit omnem eorum antiquitatem tribus annorum milibus ac septingentis constare: cuius temporis ratio ab orbe condito cum Philone plane congruit, ducentis paulo minus annis. Et certe Callisthenes Aristotelis magistri oratione persuasus, cum cęteri Persarum opibus intenti Babylonem diriperent, libros & antiquitates Chaldæorũ conquisiit, ac omnem Chaldæorũ historiã annis MDCCCCIII comprehensam animaduertit: quod quidẽ tempus congruit cum historia sacra, si ab ætate Nimerodi, qui primus dominatum Chaldæorũ adeptus est, tempora ducantur: & eo quidem historia verior est quo a Simplicio [b] Christianorum hoste prodita est, vt alibi docuimus [c]. Itaq. Ptolemæus, qui quam longissime Chaldæorũ antiquitates ab vltima memoria repetens, eorum inquã qui ratos orbium cursus notauerant, motuum cælestiũ principia non longius ducit quam a Nabonassare, & ab iis Lunæ deliquiis quæ illius dominatu contigerunt, id est, anno mundi ter millesimo DCCL. Floruit autem Ptolemæus Adriano imperante quadringentis circiter annis post Nabonassarẽ. Quamobrem mirum videri debet nemini, si nec trepidationis motum esse suspicatus est,

[a] Plato in Timæo.

[b] in lib. 1. De cælo Arist.

[c] Bodini methodus historiar. c. 9.

eſt,nec orbis octaui conuerſionem tenuit: at ne æquinoctia quidem recte animaduertit: quippe XXVI Septembris poſt ortum Solis æquinoctium fuiſſe tradit, quod Hipparchus CCLXXXV annis eodem menſe ac die contigiſſe docuerat,ſub mediam noctem: quorum errores vix ætate maiorum noſtrorum deprehendi potuerunt: nec ita pridem Io.Regiomontanus trepidationis motum prius ignotum demonſtrauit. Quo igitur modo caſus humanos ac ciuitatum conuerſiones & occaſus arte concluſiſſent,qui ne cæleſtes quidem motus tenuerunt: multo minus populorum hiſtorias,quum vix decimam orbis terrarum partem cognitam haberent. Quamobrem inepte illi quidem, qui librum Quadripartitum Ptolemæo tribuunt; vbi triplicitas ignea datur Europæ,& iis regionibus quæ Occaſum inter & Aquilonem interiacent; Aſiæ aerea,& iis locis quæ poſita ſunt inter Aquilonem & Ortum; aquea Africæ; cæteris locis terreſtris. Neq. vero planetarum ſuperiorum concurſus ſecuta ſunt ea quæ ſequerentur, ſi certa præcepta fuiſſent. Quod ſi quis putet,vt pleriq. inepte, mutatis ſignorum ſedibus,vim & naturam cæleſtium orbium mutari,profecto prius vniuerſam de ſiderum vi ac poteſtate ſcientiam ab illis traditam ſubuertat oporteret: cum ſtellæ inerrantes a conditu mundi quartam fere orbis octaui partem decurriſſe comperiantur: ſed ex quo primum a Chaldæis cæleſtium orbium curſus, ſub rege Nabonaſſare notari cœperunt, ad hanc vſq. ætatem integrum fere ſignum εἰς τὰ ἑπόμενα, vel, quod idem eſt, æquinoctia ſtellarum inerrantium cardines eodẽ ſpatio εἰς τὰ προηγούμενα anteuertiſſe. Nihilominus eadẽ eſt quę fuiſſe dicitur domiciliorum vis ac poteſtas in hominũ natiuitatibus comprobata; id quod etiamnum Cardanus ipſe confitetur: quem tamen ſcribere non puduit, Britannos, Hiſpanos ac Normanos, olim mites ac moderatos, nunc mutatis regionibus ſiderum, vafros, aſtutos, latrones factos: quia Sagittarii legibus olim gubernarentur, nunc vero Scorpionis. huic igitur idẽ reponi

Cassii iocus in Chaldæum.

a Plutarchus in Crasso.

debet, quod Cassius Chaldæo cuidam astrologo, qui vetabat bello Parthos ante lacessere, quam Luna Scorpii sidus euasisset: ad quem Cassius, *Non Scorpiones*, inquit, *metuo, sed Sagittarios*: propterea quod Romanorũ legiones[a] in Chaldæa fusæ ac prostratæ fuerant Parthorum sagittis. Et quidem si Cardani opinio vera sit, rerũ natura omnino subuertatur necesse est, quæ tamen eadem est quæ semper fuit. Qui .n. ad Aquilonem positi sunt populi, cęteris statura longiores, robustiores, bellicosiores sunt. Tales etiã Vitruuius, Plinius, Cæsar, Strabo, Plutarchus, fuisse ante mille & sexcentos annos scripserunt; ac propterea iocosos esse, bibaces, ingenio rudi, assa voce, oculis cæruleis, flauo capillo: Australes vero tristes, minutos, macilentos, debiles, glabros, nigris oculis, crispo capillo, voce clara. stellarũ tamen superiorum concursus in eodẽ cæli domicilio, puta Scorpione, suam vim (si qua vis est) in Asia & Europa exseruisse cõstat, non in Africa, quam Scorpionis sidere gubernari tradunt. Prius enim quã imperii Romani conuersio fieret, & a populari statu ad vnius Cæsaris dominatum transferretur, superiores planetæ magno cõcursu coierunt in Scorpione: ac septingentesimo post anno rursus eadẽ coitio recurrit: quo tẽpore Arabũ legiones innumerabiles, noua Mahumedis religione suscepta, aduersus Græcorũ Imperatores rebellarunt; Asiæ, Orientalis magnam partẽ suis armis domuerunt; instituta, ritus, mores, ceremonias, leges Christianorum abrogarunt; cum tamen Asia situ contraria sit Europæ. Eadem coniũctio incidit in annum Christi MCCCCLXIIII; quam secuti sunt populorũ varii toto ferę terrarum orbe motus. Zadamachus enim rex Tartarorũ a suis de imperio deiectus est: Henrichus V, Rex Anglorũ, a subditis captus & occisus: Eduardus IIII, ex priuato rex factus: Fridericus III Hungaria pulsus a Matthia Coruino, qui ex priuato rex electus est: Ludouicus XI, rex Francorum, a suis obsessus: Alexander Albanorum regis filius, in aula Turcarum educatus, contra Turcarum principem arma ce-

ma cepit. Illud tamen animaduersione dignum, quod planetarum superiorum magni concursus, vim in Scorpione maiorem exserunt, quam in cæteris signis; eoq; magis si Mars accedat. Eodem concursu coierunt iidem planetæ, sed in Sagittario, anno LXXIIII; cui Europam subiici putant. Nihilominus tamen grauissima bella tum in Italia, in qua Imperatores quatuor eodem anno occisi sunt, tum etiam in Palęstina, in qua decies centena hominum milia cæsa memorantur, ac Hierosolyma expugnata. Ducentesimo & quadragesimo post anno, alia coniugatio planetarum in Capricorno facta est; quam mirabiles non modo Rerumpublicarum, sed etiam regnorum conuersiones secutæ sunt Constantino Magno duce; qui quatuor Imperatoribus profligatis ac cæsis, & imperii sede ab Occasu in Orientem translata, deorum fictos & inanes cultus perpetua lege sustulit. Iidem planetæ cum in Aquario centesimo post anno coissent, C Gotthi, Franci, Gepidæ, Heruli, Hunni, ab Aquilonis regionibus quasi apum examina effusi, prouincias imperii Romani occuparunt; Vrbemq. ipsam, imperii domicilium expugnatam crudelissime diripuerunt. Rursus anno MDXXIIII, cum in Piscibus superiorum planetarum concursus, immo viginti coniugationes contigissent, maximi populorum motus in Europa secuti sũt. plebs aduersus patricios armata, Germaniam totam cõturbauit; quo bello centum milia hominum cæsa memorantur[a]: Rhodus Christianis est erepta: Friderich⁹, Christierno fratre pulso, Daniæ regnum occupauit: Gostauus ex priuato Suecorũ regem se tulit: Rex Francorum ad Papiam fuso exercitu, ab Hispanis captus est. Maximam quoque planetarum superiorum in Leone copulam anno DCCLXIX, & quatuor eodem anno eclipses, secuta est euersio imperii Longobardorũ, ac regis ipsorum cædes: Italia Gallorum imperio Caroli Magni auspiciis adiecta: deinde Germania & Hungaria subactæ: & cum Saxones Deorum inanium cultus deserere cogerentur, Arabes vi & armis suam quoque reli-

[a] Sleidanus vt minimum 50000.

gionem in Europa propagarunt. Nihil tamen in eo genere temere affirmandum eſt; vt fecit Cyprianus Leouicius, qui de futuro planetarum pene omnium concurſu cũ eclipſi Solis anno M D L X X X I I I I, mundum interiturum quaſi ex oraculo pronuncians, *Proculdubio*, inquit, *alterum aduentum filii Dei ac hominis in maieſtate gloriæ ſuæ prænunciat.* Si tam certus erat de mundi occaſu, cur Ephemerides annorum triginta conſcripſit in illud tempus, quo cęleſtia ſidera collapſura & Res omnes publicæ interituræ ſunt? Eadem temeritate Albumazar religionis Chriſtianæ finem futurũ ſcripſit anno Chriſti M C C C C L X. Item Abrahamus is qui Princeps dictus eſt, auguratus eſt anno Chriſti M C C C L X I I I I, Iudæorum Meſſiam aliquem futurum (ſic enim Imperatores ſtrenuos Hebræi vocant) qui ſuos gentiles a Chriſtiana ſeruitute erepturus eſſet. Nihilo ſanior fuit Arnoldus Hiſpanus; qui Antichriſtum anno Chriſti M C C C X L. venturum prædicauit. At Leouicius ſcire potuit ab orbe condito ad hæc vſq. tempora, ducentas ac ſeptuaginta ſuperiorum planetarum coniugationes exſtitiſſe: in quo numero magnæ ſunt X X I I I I, id eſt, quæ poſt annos ducentos & quadraginta recurrunt, Ioue & Saturno in eadem, vt loquuntur, triplicitate coeuntibus; minores anno quoq. vigeſimo: mediocres Saturni ac Martis, trigeſimo quoq. anno in Cancri ſidere; maximam Iouis ac Saturni in Ariete, quæ poſt annos circiter D C C C recurrit. tametſi Meſſahala maximam omnium appellat, cum tres planetæ in Ariete coeunt: quod tamen non video futurum anno M D L X X X I I I I, vt Leouicius putat, cum Iupiter a Saturni & Martis copula duodecim gradus ſecedat; quę coitio ne per orbem quidem dici poteſt. Sed cum idem concurſus & certe maior, vna cum obſcuriſſimis Solis ac Lunæ deliquiis Carolo Magno Imperatore contigiſſet, non propterea tamen mundum hunc interiiſſe videmus. Hebræorum quidem philoſophi tradunt poſt ſeptimum quemque milleſimum annum humani generis ac Rerum omnium publicarum interitum

interitum ſequi propter aquarum eluuiones ac deflagrationes: ac poſt ſepties ſeptem annorum milia, cæle-C ſtium orbium ac mundi totius occaſum fore: tum rurſus ſempiterni Dei poteſtate mundũ renouandum; idq; lege diuina, quamquam obſcure, ſignificari aiunt, cum ſeptimo quoque anno, agrorum cultus deſeri iubetur: ac poſt ſepties ſeptimum non modo agricultura deſeri, ſed etiam ſerui ac debitores liberari, & ad ſua quiſq; prędia redire iubetur. Certe quidem diuturna obſeruatione tandem cognitum eſt ac perceptum, trepidationis motum ſeptem annorum milibus abſolui: ac ſepties ſeptem milibus nouum orbem circumagi; quæ veteribus Chaldæis ac Ægyptiis incognita fuerũt. At tametſi veteres Hebręorum philoſophi non modo rerum diuinarum ac cæleſtium ſcientiam, ſed etiam abditas naturæ cauſas diuino munere & conceſſu habuerint, & ab iis ad omnes mortales rerum pulcherrimarum cognitio profecta ſit, vt Porphyrius omnium ſuę ætatis philoſophorum maximus confitetur [a]: cumque hæc Hebræorum diſciplina eorum impietatem conuellat, qui mundum æternum, aut Deum otioſum innumerabilibus ſeculis fuiſſe ſtatuunt: nihil tamen Hebræi fato tribuunt, nec ſiderum cæleſtium decreta vlla metuunt: ſed omnia diuinæ voluntatis arbitrio regi ac mutari affirmant, vt qui rerum naturam, ac mundi fundamenta quoties volet, quatere poſſit: vt quidem intellectum eſt in aquarum eluuionibus, quæ orbem terrarũ abſorbuerunt anno ab orbe condito MDCLVI. Non tamen dubito quin pręcepta quædam de Rerumpublicarum conuerſionibus & obitu certiora tradi poſſint, ſi quis modo retroacti tẽporis inde vſque ab orbe condito certam rationem ineat: & alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens prouehatur altius, ac hiſtoricorum inter ſe diſſidentium varietatem componat; tum etiam ex omnibus Solis ac Lunę deliquiis ad vltima conditi orbis initia recurrens, demonſtrationibus certiſſimis vniuerſi temporis rationem complectatur; veriſſimorumque ſcriptorum nar-

[a] In epiſt. ad Boethium. Theodorit. in lib. de affectionũ Græcarum curat.

406

rationes inter se,&cum cęlestium corporum siderumq. traiectionibus & coniugationibus comparet; eaq. cum numeris, quorum in vniuersa natura maxima vis est, annectat & coniungat, quæ infinitis obscuritatibus inuoluta, & in intimis naturæ recessibus abdita ac retrusa, nō inanibus coniecturis, sed perspicuis argumentis veniūt demonstranda. Id autem minime sperandum est ab iis qui verborum quam rerum ac scientiarum auidiores sunt, qui de schola profecti syllabas aucupantur; qui animi peruicacia quadam mundi origines conturbāt, & annum, quem ab autumno debuerant, a veris initio; & diem quem ab occasu oportuit, a meridie auspicantur; immemores tenebras luce, confusionem ordine, chaos vniuersitate prius exstitisse, ac toties illud in sacris originibus repetitum, *vespere & mane dies vnus*. multa quidem in Gerardo Mercatore temporum emendatissimo scriptore probo; sed quod aliunde initia ducit quam a Libra, probare nō possum. annum autem certissima ratione docuimus, non modo ex antiquissimis omnium pene populorū institutis, verumetiam ex purissimis sacræ Scripturæ fontibus, ab autumno initium habuisse. Id ipsum rursus ab humanis casibus & conuersionibus Rerumpublicarum confirmare placet: ex quibus consequentia certius ac melius cernūtur, & rerum maximarum conuersiones circa autumnum, id est, paulo ante aut paulo post æquinoctium autumni, cum Sol Iugum subiit, initium habuisse. Ac primum illud constat, aquarum diluuia ab autūno cepisse, & in autumno desiisse [a]. Terrarum vero motus ingentes, qui ciuitatibus sæpe ac regionibus exitium attulerunt, autumno contigisse legimus: cuiusmodi fuit illa Constantinopoli terræ labes, quæ tredecim hominum milia hausit [b] anno MDIX, Septembri mense: ac rursus eodem mense in eadem ciuitate terra discessit, anno [c] MCCCCLXXIX. Item anno Christi DXLV, terrarum cōcussio tanta exstitit Septembri [d] mense, vt vniuersa pene Europa contremuerit. Eodem mense Septembri quo ad Actium pugnatum est, terræ

a Gen. 6. & 7.

b Cuspin.

c Iordanes in annalib.

d Cedrinus in Iustiniano.

terræ motu in Palæstina decem hominum milia perierunt. Ac superiori ætate, id est anno M D XXVII, XXVI mensis Septembris, terræ motus Puteolis ingens factus est. Tertia die eiusdem mensis anno Christi M D L V I, tanta vis tempestatis, imbrium ac fulminum Lucernæ contigit, vt nusquã maiorem fuisse proditum sit [a]. Eodem mense ac die Prætorium Magdeburgense cum ciuibus, qui choreas agebant, ignibus cælo delapsis penitus deflagrauit. Eodem mense [a] ac die Augustus & Antonius de imperio Romano tantis opibus ad Actium certarunt, vt nusquam antea maiores fuisse videantur: ex quo imperium Orientis & Occidentis in vnius Augusti dominationem cõcessit. Macedonum imperium, quod tanta cum gloria ac tamdiu floruerat, eodem mense ac die, Perseo rege victo & capto, Romanis cessit [c]. Sulimanus Turcarum rex Hungariæ regnũ eodem die ac mense subegit, & regem captiuum abduxit. Eodem die ac 407 mense recurrente, Arabes & Mauri Rodericum Hispaniarum regẽ imperio spoliauerunt. Eodem die ac mense redeunte Ludouicus XII rex Francorum Mediolanũ vna cũm Ludouico Sfortia Duce cepit ac omni dicione spoliauit. Cõsimili die Carolus V Imp. in Africã traiecit, ac regnum Algerium [d] inuasit. Die sequenti, id est quarta Septembris, Sulimanus Sigetum arcem Europæ munitissimam obsedit, die septima Septembris expugnauit. anno Christi M D L X I I I I, die IX Septembris, Iacobus rex Scotorum ab Anglis occisus est exercitu fuso ac prostrato [e]. Eodem die in orbem redeunte, Concilium Possiacum in Gallia Carolo IX rege coactum est anno M D L X I, ac de noua religione suscipienda decretum; quod maximos in Gallia motus excitauit. Eodem die ac mense Alexander Magnus Darium regem Persarum cum exercitu CCCC milium hominum fugauit ad Arbelam, ac regnum Persarum suo imperio adiecit. Die decima mensis Septembris Ioannes Burgundionum Dux Caroli septimi regis iussu trucidatus est, ex quo grauissimis bellis tota Gallia exarsit. Consimili die ac

a Lycosthenes.

b Sueton. Dio Cassius.

c Liuius lib. 45. Plutarch. in Æmilio.

d Beuth.

e L. Surius.

mense cæsus est a coniuratis Petrus Aloisius Placentinorum tyrannus. Die XI Septembris Palæologi imperium Græcorum, fusis Belgarum principibus, a quibus annos quinquaginta regnatum erat, recuperauerunt. Die XIII copiæ Heluetiorum ad Marinianũ prostratæ sunt, ingẽti clade a Frácis accepta anno Christi MDXXI. eodem die recurrente, Turcarum exercitus Viennam Austriæ metropolim obsidere cœpit. Die XVII, Francorum legiones Pictaui fugatę sunt ab Anglis, capto Ioanne rege. Eodem die, vel potius consimili labente, pacem inierunt Franciscus maior rex Francorum, & Carolus V Imperator, cum vtriusque exercitus ingens de imperio Galliarum dimicaturus videretur in agris Suessionum anno M D XLIIII: quo quidem anno, die ac mense, planetæ superiores vna coïerunt. Eodem die eiusdem mensis, anno M D LXXI, classis Christianorum ad Naupactum Turcarum classem cum ingenti cęde fugauit. Die sequenti, hoc est XXIIII Septembris, Constantinus Magnus Imperatorem Maxentium prœlio vicit, anno Christi CCCXXXIII. vnde annorum Epochá deinceps ordiri iussit Constantinus magnus; & in Fastis Græcorum eo die temporis nota hæc adiicitur, ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΩΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ ΑΡΧΗ. Eodem ipso die annalibus nostris [a] proditũ est anno M C LXXXVI, astrologos Orientis ex superiorũ planetarum concursu prospexisse graues orbi terrarum calamitates & acerbissimos casus Rebuspublicis impẽdere. In eo tamẽ peccauit scriptor historiæ, quod mense Aprili duas eclipses, alteram quidem Lunę die quinta, alteram Soli XI contigisse tradit: quod per naturam fieri nõ potest. Illud etiá memorabile est, quod die XXVII Septembr. anno Christi M D LXVII, Carolus IX rex Francorũ a suis obsessus est decimo ab vrbe lapide; nec, nisi Heluetiorum præsidio ac celeri fuga, coniuratorum manus euasit. Henrichus vero Gostaui F. rex Suecorũ, eodem momento a suis imperio spoliatus & in carcerẽ coniectus est. Die XXVIII Septemb. Amurathes Turcarum

[a] Historia Dionysiaca.

Casus humani memorabiles.

carum princeps cōfertiſſimas Chriſtianorum legiones ad Nicopolim memorabili clade fudit ac proſtrauit. Bonifacius item octauus pontificia dignitate ab exercitu Gallorũ ſpoliatus eſt Septemb. mēſe anno M CCCIII. Sub finem eiuſdem menſis anni MDLIX, Franci ciuilibus armis prœlio Monconturenſi acerrime dimicauerunt. Eodem menſe maximos orbis principes interiiſſe legimus: Auguſtum inquam, Tiberium, Veſpaſianum, Titum, Domitianum, Aurelianum, Theodoſium Magnum, Valentinianum, Gratianum, Baſilium, Conſtantinum V, Leonem IIII, Radulphum, Fridericum III, Carolum V, Imperatores Romanorum & Græcorum: e regibus vero Francorum, Pipinum, Ludouicũ iuniorem, Philippum III, Carolum V, qui Sapiens eſt appellatus: & Ludouicum eius gentilem, Hungariæ & Poloniæ regem. Illud etiam memorabile eſt, quod Lotharius & Carolus Caluus, hic Francorum, ille Germanorũ rex, vterque Ludouici Pii Imperatoris filius, die XXIX Septembris occubuerunt: prior anno DCCCLV, alter DCCCLXXVII. Carolus vero V, & Sulimanus, maximus vterq; Imperator, eundem natiuitatis annum, & eundẽ occaſus menſem habuerunt, ſcilicet Septembrem. Antoninus Pius, & Frãciſcus maior rex Francorum, eodem Septembri menſe nati, Martio Septẽbri oppoſito mortui ſunt. Auguſtus vero pater, eodem menſe Septembri vitæ initium [a] ac finem A.D. XIIII Cal. Septembr. habuiſſe memoratur. Quibus reb. intelligitur, autumnũ, & eum menſem a quo mundus originem cepit, illuſtriũ principum & conuerſionum, quæ tum orbi vniuerſo, tum ciuitatib. accidunt, notam quodãmodo præ ſe ferre. Proximas conuerſiones ciuitatum ac motus, in Arietis ſignum, quæ altera Solis eſt periodus, incurrere videmus: tertia & quarta, circa ſolſtitia; non quia mundi initia ab Ariete ducantur, ſed propter Solis periodos inſignes. Quamobrem nõ debuit Leouicius, imperitorũ hominum ſomnia ſecutus, mundi origines ac interitum in menſem Martium conferre: ac multo minus mundo

[a] Gellius lib. 15. Tranquill. in Auguſto.

proximum exitium intentare. Antea quoq; Leouicius Maximiliano Imperatori totius Europæ dominatū scriptis pollicebatur, vt aliorum principum (sic enim scribit) crudelitatem ac tyrannidem castigaret: de quib. tamen moderatius scribere decuerat: sed ab eo dominatu, quem inani spe conceperat, tantum abfuit Maximilianus, vt sibi viuenti ac spiranti, & quidem Germanorum exercitu spectante, Sulimanus Imperator longe lateque populatis imperii finibus, Sigeti arcem Europæ munitissimam, de manib. extorserit. Iam vero Leouicius, qui de mundi exitio tam constanter affirmat, regum finitimorum pericula imminētia & quidem proxime futura non vidit. Quamquam valde ridiculum est, quod mundum anno MDLXXXIIII interiturum denunciat, vna cum Christi religione: quoniam Christus sub aquea (sic enim scribit) triplicitate natus sit: in qua planetas superiores coire necesse est, scilicet in Piscibus: quæ sane sententia non modo impietatis, sed etiam inscitiæ plena, seipsam refellit; seu astrologorum decretis vtamur, qui planetas sua domicilia euertere posse negant; quod tamen Ioui in Piscibus accideret; seu Platonis[a] ac Philosophorum omnium doctrinam teneamus, qui eluuiones aquarū & incendia vicissim fieri tradunt; seu diuina promissa Nohemo facta, pro certis ac veris habeamus. Neq; tamen stellarum congressus ac siderum cęlestium vim inanem esse arbitramur; quæ eo magis sese ostentat quo propius Solis aut Lunæ deliquia cōiunctiones maximas comitantur: vt pridie quam Alexander Magnus Dariū cum legionib. fudit ad Arbelam, & Romani Perseum regem; ex quo imperii vtriusq; secuta cōuersio est; obscurissima[b] Lunæ deliquia apparuerunt. vt etiā initio belli Peloponnesiaci, quo Græcia tota deflagrauit, Sol die serena vehementer obscuratus est, cum Pericles imperator vela facere auspicaretur. Qui vero cælestium siderum vim aut contemnunt, aut penitus ignorāt, quasi attoniti hærent, quod eodem momento Rerumpublicarum conuersiones, ac motus populorum simul ac semel cieri

a In Timæo Aristot. lib. De mundo.

b Plutarc. in Æmilio & Alexandro Magno.

405

mel cieri

mel cieri vident: vt quidem Polybius ἄθεος, ad stuporem vsq; miratur iisdem temporibus nouos principes orbi terrarum contigisse; Philippum inquam iuniorem, Macedoniæ; Achæum Asiæ; Ptolemæum Philopatora, Ægypto; Lycurgum iuniorem Spartæ; Antiochum Syrię; Annibalem Carthagini: & iisdem pene temporibus omnes arma cepisse; Carthaginenses aduersus Romanos, Ptolemæum aduersus Antiochum, Achæos & Macedonas aduersus Ætolos ac Lacedæmonios: post etiam eodé anno tres Imperatores totius orbis clarissimos, Scipionem scilicet Africanum, Annibalem, & Philopœmenem, interiisse; vt Liuius scribit. Eodem quoq; tempore Carolum IX Francorum & Henrichum Suecorum reges, a suis obsessos: Mariam Scotorum reginam clarissimam, a suis imperio spoliatam, & ab iis a quibus eripi decuerat, carceribus addictam: regem Tunetanum ab Algeriæ rege regno exutum: Anglorum reginæ bellum a suis, æque vt Philippo regi a Belgis & Granatensib. illatum; Galliamq; vniuersam bellis ciuilibus exarsisse, nec Principes alios hostes quam subditos habuisse. quæ astrologi ad planetarum superiorũ congressus in Leone anno MDLXIIII, referri iudicabant. At Copernicus astrologorum suæ ætatis facile princeps, vt veterem Eudoxi disciplinam de terrę motu renouauit; ita quoq; Rerumpublicarum conuersiones & occasus ab eccentrici motu, quem terræ attribuit, pendere putat: quę quidem opinio tam absurda est, vt minime omnium refelli mereatur. Posuit enim, eam vim quam sideribus omnes philosophi tribuunt, terræ deberi; hoc est, terrestria cęlestibus, caduca sempiternis imperare. nec minus absurdum est quod terræ varios siderum motus attribuit: stellas vero inerrantes, partim mobiles, partim immobiles, & Solem immobilem in centro mundi cõstituit: denique terrarum globum a centro longissime seduxit, & in cælo collocauit: postremo stellarum errantiũ partem mobilem, partem immobilem statuens, omnium philosophorum ac theologorum decreta humanosq;

ſenſus, ſcientiarum omnium fundamenta, labefactare ſe poſſe putauit. Ptolemæus quidem, coniecturis & argumentis non tam neceſſariis ad aſſentiendum quam probabilibus vſus, Eudoxum refutauit; quibus ſatis a Copernico fieri videtur: quem tamen Philippus Melanchthon diuinis oraculis & literarum ſacratiorum auctoritate refellit; eo potiſſimum loco [a] vbi Sol ab ortu ad occaſum curſum obire dicitur vnius diei interuallo. Potuit etiam illud afferri quod Ioſua Solem ac Lunam conſiſtere iuſſit: niſi quis putet multa id genus ſacris literis mandari, quibus imperitorum animi erudiantur: vt cum Luna ſtellarum omnium poſt Mercurium minima, cæteris omnib. excepto Sole [b] maior eſſe dicitur. At Copernici diſciplina pſpicua demõſtratione, qua nemo hactenus vſus eſt, refelli potuit: ſcilicet vnius [c] corporis ſimplicis vnum eſſe naturalẽ motum: cęteros motus aut contra naturã, aut aliunde cieri. cum igitur terra corpus ſimplex ſit, & quidem homogeneũ, vt cætera elementa, conſequens eſt vno eoq; proprio motu agitari. At Copernicus triplici motu terrã moueri cõfitetur: vt neceſſe ſit duos motus violentos eſſe: nihil autem quod violentum ſit, diuturnum eſſe poteſt: aut certe aliunde quã a ſe moueri oportet eo motu qui fit præter naturam. Nam iſto quidem modo quo voluit Copernicus terram rapido motu totam circumagi, neceſſe eſt horis quatuor ac viginti, deinde circa Solem annuo ſpatio, tum motu trepidationis, ac præter eas motiones naturali quodam impetu ſingulas terræ particulas recta deorſum labi, vt omnia quæ ſui ponderis grauitate ſtant. motus eſt etiam cum terra violẽter quatitur ac diſcedit; vnde labes & hiatus exſiſtunt. Ex quo quidẽ apparet ex ipſius Copernici diſciplina, terrã brutam ac ſtupidam ſuiq. ponderis grauitate ſolidam, quinque motus omnino diſſimiles ac diſcrepantes habere. Quæ cum abſurda ſunt, & ea quę poſuit Copernicus, falſa videri neceſſe eſt: ſcilicet ab eccentrico terræ, cõuerſiones Rerumpublicarum pendere. Sed ad Platonis ſententiã veniamus.

Is enim

[a] Pſalm. 19.

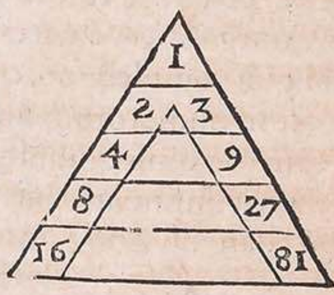
[b] Gen. cap. 1.

Demõſtratio aduerſus Copern.

[c] Ariſtot. lib. 1. De cælo.

Is enim Respublicas cõturbari & occidere putauit, cum suauitatis illius quæ ab harmonia exsistit, concentus interrumpitur ac violatur: id autē fit, cum in numero nuptiali ab illis rationibus quas musici διὰ τεσσάρων ac διὰ πέντε vocant, longius discesseris. *numerum* vero *nuptialem* definit, qui ab vnitate incipiens, dupla ac tripla ratione scinditur, vt dextra quidē mares, id est impares, sinistra fœminę, id est pares numeri, continua serie hunc in modum constituantur: media vero loca numeris perfectis, imperfectis, quadratis, sphæricis, cubicis, vt nulla numerorū ratio desit, compleantur. hęc autem numerorum series infinita esse potest; quia toni vis ac potestas æque est infinita partitione, vt dimēsio quælibet. Ita Reipublicæ bene constitutæ forma stabilis erit, quādiu rationes rectas & aurium suauitati congruentes seruabit: dupla quidem, seu diapasôn, ab vnitate ad binariū: sesquialtera, a binario ad ternariū, quę fit διὰ πέντε: sesquitertia, trium ad quatuor, quæ fit διὰ τεσσάρων: tripla, quæ fit διὰ πέντε καὶ διὰ πασῶν: quæ quod omnes cõcentus cõplectitur, σύστημα vocatur Si vlterius ꝓgrediare ad eā rationē quæ est quatuor ad nouē, insuauis ratio & aurib. supra modum ingrata futura est.

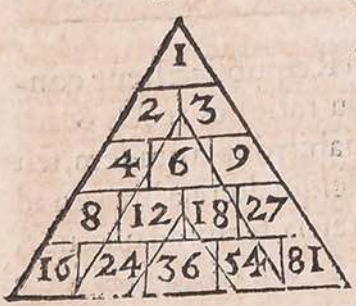
Platonis de Rerumpublicarum conuersione sententia.

Illud est quod voluit Plato, vt quidē opinor: quoniā qui facē in locis tam obscuris prætulerit, habemus neminē: vt non immerito questa sit antiquitas, nihil Platonicis numeris obscurius esse. Nā Foresterius lõgissime a Platonis sententia discedit, cum rationes triplas & quadruplas cõsectatur: quoniā numeri nuptialis fundamēta, ac triāguli latera, quæ ex dupla triplaq; ratione exsistunt, labefactat. Illud etiā absurdū, quod eandē rationem inter XXVII & LXIIII esse putat, quæ est trium ad quatuor; cū sit triū ad $7\frac{1}{27}$. At Plato iubet aream triāguli numeris compleri; & iis quidē numeris qui ex mutuo marium ac fœminarum complexu exsistūt: vt si duo ducan-

411

tur in tria, gignitur ſenarius; qui medius complet aream vacuam, quæ eſt inter quatuor & nouem: qui duo numeri nulla quidem ratione concentum efficiunt: ſed vtriuſq; ad ſenarium ratio eadē eſt quę trium ad quatuor, id eſt ſeſquialtera, ſeu διὰ πέντε. Itē ſi ducantur duo in ſex, ac rurſum tria in ſex, duo numeri prodeūt, 12, & 18. qui complebunt aream trianguli vacuam, quæ inter 8 ac 27 interiacet. Item ſi ducantur 2 in 12, & 3 in 18, procreantur 24, & 54: ac rurſus 3 in 12; vel, quod idem eſt, 2 in 18, exſurgunt 36. qui tres numeri, 24, 36, & 54, aream trianguli complebunt, quæ vacua erat inter 16 & 18. quorum numerorum interiectorum rationes mutuæ, & cum proximis quibuſq; numeris accommodatæ, perpetuum continent ſuauitatis tenorem, etiamſi in infinitum trianguli latera porrigantur, cuius hæc ſit forma.

Si igitur rationum quæ ſuauem concentum efficiunt, delectus habeatur, in perpetua ſerie numerorum, ſempiterna Reſpublica futura ſit: ſi quidē ab harmonia Rerumpublicarum ſtatus pēdet. Sed ab ea, inquit Plato, diſceditur; vt neceſſario pereant concentus, & Reſpublicæ tandem intereant. Num potius metuendum eſt vt ciues ab optimo & naturę cōgruenti legum ac morum concentu diſcedentes, leges iniquas amplectantur? Neq; tamen dubium eſt, quin maxima ſemper fuerit harmonię in Republica vis ac poteſtas; vt non modo Platoni, verum etiam Ariſtoteli [a] quoq; placet: tametſi non putat Cicero cantib. Reipublicæ mutatis, Reſpublicas mutari, ſed vita victuq; ciuium mutato. Cuius rei memorabile exemplū habemus de Republica Cynęthęſium Arcadiæ populorum; qui neglectis canēdi legib. vrbanitatē ac humanitatem cum feritate cōmutarunt, & grauiſſimis bellorum ciuilium fluctibus tamdiu iactati ſunt, quoad Reipublicæ ac ciuium interitus ſequeretur [b]. Id quidem mirum omnibus viſum

a Lib. 7 & 8 Politic.

Maxima muſica vis eſt in Repub.

b Polyb. li. 4.

visum est, quamobrem ex omnib. Arcadib. soli Cynæthenses tam feroces ac barbari essent: quousq; Polybius omniũ primus animaduertit propter desertum musicæ studiũ id illis accidisse; cum sanctissimis maiorum legib. accurate caueretur, vt omnes ciues ad annum vsq; trigesimũ in ea studia diligenter incumberent. qua quidẽ ratione primi legum latores sapienter Arcadię populos feroces ac barbaros, vt qui montes accolũt, ad humaniorem & mitiorem vitæ cultum pertraxerunt. Idẽ prope iudicandũ relinquitur de Gallis; quos Iulianus [a] Imperator, is qui Transfuga appellatur, barbaros ac feroces, & libertatis studiosissimos appellat: qui nunc tamẽ nullis Europæ populis humanitate cedunt; nulli magistratib. tractabiliores, nulli principib. magis obsequentes. optime certe sunt a natura, melius etiam a disciplina instituti: & maximas suauissime canendi laudes omnium finitimorum iudicio assecuti dicuntur. Illud etiam animaduersione dignum, quod omnes fere Gallorum cantus ac moduli, quib. etiamnum rustici summopere delectantur, Ionici sunt aut Lydii; quem musici *quintum* & *septimum* appellant: a quib. tamen Aristoteles ac Plato pueros & fœminas abstinere, ac Doriis modis exerceri voluerunt; quem nostri *primum tonum* vocant; vt mista modestiæ grauitate, quæ huius moduli propria est, imbuerentur. Ionicos autem ac Lydios, incredibilem vim ad molliẽdos animos habere putãt. Rectius in Asia minore Ionici ac Lydii ꝓhibeantur; cum cęlo Asiatico nihil mollius sit: vtiles tamẽ esse iudico populis mõtanis, & qui ad Aquilonẽ positi sunt; quorum natura propter locorũ ac cęli intemperiẽ, ferocior & agrestior est. Eam ob rẽ ecclesiæ Christianæ duces olim ac Põtifices in sacris laudib. cãtus Ionicos ac Lydios vetuerũt, Doriosq; solũ ꝓbauerũt; quib. etiãnũ in sacris precib sępi⁹ quã reliqs vti solem⁹. Et queadmodũ fera animãtia solẽt a mãsuetariis vnguib. ac dẽtib. detractis exarmari; sic etiã Ionici ac Lydii cãtus, hominũ ferociũ & crudeliũ animos feritate detracta, multo mitiores & tractabiliores efficiũt:

[a] In epist. ad Antiochum Misopogona.

Gallia musices studio addicta.

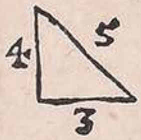
quod quidem Gallis contigisse puto; qui huius imperii
leges non tamdiu pertulissent, nisi mores illorum, quos
Iulianus Imperator feroces ac seruitutis impatientissi-
mos fuisse tradit, flexibiles musica reddidisset. Nulla C
tamen ex omnib. quæ attulimus, de conuersionib. futu-
ris interituque Rerumpublicarum iudicãdo, præcepta
certa videmus; tametsi probabiles cõiecturas habemus;
quarum nulla certior aut facilior mihi videtur quã quæ
ex numeris elici potest. Sic enim opinor Deũ opt. max.
qui rerum omnium naturam mirabili sapiẽtia coagmẽ-
tauit, ac singula suis quibusdã numeris, modo, ratione,
concentu, futura colligauit, Res etiam publicas suis qui-
busdam numeris circũscripsisse; vt stato quodam anno-
rum decursu, etiãsi optimis morib. ac legib. vtantur, in-
tereant tamen, vt Platoni [a] cum Aristotele [b] conuenit.
Quando vero id futurum esset, neuter definit; nisi Pla-
tonem numeris obscuris id significare quisquam putet
libro octauo de Republica: quẽ ad scopulum non modo
Academici omnes, sed etiam omnium pene philoso-
phorum familiæ nauim afflixerunt. primus quidem A-
ristoteles [c] locũ hunc quasi vallum transiliit, neq; vt so-
let, magistrum momordit, cum propter obscuritatem
non haberet qua parte illum carperet. Proculus septem
quidem Platonis de Republica libros satis accurate in-
terpretatus, octauum attingere noluit, rei difficultate,
vt opinor, reuocatus. Theoni quoq; Smyrnæo, nõ mo-
do Platonicæ philosophiæ, sed artium quoq; mathema-
ticarũ peritissimo, (alius est Theon Alexãdrinus, qui ad
Ptolemæum cõmentarios Græce scripsit) cum Plato-
nis Rempublicã interpretaretur, aqua hæsit; nec sibi lo-
cũ hũc interpretandũ putauit. M. Tullius numerorum
Platonis obscuritatẽ vno verbo excusauit. Marsilius Fi-
cinus, Academicorum omnium, quantum quidem o-
pinor, acutissimus, se, quid Plato vellet eo loci, nescire
plane confitetur; veritus ne idem illi vsu veniret quod
Iamblicho, qui trib. verbis rem per se obscurissimã non
illustrasse, sed obscurius inuoluere voluisse videtur. Phi-
lo He-

a lib. 8. de Republ.
b lib. 5 de Republ.

c lib. 5. cap. 12. Polit.

lo Hebræus, Platonis vbiq; imitator, numerum illum quinquaginta esse [a] putauit: idq; significati scribit orthogono scaleno, qualem Pythagoras trib. numeris 3, 4, 5, complexus est; eoq; referri putat verba illa Patonis, *sesquitertia radix quinario coniuncta:* est enim 3 ad 4 ratio sesquitertia. sed in eo fallit, quod numerum planũ inuexit; cum appareat Platonem solidum numerũ quæri voluisse, qui omnia numerorum genera præter perfectos complectatur. Philo tamẽ ex his radicibus, 3, 4, 5, singulatim in se ductis tres quadratos efficit; vnde cõflantur quinquaginta numeri, omnes plani: at Platonis verba cẽtesimũ cubũ cõplectuntur. Præterea nulli sunt dimetientes laterib. incõmẽsurabiles, vt in numero Platonis: cuius verba describere, eaque interpretari placet: tum quod interpretes inter se plurimum discrepant; tum etiã quod eius numeri ignorationẽ ciuitatum moderatorib. prope capitalẽ esse prędicat. Sic igitur Plato:

[a] in libris de vita Moysis.

ἔστι δὲ θείῳ μὲν γεννητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος· ἀνθρωπείῳ δὲ, ἐν ᾧ πρώτῳ αὐξήσεις δυνάμεναί τε καὶ δυναστευόμεναι, τρεῖς ἀποκαταστάσεις, τέτταρας δὲ ὅρους λαβοῦσαι ὁμοιούντων καὶ ἀνομοιούντων, καὶ αὐξόντων καὶ φθινόντων, πάντα προσήγορα καὶ ῥητὰ πρὸς ἄλληλα ἀπέφηναν. ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν, πεμπάδι συζυγεὶς, δύο ἁρμονίας παρέχεται· τρὶς αὐξηθεὶς, τὴν μὲν ἴσην, ἰσάκις ἑκατὸν, τοσαυτάκις· τὴν δὲ ἰσομήκη τῇ προμήκει· ἑκατὸν μὲν ἀριθμὸν, ἀπὸ διαμέτρων ῥητῶν πεμπάδων δεομένων ἑνὸς ἑκάστων, ἀρρήτων δὲ δυοῖν, ἑκατὸν δὲ κύβων τριάδος. ξύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιοῦτος, κύριος ἀμεινόνων τε καὶ χειρόνων γενέσεων. Id est, vt ego interpretor; *Rerũ quidem earũ quæ diuinitus oriantur, ambitũ numerus complectitur perfectus: humanarũ vero, is numerus in quo reperiantur numeri superãtes ac superati ex incremẽto ac decremẽto tribus interuallis quatuor terminis comprehensis; ex quib. efficiuntur cum similes, tum dissimiles inter se numeri, aucti atque imminuti: qui propriis nominib. efferantur, & inter sese comparentur. quorũ sesquitertia radix quinario cõiuncta, duos concentus efficiat: ter aucta, vnum: æqualem, æqualiter; centies, centum: alterum æqualem vna parte sui longiorem centum ex dimetientib. quæ inter se comparari possint, detractis*

C

quinariis vnitate minoribus: duabus vero ineffabilium rationum; centum vero ſolidorum ipſius ternarii. Atq; hic numerus geometrica ratione cõflatus in rebus humanis potentiſſimus eſt ad eos qui meliorem quiq; deteriorem originem ſortiuntur. Hic Plato, non aliter quam Polypus, ne irretiatur, atramento vndequaq; ſuffuſo, elapſus eſt. in quo quidem Heraclitum, ad cuius ſcripta interpretãda Delio natatore opus eſſe dicebat, imitari viſus eſt; idq; iam inde ab Heraclito commẽtum, cum ſæpiſſime diſcipulis illud ingereret, σκότησον [a], nõ tantum a Platone, ſed etiam ab Ariſtotele ſæpius vſurpatum eſt; vt rerũ difficillimarum & in abditis naturę arcanis retruſarum, caligine peritis æque ac imperitis obducta, admirabilitatẽ ſui excitarent. Id potiſſimum animaduertimus in libris De natura; quos Ariſtoteles ſe dedita opera ita ſcripſiſſe gloriatur, vt intelligi nollet [b]; Platonis Timæum obſcuriſſimum imitatus: quod de ſe ipſe Lucilius ſcripſit, ſe non intelligi quã reprehẽdi maluiſſe. Sed Platonis fucum detegere placet ex iis quæ aperte ſcribit; vt de iis quæ verborum obſcuritate inuoluit, certius iudicari poſſit. Voluit enim res eas quę diuinitus oriãtur, perfecto numero definiri. Sed quæ tandẽ res eſt quæ ortus ſui principium immortali Deo nõ alia cauſa interiecta, aut intercedentib. cauſis, nõ debeat? cæleſtia quidẽ & angelos per ſeſe nulla interiecta cauſa Deum ꝓcreaſſe, nõ tãtum Plato, ſed ipſi quoq; Manichęi cõfitentur, qui impie terreſtria a malorum principe ortum habuiſſe putabãt. Terra quidẽ ꝓcreauit ſtirpes & animãtia bruta: aquæ vero, piſcium & auium genera: vtrumq; tamẽ Dei præpotẽtis iuſſu. ad hominis vero ꝓcreationẽ [c] angelos adeſſe voluit. quãquã Ariſtoteles [d] formas rerum omnium diuinitus quodãmodo infuſas eſſe putauit, cum ſcriberet in omnibus ineſſe θεῖόν τι. mentẽ vero hominis, nõ obſcure aut ambigue, ſed aperte [e] dixit θύραθεν ἐπεισιέναι, id eſt (vt ego interpretor) [f] ὑψόθεν, θεόθεν, οὐρανόθεν, non traduce ſemine, vt de reliqs animãtib. de quib. tamẽ in vniuerſum Maro, *Igneus*, inquit, *eſt ollis vigor, & cæleſtis origo.* igitur omnia perfectis numeris includi, ſi Platoni credim⁹, cõ-

a id eſt, *loquere obſcurius.*

b Gellius.

c *Faciamus hominem:* ad angelos oratio habetur.

d In libris De ortu & interitu.

e in libris De partibus animant.

f *Superne, diuinitus, cælitus.*

414

fitendū ſit. Demus tamē Academicis (quod impiū eſt) hęc terreſtria quę tractamus, aliū de quā ab omnipotēte Deo ortū habuiſſe; an ꝓpterea pfecti numeri, vti pręſtātiores, reb. diuinis tribuātur? at potius terreſtrib. pfecti numeri cōuenirēt: qa pfecti numeri, quotquot ſunt, pares ſunt, fœminę ſunt; alioq. pfecti nō eſsēt. nec plures ſunt [a] quatuor intra cētū milia. ſupra pfecti quoq; ſunt numeri; ſed qui nec ad res diuinas, nec ad humanas aut terreſtres accōmodari C poſſint [b]. Cū igit ſenarius ſit prim⁹ pfectorū, reb. diuinit⁹ ꝓcreatis cōgruere debuiſſet, ex Platonis ſententia: videm⁹ tamē viliſſimis animātib. cōuenire. lepores enim, legib. diuinis immūdū animal & ſancto populo vetitū, ſex annos ad ſummū viuere ſcribit Ariſtoteles; totidē annos murib. immūdiſſimis idē tribuit. Inſectis quoq; muſcarū generib. quibuſdā, puta veſpis & apib. ſex anni a Marone [c] tribuunt, & aluearia ipſa ſexangulari figura ſemp cōſtructa. quę tamē animātia, excepto lepore, putredine cōcreſcunt. At *numero Deus impare gaudet*, vt ait Poeta: & impares numeri marib. tribuūtur. Nā qđ Seneca ſcribit, *Septimus quiſq; annus ætati notā imprimit*, de marib. tātū dictū eſt: nā fœminis annus quiſq; ſextus ætati notā aliquā indidit; vt cū mares anno decimo quarto, fœminę duodecimo pubeſcāt. Ferię quoq; diuinę omnes ſeptenariis aut imparib. numeris cōcludunt. naſcūtur etiā quāplurimis in locis adamātes ſexangulo lęuore ab ipſa natura diſtincti, vt Plin. lib. 33 ꝓdidit: idq; cōtritum eſt in Pyrenęis. Eſt igit abſurdū ꝙ Plato rerū diuinarū origines & occaſus perfectis numeris tribuit. At Porphyrius Philoſophorum ſuæ ætatis clariſſimus, cū illud Platonis ex Timæo interpretaretur, τοῖς μὲν Ἀθηναίοις ἐννακισχίλια, ſcribit rerū omniū publicarū ſtatus, ac dęmonū vitā, anno ad ſummū milleſimo definiri. Plutarchus in libro περὶ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχογονίας, lōgius ꝓgredi putat dæmonū vitā: ſed neuter perfectos numeros cōquiſiuit. Quod ſi Plato in tāta perfectorū numerorum paucitate, qui reb. diuinitus ortis cōueniret, explicare nō potuit: quib. tādem numeris rerum humanarum tātam 415 varietatē expediret? aut ſi numerū illū ſciſſet, cur a muſis precaretur ac vota faceret vt numerū illum indicarēt? Quāquam neceſſe eſt ex verbis Platonis nō vnum aliquē numerū, ſed corpus geometricum exprimere voluiſſe, in cuius laterib. ac dimetiētib. annis illa numerorum varietas, quam hac tabella complexi ſumus, contineatur:

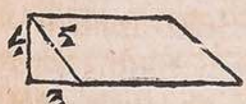
[a] Numeri perfecti intra cētum milia. 6 28, 496, 8128. [b] Numeri perfecti ſupra cētum milia 130816, 2096128, 33550336, 536854528. [c] Lib. 4. Georg. Plinius ſeptennes eſſe ad ſummum: verior eſt ſententia Maronis.

Tabula ad numerorum vim ex Platonis loco superiore explicandam; quæ vltra denarium extendi potest.

Numeri	
1000000.	*Centesimus cubus.*
2 4 6 8 10 12 24 16 18 20	*Fœminæ pares.*
3 5 7 9 11 13 15 17 19 21	*Mares impares.*
1 3 17 41 99 239 577 1393 3363	*Diametrales.*
125 216 625 1296 3125 7776 15625 46655 78125 279939	*Numeri sphærales. Sphæræ decem.*
1 8 27 64 125 216 343 502 729 1000	*Solidi cubi. 10.*
1 4 6 16 25 36 49 64 81 100	*Quadrati.*
3 6 10 15 21 28 36 45 55 60	*Æquilateri trigoni plani.*
2 2 3 3 4 4 5 5 6 6	*Latitudo.*
3 4 4 5 5 6 6 7 7 8	*Longitudo.*
6 8 12 15 20 24 30 35 42 48	*Dissimiles oblongi plani.*
2 4 6 8 10 12 16 20 24 32	*Latitudines.*
3 6 9 12 15 18 24 30 35 42 48	*Longitudines.*
6 24 54 96 150 216 384 600 864 1536	*Similes in ratione sesquialtera plani oblongi.*
2 4 8 10 16 22 26 32 34 38	*Diminuti.*
12 18 20 24 30 36 40 42 48 54	*Abundantes.*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	*Superati.*
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	*Numeri superantes.*

quia geometrica ratione numerum conflari scribit, nec rationes surdæ siue ineffabiles vllæ in numeris comperiuntur: corpus tamen illud perfectum esse non potest, cum sex omnino perfecta sint, nec plura excogitari possint corpora in tota rerum natura; scilicet globus, pyramis, cubus, octaedrum, dodecaedrum, icosaedrum. at cum Plato altera longiorem quæri iubet, satis indicat numerum illum perfectis corporibus, quæ vsquequaq; æquabilia suique quam simillima sunt, congruere non posse. nō est etiā parallelepipedū, cuiꝰ definitio repugnat cubo: centesimus autē cubus a Platone proponitur in eo corpore solido: nec cylindrus, cuius extrema sunt circularia; nec item prisma, cū extrema prismatis latera sint æqualia, tresq; pyramides [a] semper complectatur: at in corpore geometrico Platonis, partim inæqualia sunt inter se latera, partim æqualia. Quod si quis putet corpus solidū esse in cuius extremis sint orthogoni scaleni sesquitertia ratione quinario cōiuncta hunc in modum:

[a] Euclides lib. 11. definit. cap. 11 & 12. proposit. lib. 12.

nusquā tamē dimetientiū incommensurabiliū, nec eorū numerorum qui hic a Platone proponuntur, vlla mētio exstabit: nec si corpus illud duplicaueris hoc modo:

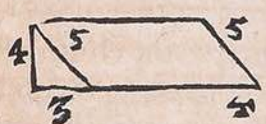

Figura solidi corporis trigoni, cuius extrema scalenis describuntur, 3, 4, 5.

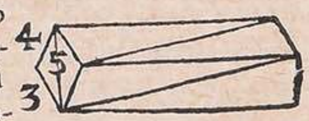

Figura solidi quadranguli ex trigonis duobus præcedentis figuræ duplicata cum diametris.

416 idque protendas in denariū aut amplius, nulla ratio incōmensurabilis alteri exsistet, nec quadratū, nec cubus: nec dimetientes illi ineffabiles & ἄρρητοι, quos Plato proposuit, exsurgunt: sed omnia geometriæ legibus inter se comparata, mensuram admittunt. nec tantum in magnitudine, sed etiam in numeris. nam quadratorum parium diameter, duplo & vnitate plus potest quam latus: quadratorū vero imparium vnitate minus potest quam

duplum in numeris: cum tamen in geometricis rationibus semper hypotenusa duplum vtriusque lateris orthogoni potestate contineat[a]. Id autem perpetua serie numerorum perspicuum est: si latus quadrati primi diametro coniunxeris, sequentis quadrati latus exsurget: verbi gratia, vnitas primi quadrati latus est, eademque suiipsius diameter: si vnitati coniunxeris vnitatem, exsurget binarius, radix quadrati sequentis. diameter vero secundi quadrati conficitur; si præcedentis quadrati diametro duplicatum latus adiunxeris. cum enim primi quadrati latus sit vnitas, dimetiens quoque vnitas. si vnitati bis vnitas addatur, exsurget ternarius, secundi quadrati dimetiens. aut si radicem quadratorum inquiris, duplicatum secundi quadrati latus, & præcedentis latus coniunctũ, efficit radicem quadrati sequentis; vt binarius duplicatus cum radice primi quadrati, quæ est vnitas, efficit quinarium, radicem quadrati sequentis. Sic quoq; duplicato diametro, & antecedentis quadrati diametro cõiuncto, efficies diametrũ sequentis quadrati: vt, ternario secundi quadrati diametro adieceris vnitatem, primi quadrati diametrum, exsurget septenarius dimetiens tertii quadrati. Quo fit vt omniũ quadratorum dimetientes sint impares & latere sui quadrati maiores differentia lateris præcedentis. cæterorũ vero quadratorum seu parium, seu imparium, qui diametros habent ineffabiles, id est ἀῤῥήτους, quas nostri inepte *surdas* appellant, quod nullo numero designari possint, geometricis demõstrationibus rationes perspicuę sunt. hæc autem dimetientium cum lateribus incommensurabilis ratio, nusquam reperiatur in solido corpore superius proposito, quantumuis cõtrahatur. Hic dicet aliquis, centesimũ cubicum procreare 1000000, & in solidi corporis figura exprimi posse, cuius denarius sit linea, centenarius superficies, mille vero corpus denarii: rursus denarii linea sit centũ, quæ in se ducta centies centum efficiat, hoc est decem milia, superficiem, procreabit corpus centenarii: eumq; cubum esse τελείας Platonicæ.

[a] Ex 49 lib. 1. Euclid.

Latera quadratorũ, 0. 1. 2. 5. 12. 29. 70. 169. 408. 985. 1686.

Diametri quadratorũ 1. 3. 7. 17. 41. 99. 139. 577. 1393. 3363.

Quadrati ineffabiles, 33. 73. 129. 201. 393. 513.

Quadrati pares dimetientiũ ineffabilium, 16. 36. 64. 100. 196. 256.

Quadrati impares dimetientium ineffabiliũ, 9. 49. 81. 121. 169. 225.

Nam tetragonicum latus quadrati 33 inter 5 & 6: latus quadrati 17 inter 4 & 5.

Platonicæ. demus illud certe: nusquam tamen in eius cubi laterib. illa varietas numerorũ parium, imparium, oblongorum, lateralium, solidorum & dimetientium incommensurabilium reperiatur. Quod si quis ex orthogono scaleni 3, 4, 5, effici putet 12, numerum in sese concentus omnes complectentem; & radicem esse magni numeri, quem *fatalem* nonnulli putarunt, scilicet 1728: cui si detrahatur prior numerus, 1, eique addatur vnitas, relinquetur nouenarii cubus 729: est illud quidẽ partim verum, partim in coniectura positum: nõ tamen efficit eam quam ex Platonis verbis inquirimus dimensionum rationem. Multo minus cætera corpora nõ rectangula conueniunt. Quæ a nobis accuratius exquisita sunt; vt planum sit ex partium singulari enumeratione nullum corpus geometrica ratione coagmentatum ad eas quas Plato posuit numerorum rationes accommodari posse: vt rerum humanarum periodos ac fines ex his eliciamus. Deniq; vt planum sit Platonem eo loco sui ipsius oblitum esse, satis indicant rationes geometricæ ineffabiles quas eo corpore complecti voluit, quod ab arithmeticis rationibus ac numeris plane est alienũ. Altius igitur intuentem oportet eos numeros inuestigare, qui rerum humanarum conuersiones significare possint, & qui diuturna experientia probati sint, nõ leuibus & inanibus coniecturis: cuiusmodi septenarium esse statuo, & nouenarium, eorumq; quadratos & cubicos 49. 81. 343. 729. Vt enim senarius qui primus est omnium perfectorum, mores fœminarum aut habitũ ac naturam immutat, ita septenariũ mares quodammodo immutare antiquissima vetustas comprobauit[a]. & vt septenarius ac nouenarius hominibus initium nascendi tribuere solent, ita quoq; numerus ex vtriusque propagatione coalescens exitum afferre consueuit. Idem ego ad Respublicas transfero, vt numeri septenarii ac nouenarii quique ex eorum quadratis & cubicis existunt, Rebuspublicis sępius occasum & interitũ afferãt. Quod enim attulimus ex Seneca & Censorino[b], septimum

Numeri fatales 1728. 729. radix, 12, 9.

417

a Hippocrates De partu septimestri. Censorinus de die natali.

b Lib. De die natali cap. 5.

quemque annum ætati notam imprimere, ac pericula vitę fortunarumq; omnium in septenarios incurrere, ad mares pertinere interpretor: & quidem eius sententiæ auctorem vsum habeo, quo magistro nec melior quisquam, nec certior esse potest. nam sextus quisque annus certissimam sui notam fœminis omnibus relinquit: ac primum anno sexto corporis & animi robur in illis augetur, aut vita definitur. duodecimo puberes sunt, decimo octauo nubiles: & in senarios si morbi incurrant, periclitãtur: quę maribus septimo, decimoquarto, item vno & vigesimo accidunt. vt non immerito Plato pares numeros fœminis, impares maribus tribuat. Plutarchus vero scribit[a] veteres Romanos cõsueuisse maribus nono die nomen imponere, fœminis octauo; ac propterea veteres opinor octauo quoq; die Neptuno sacra facere consueuisse; quod aqua fœminarum generi conueniat, vt maribus ignis: septenarium vero metuendum esse arbitrabantur. At lex diuina circumcidi iubet mares octauo die, quod sacri Hebræorum interpretes factum iudicant, vt Sabbathum inter natiuitatem & circumcisionem intercederet, ac infanti robur adderet: etenim diem septimum, qui nascenti mundo natalis exstitit, bonis omnibus & gratia cælesti Deum abunde[b] cumulare Moses sacris literis testatum reliquit: quæ bonorum affluentia & copia cæteris diebus nusquam tributa perspicitur, mirabili quadam & abdita philosophis omnibus naturæ causa. Nihil tamen in humana natura videtur admirabilius, quam annum sexagesimum tertium senibus fere omnibus vltimum esse. *Obseruatum est*, inquit Agellius[c], *in multa hominum memoria, expertumq; in senioribus plerisq; omnibus sexagesimum tertium vitæ annum cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis morbiq; grauioris, aut vitæ interitus, aut animi ægritudinis.* Exstat etiam Augusti ad C. nepotem epistola A.D. IX Cal. Octobres huiusmodi: *Aue mi Cai, meus ocellus iucundissimus, quem semper medius fidius desidero quum a me abes: sed præcipue diebus talibus qualis est hodiernus; oculi*

[a] In quæstio. Roman.

[b] Genes. 2. Exod. 20. Deut. 5.

[c] lib. 15. ca. 7.

oculi mei requirunt meum Caium; quem vbicumq; & hoc die fuisti, spero lætum & bene valentem celebrasse quartum & sexagesimum natalem meum: nam vt vides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium & sexagesimum euasimus, &c. Attigit Augustus septuagesimũ septimũ; quo etiam anno Atticus extremum diem obiit. Innumerabiles quidem, non modo tenuium & infimorum, verumetiam illustrium virorum enumerare possumus, qui annum tertium & sexagesimũ vitæ diem extremum habuerunt: sed literarum studiis clariores tantum ciere placet; Aristotelem inquam, Ciceronem, Bernardum, Bocacium, Erasmum, Lutherum, Melanchthonem, Siluium, Alexandrum Imolensem, Cardinalem Cusanum, Linacrum, Sturmium. Ac propterea veteres Græcorum theologi septenarium Apollini, nouenarium Musis sacrauisse videntur, vt Plutarchus scribit. Quod si quis curiosius ista consectari volet, comperiet hominum vitam fere septenariis aut nouenariis, fœminarum vero senariis definiri. nouies nouenarium Plato dicitur impleuisse; Petrarcha decem septenarios; & eo die quo in lucem venerat in orbem redeunte, mortuus esse: Galenus decem; Staseas Peripateticus duodecim, Heli XIIII, Hippocrates XV, D. Hieronymus, Hiero rex Syracusarum, & Isocrates, tredecim; Plinius, Bartolus, Cæsar, octo. Lamechus annos septingentos septuaginta septem expleuit: Methusala (qui mortalium omniũ vitam diuturnitate superauit) nongentesimum ac septuagesimum attigit: Abrahamus septenarios XXV, Iacobus XXI, Isacus nouenarios XX, Dauid decem septenarios. Infinitum sit omnes enumerare. Is tamen quem maiorum nostrorum memoria ac historiæ Ioannem De temporibus appellant, annos vixit CCCLXI, id est tres & quinquaginta septenarios. Homines item constat nono mense semper nasci, vel septimo, quos Græci ἑβδομαγενεῖς appellant: qui tardius aut citius, non viuunt. Quamobrem Hippocrates puerum die septimo membris omnibus cõsummari ac perfici scribit: deinde incrementa capere: septi-

Septenarii potestas.

mo mense natum viuere, octauo neminem vixisse: septimo anno dentes expleri; septem diebus inediam passos, etiamsi diutius vixerint, interituros tamen, vt Plinius ipse ab extrema memoria obseruatum scribit. Lex item diuina diem mundi totius ac rerum omnium quasi natalem sanctissime & consecrauit & coli iussit: cui vni ex omnibus Deus opt. max. benedixit; quem omnis antiquitas experientia diuturna cæteris hebdomadę diebus ita dissimilem prodidit; vt vetere prouerbio contritum sit, *diem septimum nullum præterire, quo Sol se non præbeat hominibus conspiciendũ*: quo die veteres Hebræi dæmonum impetus coerceri; mentib. etiam sapientiam, corporibus robur, agris fertilitatem infundi constanter affirmant. annus item septimus lege diuina sacer est, & septies septimus. nec dubium est quin occulta quædam vis insit in vtroq; ad Rerumpublicarum conuersionem vel occasum: vt mirum videri non debeat, si numerus hic ab Hebræis *sacer* dicatur: quem Caluinus (Galenum opinor secutus) *perfectum* appellat, vbi agit de requiete Sabbathi; quod ad stuporem miratur toties ac tam sancte colendum omnibus proponi, vt & capitis pœna violatoribus addita sit, & in eo legum omnium diuinarum summa contineri videatur. nõ tamen perfectus est; quia impar, & quidem masculus: omnes autem perfecti pares sunt & fœminæ. perfectum enim mathematici definiũt qui in easdem partes integras diuiditur, ex quibus conflatur, vt nihil desit aut supersit. vt senarium partiri licet his tribus numeris 1, 2, 3, in partes integras; ac ex iisdem conflatur. Eodem errore peccauit Lactantius [a]; qui ternarium & denarium perfectos & plenos appellat: tum etiam Cicero [b], qui plerosq; in errorem impulit, quod septenarium & octonarium *plenos* vocat *numeros*, quos Macrobius *solidos*, alii *perfectos* interpretãtur: neutrum de septenario dici potest: octonarius vero solidus quidem est, non tamen perfectus. Consimili errore labitur Plutarchus [c], qui ternarium perfectum esse scribit: tametsi Aristoteles maximam eius numeri [d] vim in vniuersa natura

[a] In lib. De opificio Dei.

[b] In somnio Scipionis.

[c] In Symposiacis.

[d] lib. 1. De cælo.

natura inesse putet. Lapsus quoq; est Philo, qui decem [a] milia perfectissimum putat. Perfecti numeri quatuor sunt, vt antea diximus, nec plures intra centum milia: scilicet 6. 28. 496. & 8128. e quibus vnus potissimum ad conuersiones ciuitatum accommodari potest, scilicet 496. cęteri non item. conflatur autem ex septuaginta septenariis annorum & numero perfecto. atq; illud est ab antiquissima memoria proditum, ciuitates omnes anno quingentesimo conuerti aut euerti. Numeri autem bifariam & ad principes & ad imperia referũtur: vt si quis diceret imperium hoc Francorum occasurum postea quam tres & sexaginta reges sceptra tenuerint, quia numerus hic ex septenario & nouenario in sese ductis exsistit: vt Iesaias Romuli æqualis, qui nouem adhuc reges in Iudæa regnaturos ex oraculo diuino prodidit: deinde imperii Iudaici euersionẽ fore. nouem item reges Persarum futuros: aut septimum regem Romanorum de regno deiectum iri. conuenit autem numerus principũ, cum annis quibus regnatũ est in Iudęa, scilicet CLXXXII. qui numerus ex septenariis sex & viginti constat: Romę vero CCXLIIII. nam septuagesimo quinto septenario, id est 245, eiectus est Tarquinius Superbus. Hieremias vates tunc vixit cum oraculum Iesaię expleretur: ac pronunciauit populum liberatũ iri anno septuagesimo captiuitatis: vt certe liberatus est, ac ciuitas vna cum templo restituta. Idem [b] Iesaias Tyrum vrbem clarissimam anno septuagesimo post oraculũ desertã fore: deinde ab eiusdẽ vrbis euersione anno post septuagesimo instauratũ iri. Idem numerus cõgruit Atheniensiũ Reipublicæ, in qua septem principes, quos illi δικαστὰς appellabãt, annos septuaginta imperarunt [c]. Vrbis vero expugnationem, & victoriam Atheniensium ad Salaminam, consimili die contigisse proditum est [d]. Qui vero ab Academicis *fatalis numerus* appellatur, id est 1728, quadratus videtur expleri a Nini dominatu ad Alexandri Magni victoriam ad Arbelam, & imperii Persarum euersionem. Nam Herodotus, Diodorus, Trogus

[a] In lib. De plantatione Noa.

[b] Cap. 24.

[c] Appianus.

[d] Plutarch.

Pompeius, Iustinus, & Ctesias, a Nino imperium illud auspicantur. Cum vero acerbissimis calamitatibus oppressa est Hierosolyma, expugnata, ac solo æquata, téplũ dirutũ, rex Sedechias occisus, populus abductus, iisdem temporibus Ægyptii a regibus Assyriorum defecerunt: Athenienses Pisistratidas, Romani Tarquinios eiecerunt. Templum autem steterat annos CCCCXXVII, ex integris septenariis. Et quoniam maxima est historicorum inter ipsos discrepantia, Fastis Romanorũ vtamur. Igitur ab Vrbe condita ad illud tempus, quo post Actiacam victoriam, qua fusus est ab Augusto M. Antonius, & imperii Romani summa potestas ad eum delata, Ianusq; quartum clusus, numerantur anni DCCXXIX: qui nouenarii solidus est ac plenus. Idem annorum numerus recurrit ab euersione imperii Longobardorum, ad illud tempus quo Ludouicus XII rex Francorum easdem regiones, fusis ac fractis Venetorum & Sfortiadum copiis, suæ potestati subiunxit. Idem numerus est annorum ab euersione imperii Pictonum & Scotorum victoria, vsq; ad Mariæ Stuardæ captiuitatem: & ab Egeberto Saxone qui Anglorum imperium solus tenuit, vsque ad Mariam Anglorum reginam, quæ prima Gynæcocratiam eius insulæ occupauit. Ab Augusti dominatu post Actiacam victoriam & Ianum quartùm clusum, vsq; ad Augustulum Imperatorũ Romani nominis extremum, quem Oduacer Herulorum rex eiecit, & occupatũ a Gotthis imperiũ, numerãtur anni CCCCXCVI; quem numerum perfectum esse diximus & ex septuaginta septenariis constantem esse cum senario perfecto: nam in Fastis anno sequenti, qui est septuagesimus primus septenarius, Oduacer imperare cœpit. Illud etiam animaduersione dignum, quod primus Imperatorum Augustus summa felicitate ac prudentia magnum illud imperiũ auxit, & annos amplius quadraginta obtinuit: Augustulus vero, & nomine & imperio deminutus, vix annum integrum imperauit: id autem contigit A.D.X. Cal. Septembres. Ita Constantinus primus imperii domicilium

micilium Constantinopolim quidem transtulit: extremus vero Imperator Græcorum, qui vrbe capta cæsus est a Muhamede, Constantinus dicebatur. Iam vero ab Vrbe condita vsque ad Augustulum, numerantur anni 1225: qui numerus ex septenariis integris exsistit. Id autem Vectius Augur maximus futurum prædixerat; vt Censorinus ex Marco Varrone scribit. Idem numerus est annorum a Nino ad Sardanapalum, quem Arbaces Medus imperio spoliauit, & regnum ad Medos transtulit. Iam vero a Saule primo rege populi selecti, vsque ad Sedechiã occisum & imperii euersionem, recurrit numerus ille perfectus annorum 496. Quod autem Iosephus [a] vtriusque templi incendium & vrbis expugnationem eodem die, scilicet nona mensis quinti, accidisse tradit, vtique ei cum libro Regum & cum Hieremia non conuenit. Totidem anni, scilicet 496, numerantur a Carano primo rege Macedonum vsq; ad Alexandrum Magnum, postremum Heraclidarum qui in Macedonia imperium habuerunt. Sunt qui aliquot annos addunt, alii detrahunt. Quamobrem nulla nisi certissimis historiarum scriptoribus prodita monimenta proferre velim, vt quæ ex ipsis Romanorum Fastis haurire cuiq; licet. cuiusmodi est illud quod ab V.C. vsq; ad eius direptionem a Gallis Senonibus, anni CCCLXIIII numerantur; qui numerus ex septenariis integris constat. Item ab V. C. ad cladem Cannẽsem Terentio Varrone Consule, quo Respubl. est in extremũ delapsa discrimen, anni sunt DXXXIX, id est septuaginta septem annorum septenarii. Inde vsq; ad cladem a Germanis sub Quinctilio Varrone acceptam labuntur anni 224, numerus ex integris septenariis constans: & vtraq; clades contigit die secunda Augusti, vt ab antiquis Romanis proditum est. Nec minus memorabile est illud, quod Tarapha annalium apud Hispanos certissimus scriptor, Mauros & Arabes in Hispaniam inuasisse tradit anno Christi septingẽtesimo septimo, & quidẽ anno septimo Roderici regis; & imperiũ tenuisse annos septingentos

[a] Lib. 10. Antiq. c. 11. & li. 7 c. 9. & 10. belli Iudaici. nam Hieremias c. 39. & 52. ait mense 4. die 9. captã fuisse vrbem: quod ipsum confirmat Ioseph. lib. 10 cap. 11. Antiq. sed idẽ Ioseph. lib. 7. c. 9. belli Iudaici ait mense 5. die 10. id factum. liber autem Reg. 4. c. 25. ait mẽse 5. die 7. captã vrbem fuisse.

421

ſeptuaginta: nec penitus ante Ferdinandum Aragoniæ & Caſtiliæ regem expelli potuiſſe. Illud etiam animaduerſione dignum quod ab Amani ſupplicio & liberatione Iudæorum, vſque ad Maccabæi victoriam aduerſus Antiochum nobilem Syriæ regem eiuſque legatos, anni fluxerunt 343, qui ſeptenarii ſolidus eſt numerus: & vtraque victoria obtigit die XIII menſis Adar. Idem numerus eſt annorum ab Auguſto, cum id nomen eſt a Senatu conſecutus, vſque ad Conſtantinum Magnum; quo principe magna Rerumpublicarum ac religionum ſecuta conuerſio eſt. Quod autem fere ſenarii fœminis vitæ diem extremum afferant, nihil exemplis ad id confirmandum opus eſſe putaui, ne in rebus leuiſſimis hærere viderer: illud tantũ, quod anno MDLXXXII, cum princeps Auraſius letale vulnus accepiſſet A.D. XII Cal. Apriles, qui erat illi XLIX; & cum de illius vita deſperaretur, valetudinem recuperauit, cum annum quinquageſimum attigiſſet. at Carola Burbonia eius vxor altero poſt menſe diem extremum obiit; cum attigiſſet annũ XXXVI, qui ſenarii quadratus eſt: vt maritus XLIX ſeptenarii quadrato percuſſus fuerat: quod ſcribendum non putarẽ, niſi ab ipſo principe Auraſio id accepiſſem cum Antuerpiæ Franciſco Duci a conſiliis eſſem. Nec omittẽdum videtur quod Tacitus [a] ſcribit fuiſſe qui annotarent A.D. XIIII Cal. Sextiles principium incendii vrbis Romæ Nerone principe ortum, quo & Senones captam Vrbem inflammarũt. alii eo vſq; progreſſi ſunt, vt totidem annos, menſes, & dies inter vtraque incendia numerent. Poſtremum eſt, quoniam eo nos oratio deduxit, vt aliquid reſpondeam iis qui mea ſcripta carpere quam probare maluerũt; quod oracula Danielis de imperiorum ortu & obitu mihi non liquere [b] dixerim. Nõ enim dubito, ſi homo ſapientiſſimus, quæ afflatu diuino hauſerat & expreſſerat, ſuis quæque temporibus aperte definiret, omnia in quibus hæremus, perſpicua fuiſſent ac ſine dubitatione futura. Suæ quidem ciuitatis ſtatum, Cyro regnum ineunte, quo ſoluta captiuitas

eſt ex

[a] Lib. 15. in quo tamen quid velit diuinari non poteſt.

[b] in lib. De methodo hiſtoriar.

eſt ex oraculo Hieremiæ [a], quod quidem ipſe ab excidio vrbis ac templi auſpicatur, non a Ioachimo, vt quidam putant: & populus ſanctus poſtliminio reuerſus, definiit hebdomadibus annorum ſeptuaginta, id eſt annis 490; & quidem dilucide: cum oraculum redditum ſit anno poſtremo captiuitatis, qui erat ſeptuageſimus ab vrbis ac templi excidio, vt oraculis oracula, temporaque ipſa temporibus apta ſerie cõtinuarentur. qui longius tempora protrahunt, centum ac viginti annos vno hiatu relinquunt. At Prophetes temporis initium ab oraculo acceptum diſerte numerari docuit oportere: quo quidem poſtliminio rediit populus, ac principem ſibi magiſtratuſq. conſtituit; vnde ciuitatis inſtauratio non in murorum ac inſularum ſubſtructionibus. Recte enim Pompeius; *Vrbe deſerta, in parietibus Rempublicam non conſiſtere* dixit. At hiſtorici quamplurimi [b] a Cyri dominatu vſque ad Herodis Magni principatũ, qui captis Hieroſolymis, cæſiſque omnibus Senatoribus ac rege ipſo, Iudæos imperio ſpoliauit, numerant annos CCCCXC: alii aliter, ac tanta inter eos varietas ac diſcrepantia, vt non modo a ſingulis, ſed etiam ab vniuerſis omnes omnium opiniones refellantur. Quæ vero de imperiis Daniel ſcripſit, aperte ille quidem Medos, Perſas, & Græcos ad Babylonis imperium vocauit; præter eos certe neminem. Quartum imperium ad Romanos non pertinere docuimus, cum illic de Babylone quæratur, quam Romani numquam ſubegerunt: quod cum tentauiſſent Euphrate tranſmiſſo, ſæpe illi & quidem ingentes ab inuictiſſimis Parthis clades acceperunt. Ineptius tamen, qui quartum illud imperium tribuũt Germanis; qui ne per ſomnium quidem vllam imperii Babylonici particulam viderunt. Quæ quod a nobis alibi diſputata [c] ſunt, omitto: ea tamen Frankebergerus Saxo, Lipſiorũ Pontifex, Lutheri autoritate; Dreſſerus vero, homo de ſchola, nulla ſubiecta ratione, maledictis refellit: hunc ego diſertũ putabo ſi, quam male didicit, tam bene dicere condiſcat. Sed quoniam homo iracundus,

[a] Hier. c. 25. & Daniel. c. 9.

[b] Ioſephus, Funccius, Mercator, Philo.

[c] In Method. hiſtoriarum.

commune ingenioſorum hominum malum, mihi ſubi-
raſcitur quod de oraculis diuinis temere affirmare non
auſim, ne quid in rebus tam arduis, & ab omnium ſenſu
retruſis offendam: docere debuerat, cur quinquaginta
imperia, quæ denotaui [a], decies Germanico maiora,
quęque imperii Babylonici magnam partem complexa
ſunt, Danielem omiſiſſe putet? cur item Daniel de ſeipſe
primo capite ſcripſerit ſe ad primum vſque Cyri Perſa-
rum regis annum vixiſſe? cur tamen anno tertio Cyri di-
uinum oraculum ſe diuinitus [b] hauſiſſe? & quamobrem
capite ſequenti Darii Perſarum regis meminerit, qui tri-
geſimo ac ſeptimo poſt anno inauguratus eſt quam Cy-
rus imperare cœpiſſet. Neq; enim Beroſus veriſſimus
Chaldaicarum antiquitatum interpres, quem Cteſias
ac veteres ſecuti ſunt; nec Megaſthenes, Perſicarũ; nec
Herodotus, hiſtoriæ parens appellatus; nec Græcorum
quiſquam aut Hebræorum, Darium ante Hyſtaſpem
quemquam fuiſſe tradunt: excipio Ioſephum, qui a Be-
roſo eo loco defecit. Sed ne acerbius agere, ac nimis
vrgere videamur, quid eſt quamobrem Daniel capite XI
Darium tres ſucceſſores Perſas habiturum ſcribit; quar-
tum e Græcia venturum, qui potentibus copiis impe-
rium adepturus ſit? Hunc enim Alexandrum Magnum
fuiſſe ambigit nemo, qui Darium Codomanum de im-
perio Perſarum diſturbauit, cuius fuit pater Darius A-
chos, auus Darius Mnemon, abauus Darius Nothus; ad
quem Daniel orationem conuertit. quod ſi ita eſt, certe
Danielem oportuit annos ducẽtos ac viginti ſuperaſſe;
ſi modo pubes in Chaldæam captiuus abductus erat: id
quod neceſſe eſt, cum diſertiſſime ac prudentiſſime lo-
queretur. Hæc autem tum ex ſacris literis apertiſſime,
tum etiam ex Herodoti ac Ioſephi antiqua hiſtoria col-
ligere quiſque poteſt. Cyrus enim imperii anno trigeſi-
mo mortuus eſt; Cambyſes ſexto, Darius Hyſtaſpes tri-
geſimo ſeptimo, Xerxes XXI, Artaxerxes XLIIII, Da-
rius Nothus XIX, Mnemon XXXVI, Darius Achos XXVI,
Codomanus X: ſumma annorum CCXXVIII. Daniel
enim

[a] In Method.

[b] Cap. 10.

enim captus fuerat cum Ioacimo rege. Et omnia liquere sibi putent interpretes oraculorum; & hebdomadas suo quisque iudicio summa asseueratione definiant: qua ratione tueri possunt qui subtilissime omnia tãdem discusserunt, illud Zachariæ[a] & Aggæi[b], qui anno septuagesimo captiuitatis desinente scripserũt, Dario Notho, vt ipsi volunt, imperante? Annus hic, inquiunt, septuagesimus agitur, &, si non ab excidio templi sed ab edicto Xerxis septuaginta annos numerari velint, profecto necesse est Zerubabelem & Nehemiam populi duces annos ducentos quinquaginta impleuisse, cum id ętatis essent Cyro imperium ineunte, vt populum a Chaldæa in Palæstinam deducerent; quos vsque ad Darium vltimũ vixisse Nehemiæ ipsius testimonio confirmare non dubitant[c]. Hic igitur omnes historici acerrime conflictãtur. alius enim quinque modo reges Persarum, alius sex, plerique septem; nonnulli octo; quidam nouem: sunt etiam qui decimum commenti sunt. Certe Genebrardus quinque tantum fuisse asseuerat in Chronologia; Funccius vero decem. In tanta igitur sententiarum varietate de duobus alterum fieri potest, vt earum nulla; C alterum non potest, vt plus vna vera sit: quæ qualisq. sit affirmare nõ possim; nec si possim, velim: ac modestius opinor, quam illi, mihi non liquere scripsi: quib. tamen assentiar, si modo suorum decretorum constantiam tueri possint. Quamquam multa quæ in Danielis scriptis reperiuntur, D. Hieronymus repudiauit: cætera quæ nõ Chaldaice sed Græce scripta sunt a Theodotione, Hebręi non probant. His igitur propositis exemplis, licet Rerumpublicarum ortus & occasus coniectura quadã consequi, ac rerum antecedentium causas, siderumque varios concursus ac traiectiones intuentem eo vsq; progredi, quo rerum earum disciplina ferre potest: nihil de rebus ab immortali Deo procul ab hominum sensu remotis aut temere affirmantem aut leuiter assentiẽtem.

a cap. 7. & 5.
b cap. 2. 3.
c Ioseph. Scalig. lib. 6. cap. de hebdoma. Daniel.

III, Reipublicæ faciem, leges, instituta, vno mutare & eodem momento perniciosum esse.

QVEMADMODVM ciuitates oriantur, quibus etiam augeantur incrementis, quam varię cuiusque conuersiones, & quibus coniecturis eorum interitus assequamur, satis opinor aperuisse videmur. Sed quoniam ea quæ de ciuitatum interitu futuro disputata sunt, nulla certa demonstratione nituntur, & ab hominum popularium sensibus & cogitatione remotissima sunt; nec tamen si demonstratione ac certioribus præceptis traderentur, necessitatem inferrent; restat vt ea, qua Deus immortalis homines beauit prudentia, ciuitates ręgere, earumque conuersiones & occasus prospicere ac declinare modis omnibus studeamus. Est enim vna omnium philosophorum, etiam eorum qui otiose quid in cælo fiat disputant, disciplina, siderum affectione ac potestate non teneri sapientem; sed eos tantum qui belluarum impetu & cupiditate feruntur, nec se rationis ac legum optimarum imperio duci volunt; quibus Sapientię magister Salomo rotarum tormenta acerbe intētauit: quibus verbis significat orbium ac siderum cælestium vim nullam erga bonos, maximam aduersus improbos futuram. Cum igitur siderum affectio ac potestas, ope diuina, id est prudentia, Dei optimi munere & concessu homini tributa, declinari possit; ipsosq. medicos artis præcepta tradere perspiciamus, quibus morbi contra naturam curari, aut certe minui queant: cur sapiens Reipublicæ moderator conuersiones & occasus futuros non prospiciet? cur legib. optimis laboranti ciuitati nō medebitur? cur salutem non procurabit? aut certe si tanta mali vis est, tam certum exitium, vt nulla hominum sapiētia prohiberi possit; nihilominus tamē id assequetur quod periti medici, qui ex dieb. decretoriis & ex ipsius morbi causa, de interitu qualis futurus sit, certius meliusque augurantur; ac opportune ciues suos admonebit, nę Reipublicæ cadentis ruina penitus opprimantur. Et quem-

Sapientem siderū imperio non teneri.

414

quemadmodum medici ægrotum in ipso morbi statū ac dolore acerbissimo, si salutaria fuerint symptomata, melius sperare iubent quam si dolor ac febris remissior esset: contra vero hominem explorata spe salutis valen-
C tissimum, & ea temperatione constitutum vt nulla præstantior esse videatur, in summo salutis periculo versari magnus Hippocrates iudicabat: ita quoq; sapiens Reipublicæ moderator, qui ciuitatem hostibus vndiq; circumsessam intuetur, si quidem in tanto discrimine sapientissimis gubernacula tributa videt, ac ciues magistratuum imperiis, magistratusq. ipsos legibus inseruire diligenter & accurate, bene de Republ. sperare iubebit; cum tamen ignaui ac rerum humanarum imperiti desperatione frangantur. In eo statu fuit Respubl. Romanorum post tertiam cladem ad Cannas acceptam. sociarum ciuitatū quamplurimæ, quæ antea in officio ac fide permanserant, a Romanis defecerunt Annibalis victorias ac fortunā secutæ: quia fere ab omnib. de Romano imperio desperabatur: ex omnib. tamē nemo Rempub. grauius afflixit quam Terentius Varro Consul, qui tantę cladi, qua sexaginta milia ciuium cæsa fuerant, cum paucissimis superstes literas ad S. P. Q. Campanum scripsit actum esse de Republica, ciuium ac sociorum robur interiisse: quæ res Campanos, tametsi opibus ac potentia cæteris præstarent, tanto metu perterrefecit, vt nō modo Romanos desertos esse paterētur, verumetiā quamplurimos sociorum ad Annibalem ipsum pertraherent: cum offensionem & cladem acceptam minuere Consul debuisset. At Scipio, qui postea Africanus dictus est, plerosque ciues de Republica desperantes, bono ac forti animo esse iussit: eosq. qui ciuitatem deserere cogitabant, in officio permanere, ac pro Republ. propugnare accepto iureiurando coegit. Nec vero Senatus tot periculorum circumstantium metu territus est, sed prudētia maiore Rempublicam tueri visus. Ac tametsi plebs
425 vbique pro insita leuitate ac rerum imperitia in omnib. fere ciuitatibus Annibalis laudes post tot ac tantas de

Quale iudicium fuerit de Romana ciuitate post cladem Cannensem.

Romanis victorias prædicaret, Senatus tamen cuiusque ciuitatis Romanis fauebat. Sic enim Liuius;[a] *vnus veluti morbus omnes Italiæ populos inuaſerat, vt plebs ab optimatibus diſſentiret; Senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.* Quinetiam Hiero Rex Syracuſarum, qui cæteros id ætatis reges ſapientia ſuperabat, multo quam antea diligentius Romanorum amicitiam coluit ac ſocietatem: ſuisque illos opibus iuuare ac tueri non dubitauit: quinetiam auream victoriæ ſtatuam in ea rerum deſperatione Romanis dono dedit; quippe qui Senatus prudentiam incredibilem in rebus agendis ſæpiſſime expertus eſſet. Hæc igitur ſapientium iudicia fuere, qui quod Romanos intelligerent rebus extremis ſumma prudentia conſtantiaque Rempublicam moderari, nec vmquam antea leges in maiore pretio fuiſſe, numquam domeſtica aut militari diſciplina ciuitatem magis floruiſſe, (vt Polybius earum rerum ſpectator & ſcriptor tradit) bene de Republica ſperandum iudicabant. Carthago vero tot ac tantis victoriis elata, tot regionum ac populorum domina, & in ſummo felicitatis gradu collocata, numquam propius abfuerat ab interitu: cuius rei certiſſima indicia fuerunt, quod nec legibus eſſet in Republica nec virtuti locus: omniaque impetu populari ac plebis impotentia gererentur: vt neceſſe fuerit paulo poſt ab altiſſimo honorum gradu præcipitem deturbari, ac Romanis inſeruire, vt contigit Scipione imperatore. Prima igitur Rerum publicarum bene ac prudenter gerendarum lex eſt, earum ſtatum, & cuiusque vim ac naturam, tum morborum cauſas intueri: qua de re fuſius a nobis ſuperiore libro diſputatum eſt. Neq; vero cuiuſmodi ſit optimum ciuitatis genus intelligi ſatis eſt, niſi vniuſcuiuſq; ſtatū, quem mutare non liceat, tueri poſſis: aut ſi periculum erit ne pro conuerſione Reipublicæ euerſio ſequatur, peſſimā Rempub. habere quā nullam ꝑſtabilius eſt; & languentē ægrotū moderata victus ratione quoquomodo ſuſtētare, quā incurabili morbo medicinā, quæ vitam auferat, conqui-

[a] lib. 24.

conquirere velle. at ne medici quidem, nisi extremis ac desperatis morbis, extrema remedia quæri iubent. Hoc igitur locum habet non modo in Republica, sed etiam in legibus ac moribus immutandis: in quo certe grauiter peccatur ab iis, qui ab alienis ciuitatibus leges acceptas ad eam quę plane contraria ratione dirigatur Rempublicam adhiberi putant oportere. Docuimus antea quibus legibus monarchia consistit, iisdem popularem statum; & ea instituta quibus alitur populi libertas, occasum inferre tyrannis. ac tametsi plurimæ leges omni ciuitatum generi salutares sunt; nondum tamen sapientibus inter ipsos conuenit, *an lex iniqua, quæ sua vetustate nititur, antiquari debeat, vt noua vtilior feratur?* quia lex optima fit perniciosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat contemptum: ipsa vero vetustatis species tam cara cuique est, vt lex antiqua sine magistratibus seipsam tueri facile possit: legum vero nouitas vix vlla pręmiorum spe aut metu pœnarũ, aut magistratuum officiis consistere potest. quo fit vt ea quæ putatur nouæ legis vtilitas, non tanta sit quanta sunt incommoda, quæ ex vnius aut omnium legum contemptu profectura sunt. In summa nihil fere exitu perniciosius est legum nouitate[a], si de statu Reipublicæ quæratur. Atq. hæc ratio magni ponderis semper visa mihi est; eoque maius periculum imminet, si leges quibus stat Respubl. mutari aut moueri contigerit: nam leges quæ seruitutum ac testamentorum iura continent, quæque de rebus rationibusque contrahendis feruntur, interdum mutari conuenit, vt melioribus locus sit: sed qui leges quæ ad statum Reipublicæ pertinent, mutare salua Republica conatur, perinde facit vt ii qui ædium altissimarum substructiones & fundamenta renouare se posse putant saluis ædibus, quæ nisi ruant, plus tamen ipsa concussio domus incommodi, quam noua materia vtilitatis est allatura: eoque magis cum ciuitas quasi vetus & caduca domus, diutissime stetit in eodem statu. Est enim ab antiquis accepta, & posteritati diu probata ciui-

Legum præceps abrogatio periculosa.

[a] Plato legũ mutationes tradit esse perniciosas lib. 7 De legibus.

426

tatum conſeruandarum diſciplina, ſcilicet in ea Republica quæ diutiſſime floruit eodem ſtatu, quantacumque vtilitatis ſpecies appareat in ſperata conuerſione, nihil eſſe mutandum. Quamobrem veteri Athenienſium lege, quam etiam Publilius Philo Dictator tulit ad populum, cauebatur ne vlla rogatio ad populum inconſulto ſenatu ferri poſſet, maieſtatis ſubiecta pœna iis qui in legem cõmiſiſſent: quam legem amplexa Venetorum Reſpublica inuiolabiliter tuetur, cum ne ad ſenatũ quidem de Republica inconſulto Sapientum collegio ferre liceat. Sed in Locrenſium ciuitate ſeuerius agebatur; C quippe rogationem laturus laqueum collo inſertum geſtabat, quo ei gula frangeretur, niſi legem perſuaſiſſet Reip. vtilem. Stetit ergo ciuitas illa diutiſſime antiquiſſimis inſtitutis ac legibus florens, cum qui leges rogaret, nullus reperiretur, quouſq. luſcus homo rogationem ad populum tuliſſet, vt qui ſciens prudens oculum luſco eripuiſſet, vtroq. oculo ipſe orbaretur: ſuæ rogationi ferendæ occaſionem aduerſarius dederat, quod minas ſæpius intentaret oculum ſe illi erepturum, etiamſi pœnam legis laturus, & oculo altero cariturus eſſet. populus ęquitate vel potius neceſſitate rationis perſuaſus, legem iuſſit; qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodammodo communis erat, derogabatur: qui enim malitioſe alterum excæcauiſſet, æquum erat vt ipſe excæcaretur. Quod ſi quis pleraſq. leges ſæpius mutari doceat oportere, vt de annona, de mercibus euehendis aut inuehendis, de pœnarum acerbitate aut lenitate, quæ paruo momento mutabiles ſunt, aſſentior ego quidem; cum vis ipſius neceſſitatis nulla legum obligatione teneatur: leges enim nouæ ſi ſpem afferunt, vt tamquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ: ſed agitur de legibus quæ ſtatum ciuitatis continent: quas ſi fieri poſſit, immutabiles eſſe & velim & optem: nõ quia Reſpublica legibus inſeruire debeat; cum Reipublicæ ac ſocietatis tuendæ cauſa leges omnes ferantur; nec leges

ges quisquam legum sed Reipublicæ causa saluas esse velit. Est enim hæc Rerum omnium publicarum prima ac præcipua lex, SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Nam quæ ratio Themistoclem mouit, vt vrbem Atheniensium mœnibus ac propugnaculis muniret, eadem ratio Theramenem adduxit vt mœnia diruenda suaderet: id est, salus populi; alioqui ciuitatem vna cum ciuibus Lacedæmonii perdidissent. Nulla igitur tam sancta lex est, quam non oporteat vrgente necessitate mutari. Quamobrem sapienter Solon[a], qui promulgatis legibus Athenienses iureiurando adegit, vt eas centum annos stabiles esse paterentur; vel quia neminem eorum qui iurarent, diutius victurum arbitraretur; vel vt intelligeretur leges omnino immutabiles esse non posse. Lycurgus item Spartiatas in leges quas tulerat, iurare compulit, ac tamdiu legibus illis viuere, quoad ex Apollinis oraculo rediret: nec postea reuerti voluit, vt perpetua iurisiurandi religione ciues obligaret. Et quidem præstat legis conditionem vtcumque iniquam ferre, ac paulatim non vtendo antiquare, quam momento abrogare. Ita Romani plerasque leges XII tabularum sensim exolescere quam abrogatione tolli maluerunt: ne id cæteris legibus XII demeret auctoritatem. cum vero diuturna obliuione sepultæ fuissent, id est, anno post septingentesimo quam latæ fuerant, placuit Æbutia rogatione leges duodecim inusitatas, quæ sua vetustate iam pridem extabuerant, abrogari, ne cuiquam in posterum fraudi esset, si in eas leges committeret. Sed ea est hominum natura, ea mens, vt paulatim a recto cursu deflectat, ac præcipiti lapsu sæpissime cadat, nisi alterius ope fulciatur: & quemadmodum praui humores vel ab alimentorum impuritate, vel copia collecti, tandem C morbos contrahunt, & corpori exitium inferunt; ita quoque in hominum animis vitia sæpe vel ab educatione turpi, vel etiam ab ea quæ inest in hominum ingeniis prauitate collecta, foras erumpunt: vt necesse sit noua supplicia nouis peccatis, & acerbiores pœnas grauiorib.

[a] Plutarch. in Solone.

flagitiis irrogari. Id autem ſenſim fiat oportet. Nam cum[a] Agis rex Lacedæmoniorum veterem Lycurgi diſciplinam, & leges diuturna magiſtratuum negligentia collapſas reſtituere vellet, momento ciuium omnium tabulas & cautiones palam proferri iuſſit, vnoque incendio comburi. deinde agrorum omnium diuiſionem æquabilem facere ac bonorum omnium æquationem multis antea ſeculis ſublatam, exemplo Lycurgi reſtituere tentauit: quod etſi a pleriſque non modo tenuibus, ſed etiam a locupletibus peteretur, quia tamen modum tenere neſciit, non tantum ſpe rerum gerendarum decidit, verumetiam incendium in Republica maximum excitauit, quo poſtea ipſe cũ amicis ac proximis omnibus deflagrauit. nam improbi ciues illum ex aditu templi detractum in carcere ſuffocari iuſſerunt. Decuerat enim rem omnium difficillimam, id eſt Lycurgi inſtituta, longo interuallo repetentem, & bonorum æquationem meditantem, opes amicorum ac præſidia ſibi comparare; deinde potentiorum voluntates exquirere, ac illecebris in ſuam ſententiam pertrahere, vt antea Lycurgus fecerat: tum auri argentique vſum prohibere, vt iſta ratione pro ferro vileſceret, tandem etiã pretioſam ſupellectilem. ſed violare populi libertatem, tentare máſuetudinem, commutare diſciplinam, ac paulo momẽto maximam ſanguinis copiam educere, nondum purgato prauis humoribus corpore, tum vſtiones ac ſectiones ad ęgroti debile corpus adhibere velle, non eſt illud curare, ſed necare. Non igitur medicos tantum in ſanandis Reipublicæ morbis, verumetiam naturã ipſam, vel potius ipſum naturæ parentem imitari oportet, quẽ nihil violenter aut momento, ſed omnia ſenſim ac paulatim efficere videmus. Veneti ſapienter, qui nihil auſi ſunt adhuc viuo ac ſpirante Auguſtino Barbarino Duce, cuius potentia ciuibus non ferenda videbatur: ne principi iam ſeni contumeliam facerent, vel Reipublicæ tranquillitatem conturbarent; ſed eo mortuo futuris principibus leges tulerunt, vt moderatis imperiis v-

teren-

[a] Plutarch. in Agi.

411

terentur. Diximus antea Germanis Imperatoribus, ac regibus Daniæ & Poloniæ imperia iſta ratione paulatim acciſa, quibus tamen ornamenta regia in ſpeciem permiſſa fuere. Quemadmodum igitur viuenti adhuc principi imperium minuere, aut omnino eripere velle ciuitatibus perniciosum, ita principi ipſi periculoſum, multis magiſtratibus, aut iis qui Reipublicæ opibus ac potentia armati ſunt, imperium vno abrogare & eodem momento; vel etiam ſuperiorum principum domeſticos honoribus ſimul ac dignitate ſpoliare. Et quidem huius imperii fundamentum firmiſſimum in eo eſſe arbitror, quod mortuo principe magiſtratus omnes imperium retinent, qui ciues in officio remque publicam tueantur. ac tametſi mortui principis domeſticos & familiares nouo principi mutare omnino liceat, id tamen periculoſum ſapientibus viſum eſt, nec niſi cum bona venia, & ſine contumelia faciendum: aut certe prius exarmandos qui opibus & gratia ſtatum Reipublicæ conturbare poſſe videbuntur. Quod cum Imperator Galba minime prouidiſſet, ac Piſonem in ſpem imperii adoptaſſet, Otho Prætorianorum militum opibus & gratia potens ac florens, cum ſe neglectum videret, Galbam vna cum Piſone, vt ſolus imperaret, trucidauit. Quæ incommoda in optimatum ac populari ſtatu minus metuenda ſunt, quantumquidem attinet ad iura maieſtatis, quam optimates aut populus immortalis tuetur: ſed in ſummi magiſtratus aut Imperatoris creatione, vt ſuperius dictum eſt, aut in ferendis legibus, quæ plebis iura minuant, aut quæ optimatibus vtilitatem, plebi damnũ allaturæ videantur, metuendum eſt a ſeceſſione plebis, & a Reipublicæ perturbatione. In ſumma, quoties de imperio magiſtratibus abdicando, vel de collegiis & corporibus tollendis; vel de iure immunitatum minuendo; vel de pœnis augendis; vel de populi moribus ſanandis; vel de rationibus rerum a potentioribus geſtarum exigendis; vel de religionibus a ſuperſtitione purgandis: hæc omnia paulatim fieri commodius eſt, quam

vim adhibere, aut momento omnia conuertere vellet. Cum enim Carolus v, is qui Sapiēs eſt appellatus, regni Francorum procurationem, adhuc iuuenis captiuo patre gereret, imperitorum conſilia ſecutus, magiſtratibus omnibus vna lege imperium abrogauit, creatis curatoribus quinquaginta, qui quæſtiones peculatus ac repetundarum exercerent: quæ lex ingentes motus in tota Gallia excitauit: quibus vt remedium quæreretur, Carolus non multo poſt in Curia Pariſiorum proceribus coactis ex Senatuſconſulto legē abrogauit: exſtat adhuc in actis Curiæ Senatuſcōſultum in hanc fere ſententiam: *Cum regiæ poteſtati ac procurationi quam gerimus, non modo quæ ab aliis, ſed etiam quæ a nobis ipſis & in Rempublicam & in ſingulos peccantur, emendare conſentaneum ſit; rebus plane perſpectis & cognitis, quæ de imperio magiſtratibus adempto noua lege iuſſimus, placet abrogari; vt quidem abrogamus, & aperte declaramus, legis illius, quæ importunis quorumdam rogationibus erepta eſt, nullam vim fore; & quæ acta geſta ſunt, cum magno noſtro dolore acta geſta fuiſſe, nec illam magiſtratuum ac honorum abrogationem quam non iure factam eſſe confitemur, cuiquam fraudi eſſe; aut cuiuſquam ius ac dignitatem violare nos vlla ex parte voluiſſe; ac proinde legem illam iure a nobis reſcindi & abrogari teſtamur, vt omnib. magiſtratibus ſalua omnia & integra reſtituantur.* Hæc ille. At Carolus ix; Cum magiſtratuum multitudo pene innumerabilis, temporum licentia graui Reipublicæ incommodo excreuiſſet, magiſtratibus & Quæſtoribus, quos honoribus ac ſtipendiis ſpoliari neceſſe videbatur, imperia muneraue adempta non ſunt: quia id ſine ſumma [a] iniuria fieri non poterat, cum pretium reſtitui per inopiam ærarii non poſſet: nec tamen ſi reſtitui potuiſſet, contumelia vacaret cui imperium ſine cauſa abdicaretur, cum pleriſque dignitas vtilitate prior & carior ſit; multo magis ſi pretio & honore ſpoliarentur, metuendum erat ne violata dignitas, & quæſtus præſens, ac ſoluti pretii ſpes erepta, pleriſq. rerum nouandarum occaſionem præberet.

Senatuſconſultum quod Carolo v Procuratorium factum eſt anno 1359. Maii 18.

[a] §. Nos autē in feudis. de prohibita feudi aliena.

419

Cret. Profuerunt igitur nobis aliud agentibus ærarii angustiæ,& casus imprudentiæ succurrit; vt pictori quondam equum pingenti, cum ex tędio spongia in opus impacta esset, quod ars imitari non potuerat, casus expressit; ita magistratuum multitudinē morte exstingui placuit, cum pretium restitui non posset. Neq. tamē si principis tantæ fuissent opes ac potentia, vt vel nutu quę vellet, momento efficere posset, prudenter facturus videretur imperia magistratib. vendita eripere: quia nō modo is qui iniuriā accepit, sed etiam cæteri ciues alienis iniuriis & casibus cōmouentur: at quo quisq. potentior est, eo iustius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in subditos se gerat oportet. Prudenter ergo Senatus populusq. Basiliensis, qui deserta Pontificis Romani religione, (quā exsecrabatur) monachos ac vestales de veteri possessione eiicere noluit, sed in posterum nouos admitti vetuit, vt collegia illa morte collegarum paulatim exstinguerentur. quo factū est vt e Carthusianis omnibus sponte collegium deserentibus vnus iura collegii tueretur, ac sine molestia otiosissime viueret; nec tamen ritus veteres ac religionē semel susceptam mutare cogeretur. Eadē lata lex est in comitiis Coriensibus[a], vt scilicet nouæ religionis Pontifices prædiorum ecclesiasticorum fructibus alerentur, nec tamē monachi antiqua collegia deserere cogerentur, modo ne deinceps vllos admitterent. Ita quidē fuit vtrisq. salua ratio: & qui nouam, & qui veterem colerent religionem. iniquū .n. fuisset eos qui non modo otiose viuere, sed etiam qui nihil agere, vt iocabatur Lucilius, qui nullū opificiū, nullam artem exercere didicerant, de veteri quantumuis iniusta prædiorum possessione deiicere: qui tamen in summa desperatione constituti, Rempublicam perturbare potuissent. Iisdem fluctibus ac procellis religionū iactata Gallia, cum pleriq. Fratrum sodalium vitam eiurassent, ac iudicia familiæ erciscundæ proximis intentarent, edicto sanctissime cautum est, vt in monasteria reuerti cogerentur: quo tamen edicto lex ea oppugnari

[a] anno 1558. Nouembr.

430

videbatur, qua cuique data fuerat nouæ religionis profitendæ licentia. sed hoc agebatur, vt non modo magistratibus ac iudicibus familiæ cum monachis erciscundæ iudicia constituere, sed ne alimenta quidem apud iudices petere liceret: alioqui iura familiarum, & nobilissimæ quæque domus insperatis iudiciis, ac prædiorum diuisionibus conturbarentur: quia non modo Pontificiis decretis, ac legibus ciuilibus, sed etiam moribus nostris, qui monasticam vitam professi sunt, ab omni spe adeundarum hæreditatum[a] prohibentur. Quæ autem de magistratibus & collegiis morte tollendis dicta sunt, locum habent in omnibus seu decretis seu legibus[b], quę non nisi ad futura pertinent. Ac tametsi tyrannide nihil fœdius minusque ferendum sit, ferenda tamen potius est quam exitio Reipublicæ tollenda. & quidem nihil in eo genere commodius, quam si tyrannus liberis orbatus sit, vna cum tyranni morte tyrannidem abolere. Sin tyranni tanta vis est, vt bonos omnes de medio tollere, magistratus etiam omnes ac Senatum morte abolere conetur, (vt Tarquinius Superbus, quique pestem illam imitantur, facere sibi proposuerunt) esset forsitan vis adhibenda, ea qua superius dixi ratione, ne temere subditos in principes armare velle videamur. Deum igitur præpotentem naturæ parentem imitemur, qui omnia paulatim: nam semina per-quam exigua in arbores excelsas excrescere iubet, idque tam occulte vt nemo sentiat: rerum etiam omnium extrema, inter se discrepantia maximeque contraria, mediis interiectis ordinibus inter se aptis tanta prudentia coniungit, vt nulla vis adhibeatur. Et quoniá eo nos deduxit huius quæstionis conclusio, vt leges sæpius mutare ciuitatibus sit perniciosum; disseramus etiam illud consequenter, *an magistratus in ciuitate bene constituta mutabiles, an vero perpetuos habere præstabilius sit.*

a Authen. ingressi de sacrosanctis C.
b l. leges de legibus. C.

IV, Præstatne magistratus mutabiles an perpetuos habere?

QVONIAM nulla re ciues ac ciuitates sæpius conturbari solent quam pro magistratuum & honorum adeptio-

adeptione, hanc etiam quæstionem ad disciplinam ciuitatis pertinere opinor, Magistratus annuos an perpetuos habere præstabilius sit, necne? qua quidem quæstione haud scio an omnium quæ de Republica disputantur, aut ad diiudicandum difficilior, aut iucundior ad intelligendum. Quæ sic a nobis proposita est, vt inquiramus tantū, cæteri vero qui plus ingenio possunt ac rerum gerēdarum vsu, decernant. Summa ratio igitur quæ magistratus annuos esse iubet, ea videtur esse; quod Rerum omnium publicarum præcipuus idemq. optimus finis est virtus: nec legislatori ac ciuium gubernatori optimo præstantior finis ad intuendum propositus est, quam vt virtutibus omnibus, quantumquidem fieri poterit, præstantes, & quamoptimos ciues efficiat. Quod nulla re melius consequetur, quam si maxima virtutis præmia omnibus ad intuendum veluti certissimum scopum, & ad consequendum proponat. Virtutis autem præmium maius nullum esse potest honore ipso; quem vtilitate ac quæstu metiri velle contra decus est, cū virtus hostem nullum habeat vtilitate quęstuosa capitaliorem; siquidem vtilitas a virtute, cui natura ipsa cohæret, seiungatur. Quod si curationes, imperia, magistratus, quos Latini rectissime *honores* appellant, a theatro virtutum auferantur, vt priuatorum, & quidem indignissimorum ciuium ædibus ac latebris perpetuo includantur, quis erit, honore sublato, virtuti locus? cum ea sit hominū natura, vt non nisi difficillime ac propositis præmiorū multorum illecebris ad virtutē impelli possint. Ergo ciuitatis moderator optimus, ciues omnes honoribus ac magistratib. pro suis quemq. meritis frui patietur: quod fieri non posse videtur, si magistratus in perpetuum tribuantur. Hoc item principi optimo propositum esse debet, vt seditionum ac ciuilium discordiarum stirpes ac fibræ omnes, quoad eius fieri poterit, ab ipsis radicibus euellantur. Atque in eo quidem omnib. ciuitatum creatoribus conuenit inter ipsos, nihil Rebuspubl. tam necessarium videri, quam [illegible] iues mutuā

Quæ ratio facit vt magistratus annui esse debeant.

431

Seditionum causas præcidere oportet.

inter se concordiam ac tranquillitatem tueantur: quia C tametsi virtutem e ciuitatibus plerique exegerint, ne illius splendore tenuium oculi perstringerentur, ac optimo cuique dominatus tribueretur, nihilominus tamen vt in summa licentia viuerent, quam longissime a ciuitate profligari putarunt oportere ciuilia bella, quæ improborum æque ac bonorum ruinam & exitiũ complectuntur. Seditionum autem ac discordiarum ciuilium caussa est præmiorum inæqualitas: pacis vero & concordiæ comes, est æqualitas illa quæ in tribuendis honoribus, & rerum inter ciues communium æqua diuisione seruatur. Qui igitur honores ac magistrat⁹ paucissimis quibusdam ciuibus tribuit, (id quod necesse est si perpetuos esse velit) idem seditionum ac bellorum ciuilium incendia inter ciues excitabit. Atque his quidem rationibus, virtutis inquam fruendæ, ac discordiarum fugiendarum caussa, efficitur magistratus annuos esse oportere. At non modo virtutis præmia tolluntur, & ciuilium bellorum semina propagantur, verumetiã perpetuandis honoribus & imperiis supplicia peccatis proposita eripiuntur: cum tamen pœnarũ sceleratis irrogandarum, quam præmiorum virtuti tribuendorum optimo legislatori cura maior esse debeat: quoniam is qui perfecta vitæ officia consecutus sit, maximũ omniũ præmium in ipsa virtute fruenda positum arbitratur; sceleratos autem ab iniuriosa facinorosaq. vita quis prohibeat, nisi suppliciorum metu terreantur? Quis autem supplicia perpetuis magistratibus, aut pœnas irrogabit iis quos attingere nemo possit? quis illos accusare audebit? quis in carcerem duci iubebit? quis conuictos damnabit? num collegæ eiusdem imperii? numquam profecto suas sibi manus, numquam sua secabunt viscera. quid si scelerũ ac peculatus socios habeant? pudore potius afficiantur & cõmiseratione sui similiũ quam flagitiorum immanitate ad irrogãda supplicia duci patiãtur. Ac si quis forti animo accusatorem se aut delatorẽ ferat, capitalem fraudem admiserit, nisi testimoniis Sole ipso clario-

clarioribus reum conuictum teneat, & quidem eorum scelerum quibus latebræ obscurissimæ quæruntur. Demus iudicem accusatum, conuictum, confitentem, iudices tamen pro collegę carmen illud contritum ac populare vsurpabunt, FRATER NOSTER EST: quod *repetundarum ac peccatorum omnium emplastrum* appellant. Ita ne millesimus quidem vno seculo merita supplicia laturus est. Si vero imperia annua sint, metu accusationis futuræ terrebuntur, ac toties trepidabunt, quoties illam Tribunorum ad Manlium orationem[a] meminerint, *Priuatum rationem rerum ab se gestarum redditurum, quoniam Consul noluisset*. Quid autem præclarius quam eos qui iurisdictiones, imperia, curam ęrarii ac munera publica gesserunt, priuatos aliquando rerum gestarum rationem reddere? Quæ certe maxima laus est a Plutarcho[b] Romanis tributa. quod adolescẽtes ad accusandum eos qui sordium & corruptelæ rei tenerentur, quasi harpocraticos ac sagacissimos canes in feras impellerent ac incitarent. qua quidem re non supplicia peccantibus irrogabantur, verumetiã ciues omnes acrius ad virtutis studia incitabantur; ac potissimũ iis qui alios accusauerant, quibus satis compertũ erat vitæ suæ & omniũ actionum exploratores numquã defuturos, si quid ab iis peccaretur. Quibus vtilitatib. vacare necesse est eas ciuitates quæ perpetua magistratuum imperia esse patiuntur. Quamobrẽ Claudius[c] Imperator legem veterẽ quæ exoleuerat renouari prudenter iussit, vt quib. sorte prouinciæ obtigerant, in eas omni excusatione seposita proficiscerentur, ne quis exacto magistratu aliam ex alia legationem aut curationem obiret; qua ratione scelerum impunitas continuis imperiis & honoribus sequebatur. Neq. vllis legib. effici potest, quin improbi magistratus collegarum ac sociorum præsidia quærant. Quamobrẽ Annibal Imperator rogationẽ ad populũ Carthaginensem tulit, vt in singulos annos iudices legerẽtur, ne quis bienniũ cõtinuũ iudex esset. Placet verba Liuii[d] describere: *Iudicũ ordo*, inquit,

[a] Liuius lib. 41.

[b] In Lucullo.

[c] Dio lib. 60.

[d] lib. 33.

ea tempestate dominabatur Carthagine, eo maxime quod iidem perpetui iudices erant: res, fama, vitaque omnium, in illorum potestate erat; qui vnum eius ordinis, & omnes aduersos habebat. horum in tam impotenti regno Prætor factus Annibal, vocare ad se Quæstorē; idem pro nihilo habuit; nam aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices potentissimū ordinem referuntur, iam pro futuris mox opibus animos gerebant: id indignum ratus Annibal, viatorem ad prehendendum Quæstorem misit, subductumque in concionem non ipsum magis quam ordinem iudicum (præ quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus) accusauit: & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, legem extemplo promulgauit pertulitque. Hæc ille. Ac tametsi eorum qui perpetuum imperium habent nonnulli summa integritatis ac virtutis laude cumulantur, cæteris tamen aut propinquitate, aut affinitate fere coniunguntur; quo fit vt qui vnum reiicere velit, cæteros etiam reiiciat oportet. certe non ita pridem in Curia Parisiorūm, quæ hoc quidem tempore centum & quinquaginta iudicibus constat: cum lis esset inter principem Curiæ Chr. Thuanum & Io. Tilium Curiæ scribam, qui absentis filiæ causam susceperat, sexaginta iudices, propinquitatis subiecta causa, reiecti sunt. Ac prudenter in Septimaniæ prouinciæ conuentu, communi omnium ordinum decreto, mandatum est Io. Durando vniuersitatis Actori,[a] vt rogationem illam, quæ cum cæteris coniuncta erat, potissimum vrgeret, ne deinceps in eadem Curia iudicū proximi crearentur. ac rursum triennio post eadem rogatio Aureliis, quo princeps Galliæ conuentus accersiri iusserat, lata est: nihil tamen obtineri potuit, nec poterit quamdiu perpetui honores in Republica tribuētur. Et quidem Carolus v rex Francorum, ac Philippus is qui Bellus vsurpatur, decreuerant, iudicē deinceps in ea vrbe, in qua quis natus esset, futurum neminē: vt consimili edicto M. Aurelius[b] Imp. vetuit quemquam suæ ciuitatis rectorem esse; cuius legis tanta vtilitas visa est, vt etiam

[a] Anno 1557.

[b] Xiphil. in Anton. Philosoph.

iam ad Assessores pertinere voluerit: & ad hæc vsq. tempora tũ in Hispania, tum etiam in plurimis Italiæ ciuitatibus tam salutaris iudicatur, vt Prętor vrbanus vbiq. fere peregrinus sit. quod etiamnum legati Moschouitarũ ab ordinibus Polonorum petierunt. Vtriusq. tamen & C Philippi & Caroli lex apud nos tunc exoleuit, cum perpetui magistratus esse cœperunt: tametsi lex illa a vetustissimis Gallorum moribus repetita fuisset, vt quidem Cæsar [a] scribit de Heduis: quorum legibus sanctissime cauebatur vt omnes potestates annuæ essent: nec fas erat duos eiusdem gentis simul magistratum gerere; aut quamdiu viueret is qui magistratum deposuisset: at ne duos quidem eiusdem gentis Senatores esse; nec vtrisq. simul, nec alteri fas erat, quamdiu alter qui Senator iam fuerat, vixisset. Iam vero publica vtilitas, quæ subditis omnib. curæ esse debet, ab iis omnibus deseretur, quibus nec honores nec imperia, nec magistratus vllos gerere licebit. Quis enim ciuem priuatum de publica vtilitate dicentem audiet? quis orationi fauebit? Ita fiet vt omnes priuatis cõmodis intenti, publica deserta esse patiantur: quia magistratus, quod antea sperauerant, semel adepti, minus de publica vtilitate solliciti videbũtur. At illud quãti est ad vitã bene beateq. degẽdam, vt qui Rẽpubl. gesserint, ac prudentiam humanæ vitæ ducem rerũ gerendarum vsu didicerint, beatum illud otium cum dignitate colere, rerumque naturalium ac cælestiũ vim tranquilla mente publicis vacua negotiis contemplari ac percipere possint? est enim verissimæ sapientię ac beatæ vitæ parens & magistra mentis agitatio: quam homines publicis negotiis intenti, ne per somnium quidẽ gustare possunt. Quamquam in perpetuis imperiis, vix est vt recte omnia gerantur ab iis qui non modo negotiorum, sed etiam magistratuum & curationum multitudine obruuntur: vt Carthagine [b] quondam licebat; quod Platoni [c] & Aristoteli perniciosum videtur: quia singulos singula munera recte curare difficile est, plura nemo possit. honorum tamen & imperii cupiditates

[a] lib. 7.

[b] Aristot. in Polit.

[c] Plato in Legib.

ambitiosissimos quosque abripiunt: vt imbecillis ac veterno languens stomachus eo plus appetit quo difficilius coquere potest. Nec enim suæ dignitati conuenire putant in mediis consistere, nisi ad summa quæque euolare conentur. Quamobrem legibus Venetorum licet iis qui maiores magistratus gesserunt, minores ad se delatos repudiare: quod perniciosum mihi videtur; quasi magistratus & imperia, non publica vtilitate, sed inanis gloriæ auiditate metiri oporteat. Quanto igitur perniciosius est perpetuos esse magistratus, vt paucorum cupiditati Respublica seruire cogatur? verẽdum est enim vt ii qui magistratuum & curationum multitudine cupiditatem explere non possunt, tandem coacti desistãt, aut cum Reipublicæ interitu intereant ipsi. Cum enim in campo Martio magistratuum creandorum comitia haberentur, pontes angusti pluribus locis dispositi erant, vt suffragiorum tabellæ a prætereuntibus exciperentur: & qui sexagesimum annum attigissent, admonebantur vt loco cederent, ne a multitudine opprimerẽtur: non quia senes de pontibus in flumẽ præcipites darent, vt quidam opinantur: quanto igitur præstabilius est eos qui in magistratibus & imperiis consenuerunt, prius abstinere quam de altioribus locis præcipiti casu deturbari! Est autem honorum ac imperii locus adeo leuis ac præceps, vt in eo diu consistere ac perstare nemo possit. casus autem, non modo eius qui labitur, sed etiam circumstantium ruinam sæpissime trahit. Cum enim C. Marius per omnes honorum gradus ad sextum Consulatum peruenisset, tametsi ætas ingrauesceret iã sua, nihilominus Mithridatici belli prouinciã de manib. L. Syllæ, cui sorte obtigerat, extorquere conatus est, vt septimum Consulatum ac perpetua imperia domi suæ concluderet. At cum Sylla populari tumultu contra leges & præter morem maiorum sibi absenti & iam exercitum habenti prouinciam eripi videret, Vrbem cum legionibus occupauit, ac bellum ciuile tam crudeliter gessit, vt tota pene Italia ciuium sanguine redundaret, nec

C

nec tantum duces partium Marianarũ, sed etiam socios, amicos, proximos, affines, proscriptionib⁹, exsilio, morte mulctaret. At etiã cum decemuiri Reipubl. constituendæ ac legũ ferendarum a populo Romano imperiũ annuum accepissent, idq. in alterum annum prorogatum esset, perpetuam potestatem ac populi libertatem inuaserant, nisi vi & armis (non sine grauissimo ciuitatis periculo) depulsi fuissent. Superius dictum est non aliam ob causam populares & optimatum status tyrannos pertulisse, quibus imperia diuturna dedissent, aut contra leges prorogassent: vt Pisistrato Athenis, Philoni Argis, Cypselo Corinthi, Dionysio Syracusis, Panætio Leontii, Cæsari Romæ. Quod prospiciens Æmilius Mamercus, rogationem tulit ad populum Romanum, vt deinceps Censoria potestas sesquiannua [a] esset, cum prius in annos quinque tribueretur: ac postridie quam Dictator creatus fuisset abdicauit, testatus illud apud populum; *Vt sciatis*, inquit, *quam mihi diuturna imperia nõ placeant*. Eo pertinet etiam lex Cornelia Tribunitia, ne magistratum eũdem intra decem annos petere liceret. nec multum abfuit quin Gabinius Tribunus plebis a Senatorib. in ipso Senatu interficeretur [b], quod belli Piratici prouinciam in annos quinque Pompeio sua rogatione tribuere non dubitasset: cuius rei rationem optimam Dio subiecit; quod qui diutissime imperarunt, nõ modo cæteros contemnunt, sed etiam imperantibus magistratibus parere dediscunt: quod eodem fere sensu scribit Cassiodorus; *Antiquitas*, inquit, *prouinciarum dignitatem voluit annua successione reparari, vt nec diutina potestate vnus insolesceret, & multorum prouectus gaudia reperirent*. Nec vero vlla re tamdiu Assyriorum ac Persarum imperia steterunt, quam quod exercituum ducibus ac legatis in singulos annos potestates & imperia darentur. At maiorum nostrorum ætate liberi, vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitauerunt: vt quidem ii qui *Connestabiles* Campaniæ, Normaniæ, Britanniæ dicebantur:

[a] Liuius lib. 9.

435 [b] Dio.

tum etiam ii qui *Fidei Mareschallos* se appellant: *Cubicularius* item *maximus*: atque adeo *Viatores*, beneficiarii plerique. Andibus etiã, Turonibus ac Cænomanis Rupæorum domus *Præturas hæreditarias* fecerat: nisi D. Ludouicus præscriptionem illam nouæ legis interruptione sustulisset. Prudenter ille quidem: cum intelligeret Duces, Marchiones, & Comites, qui precarium olim imperium habuerant, primo quidem annuũ, deinde perpetuum, tandem etiam hæreditarium fecisse indulgentia regum nostrorum. Quamquam cæteri pene populi eodem errore peccarunt. Ex quo intolerabiles vbique non modo Gynæcocratiæ, verumetiam βοσφοκρατία: ac potestatum mercatura omnium fœdissima secuta est. Neque tamen magistratuum emptorem imperio spoliare æquum est[a], nisi reddito pretio. Quæ pestis Rerumpublicarum ab iis originem traxit, qui potestates & imperia perpetua fecerunt; quo nihil legislatores ac philosophi perniciosius ciuitatibus accidere posse summa consensione tradiderunt. Et quidem Celtarum, Grçcorũ, ac Romanorum antiquissima imperia, quæq. apud Heluetios, Germanos, Italos ciuitates diutissime floruerunt, annuos magistratus habent: quales etiam Thomas Morus in ea Republica quam omnium optimam iudicabat, futuros optauit. His fere argumẽtis vtuntur qui magistratus & imperia perpetua fieri negant oportere. Qui vero perpetuã malunt, nihil tam breui spatio, id est annuo, recte geri putant; quia prius imperium deponere necesse est, quam quid gerendum sit, intelligatur; aut rebus perceptis & plane cognitis, cum operi manus admouere cœperis, repente nouus magistratus aderit, qui manum de tabula; tum huic alius atq. alius identidẽ substituetur; noui omnes. Ita Respub. magistratibus rerum gerendarum vsu peritis semper caritura est. Sed demus populum aut principem, ipsosque magistratuum creatores, publica munera non nisi experientia diuturna probatis hominibus daturos: cum tamen tot festi dies, nefasti, intercisi, comitiales, præliares

[a] §. his autẽ de prohibit. feudi alie.

Magistratus perpetuos esse commodius videtur.

prœliares maximam anni partem hauriant; publicas æque ac priuatas actiones conturbari; bella inchoata sustineri, iudicia cœpta interrumpi, accusationes improborum aboleri, supplicia differri; Rem denique publicam maximis in periculis deseri necesse est. Quam quidem ad rem exemplis abundamus eorum qui annuas habuere potestates. Etenim vsu veniebat vt qui belli gerendi prouinciam suscepisset, antequam eo peruenire potuisset, vel cum eo peruenerat, rebus affectis & inchoatis reuocaretur: vt cum Scipioni Africano successorem dare placuit; *Multis*, inquit Liuius, *& in Senatu & ad populum acta res est: postremo eo deducta vt Senatui permitterent: patres igitur iurati (sic enim conuenerat) censuerunt, vt Consules prouincias inter se compararent.* At Scipio cum intellexit successorem sibi datum, pacem cum hostibus fecit, maiore hostium commodo quam facturus fuisset, nisi vereretur victoriarum spem ac fructum sibi a successore ereptum iri, vt sæpe dixisse fertur. Bellum vero Mithridaticum annos viginti protractum est, propter eam quam dixi imperatorum successionem: dum interim occasione rerum feliciter gerendarum oblata ac deserta hostis imperium longe late propagaret. Quinetiam in ipso prœlii cum hostibus conserendi momento, imperatorem exercitum deserere sæpius oportebat, etiamsi successor nullus daretur: vt quidem Epaminondas ac Pelopidas, quorum potestas eo momento desierat, quo prœlium cum hostibus committendum erat; qui tamen cum sine maximo Reipublicæ detrimento imperium a se deseri nō posse perspicerent, prœlium commiserunt, ac victoriam clarissimam reportarunt, quæ Thebanos, & socios ab interitu seruauit, & Lacedæmonios ingenti clade affecit. Domum reuersi cum triumphare debuissent, maiestatis ac-C cusantur, & capitis damnantur, quod exercitus ac imperia post tempus lege definitum retinuissent [a]. Quis autem nescit quam multæ arces, vrbes, oppida, mutatis Prætoribus in hostium potestatem venerunt? plures

[a] Xenophon lib. 7. Rerum Græcarū. Cic. lib. 1. De diuinat. Plutarch. in Epaminōda. Appianus in Syriaco.

etiam ab ipsis ducibus proditę sunt, cum honore spoliatos se intelligerent, vt acceptas iniurias vlciscerentur. Quamquam Tiberius Imperator aliam quoque probabilem causam habuisse videtur: cum amici quererentur illum potestates ac imperia perpetua fecisse, reposuit illud, *hirudines quæ multo sanguine hausto rumpuntur, quiescere, recentium morsus esse acerrimos*: sic nouos magistratus, quicquid sanguinis est ac medullarũ, auiditate summa haurire: vt veteri prouerbio dicitur, *Non parcit populis regnum breue.* At Tiberii principatu potestates & imperia donari, non vendi; impetrari, non peti; bene de virtute meritis tribui, non turpi mercatura licitantibus adiudicari consueuerant: quid igitur Tiberius si hac ætate viueret? Nam quod Alexander Seuerus Imperator mercatores potestatum minime ferendos esse dicebat, eandem causam quam Ludouicus XII rex Francorum adiecisse fertur, quod quæ auersione emi solent, sigillatim diuenderētur. Quamquam nec imperii decus tueri, nec cum maiestate imperare potest qui se breui priuatum fore metuit: quod si dignitas & imperandi maiestas magistratui detracta fuerit, quis parebit? quis metu contineri poterit? quis imperata exsequetur? Sin perpetua potestas erit, & cum dignitate imperabitur, & cum obsequio parebitur: nec magistratui metuendum erit, ne aliquando priuatorum contumelias, aut improborũ calumnias ferre cogatur. Sed principum impotenti libidini, ac potentiorum opibus sese opponet, proq. tenuibus fortiter propugnabit. vt plerique principes magistratuum virtute & constantia territi, ab iniuriosa facinorosaq. vita abstinere; leges optimas iubere; iniquas abrogare sæpe coacti sint, cũ intelligerent imperia perpetua fortissimis viris eripi nõ posse, ac populi rumores extimescerent; apud quem virtutis splendor maximus est, ac fortium virorum integritas vehementer probata. In summa, si magistratus prudentes, fortes, ac rerũ magnarum vsu peritos esse volumus (omnes autem velle debemus) perpetuos optare necesse est: quia fieri non

potest

potest vt tam arduum munus quam est imperii natura, siue vrbanis, siue bellicis in reb. siue in ciuiū causis diiudicãdis, siue in ęrarii publici cura, tã breui spatio a nouis magistratib. aut plane condiscatur, aut recte exerceatur. Et quemadmodum earum familiarum perniciosa ratio est, quæ seruorum mutatione delectatur: ita quoq; Rerumpublicarum exitiosa disciplina, quæ magistratuum nouitate ac varietate pascitur. ab iis enim noua consilia, nouæ leges, noui mores, noua instituta, noua edicta, noua iudicia, noui ritus, nouæ legis actiones, noua deniq. rerũ omnium facies ad Rempubl. permanare cõsueuit; vnde veterum legũ ac morum priscorũ sequitur cõtemptus. Id quidem perspicere cuique licet in veteribus institutis Græcorũ ac Romanorum, apud quos noui magistratus simul ac renuntiati fuissent, nouas rogationes ad populum ferebant: quippe quod hoc vnum illis propositum esset, vt sui memoria apud posteros exstaret: at C qui inanis gloriæ morbo laborant, magnæ quam bonæ famæ cupidiores sunt. Sed quid opus argumentis? num quicquam melius ab hominum inuentis constitui quã lege diuina potuit vmquam? At Deus ipse ciuitatũ moderator optimus, perpetua potestate magistratus ac iudices subornauit; & cum omnia quæ ad virtutem homines & ad beatam perfectamque vitam impellerent amplexus fuerit, an ea quæ dicuntur virtutis præmia omissurus fuisset? Quinetiam Plato in ea quam *Diuinam* appellabant Republica, magistratus fere omnes perpetuos esse decreuit. Ex quibus perspicitur ea quæ attulimus argumenta tum auctoritate diuina, tum etiam diuturno clarissimarum Rerumpublicarum vsu confirmari; Persarum inquam, Ægyptiorum, Parthorum, Æthiopum, Turcarum, Moschouitarum, Polonorum, Germanorum, Francorum, Danorum, Suecorum, Anglorum, Scotorum, Hispanorum, Italorum; paucissimis quibusdam exceptis, qui perpetua magistratuum volubilitate ac seditionum perpetuis fluctibus agitãtur. Tot igitur gentes, tot nationes ac populi, qui & bellicis

laudibus,& domestica disciplina tamdiu floruerũt, perpetuandis honoribus tot ac tanta quæ videmus imperia moderantur: quæ tamdiu stare non potuissent in magistratuum paulo momento mutabilium creatione. Atque hæc in vtramq. partem argumenta, non modo probabilia, sed etiam ad assentiẽdum necessaria videri possint; aliis quidem vt ad breue tempus, aliis vt in perpetuum honores ac magistratus tribuantur. quibus interdum adhibentur orationis lumina, quæ non modo imperitorum, sed etiam acutissimorum virorum oculos præstringant; quæ partim a nobis in medium allata sunt vt assensionem quisque cohibeat, quoad iustis ponderibus singula exigantur. Nam cum sæpe in tuendis hominum societatibus ac ciuitatibus moderandis, tum vero duabus in rebus grauiter peccatur; altera quidem quod legum incommoda plerique omissis vtilitatibus auide consectantur; altera quod ab extremis ad extrema vitiosa decurrunt, cum in mediis consistere debuissent. Plato perpetuos in sua Republica magistratus omnes esse voluit. istud quidem extremum Aristoteli vitiosum visum est: itaque ad aliud extremum delatus, Platonis sententia repudiata, omnibus ciuibus ad honorum petitionem aditum aperuit: neuter tamen opinor ad quæstionem definiendam adhibuit eam quam decuit Rerumpublicarum distinctionem: cum in eo potissimum quæstionis huius cardo vertatur. Eodem errore lapsus videtur Michael Hospitalis Francorum Cancellarius, vir doctus in primis, ac domestica disciplina clarissimus: is enim omnia imperia precario tribui putabat oportere, atque id modis omnibus efficere tẽtauit. Antea sæpe diximus, ac dicẽdum sæpius est, quarum ciuitatũ contrarii sunt fines, earum contrarios mores esse oportere. leges enim quibus populi libertas alitur, vnius dominatum ac potentiam euertunt. eius generis sunt leges annales de magistratibus, quæ vt omnibus ciuibus aditum ad honorum petitionem aperirent, anni decursu potestates ac imperia terminauerunt: quoniam æquum erat

Duabus rebus grauiter in Republica peccari solet.

ciues

ciues omnes, qui imperii ſummi participes eſſent, ad honorum petitionem admitti: quod fieri non potuiſſet, C ſi in perpetuum imperia tribuerentur. Item æqualitas illa, quæ ſtatum popularem alit ac tuetur, mutua obediendi ac viciſſim imperandi ratione conſeruatur: ne diuturna imperandi conſuetudo dominatum arripiēdi ciuibus ambitioſis vllā præbeat occaſionem. At in monarchia, in qua vnius eſt imperii maieſtas, non neceſſe eſt, at ne vtile quidem, ſubditos imperandi cupiditate excitari, ſed potius obediendi conſuetudine: quod potiſſimum locum habet, cum omnia vnius vel dominatione vel tyrannide tenentur: quoniam in hac quidem tyranni vis, in illa ſubditos natura ſeruos fecit: quibus ſi detur imperium, monarchiam vtramq; interire neceſſe eſt. Quamobrem tyranni, qui non minus ſubditos oderunt, quam ſubditis odioſi ſunt, peregrinos ſibi aſciſcunt; aut eos ciues quorum fidem & amicitiam compertam habent, vt iis tantum & corporis ſui cuſtodiam, & imperia perpetua committant; ne cæteri ciues imperandi conſuetudine ac dulcedine tyranni potentiam ad ſe trahant, aut tyrãnidem funditus ſubuertant. Is autem qui iure dominatum adeptus eſt, & qui natura ſubditos obſequẽtes fecit, nec annua, nec perpetua imperia facit, ſed ea precario tribuit, vt omnia ab eius arbitrio ac volũtate pendeãt. Qui rex eſt, quoniã ſubditos eo loco habet quo pater optimus liberos, non ſeruilem in modum, ſed liberali conditione tuebitur: leges de magiſtratuum imperio ac iure laturus; nec omnia omnib. imperia communicabit; nec item omnes magiſtratus in perpetuum tribuet: ſed pro cuiuſque virtute ac meritis, rerumq. gerendarum vſu, delectum ſingularẽ habebit; vt alios quidem annuos, alios perpetuos eſſe patiatur; aliis item precario curationes & imperia cõcedet ſi res ita poſtu-439 labit: vt in omnib. mediocritatem auream, & quid quẽque maxime deceat, intueatur: non committet igitur vt prouinciarum Præſides ac rectores, aut Curiarum & ærarii Principes imperio perpetuo fruantur: vt ſit accu-

ſandi locus, rerumque geſtarum rationes repoſcantur à priuatis; quod minime ſperandũ eſt ab iis qui perpetuũ & quaſi ſummum in Republica imperium habent. erit etiam patriciorum ac nobilium in tribuendis honorib. habenda ratio, vt plebeio nobilis anteferatur, ſi virtute aut experientia vtrique pares ſint: qui vero minus habẽt virtutis aut eruditionis, non omnino ab honoribus & imperiis arceantur, vt ſeditionibus occurri poſſit, ſed cũ iis coniungantur qui diuturno rerum vſu ac virtute prę-ſtant. Nec tamen legibus a ſe latis princeps ita inſeruiet, quin illos ipſos, quibus perpetuum imperium poteſta-temve dederit, priuatos eſſe iubeat, ſi aut corporis aut ingenii vires publicis muneribus impares ſint: modo id cum bona gratia & ſine contumelia fiat, Auguſti pru-dentiſſimi principis exemplo, qui Senatores eo mune-re indignos ſponte Senatui ſe ipſos ſubducere permiſit; aut ſi quidem imperii abrogatio contumeliam habitu-ra videatur, honoribus ac immunitatibus frui permit-tet; rebus tamen gerendis curatores dabit. Cum autem iuris dicendi æquabilitate ciuitates & imperia maxime omnium egere videantur, collegia iudicum perpetua creabuntur; ea potiſſimum quibus de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium iudicandi ſit poteſtas, prouo-catione ſummota: non ſolum vt diuturno vſu iudicandi prudentiam ac peritiam ſibi comparent; verumetiam vt plures eadem poteſtate coniugati perinde vt magna vis aquarum, difficilius corrũpantur. *Nemo*, inquit Pli-nius[a], *omnes, neminem vmquam omnes fefellerunt: melius omnibus quam ſingulis creditur. Nam ſæpe ſit vt vnius pru-dentia ac virtute omnes eiuſdem Curiæ iudices ſordibus cor-rupti, vel etiam errore lapſi, erigantur.* Et quidem memi-ni Potierum ſummæ virtutis ac integritatis iudicem, (qui duos ſuæ virtutis hæredes patriæ reliquit) capita-lium cauſarum iudices in Curia Pariſiorum a propoſita ſuſceptaque ſententia reuocauiſſe, & innocentiſſimam mulierculam impietatis ream, vt tempora ferebant, ca-pitali ſupplicio non ſine ſumma pietate liberauiſſe. Id autem

[a] In Panegy-rico.

G

autem maiorum nostrorum institutis ac diuturna experientia perceptũ est & cognitum, plures consilio communicato melius ac certius quam singulos iudicare; tametsi Aristoteles singulorum sententias seorsum exquiri putat oportere, idque in plurimis Græcorum ciuitatibus fieri consueuisse tradit. Vtramque rationem Romanos tenuisse auctor [a] est Asconius, vbi aliam esse rationem tradit *cum vniuersi iudices constituunt, aliam cum singuli sententiam ferunt.* Quam ob rem æquius ac melius in Europa ab vniuersis iudicatur quã a singulis in Africa, vbi vnius prouinciæ iudex singularis de prouocationibus arbitrio iudicioque suo decernit. Est enim Caira vrbium fere omnium maxima: in qua iudices quatuor seorsum de aliis atque aliis rebus iudicant; vnus itẽ qui de omnibus prouocationibus sine collega, & quidem sua voluntate statuit; qui sordibus vel gratia facile vinci potest: tametsi Cadileschierus vterque iudicum omnium principes, arbitrio suo iudicibus imperia solet abrogare. Nam omnia imperia ac potestates precario dantur & accipiũtur. Diximus nec omnia munera perpetua, nec annua esse oportere; potissimum in regia potestate. sunt enim pleraque sine imperio; viatores inquã, scribæ, actuarii, cornicularii, & id genus alii, qui facile accusari, damnari, & coerceri possunt; & minores quique magistratus, qui sæpius mutari sine magno Reipublicæ incommodo ac priuatorum detrimento non possunt. Senatores item, quibus rerum agendarũ prudentia non nisi vsu diuturno comparatur, perpetuos & Romæ, & Lacedæmone, & Areopagi fuisse, & vbique esse oportere iudico; vt in perpetua magistratuum mobilium varietate, Senatus sit constans & immutabilis, in eoq. velut in cardine cætera imperia mutabilia conquiescant. id quod a Platone minus prouisum est, cum Senatum in annos singulos sorte duci voluit in libris De legibus, cap. CLXXIIII. Summis vero magistratibus, quib. nihil nisi a principe potest imperari, annuũ debet aut precarium imperium tribui; non modo in optimatũ ac po-

[a] In Diuinat.

pulari statu, verumetiam in monarchia; tum ne in iura maiestatis inuolare possint, tum etiam vt rationum reddendarum metu in officio cōtineantur. Quæ item collegia perpetuam potestatem habent, ea si mutanda veniant, (vt fere in optimatū ac populari statu necesse est) collegas non simul, sed vicissim mutari commodius erit. vt Senatus Rhagusiorum, cui consilia Reipublicæ ac iudicia rerum capitalium ex prouocatione tribuuntur: & C cum aliquamdiu deposito magistratu domesticis rationibus ac studiis intenti fuerunt, rursus ad munera publica velut in orbem alacres redeunt. Illud tamen in omni Republica prospiciendum erit, vt quibus summa potestas datur, ne sit perpetua; aut si perpetuam esse velint, ne singulis, sed collegio tribuatur. Hac igitur potestatū & imperii temperatione, illa quæ superius a nobis allata sunt incommoda iam nulla erunt: quia nec magistratus vno mutabuntur & eodem momento; nec Rempubl. gubernatore vacuam ac desertam; nec publicarū actionum perniciosas interruptiones vllas esse patiemur: nec verendum erit vt magistratus sordidi rerum gestarū rationem numquam reddere cogantur. Nam qui annuos magistratus, annuos senatores, annuas potestates, annua denique imperia & cupiunt & optant, præter eas quas attulimus difficultates, non prospiciunt ista ratione vel homines imperitos & ignaros ad ea quæ obire nequeant, munera publica vocari; vel Rempublicam hominū prudentissimorum & omni rerum gerendarum vsu ac disciplinis instructissimorū plenam esse oportere. quāquam id per naturam fieri non potest, vt omnes omnia possint, cum vix singula munera singuli recte obire videantur: quibusdam summa consilii capiendi prudentia est, qui nullam imperandi dignitatem habent. Quod si ad eum quem dixi modum honores cōcedantur, metuendum minus erit ne non satis magna præmia virtuti proposita sint: quia tanta magistratuum multitudo dignitatem ac decus præmio detrahit; & quo pauciores erunt, & omnium virtuti patebunt, eo ab omnibus aui-

dius

dius appeti necesse erit; vt scopum quidem vnũ omnes intuentur, sed quia pauci feriunt, eo prẹmia maiora sunt ac magis expetita: nec tamen aditus cuiquam præcludetur præterquam ignauis ac vitiosis hominibus, qui sibi vias honorum turpiter præcludunt ipsi. Ita quidem seditionum causis sublatis, ciues summa pace ac trãquillitate fruentur. Rationum etiam a magistratibus reposcendarum laudanda lex est a maioribus nostris, & ab Italis sæpe vsurpata, creatis curatoribus, quos Græco verbo *syndicos* appellant; quales a D. Ludouico & Philippo Bello Francorum regib. olim creatos accepimus. Forsitan incommoda plerique scrutabuntur: sed iniquum est incommodis legum propositis vtilitatum nullam haberi rationem; cum *nulla lex omnibus commoda esse possit*, vt Cato Censorius dicere solebat. Ego, si decernendum sit, legem semper vtilem esse statuo, cuius incommoda vtilitatib. leuiora sint. in quo sæpissime peccatur ab iis qui omnia incommoda de legibus salua Republica, detrahi posse putant: & cum in ea pericula inciderunt quæ non prospexerant, leges accusant, easq; sæpius mutãt, cum seipsos accusare ac mutare debuissent. Argumento sit illud quod Ludouicus XI rex more maiorum initiatus statim ineunte imperio, Caroli patris domesticos ac familiares omnes aula exegit, ac principes generis propinquitate sibi coniunctos quam lõgissime a Republica gerenda summouit; qui summa cõspirationis fide & consensu cum hostib. coniurati, aduersus principẽ rebellarunt, & in eas angustias illum adegerũt, vt pene coronam de capite decuterent, ac sceptra regalia de manib. extorquerent. Rebus tamen compositis, & pace imperio parta, magistratus omnes, & ministros magistratuum sua lege perpetuos esse iussit: ac filiũ, domesticos & familiares, quos per omnes honorum gradus prouexerat, a se abalienare; & quo minus sibi sapere videretur, literis operam dare vetuit; cum intelligeret eos principes qui literas multas didicerũt, aliena cõsilia repudiare. sed illa de toto genere officialiũ lata lex,

ne cuiquam imperium nisi volenti, aut morte, aut scelere admisso eriperetur, inuiolabilis hactenus exstitit: cui etiam subrogatum est vno capite [a], quo cauetur *magistratu abdicare cogendum neminem cuiuscumque criminis causa, nisi iudicatus ac damnatus sit:* cui legi locum esse iussit, non solum se viuo ac spirante, verumetiam Caroli filii principatu: quod etsi iure non poterat, successores tamen legi paruerunt; tametsi maiorum formula magistratuum tabulis inseritur, *vt imperio vel munere publico fruantur quoad regi libuerit*: quæ verba non perpetuum imperiũ, sed precarium tribui significant [b]: nisi legibus vel moribus aliter caueatur: clausula tamen restat inanis illa quidem, vt intelligatur omnia imperia a regibus nostris olim precario data fuisse: ac rursus dandi ius esse Philippi Belli principatu de perpetuis imperiis ac potestatibus tribuendis deliberatum quidem, non tamen decretum fuerat. At Philippus Valesius curationes abrogauit, vt magistratuum potestas, quæ semper antea precaria fuerat, perpetua deinceps esset. Argumento sit, quod inter eas laudes quæ Roberto Regi Francorum tribuuntur, illud etiam celebratur, quod imperium ac potestatem non nisi turpitudine & infamia vitæ notatis abrogauisset. Ex quo intelligitur Roberti maiores aliis legibus ac moribus vti consueuisse. Putãt pleriq; magistratus meliores futuros ac imperia sanctiora, si more maiorum precario darentur; id tamen falsum esse docuimus; & vt verum sit, perniciosum tamen esset; quia satis vnicuiq; perspicuum est principes ab adulatoribus & canibus aulicis fere semper obsessos, turpissimum quęstum ac mercaturam magistratuum facturos; aut imperia optimis quibusq;, qui fere semper aulicorum hominum vitam vitiis omnibus inquinatam oderunt, identidem erepturos. Hæc autem precaria tribuendorum magistratuum ratio tyrannidem, aut dominationem, non regalem monarchiam sapit. regnum enim legibus oportet, (quantum quidem fieri poterit) non principis arbitrio ac voluntate gubernari: vt quidem domino licet, quem

[a] xx Septẽbr. 1482.

[b] Alex. in l. principalib. de reb. credit.

quem ſubditi velut aliquem Deum cælo delapſum adorant ac metuunt, eiuſq. arbitria pro naturæ legibus habent. De rege aliter ſtatuendum eſt, quem a ſubditis amari potius quam metui oportet: eius autem amãdi ratio compendiaria futura eſt, ſi præmia quidem omnia, omnes item honores, ac magiſtratus, paucis quæ denotauimus exceptis, ab eo tribuantur, nec niſi iudicio conſtituto eripiãtur. quibus enim iure ac legibus erepta poteſtas eſt, de principe quæri non poſſunt. Budæus quidem qui precario imperia dari optabat, nõ ſatis perſpecta Philippi Valeſii ac Ludouici XI lege, Curiæ Pariſiorum iudices annuos eſſe putauit, ac pleroſq; in ſuã ſententiam pertraxit. argumento eſſe poterit iuſiurandum C illud ſolenne Idib. Nouemb. in ſingulos annos repetitũ, & reſcripta quæ a principe quotannis ad Curiam antea mittebantur; quib. precariam tantum curationem aut certe annuam, non perpetuam poteſtatem ſignificari putabant. At illi acta Curiæ rationalium minime perſpexerant, in quib. intueri cuiq; licet Curiam Pariſiorũ lege Philippi Longi conſtitutam fuiſſe, eiq; perpetuum & ordinarium imperium tributum: cui Prætores duo, vnuſve Prætor max. præeſſet; ac primum quidem omniũ fuiſſe Burgundiæ Comitem regis proximum: vt Imperialis Curiæ Germanorum Prætor max. vnus eſt ex ordine principum. Ita quoque diutiſſime Prætor Curiæ Pariſiorum vir militaris fuit ac ſagatus, non, vti nunc eſt, togatus. argumento ſit quod in albo Curiæ Pariſiorum, qui *Prætor maximus* eſt, quem nos *primũ Præſidem* appellamus, is *miles* appellatur: cæteri *iudices* non item, qui tunc ſexaginta fuere, nunc vero centum quinquaginta. Ex quo perſpicuũ fit Curiã Pariſiorũ ordinariã ac perpetuam poteſtatem habere, nec principũ reſcriptis annuis ad lites iudicãdas opus habere. tametſi Henrichus II rex Francorum, cum ab adulatoribus circumuentus in Curiam ad edicta legeſq; promulgandas veniſſet, quas Curia publicari nollet; palam dixit, *Curiæ poteſtatem nullam fore niſi ſuo reſcripto eam quotannis*

renouaret: quare attoniti plerique hæſerunt: nihil tamen reſcriptis opus, nec item annuo iureiurando, quæ tum neceſſaria videbantur, cum Curia extra ordinem a principib. cogebatur: ordinaria vero ac perpetua poteſtate Curiæ tributa, ac iureiurando ſemel a iudicibus ſingulis ineunte magiſtratu concepto, fruſtra iuſiurandũ repetitur. Nam magiſtratus annui Romanorum mutabiles, quotannis iuratos eſſe oportuit, ineunte nouo magiſtratu: Senatores vero, quia perpetui erant, ſemel iureiurando adigebantur. Idem iudicium eſt de ſigillo regio, quo Curiæ maiores apud nos, & autoritate ac nomine principali imperãdo prohibendoq. vtũtur: quinetiam literæ Curiarum ad principem, regia ſtẽmata præ ſe ferũt: tametſi cæteri Prætores ac minores iudices priuato ſigillo vtuntur, & imperant non regia ſed Prætoria poteſtate. quæ quidem argumenta certiſſima ſunt, Curias maiores extra ordinem lites olim diſceptaſſe, ac veluti Senatores imperanti principi adeſſe conſueuiſſe. quem quidem morem ſemel a Curia Pariſiorum probatum, cæteræ Curiæ imitari quam proprio ſigillo vti maluerunt: quarum tamen Curiarum ordinaria perpetuaq. poteſtas eſt, ac rege mortuo imperium adhuc retinent: quod quidem ſi precarium eſſet, abrogaretur, vt curatorum omnium imperia, munera, poteſtates principis arbitrio vel morte definiuntur. at Curiæ magiſtratuſque ordinarii rege mortuo nec cultum mutant, nec lugubri veſte vtuntur: noui tamen principis nouo reſcripto imperium, vt cæteris quoque magiſtratibus, cõfirmatur. Neque tamen improbanda eorum principũ ratio, qui precariam poteſtatem magiſtratibus tribuũt, ac voluntate arbitrioque ſuo imperium illis abrogant, ſi iuſta cauſa ſubeſt, vt quidem Anglorum reges conſueuerunt: cum etiam in optimatum ac populi ſtatu, qui legibus arctius quam principes obligãtur, interdum populus magiſtratibus imperium abrogare, aut curatores rebus gerendis creare neceſſe habeat: hinc apud Romanos Dictatorum creatio. Quinetiam Octacilio Conſuli abdica-

abdicatum est imperium Fabii Maximi rogatione, cum bello grauissimo Respubl. premeretur [a], cui gerendo minime idoneus esset. quod si adepta potestate, morbus sonticus, puta furor aut cæcitas, cui mederi nõ poterat, magistratuum actiones prohiberent, magistratibus imperium abrogari necesse erat. tametsi L. Torquatus, ad quem populus tertium Consulatum detulerat, valetudinem oculorum excusauit: quod indignum duceret ei fortunas ciuium ac Rempublicam committi, qui alienis oculis vti cogeretur; nihil tamẽ prohibebat acie ingenii omnia prospicere, optimeq. ciuitati consulere. At quanta multitudo cęcorum, surdorum, mutorum, quib. nullum ingenii consiliiq. lumen est; nulla rerum gerendarum vsu parta prudentia; nullæ animi vires quibus seipsos tueri possint; qui tamen ipsa Reipublicæ gubernacula capessere non dubitant? Quod autem diximus in monarchia omnes potestates ordinarias paucis exceptis perpetuas esse oportere; in popularib. vero & optimatum imperiis annuas, sic temperandum erit, vt semper excipiantur aliqui magistratus qui perpetua quadã stabilitate mobilium magistratuum vices sustineãt. nulla sunt imperia Venetiis, nullæ potestates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipsi perpetui, præter principem, (cuius perpetua quidem est, sed valde accisa ac truncata potestas) procuratores D. Marci, Primicerium seu Cancellarium consilii publici, quatuor Senatus Scribas. Itaque Florentini beneficio Ludouici XII regis crudelissima Valentini Borgiæ tyrannide liberati, 444 Ducem perpetuum esse voluerunt, vt in tanta magistratuum omnium conuersione ac volubilitate, aliquid esset stabile, in quo ciuitas acquiesceret: sed quoniã eum statum Florentini turbulentissimi diu ferre non potuerunt, in grauiores seditiones ac difficultates quam antea delapsi sunt. quod si Senatum perpetuum habuissent, qui Reipubl. curam gereret; non tot ac tantis seditionũ fluctibus, ac bellorum ciuiliũ procellis iactata & quassata Respubl. fuisset. Quibus explicatis quærendũ illud

[a] Liu. lib. 24.

etiam, *an magiſtratus oporteat in ciuitate bene ac prudenter moderata, concordes eſſe.*

V, An magiſtratuum concors animus Reipublicæ ſalutaris ſit futurus.

ISTVD quidem fruſtra nos quærere, ac de re minime omnium obſcura dubitare videamur. Quis enim ambigit quin magiſtratus in ciuitate bene prudẽterq. moderata cõcordes eſſe debeant, vt communem omnium vtilitatem & ciuium inter ipſos concordiam tueantur? Eſt illa profecto ſapientibus probata ſententia, beatam Rempublicam humani corporis imaginem referre. huius autem membra omnia inter ſe apta ac mirabili coagmentatione colligata, officium ac munus a natura ſibi tributum accuratiſſime obeunt, mutuiſque præſidiis & auxiliis ad vniuerſi corporis formam & ſalutem procurandam incredibili conſenſu & concordia conſpirant: quæ ſi diſſiderent inter ſe, nec mutuas operas ſibi viciſſim præſtarent, & dextra manus ſiniſtram truncaret, & pes alter alterum ſupplantaret, ipſiq. digiti oculos configerent; cæteraque membra proximorum alimenta ad ſe attraherent; ac officia deſeri, & corporis vniuerſi partiumq. ſingularum turpem deformationem & interitũ conſequi oporteret: non aliter de Republica nobis eſt iudicandum, cuius dignitas & ſalus ex mutua ciuium inter ſe & cum principibus beneuolentia exſiſtit. id autem minime ſperandum eſt, ſi magiſtratus ipſi Reipublicæ principes, quos ciuium concordiam & caritatem mutuam exemplo ſuo alere decuit, inter ſe diſſideant. quinetiam factiones in ciuitate exſiſtere, ac partium duces occultas primum, deinde apertas inimicitias in Reipublicæ perniciem fouere, ac poſtremo ciuilia bella erumpere; aut ſi prohibeantur, nihilominus publicas actiones magiſtratuum diſcordia impediri, ac ciuitatem conturbari neceſſe eſt. idemq. futurum de Republica, quod de puella, quam cum riuales ac proci adamare & amplecti debuiſſent, in partes crudeliſſime diſtraxerunt. Quæ autem

Argumenta quibus erudiantur magiſtratus ad concordiam mutuã inter ipſos.

C

autem de hostibus victoria speranda, si duces exercitus mutuis armis seipsos confodiant? quæ iudicia futura si iudices mutuis odiis contrarias sententias tueri quam æquitatem malint? Nam sępe magistratuum ac iudicum inter se discrepantium simultates in Reipublicæ ac priuatorum exitia redundarunt. Ac si quis ciuium vitam, caput, fortunasque tueri sibi proposuerit, alius odio aduersarii inflammatus, acerrime illũ oppugnare ac perdere conabitur. quod quidem Agesilaus rex Lacedæmoniorum fecisse fertur, vt Lysandri quem oderat, & gratiam minueret [a], & auctoritatem; eius omnia iudicia, omnes sententias non tam causarum iniquitate quam eius odio rescindere ac iactare solebat. Cum igitur ciuiles discordias, ciuilia bella, (pestem Rerumpublicarum) a magistratuum inter se dissidentium odiis oriri, & ab iis incrementa suscipere cuique planum sit, consequens est magistratuum concordiam ciuitatibus non modo vtilem, sed etiam necessariam esse. Hæc argumenta probabilia videri possunt. Qui tamen subtilius ista disquirunt, ex magistratuum discordia Reipublicæ salutem exsistere iudicant. Est enim virtutis ea vis & natura, vt nec virtuti contraria sit, nec inter se viri boni, quantumuis dissideant, inimici esse possint: sed improborum & aduersariorum iniuriis lacessiti luxurient atque efflorescant: nec virorum fortium virtus tam conspicua fit, quam cum sine acerbitate contendunt, suique similium ardore ac velut incendio quodam inflammantur, competitorumque æmulatione ad res præclaras incitantur. Cum enim Taxilas rex Indorum Alexandro Magno bella maxima gerenti, & omnia omnium imperia ad extremos vsq; fines populanti, regnũ suum per legatos, si opib. egeret, libenter obtulisset: sin opibus abundaret, Alexandri opes se non recusaturum diceret: hic Alexãder, qui nec victor poterat, nec victus acquiescere, cum armis non liceret, virtute dimicauit: *Non mihi*, inquit, *Taxilas hanc laudis palmam præripiet, vt magnificẽtia me & vrbanitate superare videatur: sed lu-*

[a] Plutarch. in Lysandro.

Magistratuum discordia vtilis.

ctandum nobis est. itaque illũ ego regni alterius amplitudine ac pecuniarum vi cumulatissime augeo. Sic etiam Tullus Hostilius rex ad Metium Albanorum Dictatorem; *Quas tu nobis*, inquit, *ciuiles discordias obiicis, vtiles ciuitati nostræ iudicamus: contendimus enim inuicem vtri pro Republica melius & acrius propugnabunt*. Quod si cõtentionum ac laudis studia fortes inter ac bonos ciues vtilis est, ac præclara ciuitatibus futura, quanto magis hominib. ignauissimis, vt ad virtutem impellantur aut a vitiis deterreãtur, necessaria debet videri? Omniũ enim vtilitatũ quæ maximæ ab aduersariis decerpi solẽt, nulla maior est quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut ab illis virtute vinci videamur. Quod si præclara est & vtilis contentio ciuitati, in qua principes ac magistratus de virtute certant, quanto vtilior futura contentio bonorũ aduersus improbos? si vero magistratus omnes improbi erunt, non modo vtilis est, sed etiã necessaria luctatio: alioqui si concordes erunt, & publica & priuata libere ac omni metu seposito depeculari licebit; tunc Reipubl. saluti melius succurri non potest, quã si mutuis odiis & accusationib. suas ipsi sordes, expilationes, peculatus, ac furta palam detegant; vt numquam melius cũ gregibus & armentis agitur, quam si lupi se inuicem vorare consuescant: vt quidem Philippus Cominius Anglorum principes mutuis cædibus & capitalib. iudiciis saluti plebis publicæq; securitati consulere scribit. Et cũ Appius Consul acerrime intercederet, ne Tribunorum plebis numerus duplicaretur, Cincinnatus illum interpellans, *Desine*, inquit, *Appi*: nam quo plures Tribuni fuerint, eo difficilius concordiam tuebuntur: ac sæpissime Tribunitiam vim suorum intercessione frãgi ac debilitari necesse erit, cum vnius intercessione omnium actiones prohibeantur. Prudenter ille quidem: stetit. n. Respublica Tribunis sæpe dissentientibus, quæ cõcordibus momento ruitura fuisset; ac tamdiu stetit quoad Publ. Claudius homo improbus, anno post quadringẽtesimo rogationem tulit ad plebem, *ne vnius Tribuni*
intercessio

intercessio collegarum actiones impediret. Itaq. Cato maior, Romanæ sapientiæ decus, nec seruorum in sua familia, nec magistratuum in sua ciuitate cõcordiam [a] ferre poterat; sed latenter & occulte inimicitias & odia serebat: vt mutuis accusationibus quasi vulneribus, improbi caderent; boni vero laudem adipiscerentur: nec fieri posse putabat vt in tam magna seruorum ac magistratuum concordia, alteri rem publicam, alteri priuatã, vel impunitate proposita, vel certe accusationis metu sublato, non diriperent. Itaq. non dubitauit quinquagies accusare, ipse vero quadragies accusatus est: vitæ tamen anteactæ ac rerum laudabiliter a se gestarum cõscientia fretus, omnium aduersariorum facile calumnias elusit. Quibus rebus ciuitatem ciuium optimorum ac fortissimorum abundantissimam reddidit. Quid? num Senatus Romanorum magnam pecuniæ vim Marco Bibulo decreuit, vt Consulatum emeret, ac Cæsaris opibus obsisteret, qui Luceium amicum ad petitionem Consulatus callide subornarat, quo facilius [b] omnia nutu arbitrioque suo concordi & consentiente collega gereret? Quinetiam Cæsar [c] ipse clarissimus rerum Gallicarum testis, de moribus maiorum nostrorum scribẽs; C *In Gallia,* inquit, *non solum in omnibus ciuitatibus, atque in omnibus pagis partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt; earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur; quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum conciliorumque redeat. Idque eius rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. Suos enim quisque opprimi & circumueniri non patitur; neque aliter si faciat, vllam inter suos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ: namque omnes ciuitates in partes diuisæ sunt duas.* Hæc ille. Quibus rebus intelligitur ciuitatibus salutaria semper exstitisse magistratuum ac principum inter se dissidia, quibus scilicet improbi bonorum virtute, aut mutuis accusationibus frangantur. Neq. id solum Ro-

[a] Plutarch. in Catone maiore.

[b] Sueton.

[c] Lib. 6. Comment.

manis æque ac maioribus noſtris, verumetiam Lycurgo ſapientiſſimo legislatori vtile viſum eſt: cum ipſe inter vtrumq. regem Lacedæmoniorum diſcordias ſereret: legatos etiam qui inimicitias exercerent, ſimul cõiugauit, ne Rempublicam conſpirationis mutua conſenſione proderent. Quod vero corporis humani membra omnia contagione [a] quadam amica ſibi eſſe, eaque ſublata hominem interiturum putant, argute magis illud quidem quam vere dici videtur: cum ex repugnantibus maximeque inter ſe contrariis humoribus ac partibus hominis natura tota coagmentata ſit, & in qua pugnent calida frigidis, humida ſiccis: ſcilicet flauæ bili ac felli amariſſimo dulciſſima pituita; cupiditati belluarum in modum exſultanti, ratio diuina: qua partium diſcordia ac temperatione tum de homine, tum etiam de mundo ipſo ſublata, vterq. momento ſit interiturus. Principes igitur in ciuitate inuicem repugnare ſibi, non repugnat moribus ciuitatis bene conſtitutæ, ſiue in ſenatu, ſiue in iudiciis, ſiue in rebus rationibuſque contrahendis, ſiue omnino in inueſtigatione veri, cuius ſplendor maximus inter extrema potiſſimum elucet. Ac mihi propius res hiſtoriaſque Romanorum intuenti prudenter ſuos magiſtratus, quantum quidem licuit, ingeniis ac voluntatibus inter ſe diſcrepantes ſimul coniunxiſſe videntur. Cum enim proſpiceret Senatus Claudium Neronem conſulatum adeptum ire, fortem quidem ac ſtrenuum imperatorem, ſed animi quodam impetu magis quam prudentia in hoſtium exercitus irruere conſuetum; ſenatus, quod graue bellum aduerſus Hannibalem & Haſdrubalem in Italia gerendum eſſet, Liuium Salinatorem ad Conſulatus petitionem promouit; prudentiſſimum in primis, ac diuturna rerum bellicarum experientia doctum, atque id ætatis quæ & collegæ feruorem temperare, & iam ingraueſcens a collega ad bellum acrius inflammari poſſet. Ita quidem vterque vtrique eodem munere coniunctus memorabilem de Pœnis victoriam fuſo ac cæſo Haſdrubale domũ retulerũt; quæ

[a] συμπάθειαν Græci, Cicero *contagionẽ* appellat in lib. *De fato*

quæ Carthaginensibus certissimum exitium, Romanis salutem, & imperatoribus gloriam peperit sempiternã. Eosdem senatus ad Censuram designauit: ac tametsi clara in primis esset vtriusq. & vna omnium voce concelebrata virtus, sic tamen inter se dissidebant, vt in ipsa Cẽsura, in qua modestiæ mista grauitas elucere, & odia cõcepta restingui aut certe conquiescere debuissent, alter alterum ignominia notaret. Eadem prudentia Romani Fabium Maximum & M. Marcellum ad bellum Annibali inferendum coniugarunt; maximum vtrumque imperatorem & militaris disciplinæ peritissimum: sed hic prœlii cum Annibale conserendi cupidissimus, ille hostem patientia frangere doctus; hic comminus hostem lacessere, ille impetus modó sustinere; hic acerrimus & audacissimus pugil, ille moderatissimus cunctator; hic *gladius*, ille Romanorum *clypeus* est appellatus: & vtriusq. virtute imperium nõ tantum [a] ab interitu impendenti seruatum est, sed etiam longe late propagatum. Quod si bonorũ ac fortium ciuium æmulatio tot ac tantas vtilitates ciuitatib. affert, quanto maiores futuræ sunt, si aduersus improbos inimicitiæ exarserint? Atque hæc argumẽta in vtrãq. partẽ probabilia videri possunt. Quid autẽ statuendũ sit non ita facile diiudicari potest. Neq; .n. magistratuũ modo, verũ etiã Rerump. statũ intueri oportet. Illud tamen de toto genere Rerump. statui posse opinor, minores magistratus inter se contẽdere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularibus imperiis, vtile esse. Et, quoniam populus non alios rerum communium procuratores habet quam magistratus ipsos, publica magistratuum direptioni facile patebũt, nisi mutuis accusationibus coerceantur. In monarchia vero vtiles sunt interdum maiorum magistratuum contentiones, cum vnius potestate regantur, a quo facile castigari possint: modo princeps nec amens sit, nec insanus, nec infans, qui alienæ potestatis imperio teneatur. At in optimatum & popularibus imperiis, summos in Republica magistratus inimicitias & odia exercere val-

[a] Plutarch. in Marcello.

de periculoſum iudico niſi publicæ fuerint quam ſuę vtilitatis cupidiores; qualis fuit cõtrouerſia Scipionis Africani maioris cum Fabio Maximo, & iunioris cum Catone maiore; Liuii Salinatoris cum Nerone, Lepidi cũ Fuluio; Marci Scauri cum Catulo; Themiſtoclis cum Ariſtide: quorum egregia de virtute contentio, Reipublicæ ſemper fuit ſalutaris. Si vero imperandi nimia cupiditas & honorum contentio inter improbos ciues & in ſumma poteſtate conſtitutos oboriatur; cuiuſmodi fuit Marium inter & Syllam, Cæſarem & Pompeium, Auguſtum & Antonium, Thucydidem & Periclem, ſtatus conuerſionem aut euerſionem impendere ciuitati neceſſe eſt: eoq. magis in optimatum quam in popularibus imperiis, quod pauci optimates iura maieſtatis habent, & honoribus ſoli ſemota plebe fruuntur; qua occaſione belli ciuilis inter principes ciuitatis oblata, libertatem cum imperio inuadunt; aut partium duces opibus ſuperiores aduerſarios opprimunt; aut ad vnius dominatum Reſpublica delabitur. At in monarchia maiorum magiſtratuum inter ipſos contentiones minus metuẽdæ ſunt; quia principis imperio ſedari, & improborum ſordes iſta ratione elui facile poſſunt. Omni ciuitatum generi neceſſaria eſt ad cohibendas contentiones quæ ciuitatibus interitum allaturæ videantur, ſummorum magiſtratuũ diſparitas, ſeu potentia, ſeu numero: ne, qui numero pares ſunt, ſi ſententiis diſſident, actiones publicas impediant: aut qui plures erunt, ambitioſorum hominum vim frãgere & conatus perrumpere poſſint; idq. potiſſimum in popularibus imperiis vtile eſſe iudico. Et quidem ea res (opinor) impulit Vranos, Tugienſes, Vnderualdos, Glarenſes, qui maxime omniũ populares ſunt, vt tribus Ammanis, nõ duobus, ſummũ imperium tribuerent: nam duos inter ſe diſſidentes tertius facile conciliare poteſt: ac minus opportuna ſeditioni ciuitas eſt, quam ſi duobus ſummũ imperium tribuatur, vt apud Bernates, Lucernates, Soloturios, Friburgenſes, Baſilienſes, Schafuſios, Tigurinos. vtilius

tilius

tilius esset quatuor coniungere, vt Geneuates ac Suitéses consueuerunt: aut plures quatuor impari numero; vt olim Athenienses nouem Prætores, quos ipsi *Archontas* appellabant; vt pauciores ceteris assentirent, aut numero vincerentur. quod a duobus fieri non potest, nisi alternis diebus ac vicissim imperent, vt Suffetes Carthaginensium, & Consules Romanorum. Quamobrem nostris legibus fiscales vbique tres creari placuit, vt tertius dissidentes collegas conciliare inter se aut alteri sese adiungere posset. qui magistratuum impar numerus in populari & optimatum statu magis est quam in monarchia necessarius; & in hoc statu maiorũ magistratuũ controuersiæ minus metuendæ. Et quemadmodũ Deus opt. max. vniuersitatis ac naturæ parens mundũ hunc ex orbium contrariis inter se conuersionibus, tum ex siderum ac elementorum discrepantibus naturis, tum etiam ex animantium stirpiumq. contraria vi ac potestate coagmentatum mirabili concordia moderatur: sic etiam rex (imago spirans ipsius Dei rerum omnium principis) ex dissidentium inter se magistratuum dissimilitudine concordiam ac salutem ciuium tuetur: & vt in fidibus & cantu ipso, quem absurdum & eundem aures eruditæ ferre non possunt, concentus ex dissimillimis vocibus, grauibus inquam & acutis, tum mediis inter vtrasq. artificiose confusis ac temperatis, discordia quædam concors efficitur & congruens: ita quoq. ex potentibus ac tenuibus, ex summis & infimis, tum etiam mediis ordinibus interiectis, atq. adeo ex ipsa magistratuum inter ipsos discordia, salus omnium concors exsistit, arctissimum in omni Republica vinculum incolumitatis. Nam cum Cæsar Bellouacis acerrimum bellum inferens, Tribunos legionum duos aduersarios inter se omnium maximos haberet, iussit in hostes odium conuertere: atq. hi spectante Cæsare summa laudis contentione de hostibus victoriam retulerunt: quam hostibus dedissent nisi Cæsaris imperio ac potestate coercerentur: quod cum sæpissime, tum vero Ludouico XII rege

Francorum accidit, vt Ducis Vrbinatis, & Cardinalis Papiensis, qui Pontificis maximi exercitum ducebant, cõtẽtiones acerrimæ victoriã regi faciliorem pepererint. quẽ in statum Romani delapsi videbantur contentione inter Fabiũ Max. & Minucium Romanorũ duces oborta; quæ Annibali victoriã, Romanis exitiũ attulisset, nisi Fabius pro salute publica inimicitias deposuisset, ac collegã vna cum exercitu Romano ab interitu sua virtute liberasset. Perniciosæ sunt igitur in imperio populari maiorum magistratuum contentiones, si prius suis cupiditatib. quam Reipub. seruire malint. Itaq. Marco Lepido & Q. Fuluio creatis Censoribus, acres illas inimicitias quas antea semper exercuerant, Senatus frequens, vt salutis publicę causa deponerent, persuasit. id quod a Senatu sæpe factũ legimus, cum Tribunorum plebis furor in Consularẽ libidinem exarsisset, quæ ciuitati detrimẽtum allatura videretur. Sed quę pericula imperio populari a maiorum magistratuum grauissimis contentionibus, eadem atq. haud scio an interdum maiora, ab arctissima illorũ amicitia impendent, nisi publica commoda priuatis anteponant. Quamobrem cum Cæsar, Crassus, & Pompeius summam societatis fidem & amicitiam affinitatibus & conuiuiis confirmarent, totamq. ciuitatem ad se pertraherent, Cato Vticensis, qui velut e specula futuros casus ac tempestates prospiciebat, palã dixit Rempubl. lenociniis principum proditam esse ac prostitutam. Duobus tamen propositis periculis, grauiora sunt quæ ab acerrimis contentionibus, quam quę ab amicitia arctissima principum impendent, si magnis opibus ac potentia præstant: quia concors amicitia paucorum, qui plus cæteris possunt, etiam si priuatis cupiditatib. & commodis omnino inseruiat, minus est Reipub. nocitura quam discordia: ac pręstabilius est paucos simul imperiũ seruare, quam perdere: quod futurum est, si graues illæ inimicitiæ ad arma ciuilia prorũpant. Hoc quidem cum significaret Liuius de Caluinio Campano, *Hominem*, inquit, *improbum sed non ad extremum*

C

tremum perditum; qui malet incolumi quam euersa patria dominari. At M. Tullius tametsi tricipitium illud Cæsaris, Crassi, ac Pompeii valde metuendum esse diceret, nihilominus tamen Crasso cum legionib. Romanorum in Chaldæa occiso, & Iulia Pompeii celeri morte præ-45 uenta exclamauit [a], *Vtinam, Cn. Pompei, amicitiam cum Cæsare numquam coisses, aut numquam diremisses.* quoniã illorum amicitia creuerant Cęsaris opes liberis ciuibus ac Reipubl. populari metuendæ: amicitia vero, quam Iulia Pompeio collocata vtcumq. tueri potuisset, Crassi cæde dirempta, ad Pompeium & Cæsarem summa rerum delapsa est; quorum alter cum parẽ ferre, alter maiorem non posset, armis ciuilibus dimicandum necesse habuerũt vter vtri imperaret. Quod vero maiores nostri factiones principum ciuitatibus vtiles esse putabãt, vt quidem Cæsar scribit, vix est vt mihi persuaderi possit, cum ipsius Cæsaris iudicio factiones principum ac ciuitatum exitium illis attulerint; aliis quidem Germanorum, aliis Romanorum opes aduocantibus: quoniã aut vtrisque aut certe victoribus seruiendum erat. Nec verum est principum in Anglia cædes mutuas tenuibus salutares esse, vt Cominius scribit: quinetiam cum in Angliam legationis caussa profectus essem, ab incolis didici nihil eos nisi principum factiones ac ciuiles discordias metuere: quas vt commodius dirimere & frangere possint, sæpissime conuentus omnium ordinũ habere consueuerunt. Atq. hæc quidem de magistratuum erga principem obseruantia, tum de officiis erga se mutuis, & aduersus priuatos: nunc ordo postulat, qualem se princeps erga subditos gerere, iudicemne agere, & colloquia cum illis habere debeat necne, qua breuitate fieri poterit disseramus.

a Philip. 2.

C VI, *An maiestati principis iudicem agere, & cum subditis colloquia serere conueniat?*

NOVA sane quęstio nõnullis, minimeq. dubia videri possit, cũ veterib. omnib. tũ philosophis tũ historicis inter se cõueniat, *iustitiæ fruendæ causa reges esse creatos,*

vt quidem Herodotus de Medis, Tullius de Romanis
scribit. Quinetiam veterum Græcorum reges non alio
quam *iudicum* nomine fuisse appellatos, testis est Æa-
cus, vnde genus Æacidarum; testis Minos, testis Rha-
damanthus, Græcorum reges; qui, quod æquitate sum-
ma ius dicerent, ab Ioue sempiternum iudicandi ac im-
perandi munus apud inferos adepti dicuntur. Nec Ho-
merus aliter fere Græcorum reges appellat quam *ποι-
μένας λαῶν*. quæ vox non iudicia modo, verumetiam po-
puli procurationem, eiusq. tuendi solicitudinem signi-
ficat. Qui vero post Æacidarum gentem apud Atheni-
enses quasi *proreges* fuerunt, *δικασταὶ* seu *iudices* appellabã-
tur. Ac tametsi Hebræorum Imperatores belli gerendi
causa sæpe Deus excitaret, nihilominus tamen שופטים, id
est, *iudices* dicebantur. Quinetiã cum Samuel consenu-
isset, atq. ingrauesceret ætas iam sua, populus regem sibi
postulauit hac lege & conditione, vt aliorum regũ mo-
rib. ac institutis populo ius diceret. Id autẽ principis ad-
uersus subditos obligatio postulat; quæ quidem obliga-
tio mutua est & vtrimque contracta, vt non magis prin-
cipi parere subditi debeant, quam princeps subditis ius
dicere. Neque enim satis est a magistratu iubente prin-
cipe id fieri, cum subditi fidem principi & obsequium
præstare iussi, procuratorum ministerio vti non pos-
sint. Ac multo magis necessariũ videtur principem per 451
seipsum ius dicere, quam subditos procuratorio nomi-
ne fidem principi dare: quia subditi obsequium ac fides
in dubium minime reuocatur: sed is quem princeps iu-
dicare iussit, vel sordibus, vel gratia, vel odio ad inique
iudicandum adduci potest: quod in principem minime
conueniat, qui Deo rationem iudiciorum reddere tene-
atur: & qui opponere illud non possit, se suorum iudicũ
religionem ac fidem secutum. Quid autem maius aut
efficacius ad mutuam principis ac suorum coniunctio-
nem & concordiam quam subditos a principe iudicari,
& singulorum res rationesq. cum principis actionibus
communicari & comparari; qua communitate sublata,
veluti

veluti quodam ſubditorum cum principe cõmuni vinculo, hinc inde ſeceditur; & ea, quæ vtriſq. cõmunis eſſe debet, caritas & amicitia paulatim refrigeſcit. putant.n. ſubditi contumeliam ſibi a principe inferri, cum ius dicere dedignatur; & quidem æquiore animo ſententiam principis iniquam pleriq. ferunt quam repulſam; eoque libentius quo contumelia grauior eſt, quam iniuria. ſin princeps ipſe rogationem acceperit, legerit, diſceptauerit, etiamſi minus quam oportuit, quam decuit conſequantur, ſibi tamen ſatisfieri putant. At quanti ſunt illa, non modo principem pro tribunali ſedentem intueri, audire, ſed etiam ab eo videri, audiri, cauſam agere. hæc certe incredibilem lætitiam ſubditis omnib. allatura nemini dubium eſt. ac ſi princeps vlla virtute clarus ſit, mirabilem etiam ſui amorem in omnium animis excitabit. Iam vero magiſtratuũ imperia ac iudicia ipſe ſua auctoritate iudicando efficiet multo clariora. Et cum magiſtratus inique ſępe, vel gratia, vel odio, vel metu, vel etiam legib. iniquis coacti iudicent; aut principis interpretatione ac reſcripto ad iudicandum egeant, ſæpe fit vt cum mortalis ſit hominum natura, lites tamẽ immortales ſint: quas ſi princeps ipſe iuriſcõſultorũ ope diſceptaret, cum legib. ſolutus ſit, non argutias legum ac formularũ momenta, ſed æquitatem conſectaretur, ac breui lites omnes a ſtirpe reſecaret. Item tot prouocationes, ſupplicationes, euocationes, ac iudicia iudiciorum varietate cumulata, & eadem de re tot ac tam multa reddi non oporteret: ſiquidem a principe prouocari non poſſet. Illa vero magiſtratuum ac iudicum tanta ſtipendia, quæq. ob rem litemve dicendam pecuniæ tam multæ a ſingulis & vniuerſis minime extorquerentur, nec ſordibus vel gratia tot erepta dicam an empta iudicia videremus. quamquam venalia iudicia, venales ſententiæ ſub haſta ſæpe proponuntur, ſed ſoluto pretio; nec merces corruptas redhibitoria actione reddere, nec pretium repetere licet. Eſt etiam in pleriſque iudicibus tanta ſæpe vecordia, tanta inſcitia, vt pleriq. vi & armis, quam

apud eiuſmodi iudices iure agere malint, quos princeps ipſe, ſi ius diceret, nutu ſolo ab iniuria ad mutuam concordiam reuocaret. Sed vt nulla maior vtilitas ad Rempublicã peruentura ſit, quam quod princeps iudicandi conſuetudine iuris ac iuſtitiæ vim in animo penitus expreſſam habeat, quid ab immortali Deo maius ac melius tum principi tum ciuibus optandum, quam vt accuratiſſime & aſſidue ius dicere conſueſcat? Aliarum quidem artium ac diſciplinarum ſcientia princeps carere facile poteſt, iudicandi ſcientia non poteſt, quæ ipſa regalis eſt, & regum maxime propria: cum arte imperatoria, quæ rem militarem continet, aduerſus hoſtes tantũ vti, legitima vero ſcientia nec domi nec militiæ vacare poſſit. Sed ne argumentis omnia differantur, exemplis ſapientiſſimorum & quammaxime illuſtrium principũ vti libet. Quis autem Salomoni ſapientia in toto mortalium genere comparandus eſt? At non ante rex initiatus erat, quam ab immortali Deo id vnum precatus eſt, vt quantum ſapientiæ ad populi iura iudiciaq. diſceptãda ſatis eſſet, tantum ſibi tribueretur. quæ vota tametſi ſomnianti Salomoni exciderant, quaſi a vigilante facta fuiſſent, tam grata Deo fuerunt, vt in eum omnes ſapientiæ ac ſcientiæ theſauros abundantiſſime & cum ingenti mortalium omnium admiratione effudiſſe videatur: vt omnes intelligerent Deum non modo ſapientiam illi afflauiſſe, ſed etiã iudicandi munus regibus ipſis a Deo tributũ fuiſſe. Quis item Auguſto rerum maximarum vſu ac prudentia comparandus? aſſidue tamen ius dixiſſe fertur; ac ne morbum quidem excuſare ſolitum, quominus in lectica ius diceret. Quamquam illa populi Romani ac temporum, non Auguſti propria laus eſt; cui, ſi aliter faceret, imperare non licuiſſet: vt quidẽ anus illa ad Adrianum Auguſtum rogationem in aliud tempus reiicientem, quia ſibi non tantum otii eſſe diceret, *Noli igitur*,[a] inquit illa, *imperare*: qua oratione permotus Imperator conſtitit, vt roganti ius diceret. Si tantus princeps, & cuius imperium iiſdem finibus quibus

a Spartianus.

bus Solis cursus terminabatur, satis officio fecit, cur ii qui particulas eius imperii adepti sunt, ius rogantibus dicere recusabunt? cur non potius omni studio, labore, industria in id vnum incumbent, cum *nulla sit laudabilior philosophiæ pars*, inquit Plinius,[a] *quam agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque philosophi doceant, in vsu habere?* Quod si legitima sciẽtia iurisque dicendi munus principibus tot ac tantas vtilitates parit, quanto vberiores futuræ sunt, si illa ipsa quæ maiestatis propria sunt per seipsam tractabit? cætera quidem princeps magistratibus committere, iura maiestatis eorumque cognitionem exuere non nisi cum imperio ipso potest. Næ illi valde cæci, surdi, muti; qui quæ sua sunt & quammaxime propria, numquam nisi alienis oculis intuentur, alienis auribus audiunt, nec nisi aliena sæpiusq. peregrina lingua loquũtur! superius quidem docuimus non modo peregrinarum gentium, sed maiorum etiã nostrorũ exemplis ignauiã regum, qui omnia domesticis crederent, sibi posterisque suis exitium attulisse. Hæc argumẽta speciosa quidem videntur iis, qui arcana imperii & abditam tuendæ maiestatis disciplinam non satis perceptam & vsu cognitam habuerunt. Mihi vero propius intuenti, non modo necessarium non videtur, sed ne vtile quidem ciuibus principem per sese ius dicere. Concedam tamen id præclarum fore & regali maiestate dignum, si demus tales fore principes, quales Scylax Indorum reges opinione sibi finxerat, id est tanto subditis præstantiores, quanto Dii mortalibus superiores sunt. Quid enim præclarius esset, & ad splendorem illustrius, quam in clarissima populi luce positum principẽ per seipsum æquitate summa iudicare? bene de Republica meritis sua præmia, sceleratis & facinorosis supplicia irrogare? necesse est enim virum bonum ac sapientem esse, qui non nisi bonorum ac sapientum cœtu delectetur; & integritate ac iustitia præstare, qui summa æquitate ius dicat. Sed quis vitiosum principem populo ad

a Lib. 2. epist.

Cur princeps ius dicere non debeat.

453

intuendum, & ad imitandum proponat, nisi qui & principem irrideri, & populum deprauari velit? quæ enim leuissima sunt in cæteris peccata, in principe flagitia iudicantur: nec magis latere possunt, quam in ore ipso ac vultu fœdissimus cancer: nam regiæ fortunæ sublimitas regum actiones obscuras esse non patitur. Est autem subditis omnibus quasi lex ab ipsa natura insita, vt omnia principis dicta, facta, gestus, mores accuratissime imitentur; atq. in id vnum intentos habeant oculos, studia, mentes, vt eius singula vitia, virtutes, omnem denique corporis & animi habitum ipsis animis & mentibus expressum habeant: vt rectissime Plinius vitã principis *censuram* appellauerit, eamque perpetuam, ad quam dirigimur & ad quam conuertimur. Hæc illa est ab antiquissima vetustate posteritati tradita disciplina; primum ab ipso Sapientiæ magistro, deinde a Platone, Cicerone, Liuio, Cassiodoro repetita: *qualis* scilicet *fuerit ciuitatis princeps, talem quoque populum futurum*. Melius etiam Theodoricus rex Gothorum apud Cassiodorum, cum ad Senatum populumque Romanum scriberet; *Facilius est*, inquit, *errare naturam, quam dissimilem sui princeps possit Rempublicam formare*. Quid exemplis in re tam perspicuã opus est? domesticum illud tamen de multis. Franciscus maior rex Francorum, & Mansor Africæ ac Hispaniarum Imperator, alio quidem vterq. tempore ac loco, bonas artes ac disciplinas incredibiliter amplexatus est; repente principes, patricii, nobiles, sacerdotes, milites, opifices, omnis deniq. ætas, omnis sexus tantis studiis omnium artium ac disciplinarum scientiam prosecuti sunt, vt nullis vmq̃ seculis, nullis vsquã regionib. tanta doctorum hominũ seges quam sub illis principib. exstitisse videatur. Cũ igitur tantũ valeat principis imago, ad conformandos, & in vtramq. partẽ mutandos suorum mores; summopere cauendum est, ne principem nisi optime a disciplina, vberius etiam a natura informatum, populo spectandum exhibeamus; aut si vitiosus erit, suorum oculis quasi pestem popularem

modis

modis omnibus ſubducamus. Non propterea, dices tu quidem, principem vitioſum oportet a publicis actionibus, a foro, a Senatu, a iudiciis abſtinere: cum nemo tam ſit deprauatus vt nullis virtutibus, nulla laude excellat, nulla vitia diſſimulare poſſit; quarum virtutum ac vitiorum delectum habituri ſunt ciues; vt hæc quidem declinare, illas amplecti facile poſſint. Ego vero vitia potius imitaturos quam virtutes exiſtimo: eoque facilius quo citius ad vitia quam ad virtutes gliſcit hominum natura; & cum vnus ſit ad virtutem rectiſſimus aditus, innumerabiles vltro citroque ſinuoſi anfractus, quis dubitet quin praua potius quam recta ſequamur? Fuerunt in Alexandro Magno rariſſimę virtutes; ſed rerum a ſe geſtarum gloriam ac decus turpiſſima ebrietatis conſuetudo fœdauit: quum etiam taléti 454 præmium propoſuiſſet ei qui pocula vini ampliora ſiccaret: in quo certamine quadraginta cum eo qui præmium tulerat effuſis viſceribus propemodum ſpectante rege crepuerunt ac perierunt. Hunc igitur morem non modo Græci, ſed turpiter cæteri quoq. principes imitari ſtuduerunt. Mithridates vero, etiam iis qui auidius vorarent ac biberent, præmia propoſuit, & in vtroque genere victoriam (ſi vincere, ab intemperãtia vinci) fœdiſſimam adeptus eſt. Virtutes vero ſimulare, aut vitia diſſimulare, cum omnibus, tum vero principib. difficillimum ſemper viſum eſt: quia cupiditatibus imperare, domitas habere libidines, perturbationes cohibere minime omnium didicerunt: quæ qui neſciat, malus eſt ſimulationis magiſter futurus. Dionyſius iunior Platonem Syracuſas acciri iuſſerat, hominis virtutibus ac fama illuſtri excitatus: vt primum viri verba, voces, ſapientiam guſtauit, momento hiſtriones, ebrietates, lenocinia, meretrices ſeſe a principis conſpectu ſubduxerũt: ſed quia vultum mutarat, non mentem; & libidinum illecebras, non ipſas libidines exegerat, diu vitia diſſimulare non potuit; nec Platoné diu ferre, qui non prius aula exceſſerat, quam princeps ad conſueta flagitia non

quidem omissa, sed paululum intermissa rediit. tantum valent principis ad immutandos subditorum animos illecebræ, multo facilius tamen ad vitia quam ad virtutes. Sed domestica libentius quam externa memini. Franciscus maior rex, accepto vulnere, capillos, quo facilius curaretur, tonderi iusserat: repente domestici omnes, C principes, nobilitas, magistratus, opifices; omnes deniq. ordines capillos omnino de capite decuti curauerunt: ac si quis maiorũ vestigiis insisteret, aut tõderi turpe duceret, cũ omnium risu excipiebatur; cum tamen regum insigne ab huius imperii primordiis semper antea fuisset, nec nisi patriciis ac nobilitati capillitium nutrire fas erat: cæteri seruili habitu tonderi tamdiu coacti sunt, quoad Petrus Lombardus Parisiorum Pontifex obtinuit, pro ea quæ tunc erat Pontificum in reges auctoritate, vt plebi capillos alere liceret. At principis assentatores, non modo animi, sed etiã corporis & naturæ vitia modis omnib. affingere conantur; & vt procul ridenté aspexerint, rident: si claudus est, claudicant ipsi. Alexander Magnus & Alphonsus rex Aragonum colla contorquebant, hic quidem a natura, ille vero a consuetudine deprauatus [a]: aulici canes vtriusq. vitium modis omnib. studebant imitari. Quid igitur ciuitati perniciosius quã principum vitiis subditos imbuere velle? Illud etiã exitiosius, quod principum peccata leuissima (quamquam leue nihil in eo genere videri potest) amplificare studét aulici, vt quocumq. proficiscãtur, populi mores deprauari sit necesse: vt locustarum & erucarum examina populatis frondib. ac frugibus etiam in posterum semina relinquunt, quæ agros & arbores quantumuis puras ac fertiles inficiant. Demus tamen vitiosum non esse principem, (rarum mortalibus ac Dei concessũ tributũ donum, quum vix singulis ætatibus singuli principes tolerabiles reperiantur) & summæ virtutis esse, vitiis item vacare: tametsi maximum interuallum sit interiectum inter eos qui virtutibus imbuti sunt, & qui a vitiis deseruntur: vix tamen fieri potest vt non aliquid excidat

[a] Plutarch. in Pyrrho.

prin-

principi, quod spectantibus risum mouere possit. at multum de principis eius dignitate detrahitur, qui aut ineptus sit, aut esse videatur. Demus igitur illud quoq; nec vitiosum nec ineptum esse, at ne videri quidem, sed præclaris virtutibus informatum; ipsa tamen subditorũ cum principe consuetudo, maiestatem plurimum minuit, & eius contemptum parit: contemptum vero sequitur contumacia, & a principe defectio. quod si princeps se populo terribilem ac metuendum ostentarit, vt maiestatem suam tueatur, metum quidem fortasse suis incusserit, sed tantumdem de amore sui detrahat oportet: amor autem suorum multo magis ad Reipublicæ salutem quam metus necessarius est; eoq. magis, quo qui amat, violare metuit quem amat: qui vero metuunt nec amant, hoc vnum student vt quem metuunt oderint; & oblata occasione, si possint occidant. Ac mihi quidem altius cogitanti, videtur Deus opt. max. viam compendiariam principes humanos docuisse, quam si sequantur, & amari possint, & metui: quia sese mortalibus non nisi latenter & quidem dormientibus, nec nisi paucissimis quibusdam summæ sanctitatis ac integritatis viris insinuat[a]. Cum vero decalogum sua voce promulgauit, fulgura, tonitrua', flammas, ac tubarum mirabiles sonitus & clangores tanta vi excitauit, ac tantis terroribus populum perculit, vt omnes proni ac trepidi procumberent; cum illam rerum faciem nec contueri possent, & a Deo precarentur ne deinceps vocem eius, quam ferre non poterant, audire cogerentur, sed per Mosem, quæ vellet, iuberentur. Deum igitur qui non nisi mente conspiciendum se præbet, suas leges resonantem semel audiuit vna omnium selectissima gens: cum tamen omnibus locis ac regionibus, omnibus horis ac momẽtis mortales omnes, imo vero omne animantium genus summa caritate ac bonitate sempiterna foueat, & bonorum omnium cumulis abundantissime augeat. Principem igitur in Reipublicæ administratione, illam quam Deus in mundi procuratione adhibet sapientiam

[a] Numeri 12.

C

imitantem, a ſubditorum & a populi conſpectu ſe quãtum licebit ſubducere; nec ſe niſi cum maieſtate ſumma contuendum præbere: ſua cõſilia & arcana cum pauciſſimis ſummæ ſapientiæ ac integritatis hominibus, quorum delectum ſingularem in primis habebit, cõmunicare: & eos ſuarum legum interpretes adhibere: ſubditos deniq. ſumma benignitate & caritate fouere, & ab omnibus hoſtibus ſumma prudentia ac potentia tueri oportet. Exſtat liber De mundo ad Alexandrum Magnũ, in quo quidem Deus vniuerſitatis moderator, cum rege Perſarum potentiſſimo comparatur, qui in arce ſuperba triplici muro ac fortiſſimis propugnaculis munitiſſima, omnibuſq. deliciarũ generib. abundantiſſima domicilium habet: ac tametſi mortalium nemini viſendus eſſet præterquã pauciſſimis quibuſdã amicis; nihilominus tamen ab extremis Indiæ & Helleſponti finibus quæcumq. in imperio gererentur, breui temporis interuallo diſpoſitis vndique flammarum per ſpeculas indicibus & exploratoribus, intelligeret ac ſentiret. At nulli principes tam magnum imperium tamdiu tenuerunt; nulla vſquam ſubditorum erga principẽ obedientia maior, nec iuſtiora vllius principis erga ſuos imperia exſtiterunt. Iam vero principes illi qui libidini ſeruire didicerunt, a luce & conſpectu multitudinis ſe ipſos in latebras ſubducere conſueuerunt, vt liberius omnibus voluptatum generib. expleantur: vt quidem Tiberius optimus ſimulationis artifex, inſulam deſertiſſimam ad fruendas voluptates conquiſierat; turpiter ille quidem; minus tamen imprudenter quam qui impuriſſimarum libidinum odore teterrimo loca publica æque ac priuata cõſpurcant: qui cum plus exemplo quã ſcelere ipſo peccant, tum etiam in vniuſcuiuſq. mentibus & animis ſui contemptum ingenerant. at princeps qui modo ſapit, quoties ſeſe populo conſpiciendum præbet, (quod quam rariſſime faciet) ſeipſum ita comparabit, vt ore toto ac vultu maieſtatem miſta modeſtiæ grauitatẽ ſpirare videatur: ac potiſſimum in ſermone,

in quo

in quo dignitatem & pondus ſententiarum ineſſe oportet: ac dicendi genere vtetur, quod ſit vtcumque a populari remotum: quæ ſi paulo difficiliora principi videbuntur, præſtabilius erit vel parciſſime loqui, vel omnino conticeſcere: cum ſciamus homines in tantis rebus, aut vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus quam aliqua certa ratione commoueri: ac ſi verum eſt quod Sapientię magiſter ſcribit, *Stultos, quamdiu vocem continent, ſapientiſſimos iudicari*, quantum principi publicam orationem habituro enitendum erit, vt ore, vultu, verbis, omni denique actione cum dignitate maieſtatem tueatur? nam hæc ſingula pro legibus, pro exemplis, pro oraculis haberi conſueuerunt. In quo Tiberius nequid peccaret, nouum morē inuexit, vt ſcriptis conueniretur ac reſponderet. *Moris erat*, inquit Tranquillus, *eo tempore principem etiam præſentem ſcripto adire* [a]. Ab iis vero qui ſæpius ſermonem habent in concione, apud Senatum, corā populo, multa peccari neceſſe eſt, quæ principis contemptum allatura ſint, aut exiſtimationem violatura; vt non immerito Græcus neſcio quis diceret; *Principem non aliter publice, quam in tragœdia, ſi modo ſapit, verba facturum*. Intelligo quæ quiſque dicturus ſit, nec meam ſententiam omnibus probabilem videri: ſcilicet principem ab oculis ciuium ſubducere; ſermones non niſi cū amiciſſimis ſerere; multis multa iure rogantib. nihil reſpondere; ac ne loquentes quidem ſubditos audire velle: abſurda illa quidem ac principe minime digna videri. Ego vero principem ſuorum ciuium conſpectum omnino refugere ac latebras quærere nolo, vt reges Indiæ nonnulli: ſic enim de rege Borneo noſtra ætate proditum eſt, qui præter vxorem & liberos alloquitur neminem; videtur a nemine: ſed domeſticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota ſolet adeuntes conuenire; ne frequens ſit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus ſit in ſuorum, niſi proximorum & familiariū colloquiis; ne iocis, dicteriis, luſu, exercitatione publica voluptatē

[a] Tranquill. in Tiberio.

quærat: his enim rebus principis maieſtas, quam modis omnibus illæſam eſſe oportet, & exiſtimatio valde minuitur atque eleuatur; eoque magis quo maior erit & auguſtior princeps. Neque enim in eo genere Turcarũ, aut Æthiopum, aut Tartarorum, aut his omnibus maiorem Hiſpaniarum principem cum regulis ęquare oportet; ne ridiculi videantur, ſi ne aſpici quidem a ſubditis ſe patiantur; vt illi, quos non niſi demiſſis in terram oculis alloqui fas eſt, & a quibus nõ niſi aduerſo vultu & corpore diſceditur. quamquam ad interioris Africæ reges nemo niſi adorans, & puluere antea cõſperſus, verba facit[a]. Quod ſi quis putat Orientis & Auſtri reges his morib. ac inſtitutis vti oportere, quod ſeruilis & abiecta ſit ſubditorum natura: Aquilonis vero populos ingenuam quandã animi vim ac præſtantiam habere, quę ſeruitutem huiuſmodi ferre non poſſit: iſtud quidem ſuo loco, & quę regionis cuiuſq; natura ſit, diſſeretur: video tamen reges Angliæ, Poloniæ, Moſchouiæ, qui ad Aquilonem poſiti ſunt, Gallorum & Italorum principibus auguſtiores, ac multo accuratius quam noſtros maieſtatem tueri ſuam. Occurritur etiã a pleriſq;, principes qui ſuorũ ope ac ſollicitudine publica omnia gerũt, ab illis interdum regno ſpoliari. eius rei exempla de Sardanapalo & Childerico promere non dubitant; quorũ tamen alter inops a mente; alter omni voluptatum genere diffluens, ad ſeruitutem quam ad imperium aptior erat. ſed abſurdum eſt vnius aut alterius principis exemplo pręcepta concludere velle. numquam certe Gallorum populi magis obſequentes fuere, aut regum maieſtas auguſtior, quam primis illis regibus, qui nõ niſi Calendis Maii ſeſe populo conſpiciendos proponebant; omnia Præfecti Prætorii, quem *Palatii magiſtrum* appellabant, imperio gerebantur. Sed huic morbo ac periculo facile occurri poteſt, ſi ad præfecturam Prætorianam duos tresve collegas princeps adhibeat, vt Imperatores Orientis feciſſe videmus: ita fiet vt potentia ſingulorum deminuta, regia maieſtas auguſtior ſit ac tutior

[a] Leo Afer.

Periculum ne princeps qui omnia alteri cõmittit, imperio exuatur.

tutior futura. Nam cum Tiberius Seianum, Commodus Perennem, Theodosius II Eutropium, Iustinianus Bellissarium, Xerxes Artabanum, Childericus Pipinum summam rerum & corporis sui custodiam solis tribuerent, in ea quæ dixi pericula inciderunt. Quod autem ad iurisdictionem attinet, multò melius magistratuum quam Principis officio exerceri posse non dubito. Quis est enim qui nescit tam multa in boni iudicis officio posita esse, vt peritissimos etiam ac diligentissimos fugiant? plura certe principem ante præterlabi necesse est quam percepta sint. at in eo sæpe quod aures præteruectum est, status causæ versatur. Ac si quis principem dixerit iuris ac iustitiæ peritissimos viros habiturum, quales Augustus, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander habuisse feruntur, id quidem non ita difficile Romanis principibus sic educatis videbatur; sed aliis moribus ac institutis nunc viuitur. Quis autem non videt tam multas vbique litium dilationes, tot subterfugia reorum, tot pragmaticorum fraudes, tot circumforaneorum rogationes & clamores nō modo principem non laturum, sed ne magistratus quidem sine incredibili molestia, quæ deuoranda illis est, ferre posse? at ne res quidem omnium in ciuitate maximas maximique ponderis ac momenti princeps capere potest; quo igitur modo tot rebus litibusque iudicandis sufficeret? si munus illud suscipiat, nec tamen recte atque ordine exsequatur, pro iure iniuriam illaturus est. In quo certe Demetrius, is qui Obsessor est appellatus, Macedoniæ rex, cum iudicandi munus obire velle videretur, ac rogationes quamplurimas a singulis accepisset, oblata occasione omnes ex intimo sinu in flumen contumeliosissime effudit [a]: cuius facti insolentia & indignitate Macedones sic exarserunt, vt non multo post exercitus illum deseruerit; deinde totius populi conspirantibus omnium animis secuta defectio est, regnandi potestate ad Pyrrhum delata. Si principem iudices ac iudicia daturum putes vt

458

[a] Plutarch. in Demetrio.

lite constituta, deinde plane percepta & cognita senten-
tiã ferat; erit tamen in iudicum arbitrio qualis sententia
feratur, nisi princeps ipse facti quæstionem, testimonia,
tabulas, leges, mores & cætera quæ ad lites instruendas
pertinent, exquirere volet: sed quis nõ potius litium ac
iurgiorum requietem optet? quibus aũt principib. tan-
tum ab re sua otii est, vt etiamsi maxime velint, ea tracta-
re possint? Demus tamen vniuersi populi iudicia prin-
cipem non modo velle, sed etiam posse disceptare: nego
principis maiestati conuenire lites ac iudicia ordinaria
pertractare; qui prærerquam quod pleraque rescripta,
decreta, iudicia in Prętorio, principum vel gratia vel pe-
cuniis regio nomine erepta videmus; illud iniquum est,
subditos a necessariis negotiis rebusque domesticis a-
uelli, vt principem huc illuc vagantem consequantur:
ac multo commodius videretur liti cedere quam cum
tanto detrimento litigare. Cum autem nulla sit princi-
pe cognitio dignior quam quæ est de capite, de fama, de
fortunis omnibus, quis accusator reos apud principem
agere quis peragere velit? quis audeat? quis possit in tã- C
to fortunarum ac vitæ discrimine si reus euaserit? Ete-
nim cum principes vix vmquam reos damnare consue-
uerint, & damnatos sæpius restituant, non modo nulla
peccatorum vltio, sed summa improborum impunitas
ista ratione in Republica sequeretur: quo nullum cer-
tius est cito perituræ ciuitatis argumentum. Cui cala-
mitati cum variis legibus occurri soleat, tum vero nus-
quam commodius quam lege Conani Scotorum regis:
indictum illud appellant, Mediolanensium moribus v-
sitatissimum: quo quidem sanxit arcam perforatam in
maximo cuiusque vrbis templo constitui, in quam cuiq;
latenter iniicere licet delatorios libellos, quibus scelus
admissum, locus, tempus, testimonia, rei denique, & cõ-
sciorum perpetrati criminis nomina perscripta sint.
magistratus stato die vrnas aperiunt, quęstionem habẽt;
reo damnato bonorũ dimidia pars delatori cedit. Quæ
ratio vindicandorum criminum perfacilis est apud or-
dinarios

dinarios magiſtratus ac iudices, quæ nec a principe expediri poteſt, ac ne cõmode quidem explicari. Quamobrem Tiberius ineunte imperio palam dixit in Senatu & magiſtratibus ſæpe reſcripſit [a], *magiſtratuum iuriſdictionem nec mutare, nec ad ſe pertrahere velle: maius eſſe quod a principe, quam quod a maieſtate petatur.* Neq; vero mirum cuiquam debet videri, cur iudicandi munus antiquorum regum proprium, nunc vero magiſtratuũ ſit: quia cum nullis adhuc legibus populi vterentur, ſed regia manus ac voluntas pro lege haberetur [b], neceſſe erat cauſas ciuium a principibus iudicari: promulgatis vero iudiciorum publicorum ac priuatorum legibus, & quæ quibus peccatis ſupplicia, quę merentibus præmia dari oporteret, neceſſitas illa ſublata eſt, & a principibus ad iudices delata. Sed hic occurri poteſt, principem non modo rerum omnium magnarum ſcientia eruditum, ſed etiam omnibus præclaris virtutibus ſubornatum: eius autem imperium tam anguſtis finibus terminari poſſe, vt vel vnius oppidi regionibus ſine cuiuſquã inuidia concludatur: eum vero iucundiſſimos pacis ac ſuauiſſimæ tranquillitatis percipere fructus; quis regnũ illud ac regem quoque ipſum in ſumma felicitate non putet conſtitutum, ſi princeps iudicandi munere per ſe ipſe fungatur? Ego vero ſi quid ſentiam exquiris, ne illi quidem principi tam beato, nec ciuibus tam fortunatis vtile puto principem iudicare: non quia ſui principis maieſtatem ſubditi tanto cultu & amore proſequũtur, vt nec ſatis libere auſint lites interdum odioſas, aut non ſine aduerſariorum inuidia exponere: aut quia negotiorum multitudine princeps obruatur; ſed quia nihil tam principis proprium eſt quam clementia; regis quam miſericordia; maieſtatis quam lenitas. Et cum tanta eſſet in Tito Imperatore morum facilitas vt illum *humani generis delicias* appellarent, ad iudicãdi munus difficillime acceſſit: ac ne quemquam capitis damnare cogeretur [c], Pontificis max. munus libentiſſime amplexus eſt: cum tamen Imperatores cæteri qui etiam Pontifi-

[a] Tacitus.

[b] De orig. iur.

[c] Tranquill. in Tito.

ces erant, a iudiciis capitalibus minime omnium abstinerent. nihil est autem veræ iustitiæ tam contrarium quam commiseratio; nec iudicis officio quicquã magis repugnat quam misericordia: cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur. id enim maiestatis tam proprium esse docuimus, vt ab ea diuelli nõn possit. Igitur princeps vtramque personam pro tribunali agere cogetur, scilicet parentis clementissimi, & integerrimi iudicis. Ac si quidem principis animus suapte natura lenis est, nemo tam sceleratus erit, qui supplicia legib. decreta non effugiat, si principem habiturus est qui lacrymis, qui precibus, qui casibus humanis cõmoueatur. Etenim Augustus prudentia nemini secundus, parricidam cum interrogaret, sic auspicatus esse dicitur, *Certe patrem non occidisti.* quibus verbis non modo reũ erudiebat quid principi, eidemq; iudici respõsurus esset, verumetiam parricidii veniã humanissime largiebatur. Quinetiam Neronem ferunt, cũ iudicio capitali subscribere rogaretur, *Vtinam*, inquit, *literas nescirem*. At M. Tullius cum Ligarium, quem Cęsar damnare proposuerat, defenderet, his verbis Cæsarem paululum ab iracundia placatum, vrgere cœpit: *Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum; certe numquam hoc modo; Ignoscite iudices: errauit, lapsus est, non putauit: si vmquam post-hac. ad parentem sic agi solet: ad Iudices, Non fecit, non cogitauit; falsi testes, fictum crimen: Dic te Cæsar de facto Ligarii iudicem esse*, &c. Quibus illecebris ac verborum luminibus Cicero Cæsarem ita commouisse dicitur, vt non prius orationis breuissimæ partem dimidiam audiret, quin reus plura consequeretur quam sperarat. Si Cæsar Orator omnium suæ ætatis & quidem Ciceronis iudicio clarissimus [a], quique fortitudine ac prudentia parem haberet neminem, aduersarii omnium maximi eloquentia fractus ignouit ei quem capitaliter oderat; quis princeps aliquãto leuior, qui diserti hominis fictã orationem, aut muliercularum gemitus ac suspiria, aut voces

[a] In Bruto.

46

voces

voces & lacrymas puerorũ ſuſtinere poſſit? Rex Ageſilaus rerum geſtarũ gloria & gratia florens, importunis amici precib. coactus, ad iudices literas dedit, quibus petiit vt reus, ſi falſo accuſaretur, cauſæ bonitate vinceret; ſin iure conuictus eſſet, vt tamen in Ageſilai gratiã abſolueretur, & quibuſcunq; modis ſupplicio eriperetur. O quam multi pœnas legũ effugerẽt, ſi iudices principũ literis, non modo occultis, ſed etiam patentib. reſcriptis obſequerentur! quid principẽ facturum putas ſi iudicaret? Non igitur conueniunt iudicia maieſtati. Ac ſi quidem procliue eſt in eo genere principem labi ac decipi, quanto procliuius populo iudice, qui ſceleratiſſimos quoſq; pœnis eripere, optimũ quemq; dãnare cõſueuit; vt quidẽ Athenięſes ac Roman. ſæpius feciſſe videmus. Nam cum Seruius Galba ſummus Orator maieſtatis accuſatus & conuictus teneretur, oratione & actione ad miſericordiam accommodata filiolos amplexus populo commendauit, ac lacrymis effuſis facile pœnas euaſit. Itaque Cato maior, qui reum peregerat, dixiſſe fertur, Galbam, niſi pueris & lacrymis abuteretur, vapulaturum fuiſſe [a]. At viri fortes & rerum præclare geſtarum conſcientia freti, qui nec precibus, nec lacrymis abuti poterant, ſi vel mendax Orator, vel calumniator improbus accuſaret, iniquiſſime damnabantur. Principem vero non Oratores, ſed aſſentatores, non aperte, ſed latenter variis fraudibus circumueniunt. Itaque nobilitas Poloniæ, vt magiſtratuum ac legum pœnas effugeret, beneficium a Ludouico Poloniæ & Hungariæ rege extorſerat, vt ſe iudice nobiles cauſam agerent, quoties de capite aut fama quæreretur [b]. ex quo flagitiorum omniũ impunitas ſecuta eſt, ac ſi quando rex accuſatorum potentia & gratia coactus nobilem damnauerit, numquã tamen vllius ſceleris cauſa quiſquã capitali ſupplicio, ſed annui tantum carceris pœna tenetur. Demus principẽ non facile miſericordia cõmoueri; verendum tamen vt in iudiciis crudeliter ſe gerat. nam cum mediocritatem tueri cuiq; difficile eſt, tum vero principib. difficillimũ.

a Valer. lib. 8.

b anno 1375. in Conſtitut. Polon.

Si princeps optimus sit ac virtutes amplectatur, sceleratos capitaliter oderit: cum sapientissimus quisq; aduersus improbos indignatione vltra modum commoueatur. quid exemplis opus? pleni sunt libri, plena antiquitatis memoria. Cum Augustus incredibili prudentia Romanum imperium moderaretur, frequenter iudicabat, ac damnatorum pœnas initio grauiter ac moleste, atque interdum acerbius ferebat, vt Seneca scribit [a], quam qui plectebantur: quia tamen in iudiciis adeo frequens erat vt sæpissime damnare necesse haberet, seuerior fiebat. Itaque cum Mæcenas familiaris ac domesticus illum pro tribunali quamplurimos variis suppliciis addicere animaduerteret, & iracundia quadam flagitiosorum multitudine permoueri, nec tamen ob iudicii frequentiam illum conuenire posset, tabella in sinum coniecta *carnificem* appellauit [b]. hic Augustus constitit & vt iracundiam liberius exsultãtem cohiberet, iudiciũ soluit. Quamobrem maiores nostri prudenter, qui Curiam publicorum iudiciorum, quam nostri homines *Tornellam* appellant, ita instituerunt, vt singuli Curiarũ singularum iudices velut in orbem statis temporibus in ea iudicarent, ne perpetua capitalium iudiciorum consuetudo insitam vnicuique a natura clementiam omnino eriperet, & animos efficeret quam pro natura crudeliores; quia *quanto quisque melior est, tanto difficilius*, inquit Theophrastus [c], *aduersus improbos iracundiã cohibere potest, quin aliquando in furorem erumpat.* Nam Claudius Imperator cum accusatorem tot ac tam multa scelera de reo narrantem audiret, continere sese nõ potuit quin turpiter & contumeliose pro tribunali gladium in os eius produceret [d]. Si princeps ad crudelitatem natus sit, tribunal cruore ciuili fœdabit: vt Caligulam ferunt quinquaginta reos capitali pœna, & quidem ex diuersis criminibus eadem sententia damnasse; ac sępe ob id ipsum tantũ reos supplicio addixisse vt ceruicibus secandis voluptatẽ & gloriam quæreret, aut gladii aciẽ experiretur. Igitur si modus ac mediocritas illa

quæ

[a] In lib. De ira.

[b] Seneca in lib. De ira.

[c] Seneca lib. 3. De ira.

[d] Tranquill. in Claud.

Caligulæ crudelitas.

quæ crudelitatem inter & misericordiam interiacet, quæque tam necessaria[a] iudicibus est, in paucissimis reperiatur; quis in principibus fore putet, in quibus acerrimæ quædam cupiditates insunt ac vehementes animorum perturbationes quibus ad extrema quæq; præcipites aguntur? Ira priuatorum, in principe indignatio; iracundia cæterorum, in principe furor appellatur. Sit tamen princeps ab omni perturbatione liber: qui nec ira, nec odio, nec gratia, nec misericordia commoueatur: sit omnium virtutum ac scientiarum orbem complexus; sit etiam iudicandi peritissimus; sit deniq; omnibus curis ac negotiis vacuus; nec metuenda sint ea quæ diximus incommoda: sequuntur tamen grauiora quæ illum a iudicando prohibere debeant. Nam cum principi multa ad imperium retinẽdum vtilissima præcepta tradi possunt: tum vero nihil tam necessarium est, quam vt omnes illum (quantum quidem fieri poterit) amore ac beneuolentia, nullus odio prosequatur. Illud autem omnium optime consequetur, si pœnæ ac præmia pro meritis cuiusque decreta sint. Et quoniam gratiosissima sunt præmia, pœnę vero odiosissimæ: principem oportet, vt ametur & colatur, omnia præmia tribuere, magistratus inquam, imperia, sacerdotia, curationes, munera, beneficia, restitutiones; pœnam vero irrogare nemini: sed magistratib. integerrimis ac prudentissimis permittere pœnarum irrogationem. Ita fiet vt principem pro suis erga singulos benefactis subditi omnes summa beneuolentia complectantur; inimicitiarum omnium sublata, & in magistratus ac iudices deriuata causa. Hoc ipsa natura nos docuit, quæ inter apum examina regibus aculeos detraxit, quo minus cuiquam nocerent. ac tametsi sacræ literæ nos erudiant pestes omnes, morbos, calamitates, & casus humanos ab vltione diuina pendere: omnium tamen theologorum, qui res diuinas accuratius tractant, summa consensio est nihil horum Deo opt. max. vt ab effectrice causa fieri, sed concessu quodam, & causa non prohibente deriuari: quam quidem causam

[a] l. respiciendum de pœnis.

Imperandi ars optima.

Hebræorum loquendi mos verbo *Hiphil* vbiq; significat: paulo aliter Greci, qui ad fabulas omnia traduxerūt, Iouem tria fulmina iaculari, quas Latini *manubias albas, rubras, atras* appellant: albas quidem esse innoxias, quia Iouis vnius consilio [a], & amica traiectione ad Solem fieri soleant sine cuiusquam offensione. *Id solum fulmen,* inquit Seneca, *placabile est quod mittit Iupiter.* Rubras vero fieri traiectione ad Planetas minores, quæ consilia Deorum minorum vocant, quo fulmine aut fruges, aut animantia bruta feriuntur, homines non item: tertium fulminis genus atrum esse dicitur, quod traiectione ad superiores planetas, quæ consilia Deorum maiorum appellantur, fieri cōsueuit: ex quo cædes hominū sequuntur. Nam Iouialis Theologia triplex illa quidem & ad philosophos, & ad Pontifices non minus pertinet quam ad poëtas: prima quidem ad mundū, & ad causas in natura positas: secunda ad ciuitatem, quæ sacris & sacrificiis continetur, tertia ad theatrum spectat: vt M. Varro eleganter scribit lib. vno & vicesimo Rerum humanarū. Omnium tamen constans opinio est, Deorum omnium principem, quem ipsi Iouem esse putabant, nec irasci cuiquam, nec violare quemquam, at ne damnare quidē: sed mediis interiectis causis, & Angelorū imperio ac potestate omnia procurari. Ac propterea veteres Ægyptii legem inde vsq; a Prometheo legislatore repetebāt, qua reges nō modo prohiberentur occidere, sed etiam supplicia spectare [b]: ne ex illis spectaculis vllum in spectatoribus crudelitatis vestigium restaret. Mihi quidem arcanum hoc imperii nostri permagnum visum est, quod ad beneuolētiam subditorum erga reges plurimum valet; a regibus omnia præmia, largitiones, honores, magistratus curationes, imperia proficisci: a magistratibus vero pœnas ac supplicia decerni & irrogari. Nam cum Gulielmus Poyetus meus popularis, Francorum Cancellarius, violatæ maiestatis reus, & aduersariorum gratiosissimorum inuidia circumuētus fuisset, noluit princeps qui offensionem acceperat, se iudicem ferre, at ne iudicio

[a] Porphyrius qui a Festo paululum dissentit in verbo Manubiæ.

[b] Plutarch. in Opuscul.

iudicio quidem adesse: quin etiam cum reus Parisiorum iudices omnes reiecisset, placuit ex omnibus Fracorum Curiis iudices selectos, & ab omni sordium suspicione vacuos ad eum iudicandum acciri. Ex quo intelligi potest quanto iuris ac iustitiæ cultu stet hoc imperium; cum iisdem fere temporibus Thomas Morus Anglorum, & Hieronymus Moro Mediolanensis Cancellarius, vterque maiestatis causam dicerent; quorum alter coniuratos & eiusdem sceleris in principem reos pro iudicibus haberet; alter aduersarios omnium maximos. Sic igitur subornatis testibus, & cum reo compositis cum summa omnium ordinum inuidia, vir sanctissimus ac integerrimus capitis damnatus est; nec prius testes patrio more GILTHI [a], vna voce effuderant, quam successor in eodem magistratu, iudex idem & accusator, rege assentiente senis laudatissimi ceruicem carnifici feriendam præberet; quæ crudelitas magnam Henricho regi apud bonos omnes inuidiam conflauit. Hic forsitan diceres, illustrium personarum dignitatem id postulare, vt quoties de capite, de fama, de fortunis omnibus agitur, princeps ipse suscipiat cognitionem. Cum enim Dux Alenzonius Caroli VII Francorum regis propinquus perduellionis reus esset, senatus regi consulenti respondit [b] *iudicium illud nec constitui, nec terminari posse nisi a Paribus Franciæ rege ipso præsente.* Idem Ludouico XI regi de causa Renati Siciliæ regis senatum roganti responsum est [c]: *etiam si in causa iudices interloqui oporteret, regi abesse non licere.* Hæc quidem ex actis Curiæ didicimus & expressimus. nihilominus tamen regi sententiam ferre non licebat: cum ne iudicio quidem maiestatis reges olim affuerint, tametsi principum ac Parium causa ageretur. Et quidem exstat in actis Curiæ [d] testatio Ducis Burgundionum, qui tunc erat a rege secundus, qua publice intercessit, quominus Carolus VI rex iudicio perduellionis, quod aduersus Regem Nauarræ constitutum erat, adesset. Consimili intercessione Pares Franciæ coram Carolo V rege obtestati sunt.

463

[a] Id est, *reus conuictus.*

[b] anno 1458, 26 April.

[c] anno 1475.

[d] anno 1386, Martii 3.

ne iudicio Ducis Britannorum interesset; aut si morem maiorum innouare vellet, vno consensu senatui ac posteritati testatum id voluerunt, ac suæ declarationis acta sibi decerni petierunt. Curia testationis acta Paribus ac ꝓcuratori regio decreuit. Itaq; cum de fortunis omnibus Marchionis Salussiarum Francisco 1 Rege Francorum ageretur, magna contentione certatum est, ac necessariis argumentis rationibusq; tum diuinis, tum humanis[a] demonstratum regem a iudicio penitus abstinere oportere. ac tametsi regio ꝓcuratore causam vrgente iudicio rex interfuerit, nec sententiam tulerit, qua Marchionis bona iustissime publicata fuerunt; nihilominus plerisq; visum est iudicium illud ereptum fuisse. Quamobrem cum Callisthenis ac Philotæ aliorumque coniuratorum perduellium capita peterentur, *Alexander Magnus*[b] *nec se iudicem ferre, nec iudiciis interesse iustum putauit; ne iudicibus metum incussisse aut liberam iudicandi potestatem ademisse videretur*. Nam si contra naturam est, vt eundem iudicem & accusatorem feramus[c]: rex autem in omnibus publicis iudiciis accusator sit; quanto id verius est in crimine perduellionis, quo reus principis vitam aut famam violauisse dicitur? Quamobrem D. Ludouicus iudicia maiestatis aduersus Petrum Britanniæ Ducem & Thomam Flandriæ Comitem, tractare noluit: nec Philippus Longus rex Francorum Roberti Flandriæ Comitis causam; sed omnia iudicãda permisit Paribus, quorum imperio ac potestate iudicia cõstituta sunt, & sententia his verbis concepta; Nos *Pares Franciæ, ad requæstam & mandatũ Regis venimus in suam curiam Parisius; & tenuimus curiam cum* XII *aliis personis*, &c. Item sententia aduersus Petrum Maledoctum, qua Britanniæ fiducia ab eo adiudicatur, lata est ab Archiepiscopo Rhemensi, duobus Episcopis, octo Comitibus, Matthæo Mommorancio, Vicecomite Bellimontis, & Ioanne Suessionensi; & hac formula concepta; NOTVM *facimus quod nos coram carissimo domino nostro Ludouico rege Franciæ, iudicauimus*, &c. quibus verbis perspicuum

[a] Bald. Perus. & Innoc. in cap. verum. de foro competente. Andr. in cap. 1. de cleric. coniugat. Pan. in cap. cæterum. de iudic.

[b] Q. Curtius.

[c] l. 1. ne quis in sua causa. C. l. qui iurisdict.

C

perſpicuum fit rege quidem auctore, ac ſæpius præſente, non tamen iudice, maieſtatis iudicia diſceptari conſueuiſſe. Cum vero Alphonſo Pictonum Comite mortuo rex Neapoleos hæreditatem iure legitimo ad ſe delatam creuiſſet, quam D. Ludouicus iure accreſcendi ad ſe pertinere diceret, iudicio abſtinuit. Nec Franciſcus maior in iudicio aduerſus Carolum Burbonium perduellem cõſtituto ſententiã ſibi ferendam putauit, tametſi præſens adeſſet. Quinetiam cum de fide a Comitibus Campaniæ præſtanda ageretur, iudicium ab aliis principibus rege præſente conſtitutũ eſt ac terminatum; cuius ſententiæ formula [a] ſic concepta eſt; IVDICATVM *eſt a Paribus regni, videlicet Rhemenſi Archiepiſcopo, & Lingonenſi, Gulielmo Catalaunenſi, Ph. Bellouacenſi, Stephano Nouiomenſi, epiſcopis; & Othone Duce Burgundiæ, & aliis epiſcopis & Baronibus,* &c. *nobis audientibus & iudicium approbantibus.* Quod ſi æquum ac verum eſt, principem iudiciis abſtinere oportere cum quid ſua intereſt, vt in omnium beneuolẽtia velut in arce munitiſſima acquieſcat; quanto magis in cauſis capitalib. maieſtatis ac perduellionis id fieri oportet? Succurrit in mentem quæſtio habita aduerſus Valerium Burboniæ coniurationis reum Præſide Selua: & quæ a coniuratis Tarrariæ expreſſa ſunt Brinone Rhotomagenſi [b] Præſide ac iudice quæſtionis: quibus quæſtionibus plane intellectum eſt non aliam coniurationis ac rebellandi cauſam Carolo Burbonio fuiſſe, quam quod Franciſcus rex, & publicã, & matris cauſam nimis fouere videretur; cũ agri publici ex imperii legibus ac more maiorũ ſublata fiducia Reipublicæ vindicarentur; quæ Burbonius iure legitimo ad ſe delata cõtendebat. Si rex iudicio penitus abſtinuiſſet, quamquam abſtinuit quodammodo, ſi tamen iudicibus integerrimis ac procuratorib. fiſci tractanda omnia reliquiſſet, nec Reſpublica, nec rex ipſe tot ac tantas calamitates pertuliſſet. Nam quæcumq; ſententia feratur, ſemper tamẽ is qui cauſa cadit, iniuriam ſibi a iudicibus illatam opinatur. Illud vero alienum quod a quibuſdam

[a] anno 1216. Iulio.

[b] anno 1523.

obiicitur, *Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicaturus sit, prouocationibus & rogationibus ad principem omnino sublatis.* Quis est enim qui nescit quam magnis expensis litigandum, quam multas ambages ac dilationes, quā multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotii est? Neq; vero putandum est iudicia eo meliora fore quo breuiora. Tametsi enim Thucydides, Areopagitarum sui temporis facile princeps, in eadem qua cæteri sententia fuisse videatur, scilicet scelerum vltionem repente fieri oportere: ego tamen Plutarchi, imo vero Hebræorum sententiam statuo veriorem esse. Hi quidem moram[a] in iudiciis publicis trahi oportere necessarium esse ducunt ei qui recte iudicare volet. Ille vero in eo libello quem De sera numinis vltione scripsit, perspicue docet homines ab immortali Deo admoneri, tardissime ad capitales sententias veniendum esse; vel vt res ipsa magis conspicua sit; vel vt ab improbis prius fructum aliquem decerpere liceat, quam moriantur; vel vt scelerum aliquādo pœniteant; vel vt grauius puniantur: (sunt enim eo acerbiora supplicia quo diutius impēdere videntur) vel vt æquius ac melius de alterius capite iudicetur. neque enim fieri potest vt si iudex vltionis appetitu, vel perturbatione, vel aliorum temeritate feratur, quantæcumq; sit integritatis ac prudentiæ, recte iudicet: quid igitur de principe sperandum qui vtroq; vacat? Sententiæ magistratuum minorum a maioribus emendari solent: quis autem quæ a principe iudicata fuerint, rescindere poterit? Is enim qui priore iudicio non satis accurate causam explicauit; aut qui quid errore prętermisit: si prouocandi locus est, omnia commode sarcire poterit: sed si princeps ipse prima iudicia tractauerit, nullus erit ꝓuocandi locus aut erroris emendādi relictus. Quæ sic a nobis disputantur, vt principem omnino a iudiciis arceamus, nisi summa sapientia præstet, aut prudentium hominū consiliis sua iudicia constitui ac terminari velit; & eiusmodi causę fuerint, quę principis cognitione ac iudicio dignę videantur:

[a] in lib. pirk cauoth. מתונים בדין הוו.

videantur: imitantem præcepta Iethronis, qui Mosem Israelitarum principem difficillima causarum omnium iudicatione pene obrutum, ea ratione subleuãdum putauit, vt de rebus tantũ arduis, & ab ordinaria magistratuum iurisdictione remotis, cognosceret; cætera magistratibus ac iudicibus permitteret. Id quod etiam ab Romulo factum legimus. is enim senatui ac magistratibus mandata iurisdictione ordinaria, grauissimas[a] tantum causas sibi reseruandas esse putauit. Ac tametsi Imperatores Romani latius aliquanto sua iudicia manare vellent, nihilominus tamen certis quibusdã regionibus finiebatur imperatoria cognitio: quas principum assentatores, aut etiam principes ipsi sæpius egrediebãtur; vt de Claudio Imperatore, quo nullus in iudicãdo ineptior fuisse dicitur: de quo Tranquillus ita scribit; *Alium negantem rem cognitionis, sed ordinarii iuris esse, subito causam apud se agere coegit.* sed hoc tam inepte, vt quidam Græcis verbis, quæ ab omnibus fere intelligebãtur, *stultum senem* appellare pro tribunali non dubitaret; καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. Alius foro abeuntem supplantauit, ac humi prostrauit; eoq; tandem progressa est Imperatoris amentia, vt dormientis os ac vultũ pueri domestici atramento deformarent ac fœdarent. Atq; eo delabi necesse est principẽ qui prudentię expers, difficillimas quasq; res spectante populo gerere, & sui contemptũ ac risum omnib. excitare pulchrum putet: quo nihil in monarchia perniciosius fieri potest. Principem igitur qui frequens in iudiciis, in senatu, corã populo esse volet, hunc ego sapientia Salomonem, prudentia Augustũ, moderatione Aurelium æquare, aut rarissime in publicũ prodire, rarius etiam ius dicere volo; eoq; minus si ad eum spectandum conueniant peregrini; qui quæ minus laudanda videbuntur, non modo in animi, sed etiam in ipsa corporis deprauatione, aut non satis splendido cultu; quæq; a subditis excusari solent, turpia iudicabũt: ac minima quæque apud exteros cum amplificatione vituperabunt. Rex Agesilaus sui fama ac rerũ gestarum gloria

Quæ res principis cognitione digna videantur.

[a] Dionys. Halicarnass. lib. 2.

C

Orientem impleuerat: quem tamen rex Ægyptius cum humi fuſum, ac viliſſimo Græcorum pallio indutum, corporis etiam ſtatura puſillum & claudum intueretur, vehementer deſpexit. quod etiam Ludouico XI regi patrum memoria contigiſſe proditum eſt. Is enim ad fines regendos, & ad lites diſceptandas quæ regi Caſtiliæ cum rege Nauarræ intercedebant, arbiter receptus, riſum & contemptum ſui apud Hiſpanos excitauit; cum hi ſplendido cultu non modo pueros, ſed etiam equos aureis veſtibus ac phaleris inſtratos deduxiſſent: regem Francorum cultu viliſſimo ſordeſcere turpe ducebant. nulla in eo dignitas oris, nulla maieſtas: ſed hominem diuorum peragrationibus deuotũ diceres, cuius pileus imagunculis vſquequaque conſutus, veſtis ſquallida, totiusq; comitatus viliſſima ſpecies: ac ni regis exercitus in planitie apparuiſſet, noſtros homines Hiſpanorum ſeruos eſſe putares. Tandem Ludouicus, reputans hominum opinione laudabiles aut vituperatione dignos principes iudicari, cum intellexit Venetiarum Legatos magnifico apparatu ad ſe venire, regias veſtes indutus, & ex ſublimi ſede conſpicuus, regalem ſpeciem illis oſtentauit. Inde laudatur Tarquinius Priſcus, quod ex Hetruria faſces, trabeas, ſellas curules, annulos, phaleras, paludamenta, prætextam, togas pictas, aureos currus ad triumphũ cæteraq; regalia decora aduexiſſet, quibus maieſtas principis conſpicua emineret. Cauebit ergo princeps, cum ad principis colloquium acceſſerit, quod quã [a] rariſſime fieri debet, ne quid in cultu corporis ac multo minus in oratione ac geſtu appareat quod vituperatione dignum videatur: quoniam præſentia fere ſemper minuit eam quam quiſq; de ſeipſo excitauit opinionem ac famã. Quæ autem diximus maieſtati iudicia nõ conuenire, multo magis in ſtatu populari quam in monarchia locum habent: cum difficillime populus cogi, difficilius etiam ratione ac prudentia regi poſſit, ac ſeditioſis ſæpe concionibus aut factionibus iudicia perturbari ſit neceſſe. Quam rationem publicorũ iudiciorum, quod ſæpe

[a] Philippus Cominius.

ſæpe bella ciuilia Romæ excitauiſſet, Cornelius Sulla Dictator præter [a] perduellionem, a populo tranſtulit ad C Prætores quæſtionum. Certe quidē nulla res vmquam ciuitatib. tam exitioſa fuit, quam auctoritatē Senatus & imperia magiſtratuum ad principem aut ad populum transferre: quia quo minus principi ac populo tribuas, ſaluo iure maieſtatis, eo Reſpublica firmior eſt ac ſtabilior futura: vt recte Theopompus rex Lacedæmoniorum iudicauit cum Ephoris imperium daret, & ſenatus auctoritatem foueret; vxori quærenti cur ſuas opes a ſeipſo imminui pateretur; repoſuit illud, *iſta quidem ratione ſtabiliores futuras*. Difficile eſt enim ædificia excelſa, niſi ſuſtentaculis validiſſimis ac firmiſſimis fundamentis nitantur, diuturna fore. hæc autem in ſenatu ac magiſtratuum officiis poſita ſunt. In quo genere Veneti cum multa prudenter, tum illud prudentiſſime, quod qui iura maieſtatis habent, non modo iudicia nulla diſceptāt; ſed nihil omnino eorum attingunt, quæ vel a magiſtratibus, vel a Senatu commode explicari poſſint. Concilium optimatum, in quo quidem Reipublicæ tota maieſtas conſiſtit, cogitur fere numquam, niſi magiſtratuum creandorum aut legum ferendarum cauſa: cætera per Senatum, aut per magiſtratus expediuntur. Quæ ſi laudanda res eſt in optimatum poteſtate, quanto laudabilior futura in populari ſtatu? cū in omni cœtu ac multitudine hominum, qui conſilii capiendi, aut Reipublicæ conſtituendæ cauſa coguntur, quo plures fuerint, eo magis temere ac imprudenter decernitur ac iudicatur. Neque vero mihi probari poteſt Xenophontis clariſſimi viri ſententia, qui in eo libro quem de Athenienſium Republica ſcribit, popularem ſtatum tum maxime contineri putauit, cum rerum omnium cognitio ad populum defertur: & cum omnia ſorti ac iugo cedunt, id eſt πάντα κλήροις καὶ ζυγοῖς: quæ ſane res popularia imperia penitus euertit. Nam cum a Senatu Areopagitarum conſilia ad populum auctore Pericle tranſlata fuiſſent, ciuitas inops a mente, inops a cōſilio, temere ferri, ac [b] paulo

[a] Cicero pro Rabitio perduellion. & pro Domo ſua.

Non eſt eripienda Senatui aut magiſtratibus ſua poteſtas.

[b] Plutarch. in Pericle.

467

post præcipiti casu ruere cœpit. At Heluetiorum status ducentos amplius annos domestica non minus quam militari laude florens, legibus minime omnium popularibus, vt ita dicam, conseruatur. nihil enim populo fere tribuitur, præter magistratuum creationem: cætera maiestatis iura modice, vel etiã intra modum cum plebe communicantur. Nec vero status Romanorum vllis temporibus a ciuilibus armis longius abfuit, aut magis claruit, quam cum a senatu & a magistratibus, salua maiestate populi, omnia gererẽtur. Cum autem Gracchus vterque legibus maxime omnium popularibus de senatus auctoritate, deque magistratuum imperiis, quantum quidem potuit, detraxisset, vt populi opes ac libertatem augeret, secuta est Reipublicę miseranda conuersio: nec deinceps ab armis ciuilibus aut a seditiosis concionibus ciuitas conquieuit, quoad populi libertas vnius dominatione oppressa fuisset. Deterius etiam Megarenses, quos Plato scribit ab intemperanti libertate ac licentia populari, cum scilicet omnibus omnia licerent, in extremam seruitutem fuisse delapsos. optimum vero Reipublicę genus est in quo senatus consilio, ac magistratuum imperiis salua maiestate, id enim semper excipiendum nobis est, omnia gubernantur. alioqui si princeps populusve senatus auctoritatem, magistratuum imperia, munera, iurisdictiones ad se traduxerint, verendum est vt omnium ope deserti tandem sua ipsi maiestate spolientur. Ac turpiter, meo iudicio, peccant qui principum opes ac potentiam augere se posse confidunt, cum illis omnia licere, & illorum nutu, verbo, voce, omnia iura, imperia, leges conuerti oportere iactant: ne quid in Republica tam stabile sit ac firmum quod eorum arbitratu non mutari possit: vt Caligulæ in mentem venerat, qui etiam in iurisconsultorum possessiones inuadere ausus est, cum diceret, *Faciam vt nihil rogantibus respondeant nisi* ECCVM [a]; id est *ecce eum*. Hæc autem opinio in principum animos sensim illapsa, incredibilem ingenerat tyrannidis affectandæ cupiditatem. His explicatis, definien-

[a] Alusit ad æquum.

definiendum etiam illud videtur, *an princeps se ducem partium ferre debeat in seditione ciuili.*

VII, An princeps in bellis ciuilibus partium dux esse, an etiam bonus ciuis in secessione alterutri factioni sese adiungere debeat; quaq; sit ciuilium discordiarum congruens medicina.

QVEMADMODVM principem erga suos se gerere oporteat, & quatenus subditis, quibusque de rebus ius dicere, tum etiam in quo genere ciuitatis iudicia maiestati minime conuenirent: satis, opinor, superius explicatum est: sequitur vt disseramus etiam illud, *An princeps in ciuilibus seditionibus, partium ducem se ferre, item bonus ciuis sectam quam sequatur optare debeat, necne?* Primum illud statuamus, ciuium secessiones ac discor-468 dias omni ciuitatum generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut si quidem nullis consiliis prouideri, vel prouisæ caueri non potuerint, medicinam quæri oportere, quæ salutem laboranti Reipublicæ pariant, vel certe morbum minuant. Ac tametsi ex ciuilibus seditionibus exsistunt sæpe salutares exitus, quibus mores ciuium ac leges conformantur, quæ sine seditione non exstitissent: non propterea tamen ciuium secessio per se ipsa salutaris est; neque enim si æger vacuatis humoribus, aut sectionibus vel vstionibus curatur, propterea morbus corpori vtilis esse potest, vt Fauorinus ex quartana maxima commoda exsistere putabat: ita sæsæpe fit vt bellis ciuilibus improbi ciues cadant, aut exsilio pellantur, ac veluti putria membra vrantur, vt cæteri pacem ac tranquillitatem colant: sæpe quoq; leges optimas iuberi, iniquas abrogari cõtingit, quod sine ciuili tumultu fieri nõ potuisset. Quas vtilitates qui bellis ciuilib acceptas ferunt, perinde faciunt vt qui adulteria, furta, cędes, ac Rerumpublicarum interitus salutares ex seipsis esse opinantur: cum nulla sit impietas tanta, nullum tam graue scelus, ex quo nihil vtilitatis ad vniuersos

vel ad ſingulos, vel ad vnum aliquem perueniat; quinetiam illa ipſa facinoroſorum hominum flagitia Deus opt. max. ad improborum vltionem & ad ſui gloriam trahere conſueuit. Vt igitur morbi ac vulnera, ipſæque animi ægritudines ac perturbationes, tum corporib. tum mētib. noxiæ ſunt, ita quoq; bella ciuilia Rebuſpublicis ac ciuitatib. peſtifera ſunt ac pernicioſa. Quod ſi quis putet tyrannis vtilia eſſe, næ ille fallitur. etſi enim tyrannis alitur mutuis ciuium inter ipſos accuſationibus, ac maxime potentiorum caſib. & proſcriptionib. ſuſtentatur; concordia vero ciuium & conſpirantibus omnium animis labefactatur: non ex eo tamen efficitur armis ciuilibus tyrannidem confirmari: quoniam neceſſe eſt ciues aut tyrannum aut ſeipſos mutuis armis conficere: aut ſi tyrānus partem ciuium in reliquos armare velit, verendum ei eſt, vt vel armis ciuilib. cadat, vel ab iis ipſis quos armauerit tandem feriatur: ſin demus tyrannos ciuium quammaxima ſtrage delectari, & ex arce quaſi e ſpecula otioſe luctantes contemplari; illud tamen confitendum erit, numquam eos quos armauerint, obſequentes habituros; nec tyrannum quemquam adeo furioſum & amentem eſſe, qui non malit incolumi quam euerſa ciuitate dominari. Quamobrem tyranni cum multa metuunt, tum illud maxime, ne ciues arma capiant; & modis omnibus, quaſi feras beſtias, quæ non niſi detractis vnguibus ac dentibus quieſcunt, exarmare conantur. Neque vero plures tyrannorum caſus accepimus quam ex bellis ciuilibus exſtitiſſe. Ac tametſi exhauſta ciuibus vrbe tyranni potentia videatur augeri, minuitur tamen, quia victores armati primum de ciuibus ouant, vt tandem de tyrannide ipſa facilius triumphare poſſint. Ac meo iudicio nullam Florentini probabilem cauſam habuere, cur Piſtorienſium, quos ſub imperium ſubiunxerant, factiones occulte fouerent: quos enim mutuis armis atteri poſſe putabant, vt Florentinos rerum dominos facilius ferrent, non proſpiciebant ferociores euadere qui armorum vſu ac libertate fruuntur, quam qui pace

469 pace & otio delectantur, qui vim ac robur animi deliciis affluentibus amittunt. Cum autem omni ciuitatum generi metuenda sunt bella ciuilia, tum vero popularibus & optimatum imperiis semper exitiosa fuerunt. nam vnius dominatu & imperio discordiæ ciuiles sedari possunt, cum qui dominatur, imperandi ac prohibendi maiestate subditos coercere possit, aut honorum ac fortium ciuium, qui improbis obsistere valeant, partes tueri: at in Democratia & Aristocratia, nemo futurus est qui vniuersis imperare possit, nisi maxima pars ciuium a factione remota simulque coacta seditiosos ac rebellantes parere cogat. Factionem intelligo, non aliquot ciuium, sed multorum, qui vniuersitatem conturbare possint. Paucitas vero ne capiat incrementum, principio coerceri debet. quod futurum est si princeps arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicibus controuersiam dirimi patiatur. Aut si tanta mali vis est, vt nec leges inter armorum strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu conticescant: principem in monarchia, aut in populari statu Prætorem maximum cohortes Prætorias, aut etiā turmas equitum vbique disponere, ac seditionis capita repente, si fieri potest, opprimere oportet: vt supplicium quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat: ne dilatio duces partium supplicii metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliantur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues qui pro patrię salute mori non dubitent; plures sunt tamen qui patriam pro se perire velint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sæpius in vno homine salus summa Reipublicæ periclitanda sit; etiamsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordię exoriantur. Quod si factio principem aut Rempublicam opprimere tentabit, minime dubitandum est, an princeps se aduersarium ac hostem ferre debeat seditiosorum qui se principis ac Reipublicæ aduersarios omnium maximos profitentur: alioqui si, cum de statu ac fortunis Reipub. aut

Singulare in vnius dominatu.

C

etiam de principis capite agitur, ipse otiosum spectatorem se præbeat, nó modo audacissimos, sed etiam ignauissimos quosq; ad se opprimendum inuitabit. Si parua manus est coniuratorum, patietur magistratus ipsos lege agere, ac suppliciorum acerbitatem sua lenitate moderabitur; eoque citius quo pauciores comprehensi fuerint, vt tum boni ciues in officio cótineantur, tum improbi ab incepto deterreantur; nec tamen nimis curiose & anxie de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormétorum vis arcana extorqueat quæ ignorari quam sciri præstabilius sit. expressa tamé rei veritate, nec coniuratorum in caput principis supplicia differre, nec facile cuiquá in eo genere ignoscere debemus. Cum enim nobilis quidam Normanus apud nos fraterculo sodali confiteretur se Franciscum regem occidere voluisse, nihil tamen ausum esse, & flagitiosę voluntatis sponte pœnitere; sodalis reo confitenti ac scelus deprecanti, quantum quidem poterat, ignouit: eundem tamé paulo post ad regem detulit: qui reum comprehensum ad Curiam Parisiorum mitti iussit: Curia capitali supplicio, quasi perduellionis conuictum, damnauit. Prudentius tamé, opinor, rex ignouisset; quia cogitationis illius ac voluntatis, quá propter scelerū atrocitaté leges coercét, hominé pœnituisset, ac sui ipsius proditor & accusator prius exstitisset quam accusaretur. At cum Q. Gallius Augustū occidere nó modo ꝓposuisset, verumetiá confidenti audacia cósilium exsequi conaretur, a senatu Romano perduellionis damnatus est: eundem Augustus supplicii metu liberatum ad fratrem prouinciæ Præsidem misit: sed prius occisus est quam eo perueniret: quod quidem Augusti iussu factum interpretabantur: eadem cósilii calliditate qua C. Cęsar Marcum Marcellum aduersarium omnium maximum, cui rogante senatu pepercerat, necari iussisse dicebatur. Verius est tamé nec Cæsarem, qui fere principes omnes naturæ clementia quadam superarat; nec Augustum in tam sublimi honorum ac maiestatis sede collocatum, suam dignitatem occulta

cæde

cæde eorum quos iustissimis suppliciis afficere potuissent, fœdare voluisse: cæteri factum excusabãt, vt suæ saluti cõsulerent, & clementiæ famam, quam de se ipsi excitarant, ista ratione tuerentur. At si coniuratorum in principem magna fuerit multitudo, cauendum erit ne supplicio addicti torqueantur in caput coniuratorum: etiam si tyrannus omnes solo nutu necare possit: quia multo plures coniuratorum amicos ac proximos in sui odium excitabit, quibus forsitan nec opes, nec gratia, nec propinquitates, ac multo minus voluntas deerit ad vltionem reposcendam: quarum rerum si metus abest, nihilominus tamen principes crudelitatis opinionem omni ratione declinare oportet. In quo genere est a Nerone grauiter peccatum [a], qui coniuratione in sui exitium ac perniciem detecta, cum quæstionib. ac tormentis omnes coniurationis conscios exquireret, effecit vt rei, quã de tyrãno nõ potuerãt, de tyranni sectorib. vltionẽ acciperent, cum Neronis amicissimos ac domesticos quasi coniurationis participes incusarent: quos ille omnib. suppliciis affecit. Inde secuta est legionum ac prouinciarum aperta defectio. Quamobrem Alexãder Magnus, posteaquam de Parmenione ac Philota, deque cæteris cõiuratis pœnas sumpsisset, legi Macedonum [b], quæ proximos quinq; cõiuratorum in principem morti addicebat, noua lege derogauit. Nulla re tamen coniuratio melius caueri potest, quam si præoccupata dissimuletur: vt recte Tacitus, *Optimum*, inquit, *remedium insidiarum est, si non intelligãtur*. Cum enim Hanno imperator Carthaginensis senatores ac principes omnes ciuitatis nuptiarum specie necare proposuisset, senatus re intellecta decreuit legem sumptuariã promulgari oportere, qua numerus conuiuarum ac sumptus seuerissime definiebatur. Hoc Senatusconsulto [c] sine tumultu ac cæde cuiusquam oppressa cõiuratio est. Sic Eteocles Lacedæmoniorũ imperator [d], cum insulã Chiũ aduersus Athenienses præsidio militari tueretur, milites occulta coniuratione decreuerant in insulæ dominatum

[a] Tacit lib. 14. & Tranquill. in Nerone.

[b] Q. Curtius, Arrianus.

[c] Iustin. lib. 21.

[d] Xenophon lib. 2. Rerum Græcarum.

cæsis incolis inuadere; coniurationis vero tessera fuit arundo: imperator re intellecta amicorum corona stipatus, vrbem obire cœpit, ac militem sibi obuium arundinem gestantem occidit; tum repente edixit eos omnes occisurum qui arundinem gestarent: ita coniurati qui essent, sciri noluit; incolas tamen iussit militibus stipendia soluere, vt conspirandi occasione sublata, conquiescerent. Ergo diligenti cuique imperatori ac magistratui danda est opera, vt non tam seditiones tollere quam præoccupare studeant. nam seditio semel accensa quasi scintilla impetu populari repente agitatur, ac totam vrbem prius inflammare solet, quam restingui possit. Nec iussa sunt exspectanda principum, qui quæ aduersus eos occultis insidiis parantur, minime omnium intelligunt. Ac fere fit vt exteri ac peregrini principes aliorum principum arcana, scripta, gesta, sermones intelligant: & quæ domi gerantur penitus ignorent. Pelopidæ coniuratio de arce Cadmea recuperanda, prius Athenis peruulgata fuerat, quam quid gestum esset a coniuratis; vt euentus docuit. nam paulo ante quam dux Archias vna cum præsidio cæsus esset, admonitus fuerat per literas [a] Pontificis Atheniensium, vt sibi caueret: quas literas ne inter cœnandum legeret, contritum prouerbium vsurpauit, *In crastinum negotia.* Quis nescit Carolum v Imperatorem omnium fere quæ vsquam gererentur ab aliis principibus, aut consortem aut conscium fuisse? at eam coniurationem, quam Mauricius & Albertus Brandeburgicus familiares ac domestici Cæsaris susceperant, quamque ad exitum perduxerunt [b], ne suspicatus quidem est. Quid externa persequor? Ambosiana coniuratio, qua pene tota Gallia deflagrauit [c] prius ab Italis, Germanis, ac finitimis populis intellecta est, quam ab iis ipsis quos cõtra suscepta fuerat, subodorata fuisset: quibus tandem Cardinalis Granuella per literas rem ipsam dicitur aperuisse. Coniuratorum tamen sex milia fuisse pleriq; scripserunt. Ex quo perspicuum est coniurationes earum rerum, quas vi & armis multorum confici oportet,

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] anno 1552.

[c] anno 1560.

portet, periculosos ac difficiles exitus semper habuisse; quia nec a paucis expediri, nec a multis taceri possint: ac sæpissime a mulierculis coniuratorum arcana manant in vulgus. nam Philotas meretrici cōiurationem aduersus Alexandrum Magnum detexit, a qua cum sociis proditum ferunt [a]. sic Fuluia Catilinæ coniuratos ad Ciceronē detulit. & nostra ętate occulta cōsilia Prioris Campani, qui Gallorum triremes agebat, quiq; Venetiarum ciuitatē diripere proposuerat, a meretrice prodita sunt. Difficile est tamē eum, qui magno ac forti animo tyrannum occidere, ac mori simul proposuit, a suscepta sententia & ab inferēda vi prohibere, si propositi cōscium quē metuere possit, pręter seipsum habeat neminē. qualis Scæuola fuisse dicitur, qui primus ab euētu genti suæ nomē indidit, quod dextrā ardenti rogo sponte supposuisset; quia regis Porsennæ legatū pro rege occiderat [b]. Non minore audacia dicam an fortitudine Lazari Seruiæ regis domesticus Pazetem Turcarum regem inter medias legiones occidit, vt domini necem & stuprum reginæ illatum vindicaret. Ita quoque Philippum Alexandri Magni parentem Pausanias toto exercitu spectāte trucidauit. Quinetiam Petrum Aloisium Placentiæ tyrannum in sua ipsius arce Prætorianorum militū præsidio stipatum coniurati necarunt. & is qui Domitianū Imperatorem occidit, in latebris abditum eadem fraude transfixit qua dux Israelitarum Aodus Moabitarum regem. Ac nisi Cosmus Medices, is qui principatū Florentinorum adeptus est, vbiq; ferreo thorace armatus fuisset; nec cohortes Prętorię, nec arces illū seruare potuissent ab hominum desperatorum manib. qui in abdita quæq; loca sæpissime penetrarunt, vt illum interficerent, quocumq; tandem supplicio perituri fuissent. cum enim senatum haberet Prætoria cohorte circumstante, non defuit qui principem sica transuerberare conaretur, ignarus illum interiore tunica fuisse armatum. eodem momento sicarium præcipitem dari iussit. Sed quib. artib. eas cōiurationes ac pericula principes decli-

[a] Arrianus.

[b] Dionys. Halicar. non putat id verum esse.

472

nare possint, superius diximus. Nunc etiam illud disseratur, quæ ratio principib. sit ineunda, si secessiones ciuium in Republica exstiterint, nec vlla in principem odia, nullæ inimicitiæ contractæ fuerint, quid principi agendum sit? nam sæpe controuersię exsistunt inter ciues eiusdē vrbis, sæpius inter oppida diuersa, nonnumquam etiam inter prouincias. princeps igitur omnia prospicere debet: eoq; accuratius cauere, si præsides prouinciarum, aut magistratus eiusdem vrbis, secessionum principes fuerint. nam quæ in eo genere leuissima ducas, paulo momento grauissima comperiuntur: & vt maximæ tempestates, quæ calamitatem agris inferunt, ab exhalationib. ac vaporib. leuissimis excitantur: ita quoq; bella ciuilia, quæ ciuitatib. exitium afferunt, sępe ex reb. minimis exoriuntur. Argumento sit illud, quod Iustiniano Imperatore non modo ciues singuli, sed etiam vniuersi, ac oppida ipsa factionib. diuisa fuere, vt quem quisq; colorem adamauerat, pro eo quasi pro aris & focis propugnandum putaret, idq; potissimum ludis Circensibus. hinc æmulationes, odia, contētiones, primo quidē verborū, post etiā verberū: ac tādē eo delapsa res est, vt cum magistratus vrbis Cōstātinopoleos aliquot seditionis auctores duci iuberēt, aduersa factio lictorib. & magistratib. vi depulsis supplicio addictos eripuerit: ac cæteros carcerib. effractis liberauerit. nec tamen plebs conquieuit, sed eodē furore Sophiæ templū maximū incendit: & vt impunitatem, quam positis armis sperare non poterat, adipisceretur, Hypatium factionis ducem, trepidante & in latebris abdito Iustiniano, Imperatorem creauit[a]: eoq; amentia processit, vt triginta circiter hominū milia vno die caderent: ac nisi dux ipse partium idemq; nouus Imperator cæsus esset, plebs Iustinianum imperio spoliarat: qui tamen ex eiusmodi factionib. oblectationē initio ceperat. Ita quoq; Syracusis cum duo corriuales de amasio inter se certarent, cæteris initio risum ciebant: qui tamen ciues vniuersos armauerunt, ac tantis odiis & animis pugnatum est, vt ferocissimis quibusq;

Ex rebus leuissimis grauissima bella oriuntur.

[a] Procop. lib. 1. de bello Persico. Zonaras in Iustiniano.

busq; cæsis plebs armata pulsis optimatib. imperium arripuerit. Prius igitur quam ex eiusmodi scintilla incendium cōceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. Nam cum Alexander Magnus intelligeret Hephæstionem & Craterum sibi amicissimos æmulatione mutua dissidere, & ad sui tutelam fortissimos quosq; duces pertrahere, vtrosq; blādis sermonib. simul; deinde seorsum seductos acerrime increpuit, iuratus se hostem ei futurum qui primus alterum verbo violaret: qua obiurgatione ac metu iniecto vtrūque vtriq; conciliauit. Ac certe Ludouicus noster, is qui pro sua religione erga Deum, pietate in proximos, caritate in singulos, iustitia in omnes, in diuorum numerum relatus dicitur, cum maxima sui nominis gloria illud etiam perfecit, vt nulla inter principes controuersia fuerit, quam non ipse pro sua æquitate ac prudentia terminaret [a]. Hoc autem summopere principi cauendum erit, ne in finiendis principum litib. gratia vel odio cuiusquam commoueri videatur. Atq; in eo prudenter sibi cauit Archidamus rex Lacedæmoniorum; qui, cum duos sibi amicitia coniūctissimos contēdere inter se videret, eos in templum deduxit, & ab vtroq; petiit ecquem arbitrum reciperent? cum Archidamū optassent, iureiurando vtrumq; adegit se quæ iuberet facturos: data fide, sic orsus est: *Vos*, inquit, *veto hinc discedere quoad in amicitiā bona fide redeatis.* ita prudēter vtriq; vtrumq; sine sui offensione ac inuidia cōiunxit, & ab vtroq; gratiā retulit: quo nihil principi carius aut antiquius esse debet: cū nulla sint ꝓpugnacula principib. certiora, nullæ arces validiores quam subditorū erga principē fides ac beneuolētia. Hic nō agitur de tyrānis qui nulla re magis quā intestinis potentiū odiis, ac mutuis cædib. delectantur. sæpe fit tamen vt reb. compositis tyrannum inimicitias serentem ipsi adoriantur: vt quidem Columnarū & Vrsinorum factiones ad cōcordiam & amicitiam redierunt, cum intelligerent Alexandrum VI Pontificem maximum hoc agere, vt ex eorum casibus & calamitate

[a] Historia Ioinuillæ.

spurii sui Borgiæ opes ac potentiam augeret. Interdum etiam tyrannus quum potẽtiores in ciuitate propinquitatib. & gratia florere videt, nec pares aduersarios quib. obsistere possint habere, tenuib. occulte fauet, eosque in locupletiores armare solet ac nefario scelere sibi obligare, quo minus in gratiam mutuam redire possint: vt quidem Ioannes Bentiuolius Bononiæ tyrannus fecisse dicitur, cum Marischotorum gentis principem ab aduersariis necari facile permisit, vt eo scelere conciliari prohiberet, & mutuæ amicitiæ spem omnem a stirpe conuelleret. Quamquam nihil fraudes illi profuerunt, nec regis Francorum gratia, quominus de tyrannidis arce tandem deturbaretur. Capitalium autem scelerum obligationes ciuitatib. in primis exitiosæ sunt: quoniam amicitiarum & cõcordiæ spe sublata desperati homines in omne scelus prorumpunt, nec vllis promissis ab insania deduci possunt: vt cum legio Carthaginensium bello confecto domum reuocaretur, milites stipendia sibi petierunt; quæ cum denegarentur, oppida quæq; munitissima occupant ac diripiunt. & quoniam ducib. metuendum erat ne proderentur, militem quemq; fortissimum inaudita scelerum crudelitate ac immanitate obligarunt: Hasdrubalem imperatorem, ac legatos cum omnib. Carthaginensibus, qui in eorum potestatẽ venerant, crucib. affixerunt: vt necesse fuerit Carthaginensibus nouos exercitus cum veteranis conscribere, ac difficili diuturnaq; obsidione rebelles, qui vinci non poterant, fame conficere, ac modis omnibus enecare [a]. In quo genere belli principem oportet se perduellium hostem acerrimum ostentare. Sed si principib. secum ipsis sub eodem rege contentio est, quos quidẽ pro iure maiestatis, nec verbis, nec præmiorum spe placare possit, arbitros summa integritate ac prudentia præstantes, & quales ipsi optauerint, dare oportet, vt rex ab omni inuidia & maleuolẽtia suorum procul summoueatur. Nam si controuersias quæ principib. inter ipsos intercedunt, aliorum principum arbitrio ac sententia terminari æquum

Scelerum obligatio exitiosa.

[a] Polyb.

474

quum

quum est; eoq; iure populi omnes vtuntur: quanto id æquius est in eadem ciuitate, iudices eos dari qui ab omni odio, gratia, inuidia, sordib. puri sint? Princeps enim priuatos [a] cogere potest vt arbitrium recipiant: idque potissimum inter propinquos ac potentes fieri oportet, ne ab æquitate ad vim & ad arma præcipites ferantur. Sed hoc maxime omnium principi fugiendum erit ne alterum odio, alterum gratia prosequatur: ea res enim multis principib. ac ciuitatib. exitiosa fuit. Nam Pausanias Philippum Macedoniæ regẽ occidit, quod Antipatro, a quo fuerat cõtumeliosissime constupratus, non modo aperte faueret, sed etiam ius petenti [b] denegaret. Nec aliam ob causam Henrichus VI Anglorum rex diuturnũ illud ac funestissimũ bellũ excitauit, quo annis triginta vniuersa Anglia deflagrauit, & octoginta circiter principes, si Cominio credimus, hausit, quã quod rex Lancastriæ factionis ducem se ferre non dubitaret aduersus Hyorchos; qui fusis ac ꝓstratis aduersariis regẽ ipsum, & quidẽ in carcere cum ꝓpinquis omnib. interemerũt. Quod itẽ Marchio Pesquerensis aduersus Carolum V Imperatorẽ cõiurauit, in causa positum erat, quod Carolus Proregis Neapolitani partes tueri eiq; nimis fauere videretur. Infinitum sit Burgundionum & Aureliorum nostrorum factiones, bella ciuilia, principũ cædes, ac totius Galliæ miserãdum statum oratione persequi: quæ omnia ob id cõtigerunt, quod ii qui propinquos æquo iure & eadem amicitia ac fide tueri debuissent, regiæ maiestatis obliti, quasi Aduocatorum & Oratorum officia susceperunt, vt viderentur partium duces: & cum alteri alteram factionem prætulissent, aliorum quidem se socios, aliorũ hostes quã reges esse maluerunt. Quod si quis obiiciat principes eo sæpe trahi, & quidem inuitos, cum pleriq; peruicaci animo nulla se ratione aut iuris æquitate duci velint, ac ne vllis quidẽ amicorum precib. exorari se patiantur: ego principi, quẽ eo necessitas adegit, facile assentiar, vt cum omnes iuris aditus ad conciliandos suorũ animos frustra tentauerit, illud tandem

[a] Bal. in l. æquissimum. de vsufructu. cap. placuit. 90. distinct.

[b] Plutarch. in Alexandro.

quod æquitate non potuit, armis consequatur. futurum enim non est vt qui nec amicis velit nec rationi obtemperare, paucos habeat suæ socios temeritatis. Principi tamen modis omnib. enitendum, ne subditos seipso potentiores esse patiatur. Sed incidunt sępe causæ, in quib. tantæ sunt difficultates, tāta latet obscuritas, vt nullius arte aut prudentia explicari possint. vt si cui contumelia occulte illata fuerit, quam qui intulit infitiatur, nec vllis argumentis præterquam iis quæ in cōiectura versantur, quid veri sit appareat: inter plebeios quidem expedita res erit iudici; quippe nisi perspicuis testimoniis damnare debeat neminem: sed ii qui arma tractant, qui de generis nobilitate gloriantur, putāt dignitatem violari suam, ni satisfiat ei qui iuratus iniuriam se accepisse affirmat. vitam quidem ac fortunas subditorum in arbitrio 475 ac potestate tyrannorum esse confitentur; dignitatem negant. His igitur in causis populi qui ad Aquilones positi sunt, singularia certamina decreuerunt. plenæ sunt leges Langobardorum, Saliorum, Ripuariorum, Anglorum, Burgundionum, Danorū, Alemanorum, Normanorum; quæ nec legib. diuinis, nec Pōtificio iure, nec aliorum institutis probantur [a]: nisi aduersus legitimos hostes bellum indictum fuerit, idq; ducis exercitus auctoritate & consensu. interdum etiam duces ipsi, vt suorum sanguini parcerent, singulari certamine de summa rerum decernebāt: vt Romulus, Cossus, Marcellus, hostium reges singulari pugna fregerunt: ita Hundigus rex Saxonum Roem Danorum regem monomachia vicit: Carolus item rex Neapolis Petrum Aragoniæ regē singulari pugna, vt de regno decernerēt prouocauit. neq; id nouū, cum Scipione Africano Romanorum imperatore Corbis & Orsua de principatu contendentes, negarunt se alium deorum hominumve quam Martem iudicē habituros. Et quidem præstat nobilium controuersias certamine legitimo, ac more maiorum, (qui monomachiam in perspicua minimeq; dubia causa non admiserunt) dirimere quam ciuilib. armis concurrere; si personæ

Monomachiæ origo.

[a] cap Monomachia. 2. 5. q.

personæ illustres tot ac tantis odiis exarserint, vt placari nullo modo possint: duob. enim propositis incommodis maius declinādum esse sapientes rectissime præcipiunt: mores ante inueteratos ac multis seculis probatos, C non modo difficile, sed etiam periculosum est conuellere conari. Nam cum Rotaris [a] rex Langobardorum monomachiam sustulisset, eandem non multo post importunis suorū rogationib. restituit, testatus belluarum hunc morem sibi vehementer displicere. Nam sublata monomachia secutæ sunt crudelissimæ innocentium hominum & occultę cędes, quæ forsitan propositis periculis & infamia sempiterna non contigissent. certe quidem D. Ludouicus nulli pietate secundus, monomachiam primus omniū apud nos sustulisse dicitur [b]. quam legem Philippus Bellus Ludouici nepos iterum promulgari iussit: idem tamen biennio post omnium fere ordinum rogatione suam ipsius legem antiquare quodammodo coactus est: cum occultis cædib. fortissimus quisq; caderet. Philippus II Burgundionū Dux nō quidem duellū sustulit, sed nō nisi legitima cognitione magistratuū decerni voluit: cū temere apud Batauos id cuique liceret; pernicioso Danorum exēplo, apud quos olim Fronto rex omnia causarum ac litium genera singulari certamine definire permisit [c]. Ruteni vero & Hungari nō aliter quam si de causa iudicanda non liqueret. At Melphitanus princeps nullum ad seditiones militum coercendas, & ad cædes occultas remedium tam salutare esse ducebat, quam monomachiam imperatoris auctoritate & concessu decerni; ea lege tamen vt victus a victore necaretur, & in profluētem sine sepultura mergeretur: constituto ad certamina subeunda loco publico quem flumen vndique cingebat. Hanc igitur legem militarem tulit cum Insubriæ a rege Francorum præfectus esset. Cum enim sublata spe fugæ & auxilii, vincendum aut cum infamia sempiterna moriendum esset; mi-476 lites modeste deinceps ac temperāter societatē & amicitiam inter se coluerunt. Iam vero cum nec Romanis

a In legibus Langobard.

b *Nous defendons batailles par tout en nostre domaine en toutes querelles.*

c Saxo Grammaticus.

mendacium putaretur [a] iniuriosum, nec maiores nostri singulare certamen ob illatum alteri mẽdacium decernerent, tandem nostra ætate contumeliosum [b] ac prope capitale esse cœpit: atque id potissimum contigit Frãcisco I rege Francorum, quum in principum corona virum bonum esse negaret, qui mendacium oblatum armis non reiecisset: quod in Carolum V Imperatorem, a quo quidem verbo violatus contumeliam mendacio ritu solenni oblato reiecerat, dictum videbatur: id tamẽ postea deinceps apud nos in legem abiit, vt iam inter nobiles aut milites nemo, qui mendacium oblatum patiẽter pertulerit, vir bonus aut fortis cẽseatur, sed ignauus. Inde graues cõtrouersiæ, vulnera, cædes, ad omnes ordines ciuium permanarunt. tandem Henrichus II qui monomachiam decretam, magno illustrium virorũ concursu terminari non sine acerbissimo dolore viderat, lege [c] perpetua in posterum controuersias armis dirimi vetuit. Ac ne labem vllam infamiæ subiret is cui mendacium temere quisquam opposuisset, Carolus IX legem sanctius renouari iussit; cui etiam illud subrogauit, se dignitatis & existimationis periculum eorum nomine qui mẽdacium oblatũ vi & armis non vlciscantur recipere ac subire velle: nũquam tamẽ tanta sicariorum multitudo antea in Gallia fuisse videtur, quanta exstitit sublato duello. Quis enim sine risu exciperetur qui ob mendacium oblatum iudicem appellaret? Iudicio tamẽ nobilitatis ac centurionum grauem infamiæ labem patricius milesve contraxisse videatur, qui vi & armis illam seu petulantiam, seu contumeliam non refellat: nec facile profecto tam stultæ opinionis prauitas dicam an leuitas, ex hominum animis eximi poterit. Itaq; quod antea diximus duellum ad grauiora declinanda incommoda ferendum esse, non propterea id lege sanciẽdum putamus, sed principis rescripto ac maiorum magistratuum cognitione decernendum. Illud certe incommodum cauebitur, cui sine duello prouideri nequit, quod gentiles, vicini, amici, ac propinqui, ob vnius acceptam

iniuriam

[a] Cicero pro Muræna.

[b] Bart in l. item §. ait prætor. de iniuriis. DD. in l. si liber. de condict. ob causam. & in c. 1. de vassal. qui cõtumax. Barba. in ca. Raynoldus de testam. Dinus, Bart. Castrens. Angelus in l. si extraneus. prin. de acq. hæred. Cardin. Alexan. in c. neque. 9. distinct. & actionem iniuriarum esse etiam si quis addiderit tu mentiris salua reuerẽtia.

[c] anno 1548.

iniuriam ad arma concurrere quodammodo cogantur: etenim sæpissime improborum hominum vis ac furor in bonorum ac fortium ciuium capita redundant. Illud autem in causæ cognitione potissimum versatur, ne duello cōtrouersiam vllam, nisi quæ capitalis fuerit, & cuius perspicua probatio extorqueri non possit, dirimere liceat: iisque legibus & conditionibus, vt cui arma erepta fuerint, eidem vita eripiatur, ac infamiæ sempiterna labes inuratur: quæ pœnarum acerbitas, & infamię metus, plerosq; tum a duello, tum etiam ab iniuriosa facinorosaq; vita prohiberet. Nam Philippus Bellus duella sublata non aliter nobilitati restituenda putauit quam causa a magistratibus cognita, vt vetere senatusconsulto cauetur. Idem senatus in causa Fuxæi Comitis aduersus Arminiacum, negauit locum esse duello quoties controuersia iuris exsistit; quod etiamnum Bearnensium lege municipali continetur. quinetiam legibus Neapolitanis[a] monomachia decernere non licuit, nisi de perduellione aut cęde fortuita quęreretur: cum antea quocumq; crimine oblato præter furti causam aduersarium prouocare certamine liceret: sine causa maiorum[b] nostrorum moribus non video licuisse. Nulla tamen legibus Hispanorum[c] duelli iusta causa probatur. Quid igitur, si contentiones inter familias aut inter collegia eiusdem ciuitatis ex iisdem causis oriantur, quibus inter priuatos, an armis experiri fas est? monomachia certe locū non habet: nam ipsa nominis μονομαχίας & duelli interpretatio repugnat. ac tametsi trium Horatiorum ac totidem Curiatiorum certamen Tullo Hostilio rege decretum fuerit: id tamen belli Albanos inter ac Romanos finiendi causa ferendum erat: nec interest quo numero aduersus hostes decernatur: sed aliud statuendum est ciuibus inter ipsos, quorum vitam, famam, ac fortunas tueri; aut si cui quis noceat, legitimo iure agere oportet. & quoniam iura quædam familiaria sunt, & sua collegiorum statuta, iudicibus hæc accurate discutienda erunt; ac omni studio prospiciendum, vt si metus se-

477

a Tit. 32. de pugna sublata constit. Neap. Afflict.

b Faber. in §. per contrarium de hæredit. quæ ab intestato deferunt.

c Petrus Belluga in speculo. tit. 26. §. Iesu.

ditionis ciuitatem inuaſerit, magiſtratus cohortes armatas locis omnibus diſponat. Id autem ſæpenumero accidit, cum de capite potentium vel gratioſorum ciuiũ agitur; aut cum ſupplicia inuſitatis legibus ac moribus irroganda ſunt: cum enim ſenatuſconſulto Silaniano quadringentos ſeruos ad extremum ſuppliciũ ob vnius culpam trahi oporteret; quia populus Romanus rei nouitate ac indignitate vehementer cõmouebatur; Nero legionem omnibus Vrbis regionibus diſpoſuit, vt plebẽ coerceret. quod cũ ab Imperatore Iuſtiniano in conſimili fere cauſa prætermiſſum fuiſſet, ingens illa ſeditio quam ſuperius diximus, vrbem Conſtantinopolim vno velut incendio repente inflammauit. Nec ita pridẽ duæ clariſſimę vrbes, Lutetia inquam & Antuerpia, graui ſeditione iactatæ fuerunt, cum religionis cauſa damnatos populus ſupplicio liberaret. Inde Belgarum a rege defectionis primordia cœperunt. Neq; id nouum eſt, ſed in ipſius populi Romani luce contigiſſe legimus: cum Voleronem ſeditioſum ciuem fuſtibus cædi iuſſiſſet Conſul, plebs illum ſupplicio exemit, ac Tribunum creauit, vt popularem aduerſus optimates libertatem tueretur; quibuſcum perpetuum erat inteſtinumq; bellum: quod aliter ſedari non poterat, quam ſi hoſtis ciues vrgeret. Quamobrem hoc præcipuum magiſtratibus ac ſenatui ſtudium fuit, vt ciuibus hoſtes opponerent; aut ſi hoſtes defuiſſent, belli ſemina vndiq; conquirerent; alioquin a bellis ciuilibus numquam conquieturi. Neq; vero bella ciuilia magis exarſerant, quam parta pace cum populis omnibus, belloq; aduerſus Pœnos primum cõfecto. tunc enim Ianum Conſules cluſerunt; quod contigerat antea numquam. Ac mihi propius in eam rem intuenti, nihil videtur bellicoſis nationib. tam pernicioſum quã pax; nec militibus quicquã magis infeſtum quã otium. Itaq; C. Marium imperatorem quidem omnium optimum fuiſſe hiſtoriæ prodiderunt; ſed peſſimum domi ciuem, quia pacem ac tranquillitatem colere neſciret. An vero populum bello aſſueſcere pręſtabilius ſit quam paci,

C

paci, ſuo loco diſſeretur. Cum autem ciuium ſeceſſiones omni ciuitatum generi periculoſæ, tum vero popu-
478 laribus imperiis maxime omnium metuendæ ſunt, ac ſumma diligentia præoccupandæ; ſi tamen ſeditio prius coorta fuerit quam proſpiceretur, ſapientiſſimos ac ſumma virtute præſtantes viros, qui populi motus orationis lenitate ac prudentia regere poſſint, adhibere oportebit. Et quemadmodum ii qui a furore affecti ſaltant, nec aliter curantur quam ſi lyricus aut cithariſtes inconditos ſaltantiũ motus imitari ſtudeat, vt paulatim grauioribus modis furioſorum hominũ ſaltationes cohibere poſſit; ita magiſtratum neceſſe eſt initio ſeſe ad populi furentis animos accõmodare ac tempeſtati obedire, vt tandem portum feriat: nam qui vim adhibent, perinde faciunt vt ii qui torrentem præcipiti caſu de rupibus altiſſimis labentem ſiſtere ſe poſſe confidunt. Qui autem armis ſubditos coercere conantur, niſi opibus ac potentia valent, Rempublicam in ſummum diſcrimen adducunt. neq; enim plebs impotentia animi victoriam aſſecuta victis parcere conſueuit. Quod ſi princeps eam quam de populo ſperarat, quemq; armis frangere tentarat, victoriam non reportarit, magnum ſui ipſius contemptum in animis non modo ciuium, ſed etiã hoſtium ac peregrinorum ingenerabit. Et quidem cum alibi ſæpenumero tum vero ſæpiſſime ſenatus Romanorũ deprehendit, eos qui vim ad ſanandum plebis furorem adhibuerunt, grauiter peccauiſſe: qui vero lenitate ſermonis populi voluntates flexerunt, ciuitatem pene cadentem erexiſſe. Appius Conſul populo petenti nouas ta-
C bulas, quibus debitores liberarentur, acerrime reſtitit; atq; iterum plebem a patribus ſecedentem acerbe tractari cenſuit oportere, nec aliter ad officium reuocari poſſe: ſed priore actione Seruilius, altera Menenius Agrippa iudicarunt plebem non acerbitate ſed potius lenitate ac facilitate ad officiũ eſſe reuocandam. quod Agrippa re ipſa docuit, ac perelegãti corporis humani fabula tenues cũ potentiorib. exemplo ſalutari cõciliauit,

& arma vtrisque de manibus extorsit. Quæ res illi summam omnium beneuolentiam, & cum Reipublicæ salute gloriam peperit immortalem. Quod si feræ bestiæ numquam fustium ictibus mãsuescunt, sed mansuetarii comitate ac facilitate; quis plebem ferarum omnium ferocissimam orationis asperitate tractabiliorem fore putet? Dandum est igitur aliquid plebi: ac siquidem seditio ab inopia rei frumentariæ proficiscatur, tenuibus frumentum de publico erogandum erit; nec oratione vtendum, quia *venter aures non habet*, vt Cato dicere solebat: licet etiam plura polliceri quam præstare possis. Nam in eo genere Platonis & Xenophontis sententia probabilis est: *Magistratibus scilicet non aliter quam medicis aduersus pueros & ægrotos mentiri licere*. Sic enim Pericles populum Atheniensem comœdiarum ac ludorũ illecebris, tum etiam frumenti ac pecuniarum in tenues diuisione permulcere solebat: & cum feram illam popularem oculis, auribus, ventre, modisq; omnibus cepisset, edicta salutaria, quę per famem aut furorem exaudire nõ licuisset, promulgabat. Quod autem diximus populo dandum aliquid esse, & interdum ea quæ cum iniquitate coniuncta sunt permittenda, maxime vero in popularibus & optimatum imperiis; hoc ita vrgente necessitate verum esse statuo; ad secessiones cohibendas; 479 alioqui perniciosum est plebis impotentis libidini semper inseruire: sed eam ita moderari necesse est vt libertatis fræna nec constringi, nec omnino laxari videantur: ac tametsi præceps & lubrica sit licentia popularis, perniciosius tamen est aperte populum oppugnare, quam illecebris flectere velle: vt Appius, Coriolanus, Metellus, Phocio, Hermodorus: qui cum omnia populo denegarent, seque plebis aduersarios omnium maximos profiterentur, seipsos Remque publicam aut perdiderunt, aut in summum discrimen adduxerunt. Ac tametsi nulla res principibus ac magistratibus difficilior visa est, quam maiestati miscere facilitatem: nihil tamen popularibus imperiis tam necessarium esse potest. Et quem-

admodum

admodum Sol cum cæteris ſideribus oritur & occidit rapidiſſima cælorum omnium conuerſione, idem tamē paulatim ab Occaſu curſum retroagit: & quo ſublimius a terra ſurſum euehitur, eo minor apparet: ita principē ciuitatis, populi voluntates ac ſtudia quodam modo ſequi oportet, vt facilius ea quæ volet, in poſterum conſequatur. Nec ſi poſſit princeps vniuerſum populum arbitrio ſuo cogere, vim adhibere debet, ſed moderatis imperiis ac iuſſis vtendum. Quis enim medicus tam imperitus, qui ſectionibus & vſtionibus, ſi aliter morbos curare queat, vtendum putet? Quis item princeps aut magiſtratus in populari ſtatu plebem, quam nutu poteſt aut oratione ſalutari in officio retinere, armis cogere velit? Multa quidem earum rerum libris omnibus exempla proponuntur; nullum tamen illuſtrius eſt quam Pacuuii Calauini Campani; qui cum popularem ſtatum tueri & ab optimatib. diſſidere videretur, nihilominus tamen cum intelligeret plebem ſenatores vrbis Capuæ necare propoſuiſſe, ac parricidium vehementer exſecraretur, ſimulauit ore ac vultu ſe populi voluntates & conſilia probare. Is igitur ſenatores eodem in loco concluſos admonuit, ſe populi concionem habiturum, proque eorum ſalute propugnaturum; ac bono animo eſſe iuſſit. In concionem progreſſus, hilari vultu ſic populū alloquitur; *Quod ſæpe*, inquit, *optaſtis Campani, vt ſupplicii ſumendi vobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet, eam nunc non per tumultum expugnantes domos ſingulorum, quas præſidiis clientium ſeruorumq; tuentur, cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habebitis ac liberā. Clauſos omnes in curiam accipite: de ſingulorum capite vobis ius ſententiæ dicendæ faciam. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, vt potiorem ira ſalutem atq; vtilitatem veſtram habeatis. nam ſenatum omnino non habere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum; aut, quod vnum liberæ ciuitatis conſilium, ſenatus habendus eſt. Itaq; duæ res agendæ vobis ſunt, vt & veterem ſenatum tollatis, & nouum cooptetis.* Inde conſedit, & nominibus in vrnam coniectis,

citari quod primum nomen ex vrna excidit, ipsumque e curia produci iussit. Vbi auditum est nomen malum & improbum, pro se quisq; clamare esse supplicio dignũ, tum Pacuuius, *Video quæ sentẽtia de hoc sit data: eiicitor, pro malo & improbo bonum senatorem & iustum eligite.* Primo silentium erat inopiâ potioris subiiciendi. cum tamen aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alii negarent nosse, alii probra, humilitatem sordidamq; inopiam & pudendæ artis aut quæstus genus obiicerent. Hoc multo magis in secundo & tertio senatore est factum: vt ipsius pœnitere homines appareret. Ita dilapsi homines, notissimum quodque malum maxime tolerabile dicentes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Ergo prudenti vnius hominis consilio non tantum ab interitu seruata ciuitas est, verumetiam releuata atque recreata; cum Tribunus ille plebis indomitæ furorem simulatione compescuisset, ac planum fecisset, non modo cædem senatorum in sempiterna posteritate crudelem visum iri; verumetiam cæsis senatoribus ciuitatem sine consilio desertam ciuilium discordiarum incendio propter honorum contentiones deflagraturam. Quod si furor plebis ad arma proruperit, ac ciuili sanguine seipsam resperserit, perarduum est perque difficile ad sanitatem reuocari. Atque in eo genere nonnulli domos suppositis facibus incenderũt, ne Respubl. discordiarum incendio periret; cum scilicet ciues repente positis armis ad incendium restinguendum concurrerent. Quod si quis animi præstantia quadam ac virtute cæteris excellat, qui orationis grauitate ciues ad pacem & concordiam adducere velit, hunc vnũ populi motus placaturum, aut video neminem: quod elegãter Maro his versibus expressit;

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta
Seditio est, sæuitq; animis ignobile vulgus;
Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere,

Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Tales fuisse diximus Periclem Atheniensem, Menenium Agrippam Romanum, Petrum Loredanum Venetum. Cum enim ii qui nauticam in portu tractabant, cæteros ciues armis procul summouerent, nec magistratuum imperiis, nec auctoritate senatus coerceri possent, Petrus Loredanus ciuis priuatus clara voce ac manu elata ciues arma ponere iussit, ac ciuilem discordiam momento sedauit. Ex quo intellectum est, virtutis singulare decus ac maiestatem plus in Republica valere, quam leges, quam arma, quam edicta, quam magistratuum omnium iussa. nam qui nulla vi, manu, copiis, lapidibus, ferro, fascibus coerceri potuerant, vnius ciuis auctoritate, nutu, arbitrio, voluntate ad sanitatem reuocati sunt. Est etiam in religionis metu magna vis ad plebem coercendam. Cum enim Florentini tanto ciuilium armorum furore inter se exarsissent, vt ciuium strage ac sanguine vrbs ipsa redundaret, nec vlla vis humana alios ab aliorum cæde diuellere posset, Franciscus Soderinus Pontifex ornamenta Pontificia indutus, ac sacerdotum corona comitatus cruce præeunte, inter medios ciuium cuneos processit: repente ciues religionis metu arma posuerunt. Ita quoque Iadus Pontifex Hebrę orum Alexandro Magno ad vrbem Hierosolymorum vna cum exercitu venienti, sacris vestibus subornatus occurrit: cuius specie ac splendore exterritus 481 Alexander pontificem adorauit, ac tantum abfuit vt regionem aut sacram vrbem diriperet, vt etiam maximis beneficiis illam amplificaret [a]. Eadem arte Vrbanus pontifex max. Attilam ab vrbis Aquileiæ obsidione dicitur auertisse. Sed interdum tanta sunt ciuium inter ipsos odia vt sociorum ac finitimorum ope ad eos conciliandos opus sit. Etenim Lucenses ex vrbe effusi, Florentinorum grauissimis casibus & calamitate quam ex ciuili discordia cõtraxerant, permoti, Florentiã ad pacis actiones componendas peropportune venerũt: quę res

[a] Ioseph. in Antiq.

non modo laudabilis, ſed etiam vtiliſſima ſemper viſa eſt, non tantum ciuitati perituræ, verumetiam iis qui concordiam ciuium tueri volunt. Fit enim ſępenumero vt ciues a diſcordia abhorreant & pacem cupiant; ſed ſalua dignitate peti non poſſe putent: quo fit vt nullus ciuiliũ calamitatum exitus reperiatur, niſi quis medius intercedat: quod in popularibus & optimatum imperiis multo difficilius eſt quã in monarchia; in qua vnius imperio ac poteſtate ciues ſecum ipſi & cum Republica facilius coniunguntur; niſi princeps ſe partium ducem malit quam regem videri: quæ res exitium ei procul dubio eſt allatura, ſi de rebus aliis quam de maieſtate quæratur: vt quæ ſuperioribus annis controuerſiæ de religionibus exſtiterunt, quibus adhuc vniuerſa pene Europa conflictatur. Imperia quidem Suecorum, Scotorum, Anglorum, Danorum, Heluetiorum, Germanorum, religiones & ritus antiquos mutarunt, ſtante Reicuiuſq; publicæ forma: tametſi non ſine grauiſſimis calamitatibus acerbiſſimoque bonorum ac fortium virorum occaſu. At cum ſemel conſtituta & omnium conſenſu ꝓbata religio fuerit, ne poſthac in diſputationem deducatur cauendum eſt; vt omnes ſeditionum viæ, omnes aditus intercludãtur, & præſidia pacis muniantur. Quarum enim rerum diſputationes in vtramq; partem feruntur, earum omnium probabilis eſt ac dubia ratio. Quid autem ab impietate propius abeſt, quam leges diuinas, quarum ſempiterna ſit natura, & quæ omnium animis ac mentibus aſſenſione certiſſima hærere debeant, probabilibus argumentis in dubium reuocare? Nihil eſt enim tam firmum ac ſtabile (niſi demonſtratione clariſſima minimeq; dubia nitatur) quod argumentorum vi ſubuerti non poſſit: at rerum diuinarum diſciplina non in demonſtrationibus aut perſpicuis rationibus, ſed in aſſenſione ſola verſatur. Et qui demonſtrationibus ac libris peruulgatis id conſequi ſe poſſe putant, non modo illi cum ratione inſaniunt, ſed omniũ religionum fundamenta labefactãt. Exſtat Lycurgi[a] lex antiquiſſima,

[a] Plutarch.

antiquissima, quam Florentini, disputatores omnium acutissimi, in populari statu iusserunt; *Ne scilicet de legibus semel receptis ac probatis differere liceret.* Intellexit vir sapientissimus leges disputatas in dubium reuocari; dubitationem vero iniustitiæ opinionem afferre: ex quo legum ac magistratuum contemptum & Reipublicę interitum sequi necesse est. Quod si Philosophi ac mathematici suarum disciplinarum principia in disputationē reuocari non patiuntur, quæ dementia est de religionibus non modo priuatim, sed etiā publice disputare velle? Quamquam Anaxagoras niuem esse atram; & Fauorinus quartanam hominib. vtilem esse tuebantur. Carneades vero cum iustitiam maximis laudibus extulisset, perendie iniustitiam præstabiliorem esse plerisq; persuasit. Sed Aristoteles eos qui quærerēt nix alba sit necne; egere sensu dicebat: qui vero dubitarēt Deus sit necne; pœnis esse, non argumentis refellendos: tametsi Deū sempiternū & esse, nec plures vno exsistere posse necessaria demonstratione [a] cōfirmauit. Quare prudenter Orientis & Africæ populi ipsiq; Hispaniarū reges de religionibus differere sanctissime ꝓhibuerūt. Et cum Moschouiæ populi, qui Græcorum ritus probarunt, varie de religionibus sentirent, ac seditiosis concionibus in sectas distraherentur [b], rex Moschouitarum ne quis de religione dissereret capitali pœna sanxit: sed curionibus ac Pontificibus exhibuit librum, quo quid cuiq; de rebus diuinis persuasum esse vellet, continebatur, vt eum populo ad legendum & ad intuendū proponerent, capitis pœna subiecta, si quid vllius interpretatione additum detractumve esset. Certe quidē Moses cum omnia quæ ab immortali Deo didicerat & expresserat, accuratissime descripsisset, ac populo exposuisset, vno capite legis, populo adhuc in deserta solitudine vaganti, iussit sacerdotes ac Leuitas legem diuinā clara voce ac diserte legere, idq; assidue, vt omni ætati ac sexui perspicua & cognita esset: altero capite legibus diuinis quicquā addi detrahive prohibuit. Itaq; cū in monte Sionis septem

De religionibus disputare perniciosum.

482

[a] lib. 6. Phys. & 12. Metaphys.

[b] Sigismundus Liber in historia Moschouitarum.

essent collegia, nonnulli cccc fuisse putant, quibus lex diuina docebatur; & vt pleriq; seorsum præcepta de religionibus traderent, nemini tamen disputare fas erat, vt quidem Optatus Mileuitanus scribit[a]: quippe iudicabát nihil tam a rebus diuinis abhorrere quã disputationes, quæ ad res probabiles ac dubias pertinent, non ad eas quarum assensio certissima cuiq; esse debet. Cum igitur de rebus diuinis disputationes non tantũ dubitationem ac religionũ interitum, verumetiã Rerumpublicarum euersionem afferant, eas profecto sanctissimis legibus ꝓhiberi oportet. quod ab imperii Germanici ordinibus post diuturna bella ciuilia cautum est, vt Romanam & Saxonicam religionẽ mutua cõcordia principes tuerentur: illud etiã subrogatum, ne de religionib. capitali pœna indicta, disputaretur; quã pœnam Germanorum magistratus, ac potissimũ Augustę cum a nonnullis exegissent, vniuersa Germania conquieuit. Iam vero cum legislatores omnes ac philosophi, atque adeo Polybius ipse[b] atheos, religionem rerum omnium publicarũ firmissimum fundamentum esse, ab eaq; subditorũ fidem in principes, obedientiam erga magistratus, pietatem in parentes, caritatem in singulos, iustitiam in omnes pendere confiteantur; seuerissimis legib. cauendum est ne res omnium sacratissima puerilibus ac sophisticis concertationibus, ac potissimum iis quæ publice fiunt, vilescat; probabilibusq; argumentis in dubium reuocata ex animis auditorum ac disputantium tandem eripiatur. Nec audiendi sunt qui subtiliorib. rationibus omnia se persuadere posse putant; quoniã *summa ratio est, quæ pro religione facit*, vt eleganter respõdit Papinianus[c]. Quamquam rectissime Aristoteles[d] vtrosq; ineptire scribit, & Oratores qui demõstrare, & Geometras qui persuadere quæ volunt, conantur: quoniã nec probabilia demonstrari possint, nec certa necessariaq; argumentis persuaderi debeant. Hic non definio quænam in tanta populorum de religionibus inter se discrepantium varietate, optima censeri debeat, (quamquã quod verum sit, plus vna

[a] lib. 5.

[b] lib. 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

[c] l. & siquis de religiosis. ff.

[d] ad Theodecten.

vna esse non potest; & ad religionem adipiscendam quę vera, quæque præpotentis Dei voce promulgata sit, nõ disputationibus, sed assiduis ad Deum æternum deorum omnium parentem ac principem rogationibus vtendum) si tamen princeps aliquis certissimas de lege diuina, deque vera religione assensiones animo comprehensas habeat, subditosque opinionum varietate ac multitudine sectarum distractos in suam pertrahere volet, vim amouere oportet: nam quo grauiora supplicia irrogabis, eo minus proficies; cum ea sit in hominibus insita vis ac natura vt ad aliquid assentiendum sponte duci velit, cogi nolit. Hæc mea fuit ad Elizabetham Anglorum reginam & ad optimates ac senatores oratio, cum de Campiano Iesuita deque catholicis quæstiones capitales haberentur. Principem igitur oportet vera religione vtentem, non inani specie ac simulatione ficta, sed ardentib. votis ac precibus sempiternũ Deum colere: qua quidem ratione subditorum mentes ac voluntates in sui vnius admirationem & imitationem conuertet, ac sectarum omnium radices ac fibras amputabit. Cuius rei cum multa sint argumenta, tum vero nullum ad hanc rem accommodatius quam de Theodosio maiore: qui ineunte imperio prouincias omnes Arrianorum plenas reperit, quorum opes ita creuerant sub Imperatoribus Arrianis, vt non modo confirmata esset eorum disciplina conciliis octo, quæ variis temporibus Tyri, Sardis, Sirmii, Mediolani, Seleuciæ, Nicææ, Tarsi, Arimini coacta fuerant; ac potissimum synodo Ariminensi, quę sexcentorum pontificum concordibus animis ac sententiis Arrianam sectam comprobarat; verumetiam pœnarum ac proscriptionum acerbitate sectas aduersariorum punirent: noluit Imperator Arrianos, quos tamen capitaliter oderat, vllis suppliciis coerceri: sed vtrisque, Arrianis inquam & catholicis, sua templa concessit, & in singulis oppidis duos vtriusq; religionis pontifices haberi permisit. ac tametsi catholicorum Pontificũ importunis rogationib. edicta

C

quædam aduersus Arrianos promulgari iussisset, facile tamen irrita esse passus est; vt ipsius ad Ambrosium literæ demonstrant his verbis; *Trade*, inquit, *Arrianis Basilicam: mei namq; sunt omnia iuris:* quod etiã Rotaris rex Langobardorum sua lege permisit. Nihilominus tamẽ cum sine simulatione decreta cõcilii Nicaeni tueretur, ac liberos & propinquos eadem religione imbuendos curaret, Arrianorum sectam in Europa labefecit ac debilitauit plurimũ; tametsi Asiæ & Africæ populi etiamnum Arrianorũ placita Muhamedis auctoritate tueantur. Turcarum quidem rex maximus summa veneratione religionem a maioribus acceptam colit; neq; tamen peregrinas aliorũ religiones exsecratur, sed suo quemq; ritu viuere patitur; eos inquam qui Romanã, qui Græcam, qui Iudaicam, qui Æthiopicam, qui Persicã sectam sequuntur: & Calogerontas Christianos summa caritate quotidianisq; largitionibus fouet, non minore pietate quam olim Augustus Iudæos; quibus non modo suæ benignitatis fõtes diurnis eleemosynis aperuit, verum etiam sacrificia perpetua Hierosolymis pro sua Reique publicæ salute publicis expensis quotidie fieri mandauit[a]. Idem enim veteres populi quod Turcæ ab Elhari doctrina persuasum habuerunt, omnes omnium religiones, quæ a pura mente proficiscantur, diis immortalibus gratas esse: quam sapienter, non disputo: si quis tamen propria superstitione rogatus[b] iurasset, iusiurandum legibus probauerunt. Ac tametsi peregrinas religiones in Rempublicam non facile admitterent, vt bello Veienti datum Ædilibus negotium est *ne qui nisi Romani dii, neu quo alio more quam patrio colerentur*: nihilominus tamen suo quemq; ritu, sua quemque religione priuatim intra vrbem frui facile patiebantur: ac Romani ipsi sacra Isidis & Æsculapii in vrbem receperunt, ac *Pantheon* diis omnibus consecrari permiserunt. Soli ex omnibus populis Iudæi peregrinos ritus exsecrabãtur; ex quo populorum omnium in seipsos odia excitauerunt. Nam cum Antiochus Nobilis Hierosolymam obsideret,

[a] Philo in legatione ad Caium.

[b] l. qui iurasse de iureiurando.

ſideret, Iudæi pacti ſunt octo dierum inducias, vt feſtum euaſionis immortali Deo ſacrum colerent. libenter aſſenſit Antiochus, vt eſt apud Plutarchũ: nec eo contentus tauros & arietes ad victimam ſumma cum lætitia vſque ad portas vrbis deduxit. Poſt inducias vrbem expugnauit, eamq́; (vt Polybius, Strabo, Timagenes, Apollodorus ſcripſerunt) diripuit. Cum vero ſacrificium ritu Græcorum pararet, Pontifices ac Leuitæ cum exſecratione templum deſeruerunt. Hic Antiochus quaſi deorum contemptores ad Græcorum ritus & ſacrificia compulit: porcos etiam in templo mactari, iisq́; Iudęos veſci iuſſit: recuſantes omni ſuppliciorum genere cruciauit. ea res ciuitati religionis ac Reipublicæ conuerſionem peperit. At Ptolemæus Lagus, vt ſcribit Agatharchides, deinde Pompeius, Hieroſolymam (vt eſt apud Vegetium) poſt obſidionem diuturnam ceperunt eodem die quo Iudæi ſub Antiocho pacti erant inducias; ſed a ſacrilegio manus habuere continentes: Craſſus non item; nec Flaccus, quem Cicero negat aurum templo ſancitum expilaſſe: qua in oratione vt cauſæ inſeruiret, dixit Iudæorum deos a ſeruitute Romanorum ſuos cultores non eripuiſſe. Cum igitur Iudæi cæterarum gentium numina exſecrarẽtur, maximũ ſui odium & contemptum apud omnes excitauerunt. Cum enim Quadrato Iudææ præſide gregarius miles ſacrificantibus Iudæis pudenda in ipſo templo reuelaſſet, tanta ſeditio ſecuta eſt, vt viginti milia Iudæorum cæſa ſint; quo tempore Iudæi ex ſenatuſconſulto Roma exacti ſunt. qui ſolum vertere noluerunt, religionem mutare aut ſeruire coegit Tiberius; ſed hoc Romæ tantum: idem enim Tiberius Pilatum, qui clypeos ſanciuerat, in templo Iudæorum collocare, aut quicquam de eorum religione detrahere prohibuit. Alexãder vero Seuerus Imperator, in ſacris familiaribus Abrahamum, Orpheum, Herculem & Chriſtum ſibi propoſuit ad colendũ. Cum autem Chriſtiani æque ac Iudæi triginta illa deorum milia quæ Pindarus ſua iam ætate venerabatur, exſecrari

cœpissent,& in hominum mentibus deorum contemptum ingenerarent, principes ac magistratus illos acerbissimis suppliciis insectari cœperũt, nisi Christum eiurarent. ac Iudæi ipsi Christianorum accusatores ac delatores erant, ne eadem impietate obligari viderentur, suæ religionis antiquitate freti. Atq; hinc religionum innumerabilis multitudo, aliis aliorum ritus exsecrantibus. hinc Rerumpublicarum variæ quoq; conuersiones exstiterunt. Ac tametsi crudelitates incredibiles tyranni in suos antea exercuissent, numquã tamen hominum mentibus ante regem Antiochũ quem modo diximus, imperandum sibi fas esse putauerunt. Quæ ratio facit vt Theodoricus Imperator religionis causa cruciari pateretur neminem, ne vel impietatis specie aliena bona diripere, vel liberas hominum voluntates, quæ nullis imperiis possunt, constringere velle videretur. sic enim ad senatum Romanum scribens; *Religionem*, inquit, *imperare non possumus; quia nemo cogitur vt credat inuitus.* quę quidem ratio Cassiodori omnium efficacissima mihi visa est ad supplicia, quæ religionis specie irrogantur, tollenda. Impios quidem ac peregrinos ritus quos maxima pars ciuium potentiorum exsecratur, arceri a ciuitate vtile esse duco, ad tuendam ciuium inter ipsos amicitiam, quæ præcipue rerum diuinarum conspiratione & consensu alitur ac sustentatur; si tamen eadem religio populorum finitimorum ac multorum ciuium opinione probatur, non modo suppliciis vindicari non debet, sed etiam prouidendum, quoad eius fieri poterit, vt si publice citra seditionem non liceat, sacra tamen priuata facere nemo prohibeatur; alioqui futurum est, vt qui alienis sacrificiis interesse nefas esse ducunt, & suis carere cogũtur, omnem omnino religionis opinionem exuant; ac sublato diuini numinis metu, nec legibus humanis vllum nec virtuti locum relinquant, sed omnia in omnes sibi licere putent. Quamquam quid vetat sanctissimorum Prophetarum consiliis insistere; quorum [a] alter quidem suis popularibus in seruitutem Chaldęorum

[a] Baruch.

rum

483 C

rum abductis persuasit, vt cum ante idola procumbere cogerentur, Deum tamen sempiternũ mente colerent: alter Naami[a] Syriæ regis domestici pura religione initiati excusationẽ accepit; si quidẽ regi sacrificanti peregrino deo adesset; quippe mẽtem purã ab impietate seruaret. fallunt enim qui humanis imperiis ac legib. Respublicas, non vltionis diuinæ metu cõtineri arbitrãtur. Et quemadmodũ ex omni ciuitatũ genere nullũ deterius est anarchia, in qua nemo paret, nemo imperat, sed in summa scelerũ omniũ impunitate ac licentia viuitur: sic etiã nulla pestis ciuitatibus grauior accidere potest numinis carentia, quã Græci ἀθεϊσμὸν vocant: & certe nõ parũ peccant qui[b] πολυθεότητος & ἀθεότητος eandẽ pœnã statui putant oportere: aut θεῶν ἀπειρίαν τὸν αὐτοκράτορα θεὸν αἰρεῖν. Nam superstitio, quantacumq; fuerit, homines tamẽ in legũ ac magistratuũ metu, & in mutuis vitę officiis cõtinet: impietas autẽ aduersus numina, omnem ex animo peccãdi metũ penitus euellit. Duob⁹ igitur ꝓpositis incõmodis, superstitione inquã & atheismo, maius declinare oportet: quãdo vero religione quæ in vnius sempiterni Dei vero cultu versatur, publice vti nõ licet, ac ne publicę religionis contemptu ad impietatẽ ciues, aut ad seditionem incitare videamur, publicis sacrificiis adesse præstat, dum tamẽ in vnius sempiterni Dei cultu mens acquiescat. Quod vero pleriq; mirãtur quamobrẽ in ipsis ecclesiæ Christianæ primordiis, tanta sectarũ ac numinũ, tanta religionũ multitudo quantã Tertullianus & Epiphanius fuisse memorant, id est centum circiter ac viginti, sine bellis ciuilibus contineri potuerit: in causa fuit ipsa discrepantium inter se opinionum varietas. nihil enim periculosius est quam in duas sententias scindi ciuitatem, siue de legibus, siue de religionibus, siue de rebus aliis ciues inter se dissideant: quia *vnum vni per rerum naturam contrarium quidem esse potest, plura vni contraria fingi non possunt*: itaque cum plures inter se discrepant, medios quosdam interiectos esse necesse est inter extrema contraria. Ac propterea Solon lege cauit,

486

a Helisæus.

b *Id est, infinitate deorum posita, Deum opt. max. tolli.*

Cur plures sectæ Rempublicã cõtinent, duæ vero sta um euertunt.

vt in ciuium ſeceſſionibus, vnam quiſq; factionem ſequi neceſſe haberet. quod periniquum pleriſq; viſum eſt; cum qui factionibus abſtinet vt placidus & quietus pacem colat, boni ac moderati ciuis laude cumulandus videatur; illud etiam iniquius, quod quã opinionem cum ſcelere coniunctam putes, eandem tueri cogare, ac pro iis quos contra ſentias propugnare; ſiquidem ex omnibus ciuium ſententiis nulla tibi probabilis videatur. Poſtremo ſi quam ex omnibus probaueris opinionem ſequi & armis defendere neceſſe habeas, etiã aduerſus parentes, vxores, liberos, propinquos arma capere, eoſq; quos tueri debeas, ſi contrariam ſectam ſequantur, necare licebit. In ſumma, diuina[a] lex multitudinis opinionem ab eo quod verum & honeſtum ſit aberrantem ſequi vetat. Nihilominus lex illa ciuitatibus vtilis videri poteſt, ac potiſſimum popularib. & optimatum imperiis, quæ ſummo principe, a quo ciuium concordia ſperanda ſit, deſtituuntur. Nam callidiſſimus quiſq; ciuis in populari ſtatu ſe quam longiſſime poteſt, a ciuilibus armis ſubducit, niſi victoriam certiſſimam ſe adeptum ire confidat; nec ſe vitamq; ſuam aut fortunas periculis, niſi ſumma neceſſitate coactus opponet. ac ſæpenumero fit vt ſeditioſiſſimus quiſq; diſcordiarum ſemina conquirat, nec vlla re magis quam ciuili ſanguine delectetur; vt cęſorum bona diripiat, ac honoribus alienis fruatur; Salios Martis ſacerdotes imitatus, quos antiqui πυροφόρους appellabant: ꝓpterea ꝙ exſecrationibus rite factis inter aciem vtramq; faces coniiciebant, ac prœlia miſcebant, eodem momento ſeſe belli periculis ſubducẽtes. Quod ſi legi Solonis locus erit, ſeditioſi ciuiles diſcordias ciere metuent, cum eadẽ ſibi quæ aliis pericula imminere putabunt. Boni vero & quieti ciues, qui otium ac tranquillitatem rerum omniũ pulcherrimã ducũt, ſi factioſos ſequi neceſſe habeant, modis omnib. diſſidia ciuium proſpicere eaq; prohibere; aut ſi proſpici nõ potuerint, placare tamen modis omnibus conabuntur. Nam bonorum ciuium virtus ac ſumma auctoritas valet plurimum

ad in-

[a] Deut. 12.

An lex Solonis de factionibus vtilis ſit.

C

ad insanos & præcipites in officio continendos, quibus intestinum sempiternumque bellum futurum est, nisi sapientum consiliis ad sanam mentem deducātur. Quibus argumentis ac rationibus lex Solonia ciuitatibus vtilis esse videatur. Quamquam si in fœderibus ac societatibus principum inter ipsos vtile est vnumquemque 487 plus cæteris omnibus posse, aut certe cum potentioribus coniungi, quanto id verius ac vtilius est in bellis ciuilibus, in quibus qui neuter est, æque ab omnibus deseritur & præda fit omnium cōmunis? Nam cum Theramenes discordiarum inter ciues otiosus spectator fuisset, miserandum præbuit omnib. spectaculum suæ calamitatis. Quisquis igitur in bellis tum ciuilibus tum externis neutram partium sequi volet, hunc saltem oportet vtrosq; inter se conciliare; aut si putat alienas discordias sibi bonisque ciuib. vtiles fore; quoniam salus bonorum in exitio improborum consistit; enitendum tamen erit sapienti ciui, vt concordiam tueri videatur. Fit enim sæpenumero vt qui aperte concordiam simulant, occulta dissidia serant: quo nihil est immortali Deo detestabilius [a]: nisi hoc agatur vt sceleratis ac flagitiosis inter ipsos bellum sit sempiternū. vt enim rarissimas virtutes, quæ mutuam inter se cōcordiam tuentur, plurima inter se dissidentia circumstant: ita quoq; bonorum raritatem obsidet improborum maxima multitudo, qui bonos momento perderent, nisi mutuis bellis pestem & exitium sibiipsis inferrent. Quamobrem Deus sæpissime gloriatur se hostium suorum ope suos hostes acerrime vlturum. Ad ea quæ diximus sedādarum inter ciues discordiarū præcepta pertinet illud etiā, vt commotis ciuib. nolæ ac tintinnabula prohibeantur; quod factum legimus in Monspeliensi ac Burdegalensi seditione; quas tamen restitui nō sine magna mercede placuit: C quam sapienter, non disputo. Certe Turcarum rex, ac cæteri principes Orientis, inuentum illud Nolanorum Campaniæ cum a suis ciuitatib. quam longissime repulissent, maximam bellorum ciuilium occasionem a suis

[a] Prouerb. *Septem sunt quæ odit Deus, & octauum, quod abominatur anima eius, eos qui discordias alunt inter fratres.*

ceruicib.depulerunt. Clangor enim cum mẽtes hominum a quiete deturbat, tum vero sonitus nolarum eo quo ad incendia concepta modo quatiuntur, etiam sapientes a sanitate in furorem præcipites agere consueuit. Arma quoq; seditiosis eripi si possunt, non modo tuendæ ciuium salutis amuletum singulare est, sed etiam bellorum ciuilium curandorum necessaria medicina. Quamquam Italiæ ac multo magis etiam Orientis principes arma ferre, aut longiorib. gladiis subditos, prætérquam eos quos adhibent ad corporis custodiam, accingi non patiuntur: neq; nouum est illud institutum, sed ab vltima antiquitate repetitum. Nam Aristoteles barbaros in ipsis ciuitatib. ferro accinctos fuisse miratur [a]. At nostris, æque ac Germanorum & Anglorum moribus, id nõ modo licet, verumetiam Heluetiorum legib. necessarium est: vnde cædes ac seditiones sæpe deriuantur. nam qui armatũ se cõtuetur, arrogantior fit, & ad inferendã tenuib. iniuriã audacior; leuissimaq; iniuria affectus ad cædem ferocior. qui vero exarmatus erit, nec quẽquã iniuria violabit, nec violatus occidet; nec ignominiam cõtrahet eorum qui ferro accincti iniuriam illatam armis repellere, ac vitę discrimen subire recusant. At Turcarum legib. etiã militiæ exarmatum esse oportet, si hostes longius absunt: arma vero carris ac iumentis fere circumferuntur; omnes tamen populos bellicis laudib. ac victoriarum gloria superarunt. Si hoc militiæ fit ab iis quos barbarissimos esse putamus, quãto æquius est domi ciues exarmatos esse? Lutetiæ quidem Parisiorum ne breuissimos quidem gladios baiulis ferre licet; quod antea in contentionibus, quib. sæpissime implicantur, ad cædem irati prorumperent. Eadem lex in omnes si valeret, plures cædib. ac seditione vacuas ciuitates haberemus. Neq; enim prudentis legislatoris est parricidia tam acerbe vlcisci, quam ne fiant prospicere ac modis omnib. cauere. & vt medicus quisq; peritissimus iudicatur, non tam qui morbos curare, quam qui valetudinem tueri & morbis occurrere solet; aut si qua

morbi

a In Polit.

morbi vis inopinato partem vllam corporis inuaſerit, ægrotum primo conquieſcere iubeat, deinde doloris acerbitatem modis omnib. leniat, dum interim morbi cauſas omnes ac ſymptomata putare, ſalutaremq; medicinam conquirere licebit: ita principem optimum ciuitatis ſeceſſiones ac factionum incendia anteuertere, aut concepta repente exſtinguere; deinde ſeditionum cauſas omnes ſcrutari & cõtueri diligenter oportet, vt quã optimis legib. in poſterum declinari poſſint. Cauſas autem ſeceſſionum eaſdẽ reperiemus, quas ciuitatib. conuerſiones & interitus afferre ſuperius diximus: pœnarũ inquam ac præmiorum iniquam diuiſionem; iniurias tenuib. illatas; nimias paucorum opes; ſummam multitudinis inopiam, impunitatem deniq; ſceleratorum. atque hoc poſtremum maxime omnium ciuitatib. exitioſum eſſe antea ſæpe diximus, ac dicẽdum ſæpius eſt: propterea quod pleriq; tum principes, tũ magiſtratus, dum lenitatis gloriã affectant, improborum pœnas ſubire ſe non putãt. At illud quod Salomo toties ac tam ſæpe cauendum præcipit, ne fideiubeamus: non quia mutuam inter nos caritatem prohibere velit, ſed vt omnes intelligant eos qui ſceleratorum prædes fuerunt, eoſque meritis ſuppliciis eripuerunt, alieni ſceleris obligationem luituros. ſic enim vates ille ora laceratus regi Achabo certiſſimum exitium prænuntiauit, quod Benadabũ regẽ Syriæ captiuũ vadatus eſſet. Quod vni regi dictum eſt, latiſſime patet ad omnes principes ac magiſtratus, qui peſtẽ ſibi ac ciuitatib. capitaliorẽ inuehere nullam poſſunt quam flagitiorum impunitatem, quam pleriq; ſordidi magiſtratus ac iudices prouocantib. proponũt, vt cæteros turpiſſimi quæſtus cauſa ad ſeſe pelliciant. Quamobrem ſapienter prouiſum eſt legib. Imperialibus, vt cum in priuatis iudiciis Curiam Imperialem prouocare cuiq; integrum ſit, modo ſumma aureos quinquaginta excedat, in publicis tamen non liceat. At ne in Scotia quidem a Prætoribus publicarum quæſtionum, quæ occultiſſimis rationibus iniri ſolent, maiores

Scelerum impunitas ciuitatibus exitioſa.

C

iudices prouocare fas eſt. Et quibuſdam inferioris Germaniæ prouinciis ſcelera quæ certiſſimis teſtimoniis non poſſint, coniecturis vindicantur; quæ ratio iudiciorum iam inde a Carolo Magno ad hæc vſq; tempora cõtinuata, vtiliſſima comperta eſt, vt atrociſſima queq; ſcelera, quæ clam perpetrari ſolent, iſta ratione vindicentur, & facinoroſos deterreant ab iniurioſa vita. Ex quo manauit illud veterib. incognitum, vt pro modo probationum pœna decernatur: qui mos iampridẽ apud nos inueterauit. Ad ſeditiones etiam coercendas in poſterum, pœnam ſeditioſis irrogare neceſſe eſt: quod qua ratione fieri debeat ſuperius diximus, cum de corporũ & collegiorum pœnis exigendis diſputaremus. Sed quæ de collegiis & corporib. pœnæ ſumuntur, ad maiorem populi partem accommodari non poſſunt. Non enim ſi membri vnius, puta pedis aut manus, vſtio vel ſectio corpori ſalutaris eſt, ꝓpterea caput ægrum ſecabit medicus; ſed magni Hippocratis præcepta ſequutus, *deſperatis morbis medicinam adhibere cauebit*. Præter eas quas diximus ſeceſſionum cauſas, potiſſima præcipuaq; eſt in Oratorum licentia, qui hominum mentes ac voluntates quo volunt facile ducunt, & vnde volunt deducunt: vt non immerito maiores noſtri Herculem Celticum non iuuenili robuſtoq; corporis habitu & claua inſignem, ſed caluum & ſenecta venerabilem effingerent, cuius ab ore catenarum maxima vis ad aures multitudinis infinitæ perueniret, quæ dicentem ſequeretur [a]: vt omnib. perſpicuum eſſet, nullas principum opes ac legiones plus valere, quam admirabilem illam dicendi vim ac facultatem eius qui populorum animos & languentes erigere, & ad bellum inflammare, & ad vim paratos exarmare, & ardenter ad virtutem cohortari, & a vitiis acriter reuocare, & ad mores hominum orationem moderari; mox a beneuolentia ad odium, mox ab odio ad beneuolentiam deducere poſſet. Qua quidem incredibili dicẽdi vi ac poteſtate pauciſſimi ad laudem, pleriq; ad Rerumpublicarum euerſionem abutuntur; atque

[a] Lucian.

atque ii potissimum qui sic loquuntur vt vitio; sic viuũt C vt virtuti bellum indixisse videantur. Cum enim ars illa præcepta contineat, quibus falsa pro veris obtrudere, rerum faciem commutare, ac modis omnib. audientium animos fallere ac decipere possis; mirum debet videri, si quis est qui artib. tam perniciosis recte vtatur: cum M. Tullius Oratorũ sui temporis facile princeps, hoc primum Oratori propositum esse scripserit, vt nihil contra quam persuadere velit, id dicendum putet; vel vt Aristoteli videtur, tam fallaci fuco rerum naturam velare queat, vt fraus detegi non possit; id est, primam Oratoris optimi legem esse, vt omnia mendacio ac simulatione tegat. Itaq; ab iis qui Oratorũ clarissimorum laudem ab omni æuo adepti dicuntur, populorum motus, legum abrogationes, mutationes religionum, rerum deniq; publicarum conuersiones & interitus cœpisse, & eosdẽ calamitosos exitus habuisse videmus. Neq; enim Græcorum & Romanorum tantum exemplis abundamus, verumetiam eorum qui Africæ & Occidentis omnia imperia religionis specie conturbarunt, ac nonnulli sceptra regib. extorserunt: id quod accidit Marochi regib. qui a Iosepho genus ducebant, quos seditiosus quidam concionator de regali solio præcipites dedit: ac tametsi *Eques Asinarius* vulgo diceretur, nihilominus duodecim legiones in regem armauit [a]. Consimili fraude is qui primus inter Persarum reges *Sophus* est appellatus, Vssuncassani regis gentiles de imperio deturbauit. Nec ita pridem Leidanus sellularius opifex, arrepta religionis Anabaptistarum occasione, regem se ferens, in Munsteram Westualiæ metropolim inuasit; vnde non nisi ab imperiali exercitu & obsidione diuturna [b] depelli potuit. Item Hieronymus Sauonarola, ordinis prædicatorum, Soderini consilio statum Florentinorum ab optimatib. ad populum transtulit: non aliter atq; Ephialtes Orator Periclis suasu summam imperii ac publici consilii potestatem Areopagitarum senatui ademptã seditiosis concionib. plebi attribuit. Denique

a Leo Afer.

b Sleidanus.

490

Germaniæ plebem vniuersam in patricios armauerunt Oratores bello rustico, quo quidē centum circiter hominum milia cæsa feruntur [a]. Quam sæpe exaudita vox est concionatorum qui principes ac populos ad vim, ad cædem, ad arma ciuilia modis omnib. inflammarent! vt quondam Nestorius, qui coram Imperatore & in clarissima Constantinopoli luce ausus est dicere, *Da mihi Cæsar, da*, inquit, *terram hæreticis vacuam; ego tibi cœlum: exscinde mecum hæreticos; ego te victoriam de Persis spondeo relaturum*. hunc propterea πυροφόρον appellarunt. nā si princeps hominis impudentissimi ac seditiosissimi consilia sequeretur, imperium ciuib. vacuum reliquisset, ac Nestorium hæreticorum principem mox interfici iussisset. Est igitur ab eloquentia improborum ciuium multo magis metuēdum quam a peste, quam a gladio furentis; ea tamen nihil laudabilius aut admirabilius est, si quis vir bonus ad laudem vtatur, vt & sceleratis exitio, & innocentib. præsidio; & improbis terrori, & probis ornamento sit; eamq; exserat in sanandis populis, in suadendis legibus, in moribus conformādis, in castigandis erroribus, atq; omnino in bonorum ac malorum finib. oratione elegāti ac numerosa designādis: siquidem oratio non oblectandarum aurium causa nobis est a natura, sed ad verum decus tributa. Et vt serpentes verborum quibusdam illecebris capiuntur; sic hominum ferocissimorum barbaries ac feritas eloquētiæ dulcedine ac suauitate, vt est apud Platonem, incredibilem in modū mitescit. Nec vlla res est quæ vel seditiosos coercere, vel plebis furētis impetus retinere, vel insanos ad sanam mentem reuocare, & in quamlibet partem arbitratu suo flectere audientium animos, eosque pulchritudinis suæ splēdore obstupefactos facilius possit quam eloquentia regere; eoque magis in populari statu quam in cæteris: quia in eo plebs imperita dominatur, nec aliter potest quam diserti Oratoris facultate retineri. Quæ res facit, vt quo quisq; plus eloquentia potest in populari ciuitate, eo maiores opes & honores adipiscatur; cum ab iis

[a] Sleidanus.

ab iis pœnarum ac præmiorum iura, leges, arma, imperia, curationes, belli deniq; ac pacis summa pendere videatur. Tyrannis vero nihil tam metuendum quam eloquentia clari Oratoris, qui vel tyrannum odit, vel tyrannidem exsecratur.

FINIS LIBRI QVARTI.

498 # DE REPVBLICA

LIBER QVINTVS.

De conformando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusque disciplinis populorum mores dissimilesque naturæ percipiantur. CAP. I.

QVÆ ad vniuersam Rerum omnium publicarum disciplinam pertinerent, quæque singularum propria essent, abundanter nobis superioribus libris disseruisse videmur; cõsequens C est vt, quæ quibus populis leges congruant, quis cuique ciuitati status conueniat; quibusque rationibus gentiũ mores ac naturæ percipiantur, explicemus; ne aut formam ciuitatis a populi moribus alienam instituamus; aut naturæ leges hominum arbitrio ac voluntati repugnante natura seruire cogamus: quod plerique facere conati, florentissima imperia funditus euerterunt. Id autem eo accuratius faciendum nobis est, quod omnium qui de Republica instituenda præcepta tradiderũt, qui hanc disputationem attigerit, videmus fuisse neminem. Quemadmodum igitur in toto genere animantium non modo innumerabiles sunt figuræ, verumetiam earum quæ figurã eandem habent, maxima varietas est:

ſic hominum inter ſe admirabilis eſt ac pene incredibilis diſſimilitudo, variaq; pro locorum diuerſitate natura; cum in eodem climate Orientis & Occaſus modica declinatio magnam efficiat hominum inter ipſos diuerſitatē. eorum item quib. idem eſt circulus Meridianus, qui ad Aquilonem ſedes habent, ab iis qui ad Auſtrum poſiti ſunt, corporum & animorum habitu plurimum diſtant. Quinetiam inter eos qui non ſolum ſub eodem circulo Meridiano, verumetiam ſub eodem tractu ab Æquatore æque remoto, ſub eodem cæli gradu, ſub eodem fere puncto, differunt accolæ montis ab iis qui in conuallib. domicilia quæſierunt. Et inter locorum naturas quantum interſit, videmus alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes: multaq; ſunt alia quæ inter locum & locum plurimum differant. quo fit vt eiuſdem vrbis homines, non tantum pro diſſimili temperatione, verumetiam pro diuerſitate locorum diſſideant inter ſe plurimum. vt mirum videri non debeat ſi ſeditionib. ſæpius iactantur vrbes inæquali ſitu poſitæ, quam quæ æquabilem planitiem habent: vt Roma ipſa, cuius mœnibus ſeptem montes clauduntur, idcirco ſeditionib. præter cæteras ſæpiſſime agitata eſt, quod locus inæqualis ad id magis opportunus eſſe videretur. Quam quidē ad rem cum Plutarchus minus aduerteret, pene ad ſtuporem miratur tres Athenis de ſtatu cōuertendo factiones extitiſſe. nam qui Aſtu editiorem vrbis locum accoluere, populari ſtatu gaudebant: qui regionem vrbis humiliorem, oligarchiam cupiebant: qui Pirẹum, potiorem ducebant plebis & optimatum temperationem. Cauſas ipſi naturæ cōgruentes mox aperiemus. Quod ſi Theophraſto [a] mirum videtur Græcorum nationem morib. & inſtitutis vſq; adeo ſui eſſe diſſimilē, quis nō miretur ciues eiuſdem ciuitatis, eiuſdem vrbis tantopere inter ſe differre? Neq; vero tribuendum illud eſt gentium confuſioni, cum ſcriberet Plutarchus de Solonis ætate, qua generis Athenienſium puritas ac ſimplicitas tanta fuit vt ſolo Attico procreati eſſe putarentur: qua de re gloriatur

[a] In libro, ἠθικοὶ χαρακτῆρες.

491

riatur Ariſtides in Panathenæis, vbi Athenienſes mortalium omnium nobiliſſimos appellat, quod γηγενεῖς & αὐτόχθονας eſſe opinaretur. Sed ne longius aberrare videamur, quis neſcit Heluetios ab extremis Gothorũ finib. oriũdos, moribus, legibus, inſtitutis, religione, ſtatu, differre ac diſtare plurimum? nam qui montes inter eos accolunt, vt Rhætorum quoq; natio, cæteris habentur ferociores ac bellicoſiores; ſtatu vero magis populari, & licentia maiore fruuntur; cæteri tractabiliores ſunt, ac vitæ cultu aliquãto ſplendidiores; ariſtocratiam quoque magis probare ac licentiam indomitam agreſtium hominum feritati cõgruentem, arctiorib. quibuſdam legib. ac religionum vinculis conſtringere ſolent. Hæc porro naturæ conſentanea ratio ſpectanda in primis eſt ei qui Rempublicam fundare, ac ciuitatem optime inſtituere volet. Cum enim Florentinorum temporis decurſu & inquilinorum, qui in eam ciuitatem coaluerãt, aucta multitudo fuiſſet, antiquioribuſq; gentib. ac familiis, quæ bellis ciuilib. exſtinctæ fuerant, ciuitas exhauſta videretur, ſtatus popularis eſſe deſierat; quia ciuiũ pars multo maxima ab honorib. & ſuffragiis arcebatur, nec magiſtratuum poterat imperio cõtineri. Itaq; ſenatum cogi placuit vt deliberaretur, popularemne an optimatum ſtatum habere præſtabilius eſſet. Hic ſenator Veſpucius ariſtocratiam laudare, ac plebis impotentis licentiam exſecrari: & cum multa in eam ſententiam dixiſſet, Venetorum ſtatum florentiſſimum, qui ex optimatib. conſtabat, velut exẽplar ſuis ciuib. propoſuit ad intuendum & ad imitandum. At Petrus Soderinus populare imperium, ſi non æque laudabile videretur vt optimatum, Florentinis tamen commodius eſſe contendebat, & eorum ingeniis ac naturæ ſimilius: legiſlatori vero neceſſarium eſſe ſtatum ciuitatis ad populi cuiuſque mores ac naturam accommodare. Venetos quidem ariſtocratiam ſuis moribus conuenientem amplexari: at Florentinorum mentes ad libertatem popularem eſſe natas; nihil autẽ quod repugnãte natura fieret,

Statum ciuitatis ad naturam accommodare oportet.

CCC

diuturnum aut ſtabile futurum. peruicit Soderinus, & Senatuſcōſultum in ſuam ſententiam factum eſt. quam vere vterq;, poſtea diſſeretur. Quod item Belgæ ab Hiſpanorum imperio defecerunt, hāc potiſſimum defectionis cauſam fuiſſe conſtat; quod Hiſpanorum mores ſuis diſſimillimos ferre nō poſſent. abeſt autē cęlum Hiſpanorum ab extremo Belgarū tractu duodecim fere partib. in latitudinē, a qua morum diſſimilitudines præcipue oriuntur. Veteres etiam Epheſios, Mileſios, Syracuſanos, morib. non admodum Florētinis diſſimiles fuiſſe legimus, nec optimatum modo imperia abhorruiſſe, ſed ne ciuem quidem cæteris meliorem ferre potuiſſe: quod ſi quis virtutib. & animi præſtantia cæteros ſuperaret, hunc relegare conſueuerant. Athenienſes tamen & Epheſii, humaniores; Syracuſani, Florētini, Carthaginenſes, ferociores: cuius rei cauſa fuiſſe videtur, quod hi ad Occaſum, illi ad Orientem poſiti ſint. Eſt autem Oriētis natura mollior quam Occaſus: populi quoque vrbani, iactabundi, loquaces. Sic enim legatus [a] ille Rhodius in Senatu Romanorum, *Gentes*, inquit, *aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in venerem proniores aliæ ſunt: Atheniēſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem ad conandum; Lacedæmoniorum, cunctatorē: nō negauerim totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe.* Quibus verbis legatus ſuorum ciuiū errori parcendum ideo ſuadebat, quod ita nati eſſent. Plutarchus etiam Athenienſem populum ad iram & miſericordiā procliuiorem fuiſſe ſcribit; & qui adulationib. gauderet, & vrbana dicteria non ingrato animo ferret: Carthaginenſes vero ad crudelitatem & vltionem promptiores, quiq; ſubditis impotenter dominarentur, dominantib. humiliter ſeruirent: caſus item nec proſperos, nec aduerſos æquis animis acciperent. At populus Romanus nec offenſionib. acceptis demiſſior videbatur, nec parta victoria elatior, ſed moderatos ac domitos animi motus præ ſe ferebat; adulatorū vero ac leuium Oratorum inanes conciones

[a] Liuius li. 45.

tiones auersabatur; grauitate ac seueritate vsq; adeo delectatus, vt Catoni Censuram petenti, ac seuero Censore ciuib. opus esse iactanti, populus eum honorem, qui omnium maximus erat, tribuere mallet, quam nobilissimis quibusq; blãditiarum illecebris populum demulcentib. Idem quoq; populus ad Manlium Torquatum ciuem omnium imperiosissimum nec petentem, at ne cogitantẽ quidem, detulit Consulatum. Is igitur in concione delatum honorẽ repudiauit, cum diceret nec populum imperia Torquati, nec Torquatum populi vitia ferre posse; ac sapienter facturum si alium Cõsulem faceret: nihilominus tamen populus Cõsulem esse iussit. Sed ex illis actionibus, quas Athenienses ac Romani Oratores posteritati reliquerunt, perspicue sane intelligitur, Romanos magistratus populi maiestatẽ veneratione multo maiore coluisse quam Athenienses, qui populi patientia sic abutebantur; vt cum nescio quis magistratus populum conuocari iusisset, populus edicto paruit, diutissime exspectauit: ad extremum Orator roseis sertis & corollis redimitus in concionem processit; ac palam dixit se amicos eo die cõuiuio excipere velle: quo dicto abiit; hic populus arrisit. Item Alcibiadi concionẽ ad populum habenti coturnix e sinu euolauit: populus coturnicem consequi & captam ad eum deferre. Hoc si Carthagine fecisset [b], lapidaretur. Romani tantam oratorum leuitatẽ impune certe nõ tulissent; cum etiam Romano ciui qui paulo altius quam Romanæ grauitatis decus postularet, coram Censore hiauerat, iura ciuitatis adempta sint [c]. Principem ergo ac legislatorẽ populi mores ac naturam regionis in qua ciuitas est, nosse prius oportet quam legum aut ciuitatis conuersionem moliatur; cum de omnibus Rerumpublicarum arcanis nullum maius sit, quam ad varios gentium mores ac naturas ciuitatis cuiusq; leges ac formam congruentẽ accõmodare. Nam quod Baldus rationem negat locis ac regionibus terminari; hoc ita verum est, nisi locorum ac regionum ratio quædam singularis aliter atque

a Plutar. in Catone Censorio.

b Plutarchus.

c Valerius.

494

aliter statuere iubeat. vt enim sapiens architectus ædificium diuturnum ac stabile futurum ad subiectam cuiusq; regionis materiam aptare debet: ita quoq; optimũ principem ciuitatis ad populi regionisq; naturam leges accommodare oportet: quando non idem omnib. licet quod Busiri Ægyptiorum regi, quem Isocrates ob id etiam vehementer laudat, quod regionem ac gentem omnium maxime ad regnum stabiliendum aptissimam conquisiisset. Principio igitur naturas eorum qui ad Aquilones & Austrum positi sunt inquiramus; deinde eorum qui ad Ortum & Occasum; post etiam singularem C illorum qui montes, qui valles, qui palustria, qui arentia loca, qui maritimas regiones accolunt, temperationem. Quib. explicatis quantum disciplina valeat ad immutanda hominum ingenia disseretur; nec tamen illud assentiemur Polybio & Galeno qui cæli ac soli naturam necessaria quadam vi mores hominum immutare contendunt. Vt enim ex naturalib. causis vitia nasci possint, exstirpari tamen & omnino tolli, vt is ipse qui ad ea propensus fuerit a tantis vitiis auocetur, non est id positum in naturalib. causis, sed in voluntate, studio, disciplina: quæ tolluntur omnia si necessitati locum demus. Quæ vt planius percipiantur, trifariam regiones ab Æquatore ad Polũ vtrumq; diuidemus; ita vt cuiq; regioni partes cæli triginta dentur: tot enim ab Æquatore ad vtrũque Polum numerantur. prima regio quæ ab Æquatore propius abest, ab ardoris intẽperie calidissima esse dicitur, vt quæ ad Aquilonem spectat, frigiditate rigidissima; inter vtramq; calore ac frigore modice temperata interiacet. rursus regiones singulas bifariam subdiuidemus: nam regio quæ partes cæli quindecim priores ab Æquatore capit, temperatior est, contra quam plerique magno errore putant, quam quę Tropicis vtrisque subest. Item regio quæ a trigesima circuli Meridiani parte ad XLV porrigitur, multo mitior est quam quæ a XLV ad LX, propter vtriusque Poli propinquitatem. Hinc ad LXXV regiones quidem multo frigore rigent, coluntur tamen

tamen ac populorum multitudine abundant. postremo regio quindecim partium cæli a LXXV ad XC, etsi omnino deserta non videatur, illic tamen tanta est frigo-
495 ris ac niuium intemperies, vt non satis commode viui, at ne viui quidem possit: sed quicquid hominum restat, fere in antris ac latebris bestiarum more versatur, [a] aut vagatur in siluis. His finib. regionum descriptis, de gentium morib. ac natura certius ac melius iudicari potest. Nec vero satis est intelligi ad Aquilonem positos robore quidem, magnitudine, forma, colore præstare Australibus; ab his tamẽ ingenii præstantia superari. Nã qui ab vtroq; Polo quindecim gradib. absunt, exigui sunt, debiles, macilenti, & a frigorib. perinde adusti vt Australes a calore, vt quidem Hippocrates ipse cõfitetur [b]; qui cum Vitruuio & Aristotele conciliari potest ea, qua diximus, regionum descriptione. quod item Hippocrates, & qui optima quæq; Hippocratis præcepta decerpsit Aristoteles, nusquam autore laudato, eos qui sunt ad Aquilonem, tradunt esse tenui ac flauo capillo, id est πυρότριχας & λεπτότριχας: sic enim Lucanus,

Fundit ab extremo flauos Aquilone Sueuos:

Galenus *capillo rubentes* vocat, id est φοινικότριχας: quæ tamen plurimum inter se differunt. Dani certe ac Sueci, quiq; vltra mare Suedicum regiones Gothicas occupant, fere capillo rubent: cæteri flauescunt. Itaq; Angli eos qui crine rubent, a Noruegis & Suecis originẽ traxisse, ab iisq;, perinde vt Galli, cauendum putant: eoque magis si cętera prauitatis adsunt argumenta; vt illa Martialis;

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine luscus;
C *Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.*

At qui citra mare Suedicum ad gradũ quadragesimum quintum positi sunt, fere capillo flauescunt, nisi aliunde aduenerint: migrationes enim populorum magnã corporum & animorum cõuersionem ac deformitatẽ pepererunt. Scythas flauities capillorũ, & cæsius oculorũ color arguebat. Nec ita pridẽ Sigismundus Liber in Hi-

[a] Olaus & Saxo Grammaticus.

[b] In lib. De locis.

Scythæ oculis cæsiis & flauo capillo.

storia Moschouitarum scripsit Lituanos omnes ad vnũ cæruleos oculos & flauos habere crines: quod dubitanti mihi ac miranti Pruinsquinus Lituanus Polonorum in Galliam legatus, & Holster Suecus, confirmauerunt. Quamobrem Amiotus interpres Plutarchi verba vbi de Cimbris agit, ὀμμάτων χαροπότητα *castaneos & rufos oculos* interpretatur; cum *cæruleos* reddere debuisset. Sic enim Iuuenalis;

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

quia capillos ac barbam in nodos ac cirros veterũ Græcorum more torquebant. vt Horatius,

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

Truces (inquit Tacitus) *& cærulei oculi, rutilæ comæ.* Qui propius a Polo absunt, hi non cæruleos oculos sed glaucos seu cæsios habent, vt γλαῦκες, qui magis albescũt: cærulei vero meliores; quia nigricant aliquantulum. omniũ deterrimi sunt albi, & quasi Nyctalopes, qui noctu melius & acutius quam interdiu vident, ad lucẽ hebescunt. cæsius autem color oculorum est ab intima vi caloris; vt qui atros habent oculos, a calore vehementi deseruntur. Eadẽ vis caloris facit vt Scytharum corpora sint maiora ac robustiora; quia frigus exterius calorẽ ad intimos corporũ aditus cogit ac tuetur: nisi tanta vis est frigoris, vt penitus calorẽ restinguat. vt qui a LXXV gradu latitudinis versus vtrumq; Polum solitudines habẽt: qui a frigorib. sic vrgentur, vt pleriq; intereant [a]: cum etiam totus maris Suedici tractus glacie sæpe cõcrescat. Æstate vero tãta est interdum caloris vehemẽtia, vt non modo fruges, verumetiam arbores, syluæ, domus ex ardore solis flammã concipiant [b]. quod nõ solum in Moschouia, sed etiam in Polonia cõtingere tradit Th. Cromerus; & in ipsa Anglia, vt quidem ex literis Nualli Legati ad regẽ Henrichum II didicimus: quib. affirmat ex solis ardorib. flammam conceptam fruges ac siluas in ea regione Angliæ quæ *Gallia* vocatur, cõsumpsisse. quod a veterib. anxie quæsitum video, cur inflammationes Aquilonem

[a] Sigismundus Liber.

[b] Sigismundus Liber.

quilonem versus maiores sint; id ita esse quasi rem compertā minimeq; dubiā tradiderūt [a]: ego vero sic statuo, in locis palustribus, vel ad Austrum inclinantib. & conualliū anfractib. ardētius aerem inflāmari versus Aquilones quā ad Austrum: Naimū Aquitaniæ oppidum [b]; Montecorneum [c] in agro Laodunēsi, cælo sereno deflagrasse, ꝓpter eam quam dixi causam; nisi quis vltione diuina id factū putet. Sed naturam secuti balnearii thermas suppositis ignib. aqua respergūt: vt vapor elatus ac densior factus, calorē ardentius tueri possit. nam corpora quo solidiora, eo sunt ardentiora conceptis ignibus, qui efficacius calefaciūt in metallo quam in ligno; & in hoc quam in culmo: ita quoq; Solis calor vehementior est in lapidib. quā in terra; & in aqua quā in aere; ac rursus in aere a vaporib. denso, quā subtili raritate extenuato. Quo fit vt sub Tropicis tellus quidē, aquæ, lapides vrant vehemētius quā versus Aquilones propter rectam radiorum traiectionē ac reflexionē: sed quoniā regiones quæ ab aquis appellantur Aquiloniæ, fontib. ac fluminib. scatent, quib. fere vacant Australes tractus, necesse est in iis aerem ab aquarum vaporib. fieri crassiorem, & calorem diutius tueri: vis autem imbrium ad Aquilones maxima, cum Australis plaga fluminibus & imbribus vacua sit: ac nisi altissima iuga Atlantis fontibus scaterent, ac propter niuium copiam citeriores Africæ oras ad Septemtriones cōuersas vbertate fertiles ac populosissimas reddidisset, Africæ magna pars hominibus vacua relinqueretur. Quod igitur hibernis temporibus antra videmus ac puteos calere; item animantia fumos calentes exspirare; æstate vero terræ cauernas supra modum rigere: idem iudiciū est de populis: vt qui sunt ad Aquilones, intus caleant, Australes frigeāt: at qui plus habent caloris, cibos facilius coquere possint: vnde corporum ac virium incremēta maiora quam in Australibus, qui ab intimi caloris inopia debiliores sunt, & leuiorib. fouētur alimentis. Quo fit vt exercitus qui ab Africa in Europam, & ab Austro versus Aquilonē proficiscuntur,

[a] Aristot. in Problemat.
[b] anno 1540.
[c] anno 1574. Maio.

robuſtiores fiant. Annibalis enim copiæ clariſſimas de Romanis victorias in Italia pepererunt. item Arabes ac Mauri, ex Africa prodeuntes, maximas clades Aſiaticis & Hiſpanis intulerunt. nec ita pridem Vaſconum legio in Sueciam profecta, ac duæ Hiſpanorum legiones in Saxoniam Carolo v Imperatore, bellicoſiſſimorũ hominum vim fregerunt. At quoties ab Aquilone Auſtrũ verſus expeditiones ſuſcipiuntur, languore ac inertia fatiſcunt milites; vt experientia perceptum eſt & cognitum. Cum enim Cimbrorum innumerabiles copiæ in Italiam pergerent, robur paulatim amittere, ac ſudoribus diffluere cœperunt; vt quidem Plutarchus ſcribit: & cum magnitudine corporum ac legionum multitudine Romanos terruiſſent, nihilominus tamen ingenti clade ſuorum ac duplici Romanorũ victoria fuſi ſunt ac proſtrati. ſæpe Gallorum exercitus in Italia fracti; cõtra vero Hiſpani ab Auſtro in Italiam profecti, victorias illuſtres adepti ſunt. Id primum compertum eſt, inquit Polybius, in eo prœlio quo Galli circa Florẽtiam victi ſunt a Romanis. Quamquam nulla accepta offenſione vix incolumitatem ac ſalutem ſine maxima ſollicitudine tueri poſſunt qui a Germania & Gallia Romam aut Neapolim, quæ pars Italiæ maxime Auſtralis eſt, proficiſcũtur. Cum enim quatuor Germanorum legiones ſuperatis Alpib. Romam Carolo Burbonio duce cepiſſent, vix anno vertente dimidia [a] legio ſuperſtes in Germaniam rediit; tametſi nullá niſi a crapula, quæ ad Auſtrũ letalis eſt, offenſionem accepiſſent. Atq; id etiamnum in gregib. & armentis diuturna experientia cõpertum fuiſſe tradit Plinius, vt quę ad Auſtrum agũtur, lactis copiam amittant, ac paulatim macie tabeſcant; contra quá accidit iis qui ad Aquilonẽ iter faciunt. Quinetiá flãtib. Auſtris cruditates ac vertigines robuſtiſſimos quoſque inuadũt: quo fit vt & cibi minus appetãtur, & ſalutares ſint vomitiones [b]. quam aeris diuerſitatẽ percipit in primis omne genus auium, quæ flante Aquilone vegetiores fiunt; ab Auſtrali vero flatu tabeſcunt. Hoc tamen

inſularum

Cur exercitus languent qui verſus Auſtrum proficiſcuntur.

[a] Guicciardin.

[b] Ariſtot in Problemat.

insularum propriũ est, & eorum qui maritimos tractus accolunt, vt aëris frigida temperies ab æstu maris tepescat: idque mihi dubitanti perceptũ est cum in Angliam traiecissem, vbi cælum mitius est quam in Gallia. nam Oceanum ventis iactatum ita feruet atque incalescit, vt aqua ignibus supposita videatur. Itaq; nullæ hominibus aut gregibus a frigore & pruina offensiones. Quam quidem ad rem, si Leo Afer & Aluaresius suam intelligentiam adhibuissent, non tantopere Afros & Æthiopes ab incredibili ciborum abstinentia laudarent: qui si vberioribus epulis indulgere velint, nõ possint. Eandem fere ab Arctico Polo naturam hominibus ingenerari, ratio ipsa corporumq; cælestium vis cogit confiteri. nam ex historia quæ ab Hispanis prodita est, constat nõ procul a freto Magalliano Antarcticæ regionis genus hominum, quos Patagonas vocant, tantæ proceritatis extitisse, vt vix vnum octo Hispani vinculis constringere possent: homines alioqui simplices ac stupidi iudicio Hispanorum, qui ingenii pręstantia cęteros Europę populos superare dicuntur. Quibus rebus intelligitur, corporũ vim ac robur esse versus vtrumq; Polum; animorum vero, ad Australem plagam. Qui inter vtrasque regiones interiacent, & ea loca quæ propter caloris ac frigoris temperationem ad vitam beatius salubriusq; degendam idonea sortiuntur, mediocres etiam habent corporis & animi dotes. In quo quidẽ admirabilis elu-498 cet Dei optimi maximi sapientia, qui maximam nõ modo ingenii, sed etiam animi vim ab ingenti corporis robore semper disiunxit: quum prospiceret iniustitia potentibus copiis armata nihil crudelius esse. Ergo mediæ regionis populi plus habent animorũ ac ingenii, minus tamen roboris, quã qui ad Septemtriones: sed corporibus validiores sunt quã Australes, a quibus ingenio quidem, non tamen animorũ vi ac fortitudine superantur. habent etiam artes imperãdi maiores, & in rebus agendis iustiores sunt vtrisque. Ac mihi propius in historias & scripta veterum intuenti, exercitus & copiæ ab Aqui-

lone, reconditæ ſcientiæ, philoſophiæ inquam, mathematicæ artes, religiones, & quæ in veri inueſtigatione verſantur diſciplinæ, ab Auſtro aduectæ videntur. artes vero imperandi ac ciuitatis moderandæ, tum etiam legitimæ ſcientiæ, oratoriæ ac theatrales diſciplinæ, a populis mediæ regionis origines & incrementa ſuſceperunt: omnia deniq; magna imperia, Aſſyriorum inquã, Medorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum, Celtarum, in mediis regionum temperatiorum ſpatiis ſedem ac domicilium habuere. ſed ea imperia multo magis ad Auſtrum quam ad Septemtriones propagata ſunt. Nam quibus temporibus Scythæ Nomadum in morem huc illuc vagabantur, *nulla fere oppida, nullas arces, nullus propugnaculis munitas vrbes habebant Germani*, vt Tacitus ſcribit. Ac tametſi Traianus admirabili ponte ſupra Danubium exſtructo (cuius adhuc veſtigia reſtant) Decebalum regem Dacorum fregiſſet: nihilominus tamẽ Adrianus ſucceſſor pontem dirui mandauit, ne gentes Aquilonię aditu patefacto in intimos imperii Romani receſſus penetrarent. quarum gentium vim ac robur cum Auguſt⁹ expertus eſſet, legiones ſeptemdecim ad Rhenum & Danubium in excubiis diſpoſuerat, vt imperium commodius tueretur: quibus legionibus a Conſtantino magno ſublatis, repente Alemani, Gothi, Oſtrogothi, Vandali, Franci, Heruli, Burgundiones, Hunni, Gepidæ, Longobardi, ac poſtremo Tartari, Turcæ, Normani, Scythicarum nationum examina, in prouincias Romanorum irruperunt. Ac tametſi Angli claras ab Francis, quos habent ad Auſtrum, victorias retulerunt; numquam tamen Scotos de inſulæ particula depellere, aut ſub imperium ſubiungere potuerũt. Turcarũ quoq; natio ab Hyrcaniæ finibus profecta, longe lateq; verſus Auſtrum arma protulit, & optimas quaſq; Aſiæ, Europæ, Africæ regiones, ac pene totius Mediterranei maris inſulas, imperio adiecit; Tartaris tamen conceſſit, nec imperium ad Aquilonem vlterius propagauit. Itaque cum Auſtrales populi vim Aquilonis intelligerẽt, Deus prophe-

prophetarum[a] oraculis ab Aquilone sæpius minas intentauit: inde bella, clades, exitia Rerumpublicarũ futura prædixit. Ac tametsi non eadem est quæ fuit olim hominum multitudo, nec vita tam diuturna, nec tãtum robur, nec procera Gigantum statura; qua de re Plinius scriptores omnes sæpe conqueri scribit: vix enim vsquã terrarũ exstat vrbs Capuæ similis, quæ in ambitum miliaria tredecim cõtinebat; multo minus Babyloni comparanda, quæ tametsi in planitie figuram quadratam haberet, vix tamen toto triduo[b] pedites vrbis mœnia emetiri poterant: nihilominus tamen regiones Aquilonis, & populorum multitudine, & amplitudine corporum, & robore ipso Australes facile superant. Quamobrem lex militaris Romanorum, quæ vacationem dedit a militia anno quinto & quinquagesimo,[c] non conueniebat in Lacedæmonios, qui tametsi nec bellandi peritia, nec fortitudine Romanis cederent, anno tamen quadragesimo vacationem[d] habuerunt; quia robore inferiores essent Romanis, propter eam quam dixi Aquilonis & Austri naturam. Erat enim Lacedæmon Australior vrbe Roma. Quod si Scythæ ad Austrum proficiscantur, animi languore ac sudorib. diffluunt. Quamobrem piratæ mediterranei maris captiuos Belgas & Anglos ad laborem in illis regionibus inutiles vilissimo pretio addicunt. Vis autem caloris intima in Aquiloniis regionibus, & aëris siccissima natura, populis maiorẽ sitim ingenerat quam Australibus, quibus interiora frigida, & Austri flatus natura humidus: sic enim Græci νότον παρὰ τῆς νοτίδος, id est *ab humore*, dici tradũt: quia flantibus Austris, imbres; Aquilone vero spirante, puritas cæli nitidissima sequitur: quo fit vt Germani ac Scythæ vberioribus poculis vti cogãtur: vnde prouerbium ἐπισκυθίζειν; quo apud Athenæum potator dipnosophistes puero aquam infundenti, verbo modice deflexo vsus est, cum diceret, ἐπισκύθισον, pro ἐπιχύπισον: quod non nisi Græce percipi potest. Hinc etiam illud Taciti de Germanis, *Diem noctemq; continuare potando, nulli probrum: crebræ,*

a Esaiæ cap. 14. & 41. & 49. Hierem. cap. 34. & 6. 13. 15. 10. 16. 23. 25. 46. 47. 50. 51. Ezech. 48. Daniel. 11. Zachar. 2. & in lib. Sap.

b Ionas cap. 1. Herodotus. Aristot. in Politic.

c Polyb. lib. 6.

d Plutarch. in Agesilao.

499

vt inter vinolentos, rixæ. Id autem regionis, non hominũ vitium esse, argumento est, quod qui ab Austro ad Septemtriones iter habent; eo bibaciores ac voraciores fiunt: contra quam iis accidit qui ad Austrũ proficiscuntur. Scytharum tamen cutis mollior quam Australium; propter humorum copiam & caloris intimi, vnde sudores egeruntur. quo fit vt maior insit in Aquiloniis copia pilorum, quã in Australibus, quibus densior, siccior ac durior cutis aut glabra est, aut non nisi crispos ac retorridos capillos gignit. gaudent igitur Australes calore ac siccitate: imbres ac frigora ferre sine salutis periculo nõ possunt. Et cum Romani ad bella exercitatissimi totas hiemes in otio transigerent, vt Pœni quoque & Græci: nihilominus Scythæ tum maxime bella gerunt,[a] cum omnia gelu obriguere: quinetiam ipsa flumina ac maria glacie concreta traiicere ac peruadere solent. At quamplurimos Hispanos, cum iuga Peruana superarent, historici prodiderunt vi frigorum exstinctos fuisse[b]. ratio est in promptu. cum enim in calidis regionibus educati sint, algent interiora: quod si frigore inopinato corripiantur, vt Australibus accidit, quum altissima iuga superant, a calore intus & extra deseri necesse est: contra quã Scythis accidit, quibus insitus a natura calor ad centrum cogitur ac ipso frigore augetur. Illud etiam incredibile videatur, verũ tamen sit, Australes ab intimi caloris inopia lubricas aluos habere ac dysenteria sæpius vexari. Cum item Septemtrionum loca paludibus ac fluminibus vndiq; scateant, ob id Scythæ aquis facile cõsuescũt, & in ipsis lacubus sæpe delitescunt, vt hostes fallere possint: vt scribit Herodianus de Germanis, qui copias Romanorum equestres telis infestabant, ac tuti paludibus pugnabant. Quod Galenus cum non satis perspexisset, miratur morem Germanorũ qui infantes, vt primum in lucem editi sunt, flumine viuo abluere solent; quamquã Ausonibus quoque id esset in more positum; vt Maro,

—— natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & vndis.

[a] Agathias & Crantzius.

[b] In histor. Indorum.

De

De Germanis vero Iulianus Imperator, is qui Transfuga vſurpatur, ſcribit [a] ſpurios a legitimis in Germania dignoſci, quod, cumprimum nati ſunt, fluminibus ſuperponuntur: ac ſpurios quidem mergi; legitimos vero aquis innatare ferunt. quamquam his temporibus ſortilegii ſuſpectas iudices Germanorum aquis ſuperponũt manibus ac pedibus vinctis: quæ enim mergũtur, a ſcelere puras eſſe pronuntiant: quæ vero ſupernatant, ſortium impietate teneri iudicant. Qui medias regiones occupant, propterea quod temperiem æquabiliter fuſam habent, omnes nimios & frigoris & caloris appulſus ſentiunt: facilius tamen imbres ac frigora perferunt quam Auſtrales, difficilius quam qui ad Septemtriones: & cum vtriſq; ſocietates facilius propter quandam morum ſimilitudinem coeuntur. Deus enim vt omnia incredibili bonitate ac ſapientia copulauit; ſic etiam Auſtrales populos, qui propter naturæ diſcrepãtiam ac diſſimilitudinem Scythis cõſociari difficillime potuiſſent, eorum propinquitate qui media loca tenent, quaſi quodam communi vinculo coniugauit. Quarum rerum cognitio non tantum ſuauis eſt ac iucunda, verumetiã maximi ponderis ac momenti, cum de fœderibus & ſocietatibus principum ac populorum inter ipſos diſceptatur: aut cum exercitus ex variis nationibus conſcribuntur: vt in legionibus collocandis ſiue in caſtris, ſiue in prœlio conſerendo, extremarum regionum homines ſeiungantur, & qui cum vtriſq; cõſpirant, in mediis ſpatiis conſtituantur. ſunt autẽ ii qui laudatam corporum temperationem & moderatoſ habent animorũ motus: quales ſunt Aſiatici: a qua quidem temperatione remotiſſimi ſunt, inquit Galenus, Arabes ac Germani. Sed Aſiæ pars illa quã innuit Galenus, vnde originem acceperat, nõ modo inter Polum & Æquatorem, ſed etiã inter Orientem & Occaſum media interiacere videtur. Hic hominũ natura mitis eſt ac manſueta: inde morũ vrbanitas tanta, vt rectiſſime ſit a Marco Tullio dictum, *Non modo in Aſia eſſe, verumetiam ad omnes populos inde per-*

[a] In epiſtola ad Antiochũ Miſopogona.

Spuriorum ac legitimorum diſcrimen.

Humanitas ab Aſia.

uenisse humanitatem. Sed eorum sententiam probare nō possim, qui gentiū barbariem ac feritatem ab extremo frigore vel calore proficisci putāt: cum experientia diuturna compertum sit Australes ingenio præstare cæteris; barbaries autem ab inopia mentis & consilii deriuatur. Herodotus Ægyptios iampridem nationes cæteras ingenio ac vrbanitate superare scripsit. Idem Cæsaris iudicium habemus [a]; *Ipsi homines Ægyptii, ingeniosissimi ac subtilissimi, tam artificiose,* inquit, *nostrorū machinas imitabantur, vt ab illis expressisse videremur.* Et cum M. Antonius vrbanitatem, lepóres, delicias Ægyptiorum degustasset, Romanorum quasi agrestium hominum mores contempsit [b]. At Ægyptus magna sui parte sub Tropico sita est; vbi homines ardentius a calore quam sub Æquatore vrgeri tradunt quotquot vtramq; regionem peragrarunt: cuius ratio est in promptu: scilicet Solis statio diuturnior, ac Tropici minor quā Æquatoris amplitudo. Eundem fere tractum occupant Pœni, qui Romanorum potētiam calliditate sępius ac perfidia quam robore superarunt: hos Columella *gentem acutissimam* appellauit: Ægyptiis tamen Australioribus ingenii subtilitate cedunt. Sed ne longius discedamus, domesticis vtemur exemplis. Philippus Cominius scribit Anglos maiorum nostrorū memoria queri consuesse, quod bellicis laudibus Gallos sæpius vincerent, consilio tamē ac sapientia longe inferiores essent, vel vt Ennius loquitur, *bellipotentes sunt magis quam sapientipotentes:* quod sæpius intellectum est in pacis actionibus ac fœderibus sanciendis. Ita Galli queruntur, se ab Hispanis consilio ac rerum gerendarum prudētia superari, & in fœderibus sæpissime circumuentos. infinitum sit peccata nostrorum hominū singula commemorare. nam vt superiora prætermittamus, extremo fœdere Cameracensi quod cum Hispanis ictum est, omnia quæ annorum triginta victoriæ nobis pepererant, momento ablata sunt: cum tamē nec viribus inferiores Hispanis, & pugna superiores sæpe fuissemus. Neq; vero Hispani se de manibus Gallorū

a lib.2. belli ciuil.

b Plutarch. in Antonio.

501

Insubriam,

Insubriam, Allobrogum, Corsicam vllis vmquã viribus erepturos sperauerant: sed tot ac tantas artes adhibuerunt, vt nõ modo Allobrogum Duci regiones ad portas vsq; Mediolani, & ad mare Celticum longe late patentes, sed etiã Genuensib. Corsica restituerentur: nec solum beneficii gratiam Hispanis acceptam ferrent; sed etiam Gallos ab Italia sequestro Duce Allobrogum longe summouerent, vt nihil Gallis præter agrum Salussianum in Italia restaret; in quem etiam Hispani bello Sacro, quo Gallia exarsit, variis fraudibus inuadere sunt conati. Ego eos qui ad pacis actiones, & fœdera cum Hispanorum legatis sancienda missi fuerant, summa fide ac sollicitudine rem gessisse opinor, etiamsi horum nonnulli captiuitatis suæ pretium publico detrimento pacti dicerentur: sed a sapientibus didici decretum in Hispania fuisse, pacis actiones, quoad eius fieri posset, protrahendas: quod ea mens esset, is animus Gallorum, vt tædio ac molestia diuturnæ spei fracti, omnia cõcedere quam exitus suarum rerum felices exspectare malint. Illud etiam animaduersum, nostros legatos in eum locũ, vbi de pace agebatur, priores conuenire solitos, dum interim Hispani moras necterent; ac nostros homines semper eo modo fefellisse, vt ab Hispanis non sine quadam ignominia pacem petere viderentur. Eadem agendi celeritate nostros legatos corã Francisco Sfortia Duce Mediolanensi vsos esse scribit Cominius, ac sæpius simul fuisse locutos: Ducem vero nostros increpuisse, vicissim loqui iussisse. Quib. rebus intelligitur Hispanos, quorũ vniuersa regio nobis est Australis, animorũ motus habere moderatiores, ac propter insitum atræ bilis humorẽ, ad quietem & cõtemplationem natos: qui autem mentis agitatione & contemplatione pascũtur, ingenium acuunt. Gallos vero & mediæ regionis populos flaua bilis ad celeritatem incitat, & ad omnes tum animi tum corporis motus, tum etiam ad res agendas efficit promptiores. itaq; Galli currere videntur Hispanis, etiam in ipso gressu; quam agendi celeritatem mirantur

& amant Hispani, ac magna mercede opifices ac pueros e Gallia regionum fere omnium populosissima accersere solét. Nam cum Narbone ageremus, in Hispaniam proficisci mirabamur ex Aruernis & ex Lemouicibus magnam tenuium opificum multitudinem; quoniã intelligunt Hispanorum agros ob inertiam hominum incultos, & vrbes opificibus fere vacuas esse. Cum enim N. Strossa Prior Campanus, triremes nostras, quibus præerat in litore Massiliensi [a], Barcinonem vrbis diripiendæ cupiditate egisset, eamq; ex improuiso adoriri vellet, detecta fraude decem milia Gallorum opificum in vrbe Valentina, iussu Maximiliani proregis Hispaniarũ capta sunt; quorum tamen Hispani vades esse quam ab eis deseri maluerunt. quo fit vt Hispania Gallorum multitudine abundans, connubiis & societatibus vtriusque gentis implicata, optimi generis homines, & quidẽ Gallis & Hispanis præstantiores procreare videatur: quoniam in Hispanis nimia tarditas, in Gallis nimia celeritas notatur. Quamobrem quæ a Lycurgo & Platone tam multa de gymnastica deq; ciuibus exercendis præcipiuntur, ad Australes quidẽ accommodari debent, vt validiora sint ac vegetiora corpora quę ingeniorum magnitudine & contemplandi assiduitate tabescunt: qui autẽ abundant flaua bile, quietẽ oderunt, ac bile vrgente huc illuc inuiti feruntur; qui contemplationi sese dedere possint, prudentissimi fiunt. Aquilonarium vero feritas & mentis stupor, literarum studio mitescit: nam labore assiduo homines ferociores fiunt, vt Aristoteles scribit lib. VIII Polit. Est autem natura melior, quæ nimiũ inter & parum interest, quæ tum in ingeniorum, tum etiã in corporum aurea mediocritate consistit: vt Italorum. Nam Italia nõ modo inter Æquatorem & Septemtriones, verumetiam inter Occasum & Orientem fere media interiacet, ac modice ab Aquilone ad Meridiem deflexa. Vt autem pituita vexantur qui sub vtroq; Polo positi sunt; & atra bile qui sub Æquatore: ita sanguineam εὐσαρκίαν adepti videntur, qui post decimum quintum a Polo

[a] anno 1552.

C

Polo tractum vsq; ad mediam regionem loca tenent, id est vsq; ad quadragesimum a Polo gradum, qui est ab Æquatore quinquagesimus: deinceps sanguini flaua bilis copiosius miscetur, & qui propius ab Austro absunt, subuirides euadũt, propter flauæ atq; atræ bilis copiam, quæ confusæ simul ac mistæ, eam efficiũt quam dixi colorum varietatem, quousq; a Solis ardoribus & ab atra bile adusti penitus atri fiant. At Galenus cum animi mores a corporis temperatione deducit, stupidos homines effici putat a copia pituitæ; lętos ac robustos a sanguine; alacres & ad res agendas idoneos a flaua bile; ab atra vero constantes & quietos. Illud tamen omissum ab eo est, quod a sanguine robur; vnde *robustos* a *rubore* dici Festus scribit; a bile vero flaua fortitudinem & animorum vim. non quia sanguinis & humorum copia robur per sese efficiat: sed crassior ac fibrarum plenior sanguis concrescit, & auget musculos vnde robur ingeneratur. Ex his autem quatuor generibus, quo quisque plus minusve particeps est atræ aut flauę bilis, aut sanguinis, aut pituitæ, eo propius abest aut longius ab ea quam dixi temperationum varietate, quam Theodorus Duca Im-503 perator Constantinopoleos duobus ac nonaginta generibus breui libello distinxit: non modo pro varietate quatuor humorum, sed etiam pro tribus animi [a] partibus, ratione inquam, ira & cupiditate. Sed cum illa humorum cum animę viribus temperatio ab eo allata oraculis Delphicis obscurior sit ac difficilior; tum vero nullis rationibus aut argumentis, at ne exemplis quidem illustratur; nec regionum aut locorum vllam habet partitionem: quam tamen Hippocrates [b] ad hominum naturam penitus intelligendam maxime necessariam esse ducit; nec item a montanis plana loca; nec vtraq; a maritimis aut a palustribus; nec a ventosis ac turbidis, quietas ac tranquillas regiones; nec populos disciplinis erũditos ab agrestibus & barbaris diuisit in illa quam suo iudicio finxit animorum ac humorum varietate. nos eam disciplinam sequemur quę rationi ac naturę cõsentanea

[a] Miscuit humoribus vim λόγου, θυμοῦ, καὶ ἐπιθυμίας.

[b] In lib. De locis & aqua.

sit,& exemplorum multitudine confirmata. Cum enim de Germanorũ moribus scriberet Tacitus; *Gens*, inquit, *non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci. ergo detecta & nuda omniũ mens postera die retractatur, & salua vtriusq; temporis ratio est. deliberant dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.* Idem iudicium est apud Strabonem, Iustinum, Plinium, Herodotum, Vegetiũ de Scythicis nationibus: quas principes iam inde ab extrema memoria ad sui corporis custodiam semper adhibuerunt. Quinetiã Rhagusiorum ac Genuensium populares status Prætorias cohortes ex Heluetiis & Germanis conscribere consueuerũt: reges item Turcarum & Africæ citra Atlantem præsidia militum ab Europa arcessere solent eorum qui Christianam religionem eiurauerunt: quod primum a Mansora magno Africæ & Hispaniarum Imperatore factum ad posteros permanauit. Nec ita pridem rex Tunetanus equitatum e Christianorum transfugis, & Prætorias cohortes venalitiis ab Europa aduectis [a] conscripsit: quod simpliciores ac robustiores habentur quam Afri: nec quicquam aliud optant aut sperant, quam diurna stipendia, parum admodum solliciti de optimo principatu, aut de imperandi cupiditate; sed ad vltionem cæsi principis, & ad omnes casus parati, seu pro rege, seu pro tyrãno propugnandum sit. Nam cum Chæreas Præfectus cohortium Prætorianarum quæ ex Germanis conscriptæ fuerant, Caligulam Imperatorem occidisset, eodem momento cęsus est a Germanis, qui vltionem ac vindictam, inquit Iosephus [b], cohibere non potuerunt. Illud etiam a veteribus animaduersum est, crudelitatem ac barbariem Scytharũ generi ac nomini quasi a natura insitam esse. nam Thucydides ipse, Olori Thraciæ regis filius, Thraces suos populares *crudelissimum hominum genus* vocat, id est (vt suis verbis vtar) φονικώτατον γένος. Tacitus quoq; de Germanis [c], *Occidere solent*, inquit, *non disciplina & seueritate, sed impetu & ira, vt inimicũ; nisi quod impune.* Vetera omittamus, ac recentioribus vtamur exemplis.

Scythæ simplices.

[a] Leo Afer.

[b] lib.19. c.1.

[c] De morib. German.

emplis. nullum eſt autem memorabilius quam Georgii [a] latronum Ducis, qui cum multa crudeliter ac ſcelerate in Hungaria geſſiſſet, tandem captus ac ſemiuſtus, viuẽs adhuc & ſpirans, ſociis triduo maceratis ad epulas appoſitus eſt; deinde viſcera detracta, & ſemicocta ad veſcendum ſociis ac militib. data. Omitto Draculæ Tranſiluaniæ principis inaudita crudelitatum genera; & Othonis Trucſeſii legati Cæſaris publicam vindictã de ſicario, qui Præfectum vrbis cuiuſdam bello ruſticorum occiderat. Hunc enim lentis ignib. torreri iuſſit, tam crudeli ſpectaculo, vt omnem humanitatem penitus exuiſſe videretur. Nec ita pridem Grombacho, quem Auguſtus Saxoniæ Dux, Gothanorum arce expugnata, cum Ioanne Federico ceperat, viſcera viuenti detracta ſunt; deinde ora corde palpitanti diuerberata ac ſanguine fœdata. Rotarum autem ſupplicia a Germanis, vt varri traiectio a Tartaris inuecta. nec minor Lituanorum crudelitas, qui ſupplicio addictos ſibi ipſis gulam frangere cogunt, aut fuſtibus ac loris diu cæſos in crucem agunt. Quæ me ratio cogit ea quæ de crudelitatibus regis Moſchouitarum prodita ſunt, vera eſſe confiteri. Nam quo longius homines a ratione diſcedunt, vt qui minus ingenio valent, eo propius abſunt a feritate beſtiarum, quæ vim iracundiæ cohibere nequeunt. Auſtralium vero crudelitas non minor eſt; non quidem a mentis inopia, qua valent plurimum; ſed ab atræ bilis copia, quę vt difficillime inflammatur, ita ſemel inflammata difficilius reſtingui poteſt. Nam Polybius eo bello quod Carthaginenſes aduerſus Spendios geſſerunt, negat vllũ crudelitatis genus prætermiſſum fuiſſe; quæ tamen leuia videri poſſint, ſi cum iis quæ a Leone Afro prodita ſunt, conferantur. Quinetiam ſuperioribus annis Tunetanum regem Muleaſſem liberi ſumma impietate nõ tantum regno expulerunt, verumetiã crudeliſſime excæcauerunt [b]. At Ioſephus Mauritaniæ rex cũ ſuos legatos a rege Teneſmo occiſos eſſe intellexiſſet, ingenti cum exercitu in Teneſmi regnũ expeditione ſuſcepta,

[a] Iouius, Crantzius.

[b] Iouius.

decies centena hominum milia trucidasse; pecus omne abegisse; arces diruisse; omnia oppida ferro ac flamma solo æquauisse, arbores omnes excidisse memoratur[a]. Item Homarus Essuinus concionator, cum in Marochi regnũ inuadere conaretur, arce Vngiasena expugnata, non tantum præsidia & quicquid hominum erat occidit, verumetiam infantes vtero exsectos pectoribus matrum superpositos dilaniari iussit[b]. Rex autem Tombuti captum regem Gagaonis crudeliter interfici, ac liberos eius castrari mandauit, perpetuaq; seruitute oppressit. Non minores apud Indiæ Occidentalis populos, in quibus nullus est humanitatis aut religionis sensus, crudelitates exstitisse feruntur; vbi & cæsorum hostiũ carnibus vesci, & infantes sanguine mergi vsitatissimũ erat. Sed crudelitas in eo maxime cernitur, cum supplicia iudicio constituto irrogantur: quoniam publica pœna nihil habet cum vltione ac iniuria priuata commune; vt quæ apud Persas[c] olim, & nunc apud Ægyptios latronibus infligitur, ac laniatus hominum horrendo spectaculo publice exhibentur: quæ nec Græci, nec Romani sine gemitu vel spectare vel audire potuissent. Nã vtriq; damnatos vel inedia, vel cicutę poculo necabant. Quinetiam Chii cicutam aqua, Athenienses vino (sic enim Theophrastus) temperabãt, vt lenius ac citius mortem accirent. Differt igitur Scytharum crudelitas ab Australium hominum sæuitia: quoniam Scythę impetu ac belluarum in morem ad vindictam feruntur; Australes vero vulpina calliditate ac suscepto consilio vltionem meditantur. Et quemadmodum atra bilis difficillime curatur; sic etiam animi perturbationes & ægritudines quæ a melancholia abradente ingenerantur, non facile sedari possunt: quo fit vt qui a mente sic affecti sunt, si appetitus explere non possint, furore corripiantur. Inde tanta furiosorum hominum in Africa & ea Hispaniæ regione quæ Africæ propior est, multitudo: & publica loca in omnibus ciuitatibus furiosis constituta. Genus autem furoris hominum naturam & ingenium arguit.

Tametsi

a Leo Afer.

b Leo Afer. lib.2.

c Plutarch. in Artaxer. Herodot. lib.7.

505

Tametſi enim frequens eſt vbiq; ſtultorum numerus, Auſtrales tamen tenues ac macilenti & ſpectra vident, & vaticinantur, ac ſæpe quoq; a dæmonibus aguntur, eaque quam numquam didicerunt, lingua ſępius vtuntur: quem *furorem diuinum* incolæ vocant: quaſi inſanus ea videat quæ ſapiens non videt: & is qui humanos ſenſus amiſit, diuinos aſſecutus ſit. Quos vero ad Septẽtrionem furor inuadit, hi aſſidue aut rident, aut ſaltant; qui morbus *D. Viti* appellatur a Germanis. curatur autem fidibus & cantu primum incitato, deinde ſedato; ſiue abalienatos ſenſus muſica reuocat; ſiue morbos corporis concentus ſedata mente curat; ſiue mali genii, qui furioſos ſæpiſſime cruciant, diuina harmonia fugantur. Sic enim Saulem furẽtem malus genius pulſata lyra deſeruiſſe dicitur. Quamobrem Eliſæus coram Iudææ ac Samariæ regibus oraculum editurus, cithariſten acciri iuſſit: ſimul enim cum ſuauitate cõcentus numen hauſit. Et cum Saul a Samuele initiatus eſſet, non prius prophetarum chorus ei cum citharis occurrit quam numine afflari ac vaticinari cœpit. At mali genii ad hominum furorem ſeſe accommodare conſueuerũt. Nam qui flauæ bilis furore capiuntur, in cędem ac vulnera prorumpunt: quod his qui ſanguine abundant non accidit, ac multo minus qui a pituita lethargiæ furore afficiuntur; quos rerum omnium obliuio ac ſtupor mentis inuadit. At quo plus eſt in melancholicis ingenii ac ſapientię, eo difficilius correpti furore curantur: contra quam accidit iis qui ſanguine abundant; qui rarius a furore, ſæpius ab inſania vexantur. Inſanos appello qui ſuis cupiditatibus imperare, ac immoderatos appetitus cohibere non poſſunt. *Furor autem*, inquit Tullius, *in ſapientem cadere poteſt, inſania non poteſt*: & furioſis curator legibus datur, non inſanis: tametſi non minus hi quam illi curatoribus indigent. ſed quotus quiſq; domitas habet libidines? quotus quiſq; cupiditates coercet? nemo certe pręter ſapientẽ. Inſania vero interdũ in furorem abit: quod furoris genus verberibus miteſcit. Nam Londini furio-

Quamobrẽ muſica furorem curat.

C

ſorum hominum multitudo eodem coacta domicilio, verberib. acerrime caſtigatur quarta decima Luna, qua maior vis eſt furoris tumēte cerebro. cuius rei me commiſeratio cum cepiſſet, a curatorib. intellexi ſalutarem eſſe furoris medicinam. Quod autem diximus Auſtrales ingenio præſtare cæteris, non modo id perſpicitur inter Germanos & Hiſpanos, qui maximo interuallo a ſe inuicem ſeiunguntur; verumetiam in vna & eadem regione. ac ne longius exempla petantur, noſtri homines ſatis intelligunt quantum Pictaui, Aruerni, Lemouices, Normani, Cænomani, Belgas ingenio ſuperent. Itaq; noſtris moribus iudicantur illi anno XIX, vel ad ſummum XX maiores, Belgæ non niſi XXV. Ingrati animi labem effugere non poſſim, ſi patriæ ac meorum popularium videar oblitus: de quibus iudiciũ exſtat in antiquo diplomate [a] Caroli V Francorum regis eius qui Sapiens vſurpatur; quo quidem beneficia quamplurima Andium Academiæ indulta ſunt: hac potiſſimum cauſa ſubiecta; QVODQVE INTER REGIONES ALIAS REGNI NOSTRI CIVITAS ANDEGAVENSIS, VELVTI FONS SCIENTIARVM IRRIGVVS, VIROS ALTI CONSILII SOLET AB ANTIQVO PROPAGATIONE QVASI NATVRALI PROVIDERE. Hoc etiam ab Auſtralibus Scythæ differunt, quod tametſi Auſtrales naturam habeant ad contrahendos ſedandosq; appetitus præſtantiorem, difficillime tamen domitas libidines continere poſſunt. cauſas enim libidinis ab atra bile petendas eſſe duco. Inde monſtra promiſcui ſexus ab Africa; quã propterea aſtrologi, ſic enim opinor, Scorpioni ac Veneri ſubiecerunt. Ptolemæus certe Afros veteres ſummo cultu Venerem vbiq; proſecutos fuiſſe tradit. Liuius item duobus locis quib. Numidarum meminit, *Ante omnes barbaros*, inquit, *Numidæ in Venerem effuſi*. Eſt autem Numidia omnium Africæ prouinciarũ, quæ Romanorum imperiis paruerunt, maxime Auſtralis. Quamobrem mirum videri non debet ſi Perſarum & Africæ principes concubinarum greges habuiſſe legimus:

[a] anno 1373. Calendas Augusti.

500

mus[a]: quod moribus deprauatis tribui non potest, cum apud Indię Occidentalis populos, regẽ Alcazarem quadringentas; Gnacam vero Peruanorũ regem ducentas vxores & quinquaginta liberos; item Gillo Orientalis Indiæ regem sexcentos, habuisse proditũ sit[b]. totidem liberos Hierotimus rex Parthorũ dicitur[c] sustulisse. Ab his moribus longissime absunt Scythæ. Sic enim Tacitus de Germanis, *Seuera apud eos*, inquit, *matrimonia: nec vllam partem magis laudaueris. nam prope soli barbarorũ singulis vxoribus contenti sunt*. At etiam Scythæ pleriq; indigne ferentes quod ad Venerem inepti sint, seipsos castrant parotidos venæ, quę sub aures latet, sectione; vt quidem scribit Hippocrates; qui cum istius ad venerem imbecillitatis causas inuestigaret, putabat equitationẽ in causa esse, & caloris inopiam; sed vtroq; modo fallit: nam gestatio ad Venerem excitat, vt quidẽ Aristoteles, & experientia ipsa docet. Scythas caloris copia abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationum, tum ipsa Septemtrionis vniuersi natura cogit cõfiteri. Australes vero caloris inopia laborare superius docuimus. Est igitur in Australibus atræ bilis ac potissimum abradentis copia; quæ quod spumosa est, libidinẽ proritat, vt etiamnum Aristoteles[d] tradit, vbi causas inquirit, *cur qui atra bile abundant, cæteris salaciores sint*: quod ipsum videre est in lepore, qui ex omni animantium genere melancholico suco maxime abundat: est enim libidinosissimum animal; & vnum omnium quod superfœtat: imo tres partus in vtero simul ac semel gestat[e]: & quidem mas æque ac fœmina, vt M. Varro ac plerique scriptores[f] tradunt, & ipsi compertum habemus, nõ quidem in omnibus, sed in plerisq; sexum duplicem esse. Quibus rebus intelligitur eos falli plurimum, qui Scytharũ ac Germanorũ pudicitiam & continentiam tantopere laudant[g], vt superius ex Tacito docuimus. Cæsar quoq; de Germanis[h], *Intra annũ*, inquit, *vigesimũ fœminæ notitiã habuisse, in turpissimis habent rebus*; cuius rei nulla est occultatio. Neq; enim impotentia laudem

a Herodot. Diodor. lib. 2. Ioseph. Antiquit. Iud. li. 4. Quintus Curtius.

b In historia Perusina Indorum.

c Iustinus lib. 44.

Castratio Scytharum qua etiamnum Germani pleriq; vtuntur.

d In Problem.

e Strabo. Plin.

f Herodot. Ælianus.

g Contradus Celtes.

h lib. 6. Comment.

meretur: ſed is demũ laudandus eſt, qui cum improbus eſſe poſſet, noluit tamen[a]. Et vero quæ laus eſt Henrici I Imperatoris, quod perpetuam cum vxore coluit pudicitiam? melius Caſimirus I Poloniæ, & Ladislaus Bohemiæ reges, qui quod ad Venerem inepti eſſent, a nuptiis ſemper abſtinuerunt. At Ioannes II Moſchouiæ Dux, eo vſq; mulieres exhorruit, vt ad earũ conſpectum animo deficeret.[b] cæteri Moſchouitę quas ducturi ſunt vxores, non prius intuentur quam nuptiæ [c] pactæ ſint. Quare nec mirum ſi zelotypiæ morbo minime omniũ anguntur Germani, vt Munſterus & Irenicus gloriãtur; qui etiam pręclarũ[d] putant omnes fœminas cum omnibus maribus in publicis balneis ſimul perlui. Auſtrales populi ne ſacra quidem publica fieri patiũtur, niſi vterque ſexus pariete medio diuidatur. At cum in Angliam legationis cauſa profectus eſſem, audiui Mendozam legatum Hiſpanorum, cum turpe eſſe diceret viros ſimul cum fœminis in concionibus ſacris permiſtos videri: cui Dalus Magiſter libellorum vrbane repoſuit; *Turpe id quidem apud Hiſpanos, qui etiam in ſacris locis cogitarent de explenda libidine, a qua procul aberant Anglorum mentes.* certe Auſtrales zelotypiæ morbo tantopere cõflictantur, vt plerique angore animi pereant. Puna quidem rex Indorum, vt ea ſuſpicione ſeſe liberaret, eunuchis ſuis non pudenda modo, ſed etiam nares & brachia amputari iubebat. Hîc aliquis occurret, ſi tanta eſt Scytharum ad Venerem imbecillitas, vnde tanta hominum & quidem robuſtiſſimorum quãta eſt ad Septemtriones multitudo? ego illud continentiæ tribuo: inopiam vero liberorum ac diſſimilitudines a frequenti & a promiſcuo concubitu proficiſci opinor. Ac propterea Lycurgi inſtitutis non licuit cum vxoribus pernoctare. ſatis quidẽ compertũ eſt eo quemq; plures ac robuſtiores procreaturũ liberos, quo temperatiores ac rariores habebit cum vxore congreſſus; ac ſæpiſſime quę a maritis ſecubant, vno congreſſu geminos pariunt. Quo fit etiã vt homines tametſi cũ belluis ſimilitudine quadam

coniun-

[a] Pſalm. 13.

[b] Sigiſmundus Liber in hiſtoria Moſchouitarum.

[c] Idem Sigiſmund.

[d] Munſterus in deſcript. Badenſi.

C

coniunguntur: qui tamen a bestiarum natura propius absunt, vt Scythæ, eo magis voluptatib. naturæ congruentib. fruantur; & parentib. similes pariant, vt Germanos omnes sui similes Tacitus fuisse scribit: quia peregrinos & abhorrentes a natura complexus minime appetunt: non quia sit eadem cæli temperies, vt Hippocrates scribit: cum vbiq; terrarum sua sit aeris ac cæli tẽperatio. Est igitur populorum multitudo ab illa temperata naturæq; congruenti voluptate. Inde Iornandès inferiorem Germaniã *hominum officinam* appellauit. Hinc enim gentium examina pene infinita prodierunt. quinetiam in Selandiæ & Hollãdiæ agris, quos veteres Cimbris ac Batauis tribuũt, oues ter quaterq; singulos annos (non sine admiratione) fœtare vidimus, & interdum ter geminos & quater geminos parere: cum ad Austrum semel aut bis ad summum, nec plus vno parere comperiantur. Illud etiam incredibile, verum tamen sit, ad Septemtriones aut parem aut maiorem esse marium quã 508 fœminarum vbiq; copiam: ad Austrum multo plures esse in omni genere animantium fœminas quam mares. nam quod Cęsar Britãnos duodecim vna vxore sæpe cõtentos scribit, Indos vero singulos greges vxorum habere compertum sit, hic copiã, illic inopiam fœminarum arguit. Qui medias sedes Polum inter & Æquatorem occupãt, omnia mediocriter consecuti videntur: & magnam partem vnius vxoris legitimæ coniugia tuentur. ac tametsi Iulius Cæsar Dictator Heluidium Cinnam impulit vt legem πολυγαμίας ferret ad populum, vt Cæsarionem, quem de Cleopatra susceperat, legitimum hæredem haberet: lex tamen repudiata est [a]. Eadem lex a Ioanne Leidano sartore promulgata, cum Munsterę vrbis principatum inuasisset, statum suæ ciuitatis plurimum [b] cõturbauit. At Imperatores perpetua lege πολυγαμίαν infamię pœna subiecta vetuerũt [c]: nostris vero legib. pœna capitalis Hérici II principatu irrogari cœpit. Sed Arabicæ leges ac religiones ab Australib. profectæ, legi Romanorum derogauerunt. Ita fit vt pleriq;, cum

a Tranquill. in Iulio.

b Sleidan.

c l. neminem de Incestis. Cod.

omnes omnib. populis leges accommodare velint, respublicas & imperia sæpius euertant. At iis quæ diximus discrepare videtur Cardani disciplina: is enim hominem omnium animantium sapientissimum esse tradit, quod calorem ac humorem habeat copiosiorem quam cætera animantia: sed nihil ab eo dici potuit absurdius; cum bestiæ quæ minus habent caloris, sapientia cæteris præstent, vt rectissime Aristoteles [a] iudicauit. ac pœnarum quidem militarium vna fuit sanguinis missio [b]: quod C qui sanguine abundarent, animorum impetus & cupiditates rationi minus obsequentes haberent. Bestiarum autem omnium sapientissimus [c] elephas ob id esse scriptorum omnium summa consensione creditur, quod sanguine sit frigidiore, vt Plinius scribit: & atræ bilis copia abundet plurimum: vnde Elephantiasis ingenerari putatur: & ab eadem atra bile adusta cancer & lepra deriuãtur: qui morbi ab Australib. Africæ populis per Asiá & Europam late peruaserunt: negat enim Plutarchus [d] leprosos ante suam ætaté in Græcia vllos exstitisse. Plinius etiam ante Pompeium Magnum Italiam leprosis vacuam fuisse scribit. Sed in eo fallitur quod lepram Ægypti propriam fuisse iudicat; cum Africa tota leprosorum ab vltimis Æthiopum finib. vsq; in oram maritimá adeo plena sit, vt & morbus popularis esse videatur [e], nec a cæteris ciuib. leprosi seducantur. Hic tamé admonendi sumus lepram cum Elephantiasi magno errore non tantum ab indoctis, sed etiam ab iis qui summam eruditionis opinionem excitarũt: cum Elephãtiasis [f] crurum ac tibiarũ tumor sit ingés; lepra vero totius corporis cácer. Error manauit ab interpretib. Galeni, qui λέπραι & ἐλεφαντίασιν diuersos morbos, *leprã* interpretãtur. At Galenus [g] scribit duos elephantiasi morbo laborantes, ex esu viperarum in lepram incidisse: quo tamen ciborum genere tum Aristoteles tum medicorum familiæ leprá curari constanter affirmant [h]. At etiam Auicenna cum librum de Elephantiasi scripsisset, alterum quoq; de lepra scripsit [i]. Atram vero bilem diuturnæ vitæ causam esse

[a] li. 2. De partibus animãlium.
[b] Gellius.
[c] Ælianus. Cicero in epistol. familiaribus. Plutar. in libro πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. Plin. lib. 8. Tranquill. in Nerone.
[d] In Symposiacis.
[e] Leo Afer. Franciscus Aluaresius.
[f] Rasis & Auicenna.
[g] lib. 11. c. 2. de simplici medicina.
[h] Auicenna.
[i] Leonicenus & Leonardus Fuchsius Paradox. lib. 2. c. 16.

esse potissimam opinor; non sanguinis & caloris copiam. argumento sit quod quæ animantia plus habent atræ bilis, eo sunt viuaciora; elephantes inquam, quibus nihil diuturnius esse Aristoteles confitetur: item cornices antiquorum iudicio, in quib. tamẽ nihil fere sanguinis est, sed exiguum quiddam atrę bilis. In hominum genere Australes cæteris longiorem vitam viuere constat; vt mirum videri nõ debeat si Memnona regem Æthiopum, quẽ *auroræ filium* appellat Homerus, annos quingentos vixisse proditum sit; cum in iisdem regionibus quosdã annos sexcẽtos excessisse auctor sit Xenophon [a] nec ita pridẽ Franciscus Aluaresius Lusitanus, Marcum Abuna Pontificem Æthiopum se vidisse testatur annos centum & quinquaginta natum, nec tamen senium præ se ferẽtem. Idem quoq; Leo Afer in Numidia plerosque se vidisse tradit qui centesimum annum superauerãt, in quib. nulla senectutis species appareret: nihil tamẽ siccius fieri potuisse. quod ipsum de Massinissa Numidiæ rege scribit M. Tullius annos x c natum, cum pedib. iter ingressus esset, in equum non ascendere; cum equo, ex equo non descendere: nec vllo imbre aut frigore adduci potuisse, vt capite esset operto; deinde subiicit summam in eo corporis siccitatem fuisse. Morbis tamen grauissimis tum animi tũ corporis obstrictos teneri Australes homines perspicuũ est; furore inquã animi, lepra, morbo comitiali, ac dysenteria: quib. morbis qui vacant, lõgissimam vitam ducere, & maximis virtutib. præstare constat. Itaq; cum Liuius maximas Annibalis Afri virtutes enumerasset; *Has*, inquit, *tantas virtutes ingentia vitia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia plusquã Punica*, & cętera vitia quæ ab eo maxima cõmemorantur. Nã in maximis ingeniis ac præstantib. naturis, vt in agris fertilissimis & incultis, ingentes virtutes ac vitia pullulare consueuerunt. Ergo literis abutuntur qui Scytharum mores ac simplicitatem laudant; & vitia Australium tãtopere vituperãt. Nec minus fallit Machiauellus, qui omnium hominũ sceleratissimos esse putat Italos,

[a] Plin. lib. 7.

Gallos, Hiſpanos; cum nec bonas literas, nec regionum naturam ac varietatem noſſet. Ac ſi quis propius Aquilonios, Auſtrales, ac mediæ regionis homines intueri velit; is non inepte profecto cum iuuenibus, ſenibus, ac maturæ ætatis hominib comparare poſſit. Ná qua quiſque re populus plurimum valet, eadem ad Reipublicæ gubernacula ſępius vti conſueuit. qui ad Septẽtrionem, vi & armis ſubditos in officio fere continent: qui ad Auſtrum, religionib. ac numinis metu; cæteri æquitate ac imperio rationis. Tacitus de Germanis; *Nihil*, inquit, *neque publicæ neque priuatæ rei niſi armati agunt.* & Campanus in oratione de Germanis; *Nec maiores veſtri templum*, inquit, *niſi armati ingrediebantur.* Cæſar vero de Germanis; *Neque Druides*, inquit, *habent qui rebus diuinis præſint: neque ſacrificiis ſtudent; Deorum numero eos ſolum ducunt quos cernunt, & quorum aperte opib. vtuntur, Solem, Vulcanum, Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt.* Ex quo intelligitur eos qui mentis inopia laborant, ſolo ſenſu ferri beſtiarum in morem ad id quod adeſt, quodq; ſenſib. percipi poteſt: vt mirum videri non non debeat, ſi pleriq; Germanorum qui Romanos ritus deſeruerunt, ſtatuas tamen mordicus retineant, vt oblata diuorum ſpecie, ad rerum diuinarum cogitationem ferantur: nam ſtupidiores homines ea quæ cernunt, pro numine habent. At etiam Solinus veteres Scythas gladium in terram defixum pro deo coluiſſe ſcribit; quippe ab armis & gladiis leges, religiones, iudicia, & omnia Reipublicæ momenta pendere arbitrabantur. Ab his etiam monomachia profecta; quaſi ſolenni iudiciorum ritu quod ratione debuerat, armis tranſigeretur. hinc a Frontone rege Danorum & Gothorũ profecta lex, vt omnes controuerſiæ armis definiantur. Neq; ius illud quod Germani Riterorum proprium vocant, adhuc exoleuit. eſt autem victorib. obſequi, vt Brennus Sulpicio Quæſtori vrbano aurũ ex fœdere promiſſum appẽdenti fertur dixiſſe. Quamobrẽ qui penitus Aquilonios homines Auſtralium in morem exarmare velit, non inſpecto quid

cto quid cuique genti conueniat, is profecto naturam oppugnare videatur. Litium vero constituendarum ac iudiciorum leges & formulæ ab Asia minore, a Græcia, ab Italia, a Gallia, atque omnino a mediæ regionis hominib. fluxerũt. *Gallia,* inquit ille, *causidicos docuit facũda Britannos.* Et qui lites, quib. Gallia mirifice delectatur, a stirpe se conuellere posse putant, næ ipsi nostræ ciuitatis euersionem moliuntur. Necesse est enim aut vi aut ratione controuersias dirimere; quorum alterũ hominum, alterum bestiarum quodammodo proprium est. Deniq; maximos quosq; Oratores, Iurisconsultos, Legum latores, Historicos, Poetas, Actores fabularum, quiq; hominum mentes sermonibus & verborum ille-
C cebris permulcent, a mediis regionib. planum est originem habuisse. Hic rationib. ac fetiali iure Legati principum cõtrouersias, quoad eius fieri potest, dirimere cõsueuerunt: ac testari deos & homines, se inuitos ad arma venire. Vt autem Aquilonii ad vim facile prorumpunt; medii vero populi leges & verborũ lumina conquirunt: sic Australes astutia & calliditate vti aduersus Aquilonios, & religionum metu suos terrere consueuerunt. quia dicendi veneres ac lepóres stupidi Scythæ non sentiunt: Australes vero astutissimi falli ac decipi cum non possint verborũ lenociniis; nec rationes nisi necessarias ac perspicuas demonstrationes admittant; probabilia etiam argumenta quæ verum inter ac falsum periclitãtur, dubitationemque animis afferunt, omnino respuant: necesse est oraculis diuinis persuaderi, ac numinib. metuque deorum iniecto a maleficiis deterreri. Quamobrẽ videmus abditas naturæ scientias, & reconditas disciplinas, artesque mathematicas, quæ hominum mentes ad assensionem quasi tormentis cogunt, a Chaldæis, ab Ægyptiis cęterisque Australibus populis prodiisse; Religiones itẽ omnes ab Australibus ad omnes populos peruenisse: non quia Deus opt. max. religionis præstantiã locis aut personis illigari velit, cum omnes homines sui numinis bonitate participes efficiat: sed vt Sol clarior

apparet in aqua nitidissima & quieta quam in turbida ac cœnosa: ita quoq; diuina lux a purgatis animis, & a mentib. ab hac terrestri labe longissime remotis, facilius percipitur ac retinetur, quam ab eo qui *affigit humo diuinæ particulam auræ* [a]. Quod si purgatio mentis est ab integerrimi Dei puritate, & ab ipsa diuinarum rerum contemplatione petenda, quis dubitet eo facilius perueniri, ut ab iis qui pernicib. animorum alis, id est a diuinissima mentis agitatione sursum rapiuntur, quam qui perturbationum mole premūtur? Aptior est igitur ad diuinos afflatus eorum natura qui moderatos habent animorum motus, & ab atra bile quietos, vt liberius ac facilius ad cōtemplationem ferantur: quam propterea Academici *mortem*, Hebræi [b] *mortem pretiosam* appellant; quia mentē a corporeis carcerib. ac vinculis seducit. Quamobrem mirum videri non debet si nationes Australes Respublicas melius religione tuentur, quam cæteri armis aut rationū momentis. Quæ res in primis animaduertenda est iis qui ciuitates moderantur, vt eas gentes quæ nec armorum vi, nec dicendi facultate duci volunt, religionis ope ac numinis metu cogāt: vt quidem Christophorus Columbus Genuēsis fecisse dicitur, qui cum Indiæ populos ad humanitatem & hospitalitatis iura blanditiis pellicere non posset, numinis metum iniecit. prospexerat enim Lunæ (quam Indi summa veneratione colebant) deliquium breui futurum. Is igitur Lunā elatis manib. testatus est eam iniuriam non æqua mente laturā, quod se hominem Lunæ amicum & cultorem a portu, ab hospitio, ab aquis, a cōmeatu prohiberent. triduo post Luna deserta lumine barbaros sic terruit, vt summa voluntate Columbi iussa facerent. Neque vero mirum debet videri, si a Septemtrione discedentibus ad Austrum homines tanta constantia religionem semel susceptam tueri videmus: vt quidem in Europa Hispani; & multo etiam magis Afri; si Aluaresio & Leoni Afro fidem habemus. hic enim scribit fana DCC se in vrbe Fessa numerasse: quorum maximum quingentos ac mille passus in

[a] Horat.

[b] Psal. 116. *pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius.*

Strategema Columbi.

ſus in ambitum, vnā & triginta portas, lampades DCCCC haberet, annui reditus tria ac ſeptuaginta milia nummū aureorum. Aluareſius vero qui Æthiopica ſcripſit, incredibilia prope narrat de templorum immenſa mole, de ſacrificiis, de ieiuniis, de publicis ac priuatis deuotionibus, de infinita monachorum ac ſacerdotum multitudine; quodque vno actu inaugurari viderit duo milia CCCLV ſacerdotum. ex quibus perſpicuum fit religiones maiore cultu quam in Æthiopia nuſquam haberi. Idem auctor eſt omnib. id perſuaſum eſſe, ea quæ in ſpeciem, aut quæ reuera bona malave iudicantur, nō ab hoſtibus, aut ab amicis; ſed a præpotenti Deo impendere. quæ ſane perſuaſa ratio magnum in primis ad eorum Reſpublicas, & ad hominum ſocietatem attulit incrementum. Lites vero prope nullas habent: illud etiā mirabilius, quod nulla iudicia, nulla pacta, nulla teſtamēta publicis aut priuatis tabulis, ſed rationes tātum accepti & expenſi conſcribuntur [a]. Qui nationes illas litium anfractib. quibus inuoluimur, implicare volet, næ ille Rempub. funditus ſuſtulerit. Itaq; ſapienter Ferdinandus rex Hiſpanorum, qui cum Pedrariam proregem in Indiam Occidentalem mitteret, in mandatis dedit ne iuriſconſultum aut cauſidicum eo deduceret, ne litium ſemina, quæ in illis regionib. nulla erant, ab iſtis importarentur ac propagarentur. In quo certe peccauit Matthias Coruinus rex Pannoniarum, qui iuriſconſultos & cauſidicos ab Italia magna mercede accerſiuit, vt litigā-
512 di leges ac legis actiones populū ignarū docerent. paulo poſt enim tot ac tantis litium ambagibus circumuenti ſunt, vt populi rogatione cauſidicos ſuis finib. arcere cogeretur. At noſtri homines qui omnium mortalium in eo genere ſtudia ſuperarunt, iudiciis ac litibus conſtituendis & alendis mirifice delectantur; quas qui ab radice exſcindere volet, (quāquam id omnino fieri nō poteſt) Rempublicam perdiderit, cum ſua quiſque & aliena vi & armis erepturus ſit. Itaque iudices noſtri tanta interdum cauſarum obſcuritate impediuntur, vt cum

[a] Fr. Aluareſ.

nec porro progredi, nec regredi poſſint; neceſſe habeant ad arbitros rem deducere, aut dedita opera cauſas ampliare, ac iudicia differre; vt tandem aliquando reos expenſarum tædio ac moleſtia litigandi ad mutuam cõcordiam adducant: ac modis omnibus efficiãt ne, quod iure & æquitate tribui debeat, armis eripiatur. Quibus rebus intelligitur mediæ regionis populos rerum gerẽdarum ac ciuitatum moderandarum ſcientia cæteros ſuperare; vt qui maiorem a natura prudentiã adepti ſint. eſt autem prudentia honeſtorum ac turpium, vtiliũ ac inutiliũ, iuris & iniuriæ norma, atque omnino vitæ humanæ moderatrix. Hæc igitur artem imperatoriã, quæ hominum ſocietatem tuetur, in ſeſe continet: vis autem ac robur quo Scythæ gloriantur, ad iuſſa exſequẽda pertinet; Auſtrales vero qui ad res agendas minus idonei ſunt, minus etiam robore præſtant, ſe totos ad contemplationem rerum diuinarum ac naturalium conferunt, vt verum a falſo, pietatem ab impietate diuidant: in quibus ſcientiarum ac religionis ſumma conſiſtit. Artes itẽ & opificia, & quæcumque a manuum ope & induſtria proficiſcuntur, ab Aquiloniis nationibus gnauiter exercentur. Itaque Auſtrales ea quæ a Germanorũ, Anglorum, ac Belgarum opificiis aduehuntur, tam multa ac tam affabre facta mirantur quidem, imitari vix poſſunt: quaſi Scytharum ingenium, quantumcumque eſt, totũ in manibus ipſis poſitum eſſe videatur. Et quemadmodum triplex animorum facultas eſt, ſcilicet ſenſus communis ſeu φαντασία, ratio, & intellectus: ita quoque in omni ciuitate prudenter cõſtituta, Pontifices ac philoſophi in rerum diuinarum & ab hominum ſenſibus abditarum diſquiſitione verſantur, quaſi mens ipſa ciuitatis: principes ac magiſtratus in imperando, iudicando, atque omnino in ciuibus prudentia moderandis, quaſi ratio ipſa ciuitatis; milites, opifices, agricolę, in iuſſis exſequendis, atque in opificiorum varietate occupantur, & ad id quod adeſt, ſenſu cõmuni ferũtur. Idẽ nobis de vniuerſitate ac Repub. mũdana iudicandũ relinquitur: quam

Prudentia, Sciẽtia, Ars tribus populorum generibus tributa.

quam mundi princeps ac moderator tanta sapiētia fundauit ac stabiliuit, vt Australis natio in rerum occultarū scientia omne studium ac operam collocaret, cæterasq. gentes pulcherrima rerum admirabilium cognitione informare posset; mediæ regionis populi artes imperatorias, legitimam disciplinam, oratoriam, mercaturam, gubernatoriam ad huius mundanæ ciuitatis vtilitates adueherent; cæteri opificiorum varietatem inferrent, & ea metalla quæ in intimis terræ viscerib. retrusa sunt, infinito labore promerent. Vt enim Australes ingenii acumine cæteris præstent, ea tamen quam dixi alacritate, & ad res agendas celeritate necessaria vacāt, quæ a bile flaua impellitur & excitatur: quo fit vt prudentia, quę non nisi actione & vsu indocili comparatur, excellere minime possint. Itaque iucundissima veri inuestigandi oblectatione ac suauissima contemplatione perfruuntur; & cum publicis sese negotiis implicare conantur, vel eam molestiam ab otio ac tranquillitate animi alienam ferre, vel simulationem rebus agendis sæpe necessariam imitari nequeunt: quo fit vt cum ad res agendas minus idoneos se sentiant, sponte Rempublicam deserant; aut ab hominib. ambitiosis & gloriæ cupidioribus eiiciantur: id quod accidit Magis Persarū mortuo Cambyse; ac Pythagoreis qui Rerumpublicarum ac ciuitatū imperia se tueri posse putabant. Sic enim Iupiter imperandi cupidus Saturnum parentem, rerum abditarum contemplationi plusquam Imperatorem deceret, intētum, & quietis amantem, de imperio deturbauit. Nam qui acutius planetarum vim intueri volet, ad eas quas dixi regiones non inepte a natura tributam intelliget; si Saturnum supremum omnium Australibus tribuat; mediis Iouem; Aquiloniis Martem: sic enim ordo planetarum postulat. Solem vero fontem luminis planetarum omnium communem sequitur Venus: hæc item Australibus, quorum maxime propriam esse diximus, ordine seruato tribuatur; Mercurius medię regionis nationibus; Luna vero Aquiloniis. quæ distributio trium

EEE

nationum vim ac naturam aperte declarat. Australes e-nim quieta mentis contemplatione gaudent, nec vnquam ab ea nisi Venereis cupiditatibus a natura impulsi & coacti, auocari se patiuntur: media gens Iouis ac Mercurii dotes ad imperandum, ad iudicandum, ad agendum, ad eloquendum, ad quæstum faciendum adepta, contemplationem respuit: postrema Lunæ ac Martis, id est venationis, militiæ, opificiorumq. omniũ studiis delectatur. Scythas quidem veteres ac Germanos Martem ac Dianam (vt Australes Venerem, quam ipsi *Astarten* vocant) magna religione coluisse, ac omne studium in venatione posuisse Cæsar auctor est[a]. quinetiam Lunam Germani masculino genere semper enunciant; id quod Antoninus Caracalla non modo præclarum, sed etiam ad imperium in fœminas retinendum necessarium putabat. Atque hæc stellarum inerrantiũ ad regionum & nationum varietatem cõformatio, magnam habet cum humani corporis coagmentatione, quæ mũdi totius est imago, similitudinem ac rationem. Nam si dextra conuerteris ad Septemtriones, sinistra ad Austrum, ora versus Occasum, terga vero ad Orientem: rectissima fuerit & naturæ consentanea corporis humani constitutio, vt alibi[b] perspicue demõstrauimus: ita fiet vt motus in anteriora cum orbis vniuersi cursu conueniat, dextra pars mascula robustior cum regione Septemtrionis, sinistra fœminea cum Australi, cui lien atræ bilis conceptaculũ impendet: iecur vero cum folliculo fellis in dextro latere, Lunæ ac Martis naturam & sanguineam vim demõstrant. Antea diximus plures ad Septemtrionem mares, ad Austrum vero fœminas numero vincere; aliter fieri non potuisset vt singuli ad Austrum greges vxorum haberent. Omitto quæ de motu masculorum ad vteri dextram prodita sunt ab antiquis. Hæc igitur de vniuersis dicta sint. Nam vbiq; reperiuntur qui atra, qui flaua bile, qui sanguine, qui pituita plus minusve abundant. Orientis autem & occasus diuersa ratio, non paruã quoq; ingeniorũ diuersitatẽ parit. Tametsi enim oritur nihil, nihil

a lib. 6.

b In Method. historiar. c. 5.

nihil occidit; veteres tamen vno pene consensu Asiaticos facilitate morum & humanitate cæteros superare tradunt[a]. Sic enim Iulianus Transfuga in eo libro[b] quẽ aduersus Christianos scripsit, *Quis*, inquit, *ingenia Persarum & Syriorum facilia & tractabilia non videt? quis Celtarum ac Germanorum animos feroces ac suæ libertatis amantissimos; Romanos vero & natura militares & vrbanos; Ægyptios acutissimos & effœminatos esse nescit?* Hispani profecto nostra ætate prodiderunt Indos Orientales, qui Sinarum litus accolunt, cæteras gentes vrbanitate, ingenii lepôre; Bresilianos vero sub eodẽ Æquatoris tractu, indomita feritate & crudelitate gentes oẽs superare. Ventus item Orientalis, & aëris suauitas efficit vt qui ab Oriente originem traxerunt, oris dignitate ac forma cæteris præstent. Hoc vero mirabilius, quod populares morbi, qui ab Oriente ad Occasum, aut ab Austro ab Arcton progrediuntur, longe lateq. grassantur: contra vero si ab Occasu vel ab Arcto, minus nocent, & facilius curantur: id enim diuturna experientia cognitũ est, & in Gallia Narbonensi ab vltima memoria exploratum. Quæ quoniã alibi[c] fusius a nobis explicata sunt, & quousq; Orientis & Occasus natura progrediatur, nihil necesse est ea commemorare: cætera persequamur.

Orientales populi humaniores ac vrbaniores.

C Nam præter ea quæ ad Vniuersi naturam pertinent, singularis quędam est differentia eorum qui montes accolunt ab incolis vallium; & eorum qui sub eodem cæli vertice montes obuersos habẽt ad Austrum, ab iis qui ad Septemtriones conuertuntur; item eorum qui ad orientem Solem conuersi iuga montium habent a tergo, ab iis quibus a fronte mons ad Ortum oppositus est. argumento sint incolæ vltra citraq. Appenninum, qui totam pene Italiam ab radicibus Alpium ita secat, vt pars altera ad Meridiem, altera ad Septẽtriones spectet: *mons* item *Adriani* dictus, qui citeriorem Hispaniam ab vlteriore, tum etiam altissima Pyrenæorum iuga, quę Galliam ab Hispania diuidunt; Taurus in Asia minore; Atlas in Africa, qui ab Oceano in Ægyptum vsq; excurrẽs

Singula loca

[a] Galen. Hippocrat. Plin. Strabo, Iulianus cõtra Galilæos apud Cyrillum.

[b] Apud Cyrillum.

[c] Id variis exemplis in historiarũ Methodo demõstratũ, cap. 5.

maritimam Africæ oram versus Aquilones, ab Australi solitudine dirimit. Item Alpes qui a Gallia in Thraciam vsque producuntur, & Carpathus qui Pannonias a Polonia distinguit. Inde tanta ingeniorum sub eodem cæli vertice dissimilitudo; Hetruscorum inquam a Bononiensibus & Anconitanis; Aragonensium a Vasconibus; Numidarum ab iis qui oram Africæ maritimam colunt; quorum alteri sub eodem cæli puncto parui, atri, sicci, alacres, longæui; alteri fusca facie, corpore robustiores, morbis sæpius obstricti esse feruntur. Qui ad hæc animum intenderit, mirari desinet quid sit quamobrem Florentini ac Neapolitani Venetos & Insubres ingenii acumine in priuatis rebus rationibusq. vincant; in publicis tamen vincantur. nam Veneti prudenter cõsilia capiunt: quippe & a sententia discedere, & saniora consilia sequi non dubitant: vt qui ingenii viribus nec plane confidunt nec diffidũt omnino. Illi vero, siue nimia disserendi subtilitate, siue ingenii ostentatione, quá semel sibi proposuerunt sentẽtiam, mordicus tueri pulcherrimum putãt; & cum se imperio dignos esse singuli arbitrentur, populare imperium semper maluerunt quam optimatum. Et quemadmodum qui ab agro Bononiensi in Hetruriam proficiscuntur, vel ab agro Tolosatium superatis Pyrenæis Valentiam petunt, insigné aëris dissimilitudinem percipiunt: ita non minoré percipere est animorum diuersitatem ac naturam; tametsi eadem vtrisq; cæli longitudo ac latitudo, ac pene vertex idem vtrisque. sed alteri ad Septemtriones, alteri ad Austrum conuertuntur. Idem pene fuit Atheniensium ac Thebanorum ager, idem cæli tractus, eadem lõgitudo: breue inter vtrosq; iugum, & fluuius Asopus: gratias tamen Plato diis agebat, quod se natura Græcum fecisset, non barbarum; Atheniensem, non Thebanum: acutissima fuere Atheniensium ingenia; stupida Thebanorũ: *Athenis tenue cælum*, inquit Cicero, *ex quo acutiores putantur Attici; crassum Thebis; itaque pingues Thebani & valentes*. sed ob id tenue cælum Athenarum, quod earũ

situs

ſitus eſt ad Meridiem decliuis; Thebanorum vero ad Arcton. Itaq; alteri ſciētiarum, alteri agrorum cultores & armorū. ac tametſi ſtatus vtriſq; popularis eſſet, Thebani tamen, quātumuis ſtupidi, ſtatum quietū tantiſper coluerunt, dum Athenienſes aſſiduis ſeceſſionibus cōflictarentur; non aliter quam Heluetii, qui etiamſi minus ingenio valent quam Itali, annos tamen fere quadringentos popularem ſtatum ſumma cum laude tuentur; quem Italorum ingenioſiſſimi Florentini, & Ligurum callidiſſimi Genuenſes, vix annos decem ſine ſeditionibus retinere potuerunt. Ex quibus planum eſt quę quamq. rem res conſequatur; quæ quibuſq. locis Reſpublicæ conueniant. Amant montium accolæ, ac tota natio Aquilonia populares ſtatus, aut monarchias liberas, vt principib. imperia tribuere, eaq; ęripere quoties velint, poſſint: cum tamen corporis, non ingenii viribus confidant, prudentioribus acquieſcūt. Superius docuimus nationes Scythicas, Bohemos inquam, Polonos, Danos, Suecos, Tartaros, regib. imperia dare & abdicare. Eadem pene eſt montium quæ Septemtrionis natura, propter cęli intemperiem; quæ tanta eſt vt perpetuis niuibus aut glacie tegantur etiā ſub ipſis Tropicis & Æquatore; vt antea diximus. Quamobrē nihil eſt cur Leo Afer mirari debeat accolas Atlantis, ac potiſſimum Megezæ montis, non modo candidos eſſe, verumetiam ſtatura proceros ac robuſtos: qui autem in conuallibus ac planitie, atros, debiles, puſillos videri. Eſt enim omniū ſcriptorum [a] vna vox, homines, beſtias, arbores, omnia denique robuſtiora in montibus eſſe quam in planis regionibus. vis ac robur efficit vt montani non niſi ſponte pareant, nec tyrannidem ferre velint. Neq; enim tantū in Heluetiorum ac Rhætorum montibus libera ſunt ac popularia imperia: verumetiam ii qui Arabiæ, Atlantis, Pyrenæorum & Æmi iuga tenent, ſine imperio, latrociniis & rapinis libertatem vitamq. tuentur: non tā armorum ac præruptarum rupium fiducia, quam naturali deſiderio libertatis; cuius dulcedine ſic aluntur, vt ferarum

[a] Plinius, Celſus, Galenus.

in modum quæ in libertate consenuerunt, mansuescere non facile possint. Hęc igitur est, opinor, causa quã Plutarchus quærebat, quamobrem ii qui editiorem vrbis Athenarum regionem tenebant, pro libertate populari propugnarent; qui decliuia loca, oligarchiam optarent. Quamobrem qui Heluetiorum ac Rhætorum populares status in monarchiam conuertere volet, operam luserit: quia tametsi regnũ imperio populari præstat, prospiciendũ tamen est quid quæq; natio cupiat, quid ferre recuset. prius enim montanas gentes ad mansuetiorem vitam deducere, aut veluti feras indomitas detractis vnguib. ac dẽtibus exarmare oportet, quam regnũ proponere. Mansuescunt autem, & feritatem sensim amittunt populi, quib. a militia vacatio datur, qui otio ac trãquillitate fruuntur; ac potissimum ii qui disciplinarum humaniorum studio ac musices assuescunt. Cum. n. Arcadiæ reges accolas montiũ vix armis & imperio coërcere possent, ad studia musices maximis propositis præmiis impulerũt; indicta graui pœna qui musica studia deseruisset, vt feritatem ac barbariem sensim deponerẽt: sic enim Polybius scribit [a]. Quod igitur Liuius Ætolos ferociores esse dixit quã pro ingeniis Græcorum, & mercede militarem operam sic locare cõsuesse, vt sæpe eiusdem gentis acies contrariæ inter se pro conductoribus dimicarent: Romanis etiam, quos cõtra diutissime bella gesserunt, pene inuictos se prębuisse; tametsi trib. tantum oppidis populare imperium tuerentur: mirum videri non debet ei cui cognita erit montium, quos Ætoli accoluerunt, natura. Idem iudicium est de Liguribus montanis, qui Romanorum exercitus sæpe fregerũt, ac tametsi centum amplius annos Romani bella aduersus eos gessissent, non prius tamen Romanorũ imperia ferre potuerunt, quam coloniis deducendis montes deserere coegissent: sic tãdem imperiis populi omnium potentissimi parere didicerũt. Iam vero Marsi veteres Appennini montis accolæ, omnium Italiæ populorum ferocissimi fuisse feruntur: hinc illud, *Sine Marsis triumphasse*

[a] Lib. 4.

Prouerb.

phasse neminem. Item, *Samnites vicatim,* inquit Liuius, *in montibus habitabant:* nulli diutius aduersus Romanos bella gesserunt. Omitto illud quod Gostauus, vt Sueciæ regnum inuaderet, exercitum ex Dulecarlis montibus conscripsit. Non est ergo quamobrem quis miretur legibus Heluetiorum arma foris ac domi habere, ac ferrũ gestare quemq; oportere: quod alibi tamen, præterquã ad Septentriones, prohiberi videmus. sic enim nati, sic educati sunt, vt prius sibi vitam quam arma de manibus extorqueri patiantur; cõtra quam accidit iis qui in conuallibus ac planis regionib. nati sunt, præsertim fertilioribus; quia sæpe ingenerantur mores nõ tam a stirpe generis ac seminis quam ex iis rebus quæ ab ipsa natura locivitæq; consuetudine suppeditantur, quibus alimur & sustentamur. nã qui maritima loca tenent, & mercaturã assidue exercent, constat cæteris eiusdẽ regionis hominib. molliores haberi, astutiaq. & calliditate prępollere. Itaque Cæsar cum de Neruiorũ moribus quæreret; *sic*[a], inquit, *reperiebat, Nullum aditum esse mercatoribus: nihil pati vini reliquarumq; rerum ad luxuriem pertinentium inferri; quod his rebus relanguescere animos eorumq; remitti virtutem existimarent; esse homines feros magnæq; virtutis.* Quamobrem Iosephus aduersus Apionem, eos qui Spartam ac Hierosolymam a maritimis locis remoti incolerent, peregrinorum vitiis minus inquinatos fuisse tradit; vt non immerito ciuitatem procul a portu fundari Plato vellet, ne deliciis quæ importantur, ciues diffluerent: & mercatura victum quærentes mentiri ac fallere consuescerent. *Carthaginenses,* inquit Tullius, *fraudulenti & mendaces, non genere, sed natura loci; quod propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo nisi multa cultura & magno labore quæsitum. Campani superbi bonitate agrorum & fructuũ magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulchritudine.* hæc ille. ex quibus ea quæ diximus cõfirmantur. Eoq; pertinet illud quod prouerbio iacta-

[a] lib. 2.

517

tur, *Insulanos omnes infidos haberi*; quibus cum peregrinis assidua sunt commercia: qui vero mercatura quæstũ faciunt, eosdem mentiri ac sæpe fallere, tum etiam vultu multa simulare, ac variis hominum moribus assuetos callidiores effici necesse est. prudentia quidem moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur. vt Homerus Vlyssem propterea prudentissimum appellarit; quia *mores hominum multorum vidit & vrbes.* Est etiam illud singulare, quod ventosa loca ferociores homines ac mobiliores reddunt: quieta vero humaniores & constantiores. ratio perspicua est, quod tranquilla mens in eo esse non potest, qui huc illuc iactatur; cuius rei argumento sit, quod in motu ac tumultu contemplari nemo C potest: sed purgata mente ac perturbatione vacua, tum etiam immoto corpore id fiat oportet: & quo quisque magis insanit, eo maiore corporis & animi motu iactatur. Vtvt sit, satis compertũ est Thraciam, Galliam, Britanniam, Circassiam, Lusitaniam, Persiam, Noruegiam, Noricum, Pannoniam, quæ ventorum impetu magis agitari dicũtur, ferociores alere gentes, quam quæ regiones eodem cæli tractu quietæ sunt; vt Assyria, minor Asia, Italia, (præter Liguriam) Ægyptus, Insubria, vbi cælum aureum nitidissima puritate conspicuum est. Constat item Narbonẽsibus & Aquitanis nullos esse in Gallia ferociores, tametsi Celtis ac Belgis australiores sunt: quod illic *Altani* (sic enim Plinius eodem nomine quo incolę ventos appellat) ac Circii fere semper, & quidem violentissime spirantes, feritatem quandam & irrequietam animi agitationem ingenerant. Est & in palustribus locis corporis æque ac animi mollities quædam montanis & arentibus regionibus plane contraria. Quinetiam ipsa regionis sterilitas aut fertilitas animorum in eodem cæli ac terrarum tractu exsistentium dissimilitudinem affert. Nam Liuius nationes in vberrimo solo molles & effœminatas esse ab antiquis acceptum tradit [a]. at loci sterilitas homines temperatiores esse, noctes serenas vigilare, omniumq. artium genere victum

[a] Liuius li. 45

victum sibi quærere cogit: quale fuit solum Atheniensium, apud quos inertia capitalis erat: nec lege Solonis parentibus alimenta præbere liberi tenebantur, nisi ab iis artes ad vitam necessarias didicissent. Quo fit vt agri sterilitas non modo homines ad temperantiam, ad laborem, ad opificia cogat, & ingenia reddat acutiora; 518 verumetiam vrbes efficiat populosiores: tum quia steriles agri ab hostibus minus appetuntur; tum etiã quod opifices & sellularii minime vagantur. eiusmodi fuit vrbs Athenarum totius Græciæ populosissima: qualis etiam Nuremberga, cuius agro nihil magis sterile fieri potest; omnium tamen Germaniæ vrbium populosissima, & opificum multitudine florentissima putatur: cuiusmodi fere est apud nos Limogæa: sic enim incolæ pronunciant, verbo plane Græco, non quidem παρὰ τὸν λοιμὸν, cum in montibus posita sit, & salutaribus aquis vsquequaque irrigua; sed παρὰ τὸν λιμὸν, quia fame interire propter agri sterilitatem, aut aliunde frumẽtum aduehere necesse est: omnium tamen Galliæ vrbium, prętor Lutetiam ac Tolosam, ingeniosissimis opificibus abundantissima. At conuallium incolas molles ac desides facit agri vbertas. cum enim e montibus fontes ac niuium fertilissimarum copia in valles diffluat, necesse est fertilitatem ingenerari, quæ montium sterilitatem compensare possit. tales sunt Atlanticæ valles, ex quibus veteres centesimam, Leo Afer nõ ita pridem quinquagesimam colligi messem tradiderunt. Strabo vero in vallibus Tauri montis racemos duorum cubitorum nasci, & ex vna ficu modios colligi septuaginta scribit. eadem fere de agro Damasceno in conuallibus Libani montis prodita sunt. nota nobis est Aruernorũ Limonia, Taurinus ager, imo tota Insubria, aurea vallis Pyrenæorum, Thessala Tempe, inter medios montes; vallis item Sedunensis, & Carpathi conualles; quæ incredibili fertilitate luxuriant. Igitur in tanta frugum copia & regio- C num amœnitate, incolas voluptatibus ac deliciis diffluere necesse est: quales Sybaritas in mediis conuallibus

positos Athenæus deliciarum infamia flagrasse scribit; qui nec Solem orientem viderent, nec occidétem. Neque illud omittendum, quod ad singularem animaduersionem spectat, eos qui in extremis imperii cuiusque finibus positi sunt, cæteris qui intimos prouinciarum recessus occupant, ferociores ac validiores esse; quia fere semper de finibus aut de gregibus & armentis inter finitimos certatur: qui vero bello assuescunt, ferociores & crudeliores euadunt; vt qui pacem & otium colunt, mitiores sunt & humaniores. Itaq. Plutarchus [a] Siculos assiduis bellis quæ mutuo inter se diu gesserant, omnem humanitatem ante Timoleonis in Siciliam aduentum exuisse scribit. Ita nobis accidit bellis ciuilibus; a quibus nisi aliquantum conquieuissemus, humanitatem penitus amisissemus. Antea quoque Angli ferocissimi fuisse dicuntur; pace tamen diuturna sic humanitatem (expertus loquor) coluerunt, vt nihil vrbanius ac mitius fieri possit. Quod si quis planius intelligere volet, cum a statu naturæ discesseris, recta disciplina ad immutandos hominum mores quantum possit, in extremos Belgas ac Germanos intueatur; qui cum Taciti Proconsulis temporibus, nec vrbes, nec leges, nec certam Reipublicæ formam haberent; nunc fere cæteras gentes siue vrbium magnitudine, siue multitudine, siue militari laude, siue domestica disciplina, siue artium varietate, superare videntur. Qui vero Carthaginensem Africæ agrum incolunt, quiq. de orbis imperio cũ Romanis diutissime certarunt, nunc inertia, ac dulcedine musices, cuius apud eos incredibile studium est, sic languent, vt nostra ætate Petrus Nauarrensis nauibus quatuordecim eo delatus, Bugitanos omnes cum rege fugarit. Quamobrem Plato duas [b] artes ciuitatib. necessarias esse iudicauit, gymnasticen ac musicen; hanc quidé animorũ, illam vero corporum nutricé: qui gymnasticen negligunt, corporeis virib. languere; qui musicen (id est musarũ studia) aspernantur, rudes ac barbaros fieri: qui ab vtraq. deseruntur, & ignauia corporis & mentis

Bella feritatem ingenerant.

[a] In Timoleonte.

[b] In Timæo.

519

tis

tis inertia torpere necesse est. Certe quidē populi qui musarū suauissima oblectatione mentem assidue delectant ac pascunt, humanissimos ac mitissimos esse videmus. Quid Romanos cōmemorem? quid Vrbē illam æternā quæ toties de Europa, de Asia, de Africa triūphauit, cum vtraq. studia coleret? nunc vero facies ita versa atq. immutata est, vt minime mirum videri debeat, si ab otiosissimis Pontificibus per summam ignauiam ac dedecus æternum neglecta militari disciplina, triumphatā ac proculcatam videamus. Ex quo plane intellectum est quantum praua, quantum recta educatio possit. quamquam id antea Lycurgus suis ciuibus eleganti spectaculo comprobarat. cum enim duos iisdem parentibus catulos educari iussisset, alterum quidem ad venationē, alterum ad ingluuiem domesticam: vtrumq. postea in theatro exhibuit; deinde ollas carnium apponi, ac leporem viuū dimitti iussit; repente venaticus in leporem irruere; culinarius in ollam. Sed Republ. semel constiC tuta, nisi summa cura ac diligentia magistratuum mores ac leges ciuitatis retineantur, facile populus ad naturam recurret. Quod si coloniæ in longinquas regiones deducantur, non tam facile naturam mutabunt quá stirpes quæ radicib. solo hærent, atq. inde sugunt alimenta: aliquando tamen mutabuntur; vt videmus Gothos, qui olim Hispanias & agrum Tolosatem suo imperio subiecerunt; Gallorum itē colonias, quæ in Insubriam ac Germaniā Ambigati regis Celtarum iussū deductæ fuerāt, temporum decursu mores ac naturam omnino mutauisse. Nam Cæsar de Gallorum coloniis quæ olim ad Hercyniam siluam circa Rhenum consederant, *Quæ gens*, inquit, *ad hoc tempus his sedibus sese continet, summāque habet iustitiæ & bellicæ laudis opinionē, nuncq; eadē in egestate patientia qua Germani permanent; eodem victu & cultu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ propinquitas & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vsum largitur. paulatim assuefacti superari, multisq; victi prœliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.*

Hæc ille quingentesimo circiter anno scripsit, post illam coloniarum Gallicarum migrationem. Et quoniam eo nos perduxit oratio, operæpretium me facturum opinor, si errorem inueteratum de leuitate quam Cæsar, Tacitus, Trebellius Gallis non sine contumelia tribuunt, refellam. Si leuitatem appellant illam animi ad res agendas alacritatem, qua Galli valent plurimum, placet iniuria: quæ nobis cum omnibus nationibus quæ Polum inter & Æquatorem medias sedes habent, communis est. Sic enim Liuius[a] Asiaticos, Græcos, Syros leuissima hominum genera vocat: id quod Rhodiorũ legatus in Senatu Romanorum confiteri nõ dubitauit. Et quidem videtur Cæsar cum Gallos dociles esse dixit, illam quam dixi animi alacritatem leuitatis verbo significare voluisse. nam lib. I I I belli Gallici subita ac repẽtina scribit fuisse consilia Gallorum; & ad bella suscipienda alacrem ac promptum animum fuisse. Idem alibi[b]; *Gallos apertos esse minimeque insidiosos, & qui per virtutem non per dolum dimicare consueuerunt.* Certe quidem Iulius Scaliger Veronensis, non minus eruditione quam genere ac prole clarus, cum vsu diuturno Gallorum mores bene cognitos haberet, & naturam omnium optime nosset, hoc iudicium tulit. *Gallos video*, inquit,[c] *ad omnia momenta vel euentuum vel disciplinarum promptos, paratos, versatiles: vt semel quicquam vel visum vel auditum illico apud illorum ingenia deponant & amittant nouitatem: in eo ipso videntur nati atque educati; qui animorum vigor igneus, maturaque celeritas, nulli alii nationi data est a natura. quocumque incubuere, felicissime sese dant; acissime proficiunt; gnauiter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionem, subtilitatem, candorem, eloquẽtiam; omnium tamen gentium atque nationum fide sunt maxima, integra, & constanti:* hæc ille. Quæ si vera sunt, quonam modo leuitas illa integram fidem & constantiam tueri potest? At Baptista Mantuanus, omnium suæ ætatis poeta clarissimus, sic de Gallis scribit:

[a] lib. 45.

[b] In lib. de bello Africano.

[c] Contra Cardanum.

Ignea

Ignea mens Gallis, & lactea corpora; nomen
C *A candore datum; populis muliebria pingit*
Ora color Tyrius: Paphium meditata decorem,
Ex geminis fecit natura coloribus vnum.
Læti, alacres, lusu, choreis, & carmine gaudent.
In Venerem proni, proni in conuiuia, proni
Ante dapes ad sacra deûm seruire; iugumq;
Ferre negant: fugiunt figmenta & hypocrisin.
Liberi, vt ingenuis mos est; tetricosq; perosi.
Venatu, aucupio, campos, montana, lacusq;
Sollicitant; bellandi vsu lætantur, equorum
Terga fatigantes. loricæ, hastilia, & arcus
Deliciæ genti: sub dio ad sidera somnum
Carpere, fuscari Sole & ferrugine, pulchrum est.
Puluere conspergi, grauibus sudare sub armis,
Pro patria, pro cognatis, pro regibus ire
In pugnam & gladios, & morti occumbere, dulce est. hęc ille. Quæ vero sit Gallorũ constantia, si non antea, certe intellectum est in suscepta ac probata religione maiorum, pro qua iam annos sexaginta tanta constantia propugnamus, vt nulla gens toto terrarum orbe tot vstiones, tot sectiones, tot supplicia, tot bella ciuilia pertulerit, quot nobis intulimus ac pertulimus ipsi, vt suã quisque religionem constanti animo tueremur. ac certe reipsa compertum est verissimum esse testimonium Cæsaris[a], qui Gallorum totam nationem religionibus deditissimam fuisse scribit: quod certe a leuitate alienissimum est. sed *ignea mens*, vt Mantuanus ille; vel *igneus vigor*, vt Veronensis loquitur, quem in Gallis cernimus, & incredibilis in rebus agendis alacritas, a flaua bile est. Inde celeres animorum motus; inde cædes cum a verbis ad verbera repente flaua bilis præceps in temeritatem prorumpit; quæ tamen si modice, vel etiam intra modum temperatur, prudentiam humanæ vitæ moderatricem plurimum auget, vt Galenus putauit a flaua bile eam virtutem hominibus ingenerari. Sed qui leuitatem, vel potius animorum celeritatem illam siue ad in-

[a] lib. 6.

521

constantiam siue ad perfidiam detorquent, vehementer falluntur. Leues homines ac perfidos & esse & semper vbiq. fuisse non dubito: sed hæc τῶν πρός τι. Galenus melancholicis animi constantiam tribuit; leuitatem vero iis qui sanguinei sunt, & a sanguine ἔνσαρκοι. est enim atræ bili contrarius humor, ac propterea contrarias effectiones ab vtroq. oriri necesse est. Aquilonias autem gentes illa corporis temperatione præstare rubicundus oris color satis demonstrat: quiq. maxime perspicitur in iis qui lepra laborant, quæ punicea tota est ad Septemtriones; cum tamen in Australibus ab albedine ἀλφὸς dicatur. Cum igitur Aquilonii cæteris robustiores (*robur* etiam a *rubore* dici Festus notat) iuuenilem ætatem plane imitentur, vt melancholici eam quæ senio proxima sit; sequitur Aquiloniis cæteris leuiores esse: nam adolescentibus insitam esse leuitatem non modo Aristoteles [a] sed etiam vsus ipse docet: quos scilicet repente desiderium ac fastidium cepit nouarum cupiditatum. item audaces esse, iracundos, facetos, prodigos: quæ certe Aquiloniis omnia conueniunt; contra quam Australibus accidit. Sed quid leuitatis eius quam in Gallis accusant [b], exempla commemorem? Testis est Tacitus omni exceptione maior, vbi de Germanis scribens; *Ergo*, inquit, *detecta omnium mens postera die retractatur*. Ostrogothi & Visigothi sedibus ab Attila pulsi, petierunt a Valente vt agros sibi permitteret, iurati se religionem Christianam suscepturos: postea tamen Valentem, qui quæ petierant concesserat, incredibili perfidia oppresserunt ac viuum cremarunt. Cum vero constantia potissimum in religione semel suscepta elucere debeat, Gothi tamen cum Italiam venissent, repente Christianam religionẽ, mox etiam Arrianam susceperunt. Gronlandii, qui propius a Polo absunt, ingenio mobiles, inquit Munsterus, facile Christianam religionem probarũt; postea ad idololatriam relapsi fuerunt. Turcarum gens, vt primum a Scythia in Asiam minorem venit, Arabicos ritus ac numina auide hausit. Tartari cogente nemine Christianam,

[a] Aristot ad Theodectem. lib. 2.

[b] Sleidanus.

nam, nec multo post Arabicam sectam amplexi sunt. Bohemi & Saxones, primi Romanos ritus deseruerunt; quam sapienter, non disputo, neque est huius loci: sed repente Saxonia tota, Balticæ vrbes, Dania, Noruegia, Suecia, & qui a Suecis originem traxerunt Heluetii, post etiam Britannia & Scotia, defecerunt. restitit aliquantum Germania superior, quæ a Septemtrione remotior est: nec tota veteres ritus repudiauit: Gallia iam annos sexaginta pro Romanis ritibus propugnat, nec ab iis sese diuelli patitur. Et quidem Sleidanus, qui Gallicam notat leuitatem, nouem annos acerbissimas vstiones ac sectiones in Gallia se vidisse confitetur, in Germania nullas. nec in noua Lutheri sententia, quam probauerant, diu acquieuerunt; sed paulo momento Anabaptistarum, Leidani, Zuinglii, Carlestadii, Osiandri, Vestphali, Dauidis, Stancari, Adamitarum, Valdensium, Interimistarum, innumerabiliumque sectarum opiniones combiberunt. At Australes Asiatici & Afri, non nisi oraculis aut armorum vi a suscepta religione defecerunt. Miramur Iudæorum, qui ab Austro in orbem terrarum longe late diffusi vagantur, in tanta seruitute ac inopia pertinaciam incredibilē, quę Antiochum Nobilem ad insaniam pene adegit: iam enim quatuor pene annorum milibus legem Mosis acerrime tuentur. Ego in hominum dictis & factis, vt in rebus omnibus, auream mediocritatem, quæ constantia dicitur, quæque peruicaciam inter ac leuitatem medium tenet, semper probaui: tametsi pertinaciam a peruicacia plerique diuidunt; alteram quidam vitio, alteram laudi tribuunt [a]. vtut sit, numquam profecto sapientibus probata est in vna sententia perpetua permansio: sed vt in nauigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere nequeas: sic in rebus humanis (diuinas excipio) quæ variæ sunt ac sui dissimiles, opinionem mutare honestum existimo: qui vero suam sententiam adeo pertinaciter defendunt vt refelli turpe, vinci nefas esse putēt; aut qui de vita quā de suscepta opinione decedere malunt, ii neq. sibi sunt,

[a] Nonius contra Senecam

neque ciuitatibus vtiles. Eiusmodi sunt Australes; Scythæ vero leuissimi: est enim contraria gentium inter se moribus ac natura discrepantium disciplina. Vt igitur Australis ater est, sic Aquilonius ex albo rubescens; hic longus, ille breuis; hic robustus, ille debilis; hic calidus humidus, ille frigidus siccus; hic pilosus, ille glaber; hic lætus, ille subtristis; hic sociabilis, ille solitarius; hic audax, ille timidus; hic vinosus, ille sobrius; hic sui & alieni negligens, ille circumspectus; hic rustice arrogans, ille demisso vultu elatus; huic rauca vox, illi clara; hic prodigus, ille parcus; hic minime salax, ille salacissimus; hic sordidus, ille nitidus; hic simplex, illè versutus; hic miles, ille sacerdos; hic opifex, ille philosophus; hic in manibus spem ponit rerum suarum, ille in mente; hic terræ venas ac fodinas, ille cælestes inquirit. Consequés est igitur vt si Afri pertinaces, quemadmodum Plutarchus scribit, Scythæ leues sint. Qui vero medias regiones sortiti sunt, constantiam illam & animi fortitudiné, in qua decus est omnium virtutum, melius quam vtriq. tuentur. est autem constantia media inter peruicaciam ac leuitatem. nam qui minus habent ingenii, huc illuc sine ratione feruntur, consimiliter vt pueri qui facile amicitias contrahunt ac deponunt; homines ætatis prouectæ non item: & quo quisque ingenio plus valet, eo minus ad amicitias, vel odia, vel ad opinionum nouitatem trahi solet; eo tamen pertractus ægre diuellitur. Est autem animi leuitas non modo cum perfidia semper coniuncta, verumetiam ipsa perfidia ab inopia mentis ac diffidentia exsistit: nam qui prudentiam vsu rerum gerendarum sibi comparauit, (vt mediæ regionis populi) non modo pręsentia circumspicit, sed etiam futura prospicit: qui vero inops est a consilio, vt omnibus diffidit, sic datam fidem sæpissime fallit. Scythæ quam diffidentes sint ac suspiciosi, vel ex eo intelligitur, quod Danorũ ac Suecorum magistratus in omnibus hospitiis exploratores collocare cõsueuerunt, qui ex abditis locis omnia omnium dicta, facta, gestus notare possint. Illud etiam
adim-

ad immutandas gentium naturas plurimum valet, quo ſcilicet ciuitatis genere vtantur. nam qui tyrannide ac ſeruitute premuntur, animi vim plane demittunt; qui vero ſtatus populares habent & libertate fruuntur, audaciores fieri neceſſe eſt, & ad bella gerenda meliores. Nihil eſt cur exempla commemorem, cum ſint in promptu, & infinitum ſit ea perſequi. Ex quibus intelligitur non modo cæli naturam ac regiones vniuerſas, ſed etiam ſingularia & regionis cuiuſque propria intueri oportere: quid ab aquis, quid ab aere, quid a montibus, quid a vallibus, quid a ventorum natura, quid a religionibus, quid ab inſtitutis, quid a diſciplina, quid denique ab ipſo ſtatu Reipublicæ in animis cuiuſque ingenerari poſſit. nam qui ex eodem cæli tractu mores eoſdem iudicare volet, ſæpe labi neceſſe eſt. argumento ſit quod in eodem ab Æquatore interuallo, differentia quadruplex hominum & quidem inſignis animaduertitur, etiam in oris ipſius habitu & colore. Indi enim qui ad Occidentem, plane lutei ſunt, vt mala cotonea diu cocta. eadem a polo diſtantia Hiſpalenſes candidi. Iiſdem ab Æquatore interuallis qui promontorium Bonæ ſpei occupant, nigerrimi; qui vero eadem latitudine argenteum flumen accolunt, caſtaneum colorem imitantur, vt quidem ab Hiſpanis proditum eſt. atrum illum colorem omnino ſolis ardoribus tribuendum putarem, ſi tantum ſub Capricorno nigri fierent: Sol enim terris propior eſt in Capricorni ſidere tota eccentrici latitudine, quæ fere milia DCCC miliariorum capit. ſed ad flumen nigrum citra Æquatorem omnes æque nigri ſunt. Facit etiam coloniarum migratio magnam hominum diuerſitatem; ſed paulatim naturam cæli ſequuntur. Nam coloniæ quas Carolus Magnus ex Belgis in Saxoniam deduxit, cum ſedibus paulatim mores mutauerunt: acceſſit etiam Belgis mollior vocis aſpiratio, vocalibus inter cõſonas, quo lenius fluerent, interfuſis. quem enim Saxones equum *Pfert*, Belgæ *Pert* enunciãt: nam qui plus habet caloris, eo vehementius & aſperius

vocem reddit: quæ ratio facit vt Scythę ac Germani verba sine vocalibus collidentium inter se consonarum & aspirationum multitudinem afferant, quæ Australes fœminarum in modum leniter, vocalibus inter se eleganter interiectis, pronunciant. Hoc profecto in vna Israelitarum tribu, scilicet Ephratęorum, perspicuum euasit: nam accolæ montis Galadi, non modo robustiores ac audaciores erant cæteris eiusdem tribus qui planitiē occuparant, verumetiam cõsonas & aspirationes quas cęteri non poterant, facile pronunciabant: & cum montani contribules parta victoria fugassent, quoniam nec moribus nec armis nec corporis cultu, nec sermone hostes a sociis dignosci poterant, vnius vocis pronunciatione deprehensi sunt, & quadraginta milia cæsi magna ex parte. quum Iordanis vada traiicerent, *Schibolet* pronunciare iubebantur a montanis, ipsi leniter *Sibolet* efferebant[a]: hoc enim *spicam*; illud vero *aquæ alueum* appellabant; tametsi vtriusque acceptio sæpe cõfunditur[b]. Naturam vero locorum linguas ipsas immutare, nõ modo in Aquiloniis & Australibus planum est; sed etiam in montanis & in iis qui loca palustria colunt: neque in iis tantum, verumetiam ab aquis linguæ vitia sæpe deriuãtur: vt in agro Labdacensium prouinciæ Narbonensis, omnes Labdacismo laborant. Orientalium item prolatio mollior est; vt Poloni quam Germani mollius loquũtur: sunt etiam vrbaniores & cultu elegantiores: nullis tamen montibus dirimuntur. At etiam in breui Genuensium ac Venetorum interuallo loquendi ratio diuersa est. hi enim capram *Cabre* enuntiant: Genuenses ac Narbonenses *Crabe*, aliquanto leuius: cuius vocis indicio Genuenses aliquando victi & cum Venetis cõfusi, ne cladem euaderent, deprehensi sunt, & ad vnum cæsi: consimili clade affecti sunt Galli Celtæ ac Belgæ in vrbe Monspeliensi, cum Carolo v rege ciuitas seditione maxima iactaretur, nec facile ciues a peregrinis internoscerentur, fabæ peregrinis ostentabantur: ipsi *Feues* enuntiabant, quas incolæ *Haues* appellant: Sabinorum more qui

a Iudic. 12.

b Psal. 79. ℣. 15. Iob. 24. ℣. 24. Genes. 41. ℣. 5.

524

qui *Fircum* & *Fœdum*, pro *hirco* & *hœdo* enuntiant, vt Varro scribit. Atq. hæc de moribus & natura populorū.

II, Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob summam multitudinis inopiam exoriuntur.

CVM multa sint quæ ciuitatibus & imperiis nō modo conuersionem sed euersionem afferunt, tū nulla causa certior est, quam nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda. Pleni sunt antiquitatum libri, quibus intelligitur eos qui de statu Reipubl. querebantur, oblatam occasionem spoliandorum locupletum semper arripuisse. Quæ tamen conuersiones rarius nostris quam veterum seculis contigerunt propter innumerabilem seruorum multitudinem; quæ tanta fuit vt in plerisque ciuitatibus quadraginta serui pro vnius liberi hominis capite censerentur, vt superius diximus. Diuturnæ vero seruitutis merces amplissima fuit libertas: quam pleriq. pecunia vel operarum conuentione, vt nūc in Lusitania, pacisci cogebantur. Cum vero prole abundarent, vt fere solent qui frugaliter ac temperanter viuunt; & cum inopia premerentur, fœnore vitam trahere, ac liberos vendere necesse habebant, quoniam vsura, quam apposite *morsum* Hebręi, hoc est נשך appellant, non modo debitorum opes exhaurire, sed etiam ossa penitus arrodere, ac medullas ex ipsis ossibus exsugere consueuit. quam inopiam cū amplius ferre tenues nō possent, aucta multitudine locupletiorū, qui paucissimi erant, opes diripere, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationē petere non dubitabant. Hoc vbiq. vsitatissimum. Quamobrē Plato duas Rerumpub. antiquissimas pestes appellauit, opes & inopiā: grauior tamen est inopia, non tantum propter inediam ac famē, qua nihil acerbius; sed propter insitum vnicuiq. egestatis pudorē; qui plerisque paupertate ipsa durior est. quamquam victum lana telave aut opificiis quærere non tam metuendum est, quam pernicies ac pestis illa quæ ab isto pudore profecta, familias ac ciuitates funditus euertit.

Potissima causa conuersionum ac euersionū quæ ciuitatibus olim contigerunt

Quibus morbis vt occurri posset, quæsita sæpius est æquatio bonorum, quam plerique pacis & concordiæ parentem appellant: inæqualem vero bonorum diuisionem, inimicitiarum ac discordiarum nutricem. Nam quo quisque alios opibus superat, honoribus etiam, voluptatibus ac deliciis superior esse, de virtute nihil aut parum admodum sollicitus; tenues vero sibi inseruire, seque reuereri cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia; hinc inimicitiæ; cum qui virtute superiores sunt, non modo ab honoribus arcentur; verumetiam in summa egestate & contumelia viuere coguntur. Hæc, opinor, causa veteres legumlatores impulit ad eam quā dixi facultatum aut certe agrorum æquabilem diuisionem; Lycurgum inquā, Platonem, ac nostra ætate Thomam Maurum, in ea ciuitate quæ, quod nusquam esset, *Vtopia* est appellata: vbi non modo æquationem bonorum, sed etiam conuictum perpetuum inani cogitatione sibi finxerunt. sed rerum ipsarum pondus procul abest ab idearum simulatione & inani figmento. Cum enim Thebani & Phocenses coloniā deduxissent, a Platone per legatos petierunt vt ciuitatem optimis legibus informaret: ille suscepto negotio, re infecta discessit, cū scilicet illam bonorum æquationem coloni ferre non possent. Lycurgus quidem id perfecit in agrorum diuisione, auri & argenti vsu sublato; non tamen sine capitis ac vitæ discrimine. Secutus est Solon; cui ad bonorum æquationem nec animus defuit nec voluntas sed conficiendæ rei desperatio. id tamen quod proximum erat, scilicet nouas tabulas, quam σεισάχθειαν appellabat, inuexit [a]. Idem rex Agis fecisse dicitur, cum tabulas omnes debitorum in publicum allatas vna & eadē flamma comburi iussit; quo incendio nullum vmquam se clarius vidisse testatus est: cum tamen agros omnes ex æquo distribuere conaretur, ab Ephoris in carcere necatus est. Post aliquanto Nabis tyrannus cum Argos expugnasset, duas leges promulgauit; alterā nouarum tabularum, qua debitores ære alieno liberauit; alteram agrorū ex æquo diuiden-

[a] Plutarch. in Solone.

diuidendorū: *duas faces*, inquit Liuius, *nouantibus res ad plebē in optimates accendēdam*. Ac tametsi Romani cæteris in eo genere iustiores fuisse vidētur: sæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi concesserunt[a], vt debitores tertia quartave debiti parte aut in totum leuarent; ne idem illis accideret quod optimatibus Thuriorum; qui cum omnes agros sibi coemissent, ac tenues debitorum onere vrgerent, ab iisdem bonis ac ciuitate expulsi fuerunt[b]. Hæc tamen in speciem præclara iudicantur: cum re vera nihil magis pestiferum ac perniciosum æquatione illa bonorum, ac spe nouarum tabularum cogitari possit, idq. maxime ad euertendas ciuitates, quæ fundamentum firmius aut stabilius nullum habent quā iustitiam: iustitia vero esse nulla potest, nisi conuentionum fuerit ac promissorum certa fides, ac necessaria solutio rerum creditarum. quis enim dubitet sublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rempublicam breui interituram? Quamquam nouæ tabulæ sæpius egentium facultates exhauriunt: & eorum potissimum qui nihil præter nomina in bonis habent; callidi vero fœneratores, exaudito nouarum tabularum rumore, æs alienum vndiq. graui fœnore cōtrahunt: vt quidē Solonis & Agidis σεισάχθεια plerosq. fœneratores ista ratione locupletauit[c], tenuium facultates euertit. Quamdiu verò prodigi nouas tabulas prospiciunt ac sperant, sua largitionibus profundere non dubitant: deinde cum illos & pecunia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur; alienisq. bonis manus afferre coguntur; aut desperatorum ac improborum hominum societates conquirunt, vt rerum nouandarum occasionem arripiant, Rēque publicam omnino subuertant. At creditorum fraudandorum spe sublata, soluendi necessitas & frugaliter viuendi ratio consequetur. Quod si iniquum est creditores sua perdere, ac debitores aliena lucrari; quanto est iniquius agrariis legib. veteres possessores suis sedibus pellere, & ex aliorum direptionibus alios locupletare? nam qui creditarum pecuniarum liberationem quærūt,

a Liuius lib. 7 & 8 Cæsar lib. 2. belli ciuil. Tranquil. in Cæsare, Appian. lib. 1.

b Aristot. lib. 3. c. 7.

c Plutarch. in Solone & Agi.

iniuriam fœnoris ſpecie velant,& pecuniarum ſterilem naturam:ſed qui prædiorum, quæ legitimo iure aut iuſtis conuentionibus cuiq.obuenerunt,diuiſionē æqualitatis ſpecie poſtulant, non modo Rerumpublicarum, ſed totius humanæ ſocietatis, quæ ſtare nulla poteſt niſi ſua teneantur fundamenta,labefactant. Abſurdius etiā qui bonorum æquationem *concordiæ parentem* appellant:cum nullæ capitaliores ſint inimicitiæ quam eorū quibus omnia ſunt æqualia. At cum egentes ac tenues locupletioribus inſeruiunt,non modo ab inopia ſed etiam ab iniuriis potentiorum vindicantur.Quæ res,opinor,Hippodamum Mileſiorum legislatorem impulit, vt in lege quam de maritandis ordinibus tulerat,locupletes cum egentibu,s potentes cum tenuibus connubio copularet. Solon vero de agrorum poſſeſſione deturbauit neminem; ſed ordines quatuor ciuium ex cenſu deſcripſit[a]: eorum ſcilicet qui tritici oleive aut vini quingentos modios annui reditus poſſiderent; deinde qui trecentos, tum qui ducentos; ordine poſtremo cæteros collocauit, quos ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato,quem æquationis iſtius auctorem ciere non dubitant, in ſecunda Republica, quæ ipſius eſt,altera Socratis propria, alios aliis locupletiores fecit:& ex eo ciuium numero,ſcilicet quinque milium & quadraginta,ſingulos ex ſingulis familiis totam hæreditatem cernere,cæteros ne delibare quidem permiſit.ex quo ſumma inæqualitas paulo momento ſecuta fuiſſet. Atq.in eo ipſo Lycurgus in conuertendo ſuæ ciuitatis ſtatu grauiter lapſus videtur, cum agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulo poſt, & quidem ſe viuo ac ſpirante, viginti hæredes eiuſdem agri,& ab inopia liberorū viginti hæreditates ad vnum peruenturas videre potuit. Pleriq.ciuium numerum augeri prohibuerunt: vt Hippodamus qui plures decem milibus in ciuitatem admitti noluit.quam ſententiam Ariſtoteles quoq.probauit: ac ne plures naſcerentur,abortus fieri & Platoni & Ariſtoteli

[a] Plutarch.in Solone.

ſtoteli[a] placuit; at etiam diſtortos ac membris captos exponi iubet vterque. quod ſine exſecratione dici non poteſt: vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo pręſtantius conditum eſt, poſteaquam ortũ eſt, viuere non modo non permittatur, verumetiã aboriri iubeatur: quã tamẽ ſententiã arripuit Thomas Maurus, qui nec pauciores decem, nec plures ſedecim liberos vnam quãq. familiam habere voluit; quaſi prępotenti naturæ imperaturus eſſet. Ac tametſi Phido legiſlator Corinthiorũ prudentius cauiſſe videtur, cum vetera quidẽ vrbis ædificia ſarciri, ac lapſa reſtitui permiſit: noua conſtrui prohibuit; id quod Lutetiæ Senatuſconſulto factũ memini[b]: ciuium tamen multitudine colonias deduci, aut iniuria exſulare neceſſe eſt. Sed grauiter, meo iudicio, peccãt, qui ex liberorum ac ciuium multitudine futuram metuunt inopiam; cum nullæ ciuitates locupletiores ſint aut artium ac diſciplinarum omnium varietate clariores, quam quæ ciuium multitudine magis abundant. quod quia perſpicuum eſt, exemplis non vtemur. Illud etiam fruſtra metuunt, ne ſcilicet ex tanta ciuium multitudine ſeceſſiones exſiſtant; cum nulla re ciuitates a ſeditione tutiores ſint quam hominum copia ac varietate: quia potẽtes inter ac debiles, locupletes ac tenues, probos & improbos, ſapientes ac deſipientes, opifices ac nobiles, magnam mediocrium in omni genere multitudinem interiectam eſſe oportet, quæ extrema diſſidẽtia mediis ordinibus coniungat, contra quam fit in anguſtis ciuitatibus, quę & momento in duas factiones diuiſæ ſecedunt, nec facile conciliantur. Omiſſa igitur agrorum exæquatione in Repub. iam conſtituta; & eorũ qui aliena rapiunt vt aliis largiantur, repudiata ſentẽtia: quiq. liberis procreandis modum ponere ſe poſſe confidunt; agrorum quidem æquabilem in conſtituẽda Republica, aut in deducendis coloniis diuiſionem admittamus; ea tamen ratione, vt primogenito prærogatiua quædam tribuatur. Et quoniã Dei ſapientiſſimi in Republica Iſraelitarum conſtituenda exẽplar plane diuinũ

[a] Ariſtot. lib. 7. Polit. c. 16. & Plato lib. 8 De legibus, Plutarch in Lycurgo mẽbris captos exponi iuſſit.

[b] anno 1548.

Magnæ vrbes minus opportunæ ſeditionibus

habemus, non video quamobrem meliora, aut diuinis legibus neglectis, inanium hominum errores sequi, quantum quidem fieri poterit, debeamus. nam ex tredecim tribubus vnam sibi sacrauit; cui quod sacrificiorum ac iurisdictionis curam dedisset, prædia præterquã vrbana possidere non permisit, sed frugum omnium, & pecudum decimam a singulis accipere; vt decimas duodecim quasi iure quodam primogenituræ a duodecim tribubus haberet: in qua tribu familiam Aaronis, ad quã Pontificatum maximum detulerat, honore primogenituræ frui voluit: ita vt decimam a cæteris Leuitis decerperet ac pleraque iura sacrificiorum. In omnibus item omnium tribuum familiis iura quædam primigeniorum id est בכורה constituit: vt scilicet primogenitus duas vncias hæreditatis caperet: fœminas a possessione prædiorum depulit [a], nec aliter parentum hæreditatẽ cernere voluit, quam si mares in familia nulli exstitissent, ac proximo cuiq. eiusdem tribus nubere iussit. est enim ciuitatibus valde vtilis & gratiosa fœminarum a prædiis non modo fratrum [b], sed etiam parentum exclusio, quãdiu mares eiusdem familiæ exstabunt. cui legi Deus ipse rationem subiecit, ne prædia gentilia distrahantur. Ex quibus planum fit æquationem lege diuina fuisse repudiatam semotis ab hæreditate fœminis, & concesso iure primigeniorũ; non quidem semisse, aut triente, sed portione ad cæteros dupla: ne pauciorũ nimiæ opes, aut egestas multorum, Reipub. perturbationem esset allatura. Vt autem agrorum diuisio semel facta diutius consistere possit, prædiorum distractio nõ omnino prohibẽda est, modo ea lege distrahantur, vt vel anno trigesimo, vel ad summum quinquagesimo ad proximos gentiles redeant, vt lege diuina cauetur. nam isto modo fructuum erat, non prædiorum venditio, æstimatione annui reditus facta: sed annus ille quo prædiorum ac personarum libertas dabatur, terminus erat omnium cõmunis. ita fiebat vt si trienniũ anno Iubileo deesset, triũ annorũ fructus æstimarentur. Ita nec locupletes tenuium prædia

Agrorũ diuisio ex lege diuina.

a Num. 27.

b Bald. in l. 1. qui ad libertatem. C. Alex. cõ. 144. lib. 6.

528

dia ſemper poſſidebant: nec prodigorũ liberi poſſeſſionibus auorum carere cogebantur, & promiſſorum fidem exſoluere licebat. Nouarum autem tabularum conceſſio, pernicioſa eſt; non tam propter iniurias quæ inferuntur creditoribus, (qui fere tenuium facultates fœnoribus exhauriunt) quam quod violandæ fidei & ciuitatis perturbandæ occaſio deſperatis hominibus præbetur, quamdiu nouas tabulas & meminerunt & ſperant: niſi fortaſſe id fiat ad vſuras & illicita fœnora minuenda: vt ſæpe Venetiis factum eſt, vt qui antea centeſimas vſuras diutiſſime acceperant, deminuto fœnore trientes tantum exigerent. Lege diuina non quidem aufertur [a], ſed anno ſeptimo quem ſemita vocant, æris alieni diſſolutio differtur. Nulla eſt autem tenuium ſubleuandorum via compendioſior, quam omne genus fœnoris ex lege [b] diuina prohibere inter ciues. noluit legiſlator inter peregrinos; ne ciuium opes peregrinorum fraudibus, quibus imperari non poteſt, exhauriantur. Neque tantum diuina lex vſuras omnino vetuit, verumetiam ſapientiſſimi quique legiſlatores ac philoſophi, Solon [c] inquam, Lycurgus [d], Plato [e], Ariſtoteles [f], Decemuiri [g] legum ferendarum. Atque hi quidem vt locupletes ad ſubleuandam tenuium inopiam inuitarent, vnciariam vſuram permiſerunt: quæ non niſi longiſſima hominis vita, id eſt anno centeſimo, ſortem æquaret. qui grauiorem vſuram pactus eſſet, quadruplum ex lege duodecim reſtituere cogebatur: ſapienter illi quidem, vt fœneratorem grauius [h] quam furem qui tũc per leges XII dupli tantum pœna tenebatur. Eadem lex Duilia rogatione reuocata eſt anno ab V.C. CCCXCVI, ac decimo poſt anno fœnus vnciarium ad ſemũciarium cogi placuit [i]: vt non niſi anno ducenteſimo ſortem exæquaret: atque id etiam anno ſequente penitus ſublatum eſt Genucia rogatione [k] propter continuas tenuiũ ſeditiones. Nam vt minimum fœnerari per leges liceat, ſenſim ad ſummum prouehimur: vt ſi, conceſſu legum ſemel quotãnis mœchari fas eſſet, ſcelus iſtud lege com-

[a] Rabi Leui in 15 c. Deut.

[b] Deut. c. 23. Num. c. 25. Leuit. cap. 25. Pſalm. 14.

[c] Plutarch. in Solone.

[d] Idem in Lycurgo.

[e] In libris. De legibus.

[f] in Polit.

[g] Tacit. lib. 5. Feſtus lib. 19.

[h] Cato lib. 1. De re ruſtica. cap. 1.

[i] Liuius lib. 7

[k] Liuius li 7.

probatum continua licentia Rempublicam vniuersam fœdaret. Qui autem quincunces vsuras in Republica ferendas esse putãt, vt Heluetii, hac specie vt liceat creditorem ea conditione fœnerari, si plus vtilitatis ad debitorem ex mutuo quam ad creditorem peruenturum sit; næ illi abutuntur legibus diuinis, quibus tam diserte omnia fœnorum [a] genera prohibentur, vt eas nemo in dubium reuocare debeat, nisi aperte inanibus argutiis oracula diuina fallere se posse putet. Vt enim aliquis fœnore leuissimo ad commoda debitorum vti velit, innumerabiles tamen abutuntur. Tutius est igitur vsurarũ non modo radices, sed etiã fibras omnes amputare: neque id Reipublicæ, nec corporibus vllis aut collegiis vlla vtilitatis aut pietatis specie permittere: quod cum iure Pontificio factum esset, priuati quoque idem sibi licere putarunt. quis enim quod publice vtile ac honestũ videatur, priuatim turpe esse putet? Nulla autem violandæ legis occasio maior est, quam eum qui legem tulerit, eandem sua lenitate perrumpere. Sed cum inutilis sit lex quę quid vetat nisi proposita pœna; & minæ inanes nisi pœnarum exsecutio sequatur: ita quoque pœnis sublatis Genucia lex contempta iacuit. Prudenter Angli qui lege lata pœnaque legi subiecta, magistratum curatorem ve ad pœnas reposcendas creare consueuerunt. Nam Genucia lege antiquata tandem eo prorupit auaritia fœneratorum, vt ducentesimas vsuras & sortem, cum libuisset, a debitoribus repeterent: quousque Gabinia lex maximas vsuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium quinquagesimo mense; in cæteris vt centesimo sortem æquarent: quoniam menstruæ veteribus fuerunt, non annuæ vsuræ. Hæc ita quidem in Vrbe: sed in prouinciis eo licentia tandem processit, vt quadringentesimas stipularentur [b]: quia vel ab infinita prodigorum hominum largitione ac luxu; vel ab extrema fœneratorum auaritia vsurarias leges, si vel minimũ fœnerari liceat, pessum ire necesse est. Grauis erat aduersus fœneratores pœna Cretensium legibus constituta:

[a] Deut. cap. 23

[b] Cic. in epist. ad Atticum.

529

tuta:

tuta: quibus tamen vt fraudem facerent, debitor creditori pecuniam rapere simulabat; tum si partas vsuras soluere recusaret, furti ac rapinæ iudicio postulabatur [a] a creditore. at nostri mille fraudes multo maiore solertia dicam an malitia nectere consueuerunt simulatis emptionibus; aut pretio inter contrahendum a creditore delibato. Constantinus [b] quidem Magnus rogatione Pontificum, quos ad concilium Nicænum coëgerat, sesquialterum fœnus non modo pecuniarum, sed etiã fructuum nomine pactum sustulerat. paulo post tamen lex auaritia premente antiquata est, potissimum in fructib. nam qui vrgente fame tritici modium mutuo acceperit, semodium cum sorte promittere nõ dubitabit, vt tempus solutionis in messem differatur, quo rei frumentariæ vbertas & pretium altero tanto vilius futurum sit: quod cum æquitate quadam coniunctum videtur: quia nullum æs alienum alimentis, quibus vita ipsa sustentatur, carius esse potest. Quæ ratio Iustinianum [c] impulit vt prohiberet a rusticis vsuram triente maiorem stipulari in pecuniæ mutuo; aut centesima grauiorem in fructibus; cum antea sesquialterum exigerent, quę grauior est quadringentesima vsura; quam tamen Carolus Molinæus pecuniario fœnori exæquauit, & contra fidem omnium librorum errorem subesse putauit [d]; vt Ludouici XII legem & Curiæ Parisiorum decreta quibus vtraque vsura æquata est, tueretur. At plurimum inter vtramque interesse quis non videt? quis rusticus, quis inops a pecuniis magnum se quæstum fecisse non putet, si premente fame duodecim modios mutuo acceperit, ea conditione vt sequẽte anno tredecim creditori reddat? id enim Iustinianus permisit. at Molinæus tertiam modii partem additamento definiri putauit; quod creditoribus ridiculum videatur: ac præstabilius sit additamentum illud egentium inopiæ largiri, vt lege diuina caueur. Constantini legem & Nicæni concilii decretũ illud de fœnore minuẽdo, Rom. Põtifices initio probauerãt;

a Plutarch. in Apophtheg. Græcor.

b Rufinus & Nicephorus Callistus in historia eccl.

c In Auth. ad hæc. & in Auth. rem durã de vsur. C.

d In lib de vsuris.

e Deut. 23. Nehem. 5.

ſed poſteri de via deflexerunt, Calliſtus inquam III, & Martinus V, P. M. qui reditus cõſtitutos vix antea vſitatos inuexerunt: quibus tenues adeo confliĉtantur, vt quincũces vſuras, quales Heluetii probãt, ſtipulari præſtabilius fuerit quam reditus beſſales ſine vſuris: quamquam centeſimæ in locis maritimis vbique extorquentur extra periculi pretium. Ex quo nonnulli priuatorum ac Reipublicæ opes exhauriunt. Quis enim non miretur ſteriles pecunias Adamo centenario Genuenſi milies ſeſtertium, Thomæ Marino eiuſdẽ ciuitatis, bis milies paucis annis peperiſſe? Hinc fit vt fœnoris cupiditate mercatura iaceat; opificia negligãtur; agricultura ſordeſcat; pecuaria deſeratur: ipſique nobiles auorum poſſeſſionibus diſtractis, certare faciant vſuras cum fructibus prędiorum; deinde ſorte diſſoluta, fortunas omnes momento abligurriunt; & cum illos pecunia primum, deinde fides defecit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant; aut, quod extremum eſt, perturbata ciuium quiete ſuam inopiam Reipublicæ ruina ſarcire; quod eo magis metuendum eſt, quo ciuium ordo, qui cæteros opibus longe ſuperat, a cæteris numero ac potentia ſuperatur: vt ſacer ordo, qui in Occidentis regionibus dignitate cæteris duobus ſuperior, tametſi vix centeſimam populi partem capit, frugum ac pecudum decimas, contra quam veteribus naſcentis eccleſiæ decretis cauetur [a], ab omnibus ordinibus exigere; omnia omnium teſtamentis & codicillis legata petere; prædia inquam vrbana & ruſtica, villas, arces, ciuitates. Ducum etiam, Comitum & Marchionum ampliſſimas poſſeſſiones, ac reditus annuos omnis generis, præter pecuniarum vim infinitam quæ in ſacrificia erogantur, corradere; nec tamẽ tot ac tantis opibus auctas hæreditates quocumque iure delatas cernere; prædia ſibi ex opibus eccleſiaſticis parare; partas opes collegiis & corporibus ſacri ordinis legare; diſtractionem prædiorum ac rerũ eccleſiaſticarum prohibere: poſtremo immunitatem ac vacationem ab omnibus muneribus importunis rogationibus

[a] Can. futurã eccleſiam & can. videntes. 12. q. 1.

Sacer ordo maximis opib. auctus.

tionibus

tionibus extorquere non dubitauit. Quæ opes ne in infinitum excreſcerent, in pleriſque ciuitatibus cautum eſt, vt quæ prædia deinceps eccleſiaſticis collegiis dono data fuerint, ea vendere cogãtur: vt Eduardi lege [a]: qua etiam eccleſiaſtica collegia deinceps prædia comparare prohibentur. eadem promulgata lex eſt iuſſu Caroli v Imperatoris apud Belgas, publicationis pœna ſubiecta; quæ tamen lex antea lata fuiſſe videtur, cum Belgarum Comites ſacerdotum hæreditatem olim fiſco vindicarent, quoad Vrbanus v, P. M. interdictionis pœna id vetuiſſet. Eandem ob cauſam Curia Pariſiorum Carthuſianos prædia, reſve immobiles quærere pridem vetuit [b]: quamquam id iure Pontificio contra quam Panormitanus putat, prohiberi iure poteſt [c]. Veneti [d] cautius, qui non modo eccleſiaſticis collegiis prædia iurave prædiatoria in poſterum denegarunt, ſed etiam eccleſiæ legata diſtrahi, aut niſi diſtrahantur, fiſco iuſſerũt; neque id tantum, verumetiam fideicommiſſa ſacerdotis nomine relinqui, aut teſtamentum ſacerdotis oratione 531 ſcriptove fieri vetuerunt. Tandem apud nos lege [e] Aurelia populo rogante lata ſacerdotes excipere teſtamẽta quibus quid eis legatũ ſit, prohibentur; ſed iam exoleuit. Quis enim dubitet ab iſta teſtamentorum deſcribendorum licentia [f], qua nec oculati, at ne auriti quidem teſtes adhibeantur, Pontifices & curiones quamplurimos in priuatorum fortunas ac poſſeſſiones inuaſiſſe? Certe quidem auorum noſtrorum memoria, qui teſtamento nihil curionibus aut collegiis eccleſiaſticis legaſſet, honore ſepulturæ caruiſſet. quum vero quiſquam inopinato caſu occubuiſſet, ſacrificulus Pontificis iuſſu, mortuo teſtamentũ condere, & quæ vellet eccleſiæ arbitratu ſuo quaſi teſtator legare ſolebat. quem morem tametſi inueterarat, ſuſtulit Curia Pariſiorum [g]. Habeo ex archiuis & antiquitatum noſtrarum monumentis viginti Baronum Normaniæ teſtationem; qua quidem apud Philippum Auguſtum regem aperte declarãt, eius bona qui triduum æger inteſtatus diem extremum obi-

a In charta magna.

b Panormita. prohiberi poſſe negat. ex l. vlt. de pact. ff.

c In cap. nuper. De decimis.

d lib 4. c. 56. De ſtatut. Venet.

e Artic. 27.

f Vt Põtificio iure licet in cap. cũ eſſet. De teſtamentis.

g anno 1388. & 1401.

ret, fiſco iure vindicari. Item beneficiorum quæ ab antiquis retro principibus Rupellanis tributa fuerant, cõfirmatione Richardi regis Anglorum & Comitis Pictonum conceſſa, illud magni beneficii loco excipitur, ne inteſtatorum ciuium Rupellanæ vrbis bona, quaſi caduca, fiſcus vindicare poſſit. Neque id Gallorum propriũ, ſed Hiſpanorum quoque commune fuit vſq; ad Ferdinandum Arragoniæ & Caſtiliæ regem: vt planum fit lege ab eo lata [a]; cuius verba ſubiicere placet ex ipſis legibus deſcripta; *Que no ſe lauen quintos da los que mueren ſin fazer teſtamento dexando hijos o parientes dentro del quarto grado que pueden hauer & heredar ſus bienes.* Mirum certe igitur videri minime debuit ſi tot ac tãtæ fuerunt eccleſiaſticæ opes, cum iſta pœnarum grauitate teſtari neceſſe fuerit, vt ordini ſacro legata relinquerẽtur: cui ſemel quæſita nec diſtrahere [b], nec diuturna locatione [c] concedere liceret. Certe Caroli IX regis iuſſu cum cẽſus ageretur [d] bonorum eccleſiaſticorum in hoc imperio, quater millies ſeſtertium [e] annui reditus in cẽſum relatum video extra pecuniam & gratuitas oblationes. Id tamen parce ac tenuiter, ne ex vero cenſu inuidia aut periculũ ordini Pontificio crearetur. Allemanus enim, rationum publicarũ Prætor, mihi curioſius omnia conquirenti narrabat duos fere trientes agri Gallici ad ſacrũ ordinem poſſeſſione vel dominio pertinere. incredibile id quidem mihi viſum eſt; tametſi nõ ignoro quatuor ſupra centũ epiſcopos, duodecim̃ archiepiſcopos, quingentos & quadraginta octo abbates, curionum XXVII milia & CCCC; ſi modo ſingulis vrbibus & pagis ſinguli curiones tribuantur: extra minores archimandritas, & cœnobia tenuium monachorum vicatim mendicantiũ. Ac multo maiores apud nos eccleſiæ opes fuiſſent, niſi Ioannes XXII P.M. Nicolai Pontificis maximi decretũ antiquaſſet: quo quidem licebat mendicantium ordinibus prædia poſſidere, quæ vſu & fructu ad ſe pertinerẽt, nexu vero & mancipio ad Pontificem maximum. qua quidem fraude vota paupertatis inania fuiſſent, cum domini

[a] anno 1392.

[b] In Authen. De reb. eccleſiæ nõ alien.

[c] Clement. prima. de reb. eccleſ.

[d] anno 1563.

[e] duodecim miliones.

mini ac proprietatis prædiorum vtilitas omnis ad eos peruentura fuerit, qui perpetuum vsumfructum habituri essent; sunt autem perpetua collegia ecclesiasticorum. Sed non ita pridem Concilii Tridentini decreto 532 prædia mendicantium ordinibus possidere licuisset, nisi concilium illud Gallia repudiasset. Hic non disputo quibus tot ac tanta prædia aut quam vtiliter distribuantur: sed illud tantum, eas opes seditiosis hominibus turbandarum in Occidentis regionibus ciuitatum materiam magnam præbuisse, vt ordini Pontificio prædia eriperent, oblata religionis specie: quæ si deesset, nouam ipsi conquirerent: vt maiorum nostrorum ætate Templarii de antiqua prædiorum quæ nimis ampla videbantur, possessione per summam iniuriam ac huius imperii dedecus depulsi fuere. At Philippus Tribunusplebis & nouas tabulas & agrorum diuisiones depoposcit, turbãdæque Reipublicę occasionem inde arripuit, cum diceret vix duo milia ciuiũ rem habere [a]: tametsi paulo ante trecenta circiter milia ciuium cæsa fuissent. ac paulatim eo progressa est opum, quibus paucissimi ciues fruebantur, affluentia, vt M. Crassus quater millies sestertium in censum retulerit [b]: Lentulus Augur decies millies. Quibus quidem morbis occurri potuisset, si legibus agrariis quas Quintius [c] & Apuleius tulerãt, locus esset relictus; vt scilicet agri hostib. erepti tenuibus diuiderentur. Sed cum eos agros Censores locarent ea lege [d], vt frumenti decimam, cæterorum fructuum quintam, pascuarum vero nomine pecuniarum aliquid ærario publico inferrent; potentiores ambitiosis rogationibus & gratia immunitatem agrorum vectigalium adepti erant. Quamobrem Sextus Titius Tribunusplebis re intellecta rogationem tulit, vt Quæstores a possessoribus prædiorũ C publicorum pensiones exigerent: sed lege neglecta, latum est ad populum vt agri publici, ex quibus nulla ad Rempubl. vtilitas perueniret, plebi diuiderentur. quæ res possessores impulit ad Sp. Thoriũ [e] Tribunũplebis precę ac precio excitãdũ, vt sua intercessione pficeret ne

a Cic. in Off. & ad Atticũ.

b Plutarch. in Crasso.

c Polyb. lib. 2. anno ab V.C. DXXI.

d Appian. li. 1. emphyl.

e lib. 2. De orat. pro Muræna. Val. ex. lib. 8. cap. 1.

possessores agris carere, sed pensiones præteritorũ annorum Quæstoribus soluere cogerẽtur; postea tamen Thoria[a] lex abrogata est: cum scilicet potentissimi quique ciues ea prædia possiderẽt, vnde nec deturbari, nec ad solutioné sine perturbatione maxima cogi possent. Ita Liciniam legem [b] ferri placuit, per quam non licuit plusquam quingenta agri iugera, totidem minoris pecoris capita, centum maioris possidere; cętera fisco vindicari permissum. Sed cum variis fraudibus legem eluderent locupletes, Tiberius Gracchus de publicis tantum[c] agris rogationem tulit, vt Tresviri agrorum diuisores a plebe crearentur; qui quod de quingentis iugeribus in singulas familias superesset, tenuibus diuiderẽt; sed antea cæsus est quam legem perferre potuerit. decimo tamen post anno perlata lex est a Caio Graccho fratre: qui etiam in magistratu, seditione ab optimatibus coorta, cæsus est. At cum legem Semproniam Senatus æquissimam esse iudicaret, decreuit vt quod locupletioribus agri publici extra iugera quingenta superesset, egentibus plebeiis diuideretur. Et quoniam tenues per inopiam agros concessos colere sine iumentis ac pecore non potuissent, Semproniæ legi subrogatum est, vt regis Attali, qui populum Romanum hæredem scripserat, opes iis quibus publica prædia concessa fuerãt, donarentur. Ea res tenuium ciuium egestatem plurimum subleuauit. Ac ne in posterum seditiosis concionibus populares homines plebem ab optimatibus diuellerẽt; placuit colonias infimæ plebis in agros hostib. ereptos deduci. Sed id quod in Sempronia lege præcipuum erat, scilicet ne tenuibus agros concessos cuiquam vendere aut emere fas esset, per summam magistratuum negligentiam[d] antiquari cœpit. Turbatur enim æquabilis agrorum diuisio quæ in constituenda ciuitate facta est, cum cuique a se abalienare prædia sine modo licet: ac potissimum testamentorum iure cuique concesso: vt per leges XII contra morem maiorum legandi cuique facta potestas [e] est; quam legem Decemuiri legum ferenda-

[a] Appian. lib. 1. ciuil. bel. Cicero in Bruto.

[b] anno DCXX. ab V. C. Fl. epito. 58. Plutarc. in Grac.

[c] Liuius li. 6. Appian. in li. 1. ciuil. Plutar. in Camill.

[d] Appian li. 1.

Lex testamentaria iniqua.

[e] l. verbis. De verbo. signif.

ferendarum a Solone acceptam Romanis proposue-runt[a]. Aliarum vero gentium omnium, exceptis Athe-niensibus, vna lex erat, ne prædia testamento legare liceret. At ne viuentibus quidem vlla ratione distrahere prædia Moses permisit[b]. Item Lycurgus cum septem Spartiatarum milibus qui tunc in vrbe censi fuerant, ac duodecim rusticorum milibus agrum Lacedæmonium ex æquo diuisisset, alienandi potestatem eripuit. quinetiam agros Spartiatarum, qui vrbani ciues erant, ac cæteris dignitate præstare videbãtur, in plures aut paucio-res partes diuidi vetuit: sed primogenito cuiusq; fami-lię, aut proximo cuiq; agri partem vnã e septem milibus cõcedi iussit, ne ab vno plurium hæreditates cernerentur. Cæteris autem Spartiatis, si plures septem milibus in ciuitate procrearentur, nihil agri tributum[c] erat. nã regi Agesilao, quod primogenitus non esset, nihil agri Spartiatici obuenerat: quousq; Leotychides spurius de iure primogenituræ depulsus est. Quam Lycurgi disci-plinam Plato vehementer probauit lege CXXV, ac soli-dam hæreditatem vnum ex liberis quem pater optasset, cernere voluit, alienatione interdicta. Hæc igitur æqua-lis septem milium Spartiatarum distributio tamdiu cõ-stitit, quoad Ephorus aliquis in odium filii primogeniti cui legitimam agri partem eripere cupiebat, legem te-stamentariam pertulit, qua cuiquẽ omnia bona legare permissum: quæ lex Atheniensibus quoque ac cæteris tum Græcis, tum Italis multarum in omnibus ciuitatib. conuersionum peperit occasionem. Diutissime tamẽ cæteri populi leges testamentarias repudiarunt. Qui enim Germanos veteres vsum testamentorum nesciis-se accusant, & quasi probrum obiiciunt, næ ipsi pro-bro digni videntur. Sic enim Tacitus, *Hæredes*, inquit, *successoresq; sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi.* hæc ille. Ac tametsi Germania Romanorum leges testamentarias magna ex parte probauit; nihilo-minus maiores nostri prædia paterna gentiliave præter

GGG

[a] Plutarch. in Solone.

[b] Num. 27. Leuit. 25.

[c] Plutarch. in Agesil.

duas tresue vncias ad summum legare prohibuerūt, sed ad proximos quosque iure legitimo detulerunt. At Polonis nihil omnino prædiorum, quocumque iure quærantur, legare fas[a] est. Oxilais certe ac Phytalis veteribus ne pignori quidem dare prædia licebat[b]. Moribus autem Ambianensium & Atrebatum, feuda seu fiduciaria prædia nemo nisi summam egestatem coram iudice iuratus, distrahere potest. quæ lex multo sanctior est apud Hispanos quam vsquam gentium. Quod autem lege diuina prohibetur prædiorū perpetua distractio, siue pactis, siue testamentis, siue iudicum decretis id fiat; quod etiam Lycurgi lege septem Spartiatarum milibus indiuidua pars agri semper tribueretur; vt Caucis Normanorum populis vsitatum est: Reipublicæ vtile videri possit, quod his hominibus quasi sempiternis ac firmissimis quibusdam columnis Respublica niti videatur: quæ columnæ si exiles ac tenues, tametsi plures fuerint, ingens tamen Reipublicæ ædificium sustinere vix possint. Et quidem Gallorum & Hispanorum æque ac Anglorum imperia nobilissimarū familiarum & collegiorum perpetuis opibus quasi certissimis fundamẽtis stare, iisque sublatis ac opibus in tenues diuisis, tanta imperia breui ruitura videntur. Hanc tamen sententiam mâgis probabilem quam necessariam duco, præterquam in optimatum statu. Nihil enim principi ac potissimum tyranno tam metuendum est, quam collegiorum & familiarum illustrium opes ac potentia. populare vero imperium maximas paucorum opes, in summa plebis inopia ferre nullo modo potest. restat optimatum potestas, quæ familiarum nobiliorum opibus alitur ac sustentatur; vt Lacedæmoniorum Rempublicam ex optimatibus conflatam tuebantur Spartiatarum septem milia, ad quos iura primigeniorum delata fuerant: cæteri Spartiatæ agrorum inopiam virtute, ac primogenitorum opes rerum gestarum gloria aut æquabant aut superabant, vt Plutarchus scribit[c]. Iisdem fere moribus maiores nostri vtebātur: nec dubito quin Franco-

Optimatū locupletiorū familiæ statum aristocraticū tueri ac tyrannidem euertere possunt.

[a] vtriusq. Sigismundi legibus.
[b] Aristot. in Polit.
[c] In Agesil.

C Francorum nobilitas multo clarior fuerit ac illustrior futura, si legibus ac moribus feudorum semper acquieuissent, vt Hispanos ac Polonos fecisse videmus. At cum feuda nobilitati vendere eaque plebeiis emere principum venia dicam an inscitia licuisset, secuta est patriciarum gentium inopia. Cui morbo vt occurreret apud suos Petrus Britanniæ Dux, omnino plebeios feuda nobilium emere vetuit, subiecta proscriptionis pœna. ac tametsi Ludouicus XII rex legem [a] abrogasset, eadem tamen a Francisco [b] maiore renouata est. Status etiam aristocraticus magnum incrementum ac robur accipit, cum legibus connubialibus licet egentibus patriciis plebeiorum filias locupletes sibi despondere: vt Romæ fieri cœpit post legē Canuleiam: nec vlla re Venetorum imperium maius incrementum accepisse videtur, tum ad patriciorum opes & copias fulciendas, tum etiam ad mutuam plebeiorum & optimatum concordiam stabiliendam. In omni tamen Reipublicæ statu certas de dotibus leges esse oportet, tum ne dotium magnitudine domus exhauriantur, tum etiam vt dote moderata fœminæ ad pudicitiam & obsequium virorum facilius cogantur: quibus autem dotes amplissimas dari videmus, necesse est turpiter viris imperare, & contra decus ac dignitatem viros vxoribus inseruire. *Danda sunt* igitur *frena impotenti naturæ, &* vt Censorius Cato [c] dicere solebat, *indomito animali. nam vt semel pares esse cœperint, extemplo superiores erunt.* Quamobrem sapienter diuina lex ab omni hæreditario parentum ac proximorum iure fœminas longe summouit quamdiu mares in familia exstitissent. quod si nulli mares familiam tueri possent, proximo cuique filias cum hæreditate nubere iussit: quæ lex ad Græcos translata est: apud quos non licebat τῇ ἐπικλήρῳ, nullis exstantibus [d] masculis, nubere nisi agnato ac gentili proximo. Apud Persas & Armenios nihil præter pecuniam aut supellectilem puellæ nubenti dari poterat: qui mos vniuersæ Asiæ & Africæ communis

a anno 1505.
b anno 1535.
c In orat. pro lege Oppia.
d Demosthenes, contra Bœotum.

est: tametsi legem Armeniorum, quæ non solum filias, sed etiam fœminas omnes ab hæreditario iure prohibebat, abrogauit Iustinianus, vel potius Theodora vxor; quæ fœminas maribus æquales aut etiam superiores efficere modis omnibus tentauit. qua peste nulla ciuitatibus perniciosior accidere potest. Superiores autem futuræ sunt, si æquo iure partes hæreditarias cum masculis sortiantur; quia cum fœminæ vbique mares numero vincant, potissimum in mediis & Australibus regionibus: necesse est familiarum iura violari, prædia gentilia distrahi: eoque magis si locupletes non tenuibus sed locupletioribus coniungantur. Ex quo fit vt paucissimi maximis opibus affluant. Quod autem fœminæ numero vincant, planum cuiq; esse potest antiquitatum memoriam ab vltimo principio repetenti. Atque id primum Athenis experientia ipsa comprobauit, vbi fœminarum numerus vrbi Deæ nomen imposuit [a]: nec ita pridem Venetiis, cum census ageretur: tametsi in eam vrbem peregrini vndique confluant, nihilominus tamen numerus fœminarum duobus amplius milib. mares superauit: siue id fiat propterea quod fœminæ a bellis, a peregrinationibus, ab omnibus periculis quæ viros obire necesse est, seducuntur; siue quod in naturæ vniuersitate rerum deteriorum maior est affluentia quã pretiosarum. Id etiam Lacedæmone planius intellectum est post legem testamentariam. nam Aristotelis ætate tres agri Lacedæmonii partes ad fœminas peruenisse proditum est, cum masculi vix duas partes [b] possiderent: ex eo fit, inquit Aristoteles, vt maritis imperent, a quibus etiam blandissime dominæ appellantur [c]. Cui malo, quo nullum fere grauius esse potest, vt Cato Censorius occurreret, legem Voconiã suasit, rogãte populũ Voconio Saxa Tribuno plebis; qua [d] quidẽ fœminas ab omni iure hæreditario, exstantibus quocunque gradu propinquis eiusdem nominis, summoueri placuit. item ne ex alieno testamento legatove plus ad fœminas quam hæreditatis quadrãs perueniret; neve plus quam qui ex hæredi-

[a] Pausanias in Atticis.

[b] Aristot. in Polit.

[c] Plutarch. in Lacon. Arist. in Polit.

[d] Flor. epit 41. Paul. lib. 4. sentẽt. Cicer. Verr. 3. & in lib. De finib. Dio lib. 56. Gell. lib. 17. Augustin lib. 3. de ciuitate.

hæredibus testatoris minimum ex asse consequeretur. Lex illa ciuitati opibus affluenti valde salutaris exstitit, tum quia veterum familiarum opes ac dignitatem tuebatur; tum etiam quod fœminarum indomitam arrogantiam ac libidinem vehementer coërcebat. sed primum fraudibus & cuniculis, cum aperte non posset, oppugnari cœpit: scilicet fideicommissis sub nomine fœminarum conceptis: id tamen in eius arbitrio ac potestate situm erat cuius fiduciæ relinquebatur: quia nec actione nec persecutione, id est [a] nec ordinario iure, nec extra ordinem peti poterant ante Augusti tempora, qui Trebatii perniciosa cõsilia secutus, legis abrogandę prębuit occasionem, ac pro vxore Liuia veniam legis Voconiæ petiit a Senatu. Ita paulatim antiquata lege aut fœdissime concussa, Romani ciues capite minui ac serui pœnæ fieri cœperunt: cum vxores dominas non tantum 536 appellatione [b], sed etiam re ipsa testarentur: quibus temporibus ab auriculis fœminarum bina matrimonia pendere, & margaritis fœminas suffocari Seneca querebatur [c]. Nam Plinius Proconsulis nescio cuius filiam ter millies sestertium in gemmarum pretio habuisse scribit; maximum occasus imperii argumentum. At in Massiliensium Republica quam omnium florentissimam Cicero iudicauit, centum aureorũ dotes maximas, & quinque aureorum vestes nubentium pretiosissimas fuisse legimus [d]. Veneti tamen lege de dotibus lata, mille sexcentis aureis patriciæ dotem definierunt [e], ne familiarum illustrium opes dotibus exhauriantur: si vero patricius plebeiam vxorem duceret, duobus quidem aureorum milibus dotem terminauerunt: sed legem facile antiquari patiuntur, vt patriciorum quorundam egestati locupletiorum plebeiarum nuptiis & vtriusque ordinis concordiæ consuli possit. Illud tamen prudenter, quod fœminas ab hæreditario iure, quoad eius fieri potest, exstantibus masculis summouere consueuerunt. Nobis vero lata lex est Carolo [f] IX rege, qua dotes omnium maximę decem libellarum milibus terminãtur:

[a] l. pecuniæ. de verbor. signif.

[b] Tranquill. in Claudio. l. vxorẽ. de lega. 3. l. Titia. §. qui marito. de annuis legat. & in l. vl. §. vxorem. de auro & argẽto.

[c] In lib. De remediis fortuit.

[d] Strabo li. 4.

[e] In statutis Venetorum.

[f] anno 1563.

pœna mille aureorum constituta qui fraudem legi fecisset. sed lex ipsa non antiquitate sed nouitate sua euanuit: tametsi nec Philippus Bellus Elizabethæ Anglorum regi nuptæ, nec Carolus v filiabus regum maiorem doté constituissent. Quod si quis putet auri & argenti summam quæ tũc erat in Europa inopiam legibus illis causam dedisse, non quidem male putabit; sed ætate nostra dotem filiarum Henrici II regis Francorum constitutione quadringentis aureorum milibus definitam fuisse videmus; qua ratione centum viginti dotes maiorum vni exæquantur. At lege diuina maximam dotem quinquaginta siclis, id est tredecim circiter aureis nostris cõstitutam habemus: qua mulcta tenetur erga patrem is qui virginem seduxit, quam etiam domũ ducere, si quidem pater puellæ assentiat, per legem cogebatur[a]. Quę ratio facit vt facile credam ea quæ ab Herodoto de Persarum moribus prodita sunt; scilicet curatores connubiorum curandorum formosissimas ac venustissimas quasq; puellas pluris licitantib. addixisse; & coactis pecuniis ex formosiorum licitatione dotes deformibus constituisse, interposita cautione Prætoria ab iis qui deformes ducerent, se numquam vxores repudiaturos nisi dote restituta. qua ratione & nuptiis puellarum, & fœminarum pudicitiæ, & honestati publicę, & maritorum dignitati prospiciebatur: cuius rei summam legislatoribus curam esse oportere Plato iudicabat: & quidé persapienter. Quamobrem Andium æque ac Cænomanorum moribus, nobilium ac patriciorum filiæ parté hæreditatis, quæ masculis exstantibus perquam exigua est, iure dominii consequuntur: quam masculi, excepto primogenito, non nisi vsu ac fructu possident, ne scilicet puellæ innuptæ desererentur. Iniqua tamen lex bonis omnibus sæpe visa est prædia beneficiaria primogenito cedere præter trientem quem cæteris liberis ad fruendum tantum Andes & Cænomani permittunt, ita vt nihil eo nomine hęredibus relinquatur: multo minus etiá Ambianis: cuius rei graues sæpe nobilium querelæ exstiterunt,

[a] Deut. 22.

stiterunt, & parricidia sæpius contigissent, (quæ tamen nimis multa fuerunt) nisi iam pridem Vindocinenses, 537 Andium municipium vetus, ab iis moribus discedētes, cæteros quoque primogenitos conuentionibus & pactis ad eam æquitatem impulissent, vt triens iure dominii ac nexu possideatur: quod non ita pridem Ambianorum abrogato veteri more obtinuit. Ac tametsi Godefridi [a] Britanniæ Comitis, vniuersam hæreditatem nobiles primogeniti cernerent, ea lege vt fratribus ac sororibus dotes & alimenta præberent; nihilominus tamē Artus qui primus Britannorum Ducis dignitatem adeptus est, primogenitos nobiles totam hæreditatem iure dominii habere, cæteros triente vti frui permisit; vt nō ita pridem decreto Curiæ Rhotomagēsium idem Caucis permissum est [b]. Atque hæc de ciuibus ac subditis: nihil de peregrinis, quos a prædiorum dominio, nisi iura ciuitatis beneficio adipiscantur, prohibere oportet. Arcendi sunt etiā grassatores ac fures, qui Ægyptiorum specie ac nomine impune vbiq; prędantur: quos contra lex Aurelia magistratus armari iubet. quę pestis quod in Hispania quoq; latissime grassaretur, edicto Ferdinādi [c] regis coërceri cœpit. Falso quidē se *Ægyptios* appellāt, cum morib. ac lingua Ægyptiorum dissimillimi semper fuerint; nec probabile sit ex vberrima fertilissimaq. regione ad extremas Hispaniæ infertilis oras emenso mari Mediterraneo aduectos; sed illa sortilegarum colluuies ex Alpium & Pyrenæorum præruptis saxis & latebris appetēte æstate quasi fucorum examina in regiones C vberiores erumpunt. Nihil est autem in Republica tam perniciosum, quam otiosorum ac tenuium hominum huc illuc errantium multitudo; qui & priuatorum bona diripiunt, & in euersione Reipublicæ spem omnē fortunarum suarum posuerunt. Hanc pestem Amasis Ægyptiorum ab Ægypto longissime repulit: cum lege latasanctissime cauisset, vt otiosi homines qui nihil haberent quod suum dicere possent, capitali supplicio quasi prædones afficerentur. Hic non disputo, (quod suo

[a] anno 1185.

[b] Ferrerius in consuet. Norman. arresto. 1521. Ianuar. 24.

[c] anno 1492. *Que los Ægyptianos cō senores salgan del Reyno dētro sessanta dias.*

loco dicendum erit) *prædia beneficiaria distrahi, an vero nobilitati perpetuo relinqui debeant.* Differamus etiam illud, *an bona damnatorum vtilius sit proximis quam fisco vindicari.*

III, Præstat-ne bona proscriptorum propinquis quam Reipublicæ adiudicari?

HÆc quæstio pendet a superiore, cum earum rerum quæ ciues ad inopiam extremam deducunt, nó minima sit proscriptio damnatorum: quæ eo maior futura est, quo plures fuerint quibus [a] legitimarum hæreditatum spes aliena culpa præciditur, nisi aliunde bona sint obuentura. Iniquum autem videtur parentum culpam in liberos deriuari [b]. Nec in eo tantum leges diuinæ ac naturales violantur; sed etiam egestate desperati homines ad furta, latrocinia, cædes impelli videntur: atque ii potissimum quos ad otium & inertiam affluentia rerũ omnium educarat. Neque enim sperandum est vt in deliciis ac voluptatibus educati homines sellularias artes & opificia condiscant; nec si possint, velint. ad hæc etiam accedit sceleris alieni contumelia, infamiaque genti ac posteritati publico iudicio illata: quæ illos ad latronum cœtus, ac consceleratorum hominum societates quærendas, & ad piraticam exercendam inuitat. quo fit vt ab vnius proscriptione prædonũ ac sicariorum multitudo exsistat; pœna vero quæ & improborum numerum minuere, & bonis ciuibus securitatem afferre debuisset, dissimillimos exitus habitura sit. Hæc argumenta quæ exemplorum varietate augeri possunt, non modo probabilia, sed etiam ad assentiendum necessaria, Iustiniano Imperatori occasionem prębuisse videntur ferendæ legis [c] qua damnatorum bona fisco ademit, vt legitimis hæredib. relinquerentur: quam vt legi diuinæ consentaneam summa consensione pleriq; populi, excepta perduellionis causa, cõprobarunt. Qui tamen aliter sentiunt, legem hanc quasi nouam & ab antiquorum sententia penitus alienam repudiant. Veteres enim legum-

[a] l. cum ratio de bonis damnator.

[b] Deut. 14. Ezech. cap. 18. Hierem 32. & 4. Reg. 14.

[c] Authent. bona damnator. De bonis damnator. C.

legumlatores bona damnatorum quæri fisco voluerũt; siue de peculatu ac repetundis agatur; vt scilicet erepta Reipublicæ restituantur; siue pœna sit pecuniaria ob scelus contractum: quia Reipublicæ satisfieri aliter nõ posse videtur, siue ad improborum hominum terrorẽ, qui vt liberos opibus & copiis augeant, in omnia scelera præcipites feruntur, nihil aut parum admodum de vita solliciti; quippe omnium miseriarum extremum solatium ac requietem in corporis & animi interitu consistere putant. Quid in re perspicua exemplis opus est? Cassius Licinius repetũdarum reus, vt vidit M. Tullium Prætorem quæstionis prætextam induere damnationis sententiam laturum, misit ad eum qui diceret se in reatu periisse; ac spectantibus iudicibus sudario faucibus elisis spiritum præclusit: vt liberos furtis ac rapinis ditaret. *Hic*, inquit Valerius, *Cicero constitit quod qui in reatu periisset, integro statu*[a] *interiisse videretur*. Erat quidem in rei potestate liberum exsilium, etiamsi damnatus esset, optare per legem Semproniam: cum ne ciuem quidem verberare per legem Porciam[b] liceret: sed metuebat illud ne liberos inopes a pecunia relinqueret. Ac tametsi Cicero scribit ad Atticum se Licinium damnasse, idque Plutarchus confirmare videtur, sic tamen interpretor *damnatum* appellare qui sibi metu iudicii necem intulisset. nondum enim latæ leges erant aduersus eos qui ante sententiam mortem sibi cõsciuissent[c]. Ac multo post ii qui ex animi dolore, aut sceleratæ vitæ conscientia, aut pœnarum acerbiorum metu sibi manus attulissent, sepultura fruebantur: quinetiam eorum testamenta rata erant[d] crudelissimi Tiberii principatu: quo tempore Tacitus scribit *pretium* illud fuisse *festinandi*, ac mortis præoccupãdæ. Ex quibus planum fit liberorum opes plerisque parentibus vita ipsa fuisse cariores: nec vlla re improbos ab iniuriosa facinorosaque vita magis prohiberi, quam proscriptionis metu quæ liberos ad egestatem perducat. Nam *male meritus*, inquit Tryphoninus[e], *publice, vt aliis exemplo sit ad*

Nullum tãtum scelus est quod liberorum ditandorum causa improbis leue non iudicetur.

C

a l. vlt. ad L. Iul. maiest. ff.

b Cicero pro Rabirio perdu.

c l. 2. de iis qui ante sent. ff.

d Paul. lib. 5. sentent. & Tacitus lib. 5.

e l. bona fides depositi.

deterrenda maleficia, egestate laborare debet. Nec diuina lex in eo violatur; nec filius parentis culpa obligatur. alia sunt enim parentum, alia filiorum bona. nec vlla eius hæreditas videtur, cui omnia bona adhuc viuo ac spiranti iure adempta fuerunt. Ac si quis metuit vt inopia liberos ad desperationem & scelerum immanitatem perducat; multo magis metuere debet vt scelerati liberi parentum opibus ac fortunis male partis ad Reipubl. & bonorum perniciem abutantur; vel ob id ipsum vt parentum necem & infamiam vlciscantur. Quamobrē iis legibus quæ de maiestate latæ sunt, cum noua lege de bonis damnatorum etiam derogatum esset, perduellionis excepta causa est, & masculis [a] liberis adempta bona vt vltionis potestas eis eripiatur; imbelli vero sexui, id est fœminis, Falcidia in bonis maternis relicta. Illud vero perniciosius futurum est, quod sublata proscriptione bonorum, sublatis delatorum & accusatorum præmiis, flagitiorum omnium impunitas cōsequetur. Quibus rationibus efficitur, tum proscriptiones, tum etiam præmia delatoribus necessaria esse. Vt igitur aliquid ex his inter se repugnantibus argumentis concludamus, primum Reipublicæ satisfieri oportet, si damnati bona detrimento ciuitatis coacta sunt: deinde præmia delatorum legibus constituta, litiumque necessarias expensas detrahi oportet; alioqui vix vlla scelerum vltio futura est. Quamquā ea principum cura potissima esse debet, ne improbi ab inopia peccatorum pœnas effugiant: sic tamen viuitur, vt nulla vsquam iniuriarum vindicta sublatis accusatorum præmiis sperari possit. Sed in eo genere mediocritatem illam probarem, vt gentilia quidem & paterna prædia damnatorum hæredibus relinquantur; emptæ vero possessiones ac pecunia omnis cogatur in fiscum: tum vt litium expensis, tum etiam vt delatorum præmiis quodammodo satisfiat; cætera publicis vtilitatibus & ærario cedant. Qua quidem re & liberorum egestati, & scelerum impunitati, & calumniis improborum, & tyrannorum auaritiæ occurri possit.

[a] l. quisquis ad l. Iul. C.

Necessaria delatorum præmia.

possit. Neq. enim æquum videtur vt gentilia prędia, quę ex maxima parte distrahere prohibemur, secuta cōdemnatione fisco quærantur. occurretur etiam multitudinis inopię, quam antiqui legumlatores tantopere metuunt. Prædia vero damnatorum pecuniis ac sudorib. quæsita, non principibus cedere, aut collegiis ecclesiasticis relinqui, sed publice vendi, ac pecuniam in ærarium publicū cogi oportere, propterea iudico, ne omnia tandem omnium prædia principis aut ecclesiæ propria sint. Delatoribus item satisfieri oportet, non propositis damnatorum prædiis sed pecuniis tantum, ne prædiorum quærendorum proposita spe ad calumniandum impellantur. Quod si delatoribus præmia eripiantur, vix est vt vlla peccatorum vltio sequatur. Et quēadmodum venator canibus vilissima quæq. ferarum membra obiicere solet, vt talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur; ita legislatorem domesticos leones ac lupos accurate venari, & canibus ciuitatis (sic .n. Demosthenes Oratorum genus appellabat) præmia quædam proponere necesse est [a]. Cum enim præpotenti Deo nihil gratius, aut Reipub. vtilius sit quam ab improbis pœnas exigere, modis omnibus enitendum est vt eo perueniri possit. Difficilis illa quidem bonorum discussio videri possit, nec facile fuerit plerisq. principibus id persuadere: sed qui Rempubl. saluam & honestam esse volet, omnes autem id velle debemus, suæque dignitatis curam gerere, semper publica commoda priuatis anteponet. Nam si prædia publica amplissima sunt, nihil 540 prædiis priuatorum opus ęst: si nulla sunt, non est æquū priuatorum bonis ac proscriptionibus Rempublicam locupletari; ne calumniatoribus ac tyrannis aditus ad innocentium bona diripienda, & ad sanguinem exhauriendum aperiatur. Platonis etiam ratio succurrit, qui in libris De legibus cap. DXXVIII, auita prædia distrahi prohibuit, aut ærario inferri; ne æquatio bonorum quā sibi cogitatione finxerat, de ciuitate tolleretur. Nam tyrānidis crudelissimę comes est extrema proscriptio; hāc

[a] Plutarch. in Lucullo.

vero proxime ſequuntur bonorum ac locupletiorum ciuium cædes & ſupplicia. quarum rerum cum exempla vbique abundant, tum nulla grauiora quam principatu Tiberii, qui vicies millies ſeſtertium moriens reliquit: quæ immanis pecunia fere ex proſcriptionibus coacta fuerat. cuius exempla ſecuti nepotes, Caligula inquam, & Nero, Rempublicam totam ciuium ſanguine turpiſſime fœdarunt. Certe quidem nulla Neroni præceptoris necandi occaſio fuit niſi vt bonis occiſi frueretur. Nec talibus tyrannis calumniatores vmquam defuturi ſunt, quorum ſcilicet opibus ac potentia nituntur. Hinc illud Plinii iunioris, *Vidimus*, inquit [a], *delatorum iudicium quaſi graſſatorum; non ſolitudinem illi, ſed templum, ſed forum inſederant: nulla teſtamenta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi proderant.* Quamobrem prudenter noſtris legibus, procuratores fiſci delatorū nomina prodere coguntur, ſi reus calumnia circumuentus fuiſſe iudicetur, quod legibus Hiſpanorum ante accuſationem neceſſe eſt. Quum vero proſcriptiones bonorum omni ciuitatum generi pernicioſæ ſunt, tum vero maxime in vnius dominatu; ex quo tyrannis facilius quam in cæteris exſiſtit. Quod ſi quis putet nihil ab optimo principe metuendum vt ſuorum exitio ditari cupiat: ego ſic ſtatuo, nulla re ex bono principe tyrannum facilius quemquam fieri quam propoſita proſcriptione damnatorum, eoque magis ſi tenues ſunt principis opes ac fortunæ. Quibus enim principibus nulla diripiendi cauſa eſt, propoſita bonorum adipiſcendorum ſpe, nec occaſio, nec crimen, nec calumniator, nec improbus iudex vmquam deerit: ac ſæpe principum vxores, dum alienis opibus ac prædiis inhiant, maritos ad cędes & ad proſcriptiones impellunt. Cum enim Achabus rex Samariæ, nec prece nec pretio prædia Naboti extorquere potuiſſet, Iſabella vxor teſtes ſubornauit qui hominem capitali fraude circumuenirent, ac læſæ maieſtatis quæſtionem intentarent. Sic Fauſtina ſæpius ab Aurelio Imperatore petiit, vt Auidii Caſſii liberos necari

[a] In Paengyrico.

cari iuberet, eorumque bona diriperet. ægre ferebat optimum Imperatorem Cassii perduellionis damnati bona liberos possidere iussisse: quod non modo Romani, sed etiam Persarum Reges facere consueuerant[a]: vt Poloni quoque non modo proscriptiones nullas probant, sed ne perduellionis quidem damnatorum bona fisco adiudicant. Quæ vero semel fisco quæsita sunt, vix vmquam eripiuntur; siue iusta fuerit, siue iniusta condemnatio; quod eo magis metuendum est in criminibus læsæ maiestatis, in quibus damnatorum bona summo tantum principi, non item [b] aliis quibus fiscalia iura tributa sunt, quæruntur: nec satis est summum esse principem, sed eum cuius maiestas deminuta sit: cæteri bo- 541 na damnatorum suæ dicionis finibus comprehensa, in fiscum ex aliis criminibus cogere possunt, ex causa maiestatis non possunt[c]. Ac tametsi quamplurimos habuit Gallia principes integritate, fide ac iustitia clarissimos, & quidẽ plures, vt opinor, quam vlli populi; nulla re tamen regales opes maius incrementum quam publicis proscriptionibus acceperunt. Quis D. Ludouico pietate ac iustitia comparandus? hic tamen Petri Druidarum Comitis agros ac prædia fiduciaria iudicio publico proscripsit[d]. Theobaldus vero Campaniæ Comes, iudicio maiestatis postulatus, ne damnaretur, Bræorũ, Fortionum, & Monstrolensium agros late patentes, eiusdem regis dicioni[e] concessit: vt Raymundus Tolosatium Comes vniuersam Septimaniam & agrum Tolosatem Alphonso D. Ludouici fratri dotis nomine quã ei desponderat, ea lege donauit, vt Alphonso sine liberis moriente in regis potestatem venirent: quod metu magis quam sponte fecisse dicitur, vt bella ciuilia, quibus premebatur, religionis specie exitum aliquem reperirent. Aquitaniam vero totam, Andes, Cænomanos, Turones, Aruernos, proscriptionibus in Philippi Augusti potestatem venisse constat[f]: vt Alenzonius ac Perticensis ager Carolo VII rege[g]. quid commemorem Petragorios, [h] Ponticos, [i] Marchianos[k], Angoli-

a Herodos. lib. 3.

b Specul. tit. de fraudis. vers. 40. D D. in l. vlt. ad l. Iul. maiest. Bart. in extrauaganti ad reprimendã.

c Paul. in l. cũ ratio. §. si libertinum de bonis damnatorum. Bonifacius 8. in cap. Felicis de pœnis l. si necem. §. si deportatus de bonis libertorum.

d anno 1230. apud Ancenas.

e anno 1234.

f anno 1202.

g anno 1458.

h anno 1396.

i anno 1370.

k anno 1302.

a anno 1535. b anno 1527.

ſmæos, Saluciarum [a] denique comitatum, & omnes Caroli Burbonii fortunas [b]? omnia hæc proſcriptionibus fiſco quæſita videmus. ſi vero ſingulos perſequar, infinitus ſim. nulli tamen ex iis iniuſte damnati memorantur. Crudelior Scotorum lex de maieſtate, qua damnatorum bona ſummotis non modo vxore ac liberis, ſed etiam debitoribus, ſolida fiſco adiudicantur. Hic occurri poteſt, ne priuatorum agri publici fiant, lege Philippi Belli ſanctiſſime cautum fuiſſe [c]; quæ prædia publicis iudiciis ad regem peruenerint; ſi alterius domini fiducia teneantur, diſtrahi oportere: cætera vero priuſquam agris dominicis penitus coniungantur, a principe bene de Republ. meritis donari poſſe [d]. At ne principi quidē per leges huius imperii, reſq. iudicatas licere gētilia prædia oblato emptorib. pretio, recuperare [e]: ne priuatorū omniū agros iſta ratione princeps emptionib. ſuos efficere poſſit. Hæc quidē ꝓpoſitis incōmodis cōmodiora duco, q̃ quod lege Cornelia cauebatur [f], vt ſcilicet proſcriptorū ciuium agri publici fierent. Sed fere fit in vnius dominatu vt canes aulici bonorum ac fortium ciuium præmia ferant, & quidem ſumma gratia, non virtute ſed flore ætatis aut turpiſſimis obſequiis collecta. Quis non meminit (quamquā meminiſſe doleo) innocentiū ciuium priuſquam damnarentur, imo prius quā accuſarentur, ſanguinē pretio ſpecie religionis effuſum vt aulicæ hirudines ſaginarentur? Quamobrem nullum calumniarum, nullum crudelitatum ac proſcriptionum finem video futurum, niſi ea qua dixi ratione, vt ſcilicet paterna auitaq. prædia damnatorum propinquis fruenda relinquantur; cætera diſtrahantur: ex pecunia vero coacta debitoribus primum, deinde delatorum præmiis ſatisfiat: cætera fiſcus vindicet, publicis operibus ac ſacris ædibus parte arbitrio iudicum relicta; ea lege vt quę accuſatoribus aut collegiis adiudicata fuerint, non in prædiis ſed in pecuniæ ſumma decernantur. Romanos quidem veteres ſacris faciendis mulctas deſignaſſe planum eſt apud Dionyſium Halicarnaſſeum: inde *Sacramenta*

c anno 1304.

d Sæpe iudicatum in Curia Pariſiorū.

e iudicatum anno 1533. Maii 15. in Curia Parif.

f Cicero in Rullum, Saluſt. in Catil.

menta[a] dicta fuisse: ac propterea Titus Romilius populi Romani beneficium, qui mulctæ veniam dederat, ea de causa repudiauit, cum diceret ea quæ diis immortalibus consecrata semel fuissent, resecari non debere. At lege[b] diuina non aliter mulcta damnatorum sacris adiudicari poterat quam si is cui deberetur, abesset. Apud Athenienses vero decima bonorum quæ damnatis ablata fuerant, sacrificiis adiudicari solebat: vt videre est in eo Senatusconsulto quod factum est Archonte Philostrato aduersus Archiptolemum, Onomarchum & Antiphontem perduellionis damnatos; in extremo hęc verba subiiciuntur; ARCHIPTOLEMVS & *Antiphon vndecimviris capitalibus ad extremum supplicium traditi; bona eorum publicata; decima Mineruæ data; domus eorũ solo æquatæ.* cum vero religio aduersus deorum numina refrixisset, omnia fisco vindicari cœperunt[c]. fuit tamen in iudicum arbitrio ac potestate mulctarum partem operis publicis, aut sacris faciendis, aut tenuium egestati largiri; eoque iure vti solemus. Quæ vero de bonis auitis ac paternis diximus, præcipue locum habere debent in prædiis fiduciariis seu militiis ex casu. Id quidem nostris moribus locum habet in feudo commisso propter perfidiam clientis qui patronum eiurauit: nam mortuo cliente propinquis feuda commissa restituuntur[d]. Germanorum vero legibus militiæ ex casu ac prædia beneficiaria damnato possessore fisco non cedunt; sed ad propinquos ipso iure redeunt. Quo fit vt raro calumniatoribus ad innocentium hominum accusationes locus esse possit, si modo rei nihil habeant in bonis preter militias ex casu. Et quoniam eo nos oratio deduxit, consequens est vt etiam de præmiis ac pœnis disseramus.

a Festus in verbo Sacramentum.

b Num. 5.

c l vlt. de modo mult. C.

d Iudicatum in Curia Parisiorum aduersus Mareschallum a sancto Andrea, ac pro D. de Partenay anno 1556.

IV, De præmiis ac pœnis in Republ. decernendis.

LOCVS hic postulat, vt præmiorum ac pœnarum vim breuiter complectamur. quo de genere si quis omnia scriptione concludere velit, oratio initium quidem, sed exitum vix habitura sit. nec minus peccaretur

si locum hunc, quo vix vllus in tota Republica disputatione feracior aut vtilior est, obliuione ac reticẽtia præteriri patiamur: cum Res omnes publicæ duob. his fundamentis, præmio inquam ac pœna, stare ac omnino niti videantur: si videlicet propositis bonorum ac malorũ finibus, supplicia peccatis, præmia recte factis decernãtur. Nec vero grauiores ciuitatum motus, frequentiores Rerumpublicarum interitus contigerunt, quam & cum impune sceleratis peccare licuit, & bonorum ac fortium virorum præmia nulla fuerunt. De pœnis igitur nos quidem parce ac tenuiter: quoniam quæ quib. peccatis supplicia debeantur, pleni sunt iurisconsultorum libri, plenæ forenses literæ; de præmiis vero qui scripserit video fuisse neminem: quod propterea contigisse puto, quia bonorum magna raritas est, improborum vero innumerabilis multitudo; vel quia ciuitatibus vtilius est improbos pœnarum metu prohiberi, quam bonos præmiis ad virtutem inuitari, cum bonis ac sapientibus viris ipsa virtus magnum per sese præmium esse videatur: vel quod principes præmiorum largitionem sibi depoposcerunt, vt subditorum gratiã modis omnibus colligerent: magistratibus vero ac iudicibus dederunt id quod erat ingratissimum, pœnarum scilicet irrogationem; ne suppliciorum acerbitate ab ipsis regibus illata quicquam de subditorum erga principes amore ac beneuolentia detraheretur. Altius enim iniuriæ, quam merita descendunt, vt acute Seneca scribit in libro primo De beneficiis. Omnia igitur præmia vel ad decus, vel ad vtilitatem, vel ad vtrumque comparantur; alioqui præmium esse desinit, si verborum subtilitatẽ, non popularem dicendi morem sequamur; quem tamẽ sequi necesse est; quoniam in media Republica versamur, non in schola Stoicorum vel Academicorum, qui nihil vtile esse putant quod non sit honestum: nec honestum, quod idem non sit cum vtilitate coniunctum. quæ per se ipsa quidem præclare ac vere dicuntur: numquam enim debet vtilitas a dignitate seiungi: sed quoniam

Duo Rerum omniũ publicarũ fundamenta.

545

niam popularibus hominum opinionibus legumlatores ac principes inseruire coguntur, ea quæ natura coniuncta erant, honestas scilicet ac vtilitas, opinione communi distraxerunt. nam ex erroribus [a] & inani opinione iura iudiciaq. sæpissime constituuntur. Ergo præmia quo plus habēt vtilitatis, minus honesta dicemus; siquidem opibus ac pecuniis vtilitatem metimur: quæ autē omnino ad verum decus spectant, quo sunt ab illa vtilitate remotiora, eo splendidiora iudicari debēt; dignitas n. vtilitate eleuatur. Honestissima præmia versantur in triūphis, in laudationibus, in statuis, in magistratibus, in imperiis, quæ propterea *honores* appellātur: quib. clarorum virorum priuatæ opes sæpius exhauriuntur; cætera plus vtilitatis quam dignitatis habent, sacerdotia, dona militaria, congiaria, vacationes a muneribus publicis, immunitates a vectigalibus, a tributis, a tutelis; iura ciuium, natalium restitutiones, iura liberorum, nundinarum, nobilitatis, Equestris ordinis & patriciæ dignitatis. Alia quædam præmia vilia putantur, vtilia sunt tamen; vt scribarum, viatorum, lictorum, actuariorum, & alia id genus munera. Quod si munus nec vtile, nec honestum iudicatur, non præmium, sed onus [b] appellari debet. Præmium item a beneficio differt distatq. plurimum: hoc enim immeritis, illud non nisi merentib. datur: hoc virtutem antecedit, illud sequitur. priuilegiū in vtramq. partem accipitur: vt cum Cicero *Priuilegiū de suo capite latum esse* scribit [c]. Est autem pro vario genere ciuitatum varia præmiorum ac beneficiorum distributio. In statu populari præmia plus habent honoris quam vtilitatis. plebs etenim quæ veræ laudis gustum nullum habet, semper vtilitates & commoda consectatur; honores vero & imperia hominibus ambitiosis facile tribuit. In monarchia vero princeps dona facilius quam honores & imperia largitur; ac potissimum tyrannus, cui nihil grauius est quam subditos honoribus cumulari; vel quia metuit ne honorum illecebræ ciuibus affectandæ tyrannidis præbeant occasionem; vel quia

[a] l. 2. de offic. Prætor. l. 3. de supellectile legata.

[b] l. munus de verbo. signif.

Præmium a beneficio quid differt.

[c] Pro Domo sua.

tyrannorum mentes virtutis ſplendor ita præſtringit, vt virum bonum non modo laudari non patiantur, ſed ne intueri quidem poſſint. at etiam Caligula honores immortali Deo debitos grauiter ferebat; tametſi trepidus ad Dei tonantis vocem antra ſubiret. Domitianus vero fracti animi tyrannus, fortiſſimum quemque ac laudatiſſimum ciuem, alienæ virtutis ac laudis inuidia flagrãtiſſimus necari iuſſit [a]. Interdum etiam pro meritis fortiſſimi viri principum iuſſu trucidantur, ſi tantis opibus & copiis florent vt ab illis metuendum ſit: vt Alexander Magnus Parmenionem magiſtrum equitum; Iuſtinianus Belliſſarium; Eduardus IIII Comitem Varuichium. Quam inuidiæ ſuſpicionem vt effugerent Germani, omnia fortiter ac præclare a ſe geſta, principib. ſuis tribuere non dubitabant, vt Tacitus ſcribit [b]. Quamobrem nullos triumphos Imperatoribus in monarchia decerni videmus; ſed laudationes regibus tribuuntur ab ipſis victoribus: ac duces exercituum victoriam adeptam regibus acceptam ferre conſueuerunt. Romani quidem triumphos Conſulibus ac Imperatoribus quorum auſpiciis pugnatum erat, decernere ſolebant, etiãſi prœlio non affuiſſent: ſic enim Senatus decreuit Luctatio Conſuli triumphum eius victoriæ quam ſuo ductu Valerius Legatus abſente Luctatio pepererat. Et cũ Liuius Salinator vna cum Claudio Nerone clariſſimam de Aſdrubale victoriam conſecutus vterq; fuiſſet imperio ac poteſtate conſulari, Liuio tamen triumphus decretus eſt; quia eo die quo faſces ac imperium penes Liuium erant, prœlium commiſſum, & victoria Liuii auſpiciis parta diceretur. Quid igitur mirum ſi in vnius dominatu Imperatorum laudes ac victoriæ regibus tribuuntur? nam ſi aliter fieret, reges ipſi nulla pericula gloriæ adipiſcendæ cauſa adire recuſarent; ac Rempublicam in extremum diſcrimen ſæpiſſime adducerent. Quæ tamẽ vt declinaret Carolus V, exercitui raro præeſſe ſolebat; aut ſi prœlium conſerendum eſſet, periculo ſeſe ſubducebat; ac propterea Sapiens eſt appellatus: cum

[a] Tacit. in vita Agric.

[b] In moribus German.

tum parentis captiuitatem, & imperii huius calamitates accepta clade Pictauiensi meminisset; clarissimas tamen de omnibus hostibus victorias consecutus est. Hoc igitur vno popularis status cæteris præstare videtur, quod in eo solo statu belli ducibus honores ac triumphi decernuntur; vt mirum videri non debeat si in popularibus imperiis plures bellicis laudibus quam in reliquis ciuitatibus excelluerunt; quia virtus honore alitur ac sustentatur. Qui autem in populo animi dotibus excellit, minime dubium est quin adipiscendæ laudis cupiditate flagrans vitam periculis omnibus obiecturus sit. Honorum vero præmia quo maiora fuerint, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior futura est. Et quoniam nulli populi maiora laudis & gloriæ præmia proposuerunt quam Romani; necesse erat vt populos omnes illustrium virorum multitudine superarent. Nam qui legionem hostium fugasset, aut triumphum poterat, aut magistratum optare, alterutrum adepturus. Triumphus vero tanta magnificentia, tanto apparatu & cultu fiebat, vt nihil splendidius cogitari posset. nam qui triumphabat, regalē speciē & apparatum longe superabat; quippe spolia de hostibus ordinē longo relata deducebantur: deinde maiorum imagines lætitiam spirantes; post etiam exercitus armorū splendore insignis anteibat; tum Imperator triumphali curru purpurea veste auro intexta & laurea corona illustris cum ingenti non modo admiratione, sed etiam tubarum clangore ac plausu vehebatur; hunc sequebantur reges captiui ac hostium duces manibus post terga reuinctis; atque ita Capitolium Imperator sacra facturus conscendebat: postremo magistratuum & amicorum maxima multitudine comitatus domum reuehebatur. Hæc species [a] incredibili gloriæ cupiditate iuuentutem ad studia virtutis sua sponte currentem magis ac magis inflammabat. Mortuis etiam tum viris tum fœminis laudationes, ludi gladiatorii, ac visceratione fieri solebāt spectante populo Romano; vt omniū animi ad glo-

Cur imperia popularia cæteris clariora.

Triumphi descriptio.

[a] Polybius lib. 6.

a lib. 6.

riam incitarentur. *Matronis*, inquit Liuius [a], *honor additus, vt earum sicut virorum solennis laudatio esset.* Scio plerisq. gloriæ cupiditatem inanem videri; a qua quidem viru bonum distrahi putant oportere. Ego vero Theophrasti sententiam magis probo, qui nihil in Republica maius aut magis expetendum ducit iis gloriæ stimulis, quibus molles puerorum animi acrius ad honesta studia virtutum incitantur. At etiam Thomas Aquinas principem veræ laudis cupiditate alendum esse putat; vt ad ea quæ honesta sunt feratur etiam inuitus: cuius rei argumentum nullum maius est quam Romanorum, qui virtutibus ac rerum gestarum magnitudine iis gloriæ illecebris populos omnes longe superarunt. Honestum erat in Olympiis aurea corona donari qui cursu aut luctatione aduersarium superasset. Honestius apud Athenienses statuam aut coronam auream mereri, publicis epulis ac impensis sustentari, in primis ordinibus assidere, ab oratoribus in theatro laudari; quæ præmia nó minus, & certe plus vtilitatis habuere quam dignitatis. At Romani ex omni genere coronarum quæ plurimæ fuerunt, nullam pretio maiore æstimauerunt quam gramineam; quā vni ex omnib. Romanis ciuib. Quinto Fabio Maximo Dictatori decreuerunt, duorū verborum commendatione, scilicet PATRIÆ SERVATORI. In quo quidē Romani illi veteres quæ essent verissima virtutis præmia pene soli tenuisse videntur: cum ista ratione non publici modo ærarii inopiæ, & priuatorum auaritiæ occurrerent, verumetiam solidæ virtutis vim in animos ciuium altissime inciderent. At cum pleriq. principes tributis ac vectigalibus subditos vrgeant, publicas ac priuatas opes exhauriant, vt aliquot canes aulicos, interdum etiam, rarius tamen, de Republica bene meritos, pecuniarum largitionibus (quamquam virtus ipsa nullo pretio æstimanda est) explere possint; Romani maxima præmia in tribuendis honoribus posuerunt. Et quemadmodum virtutis præmia eo maiora ducebant, quo ab vtilitate & quæstu longius abessent; ita

C

nullum

nullum suppliciũ ignominia maius esse arbitrabantur. Quęstus autem victoriarum, fere ad ærarium aut ad milites redibat. quinetiam miles Romanus quum ad Auarici obsidionem strenuissime se gessisset, aureum torquem a Labieno Cæsaris Legato sibi oblatum repudiauit; cum diceret se virtutis, non auaritiæ præmia laturum. Sed virtutem honores antecedere, non sequi oportet; vt olim Pontificum Romanorum memorabili decreto cautum est, cum M. Marcellus, is qui victorias quadraginta nouem de hostibus reportauit, templum HONORI ac VIRTVTI dicare vellet, Pontifices intercesserunt, cum negarent vnã cellam amplius quam vni Deo recte dedicari; quia si de cælo tacta esset, difficilis procuratio foret vtri Deo res diuina fieret: templum igitur pariete medio sic diuiserunt vt nemini pateret ad templum Honoris aditus, nisi prius patefacta Virtutis porta. Et quidem ex omnibus populis Romani pene soli veræ laudis gustum habuisse videntur, cum summa tenuitate ac egestate laboraretur. Nã Menenio Agrippę, qui plebem cum patribus conciliarat, nihil morienti. vnde funus curaretur, superfuit; patriciis tamen cũ plebe certamen erat ad eum funerandum, ac meritis laudibus euehendum. Quid Cincinnatus in bonis; quid Fabricius habuit? alter tamen ab aratro cum victui necessaria vix haberet, ad Dictaturam tractus est; alter regnũ a Pyrrho sibi oblatum recusauit: *qua ætate*, inquit Liuius, *nulla virtutum feracior exstitit vmquam*: quia nõ nisi de virtute bene meritis vlla pręmia dabãtur. Cum vero indignis honores tribuuntur, gloria iacet ac sordescit: vt cum Flauius libertinus Ædilis Curulis nullo suo merito a plebe creatus esset, qui honos patriciis tantũ aut ad sũmũ nobilib. dari consueuerat, vtriq. & patricii & nobiles aureos annulos proiecerunt. Ac deinceps cũ Romana ciuitas aliarum opib. ac pecuniis redũdare cœpisset, cum diribitores suffragia plebi, & publici corruptores iudicia eriperent, Cato Vticensis sordidorũ iudicũ coronam spectante populo deseruit, ac tabellas sibi obla-

tas confregit, ne ipse quoque pecunia corruptus videretur. ita quondam legibus cautum erat apud nos, ne cingulum aureum gestaret quæ pudicitiā prostituisset; cum tamen plerisque vsu veniret vt prostrata pudicitia de cingulis aureis gloriarentur, matronæ probatæ virtutis aureo cingulo abstinuerunt, vt postea prouerbio vsitatum fuerit *aureo cingulo præstare integram existimationem.* Nihil enim bono viro grauius est quam in adipiscendis honoribus improbis exæquari; quos tamen nisi officio coactus non petit: si petit, alienæ, non suæ vtilitatis causa petit; nec si adeptus sit, exsultat; nec si repulsam tulerit, angitur animo; sed placate id & moderate fert: aut si quando dolet, Reipublicę vicem dolet, non suā. Prudenter igitur Carolus VII rex, qui cum Equestrē ordinem calamitosissimis Reipublicæ temporibus cum indignissimis communicatum prece vel pretio fuisse, nec sine graui contumelia extorqueri posse intelligeret: erat autem ordinis insigne aurea stella pileo innexa: cohortes Pręfecti vigilum auream stellam pileis consuere iussit. quo edicto repente omnes Equites aureas stellas de pileis detraxerunt. Nec aliter Athenienses, qui legem de ostracismo qua qui virtute cæteris præstarent, ne ciuitatis dominatum specie virtutis arriperent, salua dignitate ac fortunis relegari mos erat, abrogauerunt, cum Hyperbolus turpitudine vitæ infamis ostracismi damnatus esset[a]. Est igitur in omni genere ciuitatū turpissima ac perniciosissima honorum ac præmiorū quæ virtuti debentur, mercatura. quamquam non minus falluntur qui putant magistratus quos pretio mercati sunt honori sibi futuros; quam si aureis alis quas Euripides opinione sibi finxit, volare se posse putent: cum ex ea materia qua nihil grauius esse potest, id quod leuissimū esse oportuit, conflauerint. At honoris & gloriæ maiestate de Republica sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem prorumpere necesse est: quod minime futurum est, si honores ac præmia harmonicis rationibus distribuantur; vt parta victoria Consuli triumphus;

[a] Plutarch. in Nicia.

phus; Legatis Consulatus; Tribunis militũ Præturę; Cẽturionib. Tribunatus; Equitibus equi, torques; cæteris militib. spolia; & vti quisq. præclare se gesserit, dona decernantur. Item in magistratib. ac imperiis tribuẽdis, patricio Consulatus, plebeio Tribunatus detur. si tamen plebeii hominis tanta virtus est, vt cæteris omnib. facile præstet; summis honorib. perfrui oportet, vt lege Canuleia cautũ est ad seditiones patriciorum ac plebeiorum componendas. Sed qui abiectissimũ hominem & indignissimum imperio consulari subornare aut magistrũ equitum dicere volet, dignitatũ ordinem ac decus honorum penitus cõturbarit. Maiores nostri difficilius Equitem creabant, quam his temporib. imperatorẽ aut ducẽ exercitus. ac ne regum quidẽ liberi ac propinqui eũ honorẽ facile consequebantur: vt in antiquitatib. nostris Philippum III legimus a D. Ludouico; item huius nepotem Philippum Bellum in principum corona solenni apparatu Equites esse creatos: nec ita pridem nostra memoria Franciscus maior rex Frãcorum parta de Helueтiis ad Marinianũ victoria, Eques a Duce Baiardo creatus est. sed iam Equestris honos maiorib. nostris exoleuerat, ex quo Carolus VI in obsidione Biturigum amplius quingentos momento creauit, qui sublatis signis copias cõscripserunt [a]. Militare quoq. cingulum Imperatores Romani ad decus bene de Republ. meritis impartiri, & quibusdam cõtumeliose adimere consueuerant: vt Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, Iouiano qui post Imperator factus est, ac cæteris ducibus & militibus Christianis cingulum adempsit. Secuta est patricia dignitas, quæ initio non nisi principib. & Imperatorum fœderatis communicari solebat: cuius rei argumento est quod Anastasius Imperator Clodoueum regem Francorum Patricium creauit, & eius dignitatis insignia, cum Turonibus [b] ageret, misisse dicitur: sed ea dignitas indignis quoque tributa sordescere & contemni cœpit. Quo fit vt principes identidem nouos honores, nouas dignitates, noua præmia excogita-

Honor in cõtumeliã abire solet cum indignis tribuitur.

[a] Monstrelet

[b] Gregorius episcopus Turonensis.

Ordo Equestris Anglorum.

a anno 1351.

b anno 1429.

c anno 1469.

re necesse habeant. Nam Eduardus III Equestrem ordinem D. Georgii primus instituit. Eius exemplo Ioannes Francorum[a] rex ordinem quoque Equitum aurea stella insignium creauit. Secutus est Philippus II Burgundionum Dux[b], qui ordinis Equestris, quem aureo vellere subornauit, leges accuratissime sanciuit: quas Ludouicus[c] XI quadragesimo post anno imitatus est; eumq. ordinem *D. Michaeli* nūcupauit. Duces item Allobrogum suum sibi ordinem finxerunt. Sed aurei velleris prima lex est, *vt in eum ordinem nemo cooptari possit, nisi genere nobilis, & sine vlla infamiæ labe vixerit.* secunda lex est, *ne alterius ordinem optet sine venia eius qui sit princeps aurei velleris.* septima lex vetat Equitum contētiones in quibus existimatio versatur, alibi disceptari quam in collegio Equestri. iudiciis autem collegarum cōstituendis Cancellariū, Quæstorem, scribam, Patrem patratum, fetialem ac cæteros collegii administros creauit: collegio iurisdictionem ac imperium merum extra prouocationem dedit. Ludouicus XI rex, aliquamdiu educatus in aula Philippi Ducis Burgundionum, eius ordinis leges describi curauit, vt iisdem legibus, paucis quibusdam immutatis, sui ordinis dignitatem tueretur. Illud etiam trigesimo septimo capite legis subrogauit, vt quo die collegium cogetur, quæstio de singulorum Equitum vita, moribus, & existimatione bona fide habeatur; vtque liberius & commodius id fiat, placuit vnumquemque singulatim discedere, tū redire, vt Cancellarii censuram ac sententiam audiant; quo capite principem ordinis, scilicet regem Francorū, iisdem quæstionibus, iisdem iudiciis, iisdem pœnis, eadē censura qua cæteros collegas teneri placuit, si quid cōtra decus ac dignitatem Equestris ordinis fecisset. capite octauo & quadragesimo cautum est vt singulorum collegarum occasum aliorum cooptatio pro collegio sequatur; nec princeps ipse suffragia plura duobus ferat: sic tamen vt iurati collegæ cum ipso principe dignissimum quemque in collegium sine fraude & procul

Præcipua leges ordinis Francorum

548

proculab omni odio,inuidia,gratia,generis propinquitate,ſe cooptaturos ſpondeant ac promittant. Extremo C capite cauetur ne legib.ordinis ab rege,poſteriſve ſuis, collegiove vniuerſo derogari poſſit. Hic dicat aliquis, iniquum videri quod poſtremo capite cauetur, ne ſcilicet numerus Equitum augeatur: quia bene de virtute meritis ampliſſimi ordinis aditus ac ſpes eius honoris adipiſcendi præciſa videatur. Nec enim plures vno ac triginta ordo velleris in collegium admittit; Frãcorum ordo ſex ſupra triginta; Anglorũ vero quadraginta capit. Sic tamen ſtatuo,nullam ex omnibus legibus magis neceſſariã fuiſſe; vt ea incommoda quæ propter inconditam Stellati ordinis multitudinem irrepſerant, eius legis præſidio declinarentur. nam quo pauciores cooptati fuerint,eo ardentius tantum honorem adipiſci cupiunt:vt in publicis certaminibus prȩmia quo ſunt pauciora, eo auidius ap petuntur: quamquam reges ac ſummi principes eo numero Equitum non ſunt comprehẽſi; quia collegii legibus obligari,ac iura maieſtatis ſimul tueri non poſſunt. Sed vt numerus collegarum exiguus videatur, prima tamen Equitũ Francorum creatio quatuordecim tantum capiebat; nec rege Franciſco maiore plures fuiſſe legimus: dignitas autem ipſa multitudine plurimum eleuatur. Quamobrem plerique cum indigne ferrent Equeſtrem hunc ordinem abiectiſſimis ac ſordidiſſimis hominibus, ac tantæ multitudini a rege Carolo IX communicatum,vt ſexcenti circiter non ita pridem cenſerentur, nouas comitum ac marchionum dignitates a principe obtinuerunt. Sed repente comitum numerus adeo excreuit,vt rex idem Carolus ad coërcendam ambitioſorum hominum cupiditatem edixerit,vt in poſterum ducibus,comitibus, marchionibus ſine maſcula legitimaque prole mortuis,prædia beneficiaria fiſco vindicarentur: ſed cum edicto princeps im-549 portunis rogationibus derogare ſæpius cogatur, Curia Pariſiorum reſcripta reiicere conſueuit. Prudentis autem principis eſt honores ac præmia modice aut etiam

intra modum, nec nisi de virtute, deque Republica bene meritis largiri. Illud amplius necesse est, quo præmia sint gratiosiora, ab eo tātum qui iura maiestatis habet, concedi priuatis; qui honores ac dona principis & libentius accipiunt, & fructus sentiunt vberiores, cum intelligunt sua erga Rempubl. merita ab ipso principe iustis ponderibus exigi; principem sibi gratulari, vt meliora & ampliora sperare non dubitent; beneuolentiaq. & obsequio maiore principē complectantur. Sed prius necesse est principem canes aulicos, quiq. principis auctoritate & gratia impudentissime abutuntur, domo quamlongissime prohibere aut fumo necare; imitantē Alexandrum Seuerum, qui quem deprehendit principis beneficia ac præmia quæ in merentes casura intellexerat, quasi a principe in sui vnius gratiam concessa fuissent, promittentem, ac magnam pecuniarum vim eo nomine a plerisque extorquentem, publice alligatum fumo necari iussit, voce præconis præeunte, SIC FVMO *pereat qui fumum vendidit.* nihil enim principibus beneficiorum ac pręmiorum suorum gratia carius esse debet; quam si domesticorum fraudibus sibi extorqueri patiantur, verendum est vt imperium tandem aut certe imperii fructum omnem amittant. Nam cum Absalo Dauide dissimulante, honores, imperia, curationes, beneficia denique ac præmia subditis largiretur, capitali fraude sceptra de manibus, coronam de capite regis decussit: hunc enim subditorum animos ac volūtates Dauidi parenti optimo suffuratum esse sacræ literæ testantur. Cum item Galba Imperator beneficium Othonis rogatione priuato concessisset, Otho decem aureorū[a] milia extorsit, quæ Prætorianis militibus diuisa imperiū sibi pepererunt: paulo post enim Galba interfectus est. Hoc Iulianus Imperator significabat emblemate singulari, quo sagittarius pennis aquilæ detractis eas ad sagittam accommodat, vt aquilam ipsam configere possit. Quid reges nostri maiorum gentium, Meroueorum inquam & Caroleorum? num imperio Frācorum spoliati sunt

[a] Tranquill. in Othone.

sunt cum suorum beneficiorum ac præmiorum gratiam ignauiter ac turpiter sibi a domesticis præripi paterentur? nam præfectus Prætorio, qui *palatii Magister* dicebatur, omnia beneficia, imperia, curationes, ne ipso quidem rege conscio largiebatur. At Lupus Abbas Ferrariensis Carolum I I I prudenter monuerat, ne sua beneficia domesticis accepta ferri pateretur. Scio principibus hoc supra modum difficile futurum: quis enim matris, fratrum, propinquorum, amicorum rogationibus nihil daturum se posse confidat? id certe videretur inhumanum & ab omni vrbanitate alienum. id tamen parcissime fieri oportet: eoque magis si imperii successorem habiturus est qui popularem gratiam imperantis dispendio se collecturum confidit. Memini Carolum IX regem fratri Henricho beneficium alterius nomine petenti libenter annuisse, iussisse tamen eum acciri, eoq. præsente ad fratrem conuersum dixisse; *Nihil carissime* 550 *frater denegandum tibi puto: hoc tamen beneficium quod alterius nomine vis, non consequêre: id ego illi summa voluntate pro suis in Rempublicam meritis dono dedi.* Quod si princeps omnino domesticorum cupiditatibus inseruire velit, alienum mancipium videri poterit, nec maiorē vim habere quam circuli in logistica; quorum quidem ope vnitati numerorum vis infinita tribuitur; quæ tamē per se ipsa numerus dici nō potest. Interest etiam principis bonorum ac fortium virorum merita erga se, erga Rempublicam, erga singulos habere cognita ac perspecta, vt cæteri ad bene de se merendum acrius incitari possint. Sed ne princeps multis multa importune petentibus denegare cogatur; oportet prudentissimos sibique carissimos adiungere libellorum Magistros, qui singulorum rogationes excipiant: vt eos, si quid contra decus, contraque publicam vtilitatem petant, a proposito dimoueant, ne princeps tam recusasse, quam quid sit nesciisse videatur; aut si tam illustris est qui quid sibi dari postulat, ne princeps ipse imparatus offendatur, sed sese cōparet ad eum qui rem iniquā petat

æquitate quadam refellendum, & cum bona gratia dimittẽdum. In quo genere Titus [a] Imperator principes omnes ſuperaſſe dicitur; quia neminem a ſe triſtem diſcedere paſſus eſt: quem propterea *generis humani delicias* appellarunt. Qui vero impudentius petere non dubitant, cum ſuas rogationes a prudente libellorum Magiſtro expendi putabunt oportere, difficilius ad petendum accedent. Numquam enim Prætoria principum adulatoribus, numquam hirudinib. vacabunt quæ principis ac populi ſanguinem ebibant, & oſſium ipſorum medullas auidiſſime exſugant. qui vero plurimum de Republica merẽtur, ii fere a principum conſpectu quã longiſſime remoti ſunt; ſiue quod præmia virtuti ſuæ debita, quæ impetrari, non peti debẽt, extorquere a dignitate alienum putant; ſiue quod iis petendis ſemper pecunias, ſæpe quoque operam ac ſpem penitus amittant. ac ſi quidem prima rogatione repulſam ferãt, nihil amplius tentabunt. Atque in eo ipſo Callicratidas Lacedæmoniorum imperator clariſſimus ab aulicis Cyri iunioris irriſus eſt, quod principi diutius inſeruire, ac tempus in aula regum terere numquam didiciſſet: Lyſander vero, qui aulicorum mores ac naturam compertam habebat ab eodem principe quæ vellet conſequebatur [b]. Ita fit vt viri boni ac pudentes impudẽtium aulicorum fraudibus eludantur: quia non intelligunt omnibus fere principibus in more poſitum eſſe, vt eos incredibiliter ament & colant, iiſque plurimum ſe debere putent, quibus omnia largiuntur: id eſt mimis, paraſitis, adulatoribus, meretricibus, cinædis: eos autem quibus vitam debeant, & quorum ope ſceptra teneant, capitalibus odiis fere proſequantur. Et quidem ea beneficiorum vis eſt ac natura, vt qui dedit, non minus quã qui accipit obligari videatur; gratiarum autem actio ingratis hominibus grauis eſt; vltio grauiſſima: cuius rei cauſam Tacitus inquirens; *Proniores*, inquit, *ad vindictam ſumus, quam ad gratiam: quia gratia oneri, vltio in quæſtu habetur.* Ac tametſi plerique principes nihil niſi eblandi-

[a] Tranquill. in Tito.

Cur viri boni præmiis vacant.

[b] Plutarch. in Lyſandro.

Cur ad vltionem quã ad gratiam procliuiores ſimus.

C

eblanditis precibus, ac sæpissime inania tantum verba largiuntur; leuissima tamen aliorum promissa quasi obligationes arctissimas dissolui iubent. Illud etiam præmiorum quæ bene de virtute meritis debentur, spem sępissime adimit, quod quibus virtutis nomine quid cõceditur, priusquam rei concessæ fructum vllum decerpere possint, magnam partem furibus aulicis largiri, aut rationibus plura expensa ferre quàm acceperint, aut sæpissime inanes redire cogãtur. quę pestis aulica nõ aliter q̃ sectionib. ac vstionib. curari potest; nisi princeps per sese sua dona largiatur: vt nec alienis rapinis intercepta, nec diuturnis precibus efflagitata, sed dignitate impetrata videantur: quæ multo maiora & vberiora futura sunt quantumuis exigua, quã si aliena manu donata fuerint; etiamsi furtis non exhauriantur. Idem iudico de laudationibus, quæ cum ab ipso principe proficiscũtur, incredibilem quandam vim habent ac donis omnibus superiorem; vt vituperatio ab ipsius principis oratione profecta quouis supplicio acerbior iudicatur. Pœnarũ autem ac præmiorum distributio numquam speranda videtur, quamdiu honores, magistratus, imperia, sacerdotia, curationes, in officina tabernaria mercatorũ publicis venditionibus quasi sub hasta proscribentur; id quod non sine acerbissimo dolore diutissime spectauimus: quo malo nullum in Republica grauius cogitari potest. Omnium quidem populorum legibus satis accurate prouisum est, ac nos ipsi sanctissimas D. Ludouici leges habemus eo de genere latas, quibus etiam infamia irrogatur si ex cuiusquam amplitudine gratiam sibi quis conciliarit, aut honorum adiumenta quæsierit; Legibus item [a] Ferdinandi Regis Aragonum magistratuũ creandorum ratio accurata continetur, quam honesta æmulatione ab edictis Caroli VIII regis acceperat: hac clausula legibus [b] subiecta, *Que no se puedan vender, ny trocar officios de Alcaldia, ny Alguaziladgo, ny regimiento, ny veyntes quatria, ny fiel executoria, ny iuraderia.* Anglis item suę sunt leges quibus turpis illa mercatura pro-

[a] Anno 1492.

[b] In legib. Ferdinandi & Isabellæ.

hibetur; quas etiamnum vigere animaduerti. ac nobis ipsis quoque leges D. Ludouici vsque ad Francisci maioris imperium pene inuiolabiles exstiterunt. Quæ autem & quanta incommoda honorum mercaturam sequantur, oratione persequi infinitum sit. Id tamen in popularibus imperiis plebi persuadere facilius est quá in optimatum statu: quia tenues a magistratibus & imperiis arceri per inopiam necesse est, si magistratus emi patiantur: principi vero, a quo vno imperia & honores petuntur, perfacile, nisi egestas illum & inopia ad mercaturam turpissimam deducat. legibus autem perruptis vix ac ne vix quidem medicina salutaris adhiberi potest. Pætilia rogatio fora & conciliabula obire præoccupandorum suffragiorum causa prohibuit; Papiria candidam togam ademptit; Calpurnia [a] eos ab honorum petitione perpetuo summouit, qui publico iudicio de ambitu damnati essent, nisi reum de ambitu quemquam [b] peregissent: qui vero cōpetitorem iudicio publico de ambitu superasset, eius honore ac magistratu [c] fruebatur. Lege item Tullia Consulari Cicerone rogante lata, Senatorem [d] ambitus damnatum in decennium relegari placuit. Vix tamen legibus locum vllum video relictum fuisse; cum iisdem fere temporibus ambitiosorum hominum diribitores pecuniarum magnam vim spectante populo effundere ac suffragia palam emere non dubitarent; eoq. processit impudentia, vt Cæsar competitorem aduersarium in Consulatu metuens, Luccio sibi amicissimo tantum pecuniarum obtulerit, quantum ad emptionem suffragiorum satis esset: quare cognita optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu concordi & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac pleriq. pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem e Republ. fieri [e]. Hæc fere in ipsius imperii popularis occasu contigerunt, cum omnia pessum irent. Nam qui magistratus, sacerdotia, imperia venalia esse volunt, rem omnium sacratissimam, scilicet sacra

[a] Dio lib. 26. ab V.C. 680.

[b] Cicer. pro Cluentio.

[c] Cicer. pro Sylla.

[d] Dio lib. 37. Cic. pro Muræna.

[e] Tranquill. in Iulio.

Incommoda quæ ab emptione magistratuum oriuntur.

ſacra ipſa, iura, iudicia, leges, ſanguinem innocentium hominum, & quæcumque Rempublicam continent, in commercium omnium fœdiſſimum cadere patiuntur. Iidem ſcientiarum, pietatis ac virtutum omnium præmiis penitus ſublatis, ad furta, rapinas, ſordes, iniuriam, inſcitiam, ad omnia deniq; vitia aditum aperire non dubitant. Nec principes egeſtatem ac inopiam prætexere ſine ſcelere poſſunt: cum nulla tanta inopia eſſe poſſit, quæ ad tantũ ſcelus principem impellere debeat. Quãquam ridicule princeps qui ſe inopem a pecunia queratur, opes tamen Reipublicæ largitionibus effundat. Numquam imperium Romanum inopia grauiore quã Heliogabalo naturę portento laboraſſe dicitur: imperii tamen ſucceſſor & propinquus Alexander prudentiſſimus princeps, turpem illam mercaturã exſecratus, oratione habita in Senatu, *Non patiar* [a], inquit, *mercatores potestatum*. Hic tamen vectigales populos imperio Romano tantopere ſubleuaſſe dicitur, vt ab eo qui antea triginta ſeſtertios Quæſtoribus ſolueret, ſeſtertius vnus tantum exigeretur. quinetiam ſi diutius ſceptra tenuiſſet, effecturum ſe receperat vt ad trientem ſeſtertii tributa redirent. Et cum annos quatuordecim imperaſſet, Parthorum & Germanorum copias fugauit, ac florentiſſimum armis & legibus imperium ſucceſſori reliquit. Sed ab effuſis largitionibus abſtinebat, frugalitate domeſticos in officio continebat, peculatores ac pecuniæ publicæ fures acerbiſſimis quæſtionibus ac ſuppliciis vrgebat [b]. *Seueri* nomen tulit, quod ſeueritatem præ ſe ferret; & aſſentatores, principum peſtem ac perniciem, exſecraretur: ſed aulici canes ac hirudines ab eius aula quãlongiſſime diſcedebant; fuit enim princeps cum in cæteris reb. rara quadã & exquiſita prudentia, tũ miro in pernoſcendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiuſq. meritis iudicio prędi tus, ac ſeuera quadam maieſtate venerabilis. Docuimus antea principum bonitatem nimiam, vel potius inſcitiam, ciuitatibus ſemper exitioſam fuiſſe. Cum enim

a Spartian.

b Spartian.

Franciſcus I rex acerbior quam pro natura videretur, cumque ætas ingraueſceret iam ſua, ac variis doloribus premeretur, difficiles ad eum aditus adulatorum turbá ab aula repulerunt: quo tempore Reipublicæ opes eo vſque creuerant, vt rege moriente amplius millies ſeſtertium [a] in ærario publico reperiretur, præter tributa ac vectigalia, quorum dies venerat. Rempublicam vero florentem opibus, armis, literis, legibus, infinitaq. doctiſſimorum hominum ac opificum ingenioſiſſimorũ varietate, poſtremo imperii fines Mediolanum vſque prolatos pace terra mariq. cum finitimis omnibus pacta reliquit. Ac tametſi grauiſſimos hoſtes habuiſſet, maximas copias fregiſſet, clariſſimas victorias obtinuiſſet, nihilominus vrbes, arces, oppida, baſilicas, ædesq. magnificas exſtruxit. Sed nimia facilitate Henrici filii, annis paulo minus duodecim omnes opes, arma, literæ, atque illa ingenioſorum hominum affluentia, dilapſa ſunt: ærarium vero non modo exhauſtum, ſed etiam Reſpublica ære alieno vſque adeo oppreſſa eſt, vt amplius decies millies ſeſtertium [b] deberetur: vt quidem ex rationibus publicis collegi; acciſis etiam imperii finibus, Inſubria inquã, Corſica, & Allobrogum prouincia tota Duci reſtituta. Omitto quantum imperii huius maieſtati ac dignitati detractum, quanta fortium ac illuſtrium virorum iactura facta ſit, quantumque diſciplinis omnibus de priſtino ſplendore deceſſerit. Quibus calamitatibus oppreſſa Reſpublica iacuit, cum præmiis bonorum ereptis, ſceleratorum ac impiorum hominum multitudine omnia redundarent. Princeps igitur qui beatam Rempublicam eſſe volet, ſcelerum vltionem magiſtratibus bona fide mandabit, nec iudicata reſcindi ſine grauiſſima cauſæ cognitione patietur: præmia vero ac beneficia ſibi vni reſeruabit; eaque ſenſim pro meritis cuiuſque tribuet, vt gratia diutius animo inſideat; pœnas autem momento irrogari iubebit, vt dolorem minus ſentiant qui plectuntur. Nam cum pœnarum quampluримæ ſint vtilitates, earum tamen minima eſt quæ pec-

[a] Id eſt 4375000. libellarum Turonenſium.

[b] Summa fuit ex rationibus publicis expreſſa quadraginta tres milliones CCCC. LXXXIII. milia DCCC. XXXIX. libræ Turonenſes.

tãti dolorẽ facit, vt scilicet melior fiat; quod in extremo supplicio fieri non potest. maior est in eum in quẽ peccatur, vt violata vel immortalis Dei maiestas (quamquã inuiolabilis est) vel mortalium dignitas quoquomodo sarciatur: quam certe nemo sui vnius causa reposcere debet, si magnum illum Augustum imitetur, quem pœnas dedisse apparebat cum exigeret; ac tametsi solatium iis qui graues iniurias acceperunt afferre soleat; magis tamen spectandum illud est, vt in reliquum tempus & ei qui offensionem accepit, & cæteris omnibus pariat securitatem: item vt improborum numerus minuatur. omnium tamen vtilitatum maxima pertinet ad exemplum, vt scilicet cæteros egestatis, infamiæ, cruciatus, mortis deniq. terror ab iniuriosa facinorosaq. vita prohibere possit [a]. His ergo pœnarum ac præmiorum legibus in Republica constitutis, & virtutibus semper erit & dignitati locus: scelerati vero nusquam apparebunt; æs alienum dissoluetur; opes vndiquaq. affluent; quibus rebus potens ac beata ciuitas semper futura est. Sed quoniam tot ac tantæ sunt aulicorũ hominum fraudes; tot ærarii diripiendi artes, vt prudentissimos quosque principes in eo genere labi ac decipi videamus; optima cautio est Philippi Valesii [b], quæ principis dona reuocari iubet, nisi omnia quæ tum ipse, tum maiores eius largitione principum habuerint, tabulis donationis contineantur. qua lege tametsi nulla vtilior ferri potuisset, biennio tamen post abrogata est, quod incredibile detrimentum ærarii depeculatoribus, quamdiu vim haberet, allatura videretur. abrogatione nihilominus cautum est, vt tabulis donationum derogatio contineatur; vt in actis Curiæ me legisse memini: sed id quoque sublatum, ne vlla beneficiorum commemoratio principum largitiones, aut rationum magistros a promulgatione retardaret. Hæc igitur lex antiqua in vsum reuocãda venit: item lex Caroli VIII quæ donationes principum centum libellis [c] Turonensibus maiores a rationum magistris publicari iubet: sed vetustate consenuit

554

[a] Plato in Gorgia duas tantum vtilitates spectat.

[b] XI Maii anno 1333.

[c] Id est 33. aurei $\frac{1}{3}$

iam ſua; vt plerique cum ingentes opes ærario penitus exhauſto coëgerint, nihil tamen rationibus publicis teſtatum relinqui iactent. Hę igitur principum effuſæ largitiones & quidem in pauciſſimos, non modo ærarium diruunt, verumetiam eos qui pro Republica ſuas opes prodegerunt, ad ſtatum ciuitatis conturbandum impellunt, ne ipſi egeſtate opprimantur. Quod ſi donationes ſingulis tribuantur, non modo ſeditioſis nouandarum rerum occaſio præcidetur; verumetiam ſua quiſq; præmia laturus, & princeps innumerabiles ſibi obligatos habiturus eſt. Parcius etiam importunis hominibus largiendum; vberius autem iis qui cum bene de virtute mereantur, nihil niſi cum verecundia poſtulant, ac interdum oblata recuſant: quales ex amicis duos Antigonus Aſiæ rex habuiſſe dicitur; quorum nec alterius ſatietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat [a]. cum his igitur Dionyſius maior ita ſe geſſit, *vt nihil nobis*, inquit Ariſtippus, *qui multa petimus; Platoni vero, qui omnia reſpuit, multa largiantur:* iſta ratione pecuniam donator habet & gratiam. Quamquam præmia ipſa conquirenda ſunt ea quæ interdum gratiora ſunt quam quæ locupletiorem reddunt accipientem: vt ſi princeps bene de ſe merentibus gratuletur vultu, geſtu, ſermone, laudatione, matrimonio conciliando, & id genus benefactorum; quæ cum gratiſſima ſint, numquam tamen principis opes exhauriunt. Carolus v Imperator Calabriæ Ducem optime de ſe meritum, quod imperium Hiſpaniarum ſumma ordinum conſenſione ad ſe delatum repudiaſſet, perpetuis carcerib. liberauit, eique Ferdinandi aui locupletiſſimam viduam deſpondit; ex quo matrimonio non modo libertas cum opibus maximis ad Ducem; imperii ſecuritas cũ amicitia ſumma vtriuſque coniugis ad Carolum; ad omnes ordines incredibilis lętitia peruenit; ſed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonii cupidiſſimam a peregrinorum principum coniugio deduxit; ac ſterilem vxorem ſenioq. proximam principi dedit, vt liberorum ſpe ſublata, Neapoleos ac Siciliæ regno Caroli poſte-

[a] Plutarch in Demetrio.

C

Caroli v callidũ commentum.

ritas tutiſſime fueretur. Hęc igitur potiſſima lex eſt prę-
miorum ac beneficiorum, vt animo gratiſſimo tribuan-
tur. Sunt enim plerique tam impudentes ac inurbani,
tamque tenaces ac ſordidi, vt facilius ſibi dentem ex ore
excuti quam nummum vnum ex arca moueri patiantur,
aut nihil ſine exprobratione largiri velint; quo nihil
ſtultius fieri poteſt; quia non modo beneficiorum gra-
tia, ſed etiam præmiorum vis tota perit. Deterius tamẽ
qui rem eandem pluribus donare non dubitant; ac ſum-
mam iniuriam pro beneficio conferre. Inde graues in-
ter amicos diſcordiæ: ac ſæpe fit, vt quibus donata res
eſt, aut mutuis litibus opes; aut mutuis armis vitam a-
mittant: princeps autem non modo præmiorum fru-
ctu, & ſubditorum amicitia iſto modo cariturus eſt, ve-
rumetiam pro ſumma gratia ſummam inuidiam & odia
ſempiterna laturus. Quod cum abſurdum ſit ac princi-
pibus ęque ac ſubditis exitioſum, nulla re tamen frequẽ-
tius peccatur: idque fit non rerum præteritarum obli-
uione, ſed opera dedita eorum qui ſic principes a tene-
ris annis imbuunt, vt nihil petentibus denegandum, ſed
omnia omnibus largienda ſuadeant, vt omnium volun-
tates & amicitias beneficiorum multitudine conquirãt:
qui tamen rem eandem pluribus donando ab ea quam
ſibi propoſuerant via longiſſime aberrant. Nihil autem
cuiquam denegare, non eſt hominis qui liberalitatis aut
magnificentiæ vim teneat, ſed prodigi ac imprudentis.
Ego principem non ſolum liberalem, verum etiam ma-
gnificum eſſe volo; eatenus tamen ne in prodigum eua-
dat: quia ex prodigo exactorem, ex hoc tyrannum fieri;
& cum ſua penitus effuderit, aliena rapere ac donare ne-
ceſſe eſt. Leges beneficiorum iubent diligenter intue-
ri, cui, quantum, quibus temporibus, quibuſque locis
& quem ad finem donatio fiat: ſed principem hoc am-
plius ſpectare oportet, ne ſint pręmia donationibus po-
ſteriora; ac prius merenti debita reddat, quam nihil me-
renti temere largiatur; & vtraq. tum præmia, tũ benefi-
cia ſuis opib. ac facultatib. metiatur. Romani, vt Horatii

Exprobratio turpis in beneficiis tribuendis.

Rem eandẽ pluribus donare perniciosum.

Coclitis, qui Vrbem a direptione, ciues ab interitu seruarat, inopiam subleuarent, terræ iugerum donauerunt [a]: ingens hoc præmium pro inopia Reipublicæ, cuius ager omnis quarto ab Vrbe lapide patebat. Sed Alexander Magnus solidas prouincias, ac talenta innumerabilia largiebatur: qui si aliter faceret, contra decus fecisse videretur. laudatur etiam Romanorum vetus institutum, quo ter geminos, si vlli nascerentur, publicis impensis ali voluerunt, pro memorabili Horatii Tergemini victoria de Curiatiis: sed lex Solonis qui liberos eorum qui pro patria in bello cecidissent, de publico sustentari voluit, diuturna esse non potuit; tametsi Græcorum fere omnium communis [b] esset: quia publicas opes & ærariũ penitus exhauriebat. Si quis putet principem nulla magnificẽtia illustrem futurum, si nihil nisi bene merentibus donauerit, id quidem assentior: nec certe debet nouum videri si quem princeps obscuri generis hominem ac egestate oppressum maximis opibus ac fortunis locupletarit; si qua virtute illustris & clarus erit. Exstat Chilonis dictum memorabile: is enim petenti quid Deus ageret, *Superbos*, inquit, *de sublimi loco deiicit: eos vero qui iacent in sordibus & squallore, in altissimum honoris gradum erigit.* Optimum principem Deum imitari oportet, tenues ac bene de virtute meritos opib. ac imperiis augentem. At cum Iulius III P.M. Montanum, quem voluptatis gratia ex infima egentium fece domi educarat, Cardinalem creasset, rogatio pro Cardinalium collegio lata est, ne pateretur ordinem clarissimum hominis sordidissimi labe maculari: cum nec opibus, nec sapiẽtia, nec virtutibus, nec generis splẽdore, nec vlla re cõmendaretur: hic Pontifex, quibus virtutibus, qua eruditione, quibus natalibus, quibus disciplinis nobilitatum Pontificem me creastis? Neque vero dubitandum est quin principes semper sui similes domesticos & amicos habituri sint: vt Heliogabalus omni libidinum ac fœditatũ genere inquinatos cõquisiit, quos amplissimis imperiis & opibus locupletauit. Ex qua re Præto-

[a] Plin. De viris illustrib. Liuius lib. 2.

[b] Arist. lib. 2. Polit. cap. 5.

Vrbana dicteria Iulii III Pont. M.

C

556

Prætoriani milites indignati, humani generis portentũ illud vna cum matre cęsum in cloacas Vrbis fœdissimas pertraxerunt. Quid domestica commemorem? quid immanes largitiones, & in quos homines effusas? habeo ex rationibus publicis amplius millies sestertium vnius anni [a] spatio donationibus exhaustum. omitto cætera quæ referre pudet. Ingens autem illa pecuniæ vis ex honorum ac magistratuum mercatura, turpissimisq. proscriptionibus coacta erat; quę fundi nostri calamitas est: cum tamen legibus D. Ludouici infamia sempiterna cumulari debuissent qui suffragia mercantur: quas leges, si Rempublicam saluam & honestam esse volumus, renouari, atque Alexandri Seueri morem in vsum reuocari oportet. Quem enim ad honores amplissimos & prouinciarum gubernacula prouehere cupiebat, eius nomen programmate publico peruulgabat, vt de anteacta vita inquireretur, pœna tamen capitali calumniatorib. decreta; cum turpe esse diceret [b] Christianos qui eiusmodi quæstiones haberent, maiorem in suis Pontificibus deligendis curam gerere, quam principem in rectorib. prouinciarum. Quod certe institutũ laudabilius est quam Venetorum, Lucensium, Genuẽsium ac Florentinorum, qui non nisi exacto magistratu quæstiones habent. Nam qui reus est peculatus ac idem rapinis locuples, quæstionis iudicem muneribus corrumpere nõ dubitabit. commodius est igitur occurrere morborum principiis, quam in iis curandis conflictari. Serius tamẽ id fieri præstat, quam nullam omnino quæstionẽ habere. Sed vtroq; tempore, & ante magistratum adeptum, & exacto magistratu, quæstiones Solonis [c] legib. decernebantur. Igitur habita quæstione eorum qui sacerdotia, magistratus, imperia, curationes gesserunt, aut gerere cupiunt, pœnas improbis, præmia bonis constituere; & ad honores gerendos optimum quemq; munerique gerendo maxime idoneũ creare oportet, ac bellica imperia strenuissimis, quæsturas & ærarii curam minime omnium auaris, iudicia iustissimis, censurã integerrimis,

[a] anno 1572.

[b] Lamprid. in Alexandro.

[c] Demosth. in orat. De falsa legat. & contra Timarchum.

laborē robustissimis, gubernacula prudentissimis, Pontificatum religiosissimis tribuere; sic tamen vt ordinum, ætatum, fortunarum, familiarum, & meritorum cuiusq; ratio diligens habeatur: quoniam ridiculū sit Pontifices imperatorio muneri, milites innocentes conquirere ac religionib. curandis adhibere. Et quoniam versamur in disputatione de pręmiis, de triumphis, de honoribus, de imperiis, quæ ex maxima parte militarib. hominibus tribuuntur; consequens esse videtur vt quæramus; *An cōmodius sit bellicis artib. ciues exerceri quam imbelles esse.*

V, Præstatne bellicis artibus ciues excellere ac propugnaculis ciuitates munitas esse quam iis vacare?

CVM multæ sint ac variæ de optimo genere ciuitatis quæstiones, vix vlla tamen est quæ aut vtilitate maior, aut difficultate superior, aut dignitate par huic esse possit; propter ea quæ in vtramque partem promi possunt argumenta. Nam qui vrbem propugnaculis firmam, & ad copiarum exitus facilem, & ad hostium aditus difficilem conquirunt, militarem disciplinam ciuib. & arces vrbi necessarias esse significāt; sed in quo genere ciuitatis non definiunt. Nam si de toto genere dictum velint, in maximis erroribus versari necesse est; cum dissidentes inter se Rerumpublicarum status discrepantibus institutis ac legib. moderari oporteat. Illud etiam quod posuerunt, vrbem propugnaculis munitissimam esse debere, a ciuium fortitudine & militari laude penitus alienum videtur; cum arces & propugnacula ciuem ignauum efficiant: vt iure quodammodo Cleomenes fortissimus imperator oppidum arte ac natura munitissimum intuēs exclamaret, *O muliebres latebras!* meminerat suæ ciuitatis ac gentis principem Lycurgū Lacedæmoniis arces ac propugnacula ademisse, ac ne mœnia quidem vrbi reliquisse: ne cum in mœnib. ipsis, non in animi fortitudine ac robore præsidia salutis collocarent, otio & ignauia languerent. Neque vero ciuitatis robur positum est in mutis lapidibus, sed in præstanti

557

stanti fortissimorum ciuium virtute, qui pro aris, pro liberis, pro libertate, pro ciuitate, pro fama, pro vita tantisper dimicabunt, quamdiu nullam in fuga, nullam in latebris spem posuerint fortunarum suarum. Hæc igitur inter se pugnant; vrbes valde munitas, & fortes habere ciues; cum nec strenui videri possint qui murorũ præsidia quærunt, nec hostium impetus metuant, nec militarib. disciplinis egeãt qui munitissimis oppidis cinguntur. Quamobrem Tartari ac Æthiopes qui maximis imperiis ac bellicis laudib. clarissimi putantur, nullas arces habent, nullas vrbes, at ne oppida quidem vallo munita; sed fere in tentoriis totam vitam agunt. Negus enim maximus antea quidem Indorum, nunc etiam Æthiopum Imperator, cui reges[a] quinquaginta obediũt, semper in tentoriis versatur, nec arcem vllam tam late patentibus regnis habet, prçter eam quæ a maiorib. est in Anga[b] monte excelsissimo exstructa, in qua principes seueriore disciplina educantur, ne plebem seditiosis factionibus a regis obsequio diuellant. Nulli tamen toto terrarum orbe reges Æthiopum ac Tartarorum regib. vel imperandi maiestate superiores, vel subditorũ obedientia sacratiores, vel hostium legionib. formidabiliores esse memorantur. Quamquam propugnacula inutilia optimo cuique Imperatori iudicantur, qui vrbium & oppidorum dominum fore se confidit, si agris hostium potiatur. Quis est enim qui nesciat fugato Dario ad Arbelam, eodem momento magnum illud Persarum imperium in Alexandri Magni potestatem venisse? propugnacula deditionem fecisse? vrbes munitissimas hostibus patuisse? populos omnes victoris imperio acquieuisse? cuius tamen exercitus omnis triginta milibus hominum, nec pluribus constabat. Quis in tota Macedonia populus, quæ oppida, quæ arces fugato a Romanis Perseo rege ductu Pauli Æmilii vel diem vnum victoribus restiterunt? Age vero quis audita clade Pharsalica Pompeium non deseruit? eius tamen imperiis omnes Orientis prouinciæ, classes, maria,

[a] Iouius.

[b] Francisc. Aluares.

portus ante victoriam obtemperabant, ac Cæsarem omni aditu prohibebāt; nihil oppida, nihil arces profuerunt. Sed nostra libentius recordor. Ludouicus XII rex aduersus Venetos grauissimum bellum gessit; triplici prœlio tres exercitus fudit ac prostrauit: nō multo post omnia oppida quę multa fuerunt, omnes arces quę munitissimæ & inexpugnabiles putabantur, deditionem fecerunt: secutus est Frāciscus Ludouici gener; cui post Marinianam cladem oppida omnia Insubrum & arx ipsa Mediolana patuerunt. in sequentibus annis eodem rege cum exercitu Hispanorum, Germanorum, & Italorum cōiunctis copiis prostrato, quæ priore victoria recuperarat, omnia vno perdidit & eodem momēto. Iam vero si vrbes excelsis mœnibus ac propugnaculis muniantur, verēdum vt hostes captis oppidis ea pertinaciter retinere, ac regione vniuersa potiri velint; quam populatis agris ac direpta supellectile, si nullæ supersint arces, deserere cogātur. Quamobrem Maria Ruerus Vrbinatum Dux, suæ dicionis arces diruit, ac Venetias se recepit, cum se hostium copiis imparem esse exploratū haberet; nec dubitaret Valentinum Borgiam capitalib. odiis apud bonos omnes laborare, nec se mortuo Pontifice Alexādro tueri posse; sibi vero saluum ad suos reditum fore. nec spes illum fefellit: nam Alexandro Pontifice veneno, quod ipse miscuerat, sublato, Dux Vrbinas saluus & incolumis domum rediit: cæteri principes ecclesiæ Romanæ fiduciarii in suis propugnaculis capti ac cæsi fuerunt. Nec aliam ob causam Genuenses fugato ad Papiam Gallorum exercitu, ab hoc imperio defecerunt; arcem obsederunt, obsessos diuturna fame ad deditionem compulerūt; arcemq. captam funditus euerterunt: vt Genuæ fruendæ spes Francis omnib. arce sublata præcideretur. Ita quoq; populus Mediolanensis arcem Iouiam, quæ ante exstructa fuerat quam Sfortiadæ imperio potirentur, diruere non dubitarunt, vt seipsos a tyrānide vindicarent. Ita veteres Syracusani Achradinam, Romani Corinthum, Numantiam, Carthaginem deleue-

Arx munitissima est subditorum beneuolētia.

deleuerunt; numquam id facturi, nisi metuerent ne vel tyranni domestici, vel hostes propugnaculis potiti, regione tota Romanos excluderent. Quamobrem T. Flamininus prudenter, qui vt Græciam tyrannidis metu sublato liberaret, tres arces, Acrocorinthum inquam, Demetriadem, & Chalcidē, quas Philippus iunior Macedonię rex, *Græciæ compedes* appellabat, solo exęquauit. Atque hæc potissima ratio, quamobrem propugnacula ciuitatibus bene constitutis perniciosa debent videri, vt tyrannidis occasio principibus improbis eripiatur. nam propterea populi *nidos tyrannidis* arces appellant; tyranni vero *iuga populorum*. Sic enim Grilerus Heluetiorum Præfectus Vranam arcem, quam ipse exstrui iusserat, *Zvving Vri*, id est Vranorum iugum ac flagellum, appellabat: inde tyrannidis, inde quoque defectionis Heluetiorum origo. Et cum Salomo in vrbe Hierosolymorum arcem Mellonem ædificari iussisset, audacius subditos cogere, nouis tributis ac vectigalibus vrgere non dubitauit: ex quo secutæ sunt omnium ordinum querelæ, deinde aperta defectio decem tribuum, quæ nouum regem sibi depoposcerunt. vrbes enim & loca munita principib. aduersus populos, ac populis vicissim erga principes suspicionē ac diffidentiā ingenerare solent. Quamobrem nec reges Anglorum nec Moschouitarum rusticas domos ac Prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fossave muniri patiuntur, ne sit occasio rebellandi: nam cum Telessæ vrbis ciues mœnium excelsorū altitudine ac latitudine cōfiderent, Thunetani regis Præfectos complures occiderant; nec imperia cuiusquam ferre poterant, quoad regis exercitus vrbem obsedit, expugnatam ferro flammaq. vastauit [a]. Sic Annibal Saguntum, Sulla Romanus Athenas, Seuerus Byzantium, Vespasianus Hierosolymā, Dagobertus Pictauium, arte ac natura munitissimas vrbes, diuturna obsidione tandem expugnauerunt, & crudelissime trucidatis ciuibus solo exæquauerunt; quę nisi murorum substructionibus confiderent, æquis

Arces principibus tyrā nidis, defectionis vero subditis occasionem præbere.

559

a Leo Afer.

conditionibus pacisci non dubitarent. Nam fere fit vt oppida quo debiliora sunt, eo facilius ac citius sine vllo metu ignominiæ paciscantur: quæ ignominia sequitur eos qui locorum propugnaculis tecti obsidionem ferre recusant. Iam enim mille ac ducentos Lutetia Parisiorum opibus ac populis florentissima, post Cæsaris expugnationem centies obsessa, semper hostes ęquis conditionibus admisit, aut pecunia repulit: cum potentissimæ quæque vrbes aut crudeliter direptæ hostium vim ac libidinem perferre cogerentur. Quamquam nullæ vrbes adeo munitæ sunt quæ diuturnam obsidioné ferre possint, his potissimum temporibus quibus tormentorum bellicorum vi & impetu non vrbes modo solidę, sed montes quoq. ipsi concussis fundamentis subruuntur; ita vt si pauci obsideātur, hostium vi maiore; si multi, fame cito interituri sint. Cum igitur loca munitissima vel principes ad tyrannidem, vel populos ad defectionem, vel hostes ad obsidionem, vel ciues ad ignauiam inuitare soleant, quis ciuitatibus ac populis perniciosa esse non fateatur? Vtile est igitur (dicet aliquis) artibus ac præceptis militaribus informari, si vrbes munitæ ciues a virtute ad ignauiam auocare solent: ego iudiciorũ formulam NON LIQVET, in eo genere quæstionum vsurpare soleo. Nam si beatam Rempubl. iudicamus in qua princeps immortalis Dei ac naturæ legibus obsequitur; magistratus principi; priuati magistratibus; liberi parentibus; serui dominis; deniq. ciues mutua beneuolentia inter se & cum Repub. coniunguntur, vt tranquilla pace & quiete suauissima perfrui possint; profecto eam felicitatem & quietem animi bellicæ res oppugnant; ac milites ipsi hoc vitæ genus exsecrantur. Neq. vero fieri potest vt ciuitas religione, iustitia, pietate, integritate, liberalibus disciplinis, agricultura, pecuaria, opificiorum varietate floreat, nisi parta pace ac tranquillitate vitę: quam militares homines perturbare propterea solent, quod pax inimica bello semper fuerit, & militũ virtus pacata ciuitate contempta iaceat. Quid enim furioso

C

riosо

rioso militi tam inimicum quam qui otium, qui agrum, qui philosophiã, qui virtutes colit? nam milites summæ laudi ac voluptati ducunt agros vastare, agricolas spoliare, vicos incendere, vrbes obsidere, obsessas expugnare, expugnatas diripere, direptas inflammare, stupra cædibus, cædes stupris cumulare; omnia deniq. humana diuina miscere. Hæ sunt vtilitates, hi militiæ fructus bonis omnib. detestabiles, militibus tamẽ suaues ac iucundi. Quid .n. exemplis in re tam perspicua opus est, aut quis 160 ea recordari sine horrore, vel audire sine gemitu possit? Quis etiãnum agricolarũ vulnera nescit? quis nõ videt calamitates? quis querimonias nõ audit? Certe quidem omnes omnium agros, pecora, fruges, quibus spiritum ducimus, hæc inquã omnia sunt in potestate militũ, id est vt pleriq. omnes interpretãtur, prædonum; quos vel auaritia ab hostibus ad prædam; vel libido ad voluptatẽ; vel crapula ad ingluuiem; vel furor ad crudelitatem reuocare consueuerunt. Quæ cum ita sint, non video quamobrem ad hoc crudelissimum vitæ genus ciues instituere, aut armare, nisi ad extrema vitæ pericula debeamus. nam qui belli semina conquirunt vt strenui videantur, hi muscas imitari student, quæ non nisi scabris in locis consistere possunt, specula polita oderunt. Qui vero belli gerendi occasionẽ ad opes, ad copias, ad fines ꝓferendos suscipiunt, nę illi vitã miserrimã ducunt; qui habẽdi cupiditatẽ, quæ modũ nescit, laxatis habenis regere se posse cõfidunt. seruus .n. vinctus id tantũ postulat vt vincula dissoluantur; solutus, libertatẽ petit; liber factus, ciuitatẽ; ciuitatẽ adeptus, magistratũ; hinc ad summos honorum gradus conscendere; quousq. regnum consequatur; nec eo contentus, solum se Monarcham fore confidit; postremo humanæ conditionis oblitus diuinos cultus & honores ambit. Quanto beatior princeps aut ciuitas angustis imperii finibus (quamquam nihil angustum quod sua sorte contentum est qui secura pace ac tranquillitate procul a metu, ab hostibus, ab inuidia fruatur? Nam *Reipublicæ bene constitutæ*

C

fines non gladiis, vt iactabat Agesilaus, *sed iustitia terminantur*: vt Pompeius Parthorum regi respondisse fertur, cum fluuium Euphratem vtriusq. imperii, Romanorum inquam & Parthorum, terminum esse vellet. Hæc quidem breuissime contra vrbium propugnacula contraque militarem disciplinam. Sed in contrariam sententiam multa dici possunt: scilicet vrbes sine mœnibus omnium direptionibus ac latrociniis, libertatem vero ciuium vitamque hostium libidini patuisse semper. Quinetiam nudata mœnibus ciuitas, eius inuadendæ ac diripiendæ illecebra quædam est; qua sublata, nemo facile id ausurus est: nec si velit, possit: modo rebus ad obsidionem necessariis muniatur. vt qui inermes iter ingrediuntur, ad se inuadendum vltro latrones inuitãt, qui sese hostes voluntarios exarmatis hominib. profiteri non dubitabunt, quos si armati fuissent, contueri non auderent. At prima quidem sociandorum hominũ occasio inde nata est, vt non modo singulorum; sed etiam vniuersorum fortunæ, bona, vxores, liberi, pecuniæ, possessiones, ab hostium incursionibus tutiores essent, quæ sine mœnibus salua esse non possunt. Quod autem ad ingenerandam audaciam aiunt muros ciuitatis in ciuium ipsorum corporib. consistere oportere, magis ad põpam & speciem dicitur quam ad rei veritatem; cum pars ciuitatis minima sit quæ armis se tuetur: nã imbelle fœminarum genus maximam ciuium partem sibi vindicat, partem pueri, partẽ ægri, partem senes, quorũ salus in parietibus vrbium pene consistit. Quod si robur animis ingeneraret nudata mœnibus nulloq. sepimento obuallata ciuitas, cur fœdissimi quiq. casside, clypeo, lorica teguntur? Isadas quidem Lacedæmonius irruentib. in vrbem Thebanis totum se nudauit, abiecta etiã tunica interiore; eoq. habitu altera manu hastile, altera ensem gestans, in confertissimos hostes irrupit, nuditatem hostib. summa temeritate ostentans: euasit tamen, eiq. decreta est corona[a]: sed nõ sine mulcta, quod nudus aduersus hostes dimicasset. Eodem iure Senatus Spartanorum

Vrbes munitissimas esse oportere.

[a] Plutarchus.

561

norum mulctari debuisset, quod vrbe nudata mœnibus ciuium caput, vitam, fortunas hostibus subiecisset, nudosq. pugnare coegisset: quæ ciuitas nisi fossa valloq. septa fuisset, in Thebanorum potestatem erat procul dubio ventura. Si vallum tunc profuit ad salutem ciuium, quis dubitet muros etiam profuturos fuisse? sin muris armata ciuitas, succincta propugnaculis ciues ignauos, rebelles, seditiosos efficit, cur non fossas vrbis repleri iusserant? Sed ex duobus vtrum vtilius esset, exitus comprobauit: nam Cleomenes rex Lacedæmoniorum post cladem Selasiam fusus ac prostratus in vrbem se recepit; cum tamen hostium aduentum audisset, in Ægyptũ aufugit, ac vrbem ipsam vna cum ciuibus hostium libidini ac direptioni reliquit. Contra vero Lysander Atheniensibus in deditionem acceptis, muros vrbis solo exæquauit; quorum ope tuta ciuitas omnium Græciæ vrbium clarissima ac florentissima omni hostium generi acerrime restiterat. At sine mœnibus hostes regionem retinere non poterunt: demus hoc sane: sed quis illos ab vrbium direptione, a ciuium cæde, a captiuitate puerorum, a stupris fœminarum prohibere poterit? hæc enim Ciurabelli antiquissimis gentium omnium morib. prodita sunt. At ciues sine propugnaculis hostem pecuniis arcebunt, nec pertinaciter obsidionem ferent: imo vero facilis ad vrbem aditus non ad pactionẽ, sed ad direptionem inuitat hostes qui fortissimas arces numq̃ obsessuri fuissent; quoties oppidum vnum, arx vna ingentes exercitus repulit? quoties ii qui obsidione vrbem cinxerant, fame, peste, frigore, morbis omnibus obsessi fuerunt? Constantinopolis Turcarum obsidionem annos octo pertulit, quoad Tamerlane duce Tartarorum legiones Paiazetem ab obsidione reuocarunt. Nec ita pridem Fessarum rex obsidionem exercitus Marochi regis septem annos passus est, ac hostium se circũsidentium interitum summa securitate spectauit; nec multo post Mecna vrbs Africæ diutius etiam circumsessa, hostibus ipsis exitium[a] attulit ac dedecus sempiternum. ne

[a] anno 1512. Leo Afer.

tamen longius exempla petantur; cum nostri homines arcem Metensiū Caroli v Imp. legionib. opposuissent, non modo illum ad desperationē fruendæ vrbis adegerunt, verumetiā hostium fame ac frigore pereuntiū strage incredibilem tuto spectauerunt; & eo veluti clypeo Galliā vniuersam protexerunt. Quis itē nescit Tyrum vrbem Alexandri Magni obsidionem sex integros mēses pertulisse, & eius furorem retardasse, dū interim Darius exercitum ingentem conscripsit? Nec vero credibile est si arces ignauiam hominib. ingenerarēt, Romanos vrbem & arcem munitissimam habituros fuisse, cū populos omnes animi robore ac fortitudine superarēt: alioqui Tarquinius Superb⁹, Marcius Coriolanus, Pyrrhus, Annibal, momēto Vrbem deleuissent; ac nisi post Alliensem cladem Vrbe capta & incensa ciues in arcem se recepissent, vt Gallorum impetus sustinerent, Romanum nomen & imperium a stirpe excisum fuisset: vt patrum nostrorum memoria post Vrbem Carolo Burbonio duce captam, Pontifex maximus vna cum principibus ciuitatis ab arce Angelica, quasi ab extrema ancora, suæ salutis præsidium opportune quæsierunt. Quæ autem regiones munitis oppidis destituuntur, vno vel altero prœlio in hostium potestatem veniunt; ac sæpius inopinantes & ex improuiso paucissimi quamplurimos, imbelles fortissimos adoriuntur. Anglia quidem Anglosaxonibus concessit pulsis Britannis; eadem Danos victis Anglis dominos recepit; postea Normanos duce Gulielmo. Et cum bellis ciuilibus principes Hyorchorum ac Lancastrensium exarsissent, non amplius semestri spatio ter amissum ac recuperatum regnum fuisse legimus. Ac tametsi Eduardus IIII regno potitus esset, eo tamen mortuo Richardus parricidio partum imperium Henricho VII exsule cum leui exercitu redeunte, momento amisit; quæ regionibus arces præsidiis firmatas habentibus non contigerunt. At etiam Romani artis imperatoriæ peritissimi non vrbes modo, sed etiam exercitus locis omnibus vallo ac fossa munire docuerunt,

Regnū Angliæ ter amissum ac recuperatū.

runt, nec ſine caſtris prœlia geſſiſſe leguntur: quorum quanta fuerit vtilitas Paulus Æmilius imperator optimus graui ad milites oratione [a] cum diſſereret; *Maiores,* inquit, *noſtri caſtra munita portum ad omnes caſus exercitus ducebant eſſe, vnde ad pugnam exirent, quo iactati pugnæ receptum haberent: & qui caſtris exutus erat, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo habebatur.* Ipſa denique populorum pene omnium, Perſarum inquam, Romanorum, Ægyptiorum, Græcorum, Turcarum, Celtarum conſuetudo muniendarum vrbium ad hoſtium perniciem ac ſalutem ciuium rem maxime neceſſariam eſſe comprobauit. ad quam opportunitatem Tartari ſeſe tandem ſuaque oppida accommodarunt; cum ad improuiſos hoſtium impetus ſæpiſſime imparati offenderentur: qua ratione fortiſſimos quoſque ab ignauiſſimis ſuperari videmus. Quæ cum ita ſint, haud dubie ciues militaribus etiam diſciplinis inſtructos eſſe oportet; quia non tantum armatus aduerſarius repellendus eſt, ſed etiam feriendus. Neque vero ab vllis magiſtris accepimus aut didicimus, ſed ab ipſa natura hauſimus & expreſſimus, vt cædes, incendia, rapinas, libidinem, a vita, fortunis, corporibus arceamus: ac Deus ipſe iubet a templis ſacrilegia, ac oppidis direptionem, ab agris vaſtitatem depelli, & omni ratione ſalutem noſtram expediri; neq. id tantum, ſed etiam hoſtes ac latrones conſectari ac perdere. quæ naturæ diſciplina omnibus diuinis & humanis legibus confirmatur. Ex quo illud conſequens eſt, non modo clypeos & oppida præſidiis omnibus ad bonorum tutelam & ſalutem obuallata; verumetiam ad improborum & latronum offenſionem ac exitium tela, gladios, haſtas comparari oportere. Ego latrones non tantum appello eos qui latera tyrannorum aut viatorum obſident; quos propterea Latini *Laterones* [b] dixerunt; ſed etiã eos qui ſcelerata conſenſionis fide conſcriptis legionibus vagantur; qui alienis imperiis ac ciuitatibus inſidiantur; qui nulla iniuria laceſſiti pacatis populis bellum inferunt: qui cum ſceleratiſſimi

[a] Liuius lib. 35

[b] Feſtus. ita Hebræis ציר latroné a צר quod *latus* ſignificat.

sint, hominum tamen innnocentium perniciem moliuntur; etiamsi regalia sceptra teneant, & regali pompa circumferantur. Neque enim verum est quod [a] M. Tullius scripsit, *bellum iustum non esse nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut quod ante denunciatum sit & indictum*: quia denunciatio non facit vt iuste bellum suscipiatur; sed belli causam non modo probabilem verumetiam necessariam subesse oportet. iustior vero causa nulla est quam pro sua, deinde pro innocentium vita tuenda. Etenim paulo minus peccat, qui hominum innocentium vitam, caput, fortunas non tuetur; aut si potest, illatam aliis iniuriam non propulsat, quam si ipse vltro inferat. quod de singulis dictum latissime patet ad vniuersos, vt etiam copiis ac legionibus, cum aliter non possumus, iniuria violatos vlciscamur. Id autem sine arte militari ac imperatoria fieri nō potest; cuius aliæ sunt quāplurimæ præter eas quas diximus vtilitates; vt scilicet pace domi ac trāquillitate fruamur; bellis externis implicari oportet. Hoc vnum aduersus improborum ciuium coniurationes ac seditiosos cœtus remediū salutare, Romani non modo vtile, sed etiā necessarium esse duxerunt: qui vt minimū ab externis bellis cōquieuissent, ciuilib. premebantur. Cum.n. aliquando in ipsius Vrbis visceribus Patres cum plebe capitalib. odiis inter se contenderét, hostis in Capitolium inuasit: repente ciues ad concordiam adducti hostem repulerunt [b]. rursus parta pace cū in ciuiles discordias relapsos intuerentur Veientes, Romanos agros vastare cœperunt; repente ciuilis motus cōquieuit, vt hostes propulsarent. Quamobrē cum Latinorum ac Hetruscorum nationib. perceptum & platine cognitum esset populum Romanorū non nisi a seipso vinci posse; simultates & odia in ciuitate clam serio portere decreuerunt. Sic enim Liuius scribit [c]; *Principes Hetruriæ populorum fremebant æternas esse opes Romanorū, nisi inter semetipsos sæuiant; id vnum venenum, eam labem ciuitatib. opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent*. Nec vero motus ciuiles Hispanorum aliter sedari

[a] Cic. lib. 1. Offic.

Bellum externum contra ciuilia bella salutare.

[b] Dionys. lib. 7. Liuius lib. 3.

[c] Lib. 2.

ſedari potuerunt, cum abſente Carolo v Imperatore nouum ſibi regem creauiſſent, quam Gallorum exercitu in Cantabriam & Nauarram irruente, quas regiones Galli occupauerant: ſed Hiſpani repente conciliatis animis hoſtiles impetus repreſſerunt, & amiſſa recuperarunt. Quid Angli? nũ portum totius Normaniȩ prouinciæ munitiſſimũ ac opulentiſſimum occupauerant, totamq. prouinciã crudeliſſime populabantur [a], finitimas prouincias ac regnum ipſum appetentes, niſi arma ciuilia Galli in communem hoſtem conuertiſſent? mox. n. fuſi ac fugati domum ſe receperunt; nec prius in Galliã ſe rédituros decreuerunt, quã ciuilibus ſeditionib. quaſſata Gallia faciles aditus ad ſe inuadendum aperuiſſe videretur. Ad externa redeo, (atq. vtinã domeſticis exẽplis caruiſſemus) vt planum ſit Rempub. Romanorum nulla re magis floruiſſe quam arte militari; ſine qua non modo imperii fines augeri, ſed ne ſtare quidem potuiſſent. Pleni ſunt Græcorum ac Latinorũ libri, quib. perſpicitur Senatui populoq. Romano id vnum propoſitũ fuiſſe, vt perpetuis bellis cum hoſtib. ciues implicarent. ſed quoniam nec iniuria bellum inferre cuiquã fas eſſe putabãt, nec ſubactis finitimis, & auctis opib. quiſquam Romanos laceſſeret impune, incredibili virtute & animi fortitudine ſociis ac fœderatis illatas iniurias vlciſci, ac tyrannide oppreſſos liberare propoſuerunt; vt nec materia belli honeſta deeſſet, nec inertia ciues ac deſidia diffluerent, aut ſibiipſis bellum inferrent. Itaque & pro imperii dignitate, & pro gloria, cuius auidi præter cæteras gentes fuerunt, & non modo pro iure ſociorũ ſibi dimicandum eſſe ſtatuerunt, ſed etiã pro iis qui nulla ſibi ſocietate cõiuncti fuiſſent, ſi a potentiorib. violarentur. vbi enim melius ſanguis ſpargi poteſt? vbi honeſtius vita deponi? vbi verior ac ſolidior gloria cõparari? ſæpe quoq. mercatorib. ac nauiculariis iniurioſius tractatis bella geſſerunt; aut cum ſalus tenuium in periculũ ac diſcrimen vocaretur, maximeq. ſociorũ, pro quibus ſtudio inflammato ad vltionem repoſcendã ſic rapiebã-

[a] anno 1562.

tur, vt eorum metus qui per animos gentium barbararum & crudelium tyrannorum peruaserat, potétissimos quosq. ab inferenda iniuria prohiberet, ac bonos in officio contineret: quippe virtutum omniũ decus in fortitudine posuerant, quam etiam eleganti Virtutis nomine appellabant: nam Cæsar in seditione militum, *malo*, inquit, *modestiam in milite, quam virtutem.* Igitur ad artes imperatorias ac militares adipiscendas a pueritia ludo exercebãtur; extrema pueritia milites; ineunte adolescentia Centuriones; appetente iuuentute Tribuni militum; ætate matura Imperatores fiebant; nec scientiam militarẽ alienis præceptis aut literis sed suis imperiis, non offensionib. belli sed victoriis, non fuga sed triũphis quæsierunt; vt mirum videri debeat nemini si plura bella Romani gesserunt quã cæteri legerint; plures prouincias confecerunt quam alii cõcupierint. Ergo prolatis vsq. eo imperii finibus, vt iam nulli hostes quos contra bellum gererent, superesse viderentur, mutuis armis & animis conflixerunt; ac potissimum Cæsar & Pompeius, vter vtri imperaret: quod bellum Ciceroni pium ac necessarium visum est, ciuib. tamen exitiabile nisi Pompeius vicisset; calamitosum etiã si vicisset. Crudelior tamen Triũuiratus, postremo copiis omnibus & opibus imperii maximis cum ad Actium pugnatum esset, Augustus adepta victoria, & cum populis omnibus pace pacta, tametsi exercitu nihil amplius egere videretur, nihilominus tamen quadraginta legiones in prouincias imperii, ac potissimum in fines ferocissimarũ gentium dispersit, vt assidue militari disciplina ciues exerceret, belliq. ciuilis materiam quam longissime ab Vrbe remoueret. qua disciplina tamdiu stetit imperium Romanum quoad Constantinus Christianorum Pontificum oratione persuasus, legiones illas ac robur imperii plane sustulisset. mox enim sublata militari disciplina, barbaræ gentes prouincias omnes Romanorum populari ac vastare cœperunt. Ex quo perspicue intellectum est, iura, iudicia, leges, religiones, omniumque rerum publi-

Imperii Romani labes.

publicarum opes ac potentiam ſub militaris diſciplinæ clypeo contineri. nam cum bello aliquo occupata ciuitas eſt, cęteras artes ac diſciplinas latere quaſi metu perterritas neceſſe eſt, & inter tubarum clangorem, tympanorumque ſtrepitum nullum ſui vſum præbere, ſed 65 arti militari concedere. Illa quoque vtilitas quæ ex militari diſciplina exſiſtit, maxima debet videri, quod nullatam ſancta ciuitas eſt, quæ hominum improborum multitudine vacare poſſit; qui cum otioſe viuere nequeant, furtis, rapinis, luxu, voluptatibus, alea, ſtupris, vitam turpiter traducunt, ac bonorum cœtus labefactant: nec tamen legibus vllis, aut imperiis magiſtratuum aut pœnarum metu coerceri poſſunt. Leges enim Anacharſis comparare ſolebat cum araneorum tela ſubtili, quæ cũ muſcas imbecilles irretire poſſit, ad beſtiarum maiorũ impetus celerrime frangatur. remedium igitur maius eſſe nullum poteſt, quam eiuſmodi homines qui propter deſidiam in otio viuunt & in ſua turpi inertia voluptatibus diffluunt, e ciuitate ad bellum emittere, ac veluti prauis & corruptis humoribus plenum corpus vacuare. Atq. hoc potiſſimum ſpectabat Carolus v rex is qui Sapientis laudem ac nomen adeptus eſt, cum auxiliares Gallorum copias duce Vertranio Gueſclino magiſtro militum in Hiſpaniam miſit; vt Ludouicus x i in conſimili cauſa Henrico Ricamundi Comiti exercitum ad regnum Anglię recuperandum dedit; vnde ſalus huic imperio parta, cum ſceleratis omnibus redundaret; & regib. exactis in ſua regna reditus nõ ſine Gallici nominis ſumma laude patuerunt. Quamq̃ militaris diſciplina Romanorũ, quæ omniũ cõmunis eſſe debet, ex ignauo ciue fortẽ, ex intẽperanti moderatũ; e deſidioſo ſtrenuũ; e luxurioſo frugalẽ; e libidinoſo continentẽ efficiebat. neq; .n. ſolum bellandi virtus in Imperatore ac mi- C lite quæritur; ſed multæ ſunt artes eximiæ huius adminiſtræ comiteſq. virtutis: ſcilicet labor in negotiis, fortitudo in periculis, temperantia in cupiditatibus, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium

Belli vtilitas non minima.

in prouidendo. Sunt hæc militari disciplinæ, & imperatoriæ arti necessaria. Tantum abest igitur vt arte militari ciues ad luxũ, ad libidines, ad scelus, ad inertiã erudiantur, vt ex sceleratis & flagitiosis ad omne genus virtutum assuescant; si eam quam dixi Romanorum militarem disciplinam & artis imperatoriæ præcepta condiscant. Age vero, quid ciues ad omnia vitæ officia promptiores efficit quam hostium ac belli metus? nullis certe temporibus Romani virtutibus omnibus tam claruerunt quam cum Pyrrhus primum, deinde Annibal Vrbem suis legionibus terruerunt [a]. Vtroque ex Italia decedente, post etiam Persei ac Antiochi opibus fractis, cum Romani iam amplius quem metuerent haberent neminem, tunc primum vitiorum labes serpere, ac ciues luxu diffluere cœperunt. O quam Scipio sapienter, qui Carthaginem deleri noluit, cum prospiceret aut futura bella ciuilia, aut Romanorum inertiam, cum hostes quibuscum de virtute certarent, Carthagine deleta nullos essent habituri. Vt enim licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit procliuiores. Nec dubiũ est quin antiquissimus ille imperiorũ ac ciuitatum omnium temperator Deus non modo singula singulis contraria, sed etiã populis quibusq. aduersarios excitarit, vt aliorum opibus alios vlciscatur, ac periculorum metu omnes in officio contineat; vt quidem oratione graui Samuel [b] in concione populi testatus est, scilicet Deum præpotentem in populum selectum hostes vndique concitauisse, vt suos periculorum ac seruitutis metu quasi frænis quibusdam in officio retineret. Ac vt breuissime concludam, si tot ac tantarum vtilitatum nulla ratio habeatur, necessitati tamen ac Reipublicæ saluti prospiciendum, ne hostium rapinis ac libidini desertam esse patiamur. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorũ nauigatio conquiescit; ac sæpissime totius anni fructus vno rumore periculi atque vno belli terrore amittuntur.

Disciplinæ militaris laudes.

Hostiũ metus in officio continet.

a Polybius lib. 6.

b Samuel. cap 12. & Iudicũ 2. & 3.

tur. Quis igitur dubitet quin ciues in bellum incumbe-
re debeant, in quo non modo gloria & vtilitas maxi-
ma; ſed etiam quo vno ſalus ciuium, auxilia ſociorũ, for-
tunæ ſubditorum, ſecuritas omnium continetur? Qui-
bus rebus perſpicuum eſt eos errare ac decipi, qui fruẽ-
dæ pacis aut iniuriæ propulſandæ cauſa bella ſuſcipi pu-
tant oportere. tametſi nulla pacis ab hoſtib. conſequen-
dæ via compendioſior eſt, quam vt intelligant ſibi cum
ſtrenuiſſimis ac fortiſſimis legionibus negotium fore.
Recte enim Manlius Capitolinus, *Oſtendite*, inquit, *mo-
do bellum, pacem habebitis: videant vos paratos ad vim, ius
ipſi remittent.* Hæc in vtrãq. partem argumenta nõ mo-
do probabilia, ſed etiam pleriſque ſeorſum intuentib.
neceſſaria videantur. Vt igitur aliquid definiamus, Re-
rumpublicarum genera vt varia ſunt, ita quoque varios
huius quæſtionis fines ad ea accommodare neceſſe eſt.
Ego populares ſtatus ad militares & imperatorias artes
exerceri oportere ſtatuo, propter eas quas ſuperius at-
tulimus earum artium vtilitates: eoque magis ſi popu-
li natura ipſa bellicoſi ſunt ac feroces, vt Scythę ac mon-
tani; quos non modo bellis aſſueſcere quam otio præ-
ſtat, ſed cum hoſtibus ſæpiſſime confligere: nec pacem
petentibus, niſi optima conditione delatam ſuſcipere
oportet, cum ciuitati pernicioſa ſit; bellum vero, ſi ex-
tra fines imperii geratur, ſalutare. parta pace ne ſit otio-
ſus exercitus, aut principum finitimorum mercede a-
lẽdus erit, aut certe in ipſis imperii finibus quaſi in prę-
ſidiis collocandus. In quo genere Heluetii prudenter;
qui, quod maxime omniũ ad bella gerenda idonei ſunt,
& ad tuendam libertatem nati, cum a bellis domeſticis
conquieuiſſent, ſub exteris principibus ſtipendia mere-
ri ac militiæ diſciplinis exerceri quam inerti otio lan-
guere maluerunt; ne vna cum militari diſciplina popu-
lare imperium ac libertatem amittant. Quantum vero
ad Reipublicæ & ad priuatorum opes incrementi, quæ
adiumenta ex ſocietate cum regibus noſtris contracta
acceſſerint, omitto: illud tantũ, perniciem eius imperii

Definitio propoſitæ quæſtionis.

C

moliri, qui eos a militari disciplina religionis specie deterrent. Quamquam bella ipsa legibus diuinis non tantum probantur, verumetiã iubentur, quæ modo iusta sunt. Et certe Romani veteres bella non nisi summa cũ religione decreuerunt. *Ciuitas Romana*, inquit Liuius, *religiosa in principiis maxime nouorum bellorum, supplicationibus habitis & obsecratione circa omnia puluinaria facta.* Arces autẽ præsidiis obfirmatas habere periculosũ est libertatẽ popularẽ amantibus; præter vrbẽ ipsam in qua sedes ac domicilium popularis imperii collocatum sit: ne quis hostium vel etiam ciuium ac domesticorum imperandi cupiditate inflammatus, arces occupare, easque præsidiis obfirmare possit, vnde popularis status cõuersio, aut etiam Reipub. euersio sequatur. Cum enim Dionysius Achradinam Syracusarum arcẽ fraude occupasset, populum ad seruitutem adegit. Lacedæmonii victis Atheniensibus ac Thebanis, cum muros solo exæquassent, arces tamẽ præsidio firmarunt; quia non aliter populare imperium euerti potest quam arce munitissima ad plebis impetus & furores coercendos exstructa, vt veteres quidẽ tyranni semper, ætate vero nostra Cosmus Medices exẽplo memorabili planum fecit. At ne Heluetii quidẽ montani, qui status plane populares tuentur, Vrani inquam, Vnderualdi, Glarenses, Abbaticellani, oppida sua muris cinxerunt, vt cæteri qui propius abesse ab aristocratia videntur. Idem tamen in puriore optimatum statu quod in democratia, quantum ad arces attinet, relinquitur iudicandum: quia non minus & certe maius periculum optimatibus impendet, ne vnius imperandi cupiditas arce capta, dominatum arripiat; aut suas opes ad potentiorum exitium cum plebe cõiungat. Quæ vero imperia regionibus ac prouinciis latissime patent, vt vnius dominatu teneantur, nec vrbes valde munitas, nec arces ædificare, prꝫterquam in ipsius regni finibus necesse est; vt regnum & aduersus hostes, & contra ciuiles motus facilius tueri possint. Hoc etenim natura ipsa nos docuit; quæ cũ animantium extrema vn-

Vrbem in qua popularis imperii sedes est, muris succinctam esse oportet.

167

ma vnguibus,aut cornibus,aut solidiore ossium cõpage
armauerit,cætera exarmata reliquit. Sed absurde prin-
C ceps vrbẽ validissimis mœnib. cinxerit,nisi arcem quo-
que agris & vrbi imminentem præsidio firmarit. Quod
si magnum est ac late patens imperium optimatum,nec
ab hostium irruptione tutum,vrbes quidem hostib.op
positas propugnaculis arcesq.munire oportebit;sed ea
lege ne Præfectus arcis vrbani Prætoris aut Præsidis cu-
iusquam,aut alterius quam ipsius regis imperio tenea-
tur. Sic .n. Turcarum principes ab Ægypti Sultanis[a] in-
stituti,sic Veneti,sic reges nostri Præfectorum imperia
diuiserunt. Veneti hoc amplius quod annua potestatũ
ac Præfectorum imperia esse voluerunt; ne quisquã in
arce perpetuum sibi domicilium constituẽdum putet.
Rhagusii vero,qui optimatum imperium vnius vrbis
ambitu,&angustissimis agri finibus tuentur,arcem loci
natura firmissimam habere coacti,Præfectum in singu-
los dies mutant,& obuoluto capite in arcem deducunt.
Id quidem ex vetere Atheniensium instituto,qui ex no-
uem Prætoribus vni tantum claues arcis quotidie com-
mitterent. Tutius est tamen in optimatum ac populari
imperio arces ab vrbe metropoli in qua domiciliũ im-
perii cõstituatur,amouere; ne quis ex optimatibus ar-
cem vna cum imperio inuadere se posse confidat. In
monarchia ne singulis rusticas arces munire liceat pru-
denter est non modo ab Anglorum & Moschouitarũ,
verum etiam ab omnibus Orientis & Africæ regibus in-
stitutum; ne subditi defectionem meditentur,si poten-
tes fuerint;aut latrocinia,si tenues. Quamobrem Hel-
uetii ac Germani arces quasq. munitissimas & latroni-
bus & tyrannis opportunas quæ liberis ciuitatibus im-
minebant,iampridem subuerterunt. Sed in monarchia
568 in qua mos inueterauit,vt arces ac præsidia cõtra vim la-
tronũ ruri habere liceat,qui eas edictis euertere se pos-
se putet,næ ille Reipubl.ruinam moliatur:semper tamẽ
in omni Republica licuit ac licebit prædonum latebras
sempiternis ædium ruinis cumulare.Atque hæc de mu-

[a] Leo Afer.

Diffidentia inter optimates.

niendis vrbibus, ac locis præsidio militari firmandis. Belli vero studia optimatum generi vtiliane sint an perniciosa, dubitari potest. Nam si plebs armata fuerit, difficile est vt optimatum imperia ferre, & honoribus ac præmiis excludi se patiatur. Si optimatibus tantum arma tribuantur, vna clade, vel pluribus belli offensionibus acceptis deleri, ac penitus exstingui, ex eoque statum optimatum interire necesse est, vt superius variis exemplis docuimus. Sin militarem disciplinam omnino deserant, finitimorum direptioni ac ludibrio subditorum patebunt: nisi arctissima cum illis societate ac fœdere coniungantur, aut vrbes arcesque munitissimas optimatum præsidio teneant; vt Veneti coguntur: quos Contarenus scribit studia belli ac militarem disciplinã propter ea quæ diximus incommoda deseruisse: quamquam hoc ignauiæ potius quam vllis institutis ac legib. tribuendum est, cum ante ducentos annos rem militarem strenue tractauerint, ac de Genuensibus claras victorias reportauerint. Sed pacis diuturnæ fructu & otio delectati bellica studia neglexerunt, vt peregrinis non modo militibus, sed etiam ducibus aduersus hostes iampridem vti cogantur. ac si quis ex optimatibus studia belli amplectatur, aut peregrinorum principum stipendia quærat, hunc ab instituto domum reuocant: vt non C ita pridem Cornarium opibus ac propinquitatibus florentem, cum militares animos spirare, ac imperandi auiditate quadam teneri videretur, a principum peregrinorum consuetudine seduxerunt. Certe quidem periculi plena res est exercitum peregrinum ac ducem peregrinum conducere, quibus præsit domesticus imperator: cum imperium militare in eos qui nisi velint cogi non possunt, inane sit ac inutile futurum. Carthaginẽses quidem nondum militari disciplina satis instructi, duces Lacedæmonios arcessere solebant, qui exercitũ Carthaginensiũ ducerent sub imperatore Carthaginẽsi: numquam tamen exercitu ac duce peregrino vtendũ sibi putauerunt, ne Respub. in peregrinorũ potestatem veniret.

veniret. Sed Veneti loci natura, oppidisque ac propugnaculis munitissimis tuti, exercitus peregrini fraude vel ignauia vinci possunt, de imperio penitus deturbari non facile possunt. Seditiones vero ciuiles arte militari deserta sæpe declinauerunt; cum antea coniurationum ac secessionum ciuilium fluctibus sæpissime iactarentur. Ac si quidem bella non nisi propulsandę iniuriæ ac pacis fruendæ causa suscipienda sunt; ac beata ciuitas esse putetur, quæ parta pace suis finibus contenta sit: profecto Respublica Venetorum beata videatur, quæ non modo imperii sedem in loco arte ac natura inexpugnabili collocarit, verumetiam in continente arces ad imperii adiumentũ valde opportunas tantis præsidiis firmarit, vt nec hostium impetus valde metuere debeat, & subditos imperiis ac legib. facile tueri possit. Propagandi vero imperii curã penitus omiserunt: quinetiam bellorum causas omnes studiosissime declinant; 569 & illata difficillime suscipiũt: suscepta vero finire, ac pacem modis omnibus magnoq. sæpius cum detrimento inire conantur; vt videre est in fœderibus cum Iulio II Pontifice maximo, cum Maximiliano Imperatore, cum Alphonso rege Neapoleos iisdem temporibus [a], & non ita pridem [b] cum Selimo principe Turcarum percussis: a quo pacem petere amissa Cypro non dubitarunt. Et quemadmodum bestiæ imbelles, quibus natura bilem ademit, vt cerui & columbæ; aut quas omnino exarmauit, vt lepores, fuga saluti suæ consulunt: ita quoq; turpe videri debet nemini, si gens imbellis cum suo detrimẽto paciscatur; cum tamen ei qui plus armis ac opib. valeat, aut par hostibus esse possit, pacem petere etiã sine detrimẽto turpe esse videatur. Nec vero vlla res Henricum II regem & Carolũ V Imperatorem ab ineũda [c] pace tamdiu retardauit quã quod incerto rumore Carolus pacem ab rege petiisse diceretur; quo nihil ab vllo principe, ne votis quidem cõceptis maius optari potest; eoq; magis si fines hostium peruaserit, vt idem Imperator Francisco rege I non modo suis, sed etiam Germa-

[a] anno 1508.
[b] anno 1570.
[c] anno 1554.

norum & Anglorum opibus fretus, huius imperii prouincias quaſi finium regundorum iudicio vindicabat, vt quidem Sleidanus ſcribit: ſed Pontifex max. Imperatorem ad pacis actionem adegit, quam non niſi æquiſſimis conditionibus accepimus: eandem tamen Ludouicus XI ab Eduardo IIII rege Anglorum, cum primum fines imperii valido cum exercitu vaſtare cœpiſſet, petere, pretioque affinitate contracta mercari non dubitarat; & cum ab amicis ac familiaribus *cunctator* & *timidus* appellaretur, patienter ferebat. Quamquam Carolus VII Ludouici pater pacem multo fœdiorem petierat a Philippo II Burgundionũ Duce regis fiduciario ac ſubdito, & quidẽ per Legatos quos omniũ illuſtriſſimos ad hoc negotiũ adhibuerat, ſcilicet magiſtrum Equitũ, Cancellarium ac Tribunum militũ, legationis Comitib. additis, qui circumſtante magna principum ac illuſtriũ virorum corona, regis ipſius nomine veniã paternę cædis a Duce petierunt, cum id factum a rege prauis quorundam conſiliis confiterentur: Dux ad extremum duris conditionibus quas dixerat, perſuaſus, ægre tamen, declarauit ſe Pontificis max. ac principum Chriſtianorũ rogationibus impulſum regi Francorum paternam cædem ignoſcere. Nihil abiectius, nihil humilius a ſeruo fieri potuit, quam quod a rege Francorum maximo factum eſt, vt Anglos de regni poſſeſſione deiiceret. Romani prius Rempublicam cum fortunis omnib. in extremum diſcrimen adduxiſſent, quam iis legibus pacem acciperent: cum annos amplius DCC quib. cum populis fere omnibus de imperio dimicarunt, ad pacis petitionem pertrahi nulla vi potuerint, præterquam a Gallis, qui fuſis Romanorum legionibus & Vrbe inflãmata Capitolium cum principibus ciuitatis obſederant. Inepti quidam hiſtorici ſcriptis prodiderũt Gallorum exercitus, poſtea Furii Camilli ductu fuſos ac proſtratos fuiſſe, adeo vt ne vnus quidem tantæ cladi ſuperſtes eſſet: quaſi vero Furius exſul, inops ab exercitu, a pecuniis, a conſilio, plus potuiſſet quã Senatus populiq. Romani legiones,

legiones, opes, exercitusque sociorum. At Callimachus totaque historia Græcorum, copias exercitusq. Gallo-
570 rum Græciam subegisse, ac regnum Thraciæ condidisse testantur. At L. Marcius Proconsul cum exercitu Romanorum fusus oblatas a Perseo victore pacis cōditiones repudiauit, nisi Perseus seipsum ac Macedoniæ regnum Senatus populique Romani legibus potestatiq. permitteret, tametsi tributum Romanis dependere nō recusaret. Pyrrhus item duplici aduersus Romanos victoria elatus, ac pene Italia potitus, legatos Romam misit pacis cōditiones æquas accepturus: legatis respōsum est, *nullam fore pacis actionem, nisi Pyrrhus Italia excederet*: cum eo tamen erat honoris ac dignitatis certamen, non capitis aut fortunarum. rex accepto responso dixisse fertur; *Romanos nec victores nec victos acquiescere posse.* Fuerunt illa quidem fortium virorum responsa, id est eorum qui bellicarum rerum vsu & animi magnitudine semper inuictos sese omnibus Italiæ populis antea præstiterant; quod principem minime deceret, qui nec viribus nec potentia par esse videretur. Hunc enim tempestati obedire ac tamdiu vela facere aut contrahere necesse est, quoad portum tenere possit: ne inani gloriæ inseruiens, nauim vna cum vectoribus ac seipsum naufragio perdat. Moschouitarum Dux antea maximus proauus istius qui potentia finitimos superauit, cum allatum esset Tartarorum Præcopem cum legionibus octodecim aduentare, obuiam processit; & ad potentioris pedes humiliter aduolutus, imperata facere non dubitauit, vt consuleret patriæ saluti. Igitur
C pace turpi conditione accepta (quamquam nihil turpe videri potest quod cum salute Reipublicæ coniunctum sit) tantum incrementum accepit, vt non modo Tartarorum iugum excusserit, sed etiam eos extra fines imperii longe propulerit. Igitur principem copiis, opib. societatibus, propinquitatibus florētem, ad pacis actionem accepta iniuria delabi turpe putant: quod Reipub. dignitati, & in posterum securitati non prospicitur. nam

qui ab hostibus iniuriam impune accepit, ab iisdem leges accepturus, ac postremo seruitutem passurus est. Quamobrem magni principis est salua Republica, nec bellũ appetere, nec, si lacessitus, pacẽ precari; nec prœlium conserere, nisi plus vtilitatis in adepta victoria laturus est, quam detrimenti si vinceretur: vt quidem Augustus prudentissimus princeps fieri oportere iudicabat; qui bellum nisi necessarium intulit nemini, & illatũ propulsare satis habuit; pacem vero, quantum quidem fieri poterat, sanctissime coluit. At regulos minutosq. principes, quiq. artes imperatorias ac militares iacere patiuntur, pacem a clarissimis Imperatoribus precari, ac deprecari bellum turpe videri non debet. Iulius quidẽ III Pont. M. susceptum ab Henrico II rege nostro bellum pro socii dignitate ac salute tuenda, quantũ quidem poterat, sustinuit; sed cum tanti principis opib. impar sibi videretur, pacisque tuendæ auctor esse deberet, legatos ad pacem petendam mittere non dubitauit; testatus per literas illatarum ab rege iniuriarum fore Deũ vltorem, ad quem prouocare se dicebat. rex petenti pacem annuit, seq. pro tribunali Dei opt. max. affuturum spopondit; certo scire tamẽ Pontificem vadimonia deserturum [a]. Pontifex vt erat vrbanus, dicterium non inuitus accepit, tametsi dolorem verbis ac vultu simularet. Vt autem animi magnitudo decus est omnium virtutum, quæque principem in summo honoris gradu collocare solet; ita quoque hostium animos ac mentes sui splendore pręstringit, vt eiusmodi hominibus sponte seruire quam imperare pulchrius esse ducant. In quo genere Romani multa egregie & ad immortalitatẽ memoriæ gloriose gesserunt. Nam Furius Camillus Faliscos non vi, sed virtute debellauit: cum principum liberos ac ludimagistrum perduellem ad obsessos mitti iussisset. Fabricius Pyrrhum regem, cuius potentia Romanorum exercitus fregerat, singulari virtute superauit, cum veneficum seruum ei reddidisset: nec eo contentus oblatas sibi a rege prouincias ac pecuniarum vim respuit:

Principem magnanimum nec pacem petere nec bellum oportere.

[a] Literæ IIII. Idus Martii scriptæ anno 1552.

respuit: captiuorum etiam quos Pyrrhus liberos dimiserat, pretium solui iussit, ne quid tanto principi a Romanis deberetur. Item Scipio cum capta Carthagine formosissimam Celtiberiæ principis vxorem inuiolatã marito reddidisset, nulla vi maximam Hispaniæ regionem populo Romano subegit, Cyri quem vnum ex omnibus ad imitandum sibi proposuerat, continentiam in cõsimili victoria imitatus. Quæ tantę virtutes populo Romano, qui nec turpiter vincere, nec virtute vinci poterat, non modo sempiternam gloriam, sed etiã maxima regna pepererunt. Sed cũ infinita sint Romanæ virtutis ac fortitudinis exẽpla, tum vero nullũ præclarius est ad muniendos & confirmandos ciuium animos aduersus hostium metum, quam quod a Senatu decretum est, ne captiuorum octo milia, quę cladi Cannensi superfuerãt, vllo pretio redimerẽtur; vt omnes intelligerent aut vincendum, aut hosti misere seruiendum esse. qua quidẽ re Annibal sic animo fractus est ac perterritus [a], vt deinceps de Romanis victoriã vllam se laturum desperaret. Romani vero statum ciuitatis tot cladibus afflictũ & concussum firmissimo præsidio stabilierunt; cum iudicaret senatus Annibalem, qui tantum Romani sanguinis hauserat, opes etiam accepto pro capite ac libertate pretio exhausturum, & ignauissimos quosque ciues redditurum: spe vero libertatis adempta, cæteris ciuibus incredibilem vincendi cupiditatem addiderũt. Sed vt calamitatibus acceptis deiici non poterant, ita nec secundis rebus elatiores animos quam antea gerebant. Cum enim Antiochus Magnus amisso ingenti exercitu legatos ad vtrumque Scipionem misisset pacis conditiones quas vellent accepturus, responsum tulit, Romanos nec victos animum, nec victores modestiam amittere: nec duriores pacis conditiones se parta victoria quam ante bellum dare consuesse. Nihil autem cõmodius Romanis, quam extra fines imperii bella gerere, & ab Italia militum velut examina quædam & colonias toto terrarum orbe dissipare; vnde amissos exerci-

[a] *Polybius lib. 6.*

Scipionis Africani vox egregia.

tus facile reparare; aut ſi vinceret, regiones eas quarum diſpendio bellum geſſerant, ſub imperium ſubiungere poſſent. Neque enim fortem ac magnanimum principem decet in imperii ſui viſceribus prœlium committere, ſi hoſtes extra fines imperii anteuertere poſſit; aut certe alios exercitus vno amiſſo, vel munitiſſimas ac plurimas arces quibus ſeſe recipiat, habere oportet: alioqui periculum imperii ac fortunarum omniũ facturus: vt Antiochus is quem modo dixi, Perſeus, Iuba, Ptolemæus Cleopatræ pater, Darius poſtremus, ac ſæpe reges noſtri aduerſus Anglos. Prudẽter Ludouicus Craſſus rex Francorum; qui cum Imperatorem Henricum vna cum imperiali exercitu in Galliam aduentare audiſſet, pro ſuſcepto a rege Pontificis Gelaſii patrocinio, exercitum ipſe militum ducentorum milium conſcripſit: tot enim Suggerius in hiſtoriam retulit: & extra fines imperii ad Rhenum vſque finitimas Imperii prouincias longe late populatus hoſtes anteuertit: qua re perterritus Imperator, pacis conditiones arbitrio regis accepit. Pari fortitudine ac prudẽtia Philippus Auguſtus Ludouici nepos, cum allatum eſſet Othonem Imperatorem vna cum rege Anglorum & Belgarum regulis magno cum exercitu Galliam appetere, arces & oppida præſidio firmauit: deinde extra fines imperii hoſtes ingẽti clade proſtrauit. Ac ſi quidem Franciſcus I rex, cum exercitu ad Papiam amiſſo in poteſtatem hoſtium venit, tãtam cladem in Galliæ viſceribus accepiſſet, imperium hoc in extremum ſui diſcrimen venturum fuiſſe nemo eſt (vt opinor) qui dubitet. quæ cum in Italia contigiſſent, detrimenta multo leuiora fuere: quia ciuibus interim tempus ad animos colligendos & ad vires recuperandas datum eſt, vt de ſalute deſperandum non eſſet. Plerique tamen eum principem in quo ſumma Reipub. poteſtas ſit, prœlio intereſſe oportere negant; eoq; minus ſi hoſtes in intimos imperii receſſus penetrauerint. Illud quidem facile aſſentior, ſi princeps ignauus & abiecti animi fuerit; ſin magnanimus eſt ac ſtrenuus, proculdubio

Præſentia principis magnum affert ad victoriã adiumentũ.

culdubio

procul dubio militibus animum incredibilem addit, vireſq; duplicat: eoque magis ſi exercitui carus ſit, ac ſingulorũ virtutem interpellare velit. *Vrget enim*, vt ait Maro, *præſentia Turni.* Sæpe ſane principis præſentia fugam exercitus repreſſit: vt Cæſar ipſe aduerſus Morinos, deinde aduerſus Pompeii liberos, cum de vita dimicaret. Quod item Eduardus IIII rex Anglorum nouies ex prœlio victoriã reportauit, hoc ideo ei contigiſſe putant, quod exercitui ſemper imperaret, ac pedes cum hoſte manus conſereret. Quam multi regem prœliaturum alacres conſequuntur, qui aliena imperia recuſarent! nam cum Eumenes Imperator ægrotaret, exercitus pugnam detrectauit, ni lectica adueheretur in campum, vt eius auſpiciis ac ductu [a] prœlium inirent. Imperatorem tamẽ militis officia gerere nolo, nec ſe vitamq. ſuam in aperta pericula coniicere: vt temere feciſſe arguitur Pelopidas, M. Marcellus, Vaſto Fuxæus, ac pleriq; alii, quorum occaſus incredibile attulit Reipublicæ detrimentum. Hîc artes imperatorias ac militares non attingo; ne diſciplinarum fines ac præcepta miſceantur: ſed id tantũ quod politicæ diſciplinæ proprium eſt. Hæc igitur meæ concluſionis ſumma eſt, principem dubitantem hoſtes in eius imperium inuadere velint necne, arces & oppida finitima præſidio militari accurate munire, ac bellum extra fines imperii, quantum quidem fieri poterit, gerere oportere: aut ſi fines ſui imperii peruaſerit hoſtis, nõ temere prœlium committendum, ac multo minus vitã hoſtibus opponendam eſſe, ſi cum bellicoſiſſimis ac deſperatis hominibus bellum geritur: qui cum nullam, ſi vincãtur, ſalutis aut præſidii ſpem habent, deſperatione victoriam ſæpiſſime adipiſcuntur: cuius rei cum infinita ſint exempla, nullum tamen Francorum nomini calamitoſius eſſe potuit, quam quod prœlio Pictauienſi contigit Ioanne rege; qui non modo ſeipſum, vitamque ſuam, ac decus nobilitatis, totiuſq. imperii fortunas ancipiti prœlio commiſit: nec hoſtib. pacem petentibus, modo impune regni finib. excedere liceret, indulgendũ

[a] Plutarchus in Eumene.

573

putauit. Quid? decem circiter milia desperatorum hominum quadraginta quinque milia fugarunt, ac regem captiuum abduxerunt. Vasto Fuxæus consimili errore peccauit: cum ad Rauennam hostium copias fudisset, reliquias Hispanorum in cuneum coactas quæ fuga sibi salutem quærebãt, persecutus, vitam primum, nec multo post cætera quæ clarissimis victoriis adeptus erat, amisit. Quid antiqua commemorem? Cæsaris exercitus in Pharsalia fame ac inopia premebatur, vrbibus vndique ac legionibus hostium terra marique circumsessus, ac breui, nisi vicisset, fame interiturus; nihilominus tamen Pompeius prœlium committere, inuictasq. legiones lacessere non dubitauit. In tanta rerum desperatione Imperator Volscorum breui oratione milites hũc in modum inflammauit; *Armati armatis obstant: virtute pares, sed necessitate superiores estis.* Hæc autem vis necessitatis tanta est prementibus armis, vt quæ iniusta sunt, iustissima videantur. *Iustum est bellum*, inquit ille ad Samnites, *quibus necessarium; & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Quamobrem sapienter Fabius Maximus is qui gentis Fabiæ extremus fuisse dicitur; omnes omnium contumelias ac dicteria patienter ferre maluit, quam Reipublicæ fortunas ancipiti prœlio cõmittere: atque ita *cunctando*, vt ait Ennius, *restituit rem.* Annibal vero qui cum Scipione de summa rerum ante mœnia patriæ certauit, imperium ac Republicã perdidit. Romani quidem antea sæpius cum Pyrrho, cum Annibale in media Italia dimicauerant, vt necesse fuit, raro tamen: sed ea gens erat cui exercitus numquam deessent, cum per leges militares anno decimo septimo Romani ciues arma capere necesse haberent; nec ante quinquagesimum quintum ætatem excusare. Itaque videmus apud Liuium duo milia Romanorum a Censoribus ex albo ciuium exempta, quod annos quatuor studia militiæ deseruissent. nec vero ad honorum petitionem admittebantur nisi saltem decennium militassent [a]. Quam quidem ad militiam initio coacti sunt a finitimis,

Nihil periculosius quã cum desperatis hominib. prœlium cõmittere.

Inuicta vis necessitatis.

[a] Plutarch. in Gracchis.

C

finitimis, quorum hostilib. incursionib. assidue vrgebátur; deinde aliis atq; aliis sensim subactis aut in societaté acceptis, milites & auxilia ex legib. fœderum imperabátur. Et cum in otio sine bellis ciuilib. gens militiæ dedita domi pacem colere non posset, aut vindicandis sociorum ac fœderatorum iniuriis bella inferebāt, aut illata sustinebant: ac optimo cuique imperatori triumphos, magistratus, honores, cæteraque præmia in Republica maxima decernebant. id sapienter est a Senatu institutum, quasi aduersus bella ciuilia remediū salutare. quod Bæbius Tribunusplebis obiecit Patribus, bella ex bellis seri, ne plebs vmquam otio frueretur. Nec propterea domesticam & vrbanam disciplinam deserebant: sed idem ciuis Romanus boni Senatoris, boni Oratoris, boni etiam Imperatoris laude cumulabatur; vt de Catone maiore fertur: qui etiam de agricultura libros accurate scripsit. nec turpe erat ab aratro ad Pontificatum, ad militiam, ad iudicia, ad conciones progredi: fuit enim Cæsar Pontifex, & iudicio Ciceronis Orator eloquentissimus, artisq; imperatoriæ peritissimus. Quæ militaris ac vrbanæ laudis studia veterib. Græcis atq; Italis diutissime communia fuerunt. Athenienses enim ineunte pubertate militabant [a], id est anno decimoquarto, nec ante sexagesimum vacatio a militia tribui solebat. Itaque Aristidem, Periclem, Themistoclē, Alcibiadem, Phocionem, Leosthenem, Demetrium Phalereum, & alios innumerabiles ex omnibus Græciæ ciuitatib. bellicam & vrbanam disciplinam coluisse, & in vtraque [b] excelluisse legimus; cæteros populos non item. nam Cretenses, Ægyptios, Indos, Celtas, Persas vtraq; studia [c] diuisisse videmus. Itaq; Lycurgus Ægyptiorum morem, apud quos nō nisi Calasyris militare licebat, in sua Republica probauit: quod & maiorib. nostris, Cæsaris testimonio, & Platoni vtile visum est; qui ciuium tres ordines fecit, custodes, milites, & agricolas: ac paulatim Athenienses [d] quoq; ac Romani vtraque munera diuiserunt, & quidem hoc breuissimo vitæ curriculo, qui in

[a] Iulius Pollux 1.

[b] Plutarc. in Phocione.

[c] Plutarc. in Lycurgo, Herodot. Cæsar de Gallis lib. 6.

[d] Plutarc. in Phocione.

vrbana disciplina excellant, paucissimos; qui in vtraque, videmus fere neminem. Augustus enim Senatoribus ac Proconsulibus gladii gestandi ius ademisse primus [a] videtur. decursu vero temporum *urbani honóres* proprie *dignitates* appellari cœperunt: sic enim Cassiodorus [b]; *Quamuis*, inquit, *omnium dignitatum officia manu seclaudantur armata, & ciuilibus vestibus induci videantur, qui districtionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas a terroribus eruatur, quæ gladio bellico rebus etiam pacatis accingitur; arma ista iuris sunt, non furoris.* Hæc ille. Vix enim ciues omnes militarib. studiis imbui salua Republica possunt. Quamobrem Franciscus maior rex Francorum septé legionum pedestrium copiarum quas imminentib. bellis arma capere iusserat [c], ordinem ac descriptionem sustulit: ac tametsi Henricus filius patris institutum anno post vigesimo renouasset [d]; idem tamé cõsilium mutare coactus est, cum ab iis legionib. Rempublicam perturbari, ac motus vndique excitari videret. Quamquam si disciplinam militarem tenuissemus, nihil præclarius iudicio multorum fieri poterat, in hoc potissimum imperio, quod potentissimæ nationes vndique circumstant. Ac si quidem quatuor legiones peditum præter turmas equitum ad huius imperii tutelam conscriptæ, & in imperii finibus quasi militaria pręsidia collocatæ fuissent, prudenter Reipublicæ cautum videretur. est enim Gallia fere vigesima pars imperii Romani, cuius præsidio Cęsar Augustus quadraginta legiones sufficere iudicabat. Quod si pro quatuor legionũ quas dixi, ac turmarum equestrium annuo stipendio quingenties sestertium [e] imperatum fuisset, satis omnibus fieri potuisset, & quidem vberius quam decem legionum stipendio temporibus Augusti daretur. Is enim quadraginta quatuor legionibus equitum ac peditum præter vrbanas & Prætorias cohortes, præterque duas classes ad vtriusque superi & inferi maris tutelam, imperium ab externis & ciuilibus bellis tutissimum reddidit: vix tamen quater millies in annua stipendia dedisse constat pulcher-

[a] Dio lib. 53.
[b] In forma comitiuæ.
[c] anno 1534.
[d] anno 1552.
[e] Id est, centum octoginta septem milia pondo argenti.

pulcherrima omnium ordinum descriptione: quam cęteri principes & ad intuendū & ad imitandum sibi proponere debuissent; qualem Orosius, Dio, Tranquillus, ac reliqui scriptores monimentis expressam reliquerūt. nec tamen Romanis militib. tam exiguo stipendio prædari fas erat, vt nunc impune licere videmus. Hæc igitur Augusti instituta seruantem, ac pro temporum & locorum ratione stipendia mediocriter augentem, militarem disciplinam tueri, iura ciuium ac sociorum defendere, hostes ab imperii finib. procul summouere licebit. at vrgēte bello non modo socios, sed etiam Rempublicam deserere, aut tyrones hostib. opponere, aut peregrinum militem magna mercede ad prædam cogimur inuitare. Non tamen sociorum auxilia repudianda statuo, vt plerisq; videtur: nullū enim magnum imperium sine auxiliarib. sociorum copiis & opib. augeri, ac ne diu quidem hostium impetus sustinere, aut paulo momento stare potuisse certum est. Sed ea sociorum auxilia probo qui æquis fœderib. ac legib. consociantur; vt ciuitates Heluetiorum inter se, quæ eosdem hostes habent & amicos: aut si fœdera pro tuendis imperii cuiusque finibus, non ad aliena inuadenda iungantur, vt æquabiles leges vtrisq; communes sint. nobis quidē cum C Heluetiis societas est ad imperii vtriusq; tutelam; sed nō iisdem legibus: vnde sæpius discordiæ inter socios suboriuntur. Reges nostri societatem Heluetiorum coluerunt, ac tanta mercede conduxerunt quantā videmus, tum propter iura necessitudinis, tum etiam ne finitimi principes illos ad se maiori mercede pertraherēt, ac peditum quos optimos habet illa natio, legiones inde cōscriberent. prædam vero & agros hostib. ereptos communes esse oportet eorum qui coniunctis copiis victoriam adepti sunt: quæ vero seiunctis copiis parta sunt ab vna ex sociis ciuitatibus, eius esse propria oportet. Quod cum a sociis Romanorum non satis accurate prouisum esset, decepti sunt ac circumuenti a Romanis: qui tametsi auxilia sociis imperarent duplo maiora quam ipsi

Auxilia sociorum æqua esse oportere.

conſcriberent;nihilominus tamen ſuis ſtipendiis militabant ſub Romanis:fuerunt enim ſemper exercituum Imperatores Romani: vrbes vero, arces, agri, oppida hoſtib. erepta in Romanorum poteſtatem veniebant; nihil fere præter tertiam prædæ partẽ ad ſocios perueniebat:ac ne honores quidem illis in Vrbe communicabãtur:exceptis oppido paucis. Inde ſociorum aduerſus Romanos graues querelæ, ac poſtremo ſociale bellũ quo tota Italia pene deflagrauit; nec antè exitum reperire potuit, quam omnib. fere ſociis ius Romanæ ciuitatis lege Iulia tribueretur. Athenienſes eadem fraude ſocios circumuenerant, quib. tributa imperabant, nec vllum vmquam prœlium, præter vnum [a], ab Athenienſib. ſine ſociali exercitu geſtum memoratur. Ex quo ſociorum ab Athenienſib. ad Lacedæmonios defectio ſecuta eſt. Illud etiam quæri poteſt, *num ſocialem exercitum diuerſarum gentium ac linguarum habere vtilius ſit, quam vnius linguæ.* vnius quidem gentis exercitum oratione imperatoris commodius flecti poſſe opinor: nihilominus tamen diuerſarum quoq; gentium legiones facile regi poſſe primus Annibal docuit: qui tametſi exercitum ex Mauris, Carthaginẽſibus, Numidis, Hiſpanis, Gallis, Italis, Græcis conſcripſiſſet, clariſſimas tamẽ victorias adeptus eſt, nec totos quindecim annos quib. exercitui præfuit, ſeditio militũ excitata eſt. ac ſępe quoque noſtros exercitus ex Heluetiis, Italis, Germanis, Gallis collectos ſtrenue rem gerere, & concordiam ſimul tueri vidimus: ſeditione tamẽ oborta placari difficillime poſſe iudicauit Polybius Scipionis Africani pręceptor. Quæ autem de ſocialib. copiis dixi, non eo pertinent, vt ſociorũ copias maiores quam domeſticas eſſe velim: nec tantam in alienis opib. ſpem collocare vt iis obſiſti non poſſit: cum vnicuiq; planum ſit penes eos ſummam imperii ac rerum omnium eſſe, qui opibus pręponderent: quib. collectis imperium ac dominatum ſi velint occupabunt: nec vero voluntas imperandi cupidis vmquam deerit. Quod ſi prouidendum eſt ne ſocialis

[a] Plutarc. in Phocione.

cialis exercitus domesticis copiis robustior sit, quanto magis cauẽdum ab exercitu peregrinorum quibuscum nulla nobis societas, nullum fœdus, nullæ rationes nisi mercede contractæ? neq; enim dubium est quin suæ potius & vtilitati & saluti quam alienæ inseruiant; ac premente hostium metu, aut victoriæ laudem prædamq; sibi tribuant; aut fugæ latebras quærant: cum tamen alienis stipendiis bello assuescant, & parent opes quibus alienum imperium adipiscãtur. Quid exemplis opus est? neque enim vetera nobis conquirenda sunt, cum ætate nostra Caradinus piratarum maximus ab Algeriensibus accersitus vt eos a seruitute Hispanorũ qui arcem occupauerãt, liberaret, parta victoria Selimũ regem cum domesticis occiderit, ac regnũ Ariadeno fratri reliquerit. Item Saladinus Tartarus, quẽ Ægypti princeps acciuerat vt Christianos de Syria deiiceret, pulsis Christianis imperiũ Ægypti occupauit: quod vt stabiliꝰ esset, Circassiorũ ac Tartarorũ venalitios ad corporis & imperii sui custodiã Ægyptiis omnib. ac Syris exarmatis adhibuit, ac florẽtissimũ imperii statũ reliquit posteris, qui nõ nisi a Selimo Turcarum rege deturbari potuerunt. Non aliter Heruli, Gothi, Langobardi Italiã; Franci Galliam; Anglosaxones Britanniam; Scoti fusis Pictis ac Britãnis eam regionẽ quæ nunc *Scotia* dicitur, occuparunt: cum tamẽ mercede conducti fuissent. Turcarum item imperium inde potissimum incrementũ accepit, quod dissidentib. de Orientis imperio Græcorũ principibus, ipsi mercede accersiti afflictas Christianorum opes penitus attriuerunt. Et quidem Carolus v Imperator Germaniam in prouinciæ formam pene redegerat eadem fraude qua illi; cum scilicet Germaniæ pars religionis specie Hispanorum & Italorum opes euocasset: nam victis Saxonum principibus, cæteros etiam Hispanorum imperiis subiicere tentabat. ac iam Philippum filium Germanorum regem designarat: nisi victi tandem Gallorum opes implorassent: a quib. Henrico rege seruitutis istius metu liberatos sese libris peruulgatis confiteri non du-

bitarunt. Id quidem antea a Carolo imperium ineunte prouisum erat. nam duodecimo capite iurisiurandi verbis a Pontifice Mogontino conceptis Imperator diserte iurauerat se peregrinum exercitum in Germaniam numquam traducturum. Tandē mortuo Carolo creatores ipsius Imperatoris singulari iureiurando seipsos obstrinxerunt, ne in posterum peregrinum Imperatorem facerent. prudenter id quidem, & legi [a] diuinæ cōgruenter. Si tamen domesticum imperium ciues ferre nolint, commodius est procul Imperatorem accersere quā finitimū. Itaq; Ætoli annuū Imperatorē Antiochū Asiæ regem, Tarentini Pyrrhū, Poloni Henricum Ducem Andium, Leo rex Armeniæ vnū ex liberis Andreæ regis Pannoniarum, repudiatis vicinis acciuerunt. alioqui metuendum est ne finitimus Imperator perpetuum imperium inuadat; aut si perpetuum est, hæreditarium faciat; aut si hæreditario iure ad posteros quoque noui principis regnum peruenturum sit, quasi prouinciā imperii sui vectigalem sit habiturus: neq; enim sperandum est principem vicinum de aliena gente potius quam de sua solicitum fore: aut vt suos tueatur, peregrinos nō deserturum. Vt igitur hanc disputationē finiamus, omni ciuitatum generi arces aliquot vrbesve munitissimas in finib. Imperii necessarias esse duco, in quib. præsidia militaria constituantur, ac bellicis artib. exerceantur: iisq; præsidia fiduciæ nomine aut feuda fruenda tribuantur; vt veteres militiæ ex casu; & ea quæ in imperio Turcarum *Timaria* dicuntur, quæ militib. non aliter ac sacerdotia conceduntur, vt imminentib. bellorum periculis cum equis armati præsto sint: quorum prædiorum nihil ad hæredes peruenturum sit, sed strenuissimis quibusq; tātum militib. principis beneficio omni alienatione interdicta dentur; ne deinceps militib. prædari ac impune latrocinari liceat: quod nunc tanta impunitate fit, vt militia quæ Romanis temperantiæ, prudentiæ, fortitudinis schola fuit, nunc latrocinandi ars esse videatur. Ac ne milites quorum virtuti præmia nulla proposita sint,

a militia

[a] Deut. cap. 23.

577 C

a militia deterreantur, veteranos beneficiis, immunitatib. & vacationib. a necessariis Reipublicæ muneribus Romano more cumulare oportebit. Quæ principibus eo diligentius curanda erũt, quo fuerint eorũ agri vberiores ac fertiliores, & imperia bellicosissimarum gentium regionib. circumsessa: cuiusmodi est Gallia, Italia, Pannonia, Græcia, Asia minor, Persia, ipsiusq; mediterranei maris insulæ, quæ piratarum incursionib. vndique patẽt. quæ vero in extremis Scytharum ac Æthiopum finib. positæ sunt regiones, quo sunt ab hostium incursionib. remotiores, eo facilius arte militari ac præsidiis militarib. carere possunt: minus etiã ii qui ad Septemtriones quam qui sunt ad Austrum: quod illi suapte natura satis ac plus etiam quam satis est, ad belli studia ferantur; ac propter summam equorum copiam exercitus habeant quam cæteri parabiliores. excipio statum popularẽ; quod vbicumq; tandẽ fuerit, nec militari disciplina diu potest nec vsu belli carere. Illud etiam accurate cauendum erit, ne cui præter eos qui conscripti fuerint milites, aut militarib. disciplinis assidue instructos, arma capere ac militiæ studia consectari liceat, ne vel vrbani ciues bellis assueti otium ac pacẽ abhorreant; agricolę vero armorum fiducia latrocinari quam agros colere malint. Quamquam nihil periculosius est quam ex agricolis tyronib. exercitũ conscribere, qui hostium cõspectu vel classico perterriti, signa deserere cõsueuerunt. Opifices vero ac sellularii, tum quod in oppidorum vmbra delitescunt, tum etiam quod ex ipsa sessione diuturna membrorũ mollitiem ac præsertim tibiarum imbecillitatem contraxerunt, nec iniurias cæli perferre, nec stare diu possunt: quos propterea Romani ad bella minime omnium idoneos esse summo consensu iudicauerunt [a]. Et quoniam de bello ac pace atq; omnino de militarib. copiis, & sociorum auxiliis satis multa dixisse videmur: consequens est etiam vt de fœderib. sanciendis, & ineũda cum principibus ac populis societate, & qua ratione cuiq; optime caueatur, disseramus.

a Liuius lib. 8. in fine, contra quam putat Thomas Maurus in Vtopia.

VI, De iure fetiali, deque fœderibus & pacis actionibus inter populos sanciendis ac muniendis.

IVRA fetialia quæ superioribus sunt consequentia, nec ab iureconsultis, nec ab iis quotquot de Republica scripserunt, pertractata fuisse videmus: cũ tamen nulla re principes ac populi grauius periclitentur quam in pace cum hostibus sancienda, aut in fœderibus feriendis, aut in coeunda societate, seu cum peregrinis, seu cum ciuibus, secessione quadam, aut ciuili bello ab vnione mutua distractis agatur; in quo genere quemadmodum optime quibusque caueatur quæri solet. Quæ vt clarius illucescant, definitionibus singulorum nobis vtendum est. Ius igitur *fetiale* a fide dictum, & *fetiales*, quia publicæ fidei inter populos præerant vt fœdere fides pacis constitueretur: sic enim M. Varro in iis quæ de lingua Latina exstant, & libro II De vita pop. Rom. *Bella*, inquit, *tarde & nulla licentia suscipiebant; quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; ac prius fetiales quatuor mittebant, quos Oratores vocabant*. *Fœdus* autem, quod & *fidus* ab Ennio dictum fuisse idem Varro scribit, *est publica populorum principumve inter ipsos conuentio in perpetuum concepta. Sponsio, ducum Legatorumve pactum conuentum sine populi iussu, cuius exitus & conditiones a principibus populisve pendent, vt rata irritave sint promissa. Pactio, principum populorumve conuentio temporaria, quæ sæpius magistratuum aut ducum potestati permittitur, qui ad breue tempus differre, aut pactis aliquot dierum induciis sustinere bella suo iure possint*. In fœderibus antiquis præter nomina fetialium vtriusque populi nulla inscripta erant; in sponsionib. nomina ducum Legatorumve inserebantur: vt Cõsul Romanus qui cũ Sãnitib. pacẽ iniussu populi Romani fecerat, in cõcione disseruit: ex cuius oratione, & ex historicorum fontibus discrimen fœderis a sponsione, & vtriusque a pactione

hausimus

haufimus & expreffimus, tametfi hæc interdum ab imperitis confunduntur. Tria funt autem genera fœderũ: aut enim cum amicis, aut cum hoftibus fœdus eft, aut cum iis qui nec hoftes funt nec amici. Cum hoftibus 175 pacifcimur diuturnas inducias, aut pacem perpetuã, aut amicitiam. Item in pacis actionibus, aut offenfiones acceptæ reticentur, vt fere fit, aut commemorantur: atque omnino iniuriarum obliuione pacta de finibus regundis, aut de captiuis reddendis, aut de iure maieftatis, aut commerciorum & hofpitii agi confueuit. Cum amicis fœdera temporibus definita renouantur, aut immutantur, aut priuatorum controuerfię definiuntur. Cum cæteris amicitiæ contrahuntur æquo fœdere aut iniquo; idque dupliciter: vno modo cum alter populus alterius maieftatem obferuare ac fuperiorem confiteri, feseque in eius clientelam, & quafi in tutelam tradere ꝓfitetur, quod *patrocinium* [a] dicitur: aut fuperiorem quidẽ agnofcit, & comiter maieftatem eius obferuare promittit; non tamen in eius clientelam concedit. Qui autem in fœdere fuperiorem agnofcũt, ii vel tributũ indictũ penfionemve depẽdere folẽt; vel ab omni penfione tributove immunes funt. Qui eo pacto coniunguntur quod Latini ÆQVVM FOEDVS appellant, fuæ maieftatis dignitatem nulla fui parte deminutam retinent: quia nec alter alterum vti fuperiorem obferuare, nec alter alteri in honorum prærogatiua cedere tenetur; etiamfi alius alio plus minusve ad auxilia mutua conferre promiferit. Qui vero fponte vel coacti deditionem fecerunt, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, & a fubditis nihil differunt. Sic enim Liuius fcribit de Campanis qui fponte feipfos Romanis dediderant, *Aliam effe conditio-* C *nem eorum qui non fœdere, fed per deditionem in fidem venissent.* Omnibus autem fœderatis principibus populisve communis eft focietas, amicitia, ius hofpitii, commerciorum, vt liceat in fociorum fines ire, agere, negotiari, res rationesque contrahere; & libere mercaturam quarundam rerum aut omnium vltro citroq; exercere,

[a] Feftus in verbo Patricius.

idque sine vectigalis vllius solutione, aut certo vectigali, quod ex fœdere mercatoribus imperatur. Horum item fœderatorum duo sunt genera; alterum eorum qui auxilia mutua paciscuntur, si ab hostibus lacessiti fuerint; alterum eorum qui etiam mutuas opes & copias ad sociorum hostes inuadendos promittunt, idq; vel exceptis quibusdam, vel sine vllius exceptione. Omnium autem arctissima societas est cum eosdem hostes, & eosdé cum sociis amicos habemus. In quo genere societatis & amicitiæ principes honorarium quoddã gentis insigne, puta militare cingulum torquemve mutuo dare & accipere consueuerunt. Interdum etiã connubiis societates ac fœdera sanciuntur. Sanctior tamen societas est ac fides quam regi rex, vir viro, populus populo dat accipitque vicissim: qualia sunt antiqua Francorũ cum Hispanis & Scotis fœdera: quorum verborum quanta vis esset, si non antea, certe quidem intellectum est cum Eduardus IIII rex Anglorum regno exutus esset, ac Francorum opes fœdere pactas per legatos imploraret: responsum est legatis, cum Anglorum rege regnoque contractum esse fœdus, nec aduersus nouum Angliæ regẽ regnumve saluis fœderibus bellum geri posse. Ea vis est horum verborum, CVM REGE POPVLOVE. At cum rex regi, & vir viro dat fidem, etiam regno spoliatus auxilium iure petere potest. Hæc autem fœdera vt sanctiora sint, sæpe in Senatu vel in Curia maiore, vel in comitiis optimatum populive promulgantur: vt cauetur eo fœdere quod ictum est inter Ludouicũ XI Francorum regem & Maximilianũ Austriæ Ducẽ anno MCCCCLXXXII. Est etiam vnum genus fœderis quod *neutrum* dicimus; idq; ab iis fere coire solet qui inter medios hostium fines positi sunt, vt ab vtrisq; tuti sint: quale est fœdus cum populis Burgundionum qui *liberi* appellantur: quibus accessit [a] Bassinorũ ager rogatione Heluetiorum. Rursus omnia fœdera aut perpetua sunt, aut tempore definita, aut tamdiu vim habitura quamdiu socii principes vixerint. Sæpius tamen excipitur, vt alterutro principe mortuo

[a] anno 1555.

mortuo tres quatuorve annos societati cum successore locus sit; vt in fœderibus Francorum cum Heluetiis. Ex quibus perspicitur legatos Romanorum ad Antiochum Magnũ fœdera nõ satis accurate distribuisse, cum dicerent; *Tria tantum*[a] *esse genera fœderũ; vnũ cum bello victis dicerentur leges; alterũ, cum pares bello æquo fœdere in pacẽ & amicitiam venirent; tertium, cum qui numquam hostes fuerunt, ad amicitiam fœdere coeunt, qui neque dicunt neq; accipiunt leges.* His ita explicatis, de cautionibus fœderũ disseramus. Inter bonos quidem data fides & accepta vicissim ad mutua principum inter ipsos pacta conuenta satis habere momenti plerisq; videtur. Sin dubia fides est, aut cum hostibus agatur, obsidibus caueri solet. Sunt etiam qui arces oppidave sibi dedi aut omnino dirui velint. interdum quoque victi exarmantur, quo minus fidem fallere si velint, possint. Omnium autem cautionum maxima putatur, si fœdera affinitate ac propinquitate contracta iungantur. Sed vt hostes a sociis, victores a victis, potentes a tenuibus, principes a subditis differunt: ita cautiones aliis aliæ maiores quæruntur. Vt tamen tutissime cuique caueatur, conditiones, quantum quidem fieri poterit, æquissimas esse oportet. Nihil enim verius quam quod a Plancio Consule Romano in senatu dictum est; *Neminem populum diutius ea conditione esse posse, cuius eum pœniteat.* Quærebatur a Legato Priuernatum qua pœna suos ciues dignos arbitraretur; *Ea*, inquit, *qua qui liberi esse debeant:* tum Consul; *Quid, si vobis ignoscatur, pacem ne fidam habituri sumus?* hîc Legatus, *Si bonam dederitis, & fidam & perpetuam; si malam, haud diuturnam.* Hæc legati vox iunioribus nimis arrogans videbatur, senioribus non item: quippe vicinos Vrbi populos qui pro libertate tantum dimicarent, Romana ciuitate dignos iudicabant; alioqui nec in fide retineri, nec in amicitia posse. Atque in eam sententiam Senatusconsultum factum est; deinde latum ad populum de ciuitate Priuernatibus tribuenda: tametsi antea cum Latinis ciuitatibus aduersus

[a] Liuius.

Romanos coniurauerant,ac victi deditionem fecerant. *Mos autem*,inquit Liuius [a], *Romanis vetustus erat, cum quo nec fœdere,nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum uti, quam omnia diuina humanaq; dedidisset; obsides accepti, arma adempta, præsidia vrbibus imposita forent*. Non enim sperandum est in obsequio retineri posse populum, aut qui semper antea liber fuerit, nisi exarmata ciuitate ac præsidio vrbi imposito, quieturum. Libertatem vero qui quadam ex parte minuunt, acrius stimulant quam qui penitus adimunt; vt Ludouicum XII regem accepimus Genuenses a Francorum fiducia & clientela rebellantes fregisse, ac vrbe capta ducentis aureorum milibus, præsidio arci imposito mulctauisse; eos tamen suis legibus ac magistratibus viuere permisisse: præterquam quod numismata regali figura signari iussit. Commodius fuisset libertatem illis integram restituere ac fidos socios habere; aut si perfidia metuenda erat, in prouinciæ formam redigere: cum antea Ludouicus XI oblatam sibi a Genuensibus cum annua pensione clientelam ægre accepisset; quod iampridem a clientela quã Carolo VI Francorum rege subierant, belli Venetici metu sublato defecissent. Ita Bernates olim cum a Burdorgorum nobili gente premerentur, petierunt a Comite Allobrogum vt se in clientelam reciperet; hic patrocinium non recusauit: sed metu sublato, nihil prius habuerunt quam vt lege clientelari soluerẽtur: quam conditionẽ Comes accipere maluit, ac fidos socios quam infidos clientes habere. Quamobrem Frãciscus maior rex Francorum, male vt opinor, consultus, clientela Genuenses liberare noluit, tametsi ducenta aureorum milia, vt præsidium ab arce Genuensi amoueret, obtulissent, cum & graui bello, & inops a pecunia vndiq; premeretur. Ex quo satis intelligi poterat Genuẽses numquam in obsequio permansuros, quæcumque rebellandi occasio daretur. Alterutrum enim oportuit, fidos inquam ac liberos habere socios æquo q; fœdere coniunctos, aut penitus erepta

Reipublicæ

[a] Lib. 8.

581

C Reipublicæ administrandæ potestate vti subditos in officio continere. Hic dicet aliquis non licere patrono specie patrocinii clientibus eripere libertatem. Ego vero tunc licere putem, si cliens fidem fefellit. Quinetiam Augustus [a] populos vectigales fecit qui libertate abutebantur. Quamobrem Carolus IX rex in prouinciæ formam Virodunos, Tullos, ac Metenses quodammodo redegit, cum allatum esset clandestinis coniurationibus id agi vt Hispanos in vrbes admitterent. Omnibus enim fœderibus quæ ob clientelam sanciuntur, caueri solet clientes suis legibus, moribus, magistratibus, cõsiliis & integra libertate vsuros: sed hæc cautio inanis est, si princeps qui patrocinium suscepit, clientum vrbes arcesve præsidio teneat; siquidem ex liberis populis vectigales, quoties volet, efficere possit. Quis est enim qui nesciat Constantiam, Traiectum ad Mosam, Cameracum, Viennam Austriæ, quæ gentis Austriacæ patrocinium adamauerant, recepto præsidio libertatẽ amisisse? Iisdem casibus conflictari cœpit Ioannes Pannoniæ rex, qui Austriacorum insidias metuens, Turcarum clientelam subiit; a quibus tamen postea seruilem in modum oppressus est. Ferdinandus Austrius regnum Pannoniarum pactis conuentis quæ inter maiores vtriusq; gentis contracta fuerant, ad se pertinere contendebat. sed ea pacta sine populi consensione extorta nullo stabili fundamento niti videbantur, cum regis creatio populi suffragiis fieri deberet. Quod si gens Austria propinquitatibus, imperiis, rerumq; gestarum gloria florens rogationem ad populum Pannoniarum tulisset, Vellent iuberent vnum aliquem sui generis regem inaugurari; regnum illud nulla vi adepturos fuisse constans opinio est. sed ne populus iure suffragiorum in rege creando excideret, Matthiam Coruinum Huniadis filium regem sponte maluit quam Sigismũdi Imperatoris liberos habere. consequẽtia vero pacta cum rege Coruino & Austriacis principib. inita, ordines rata quidem habuerũt; ea tamen ereptis suffragiis, & armorum metu potius

[a] Tranquil. in Augusto.

582

extorta, quam legitimo consensu facta querebantur. Itaque cum ad vim prolapsa res esset, populus Turcarum opes eblanditus est contra Ferdinandum; cui tamen prouincias aliquot fruendas Turca reliquit, ea lege vt fisco vectigal annuum dependeret. qua ex re Turcarum princeps Imperatorem Germanorum se tributarium habere gloriatur. Imperator vero *pensionem*, non *tributum* appellat. Differt autem hoc ab illo; quod tributum a subditis, aut ab iis qui potétiorum vi coacti, vt libertate ac pace fruerentur, pecuniam victoribus se daturos spoponderunt: pensio libera est seu a cliente, seu ab iis dissoluatur qui æquo fœdere societatem & amicitiam cum iis inierunt qui sese cum hostibus coniunxerint: seu ab iis auxiliares copias vrgente bello accipiant; vt quidem nostri reges cum Heluetiis in societatem æquis fœderibus venerunt; ea lege tamen vt reges arbitrio suo exercitum Heluetiorum ad huius imperii tutelam conscriberent; ac vicissim Heluetiis aduersus hostiles incursiones opem ferrent. sed quoniam ad huius imperii tutelam frequentes exercitus ab Heluetiis acciri necesse erat, ne hostes huius imperii Heluetios a Fràcorum societate diuellerent, reges nostri libenter pensionem mille aureorum in singulas ciuitates spoponde- C runt; tametsi Franciscus maior rex Francorum prælio ad Marinianum paulo ante fœdus cõmisso clarissimam omnium victoriam de Heluetiis retulisset. Ac tametsi superius diximus *patrocinium* verissime appellari cum tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam subeunt: quia merces [a] officio non debetur; potentiores autem tenuium patrocinium aduersus hostium iniurias suscipere debent: nihilominus tamen nulla fere patrocinia gratis suscipiuntur; atque interdum tenues inuitis ac recusantibus patronis pensionem promittunt, vt obligatione necessaria quasi mercede soluta ad opem ferendam teneantur. Id quidem veteribus contra decus contraque dignitatem imperii factum iudicaretur: sed posteaquam vtilium & honestorum confusa

[a] L. 1. mandati.

ratio

ratio est, patrocinia potentiorum mercede conduci oportuit, ne imbecilles iniuria tyrannorum opprimerentur. Hinc Saluiani Massiliensis graues querelæ, *opes scilicet tenuium patrociniis exhauriri vt salui esse possint.* Quis est enim qui nesciat Lucenses, Parmenses, Genuenses, Florentinos patrocinium regis Hispaniarum ingenti mercede pacisci? Illud etiam indignius minimeque ferendum, patrocinii pretiū a clientibus solui, non vt ab hostibus aut finitimis, sed vt ab ipsius patroni latrociniis tutiores sint. Nam post calamitatem Papiensem Francis illatam omnes Italiæ ciuitates patrocinia regis Hispani magna vi pecuniarum mercari cœperunt: Lucenses quidem decem aureorum milibus; Senenses quindecim milibus; Dux Ferrariensis quinquaginta milibus: sed hic quidem specie mutui, cum esset in clientela Francorum. Hoc vero turpius sit an sceleratius, non facile dici potest: eum qui patronum sese ferat, mercedē accipere, ac nihilominus in ipsis periculis clientem deserere. quid? Sigismundus Augustus rex Poloniæ, patrocinium Liflandorum contra regem Moschouitarum susceperat: fœdere tamē cum rege Moschouita percusso clientes turpiter non tam deseruisse quam hosti prodidisse dicitur. Quod si quis subditus regnum alienum adeptus sit, seq; in eius principis cui subditus est, fidē & clientelam quasi rex dederit, duplici nexu patronus ad clientis & subditi tutelā obligatur; eoq; magis si de clientis existimatione ac dignitate quæratur: vt non ita pridē[aa] Pius v Pont. max. reginam Nauarræ citari iusserat, & quidem edicto peremptorio, vt pro tribunali pontificis se stato die sisteret, pœna publicationis bonorū indicta. Carolus ix. rex aduersus Pōtificis iniurias reginæ patrociniū se suscepisse declarauit; tum quia sibi ꝓpinquitate cōiunctissima esset, tum etiā quod in eius fide, obsequio, ac patrocinio semper fuisset. periniquum autē videri & contra morē maiorū, contraq; regum & pontificū pacta cōuēta, huius imperii subditos capitis arcessere, fameq; ac fortunarū causam apud Pontificē maximum dicere:

583

[aa] anno 1563. mense Martio.

cum tamen Clemens VII Pont. max. duos Cardinales ad regem Anglorum legatos misisset, vt quas repudiandæ reginæ causas haberet, ipsi salua principum maiestate disquirerent: & quoniam Pontificis aduersus reginã Nauarræ interdicta regis quoq; Caroli dignitatem violare videbantur, Pontificem per legatum admonuit, se C quæstionem de subditis quorum fraude ac dolo id factum esset, habiturum: petiit tamen vt sua illa interdicta ac decreta reuocaret; alioqui reginæ sibiq; illatam iniuriam pro iure suæ maiestatis more maiorum se vlturum declarauit. Certe Ludouicus iunior Theobaldum Campaniæ Comitem olim acerrime castigauit, quod eius ope consiliove pontifex Romanus Veromanduorum Comitem diris exsecrationibus deuouisset. Sæpe fit tamen vt clientes periculi metu liberati aduersus patronos arma capiant: ac ne vetera quærantur, domesticis abundamus exemplis. Cum enim Saxoniæ Dux Ioãnes, Philippus Hessorum princeps, Mauricius item Philippi gener, & Albertus iunior Marchio Brãdeburgicus, Imperatoris Caroli V seruitute premerẽtur, ad opes Henrici II Francorum regis aspexerunt. Rex ipse Henricus II summa voluntate patrocinium principum imperiique Germanici tutelam suscepit; & aduersus Imperatorem, quicum antea concordissime sese gesserat, ingentem exercitum cõscripsit: ac tantum abfuit vt eo nomine pecunias acciperet, vt etiam ducenta aureorum milia Germanis principib. belli aduersus Carolum gerẽdi causa magnifice largiretur. Ac tametsi capite XXXIIII [a] fœderis, quod ab illis cum rege Henrico ictum erat, tres vrbes imperii Germanici Gallis finitimas & Gallica lingua vtentes regi occupare liceret, non prius tamen Imperator Germaniæ finibus excessit, principibus & vrbibus Germanorum seruitute liberatis, quam clientes patrocinium regis Henrici eiurarunt: neq; id tantum, verumetiam Henrico Germaniæ liberatori ac patrono nefarium bellum indixerunt. Post etiam [b] omnium imperii Germanici ordinum consensu aperte decretũ est [584] bellum

[a] Fœdus Chamborti anno 1552.

[b] anno 1565. Augustæ.

bellum aduersus regem, ni vrbes illas Imperii, quas ex legibus fœderum huic imperio subiecerat, restituere vellet. tametsi Virodunum iam inde a Carolo VI rege in clientela Francorum fuisset. Sed imperialis decreti vim absterſit copiarum, aut consilii, aut animi, aut pecuniarũ inopia, aut quod verius est, vrbium expugnandarum desperatio, non voluntas. Antea[a] rex admonitus erat ordinibus Imperii gratum fore, si vrbes illas quas dixi, Metim inquam, Tullum ac Virodunum, sub Imperii fiducia retineret. Et quoniam patroni a clientibus non magis inuadi possunt quam potentes ab infimis: ita maiorem his quam illis cautionem adhibere oportet, ne patrocinii specie libertatem amittant. Hic occurret aliquis, absurdum videri clientem a patrono cautionem exigere, cum se suaque eius fidei ac potestati credere non dubitet. Id quidem indignum aliquando Curiæ Parisiorum visum est, quæ vassalum a securitatis petitione contra dominum decreto submouit[b]. Sed eo processit hominum fraus ac perfidia, vt etiam vassalis contra vim patroni succurri oportere sapientibus[c] videatur. quanto igitur æquius est in eo genere clientibus opem ferre? Prima igitur cautio est, *vt æquissimis conditionibus vterque vtriq; teneatur*: deinde, *vt patrocinii tabulæ, quas nostri protectionis literas appellant, clientibus a patrono dentur*; quibus testatum sit iura maiestatis salua & integra clientibus futura: quas tabulas a nouis principibus ratas haberi oportet: alioqui patrocinium morte clientis æque ac patroni dissoluitur. Quamobrem Metenses mortuo Henrico II rege Francorum, clientelares tabulas a Carolo Henrici filio confirmari petierunt; non quidem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maiestatis ac libertate sua vti frui liceret. Atq; hæc non modo patrociniorum, sed etiam fœderum ac societatum cum populis aut ciuitatibus contractarum ratihabitio a consequentibus principibus exigi debet, quæ alioqui morte dirimeretur. Nam Perseus rex Macedonũ mortuo Philippo patre, legatos ad S.P.Q.R. misit[d], vt ea quę

a anno 1559.

b Pro Comite Polliniaco. Gallus quæst. 121. anno 1387

c Molin. ad d. Galli q.

Cautiones clientelares.

d Liuius lib. 40.

Philippo cum Romanis ſocietas & amicitia interceſſerat, ſe imperium ineunte continuaretur. At cum Romani leges eaſdem fœderum, quæ prius cum Philippo fuerant, renouari vellent, recuſauit Perſeus: cum diceret *nihil ſibi cum paternis fœderibus commune eſſe: ſi Romani amicitiam ac ſocietatem colere vellent, prius de pactis conuentis*[a] *agi oportere.* Ita quoque Henricus VII rex Anglorum cum a Philippo Caroli V Imperatoris patre Suffolcium Ducem iuratus recepiſſet, ea lege ne in eum ſæuiret, neve illi vitam eriperet, fidem ſeruauit: ſed mortuo Henrico VII, Henricus VIII filius Ducem ſecuri percuti mandauit: cum diceret ſe nec pactis, nec iureiurando patris obligari. oportet igitur ita cauere vt qui ſtipulatur, pro ſe hæredibuſque ſuis ac ſucceſſoribus imperii ſtipuletur: & qui promittit, pro ſe hæredibuſque ſuis ac ſucceſſorib. promittat, vt obligatio ſit efficax[b]. Sed quod antea dixi, dicendum ſępius eſt, clientelare fœdus omniũ periculoſiſſimum eſſe, niſi bene accurateque clientum libertati caueatur: quoniam ſæpiſſime fit vt patroni in dominos vel etiam in tyrannos, clientes in ſubditos, ſæpius etiam in ſeruos euadant: quibus vt caueatur, terminanda ſunt patrocinia breuiore temporum interuallo; vt ſi clientibus grauiora videantur, mutari; ſi honeſta, continuari poſſint; idque potiſſimum in popularibus & optimatum imperiis, quę quodãmodo ſempiterna ſunt. Quamobrem Geneuates cum Bernatibus fiducia clientelari contracta[c], patrocinium annis triginta definierũt; quibus elapſis diſturbata ciuitas eſt paucorum ciuium occulta coniuratione, vt Bernatum imperio ac poteſtati Geneua dederetur: captis tamen ac cæſis aliquot coniuratis, ſocietas æquo fœdere cum Bernatibus iuncta eſt[d]. Fallunt enim qui antea patrocinii fœdus cum Bernatibus fuiſſe negant, propter rerum ac verborum ignorationem. quod enim Latini *patrocinium* & *clientelam*, iuniores *aduocatiam* appellarũt, noſtri homines *auoizon*. Ego Heluetiorum omnia fœdera quę multa ſunt, a Crucæo Gallorum apud Heluetios legato accepta accuratiſſime

a Liuius lib. 42.

b l. eadem dicemus de verbor. oblig. ff. & ibi Bar. nu. 30. l. tale pactum. de pactis.

c anno 1528

d anno 1558.

tiſſime

tissime legi: vt quo quæque ciuitas, quibus legibus alteri iungeretur, plane intelligerem. Valdaostæ eadem qua Geneuates difficultate laborarunt, cum illos Valesii patrocinii specie suis imperiis subiicere conarentur[a], nisi regis Francorum ope erepti fuissent. Sunt etiam Rotuillani ac Mulhusii in Heluetiorum omnium; Abbas vero S. Galli, in Tigurinorum, Lucernatum, Suitiorum, & Glarensium singulari clientela. Quod igitur de vassalis dici consueuit, eos a fiducia dominorum eripiendos si durius & acerbius quam pro dignitate habeantur, vt pridem Curia Parisiorum decreuit [b] aduersus Britanniæ Ducem: idem de clientibus iudicium est, vt si patronus leges fœderis perrumpere velit, cliens ipse patrocinii legibus solutus sit. Omnium autem cautionum maxima est, ne patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant. Nihil enim verius quam quod a Bruto Tribuno plebis velut ab oraculo in populi Romani cōcione dictum est, *Vnam esse tenuium aduersus potentiores securitatis cautionem, vt scilicet potentes si nocere velint, non possint; cum nocendi voluntas ambitiosis hominibus & imperandi cupidis numquam sit defutura.* Itaq; cum in Anglorum patrocinium Scoti venirent[c], prudenter prouisum est vt & obsides Scotis darentur, quos renouare sexto quoque mense, nec arcem vllam Anglis in Scotia habere liceret. In quo quidem ab Atheniensibus peccatum est; quod cum Antipatri, deinde Cassandri, post etiam Ptolemæi ac Demetrii clientelam optassent, arcem illis præsidio militari munire permiserunt: ab iis enim a quibus seruitute liberari debuissent, oppressi fuerunt. Id quod a Demosthene prouisum erat, cum plerique Antipatri humanitatem ac facilitatem laudarent; *Dominum*, inquit, *quantumcunq; facilem repudiamus.* Hunc igitur Antipater in Italiam vsq; persecutus mori coegit. Sed Athenienses eadem fraude qua socios olim fefellerant, circumuenti fuere. Cum enim Persæ Græciam deseruissent, Græcorū ciuitates, exceptis oppido paucis, societatem per legatos æquis fœderibus

a anno 1559.

b Gallus q. 340.

c anno 1559.

coierunt, vt sua quæque ciuitas libertate ac imperii maiestate frueretur; omnium autem commune ærarium esset ad Apollinis; quo pecunias omnes sociorum in annos singulos cogi placuit, vt communi consensu accepti & expensi rationes exigerentur. His conditionibus ac 986 legibus iurati omnes, sacrificioque solenni fœderibus percussis, Aristides Atheniensium legatus ardẽtem ferri massam in mare deiiciens, deos omnes deasque testatus; *Sic*, inquit, *repente pereant qui datam fidem fefellerint, vt igneam vim ab aqua exstinctam videmus.* Athenienses tamen pecunias communes sociorum, vt classem pararent, in arcem Palladis coegerũt; deinde sociorum opibus locupletiores facti, cum tributis ac vectigalibus illos prægrauarent, sibi ipsi non modo immunitatem, verum etiam imperium Græciæ pepererunt: cum sociale fœdus in patrocinium mutassent, ac tandem etiam dominatum arripuissent. erat enim ab omnibus sociorum magistratibus ad iudices Athenarum libera prouocatio, vt est apud Xenophontem[a]. Dominandi vero cupiditas ex eo profecta est, quod Athenienses communibus sociorum pecuniis arma, classes, exercitus compararent: ac militarem disciplinam socialibus impensis tuerẽtur. Eadem fere Lacedæmoniorum sociis cõtigerunt: quos sub æqui fœderis specie imperiose sibi parere compulerunt: cum scilicet soli pene ex omnibus sociis artem imperatoriam colerent: neque enim Lycurgi institutis licuit Spartiatibus opificia tractare. Nihilo æquius Romani aduersus socios Latini nominis sese gesserunt: inde Setinus Latinorum imperator hac oratione de Romanis questus est, *Sub vmbra fœderis æqui seruitutem patimur.* Itaq; *concilia populorum Latinorum habita*, inquit Liuius[b]; *responsumq; non ambiguum imperantibus milites C Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio arma laturos.* Iisdem prope querelis aduersus Romanos Lycortas Achæorum[c] imperator vsus est, cum diceret, *Fœdus Romanorum cum Achæis specie quidem æquum*

Societas violata Atheniensium fraude.

[a] lib. de Republ. Atheniensium.

[b] lib. 8.

[c] Liuius lib. 33.

æquum esse; re precariam libertatem, apud Romanos etiam imperium esse. Non aliam ob causam Samnites aduersus Romanos bellum tam diuturnũ gesserunt, quam quod societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent. Superius sociale bellum omnium fere sociarum ciuitatum inde ortum esse diximus, quod Romani sociorum armis, pecunia, legionibus, sanguine tantum imperium ac tantis opibus auctum peperissent[a]; ex quo tamen nihil ad socios vtilitatis, nulla imperia, nulli honores peruenirent. Certe Romani aduersus socios quam imperiose se gesserint, testis est illa vox Appii Consulis ad Achæorum imperatorem cum de Lacedæmoniorum libertate ageretur: *Dum liceret voluntate sua facere, gratiã inirent, ne mox inuiti & coacti facerent.* Et cum Ætolis sociale fœdus his legibus percusserunt; IMPERIVM *maiestatemque populi Rom. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo; hostes eosdem habeto quos populus Romanus, armaque in eos ferto; & bellum pariter gerito; obsides arbitrio Consulis* XL, *& talenta quingenta dato.* Liberum quidem imperium Ætolis reliquerunt; sed iis conditionibus, vt paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur. Hæc autem verba fœderis, MAIESTATEM *Romanorum conseruato*, iniquum fœdus esse, nec legibus æquis contractum declarant, vt superius diximus. Cum vero 587 fractis Persei regis opibus Macedoniam suis imperiis subiicere possent, & in prouinciæ formam redigere, vt postea fecerunt, placuit tamen eos populos suis legibus ac magistratibus vti; sed ea conditione vt dimidiam vectigalium ac tributorum partem in Romanum ærarium quotannis inferrent: ac ne vlla rebellandi occasio daretur, omnes belli duces, legatos prouinciarum, præfectos, senatores, principis domesticos & familiares; *qui seruire regibus humiliter, aliis superbe imperare consueuerunt*, in Italiam transmitti placuit. postremo regnum Macedoniæ in quatuor regiones diuiserunt, indicta capitali pœna, si qui ex vna regione in aliam commearent, aut cœtus affinitatesve contraherent, com-

[a] Liuius lib. 36. Polyb. lib. 6 de militari Romanorum disciplina.

[a] Liuius lib. 45.

[b] Strabo.

merciave[a] haberent. Quibus rebus perspicuum fit precariam quidem libertatem Macedoniæ populis tributam, imperium vero penes Romanos fuisse. Iisdem fere artibus Mummius[b] Consul Achæis victis, quo minus rebellarent, cœtibus ac societatibus interdixit; Corinthum quæ duo maria breui terrarum interuallo iungebat, disturbauit; liberos tamen populos suis legibus ac magistratibus vti permisit; tributorum ac vectigalium parte leuauit. quibus artibus Romani libertate populis omnib. proposita, tyrãnos incredibili metu terruerunt; cum intelligerent æquitate ac iustitia temperandas esse leges, aut de imperio decedendum. Ita Romani triũ pulcherrimarum virtutum, iustitiæ inquam, fortitudinis ac prudentiæ laudibus, imperatoriisq; artibus cumulati, populos omnes in sui admirationem conuerterunt. Tyrannidis igitur & iniustitiæ metu sublato, princeps iniuria violatur, cum subditi sese ab eius obediẽtia diuellũt, vt patrocinii specie proposita libertatem adipiscantur; eoq; magis si cliẽs nullo fiduciarii prædii iure teneatur. Itaq; cum Carolus Lotharingus Metensium pontifex imperii Germani patrocinium ne verbo quidem a rege Carolo IX violatus, sed summis honoribus & opibus cumulatus subire conaretur; tabulasque fiduciæ, quas nostri *securitatis literas* appellant, ab Imperatore acceptas promulgari vellet; Præses prouinciæ Metensis intercessit; cum ista ratione Pontifex sui principis obsequium eiurare, ac huius imperii maiestatẽ in dubiũ reuocare videretur. Periculosum est igitur alterius principis clientelã suscipere; periculosius etiam sine iustissima causa subire; cum præcipua sit bellorum fere omnium materia, ex qua ciuitatum & imperiorũ conuersiones, ac sæpissime euersiones sequuntur; cum subditi a suorũ principũ fide ac obedientia, vt alienis imperiis pareant, distrahuntur: qui etiamsi nullius imperio teneantur, seipsos tamen suaq; omnia potentiorum arbitrio subiungere videntur, vt eosdẽ quos illi hostes habeant & amicos; proq; eorum dignitate & existimatione necesse habeant

C

beant æque ac pro seipsis propugnare, & eadem quæ illi pericula ac detrimenta subire; victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipisci. Quo fit vt qui melius sibi cauent, huiusmodi clientelam, nisi armis coacti aut potentium iniuriis oppressi, adire nolint: sed aut neutrarũ partium esse malint; aut omnium amicitiam & gratiam ex æquo sine cuiusquam offensione tueri; eosq; ad arma concurrentes modis omnibus ad concordiam mutuam reuocare. Nam si omnes omnium hostes sunt, aut sociali fœdere cõiuncti, quis arbiter dissidiorum futurus est? Illud etiam plerisq; tutissimum videtur, vicinos ac finitimos mutuis bellis atteri: cum in vicinorum principum casu ac ruina Rei cuiusq; publicæ salus & incrementum consistere videatur. Quamobrem T. Flamininus Attilio Consuli Ætolorum captas vrbes vastare cupienti restitit, cum diceret Ætolorum calamitates Philippo regi Macedoniæ incrementum allaturas. Hæc igitur commoda consequuntur eos qui se neutros quam hostes aut socios esse maluerunt. Sed grauioribus incommodis obligari videntur; cum tuendæ ciuitatis aduersus hostium impetus præceptum fere nullum maius sit, quam aut potentissimum esse, aut cum potentissimis societatem & amicitiam coire: siue eiusdem imperii ciues, siue plurium ciuitatum principes bellis mutuis cõflictentur: cuius præcepti tanta vis, tanta sententia est, vt qui neutrarũ partium duces sequatur, victoribus quasi certissima præda cessurus sit: vt Legati [a] Romanorũ persuaserunt Achęis, quos Antiochus a Romana societate diuellere cupiebat, vt neutrã in partẽ inclinarent. Quãdiu Ludouicus XI nullius principis aut populi societatibus implicari voluit, hostium incursionib. sæpe oppressus est: cum vero societatem cum Heluetiorum populis contraxisset, nulli deinceps in eius imperii fines inuaserunt; ipsique Heluetii vicissim tutius beatiusque vixerunt. Media via *neq; amicos parat, neque inimicos tollit*, vt Prætor [b] ille Samnitum non oratione modo, sed re ipsa comprobauit. Eadem oratione vsus est Aristænus

Neutrius partis imperium sequi.

Incommoda neutrarum partium.

[a] Liuius lib. 35.

[b] Liuius lib. 9

588

Imperator in concilio Ætolorum, cum diceret *Romanos aut socios habere aut hostes oportere; mediam viam nullam esse.* Ferdinandus rex Aragonum vt Petrum regem Nauarræ imperio spoliaret, nihil prius habuit quam vt illum a Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnibus desertus facile opprimeretur. Ipsi quoque Iabeni, cum Israelitas bellis implicatos sequi noluissent, parta victoria omnes ad vnum internecione deleti sunt. In eadem pericula Thebani pene inciderunt, cum bello Persico domi sese continuissent[a]. Item ciues omnes Laidarum repentino bello ac seruitute oppressi fuerunt, propterea quod nec principem, nec vllam cum finitimis amicitiam aut societatem contraxissent[b]. Ac superiori ętate Florentini cum a Francorum societate desciuissent, nec principes in Francorum regem coniuratos sequerentur, tandem potentiorum arbitrio ac libidini seruierunt. At, inquis, iniquum fuisset se Francorũ hostes, quibuscum amicitia coniuncti fuerant, profiteri: assentior illud ego quidem; sed nec ab eorum amicitia diuelli oportuit: quia non tantum societas violatur, *si socios meos pro hostibus habeas, aut cum hostibus te cõiungas;* verumetiam si premẽte metu socios abs te deseri patiare, si ex fœdere auxilia debeantur. Vna tamen cautio est eorum qui se neutros esse velint, vt scilicet finitimorum principum mutua consensione imperiũ per sese tueantur, & a bellis sociorum abstineant. Qua quidẽ ratione Lotharingi, Allobroges, Burgundia libera pace ac tranquillitate floruerunt, quamdiu a bellis finitimorũ principum & quidem eorum consensu abstinuerunt: at cum primum Dux Allobrogum Hispanis sese adiũxisset, imperio ac potestate a Francis exutus est. Differt igitur, distatque plurimum is qui nec hostes habet nec socios, ab eo qui vtrarumque partium communis est amicus, modo id fœderibus sit comprehensum. Quod quidem consilium si omnibus ciuitatibus salutare est ac laudabile, quanto laudabilius ei futurum, qui cæteros omnes vel potentia vel dignitate superat, vt controuersiarum,

quæ

a Polyb. lib. 4

b Iudicum cap. 18.

Tutissima cautio eorũ qui neutrarum partiũ esse velint.

quæ principib. inter ipſos ſæpius intercedunt, arbiter accipiatur? Eſt enim ac ſemper fuit in more poſitum, vt populorum diſſidia componantur amicorum ac ſociorum communium ſententiis & auctoritate: & eorum potiſſimum qui opib. ac potentia cæteris præſtant, vt quidem Romani Pontifices, qui maiorum noſtrorum ætate principes ad concordiam & amicitiam colendam inuitare præclarum & honeſtum ducebant: qua quidem ex re & populis ſalutem, & ſibi ſecuritatem cum ſumma ſua laude pepererunt; qui vero partium duces eſſe quam arbitri præſtabilius duxerunt, cum ſuæ ciuitatis ruina cumulauerunt alienam. Nouum Hiſpanis viſum eſt quod Alexander VI Pontifex fœdus cum Ludouico XII rege Francorum aduerſus Hiſpanos ſuos populares cōtraxiſſet: cum vero Hiſpani ſuperiores in Italia fuiſſent, Pontifex Ludouici legatum admonuit ſe a Francorum ſocietate, vt patrem omnium communem, abſtinere velle. ſera fuit illa pœnitentia, cum incendia concepta, quæ ipſe inflammarat, reſtinguere nec poſſet, nec ſi potuiſſet, velle videretur. Conſimili errore Paulus IIII Pontifex M. cum rege Henrico II ſocietatem C coiuit, procuratore fiſcali rogante vt Neapoleos ac Siciliæ regna eccleſiæ Romanæ fiſco vindicarentur. id agebatur vt Hiſpanis ex Italia expulſis, Pontifices cenſum vtriuſque regni recuperarent, ac Francis imperioſius quam Hiſpanis dominarētur: aut, quod Iulius II Pontifex dicere ſolebat, cum alteris ſocietatem inirent, quo facilius vtroſq; quaſi barbaros ex Italia exterminarent. Dux Albanus Pontificem admonuit vt parens omnium communis quam Hiſpanorum hoſtis eſſe mallet: non acquieuit tamen, cum iam totâ Italiâ Francorum & Hiſpanorum exercitus diſſiparentur. ſed cum ad prœlium Hiſpanos de vrbium latebris ac pręſidiis detrahere Galli non potuiſſent, nec obſidione arces expugnare, Pontifex a ſocietate Francorum abſtinere coactus: & in pacis actionibus exceptū, ne Pontifex Romanus deinceps Hiſpanos aut Francos tueretur, ſed eadem vtroſq; ami-

citia complecteretur. Nullius vmquam principis inimicitiæ tantas huic imperio calamitates intulerunt, quantæ ab illa Romani Pontificis amicitia illatę fuerunt. mox enim Sanquintinam cladem secuta pax est omniũ quas accepimus, huic imperio perniciosissima: quæ nobis omnia quæ annis triginta parta fuerant, ademit. & quoniam earum rerum commemoratio mentem mihi exulcerat, ad pontificem Theatinum redeo, qui Clementis Pontificis max. consimilibus peccatis ad officium reuocari debuisset. Hunc enim Ludouicus Canosa legatus apud regem Francorum studiosissime admonuerat, vt se patrem omnium principum communem profiteretur, in eoq; suas opes, fortunas ac dignitatem versari persuasum haberet. Quæ consilia cum repudiaret, vrbem prius ab Hispanis captam vidit quam obsessam, direptam quam expugnatam; seq; in arce ipsius vrbis ab hostib. ante circumsessum, quam hostes venturos suspicaretur. Hic non quæritur a me vtri pontificis gratiam vel odium, Franci an Hispani promereri studuissent; sed illud tantum, omni principum ac ciuitatum generi turpe esse, vt qui communes amici aliorum controuersias componere possint, sese duces partium profiteantur, etiam vt nulla ex eo detrimenta sequantur; quanto magis declinãdum illud est, si anceps ac dubia victoria ruinam tibi sit allatura? Nec desunt qui suis ciuib. publice interdicunt, ne pro finitimis inter se dissidentib. quibuscum amicitia coniunguntur, arma capiant: nihilominus tamen factum probant, aut dissimulant, ac sępe clam iubent imbecilliorib. succurri: vt Liuius de Ætolis, *Iuuentutem*, inquit, *aduersus suos socios, publica tantum autoritate dempta, militare sinunt, & contrariæ sæpe acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.* Diligentius ab his quam ab hostib. cauendum. Hic occurret aliquis, periculosum esse vnum aliquem populum cæteris omnibus eminere, & ex aliena ruina suam ciuitatem sic augere, vt si velit, sub imperium cæteras subiicere possit. Illud quidem assentior; nec vlla causa probabilior est: quãobrem qui

qui neutrum se profiteatur, imbecilliorum casibus succurrere debeat. Etenim principum ac ciuitatum imperia stabiliora sunt, & ab iniuria finitimorũ tutiora, cum societates ac fœdera sic cõtrahuntur, vt æquabilis quæ-
C dam ex omnibus potentia exsistat. Cum enim aduersus Perseum Macedonię regem Romani bellum gererent, aliæ quidem ciuitates regi, aliæ Romanis fauebant: *Tertia pars*, inquit Liuius, *optima eadem & prudentissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege esse malebat: si liberum inde arbitrium esset, neutram partem vellent altera oppressa fieri potentiorem: ita inter vtrosque conditionem ciuitatum optimam fore, protegente semper altero inopem ab alterius iniuria, & illibatis vtriusque partis viribus parem esse.* Sed hoc Liuius prætermisit, quod qui ita de ciuitatum statu iudicarent, neutri parti sese adiunxissent; cum tamen vtrisque obligarentur. at illis bene cessit: quia non si ex alieno casu detrimenti aliquid ad te peruenturum est, propterea societatem violare debes, vt imbecilliori opem feras. Honestum est igitur & eum qui cæteris dignitate ac potentia superior sit, etiamsi non conuenerit inter principes, & imbecilliorem, si ita conuenerit, neutrarum partium esse. Hoc etiã cõmuni omniũ gentium saluti necessariũ: vt si controuersiæ inter socios fuerint, si bella suscepta sociorum & amicorum communi consensu finiantur: quæ alioqui nullum exitum reperirent. Sed vnum genus est eorum qui neutrarum partium se esse verbo declarant, re tamen faces vtrisque ad bellum inflammandum clam suppeditant: ferendum illud quidem quodammodo, si suæ saluti aliter consulere non possint: vix est tamen vt ea fraus latere diu possit: re vero plane cognita ac percepta, pernicies imminet ab vtrisque mutua concordia conciliatis. etenim cum maiorum nostrorum ætate Veneti inter finitimos principes occulte iurgia sererent, ac turbatis rebus in alienas posses-
1511 siones clam inuaderent, Ludouicus XII rex Francorum societate cum Iulio II Pontifice Romano, cum

Maximiliano Imperatore, cumq; Ferdinando Hispaniarum rege contracta, Venetos triplici prœlio fusos ac fugatos ad earum vrbium quas ipsi fraude occuparant, restitutionem compulit: ac primum per sese Cremam, Cremonam, Brixiam, Bergomum, Guiaraddam Mediolanensium municipia; Pontifex Romanus Fauentiam, Ariminum, Rauennam, Ceruiam, vrbes Romanæ dicionis; Maximilianus Patauium, Vincentiam, Veronam, Imperii nomine; suo vero Treuisam ac Forum Iulium; Ferdinandus arces ac portus Neapolitani regni, quæ oppignerationis iure tenebantur, recepit; cum tamen ante bellum satis Pontifici fieri potuisset vnius oppidi restitutione: sed Dominicus Treuisanus Reipublicæ Venetorum procurator intercessit, cum diceret a Venetis quidem arces & oppida capi semper; semel adempta restitui nouum & absurdum esse. Tutius est igitur eos qui neutrarum sunt partium, ab iis fraudibus abstinere, ac potius bellis implicatos ad pacem reuocare; aut certe simulare, si aliena bella tuæ ciuitati vtilia sunt; pax autem detrimento futura. quamquam nec simulare, nec personam diu ferre quisquam potest. Quod si res ad pacem inclinat, id est, si apparet eos qui diu bella inter se gesserunt, acceptarum calamitatum tædio teneri, tum maxime conniti oportet, ac modis omnib. efficere vt te autore ac suasore pax inita videatur: imitantem Athenienses, qui cum Rhodios ac Demetrium graui diuturnoque bello fatigatos desiderio pacis quam petere puduisset, teneri intelligerent, legatos de pace ad vtrosq; miserunt, ac summa cum sua laude Reique publicæ securitate, vt ab armis discederetur, obtinuerunt: tametsi nullo fœdere cum illis sociarentur. quanto præclarius est igitur pacem conciliari ab eo qui communis socius est eorum quibuscum bellum intercedit? nam si alterutri tantum socius erit, pacem conciliare necesse habet, aut iisdem bellis implicari, si vel sociis abs te, vel tibi a sociis auxilia ex fœdere debeantur: cuiusmodi sunt Heluetiorum fœdera nobiscum. Quamobrem reges nostri sæpe

dissidentes

dissidentes Rhætos cum Heluetiis, & inter se Heluetios conciliarunt: tum propter necessitudinis & amicitiæ iura, tum etiam ne sociorum auxiliis interim carere cogerentur. Est etiam illud necessarium, cum bellorum pertæsi, quos pacem ab hostib. petere piget, clandestinis consiliis finitimum aliquem excitant qui bella componat: vt cum Florentini Venetos ab auxilio Pisanis ferendo dissuadere vellent, idq; bellum Venetis ipsis molestum esse intelligerent, clam Ferrariæ Ducem excitauerunt; qui quasi arbiter ab vtrisq; receptus rem composuit. Nihil autem principe dignius, nihil magis optãdum quam dissidiorum ac bellorum inter populos arbitrum cieri: vt olim S. P. Q. Romanus propter summã virtutis quam de se ipse concitarat opinionem, deinde Pontifices Romani, propter eam qua cæteris præstare videbãtur pietatis ac religionis opinionem. Cum enim Carolo v Francorum regi cum rege Nauarræ [a], & Richardo regi Anglorum cum Philippo Augusto grauissima bella intercederent, ad Pontificem Romanũ, quasi ad arbitrum honorarium, belli summam detulerunt.

a anno 1365.

592 Id autem ab omnib. fere Christianis principib. fieri consueuerat, nisi Pontificis ipsius causa ageretur: vt cum Federico I I Imperatori cum Innocentio I I I I Pontifice Romano graues cõtrouersiæ intercessissent, Federicus ad Francorum Senatum, qui summam iustitiæ laudem adeptus erat, arbitria detulit; tametsi Pontifex ad regem Francorum sacram Pontificum Romanorum ancorã, confugisset. At nostræ ætatis Pontifices cupidissime hunc honorem ambire videmus. Clemens enim V I I, societate cum regib. Francorum & Anglorum aduersus Carolum V Imperatorem contracta, [b] vno capite fœderis excipi voluit, *vt si pacem cum Imperatore iniri commodius videretur, ipse arbiter esset.* Paulus I I I Pont. Romanus idem caueri voluit in pace Massiliensi [c] ac Suessionensi [d]. Nihil autem æque necessarium est in fœderibus concipiendis, quam vnum aliquem potentia vel autoritate præstantem populum vel principem excipere,

b anno 1528.

c anno 1536.

d anno 1544.

qui sociorum ac fœderatorum arbiter sit futurus; ne aut bellum temere inferatur, aut illatum non facile exitum reperire possit. Et quidem vtilissimum est omnes inter se principes, qui societate vel amicitia cōiuncti fuerint, conspirantib. animis hoc agere ne cuiusquam opes ac potentia tanta sit, vt si velit, infimos armis ac imperio frangere possit: aut etiam tenuib. illatum bellum modis omnib. ante partam victoriam componere oportebit, vel iustas conditiones recusanti bellum indicere. vt rex Ægypti, Athenienses, Rhodii, Chii, ac cæteræ ciuitates Philippum iuniorem Macedoniæ regem ad pacem cō-pulerunt, ne statum Ætolorum rex potentissimus facile disturbaret, ac in prouinciæ formam redigeret; quo facto vniuersæ Græciæ imperio [a] potiretur. Ita quoque Francorum rege ad Papiam capto, Veneti, Florentini, Dux Ferrariensis cum Romano Pontifice & cum rege Anglorum fœdus percusserunt: non quia Francorum afflictæ fortunæ ad misericordiam illos allicerent (vt fere contingit regib. quib. regale nomē sanctum videtur) sed ne Imperatoris aquila, quæ magnā Europæ partem alis contexerat, infimos ac tenues principes vnguib. discerptos laceraret. At illi ipsi paucis ante annis cum Imperatore coniurati Francorū opes fregerāt: quod Franci Italiæ imperium adepturi, ac infimis libertatem erepturi viderentur; vt iam Sfortiadas imperio Mediolani, Marchionem Salussiarum principatu, Genuenses libertate spoliasse dicebantur. Eandem ob causam Mithridates rex Ponti, cum Romanos vertice cęlum attingere videret, reges Parthorum, Ægyptiorum & Armeniorum, vna cum Græcorū ciuitatib. quibusdam, ad fœdera contra Romanos, quorum opib. ac potentia perterriti fuerant, excitauit: & vna die tota Asia, vno nuntio, vna literarum significatione, omnes ciues Romanos, qui non pauciores fuerunt quadraginta quinq; milibus, necandos trucidandosq; denotauit. Sed illa consociatio sera fuit, nec eadem animi fortitudine a cæteris regibus qua a Mithridate susceptum est illud bellum. Superioribus annis

[a] Liuius lib. 34.

annis cum de pace Cameracensi [a] Francos inter & Hispanos reges ageretur; omnes Christiani principes ac ciuitates regis alterutrius aut vtriusque nomine excepti sunt: locus etiam iis qui sexto post mense fœderib. regis alterutrius nomine comprehendi vellent, relictus. Exceptio vero diserte fiat oportet, non generali oratione: ne iusta excusationum probabilium argumenta capiant qui belli faces ministrãt. Nam fœdera sæpe ac societates tam occulte ac tam repente fiunt, vt prius confecta res sit, quam quis affectam fuisse suspicetur: vt Cameracense fœdus aduersus Venetos, de quo superius diximus, tã occulte contractum est, vt ne Veneti quidem rerum agendarum & consiliorum inquirendorũ artifices optimi, quid actum esset ante suspicari aut per Legatos subodorari potuerint, quam societas aduersus eos contracta omnium sermonib. ac fama peruagaretur. Nec dubium est si Veneti quæ in perniciem suæ ciuitatis gerebantur prospicerẽt, quin prohibere potuerint, cum etiam bello suscepto, inchoato & affecto, Pontificẽ maximum a societate nõ modo distraxerint, verumetiã perfecerint vt Francorũ hostem acerrimũ se præberet: vnde primum salus Reipublicæ Venetorũ illuxit. Eadem calamitate Germani principes cõflictari cœperunt, cum quid aduersus eos fœdere Suessionẽsi [b] Pontifex Rom. pace cum rege Francorum & Imperatore facta moliretur, scire neglexissent. Nã primo capite Pontifex vtrũque principem ad arma pro Romana religione aduersus Germanos capienda iureiurando obligarat: quod illis nõ antea credibile visum est, quam exercitus Hispanorũ, Belgarum, & Italorum in Germaniã irrumperent. C nec tamẽ difficile videbatur pestẽ illam auertere, cum nec Imperator nisi vrgente Pontifice bellũ illaturus esset, & ab eo rex Francorũ non modo abstineret, verumetiam illis occulte faueret, ac præter Pontificem Romanum, hostem haberent neminem. Interdum tamẽ tanta sunt odia, tantæ inimicitiæ, vt etiam prouisæ nullius consilio vel prudentia declinari possint. Franciscus

[a] anno 1559.

[b] anno 1544.

maior prospiciebat Pontificem Romanum Imperatorem Carolum, regem Angliæ, Venetos, Genuenses, Florentinos, Lucenses, Senenses, Ducem Mantuanũ, Sfortiadas coniuratos [a] in se vnũ armari, vt agri Mediolanẽsis possessionem Maximiliano Duci restituerent: non tam ipsius Ducis gratia quam quod illos regis Francorũ potentissimi principis victoriæ aduersus Heluetios & Sfortiadas terruissent: Rex societatem illam nec prohibere poterat, nec contractam perrumpere, nisi de agro Mediolanensi decederet. qui antea cum rege Francisco amicitia coniunctissimi fuerant, a fide simul & ab amicitia defecerunt: nam fidei religionem pleriq; principes nullam esse putant oportere, si publica vtilitas agitur: quinetiam tanta est hominum perfidia, vt cum maxime fallere proposuerunt, omnib. exsecrationib. sese deuouere non dubitent: vt Lysandrum [b] dicere solitũ ferunt, *pueros quidem astragalis, cæteros iureiurando falli oportere:* sed violatæ religionis grauissimas dedit pœnas. Certe quidẽ periuriũ atheismo detestabilius est: quia non tanta est eorum qui deos omnes auersantur impietas, quãta eorum qui & esse deos, & rebus humanis prospicere confitentur, iuris tamen iurandi simulatione numen irridere non dubitant: ista vero impietas cum animi abiecti turpitudine semper coniuncta est: quoniã is qui sciẽs periurium admittit, hostem quidẽ metuere, Deum vero despicatui habere se declarat. præstaret aut Deum immortalẽ esse, aut eum quem Deum esse putant, suæ fraudis testem nũquam appellare, sed seipsos tantum: vt Richardus Anglus Pictonũ Comes in beneficio Rupellanis ciuib. concesso ad extremum hac formula vsus est, TESTE MEIPSO. Cum igitur fides iustitiæ totius vnicum sit firmamentum, qua non modo Reipublicæ, sed omnis humana societas continetur: cum omnibus, tum vero principib. inuiolabilem esse oportet: qui cum violatam a subditis fidem acerrime vlcisci debeãt, quis desertæ a principib. fidei vltor futurus est? Excipio turpia pacta; quæ nec sine scelere seruari, nec sine impietate iure-

Fœdus contra Francos.

[a] anno 1523.

[b] Plutarc. in Lysandro.

iureiurando confirmari possunt [a]. At ne princeps quidem si iurauerit ea se nõ facturum quæ natura iusta sunt, si a promisso desciscat, nulla iurisiurandi religione obligatur: cum priuati plura quam ciuili iure liceat præstare ne iurati quidem teneantur [b]. Quæ autem iniusta sunt natura, nec promittere quemquam, nec ab aliis promissa exigere fas est. Ambiguitatem etiam verborum circumcidere & quoad eius fieri poterit, de pactis conuentis amputare vtilissimum est, ne iustorũ aut iniustorum specie, periurio latebra, decipiendiq; occasio quæratur: vt cum Henricus Angliæ rex societatem cum Aureliorum, Biturigum, ac Burboniorum Ducib. cumq; Alenzoniorum & Arminiacorum Comitib. iniret, vt mutua sibi auxilia præstarent, si iusta causa esset: Henricus ea clausula sibi vtendum putabat, vt in regem Francorum C subditos, & quidem regis ipsius gentiles armaret; quia fœdere exceptus non esset. illi vero Henricum in eam societatem non pertraxissent si regem Francorũ diserte exciperent: sed liberum sibi fore putabant, iustam causam interpretatione honesta minuere, cum nulla causa honesta videri possit aduersus principem, multo minus aduersus patriam arma capiendi; non quia perfidiæ scelere careant principes qui fidem pactorum quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant, etiamsi a victorib. pacisci metu cogantur: contra quam plerisque Romani iuris interpretib. [c] videtur: qui nec iura fetialia, nec veræ iustitiæ disciplinam, nec vllam antiquitatis Romanorum quorum leges interpretãtur memoriam tenent. sic tamen inueterauit hic error, vt nullum stabile fœdus, nulla fida societas inter principes cõtrahi possit, si victores victis legem dederũt: vt iam legati de fœderib. disceptantes non dubitent hanc vnam violandorum fœderum causam opponere, quod vi ac metu facta: quasi ex edicto Prætorio actionem instituerent. Mirum tamen est hanc nouã prudentiam Romanos, a quib. ad omnes populos iuris fetialis totiusq; iustitię fõtes purissimi manarũt, antea semp latuisse. Quis est enim qui ne-

[a] cap. 1. de iureiurando.

[b] l. vlt. de nõ numerat. pec. C. l. adigere. §. vlt. de iure patronat. l. iuris gentium. §. generaliter. de pact. l. vlt. quĩ satisd. Canonistæ aliter sentiunt. ex cap. ex rescripto. de iureiurando. gl. in l. si pecuniam de condi. causa. Bald. ibid. vetitum est arresto Curiæ Parisiorum fidem exigere eorũ pactorũ quæ ciuili iure permissa sunt. Rebuff. in glos. vlt. nũ. 9. de mercat.

[c] Alex. consil. 48 lib. 4. & consil. 17. lib. 5. Franciscus de Acol. consil. 14. Decius consil. 219. Bald. consil. 364. & 26. lib. 3. & consil. 40. lib. 1. Domin. Geminian. consil. 124. Cardin. Zabarella cõsil. 137. Bart. ad l. conuentionum de pactis. ff.

ſciat pacis conditiones fere ſemper inuitis dari, & a victorib. vi ac metu accipi, vt quod dici ſolet, *Minima de malis?* Nemo tamen aut princeps aut legiſlator exſtitit vmquam, qui quod victori promiſiſſet, exſequi recuſaret quaſi vi coactus id feciſſet. *quæ enim viro forti*, inquit Tullius [a], *vis poteſt adhiberi?* illic agit de Marco Attilio Regulo, qui ex inſidiis captus duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore Amilcare, Romam venit, iuratus ſe Carthaginem rediturum niſi captiuos nobiles pro ſe reddi perſuaſiſſet; Senatui mandata expoſuit, ſententiam ne diceret, recuſauit: quamdiu iureiurando hoſtium teneretur, non eſſe ſe Senatorē. ſciebat ſe ad cruciatum & ad exquiſita ſupplicia reuerti: vim tamen aut metum non excuſauit, ſed ad hoſtes rediit. nec aliter Mancinus Conſul faciendum ſibi putauit, cum Senatui pacis conditiones perſuadere non potuiſſet. quos enim iuris fetialis magiſtros grauiores; quos Romanarū legum meliores interpretes quam Cōſules Romanos quæramus? Illi tamen officii retinendi cauſa ad cruciatus voluntarios proficiſci, quam turpiter fidem deſerere maluerunt. Quid Conſul Poſtumius? quid ſexcenti obſides cum ageretur de pace Caudina? exſtant actiones Conſulares, quib. quid ille in Senatu, quid corā populo diſſeruerit, intelligi facile poteſt. ſi vim, ſi metum excuſaſſet, a populo lapidaretur. nulla tamen vis maior videri potuit, quā cum inter anguſtias Appennini montis fraudib. hoſtiū ſic interceptus Romanus exercitus, ſic concluſus erat, vt nec progredi, nec regredi, nec cum hoſte dimicare poſſet. Illud tantum, pacem iniuſſu populi Romani ſancire non potuiſſe: ac propterea Conſul petiit a populo qui pacis conditiones repudiarat, vt vna cum Veturio collega nudi ac vincti hoſtib. dederentur: cum ſcirent ſe ad cruciatum aut ad ſempiternam ſeruitutem quouis cruciatu fœdiorē proficiſci. Pace Madrica [b] rex Franciſcus maior Carolo Imperatori iuratus promiſit ſe, cum primum regni fines attigiſſet, pacis conditionem ratam habiturum, aut in captiuitatem rediturum. Franciſcum & Henricum

[a] lib. 3. Offic.

[b] anno 1526. 14. Febr.

Henricum filios obsides dedit. non prius Hispaniæ fines euaserat, quam omnes vno pene consensu principes ac populi suas opes & copias ad illum sponte detulerũt, si aduersus Imperatorem bellum renouaret. Rex in Curiam Parisiorum venit, Senatum habuit, & vniuscuiusq; sententiam exquisiuit, pacis conditiones ratas haberet necne. Selua Præses Curiæ Parisiorum ad infirmandam pacem, Zabarellæ [a] Cardinalis auctoritate vsus est, qui, quod in eo genere vi ac metu factum sit, ratum haberi non putat oportere; idq; exemplo Ioannis Cypri regis, qui a Genuensib. captus, obsidem filium dederat, nec tamen fidem seruarat. Miror ego non erubuisse principē tanti senatus, quo nullus toto terrarum orbe illustrior est, nō modo iuris fetialis imperitum hominem testem laudare, sed etiam eius tam ineptis argumentis sese munire. Hæc potissima pacis infirmandæ occasio fuisse videtur. additum etiam illud, non potuisse regem prouincias huius imperii, Burgundiam inquam, & maximam Belgiæ partem, sine senatus ac populi consensione hostib. promittere. id quidem verum est: cætera extra rem. numquam enim veteres Romani, qui neruosius quam nostri de toto iure fetiali disserebant, de vi, de metu, de ratihabitione captiuorum quæsierunt: & quidem nihil ineptius est quā captiuorum arbitrio relinqui, vt postliminio reuersi ratum habeant quod cum hostib. gestum sit. obsides vero qui dederat, nec pacis legibus, nec vllo iureiurando tenebatur; ac ne iurare quidem cogebatur: quia obses in eā causam datur, vt pro captiuo fideiubeat, aut capite luat, si is qui promisit, a pactis cōuentis recesserit. Illud est quod Posthumius Consul in concione populi Romani; *Cum me*, inquit [b], *seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præterquam corpora nostra debentur Samnitibus: dedamur per fetiales nudi vinctique.* & paulo post; *Quid enim obsidibus aut sponsoribus in fœdere opus est, si precatione res transigitur? nomina Consulum, Legato-*

[a] Consil. 137.

[b] Liui. lib. 9.

596

rum, Tribunorum militum qui spoponderunt, exstant: si ex fœdere res acta esset, præterquam duorum fetialium non exstarent. *Sponsionem* appellat, non *fœdus*: quia fœdus inter summos principes aut populos solenni precatione perpetuam vim habiturum: Sponsio a ducib. & Imperatoribus, qui obsidib. cauere solēt, nisi populis principibusve conuentio accepta sit: Pactio, temporaria est conuentio sine obsidibus: Pax vtroque modo conficitur ab iis quibus publice data potestas est. Ex quib. perspicuum fit eos qui obsides dederunt, nec iureiurando, nec pacis actionibus magis obligari, quam qui ab hostibus captiui, tametsi fidem dederunt, vinculis tamen aut carcerib. retinentur: qui si euaserint, nulla periurii fraude obligantur [a]: vt Franciscus rex Granuellæ Caroli v Imperatoris legato aperte respondit: quoniam, vt Romanorum quidam Consul dicere [b] solebat; *vult quisque sibi credi, & habita fides ipsam obligat fidem.* Itaq; Senatusconsulto decretum est, vt Romani ciues, quos Pyrrhus data fide Romam ire permiserat, ad hostes indicta capitali pœna redirent. Hic occurret aliquis, Franciscū C regem iurato promisisse, nisi pacis conditiones sibi probarentur, in Hispaniam se rediturum: idque factum olim fuisse a Iohanne rege Francorum; qui tametsi obsides fidemque dedisset, cum ea quæ promiserat ac sperarat efficere non potuisset, in Angliam rediit. neuter tamen datis obsidibus redeundi obligatione tenebatur. quamquam Franciscus, vt pacis actionem probaret, cogere tamen non poterat senatum populumque Frácorum, ad id de quo nihil in pacis actione exceptum erat, cum eius potissimū interesset ne prouinciæ ab hoc imperio distraherētur. Quamobrem Imperatori qui a pacis conditionib. discedere noluerat, iure bellum indictū est. Qua quidem re commotus Franciscum regem perfide se gessisse dixit. quod cum allatum esset, rex omnib. coactis principibus in senatum venit: cumque de iniuria sibi ab Imperatore illata grauiter questus esset, Granuellam Hispanorum legatum adesse iussit, vt Carolo

a l. nihil interest. de captiuis. l. 2. §. non sicut. de dolo.

b Liuius lib. 22.

Austriaco

Austriaco qui sibi absenti perfidiæ probrum obiecisset, pro ista contumelia denuntiaret eum toties improbe mentitum, quoties hoc dixisset; vtque duelli locum ac tempus assignaret. Eadem oratione aduersus Carolum vsus esse dicitur rex Anglorum, cum etiã a Carolo perfidiæ insimularetur. Fortiter illi quidem, quod perfidię crimen a se depulerunt, cum eo scelere vix vllũ in principe grauius esse possit: quia nulla res vehemẽtius Respublicas continet quam fides; qua sublata, etiam vna de pulcherrimis virtutib. iustitia cũ humana societate tollatur necesse est. Nec vero tantæ impudentiæ princeps vllus exstitit vmquam, qui honesti promissi fidem violare fas esse diceret: sed alius fraudem hostium, alius errorem, alius prauum consilium, alius rerum conuersionem, quæ prouideri nulla prudentia potuerũt, excusat: aut quia promissa seruari sine Reipub. interitu non possint. deniq; omnia iure facta defenduntur, vt vel oportuerit, vel necesse fuerit, vel imprudentia, vel improuiso casu factum sit: quæ causæ cum incidunt, violandæ fidei occasionẽ præbere solent: quæ tamen iusta esse non potest, nisi quod promiseris natura iniquũ fuerit, aut præstari non possit. Scio principum assentatores qui remissius ista disserunt, periurii latebras omnes studiose conquirere: qui autem neruosius, fidem omnib. vtilitatibus quantæcunq; fuerint, anteponi putant oportere, si sublata verborum ambiguitate pacta conuenta perspicua minimeq; dubia videantur. Qui vero Pontificem Romanum, non seipsum modo sed etiam alios iurisiurandi religione soluere posse [a] tradũt, eos ego summa impietate obligari iudico; quamquam ab ipsis Pontificii iuris interpretib. [b] satis refelluntur. Ac ne Iulius quidem II Pontifex max. quem *Ecclesiæ Romanæ facem* historici [c] appellant, tantæ impudentiæ fuit, vt sibi fidem violare licuisse diceret, cum Ludouico regi nefarium bellum pro tot beneficiis quę antea commemorauimus, & quidem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam ardem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam arripuit occasionẽ, cum Pontificatum Arelatẽsem actori

597

[a] Petrus Anchará. in cap. venerabilem. de election.
[b] Io. Imol. & Anton. Butrio in cap. 1. de constitut.
[c] Guicciardin.

cuidam Romano contra decus huius imperii, contraq; morem maiorum tribuere non dubitasset; atq; ita se gereret, vt ne regis quidem legatum admoneret: quod cũ allatũ esset, Ludouicus omnia sacerdotia, quorum fructus in Gallia Romani percipiebant, ærario adiudicauit. Hanc igitur Iulius inferendi belli occasionem nactus est improbe quæsitam. Hunc etiam Guicciardinus bonus autor, iactare consueuisse scribit, se fœdera ac societates cum Germanis, cum Gallis, cum Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat, ad eos fallendos ac decipiendos contrahere: vt omnes ex Italiæ finib. exterminaret. Nec desunt qui perfidos quidem exsecrantur, perfidiæ tamen suauissimos fructus decerpere solent: vt de Philippo Alexandri patre ferunt. Item Lacedæmonii Phœbidam perfidiæ damnauerunt, quod contra fœdus cum Thebanis ictum in Cadmeam arcem inuasisset: eam tamen ipsi retinuerunt [a]. Qui vero suæ dignitatis curam habent, ne turpiter a fide desciuisse videantur, iurisconsultorum responsa conquirunt: vt Marchio Pesquerensis, qui accurate ac latenter tacitis nominib. ac locis exquisiuit, num vassallus regis Neapoleos Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur. consilii vero capiendi summa fuit, vt si bellum aduersus Carolum v a Mediolanensi Duce, annuente Pontifice, susceptum prospere cederet, ipse regnum Neapolitanum possideret: sin aliter res cecidisset, Mediolanum principatum Duce perduellionis damnato præmii iure sibi deposceret. Sed coniuratione detecta Moronem Ducis Cancellarium in carcerem egit; quem pro tanto crimine leniter tractauit, ne seipsum moriturus proderet. Marchio tamẽ paulo post, cum omnia patefacta essent, animi dolore extabuisse fertur. eadem enim perfidia Imperatorem, Ducem, Põtificem, ac socios omnes fraudare proposuerat; quo perfidiæ genere nullum fœdius aut turpius cogitari potest. Licet quidem *vna fidelia duos parietes* [?] *dealbare*, dum salua religionis fide id fiat: vt de Themistocle fertur, qui regem Persarum clam admonuit, nisi

a Plutarc. in Epaminonda.

ex Euro-

ex Europa breui excederet, Græcos aditum Hellesponti præcidere decreuisse: precatus est etiam a rege ne rem euulgaret. quo quidem consilio Themistocles sibi securitatem peperit, si penes regem victoria futura fuisset; sin consilio rex acquiesceret, vt quidem acquieuit, Græcorum omnium gratiam iniret. Qui tamen veteratoria calliditate sibi cauent, vt in vtramque partem fallere possint, exitium sibi procurare sæpe consueuerunt: vt Epirotæ qui bellum aduersus Ætolos ab Achæis susceptum se in consilio Achæorum probare dicebant; Ætolis vero clam significauerunt se illis hostes minime futuros. Iidem bello Macedonico Perseis se amicos fore promiserunt, modo ne Romanorum in se odia excitarent: *Id agebatur*, inquit Liuius, *vt si rex abstinuisset Epiro, integra sibi essent omnia apud Romanos, & conciliata apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem.* quæ consilia patefacta exitium illis ac miseram seruitutem fugato Perseo pepererunt. Hæc autem iurisconsultorum consentiens [a] disciplina est, *vt nulla frangentibus fidem fides debeatur.* Sed porro nostri progrediuntur, qui etiam decreto concilii Constantiensis nullam statuunt esse fidem quæ infideli data sit. Patres ita decreuerunt, cum Sigismundus Imperator Ladislao Bohemię regi fidem dedisset, Ioannem Hussium & Hieronymum Pragensem saluos & incolumes a concilio domum reuersuros: qui tamen de concilii sententia impietatis damnati & exusti fuerũt. Imperator nec fidem regi datam, nec publicam securitatem violari fas esse ducebat: sed hunc illi scrupulum accersiti iurisconsulti, Nicolaus inquam Abbas Panormitanus, & Ludouicus Romanus exemerunt, cum dicerent *infideli fidem vtiliter dari non potuisse, nec datam seruari oportere:* in quam sententiam Pontifices ac minutos theologos facile pertraxerunt: vt quos capitis arcessere ac damnare non dubitarant, crudelissimo ignis supplicio necarẽt: tametsi nec Imperatori nec Patribus in eos vllum ius esset: nec si fuisset, Bohemiæ rex cui data fides erat, ab ecclesiæ Romanæ ritu desci-

[a] l. si conuenerit pro socio. l. viro & vxori. soluto matrim.

An infideli seruanda fides est.

uerat:ſed omnia peſſum iere. cuius erroris argumẽtum a Bartolo [a] iuris vtriuſq; conſulti (quamquam nimis inepte ac pueriliter) repetere non dubitarunt. Is enim hoſtib. priuatis, qui ius imperandi nullum habẽt, fidem ſeruari neceſſe non putat. quo eſt deteſtabilior talium hominum immanitas dicam an inſcitia, qui talib. argumentis iuſtitiæ fundamentum, id eſt fidem, ſubuertere conantur, & in ea funditus delenda occupati & ſunt & fuerunt. & quoniam Bartoli dictum illud vanius eſt ac leuius quã vt longa oratione debeat refelli, ad ſummam huius diſputationis referamus [b]. Hoc decreto armati Patres Cardinalem tituli ſancti Iuliani legatum in Pannoniam miſerunt, vt Huniadi fortiſſimo duci ſignificarent fœdus cum rege Turcarum contractũ violandum eſſe, ac bellum renouandum. quæ res illi cum abſurda & Reipublicæ Chriſtianæ exitioſa, pax vero æquiſſimis legib. accepta videretur, tamdiu reſtitit quoad concilii decreto a ſententia diſcedere coactus eſt. Ruptis fœderib. renouatũ eſt ab Hungaris bellum. Quæ perfidia in tantam iracundiam Turcas egit, vt ingenti exercitu Chriſtianos vndiquaq; cæderent ac profligarent, imperiumque illud, quod iiſdem pene finib. quib. Solis curſus terminatur, fractis opib. Chriſtianorum longe lateq; amplificarent. Ac tametſi Sigiſmundus Imperator innumerabiles Chriſtianorum copias ad Nicopolim coegiſſet; nihilominus ingenti clade accepta proſtratus eſt: vt perſpicuum omnibus eſſet, decretum illud quod Patribus placuerat, immortali Deo diſplicuiſſe: cum etiam legatus ille quem modo dixi, a latronib. cæſus ſit. Nam ſi fidem infideli frangere fas eſt, dare certe nefas eſt: ſin fidem dare ius eſt, datam ſeruare oportet. hæc enim ipſa ſibi ſunt conſequentia. quærẽdum ergo prius erat, cum infideli principe paciſci ius ſit, necne? Carolus quidem Imperator cum rege Perſarum amicitiam inire per legatos non dubitauit [c]: eoque profectus eſt Robertus Anglus, quem Syriæ Præſes citatis equis pene comprehendit: vt nullo iure tum apud Pontificem maximum,

tum

[a] In l. conuentionum. de pactis. ff.

[b] Vide lib. 3. Offi. l. 1. de pactis.

[c] anno 1544.

tum etiam apud imperiales Germanorum conuentus, Imperator quereretur regem Francorum cum Turcarum principe amicitiam ac societatem contraxisse. Quis est enim qui nesciat reges Poloniæ, ciuitates Venetorum, Genuensium, Rhagusiorum, amicitiam Turcarum iam pridem sibi conciliauisse? Idem Carolus Imperator Martino Lutero, quem Pont. Maximus diris exsecrationibus quasi Ecclesiæ Romanæ hostem deuouerat, fidem dedit, vt ad Wormatiæ conuentus venire non dubitaret[a]: quo cum venisset, Eckius theologus in eum eodem iure iisdemq; pœnis quibus in Hussium & Hieronymum, animaduerti cupiebat, quem eadem impietate qua illos obligari diceret, ac fiducia Constantiensis decreti, fidem hostibus fidei non esse seruandam contéderet. Sed nemo fuit qui Eckium non aperte exsecraretur, ac decretum illud non improbaret. Itaque Imperator, ne securitas publica violaretur, equitum turmas aliquot Lutero dari iussit, quousque saluus & incolumis domum reuertisset. Quamquam nescio quomodo Patribus Constantiensis concilii venit in mentem hęreticis omnem fidem abrogare: cum Pontifex ipse maximus quoties sacris initiatur, accipiat ab ipsis Iudæis fidem, eosq; religionis suæ institutis summa cum libertate frui patiatur. quinetiam principes Germani ac Itali Iudæis testibus sæpissime in iudiciis vtuntur. Exstat iurisiurandi[b] formula imperialibus legis actionibus comprehensa, qua Iudęi religiose affirmare debent in iudiciis se perinde aduersus Christianos homines fidem seruaturos, vt sui maiores aduersus Gifanos. Quinetiã Iosues Israelitarum imperator fœdere cum Gabaonitis dęmonum cultoribus contracto, tametsi fraude circumuentus esset, nec vlla iurisiurandi religione obligari potuisse cæteri duces contenderent, nihilominus tamen sanctissimus imperator fidem seruari oportere decreuit, *Ne*, inquit[c], *Dei præpotentis, quem fœderis testem appellauimus, iracundiam ac furorem ciere videamur.* Quod autem diximus nullo periurio teneri qui fœdifragis fidẽ non ser-

C

a anno 1519.

b Lib. 1. c. 86.

c Iosue 9.

uarit, omnibus ita perspicuum esse opinor, vt nihil exemplis opus sit: sed interpretatione temperanda res est. nam cui rupta fides erit vel vno capite fœderis, iurisiurandi religione solutus est, ita vt nullo fœderis capite teneatur: non tamen si noua fœdera iisdem quibus antea aut diuersis legibus feriantur, periuria præterita repetere[a] liceat: alioqui nullus fidei, nullus religioni locus sit, nec periuria vllos exitus reperiant. vt non ita pridem nostra ætate Sinanus classis Turcarum Præfectus, obsessa Tripoli in Africæ litore, & pacis conditionibus interposito iureiurando datis & acceptis, quibus ciues salua libertate oppidum dedere spopondissent, deditione facta ciues omnes vinculis constrictos in seruitutem redegit, exceptis ducētis quos Aramondi Francorum Legati precibus libertati restituit. At ciues cum de violata fide grauiter quererentur, (iurauerat enim Sinanus per caput principis, quo iureiurando nullum ad obligandū efficacius esse putant) ipse reposuit periurium equitum Rhodiorum, qui deditione vrbis facta iurati se numquā aduersus Turcas arma laturos, salua libertate discesserant. sed illud refelli poterat a Tripolitanis, nisi ius in armis positum fuisset, se nec Rhodiorum equitum obligatione teneri; nec si antea iurassent Tripolitani, periurii vltionem nouo iure sublatam repeti potuisse. Quod si fraude fraus, ac periuria periuriis ante nouum fœdus rependantur[b], nihil est quamobrem quis conqueri iuste possit. vt cum Epirotæ aduersus Romanos perfide se gessissent bello Macedonico, ac Perseo regi clam fauerent, Romani parta victoria simulauerunt se præsidia ex Epiro sublaturos, & vna edicti significatione iusserunt decem viros ciuitatum principes quicquid auri & argēti esset in ærario cuiusq; ciuitatis, pferre: quo facto Imperator Romanus vrbes septuaginta militibus diripiendas permisit. in qua perfidia punienda Romani paulo crudelius quam par erat, se gessisse videntur; cum ad eos tantū qui periuriū admisissent, pœna peruenire debuisset: ea vero simulatio cōtra decus est antiquæ Romano-

rum

[a] l. si quis. §. non solum de adimēdis legat. & ibi Bar.

[b] l. si conuenerit pro socio. l. viro. soluto matri.

rum dignitatis. Turpius tamen ii qui nulla perfidia violati, iusiurandum decipiendi non obligandi vinculũ esse putant, ac securitatem publicã ad pestem & exitium dare solent: vt Carolus Dux Burgundionum Ludouico Luxemburgo Magistro militum securitatẽ proposuit, vt eum Ludouico regi Francorum turpiter proderet[a]. Fœdius etiam Antonius Spinola Genuensis Præfectus Corsicæ insulæ, qui ad periuriũ crudelitatem adiunxit, cum principes omnes insulę cõsilii capiendi specie coactos, & ad epulas simul inuitatos necari iussisset. recens est historia. Sed hęc vetus de exsulib. Cynęthorũ, qui reuocati & cæteris ciuib. nouo fœdere cõciliati, cum præteritas iniurias sempiterna obliuione sepelire iurati sanctissime ꝓmitterent, hoc tantũ, inquit Polybius[b], moliebantur, vt fidei specie acceptas offensiones vlciscerẽtur, ac ciues cũ ciuitate hostib. proderent: sed eam proditionẽ proditorib. ipsis exitio fuisse exitus declarauit. Sæpe tamen fit vt fides ac societas deseratur metu potẽtiorũ, qui victoriã adepti cæteros perterruerunt: cuius rei permultorũ exemplorũ & nostra plena est Respublica, & omnia regna cunctæq; gentes: vt post calamitatem Cannensem Romanos socii prope omnes deseruerunt. Perseo rege Macedoniæ capto, Rhodii palã edixerũt, ne quid a quoquã ciuium in gratiã Persei regis, qui cum societate & amicitia coniunctissimi fuerant, diceretur fieretve, subiecta capitali pœna. Quid socii nostri capto ad Papiã Francisco rege? Itali omnes a societate tunc defecerunt. Metus quidẽ ab auxilio ferendo ignauos homines, a periurio tamen nõ excusat. sed quæ excusatio eorũ esse potest qui ad fœdus perfidiam cogitatam afferunt? Maximilianum quidem huius Imperatoris proauum dicere solitum ferunt, nullas pactiones, nulla fœdera cum Francorum regibus inire, nisi vt præteritarum iniuriarum, quas ab illis se accepisse aiebat, vltionem reposceret. Nemo tamen est, opinor, qui nesciat Carolum VIII ac Ludouicum XII, quibus regibus Maximilianus imperium tenuit, integritate, fide, pietate, iustitia pares

a Philip. Comminius.

b lib. 4.

principes omnibus seculis paucissimos, superiorem habuisse neminem. At Ludouicus qui vnus ex omnibus regibus *patriæ parens* est appellatus, tametsi grauissimas in Italia belli offensiones accepisset, nihilominus pactis induciis Ferdinandum in litore Genuensi prætereuntem summa fide ac libertate inuisere, & in triremem ipsius descendere non dubitauit: quem animi candorem ac fiduciam admiratus Ferdinandus, ad portum appulit, ac Sauonam ingressus, a rege Ludouico omnibus humanitatis ac magnificentiæ officiis cumulatus discessit. Vtriusque fiducia perfidis quidem hominibus improbatur, qui quod turpiter facturi fuissent, aperte declarant: bonis omnibus laudabilem videri necesse est, qui quæ ipsi exsecrantur, ne de aliis quidem suspicari fas esse ducunt. Si tamen principes acie instructa pacti fuerint inducias, vt simul ad alloquendum veniant, exarmatos esse oportet; ne is qui clam pugione sicave armatus sit, hostem eadem fraude qua Iphicrates Atheniensis Iasonem tyrannum, aut Mithridates Armeniorum principé sororis filium, trucidet: aut si alius alio copiis & exercitu multo instructior sit, potentior infimo cauere debet obsidibus aut arce data. Sic Perseus cum Quintum Marcium Philippum legatum Romanorum conuenire cuperet, & flumen vtriusque imperii finitimum transmittere vellet, Marcius obsides sibi dari petiit, si comites plures tribus secum deduceret: Perseus amicissimos obsides dedit, Marcius nullos; quia nec exercitum nec copias vllas haberet. Cauendum etiam in liberandis captiuitate principibus qui obsidibus cauent, vt vires in vtramque partem pares sint, obsidesque in finibus imperii eodem momento recipiantur, quo captiuus princeps liberatur: vti factum est cum Franciscus I rex Francorum ex Hispaniæ captiuitate postliminio rediret: alioqui metuendum esset, ne princeps vna cum obsidibus perfidiæ teneatur: vt cum Trypho procurator Syriæ Ionatham ex insidiis cepisset, centum talenta sibi pactus est vt captiuum liberaret, obsidesq; Ionathæ filios

lios acciperet: acceptis obſidibus ac pretio libertatis, patrem cum liberis trucidauit, ac pupillum ſuum Syriæ regem crudeliſſime necari iuſſit. Ab hoc peſtiferorum hominum genere modis omnibus cauendum erit, nec vlla ſocietas, at ne commercia quidem habenda, niſi valde neceſſaria: quia cum maxime fallunt ac perfidiam cogitatam ad iuſiurandum adferunt, hoc agunt, vt viri
601 boni, vt amici eſſe videantur: qualem ætate ſuperiori Alphonſum regem Neapolis fuiſſe accepimus, qui Iacobum Comitem Mediolani Ducis legatum interemit: qualis etiam Antoninus Caracalla fuiſſe dicitur, qui nemini gratulari poſſet niſi iis quos ad cædem deſignarat. vt enim cætera quæ infinita ſunt perfidiæ exempla prætermittam, pace cum Parthis facta, regis filiam ad nuptias ſibi depopoſcit: rex annuit, vt ſanguinis propinquitate amicitiam confirmaret. Imperator in Perſidem magno comitatu ad ſponſam profectus, magnifice a rege excipitur: tabulæ conficiuntur; dicta dos eſt: interim Imperatoris comites qui veſtibus arma texerant, inopinantes regis amicos ac principes inter medias epulas adoriuntur ac trucidant: cæde peracta fugam capit parricidarum omnium fœdiſſimus: qui etiam de turpitudine gloriari non erubuit, cum diceret hoſtes ſic accipiendos eſſe. at tanti ſceleris immanitatem Deus immortalis non diu inultam reliquit: ſed paulo poſt a domeſtico ac familiari occidi paſſus eſt, cum aluum exoneraret. Huic peſti quam ſimillimum fuiſſe ferũt Borgiam Alexandri VI Pontificis Romani filiũ, qui a patre quos ad conuiuium inuitaret, veneno necare didicerat. vter vtrum perfidia ſuperaret, vix dici poteſt: alterum enim ferunt numquam dicere ſolitum quæ facturus eſſet: alterum numquam efficere quæ dixiſſet: ac vtrumque id vnum pro ſumma religione perſuaſum habuiſſe, fidem omnibus dari oportere, ſeruandam nemini: cum
C enim hoſtium duces ad pacis actionem deinde blanditiarum illecebris ac iureiurando Alexandri F. ad ſe pertraxiſſet, crudeliſſime necari iuſſit. cui flagitio pater ar-

ridens, *O factum bene!* inquit. Sed nō minori temeritate homini perfidiosissimo quā imprudentia seipsos alienæ maiestatis subdito committendos putabant: qui nec hostib. dare fidē, nec sine Pontificis maximi, penes quem erat imperii maiestas, cōsensu pacisci vtiliter poterant. neuter tamen ius fetiale, aut boni quicquam didicerat. Sed Pontifex eodem veneno quo familiares & collegas necare decreuerat, sublatus est: alter veneni vim quamquam difficillime superans, eadē fraude qua hostes cōsueuerat, circumuētus est. cum enim Consaluus Præses Neapolis ei fidē dedisset, & quidē sine fraude; neq; enim tam iuris fetialis quam rei militaris peritus erat Imperator: Borgia fidē Consalui secutus, Neapolim venit: quod Ferdinandus rex cum intellexisset, Borgiam dimitti vetuit: Præses mandatum regis exponit: Borgia Præsidis iusiurandum ac fidem vrget: sed Præsidi fidem hosti iniussu principis dare non licebat; multo minus subditum captiuum vetante rege dimittere. nec debuit imprudēter Borgia fines hostium subire. Eodem errore peccatū est ab Alberto Francorum Comite, quem a Ludouico Bauaro Imperatore obsessum Otho Mogontinus Pontifex in fraudem pellexit, cum illū ad Imperatorem deduxisset, data fide, nisi Imperatori conciliaretur, se in arcem pro Alberto reuersurum. Pontifex egressus limen arcis, simulauit se nescio quid omisisse vt in arcem rediret, ac eodem momento exiret. hic igitur ad Imperatorē profectus, ab eo iure cōprehensus est: & cum fidem imploraret, Pōtifex illius veteratoris cui⁹ Polybius meminit[a], exemplū imitatus, se in arcem reuertisse nec officiū suū deseruisse contendebat. Senatus Romanorum militem illum quem dixi, ad Annibalem vinctum mitti decreuit. Pontifex tamen, etsi non poterat iniussu Imperatoris fidem perduelli dare; quia tamen aliter atque Consaluus hominem iuris fetialis imperitum dato iureiurando in fraudem impulisset, perfidiæ turpissimo crimine non vacabat: non magis quam Paches ille qui Hippiam ducem ab arce ad colloquium data fide incolumem rediturum

[a] lib. 6. de militari ac domestica Rom. Cicero lib. 3. Offic.

rurum pellexit: arcem enim duce desertam facile cepit, deinde illum incolumem ex pacto redeūtem in arce necauit. At C. Marius in Consulatu Lucio Saturnino Tribunoplebis, qui Memmium Consulem creatū in campo Martio occidisset, fidem dedit, vt illum de arce Capitolii quam vna cum cæteris perduellibus inuaserat, disturbaret; Tribunusplebis & Consulis & amici fidem secutus, vt primum e Capitolio descendit, occisus est a Caio Rabirio, quem T. Labienus Tribunusplebis trigesimo post anno perduellionis accusauit: damnatus a Quæstoribus parricidii, ad populū prouocauit: Cicero Consul cū rei causam suscepisset, & corā populo omnib. dicendi viribus exarsisset, ad extremū, *Si fides*, inquit, *Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur, nō eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idemq; violauit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit sine Senatusconsulto dari? adeone hospes Vrbis, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisq; nostræ vt hæc nescias?* neq; enim priuatorū pactis publico iuri derogari potest; nec si quis cum aduersario iniuriarum oblitus transegerit, fidem violabit si eumdē occidere edicto iubeatur; quia ius publicum obstat. nō tamen probare possum id quod Bartolus, exsulem cum quo antea transegeris, occidere licere: *in l. opprimendorum. de inoff. testam. ff.* impune quidem licet Italorum moribus, salua dignitate nō licet: nec si licet, honestum tamen est: *non omne quod licet*, inquit Paulus, *honestū est.* Consimilis fere causa fuit Vincentii Pogii qui cum Lucensium[a] imperatorem in ipsius vrbis Prætorio coniuratorum valida manu armatus necasset, fide a magistratibus accepta vrbe excessit; iis cōditionibus, ne imperatoris cędes sibi sociisve fraudi esset. nihilominus cum ex vrbe erupissent coniurati, publico iudicio damnati fuerunt. Melius Venetorum[b] Decemuiri, qui magistratus fidem exsulib. dare vetuerunt, ne publica securitas magistratuum fraude ac simulatione violaretur; cum ad iura maiestatis pertineret[c]. nec multo post Senatusconsulto cautum est[d], *ne manus inicere liceret in eos exsules*

[a] anno 1522.

[b] anno 1506. in statut. Venetor.

[c] l. 1. ad l. Iul. maiestat. ff.

[d] anno 1512. in statutis Ven.

quibus Respublica fidem dedisset, si domum reuertissent. non quod princeps populusve subditis, multo minus etiam latronibus fidem dare teneatur[a]: si tamen dederint, sine dedecore violare non possunt. Cuius rei a Romanis, qui optime iura fetialia ac totius iustitiæ vim tenebant, petenda nobis sunt exempla. Etenim Cn. Pompeius cum piratis qui classem mille circiter nauium instruxerant, ac toto mari mediterraneo impune grassabantur, suarum copiarum multitudine perterritis pactus est pro Republica, vt salui & incolumes in prouincias populi Romani dispersi viuerent: ac ne fraudi illis esset, quod piraticá exercuissent. quo nihil melius fieri potuit; cum piratę sine magno Reipublicæ periculo nec vinci, nec vrbes in litoribus, quas fere quingentas cum aliquot insulis occupauerant, recuperari possent. magistratibus enim Romanis, quominus in prouincias migrarent, ac mercatorib. mare mediterraneũ penitus cóclusum videbatur. ac nisi Senatus quæ gesta cum piratis a Pompeio fuerant, probasset, Respublica periculosum eius belli exitũ habitura fuisset. Nó quod velim cum piratis ac latronib. vllam fidę aut amicitiá, vllumve cómercium esse; aut periurio teneri, qui prædonib. pactũ pro capite pretium non attulerit, ne si iuratus quidéid non fecerit: quia nó sunt illi ex hostiũ numero; nec iuris aut legũ, quarum euersioné moliũtur, beneficio frui oportet: attamen Respublica datá latronib. fidé frangere salua dignitate vix potest, etiási periurio non teneatur si a iureiurando discesserit. Cum enim[b] Tacfarinas latronũ in Africa se ducé ferens, legatos ad Tiberiũ Imperatoré misisset, vt sibi suisq; agros assignaret, bellũ alioqui sempiternũ Romanis illaturus: Imperator ista legatione cótumeliam sibi nominiq; Romano irrogari putauit; cum diceret in Senatu maiores quondá Spartaci latronis, qui triplici prelio Romanos exercitus fregerat, legatos pacé petétes admittere noluisse, sed fugatas eius copias Marcum Crassum persecutũ fuisse, eosq; qui cladé effugerant, crucibus affixisse. Quo perspicuum fit, principem popu-

[a] l. hostes de verb signific.

Fides latroni data seruanda est.

[b] Tacit. lib. 2.

populumve cum latronibus pacisci, contra decus esse: a fide tamen quæ latroni data sit, etiamsi salua religione possit, non tamen salua dignitate discedi. Quid Augustus aduersus latronum in Hispania ducem? maximam pecuniarum vim publice promiserat ei qui Coracotam latronum principem cepisset. Coracotas ad Augustum adire, & pactum pro suo capite pretium petere non dubitauit: Augustus non modo latroni veniam, sed etiam præmium dari iussit [a], tametsi fidẽ ei non dedisset: quoniam salua dignitate hominem nec supplicio affici, nec præmium ei denegari potuisse iudicabat. tantũ fuit publicæ securitatis ac fidei momentũ. Refert tamen plurimum, fides hosti data sit, an prędoni; peregrino, an amico; subditis, an sociis: nam si subdito perduelli data fides est a principe, cui vitam & famam quam tueri debuisset, eripere voluerit: deinde rupta fide princeps vltionem reposcat, non tanta infertur iniuria quam si latronibus datã rupisset; vt fertur Dagobertũ regem legioni latronum, quæ ex Bulgariæ finibus in Galliã vsq; penetrarat, fidem dedisse & agros assignasse: quibuscũ sine summo periculo dimicari nõ potuisset: deinde inopinãtes dato signo trucidari iussisse. vtilitatẽ dignitati prætulit. Aliter Romani, qui aut fidem non dedissent, aut datam non fefellissent. At etiam cum T. Manlius, is qui primus *Torquati* nomen habuit, adhuc adolescens Pomponiũ tribunum plebis gladio districto iurare coegisset, se patrẽ quem accusabat, missum facturũ; eoq; terrore coactus tribunus iurasset, rem ad populum detulit; docuit cur sibi a causa desistere necesse esset. *Tantum*, inquit Cicero, *iusiurandum temporibus illis valebat*. Sed queri potest, si princeps cum subditis pacẽ aut inducias pactus sit, seque iurisiurandi religione obligauerit peregrinis principibus, subditos minime violaturum, an rupta fide peregrini principes vltionem iure reposcant? Id enim sæpe factum legimus etiam ab ipsis Romanis, qui pace cum Philippo iuniore facta, vno capite cauerunt, *ne subditos qui ad Romanos transfugerant, violaret. Vna res*, inquit Li-

Augusti fides.

[a] Dio lib. 56.

a lib. 39.

uius[a], *Philippum maxime angebat, quod cum leges a Romanis victo imponerentur, sæuiendi ius in Macedonas, qui in bello ab se defecerant, ademtum erat.* Ego principibus, qui alienorũ ciuium securitatẽ pacti sunt, rupta fide iniuriam inferri statuo, ac vltionem repeti posse[b], & pœnę fœderib. additæ stipulationẽ committi, vt iis qui offensionẽ acceperũt, debeatur: vt cum Barones regni Neapolitani, pontifex Romanus, rex Castellæ, respublicæ Venetorum ac Florentinorum, ab vltione quam Ferdinandus rex Neapolis in eos meditabatur, tueri se vellẽt, regem ipsum iurisiurandi religione obligauerunt, quominus illis noceret: data securitate, domum reuersos omnes supplicio rex affecit; tametsi pater regis ipsius filiũ eodẽ iureiurãdo obligatũ teneret. Nam Romani a Philippo eadẽ securitate transfugis Macedonibus non cauissent, si principi impune fidem datã frangere licuisset. Nihil tamen contra pacta fieri iudicandũ est, si quis priuatus acceptarũ antea iniuriarũ vltionem reposcat; nisi pactis hoc diserte exceptum sit, aut nisi clausula generali securitatẽ domum adeundi paciscantur, quę eam[c] vim habet vt de reditu quoq; pactum videatur: cum[d] *generalis clausula ad vniuersa eandem vim habeat quam singularis ad singula:* quæ si tabulis securitatis expressa[e] non fuerint, nec loca, nec tempora, nec personas venire iudico. Quæ tamen neglecta sunt a Leone x, Pontifice Romano, qui etsi Paulo Baleoni fidem ac securitatis tabulas dedisset vt Romam veniret, quibus etiam domum vt rediret tacite pactus erat, nihilominus cõprehensum in carcerẽ egit, nec tantum perduellionis, sed multorum criminum cumulatis iudiciis damnatũ supplicio affecit. Eadem securitatis specie Alphonsum Cardinalẽ Senensium principẽ illectum cõprehendit, & quominus fraudem putaret, legatum regis Hispanorum clam interponi curauit, qui pro Cardinale securitatem a Pontifice efflagitaret. Cardinalis irretitus, fidem publicam vrgebat; legatus ipse regis Hispanorum querelis omnia miscebat: cui repositum est ab iurisconsultis, quibus Pontifices

b arg. l. si id quod. & ibi Bart. & in l. cùm duo. nu. 2. de duob. reis. ff.

c Alexan. cõs. 46. li. 2. DD. in l. 1. ad l. Iuliã maiestatis argum. l. de ætate. ad Treb.

d l. 1. §. 1. quod iussa. l. si duo. de administr. tu. c. quia circa. de priuil cap. solitæ de maioritate. Alexan. cons. 235. l. 6.

e cap. sedes. de rescriptis. Clemen. non potest. de procur. l. vlt. cui dulcia. de vino, tritico. ff.

Leonis x. P. M. perfidia.

tifices Romani vacare non possunt, securitatis tabulas quantumuis amplissimas prodesse nemini, nisi admissa crimina tabulis diserte contineantur. accusationis præcipuum caput erat, quod Pontificem Romanum veneno necasset, nisi conatus irritos fortuna fecisset. itaque lictor humanitate Pontificia Cardinali damnato gulam fregit. Certe quidem Hispanorum legatus fidem aut securitatem sine iussu principis stipulari non poterat, vt superius docuimus. quarum rerum ignoratio non modo caliginem, sed pestem ac perniciem principibus inferre sæpe consueuit. Clemens VII Pontifex Romanus calliditate nō dissimili Florentinos ætate nostra fefellit: quorum libertatem & imperii maiestatem illibatam fore legato Hispanorum promiserat: eos tamen Alexādro fratris spurio seruire coegit; cum diceret *maiestatis crimina, nisi expressa fuerint, nullis securitatum tabulis contineri:* quo nihil ineptius ab eo dici potuit, qui nullum vnquam imperium, nullum ius in Florentinos habuisset. Quamobrem in omnibus principum ac ciuitatum pactis conuentis, vtilissimum est arbitros ac iudices fœderum ac pactionum complecti, si qua inter socios cōtrouersia oboriatur; sic tamen vt in vtramq; partem arbitri pares sint, ac si dissideant, tertium aliquem optent, qui vtrosque dirimere possit. vt eo fœdere quod reges nostri cum Heluetiis percusserunt anno MCCCCLXXXI, quinto capite cauetur, *vt æquatis sociorum iudiciis cōtrouersiæ expediātur.* Item Austriaco fœdere cum Heluetiis contracto, Pontifices Bohemię & Constantiæ controuersiarum omnium arbitri recepti sunt. Secus eo fœdere quod ictum est ab Heluetiis cum Francisco I rege Francorum anno MDXVI; quia decimoseptimo capite, *facta potestas est omnibus sociis eorumve subditis duos rerum finiendarum arbitros adhibere:* ea lege vt si quatuor arbitri negotium explicare non possent, actori a Valesiis aut Rhætis quintū accersere liceret; cui nō esset sententiarū mutandarum ius, sed earum alterutrā sequi necesse haberet. at caueri debuerat vt arbitri quatuor discrepātes

606

inter se quintum cooptarent, cum Heluetii in causis fere omnibus petitorum personas sustinerent, & eos quos vellent, sine reiectione arbitros haberent. ita fiebat vt regis & Gallorum causa semper deterior videretur. Illud etiam in principum rebus ac rationibus contrahendis caueri oportet, vt nihil cum legatis geratur sine mandato singularum rerum amplissimo, & quam maxime fieri poterit, copiosissimo: propterea quod quantumcúq; legati principes ac populos rem ratam habituros spondeant ac recipiant, nihil tamen recte, nihil tuto geri potest: quo fit vt princeps qui quid alterius legato promisit, ipse quidem teneatur; is vero cuius nomine ac fide legatus spopondit, nulla obligatione cóstrictus sit, quousque princeps alter ratum habuerit: atq; interim causæ incidunt quæ obstant quominus pacta rata habeantur; vt Samnitibus ac Numantinis contigit. ac ne longius exempla petantur, Ludouicus XII rex Francorum pacẽ cum Ferdinando Hispaniarum ac Neapoleos rege [a] pepigerat, qua pacis actione Ludouicus pro se spoponderat: Philippus archidux Austriæ pro socero absente, qui tabulas quidem procuratorias amplissimas genero dederat, quibus etiam se ratũ habiturum quę gener pactus esset, pmiserat: dum interim socer belli Neapolitani exitum exspectabat, vt si aduersa contigissent, ratam pacem ac Ludouicum obligatum haberet; sin prospera consequerentur, pacta repudiaret; & quidẽ contigit Hispanos prœliis duobus superiores esse. quod cum in Hispaniá allatum esset, pactio quam Ferdinandus ratam habiturus esset euentu sinistro, reiecta est; cum Hispani Philippum sine soceri mandato singulari quicquam promittere potuisse negarent. Aut certe si princeps quem rata negotia habere oportet, procul absit, necesse est eum qui præsens quicquam promittit, tempus breuissimum cócludere, quo pacta conuenta debeant a principe absente rata haberi: quoniam cum de statu Reipublicæ agitur, reticentia inutilis est: nec, nisi expressa ratihabitio sequatur, pactũ vllum efficax esse potest. Quamobrem

[a] anno 1503.

Britinia-

Britiniacum fœdus ruptum est, cum Ioannes regni procurator absente patre ratum non habuisset id quod exceptum erat de Aquitania, ne deinceps imperii Gallici maiestate teneretur. Nec aliam ob causam Carthaginenses discesserunt a primo fœdere; quo socii omnes vtriusque imperii vno verbo comprehensi fuerant: deinde additum, vt pacta cum Luctatio Consule facta ea lege valerent, si pop. Romanus rata haberet: populus ea pacta sancire noluit; sed procuratorias tabulas in Africam misit cum legatis qui populi sententiam explicarent, quam Asdrubal imperator probauit: his autem mandatis Senatus populusque Saguntinus diserte inter populi Romani socios exceptus erat; sed populus Carthaginensis imperatoris sui acta non sanciuerat: ac proinde contendebat Annibalem Saguntinis iure bellum indixisse: nihilominus tamen cętera pacta iisdem tabulis comprehensa seruare non dubitarat; in quo videbatur exceptionem de Saguntinis sociis[a], si non verbo, reipsa tamen ratam habuisse. Tutius est igitur singularia mandata proferre cogendos, quibuscum agi de statu Reipublicæ possit, priusquam quid definiatur: quoniam tantæ sunt hominum fraudes, tot in mentibus latebræ tantiq; recessus, vt fidei violandæ occasio ex rebus quibusq; leuissimis quæratur: quãquã perfidia deesse potest nemini perfidiæ latebras quærenti. pleni sunt libri Polyæni: vt Chalcedoniorum aduersus Byzantinos, Cleomenis aduersus Argiuos, Thracum aduersus Thessalos; qui cum aliquot dierum inducias pacti essent, noctu populabantur agros. Fœdius etiam illud Periclis, qui hostibus vitam incolumem futuram promisit si ferrum abiecissent; illos tamen exarmatos qui vel fibulas ferreas in vestibus haberent, trucidari iussit. Cum etiam Flandri ærario pontificis Romani aureos mille nummos dependere ex pacto promisissent si fidem fallerent, aut a rege nostro deficerent; ne pœna cõmissa videretur, Eduardo III regi Anglorũ persuaserũt vt se regem Francorũ diceret: quo facto arma pro se, quasi pro rege Fran-

[a] l. hoc iure de regul.

corum, se iure laturos sunt polliciti. Inde renouādi belli occasio nata est. Alii syllabas aucupantur; vt Ludouicus XI rex Francorū; qui, quod Ludouicū Luxemburgum magistrū militū ad supplicium quæreret, amicorum in modū iactabat se capitis tanti viri egere plurimū: quę ratio loquendi apud nos & capitalem pœnā & consiliū significat. Carolus V Imperator subtiliore solertia literæ vnius discrimine[a] negare se dixit quæ affirmare putabatur: cum se principes Germanos carcerib. erepturū scripsisset. At Georgius Cornarus patricius Venetus, qui fœderis cum rege Francisco percussi verba non poterat, sententiā malitiosa iuris interpretatione corrupit: quia cum ex fœdere auxilia vtriusq; imperii cōseruandi causa vicissim ꝓmissa fuissent, ac Franciscus de prouincia Mediolanēsi depulsus esset, negauit ille auxiliū deberi, quasi fœdus ictum esset de retinenda ac tuenda possessione tantum, non etiā de recuperanda si amitteretur. Cum cętera omnia desunt, qui plus opibus, idē perfidia potior esse consueuit; vt cum Atabalippa rex Peruanus in potestatē Hispanorum venisset, pretiū regio capiti dictum est infinitæ pecuniæ; quā ille cum abūdantius quam peteretur effudisset, Hispani accepta pecunia regē impietatis accusarunt, quod sacra biblia humi deiecisset, nec religionē Christianam ꝓbaret: cuius impietatis culpam expiari nō aliter posse affirmabant, quam si Christianorum religionē professus, sacratissimo lauacro perpurgaretur. rex ægre adduci poterat vt religionē mutaret, ac Solem immortalē mortalibus diis anteferendū diceret: sed perterritus tot imminentiū periculorū metu, Christianas leges ac religiones se ꝓbare dixit, veteremq; impietatē eiurauit. quid multa? cum Hispani regem confitentē, pœnitentē, præceptis omnib. ac pacis legib. obsequentē haberent; mori tamen coegerunt: vt non immerito M. Varronis dictū vsurpari potuerit; *Qui pote, plus vrget: sic pisces sæpe minutos Magnus comest, vt aues enecat accipiter.* Non aliter impius ille Mediolanensis quē appellare nefas est, cum aduersarium inopinantē adortus

[a] Sleidan.
[a] pro *u*.

tus

tus esset, humi deiecit, & sica faucibus imposita mortẽ minatus est, nisi ob illatas iniurias satis sibi fieret: ille inopinato casu perterrefactus, veniam precari; pœnam deprecari; dictum factum nolle: sicarius vrget se mortẽ illaturũ nisi Deum immortalẽ eiuraret: ille deos deasq; omnes detestabilem in modũ exsecratur: non eo contẽtus aduersarius exsecrationes illas sæpius, quo minus simularentur, iterari ex animo iussit; deinde iugulum gladio hausit; postremo de hoste triumphans; *Et illa est*, inquit, *generosa vltio, quæ & corpori vitam eripiat, & animo* C *cruciatus sempiternos sit allatura.* Et quidẽ extremę demẽtiæ fuit in flagitiosissimi ac teterrimi parricidæ ꝓmissis proculcato numine salutis spem vllam collocare. Nam qui numinis metum semel abiecit, eo minus ei credendum quo grauiore iureiurando sese obstrinxerit. Carolus Burgundionum Dux eo fœdere quod postremum cum Ludouico XI rege percussit, cum perfidiæ infamia laboraret, vt superius docuimus; Ludouicum tamen, cui nihil credendum putabat, noua iurisiurandi[a] religione obligauit; primum per verba regis, perque fidem sui corporis; deinde per creatorem suum: legem quoq; diuinam & eam qua in lauacro imbutus erat, religionem obtestatus est: tum euangelia; denique ipsos missæ canones; postremo Christi crucem. Quid hoc iureiurando profecerit, & quæ deinceps consecuta sint, satis cognita prætermitto. At Ludouicus Luxemburgus magister militum, nullo iureiurando regem obligari posse putabat, nisi per eam Christi crucem quæ apud Andes exstat; qua quidem rex nihil sacratius aut magis metuẽdum[b] iudicabat: cætera quidem rex annuit; hoc postremum recusauit, quod quem vlcisci auidissime cõcupierat, non aliter quam iureiurando irretiri posse sciebat; crucis tamen illius metu terrebatur. Ita veteres quoq;, non quid iurari decuit, sed qua superstitionis vllius aut numinis metus esset, illuc suspectæ fidei homines adigi sine scelere posse putabant[c]: alterutrum enim fore, vt vel iurati fidẽ colerent, vel iniurati fallere possent ne-

[a] Noua iurisiurandi formula. Philippus Comminius.

[b] Philippus Comminius.

[c] l. quod quis de iureiurãdo quod quis propria super stitione iurauerit.

minem. Cum enim fœdus iureiurando ac precatione sanciendum esset inter Carolum Iohannis filium huius regni procuratorē, & Philippum regem Nauarræ, Pontifex Lexobiensis sacris vestibus amictus inter vtrasq; acies fecit, ac solēni precatione vtrumq; principem deuouit: sed cum hostia diuisa partē regi Nauarræ delibādam porrexisset, ille cibum antea sumptum excusauit: Carolus quoque porrectam hostiæ partem repudiauit; ex quo vtrique religio ac futuri periurii suspicio iniecta est. Veterum alii quidem cæsis victimis, alii iunctis manibus, alii iactu lapidum, aut ferro candente frigida immerso, dira carminum exsecratione fœdera sanciebant. maiores nostros collatis signis sanctissime fœdera iunxisse scribit Cæsar. Qui arctissima conspirationis fide cōiurabant, pocula vino ac sanguine quem inflicto sibi vulnere expresserant, temperata simul[a] siccabant. Clearchus Lacedæmonius, ac Tissaphernes Persa, victimarū sanguine gladios tingebant. reges Parthorum & Armeniæ iunctos pollices & eodem nexu colligatos leuiter vulnerabant, cruoremq; expressum exsugebant[b]. Nec ita pridē Calangiorū rex cū Lusitanis fœdere percusso sinistræ manus cruorē liguriens vultū perfudit[c]. quæ omnia penitus inania sunt si cum perfido principe res est. Quod si dignitas illi & existimatio curæ est, sermo pro lege; fides pro oraculo futura est. vetat autē diuina lex[d] alterius quā Dei æterni nomē ac numen iureiurādo obtestari: is.n. solus est qui & sui numinis contēptores & perfidos vlcisci potest; non ii qui nullā rerū humanarū ꝓcurationē gerunt. Cum.n. triginta Carthaginensiū legati in senatu Romanorū rogarentur, ecquē deinceps ex omnib. diis vltorē esse vellent si fidē fallerent; eos optarunt, qui superiorem perfidiā tam atrociter vindicarant. C quamquā non minor est eius impietas qui quem Deum putat irridet, quam si Dei sempiterni maiestatem violaret, cui ne iurato quidem credendum. at viro bono etiam iniurato credendū est. Et certe Athenienses Xenocratē ad aras accedentem vt iusiurandū præstaret, iurare vetue-

a Herodot. lib. 3. & 4. Liuius lib. 2.

b Tacit. lib. 4.

c Historia Indica.

d Deut. 19. Hierem. 12. & 5. cap.

vetuerunt. Nam cum bella ciuilia quę inter Burgundiones & Aurelios intercesserunt, vna pacis actione debuissent, sex fœderibus terminari non potuerunt[a]. Et quoniam ex omnibus fœderibus nullum est quod difficilius seruari possit quam quod ictum est cum subditis: necesse est principum sociorum ac fœderatorum sponsione quasi prædibus confirmari; aut ciues imperii finibus excedere, ac modis omnib. efficere, vt paci quæ nihil habitura sit insidiarum, consulatur: quia nihil æque principum mentes exulcerat, quam cum subditis a quib. contumeliam acceperint, pacisci, & ad pacta seruanda compelli. Ludouicus XI, cum subditis, a quibus desertus ac proditus fuerat, pacem inire coactus est: sed eos omnes, paucis admodum exceptis, clam aut aperte necandos curauit: Ducem inquam Nemorosum, Magistrum militum; Ducem Burgundionum, Comitem Arminiacum: Meierus, qui res Belgarum scripsit, fratrem quoque Carolum eo numero complexus, veneno sublatum affirmat. ac superiori ætate rex Fessarum a fratre iuniore obsessus, & iniquissimis conditionibus pacisci coactus, iureiurando sese obligauit: sed eodem momento fratrem quem ad complexum admiserat, suffocari, ac de sublimi solario coram exercitu deiici mandauit: nec mora; nam exercitus amisso duce, quasi corpus decusso capite, animo fractus, regis imperia sequi non dubitauit. Consimili stupore atque amentia Dux Hyorchus cum Henrico VI Anglorum rege, quem opibus ac potentia superarat, fœdus iniit: quo quidem sibi totius regni procurationem se viuo; liberis vero posterisq; suis regnum mortuo rege pactus est. rex omnia assentiri non dubitauit: paulo post tamen Hyorcho manum iniici, atque eius capiti fictilem coronam contumeliose imponi, postremo securi percuti mandauit. Externa libentius quam domestica recordor: quæ vtinam sempiterna obliuione sepulta iacerent. Quod autem diximus in eiusmodi pacis actionibus principis ac subditorum fœderatos ac socios principes quasi prædes & arbitros com-

[a] Monstrelet.

610

prehendi oportere: hoc ita, si iustissima causa sit. neque vero fas est patrocinii specie ciues alienos a principum suorum obsequio & obedientia distrahere. & quidem noster Bellaius omnium bellorum ac discordiarum quę inter Franciscum regem & Carolum Imperatorem intercesserunt, hanc velut originem & fomitem fuisse affirmat, quod Franciscus Roberti Marchæ patrocinium suscepisset. quam prudenter, non disputo. illud tantum, principem bene a doctrina imbutum alienorum ciuium querelas audire, discutere, & quæ cuius causa præponderet, accuratissime cõtueri oportere: tum legatos mittere, ac modis omnib. dissidia, quoad eius fieri poterit, cum bona principis gratia componere. Sin tanta sunt principis erga subditos odia, tantæ iniuriæ vt ferendæ non sint, nec tyrannus vlla se ratione duci patiatur, tunc infimorum & afflictorum hominum patrocinia magno animo atq; excelso suscipere, eosq; suis opib. ac fortunis contra vim, contraq; tyrannidem tueri: imitantem Herculem illum qui toto terrarum orbe monstra tyrannorum fortissime debellauit. atque in eo genere Romani populos omnes longe superarunt. Ludouicus noster XII, patrocinia Ferrariæ Ducis, Bentiuolorum ac Mirandulæ principum contra vim Iulii II Pontificis Romani suscepit: testatus primum se nihil contra dignitatem contraq; commoda ecclesię Romanæ moliri velle. Henricus II, Ludouici nepos, pro iisdem Mirandulæ principib. aduersus Iulium III Pont. M. proq; Germanorum libertate, fama ac fortunis, aduersus Imperatorem Carolum eodem tempore propugnare non dubitauit. Qui aliter faciunt, ac leuissimis aliorum & quidem perduellium subditorum argumentis persuaderi se patiuntur, non modo imperii alieni tranquillitatem conturbant; verumetiam suæ ciuitatis statum in apertum discrimen coniiciunt; ac suis ciuib. rebellandi maximam præbent occasionem. Quamobrem in omnib. fere societatib. ac fœderib. excipi solet, ne aliorum ciuium alii patrocinia suscipiant; siue iusta sit siue iniusta causa. Iniuste

iuste

iuste Ptolemæus is qui Achæum in clientelam recepit, cum ab Antiocho magno defecisset, seq; regem ferens principi prouinciam ademisset: vnde bella grauissima inter vtrumque regem. nec aliam ob causam Sigismundus Augustus Poloniæ rex magno cum suo Reiq; publicę detrimento diuturnum bellum sustinere coactus est, inferente Moschouitarum rege pro suscepta Rigiorum clientela, quam tamen ad extremum deseruit. Et quoniam pleriq; rebellandi argumētum inde arripiunt, quod iure feudatorio vassalis dominos eiurare liceat, si qua illis iniuria inferatur; eripiendus est hic error. alia sunt enim subditorum, alia vassalorum iura; vt superius docuimus. hi prædiatoria quadam obligatione tenentur; quæ vt quodammodo personæ cohæreat, ab ea tamen vassalus, vtcumq; libuerit, dum id sine fraude faciat, etiam inuito ac repugnante domino, eximere sese potest. ille nexu & obedientia quam principi debet, solui nisi a principe non potest. Itaq; Aquitani cum durius ab Anglorum regib. tractarentur, ad Carolum v regem prouocauerunt, sub cuius fiducia reges Anglorum Aquitaniam tenebant: rex subditis suam fidē implorantib. opē denegare nō potuit. itaq; iudicio publice cōstituto, cum rex Anglorum vadimonia deseruisset, armisq; non iure agere vellet; Aquitaniæ beneficio indignus iudicatus est, vt iure [a] licuit: tametsi qui humanius & æquius iudicant, iurisdictione vassalum, non prędio spoliare satis esse putant [b]. Nec ita pridem Genuenses Marchionem Finalem, conquerentib. subditis, de principatu deiecerunt; qui cum apud Imperatorem de iniuria sibi illata questus esset, Genuenses non alienos, sed suos ciues a Marchionis tyrannide sese eripuisse dixerunt. Marchio tamen iudicio vicit. Consimili fraude Allobrogum oppida quædam quæ ex fœdere cum Bernatibus icto Duci Allobrogum non ita pridem restituta sunt, quoniam acerbius a vetere domino haberentur, ad Bernatum opes aspexerunt; sed ab iis repudiati sunt [c]. Ac tāetsi exsules ab sociis principib. recipi possunt, salua clausula fœderum,

[a] lege Federici §. quicunque. de pace Constant.

[b] Bald. Alberic Castrens. in auth. statuimus. de episcop. C.

[c] anno 1561.

quibus cauetur ne alii aliorum ciuium patrocinia suscipiant; quia exsules ciuitatem amiserunt: si quid tamen exsules contra principem a quo sunt in exsilium depulsi, moliantur, a socio principe prohiberi oportet. Quamobrem Germani principes legatos ad Henricum II regem miserunt, ne Alberti iunioris Brandeburgici, qui, quod lacerasset omni scelere patriam, eiusque euersionem moliretur, imperialis Curiæ iustissimis decretis exsilio damnatus esset, patrocinium susciperet. Henricus rex admisit humaniter legatos, & cum hoc responso dimisit; *se suosque maiores Germanis amicos & esse & fuisse antea semper, nec ab imperii Germanici amicitia & coniunctione vmquam potuisse diuelli: & quoniam principes omnes aut affinitate ac propinquitate, aut certe similitudine ac veluti societate quadam coniunctos esse arbitraretur, nouum videri non debere si principem Germanum fortunis ac rebus afflictis ad se confugientem hospitio dignaretur: certiores tamen esse velle, se aduersus Imperii Germanici maiestatem nemini vmquã opem laturum* [a]. Si enim princeps compertum habeat alienum subditum tyrannidis & crudelitatis metu perterritum ad se confugisse, non tam illatas a sociis principibus iniurias vlcisci debet, quam humaniter illum tueri: vt lex ipsa [b] *seruos a crudeli dominorum imperio vindicari ac distrahi iubet*. Præclarius est tamen ac magnificentius subditos crudelissimæ tyrannidis metu sublato, in libertatem asserere, quam sub imperium suum subiicere, ne potius vtilitatis spe, quam iustitiæ splendore alienum patrocinium princeps suscepisse videatur: vt Romani veteres olim fieri iudicabant oportere, cum Asiam, Græciam ac plerasque ciuitates tyrannis ereptas in libertatem vindicarent. Ita quoque 6?? Agapetus pontifex Romanus Valteri Iuetoti liberos ac posteros bonaque prædia a nexu mancipioque regum vindicauit, Clotario ipso rege assentiente, propterea quod Valterum ante aras die sacratissimo veniam a rege precantem impotenti iracundia interemisset. Henricus vero rex Suecorum [c], quod subditum supplici rogatione quid

[a] anno 1554. Augusto.

[b] l. 2. de iis qui sunt sui.

[c] anno 1567.

ne quid

ne quid petentem sica fœdissime trucidauisset, populus diuturnam tyrannidem pertęsus, inde occasionem arripuit tyrannum de imperio disturbandi. Sed id nouum visum est quod Ioannes XXII P. M. genere Gallus, & qui antea regni Cancellarius fuisset, fœderibus quæ inter Philippum IIII regem & Belgas contracta sunt, hanc conditionem adiecerat, si rex fidem iuratus falleret, vt subditi aduersus eum arma caperent: quæ conditio petentibus subditis sublata est. hæc tamen conditio ferenda, si princeps ab icto cum suis fœdere discesserit, subditi deinceps eius imperiis ne teneantur, vt fœdere Atrebatico cauetur: dum id fiat ab vtroque exercitu, aut etiam ab vtriusque populi legatis. quod priscis regibus vsitatum fuisse videmus: vt in eo fœdere quod inter Ludouicum & Carolum Caluum Ludouici Pii Imperatoris liberos ictum est, verba fœderis vsque adeo obscura sunt vt difficilius a nostris intelligantur, quam antiqua verba eius fœderis quod primo cum Pœnis ictum est, a Romanis iunioribus perciperētur [a]. quæ fœdera Claudius re ac nomine Facetus, antiquitatū nostrarum peritissimus, Præses Curiæ monetalis, describenda mihi dedit, ad hunc modum: PRO *Dō amur & pro Christian poblo, & nostro commun saluamēt, dist di en auant inquant ds sanir podirme dunat, si saluerio cist meon fradre Karle, & in adiudha, & in cad vna causa si com hom par dreit son fradre saluar dist ino quid il vn altre si faret. Et abludher nul plait nunquam prindrai qui meon vol cist, meon fradre Karle in damno sit*, &c. Id est, vt ego quidem interpretor; *Pro mea erga Deum religione, proq; populi Christiani Reique publicæ salute, deinceps ego, quantum Dei præpotentis fiducia, quantumque studio potero, Carolum fratrem carissimum omnibus opibus tueri conabor: & ea cura ac sedulitate qua quisque fratrem, non qua seipsum vitamque suam tueretur: nec nisi lacessitus eum me violaturum spondeo ac promitto.* His verbis conceptis Ludouicum iuratum secutus est Carolus eodem sensu Germanica lingua; IN GODEST *&c.* post vtriusque principis exercitus his verbis

[a] Polybius.

C

iurauit, SI LVDOVIGS *sagrament que son fradre Carlo iurat, conseruat, & Carlus meo sender de suo par no lostaint, si io retornar non luit pois, ne io veuls cui eo retornar me pois in nulla adiudha cōtra Ludouig nunli iuer.* id est, *Si Ludouicus Carolo fratri quam dedit fidem seruauerit, Carolus vero dominus meus a promissis desciscat, nec illum a proposita sententia diuellere possim, ne me quidem sibi obsequentem habiturus est.* Romani cæteriq; populi sacrificia bestiarumq; mactationes, precationes, imprecationes adhibuerunt. Vt autem iniquum est ac turpe alienos clientes ac subditos ligurire, aut in fraudem principis ac populi cuiusquam patrocinium, nisi iustissima sit causa, suscipere: sic contra decus est contraq; viri boni dignitatem, si, quorum patrocinia susceperis, oblato periculi metu, desertos esse patiare. Sed quæri potest, nūquando tu principi peregrino & opis egenti, & iniuria socii tui oppresso, succurrere debeas necne? iniuria quidem oppressis opitulari oportere diximus, etiamsi non alia necessitudine & amicitia nobis quam quæ homini cum homine esse debet, coniuncti sint, aduersus eos quibuscum nec societas nobis est, nec fœdus vllum; multo magis opem sociis afferre, non modo contra peregrinos, verumetiam erga socios, si ab iniuria moniti abstinere nolint: dubitatio tamen est, *an etiam peregrinis iniuste oppressis aduersus socios opitulari debeamus:* nam si socii fuerint, ad hoc ipsum obligamur: ac si quis nostrorum quēquam ex sociis violauerit, maiestatis pœna obligatur [a]; non tamen si peregrinum. at iniquum videri possit tenuib. & afflictis iniuria potentiorum populis ac principibus, & opem nostrā implorantibus, alienæ societatis specie denegare. Ea quæstio senatum Romanum ancipitem aliquādiu tenuit: cum Samnites, quibuscum fœdere & amicitia coniuncti erant, Campanos a Romanis alienos bellis & quidem iniustis vrgerent. Campani virib. impares, ad Romanorum opes & copias confugerunt: legatos ad S. P. Q. R. miserunt auxilia petentes, in causa non tantum iusta, sed etiam Romanis ipsis summopere

[a] l. proximū. ad l. Iuliam maiestat. Bart. ibidem.

619

mopere

mopere necessaria: quippe intelligerent victos Campanos incredibile Samnitib. incrementum allaturos, eorumq; opibus & agri fertilissimi opportunitate Samnites breui Romanum imperium depressuros: acta res est C in senatu Romano maxima omniũ exspectatione, quid in re tam ancipiti decreturus esset Senatus; qui ad extremum Campanis auxilia contra socios petentibus denegauit. hic Liuius [a], *Tanta*, inquit, *vtilitate fides antiquior fuit.* placet Senatuscõsultum perscribere; quod vtinam omnibus omnium principum ac populorum liminibus inscriptum esset. *Legatis Campanorum auxilia contra Samnites petentibus Consul ex autoritate Senatus ita respondit: Auxilio vos, Campani, dignos censet Senatus; sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaque arma, deos priusquam homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: Legatos, sicut fas est, precatum ad socios mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Legati prius in mandatis habuerant vt nisi Romani Campanis opem ferre, eosque in societatem ea lege admittere vellent, ciuitatem populumque Campanum imperio ac dicioni Romanorum subiicerent. Igitur legati accepto responso in senatu hæc verba fecerunt: *Quandoquidem nostra tueri non vultis, vestra certe defendetis; itaque populum Campanum vrbemque Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in vestram P. C. populique Romani dicionem dedimus. Tum iam fides agi visa, deditos nõ prodi.* Quibus perspicuum fit peregrinis aduersus socios auxilium denegandum tibi esse; si tamen sub imperium fidemque tuam se subiiciant, opitulari oportere, nec vlla re societatem violari; quia suos quisque subditos aduersus iniurias potentiorum tueri debet. Si Athenienses Corcyræis aduersus Corinthios eadem illa quæ Romani responsa dedissent, cum in eadem causa essent, tam diuturnum illud tamque iniustum bellum quo annos 114 prope triginta Græcia deflagrauit, non tam temere suscepissent, nec suam vrbem Lacedæmoniorum armis

[a] Liui. lib. 7.

expugnatam ac direptam, mœniaq; ipsa diruta vidissent. Quamquam nulla fuit Atheniensib. belli aduersus socios pro Corcyręis quibuscum nullo fœdere sociati erant, suscipiendi causa, quam quod iniuste Corcyræis bellum a Corinthiis illatum iudicarent; quæ causa si iusta videretur, nulla sancta societas, nullum fœdus stabile esset. Igitur in fœderib. concipiendis, aut noua societate contrahenda, socii vetustiores tametsi iure excepti iudicantur, excipiendi sunt tamen: ne aliter posteriorib. sociis opem ferre liceat aduersus vetustiores, quam si bellum antiquiorib. prius fuerit illatum; vt cauetur eo fœdere quod Heluetii nobiscũ inierunt anno MDXXI. Quod si ex tribus sociis inter se fœderatis, vnus alterius opem imploret contra vim a tertio illatam, numquando opitulari debeat quæritur? si amicitia tantum contracta sit, auxilia non debentur; si ex fœdere auxilium debetur, antiquiori socio succurri oportet; si iisdem temporib. contracta societas est, ei opem ferre necesse est qui arctissimo fœdere coniunctus erit, id est qui hostes eosdem & amicos cum socio se habiturum spopondit; sin vterque par est, neutri auxilia debentur; sed vtriq; vtrumq; conciliare oportet: aut efficere vt ad communes socios iudicesve arbitrium deferatur; eiq; qui vel arbitros recipere, vel reb. iudicatis acquiescere noluerit, bellum denũtiare, vt cauetur Stanciaco fœdere, quod inter octo Heluetiorum ciuitates ictum est. Neq; enim arbitria repudianda sunt, quãtacunq; sit principum potestas: vt Henricus Suecorum rex arbitrum Henricum II Francorum regem, quem Federicus rex Danorum optauerat, reiecit, non aliam ob causam quam quod se regi Francorum & maiestate & potẽtia parem esse iactaret. At Romani qui populos omnes opib. ac potentia facile superabant, si qua inter socios controuersia incidisset, ad cõmunes socios arbitrium deferebant. *Romanus Legatus*, inquit Liuius, *ad communes socios vocabat*. Nam si militari iure duello nullus est locus, si testibus aut tabulis quęstio explicari possit; quid iniquius quam principes aut

C

populos

populos armis decernere, si communium sociorum arbitrio ac sententia res ipsa dirimi queat? aut quid stultius quam vicinæ domus incendia, si modo potes, restinguere nolle? Rursus dubitari possit, *num rupta fides videatur, si socii patrem fratresve fœderibus non comprehensos violaueris?* nam si fuerint subditi, dubitari non debet: sed si sui iuris fuerint, dubitari potest: cum eadem patris ac filii persona censeatur [a]: ego vero nihil contra fœdus factũ esse iudico [b], nisi patris persona fœderibus excepta sit. ac tametsi pater iniuriam filio illatam actione persequi potest [c]; non tamen iure fetiali pro filio extra patris imperium constituto nec fœderibus excepto, si violatus sit a socio, arma capere licet, etiamsi non fuerit emancipatus; quia patria [d] potestas nihil habet cum iure fetiali aut cũ iure maiestatis commune. est enim cum filius separatum regnũ a patre moderatur: multo minus igitur pro fratrib. violatis societatem violare licet, tametsi qui fratrem occidit, odio domini feudum amittat. cap. 1. tit. *an ille qui interfecit fratrem.* Commodius est igitur ad 615 ea incommoda declinanda, quamquam omnino declinari difficillime possunt, non modo subditos ac socios, sed etiam propinquos excipere: illud etiam optimum, statis ac certis temporum interuallis quibusdam societatem terminari; ac potissimum in popularibus & optimatum imperiis, quæ ipsa quodammodo sempiterna sunt: nam in monarchia principum occasu societates ac fœdera dirimuntur. fere tamen principes, qui cum populis fœdus feriunt, non tantum quamdiu vixerint, sed etiã vt se mortuis fœdera in aliquot amplius annos continuari possint, cauere consueuerunt; vt eo fœdere quod cum Heluetiorum populis Franciscus maior rex Francorum iniit anno M D XXI: sed ea conditio Heluetios quidem, non item Francisci successorem tenebat; cuius rei optima ratio est, quod iusiurandum seu religiosa illa affirmatio, quã societates ac fœdera veluti firmamento innituntur, ita personæ iurantis cohæret [e], vt ab ea diuelli non possit: quo igitur modo ad poste-

[a] l. 1. 2. 3. De liberali causa.
[b] argum. l. si vnus. §. ante omnia de pactis. Bar. in l. si ita stipulatus. §. Chrysogonus. De verb. oblig. ff. contra Angelum.
[c] l. 1. & seq. De iniuriis. l. lex Cornelia eod.
[d] l. nam quod attinet ad Trebell. ff.
[e] Bal. in l. vnica. de caducis. C. Iaso. cons. 154. col. 7. lib. 7.

ros transferretur? Sed hîc occurret aliquis, fœderum omnium quæ a Romanis cum principibus ac populis icta commemorantur, primo capite caueri consuesse vt essent æterna; propterea quod odia quidem mortalia, amicitias autem oporteat esse sempiternas. Quamobrẽ Hebræi firmissimas societates appellant *fœdera*[a] *salis*, id est sempiterna: quia nihil eorum quæ concreta sunt ex elementis, sale incorruptius est: vt eodem sensu sacræ literæ *statuam salis* appellant, non quæ ex sale concreuerit[b], vt quidam valde insulsi putant, sed quæ sempiterna sit futura. Ego tamen nihil in consociandis principibus ac populis perniciosius esse statuo, quam vt perpetua sint, cauere: nam cui fœdus iniquum videtur, occasione oblata fidem fallet propter perpetuam fœderis iniquitatem; sin breuiori temporis interuallo finiatur, etiamsi graue cuiquam ex sociis videbitur, in eo tamen permansurus est. facile est autem tempore finitam societatem emendare, aut nouo fœdere anteuertere ac præoccupare: vt quæ nobis est cum Heluetiis societas, ante annos quinquaginta regum nostrorũ interitu, & aliquot amplius annorum terminari, eademque renouari consueuit. Demus tamen sempiternas societates æquissimis legibus coiri posse, vt in popularibus & optimatum imperiis: necesse tamen est aliquo temporis interuallo definiri, aut certe sæpius renouari; ne temporis diuturnitate ac reticentia amicitiæ refrigescant, aut paulatim intermoriantur. Itaque Valesiaco fœdere, quod ictum est inter Heluetiorum quinque pagos & Valesios, postremo capite placuit decimo quoque anno fœdus renouari. Item cum octo ciuitates Heluetiorum societatem sempiternam coirent anno MCCCCLXXXI, vno capite cautum est quinto quoq; anno vt renouarentur. Prudenter id quidem, & Romano more vsitatum. *Cum Laurentibus*, inquit Liuius, *renouari fœdus iussum; renouaturq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.* Idem; *Adire iussi sunt legati Romani Cretam & Rhodum, & renouare amicitiam, simul speculari num solicitati animi socio-*

[a] Numeri 18.

[b] Gen. 19. statua vxoris Lot.

mi sociorum ab rege Perseo fuissent. Ita quoque perpetuo fœdere atque amicitia coniuncti fuerunt Philippus Valesius Francorum, & Alphonsus Castulonum reges anno M C C C X X X V I. nihilominus tamen renouata sunt fœdera a Ioanne rege cum Petro Alphonsi filio anno M C C C L I I: ac rursus inter Carolum V Iohannis filium & Henricum Castulonem M C C C L X I X. tametsi fœdera singula in sempiternam posteritatem cõtracta fuissent: cuiusmodi fuerunt etiam Scotorum cum nostris fœdera iam inde a Carolo Sapiente cum Roberto rege sociata, quæ firma ac stabilia fuerunt vsque ad annum M D L V I I, quo bellum inter vtrosq; exarsit. Quamquam alia quoque ratio est quamobrem societas omnis terminari debeat; propterea quod omnibus fœderibus fere cauetur ne pax induciæve aut fœdera cum hostibus sociorum communibus aut peregrinis feriantur, nisi socii omnes aut maxima pars omnium assentiantur. quid si vnus ex sociis perpetuis & capitalibus odiis cum hostibus certare sociis dissentientibus velit? cæteros odio quoq; implacabili ac sempiterno bello implicari oportebit, si societas sempiterna sit. hoc autem a legibus diuinis, a natura, ab omni denique humanitate alienum est. Hæc tamen exceptio, *Ne quis sociorum cum hostibus in amicitiam repugnantibus sociis redeat*, euiluisse ac propemodum extabuisse videtur. ac tantum abest vt qui fidem fallere, & in gratiam cum hostibus redire decreuit, sociorum consensu id faciat, vt eos scire ne velit quidem. Memorabile exemplum mihi in mentem venit eius fœderis quod Chamborti cum rege Francorum Henrico I I, Mauricio Duce Saxoniæ, Alberto Marchione Brandeburgensi, & Philippo Hessorum Landgrauio, cæterisque fœderatis principibus contractum est anno M D L I I. capite X X I I fœderis ita cauetur; *Ne quis fœderatorum cum Carolo* V *Imperatore eiusque sociis paciscatur, nisi fœderati omnes assentiant: quod si quis fœderatorum gratiam aut pacem cum Imperatore inierit, hunc veluti perfidiæ scelere exsecrabilem exercitu spectante*

Fœdera Scotorum cum Francis.

Fœdus Chamborticum.

616

C

nudari, ac verberibus cæſum necari placet. Nihilominus tamen ſexto poſt menſe, fœdere Paſſauico Mauricius in Caroli gratiam & amicitiam rediit ſociorum conſcio nemine, ac ne Henrico quidem rege fœderis conditionibus excepto: quam perfidiam Albertus Marchio, coram exercitu in Mauricium acerbiſſima & contumelioſiſſima oratione inuectus, *deteſtabilem & patriæ & regis & Imperatoris proditionem* appellauit: idem tamen qui in ſocium tam ſeuerus erat, in ſeipſum indulgentiſſimus exſtitit: paulo poſt enim aduerſus regem ipſum arma cepit, quod Mauricium facere puduerat; ac nefarium bellum cum ipſo Imperatore Henrico fœderatorum principi turpiter inferre nõ dubitauit: vt imperiales ipſi duces ac milites Mauricium quidem *licentiatum*, Albertũ vero *doctorem* rebus tam præclare geſtis appellarent. Nec ita pridem Veneti pacem cum Selimo rege Turcarum deſertis omnibus ſociis inierunt; quæ pax aduentu legati promulgata eſt Conſtantinopoli anno MDLXX: tametſi ſocietatis fœdere diſerte cautum eſſet, *ne quis ſociorum cum hoſtibus paciſceretur, niſi omnium conſenſu ac voluntate id faceret.* Romani cautius, qui cum ſibi negotium cum perfidis hominibus eſſe intelligerent, non pacem perpetuam inire, ſed inducias diuturnas paciſci ſolebant. *Veientibus*, inquit[a] Liuius, *pacem petentibus in annos centum induciæ datæ.* idem, *Induciæ Veientibus*[b] *pacem petentibus in annos* XL *datæ.* item, *Cum*[c] *populo Cerite inducias in centum annos factas.* Item, *Hetruriæ populi pacem petentes in annos* XXX *inducias impetrarunt*[d]. Cur ita? quia ſacratiores ſunt, ac minus violabiles induciæ quam pax ipſa. Nam ſi quis omnem antiquitatis ac bellorum memoriam ab vltimo principio repetat, profecto reperiet eorum qui pactas inducias violarunt, miſerrimos exitus & ciuitatibus ac populis calamitoſiſſimos exſtitiſſe. Atque in primis violatores induciarum acerrime vlti ſunt Romani: Metium Albanorum Dictatorem quadrigis diſtractum lacerari; Albam vero funditus æquari iuſſerunt: Veientes ipſi a ſtirpe cum oppidis omni-

Cur Mauricius licẽtiatus, Albertus doctor ſit appellatus.

a Liuius lib. 1.
b lib. 2.
c lib. 2.
d lib. 9.

617

dis omnibus deleti; Carthago quatuordecim dies incendio absumpta; Campani miserãdum in modum aut cæsi aut durissima seruitute oppressi; Corinthus ac Numantia excisæ, ciuesque omnes interempti; eadem calamitate Samnites cumulati, qui septies pacem cum Romanis factam violauerant. ad extremum sociali bello quicquid Samnitium reliquũ erat, L. Sulla internecione deleuit, aut ex Italia fugauit: ac tametsi quatuor milia [a] proiectis armis deditionem fecissent, eos tamen in deditionem acceptos trucidari contra ius fetiale iussit. Omitto innumerabilia id genus exempla, quæ in perfidos populos diuinæ vltionis magnitudinem testantur. Subditos vero qui ab imperio defecerant, multo acerbius Romani quam socios punire consueuerant. *In Veliternos veteres ciues*, inquit Liuius [b], *grauiter sæuitum, quod toties rebellassent; muri disiecti, Senatus abductus.* Idẽ, *Perfugæ*, inquit, *bello Punico* CCCLXXX *Romam missi, virgis in comitio cæsi, & de saxo deiecti.* obsides vero capite luebant, si, qui dederant, a fide desciuissent: vt cum Volsci fidem fefellissent, Romani trecentos Volscorum obsides securi percusserunt [c]. Tarentinorum item obsides *fugientes retracti ac virgis diu cæsi de Tarpeio* [d] *deiecti sunt.* cum autem fides violari consueuisset, obsides capite plecti desierunt. Narses enim obsidibus Lucensium pepercit, cum Lucenses pacta violauissent. Carolus quoque Dux Burgũdionum trecentos obsides Leodiensium, quos in pœnam capitalem acceperat, dimisit; tametsi necare iure potuisset, cum Leodienses a fide defecissent. Hæc autem clausula, *Vt obsides in pœnam capitalem accipiantur*, veteribus ignota fuit: quia semper iure licuit obsides non modo fugientes necare, verumetiam si ii qui obsidibus cauerant, fidem fefellissent. Sed posteris hæc verba sponsionibus adiici placuit, ne obsides ignorationem iuris fetialis excusarent; aut alienam culpam luere nimis crudele & acerbum videretur. Neque tamen negare velim, quin Romani antiquæ fidei ac iustitiæ splendorem aliquantum obscurarint: quod sci-

[a] Strabo.
[b] lib. 9.
[c] Dionysius Halicarnass. lib. 6.
[d] Liuius li. 35.

licet illis accidit, non tam sua quam Græcorum ac Pœnorum, quorum perfidiam sæpissime experti fuerant, culpa factum est. argumento sit illud quod scribit Liuius [a] de legatis qui in Græciam missi fuerant: *L. Marcius & Attilius Romam reuersi, nulla alia re magis gloriabantur, quam decepto per inducias & pacis spem rege; quæ magna pars Senatus probabat: sed veteres moris antiqui memores, nouam istam sapientiã improbabant; nec astu magis quam vera virtute bella gessisse maiores; denuntiare bella & sæpe locum finire quo dimicaturi essent.* Hæc Liuius. Illud etiam præclarius, quod *bellum gesturi renuntiabant*, inquit [b] Tranquillus, *amicitiam.* qui mos postremis etiãnum temporibus obseruari solebat. Etenim Germanicus a Pisone Syriæ Proconsule graui contumelia læsus, amicitiam renuntiauit. Id etiam maiorum nostrorum memoria inter principes fieri cõsueuisse legimus. Nam Henricus v rex Anglorum Ludouicum Aureliorum Ducem, eum qui Lutetiæ cæsus est, per legatum admonuit, iustum ei duellum indicere antea non posse quam amicitiam renuntiasset, ac fœderis tesseram reddidisset. at etiamnum principes & Equites quibus dignitas & existimatio curæ est, bellum illaturi, Equestris ordinis ornamenta reddere solent iis quos contra bellum gesturi sunt, a quibus ea fuerint honoris & amicitiæ prærogatiua cumulati. Sed vt ad Romanos redeam, Græci ipsi, a quibus perfidiæ artes Romani didicerant, suarum artiũ fructus aliquando, rarissime tamen, degustarunt. argumento sit illud quod Liuius scribit [c], *Phocenses cum pacti essent nihil hostile se a Romanis passuros, portas aperuerunt: tum clamor est sublatus a militibus, Phocenses numquam fidos socios impune eludere: ab hac voce milites vrbem diripiunt. Æmilius primo resistere; captas, non deditas vrbes diripi.* Romani tamen vt hanc militum culpam quoquomodo luerent, Phocenses ab imperio liberos esse, & agros eis ereptos restitui iusserunt [d]. Certe Polybius homo Græcus, qui domesticam ac militarem Romanorum disciplinam omnium accuratissime perscripsit, ad Roma-

[a] lib. 42.

[b] Sueton. in Caligula. Liuius lib. 36. Tacit. lib. 5.

[c] lib. 37.

[d] Liuius li. 38.

618

C

Romanos astringendos verbum sufficere: Græcis vero, si vel centum nummos aureos mutuo acciperent, actuariis publicis decem, sigillis viginti opus fuisse, nec propterea fidem colere potuisse. Deterius tamen his temporibus, quibus nec tabulis publicis vllum nec securitati locum relinquimus; vix etiam legatis cauetur. nostra quidem ætate Fregosius & Rinco legati regis Francorũ cæsi sunt in Italia, annuente aut certe factum dissimulãte Carolo v Imperatore: cum tamen olim Romani Manlium & Minucium, post etiam Fabium & Apronium vinctos hostibus dediderint, quod vel minimum legatos violassent, vt iure fetiali cauetur [a]. Fœdius etiam qui de cęsis legatis triumpharunt: vt Helena Russiorum regina; cuius nuptias cum rex Prutenorum peteret, ipsa legatos viuentes ac spirantes terra obrui iussit; ac priusquam ad hostes fama perueniret, digniores legatos ad se mitti petiit: quod cum obtinuisset, hostium quinquaginta principes ac summæ inter ipsos auctoritatis ad se missos vno cremari & eodem incendio mandauit. post etiam pacta matrimonium conuiuii specie, hostiũ quinque milia, quos inebriari curauerat, trucidari iussit; postremo seipsam aquarum voragine immersit. Hic ego quot ciuitates ac populos legatorum violandorum temeritas perdidit, omitto: cum ex iisdẽ fontibus quibus ego, haurire quisq. possit. Sed admonendi sunt legati ne securitate publica legationis specie abutantur: neve principum ac populorum maiestatem verborum arrogãtia violare sibi fas esse putent: sed ea quæ in mandatis acerbiora videbuntur, oratione lenire; quæ vero ad amicos referenda erunt, gratiora reddere oportebit: inimicos ... his tamen impune est excedere mandata; in illis capitale: quia fit interdum vt legatorum temeritate ad iracundiam, prudentia ad amicitiam principes adducantur. Exempla quidem deesse possunt nemini; sed nullũ principis crudelitate, aut legatorum imprudentia recẽtius est eo quod de Stephano Valachiæ Præfecto memoratur. cũ enim Præcopi Tartarorũ Imperatoris filiũ

[a] l. vlt. De Legat.

619

bello cepiſſet, pater centum legatos ad filium repetendum miſit; qui vt terrorem ac metum omnibus iniicerent, etiam Præfecto minas intentarunt, ac ni filiũ Præcopi mox redderet, futurum vt breui tota regio ferro ac flamma vaſtaretur: quæ cum indigna per ſeſe & grauia videri debuiſſent, legati nihilominus verborum atrocitatem adiecerunt. Itaq; Præfectus legatos omnes crudeliter necari iuſſit, præter vnum quem membris aliquot truncatis dimiſit, vt inauditæ calamitatis ſuperſtes nuntius eſſet. Alii non tam imprudenter, non minus tamen crudeliter iniurias ſibi a Legatis illatas vlciſcuntur: cum ſcilicet dimiſſos ſubornatis ſicariis domum redeuntes occidi iubent: vt Tucca [a] Illyriorum regina, quæ ex tribus Romanorum Legatis iuniorem, quod ſibi minas intentaſſet, cum bona quidem gratia dimiſit, ſed redeuntem occidi mandauit: quæ res ſibi ſuiſq. populis exitio fuit. Barbariſſimus tamen omniũ in eo genere fuiſſe videtur Moſchouitarum rex [b], qui clauo pileum capiti cuiuſdam legati affigi mandauit, quod iniuſſus caput texiſſet. Quo facto tametſi vix vllum nouitate fœdius ſit, nõ tamen decuit legatum principis illius mores crudeliſſimos omnium ſermonibus peruulgatos ignorare. Ac tametſi legatos principum ſuorum maieſtatem tueri decet, id tamen principis ad quem miſſi ſunt illæſa maieſtate fiat oportet. quod ſæpius iis qui in liberis ac popularibus ciuitatibus educati ſunt, vſuuenire ſolet, qui eadem cum regibus qua cum ſuis ciuibus libertate vti licere ſibi putant, eoque ineptiarum vitio cumulatiſſimi ſunt: vt mirum videri non debeat ſi Philippus iunior Macedoniæ rex Legatum Romanorum liberius quam decebat ſe alloquentem, contumelioſe increpuerit. cum enim legatus Romanorum Philippum interrogaſſet, *Num Abydeni*, inquit, *tibi intulerunt arma?* inſueto vera audire ferocior oratio viſa quam quæ habenda eſſet apud regem. hic Philippus, *Ætas*, inquit, *& forma, & Romanũ nomen te ferociorem facit.* Nec multo poſt Popilius Romanorũ Legatus,

[a] Polyb. li. 2.

[b] Sigiſmũdus Liber in hiſtoria Moſchouiæ.

Legatus, audacia dicã an temeritate maiore vsus est aduersus Antiochum Magnum Asiæ regẽ; cui cum populi Rom. mandata explicasset, virga locum in quo rex stabat, circumscripsit, ab eoque responsum priusquam inde pedem moueret, exigere non dubitauit. hic Liuius[a], *Obstupefactus est rex tam violenti imperio.* Paruit tamen legato, ne populum Romanum, cuius antea potestatem fuerat expertus, offendere videretur. Liberius etiam C. Marius cum in Pontum traiecisset, vt regis Mithridatis opes ac potentiã exploraret, ausus est Mithridati dicere, *populi Romani imperiis obtemperandum*[b], *aut potentiorem esse oportere:* quod magis mirum videri debuit, cum Marius nec curationem, nec imperium, at ne liberam quidem legationem a populo Romano haberet. licentia enim legatorum contra decus principes offendit: vt nõ immerito M. Antonius Augusti legatũ qui ad se venerat, quod liberius cũ Cleopatra sermones seruisset, verberibus nudũ cędi iusserit. Prudentius tamen qui acceptarum a Legatis iniuriarum vltionem a principibus ipsis reposcunt: vt Carolus Burgundiæ Comes legatis Ludouici XI regis respondit, se ab regis Cancellario contumeliose acceptum fuisse; breui tamen futurum vt regem facti pœniteret: nec mora, quin eodem anno regem nihil tale cogitantem grauissimo periculosissimoque bello vrgeret, ac pene in rerum omnium desperationem adduceret. Itaque Franciscus maior rex Francorum, ne quid a fetiali Caroli V Imperatoris audire cogeretur quod suo nomini maiestatique labem villam inureret, vt aduentare audiit, crucem pro Palatio figi mandauit; ac fetiali denuntiari, certum sibi crucis exitium impendere si mandata exposuisset: quippe certo sciebat, Imperatori mendacio a se oblato, responsum sine contumelia fetialem ab Imperatore non fuisse allaturum. Sunt etiam qui ob leuissimas quasque offensiones a sociis acceptas ruptis fœderibus bellum inferre non dubitant; vt quondam Scoti aduersus Pictos grauissima bella gesserunt ob canes ereptos, tametsi sexcẽ-

a lib. 32.

b Plutarch. in Mario.

610

tos fere annos pacem ac societatem coluissent. Prius omnia tentare ac pleraque dissimulare quam ad arma venire virum bonum oportet. Non tamen assentior Bartolo, qui pacem violari negat[a], si quis pactus sit ne offenderetur, & furto res eius ab eo quicum pacem inierat, erepta sit: cum nulla fuerit frequentior causa veteribus Romanis suscipiendi belli quam ob res ablatas, iniuriam ve illatam. Recte M. Aurelius Imperator[b], *Putasne non aliter vim inferri quam si homines vulnerentur? vis est etiam cum quod per iudicē debuit, per te ipse arripuit.* Sed veteratorie quidam nimis callida iuris interpretatione fidem fallere non dubitāt. Vt illud etiam quod Bartolus probat[c], si per inducias Franco liceat in Angliam traiicere, ea conditione vt post inducias in finibus deprehensum occidere liceat: si Francus ante terminum induciarum ex Anglia excesserit, idemque aduersa tempestate in Angliam post tempus induciarum reiectus sit, iure occidi posse. Ego vero sic statuo, iure quidem clarigationis capi ac pretiū captiuo dici posse; occidere vero ius non esse: cum nihil contra inducias fecerit, qui vi tempestatis in hostium fines abreptus sit. *casus autem ac fortunā capite luere, iniquum debet ac iniuriosum[d] videri.*

[a] In l. verum de furtis. nū. 5. & in l. licitati. de publica. §. quod illicite.

[b] l. extat. quod metus. ff.

[c] In l. Cæsar. nu. 13. de publicanis. ff. ex l. 1. §. occisorū ad Sylla. & l. qua actione §. 1. Ad l. Aquil. ff.

[d] l. aut facta. de pœnis.

FINIS LIBRI QVINTI.

DE REPVBLICA

LIBER SEXTVS.

De Censura; CAP. I.

Rervmpvblicarvm origines, progressus, incrementa, status, conuersiones, iura maiestatis, magistratuum descriptionem, ordines ciuium, quibusque artibus ciuitates coalescunt, iuraque fetialia aperuisse videmur; restant communia,

munia, (hos enim ciuitatis finiendæ terminos initio pegimus) agri inquam communes, loca publica, ærarium, C vectigalia, nummorũ potestas, iura, leges, iurisq. dictiones, & ea præcipue quibus ciuium cõmunitas innititur ac sustentatur: quæ vt cõmodius intelligi possint, a Censura nobis est auspicandum. *Est* autem *censere æstimare, & census æstimatio bonorum, quod*[a] *tanti quisq; rem suam æstimaret quanti Censores censuissent.* nam professio bonorum a priuatis subsignabatur, & ad ærarium deferebatur. Ad hoc enim Censura inuenta, ad hoc Censores, non ad morum castigationem, initio creati fuere. Nã vt nulla sit morum conformatio, Censura tamen omniũ quæ in Republica excogitari possunt, munerum maximum est, omnibusq. ciuitatibus maxime necessarium. Vtilitas autem tanta est, vt nulla maior, siue ad ciuium descriptionem, ætatem, numerum, ordinem, conditionem: siue ad fortunarum omnium ac facultatum æstimationem: siue, quod præcipuum est, ad morum conformationem[b]. Ac mihi quidem extremam antiquitatis memoriam velut a capite repetenti, permirum sæpe visum est, quamobrem munus illud tam vtile, tamq. necessarium, vt omnes pene populi singulis annis, aut tertio quoq. aut ad summũ quinto anno censum agerent[c], tanta posteritatis negligentia fuerit omissum. Demosthenes[d] enim omnem agri Attici censum talentorum milibus sexaginta ex tabulis publicis constare sua ætate scripsit. quo quid non modo ad publicas opes, sed etiam ad omnes ciuium singulorum facultates intelligendas præclarius cogitari potuit vmquam? Platoni vero præcipua cura fuit census vniuscuiusq. & in albo pariete nascentium ciuium nomina publice inscribi, morientium vero deleri: ego vero lituram ita fieri velim, vt etiã mor-612 tuorũ nomina legi possint. certe quidẽ Romani veteres de omnib. Græcorũ institutis nullum Censura prius expresserunt: cum scilicet cæteris peregrinorum legibus facile carere, Censura non possent. Seruius enim rex, quod sub ipsius fere nascentis Reipublicæ primordia

a Festus in verbo Censores.

b Aristot. lib. 5. cap. 8.

c Arist. lib. 5. cap. 8.

d In orat. περὶ τῶν συμμοριῶν.

Græcis Censura vsitata fuit.

a Dionys. lib. 4. Liuius lib. 2. Censorinus.

censum instituisset, omnium historicorum[a] qui de Romanis scripserunt, laudibus cumulatur. Ac tametsi regibus Vrbe exactis omnia quoque regum instituta, iura, leges populus Romanus abrogauisset, Censuram tamẽ, quasi certissimum publicarum fortunarum ac ciuitatis firmamẽtum, mordicus retinuit: quam regia potestate Consules primum exercuere: deinde Consulibus bello gerendo distractis, Censores: quos creari placuit, ne munus tam necessarium vllo momento ciuitati deesset. ac primi quidem L. Papirius, ac L. Sempronius Censores in annos quinque creati fuere; cum tamen aliorum magistratuum esset annua potestas. ac tametsi decimo post anno L. Æmilius Mamercus imperium illud breuiore temporis interuallo finire vellet, quod illi diuturna imperia in libera ciuitate displicerent, antiquata lex est tamen ab ipsis Censoribus; & ignominia quadam notatus Mamercus Censor, quod eam potestatem vlla sui parte circumcidere ac minuere conaretur. Nec tantum Græcis ac Romanis, sed etiam omnibus Italiæ populis vsitatissimam fuisse Censuram ex eo planum est quod Liuius scribit, *Neronem & Liuium Salinatorem Censores duodecim coloniarum censum recepisse a Censoribus coloniarum; vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis exstarent monimenta.* Quinetiam C. Cæsar Dictator, vt censum accuratius faceret, ad singulas vniuscuiusque domos adiit; & quoniam præcipua potissimaque pars eius muneris ad conformandos ciuium mores pertinet, sese *Magistrum morum*, non *Censorem* appellauit. mutato post Actiacam victoriam ciuitatis statu, nihil prius habuit Augustus, ad quem Senatus morum Præfecturam detulerat[b], quam vt diligẽtissime censum ageret. ter enim non modo ciuium, sed etiam omnium qui Romani imperii finibus continebantur, populorum censum egit, tanta sedulitate ac solicitudine, quanta princeps antea nemo[c]. Tiberii vero & Caligulæ crudelissimorum tyrannorum principatu cẽsus fieri desiit. sub Claudio Imperatore lustrum LXXIIII

b Dio lib. 54. anno ab V. C. 735.

c Tranquill. in Augusto.

factum

factum est: dein sub Nerone intermissum: rursus a Vespasiano repetitum: is enim LXXV censum egit. Domitianus vero Censorem se perpetuum appellauit[a]; nullum tamen lustrum fecit. sic annos centum & sexaginta census intermissus est: quibus temporibus imperium Romanum inclinare cœpit. tandem Imperator Decius Valerianum [b] in Senatu Censorem cum infinita potestate creauit. deinceps omissa penitus Censura, imperii Romani opes ac potentia dilabi cœperunt. Græci tamē Imperatores *Magistrum census* crearunt[c], qui publicas tabulas haberet, quibus, quo die & Consule acta, testamenta, contractus, tum etiam descriptiones[d], ætates, ordines ciuium fierent, continebatur: Censuræ dignitate prope antiquata. Singulas autem prouincias & prouinciarum oppida suos habuisse Censores, qui Senatores cuiusque ciuitatis crearent, etiamnum Traiani principatu constat ex ipsius Plinii[e] ad Traianum literis. Quāquam Childebertus rex Francorum rogatione Marouei Pictonum Pontificis censum bonorum omnium ac personarum fieri iussit[f]: & in plerisque Italiæ ciuitatib. etiamnum Censores ad id creantur; ac potissimum apud Lucenses & Genuenses. nec ita pridem, id est anno MDLXVI, Veneti tres magistratus cum censoria potestate creauerunt, quos ipsi *Tresuiros conformandis ciuium moribus* appellant. I SEIGNORI *sopra il ben viuere de la cita*: quia Censorum nomen liberæ ciuitati ac omni genere voluptatum diffluenti nimis graue ac seuerum videbatur. Annis superioribus quam hunc magistratū crearent, libris de historiarum[g] Methodo peruulgatis, permirum mihi videri dicebam, in tanto magistratuum numero, quibus Veneti cæteras ciuitates superabant, Censoribus locum defuisse. Geneuates pro Censoribus Decemuiros, quos ipsi *Antiquos* appellant, quatuor quidem ex Senatu sexaginta virorum; reliquos ex Senatu ducentorum creare solent quasi *Magistros morum*; qui tanta seueritate vitia castigant, vt vix vllum scelus tā occultum sit, quod inultum reperiatur. Nec vero dubi-

613

a Tranquill. in Domitiano.
b Trebellius.
c l. repetita. de episcop. & clericis. l. placet. eod. C. l. consulta. de testamentis C. l. in hac de dona. C. Nouel. 44. & 73.
d l. 1. si minor se maiorem. C. l. neq. natales de probat. C.
e In epistola, *Lex, inquit, Pompeia qua Bithynii & Pontici vtuntur, eos qui in βουλὴν a Censoribus leguntur, dare pecuniam non iubet: sed iis quos indulgentia tua a quibusdam ciuitatibus super legitimum numerum adducere permisit, & singula milia denariorum & bina intulerūt: superest ergo vt ipse dispicias an in omnib. ciuitatibus certum aliquid omnes qui deinde βουλευταὶ leguntur, debeāt pro introitu dare.*
f Gregor. episcop. Turon. lib. 9. c. 30. & Aymo lib. 2.
g Lib. de Methodo histor. cap. 6.

tandum est quin Rempublicam, si non armis & opibus, certe virtutibus ac pietate florētem habituri sint, quam diu Decemuirorum potestatem tuebūtur. Quibus perspicuum fit optimas quasque ac præstantissimas ciuitates Censoribus diu carere non potuisse. Sed quoniam minuti quidam theologi religionem imperitorum animis iniiciunt; cum Dauidem ab immortali Deo grauiter correptum tradunt, quod populi descriptionem fieri iussisset: eripiendus est hic error. cum enim Mosem Israelitarum imperatorem Deus ipse non semel, sed bis censum populi agere, ac descriptionem posteritati relinquere; tum etiam lege censoria quoties populus cēseretur, sicli dimidium, id est duas argenti drachmas, in singula capita ærario sacro inferri iusserit[a], quis hoc scelus esse putet? Iosephus[b] qui antiquitatum interpres optimus habetur, in eo peccatum a Dauide scribit, quod in singula capita nummos singulos ærario sacro dependi non iusserit. certe quidē lege censoria tributum illud sacrum, quoties populum censeri placuisset, exigi iubetur ad scelerum expiationem: deinde illud subiicitur, ne plaga sit in populo futura. Mihi tamē hoc amplius peccatum videtur, quod princeps arroganter nimis, ac suarum opum & legionum confidentia maiore quam Dei præpotentis auxiliaribus copiis niteretur: neq. enim cēsum egit totius populi, sed eorum tantum qui arma ferre poterant: tribum Leuiticam quæ sacra faciebat, & Beniamiticam prætermisit. Quod autem sicli dimidium a singulis ærario sacro inferri lex iubet, hoc ideo factum opinor, quod quæ a cæteris populis censum ciuiū ac descriptionem agentibus, sacris deorum faciendis æra singula soluerentur, eadem suo ærario Deus inferri iusserit, vt talium numinum memoriam obliuione sempiterna deleret: sic alibi sanguinem hostiarum ac victimarum altaribus suis superfundi voluit; ac sanctissime interdixit[c] ne deinceps dæmonibus sanguis libaretur; vt scilicet ab immani teterrimoq. dæmonum cultu suos reuocaret. Neque enim dubium est quin Seruius ab antiquis

a Exod. 30.
b lib. 7. c. 13.
c Leuit. 17. *ne vltra sacrificent sacrificia sua satyris ac dæmonibus quibuscum scortati sunt.*

antiquis institutum illud acceperit, vt in fano Iunonis Lucinæ arca collocaretur, in quam singulis nascentibus æra singula inferri placuit: deinde cum anno decimo septimo togam puram acciperent, æra quoque singula in templo Iuuentæ dari: postremo vti quisque moreretur, rursus æra singula in templo Veneris Libitinæ solui[a] iussit. quod quidem institutum etiam neglecta Censura inuiolabile fuit tamen. Athenienses quidem anno decimoquarto nomina in publicas tabulas retulisse videmus[b]; tributum tamen illud non videmus. Fœminas autem censeri non consueuisse multa sunt argumenta. cum enim Moses bis populum Israelitarum lustrauisset annis quadraginta: mares tantum ab anno vigesimo, tribum vero Leuiticam seorsum descripsit: ac primo quidem lustro sexcenta & quinquaginta duo milia in censum relata sunt: quadragesimo post anno cum qui ex Ægypto excesserant, omnes in deserta solitudine, tribus tantum exceptis, occubuissent; sexcēta viginti quatuor milia septingenti ac septuaginta tres Israelitæ censiti sunt, præter aduenas, seruos, fœminas, & eos qui annum vigesimum nondum attigissent[c]. Fœminas autem vbique numero mares vincere superius docuimus, maxime tamen versus Australem regionem: minores vero annis viginti tertiam fere populi partem capiebant; cum ætas hominis anno fere sexagesimo tertio definiatur[d]. Romanos etiam fœminas, seruos, & opifices in numero ciuium non censuisse ex eo intelligitur, quod Dionysius, Florus ac Liuius scribunt, Romulo regnum ineunte *censa fuisse tria milia ciuium*; *moriente vero quadraginta sex milia peditum cum mille Equitibus*[e]. Seruio rege *censa sunt octoginta milia eorum qui arma ferre possent*, vt Fabius Pictor scribit: sequenti lustro CXXXII *milia* CCCCXIX; post CCLXII *milia* CCCXXII: inde CCLXXIII *milia*: tum CCLXXVIII *milia*, CCXXII. Cætera ex epitome Flori colligi possunt: qui[f] vno loco scribit *censa fuisse ciuium capita* CCCXIII *milia*, DCCCXXIII, *præter pupillos & viduas*. Idem alibi[g]

a Dionys. lib. 4. Capitolin. in Gordiano.

b Plutarch. in Solone.

Populi Israelitarū descriptio.

c Num. cap. 1. & 26.

d l. hæreditatum ad l. Fal.

e Plutarch. in Romulo.

f Epit. 59.

g Epit. 27. post Annibalis ex Italia excessum.

censa sunt CCCXXXVII *milia ciuium: ex quo numero apparuit quantum hominum tot prœliorum aduersa fortuna populi Romani abstulisset*.at præcedente lustro scripserat *censa fuisse* CCLXX *milia ciuium:*ex quo innuit CXXXIII milia ciuium secundo bello Punico exhausta fuisse. cōsequens est igitur Romanos fœminarum in censu rationem nullam habuisse; aut eo numero non fuisse comprehensas; quarum numerus cum maior sit quam virorum, nullum omnino maribus in eo censu locum reliquissent. Itaque Liuius de septimo lustro ita scribit; *Ciuium qui puberes essent, supra centum decem milia erant: mulierum autem & puerorum, seruorumque, & mercatorum, & sordidas artes exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam, aut operosam artem tractare licuit) triplo plus quam turbæ ciuilis.* Ex quo apparet quantus hominum numerus futurus fuerit, si fœminarum ciuiū & impuberum ratio haberetur, ipsique inquilini qui ciues non erant, censi fuissent. Qui enim ciuis incensus esset, id est qui apud Censores nō fuisset professus, quasi seruus sub iugum mittebatur. *Maxima*, inquit Vlpianus[a], *capitis deminutio est cum ciuitas ac libertas amittitur, vt cum incensus aliquis venierit*. Interdum enim Censores non modo colonias Romanorum, quæ quatuor & viginti fuerunt in Italia, verumetiam prouincias ipsas obire cogebantur, vt faciliorem ciuium qui per colonias prouinciarum dispersi fuerant, descriptionem haberent. Hic dicet aliquis, cū apud Censores non modo ciuium, sed etiam seruorum & pecudum singula capita, prædia quoque tum vrbana tum rustica profiteri necesse fuerit, quî fieri potuit vt fœminas & pueros ciues; item opifices liberos homines, tametsi peregrinos, non censerent? ego censum omnium factum opinor: id enim Dionysius Halicarnasseus scribit libro IIII: sed Censores numerum ciuium tantum qui arma ferre possent, colligere consueuisse, eumque numerum breuiter ab historicis in annales coniectum fuisse. Id ex censu Atheniensium planum est: apud quos vno tempore censa fue-

a In titulis.

sa fuerunt puberum ciuium qui arma ferrent, (quod anno decimo quarto necesse erat) viginti milia; peregrinorum decem milia; seruorum CCCC milia. ita censu Venetorum facto ante annos XXX, in quem omnis sexus, omnis ætas, omnis hominum conditio venit, fœminarum multitudo duobus amplius milibus masculorũ numerum superauit. Earum autem descriptionum vtilitates singulas oratione complecti difficile est. Primũ ætas, ordo, conditio, numerus ciuium ex illa descriptione percipi ac intelligi facile potuit; & qui qualesque bellis gerendis idonei ciues essent, quique res vrbanas ac domesticas melius curarẽt: quos item in colonias deduci, quos publicis operibus exerceri oporteret; quantũque alendis ciuibus annonæ ciuitati deesset aut superesset: quod cum omnibus ciuitatibus vtilissimum est, tum vero premente obsidionis metu necessariũ. Quamquam vt nulla sit census istius vtilitas vberior quam quę ex ætatum & ordinum cognitione decerpitur, num satis magna debet vnicuique videri? nam ex ea cognitione, litium innumerabilium quæ alioqui inexplicabiles sunt, anfractus expediuntur. Quamobrem rex Franciscus maior Poyeti Cancellarii popularis mei rogatione, lege promulgata iussit Curiones nascentium puerorum ætates perscribere; sed cum publicis tabulis descriptio non contineatur, prope lex antiquari cœpit, tametsi Henrico III regi eandem legem renouari placuerit. Quæstiones autem de statu cuiusque, ciuisne sit an peregrinus; spurius an legitimus; nobilis an patricius; plebeius an nobilis; item quale cuiusque verum nomẽ, quæ stemmata, quibusq. parentib. ortus sit: quæ quod in infinita obscuritate versantur, sine censibus explicari vix vllo modo possunt. Id quidem perceptum est Athenis, cum ageret Pericles censum ciuium, qui tunc non plures fuere tredecim milibus trecentis & sexaginta: nihilominus compertum est peregrinorum quinque milia in ciuium numerum clam irrepsisse; qui pro seruis iudicio publice constituto venierunt[a]. Iam vero ad colle-

Censuræ vtilitates.

Ætas ciuiũ ex censu percipitur.

Status ciuium ex censu dignoscitur.

Ordo ciuiũ ex censu.

[a] Plutarch. in Pericle.

gia ciuium & ad corpora constituenda, ad habenda ritè comitia, ad legenda suffragia, ad ordines ciuium in classes ac tribus ex censu & ætate redigẽdos, Censura necessaria est. At quanti est illud, quod ex censu conditio ac vitæ cuiusq. genus intelligitur! quam multi in bonorum ciuium cœtib. velut in mediis ouium gregibus, lupi, vulpes, leones; quam multi qui furtis, rapinis, alea, latrociniis, ebrietatibus, scortationibus totam vitam transigũt; est qui tamen in clarissima populi luce quasi in tenebris vagantur, qui cum oculis ac digitis non possint, ipso censu designarentur! Nec minus atq. haud scio an magis vtilis sit bonorum quam personarum descriptio futura; de qua sic Cassiodorus; *Orbis*, inquit, *Romanus agris diuisus censuq. descriptus est, vt possessio sua nulli haberetur incerta, quã pro tributorum susceperat quãtitate soluẽda.* Quod si totius imperii Romani agrorum facta descriptio est, quis dubitet in tanti imperii singulis partibus facile fieri posse? cum autem illis temporibus quibus exigua fuere tributa, census tantopere necessarius sapientissimis Imperii Romani moderatoribus videretur, quanto vtilior hac ætate futurus est, vt ex libris censualibus quantum tributorum quæ sunt infinita, ærario ciuitatis, quãtum publicis operibus quemque dependere oporteat, intelligatur? Et quidem quot & quanta commoda ex agrorum descriptione ad Rempubl. peruentura sint, intellectum est in descriptione agrorum eius prouinciæ quæ est ad Celticum litus, quam Romani proprio nomine *Prouinciam* appellarunt. exstant illic publicæ agrorum ac familiarum tabulæ anno MCCCCLXXI conscriptæ, quibus tria milia ciuium qui agros ac familiam haberent, censa reperiuntur. Sed cum mutatis possessoribus plebeius ordo a reliquis premeretur, propter immunitates sacerdotib. ac nobilitati tributas, grauis orta controuersia est inter ordines; quod qui erant immunes, etiam agris vectigalib. plebeiorum emptis immunitatem quærebant. tandẽ & rebus in Curia Parisiorũ iudicatis, & legibus Francisci regis; vectigalia prouinciæ

Vt scelerati ac flagitiosi ciues designari possint

Vt tributa æquari possint.

C

ex

ex libris censualib. peti oportere decretũ est. Rursus anno MDXVI, agrorum ecclesiasticorũ qui huius imperii finib. continentur, descriptio facta est, vt decimarum, quas principi ac Reip. inopia laboranti Pontifices ipsi decreuerant, exactio quædam æquabilis esset: quam tamen propter agrorum quamplurimas sub hasta distractiones renouari necesse est; perinde vt tabulas censuales eius prouinciæ quam dixi. Accuratius etiã Aletensis ager omnis in Gallia Narbonensi descriptus est, quantitate ac æstimatione cuiusq. agri facta; ac triplici trium agrorum, optimorum inquam, mediocrium ac sterilium, & cuiusq. generis triplici ratione inita. quã ego descriptionẽ ab ipsis perequatoribus didici, cum ad conuentus Galliç Narbonensis profectus essem[a]. Sic igitur prospici potest inopiæ ac iustissimis tenuium, potissimumq. agricolarum querelis, qui tanto vectigalium ac tributorum pondere premuntur, vt iam agris ac sedibus quasi foro cedere sit necesse. Lites etiam & controuersiæ, quæ vbiq. pullulant, pro vectigalium ac tributorum inæquali distributione, & quibus terminandis infinita pene iudicum multitudo implicatur, ex censualibus tabulis facillime explicarentur. fraudes item peræquatorũ, qui gratia vel odio imperata tributa iniquissime dispertiri solent, latere possent neminem: aut certe cui plus tributorum quam ferre possit, imperaretur, eum cui minus imperatũ esset, sponsione permutationis bonorum aut tributorum prouocaret, vt olim Athenis fieri consuesse legimus: nam eiusmodi sponsione vicit Megaclidem Isocrates; idẽ tamen a Lysimachide victus est[b]. Ex iisdem tabulis publicis, qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, qui auari, qui fures, qui peculatores essent; quibusque artibus aliis quidem tot ac tantæ opes quærantur, alii tanta premantur inopia, facile intelligi, & vtriusque remedia salutaria conquiri possent. quo nihil magis est in omni Republica necessarium: quandoquidem ex ingentibus paucorum opibus, intoleranda multitudinis inopia ciuitatibus perniciem ac

Vt rapinis peræquatorum occurratur, censu opus est.

[a] anno 1568.

[b] Plutarch. in vita X Orat.

617

pestem inferri perspicuum sit. Iam vero leges omnes ac iudicum decreta, quibus pecuniariam pœnam irrogari oportet, perceptis cuiusque fortunis ac facultatibus ad verissimam iuris ac iustitiæ harmonicæ distributionem exigerentur. in quo tamen grauissime propter illam bonorum cuiusque ignorationem peccatur. Improborum item veteratoriæ fraudes, quæ in venditionibus, emptionibus, matrimoniis, donationibus, cæterisque rebus ac rationibus distrahendis fieri non nisi sero, ac ne vix quidem intelligi possunt, vnicuique paterent. Hîc omitto quam multæ de finibus regendis, deque hæreditatibus controuersiæ, tum etiam in ipso iure pignorum & hypothecarum, qui quibus priores ac potiores sint, explicari possent ex ea quam dixi, bonorum omnium descriptione; cum tamen ex earum rerũ ignoratione densissimæ tenebræ non modo publicis, sed etiam priuatis omnium rationibus offundantur. Itaque Liuius libro septimo cum dominia rerum continua mutatione translata fuissent, vt quis cuiusque prædii dominus esset vix intelligeretur, ita scribit; *Quia solutio multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit.* Omitto sumptus ingentes, quos in litibus eiusmodi iudicandis quemque facere necesse est: prætermitto etiam quam multa iudicia, quæ cum publicis minimeque dubiis tabulis disceptari debuissent, incertis aut falsis testimoniis dirimuntur. Tot igitur ac tantas vtilitates quæ Censuram consequuntur, quis tam cæcus est qui non videat? tam stupidus qui non sentiat? tam demens qui non intelligat? Hîc tamen videre mihi videor, turbam eorum qui publicas opes depeculantur, qui priuatorũ fortunas diripiunt, qui fœnoribus tenuium sanguinem exsorbent, qui malis artibus ditescunt, illud mihi opponere, indignum videri ex census ac bonorum descriptione tenuibus quidem contemptum, locupletibus autem inuidiam creari[a]. Hanc enim potissimam præcipuamq. census omittendi causam arripuerunt hi homines quos breui oratione denotaui. Ego vero illis reponam

[a] l.2. quando & quib. quarta pars. C.

C

nam nec inuidis vllum, nec irrisoribus locum fore: quoniam qui locupletes sunt, pro tenuibus irridentur; & qui sunt inopes a pecunia, pro diuitibus obtrectatorum inuidiam subeunt. Demus tamen id quod iactant futurum; an propter maleuolorum aut etiam derisorum obtrectationem Censura tot ac tantis vtilitatibus ac laudibus abundans omitti debet? quis vnquam prudens legislator, quis princeps, qui vel paulum admodum a recta ratione informatus, legibus vsqueadeo necessariis Rempublicam irrisorum aut inuidorum metu orbauit? quamquam leuis hæc & inanis prudentiæ ratio, quam ex ista lege arripiunt, pecuniam tantum complectitur: agrorum censui nihil, multo minus per-
618 sonarum descriptioni obstat. Quod vero contra decus esse putant, priuatorum opes & inopiam, mercatorum item debitas creditasque pecunias, ac familiarum occulta negotia, pacta conuenta, res denique ac rationes in vulgus manare; eo ipso satis declarant sua scelera, furta, rapinas, fraudes occultare velle. nam vti quisq. cæteris integritate vitæ præstat; ita quoque sua facta, gesta, voces, atque adeo mentis ipsius agitationes ab omnibus sciri atque intelligi gaudet: quanto magis pecuniarum ac bonorum censum? Cum enim architectus quidam effecturum se Liuio Druso Tribuno plebis promitteret, ne quis in suas ædes prospectum vllum haberet; *Ego vero*, inquit Drusus, *meas ædes vnicuiq; sic patere volo, vt quid intus agatur latere possit neminem.* hunc Velleius Paterculus sanctitate atq. integritate vitæ claruisse scribit. At Censura aduersus improbos potissimum comparatur. Veteres enim Romani non modo pecuniarum & agrorum, sed etiam accepti & expensi rationes, atque adeo actionum fere omnium ephemerides & cõmentarios conficere solebant: postremis vero temporibus, quibus vitia fraudesq. abundantius pullularunt, rationes a priuatis conscribi desierunt, cum editis rationibus anteactæ vitæ iudiciorum publicorum ac priuatorum discrimen subirent: vt quidem scribit Asconi-

us Pedianus. Ita Censuram bonis omnibus placuisse semper; improbis vero, fœneratoribus, tyrannis, atque iis omnibus qui aliena diripere, fraudare, fallere, foro cedere solent, displicuisse videmus: vt antea Tiberii, Caligulæ, Neronis, Domitiani exemplo confirmaui. Absurdum est igitur quod censu bonorum patefacto, C tyrannis ad priuatorum inuadendas opes aditum aperiri putant; cum tamen tyranni semper abhorruerint a Censura; & Romani qui nec tyranni nec regis nomen ferre potuerunt, maxime omnium coluerint Censurã. quamquam quis tyrannus frontem, si quam habet, adeo perfricuit, vt locupletum ac potentiorum opes non magis optet quam egentium ac infimorum? at vbi nullus est census, locupletes pretio gratiam & immunitatem mercantur: tenues vero diripiuntur. Hinc tenuiũ ciuium aduersus potentiores odia, dissidia, querelæ, secessiones. *Fugere*, inquit Liuius[a], *Senatum, testes, tabulas, census cuiusq;* ; *quia noluit conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis, cum interim obiectam plebem aliis atq; aliis hostibus*, &c. Fugiunt ergo fœneratores censum. cur enim boni ciues iusta debita creditave, quasq. hæreditates iure creuerint, quibusque opibus suis vigiliis ac sollicitudine quæsitis fruantur, sciri metuent? hic enim laudum suarum cumulus est vel maximus, quod suauissimos honesti laboris fructus iucundissime decerpunt. nec vero dubitabunt patriæ, cui omnia accepta ferre debent, laboranti opem ferre, ac miserorum ciuium inopiam subleuare. Qui vero publicas opes suas ducit, qui ærarium depeculatur, qui priuatos rapinis ac immensis fœnoribus exhaurit, huic profecto metuenda Censura, metuendus est cẽsus. Sed quis tã inops a consilio princeps aut legislator, qui vsurarias leges abrogaturus, fœneratores cõsulat? qui ebrietates ciuium sublaturus, cõsilium a cauponibus petat? qui incontinentiam ac luxum moderaturus, prodigorum hominum ac meretricum greges ad consilium admittat? Prudentium igitur ac fortium virorum

[a] lib. 6.

rorum

rorum nobis sunt, non sceleratorum ad Censuram stabiliendam consilia petenda. Audiamus Liuium [a]: *Seruius*, inquit, *censum instituit, rem saluberrimam tāto futuro imperio.* Et cum de Censoribus creandis agit [b], *Hic annus*, inquit, *Censuræ initium fuit, rei a parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæq́; Romanæ penes eam regimen Senatus, Equitumque centuriæ, decoris dedecorisq́; discrimen sub dicione eius magistratus, publicorum ius priuatorumq́; locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atq́; arbitrio essent.* Quid Plutarchus omnium fere scriptorum probatissimus? *Censura*, inquit [c], *magistratus est omnium sacratissimus, qui cum in rebus omnibus, tum vero in moribus ciuium conformandis summam potestatem habet*: id est, ἡ τιμητικὴ ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἱερωτάτη καὶ δυναμένη μέγα πρός τε ἄλλα καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων. Ac si quis putet nimiam illam in Republica libera potestatem tolerabilem non esse, at ne tanto quidem oneri suffecturam, fallitur: cum tanto imperio quantum fuit Romanorum, duo Censores sufficerent. Neque enim censorii muneris erat initio Senatores legere, aut senatu indignos eiicere: sed plebiscito id Censoribus tributum, vt se populus eo labore ac tædio leuaret, vt Pompeius Festus scribit; quo nihil fieri potuit vtilius ac melius. id autem ferendum non esset in monarchia, in qua princeps magistratuum omnium, maxime tamen Senatorum creationem, sui beneficii esse ducit. Necessarium C tamen est omni ciuitatum generi Censoribus ærarii publici custodiā ac morum castigationem cōmitti; modo Censores fiant ii, quorum vita non tantū a rapinis, sed a vitiis pene omnibus libera sit ac vacua; quiq. cæteris omnibus integritate ac prudentia præstent: qualium hominum Romani veteres delectum habere solebant: vt Cēsores omnibus ciuib. seipsos quasi normā bene temperanterq. viuendi, & ad intuendum, & ad imitandum præberent; omniumque mores ad virtutē & ad verum decus conformarent; quo nihil vnquam admirabilius in vlla ciuitate fieri potuisse statuo. Illa vero, quam dixi,

Iudicia veterum de Censura.

[a] lib. 1.

[b] lib. 4.

[c] In Catone maiore.

Censura morum castigatrix.

morum probatio, quinto quoq. anno fieri cōsueuerat; posteaquam vectigalium, tributorum, agrorum publicorum, ac totius ærarii curam gessissent: tum etiam si quas arces, portus, mœnia, vias militares sarciri ac refici oporteret, erat ea cura Censorum. extremo Censuræ actu, populus vniuersus in Campo Martio sacrificio solenni lustrabatur: ordines ciuium censebantur: & vt quisque flagitiosam vitam duceret, ita notabatur in tabulis publicis, vt eam notam iudiciis ipsis formidabiliorem boni ciues arbitrarentur. Ac si quando Respublica bellis vrgentibus Censuram intermitteret, tum facile ab omnibus percipi poterat, mores ciuium corrumpi ac ciuitatem labefactari: perinde vt ea corpora quæ medicinas vacuandis humoribus necessarias omiserunt. Id secundo bello Punico satis intellectum est, cum Annibal Italiam quateret, ac Vrbem ipsam obsideret; quibus temporibus domestica disciplina ac morum probatio aliquamdiu intermissa fuerat: postea vero quā Annibal ex Italia excessit, *Ad mores hominum*, inquit Liuius [a], *animum aduerterunt, castigandaque vitia, quæ, velut diutinos morbos ægra corpora ex sese gignunt, nata bello* [630] *erant.* Neque tamen publicorum aut priuatorum criminum cognitionem suscipiebant Censores; hæc enim magistratuum decretis ac sententiis finiebantur; sed omnis animaduersio eorum vitiorum erat, quæ nec legibus, nec magistratuum iudiciis vindicantur. quamquam nec magistratus vlli tam accurate scelera vlciscuntur, quin maxima pars publicam declinet animaduersionem, ac leges ita perrumpat, vt bestiæ maiores araneorum telas subtiles, quibus exiguas muscas irretiri videmus. Et vt publice omnia quæ legibus sunt cōprehēsa crimina, vindicentur, quis tamen ex legibus virtutem aut dignitatem metiatur? *Quis est*, inquit Seneca, *qui se profitetur legibus omnibus innocentem? vt hoc ita sit, quā angusta est innocentia ad legem bonum esse! quanto latius patet officiorum quam iuris regula! quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ extra publi-*

[a] lib. 24.

publicas tabulas sunt! hæc ille: quamquam ignarus diuinarum legum, non tamen earum quas ab ipsa natura arripuimus & expressimus. nam si quis animi sui complicatas tabulas euoluere velit, iam se ipse doceat eum virum bonum esse qui prosit quidem quibus possit, noceat vero nisi lacessitus iniuria nemini; quæ nullis sunt populorum legib. comprehensa. quinetiam multa pestifere, multa perniciose iuberi ac prohiberi videmus, quæ non magis legum nomen merentur, quam si furiosus ea concessu suo sciscitat. Certe quidem nemini dubium esse arbitror, quin maxima quæque scelera, quibus maxime infestantur ciuitates, a iudiciis & a tribunalibus procul arceantur. perfidia nullis magistratuum iudiciis vindicatur. quo tamen flagitio vix vllum detestabilius est: at ea cognitio tota fuit Censorum. *Indicant*, inquit Tullius, *notationes animaduersionesq́ Censorum, qui nulla de re diligẽtius quam de iureiurando iudicabant.* Iam vero ebrietates, crapulæ, luxus, alea, scortationes publicæ ac priuatæ, nulla vi, nullo iudiciorum metu coercentur; quibus morbis qui mederi sine Censura potest? publici vero corruptores huc illuc vagantur, & optimos quosque ad cædes occultas, vel ad rapinas designant; a quibus tandem nisi a Censoribus arceri a Republica possunt? nam Censores quo quisque modo se domi & in ipsis latebris aduersus vxorem, in liberos, erga seruos, cum propinquis se gereret, accurate conquisierunt. Quamobrem si proprium nomẽ Censuræ quæratur, ego ciuitatum gubernatricem, virtutum omnium effectricem, bonorum ciuium procreatricem, improborum expultricem appellare non dubitem: cum ea nõ modo flagitiorum ac improbitatũ robustiorum radices circumcidere, verumetiam vitiorũ fibras euellere, stirpes elidere, semina exstinguere sola posse videatur. Quod si veteribus olim tam vtilis Censura visa est, vt ciuitates ea carere non possent; profecto his temporibus multo magis necessaria iudicanda sit: propterea quod omnium fere populorum moribus ac legibus maritus

in vxorem, pater in liberos, dominus in seruos vitæ ac necis potestatem habuerunt, vt superius[a] diximus: núc vero cum ius illud vnicuique ademptum sit, quis impietatem liberorum aduersus parentes, vxorum impudiciciam erga maritos, seruorum petulantiam in dominos vindicare poterit? quam multæ puellæ etiamnum a parentibus ipsis prostituuntur? quam multæ corpore quęstum facere quam nubere, infantes exponere, aut necare quam alere præstabilius ducunt! quæ tamen sublata Censura coërceri poterunt numquam. De religione erga Deum non disputo: qua tamen nihil non modo in ciuitatibus, sed etiam in singulis familiis prius aut antiquius esse debet. quæ cura etsi Pontificibus ac sacerdotibus mandata sit: magistratuum tamen est omnem operam, curam, sollicitudinem in eo collocare vt religionum in primis summa ratio vbique habeatur. Etenim diuina lege ter[b] vt minimum ad sacras conciones adire iubetur: plerique tamen ab omni cultu diuini numinis penitus abhorrent. ex quo impiorũ seminaria tam longe lateq. pullularunt, vt nefaria verborum exsecratione cælestium numinum vim omnem publice detestari nó dubitent, & quidem impune. at diuinarum legum metu sublato, humana quoque iura, deinde magistratus omnes pessum ire, ac postremo flagitiosos homines effrænata quadam licentia latrocinari, occidere, venenis proximos quosq; tollere, omnibusq; flagitiorum generibus omnia complere necesse est. neque enim sperandum vt legib. vllis aut pœnarum metu, qui numinis metum omnem abiecerunt, a facinorosa vita deterreantur: quia *legum metus non scelera, sed licentiam comprimit*: cú innumerabiles & olim fuerint, & hodie sint, qui tametsi ab edictis Prætorum & principum legibus non descissant, nequissime tamen viuunt. recte enim Lactantius; *Possunt*, inquit, *leges delicta punire, conscientiam munire non possunt*. Cum etiam ab educatione iuuentutis totius humanæ vitæ ac ciuitatis bene instituendæ momenta pendere videantur; vt sapienter est a Platone ex Lycurgi sententia dictum: quis putet vllam educationis

[a] lib. 1. cap. 3. & 5.

[b] Deut. c. 16.

631

sine Censoribus curam haberi posse? nam quod publicum esse decuerat, priuatorum voluntati relinquitur. Certe quidem Lycurgus Magnum *Pædonomum* instituendæ iuuentuti magistratum ac Censorem creari voluit; non qui parentum arbitrio, sed qui legum præscripto iuuentutem moderaretur: quoniam cum sit vnus & idem ciuitatis scopus ac finis, eandem quoque omnium ciuium educationẽ esse oportere putauit Aristoteles [a]; & recte putauit. quod certe Athenienses rogatione Sophoclis quõdam decreuerunt. quæ quod a nobis accuratius alibi [b] disputata sunt, omitto. hæc tamen omnia in officio Censorum posita esse nemo non videt. Quis itẽ histrionicas saltationes, comœdias, spectacula, fascinationes coercere nisi Censura potest? neq; enim pestis in Republica capitalior vlla esse potest, quæq; ad corrumpendos ciuium mores vim maiorem habere videatur, propter imitationem vocis, vultus, gestus, orationis, ac turpissimarum actionum perniciem, quæ sensim illapsa ciuium mentibus, totas ciuitates euertit. certe quidem non tantum molles ac teneros puerorum animos labefactat, sed etiam castiorum quoq; fœminarum pudicitiã pertẽtat, vt eorum non modo scurriles ineptias, sed etiã libidines imitari studeant, quorum auidissime spectacula contuentur. denique theatra, definire possumus turpitudinis vitiorumq. omniũ sentinam ac scholã. Quamobrem sapienter Philippus Augustus histriones huius imperii finibus sanctissimis edictis disturbauit. Quod si quis obiiciat & Romanis quondam & Græcis ea spectacula non defuisse: ego illi reponam Romanos quidẽ Apollinares, Seculares, Circenses, & eiusmodi ludos deorum quos religiosissime colebant, maiestati ac honori consecrauisse, non ad impura libidinum exempla instituisse: postea vero quã vitia finitimarũ gentium Romam infestare cœpissent, *histriones quoq; sensim ex Histria*, vt Verrius Flaccus scribit, *in Vrbem irrepserunt, ac impudentiæ ludos aperuerunt*: quos tamẽ si saluis religionibus prohibere potuissent, non dubitẽ summæ grauitatis ac sapientiæ Censores omnia de Repub. spectacula

a lib. 8. cap. 1. Polit.

b In oratione De instituenda in Republica iuuẽtute.

632

fuiſſe ſublaturos: vt quidem ex ſapientiſſimis quibuſq; viris coniectura conſequi potui: ſic enim Seneca, *Nihil*, inquit, *tam moribus alienum quam in ſpectaculo deſidere.* quinetiam Ariſtoteles modis omnib. cauendum [a] eſſe monet, ne ciues comœdiarũ ſpectaculis inſideant. quid Auguſtin⁹ [b]? *Omnia*, inquit, *in theatris pietati ac honeſtati contraria fiunt.* In eadem ſentẽtia fuiſſe video Tertullianum [c], Chryſoſtomum [d], Cyprianum [e], Valerium [f], Polydorum [g], ac principem ipſum legum ferendarum Solonem; quos viros quantæque auctoritatis magiſtros? Quid igitur mirum ſi Carthaginenſi concilio ludi theatrales prohibeantur, cum illi veteres Græci qui nullam veræ pietatis opinionem combiberant, ciuitatibus perniciosos eſſe iudicarẽt? Ac tametſi tragœdia neſcio quid auguſtius ac ſeuerius quam comœdia præ ſe ferre videtur, nihilominus Solon Theſpim tragœdum acerbe increpuit, quod tragœdiam tametſi puram ac nudã veteri more populo exhibuiſſet: ille iocum excuſauit; at Solon iocum eſſe negauit, quem ſeria ſequuntur. atque illud eſt quod M. Tullius veterem Græciam eiuſmodi fabularum actores grauiter vindicaſſe ſcribit. Quid nunc Solon ſi viueret? ille tragœdiam quæ propter perſonarũ maieſtatem ad decus & ad grauitatem compoſita plerisque videtur, ciuitatibus perniciosam iudicauit; nos tragœdias omnino deſeruimus, turpes comœdias amplectimur: aut qui ad mores conformandos aliquid exhibent, iidem ad extremum obſcæna quadam fabula turpiſſimis ac ſordidiſſimis narrationibus cõdita quaſi ſuauiſſimis venenis ſalutares cibos aſpergere conſueuerũt. Cum autem omni hominũ generi ſpectacula ſunt pernicioſa, tum vero iuuentuti, ac nationibus ad Aquilonem poſitis maxime declinanda: quæ quod cæteris leuiores ſunt, & animi vim omnem pene in ſenſibus poſitam habent, vitioſos geſtus ipſis oculis auidiſſime hauriunt: quæ vitia populi Auſtrales, propter inſitum atræ bilis humorem & naturalem quandam ſeueritatem, nõ ita facile combibere ſolent. Neque vero ſperandum eſt vt

a lib. 7. c. 15. Polit.
b Homil. 38. & 499. & in Matth. hom. 69. & in Act. homil. 42. cap. 19.
c In lib. De ſpectaculis.
d Tomo 2.
e lib. 2. epiſt. 2.
f lib. 2.
g lib. 2. c. 13.

C

eſt vt ea ſpectacula comicorum ac ſortilegorum hominum, quorum alteri oculis, alteri mentibus ipſis faſcinũ ac vecordiam iniiciunt, magiſtratus qui in iis totos dies deſidere conſueuerunt, prohibeant: ſed grauiſſimis ac ſeueriſſimis Cenſoribus opus eſt: qui corpora ciuiũ ad robur gymnaſtica diſciplina, mentes vero muſicis artibus humanitate ac tranquillitate munire ſtudeant. *Muſicæ* verbo ſtudia muſarum ac ſcientiarum omnium Academicorum [a] in morem intelligi volo. cauebunt etiam ne muſicam illam naturæ conſentaneam, quæ nõ modo ſuaui oblectatione aures permulcet, verumetiam ſalutari medicina mentes perturbationibus liberat, arte corrumpant. Nam cum nihil ſit quod mollius in animos influat vt concors illa vocum ſuauitas; ita nihil eſt quod æque mentẽ de ſuauitate deturbet, ſi graues illos ac ſeueritati congruentes modos, Dorios inquam ac Phrygios, quos noſtri primis ac tertiis tonis deſignant, negligi patiamur, vt Ionicos & Lydios, quos quinto ac ſeptimo loco ſtatuunt, conſectemur: ab his enim Ariſtoteles ac princeps ipſe Plato ciues omnes, ac potiſſimum iuuentutem abſtinere iubent. ſi minus id obtineri poteſt, vt ii modi qui iampridem in omnibus ciuitatibus inueterarunt, eripiantur: enitendum certe eſt, ne ab ipſis naturæ modis diſcedatur; id eſt vt puram ac ſimplicem Diatonices rationem omnium præſtantiſſimam, & vt Plato loquitur γενναιοτάτην: aut ſi Chromaticen & Euharmonicen (quæ tamen ipſa ſui difficultate ac obſcuritate penitus inuſitata eſt) amplectantur; quartum genus illud, quod ex tribus ſumma inſcitia confuderũt, ciuitati pernicioſum omnino prohibeant. Nam ex illa perturbatione pernicies animis illapſa, nõ ſolum mentes ægritudine ac perturbatione non liberat, verumetiam ad inſaniam ſæpiſſime perducit; vt minime mirum videri debeat, ſi magna pars eorum qui naturales muſicæ modos ſic miſcent, quique rapidiſſimo breuiſſimorum interuallorum impetu ſpõdaicam grauitatem peruertunt, furore & amentia corripiãtur, & vt cupediarii,

[a] Duabus potiſſimum reb. γυμναστικῇ & μουσικῇ ciuitates conſeruãtur. Plato in Timæo.

633

qui auidiſſime tragemata ciboſq; leuiſſimos liguriunt, nec alimenta ſolidiora ferre poſſunt, corporis robur amittunt, ac breui tabe marceſcunt: ita qui graues ac naturæ cõgruentes modos auerſantur ac refugiunt, vt ineptiſſimis ac leuiſſimis cantibus paſcantur, de mentis ſanitate facillime diſturbantur. his igitur Reipub. incommodis ſola Cẽſura mederi poteſt. De luxu quoque, quo ciues tum epulis tum veſtib. diffluunt, fruſtra querimur, niſi leges ſumptuariæ cenſoriis legib. vim adipiſcãtur: vt iidem ſint in Republ. Cenſores, qui olim Athenis *Legum cuſtodes* ac *Nomophylaces* dicebantur. Quamobrem qui de Cẽſorum poteſtate primus detraxit, hunc Rempublicam funditus perdidiſſe nõ immerito M. Tullius[a] queſtus eſt. is autem fuit P. Clodius Trib. plebis, homo impuriſſimus; cuius tamen lex antiquata eſt lege Cæcilia[b] Conſulari. Quibus ſatis perſpicuum fit, opinor, quã vtilis, quam neceſſaria, quam Reipublicæ ſalutaris ſit ac ſemper fuerit Cenſura. Sed queri poteſt an Cenſorib. imperium tribuendum ſit? an etiam hoc tributo iuriſdictionem habere oporteat necne? nam ſine imperio, ſine iuriſdictione Cenſura inanis eſſe videatur. ego tamẽ, ſi ex me iudicium exquiratur, vtroque, & imperio, & iuriſdictione, carere velim: ne munus illud negotioſiſſimum plenumq; laboris ac vigiliarum, etiam litium anfractibus implicetur. aliud eſt enim iudicium, aliud Cẽſura. Cenſores quidem Romanos imperium habuiſſe videmus, ſed ad hoc tantũ vt populi concionem conuocarent, vt exercitum vrbanum cogerent, vt luſtrum facerent, vt ad cenſum quemque vocarent: quod ſine edictis fieri non poterat: edicere autem, vocare, cogere, qui imperio careret, nemo poterat; niſi alterius opem & imperium imploraſſet. ſed cum exercitu ac luſtro nihil opus ſit, ſatis opinor fuerit edicto magiſtratus promulgari vt quiſque indicta pœna publicis tabulis cenſeatur. Quid igitur, dicet aliquis, ſi Cenſores nec imperare, nec cogere, nec iudicare poſſint? ego Cenſorum nutum, ignominiam, reprehenſionem omnibus

[a] Cicero in Piſonem, & pro Milone, pro Seſtio.

[b] a Q. Cæcilio Metello lata anno ab V. C. DCCCI.

694

omnium

omnium magiſtratuum iudiciis ac ſententiis acerbiorẽ fuiſſe puto. Cum enim luſtrũ agerent ciuib. in campũ Martium coactis, aderãt interdum quingenti, aut quod minimũ, trecenti Senatores, ordo Equeſtris duplo maior, plebs ipſa quantum quidem loci amplitudo capere poterat; omnes trepidi & anxii qua quiſque ignominia notaretur: Senator quidẽ, ne Senatu moueretur; Eques, ne equo ac ſtipẽdio adempto ignominiam ſubiret; plebeius, ne inter ærarios cẽſeretur; ærarius, ne de ciuitate aut libertate periclitaretur. cuius enim Senatoris nomẽ præteritum eſſet, apparitore aut accenſo nomina citante, hunc certum erat ex albo Senatorum inductum fuiſſe; vt quidem Liuius ſcribit, *Senatores ſex & ſexaginta vna cenſura ordine ſenatorio motos*. Quamobrem ne tanta illa Cenſorum auctoritas libero populo grauis eſſet, neve quiſquam inauditus de exiſtimatione ac fama periclitaretur, notam quidem Cenſores habere placuit, nõ iudicationem. ſic enim M. Tullius apud Nonium: *Cenſoris iudicium*, inquit, *nihil fere damnato affert niſi ruborem; itaque vt omnis illa iudicatio verſatur tantummodo in nomine, animaduerſio illa Ignominia dicta eſt*. differt autem diſtatq. plurimũ ab infamia, quæ non niſi magiſtratuum ſententiis ac iudiciis, & quidem iis quibus ex lege irrogatur[a]. nam ſi eſſet ignominia idem quod infamia, fruſtra Prætor edictis [b] perpetuis infamia notaſſet eos qui ab Imperatore cum ignominia dimiſſi fuiſſent: hanc enim iuriſconſultorum interpretes [c] *infamiam facti* appellant. de iis qui a Cenſoribus notarentur, nihil edicto comprehenſum eſt. non igitur infames ſunt ignominioſi, vt infamium ac damnatorum pœnis teneantur. Græcis quidem olim infames necare cuique impune licuit, vt eſt apud Libanium Oratorem [d]. At is qui de Senatu Cenſoris nota deiectus rogationem ad populum tulerat, ſæpiſſime reſtituebatur. interdum etiam id non iure, ſed ab animo ipſa maleuolẽtia ieiuno, & obtrectatorum inuidia factum fuiſſe docebat. Sin eſſet accuſator aliquis qui Cenſoris notam, aut etiam ſi Cenſor ipſe

[a] l. infamem. De publicis iudic. ff.
[b] l. 1. De iis qui notãtur.
[c] In l. palam. §. quæ. de ritu nupt.
[d] Pro Haliſrhotio.

suam dignitatem tueri vellet, coram populo iudicium constituebatur. ac si quidem censoria nota compunctũ populus damnaret, non tantum *ignominiosus*, sed etiam *infamis* dicebatur [a]. cæteris notam quidem obesse iurisconsulti putant: existimationem tamen ac dignitatem omnino violari non putant. Cum enim Quintum Flaminium Senatorem Cato maior in Cẽsura Senatu mouisset, Flaminius rogationem tulit ad populũ vt restitueretur; Cato grauissima oratione hominis vitam anteactam sordibus ac turpitudine inquinatam & commaculatam coram populo promulgauit, ac iudicio publico reum peregit. cæteri qui acceptam ignominiam ac dedecus purgari cuperent, iudiciorum aleam non tentabant, sed magistratum, aut imperium extra ordinem, aut curationem, sacerdotiumve a populo petebãt; quam si obtinerent, omnis erat ignominia sublata. sæpissime tamen sequenti lustro a Censoribus sequentib. ordini ac famæ restituebantur; alioqui nec Senator pręteritus in Senatum venire, nec Eques equum ordinemve poterat recuperare. hos etiam Vlpianus [b] ad testimonium admitti debeant necne, dubitare potius quam affirmare videtur. Quod apertius a Marco Tullio explicatum habemus his verbis: *Hic primum illud commune proponam, numquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam vt rebus iudicatis fuisse: ponam illud vnum exemplum; Caium Getam, cum a L. Metello & Cn. Domitio Censoribus ex Senatu eiectus esset, Censorem postea factum esse; & cuius mores a Censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani, & eorum qui in ipsum animaduerterant, moribus præfuisse. Quod si illud iudiciũ putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati in perpetuum omni honore ac dignitate priuarentur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honores aditus, neque in Curiam reditus esset.* & paulo post, *Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: Censores denique superiorum Censorum iudiciis, si ista iudicia appellari vultis, non steterunt.* hæc ille. Itaque Claudia lex abrogata est,

quæ

[a] l. 2. De Senatorib. ff l. cognitionũ. De variis & extra.

[b] l. 2. De Senatorib.

quæ noluit quemquam ignominia notari, nisi qui apud vtrumque Censorem accusatus, & vtriusque sententia damnatus esset: absurde id quidem; quia Censorum potestatem amputaret, aut plurimum circumcideret, iudiciaque perinde vt in publicis accusationibus constitui vellet; cum tamen Senatus Censorum potestatem ab omnibus iudiciis & accusationibus liberam esse voluerit [a]; tametsi magistratus omnes imperio deposito accusare liceret. prudenter illi quidem; ne ii qui omnium iudicio sapientissimi ac integerrimi iudicati fuissent, aut calumniis obtrectatorum, aut sordidorum hominum sententiis opprimerentur. Nec minus laudata est Constantini Magni sentētia, qui accusatorios libellos a presbyteris & Episcopis seipsos inuicem accusantibus propositos, concerpi ac lacerari mandauit, cum diceret *iniquum videri, vt qui omnium ciuium mores ac famam iudicarent, aliorum ipsi sententiis ac iudiciis caderent*. Quamobrem Carolus Magnus Imperator vno capite [b] suarum legum *vetuit de Pontificibus minoribus iudicium constitui, nisi testes* LXXII *vitam eius carperent:* maximum vero Pontificem mortalium omnium iudiciis ac sentētiis exemit. quæ quidem lex de Pontifice maximo inuiolabilis exstitit sexcentos circiter annos, id est vsq; ad Constantianum concilium; cuius decreto cautum est Pontificem maximum deinceps ab ordinibus ecclesiæ iudicandum. Hîc non disputo quam vtilis, quamq; necessaria sit Pontificia iurisdictio; sed illud tantum, verendum esse ne Pontifices quod suæ iurisdictionis ac imperii fines egredi voluerint, non modo iurisdictionem sed etiam Censuram penitus amittāt; qua sublata, vix religionibus vllus, aut humanis legib. locus relinquetur. Et vt maiores nostri Druidas religionum ac iudiciorum arbitros ac iudices esse voluerunt; quorū tanta fuit potestas, vt cum rebus iudicatis reguli ac principes acquiescere nollent, ipsis aqua & igni deuotionib. exsecrandis interdicerent [c]; eoq. metu perterritos obtemperare cogerēt: ita quoq. Pontifices Romani Christianos principes sa-

[a] Liuius li. 39.

[b] cap. De malo. § 24.

[c] lib. 6 Comm. Cæs.

cris interdictionib. antea sic terruerunt, vt qui Pontifici maximo non paruisset, exsecrabilis omnium opinione iudicaretur. qua quidem ex re non regulos tantum, sed etiam potentissimos quosque reges ac Imperatores suis imperiis parere; tyrannidem mutare, vitam castigare, aut compulerunt, aut sceptra de manibus, coronas de capitib. decusserunt. quarum rerum exemplis tametsi abundant omnes historiæ Christianorum, vix vlla tamé est illustrior quam quæ de Ambrosio Pontifice Mediolanensi, deq; Nicolao Pontifice Romano cómemoratur; quorum alter Theodosio maiori Imperatori, alter Lothario Italiæ regulo sacris interdixit: qua ratione vtrumque vterque pœnitere, & culpam deprecari quodammodo coegit. Quia tamen pleriq; Pontifices tanta potestate nimis ambitiose abutebantur, vis & acies illa ecclesiastici gladii hebescere, ac paulatim sic retundi visa est, vt nihil interdictione Pontificia, & Pontificibus ipsis apud plerosque principes contemptius esse possit. Quid est enim quamobrem Romanus Pontifex Innocentius Ludouico VII Francorum regi toto triennio aqua & igni, sacrisq; omnibus interdixit? quia scilicet cósobrinam procul a sanguinis propinquitate remotam, quamque diuinis & humanis legibus ducere fas esset [a], coniugio sibi sociarat; repudiauit tamen. cur item Philippum Augustum eius filium eadem exsecratione dignum putauit, nisi quod eam ipsam quam Pontificis có- C cessu duxerat, affinem iudicaret? idem tamen cũ summa omnium principũ indignatione repudiare ab ipso Pontifice coactus est: cum tamen his temporibus eorũdem Pontificum quos nuptias incestas prohibere oportuisset, censura eadem fuerit, vt de Ioue ferunt, *pene soror & coniunx*. Omitto leuiores causas quæ fere sunt quadraginta, quibus interdictio, suspensio, excommunicatio decerni consueuerat [b]. quinetiam eo tandem hominum amentia proruperat, vt collegia, corpora, vniuersitates, Respublicas, regna, imperia vna & eadem exsecratione sine ordinis, sexus, ætatis, innocentiæ, infantiæ, furoris vlla

[a] Leuit. 18. & l. celebrandis de incestis. C.

[b] cap. quærenti, de verb. signif.

vlla ratione complecterentur: quibus morbis tandem aliquando, tametsi serius quam decuit, Romani[a] Pontifices medicinam quæsierunt, ne id postea liceret. Deterius etiam quod ad ciuiles causas & ad iudicia priuata sacris interdictionibus antea plerique apud nos abuti non dubitarent, nisi lege Aurelia rogante populo Francorum princeps id prohibuisset; neve aliter quam in rebus grauissimis aut publicis criminibus interdictionis Pontificiæ rescripto quisquam vteretur. Certe quidem Pontifices religionum sese iudices ac Censores morum tulerunt: quoniam leges ac magistratus ea solum quæ foras erumpunt ad ciuium perturbationem, nec tamen omnia, sed quantum manu possunt, tantum vindicare solent. Cum igitur morū ac religionum eadem sit aut coniunctissima causa, optarem ego quidem vtrumque Pontificibus tribui, si Pontifices eos haberemus qui esse debuissent, id est, qui summa integritate, fide, pietate, religione, sapientia, rerumque gerendarum prudentia cæteris omnibus præstarent, vt sacratissimus ordo maximis honoribus cumularetur: id enim potissimum diuina lex spectauit; quæ quibus religionum curam dedit, eosdem quam honestissimos esse, summaq. omnium obseruatione coli iussit: eos vero qui summi sacerdotis iussa respuerent, lapidibus obrui[b] mandauit, vt Dei præpotentis administros reuereri & obseruare cōdiscamus. Nam qui ordinem sacrum omnibus opibus, honoribus, dignitate spoliant, iidem certe omnem diuini numinis metum & cultum, omnesque religiones pessum ire patiuntur. Quæ potissima causa exstitit quamobrem Losanorum minister vrbem deseruit, propterea quod Heluetii, libertate quadam insita genti ac popularibus imperiis, Geneuatum instituta paulo seueriora, Censuramq. eorum quos *Antiquos* appellant, ferre non possent. alterutrum tamen necesse est, aut Censores in Republica bene cōstituta creari, aut Pontificib. Censuram morum relinqui. Geneuates enim decemuiris & collegio sacro morum præfecturam sine censu, sine imperio,

[a] cap. Romana. §. vniuersitaté de sentent. lib. 6 c. venerabilib. De sentent. excom. lib. 6.

[b] Deut. c. 17.

Sacri ordinis contemptus Dei cōtemptum affert.

ſine iuriſdictione mandauerunt: Cenſorum tamen cõertio illa grauis eſt admodum & efficax. nam qui collegii decreto non paruerit, huic omnino interdicitur ſacris: interdictiones aſpernãtem perſequitur apud iudices religionum procurator. Hæc quidem a Pontificibus Romanis, qui ſacris interdicere poterant, ſine imperio tamẽ ac ſine exſecutione: ſed quem e cœtu Chriſtianorum eiecerant, Quæſtor impietatis reum peragebat: id tamen adeo negligenter ac molliter, vt quidam totos quindecim annos exſecratus vixerit: & cũ ab impietatis Quæſtore citatus eſſet, appellauit Curiam Pariſiorum, quæ hominem prouocatione victum in carcerem coniecit [a], & Quæſtori mandauit vt quæſtionem impietatis haberet. nõdum lex Aurelia [b] comitialis lata fuerat, qua interdictiones ſacrorum ex ciuili cauſa prohibentur. Ac mihi quidem nulla ratione Carolus Molinæus Lugduni queri viſus eſt, quod nouæ religionis miniſtri ac Pontifices mores eo quo dixi modo caſtigarent: id enim totum magiſtratibus relinqui putabat oportere. ego vero ſublata ſacrorũ interdictione, & impietatis quæſtione, religionem ac morum curam deſertum iri non dubito: prudentius tamen, opinor, facturi mihi videntur, qui & eam quam dixi morum ac cenſus curam Cenſoribus ita mandauerint; nihil vt de religionibus aut quæſtionibus impietatis detractum videatur. ſi tamen vtrumque obtineri non poteſt, alterum certe neceſſe eſt: aut Rempublicam vna cum religionibus ac virtutibus omnibus interire. Quæ vero ciuitates Cenſuram habuerint, non modo teterrima robuſtioris improbitatis ſcelera a ſtirpe reuellunt, ſed leuiſſima quæque crimina radicitus amputant: vt neceſſe ſit ciues huiuſmodi pietate, fide, religione, integritate, ac virtutib. omnibus florere: ſublata vero Cenſura pro virtutibus omnia ſceleratis ac flagitioſis redundare; vt quidem in ipſo imperii Romani occaſu cõtigiſſe videmus: quibus temporibus pro *Cenſore creari cœpit Tribunus voluptatum*, vt eſt apud Caſſiodorum. Et quoniam Cenſores

a anno 1538.

b anno 1565. areſto confirmata. 3. Iulii.

ortus sui principio ærarii publici ac vectigalium curandorum causa creati sunt, consequens est vt de ærario quoque ciuitatis, quibusq. rebus publicę necessitati occurri possit, disseramus.

II, De ærario.

AERARII ciuitatis conficiendi & conseruandi quã necessaria sit disciplina, ex eo percipi ac intelligi potest, quod vetere prouerbio dicitur; *Reipublicæ neruos in pecuniis consistere.* Vt igitur hoc quicquid est quod de ciuitatis ærario disputamus, ordine percipiatur; principio omnem honestam ærarii conficiendi rationem explicabimus; deinde vt publicæ opes vtilitati ac dignitati inseruiant; postremo vt caueatur ne publicis largitionibus exhausto ærario, repentina calamitate Respublica deseratur. Hæc igitur tria disputationis capita ordine quæque suo persequamur. Ærarii cõficiendi magistros habemus vbique quamplurimos, qui ciuium opes exhaurire, ac principes ad inusitata vectigalium genera vrgere consueuerunt: eorum vero qui tam artificiose ista consectantur, qui dignitatis & honestatis in eo genere rationem haberet, vidi neminem. His igitur pętermissis, conquiramus eos qui cum prudenter ærarii publici summam curam habent, tum vero illud efficiunt, vt honestis rationibus publicæ opes augeantur; ne ciuitas a pecunia deseratur, aut turpissimis rationib. priuatorum opes ac sanguinem exsugere principes cogantur; vt Lacedæmoniis olim contigisse legimus: qui cum ex agrorum suorum finibus excedere, ac imperium longius proferre concupiuissent, Lycurgi [a] disciplinarum ac præceptorum obliti sunt, qui propterea suis ciuibus auri & argenti vsum omnino ademerat, ac numismata ferrea signari iusserat, ne & peregrinos imperii Lacedęmoniorũ, & Lacedæmonios imperii peregrinorum vlla cupiditas inuaderet; ita futurum existimabat vt sui ciues non modo ab iniuriis, sed etiam a vitiis peregrinorum liberi essent. At cum primum in alienas possessiones ac

Nerui Reipublicæ pecunia.

[a] Polyb. lib. 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

imperia oculos iniecerunt; qui tamen cum nec vllam alendis exercitib. pecuniam, nullum ærarium haberent, mox ad reges Persarũ, vt Lysander & Callicratidas; mox etiam ad reges Ægyptiorum, vt Agesilaus & Cleomenes, proficisci, ac pecuniam mutuam accipere cogebantur[a]. Antea quidem Lacedæmonii deuicta Græcia, cũ magnam spoliorum ac pecuniarum vim vndique coaceruassent, decreuerũt vt omnis ea pecunia in ærarium publicum cogeretur; quæ non nisi publicis ac necessariis Reipublicæ negotiis inseruiret; vsus tamen priuatis interdictus. sed ærario breui exhausto, quod perpetuis quibusdam fontib. suppleri decuerat, reges exteros rogationibus fatigare non destiterunt, quoad rege Cleomene deserta Respublica cecidisset. Omnibus igitur modis operam dare & cõniti oportet, vt ærarii opes certissimis fundamentis, quæq; labefactari non facile possint, innitantur. Sunt autẽ omnino septem genera conficiendæ publicæ pecuniæ, quibus cætera continentur. Primum ex agris publicis; secundum ex hostium spoliis; tertium ex amicorum largitionibus; quartum ex sociorum vectigalibus ac tributis; quintum ex mercatura; sextum ex earum rerum vectigalibus quæ aut euehuntur, aut inuehuntur; septimum ex subditorum tributis. Primo genere nullum certius aut honestius esse videtur. Itaque principes ac populi, qui nouas ciuitates fundare ac stabilire, coloniasve deducere olim proposuerant, præter agros priuatorum & loca ciuitatibus, templis, theatrisque constituendis idonea, possessiones quasdam tuendæ & conseruãdæ Reipublicæ causa præter pascua[b] publica omnium ciuium æque communia, assignabant, quæ priuatis locari consueuerant, vt ex eorum fructibus pecuniæ in ærarium publicum cogerentur. Ita Romulus agrum Romanum in tres æquas partes diuisit[c]: quarum vnam sacris faciendis; secundam Reipublicæ oneribus subeundis, tertiam ciuibus assignauit. & cum tria milia ciuium censa fuissent[d], singulis duo iugera data sunt. ex quo intelligi potest octodecim milia iugerum agri

Septem genera ærarii cõficiendi.

Diuisio agri Romani.

a Plutarch. in Lysandro, Agesilao, & Cleomene.

b l. quæst. De verb. signif.

c Dionys. li. 2.

d Dionys. Halicar. eod.

agri Romani fuisse. Plutarchus [a] tamen numerum ciuium duplo maiorem exstitisse scribit, ac duo cuique iugera tributa: qua ratione non octodecim milia, sed numerum duplo maiorem fuisse innuit: nec Romulum agrum Romanum vllis finibus terminare voluisse, ne, quātum finitimis eripuisset, intelligeretur: Numam vero Pompilium tertiam agri Romani partem quæ publica erat, ciuibus egentibus distribuisse. verior tamen est superior sententia; cum duorum iugerum in ciues singulos diuisio diutissime permanserit: sic enim Plinius, *Aranti sua duo iugera Cincinnato viator inquit, Vela corpus, & audi mandata Senatus*. Quinetiam Pompeius Festus *centuriarum agrum* dici scribit, quia in ducena iugera diuisus esset, cum Romulus centenis ciuibus ducena iugera; & M. Varro Antiquus noster, inquit, *Ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuisa dicebantur viritim; quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt*. Postea prolatis finibus lege Licinia septem iugera cuique ciui assignata legimus; *Post exactos reges*, inquit Columella, *Liciniana illa septem iugera quæ plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quam nunc nobis præbent amplissima veruacta*. Nota concio est M' Cu[illegible] perniciosum ciuē intelligi cui septem iugera non ess[illegible] [illegible]atis. Nec Romani tantum, sed etiam Ægyptii mu[illegible]s ante seculis agros ciuitatum [b] sic diuiserant, vt prima quidem pars sacris & sacerdotibus cederet, secunda Reipublicæ, tertia Calasyris, qui pro tuendis ciuibus arma caperent; cæteri ciues aut coloni erant aut serui. Quamobrem Ezechiel [c] vates in conformando suæ ciuitatis statu ab ea Romuli ratione non procul discessit; cum vellet sacris faciendis agros assignari; & pascuales agros communes armentis & gregibus alendis; præter regalia prædia, quibus principes se familiamque suam commodius sustentarent; ne, inquit, *populum meum vectigalibus ac tributis deinceps exhauriant*. Quamquam in ipsius Israëlitarum regni ortu regalia quædam prædia fuisse ex eo planum

[a] In Romulo

[b] Diodorus lib. 2.

[c] cap. 45.

fit, quod Zicelegum oppidum vna cum agro Dauidi dono datum ab Achio rege, in perpetuo regum nexu ac mancipio permanserit [a]. Regalium autem prædiorum quædam publica sunt, quædã priuata. hęc quidem principum arbitrio abalienari posse omnes confitentur; illa numquam [b]: vt sit in ciuitatib. firmamẽtum aliquod ac veluti fundamentũ, quo publica res innitatur. Quamob rem huius regni principes cũ prædia publica priuatorũ fraudib. possessa reuocant, illud obtestãtur se iuratos ineunte imperio publica prædia numquam distrahi passuros; aut si iure distracta fuerint, Reipublicæ ab interitu vindicandæ causa, perpetuam tamen redimendi auctoritatem fore; at ne centesimo quidem annorum curriculo, quo cætera [c] omnia iure vsucapiuntur, præscribi posse. Atque hæc quidem rebus sæpe [d] iudicatis confirmata fuere: nec solum aduersus priuatos, sed etiam aduersus regum propinquos [e]; nec tantum nostris verumetiam Hispanorum [f], Polonorum [g], Anglorum [h], Hungarorum [i] legibus ac institutis. Etenim Andreas rex Hungariæ ab Honorio III Pontifice max. vocatus est in ius, propterea quod prædiorum publicorum partem distraxisset anno MCCXXI. Nec reges tantum, sed etiam ii qui populares & optimatum status habent, a præscriptione seculari publica prædia vindicare solent: Veneti [k] inquam, Heluetii, cæterique populi. cum enim Henricus II rex Francorum a Lucernatibus per legatos peteret vt pro se fideiuberẽt, Hugo Prętor maximus legato respondit, *Senatum populumque Lucernatem ipsosque magistratus iuratos esse, publicas possessiones se nec distracturos, nec pignori obligaturos.* Quid Athenienses? quid Romani? certe quidem vtriusque ciuitatis principes, Themistocles inquam & Cato maior, fundos Reipublicæ secularibus curriculis possessos a pręscriptione priuatorum vindicauerunt, cum dicerent, *nec mortales contra Deum immortalem, nec priuatos contra Rempublicam præscribere* [l] *posse.* Nec ita pridem cum Nogareti posteris Curia adiudicasset vindicias prædiorum publicorum

C

[a] Sam. lib. 2. cap. 27.

[b] Bart. in l. prohibere. §. plane quod vi. Ang. Perusin. in l. ex præstatione de vectigal. C. Bald. in proœmio feudo.

[c] l. hoc iure. §. ductus aquæ. De aqua quot.

[d] anno 1440. & 1505. & 1536 in Curia Paris.

[e] Contra regem Siciliæ pro Comitatu Pictonum anno 1283 & pro Comitatu Drosensi anno 1551. 26. Iunii

[f] Codice Hispan parte 5 tit. 5. & lege comitiali, anno 1560.

[g] In ordinat. Polon.

[h] In charta magna Anglorum.

[i] Bonfinius in historia Hungar.

[k] In statutis Venet. lib. 2.

[l] Plutarch in Themisto. & Catone Cẽso.

rum quæ Nogaretus Felix a Philippo Bello præmiorũ ac virtutis nomine dono acceperat, procurator fisci proposita ciuili rogatione ἀνάκρισιν fieri postulauit: quo iudicio Curia rem ad consilium detulit, tametsi prædia ducentos & sexaginta amplius annos bona fide possessa fuissent. Quinetiam eo fœdere quod Pontifex maximus vna cum cæteris Italiæ principibus ac populis pro Frãcisci regis Francorum dignitate tuenda inierunt [a] aduersus Carolum v Imperatorem, Henricus rex Anglorum vno capite caueri voluit, *ne quid de prædiis publicis Francorum, si pacem cum Carolo sanciri oporteret, distraheretur*. ob id enim Madricense fœdus ruptũ erat, quod contra ius omnium gentium commune, contraque leges huius imperii [b] Carolus Burgundię ac Belgiæ dominatu regem sine Senatus ac populi Gallici consensu cedere coegisset. Nec alii alio iure vtuntur. Alexander [c] enim Poloniæ rex eandem legem sanctius renouari iussit, ne scilicet prædia publica sine Senatus populique cõsensione distraherentur; quemadmodum iure communi [d] cautum videmus: neque id satis esse maiores nostri putauerunt, nisi publicorum prædiorum venditio fieret, cum in fines imperii hostes inuasissent, & eadem in subhastatione quæ in bonis pupillaribus cautio adhiberetur: cum sit eodem [e] Respublica iure quo pupilli: ac si quid negligentius fuerit in eo genere prætermissum, omnia sunt eodem momento casura [f]; ipsique Reipublicæ vindicatio sine pretii restitutione competitura. Nec vero principibus eorum quæ publica sunt, quicquam sibi arrogare fas est, non magis quam marito dotem vxoris: ac minus quam marito iuris est in dotem; quoniam maritus dotis fructib. abuti suo iure [g] potest, principi vero publicę dotis fructibus vti quidem licet, abuti non licet. vt sociæ ciuitates Atheniensium querebantur publicas pecunias in ærarium Apollinis deponendas esse, non ab Atheniensibus absumendas. Dominium autem Rerumpublicarum principis non esse, reges nostri agnoscunt & confitentur. nam Carolus VII

641

[a] anno 1527.

[b] Edictum de domanio factum a Carolo IX. 1566.

[c] anno 1503.

[d] l. vlt. de iure ciuitatum. C. lib. xi.

[e] l. Rempubl. de iure Reip. C.

[f] l. si secundã de iure Reip. C.

[g] l. in reb de iure dot. C.

rex prędiorum publicorum oppignerationem fieri noluit, nisi Senatus id procuratore fisci rogante decreuisset, vt in actis Curiæ Parisiorum videmus. & cum Ludouicus VIII rex multa pupillis ac tenuibus viduis testamento legasset, supellectilem omnem sub hasta vendi iussit, vnde legata soluerentur, ne quid quod publicum esset, a Republica abalienaretur. Quamobrem Pertinax Imperator Romanorum suum nomen prædiis publicis inscriptum eradi iussit, cum ad se pertinere negaret. at etiam Antoninus Pius nihil de fructibus prædiorum publicorum ac vectigalium in priuatos vsus conuertit: quem Ludouicus XII rex, *Patriæ parens* appellatus, imitari visus est, cum possessiones auorum ac priuatos agros, Blæsas inquam, Cussiacum, Montfortium a publicis rationibus semper diuisisset: tametsi publica priuatis magno errore nonnulli confuderunt. In popularibus quidem & optimatum imperiis nihil quod ad ciuitatem pertineat priuatum dici potest: in monarchia vero, & agri dominici a publicis, & fiscus ab ærario publico differt[a]. posteri tamen Imperatores Græcorum vtraque confuderunt[b]. Nec defuerunt qui principes ad prædiorum publicorum venditionem impellerét, quasi quæstum vberiorem facturi; quæ sententia tyrannidé ac Reipublicæ perniciem molitur. Etenim Reipublicę opes omnes ac prędia in iis posita sunt quæ olim Duces, Marchiones, Comites, Barones possidebant, quæ vel successorio, vel dotali iure, vel publicatione bonorum fisco quæsita sunt: aut iura prædiatoria feudorum ac iurisdictionum quæstuosissima: quæ in venditionib. perpetuam abalienationem non continentibus vilissimo pretio addici consueuerunt: id est æstimatione facta decem[c] annorum annui reditus: cum tamen in priuatis ac perpetuis venditionibus sæpissime triginta, sæpe quadraginta, interdum etiam quinquaginta annorum ratio habeatur. ita fit vt qui publica prædia sibi coemerunt, eodem anno maiores ex ipsa iurisdictione fructus percipiant, quam sit pretium fisco solutum. Quamquam illa

Singulare in monarchia.

a Asconius Pedianus, & l. 2. §. hoc interdictú. ne quid in loco publico. l. cú seruus. §. constat. de legat. 1.

b In l. bene a Zenone. de quadriennii præscrip. C.

c Edicto Francisci 1. anno 1544.

illa quæ superioribus annis fiebat decem annorum annui reditus æstimatio, ex publicis tabulis ac rationibus Quæstorum expressa erat, quæ vix dimidiam æstimationis partem continerent. Ex locatione vero publicorum prædiorum, fructus ad Rempublicam peruenturi sunt multo vberiores ac maiores; nec mancipes ipsi ac publicani a vectigalibus & tributis immunes futuri, vti sunt emptores prędiorum qui nobilitatis specie immunitate fruuntur. Hoc vero iniquius, quod quas pecunias ex venditionibus imperiti principes cogunt, non fœnerantur vtilitatis publicæ causa; sed fœdissimis ac turpissimis hominibus fere largiuntur. Ad extremum prædiis Reipublicæ abalienatis, & exhausto ærario, pascua
642 quoque ciuitatum ac rusticorum, quibus tenues sustentantur, sub hasta perniciosissimo exemplo væneunt. Possessiones quidem amplissimas agrorũ incultorum, quas conducere nemo velit, & ex quibus nihil vtilitatis Respublica decerpit, vendere commodius est, vt & pecunia in ærarium cogatur, & ex agrorum cultura ciues ipsi cum Reipublicæ commodo ditescant: sed si conductorem reperiant, vendere non licet. tametsi Aristoteles Byzantinorum factum laudat, quod prædia publica vectigalibus impositis vendidissent, vt ærarium augerent; sed ea laus inanis est; cum satis vnicuique compertum sit, eos a quibus pretii pars extorquetur, maximam partem reditus deminuere. itaque ne id fieret apud nos edicto Caroli[a] IX prohibetur. Ac tametsi aliquãto post deserta & inculta Reipublicæ prædia publice rex addici mandauit (quod eorum qui publica diripiunt suasu factum est) nihilominus Curia Parisiorum in edicti promulgatione vetuit ab iis qui vectigales eiusmodi agros emerent ea lege vt reditus annuos in ęrarium publicum inferrent, redimi vectigal; neve vllam pretii partem soluerent: ne scilicet vectigal vlla ex parte minueretur. Cum tamen vrgerent earum rerum curatores, vt pretium ab emptoribus accipere liceret; idque rex iterum atque iterum iussisset[b], Curia Parisiorum coactis

Inculta prædia ciuitatis distrahi debent.

a anno 1566. attic. 12. & 17

b anno 1566. 12. Iulii.

omnibus decuriis amplius tertia parte pretii ab emptoribus solui prohibuit: idque pretium a Quæstoribus cogi voluit, vt ex iis pecuniis distracta Reipublicæ prædia redimerentur: indicta quadrupli pœna tam in quæstores ipsos, quam in eos quibus ea pecunia principis concessu quacumque ex causa solueretur. Et quidem Franciscus II rex ineunte imperio[a] magistratibus ac procuratoribus suis mandauit, vt publica prædia a possessoribus priuatis vindicarentur: quo edicto grauiter questus est publicas opes sic afflictas esse vt quæ prædia publica iuraque prædiatoria restarent, vix oneribus prædiorum subeundis sufficerent: sed his temporibus querẽdi causam habẽt posteri multo quam ille grauiorem; cum nihil amplius quod distrahi possit, restare videatur. Iam anno MDLXXII, Quæstores dominii nihil fere in rationes accepti contulerunt: cum tamen sub occasum Francisci II eo capite quo summa totius pecuniæ quæ ex dominio publico coacta est, triginta sex aureorum nostrorum milia contineret: summa vero eorum quæ ex dominio publico priuatis vendita fuerunt, centies maior[b] est: præter immensam pecuniam quæ ex Aquitanis coacta est, vt ab rege Henrico II redimerent salarium vectigal[c]. quarum rerum pretia quadruplo maiora fuissent, si iuste venirent. Ac si eodem ea quæ priuati minimo pretio possident, publice locarentur, cum antiquis vectigalibus principis Reipublicæ oneribus subeundis abunde sufficerent. Certe quidem Anglorum regina incredibili magnificentia regnum tuetur, & immensas opes in ærarium cogit, ex sestertiorum milibus XCVI, quæ ab agrorum publicorum & antiquorum vectigalium reditu quotannis in ærarium inferuntur: ac tantum abest vt indictionibus subditos vrgeat, vt etiam temeraria tributa, quæ tertio quoq. anno exigi consueuerant, sustulerit: nam cum illuc legationis causa profecti fuissemus, populi conuentus summa cum voluptate spectauimus; tributi nomine quingenties sestertium pro sumptibus Reipublicæ necessariis oblatum a populo

[a] anno 1559.

[b] trecenta sexaginta milia sestertia maiora excedit: id est nostro more, quatuordecim miliones nongẽta sexaginta milia octoginta septem libellæ Turonenses.

[c] Ea summa fere conficit quater centies sestertium siue quingẽta quinquaginta milia aureorum.

Anglorum annua vectigalia.

populo fuisse; reginam tamen dimidiam pecuniæ summam recusasse, ac populo gratias egisse. Illud autē quod ad prædia publica pertinet, animaduersione dignum est, quod in iis conseruandis, diligentia in monarchia quam in optimatum aut populari statu maior adhibetur. In his enim publica quisq. sua ducit. quo fit vt magistratus in suam aut priuatorum gratiam populo consentiente, aut certe non dissentiente, optimatibus etiam sæpe dissimulantibus, prædiorum sempiternas locationes exigui vectigalis specie faciant: tandem etiam vectigalium immunitatem adipiscuntur. a populo vero facile omnia extorquentur: si quis modo popularis fuerit, & aliquid frumenti pecuniæve plebi, aut agros de publico largiatur; vt quidem Cæsar in Consulatu fecit, qui agrum Campanum plebi diuisit; ac publicanos tertia parte auctionum publicarum subleuauit: quod sine magna mercede nō fecit. Decimo post anno Q. Metellus Italiæ portus omnes lege lata vectigalibus liberauit, vt ea ratione popularem gratiam publico detrimento collectam aucuparetur. Ita quoq. Pericles Atheniensibus publicas pecunias viritim diuisit. At in monarchia in qua principi subditos onerare tributis, nisi populi cōsensu aut vrgente necessitate, non licet, publica prædia difficilius a priuatis occupantur. cętera quæ de agris dominicis, deque publico dominio dici possunt, quod accurate sunt ab aliis disputata, & edicto Caroli IX regis C Francorum cōprehensa, prætermitto. Secundum genus conficiendæ pecuniæ & ærarii augendi, ab hostium spoliis & pecuniis ducitur: vt quæ bellis exhausta sunt, sarciantur. Tametsi enim Romanis hostium vrbes vi captas diripere fas erat: publicæ tamen pecuniæ in Romanum ærarium inferebantur. at cum vrbes dederentur, aut pactione sponsioneve facta pecunia promitteretur, nihil miles præter stipendium ferebat: nisi tanta pecuniæ vis esset vt stipendium ob egregiā militum virtutem duplicandum videretur; cætera ærario publico cedebant. Sic enim Liuius[a], *Omne æs*, inquit, *argen-*

Spolia de hostibus relata, ærarium augent.

[a] lib. 5.

tumque in ærarium conditum. Æris grauis CCCXC *milia pondo in ærarium intulit Caruilius Consul*, idem. Fuluius argenti CXLII milia pondo, auri CXXVII ex Hispania in ærarium intulit. Furius[a] vero Camillus Gallis trans Alpes deuictis, CLXX milia argenti pondo, æris CCCXX milia retulit. item Flamininus[b] ex Græcia argenti infecti pondo decem & octo milia CCLXX: facti vasa multa: signati LXXXIIII milia tetradrachmorum Atticorum, trium fere denariorum pondus in singulis; auri pondo tria milia DCCXIIII & clypeum vnum ex auro totum: Philippei nummi CXLV milia: & centum XIIII aureæ coronæ dona ciuitatum. item[c]: Macedonia deuicta sestertium millies & ducenties in ærarium a Paulo Æmilio illatum: a Cæsare vero subacta Gallia quater millies sestertium, vt ex Appiano colligimus. Tarento capta Fabius Maximus LXXXIII milia auri pondo præter argentum Romam in ærarium inuexit[d]. Ac tametsi Imperatores magnam vim pecuniarum sibi reseruarent, aut exercitui largirentur: id tamen ab antiquis parcius fiebat, ne aut repetundarum postularentur, aut triumpho carerent. etenim Scipio Asiaticus Africani Maioris frater[e] repetundarum damnatus est, tametsi Antiocho victo aureas coronas CCXXXIII, argenti pondo CXLVII milia: aureorum Philippeorum CXL milia; auri pondo MXXIIII. Ipse quoque Africanus eodem iudicio damnatus, grauiter in Senatu questus est; *Bis millies*, inquit, *in ærariũ intuli, & quadragies a me reposcitur:* quo dicto librum rationum in Senatu concerpsit: & vterque in exsilium profectus est, cum maximam priuatarum opum iacturam fecissent. Ac tametsi L. Lucullus Romanorum imperatorum primus[f], hostium spoliis ac direptionibus ciuitatum priuatas opes auxisse dicitur; plura tamen in ærarium quam superiores, excepto Cæsare, inuexit. Ex quibus intelligi potest quanta fuerit Romanis veteribus ærarii publici cura; quantæ opes publicæ. His vero temporib. nihil vmquam ex hostium spoliis ac pecuniis in ærarium publicum cogitur: quinetiam

etiam

a Liuius li. 31

b lib. 34.

c lib. 45.

d Liuius li. 27

e Liuius lib. 36. 38. 39.

f Plutarch. in Lucullo.

etiam ſæpe vrbium direptio principum conceſſu ante permittitur, quam expugnatæ, quam obſeſſæ fuerint. Nec tamen Romani contenti ſpoliis, populos victos ſeptima parte [a] agri fere mulctabant. Durius Odoacer Herulorum regulus; qui ſubacta Italia victos de agri tertia parte decedere coegit. nec multo poſt [b] Hortarius rex Longobardorum dimidiam fructuum partem victis in ſingulos annos imperauit; vt Romani Boiis [c] olim a Scipione Naſica deuictis, præter aureos torques mille CCCCLXX, auri pondo CCXLV, argenti bis mille CCCXL quæ de hoſtibus relata ſunt. At Gulielmus Auguſtus, Anglia ſubacta, non modo publicas, ſed etiam priuatorum opes ac fortunas, ipſaq. prædia ſua eſſe ac iure belli quæſita declarauit. Romani tamen in eo genere ciuitatum moderandarũ diſciplina populos omnes ac principes ſuperarunt: nam victis populis & agri parte mulctatis, colonias egentium ac tenuium ciuium mittere conſueuerant, & eam agri partem illis aſſignare. ex quo incredibilis tum vtilitas, tum gloria imperio nominiq; Romano accedebat. plebs enim tenuiorum quæ Vrbẽ onerabat, exhauriebatur; ſtirpes ciuium propagabantur; veteranis agri aſſignabantur. Iam vero materia ſeditionum ex Vrbe ſublata, coloniarum translatione etiã victi populi Romanorum moribus, legibus, imperiis aſſueſcere: deinde connubiis ac propinquitatibus contractis cum Romanis ſenſim coaleſcere neceſſe habebant; aut ſi res nouas molirentur, aderat colonia Romana veluti ſpecula quædam quæ hoſtes præoccupare ac præpedire, aut Romanos exercitus arceſſere ſolebat. *C. Gracchus*, inquit Liuius, *continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrariis latis effecit vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in ſolo dirutæ Carthaginis.* idem; *Coloniã Latinam in agrum Thurinũ deduxerunt: tria milia peditũ iere: CCC Equites; numerus exiguus pro copia agri.* Nã Aſconius colonias amplius LIII in Italia deductas a Rom. fuiſſe ſcribit: extra Italiã Plini⁹ multo plures deductas enumerat. Cęteri fere principes victis vrbi-

[a] Plutarch in Romulo.

[b] Paulus Diaconus & Rhegino.

[c] Liuius lib. 26.

bus præsidia perpetua imponunt; quo nihil intolerabilius est: quia tantum abest vt victi vincentium imperiis assuescere condiscant, vt non prius a nouandis rebus conquiescant quam aut pręsidia interemerint, aut arces ceperint, aut finitimos principes ac populos ad bellum accersierint. Si reges nostri capta Ludouico XII rege Insubria, colonias eo misissent, vt quondam Celtarum reges fecisse dicuntur, Insubria a Francorum dicione ac potestate non tam facile defecisset. Nec vero Hispani præsidiis militaribus nulla colonia deducta perpetuum eius regionis imperium tuebuntur; sed ab imperio subditi arrepta occasione desciscant oportet: non aliter quam Belgæ, quos iampridem coloniis Hispanorũ ad imperium retinendum coniungi necesse fuisset; quoniã nec vlla vis diuturna esse potest: & *pessimus diuturnitatis custos est metus.* Muhamedes quidem alter Imperator prolatis imperii finibus, Christianorum quos in seruitutem redegerat, colonias deduxit, ac iugera quindecim cuique attribuit, duosq. bubalos ac sementem, duodecimo post anno dimidiam fructuũ partem perpetui vectigalis nomine indixit. mitius cum Timariotis egit Amurates I; quoniam agros ac prædia culta, cum colonis ac censitis ea lege vtenda fruenda dedit, vt ingruente bello cum equorum certo numero armati adessent; ac fructuarii seu Timariotæ occasu fructus in ærarium cogerétur, quoad principis beneficio alius succederet. omnium autem hæreditatum decimam imperauit. Hæc quidem summo iure belli victis populis data lex est. ex quo fit, vt Turcarum opes maximæ in caducis vectigalibus positæ sint; bellum vero nullis fere pręterquam Prætorianorum stipendiis geratur. Carolus V Imperator debellatis Peruanæ regionis gẽtibus, eadem qua Turcarum rex in agris assignandis ratione vsus est: eos enim ducibus ac militibus Hispanis ea lege attribueit, vt tantum vti frui possent, ac mortuis fructuariis beneficio principis, quasi veteres militiæ ex casu tribuerentur, fructibus ante concessionem fisco vindicandis.

Turcarum institutum.

Caroli V Imperatoris institutum.

vnio-

vnionum autem & fodinarum quintam partem possessoribus imperauit. quo fit vt amplius millies sestertium in ærarium quotannis inferatur. Æquum est autem vt victis populis & auctis ærarii opibus tributa subditorum aut tollantur aut minuantur. Nam Romani debellato Perseo rege Macedonum, a tributis immunes esse cœperunt [a]. Tertium genus conficiendarum pecuniarum, in amicorum ac sociorum largitionibus ac legatis versatur: id autem breuiter explicari potest; tum quod nihil incertius aut rarius sit, tum etiam quod quæ principibus principes populive magnifice largiuntur, vix in rationem accepti veniant; cum nemo qui dignitati Reipublicæ consulat, alterius debitor esse velit: nisi tenues a potentibus & locupletibus accipiant. cõtra vero, quæ princeps inops a pecunia potentiori donat, aut tributi nomine, aut metu donare videtur: & qui accipit, quasi de tributo gloriatur. etenim Turcarum rex sociarum ciuitatum, quibuscum fœdere coniunctus est, dona ex alto ac sublimi loco omnibus spectantibus explicari iubet, quasi tributa subditorum. idem omnium principum legatos sustentare consueuit; nec vllos principes, præterquam ineunte imperio, nec tamen omnes legatione dignatur. At veteres alium largiendi morem habuisse videmus quam nostros. nos enim potentibus ac rebus prosperis donare solemus; illi rebus afflictis succurrebant. Cum enim Romanos triplici trium exercituum clade Annibal oppressisset, ac totam pene Italiam 646 sub imperium Punicum subiecisset, rex Ægypti mille põdo auri, viginti milia argenti Romanis dono dedit [b]: qui cum gratiarũ actione omnia recusarunt: nec aliter Ambraciotarum ac fœderatorum populorum dona omnia eodem tempore repudiarunt: præter auream Hieronis Syracusarum regis victoriam; quasi prosperum princeps amicissimus omen allaturus esset: cætera quæ in eos immensa largitione [c] rex effuderat, scilicet aureã coronam pondo CCCXX; tritici modiorum CCC milia, hordei CC milia, magnifice diuiserunt; tametsi belli offensi-

[a] Plutarch. in Æmylio.

[b] Liuius lib. 37.

Romanorũ in aduersis fortitudo.

[c] Liuius lib. 36.

onibus & calamitatibus acceptis ærarium pene exhau-
stum esset. Erat igitur inter Romanos ac cæteros prin-
cipes honoris ac dignitatis certamen: nec facile dici po
terat vtrorum magnificentia maior, eorum qui largirē-
tur, an eorum qui recusarent. certe quidem Romani re-
bus afflictis populos omnes animi inuicti fortitudine
superasse videntur. nam ceteri non modo rebus ad-
uersis oblata non repudiarunt; sed inuerecunde pleri-
que ac eblanditis precibus ab inuitis efflagitarunt. Cum
enim Rhodiorum colossus ingens sui ponderis graui-
tate ac terræ motu concidisset, naues etiam aliquot (e-
rat enim LXX cubitorum altitudinis) suo casu contriuis-
set, Rhodii legatos ad reges & principes miserūt, vt sibi
pecunias ad instaurandum colossum[a] erogarent. Hiero
centum auri talenta dono dedit: rex Ægypti non modo
ad colossum reficiendum auri tria milia talentorum, sed
etiam ad gymnasium exstruendum argenti CCC talenta,
frumenti modiorum amplius decies centena milia, ma-
teriam præterea infinitam ad naues parandas, centum C
architectos, opifices CCC, & ad victum annuum auri
talenta XIIII; ad sacrificia vero modiorum tria milia
largitus est. Non puduit Rhodios inopes a pecuniis ex
vnius veteris statuæ ruina occasionem arripere, qua ex-
teri principes suis opibus ærarium ac Rempublicam
cumulate exornarent. Id erat Ægypti regibus pene vsi-
tatum, vt de largitionibus aduersus exteros gloriaren-
tur, iā inde a Ptolemæo Philadelpho, qui sacros libros
de Hebraicis Græcos fieri iussit: is enim vt centum am-
plius milia seruorum Iudaicæ gentis ab emptoribus in
libertatem vindicaret, auri talenta[b] CCCLX: ad victimas
autem & sacra facienda centum talenta, phialas aureas
XX, argenteas XXX; crateras quinque, & mensam aure-
am Iudæis magnifice largitus est: præter ea dona qui-
bus diuinarum legum interpretes LXXII abunde cu-
mulauit. Sed vt ciuitatib. inopia laborantib. probro da-
ri nō debet si a potentissimis principibus quid accipiāt:
ita Romam orbis terrarum clarissimam ciuitatem obla-
tas a

[a] Polyb. lib. 5

[b] Id est 176000 coronatorū.

tas a principibus pecunias accipere indecorum, petere turpe fuisset. sed regum ac principum quos sacros habuissent, & quorum ope ac præsidio beate vixissent, sceptra, imperia, prouincias, opes, cum orbi morerentur, testamento sibi relicta non indecore acceperunt. Nam Ptolemæus Cyrenensium, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Nicomedes Bithyniæ, Coctius Alpium, Polemo Ponti reges, populum Romanum hæredem fecerunt [a], amplissimaque regna nulla vi quæsita legarunt. Aurum vero coronarium & veteres Romani moderate, nec nisi parta de hostibus victoria gratificandi animo accipiebant: posteri quasi ordinarium [b] tributum exegerunt, tametsi *oblationes* appellarent. Flamininus victo Philippo rege, ac liberata metu seruitutis Græcia, CXIIII coronas aureas dona ciuitatum Romam misit. Philippus autem pacis conditionibus, quas decem legati Romanorum dixerant, acceptis, coronam centũ auri pondo Capitolio imposuit. Rhodii, ne quid acerbius in eos decerneretur a Senatu, coronam auream pondo CC Romam miserunt. Postea aurum coronarium [c] a decurionibus ciuitatum, & ab Iudæorum collegiis quasi tributum ordinarium exigi cœpit. Ita sæpe fit vt quæ initio principibus dono data sunt, vt honestius beatiusque familiam tuerentur, necessaria temporum decursu euaserint; vt ea dona quæ superiori ætate regibus Francorũ oblata sunt a populo, quæque ab Hispanis *Seruitia* vocantur, hic & illic quasi tributa necessaria nunc extorquentur. Et quidem reges Persarum nihil a subditis exigere, nihil excutere consueuerant, sed ea tantum capere quæ spõte donarentur [d]. Darius vero Hystaspes, qui hinnitu equi regnum adeptus est, primus omniũ tributa; *nec rerũ species*, vt Marcianus loquitur, *sed nũmos Quæstoribus ad id creatis imperauit*: quibus temporibus, cum imperium ab extremis Indorum finibus ad Hellespontum CXXVII prouinciis pateret, vectigalia annua quæ tunc imperata fuerunt, summam efficiebant quatuordecim milium CCCCCLX talentorum Euboicorum.

[a] Flor. epit.

[b] l. 4. de auro coronario C.

[c] l. penult. de Iudæis. C. l. 4. de auro coronario. C. Theodos.

[d] Herodot. in Euterpe.

Vectigalia regni Persarum.

Rex Æthiopum (qui *Negus* appellatur, quique maiorum nostrorum memoria præter quinquaginta prouincias quæ sui imperii finibus continentur, etiam Indiæ Orientalis amplissima regna tamdiu tenuit, quoad C legionibus Tartarorum fractus de India decedere cogeretur) species pro vectigalibus accipere etiamnum consueuit[a]: nihil autem imperatur, sed omnia sponte oblata: quod tanti principis maiestati quicquam a subditis petere indecorum videatur. Porro qui principibus testamento legare velint, pauci nunc reperiantur; cum tamen Imperatorum fiscus legatis & hæreditatibus testamento relictis redundaret. Etenim Augustus populo Romano legauit quadringenties, tribubus tricies quinquies LLS, præter ea quæ Prætorianis & legionariis reliquerat: nec plus peruenturum ad hæredes suos quam millies & quingenties professus: quamuis xx proximis annis quaterdecies millies ex testamẽtis amicorum percepisset; quod pene cum duob. paternis patrimoniis cæterisq. hæreditatibus in Rempubl. absumpsisset[b]. Ex quo intelligitur immanem pecuniarũ summam[c] ex testamentis cepisse, ac decies maiorem capere potuisse quam quaterdecies millies LLS, cum hæreditates ad se testamento delatas liberis testatorum reddi iuberet, nec ab ignotis quicquam acciperet[d], sed ab iis tantum qui orbi mortui essent, quosque bene cognitos haberet. Cæteri principes quibus dignitas minus cara esset, ab omnibus omnia legata capere, tyranni etiam extorquere, & ex imperfectis testamentis hæreditates rapere non erubuerunt[e]. obiecit enim M. Tullius Antonio quod ab ignotis hominibus hęreditates accepisset[f]: tum de se ipse, *quadringenties*, inquit, LLS *acceptum hæreditatibus retuli; nemo tamen me nisi amicus hæredẽ scripsit*. Atque hæc quidem de donationib. ac legatis. Sequitur quartum genus augendarum ærarii opum, cum annua pensio a sociis ciuitatib. ex fœdere percipitur; vt si bellum ab hostibus inferatur, militem sociis imperare liceat. Cum enim pacis fruendæ causa pecunia quotannis

a Francisc. Aluaresius in Æthiopica historia.

b Tranquill. in Augusto cap. vlt.

c Summa nostro more loquẽdi cõficit 35000000. coronatorũ.

d Tranquill. ibid.

e Argumento sit lex ex imperfecto de testamentis. C. & de leg. 3.

f Philip. 2.

Quartum genus ex pensionibus sociorum.

nis ciuitati principive imperatur, non *pensio*, sed *tributum* aut *stipendium* appellatur: vt victo Annibale stipendium Carthaginensibus imperatum est in singulos annos[a]: item Philippo II regi Macedonum ac regibus Illyriorum, salua cuiusque imperii maiestate. sic quoque reges Idumæorum & Ammonitarum Dauidi annua stipendia soluere cogebantur [b]: vt reges Iudææ regibus Assyriorum. At Heluetiorum & Rhætorum ciuitatibus pensio a regibus nostris annua mille aureorum ex fœdere dependi consueuit, ea lege vt reges nostri exercitus imperare, & auxiliaribus eorum copiis vti ad imperii sui tutelam, Prætoriasque cohortes ad corporis obsequium & custodiam inde conscribere possint. Neq; stipendiarius est qui hostium duces mercede locat, aut corrumpit: vt Periclem ferunt erga Lacedæmoniorũ duces fecisse: non quia pacem precari, vt Theophrastus scribit, sed quia differri bellum cupiebat. Nullũ autem Heluetiorum ciuitatibus fœdus eo quod dixi Francorum, honestius vnquam aut vtilius contingere potuit ob ea quæ superius attuli argumenta. certe quidem ad opes augendas vtilissimũ fuisse ex eo planum est, quod preter ordinarias pensiones, etiam extraordinarię, quas magistratibus ac ducibus Heluetiorum, quasque priuatis reges largiuntur, ordinarias longe superarunt. Ego ex rationibus publicis a Quæstoribus expensa video fuisse in vtrasque pẽsiones ac legationes CCXVIII milia libellarum [c] Turonẽsium anno MDLXXIII. Quæ vero Germanis ducibus pensiones solutæ sunt eodẽ anno, conficiunt CXXXII milia libellarum præter stipendia militaria. Necessariæ sunt quidem magnis principibus largitiones ad hostium consilia, copias, opes euertendas: nec potest vllum magnum imperium speculatoribus carere; ac sæpius hostes corruptis ducibus ac magistratibus quam fusis legionibus vincuntur; *nec vero arx vlla tanta est tantisque præsidiis ac propugnaculis obfirmata ac munita, quæ non facile possit expugnari, si iumentum aureis nummis onustum eo penetrarit*, vt Philippum I

[a] Liuius li. 31

[b] Sam. lib. 2. cap. 8.

Pensiones Heluetiorũ.

[c] Summa est 218312. ll. 12. solid.

Pensiones Germanorũ

Macedoniæ regem dixiſſe ferunt, qui largitionibus ac donis Græciam pene totam ſub imperium ſubegit. nec aliis adiumentis Perſarum reges Græcos ab Aſia quam corruptis ducibus depulerunt [a]. quis enim a principe donum accepit, qui non aliquid in eius gratiam, ſi potuit, effecit? nam obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficii adipiſcendi ſpe, vel metu, ne idem ſit accuſator qui corrupit. Vix enim princeps vllus ampliſſimas penſiones largitur, niſi iuratus ſit in principem qui accepit, quem plerique interpretantur patriam ipſam proditurum: vt in comitiis imperialibus Germanorum princeps neſcio quis palam queſtus eſt [b]: (nihil enim præter auditum habeo) nec illum opinio fefellit. fuit enim eo tempore Princeps aliquis, cuius nomé prætereo, qui aureos bis mille penſionis annuæ pactus, omnia Imperii ac patriæ ſuæ arcana delaturum ſe, ac modis omnibus pro largitoris dignitate & imperio aduerſus patriam propugnaturum ſpopondit. Ab hoc hominum genere cauendum eſt, potiſſimum in populari ſtatu, in quo facilius eſt priuatis Rempublicam prodere quam in monarchia, in qua princeps omnia quæ publica ſunt, ſua ducit, ac perinde vt ſuarum rerum curam gerit. Sed largitiones & corruptelæ eiuſmodi corruptoribus vtiles eſſe nequeunt, niſi lateant: latere autem non poſſunt, ſi plures ſint quibus donatur. Reges Perſarum ac Macedonum, pauciſſimis quibuſdam Oratoribus ac belli ducibus, qui plus auctoritate poterát, largiri ſolebát, vt popularia & optimatum imperia ad ſe traducerent. Itē Ptolemæus Philopator rex Ægypti Achęorū imperium ſuis quodammodo imperiis ac legib. ſubiecerat, cum vni Arato annua decem talenta dono daret: quippe intelligebat plus Aratum quem cæteros omnes in ea Republica poſſe ac potuiſſe ſemper. Itaq; mirum mihi viſum eſt, quamobrem noſtri reges præter ordinarias Heluetiorum penſiones, extra ordinem duobus circiter Heluetiorum milibus qui cæteris dignitate præſtabant, rex Henricus II tam multa largiretur:

[a] Plutarch. in Lyſandro & Ageſilao.

[b] Wormatiæ anno 1552.

[c] Plutarch. in Arato.

retur: id quidem video patris instituto factum fuisse. quæ non obscure aut occulte, sed ita palam fiebant, vt Quæstor Heluetiorum apochas rationib. accepto ferre necesse haberet: quas ego rationes cum expenderem, comperi extraordinarias pensiones, anno MDL, summam XVI aureorum milium & CCCCXXXIII excessisse[a]. præstabilius fuerat, opinor, sex aureorum milia paucissimis quibusdam ac summæ auctoritatis hominibus, & quidem remotis arbitris & apocha, donare. Sunt enim qui amplissimis principum muneribus carere, C quam apocham acceptæ pecuniæ sibi extorqueri patiantur: vt Anglus ille Hastingarum dominus, cui Ludouicus XI rex annuæ pensionis nomine duo aureorum milia dono mittere consueuerat: cum apocham nuntius peteret, vt solutæ pecuniæ fidem regi faceret, pertinaciter recusauit; ne vllum acceptæ pecuniæ testimonium exstaret. nihil autem gratius regi fuisset quam illum in suspicionem proditæ patriæ, siquando posset, vocare. Est etiam cum largitiones turpissimarum rerum causa fiunt; tametsi plerisq. nihil quod patriæ cõmodo fiat, turpe factum videtur. ego vero non minus turpiter facere puto, qui parricidas principum domesticos mercede conducunt, vt ex insidiis dominos interficiant, aut quos armis non possunt, vincant venenis, quam qui turpitudinis suæ mercedem accipiunt. Quamobrem cum Pericles sexdecim talenta rationib. expensa tulisset quæ sine mandato ac sine apocha soluisse dicebat, ob eã causam quam peruulgari nollet, Athenienses accepto tulerunt, cum hominis fidem & in Republica gerenda curam ac prudentiam exploratam haberent. Apocha vero acceptæ pecuniæ testimoniũ facit quo minus qui patriam prodere velit, quicquam corruptoris gratia facere possit. Hoc etiam perniciosius, quod cum largitiones publice fiunt, si quibusdam, nec tamen omnibus donatur, suspiciones, odia, querelæ exsistunt, ac potissimum in statu populari; vt sæpissime apud Heluetios cõtigisse accepimus: & eo vsque certatum est, vt rogatione

[a] Summa libellarũ 48280

ad Henricum regem lata pensiones singulorum vniuersis communicari petierint. negauit Henricus, ac prius de sua erga priuatos munificentia tantumdem detractum iri declarauit. Diximus superius qua fraude Athenienses, quibus artibus Romani sociarum ciuitatum pecuniis ac stipendiis ærarium, vrbem, mœnia, portus, classes locupletauerint & auxerint. Sequitur quintum genus conficiendarum pecuniarum; mercatura inquã, abundans & quæstuosa, quam princeps suo vel alieno nomine exercet. quod genus rarius est, ac principe minime dignum. Nostris quidem æque ac Britannorum & Germanorum legibus nobilitati mercaturã exercere non licet; aut si mercator esse volet, inter ærarios ac plebeios censebitur. neque id nouum; cum lege [a] Claudia Senator Romanus nauem onerariam habere prohiberetur: *Quæstus omnis*, inquit Liuius [b], *Patribus indecorus visus est.* postea [c] Imperatorum legibus omnino vetitum nobilioribus ac militibus, æque ac iure Pótificio [d] sacerdotibus, mercaturæ studia sequi. Quod si mercatura nobiles minime deceat, quanto minus reges? Darium subditi contumeliose mercatorem appellarunt, quod quæ prius gratuita essent vectigalia, ad soluendi necessitatem traxisset [e]. Cur ergo (dicet aliquis) vllum tu decus in eo genere cogendarum pecuniarum posuisti? ego vero, si statuendum mihi sit, principem mercatorẽ nolo: sin optio detur, mercatorẽ malo quam tyrannum; & patricios viros negotiari quam prædari. Quis est enim qui nesciat Lusitaniæ reges cum angustissimis regni finibus coercerentur, nec iura suæ maiestatis satis commode tueri, nec subditos rodere vellent, mercaturam abundantissimam & quęstuosissimam iam annos centum sine contumelia & maximo Reip. cómodo exercuisse? cum enim anno MCCCCLXXV, Orientis opes & intimos Indiæ recessus portusq. omnes maritimos nauigantib. aperuissent, populorũ historias ad veritatẽ admirabiles, & opes incredibiles in Lusitaniã aduexerunt

Quintum genus mercatura.

Regis Portugaliæ mercatura.

a ab V.C. anno 530.

b lib. 21.

c l. Nobiliores, de commerciis. C. l. milites locati. C. l. vlt. de rescindenda. C. l. 5. §. pupillus de autoritate tutor. ff.

d cap. clerici. 14. q. 3.

e Herodot. & Plutarch. in Artaxerxe.

uexerunt;post etiam vniuersam Europã specierum infinita varietate cõpleuerunt. Hoc vero magnificentius, quod in sinu Persico, & in ipso regis Persarũ conspectu, arcem munitissimã fundauerũt; qua nauigantib. nec cõmeare nec remeare nisi soluto vectigali nõ licet: quinetiam quatuor Indorum reges suis imperiis ac stipendiis subegerunt, præter Africæ portus ac litora quibus longe lateque dominantur. Qua quidem nauigatione Turcarum ac Persarum principibus, regibusque Ægyptiorum mercaturæ quæstus vberrimos de manibus excusserũt. Quantæ vtilitates ex ea mercatura ad Rempublicam peruenerint, ex eo intelligitur, quod cum Lusitani Molucarum insulas (vnde pretiosissimæ species asportantur) nudassent, ac CCC aureorum milia numerassent Carolo V Imperatori, cui Molucarum insulæ iudicio finium regundorum Alexandri VI Pontificis maximi sententia obuenerant, Genuenses ac Florentini mercatores pecuniam Carolo numeratam, Lusitanis regibus restituere, & amplius quinquaginta aureorum milia Carolo dependere non dubitarunt, vt sibi aditus ad eas insulas pateret; quod renitente Lusitano rege obtineri non potuit. Et quidem Venetis de omnibus calamitatibus quas Ludouico XII rege Francorum pertulerunt, nulla grauior [a] visa est, quam quod Lusitani reges mercaturæ Orientalis quæstum illis eripuissent. Nec vero Italis abundans & quæstuosa mercatura nobilitati labem aut dedecus vllum inferre videtur: nec Tullius ipse vberem mercaturam improbat [b], sed eos qui ab aliis emunt quod carius vendant, *sordidos* appellat. Id autem in principe minime ferendum est, vt subditos exportare frumenta resque venales prohibeat, quibus ipse quęstum faciat: turpius etiam ac fœdius vili pretio mercari a subditis, vt eosdem carius res emptas emere cogat. ea res enim Alphonsum regem Neapoleos suis æque ac exteris odiosissimum fecit. greges enim porcorum subditos alere, & in demortuorum locum alios substituere cogebat: olei ac frumenti quicquid in Apuleia concre-

[a] Guichardin.

651

[b] lib. 3. Offic.

Mercatura Alphonsi tyranni.

uisset, vilissimo pretio emebat, vt summa egestate ac inopia annonæ arbitrio suo addiceret. Omnium tamen sordidorum mercaturæ generū quę multa ac varia sunt, nullum sordidius, nullum turpius, nullum detestabilius magistratuum & honorum mercatura, quæ numquam tolerabilis esse potest, nisi extremis temporibus, vt saluti Reipublicæ consulatur: quo Venetos Reipublicæ calamitates adegerunt, vt honores & imperia proscriberent, Ludouico rege Francorum grauissimis bellis ciuitatem premente. nam totos septem annos publicis rationibus paulo minus quater [a] millies expensum tulerunt: cuius summæ decimam fere partem ex honorum mercatura quæsierunt: vigesimo post [b] anno Franciscus maior rex Francorum Præturas vrbanas huius imperii bifariam diuisit, & vtrasque proscripsit; ac sensim cętera quoque vænalia fuerunt. turpius etiam Adrianus Pontifex max. qui non modo magistratus & imperia, sed etiam sacerdotia paucos ante annos sub hasta vænire passus erat: ac iam quaterdecies [c] LLS a Pontifice Cremonensi acceperat, cum bellum sacrum excusaret. decreuerat etiam in singulas familias ecclesiæ Romanæ aurei nummi dimidium imperare; cuius vectigalis summa fere centies quinquagies [d] LLS conficiebat. Sed quoniam tam fœda, tamque perniciosa est ea mercatura, vt nulla turpior cogitari possit, queq; vt semel cœperit, nullum est habitura finem: cætera omnia tentanda prius sunt, quam vt eo delabi cogamur. Pergamus ad ea quę restant conficiendæ pecuniæ genera: quorum illud antiquissimum ac vsitatissimum est, scilicet vectigal earum rerum quæ euehuntur & inuehuntur. quod quidem vectigalium genus Latini [e] *Portoria* vocabant, vt vectigal prædiorum publicorum *Decimas*, pascuarum vero *Scripturam*. Portorium autem vectigal vnius generis erat apud veteres; nobis triplex est: ac tametsi Henricus II rex ad vnum genus referri iussisset lege [f] de portorio lata, postea tamen legem [g] abrogari placuit: quia confusio vectigaliū deterius aliquid allatura videbatur. nam Caroli V

[a] Id est quinque miliones ducatorum.

[b] anno 1517.

[c] Id est viginti milia ducatorum.

[d] Id est 220000. ducatorum. Guichardinus.

Sextū genus

Portoria.

[e] Cic. pro lege Manilia, & in Prætura vrbana.

[f] anno 1551.

[g] anno 1556.

roli v regis edicto portorium vectigal quod nostri *Domanium forense* appellant, dimidia sui parte deminutum fuerat; postea tamen restitui placuit. est autem vigesima pars pretii, quæ fuit eadem Romanis veteribus vsitata: sed tandem Imperatores posteri octauã exegerunt; vnde *Octauarium*[a] *vectigal* appellarunt; vt nostri quoque vectigal illud *bessale*[b] fecerunt, ac duodecimam pretii partem exigere consueuerunt. Turcarum princeps a peregrinis portu soluentib. rerum exportandarum decimas, a subditis vigesimas capit. At nostri reges minimũ

652 quiddam ac pene nihil peregrinis pro salario vectigali; subditis vero grauissimũ imperant. Et cum in ipsa Gallia salinæ totius Europæ vberrimæ sint ac præstantissimæ, vnde Belgæ, Britanni, Dani sal petere consueuerũt, nobis tamen multo carius emitur quam illis: imo ab illis ad nos (latenter tamen) in fines huius imperii reuehitur: quo nihil absurdius esse potest. Nostra ætate[c] in salinis Pictonũ modius salis qui duobus aureis emi solebat Parisiorum mensura, nunc viginti aureis emitur; vectigal tamen subditis duplo grauius quam salis pretiũ imperatur: quo fit vt qui longius a salinis absunt in Galliæ finib. salis modiũ centum amplius aureis sibi emere cogãtur. Aquitani tamẽ vectigal tantum ac tã graue ingenti mercede redemerũt ab Henrico II rege, cuius pater vt mercatores peregrinos in Galliam quasi quibusdã illecebris arcesseret, a salario vectigali prope immunes esse voluit; ne ab Hispanis sal acciperent. Sed exploratum, & quidẽ experientia diuturna compertũ est, nec Belgas, nec Britannos, nec Danos sale Gallico vacare posse. Et cum antea Carolus v Imperator Belgas non tantum ab Hispanis sal accipere cogeret, verumetiã Gallico sale vti prohiberet, ciuitates ac populi qui ab Hispanis sal asportauerant, animaduerterũt merces piscarias, quarum vberrimus & copiosissimus est in Belgia quæstus, Hispanico sale prope extabuisse, propter acrem nimis & arrodentem salis Hispanici vim ac naturã: importunis rogationibus obtinuerunt vt Gallicis salibus qui vegetiores ac

[a] l ex præstatione. & toto titulo de vectigalib. C.

[b] id est octo asses ex centum.

[c] anno 1546

ſuauiores ſunt, vti liceret. Et quoniam aqua marina citra quadrageſimum ſeptimum ab Æquatore gradum C propter radiorum ſolis traiectionem hebeſcentem, & caloris inopiam, in ſalis naturam concreſcere non poteſt; proculdubio ſi ſalarium vectigal a peregrinis vel duplo minus quam a noſtris exigeretur, infinita pecuniæ vis in ærarium cogi poſſet. Videmus enim, & quidem ſæpiſſime, nauium peregrinarum claſſes ad litus Celticum appellere ad ſales exportandos: & quia frumento, vino, oleo, cæteriſque rebus ad vitam beatius commodiuſque degendam neceſſariis abundat Gallia, quibus rebus Aquiloniæ regiones vacant, naues arena ſæpe aut lapidibus onerant, vt emere liceat, cum rarius permutare poſſint. nam metalla cæteraq. ad humanum victum minus neceſſaria cum in intimis terræ viſceribus latent, tum ſemel eruta vix vmquam renaſcuntur. frumenti vero, ſalis, vini ac olei fontes, & quidem perennes, in Gallia ſcaturiunt, qui nullis ætatibus exhauriuntur; quarum rerum euectionem & mercaturam ſic moderari principem oportet, vt ſubditorum inopiæ & ærario in primis proſpiciatur. quod aliter fieri non poteſt, quam portoriis vectigalibus auctis: quæ quo maiora fuerint, eo parcius a peregrinis exportabũtur, aut vberior annona, aut ærarii opes maiores futuræ ſunt. quamquam res ad victũ hominum neceſſariæ, quocumq; fuerint, conquirũtur. Gallia vero magnam Europæ partem incredibili frugum vbertate & nunc & antea ſemper ſuſtentauit, vt etiamnum Agrippa rex Iudæorum oratione quam habuit ad populum, confitetur. Scio non neminem futurum qui mihi opponat ciuitatum inter ipſas & cum regibus Francorum icta fœdera, quibus augere portoria nefas eſſe putant: ego leges commerciorum ac fœdera, ſi qua ſunt, diſturbari nolo; ſed nego tantam vim earum legũ eſſe aut fuiſſe, vt ab iis diſcedere numquam liceret. quin etiam cæteri principes nutu arbitratuque ſuo portoria regere eaq; ſæpius augere videmus: vt non ita pridem in Anglia factum memini. nec ſuperioribus annis fœdera commer-

Gallia frumẽto, vino, oleo, ſale diues.

633

commerciorum prohibuerunt Carolum V Imperatorem aut Philippum filium Angliæ regem, quominus in singula vini dolia maiora Gallorum mercatorib. in portum ingressis nummum aureum, subditis vero nouem imperarent. Incredibile autem videri possit, verum tamen sit, quantum vini Gallia in Angliam & Belgium effundat. cuius rei argumentum maius habeo nullum, quam quod vnus Lauda mercator Cameracensis anno MDLXXVIII, triginta tria milia modiorũ vini terrestri vectura in Belgium exportari curauerit, tametsi aditus arduos ac multis locis ab hostibus interclusos sibi videret. pretium in singulos modios vt minimum fuit quatuor coronatorum. Ex quo intelligi potest quanto plura nauibus deducantur. cæteras merces omitto. sed illud omitti non debet quod anno MDLVI, Angliæ regina portorium incredibiliter auxit: ac duos coronatos in singulos pannos qui ex Anglia exportarentur, imperauit: at centum milia non amplius trimestri curriculo ex Anglia Antuerpiam asportata fuisse anno MDLXV, a mercatoribus didicimus. pannum autem definiunt tribus Carizæis ac totidem Frizæis. Et vt ciuitatib. vtilissimum est portoria rerum earum quę euehũtur, quibusq. carere non possumus, augere: ita minuere necesse est vectigal rerum inuectarum, si quidem ciues iis commode carere non possint. Augendum quoque vectigal fabrilium, lanificiorum, sericeorum, ac omnium opificiorũ quæ aliunde aduehuntur, vt ciues ipsi eadem facere cõdiscant & consuescant. Sed ab informi ac rudi materia, quę a peregrinis ad nos aduehitur, amouẽdum, aut quoad eius fieri potuit, minuendum est portorium: quoniam ciuium vtilitatibus & commodis prius est quam alienis prospiciendum. ciues autem ex rudi materia in opificia conformata vtilitatem capiunt sæpe maiorem quam qui materiam vendiderunt: quia materiam sæpissime superat opus. nec ferendum est materiam rudem e ciuitatibus exportari, si opifices eam tractare commode possint: vt edicto Henrici[a] II regis Frãcorum cauetur:

Materiam rudem euehere perniciosum.

[a] anno 1552.

quod edictum decennio post in Anglia, deinde in Belgio promulgatum est [a], vt Philippus rex Hispaniarum par pari referret. Ex opere ciuium quantæ vtilitates ad Rempublicam peruenturæ sint, vel ex eo intelligitur, quod Blæsas ad conuentus Gallicos accepta legatione profectus mercatorum querelas audiebam, cum dicerent lanarum exportationem vetitam quidem fuisse, nihilominus tamen Italum quendam ab rege prece vel pretio obtinuisse vt lege solueretur. qua quidem ratione cum vnus homo vili pretio lanarum vim infinitam in Italiam exportauisset, ex materia pannos a Florentinorum opificibus cõfectos in Galliam reuehi curauit: vnde quantum pecuniarum coegerit, ex eo percipi potest, quod materiam partibus quindecim confectum opus superaret. Quid igitur absurdius a principe fieri potest, quam peregrinos mercatores legibus soluere, qui tam graue detrimentum ciuibus allaturi sint? His igitur sex generibus conficiendarum pecuniarum & ærarii honeste muniendi sine vllo ciuium intertrimento, expositis, ad postremum pergamus, quod subditorum proprium est, & quidem totum. sed eo numquam perueniendum, nisi cætera omnia desint: ac ne desint, prudẽtis est principis ante prouidere. Si tamen ciuitatem vndique circumsessam hostes sic teneant vt superioribus quæ dixi generibus vti frui non liceat; aut si qua alia vis maior inopinato Rempublicam oppresserit, tunc demum ciues ipsos ærario succurrere oportet. id enim iustissimum est quod necessarium; & pia illa quæ ciuibus imperantur tributa, sine quibus ciuitas ipsa funditus sit interitura. Sed quoniã tributa quæ subditis difficillimo belli tempore imperantur, confecto bello continuari sæpe videmus: (est enim illud inter arcana veterum tyrannorum nimis contritum, belli occasiones cõquirere vt tributis subditos etiam bello confecto semper vrgeant) commodius erit mutuas a subditis pecunias accipere, quam illos onerare tributis: quæ ratio cum difficultates quæ in cogendis tributis esse solent, expediat, tum etiam facilius

[a] anno 1563.

Mercium euectionem ciuibus ademptã peregrinis permittere perniciosissimũ.

Septimũ genus conficiẽdarum pecuniarum & ærarii muniendi.

cilius reddit mutuum eorum qui & fœnus & sortem sibi, & gratiam a Republica reddi sperant. Nam cum Annibal Italiam quateret, vrbemque ipsam obsideret, Senatus diruto ærario noua tributa subditis aut sociis imperari noluit: nihil enim prementibus hostibus tam periculosum: sed Patres in Senatu sic disseruerunt: *Omne aurum, argentum, æs signatum ad triumuiros mensarios deferamus nullo ante Senatusconsulto facto, vt voluntaria oblatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum Equestris ordinis, ac deinde reliquæ plebis.* Hæc Liuius [a]. idem paulo post; *Senatores pro se quisque aurum, argentum, æs in publicum conferunt tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse, vt nec triumuiri mensarii accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent.* Parta victoria & fractis Carthaginensibus, Senatus mutuam pecuniam singulis bona fide reddi oportere decreuit. Qua de re sic Liuius; *Priuati frequētes,* inquit, *quibus ex pecunia quā M. Valerio & Claudio Coss. mutuam dederant, tertia pensio deberetur, adierunt Senatum, &c.* & paulo post; *Cum priuati æquum postularent, nec esset Respublica soluendo, quod medium inter æquum & vtile, decreuerunt: vt quoniā magna pars eorum agros venales esse diceret, & sibi emptis opus esse, agri publici copia iis fieret: Consules agrum æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse, imposituros; vt si quis cum soluere posset, pecuniā habere quam agrum mallet, restitueret agrum populo. læti eam conditionem priuati accepere.* Hæc ille [b]: quæ propterea ad verbum descripsi, quod ea ratio conficiendæ pecuniæ ac fidei liberandæ omnium vtilissima visa mihi est. Illud quoque non incommodum videtur, scilicet prementibus hostibus strenuissimos quosque armis ac stipendiis eorum qui bello gerendo inutiles sint, fouere ac sustentare; id quod Romanos etiamnum fecisse videmus [c]. ita fit vt alii aliorum opibus & auxiliis communem ciuium salutem tueantur. Hoc autem tributi genus temerariū est, & extra ordinem imperatur. Hinc

a lib. 26.

b Liuius li. 30.

c Liuius li. 26.

tributa originem traxerunt, & *ordinaria* fieri cœperunt, 655 quæ antea *extraordinaria* dicebantur. tertium genus *caducum*, vtriusque naturæ quodammodo particeps est: nostri *casuale* appellant. His autem tribus omnino generibus continentur quæcumque ciuibus imperantur; vel pœnæ nomine, si quid in leges peccatur; vel eorum prædiorum pecuniarumve quas quisque possidet; vel etiam quæ in capita singula indicuntur, quod genus tributi *Capitationem* Latini vocant; vel eorum quæ ex traiectu percipiũtur, quod propria significatione *portoriũ vectigal* dicitur; vel quacumque etiam sordida causa exigitur. quæstus enim sordidissimos amant, eorumq. suauissimos odores sentiunt tyranni: cuiusmodi est illud ttibutum quod ab iis qui artes meretricias profitentur, exigi Romæ consueuit; quodque ex vrinarum effusione Vespasianus imperauerat; ac filio quidem indigne ferenti, pater pecuniam ex prima pensione narib. admonuit, sciscitans num odore offenderetur: & illo negante, *Atqui*, inquit, *e lotio est*. Idem a mulione, quod adeuntibus principem spatium ad calceandas mulas sæpius desiliisset, nec sine mercede id faceret, pactus est lucri partem. *Non enim*, inquit Tranquillus, *contentus est omissa sub Galba vectigalia reuocasse, noua & grauia addidit, & auxit tributa prouinciis nonnullis, & duplicauit: negotiationes quoque vel priuato pudendas propalam exercuit, coemendo quædam tantum, vt pluris postea distraheret. nec cãdidatis quidem honores, reis ve tam innoxiis quam noxiis venditare cunctatus. creditur etiam procuratorum rapacissimum quemq; ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidẽ vulgo pro spongiis dicebatur vti, quod quasi siccos madefaceret; deinde exprimeret humentes.* idem paulo post; *Sunt qui opinantur ad manubias & rapinas deductum summa ærarii fiscique inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringenties [a] millies opus esse, vt Respublica stare posset.* Hæc ille. Quod si ad hæc tam fœda tamq; turpia dictu publica ærarii inopia coegit principem in

[T]ria genera [tr]ibutorum.

C

[a] Id est decies centum miliones coronatorum.

pem in cęteris prudentissimũ, quid tyrãnos quos inopia premit, facturos aut non facturos speramus? Magister quidẽ Præses Curię Parisiorũ negauit ante D. Ludouici tempora vllum tributi genus Gallis imperatum; sed illud omisit, quod quæ belli necessitate coactus exegerat Ludouicus, confecto bello sustulerit. Exstat [a] eius ad Philippum filium cohortatio grauis & efficax, quam testamento inseri mandauit in hæc verba: *Fili religiosus in primis erga Deum esto; benignus ac liberalis aduersus egentes; legum ac morum huius imperii custos ac vindex acerrimus; a vectigalibus & tributis abstineto, nisi te summa vis necessitatis ac vtilitatis publicæ iustissima causa ad hoc impellat; sin minus, tyrannum te potius quam regem futurum putato*, &c. Hic dicet aliquis, Clotarium tertiã fructuum partem ecclesię prędiorum exegisse, Chilpericum octauam eius vini quod de prędiis [b] quisq; collegerat, expressisse; vt iam inde vectigal vinarium quod etiamnum cauponibus imperatur, originẽ duxisse videatur. Item Ludouicum iuniorem vigesimam fructuum reditus cuiusque totos quatuor annos indixisse. Demus id quidem; sed non nisi publicis necessariisq. bellis coactos id fecisse videmus; vt temerarium tributum Carolo VI rege indictum. Itaq; Philippo Valesio conuentus Gallicos habente anno MCCCXXXVIII, populi rogatione decretum est, *ne vllum tributi aut vectigalis genus nisi consentiẽtibus ordinibus imperaretur*. Ac tametsi Ludouicum XI regem grauissima difficillimaq. bella eo impulissent, vt præter vectigal prædiorum publicorum ac dominii fere octingenties [c] LLS tributi nomine extremo imperii sui anno exigeret; nihilominus tamen Carolo VIII regnum ineunte coactis apud Turones populi comitiis, annua illa, quæ ordinaria euaserant, tributa sublata sunt; sed eandem oblationem quam Carolo VII dono dederant, in ærarium ac septuagies [d] LLS donationis nomine inferri: quam summam semel tantum ab vniuersis ordinibus exigi placuit: ne in posterum imperaretur. Et quidem Philippus [e] Cominius, qui tunc publici consilii

[a] In archiuis publicis.

D. Ludouici ad Filium cohortatio.

[b] Gregor. Turonens. lib. 9. cap. 30. Aymo lib. 2.

[c] Id est tres miliones & & quadringenta milia libellarum Turonens.

[d] Id est trecẽta milia libellarum.

[e] In cõmentariis.

particeps erat, negauit principibus tributa imperare licere [a]; sed ea tantum capere posse quæ consentientibus subditis dono darentur; eoque iure Hispanos, Britannos, Germanos etiamnum vti videmus. Exstant formulæ apud nos vectigalium ac tributorum exigendorum; quibus princeps ingenue profitetur se omnia tributa, cum primum licuerit, sublaturum. Quamobrem Philippus rex, is qui Longus vsurpatur, cum exiguum salis vectigal, id est paulo minus centesimo nummo [b] imperasset, propalam testatus est id se sublaturum. Eadem testificatione [c] vsus est Philippus Valesius, cum grauissimo bello coactus vectigal illud salarium duplicasset: nec passus est dominii legibus ac tabulis comprehendi. ac tametsi nullum vectigal salario leuius esse videtur; id tamen cum Liuio & Claudio Censoribus indictum esset premente bello Punico, contumeliose Liuius *Salinator* est appellatus: ac pace Carthaginensibus data sublatum est; vel quia nihil sale vtilius aut humano victui magis necessarium videretur; vel quod iniussu populi id factum esset. Et quoniam leuissima quæque tributorum ac vectigalium genera tenuibus grauissima putantur; nec tamen Senatus Romanorum ærarium tueri se posse sine nouis vectigalibus intelligeret: quippe lege Valeria regibus exactis plebs a portoriis & tributis præstandis libera fuisset [d]: C. Manlius Consul ex auctoritate Senatus legem tulit in castris ad Sutrium, vt ii qui manumitterentur, fortunarum suarum vicesimam ærario soluerent: ac tametsi eo vectigali ciues non premerentur; nihilominus Tribuni plebis re intellecta capite sanxerũt, *ne deinceps quisquam populum* [e] *seuocaret.* Item lex [f] Iulia ab Augusto ad populum lata est, vt quæ hæreditates, legata, donationesve mortis causa ad alios peruenirent, earum pars vicesima ad fiscum pertineret. vtriusque vicesimæ vectigal & Reipublicæ vtilissimum, & cuique gratissimum fuit: his quidem, quod alienas acciperent hæreditates; illis vero, quod libertatem adipiscerentur. sed quoniã posteri principes vicesimam omniũ hæreditatum ac legatorum imperabant, Traianus [g] le-

a Nec ius illud præscribi potest a principe. canon. nullus. 1. q. 1.

Salarium vectigal.

b Id est sextã partem assis.

c anno 1328.

d Liuius li. 2. Dionys. lib. 5.

e Liuius lib. 7. ab V. C. 390.

f Dio lib. 38. Paul. lib. 4. sentent.

Vectigalia vicesimarũ gratissima.

g Plin. in Panegyrico.

gem Iuliam de vicesima abrogauit: quam tamen reuocare mutatis nominibus nonnulli studuerunt [a]. Sed præ illis intoleranda sunt quæ videmus. Cum enim Samuel princeps Israelitarum concionem haberet ad populum qui regem sibi petierat, minas acerbissimi vectigalis adiecit: *Ergo*, inquit, *regem habituri estis, qui decimas fructuũ vobis imperaturus est*, &c. Nec Cypselus Corinthiorũ tyrannus aliud quam decimas fructuum [b] a subditis exegit. capitationem, portoria, cæteraque innumerabilia tributorum genera nunc vsitatissima, nescierũt: eorum tamen auctores miserãdo casu periisse videmus: vt Philistum Dionysii tyranni parasitum, qui de arce tyrannidis tractus ac trucidatus est a plebe Syracusana: Proclerem Theodebarti Francorum regis sectorem; qui a Treuerensi plebe lapidatus est, cum ad tributa imperãda regem impulisset; nec ita pridem Georgiũ Preschonem Henrici Suecorum regis assentatorem; qui plebis in Palatium irrumpentis impetu omnibus tormentorum generibus cruciatus est; quod regem quem de imperii sedibus plebs ipsa disturbauit, ad rapinas inuitaret. Quid Achæus Lydorum rex? num consimili furore plebis correptus est, ac pedibus sursum, capite deorsum aquam Tantali modo necquicquam ligurientis suspensus, propter inexplebilem istam accumulandarum opũ auiditatem, quam incertum erat copia an inopia magis inflãmaret? Num Theodorichus rex Francorum, quod populum tributis premeret, de regno deiectus est? Vnde porro Belgarum ab Hispanis rebellantium orta seditio, nisi ob id quod Dux Albanus decimam rerum venalium illis imperasset? qua quidem ratione infinitam vim pecuniarum, vel potius omnes omnium prope ciuium opes coegisset; cum reipsa compertum esset rem eandem paulo momento decies vendi cõsuesse: quinetiam vnius & eiusdem diei interuallo res promercales quæ vænierant, fere quingenties sestertium æstimatas esse [c]; vt Hispanus quidam scripsit. Sed quemadmodum principi prospiciendum est vt quæ bello vrgẽte indicta

[a] l. 1. de impõnẽda lucratiua descrip. C.

[b] Aristot. in Po. it.

[c] Id est septingenta ducatorum mi.ia.

ſunt tributa, parta pace tollantur: ita ferendum non eſt vt ſublatis omnibus tributis ac vectigalibus, ærarii opes diruantur: vt Neroni, cum opes imperii profudiſſet, in mentem venerat: cui gratias egit Senatus, factum tamen diſſuaſit, ne Reſpublica ære diruta momento collaberetur. Plerique ſeditioſi ac nouandarum rerum cupidi ciues vectigalium ac tributorum immunitatem plebi noſtrę ſuperioribus annis pollicebantur; ſed neq; id præſtare licuit; nec ſi licuiſſet, feciſſent; nec ſi factum eſſet, Rempublicam vllam haberemus; cum eo veluti firmamẽto Reſpublica nitatur. Quid enim reſtaret quo princeps imperium tueri poſſit, ſublatis portoriis ac tributis? Superius docuimus omnia fere prædia publica, agroſve dominicos abalienatos eſſe; militias ex caſu ac prædia militaria, quæ nobilitati belli gerendi cauſa aſſignata quondam fuerunt, plebeiorum hominum, aut etiam collegiorum nexu teneri. Non ſunt igitur tributa tollenda; ſed infinitæ donationes ac largitiones immanium pecuniarum indigniſſimis hominibus factæ, reuocandæ, iudiciaq. peculatus ac repetundarum conſtituenda. Ac plerique in eo vehementer labuntur, quod putant eo tributa redigi oportere quo Ludouico XII rege fuerunt: nec intelligunt pretia rerum omnium decuplo maiora eſſe quam tunc fuerint, propter auri argẽtique copiam, quæ ab India Occidentali in Europam aſportata viliorem vtriuſque metalli ęſtimationem fecit. 658 quarum enim rerum maior eſt affluentia, eo vilius æſtimari neceſſe eſt, vt libro ſingulari aduerſus Paradoxa Malaſtretti docuimus: idq; ex publicis tabulis ac legib. noſtris municipalibus facile intelligi poteſt, vbi agitur de pretio rerum. Exſtat in tabulis publicarum rationũ, quæ D. Ludouici imperio redditæ ſunt, Francorũ Cancellario diurni viatici nomine ſeptem ſolidos Pariſienſes ſolutos, quibus non modo ſeipſum, ſed etiam equos, pueros, cæteroſque comites iter facienti neceſſarios ſuſtentaret. Docuimus Carolum V regem non amplius quam aureorum milia XXXI, pro Antiſſiodori oppido

agrove,

agrove, Comiti emptionis nomine soluisse; cuius pretium nunc tricies maius esse possit. Item Philippum I Biturigum vrbem amplissimam, agrumve Biturigensem ab Herpino Duce sexaginta milibus aureorum emisse. cætera quæ copiose sunt a nobis eo libro disputata, nũc omitto. quibus enim locis abundat auri & argenti vis, illic prædia carius emi necesse est. cum enim Paulus Æmilius subacta Macedonia auri & argenti vim infinitam aduexisset, momento agrorum pretia triplo quam antea carius æstimari cœperunt [a]. Et cum centesimo post anno Cæsar Ægypti opes Romam importasset, fœnus diminui, & agrorum pretia momento augeri cœperunt [b]. At cum Franciscus Pizarra Peruanum regnum subegisset [c], tanta auri & argenti abundantia exstitisse dicitur, vt vini cadus trecentis aureis Hispanicis, pallium Hispanicum mille, equus sex milibus æstimaretur. id quidem propter immensas opes eius regionis: quæ incredibiles videri possent, nisi & ex Indorum historia, & ex publicis rationibus exstarent argumenta: quibus cõstat amplius decies millies [d] sestertiũ ab rege Atabalippa expressum, pręter opes decuplo maiores, quas priuati, quas duces, quas milites, quas ipsi Quæstores diripuerunt, vt Augustinus Zarata Logistes Hispani regis ex publicis rationibus expressit. Ab Hispania vero in Galliam auri & argenti copia ingens aduehitur, cum hinc in Hispaniam frumenti omnisq. generis opificiorum ac rerum venalium maxima vis assidue exportari soleat. Ita necesse fuit Galliam auro & argento affluere, pretia rerum augeri; mercedem ac salarium cuiusq; maius esse; stipendia magistratibus ac militib. maiora decerni. qui enim ex fructibus prædiorum aureos centum in censum retulerat, ex iisdem fructibus mille accepto ferret. Inde errores non modo vulgi, sed etiam eorum qui annonam, qui rẽ frumentariam, qui familiæ victum veteribus institutis ac pretiis metiuntur. Nam illud centies sestertium [e] Carolo VI rege ex fructibus prædiorum publicorum, & ex vectigalibus ac tributis illatum, haud multo minus est

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] Tranquill. Cæsare.

[c] anno 1536.

[d] Id est 43750000. libellarum Turonensium.

[e] Id est nostro more 437500. libellarũ Turonens. anno 1449.

quam ter millies [a], quod Carolo IX rege ex omni publica pecunia coactum est anno MDLXXIIII, si pretia rerum vtriusq. temporis exigantur: tametsi summa hæc tricies complectitur illam. At vtroq; tempore populus se tributorum grauitate premi questus est. Cum item D. Ludouicus ab Ægypti Sultano captus est ante trecétos paulo minus annos, pretium [b] capiti regio dictũ est centies & quater decies: Iohanni regi ab Anglis capto fere bis millies; Francisco I regi octingenties: huic quidem minus quam illi; quippe Caroli V Imperatoris sororem domũ duxit, ac imperio Belgarum cessit. sex annos Gallia laborauit vt immanis illa pecunia, cuius summa erat inopia, pro Iohannis libertate cogeretur. at Frãciscus eodẽ anno quo pacem iniit libertatis pretium in Hispaniã misit. Idem iudicandum nobis relinquitur de annua pensione quæ Carolo Bello Philippi regis filio dicta est, scilicet ducenta [c] quinque sestertia: quæ nõ minor videri debet quam quæ Henrico primum, deinde Francisco Andium Ducibus a Carolo IX fratre constituta est; scilicet bis mille [d] & quinquaginta nouẽ sestertia: tum propter pretia rerum; tum quia fere quadruplo maior fuit libella Turonensis quæ fuit Philippo rege quam quæ Caroli IX principatu. Ac multo magnificentius Philippo rege viui potuit illa quam dixi pensione, quam ea quæ a Carolo IX fratribus soluta est; quã propterea augeri quodammodo necesse fuit. cũ enim Francisci Andium ac Belgarum Ducis libellorum Magister rationes accepti subducerem, comperi centies [e] quadragies LLS a Quæstorib. ex iis quæ regis beneficentia accepit, coactum esse anno MDLXXXII. Dos vero dicta Caroli IX sororib. cuius summa fuit in singulas CCCC milia aureorum nostrorum, minor est quam dotes filiarum Caroli V regis, aureorum sexaginta milium in singulas; tum quia temporis illius aurei nostris aliquanto meliores, tum etiam quod rerum pretia decuplo viliora fuerunt Carolo V rege, quam quæ essent Carolo IX imperante. Aliarum ciuitatum eadem fere ratio, idem iudicium

[a] Id est nostro more 13125000. libellarum Turonensium.

[b] Id est 500000. libellarũ Turonensiũ. auctor Ioinuillanus.

[c] Id est 9000. libellarũ Turonensium.

[d] Id est centũ milia libellarum Turonensium.

[e] Id est 612000. libellarũ seu 204000. aureorum nostrorum.

C iudicium futurum est, si vetera cum nostris cōparemus. Oriens olim opib. abundauit, & ab Asia opes Occasum versus aduectas esse legimus, quę nunc ab Occasu ad Orientem exportantur. Nam Ptolemæus Auletes rex Ægyptiorum, eius familiæ postremus, pecuniam Atticorum talentorum [a] XIIMD imperabat. Sulimanus non amplius MCLXVI talentis ex eadē Ægypti regione coegit [b] anno MDXX. vix enim eo tempore Turcarū principum census annuus publicæ pecuniæ talētorum Atticorum sex [c] milia DCLXVI superauit. quinquagesimo post anno prolatis imperii finib. talentorū decem milia, siue LLS maiorum CCXL milia exegerūt: nunc etiā multo plura imperant propter auri & argenti copiā quæ ad Orientem assidue asportatur. quæ tamen summa exigua videri possit, cum Asiæ minori, quæ vix sexta pars est imperii Turcarum, Cornelius [d] Sulla Dictator XX milia talentorum imperarit. Interdum agri bonitas, interdum etiam mercatura, sæpissime principum inexplebiles accumulandarum opum auiditates, efficiunt vt aliorum aliæ sint opes maiores. Quis est enim qui nesciat Carolum V Imperatorem ex Insubria plus vectigalium ac tributorum coegisse, quam Franciscus maior ex hoc tantis opibus affluente regno delibaret? quis item non videt plura Belgis imperasse, quam iisdem temporibus Angliæ census annuus æstimaretur? Hoc vero perniciosius quod non nemo superioribus annis, vt Carolū IX ad augenda tributa incenderet, ausus est in Senatu dicere, Florentinorum principem amplius millies & quater centies [e] angustissimis Imperii finibus quotannis in fiscum inferre. quamquam id falsum est. vix enim ex Senensi dicione septuagies LLS, ex Florentinorum dicione quater centies: tametsi nullum tributorum aut vectigalium genus prætermittit. Prudentissimi tamen principis est ineūte imperio, extraordinaria superioris principis tributa aut tollere, aut certe magna sui parte minuere: ac potissimum populo rogante, imo ne rogante quidem: nec Roboami desipientis factum imitari, qui

Ægypti ærarium ex Strabone.

a Id est, 12825000. libellarū Turocarū quas Budæus supputauit.

b Grittus Venetorum Legatus ita retulit.

c Id est 6300000. libellarum, aut aureorum 4000000.

Turcarum ærarium.

d Plutarch. in Sylla.

e Id est 6900000. libellarum Turonens.

Florentinorum Ducis ærarium anno 1570.

660

iuniorum perniciosissima consilia secutus, non modo subditorum rogationibus non acquieuit, verumetiam crudeliorem se futurum propalam minatus est quam pater antea fuisset. ex quo decem tribuum orta defectio est, ac noui regis creatio. Illud autem in conuersionibus imperiorum fere accidit, ac potissimum si tyrãnis in popularem statum abeat, vt omnia vectigalia ac tributa tollantur: quod lege Valeria factum diximus: quam immunitatem Heluetii ac Lindauii pulsa nobilitate promulgarunt; deinde suis quemque stipendiis militare oportet; postea tributum iis indicere qui a militia immunitatem quærant. Sed hoc cæteri quidem populi a nobis differunt; quod illi tributa nobilitati ac locupletibus imperant, tenues proletarios excusant; nostris vero moribus aratores ac tenues tributorum pondere premuntur; nobiles ac locupletissimi quique a tributis aut immunes sunt, aut immunitatem honorum specie adipiscuntur. Neque id tantum, sed locupletiores quasq; vrbes a munerum vacatione excusant, vt aratores, pecuarios & opifices tributis onerent: sic enim Athenienses aduersus socios se gesserunt; & cum ex fœdere sexaginta talenta sociis omnibus ex æquo indicta fuissent, Athenienses auctis vectigalibus ac tributis mille ac ducenta auri [a] talenta sociis quasi summo iure maiestatis imperauerunt. Et quidem Themistocles dux Atheniensium cum ab Andriis sociis tributum exigeret, deos potentissimos Vim & Amorẽ se afferre testatus, ab Andriis responsum tulit, duobus his potentiores se habere deos, Inopiam inquam, & Necessitatem [b]. Babylonis ciuitas omnium quæ vsquam terrarum fuerant maxima, & opũ omnis generis abundantissima, a tributis & vectigalib. immunitatem [c] sibi pepererat, vt nunc opima quæque oppida, & locupletissimus quisque ciuis assentientibus principib. immunis est, ne potentes ac beati ciues vectigalium legib. intercedant. sed quemadmodum valẽtissima quæq; corporis humani mẽbra putres ac defluẽtes humores ad imbecilliora reiiciunt, & cum eo peruenerint

Ærariũ Atheniẽsium.

[a] Id est 720000. coronati. Plutarchus.

[b] Plutarch. in Themisto.

[c] Herodot. in Euterpe.

nerint, apostema aut exanthema ingēti cum totius corporis dolore erumpere necesse est: idem nobis contigisse videmus, vt cum sacer ac patricius ordo fortunis & opibus locuples, miseros aratores & opifices omni tributorum genere vrgeri & opprimi pateretur, quousq; plebs oneribus assiduis grauata succumberet: tunc in vrbes antea semper immunes, atque in nobilium & sacrum ordinem onus reiici oportuit: ac sacerdotes quidem decimas pendere, nobiles vero suis stipendiis militare, & in modum equi Æsopici, qui partem oneris ferre cum recusaret asino, succumbente ac pereunte, onus integrum perferre. quod non ita pridem Dani experti sunt, apud quos sacer ac patricius ordo tributorū maximam partem ærario inferre necesse habuerunt. Semper quidem Britanniæ nobilitas æque ac ordo sacer

661 tributa pro cuiusque opibus ac fortunis Græcorum ac Romanorum[a], imo populorum omnium moribus & institutis pendere consueuit: excipio nostros homines, id est Gallos, apud quos *nihil est*, vt rectissime Cęsar[b] scripsit, *plebe contemptius*. Superius diximus in Septimania & Prouincia vectigales agros ab oneribus non eximi siue a sacerdotibus, siue a patriciis possideātur. at ne feuda quidem eximenda fuerunt, nisi possessores militare, aut militibus stipendia soluere cogantur. Quid enim absurdius quam apud nos tria hominum genera, sacerdotes inquā, nobiles ac magistratus fere omnes omnia tributa in miseros opifices & aratores reiicere? Sunt igitur ea vectigalia, si modo necessaria, probanda, quæ in omnes ordines pro singulorum facultatibus exæquantur; vt salarium ac vinarium vectigal, & quæ sunt generis eiusdem: earum vero rerum quæ minutatim væneunt, vectigalia prohiberi oportet, ne mancipes plebem ad seditiones incendere possint, vt Carolo V ac VI regib. sæpissime contigit. Itaque necesse fuit auxiliare vectigal illud seu vicesimam rerum vænalium, quæ nobis primum indicta fuit pro libertate Iohannis regis, ad certā summam redigi, quam *æquipollentem* appellant, vt in Se-

[a] Lucas Penna in l. vlt de fundis limitro. C. l. indictiones de annonis. C. l. 1. de indictione C. l rescriptò §. vlt. de mu. l. 1. de mun. C.

[b] lib. 6. Commentar.

primania;& salarium vectigal in Aruernia. ob eam quoque rem manubias rerum vænalium plerisq. in ciuitatibus sublatas videmus propter seditiosas agrestium ac plebeiorum hominum querelas. ac tametsi manubiæ hostibus [a] accepto feruntur, sæpissime tamen pro manipulo accipiuntur, quam nostri *Iauellum*, Itali *Gabellā* vocant. Quod si quis est qui scire de me velit, quodnam genus vectigalium immortali Deo gratissimum, ciuitatibus pulcherrimum, principibus honestissimum, plebi vtilissimum videatur, illud est quod iis rebus imponitur quæ ad corrumpendos ciuium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum, quæ ad libidinem spectant; aurea inquam & argentea supellex, odores, pigmenta, innumerabilia vestium ornamenta, colores pretiosissimi, gemmæ, margaritę, cupediæ, cæteraq. generis eiusdem; quæ prohibenda non sunt, nec, si velis, possis; vt Platoni visum est capite quingentesimo quinto legum suarum: cū ea sit hominibus insita vis ac natura, vt nihil auidius expetant, quam quæ sanctissime vetantur. Quamobrem principes qui Aquiloniis regionibus imperant, nullum vectigal maius habent quam ex vino, quo subditi vt carere possint, nolint tamen; sed assidue locis omnibus sese ingurgitabunt semper. Consimili prudentia Cato Censor, vt ciuitatem luxu perituram quamdiutissime posset, ab interitu retardaret, ornamenta omnia, vestem muliebrem, ac vehicula quæ pluris quam XV milium æris essent, in censum referre viatores iussit. item mancipia minora annis XX, quę post proximum lustrum minoris quam decē milibus æris, aut eo pluris væniissent; vti ea quoque decem tanto pluris æstimarentur quam quanti essent, & his omnibus terni in milia æris attribuerentur. Melius etiam Augustus, qui vt effusas vtriusque sexus libidines coerceret, leges [b] de maritandis ordinibus tulit: quibus eos qui post annum quintum & vigesimum vxorem non duxissent; aut duxissent quidē, sed liberos non procreassent, hæreditatum quas creuissent, & legatorum quæ sibi relicta essent, partem cadu-

a Gellius lib. 13. c. 23.

Etymon vocis Gabellæ.

Vtilissima omnium vectigalia.

b Gellius lib. 2. cap. 15. l. si is qui hæres de vulgari. Tertull. in lib. de monogam. Vpian. tit. 14 l. 1. vnde vir. l. 44. de ritu nupt. *Dio* lib 56.

662 cam in fiscum inferre cogebat: eos vero qui liberos plures cæteris haberent, ab oneribus quibusdam immunes & in honoribus capessendis dignitate superiores esse iussit. quibus legibus Augustus summam sapientissimi principis laudem assecutus mihi videtur; tum quod vagos concubitus, & impuras libidines incredibiliter repressit; tum etiam quod spuriis quantum quidem licuit de Republica sublatis, iustos liberos, iustas vxores, sine vlla iudiciorum aut pœnarum acerbitate quærere quemque coegit. etenim cum nihil de præsentibus bonis cuiusquam detraheretur, sed earum tantum hæreditatum quæ fere ab amicis inopinato peruenirent, decima pars delibaretur, ærarium pecuniis, Rempublicam ciuibus, ciues virtutibus abundanter cumulauit. quas leges caducarias, Iuliam inquam, Papiam Poppæam, Constantinus[a] primum, deinde Iustinianus Imperator perniciosissimo exemplo[b] aut sustulerunt, aut maxima ex parte iis derogarunt: cum tamen Papius ac Poppæus Consules legi Iuliæ varia capita, pœnasque orbis grauiores, ac præmia prolem numerosam habentibus maiora quam lege Iulia irrogarentur, incredibili legis Iuliæ vtilitate explorata, decreuissent[c]. Deterius etiam quod ab Honorio & Theodosio Imperatoribus *iura liberorum omnibus tributa sunt*[d], vel vt verius ac melius loquamur, *omnibus erepta*. Ex quo tum adulteriorum venerisque nefandæ turpissima fœdissimaque flagitia, tum etiam ciuium sterilitas consecuta est: vt immanis illa Gothorum ac barbarissimorum hominum colluuies prouin-C cias imperii Romani prope desertas occuparit. Hæc igitur tributorum ac vectigalium genera quæ ad coercenda scelera imperantur, omnibus non modo iustissima debent, verumetiam vtilissima videri. Antea quidem Caroli IX regis nostri edicto vectigal iudiciarium imperatum erat ad cohibendam litigatorum hominum indomitam atque effrænatam licentiam; sed iudicum ac magistratuum, quibus tantumdem de quæstu litium detrahebatur, assiduis querelis

Summa Augusti prudētia.

[a] l. 1. de infirmandis pœnis cælibatus C.

[b] l. vnica de caducis tollendis. C.

[c] Dio lib. 56. Nicephorus lib. 7. Sozomenus lib. 1. c. 9. Tacitus lib. 3. Vlpian. in Instit. c. 20 Tranquill. in Augusto. Iurisc. in tit. de ritu nupt.

[d] l. 1. de iure trium liberorum. C.

sublatum est: vix vllum tamen afflictis ærarii opibus vtilius, & huic imperio litium innumerabili multitudine oppresso splendidius cogitari poterat. Vix enim in omnibus Europæ regionibus & imperiis tot lites quam in hoc vno imperio concreuerunt; quæ potissimũ Caroli VI regis temporibus accumulari cœperunt. is enim inueteratum morem, quo qui iudicio superior fuisset, nullas expensas ferebat, edicto perpetuo abrogauit. Id autem a maioribus nostris institutum fuisse opinor, vt subditi quodammodo ab insita litigandi cupiditate reuocarentur. Ac tametsi Romani in libera Republica difficillime vectigalia ac tributa imperari sibi paterentur: vectigalia tamen iudiciaria patienter tulerunt: & quidem infinitis partibus grauiora, quam quæ Caroli IX edicto imperabantur. quo quidem duos ad summum coronatos publice deponere cogebatur is qui alteri litem intenderet: eosdem ab eo quem iudicio superasset, recuperaturus; aut suæ temeritatis, si vinceretur, iustam pœnam laturus. at Romani decimam partem eius rei quæ in controuersiam veniret, in priuatis; aut quintam in publicis iudiciis imperabant: vt quidem Festus Pompeius scribit. quamquam M. Varro [a] quingentos asses ab vtroque reo, quæ pœna eadem prope Caroli nostri edicto comprehensa est, ea lege depositos scribit, vt qui superior fuisset, suum recuperaret. At fieri potuit vt post Varronem aucta sit pœna. hoc item amplius, quod spõsiones fieri solebant, quas qui iudicio vicisset, præter rei iudicatæ vtilitatem laturus erat [b], nisi aduersarius ante iudicium acquieuisset: vt modis omnibus lites a stirpe amputarent. Certe quidem Hebræi [c] in Pandectis litigiosum hominũ genus grauius quam Latini puniebãt: quia duplum rependere cogebatur qui debitum scienter denegaret. Turpiter tamen Caligula, qui quadragesimam rerum earum quæ iudicio peterentur, extorsit; siue iusta siue iniusta fuisset petendi causa. rerum autem venalium, quæ ad luxum, quæ ad libidinem, quæ ad põpam comparantur, semper vtilissima sunt & honestissima ve-

Vectigal iudiciarium.

[a] In libris de lingua Latina

[b] Valer. Max.

[c] Rabi Maymon lib. 3. *nemore ane nocim.*

ma vectigalia. Sed cum Francisci 1 regis edicto merces ac species vili pretio, tum vero ea genera quæ ad corruptelam ciuium inuehuntur, multo vilius quam decuit, æstimantur. Nam Succini siue Ambari pondo, species omnium quæ edicto continentur pretiosissima, paulo minus tribus sestertiis censetur [a]: at sestertia decē [b] pendere oportuit, vt vectigal maius in fiscum cogeretur: rerum vero ciuibus vtilium aut nulla aut leuissima pretia esse debuerunt; vt vectigal facilius dissolueretur, & peregrini mercatores ad eas res maiore copia aduehendas allicerentur. Etenim Romanis legibus vectigalia nulla indicta sunt earum rerum quæ ad vitam commodius honestiusque degendam asportantur: sed tantum aromatum, quas nostri, Latinos secuti, *Species* appellant, quæ ab Vlpiano [c] enumerantur; & pellium, aut capillorum Indicorum, fucorum, ferarum, eunuchorum, sericearum vestium, & id genus aliarum mercium inanium. pecoribus autem, aut iumentis, aut rebus ad victum & cultum necessariis, nullum vectigal imposuerunt. *Capitationem* quoque a tyrannis inuectam sustulerat Seruius rex Romanorum; sed Tarquinius Superbus renouauit [d]: & pro capite cuiusque decem denarios exegit: Constantinus [e] omnino sustulit. est autem tributum quod pater quisque familias pro singulis capitibus, etiam si nihil in bonis habeant, fisco dependere cogitur, nobis inusitata. fuit etiam capitatio annonaria [f] possessoribus agrorum pro iugorum & capitum quibus coluntur & arantur numero indicta. Qui vero sua industria sibi opes ac pecuniarum vim maximam coegerunt, a tributis immunes esse non oportet, dum aduersus tenues id fiat modice, vel etiam intra modum, ne bonis artibus ac industriæ bellum indici videatur: potissimum vero cum aratoribus qui alienos agros colere non suos consueuerunt, mitius agi debet: nec audiendi sunt impostores qui omnia studia, curam, sollicitudinem in imponendis excogitandisque tributis ac vectigalibus conferunt, & ad ea principes exacuere modis

[a] Id est 120. libellis Turonens. tria sestertia 111. ll. & 5. assib æstimantur.

[b] i. 437. 437. 10. asses.

[c] In l. Interdū §. species. de publicanis.

[d] Dionys. Halicar.

[e] l. 1. de capitatione ciuium censib. C. l. 1. de colonis fugit.

[f] l. 1. de imponenda lucratiua in C. Theod l. 9. de acti. empti. C. Nouel. 17.

omnibus conantur: vt quadruplator ille quem honoris causa prætereo, qui annis superioribus cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, professus est amplius septies [a] millies sestertium sublatis cæteris omnibus tributis ac vectigalibus facillime ac sine cuiusquam incommodo in ærarium cogi posse. rex hominem in comitium ad nos misit, vt illud cæleste ac Dei munere concessum beneficium explicaret. Ac tametsi nostræ legationis socios & comites acutissimos haberemus, plerosque tamen homo improbus erroris opinione sua deceperat, nisi fucum aperuissemus. posuit enim Galliam vniuersam sexcentis [b] miliaribus patere a Bononia Belgarum Massiliam vsque: & eodem interuallo a monte [c] Iura vsque ad Luzum oppidum Pyrenæorum; ac propterea geometrica ratione superficiem Galliæ CXX milibus [d] miliariorum; vel, quod idem est, quadraginta leucarum milibus, si Orontii definitionem sequamur: is enim leucam Gallicam tria miliaria complecti scribit; tametsi Parisienses in actis [e] publicis leucam duobus miliarib. definiunt. leucam vero decem milia iugerum complecti putabat: quæ summa conficit decies centena milia iugerum [f]: ex qua dimidiũ, propter aquarũ, viarũ & agrorũ deserta & inculta loca, detrahebat: reliquũ vectigale faciebat, ea lege vt in singulos actus, i. in bina iugera, solidus Gallicus exigeretur: quæ sũma fere conficit millies ac ducenties LLS, vel, vt loquimur, quinq. miliones libellarũ Turonensium. Idem sibi fingebat oppidorum & pagorum sexcenta milia, quibus bis millies centena milia familiarum contineri putabat: & singulis patribus familiarum solidos quinque imperari volebat, vt millies ac ducenties LLS, vel planius, quinque miliones libellarum Turonensium cogerentur. præterea mercaturam Gallicam fere quater millies [g] æstimabat in annos singulos; ex quibus singulos solidos in singula milia exprimi cupiebat. postremo singulis vrbibus ac pagis vniuersitatis nomine solidos nummos vndecim C impe-

[a] Id est libellarum Turonensium summam 30625000.

[b] Id est ducentis leucis Gallicis.

[c] Mons sancti Bernardi.

[d] Id est Leucarum 40000.

[e] In regestis Castilecti.

[f] Id est decẽ miliones 1000000.

[g] Id est 15000000. libellarum.

imperabat: quæ omnia fere ter millies efficiunt: at ipse septies millies non aliter conficere poterat quã coniunctis decimis, antiquis portoriis, vectigalibus ac tributis; contra quam initio propositum fuerat. Sed præterea tam multa peccabat, vt quid maxime non facile dici posset. Galliam enim quadratam efficiebat, cum sit figura rhombo similis, minor quadrato. Deinde dimidiam agrorum cultorum partem exæquauit desertis agris; cum tamen peræquatorib. nostris exploratum sit deserta & inculta loca, si aquas & vias adiungamus, duos Galliȩ trientes auferre. deinde præter decimas quæ ab ordine sacro in ærarium inferuntur, vectigales etiã agros eius ordinis efficiebat. Illud vero temere & impudenter, quod sexcenta milia oppidorum ac pagorũ in Gallia cõstituebat, cum ex rationib. publicis, Maximinus Prȩses numerum parœciarum & curionum expressum ad cõuentus attulisset: quod minus erat XXVIII milibus, si pagos vrbibus æquare voles. Id Henrico II rege plane intellectum est: cum anno MDLIIII tributum XXXI libellæ Turonensis in singulas parœcias indixisset, numerus parœciarum exstitit XXIIII MDCCCXXVII, præter Burgundiones ac Pictones. Hieronymus Lascus Polonus, Palatini Siradiensis pater, ærarii opes hac ratione muniendas sibi putauit, si tres *pietatis montes* (sic.n. appellabat triplex vectigal a se excogitatum) instituerẽtur: primo vectigalis genere dimidiam fructuũ partem semel tantũ; secundo vigesimam; tertio octauam rerum vænaliũ in perpetuum exigi volebat. Sed illum nemini, at ne sibiipsi quidẽ persuasisse opinor. Quid enim perniciosius? quid ad inflãmandos ad seditionem plebis animos accõmodatius quam tot simul ac tanta vectigalia, potissimum liberis, & quidem bellicosissimis ac ferocissimis gentib. imperari? At sanctissimũ nomen flagitioso commento imposuit, pietatis specie quæsita. Itali quidem *montes pietatis* vbique fere ad tenuium egestatem & ad inopiam subleuandam instituerunt; potissimũ vero in

Montes pietatis Italorum.

665

ciuitatibus Lucensium, Senensium ac Florentinorum; his scilicet legibus, vt cui filia nascitur, in ærarium pietatis pecuniam dotalem quam volet, eodem inferat momento, nec repetere possit; sed cum puella annum XVIII attigerit, decuplam pecuniam maritus puellæ dotis nomine ab ærarii Quæstoribus accipiat; si centum aureos intulerit, mille ab ærario laturus; sin puella prius moriatur quam nubere potuerit, (quod ei non licet ante XVIII annum) illata pecunia ærario cedit; nisi patri altera agnata sit, quæ prioris iure fruatur. Alterum pietatis ærarium est, vnde tenuibus pecunia detur decem ad summum aureorum, ea lege vt trientibus vsuris[a], quæ omnium leuissimæ iudicantur, & pignoribus ærario caueant se creditam pecuniam stato die reddituros; si soluendo non fuerint, pignus publice venditur; quod soluta pecunia reliquum est, debitori restituitur. Ita cauetur ne tenues grauioribus vsuris vrgeatur, aut supellectilis distractionem alienissimo tempore ac loco patiantur. melius tamen Antoninus Pius Imperator & priuatorum inopiæ, & ærario ciuitatis cauit, cum pecuniæ publicæ maximam partem sub trientibus vsuris daret iis qui prędibus ac prædiis Reipublicæ cauerent, se & sortem & vsuras, cum peterentur, reddituros: cuius exemplo Alexander Seuerus ærarium dirutum restituit. Augustus[b] tamen referto pecuniis ærario, partem sine vsuris dabat iis qui prædibus ac prædiis cauerent se duplum reddituros, nisi stato die petitam pecuniam in ærarium inferrent. ista quidem ratione pecunia publica nec erat otiosa, nec principum largitionibus effusa, nec rapinis exhausta, sed ad singulos & ad vniuersos summa vtilitas redundabat. Hic mihi occurret aliquis, tametsi Augustus pecuniam publicam minime fœneraretur, pœnam tamen dupli, nisi stato die solueretur, quouis fœnore fuisse grauiorem, ac propterea legibus improbatam[c]. ego vero pœnam illam tum improbari legibus video cum in fraudem & vltra vsurarum legitimarum modum quid stipulamur[d]: sed qui pecuniam publicam

[a] Id est quinque pro centum.

Antonini Pii laudabile institutũ. Spartianus.

[b] Tranquill. in Augusto.

[c] l. pecuniæ fœnebris. de vsuris l. Iulianus §. idem Pomponius de actio. empti.

[d] d. l. pecuniæ.

publicam accipit,nec ſtato die reddit,peculatum admittit; eſt igitur peculatus pœna,non vſurarum. Prudentius tamē principes illi, Antoninus inquam & Alexander, qui & Reipublicæ neceſſitati, & priuatorum vtilitatib. inſeruiebant. Qui vero pecuniam ſub vſuris Reipublicæ nomine accipiunt, næ illi ærarii ac ciuitatis euerſionem moliuntur. Venetos, qui cæteris frugaliores videntur, vt ærarium augerent, pecuniam a priuatis ſub trientibus vſuris accepiſſe video ſine vlla ſpe recuperandæ ſortis;quod iure communi licebat, & vbique fere in Italia licet;aut ſub vſuris centeſima grauioribus, ſcilicet ſextante [a], quamdiu vixerit qui dedit: eo tamen moriente,ſors ærario cedit. ſed pauci ſunt qui ea conditione ciuitatibus fœnerari velint. At collegium Georgianum apud Genuenſes quas trientibus aut ad ſummum ſemiſſibus vſuris pecunias accipit,eaſdem principib. ac mercatoribus grauiſſimis vſuris fœneratur. Vnde tanta vis pecuniarum coacta eſt, vt inſulam Corſicam ac prædia publica omnino redempta ſint. Priuati quincunces vſuras ſine vllo periculo ſortis Georgiano collegio credere malunt,quam a priuatis,qui ſępiſſime foro cedunt, vel fortunarum iacturam patiuntur, vſurā accipere grauiorem. nam collegium illud bona fide vſuras ſua quaque die ſine mora diſſoluit. Veneti vero non eadem fide vſuras priuatis debitas ſoluiſſe videmus;ſed vetuſtate ſenſim vſuras in ſortem imputaſſe iis qui olim beſſes ſtipulati fuerant. At reges noſtros rariſſime accepiſſe, rarius etiam dediſſe fœnori pecunias legimus. Primus,opinor, Cardinalis Turnonius Italorum ope conſiliove Franciſco I regi perſuaſit [b] vt pecunias moderato fœnore acciperet, ac Lugduni ſtatis nundinarum temporibus vſuras ſolueret; ita futurum vt Italorum ac Germanorum opes breui cogeret, hoſtibus eriperet. hoc etiam agebatur vt Cardinalis aureorum centum milia tutiſſime fœnori daret,ac ſortem quoties vellet,repeteret: cæteri non item. accurrunt Itali ac Germani mercatores, Gallorum etiam quamplurimi;ita paucos poſt

Ærarii publici ac ciuitatum euerſio.

[a] Id eſt quatuordecim pro centum.

[b] anno 1543.

annos quam mortuus est Franciscus, sors D aureorum milia superabat: quæ ex ærario pecuniis refertissimo dissoluere potuisset; noluit tamē, etsi nec pecuniis Respublica egeret, & cum omnib. principib. aut fœdus aut pacem iniuisset. secuta est calamitosissima dominatio Hērici filii, qui breui exhausto patris ærario vsuras centesimas, post etiam sesquicentesimas [a], tandem ducentesimas pactus est. Cum vero pecunia fœnori soluendo nō sufficeret, vsurarum vsuras creditoribus promisit. Carolus V Imperator Henrici exemplo tunc primum bellis vrgentib. sub fœnore centesimo pecunias accepit. Antea quoq; Henricus VIII rex Anglorum a Germanis mercatorib. maritimarum ciuitatum centum aureorum milia acceperat sub vsuris centesimis: vt opes ac pecunias vsurarum illecebris ad se quisq; pertraheret. At Henricus II rex Francorum opinionis errore deceptus est: cum enim grauiores cæteris vsuras creditorib. solueret, maiorem vim pecuniarum se coacturum sperabat; sed prudentissimus quisq; futurum prospiciebat, vt cum breui pecunia regem tam graui fœnore obæratum, post etiam fides defecisset; creditores vna cum vsuris sortem amitterent. Carolus vero Imperator creditorib. satis se facturum iudicabat, cum ciuitates quasi prædes creditorib. daret. Mortuo Henrico rege creditores querelis omnia compleuerunt: ac pleriq; non de vsuris, sed de sorte recuperanda laborarūt; cum alius sortis semissem, alius trientem emptorib. suo periculo cedere cogeretur; nec solum Germani, Heluetii, Itali, Franci, verumetiam Turcarum nonnulli, pecunias mercatorum nomine regi credidissent. Etenim Rostanus Bassa quominus Turcarum auxiliares copiæ regi Henrico II mitterentur, cum in Italia Guisio duce bellum renouatum esset, intercessit; tametsi Vinea legatus aureorū decem milia regis Henrici nomine numerasset, quoniam quatuor milia fœnoris ac sortem sibi deberi querebatur. hac enim lege fœnerantur vt sortem cum vsuris repetere liceat; vt etiam Itali publicani, qui, quod fœnora in

[a] anno 1554.

Gallia

Gallia prohiberi vidẽt, versutissime debitores hac fraude circumueniũt: mutuã enim dant pecuniam acceptis prædib. ac prædiis, ac vsuras interdum centesimas, sæpe grauiores stipulantur; nihil tamen fœnoris nomine scripto continetur. stato die sine testibus & apocha fœnus accipiunt: quod quidem nisi solutum sit, sortem distracta supellectile debitorum sibi reddi per viatorem cogunt; aut etiam carceribus debitores includunt. Qua fraude fœneratores Italos in annalib. nostris antea quoque vsos esse legimus, ac propterea diuo Ludouico [a] rege primum, deinde Philippo [b] Bello Ludouici nepote, huius imperii finibus bonis publicatis exactos; debitores fœnore liberatos sortis reliquias in fiscum intulisse. Sed nõ ita coerceri potuit illa fœneratorum pestis, quin Philippo [c] Valesio rege rursus de iis quæreretur: qua quidem quæstione decreta intellectum est quinquagies sestertium [d] ab Italis publicanis aduectum, paucis annis quinquies millies [e] fœnoris peperisse. ac tametsi ex hoc regno exterminati sæpe fuerint, nusquam tamen vllis temporib. exstitit copia maior; nec quamdiu principes fœnori accipient, defuturi sunt. Sed cum inopia ærarii fœneratores terruisset, reges nostri pecunias a ciuitatib. fere singulis mutuas acceperunt; ciuitates a priuatis quib. vsuras besses ex vectigalib. ac tributis, quoad sortem reciperent, promitti necesse fuit: quib. tamen satisfieri non potest. Hæc quidem tolerabilia viderentur, si, quod regibus persuasum erat, ciuitates obsequio ac fide maiore acceptis mutuo pecuniis deuincire potuissent: sed nullis temporibus grauiores in Gallia tumultus aut plures ciuitatum defectiones exstiterunt. ærarii vero tanta fuit inopia, vt Henricus moriens plura deberet, quam sui maiores annis quadraginta a subditis exegissent: idq; æs alienum annis X I I quib. imperauit, fere totum vsuris contractũ est: prætérquã quod quatercenties quadragies quinquies [f] LLS mutui nomine sine vsuris debuit. sors vero pecuniarum quarũ nomine vsuræ debebãtur, fuit ter millies quatercenties & vndecies LLS:

[a] anno 1254.

[b] anno 1300.

[c] anno 1347.

[d] id est 238750. libellarum.

[e] Id est 21875000. libellarum.

[f] Id est 2312610. ll. Turonens.

vſurarum vero quarum dies venerat anno M D LX Franciſco I I rege, ſumma fuit centies ſeptuageſies ſexies LLS[a] præter ea quæ Duci Ferrarienſi, quæque contractis principum nuptiis Henrico moriente debebantur; cuius pecuniæ ſumma fuit paulo[b] minus bis millies LLS. cetera debita fere quater centies ſexagies[c] LLS æquant. quæ omnia debita ſimul coacta fere decies millies efficiunt[d]: quæ ſumma etiam decimarum, vectigalium ac prædiorum publicorum iura ciuitatibus & corporibus oppignerata complectitur. Quāquam Carolus V Imperator eiuſque filius Philippus debita multo grauiora vſurarum vitio contraxerunt: nam ex rationibus publicis Hiſpanorum, anno M D LXVI, fere[e] vndecies millies priuatis debitum fuiſſe accepimus; eoque nomine prædia publica vectigaliaq; Neapoleos ac Mediolanenſis agri, iampridem a Genuenſium mercatoribus oppignerata teneri. Sed riſu digna res eſt, quod non modo Genuenſibus, verumetiam ipſi Philippo Hiſpaniarum regi ob id ſacris interdictum fuerit: quod hic quidem acciperet, illi vero darent fœnori pecuniam: & quæſtio Romæ habita de Genuenſium fœneratoribus, qua quidem compertum eſt pleroſque ducenteſimum ac treceteſimum fœnus a Philippo accepiſſe. nec inanis fuit illa quæſtio & interdictio, cum inde Philippus occaſione accepta ne fidem fallere videretur, creditores decem annorum vſura fraudarit. Eadem interdictio regib. noſtris peropportuna fuiſſet ad publicanos & mancipes Italos, qui omnia vectigalia, portoria, prædia publica, ſalinas mercede conducunt contra morem maiorum cōtraque leges, huius imperii finibus arcendos. Nec mirum ſi tot ac tantas ærarii opes hinc in Italiam exportāt impune, cum in auctionib. præferantur ſubditis etiam carius conducentib. Sed illud magis intolerādum, quod non ita pridē omnib. ſpectantib. vna deminutione mercedis aureorū viginti milia cum ſempiterna Gallorum contumelia ex portorio Lugdunenſi lucrifecerunt, ac magiſtratib. quæſtiones peculatus ademerunt, vt a principe iu-

[a] Id eſt 775979. ll.

[b] Summa fuit 8514592. ll.

[c] Summa fuit 1564787.

[d] Summa fuit 41183175. ll. Turonenſ.

[e] Summa fuiſſe dicitur Hiſpanicorum aureorū 15432000.

cipe iudicarentur, ac impune prædari liceret. Harum omnium calamitatum origo est a Francisco rege petita, qui cum opib. ac pecuniis parta pace abundaret, fœnori accipere non dubitauit. quo nihil in Rempublicã perniciosius cogitari potuit: quoniam alterutrum necesse est, aut ærarium diruere ac publicas opes euertere, si vsuræ dissoluantur; aut turpiter fidem fallere, ac priuatorum bona diripere. Etenim principum inopiam ac egestatem sequuntur rapinæ, sectiones, proscriptiones, ac innocẽtium hominum crudelissimæ strages. tum enim principi commodum erit ac necessarium mutuam a sociis & a subditis pecuniam sub vsuris accipere, cum defectiones a se & potentium coniurationes prospicit: nã extremis periculis extrema remedia quæruntur: vt Eumenem fecisse legimus, quia coniuratis & ab iis quos a se defecturos intellexerat, pecunias sub grauissimis vsuris accepit. nec aliter Agrippa rex Iudæorum regnum vnde expulsus erat, recuperaturus videbatur, nisi nomina fecisset, ac debita grauissima contraxisset. creditores enim, vt in regnum restitueretur, omni studio ac sollicitudine curauerunt. quod item accidit Eduardo IIII regi Anglorum cum de regno deiectus fuisset. illud tamen consilium inutile futurũ est, si creditorib. cautum sit prædib. vel prædiis. Quib. igitur rationib. ærarii publici opes curari debeant, satis opinor expositum videtur: quod primum huius disputationis caput erat. Secũdum est, vt ciuitas coactis opibus pro salute proq; dignitate publica vtatur. quo de genere cum de præmiis disseruimus, multa dixisse videmur: cætera quæ sunt intermissa, persequamur. Maiores nostri in rationib. distrahendis primum caput expensarum erogationib. a rege factis in tenues & egentes tribuere solebant; secundum regiæ domui; tertium sartis tectis; nunc vero conuersa ratio est. Certe quidem religionis ac sapiẽtiæ principes illi veteres Hebræi [a] hanc disciplinã a sanctissimis prophetis acceptam posteritati tradiderunt, cum dicerent diuitiarum munimentũ omnium maximum ac firmissi-

[a] In libris פירקי אבות

mum esse eleemosynam ac benignitatem aduersus egẽtes. eius autem benignitatis ac largitionis modum decima parte bonorum definierunt. Ac mihi quidem res humanas propius intuẽti, nullæ familię, nulli principes, nulla imperia opib. ac victoriis tam floruisse videntur, quam quæ maximam egentium ac tenuium curam habuerunt. Atq; in eo quidem regum nostrorum præ cęteris, quantum quidem colligere potui, benignitas in egentes clarissima semper exstitit; maxime tamẽ Roberti regis Capeti filii, a quo cęteri deinceps caritatis exempla didicerũt. Is enim mille pauperes humanissime semper fouit; eisq; iumenta præbuit, vt se quocunq; iret, cõsequerentur, ac pro se vota facerent. ac tametsi noui regis filius regnum maximum adeptus esset, nemo tamen diutius aut felicitate aut trãquillitate maiore quam hic imperauit. Illud autem de regib. nostris prædicare possumus, cæteros omnes omnium gentium reges ac principes imperandi facilitate, diuturnitate, ac securitate superasse: quod cum bona venia dictum sit eorum qui non modo Christianorum, verumetiam Turcarũ, Persarum, Tartarorum, Æthiopum, Indorum imperia tenent. Quem enim ex illis omnib. cum diuo Ludouico rege conferemus? is enim octo & viginti rerum diuinarum & humanarum collegia suis opib. fundauit; tametsi centum ac viginti pauperes qui se consequebantur, humanissime, & eodem victu quo seipsum quotidie sustẽtaret: at etiam dieb. quadragesimæ numerum duplicabat. Itaque mirum videri non debet, si annos quatuor & quadraginta summa cum sui nominis gloria imperarit; & ita imperarit, vt hostib. quidem formidolosus, carus amicis, Deus subditis, sanctus omnib. haberetur. hoc amplius, quod in summa parte felicitatis reges ponere consueuerunt, omitti non debet, quod quinque filios, C quatuor filias se moriente spirantes, ac regnum armis & legib. florẽtissimum reliquit. extrema vero cohortatione filium regni successorem studiosissime admonuit, vt Deum in primis veneraretur, deinde egentes ac tenues quam maxima posset benignitate cumularet. Nec o-

mittendus est Iacobus v rex Scotorum, is qui *rex egentium* vsurpatur; qui cum omnes sui temporis principes benignitate vinceret, maiores tamē suos opum magnitudine longe superauit. Illustres vero familias, imperia, ciuitates cum principib. in exitium ruere, aut grauissimis calamitatib. & egestate conflictari videmus, quæ tenuium bona diripuerunt, aut quasi prædam militib. ac latrociniis publicanorum obiecerūt. Etenim Henricus II rex Francorum nostra ætate tributum temerarium imperarat [a], quod vulgus *talionum* appellauit; testatus se id militum stipendio daturum, ne cum cæteris vectigalib. conturbaretur, vt plebs ab iniuriis ac direptionib. militum tuta esset; vt antea tributum quod alendis decem legionib. indictum erat, ciuitatib. quæ ab incursionib. ac direptionib. militum tutæ sunt; quod tamen tributum agricolis etiam communicatum est. ex quo secuta est crudelissima expilatio agricolarum, qui tametsi indignissime a militib. diripiuntur, nihilominus tamen nouis quotidie tributis ac vectigalium innumerabilium multitudine prægrauantur; cum tot ac tantis calamitatibus præclare secum agi putarent, si alimenta militibus Quæstorum ac Præfectorum annonæ militaris leuissimo pretio pararent, vt aliquot annos factum vidimus. Quid igitur sperandum est ab iis ciuitatibus, in quibus cum tanta impunitate ac licentia milites latrocinantur, 670 & in ciues grauius quam in hostes grassantur? latrociniorum vero culpam in principes regerunt, quod sine stipendiis militare coguntur; quamquam nec inuiti militare coguntur, nec stipendia, si rex velit, sibi dari cupiant, vt liberius prædari liceat. Vna igitur est tuendæ ciuitatis, ac disciplinæ militaris (quam nullam habemus) restituendæ, tum etiam latrociniorum coercendorum ratio, si militib. certissima stipendia dentur. *neq; enim disciplinam*, inquit Cassiodorus, *seruare potest ieiunus exercitus, dum quod deest semper præsumat armatus*. Id autem fieri nequit, nisi summa ærarii cura habeatur. At sæpissime videmus principes a fœnore vel mutuo bellum

[a] anno 1549.

Vna militaris disciplinæ restituendæ ratio.

auſpicari:quo nihil pernicioſius fieri poteſt. Placet igitur vt prima principis eiuſq; familiæ cura habeatur, deinde ſtipendiorum militarium;poſtea magiſtratuũ, qui ſtipẽdiorũ inopia fœdius interdũ quã milites latrocinãtur; tũ eorũ quib. præmia re bene geſta debẽtur;poſtremo tenuiũ ſubditorũ; non tantũ ꝓpter eã, quæ nobis cũ illis cõmunis eſt, humanitatis coniunctionẽ, verumetiã ne inopia ſubditorum Reſpublica perturbari poſſit, vt antea diximus. His ita conſtitutis, ſarta tecta curanda ſunt, arces præſidiis firmiſſimis ſtabiliendæ, mœnia inſtauranda, pontes erigendi, viæ ſternendæ, portus muniendi, naues exſtruendæ, templa exornanda, ædes publicæ reficiendæ, vetera ædificia quæ ad vtilitatem, quęque ad ſplendorem ciuitatis pertinent, ſarcienda, aut veterib. caducis noua ſunt ædificanda. nam præter eã quæ neceſſario principi proſpiciẽda eſt, propugnaculorum ac mœnium curam, ſumma etiam ex operib. publicis ad vniuerſos & ad ſingulos vtilitas manare conſueuit: quia egeſtati ſimul ac ignauiæ occurritur; inertia e ciuitate expellitur; opificia condiſcuntur; tenues ſubleuantur; otioſi exercentur, vrbes exornantur; morbi arcentur: denique inuidiæ erga principes, quæ ſæpiſſime ſubditos ad defectionẽ exacuit, nullus nec ſeditioni locus relinquitur, cum quæ tributa ſubditis imperantur, parta pace non modo in vniuerſorum, ſed etiam in ſingulorum vtilitatem redundant. Quamobrem Alexander Seuerus Imperator pleraq; portoria tributave ciuitatib. relinqui voluit, vt ea quæ modo dixi, melius commodiuſq; curarentur. Quod cum in omni Republica vtile, tum maxime in ariſtocratia neceſſarium eſt: propterea quod difficilius ſubditorum innumerabilis multitudo a paucis principibus coerceri poteſt, niſi plebs operibus publicis ac opificiis intenta quæſtum faciat. hac etiam ratione proſpicitur, ne populus frumenti ac pecuniarum largitione conſueſcat, vt in popularibus ciuitatibus quondam fieri ſolebat: ac potiſſimum Tarenti[a]: quæ res exitium attulit non tantum ærarii opibus, ſed etiam

Vtilitates operum publicorum.

C

[a] Ariſtot. in Polit.

etiam ciuitati. Itaque probro Pericli datum est, quod primus populum Atheniensem, vt eius gratiam promereretur, congiariis assuefecerit[a]. Idem tamen cum in ea Republica quodammodo regnare cœpisset, publicas opes in opera publica effudit: nec solum vrbem propugnaculis munitissimam, verumetiam ædificiorum magnificentia superbam, & opificum ingeniosissimorum multitudine admirabilem reliquit. nec prius tamen id ausus est, quam pacata Republica & ærario pecuniis referto. tunc enim centum milia talentorum Atticorum in ærario fuisse feruntur, si Demostheni[b] credimus: quæ pecunia cum immanis sit, non dubium est errorem irrepsisse, ac *centum talenta* legi oportere: cum antea docuerimus numquã Athenienses a sociis, cum vectigalia ac tributa grauissima imperarent, plusquam duo talẽtorum milia extremis temporibus exegisse: Periclis vero ætate vix mille talenta extorsisse. Et quoniam apud socios inuidia, apud ciues etiam maleuolentia flagrabat, quod ærarii opes in templa, mœnia, portus profudisset, palam ausus est in concione populi dicere, si populus ea improbaret, se pecunias operum publicorum in ærarium illaturum, ea lege vt publicis operibus suum nomen incideretur[c], suaque vnius impensa facta fuisse posteritati testatum esset. populus conditionem respuit, & impensas accepto tulit; cum intelligeret eas opes ad vniuersorum & singulorum decus & vtilitatem effusas: quod plerique mercatores in materia suppeditanda, vectores & nauicularii in vehenda, opifices in polienda, ac in suo quisque genere vberrimum quæstum faceret. operum vero splendor ac magnificentia incomparabilem seculis omnibus gloriam populo Atheniensi pepererunt. Sed præter eas quas dixi vtilitates, vna est omniũ maxima, quod scilicet duæ Rerum omnium publicarum antiquissimæ pestes, egestas inquam & inertia, de ciuitate depellerentur; quo nihil in popularibus & optimatum imperiis commodius fieri potest: & in iis potissimum regionibus, quibus homines ob ingeniorum

671

a Plutarch. in Pericle.

b In Olynthiacis.

c Plutarch. in Pericle.

præstantiam difficilius a rebus nouandis prohiberi possunt; quales fuisse diximus Athenienses: quales item Ægyptios, qui suorum inertiam capitalibus pœnis coercebant[a]. Hinc illæ pyramides quæ a regibus Ægyptiorũ, ne plebs otio & ignauia langueret, exstructæ feruntur. Et quidem Augustus parta pace, vt populum in officio contineret, locupletissimos quosq; ad ædium construẽdarum æmulationem inuitabat, eosque opibus & honoribus cumulabat, qui Vrbem ædificiorum magnificentia exornarent. ipse sacras ædes vetustate collapsas, aut incendio absumptas refecit, & in sacellum Iouis Capitolini XVI milia pondo auri contulit: ac merito gloriabatur, *se Vrbem quam lateritiam acceperat, marmoream reliquisse*. Quid Claudius Imperator? nulla re posteritati magis quam operum publicorum incredibili magnificentia commendatus est. Fucini lacus per tria passuum milia partim effossis partim excisis montibus canalem absoluit post vndecim annos, continuis XXX hominum milibus sine vlla intermissione, inquit Tranquillus[b], operantibus. Quid Vespasianus? non modo Capitolium, sed vrbis regiones XII incendio Neronis absumptas, ciuibus certatim operi manus admouentibus paucis annis restituit; & cũ architectus aliquis grandes columnas exigua impensa in Capitolium perducturum se polliceretur, præmium obtulit, operam remisit, præfatus sineret se plebeculam pascere[c]. Quid Veneti? quatuor circiter hominum milia operibus publicis assidue exercent ac fouent. quo nihil aut plebi vtilius, aut ciuitati commodius, aut vniuersis iucundius fieri potest; quod præter opera publica ciuitati necessaria, etiam publicas opes tenuibus alendis summa benignitate largiuntur. Hæc tamen splendida sunt ac magnifica, quæq; ciuitatem superbam ac magnum principem deceant, quibus scilicet tantæ sint opes, vt parta pace ac præmiis stipendiisque omnibus quæ cuique iusta debeantur, distributis, ea quæ dixi opera publica moliantur; sed qui vectigalium ac tributorum multitudine plebem opprimit, vt inanium

[a] Plutarch in Solone, Herodot. Cæsar lib. 2. de bello ciuili.

[b] In Claudio.

[c] Tranquill. in Vespasiano

inanium ædificiorum ſubſtructionibus gloriam cõquirat, ac maiorum opera collabi patiatur, is profecto ſuæ tyrannidis indelebiles notas ac teſtimonia poſteritati ſempiterna relinquit, ſe ciuium ſanguine ſua cæmenta madefeciſſe. Ac fere fit vt ſuperbas tyrannorũ molitiones poſteri ob id tantum euertant, ne vllum tyrannidis in ciuitate veſtigium exſtare poſſit. domus aurea Neronis Vrbem fere ambitu complectebatur: at conſequentium Imperatorum qui in ea domo propter Neronis flagitioſam memoriam habitare vellet, inuentus eſt nemo: ſed paulo momento collapſa eſt; quippe quæ innocentium ciuium ſanguine exſtructa fuiſſet. Quamquam inanes operum ac ſuperbę molitiones quas tyranni meditantur, tolerabiliores ſunt quam in homines indigniſſimos effuſæ largitiones: quia principem prodigum & alieni largitorem egeſtas ſequitur, egeſtatem extrema tyrannis. Quis enim Nerone & Caligula ꝓdigalior? quis vtroq; crudelior? alter enim vicies millies immanibus largitionibus effudit: alter amplius tricies millies primo ſui principatus anno abſumpſit: eoq; inopia Caligulam adegit, vt ſtipem mendicare cogeretur: deinde ad proſcriptiones conuerſus, poſteaquam publicas opes conſumpſiſſet, priuatas expilare, & crudeliſſimis ſectionib. omnia miſcere cœpit. Interdum tamen principes minime malos rerum ab ſe geſtarũ obliuio tanta capit vt quibus, quantumq; pecuniarum, & quam ob cauſam largiantur, quid ęrario deſit, quidve ſuperſit, penitus ignorent. Itaq; perſapienter Franciſcus maior rex Francorum, ſingulos prouinciarum Quæſtores generales duo breuiaria publicarum cuiuſque prouinciæ pecuniarum pridie Calend. Ianuar. ad ærarii ſanctioris Præfectum mittere iuſſit; alterum quidem verum, anni proxime antecedentis; alterum coniecturale, anni ſequentis: vt Præfectus ærarii ex omnibus breuiariis duo conficiat breuiſſimis capitibus ſummam accepti & expenſi rationem complectentia; vt principi Senatuiq; plane exploratum ſit, quantæ facultates, quantaque ærarii ſit

Tyranni ciuium ſanguine ſua madefaciunt cæmenta.

inopia; vt commodius Reipublicæ caueatur, ac donationibus immensis occurratur. Cuius rei quanta sit vtilitas, argumento esse potest, quod anno MDLXXII, ex breuiario coniecturali quod ad ærarii Tribunos allatum est, æstimatio fiebat partium caducarum summam fore quater centies [a] LLS. at sequenti anno Calendis Ianuariis intellectum est quingenties sexagies [b] rationibus publicis accepto latum fuisse; cuius summæ vix sexta pars publicis vtilitatibus cesserat. sed ea calamitas tum accidit, cum puerorum ac fœminarum dominatu omnia tenerentur. Cum hoc breuiario si largitores illi suarum donationum breue compendium haberent, vt quibus quantumque donatum sit, quibus etiam quid dari oporteat, contueri possent, fortasse parcius donarent, publicæque vtilitati melius prospicerent. Illud etiam non minus necessarium fuerit principi, non modo publicarum actionum quæ geruntur, instrumentum, sed etiam subditorum quos habet, virtutibus artibusque illustrium nomina breuissimis tabulis comprehensa sæpius intueri: cum nullius tanta sit tamque tenax memoria, vt non sępissime in infinita negotiorum multitudine offendat. Quis enim Ludouico XI rege Francorum in rebus agendis prudentior extitit? at sciens prudens in Caroli Burgundionum Comitis retia seipsum coniecit, oblitus se legatos Leodium ad bellum Carolo inferendum misisse: qua re intellecta Carolus regem captiuum Peronæ, quo illum inuisere non dubitarat, obseruari iussit. si anteacti temporis ac rerum gestarum instrumentum habuisset, numquam ita temere laberetur. Sed hîc assentator aulicus obiiciet, instrumentum illud imperii nimis amplum fore, nec principem his studiis intentum diutius victurum. Cur ergo principes illi qui terrarum orbem suis imperiis ac legibus tanta cura, studio, sollicitudine, labore, industria moderati sunt, tamdiu vixerunt? Augustus inquam, Tiberius, Vespasianus, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus? at instrumentum imperii ab aliis conscriptum non habuerunt,

[a] Id est 1750000. librarum Turonens.
[b] Id est 8450000.

Instrumentum imperii

buerunt, sed ipsi sibi, Augusti prudētissimi principis exemplar secuti, conscripserunt. Quinetiam Augustus tria volumina imperii successoribus reliquit; vno mandata de funere suo complexus est; altero indicem rerum a se gestarum; tertio breuiarium totius imperii, quantum militum sub signis vbique, quantæ pecuniæ in ærario & fiscis & vectigaliorum residuis essent; adiecit etiam eorum nomina a quibus ratio exigi posset. nec tamen a iure dicundo abstinuit vmquam; & optimos quosque de Republica libros diligentissime legit; Demetrii Phalerei disciplinæ memor, cum Ptolemæo regi suaderet eos libros assidue sibi legendos esse a quibus intelligerent ea reges, quæ audire a nemine possint. O magnum & immortali gloria dignum principem! an igitur tanto imperio, tantis negotiis, tantis rebus implicatus, parum vixit qui annum LXXIIII superauit? Vespasianus item instrumentum imperii pulcherrimum, inquit Tranquillus, confecit; annos tamen septuaginta vixit. Latius etiam Persarum quam Romanorum imperia, ab extremis scilicet Indiæ oris vsque ad Hellespontum Libyæque deserta, centum XXVII prouinciis patebant; semper tamen Persarum Imperatores instrumentum imperii ac largitionum suarum præ se diu noctuque ferebant. argumento sit quod Darius is qui Longimanus[a] vsurpatur, cum manus impias coniuratorū Mardochæi familiaris ac domestici beneficio admonitus euasisset, cui tamē egenti nulla præmia decreuisset; aliquāto post cum noctem insomnem duceret, instrumētum imperii ad se deferri iussit, in quo scriptum erat Mardochæum coniuratos in principem detexisse; nec tamen vllum præmium tulisse, hominem acciri mandauit, eumque amplissimis honoribus cumulauit. Omnibus tamen omnium seu Persarum, seu Græcorum, seu Romanorum imperiis, maius est hac quidem ætate imperium Hispanorum: at non modo tanti imperii instrumentum rex Hispanus assidue contuetur, sed etiam librum omnium literarum quas ad legatos & Præsides prouinciarum

[a] Hest. cap. 6.

ſcribit, compendioſiſſime ſingula complectentem voluit ac reuoluit. ob id enim Carolus Sapiens rex Francorum, Senatus ſcribam primus creauit; non quidem litibus notandis, ſed iis tantum negotiis quæ ad Rempublicam pertinerent, breuiter deſcribendis. Omnium tamen maxime principi neceſſarium eſt inſtrumentum largitionum; propterea quod nulla re grauius quam in eo genere peccatur. Superius monui Philippi Valeſii lege cautum fuiſſe, *vt dona principis irrita eſſent, niſi is cui quid dono datum fuerit a principe, donationum tabulis antecedentes maioribuſque ſuis factas largitiones complectatur.* diximus etiam Carolum VIII regem ſanxiſſe, *ne largitio vlla vim haberet a principe facta, quæ vel duo ſestertia* [a] *ſuperaret, niſi apud acta rationalis Curiæ inſinuaretur.* Tertia lex [b] eſt, *ne quid rationibus expenſi accepto feratur ſine mandato & apocha.* Quæ leges cum iampridem obſoleuerint, non aliter aulicorum hominum rapinis occurri poteſt, quam eo quo dixi donationum principalium inſtrumento. Poſtrema lex erat Franciſci maioris, qua cautum erat *vt ærarii ſanctioris quatuor claues fabricarentur; vt vnam penes ſe rex haberet; cæteras ii quos ærario præfeciſſet.* ſubrogatum etiam huic legi, ne ex arca nummi niſi præſente ærarii Præfecto & ſcriba mouerentur. poſtea tamen Henrici II [c] edicto Præfecti ærarii lege ſoluti ſunt, ne rationum diſtrahendarum actione tenerentur. tum vero lata lex eſt cum vna largitione cétum aureorum milia in vnum ex ærarii cuſtodibus effuſa fuiſſent. Inde fundi noſtri calamitas. ex quo enim parſimonia Franciſco rege conſtitui cœpit, omnes ærarii opes potentium & adulatorum direptioni patuerũt. Nec tamen Henrici edictum obſtare debuit, quo minus ærarii expilatores repetundarum quæſtionibus ſubiicerentur, & infinitarum pecuniarum donationes reuocarentur; vt quidem populi rogatione in comitiis Aureliorum ac Blœſenſium decretũ erat. Etenim Galba Imperator donationes [d] a Nerone factas reuocauit, præter decimam quam donatario cuiq; fruendã reliquit: rem quidem

Leges optimæ.

[a] Id eſt 87. II. coſ. vſque ad 100.

[b] Ordin. Caroli 7. & Fráciſci 1.

[c] anno 1556.

[d] Tranquillus Galba.

674

C

quidem periculi plenam, vt superius diximus; interdum tamen aduersus publicos prædones ac depeculatores valde necessariam. At Carolus VII pecuniarum summam, qua regibus vti & abuti arbitratu suo liceret, lege definierat; quæ summa perquam exigua, illa tamen ætate maxima videbatur. Nihil autem principibus tam vtile, nihil ciuitatibus tam necessarium, quam largitiones quæ a principibus fiunt, rationum publicarũ ponderib. examinari: quoniam ista ratione & dignitati principum qui omnia omnib. magnifice largiuntur; & ærario succurri facillime potest; data repetitione Quæstoribus ab iis qui pecuniam importunis rogationib. expressissent. At quam pauci futuri sunt qui a principibus petere, aut vltro sibi oblata capere velint, si aut reuocari posse putent, aut rationes reddere cogantur! Vix enim Franciscus maior annos XXXII, quibus imperauit, tantum largitus est, quãtum se mortuo Henricus filius duobus annis effudit. nondum iusta parenti fecerat, cum hirudo quædam Palatina pecuniæ vim infinitam quam officiarii accepta confirmatione regib. initiatis fisco dependere solent, vno absorbuit & eodẽ haustu. Ac tametsi Frãciscus pater multa Germanis, Anglis, Italis, Hispanis dono daret; vix tamen ac ne vix quidem tricies sestertium[a] singulis annis rationibus expensum ferebat, quantum quidem ex actis publicarum rationum collegi. Dona vero in subditos collata vix centies sestertium quotannis æquarunt[b]: tametsi principes, duces, rectores prouinciarum, iudices, procuratores, legatos, domesticos, scholasticos, opifices ingeniosissimos, præter legitima stipendia donationibus cumularet. O generosum principem, qui & personarum illustrium quibus donaret, delectum habere, & largitionibus modum imponere didicisset! Duo capita huiusce disputationis absoluimus; qua scilicet ratione ærarium confici & augeri, quoque modo ciuitatis opes explicari deberent: restat postremum caput, quid quantumque pecuniarum vsibus publicis vrgente necessitate recondi, ac veluti penuario

675

[a] Id est 131250. ll. Turonens.

[b] Id est 437500. ll. Turonens.

Sanctius ærarium.

conseruari oporteat. quam quidem ad rem Romani summam prudētiam adhibuerunt; quibus tametsi nullum fere tempus bello vacuum fuerit ab Vrbe condita vsque ad Actiacam victoriã, postquam Augustus Marci Antonii opibus fractis Ianum clusit; non prius tamen sanctius ærarium in quo vectigal manumissorum seruabatur, attigerunt, quam Annibal imperium ad extremã inopiam adegisset; tunc quater centies[a] sestertium ex ærario expresserunt; vnde salus imperio quæsita. Turcarum quoque principes sanctius ærarium habent, prę ter id quod ex vectigalibus ac tributis ordinariis conflatur, vt sit aliquod extremis temporibus imperii munimentum. Maiores nostri vrgente bello si pecunia ærario defuisset, regia nemora cædere solebant, in quibus grandium & excelsarum arborum innumerabilis multitudo ad omnes opportunitates concrescebat: at bellis ciuilibus quibus omnia subuerti cœperunt, omnia fere nemora accisa, aut certe ita circumcisa sunt, vt nihil fere præter siluas cæduas restare videatur. Ex quo quidem Respublica incredibile detrimentum accepit, maius etiam latura deinceps, nisi mature prospiciatur. Iam enim grandium arborum tanta est inopia, vt ad nauium & ædificiorum fabricam ex peregrinis regionibus trabes conquirendæ sint: & cum arbores fructiferæ ante cædantur quam fructum pecoribus vtilẽ proferre possint, rei annonariæ inopia sequatur necesse est. Cum autem publicarum pecuniarum custodia supra modum difficilis semper visa sit, reges Persarum perinde ac Romani, vt a rapina sanctius ærarium vindicarent, aurum in grauiorem laterculorum figuram conflabant. Illud etiam memorię proditum est Carolũ v regem Francorum ceruum solidum ex auro publico conflare decreuisse, eius magnitudinis ac figuræ quæ in Palatio Parisiorum adhuc exstat. Celtæ veteres pecunias in lacus Diti sacros deponebant, Græci in templis deorum, puta Apollinis; vt Romani ad Opis & Saturni; Hebræi modo in templis, modo in sepulcris. Hyrcanus enim rex idem & Pontifex

[a] Id est 1750000. ll. Turonens.

C

Pontifex Hebręorum maximus, ingentes pecunias e sepulcro Dauidis expressisse dicitur[a]. Sed cum nulla sepulcra tam religiosa, nulla tam sacra sint fana quæ fures non perfodiant, Mauritaniæ reges auri globum ingentem veru transfixum in altissimo pinnaculi loco ætate superiori constituerant[b]. At veteres Ægyptii, quominus exteros principes ad se inuadendum inuitarent, omnem fere pecuniam publicam in pyramidum ac vrbium substructionibus, aut in fluminibus deducendis, aut in Nili aggeribus reficiendis consumere solebant. Ezechias vero imprudenter; qui cum legatis Assyriorum opes ac thesauros ostentasset[c], talibus illecebris regem Assyriorum ad Iudæam diripiendam accersiuit. Certe quidem diuina lex auri vim maximam reges coaceruare vetuit, ne vel principes ad plebem diripiendam, vel hostes ad ciues inuadendos inuitarentur, & vt benignitatis fontes tenuibus ac egentibus paterent; nihil tamen vetat in eo quoque modum adhibere. Quis enim probaret inexplebilem auaritiam Iohannis XXII Pontificis Romani, qui moriens octies paulo minus millies in loculis dicitur habuisse? aut Sardanapali, qui decies millies? aut Cyri, qui duodecies & millies? aut Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies; quod Caligula non toto vertente anno absumpsit? aut quadragies millies, quod Darius Persarum rex Alexandro diripiendum reliquit? Quamquã Dauid rex Iudæorum superiores opibus superasse videtur; quippe qui fertur auri talenta centum milia, argenti vero mille talentorum milia coegisse [d]. quæ summa si talentis Atticis, tametsi minima sunt, expendatur, immanis videri possit; nostri tamen bibliorum interpretes falso talenta putant Attica fuisse: ego vero in sacris literis bifariam accipi video *siclum*, quem Græci *staterem*, Latini *talentum* vertunt: vno modo pondus sex vnciarum, vt lib. 1 Paralip. c. 21; altero modo vnciæ dimidium, vt lib. 1 Sam. c. 24. Si Dauidis thesauros ad siclum seu talentum semunciarium, non magna summa videatur; si ad sex vncias referatur, quinquaginta milia auri

a Ioseph. in Antiquit.

b Leo Afer.

c Esaiæ 39.

d lib. 1. Paralip. cap. 22.

pondo ac decies tantundem argenti complectetur: si ad talentum Atticum, nullæ Rom. opes tantæ fuerunt. Nã Traiano principe, cuius temporib. imperium latissime patebat, pecunia omnis in ærario Ægypti recondita IXXIIII milia talentorum Atticorum summam non excessit[a]; nisi aliud ærarium Romæ fuerit, vt fuisse credibile est; cum ducenta[b] milia peditum, quadraginta milia equitum in prouinciis dispersa publico stipendio alerentur; ac trecenti preterea elephantes bello gerendo assueti; currus militares bis mille; arma ac instrumenta bellica quantum trecentis milibus armanda sufficerét; triremes & quinqueremes mille & quingentæ; aliarum nauium supra duo milia, & instruméta naualia quatuor milibus nauium armandis necessaria; preter LXXX maximas naues omni apparatu regali instructissimas. At reges nostros nihil in eo genere contra leges diuinas, quibus tantarum opum coaceruatio prohibetur, hactenus fecisse videmus, ac multo minus post hac interdicta diuina violaturos. Nec vero princeps a doctrina bene informatus vmquam torquebitur aut opum augendarum cupiditate, aut amittendarum metu; nec tamen aspernandas aut reiiciendas putabit, sed ita habendas, vt benignitatis ac liberalitatis administras; pro quibus adipiscendis & accumulandis insaniunt plerique, & adeptas ne amittant, semper reformidant. Nam qui literis prodiderunt Carolum V regem Francorum amplius quinquies millies LLS in ærario reliquisse, non intelligunt regem afflictas opes regni & ærarium vacuum offendisse; Reipublicę debita exsoluisse; prędia publica redemisse, bella maxima gessisse; Anglos e regno exterminasse; Antissiodorensem prouinciam & Eboracensem coemisse; reges Castiliæ ac Scotiæ imperio spoliatos suis opibus restituisse, nec tamen plusquam annos septemdecim imperasse: quibus temporib. vix ac ne vix quidem centies LLS ex omni pecunia publica quotannis ærario illatum ex rationib. publicis videmus[c]. Carolus VI quadragesimo post anno quadragesies LLS amplius quam pater

Romanorũ opes sub Traiano.

[a] Appian. in Libyco.

[b] Sextus Rufinus.

[c] Id est 437500. ll. Turonens.

pater accepto tulit. Carolus VII cum grauissimis Reipublicæ casibus conflictaretur, ac tributa ordinaria fecisset, quater centies ꟾꟾS quo anno mortuus est, in ærarium coegit[a]. Ludouicus XI Caroli filius vigesimo post anno millies ac fere centies[b]: sed Carolo VIII imperiũ ineunte vectigalium ac tributorum dimidia parte plebem in comitiis Turonensibus omnium ordinum rogatione subleuari placuit. eadem rogatio in comitiis Aureliorum Carolo IX regnum adepto lata est; sed tanta erat ærarii inopia, tantum æs alienum publice contractum, vt vectigalia augeri quam minui magis necessarium videretur. Si tamen Respublica sub eo principe ab armis ciuilib. conquieuisset, non modo satis creditoribus fieri, verumetiã ærarii inopia sarciri, tributorũq; magnitudine populus liberari potuisset: primum enim vsuras publicas triẽte definiri, omnibusq; officiariis stipendiorum eo anno partem dimidiam detrahi placuit, ne a principe nouas tabulas accipere cogerentur. qua ratione septingenties ꟾꟾS ærario accreuit; ac paucis annis Respublica in pristinum splendorem restitui posse videbatur, sine vlla domesticorum principis deminutione. erant autem sexcenti circiter familiares ac domestici principis, præter eos qui venationibus & aucupiis inseruiebant. Neq; enim parsimonia publica in eo versatur, vt serui domestici regibus eripiantur; quod sine maiestatis ipsius contemptu fieri nõ potest. ea res enim peregrinos ad principem aspernandum, & subditos ad deficiendum excitare consueuit. quod quidem Ludouico XI regi Francorum contigisse videmus; qui cum a familia & famulatu patricios ac nobiles exegisset, sartore pro feciali, tonsore pro legato, medico pro Cancellario vtebatur: vt quondam Antiochum regem Syriæ ferunt Senatus principem fecisse Apollophanem medicum[c]. At etiam Ludouicus hic noster, vt aliorum principum magnificentiam proculcaret, cultu ac vestitu sordidissimo vtebatur; pileo præpingui imagunculis & cochleis squallenti, veste lanea vilissimi pretii ac tetrici coloris.

a Id est 1750000.ll. Turonen s.

b Id est 4712000.ll.

c Polyb. lib. 5

exſtant enim in publicis rationibus duo capita; quorum altero viginti aſſes expenſi feruntur, vt thoraci regio brachialia noua conſuerentur; altero denarii XV, vt axungia ocrea regalia inungerentur. quæ a parſimonia profecta non ſunt, cum vectigalia ac tributa quadruplo grauiora quam pater imperarit, ac prædia publica totiuſque ærarii opes profuderit. Officiarios quidem ac magiſtratus in comitiis Aureliorum ad Ludouici XII tempora exigi oportere populi rogatione decretum eſt: vt innumerabilis officiariorum multitudo, quæ prope in infinitum excreuerat, ad modum reuocaretur, & quadam ex parte circumcideretur. Sed Quæſtores ac publicani ſumma contentione interceſſerunt, cum iſta ratione publicis vtilitatibus & ærario detrahi dicerent: ac tantum profecerunt, vt etiam magiſtratuum numerus non multo poſt duplicaretur, accisis tamen eorum fortunis & opibus qui ex edicto priore interciderant. At etiam [a] Baleus rationum publicarum Præſes, cum magiſtratuum qui nouis legibus creati fuerant, abrogationem imperio æque ac ærario pernicioſam eſſe ſuaderet, eo potiſſimum argumento vtebatur, quod triplici magiſtratuum incremento centies quadragies LLS ærario pauciſſimis annis acceſſiſſet. Illud tamen qđ omitti ſine flagitio non debuit, omiſit, ſcilicet earum pecuniarum quę a magiſtratuum mercatorib. ſoluerentur, vſuras centeſimas a principe dependi: cui idem fere vſu uenit quod ægris hominibus qui cum æſtu febrique iactantur, ſi aquam gelidam biberint, primo releuari videntur: deinde multo grauius vehementiuſq; afflictantur. Quamobrem cum id regi Franciſco II Reipublicæ pernicioſum videretur, alternos magiſtratus edicto ſuſtulit. prætermiſit etiam Logiſtarum publicorum ſtipendia ordinaria, quæ maxima ſunt; iura lignaria, veſtiaria, piſcaria, roſaria, ſtabularia, parentalia, popularia, ſalinaria; & cætera quæ pro charta, pergameno, calculis, crumena, cādelis piceis, cera purpurea, gladiolo, acu diſcriminali, radula, funiculis, cæteriſque id genus a principe

[a] anno 1566. 10. Maii.

iſtis

istis rationũ magistris dependi consueuerant; quę nunc tandem aliquando sublata sunt. omissum etiam illud est, maiores ex iis magistratib. decerpi fructus, quam stipẽdia æstimari possint. reticentia quoq; prætermissum, qđ cum antea imperio Gallorum longe lateq; patenti vna Logistarum Curia sufficeret, nunc septẽ Curias habeamus. & cum antea Philippi IIII regis edicto quinq; viri in rationali Curia Parisiorũ censerentur, nunc ducentos conscriptos videamus. mirabile tamen videri debet, publicæ pecuniæ fures ac depeculatores impune rationum magistris otiose spectantib. magno cum Reipublicæ dedecore ac detrimento grassari, & Quæstores quãplurimos vbiq; vagari, qui rationes reddere recusant. qui vero residua debent, assentatores aulicos subornare, qui a principe donũ accipiant, & cum furibus publicis furti dimidium paciscantur. Quo fit vt iudices extra ordinem non sine magna mercede princeps ipse dare cogatur, vt Logistarum inertiam ac negligentiam sarciant capitalem. Demus tamen rationes a Quęstoribus reddi, ac reliquum ærario inferri: tantus est tamen Quæstorũ ac publicanorum numerus, tanta Logistarum multitudo, vt dimidia pars tributorum ac vectigalium stipendiis ac salariis accepto feratur; vt in priuatis Septimaniæ prouinciæ comitiis quibus affui, sæpe compertum memini. Quamobrem Martinum Durandum Prouinciæ actorẽ ac Syndicum ad regem mitti placuit cum mandatis quibus graues plebis querelas exponeret; ac rogationẽ de Quæstoribus abrogãdis ad principem ferret, vt ne quid pro tributorum ac vectigalium exactione aut euectione principis ęrario decederet. qua quidem ratione principem in Septimaniæ prouincia tributorum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumentis necessariis demõstrabat. triens autem fere quinquagies IIS æquabat[a]. Vigesimo post anno cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, Maximinus Lulerius Parisiensium mercatorum Præfectus & rationum publicarum Præses, palam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem pecuniæ pu-

[a] Id est 218750. ll. Turonens.

blicæ ex aſſe in ærarium principis inferri quadrantem. incredibile id quidem videri; verum tamen eſſe homo rationum publicarum peritiſſimus contendebat. Sed vt ad Syndicum Septimaniæ redeamus, eius rogatio nõ Henrico regi principi optimo, ſed aulicis aſſentatorib. ac Tribunis ærarii diſplicuit, quod intelligerent ſine Quæſtoribus & publicanis vectigalia fruſtra imperari, quæ imperata exigi non poſſent; & in arbitrio populi futurum tributa penderet necne. Cum igitur Quæſtores ac publicani neceſſarium ſit malum, vt Alexander Seuerus dicere ſolebat; quo pauciores erunt, eo melius Reipublicæ conſuletur. Iampridem [a] queſtus eſt populus apud Carolum VI regem quod quinque ærarii Tribunos creaſſet, cum antea duobus tantum Gallia contenta fuiſſet. quid? vectigalium tres omnino [b] Iudices & Quæſtorem vnum generalem olim exſtitiſſe ex actis publicis conſtat; his vero temporibus quibus imperium magna ſui parte acciſum eſt, trecenti fere numerantur: Quæſtores vero XXXIIII; Romani quidem ſingulos Quæſtores in ſingulis prouinciis habuerunt, qui a publicanis & mancipibus pecuniam publicam acciperent: Quæſtura vero primus erat ad honores adipiſcendos gradus; quem magiſtratum nobiliſſimus quiſque ambire ſolebat: non ad opes cogendas, vt fere fit, ſed ad fidem ac ſedulitatem populo probandam. qui enim repetundarum iudicio damnatus eſſet, præter bonorum ac famæ iacturam ſempiternam, ab omnibus deinceps honoribus arcebatur. De rebus autem omnibus abſurdiſſimis, nulla mihi abſurdior viſa eſt, quam tot ærarii Tribunos, tot Quæſtores quot in Gallia videmus, tantis pecuniis Quæſturas a principe mercari. Itaq; non debet mirum videri, ſi nuſquam plura repetundarum ac peculatus iudicia cõſtituantur. Longe aliter Turcarum principes, qui cum magiſtratuum omnium mercaturam execrantur, tum vero rariſſimos pro tanto imperio Quęſtores habent. vectigalia ac tributa Subarchi a Protogeris accipiunt; Sangiachi prouinciarum quodammodo Præſi-

[a] anno 1412.

[b] anno 1372.

C

Præſides a Subachis; Bellerbæi a Sangiachis; Quæſtores duo Aſię & Europæ a Bellerbæis; ſcriba generalis a Quæſtoribus; poſtremo Caſmandarus ærarii Præfectus numeratam ſibi pecuniam in ærarium recondit. Illud autem animaduerſione dignum, quod Quæſtores ac Præfecti ęrario nulli ſunt niſi virilibus omnino exſectis, more Perſarum ac veterum Græcorum[a]. prudenter id quidem. nam qui nec liberos habent, nec vllis blandiſſimarum dominarum illecebris capi poſſunt, minime verendum eſt vt publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. Præter eos quos dixi, vnus etiam Quæſtor eſt pecuniis omnibus extra ordinem numerandis, & rationibus publicis exigendis vigintiquinque viri. Francorum quidem ſummos Quæſtores viros in primis illuſtres creari oportet, vt maiores noſtros feciſſe videmus: tum propter eam quam dixi cauſam, tum propter Henrici II regis legem de Quæſtoribus Francorum latam, quæ vno capite Præfectos regiæ domus, & Curiarum ſuperiorum Conſiliarios extra collegium dignitate poſteriores facit, Quæſtores vero præire voluit. lex item Caroli IX regis vaſſalos principis, quantæcumque dignitatis fuerint, Quæſtoribus regio nomine fidem ſupplices præſtare iubet. Quod ſi tales Quæſturæ mercatoribus magiſtratuum & extremæ conditionis hominibus tribuantur, nec Duces, nec Comites, at ne Barones quidem ſine contumelia ſupplices ad genua turpiſſimorum hominum aduolui poterunt, nec ſi poſſint, velint. Atq; hæc de ærario diſputata ſint. Et quoniam rei nummariæ cognitio proxime ſequitur ærarii cauſam, conſequens eſt vt de ea quoq; diſſeramus.

[a] Plutarch in Demetrio.

680

III, *De re nummaria, quibusq; legibus nummorum deprauationi facile occurratur.*

MIHI firmiſſima quæq; Rerumpublicarum munimenta contemplanti, rei nummariæ curatio non tantum vtilis, ſed etiam ciuitatibus tantopere neceſſaria videtur, vt ſine ea commode conſiſtere non poſſint:

& quo maior necessitas est, eo magis nummorum deprauationi prospiciendum: cum ea res incredibile afferat vniuersis ac singulis detrimentum. At non modo corrumpi moneta, sed ne mutari quidem potest sine incommodo ciuitatis; quoniam mutatio pretii ac materię numismatum, census etiam ac bonorum cuiusq; dubitationem affert. quo fit vt nemo quantum in bonis habeat, constituere possit. incerta sunt pacta conuenta, quę versantur in societatibus, tutelis, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur; incerti reditus, vectigalia, tributa; deniq; pœnæ ipsæ ac præmia quæ a legibus & iudicibus irrogantur, incerta sunt futura: postremo ærarii opes, ac multa tum in publicis, tum in priuatis rebus rationibusque dubia ac suspensa fore necesse est. argumento sit illius Gratidiani Tribuni plebis edictum, qui cum de collegarum sententia victoriati pretiũ certum indicta pœna Romæ constituisset, tantum sibi ac posteritati gloriæ peperit, vt ei vicis omnibus statuæ dicarentur, & ad eas thus ac cerei accenderentur. certe quidem M. Tullius ait *neminem vmquam multitudini propter id vnum fuisse cariorem*. Ex quo intelligitur nummis a principe ipso lege & auctoritate publica corruptis, quanta pernicies ad Rempublicam peruentura sit. Quamquam principi nõ magis licet improba numismata cudere, quam occidere, quam grassari: nec a iure gentiũ, quo quidẽ auri & argenti pretium constitutum est, discedere; nisi regis nomen ac splendorem amittere, ac falsæ monetæ fabricator quam princeps appellari malit: quod a Dante poeta Philippo Bello regi Francorũ probro datum est; quod primus inter principes nostros, quantum quidem intelligo, numismata corrupisset, ac dimidiam æris partẽ argento miscuisset; vnde frequentes in tota Gallia tumultus. cuius facti cum regem sero pœnituisset, ac nummos pristinæ bonitati restituisset, Ludouicum filium admonuit, ne deinceps adulterari numismata pateretur. Neque vero Petrus IIII rex Aragonum vllam diripiendi regis

regis Balearum probabilem causam arripuisse dicitur, quam quod numismatum pretia mutasset ac deteriora 681 fecisset; tametsi reges ipsi Aragonenses eodem vitio laborasse feruntur; cum Innocentii III Pontificis Max. interdictis numismata legitimo pondere leuiora facere prohibeantur [a]: hinc reges Aragonum more a maioribus accepto, cum imperii sacris initiantur, iurant [b] se antiquæ monetæ leges minime violaturos. At non satis est his verbis iusiurandum cõcipi, nisi prius nummorum pretium ac pondus legitime sit constitutum, & ita constitutum, vt nec principes, nec subditi nummos deprauare si velint, possint: improbis aute voluntas numquam defutura est, quamdiu metalla ex quib. nummos conflari oportet, miscebuntur. nam ex ea metallorum confusione pecuniarum corruptoribus deprauandorum numismatum materia sempiterna datur. etenim natura ipsa ferre non potest, vt metallum simplex alterius loco substituatur; propter metallorum naturas colore, sonitu, volumine, pondere plurimum inter se discrepantes. Quamobrem Taciti Augusti [c] legem renouari necesse est; qua omnem omnino metallorum confusionem prohibuit, indicta capitali pœna. id autem æque in argento facto atq; infecto caueri oportet. Sed a metallis excipienda est æris & vtriusq; plumbi mistura, vnde cãpanæ, tintinnabula ac tormenta bellica veterib. inusitata conflantur. In cæteris omnibus interdicto locum esse oportet, non tantum in nummis cudendis, verumetiam in omni argentea aureaq; supellectile; in qua tam multa peccantur, vt quid maxime non facile dici possit. & quia C materiam sępe superat opus ipsum, probatio difficillime fieri potest. in quo Archimedes ipse ingeniosissimus homo sua spe & commento fraudatus est, (neq; enim Heraclii lapidis vsus plane cognitus erat) cum eius aurificis qui coronam auream Hieronis regis conflauerat, furtum deprehendere sine operis detrimento iuberetur. vnam auri massam, alteram argenti eiusdem ponderis in vas aqua plenum vicissim immersit; & ex aqua ef-

[a] In cap. quãto de iureiurando.

[b] Petrus Belluga in Speculo princip. anno 1245. & 1336.

[c] Vopiscus in Tacito.

fusa vtriusq; massę, voluminis auri & argenti proportione vtcumq; intellecta, vas rursum aqua repleuit, & in eo coronam immersit, vnde minus aquæ quam ex argentea massa, & plus quam ex aurea effusum est: ex quo iudicare sese posse putauit quantum auri ex ipsa corona detractum esset; quintam scilicet partẽ. sed iudicium illud fallax erat: quia posuit misturam ex argento puro fuisse, cum tamen æris & argenti mistura simul cum auro sæpissime etiam inuitis aurificib. fieri soleat: æs enim non solum vtilius est auro miscere; verumetiã auri colorem reddit magis viuidum ac splendore clariorem; argentũ vero auri colorem efficit pallidiorem. Est autem voluminis argenti & æris tantum discrimen quantum distat XIII ab XI: ita fit vt duab. partib. argẽti massa eiusdem ponderis minus aquæ effundat, quam æris. quod si coronæ mistura fuit ex ære & argento, certe iudicari nullo modo potuit quantum auri ab opifice detractum esset, nisi plane intelligeretur quantum vtriusq; metalli auro admistum fuisset: ac tametsi penitus id perceptum esset, errore tamen peccare necesse est in aquæ mensura, vt põderis ac voluminis metallorum proportio eliciatur. Certe quidem Heraclio lapide subtilius argentarii ac nummularii vtuntur quam veteres; nemo tamẽ est qui, quantũ æris aut argenti auro admisceatur, ex Heraclio lapide percipere possit. At improbe aurifices querisolent, & antea sæpe questi sunt, aurea vasa sine iactura cõflari non posse ex auro, cui ad summam bonitatem duo tantum ceratia desint, etiamsi ceratii quarta pars lege * Francisci I Francorum regis detrimento tribuatur: ac legib. neglectis auro sextam, interdum quintam æris argentive partem admiscent; quo fit vt quæ vulgo putatur aurea supellex, ei ceratia quinq; desint, quæ in massa librarum XXIIII quinq; libras æris cum auro confusi efficiũt. decursũ vero temporis nummi ex eiusmodi auro conflantur adulterini. Quãobrem necesse est eandẽ in auro facto & infecto æque ac in nummis auri proportionem & admistionẽ seuerissimis legib. seruari. Aurum

* anno 1540.

autem

autem argentumve ita expurgari & excoqui, vt simplex sit & ab omni sorde ac mistura purum, negant aurifices pleriq;: (quamquam adhuc sub iudice lis est) & vt purissimum reddatur, sine graui tamen dispẽdio non potest. quinetiã auri optimi puritas nostris æque ac Hispanorũ legib. definitur ceratiorum XXIII, & dodrantis ceratii, cum detrimento partis octauæ ceratii vnius: id est, aurum eiusmodi, cuius massa si fuerit CXCII partium, tres partes auri desint. argenti vero Parisiẽsis bonitas omniũ laudatissima putatur: quippe quadragesima sexta pars tantum æris admista est; argento Hispanico optimo fere trigesima sexta. Vt igitur certa sit ac perpetua auri & argenti proportio sine iactura, necesse est legib. caueri, vt vtriusq; metalli mistura æquabilis sit, tum in nummis, tũ in supellectile, partis scilicet vigesimæ quartę; qua ratione auri & argenti materia tum ad nummos, tum ad vasa conflanda satis solida futura est: quę si purior sit, aut quatitur, aut sensim vsu deteritur. Cum autẽ auri ad argentũ ratio toto fere terrarum orbe duodecupla sit, vtilissimũ erit vtriusq; metalli nummos eiusdem ponderis cudere; modo ne libra in pauciores XXIIII nũmos diuidatur; vnciales enim aurei, quales in Lusitania, & argẽtei quales in Germania feriuntur, facile corrumpi possunt: nec deprauatio sectione aut Heraclio lapide percipitur: quoniã circularis portio exterior qua bonitatis periculum fit, ex auro argentove puro esse potest; interiora vero corrupta, vt sæpissime deprehensum est. facilius etiam deprauantur bilibres nummi, vt aurei Heliogabali, & quos Imperator Græcorum Tiberius bessales cudi iussit, quales quinquaginta Childerico Francorum regi dono dedit. Licebit igitur libram vtriusq; metalli primũ in nũmos XXIIII, deinde in XXXVI, tũ in XLVIII, post etiam in LXXII, postremo in XCVI, aut etiam subtilius diuidere: ac duodecim argenteos aureo nummo eiusdẽ ponderis ac figuræ commutare: vt regalis argenteus Hispanorum qui fere drachmalis est, aureum nummũ Frãcorum ęquat pondere: ac propterea duodecim argentei

aureo nummo commutantur. quid, malum, obstat quominus omnes argentei nummi aureis pondere sint æquales? cur item eiusdem ponderis vtriusq; metalli eodem; diuersi ponderis, dissimili charactere non ferientur? cur non erit eadem vtriusq; metalli analogia? hoc si fiat, quod & facile est, & aliquando spero futurum, omnis deprauãdorum nummorum omnib. occasio præripiatur. Dissimilium autem ponderum nummos dissimili charactere signari oportet, ne imperiti ac rustici in commutatione nummorum qui pondere ac pretio non multum differunt, falli possint: vt in regalib. Hispanorum & in argenteis nummis Henrici III Francorum regis eiusdem characteris, imperiti sæpe labũtur. Quod si libram in XCVI nummos diuidamus, argenti quidem drachma singulorum exsistet qualis fuit Atticorum & Mezuza Hebræorum, qui proxime ad regalem Hispanicum accedit, denario Romano trib. scripulis minor: quia septem denarii Romanorum perinde vt octo drachmæ Atticæ vnciã cõstituũt; nos *grossum* appellamus, qualis fuit maiorum nostrorum ætate grossus Turonẽsis argenti optimi regalis, id est cui tãtum vigesima quarta pars ad purissimi argenti bonitatem deesset. Et quoniam nullus erat ea ætate nummus argenteus materiæ bonitate nostra drachma seu grosso Turonensi superior, etiam populi finitimi in fœderib. & rationib. contrahendis eo nummorum genere vtebantur; vt in eo fœdere quod Bernates cum minorib. pagis Heluetiorũ percusserunt, grosso Turonensi stipendiũ peditis diurnum æstimatur: cuiusmodi Attica drachma Græcis, vt est apud Pollucem; vel denarius Romanis, vt est apud Tacitum, diurnum fuit peditis stipendium, etiam Augusti principatu: ac fere opificum & rusticorum operæ diurnæ tanti æstimantur in sacris literis [a]. Iam enim pridem error Budæi deprehensus [b] est (tametsi non sine Græcorum ac Latinorum auctoritate lapsus esset) qui minam libræ, drachmæ denarium æqualem esse putauit. tametsi enim vncia vbiq; æqualis esset, fuit tamen drachma At-

[a] Matthæi 20.

[b] Georgius Agricola Plinii, Appiani, Celsi, ac Tranquilli testimonio comprobauit.

683

C

chma Attica vnciæ pars octaua, denarius vero septima: & cum libra caperet denarios LXXXIIII, mina tamen centum drachmas æquabat. His vero temporib. incredibilis apud omnes populos libræ & vnciæ varietas exsistit: imo vero in eodem imperio infinita sunt prope genera librarum. Vt enim pauca de multis, cẽtum libræ Parisienses efficiunt Lugduni CXVI libras, Rotomagi 96 $\frac{2}{3}$, Tolosæ 121, Massiliæ 123, Geneuæ 89, Venetiis 165 $\frac{1}{2}$, Genuæ 155, Basileæ 98, Londini 109 $\frac{1}{2}$: Parisiensib. cum Argentinensib. & Vesuntinis conuenit: item Bernatibus, Basiliensibus, Nuremburgensibus ac Francofurdiensib. inter se: rursum Tolosatibus, Monspeliensib. & Auenionensib. congruunt eadem pondera. At etiam Turonensis prouincia libram habet Parisiensib. leuiorem: nam quindecim vnciæ Parisienses sexdecim efficiunt Turonenses. In Oriente & Africa non minor & certe maior est ponderum dissimilitudo. centum enim rotuli Thessalonicenses efficiunt 91 libras Parisienses. totidem rotuli Damasceni libras Parisienses constituunt 420: centum rotuli Syriaci libras Parisienses 503, & 14 vncias pendunt. centum libræ in Archipelago libras Parisienses cõstituunt 91: in oris Africæ 116 pondo complectuntur centum Parisiens. in Asia minore centum rotuli Parisienses libras 123, & vncias quatuor constituunt. leuissima libra est Neapolitana; quoniã centum libræ Neapolitanæ quatuor tantum ac septuaginta Parisiẽses pendunt. At quibusdam in oppidis duo, triave, interdũ quatuor pondera pro rerũ quæ væneunt varietate, constituuntur. Oranum Africæ oppidum quatuor habet pondera varietate discrepantia; quorum grauissimum est quo æs appenditur: quippe centũ pondo efficiunt 118 $\frac{1}{4}$ Parisiens. id vero quo species & aromata væneunt, aliquanto leuius est: centum enim pondo constituunt libras Parisienses 152 $\frac{1}{4}$. tertium quo triticum & cera pendi solet; cuius ponderis centum efficiunt Parisienses libras 121. leuissimum denique; quo xylum appenditur; cuius ponderis centũ libræ

184

conſtituunt 182 libras Pariſienſes. Sed omnis illa varietas ac diſcrepantia ponderũ conciliari facile poteſt in numinis, ſi eodẽ pondere & charactere aurei & argẽtei eadẽ miſturę proportione feriãtur; cũ vbiq; fere terrarũ duodecupla ſit auri ad argentum proportio, vt ſuperius diximus. Huic gentiũ iuri derogari nõ debet, nec princeps ſine ſumma ſui nominis ac famæ iactura ius illud populorum omnium cõmune perrumpere poteſt. priuati vero ac publici nummorũ corruptores ſublata illa quã dixi metallorum confuſione, ſimul cõcidant neceſſe eſt; quia nemo tam ſtupidus futurus ſit, qui fraudẽ oculis, auribus, tactu deniq; ipſo non facile percipiat, & quidẽ ſine Heraclio lapide, ſine fornace, ſine ſtilo, ſine ſectione. Et quoniã argenti pars minima quæq; pretioſa eſt, ad plebis vtilitates & cõmoda tertium nummorum genus ex ære puro aut fabricari oportet; aut certe argẽti vnciã non modo in duas ſemũcias diuidere neceſſe erit, ſed etiam in tres duellas, quatuor ſicilicos, *6* ſextulas, 8 drachmas, 18 tremiſſes, 24 ſcripula, 48 obolos, *96* ſemiobolos, 144 ſiliquas, 576 grana: vt tenues viliſſima quæque friuola facilius coemere ſibi poſſint. Cũ enim Angliæ regina nõ ita pridem ærosa numiſmata ſuſtuliſſet, ex argento ſatis puro nũmos cudi iuſſit: ſed cum libram in ſcripula ac ſemiſcripula non ſatis ſubtiliter diuiſiſſet, tenuib. ademptum eſt cõmercium rerum viliorum: nec egentib. tanta benignitate ac facilitate ſuccurri poteſt, quã ſi ſubtiliores nũmos cudi iuſſiſſet. At Renatus Andium ac Lotharingorum Dux vnciã argenti in mille *nũmos* diuiſit, quos *Andegauenſes* appellãt; ne cuiquam deeſſet aut mercãdi, aut egentib. largiendi facultas. Quod etſi laborioſum monetalib. videtur, vtilius tamẽ eſt quã ex ære nummos ferire; tum quia nullum metalli genus citius ære rubiginẽ contrahit; tum etiã quod æris vbiq; eſt ac ſemper fuit pretium incertum. debet autem ratio nummaria ſibi conſtare, nec vlla temporum aut locorũ varietate mutari: idque maxime propter iura commerciorum populis omnibus inter ſe communia. Nam Punico

C

nico bello argenti ratio ac æstimatio fuit pondo vnius ad 840 æris. at Senatus decreto vt inopiæ ciuitatis consuleretur, pretium æris magna sui parte deminutum est: & cum denarius argenteus antea decem assib. æreis qui tum librales erant, æstimaretur, momento sexdecim assib. eiusdem ponderis æstimari [a] cœpit. postea librale pondus assis dimidia ponderis parte imminutum est lege Papiria: vt pretium æris duplo maius fuerit quam ante legem Papiriam [b] exstitisset: post etiam æs illud semilibrale rursus dimidia ponderis parte minui placuit, ac denarium argenteū decem assib. eius ponderis æstimari; quia ratione argenti pondo 210 æris æquabat: quale nunc pretium nostra ætate in Gallia fere vsurpari videmus. At in Germania, quæ metallis omnib. præterquam auro abundat, vilius æstimatur: neq; enim tātum supellex magna sui parte ærea fabricatur, verumetiā templa ipsa multis locis ære teguntur. in Hispania rarius est, in Africa vero rarissimum; ac propterea multo quam in Europa carius æstimatur. facit igitur tanta illa pretii varietas, quominus æris materia rei nūmariæ idonea videatur. Hic occurret aliquis, argentum etiā quib. locis abundat, vilius æstimari. nam eo fœdere quod ictum est cū Ætolis, vno capite auri libra decem argenti libris æstimatur [c]: at lege Cōstantini [d] auri libra exæquatur argēti libris $14\frac{2}{5}$ quia legislator solidos quinq; aureos, quales septuaginta duos habuit libra Romana, argenti pondo æstimauit: nūc vero duodecupla fere est vbiq; ratio: nec auri ad Aquilones inopia, nec argenti copia facit vt hoc multo vilius, aut illud multo carius æstimetur. Pontifex quidem Romanus auri quam argenti cupidior, in camera Pontificali auri libram æstimauit argenti libris $12\frac{4}{5}$: vt argentarii ac nummularii aurum potius quam argentum spe lucri Romam inferri curēt. Quamquam bis mille & quingenti anni labuntur, cum eadem fere esset quæ his temporibus. Scribit enim Herodotus auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuisse. & in Pādectis [e] Hebræorū auri nūmus, argenteis 25 æstimatur,

a Plin. lib. 33. cap. 3.

b Festus lib. 17. in verbo Sestertius.

c Liuius.

d l. vlt. de argenti pretio. Cod.

e In *Misnaoth*. tract. de angul. c. 8. paragrafo ה & ז.

785

quo ſit vt cum Hebræis aurea numiſmata argenteis duplo grauiora fuerint, auri ad argentũ ea ratio fuerit quæ eſt vnius ad $12\frac{1}{2}$. Perſarum item legib. auri ad argẽtum C ratio plane fuit duodecupla: nam ſtater Daricus aureus vncialis argenti pondo æſtimabatur, vt eſt apud Pollucem. quinetiam Auguſti temporib. rex Indorum eandẽ habuit auri ad argentum æſtimationem, quæ tunc Romæ ferebatur; ac propterea Romanorum iuſtitiam laudauit, vt eſt apud Plinium. Ex quib. efficitur eandem fere nunc eſſe quæ ſemper antea fuerit, auri & argenti æſtimationem: aurum quidem pretioſius haberi cœpit Cõſtantino Magno Imperatore, cum principum ſuperiorum luxu omnia auro ſplenderent, vt etiam Martialis Baſſum irriſerit auro cacantem. Quid Nero? cui non ſatis erat auream habere ſupellectilem, niſi auream quoque domũ haberet, ambulatoriis mille paſſuum diſtinctam. Quid Veſpaſianus? qui amplius bis millies in exſtruendo ac inaurãdo Capitolio inſumpſit: Agrippa vero comes Auguſti, Pantheum ære, æs item auro texit; quod ad hæc vſq; tempora mille ac ſexcentos amplius annos æs quidem a rubigine, templum vero ab iniuria cæli & a ruina ſeruauit. ac niſi æs inauratum fuiſſet, tandem rubigine exeſum imbres admiſiſſet. Certe quidem ſacram ſupellectilem auream eſſe, vt lex diuina iubet, ferẽdum eſt: ſed aurea vaſa, periſtromata, cubilia, libros etiam & ephippia inaurata vbiq; videri, hominũ furioſorum inſaniam coarguit. quam niſi principes ſeueriſſimis legib. coerceant, auri non modo raritatem, ſed inopiam vbiq; ſummam fore neceſſe eſt: cum in reb. inaurandis aſſidua, & quidem perpetua fiat auri iactura. qua de re populus noſter apud principem in comitiis Blœſenſium grauiter queſtus eſt. Ac tametſi argenti copia tum in Europa, tum in Africa, tum in Occidentis regionib. maxima ſit, nec magna fiat argenti iactura; nihilo- 686 minus æſtimatio quam dixi, vbiq; fere ſibi conſtat. Quãobrem ſi miſtura quoq; vtriuſq; metalli ſit eadem, nummique aurei eiuſdem ponderis ac figuræ cum argenteis feriantur;

feriantur; exceptis minutiſſimis argenti nummis ad tenuium ſubleuandam inopiam, quod in auro neceſſe nõ erit; nemini dubium eſſe poteſt, quin perpetua ac ſtabilis ratio nummaria futura ſit, & ab omni deprauatione tuta: quod minime ſperandum eſt quamdiu ærosa numiſmata auri & argenti feremus: quamquam miſturam nummorum omnium inæquabilem vbique videmus, præterquam in Hiſpania, quæ leges nummarias accuratiſſime tuetur. In hoc quidem imperio auri & argenti numiſmata vſq; ad Philippi Belli ætatem puriſſima fuerunt. primus hic dimidiam æris partem miſcuit argento [a]: ac tametſi poſt aliquanto priſtinæ bonitati reſtituta fuiſſet, centeſimo tamen ac vigeſimo poſt anno argẽtei nummi vix tertiam argenti partem habuerunt. Carolus VII rex ineunte imperio, tametſi reb. afflictis, numiſmata argenti optimi, vt populi gratiam iniret, cudi iuſſit [b]. ſed extremis fere imperii temporib. argenteos nummos labefactauit, cum deteriores quam Philippus Bellus cudi iuſſiſſet. deinceps enim argentea numiſmata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate, ſed etiam pondere ipſo: quos enim ſolidos Franciſcus I rex [c] cudi mandauit, nõ tantum ſuperiorib. leuiores, verumetiam multo deteriores fuiſſe videmus; quippe qui duas C amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento conſtabat. deteriorem tamẽ ſolidum cudit Henricus filius; deterrimum Carolus IX, ſcilicet dimidia fere parte leuiorem quam auus; admiſtis etiam duab. æris partibus, vt argenti tertia tantum pars reſtaret. Id quidem finitimorum principum exemplo, quaſi neceſſitate quadam coactos, reges noſtros feciſſe videmus, præſertim Heluetiorum, Germanorum, & Belgarum: qui cum argentea numiſmata noſtris deteriora ſemper feriant, noſtros homines ac ciuitates nummis argenteis ſpoliabant, vt ex iis ſuos conflarent, & ad nos ſua numiſmata commerciorum neceſſitate traducerent. Inde populorum graues ac frequẽtes querelæ, quod in nummorum permutatione & cõmerciis ineundis tanta de-

[a] anno 1300.

[b] anno 1430.

[c] anno 1540.

trimenta ferant, atq; ii potissimũ qui rem nummariam propter metallorũ confusionẽ ad intelligendũ difficilẽ, capere non possunt. fraudis origo inde manat, quod suã quisq; artẽ, quo vẽdibilior sit, obscuriorẽ efficere conatur. vt medici, qui leuissima quæq; medicamẽta literis obscurissimis Gothorum, verbis quibusdã Arabum, cuiusmodi est *Ana*, ponderib. ac notis Græcorum tradunt imperitæ plebi, ne scilicet arcana pateant medicorum. ita monetales Præfecti ac magistratus noua ratione loquẽdi rem per sese clarissimã tenebris plusquã Cimmeriis obscurarunt. nam cum facile dici potuisset, massam aureã librarum XXIII cui duæ libræ ęris argentive admistæ sint: aut breuius, aurũ cuius duodecima pars ærea aut argentea sit, aurum XXII ceratiorũ dicere maluerũt: cum itẽ argenteos nũmos media sui parte æreos dicere liceret, argẽtum appellarunt sex denariorum; pondere duorum triumve denariorum, æstimatione quindecim denariorum: vt eodẽ verbo materiæ vim, põdus ac pretium, repugnãte rerum natura significarẽt. cum autem perspicue dici potuisset, argẽti librã in nummos octoginta diuidi; *nummos sex solidorũ* dicere maluerunt. Rursus monetarum genus sic diuidunt, vt quoddã stabile sit; quoddã varium ac mobile; tertium fictum & imaginarium; cum tamẽ nihil in re nummaria stabile dici possit, & ab illa quã dixi metallorũ cõfusione labes omnis proficiscatur. Nummus enim Italorum omnium ac Siculorum cõmunis, quẽ ducatum *monetam imaginariã* appellant, verissimus erat aureus Cõstantini solidus, eiusdem põderis ac pretii cum Angelico Anglorum, & Medino Africano, aut imperiali Belgarũ: cuius ponderis sex vncia capit, libra vero duos & septuaginta: [a] huius solidi plenæ sunt leges Græcorum, Alemanorum, Ripuariorum, Anglorum, Frãcorum, Saliorum, Burgundionũ; quẽ maiores nostri *aureum solidum* appellabant: nostri ad *aureum solarem* ridicule detorserunt. In his tamen legib. quas modo dixi, multiplex est ac varia solidorum significatio, ac pretia diuersa. Ineptissime vero nostri monetales,

[a] d.l. quotiescumque de argenti pretio.

685

netales, qui non ita pridem aureis nostris solidis characterem Solis impresserunt; quasi solidus a sole diceretur. *solidum* autem lex appellat, quia ex auro purissimo cōflaretur. nihil est enim in vniuersa rerum natura quicquam auro solidius aut magis cōpactum; cum cætera omnia corpora vacuitates quasdam habeant inanes. Et quemadmodum aureus nummus Augusti principatu, eodem pōdere quo stater Atticus, quo Philippeus, quo Roseus Anglicus, (omnes didrachmi) sub occasum imperii Romani paulatim imminui cœpit monetalium capitali fraude, quousq; temporib. Constantini tertia pōderis parte antiquo leuior esset: sic aureus Constantini solidus, qualis est Anglorum Angelicus, maioribus nostris vsitatissimus, paulatim pōdere minutus est; ac semper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. quē enim *aureum veterem* appellamus, drachmam pendit: idem Carolo quinto rege duobus scripulis minutus est: eius enim pōderis sunt Franci aurei tum equites tum pedites; eadē tamen bonitate qua veteres eiusdem ponderis cusi sunt Ridæi Burgundiones. hinc ad Caroli VIII regis imperium aureus tribus scripulis antiquo leuior, & ceratii dodrante deterior paulatim cusus est. ac tāetsi Franciscus maior pondere ac bonitate meliores signari voluisset, nunc tamen leuiores scripulo, & ceratii semisse deteriores feriuntur. cæteræ ciuitates, Venetorum inquam, Genuensium, Florentinorum, Senensium, aureos nummos, quos *ducatos* appellant, & Hispani ipsi vna & eadem lege ponderis ac bonitatis, quarta inquam ceratii parte ab auro purissimo, tribusque scripulis a drachmali pondere percusserunt, vsque ad Carolum V Imperatorē. Is enim anno MDXL aureos Hispanos duob. fere ceratiis deteriores, & quatuor siliquis leuiores cudi mādauit: ex quo duodecima pars libræ, siue quod idem est, vncia æris argentive auro publica lege misceri cœpit. extēplo ciuitates omnes ac principes Italiæ, eadem lege nummos, siliqua tamen grauiores, cudi iusserunt. Pontifex ipse Romanus Paulus III

perniciosum cæteris omnib. præbuit exemplum. Is e-
nim aureum Romanum omnium deterrimum ac leuissimum sub Farnesiorũ stemmate signauit; quippe duob. ceratiis ac semisse ab auro purissimo distantem, ac duobus scripulis solito pondere leuiorem. deinde Farnesius Cardinalis, cum Auenione Pontificis legatus esset, deterius in eo se gessit quam auus ipse: quippe aureos cudit auo deteriores ac leuiores. Quo factum est vt publici corruptores ac monetales Præfecti, finitimarum ciuitatum proba numismata vndiq; coacta corrumperent, ac deterrima quæq; ferirent. Et quoniam acutius auri quam argenti pretium intuemur, & argentum quá aurum deprauare facilius, fraus etiam obscurior, sępissime fit vt argentei nummi quo sunt puriores, eo rarius reperiantur; propterea quod ex optimis deterrimos cóflare publica finitimarum ciuitatum lege licet. regales Hispani, argenteorum numismatum optimi, vndiq; cóquiruntur a Belgis & Germanis, vt vnciales ac semunciales nummos publica auctoritate feriant: quos a regalibus duodecima fere bonitatis parte abesse constat. Sic Lucernates, Solaturii, Vnderualdenses, ex nostris capitonib. suos conflare solent, æris fere duodecima parte admista: leuiores sunt etiam capitonib. Francorum. etenim bonitatis ac ponderis rationib. subductis, Francorum capitonib. deteriores sunt duob. fere assibus. quæ quod subtilius a nobis libro [a] singulari disputata sunt, omitto. Principum quidem fere omnium legib. seuerissime cauetur, ne aurum & argentum extra fines Imperii C cuiusq; euehatur. sed numquam obtineri poterit vt legib. pareatur, quamdiu commercia cum finitimis populis, vti necesse est, intercedent. Capitales etiam ab aurificib. fraudes manare solent; quas omnes si persequar, infinitus sim: nec tamen vllis legib. caueri possunt, nisi ea quam dixi ratione semel in Republica constituta; vt scilicet omnia auri & argenti numismata æquabili proportione ac pondere feriantur, & a purissimis quarta & vigesima parte tantum distent: nec aurificib. ab ea lege discedere

[a] In Paradoxo aduersus Malestreitũ.

discedere liceat. ita fiet vt argentea supellex argenteis, aurea aureis æquo pondere coemantur ac permutentur, nec quicquam venditori pereat præter opus. Sic enim vetere maiorum nostrorū prouerbio dici solebat, *in argentea supellectile nihil venditori perire præter opus*, cum aurifici venderetur. cur non idem quod ante trecentos annos in Gallia factum est, quod etiamnum in Hispania fieri videmus, consimili exemplo faciemus? at nostri aurifices sub operis specie fraudem emptoribus faciunt: ac vilissimo pretio emunt quod multo carius distrahere possint: sublata vero auri, æris & argenti confusione, fraudes a stirpe conuelli necesse est. vectigal etiam monetale, quod principes graui subditorum incōmodo de nummorum pretio detrahunt, tolli, ac potius eo nomine vectigal nouum, tum etiam ad monetalium mercedem imperari æquius est: vt olim Normani principes, & nō ita pridem Poloniæ reges sanxerunt, vt nūmorum vis ac potestas vbique sit eadem sine vllo permutationis nummorum detrimento. Et quoniam ab iis qui auro, argento, ære flando feriundo præficiuntur, pestis præcipue manat, eoq; latissime per omnes Imperii prouincias grassatur, vnam tantum nummorum officinam in eodem imperio constitui necesse est, & in vrbe omnium maxima, vt publice spectantib. magistratibus nummi percutiātur. Nouum id, opinor, præfectis monetalib. videri possit, præsertim nostris, qui monetarum officinas habent fere viginti. At mirum videri debet nemini, qui modo intellexerit Romanos in tanto imperio vnam tantum monetarum officinam habuisse, scilicet Iunonis templum, in quo Tresuiri monetales triū metallorum, auri, argenti, æris nummos sine vlla mistura signabant. præterea Marii Gratidiani Tribuni plebis rogatione scholam constitui placuit, in qua nummi probarentur. Late quoq; patebat imperium Francorū Carolo Magno rege: omnes tamen monetarum officinas in Palatium coegit; quo seuerius & accuratius nummi fabricarentur ac probarentur. postea vero quam offici-

nas plures habere, & procul a principe metalla miscere licuit, ratio quoq; nummaria deprauari cœpit. Hic dicet aliquis, Persas, Græcos, Romanos simplicia numismata æris, argenti, auri fabricasse; nec tamē adulterinos nummos defuisse, vt videre est apud Demosthenem [a]: demus id quidem; sed tanta fuit eorum raritas, vt id valde nouum videretur: quoniam facillime quisq; metallorum simplicium naturam, vim, ac pondus tenebat: nec tamen prius nummi corrumpi cœperunt, quam metallorum confusionem principes ciuitatum inuexissent, vt Marco Antonio in Triumuiratu probro datū est; quod ab aduersariis profectum opinor; cum adhuc inopia laborantib. Romanis Liuii Drusi Tribuniplebis rogatio non sine contumelia reiecta fuisset, cum octauam æris partem argento misceri vellet. ex quo intelligitur argēteos nummos etiā illis temporib. a summa puritate nihil aut parum admodum abfuisse. aurum quoq; purissimum exstitisse demonstrant etiānum aurea numismata veterum Græcorum ac Romanorum, in quib. nihil est admistum æris aut argenti, præter centesimam partem, quæ sine diuturno labore ac detrimento percoqui non potest. at etiam Vespasianus nummos aureos conflari iussit, quib. tantum defuit pars auri septingentesima octogesima octaua; vt Parisiorum aurificib. ac monetaliū Præsidi Turetano compertum est. Mihi tamen sufficere videtur si pars argenti & auri vigesima quarta desit: ne querantur monetales operis diuturnitatem & iacturam; aut ignibus imperari nō posse. Nollem, si fieri posset, quamquam fieri posse docui, æreos nummos signari; si tamen aliter principibus videtur, puros ac simplices conflari oportet. id quidem perfacile est. ac tametsi antea nūmi nostri partes assium minutissimę decimā duodecimamve partē argenti caperent, nihilominus tamē fraudes in iis quāplurimæ fieri solent, quæ minus a plebecula, cui potissimum eiusmodi numismata cuduntur, percipi solent. Exstat apud me Iacobi Pinatelli rei nummariæ Præfecti ad Henricum II regem epistola populari

[a] Contra Timocratem. & in titulo de falsa.

lari sermone scripta; qua grauiter queritur de publica calamitate, ac monetales Parisienses accusat, quod asses iusto pondere leuiores, materiaque deteriores accuderent: detrimentũ vero publicum triginta sex assiũ in singulas libras eius monetæ fuisse demonstrat. Ex quo in-690 telligitur in infinita multitudine taliũ nummorũ quanta fabricatur, peculatus incredibiles fuisse. Idem tamen Pinatellus a Curia monetalium accepta potestate [a] cudendorum denariorum ac duplorum, ad officinas huius imperii remotissimas se recepit, procul a principe, procul a luce: ac tantam vim talium numismatum signauit, vt rationibus omnibus subductis a Iudicibus quæstionum cẽties fere sestertium depeculatus esse comperiatur: nec dubitauit sestertium pellici regię numerare, quę flagitiosissimi hominis supplicium quidem distulit, non sustulit tamen. Hęc igitur mea cõclusio est, ne in minutis quidem nummis metalla misceri oportere. Sed ea quæ diximus cum in Asia & Africa, cum item in Hispania & Anglia rectissime fiant, quid obest quominus idem in cæteris quoq; ciuitatibus & imperiis fieri possit? Non dubito si principes inter se conspirent, omnia faciliora futura. Et quemadmodum veteres a nummorum percussione ad proplasticen & fusionem delapsi sunt; idem nunc quoque nobis faciendum opinor. nam quo nummi solidiores fuerint, eo melius figuram tuentur, quæ in nummis percussis vetustate perit. circularis vero & æquabilis figura circumcidi non poterit, quin facile cuique appareat: nec item vllum erit ex cæmentis nummorum detrimentũ: nec iterum atq; iterũ cæmenta conflare oportebit; nec tot opificib. opus erit; nec tantũ temporis inaniter conterendũ in molestissima percussione: sed eodem momento vis infinita nummorum forma C cuiusque, loco, & ordine constituta exsistet. postremo nummos adulterinos efformare nemo poterit, cum metallorum ea sit natura, vt corporis capacitate ac volumine plurimum inter se distent; quod quidem volumen in nummis percussis latet: quia percutientis

[a] anno 1552.

arbitrio distendi aut cogi possunt: forma vero in quam liquata iniiciuntur metalla, nec distendi, nec minui potest. Quamobrem si quis aureos nummos ære admisto corrumpere volet, formæ capacitas non patietur; quia corpus æris duplo capacius est, & ratio ad aurum eadem quæ vnius ad 2 & $\frac{1}{8}$, siue octo ad septemdecim, si quidē vtriusq; massa capiatur eiusdem ponderis: contra vero, si corpus vtriusq; metalli eiusdē amplitudinis sumatur, auri corpus ære duplo grauius & $\frac{1}{2}$; vel vt subtilioribus ponderib. ac numeris vtamur, eadem est æris ad aurum ratio, quæ 1551 ad 729; vt quidem me spectante demōstrauit Fr. Fuxęus magnus seculi nostri Archimedes. Auri vero ad argētum ratio ea est quæ 1551 ad 929, aut fere 9 ad 5. id est, argentum corporis volumine duplo fere maius est auro, si eiusdem ponderis massam vtriusq; metalli constituamus: vel aurum fere duplo grauius erit argento, si eiusdē voluminis massam vtriusq; metalli comparemus. Æris itē ad argentum ratio ea fere est quæ XI ad XII, aut exactissima ratione, vt 729 ad 929. nam hæc duo metalla corpore ac pondere sibi proxima sunt, colore vero dissimillima. propius tamen argentum plumbo accedit, tum pondere, tum etiam amplitudine: id est, plumbū eiusdē magnitudinis qua argentū, tanto grauius erit argento, quanto numerus XV maior est XIIII; vel accuratissime, vt 998 ad 929: aut huius volumen tanto maius erit volumine plumbi, si vtriusq; massa eiusdem ponderis inter se conferātur. sed plumbū corruptorib. nummorū inutile est, propterea quod diffluit, & ab omnib. metallis facile seiungitur. Stannum quoq; admistum cætera metalla quasi letiferum venenum perdit ac plane corrumpit: ac tametsi argento colore quam simillimū videatur, corporis tamen amplitudine ac pondere dissimillimū est: nam vtriusq; eadem fere est ratio quæ 9 ad XIII; aut subtilius 600 ad 929. Aurum vero ad stānum metallorum omnium leuissimum & corpore capacissimum, fere triplam habet rationē; id est quam 18 ad 7; vel subtilius 1551 ad 600. Ferrum item coporis am plitu-

amplitudine & pondere ad argentum cæteris propius accedit: eſt enim fere vtriuſque ea ratio quæ 3 ad 4, vel accuratiſſime vt 634 ad 929: ſed aliorum miſturam ferre nullo modo poteſt. quinetiam æris drachma ſi in ferream fornacem iniiciatur, obſtat quominus ferri materia liquari vllo modo poſſit, ac totam aduri neceſſe eſt. Queritur tamen Plinius corruptores numiſmatum argentea lamina ferreum nummum ſic texiſſe, vt argenteus putaretur; idq; appellabat *ferruminationem*; qualem me Lutetiæ nummum memini vidiſſe. pondus tamen aut corporis capacitas fucum obductum facile detegit. aurum vero ferruminationem illam momento demõſtrat, cum ferro tanto grauius ſit, quanto ſenarius a nouenario ſuperatur: aut exactiſſima ratione 1551 ad 634. Poſtremum eſt argentum viuum, quod pondere ac volumine proxime ad aurum accedit; leuius tamen eſt & C capacius auro: eamque fere inter ſe rationem habent quam 3 ad 4, vel accuratiſſime vt 1158 ad 1551, ſed omnium celerrime igni carpitur, nec vlla vi retineri poteſt, quominus euolet ignibus admotum. Auri vero & argenti, opinor, ſumma inopia fecit, vt maiores noſtri proplaſticen in re nummaria deſerere cogerentur; vel, quod verius eſt, monetales ipſi nummos ferire maluerunt, quo fraudes eorum minus perciperentur. Noſtra quidem ætate nummi ſollertiſſima ratione, & quidem noſtrorum hominum ingenioſiſſimo artificio ſimul ac ſemel orbiculari figura ſecari ac ſignari & quidẽ promptiſſime cœperunt: ſed ea ratio deſerta iacet, quod vſu perceptum eſt nummos nec eiuſdem ponderis eſſe, nec formam diu tueri, & in cæmentorum multitudine ac iteratis fuſionibus magnum eſſe detrimentum. Quod autem diximus libram nummorum tum grauiorũ tum leuiorum integris numeris diuidi oportere ſine vlla fractione numerorum, habet ea res incredibilem vtilitatẽ, tum ad commerciorum facilitatem, tum ad nummorũ permutationem: ſi videlicet auri & argenti, atq; adeo ſi placet, æris libra vnciarum 12 in nummos 24, 36, 48,

72,96,144,192,576: non tamen æris vel auri libram in numiſmata 576 diuidere neceſſe eſt, ſed argenti dumtaxat. omnium vero libræ partitionum vtiliſſima eſt drachmalis, ſcilicet in nummos 96. Et quoniam repentinæ legum mutationes, ac rei nummariæ conuerſiones graue ciuitatibus detrimentum, ſæpe quoque rebellandi occaſionem afferunt; id ſenſim fiat oportet, quo leuius incommoda ferantur. Cum enim legatione ſuſcepta ad conuentus Gallorum Blœſas profectus eſſem, iuſſus ſum a principe cum monetalibus Præfectis ac Marcello ærarii Tribuno de re nummaria qua tunc grauiſſime Reſpublica conflictabatur, conſilium capere; vbi breuiter ea quæ ſuperius ſcripſimus, quæq; populari ſermone iampridem a nobis peruulgata fuerant, diſſeruimus: ſumma tamen fuit, nihil vtilius fieri poſſe, ſed tam graui morbo nummario Rempublicam vrgeri, vt eam medicinam quantumuis ſalutarem, difficillime latura videretur. at nullæ medicinæ tam ſunt ſalutares quam quæ faciunt dolorem. & quoniam pocula, cataplaſmata, ſectiones nihil proficiunt membris putribus; ignes & cauteria admouere neceſſe eſt. At paulo poſt intellexi peculatores publicos interceſſiſſe, quominus ea quæ dixi, publica lege ſancirentur. quinetiam argentea numiſmata deteriora quam antea ſignarunt, & ex eo centies fere LLS corraſerunt. Neq; enim dubito ſi æroſa numiſmata lege prohibeantur, ac iuſto pretio nummulariis dentur, ſubditos iacturam non leuem facturos; quam princeps pro ſe quiſque quadam ex parte ſarciat oportet: ſed illud incommodum pro tantis vtilitatibus leuiſſimum optimo cuique debet videri.

IV, De Rerumpublicarum inter ipſas comparatione, & quæ quamq; vtilitates & incommoda ſequantur.

QVEMADMODVM quiſque tueri rem familiarem debeat, quibuſq; initiis familias propagari, quibus etiam moribus, inſtitutis, legibus temperari; quibus modis ciuitates fundari atque inſtitui; quibus augeri atque

que amplificari; quibus copiosissimæ, florentissimæ, beatissimæ deniq; effici possent, satis quidem superioribus libris disseruisse videmur: restat illud modo, vt tribus legitimarum ciuitatum generibus propositis, quæ quamque commoda aut incommoda sequantur, breuiter complectamur: sic enim ordo postulat, vt optimi cuiusque generis delectum faciliorem habeamus. Cum enim Rerumpublicarum genera plura tribus esse non possint, siue vni, siue omnibus, siue paucis summa detur imperandi ac prohibendi potestas; & cuiusque generis alterum laudabile sit, alterum vitiosum: prudentis est non tantum vitiosa declinare, verumetiam honesta diiudicare, vt in optimo tandem acquiescamus. Et quidem mihi tum vniuersa tum singula consideranti, perniciosa tyrannis vnius, tyrannorum quoque multitudo deterior videtur; sed omnium deterrima plebis impotentissimæ potestas, quam M. Tullius ex Aristotelis sententia, *tyrannidem* quoq; *maximam* appellauit. Ex his tamen omnibus nihil anarchia magis pestiferum cogitari potest; quæ nec formam ciuitatis vllam habet, & in qua imperari qui possit cuiquam, quiq; parere velit imperāti, reperiatur nemo. His igitur vitiosis generibus repudiatis, laudatarum ciuitatum optimam sequamur; quæ qualisque sit, incommoda cuiusque seorsum ab vtilitatibus seiungam, vt quid expetendum, quidve fugiendum sit, planius intelligatur. Ac primum quidem popularis status cæteris laudabilior videri posit, quod in eo solo ius omnibus idem, ac sine cuiusquam gratia vel odio leges vniuersis ac singulis æquabiles, ipsique naturæ consentaneæ inesse videantur. vt enim natura alterum altero nec honoribus nec opibus superiorem fecit; ita quoque popularis status hunc sibi propositum finem habet, vt omnia omnibus æqua sint, nec magis quisque similis sibi sit, quam omnes omnium. id autem obtineri non potest, nisi fortunæ, opes, honores, præmia, supplicia, imperia, iura deniq; omnia omnibus eadem sint sine vlla cuiusquā prerogatiua. Ita quidem Ly-

Argumenta pro statu populari.

curgum, qui Reipubl. constituendæ magister optimus habitus est, fecisse videmus, cum auri & argenti vsu sublato, ac tabulis omnibus creditorum vno consumptis & eodem incẽdio, legem agrariam tulit: qua quidem possessiones omnes omnibus ex æquo diuisit; tum peragrata regione summam ex ea re voluptatem cepisse dicitur, cum frugibus omnibus collectis omnes cumulos exæquatos intueretur. qua quidem re duas ciuitatum pestes antiquissimas, auaritiam inquam ac superbiam, e Laconicis finibus exterminasse dicitur: neq; id tantum, verũ etiam furta, rapinas, ambitum, calumniam, magistratuũ sordes, factiosos cœtus de Republica sustulisse. hęc enim æquatis omnium imperiis ac fortunis, locum vbi consistant, reperire facile non possint. Iam vero, si hominũ inter homines societas sine amicitia peritura sit, amicitiæ vero fundamentum in æquabilitate positum videatur: (hac enim re maxime amicitia fouetur ac sustentatur) æqualitas item extra populare imperium nulla reperiatur: consequens est in popularibus imperiis humanæ consistere societatis & incolumitatis fundamentum, idq; maxime omnium expetendum esse. quid autem optabilius est quam sublato tyrannidis metu, libertatem vnicuiq; a natura duce optima datam restitui? quid item laudabilius quam ius omnibus æquabile cõstitui? quid suauitate ciuili, sublato potentiorum dominatu, iucundius, aut naturæ magis consentaneum optare possumus? hæc omnia in vno statu populari posita videntur. At illud quanti est, quod optimi Imperatores, prudentissimi legumlatores, acutissimi iurisconsulti, opifices ingeniosissimi, clarissimi Oratores, summi philosophi non modo sunt ac fere semper fuerunt in popularibus imperiis, sed etiam ab iis ad omnes populos permanarunt! quid ita? nisi quod ingenia libertate quodãmodo exsultant ac efferunt sese, quæ vnius aut paucorũ dominatu ac inuidia quasi humi abiecta ac depressa iacent, nihil vt magnum aut excelsum ausint. At etiam nulla vsquam Respublica præterquã in populari consistere

ſtere videtur; in qua ſcilicet populus publica, vel (vt veteres loquebantur) *populica*, vrbem inquam, theatra, vias, ærarium, opes, ſpolia, iura, præmia, leges, honores in commune quærit, iiſq; perfruendis ſummam voluptatem capit: at paucorum vniusve dominatione cum omnia tenentur, nihil publicum, nihil commune dici poteſt. In ſumma, cum nihil ab immortali Deo tam optare debeamus, quam vt magiſtratus legibus, ſubditi magiſtratibus ſe quam obſequentiſſimos præbeant, id tantum in vno populari ſtatu ſperare poſſumus: quia legum ſumma poteſtas eſt in populari, non in vnius aut paucorum ſtatu. Hæc fere a popularium hominum opinione pro ſtatu populari argumenta ducuntur, partim veriſimilia, partim etiam vera; quæ nonnulli fulcire & corroborare conantur: populariter id quidem, ſed nõ ſatis ad id quod volunt, accommodate. ſunt enim hæc argumenta araneorum telis haud valde diſſimilia; id eſt ſubtiliter ac belle contexta, ſed quæ beſtiolas quidem exiguas irretire valeant, robuſtiores retinere nõ poſſint. hæc igitur diſcutiamus. Principio nulla fuit vnquam ciuitas quæ ſummam illam honorum, fortunarum ac imperii æquabilitatem tueretur, vt ſuperioribus libris demonſtrauimus. ac tantum abeſt æqualitas illa rerum omnium a natura, vt eam qui retinere volet, prius naturæ leges ac iura perrumpat oportet. Quis enim non videt naturam alios aliis animi præſtantia tanto excellentiores, quanto brutis animantibus homo præſtabilior eſt, procreauiſſe? cur ita, niſi alios ad imperium, alios ad obſequium genuiſſet? quam multi ſtupidi, furioſi, inſani, qui nullum naturæ, nullum ingenii lumen habent? num ad imperium natos eſſe putemus? Ac fere fit vt eadem illa natura iis quibus ingenii ac prudentiæ vim ademit, corporis infinitum robur ad imperata ſtrenue exſequẽda dederit: quibus vero animi præſtantiam eximiam largita ſit, corporis vires dempſerit. Quod ſi naturæ libertas, quam populares iſti tantopere prædicãt, in democratia locum haberet, certe nec legib. ipſis re-

Contra Democratiam.

594

linqueretur, nec magistratibus imperandi prohibendi que locus. at nusquam in monarchia, nusquam in aristocratia tot ac tam multi sunt magistratus, quot in democratia videmus. Quantum attinet ad prędia communia, ad ærarium, ad rem denique publicam, nusquam rapinæ, nusquam peculatus frequentiores. Quarum rerum cum testes quamplurimos & quidem clarissimos habeamus, nullum tamen Xenophonte clariorem aut locupletiorem. idem enim & optimi Imperatoris, & sapientissimi philosophi laudibus abundans, de sua, id est de Atheniensi Republica [a], hæc scribit: *Ego*, inquit, *statum Atheniensium probare non possum, quod eam Reipublicæ formam amplexantur, in qua improbi ac flagitiosi meliore sunt conditione quam viri boni ac innocentes.* Si tantus vir ita sentit de Atheniensium Republica, omnium quæ exstiterunt popularium laudatissima; vel, vt Plutarchus scribit, *minime omnium vituperanda*; qualem sententiam de cæteris popularibus laturum fuisse putamus? In quo quidem Macchiauellus literis abusus est & otio, cum democratiam vno loco cæteris [b] prætulisset: idem tamen cum Italiam antiquo splendori restitui vellet, id non nisi a monarchia, & quidem Pontifice maximo, fieri [c] posse iudicauit. a qua sentẽtia rursus defecit, cum Venetiarum Rempublicam cæteris omnibus præstantiorem esse scripsit [d]; vt quid sentiat homo leuissimus ac nequissimus, diiudicari non possit. Quid Plato? democratiam *nundinas populares* appellauit, in quibus omnia venalia prostant. Aristoteles paucis verbis democratiam repudiauit, non tantum rationibus, sed etiam Homeri auctoritate vsus, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Maximus item Tyrius [e] vir sua ætate clarissimus, vt perniciosam democratiam semper fuisse conuinceret, testimonium protulit Atheniensium, Syracusanorum, Carthaginensium, Ephesiorum. *Et quidem vt populo placeat, cui vitia displicent*, inquit Seneca, *per naturam fieri non potest.* Quamobrem Phocio Atheniensium Imperatorum fortissimus ac integerrimus, popularibus suffragiis semper contrarius,

[a] Xenophon in lib. de Republ. Atheniens.

[b] In Liuium.

[c] lib. 1. Princ. c. 9.

[d] In Liuium.

[e] Orat. 3.

trarius, etiam populum semper a sua sententia discrepantem nactus est, præterquam quod semel populus suam sententiam probauit: tunc ille admiratus, & ad circumstantes conuersus, *Quid, malum, mihi excidit, vt populi sensus cum meis congruerent!* Et quidem mirum debet videri si plebs imperita, id est, multorum capitum immanis quædam hydra, rectam vllam sententiam ferat. certe quidem ab imperita multitudine consilium rerum gerendarum petere, aliud nihil est quam a furioso sanitatem. Quod Anacharsis cum omnium optime perciperet, Atheniensium conciones & concilia sine risu spectare non potuit, cum diceret Athenis sapientes rerum agendarum summam populo proponere, furiosos vero quid agendum esset, decernere consuesse. Vt tamen plebs imperita ac leuissima quicquam quod rectũ, quod honestum sit, decernere velit, aut possit, quis tam inops a prudentia, qui consilia ciuitatis sacratissima in vulgus manare putet oportere? num illud est sacra proculcare ac prophanare? quamquam res sacrę si exsecratę fuerint, resecrari possunt, & ꝓphana expiari; arcana vero imperii peruulgari sine ciuitatis interitu, aut certe sine dedecore & contumelia non possunt. Quamobrem mirum videri debet nemini, si ob eam causam populares Atheniensium, Carthaginensium, Syracusanorum ac C Florentinorum status breui interierunt. Omitto quam difficile sit populum vniuersum vnum in locum cogere; aut coactum regere ac moderari. Nec tamen, nisi magistratui placuerit, Senatus, nec populi concio haberi potest: vt Cęsar in Consulatu cum Bibulum collegam exertis gladiis terruisset, ne semel quidẽ Senatum, quem intelligebat suis conatibus repugnantem, toto Consulatus anno conuocauit. Ac si quidem Consul Tribunos aut collegas sibi consentientes nactus esset, nihil nisi eorum arbitrio ac voluntate fieri poterat. Quibus rebus perspicitur omnem populi plebisve potestatem paucissimorum magistratuum arbitrio ac libidini inseruire consuesse. At interim dissidentibus magistratibus, nisi

rebus gerendis opportune proſpiciatur, ciuitatis ſtatum in diſcrimine verſari neceſſe eſt. Nam legibus Solonis [a] æque ac duodecim [b] tabularum, priuſquam rogatio lexve perferri poſſet, populum trinundino vocari oportuit. ac ſæpe fiebat vt auium dexter volatus (nam Romani [c] contra populorum omnium morem ſiniſtra dextris meliora iudicabant) aut ſoricis inconcinna vox, aut comitialis morbus, forte hominis ebrioſi, comitia augure nuntiante, aut magiſtratu intercedente vitiarētur. qua de re M. Tullius cum ad Atticum ſcriberet, *Scire velim*, inquit, *num cenſum impendant Tribuni diebus vitiandis*. idem paulo poſt, *Proſcripſit Marcellinus ſe per omnes dies comitiales de cælo ſeruaturum; conciones turbulentæ Metelli, temerariæ Appii, furioſiſſimæ Publii*. Neque enim competitores ſeipſos tantum in petendis honoribus impediebant, ſed etiam a magiſtratibus ipſis impediebātur, vt imperium retinerent. Interdum etiam Reſpublica magiſtratibus quaſi nauis gubernatore deſerta ſeditionum tempeſtatibus ac procellis miſerandum in- 696. modum iactabatur. Nam paulo ante Cæſaris Dictaturam, cum propter competitorum vim nulli magiſtratus creari poſſent, Pompeius ſolus Cōſul factus eſt. Quamobrem Rhæti ipſi qui nunc popularem ſtatum vtcumq; tuentur, alternis tantum annis magiſtratus creare conſueuerunt. At nihil eſt imperio populari tam inimicum, quam diuturnos honores adipiſci. Quid autem abſurdius quam pro legibus habere leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu quam certo & explorato iudicio fertur? Quid magis furioſum quam extremis Reipublicæ periculis ab inſana plebe conſilium petere? nihil enim iniuſſi magiſtratus obire poſſunt; nec ſi poſſint velint: & vt velint, nihil tamen audent perterriti furore plebis, quæ aduerſos caſus ac ſua peccata regerit in ipſos magiſtratus. Itaq; Philippo rege fines Atticos incurſionib. infeſtāte, magiſtratus attoniti latuerunt; plebs inuocata in comitium venit, nec magi-

ſtratus

[a] Demoſthenes contra Leptinem.

[b] Macrobius in Saturnalibus.

[c] Cicero in lib. de Diuin.

ſtratus quiſquam exſtitit qui cõcionem haberet, vt quidem Demoſthenes ipſe ſcribit. Conſimili caſu Florentini, cum Carolus v Imperator ad vrbem exercitum admouit, adeo exterriti ſunt, vt qui pro Republica conſilium dare aut capere poſſet, nemo reperiretur. Nam legibus cauebatur, vt Prætor maximus Florentinorum pro concione populi de Republica conſilium caperet. Eſt autem plebis ea impotentia, vt quemadmodum rebus proſperis inſolentius exſultat; ſic aduerſis repente C deiiciatur. Imperii vero decus ac maieſtatem quonam modo plebs vlla tueri poſſit, quam miniſtri magiſtratuũ faſcibus ac fuſtibus ſæpiſſime coercent, *& in qua regenda plus pœna*, inquit Liuius, *quam obſequium valet?* Itaq; Phocio dux Athenienſiũ, cum ſibi ipſe audientiam facere non poſſet in concione, O, inquit, *fuſtuarium Corcyræum quouis talento pretioſius!* Ex quo quidem intelligitur grauitatem imperii ac maieſtatis pondus plebem ſuſtinere non poſſe; in qua tamen ſumma Reipublicæ conſiſtit. Sed his omiſſis porro progrediamur. Nemo eſt enim qui dubitet ciuitatum omnium finem extremum, eũdemq; optimum in eo poſitum eſſe, vt pietate, iuſtitia, fortitudine, in primiſq; prudentia floreant. His enim artibus humana ſocietas conſeruatur. At populare imperium his artibus ac virtutibus omnibus eſt ac ſemper fuit inimicum: quoniam *plebs id vnum*, inquit Xenophon, *propoſitum habet, vt impudentiſſimum ac flagitioſiſſimum quemque ad ſummos honores & imperia proueheat:* alioqui peſſime ſibi conſuleret, ſi virtute ac integritate pręſtantibus viris imperia mandaret. ab his enim imperio ac poteſtate ſumma ſpoliata profligaretur: propterea quod bonorum ac fortium virorum perquam exigua, improborum autem infinita eſt multitudo: quæ ab honoribus & magiſtratibus, ſi bonis ac ſapientibus imperium tribueret, arceretur. Eam ob rem populus Athenienſis improbos ac impudentes colit & amplexatur, hiſque omnibus qui ſibi blandiuntur, audientiam facit; integritate vero ac iuſtitia claros exſecra-

tur. Propterea Rempublicam Atheniensium probare, inquit, non possum, quod statum omnium deterrimum sequantur: eos tamen laudo, quod eum statum amplexi omni ope, cura ac industria conseruant ac tuentur; quodque integritate ac iustitia præstantes viros ab honoribus & imperiis quam longissime repellunt; quod proscriptione & exsilio fatigant; quod sceleratos ac flagitiosas amant: quoniam, inquit, vitia quæ tibi ac bonis omnibus vsque adeo displicent, populare imperium fouent ac tuentur. Iustitiam vero plebs auersatur, vt potentiorum ac nobilium domos euertat ac diripiat, sceleratorum quibus imperia mandat, opibus & consiliis elata. ex quo fit, inquit, vt popularis illa ciuitas perditorum sit ac flagitiosorum hominum sentina, qui plebem aduersus innocentes ac bonos ciues armare & inflammare consueuerunt. Leges autē optimas plebs aspernatur; quippe quę ab eius nutu ac voluntate pendent. Hæc sententia fuit Xenophontis, hoc iudicium summi viri de Atheniensi Republica, quam popularium ciuitatum clarissimam fuisse tradit, nec in ea quicquam immutandum putauit quamdiu popularem statum retinere vellent. Consimile, quantum quidem opinor, Marcelli[a] iurisconsulti iudicium habemus de meretrice, quam turpiter facere scribit, quod pudicitiā prostituat: sed quoniam verecundiæ fines transiliit, non turpiter facere quod bene & gnauiter impudens ex artibus meretriciis quas profitetur, quæstus quantum quidem potest vberrimos facit. Ita Xenophon popularē statum deterrimū esse confitetur; sed ad eum retinendū prudenter eos facere iudicat, qui virtutib. omnibus bellum indicūt. Hoc igitur ciuitatis genus qui probat libertatis specie proposita, virtutum interitū earumq; oppressionem tetram ac detestabilem, gloriosam putat. Et quidem popularium fere ciuitatum summa lex est, *ne ciuis quisquam quantumcumque scelus siue in deos, siue in homines admiserit, capite feriatur*[b]. quinetiam Romanis legibus seuerissime cauebatur, ne verberibus[c] ciuem cædere liceret. at

a l. 4. de condic. ob turpē.

Scelerum impunitas in statu populari.

b Leges Valeriæ tres, lex Sempronia.

c Lex Porcia. Cicero pro Rabirio perduellione.

ne vllis

ne vllis quidem magistratribus nec ipsi Senatui Romani ciuis libertatem minuere vllo modo licebat. Itaque Verres, vt alios omittam, diuinis & humanis legibus fœdissime proculcatis, repetundarum ac peculatus omniumque sordium & corruptelarum reus, iudicioque publico damnatus, grauissimam pœnam Reipublicæ pendere visus est, quod ex Vrbe excessit. cur ita? quia populares status libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. At Coriolani, Scipiones, Cicerones, Rutilii, Metelli, rebus præclare gestis exsilio damnati sunt. Ita quoque Hermodorus Epheso; Aristides Iustus, Themistocles, Thucydides, Athenarum vrbe pulsi sunt. Miltiadem vero carceribus, Socratem veneno necarunt. ac tametsi Phocio non modo Atheniensium, sed etiam omnium suæ ętatis virorum clarissimus haberetur, & qui quadragies quinquies Atheniensis exercitus imperator creatus, vitam summa integritate vitæ ac innocentia sine vllo probro transegisset; nihilominus calumniator quidam de fece plebis ausus est ad populum, quem intelligebat Phocioni iratum, rogationem huiusmodi ferre; *Vellent iuberent Phocionem ac socios necari.* hanc vocem populus tanto plausu excepit, vt omnes assurgerent, ac manibus elatis ciues fortissimos ac innocentissimos capitis damnarent: nec defuerunt qui sertis & co-
698 rollis redimiti cum seruis ac fœminis in comitium profecti sint, vt sententiam capitalem ferrent. Qua re perspecta, *Me quidem a vobis*, inquit Phocio, *damnari facile patior; sed cur isti?* ad quem populus; *Quoniam*, inquit, *tibi sunt amici:* nec prius furor plebis insanientis conquieuit, quam omnes sine iudicio, sine accusatione, sine vlla causa necarentur [a]. Nec vero sperãdum est vt plebẽ, cum bonis insultare cœperit, pudor vllus a turpitudine, aut ratio a furore reuocare possit. Itaq; cum Demosthenes sceleratissimos quosq; euadere, ac in primis Antiphõtem capitalẽ hominem populi iudicio absolutũ videret, eundẽ Areopagitarũ sentẽtia reũ capitis peregit,

[a] Plutarch. in Phocione.

parum admodum de populi iudicio sollicitus[a]. Ex quo perspicuum fit maiestatis in populo vim pene nullã fuisse, aut proculcatam iacuisse. Et quemadmodum in populari ciuitate omnia imperia, magistratus, curationes publice væneunt; ita quoque a sordibus & corruptelis nihil sanctum aut purum esse potest. quinetiam M. Marius modios argenti plenos in comitium[b] diribitores ferre iussit, vt suffragia plebis lucro inhiantis coemeret. idem Cneum Pompeium fecisse legimus. Quamobrem mirum videri non debet, si magistratuum ac iudicum sordes & corruptelas incredibiles in Romanorum scriptis legimus[c]. fœdius etiam Athenis Stratocles ac Damoclides ineunte magistratu ad auream messem se proficisci publice iactabant. At si quidem iura, iudicia, leges, honores, imperia, magistratus Athenis ac Romæ tam turpiter proscribi consueuisse videmus, quæ tamen opibus ac fortunis omnium florentissimæ exstiterunt: quid de ciuitatibus egestate ac inopia laborantibus iudicandum? Cum enim Megarenses Theagenem principem imperio spoliauissent, tanta licentia viuebant, vt locupletissimos quosque impune diripere liceret; vt est apud Platonem. Non aliter Heluetios diutissime pulsa nobilitate fecisse legimus, qui quem diripiendum plebi prodere vellent, pro foribus eius humanam figuram aut personam ramis subiectis collocabant; nulla mora quin extemplo fortunis omnibus locupletissimus quisque ac innocentissimus ciuis spoliaretur. At qui popularem statum Romanorum tantis laudibus efferunt, cum potius virorum fortissimorum & clarissimorum laudes prosequi præstabilius fuisset, quam ciuitatis formam; non vident quot & quantis seditionibus ac bellis ciuilibus, & quam sæpe iactata sit illa ciuitas; plebem a patribus toties diuisam; toties furiosissimos Tribunos turbulentis concionibus optimo cuiq; ciui exsilium, mortem intentare solitos; toties in media ciuitate, in campo Martio, in Curia, in ipsis tẽplis deorũ cædes ciuium editas; in ipso Iouis Statoris Capitolio Tiberium, post etiã Caium

[a] Plutarch. in Demosthene.

[b] Plutarch. in Mario.

[c] Cicero pro Cluent. in Verrem.

Caium Gracchũ, Drusum, Saturninũ, Sulpiciũ, crudeliter mactatos, nec sacrosanctæ, id est Tribunitiæ potestatis fiducia fuisse tutos; toties Consules ac Tribunos, imo Consules inter ipsos, ac Tribunos inter se vicissim pro Rostris, in senatu, coram populo capitalibus dissidiis ac secessionibus ciuitatem perturbantes, contrariasque leges, edicta contraria promulgantes. Cum enim Cassius Consul edicto Latinos & Hernicos Vrbe excedere iussisset, Virginius collega edictum huic contrarium promulgari[a] iussit; non tantum vt collegæ auctoritatem frangeret, verumetiam vt ciues inter se & cum peregrinis in Vrbe media committeret. Quid autem indignius, aut a ciuili societate magis alienum, quam ciues sub toga candida ferreos thoraces ac loricas indutos ad honorum petitionem quasi ad prœlium proficisci, & in ipso foro sæpe contrarias acies ciuium instrui? *Lapidationes*, inquit ille[b], *in foro sæpe vidimus: non sæpe, sed tamen nimis sæpe gladios.* idem paulo post; *Meministis*, inquit, *corporibus ciuium Tiberim compleri; cloacas refarciri; e foro spongiis effundi sanguinem.* hæc ille. At videre mihi videor Sulpicium Tribunum Mario impellente, decreta Senatus ac magistratuum imperia proculcare, vt Syllæ prouinciam eripiat; seditiosis concionibus quasi furiarum facibus plebem ad arma vocare; concursationes omnium ordinum, omnium ætatum ciuitatem turbare; Syllam cum exercitu redeuntem ciuili sanguine Vrbem ipsam fœdare, domos partim diruere, partim inflammare; milites effusos sine vllo sexus, ętatis, ordinis discrimine obuios contrucidare; vndique gladiorum fulgorem oculos præstringere; vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorum fragorem audiri; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus vias omnes circumsonare; cædes stupris, stupra cædibus misceri; vrbem denique totam in suorum ciuium cæde ac sanguine natare; post excedente Sylla, Marium redire; arces occupare; comitia turbare; magistratus arbitrio suo creare; Sylla-

699

a Dionys. Halicar.

b Cicero.

nos deiicere ac fugare; cædes cædibus rependere. nec ita multo post Syllam rursus cum exercitu reuersum tota Italia grassari, ac locis omnibus inauditas crudelitates ac ciuium strages edere, atque adeo in funeribus Reipublicæ exsultare ac tripudiare. In summa, si quis popularium ciuitatum veterem memoriam repetat, profecto comperiet, aut cum hostibus, aut cum ciuibus sempiternum bellum gessisse: & quamdiu floruerunt, non populari, sed sapientissimi cuiusdam ciuis imperio, nutu, consiliis, quasi regia quadam potestate, moderatas fuisse. Quamdiu floruerunt Athenæ, non populi, sed Senatus Areopagitarum imperio tenebantur. postea vero quam a Senatu ad populum omnis delata potestas est, Periclis vnius arbitrio omnia regebantur: quem rectissime Thucydides ciuitatis imperiũ habuisse confitetur. Florentini perpetuis fere seditionum fluctibus iactati sunt, quousq; Laurentius Medices imperium arripuisset: hinc Soderinus in concione quam habuit ad populum de conuertendo statu, ciuitatem quidem antea specie popularem, re ipsa vnius Laurentii dominatione occupatam fuisse dixit: paulo post imperio plebi restituto ad furores ciuiles relapsos non prius conquieuisse quam regem haberent. Romanam vero ciuitatem quis non videt perpetuis hostium bellis implicatam, vix tamen a ciuilibus vmquam abstinuisse? quod igitur stetit, quod legibus & armis aliquamdiu floruit, Menenio Agrippę, Furio Camillo, Papirio Cursori, Fabio Maximo, Catoni Censorio, Marco Scauro, Pompeio Magno laus illa, non populo debetur. Quamobrem Liuius[a], *Sub vmbra Scipionis*, inquit, *Vrbem terrarũ dominam latere; nutus eius pro decretis Patrum, pro populi iussis esse.* Stetit etiam aliquamdiu popularis Thebanorum status; sed Pelopidæ, sed Epamynondæ imperio singulari[b] stetit: quos cũ amisissent, nõ ita multo post populare imperium amiserunt: perinde vt Athenienses amisso Pericle imperatore fortissimo ac prudentissimo, ciuitas quasi nauis amisso gubernatore & ereptis Areopagitarum Senatui guberna-

[a] lib 30.

[b] Plutarch. in Epamynonda.

bernaculis,in alto fluitare ac seditionum ciuilium procellis agitari cœpit; cum alius ancoras iacere,alius portum tenere,alius vela facere conaretur, oborta tempestate fœdissimum sui naufragii spectaculum,& hostibus iucundissimum exhibuerunt [b]. Ac tametsi tyrannis triginta vrbe pulsis ad imperium populare redierunt, Demosthenes tamen in populi concione dicere ausus est Atheniensium imperium penes aliquot Oratores esse, a quibus duces exercitus penderent, qui trecentos ad summum ciues alios aliis attributos haberent; quorum arbitrio emptis aut eblanditis suffragiis omnia in Republica maxima gererentur. honores autem ac imperia promercalia fuisse Plutarchus scribit; idque popularium omnium ciuitatum commune malum appellat. Liuius enim de Tarentinorum populari statu ita scribit: *In potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse.* ac paulo ante popularis Romanorum imperii occasum, Crassi, Cæsaris ac Pompeii, quod *Tricipitium* vocabant, arbitrio ac potestate imperium illud tenebatur: sed cum alter hostili, alter ciuili bello cecidissent, tertius principatum arripuit. Quibus rebus intelligitur populare imperium sine prudentissimo gubernatore diu consistere non posse; hinc vero summa potestate tributa, tyrãnidem cõsequi. Hîc mihi occurrat aliquis, statum Heluetiorum popularem esse, pręclarum tamen videri, ac iam trecentos amplius annos armis ac legibus optimis floruisse; tyrannidem etiam non modo a suis ceruicibus, sed etiam ab alienis strenuissime depulisse; nec minus domestica quam militari disciplina tranquillum statum tueri. Demus hæc omnia. sed antea causas aliquot aperuisse videmur; scilicet statum quinq; ciuitatum minorum, etiamsi cæteros libertate superare videantur, gubernandi tamen ratione optimatum rationem sequi. facit etiam effera quodammodo locorum natura, vt libertatem popularem auidius amplectantur; item ferocissimum ac seditiosissimum quemq; foras erumpere, vt alienis principibus inseruiãt; reliquias

a Polybius lib. 6.

C

plebis tenuium & opificum imperii minime appetentes facile in obsequio magistratuum retineri; maximam vero partem ab armis diutissime iampridem, vt pace ac tranquillitate fruantur, abstinere: postremo ciuitates omnes, quæ, paucis quibusdam exceptis, in summa inopia versantur, tot ac tam multis fœderibus ac societatibus inter se & cum finitimis aptas & colligatas esse, vt a se inuicem diuelli non facile possint. & quemadmodum ii qui in densissimis tenebris, aut per abruptos præcipitesq; locos iter habent, manibus ac vestibus sese mutuo complectuntur, vt alter alterius ope ac ductu nitatur: ita quoque Heluetii in lubrico popularis imperii statu constituti mutuis auxiliis ac societatibus quam arctissimis vinculis inter se coniuncti, viam sibi muniunt tutiorem; nec, si a mutuo complexu diuellantur, diu consistere possint. Quamquam popularem illam societatem ac libertatem nobilium ac locupletiorum sanguine fundatam & auctam fuisse quis non videt? victoriam Basiliensem Ludouici XI Delphinatis auspicio partam secuta est nobilium qui Ludouici partes tuebantur, cædes ac proscriptio, & earum maxime familiarum quæ Sembaciæ cladi superfuerant. paucissimi quidam Bernatum ac Tigurinorum ope & gratia incolumes restant. Argentinenses vero, Lindauii, Senenses, Genuenses, Florentini, vt popularia imperia stabilirent, antiquam nobilitatem pene a stirpe auulserunt. Deterius etiam Florentini, qui deleta aut exacta nobilitate, gubernacula tenuerunt: sed cum ordines ciuium tres fecissent, grandium, mediocrium & plebeiorum; hi quidem, grandes de imperio deturbarũt; reliqui ordines rursum de principatu inter se tantis furoribus exarserunt, vt riui sanguinis per vias decurrerent: postremo cum summa rerum ad fecem plebis delata esset, a mutuis cædib. & strage non ante conquierunt, quam Pontificis maximi ac finitimarum vrbium consilio ad principem peregrinũ, vt antea diximus, gubernacula detulissent[a]. Est autem plebi quodammodo insitum nobilitatis odium, cum intelli-

[a] Antonin. & Machiauel. in historia Florentin.

701

intelligunt ex ipſa plebecula magnam partem vel opibus, vel cæde cuiuſquam nobilitatem ſibi peperiſſe, & infimorum contemptu, aut armorum vſu præ cæteris intumuiſſe. Quamobrem Argentinenſes, cæſa ac proſtrata nobilitate, cum imperium populare inuaſiſſent, legem communib. ſuffragiis tulerunt, ne quis ſummos in ciuitate magiſtratus adipiſceretur, niſi a cerdonibus, aut coriariis, aut id genus ſordidis opificib. ſtirpem traxiſſet. Id enim veteribus Græcis vſitatum erat, vt in iis ciuitatibus quæ popularia imperia ſtabilire ac tueri vellent, ciues omnes, quantum quidem fieri poſſet, opibus, honoribus, imperiis ac vitæ conditione exæquarent: ac ſi quis prudentia, iuſtitia, fortitudine, aut vlla virtute cęteris præluceret ac emineret, hunc oſtraciſmo exterminabant; aut ne virtuti tam aperte bellum indicere viderentur, accuſationibus & calumniis opprimebant: atq; id vnum efficere conabantur, vt ſinguli ciues non magis ſui ſimiles eſſent quam omnes omnium. at etiam Plato Socratis nomine, non bona tantummodo, verumetiam vxores ac liberos omnium communes eſſe optabat, vt ſublatis MEI ac TVI vocibus, quaſi diſſidiorum fomentis, ſumma concordia ac tranquillitate viueretur. Quæ diſciplinæ ſi ſibi conſentiant, ciuitatum omnium interitus ſequetur: non quia metuendum ſit vt ex ciuitate familia ſit eadem futura, quemadmodum Ariſtoteli viſum eſt; ſed quia ciuitates ob id maxime conſtitutæ ſunt vt ſua tuerentur, quodq; diſcordiarum vberiora aut fœcūdiora ſemina nulla ſint quam in rerum omnium communitate. quamquam familia ipſa principes vno plures ferre non poſſit. eſt autem familia ciuitatis imago. Et cum Biantem popularis homo inepte interpellaret, vt ſtatum popularem in ſua ciuitate ſtabiliret; ille ſapienter, *Fac*, inquit, *tuam familiam popularem.* ex quo intelligitur eos qui omnia omnium in ciuitate communia, paria, ſimilia, imo eadem efficere concupierunt, vt quaſi ex vna ciuitate vnam familiam conſtituerent, vni quoque principi, vt in familia, ſummum imperium manda-

Argentinēſium lex.

re, & eandem quam in recta familia disciplinam seruare
oportere; non autem honorum, imperii ac fortunarum
æquationem proponere; qua nihil natura, nihil diuina
lege magis alienum cogitari potest: hæc enim disertissi-
me sua quemq; tenere, & ab alienis non tantum manus,
verumetiam mentes ac sensus ipsos iussit habere conti-
nentes. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi, qui na-
turæ legib. omnia fuisse communia putant: neque enim
præcepta diuina legi naturæ dissentanea esse possunt,
vt rectissime sapientiæ Magister scribit, legem matris &
iussa patris, id est Dei ac naturæ disciplinam sibi consen-
tientē, modis omnib. exsequi quemq; oportere. Liber-
tas autem illa quam in popularib. imperiis tantopere vi-
gere putant, in eo maxime versatur, vt suis quisq; bonis,
vxore, liberis tranquille fruatur; nec sibi aut suis vlla vis
inferatur, aut si fuerit illata, vindicetur. Quod si bonorū
æquatio capitalis optimo cuiq; videretur, multo certe
capitalior honorū & imperii æquatio debet videri: quia
fortunis & opib. frui commode quisq; potest, si copia
datur; imperandi vero prudentia non nisi paucissimis
est Dei munere & concessu tributa: vt in statu populari
prudentissimo cuiq; imperium tribui sit necesse. Quin-
etiam populi qui nullam ciuitatis imaginē habent, du-
cem aliquem qui cæteros regere, qui ius petentib. dice-
re possit, creare coguntur: vt in Guzulana regione Afri-
cæ ac Fessæ finibus, accolæ Magnani montis, si quē per-
egrinum prætereuntem viderint, qui prudentia præsta-
re videatur, hunc consistere cogunt, vt ius vnicuiq; tri-
buat [a]. Popularium autem ciuitatum ea fere lex est, aut
certe esse debet, vt qui eandem imperandi prudentiam
nacti sunt, eadem imperia sortiantur; quod si alius alio
sapientia præstet plurimum, non sorte sed suffragio im-
perium deferatur. Quis autem non videt inter homi-
nes tantum discrimen esse, vt alii quidem belluis ipsis
multo inferiores sint; aliis vero tantum ingenii ac sapi-
entiæ lumen inesse, vt dii quidam aut angeli quib. diui-
na lux affulsit, moderandis ciuitatibus cælo delapsi vi-
deantur.

[a] Leo Afer.

deantur.at qui æquationem honorum & imperii in statu populari constituunt,imperitis, furiosis, deniq; sensibus ac mente captis perinde vt prudentibus gubernacula tribui volunt. numerantur enim suffragia multitudinis,non ponderātur: furiosorum autem ac imperitorum vbiq; multitudo partibus infinitis maior est quam sapientum; si modo verum est Salomonis, quod Græci Apollini tribuunt, illud oraculum;

Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit vnum,
Millibus e multis olim consultus Apollo.

Quamquam qui & honorum & bonorum ęquationem in ciuitate quærunt, iidem firmissima concutiunt ciuitatis fundamenta;amicitiam inquam,ac beneuolētiam, quæ inter pares vix subsistere potest: inimicitiæ vero nusquam maiores quam inter pares; siue quod alter altero superior fieri velit, siue quod alterius ope alter carere potest. Quamobrem videmus non modo cœtus iure ciuili sociatos, sed etiam populos omnes iure gentium, atq; adeo rerum omnium vniuersitatem iure naturæ disparium coniunctione & amicitia multo melius 703 cōciliari ac foueri;quod alii aliorum opib. & auxiliis carere non facile possint: nō aliter quam in humano corpore,quod ipsum ciuitatis bene constitutæ imago quædam est,ac præstantissima forma; in quo nullum est mēbrum cuius vsu ad vniuersi corporis salutem aut decus cætera membra vacare possint: & quæ imperitis minus vtilia putantur,cæteris alimentum prębent:vt sapienter olim disseruit Menenius Agrippa oratione salutari, qua plebem Romanam a Patrib.discedētem reuocauit. Popularia quidem imperia principio gratiosa ac præclara videntur;contraquam in monarchia fieri solet: sed hæc ingentib. vastisq; fluminib. consimilis est, quæ quidem ab ortu ipso exigua sunt,longo tamen aucta tumefactaque progressu,eo maiores vndas voluunt,& capaciorib. alueis feruntur, quo a fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. popularis vero status vento similis est, qui vnde oritur,vehementissimus est;ad longinqua

tamen fractus debilitatusq; peruenit. Quæ a me copiosius disputata sunt, vt eum errorem iis eriperem, qui rerum nouandarum cupidi, monarchias humano generi salutares euertere, ac populares status libertatis & æquationis specie stabilire conantur; qui tamen quauis tyrannide multo deteriores sint, nisi singulari quorumdam imperio ac sapientia dirigantur. Quamobrem quę Respublicæ Heluetiorum moderandæ ciuitatis scientia clariores iudicantur, tametsi popularis imperii imaginem prę se ferunt, aristocratica tamen ratione gubernantur; ac duplicem aut triplicem Senatum habent, vt plebs infima quam minimum imperii arcana sentiat, & ab ipsis gubernaculis quam lōgissime remoueatur. cœtus vero Mantineorum veterum more per Curias discretos, quas ipsi *Schaffas* appellant, distribuunt, quibus præsunt Decuriones. prudenter id quidem, vt & facilius plebs in officio contineri, neve simul coacta ac seditiosorum ciuium querelis excitata, tumultus ciere possit. Et quoniam statum Reipublicæ conuertere aut immutare ne sapientissimi quidem ausint, qualemcumq; possumus tueri, ac modis omnib. emendare debemus. Est autem popularis status ab vniuersa natura plane discrepans: quare diuturnus esse non potest, nec vlla re magis conseruatur quā seuerissima legum optimarum exsecutione; in quo quidem laudabilis est Heluetiorū disciplina, quod contra veterum Democratiarū leges supplicia, de improbis ac flagitiosis seuerissime reposcit; nec vlla capitalium scelerū venia speratur: ac si quidem ciuitates principum aut sociorum gratia contra legum seueritatem exorari se patiuntur, puniunt quidem aliquāto leuius; pœnas tamē effugere difficillime damnati possunt. quam seueritatem si remittant, statum diu tueri non poterunt. nam vt ægra corpora vigilantibus medicis & congruenti diæta sustentantur: ita quoque populare imperium omnium deterrimum, si legum seueritatem ac magistratuum accuratam diligentiam remittat, in periculo versari necesse est. Atq; hæc de populari

pulari statu. Sed luctatio difficilior est cum iis qui aristocratiam tuentur. Huius ergo vtilitates quoq; explicemus. Nam si laudãda est in reb. omnib. aurea mediocritas, & extrema vitiosa declinãda, vnius ęque ac omnium imperia quasi extrema quædam repudianda sunt, vt in aristocratia, id est in optimorũ imperio, velut in medio acquiescamus. vt si decẽ milia ciuium censa fuerint, centum optimi ciuitatis principes creati, sapientissimis consiliis ac iustissimis imperiis statum ciuitatis tuebuntur. hunc autem numerum centenarium medium esse constat inter vnum ac decem milia geometrica proportione constitutum. si numerus ciuiũ minor maiorve fuerit, optimatum quoq; numerum minui vel augeri oportebit. Illud etiam optimatũ status cæteris laudabiliores & optabiliores facit, quod imperium dignissimo cuiq; tribui oportere natura ipsa docemur; dignitas autem ex virtute aut ex nobilitate exsistit: vtrũuis dixeris, status optimatũ futurus est. quod si dignitatẽ opib. metimur, cum locupletiores vbiq; pauciores sint, egentiũ vero multitudo pene infinita, etiã ex censu statum paucorum æque habituri sumus. aut si fortes, magnanimos, prudentes, qui etiã admodum pauci sunt, cõquiramus: (hunc enim proprie *statum optimatum* appellãt) ex his rursus aristocratia exsistet. Si vero ciues omnes improbi aut ignaui sint, vt nõ sit alius alio melior, sed alius alio deterior, certe ex opib. ac censu statum constituere præstabilius est; quippe omnium accuratissime Rempublicam tuebuntur, quorum maxime interest tutam ac saluam esse, & qui necessaria Reipublicæ munera subeunt; tenui vero plebi Rempublicã credere periculosum est, ne extremis temporib. desertã esse patiatur. Prudenter itaq; Titus Flamininus, qui Thessalorum ciuitatib. locupletissimos quosq; imperare voluit, quod eorum potissimum interesset saluas esse. Iam vero necessitas ipsa nos ad statum optimatũ impellere videtur: quoniam & in vnius, & in omnium dominatione semper Senatui ac sapientib. imperii arcana summamq; rerum cõmittere,

Aristocratiæ vtilitates.

Rempublicam iis committendam esse quorum maxime interest tutam ac saluam esse.

704

C

aut omnia deorsum sublapsa ruere necesse est. quo fit vt per naturam optimatum statum sequi cogamur. Hæc breuiter a nobis allata sunt; quæ copiosius amplificari video posse. nihilominus tamen adduci nequeo, vt status optimatum monarchia laudabiliores esse putem. Primum enim mediocritas illa quam quærimus, non in medio rerum ac numerorum, sed in ratione tantum cõsistit: vt liberalitas media inter extrema vitiosa propius abest a prodigalitate quam ab auaritia[a]. at medium illud optimatum quod inter vnum ac multa quasi extrema vitiosa intercedit, non in ratione est sed in numero, quẽ vbique tam varium esse oportet quam varia est ciuium multitudo: hanc autem momentis omnibus augeri vel minui videmus. Ita futurum est vt quibusdam in ciuitatibus optimatum numerus maior sit futurus quam in plerisque popularibus imperiis. Etenim Suitensium popularis Respublica ciues habet haud multo plures quã Venetiis optimates numerentur. Igitur si quadringenta milia ciuium in Republica censa fuerint, quatuor milibus optimatum geometrica proportione imperiũ dari oportebit. & eadem incommoda quæ de populari statu dicta sunt; optimatum imperia sequentur. Quæ præcipua causa est cur aristocratiæ semper diuturniores fuerunt, in quibus pauciores erant optimates: vt Lacedæmone non plures triginta; Pharsali non plures viginti, statum diutissime ab interitu seruarunt. Non est igitur medium numeri, quod vnum inter ac multa intercedit, vnde mediocritas laudabilis petẽda sit. Quod autem dici solet, dignissimis quibusque imperium tribuendum, ad monarchiã verius quam ad optimates pertinet; inter quos vnum aliquem eminere ac cæteris virtute præstare necesse est, & cui summum imperium debeatur: quoniam fieri nequit vt omnes omnibus virtutibus æquari possint. Nam quod attinet ad consilium ciuitatis, superius docuimus a maiestate diuisum semper fuisse; aut certe Senatus non sit. argumento probabiliore vsus est Plato, cum optimatum imperium cæteris præstabilius diceret,

Contra aristocratiam.

[a] Aristot. Ethico. 1. aliud est mediũ rei, aliud medium rationis.

Aristocratia quæ pauciores habet optimates, diuturnior est.

diceret: *quoniam*, inquit, *in vno tot ac tam multæ virtutes, quot & quantæ principi optimo necessariæ sunt, vix vmquam reperiantur*. sed illud captiose: nam si difficile est vnum aliquem tot virtutib. excellentem reperire, longe difficilius erit multos imperio dignos enumerare. & certe Soderinus Florentinorum Prętor maximus in cōcione ad populum eodem argumento quo M. Agrippa apud Augustum vsus est: cum diceret aristocratiam paucorum tyrannorum statum sibi videri, ac præstabilius esse non plures vno tyrānos habere. Ac si quis putet in optimatium multitudine bonorū ac fortiū ciuium numerum fore maiorē; populum vniuersum imperare æquius erit, vt plures in tanto numero futuri sint. Vtrumque tamē imperio inutile est, propterea quod in omni cœtu ac vniuersitate, seu optimatū, seu populi totius suffragia non ad pondus exigūtur, sed ad numerū: ac optimorū bona pars semper a deteriore superatur: quo fit vt optimorum paucitas in magna multitudine perinde vt salis scriptulus in lacu nullā vim exserere possit. Ita quidem sæpe contigit in aristocratica imperii Germanici potestate, principes ecclesiasticos numero plures semper intercessisse quominus fraudes Pontificiæ coercerentur; eosdē cæteris repugnantib. regi Francisco [a] bellum indixisse: quod multis retro seculis inauditum erat: ne laici principes ab Imperatore circumsessi vllā, a rege salutem sperarent. In summa, quo plura in cœtibus, in Senatu, in concilio, in comitiis fuerint capita quæ iura suffragiorum habeant, eo perturbatiores ac difficiliores rerū exitus reperiātur. Quamobrē Veneti, vt hisce difficultatib. occurrerēt, summa quæq; in Republica septē viris aut sapientib. deliberanda sæpiusq; decernēda cōmittūt, ne arcana imperii in vulgus manare possint. Demus tamen cum optimatib. omnib. consilia tuto communicari, nec foras erumpere: quid difficilius quā paucos optimates infinitam multitudinem ab honoribus & suffragiis interclusam imperio coercere? vt enim plebs a potentioribus contemnitur: ita quoq; aduersus

[a] anno 1543.

potentiores inuidia flagrare consueuit. quo fit vt si optimates dissideant inter se, id quod necesse est si artes imperatorias colãt, cupidissimus quisq; laudis ad plebem conuertatur, vt frangat potentiorum opes: vt superius diximus de statu Genuensium, Florẽtinorum, Senensium, Agrippinensium, Tigurinorum, Argentinensium, Lindauiorum, Phocẽsium, Samiorum, Trœzeniorum, Amphipolitarum, Corcyræorum, Mitylenensium, Hestiæensium, Cnidiorum: in quib. ciuitatib. optimates a plebe cæsi, fusi, prostrati aut imperio spoliati feruntur. 706 In cæteris ciuitatibus optimates in tanta diffidentia vitã trahunt, vt nisi arces munitissimas habeant, a plebe tuti esse non possint. interdum vero tãtus est plebis metus, vt optimates non nisi in arce consilium pro Republica capiant: vt Benizenetæ, quæ est in Teleusini finibus, optimates omnes in eadem arce domicilium habent, nõ modo vt a plebe tuti sint, verumetiam ne quis patriciorum arcem ac tyrannidem occupare possit. Ita quondã Mileti pulsis tyrannis tenues aduersus potentiores arma ceperunt: fusa tamen, & sub imperium subiugata plebe, optimates Rempublicam tenuerunt, sed in tanto metu, vt consilium habituri in naues cõscenderent, ne popularium insidiis interficerentur [a], vt Samiorũ Patrib. contigit; qui dum cõsiliũ de Republica caperẽt, omnes cæsi sunt a plebe [b]. Quo fit vt Patres plebem in optimatum statu ne aduersus hostes quidẽ armare ausint, ne ferocior facta cum potẽtib. de imperio cõtendat: nec ipsi prœlia committere, ne vel ab hostib. deleantur, vel fracti ac debilitati facile a popularib. de imperio deiiciantur: nec tamen si peregrinos milites euocauerint, ab iisdem tuti esse possint. quib. periculis vacat Imperiũ populare. Optimates autem ab hostib. circumsessi, plebẽ imperio coercere difficillime possunt: nam si vim adhibeant, bellum domi nõ minus periculosum quam foris gerendum erit: nec honores ac magistratus cum plebe communicari possunt, nisi populare imperium stabilia- C tur: aut si magistratuum & honorum partem aliquam plebi

a Plutarch.

b Thucydides.

plebi tribuant, tantumdem de optimatum imperio detrahi necesse est: stabilius tamen erit imperiũ potentiorum, ac seditionib. minus opportunum. Quamobrem Veneti, cum plebe cõmunicare solent minores aliquot magistratus & curationes; imo vero primicerium, cuius summa in Republica dignitas est, ac fructuosissima scribarum munera plebeiis attribuere, ac patricios ab huiusmodi honorum petitione summouere; locupletiores autem e plebe affinitatibus ac propinquitatibus sibi conciliare ac deuincire, mutuasq; a locupletiorib. pecunias accipere, vt Rempublicam amare ac tueri etiam inuiti cogantur: eos tamen eatenus exarmare, ne, si velint, nocere possint. arces autem munitissimas in municipiis habent, vt qui ab vrbe longius absunt, facilius in obsequio retineantur: interdum etiam bene de Republica meritis ac locupletissimis plebeiorũ iura ciuitatis tribuunt. si hostes imminẽt ciuitati, omnis honesta ratio expediẽdæ pacis cum hostib. initur: si optimatib. inter ipsos vlla contentio oboriatur, nihil prius agitur quam in amicitiam redeant, & omnia dissidiorum semina radicitus conuellantur. Ita fit vt locupletes ignaui otio ac omnib. voluptatibus, quib. diffluit illa ciuitas, dediti; tenues vero ad quæstum intenti, qui propter loci opportunitatem vberrimus est, summa pace ac tranquillitate libentius quam imperiis & honorib. perfrui malint. nõ solum igitur imperandi potestas est adempta plebi, sed etiã voluntas. His artib. Veneti Rempublicã omnium superiorum, quãtumquidem opinor, aristocratici generis optime constitutã, & natura loci tutissimã hactenus
107 ab interitu (post Deum immortalẽ) conseruarunt. Ac tametsi summa est in Senatu prudentia, summa inter optimates concordia, summus tenuium cum potentioribus conspirantiũ inter se consensus; vix tamen quadringentos annos eum statum tueri potuerunt, quin seditionib. Bochonianis, Falerianis, Tepolianis, Baiamontanis iactarentur; tum etiã Iustinianorum, Scęuolarum, Seliorum, Bassienorum crudelissimis factionib. Respu-

blica miserandum in modum quateretur. omitto Duces octodecim & quamplurimos Senatores furore ciuili cæsos [a]. In quo Paulus Manutius errore labitur; grauius etiam Paulus Iouius; quod hic octingẽtos, ille vero mille ac ducentos annos Rempublicam eo statu quo nunc est, floruisse putant. Est enim accurata monimentorum publicorum peruestigatione cognitum, ante Sebastiani Ciani Venetorum Ducis principatũ, (floruit autem anno [b] MCLXXV) puram monarchiam exstitisse: nulla tamen aristocratia tamdiu stetit, sed omnes in popularia imperia aut tyrannides breui desierunt. præsentib. tamẽ exemplis vti placet. Cum Genuẽses fracti Venetorum opib. sese in Francorum patrocinium dedissent, & optimatum summa potestate regerentur, Adorniorum ac Fregosiorum factionib. ita distracti sunt, vt cum vrbem optimatum mutuo cruore fœdassent, plebs infima imperii iugum excusserit, ac reliquis patriciis dominationem ademerit: deinde legem tulerit, *ne quisquam Dux in ea ciuitate crearetur* [c] *nisi plebeius*: post etiam latum ad populum, *vt magistratuum & curationum duæ partes plebi, tertia tantum nobilitati concederetur.* seditione tamen coorta, plebs octo Tribunis creatis optimates vrbe penitus expulit; & Frãcorum repudiato patrocinio, ex ima fece plebis tinctorem ciuitatis Ducem fecit; quem Ludouicus XII vrbe expugnata egit in crucem, ac præsidium in arce reliquit. Tandem post cladem Papiensem Genua rursus ab imperio Francorum deficiente, Andreas [d] Doria ciuium censu facto locupletiores in gentes octo & viginti diuisit, quos *Albergos* ac *Nobiles* appellauit, iisq; summum imperium semota fece plebis attribuit, cum hac exceptione, vt quotannis plebeios decem in optimatum cœtum cooptare liceret: nec tamen id factum videmus. cùm enim ciuium septuaginta circiter milia censa fuissent, vix duo milia summo imperio præerant. ex eo numero quotannis CCCC sorte ducebãtur, qui Ducem & Octouiros cum summa rerum gerendarum potestate in biennium crearent; si de re grauiori decernen-

[a] Sabellicus in historia Venetorum.

[b] Gianotus Donatus de Republic. Venetorum.

[c] anno 1506.

[d] anno 1530.

decernendum esset, placuit cogi Senatum centumuiralem: Ducem vero non nisi patricium creari voluit, & quidem cohortib. Germanorũ militum præsidii caussa stipatum, præter imperatorẽ exercitus. omitto quadraginta duces centenarios in regiones vrbanas distributos, procuratores Reipublicæ, Prætorem vrbanum, iudices rotarios, Quinqueuiros, Septemuiros, Censores, & magistratus Georgianę domus. Stetit optimatum illud imperium sub Austriacorum principum patrocinio annos circiter quinquaginta, id est, vsque ad annum MDXLIX: quo Ioannes Fliscus Dux ciuitatis suffragio creatus perpetuum honorem efficere Francorum ope tentauit. Iam enim exercitum Doriæ fugarat, ac fratris eius filium interfecerat: sed cum in proximã triremem
708 transiliret, lapsus est ac demersus. Rursum ciuitas anno MDLXXIIII, in duas factiones diuisa est; altera quidem minorum gentium, altera maiorum, quæ ex vrbe pulsa agri Genuensis arces occupauit: nec adhuc plane conquierunt. Materiam seditionis præbuit legislator, qui nouos homines quos ipse nobilitarat, a summo magistratu summouit: qua lege lata patricii maiorum gentium, Doriensium inquam, Grimoaldorum, Spinolarum & Fliscorum, cum sui generis stirpẽ apud acta testatam esse vellent, cæteri contumeliam sibi fieri putarunt: ac periculum est ne rursus a plebe de imperio deiiciantur: nihil enim verius quam quod a Lucano dictum est,

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.———

Diximus antea optimatum cœtibus magistratum aliquem perpetuum præesse oportere veluti cardinem fixum, in quo ciuitas magistratib. perpetua varietate mutatis acquiescat. Dux autem quingentorum militum, & quidem peregrinorum præsidio cinctus, facile tyrannidem occupare potest, eoq; facilius quo summum imperium in alterum annum lege defertur. Quib. reb. perspicuum fit Aristocratiæ munimentum firmius nullum esse quam mutuam optimatum inter ipsos concordiã: ea

tamen sublata, nullum ex omni ciuitatum genere imbecillius esse. paci autem & concordiæ inimici sunt militares homines, & qui artes imperatorias colunt. Nec mirum cuiquã debet videri, si Venetorum, Rhagusiorum & Lucẽsium Respublicæ aliquot seculis aristocratiam tuentur: summa enim cõspirationis fide & cõsensu concordiam colunt, & militarẽ disciplinã iacere patiuntur. Optimũ autem aristocratię genus est, in quo optimates ex virtute creãtur, & vt quisq; ex optimatibus moritur, alius optimatũ suffragio creatur; vt apud Genuates: nã si Senator sanctioris cõsilii XXV virorũ occubuerit, is qui ordine & antiquitate prior est in Senatu LX virorũ, demortui locũ occupat; ac vicissim antiquissimus reliquorũ optimatũ concilii CC virorum migrat in Senatum LX virorum: tum ex plebe vnus suffragiis in CC cooptatur, qui aut virtute, aut dignitate præstet, aut certe qui nulla sit vitæ turpitudine infamis: id enim potissimum spectatur. atq; hæc verissima est aristocratia, quæ ἀρίστους, id est optimos quosq;, ad imperium arcessere cõsueuit, siue tenues, siue locupletes; siue plebeii, siue nobiles sint. quo fit vt cum honorum ac imperii aditus interclusus sit nemini, præterquã ei qui dignitatẽ suam ac decus turpitudine aliqua violarit, nullæ plebi cum optimatib. de honorib. & imperio contentiones exsistere possint. præterea isto modo legib. optimis ac virtutibus erit in Republica locus. Hoc item optimum, quod in ea Republ. censura fit Patrum singulis annis, ne aut ii qui simulatione virtutis ad honores prouecti sunt, diu latere possint; aut qui fiducia potestatis impotenter se gesserint, cum dedecore ac infamia sempiterna deiiciantur. Erat quidem apud Lacedæmonios in creandis optimatib. summa ratio virtutis sine vlla census aut nobilitatis prærogatiua; sed qui in altissimum honoris gradum conscenderant, nulla censura disturbari poterant. Eo tamen aristocratiæ statu Lacedæmonii annos circiter quingentos summa cum militaris ac domesticæ disciplinæ laude floruerunt. sed cum alienis imperiis inhiare

hiare cœpissent, suum amiserunt. At Geneuates nō modo aliena non expetunt; quippe qui artem imperatoriā desertam esse patiuntur: ac præclare secum agi putant, si imperium quod pene iisdem finib. quib. vrbis mœnia, circūscribitur, tueri, ac sibi cauere possint. Earum autem ciuitatum casus, quarum imperium angustissimum est, non ita metuendus est finitimis ac sociis, vt magnorum imperiorum; quæ quod longe lateq; patent, regumque ac ciuitatum illustrium societatib. implicantur, sæpe fit vt quasi altissimarum ædium vna & eadem ruina obruantur, aut vehementi motu concutiantur. sed de aristocratia satis. Restat vt etiam vtilitates & incōmoda monarchiæ persequamur; quam etsi omnes vno pene consensu cæteris præstabiliorē ducunt, habet tamē sua quædam incommoda. primum ipsa mors principis, mutationem & quasi quandā conuersionem affert, seu melior, seu deterior succedat: mutationes autē semper metuendæ sunt [a]. nouos enim principes nouę leges, noui magistratus, noua instituta, noui mores, noui hostes, noua ratio vitæ sequitur: idq; quodammodo insitum est omnib. principibus, vt nouitati studeant: quod non modo singulis, verumetiam vniuersis magnum affert detrimentum, etiamsi meliora instituta sequantur. Quod si princeps ea sit ætate ac prudētia, vt nouitati minime studeat, societates tamen quæ cum aliis ineuntur, moriente principe finē accipiunt, nouiq; cientur motus: quæ in statu populari ac optimatium metuenda non sunt, si fœdera perpetua sint. Hoc vero periculosius, si monarchia suffragio, non successorio iure defertur, propter eā quæ morientes principes sequitur ἀναρχίαν; aut si plures liberi ęquo iure succedant, imperium ac subditos distrahūt: inde cædes ac ciuilia bella; interdū etiā crudelissima fratrū aut proximorum parricidia admittuntur; aut si nulla fratrib. inter se de imperio cōtrouersia intercedat, si tamen princeps impubes sit aut furiosus, tum certe motus grauissimi pro regni procuratione ac tutela cientur, eoque magis si mater imperandi cupidior esse videatur. Et

Quæ incommoda monarchiam sequantur.

[a] Plato lib. 7. de Repub.

vt nulla sit inter principes contentio, misera est, ac diuina [a] vltione puerorum ac fœminarum dominatio populis illata. Demus igitur tutorem lege vel testamento principi datum, metuendum est ne pupillo sublato imperium inuadat; quod quidem Trypho crudeliter [b] fecisse dicitur, vt Syriæ regnum adipisceretur: & eodem exemplo Ludouicus Sfortia cæso pupillo matrem sibi ac imperium Mediolanense simul despondit: tametsi enim maiores nostri vt puero principi ac regno cauerét, procurationem quidem regni proximis agnatis, educationem vero liberorũ matri permiserunt; ea tamen cautio non satis idonea sit, nisi proximi diuini numinis metu aut naturæ bonitate vincantur. At Charilai mater filii cædẽ pacta est Lycurgo [c] patruo, vt imperium Lacedæmoniorum vna cum vita filio eriperet. Interdum regni procurator regẽ se ferens, pupillum de imperio disturbat. Dux enim Northumberlanus, vt filio aditum ad imperium sterneret, Eduardum v regem Angliæ veneno sustulisse dicitur. Apelles vero tutor Philippi II regis Macedonum, regem quodammodo se ferens, Philippo dominatũ eripuerat, nisi ab eo cæsus fuisset. Quod si princeps iam pubes regnum adeptus sit, immunis est a tutela; cum tamen duodecim tutores ac sapientiæ magistros dari decuisset, qui principem domitas habere libidines, & rationi obsequentes cupiditates quæ tum maxime inflammantur, accuratissime docerent, ac pietatis artib. informarent. quo fit vt adolescentium principum & exoletorum contubernio delectatus, perniciosis artib. imbuatur. Si armorum cupidus est, bellum iniustum potius denuntiabit quam animi virtutisq; periculum non faciat. at si ætate iam matura rerumq; gerendarum prudentia clarus & illustris exstiterit, (quo nihil mortalibus Dei munere & concessu optabilius tribui potest) hoc tamen mali habet principatus, vt qui sapientissimus est, insanus fiat: qui fortis, ignauus: qui continens, libidinosus. exempla deesse possunt nemini. Quibus autem flagitiis deditus fuerit, iisdem subditos

[a] Iesa. c. 5.

[b] Ioseph. in Antiquit.

[c] Plutarc. in Lycurgo.

710

ditos imbuere necesse est. Hæc monarchiæ incommoda ac pericula grauissima quidem; sed ea quæ ab aristocratia & democratia pendent, multo grauiora. Est autem iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. In regali potestate inesse quiddam mali fateor: sed bonum quod est quæsitum in ea sine isto malo non haberemus. Quamquam monarchia quæ successorio iure defertur, his fere incommodis vacat. in optimatium vero ac populi statu factiones & contentiones de imperio deque summis honoribus & annuæ sunt, nec multo minores quam de summa rerum: in monarchia nullæ de magistratibus ambiendis aut adipiscendis esse possunt: quippe principis arbitrio ac beneficio tribuuntur. Maiestas autẽ imperii præterquam in vno principe vere ac proprie consistere nullo modo potest. Nã si duo pluresve principes fuerint, summum imperium nullius est: quia nec alter alteri imperare, nec parere tenetur. ac tametsi vniuersis in aristocratia ac democratia maiestas attribuitur, singulis nõ itẽ; nusquã tamen summum illud imperiũ subsistere videtur, nisi princeps aliquis exstiterit, qui vniuersos ac singulos quasi mẽbra corporis apta & colligata inter se vnire possit. alioqui si trib. & ordines inter se dissideãt, duces partiũ collatis signis dimicare sæpe necesse est; quia maiestas imperii collapsa nusquã cõsistit. ac tãetsi plures suffragio ac numero vincãt, sæpe tamẽ fit vt virib. sint inferiores. Quamobrẽ cõtrouersiæ frequẽtes oboriũtur tũ inter Patres, tum etiã inter populi trib. de legib. ferẽdis, de creãdis magistratibus, de bello indicẽdo ac finiẽdo; aut quia fœdus alii quidẽ cum hoc, alii cũ illo principe malint; aut suffragia principib. pluris licitantib. addicãt. Rhætorũ quidẽ tribus, cum de renouãdis cum rege Francorũ fœderib. ageretur [a], cum alii Francos, alii mallẽt Hispanos, acerrimis contentionibus exarsisse constat. Interdum etiam legibus cautum est, *ne lex perferri aut magistratus creari possit, nisi vno omnium inter se conspirantium consensu*: vt in Polonia,

Comparatio triplicis status.

C

[a] anno 1549.

nisi minor pars collegiorum, aut legatorum, aut senatus; aut denique populi multitudo maior, nisi oratione cuiusquam persuasa assentiat, armis cogi solet. Itaq; comitia ciuibus armatis ad regem creandum coeunt. quæ in vnius dominatu contingere non possunt; quoniam nemo sibi ipse repugnat: & cum in populo Patribusve bona pars a maiore vincatur; princeps vnus efficere potest vt vincat sanior deteriorem. Iam vero summa illa imperandi prohibendiq; potestas a plurib. vno explicari non potest in re militari, in bellis gerẽdis, in prœlio cõferendo, sed magistratib. aut curatorib. id committẽdum, qui non nisi præscriptis verbis imperant, nec sine trepidatione mandata Patrum populive egrediuntur. Quibus difficultatibus aliter occurri nõ potest quam si vni summũ sine prouocatione imperium detur. quod non modo Thessalis[a], Mitylenæis, Lacedæmoniis, verumetiam Romanis ipsis consuetum fuit, quoties periculosum & graue bellum, siue ab hostib.[b], siue a ciuib.[c], immineret; siue quid aliud difficilius explicandum esset; vel peste[d] grassante, vel si magistratus extra ordinẽ creãdi essent, aut quoties cõpetitorum ambitiosis obnuntiationibus comitia vitiarẽtur, aut iudicia seuerius exerceri oporteret. *Trepidi Patres*, inquit Liuius[e], *ad summum auxilium decurrunt; Dictatorem dici placet.* Et cum Annibal Italiã quateret, *Ad Dictatorem dicendum*, inquit[f], *remedium iamdiu desideratum, ciuitas confugit.* idem alibi; *Dictatoris edictum pro numine semper obseruatum*[g]. At cum hostes Vrbem obsedissent, instarentq; acrius, Dictatorem creari oportere visum est: hic Liuius, *Tantus*, inquit, *Dictatoris terror fuit, vt hostes eo creato statim a mœnibus discesserint.* cur ita? quia summum imperium sine prouocatione, quasi regi cuidam, ad breue tempus dabatur: imperia vero magistratuum, a quib. prouocandi ius erat, pro nihilo sæpe ducebãtur. Quamobrem cum Appius Consul seditiosos ciues ad populũ cõfugientes imperio coerceri non posse videret; *Minas*, inquit, *esse Consulum, non imperium, vbi ad eos qui vna peccauerunt, prouocare liceat:*

a Dionysius Halicar.
b Liuius li. 3.
c Liuius. li. 2.
d Liuius li. 7.
e lib. 6.
f Liuius li. 22.
g Liuius li. 6.

liceat: agedum, Dictatorem a quo prouocatio non est, creemus[a]. Ex quo perspicuum fit Romanis, quibus ob vnius culpam regale nomen exsecrationi fuisset, imperium tamen placuisse, sine quo ciuitas diu stare non potuisset. & quidem inane est imperium, quod vel prouocatione interrumpi, vel intercessione suspendi, vel pluribus cõmunicatum impediri, vel concursu infirmari potest. Quod enim Tacitus scribit res maximas geri non posse, nisi vni imperium detur; idem Liuius paulo aliter, *tres Tribunos consulari potestate creatos planum fecisse, plurium imperium bello semper inutile fuisse.* Ac tametsi Consulare imperium alternis diebus penes vnum esset, ne se mutuis intercessionibus impedirent; nihilominus tamen si dissiderent inter se, nihil vnquam recte gestum est. nam cum Paulus Æmilius ac Terentius Varro aduersus Annibalem exercitum ducerent, ac opinionibus inter se discreparent, vtriq; ab Annibale fracti sunt. Idẽ Christianorum ducibus accidit aduersus Amuratem ad Nicopolim dimicantibus, ac Germanis principibus contra Carolum v Imperatorem: nec ita pridem exercitui ecclesiastico, cui tres duces æqua potestate præerant, aduersus Ruerum Ducem Vrbinatem dimicanti. Et quidem omnibus Africæ populis diuturna experientia 712 compertum est ac persuasum, plures ęqua potestate duces ab vno sæpissime, vnum a pluribus imperatoribus difficillime posse superari. Nam quamdiu Cleomenes Lacedæmoniis solus imperauit, claras ac illustres victorias adeptus est; cum vero alterius familiæ regem exsilio pulsum reuocauit, paulo momento copiis omnibus fusis prostratus est ac fugatus. Quod cum intelligeret Aristides Iustus Atheniensium exercitui vna cum Miltiade Præfectus, omne suum imperium contulit in collegam[b], qui Persarum copias ingenti clade prostrauit. Quod si bellicæ res summa laude ac facilitate ab vno geruntur, quis vrbanam disciplinam ab vnius summo dominatu melius quam a pluribus explicari non videat? siue ad imperii decus ac maiestatem, siue ad ea quæ in de-

[a] Liuius lib. 2

[b] Plutarch. in Aristide.

liberationem cadunt, ſemel decernenda, ſiue ad ſententiarum varietatem ac dubitationẽ tollendam, ſiue ad ea quæ decreta ſunt exſequenda, ſiue ad arcana imperii retinenda, ſiue ad populi motus coercendos, ſiue ad potentiorum iniurias caſtigandas, ſiue ad omnia quæ in Republica maxima ſunt, obeunda? Quod igitur ſuperius in optimo ciuitatis ſtatu imperium ſummum vnius eſſe oportere diximus, nec cum populo Patribusve cõmunicandum: quod item legumlatores, hiſtorici, Philoſophi, Theologi vna voce regale ciuitatis genus omnium optimum ac beatiſſimum iudicant; id non ad principis commoda pertinet, ſed ad populorum ſummam felicitatem, vitamque tutius beatiuſque degendam. At ſumma principis poteſtas, optimatium populive cœtibus nec ſubiugari, nec circumcidi, nec vlla ſui parte communicari ſine pernicie poteſt: alioqui maieſtatem imperii vel in peſtiferam anarchiam, vel in popularem perturbationem prolabi neceſſe eſt. Id autem attentius ponderandum nobis eſt, ne ſeditioſas popularium ac imperitorum voces exaudiamus, qui principes populorum cœtibus & comitiis ſubiiciendos, ab iiſque imperandi ac prohibendi leges accipiendas eſſe putant: qua quidem re non modo monarchiarum pulcherrimarum, ſed etiam ſubditorum interitus ſequatur neceſſe eſt. At in eo grauiſſime peccatur ab iis qui optimatum poteſtatem ex eo iudicant fore meliorem, quod in cœtu ſapientum ac fortium ciuiũ prudentia maior ineſt: quaſi vero imperandi & conſilii capiendi vna eſſet & eadem, non diuerſiſſima ratio. Demus a pluribus acutius quam ab vno res obſcuras proſpici, ac plurium conſilia vnius opinione meliora videri: ſed diſſidentium inter ſe opinionum varietas multo commodius ab vno quam a pluribus conciliatur, multo etiam facilius decernitur; denique multo melius & efficacius imperatur. Quamquam in Senatu vnum aliquem eminere oportet, qui conſiliũ publicum ſumma poteſtate regere poſſit; propterea quod nonnulli tam ambitioſe quod eis collubitum eſt,

tuen-

tuentur, vt de vita quam de sententia decedere præclarius esse putent, & Rempublicam ante ruere patiantur, quam saniorem seipsis quemquam confiteri. atq; in eo summam laudem consistere arbitrantur. Iam vero si Reipublicæ vnum corpus sit, quî fieri potest vt plura capita ferat? monstrum illud futurum est. At noui principis nouæ sunt leges, noua instituta, noui ritus. demus illud: sed id vigesimo tantum aut trigesimo quoq; anno contingere potest; in popularib. autem ac optimatum imperiis Calendæ Ianuariæ nouitates illas quotannis pariunt. Et quoniam magistratuum annua potestas est, quis annum sui magistratus sine lege noua, aut aliquo insigni facinore præterire patiatur? vbi toto terrarum orbe plura edicta, plures leges quam Athenis, quam Romæ latæ fuerunt? id enim popularibus imperiis insitum est, vt quod alius rogauerit, alius vel odio, vel inuidia, vel inani gloriæ cupiditate abrogare conetur. quæ pestis diutissime in Græcorũ ac Latinorum popularibus & patriciorũ imperiis grassata, populares ac optimatum ciuitates quam plurimas labefactauit, quoad legib. a populo perlatis magistratuũ nomina detraherentur. Quod autẽ fœdera cum principib. ac populis icta morte principis finẽ accipiant, id neq; semper verum est, & magnã partẽ post ipsius principis occasum aliquot annos prorogantur: idq; prudenter a maiorib. nostris cautum est, vt fœdera pene omnia non tantum quamdiu princeps vixerit, sed etiam aliquot post annos rata sint; vt ea societas quæ regibus nostris cum Heluetiis intercedit, quoties renouatur, diserte caueri solet, *vt in quintum annum a principis obitu continuetur.* At superius docuimus, nec fœdera nec societates perpetuas sanciri oportere; idq; perniciosum esse. at ne populares quidem aut optimatum ciuitates quæ sempiternæ videntur, fœdera feriunt sempiterna. Qui vero morte principis societates ac fœdera dissolui metuunt, Senatus & Curiarũ decretis sanciri curant. Tutius autem ac melius est cum principe quam cum populo res rationesq; contrahere, aut fœdus

Dignitatis cura maior est principi quam populo.

inire, eoq; tutius quo principi cura dignitatis quam populo maior est. Quæ vero puero principe pericula metuenda diximus, & rara sunt, & in summis magistratibus populorũ ac principib. patriciorum deligendis grauiora videmus. Quod postremo tyrannos multa impotenter, multa crudeliter, multa libidinose, multa scelerate facere queruntur, non nego. quid enim monarchia diuinius futurum, si omnia ratione regantur? quæcũq; tamen tyrannis, videtur tolerabilior populi dominatu. etenim tyranni suo periculo ꝓgredi cogitant; populi vero impetus ac furor, nec sui, nec alieni rationem habet. Aristocratiam ratione ac prudentia, concordibusq; patriciorum animis moderatam, tyrannide præstabiliorem duco. Sed hic quæritur, præstetne regis optimi maximi imperiũ optimorum ac sapientum ciuium dominatu? aut num deterior sit multorum quam vnius tyrannis? vnius enim tyranni cupiditas aliquando expleri potest; plurium non potest. Sed longius progredientẽ decernere oportet, num interdum cõmodius sit tyrannum perpeti quam optimatũ aut populi statũ, etiamsi vitiosi non sint: id exemplo melius intelligetur. Si gubernatores in re nautica plures vno demus, qui simul clauũ torquere velint; etiamsi artẽ gubernatoriã teneant, nihilominus seipsos in naue dirigenda impediunt: idem in democratia populũ; idem quoq; in aristocratia Patres, quantacumq; sapientia præditi sint, facturos opinor: quousq; vni (tametsi artis gubernatoriæ minus perito) clauum, id est imperii summam, permittant. Siue igitur familiã, quæ ipsa est Reipublicæ imago, siue corporis humani ac 714 membrorum omnium vna cum ipso capite coagmentationem, siue Solis vnius inter tot sidera splendorẽ fulgentissimũ ac cætera obscurantẽ, siue cæterorum animantium greges & armenta, atq; adeo apum examina, siue mundi totius statum, cui præest vnus idemq; optimus max. princeps, intueri placet, profecto regale ciuitatis genus cæteris omnibus præstabilius esse ducemus. Hoc quidem exemplum maximus Turcarum rex Sulymanus

manus vsurpauit: cum Mustapham filium e Perside postliminio redeuntem, & incredibili totius exercitus acclamatione plausibusque exceptum necari [a], & coram exercitu mortuum proiici iussisset, hoc velut oraculum promulgari mandauit terribili voce præconis; *VNVS est in cælo Deus, vnus in terris Sultanus.* nec mora quin postridie Sultanum Gobæum veneno sustulerit, quod fratrem luxisset; ac Mehemetem, quod trepidus in Persidem fugisset, a fuga retractum necari iussit. quartum, qui vnus tantæ cladi superstes erat, imperio reseruandum putauit: ne, si consortem haberet, subditos a concordia mutua distracturus videretur. Quamquam quid argumenter? cum perspicuum sit populos omnes, Assyrios inquam, Medos, Persas, Ægyptios, Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthiopes, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moschouitas, Polonos, Britannos, Africanos, Perusinos monarchiam amplecti & antea semper adamauisse, optimatum ac popularia imperia repudiasse? At etiam C Græcorum & Italorum ciuitates, priusquam ambitiosa imperandi cupiditate obcæcarentur, id est annos circiter mille, sub regali imperio beatissime vixerunt. testes sunt reges Atheniensium, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Sicyoniorum, Cretensium, Achæorum, Hetruscorum, Latinorum. At miramur Athenienses & Romanos, Lacedæmonios Venetos, pulsis regibus quadringentos circiter annos populare imperium tueri potuisse: & quidem iure miramur: quia quod repugnante rerum natura fit, mirabile debet videri: monarchias vero quas dixi tam late patentes tot seculis stetisse, minime miramur; quoniam vnius dominatio naturæ consentanea sit. At tametsi regium nomẽ populus Romanus exsecraretur, singuli tamen regiam potestatem affectabant. nam paucos ante menses quã Augustus nasceretur, oraculum [b] diuinitus editum scribit Iulius Marathus, *regem pop. Rom. naturam parturire*: & cum Senatus exterritus censuisset, ne quis illo anno genitus edu-

[a] anno 1552.

[b] Tranquil. in Augusto.

caretur: eos qui grauidas vxores haberent, quod ad se quisq; spem traheret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur. At cum Augustus principatum adeptus Marci Antonii classem fugasset, pacata Republica eandem quam Persarum principes cæsis Magis quæstionem cum amicis disceptauit, quodnam ciuitatis genus præstantissimũ esset. disceptationis vtriusq; summa fuit, vnius dominatum cæteris anteferendum[a]: tametsi Augustus & laborum & sollicitudinis assiduæ pertęsus, magistratib. ac Senatu domum accitis, sic enim Tranquillus, rationariũ Imperii tradidisset: sed reputans & se priuatũ non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio temere cõmitti, in retinenda perseuerauit. At cũ antea vix annos decẽ a ciuili tumultu Respublica libera fuisset, sub eo principe annos fere quinquaginta summa pace ac tranquillitate saluis legib. perfrui licuit. qua quidem re intellectum est regale ciuitatis genus probatum quondam, vt Cicero scribit, non tam regni quam regis vitiis repudiatum fuisse. Est autem vsus indocilis rerum gerendarum ac dubitationum optimus ac certissimus magister. Itaq; Cappadoces, cum amissa stirpe regia Senatus Romanorum ad popularem statum capessendum inuitaret, conditionem recusarunt; quippe popularium ciuitatum antea calamitosos exitus animaduertissent. Si auctoritatem quærimus, certe quidem grauissimos eius sententiæ & quamplurimos auctores reperiemus; Homerum[b] inquam, Herodotum[c], Platonem[d], Aristotelẽ[e], Xenophontem[f], Plutarchum, Philonem[g], Apollonium[h] Tyaneum, Hieronymum, Cyprianum, Maximum Tyrium[i], Bartolum[k]; quos viros? Quamquam si humana auctoritas desit, diuinam habemus sacratissimis præpotentis Dei legibus expressam, qua Mosem primum populi *regem* esse iussit: hac enim voce appellatur[l]. cum item legem regiam Deus ipse iuberet; *Cum*[m] *tibi regem, vt cæteri populi, creare voles, ciuem creabis*, inquit, non peregrinum: deinde regibus imperandi formam præscribit. ac tametsi populus aliquamdiu regem præter

Deum

a Dio.

b lib. 1. Iliados.
c lib. 3.
d In Politico.
e libr. vltim. τῶν μετὰ τὰ φυσικά.
f in Cyripædia.
g In lib. de creatione regis.
h Apud Philostratum.
i In Orat.
k In tractatu de regimine ciuitatis. nu. 10.
l Deutero. 33.
m Deuter. 17.

715

Deum haberet neminem[a], belli tamen duces habuit, qui tum iudices cum imperio singulari, tum Messiæ in sacris literis appellantur[b]. Ac posteaquam postliminio a C migratione Babylonica in Palæstinam rediissent, Persarum, aut Syriæ, aut Ægypti regibus tamdiu paruerunt, quoad Iudas Macabæus gentilis Asmonæorum ab Antiocho Nobili rege Syriæ defecisset, ac deinceps in suam familiam Pontificatum ac regnum transtulisset: in qua tamdiu regnatum quoad sub imperium Romanorum subiungerentur. Senatus quidem Patribus LXXI constabat: rex enim quem Senatui præfuisse tradunt, a consilio publico abstinebat, ne contra regem disputaretur: vt Hebræorum iurisconsulti tradunt. iudicia vero de summo Pontifice, de tribu, de falso vate, de maiestate disceptabat; ac propterea iudices, id est שופטים dicebantur, aut Græcorum corrupta voce *Sanedrin*. Et quoniam a regia stirpe Dauidis omnes fere Senatores genus ducebant, maiestatis capita quædam sub Asmonæis principibus vsurparant: legum inquam ferendarum, ac magistratuum aliquot creandorum: vt Chaldæus interpres ad Hieremiam, ac iurisconsulti Hebræorum in Pandectis tradunt: sed hi tantum iudices dicebantur aut priuatorum aut publicorum iudiciorum, vel vt Hebræi דני ממנות. דני נפשום ac præterea decemuiri iudices earum rerum quæ ad ciuitates pertinerent, & magistratui cuique duo Leuitæ assessores. Quæ singula nobis explicanda fuerunt, vt iis qui Israelitas patriciorum potestatem pertulisse putant, errorem[c] eriperemus. Hos tamen LXXI siue iudices siue Senatores appellare placet, Herodes maior Antipatri Idumæi filius excepto Semmea interimi iussit, quod se capitis damnauissent: qui tamen ab Hyrcano rege ac Pontifice veniam impetrarat[d]: quem etiam patriæ parricida crudelissimus interemit. ex quo perspicuum fit summum Reipublicæ imperium in eo Senatu non fuisse: tametsi Iosephus[e] Patres inducit conquerentes quod Hyrcanus & Aristobulus principes Asmonæi formam

[a] Iudicū cap. 19. & vltimo.

[b] Samuel. lib. 1. cap. 12. vocat מושיעים.

ἐκ τοῦ συνεδρίου.

[c] lib. *Sanedrin* c. 2. & 3, & Rabi lib. 3. Maymon *More annebogsim*.

[d] Ioseph. lib. 6. cap. 6. Antiquitatum.

[e] *Ioseph.* li[b]. 14. c. 16. antiq. & eod. lib. c. 5.

[f] lib. 14. c. 5. Antiq.

ciuitatis aristocraticam in regnũ mutassent. His igitur rationib. satis opinor, intelligitur ex omnibus ciuitatum legitimarum generibus præstantissimum esse regnum, vitiosarum deterrimam esse popularem. Sed quandone sapientibus quidem licet statum suæ ciuitatis etiam corruptissimum commutare, gubernatores imitari oportet, qui tempestatibus obediunt, vela cõtrahunt, iacturam etiam rerum pretiosarum faciunt, vt aliquando portum teneant: ita quoq; sapientem qui conuersionẽ ciuitatis cupit, potentioribus primum obsequi, & in eorum sententiam ire oportet, vt se facilius postea persuaderi patiãtur. neq; ad id temere aggrediẽdũ est, nisi certa & explorata spe ciuitatis in meliorem statum conuertendę. In quo grauissime peccatum est a Dione, qui sublata Syracusarum tyrannide, vt Rempublicam optimatib. consilio Platonis redderet, aut regnum legitimũ stabiliret, neutrum effecit, sed suorũ coniuratione cęsus Rempublicam furiosissimæ plebi reliquit: qui sane status multo miserior exstitit quam crudelissima tyrannis antea fuisset. Eadem imprudentia Pythagorei seipsos ac ciuitates Italię quamplurimas perdiderunt, cum imperia popularia ad optimates trad[u]cere conarentur: prius enim potentissimos quosq; in eam sententiam pertrahere oportuisset, vt quod ratione a seditiosis obtineri non posset, vi & armis potentiorũ efficeretur. At si popularis ille morbus nulla medicina curari potest, Rempublicam deterrimam quam nullam habere præstat. sustinendum igitur erit vt tyrannis, siue vnius, siue paucorum, siue omnium ad summum peruenerit, nec vlterius progredi, nec regredi possit, sed ex altissimo ac pręcipiti loco disturbata, per se ipsa ruat. alioqui si tyrannis concussa tantum fuerit, nec tamen euersa, crudelissimas bonorum ac fortium ciuium strages consequi, tyrannidẽ vero firmissimis præsidiis ac munimentis stabiliorem quam antea fieri necesse est. Cosmum Medicem, qui multorum iudicio princeps integerrimus ac prudentissimus habitus est, innumerabiles sicarii occidere C

frustra

frustra sunt conati: quæ res illum vi quadam necessitatis coactum adegit, vt arces munitissimas coniuratorum opibus ac præsidiis omnibus obfirmaret, & ciuibus exarmatis sempiternum dominatum stabiliret: est autem intoleranda subditis vnius tyranni summa egestas. Et quemadmodum sub rege maximo ac potentissimo, cui satis superque est vnde cupiditates explere possit, sub optimatum angusto imperio beate viuere licet, modo ne imperium alienum affectare velit; ita miserum est angusta vnius tyrannide concludi, nisi princeps optime a natura, melius etiam ab optimis imperandi artib. ac disciplinis subornatus erit. Videmus enim angustas Heluetiorum ac Rhętorum ciuitates, quæ imperii propagandi curam nullam habent, præclare imperium tueri. Vix enim a Geneua Constantiam vsque CCXL milia passuum in longitudinem imperium patet Heluetiorũ, in latitudinem vero CLX milia P. ab Alpibus ad montem Iura, & magnam partem rupibus asperrima aut anfractibus montium difficillima ac valde sterilia loca videntur: finitimis tamen principibus fertilissimas prouincias non inuident. Amplissimis vero regni finibus subditos sub rege maximo beatius viuere constat, quo ab iniuriis finitimorum principum tutiores sunt, & bellis ciuilibus, quæ ab impotenti potentiorum cupiditate oriuntur, vacant: quippe potentissimi regis imperio facillime coercentur. Quod si regia stirpe sublata, ciuitates ac prouinciæ in populares abeant, aut in paucior ũ status, nec fuerint arctissimis inter se fœderibus consociatæ, perpetuis bellis Rerumpub. otium ac pacem disturbari necesse est. Cum igitur regale ciuitatis genus omnium optimum habeatur, disseramus illud quoque, *vtrum præstabilius sit a stirpe regem peti, an subditorum suffragio creari.*

717

V, Regale ciuitatis genus optime constitutum, nec a sorte, nec a suffragio, multo minus a fœminis pendere, sed a stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere.

MONARCHIAM legitimam cæteris præstare perſpicuum quidem eſt vnicuique: ſed multo beatior futura ſit opinor, ſi ſucceſſorio iure, & extra ſortem vni tantum maſculo, ſemotis procul fœminis, tribuatur. hęc igitur ſingula ſingulis rationibus & exemplis veniunt illuſtranda: propterea quod nonnullos videmus, qui ſuffragio Patrum plebiſve regem creari virtutis ſpecie propoſita præſtabilius putant. quę imperitis hominibus perſuaſa ratio clariſſima imperia funditus ſubuertit. Nec defuerunt qui antiquitate vetuſtiſſima regna, quæ a ſtirpe ducuntur, ad ſuffragia populi traducere libris peruulgatis, aut concionibus ac diſputationib. publicis perſuadere conarentur: vt non ita pridem Oxonii diſputationis habitæ coram Elizabeta Angliæ regina, ſumma fuit, ſuffragio potius quam ſucceſſione reges optandos eſſe. quæ noua diſciplina non modo reginam, ſed regni quoq. proceres non parum cõturbauit. ab his enim principiis ciues ad ſeditioſos conuentus, ad defectiones, ad arma prolabi videmus. Quis autẽ concionantis oratione, libidines, adulteria, veneficia, cædes, rapinas tyranni exſecrantis, non cõmoueatur, ſi ad extremum exclamauerit, O beatam Rempub. in qua populus iuſtiſſimi ac ſapientiſſimi ciuis delectũ habet: in qua ſuffragio creatur princeps, qui pietatis ac virtutis ſtudia conſectatur: qui bonorum cœtibus ac ſocietatibus delectatur; qui præmia virtutibus, ſupplicia decernit peccatis; qui aſſentatores exſecratur; qui fidẽ colit; qui publicos depeculatores procul profligat; qui alienas iniurias vlciſcitur, ſuas ignoſcit; qui deniq. virtutis decus ac dignitatem rebus omnibus ſuperiorem ducit! Has tantas virtutes intuentem, & cum vitiis comparãtem neceſſe eſt cõmoueri, & reges a virtutis delectu, nõ a ſtirpe quærendos arbitrari; non imperitos modo, verum etiam eos qui ſapientiæ laudibus abundant. ac niſi rerum gerendarum vſu peritiores argutiſſime proſpiciant quæ peſtes principũ creandorũ ſuffragia ſequantur, facile ſibi perſuaderi patiantur, reges a populis creari oportere: quam in ſententiã delapſus eſt Ariſtoteles ipſe

918 qui barbaros vocat apud quos iure ſucceſſorio regna deferantur. nam propterea Carthaginenſes Spartiatibus prætulit, quod hi reges ab Herculis ſtirpe ducerent, illi ſuffragio populi ſibi crearent. ergo barbari ſint Aſſyrii, Medi, Perſę, Ægyptii, Aſiatici, Parthi, Armenii, Turcæ, Indi, Africani, Tartari, Arabes, Moſchouitæ, Angli, Scoti, Celtæ, Franci, Hiſpani, Peruſini, Numidæ, Æthiopes; qui ſibi reges a ſtirpe regum & quærunt, & ſemper antea quæſierunt. Quinetiam Græci quondam, Athenienſes inquam, Lacedæmonii, Sicyonii, Corinthii, Thebani, Epirotę, Macedones; atque adeo Hetruſci ac Latini veteres, quamplurimis ſeculis reges non aliter, quam a ſanguine regum adepti[a] ſunt. Si tot gentes, tot nationes barbaræ, vbi terrarum erit humanitati locus? num apud Sarmatas aut Gothos? nam hi pene ſoli ſuffragio populi reges habent; nec tamen alios fere quam qui a regibus originem traxerunt. M. Tullius humanitatem non modo in Aſia fuiſſe, ſed ad[b] omnes populos permanaſſe ſcribit: hi tamen reges a regibus habuerunt, nec vllum Græcorum principum ſuffragio factum legimus, præter Pittacum & Timondam. At quibus locis regale genus primum deſiit, ferociſſimi aut ambitioſiſſimi quique dominationem fraude partam vi retinuerunt; vt Alexandro ſine prole maſcula mortuo: genus.n. a Carano Herculis nepote duxerat, a quo quidem vſq. ad Alexandrum Heraclidæ annos amplius quingentos continua ſucceſſione regnauerant: tunc quidem prouinciarum Præſides imperium illud in quinque regna C diuiſerunt: Antipater quidem Macedoniam; Antigonus Aſiam minorem; Nicanor ſuperioris Aſiæ prouincias; Lyſimachus Thraciam nactus, nec vllus ſuffragio creatus eſt. Itaque Græcia ipſa humaniorum artium ac liberaliſſimarum diſciplinarum alumna vix a barbarie vindicaretur. Quamquam barbari ſine contumelia dicebantur, qui peregrina lingua loquerentur: vt Hebræi quoque veteres Ægyptios, gentem omnium humaniſſimam[c] ac eruditiſſimam, barbaros appellabant,

Populi omnes a ſtirpe reges quæſierunt.

[a] Sic enim Thucydides ſcribit: ex quo Ariſtotelis aliter ſentientis error. & ex ipſo Plutarch conuinci poteſt

[b] Epiſt. 1. ad Q. fratrem.

[c] Herodotus, Cæſar in bello ciuili.

id est עסלעז psalmo CXIIII. quia sermone Ægyptio, non Hebraico vterentur [a]. Hoc primum igitur in creandis regibus valde perniciosum, quod ipsum interregnum habet anarchiam sine cuiusquam dominatu, & in eo discrimine positam, quo nauis fluctibus sine gubernatore iactata ac momento, si tempestate abripiatur, peritura: & vt pericula effugiat, nihilominus ferocissimis ac audacissimis quibusque ciuibus omnia impune licent: vt fere fit mortuis Pontificibus Romanis, qui statim initiati omnia omnibus ignoscunt; & cum vltiones ac parricidia in occasum Pontificis max. differri soleant, sicariis tuto latrocinari licet. cuiusmodi fuere duo nobilissimi latrones in agro Romano, qui non nisi post centum & sedecim parricidia pœnas dederunt [b]. Illud autem translatitium est, Pontifice mortuo carceres effringi, custodes necari, sontes iudicibus eximi, omnia diuina humana misceri, quoad collegium Cardinalium concordibus suffragiis Pontificem futurum renuntiarit. interdum vero tanta ac tam diuturna fuerunt Cardinalium dissidia, vt sedes principe multos annos fuerit plane deserta. nam Clemente V Pontifice mortuo Roma Pontificibus caruit duos amplius annos. Felice vero Duce Allobrogum, eodemq. Pontifice Romano mortuo, sedes Pontifice vacua fuit annos decem. sæpe quoq. duo tresue Pontifices Romanos, ac totidem Imperatores factos legimus. Quinetiam imperium illud Germanorum annos amplius octodecem caruit Imperatore, cæso scilicet Vilelmo Comite Batauorum, quem Imperatorem renuntiauerant suis suffragiis creatores ipsi; qui deinde Alphonso X Castuloniæ regi imperium mandauerunt; hic tamen delatum honorem recusauit; ne vel subditorum arbitrio, vel principum inuidiæ, vel sicariorum libidini pateret. Quamquam in illis interregnis, nihil tam sacrum est ac tam sanctum, quod non fœdissime soleat, & cum summa impunitate contaminari. Quibus pestib. vt Poloni quodammodo mederentur, pœnas quæ a legibus irrogantur, interregno duplicantur;

tur;

[a] Rabi Dauid Kimhi notat in eundem psal. & 1. Corinth. c. 15.

[b] anno 1522.

tur; vt quidem Zamoſcium nunc quidem Poloniæ Cancellarium, tunc vero in Gallia Legatum, mihi de interregno percontàti ecquis gubernacula teneret, narrantem audiui. nec ita pridem, id eſt antequam Ægyptum Turcæ ſub imperium ſubiungerent, Sultano mortuo Prætoriani milites bona ciuium locupletiorum diripiebant, nec a cædibus & ſtupris abſtinebatur, quoad Prætorianorum, quos ipſi *Memelucos* appellabant, imperiũ vni omnium ſuffagiis mandaretur. Si quis putet interea moderatorem comitiorum ac Reipublicæ procuratorem fieri poſſe, fallitur: neq. enim minor, & certe maior difficultas oboriatur in regni procuratore quam in ipſo rege creando. Demus tamen ſine factione, ſine ambitu,
C vna tribuum omnium voce creari poſſe; ecquem populo daturus eſt ſponſorem ac prædem, quo minus, ſi poſſit, imperium retinere nolit? quis enim præſidium militare quo ſtipatum eſſe oportet, nolenti eripiat? nam Goſtauus Suecorum Præfectus in interregno viam ſibi ad regnum muniuit, ac potentiam præſidiis confirmatã poſteritati reliquit. At Senatui dabitur imperium, vt quondam Romani, & his temporibus Poloni ſolent: non tamen periculo vacat ciuitas, ſi audaciſſimus quiſque arces imperii ceperit; vt maiorum noſtrorum memoria Pompeium Columnam & Antonium Sauellam Capitoliũ inuaſiſſe legimus, propoſita populo Romano libertate. Factiones autem ac ciuilia bella declinare cum omnibus, tum vero bellicoſis populis difficillimũ. quid enim his temporibus populo Romano ignauius aut inertius eſſe poteſt? attamen Romanos Pontifices duos & viginti cæſos, plures etiam factionibus ferociſſimorum de ſede Põtificali diſturbatos videmus. omitto eos (qui pene ſunt innumeri) qui veneno periere: nã Pontifices Romanos hac arte necari contritũ eſt. Quinetiam in ipſius naſcentis eccleſiæ primordiis, id eſt, anno CCCLVI ſexcentos ciues Romanos propter Damaſi & Vrſicini factiones vter Pontifex eſſet, cæſos eſſe legimus. Neque id tantum Romæ, ſed in ſingulis pene op-

pidis, quæ modo Pontifices haberent, tot ac tantis cædibus omnia complebantur, vt necesse fuerit Laodicena [a] synodo caueri, ne deinceps Pōtificios honores populis mandare liceret. Quamobrem Athanasius & Augustinus successores quos vellent, Pontifices Alexandrinis & Hipponensibus designarunt. Quid Germanorum ciuilia bella pro imperio adipiscendo commemorem? pleni sunt eorum libri, plenæ historiæ, plena monimenta; quibus agrorum miserandas vastitates, cædes mutuas subditorum, clarissimarum vrbium direptiones sine horrore ac indignatione meminisse nō possumus. Illud etiam incommodum prætermitti nō debet, quod regna suffragio delata nihil habent quod non pateat omnibus omnium rapinis; & quæ publica, quæ communia, quæ vniuersorum antea fuerunt, paulo momento singulorum fieri videmus: vt quidem ecclesiastica sedis Romanæ & imperii Germanici prædia quæque opima priuatorum iura subierūt. nam qui nec diuturnum imperium fore, nec ad suos aliud peruenturum intelligunt quam quod fraudibus eripere ac retinere se posse putant, nihil non concordibus magistratibus largiuntur, aut sub hasta publice proscribunt. Nam Radulphus Imperator omnes Hetruriæ vrbes & imperii Germanici fidelitate & obedientia, quantum quidem potuit, eximere non dubitauit. subditi vero quasi serui suæ libertatis pretium ac mercedem domino soluisse videtur. Robertus item Imperator tres vrbes Imperiales filio donauit: Federicus II Norimbergam pretio liberauit; Otho III Isnam; Ludouicus Bauarus Ægram; Henricus V, quæcumq. potuit, proscripsit: Carolus IIII, cum suis creatoribus centum aureorum milia soluere se posse diffideret, vt filium Wenceslaum Imperatorē designarent; omnia Imperii vectigalia concessit: qui tamen Caroli filium imperio abdicare coegerunt. ita quidem exsectis omnibus Reipublicæ neruis, imperium illud a finitimis principibus inuadi cœpit. Hoc etiam regibus C populi suffragio creatis commune est, vt adepto principatu

[a] Distinct. 63 can. 13. nō est permittendū. Augustin. epist 110. Theodoretus lib. 4 c. 20. Eccles. historiæ.

patu animos attollant: qui autem ex humili & obscuro loco ad imperium prouectus est, tyrannidem crudelius exercet quam qui regali sanguine cretus est. nihil enim verius quam illud Salomonis dictum, serui dominationem intolerabilem esse. Demus tamen principem omnibus virtutibus & optimis imperandi artib. selectũ: si liberos susceperit, quis dubitet quin vias omnes sibi posterisq. suis ad principatum munire malit, quam imperitæ plebis suffragio committere? Sed porro progrediamur. Regem enim aut peregrinum, aut ciuem creaturus est populus: si ciuibus pateat aditus, impudentissimus ac ferocissimus quisq. per fas & nefas dominatũ ambiet: si plures æqua potestate & gratia valeant, populum in factiones distracturi sunt: aut certe peregrinorũ, & quidem flagitiosorum principũ imperia potius quam ciuium, quam æqualium ferenda sibi putabunt. quod non modo Tacitus Armeniis contigisse scribit, qui regem nisi peregrinum ferre non possent: sed etiam mortuo non ita pridem Sigismundo Augusto Poloniæ rege, controuersia inter optimates, qui regni spem ad se quisque trahebant, coorta, Senatusconsultum factum est; quo quidem omnibus ciuibus ad regnum via præcluderetur: vt quidem a legatis Polonorum accepi, quibus in fines huius imperii ad regem Henricum deducendũ ingressis, adesse iussus eram. Ac maiorum nostrorum memoria, cum Sultani apud Ægyptios Prætorianorum suffragio crearentur, ac mutuis cædibus & factionibus Rempublicam diuellerent, cõmuni consensu legatos 721 ad Campsonem Caramaniæ regẽ miserunt, vt Ægypti regnũ ad se delatum acciperet. Iisdem calamitatibus diu iactati sunt Germani, qui quod æqualium imperia recusarent, peregrinos sæpe acciuerunt, & quidem minutos principes, Vilelmũ inquam Batauorum, & Hennricum Lussemburgorum Comites. At etiam peregrini principes imperium illud ad se delatum repudiarunt. etenim Alphonsus x Castulonum rex, adduci non potuit, vt Germanorum imperium rogantibus

creatoribus acciperet. fuit igitur vacua ſedes imperii annos amplius XVIII. Sigiſmundus item I Poloniæ rex, oblata ſibi Bohemorum, Danorum & Pannoniarum regna, Ludouicus XII Piſarum principatum, Imperatores Romani plurimarum ciuitatum imperia, vt eſt apud Appianum, recuſarunt. Demus tamen peregrinum principem imperium ad ſe delatum non repudiaturum: ſi procul ab imperii ſui finibus abſit, aut ſua deſerturus eſt, aut aliena per legatos curaturus; vtrumque abſurdum. quis enim tam ſtupidus, vt ſua curare non malit quam aliena? quis autem populus patienter imperia legatorum laturus eſt? vt ſcilicet eum habeat quem nolit, & eo quem ſibi optauit cariturus ſit? Ludouicus enim Hungariæ rex, Poloniæ regnum ſuffragiis populi ad ſe delatum, quia finitimum, vxore Caſimiri Poloniæ regis filia rogante ſuſcepit: initiatus eſt, ac maximis omnium acclamationibus & gratulationibus acceptus; paulo poſt tamen, ſiue cæli Sarmatici aſperitate offenderetur, ſiue Pannoniarum deliciis alliceretur, ſiue rogationibus ac votis ſuorum reuocaretur, domum rediit, vxore Polonis vna cum Hungarorum comitatu relicta. Poloni quidem, Caſimiri magni memores, Gynæcocratiam aliquamdiu pertulerunt; eius tamen comitatum ferre non potuerunt. Nec ita pridem Henricus Caroli regis Francorum frater ad imperium Sarmaticum accerſitus, fratre mortuo ad imperium domeſticum celerrime rediit: Poloni legatorum imperia ferre noluerunt, ac ſuffragio ſibi regem creauerunt. quamquam nullo iure id poterant, niſi conſentiente Henrico, ad quem iura maieſtatis detulerant, & cui conditionẽ illam non adiecerant, cum de futuro Gallorũ imperio ageretur, ne per legatos imperiũ ad ſe delatũ moderaretur, vt omnib. principib. ſemper licuit, ſcitum eſt illã donationem ſemel conſummatam ac perfectã, non[a] capere conditiones. Demus igitur vtrumq. regnum iiſdem finibus cohærere, vt Sarmatia Pannoniæ: quis dubitet quin rex imperium vtrumque iiſdem legibus,

[a] l. poſt perfectam. de donat. quæ ſub modo. C.

moribus

moribus & institutis moderari cupiat? quin e duobus v-
num, si possit, efficiat? aut si Senatu populove renitente
id non possit, metuendum tamen est ne vi & armis quod
iure non potuit, consequatur. recens est Caroli v Im-
peratoris exemplum, qui ex aristocratia Germanorum
prostratis principibus regnum stabilire conabatur, ac
iam Philippum ab Hispanis acciuerat vt Germanorum
rex inauguraretur: nisi eius conatibus Henricus II rex
Francorum fortissime restitisset. exstat adhuc Iulii Pflu-
gi Pontificis oratio, qua id vnum suadet vt firmissima
regni Germanici fundamenta iaciantur. Quod si prin-
ceps imperium finitimum quod suffragiis adeptus est,
coniungere cum patrio non possit, omnia tamen com-
moda, omnes fructus ac prouentus alienos suis, quan-
722. tum quidem poterit, largietur; ac sibi successorem ere-
ptis optimatum suffragiis designabit; vt reges Danorum
ac Thunetanorũ, atq; adeo Imperatores ipsi Germano-
rum iampridem more a maioribus accepto consueue-
runt; vt suffragiorum iura penitus sublata videantur.
Ladislaus enim Bohemiæ rex Alberti F. & Imperatoris
Federici III ex fratre nepos, rex Pannoniarum populi
suffragio creatus, hereditarium quodammodo regnum
fiducia contracta proximis reliquit. at tametsi Matthias
Coruinus mortuo Ladislao regnum suffragio populi
adeptus sit, Federicus tamen regnum illud & suis & Im-
perialibus copiis inuasurus videbatur, nisi Matthias re-
gni spem Federico eiusque posteris promisisset, si orbus
ipse moreretur; vt quidem casus tulit. nihilominus Pan-
nones Ladislaum alterum Bohemiæ ac Poloniæ regem
crearunt. ex quo grauissimum ab Austriacis bellum in
Pannonia gestum est, nec ante exitum reperire potuit,
quam ab omnibus ordinibus regnum illud hæredita-
rium decretum esset, ea lege vt Ladislao mortuo Maxi-
milianus Federici F. rex inauguraretur: sed cum huius
nepos impubes relictus esset, Ferdinandus patruus re-
gni procurationem ad se pertinere ratus, populum cui
iura suffragiorum perpetuo eripere conatus est, eo ade-

git, vt Turcarum Imperatori regem ac regnum prodere quam Ferdinandi imperiũ ferre maluerit. Hos igitur calamitosissimos exitus Pannones habuerunt; vt quum perpetua regum creandorũ iura tueri vellent, in Turcarum seruitutem delapsi, iampridem libertatem amiserint, ac religionem mox amissuri videantur. id enim omnibus principib. fere est insitum, vt populos sub imperium subditos, suis moribus, institutis ac religionibus viuere aut assuescant, aut certe cogant. Quamobrem vno capite diuinæ legis sanctissime cauetur, *ne principem peregrinum populus sibi asciscat.* Si tamen suffragio regẽ ex ciuibus creari contigerit, audacissimus ac potentissimus quisque factiosorum inter se conspirantium cœtibus ereptis suffragiis regnum adipiscetur; aut si libera populi suffragia optimo ac sapientissimo cuiq; sceptra deferre cogitabunt, potentiorũ vi aut fraudibus occultis prius opprimetur vir bonus, quam regalia sceptra cõtingat. certe nouem Imperatores Germanorum annis paulo minus trecentis clade ciuili occubuerunt, Vilelmus inquam Batauus, Radulphus, Albertus, Henricus VII, Federicus II, Ludouicus Bauarus, Carolus Henrici nepos, Guntherus: præter eos qui imperio abdicare coacti sunt. Ex Ægyptiorum vero Sultanis XV, quos Prętorianorum suffragiis creatos legimus, septem bellis ciuilib. interfecti sunt: Turquemanus, Melaschalus, Cothus, Bandocader, Muhametes, Circassius, Giapalatus; ac totidem Romanorum Imperatores, qui proxime Augusto successerunt, & eodem anno tres, sola ciuium coniuratione. Interdum etiam milites Prætoriani ob id tantum Imperatores necabant, vt noui Imperatoris creatione donatiuum acciperent. Qui autem Senatui placuerat, legionibus displicebat; ac sæpissime tot Imperatores quot in prouincias exercitus dispersi fuerant, creabantur; vt vno tempore triginta facti sint, cum Zenobia Imperatrice. nec ciuilium bellorum vllus exitus reperiri poterat, nisi vnius potentia cæteri opprimerentur. At quamdiu patris imperium excepit, siue natura

C

723

natura siue adoptione filius, bella ciuilia conquierunt. Quod si quis orbus imperium principe orbatum deseruisset, in ciuilia bella relabi necesse erat. Itaque Adrianus Augustus, vt cautius imperio Romano prospiceret, cum ipse orbus esset, non satis habuit Antoninum Piũ arrogare, sed etiam iussit Marcum Aurelium, & Ælium Verum ab eodem adoptari; Augusti prudentiam imitatus, qui tametsi Caium & Lucium nepotes per æs & libram coemisset, iis tamen sine prole mortuis, tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium in foro curiata lege adoptauit, ea conditione vt prius Germanicum arrogaret. Atque ii quidem qui ad imperium designati fuerant, *principes iuuentutis* dicebantur; qui post a Germanis *reges Romanorum* appellati sunt: vt etiam in principatu suffragiorum iure delato certus esset successor. Sic enim Henricus III Imperator, se viuo filium regem Romanorum creandum curauit; ab eoque nepotem adoptandum. postea Carolus IIII filium Wenceslaum a creatoribus ad futurum imperium designari voluit, non tamen sine ingenti mercede: huic Sigismundus frater successit, qui deinceps generum Fridericum III adoptauit; hic vicissim Maximilianum filium Imperatorem designandum curauit. nec dubium est quin Philippus Maximiliani filius Germanis imperaturus fuerit, nisi patri spem sua morte præripuisset. huius tamen filium Carolum V valde adole-C scentem, cæteris iure quodã successorio principes prætulerunt. Ac tametsi Bohemi, Poloni, Dani, Tartari nulla vi regum creationem sibi eripi patiuntur; filios tamẽ omnibus anteferri putant oportere, vt successionis beneficio bellorum ciuilium stirpes elidantur: quod certe Sigismundus Augustus rex Poloniæ Iagellonum gentis extremus procurandum sibi putabat, si Senatus populusque pateretur. Et iisdem fere temporibus [a], cum Elizabetha Anglorum regina Londini cõuentus haberet, summa omnium ordinum cõsensione latum est de imperii successore designando; nec vlla de re ordines prius

[a] Octob. 1565.

deliberandum sibi proposuerunt, quam id confectum esset: quæ rogatio taetsi reginæ displicuisset, quod eares periculi plena videretur, si quisquam se viuente ac spirante suam hæreditatem cerneret, ac breui moriture fossam aperiret: nihilominus populo promisit se quod e Republica Senatui videretur, facturam. Vt enim Angliæ regnum lege successoria ad proximum quemque deferatur, prospiciendum tamen est, ne stirpe regali penitus exstincta, Respublica redeat ad interregnum, & ambitiosissimis hominibus lacerandum obiiciatur. At superioribus annis, cum legationis ergô pro Francisco Andium Duce susceptæ in Angliam traiecissem, coactis populi ordinibus interdictum est[a] subiecta læsæ maiestatis pœna, de imperii successore sermones serere. Ista quidem ratione regnanti tutius cauetur, populo non cauetur. vtrique tamen caueri posse dicebam; primum adoptione regis Scotorum; deinde Lenoxiæ principis connubio & arctissima fœderis coniunctione; vt sit vtriusque populi eiusdem insulæ concordia sempiterna. Hæc mea fuit ad reginam oratio. quæ res imperitis quidem Francorum imperio detrimentum allatura videtur; mihi vero propter antiquissimum Scotorum cum Francis ac sanctissimum fœdus valde vtilis futura; & vtriusque imperio, cuius fines in ipsius Oceani gurgitib. positi sunt, valde salutaris. Nihil autem principi carius esse debet, quam vt se moriente populus summa pace ac tranquillitate perfruatur; contra quam Nero sæpius optauit, *vt se moriente terrarum deflagratio consequeretur.* Quid enim calamitosius Mediolani principatu Philippo Maria moriente? is enim extremus fuit vicecomitũ Angleriæ gentis, quæ annos circiter c c c c perpetua successione tenuit principatum. Mortuo Philippo, populus Mediolanensis pertæsus, vt imperium populare stabiliret, arcem Iouiam solo æquauit, testamẽtum Philippi cõcerpsit, duodecim Senatores, & Carolum Gonzagam ducem exercitus creauit, ciues omnes qui Sforitiæ partes tuebantur, crudeliter necauit aut exegit. hunc enim

[a] anno 1581.

enim obſcuris natalibus ortum Philippus adoptarat, eique filiam ex pellice deſponderat, Carolo ſororis filio Duce Aureliorum repudiato. At Fridericus III Imperator, quaſi feudum Imperiale maſcula prole deſertum, vindicabat: Carolus Aurelius non modo lege ſucceſſoria, ſed etiam pactis conuentis ad ſe pertinere contendebat, atque arcem Aſtenſem occuparat: Veneti Cremonam, Laudem ac Placentiam Mediolanæ dicionis, nullo iure inuaſerant: Dux Allobrogum Verſellium & Nouariam; Sfortia Papiam ac Derthonã; populus Mediolanenſis, cum nec domi res gerere, nec foris imperiũ
C tueri poſſet, & vnius dominatum abhorreret, ſub Venetorum, à quibus repudiatus eſt, imperium ſua ſe ſponte ſubiecit: ad extremũ principes omnes ac ciuitates finitimæ pro Ducatu Mediolanenſi grauiſſima diuturnaq. bella geſſerũt; cum Philippus legitimum imperii ſucceſſorem, & quidem ſororis Valentinæ filium, repuliſſet, quem potiſſimum arceſſere & adoptare decuerat. Nam regali ſtirpe exſtincta, extremus ſucceſſorem ſibi ſuo iure adoptare poteſt, niſi Senatus populuſve iura creandi principis ſe habere contendat. Quod ſi princeps futurum ſucceſſorem deſignauerit neminem, imperii maieſtas ad populum recaſura eſt. nam Caroli Magni ſtirpe omnino ſublata, cum poſtremus Germanorũ rex neminem adoptaſſet, Henricus Auceps Saxoniæ Dux, omnium conſenſu Imperator creatus eſt. In eo tamen ſcriptores inter ſe diſſentiunt: alius enim Arnulphum, alius Carolum Ludouici Germanorum regis F. Imperatorem appellatũ putat; nec populi, ſed quatuor & quinquaginta principum ſuffragiis creatum: tandem iura ſuffragiorum ad ſeptem, qui propterea *Electores* dicuntur, fuiſſe delata: id autem contigiſſe circiter annum MCCL. Sed ad domeſtica delabor. Nonnulli regnum Francorum ſuffragiis popularibus deberi tradunt; ſed abſurde. Id enim Meroueis, aut Caroleis, aut deniq; Capetis imperantibus factum eſſet. De Meroueorum ætate Agathius Græcus ſcriptor ſummæ auctoritatis & an-

tiquitatis (floruit enim anno circiter D) ſcribit, gentem Francorũ optimum, id eſt regale ciuitatis genus, ſecutã, cum finitimos omnes in eo genere ſuperarit, tum vero reges non alios habere quã ſucceſſoria lege. idem tradit Theodebertũ Theodorici F. Clodouei nepotẽ adhuc impuberẽ imperio more maiorũ præfuiſſe. Cedrenus 725 quoq; Græcus homo, regnante Philippo I Capeti pronepote [a], ſcripſit Francos reges a ſtirpe regũ more a maiorib. accepto quæſiiſſe. Ac ſiquidẽ Carolus primũ, deinde Carolomanus, vterq; Pipini F. nobilitatis ſuffragio reges creari voluerũt, id feciſſe cõſtat vt imperiũ aduerſus Merouei reliquias potentiorũ opib. & gratia tuerẽtur. Quod aũt de Othone fertur, nobilitatis cõſenſu ac ſuffragiis regem factũ, id quidem Otho moriens cõuocatis regni Principibus ſe feciſſe teſtatus eſt, non tam vt regnaret, quam vt Ludouico Balbo cui tutor datus erat, regnum ac Rempublicã depoſitam ſeruaret. Robertus Othonis frater, cum hæreditario quodãmodo iure ſceptra vindicaret, Sueſſionenſi prœlio cæſus eſt. huic Radulphus ſucceſſit, nõ tam iure ſuffragiorũ, quam Caroli Simplicis, qui in arce Peronenſi ab Heberto Comite Veromanduo cõprehenſus tenebatur, ceſſione. Poſtea vero quam Hugo, qui Capetus vſurpatur, ſceptra de Caroli Lotharingi manib. extorſiſſet, ſe viuo filiũ Robertum, hic Henricum I; Henricus filium ſacris regalibus initiandos curauerunt, quouſq; Balduini Batauorũ Comitis filia, quæ a Carolo Magno gen⁹ ducebat, Philippo I regi Francorum collocata eſt: quæ Ludouicum Craſſum peperit. tunc enim occultæ ſimultates & odia populorum quæ aduerſus Capetorũ gentem exarſerant, conquierunt, cum Diui Arnulphi Caroleæ gentis principis genus cum gente Capetorum coniunctum intellexerunt. Ac ſiquidem vlla ſit coniectura quamobrem reges Francorũ ſuffragio factos quiſquam putet, a regũ initiandorum more tracta videtur. prius enim quã rex ſacris initiatus ad iuſiurandum adigatur, duo Pontifices, Laodunenſis inquam ac Belluacenſis, regem vtroq; latere

[a] anno 1058.

tere circumſeſſum paululum e ſolio ſedentem erigunt; & conuerſi ad populum, rogant num regem initiatum regnare velint: nulla mora quin regalis comitatus circū-ſtantium præbeat aſſenſionem. Sed placet ex archiuis Rhemenſis bibliothecæ antiquiſſima acta deſcribere, quibus quo ritu noſtri reges olim initiarentur, intelligi poſſit. ſic aūt inſcribuntur; LIBER IVLIANI AD ERRIGIVM REGEM: (Errichum innuit Philippi I patrem) *Anno* MLVIII, *indictione* XII, *Henrico regnante* XXXII, *&* IIII *Cal. Iunii in die Pentecoſtes, Philippus rex hoc ordine in maiore eccleſia ante altare ſanctæ Mariæ a venerabili Archiepiſco conſecratus eſt inchoata Miſſa, antequam epiſtola legeretur. Dominus Archiepiſcopus vertit ſe ad eum, & expoſuit ei fidem catholicam, ſciſcitans ab eo vtrum hanc crederet, & defendere vellet: quo annuente, delata eſt eius profeſſio: quam accipiens ipſe legit, dum adhuc ſeptennis eſſet, eiq; ſubſcripſit: erat autem profeſſio eius hæc:* EGO *Philippus, Deo propitiante mox futurus rex Francorū, in die ordinationis meæ promitto coram Deo, & ſanctis eius, quod vnicuiq; de vobis cōmiſſis canonicum priuilegium, & debitam legem atq; iuſtitiam conſeruabo, & defenſionē adiuuāte Domino, quantū potero, exhibebo, ſicut rex in ſuo regno vnicuiq; Epiſcopo & eccleſiæ ſibi cōmiſſæ per rectum exhibere debet: populo quoq; nobis credito me diſpenſationem* 716 *legum in ſuo iure conſiſtentem, noſtra auctoritate conceſſurum. Qua perlecta poſuit eam in manus Archiepiſcopi, anteſtante Archiepiſcopo Sueſſionenſi,* &c. (hîc viginti Epiſcopi, & quāplurimi Archimandritę enumerātur) *Accipiens Archiepiſcopus baculū S. Rhemigii, diſſeruit quiete & pacifice, quomodo ad eum maxime pertineret electio regis & conſecratio, ex quo ſanctus Rhemigius Ludouicum* (nos CLODOVEVM appellamus, quia ſic efferebatur HLVDVICH) *baptizauit & conſecrauit. diſſeruit etiam quomodo per illum baculum hanc conſecrandi poteſtatem & totum Galliæ principatum Ormiſdas Papa ſancto dederit Rhemigio: & quomodo Victor Papa ſibi & eccleſiæ ſuæ conceſſerit. Tunc annuente patre eius Hen-*

rico, elegit eum in regem post eum. Legati Romanæ sedis, cum id sine Papæ nutu fieri licitum non esse dissertum ibi sit; honoris tamen & amoris gratia tum ibi affuerunt Legati Lotarius Sol. Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, Clerici; Dux Aquitaniæ, filius; Legatus Ducis Burgundiæ, Legati Marchionis, & Legati Comitis Andegauensis: post Comites Vandensis, Vermadensis, Ponticensis, Suessionensis, Aruernensis, H. de illa Marchia, Vicecomes Lemouicensis: post milites & populi tam maiores quam minores, vno ore consentientes laudauerunt, ter proclamantes, LAVDAMVS, VOLVMVS, FIAT. Hæc ad verbum descripsimus; quæ nusquam typis excusa fuerunt. Qui igitur reges Francorum populi suffragiis creatos olim fuisse arbitrātur, non intelligunt Pontifices Rhemorum id singulari quodam iure sibi a Pontificibus Romanis tributum asseruisse. quamquam ne id quidem cum fidelitate & obedientia quam pontifices Rhemorum regib. præstare solent, congruere potest. Carolus quoque is qui Simplex ab inopia consilii vsurpatur, a Fulcone Rhemensi Pontifice inauguratus est, iure propinquitatis, nō suffragiorum; quibus ereptis Otho se regem ferebat, & cui de Pontificis iniuria querenti Fulco respondit, se regem Carolum selegisse more a maioribus accepto, qui reges non nisi a stirpe regum quærere consuessent. extant eius ad Othonem literæ [a]: quibus intelligitur si creandorum regum ius quisquam haberet, Rhemorum Pontificem quodammodo id sibi vindicasse; nec tamen aliunde quam regali sanguine genitos creare potuisse. Sed si non antea intellectum est reges Francorum nasci, non fieri consueuisse, facile perspici potuit bello ciuili quod a Lotario susceptum aduersus Ludouicum & Carolum Caluum, quod hunc pater in optima Galliarum parte ac imperii sede collocauisset: tres enim fratres diuisis regionibus totidem regna summa potestate moderabantur. Robertus item Capeti F. Henricū natu minorem prætulit maiori, cui Burgundiam attribuit: sed ciuilia bella metuēs Henricus, Philippum filium prima pueritia

[a] Guitald.

C

pueritia regem inaugurari iussit, vt quibusdam video placuisse: nam Glaber Henricum Roberti primogenitum fuisse contendit. Quod autem Rhemorum Pontifices sibi tribuerent regum creationem, perabsurdum est: nisi fortasse *vnctionem sacram* pro *creatione* dici putent. at ne id quidem Pontificis Rhemorum proprium erat; cum Ludouicus Crassus Aureliis a Senonum Pontifice inunctus fuerit. Rhemorum vero Pontifex regis 727 electionem sibi tribuens, Romano Pōtifici ferebat acceptam, sed ridicule: cum ne Romani quidem Pontifices id sibi vindicarent; tametsi Germanos Imperatores suæ potestati subiicerent, & *falcem in alienas messes*[a], vt Albericus iurisconsultus scribit, *mittere non dubitarent*; atque adeo de creandis [b] Germanorum Imperatoribus, deque imperio abdicandis leges[c] iuberent, verbaq; ipsa conciperent[d], quibus Imperator Romano Pontifici iuratus obedientiam ac fidelitatem præstaret. Nihilominus tamen illi ipsi Pontifices Romani regem Francorū a Pontificali seruitute & obedientia penitus immunem suis decretis confitentur[e]; nec cuiquam a rege Francorum præterquam præpotenti Deo vllum obsequium deberi. Hinc prouerbium vulgi sermonibus contritū, *Regem Francorum immortalem esse*: vt planum sit more a maioribus accepto reges Francorum nasci, ac proximo cuique regię stirpis sceptra deberi, non Senatui populove, multo minus Romanorum aut Rhemorum Pontificibus accepta ferri. Et quidem memini declamatorē forensem, cum suæ causæ inseruiret, apud iudices Curiæ Parisiorum dicere ausum potestatem a populo regi datam fuisse, & Vlpiani verba[f] vsurpasse: is enim Imperatori Romano *lege Regia de eius imperio lata, populum ei & in eum omnem suam potestatem contulisse* scribit: Curia patronum acerbe increpuit, eaque verba de actis Curiæ deleri iussit, rogante fisci procuratore, cum negaret regem Francorum a populo imperandi ius habuisse. Id C autem magis perspicuum fit in regali sepultura. etenim regiæ vestes, arma, sceptra, stemmata, sepulto rege pro-

[a] In dictionat. verbo Electio.
[b] cap. venerabilem de election. extr.
[c] ca. ad Apostolicam de re iudic.
[d] Clement. 1. De iureiurād.
[e] In cap. venerabilē, qui filii sint legitimi.
[f] l. 1. de cōstitut. princip.

iiciuntur: deinde præco voce maxima ter ingeminans, *Rex*, inquit, *mortuus est*: idem repente labarum in quo stemmata liliorum genti propria signantur, erigens; *Viuat rex*, inquit, *N. eiq́ue vitam diuturnam ac felicem Deus largiatur.* Iisdem vtuntur institutis ac moribus Hispani, Angli, Scoti; apud quos imperium proximis perinde vt apud nos lege successoria datur. Eadem quoque Bohemis, Danis, Polonis vsitata sunt: sed non ante id fit quam alius suffragio creatus sit. Ea vero pericula quę creationem principum sequi diximus, non tam ad reges quam ad regum creatores pertinent. nam si rex populi totius suffragio creandus sit, omnia turbulentissimis seditionibus ac cædibus compleri necesse est. Sin nobilitas sibi vni iura suffragiorum tribuat, reliqui ordines moleste ferent id quod omnibus debetur, paucissimis dari. nihil tamen cogitari potuit ad seditiosorum hominum factiones & ad ciuilia bella declinanda vtilius, quam multitudini principũ ac magistratuum creationem eripere, & cum paucissimis communicare. Sic enim Germanorum principes, qui olim LIIII, nunc fere ducenti ad septem creatores iura omnia suffragiorum in Imperatore creando detulerunt. nec tamen in tanta paucitate sibi conueniunt; sed interdum a se ipsi dissidentes duos Imperatores renuntiarunt, Albertum inquam Austrium, & Ludouicum Bauarum; qui annos octo funestissima bella gesserunt, vter vtri imperaret. Ita quoque collegium Cardinalium qui mortuo Clemente IIII Pontifice Romano non plures duodecim fuerunt, tres annos creationem futuri Pontificis propter mutua inter se dissidia factionesque potentiorum distulerunt; ad extremum Leodiensem diaconum, qui Hierosolymam profectus erat, Pontificem renuntiarũt; qui deinceps Gregorii X nomen vsurpauit. Is igitur seuerissimis legibus Cardinalium collegium in creatione Rom. Pontificis obligauit; nec tamen efficere potuit quin tres iisdem comitiis Pontifices se mortuo crearentur. postremo necesse fuit Cardinales conclusos fa-

me neca-

me necari, nisi stato tempore Pontificem renuntiarent, qui ad summum duas suffragiorum partes tulisset. Seuerius etiam sacræ militiæ Equites quatuor & viginti tamdiu carceribus sine cibo ac potu cōtinentur, quoad ordinis Magistrum qui non sit ex eo numero, concordibus animis renuntiarint. Quinetiam in minoribus Pontificibus canonicorum suffragio creādis factio, sordes, ambitus, veneficia, clarissimas quasque ciuitates sæpissime perturbarunt; vt nulla grauior causa fuisse videatur, quamobrem collegiis sacerdotum & monachorum suffragia creandorum Pontificum adempta sint, ac principibus tributa. Commodius Moschouitæ, qui Pontifices & Archimandritas sorte ducunt [a]. Nam quod ratione ac iudicio sapientum selectos Pontifices, principes, magistratus, cæteris meliores fore putant, exemplis refelluntur. Si enim iuri successorio locus fuisset, Nero, Heliogabalus, Vitellius, cæteraque id genus monstra, numquam imperium degustassent: Augustus vero, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus, cæterique sapientia ac virtute præstantes Imperatores, qui adoptionibus quasi legitimo iure successionis imperium adepti sunt, disturbati fuissent. Sed vt meliores futuri sint principes, qui potentiorum, aut plebis, aut sapientum suffragiis fiunt; attamen tot ac tantá incommoda vndique circumstant, vt præstabilius sit optimis principibus carere, (quamquam ista ratione cōsequi non possumus) quam tanta subditorum pernicie creari. Et quidem vtilius sit sorte principem ducere: id enim ad semina discordiarum tollenda legibus [b] diuinis & humanis probatur; modo sortes malefice formula solenni ab Hebræis vsitata depellantur [c]. Cum enim populus Israëlitarum regem a Samuele peteret, Deus Samueli prædixit quem vellet regem futurum, eumque prius designauit quam sorte duceretur; deinde Samuel in populi concione precatus est a Deo vt sorti faueret. postea vero quam tribus Beniamina sortis prærogatiuam tulit, capita familiarum eiusdem tribus in

a Sigismūdus

b l. sed cum ambo. de iud. l. generalit §. quid ergo de fideicōmissariis. l. vlt. cōmunia. de legat. l. 2 quādo & quib quarta pars. C. Felin. in c. capitulum cardinalium. Florentini. in c. licet de electiōn.

c Samuel. lib. 2. cap. 14.

ſortem miſſa fuerunt: poſtremo Sauli ſors obtigit; cui gener Dauid Dei iuſſu repudiato Saule ſucceſſit. Inde reges ab eius ſtirpe, vti quiſque proximus fuit, imperiũ adepti ſunt. Sic etiam Perſarum ſeptem principes Cambyſe ſine liberis mortuo, ſortem, vel potius equi hinnitum ad creandum regem adhibuerunt. Dario tamen ſorte regnum adepto, ad poſteros eius deinceps imperium iure ſucceſſorio delatum videmus. Nec tamen ſatis eſt ſucceſſione regnum dari, niſi proximo cuique tribuatur, id eſt primogenito maſculo: ſic enim ordo non tantum naturæ ac diuinæ legis, ſed etiam omnium vbique gentium poſtulat. Etenim Perſeus, quod natu maior eſſet, iure populorum omnium ac Macedonum moribus regnum ſibi deberi contendebat [a]: cum eodem iure Alexander Magnus præ cæteris fratribus, vt eſt apud Didorum [b], imperium illud obtinuiſſet. Eadem lege Arſacidæ Parthorum regnum ad primogenitum detulerunt, vt reges quoque Hebræorum: ſic enim ſacra hiſtoria regnum Iudæorum Ioramo obtigiſſe teſtatur [c], quod primogenitus eſſet. idque omnium populorum æque commune fuiſſe ſcribit Herodotus [d] parens optimus antiquitatis. Quamquam annos amplius quadringentos quam hæc ab Herodoto ſcripta fuiſſent, Ilus natu maior regnum obtinuit Latinorum, nõ autem Aſſaracus, vt Coruinus Meſſalla ad Auguſtum ſcribit. Quin etiam Indos ad Occaſum poſitos, tametſi ab omnibus humanitatis artibus remotiſſimi eſſent, eodem iure vſos eſſe legimus. Cum enim Franciſcus Pizarra Atabalippam Peruſinorum regem ſupplicio affeciſſet, populi ſummam ex eo voluptatem ceperunt, propterea quod primogenitum fratrem necauiſſet, vt contra leges contraque iuſſa patris extremis tabulis teſtata regnaret. pater enim tametſi ducentos liberos genuiſſet, Gacam tamen primogenitum regem futurum, & quidem ſolum deſignarat. At ſi naſcantur gemini, quia ſimul naſci non poſſunt, prærogatiuam primogenito ſeruari, ac perſpicua probatione teſtatum relinqui oportet: ne ſit eadem

quæ

[a] Liuius li. 10. belli Macedonici.

[b] lib. 16. Iuſtin. lib. 7.

[c] Paralipom. lib. 2. c. 21.

[d] lib. 7.

quæ inter Iacobum Scotiæ regem & Albaniæ Ducem fratres geminos cõtrouersia de primogeniti iure intercessit, quod Albaniæ Dux sibi ereptum querebatur. Nã quoties naturæ ius illud inter principes violari contigit, grauissima bella, qualia inter Othomanorum gentis posteros fuisse legimus, funestissimaque parricidia secuta sunt; vt cum Numitori Amulius [a] frater iunior Albæ regnum, Aristobulus Hyrcano regnũ Iudæorum ademit. Neque enim prius bella ciuilia exitum reperire potuerunt, quam Pompeii Magni sententia regnum Hyrcano restitutum fuisset: tametsi Aristobulus ad imperium natus, alter ineptus videretur. Quæ ratio fecit vt parentes ipsi iura liberorum sæpe disturbarint. nam Ptolemæus Lagi F. cum ad iuniorem Ægypti regnum perrupto gẽtium [b] iure detulisset, effecit vt naturæ iura alterius parricidio violarentur. Eodem errore peccauit Ptolemęus Physco, qui vxoris oratione persuasus maiori prætulit iuniorem; sed mortuo patre [c] populus iuniorem expulit, maiori sceptra restituit. Anaxandrides quoque rex Lacedæmoniorũ Cleomeni primogenito regnum ademit, vt regnaret iunior, non sine magno populi dolore, quod virtutis specie gentium iura perrumperẽtur, vt Herodotus [d] scribit. Ac tametsi Pyrrhus strenuissimũ quemque filiorum regem futurum designarat, populi tamen primogenitum bello minus idoneum prætulerunt: neque enim corporis aut animi virtutes tanti esse debent, vt põpter eas a iure gentium omnium communi discedatur. quamquam forma corporis plerosq; fefellit. Sed inepte parentes, qui iuniorum illecebris adducti, vt primogenitis sceptra de manibus extorquerẽt, ad mutua parricidia liberos inflammarunt: vt quidem Atreum in Thyestem pater armauit, cum iuniorem diademate cinxisset; ac funestissimis parricidiis domũ fœdauit. Ineptius etiam Alphonsus x rex Castulonum, qui cum natu iuniorem regem propterea denotasset, quod ex siderum inspectione regno magis idoneum arbitraretur, primogenitus illatam sibi contumeliam sic vltus

[a] Dionysius Halicarnas.

[b] Iustinus.

[c] Pausan. lib. 3

[d] lib. 4.

est, vt fratre interempto patrem etiam carceribus conclusum dolore concepto necaret. consimili fere exemplo Gabriel marchionis Salussiarum F. fratrē natu maiorem annuente matre in vincula coniecerat; hic tamen effractis carceribus principatum recuperauit, & exacto fratre matrem iisdem angustiis quib. fuerat antea conclusus mancipauit. domesticum etiam exemplum habemus: cū Gallia tota bellis ciuilib. exarsit propterea quod Ludouicus Pius Carolum filium vxoris illecebris persuasus Lothario primogenito prętulisset. Sapienter Pius II Pontifex maximus, qui Caroli VII regis Francorum rogationes repulit, quibus Carolum filium iuniorem Ludouico fratri anteferri flagitabat; tametsi Ludouicus iura pietatis violasset, & aduersus parentem bis arma cepisset. Nec tantum propter ignauiam & inertiam primogenitus ab imperio non est repellendus, sed nec propter corporis deformitatem quidem; tametsi Romuli ac Lycurgi legibus monstrosos partus sine fraude cædere liceret. nulla tamen corporis deformitate lex [a] diuina primogenito passa est adimi prærogatiuam. Id autem Senatus populusque Pannoniarum memorabili exemplo iudicauit. cum enim Ladislaus orbus esset, Almum fratris filium iuniorem adoptarat repudiato Colomano, quem sacris initiari, & Lutetiam quodammodo relegari iussit, vt omnem illi eriperet affectandi regni cupiditaté. erat enim tota corporis statura deformis, balbus, luscus, claudus, gibbosus; nihilominus tamen rege mortuo ciuitates ac populi monstrum illud ad imperium arcessere quam iunioris imperia ferre maluerunt, ac per legatos a Pontifice Romano obtinuerunt vt resecratus domum duceret vxorem. Non aliter Agesilaus claudus homuncio, Leotychide spurio disiecto, Lacedæmoniorum regnum adeptus est, necquicquam aduersariis conquerentibus regnum claudicare. At Lysander qui Agesilaum ad regnum euexerat, principibus ciuitatis persuadere conatus est, vt abrogata lege regia non proximus, sed optimus quisque Heraclidarum

[a] Deut. 21.

rum rex esset: Plutarchus [a] tamen scribit, qui Lysandri sententiam tueretur, fuisse neminem. Quid si rex ante delatum imperium filios susceperit, num post imperium adeptum natus rex esse debeat? Ita quidem pro Xerxe iudicatum est, Artabazo dominatu Persarum excluso, quod ante regnum Dario patri delatum natus esset. Iudicium illud sua quadam æquitate nititur: quia regnum Dario non iure, sed sorte & inopinanti obtigerat: si tamen regnum a maioribus ad posteros delatum sit, proximo cuique debetur, etiamsi ante regnū patri quæsitum natus sit. Et quo intelligitur quid iudicandum fuerit de controuersia quam Bartolus [b] sua ætate cōtigisse scribit, num Philippi Valesiorū Comitis filius ante regnum patri quæsitum editus, regnum adepturus esset, an vero qui postea nati fuissent: (quamquā Philippo vnicum modo filium, Ioānem inquam, video natum fuisse.) Sed eadem quæstio Carolo VII rege disceptari potuisset; huic enim priusquam regnaret, natus erat Ludouicus, qui tamen imperium sine controuersia consecutus est; tametsi Carolum fratrem haberet rege natum. Vt enim filius ignobilis iudicatur, qui ante genitus est quam pater nobilitaretur; ita qui patre priuato nascitur, cui nullo casu regnum legitima successione obuenturum fuisset, regnum paternum adipisci non potest, si quis alius patre regnum adepto natus sit; cui tamen successurus fuerat, si pater regnum maioribus acceptum tulisset. Ita quidē Artaxerxes ante genitus quā pater regnaret, nihilominus patre mortuo rex est appellatus; quia regnū proauo ferebat acceptū: ac tametsi Cyrus iunior, Parisatidi matri carissimus, totam Asiā permouit vt fratrem de imperio disturbaret, diuina tamen vltione prœlio cōserto cæsus est ac prostratus. Eodē iudicio Pannoniarū populi Geicam ante genitum quā pater imperaret, regem creauerunt. Quod autē diximus proximo cuiq; imperiū deberi, latissime patet, non modo ad eos qui primogenito mortuo locum obtinēt primogenitorum, verumetiam ad infinitam posteritatem.

731

[a] In Lysandro.

[b] l. si Senator de dignitat. C. l. 2 de libertis & eorum liberis. Bart. in l. cum satis. de agricol. & ex l. si quis decurio. C. l. libera de suis & legitimis. contra Albericū in quæstion. statutariis. q. 157.

[c] in l. Imperialis, de nup.

Sic enim Demetrius Antiocho Syriæ rege mortuo disseruit in Senatu Romanorum: *Vt enim*, inquit, *Patres conscripti, iure gentium omnium Antiochus frater me maior natu regnum consecutus est: sic eius morte ad me delatũ intelligere potestis.* Sed dubitari potest si auo regnante filius primogenitus relicto nepote moriatur, num fratri proximo, an vero nepoti qui vno gradu remotior est, regnum debeatur. Fratri proximo deberi plerique definiunt [a]. Certe quidem cum Scipio Africanus consimilem cõtrouersiam quasi arbiter sedare vellet inter Corbim & Orsuam, negarunt se alium deorũ hominumve quã Martem iudicem habituros. Corbis maior ætate & C astu vicit patruelẽ, vt Liuius scribit [b]. Eadem sæpe certamina quondam inter principes Germanorum suscepta sunt inter patruum & nepotem. Et quidem ea res Bernardum Italiæ regem ad arma aduersus Ludouicum Piũ Imperatorem capienda excitauit, cum diceret Imperium sibi, non Ludouico deberi; quippe Pipini primogeniti filius esset, Caroli Magni nepos; Ludouicus vero patruus a Pipino patre secundus; nec propterea si Pipinus morte præuentus esset, legitimo successionis iure fraudandus videretur. Ludouicum tamen legimus non iure consertum vocasse Bernardum, *sed mage ferro*, (vt Ennii verbis vtar) eumque sempiternis vinculis coercuisse, & eo iure regnum consecutum esse quo veteres Germani, Vandali, Angli, Scoti. Scribit enim Procopius id Vandalis vsitatissimum [c] fuisse. ac propterea Henricus Lancastrius Iohannis filius, Ricardũ primogeniti filiũ de Angliȩ regno deiecit; cum diceret primogenitum morte prȩuentum Eduardo regi succedere nõ potuisse: ea tamen occasio scelere quæsita fuerat. Sed Robertus Neapolitanus secũdo genitus, regnum Neapoleos de collegii Cardinalium ac Pontificis Romani sententia consecutus est: primogeniti vero filius rex Hungariȩ, iure incertũ an gratia superatus. At Moschouitarum legibus non modo patruus nepote superior est imperandi iure, verum si casus ferat vt primogenitus

regnum

[a] Bald. in l. 3. De suis. C. ex l. 1. De iis qui ante apertas tabulas. C. & ex l. 1. §. pro secundo, §. sin autem. de caducis. C.

[b] Liuius lib. 38.

[c] lib. 3. belli Vandalici.

regnum adeptus filium impuberem relinquat, frater imperium excipit excluso nepote. nam Basilius Magnus post fratrem primogenitum, tametsi liberos reliquisset, rex Moschouiæ creatus est. Eadem lex Vandalis vsitata fuit, vt est apud Procopium [a]. Honorius enim aui Genserici regnum adeptus est, tametsi Gerso primogenitus moriens filios reliquisset: non tam aui testamento quam vetusta Nomadum [b] pene omnium lege; quam maioribus nostris video fuisse communem: Gontranus enim Childeberto Sigisberti primogeniti filio superior fuit in regni Francorum adeptione. Mathildis Robertum Roberti primogeniti filium in Comitatu Artesiorum, Senatu Francorum iudicante, superauit, & patris solidam hæreditatem creuit. Henricus item Theobaldi Campanorum Comitis filius, fratris primogeniti filium consimili iudicio vicit. sed cum in pari causa iudicio victus esset Ioannes Monfortius, Britanniam Armoricam petens, amita Vidi Britanni filia repugnante, quod iure non potuerat, vi adeptus est; nō sine crudelissimo funestoque bello. At Robertus Caroli II filius regnum Neapolitanum Pontificis Max. sententia adeptus est, nec quicquam dissentiente Carolo Martelli primogeniti Hungariæ regis filio. Sanxius quoque Alphonsi X Castiliæ regis filius fratris primogeniti filios fauente patre de regni spe disturbauit. Ioannes vero Anglorum imperium cæso Arturo Godefridi natu maioris filio inuasit. dissimilis fuit Siluii causa, qui post Ascanium Iulo regnum Latinorum iure materno ademit: quia Lauinia Siluium ex Ænea susceperat, non item Ascanium. Sed non pauciores, atq. haud scio an plures nepotes auorum imperia spirantibus patruis adepti sunt, antiquissima Spartiatarum lege. Nam Lycurgus ad Charilaum fratris primogeniti filium sceptra regni, quæ facile inuadere annuente matre potuisset, detulit. Areus item primogeniti filius, eadem sceptra viuente Acrotato patruo post aui mortem consecutus est. Sic etiam Ioannes Fernandi filius Alphon-

[a] Procop. lib. 3. belli Vand.

[b] Strabo lib. 16.

ſo auo Luſitaniæ regi ſucceſſit, Henrico patruo viuente. Nec multo poſt Sebaſtianus Ioannis primogeniti filius, Emanuelis aui regnum excepit, non autem Henricus patruus. Ludouicus Niuernẽſis Belgarum Comitatum auo mortuo adeptus eſt patruo vidente ac ſpirante At Robertus II rex Neapoleos, cuius pater iudicio Pontificali fratris primogeniti filium vicerat, cum ageretur de Comitatu ſancti Seuerini inter patruum & nepotem, de iuriſconſultorum ſententia pro nepote ſententiam tulit. Conſimilis ſententia[a] lata eſt a iudicibus Curiæ Pariſiorum inter hæredes Ioannis Vaſti Fuxæorum Comitis filii, & Franciſci Phæbi, qui primogeniti filius aui hæreditatem creuerat patruo viuẽte. Ita quoq. iudicatum erat pro Britanniæ Ducatu aduerſus Ioannẽ Monfortium. Cæteri quaſi rem dubiam armorum opibus committendam putauerunt. nam vt Scipio Africanus inter Orſuam & Corbim, quos iure continere non potuerat, duellum permiſit: idem[b] ſub Othone Magno, deinde ſub Henrico I, in Germania contigiſſe, & patruos a fratris filiis ſuperatos legimus. Agathoclis vero Syracuſarum tyranni nepos patruum aui ſceptra inuadere conantem occidit. Nec deſunt vtrimque probabiles rationes. Pro nepote facit, quod patre mortuo recidit in aui poteſtatem, fitque ſuus hæres[c] lege XII, & cum patruis ad hæreditatem[d] in ſtirpes admittitur ab inteſtato. Quod ſi pater filio ſubſtituat hæredem, fideicõmiſſum deficit, ſi filius liberos ſuſceperit, ſola paternæ pietatis coniectura, vt Papinianus[e] reſpondit. Quin etiam Romanis legibus fratrum filii ad patrui hæreditatem admittuntur[f]: quanto id verius & æquius eſt in aui hæreditate? Illud etiam accedit, quod antiquis feudorum moribus nepos ſolidum beneficium patruis excluſis accipere ſuo iure poteſt[g]. Nulla tamen ratio efficacior eſt quam quod hæreditas nec adita, at ne delata quidem, non modo tranſmittitur ab auo ad nepotes, ſed etiam ſpes incerta fideicommiſſi ſub conditione concepti[h]. Nec tamen patrui cauſa omnino deſeritur a ratione,

a anno 1517.

b Witikindus lib. 2.

c Nouel. 118. 127. §. placebat l. vlt. de impuberum.

d Authentica in ſucceſſione de ſuis. C.

e l. cum acutiſſimi. l. cum prudentiſſimum, de fideicommiſ. C. l. cum auus de condit. & demonſtr. ff.

f §. cæterum Nouel. 118.

g titul. 50. lib. 2. feudor.

h l. 1. de iis qui ante apertas tab. C.

733

ne, si quis ista subtilius subodorari volet, ac legem XII sine fraude interpretari. hæc enim proximum [a] quemq; ad hæreditatem inuitat. at propius abest a patre filius quam nepos, qui fictione falsa eadem persona cum patre mortuo censetur. Sed vt fictio in cæteris ferenda sit, non tamen æquũ videtur vt fictio veritate potior sit in alterius detrimentum [b]. Nec patitur naturæ [c] benignitas filios paternis opibus ac bonis spoliari, vt nepoti qui ab auo longius abest, omnia tribuantur, id autem fieri necesse est, non modo in regni, sed etiam in Ducatus, aut Comitatus, aut feudi indiuidui adeptione propter illam quam diximus fictionem. ac tantum abest vt Romanæ leges filios a nepotibus disturbari patiantur, vt non prius ad nepotes fideicommissa perueniant, quam si filii omnes inuicẽ substituti mortui [d] sint. Demus tamen repugnantib. & naturæ & Romanorum legib. filios exhæredari, quod quidem in indiuidua successione fieri videmus, vt nepoti locus sit; iniquum tamen est infantem, puerum, impuberem, nullo militaris, nullo rerum agendarum vsu peritum ad sceptra vocari: eum vero qui ætate ac sapientia præstat, de paterno regno deiici. qua ratione iurisconsulti tutelam libertini paterni ad patruum excluso nepote detulerunt [e]. quanto magis imperii tutela ad patruum deferenda est? Extremum illud est, quod patrui quibus nepotum tutela fere permittitur, nihil aliud quam cædes ac parricidia meditantur, vt quidem innumerabilia exempla, nec tamen omnia scriptis prodita fuere; quæ si conquiram, infinitus sim. Est autem diuinis oraculis [f] proditum, *miseram ac infelicem fore Rempublicam cui præsint pueri*. Me tamen ab hac sententia mos maiorum inueteratus, & res sæpius iudicatæ reuocarunt. Nam ea quæ diximus incommoda rarius eueniunt: quæ vero sunt eiusmodi, legislatores aspernari [g] oportet. vt enim reges omnes Francorum iam inde a Carolo Magno repetamus, vix ac ne vix quidem mille ac ducentis annis post auum nepotis & patrui concursum in huius regni successione reperiemus.

[a] l. verbis. de verb. significa. ff.

[b] l. hac edict. §. his omnib. de secundis nupt. C. & ibi *DD*. Ancaran. conf. 106. col. 1. Bar. in l. si is qui pro emptore l. qui nõ prohibet. de regul. ff.

[c] l. cum ratio, de bonis dá.

[d] l. filius familias. §. diui. de legat. 1. l. cum pater §. pen. de leg. 2. ff. l. hæredes mei. § vlt. ad Trebell. ff.

[e] l. si libertus §. penult. l. libertinus. de bonis libert.

[f] Esaiæ c. 3.

[g] l. 2. & 3. de legib. ff.

C

semel in Anglia, semel in Castilia, bis in Lusitania, semel in Sicilia, annis circiter quingentis aut sexcentis contigisse legimus. Valeat igitur pro nepote sententia veterum æque ac iuniorum [a]; non tantum in directa sed etiam in obliqua successione. Quæ a nobis aliquanto accuratius disputata sunt propter eam quæ proxime abesse videtur regni Francorum successionem. Sed si sobrini aut consobrini suo iure nulla fictione hæreditates obliquas cernere velint, eodem ordine in capita partientur hæreditates diuiduas: sin regnum, Ducatus aut Comitatus, aut alia feudi dignitas sit indiuidua, senior iuniori anteferendus erit, etiamsi a primogenitis iunior stirpem ducat. sic enim iudicatum [b] est in Curia Parisiorum inter Vilierum & Bayencurtium qui Francisci Bloquæi hæreditatem creuerant: seniori iura primigeniorum decreta fuerunt. Non tamen satis est proximum quemq. marem eiusdem agnationis inaugurari; imo necesse est vt regnum, quantumcumque est, ac iura omnia maiestatis in solidum vni partitione sublata tribuantur: vt Georgium regem Vandalorum sanxisse tradit Procopius [c]. alioqui non monarchia sed polyarchia dicatur. Id autem Salica lege cautum non erat. Aribertus enim Dagoberti frater Clotarii II F. regni partem accepit; Clodoueus item Dagoberti primogenitus regnum Parisiorum; Sigebertus Metense: Clodoueo mortuo quatuor filii regna totidem adepti sunt: Childebertus Parisiense; Clodoueus Aurelianum; Clotarius Suessionense; Theodorichus Metense. Sed ad Clotarium cæteris mortuis omnia redierunt. huius filius natu maior Cherebertus, rex Parisiorum factus est; Chilpericus Suessionum; Gontranus Aureliorum; Sigebertus Metensium; reges omnes. Quæ regum multitudo vix vmquam ab armis ciuilibus conquieuit. At mihi quidem mentis oculos per antiqua regum nostrorum decora circumferenti, gentiles Capeti tribus legibus quasi firmissimis fundamentis hanc monarchiam stabiliisse videntur, idque latenter fecisse: prima lex est, qua

Tria regni Francorum firmissima fundamenta.

[a] Alex. consi. 4. lib. 4. Castr. in l. is potest. de acquir. hæredit. Bald. in auth. post fratres. de legit. hæred. C.

[b] Die 17. Iul. anno 1563.

[c] lib. 3.

qua quidem filiis regum, nisi iusto connubio quęsiti fuissent, omnes ad regnum aditus præcluserunt: at ne filiorum quidem naturalium numero censeri voluerunt, vt in posterum de iusta prole quærenda cogitarent; cũ iniusti liberi ab regali solio quam longissime arcerentur: tametsi naturales filios etiam priuatis agnoscere ac sui nominis stemmata relinquere liceret. Melius etiam quod Palatii Magistros, quorum potentia populis terrori, regibus exitio fuerat, de Republica sustulerunt. Secundum est, quod vni primogenito regalia maiestatis iura in solidum tribuenda decreuerunt, ne deinceps cũ cæteris fratribus communicarentur; sed obedientiam ac fidelitatem primogenito præstare cæteri cogerẽtur. postremum fuit, quod quæ prædia filiis regum fruenda regis arbitrio fiduciæ nomine assignarentur, eadem sine mascula prole mortuis ab omni iure pignorum libera fisco vindicarentur. regias vero sorores pecunia tantum dotari placuit; vt non modo iura maiestatis illibata, sed etiam dominica prædia, quoad eius fieri posset, integra primogenito seruarentur. Antea naturales regum liberos regni partem habuisse docuit Caroli Simplicis frater concubina genitus, qui more maiorũ *rex* est appellatus. Theodericus tamen regis naturalis filius cum regni partem peteret, repulsam passus est, propterea quod [a] ancilla genitus esset. Monarchiam autem indiuiduam esse oportere diximus; quia si diuidatur, monarchia non sit. ea est enim vnitatis inuiolabilis natura, vt omnem omnino refugiat partitionem. Vt enim corona, sic regnum, si pluribus diuidatur, vim penitus ac nomen amittit. Nec vero Assyriorum, Persarũ, Ægyptiorum, Parthorum latissima regna pluribus diuisa fuerunt; tametsi vrbes ac prædia cæteris a primogenito liberis fruenda darentur. nam cum Iosaphatus rex Iudæorum filios sex genuisset, Ioramo primogenito regnum integrum, cæteris annuas pensiones reliquit [b]. Primus omnium Aristodemus rex Lacedæmoniorum regnum quidem Proculo & Eurystheni filiis non diui-

[a] Witikindus Saxon.

[b] lib. 2. Paralip. c. 21.

ſit,ſed vtriq.regnum indiuiſum reliquit; & cum vtrumque regem eſſe vellet, vtrique regnandi ius ac facultatem ademit. Eius exemplo Meſſeniorum Lacedæmoniis finitimum regnum Leucippo & Aphareo fratrib. indiuiſum[a] a patre datum eſt: quæ potiſſima cauſa exſtitit quamobrem illa regna in Ariſtocratias abierunt. Et quidem duobus propoſitis incommodis, præſtat duo regna duobus regibus quam vnum pluribus tribui; vt Iacobus rex Arragonum Petro primogenito regnum Arragoniæ, iuniori regnum Balearum dedit: ſed hunc carceris ſquallore primogenitus necauit; quanto minus eiuſdem imperii cōſortem tuliſſet? Eodem errore peccauit Boleslaus II Rex poloniæ, qui quatuor liberis regnum ex æquo diuiſit, quinto ne penſionem quidem legauit. inde crudeliſſima bella ſecuta ſunt. Ferendū quidem eſt, principem cui plures ſint liberi, plura etiam ſuis armis ac virtute parta imperia primogenito quidem maius, cætera pro cuiuſq. ætate ac meritis diuidere. cū enim Gulielmus Auguſtus Dux Normanorum Angliæ regnum ſua virtute partum filio Ruſo, Normaniam cæteraque cohærentia Roberto, penſionem Henrico legaſſet, Robertus regnum ſibi deberi contendebat, quod primogenitus eſſet; Rufus negabat, cum ſe rege natum diceret, non item Robertum: mortuo Rufo Henricus in regnum inuaſit, ac Robertum oculis orbatum perpetuis carceribus mancipauit. Certe quidem patris factum etſi cum æquitate coniunctum erat[b], tutius tamen regnum ſolidum ac iura omnia maieſtatis vni tribuiſſet; vt inter Caroli Prouinciæ Comitis, & Philippi Valeſii regis Francorum liberos factum legimus. Nam ſi feuda quæ dignitatis appellatione veniunt, partitionem non admittunt[c], quanto minus regna ipſa iuraque maieſtatis? At etiam Diuus Ludouicus rex mortuis fratribus ſolidā hæreditatem creuit; nec ex ea quicquam ad Alphonſum Pictonum Comitem, nihil ad Carolum fratrem peruenit. nec item Alphonſo moriente Carolus vllam hæreditatis partem delibauit; ſed iudicio Sena-

a Pauſanias lib. 4.

b Cynus & Bartol. in l. imperialis. §. illis de nupt. C.

c Panor. in cap. licet de voto. Ripa in l. quarta ad l. Falc. Bal. in Authent. ex teſtamento. Ca derin. cōſ. 9. tit. de feudis Hoſtienſ. in ſumma. §. qualiter. & deciſ. Delphi. 476. Oldrad. cōſi. 94 & 237 An carani. cō. 339.

Senatus [a] ab vtroque abiudicata hæreditas est. ac ne deinceps ambigeretur, caueri solet publicis pensionum tabulis, quæ fratribus regum assignantur, vt iis sine mascula prole morientibus prędia libera fisco vindicentur. id enim aduersus Ludouicum I Ioannis regis filium C Andium Ducem exceptum est. Ac tametsi Renatus Dux Andium Ludouici III filius, fratris primogeniti hæreditatem creuisset, id tamen precario potius quam legitimo iure obtinuisse videtur; alioqui Carolo Duce Burgundionum sine prole mascula moriente, Niuernensium Comes Ducis propinqui sui hæreditatem adiisset; cum tabulis Philippi Audacis Ducatus Burgundiæ sibi liberisque suis sine vlla sexus exceptione datus esset. at mortuo Duce Ludouicus XI rex Burgundiæ Ducatum suo iure vindicauit. Interdum tamen regum nostrorum munere & concessu principibus, vti quisque plus gratia valet, propinquorum hæreditates fruendæ relinquũtur. nam Philippus Valesius regnum adeptus Carolo fratri Valesiam donauit. Ludouicus tamen XII regno potitus Aureliorum Ducatum fisco vindicauit. fallunt enim qui putant Petrum Burbonium 736 Bellocasii Comitem fratris hæreditatem quam a proauis regibus acceperat, legitimo iure potius quam Ludouici regis, cuius sororem domum duxerat, concessu creuisse. quinetiam Susannæ Petri filiæ quæ Carolo Burbonio nupserat, idem quod patri licuit Ludouico XII annuente: sed ea sine prole mortua, fiscus prædia regalia vindicauit: Claromontanum inquam, Aruerniæ Comitatum & Burbonii Ducatum, tametsi pensionum tabulis non contineretur. quæ res Carolum Burbonium ad defectionem potissimum impulisse dicitur. Ita quoque Alenzoniorum agris iniecta manus est a procuratore fisci, tametsi Ioannes III Dux Alenzoniorum duas filias hæredes reliquisset. Quid ita? ne regnum Francorum optimum maximum suis partibus quasi membris auulsis lacerum ad reges perueniret. Iisdem fere legibus Francorum vtuntur finitimi, Dux inquam

[a] anno 1258. & 1283.

Lotharingorum, Allobrogum, Mantuanorum, Cliuiorum. Ac tametſi Germanorum principes omnia feuda ex æquo fere partiuntur, exceptis imperii creatoribus; id tamen contra morem maiorum, quos Tacitus ſcribit ad primogenitos omnia prædia iuraque prædiatoria detuliſſe, cęteris pecuniam modo dediſſe. Sic enim Abrahamum feciſſe legimus, quum primogenito ſolidam hæreditatem, cæteris pecunias daret, ſeque viuo a ſe dimitteret. Sed hîc occurret aliquis, vtilius videri maxima imperia, qualia fuerunt Perſarum, Romanorum, Francorum, Hiſpanorum, pluribus diſtribui. ſic enim Auguſtus, Antonius, ac Sextus Pompeius, Romanorum imperium tripertito diuiſerunt [a]. Id quidem probabile videretur ſi imperandi libido iiſdem finibus quibus regiones, terminaretur: ſed nec altiſſima montium cacumina, nec profundiſſimæ fluuiorum foſſæ, nec immenſæ Oceani voragines ac gurgites cupiditatum humanarum curſus cohibere poterunt vnquam; neque tum cohibuerunt quo minus Sexto Pompeio non tantum Sicilia (quamquam anguſtiſſima prouincia) ſed etiam hoc ſpirabile cælum cum vita violatis fœderibus adimeretur: nec Auguſti dominatum ferre potuit Antonius, nec Antonium quam longiſſimis regionum interuallis diſiunctum tulit Auguſtus. ac ſi quando Imperator Orientis cum Occidentis Imperatore concordibus animis Romanorum imperium tenuerunt, id nec diuturnum, & miraculo proximum videbatur. Omitto parricidia teterrima Othomanorum, quæ pro imperio tam multa admiſſa ſunt, vt nec parentes liberis, nec liberi parentibus pepercerint: neq. id mirum, cum in exigua Gerborum inſula ſex reges mutuis cædibus annis paulo minus XV occubuerint. Ac tametſi Galeacius II ac Banabas concordiſſimi fratres, cunabulis ſimul educati, eadem pericula ſæpius adiiſſent, eodē exſilio pulſi fuiſſent, eodemq. momento reuocati Mediolanum principatum ſic tuerentur, vt a mutuis amplexibus diuelli non poſſent; ad extremum tamen Galeacius

Mos antiquiſſimus Germanorum.

a Appianus.

C

leacius fratrem cum liberis omnibus, non alia quam imperandi libidine inflammatus, truculentissime interfecit. Sic Abimelecus spurius fratres nouem & sexaginta, vt solus imperaret, mactauit. Berdebocus rex Tartarorum fratres XII cõsimili cæde necauit[a]. Sephadinus fratris Saladini filios decem interemit, vt solus in Ægypto 737 late regnaret. Alexandri successores mutuis cædibus fere semper occubuerunt, vt ne parentibus quidem aut liberis parceretur: nam fratres manu fratrum cadere tã vsitatum fuisse scribit Plutarchus[b], vt miraculo proximum videretur legatis Ptolemæi, quod Demetrius cũ Antigono patre dextra venabulum tenens a cæde parentis abstineret. Crudelius etiam Deiotarus qui filios duodecim vno peremit & eodem tempore, vt vnus omnib. superstes tuto regnaret. At monarchiæ legib. semel constitutis, si vni solidum imperium, solida maiestas tribuatur, cæteri facilius in obsequio retineri poterunt: modo ne imperii militaris aut domestici summã habeant: vt sapienter reges nostros antea fecisse videmus, qui Magistrum militum, quem nos *Connestabilem* vocamus, ex infima nobilitate creauerunt; quales fuere Bertrandus Guesclinus, Oliuarius Clisso, Simo Comes Montifortius; qui & strenue exercitum ducere, & cæteris principibus imperare possent, aditum tamen ad regnum sibi præclusum viderent. Sic etiam Augustus inter arcana imperii hoc habuit, ne Senatores Ægypto aut legionibus, sed Equestris ordinis homines præficeret. At etiam Turcarum reges eos qui ab Othomanorũ gente originem ducunt, Ebranes inquam, Turacanes & Michaloglos, quam longissime ab omnibus honoribus & imperiis arcere consueuerunt. Ipsi quoq. principes Æthiopum regiæ stirpis, quos *Israelitas* appellant, vt qui a Salomone & regina Saba genus ducere putãtur, in Anga monte excelsissimo, & in arce munitissima con-C clusi, optimis virtutibus ac disciplinis imbuuntur: rege mortuo, qui virtute cæteris præstat, e carceribus ad imperium accersitur. Hoc Abrahami regis Æthiopũ ora-

a anno 1370.

b In Demetrio.

culo diuino [a] iubente factum memorant, vt reges non tantum puras a parricidio manus haberét, sed etiá principes a stirpe regum perpetua successione tuerentur, bellorumque ciuilium non modo periculo, sed etiam metu patriam liberarent. Nihil est enim perniciosius, quam principi regali stirpe genito magnum imperium militiæ domive tribuere: cum etiam metuendi sint qui ex infima fece plebis ad summos honores prouehútur. cum enim Sulimanus Abrahamum Bassam omnibus imperiis & honoribus cumulauisset, tantis opibus potentiam stabiliuit, vt iam ipsi Sulimano metuendus videretur, dormientem necari iussit; eo cæso compertum est amplius duodecies millies coegisse. Id autem magis in angusto imperio quam late patenti metuendum videtur: quoniam ciues omnes vno fere conclusi loco potentioris imperio facilius coercentur. cum enim Iacobus Appianus Senensium princeps Petrum Gambacurtium familiarem honoribus & opibus nimium auxisset, ab eodem de imperio disturbatus est. Sic etiam Callippus Dionem, Brutus Cæsarem, Macrinus Caracallam, Maximinus Alexandrum, Philippus Gordianú, quorum opibus ac potentia creuerant, occiderunt. Quis Agathoclem figuli filium ducem exercitui præpositum, optimates ac locupletissimos quosq. interfecturum, & Syracusarum imperium adepturum arbitraretur? si sordidus homo tantum ausus est, quanto cautius prospiciendum, ne principibus maius imperium militiæ domive tribuatur? Quamobrem teneamus illud quod antea sæpe diximus, ac dicendum sæpius est, ne iura maiestatis subditis etiam extra ordiné, quoad eius fieri poterit, tribuantur. Hoc amplius, oportet ab imperii maiestate quam longissime fœminas arcere. Est enim Gynæcocratia naturæ legibus inimica, quæ viris prudentiam, robur, animi magnitudinem, imperandi vim dedit, fœminis ademit. At etiam diuina lex [b] non modo Reipublicæ sed etiam familiæ dominatum eripuit, cum diserte fœminas sub virorum imperium subiecit.

Gynæcocratiæ incommoda.

[a] Franciscus Aluarez.

[b] Genes. c. 2.

fecit. & quoties Deus opt. max. sui nominis hostes acerbissime vlturum se testatur, fœminarum imperiis ac legibus subditos fore minatur [a]; quasi malorum illud & & calamitatum omnium extremum esset. Quinetiam Romanorum leges [b] ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis fœminas procul seduxerunt; non tantum ob id quod prudentia vacant, (vt Marcianus putauit, cum ex omnibus fœminis vnam Palladem Iouis cerebro genitã matre caruisse diceret; vt intelligeretur sapiẽtiam a fœminis manare non posse) sed etiam quod virilia munera fœminarum sexui ac pudori contraria sint. Nec vlla res Senatum Romanorum magis perturbauit, quam quod Heliogabalus Imperator matrem in Senatum induxerat, non vt sententiam diceret, sed vt sanctissimum ciuitatis cœtum contueretur. quod & maioribus nostris nouum visum est, cum Mathildis Artesiorum Comes Senatu Roberti Artesii causam iudicante affuisset. Quod si absurdum ac ridiculum videtur virorum muneribus ac cœtibus implicari fœminas, multo absurdius videri debet, ea quæ ad imperii maiestatem pertinent, fœminarum libidini patere; absurdissimum sceptra tenere. Primum enim de duobus alterum, aut connubio iungetur fœmina, aut per seipsa imperabit: si nupserit, Gynæcocratia tamen est; quoniam ea lege nubit vt penes illam sint maiestatis & imperii iura, non autem penes maritum. Id enim diserte exceptum est, cum Isabella Castulonum regina Ferdinando Aragonum regi nupsit: idq. repetitũ in nuptiis Philippi principis Hispaniarum & Mariæ Anglorum reginæ: quod etiam cautum erat in tabulis connubialibus Sigismundi Imperatoris Germanorum, & Mariæ Pannoniarum reginæ, quã subditi *regem Mariã* appellabãt. Quæ leges iniquissimis cõditionib. latæ sunt, propterea quod maritus qui iure naturæ caput est familiæ ac domesticũ imperiũ habet, muliebrib. imperiis publice seruire cogitur; quia domesticum imperiũ nihil cũ publico cõmune habet [c]. cum .n. Fabius Max. is qui Cunctator

[a] Esaiæ 3.

[b] l. Fœminæ de regu. l cũ prætor. de iudic. l. 1. de postulando.

[c] l. nam quod attinet ad Trebell.

eſt appellatus, equo vectus ad Conſulem filium accederet, ab eo deſcendere iuſſus eſt, quem tamen patria poteſtate[a] occidere indicta cauſa potuiſſet. Quod ſi regina nuptias recuſarit, quæ veriſſima Gynæcocratia dicitur, Rempublicam in ſummo diſcrimine verſari neceſſe eſt: quoniam magno ac forti animo ſubditi muliebre imperium & contumelioſum, nec diu tolerandum ſibi putabunt, ſed alii quidem ſexum, alii fœmineas libidines, alii muliebrem impotentiam & ſermonibus & ſcriptis irridebunt. nihil eſt autem ciuitati perniciosius, quam eos qui maieſtati præſunt, a ſubditis contemni. At fœmina contumeliarum impatiens vltionem repoſcet: quod ſine ciuili tumultu fieri non poteſt. Quod ſi quem e ſubditis opibus & honoribus cumulauerit, vti quiſque gratioſiſſimus erit, ita inuidioſiſſimum fore neceſſe eſt. Ac cum difficile ſit in eo genere caſtiſſimas decus & exiſtimationem tueri, tum vero reginas ipſas ab impudicitiæ fama vindicare difficillimum. quis enim facem ardentiſſimã in altiſſima ſpecula latere putet? quinetiam fœminis natura quodammodo inſitum eſt vt procorum numero & certaminib. paſcãtur. Quod ſi tanta eſt ſubditorum ignauia, tantus ſtupor, vt per ſummam contumeliam ac dedecus fœminam Reipublicæ gubernacula torquere patiantur, ſingulos etiam domeſtico fœminarũ imperio teneri neceſſe eſt. quod enim publice licet, priuatim ſemper licebit. Quamobrem Perſarum optimates rogationem tulerunt ad Darium Ahaſueros, vt Vaſtidis ſuperbiam ſeueriſſime coerceret, ne vnius arrogantia cæteras ab officio reuocaret. Et quemadmodum familiæ perturbantur in quibus fœminæ maritis imperant; ſic etiam Reſpublica diſturbatur, quæ fœminæ dominatu tenetur, etiamſi prudentiæ famam aſſecuta fuerit: quanto magis ſi nec libidines domitas habere, nec cupiditates coercere poſſit? Nemo eſt, opinor, qui neſciat quales tragœdias de ſe ipſa excitauerit Ioanna, quæ ab impudicitia *Lupa* dicta eſt, Neapoleos regina. tres enim reges eoſdemq. maritos crudeliſſi-

[a] In ſuis de liberis & poſthu.

delissimis parricidiis interfecit, eodemq. supplicio est affecta. Omitto Semiramidis nefandas libidines,& qua fraude dominatum Assyriorum inuasit:nam cum a rege
C diurnũ modo imperium efflagitasset, regem necari iussit. Quid Atalia? quæ cæso ab hostib. marito rege Iudęorum, vt imperium retineret, regiam stirpẽ vno fuga dilapso deleuit, ac tamdiu sceptra tenuit, quoad populi furore trucidaretur. Consimili scelere Cleopatra, vt Ægypti regno sola frueretur, fratrẽ interemit. Zenobia quidem & Irene, cum Orientis imperium inuasissent, gynæciorum ergastulis a principibus conclusæ sunt. Nec vero populus tam perditæ inertiæ quisquam fuit, vt Gynęcocratiam probarit, etiamsi nõnulli fœminarũ imperia tulerunt; vt Neapolitani, qui Constantiam postremã gentis Normanorum qui Neapolim tenuerunt; deinde Iolam Ioannis Brenni F. quæ quum iure successorio idẽ regnum adepta fuisset, Friderico II Imperatori nupsit: at Fridericus regnum illud Manfredo naturali filio dono dedit, cuius filia Constantia Aragoniæ regi nupta faces diuturni belli principibus Christianis iniecit, quæ non nisi fortissimorum virorum cruore largissime fuso restingui potuerunt. At cum Senatus Cardinalium Rempubl. Christianam, ac potissimum Italiam tot ac tantas clades, tot bella pertulisse intelligeret, idque propter Gynæcocratiam, perpetua lege vetuit, *ne deinceps ad fœminas imperium Neapoleos perueniret*: vt quidem exceptum est tabulis fidelitatis ac possessionis, quam accepit Alphonsus rex Aragonum MCCCCXLV. idq. repetitum Ferdinando rege inaugurato MCCCCLVIII; *ne scilicet fœminis ad regnum aditus pateret quamdiu masculi etiam collateralium propinquorũ superstites essent ad quintum vsq; propinquitatis gradum*. Sed iam labes illa Gynæcocratiæ Hungariam ac Poloniam peruaserat, cum scilicet Maria Hungariæ & HedWigis Poloniæ regna Ludouici patris successione ad se delata suscepissent.
740 Iisdem fere temporibus Maria Volmara Noruegiæ, Sueciæ ac Daniæ sceptra tenuit. post etiam Isabella pa-

ternum Castilię regnum creuit, non sine murmure populorum; quippe qui fœminarum imperia numquam se pertulisse quererentur. At cum Isabella Socinam Alphonsi filiam Castilię regnum ad Silonem maritum eodem exemplo detulisse diceret, reposuit populus, vi potius quam iure id factum [a]. quæ disceptatio Isabellam ad Ferdinandi connubium optandum celerius excitauit. Ac tametsi Henricus Castiliæ rex Imperium ad Ludouicum IX Francorum regem iure materno pertinere moriens testaretur, ac principes Hispaniæ cōmuni consensu Ludouicum accirent, & quidem literis sigillo cuiusque comprobatis, quæ adhuc in archiuis publicis extant: iure tamen Ludouicus id fieri posse negauit. Quibus autem fraudibus Isabella Castiliæ sceptra extorserat, iisdem Ferdinandus Leonoræ F. deinde Barcinonū Comes, qui Petronillam regis Aragonum filiā domum duxerat, Arragonēse imperium occupauit. Eadem Gynæcocratiæ pestis Nauarræ dominatum corripuit Henrico Largo Campaniæ Comite, qui regis Nauarræ filiā sibi desponderat; cuius item filia Ioanna Philippo Bello regi Francorū nupta, Campaniæ ac Nauarræ dicionem ad regem detulit. sed Philippi Belli mascula prole sublata, rursum Nauarræ dicio trium fœminarum iure ad Eboracenses, Albretenses, Fuxæos, Burbonios delapsa est. certe quidem quadringētis paulo minus annis regnū illud ad principes septem peregrinos reginarum maritos translatum videmus. Regnum autem Britannorum etsi Domitiani temporibus ad fœminam peruenisse legimus [b]; mille tamen & quingentos amplius annos fœminarum imperia nulla pertulerat, quousq; Maria Eduardi V regis Anglorū soror fratris imperium excepit, decimo fere post anno quam Maria Iacobi V regis Scotorum F. regni gubernacula suscepisset, quæ prius ad cētum & quinque reges semotis fœminis delata continua serie fuisse legimus. At etiam Bitrico rege vxoris veneficio quondam sublato, Senatus populusque Scotorum sempiterna lege vetuerat regum vxores *reginas* appellari, aut

[a] Rodericus & Guiciard.

[b] Tacit. in vita Agricol.

C

ri,aut publice maritis assidere. Illud tamẽ singulari nota dignũ,quod eiusdẽ nominis fœminæ quatuor ad Gynęcocratiã aditus apud Pãnones,Danos,Noruegios, Suecos,Anglos,Scotos aperuerunt. Mathildis quidẽ Henrici I F.regni Anglici iura ad Comites Andiũ antea detulerat:sed id propterea factũ est cum mares propinqui etiã a stirpe remotiores nulli amplius exstarent, & masculus ex fœmina Stephano Bononiẽsi regi successisset; vt nulla fuisse Gynæcocratia videretur. Qua ratione Eduardus III rex Anglorũ recta Salicæ legis interpretatione Francorũ imperiũ ad se pertinere cõtendebat; quia tametsi Isabella Caroli Belli sorore genitus esset, proximus tamen erat,& quidẽ masculus. quæ interpretatio repudiata est a Senatu Francorum, quamdiu quisquam agnatus eiusdẽ nominis ac gentis superstes esset.etenim Carolus V Imperator regi Daniæ Christierno sororem despõdit,hac lege tabulis connubialibus inscripta, vt si mares agnati regiæ stirpis nulli amplius exstarent, filiæ primogenitæ regia sceptra darentur. sed ea lex iura suffragiorũ ordinib.eripere nullo modo poterat. ac tantũ abfuit vt priuatum illud pactũ regis creandi libertatem Danorũ principib.adimeret,vt etiam regẽ ipsum imperio spoliatũ eiicerent. Poloni quoq. mortuo Sigismundo Augusto,& sorores ipsius, & Suecorũ principẽ impuberẽ sororis filiũ ab imperio depulerunt. Ac tametsi pnicio sũ sit reges suffragio creare, tolerabilius tamẽ est quã perpeti Gynæcocratiã: quoniã si regina peregrino principi nupserit, peregrinis legib⁹, peregrina religione,peregrinis institutis populum imbuet,ac peregrinis honores & imperia largietur. Sed, inquies, reginã ciui nubere oportet. id quidẽ cõmodius videtur; sed res est inexplicabilis: quia nec facile ad subditorũ nuptias fœminæ principes delabuntur,nec sine potentiorũ odio & inuidia iis quos adamauerunt, nubere licet. Quid si ab eo ciue quem concupiat repudietur? id enim nostra ætate contigisse videmus; Mariam scilicet Anglorum reginam a Comite Ducherio Cortenæorum gentili,

741

quem carceribus ereptum ardenter amabat, quemque sibi despondere cupiebat, spretam fuisse, cum hic Elizabethæ sororis nuptias ambiret: quæ res illi exsilium, ac tandem etiam exitium dicitur attulisse: tametsi a regib. Francorum paternam, a regibus Anglorum maternam originem duxisset. Neque enim vlli exstant qui paternum genus ad reges Anglorum referre possint, præter Comitem Vorcesterum Somersetum, cuius filius non[a] ita pridem Caroli IX regis filiam e sacris lotionibus excepit. hic enim a Ioanne Mortiniaco Eduardi III regis Anglorum F. stirpem traxit, non tamẽ iusto connubio. Ac tametsi fama increbruit [b] Hutinctonem Comitem in comitiis Anglorum regem designari oportere, eiq; substituendum Ducem Norfolcium, quod hic quidem gratiosissimus ac locupletissimus, ille vero materno genere ab Anglorum regibus ortus esset: cum tamen regina intelligeret occulte id agi per legatos, ne quis finitimorum principum reginæ nuptias appeteret, ac tanti regni opes cum suis coniũgeret: (quod sine vicinorum pernicie aut periculo fieri non posse videbatur) ipsa per legatos principibus denuntiauit se iura maiestatis dignitatisq. suæ numquam ita depressuram, vt subditorum nuptiis inquinari se patiatur; sed peregrini principis, qui nec opibus, nec potentia finitimis nocere posset, delectum habituram. Nec multo post cum Ferdinandus Austriæ Dux in Angliam legatos misisset, regina nuptiis libentissime assensura videbatur; sed pactis connubialibus primo capite cautum erat *ne Romano ritu sacra fierent in Anglia: ne rex appellaretur qui reginam duceret: ne magistratus, sacerdotia, imperia, curationes cum peregrinis cõmunicarentur: ne regina moriente maritus superstes quicquã de regno delibaret, aut suum dicere posset.* quæ cum Duci minime toleranda viderentur, aut quod verius est, cum populo ac reginæ minus gratum se fore diffideret, re infecta legati discesserunt. Nihil autem ab ordinibus Anglorum tam anxie ac sæpius petitũ est, quã vt regina nubere, aut imperii successorem designare vellet:

[a] anno 1573.

[b] anno 1565.

vellet: quippe qui ſatis intelligunt prudentiſſimæ principis occaſu incerto ſucceſſore bellis ciuilibus regnum vehementer perturbatum iri: nec tamen reginam ſine 742 periculo ſucceſſorem deſignare poſſe. Iiſdem periculis iactata fuerat Anglia ſub imperio Mariæ huius ſororis; cui tametſi connubium Philippi Caſtiliæ principis placuiſſet, primo tamen capite exceptum eſt, *ne quis peregrinus honores ac magiſtratus adipiſceretur:* quarto capite marito interdictum, *ne reginam niſi conſentientem, neve liberos communes extra fines imperii ſeduceret:* illud etiam ſanctius cautum, *vt iura maieſtatis omnia, & quidem in ſolidum penes eſſent reginam; ne marito quicquam ex iis decerpere liceret; ne leges, edicta, reſcripta, beneficia niſi regina iubente vim vllam haberent.* his conditionibus, quas ordines in comitiis ratas habuerunt[a], pactæ ſunt nuptiæ. Illud amplius ex literis Noualii legati didicimus exceptum fuiſſe, *ne quis Hiſpanus arces imperio ſubditas præſidio teneret: ne item milites Anglos Hiſpanis conſcribere, aut extra fines imperii Anglorum exercitum educere liceret.* Ac tametſi legib. iniquis princeps imperiis, opibus, ætate, gratia, propinquitatibus florentiſſimus ac potentiſſimus vetulæ nupſiſſet, (neque enim vxorem duxiſſe videbatur) nihilominus Angli patienter ferre non poterant Hiſpanos, quibuſcum tamen nullæ vmquam inimicitiæ, & ſumma ſemper interceſſerat neceſſitudo. At Carolus v Imperator cum omnia prudenter proſpiceret, ac metueret ne filio, quem vnicum in ſpem tanti imperii ſuſceperat, inſidiæ struerentur, obſides Anglos quinquaginta, quamdiu Philippus in Anglia fuiſſet, ſibi dari petierat; nec tamen id obtinere potuit. Sed vt regina principem cuius nuptias C optabat, in Angliam maturius acciret, aureorum nummum trecenta milia ad eum miſiſſe dicitur. Nec multo poſt quam Hiſpani in Angliam appulerant, mille ſupra quingenti ciues religionis ergô in exſilium abierunt. Quinetiam fama percrebuit Anglos occultis coniurationibus Hiſpanos vno tollere & eodem momento

[a] anno 1554. Aprili menſe.

decreuiſſe, quod Angliæ dominatum connubii ac religionis ſpecie affectarent. nec vero dubium eſt quin aut Hiſpani tyrannidem, aut Angli Hiſpanos inuaſuri fuerint, niſi reginæ occaſus imperio valde ſalutaris vtrorumque cœptis finem attuliſſet. Neque enim ſperandum eſt vt peregrinus princeps a periculis tutus eſſe poſſit, niſi validiſſimo præſidio ſeipſum in primis, deinde arces munierit. qui autem opibus ac potentia cæteris omnibus præſtat, penes eundem iura maieſtatis & ſummam imperii eſſe neceſſe eſt; quam vt diutius tueatur, ciuibus imperia, ſacerdotia, curationes, exercitus eripiet, vt iiſdem peregrinos cumulare poſſit: quo nihil populis omnibus acerbius, minuſque tolerandum videtur. Non enim multitudine exemplorum, quibus abundamus, id confirmare neceſſe eſt: ſed domeſtica recordor. cum enim Vilelmus Neapoleos ac Siciliæ rex hominem Gallum Primicerium feciſſet, tanta iracūdia populus exarſit, vt Gallos fere omnes vna coniuratione necauerint. Quod ſi peregrini principis domeſticus ciuem occiderit, aut impotenti libidine quid fecerit, peregrinis omnibus exitium impendet. Hardicanutus rex Danorum Angliam ſub imperium ſubiunxerat, exercituque potentiſſimo populum oppreſſerat: vna tamen coniuratione Danos omnes interemerunt Angli, nec multo poſt regem ipſum veneno ſuſtulerunt [a]. Conſimili fere caſu Poloni Hungaros, quorum regem ſibi cooptauerant, ob vnius Poloni interempti necem occidiſſent, niſi Cracouienſi arce tuti fuiſſent; nec tamen tumultus ante conquieuit, quam Hungari arce relicta domum rediiſſent [b]. Crudelius etiam cum Auſtriacis actum eſt: nam cum Sigiſmundus Mariam Ludouici filiam duxiſſet, ac iure mariti regnum arbitratu ſuo moderari vellet, ſocrus ambitioſiſſima generum dominantem ferre non potuit, ſed eum regno exegit: ac iam legatos in Galliam mittere cogitabat, vt regnum imperio Francorum ſubiiceret; niſi Hungari Carolum Mariæ reginæ patruum regem Neapoleos ſupplices accirent,

a anno 1041.

b Cromer. in hiſtor. Pol.

743

cirent,

cirent;qui non prius regni gubernacula suscepit,quam reginæ mater nihil metuentem interfici mandauit: nec multo post parricidio consimili cæsa est, & in flumen Croatiæ Præfecti coniuratione demersa. Tum Sigismundus cum exercitu reuersus Hungariam occupauit, ac cædibus ciuium factionis aduersæ omnia compleuit. Sed ad domestica redeo, & ad ea vulnera quæ recenter illata leuissimo tactu recrudescunt, nec sine acerbissimo gemitu tractantur. Franciscus Dux Andium ad Belgarum sceptra moderanda accersitus venit, & maximis gratulationibus acceptus est: sed cum nulla præsidia, nullas arces, nullas vrbes haberet, nec meis rogationibus (qui futura prospexeram) id effici potuisset, ingens secuta clades est, quam sine dolore meminisse non possum. Rursus Franci cum Scotis fœderibus sanctissimis antea semper coniunctissimi fuerant, & vtrique veteres cum Anglis communes inimicitias diutissime exercuerant: cum tamen Maria Scotorum regina Francisco Delphinati Francorum nupsisset, ac Franci leges Scotorum populis dare conarentur; Scoti supplices Anglorum patrocinio se subdere, quam peregrinorum imperium perpeti maluerunt; nec prius Francos Anglorum opibus & auxiliis coniunctis insequi & obsidere desierunt, quam Franci omnes pacis conditionibus acceptis de Scotia decessissent. Hic omitto quot & quantæ calamitates Mariæ principis illustrissimæ cōnubia secutæ sint. Nec vero sperandum est reginarum illustriū cupiditates a peregrinis principibus coerceri posse. Si enim vxores repudiare velint, prius exsulare necesse est. Quis enim Marco Aurelio Imperatore moderatius vnquā se gessit? cum tamen vxoris impudicæ libidines nimis patienter ferret, amicis repudiū sæpe consulentibus respondit, *dotem prius reddi oportere*: quippe imperio Romano quasi iure dotali vti frui videbatur, cum Faustinam Imperatoris Antonini filiam duxisset. Hoc etiam incommodi habet peregrini principis cōnubium, quod finitimi reges ac populi quasi pro-

ci mutuis contentionibus ac dissidiis de alieno imperio certant, ac sæpe reginam a nuptiis auertunt, interdum etiam illata vi compellunt: vt proci Vendæ Russiorum reginæ, cum diutissime de nuptiis inter seipsos dimicassent, victor, quod precibus ac blanditiarum illecebris non potuerat, armis se adepturum putauit. sed illa voragine aquarum vitam maluit quam vi pudicitiam amittere. neque enim tam facile reginarum quam regum connubia conciliantur: hi enim pictis tabulis sæpissime falluntur; illæ spirantes homines contueri, alloqui, tentare diu volunt, ac sæpissime visos respuunt. Neque enim Isabella Castiliæ regina Ferdinando prius nubere voluit, quam os principis aspexisset: nec Elizabetha Anglorum regina vllius oratione adduci potuit vt cuiquam connubium promitteret, nisi præsenti. Et quidem Henrico regi Suecorum diuturna Ioannis fratris, qui nunc imperat, legatione Elizabetham Angliæ reginam ad nuptias petenti, responsum est, de omnibus principibus, cui post Deum immortalem plus deberet quam regi Suecorum, esse neminem: quod vnus exstitisset qui Elizabetham e carceribus ad regnum depoposcisset; id tamen apud se decretum, principi se nemini nupturam, nisi quem antea videri licuisset. Idem quoque Duci Austriæ regales nuptias petenti reposuit. quæ res connubii spem, quam vterque conceperat, fefellit; cum vterque metueret ne coniugii repulsam præsens pateretur, nec sine dedecore domum reuerti cogeretur: vt postea contigit Francisco Andium Duci easdem nuptias ambienti; qui tametsi bis in Angliam traiecisset, & legationibus honorificis ac diuturnis reginam sibi desponsam putaret, inani tamen spe lactatus re infecta discessit. At isto modo iura gentium omnium violantur, quæ vxores maritos sequi iubent, ac propterea mariti vxores domum ducere dicuntur; quinetiam si maritus domicilio careat, & vt loquitur Homerus, ἄπολις εἴη καὶ ἀέστιος, eum tamen vxor consequi ac iuris-

consul-

consultorum [a] Theologorumque [b] omnium consensu,契 reuereri iubetur [c]. ad hæc, fructus dotis, imo bonorum omnium vxoris, ad maritum pertinent [d]: non tantum quæ ex prædiis ipsis, verumetiam quæ fiscali iure obueniũt ex bonis damnatorum, etiamsi prædia proscripta millies dote ipsa vtiliora sint ac meliora; dominio tamen ac proprietate marito quæruntur [e], vt fructus omnes dotales ac iura quoq; patronatus [f]. quod non solum de priuatis, sed etiam regibus ipsis proditum fuisse videmus: vt si peregrinus reginã duxerit, regni fructus ad maritum pertineant [g], tametsi iura maiestatis ac regnum ipsum penes sit vxorem. Sic enim iuris interpretes [h] quos habemus, definiunt, Isabellę ac Socinæ exemplo. Illud amplius iure feudatorio cauetur [i], *vt clientes ac vassali maritis prius auxilio sint quam vxoribus, si vtriq; periculum adierint.* Quæ tamen iura cum his conditionibus ac legibus quas peregrini principes ab vxoribus accipere cogũtur, vehementer discrepant ac repugnãt. Iam vero decus ac dignitas, generisq. nobilitas ac familiæ splendor a viris tota pendet [k]. idque adeo verum est omnium populorum moribus ac institutis, vt fœminæ illustres, quæ maritis obscuræ familiæ nupserint, partã nobilitatẽ amittant [l], nec liberi vllum nobilitatis decus a matris origine sibi vindicare possint: etiam, inquit Ancaranus [m], si regina ignobili marito nupserit: cuius sententiam cęteri quoq; iuris interpretes ac magistri [n] tuẽ-

a Cuneus & Albericus in l. obseruare. § proficisci. De offic. Procõs. gl. in cap. vna quæq. 13. q. 2. & in c. si quis in necessitate 34. q. 2. & in c. 1. qui accusare. & ibi Hostiens. Panor. Odofred. in l. 1. de vxor. milit. C. Bart in l. qui manumittuntur. de operis lib. C. Bald. Ang. Rom. Alex. in l. si cum dotẽ. §. si maritus. soluto matr. Innoc. Hostiensis, Panor. Antoninus, Card. vterq. in c. De illis ext. de spõsal. & in c. 1. de cõiug. leprosor. Aufrerius in decis. Capel. Tolos. 86. Io. Lup. in repet. c. per vestras. §. 9. num. 13, de donat. inter virum.

b Astesanus theolog. in summa lib. 8. tit. 10. art. 2. c l. 1. §. cum autẽ. de rei vxor. act. C. & l. alia causa. §. vlt. soluto matrim. d l. doce ancillam. de rei vind. C. l. dotis. l. plerumque. de iure dotium. l. pro onerib. eod. C. e sæpissi. iudicatum in Curia Paris. f cap. olim. c. cum Bertoldus de iure patronat g Bal. in c. significante de rescript. col. 2. & ibi And. h Palat. Riuius in cap. per vestras. §. succedit. n. 10. i Alex. in c. 1. in fine. an maritus succedat vxori in li. feudor. arg. l. si quis in graui. §. si cum omnes ad Silanianum. & l. aut qui aliter. §. sed & seruus quod vi aut clam. l. in reb. de iure dot. C. Palat. Riuius. in cap. per vestras, de donat. inter virum. num. 11. k l. fœminæ de Senator. l. cum te. l. vlt. de nupt. C. l. vlt. de incolis. C. & c. vbicũq. de pœnis lib. 6. Bart. in l. 1. col. 7. de in ius vocan. C. Plat. in l. 1. col. 2. de dignit. C. Bartol. Fulgos. Castrensis, Iaso in l. vlt. de verbor. signif. C. text. in l. cum legitimæ. de statu hom. ff. l. eos. l. exemplo. l. nullus. de decur. ff. Iacobus Bellouisius, in l. Lucius. §. idem de muneribus. Panormit. in cap. super eod. 2. colum. 1. de testib. Lucas Penna in l. in sacris. colum. 3. de proximis sacrorum. C. Guido cons. 217. & decis. 196. & 349. & 379. l Bart. in l. 1. de dignit. C. col. 5. Plat eod. col. 2. Corn. cons. 55 lib. 1. col. 4. & cons. 26. lib 4. col. vlt. m Ancaran. cons. 339. col. 3. pro malo. & cons. 489. n Florian. in l. qui testamentum. de probat. Cæpola. in tract. de imperat. milit. eleg. 22. oppos. Raymund. in tract. nobil. q. 5. Felin. in c. super eod. de testib. Plat. in leg. 1. col. 1. de dignit.

tur. Hæ igitur tot ac tantæ absurditates Gynæcocratiam sequūtur; quæ inde cepit originem, quod qui prole mascula destituerentur, filias feuda capere maluerunt, quā 741 qui gentiles non essent. postea dignitates cum fœminis communicari cœperūt. Et cum semel Comites ac Duces dici cœpissent, tandem etiam regum inertia dicam an vecordia in iura maiestatis inuolarunt; tametsi feudatorio iure cautum [a] esset, *ne ad fœminas feuda perueniret, etiamsi nulli mares agnati aut cognati, aut vllo gradu propinqui superstites essent*; nisi diserte feudalibus tabulis id comprehensum fuisset. Ac Salica lex nulla conditione fœminas ad feuda peruenire patiebatur. quę lex non recens est ac noua, vt nonnulli putant, sed antiquissimis Saliorum tabulis conscripta [b] & consignata. Verba legis sunt; DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HEREDITATIS MVLIERI VENIAT; SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRÆ HEREDITAS PERVENIAT. At etiam Childeberti regis Francorum edicto, quod legibus Salicis comprehēsum est, quo quidem nepotes ad auorum successionem in stirpes vocantur, fœminæ procul summouentur. Et quidem si Salica lex nulla fuisset, cum de summa imperii inter Philippum Valesiorum Comitem & regem Eduardum certaretur, ac Philippus legem Salicam, lege Voconia; Eduardus vero legibus hęreditariis Romanorum suæ causę patrocinium tueretur; Senatusconsultum de patrum ac principum omnium consensu factum est, *ne quis in ea disceptatione peregrinarum legum auctoritate vteretur, sed legem quisq; Salicam pro suo iure interpretari studeret.* quid ita, si lex Salica nulla fuisset? Ac tāetsi mortuo Ludouico C Hutino, Dux Burgundionum Hutini filiam ad sceptra vocaret; eius tamen sententia ordinum omnium summa consensione repudiata [c] est, cum Lutetiæ Parisiorum conuentus haberentur. quibus temporibus Baldus legem [d] Salicam vocabat IVS GENTIVM GALLORVM. Nec ita pridem Burdegalæ cum inter nobiles quosdam de iure gentilitatis ageretur, testamentum vetustissi-

[a] c. 1. §. filiæ. De success. feud. c. 1. quid sit inuestitur.

[b] In cap. *De Allode*, & in cap. *De matrimonio ad Morganaticam.*

[c] In historia Nāgi & Sesel.

[d] In l. si plures de condit. insertis. C.

tustissimis conscriptum literis prolatum est, quo quidē testator filiis masculis terram Salicam diuisit; quod iudices de prædiis feudalibus interpretati sunt. Quo iure Germani antea semper vsi sunt, quousque Fridericus II Imperator Austriæ genti pro singulari beneficio concessisset, vt si mares liberi superstites nulli fuissent, hereditatem Austriacæ domus fœminis cernere liceret. Sed quoniam Imperator contra leges Imperiales, contraq. morem Germanorum sua voluntate id fecerat, Othocarus rex Bohemiæ iure propinquitatis Ducatum Austriæ depoposcit exercitu aduersus Radulphum conscripto, qui concessu Friderici ad se pertinere contendebat: id postea Bauaris quoque principibus tributum est. Sed vt feuda fœminis tribuantur, quid habent prædia cum iure maiestatis commune? Quacumque tamen vecordia principes ac populi obstupuerint qui Gynæcocratiam pertulerunt, Franci nihilominus ab ista fœditate seipsos hactenus vindicarunt beneficio Salicæ legis; quæ tametsi Philippi Valesii & Caroli Belli principatu vexata est, numquam tamen Clotarii & Sigeberti filię sceptra huius imperii ad se vllo iure pertinere putarunt. Quamobrem Baldus nostri iuris [a] æque ac Romani peritus, Burboniæ gentis masculos etiam millesimo gradu a stirpe remotos prius sceptra Francorum adepturos scribit, quam fœminis locus vllus relinquatur. Quæ iura populos omnes exceptis admodum paucis, antea semper amplexos esse videmus. Et certe principes Allobrogum Salicæ legis auctoritate fœminas ab imperio semper depulerunt. etenim Constantiam Ducis Allobrogum filiam a patruo de imperii iure certante [b] iudicum suffragiis summotam fuisse legimus. Non tamen dubito quin plerique imperia muliebria perhorrescant, qui tamen reipsa fœminarum libidini obsequentissimos sese præbere nō dubitant. Nihil autem refert, vt Cato dicere solebat, vtrum ad fœminas imperii summa deferatur, an vero imperatores ac reges fœminarū imperiis ac libidini obsequātur [c]. Cum igitur planū sit, opinor, monarchiam cæteris ciuitatum

[a] In l. centū. vnde legitim.

[b] anno 1256.

[c] Arist. lib. 2. cap. 6. Polit.

746

generibus præstare, & in monarchiarum genere regalé imperium, inter reges eos qui a stirpe regum ducuntur; denique in regia stirpe proximum quemque cęteris anteferendum, & iura maiestatis summoto muliebri sexu indiuidua esse oportere: postremum est vt illud etiam disseratur, præstetne regale ciuitatis genus harmonica an vero geometrica vel arithmetica iustitiæ proportione gubernari. Neque enim operis conclusio siue ad vtilitatem fructuosior, siue ad animi voluptatem iucundior vlla esse potest quam de iustitia: qua quidem Rerum omnium publicarum, post Deum immortalem, fundamenta nituntur: vt Plato rectissime libros De Republica *disputationem de iure ac iustitia* appellasse videatur.

VI, De tribus iustitiæ generibus proportione geometrica, arithmetica, & harmonica cõstitutis; quæq; sit earum ad vnius principis populive, aut optimatum imperia similitudo.

EX his quæ hactenus de optimo ciuitatis genere disputata sunt, perspicuum fit regale ciuitatis genus, quod proximo cuique totum quantumcumque est, obuenit, præstare quidem cæteris omnibus; sed ad consummatam sui perfectionem harmonica iustitiæ temperatione conglutinatum esse oportet, id est populari quadam & optimatũ similitudine moderatum. quemadmodum monarchię status quidem simplex, non concretus aut confusus, gubernandi tamen ratio triplici genere temperata dicetur. Quæ quoniam obscura videri possunt, nec vllius quantum quidem memini, scriptis aut disputatione conclusa, enitendum nobis est vt perspicua demonstratione intelligantur. *Iustitiam* appello pœnarum ac præmiorum, & earum rerum quæ cuiusque propriæ sunt, æquabilem distributionem, quá Hebræi *Credata* peregrina voce, vt ab iustitia diuinitus homini tributa quam ipsi *Tsedaca* vocant, seiungatur. his etiam ducibus in hoc religiosissimum & augustissimum iustitiæ templum ingrediendum nobis est. Illa vero distributio

tributio æquabilis quam quærimus, æqualium ac similium rationibus modice confusis, id est ex harmonica proportione exsistit. Cum enim Plato optimam Reipublicæ formam esse iudicaret, quæ ex imperio populari ac tyrannide conflatur, a se ipse tamen dissentiens ciuitatem non tantum statu, sed etiam gubernandi modo popularem fecit: quippe qui ciuium omnium multitudini legum ferendarum, magistratuum creandorū, belli indicendi, pacis iubendæ, præmiorum denique ac pœnarum irrogandarum potestatem dedit. Ad hunc modum ciuitate constituta beatam fore negauit, nisi geometrica proportione gubernaretur. Putabat Deum huius mundi antiquissimum temperatorem, quem ad imitandum optimus quisque legislator sibi proponere debet, geometrica proportione omnia tueri. Illud autē sæpius iactare solebat, ἀεὶ τὸν Θεὸν γεωμετρεῖν [a]: quæ tametsi Platonica sunt, nusquam tamen in Platonis scriptis comperiuntur. At populare imperium a Platone constitutum geometricis rationibus plane contrarium est: quia populus rerum omnium ęqualitatem consectatur; æqualitas autem arithmeticis quidem rationibus congruit, geometricis nullo modo. Et quoniam Xenophon Platonis æmulus æqualitate arithmetica ciuitates cōstitui ac iura distribui putabat oportere, Cyrū adhuc puerum vapulantem [b] inducit, quod rex a sociis creatus vestimenta commutari iussisset, vt ampliora grandioribus, minora breuioribus tribuerentur. Cyrus ita castigatus docetur a magistro se Persam natum esse; ac propterea Persarum moribus ac legib. vtendum; qui quod cuiusq; proprium esset, id cuique tribuerent; non Medos, qui quod cuiq; aptum & commodum videretur, idipsum cuiq; dandū putarent: Plato cum verbera sibi, non Cyro infligi animaduertisset, Cyropædiam repudiauit. Hæc igitur Græcorum sermonibus peruulgata Platonis & Xenophontis contentio, duabus factionibus, optimatū inquam & populariū, præbuit incrementum. alteri quidem, arithmeticam iustitiæ rationem secuti, populares

[a] Id est, Deū geometricā semper agitare.

[b] In Cyri pædia.

ſtatus;alteri,quod opibus ac nobilitate præſtarent,geometricam ariſtocratiæ congruentem adamauerunt. Ex his duabus tertia factio exſtitit, quæ iuſtitiam arithmeticam ad æqualem rerum permutationem adhibuit,ſed in præmiorum ac pœnarum diſtributione geometricã: quæ non æqualiter omnia omnibus, ſed pro cuiuſque meritis tum pœnas infligat,tum præmia largiatur. Atq; hæc fuit Ariſtotelis ſententia; qui tamen nec magiſtri Platonis meminit, nec Xenophontis. Id autem animaduerſione dignum eſt, quod vtramq; iuſtitiæ proportionem ſeiunxerunt,harmonicæ vero iuſtitiæ nuſquam meminerunt: nec Latinorum quiſquam aut Græcorum harmonicas rationes ſiue ad iuris diſtributionem, ſiue ad ciuitates moderandas accommodauit; quæ ipſa tamẽ cum dignitate cæteris longe præſtat, tum vero ad illud regale ciuitatis genus quod quærimus, ariſtocratica quodammodo ac democratica ratione temperatum refertur. Et quoniam locus hic tum ad iuris & iuſtitiæ vim penitus intelligendam, tum etiam ad Rerumpublicarũ ſtatus conſtituendos ac retinendos maximum pondus habet ac momentum, non modo iuriſconſultorum reſponſis, verumetiam mathematicorum definitionibus nobis eſt vtendum. nam cum mathematici ab incertis ac inter ſe diſcrepantibus iuriſconſultorum opinionibus abhorrerẽt; iuriſcõſulti vero mathematica propter ſui obſcuritatem repudiarent; harmonicam illam iuſtitiæ vim minus perceperunt. Eſt igitur geometrica proportio,quæ ex rationibus magnitudinum inter ſe ſimilium conflatur inæquali exceſſu; arithmetica proportio vſquequaque & progreſſione & exceſſu æqualis eſt; harmonica vero ex vtriſque inter ſe artificio mirabili confuſis & colligatis, vtrique tamen diſſimilis exſiſtit. verbi gratia proportio triplex detur quinque numeris conſtans; geometrica quidem, tripla ratione progrediens, ſimiles complectitur rationes,ſed exceſſu valde inæquali: quia prior numerus a ſecundo tantum ſenario diſtat, quartus vero, ſcilicet 81 a 243 conſimili ratione diſtans,

748

Proportionũ definitiones.

Proportio geometrica 3,9,27,81, 243.

Proportio arithmetica 3,9,15,21, 27.

Proportio harmonica 3,4,6,8,12.

ſtans, exceſſu maior eſt 162. & quo longius progredie-
re, eo maius futurum eſt incrementum. At in propor-
tione arithmetica, tametſi ſecūdus numerus eodem ex-
ceſſu a priore ſuperatur quo in geometrica; quintus ta-
mē a primo, fere decies minor eſt quam in geometrica
proportione, quæ ſemper ſui ſimiles rationes comple-
ctitur; arithmetica vſquequaque æquales; harmonica
vero ex æqualib. ac ſimilibus ſpatiis quodammodo tem-
peratis exſiſtit. Geometricæ quidem & arithmeticæ ſæ-
pe in iuriſconſultorum [a] ſcriptis occurrunt, ac facillime
iudicantur: Harmonicæ vero non ita perſpicue depre-
henduntur [b]. Quod autem diximus ſimilitudinem ra-
tionib. geometricis, æqualitatem vero arithmeticis cō-
uenire, ad interualla numerorum pertinet; quæ in ari-
thmeticis rationib. ſemper æqualia, in geometricis nū-
C quam diſſimilia: niſi æqualitatem eo modo interprete-
mur quo Solonem ferunt; qui cum ad ciuiū animos ſibi
cōciliandos prædicaret, ſe leges omnibus æquales latu-
rum, ſi legum ferendarum arbitrium ad ſe deferrent:
plebs æqualitatem arithmeticam, inquit Plutarchus [c] *in-
nui putabat; optimates ac locupletes ad geometricam dictum
Solonis trahebant*: quo factū eſt vt omnium Athenienſiū
conſenſione creatus ſit legislator. Lex igitur geometri-
ca gubernandæ ciuitatis eſt, cum ſimilia ſimilib. copulā-
tur. vt leges cōnubiales duodecim tabularum patricio-
rum cum plebeiis cōiugia vetabant, vt patricii ducerent
patricias, & cum plebeiis plebeii iungerentur; cōtuber-
nia vero ſeruorum ab vtriſq; diſtinguerentur. quæ lex e-
tiamnum apud Rhaguſios inuiolabilis eſt. Idem iudi-
candum eſſet, ſi principes principibus, tenuibus tenues,
ancillæ ſeruis connubio geometrica lege maritarentur.
Si vero cautum eſſet vt ſorte connubia quærerētur, gra-
tiſſima plebi lex eſſet; quia nobiles ac locupletes tenui-
bus & obſcuris hominib. ſortitione ſæpius obuenirent,
ac princeps ancillam, opifex illuſtri ſanguine fœminam
duceret, ſuæ conditioni plane diſſimilem. ſors igitur æ-
qualitatem popularem arithmeticis legib. congruētem

[a] In l. Clemēs patronus. & in l. ex vnciis de hæred. inſtituend. & in l. ita ſcriptū. de liberis & poſthu. ff.
[b] l eos. De vſuris. C.
[c] In Solone.

tueretur; optimatum vero ac locupletum opes ac dignitatem omnino labefactaret. illud est quod ab Euripide dicitur, æqualitatem legitimam humanæ naturæ consentaneam esse: id est, τὸ γὰρ ἴσον, νόμιμον ἀνθρώποις ἔφυ. Sed vtrumque regendæ ciuitatis genus suo quodam morbo laborat: propterea quod alterũ tenues ac plebeios homines opprimit, alterum potentes ac locupletes opib. ac dignitate spoliat. At vero harmonica gubernãdi forma vtrosque concentu suauissimo tuetur. neque enim maiorum gentium patricios omnes patriciis, aut iis tantum qui a paterno ac materno genere proauos illustres omnes ciere possunt: quia non modo a plebeiis, sed etiã a se ipsi patricii nimium diuellerentur: nec item harmonica lex opifices ac plebeios omnes patriciis ac principibus omnibus promiscue iungit, aut ex vrna sorte ducit; sed nobilitatem vel a patre tantum ducit, vt legibus Polonorum[a] sufficere constat: vel ab auo paterno, vt nostris; vel ad summum ab auo paterno ac materno, vt Equestri lege Allobrogum cauetur: perniciosissime tamen pleriq; Germanorum, qui generis nobilitatem altissime repetentes, atauorum atauos vtriusq; sexus pari nobilitate ad cõnubia iungenda cõquirunt. Quamobrẽ lex illa connubialis quam in Duodecim Decemuir Appius retulisse dicitur, Canuleia lege de maritandis ordinibus abrogata est; propterea quod ciues a ciuium complexu & caritate diuellebat, ac seditionibus ciuitatem euertebat: quæ seditiones abrogata lege derepente conquierunt, tametsi rarius illustres fœminæ a patrib. enupserint: sæpius patricii plebeias fœminas duxerunt; quia nobilitas a patre quæritur. Id autem harmonicis legibus optime conuenit, si plebeia locuples, patricio egenti nupserit; aut patricia inops a pecuniis plebeio locupleti: & quæ venustate ac forma excellit, ei qui ingenii præstantia pollet. vt nec societas vlla stabilior est inter mercatores, quam ignaui diuitis cum strenuo, cui nihil adest præter studium accumulandarum opum. quæ coniunctiones similium ac dissimilium consensu suauissimum C

[a] Alex. regis Polonorum lege.

749

efficiunt

efficiunt in Republica cõcentum. Quamobrem rectiſſime Græci Amorem Copia & Inopia, id eſt *Poro* ac *Penia*, parentibus genitum finxerunt; quaſi media voce inter ſummam & infimam interiecta. Eſt enim omnibus natura inſitum, vt quo quiſq; egeat, id ardentius amet: ſic deformis formoſum, inops a pecunia locupletem, ignauus ſtrenuum conquirit. quod ſi locuples ac nobilis nobilem & locupletem duxerit; quia alter alterius ope minus eget, minus etiam alter ab altero colitur. Et quẽadmodum ſympoſiarcha ſit ineptus, qui conuiuas omnium ordinum & ætatum, vti quiſq; domum ingreſſus fuerit, accumbere iubeat, nulla ſexus, conditionis, ætatis habita ratione: ita quoque imperitus ſit, qui digniſſimos quoſq; ſupremo loco, ſapientes ſapientibus, ſenib. ſenes, fœminas fœminis, ſtultos ſimul cõiungat, vt geometricæ leges præcipiunt; quæ nihil aliud quam rerum ſimilitudinem conſectantur. quæ ratio etſi minus eſt inſipida quam ſuperior, inſulſa tamen eſt. optimus igitur ſympoſiarcha, vel vt Horatius loquitur, *arbiter bibendi*, tranquillæ mentis hominem inter contentioſos collocabit; ſapientes inter inſanos, vt illorum ſermonib. quaſi medicina vtcumq; ſanari poſſint; inter ſophiſtas moderati animi virum; cum ſene loquaci taciturnum coniunget, vt & linguam ei ſoluat, & parcius ipſe loqui condiſcat; egentem cum locuplete, vt ei ſuæ benignitatis fontes aperiat, ab eoq; gratiam ferat; inter ſeueros ac tetrici vultus homines vrbanos admiſcebit. qua quidem ratione non modo inuidiam & maleuolentiam eorum qui ſeſe infimis ſedibus, aut non eo quem cupiant ordine poſitos queri poſſint; verumetiã ex illa pulcherrima 750 conuiuarum tum ſingulorum tum vniuerſorum collocatione ſuauiſſimus exſiſtit omnium concentus: quam ordinis pulchritudinem geometrica lege mutare, aut arithmetica confuſione turbare qui volet, omnem fructum, omnẽ dulcitudinem & amabilitatem quam inter conuiuas omnes intercedere oportet, de cõuiuio ſuſtulerit. Quamobrem Scipionem Africanum in ſapiẽtum

reprehensiones incurrisse ferunt, quod primus leges theatrales de ordinum consessu tulisset, ac Senatores a plebe in ludorũ spectaculis seiunxisset, cum promiscue Patres cum plebe ludos spectauissent vsque ad annum ab V.C. DLVIII. vnde postea graues ac perniciosæ in Rempublicam seditiones eruperunt [a]. Neq; enim hoc tantum sapiens legislator præstare debet, vt pœnarum metu ciues a mutuis iniuriis abstinere cogat; verumetiam hoc efficere, vt etiamsi nullæ sint leges, concordiam tamen colamus & amemus inter nos. Omnium autem societatum humanarum, quæ sunt innumerabiles, fundamentum in amicitia consistit, quam sine harmonica iustitia tueri nemo potest. Cuius rei tota vis est a natura petenda; quoniam arithmeticæ rationes ac geometricæ a se inuicem disiunctæ sunt: harmonicæ vero semper interuallis mediis extrema coniungunt, vt exemplis [b] propositis docemur. Æqualitatis autem status popularis est, & Arithmeticis rationibus consentaneus; quoniam vt æqualia sunt etiamsi in infinitum excrescant interualla; sic populares homines vt sint in infinita multitudine innumerabiles, opibus, honoribus, imperiis exæquari volunt, vt vniuersis leges iubere, magistratus mãdare, iudicia disceptare, suffragia omnibus in omnes ferre liceat. denique omnia sortibus ac ponderibus committere pulcherrimum ducunt, id est, vt Græci veteres populare imperium significabant, πάντα ζυγοῖς καὶ κλήροις; regulaque rectissima & vsquequaque legibus arithmeticis æquabili omnia metiri. Et quoniam inflexibilis est atque rigidissima, propterea ius ipsum appellatur *rectũ*, nostro loquendi more: quod ab Hebræis acceptum videtur: suos enim de iure ac iustitia libros ספר הישר, id est, *librum recti*, siue vt Chaldæus [c] interpres, *librum rectitudinis*, vocant; vel quia virtutis ac iustitiæ via nullos habet anfractus, nec patitur nos hincinde a recto cursu deflectere; vel quia omnibus eadem lex, nullius personam accipit, non gratia cuiusquam, non odio permouetur; qualem fuisse Polycleti regulam nonnulli putãt, quæ

[a] Liuius li. 34

[b] Geometrica proportio disiuncta 2, 3, 20, 30. Arithmetica proportio disiuncta 2, 3, 20, 21. Harmonica 4, 6, 8.

[c] ca. 10. Iosue.

quæ frangi prius quam flecti potuiſſet. Verius tamen eſt Polycleti *canona* vocari *librum* quem inſignis ille ſtatuarius de artificio ſuo ediderat, quo libro omnia quæ in ſtatua hominis fingenda obſeruari conueniret, quæ ſingularum partium minimarum maximarum figura eſſet, qui ſitus, quæ inter ſe proportio, ſubtiliſſime perſecutus erat; qualem noſtra ætate Albertus Durerus accuratiſſime ſcripſit : ſed hoc amplius Polycletus, quod eodem tempore ſtatuam a ſe factam publice propoſuit; in qua omnia diligentiſſime obſeruata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe pręſtaret; quam ſtatuam ipſam quoque *canona*, id eſt *regulam*, nominauit; a qua cæteri opifices ſtatuas conformare conſueſſent. Demus tamen Polycleti regulam fuiſſe o-
751 mnium rectiſſimam, & quidem ferream aceto maceratam, vt inflexibilis eſſet. eiuſmodi ſtatum popularem legitime inſtitutum dicemus; in quo legibus iiſdē omnes, iiſdem etiam pœnis vtantur, nec in pœnis decernendis rationem dignitatis aut nobilitatis habeant vllam, nec priuilegium cuiquam irrogari patiantur. At geometrica regendæ ciuitatis forma, normam Leſbiam imitatur: hæc.n.plumbea fuit, vt in quamuis partem flexibilis ad omnem lapidem ſic accommodaretur, vt de materia quoad eius fieri poſſet, nihil periret; cum cæteri qui lapides ad normam accommodare conſueuerant, materiæ detrimentum paterentur: ita iudices legem ad propoſitas cauſas aptare oportere putabant, vt ex perſonarum, temporum ac locorum varietate ab illa inflexibili rectitudine diſcederetur. Ego vero ſic ſtatuo, & regulā Leſbiam, ſi torqueatur, quoniā plumbea ſit, regulæ nomen amittere; & legis vim ac nomen perire, quam iudex arbitratu ſuo in omnes partes ſic flectat ac reflectat, vt legum moderator & arbiter ſit, qui earum miniſter eſſe debuiſſet. Vt igitur a regulæ Leſbiæ mutabilitate, rurſuſque ab illa inflexibili rectitudine, id eſt ab arithmeticis & geometricis gubernādarum ciuitatum artib. paululū diſcedatur, tertium quoddā regulæ genus fabricare

oportet, ex ea materia quæ in hanc atque illam partem modice, vel potius intra modum flecti, & eodem momento ad rectitudinem redire possit, id est harmonicis iustitiæ legibus statum ciuitatis moderari. id autem recte fieri posse putem, si quatuor terminis quos antea pegimus, gubernandi rationem definiamus: lege inquam, C æquitate, legis actione, officio magistratus: quę eandem inter se proportionem habent quam hi quatuor numeri 4, 6, 8, 12. nam quæ ratio est 4 ad 6, eadem 8 ad 12. rursus eadem ratio est 4 ad 8, quæ 6 ad 12. ita quoq; lex ad æquitatem ita sese habet, vt legis actio ad officiū magistratus, contrave: nam actio legib. inseruit, & magistratus officium æquitati. Quod si numeros harmonica lege compositos transposueris, & magistratum æquitate priorem, actionem item lege superiorem feceris, & ciuitatis harmonia, & musicæ concentus peribit: geometrica vero proportio transpositis terminis semper sui similis est; seu continua sit proportio, vt his quatuor numeris 2, 4, 8, 16: seu disiuncta, vt 2, 4, 3, 6. conuerte numerorum ordinem 6, 3, 4, 2; vel 3, 2, 4, 6: aut quacumq. serie collocaueris, semper eadem erit analogia primi ad secundum quæ tertii ad quartum; rursusq. primi ad tertium quæ secundi ad quartum: ac tametsi continua proportio gratior est ea quæ ex numeris seiunctis coalescit, nullum tamen efficit ex seipsa concentum; scilicet 2, 4, 8, 16: multo minus ex arithmeticis rationib. siue disiūgantur hunc in modū, 2, 4, 5, 7; siue coniungantur, 2, 4, 6, 8. Vtraq; vero proportio ab harmonica tantū distat, quantum aqua tepida differt a gelidissima & feruente. Igitur siue vnus, siue pauci, siue populus vniuersus maiestatis imperio præsit, ac sine legibus ciuitas regatur arbitrio imperantis, qui præmia, qui pœnas, qui connubia, qui honores pro cuiusque meritis decernat, idq; sine fraude fiat; (quamquam fieri nō potest) hic tamen status nec diuturnus erit, nec ciuibus vtilis futurus: quia nullū potentioribus cum infimis concordiæ vinculum intercedit; vt superius geometricis exemplis docuimus. 752

Lex. 4.	Æquitas 6.
Legis actio. 8.	Iudicis officiū. 12.

Contra

Contra vero, si legibus iisdem ac iudiciis inflexibili norma ciues omnes dirigātur, si omnes omnibus honores, vti sors tulerit, omnia omnibus pręmia nulla ratione dignitatis, personarum ac meritorum legibus arithmeticis tribuantur, decus omne virtutis eo ciuitatis statu interire necesse est. Quemadmodum igitur simplicia medicamenta vi ac potestate dissimillima, quæ hominibus perniciem ac pestem illatura sint, simul temperata fiunt salutaria: ita quoque arithmeticæ ac geometricæ rationes harmonica lege temperatæ, Rebuspublicis salutares semper futuræ sunt. Quamobrem fallit Aristoteles[a], qui beatam Rempublicam tum fore putat, si quis princeps tantæ virtutis ac prudentiæ fuerit, vt summa æquitate subditos sine legibus moderari velit. Neque enim principi posita lex est, sed omnibus ciuibus, ac potissimum magistratibus, qui gratia vel odio, vel sordibus oculos interdum ita excæcatos habent, vt nullam iuris ac iustitiæ lucem intueri possint. ac tametsi nulla perturbatione iudices ab æquitate dimouerentur, nihilominus tamen legibus opus esset, quibus veluti lucerna quadam, vel imperiti in densissimis humanarum actionum tenebris dirigantur, vel scelerati metu pœnarum terreantur. vt enim honestorum ac turpium lex æterna in mentibus vniuscuiusque nostrum ab immortali Deo sit inscripta; pœnæ tamen, quibus improbi ab iniuriosa facinorosaque vita auocentur, in animis inscriptæ a Deo nullæ fuerunt. Idem C tamen immortalis ac præpotens Deus, qui iusti ac iniusti scientiam nobis indidit, leges ore suo promulgauit, pœnas etiam adiunxit; quibus legibus nullæ antea pœnæ conscriptæ, ac ne legislator quidem vllus exstitisse memoratur. argumento sit quod nec Orpheus, nec Homerus, nec Musæus, antiquissimi Græcorum scriptores, verbum legis vsquam vsurpauerunt; Moses vero diis omnibus Græcorum fere antiquior est. ergo reges manu, voce, imperio regali subditos sine legibus moderabantur. prima legum ferendarum occasio a po-

[a] In Polit.

pularibus & optimatum Imperiis, cum a regali statu discederetur, originem accepit: primum quidem Athenis Dracone ac Solone, deinde Lacedæmone Lycurgo leges ferentibus, antiqua stirpe regum intermortua, aut iis qui superstites erant, erepta imperandi potestate. Vtriusque ciuitatis exemplar cæteræ Græcorum Italorumque ciuitates ad intuendũ & ad imitandũ sibi proposuerunt: Dores inquam, Iones, Elienses, Cretenses; Locri, Crotoniatæ, Tarentini, Romani: in quibus ciuitatibus plebes ab optimatibus perpetuis odiis dissidebant; tenues potentibus æquari cupiebant. id autem fieri aliter non poterat, quam si lex eadem omnibus scriberetur. locupletes vero leges omnes respuebant, vt qui opibus ac potentia Respublicas tuerẽtur, honoribus ac præmiis plebe superiores esse vellent: & quoniam supremos in Republica magistratus gerebant, sui similibus, id est optimatibus fauebant, tenues aspernabantur. inde tenuium voces & querelæ; quæ vt in ciuitate Romana exitum aliquem reperirent, Terentius Arsa Tribunus plebis Consulibus absentibus Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in Consulare imperium inuehebatur; quippe duos pro vno dominos immoderata infinitaque potestate; qui soluti atque effrænati ipsi omni metu legum, omnia supplicia verterent in plebem: quę ne æterna licentia esset, legem se dixit promulgaturum, vt quinqueuiri crearentur legibus de imperio Consulari scribendis. quod populus in se ius dedisset, eo Consulem vsurum, nõ ipsos libidinem ac licentiã pro lege habituros. Sex annos grauissimis popularium & optimatum contentionib. agitata lex est, & ad extremum perlata. placet optimatum voces & querelas ex Liuio [a] describere, cum regiam potestatem sine lege optabiliorem ducerent quam legibus viuere: *Regem*, inquit, *hominem esse a quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit; esse gratiæ locum, esse beneficio; & irasci, & ignoscere posse; inter amicum & inimicum discrimen nosse; leges rem surdam & inexorabilem esse, salubriorem melioremq́ inopi*

[a] lib. 2.

753

inopi quam potenti; nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris: periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. hæc Liuius. Tandem perlatæ sunt leges Duodecim, quarum præcipua quædam exstitit valde popularis & optimatum imperiis ac potentiæ plane contraria: est autem huiusmodi; *Priuilegia nisi comitiis centuriatis ne irroganto: qui secus faxit, capital esto.* Iis legibus iudices ac magistratus populum aliquamdiu sic moderati sunt, vt nec veniæ vllus esset, nec æquitati locus relictus. Fuit etiam consimilis nostra ætate ad Senatum Francisco I rege controuersia delata: cum C enim Allobroges sub imperium subiecisset, magistratus ac iudices a legibus ad æquitatem deflexerant, ac pleraque iudicia contra patrios mores arbitratu suo constituebant ac definiebant. Itaque Allobroges per legatos a rege petierunt, ne in posterum iudicibus ex æquitate iudicare liceret, vt legum vinculis coercerentur: quo nihil sordidis iudicibus tam inimicum esse potest. Ac propterea Charondas[a] Carthaginensium legislator valde popularis, vetuit magistratus a verbis legum discedere, quamtumuis iniquæ viderentur. Franciscus Conanus libellorum Magister, legatos Allobrogum audire iussus, se mirari scribit[b], quod rem adeo iniquam peterent, ne scilicet magistratibus ex æquitate iudicare liceret: ac Fabrum iurisconsultissimum errore lapsum scribit, quod Curias maiores tantum, non etiam minores iudices ex ęquitate iudicare posse putaret. Legati suos iudices legibus in officio contineri putabant, si æquitatis specie sublata ius dicerent. Accursius nō tam Latine, quā ad id quod voluit accōmodate, iudices imperitos verbis legū insistere perinde iussit, vt indoctos equites; qui quod equitare se posse diffidūt, extrema equestris sellę manu prehēsare solent. sed ęquitatis verbū cū ad eos refertur qui maiestati p̄sunt, ipsarū legū abrogationē, aut derogationē, aut subrogationem, aut obrogationem innuit: cū vero ad magistratus ac iudices, nihil aliud quā ꝙ legi deest, cōmode interpretari ac supplere,

[a] Diodor. lib. 12.

[b] lib. 1. cap. de æquitate.

aut nimiam acerbitatem lenire, lenitatem nimiam ex rerum & causarum varietate sic exacerbare, vt salua legis interpretatione ciuitatis simul ac legum[a] saluti consulatur. Neque id Curiarum proprium, sed magistratuum omnium cõmune est; seu iure actionis, seu libello supplici, seu diplomate ac rescripto principis lapsos erigere, aut quid aliud ex æquo bono iudicare iubeantur. Id autem aperte significatur clausula vulgari principum rescripto comprehensa, QVOAD ÆQVVM VIDEBITVR: aut quoties magistratuum ac iudicum religioni princeps edicto, vel rescripto quid committit; vt sæpissime videmus ea quæ legibus propter infinitam causarum varietatem contineri nequeunt, magistratuum officio ac religioni permitti, sine vlla iudicum ac magistratuum exceptione. Pleraque maioribus magistratibus ac iudicibus tribuuntur, quæ minoribus magistratibus non licent; vt appellationes inducere, reos nec satis conuictos, nec penitus innoxios absoluere; sed QVOVSQVE *iudicio se sistere iubeantur*: quod Lacedemonios olim fecisse Plutarchus scribit. Neque id nouum est; maioribus magistratibus inter iudicandũ pleraq. licere, quæ minoribus non licent: cum in Pandectis Hebræorum Senatui tantum[b], quem proprie *Hacanim* הכנים, corrupte *Sanedrim* vocãt, ex æquitate iudicare licuisset: cæteris quos appellant *iudices animarum*[c] ac *pecuniarũ*, non item. Quod autem omnium Italiæ ciuitatum moribus & institutis caueri solet, *ne iudices a verbis legum discedant*, æquitatis vim & congruam legibus interpretationem non tollit: vt consultus Alexander[d] iurisperitorũ suæ ætatis clarissimus ex Bartoli[e] sentẽtia respondit: nec in eo genere Curias maiorum iudicum ab infimis iudicibus seiunxit. nam lex ab æquitate diuisa, quasi corpus exsangue & exanime videri potest: quoniam lex ea tantum quæ ad quæstionem infinitam pertinent complexa, quæstiones finitas æquitati congruentes ex locis, temporibus, & personis non attingit. Leges autem flectere magistratui licet eatenus ne rumpantur:

etiam

[a] l. respiciendum. l. aut facta. de pœnis. ff.

[b] Rabi Maymon lib. 3. גמרי חנבכים

[c] דיני נפשות
דיני ממונות

[d] consil. 89. lib. 6.

[e] Bart. in l. omnes populi. text. in c. ex parte. 2 de offic. delegati.

etiam si lex acerba videatur, cum sua luce satis perspicua est. sic enim Vlpianus [a], *Dura*, inquit, *lex est: sic tamen scripta. duram* dixit, non *iniquam*: neque enim subdito legem iniquitatis perstringere fas est. Nam si lex ad propositam causam accommodari sine iniuria non potest, *temperanda sunt iudicia iustissimis magistratuum decretis*, vt Paulus respondit [b]: & in consimili causa Saluius Iulianus [c] cauendum esse dixit *ne quid absurdum & iniquum ex interpretatione legis sequatur*. Certe quidem lege [d] Prætoria, (quam alia *Pletoriam* vocant) quæ de imperio Prætoris vrbani lata est, ius ei datum est, *vt leges emẽdare, supplere, interpretari posset* [e], vt Papinianus scribit: quæ potestas, quoniam de iure maiestatis nonnihil decerperet, sublato populari statu omnibus magistratib. est erepta, iisque interdictum, ne leges emendarent aut obscuras interpretarentur [f]. Itaque magistratus ac Prę-sides prouinciarum de legibus dubitantes principem toties consulere oportet, quoties ambiguitas perspicuam æquitatis interpretationem refugere videtur: aut si [g] longissimis locorum interuallis remoti sunt principes a magistratibus, vt dilatio rerum agendarum Reipublicæ periculum allatura videatur, sententiam æquabilem salua lege [g] sequi oportet. Neque enim magistratui de lege, sed secundum legem iudicare necesse est, aut infamiæ notam [h] subire. cum enim apud Tolosates Romanorum leges interpretarer, Barptolemæus Præses inquisitionum suæ decuriæ collegas coactis omnibus iudicum decuriis, ex lege regia sententiam ferre compulit. nam iuratis iudicibus in leges, ab iis quamtumuis iniquę sibi videantur, discedere non licet. Ex quibus efficitur magistratum legem inter & æquitatem medium consistere; sed perinde magistratum in potestate legis esse, vt æquitas est in [i] potestate magistratus: dum tamẽ nihil dolo malo, nihil in fraudem legis fiat. oportet enim iudicem viri boni & innocentis officio fungi [k]. Atque in eo quidem [l] Alexander iuris consultissimus labi mihi videtur, qui iudicem ad quem arbitrium iudicandi

755

a l. prospexit. qui & a quibus.
b l. in ambiguis 86. de regulis.
c l. Saluius de legatis præstand. l. quamuis de in ius vocando. l. quæsitum. de testamentis. l ita vulneratus. ad l. Aquil. §. penul
d Varro lib 5.
e l. ius autem de iustitia.
f l. 1 de legib. c. Bal. in l. 1. §. si is qui, de exercit. ff.
g l. 1. §. si is qui de exercit. l. non aliter. de legat. 3. l. ea quæ. §. 1. de regul.
h l. seruos. ad l. Iuliam de adul.
i l. in fũdo de rei vindicat. l. placuit. de iudiciis. C.
k l. cæteræ famil. erciscundæ. Bart. in extrauaganti ad reprimendã. verbo videbitur. Bal in l. si quando. de inoffi. test. Panor. Felin. in c. 1. de const. ext.
l Alex. consi. 106. nu. 11. lib. 3. viso.

delatum est, inique iudicare posse scribit: quæ sententia cum legibus diuinis & humanis, cumque iurisconsultorum omnium responsis vehemēter[a] pugnat. quid enim illa verba significant, iudicem boni & innocentis viri officio fungi oportere, si licet inique iudicare? quid illa in foro vulgata, dolum, fraudem, sordes a iudicibus abesse oportere. Exstat Luitprandi regis Longobardorum lex, qua quidem magistratus quadraginta solidis mulctatur, qui quid contra leges iudicarit: quod si lege solutus ex officio decernit, non multatur, etiamsi iudicauerit inique; dum tamen nihil fraude ac dolo fecisse videatur. Romani[b] hoc amplius, quod iudices conceptis verbis iurare cogebant, vt ex animi sui sententia, id est, vt vulgo loquimur, ex animi conscientia iudicarent. prius vero quam sententiam ferrent, præco iudices clara voce hortabatur, NE *se paterentur sui dissimiles esse*, vt Cassiodorus[c] scribit. Græci veteres se ex legibus iudicaturos iurabant; sin quæstio proposita nulla lege comprehensa videretur, æquissimam tamen sententiam laturos, id est, vt verbis eorum[d] vtar, δικαιοτάτῃ γνώμῃ. Atque eo pertinent ea quæ Seneca scribit; *Melior*, inquit, *videtur conditio causæ bonæ si ad iudicem, quam si ad arbitrum quis mittatur: quia illum formula includit, & certos terminos ponit: huius libera & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest & adiicere, & sententiam suam, non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere*. Legislatores tātam potestatem iudicibus numquam darent, si legibus omnia complecti potuissent. Sed non magis legibus singula contineri possunt, quam infinitum quiddam & immensum ab eo quod finibus exiguis, ac veluti cancellis angustissimis conclusum sit. Ac propterea Curia Parisiorum in sententiis sæpius hæc verba subiicit, NEV *iudicata res ad consequentia trahatur*, quominus aliter iudicari possit: propter rerum ambiguarum infinitam varietatem: quibus interdum efficitur, vt sententiæ rerum earundem aut valde similium contrariæ aut dissimilli-

[a] l. hodie. l. respiciendum. de pœnis. Bal in l. nec quicquam. §. vbi. de offi. Procō sul. Spec. tit. de offi. iudic. Ancaran. in c pia de except. Panor. in c. prudentia. §. sexta. de offi. deleg. Castré. in l. vbi pactū de transact. C. col. vlt.

[b] Polyb. lib. 6. Plin. in Panegyr. Nouel constit. 102. & 9. Zonaras lib. 2.

[c] lib. 6. Variarum.

[d] Aristot. lib. 3. Polit. Pollux lib. 2. Demosthenes contra Timocratem.

missimæ ferantur, iustissimæ tamen: vt duobus viatoribus contingit, qui contrariis itineribus ad eumdem locum adeunt. Nec iudices sententiæ suæ causas ascribere oportet, vt inepte plerique litium semina ista ratione propagant: nisi [a] omissa causa maiorem litigantibus obscuritatem sit allatura. Periculosum est igitur Curiarum sententias colligere nulla hypothesi subiecta, cum sæpissime iudices seorsum a sententia iudicii arcana conscribi iubeant, *ne quis errore decipiatur*; quamquam res per se ipsa valde perniciosa [b] est, exemplis, non legibus iudicare: cum ex leuissima personarum, vel locorum, vel temporum varietate iudicia mutentur; quæ varietates infinitæ nullis legibus, nullis tabulis, nullis Pandectis, nulla librorum quantumuis immensa mole ac multitudine capiuntur. Ac tametsi Solon reprehensiones effugere non potuit quod paucissimas leges scripsisset, Lycurgus tamen pauciores tulit: ac ne scriptis quidem voluit mandari, vt accuratius memoria tenerentur; cætera magistratuum officio ac potestati reliquit [c]: quem Thomas Maurus studuit imitari; quippe qui omnia pœnarum genera iudicum arbitrio permisit: quo nihil melius aut vtilius fieri posse plerique putant; modo iudices non ex sensu, sed ex virtute ac diuturna iudicandi peritia legantur. Nam quo plures leges iubentur, eo litium multitudo & copia maior exsistit ex earum interpretatione. Itaque Plato in libris De legibus cap. XCIII, vetat leges scribi de legis actionibus, de iurisdictione, de commerciis, de opificiis, de iniuriis, de vectigalibus, de tributis, de re nautica: quibus tametsi omnino carere non possumus, magnam tamen earum legum partem circumcidere debemus. Etenim Gallia, quæ cæteras regiones legum multitudine vincit, omnes Europæ populos litium abundantia iampridem superauit: quæ incrementa potissimum cœperunt, cum Carolus VII rex, omnium, quantum quidem opinor, primus, deinde cæteri, legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt. Is enim scholasticis argumentis legum Romanarum maiestatem labefecit;

756

[a] l.2. §. ignominiæ. de iis qui notatur.

[b] l.vlt. si contraius. l. nemo iudex. de sententiis & interlocu. C.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

& contra morem maiorum, legum ferendarum causas, quasi suadere, non iubere vellet, legibus subiecit. Recordor ego iudicem sordidissimum, qui propter vitæ infamiam ac turpitudinem relegatus est: hunc nouis legibus inhiantem, cum in Curia lex aliqua promulgaretur, dicere solitum ferunt, *Hem*, inquit, *præsto sunt lites & aureorum cumuli*. Est enim in Gallis tantum ingenii acumen in serendis litibus, vt nullum sit caput legis, nullum verbum, nulla syllaba, nulla litera, ex qua argumenta aut vera aut verisimilia ad litium propagationem exprimere non possint. At si magistratus ea fuerit integritate ac prudentia, vt quod pretio coemerit, diuendere non cogatur, paucissimis legibus ciuitatis statum ac ciuium concordiam sine magna litium multitudine tueri poterit. Videmus etenim sæpenumero lites immortales mortalibus hominib. superstites esse, plerasq. centesimũ annum superasse. & quidem anus illa Ptolemais, cuius meminit Suidas, tanta animi peruicacia ac tãdiu litigauit, vt animam prius efflauerit quam a litibus deferetur. Qui igitur legum multitudinem inuexerunt, cũ litibus modum imponere se posse arbitrarentur, Herculem in Hydræ capitibus amputandis imitati videtur: nam vna lite resecta, septem renatas videmus ex illa verborum ac rationum sine ratione farragine, quæ legibus suadendis admiscetur. Recte Seneca, *Nihil*, inquit, *mihi videtur frigidius quam lex cum prologo: iubeat lex, non suadeat*. Cum enim Decemuiri legum ferendarum omnia quæ humano ingenio prospici potuerant, duodecim tabulis complexi viderentur, non ita multo post tot ac tam multa legibus deesse intellexerunt, vt Prætori vrbano legum emendandarum arbitrium dare; leges legibus accumulare; maximam partem legum duodecim abrogare; denique magistratuum æquitati, quod cuiusque interesset, permittere cogerentur. Ac tametsi in publicorum iudiciorum disceptationibus iudices legum vinculis constringere se posse putarent, & eodem iure summos infimis arithmetica lege æquare vellent; nihilo-

minus tamen mutato ciuitatis statu, Præfecto vrbi omnium extraordinaria animaduersio [a] tum in vrbe, tum centesimo ab vrbe lapide tributa est, quemadmodum Proconsulibus ac Præfectis prouinciarum. At qui extra ordinem de criminibus cognoscit, nullis iudiciorum legibus obligatur [b], sed arbitratu suo pœnas irrogare potest, dum tamen modum non excedat: modus ex harmonicis rationibus exsistit. Potestas autem extra ordinem magistratibus a principe data seu iudicandi, seu belli gerendi, seu ciuitatis moderandæ, seu quid aliud agendi, plures habet gradus: aut enim post principem summa [c] datur potestas, qua maior esse nulla potest; aut magistratui curatorive pro iure sui magistratus, vt arbitratu suo rem gerat [d]; aut in eum modum quo princeps ipse facturus esset: quæ potestas a summa proxime [e] abest, & quanta magistratui curatorive a magistratu summo tribui non potest [f]. sed si rescripto principis comprehensum est, vt magistratus de re proposita cognoscat, vti ratio [g], vel æquitas [h] illum, vel religio [i], vel prudentia instruet, ad arbitrium viri boni [k] totum id referri debet; & ad eam, a qua ne principi quidem recedere licet, æquitatem. In quo plerique fallunt; [l] qui principi quidem pro sua religione [m] iudicare fas esse ducunt, cæteris non item, nisi de crimine quæratur. superstitio illa, est non religio; cum ab æquitate ac religione iudicandi discedere liceat nemini: iniuria vero non aliter ac simia purpuram induta cum fœditate semper est & cum turpitudine coniuncta. Aliud est autem legibus in iudicando, aliud religione solui. At si res gesta non nisi principi aut magistratui cognita est, testem quidem agere vtrique licet, iudicem non licet: vt Azo consultus a Præside Bononiæ, qui sine teste cædem admitti viderat, respondisse dicitur. Idem responsum est Henrico II regi Francorum a iudicibus qui extra or-

FFFF

[a] l. 1. de offic. Præfec. vrbi.
[b] l. hodie. de pœnis. ff.
[c] Bart. in l. filius. de donat. Bald. in l. si quando de inoffic. testã. C. & in cap. 1. de constit. extra.
[d] Felin. in cap. 1. col. 17.
[e] Bald. in l. alio. de alimẽtis. Bart. in l. creditor. §. Lucius. mandati. & in l. procurator cui libera. de procurat. Roman in l. si quis mihi. §. iussum. de acquirenda hæredit.
[f] Bart. Bald. Rom. in d. §. iussum.
[g] Panor. & Butrio in c. 1. de constit. ext.
[h] Iacobus Butrigarius in l. properandum. de iudiciis. C. Panor in c. 1. de iuramento.
[i] Bald. in l. voluntas. de fideicommiss. & in l. vlt. de iure dominii. C.
[k] l. hæc venditio. de contrahẽda empt. Bart. in l. si fideiuss. §. quædam mandati. & in l. quintus eod. Bald. in l. si pro ea. C. eodem.
[l] Bartol. & Bal. in l. 1. vt quæ desunt aduocatis. C.
[m] Bartol. in authent. nisi breuiores. de sententiis ex breuiculo. C. Angel. in l. a diuo. de re iudic.

dinem Meloduni varias cognitiones susceperant; rex Italum familiarem in capitali scelere deprehensum duci iussit; reus tædio carceris rogationem tulit vt ex albo reorum eximeretur, & vinculis solueretur; quando nullius criminis conuictus, at ne accusatus quidem esset. Cotellus Prætor Curiæ cum tribus iudicibus regem adiit, vt quæ illum occasio aduersus reum impulisset, intelligeretur. rex hominem damnari iussit, quod in crimine capitali deprehendisset, nec tamen peruulgari vellet. ad quem Prætor, *Nos*, inquit, *iurati sumus, nisi sceleris conuictum, & ex animi nostri sententia damnaturos esse neminem*. rex ira commotus, humanissimus alioqui ac mitissimus omnium princeps, quod suam religionem ac fidem in dubium reuocare iudices viderentur, iureiurando obtestatus est se hominem in scelere nefario deprehendisse. Itaque Annas Mommorancius Magister militum, quum iudices iudicandi religione ac legibus obligatos intelligeret, qui tamen si regi paruissent, carnifices ac parricidæ potius quam iudices viderentur; regem paululum seduxit, ac supplicium in noctem differendum suasit, ne populus rei nouitate perturbaretur; nocte tamen sequenti reus in flumen iubente rege demersus est. Idem Henricus in grauissima causa, qua Georgii Ambasiani hæreditas agebatur, priuati modo, & quidem iuratus, coram iudicibus testimonium tulit. Quamobrem inique fecisse iudicatus est Paulus III Pontifex Maximus quod hominem damnari iussisset; quia sibi adhuc Cardinali parricidium admisisse confessus esset; quod tamen reus constanter negabat. At multo æquius esset principem in priuatis quam in publicis iudiciis ex animi sui sententia iudicare; quia in illis agitur tantum de bonis, in his vero semper fama, sæpe etiam caput ac fortunæ omnes periclitantur. Refert autem plurimum magistratus legibus teneatur necne, an vero legibus omnino solutus sit: quoniam in altero facti tantum, in altero iuris & æquitatis quæstio

ſtio verſatur; quæ grauiſſima eſt ſi lex interpretatione violatur. id autem Prætori Vrbano lege Prætoria tributum eſſe diximus; lege vero diuina[a] Pontifici maximo, vel ei qui a Deo princeps iudicum ſelectus eſſet; vel poſtremis Reipublicæ Iudæorum temporibus, id eſt ducentos circiter annos ante Chriſtum, Senatui[b] ſapientum ea poteſtas erat morib. non legibus attributa: vt apud Celtas maiores noſtros Druidæ[c], quod ſacra facerent, iuſtitiæ quoque rerum omnium ſacratiſſimæ cuſtodes erant; quorum Prætor maximus veritatis imaginem gemma inſculptam ſuper præcordia geſtabat[d]. mos hic Hebræorum ac Ægyptiorum vetuſtiſſimus, vt ſcilicet ſacerdotibus ſumma iuris interpretatio tribuatur, tota Aſia & Africa vſitatiſſimus eſt. Pontifex enim maximus, qui *Muphtes* a Turcis appellatur, illam quæ interius ſcriptum & æquitatem intercedere dicitur, interpretationem ſeu legum obſcuriorum declarationẽ, quam[e] Romani Imperatores ſuæ maieſtatis propriam fecerunt, ſolus habet. Perſarum reges ſuum quoque Muphtem publici ac priuati iuris aſylum in vrbe Tauride conſiſtere iuſſerunt, Tartari ſuum in vrbe Smarcanda: reges item Africani ſuos habent ſummos Pontifices iuris ac legum vindices & cuſtodes, qui Athenis *Nomophylaces*, alibi *Theſmothetæ* dicebantur. Ex quo intelligitur æquitatis illius magiſtros ac interpretes quã prudẽtiſſimos & integerrimos eſſe oportere, & in ſumma poteſtate conſtitutos. Ac ſi quidem verum eſſet arithmeticis iuſtitiæ legibus in priuatis modo iudiciis locũ eſſe, cum de rebus rationibuſque permutandis agitur, nulla in priuatis iudiciis difficultas cerneretur, ſed omnis quęſtio in facto cõſiſteret; nullus arbitrio iudicum relinqueretur, nullus æquitati locus; ſed omnia ſtrictiſſimis legib. circũſeſſa tenerentur; q̃d nec fieri poſſe diximus, & ſi fieri poſſet, abſurdiſſimũ tamẽ eſſe mox aperiemus. Prius tamen Geometricis iuſtitiæ legibus publica iudicia tractari nec poſſe nec debere doceamus. Id quidem

[a] Deut. c. 17.
[b] ſup. eod. cap.
[c] Cæſar lib. 6.
[d] Ammianus
[e] l. 1. de legib. C.

numquam antea factum esse constat ex legibus Draconis, Solonis, duodecim Tabularum, Saliorum, Ripuariorum, Saxonum, Anglorum ac Francorum veteribus institutis, quibus omnia crimina pecuniariis pœnis definiuntur, mulctæque ex æquo sæpissime diuitibus ac tenuibus eædem irrogantur: quas omnes leges induci oporteret, si, quemadmodum Plato voluit, ad geometricæ iustitiæ pondera pœnæ pecuniariæ exigerentur. Hæc item legitima verba, *Ne magistratibus mulctam, pœnamve lenire liceat*, frustra omnibus fere legibus subrogarentur. Quinetiam lex[a] illa omnium gentium cōmunis, qua scilicet cauetur, *vt qui pecuniariam pœnam propter inopiam non potest, corpore luere teneatur, abroganda esset.* Sed hîc occurrat aliquis, valde iniquum videri, vt aureos nummos sexaginta quinque fisco dependat apud nos qui temere *Curias maiores* appellarit, tametsi summa egestate prematur, nec tamen grauior mulcta locupletissimis infligatur. nam geometrica iustitia, quę aureos sexaginta pœnæ nomine extorqueri iubet ei qui centum in bonis habet; sexaginta milia exigit ab eo, qui in censum retulit centum aureorum milia. est enim 60 ad 100, quæ 60000 ad 100000: simillima ratio geometricæ disciplinæ consentiens. Ea vis est geometricæ iustitiæ qua locuples in mulctarum irrogatione grauissime plectitur; cōtraquam fit in arithmetica iustitia, qua diues opum tenuem fortunis euertere facile potest. Quod maiores nostri cum prospicerent, legibus cauerunt vt præter ordinariam mulctam extraordinaria irrogaretur, si causæ grauitas postularet, qua Græci veteres vtebantur. hanc enim Demosthenes[b] ζημίαν ἐπωβελίας appellat; quæ etiamnum Romanis legibus vsurpatur: quæ iustitiæ ratio proxime ad harmonicam accedit; si iudicibus, aut certe maioribus eadem æquitate mulctarum grauitatem minuere pro causarum varietate liceret; vt in Curia Rhotomagensi semper antea factum animaduerti. & cum mancipes ac publicani que-

a l. 1. §. generaliter. de pœnis.

b Contra Dionysodorum. l. eos qui. §. ne temere. de appell. C.

ni questi fuissent in Senatu principis, licere quidem iu-
C dicibus augere, non autem minuere mulctam temere
appellantibus irrogatam, Præses Lisorius, ac Damorus
aduocatus fisci, a Curia Rhotomagensi ad principem
missi, vt rogationes ferrent tum de iudiciis prædiorum
publicorũ quæ tunc procurator principis pro fisco vin-
dicabam, tum de moribus Normaniæ conformandis:
illud efflagitarunt ne mulctam temere prouocantibus
eandem omnibus dicere cogerentur. id quidem æqui-
tati consentaneum mihi videbatur, & Claudii Impera-
toris [a] Romanorum edicto comprehensum. Sic enim
harmonica ratio postulat, vt inter locupletes & egentes
geometrica quodammodo iustitia elucescat, in cæteris
æqualitas arithmetica: quarum altera iudicum religi-
oni, altera legum potestati relinquatur. Nihil est enim
perpetua pœnarum æqualitate iniquius. Argumẽto sit
vestiaria lex a Carolo rege nostro nuper lata, quæ mille
aureorum mulctam irrogat nulla census, ætatis, condi-
tionis habita ratione, si quid plus minusve in legẽ pec-
caretur, erepta iudicibus pœnæ minuendæ potestate:
quæ lex iniquitate sua conuulsa paulo post a magistrati-
bus perinde vt a priuatis neglecta est. At Philippi Belli
vestiaria lex [b] æquior, & harmonicæ iustitiæ quodam-
modo consentanea. eos enim qui in legem committe-
rent, varie plectit. Duci, Comiti, Baroni, Pontifici cẽ-
tum libellarum mulctã dicit; signiferis, Equitibus, Val-
uassoribus quadraginta; Decanis, Archidiaconis, Ar-
chimandritis, & ecclesiastici ordinis hominibus xxv; ac
tantumdem laicis quibus mille in censu libellę fuissent;
cæteris omnibus quinque. Hac lege pœnarum similitu-
do cum æqualitate coniuncta est, partim geometrica,
partim arithmetica ratione; quæ inter se temperatæ
efficiunt illum quem quærimus iustitiæ harmonicæ cõ-
760 centum. Eadem in vestitu cuiusque proportio seruatur.
vetat enim lex plebes vtriusq. sexus torquem aureum,
coronam argenteam, annulos, gemmas, pelles Scythi-

[a] Tranquill. in Claudio.

[b] In camera Rationum libro Ordinationum sancti Ludouici 1294.

cas gestare: nobilitati non est interdictum: sed Duci, Comiti, Baroni, qui libellarū milia sex ex agrorum prouentu in censum retulerint, quatuor in singulos annos vestimenta noua mutare licet: cæteris non item. pleraq; sunt id genus capita vestiariæ legis illius; nulla tamen sericarum aut holosericarum vestium mentio. Si quis igitur geometrica ratione pœnas omnes irrogare volet; propterea quod a vera iustitia propius abest quā æqualitas arithmetica; profecto leges omnes quæ de pœnis latæ sunt, funditus subuertat necesse est: quoniam infinita locorum, temporum, personarum varietas, causarum dissimilitudinem iudicibus semper est allatura. perpetua quoq. pœnarum æqualitas ex arithmeticis rationib. tam est iniqua, quam si medici omnibus eadem venena miscere, aut eandem morbis omnibus medicinam facere velint: vt legis sumptuariæ pœnas [a] omnibus æquales inique Romani tulerunt: potissimum in tanta varietate census, ex quo pœnas geometrica proportione irrogare non admodum difficile fuisset: nobis vero qui Censoribus ac censura caremus, difficillimum. Sed popularis Romanorum status legum ac pœnarum æqualitatem consectabatur; quam mutato ciuitatis statu principes paulatim abrogarunt. argumento sit Antonini [b] rescriptum, quo legis Corneliæ pœnam sic moderari iubet, vt is qui vxorem in adulterio deprehensam occiderit, si humiliore loco positus sit, exsilio perpetuo damnari: si vero in aliqua dignitate, ad tempus relegari debeat. Est autem illud magni ponderis ac momenti, quod personarum status in iudiciis periculo capitis eximit eos qui alioqui damnati fuissét. *Sicarios*, inquit lex [c] *extremo supplicio affici oportet, nisi fuerint in aliqua dignitate constituti*: lex item Viscellia plagiarios seruos ad bestias proiici, ingenuos securi percuti, aut in metallum damnari; si vero persona sit honestioris conditionis, relegari iubet. Item lex incendiarios ad bestias damnat [d] obscuros homines; gladio vel exsilio nobiliores. In summa,

[a] Leges sumptuariæ, lex Fannia, Licinia, Cornelia, Iulia Macrob lib. 3. c 17. Saturn Gell. lib 2. c. 24.

[b] l. 1. §. vlt. ad l. Corn. de sicar.

[c] l. qui cædé ad l. Cornel.

[d] l. vlt. de incendio.

C

ma, serui semper [a] seuerius quam ingenui Romanorum legibus puniuntur: nam ingenui fustibus, serui flagellis cæduntur. quamquam Plato in ciuem quam in seruum acrius animaduerti voluit [b], quod hic non esset ab honesta disciplina subornatus vt ille. quæ sententia philosophum quidem sapit, non iudicem aut iuris peritum. At etiam diuina lex [c] pœna eximit dominum qui seruum castigando seuerius occidit. Quare nec mirum debet videri, patrem a plebe Romana lapidatum, quod filium flagellis seruilem in modum castigaret, vt Valerius scribit. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues quam peregrini; nobiles quam plebeii; magistratus quam priuati; milites quam pagani: & qui mistam modestiæ grauitatem præ se ferunt, quam moribus ac vitæ turpitudine infames. *non est*, inquit [d] Labeo, *actio de dolo danda plebeiis aduersus Consulares receptæ autoritatis; humili aut luxurioso aduersus hominem vitæ emendatioris.* Nec certe Romani veteres [e] decurionem, quantumcumque crimen admisisset, aut in metallum, aut in furcas damnari patiebantur. *Furem nocturnum*, 761 inquit Marcianus [f], *si telo se defenderit, in metallum dari; in dignitate collocatum, relegari; milites, cum ignominia dimitti oportet.* Neque id Romanorum proprium, sed omnium pene populorum commune fuisse videmus: nam legibus Francorum ac Saliorum quas diximus, quamplurimæ pro cuiusque statu & conditione pœnæ infliguntur. Quinetiam illi ipsi populorum omnium barbarissimi Indorum qui ad Occasum positi sunt, cum eiusdem sceleris conuictum nobilem & plebeium tenerent, nobili capillos aut brachialia truncabant; plebeio nares vel auriculas præcidebant [g]. tametsi Persas iisdem fere pœnis illustres personas affecisse legimus: sic enim Plutarchus [h] scribit, mitras ac vestes damnatorum verberibus cædere, ac lanam diuellere cõsueuisse. Nõ igitur audiendus Aristotel. qui geometricas rationes in præmiis ac spoliis distribuendis

[a] l. capitalium. §. in seruorũ & §. vlt. de pœnis. l. 3. de ord. cognit.
[b] lib. 9. De legib.
[c] Exod. 21.
[d] l. non debet de dolo.
[e] l. 3. de priuilegiis veteranorum. l. mores. §. sed enim. de pœnis.
[f] l. 1. & vlt. de furibus balnear. l. vlt. de sepulcro.
[g] Historia Indorum.
[h] In libro De sera numinis.

adhiberi putat oportere, in pœnis vero decernendis arithmeticas. in quo non tantum iuris ac iustitiæ fundamenta subuertuntur, sed etiam philosophiæ decreta, quibus constat ea quæ inter se contraria sunt, eadem subsistere disciplina. Quamobrem si præmia geometricis legibus cuique tribuenda sunt, & pœnas iisdem legibus irrogare oportet. At iuris vtriusque interpretes [a], Oratores [b], historici [c], poetæ [d], æque ac legumlatores, mitius nobiles ac illustres personas castigari volunt: (quamquam leuissima pœna illustri viro grauissima videtur) vt cæteri ad virtutem & veræ nobilitatis studia inflammari possint, cum intelligẽt virtutis præmia clarorum hominũ ac bene de Rep. meritorum memoriam C etiam mortuorum ad posteritatem infinitã permanare. hic nobilitatem virtutibus metior; non pecuniis, aut ætatis flore, aut gratia principum, aut quocumq. flagitio ac scelere quæsitam. Marcum Scaurum antiquæ nobilitatis decus etiam florente populari statu ab excidio [e] vindicauit. ac multo magis sublata populi potestate, nobiles damnati capitis, qui antea securi feriebantur, gladio percuti cœperunt. Et quoniam centurio iussus occidere Papinianum Prætorio Præfectum securi percusserat, Caracalla centurioni iratus, *Oportuit*, inquit, *te gladio exsequi iussum meum.* erat enim Papinianus non tantum Imperatori & imperio tutor a Caracalla datus, sed etiam Traiani propinquus. in quo lapsus est Goueanus [f], qui plus in gladio acerbitatis quã in securi fuisse scribit. *Nullo genere*, inquit Seneca, *homines mollius moriuntur quam gladio secta ceruice.* Itali tamen ac Hispani æque ac Narbonenses & Aquitani, securibus ceruices feriunt. Belgæ nobilium iugulum gladio, pecudum in morem, haurire consueuerunt. Eadem iustitiæ ratione qui nobilem offendit, grauius [g] plectitur quam qui plebeium; & qui ciuem violauit, seuerius quam qui peregrinum. Nam in legibus Saliorum, si Saxo vel Friso Salium ingenuum vlla contumelia violasset, quadru-

[a] Salic. in l. vlt. de pactis. Hostiensis, Ancar. Panor in l. vlt. de pœn. in c dudum. in c. cũ adeo. & ibi gl. de rescript can. qui contra. 42. q. 1.

[b] Cic. pro Sestio. & in Agraria prima. Cornif. lib. 1. ad Herenn. Fabius lib. 7.

[c] Liuius. lib. 3

[d] Euripides φειδώμεθα ἀνδρῶν εὐγενῶν, φειδώμεθα.

[e] Valerius Max.

[f] In lib. de iurisdictione.

[g] l. aut facta. de pœnis. l. Prætor. § prætetea. de iniuriis.

quadruplo fere grauius [a] mulctabatur, quam si Salius Saxonem offendisset. Ita quoque Alphonsi x regis Castiliæ legib. [b] iniuria nobili illata solidis D, plebeio CCC æstimatur. Cōsimili lege Caroli Magni qui subdiaconū occiderit, CCC solidis mulctatur; si diaconum, CCCC; si sacerdotem, D; si Pontificem, DCCCC: quæ pœnæ aucta Pontificum auctoritate duplicatę sunt [c]. Hic non disputo de legum istarum æquitate aut iniquitate, sed vt planum sit variis populorum legibus pœnas arithmetica ęqualitate non esse irrogatas; ac mitius agi cum claris & illustribus viris, ac eorum iniurias seuerius vindicari. inde plebeiorum querelæ aduersus potentiores, quasi iudicibus sint gratiosi. Quinetiam Andreas Riccius scriptor Polonus grauiter peccari scribit, quod non eadem pœna patricii qua plebeii, potentes qua tenues, ciues qua peregrini plectantur: quo nihil absurdius ab eo scribi potuit qui suæ Reipublicæ leges ac mores cōformare vellet. Consimilis querela exstitit aduersus N. Memmium libellorum in Regia magistrum, quod iudex a principe datus vt quæstionem haberet de Vlmæo Præside, hominem sceleribus & quidem capitalibus conuictum supplicio eripi passus esset; famulum vero qui Præsidi paruisset, capitis damnasset. Franciscus maior re intellecta fures scelerata consensionis fide sese inuicem tueri dixit. At Memmius non modo prole, sed etiam opibus, honoribus, virtute, ac iudicandi prudētia clarissimus, æquitate sententiæ sustentatur: quia Præsidem omnibus honorib. ac bonis spoliauit: deinde grauissima πυλωρῦ cōtumelia circumactum ac nudatū ardenti ferro impressa fronti nota deportauit. & quoniā domesticus famulus eiusdē sceleris minister, humilis & obscurę conditionis homo, nec bona, nec magistratū habuit, nec vllam suæ famæ curam, non potuit aliter quam extremo supplicio puniri. si seruus fuisset, mitius cum eo agi debuisset, propter obsequii quandam necessitatem. At ne Præses quidem pœnas tantas dedisset, nisi ad sordes &

a In cap. De iniuriis.

b l. 795. & 132. part. 2.

c In conci. Tiburiens. Gratia. 17. q. 4. c. qui subdiaconum.

corruptelas falſi crimina cumulaſſet. Illud etiam more maiorum nobilitati datũ eſt, ne ſuſpendio vitam finiat: quo ſupplicii genere vix vllum fœdius cogitari poteſt, vt quidem ſcriptoribus omnibus [a] inter ipſos conuenit, exceptis Hebræorum iuriſconſultis [b], qui lapidationem ſuppliciorũ acerbiſſimum, deinde vſtionem, poſtea decollationem; ſtrangulari leuiſſimũ; de trabe fracta gula depẽdere, ignominioſiſſimum putant: id enim execratione diuina cõprehenſum eſt. Sed in eo quidem Bartolus lapſus eſt, quod Francorum morib. nobiles ſuſpendi ſcripſit, nec ſuppliciũ illud fœdum cenſeri. floruit autem anno circiter MCCCXVIII: qua ætate nobilitatis tantũ fuit in Gallia decus, quantum vſquã terrarũ eſſe potuiſſet. Iudicibus tamen in Gallia nobilem in crucem agere prope capitale eſſet, niſi aduerſus principem proditionis ac perduellionis conuictus teneretur. nam quo maior eſt eius in principem obligatio [c] ac fides, eo grauius quam plebeium plecti oportet. *Viri fortes*, inquit Cicero [d], *acrioribus ſuppliciis ciuem pernicioſum quam acerbiſſimum hoſtem coercendum putarunt.* hic de Catilina perduelle ac patriæ parricida agitur. Quamobrẽ Liuius bello Punico in transfugas acerbius quã in ſeruos fugitiuos animaduerſum fuiſſe ſcribit, & in Romanos ſeuerius quam in Latinos: quoniã hi ſecuri, Romani ſuſpendio vitam finierunt; cum tamẽ ex omnib. aliis cauſis mitius cum Romanis ageretur. nam Scipio Africanus Romanum militem extra ordines excurrentem vitibus, ſocios fuſtib. cædi [e] iuſſit: *vitis* [f] enim, *pœna contumeliam minuebat*, vt Plinius ſcribit. Quod autem diximus illuſtrium virorum pœnas leuiores eſſe oportere quã ſordidorum aut obſcurorum virorum, vt cæteri ad virtutẽ excitari poſſint; popularis illa quidem eſt & vnicuique perſuaſa ratio, non tamen vera: quia geometrica ratio facit vt nobilis mulctatus ex ea cauſa quæ dignitatem & exiſtimationem minuit, tam acerbe plectatur quam ſordidus flagellis cæſus: cui de dignitate quã nullam habet, nihil

[a] Bar in l. capitaliũ. §. in ſeruorum. de pœnis. Bald. in l. data. qui accuſare. C. Pan. & Fel. in c. cum quidã de iureiurãd. Bal. in tit. de offic. deleg. & in l. omnes populi. & ibi Platea de delat. C. Ang in Auth. ſed nouo iure nã ſepelire vetitũ erat. l. liberorum. § nõ ſolẽt. de iis qui notant. l moniis §. ſed etiã. de pœnis. Seruius in 9. Æneid. Plin. lib. 14. c. 19. & li. 2. c. 25.

[b] Rabi Maymo lib. 3. *nemore anebokim* Paul. Fagius in *Deuteron.* Chaldaicam interpretationem.

[c] Leos qui. de pœnis. Rom. ſingul. 476. & 669.

[d] In Catil. 1.

[e] Florus.

[f] Plin. lib. 14. cap. 1.

nihil decedit: vt pueri ac fœminæ molli ferula non minus læduntur quam robusti fustibus ac flagellis. Cum igitur Scipio ciuem Romanum ex eadem causa vitibus cædi iuberet qua Latinum fustibus, æqualitatem vel potius similitudinem pœnæ consecutus est. Quamobrem Galba Imperator conquerente ciue Romano quod se in crucem ageret, tametsi pupillum necauerat, crucem dealbari iussit [a]. Grauius etiam puniendus esset medicus aut pharmacopola, si malum venenum miscuisset. Eadem ratione iudex qui iniuriam intulit; sacerdos qui sacra expilauit; actuarius aut scriba qui falsum admisit; tutor qui pupillæ stuprum intulit; princeps qui fœdus violauit. quarum enim rerum custodes ac vindices esse debemus, si ab officio deseri nos patiamur, seuerius plectendi sumus [b]. Nam propterea Metium Albanorum Dictatorem, quod fœdera cum Romanis percussa rupisset, quadrigis membratim Tullus Hostilius lacerari iussit. Sic etiam Solon Areopagitas legum custodes statuam auream sui ponderis depẽdere voluit, si leges violassent. Si Aristoteles iudicẽ ageret, aut in leges patrias intueretur, numquam arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem adhiberet. tolerabilior est geometrica iustitia cũ in omnibus, tum maxime in pœnis; quia propius abest ab illa quam quęrimus harmonica iustitię ratione, quæ vtriusque particeps est. neq; enim harmonica ratione plus illustrib. personis tribuitur quam obscuris, tametsi plerisque contra videatur. argumento sit illud quod locuples eiusdem peccati reus ac tenuis, grauius mulctatur [c]: quamquam non grauius hic quam ille, sed vterque æquabiliter pro facultatib. ac fortunis. Exstat apud nos lex antiquissima, qua plebeii tenues, qui manus iniectionem magistratu iubente factam violauerint, solidis sexaginta, nobiles vero mille ducentis mulctantur. Et quoniam pecuniæ abundantius hic quam illic, & hac quidem ętate quã olim affluunt, prudentis est

[a] Tranquill. in Galba.

[b] l. Presbyteri. de episc. C. l. si quis decurio. de falsis. l. quædam de pœn. Thom. 1.2. q 7. art. 3. Dinus, Bald. Salic. in l. nemo. de summa trinit.

[c] l. properandum. de iudi. C. & §. si quis. de pace iuramento. glos. in c. 1. §. si rusticus. & eod. Bald. Aluaro. Cardin. Alex. de pace tenẽda. Odofred. Cyn. Albert. Bald. in l. nemo. de summa trinit. Hostiens in c. ea quæ. de statu monach.

legislatoris pœnas pecuniarias pro temporum & locorum varietate mutare. Nam florente Republica Romanorũ ſub Traiano Imperatore qui fines imperii quamlongiſſime dicitur protuliſſe, *pauper* legibus definiebatur, qui minus haberet aureis quinquaginta[a], id eſt auri libra: erat enim triente maior aureo ſolido Iuſtiniani, vt antea diximus. Hebræi[b] hanc Romanorum definitionem ſecuti ſunt in ſuis Pandectis; & qui aureos quinquaginta in cenſu haberet, mendicare vetuerunt. At cum leges duodecim latæ ſunt, tanta fuit inopia vt qui auri libram haberet, locupletiſſimus cenſeretur. Itaq; Decemuiri mulctam dixerunt æris XXV, ſi quis alterius os manu cæderet: quæ pœna grauis illa quidem pro tempore, quod arithmetica ratione omnibus ex æquo irrogaretur. Sed poſteaquam opes accreuiſſent, Neratius homo impudentiſſimus obuios quoſq; manu ferire non dubitabat; deinde ſeruum ei qui iniuriam accepiſſet, aſſes XXV numerare iubebat. Hic igitur abrogandæ legis XII præbuit occaſionem, & poteſtatis vrbano Prætori dandæ, vt iniurias arbitrio ſuo[c] vindicaret. Tunc enim plane perceptũ eſt & cognitũ arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem nihil valere. Sic etiam Normanorũ moribus, qui pugno plebeium cecidiſſet, aſſe; qui vola manus, quinque aſſibus mulctabatur: ſi nobilis eandem iniuriam accepiſſet, non iure ſed vi & armis ſingulari certamine decernendum erat; ac ſæpiſſime is qui acceperat iniuriam, legum conceſſu necabatur impune. Nihil autem magis cauendum eſt in ferendis legibus, quam vt ex earum malitioſa interpretatione locupletibus ac potentioribus peccandi licentia detur. Nam cum Demades Orator Athenienſi populo ludos exhiberet, vt rem populo gratiorem faceret, mimã in theatro[d] ſaltare iuſſit, ſoluta prius ex lege centum aureorum mulcta: qua quidem ex re contemptus legum omniũ ex vnius impudentia ad vniuerſos manabat. Quæ incommoda vt Poloni declinarent; quoniam

omnes

[a] l. plerique de iudiciis publicis.

[b] In libro *miſnaoth*, tractatu de angulo. cap. 8. paragrapho ז & ח & tractatu de decima ſecunda cap. 4. Rabi Dauid in Ezechielem cap. 45. verſ. 12.

[c] In Inſtit. tit. de iniuriis. §. pœna.

[d] Plutarch.

omnes propemodũ pœnæ quæ legib. eorũ irrogantur, pecuniariæ ſunt, ſemper hæc verba legib. ſubrogare cõſueuerunt, *Lex hæc quia pœnalis eſt, annua eſto.* Interdũ etiam tantæ ſunt ciuium opes, vt legislator corpoream pœnam pro pecuniaria infligere cogatur; aut cum ſæpius peccatur, pœnas augeri oportet. ſic enim Hebræi iuriſconſulti [a] tradunt. Itaq; Britonum lex fures in crucem agi iubet, *ne,* inquit, *eorum augeatur multitudo.* iniqua tamen lex eſt, & ſua vetuſtate quodammodo antiquata: quia nec perſonarum, nec locorum, nec temporum, nec rerum furtiuarum differentiam complexa, omnes omnium ordinum fures eadem pœna cumulauit. At in omnibus pœnis exigendis [b] minores lenius puniũtur, & veniam ſæpius deprecantur; quamquam non lenius puniuntur, nec illis ignoſcitur: ſed qui ab ætatis errore, impetu, leuitate quid fecit, aut nihil, aut leuiter peccaſſe iudicatur. Item fœminas moderatius quam viros caſtigare debent [d] iudices; vel quia fœminæ cupiditatum impetus maiores habent ac difficilius ab inopia rationis & bonarum diſciplinarum libidinem coercere poſſunt, vel quia molliores ſunt, ac dolores acrius ſentiunt quam viri. Quæ cum ita ſint, iniqua lex eſt Venetorum, quæ fœminam furti conuictam primum verberibus cædi, deinde candenti ferro inuri, poſt etiam eius manum truncari iubet. & hæc quidem primi furti pœna eſt. Secundum furtum naſi ac labiorum ſectione vindicatur; viro alter oculus eripitur, cum manus ſectione, qua lege acerbius fœminæ quam viri plectuntur, & vtriſq; victus quęrendi facultate prærepta, multo magis quam antea furandi occaſio præbetur. Præſtaret ex arithmetica ratione æqualiter vtroſq; punire. Sed teneros ac debiles, ſed adoleſcentes, ſeu fœminas, ſeu valetudine ſeniove afflictos qui acerbius quam robuſtos caſtigant, grauiſſime tum in legib. ferendis, tum etiam in iudicando peccant. In ſumma, lex iniqua debet videri, & pœna iniqua, quæ magiſtratui moderandæ aut exacer-

Leges Polonorum.

[a] Moſes lib 3. בגנבי חגנבים

C

[b] l. fere in omnibus. de regul. iur.

[c] l. auxilium de minorib.

[d] l. ſi quis in graui. §. ignoſcitur. ad Silanian. l. 2 de termino moto. l. ſacrilegii ad l. Iul. pecul. l. ſi adulterium. §. ſtuprum §. inceſtam, de adul. l. quiſquis. ad l. Iul. maieſta. C. & c. ſicut dignum. De homicidio, & can. indignãtur 364. 6.

bandæ legis pro causarum varietate adimit potestatem. In quo genere tamen nō modo ab imperitis sæpissime, sed interdum etiam ab iis peccatur, qui summā iudicandi prudentiam vsu diuturno quæsierūt. Vbi enim vsquā terrarum tanta sapientia, tantum iustitiæ lumen, tantus iurisconsultorum numerus quantus in Curia Parisiorum? At legem de falsis a Francisco I rege latā, quæ pœnam irrogat capitalem omnib. qui falsi crimine sese obligarunt, idque sine vlla personarum & causarum differentia, patentibus portis, rogante procuratore fisci promulgauit. lex ea tamen Curię dissimulatione obsoleuit: cum intelligeret sine summa iniuria pœnam omnib. æqualem, id est pueris, adultis, opificibus, actuariis, iudicibus, rusticis, siue ex falso testimonio in causa leuissima, siue ex syngrapha modicæ pecuniæ, siue ex corruptione sigilli regii & rerum a principe senatuve decretarum, irrogari non posse. Nihilo æquior est lex Venetorum quę falsi pœnam linguæ sectione vindicat, sine vlla ordinis, sexus, ætatis ratione: leges Mediolanenses ęquius; quippe falsi testimonii conuictum, nisi causa aureos viginti excesserit, quadrupli pœna tenent, & triduum καθαμειδιᾶσθαι seu mitra cōtumeliosa publice circumduci iubēt. iterantē falsum manus sectione puniunt; tertio falsi cōuictum vltricib. flammis exurunt. si vero summa aureis XX maior sit vsq; ad summam aureorum D, primo quidem manum amputari; iterantem vstulari volunt: vltra summam aureorum D, iudici arbitrium primo tribuūt: quod si cui semel damnato relabi contigerit, hunc quoque deuri iubent. Hic vtraq; proportio modice temperata est: sed nullam sexus, aut ætatis, aut conditionis rationem habent; quod præcipue legislatorem animaduertere decuisset. Lex diuina omnium præstantissima falsi testimonii conuictum tātum detrimenti subire iussit, quantum alteri intulisset: vt si aureos centum suo testimonio eripere vellet, eādem summam soluere cogatur: si vitam falso testimonio adimere, vt eidem vita eripiatur.

καθαμειδιᾶσθαι.

piatur. cætera iudicũ religioni permisit. Neq; enim audiendus est Draco, qui rogatus quamobrẽ pomi furtũ morte perinde vt parricidiũ vindicaret, reposuit se grauiores parricidæ pœnas illaturum fuisse, si pœnã scisset morte grauiorẽ. At Lycurgus omnia pœnarũ genera atque id omnino quod cuiusq; tum in publicis tũ in priuatis iudiciis interfuisset, magistratuum potestati reliquit: quos quidẽ magistratus summa integritate ac fide præstare non dubitabat, quãdiu mores ac instituta sua seruarent: veritus fortasse ne si magistratuũ potestatem legũ ac pœnarũ arctiorib. vinculis cõstringeret, delaberetur in eas quas diximus iudicandi difficultates, quib. populares status solent implicari. nam Venetiarũ lege qui ad sanguinis effusionem quemq̃. percussit, ei pœna XXV libellarũ [a] indicitur; si occiderit, cruci affigitur. Si legi loc9 esset, quãmulti Neratii similes forent, qui pugnis ac fustib. obuios quosq; dissoluta pœna ferirẽt! quãto æquius Adrianus [b] Imperator, qui lege Cornelia de sicariis teneri voluit eos qui cũ occidere conarentur, non potuerunt tamen: eos autẽ qui quem nollent occiderũt, pœnarum metu liberari. sunt enim scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusq; sensu metienda [c]. tametsi conatus animi leuius puniri debet, quã si voluntatem consequatur effectus; & sceleris persuasio quã scelus perpetratũ; idq; consentiente theologorũ [d] ac iurisconsultorum [e] omniũ disciplina. tametsi grauius peccat aduersus Deũ immortalem qui scelus alteri persuasit, quam qui admisit: quoniam flagitiosæ voluntatis assensionem & quasi labem altius in mente inussit [f]: quem vero libidinis aut iracundiæ impetus transuersum rapit, vix est vt voluisse videatur: & cui quis oblato stupro persuadere cum non posset, vim intulit, puram & castam reliquit. sed aliter iudices, aliter philosophi scelera persequũtur: alteri ea tãtum quæ sub sensum cadunt, quæq; publicam tranquillitatem ac requietem perturbant, plectere; alteri in intimos vsq; recessus & anfractus animorũ penetrare cõsue

766

[a] In statutis Venetorum.
[b] l. 1. ad l. Corn. de sicar. Ex od. cap. 21.
[c] l. & generaliter. § 1. de calumniat. l. si amicis. de adult.
[d] Thom. in prima 2. q. 73. Ant. Florent. in prima parte summæ tit. 9. c. 1. § 1.
[e] l. 1. § fin. de extraordin. crim. l. si quis aliquid. § 1. de pœn. l. si fugitiuus de seruis fugit. C. DD. in l. 1. §. hæc autem. quod quisq. iuris. l. aut facta. §. euẽtus. de pœn. not. in l. etsi seuerior C. ex quibus causis infam. irrogat. glos. in c. qui viderit. 32. c. 5.
[f] l. vt autem de seruo corrupto.

uerunt. Quod si scelus non modo affectum, sed omnino voluntatis concursu confectum sit, non est æqualitatis arithmetica iustitia consectanda: vt Mediolanensi lege, qui extra vrbes aureum nummum suffuratus est, morte plectitur: si minus est, arbitrio iudicis permittitur: ac nostris legib. qui viatori tantulū pecuniæ extra vrbes in via regia extorsit, capitali supplicio afficitur: vt quidem memini Andib. furem in crucē sublatum, quod viatori sesquisolidū argenteū vi ademisset. Lex. n. Romanorū[a] famosos latrones in crucem agit: sed *latronis* verbo sicarii, qui vias publicas, vel proprie qui obsident latera viatorum, quasi *laterones* dicuntur[b]. vt eodem plane sensu Hebræi צר latronem appellant: צר enim *latus* significat. *grassatores* vero *dicuntur qui spoliandi causa vias publicas obsident*[c], vt quidem iurisconsulti Ciceronem secuti definiunt: *Interdum*, inquit, *viator bene vestitus grassatori causam dedit vt spoliaretur*. hunc igitur lex extremo quidem supplicio affici, nō tamen de cruce vt latronem dependere iussit. Quæ a nobis subtilius interpretata sunt, vt Accursii errorem non ferendum notaremus, qui latrones esse putauit quos Latini *fures*, Italia tota *ladri*, nostri dempta litera *larones* appellant: ex quo errore secuta sunt, opinor, in fures supplicia quam decuit acerbiora. Omnibus enim omnium fere populorum legibus ac moribus tertium furtum, plerisque primum capitale iudicatur. Venetorum leges furem altero oculo iubent[d] orbari, si res furtiua quinque libellis æstimata fuerit: si vero decem libellis pretiosior sit, oculo ac manu: hinc ad XXX libellas vtroque oculo; inde ad quadraginta, duobus oculis & manu; supra quadraginta, capite luitur. Lex iniqua illa quidem, non tantum ob sui acerbitatem, & personarum in pœnis irrogandis confusam rationem, sed etiam ob id ipsum quod qui mille aureos ex aceruo ingenti suffurari potuit, viginti contentus morte plectitur: & qui arcam inanem effregit, magnam vim pecuniarum si posset expilaturus, pœna vacat.

Eadem

[a] l. capitaliū. §. in seruorū. de pœn.

[b] Festus in verbo Latro.

[c] d. §. capitaliū. de pœnis.

[d] In cap. De promiss. malef. in statutis Venetorum. Alexan. lib. 1. cons. 5 n 12.

Eadem prope sunt Parmensi lege constituta [a]. Mirum tamen mihi sæpe visum est, cur tanta suppliciorum grauitate in fures vtuntur ii qui parricidia pecuniis mulctare solent. est enim pœna capitalis in fures acerbior, nec satis ad furta coërcenda idonea. quibus vero populis eadem furti ac parricidii pœna est, tutius est hominem occidere quam furari. Absurdiores tamen sunt Danorum, Polonorum, Suecorum, Moschouitarum leges de sicariis: ac potissimum Casimiri [b] Magni lex, quæ cædem nobilium a nobilib. admissam aureis triginta vindicat: si plebeius nobilem occiderit, pœna pecuniaria duplicatur. si nobilis plebeium interfecerit, pœna est decem aureorum, etiamsi ex insidiis cędes est admissa. qua impunitate occidendi proposita innumerabiles cædes cōsecutæ sunt. auctis postea regni opibus Sigismundo [c] patre pœnæ duplicatæ fuerunt, & legi subrogatum est vt sicarius LVIII hebdomadas carcere publico manciparetur. Illud tamen iniquissime, quod triennio scelus præscribi placuit. Patronum vero qui clientem, quem ipsi *Kmetonem* vocant, occidisset, ne conqueri quidem seu publico seu priuato iudicio leges patiuntur. Eadem prope lata lex est a Napo Toresano Mediolanensi patricio, vt plebeiorum cædes, si nobilis plebeium occidisset, pecunia vindicaretur. plebs accensa furore, nobilitatem vrbe exegit, ac legislatorem carceris diuturnitate ac fœditate necauit. merito id quidem; quippe qui tā impudenter dicam an impie proculcaret leges diuinas, quæ sicarium ex insidiis ab ara sacratissima detractum trucidari iubent [d]. ipsum vero genus mortis arbitrio iudicum lex diuina reliquit; vt extremum supplicium sicariis omnib. arithmetica analogia commune, geometrica proportione temperari possit pro ratione personarum, temporum, locorum: qui enim ex insidiis occidit [e], grauius peccat quam qui iracundiæ impetu; & qui clam aut noctu, quam qui palam aut interdiu; qui veneno [f], quam qui gladio; qui loco sacro, quam qui propha-

967

[a] Alex. cons. 110. lib. 4.

[b] anno 1368. ordinat. Poloniæ.

[c] 1496.

[d] Deut. c. 21

[e] l. is qui cum telo. ad l. Cornel. de sicar.

[f] l. 1. de malefic. & mathe. C.

no; qui coram principe, quam qui procul; quo nihil est apud Polonos capitalius; qui magiſtratum ius dicétem, quam qui priuatum; qui parentem, quam qui magiſtratum; qui principem [a], quam qui parentem. qua ex varietate cauſarũ, ſupplicii varietas incredibilis exſiſtit. Idem iudicandum relinquitur de eo genere perſonarum quæ in alterius cuſtodia ac tutela poſitæ ſunt, a quibus cauere nemo poſſit; vt pupillis a tutore, vxori a marito, ægrotis a medico, hoſpitibus a ſe inuicem; a quibus ſi necati fuerint, acerrime animaduerti oportet. ita quoque nocturni fures ſeuerius [b] quam diurni; & effractores, quique ſcalis admotis domos inuadunt, quam qui patentibus portis ſubeunt. Apud Tartaros & Moſchouitas leuiſſima furta morte puniuntur; quia rariſſima ſunt oppida, & in tuguriolis aut caſis humilib. fortunæ cuiuſq; poſitæ ſunt. Quinetiã apud Indos qui ſunt ad Occaſum, fures verubus ac varris trãsfigi mos erat priuſquam Hiſpani regiones illas ſubegiſſent: quia tenui filo tantum prædia diuiſa erãt; quæ qui tranſiliret aut perrumperet, grauiſſimo ſcelere obligari credebatur: grauius etiam ſi occulte id factum eſſet. tametſi ſtupra, adulteria, inceſtus, cæteraq; id genus flagitia, ſi palam fiunt [c], ſeuerius vindicari oportet; quia plus exemplo peccatur quam ſtupro: vt theologis [d] omnib. ac iuris vtriuſq; magiſtris [e] conuenit inter ipſos. Hæc igitur tanta cauſarum varietas nequit vna & eadem communi omnium lege cenſeri; aut ſi legibus omnia complecti voles, nulla librorum multitudine id conſequere; nec rurſus omnia magiſtratuum arbitrio ſunt permittenda. æquius hoc tamen quã illud. quid enim iniquius quam iudicib. fabas vt Athenis, aut tabellas vt Romæ, aut globulos vt Venetiis dari nulla iudicandi poteſtate relicta? lex enim, non iudex omnibus eandem pœnam conſtituit. ex qua pœnarum æqualitate ſumma iniquitas exſiſtit: ſæpe quoq; diuerſiſſima ſcelera eadẽ pœna cumulantur; vt ſeptẽ legis Salicæ capitibus latrones, graſſatores, venefici, adulteri, incendiarii,

a l. quiſquis. ad l. Iuliam maieſt. c. & l. vlt. ff. eod.

b l. vlt. De effractor.

c §. ex maleficiis. inſtit. de action.

d Thom. 2. q. 66. aut. 3.

e Can. nemo 32. q. 4. & 50. diſtinc. 11. & in c. ex tenore de tépor. ordinat. & in c. 1. de voto, lib. 6.

768

cendiarii, quiq; Francum occiderunt aut vendiderunt; &qui sepulcrum violauerunt; solidorum c c pœna mulctantur: quæ lex iustitiæ fundamenta omnino subuertit: quæ in eo potissimum consistit, vt supplicium sit æquale peccato : quod veteres verbo ἀντιπεπονθὸς significarunt, id est talione; quæ primum a lege [a] diuina profecta, Solonis legibus ac duodecim Tabulis comprehensa est; Pythagoricis etiam laudata, Græcorum ac Latinorum ciuitatibus probata, & sui antiquitate venerabilis semper exstitit: tamensi Aristotelis [b] ac Fauorini obtrectationibus vituperata & quasi oppressa iacere videatur. Sed illi vrgent nimis rustice, cum negant ius esse dente dentem, manum manu, oculum oculo rependi. quis enim tam inops a mente qui putet in eo vim iuris ac iustitiæ contineri, si, qui luscum eo quem vnicum habet oculo malitiose orbauerit, vno tantũ oculo carere cogatur? par pari referre oportet. visum alteri ademit, visu quoq; orbãdus est, nisi cæco aliter satisfieri possit. Sic enim Locrensiũ lege æquabilis interpretatio talioni subrogata est, coclite Locrensi rogationem ad populum ferente. Est igitur talionem referre, ęqualia peccata pœnis æqualib⁹, grauia quidẽ grauiter, mediocria mediocriter, leuia leuiter coërcere. Sic.n. Hebręi veteres sacratissimi diuinæ legis interpretes [c] scripserunt. Quinetiam Rabi Kanan [d] negat vsquam in Hebræorum ciuitatib. talioni locum fuisse, vt oculus ei effoderetur, qui alteri oculum ademisset: sed oculi æstimatio iudicum arbitrio pecunia æstimari consueuerat. argumento sit quod ante legẽ talionis lata lex [e] erat, qua duobus inter se pugnantib. alter alterum si læsisset, nec mors consecuta esset, impensas medicis qui lęserat, restituere iubebatur. ad quid medico satisfieret, si plagis iisdem qui læsit vulnerandus esset? Illud etiam absurdius sequeretur, quod pleriq; molles iisdem vulneribus acceptis qualia intulissent, omnino perirent. iam vero qui offensionem accepisset, amissa manu vnde victum quæreret, si alteri manus quoque

a Deut. c. 19. Leuit. 24.

b Ad Theodecten lib. 1 & 5, & ad Nicom. lib. 5. Gell. lib. 20.

c Rabi Moyses Maymonis F. lib. 3. במרי הנבכים

d Rabi Bachai autoré hunc appellat.

e Exod. c. 21.

C

truncaretur, manu carere ac præterea fame interire cogeretur. Veteratoria eſt igitur Ariſtotelis ac Fauorini de talione interpretatio. At ipſe Ariſtoteles qui talionem carpit, iiſdem erroribus implicatur. negat enim in adultero puniendo quæri oportere improbuſne ante fuerit an ſpectatæ virtutis; ſed æqualitate arithmetica ſcelus compenſandum. quęnam æqualitas illa futura eſt eiuſdem pœnæ, ſi arithmetica ratione perſonis tam diſſimilibus addatur? aut quis tam indoctus ſutor, qui vnā formam ad quemuis pedem accommodare ſe poſſe putet? Creditores tempore pares, impares tamen debiti ſumma, in tributum veniunt geometrica proportione: vt ſi aurei xxx cogantur ex bonis debitoris, cui ex duobus creditoribus centum debentur, decem feret: cui vero ducenta, viginti laturus eſt; quibuſcum tamen ſi arithmetica ratione ageretur, quindecim vtriq; darentur. At iudicium illud priuatum eſt, & in commutatione poſitum, ad quam Ariſtoteles arithmeticas rationes ſemper adhiberi putat oportere: quod non modo in hoc iudicio falſum eſt, ſed etiam in omnibus quibus agitur de eo quod cuiuſque intereſt, vt mox dicemus. Quod vero negat Ariſtoteles inquirendum bonus ſit an improbus qui quemquam occidit: ſatis indicat ſe nullam iudiciorum vſu diſciplinam habuiſſe. nihil enim diligētius a iudicibus quæritur, quam quæ fuerit anteacta vita reorum. neque id nouum eſt, cum ante Ariſtotelem Perſæ non modo inquirerent in mores ac vitam eorum qui accuſabantur, ſed etiam abſoluebant eos quorū virtutes vitia ſuperarēt, vt eſt apud Xenophontem. Ob id etiam tertium furtum omnibus fere populorum moribus capitale iudicatur; & qui ſæpius peccauit, multo ſeuerius coërcetur. In quo rurſus fallit Ariſtoteles, quod rem furtiuam cum eo quod intereſt eius cui eſt adempta, arithmetica ratione exæquari putat oportere, tribus numeris exemplo propoſitis, ſcilicet 2, 4, 6; quos numeros æquales fuiſſe poſuit hunc in modum, 4, 4, 4.

&c quo-

& quoniam ei qui duos aureos in bonis haberet, furto dimidia pars est erepta ab eo qui sex habet, iudicem medium vtrumque vtrique exæquare, ac primo sua restitui iubet. Quo iure si vteremur, fures nihil præter simplum reddere cogerentur. At Solonis ipsius ac duodecim tabularum legibus, modo tripli, modo quadrupli pœna [a] & infamiæ sempiterna [b] labes inuritur. quinetiã lege diuina, furtũ bouis quintuplo vindicatur: quo genere animalis, quia nullũ homini est vtilius ab immortali Deo concessum, & vbiq; vagari solet, pœna grauior ab eis irrogatur. At in eadem causa qui plurium cõmunis est, alius quidẽ causa cadit, alii vero simplum, alii sesquiplum, alii duplũ adiudicatur. Quæ quod peruulgata sunt iis qui iudiciorum vsum aliquem habent, exemplis nihil opus est. vnũ modo sufficere putem vt res ipsa magis perspicua sit. Opifex gemmam quam annulo includere ex pacto debuerat confregit: gemmæ pretiũ quantumcumque sit rependere tenetur [c], etiam si nihil dolo malo fecerit, sed ob id tantum, quia se artificem tulit: qui tamen si alterius conditionis fuisset, gemmæ pretiũ non lueret, nisi aut periculum [d] recepisset, aut dolo [e] malo gemmam rupisset. Pleni sunt iurisconsultorum libri, plena antiquitas, plenæ leges, quib. intelligitur harmonicas iustitiæ rationes ad priuata perinde vt ad publica iudicia adhibendas; arithmeticam vero æqualitatem iniquissimam esse. Quamobrem Iustinianus promulgata lege [f] de vsuris, illustribus quidem personis quincunces vsuras permisit, mercatoribus besses, corporibus & collegiis centesimas, cæteris omnibus semisses: ab agricolis vero vsuras triente grauiores extorqueri vetat. Quæ lex Aristotelis iudicio iniqua videatur: illam tamen quam quærimus harmonicam iustitię vim præ se fert ex arithmetica & geometrica analogia temperatam. æqualitas quidem arithmetica nobilium inter se, tametsi alius alio longe locupletior sit: rursus mercatorum inter ipsos æqualitas est, licet alius sit alio

[a] §. ex maleficiis. §. quadrupli de action. l. si pro fure §. 1. de cõdic. furt. l. si lege pignore. eod. l. vlt. de noxa. C.
[b] l. præses. De pœnis. l. 1. de iis. qui notãtur.
[c] l. sed addes. §. si gemma l. si merces locat. § vlt. l. illicitas. §. vlt. de offi. præsi.
[d] l. 1. de pign. l. quæ fortuitis. eod. C. l. 1. cõmodat. C.
[e] l. Iulian. §. 1. de actio. emp.
[f] l. eos. de vsuris & auth. seq.

C

ditior: item agricolæ simul copulantur, qui tamen dissimillimi sunt inter se facultatibus ac fortunis. geometrica vero analogia elucet inter nobiles ac mercatores, interq; mercatores & collegia, ac rursum ex cæteris ciuibus inter se & cum superioribus proportio quædam harmonica exsistit. Aurelia[a] vero lex apud nos populo regem Carolum IX rogante lata, pecuniæ tardius solutæ vsuras besses pro eo quod interest mercatoribus solui iubet, cæteris leuiores: agricolis vero, mercenariis & opificib. omnibus duplum pecuniæ debitæ. sed vtrumque caput legis obsoleuit, tametsi maxima Curiarum assensione promulgata fuisset: quoniam id quod cuiusq; interest, in facto, non in iure consistit, vt acutissime Paulus I.C. respondit[b]. quæ vna ratio omnes omnium interpretũ disputationes de eo quod interest, tam varias tamq; sui dissimiles a stirpe elidit; quas Imperator Iustinianus vna lege[c] complecti se posse putarat. Itaque prudenter nostris legibus ac moribus id quod cuiusq; interest, arbitrio iudicum relinquitur: quandoquidem non magis illud definiri potest, quam Oceanus quantus quãtus est, angustissimo alueo concludi. Veneti vsuras siue in fructus, siue in pecuniis, semisse maiores exigi vetant; quæ etsi tolerabiles sint, & *ciuiles* a Latinis[d] dicãtur, lex ea tamen non ita pridem[e] lata iam obsoleuit: quoniam arithmeticam vsquequaque æqualitatem complexa, personarum dissimilem conditionem reiecit. Ac tametsi in rebus rationibusque contrahendis ac permutandis quæ ad synallagmata pertinent, æqualitas illa magis probatur; ab ea tamen sæpissime disceditur: ipsique opifices & agricolæ suas operas & opificia carius diuitibus quam tenuibus locare solẽt. nam medicus ad calculum diuiti detrahendum aureos sæpe D accipit, ab egente vero decem aut quinque: ac si quidem arithmeticam aut geometricam vsquequaque analogiam consectarentur, alter quidem calculo, alter fame interiret; sed harmonica ratione huic quidem opes, salus illi comparatur. Quam quidem

[a] Ordinationes Aureliis latæ. cap. 60.

[b] l. quatenus. De regulis.

[c] l. vnica. de sententiis quæ pro eo quod interest. C.

[d] Plin.

[e] anno 1551. 12. Iunii.

C quidem ad rationem iudices ipsi suam operam & honorariũ in causis disceptandis exigere cõsueuerunt:idq. semper licuisse videmus, dum tamen modum non excedant: vt quidem contigisse memini Prætori vrbano Parisiorum, cuius nomen facile patior sileri: cum sacerdotii amplissimi vindiciis adiudicatis, aureos triginta mercedis nomine quæ leuissima esse debuerat, exegisset, prouocatũ est ad Curiam: Rinconetus inquisitionũ Præses cum Prætorem acriter vrgeret, Prætor illud reposuit, longe fructuosissimum fuisse sacerdotium illud cuius vindicias adiudicasset: & quoniam multa tenuium causa sine mercede faceret, æquũ esse vt locupletes detrimentum illud quoquomodo sarcirent. hîc Præses reposuit sartorem suum ita secum agere, cum duplo carius operam ęstimaret in vestibus holosericis quam in laneis consuendis. Lex quidem Mediolanensis quæ iudicum salarium centesimo litis æstimatæ nummo definit, dum tamen vltra ducentos aureos egredi non liceat, iniqua Rinconeto videretur; quippe sordidissimus omniũ iudex ab omnibus omnia sine vlla proportione extorqueret. Etenim litium sæpe leuissimarum difficultas maior est quam si de rebus grauissimis quęratur. Igitur & in legibus ferendis, & in iudicandis litibus, & in Republica moderãda rationem illam harmonicam, quoad eius fieri poterit, tenere oportet, si iuris ac iustitiæ vim tueri volumus. Lex enim de hæreditatib. quæ ad primogenitũ solidã hæreditatem detulit, vt antiqua Lycurgi de Spartiatarum hæreditatibus nostris Caucis vsitata, iniquissima debet videri. minus iniqua est, iniqua tamẽ, quę nobili primogenito totã hæreditatem cernere permittit, 771 modo duas vncias cæteris quamdiu vixerint, fruendas relinquat, vt Lex Ambianorum: aut tres, vt Andium ac Cenomanorum, quæ in fœminas aliquanto mitior est: quod masculis nihil nisi vsu & fructu tribuitur, fœminis nexu ac mancipio. iniquior Anglorum & Scotorum, quæ nobili primogenito omnia prædia, cæteris modo

pecuniam, cuius etiam trientem viduæ quæ viro superstes est permittit, cum triente prædiorum fruendo: nec testamento legare fas est vltra pecuniæ trientem. minus inique agitur cum Germanis, qui abrogata lege veteri, cuius meminit Tacitus [a], hæreditatem ex æquo partiuntur. At quanto æquior ac melior diuina lex, quæ harmonicas [b] iustitiæ rationes complexa, maribus quidem solis prædia, fœminis pecuniæ partem, primogenito duplum, cæteris simplum tribuit. si mascula prole orbatus sit paterfamilias, fœminas ex æquo hæreditatem partiri iubet, ac proximo cuique gentili nubere, ne extra gentē prædia distrahantur. hic geometrica ratio cernitur inter mares ac fœminas, ac rursus inter primogenitum & cæteros: arithmetica æqualitas in reliquis. ea lex omniū quę de hęreditatibus vsquam terrarum latæ sunt, æquissima debet ac sanctissima videri. Cum rursus diuina lex vetat eum qui cædendus erit, ictus quadraginta plures accipere, harmonicam analogiam tuetur: quoniam arbitrio iudici datur, vt geometrica ratione decernere possit vsque ad ictus quadraginta, quid quisque mereatur: æqualitas arithmetica in eo, quod magistratibus lege definitum modum egredi prohibet: tum legi subiecta ratio est, ne membris mutilatis quisquam verberibus diu contusus, sibi ac Reipublicæ inutilis efficiatur. quoniam occurri potuisset, grauius plectendum esse qui grauius peccauit; nec intra modum consistere præstat, quam quid inique acerbius agēdo committi. Ergo diuina lege docemur harmonicas rationes ad iustitiā stabiliendam exigi oportere. At tametsi optimatum imperium geometricas, populare arithmeticas rationes amplectitur: vtrumque tamen harmonicis vti rationibus sæpissime videmus. alioqui si optimates plebem ab omnibus honoribus & imperiis arcerent, nec præmiorū participem facerent, nec vllam spoliorum quę hostibus eripiuntur, partem capere paterentur, eo statu Respub. diu cōsistere non posset. Quamobrē Veneti prudenter, qui

[a] In lib. De moribus Germanorum.
[b] Num. 27.

qui tametsi aristocratiam omnium quę vsquam fuerunt pulcherrimã tuentur, geometrica ratione quidem honores, imperia, sacerdotiaque amplissima patriciis tantum tribuunt; cætera fere munera plebeiis, quos ipsi *Citadinos* vocant: illud tamen habent ex harmonica ratione, quod Primicerii seu Cancellarii honorẽ qui maximus est, & fructuosissima scribarum Senatus munera, plebeiis tantum concedi patiuntur; iniurias vero plebeiis ab optimatibus illatas acerrime vlciscuntur; & summam cuique fruendarum voluptatum libertatem tribuunt; quæ libertas plane sapit statum popularem. Quod item in mandandis magistratibus & honoribus sorte ac suffragio vtuntur, harmonicam analogiam sequuntur: nam suffragia quæ delectum habent dignitatis ac meritorum, geometrica ratione conflantur: sors autem quæ summos infimis exæquat, in arithmetica æqualitate perspicitur. Est ergo Venetiarum status purus & simplex in optimatum potestate: gubernandæ vero ciuitatis ratio, maxima sui parte harmonicis rationibus constituta. Diximus antea sæpe ac dicendum sæpius est, propterea quod ad hunc scopulum quamplurimi naufragium fecerunt, *statum ciuitatis* cum ratione gubernandi sæpe eundem, sæpius ab ea diuersum esse. statum enim Romanorum exactis vrbe regibus popularem fuisse diximus; quoniam iura maiestatis omnia in populi totius concessu fuerunt: ratio tamen gubernandæ ciuitatis alienissima fuit a populari: quoniam patricii sacerdotiis, imperiis, honoribus, senatoria dignitate soli fruebantur, plebeiis aditus omnes ad imperia interclusi & obuallati a Patribus obsidebantur: at ne iura quidem connubiorum plebi cum patriciis communia fuere, nec patriciæ fœminæ licebat a Patribus enubere; suffragia vero ex censu & ætate, quæ centuriatis comitiis ferebantur, potissima præcipuaq. fuisse constat. cum igitur status esset popularis, ratio vero gubernandi aristocratica geometricis legibus constituta; plebs a Patri-

772 *Status Venetorũ qualis sit.*

bus sæpe discessit, nec diutius eam gubernandi rationem ferre potuit; nec prius a seditionibus ciuilibus cõquieuit quam plebeiis æque ac Patribus imperia, sacerdotia, magistratus, honores, iura connubiorum, suffragia denique omnia omnibus communicarentur. Vtcumq. tamen leges latæ fuissent, vix plebeii honores adipisci poterant, sed fere illustrium gentium dignitati cõcedebãtur, & omnia fere a Senatu semota plebe gerebantur; quæ ciuitatis gubernandæ ratio florentissimum statum effecit. At cum Tribunitia vis ac furor ad plebẽ summam gubernandæ ciuitatis potestatem detulisset ac Senatui eripuisset, omnia pessum iere, & quasi vocũ suauissimo concentu dissoluto discordiæ graues consecutę sunt, quæ Rempub. funditus euerterunt. Idem nobis de omni genere ciuitatum statuendum est. argumento sint Heluetiorum Respublicæ populares: qui quo propius a gubernatione populari discedunt, eo difficilius retineri possunt; vt montani Heluetii ac Rhæti. cæteri qui popularem statum aristocratica ratione moderantur, stabiliores sunt ac firmiores, Reiq. publicæ dignitatem beatius commodiusq. tuentur. Vt igitur optimatũ imperium quod aristocratica ratione gubernatur, geometricis rationibus insistit; quoniam honores, imperia, sacerdotia, curationes diuitibus aut nobilib. tantũ plebe procul repudiata dantur: sic popularis status in quo populariter omnibus ciuibus omnia imperia, cæteraq. vicissim, vt cuiq. sorte obuenerint, communicantur, ex arithmeticis rationibus totum conflatur. Ex quo sequitur regium statum ab vtroq. diuersum, harmonicis rationib. cõuenire. Quod si regale ciuitatis genus arithmeticis simul ac geometricis legib⁹, id est harmonicis moderatum erit, quis dubitet Rem illam publicam omniũ pulcherrimam ac præstantissimam fore? Hîc dominatum vnius qui subditos pro seruis habet, omitto; tyranni quoq. superbiam & crudelitatem procul amouendã censeo; sed regem ad intuendum propono siue suffragio

pro

pro ſua virtute ac pietate creatus ſit, vt Numa: ſiue ſorte diuina, vt Saul: ſiue regnum vi & armis partum adeptus ſit, vt plerique: ſiue a ſtirpe quæratur, vt omnes, exceptis oppido paucis; qui ciues non aliter ac liberos fo-
773 uet ac tuetur. Is igitur populariter regnabit ſi omnibus ſubditis omnia imperia, magiſtratus, honores viciſſim aut ſorte, nulla virtutis habita ratione, cõmunicare volet. Idem ſi nobilitati tantum, aut locupletiſſimis quibuſque imperia, ſacerdotia, curationes ſemotis tenuibus concedet, nulla virtutis ratione inſpecta, ariſtocraticam gubernandi rationem ſequetur aliquanto meliorem quam ſit illa popularis ac turbulenta, quæ vix vſquam gentium reperiatur: hæc vero tolerabilior eſt ac ſtabilior: quoniam princeps cum patriciis & iis qui nobilitate vel opibus florent, facilius copulatur quam cũ opificibus ac fece plebis, cum qua vix vllam ſocietatem, ſi decus imperii ac maieſtatem tueri velit, contrahere poteſt: vt neceſſe eſt ſi ſummos infimis in petitione magiſtratuum exæquabit. Hæc tamen regni gubernandi ratio non modo plebi, ſed etiam principi ac nobilitati pernicioſa eſt: quoniam vtriq. a plebe, quæ ſemper eſt innumerabilis, metuendum eſt: quo fit vt ſeditioſũ nacta ducem ſeruile iugum excutiat, & principem cũ nobilitate de imperio deiiciat: vt antea ſæpe cõtigiſſe propoſitis exemplis docuimus. cuius rei perſpicua cauſa eſt, quod principi quidem cum optimatibus conſociatio eſt, cum plebe nulla: vt planum fit his tribus numeris 4, 6, 7. primi ad ſecundũ ſeſquialtera ratio diapente quidẽ efficit concentum iucundum per ſeſe; ſed tertius nulla rationis ſuauitate cum prioribus coniunctus, ſuperiorũ concordiam omnino labefactat. Sed fieri poteſt, & fere fit, vt princeps ad ſummos honorum & imperii gradus
C ſummæ nobilitatis viros prouehat, mediocres honores mediocribus, infimos infimis geometrica lege tribuat. quæ ratio gubernandi, toleranda illa quidem eſt, ſed eo quem quærimus concentu vacat. vt perſpicuum fit ex

his numeris geometrica analogia compositis 3, 6; 5, 10. eadem est ratio primi ad secundum, quæ huius ad tertium: & primi ad tertium, quæ secundi ad quartum: sed secundi ad tertium disiuncta ratio est, quæ absurdam & ineptam discordiam parit: ita quoque disiuncti sunt a se inuicem ordines ciuium, vt nullum inter ipsos vinculum firmum reperiatur: quia indignum putant nobiles muneribus exiguis plebeiorum implicari; ac plebeii vicissim se ab honoribus maximis summoueri moleste ferunt. vt patriciis quidem Romæ Tribunatum petere non aliter licuit, quam eiurata nobilitate & transitione ad plebem. tunc enim Consulatus patricio tantum, plebeio vero Tribunatus; qua quidem potestate concessa plebi arma ceciderũt, restincta seditio est; quia tenues principibus æquari se putabant, in quo fuit ciuitatis salus: alioqui furentis multitudinis impetus cohiberi nulla vi potuisset. nam quæ ratio Consulatus ad Tribunatum, eadem fuit patricii ad plebeium: & rursus eadem fuit patricii ad Consulatum analogia, quæ plebeii ad Tribunatum geometrica similitudine. Sed quoniam nec patricio Tribunatum, nec plebeio licebat Consulatum adipisci, disiuncta plebs erat a Patribus, perpetuaque Tribunorum & Consulum discordia ciuitatem infestabat: vt ex his numeris ita collocatis perspicitur 2, 4, 9, 18. inter quos ratio quidem geometrica elucet vsquequaque: quoniam tamen non est analogia continens sed diuisa, scilicet secundi numeri ad tertium, absurdissima dissidentia aures offendit, & eã quæ in dupla diapason esse potuisset, congruentiam plane perturbat. Ita quoque Patribus cum plebe perpetua fere dissidia intercesserunt, quousq. plebi Consulatus, Censura, Prætura, summaq. sacerdotia paucis quibusdam exceptis cõmunicarentur. Quod si eodem temperamento patriciis Tribunatum licuisset adipisci, sic tamen vt plebeiorum numerus in eo collegio potior fuisset, & suauissimus ciuium inter ipsos concentus exstitisset, & ex ea

Geometrica in tribuendis honoribus ratio.

tempe-

temperatione potestatum moderatus & concors ciuitatis status diutius floruisset; vt ex his quatuor numeris harmonica ratione coniunctis planum fit, 4, 6, 8, 12. primi quidem ad secundum, & tertii ad quartum diapente: rursus primi ad tertium, & secundi ad quartū diapasῶn; secundi ad tertium diatessarῶn, continenti analogia copulans prima extremis, media vtrisq;, omnia omnibus, suauissimum procreat concentum. Sed tantum aberat vt patricii ad Tribunatus petitionem admitterentur, nisi eiurata nobilitate, vt etiam plebeii Consulatum rarissime adipiscerentur, nisi aut bellicis laudibus abundarent, vt C. Marius; aut summa dicendi copia, vt M. Tullius; aut vtroq. vt M. Cato. Quamobrē Cicero de se ipse gloriatur apud populum, quod primus longo interuallo temporum suorum primus homo nouus (nouū autem[a] appellabant qui primus in sua gente honores adeptus erat) Consul factus esset, & eum locum quem nobilitas præsidiis firmatum atq. omni ratione obuallatum tenebat, populus se duce rescidisset, virtutique in posterum patere voluisset[b]. Salustius vero, *Namque antea*, inquit, *pleraq, nobilitas inuidia æstuabat, & quasi pollui Consulatum, si eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret. Ita perculsa nobilitate post multas tempestates nouo homini Consulatus mandatur*. Item Liuius de Catone Censorio; *hunc petentem premebat nobilitas*. Idē: *indignabantur nouum hominem Censorem videre*. nobiles appellabant liberos eorum qui primi in sua gente honores & imperia gessissent. Quamobrem mirum videri non debet si Respublica popularium hominum seditionibus perturbaretur; cum in tanta plebeiorum multitudine tam pauci ad summos honores etiamnum Ciceronis ætate peruenirent. Et cum eo prouecti essent, plebem despiciebant: *Iam plebeios nobiles*, inquit Liuius, *initiatos esse sacris, contemnere plebem*. Ergo ciuitatis gubernatorem optimum in populari & optimatum imperio, ac potissimum in regali statu regem ipsum

[a] Asconius Pedianus.

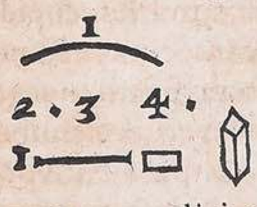
[b] Cic. in agr. 1.

harmonicas rationes ad Rempublicam moderandam adhibere oportet: eo tamen temperamento nobiles inter ac plebeios admisto, vt nobilis eiusdem virtutis qua plebeius, in petendis honoribus potior sit, propter eam quam a maioribus adeptus est virtutis ac nobilitatis famam; vt cæteri ad virtutem ardentius inflammari possint. Item locupletiori dandum est aliquid; & cum Reipublicæ oneribus ac muneribus subeundis suam operam gnauiter ac strenue impendat, honoribus potior esse debet quam qui egestate premitur; cui munera tribuenda sunt quæstuosa, vt hic quæstum sibi suisq. necessarium, ille opibus abundans honore fruatur. Quamobrem Titus Flamininus [a] Proconsul in cõstituenda Thessalorum Republica, locupletissimis quibusque dominatum attribuit, qui scilicet Rempublicam saluam & honestam esse vellent: cum nullam pereunte Republica salutis spem haberent. Quod si magistratus Duumuiros aut Triumuiros creare oportet, commodius erit plebeio nobilem, locupleti coniugare tenuem, quam duos nobilitate, vel opibus, vel ætate pares consociare; quibuscum necesse est controuersias sæpius intercedere, vt fere fit inter pares. Illud etiam commodius, quod magistratibus dissimili conditione creatis, suæ quisque conditionis statum tueri solet; vt quidem maiores Curiæ nostris moribus ex omnibus ordinibus conflantur, ac ius vnicuiq. sanctius ac melius reddi consueuit, quam si ex nobilibus, aut plebeiis, aut ecclesiasticis hominibus omnino constarent. Omnium autem societatum ciuilium nulla firmior est quam potentum ac tenuium, nobilium ac plebeiorum, omnibus magistratibus & honoribus plebi ac nobilitati pro meritis ac virtute cuiusque communicatis. merita vero dissimillima sunt ac semper fuerunt. nam si quis omnia imperia, magistratus, honores virtuti tantum ac pietati tribuat, Rempublicam funditus euerterit, cum bonorum ac fortium ciuium numerus improborum multitudine longe inferior,

[a] Liuius lib. 34.

773

ferior, ab his facile de imperio deturbari possit: sed qui fortibus locupletes, potentibus tenues, imperitis prudentes in gerenda Republica coniunxerit, tametsi alius a virtute, alius ab experientia deseratur, ex illa tamen coniunctione concordia ciuitatis exsistit; cum patricii ac locupletes sibi locum in Republica relinqui, seque cum virtute ac eruditione præstantibus viris coniungi lætabuntur; plebeii vero genere quidem ignobiles, sed virtutibus illustres, cum se potentibus ac patriciis in honorum petitione exæquari vident, incredibilem ex eo capiunt voluptatem: qua ex re cæteri ad virtutem mirabiliter inflammantur. quid enim præclarius quam medici filium, aut obscurum hominem, (quales fuisse accepimus Michaelem Hospitalem ac Bertrandum Guesclinum) amplissimis in Republica honoribus cumulari? alter enim, bellicis laudibus abundans, Magister militum; alter, togatorum princeps, ob eximias virtutes Primicerius creatus est. At ciues omnes luctu & mœrore tabescunt, cum qui nec generis splendore, nec vlla virtute clari, sed turpitudine vitæ infames sunt, in altissimo imperii & honoris gradu collocantur. non quod putem indignos ciues ab omnibus imperiis ac magistratibus omnino arcendos esse; neque enim id fieri potest; sed in secundis ac tertiis consistere, nec potentia eminere oportet: nam qui Quæsturam ciuibus minime omnium auaris tribuunt, arma non nisi strenuissimis, iudicia non nisi integerrimis, gubernacula nō nisi sapientissimis, sacerdotia sanctissimis tantum, censuram non nisi grauissimis, laborem non nisi robustissimis;

geometricas leges sectantur illi quidem, sed ab ea quam dixi harmonica ratione discedentes, nullo vinculo ciues deuinciunt inter se. alios igitur aliis copulare necesse est ad eum quem dixi modum; vt quod vni defuerit, alterius ope suppleatur. Ita quidem princeps subditos inter

se & cum Republica indissolubili vinculo coniunctos in
placidissima tranquillitate fouebit: vt triplici numero
tripliciq. magnitudine, quibus expressa regiæ potesta-
tis a natura ipsa imago quædam perspicitur, quæ statum
ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem re-
gium significat, gubernandi forma rationibus harmo-
nicis constituta. binarius enim ad ternarium dia pente
constituit, ternarius ad quaternarium dia tessaron; ex-
trema vero dia pason ex vnitate, rursus ad quaternari-
um duplex dia pason ac systema vniuersi concentus o-
mniumque modulorum coalescit. si vlterius progredi-
are, harmoniæ concors suauitas perit. Vnitas autem
supra numeros omnes eminet, quasi princeps supra ci-
ues omnes & extra ciuium ordinē; cuius maiestas per-
inde atque vnitas ipsa nullam sui partitionem admittit,
ab ea tamen numerorum omnium potestas deriuatur.
ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuitatibus
eiusmodi est, vt sacer quidem priore loco pro ea qua De-
um immortalem proxime accedit dignitate; deinde or-
do militaris, sub cuius tutelam ciues omnes quodam-
modo positi sunt; postremo plebs quæ ex agricolis,
scholasticis hominibus, mercatoribus, opificibus ex-
sistit. Id etiam ab hominis natura significatur, in qua be-
ne constitutæ ciuitatis forma perspicitur; non tantum
in corpore, cuius vnum caput est, aptaq. membrorum
omnium collocatio, sed etiam in animo; cuius suprema
pars mens est; huic proxima ratio; deinde vis irascendi,
postremo cupiditas. pura quidem mens est ab omni
concretione libera, & a cæteris animæ facultatibus di-
uisa: vis autem irascendi in præcordiis, milites; cupidi-
tas subter præcordia, plebem significat. & quemadmo-
dum ab hepate sanguinis fomite cætera membra vege-
tantur; sic agricolę, mercatores, opifices cæteris ciuibus
suppeditant alimenta. & vt pleriq. ab inopia mentis bel-
luarũ vitã viuunt, & ad id tantum quod adest, quodque
pſens est, appetitu ferũtur, quos etiã sacrę literę[a] *iumẽta*
vocant:

νοῦς, λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία.

[a] Ionas cap. vlt. Psal. 49.

vocant: ita quoque populares & optimatum ſtatus ſine mente, id eſt ſine principe, ſeipſos vtcumque, non diu tamen tueri poſſunt; beatiores futuri, ſi principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quaſi mens imperio ſecum diſſidentes ad concordiam reuocare, ac beare poſſit. nihil autem beatius fieri poteſt, quam ſi vis ratiocinandi a prudentia, vltionis appetitus a fortitudine, libido a temperantia dirigatur: mens autem ipſa ſuum imperium habeat, & quaſi habenas tenens currum regat, cætera, quocumque ducat, ſequantur. tum enim omnis honeſtas, omnis officii ac virtutis ſplendor circumlucet. at cum, depulſo & excuſſo mentis imperio ac iugo, præceps ira quaſi miles indomitus, tum etiam libido quaſi turbulenta ac ſeditioſa plebs faſces arripit, in arcem inuadit; mentem denique ipſam quatit, ac de ſede ſublimi deorſum deturbat, ciuitatem omnem perinde vt animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem ruere neceſſe eſt. nihil enim Reipublicæ ſimilius quam animæ pulcherrima illa ſibique modis omnibus congruens comparatio: vt ſcilicet prudentia, fortitudine & temperantia ciuium ordo triplex effloreſcat, & vnius principis imperio dirigatur; tum enim exſiſtit concors ille ciuium omnium aptus & modulatus ſumma ratione concentus. Sed vt harmonia inſuauis eſt niſi diſſonum aliquid admiſtum ſit, quo poſtea mollius ac iucundius in aures influat ſuauis ille concentus, qui ex diateſſarων, diapente ac diapaſῶn exſurgit: vt qui cupedias auidiſſime liguriunt, voluptatis ſenſum in guſtu nullum habent, niſi coquus artificioſe diſcum aliquem interiiciat acerbis aut ſubamaris condimentis refertum; quo deguſtato cætera multo gratiora percipiuntur; non aliter ac pictores ipſi, vt lux e tabula eminere videatur, atramento candorem circumquaque obducunt, (quoniam voluptatis ea vis eſt & natura vt ſine aliquo ſenſu doloris inſuauis ſit ac pernicioſa futura:) ita quoque neceſſe eſt improbum aliquem ciuem ac flagi-

Præſtantiſſimæ ciuitatis imago.

777

tiosum magistratus & imperia gerere, & in clarissima bonorum ciuium luce versari; vt virtutis splendor magis ac magis conspicuus videatur. cum enim infames, sordidi, indocti magistratus ac iudices aliquot, paucissimi tamen vituperantur; qui virtutibus præstant, verissimis ac propriis laudibus cumulantur. Ac mihi quidem priscas fabulas intuenti videntur Græci veteres ea quæ de iustitia tripi ci disseruimus, commode significare, cum εὐνομίαν, ἐπιείκειαν, εἰρήνην, id est Legum concinnitatem, Æquitatem, & Pacem, Themidis filias appellant: legem enim arithmeticis rationibus conuenire diximus, æquitatem geometricis, pacem harmonicis, quasi concordiæ nutricem, ac totius iustitiæ finem optimum. Quæ cum satis explicata sint, restat illud quod huius disputationis caput est, an geometricis iustitiæ legibus mundum hunc Deus opt. max. temperare videatur, vt quidē Plato putauit: ob id enim Rempublicam geometrica ratione moderari oportere iudicabat, vt diuinum illud exemplar in conformanda ciuitate sequeremur. At trium numerorum serie naturalem harmonicis rationibus aptam esse docuimus, & animæ facultates omnes ad harmoniæ concentum rectissime accommodari. Sed porro pergamus. nam si Plato propius admirabilem mundi fabricam intueretur, non prætermisisset illud quod in Timæo præcipue disserendum erat, Deum scilicet mundi temperatorem sapientissimum materia & forma, quarum altera alterius ope sustentaretur, rerum omnium vniuersitatem coagmentasse: idque æqualium ac similium rationibus colligatis: mundus enim toti materiæ æqualis est; quippe qui vniuersa sinu amplissimo complectatur; formæ vero similis: vt harmonica proportio geometricam & arithmeticam in sese continet, alteri quidem æqualis, alteri vero similis. Neq; enim Pythagoras hecatomben diis immolauit quod hypoteinusæ quadratum, vt plerique putant, duobus circa rectum angulum quadratis æqualem

lem esse demonstrasset; sed quia duabus propositis figuris sui dissimilibus & inæqualibus, tertiam inuenisset, quæ alteri quidem æqualis, alteri vero similis esset:

sic quoque immortale ac sempiternum laudis sacrificium præpotẽti Deo debemus, quod ex materia & forma mundũ hunc alteri æqualem; alteri vero similem admirabili harmoniæ vinculo colligarit. æqualem quidem materiæ, vt nihil desit aut supersit: similem vero formæ illi sempiternæ quam in mente habuit sapientissimus opifex priusquam opus illud fabricaret, vt est in libris Originum[a]. Consimili sapientia motu rapido cælestes orbes ab Ortu ad Occasum; ac rursus ab Occasu ad Ortum circumagi voluit; tertiũ item trepidationis participem vtriusq; fecit. Ac siquis per singulas rerũ naturas penetrare volet, animaduertet illam harmoniæ vniuersitatis cohærentiam & mirabilem colligationem, quæ singulis singula sic connectit, vt medium cum vtroq; congruat extremo. illa vero cohærentia, nec arithmeticis rationib9, nec geometricis conuenit, sed solius musicę propria est. nam concentus suauitas ex vocibus apte temperatis exsistit: discrepantia vero, cum voces misceri non possunt. Itaq; videre est terram ac tophum argillæ & cretæ quasi medio quodam connecti; lapides inter ac metalla marcasitas ex vtroq; genere coalescere: stirpes item ac lapides coralliorum genere quod arborescit, quasi medio quodam cõglutinari: animantium vero ac stirpium media esse *Zoophyta*, quæ tametsi mouentur ac sentiunt, radicibus tamen hærent. rursus aquatilium ac terrestrium animantiũ media esse amphibia: volatilium & aquatiliũ medios esse pisces volatiles; hominis autẽ ac brutorum animantium medios simias ac cercopithecos videri; nisi Platoni assentiamur, qui mulierẽ in bestiarũ & hominũ medio collocabat. bestiarum autẽ & angelorum vincu-

778

Dato triangulo 3, simile detur 2. per 18 sexti. triangulo vero 3 detur æquale rectãgulum parallelogrãmum 1 per 42 primi. erit rectangulum 3 simile rectangulo 2. & æquale quadrangulo 1.

a Genes. cap. 1

lum est homo, qui mortalis simul & immortalis naturæ particeps, cum vtroque societate quadam coniungitur. Est etiam ætheris regio media, quæ suppositam sibi animalem spirabilemque naturam & cælestem regionem eadem complectitur affinitate. Et quemadmodum in recta musicæ modulatione esse aliquid oportet quod durius feriat aures, sine quo peritura sit cantus suauitas: ita quoque Deus bonorum ac malorum vim sic temperauit, vt vitia virtutibus opponeret; & monstra quædam in natura exsistere, orbiumque lucentium deliquia fieri patitur; & rationes quasdam esse, quas Geometræ surdas vel potius ἀρρήτους appellant; vt mundi concentus suauior esset; & admirabilia Dei facta planius ac melius intelligerentur, quæ alioqui densissimis tenebris inuoluta delituissent. Itaque Deus ad Pharaonem, *Excitaui*[a] *ego te*, inquit, *vt demonstrarem in te ipso potentia mea vim ac decus, vt toto terrarum orbe gesta mea omnium vna commemoratione prædicarentur.* Hæc quidem ad rerum in Ægypto gestarum verissimam narrationem pertinent: sed latet sententia diuinior de Pharaone malorum omnium opifice ac parente, quem sacræ literæ verbo *Leuiathan*[b] significant: theologorum tamen omnium vna vox est, hunc humani generis aduersariũ omniũ maximum Dei nutu, verbo, potestate coerceri: vim autem malorum omnium quam miramur & indignamur, & sine qua vis bonorum nec esset, nec perciperetur, elemẽtorum ac nubium cancellis cohiberi: supra vero nihil nisi sanctum & a sordibus ac scelere purum manere, vt exigua illa malorum labes multo plus profutura sit quã nocitura. rectissime enim Augustinus; qui *Deum immortalem vllum mali dedecus perpessurum negat, nisi maius bonum consequi certo sciret.* Quemadmodum igitur ex vocibus acutis & grauibus suauis concentus efficitur: sic etiam ex vitiis ac virtutibus, ex elementis ac cælestium orbium conuersionibus inter se discrepantibus, rerumque omnium contagione & antipathia vinculo

[a] Exod. cap. 9.

[b] Iob. cap. 40. & Psal. 104. sæpius vocant תנין rectissime interpretatur Ezechiel cap. 29. & 30.

culo numquam dissolubili colligatarum consensu, harmonia mundi totius partiumque singularum concors exsistit. Res item publica bene constituta bonorum ac improborum ciuium, potentium ac tenuium, sapientium ac stultorum, robustorum ac imbecillium, mediis ordinibus vsquequaque interiectis, qui summos infimis, omnes omnibus coniungant, mirabili ciuium vniuersorum discordi concordia coalescit: sic tamen vt bona malis sint vbique potentiora: vt mirabili prudentia sapiẽtissimus ille rerum omnium opifex ac mundi procurator sempiterna lege sanxit. Et quemadmodum ipse incredibili quadam vi ac potestate præditus angelis imperat; sic etiam angeli hominibus, homines belluis, anima corpori, mas fœminæ, ratio cupiditati; & optimum quicque imperandi potestate deteriora continet, vt omnia rectissimis ac legitimis imperiis colligatione quadam potestatum omnium coerceantur. Quod igitur vnitas est in numeris, mens in animæ facultatibus, centrum in circulo: itidem in mũdo rex ille potentissimus, vnitate simplex, natura impartibilis, puritate sanctissimus, supra cælestium orbium fabricam altissimo interuallo remotus, spirabilem hanc regionem cum cælesti ac intelligibili copulans, mundum triplicem suauissimo concordiæ ac modulationis concentu admirabili colligatum, cura quadam secura ab interitu seruat; cuius ad exemplar optimus quisque princeps, qui Rempublicam non modo saluam, sed etiam honestam ac beatam fore sperat, sese comparabit.

FINIS.

Typographus lectori S.

Quæ diligentia in hac editione sit adhibita, lector, nos prædicare nolumus: ipse satis perspicies si cum superiori hanc conferre volueris. Nec tamen asseuerare volumus nihil nos prorsus hic fugisse; sed, quæ oculos nostros fefellerunt, pleraq; omnia facile per te cognosci posse. Verumtamen & hoc monendus es, non pauca nos datâ operâ intacta reliquisse; quæ sc. vel operæ typographicæ in superiori editione, vel amanuensis in auctoris autographo minus recte assecutus erat. quamquam ipsum etiam auctorem, vt plerumq; fit, per festinationem nonnulla fugisse certum est. quorum etsi bonam partem ex Gallica editione restituimus; plura tamen intacta relinquere, quam temere nostro arbitratu mutare voluimus. Hoc nobis excidit: pag. 976, v. 1, scribendum CXXXVII, *expunctis priorib. duob. centenariis. Sed in aliis etiam numeris non raro suspecta est exemplaris fides: vt item in propriis nominibus, præsertim barbaris. Pag. 1217, v. 7, scr.* ratiocinandi a prudentia, vltionum appetitus a fortitud. *Vale.*

RERVM, VERBORVM ET SENTENTIARVM QVÆ HOC DE REPVBL. opere magis visæ sunt memorabiles, INDEX.

*Numerales notæ, paginam; literæ, paginæ partem significant; a, primam; b, secundam; c, tertiam; d, quartam. *, sententiam, regulam iuris, aut summam denotat. Quærendi autem tibi sunt paginarum numeri non qui ad summam oram; sed qui ad interiora latera sunt appositi, exemplari quod secuti sumus, respondentes. in quorum medio tantum C litera expressa est; cetera facile intelligi poterunt.*

AAronis Hebræi nobilitas 353 a b
Abbaticellani & Glarenses vtriusque religionis custodes 72 d
Abid festum Iudęorum quod 395 d. eiusdem varia consideratio & appellatio, ibid. vnde dict⁹ mesis *Abid*, 346 d
Abrogatio quorundam beneficiorum seu priuilegiorum a Ludouico XII Francorũ rege facta 165 b
Abfalonis Dauidis filii exemplum 549 b
* Absurdum antecedens, absurdum & consequens 193 c
Academiæ Andiũ priuilegia a Carolo V quare concessa 506 a
Academię rectorũ ius in scholasticos 333 c
Accursii sententia de iudiciis ferendis an ex æquitate, an ex verbis legum 153 d. eius error de latronibus 766 c
Accusandorum & damnandorum reorum mos apud Mediolanenses 458 c
Accusatores corruptelæ rei & peccatorum inuicem quare constituti apud Roman. 432 b
Achabi exitium ob impunitatem Benadabo concessam 488 c. eius vxoris crudelitas 540 d
Achæi tyrannorum magistri 74 d. eorum conspiratio vnde dignota 169 b. eorũ societas 74 c, 75 a. eorum ius, eiusdemq. societatis diruptio, ibid. cum Romanis 75 b
Achillis parentatio 34 d
* Actio expilatæ hæreditatis & furti coniugibus inter se nõ datur 17 c
Actus iurisiurandi ducis Gueldriæ 118 c
Actuum legitimorum vis & natura 111 d
Adamus homo & fœmina 14 d
Adamo in vxorem Euam Deus imperium dedit, ibid. quod fuerit illud ibid.
Adolescentium natura 521 b
Adolphus regis Danorum auunculus Imperator vrbiũ Balticarum 76 b
Adoptionum causa 29 d. quibus adoptare licet, ibid. & 30. eis fraus legibus quomodo fieri possit 30 d. earum ius, & in adoptiuos potestas adoptantium 28 c, 29 b iura varia apud varias gentes, ibid. *vide* etiam in dictione Gallorum
Adoptiui quomodo a publicis muneribus exclusi 30 d. ab hæreditatibus & substitutionibus, ibid. & 31. hodie proximis parentibus legitimisq. hæredibus non præiudicant 30 d
Adoptione marium an filiæ naturales & legitimæ ab hęreditatibus seu substit. excludantur 31 a
Adoptione qui ad principatũ peruenerint 29, 30
Adoptiones variæ 28, 29, 30
Adoptare fœminis an licitum 29 b
Adoptio Ephraimi & Manassis ab auo Iacobo 28 c
Adriani lex de ἀναυγίᾳ Pręsidum Prouinciarũ 325 d
Adriani Pontificis introductiones auaritiæ 651 c
ab Aduersariis quę vtilitas maior decerpi dicatur, *vide* Vtilitatum omnium
Adulterii pœna apud Rõ. 16 b. & aliarum gentium ibid.
Adulatorum siue Aulicorum canum pestis Reipub. *vide* Aulicorum.
Adulteram occidentis pœnã varia 760 b
Æacidarum genus vnde 450 c
Æbutia rogatio quæ 24 d. eius rogatio de abrogatione legum xij Tab. 307 a, 427 b
Ædilium curuliũ potestas eadem quæ Tribunorũ 281 d. præscripta 282
Ædium exustarum ęstimatio quæ habenda 397 b
Ægyptiorum adulterii pœna, *vide* Adulterii
Ægyptii fures, *vide* Fures
Ægyptiorum natura & situs 500 d. eorum opera publica 671 c. eorum ordinum dignitatis prerogatiua 354 b eorum beneficia in reliquas gentes 145 c
Ægyptii agri diuisio 639 c

Ægypti ærarium, *vide* Ærariū
Æmilii Mamerci Dictaturæ tempus perbreue 262 c
Æqualitas aut inæqualitas bonorum quantum Reipubl. vtilis aut inutilis: *vide* Bonorum
Æqualitas legitima, humanæ naturæ consentanea secundum Euripidem 748 d
Æqualitatis & similitudinis differentia ad geometriam & arithmeticam 748 b
Æquatio bonorum quam iniqua & damnosa 702 d
Ærarii descriptionem Ptincipem habere oportet 672 d
Ærarium in Republ. quam necessarium 638 a. eius conficiendi septem genera, eod. d. de iis singulatim fo. seq. 643 c, 645 c, 647 d, 650 a, 651 c, 654 a. eius dispensatio penes Senatum 254 d, & 256 c. constituendi & in integrum conseruandi quę ratio adhibenda 657 d. sanctioris ratio 675 a. vbi passim variarum gentium modi obseruati huiusce cōseruandi gratia
Ærarii Gallici conseruandi ratio 672 c. Item in eius pecuniis colligendis varia munera constituta, vt tribunorum, quęstorum, iudicum, & aliorum id genus præfectorum diuersa ratio: vnde Reipubl ipsius ærarii maxima detrimenta 678, & 679 passim: vbi & nonnullarū aliarum gentium mores referuntur
Ærarium Ægypti, Florentini Ducis & Turcarum 669 c d. Atheniensium 660 b, c. Galliæ sub imperio Caroli v, vj, vij, Ludouici xj, Caroli viij. & ix. 676 d, & 677 a
Ærarii publici & ciuitatum euersio vsurarum ratione 665 d, & a fol. sequ. ad fol 668 b
Ærarii Gallorum claues quot & penes quos 674 b
Ærarii & fisci differentia 641 b. eius conseruandi ratio, item in quibus insumendæ publicæ eiusmodi pecuniæ 668 d, 670 b, & passim
Ærario præfecti apud Persas & veteres Græcos quare virilibus priuabantur: *vide* Græcorum
in Ærario Romano variorum varia contributio 643 c, d
Ærario quando succurrendū 654 a
Ærarii constituendi Turcarū mos, *vide* Turcarum. item Caroli v Imper. institutū, *vide* Caroli
caducarum partium Ærarii Galliæ anni 1572 computatio 672 d
in Ære qui non habet, in corpore soluere tenetur 759 a
Æris abundantia apud Germanos, vt & aliorum metallorum, excepto auro 685 a. eiusdem metalli varia æstimatio, ibid. eius ad argentum ratio quæ 690 d
Æschinis & Demosthenis cōtrouersia 263 c
Æsculapii & Isidis sacra a Romanis in vrbem recepta 484 b
Æsymnetæ apud Thessalos & Mitylenæos qui 79 c, 197 a
Æsopici equi affabulatio 660 d
Ætas Reipubl. *vide* Reipub. gub.
Ætatis hominum communis definitio 624 b. ciuium dignoscendæ modus 625 c
Æthiopum regnum & eiusdem vectigalia 647 b. nullus vsus vrbium, nec arcium, præter eam vbi adseruantur Principes 557 c. ii vt & Afri vnde cibi abstinentes 497 d. religiosissimi apud quos ingens sacerdotum numerus: item templorum & id genus sacrorum: item eorundem alii mores 511 c. eorum dominatu qui potiatur 191, in marg. eorum dominii potestas 193 c, ex Iouio. eorum rex quot dicatur habere reges subditos 141 d. eorum mos ratione Regum & Principum regalis stirpis 733 b, c
Ætolorum naturæ robur vnde 16 c. eorum consuetudo in suffragiis ferendis 251, b. eorum & Arcadum bellorum causa 386 c. concilium 245 a. societas 75 c
Afatinire, quid Ripuariorum legibus 29 c
Afri & Æthiopes vnde cibi abstinentes, *vide* Æthiopū
Africa leprosorum abundans 508 c, d. in ea & Hispania Africæ contermina, furiosorum frequentia 505 a: vbi & varia furoris genera pass. Eius regionis natura & qualitas 496 d. monstris abundans quare 506 b. eius vrbium quæ maxima, *vide* Caira. quare Afri in Europam, & Austrii versus Aquilonem proficiscentes, robustiores fiant: contra Europæi in Africam & Aquilones versus Austrum, inertiores & debiliores euadant 496 d, & fol. sequ. vbi id genus varia exempla
Africani qui dicti 29 d
Africorum populorum mutabilitas in statu Rerump. 383 b
Agamemnonis sacrificium Iphigeniæ 35 a
Agellii locus restitutus *de ratione mulctarum aut potius Italiæ etymo*: Item in voce *Ouis* 275, d. Item 276 c
Ager centuriatus qui dictus 639 b. *vbi & Hæredium quod apud veteres dictum.*
Agesilaus rex quare ab Ægyptio rege contemptus 465 d
Agesilai & Lysandri odia 444. quare ab Ephoris mulctatus 204 b

Agis

Agis regis cædis causa 525 c
Agrariarum legum iniquitas 526 a, b: 527 b. constitutio Romanorum 532 b, d
Agraria Rulli Tribunipleb. rogatio quæ 230 a. lex Lycurgi 693 a
Agri Romani diuisio Romulea & aliorum 639 a, b. eiusdem iugerum numerus, ibid. Ægyptii diuisio, *vide* Ægyptii
Agricolarum & Pastorum ordo laudabilis quare 360 c
Agriculturæ laus 360 c
Agrippæ Senatoris Romani in concilianda plebe cum patrib. subtilitas 52 a, c. 475 c
Agrippæ (Menenii scil.) paupertatis exemplum 546 a
Agrorum hostibus ereptorũ quæ ratio apud Roman. & quantum ex iis cuique possidere liceret 532 b diuidendorum apud Spartiatas Lycurgi ratio 533 b, 534 a, b: 536 b, & 537 a. diuisio ex lege diuina 527, c. assignatio apud Peruanos deuictos a Carolo V Imperatore 645 b
* Agrum certis finibus descriptum habentes, eodem iure in singulos vti, quo in vniuersos ipso iure perspicuum; nisi singulari beneficio immunes esse singulis tabulis testatum fuerit 126 d
Alæ aureæ Euripidis, *vide* Euripidis
Alarici Gotthorum regis decretum 101 b
A laudium vnde 107 d
Albani Ducis Hispani auaritia maxima Belgarum ab Hispanis defectionis causa 657 b
Alberti marchionis Brandeburgensis doctoratus perfidiæ, *vide* Mauricius
Albinagii ius Gallorum quod, & vbi locorum vsitatum 61 a. quam antiquissimum c. iure qui in Gallia non subiiciantur 63 c
Albretus Rex Nauarræ regno spoliatus 120 b
Albretorum ius gentile 13 b, c
Albretorum principes, Laualæ gentis ac Mommorantiæ gentilia proauorum iura rescindi curarunt 13 d
Alcibiadis factum erga vxorem 18 b
Alenzonii ducis Maiestatis rei iudicium 462 d. eius coniurationes in regem Carolum vij & Rempubl. 216 b
Alemani Præsidis damnatio & restitutio 162 a, c: 315 d
Alexander Magnus Darii parricidii vltor 216 a. eius beneficia ingentia 555 c. Ebrietatis vitium turpissimum 453 d. Imperium & victorię 371, & 407 b. munificentia in abrogatione legis Macedonum de coniuratis, *vide* Macedonum. Exercitus descriptio 557 d. Dominatus 104 b. Iactatio 55 b, c. Prosapia 195. c. Responsum notabile Taxilæ Indorum regi regnum sponte deserere volenti 445 b
Alexandri Seueri imperium optimum Reipub. 552 b, c. Seuerus quare nũcupatus, ibid. eius numina 484 d. Mos laudabilis ratione tribuendorum dignitatisgraduum 556 a, b
Alexandri vj Pontificis Max. tyrannidis exemplũ 473 c.
Alexander Medices Florentię tyrannus, a Laurentio Medices proximo & familiari interfectus 376 a, b
Alexandri Imolensis Magistratus definitio, *vide* Magistratus
Alexander Imolensis omniũ sui temporis Iurisconsultorum peritissimus 125 b. eius sententia de pactis conuentis iureiurãdo firmatis 86 c
Alexandri Iurisc. erronea opinio, Iudicem ad quem arbitrium iudicandi delatum est, inique iudicare posse 755 a
Alexandri iiij Pontificis in Federicum ij Imper. petulantia 138 d
Alexander Pontifex quando creatus 40 a
Alexandri pontif. mors 558, b
Alexander Magnus & Alphõsus Aragonum rex, contortis collis, a subditis (aulicis quidem canibus) imitati 454 d
Alexandria quomodo nobilitata 59 c
Alliaci Cardinalis astronomi error 400 a, b
Allobrogum principib. lex Salica vsitata 13 c. eorum Ducis in seruos benignitas 40 c
Allodia prædia ex consuetudine Campaniæ, ne principis quidem beneficio possidentur pleraq. 191 b
Almiral, apud Gallos quod munus 327 c
Alphonsi tyranni mercatura *vide* Mercatura
Alteratio status Reipub. quæ 266 c. a conuersione quomodo differat ibid.
Alterationes Reip. *vide* Reip.
Aluaresii historia Æthiopica de verberatione Præsidum quorundam 191 d
ab Amani supplicio ad victoriã Machabei aduersus Antiochum tempus 421 b
Amasis Ægyptiorum regis lex optima in otiosos 537 c
Ambasianæ coniurationis maximæ exemplum, & a quo detecta 471 b
Ambiguitates verborum fugiendæ, *vide* Verborum
Ambitiosorum & stomachi veterno languentis comparatio 434 a
Ambrosius sub Theodosio Arrianorum tempore 483 d
* Amicitiæ fundamentum æquabilitas 693 b. eius necessitas & origo 329 b, & 330 a.

eius & fluminum comparatio 12 d. eius conseruatio in harmonica iustitia consistens 750 b
Amioti Plutarchi interpretis error 495 c
Amissarum rerum siue mobilium siue immobilium ius, & tempora intra quæ repeti possint præfinita 171 b
Ammani Heluetiorũ quorundã Magistratus vt Rhætorũ 232 c
Ἀμυνςίας leges variæ 214 c
lex Anastasii 344 d
Amoris & amicitię natura 12 d
Amorræorum & Ammonitarum mores in mactandis liberis 34 d
Amphictionum ciuitatum fœdera 73 d
Amymones Gnidiorum 81 a
Anabaptistarũ imperii interitus 370 a. eorũ rex primus Leidanus 489 d. hac ætate in VVestualia degentium mores ac leges 12 b. perniciosa colluuies & conatus 345 c
Anarchia, qui Reipub. status 176 d, & 369 a. eiusdem exempla passim eod. fol. omnium Rerumpub. deterrima 485 d, 692 d
Anastasii Græcorum Imper. beneficium collatũ in Clodoueum regem Francorũ 197 c, d. eius lex de rescriptis Principum 290 a.
Ἀμυνςίας *vide* supra
Anaxagoræ sententia de niue atra 481 d. & Aristotelis responsum 482 a
Anaxarchi oratio ad Alexandrum de potestate & officio Principum 97 c
Andegauẽsis ciuitatis laus 506 a
Andium mos in maritandis filiabus, minime tamen omnibus probatus 536 a
Androtio quare Maiestatis accusatus 255 a
ἀνδρο λη ψία quid, *vide* Clarigatio
Angelicus, Anglorum aureus; & eius valor 687 a, c
Angli Scotorum patroni, & eiusdem patrocinii quæ cautio 555 c. Gallis bellicosiores, sed minime prudentiores 501 a
Angli cuiusdam Hastingarum domini pensio annua a Ludouico xi. rege constituta 649 c
Angliæ natura cæteris regionibus frigidior, æstate calidior, & quidem eiusdem pars solis calore ardenti exusta 496 a, b. eiusdem aeris temperies 491 c. eius rex Eduardus iij. Imperatoris vicarius 128 d. itẽ Henricus Edmundi filii nomine ligium & vassalagium faciens Rom. Ecclesiæ 116 d. Reginæ prudentia in regno administrando 642 d. Regni ius 723 c d. Reges quomodo facti fiduciarii Pontificis Rom. 134 a. eiusdẽ regionis domitor quis 192 c regni varia captiuitas 562 a. Reginarum pacta connubialia 741 d
Anglicæ iniustitiæ exemplũ *vide* Iniustitiæ. Iustitię magna autoritas & ius 84 c. Regiæ stirpis paternæ qui superstint in Anglia 741 b
Anglici funestissimi belli inter Principes caussa 474 b
Anglorum principum cædes mutuæ, tenuibus an salutares 450 b, & 445 d. expulsio e Gallia 238 b c. Reges Vassali ligii Francorũ 109 d. Item Vassali Pontificis Rõ. 109 d. reditusq. pendere soliti, ibid. Senatus status 250 b. eorũ & Scotorũ mores in feudis 192 a, b. in eorũ & Scotorũ finib. ager vtriusq. imperii finitimus, cuius iuris 57 c eorum Comitum in Rempub. coniuratorum damnatio a comitiis facta 91 b. vectigalia annua 642 d. eorum conuentus 90 b. eorum potestas in regem & Principes 91
Animalia imbelia quæ 569 a
Animæ facultas triplex 512 c. ciuitatis administratio ad istas facultates quomodo comparetur, ibid.
Animæ hominum aquis immersorum 36 a
Animi partes tres: Ratio scil. Ira & Cupiditas 503 a. eius virtutes quæ, & earum virtutum facultates 4 d, 776 b. * eius magnitudo, decus omnium virtutum 571 a. * eius vim nihil magis frangit quam seruitus 45 a
Animorum vis ac robur ad Australem plagam; corporum vero, versus vtrumque Polum 497 d
Annibalis rogatio ad Carthaginenses *de institutione Magistratuum annuorum* 432 c, d. eius virtutes, vitia æquata 200 c, 509 b, c
Annonariæ rei in Gallia inopia vnde 675 c
Anni ratio Mosaica 396 c. 406 b Constantini magni 407 c. septimi consecratio, *vide* Septimi
Annulorum aureorũ ius qualis dignitatis 40 c, d
Antigonus Macedoniæ & Asiæ rex Reipub. Lacedæmoniorum liberator ac restaurator 178 b, c. eius interitus, ibid. eius dictum memorabile de Regũ auctoritate 97 c. eius iactatio 197 b
Antiochus religionis Iudaicæ venerator, Hierosolymam obsidens 484 b. eius regia designatio 198 b. clementiæ exemplum in Seleucenses defectores 341 b. crudelitas in Iudæos capta Hierosolyma 484 b, c
Antiochensis ciuitatis priuilegium 50 a
Antiquitatis scriptores præcipui 276 a.

Antonini Pii beneficiũ in Rō. Imperii subditos 55 b. eius laudabile institutum ratione tributorum 665 b

Antonini Augusti iactãtia 129 d

Antuerpiæ & Lutetiæ seditiones 477 c

Anus cuiusdam dictum ad Adrianum ius sibi dicere differentem 452 b

* Appellare a lege vel principe, capitale 305 c

* Appellatio a Legato ad mandantem nulla 320 d

Appellationis tempora 324 passim

Applicationis ius in peregrinorum hæreditates, *vide* Albinagii ius

Apochæ publicæ ratio 649 d

Apum reges quare dicantur aculeis carere 461 d. earũ & vesparum ætas 414 c

Aquila suis pennis quomodo configi dicatur 379 c

Aquilæ Tribuni pleb. factum in Cæsarem 208 c

Aquilia lex *de dominorum seueritate in seruos* 333 b

Aquilonis & Austri variæ naturæ, *vide* Austri

Aquilonarium populorum naturæ qualitas seu mores 403 c,d: 495 a; 496 c. eorũ beneficia & præcipua studia in opificiis & manualibus artibus, *vide* Artes. eorum & Australium naturæ differentia 521 b, 632 d

ab Aquilone quanta gentibus Austri potissimum pericula semper manarint 498 d

Aquiloniæ regiones vnde dictæ 496 c

Aquilones populorum multitudine, corporum amplitudine & robore Australes superant 499 a. item pilorum multitudine & cute molliori, eod. c. Hi populi Hunnorum morum imitatores: & singulatim qui 191 d, & 192 a

Aquitani ab Anglorum dicione quomodo liberati 611 a. eorum rebellio 341 c. eorum & Narbonensium populorum ferocitas & mobilitas vnde 517 c

Arabum defectio a Christianis 403 d. eorum victoriæ ibi. & 404 d, 406 d. eorum potentia ob multitudinem seruorum 38 d

Arabica lingua Hispanis cur familiaris 172 d

Arabes Hispaniarum imperio quomodo & quamdiu potiti 376 a. hi & Mauri Hispanorum imperii deuictores 421 a

Aragonensium apud Alphõsum regem querela 87 b. eorum Regũ aduersus Andium duces bella 133 c. Prætoris ius & potestas 84 a,b,c Rex quibus legibus teneatur 86 d. Rom. pontificum fiduciarii 119 b, 132 c. Regis initiandi ratio 84 a. Regni primordia, ibid. *Iustitiæ magnæ* appellatione quid intelligant, *vide* Iustitiæ. eorum mos *de nummis* 681 a

Arati apud Achæos autoritas 74 d, 75. in sedandis querelis factum egregium 103 d

Arbaces Medorum præfectus, Sardanapalum de regia potestate deiecit 371 b

Arbiter quis 305 b, c. dati & recepti differentia 305 c. eius & Iudicis, *vide* Iudicis.

* in Arbitris receptis nemo qui noluit obligatur 334 d

Arborum seu lignorum penuria in Gallia vnde 675 c

Arcadum & Ætolorum bellorũ causa, *vide* Ætolorum

* Arcana Principis publicantis pœna capitalis 245 c

Arces quæ *Græciæ compedes* dictæ 558 c, quibus periculosæ aut vtiles 558 c, 566, & seq. 571, 572 a

Archi apud Thessalos qui 179 a

Ἀρχὴ & ἄρχειν quid Græcis 259, & 263 d, 273 a, & passim

Archidami prudentia in sedãdis discordiis 473

Architecti consideratio 494 b

Archimedis conatus in dignoscenda metallorum confusione 681 c

Ἄρχων ἐπώνυμος Atheniensium summus Magistratus 48 a, 186 c. ἀρχόντων genera ex Æschine 285 d.

Archontos Melitensium potestas qualis 79 c

Arcturus Brito, Magister equitum quando creatus 160 a

Arctici Poli natura 497 d

Ardeatum bellorum ciuilium origo 386 b.

Arelate Rō. Colonia, *vide* Col.

Arelatensis regni fines & regiones 128 c. eius & Lotharingiæ diuisio, *vide* Regna

Areopagitarum concilium quot ciuium 245 a. Senatus ius a Solone præscriptũ 250 c. In eo ridere nefas 310 c

Argentei nummi, licet minimi, quare Reipub. vtiliores quam ærei 684 c

Argentinensium popularis status lex 701 b

Argenti vnciæ diuisio 684 b. eiusdem & plumbi ratio. *vide* Auri

Argiuorum prudentia in regum selectione 188 a

Aristides Iustus cognominatus 204 b eius rogatio 234 a Consilium aduersus Themistoclem 98 c

Aristocratia quæ 174 b, 175 a 217 b. eius origines 371, c,d. constituendæ ratio 186 a vtilitates 704 d, 705 a, b. incommoda 704 d, & 705 a, b. In quibus consistat 217 c, 218 d. eius cõseruandæ cautio 385 c. Quæ sub se comprehendat 187 b. in Popularem statum conuersa 386 b,c. huic contraria 217 b,c. huic contraria 217 b,c. Aristotelis sententia de ea 235 a. eius laus 712 c, d; 713 c,d.

eiusque ratio in dignitatibus 226 b. stabilitas 708 b
Aristocratici qui 177 b
Aristocratiæ pestis nulla maior quam discordia Optimatum 386 a, b. in ea definienda error cauendus 227 b, c
Aristocraticus status quis 185 d, 186 a, 187 a. eius incommoda 229 d
Aristotelis opinio *de primo dominatu* 189 c. eius libri quidam de Republ. interierũt 183 a. eius omissio in constituenda differentia inter munera publica 273 d. error ex Cicerone & Contareno 183 d: item in constitutione regnorum 195 & 196 a. Præceptum ad Alexandrum *de regimine subditorum* 194 b. opinio *de successorio regno* 717 d, & 718 a, b. inconstantia de summo bono 4 & 6 Eius sententiæ *de Aristocratia & populari Republ.* 228 a, 233 a. item *de Deo* 482 a: *de Magistratibus* 259 d, 273 b, c
Aristodemi Lacedæmoniorũ regis filii a Lycurgo depositi 187 d, & 188 a
Arithmeticis Iustitiæ legibus, an in priuatis solum iudiciis locus sit, cum de rebus rationibusque permutandis agitur 758 c
Armorum ius & vsus an Rebuspub. vtilis 193 b
Arma habere vbi liceat aut iubeatur; aut contra 487 d
Armorica Gallici imperii prouincia 112 c
Armoricorum rescripta, *de iure sui Ducis & reliquorum magistratuum ratione prouocationis* 163 c
Aromatum vectigalia 663 c
Arrianorum tempora, potestates, opes & religio 483 c
Artaxerxis beneficium in Pelopidas 55 d
Artes vnde manarint 195 c, 361 a, 512 c. ciuitatibus necessariæ quæ 519 a. sordidæ quæ 357 b, 361 a. eas exercens, inter plebeios censendus 357 b
Arx munitissima Principis, est subditorum beneuolentia 558 b
Aselli Prætoris vrbani cædes 319 d
Asiatico cælo nihil mollius 412 b, Asiaticorum temperata natura 500 c
Assis pretium varium 167 d
Assyrii *Chaldæi* dicti 371 b. eorum mos *in cædendis Magistratibus* 191 c. Regum propagatio 371 b
Astarte Venus a Scythis nuncupata 513 c
Astrologorum errores in rerum humanarum constitutione, & quidem Rerumpubl. 395 b. in temporum origine 396, 397, 398, 399 d, 400, 402, 407 d, 408 c
Astrorum & Temporum varia consideratio, *vide* Temporum
Astuti vnde dicti 49 c
Atabalippæ Perusinorum regis & fratricidæ supplicium 729 a
Athenarum vrbis nobilitas vnde 59 c. denominatio 535 b. loci sterilitas 359 c. ciuium varia natura 516 a. status tripartitus 229 a, & 230 c, 492 a. eorum laus & vituperium 202 d, 694 c, 695 b, 696 d, 699 c, 700 a. Imperii ratio 371 d. popularis status 51 c, 229 a. Reip. liberatio autore Thrasybulo 103 c. interitus causa 467 a. Magistratus summus 186 ciuium priuilegia 61 d. Ærarium 660 d. Census 626 d. Crudelitas in Phocionem 697 d. Ius *in rogationibus seu legibus ferendis* 426 b. Militia 574. a. Bellum aduersus Lacedæmonios 177 a. Tyranni a Lysandro instituti, ibid. pœna *in adulteros* 17 a. Victoriæ 700 a. Moribus contrarii a Lacedæmoniis & Thebanis 493 b, 515 a. Iura in peregrinos 62 a. Potestas 164 a. Mœnium struendorum & diruendorum causa 426 d, & seq. Δικασαὶ 419 d. Morum puritas 492 b. Mos *in proscriptionibus bonorum damnatorum* 542 a. Plebiscita, *vide* Plebiscita. Operum magnificentia 671 b. Ciuitatis iura quibus concesserunt 59 d. Perfidia in socios 586. Prouocationum mos 160 d. Oppressi a patronis 585 d. Pacis autores inter Rhodios & Demetrium 591 b. Dei irrisores 609 b. de *Ostracismo* lex abrogata 546 d
Atlanticarum vallium vbertas 518 b
Attalus Ætolorum rex 76 b. eius liberalitas in Romanos 532 d
Attici agri census 621 d
Attilæ incursio in Germaniam 191 d
Attilia lex de tutoribus dandis 319 a
Attilii Reguli fidelitas 594 d
Attinia lex *de Tribunis* 256 b
Auaritiæ exemplum Adriani Pontificis, *vide* Adriani. Iohannis xxij Pontificis Romani & aliorum Principũ 676 a, b. auaritiæ Principũ vnde sæpius procedãt 659 d
Audiendum priusquam iudicandum 322 b
Augerii Ferrerii astronomi error 397 a
Augustæ comitiis gentilium Principum iura renouata 13 c
Augustus Imperator Roman. conseruator priuilegiorum 55 b. eius in Imperio quæ concilia quisve Senatus 246 c. Fi-

c. Fides in Coracotam latronem 604 c. Imperii tempus 420 d. Gesta 377 b. Prudentia in continendis ciuibus 671. eius Regni diuturnitas 715 a. Clemētia 311 c. Calliditas vt se supremum Reipubl. Rom. constitueret 156 d. Crudelitas in reos 460 d. Regni futuri oraculum, *vide* Oraculum. eius Legata 647 c. Augustus se Tribunum pleb. sua autoritate fecit 151 b. legibus solutus, & quare 85 a, 92 c. Imperator Domini appellationem semper repudiauit 191 a. Augustus an legibus solutus 101 a. eius volumina successoribus relicta, item eius studia, & diligentiæ exempla 673 b. Prudentia belli & corporis ratione 570 c, d. eius imperii tempora ad Constantini imperium 421 b. Humanitas & liberalitas in Iudæos 484 a. eius & Antonii decertatio 406 d: vbi Augusto dominatio summa obtigit
Auibus an oua priora 396 d
Aulici canes cum erucis & locustis collati 454 d. eorum quæ pestis Reipubl. 550 c, 551 a. eorum Mores qui 550 d. ab aula Alexandri repulsi 552 d
Auoizon Gallorum qualis vox 585 b
Aurasii principatus maiestas 175 b. eius Principis vulneratio, & vxoris eius mors 421 b, c
Aureliani Augusti clementia in Tyanenses 338 d
Aurelii virtus, Commodum filium etiam vitiosis moribus amabilem reddidit 373 b. Faustinæ vxoris crudelitas 540 d. Responsum notabile ratione repudiandæ Faustinæ 743 c, d.
Aureliorum dux Ludouicus Lutetiæ cæsus, & eius accusatio 77 d
Aureorum nummorum variorum æstimatio, *vide* Nummorum
Auri & argenti abundantia vnde in Europam 658 b, d. vnde in Galliam, c. eius abundantia & prodigalitas: item quando pretiosius habitum 685 c, d. Coronarii exactio a Iudæis 344 b. eius ad argentum proportio duodecupla 684 a, 685 a, b: vbi agitur de varia eiusdem æstimatione. Ratio quæ 690 d. vtriusque vsus quare a Lycurgo Lacedæmoniis interdictus 678 c. aurū nec argentum expurgari posse, & eorum variæ rationes 682 b. Coronarium a quibus exactum 647 a
Auster cur *νότος* Græcis dictus 499 b. Australium ingenio præstantium exempla 505 d. australes corpore & animo morbosiores Septentrionalibus, virtutibus ac vitæ prolixitate cæteris præstant 509 b. Crudelitas eorum vnde, Dysenteria quare sæpius laborent 499 d. eorum & Scytharum differentia 506 passim, 512 b, c: 522 b. Naturæ qualitas seu mores, Item eiusdem vis Aquiloniorum naturę contraria 403 d. studia 512 b, 513 b, c. Morbi noxii, *vide* Morbi
Austri & Aquilonis variæ naturæ, & eorum proprietates 497, 498, 499
Austriæ Dux, quando regio nomine subornatus & spoliatus 198 b. Austriacæ gentis Principes nobilissimi 390 d
Autor huius operis, libellorum Magister a quo institutus 163 a. eius Iudicium de Plutarcho 252 d. Decisio de quadam graui quæstione inter ordines Galliæ in conuentu Blœsensi 335 c 336 a, b
* Auxilia sociorum æqua esse oportere 575 b, 576 b

B

Babylonis figura & magnitudo 10 c, 498 d. eiusdem immunitas a tributis 660 c
Bacchanaliorum institutio & abrogatio 343 a
Badense Heluetiorum commune oppidum, vbi eorum annui fiunt conuentus 72 b
Bahal Hebræis Dominus 19 b
Bailliuorum ius 304 d, 305 d
Baldi sententia de iure Salicæ legis qua remouentur fœminæ a successione Imperii 745 d. de rege Francorum 145 b
Balia Florentinorum quæ 197 a. eius Potestas qualis 79 c. eius Munus 305 a
Balei rationum publicarum Præsidis oratio ad Regem Galliarum 678 a
Balmarum ius gentile 13 b, c
Balnea communia apud Germanos 507 b
Barbarius Philippus Prætor Rom. de libertate cum domino quare egerit 64 d
Barbaries vnde proficisci dicatur 500 d
Barbari apud veteres qui dicti 718 c
Bartolus Iurisc. quibus beneficiis ab Imperatore munitus: item Alciatus 129 c. Legatus ad Carolum iiij Imperatorem 85 c. eius & aliorum error de fide non seruanda 598 c. Retractatio de *autoritate Pontificum* 278 a, b. Opinio iniqua de iure fetiali 620 c

Bartoli Iurisc. tempora 40 a, 762 c. eiusdem laus ibid.
Bascia, qui apud Turcos 243 a 313 c
Basiliensis victoria, Heluetiorum status popularis initium 701 a
Basiliensium prudens consilium in abrogandis monachorum & vestalium collegiis 429 c, d
Basilii Moschouitæ magnanimitas, & victoriæ eius successoris 143 b, c
Basilii j. Moschouitæ iactantia 143 b
Bauariæ Comites iure familiari vtentes 13 a
Bearnensis regio in finibus Galliæ cuius iuris 127 a
Belerbæi qui apud Turcas 243 a
Belgæ & Angli a piratis mediterraneis capti, quare viliori pretio vendantur quã reliquarum gentium 499
Belgarum mansuefactio 518 d. defectionis a rege origo 477 d. causa 493 a
Bella inter Pontifices Rom. & Francorum Reges 135 b, c bella ciuilia Rebuspub. ac potissimum popularibus & optimatum, exitiosa 469 a. interdum Reipubl. salutaria 468 a. Bella grauissima ex rebus leuissimis sæpius oriuntur 472 b: vbi exemplum notabile, imperante Iustiniano, & alia id genus. Bella seruilia vnde & quando 37 c, 38, 39. *Bella hostium necessaria ad tuendos populares status 380 c. feritatem ingenerantia 518 c
Belli studia an optimatum generi vtilia sint, an perniciosa 568 a, & pass. Samnitũ aduersus Rom. quæ occasio, *vide* Samnites.
Belli causa Henrico ij. Galliarum Regi aduersus Carolum V. Imperatorem quæ fuerit 583 d
Belli indicendi ius 155 d, & 156. Mos Persarum 190 a. Indictio Galliarum Regis aduersus Carolum V. Imp. 590 c. Anglorum regis aduersus eundem, ibid.
Belli & induciarum tempora cuius iuris 171 d. 172 a
Belli socialis origo 53 b, 575 c, d
*Belli semina conquirentes, vt strenui videantur, muscas imitari student, quę nõ nisi scabris in locis consiste re possunt, specula polita oderunt 560 a
Belli Scotici aduersus Pictones leuis causa 620 b
in Bellis peregrinis ducibus vti quam perniciosum 568 c, d. Iis suscipiendis apud veteres causa 620 b, c. In eorũ impensis perferẽdis ærario deficiente & exhausto, quæ ratio habenda 654; pass.
Belli renouandi aduersus Ludouicum xij. Gall. regem a Mediolanensibus causa 104 a
Belli seu eiusdem metus vtilitates & incommoda 468, & 469 passim, 560, 565 a, b, & 573 d
* in Bello vix bis peccatur 312 a
Bellorum causæ minimæ sæpius 386
Bellorum ciuilium pericula & causæ 431 c, d. eorum sedandorum aut diuertendorum modus 477 d, & 478 a. apud Rom. publicorum iudiciorum causa fuit 466 b. Origo 445 a. Rom. initia 467 b. Vtilitas 487 b
Bellum iustum quod 573 b. externum contra bella ciuilia salutare 563, passim. quomodo suscipiendum 566 a, & pass. 568 d. Indicturi veteres socii renunciabant amicitiam 618 a. Cæsaris & Pompeii, & alia ciuilia, Reipubl. Rom exitium 564 c. * Nullum iustius quam necessarium 339, & 340 a. eorum qui ex vi Magistratus, & eorum qui accepto extra ordinem imperio bellum gerunt, ius diuersum 270 b
Belluga Aragonensis historicus 84 b
Bellugæ & Oldradi Iurisc. sententia de imperio regum Galliæ 130 d
Bentiuolii Bononiæ tyranni quæ in conseruanda tyrannide studia 473 c
Beneficiorum leges quæ 555 b. Eorum & Præmiorum distributio varia pro vario genere ciuitatum. 543 d, & fol. sequen. Eorum differentia 543 d. vis & natura in obligando 550, d
Bernatum & Friburgensium fœderis vis 51 b. Eorum & Tigurinorum status, stabiliores aliis Heluetiorum statibus 234 d. Amplissimi fines 72 b. quo iure hi Allobrogum Ducis prædia quędam iam restituta detinuerint 611 b
Bernaga, oræ Orientalis præfectus in victoria Æthiopiæ regis & Lusitanorum 142 b, c
Bestiarum sapientissimus elephas, cur dicatur 508 c
Betudeta apud Æthiopes quod munus 327 c
Biantis dictum notabile ratione status popularis 701 d
Bilis atræ natura 504 b: cura difficilis 505 a. Flauæ natura 521 a. eiusdem furor qualis 505 c
Biturigensis agri emptio 658 b
Bithynorum priuilegia 58 d
Blanca Ludouici ix. Gall. regis Castiliæ regi desponsa 121 a
Bodili vltionis exemplum 375 b
Bohemiæ regis potestas 88 a
Bonifacius viij. Pontificia dignitate a Gallis spoliatus 139 c, 408 a

Bono-

Bonorum æquatio, lege diuina prohibita contra Platonem 11 d. Inæqualitatis caussæ, *vide* Inæqualitatis. Æqualitas aut inæqualitas quam Reipub. vtilis aut damnosa, & eius rei varia exempla 125, passim. & 526 b, d, 527 b
Borgias impurissimus Pontifex 339 c. Borgiæ Alexandri vij. Pontificis filii, consentiente Alexandro, perfidia, & eiusdem Alexandri mors 602 b
Bornei regis Indici mos 456 d
Brephotrophia quando constituta, *vide* Xenodochia. *Sũt autem loca, vbi infantes expositi, aut egentibus parentibus nati aluntur 16, & 18. l. de sacros. eccles. Cod.*
Britannici fœderis ruptio vnde 606 d
Britannici Duces, Francorum vasalli 111 c
Britannorum & Indorum venus contraria 508 a
Bruti Tribunipleb. dictum notabile, de tenuium securitate aduersus potentes 585 c
Budæi opinio de Magistratuũ imperio precario 442 b. eius error 683 b, c
Burbonii Magistri militum defectio a Francisco rege 390 c. eiusdem defectionis caussa 736 a. Prouocatio 163 d
Burdegalensis vrbs quomodo populo aucta 59 c
Burgundiæ Ducis parricidæ cædes 217 b. Burgundionũ reges quando regium nomen amiserint 197 b. Bella 126 d
Burgimagister, quale munus apud Heluetios 181 d
Buræ & Helices Græcarum ciuitatum euersiones 393 c
Buzaci nobilissimi latronis supplicium 347 c
Byzantium quando Roma dictum 399 c

C

Cabre & crabe 524 a
Cadii & Paracadii apud Turcas qui 159 c
Cadileschieri apud eosdem qui 243 a
Cadileschieri ius apud Cairos Africanos 439 d
Cadorum tribus 77 d
Cæcitatis corporis & ingenii differentia 443 c, d
Cædes variæ electorum Principum, *vide* Principum
Cæsar Dictator perpetuus 80 c. eius cædes in Senatu, ib. & 207 a. eius Commentariorum locus de factionibus Gallorum 446 b, c. de eodem auctoris iudicium 450 a. eius Munera in aucupando seu retinendo Imperio Galliarum 379 a. eius & Pompeii affinitatis contractio 270 c. Is quomodo bello a Põpeio pressus 573 b. eius potestas ex Cicerone 167 c. eius arrogantia 238 d. Dictatura 208 a
Cęsaris Augusti legum de maritandis ordinibus caussa quæ 661 d. earum vtilitas 662 a. Iactantia 379 a. in Imperio aucupãdo quibus artibus vsus sit, eod. passim. qui fuerint in arcanis consiliarii 246 d. ordinum descriptio 353 d
† Cæso aut violato vno a pluribus, qualis instituatur actio 338 b
Caira Africæ vrbium fere maxima, & in ea Iudicandi mos 439 d
Caius Cæsar quos ciuitate donarit 55 b
Calasyri apud Ægyptios qui 354 b
Caligula tyrannus 95 b. Iurisconsultorum irrisor 467 c. Caligulæ sententia de Republ. ex Homero 156 b
Caligulæ & Neronis prodigalitas 672 b. Caligulæ leges 229 c. responsum de dignitate 93 b: crudelitas 461 b: metus in tonitruis 544 a: mors 503 d
Calipha Turcis quis dicatur 141 d. eius autoritas 192 d. Caliipharum imperia qui receperint 142 b
Callisthenes mori maluit quã ad Alexandri manus supplex venire 115 c. eius diligens antiquitatum Chaldæarum exquisitio de ratione temporum 402 c
Calor quare ardentior æstate in locis frigidioribus 496 b
Calumniatus es, damnationis formula vetus 301 c
Cambysis crudelitatem vindicauit Cyri patris summa virtus 373 b
Cameracensis fœderis Gallorum cum Hispanis quanta iactura Gallis 501 b. eiusdẽ aduersus Venetos occulta contractio 593 a
Campani agri diuisio 643 b
Campanorum natura 517 a
Campus *floridus* Romæ vnde appellatus 296 c
Canariæ ac Hesperides insulæ ex feudo Roman. ecclesiæ 120 a
inter Cancellarium & Magistrum militum quæ honoris prærogatiua 321 d
Cancellarii officium in comitiis Gallorum 182 c. Burgundionum Principis laudabile factum in oppugnanda iniqua lege 293 d. huius muneris ius abrogatum 159 c
Canes ciuitatum qui dicti a Demosthene 539 d. *vide* & Aulicorum
Cannensis cladis historia 157 d
Canolius dux Anglorum fœdifragus 158 a
an Cantibus Reipubl. mutatis, Respubl. mutata dicatur 411 c. cantuum quorundã nomina & vis 412 a, b

Canuleia lex in fauorem plebeiorum 351 c, d: 352 a
Capetorum gentis in regnum inuasio 198 b
Capillorum seu crinium varietas pro varietate regionum & locorum 495 b
*Capitali scelere, nullus remittendi locus 166 b
Capitatio quod tributi genus, & eius constitutio 663 c
Capitis diminutio maxima 624 d
sub Capricorno Sol terris quãto propior dicatur 523 c
*Capti ab hostibus, tametsi fidem dederint, euadentes, nulla periurii fraude tenentur 596 b. captiuorum Principũ varia redemptionis summa 858 d
Capuę vrbis magnitudo 498 d
Caracallæ crudelitas, perfidia, & interitus 299 a, 339 a, 602 a, b
Cardani error de sapientia hominum 508 b. Impudentia de quarundam nationum natura 403 c. eiusdem quã absurda subtilitas 398 b
*Cardinalium Romæ priuilegium in damnatos 166 a
*Carina sublata, nauis esse desinit 10 a
Carinthiorum Ducis renuntiatio 83 c. Carinthiæ Dux Imperatoris venator olim 83 d
Caritas rerum seu pretiorum magnitudo vnde; *vide* Pretia rerum
Caritatis in pauperes exempla 662, passim. eius initia 328 b, 332 d
Carneadis sentẽtia de iustitia & iniustitia 482 a
*Carnifices semper horrendi, & qui hoc nomine dicti 284 d, & 285 a. Carnificis exemplum apud Gãdauos qui patrem occidit 361 b. eius muneris diuersa ratio 361 a
Caroli Burgundionum Ducis perfidia in Ludouicum Luxemburgum 600 c. eius interitus 386 d
Caroli Cæsaris summum imperium 120 d
Caroli Burbonii quę rebellãdi aduersus regem causa 464 b. *vide* & Burbonii
Caroli v. Francorũ regis gesta 676 d. Caroli v. Francorũ regis edictum *in cẽsendis subditis & constituẽdis cataphractis militibus* 40 b. cur *Sapiens* cognominatus 238 b, & 544 c. eiusdem Regnum 205 d
Carolo v. Regni curatio pmissa patre captiuo 165 c. Galliarũ procuratoris perniciosæ leges de *Curatoribus & Magistratibus imperij abrogandis* 428 d
Caroli vj. Francorum regis vxor Henricum v. Anglorũ regem & Caroli filium repudiat 30 c
Caroli v. Imperatoris institutum debellatis Peruanis *in assignatione agrorum* 645 b. eiusdem Imperat. callidum commentum de matrimonio Calabriæ Ducis cum vidua Ferdinandi 554 c. Item eiusdem Imp. in Americanos seruos libertatis munificentia 42 d. Carol. v. Imp. Vassallus ligius & subditus Francorũ 116 c, 115 a. quare societatẽ cum Bauariæ Duce inierit 78 b
Caroli ix. quæstio *de agris Normanorum* 264 d. consilium prudens in minuendo Magistratuũ & Officiorũ Gallię numero 429 b. eiusdem Regis patrocinium Reginę Nauarræ aduersus Pium v Pontificem 583 b
Caroli v. Gandauorũ Imperatoris prudentia in supplicio sumẽdo 341 c, d: & 342 a, b
Caroli regis Nauarrę scelerata vita 206 d
Caroli regis institutio 239 a
Caroli Magni cautio, quibus fidelitas permittẽda 239 d. Beneficia in Rom. 133 d. Caroli Magni victoriæ 404 d. Virtus 145 b, c. Impiũ 112 a, b
Carolus vi. Viennensiũ Delphinas, a Carolo iv. Imper. Vicarius Imper. perpetuus designatus 128 a, b
Carolus Caluus Francorum Imperator imperii sedem tenens 145 c
Carolus v. Perusinos subigit, eiusdem beneficentia in liberatione seruorum 192 c
Carolus Sigonius Antiquitatum scriptor 141 a
Carolus v. Delphinas, absente patre captiuo, regni Regẽs dictus 82 c
Carolus vii. Francorum rex, parricidii damnatus a principibus regni, & regno indignus dictus 89 b
Carthaginensium studia 518 d. Natura & mores 517 a. Status 245 b. eorum Cõsiliorum vsus cum Venetorum comparatus 248 c. Institutum in legendis annuis Iudicibus ex Annibalis pscripto 432 d. Carthaginis status quomodo in media psperitate periculosus dictus sit 425 b. vrbis euersio a Romanis 50 c, &c. *Modestini Iurisc. sententia de eadem.* Carthaginensis Reipubl. ius in principes suæ dicionis 142 d
Carthusianis Parisiesibus quare interdictũ prædia res ve immobiles quærere 530 d
Cassii Romani factum in filiũ Senatorem 22 d
Cassii Licinii repetundarũ rei damnatio 538 b
Cassii Rom. lepidũ respõsum in astrologum quendã 403 c
Castelli Commissariorũ apud Parisienses q̃ potestas 624 a
Castiliæ regnum hæreditatio iure ad mares & fœminas defertur 121 b. iure successorio ad Ludouicũ ix. Gall. regem delatum 120 d. eiusdem

dem rex Francorum vasallus, & quare 121 b
Castrationis modus apud Scythas; *vide* Scytharum.
Casus aut fortunã capite luere, iniquum debet ac iniuriosum videri 620 c. *Casus interdũ exprimit quod ars nequit: Item casus Imprudentiæ succurrit 429 c. Casus humani memorabiles 405, & seq. potissimũ 407 d
Catilinæ coniuratio in Rempubl. Rom. 387 b, c. eiusdẽ exilium quam Reip. postea perniciosum, ibid. eius genus, & in Ciceronem exprobratio 52 b
Caro arbiter, & eius arbitriũ 228 c. mulierum hostis, eas tamẽ percuti sine sacrilegio posse negabat 19 a b
Catonis maioris in Reipubl. statu conseruando quæ ratio 446 a. eius crudelitas aduersus seruos 35 c
Catonis Censoris sentẽtia de conciliis & cœtibus secretisq. consultationibus 343 b
Catonis tempora 16 b
Catonis Vticensis factum laudabile 546 c
Catuli rogatio in præfiniendo tempore belli Piratici 262 b
Catulorum spectaculũ quorsum populo propositum a Lycurgo 519 b
Celsitudinis verbum quibus vsitatum 152 a, b
κέλης Græcorum, Lat. Sellarius dicitur 353 d
Censere & census quid: Item Censuræ & censorũ introductio, & munus, & eorum ius 261 passim, & fol. seq.
qui Censerẽtur apud veteres 625 a, b. quare non Censerentur fœminæ; *vide* Fœminæ
Cẽsitorum ciuium varius numerus 231 c, d
quare Cẽsores apud Rom. accusari nõ poterãt 635 c. qui primi apud Romanos; & a quo primum Romæ census institutus 622 a, b. eorum munus variũ, eod passim, & 623 d. qui apud Italos 623 a
Cẽsoria potestas sesquiannua facta rogatione Mamerci 434 d
Censoribus an Imperium tribuendum 633 d, 634 b
Censorum correctionum vis 634 a. eorum imperiũ apud Rom. quod 633 d. apud Geneuates numerus & autoritas 637 b. varium munus apud varias gentes, & varia eiusdẽ muneris nũcupatio 623 passim. Potestas 282 b, & 283. Eorum munus apud veteres, & qui ad id munus legerẽtu 1629 passim & seq.
Censura morum, Põtificibus propria 278 b. quam necessaria, & eiusdem ius 635 d. Græcis vsitata 621 d. Rom. 622 a. apud oẽs vsitatissima, & eius vtilitas 621 & 622 b. Liuii Salinatoris 283 c. de ea iudicia veterũ 629 passi. Eius mos apud Rom. 634 a. vtilitates 624 b, & passim: item fol. seq. Incommoda 627 c, d: 628 b
Censura morum castigatrix 629 c. Item scelerũ maiorum 630 c. eius vera appellatio quę 630 d. qui primus eam abrogarit 633 d
Census magister apud Gręcos, & eius munus 622 d vbi nullus, quanta incommoda 628 c. is, seu Cẽsura, quibus obnoxia 628 d. an lege diuina pmissus, & quare intro ductus; & quomodo in eo peccasse dicatur Dauid 623 b, & passim. Apud Rom. de quibus rebus primũ fieret 628 b. reuouatio quã necessaria 626 c: & 627 b, c. eius varia ratio apud veteres 623 d, & 624 a. Atheniensium; *vide* Atheniensium. Venetorum; *vide* in voce Venetorum. Introductio apud Gallos 623 a. Ciuiũ Rom. sub Romulo 639 a
Cẽtenarii numeri ratio 704 a
Centuriatus ager; *vide* Ager
Keratij appellatio inter Monetales quomodo & quare introducta 686 d
Ceræ viridis & flauæ differentia in sigillis & diplomatibus 96 b
*Certa necessariaq argumentis psuaderi nõ debet 483 a
Chaldæi qui dicti 371 b. eorũ astrologiæ initia 403 b. mendacium in horoscopis 402 a
Chambotticum fœdus; *vide* Fœdus
Childerici Francorum regis ingenii stupor 131, & 132 a
Chilonis responsum memorabile petenti quid Deus operetur 555 d
Chiorũ status 227 d: a Turcis deuictorum 226 a
Χειροτονία quę Gręcis 285 b
Chlopæ apud Moschouitas quid significet 190 d
Chorearum exemplum notabile 406 d
Christus a Pontio Palæstinæ Præside cõdenatus sub Imperio Neronis 54 b. eius horoscopus ex Leouicio 408 d
Christiani a Romanis quare odio habiti & suppliciis affecti 485 a. eorũ captiuitas sub Traiano 54 a. caritas in alẽdis pauperibus 39 c. supplicio affecti primis tẽporibus, seruos habere non audebant periculi metu 37 b, c. quare seruos manumiserint 37 & 39. operas & ius successorium in ipsos retinuerunt, ibid. 39 a. eorum calumniæ 345 b
Cicero nouus homo quare dictus 774 b. eius exiliũ 54 a, 500 d. iactatio 351 a. eloquẽtiæ vtilitas 364 d, 365 a. Locus in Vatinium de autoritate Senatus 255 d. Item de

* opificib' seu artes sordidas profitentibus 358 b. dicta de Tyrannis 214 b. locus de abrogatione legum 96 c, d. locus de Octauiani imperio 271 a. locus in contemptum Iudaicæ religionis 484 c. eius consulatus & summa potentia 318 c
Cicutæ potus, supplicii genus apud veteres 504 d
Cincinnatus belli gerẽdi caussa Dictator intra quindecim dies 80 a. Cincinnati prudens consilium Appio datum de Tribunorum pluralitate 445 d
Cingulum, militare signum apud Rom. 547 c
Cinna Augusti Cæsaris hostis, quomodo factus fidelis 388 b
Circumcisionis tempus quare octauo die constitutum apud Hebr. 417 c,d
*Ciuem improbum mœnibus arcere tutius, quam in intimis Reipublicę visceribus peste laborare 388 a. Ciuẽ Roman. verberare non licebat lege Porcia, *vide* Porciæ. Ciuem transfugam Romani acerbius quam hostem puniebant 64 d. in eum Principis autoritas, & ius prehensionis 64 c
Ciues beneficiorum varietate aut amplitudine an definiantur 55 passim. Patricii & vrbani, an magis ciues quã rustici aut plebeii 51 c
Ciues optimi quique & sapientes in Republ an esse possint 217 d, & 218 a. virtute præstantes a Græcis in exilium missi; & quare 235 d, & 493 a. in Ordines tres distribuendi 3 d. an serui censendi 348 d
* Ciues ferociores euadunt qui armorum vsu ac libertate fruuntur, quam qui pace & otio delectantur 468 d, & 469 a
Ciues Galli, vt & Mediolanenses, etiamsi sub eodem Imperio sedes mutent, tributa nihilominus ob mutationẽ duobus locis pendere coguntur 58 d
Ciues an liberi, & an filiusfam. ciuis esse possit 47 a. plebeii apud Venetos ab imperiis & iure suffragiorum summouentur 59 d. apud Athenienses & Romanos qui 48 a
Ciuibus vere Romanis quod ius peculiare 53 d, 54 d. iis quæ communia dicantur 11 a, b
Ciuilium quorundam bellorum pacificatio 389 passim
Ciuilium societatum quæ firmissima 775 b
Ciuis vrbanus qui 48 d. eius differentia a rustico & municipali 52 passim
Ciuis definitio 45 d, 46 a, d: 47 a, 51 d
Ciui Romano, vt ad honores perueniret, decennio militandum erat 358 a
Ciuis ascripti & honorarii differentia 48 b. a peregrino, imo ciuis a ciue quid differat 60 d, 61 a, b, 63 d, 64 a. * Athenis fieri quam difficile 58 a. vbivbi fuerit, principis sui legibus in personam conceptis obligatur 65 a. natus, optimo iure ciuis cẽsendus 48 d, 56 b. sapiẽs ac beatus quis iudicandus 6 a
Ciuitas beata quæ 4 d, 5 a
* Ciuitas nec in personis, nec in mœnibus subsistit, sed in ciuium omnium cœtu 10 b, 50 a. an Respubl dici possit 49 & 50. Romanorum quã Lacedæmoniorum beatior 8 b
Ciuitate salua quomodo vrbs euerti dicatur 398 b. in aliena totum vitæ suæ tẽpus transigens, an suã retineat 60 b, c. in eius constitutione quot personæ 9 c. in adipiscenda apud Ferrarienses, Londinos, Heluetios & Germanos decem annorũ spatium requiritur 59 d: quatuordecim apud Venetos, ibid.
* Ciuitatem inuitus amittere, aut suo Principi præiudicare domicilii cõmutatione nemo potest 59 b
Ciuitates in Germania quæ liberæ 227 a
Ciuitates solo steriles, mercatura celebres & fertiles 359 c, d. Imperii maiores quæ 26 c. procul a portu ædificari quare vellet Plato 517 a
* Ciuitatis ius honorarium, imperio neminem astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit vt in alterius Principis potestatem veniat 56 a. eius & familiæ collatio; *vide* Familiæ. Communicationis ius, Gallis *Combourgeoisie* 55 d, 56 a. eius, vrbis, collegii, curiæ, & familiæ verbo ius intelligendum 49 b, 50 b. Vrbis & ciuitatis differẽtiæ exemplum notabile, ibid. & 51 a
* Ciuitatis alienę imperio qui tenetur, suæ ciuitatis iura amisit 56 d
Ciuitatis & vrbis appellatio & differẽtia; *vide* Vrbis. eius statum ad naturam accommodare oportet 492 d. conuersio quæ 366 b. vnde 368 b. definitio ex Aristot. 49 b, & 50. præstantissimę imago 776 c. eiusdem & Reipubl. differentia; *vide* Reip. eius definitionem & differentiam ab Vniuersitate; *vide* Vniuersitatis
* Ciuitatum cõturbatio maxima, honorum & magistratuum ademptio 430 d
* Ciuitatum quarum cõtrarii sunt fines, mores cõtrarios esse oportet 438 b

Ciuitatum origo 365 d. earũ conuersiones vnde 368 b. earũ Canes qui dicti a Demosthene 539 d
* Ciuitatum dissimilitudo, varietatem iuris habeat necesse est 56 b
Ciuitatum defensoribus quæ potestas a Valentiniano cõcessa, & quando 54 c, d
Ciuium qui variis Rebuspubl. præfuerunt, varius numerus 259 passim. Eorum numerus in Republ. qualis esse debeat, & eorum diuisio 183 c, 526 c. omnium obligatio quæ 58 b. tres ordines, & quales 776 b. alienorum querelas aduersus suos Principes, quomodo Princeps audire, componere, aut vindicare debeat 610 b: *vbi varia id genus exempla.* De eorum ordinibus Solonis, Platonis, & aliorum constitutio 526 c. eorum qui ordines 445 c. idem ius peculiare, nec peregrinis concessum 61 d. eorum ac peregrinorum iura apud Iurisconſ. sæpius confusa 49 a. studia ad vtrumque accommodanda, ad pacis & militiæ artes 574 a: *vbi id genus veterum exempla.* Iura in Moschouia, Tartaria & Æthiopia quam dura 58 a: Venetorum autem & Rhagusiorũ difficilia, ibid. Multitudo Reipubl. an vtilis 527 a, b. honorariorum ius quam ab aliorum iure diuersum 56 d, 57 a. finis 430 d, & 431 a, d. Platonica distributio 354 b, c: *vbi nulla nobilium habetur ratio.* Romanorum ius 56 b. Ætas, ordo & status, quomodo dignoscantur; *vide* Ætatis, Ordinis, & Status. Duarum Rerumpubl. in vnum corpus coniunctio, an alteros alteris subditos reddat 367 b. Romanorũ numer⁹ 185 d
* Ciuium consensione factum censeri non potest, quod erepta libertate fiat 208 a. *Hoc de Tyranno*
Ciuium & peregrinorum origo 46 b. eorum ius idem 70 b
Ciuium etiam inter se ius sæpe diuersum 65 c. horum alii nati, alii facti, & qui quique dicantur 47 d, 48. Bonorum & sapientum Reipubl. quæ vtilitas 486 d, & 487 a. eorum ordines ex Platone & Cæsare 574 b. Roman. venditio 358 b. Hispanorum libertas 58 a, b
Clarigatio quid Varroni 64 a. eius seu repræsaliorum ius ad quem pertineat 171 d, & 172
Claudii Imperatoris animositatis intemperatæ exemplum 311 c. facilitas seu indulgentia in Prętores 314 d. in iudicando ineptia 465 b. varia edicta 229 c. operum commendatio 671 c, d
Claudii Neronis & Liuii Salinatoris in Consulatu collegarum, naturæ cõtrarietas, quam Reipubl. vtilis fuerit 447 a, b. iidem vna Censores, ibid. b, c
Clauis non errans quomodo intelligatur a canonistis 131 a, b
Claui pangẽdi mos apud Roman. & quid eo clauo intellexerint veteres 396 b
Clausulæ vulgares vsitatæ, in diplomatibus Senatus & aliorum Gallorum literis ad Regem 182 c, d
* Clausula generalis, ad vniuersa eandem vim habet quam singularis ad singula 605 c
Clemens v. Pontifex, Angelis imperare volens 131 a
Clementiæ exempla 338 d
Clementis vij. Pontificis perfida calliditas 605 d
Cleomenis tyrannis, eiusque captiuitas 178 b, c. eius calliditas in colligendis pecuniis 38 b
Clientela quæ dicatur 66 a. inter principes fœderata cõsociatio 68 b. * Clientelam alterius Principis suscipere periculosum, sed periculosius sine caussa iustissima subire 587 d
Clientelares cautiones quæ 584 b. Clientelare ius inter principes obseruatum 66 b. ius varium 66 a. eius origo, antiquitas, & vtilitas 67. an ad hȩredes pertineat 68 a. hoc, patronatus, ac feudale ius, quam diuersa 68 a
Clientes pecuniam patronis ad collocandas filias conferebant 66 d
Clientum & Vassalorum ius diuersum 66 b. &c. Libertorum, & ingenuorum differentia 67 d, 68 b
Clodoueus Francorum rex, quo beneficio affectus ab Anastasio Græcorum Imp. 197 c, d
Clodouei Galliarum regis regni propagatio 112 a
Cnidiorum imperium 80 d, 81 a. status 227 c
Codri factum laudabile 220 d
Cœtus iure prohibiti, Collegia dici nequeunt 332 a
Cogitatio quæ capitalis 210 d. eiusdem exempla, ibid.
Cognitiones seu curationes extraordinariæ, a Vespasiano creatæ 264 d. item & a Carolo IX. Francorum rege, ibid.
Collega an decreto collegarũ a collegio prohiberi possit 334 c. an collegæ imperio teneatur 316 d, 317 c, 318 b
an Collegæ ipsi Collegium a philosophis appellentur 332 a
Collegarum cõuocandorum ius penes quem 336 d. eorum ius an idem omnium

& commune esse debeat 331 c. peccantium emplastrum, *vide* Emplastrum.
Collegia pauperum præter nosocomium maximum apud Parisienses 361 c,d
Collegia publica, liberalium artium & opificiorũ seminaria, iuuentutis instituẽdę gratia in Rebuspubl. esse oportet 44 d
Collegia præcipua Reipubl. Magistratuum 332 d. collegia magistratuum ab aliis quid differant 332 d
Collegia opificum, Reipubl. quomodo nocere dicantur 347 d
Collegia an decreta facere possint, quæ omnes collegas seorsum ac minorem collegarũ partẽ collectim teneant 335 a
Collegii & corporis differentia 330 d
an Collegii princeps sit collega 331 d
Collegii Tribunorum, de suffragiis inter se ferendis ius 319 d, & 19 a
Collegiis legata donationesve fieri quis primus permisisse dicatur 332 b. an iis & Corporibus Respubl. vacare possit 342 d. quæ leges apud Rom. de iis 232 a
pro Collegio quę decreta sunt omnium consensione ac voluntate, an ea maxima pars aut collegii duæ partes antiquare possint 335 b
pro Collegio non fit quod collegæ seorsum faciunt 336 d
Collegiorum necessitas Rebuspubl. 345 c, d. vtilitas 347 a. incommoditas, eorum origo, & ius varium, a fol. 328 ad 330. genera 330 c, 331 b, 332 a,c,d, & fol seq. 333, & 334 d. Eorum in exigendis pœnis quæ ratio 337 c,d, & fol seq. collegiorũ, corporum, vniuersitatis, ac Reipubl. differentia 327 d. tollendorum ius 430 b. potestas quæ 332 c,d. Collegia Israëlitarũ in monte Sion 482 b
Collegium quid 327 d, 331 b,c
* Collegium & Vniuersitas peccare cum non possint, doli mali actio imponi eis nequit 337 c. contra, ibid.
in Collegiorum statu prærogatiua quæ 219 a
Collegium, Corpus, & Vniuersitas, in quibus conueniãt; *vide* Corpus
Coloniæ Puteolos ac Salernũ missæ, suffragiorum ius in Republ. Rom. amiserunt 52 d. Romanorum extra Italiam in Occitania 41 d. coloniarum deducendarum ratio apud Romanos & vtilitas 644 c
Coloniæ Romanorum ex infima plebe Romanæ vrbis 533 a
Coloniarum Romanarum in Italia descriptio 625 a
Coloris varietas in hominib. vnde 502 d. colorum in hominibus varietatis consideratio 523 b
Colossi Rhodiorum magnitudo, ruina, & restitutio 646 b
Columbi Genuensis stratagema in domandis Indis 511 b
Comessationum origo 329 b
Cominii locus, de cæde principum quorundam Angliæ 216 b. eius laus 346 d
Comitatus Caroleus in Burgundia cuius 120 d
Comitia Germanici imperii; *vide* Conuentus. Eorum cogendorum ius 225 a, & passim
Comitia tributa vnde 231 a
Comitia varia 230, 231, & seq. Apud Rom. quomodo vitiari dicebantur 319 b. plebis, non centuriatim sed tributim fiebant 156 c. eorum & Conuentus ius atq. vtilitas 346 passim. Habẽdorum locus apud Rom. 434 b. Rom. distributio à Seruio Rege facta 185 a. eorum iura Tiberius Rom. adimit 92 c
Comitum Francorũ potestas, olim precaria, postea perpetua 303 b
Comitum & Marchionum dignitates introductæ in Gallia, & earum ius ratione successionis 548 d
Commerciorum iura, singularibus pactis populorum ac principum conuentis continentur 69 d. eorum varia exempla, ibid.
* Commercium Virtutis ac Nobilitatis nullum 355 d
Cõmissarii hodierni qui 261 a
Commissio expressa quę dicatur 270 d
Commissiones quæ dicantur 262 b
Commodati & precarii differentia 263 b
Commodus M. Aurelii optimi Imp. filius, imperii dedecus 30 a
in Communi re, prohibentis conditio potior 317 c
an Communia omnia naturæ legibus 702 a
de Communione bonorum, Platonis sententia 11 c
* Communitas, dissidiorum parens 12 c
Conani Scotorum regis lex *De ratione accusandorum reorũ & damnandorum* 458 c. Conani lib. 2 locus restitutus *De soldurijs & deuotis* 67 d. error 151 c
Concentus harmonicus 777 a, 778 a,c,d
de Conciliis secretis Catonis Censoris sententia; *vide* Catonis.
Concilii Possiaci coactio; *vide* Possiaci.
Conciliorum Germanicorum ratio; *vide* Germanicorum.
Conciliorum Lingoccitanę seu

seu Narbonensis prouinciæ vtilitates 346, 347
Concordiæ exempla & commoda 444 b, & passim fol. seq. Eius & pacis comes quæ 431 c. concordia Magistratuum quam Reipubl. salutaris; *vide* Magistratuum
Concubinatus lex abrogata 15 a
Connestabilis in Gallia qui 313 d, 321 d. *vide* & Militum Magistri
Confrontatio Pragmaticis quæ 326 b
* Coniugibus hæreditatis expilatæ actio non datur, nec furti; *vide* Actio expilatæ. Eorum pacta conuenta, ne scil. maritorum potestati subiiciantur vxores, etiam si iureiurando sancita fuerint non seruanda 20 a
Coniurationum cauẽdarum modus 470 c, d: vbi variarum coniurationum exempla 471 a. earũ exitus quare difficiles 471 c
de Cõiuratis supplicium quomodo sumendum 469 c, d: & 470 passim
Coniuratorum quorundam exempla, qui subire mortẽ proposuerunt sibi potius quam a suscepto negotio desistere 471 d
Connubialis lex Appii quare abrogata 749 b
Connubii & Contubernii differentia 35 d, 40 a
* Connubiis conseruantur familiæ, collegia, cœtus, & ciuitates 9 b
Cõnubiorum ratio apud Persas; *vide* Persarum
Connubiorum leges geometricæ 748 c, d. Arithmeticæ, ibid. Eorum quæ ratio habenda in Aristocratiis; *vide* Aristocratici status
Conradini Manfredi filii cædes 217 a
Consensio tacita an obesse possit 60 c
Consilium status in Gallia quod, & a quo institutum 247 a, b
Consilii sanctioris vsus in Rebuspubl. hodiernis 246 c
Consilii magni apud Gallos ius, & vnde sic dictum 246 d. priuati 247 a
Consilia Senatus, arcana esse debent: & eiusdem Rom. exemplum 245 b, c
Consiliorum priuatorũ creationes 245 c, d. sapientum in Republ. quanta necessitas 238 passim. Eorum ratio seu sententia in Repub. gubernanda 241 b, c
Consiliorum variorum creationes, potissimum in Gallia 246, 247, 248
* in Consilio capiendo quo plures fuerint, eo imprudentius sæpe decernitur 466 d
Consobrinorum ius ratione successionis imperii 733 d
Consobrinam ducere vxorẽ, quam turpe: & id genus exemplum 636 b
Consociationis verbum quid inferat 331 b
* in Constantia & animi fortitudine decus est omnium virtutum 522 d: *vbi varia de Constantia.* constantia & leuitas; item fidelitas & perfidia, ex quibus humoribus manare dicatur 521 b. constantia in religione necessaria 521 c. in mediocritate consistens 522 a
* Constantini Magni victoriæ 407 c: *vbi etiam eius noua temporum constitutio.* item 404 b. Constantini temporibus pauperum quanta vbertas, & paupertatis causa 39 b, c
Constantinopoleos Imperatorum stemmata quæ 146 d, & 147 a in marg.
Constãtinopolitanæ obsidionis diuturnitas 561 c
Constitutiones Principum quæ 151 b
* Consuetudo contemptum, hic vero contumaciam parit 455 a
* Consuetudines non Principis iudicio vel imperio vim obtinent 154 b. earum vis, ibid. A lege quomodo differant, ibid. & passim
Consulatus ius apud Romanos penes patricios 773 d, 774 b
Consul Romæ plebeius qui primus 352 a, b. Consul maior qui dictus 717 b
Consulem apud Consulem manumittere posse quomodo intelligat Vlpianus 317 a
Consules vnde dicti, & eorum ius 250 d, & 251 a. ex plebe cur primum Romæ non crearentur 352 b. quando primum introducti, & quod eorum antea munus 309 c. Romanorum quæ potestas 179, & 180. de duobus Consulibus Rom. quorum alter Numantinis, alter Samnitibus deditus est a patre patrato, an Romani ciues esse desierint quæstio Iurisc. 60 a, b. *Pater patratus autem dicitur, qui ad iusiurandum patrandũ seu sanciendũ fit; erat & fetialium sacerdotum antistes. Sipont. ex Liu. j. ab V. C.*
Consulis & Senatus autoritas 255 b, c
Consulum ac Censorũ Rom. potestas Hannibalis tempore 271 a. eorum & Tribunorum de autoritate concertatio 314 b
Consulum collegarum prærogatiua dignitatis 321 b
Contareni sententia de Venetis 180 c
Contemplationi rerum diuinarum qui & quomodo aptiores 511 a
Contentiones quæ vtiles 445 c

* Contingentium raro, non habenda ratio; nec constituenda ex iis lex 733 c
Controuersiarum dirimendarum modi 510 b
Conuallium quarũdam vbertas 518 b
* Conuentio inter ciues & Principem, mutuam habet obligationem 87 c,d
Conuentus nocturni fugiendi 343 b
Conuentus Germanici 224 a: vbi passim de eorum iure in Imper. Conuentuum & Comitiorum ius atque vtilitas 346 passim
Conuersio a populari ad optimatum statum 379 c: & contra, ibid. Ciuitatis quę 366 b. Conuersionis & Alterationis differentia 366 b, c
Conuersionis rerum naturalium quæ frequẽtiora tempora 408 b,c: 409 c. Rerumpubl causæ 367 c, 368 a, 371 a. Conuersionum cælestium tabulæ a quibus acceptæ 396 c. earum & euersionum omnium causæ 392 c, 393 d, & 394 a. maximarum tempora 406 c
Conuiuia sacra quare instituta 330 b. ἀγάπαι quare primum vocata, ibid. conuiuiorum institutio Lycurgi, & a Græcis quomodo vocata 329 d. vsus variorum 330 a, b
Conuocationis varia ratio & varium ius 336 d, & 337 a
Copernici astrologi sententia de conuersionibus & exitibus Rerumpubl 409 c
Copiæ & exercitus ab Aquilone profecti 498 a
Coracoto latronum in Hispania ducis historia 2 b
Corbiæ Francorum cancellarii autoritas 165 a, b
Corcyræorum plebis ex peregrinis oriundæ, in patricios & optimates seditio 384 a
Coriensium & Basileensium Heluetiorum prudẽs consilium in monachorum & vestalium collegiis supprimendis 429 d
Corinthiorum ciues honorarii Hercules & Alexander Magnus 56 a
Cornelia rogatio seu lex de iure Tribunorum 307 b, eiusdem abrogatio, Ibid. *De dominorum crudelitate in seruos* 333 b, c. *de Senatus auctoritate* 256 d. *de Magistratuum petitione* 434 d. *de bonis proscriptorum* 541 c. *de iure populi Rom.* 300 d. Eiusdem legis pœna in eos qui vxorem adulterã occidissent; *vide* Adulteram. *de rogationibus abrogatio* 257 c
Cornelius Balbus a Pompeio Romana ciuitate an donari potuerit 58 b
* sicut Corona regia in partes distracta nomen amittit; ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicentur 149 c. Coronarum graminea apud Romanos pretiosior 545 c
* Corpora geometrica in rerum natura sex tantum perfecta, & quæ 415 c: vbi & aliorum variorum minime perfectorũ figuras proponit: & fol. seq.
Corpora ardentiora quo solidiora 496 b
* in Corporibus & collegiis qui numero iidem, potestate superiores sint 317 c
Corporis humani coagmentatio, mundi totius imago 513 d. simplicis vnus est naturalis motus: cæteri motus, si qui fuerint, aut cõtra naturam aut aliunde cieantur oportet 410 a
Corporis humorum contrarietas, quomodo ipsum consistere faciant 446 d
Corporum & collegiorum iura; *vide* Collegiorum
* Corporum & animorum vis ac robur versus vtrumque Polum: *vide* Animorũ. Eorum mutationes vnde 368 b
Corpus quid 327 d, 331 a. corpus humanum, ciuitatis imago & forma præstantissima 703 a. corpus, collegium, & Vniuersitas, in quibus consentire dicantur 331 a
Cosmæ Medices dominatus Florentinis saluberrimus 383 b. Cosmi Medices principatus qualis 204 d. prudentia in conseruando statu 716 c. Cosmi Florentini Ducis in colligendis pecuniis remedium 61 a. eius imperium violentum 208 b
Cosmi apud Lacedæmonios qui 197 a
Courtoisie d' Angleterre, quæ vulgo dicatur 91 in marg. d
Crapula ad Austrum letalis 497 b
Crassi & Lentuli Romanorũ diuitiæ 532 b. ei quot serui 37 d
* Credere inuitus nemo cogendus 485 b
* Creditur omnibus melius quam singulis 439 c
Creditoris in debitorem qui non est soluendo ius apud Hebræos 42 a, 44 c: lege XII. Tab. ibid
Cretensium mores in conuiuando 12 b
Crimina Maiestatis, nisi expressa fuerint, an securitatum tabulis contineantur 605 d
Crozili Turonensis mercatoris hæreditas apud Turcos mortui, Turcorũ præfecto concessa, filiis eiusdem ea orbatis 63 d
Crudeles qui maxime tyrannorũ fuisse memorẽtur 375 b

Crude-

Crudelitas Amorrhæorum & Ammonitarum, Domitiani, Helenæ Russorum reginæ: vide suis locis. Scytharum & aliorum 503 d, 504 passim: 336 d, 337 a, 339, & 340
Crudelitas an Voluptas vitiosior 374 c
Crystallinum vitrum confregisse, olim seruo capitale fuit 35 d
Ctesiphontis rogatio in fauorem Demosthenis 263 c
Cuiacii restitutio legis Domos ff. de legat. 397 b, ab autore non probata: legis ij. de off. proconf. emendatio reprobata 320 c. definitiones magistratus 260 a
Culpam parẽtum in filios deriuari quam iniquum 537 d. contra 539 a
Cupediariorum infirmitas vnde 633 c
Curatio veterum, hodie *Commißio* vocata 263 d. sæpe gratior ac Reipubl. vtilior quam ordinaria potestas 268 b. hoc *Curationis* vocabulo quæ comprehendantur 271 c
* Curationes odiosæ, magistratuum vero munera gratiosa 268 b
curationes ante leges in vsu 272 b, c. earum vis in Rebuspubl. 264 d. earum & officiorum differentia 269 a
curationum Reipubl. vis 262 c. earum varietas seu diuisio, & ius Parium 265 a. rescripta ad quos pertineant 268 d, & 269 a. ius ad quos relatum 271 b
Curator Reip. quis 259 b. a Magistratu quid differat 271 d
curatores a Carolo Magno constituti vnde nuncupati 264 a
curatores Reipubl. in Gallia creati 263 a
curatorum Reipubl. & officialium discrimen 259 a, 261 a, 263 b. vsus; vide Reipub. curatores. Munus 261 a
curatorum rerum agendarum ius quomodo terminetur: & eiusdem variæ quæstiones 266 d, & 267 b
curatorum & Magistratuum creandorum diuersa ratio 271 b, c
Curia Parisiensis iudiciorum publicorum, quare *Tornella* nuncupata 461 a. a Philippo Longo constituta & cum imperio perpetuo 442 c. eiusdem Curiæ factum laudabile 291 b, c. Iudicum numerus 442 d, 443 a
Curia Scacarium: vide Scacarium
Curiæ nomine quid intelligẽdum 50 b, c
Curiæ Parisiorum & Monpeliensium, a legibus Rom. liberæ 101 b
Curiæ in Gallia quæ supremæ 249 c. earum autoritas cũ antiqua, tum hodierna: item an earundem imperia precaria, an perpetua 442 d, & 443 passim
Curiarum superiorum iudicum in inferiores autoritas 315 d, & 316 a
Curiarum Galliæ prerogatiua dignitatis 321 c
Curienses: vide Corienses
Curulis Magistratus dignitas, nobilitatis insigne apud Rom. 353 b
Cynæthesium Arcadum Reipubl. casus ob neglectas canendi leges 411 c
Cyri optimi Principis laus ex Xenophonte 203 c, 373 b
Cyri iunioris bellũ aduersus Artaxerxem 388 b

D

DAci quibus subditi fuerint: & eorum defectio a Polonis 57 b. hos cum vicisset Olotus Thraciæ rex, vxoribus eos seruire coegit ignominiæ gratia 16 c, d. eorum rex Decebalus a Traiano deuictus: 498 b, c
Dæmonum vitæ tempus 414 d
Dagoberti Francorum regis crudelitas in Pictauos 340 a
Damnationis formulæ veteres 301 a, c
Damnatorum (excepta perduellionis causa) bona cũ liberis, non fisco relicta 538 a. contra, eod. fol. d. Quare excipiatur perduellionis causa: quare item filiabus concedatur Falcidia, nec quidquam liberis 539 a. item vbi non proscribantur bona 540 d. quare fisco adiudicentur eorum bona 537 b, 539 a. Proscriptionis pericula: vide Proscriptionis. Eorum restitutio 166 & 167 a. Iure Gallorum a quo restitui oporteat 164 d. Eorum bonorum quæ ratio seruanda 539 b. Bonorum proscribendorum quæ ratio 540 d, & 541 a: *prædiorum quidem autorum proprietate liberis aut propinquis seruata.* Eorum variæ liberationes 459 d, & 460 passim
Damnatus in aliud imperium si fugiat, an illius imperii dominus, rogante domino e cuius finibus effugit, sine causæ cognitione iudicatum exsequetur 325 b & d
Daniæ princeps a Federico 1. regio nomine subornatus 197 d: & qua lege 198 a. eius successores quomodo a fiducia Imperatorum defecerint, ibid. Daniæ regis Federici iusiurandum 93 d. eius potestas 94 a. Christierni regis captiuitas 94 a. Eiusdem regni nobilium cum Poloniæ rege aduersus Daniæ regem fœdus 78 c, d. Regni potestas 88 a. eiusdem reges olim vasalli imperii Germanorum 110 d

Daniç regis, Saxoniç Ducis, Landgrauii Hessiæ, Ducum Bauariæ & Holsatiæ, Pontificis Virceburgensis & Bambergensis, Nurembergæ, Lubecæ, aliarumque Germanicarum ciuitatum populique cum Sigismundo Augusto Poloniæ rege fœdus 78 b
Danielis oraculum de Imperiorum ortu & occasu, quo sensu in Methodo historica explicatum est, confirmatur 421 d. eius Imperia quæ intelligenda 422 a, b. scriptorum variæ sententiæ 423 c. locus de eius damnatione ad bestias, salute, & supplicio sumpto de aduersariis 95 b, c
Danorum cædes in Anglia 742 d. Regum status 184 c
Danus tyrannus perduellionis reus dictus a Theodosio, & quomodo 64 c
Darius regnum vt adeptus 647 b. eiusdem mercatura 650 b
Dauidis Imperii fines 142 d. temperantia vindictæ in Saulem 211 c. eiusdem Iudicium suppliciumque sumptum de milite qui se Saulis homicidam professus esset, ibid d: & 216 a Eiusdem opes; *vide* Ditissimorum
Debita cum Henrici ij. Galliarum regis, tum regis Hispaniarum 666 d, & 667 a, d
Debitores in membra diuidere l. xij. Tab. licebat 32 a. eius l. abrogatio, b
Debitorum ab ære alieno varia liberatio 525 c, d. quam periculosa 528 b
Decemuirorum constitutio apud varias gentes 177 b. Romanorum imperium annuum 434 d. eorum potestas varia 80 a, & 180 c
Decimæ, genus Vectigalis; *vide* Vectigalis. in Exactione earum abusus Ecclesiasticorum 530 b, introductio lege diuina 657 a
Decimandarum legionum ratio apud Rom. ob facinus admissum 338 a
Declarationes quæ vulgo dicantur 293 b
Decretum quid, & eius a Iudicio differentia 305 b
Decreta Theologorum & Pontificum, quoties de connubio disputatur, plurimum valent 15 b Magistratuum siue Tribunorum pleb. quomodo legis vim habere dicebantur 151 d. an mutari vel rescindi possint 307 c
decretorum collegiorum ius varium, a 334 vsque ad 337
decretorum vis & natura 256 d
Decurionum Rom. sceleratorum indulgentia 760 d
Deficientium subditorum a dominis pœnarum quæ ratio 338 b, c: 341 passim
Definitio quid, inanis quæ 51 c. vera, ibid. Eius in definiendo præcepta 260 a, b, & d
Definitionum necessitas 327 d
Dei & regis comparatio 448 d
Deiotari crudelitas in liberos 737 a
Deitatis consideratio in rerum constitutione 394 a, & passim
Delatorum præmia necessaria 539 a. eorum nomina quare prodenda 540 b
Delectus in creatione magistratuum 285 d
in Deliberationem quæ venire soleant, & quæ ratio adhibenda 252 c, d: 253 b
Dellus Anglorum in Gallia legatus 90 d
Demetrius ex pirata prefectus 2 d
Demetrius obsessor vrbium Macedoniæ rex, quare a suis regno pulsus 458 a. eiusdē Sententia de fortunæ varietate 366 b
Demetrii Poliorcetis bellum Atheniensium gratia quare susceptum 202 d
Demetrii Phalerei disciplina Ptolemæo tradita, qui libri regibus legendi 673 c
Demetrii Istriæ & Croatiæ regis designatio 197 c
Demiurgi & Prætores Achæorum 74 d, 76 b. Achæorum Senatus primates 244 b
Democratia quæ dicatur 174 b, d, 175 a. Monarchiæ contraria, eod. d. eius constituendæ ratio 186 a. contra eam argumenta; *vide* Popularis status
Democriti mulctatio 196 c
Demosthenis locus restitutus ratione talentorum a Pericle relictorum in ærario Atheniensium 671 a. eius & Æschinis controuersia 263 c: *quod Demosthenes aurea corona donatus esset; vnde eius oratio Pro Corona.* Eius Orationis aduersus Leptinem argumentum 95 d. Eiusdem Demosth. loca de *abrogatione legum* 96 a. eius rogatio *de incolis & libertis in albo ciuium censendis, & causa* 47 c, 231 c
Denarii Romanorum ratio; *vide* Grossus
Denegare petentibus an inhonestum 555 a
Deuotiones filiorum, an eos a patria potestate liberent 333 d, & 334 a
Deuotorum ius 333 d, & 334
* Deus voluntatem hominibus omni necessitate solutam indidit: sed ipsi a recto naturæ cursu deflexerunt 34 c. quare parem sibi efficere non posse dicatur 149 d. acerbiorem de principibus de-

bus delinquentibus, quam de reliquis quæstionem exercet, ex Salomone 97 c. an suis promissis teneatur 100 c
Dictator qui, & eius autoritas 273 a, b. a quo dici solitus 80 b. Rom. tamquam commissarius seu curator Reip. 79 d, 80 a. eius nomē quare Romanis odiosum 200 a. ius 179 a. potestas qualis 79 c, 80 a. autoritas 711 b
Dictatura *curatio* nuncupata, & quæ eius tempora 262 b. eius nomē sublatum Pompeii singulari Consulatu 80 c. imperium apud Roman. quare breue fuerit 378 c
Didati Aragonensis Prætura 84 b. peculatus rei apud Geneuates, fugitiui liberatio 326 c, d
Dierum constitutio diuina 7 d
Diffidentiæ inter optimates exempla 567 c, d
Dignitatis gradus inter socios & fœderatos 144 a
dignitas quæ dicatur 284 b. eius varium ius, eod. fol. An tantum Magistratibus tribuatur 274 b
* Dignitas muneribus, non personis metienda 353 c. a militia seiuncta 350 c
* Dignitas aut ex Virtute, aut ex Nobilitate pendet 704 a
* Dignitatem prouinciarum annua successione reparari cur voluerit antiqtas 435 a
Dignitatis prærogatiua inter Principes, & inter Heluetiorum ciuitates 143 c. Inter Reges Francorum & Hispanorum 145 & 146. Inter eiusdem imperii Magistratus 321 passim
Dignitatum gradus inter socios ac fœderatos 143 d, & 144 a
Dignitatum ratio quæ 353 c
in Dignitatibus variorum ordinum Aristotelica inuersio 356 a
Dignitatum vox *Honorum* loco quomodo successerit 564 b, c
Diluuii tempora 405 d
Dimensionum geometricarū diuersa ratio ex Euclide 416 passim
Dionysii maioris tyrannis 198 c, & 376 c. eius prudentia *in beneficiorum tributione* 554 b
Dionysii iunioris dissimulatio 454 b. tyrannidis exitus 373 d, & 374 a
Dionis cædis & interitus causa 716 b
Diogenis dictum in Dionysiū iuniorem 213 b
Diplomata an leges efficiant 261 d
diplomatum regiorum varietas 261 b. eorum aut rescriptorum vis 287 d
Discordia Magistratuum quomodo Reipubl. vtilis dicatur; *vide* Magistratuum
Discordiæ incōmoda 386 b
* Discordiæ ciuiles sequuntur Rerumpubl. conuersiones 389: & id genus exempla, eod. fol. passim. Earundem ac bellorum ciuilium occasio ex *Meo* & *Tuo* 11 c. eas seminantibus nihil perniciosius & detestabilius 487 b
Dissidiorum causæ 701 c, d
Dissimulare principem quæ oporteat, vel potius vitare 454 a
Disciplina recta quātum possit ad hominum mores immutandos 518 d
disciplina militaris a domestica longe dissidens 257 a. eius laudes; *vide* Militaris.
Disciplinæ, legum, morum, institutorum finis 8 a
disciplinæ vnde manarint 195 c
Ditissimorum exempla 685 c,
d, & 676 passim
Diuina lex harmonicam obseruare videtur proportionem 771 a passim
Docti an Imperiti in Senatu censendi 241 a
* Doctrina ex obscuro nobilem efficit 354 d
* de Dolo actio aduersus Consulares nulla plebeiis danda 760 d
Domanium forense, quod genus vectigalis; *vide* Portoria.
Dombari principatus cuius iuris 127 b
* Domesticum imperium, omnium virtutum quibus Respubl. florere debet, fundamentum firmissimum 23 a
* Domicilium mutare, non tamen patriam repudiare licet 59 a
Dominandi iusta lex quæ 193 a, b. dominatio fœminarū & puerorum quam Reipub. damnosa; *vide* Fœminarū. Gallis quam periculosa 672 d. Serui intolerabilis 720 c
* qui Dominatu alterius non tenetur, ab eo iudicari aut proscribi non potest 124 d
Dominatus quis dicatur 189 b. fuit prima Monarchia, eod. c: & 229 b. quomodo a tyrannide differat 193 b, c
Domini in vasallum ius 67 c
domini nulli apud Turcas præter Calipham 141 d
Dominii & Imperii mutatio 194 a
* Domino in seruum fugitiuum perpetua manus iniectio est 123
* Dominorum imperia quam Regum certiora 193 d. eorum in subditos etiam principes potestas 64 d, & 65 a
Domitia rogatio quæ 230 b
Domitianus cur laudatus 205 a. eius crudelitas 544 a.

quare Epaphroditum Neronis libertum supplicio affecerit 215 d
in Donando quæ leges constituantur, seu quæ considerari debeant 555 b
* Donatio consummata, non capit conditiones 82 a, 721 d. quæ propriè 83 a. rei eiusdem pluribus facta quã perniciosa 554 d
Donationum seu largitionum Principum ius variũ; & quantum Reipubl. damnosæ eiusmodi effusiones, potissimum in Gallia 554 d, & 555 passim. donationum principalium exempla varia 646 passim
Donorum seu largitionum vis in expugnationibus & conquisitionibus 648 c,d
Doria Genuensem remp vt constituerit 219 c
Dotis constitutio diuina quæ 536 c. in dotẽ vxoris quod sit ius marito; *vide* Mariti. dotis Caroli IX sororibus dictæ summa, quare minor quam dotis filiarum Caroli 659 b
Dotium ratio habenda in Rebuspub. vt in eis modus adhibeatur 534 d, 535, & 536. vbi varii gentium in eis mores
Drachmæ Atticæ & Denarii differentia 683 c. Græcorũ ratio; *vide* Grossus
Druidæ apud Gallos quantæ autoritatis 74 b. eorum ius apud veteres Gallos 635 d, 758 b. religio 509 d
Drusi Tribunipleb. respõsum notabile 628 a. eiusdem in Philippum consulem autoritas 179 c
Ducibus an arbitrio suo pacem aut fœdus ferire liceat 158 a
Duarchia quæ 187 b. Duumuiratus idem, sub Aristocratiæ forma comprehenditur, ibid. item sub Oligarchia 368 d
* Dubitatio iniustitiæ opinionem affert 481 d
Ducati nummi antiquitas 687 a: vbi confertur cum angelico Anglorum, medino Africano, & solido Constantini
Ducæ Constãtinopoleos Imperatoris libelli de natura hominum 503 a
* Ducibus in bello sicut multa non sunt aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda 294 c
Ducis vocabulo quis intelligendus 271 c
ducum exercitus ius 304 b
Ducum Francorum olim potestas precaria, postea perpetua 303 b
Ducum Armoricorum & Burgundiorum defectio a regibus Gallorum 163 b
Ducum Britanniæ Armoricæ disputatio de fide præstanda Francorum regibus 111 b, c
Duelli institutum seu origo; *vide* Monomachiæ
Duilia lex, libertatis Roman. fundamentum 160 d
Dupli pœna quomodo introducta, & an legibus permissa 665 c,d
Durandi Prouinciæ & Septimaniæ ad regem legati mandata 678 d
Duumuiratus qui, *vide* Duarchia. eius muneris imperium difficile conseruatu 187 c, d: vbi de eodem pręclara sententia. Duumuiri an inter Magistratus censendi, & eorum auctoritas 274 d, & 275 a. eorum ius 320 d
Dux qui 155 c. & eius ius, ibid.

E

EBrietas vbi laudata 252 b. eius consuetudo turpissima, Alexandri magni rerum gestarum decus fœdauit 453 d. Exemplum notabile in Alexandri magni compotores 454 a
Ecclesiasticorum ordo, aliorum detrimento quomodo opibus & potentia auctus 530 b, 531 c
Ecclesiastici an prædia, resve immobiles acquirere possint 530 d. Sacerdotes an testamẽta stipulari possint, aut iis testes adhiberi 530 d, & 531 a. eorum statum labefactandi occasio 532 a
Ecclesiasticorum ordinum, vt Episcoporum, Archiepiscoporum & aliorum census siue numerus in Gallia qualis 531 d. Bonorum eorundem census seu annui reditus ibid.
Ecelini Tyranni cædes 375 d
Eccum vox, qua Caligula ad *Æquum* alludebat 467 c
Edegnarus qui in Sultanorũ dominatione 159 c, 313 c
Edictum quid 307 c. Peremptorium; *vide* Peremptorium
edicta quæ dicantur 150 d
edictorum Magistratuum ius 307 b. Iis clausula. *Quia sic nobis placuit*, cur subiiciatur 86 a. Alia clausula solita adhiberi 96 b. A legibus quid differant 150 d. qui teneãtur, ibid. Eorum vis 151 a
Edictorum duorum Principis de eadem re, vtrum sequendum 294 c
Eduardi IV. Anglorum regis victoriæ 572 c. eiusdem beneficium in Britannos
Educationis rectę & prauę exemplum, & quantũ possit ad homines conformãdos aut corrumpendos: quid item inde Reipubl. vtilitatis aut damni inferatur 519 b, c
Electorum Imperii Germanici initia; *vide* Germanici

* Eleemosyna, diuitiarum omnium munimentum firmissimum 668 d
Elephantiasis seu lepra vnde 508 c. & inter hæc quæ differentia, ibid. d
Elephas bestiarum sapientissimus; *vide* Bestiarum
Elizabethæ Angliæ reginæ ius in Lenoxium Comitem qui Scotiæ Reginam duxit 65 a
Eloquentiæ vtilitas siue damnum 490 b, c
Eluuiones & incēdia vicissim fieri quomodo dixerit Plato 405 d
Emancipatio, olim liberis erat magnum beneficium 23 d. ea sola vere liberantur filii a patria potestate 334 a. eius mercatura turpis inter patres & liberos 25 a. emancipationes inutiles apud Gallos 25 d
Emanuelis regis Lusitaniæ animositas & victoriæ 142 c
Emplastrum repetundarum & ceterorum peccatorum 432 a
Emptorem magistratuum quomodo spoliare liceat 435 c
Epaminondæ & Pelopidæ capitis damnatio 436 b
Ephesiorum lex in fauorem seruorum 36 d
Ephororum numerus & autoritas apud Lacedæmonios 176 d, & 177 d. creatio 178 a, b
ephori cuiusdā apud Lacedæmonios lex de hęreditatibus filiis relinquēdis 28 b. *fuerunt autem Ephori apud Lacedæmonios, vt Tribuni pleb. apud Romanos: Inspectoresq; ea vox significat.*
Epidaurii qui 222 b
Epirotarum regis iusiurandū 87 d. eiusque minima potestas 87 a
ἐς σκυθίζειν, Athenæi prouerb. i. *Scytham agere, seu Scythico more bibere* 499 b
Episcopi, an maiorum Pontificum & Archiepiscoporum legatis seu officialibus parere teneantur 321 a. eorum & aliorum Ecclesiasticorum numerus in Gallia quantus; *vide* Ecclesiasticorum
Equestris ordo q. apud Rom. 351 c: vbi & de eiusdem ordinis iure agitur. *vide* & 353 d: 364 a. Eiusdem dignitatis ratio & abusus apud Gallos 547 b. item D. Georgii ordinis institutio apud Anglos, & aliorum diuersæ institutiones ac varia insignia, eod. fol d, & fol. seq. vbi de horum collegiorum vario iure agitur
Equi Æsopici fabula: *vide* Æsopici
equi hinnitus sors Persarū 728 d
Equitis Asinarii in orando vis 489 d
Equitum Magistri creatio 728 a
ἐνεχυριασμοῦ seu oppignerationis ius aduersus peregrinos 64 a
Eremita Rex inuitus creatus a Tripolitanis 369 d
Eripiendi sceleratos e morte qui mos, & quæ mala inde 166 d
* Error multitudinis non sequendus 486 b, c. quomodo Ius facere dicatur 171 d. eius specie quod prætenditur, vbi scientia peccatur, scelus est 171 a. ex eo, seu communi opinione, ius sæpe constituitur 543 b
Essæi reges apud Hebræos vitę integræ 211 d, & 212 a
Eteoclis prudentia in animaduertenda coniuratione militum suorum qui in Chium insulam coniurarant 470 d
Euersionum & interitus populorum atque vrbium varia exempla 393 passim, & 395
Eumenes quare pileatus Romam venerit 32 c, d. eius responsum Antigono Asię regi 143 c
Euripidis sententiæ de Nobilitate 354 c, 355 d, & 356 a. eiusdem Alæ aureæ 547 a
Exactio Christianorum in Iudæos ob religionem 344 b
* Execratio paterna morte acerbior 20 d
Executio in quibus præcedere debeat rescriptum 325 a
de Executione iudicati in alieno imperio 325 b, & 326 a
Exercitus socialis conscribendi ratio 575 d, & passim fol. seq. *vbi varia exempla eorum qui auxilij gratia accersiti, accersentes oppresserunt*
de Exhæredationibus filiorū 27 d, 28 a
* Exitus aduersos metuere potius sapientem oportet, quam sperare secūdos 253 a
Exilio damnare an Galliæ curiæ superiores possint 315 d
Expensæ litium in Gallia 662 c
* Exprobratio turpis in beneficiis tribuendis 554 d
* Expressa nocent; *vide* Nocent
Exuli data fides an seruanda 603 c, d
exules vnius fœderatæ ciuitatis, an a sociis recipi possint 611 b
exulum principum quorundam vltionis bella 387 d, & 388 a
Exulibus latronum necandorum causa datum præmium apud Rom. 26 d

F

FAbii Maximi & M. Marcelli in imperio militari aduersus Annibalem collegarum, contrarietas naturæ, quam Reipublicæ Romanæ vtilis 447 c. Censoris in seligēdis libertinis Rom. ab in-

genuis cautio 231 b: *vnde &* *Maximus cognominatus*
Fabii equitum Magistri factum 269 c
Fabii Maximi subtilitas in cōseruanda Republ. a seruorum manibus & potestate 47 c. quare *Maximus* dictus, ibid. eius cunctatio Reipubl salutaris 573 b
Fabii Gurgitis consulis Rom. exemplum de patria potestate liberati 27 d
Fabiæ gentis Romanæ cædes 385 b
Facilitatis regiæ pericula 205 a
Facinus a pluribus commissum, quomodo puniendum 338
Falerii ducis Veneti supplicium 181 c
Falsi pœna varia; *vide* Pœna
Famæ bonæ cingulo aureo præualentis, prouerbium vnde desumptum 546 c
Familia, seminarium Rerumpubl. 8. c. an sine Republ. constare possit, item an Familiæ pater summum in suos imperium exercere possit 45 d, 48 c. in eadem plures dominos esse non oportet 15 b
in Familia definienda quot personæ 9 c
Familiari iure a proauis constituto posteri an obligentur 13 d
*Familiarum priuatis pactis iuri publico non derogandum 13 d
Familiarum perturbatio ratione fœminarum 739 b
*Familia bene ac prudenter instituta, vera est ciuitatis imago 8 d. contra, Familiæ si suis officiis non contineantur, ciuitatum & Rerumpubl. status corruit 9 a
Familia reipubl. imago 713 d
Familia interdum maior quā Respubl. 10 c
*Familia ciuitatis imago 701 d
Familiæ & Reipubl. differentia 328 b
Familiæ nomen vnde 9 d
Familiæ vera gubernatio quid præstet 12 d
Familiæ definitio 8 c, 12 a
Familiæ nomine quid intelligatur; *vide* Seruorum
Familiæ & ciuitatis collatio 48 c
*Familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio cum Reipubl. cura ac tutela cōiuncta 12 d
Fatum an sit, & quid esse dicatur 392 d
Fatales dies q dicti 324 a,b. *vbi notatur error seu abusus huius vocabuli.* fatalis numerus; *vide* Numeri
Fauorini sententia de febre quartana 481 d
Federicus; *vide* Fredericus
Felices ciues qui 4 a
Felicitatis & calamitatis in singulis hominibus gradus diuersi 7 d. in rebuspubl. 8 a
Felinus iuris vtriusq. doctor probatissimus 278 a
Ferdinandi Rom. regis fœdus cum Archiepiscopo Salisburgensi 78 c
Feritas ac barbaries vnde profecta 500 d
Ferraria quem supremum agnoscat 123 a. eius Dux primus ibid. b
Ferruminatio numismatum 691 b
Fessarum & Mauritaniæ principis prudentia in coniungendis duabus vrbibus proximis quidem, sed tamen inimicissimis 389 b. eius crudele periurium in fratrem 609 d
Festi loca restituta; in voce *Ouis* 275 d. Item de sanctione legis in verbo *Peculatus* 276 c. Error in verbo *Iussit* 255 b
Fetiale ius vnde dictum, & quale 578 c. eius iuris pœna legatos violantibus imposita; *vide* Legatos
Feuda quæ verissima dicta 19[illegible] a. dignitatis appellatione venientia, partitionem non admittunt 735 c. eorum introductio 191 & 192. Iura an ad fœminas peruenire possint 745 a. ea distrahere vbi non licitum; *vide* Prædia. Iuris eorum origo 67 d. cum de eorum legibus quæritur, seruientis, non dominantis prædii mores ac leges intueri oportet 192 b, c. Nobilium & ignobilium origo 355 c. eorum iura ab Italia in vniuersam Europam 113 b. Ratio Francorum & aliorum moribus 355 c. Iura hodierna nulla fuere Augusti Imp. Romani tempore 191 a
Feudum quid, & vnde dictum 107 d. eiusdem duorum dominorum altero peccante, quod ius 322 a,c. Commissum quomodo non alienetur extra familiam, etiam cliente damnato, sed liberis aut propinquis relinquatur; idque Gallorum & Germanorum moribus 541 b, c
*Feudum amittit fratricida; *vide* Fratrem. Quantumcumque sit, a Principe alteri dono datum aut venditum, non propterea cohærentem iurisdictionem vendidisse aut proscripsisse dicendum 322 d
Feudalium possessione fœminæ in Germania arcentur 192 b contra in Lotharingia, eod. c. Germanorum mores in eorum iure; *vide* Germanorum
Feudale ius quam diuersum a Patronatus & clientari 68 a

Feuda-

Feudatorio iure vasallis dominos eiurare licet, si qua illis iniuria inferatur 611 a
* Fictio iuris, veritate potior esse non potest in alterius detrimentum 733 b
Fides semel data a cliente, acceptaque a patrono, nulla temporum infinitate praescribi potest 112 b. an data omnibus seruari debeat, ex Machiauello 602 b. peregrinis principib. data a principe in paciscendo cum subditis de conseruatione eorum, an rupta, peregrini principes vltionem iure reposcant 604 d, 610 b. a sociis deseritur interdum potentiorum metu 600 d. violandae occasiones ex rebus leuissimis quaesitae 606 b, & passim. A subditis Principis procuratorum ministerio praestari nequit 450 d. eius religio vbi nulla habenda censeatur 593 d. a Priuato aduersario data, nec eidem seruata obstante iure publico, violata non dicetur 603 c. Hosti data an seruanda 594 d, & 595 passim, & sequen. *vbi Romanorum & aliorum varia exempla.* An infideli seruanda 598 b, c, 599 a, b. Exulibus aut latronibus data, an seruanda 603 c, d, 604. iustitiae fundamentum, quae exceptis turpibus pactis, in omnibus inuiolabilis seruanda 594 a. contra, in quibus iure ciuili a iureiurando praestito non teneatur, ibid. Vide & 546 d. Partibus duabus dissidentibus an seruari possit 598 a
* Fides sceleratae consensionis amicitiae nomen respuit 3 a. In ea data quae obseruari debeant 604 c. eius necessitas inter homines 525 d
* Foedifragis nulla fides debetur 598 b, 599 d
in Fidem & in foedus alicuius venire, quam differant 579 b
Fidelitas quibus permittenda ex Caroli Magni cautione 239 d
Fidelitas Italorum moribus quae 603 c
Fidelitatis & perfidiae humor contrarius; *vide* Humorum
Fidelitatis obsequium personale 13 a. nec procuratorio nomine praestari potest, b
Fidelitatis actus legitimus indiuiduus 118 a
Fideicommissorum ius ratione substitutorum filiorum inuicem: an ii primogenitorum fratrum nepotibus praeferantur; *vide* Substitutionis ratio. Introductio fauore foeminarum, & eorum ius 535 d
Fideiussionis prohibendae ratio Salomonis 488 c
* Fiduciam quae hodie a vasallis exigitur, veteres Persae & Romani ignorarunt, quibus tributi exigendi vsus fuit 142 c, d. Formula regis Aragonum 119 b
Fiduciarium ius vnde deductum 107 c. apud Turcas vsitatum ibid.
Fiduciarii & vasalli, Magistratuum aut iudicum creandorum an ius habeant 158 a. a Vectigalibus immunes 107 d. Reges, an reges appellandi 144 c, d
* Fiducia alterius qui tenentur, maiestatis iura habere dici non possunt 149 c
Figurarum Geometricarum dispositio; *vide* Geometricarum
* Filius ab educatione parentum excusatur, si nullam ab iis artem didicit 23 c. patri vim inferēti obsistere, aut illatam iniuriam propulsare an iure possit 25 d
* Filiusfamil. aut seruus, etiam in vxores potestatem non habent 15 b
* Filii a patre sine ipsorum cōsensu emācipari nequeunt 25 a
* Filiifam. vxor in soceri, non in mariti potestatem cadit 15 c
Filii an Nepotibus, aut Nepotes illis, & quomodo praeferantur 733 passim
Filio parentem scelerosum an occidere liceat 212 d
Filios ter vendere patribus lege XII Tab. permissum 22 c
Filiae ac sorores regis Galliarum, dum collocantur ac nubunt, nihil praeter pecuniam de regalibus Francorum praediis delibare possunt 121 a
Filiafam. a patre non emancipata, etsi domum paternam deserat vt maritum sequatur, non in mariti sed patris potestatem venit 15 c: contra legem diuinam & probatos mores. Maritus vxoris vota probare aut prohibere potest 15 c, d
* Finis in omni negotio considerandus 1 b
inter Fiscalia iura summę maiestatis quae competant 271 c, d
fiscalibus poenis creditores iure priores anteferri oportet 100 d
Fiscales tres apud Gallos quare constituantur 448 c
Fisci & aerarii differentia; *vide* Aerarii. Fisco quare adiudicentur bona damnatorum; *vide* Damnatorum. Fiscum habere an etiam priuato principi liceat 171 b

fiscus Principis & Reipubl. differunt 171 b,c
Flaccus sacri auri expilator 484 c
Flaminii Senatoris Romani crudelitas in seruos 36 b
Flandria & Artesia, quando liberatæ a fiducia debita Gallis 116 a
Flauii libertini Ædilitas 546 b
Flaminii constitutio in dispositione ciuitatum Thessaliæ 219 c
Florentiæ tyrannus Alexander Medices; *vide* sup. Eiusdem Reipubl. status qualis 175 d, & 176. Ius populi & Magistratus 158 b
Florentinorum status cuius dicionis 145 a
Florentini, imperii Germanici vasalli 123 d. quare Vexilliferos inuisos habuerint 200 a. Hi & Neapolitani Venetos & Insubrios ingenii acumine quare in priuatis rebus rationibusq. vincant, in publicis tamen vincantur 514 d. eorum Status inconstantis incommoda 444 a, 515 c, 701 a, b. Oligarchiæ in popularem statum conuersio 380 b. in Mediceos seditio plebis 381 c. eorum clementia in Pisanos 339 c. quam eis vtile Imperium Laurentii Medices 699 d. variæ cædes 701 a,b. bellorum ciuilium inter optimates origo 586 b. Ordinum in eiusdem Reipubl. pristino statu dignitatis prærogatiua 354 a. mos in creandis Magistratibus, seu tempus præfinitum in mutandis 262 d. Popularis status potestas 164 c. Ciuium quorundam rogatio vt inter peregrinos censerentur 67 a. deliberatio in decernendo statu, siue populari, siue Optimatum, aut id genus alio 492 c. Dux quando perpetuus constitutus 443 d. Ducis ærarium 659 d
Floridus campus Romæ vnde dictus; *vide* Campus
Fœdera periculosa 581 d. an sempiterna ferienda, & an tutius sit cum principe, aut cum populo inire 713 b. ea seu societates quomodo ad posteros transferri possint 615 a, b. Salis qualia ab Hebræis dicerentur 615 b. Scotorum cum Francis 616 a
fœderis pangendi ius 157. Galliarum regum & Anglorum 113 & 114. eorum quæ inter principes panguntur, clausula communis, qua caetur ne alii aliorum ciuium patrocinia suscipiant 610 d, & 611 b,c
Fœderatorum iura communia quæ 579 c. genera duo ibid. Eorum communia quæ 197 d
in Fœderibus Principum cum subditis quæ cautiones adhibendæ 609 c,d. & seq. fol. *id genus exempla, quibus varia proferuntur periuria.* Inter Principes pactorum clausula generalis ratione ciuium 58 b
Fœdus quod, & eius genera varia 578 c, d, & fol. seq. clientelare quam periculosum, & huius quæ cautiones 584 d. inter Francos & Hispanos 615 d. cõtra Francos 593 c. * nullum stabile, nulla fide societas inter principes contrahi potest, si victores victis legem dederunt 594 c. Romanorum cum Ætolis imparibus aut certe iniquis cõditionibus 586 d. cum Macedonibus, quos postea omnino subegerunt 587 a
in *Fœdus* & *in fidem* alicuius venire quæ differentia: *vide* in Fidem.
Fœderis & Sponsionis differentia 596 a
Fœderis Heluetici cum rege Galliæ renouat o 232 d. eius neutralis vis 69 d
Fœderum siue societatum cautiones 580 b, & passim seq. *vbi varia genera.* fœderum siue societatum perniciem quorundam factarum exempla; *vide* Societatis repentinæ. Clientarium cautiones 581 c. varia genera; *vide* 65
* Fœdifragis fides non debetur 598 b, 599 d
* Fœmina nobilis ignobili nupta nobilitatem amittit 19 c
Fœmina indomitum animal 534 d
femina pro cupiditate apud Theologos 14 d. eius natura 534 d, & 535 d. ius successorium ratione imperiorum abrogatum 739 d. tempora periculosa 421 b. furti conuictæ pœna grauis apud Venetos; *vide* Venetorum. Fœminarum quatuor eiusdem nominis quę ad Gynæcocratiam aditum sibi fecerunt, exemplum 740 d. Earum & Puerorũ dominatio quam Reip. damnosa 535 passim, 709 c. *vide* & in voce Dominatus. Earum pœnæ quare leuiores quam virorum; *vide* Pœna. Ius ex lege Voconia; *vide* Voconia. Imperia quã damnosa 738 a. ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis arcendarum, ibid. Multitudo quam masculorum quare vbique maior, & id genus exempla 535 b, c: & 624, 625. exclusio a possessione prædiorum exstantibus masculis non solum fratribus sed & aliis parentibus eiusdem familiæ 527 d.

Peruersitatis & crudelitatis exempla 540 d, 739 passim. Quare in prædiis iure diuino succedere nõ potuerint exstantibus masculis 534 d, & 535 c. quando maribus in in hæreditatibus factæ æquales 535 a. in perpetua patrum, maritorum aut proximorum tutela 19 b. à muneribus & honoribus publicis quare arcendæ 365 a, b. eas quare censeri mos non fuerit 624 a, b. iis an adoptare licitum, vide Adoptare.
Fœneratoris pœna grauior quam furis apud veteres 528 c. calliditas ratione vsurarum; vide Italorum
Fontenaii prœlii clades: vide Francorum
Foresterii ratio in numeris 410 d, & 411 a
Fortiores hominum & animaliũ; vide Montani. quare Germani aliis nationib. vide Germani
Fortitudo Romanorum in aduersis 646 a
Fortuna, ficta Gentilium Dea, a Theologis repudiata 253 a
Foes quid 35 a
Franci patria potestate non subditi 25 c. eorum mores ratione feudorũ 534 b. Regnum successorium deficiente legitima masculea ꝓle, an suffragiis popularibus debeat stabiliri; & eiusdem regni ius antiquum 724 d, & fol. seq. Regni tria firmissima fundamenta 734 b. eiusdem Imperium nec ab intestato, nec cessione trãsferri potest 121 d. eorũ Fœdus cum Hispanis, vide Fœdus. Conuentus sub Carolo viij. adhuc minore 89 d. cum Heluetiis 70 c. eiusdem fœderis renouatio 73 a. Reges a Pontificia & Imperatoria seruitute immunes 727 a. Heluetiorum fœdus quare tam religiose obseruet 72 b. iidem Reges, Ferrariensium Ducum patroni 123 b. Romanæ ecclesiæ protectores 145 c. Germanici imperii an fiduciarii 130 a. Immortales quomodo dicti 727 b. eorum aurei nummi cum regali Hispanorum argenteo collati 682 d. Clades ingens 407 b. Status imperii qualis 182 d. Nobilium cædes Fontenaio prœlio 385 d
Francisci maioris Galliarum regis honesta frugalitas & parcimonia 674 d, & 675 a. eiusdem florens Imperium 205 d, 206 a. 552 d. contra Hẽrici eiusdem filii imperium ruinosum 553 a. eius clades Papiensis 572 b. captiui propositum 390 b
Francofordiensium religionis varia genera 344 a
Frãconica societas quæ 78 b, c
* Fratrem occidens odio Domini feudum amittit 614 d
Fratres vnde dicti 329 b
fratrum in possessione prędiorum successio 527 d. Regum prædia iure Gallico fisco vindicantur; nisi quædã speciali munere tribuãtur: vide Regum fratrum. Filiorum ius in bonis patrum 732 d, & 733 a
fratrum & sororum caritas vnde 329 b
Fraus fraude & periurium periuriis an rependi possit 600 b
Frederici ij. Germanorum Imp. crudelitas in Mediolanos 340 a. Eius edictum in ius Applicationis seu Albinagii Francorum in beneficium peregrinorum 62 c
Federicus ij. Alexandro iiij Pontifici misere se submittit 138 d
* Fugitiuus seruus irato domino non restituendus 227 a
Fulmina Iouis a Græcis quæ fingantur. & qua ratione; vide Manubiæ
Fuluius de filio proditore supplicium ipsemet sumit 24 b, 294 c. eius mulcta quæ 275 c
* Fundamentis male iactis, nihil superexstrui potest firmum aut stabile 234 b
Fumi venditoris supplicium imperante Alexandro Seuero; vide Aulicorum canũ
Furantium extra vrbes varia pœna 766 a, b
Fures seu Errantes, Ægyptiorum nomen profitentes, an vere Ægyptii, & vnde adueniant 237 b
fures quare Britonum more in crucem agantur 764 b
furis pœna apud veteres 528 c, 769 b. Variæ pœnæ 766 & 767
Furiosorum curandorum modus Londini obseruatus 505 d. in Africa frequentia vnde; vide in Africa.
* furiosorum nullus consensus esse potest 337 c
* furiosus a pœna excusatur, cum ipso furore plus satis torqueatur 211 a
* Furti actio coniugibus non datur 17 c. ratio Arithmetica ex Aristotele 769 b. nocturni varia pœna 760 d
furantis fœminæ suppliciũ graue apud Venetos; vide Venetorum
Furoris & Insaniæ differentia 505 c, d
* furoris genus, hominum naturam & ingenium arguit 505 a: ubi & varia furoris genera proferuntur.
Furum varia genera & pœnæ 767 c
Fuxæi laus ratione rei nummariæ 690 d

G

Gabellæ vocis etymon 661 c
Gabinii Tribuni pleb. periculum 434 d

Gabinia lex in fauorem Pompeii 262 a
Gaditanorum fœdus cum Romanis quod 58 b
Galaditarum cædes 523 d
Galbæ cædes vlta 215 d. de eadem cæde locus Taciti 263 b. quare cum Pisone ab Othone trucidatus 425 c
Galeacius I Vicecomes Mediolanensium damnatus ab Imperatore 149 a
Galeacii crudelitas in fratrem 736 d
Galeacii Mediolanensis Ducis captiuitas 122 d
Galeni origo vnde 500 c. eius sententia *de natura hominum ab humoribus eorum proficiscente* 502 d
Gallicæ historię scriptores qui 111 d, 112 a
Galli *barbari & libertatis studiosi* a Iuliano Imperat. vocati 411 d. vbi morum mutatio; & vnde, fol. sequen passim. Anglis consilio prudentiores, Hispanis minime, a quibus sæpius sunt decepti 501 a. Legibus Rom. quatenus subiecti 101 passim. Romanorum & Græcorum victores 569 d, 570 a. Potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent 22 c
Galliæ Ecclesiasticorum annui reditus; *vide* Ecclesiast.
Gallia litibus gaudens 510 b, 512 a. Musices studio addicta 412 a; vbi de Gallorum variis cantibus. Imperii Rom. vigesima pars 574 d eius regni diuisio 346 d, 734 a. Regis inaugurandi mos, & formula consecrationis 725 c. Pōtificum asylū 133 b, 592 a. eius quæ vrbes præcipuæ 518 a. figura & magnitudo 664 a, c. paroeciarum, vrbium & pagorum numerus, ibid. Consilia varia, & eorum ius 246, 247 & a seq. vsque ad 249. curiæ 249 c. Imperii status firmissimus 390 c. societas cum Heluetiis 575 c. lex dotium lata a Carolo IX Galliarum rege, abrogata ab Henrico II 536 b, c
Galliæ Regum caritas in pauperes; *vide* Caritatis. Bellorum ciuilium causa 386 d, 474 c
Galliarum imperium Cæsari quam frugiferum 379 a. Imperii fundamentum præcipuum in eiusdem conseruatione 428 b
Galliæ regni incolæ propinqui peregrinorum, hæreditates potius adipiscuntur quam proximiores qui extra Gallię fines domicilium habent 63 b. Ciuium iura peregrini quomodo consequantur 60 b. eiusdem regni vbertas 652 c
Galliæ Reges an iure suffragiorum electi, & Rhemensiū Archiepiscoporum ius in eorum consecrandorū more vnde profectum 726 b, & passim. Regum defunctorum sepeliendi mos 727 b
Gallorum leges optimę de largitionibus principum, item de ratione ærarii 674 passim. Legibus & aliis Iurisconsult. sententiis Adoptare an permissum; & quid adoptiuis relinquere liceat 30 d. eorum Leuitas a Cæsare, Tacito, Trebellio & aliis exprobrata, an vere leuitas censenda 519 d. eorum laudes 520 passim, & folio sequente. de factionibus eorum locus Cæsaris; *vide* Cæsaris. Nobilium quorundam liberi, qui vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitarunt 435 b. Papiensis fuga 558 b. Priuilegia Rom. Tiberius minuit 53 c: *Gallorum intellige qui ciuitatem Roman. consecuti fuerant*. eorum fœdus cum Romanis 58 b, c. cum Heluetiis hodie, ibidem. Historia de capillorum tonsura rege Francisco maiore ob vulnus acceptum detonso 454 b, c. eorundem primi Reges, non nisi Calend. Maii sese populo conspiciendos proponebant 457 b
Gallorum natura, Hispanorum contraria 501 d. ex Gallis & Hispanis natorum temperies 502 a, b. Eorum mores & studia 520 & 521. Eiusdem naturæ celeritas quantum nocuerit illis 501 c, d. vnde proficiscatur celeritas illa, ibid.
Gallorum Populi liberi qui Romanis socii, & eorum in Republ. Rom. ius quod 52. d eorum Magistratus olim annui, iam vero perpetui 433 c: *vnde plurima incommoda*. in Vectigalibus quæ ratio 651 d, & 652 a. Veterum fœdera & iura varia 74 b. Seruorum variæ manumissiones 40 c. Regum in subditos quæ beneficia, quibus suorum animos & voluntates maxime retinent 462 b. Cædis a Neapolitanis commissæ causa 742 d. Item a Belgis 743 b. eorum olim in Sacrificandis hominibus consuetudo; *vide* Amorræorum.
Gallus Romanorum proconsul apud Græcos 75 b
Gambacurtius summam in Pisanos vt adeptus potestatem 123 c
Gandauensium damnatio & supplicium 294 d. Magnanimitas & victorię cum in Niuernensiū Comitem tum in plures Flandriæ vrbes 339 d
Gaogarum regum origo 46 d

Gelasii Pontificis autoritas apud plerosque qualis habeatur 130 d
Gemellorũ ratione quæ prærogatiua imperii successorii; *vide* Primogeniti masculi. Trigeminis quæ beneficia apud Rom. cõcedebantur 555 c
Geneuæ Syndicus aut Senator nemo, nisi ciuis natus 48 d. *apud Heluetios & Germanos idem receptum.*
Geneuatum fines qui 247 d. eorum cum Bernatibus fœdus, clientelare primum, deinde æquum 555 a. hoc munus annale 264 d. iidẽ Francorum & Heluetiorũ fœderibus excepti 69 c. Cẽsores qui, & eorum munus 623 b. libertas, item fœdus cum Bernatibus quando initum & renouatum 69. *Hoc demum anno 1584 renouatum & cum Tigurinis initum.* Mos ratione Magistratuum aut consiliariorum substituendorum 186, 708 c. eorum laudatus status, cum ratione Optimatum, tum potissimum Censuræ 708 d. eiusdem status comparatio cum Genuensi & Veneto 220 passim.
Gentes variæ a quibus Romanorum imperium distractum est 498 c
gentium iuri nullę virtutes præferendæ 729 d
Gentiles qui apud veteres 349 c
Gentil homme vocabulum Gall. vnde 349 c, d
Genucii prærogatiua in adipiscendo consulatu Roman. 352 a, b
Genuenses cuius iuris 124 c. eorum Reipubl. status 227 d, 707 b. dispositio & comparatio cum Republ. Geneuatum 219 c. eorum Senatus perpetuus 258 d. Mos in suffragiis ferẽdis 251 b. Iis quare sacris interdictũ 667 b
Geometrica proportio quæ 748 a
geometrica proportione an bene cõstituatur Resp. *vide* Respub. *vbi refertur Platonis sententia, quæ tamen in operibus eius non exstat.*
geometricæ & Arithmeticæ leges regendæ ciuitatis quam contrariæ 751 d, & 752 a
Geometrica regendæ ciuitatis forma quæ 751 a. in tribuendis honoribus ratio 773 b
geometricarum figurarum seu dimensionum varia ratio 415 & 416
Georgiani collegii apud Genuenses diuitię vnde profectæ 665 d
Germani olim alea libertatem sibi mancipabant 31 d. eorum natura quæ 503 b. hi & Scythæ quare Australibus proceriores & robustiores 507 c. quare eorum liberi melius parentes referant quam reliquarum nationum, ibidem. Horum Principes, Francorum regum Vasalli ligii 118 b. Imperii status, *vide* Status. Horum Imperatores primum reges tantum dicti 136 c. mores *in feudis* 192, 736 b. *in suffragiis ferendis* 252 b. eorum Imperium an Monarchia censendum 223 a, & passim. *quis eiusdem status hodiernus* 225 a. Imperii conuersio ad Optimates 390 d. Principum aduersus Carolum v Imp. bellum 212 c. horum reges quomodo creandorum Pontificum ius sibi vindicarint 136 c, d. Respubl. 76 a. Principum numerus 727 d. hi quare Imperatores peregrinos sibi sæpius constituerint 76 b, 721 a
Germanicum imperium, Imperii Francorum prouincia 145 b, c. *a quo parta, & quomodo ab eodem postea diuulsa* ibid.
Germanici Imperii Electorum initia 724 d. Ecclesiasticorum pluralitas quam damnosa 705 c
Germanici Imperii Imperator, per se iura maiestatis non habet 122 a, 123 d, 124 b
Germanorum variæ Aristocratiæ 227 b
Germanorum Ciuitates quæ ab Imperatoribus libertatem sibi vindicarunt, liberæ censendæ 125 b. eorum Ius speratum in Gallia, ratione prouinciæ seu regni Arelatensis 128 d. Principum fœdus cum Henrico II Rege Francorum aduersus Carolum v Imperat. 78 a. Mos in abluendis infantibus primum natis flumine viuo 500. quem morem etiam Ausonium fuisse probatur loco Virgilii ex 9 Æneid. Eorum variæ Pensiones 648 b. Conciliorum ratio 347 c. Religionum varietas 521 d, 522 a
Germani a Venere aliis nationibus quare continentiores 506 d
Germani & Scythæ quare aliis nationibus bibaciores 449 b. horum Imperator quomodo Turcæ tributarius factus 582 a. Reges qui nuncupati 723 b. ab Hispanorum tyrannide a Gallis liberati 576 d. Imperatorum variæ cædes 722 c
Gerontocomia quando constituta 39 c. *loca scil. curandis & alendis senibus, l. 16 Cod. de sacros. Eccles.*
* Gestũ nihil præclare aut laudabile videri debet, quod

ab exitu pendeat 253 a

Gilthi Anglorum vox quid significet 462 d

Gladii potestas quibus propria 300 b, & fol. seq. Acerbitas minor quam securis antiquæ 761 c, d. Ius apud Rom. quibus 304 b

Glarensium Heluetiorum postulatio ad Henricum Galliæ regem, de diuidendis ex æquo optimatum pensionibus 235 c. hi & Abbaticellani, vtriusq. religionis custodes 72 d

* Gloria non in ipsius Principis celsitudine, sed in subditorum veneratione atque obedientia consistit 182 b. hæc virtutis stimulus; *vide* in Republ. maius

* Gloriæ inanis morbo laborantes, magnæ quam bonæ famę cupidiores sunt 437 c

γνώριμος Græcis qui 352 a

Gonzaga Venetorum inimicus capitalis, quomodo factus amicus capitalis 388 c. huius gentis origo & nobilitas vnde 375 d

Gonzala Pizarrus Americę regionis Præses, a Carolo V. Imp. deficit; eiusq. defectionis supplicium a Lagasco sumptum 42 d

Gostauus Suecorum Imperium quomodo adeptus sit 719 c

Gotthi Romanis legibus subditi 101 b. horum perfidia, *vide* Ostrogotthorum. Mos *in creandis Senatoribus* 295 d

Goueani sententia de *Magistratus definitione*, *vide* Iurisconsultorum. Error de *gladio & securi* 761 d

Gradus prerogatiua inter Frācorum & Hispanorum legatos 145 d, & 146 a, & pass.

Græcarum & Rom. Rerumpubl. libertatis popularis abusus 235 b, c

Græcia artium humaniorum & liberalissimarum disciplinarum alumna; eiusque Respubl. 74 a

Græcorum & Persarum more, quæstoribus & Præfectis ærario quare virilia amputata 679 d. horum Imperator vltimus cæsus a Muhamede 420 c

Græcorū perfidia; *vide* Perfidia

Granuella Mediolani Ducis legatus, quare ab Imperatore Carolo V captiuus detentus fuerit 64 c

Grassatores qui, & eorum pœna 766 b

Gratię portus, a Francisco maiore constructus; & eius priuilegia 59 c

Gratidiani Tribuni pleb. Rom edictum de victoriati pretio 680 c

Gratiani lex de pauperum filiis a Christianis educatis 39 c

Grauitas & splendor habituum, in Principibus & Regibus quam requirantur 465 d, 466 a

Gregorius Turonum Pontifex, historię Gallicę scriptor 111 d

Grombachus ab Imperatore German. Ferdinando cum sociis proscriptus 76 c

Grossus Gallorum nummus; eius diuersa ratio, & cum *drachma* Græcorum *denarioque* Romanorum collatio 683 a, b, c. stipendium diurnum peditis, ibid.

Gruchius Sigonio *de imperio* contrarius 264 a

Gueldriæ Ducis iurisiurandi actus; *vide* Actus

Guidagium Italorum quid significet 170 d

Guischa, Francorum regis legatus apud Heluetios 76 d

Guischardus Normanus, regnorum Siciliæ ac Neapolis subactor aduersus Græcos & Mauros 132 a

Guilielmus Nothus Angliæ debellator 192 c

Guzulanorū in Africa & Magnanorum imperii ratio; *vide* Imperii ratio

Gymnasticæ artis vtilitas 519 a 632 d

Gymnasiarchæ quæ auctoritas 274 b, c

Gynæcocratiæ (*hoc est Imperij fœminarum*) incommoda 738 passim, & fol. seq. *vbi quæ regna ei dominatui fuerint obnoxia, videre est.* *vide* Dominatus.

H

HAnnibal Romanam vrbem obsidet 270 d

Hannonis Carthaginensium Imper. coniurationi quomodo prospectum a Senatu 470 d

Harmoniæ suauitas quæ 11 c

Harmonica proportio quæ 748 a. Harmonia optima & gubernandi forma, ibid. & 479, & 480 passim. Ratione *honorariorum iudicum, & salariorum opificum seu operariorum* 770 b. *Item ratione Mundi & partium eius* 777 d

Harmonicæ Iustitiæ rationes in Reipubl. administratione populari, Optimatum, & regali, quantum vtiles 772, 774 c, 779 a.

Harmonicæ quæ leges, seu qui termini regendæ ciuitatis 751 c

Harmostes Lacedæmoniorū potestas qualis 79 c

Hasdrubalis Imperat. mors 473 d

ex Hauardorum nobili Anglicana gēte Thomas & Henricus populi comitiis capitis damnati 91 a

Hæreditatem vnum ex liberis quem pater optasset, cernere voluit Plato 533 c hæreditates aut legata Romanis relicta 646 d, & 647 passim.

passim. Legibus quam testamentis deferri præstabilius 28 b
* hæreditatis expilatæ & furti coniugibus actio non datur: *vide* Coniugibus. Maternæ filiis tributæ ius quando introductum 24 d
hæreditas eius nulla videtur, cuius bona adhuc viuo iure adempta fuerunt 538 d
Hereditatum lex Iustiniani: *vide* Iustiniani
in Hæreditatibus & legatis adipiscendis peregrino quot annorum spatium requirāt iurisc. 56 d. earum diuersa ratio 770 d, 771 a
Hæredium agrum: *vide* Ager
Hebræorum prædictiones de Mundi exitu 405 b, c
* Seruum Hebręum habere, nec Hebræorum legibus: nec Christianorum Christianum Iudæis licet 41 d. contra 42 b
Hedui Romanorum socii, fœdere coniuncti: quod ius in Republ. Rom. habuerunt 52 d, 53 a. horum Ius peculiare in Gallia 56 b. magistratuum ius 197 a, b
Helenæ Russiorum reginæ crudelitas in Legatos Prutenorum regis 618 d
Helfensteinii Baronis oratio pro Ferdinando rege Romanorum 225 d
Helices stellæ vis in origine & incremento Rerumpub. ex Cardano 398 b, c, d. Helices & Buræ euersio: *vide* Buræ
Heliogabali domestici quales: eius in eorū beneficia: vnde eius vitæ miserandus sequutus exitus 555 a, & 556 a. eiusdem cum Pertinace comparatio 206 c, d
Helueticorum dissidiorū qui arbitri 77 d
Heluetiorum extraordinariæ pensiones 648 b, 649 b, 682 b. fœdus honestius quod 648 b. Rhætorum Rerumpubl. origo & numerus 366 d. Prætores qui 72 b. fœdus cum regibus Francorum, *vide* Francorum. Status origo 380 b. firmitas 220 d. Popularis quam diuturnus, & eius stabilitas 181 d, 700 c, 703. dignitatis prerogatiua 143 d. Rerumpub. consilia varia 247 d, & 248. Numerus & cōuentus, variaq. iura fœderum 56, 71, & 72: 575 b. 585 b. fœderū ius ratione victoriarum, ibid. Cū Rege Galliæ fœdus renouatum 232 d. quot Respub. 71 b, 73 b. Conuentus qui & quo loco 72. a, b. varia religio, ibid. An vna & eadem ciuitas vel Respub. 71 b, 72. in eorum fœderibus cum aliis principibus quare expresse excipiatur Imperium Germanicum 76 d. Petulantia in nobiles 698 c. fœderis cum Francisco I Galliarum rege iniquæ conditiones 606 b. cum Duce Allobrogum fœdus quando desiit 70 c
Heluetiorum libertas ratione morum 637 a. Libertatis origo 558 passim. Eorum & Italorum naturę diuersitas, & eorum status diuturnitas 515 b. Ciuitates quot, & earum iura 57 c. aduersus Carolum Burgundionum Ducem belli causa 386 d. Præfecturæ communes 72 b
Heluetii cum Imperatoribus Germanorum fœdere iuncti 77 a, b. montani qui 234 d. horum status popularis, ibid. Pontificum Rom. contemptores 61 c. cum Austriacis fœdere iuncti 76 d, 77 b eiusdem fœderis exceptio quæ, ibid. An Germanico Imperio subditi 76 d, 77 a, c
Heluetii quantum inter se differant legibus, moribus, religione & statu 492 b, c. fœderis vis 70 a. fœderis cum rege Francorum renouatio & exceptio 77 c, d
Heluetii quando suæ ciuitatis iura Regibus Francorum dederint: *vide* Regibus
Heluetiis sociis ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere licet, nisi conspirante omnium consensu 72 d.
Helueticæ seditionis causa & conciliatio 57 c, d
Helueticæ nobilitatis cædes post Sembachiam cladem 235 b
Henricus Augustus, Anglorū rex, inauguratus etiam viuente patre 198 b
Henricus II Francorum rex, a Germanis principibus Dux electus aduersus Carolum V Imper. Eiusdem cum iisdē fœdus 78 a. Henrici II Galliarum regis prodigalitas 674 d. Debita 666 c, 667 c. Clementia in Aquitanos rebellantes 341 c. in Germanos 721 d.
Henrici, Francisci filii, Francorum regis imperium 206 a
Henrici IIII Imper. cum Pontifice Gregorio bellum 137 a, b
Henrici V Germanorum Imp. clementia in Brixiēses 339 a
Henrici V Imp. remissio iuris eligendi Pontifices 137 b
Henrici V Anglorum & Francorum regis iusiurandū 89 a
Henricus VIII Angliæ & Hiberniæ rex a Pontifice Roman. deficiens 135 b
Henricus Palatinus Comes, ante Imperium adeptum cum Philippo Valesio Francorum rege societatem & fœdus contraxit 76 b
Henrico II Andium Duci a fratre Carolo IX Francorum rege quanta potestas tributa 82 a
Henricus (*iam Galliarum rex*) Polonorum rex creatus, & quo iure 391 c
Henricus VI Anglorum rex a populi comitiis damnatus 91 b
Henricus Suecorum rex, quare regno exutus 375 c
Heraclii lapidis vsus incognitus Archimedi 381 c

aurificibus hodie in vsu, eod. 681 d.
Heracliti vulgaris disciplina 413 d
Hercules Celticus quare caluus & senex ab antiquis pingi solitus 489 b. Tyrannorum domitor 610 c. eius deificatio 209 a
Herile imperium, tertia regendæ familiæ pars 31 b
Herodis Iudæorum regis, Antipatri filii, & successorum eius, qualis fuit imperii exitus 374 a, b
Herodis imperii initia placida exitus feroces 372 c,
Herodotus Græcus scriptor, de Reipubl. statibus verissimus 183, & 184 d. eius locus de vario dominatu 194 a
Hesteræ locus de abrogatione legis, quam de interficiendis Iudæis tulerat Darius 95 c
Hetruscorum cum Tarquinio Prisco Rom. rege societas 186 c
Hiberi cuiusdam exemplum in exsecutione iudiciorum 323 b
Hiberniæ regnum quando in fiduciam Pontificum Rom transierit 135 b
Hiero Siciliæ regnum virtute adeptus 373 c. nepos eius Hieronymus ob vitia idipsum cũ vita perdidit, eod. d
Hieronymi Lasci excogitata ratio exigendi tributi: *vide* Tributi
Hieronymi Siciliæ tyranni exitus 373 d
Hierosolymæ vrbis varia captiuitas 484 b eiusdem templum; *vide* Templum
Hierosolymitanorum equitum sacri ordinis magister, Pontificis Rom. fiduciarius 134 d, & 135 a
Hierotimus Parthorum rex quot vxores & liberos habuerit 9 c
Hilotæ, serui Lacedæmoniorum 38 a
Hiphil vox Hebræa quid importet 461 d
Hippodamus Milesiorum legislator 354 b. eius prudentia in ferendis legibus de maritandis ordinibus 526 c
Hippocratis, Aristotelis & Galeni sententiarum conciliatio de Australibus populis 495 a, b
Hispanorum querelæ aduersus Henricum II Francorũ regem 166 d. eorum regalis argentei & nummi aurei Francorũ collatio; *vide* Francorum. in Seruos consuetudo 43 d. Natura Gallorũ naturæ contraria 501 d. ex Gallis & Hispanis natorum temperies 502 a, b. Calliditas in Gallis decipiendis 501 c. Perfidia in Atabalipam regem Peruanum 607 d
Hispaniarum regis studia ratione administrandi imperii 673 d. eiusdem regis & Angliæ reginæ connubii pactæ conditiones 742 a, b. imperium a Mauris & Arabibus occupatum, & quam diu 421 a. conuentus qui 90 a legati apud Rhætos, ab iisdem peculatus damnati 232 d
Hispaniarum rex a quibus & quomodo patronus asciscatur 582 d
Hispani an Romanis legibus vtantur 101 c. quando eædem leges in Hispania introductæ, ibid. Peruana iuga superantes, vi frigorum extincti 499 d. ingenio cæteris præstantes 497 d. reges Pontificibus Rom. obsequentissimi 61 c
Hispaniæ rex vasallus Pontificum Roman. 120 a. Vicarius Imperii 124 a. eius Regni vrbes quot, & earum apud Roman. varium ius 53 c. Consilia 247 c
Hispanus homo in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius & in Galliam reuersus, a principe rescriptum impetrare an iure possit, vt iura ciuium consequatur 60 d
in Hispanos ciues ius a Carthaginensibus sumptum 58 c, d
Histriones vnde dicti, & eorum origo 632 a. id genus mimi quam Reipubl. damnosi 631 d
Holsatius a Vandalis belli gerendi causa dux creatus 78 c
Homagium quid 108 c
Homari Muhameti legati stratagema in colligendis copiis 38 d
Homicidii pœnæ variæ & varia genera; *vide* Pœnæ. Sicariorum Principis pœna 210 c. etiam sola cogitatio capitalis, d.
homicidium a patre in filio commissum 27 c
homicidii in parentem pœna 27 d
Homines imperandi aut parendi mutuis officiis continentur 14 a
hominis natura duplex 6 b, 502 b. eius facultates 328 a
homo nouus veteribus qui dictus 351 a
hominum opinio ab externis diiudicat 466 a. vita vnde sustentetur 6 d
Honesta cum vtilitate natura coniuncta: *vide* Vtile.
honesti & vtilis diuersa ratio 98 c, d
Honestatis seu Honoris premia varia 545 c
Honorii & Theodosii Imperatorum leges de iure liberorum omnibus concesso quam perniciosæ 662 b
Honorarium ius 288 b

Honor publicus qui hab. 284 a
* Honoris & gloriæ maiestate de Republ. sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem prorumpere necesse est 547 a
Honores dum indignis tribuuntur, gloria iacet ac sordescit 546 b, 547 b.
in Honoribus tribuendis dignitatibusque & gradibus, Alexandri Seueri, item Solonis statutum seu mos laudabilis 556 b, c. quæ vera in eis ratio habenda, ibi. qui apud Rom. penes plebem 774 a. maximi & publici sine imperio 284 d. diuturni, populari statui contrarii 696 a
ad Honores qui promouendi & quæ in eo cautio adhibenda 775 c, d
Honoris templum, *vide* Virtutis
Honorum publicorum diuisio 266 a, b. Romanorum præmia quæ 547 passim. Ea præmia quo maiora, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior extitura 544 d. gradus qui ex Iustiniano 274 b. honorum & dignitatum mercatura turpissima & periculosissima Rebuspubl. cum soli virtuti debeantur 546 d quæ inde incommoda 551 b, 552 a, 556 a. tribuendorum ratio Geometrica; *vide* Geometrica. varia tū veterū, tum modernorū 547 a, 549 a. horum seu magistratuum mercatura omnium sordidissima 651 b. quomodo facti venales in Gallia, & vnde manarit iste mos, ibi.
Honorum vocabulo apud Latinos quæ intelligantur 431 a
Hoplotechnitæ, seu Armorum opifices; *vide* Oplotechn.
Horatia lex *de Magistratibus Sacrosanctis* 309 b, & passim
Horatius Cocles quo præmio affectus ob suum in Remp. beneficium 555 b
Horoscopi Romæ vrbis explicatio; *vide* Romanæ; vbi passim & fol. seq. varii explicantur. Christi; *vide* Christi
Hostes iusti qui 1 d, 47 b. tot domi quot serui 45 d
Hostilii Ædilis vulneratio 310 a. Hostilii Regis Romani & Metii Albanorum Dictatoris discordiæ quomodo Reipubl. vtiles 445 c
Hostium appellatione qui comprehendantur 76 a. a prædonibus & piratis quid differant, ibid.
* Hostium metus, ciues in officio continet 565 c. horum & prædonum ius diuersum 2 a. deuictorum spoliorum, vel impositorum vectigalium, item mulctarum diuersa ratio 643 b, c; & 644 b
Hugo Capetus regnum adeptus Caroli magni stirpe intermortua 391 d
Humanæ naturæ mirabile Dei artificium 412 c
humani generis diuisio 327 d, & 328 a. primordia & propagatio, b. rapax & & crudelis eiusdem prima natura c, d
humani casus aduersi vnde proficiscantur 461 d
Humanitas seu vrbanitas vnde profecta 500 c, d
Humaniores populi alii aliis qui dicantur 493 b
Humorum propria natura 521, b
Hungariæ regnum a Turcis deuictum 406 d. rex Ioannes a Sulimano Turcarum rege captus 115 d
Hungarorum tumultus ratione imperii 743 a. regnum fiduciarium Imper. Rom. 134 c
Hunni feudorum modum in Europam introduxerunt 191 b

I

IAni templum apud Roman. clausum 477 d
Ianotus historiographus Venetorum 180 d
Iasonis Iurisc. fraus aduersus Triuulcium Galliarum ducem 215 a
Icilia lex *de mulctis* 275 b. *de autoritate Tribunorum plebis* 318 a
Iehus varia homicidia 212 b
Iephthæ votum 35 a
Iesaiæ prophetia de regibus cum Iudaicis, cum Romanis 419 c: *vbi & aliæ eiusdem & Hieremiæ referuntunr.* eius regnum Iudaicum cum regno Romuli Romano comparatum 419 c
Ignauia Regum quam perniciosa subditis; *vide* Regum
Ignobilis an censendus filius natus ante adeptam a patre nobilitatem 730 d
* Ignominia nullum maius supplicium inter homines censeri debet; *vide* Virtutis. Hac notati an honores adipisci possint 635 a, b. eius & infamiæ differentiæ 634 c: *vbi & quæ olim Ignominiæ purgatio fuerit videre licet.*
Illegitimi apud Athenienses qui 28 d
Illustrium virorum in populari statu supplicia 697 d
Illyrici reges in principes suæ dicionis eodem iure vtebantur, quo Romani in tributarios 142 d
Imberti Delphinatus principis liberatio seruorum 40 b
Immunitates ciuium Romanorum variæ 55 c

Imperandi ratio vbique necessaria 702 b; *vbi vide barbarorum quorumdam imperia.*
Imperandi publice qui ius habere dicatur 299 a. ars optima, & quæ vera Imperatoris ratio in iudiciis ferendis 461 c
imperare sibi condiscendū prius quam alteri 14 c. æqualibus ex lege nemo potest 90 b
Imperator an Imperii Germanici dicioni subiiciatur 77 a
Imperator aut Prętor creatus in aliena ciuitate, statum Reip. alienæ non mutat 76 b. Germanorum Imperator, eiusdē gentis nec peregrinus esse debet 577 a. quomodo tributarius Turcæ 143 a. primum qui proprie dictus Imperator 271 c
Imperatores triginta vno & eodem tempore facti 722 d. vbi plures Romæ, eorum prouinciæ maxime separatę 187 d. an suum munus alteri quam Pontifici Rom. cōcedere possint 139 a. quibus Rom. sacris interdixerint 137 c, & in margine. His seruitus imposita a Pōtificibus 137 a, & 138 a
Imperatoria ars quæ hominū societatem tuetur, sub prudentia continetur 512 b eius potestatis & regiæ maiestatis differentia 196 c
in Imperatoris electione, vbi domesticum ciues ferre nolunt, commodius procul Imperatorē accersere quā finitimum, & id genus exempla 577 a
Imperatoris & Imperii status ius diuersum 78 a
Imperatorum seu principum qui hæreditario iure ad imperium aut principatum perueniunt, & eorum qui constituuntur seu eliguntur, comparatio 373 c. horū varietas 196 c. eligendorum varia ratio 577 a, b. Romanorum potestas a populo tributa 270 b. Romanorū qui optimi ac sapientissimi 30. hodiernorum potestas seu maiestas a Pontificibus diminuta 138 d
Imperia extra ordinem apud Rom tributa belli gerendi gratia 265 d, 266 a, 273 a. Peregrinorum quam periculosa; *vide* Peregrinorum. a mediis regionibus profecta 498 a, b. potentissima quæ 10 b. vbi libera & popularia 515 d. iusta quæ 229 b. prima, vi occupata sunt 371 b
Imperialis auctoritas quæ in concedendis imperii iuribus 225 d, & 226 a
Imperii propria 305 a. Germanici status 181 d. eiusdem iura maiestatis habent non solum Principes Germanorum, sed ipsi quoq conuentus 223 b, d; & 224 a. Potestas penes quos 122 a
Imperij verbum quid complectatur 316 a. eius instrumentum; *vide* Instrumentum. vicariorum ius 165 b, c. & iurisdictionis ius diuersum 275 a
Imperii regalis vtilitates, incommoda, præstantia, & id genus; *vide* Monarchiæ.
Imperii variis a Senatu vel populo Romano bellorum gerendorum gratia tributi quæ vulgaris clausula, & eiusdem interpretatio 270 c. laus quæ 370 c. propagandi ratio Rebuspubl. sæpius periculosa: contra, quæ suo proprio Imperio contentæ sunt, earum diuturnitatus 716 d. publici genera 300 a. diuisio mortuo Ludouico Francorum, Italorum, Germanorum & Hispanorum Imperatore 132 d, & passim seq. fol. Successorii prærogatiua; *vide* Successionis ius. Ius penes quos 271 b. imperii eiusdem collegę, & magistratus pari potestate, se inuicem rogare non possunt, multo minus maius imperiū habentes 316 d
cum imperio esse quid antiquis 270 d
Imperio qui pares, an pares honore censendi 321 b; *vbi plurium Magistratuum exempla*
Imperii aut regni successorii stabiliendi aut conseruandi modus, deficiente progenie; & id genus exempla 723 passim, & seq. c
Imperiorum variorum tempora 420 passim. Eorum quod præstabilius, & quod periculosius 716 a, 717 a. successio hæreditaria quare periculosa 373 a. æqualium pericula 721 a
Imperium populare cur cæteris præstare dicatur 544 c. pluribus æque tributum quam perniciosum 711 c, d, & fol. seq. Domesticum cum publico nihil commune habet 738 d
* ad Imperium ex humili aut obscuro loco prouectus, tyrannidem crudelius exercet, quam regali sanguine cretus 720 c. * Imperium in Magistratibus, auctoritas in Senatu, potestas in plebe, maiestas in populo Rō. 151 d. imperiū hodiernum Germanorum, Aristocraticum 223 b, 226 c
Imperium habentium ius in exequutione 294 d. merum quod dicatur 300 b
Imperium simul seruare paucos præstabilius, quam perdere 449 d
Imperitiæ aut errori vbi nullus detur locus: *vide* Erroris
Impero & Iubeo verborum vis, & quibus his vti liceat 390
Impietas an superstitione tolera-

lerabilior 485 d
* Impuberum aut furiosorum nullus consensus 337 c
Inæqualitatis bonorum causæ 533 a
Incendiariorum pœna varia 760 c
incendii domus æstimatio *vide* Ædium
* Incommodis duobus propositis, maius vitandum 475 b
Incestuosi quantum abhorrendi 26 d
Indi Sinarum populi, Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna 64 b
Indiæ Occidentalis populorum crudelitas 504 c, d. horum religio 511 b. Natura *vide* Britannorum. Ius in seruos 41 b
Induciæ pacis loco concedendæ iis cum quibus nulla fides 616 d, 617 a; *vbi varia induciarum exempla.*
Inedia quot diebus ferri posse dicatur 418 d
Inertia capitalis apud Athenienses 517 d. eius pœna apud Ægyptios quæ 671 c
Infames olim apud Græcos necare cui licitum 634 c
* Infamia notatus, rebus iudicatis nobilitatem amittit 357 b. ad posteros sicut Nobilitas propagatur 357 b. Huius & ignominiæ differentia; *vide* Ignominiæ. Infamia facti, ibid.
* Infinitas ab omni disciplina remouenda 186 a
Inflammationum & exustionum cælestium exempla 496 b
Ingenuitas Gallis a quibus impetranda 40 d, & 41 a
Ingenuorum in pœnis diuersa ratio habenda 760 d
Horum & seruorum pœna varia 760 c
* Iniuriæ altius quam merita descendunt 543 a
Iniustitiæ exempla in Cancellarios quosdam 462 c, d
huius dubitatio pœnam adfert 481 d
* Innocens legibus nullus 630 a, b
Innocentius Pontifex quando creatus 40 a
Inofficiosi querela tributa liberis 28 a
ab Inopia an decus nobilitatis aboleatur 356 a. Eius quæ causa 537 d
Insani qui dicantur 505 c
* Insidiarum remedium optimum, si non intelligantur 470 d
Insignium & stemmatum ius diuersum 352 c
Instrumentum imperii, hoc est, statum tam ærarii quam gestorum totius imperii, Principem habere conuenit 673 a; *vbi qui principes eius modi instrumenta habuerint.*
Insulanorum natura & mores seu vitia 517 b
* Intemperantius nihil eo qui repente a seruitute ad dominatum peruenit 45 a
Intercessio Tribunorum 318. eius ius 308 a, c
* Interesse vniuscuiusq. in facto, non in iure consistit 306 b, 770. Gallorum legib. arbitrio iudicum relinquitur, ibid.
Interire Rempubl. quando dicatur 366 d, 369 b, 381 c
Interitus variarum Rerump. 369 c
Interregnum in Rebuspubl. quod dicatur 368 d
interregnorum seu Pontificum seu Imperatorum seu Regum pericula 718 d, & 719 passim, & fol. seq.
de Intestatorum bonis ius varium 531 b
Ioanna Siciliæ & Neapolis regina, ob impudicitiam Lupa cognominata 30 b. Ducem Andium Caroli regis Galliæ adoptatum, sibi hæredem reliquit, ibidem.
Neapolis reginæ maleficia; *vide* Neapolis.
an Ioannes Francorum rex iura quæ Franci habebant in Anglos, remittere illis potuerit 121 c
Ioannis Francorum regis aperta natura 372 d
Ioannes Nauarrus Tolosatum decreto cur maiestatis damnatus 140 a
Ioannes Anglorum rex parricida 110 b. vnde plurima amisit in Gallia ibid.
Ioannis XXII Rom. Pontificis auaritia 676 a
Iochambellul Æthiopibus quid 141 in marg.
Ionicarum vrbium cum Latinis & Hetruscis societas 75 d
de Ionici, Lydii, ac Dorii cātus vsu & natura 412 a, b
Iosephi error de *Patriciorum potestate* 715 d
Iosephi Mauritaniæ regis crudelitas 504 c
Ioui cur dicatur assidere Iustitia 97 c. eius Fulmina quę; *vide* Manubiæ.
Iouialis Theologia quomodo triplex constituta 452 a
Iouii error ratione status Venetorum 707 a
* Ira priuatorum, in Principe Indignatio; & iracundia ceterorum, in Principe furor dicitur 461 b
iracundiam cohibere difficile ibid. a
Isadæ Lacedæmonii factum memorabile, sed incautum 560 d
Isidis & Æsculapii sacra a Romanis recepta; *vide* Æsculapii.
Israelitæ primum sine Regibus & sine vlla Reipub. forma solis societatibus viuebant 329 c. eorum Senatus constitutio 240 a. regum origo & exitus 719

b, c. census, lustratio seu descriptio Mosaica 624 a
Itali Neapolitani, Achæorum fœderati post Pythagoreorum cladem 74 d
Italia vnde dicta 275 d. in ea nulli Principes supremi, sed omnes vasalli aut Imperii Germanici, aut summi Pōtificis 123 *exceptis Venetis, & ipso Pontifice*, ibid. Nullis ciuitatibus ius est condere leges, quæ Rō legib. contrariæ sint 125 a. ciuitatum fœderatarū cū Rom. ius 73 c, d. quarundā interit° 393 c.
Italorum & Heluetiorum naturæ diuersitas; *vide* Heluetiorum. fœneratorum calliditas ratione vsurarum 666 d, & 667 a. eorum fœnora Galliæ interitus 667 a, & 668 a. Natura 502 c. inter eos ingeniosissimi & callidissimi qui dicantur 515 c. Horum montes pietatis qui 665 a
Iudaicæ religionis vectigal 344 b
Iudæis Christiana mancipia circumcidere Traianus vetuit 42 b. eorum conuentus permissi a Christianis principibus 343 d. Exprobratio 345 c. in Christianos peruicacia 485 a. ius 344 c. ius Senatus quale, & eius autoritas antequam Palæstina in prouinciam redacta fuisset, & deinde 54 d. constantia in religione 522 a. His vbi habitare liceat, & vbi testimonii gratia adhibeantur 599 c, d. horum odia vnde 484 b, d: vbi Roma abire coguntur ob seditionem. Captorum a Romanis Vespasiani tempore cædes miseranda auaritiæ causa 35 b. collegiorum ius 332 b. Iurisiurandi formula apud Imperatorem Germanorum 599 d
Iudex an contra leges iudicare possit 293 b
an iudex & accusator in eadem causa idem esse non possit 463 c
* Iudicandi scientia regalis 452 a. munus quare antiquitus penes Reges, nunc vero penes Magistratus 458 d, 459 a. varia ratio 767 d
in Iudicando qui modus adhibendus 311 passim
* Iudicandum Magistratui non de lege, sed secundum legem 754 d
Iudicantis contra leges pœna 755 b. extraordinarie ius quod ratione pœnarum infligendarum 757 a
Iudicare pro sua religione an solus Princeps possit 757 b. iudicare exemplis, non legibus, perniciosum 755 d
* Iudicata res pro rei veritate habetur 357 b
Iudicatis reb. haud quicquam stabilius esse debet 307 c
de Iudicati exsecutione in alieno imperio 325 b, 326 a
Iudicem aut rectorem suæ ciuitatis neminem esse debere 433 b. viri boni & innocentis officio fungi oportet 755 a. eius & arbitri iuris atque autoritatis differentia 755 c
Iudices primum Reges vocati 450 c. qui eligendi 756 a. qui eos dare possint; eorūque varia in subrogatione vel substitutione ratio 266 b. an inter Magistratus censendi 273 c, d; & 274 a. in sua causa qui esse possint 315 a. perpetui quales creandi 439 b, c. quæstionis a Senatu dati 266 a, b
Iudicia publica an Geometricis iustitiæ legibus tractanda 758 d. publica apud Roman. a Sylla dictatore ad Magistratus delata 466 b. priuata in Arithmeticis iustitiæ legibus tantum tractanda: *vide* Arithmeticis.
ab exsecutione auspicari iure Roman. iniquum 165 a. Maiestati quare non conueniant 460 a, b; 461 d. varia Principum in proximos suos 216 c, d. Persarū de sceleratis 200 c. Temperanda iustissimis magistratuum decretis, vbi lex ad propositam causam accommodari sine iniuria nequit 754 c
Iudiciarii vectigalis introductio, & vsus ratio apud Gallos & Rō. *vide* Vectigalis.
Iudicibus ex æquitate an ex verborum legum obseruatione iudicandum 753 c, d; & fol. sequenti b. contra leges iudicare nefas 172 d.
* Iuratis in leges, ab eis, quantumuis iniquę videantur, discedere non licet 755 a. in damnatione reorum mediocritas seruanda 461 b
Iudicii & decreti differentia 305 b. & quid iudicium, ibidem.
in Iudiciis Criminalibus vitæ anteactæ ratio habenda: *vide* Vitæ.
Iudiciorum publicorum apud veteres quæ ratio 301 passim, & fol. sequen. Horum Curia Parisiensis quare *Tournella* dicta: *vide* Curia.
Iudiciorum ferendorum ratio 464 c, d. corruptorum causæ 451 c, d. exsecutiones variæ 323 a, b. eorum varietas vnde 755 d
de Iudicio regum aut principum, in quibus causis iudices esse debeant aut iudicio adesse; *vide* Princeps aut Rex.
Iudiciū ferre Principes quam subditis iucundum & vtile 451 passim, & fol. sequent. contraria autoris sententia 152 d. quomodo solui dicatur a pari seu eiusdem potestatis iudice susceptū

316 a, 319 d. non consistere quod idem est 264 c. quandoque accipit potestas maior ab inferiori, & quomodo 315 a. quomodo a Iudicibus pluribus cõstituendum 439 d
Iudicum vocabulo, qui ab Hebræis comprehendatur 273 c, d
Iudicum variæ creationes 265 b, 266 b. Curiæ Parisiorum numerus; *vide* Curiæ. Proximi in eadem Curia non recipiendi iudices 433 b iudicum salariorum quæ ratio 770 d. ius & munus, sacrosanctum 309 d; *vbi exemplum cuiusdam qui iudicem vulnerarat.*
Iudicis infamia capitalis 166 b
Iulia lex *de vicesimis iure vectigalis concessis* 656 d
Iuliani Iurisc. collectanea; *vnde præfecturam vrbis Romæ obtinuit* 152 d
Iuliani Augusti emblema dignissimum *de iis qui vt Imperium adepti sunt, subditos euertunt* 379 c, 549 c
Iulii Cæsaris cædes, & eiusdẽ vltio 377 a
Iulii II Pontificis Rom. perfidia 597 b
Iulii III Pontificis Max. vrbanum dicterium 555 d
Iulii Scaligeri laus 520 a
Iulius II Pontifex Rom. aduersus regem Francorum & Ferrariensem Ducẽ bellum gerit 123 b
Iuniæ legis beneficium in ciues Rom. collatum 53 d
Iupiter Lycius olim quomodo placandus 34 d
Iura familiaria seu gentilia vnde profecta 13 c. quare introducta, ibid. Ad obscuras familias non pertinentia, ibidem. Maiestatis cuique principi populove in omni fœdere, pactione seu sponsione, salua sint oportet, aut alterum in alterius venire potestatem 70 b. Commerciorum & hospitii iurisgentium 69 c. *vide* & Commerciorum. Virorum in fœminas; *vide* Virorum.
Iurandi *in leges* mos 92 & 93, 291, a
Iurare *ex animi sentẽtia* quid 755 b
Iure gentium violato, quanta incommoda secuta ratione Primogenitorum; *vide* Primogeniti.
Iure fieri quid, aut *extra ius* 307 d
a Iureiurando quando recedere liceat 594 a, b, 597 a. eo non tenetur qui obsides dedit 595 d, 596 b
Iuris veteres autores præcipui 257 b
Iuris fictio veritate non potior: *vide* Fictio.
Iurisiurandi vis 92 d, 93 a. formula Regum Francorum a quo instituta, & quis ea primum vsus sit 88 a, b. Eorum inaugurationibus obseruata 105 d, 106 a
Iurisconsulti ciuilem scientiam non philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur 33 a. contra autoris sententiam 35 b
Iurisconsulti vnde profecti 510 b. Præfecti prætorio 313 b. hi & Oratores quantum Medicis præferendi 360 c; vbi vtrorumq. comparatio agitur.
Iurisdictio tertia Reipub. pars 150 a. nec maiestatis propria; & quare sua vi ac potestare singulis sola debeatur, cum in partes diuidi nequeat 322 a. eius imperii ius diuersum 275 a. eius ius ꝙ esse debeat 277 a eius & seruitutis differẽtia 322 d
Iurisdictio prędiatoria; *vide* Prædiatoria.
Iurisdictio extra pernoctationem an concedi possit 163 a
Iusiurandum a magistratibus an sæpius repetendum 442 d. Imperatoris 87 d. a Carolo V imperatore primum præstitum & a Caietano Cardinale institutum, ibidem. Eius ratio apud veteres 608 a, 612 d. de eodem Solonis consideratio; *vide* Solonis. Eius formula a Ludouico XI Gall. rege præstita Duci Burgundionum 608 c. eius pro varia religione apud Iurisconsult. ratio 484 a. Lex diuina 609 b. decipiendi non obligandi vinculum quibus 600. c. iusiurandum quo societates aut fœdera innituntur, ita personæ iurantis cohæret, vt ab ea diuelli non possit 615 b
Ius clientelare ac fiduciarium an præscribatur 126 a
Ius dicenti extra territorium, impune non paretur 321 a. commune variis gentibus 165 a. ex errore & communi opinione sæpius constituitur: *vide* ex Errore. in Errore positum 290 c, d. ferre quare non debeat princeps: *vide* Iudicium.
Ius honorarium; *vide* Honorarium. quo modo constituitur, eodem quoq. dissoluitur 335 b. sibiipsi dicere nemo potest 308 d. prius Græce quam Latine exaratum; & Iustiniani codex e quibus compositus 324 c; d. quare *Rectum* appelletur 750 c
Iussa Regis, an parem eo mortuo quam viuo habeant potestatem 268 b
iussionibus quomodo obtemperandum 296 a
Iussorum vis 307 d
Iusta natura, prauis opinionibus interdum obscurantur 290 d

Iusti & iniusti Theologorum 3 b. huius & necessarii diuersa ratio 99 a
Iustiniani lex *de hæreditatibus a patribus naturalibus filiis etiam adoptatis relinquendis* 30 c in quanto vitæ periculo ob ciuiles factiones fuerit, refert Procop. 472 b, c. eius edictum in fauorem libertorum obseruatum 40 d. eius de legibus statuendis decretum 153 a
Iustinianus Imp. patriæ potestatis iura ademit 30 c
• Iustissimum quod necessarium 654 a
Iustitia quæ dicatur, & eius diuisio 746 d. eius diuisio, humana scil. & diuina, ibid. quæ Lacedæmoniorum 293 d. Rerumpubl. fundamentum; quæ nulla esse potest, nisi conuentionum seruetur fides 525 d. naturalis certa esse debet 292 d. rerum omnium fundamentum 746 b. Gallicæ exemplum in causa Cancellarii 462 c. *Magnæ* appellatione quid apud Aragones intelligatur 84 a. eius apud Anglos & Francos autoritas; *vide* Anglicæ. Genera, & eorum ratio 777 b. *litteræ* quæ dictæ pragmaticis 167 b, & 325 a. earundem abrogatio, ibidem. Cultus in Gallia 462 c. eius summa quæ 14 c. veræ nihil tam contrarium quã commiseratio; nec Iudicis officio, quam misericordia; cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur 459 b, c
Iustiores hominum vbi locorum constituti 498 a
Iustum, quod dubitatur sit, necne, an exsequi oporteat 290 d
Iuuenes in Senatum an cooptandi 240 a, b
Iuuentutis bene educandæ ratio, quam Reipubl. necessaria 631 c

K.

KOmetonæ qui dicantur apud Polonos 41 b

L.

LAbieni Cæsaris legati laudabile responsum 545 d
Lacedæmonii quare citius a militia quam Romani vacarint 499 a
Lacedæmonii vxorum serui 19 b item Romani aliquando, ibidem.
Lacedæmoniorum Reipub quot ciues præfuerint 219 b eorum mores ab Atheniensium diuersi: *vide* Atheniensium. Eorum crudelitas in pueros 333 c. Damnatio ab Amphictionibus 737 d. Iustitia quæ; *vide* Iustitia. status conuersiones 393 a, b. Natura quæ 8 a. Error ratione ærarii 638 b, c. regum genus 195 c. Senatus 246 c. eiusdemq. consilium arcanum, ibid. Reipubl status cæsis Ephoris ac Senatoribus penes Cleomenem 178 b. eiusque liberatio ab Antigono Macedon. rege 499 a. in obseruandis Reipubl. legibus laus 241 d. beneficentia seu clementia in Athenienses 381 d. Reipubl. status ex Polybio 176 d: ex Herodoto 177 a. contrarius Atheniensium; vnde & inter eos bellum diuturnum, ibid. Varia mutatio 178. Regis gestum memorabile ratione legum stabiliendarum, aut exoletarum renouandarum; & exitus eiusdem quomodo periculosus 427 c. Reges post ipsius Reip. conuersionem 196 b
Lactantii sententia de sapientibus Græciæ 218 a
Lædentium siue manus vola, siue pugno, quæ pœna; *vide* Pœna
Lanacrii Præsidis factum, in quadam lege Ludouici XI abroganda 291 b, c
Langobardorum ius in vxores 16 d
Laodicenæ synodi edictum ratione honorum pontificiorum populis concessorum 719 d
Largitiones a Principibus factæ reuocari an possint: Item an rationes reddere aut repetundarum teneantur, qui eas acceperunt 674 b, & passim.
largitionum Principum seu pensionum variarum, cum stipendiorum militarium gratia, cum & proditionum, exempla 648, & fol seq. Earum leges optimæ apud Gallos: *vide* Gallorum. Effusiones Galliæ regum penes Aulicos canes, quam regno damnosæ 556 a
Latina lingua quare Gallis familiaris 172 c
Latinarum vrbium societas; *vide* Ionicarum. Latinorum sexaginta vrbes, & eorum fœdus cum Romanis 52 c, d. *eorundem defectio, ac expulsio a Roman. lege Claudia* 53 c. cum Romanis fœdus 70 d, 75 d
Latrocinium & Piratica pro Virtute apud Hebræos, Græcos, Latinos, & varias alias gentes 328 d, & 329: *vbi laudatur; sicut Plato & Arist. inter venationis genera posuere.* Inter genera venationum constitutum 189 d
Latrones qui, vnde dicti, & eorum pœna 46 c, 562 d, 766 b. latrones & piratæ a Rebuspubl. summouendi 1 d latronibus depositum, pignus, commodatum, etiam iniuste ab iis possessum restituendum 2 a, latronibus aut piratis data fides an seruanda 1 d, 2 a. *vide* Fides.

Lauallæ

Lauallæ gentis iura familiaria 13 b
Laudæ mercatoris Cameracensis opera vini copia in Belgium delata 653 b
Lectoria lex de imperio prætoris vrbani 316 c
Legascæ iurisconsulti calliditas in colligendis pecuniis 192 d
Legata aut hæreditates Romanis relictæ: *vide* Hæreditates. Augusto relicta; *vide* Augusto.
in Legato religionis pietatisve causa facto an legi locus sit 322 d
Legatorum cautio quæ 618 d, & 619 a: *vbi exempla violationis varia* Principum ius in milites 320 d, & 321 a
Legatorum & mandatorum ius 269 b. Eorum quæ legis actiones: *vide* Legis actiones.
* a Legato ad mandantem appellari non potest 320 d
Legatus Proconsulis, capitali supplicio damnare non potest 320 d
apud Legatum Proconsulis an legis actio 320 c
Legatus seu Procurator Principis, aut alterius mandantis, si præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratum habeat is qui mandauit 82 b, c. nihil suo, sed eius qui mandauit, imperio vtitur 320 b
Legatos violantium pœna 615 c: vbi exstat exemplum crudelitatis Helenæ Russorum reginæ
cum Legatis agendo quomodo cauendum 606 b, & passim; vt & fol 607 b
Legatorum subrogatorum ius 304 c, d
* Legati potestas, æque ac magistratuum omnium, penitus euanescit 82 a
in Legato magistratus, imperandi prohibendique potestas non est, nec legis actio, sed in ipso magistratu 82 b, c
* Non de Lege sed secundum legem iudicandum; *vide* Iudicandum.
* Legem iubere cuius potestatis, eiusdem etiam abrogare, derogare, obrogare, vel subrogare 155 a.
* Legem obiecta æquitatis specie perrumpere audens iudex, infamia tenetur 155 a
Legi naturæ subiiciuntur principes 102 a. fraus quomodo fieri dicatur 267 b. fraudem faciens, siue per sese, siue alterius ope aut ministerio, non ferendus 360 a
Legis vox quæ 299 b
Leges vnde manarint 195 c. de quibus possint institui 98 b. Cæsaris Augusti; *vide* Cæsaris.
contra Leges iudicantis pœna; *vide* Iudicantis.
in Leges cur iurarit pop. Roman. 92 d. eas interpretari cuius 155 a. Lycurgi *Rhetræ* quare dictæ 261 d. eas flectere an liceat magistratui 754 c. quæ a Principe abrogari possint 88 d. Regum Gallorum quare non ante confirmationem supremarum curiarum, vim habere dicantur 95 b. Item Anglorum ad Reip. statum pertinentium, nisi de ordinum consensu ferantur, ibidem. An Diplomata efficiant 261 c, d. Imperia iusta non faciunt, sed iustitia ipsa 229 b. eas qui primus instituerit 272 c Rerumpubl. statum continentes, si fieri possit, immutabiles esse oportet 426 d. a populo Romano exactis regibus postulabantur 229 b. quæ apud Cicer. leguntur, an eædem fuerint Roman. 276 d. quæ propriæ 150 c. quę populi libertatem alere dicantur; *vide* Populi libertatem.
Legis & consuetudinis differentia 154 b, c
Leges Caligulæ; *vide* Caligulæ leges. Platonis quæ 183 d. de Collegiis quæ 232 a. Principum quæ a Senatu aut comitiis confirmandæ, sine iis nec abrogari possunt 92 d. omnium etsi sunt communes, nihil tamen vetat sua quædam esse familiarum statuta peculiaria 13 a. suas Princeps an teneatur in senatu vel comitiis, vt apud Gallos, confirmare 97 a. delicta punire, conscientiā munire non possunt 631 c. litium vnde petitæ, & quibus in locis vsitatæ: *vide* Litium. Corneliæ & aliæ de iure plebis Roman. *vide* Corneliæ leges. Propter sua quædam incommoda non abrogandæ 27 c
in Legibus ferendis locorum habenda ratio, nec Australium Septentrionalibus accommodandæ; nec id genus 508 a
legibus soluta potestas quę: *vide* Potestas. suis an quis obligetur 307 b. de receptis ac probatis non differendum 481 d an omnia contineantur 755 c. municipalibus in Gallia quomodo derogetur 89 a an rex iis teneatur, ibidem. Ciuilibus iudex qui priuatos soluit, infamiam contrahit capitalem 166 b. soluti qui apud Romanos fuerint 92 c, 758 b. solutus, tamen maiestatis imperio subditus est 84 d. iis in Republ probatis ac susceptis, disputare nefas 172 d, & 173 a. in Legibus Principum ac Senatorum no-

mina quare inscripta 153 d. diuinis soluto a Pontifice maximo, an satis cautum sit 98 a
legibus diuinis ac naturalibus omnes obligantur 86 a
Legionum Romani imperii descriptio 574 d, & 575 a. quot in Galliæ finibus conseruandis opus esset 574 d. earum decimandarum ratio; *vide* Decimandarum.
Romanæ legionis damnatio & supplicium 161 a, 257 a
Legis & Magistratus comparatio 299 a, b. differentia 305 a. Legis & Iuris differentia, & eorum definitiones 201 d, & 202 a. Porciæ ius; *vide* Porciæ. Vetantis maior vis quam imperantis 317 c. violatio seu inutilitas vnde 529 a. Legis & priuilegii differentia 150 c. item edicti 151 a. suæ ac sententiæ quemque interpretem esse oportet 323 d. ex eius interpretatione cauendum ne quid absurdum aut iniquum sequatur 754 c. virtus in iubendo, vetando, permittendo ac puniendo 299 a
*Legislator non prudens censetur, cui latrocinia castigare potius quam arcere curæ est 44 d
Legislatori & ciuium gubernatori quis præstantior finis: *vide* Ciuium gubernatori
Legitima filiis quando decreta 28 a, b
Legum ferẽdarum mos apud Romanos 695 d. quæ ratio habenda 426 b, 428 c, 293 c. præceps abrogatio periculosa 425 d, 427 b. metus non scelera sed licentiam comprimit 631 b. diuersitas vnde 4 b. nouitatis & vetustatis differentia 425 d. vide & fol. sequen. Multitudo damnosa 756 a, & passim. Vis penes quos 299 b. quæ ratione Magistratuum 297 c. vis earum maior quam morum 154 b. mutatio Rebuspubl. quam periculosa 430 c. XII. tab. exoletarum abrogatio 427 b. ante earum vsum quomodo gubernata Respubl. 272 c. variarum ius 153. contemptarum incommoda 238 c. omnium scopus & finis 330 a
Legum origo 752 c. *XII.* tab. origo 154 d, 753 b. abrogatio 307 a. legum aut iudiciorũ vim qui egestate eludunt, corpore torquendi 33 d. cui quadrat Accurs. & aliorum Iurisconsult. prouerb. *Qui non habet in ære, luat in corpore.* Earum ac institutorum finis; *vide* Disciplinæ. Pœnæ ac præmia, quomodo a pœnis ac præmiis Magistratuũ & collegiorum differant 153. Earum & morum mutatio quam Rebusp. periculosa 425 d. Interpretatio quib. competat ex iure veteri & Romano 758 b, c. Ambiguitas a quibus supplenda, aut quid in ea sequendum 754 d. summa potestas in statu populari 693 d. Renouandarum ius 290 c. pluralitas vnde 753 a
Leidanus sellarius opifex, primus Anabaptistarum rex, & eius gesta 489 d
Leonis edictum ἑνωτικὸν, *vnionis & tranquillitatis* 344 d
Leonis Byzantinorum ad Athenienses legati historia aduersus iram 17 c, d
Leonis X Pontificis perfidia 605 c
Leouicii astrologi error & falsa prædictio de mundi interitu 408 c
Lepores quare libidinosi 506 d. eorum ætas 414 c
Lepra vnde, & quid ab elephantiasi differat 508 c, d.
curandæ ratio, ibid. Eius varietas apud Australes & Septemtrionales 521 b
Lesbiæ regulæ vis 751 a
Leuca Gallorum quot miliaribus constet 664 a
Leude Langobardis qui 107 d
Leuiathan Pharao quare dictus 778 d
Leuitas & constantia, fidelitas & perfidia, e quibus humoribus manare dicantur; *vide* Constantia.
leuitatis animi & perfidiæ vitium 522 d
* Lex ab æquitate diuisa, est quasi corpus exsangue atque exanime 754 b
* lex, regina vtrisque imperans 194 d
* lex iubeat, non suadeat 756 d
Lex Anastasia *de Principum rescriptis*: *vide* Anastasia.
Lex Aquilia; *vide* Aquilia.
Lex Agraria 11 b
Lex ἀμνηστίας: *vide* ἀμνηστίας
Lex antiquari quomodo possit 24 d
Lex Attinia; *vide* Attinia
Lex Atteia Tarpeia, *vide* Tarpeia
Lex Attilia; *vide* Attilia.
Lex Canuleia; *vide* Canuleia
Lex Cornelia Tribunitia quæ 84 d. *vide* Cornelia.
Lex quare ciuibus posita: item eius vtilitas 752 b
Lex diuina in liberos rebelles parentibus 21 c
Lex diuina harmonica; *vide* Diuina
Lex XII. tab. de priuilegiis sine comitiis nõ irrogandis 84 d de parricidis 21 c: de iure clientelari 66 d: de sacris priuatis conseruandis 13 d, 14 a
Lex Diocletiana de Adoptiuis 29 b
Lex geometrica gubernandæ ciuitatis quæ 748 c
Lex Iulia, qui bon. ced poss. 63 d.

Lex Iulia quando lata 16 d, & 17 a: *vide* & Iulia.
Lex Licinia; *vide* Licinia.
Lex qua fœminæ a testimoniis arcebantur, a Carolo vi abrogata 92 b
Lex homicidii & latrocinii diuina & naturalis 97 b
Lex Horatia; *vide* Horatia
Lex Lectoria; *vide* Lectoria
Lex Pætilia, qui bon. ced. poss. 63 d
Lex Pætilia de liberatione debitorum, eiusque per Diocletianum renouatio 32 b
Lex Papia Poppæa 30 d
Lex Pompeia de parricid. 21 a, 24 c
Lex pro rogatione 262 a; *de decernendis imperiis & Magistratibus*
Lex prima Romæ post reges exactos lata quæ 158 d
Lex Porcia; *vide* Porcia
Lex Prouocationis; *vide* Prouocationis.
* Lex optima fit perniciosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat contemptũ 425 d
Leges Persarum ac Medorum moribus a regibus latę sempiternę 94 d
Lex Romulia; *vide* Romulia. eius antiquationem & restaurationem ibid.
Lex Seruia de Parricidiis 21 b, c
Lex Sempronia de iure Prouocationis; *vide* Sempronia
Lex Salica quæ dicatur in Gallia 88 d *vide* & Salica
Lex Solonis de seditionibus seu factionibus popularib. *vide Solonis*
Lex testamentaria, apud Lacedæmonios 28 b
Lex Theodosia *de Principum iussu* 290 b
Lex Voconia; *vide* Voconia
Lex Zenonis de naturalibus lib. 29 a
Libellorum curiæ Parisiensis iudicum potestas 264 a, b
Libellorum Magistri prudentissimi in regio statu necessarii 550 a, b
Liber populus qui 68 d.
Liberæ quæ ciuitates Germanorum 125 b
Liberi parentum assimiles vnde 507 d. liberorum multitudo 729 b. mactandorum mos apud Amorrhæos & Ammonitas; *vide* suis locis supra. eorum nomine an Adoptiui comprehendantur 31 a
* Libertas nullis astricta legibus 14 a. naturalis, quę ibidem c. de aliena nec principi statuere, nec populo licet 121 d
Libertati deæ templum Romæ a populo dicatum quo in loco & quare 54 a
Libertatem populi alere quæ leges dicantur; *vide* Populi libertatem. Eiusdem popularis summa 235 a. ciuilis Roman. fundamenta 56 b, c
Libertini apud Romanos quomodo eius Reipubl. euertendæ causa fuerint 47 d. Eorum status in suffragiis ferendis 47 d. selectio 231 b, c. genera 349 d
Libræ nummorum diuisio quam vtilis 691 d librarum diuersitas varia 683 c
* vt Licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit procliuiores 565 d
Licinia lex de agrorum publicorum priuatis possessionibus 532 c
Lictores & Viatores, Magistratuum & imperii argumenta 256 a, 279 c
Ligarius quomodo a supplicio liberatus 459 d
Ligium quod dicatur beneficium 114 a
Lignorum & arborum penuria Galliæ vnde; *vide* Arborum.
Ligurum potestas vnde, & quomodo a Romanis deuicti 516 c. eorum natura 517 a
Limogeæ Galliæ vrbis situs, & eius vocabuli etymon 518 a
Lingua sacra, seu Hebræa, nomina rebus conuenientia indidit 19 b, c: 23 b linguæ vitiorum causæ 524 a
Linguoccitanæ *seu Narbonensis* prouinciæ conciliorum vtilitates 346 d, & 347 a. *vide* Septimaniæ
Lis mori, seu instantia perimi, quomodo dicatur 324 b
Literæ regis Francorum ad Heluetios 105 d
Literæ iustitiæ quæ; *vide* Iustitiæ. Earum iustitiæ & status differentiæ 267 c
Literarum cognitio Principibus an necessaria 239 a, b
Litigandi modum apud Pannones quis primus introduxerit, & quam periculosum illis fuerit 511 d
Litigantis temere pœna apud veteres Romanos 662 d, & 663 a
Litium frequentia apud Gallos vnde 662 c, 756 a, & passim. Dirimendarum modus 451 c. incommoda 464 c. infinitas vnde 292 c. litium siue controuersiarum dissoluendarum ratio, & exempla 473 a, d; & 474 a. amouendarum varia ratio apud veteres 662 c, & 663 a. constituendarum leges vnde & vbi locorum vsitatæ 510 b, 512 a. earum nulla mentio apud Æthiopes 511 d

Litora cuius iuris 170 d, & 171 a

Lituaniæ Dux quare regiam poteſtatem quam illi Sigiſmundus offerebat, recuſarit 130 a

Lituanorum oculi cærulei & flaui crines 495 c

Liuii Salinatoris & Claudii Neronis naturæ contrarietas quam Reipub. vtilis: *vide* Claudii Neronis. Eius ſententia 283 c. quomodo Neroni triumphum eripuerit 317 b. *Salinator* cur appellatus 170 c

Liuius Rom. antiquitatum optimus autor 180 b. Eius locusa *Caluinio Campano* 449 d. item *de abrogatione legum* 97 a, b. ſententia *de Annibale* 200 c

Locrenſium mos in legibus ſeu rogationibus ferendis 426 b, c

Locorum campeſtrium, Vallium, Montanorum & Paluſtrium natura varia, populis ibi degentibus variam tribuit affectionē, aut corporis animiq. compoſitionem 514 c. Munitorum excidia 558 paſſim, & fol. ſeq. locorum mutatio, & naturæ immutandæ vim habere quomodo dicatur 523 c. inæqualitas ſeditionum cauſa 492 a

Locupletes quatenus nobilioribus in dignitatibus anteferendi 361 d

Λογιστήν Græci quid vocarint 271 d

Londini priuilegia a quo conceſſa 59 c, d

Loquacitatis incommoda 250 a, b

Loredani Veneti prudentia & virtus 480 c

Loſannorum miniſter præcipuus quare vrbem deſeruerit 637 a

Lotharingiæ & Arelati regnorum diuiſio quę; *vide* Regna

Dux Imperii Germanici fiduciarius 126 b. fines qui 126 b. principatus ad Comites Vallimontis deuolutus 126 d. reges quando regium nomen amiſerint 197 b. in eorum, Belgarum, ac Burgundionum finibus ſubditi pleriq. præſcriptione libertatem ſibi vindicarunt 57 b

Lucani ſententia de ſociorum in Imperio inuidia 708 a

Lucenſes Florentinis ſeditioſis q̄ ſæpe opportuni 481 a

Lucenſes ac Senenſes liberati ab imperii fiducia 123 c. eorum ſtatus 272 d

Ludorum olympicorum inſtitutio apud Rom. 396 c. apud veteres inſtitutorum finis ab hodiernis diuerſus 632 a. Theatralium vſus quam Reipub. noxius; *vide* Theatralium

D. Ludouici Galliarum regis ad filium cohortatio notabilis teſtamento ſuo inſerta 655 d, 669 c. vitæ ſanctimonia & prudentia 473 a

Ludouici IX Francorum regis mater tutrix 165 c

Ludouicus VII Francorum rex quare ab Innocentio Pontifice Max. a ſacris prohibitus 636 b

Ludouici Galliarum regis in Ferdinandum Aragonenſem fidelitas 601 b

Ludouici XI Gall. regis vltiones priuatæ & perfidæ 609 d. Eiuſdem & Maximiliani Auſtriæ Ducis fœdus 113 c. eius ſtatus & habitus domeſticus, item eius prodigalitas 677 c, d. liberatio a carceribus Caroli Burgundiorum Comitis 103 b

Ludouicus XI Galliarum rex, quare ab Hiſpanis deriſus 465 d

Ludouici XI abrogatio magiſtratuum & domeſticorum patris eius; & quæ inde incommoda Galliæ regno, eiuſq. correctio paterna 441 b, c

Ludouici XII Franc. reg. lex laudatiſſima 292 b. de ſententiis edictum in peregrinos Gallię 60 d. eius victoriæ in Venetos 591 a

Ludouicus XII Francorum rex, Pater patriæ nuncupatus 120 c, 139 d

Ludouici regis Francor. tempora & manumiſſiones ſeruorum 40 a, b

Ludouicus Pius Francorum rex, a collegio Pontificum imperio ſpoliatus, & in monaſterium detruſus; vxor quoq. eius ſeorſim a marito cum ſacris virginibus incluſa; vterq. poſtea a Principibus & nobilitate Gallica, in integrum reſtitutus 132 c

Lugdunenſis fœneratitiæ mēſæ introductio 666 b

Lugdunum colonia Romanorum; *vide* Coloniæ Romanorum.

Luna a Germanis maſculino genere enunciata, & de eo Caracallæ ſententia 513 c. ab Indis numinis loco venerata 511 b

Luna anima mundi 7 b

Luſci cuiuſdam rogatio apud Locrenſes *in eum qui oculum luſco fodiſſet* 426 c

Luſitani Mahumediſtas captiuos ſuam religionem eiurare cogunt, & in perpetua ſeruitute retinent, ac more pecudum vendunt 42 c, d

Luſitaniæ regnum Pontificibus Roman. obnoxium 120 a. regum ortus vnde 142 c. *horum maximus & laude clariſſimus Emanuel.* olim Caſtiliæ regis fiduciarii 142 c. Eorum mercatura & poteſtas 650 b

Lutetiæ & Antuerpiæ clariſſimarum vrbium ſeditiones; *vide*

vide Antuerpiæ. Parisiorum status diuturnitas, etiam sæpius obsessa 559 b. Eiusdem Præfectus mercatorũ nemo, nisi ciuis natus fuerit 48 d. vrbis, ciuitatis, & vniuersitatis differẽtia 51 b
Lyciarchos Lyciorum imperator annuus 75 d
Lyciorũ societas & ius 75 d
Lycurgus Lacedæmoniorum Reipubl. statutor 177 & 178. eius lex *de Agrorum diuisione*; *vide* Agrorum. Exilium spontaneum 427 d. Nobilitas & priuilegia concessa 352 d. institutum *de picturis a Senatu remouendis* 239 c. eius leges quæ *Rhetræ* dictæ, *vide Leges*. quare auri & argenti vsum Lacedæmoniis interdixerit 64 b
Lysandri sententia de Perfidia 593 d

M

Macedoniæ rex Philippus a Pausania quare occisus 474 b. Imperium a Romanis occupatum 406 d. regis exemplum de prouocatione 163 d. Reges cum Achæis fœdere iuncti 75 a, b. reges Achæorum duces lecti 76 b. Legis grauitas in reos perduellionis seu coniuratos, ab Alexandro Magno abrogata 470 c
Macchiauelli error retione *Democratiæ* 694 d. Item de sceleratis hominibus 509 c
Madrica pax 595 b. eius fœderis ruptio 640 d
Magdeburgense Prætorium cum ciuibus choreas agentibus incensum 406 d
Magistratuum autoritas 297 c, 299. potestas varia, & eius varii gradus 757 a, b. magistratuum & honorũ mercatura sordidissima; *vide* Honorum.
Magistratus definitio 274 c
qui Magistratus in subselliis ius dicebant 281
Magistratu abdicare nemo cogendus, nisi iudicatus aut damnatus sit 441 c
*Magistratus annuus, si vi extra tempus imperium retinet, tyrannus est 81 d
Magistratuum imperia precaria an perpetua reip. vtiliora 442 a
*Magistratuũ contemptorum incommoda 238 c, 239 a. maiorũ autoritas maior, quibus pleraq. licent, quæ minoribus non licerent 754 a, b. disparitas omnibus Rebusp. vtilis 448 b, d
*Magistratuum munera gratiosa, curationes odiosæ; *vide* Curationes. Concordia, quam Reipubl. salutaris 444 b, & fol. seq.
*Magistratus in potestate legis, vt æquitas in potestate Magistratus 755 a. hi aut officiales an plures vna lege creari possint 268 d. annui an perpetui in Republ. habendi 430 d. quomooo annui stabiliendi, ibid. & 431 a, b, d: 432 a, b. minor maiorum imperia vel actiones, dum geruntur, prohibere cum non possit, multo minus acta gesta conuellere, aut aduersus sententias ac decreta restituere poterit 319 d, 320 b
inter Magistratus quomodo omnes omnia non posse dicatur 440 d
de Magistratu ebrio Solonis lex; *vide* Solonis.
Magistratuum munus sitne Reip. an principis propriũ, an vero eius qui magistratum gerit, an ei cum Rep. commune 303 b, & inf. passim fol. seq. Præcepta an obligent 307 c
Magistratus quid 263 d. qui dicantur 272 b, 773 a, 280 d 307 & 308 de iure facti quæstionem habent 295 a. quis bonus censendus 229 c. quam necessarius Reip. 695 d. eius definitio ex Alexãdro Imolensi 274 c
Magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare an liceat 309 a. ei quando non obsequendum 289 b
Magistratus, Principis & Priuatorũ differentia, & quantum a se inuicem distent 286 c, d. varii variarum gentium 159. eligendi ius diuersum, ibid. 160. plurium Rerumpubl. numerus varius 448 c. officium quod erga principem & populum 297 b, c
*Magistratus minores inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularibus imperiis, vtile 447 d. eorum & Curatorũ variæ creationes 150, & 159 a. eorum ordo & ius, ibid. b. *vide* & 261 d, 262 a, 264 d, & 271, 272 passim. eorum tribuendorum formulæ clausula in Gallia obseruata, *Quoad regi libuerit*; & eius vis 441 d
Mutationes, quam Rebuspubl. periculosæ 436, 437, & 440 passim. officiorum & munerum variarum gentiũ cum Rom & Gallorũ collatio 327 b. Rationalium in Galliam introductio, Curiarum, & Officialium numerus, eorumq. stipendia; *vide* Rationalium.
Magistratui an summum ius esse debeat 313 c
Magistratus ratihabitio in rebus grauioribus, quæ ad iurisdictionem pertinent, nõ retro trahitur, vt Principis, cuius summa est in Repub. potestas 82 c. officium Principi debitum, & eiusdem ius in priuatos 300 a
Magistratus annuos quę Resp habere vel habuisse dicantur 435 c: vbi annuorum

varia commoda: item 438 b, c. incommoda 440 c, d.

Magiſtratuum autoritas 274 d. emptorem imperio ſpoliare, niſi reddito pretio, æquum non eſt 435 c. perpetuorum pericula & difficultates 431 d, & 432 a, & fol. ſeq item 435 c. contra annuorum aut mutationibus obnoxiorum commoda quæ, eodem & paſſim fol. 432 & ſeq. & 435 c. Eorum quæ commoditas videatur 435 d. quæ incommoda a ſubſtitutione orta dicantur 436 a, & paſſim; & 437 b, 438 c. Romanorum nomina & ius 265 b. Summorum amicitię quæ Reip. pernicioſæ fuerint 449 c

Magiſtratus creati, & perſonę in magiſtratu gerẽdo conſtitutæ, ius diuerſum 269 a. in Monarchia quales 438 c, 440 b. in regia poteſtate, eod. fol. d, & 440 a. eorum cõtẽtiones quomodo Reip. vtiles dicantur, ſiue in Monarchia, ſiue in optimatum & popularibus imperiis, ſiue inter maiores magiſtratus, ſiue inter minores; & eorum exempla 447 d, & 448 a. quæ vero damnoſæ ibid. 449 a, b.

* Magiſtratus de priuatis, principes de magiſtratib. Deus autẽ de principibus decernit ac iudicat: *D. Aurelius* 97 c. in eo ſeueritas & lenitas nimia fugienda, medietas ſequenda 311 a. an de cauſis Põtificum cognoſcere debeant 278 c. Ineũdi tempus 291 a. Prudentis exemplum memorabile 298 a. Perpetui a Deo ordinati 437 c. & qui populi ſeu quæ Reſpub perpetuos habere conſueuerint, ibid. *vide* & 440 a

Magiſtratuum varia tempora 261 c. Genera Græcis & Latinis 273 a, 274 b. maiorũ, parium, & minorum quæ autoritas 319 b

Magiſtratus Legibus teneatur, necne 758 a

Magiſtratuum Ius diuiſum 279 c, d. eorum quod præcipuum munus 260 b. diſcordia quomodo vtilis Reipubl. dicatur 445 a, 446 a, 447 a

Magiſtratus & legis comparatio 299 a, b

Magiſtratus & muneris publici differentia 284 a

quæ Magiſtratibus dãtur mãdata extra ordinem excitãdæ Iuriſdictionis cauſa, Curationes an appellari debeant 264 b, c. eius Prouerbium 286 d

Magiſtratuum poteſtas, ac imperium, an Principis morte terminetur 267 d. Romanorum quæ, & eorum nomina 279 d

* Magiſtratuum creatio, non maieſtatis vim in ſe continet, ſed ipſius Principis probatio, ratihabitio, cõfirmatio 160 b. eorũ & officialiũ differẽtia 273 a. Abdicatio periculoſa in Rebuſp. 263 a

Magiſtratus & Iudicum autoritas 84 b, c. Eorum & miniſtrorum magiſtratuum differentia 273 c: & Iudicũ 285 paſſim. Maiores vel minores 282 c, 286 a, b. Ordines tres; ſupremi, medii, & infimi: & eorum ſubdiuiſio 312 c, d. maiores, *vt Conſules, Cenſores & Prætores*, quomodo collegę inter ſe dicti ſint 316 b. *eorundem ius etiam varium*, ibid.

Magiſtratu æqualium aut inferiorum rogationes contemnente, nec decreta exſequi ſinẽte, quid ſtatuendũ 323 d. an priuatum ab aula Principis prohibere poſſit, etiamſi prouinciæ fines nõ exceſſerit 315 c. Principis iuſſis quomodo obtemperare debeat, ibid. paſſim. Pari poteſtate, minorve imperio, parem aut ſuperiorẽ an prohibere poſſit 316 d. Gręcis quomodo nũcupati, & eorum definitio 259 d. ex Iuriſc. 260 a. ex Sigonio, d. Vide & 273, 274

Magiſtratuũ cognitio in cauſas Pontificũ quæ 279 b, c

* Magiſtratuum inſanienti multitudini, ſapiens aſſentiri non debet, veluti iuſtitiæ norma 292 a

* Magiſtratus alterius Iuriſdictionem exercentis, ſuo nomine imperandi nulla poteſtas 320 d. Athenis qui ex Demoſthene 286 a. Inter legem & æquitatẽ medium obtinet 755 a. omnes an habeant iuriſdictionem, necne 279 c. Reip. fundamentum 466 c

Magiſtratuum ius apud Gallos rege mortuo 428 b. autoritas in Senatum 257 d

Magiſtratuum autoritas & neceſſitas 286 c. tribuendorum, ſiue perpetuorum, ſiue temporalium, ſiue etiã precariorũ, varia ratio 438 d. *vide* & 439, 440 c. Ius in popularibus imperiis 314 c. in Gallia poteſtas ſeu imperium olim precarium, ſed a Philippo Valeſio perpetuum redditum 441 d

Magiſtratus curulis, nobilitatis inſigne apud Rom 353 b, c. Iis an imperandi ius pręſente principe 314 c, d, 315 c

* Magiſtratuum propria qui accipiunt, ſuperioris maieſtatem agnoſcunt 197 d. Leges quæ 150 c. quæ ꝓpria dicta 305 a

* in Magiſtratibus Rom. Imperium; in Senatu autoritas & conſilium; in populo ſumma poteſtas ac Reip. Maieſtas 180 c

* Magiſtratui extra territorium

rium nullum imperandi ius 324 a
Magistratus violare, crimen Maiestatis 309 b. item eos non colere, nefas 310 b: vbi de veneratione eorum varia exempla
* Magistratibus aduersus plebem non aliter quam medicis aduersus ægrotos mētiri licet 478 d
Magistri militum ius 320 d. eius & Cancellarii in Gallia quæ honoris inter se prærogatiua 321 d. Horum in Gallia potestas maior quam consulum Rom. 179 b. Libellorum autoritas in inferiores iudices 316 a Palatii munus apud Francos quod 313 b
Mahumedistarum in Christianos circūcidendos mos 42 c
* Maiestas nec maiori potestate, nec legib. vllis, nec tempore definitur 80 a. eius ius vllū vsurpari capitale 207 b
* Maiestatis iura nec iure magistratus, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia, tribui debent 165 in margine. Hæc eleuari quomodo dicantur 288 d
* Maiestate regnantis digna vox, Legibus alligatū profiteri se principem 97 a. maiestatis nomine quid intelligendum; & eius etymon quod 78 d
Maiestatem habere qui dicatur 80 c, d
* Maiestas regia non locorum spatiis metienda 144 d. eius imperium summa potestas 79 b, c
Maiestatis verbum cui liceat vsurpare 147 a, 151, 152. ius qui dicatur habere 108 a, 153 b. habens, nullius imperio tenetur 85 a
* Maiestatis iura, summorum principum propria, nec cōcedi, nec concessa vllo temporum curriculo præscribi possunt 173 b
nec Maiestatis iura, nec libertas a fiduciariis & vasallis præscribi potest 127 a
vbi Maiestatis primum ac præcipuum caput, legem iubere 153 c, & 154 c. Secundum, bellum indicere aut pacem inire 155 d. Tertium, in Magistratibus mandādis 158 d. Quartum, prouocatio extrema 160 c. Quintum, iure vel iniuria damnatos liberare contra vim legum 163 & 164. Sextum, fidelitas & obsequium 167 c. Septimum, nummi percutiendi ius, ibid.
Maiestas Principis aut populi, in quo eluceat 161 d
* Maiestatis iura non locorum spatiis aut regionum amplitudine definiuntur 143 c, 144 d. habere qui dici possint 149: *& quæ dicantur*. Propria quæ 155 c. summi principis, magistratus, & procuratoris differentia 82 a, b, c, d. eorum potestates & iura diuersa, ibid.
* in Maiestatis iura inuolans, capitali fraude obligatur 173 c
Maiestatis ius, subditos cogere imperātis sermone vti 172 c
Maiestatis ius, tributa ac vectigalia imperare 169 b. eorū etiam immunitas 170 b. summum ius 299 d
Maiestatis iura rex a se an abalienare possit 163 a
* Maiestatis iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abalienari a summo principe possunt, nec vlla temporū diuturnitate præscribi 149 d. *hæc* Baldus *sacra sacrorum*, Cynus *Indiuidua* appellat. Diuisa quomodo videantur 184 a
* Maiestatis iura subditis, quā minime fieri poterit, tribuenda 738 a
Maiestatis nomen quā graue, & quibus tribui soleat 178
* Maleficia q̄ palam fiunt, quare grauius puniantur 767 d
Male meriti pœna ex Tryphonino 538 d
Mamercus vno tantum die Dictator Romæ 80 b
Mancinus Consul Rom. quare hostibus Numātinis deditus 157 b
Mancipatio vxorum 16 c
* Mancipia nec amicitiā, nec fidam societatem colere possunt 44 a
Mandantis morte an soluatur mandatum 267 b
Mandata Magistratibus data extra ordinem excitandæ iurisdictionis causa, an Curationes appellari debeant 264 b, c
mandatorum principum varietas, & eorum ius variū 287 passim. vbi quædam eorum clausulæ explicantur c, d, & 188, & 294, 295, passim
de *Mandato expresso* clausula quid importet 291 d
* Mandata singula, singulari rescripto contineri oportet in Repub. bene constituta 266 c
Mandatorum variæ rationes 266 & 267, 269 b
* sine Mandato quæ gesta sunt, rata haberi possunt, iure tamen sine mandato fieri nequeunt 269 c
Manfredus Friderici Imp. spurius, Neapoleos ac Siciliæ reginæ a patre despondetur 133 b, c
Manichæorum error confutatus 188 c
Manilia lex; *vide* Gabinia.
Manlii Torquati consulatus vltro concessus a pop. Rom. 493 d
Mansuefaciendi homines modus 516 a
Mantineorum Popularis status sed Aristocraticus 703 c
Mantuani poëtæ locus de Gallorum natura; *vide* Gallorum.

Mantuanus Dux, Imperii Germanici fiduciarius 122 d
in Manu esse quid 16 b. c
Manubiæ Latinis quæ dicãtur; earum genera & significata 462 a
Manumissi serui a Rom. post Cannensem cladem, & bello sociati 38 b. alias manumissiones *vide* fol. seq.
manumitti par a pari an potuerit 317 a
Manus mortuæ qui dicantur 30, 49, 59, 66, 109, a. apud Gallos pecuniam patronis conferunt ad filias honestius elocandas 66 d, 67 a. extra territorium patronorum nec vxorem ducere nec habitare possunt insciis aut inuitis dominis 40 b
Manutii & Iouii error ratione Venetorũ status; *vide* Iouii.
Maranedii apud Aragonenses quod numisma 87 b
Marcæ quod ius hodie 172 a, b. Earum ius apud Gallos quod 64 a
Marcelli in Cæsarem coniurati cædes 470 a
Marcellus consul Rom. a Nouocomensibus verberibus cæsus 323 c. eiusdem victoriarum numerus, & eius templorum dicationes 546 a. Imperiũ & natura 447 c
Marchionum dignitates quomodo in Gallia introductę, & earum ius; *vide* Comitũ. in Gallia potestas olim precaria, postea ꝑpetua 303 b
Marcii Philippi Roman. legati cum Perseo rege cõtentio de honore 144 b
Mares numeri qui; *vide* Numeri
Marescalli in Gallia qui, & eorum ius 304 a
Marescalli autoritas absente Magistro militum post indictum bellum 270 a
Maria & Elizabetha Anglorũ reginæ 91 c
Marianę senatorũ clades 242 d
Marii honores seu Cõsulatus, & eius ambitio 434 b, c. eius & Syllæ petulantia; *vide* Syllæ. is Imperator quidem optimus, sed pessimus domi ciuis 477 d
Marillaci Francorum regis apud Imp. legati sententia de constitutione Ducis Mediolani a Carolo v Imper. Bruxellis facta 225 d
Maris litora cuius iuris 170 d
Maritus arbiter omnium actionum vxoris 19 d. eius imperium aduersus vxorẽ quale 15 a, 17 b. Ius in dotem vxoris 641 a. ei ab vxore obsequium debetur 15, 18, 19. maritalis amor & odium 17 c
Maritimorum populorum natura 516 d
Marsorum Apennini montis populorũ ferocitas & prouerb. de iisdem iactatum 516 c
Marochi reges regno quomodo spoliati 489 d
Massagetis quæ non fuerint communia 12 a
Massiliæ Respubl. a Caio Cæsare deuicta 3 c
Massiliensium fœminarũ quæ dotes antiquitus 536 a. vetus Respubl. quam optime constituta 219 b. ius priuatum vt Heduorum; *vide* Heduorum.
Massinissæ Numidiæ regis naturæ validitas 509 b
Mathematicæ artes ab Ægyptiis inuentæ 396 a. earum origo vnde 510 d
Materiam rudem euehere perniciosum 653 c. *vbi quomodo* Materia opus superare dicatur *explicatur.*
Matribus qui claritatis ac nobilitatis originem duxerunt 19 c. id contra Iurisc. sentẽtiam & probatos mores, d
Mauri Anglorum cancellarii prudentia 241 c. eius sententia *de rebus in Senatu proponendis* 253 c
cur Mauricius Saxoniæ Dux Licentiatus, Albertus vero Marchio Brandeburgensis Doctor perfidiæ appellatus 616 d
Mauritaniæ & Fessarum principis prudentia; *vide* Fessarum.
Maximiliani Rom. regis excusatio ad Henricum II regẽ Gall. quod legatis eius securitatem publicam dare noluisset 26 c
Maximini Romani ducis proceritas 195 a. eius & Neronis damnatio 209 c
Mediceæ gentis apud Florentinos autoritas seu tyrannis 376 a, b. in eandem seditio popularis 380 b
Medici iurisconsultis non exæquandi 360 c. eorum cautela 686 d. præceptum in curatione seu præuentione morborum 488 a. comparatio cum iis qui Rempub. gerunt 424 a, b. muneris varia ratio 360 c
* Mediocritas in omnibus rebus seruanda 522 a. in quibus rebus consistat 704 c
Mediolanensis Dux, fiduciarius imperii Germanici 122 c
Ducatus discerptio extincta Vicecomitum progenie 724 b. princeps qui primus 122 d. item Dux ibid.
Mediolanensium mos in accusandis & damnandis reis 458 c. Leges in reos falsi 765 a. eorũ iura cum Heluetiis communia 69 d. Status popularis in tyrannidem 381 b. Eorum Senatus autoritas in subditos 58 d. Eidem quid potestatis tribuerit Carolus v Cæsar.
Mediolanense statutum ratione *salariorum Iudicũ* 770 d
Mediolanenses *Vicarij* primũ, deinde *Duces* dicti 122 d

Mediolanensis ac Neapolitani Senatus autoritas in regendo Hisp. regno, deficiẽte rege vel absente 81 b,c
Mediolanensis cuiusdam impia crudelitas 608 b
Mediolani captiuitas a Ludouico XII Francorum rege 407 a. ius in peregrinos quã durum 62 d
Medorũ princeps vnicus 190 a
Megarensium intemperata libertas 467 b. audacia in principem, & viuendi licẽtia 698 c
Meum & Tuum dissidiorum causa 11 c
Meleassis regis voluptuosi historia ex Iouio 374 d, & 375 a
Memmeluchi munus apud Ægypt. quod 369 a, 719 b
Memnonis Æthiopum regis vitæ prolixitas 509 a
Menãder rex a Bactrianis quo amore dilectus 204 a
Mendacii iniuria an contumeliosa 476 a
mendacis vasalli pœna 67 c
mendaciores qui; & de iis exempla 517 passim. mendacia varia de antiquitate temporum 402 passim.
Mendozæ legati Hispanorum veteratoria fraus 145 d
Mens æterna quæ 6 a. Mentis nomine maritus, cupiditas vero Fœmina Theologis dicitur 14 d. * Mentis agitatio, sapientiæ ac beatæ vitæ parens & magistra 433 d
Mensium quorundam apud Hebræos diuersa ratio 395 d, & 396 a
Mensis auspicatio apud Rom. 396 b
Mentiri quibus licere dicatur 478 d
Mercatoris in Astrologia error 395 c
Mercatores qui sordidi dicantur 360 a. eorum natura quare militantium & aliorum mollior 516 d. mendacior & fallacior 517 a. diuersa ratio 358 c,d, & fol. se.
Mercatura Alphonsi tyranni 651 a. eius incommoda 358 d, 359 d. incommoda, ibid. b, & 369 a. dignitatum vnde orta 435 c. quam periculosa 436 c,d. quibus eam exercere non liceat 650 a, 651 a. an inter artes sordidas numeranda 358 c. eius varias rationes *vide* inf. & fol seq. quæ sordida Ciceroni, & eius diuisio 359 d, & 651 a. Lusitaniæ regum; *vide* Lusitaniæ.
Mercium euectionem ciuibus ademptam, peregrinis permittere pniciosissimũ 653 d
Meretricis laus & vituperium 697 b
pro Meritis seu virtutibus a tyrannis cæsi qui 544 a
Messalæ locus de imperio maiore & minore 316 a,b. eiusdem loci corrupti emendatio. Eius sententia de iure Magistratuum inter se 317 d
Metallorum differentia 681 d. diuersa ratio 685 pass. 690, 691. Purgatio 684 b. Confusio, vnde conflantur nũmi: eorum corrumpendorum sola clausa 681 passim & seq.
Metelli Numidici exiliũ 291 b
Metenses, Germaniæ pactis conuentis cõprehensi 61 d
Metii dictatoris Albanorum graue supplicium 673 b
Μετοίκιον Græcis quid 61 d
Metus vtilitas quæ 565 c,d. an a Periurio, vt ab auxilio ferendo, excuset 601 a. * quẽ metuunt oderunt, quem amant metuunt 455 b. * Metus, pessimus diuturnitatis custos 645 a. carnifici comparatus 213 c. vltrix furia Tyrannorum, ib.
Michael Hospitalis Francorũ Cancellarius, quare priuilegia Caroli IX vico sancti Mauri concessa confirmare noluerit 85 c. eius erronea opinio ratione tribuendorum precario imperiorum 438 b
Migrationes corporum an & animorum conuersiones pariant; *vide* Populorum migrationes.
Miles vitem imperatoris frangens, capitale supplicium incurrit 25 d
Milesiorum ordinum dignitatis prærogatiua 354 b. status Aristocraticus in popularem conuersus 386 c
Militaris disciplinæ ratio & vtilitas; *vide* & Armorum vsus 670 a. laudes 565 c. Pœnarum genera 508 b. *vide* & Pœnarum.
* Militari lege, contra iussum Imperatoris hostem lacessere, capitale 253 b
Militia nobiles reddit homines 350 b,c. eius militiæ leges Rom. ratione ętatis qua arma capere aut ponere eos oportebat 573 c. qui non idonei 577 d
Militis in ducem officium 66 a. Peditis stipendium diurnum quod; *vide* Grossus. Gallis *sold* dicitur; vnde & Stipendium militũ *la solde*: & miles pedes qui hoc donabatur stipendio, *soldât*.
Militum Magistri seu Connestabiles in Gallia qui, & eorum ius 737 a. necessitas & vtilitas in Repub. & hodiernorum cum Romanis comparatio; item militiæ varia præcepta 577 b,c
Militum studia & insolentiæ quæ 559 d, 560 a
Mithridatis studia voracitatis 454 a
Mobilium populorum in religione exempla 521 c
Modum excedere in iudiciis qui dicatur 303 a
Mœchantis pœna diuina 536 c
Mœnium sarciendorum munus extraordinariũ 263 d
Molinæorũ lex de tribut. 170 a.

Molinæi sententia de vsurarum, fructuum, & pecuniæ æquatione 529 d
Molucarum insularum vbertas 650 d
Mommorancius Magister equitum Galliæ 224 a. vulg. *Connestable.* eius iudicium aduersus Aquitanos rebellantes 341 c
Monarchiæ summæ quæ 210 a. in iis nulla subditorum autoritas b, c. ius 438 c
Monasterium profitentes quomodo dicantur accusari non posse de rebus ante concepta vota gestis 334 a, b
Monachorum iura 334. vita 429 d. quorundam supplicium 217 c
Monarchæ varii, qui cum Prętores essent, Imperium summum sibi vindicarunt 377, 378 a
Monarcharum regum autoritas in Magistratus, Iudices, & Comitia populorum 84 c
Monarchia Rom. 377 d. quæ dicatur 174, 175, 187 b. Aristocratia præstabilior 217 c. eius proprium in Reip. conuersione 369 c. singulare 390 a, 469 a. Regalis quæ 387 b. Eiusdem & popularis aut optimatum status differentia 390 a, 703 a. stabiliendæ cautio 737 a, b. vtilitas 711, & seq. in ea potestates ordinariæ perpetuæ, paucis exceptis: in popularibus vero & optimatum Imperiis annuæ 443 d. prima in Assyria Nimerodo principe 189 d. in quibus consistat 217 c. hanc qui populi sectentur 714 b. eius diuisio 189 a, 196 d
Monarchiæ seu regii status laus 182 a, & passim. Quæ suffragiis & quę iure successorio defertur, differentia 709 c
Monarchiam indiuiduam esse oportet: vnitatis enim nulla partitio 734 d
Monarchiæ probandæ variæ autoritates 715 b
Monconturense prœlium apud Gallos 408 a
Monetæ deprauatæ iuris fiscalis sunt 171 c
monetariarum officinarũ pluralitas quam periculosa 689 a. monetarum diuisio apud monetales 687 c. ratio apud Rom. 689 a
Monetalium obscura vocabula quomodo introducta 686 d
Monomachiæ origo & ius 176, & 475 a, 476 pass. 510 a
Monspelianorum facinus, & suppliciũ de iis a Carolo Ludouici IX fratre sumptum 340 b. Monspeliensis agri cum Manta & Mellauno cõmutatio a regibus Francorum & Nauarrorum facta 149 c
Mõstrosum partũ apud veteres occidere licitum 730 b
M. Montanus, infimæ conditionis homo, a Iulio III Põtif. cardinalis creatus 555 d
Montanorum populorum natura 515 d, 516 passim
Montium præcipuorum consideratio qui diuersas constituunt regiones 514 c
Montisfortis Marescallum se profitentis eiuratio 303 d
Morbi Australes elephãtiasis, cancer & lepra 508 c. item furor animi, comitialis morbus, dysenteria 509 b
* Morbis desperatis non adhibendum medicamentum 342 b, 489 a
Morbus D. Viti qualis, & eius cura 505 b
de Morum cum virtutum tũ vitiorũ in Principibus imitatione a subditis varia exempla 453, 454, & seq.
Mutatio ex locorum mutatione 494 c, 519 c
in Morem pristinum reduci legẽ quid, ex Festo 154 d. eorum censura; *vide* Censura. in ueteratos periculosum cõuellere 475 c
Morletus Musæus, Francorũ regis apud Heluetios legatus 76 c
Mors ab Hebræis quæ pretiosa nuncupata 7 a, 511 a. eius laus 213 d. mortem sibi inferentium ius 538 c, d
Moschouitæ Ducis magnanimitas & victoriæ 143 b, c
Moschouitarũ ius ratione successionis regiæ 731 d.
Pręcopi Tartarorũ quando dediti 143 b. Tartarorum iugum quãdo excusserint, ibid. Eorum mos in ducẽdis vxoribus 507 a. *horũ rex Ioannes mulieres dehorrescebat.* eorum regionis natura quę 496 a
Moses primus Legislator 272 c eius adoptio a filia Pharaonis 28 c. lex de Regis autoritate 237 d. laus 200 a
Motus terræ qui dicatur 410 b
de *Motu proprio* quæ clausula in priuilegiis 296 c
Muhamedicæ legis & religionis quæ fundamenta 39 d.
Muhamedes Magnus homicidam fugitiuũ Florentino Duci poscẽti restituit 326 b
Mulctæ damnatorum quomodo apud veteres sacris adiudicari consueuerint, & quomodo fisco postea 542 a, b. locupletis & inopis ratio quæ; *vide* Locupletis. Ius 275 b. eiusdem varia genera, ibid. c. & pass. 276
Muleasses rex a liberis regno & visu priuatus 504 b
* Mulieres percutere, Catoni sacrilegium 19 a
* Multitudo consilio & prudẽtiæ inimica 150 b. eius error nõ sequendus; *vide* Error.
Mundanæ vniuersitati beneficia Deus vt partitus 512 d
* Mundus perfectæ & consummatæ Reip imago 7 b. eius cõpactio & cõtinuatio quomo-

quomodo ex variis concursionibus & naturis fieri & potuerit & possit 445 d, 777, & fol. seq. origo qua anni tempestate 396 c, 397 a, 400 c, 406 b. exitus prædictiones, & aliæ id genus 404 d, & 405
* Munera singula singulos recte curare difficile, cum plura nemo possit 433 d. quæ sine Imperio 440 d. ab iis quomodo indignos submouere oporteat 439 b. munerib. profanis cum dignitate & sine imperio qui præficiantur 284 c
Munera quæ curationes dicebantur 261, & 262
* Munus vbi nec vtile nec honestum fuerit, non præmiũ sed onus appellandũ 543 c, d
Munerum quorundam Parisiensis curiæ potestas varia 264. publicorũ diuisio 286 a. in Gallia priuilegium 272 d
Muneris latissima significatio 284 a, b
Municipales Rom. prouinciarum magistratus imperium quale habuerint 54 c
Municipium quid Festo 71 a, b
Municipia & Vrbes vectigales an Respub. censeri debeant 49 d
Municipes Rom. qui 52 b, 71 b
Murænarũ piscaria apud Rom. quo in vsu fuerint 36 a, b. necessitas 561 b, 562 c
Murium ætas 414 c
Murorum in vrbib. necessitas 561 b. eorum & arcium vbi nullus vsus 557 c
Musica furorem curare quomodo dicatur 505 b: *vbi id genus exempla.* eius seu Harmoniæ & Reip. comparatio 410 d. qui toni obseruandi aut cauendi 633 a. vtilitas 519 a, 632 d. huius vocis significatio 519. * Musicæ vis & laus in Repub. 411 c, 516 a
Musulmani qui apud Turcas 141 d
Mutabilitas in rebus humanis interdum necessaria 522 b
Mutuatio pecuniarum quãdo Reip. necessaria 654 b, c. mutuam pecuniã sub vsuris Principibus quando accipere liceat 668 b
Mutui obligatio apud Græcos quam solennis 618 c
Myrii apud Amphictionum ciuitates qui 73 d
Mytilenæorum status mutationis causa 375 c

N

Nabis Reipub. Lacedæmoniorum tyrannus 178 c
Nabuchodonozor rex regum 147 a. eius historia 211 a
Narbo, antiquissima Romanorum colonia extra Italiam; *vide* Coloniæ Rom.
Narbo, Lugdunum & Vienna, coloniæ Rom. fœdera cum Italis antiqua habuere 53 a
Narbonensium populorum ferocitas & mobilitas vnde 517 c. eorũ & Aquitanorũ populorũ ferocitas & mobilitas vnde; *vide* Aquitani.
Narbonensis vnde deducta 41 d. quando cum Galliæ regno coniuncta 367 c
Natalium restituendorũ ius ad quem pertineat 167 b
Natiuitatis tempora 415 d: *vbi de formatione hominis in vtero exsistentis ex Hippocrate agit.*
* Natura repugnante, nihil diuturnum 492 d. Praua 427 b. hominum varia pro locorum varietate 491 d, & seq. Ei contraria diuturna esse non possunt 33 b, 34 c. mirabile omnibus 714 c. eius mutatio ex locorũ mutatione 519 c. ex vario Reipubl. genere 523 a
Naturalium filiorum ius apud Rom. 29 a, b
Nauarræ & Granatense regnum quando sub fiduciam Rom. Pontificis venerint 120 b. rex ligius seu vasallus Francorum 114 b, 120 c. regnum quomodo Regib. Hispaniarum concessum, & quo titulo Nauarreis a Põtificibus ademptum 135 a
Nauarrensis cuiusdam victoriæ in Bugitanos Carthaginenses 519 a
* ex Naufragio iuris an quicquam priuato decerpere liceat 170 d
Neapolitani regis vasallus, an Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur; *vide* Vasallus. reginæ scelera 739 b. regis crudelitas in Conradinum Manfredi filium 217 a
Necessitas duplex, naturalis & violenta 367 d. * eius vis nulla legum obligatione tenetur 426 d, 427 a, 573 b
Negotiatio quæ Nobilitati nõ dicatur derogare 359 d
Negus, Reipubl. Æthiopum princeps 11 a, & 141 in marg.
Nemausus colonia Romanorum; *vide* Coloniæ Rom. Eius scholæ institutio 347 a
Nemora regia in Gallia loco sanctioris ærarii constituta 675 b, c
Nepos ex filia, filiæ regis in regno præpositus 740 d. nepotes, an patruis in regno auito præferantur; & quæ inde incommoda 732 b, & passim, ac fol. seq. c, d. eorum ius in successione auorum ex lege Salica 745 b
Nepotis ius in familia aui 732 d. Item ratione feudorum 733 a
Neptuno sacra fieri apud Roman. quare octauo quoque die solita 417 c
Neratii impudentia 763 d
Nero & Maximinus, vterque tyrannus, a Senatu Romano damnatus 209 b. idem matris parricida 24 b,

294 b. eius crudelitas in coniuratos 470 c: in præceptorem 540 b. domus magnificētia & exitium 672 a, b, 685 c. eius & Caligulæ prodigalitas; *vide* Caligulæ, Imperium tyrannicum 209 d. nefarium desiderium 724 a. eius & Traiani comparatio 239 b
Neruæ imperium Reip. periculosum 205 a
Neruiorum mores 516 d
Nestorii audaciæ petulantia 490 a. vnde pyrophoros, *id est ignifer*, nuncupatus.
Nicolaus Siculus Abbas Panormi 40 a
Nimerodus primus princeps 189 d. eius etymon, ibid. & 196 a, 350 a, 371 b
* Niuernensium Comitis crudelitas illi ipsi quam periculosa 339 c, d
Nobilis veterum definitio 351 a. in Gallia proditionis aut perduellionis accusati pœna 762 c
Nobiles gentes Romæ 351 c. ab omnibus fere imperiis summouētur in Heluetiorũ & Argentinensiũ statu 51 d
Nobiles apud Rom. qui dicti 774 c. Eorum genera apud Hebræos quæ 353 a. eorum & Plebeiorum distinctio 350 a, 353 b. eorum & ignobilium 351 passim.
Nobilitas fœminarum & familiarum a viris pendens 744 d. an ad posteros & adoptiuos transferatur 356 d. vsque ad pronepotes legitimos ꝓpagari dicitur 357 a: Turcarum moribus ad nepotes tantum, ibid. apud Gallos quomodo amitti censeatur 357 b, 358 c. auorũ inspicienda in dignitatũ prærogatiua 355 a
* Nobilitatem peperisse melius, quam acceptam corrupisse 351 b
* Nobilitati sine honestate nullus locus 354 d
Nobilitatis vera ratio 761 c. varia 351, 352, 353. decus an ab inopia aboleatur; *vide* Inopia. Iura promercalia in Gallia 356 c. Laus 356 d. apud Gallos, Anglos. Hispanos, Germanos, priuilegia 55 d. Tribuendæ ius penes quem 355 b
vt Nobilitatis adeptæ insigne apud Rom. statua, sic apud Gallos stemmata insignib⁹ superposita nobilitatis decus 352 c. veræ causæ 354 d. extrinseca causa 355 a. apud Græcos quæ ratio 352 c, d, & 353. apud Hebræos 353 a. Heluetica cædes; *vide* Heluetica
an Nobilitatus sit qui militiã ex casu, siue feudum est adeptus 355 c
Nobilium supplicium capitale quod 761 c. quorundam Rom. nomina qui ipsi nobilitatem pepererunt 351 b. in tribuendis honoribus habenda ratio 439 a
Nobilibus locupletes quando anteferantur 361 d
* Nocent expressa, nõ expressa non nocent 315 c
Nocturnorum sacrorum interdictio 343 b
Nominum imponendorum ratio apud veteres 417 c
Normaniæ Baronum ius ratione defunctorum ab intestato 531 b
Normani cuiusdam in Franciscum regem coniurati & perduellionis damnati exemplum 469 d
Normanorum mores improbi ratione cædentium 764 a. Curiæ præsidis exactio crudelis 289 c
Nosocomia a quo instituta 35 c. *loca sc. in quibus ægroti alũtur l. 16. l. 18. de sacros. eccl. Cod.*
Notæ tabularum iudicialium & earundẽ significata 301 a
Notos vnde Græcis dictus Auster 499
* Nouarum rerum præclar principia 43
Nouationum in Repub. qua ratio habenda 428
Nouenarii numeri consideratio pro ratione ortus & occasus Rerumpubl. 417 b. eiusdem Musis consecratio 418 b
Nouitatis in legib. difficultas 425 d, 426 a, b, 427 b, d
Nouocastri prædium Ducis Longauillani in Bernatum finibus 65 b
Nouus homo apud Rom. qui dictus 774 b
Nundinarum ius ad solũ principem pertinens 171 d
Numæ & Tarquinii Superbi contraria instituta 345 d
Numeri fatales 416 d: *vbi de variis numeris & Geometricis figuris.* vide & de hoc numero fatali 419 d. Mares & fœminæ qui dicantur 410 c: vbi & numerorum in musicis varietas tractatur ex Platone & Foresterio & c. 411. *vide* & fol. 414 b, 417 b, c. Eorum varia ratio 414 b, c, 417 a, 419 passim. Septenarii & Nouenarii Græcorum consecratio 418 b
Numerus nuptialis Platoni quis in harmonia dicatur 410 c. Perfectus mathematicis qui dicatur 419 a
Numidia, Africę pars maxime Australis 506 b
* Numinis carentia, nulla ciuitatib. pestis maior 485 d
*Eius metum qui semel abiecit, eo minus ei credendũ quo grauiore iureiurando se obstrinxerit 608 c
Nũmariæ rei curatio Reipub. quam necessaria 680 b
Nummi vocabuli origo 167 c. nummorum ius, ibid.
Nummi vbi optimi, & contra 686 a, c, 687 & 688 passim, & fol. seq.

Nummo-

Nummorũ in Rebuspub. pretium certum constituendũ 681 a. valoris mutatio, quã Reip. periculosa; & quam varia apud Rom. 684 d, 691 d. deprauatio, aut etiam mutatio, quam Reipub. periculosa 650 b,c, 684 d. In eo quæ cautio 682 d. Cudendorum optimorum ratio quæ 167, 168, 682 b: & item 684 b, 686 a. cudendorum ius, ibid. Triumuirorum monetalium figura quæ 168 c. variorum variæ figuræ, variaque nomina 168. corruptio maiestatis pœna tenet[u]r 167 d. inter iura fiscalia 170 c. corruptio vnde 689 b. quomodo vitanda 688 c, 690 b,c. Angliæ & Lotharingorum ratio 684 c nummorum vectigal; *vide* Vectigal. Aureorum variorum æstimatio 685 passim
Numisma sub pilei figura 32 c numismatum ferruminatio; *vide* Ferruminatio
Nuptiæ legitimæ quæ Iurisc. 15 b: Theologis & aliis, ibid.
Nuremberga omnium imperii ciuitatum maxima; & eiusdem status qui 226 c, 247 d, 518 a
Nyctalopes qui 495 d

O

Obedientia subditorum erga magistratum, Dea cur a theologis ficta 310 d
Obitus plurimorum principum mense Septembri 408 passim
Obligatio consistere nequit, quæ a voluntate promittẽtis statum capit 85 d. ex tyrannorum precibus cõtracta, ipso iure nulla: & sic obligati restituuntur 204 d. Eius efficacitas quomodo stabiliẽda, vt ad successores transeat 554 d. ob mutuum quæ solennitas apud Græcos 618 c
Obliuionis leges; *vide* Amnestias
Obscuritas nonnullis Philosophis quare affectata 413 d
Obsidionum maximarum exempla 550 a, 561 c
Obsidum aut Principum captiuorũ liberatione quæ cautio adhibenda 601 c. eorum supplicium 617 c. obsides dans, iureiurando non tenetur; *vide* Iureiurando. Obsidis ius 595 d
Occasus nunc opibus abundans, eas demittit ad Orientem, qui olim ad Occasum demittebat 659 c: vbi id exemplis planum fit.
Oceani ventis agitati feruor 497 c
ὀχλοκρατία Græcis quæ 368 c. *Reip. gubernatio popularis turbulenta*
Oculorum qualitatis varietas 495 d
Oduacri regis Herulorum in Italiam incursio 191 d
Oeconomica a Politicis an distrahenda 8 c. eius definitio 8 d
Officia & Sacerdotia quando in Gallia aut alibi facta venalitia 651 b. pro muneribus publicis 259 b
Officiales ab Impp. sæpe appellati Ministri magistratuum 274 a
Officialis quis 259 b, 272 b
Officialium & Curatorũ Reipubl. discrimen 259 a, 261 a, 263 b. officialium & magistratuum differentia 273 a. Eorum imperia abrogari non posse nisi volentibus, aut eorum morte 441 c
Officiarii qui 274 a eorum creandorum diuersa ratio 285 a
Officio nulla merces debetur 20 d. * ex Officio merces non debetur 66 c, 552 c
Officiorum seu Magistratuũ tribuendorum quæ ratio legibus constituta 551 b, c: *vbi varia leges & mores proferuntur, quibus mercaturã dignitatum grauiorem Reipubl. pestẽ nullam contingere posse ostenditur.*
Eorum & Curationum differentia 269 a
Officium nobile quod dicatur 288 b. Liberorum erga parentes & econtra 20 b,c,d
Oligarchia vnde dicta 217 c; quæ forma Reipublicæ, ib. & 227 c, & 233 b. comparatio eiusdem cum statu populari, ibid.
Onomademi Chiorum Imperatoris & Scipionis Africani consilia contraria in conseruandis popularibus statibus 380 c
Operis huius tempus 400 c operum publicorum incõmoda ratione Tyrannorũ 672 a. vtilitates 670 b,c, 671 b
an Opes Nobilem reddant 355 d, & 356 a: seu virtutes corporis & animi 4 c, d
de Opibus maximis; *vide* Ditissimorum
Opificia Romæ qui tractauerint 358 b. ea aut artes sellularias tractare ciuibus Roman. non licitum 35 c. eadem & manuales artes apud Aquilonares 512 b
Opifex qui annulo gemmam includere pepigit, eamque fregit, an ex pacto teneatur 769 c
Opifices apud Rom. militare non poterant 358 b
Opinio communis seu error an constituat ius; *vide* Ex errore. * Humanæ opinionis deprauatæ tanta vis est, vt legis habeat autoritatem 34 c
Oppia lex quæ 16 b
Oppignerationis ius aduersus peregrinos 64 a
Oplotechnitæ a togatis & scholasticis hominibus in ciuitatibus secernendi 363 a: *sic autem dicuntur qui arma fabricant, Gallis Armurieri.*

Optima lege quid veteribus, ex Festo 79 d

Optimatum status an Populari melior; & vtriusque incommoda 383 c. periclitātium exempla 705 d, & 706 a. status qui proprie 704 b. cum Populari comparatus 221 & 222. Cædes aut furatio in quibus ciuitatibus 705 d, & 706 a

* Optimatum status stabilior ac diuturnior, quo pauciores fuerint 219 b. * ab hoc ad regium conuersio Reipubl. salutaris 391 a

Opulentiores Romanorum qui 532 b

Opum quæ ratio Christianis habenda 676 d

Oraculum de regno Augusti futuro 714 d

Oratores e qua regione profecti 510 b. arcendi a Senatu 253 c. olim si in agēdis caussis mendaces aut calumniosi fuissent, puniebantur 460 b. an inter Magistratus censendi 273 c, d oratorum vis 489 pass. Vtilitas siue damnum 490 b

Ordines ab ordinib. quomodo in ciuitatibus separandi 363 b, 364 b, c
de ordinibus maritandis quare Cæsar leges tulerit; *vide* Cæsaris. Equestris ordinis insigne Gallis quale olim, & quomodo obsoletum 546 d. Sacri ordinis contemptus, Dei contemptum adfert 637 a. Ciuiū ordinis dignoscendi modus 625 d

* Ordinū dignitas pro moribus ac legibus cuiusq. ciuitatis temperanda 391 a. Variorum dignitatis prærogatiua 353 d, & 354 a. Ciuium in Rebusp. & statibus ratio ab autore præscripta 362 a, 363 b & d

Orientales populi humaniores & vrbaniores 514 a

Orientalis venti beneficia seu natura; *vide* Venti. Oriens olim opibus abundās, nunc Occasus; *vide* Occasus. Eius & Occasus diuersa ratio, quomodo ingeniorū in hominibus diuersitatem parere dicatur 514 a

Oris rubicundi signum quod 521 b

Ortus rerum; *vide* Rerum.

Ostracismi Græcorum lex 546, 701 c. in ferendis suffragiis ratio quæ 231 d

Osterlandi populi qui 69 d

Ostrogotthorum & Visogotthorum perfidia & crudelitas in Valentem 521 c

Othonis iiij Imp Rom. donatio Pontifici Rom. 135 d. eiusdem ratihabitiones Rodulphi & Caroli Imp. 136 a

Othones Germani principes, quomodo nomen Imperatorium sibi sint adepti 145 c

Othomani sententia *de Censoribus* 282 b

Othomanis in cōseruatione Imperii consilium 391 d, & 393 a. eorum dissidii caussa & crudelitas 629 b, c, 736

Otiosorum hominum, præcipue tenuium, pestis damnosa Reipubl. 537 c. hominū in ciuitatibus pestilentia 361 c: vbi varie de iisdem agitur qui eorū ferendi. Supplicia 39 c, d. vitia quæ 565 a. in eo lex optima; *vide* Aurasii.

* Otium vitæ humanæ inimicum 193 a

Oua auibus an priora; *vide* Auibus

Ouium fertilitas apud Selandos & Hollandos Australibus contraria 507 d

P

PAcatii dictum ad Augustū Cæsarem 98 a

Pacis & otii commoda 469 huius & concordiæ com[moda] quæ 431 c. Sanquintinæ c[a]lamitas; *vide* Sanquintin[æ] Actiones quæ 579 a. com[-]ponendæ inter dissident[es] qui sese pro arbitris inte[r-]ponunt, maxime laudan[dæ] 591 pass. ineundæ ius 155 c, 156, 157, 158. Commoda, *vi*[-]*de* Bellorum incommoda. Eius violandæ caussæ 620 b

Paci & concordiæ inimici militares homines, & qui artes imperatorias colunt 708 b, d

Pacem & otium colentes, mitiores & humaniores 518 c

in Pace agenda inter paratos exercitus quæ cautiones habendæ 601 c

Pax quæ inhonesta censeatur 969 a: *vbi varia id genus exempla:* & fol. seq. Quomodo perniciosa 477 d. inter Frāciscum maiorem Galliarum regem, & Carolum v. Imperat. 407 c

an contra Pacta fieri iudicandum, si quis priuatus acceptarum antea iniuriarum vltionem reposcat 605 b

* Pactis priuatorum iuri publico derogari non potest 603 b, c

in Pactis cōuentis arbitrorum quæ ratio 609 a

Pacta conuenta an principum leges dici possint 86 d

Pacuuii Calauini Campani prudentia in conseruandis Senatoribus a coniuratione 479 c

Pædonomi, instituendæ iuuētutis gratia a Lycurgo ordinati; *vide* Iuuentutis

Pagorum origo 328 c, 329 b

Palæstina in prouinciæ formā redacta, in qua Christus a Pontio condemnatus crucifixus est 54 b

Palatini Comites iure familiari vtentes 13 a

Palladem Ioui decumbenti assidere

assidere cur finxerint poëtæ 246 a
Pallas e Iouis cerebro quare genita dicatur 738 b. eius mulus senio confectus, capistro liberatus 35 c
Panni definitio apud Anglos 553 b
Pandulphus Senensium tyrãnus 368 a
Pannoniæ populorum calamitates ratione creationis regum 722 a, b
Pannoniæ quando lites introductæ; *vide* Litigandi modum
Papia Poppęa lex *de prærogatiua Consulum collegarum* 321 b
Papiensis Galloru͂ clades 572 b
Papiniani verba *de iure Magistratuum, & aliorum iura Maiestatis habentium* 301 a
Papinianus Imperii Romani tutor, & Imperatoris Seueri filiorum 294 a. eius mors ibid.
Papirius Cursor in imperando clarissimus, & eius virtutis exemplum 311 d
Papirii dictatoris sententia in Fabium Maximum Magistrum equitum; & eiusdem Fabii prouocatio ad populum Rom. 164 b
Papirii Cursoris ætate Roma virtutibus florentissima 370 b
Parentes qui filios Reipubl. causa occiderunt 27 d. parentes alere filii tenētur 25 a, b: & econtra, ibid. Reipub. hostes an occidere liceat 26 a. parẽtum in liberos amor 27 a,c. * Culpam in liberos deriuari quã iniquum; *vide* Culpam. studiu͂ maximum in liberos quod 537 b. & liberorum pietas vnde 329 b
Parisiorum curiæ Iudicum numerus 433 a. Curiæ decretum in Viatores 263 b
Parisiensis curię ius prescriptum 249 c. de Parisiensibus rebellantibus suppliciu͂ a Carolo VI Francorum rege sumptum 340 c. in pauperes caritas 361 d
Parium curia in Gallia, vnde appellata 182 b. quæ & a quo instituta 249 b
Parlamentum Parisiẽse in Gallica curia 249 c
Parricidæ, eiusque qui ex insidiis hominẽ occiderit, pœna 166 c. Supplicium apud Rom. *vide* Patris. Parricidarum abundantia Neronis temporibus 24 a. exempla aliquot 21. eorum & sicariorum indulgentia 766 d. notabile exemplum 718 d
Parricidia quædã Principu͂ 216 b,c. Varia regnorum gratia admissa 736 c, d, & fol. seq.
Parthorum in seruos humanitas 38 b,c
Pascuarum penuria Gallię vnde 675 c. vectigal; *vide* Vectigalis
Pastorum & Agricolarum ordo laudabilis 360 c
Patagonum proceritas 497 d
* Pater iniuriam filio illatam actione persequi potest 614 d. lege Pompeia *De Parricidiis* non cõprehensus 27 b
* Pater liberos virtutibus ac præcipue Dei metu erudire tenetur 23 b
Paterfamilias quis 9 d
Paterpatratus; *vide* Consules
* Paterna execratio, ipsa morte acerbior; *vide* Execratio
* Patris & filii persona, eadem censetur 614 d. Filium occidentis supplicium apud Rom. 760 d
* a Patre nullum admitti potest tantum scelus quod parricidio vindicandum sit 26 a
Patrum erga liberos, & Liberorum erga parentes officium 20 c
Patribus cum plebe communia 352 b,c. & quæ patribus peculiaria ibid. c
* Patria potestas nihil habet cum iure fetiali aut iure maiestatis commune 614 d
Patriæ potestatis ius antiquum in liberos 738 d
* Patria potestas diuina lege metienda 26 d. quomodo antiquata 24 a. ea soluti qui dicantur 25 c
Patriæ seu Domesticæ potestatis iure antiquo sublato, quæ incommoda Rebuspub. 23 c d. Eiusdem ius diuinum & naturale 20 b. quam antiquissimum 22 a, & passim
pro Patria occumbentium apud Græcos priuilegia 353 a
Patriæ parens quis appellatus 201 a
Patriam tyrannide liberare qui tentarint 376 a
* Patria parentibus carior 212 d
Patriciæ dignitatis ratio 547 b. gentes Romæ 351 c
Patricii tantum Gentem habere dicebantur apud veteres 349 c. eorum honor apud Venetos 354 a. eorum & plebeiorum distinctio 351 b, c. *vide* fol. seq. Romanorum ius 772 a
Patricii Magistratus, & eorum autoritas 274 b
in Patricios Anglorum, Scotorum, Danoru͂ & Neapolitanorum ius ab Augusto Rom. Imp. tractum 58 c
Patrocinium quod dicatur 576 a, 582 c
patrociniorum origo 66 d. diuersa ratio 582 c, & passim fol. seq.
* Patronus fœderis leges perrumpere si velit, cliens patrocinii legibus liberatur 585 c
* Patronu͂ deserere periculo imminente, capitale 111 a
Patrono ius necis in clientẽ, Polonoru͂ morib. 767 a.

ab eo cautionem exigere cliens an possit aut debeat 384 b. an ei specie patrocinii libertatem clientibus eripere liceat 581 c
Patronorum cautio maxima, *Ne Patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant* 585 c. eorum in seruos ius 40 c,d, 41 a
Patronatus, clientelare & feudale ius, quam diuersum; *vide* Clientelare.
Pauli Apostoli captiuitas 54 a, b. eius prouocatio ad Cæsarem, & genus, ibid.
Paulini Nolæ Pontificis caritas memorabilis in seruos 39 b
Pauper qui dicebatur apud Rom. sub Traiano 763 d. in eos Largiendi modus & diuersa ratio 668 d, & 669 passim, 670 b. eorum collegia apud Parisienses 361 c
Paupertas Rebuspub quam periculosa 524 c, d, & fol seq. Eius exempla laudabilia apud Rom.
Peccari in Republ. quibus in rebus soleat 438 a
* Peccata quæ in cæteris leuissima sunt, in Principe flagitia existimantur 453 a
* Peccatorum omnium quæ a Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quã cũ iniurias sibi illatas ignoscunt 166 d
Peculatus pœna 665 d
* Pecunia neruus Reipubl 638 a. eius vis in expugnationibus 648 c
Pelopidas & Epaminondas Thebanorũ summi duces & imperatores quare damnati 436 b
Peloponnesiaci belli causa 387 a. Regni origo 94 d
Pensio a Tributo quid differat 582 a, b. eius & Tributi differentia; *vide* Tributi. Pensiones Germanorũ & Heluetiorũ quæ; *vide* suis locis.
Pensionum tũ Carolo Bello Philippi regis filio, tum Henrico & Francisco Andium Ducibus fratribus Caroli IX constitutarum ratio 659 a. priuatarum pericula 649 d. varie constituendarum necessitas Principibus incumbens 648 c
Perduelles qui 26 a, 47 b. eorum exempla 603 passim
Perduellionis *seu læsæ Maiestatis* damnatus, cur prius iudicatus quam accusatus videatur 210 c,d. in eo crimine quare ꝓscribãtur bona; & eorum proscribendorũ ratio 538, 539, & 540
Peregrinus ab originis domicilio auulsus, alienæ ciuitatis an ciuis fieri possit 47 b. ei ac ciui lex eadem diuinã 42 c
Peregrini fere vbique a muneribus publicis, & potissimum a Sacerdotiis & Magistratibus summouentur 61 c. qui 47 b, 71 a. a prædiorum dominiõ, nisi ciuitatis iura adepti sint, prohibendi 537 a,b. principis cõnubiũ, quanta incommoda sequãtur 742 & 743 passim
Peregrini & socii ius diuersum 47 b
* Peregrinorum aditus in Respub. periculosus; & eius exempla 383 d, 384 a. * In Peregrinorum auxiliis conuocandis maxime prouidendum; & quæ inde incõmoda 576 d, & fol. seq. Eorum beneficiũ a Friderico Imp. concessum: Item eorum ius apud Italos, & iam apud Germanos deterius quam apud Gallos & Venetos 62 c. eorum & ciuium idem ius; *vide* Ciuium. De eorũ hæreditatibus & iure vario 62, 63, 64. eorum Imperia quam periculosa, & varia inde incommoda 742 c, d. Ius in Gallia 61 d, 62 & 63.
Mercatorum & peregrinorum, qui iura ciuium in Gallia adipiscuntur, ius diuersum 63 c. peculiare in Gallia 63 b. Peregrinum esse aliquando præstat 60
* Peregrinos fouere non minori caritate quam viduas aut pupillos, diuina lex iubet 60 a a finibus arcere licet 64 a. ab iis quæ ciuibus incommoda prouenian t a, b
Peremptoriũ edictum quod 324 b
Pereuntis in Reatu; *vide* in Reatu
Perfidia hodie vsitatissima 618 c. mala; sed eius fructus interdum vtiles, vt in proditionibus 597 c. quomodo potior, qui plus opibus valet 607 d. Romanorum, a Græcorum & Pœnorum moribus desumpta 617 d, & 618 b
Perfidiæ exempla 600 passim. Italicæ exemplum notabile; *vide* Mediolanensis. Ostrogothorum & Visigothorum; *vide* Ostrogothorum. Tryphonis; *vide* Tryphonis. præcepta Lysandri; *vide* Lysandri
an Perfidiæ scelere careant Principes, qui fidem pactorum quæ detrimento sibi futura sunt, violare nõ dubitant 594 c. & fol. seq.
Perfidi principis iureiurando, vtcumque solenni, non habenda fides 609 b
perfidorum varia exempla suppliciorum 617 passim
Pericles quare Areopagitarũ autoritatem sustulerit 245 a
Pericli probrum obiectum ratione congiariorum; & eius beneficia in Atheniẽses 670 d, & 671 a. eius prudentia in retinenda in officio plebe Atheniensi 478 d. responsum pro Republ. Atheniensi

theniensi legatis Lacedæmoniorum 94 d, 95 a, d. rogatio de filio quem ab vxore peregrina susceperat, inter ciues censendo 48 a. Mors quam Reipubl. Atheniensium damnosa 700 a
Periurii detestatio 593 d, 596 d periuria periuriis an repedi possint; *vide* Fraus. * Periuria præterita nouis pactis fœderib⁹ repetere amplius non licet 600 a. Horum varia exempla 609 passim
Persarum calliditas in depellendis Græcis ab Asia 648 c, d. Fœdus cum Thebanis 70 b. Mos in iudiciis sceleratorum 200 c. imperia quãta 673 c. Mores in *elocandis seu maritandis filiabus* 536 c. *Magistratibus Ærarij*; *vide* Græcorum. Eorum Regũ adoratio 190 a, 455 d. eorum Regum numeri diuersitas apud autores 423. Respublica quot prouincias habuerit 11 a. Vectigalia; *vide* Vectigalia
Pharaonis prauitatis exemplum 778 d
Pharsaliorum & Lacedæmoniorum Reipub. quot ciues præfuerint; *vide* Lacedæmoniorum Reipubl. Senatus 246 b, c
an Philippus Bellus Francorũ rex potuerit Arturum Armoricæ Ducem, Anglorum regi fiduciarium elocare 121 c. de litium expensis vt statuerit 92 a
Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos cur e suis finibus abigendos curarit 42 c
Philippus Cominius in comitiis Turonensibus *de tributis* differens 40 d
Philippi Mariæ Mediolanensium principis tyrannis 105 a
Philippi Macedonum regis in Phocenses bellum 74 a
Philippi ij Macedonum regis crudelitas 339 c
Macedonum regis in filios obiectio, quod se viuo hæreditatem suam creuissent 28 b
Philippus Valesius Francorum rex, legionum ecclesiasticarum imperator factus 76 b. eiusdem cum Henrico Palatino Comite fœdus, ibid.
Philippi Valesii lex de reuocãdis Principum donationibus 553 d
Philippi Valesii Gall. regis & Alphonsi Castiliæ fœdus 118 c
Philippus Valesius Francorum rex, mutuum accepit a Clemente VI Pontifice, & quomodo 140 d
Philo, primus Romanorum extra Italiam proconsul 265 c
Philosophiæ quæ pars laudabilior 452 c
Phocẽsium damnatio ab Amphictionibus 73 d. eorum Reipubl. interitus vnde 389 c
Persei regis facinus 144 c
Personæ publicæ quæ 259 b. earundem diuisio, ibid. c
Pertinaciæ & Peruicaciẽ differentia 522 b
Pertinacis cædes vlta 215 d
Peruicaciæ & Pertinaciæ differentia; *vide* Pertinaciæ
Peruani regni subactio a Pizarra, & eiusdem diuitiæ 658 c
Perusini cuius iuris 124 c. eorum debellatio 192 c
Pesquerensis Marchionis aduersus Carolum V coniurationis causa 474 b, c. Conatus in adipiscendo Neapoleos regno, & eius mors 597 d
πειθαρχίας Deæ Grecorum ius, & quæ eadem 310 d
Pici Mirandulæ astrologi in coarguendo Iulio Materno deceptio 398 a
Pictaui *falsi* quare vocati 340 b
Pictauiensis prœlii exitus, calamitas Francorum 593 a
Pictonum & Scotorum bellorum causa 386 d
Pictoris equum pingentis exemplum 429 c
Pictura Hebreis ars sordida, Turcis etiam præscripta certis finibus 360 b
Pictura & Statuaria artes nobiles; & earum laus 360 b de iis Lycurgi institutum; *vide* Lycurgi
Pietas parentum & liberorum vnde 329 b
* Pietatis exemplum maximum filiæ erga patrem 23 b
Pietatis montes Italorum; *vide* Italorum
* Pileus libertatis argumentum 32 c
Pilei gestatio quod insigne Romanis 115 d
ad Pileum vocare, *id est manumittere, seu libertate donare* 38 c, 358 a
Pinatelli rei nummariæ præfecti peculatus 690 a
Pindari domus inscriptio; *Ne incendite domum Pindari* 369 c
Pipinus Francorum rex designatus a Pontifice, & a Frãcis ob eximiã virtutem libẽter receptus 131 d. a Zacharia Pontifice coronam cum acceperit Pipinus, an reliquos itidem accipere oporteat 140 d. eius & Caroli magni largitiones in Pontifices 141
Pipini Francorum prefecti aduersus Langobardos victoria; qui partem Italiæ Zachariæ Pontifici Rom. subiecit 137 d. quæ ei compensationis loco Pontifex tribuerit 132 a
Piratarum variorum historia quomodo a piratica ad veram præfecturam peruenerint 2 b, c, d, 3 a. piratis an seruanda fides;

vide Latronibus
Pisanorum status mutabilitas 339 c
Pisistrati tyrannis 377 d
Pisonis Proconsulis Romani crudelitas 312 a
Pisonis & Verris Prætura differens 316 d
Placidæ & ventosæ regiones quæ 517 b, c
Plagiarii, serui pœnę fieri possunt 33 d. eorum pœna varia 760 c
Planetarum superiorum recursus soliti 405 a. eorum cõstitutio penes regiones, Austrum, Aquilonem & mediam 513 b. trium superiorum concursus quam periculosus 401 passim
* Plato iratus seruos castigare nolebat; contra Germani 37 b. a Dionysio iuniore Syracusas accitus 454 b
Platonis obscuritas *de ratione numerorum* 420 d. error 417 a. opinio *de sideribus & Republ.* 394 b, c. *de imperiorum finibus* 395 a. Sententia *de stupro vindicando* 309 a. repudiata sententia *de Geometrica proportione qua Rempubl. constitui dicit* 747 a. Sententia de Rerumpublicarum conuersionibus 410 c, d. error *de rerum diuinarum originibus & occasionibus* 414. eius & aliorum maximorũ autorum sententiæ *de Populari statu* 694 d. Respublica quæ 183. Leges quæ, ibid.
Plebs an armari armisve exerceri debeat 568 a, & passim
* Plebs vt frangitur offensione, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit 380 b, c
Plebs hydra 695 a. seditiosa, feræ comparata 478 c
Plebis Romanæ autoritas 185 b, c
Plebis comparatio 205 b. impotentia 696 b. retinendæ in officio modus; & qui vi eam retinere volentes, seipsos aut Rempubl. perdiderint aut in discrimen adduxerint 479 a, & fol. seq.
Plebi cum patribus communia 352 b: & quæ Patribus peculiaria, ibid. c. adipiscẽdarum dignitatum locus quando datus 371 d. Hostis capitalior qui 380 c
ad Plebem in officio continẽdam bella externa necessaria 380 c
Plebiscitum quid 150 d
Plebiscita Atheniensium 261 d
Plebeii honores apud Rom. qui; *vide* Honores
Plebeiorum & nobiliũ distinctio; *vide* Nobilium.
Plebeiorum & patriciorũ; *vide* Patriciorum
* Plectendi seuerius, qui ab officio se deseri patiuntur, quarum rerum custodes ac vindices esse debent 763 b
Plinii oratio in laudem Traiani Imp. 93 c, d. Iunioris locus *de Principe* 194 a. Itẽ *de Principis & Magistratus autoritate* 257 c
Plinii dictum paganicum in fine Panegyrici ad Traianum 204 a, b
* Pluralitas duorum numero continetur 368 d
Plutarchi error *de Agesilao* 196 c. loca *de abrogatione legum* 96 b, d
Pœna Areopagitarum leges violantium 763 b. Adulterii; *vide* Adulterii. Corporea pro pecuniaria quando infligenda 764 b. an Decernenda pro modo probationum 488 d. Fœminarũ quare leuior quam virorũ 764 c. Grassatorum; *vide* Grassatores. In opibus quę irroganda; *vide* in Ære. Latronum; *vide* Latrones. Militarium; *vide* Militariũ. * Nulla exsistit vbi nihil peccatur 337 c. πολυγαμίας, *vide* πολυγαμίας. * Publica nihil habere debet cum vltione aut iniuria priuata commune 504 d. Prædonum aut eorum qui in viis furantur 766 a, b. Quadrigæ; *vide* Quadrigæ. Quadrupli quę 166 c
Pœnæ falsi varietas 765 b. passim. Ingenuorum variæ; *vide* Ingenuorum. Pecuniariæ ratio quæ habenda 763 c. Illustrium virorum quare leuiores constituendæ quam sordidorum 762 d, & fol. seq. Sicariorum variæ 766 c & d, 767 passim
Pœnarum an æqualitas habenda 759 a, & pass. * Capitalium nulla grauior quã quæ acerbissime de contumelia immortali Deo illata exigitur 166 d. Ratio diuersa iurisc & Philosophorum 766 a. Diuersa ratio habenda etiam in eodem scelere 760 passim & seq. Fructus maximus pertinet ad exemplum, 21. Iudicẽ nec spectatorem esse debere Principem 341 b. Ius penes Magistratus 765 c. Militarium genera 383 b. Pecuniariarum ratio ex iure vetere 758 d. * Sceleratis irrogandarum quam præmiorum virtuti tribuendorum, optimo Legislatori cura maior esse debet 431 d. Vis, a quibus irrogetur 299 b
in Pœnis Popularibus seu multorum quid spectandũ
Pœni perfidi 50 c. a Romanis deuicti 447 b. eorum natura & situs 501 a
Poetæ vnde profecti 510 b
πολιτείας descriptio Aristotelica 182 a
* Politicum prudentem Dei opera in Reip. administratione imitari oportet 430 c

Poloniæ Nobilitas magistratuum ac legum pœnas vt effugiat 460 c. regis, Andium Ducis, iurisiurandi formula 88 d. Reges a Pontificibus regia dignitate vt depositi 134 a. & quando restituti, b

Poloni, Germanorum imperio minime subditi 130 a rege Henrico cõstituto, an alium eo insciente aut non consentiente sibi regem optare potuerint 721 c. eorum Leges variç 764: ratione *sicariorum* 766 d, & 767 a. eorum & Germanorum *in peregrinos* 61 c. mos in captiuis redimendis 31 d, 32 a. mos *in ferendis legibus, aut creandis regibus* 710 d, & 711 a. Status conuersio 391 a. autoritas in reges, b, c. Statuto ciuibus ad regnum via præclusa: vnde peregrinos accersere coguntur 720 d

Polybius ἄθεος 409 b, 482 d. a Liuio reprehensus 160. Polybii Africani maioris præceptoris sentẽtia de statu Reipubl. Rom. 178 d

Polycleti regulæ vis 750 d

πολυγαμία. lex imperante Iulio Cæsare introducta, & ab aliis 508 a. quam tamen Imperatores postea abrogarunt & vetuerunt inducta infamiæ pœna, ibid. Eiusdem capitalis pœna in Gallia, ibid.

Pompeius legib. solutus 84 d Pompeii autoritas 270 b, c. eaque summa 557 d. ruina, ibid. Eius & Cæsaris affinitatis contractio 270 c. eiusdem & Cæsaris bellum; *vide* Bellum

Pomponius *Atticus* Roman. quare Atticus appellatus, & cur ciuis Atheniensis fieri noluerit 56 d

Pondera & mẽsuræ iuris Maiestatis 168 & 169

* Ponderum ac Mensurarũ varietate graue accipit Respubl detrimentum 169 a. Congruentia & differentia 683 c, d, & fol. seq. quç varietas in nũmis conciliãda, ib.

Pontifex in cœtu Sacerdotũ, Abbasve, collegarum nomine ac iure an censeãtur 331 d

Pontifex Gregorius, se primus Seruum seruorum dixit, in omnes Episcopos principatum ab Imp. Phoca adeptus est 131 b, c

Pontifex Parisiorum mulctatus, & quare 277 d

an Pontifex Rom iurisiurandi religione seipsum & alios liberare possit 597 b

Pontificis legatus cur in Gallia captiuus detineatur 140 a

Põtificis Maximi creatio 336 c

Pontificis Rom. mors misera 137 c

Pontifices an de causis ad Magistratus pertinentibus cognoscere possint 278 c. Cõcilium supremum habent ad quod appellare licet 139 d. * Aliena magnifice largiri consueuerunt 119 c. Arabicæ religionis pontifices, & ipsi summam in principes Asiæ & Africæ vsurparunt potestatẽ 141 d. Romani, Imperii Germanici vasalli 136 b. Romani, quomodo fiduciarii Frãcorum regum 141 a. an Imperandi potestatem habeant 260 c. quare iudicia capitalia tractare nequeant 54 d. quales optandi 636 d. quomodo Imperium in Principes sibi peperint 131 c. quomodo imperium eorum auctũ sub Nicolao I Pontif. 132 d. Religionis iudices quare dicti 277 a

Pontificum Accusatio, & censuræ autoritas; *vide* Censura Pontificum. Abusus in sibi adscribendis priuatorũ morientium facultatibus 531 a. Rom. autoritas in electione Imperatorum 117 d. Rom. Pont. audacia in vindicando Imperatorio iure 727 a. Creatio quare Monachorum & Sacerdotum collegiis adempta 728 b. Creandorum potestas cui iure cõpetat 136 c. Creandorum autoritas penes Carolum Magnum, & quomodo amissa 132 c. Varia electio 136, 137. Pedum deosculatio a Principib. Christianis Massiliæ facta 138 c. Ius est in causis Sacerdotũ cognoscere; sed Magistratuum est exsequi 279 b. Romanorum exsecrationum & sacris interdictionũ vis apud Christianos 636 a. Rom. cum Germanorum Imperatoribus bella de summo Christianorum Imperio 130 b. Cautela in contrahendis societatibus 589 b, & passim. in Principes Christianos autoritas 130. Romanorum in Sacerdotiis tribuendis ius 61 c. Hodiernorũ error de incestis nuptiis 636 c. Nulla primum iurisdictio 277 b. Iustinianus eis postea in sui ordinis homines tribuit, ibid. & 279 a. Ius quod 277 b, & passim. de Perfidia edictum aduersus Hũgaros, quam Christianis periculosum 598 d, & 599 a. Rom. iactantia petulans 138 d. Securitatis tabulæ an valere possint; *vide* Securitatis.

Pontificibus an Iurisdictio aliqua 277 pas. & fol. seq. in Pontificibus creandis cautio 728 d

Pontificia Adriani auaritia; *vide* Adriani

Pontificiæ dignitatis antiquitas 353 c. variæ laudes, ibid.

pass. *de Religiosorum autoritate*. Pontificiorum rescriptorum quorundam origo 290 b, c. Rescriptorum vulgaris formula in Gallia repudiata 140 b, c

Pontii Samnitum Imperatoris consilium de Romanis 388 d

Popilia & Hortensia lex de rogationibus 257 c

Populus liber qui; *vide* Liber. * Immortalis; nisi a stirpe simul deleatur 81 d. Rom. in Comitiis sedens 180 a

Populi Atheniẽsis in suffragiis ferendis autoritas 314 b

populi potestas Romæ 85 a

Rom. autoritas ante legem Cassiam 314 b

populi & plebis appellatio 231 b

populi libertatem quæ leges alere dicantur 438 b. Maiestas veneratior apud Romanos, quam apud Atheniẽses 493 d. * eius Mores & naturam principem prius nosse oportet quam disponat 494 a. eiusdem Publica quæ; *vide* Publica.

Populi Salus; *vide* Salus. eius & Senatus autoritas 255 a, & passim.

Populi qui Monarchiam sectentur; *vide* Monarchiæ. Qui in Reges autoritatem habere dicantur 515 c. in Religione mutabiles & cõstantes 521 c, & 522 a.

in Finibus positi, quare ferociores ac validiores cæteris qui intimos prouinciarũ recessus occupant 518 c

Populorum Diuisio ad cæli varias regiones, & eorum variæ naturæ qualitates ac proprietates 494 & seq. Maritimorum natura; *vide* Maritimorum. * Migrationes magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatem pepererunt 495 c. Multitudo vnde 507 d. Montanorum naturæ, vis & robur; *vide* Montanorum. Sub eodem cæli vertice dissimilitudo 514 d, 515 a, b. Regionis mediæ laus 522 c, d. Natura varia vnde 493 pass. 514 pass. Vberrimo loco sitorum & steriliũ naturæ differentia 517 d

Populosiora quare loca sterilia 518 a

Populare imperium cur cæteris præstare dicatur; *vide* Imperium. eiusdem Stabilitas 700 b. Imperii laudata libertas 702 a

Popularis libertatis summa 235 a. Status quis 150 b, 176 b. Status arithmeticus in æqualitate consistens 750 b. cum vastis fluminib. & ventis comparatio 703 a, b

* in Populari aut optimatum Repub. si imperii sedes capta fuerit, actũ est de ea 390 a, b. popularis an Optimatum status melior, & vtriusque incommoda 383 c

Popularis status conseruandi varia præcepta 378 b, c, d. eiusdem status in viros illustres iniustitiæ exempla 697 d. eius & Monarchiæ comparatio; *vide* Monarchiæ. quomodo in Monarchiam conuertatur 380 d, & 381 a. & econtra, Tyrannides in popularẽ statum, ibid. *vide* & 383 d. eius & Optimatum comparatio 221 d. quomodo in eundem Optimatum conuertatur 384 d, 385 a. eius Stabilitas quomodo cõseruanda 704 c, d

Popularis Respub. quæ 229 d, 233 a. eiusdem Reip. & Monarchiæ differentia 262 c. Iura varia 245 b

Popularem statum quæ fouere dicantur 438 c

de Populari Republ. Aristotelis sententia 233 a

pro Populari statu argumẽta, 692 d, & fol. seq. & 702. Contraria 694 pass. ac fol. seq. in eodẽ statu creandorum Magistratuum ratio 285 c

Populares quæ olim fuerint Respubl. 232 b, 694 d, & 695 b, c. quæ maximæ Respubl. habitæ 445 c. quæ Nobilitatem in exsilium egerunt; *vide* Respubl.

Popularium ciuitatum lex generalis 702 c

* in Popularibus & optimatũ imperiis annuæ potestates: in Monarchia vero perpetuæ; *vide* Monarchia

Popularibus & optimatum imperiis fere omnibus id cõmune, vt ab iis quibus potentiam & imperium dederunt, penitus euertantur 379 c. vbi dignissimum emblema refertur *de Aquilæ pennis*

in Popularibus pœnis quid spectandum 341 a

Portoria lex. *de gladij potestate, & de libertate ciuium Rom.* 30 c. eiusdem legis ius fauore ciuium Rom. 538 c

Portoria genus vectigalis; *vide* Vectigalis

Portuum domini crudeles 171 a

Possiaci cõcilii coactio in Gallia 407 a, *religionis gratia*

Possessionum publicarum ærarii caussà constitutio 639 a, b

* Potentior quo quisque est, eo iustius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in subditos se gerat oportet 429 c

potẽtiorum ac tenuiorum nouem gradus, & qui 108 & 109

* Potentiores in exilium agere periculosum 387 c. eius rei varia exempla, eod. fol. d, & 388 a

Potestas domestica quotuplex 14 b

potestas Legib. soluta quomodo

modo congruat maiestati 82 d. eius quæ dicatur vera Definitio 84 c, d. Patris in liberos, Mariti in vxorem, Domini in seruos, diuersa 17 b c, 19 d, 20 a. Publica aut priuata quæ 14 d. earum differentia & subdiuisio, ib. Summa ac perpetua quæ 79 a, b

Potestatis verbum commune 20 b. eo quid intellexerint veteres 260 a, 271 a, 282 b

Potestatē summam adeptus an legibus teneatur 87 a, c

Potestate absoluta vti, quid 102 b

Potestate aliena quis vtens, siue curationis in modum, siue iure magistratus, siue ad breue tempus, siue in perpetuum, maiestatem tamen non habet 82 c, d

Potestatum seu dignitatū mercatura vnde orta 435 c

Potieri iudicis pietas & virtus 439 c

Poyetus Gallorum cancellarius quare Maiestatis reus iudicatus 314 a, 462 c

Prædia auita, præsertim feudalia seu fiduciaria, liberis aut propinquis reseruanda in proscriptionibus damnatorum 541 a, b. Distrahere non licitum 533 b, d, 534 a, & passim. Quæ in Gallia distrahendorum feudorum occasio fuerit, ibid. & 540 a. Priuata Principis, a prædiis Reip. differunt 171 b, c. Priuata, etiam oblato pretio, Galliæ regibus distrahere a subditis non licere 541 c. Publica an alienari aut distrahi, & quomodo vsucapi possint 640 passim. in iis eadem cautio quę in bonis pupillaribus, ibid. Publica alienari quæ possint 642 a

* Prædia publica quæ princeps cum imperio ac iurisdictione fruenda concesserit, quamuis iura Maiestatis non exceperit, ipso tamen iure excepta censentur 173 b, c. in ea quod sit ius Principi 641 a

Prædiorum Distractio an & quomodo fieri permittatur 528 a, 540 a. Publicorum diligentior conseruatio in Monarchia quam in optimatum aut populari statu 643 a. Publicorum & Regalium differentia in Monarchia & populari statu 641 b, c. Publicorum in Gallia alienatorum quæ summa pretii 642 b, c. ex Publicorum locatione vtilitas Reipub. 641 d. ex Venditione aut alienatione incommoda, eod. c, d, & fol. seq. Regalium assignatio, diuisio, & eorum ius 639 d

Prædiatoria iurisdictio quæ, & eiusdem ius 303 c. in Gallia quod 320 a

Prædictiones de mundi exitu: *vide* Mundi exitus

Prædones seu Piratæ quid ab Hostibus differant 70 a. eorū Varia pœna; *vide* Pœna

Præfecti Augustalis imperium quale 79 b. Vrbani autoritas apud Rom. quæ 757 a, 758 b. eius Ius in crimina 302 d. Prætorio ius 313 a. & qui hoc munere donati, ib.

Præfixa dies practicis quæ 324 c

Præmiorum & Beneficiorum distributio varia pro vario ciuitatum genere; *vide* Beneficiorum. in Republ ratio, eorumq. tribuendorū ius quare penes Principem, pœnarū vero infligendarū penes Magistratum 543 a. Finis & varia genera, ibid. pass. *vbi & quæ præmia honestiora habeantur, quæque magis aut minus vtilia, & in quibus versentur.*

Præmiis cur viri boni vacēt 550 c. *vbi quædā id genus exēp.*

* in Præmiis & honoribus tribuendis indulgentia nimia Principum & Rerumpub. iacturam parit 549 b; *vbi & varia id genus exempla.* quis modus in iis adhibendus 554 b

* nec Pręscribere possunt mortales aduersus Deum immortalem, nec priuati aduersus Rempub. 173 c

* Præscriptio temporum diuturna, legitimæ creationis vim habet 208 b, c. eius vis 170 a. ei locus nullus nec contra Deum, nec contra Rempub. 640 b, c

Præscriptionum tempora in venditionibus & alienationibus bonorum 641 c

* minuit Præsentia Famam 466 b

Præsidiorum collocandorum in locis deuictis coloniarū loco quæ ratio hodie 644 d eorum collocandorum necessitas vbi 577 c

Præsidum prouinciarū ius 302 d. in Irenarchas 325 d

Prætor vnde dictus 186 b. apud Prætorem an manumittere vel manumitti licuerit 317 a

Prætor maximus vnde dictus 321 b. maximus Curiæ Imperialis Germanorum, vnus ex ordine Principum 442 c. maximus curiæ Parisiorum, primum sagatus & militaris ordinis, iam vero togatus 442 c. hodie *primus Præsidens* nuncupatus, ibid.

Prætoris maximi apud Grecos ius quod 251 a

Prætoris vrbani autoritas 255 c, 764 a. quomodo constituta, ibid. Ius 288 b. eiusdem Ius apud Rom. 179, 301 a, c, d. absentibus consulibus 251 a

Prætores, Ædiles, & Iurisconsulti, iuris Rom. autores 257 b

Prætores collegæ, interdicendi sibi inuicem ius quomodo habuerint 316 d. inter eos quæ dignitatis prærogatiua 321 b
Prætorum ius 283 d. Vrbanorum 302 d, 304 c, 306 c d, 307 pass. 309 c
Prauitatis indicia externa ex Martiale 495 b
Precarii magistratuum imperii & perpetui differentia 443 a, b
Precaria imperia Magistratuum an vtiliora Reipubl. *vide* Magistratuum
* Precario quid habens, nec dominus nec possessor eius dici debet 81 d
Prehensionis ius quod 279 d. a vocatione & aliis seiunctum 299 d
Pretia rerum vnde facta maiora 657 d, & 658 a: *vbi pretiorum pristinorum & hodiernorum quæ differentia sit, exemplis ostenditur.*
Primogenitorum masculorũ prærogatiua generalis 527 c. Ratione imperii successorii, c. ratione prædiorum feudali 736 b. * Hæc prærogatiua nulla ratione violanda 730 b. in successionibus quæ 533 b. in Hæreditatibus 770 d, 771 a
Princeps vnde dictus 186 b. * Dei imago viuens 102 d, 107 b. quis bonus censendus 229 c. optimus, ab optimo patre nihil differens ex Xenophonte 201 a. * Ciuitatis qualis fuerit, talis quoq. populus futurus 453 b. * Facilius est errare naturam, quam vt dissimilem sui princeps formare possit Rempub. ibid.
Princeps primus quis 189 d
an Princeps antecedentium regum promissa seruare teneatur 105 & 106. an Iuri naturæ derogare possit 290 a. an Legibus suis obligetur 86 a. 335 a. an patriis, ibidem. Eiusdem an possit abrogare 87 a. nec iudex, nec accusator, vbi sua interest, esse potest 462 d. contrar. fol. sequen. in leges patrias iurare tenetur 94 c. * Alteri omnia committens, periculum est ne imperio exuatur 457 b. extra fines imperii bella gerere debet, si hostem anteuertere velit; vel plures habere exercitus, vt vno amisso, aliis se tueri possit 571 d, 572 a, d. Hostium metu alterius fines ingredi coactus non hostium sed illorum finium domino captiuus censebitur 68 b, c. an prœlio interesse debeat 572 b, c. Quod sua interest, reis remittere potest; quod alterius, nequaquam 100 d
Princeps in quo genere belli se perduellium hostem acerrimum ostendere debeat 473 d. in suos a se deficientes quid statuere debeat 338 b, c. *vide* & 341. Is aut Rex quando Iudex esse debeat, aut iudicio adesse 462 d, 463 passim, & 465 a. Peregrinos ad se confugientes* an reposcentibus restituere debeat 325 d
* Princeps priuatos cogere potest arbitrum recipere, potissimum inter proximos ac potentes, ne ab æquitate ad arma præcipites ferantur 474 a. an solus pro sua religione iudicare possit; *vide* Iudicare. Summus post Deum æternum, nullius iureiurando tenetur 93 a. Veræ laudis cupiditate alendus, vt ad honesta etiam inuitus feratur 545 b. Vnicus apud Medos 190 a
* Principis Amor a subditis, ad Reipubl. salutem magis necessarius quam metus 455 b. * Arcana publicantis pœna capitalis 245 c. * Auctoritas cum Sole & Mari comparata 313 d. principis & ciuitatum trium generum imago ad naturam conformatur 775 d, & 776 a. eius Magistratus & Priuatorum differentia 286 c, d. in Magistratum ius 300 a. Maiestas quæ 89 b. an Maiestati lites ac iurgia per tractare conueniat 459 b. * Nihil tam proprium principis quam clementia; legis, quam misericordia; Maiestatis, quam lenitas 459 b. Officium in *bellis ciuilibus* 469 passim, 471 a, 472 a, & 474 a. *in bene administranda Repub.* 494 passim, 289 a. eius potestas iustitiæ ponderibus semper exigenda 102 d. eius & Senatus ius 246 a. eius & Subditorum concordiæ conseruandæ ratio 451 a. eorundem mutua obligatio 450 d
Principis rescriptis quando non obsequendum; *vide* Rescriptorum principis.
eius Vita, censura subditorum 453 b
* Principi cauendum ne subditos seipso potentiores esse patiatur 474 d. ei cum Optimatibus aliqua, cum plebe vero nulla consociatio 773 b. Iniqua præcipienti an obtemperandum 297 d
* Principi maxime omniũ fugiendum ne alterum odio, alterum gratia prosequatur 474 a. quæ vitanda in Repub 431 b
* Principi regali stirpe genito, & cuiuis alii magnum imperium militiæ domive tribuere, periculosum 737 c; *vbi id genus exempla, qui honoribus affecti, sibi imperium vindicarunt.* an ei aut populo peregrino iniuria oppresso,

presso,

presso, aduersus socios opitulari liceat 613 a, d
*Principem magnanimum nec bellum nec pacem petere oportet 570 c. eum necantis pœna, item conscii 210 c
*in Principe flagitia existimãtur quæ in cæteris leuissima sunt peccata 453 a. in eo iudicis partes sustinere volente, quæ virtutes requirantur 465 c. * in eo nihil tam metuendum, quã multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta 239 b. in eo Sapientia argumentum quod 238 a
Principes qui bonas artes sunt amplexi 453 c
Principes ac ciuitates Germanorum, Imperii fiduciales 125 b. Iurati, pactis cum extraneis factis quomodo teneantur 86 d. Ius subditis qui dixerint 452 passim. Iurisconsultorum ope vti debent 451 c
*Principes noui (*id est, electi aut constituti*) sine summa virtute imperium difficillime tuentur 374 a
Principes optimi qui Tyrannis successerunt 372 b. contra ex patribus optimis pessimi qui filii 373 b. Scriptis conuenire a Tiberio quare introductum 456 c suis conuentionibus æque ac priuati obligantur 99 d. contra 100 a, b
inter Principes eiusdem feudi dominos, an alter alterius, si quid peccauerit, imperio coerceri possit 322 a
Principum Beneficia, etiam legitime concessa, sempiterna esse nequeunt 165 b. commiserationes quæ esse debeant, & de quibus 166 b, c
Principum Christianorum dignitatis prærogatiua 145 a, b. colloquia periculosa 466 b. consilium in nobilitandis & augendis ciuitatibus 59 b
Principum electorum variæ cædes 722 passim. Ius in prædia publica; *vide* Prædia. Principum iussa quæ Magistratus & quatenus exsequi debeat 289 c. de eorum Officio ius 297 b
Principum officium in subditos 66 a, 451 passim. Quales finxerit Scylax esse debere 452 d. quales esse debeant 453 a. quomodo se inter subditos continere debeãt vt amentur & foueãtur 455
* in Principum litibus finiendis, cauendum Principi ne cuiusquam gratia vel odio commoueatur 473 a. Mutatio aut nouatio Reipubl. periculosa 709 b, 712 d. Optimorum, immo & tolerabilium, raritas 454 d. Peccata quatenus fouenda 293 d, & 294 a. Peregrinorum incommoda 721 passim, & fol. seq. Plurimorum obitus; *vide* Obitus
Principum quædam peculiaria, siue ad decus, siue ad dignitatem 172 b
Principum quorundam Asiæ & Africæ in Caliphas seu pontifices, qui summam sibi autoritatem vsurpabant, rebellio 142 a. Mos vt eos aspicere nemini liceat 456 d, & 457 a. quos venerari oporteat ibid.
Principum rogationes de ciuibus reuocandis 65 a, b. Supplicia quædam in proximos 216 d
* Principibus qui artes simulandi & dissimulandi didicerunt, nulla fides habenda 372 d: *contra Machiauellum.*
* Nulla propugnacula certiora, nullæ arces validiores, quam subditorum erga eos fides ac beneuolentia 473 b. Scientiæ quæ necessariæ 451 d, & 452 a
Principibus quænam a Magistratibus obedientia debeatur 287 a
Principibus an numismata corrumpere liceat 680 c; *vbi corrumpentium quorundam exempla*; & fol. 681
Principatus, Monarchiæ, & Aristocratiæ differentia 93 a
Principatus qui dicatur 186 b
* Principatus dici nequit Romæ, vbi duo magistratus; nec apud Heluetios, vbi plerunque tres; nec apud Geneuates, vbi quatuor 186 d. Respubl. Romanorum quando fuerit principatus 186 a
* Principium quæ habuere, fluxam quoque ac dissolubilem naturam habeant oportet 394 b. *sicut res oriuntur, sic aboriri oportet.*
Priuati pactis suis an teneantur 335 a
Priuati quantum a Principe & Magistratibus distent 286 c, d. eorum Officium Principi & Magistratui debitũ 300 a
Priuatorum detrimento Reipubl. salus an sarcienda, & quatenus 103 a
Priuilegium quod 543 d
Priuilegia concedere cui licitum 84 d. Leges & priuilegia principum mortuorum an retineantur 85 b
Priuilegia quædam de *liberatione damnatorũ* 165 & 166. quare renouentur in Gallia a nouis regibus 85 d. eorum seu beneficiorum iura 295 d, & 296 a
Priuilegiorum clausula generalis 103 d
προβουλοι & πρόβουλητες 244 b, c

Proconsules, Proprætores & Proquæstores vnde sic dicti, & eorum ius in Rep. Rom. 265 c. eorum ac Præsidum ius idem ac Vrbanorum 104 a

Procurator Regius, solus ex omnibus curiarum omnium iudicibus ac procuratoribus iusiurandum Regi præstare tenetur 159 d

a Procuratore quæ geruntur probante domino, ab ipso domino fieri videntur 81 b

Procuratores regni qui vindicandi imperii gratia; *vide* Tutores

Procuratorii imperii vis 81 b

Prodigalitatis exempla; *vide* Neronis

Prœlio cum desperatis decernere periculosissimũ 573 a

* Prohibentis conditio in re communi potior 317 c

Prolis abundantia vnde 524 c

* Promissis standum 100 a

* Propinquitatis ius quam necessarium ad concordiam ciuium 12 c

* Proprietas inutilis vbi vsusfructus perpetuus 531 d

de Proponendis rebus in Senatu 253 b

Proportiones Geometricæ, Arithmeticæ, & Harmonicæ, an apud Iurisc. reperiantur 748 b. earum ratio 747 pass. quarum proportionũ Definitiones vide suis locis

Propugnaculorum murorum vsus Reipub. seu ciuitatibus damnosus 557 pas & fol. seq. contra vtilis & necessarius 560 c

Proscriptionis necessitas in Republ. 539 a

proscriptionis bonorum frequẽtia apud Gallos; vnde eiusdem regni regales opes locupletatæ 541 a, b

Proscriptionis Gallicæ turpitudo 556 a

Proscriptionum frequentia apud Athenienses & Rom. quorum Resp. popularis

* in Proscriptionibus bonorum proprietas prædiorum auitorum seruanda liberis aut propinquis, nec a familia distrahenda; *vide* Damnatorum bonorum

Proscriptionis damnatorũ pericula 537 d, 538 passim, 540 a, c

Prouinciæ rectoris potestas 282 b, 283 d

Prouinciarum Præsidum ius post Alexandrum magnum 197

Prouocandi ius 319, d 320 a

Prouocatio Græci cuiusdã a rege Macedoniæ male consulto ad eundem bene consultum 163 d. qua prouocatione vsus est Ludouicus Borboni⁹ Princeps Condæus a sententia Francisci II regis Franc. ibid.

Prouocantium temere ad maiores curias pœna apud Gallos 759 a, & pass. varie de eiusdem vario pœnarum iure

Prouocationis verbo quid contineatur 161 c

Prouocationis lex 488 d. tempora & ius 324 a, b, d

Proximo cuique Imperium iure successorio quomodo debeatur, & quæ huius proximitatis ratio habeatur 331 a, b

* Prudentium raritas, stultorum multitudo 702 d

de Prudentia qua Deus beat homines in huiusce vitæ cursu, ac potissimum in Rerumpubl. conuersionibus 423 d, 424 d

* Prudentia honestorum & turpium, vtilium & inutilium, iuris & iniuriæ norma, & vitæ humanæ moderatrix 517 b

* Prudentia moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur 517 b

Prudentia, Scientia, & Ars tribus populorum generibus tributa 512 c

* Prudentia turpe ab honesto diuidit 240 a. in Senatore quam necessaria 253 a

Prudentiæ & Imprudentiæ differentia 522 d

Prudentissimorum imperia vbique necessaria 702 pass.

Prusias Bithyniæ rex, Senatus Romani mancipium 115 d

ψηφίσματα Atheniensiũ; *vide* Plebiscita

Ptolemęi Ægyptii tres scelerosi, & in eos dicteria 199 d

Ptolemæi crudelitas, in Pompeium 217 a. munificentia ratione versionis sacrorum librorum 646 c. eiusdem varia beneficia, ib.

Ptolemæi Geographi errores in temporum constitutione ex cælestium motu 402 d

Ptolemaidis litigatricis exemplum 756 d

Publica quæ sint 693 d

* Publica priuatis anteferenda necessitate cogente 215 b

Publica pecunia a quæstoribus numerata, an accepto ferenda Reipub. ibid.

Puellæ a riualibus dilaceratæ exemplum, cum Reipubl. statu a Magistratibus dilacerato comparatũ 444 d

* Puerorum institutione nihil in republ. vtilius 23 c

Puerorum & Fœminarum dominatio quam misera; *vide* Fœminarum

Punæ Indorum regis zelotypia & crudelitas in eunuchos 507 b

Pyrophori Græci; *vide* Saliorum vel Nestorii

Pythagoreorum status & conatus in constituendis Rebuspubl. 218 c, 343 d. imprudentia ratione conuersionum Popularis status in

Aristocraticum 716 b

Q

Quadrigarum ad pœnas vsus apud veteres Rom. 763 b
Quæstorum Ærarii quæ dignitatis prærogatiua apud Gallos 679 d. Roman. Ius in iudiciis 301 b. Generalium institutio in vtraque Franciæ prouincia 672 c. Parricidii ius 260 d. Potestas quæ 282 a
Quæstura apud Rom. primus ad honores adipiscendos gradus: & Quæstorum varia ratio 679 b
* Quæstus sordidissimos amāt Tyranni, eorumq. suauissimos odores sentiūt libenter. *vide* Tyranni
Quiritum appellatio quando introducta 187 c, 367 a

R

Rabirii perduellionis accusatio, Labieni & Ciceronis defensio 603 b
Racemorum vbertas apud Taurinos 518 b
Rapientium iniuste aliena, pœna 193 b
* vt Rapinis perequatorum occurratur, censu opus est 626 d
Ratio an locis ac regionibus terminetur secundum Baldum 494 b
* Rationis in cupiditates imperium naturale, omnium maximum & antiquissimū 14 c
* Rationi tribuendum imperium, cupiditati vero obsequium ibid.
Rationalium Magistratuum stipendia, Logistarum in Gallia, curiarum & officialium numerus, & quanta inde incommoda ærario 678 b c, & 679 passim.
* in Reatu periens, integro statu perire dicendus 538 c
de Reorum restitutione; *vide* de Restitutione
Rectoris Prouinciæ potestas 282 b, 283 d
Recusandorum Magistratuū seu iudicum ius 433 a b
Reditus Sancti Petri quis intelligatur apud Anglos 109 d. eius introductio, ibidem. Abolitio 110 a
Redituum constituendorum introductio, ius, pericula 130 a
Regale Imperium harmonicis rationibus constitutum, omnium Imperiorum præstantissimum 772 d. quomodo Perfectum dicatur 746 c. eius Ius quod 172 b regalis Monarchia quæ 189 b. eiusdem varium genus 194 d, & 195 a
Regalis sepulturę mos; *vide* Sepulturæ Galliæ
Regalium Prædiorum assignatio, diuisio & ius; *vide* Prædiorum
Regentium regni apud Gallos potestas qualis 79 c, 81 a b
Regia Potestas a Tyrannide vt discrepet 476 d. an ab arbitrio Pontificum pendeat 106 a, b. eius vsus apud Roman. sine legibus 753 a
Regiæ maiestatis Ius 197 c. Stemmata regia quæ, ibid. *vide* & Stemmata. Præcipuum argumentum 194 b, c. eiusdem Differentia ab Imperatoria potestate 196 c de Regia potestate communis error 148 d
Regina Galliæ damnas 165 a. Ignobili marito nubens, nobilitatem amittit 744 d qui Reginas vxores duxerint 188 b
Regionis mediæ beneficia 510 b, 512 b. eiusdem Populorum laus; *vide* Populorum. Populorum natura ad considerationem planetarum 500 b, & 513 c
Regiones ventosæ & placidæ quæ; *vide* Placidæ
Regionum Naturam cognoscere quid prosit 500 b c, 503 a. ab Æquatore ad Polum diuisio, & partium cælestium numerus; item earum Qualitates 494 c. Vtriusque poli, orientis item & occidentis variæ naturæ, propria & qualitates: Item populorum in iis degentium 494 & seq.
* Regnum breue non parcit populis 436 c. * Legibus, non principis arbitrio gubernandum 442 a
Regni prima diuisio 371 b
Regni diuisionis incommoda 735 a
qui Regni aut Imperii statum in dubio belli exitu imprudenter commiserunt 572 a. Successiui vtilitas 723 a
Regna Lotharingiæ & Arelatensium, inter reges Francorum & Germanorum diuisa 125 d. Mutabilia quæ 158 c. quæ Rom. Pontifici fuerint subiecta 134 b. Romanis hæreditario iure relicta 105 b. Successoria quādo constituta 371 d, & 372 a
Regnorum genera quatuor ex Aristotele 195 d, & 196. Iura varia 105 b. Partitio quam periculosa 736 b, c. quorundam partitio 188. regum mutatio, ibidem. Variorum eiusdem ætatis enumeratio 371 c. Suffragio delatorum incommoda 719 & 720. Successiones antiquæ 196 a. ea Successione deficiente quomodo deferantur ibid.
Regulorum Gallorum ius 209 d, & 210 a
Religio autoris quæ 521 d. de ea vt sentiat 512 b
Religio Druidum; *vide* Druidum: Indorum, *vide* Indorum
* Religio, Rerumpublicarum

omnium firmissimum fundamentum 482 d; *vbi varia eius vtilitas. vide* & 485 b
Religionis causa bella & varia incommoda apud Gallos 520 d, 521 d. abiiciendæ seu immutandæ modus 344 d. quæ ratio habenda; & huius necessitas 631 a. verę constituēdæ aut inter reliquos diiudicandæ quæ ratio 483 a, 785 b: *vbi qua ratione homines ad eam perducendi:* 344 a. eius vis magna in sedandis seditionibus, & id genus exempla Francisci Soderini, Pontificis Florentini, & aliorum 480 d, 481 a
Religione constantes qui populi dicantur 511 c. pro ea facit summa ratio 482 d.
*Praua nihil in speciem fallacius; vbi Deorum nomen prætenditur sceleribus, subit animum timor 343 b. de ea quæ Ethnicorum sententia 484 a. in ea populi mutabiles qui 521 c. immutabiles 522 d
Religiones variæ 509 d, & folseq. apud Rom. 484 a
Religionum origo vnde 510 d. Varietas quam perniciosa Rebuspubl. & quæ regiones hoc morbo afflictæ 481 b. *vide* & fol. seq. item 485 a, 486 a, b. varietas apud Germanos 521 d, 522 a; apud Turcas, pacifica tamen & libera 453 d. Religionum varietas quanta in primordiis religionis Christianæ 486 a. Genera varia 344
de Religionibus disputare perniciosum 481 d; *autoris quidem, non omnium sententia.* huius varia argumenta & exempla, fol. seq.
Religionibus falsis sacrisve earum an adesse liceat 485 c d, & 486 a
Religiosis seu fratribus sodalibus in Gallia, etiamsi vitam monasticam reliquerint, quare edicto regio vetitum hæreditatis legitimā petere 430 a
Rellus orator in conuentu Turonensi 89 d
Repetitio rerum amissarum; *vide* Amissarum
Repetundarū ratio quas Respublica euertisse dicatur 386 d, & 387 a. Damnati apud Rom. pœna 387 b, 679 b damnati Africani duo 644 a
Represalia Iurisc. quid 64 a. eorum Ius quod 171 d. eius variæ appellationes 172 a, b
Repudiū maritis permissum 17 c, d. eius Actus legitimus apud Hebræos 15 a, b. minime apud Romanos, c. eorum Iura quando introducta, & causæ 18 c
Res quomodo dicatur esse non integra 267 b, c. *vbi de hac variæ rationes variaque exempla.*
Rerum Ortus quis 414 a. Diuina pręscriptio 394, & 395 passim. * Quarum euentus rarior est, earum nullā legumlatoribus curam esse oportet 27 b, d. Priuatarum & publicarum ius diuersum 269 c: *vbi de mandatis agitur.*
Rescripta iuris, in arbitrio Magistratuum posita 288 c. Status quæ, & eorum ius 288 c
Rescriptorum forensium ne vlla in litibus disceptandis ratio habeatur, Caroli VII legibus cauetur 167 b. *eorum vulgaris clausula, & eiusdem vis.* Iurisdictionis aut status principis varietas & varium ius 287 a. Principis quando non habenda ratio 287 d, 289, & passim fol. seq.
in iisdem Rescriptis Principum quæ requirantur 296 d
rescriptis principum cla[...] sula quæ conscribi sol[...] a curiis 29[...]
Respublica quid 1 b, 327 d, 328 a, b. bene instituta q[...] 3 b, c. beata quæ 6 b. an [...] duabus vel tribus confla[...] possit 183 d. diuisio autor[...] ibid. & 184. trium familia[...] rum esse potest 10 c. Æth[...] opum, quot prouincias ha[...] buerit 11 a. quot milibu[...] secundum Aristotelē con[...] stare debeat 10 c. Human[...] corporis imago 444 [...]
Respublica an collegiis & corporibus vacare possit 342 d, 345 c, d. eodem est Iure quo pupilli 640 d. an Geometrica proportione constituatur secundum Platonis sententiam 747 a. an Arithmetica, secundum Xenophontem, ibid. an vtroq. modo, secundum Aristotelem.
* Respubl. ex optimo ciuium genere conflari nequit 217 d, 218 c. * nulla fit quantumuis popularis, seu vera, seu hominum opinione ficta, in qua ciues omnino iure ciuitatis exæquentur 65 c. Popularis quæ 229 d, 233 a
Respubl. in parietibus, vt & ciuitas, non consistit 50 b, 422 a. sine Senatu an consistere possit 237 b, c. * Sine summa potestate consistere nequit 10 a. quomodo interire dicatur saluis mœnibus & ædificiis 366 d, 369 b, 398 b.
Reipubl. administratio quibus committenda 604 b
reipubl. administrandæ arcanum 494 a. Ætas, vrbis aut mœnium diuturnitate terminari debet 366 c. Alterationes quæ, & quot 368 c. bene constitutæ fines non gladiis sed iustitia terminantur 560 c. Cantibus mutatis,

mutatis, an ipsa Respubl. mutata dicatur 411 c. Cardo, summum Imperium 10 d. Casus an & quomodo prospici possint 424 a, b. Ciuitatis & vrbis differentia; *vide* in vocabulis Vrbis & Ciuitatis. Cōstitutio 48 c. eiusdem & Ciuitatis differentia, ibidem. Consilia occulta esse oportet 237 d. Conuersionis genera 368 c. Curatores prius in vsu, quam Magistratibus aut Legibus locus esset 259 b, c. eius & Familiæ differentia 12 a, 328 b. Roman. distributio 229 d, 230 a. Definitio 1 b, 327 d, 328 a b. Descriptio 3 a, 9 b, 12 a, 78 d, & 79 a. Diuisio Aristotelica 148 b. *Polybij definitio, item Dionysii Halicarnassei sententia de eiusdem maiestatis capitibus.* Dominus, qui plus potest 378 b. quæ Forma optima, ex Platonis sententia 747 a. Fundamenta quę 23 d. Genera 369 a. Genus optimum, in quo Senatus consilio ac Magistratuum imperiis, salua quidem Maiestate, omnia gubernantur 467 b. Finis 7 c. Mutandæ causa 386 d

Reipub. nascentis primordia 5 a b. Reip. & nauis comparatio 10 b, 241 a, b. Nomen sanctum 1 d Pars secunda 237 b. Placidæ conseruandæ ratio 440 d, 441 a. Romanæ initio quot ciues 10 d. item Tiberii tempore, ibidem. eiusdem status 178 d

Reipubl. salus extrema, lex esse debet 344 d. status & harmoniæ, Musices item comparatio 410 d, & 411 passim, ex Platone, Aristotele & Cicerone.

Reipubl. status & Imperii ratio inter se quomodo differant 189 a

Reipubl. status quis qualisve, & eius varia genera 174 b, c. quæ præcipua 175 a, 183 d, 184 a. quomodo perfectus dicatur 370 a

Reipubl. summum imperium vna re quomodo comprehensum 155 b. Pericula summa 431 b. Status triplicis comparatio 710 b

* Reipubl. verum & firmum propugnaculum optimus princeps 557 d

* Reipubl. vnius ciues, si cum alterius Reipubl. ciuibus in vnum corpus coniungantur, subditi sunt eorum cum quibus copulantur 361 b

Rempubl. quæ efficiant 73 c

a Republ. arcendi peregrini, grassatores, fures qui Ægyptiorum nomen falso profitentur, errantes, incertes & otiosi 537 b, c. in ea bene constituta quæ præcipua cura 12 d.

* In ea cuius potestas summa est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt 160 c. de ea qui Græcorum scripserint 148 a, b

* In ea maius aut magis nihil expetendum gloriæ stimulis, quibus molles puerorum animi acrius ad virtutum honesta studia incitantur 545 b. In ea tria potissimum consideranda 3 b. de ea Sententiæ variæ, vt Platonis, Aristotelis, Polybii, Dionysii Halicarnassei, Ciceronis, Mori, Contareni, Machiauelli & aliorum 175 b. Polybii 176 d

Respublicæ primum vi coaluere 46 b. quomodo recte instituendæ 44 d. quæ angustiores 390 a. quo angustioribus finibus terminantur, eo periculosior earum status 388 d, 389, 390

* Respublicæ quæ contrarios habent status, legibus inter se contrariis gubernandæ 175 d. Item quarum status est optimatum aut antiquiorum familiarum 222

* non Respubl. sed earundem corruptiones appellandæ ciuitates, in quibus Maiestatis iura sunt diuisa 184 d

Respub. quarum status mutabilis 383 c, d. quæ Optimatum statum euerterint vt popularem constituerent 383 d. quæ Minimæ 247 d. a Peregrinis euersæ 384 a. Populares, quæ Nobilibus in exilium actis, sui status euertendi causa fuerunt 380 d. Senatum habentes perpetuum 258 c: varium & mutabilem ibid.

Rerumpublicarum Origines variæ 329 d, 365 c, 366 d, 367 a. Origines a Tyrannide 371 a. *vide Nimerodus.* Administratio quomodo ad animi facultates comparetur 512 c. Administratio varia, secundum locorum varietates & populorum naturam accommodanda: vt, ad Septemtrionem, *vi & armis*; ad Austrum, *religione ac numinis metu*; cæteri, *æquitate & imperio rationis* 509 d, 510 c, & fol. seq. Bene gerendarum lex prima quę 425 c, 426 d. Comparatio 184 d. Conuersiones quomodo fieri dicātur 367 c Conuersionum causę 371 a, 524 c. discrimen 217 c, & pass. quę vera Genera 234 c. Genera quot 692: *vbi quæ generū status laudabilior.* Mutationes 367 d & fol. seq. Fundamenta duo, *Praemium & Pæna* 542 d.

*Rerumpub. pestes maximę, opes & inopia 524 d Ortus & occasus considerationes ad rationem numerorum 417 b, 418 d, 419 passim. *vide* veram autoris opinionem 423 c. Status varietas 366 a. veræ virtutes; *vide* Virtutes
in Rebuspubl. bene administrandis quæ prospicienda; quarum consideratio priuatis etiam vsui maxime esse potest, vt cum hominibus vitam agant 523 a, b. *in iis Constituendis locorum & gentium natura inspicienda 516 a
Restitutionis verbo quid intelligatur 167 a. eius varia iura ibid.
de Restitutione reorum fugitiuorum in aliena imperia 326 passim; *vbi varia tractantur exempla. vide* & 227
Retractus prædiorum hæreditariorum seu auitorum legis diuinę vtilitas 528 a
Reuocationis varia iura 266 d, & 267
Rex an dicendus qui imperio alterius teneatur 144 c, d. quis Primus 195 d, 196 a. etiam quandoque damnatur 104 b. Ante delatum sibi Imperium si filios susceperit, an post adeptum Imperium natus rex esse debeat 730 c
Rex Francorum nulla Pontificum obligatione tenetur; nec quenquam præter Deum agnoscit superiorem 139 d, 140 a, b. immo nec regnum, ibid. c. Durandi opinio contraria repudiata ibid. an Legibus patriis teneatur 100 d, & seq.
Rex an populi suffragiis creandus 195 d. Rex Regum qui olim dictus 147 a
Regis Creandi qui populi ius habere dicantur 391 a. Definitio & officium 193 d, 194 a, b, c. Potestas quę, ibid. c, d. Aristotelica definitio 195 b. eius & domini differentia 194 a. & Tyranni 195 b. eius cum Deo comparatio; *vide* Dei. *Facilitas nimia, periculosior seueritate 205 b, c
Regis Galliæ inaugurādi mos *vide* Gallia. quæ Autoritas in curias renouandas 442 d
Regis iussa an parem eo mortuo habeant potestatem quam viuo 268 b
Regis nomen Romanis quādo & quare odiosum 200 a
Regis seu Reipub. causæ cum priuatis quomodo agantur 315 b. Officium quomodo temperandum 190 b. a Tyranno quomodo differat ibid.
Regis officium in subditos, & regnum conseruandi ratio 442 b
Regis postulatio ab Hebręis, & qua conditione 450 d.
Regis sacrificuli, seu regis sacrorum, quæ autoritas apud Athenienses & Romanos Regibus exactis 177
Regis & Tyranni comparatio 220 c, d. Discrimen 201 a, 203 c, 204 b, c
Regi subditos dominatu ac potentia, aut imperii socios adiungere, capitale 182 d
Regi an duplex sit suffragium 178 a
*Regem bonum ex homine callido ac malitioso fieri posse 205 c, 206 d
penes Regem belli indicēdi & pacis ineundæ potestas 156 d
Rege aut principe mortuo, an & quomodo nouo principi domesticos & familiares defuncti mutare liceat 428 b, c
Reges Apum quare aculeis careant; *vide* Apum
Reges Francorum maiores xxv annis esse iudicantur; vbi agitur de illorum restitutione 104 c
Reges Germanorum qui vocati; *vide* Germanorum
Reges inuiti creati 369 d
Reges qui prudentissimi fuerint 237 c
Reges legati Dei 147 b
Reges apud Lacedæmonios quomodo in carcerem coniiciebantur 178 a
Reges nomine tenus 177 c
Reges quare creati 450 c. Iudices primum vocati, & vnde originem traxisse dicantur ibid.
Reges quales sibi finxerit Scylax 452 d
*vbi Reges optantur aut creantur, ibi Maiestatis iura regibus mortuis ad populū redeunt 268 a. in quibus regnis quod Magistratuum ac Reipubl. curatorum ius, ibid.
vbi Reges successione constituantur 718 a. vbi suffragiis ibid. b
Reges an suffragio potius quam successione optandi 717 c. suffragiis creare prę stabilius, quam Gynæcocratiam pati; *vide* Suffragiis.
qui suffragiis creari consueuerint 198 c, d
Reges varii 197 b Vasalli qui Romanæ Ecclesiæ 119 d, 120 a
qui Reges Romanos testamēto hæredes fecerint 646 d
Regum appellatio varia 450 c. autoritas seu potius consuetudo quæ, ex Samuele 147 d. Electiones prius forte, deinde successione proximorum confirmatæ & propagatæ 728 d. Fratrum sine liberis decedentium prædia, Gallorum more ac statuto fisco vindicantur 735 c, d. idem mos etiam alibi obseruatur 736 a, b.

Ignaui

Ignauia, subditis quam perniciosa 452 d. Initia secundum Aristotelem, Demosthenem, Cicer. & Herodot. 46 c. Iuniorum disciplina; & quæ inde incommoda Rebuspubl. *vide* Regibus. Optimorum regum ac principum laudes 203 & 204: vbi plurium exempla proposita. Persarum adoratio; *vide* Persarum. Rom. cædes 239 a. Substituendorum aut mutandorum ius quibus populis 372 a in Regibus creandis cautio 718 c. Exactis apud Rom. qui status Reipub. 185 a. Iunioribus quæ adhibenda disciplina 710 a. Francorum quando Heluetii iura suæ ciuitatis dederint 55 d. an serui domestici parcimoniæ gratia eripiendi 677 c

Rhæti an Germanorum imperio subditi 77 c, d. Heluetiorum imperiis parere coguntur, etsi cum iis fœdere sint coniuncti: a quo fœdere cum deficere tentassent, ab Heluetiis sunt mulctati 69 b, c. Hi & Heluetii quando Gallorum socii facti 69 b

Rhætorum contentiones ratione fœderum renouãdorum cum Gallorum aut Hispanorum regibus 710 d. quot ciuitates, & eorum Collegia, & Iura 73 b

Respubl. ab aliis Heluetiorum quomodo differant 232 c

Rhagusia omnium ciuitatum minima 10 b

Rhagusiorum ius in Magistratibus eligendis, submouendis, vel subrogãdis 440 b. Status 222 b, 227 d. vere Aristocraticus, cum Venetorum comparatus, ibid.

Rhegiensis legionis damnatio 257 a

Rhemensium Archiepiscoporum ius in electione aut potius consecratione regum Galliæ; *vide* Galliæ reges

Rhodiorum & Atheniensium fœdus 55 d. Colossi ruina & restitutio; *vide* Colossi. *vbi eorum calliditas quæ*

Rhotomagensi Ecclesiæ concessum beneficium 165 d. eius abrogatio, ibid. idem cum priuilegio Vestalium 166 a. Romæ hodie idem Cardinalium, ibid.

Rinconii & Fregosii Galliæ legatorum ad principem Turcarum cædes 64 d

Rinconeti Præsidis lepidum dictum in Prætorem quendam qui carius mercedem suam indicarat 770 c

Ripuariorum ac Langobardorum legibus seruata seruitutis antiquæ vestigia 39 a

Ritus impii & peregrini a ciuitatibus arcendi 485 b

Roboami Israelitarum regis stultitia 660 a

Robusti vnde dicti 502 d

Robur a Rubore dictum 525 b

Rogationem ad populum inconsulto Senatu ferre non licebat 257 c

Rogationis ius inter eiusdem imperii Magistratus; *vide* Imperii eiusdem.

Roma gentium omnium patria communis a quo dicta 55 b. Imperii decus, & communis omnium patria 41 d

Roma a quib. obsessa & tandem superata 561 d, & 562 a. eiusdem vrbis variæ captiuitates & ruinæ 399 c. eiusdem horoscopi explicatio 397 c. Laus & eius status hodiernus quam ab antiquo diuersus 519 a, b. Situs septicollis 492 a. Vituperatio 698 d

Romana ciuitas vere Respublica 49 d. eius priuilegia aduersus priuatos creditores, ibid. & 50 a

Romanæ Reip. curationum nomina, & eius distributio 230 a

Romanæ Reip. primus status 230 c, 345 d. & continuatio 231. Vrbis status, primordia ac progressus 52 a, b. Reipublicæ varius status a conditore vrbis Romulo 187 c. Reipublicæ status quam periculosus existimatus post Cannensem cladem 424 d. status tranquillitas 467 a. varietas 370 b. quando magis floruisse dicatur, ibidem. vno eodemque anno quatuor Imp creati 369 d

Romanæ magnanimitatis & virtutis exempla 570 & 571 pass.

Romani agri diuisio Romulea; *vide* Agri. imperii tempora ad vltimum Imperatorem 420 c. ad direptionem a Gallis factam, ibid. d. ad cladem Cannensem 421 a. eiusdem Imperii labes 564 d

Romani status conuersiones 380 a

Romano Imperatori a populo tributa potestas 727 b

Romani in vtrumque parati 574 a. virtute sua, non vi, quos superauerint 571 a

Romanorum adolescentes quo anno ætatis milites ad scriberentur, & a militia vacarent 573 c. quamdiu eos militare oportuerit vt ad honores admitterentur, ibidem. in debellandis Græcis subtilitas 75 b. Cædes priuata apud Ægyptios & per vniuersam Asiam autore Mithridate 592 d, 614 d. Census varius 624 b, c. Ciuium priuilegium ratione verberum & libertatis 697 c. Consuetudo in captiuos & captiuorum bona 191 b, c.

Decus virtutum omnium in fortitudine & modestia consistens 564 b. Distinctio 55 a. Edictorum clausula 97 d. Fides 157 & 158. in aduersis fortitudo; *vide* Fortitudo. Romanorum Imperium sub Traiano maxime florens 129 d. Imperium Constantinopolim translatum 420 c. Imperium a Gothis occupatum 420 b. Natura & mores 493 c. quare diutius Lacedæmoniis in militia vacarent 499 a. Ius inter Senatum, Magistratum, & plebem 152 b. ius Regium ante leges latas 753 a. Iura familiaria seu gentilia non ferenda 13 d. Laus 564 passim. Mos, cum Regibus sceptra & insignia regia largirentur 115 c. Opes sub Traiano; quo tempore Rom. Imperium floruit; *vide* Ditissimorum.

Romanorum perfidiæ exemplum 600 b, c. Potentia quando maior 370 d. Prudentia in aduersis ferendis 425 b. Reges, a Latinis imperatores creati 75 d, 76 b. Senatorum variæ clientelæ 67 a. Socii qui primi 52 b. Sociorum iura 575 c, d. horum Statum qui illustres ciues conseruarint 699 d. Victores Galli; *vide* Galli. Virtutes 545 b d, 546 a, 587 b

Romanis cauponariam & operosam artem exercere olim non licitum 624 d

Romulus vrbis Romæ creator, & eiusdem status dispositor, scilicet in patricios & plebeios 52 a. cum Iesaia comparatus; *vide* Iesaiæ regnum. quare interfectus 239 a. eius Constitutio, vt vnusquisque Senatorum plebeiorum certum numerum in suam clientelam susciperet 66 c. Populum Romanum vt distribuerit 230 c

Romulia lex in vxores quid potestatis maritis tribuat 16 a, 22 b, c

Roscia lex theatralis 364 d, & 365 a

Rotuli Damasceni & Syriaci 683 d

Rubicundus oris color apud Aquilonios quid significet; *vide* Oris

Rupellanorum ius *ratione defunctorum ab intestato* 531 b. eorum rebellatio 341 d

Rupis Candidæ in Aquitania Domini, in seruos suos quod ius 41 a

Rutenorum ius gentile 13 b

S

SAbaudia Imperii Germanici feudum 127 d

Sabbathi benedictio 417 d, & 418 d. vbi variæ eiusdem diei considerationes

Sacerdotes apud Venetos quare ab omnibus dignitatibus summoueri putentur 354 a. eorum autoritas in legum interpretatione 758 b

Sacerdotum Israelitarum cædes ex Saulis præcepto 298 a

in Sacerdotum iussa respuentes pœna diuina 637 a. Præfectura quæ 284 b

Sacerdotia a quo & quando facta venalitia; *vide* Officia. Eorum iura ab Imper. concessa an valeant 226 a

*Sacerdotii dignitas omnibus muneribus & honoribus anteferenda 353 c

* Sacri ordinis contemptus, Dei contemptum adfert; *vide* Ordinis

Sacrorum Interdictiones vetitæ apud Gall. 637 c, 642 b

Sacrorum interdictiones vnde 636 c

Sacris interdictum Genuensibus & Regi Philippo quã *vide* Genuensibus

Sacramenta vnde dicta 54[illegible]

Sacré du Roy quid Gall. [illegible]

Sacrificium a Cæsare institutum Iudæis pro sua & Rei[illegible] salute 332[illegible]

sacrificia hominum apu[d] varias gentes 34 c d[illegible]

Salarium Vectigal an mag[is] iuris Maiestatis quam rel[iqua] 170 b c & qui Principe[s] introduxerint, ibid.

Salariorum iudicum & opifi[cum] harmonica proporti[o]; *vide* Harmonica

Salica lex, Ius gentium Gal[lorum] 745 c. Francici imperii antiquissima, & eiusdem ius quod 268[illegible]

Salicæ legis interpretati[o] 740 d. eiusdem legis capu[t] *de maleficiis & sceleribus* 767 d & 768 a

Salis fodinæ quibus locis 170[illegible]

Salis fœdera quæ, item sta[tua] Salis; *vide* suis locis

Salis Gallici & Hispanic[i] differentia, & eorum qui[s] melior 652 b

Salinarum ius publicum an priuatum 170 c

Salinator Liuius quare appellatus 656 c

Saliorum Martis sacerdotum mos in ferendis seditionibus 486 c. πυρφόροι, *id est ignifert, Gall. Boutefeu* nuncupati

Salomo rex Hebræorum quot vxores & liberos habuerit 9 c

* Salomon vixit vt amantissimus, scripsit vt inimicissimus hostis fœminarum 14 d. eius sapientia 452 a

* Salus Reip. extrema lex esse debet 426 d

Salussiarum Marchionis causa iudicium extraordinariũ a Francisco rege latum contra mores Galliæ 463 b

Samiorum patrũ cædes 706 b

Samnites aduersus Rom. curtam

tamdiu bella gesserint 586 c
Sampetræ Corsi parricidium consobrini, & eius præmiũ a Senatu Genuensi 26 d
Samuelis Prophetæ rogatio ad populum: item de rege instituendo ad Dominum 147 & 148
Sancius magnus Aragonum rex primus 84 a, b
Sanctiones quæ 153 b. earum & Narrationum differentia 295 c
Sanedrim Hebræis quid 240 d
Sanquintinæ cladis pax quam Galliæ regno periculosa 589 d
Sapientia Salomonis; *vide* Salomonis
Sapientum in Republ. necessitas 237 & 238 passim, & fol. seq.
Sapiens iusti & iniusti, veri & falsi lex 4 b
* Sapientem non teneri siderum affectione; *vide* Siderum
Sapientia hominis vnde, ex Cardano; *vide* Cardani.
Pietatem ab impietate diuidit 240 a. Virtutum prima 4 d
Sapientiæ argumentum in Principe quod 238 a. eius
Sapientiæ ac prudentię nomina 241 a
* Sapientiæ verissimæ ac beatæ vitæ parens & magistra, Mentis agitatio; *vide* Mentis.
Sardanapali regis libidinosi ab Arbace deuicti regni diuisio 371 b. eius Exitus miser 375 d
Sardiniæ & Corsicæ regnum Pontifex Rom. Aragoniæ regibus dat in feudum 119 c
Saturnus a Ioue filio quare fingatur regno pulsus; *hoc est Philosophus a Politico remotus* 513 a, b
Saulis in Dauidem persecutio 211 c. eius mandatum de *interficiendis sacerdotib.* 298 a
Sauonarolæ in orando vis 489 d
Saxoniæ Duces & Palatini Comites, Vicarii Imperatoris 127 d, 128 a
Saxonum gens peculiaria inter se habet statuta 13 a. eorum & Hessorum iura domestica 13 b
Scacarium curia vnde dicta 264 a
* Scelus nullum tantum est quod liberorum ditandorum causa improbis non leue habeatur 538 b
sceleris cognitiones 266 a, b
sceleris persuasio an leuius punienda quam sceleris perpetratio 765 d, & fol. seq.
de Scelere execrabili quid statuendum 21 b
* Scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda 765 d
* Scelerum impunitas ciuitatibus quam exitiosa 488 b c. frequens eorum impunitas in Populari statu 697 c. Obligationes exitiosæ 473 c, d: vbi id genus exemplum Carthaginensium
* Scelerum maiorum castigatrix censura; *vide* Censura. *vbi eorundem fit dinumeratio quæ a publicis iudiciis non coercentur.*
vt Scelerati & flagitiosi dignosci possint 626 a
* Sceleratorum vltione, lex diuina vltionem diuinam arceri testatur 166 d
Sceleratiores populi qui, ex Macchiauello; *vide* Macchiauelli error
Schaffæ apud Heluetios *Curiæ* dicuntur 181 d, 703 c
Schibolet & Sibolet vocum differentia 523 d
Schuldheissen Helue tiis & Germanis 221 c
* Scientia nobilitat 354 d.
* Verũ a falso diuidit 240 d
Scientiæ ab Austro profectæ, tum a mediis regionibus; copiæ vero & exercitus ab Aquilone 498 a
Scientiarum abditarum, artiumque Mathematicarum origo vnde 510 d
Scipionis laus 699 d. item Africani 203 d. eiusdem & Onomademi Chiorum imperatoris consilia *in conseruandis in officio popularibus statibus* 380 c. Leges theatrales quam Reipubl. perniciosę; *vide* Theatrales. Prudentia post Cannensem cladẽ 424 d. item *in supplicio sumedo de exercitus sed tione ad Sucronem* 340 d. Item in *conseruanda Carthagine* 565 d.
Responsum egregium Antiocho missum 571 d
Scipioni Africano imperium extra ordinem tributũ 265 d
Scotorum fœdera cum Francis; *vide* Fœdera. eorum & Pictorum belli causa; *vide* Pictorum. Mos ratione perduellionis damnatorũ 541 c. Regis & exercitus strages ab Anglis 407 a. Reges, Vasalli Anglorum 110 b. item Noruegiæ, ob insulas Orcadas, ibid. c.
Scotorum in substituendo resistendoq. aduersus Anglorum conatus fortitudo 498 c. tumultus ratione imperii 743 b
Scotici regni curatio, absente rege, vel eo minore vel etiam deficiente, ad proximum olim deferebatur, nõ autem hodie 82 d
Scribæ Senatus ratione negotiorum Reipubl. creatio apud Gallos 674 a
Scriptis Principes conuenire, eosq. scripto respondere, a quo introductum 456 c
Scriptura genus vectigalis ex pa

ſcuis; *vide* Paſcuarum aut Vectigalis
Scylacis ſententia de regibus Indorum 452 d
Scythæ hieme bella gerentes ac glaciata maria traiicientes, contra Romanorum, Pœnorum, Græcorum & aliarum gentium morem, qui hiberna conſtituunt 499 c
ab Auſtralibus quid differant 506 paſſ.
Scythæ & Germani quare cæteris proceriores & robuſtiores; *vide* Germani
Scythæ oculis cęſiis & flauo capillo 495 c. corporibus maioribus & robuſtioribus 496 a
in paludibus ſæpius inſidiantes, Romanos infeſtabāt 499 d
Scytharum caſtratio, Germanorum plurimis vſitata 506 c. Diffidentia 522 d. eorū & Auſtralium naturæ contrarietas; *vide* Auſtralium. eorum & Germanorum pudicitia vnde 506 d in liberos autoritas; item & aliarum gentium tam veteri quam nouo iure poteſtas cum in liberos tum in fœminas & ſeruos tributa 22 d ac paſſ.
Mos *in mactandis liberis*; *vide* in dictione Amorrçorum. natura aquoſa vnde 499 d religio & ſtudia 510 a, 513 c ſimplicitas & crudelitas 503 b, 504 d, 509 c
Scytharum vagantiū tempore Germani nullas munitiones habuere 498 b
Seceſſiones ciuium, omnibus Rebuſpubl. periculoſæ ac potiſſimū popularibus 477 d. earum ſedandarum varii modi 478 & 479. Populares Romæ vnde ortæ, & quæ 185 b, 231 a, 772 b
* Sectæ plures Rempubl. continent, duæ vero ſtatum euertunt 486 a, b
Secula aurea 46 c
Securitatis tabulæ pontificū, quomodo valere poſſint 605 c, d. Seditiones populares ſedaſſe qui dicuntur 480 c
* Seditionum cauſas præcidere oportet ad conſeruationem Reipubl. 431 b. quæ maior, eod. fol. c. ciuilium ſedandarum modus 469 paſſ. 481 a, 487 b. Pericula 563 c. Popularium variæ cauſæ 478 paſſ.
de Seditionibus popularibus lex Solonis; *vide* Solonis
de Seditionibus ſupplicia ſumenda 340 d
Seditioſorum præcipui & capitales opprimendi; vt ſupplicium quidem ad paucos, metus vero ad omnes perueniat 469 b
Sedunenſis Cardinalis societas cum rege Galliarum 76 c, d
Seigneurs, Gallis qui 239 d
σιτταχθείας lex periculoſa 126, & 525
Seleuci Aſiæ regis in ſocerum iudicium 216 c
Sempronia lex *de iure prouocationis* 325 b. *de populi autoritate* 256 b. *de agrorum publicorum a priuatis poſſeſſorum iure* 532 d, 533 a
Senarii & Septenarii numeri conſideratio 414 c, 417 b & d
Senatus inſtitutio 345 d. e quibus conſtituendus 241 a. definitio 237 b. eiuſdem potiſſima poſt Principem Reipublicæ pars, ibidem. Vide & 229 c. Autoritas *in decernendis iudicibus quæſtionis* 266 b. eadem auctoritas in Rebuſp. quam neceſſaria 238 b, 239 b c, 240 d. auctoritas in Tribunos pleb. 319 d. Poteſtas varia 249 a, 254 c. de Religione diſponit 25[illegible] quo tempore cogendus [illegible] a. Rogandi & cogendi d[illegible] ferentia 251 d. colligendi [illegible] pud Roman. tempora 2[illegible] c. an ius facere poſſit 15[illegible] ab aditu Senatus cur apud Hebræos rex abſtineret 252 a
Senatus & conſiliorum iu[illegible] ra varia 248 a, [illegible]
Senatus & Principis ius 246 a
Senatus conſilia arcana e[illegible] ſe debent 245 b, [illegible]
Senatus in Republ. Imperi[illegible] vacare cur debeat 158 a[illegible] Iſraelitarum ſeu Iudçorum quot patribus conſtans, & eorum ius quod 715 c. numerus Platonis 243 d. Romani non tanta autorita[illegible] quanta plebis ſeu Tribunorum plebis 179 & 18[illegible]
Senatus autoritas ſiue poteſtas, non ad principem aut populum transferend[illegible] 466 c
in Senatum admittend[illegible] quomodo 295 d, ex legibus Gotthorum
* In Senatu auctoritas, imperium in magiſtratibus 256 a, b, & 158 paſſim. in eo qui ſententias rogare debeat 250 d, & 251 [illegible]
de Senatu ſiue Senatoribus conſtituendis variæ rationes ſeu varii mores 258 c, d. in Senatu quid quibuſve de rebus deliberandū 252 b de eo varia inſtituta, ibid. paſſ. & 254 a
* Senator in dubiis rerum exitibus Rempubl. exponere debet 253 a
Senatoris etymon 239 d. officiū 241 d. Rom. apud Tiberium veniæ imploratio 37 a
Senatores qui 239 d, 240 c, d. qui ſeligendi 250 c, d. an Perpetui eſſe debeant 158 b, c. quot eſſe oporteat in deliberan-

liberando aut statuendo 244 c, d. an senes tantum eligendi 240 a. a senatu quare iudicari voluerit Adrianus 333 b
Senatorum Electio seu creatio 158 a. apud Rom. penes populum 180 c. genera varia 241. Propria 242 c, 243 b. Loquacitas fugienda 250 a. Romanorum vsus in loquacibus mulctandis, ibidem, b. de eorum Numero 243 c. & pass. sequen. de Senatoribus instituta varia 242 c d, 243, & seq. senatoribus gladii gestandi ius a quo ademptum 574 c. an Imperium tributum 254 c. in iis quæ requirantur 240 a, 241 d, 242 a, 243 b, 253 a
Senatusconsultum quid 150 d
Senatusconsultum Procuratorium in absentia regis 429 a
Senatusconsulti & auctoritatis Senatus quæ differentia 256 c
Senatusconsulta annua cõtra Conani Iurisc. opinionem 256 d
Senatusconsultorum vis apud Rom. ex Dionysio Halicarnass. & Varrone 151 c
Senecæ consilium turpe 294 b. dictum *de regibus* 104 a, b. sententia *de septenario numero* 414 c
Senenses an sui iuris 124 a
Seneschalli in Gallia qui 305 d
Senibus sexagesimum annũ attingentibus, quare apud Rom. comitiis suffragii ferendi gratia in Magistratuum electione adesse non liceret 434 b
* Seniorum ratio habenda in honoribus deferendis & Magistratibus creandis 239 d, & 240 a
Sententia aduersus Carolum VII regem Gall. lata de cædenda silua Parisiis proxima 104 d
Sententiæ aurei eiusdem contrariæ aut dissimillimæ ferri possint, nec tamen iniustæ 755 d
*Sententiam in acta relatam mutans, pœna falsi obligatur 161 d
Sententiarum ferendarum ratio 253 c, d. Varietates quanta incommoda pariant 292 b, c. quid in iis obseruandum ibid. d
Sententias in senatu qui rogare debeant 250 d, & 251 a
Septembris mensis varii casus a 405 vsque ad 408
Septenarius numerus an perfectus 419 & 420 pass. & fol seq.
ad Septemtrionem plures mares quam fœminæ; contra ad Austrum plures fœminę 507 d
Septẽtrionales gentes simplices, sed aliarum regionũ populis crudeliores 503 b, & pass. *vbi crudelitatis varia exempla.*
Septimi anni, item septies septimi consecratio ex lege Mosaica 418 d
Septimania Galliæ prouincia quæ 347 a
Sepultura Galliæ regum quo ritu fiat: *vide* Gall. regum.
Serenitatis verbum, quibus vsitatum 152 b
* in Sermone dignitas & pondus sententiarum inesse oportet 456 b: *vbi loquendi ratio obseruatur.* *Stulti quãdiu vocem continent, sapientes iudicantur, ibid. Princeps etiam non aliter publice quam in tragœdia, si sapit, verba faciet ibid d
Seruia lex *de Dictatura Cæsaris,* item *de parricidis*; *vide* Lex.
Seruius Galba maiestatis a Catone accusatus, a populo absolutus 164 b
Seruius Galba quomodo a supplicio liberatus 460 b
Seruius Romanorum rex, quare militum præsidio vsus & in populum humanus fuerit 376 d, & 377 a
Seruilia bella vnde; *vide* Bella
Seruilius Priscus intra diem octauum dictator 80 b
Serui cuiusdam in dominum crudelitas, eius merces & supplicium Sylla dictatore 37 b
* Serui cuiusdam vindicta in dominum, *memorabili exemplo* 44 a
Serui cuiusdam mercatoris Hispani apud Tolosanos liberatio 41 c
Seruum liberum fieri voluit lex diuina, cui a domino membrum ruptum esset 43 c
de Seruo histrione exemplũ, quem Adrianus Imp. inconsulto domino liberare noluit 190 c
si Seruo Magistratus tribuatur, seruitus ab eius ceruice depellatur 121 d
Serui vnde dicti 33 d, 34 a. ex albo ciuium exempti 348 c. iidem an inter fructus adnumerandi, d. An inter ciues, ibid. Christiani facti libertatis spe proposita 39 b. qui libertate donati ad principatum peruenerunt 38 c. Mercenarii liberi 32 b. More pecudum venditi in Asia, Africa & Europa 43 a. à Patriciis quomodo differebãt 349 c. apud Rom. quibus in rebus impediebantur 38 c. Verbis potius quam verberibus coercendi 19 a. Vasalli ac subditi differentia 59 a
Seruorum Asyla varia 36 d, 37 a. Conditio pristina 349 b, c; vbi & eorum ius. Diuisio 47 d. famulorum multitudo, Familiæ nomine dicta 31 c. Genera quot 31 c, d. Insignia seu notæ in frõte apud Afros & Hispanos

37 d. eorum & Ingenuorū pœna varia; *vide* Ingenuorum. Iura apud Hebræos quæ 42. Ministeria seu potius antiquæ pœnæ 35 d. Mercede conductorum & domesticorum differentia 32 d. Multitudo Reipubl. periculosa 524 c. Multitudines *vide* 36, 37, 38, 42 d, 43, 44 d. Mutationes quam familiis noxiæ 437 b
seruorum quadringentorum mactatio 36 c, 477 b. Lacedæmoniorum 38 a
Vbi de Seruorum statu agitur, siue in testamentis dominorum, siue in iudiciis, siue aliis in rebus in quibus obscuritas siue ambiguitas inerit, semper pro libertate interpretandum 33 a
Seruis arma tractare cur non licuit 38 a, b. Connubium nullum sed contubernium 35 d, 40 a
Seruos censeri quare nō permiserunt Rom. 384 c. a crudeli dominorum imperio vindicari ac distrahi iubet lex 611 d. in Seruos crudelitates antiquorum 36 a, b
Seruitium apud Hispanos quid dicatur 90 b
Seruitia antiqua renouata in Europa a Lusitanis 42 d. Hispanorum quæ 647 a
* Seruitus continuam causam non habens, aliter acquiri nequit quā interuallo centum annorum 141 a. an naturalis ac vtilis Reip. & qualis dominorum in seruos potestas esse possit 32 d, & 33. an naturæ cōsentanea 34 a b, 35 b. quando a Christianis, exceptis Italis, reiecta 39 d, 40 a. renouata iterum 42 d
Seruitutis & subditorū origo 46 b. eiusdem incommoda 43 b, 44 c. commoda Reip. quæ esse possint 44 b. Indicia apud Hebræos 42 a. Primordia 33 b. Comprobatio ibid. c d, & 34. Tempora lege diuina constituta 43 d
Seruitutum lex quæ 118 d
Sessionum dies a continuis seiuncti 324 b
Seuerus cognomine cur dictus Alexander Imperator 552 c
Seuerus Augustus, Pertinacis Augusti interfectores, aut coniurationis suspectos, capitali pœna damnauit 215 d
Seueri beneficium in Alexandrinos 55 c
Sexagesimus tertius annus ætatis hominum periculosus 417 d
Σεισαχθείας (*oneris excussionis*) leges Solonis & Agidis, quam Rebuspubl. periculosæ 525 pass. & 126
Sfortiæ crudelitas 709 d
Sicariorum pœna & indulgentia 760 c, 765 d
Siccii Dentati oratio iactatoria aduersus patricios 350 d
Siciliæ & Neapoleos reges, Ecclesiæ Romanę vasalli 116 d, 117 a. Regnum fiduciarium Pontificis Rom. 134 d
Siculi a Marco Antonio Ciues Romani facti 55 b
* Siderum affectione ac potestate non teneri sapientem 424 a
Sigillo regio ceram accommodantium ius in Gallia 303 d
Sigismundus Cæsar, quomodo Lutetiæ sedem regiam occuparit 129 b
Sigismundi in propagando imperio cupiditas 129 d
Sigismundi Augusti Poloniæ regis patrocinium infidum erga Liflandos 583 a
Signorum cælestium sedibus mutatis, an cælestium orbium vis & natura mutetur 403 b. Diuisio quorundam curiosior 402 a
Sigonius Gruchio *de imperio* contrarius 264 a. eiusdem error in definitione Magistratus 260 d
Similitudinis & Æqualitatis differentia secundum Geometriam & Arithmeticam; *vide* Æqualitatis
Sinanis Bassæ victoria 43 a
Singulorum & vniuersorum diuersa ratio in definiendo 260 a
Socialis belli origo 556 c
Socialem exercitum vnius gentis & linguæ an pluriū habere vtilius 575 d
Sociarum ciuitatum ius commune 76 a
si Socii patrem fratresve fœderibus non comprehēsos quis violauerit, num fides rupta videatur 614
* Socium quis violans, maiestatis pœna obligatur, non tamen si peregrinum 613 a
Socii quoties inter se discrepant, ad communes socios arbitrium defertur 74 b
Socii sociorum, an nostri quoque socii 69 a, b
Sociorum fœdifragorum exempla 556 pass. imperii dissidentium conciliandi modus a quibus petendus 591 b. Ius inæquale, societatis exitium 575 pass. Ius sæpe diuersum 65 c
ex tribus Sociis inter se fœderatis, si vnus alterius opē imploret contra vim a tertio illatam, numquando opitulari liceat 614 b
Societas æqui fœderis 70 b. arctissima quæ 579 c, d. quæ sanctior, ibid. Perpetua, omnium firmissima 69 d
Societatis ciuilis principium familia 325 a
Societatis definitio 70 d. Humanæ gubernatio, ab imperandi aut parendi potestate pendet 14 b. Repentinæ & occultæ exempla 593 a, b
in Societate & omni cœtu, si

quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum assensione ac voluntate fieri oportet 334 d

Societates ciuium, tyrannis contrariæ, regibus vtiles 345 d, & 346 a, b. Hominũ vnde quæsitæ 329 b. earum necessitas & vtilitas, eod. fol. & 330. Varias *vide* 74 75 & sequen. ac toto dicto cap 7.

Societatum ciuilium quæ firmior; *vide* Ciuilium.

Societatum cautiones; *vide* Fœderum

* Societatum ciuilium origines a familia, quæ ipsa naturalis est societas, ab ipso naturæ parente fundata 328 a. genera varia 579 c d, & fol. sequen. Imperii commoda 588 a b, 590 b. in iis quæ cautio adhibenda, ibid Variæ cautiones 592 b

in Societatibus aut fœderibus ineundis eligendus qui vtriusque partis sit arbiter 591 b

in Societatibus Imperiorum neutralitatem sequi commodum 587 d, 589 a, 590 c, & sequen. Incommoditas 588 a. in hac neutralitate quæ cautio adhibenda eod. d, & 591 b

Socraticæ & Platonicæ Reip. differentia 153 b, c

Sodalitia Bacchantium detestanda 343 a

Sodalitiorum origo 329 a, b. Ius 329 d. Institutor 345 d

Soderini Principis Veneti statutum *de Senatu Veneto seu eiusdem Senatoribus* 258 c, d

Sodomorum euersionis exemplum 393 b

Sophoclis sententia de diis 394 c

Sophus primus Persarum rex, qua ratione regnum adeptus 489 d

Sol Luna quanto maior 138 d. Sabbathis singulis apparens 418 d. eius calor vehementior in lapidibus quam in terra, in aqua quam in aere 496 c. eius & Lunæ necessitas ad mundi conseruationem 7 b, c

* Solem orientem libentius quam occidentem intuentur subditi 198 c

Soldurii & deuoti apud Cæsarē qui dicantur 67 d

Solenni verbo quid intelligendum 156 d

Solidi diuersa ratio; & eius etymon 687 b

Solomonis sententia *de matutinis Principum comessationibus* 252 a

Solon in legibus Atheniensi Reip. præscribendis quomodo præfectus 236 a. eius cōsideratio ratione *iurisiurandi Atheniensium* 427 a. eius leges *de alendis liberis eorum qui pro patria occubuissent* 555 c. *de ciuium ordinibus*; *vide* Ciuium. *de creatione Senatorum* 243 c. *de ciuibus Atheniensibus* 56 c. *de constitutione Senatus* 258 d, 259 a. *de factionibus popularibus seu seditionibus an seruanda* 486 b. *de cæde Tyranni* 207 d. *de Magistratu ebrio* 310 d. eius responsum de parricidis 21 a, b

Sortis commoda 728 c. eiusdem & delectus differentia 285 c.

sorte electiones fieri an melius quam suffragiis 728 c. quomodo creentur Magistratus 285 c

Sortilegiorum probandorum ratio apud Germanos 500 a

Spartacus seruorum sexaginta milium manu tres Romanorum exercitus fregit 37 c

Spartiatarum autoritas apud Lacedæmonios 524 b. eorum quæ ratio agrorum; *vide* Agrorum. in Conui-

uando consuetudo 12 b. quę mercatura 359 a

Specierum abundantia vnde 650 c, d

Speculatorum vtilitas & necessitas 648 c

Spinolæ perfidia crudelissima 600 d

* Spolia de hostibus relata, ærarium augent 643 b, c

Sponsio in fœderibus quæ, & quid a fœdere differat 578 c, d. eiusdem & fœderis differentia; *vide* Fœderis

Spurios a legitimis Germani dignoscere vt soliti 500 a

Statua salis quare dicta vxor Loti 615 b

statuas diuorum quis deiecerit in Oriente 131 c

Statuaria & Pictura artes nobiles; *vide* Pictura

Status liberorum, conditio & ordo apud veteres 349 d

Status ciuium dignoscendi modus 625 d

Statuta tempora quæ dicta Iurisconf. 324 c

Stellarum numerus 399 d. Superiorum concursus effectus notabiles 403 d, & 404. earum & siderum congressus vis 409 a. eius effectorum exempla, passim eod. fol.

Stemmata Regiæ Maiestatis quę 197 c, 226 b

stemmata quorundā principum 146 d, & 147 a

stemmatum & insignium ius diuersum 352 c

Stephanus Castulonum Rex in Hispania, ius Romanorum edoceri prohibuit: cōtra Alphonsus x, 101 d

Stephanus Valachiæ præses, a Regibus Poloniæ cur defecerit 115 b

Sterilitatis loci commoditas 517 d, & 518. vbi & loca sterilia proferuntur

Stigmatiæ qui 38 a

Studia hominum 5

Stultorum multitudo; *vide* Prudentium
* Stuprum Sponsi in Sponsa, iure ciuili & canonico capitale 15 a
de Stupro violento vindicando Platonis sententia; *vide* Platonis
* Subditus alienæ potestati, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest 68 c. an duorum dominorũ esse possit 57 a, d
Subditi & Vasalli differentia 611 a
* Subditi, fidem principi aut obsequium præstare iussi, procuratorum ministerio vti nequeunt 450 d
subditi pleriq. in variis Imperiorum siue dominatuũ finibus libertatem sibi sæpius præscriptione vindicarunt, ob dominorum jus diuersum 57 b, c
subditi qui dicantur 109 b. quid a vasallis differant, ib. an fœdera secum ipsis & cũ exteris, sine sui principis venia, inire possint 77 d
* Subditorum consuetudo cũ principe, maiestatem plurimum minuit, & eius cõtemptum parit; quem sequitur contumacia & a Principe defectio 455 a. Distractio a fide & obedientia Principum suorum vt alienis imperiis pareant, quam periculosa 587 c, d. Diuisio in naturales & assumptos; & horum subdiuisio 47 b, c. Ius quam sæpe confusum 57 b
* Subditos cogere, vt imperantis lingua aut sermone vtãtur, iuris maiestatis 172 c
* Subditos obligandi potestas, nullis regionibus definita 65 a
Substitutionis ratio inter filios & nepotes 733 b
Subulam pati, *id est, Seruituti perpetuæ se subiicere* 42 a
* Successionis Ius ad proximũ quemque primogenitum masculum referendum 728 d. eiusdem Ius ex Lycurgo 513 b. quale apud Germanos, ibid. d. Regiæ ratio, ratione consobrinorum 733 d. Regiæ ratio deficientibus agnatis eiusdem nominis ac gentis 740 d: *vbi an Nepos filiæ sit præferendus amitæ seu eius matris sororibus, ostẽditur.* Eiusdem successionis Regiæ alia ratio, si regnante auo filius primogenitus relicto nepote moriatur; num fratri proximo, an vero nepoti remotiori vno gradu, Regnum debeatur 731 b. *vbi pass. & fol. seq. varia citantur exempla: pro nepote* 732 d: *pro patruis* 731 a, b. alia ratio; si Rex ante delatum sibi imperium filios habuerit, vtrum eorum primogenito, an vero ei qui post adeptum imperiũ natus est 730 c
Suecorum Rex Henricus cur regno exutus 375 c. eorum & Gotorum regis vna cum Marchione Assembergo, Ducibus Brunsuico & Cliuiensi, Principe Aurasio, Comite Acutimontano, ac plerisque Germanorum ciuitatibus fœdus 78 a, b. Imperii status 184 d. eiusdem regis captiuitas, ibidem. Imperium Gostauo quomodo obtigerit; *vide* Gostauus
Suessionensis pacis conditio 117 b
Sueuica societas quæ 78 c
Sueuorum regionis natura quæ 496 a
Suffetarum ius apud Carthaginenses 378 b
Suffragii ferendi diuersa ratio 230 b. & pass. seq. fol.
Suffragia Atheniensium occulta 250 a
Suffragiorum ferendorum diuersitas Athenis & R[omæ] 47 d. *Veneti Atheniensium consuetudinem sequuti.* [...]orum ratio in collegiis 3[...] passim. Apud Rom. & v[...] Magistratus creandi grat[ia] comitia habentur, ratio a[d] numerum non ad pond[us] 705 b, c. ferendorum var[i]um institutum 251 passim, 252
* Suffragiis electiones fie[ri] periculosum 727 d, & to[...] seq. Reges creare vtiliu[s] quam Gynæcocratiam pat[i] 741 a
Suitenses vnde dicti Heluetii 74 c
Suitensium ciuitatis statu[s] 247 d. Respub. sociarum mi[ni]ma 10 c
Sulimani Turcarum regis cru[]delitas in filios 714 a, b
Sullæ; *vide* Syllæ
Sultanus apud Turcas quid si[]gnificet 190 c
Sultanorum Ægyptiorum cædes 722 c
* *Summus* dicitur, qui nullius imperio tenetur, cæterosq. ciues coercere potest 157 b
Summus princeps qui 149 d
* Summi principis lex regia 82 b
Summi magistratus & summi principis differentia 81 a, & seq. fol.
Sumptuariæ leges Romanorum quæ 760 b
* Superioris maiestas in omnibus fœderibus excipitur 76 d. vt Imperialis 78 c
Superstitio an impietate tolerabilior 485 d
Supplicatio ad iura maiestatis an pertineat 161 c
* Supplicia eo acerbiora quo diutius impendere vidẽtur 464 d. apud Hebræos quæ 762 c. Parricidarum varia 21 & 22. an pro Religione irroganda 485 b, c
suppliciorum crudelium varia inuenta 504 a

gene-

genera Græcis & Romanis vsitata 504 d
Suppressionis ius 268 c
Suspendii supplicium grauissimum & ignominiosissimum 762 b, c
Sybaritarũ deliciæ vnde 518 c
Syllæ bellum ciuile, & eiusdẽ quæ causa 434 c. crudelitas & tyrannis 266 a. eiusdem & Marii crudelitas 699 b. crudelitatis exemplum 339 b. in annos lxxx Dictator Rom dictus, quarto post anno quam Dictator factus est, abdicauit se dictatura 80 b. Immanitas 37 b. Constitutio ratione publicorum iudiciorũ 466 b. Dictatura 208, 368 a
συμπάθεια Græcorum quæ 446 d
Symposiarchæ hospitum quæ habenda ratio 749 d
Syndici vox Græca, & qui dicãtur hoc nomine apud Gallos & Italos 441 a
Syracusarum regis Romanorum socii fidelis prudentia 425 a
Syracusanorum status popularis in optimatum conuersio 379 d
Syri in seruiendo fideles & voluntarii, contra certæ libertatis amantes 42 b

T

Tabellarum in iudiciis ferendis ratio 301 a
Taciti locus *de Galba Imperatore* 263 b. *de Germanorum matrimoniis* 503 b c, 506 c
Talentorum diuersa ratio apud Theologos 676 b
Talionis lex, & eius explicatio 768 a, passim.
Tamerlanus Tyrannorum castigator 209 a, b
Tarentinorum status popularis 700 b
Tarii Senatoris in filium parricidam quæstio 24 b
Tarpeia lex *de Magistratuum autoritate* 275 b
Tarquinii Prisci laudata magnificentia 466 a. autoritas in Hetruscos qualis 186 c
Tarquinii Superbi instituta, Numæ institutis contraria 345 d
Tarraconense regnum hæreditarium 87 c
Tartari & Æthiopes sine vrbibus munitis, & sine arcibus viuunt 557 a vnde oriundi, & eorũ mos in manumittẽdis seruis 45. quando mœnibus vti cœperint 562 c. eorũ Rex primus Changius 198 d. Regis electio 83 a
Taruntii Firmiani astrologi error 97 d
Tauri montis vbertas 518 b
Telesiorum regni mutatio seu alteratio 369 c
Telesiæ vrbis munitissimę excidium 559 a
Templi Hierosolymitani tẽpus, & ruina 419 d, & 420 a templorum multitudo in Africę vrbe Fessa, & eorum varii reditus 511 c
Templariorum oppressionis causa 532 a. Religiosorum collegia in Gallia concessa & post sublata 345 c
Tẽporis diuturnitas efficere potest vt quod pernicioso more atque exemplo inueterauit, potentius ipsa lege dominetur 170 a
Temporum antiquitatum varia mendacia 402 passim. eorum & astrorum varia consideratio ex variis gentibus in variis rerum humanarum cõstitutionibus 396 passim. De eorundem enumeratione Constãtini Magni constitutio 407 c
Terentii Varronis Consulis Rom imprudẽtia post Cannensem cladem 424 d. *contra Scipionis prudentia & Senatus*
Termei Tribuni militum exemplum 269 d
Terra corpus simplex & homogeneum 400 a
Terrarum motus ingentes 406 c
Testamento prædia legare Atheniensibus non licitũ; *vide* Prædia
Testamentaria lex inæqualitatis origo 533 a: eiusdem legis vis, ibid. c
Testator an suo testamento teneatur 335 a
Testẽ agere Princeps aut Magistratus quãdo possit 757 c
Theatini Pontificis Maximi calamitatis causa 589 d
Theatralium ludorum pericula, & de iis varia iudicia 632 passim
Theatrales leges quã Reip. Rom. perniciosæ 750 a
Theatrorum capacitas, & ordinum in iis ratio 364 c d histrionum definitio 631 d
Thebanorum & Atheniensiũ naturæ diuersitas; *vide* Atheniensium. Lex *in conseruatione popularis status* 378 c. eorum Reipubl. interitus 369 b. Status popularis in optimatum conuersio 379 d
Themidis filiæ tres, ad tres proportiones accommodatæ 777 b
Themistoclis Atheniensiũ ducis oratio ad Andrios *ratione tributi exigendi; & eorũ Respõsio* 660 c. eiusdem oraculum de Atheniensibus 50 a. Repulsio ab aditu Persarum regis 190 a, b. Sacrificium humano sanguine 34 d
Theobaldus Blœsensium Comes, procurator regni Galliæ 81 b. eiusdem Benignitas in seruos 40 b
Theodora Iustiniani Imperatoris vxor, imperii fasces marito sustulit, ac pœnam capitalem adulterii abrogandam curauit 17 a. fœminas maribus æquare conata 535 a
Theodorichi Imperat. clemẽtia erga religionem 485 a. Oratio in laudem Traiani Imp. 93 d

Theodosia lex *de Principum iussu* 290 b
Theodosiæ legis verba *Sine fraude*, quomodo intelligenda 215 a
Theodosii crudelitas 290 b. Imperatoris prudentia in Arrianos 483 c. Magni crudelitas in Thessalonicenses 339 b
Theologia Iouialis triplex; *vide* Iouialis
Theophilus Imp. de interfectoribus Leonis Imp. supplicium quomodo sumpserit 215 d
Theramenis exemplum, qui in seditione ciuili neutras partes sequutus, post a ciuibus inter se conciliatis, vna omnium cōspiratione oppressus est 478 a
Thesaurorum Incōmoda 675 d, & 676 a Publicorum variæ depositiones, conseruandi gratia 675 c, d.
Thesei nauis quomodo tam diuturna 10 a
Thomas Morus Anglorum cancellarius 110 a. eiusdem lex iniqua de numero liberorum 527 a
Thomæ Imperatoris cædes 344 a
Thraciæ regnum a Gallis cōditum 570 a
Thracū pietas in comedendis parentib. senibus 34 d
Thrasybuli Amnestias lex Athenis lata post fusos tyrannos, & Romæ occiso Cæsare 103 c
Thrasybulus quare Maiestatis accusatus 255 a
Tiberius Imp. Roman⁹ quidquid libertatis ab Augusto relictum fuerat, ademit 52 b. simulationis artifex optim⁹, & eius in voluptatib. studium 456 a. Responsum lepidum ratione mutationis Magistratuum 436 c
Tiberius Augusti successor, antecessorum priuilegia quomodo confirmarit 85 d
Tiberii ac reliquorum Imperatorum Rom. post Augustum tyrannis 186 d, & 187 a. eiusdem dictum in crudelem exactorem Ægypti præfectum 289 c, d. Imperii initia dulcia, exitus crudeles 372 c. eiusdem & Herodis in regnando cōparatio 372 c. dictum de Iurisdictione Magistratuum non mutāda, nec ad se pertrahenda 458 d. eiusdē Diuitię ex proscriptionib. partæ; item ipsius nepotū 540 a
Tibulli Prætoris facinus 266 b
Tietmarsorum status liber 227 b, c
Tigurinorum & Bernatum status stabiliores aliis 234 d status antiquus 227 c
Titii cuiusdam locus ab autore improbatus 172 c
Timar Turcis quid 107
Timaria Turcarum quę Gallis *Paies mortes* 577 c
Timariotæ apud Turcas qui 107 c, 190 d, & 191 a
Tintinnabulorum prohibitio quam vtilis 487 b
Toga candida seruis quale signum 40 d
Tolosatum Pręsidis suppliciū; *vide* Præsidis
Toni vis ac potestas ęque est infinita partitione vt dimensio quælibet 410 c, d
Tonsuræ capillorū apud Gallos historia, *vide* Gallorū
Torquati Abdicatio a patre, ac eius mors 20 d. Cæcitas excusata in tribuendo Consulatu 443 c. eius filii aduersus Pomponium Tribunumpleb exemplum patrię potestatis & iurisiurandi 22 d, 23 a
Traianus Augustus cur stans & erectus ante Consulem sedentem iurarit in leges 93 a. eius bonitas, ibid c
Traiani laus 204, 290 c. eius tempore Romanorū potentia maior 370 d. eiusdē Imperatoris Magnificētia 67 c. eiusdem ac Neronis cōparatio 239 b. Victoriæ in Germania aduersus Decebalū Regē Dacorū, & pōtis exstructio supra Danubiū eiusdemq. pontis diruptio imperante Adriano 498 b
Trāsfugæ pœna apud Ro. 64 d
Tremolii ducis Franci spōsio rata habita a Ludouico XII Rege Francorum 158 a
Trepidationis motus cælestis a Regiomontano demonstrat⁹ 403 a. eius ratio 405 c
Tresuiri apud Venetos, & eorum munus; *vide* apud Venetos
Triarchiæ status firmior Duarchia 187 d, 188 c, d
Tribunatus ratio apud Rom. penes plebeios 773 c, 774 b
Tribuniplebis Rom. autoritas 179 d. stupratoris violenti iudicium a Triumuiro capitali latum 310 a vnius Tribunipleb. intercessio, Magistratuum omniū & collegarum actiones prohibere poterat 318 b
Tribuni militares a consulibus creati 150 a
Tribunorum creandorum causa 262 d. eorū autoritas 297 c. Militum ius in Gallia an hæreditarium 304 a. eorundem creatio & munus 271 d, 272 a, 280 d. Tribunorum plebis institutio apud Rom. rogatione Iunia 79 d. eorum potestas, ibid. autoritas 317 d, 318 passim, & 319 c. Creatio 271 a. Mos in approbando vel improbando; & eiusdem formula 256 b. eorū autoritas, ib. & fol. seq. 257. Potestas q̄ 280 a, 281 a pass. Petulātia 319 c, d
Tributarii qui vocentur 143 a
Tributum temerarium quod 534 d, & 656 a. in Tributo exigendo fœneratoris cuiusdam improba & erronea excogita-

excogitatio 663, & 664 a. Hieronymi Lasci alia excogitatio, eod. d.
Tributi exigendi ratio ab Antonino Pio excogitata, item ab Alexandro & Augusto Imp. *vide* Antonini.
Tributi Talionum impositio facta ab Henrico II Galliarum rege, militum soluendorum gratia 669 d
Tributi & Pensionis differentia 648 a
Tributa imperare cuius iuris 169 b. Nulla in Gallia ante Ludouicũ IX, ibid. de iisdẽ varia statuta, ibid. & 170. Immunitates eorum, ibid. Pendere an sacer ordo & Nobilitas debeat 660 d, 661 a. vt æquari possint 626 a. non nisi necessaria, ac vrgẽte periculo, Reip. imponenda, nec postea imposita cõtinuanda; vt variis exemplis patet 656 passim & 657 c: *vbi quæ in iis habenda, & an Princeps eadem imperare & quomodo possit, explicatur.* Temeraria nec apud Anglos aut Hispanos imperari a regibus possunt 90 d. nisi populi cõsensu, vt fit plerumque 91
Tributorum imponendorum apud Gallos introductio 655 d
Tributorum origo; item ordinariorum & caducorũ differentia 655 a. eorum autorum varia supplicia 657 a. imperatorum ex ordinũ decreto, non in fiscum Imperatoris, sed in vrbes ab ordinibus delectas inferuntur pecuniæ 224 d, & 225 a. quę ratio habenda 663 d. sordidorum ratio 655 a, b. Monarchiæ & Popularis status differentia 660 a, b. Ratio apud Gallos 661 a. Extraordinariorũ minuendorum aut tollendorum ineunte principatu vtilitas 660 a. Imponendorum belli tempore quare vitanda ratio 654 b. Diminutio facta in comitiis Aureliorum sub initia regni Caroli viij & ix 677 a
Tricassium fœdus quod 121 c
Tricipitium apud Romanos quod 188 d. tricipitii eius fœdus Rom. Reipubl. noxium, & eiusdem fœderis dissolutio 449 c
Trinundinum in ferendis legibus statutum spatium 154 d
Tripolitanorum in regibus creandis ratio 369 d
Triũphi ob victorias quomodo apud Rom. tribuerẽtur 544 b d, & fol. seq.
Triumuiratus Roman. 188 d
Triumuiri capitalis Romæ ius seu potestas 283 d, 284 a, 301 b
Sub Tropico siti, quare magis a calore vrgeantur, quam qui sub Æquatore 500 d. sub eodem Tropico quare tellus, aquæ, & lapides vrãt vehementius quam versus Aquilones 496 c
Tryphonis perfidia & crudelitas 601 d
Tuberonis familia pro Rep. habita 10 c
Turcæ ex omnibus fere populis veram nobilitatẽ virtute, non generis antiquitate metiuntur 43 b. *vide* & 357 a. debitoribus non dãt cessionis beneficium 44 c
Turcarum mos *ratione Magistratuum Ærarij; vide* Ærarii Gallici. mos in deuictorum principibus & nobilibus occidendis 385 c. eorũ humanitas & liberalitas in Christianos, potissimum calogerontas, i. *seniores sacrificulos, Gall. Beaux peres* 483 d. in *Vectigalibus* quæ ratio 651 d. Licentia ratione *variarũ religionum* 483 d. de eorum Senatus statu 243 a, 246 a. Ortus victoriæ, & Imperii propagationes 498 c, d. Institutum ratione *ærarij constituendi ex deuictis* 645 a. Regis Sulimani crudelitas; *vide* Sulimani. Eorũ principis iactantia 146 d. humanitas 190 d
Turcarum Ærarium; *vide* Ærarium; *vbi & quæ eorum Imperij magnitudo fuerit conijcere licet.* Fœderati qui 146 d. Milites pretoriani an serui habendi 43 b
Turcarum Magistratuum seu munerum varia genera 327 b
Turnella vnde vocata curia apud Parisienses; & ius eius 461 a
Turpe nihil videri potest quod cum Reipub. salute coniunctum sit 570 b
Tutela nepotum patruis cõmissa 733. Ius ratione libertinorum paternorũ 733 c
Tutores regni, qui vindicandi imperii gratia pupillos ociderunt 709 d. tutores tutricesque regni 165 c
tutorum dãdorum ius quibus competeret in Repub. Rom. 319 a
Typographiæ artis nobilitas, necessitas, vtilitas 362 d
Tyrannicidæ qui 375 d, & fol. seq.
Tyrannis quæ 189 c, 199 b. Regiæ potestati contraria 376 d. vox olim splendida 198 b. Tyrannidis vitandæ gratia, in popularibus & optimatum Imperiis quid constituendum 378 b eius appellatione quid veniat 193 a
Tyrannicæ seruitutis liberationes variæ 209 a. tyrannicidarũ præmia 207 b, 375 c
Tyrannides quomodo in popularem statum sæpius cõuertantur 381 a. eius varia exempla, ibid. b. tyrannidum euertendarum [illegible]

conuertendarum quæ præcipuæ causæ, seu præcipua vitia 374 c
Tyrannus qui dicatur 190 b, c. qui vulgo nuncupatus 208 d, 213 a
Tyranni vocis ignorãtia periculosa 207 a
Tyranni & regis comparatio & discrimen; *vide* Regis. eius nomẽ quare odiosum 200 a. Definitio 207 a
Tyranni Siciliæ cum omnib. suis cædes 214 a b
Tyrannum an occidere liceat 207 a, b. & hinc varias quęstiones *vide* passim dicto cap. vt 208 a, d, 209 b, 210 a, 212 b, 213 b
Tyranni triginta Athenis a Lysandro instituti 177 b.
* Ciuium sanguine cęmenta sua madefaciunt 672 a. Quæstus cupidissimi 655 a, b. eorum qui maxime crudeles; *vide* Crudeles: & 540 b
Tyranni an Maiestas esse dicatur 81 d
Tyrannorum arcanum ratione tributorum imponẽdorum 654 b
* Tyrannorum successores, ad ea quę iuste promiserint fecerintve, recte obligantur 214 d. Imperia quomodo in iustam successionem deuoluantur 208 b. Interfectores 209 a. Mos in sui ipsorum tutela 438 c. studia in *suscitandis inimicitiis inter potentiores* 473 b, c. Consultores 203 b. Miserrima vita 203 a, c. Spongiæ 213 d, 214 a. eorum varia supplicia, ibid. furiæ 213 c. qui magis ferendi 205 b
Tyrannorum statui familiæ antiquæ, nobiles, & potentes, maxime contrariæ; optimatum vero, necessariæ 534 b
* Tyrannorum periculosiora vitia; auaritia scil. libido seu voluptas, & crudelitas 374 c
Tyrannorum cædes variæ, & grauia supplicia 202 b, 193 b
Tyrannorum quorundam supplicia 214 a
Tyrãnorum acta legitima, item hostium Reipublicæ, rata esse oportet 215 c
Tyrannorum successores optimi 372 b. contra Cambyses Cyro 373 b
Tyrannorum varia nomina, & quomodo Tyrannidem adepti sint 734 d. varia iudicia 207 d
* Tyrannorum decretis nihil efficacius ad subditorũ animos frangendos crudelitate 43 c d
Tyrannis an Bella ciuilia vtilia 468 c, d. Societates ciuium quam ingratæ 345 d, & 346 a
de Tyrannis dicta Ciceronis 214 b

V

Vacantium bonorum aut derelictorum ius quibus competat 171 b. tempora intra quæ repeti aut vsurpari queant, ibid.
Valentis edictum de otiosis, mendicis, & vagantibus; item de iis qui solitudines & deserta quærebant 39 d
Valentis Imp. cædes 521 c
Valentia Colonia Romanorũ; *vide* Coloniæ Rom.
Valeria lex *de cæde Tyranni* 207 c. cui contraria Solonis, d. *de Dictatura Syllæ* 208 a. eiusdem legis vtilitas 295 d. *de priuilegiis & largitionibus*
Valerius Florentinorum Dux cur damnatus 160 d
Valesiorum & Heluetiorum fœdus 56 a
Vandalorum ius ratione successionis regiæ 731 d. ciuitatum societas quæ 78 c
Varronis dictum *de potentiorum tyrannide* 603 a. *sententia de felicitate humana* 4 c: 7 a
Vasa aurea sine iactura nõ fieri 682 a. Argentum sempe[r] iis immisceri, ibi[d]
Vasallus quid a subdito differat 109 b,
vasallus ligius an plurium esse possit 115
an vasallus & subditus idem iusiurandum præstet 114 d
quid domino præstare teneatur 67 c. Patroni causa etiam aduersus parentes & liberos arma capere teneatur 111 b
nec Vasallus patroni obsequium, nec vicissim patronus vasalli clientelam, sine iusta caussa mutuoque consensu, eiurare potest 59 b.
Plures si habeat filios, vnusquisque fidem petente patrono prẹstare cogitur 115 a.
Siue rex, siue Pontifex, siue quis alius sit, fidem & obsequium domino debet 67 c
an Vasall⁹ regis Neapoleos, Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur 597 d
Vasallus vnius Principis an Imperator eligendus 116 a, 117 d
Vasalli, clientis, & fiduciarii differẽtia 18 b, 112 d, 113 a
vasallis an dominos eiurare liceat; *vide* Feudatario iure. Vasalli a fiducia dominorum quomodo liberentur 585 b
Vasalli ligii qui dicantur, & patronorum in eos autoritas 109 c
Vasalli & subditi differentia 114 d
Vasallum predio spoliari an sufficiat 611 b
Vasallorum & clientum ius diuersum 67 b
Vbertatis loci commoda seu incommoda 517 d, & 518 b
Vectigal ex Manumissionibus apud Rom. & a quo introductum 656 c d. ex Hæreditatibus, Legatis & Donationibus mortis causa, ibid.

Nummo-

Nummorum quam perniciosum 688 d. Octauarium seu bessale quod 651 d. Pano impositum apud Anglos 653 b. Romanorum de vicesima manumissorum in castris ad Sutrium 169 c. Salarium 656 b
Vectigal salis, parum aut nihil minuit priuatorum iura 170 d
Vectigal *ex salinis Gallicis & aliis rebus* quale 652 passim
Vectigalis genus *ex Decimis* 651 d. *ex Vecturis*, quæ Lat. *Portoria* dicta sunt 651 c. eius quæ olim & quæ hodierna ratio, ibid. 655 a
Vectigalis genus *ex Pascuis* 651 d. *Vini* in Gallia origo 655 d
vectigalis Iudiciarii apud Gallos cõstituti vtilitas 662 c. etiam apud Romanos in vsu, eod. d
Vectigalia vino imposita quod in Angliam, Belgicum seu Flandriam defertur 653 a
vectigalia annua Anglorũ; *vide* Anglorum. a quibus primum introducta 663 b. c. Regni Persarum 647 b. Æthiopum, ibid.
Vectigalia quę & de quibus augenda vel minuẽda, quæve de iis habenda ratio 653 passim, & 661 a. b
Vectigalia aut Tributa imperare, cuius iuris 169 b. eorũ varia statuta, ibid. & 170. Immunitates eorum, ibid.
Vectigalia vicesimarum, gratissima Romanis 656 d. quæ vtilissima & honestissima 661 c, 662 c, 663 b. eorum ratio quæ habenda ibid. d
Vectigalium æquipollentię ratio habenda tenuiorum gratia 661 b. quorundam apud Rom. abrogatio a Pertinace Augusto facta 169 d. eorum & tributorum necessitas in Rep. 657 c, d
Vedii Pollionis in seruos supplicium 36 a
Venatores Hebræis latrones vocati 329 a
Venerationis Magistratuum exempla 310 b, c, d
Veneri deditiores quare alii aliis 506 c, d
Veneti cuiusdam exsulis qui caput patri amputarat historia 26 b. Veneti ad Bella peregrinos duces sæpius eligunt 76 b, c. soli inter omnes Itaiiæ Principatus libera potestate seu fiducia summi pontificis 122 c
Venetorum consilium arcanũ septem virorum 705 d. eorum autoritas in principes 428 a. Calamitas maior 650 d. Cancellarii dignitas sine imperio 284 d. Census 384 b. Comitiorum ratio 232 a. Consiliorũ vsus 248 c. Dux a Venetis cur Canis appellatus 138 c, d. Ducis in cæteros patricios prærogatiua 152 b. Ducis & Reip. ius inter ordines, ibid. Duces plures supplicio affecti 151 c. Ducum ius & ornatus 181 b, c. Humanitas in Gonzagã Mantuanorum principem 388 c. Lex *de Vsuris* 770 a, b
Venetorum Magistratuum potestates q̃ mobiles & immobiles 443 d. Mos in bellis 385 c. mos *ratione Dotium fœminarum* 534 c d, & 536 a. mos in *legibus ferendis* 426 b. Ordinum dignitatis pręrogatiua 354 a
Patriciorum autoritas 180 d, & 181 b. Remedium in colligendis pecuniis 61 b. Seditiones variæ 707 a. Senatus mutabilis 258 c. Senatus puritas 242 a. in statu stabiliendo, & in conseruãda in officio plebe ratio 706 c. Respubl. quam munitissima 568 d. Reipubl. status antiquitas 180 d. Aristocraticus hodie, ibid. Eiusdem varii ordines, eorumq. ius
Status Aristocraticus, sed administratio Reip. harmonica 771 d. Reipubl. status duratio 384 d. Statutũ pro ratione iudiciorũ 466 d. supplicium graue in fœminas furantes 764 c, d
supplicium ratione falsi, & ratione *effusionis sanguinis* 765 a, d. ratione furti 766 c. Triumuirorum autoritas 256 c
apud Venetos quod ius prouocationis 164 c. apud Venetos Tresviri conformandis ciuium moribus instituti 623 a
Venetis Cõcilia quot 247 c
* Venter aures nõ habet 478 d
Venti Oriẽtalis beneficia 514 b
ventorum quibus infestantur Narbonenses & Aquitani, nomina 517 d
Ventosa loca quare ferociores reddant homines & mobiliores; quieta vero humaniores & mansuetiores 517 b: *vbi quæ regiones ventosæ & quæ placidæ sint, enumeratur.*
Ver sacrũ voueri vt solitũ 35 a
Verberibus cædere ciuẽ Rom. legibus vetitum 697 c. qui dãnabantur, quot ictibus ex diuina lege cædi soliti 771 b
Verborum ambiguitates fugiendæ & circumcidendæ in pactis conuentis 594 b
* Verborum specie inani ac præclaris appellationib. nõ valde inhærendum 199 d
Vercingentorigis Gallorũ ducis autoritas 74 b
* Veritati nullum præiudiciũ legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis aut sentẽtiis adferri potest 295 b
Verris accusatio a Cicerone 151 a. Maleficia & suppliciũ 697 c. Prætura 306 d, & 307 b. Prætura damnosa 316 d
Vespasiani tyrannis ratione impositionis tributorum & quæstus 655 b

Vestalium iudices qui 277 b. earum Priuilegium *in damnatorum liberatione* 165 d, & 166 a

Vestiariæ legis a Philippo Bello Galliarum rege latæ ratio harmonica 759 d

Vesparum ætas; *vide* Apum.

Vetustatis in legibus autoritas 425 d

Vexillifer apud Lucenses qui 222 d

Vexilliferi quare Florentinis inuisi 200 a

*Via publica nulla temporum diuturnitate præscribi potest 170 a

in Viatores decretum Curiæ Parisiorum 263 b

Viatorum creatio 268 d. de eorum exsecutione varium ius 323 a, b. regiorum autoritas 324 a

Vicarii Imperii Germanici qui 139 a

Victoriati pretium lege Tribunitia dictum 167 d

Vienna colonia Romanorũ; *vide* Coloniæ Rom.

Vindicationis ius 309 a

*Violentum nihil diuturnum 410 b

Vir bonus qui 630 b

Virorum illustriũ iniusta supplicia; *vide* Illustriũ. Virorũ illustriũ siue principum, siue priuatorum, ius in fœminas connubii gratia 744 b, c. quorundam illustriũ ætates 418 passim; *vbi quis mortalium animosior fuerit, describitur.*

Virgilii locus *de seditionibus popularibus sedandis* 480 b

Virginem seducentis pœna a Deo constituta 536 c

Virginii parricidium 308 b

Virium pars ibi vbi & imperii pars est 71 a

*Virtus nullo pretio æstimanda 545 d

*Virtus Rerumpub. omniũ præcipuus, idemq. optimus finis 430 d

*Virtus, vera nobilitas; & eius laus 354 d, 356 d

*Virtutis decus ac maiestas plus in Rep. valet, quam leges, arma, edicta, & magistratuũ omnium iussa 480

Virtutis & Honoris templa Romæ a quo dicata & constructa 546 a

*vt Virtutis præmium nullum maius honore; ita Vitii nullum maius supplicium Ignominia 545 d. eiusdem Præmiũ quod maius 431 a. Splendor maximus apud populum, & fortium virorum integritas vehemeter probata 437 a. *Virtutis vis & natura Virtuti contraria esse nequit 445 a, b

Virtutem honores quare antecedere, non sequi oportere iudicarint Rom. 546 a. *Ad eam vnus quidem & rectissimus aditus, sed innumerabiles vltro citroq. sinuosi anfractus 453 d

Virtute excellentium qui præferendi, obscurone loco, an clara stirpe nati 355 a. *in ipsa fruenda maximum omnium dignitatum & honorum præmium positum 437 d. Tres præcipuæ Reip. bene constitutæ statibus quomodo accommodari dicantur 512 c d, & 513 a, 696 c

*vt Virtutum, sic Vitiorum quoque sui sunt gradus 200 b. *Virtutum pestis rerũ copia 3 c

*Vis est cum, quod per iudicẽ debes, per te ipse arripis 620 c. *Vis omnis iuri contraria; ita vt prædo in alienaqui inuasit, vi si deiiciatur, restituatur 308 d

Vi aut metu factum, an ratum haberi debeat 595 c

Vitæ diuturnæ caussa 505 d. & quæ animantia diutius viuere dicantur 509 a. Prolixioris vitæ promissio diuinitus facta sanctius & integrius viuentibus 394 d. Ratio in iudiciis criminalibus 769 a

Vitellius Galbæ parricidas supplicio affecit 215 c

*ad Vitia citius quam ad virtutes gliscit hominum natura 453 c

Vitis pœna mitior apud Rom quam fustium 762 c

Vlpiani & Pauli Iurisc. tempora 24 c. eiusdem Vlpiani sententia *de autoritate Magistratuum quibus in carcerem detrudere licet* 280 d

Vltionis exempla 375 b. & passim inf. ac fol. seq.

ad vltionem quam ad gratiam cur procliuiores simus 550 d

Vlyssis prudentia vnde 517 b

Vnciæ varietas 683 c. argenti varia diuisio 684 b

Vnitas, numerorũ quasi Princeps 776 a

Vniuersitas quid 327 d. an peccare possit, 337 c. a Collegio & Corpore quomodo differat 331 a. in quibus consentiant hæc tria, ibid. Eius descriptio 348 c

Vniuersitatis & ciuitatis definitio ac differentia 51 b.

Peccantis quod supplicium 342 b: vbi variæ distinctiones tractantur

Vniuersorum & singulorum diuersa ratio in definiendo 260 a

Voconia lex de iure fœminarum, & *eiusdem abrogatio* 535 c d

Vocis variæ in hominibus quæ consideratio; item pronunciandi varius modus apud gentes 523 c, & 524 a

Voleronis seditiosi liberatio a supplicio 477 c

Voluntas an habenda pro facto 765 d. coacta an dicatur Voluntas 367 c, d voluntatis diuinæ & humanæ contrarietas 393 c. voluntatis

luntatis humanæ sententiæ 392 d, & 393 a
Voluptas crudelitate vitiosior in tyrannis 374 c. quos perdidisse dicatur Tyrannos 374 c d
* Voluptatis vis & natura est, vt sine aliquo sensu doloris insuauis sit ac perniciosa futura 777 a
Voracitatis prẹmia proposita; *vide* Mithridatis
Vrbanus Pontifex quando creatus 40 a. eiusdem ius 288 b
Vrbani qui 49 c
Vrbs, etiam a ciuibus deserta, non tamen nomen suum amittit 50 b. Sine ciuitate, & ciuitas sine Republ. esse potest 50 a. eius, ciuitatis, & vniuersitatis Lutetiæ differentia 51 b. Vrbis & Ciuitatis appellatio apud Iurisc. sæpius confusa 49 a. eius etymon 49 b. Firmitas qualis 557 passim
Vrbes magnæ & populo abundantes, minus seditionibus opportunæ 527 b. munitissimas esse oportere 560 c, 561 b, 562 c. earum Origo 328 c. Vrbium & Arcium munitissimarum necessitas in finibus imperii, status conseruandi gratia 577 b. earum & Suburbiorum collatio 48 d
Vsura Hebræis *morsus* dicta; eius pericula, & commoda atque incommoda 524 d, 526 b, 528 b, 530 b
vsurarum diuersa ratio, tū fructuum, tum pecuniarū 528 passim, & 529, 530, 665 passim, & fol. seq. Earum lex 769 c, d. sub Vsuris pecuniam mutuam accipere Principibus quando liceat; *vide* Mutuam
Vsusfructus bonorum filiis debitoū hæreditatis maternæ vel alterius, patri debetur 24 d. reipubl. post annum centesimum extinguitur 9 d. * Vbi perpetuus conceditur, & proprietas concessa censetur 531 d
Vtile nihil quod non sit honestum, nec econtra 543 b
Vtilitas apud populum quæ existimetur 543 b, c. * quęstuosa, Virtutis hostis capitalis 431 a
* Vtilitatis alterius causa, alteri incommodum creari non debet 295 b
* omnium vtilitatum quæ ab aduersariis maximæ decerpi solent, nulla maior quam id præstare, ne aut Vitiis illos vincere, aut Virtute ab illis vinci videamur 445 c
Vtopiæ ciuitatis appellatio vnde 525 b
Vxor domus socia 19 a. mariti legibus soluta 16 a
vxoris nomine non intelligenda concubina 15 a: nec Sponsa, paulo post
Vxores quæ Maritos peccare coëgerint, Principes potissimum 540 c
vxores occidere vinum bibentes, Massiliensibus ac Milesiis ius 16 d. Adulteriū item committen[te]s necare Græcis & Romanis lege Iulia licitum, ibid. plures habere quibus licitum 28 d, 29 a. quæ viros enecarint 18 d.
Vxorum pluralitas vbi vsitata 506 b c. eiusdem pluralitatis pœna; *vide* πολυγαμίας
* Vxorum splendor a maritis velut a Sole pēdet 19 c
cum Vxoribus quare Lycurgi instituto non liceret pernoctare 507 c
* Vxoribus seruire ignominiosum 16 c, d

X

XEnodochia quando constituta 39 c. *dicuntur autē loca hospitibus (pauperibus sc.) recipiendis constituta l. 16 de sacros. eccles. l. 31 de episc. & cler.*
Xenophontis laus 694 c: vbi eius profertur sententia *de Democratia seu statu populari.* eiusdem iudicium *de Repub. Platonis* 183 b. Sententia erronea *de statu Populari* 466 d
Xerxis crudelitas 339 b. Sacrificiū sanguine humano 34 d

Z

Z*Amoglonij* apud Turcas qui 190 d
Zelotypiæ morbo quare minime omnium angantur Germani 507 a, b: contra Australes
Zuinglii Theologi apud Heluetios nouæ religionis, cōcionum vis 73 a
Zunft apud Heluetios quid 220 d

FINIS.

BODINUS
DE
REPVBLICA

Bodinus.
de
Republica.

obiicitur, *Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicatu-rus sit, prouocationibus & rogationibus ad principem omni-no sublatis.* Quis est enim qui nescit quam magnis expen-sis litigandum, quam multas ambages ac dilationes, quã multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotii est? Neq; ve-ro putandum est iudicia eo meliora fore quo breuiora

videantur: imitantem præcepta Iethronis, qui Mosem Israelitarum principem difficillima causarum omnium iudicatione pene obrutum, ea ratione subleuãdum pu-tauit, vt de rebus tantũ arduis, & ab ordinaria magistra-tuum iurisdictione remotis, cognosceret; cætera magi-stratibus ac iudicibus permitteret. Idquod etiam ab Ro-mulo factum legimus. is enim senatui ac magistratibus [a] tantum ... ordinaria, grauissimas

Quæ res principis co-gnitione di-gnæ videan-tur.

[a] Dionys. Halicarnass.